Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Peinte et dessiné par B. Picart 1723.

Gravé par Nicolas Gosse.

L'Histoire, guidée par son Génie, et à l'aide des Monumens Historiques que divers petits Génies arrachent au Tems qui les dérobe, rassemble en un Corps les Evénemens les plus remarquables qui regardent l'Angleterre. La Ville de Londres, Capitale de ce Roiaume, paroit dans l'Enfoncement; et au Haut, la Renommée tient le Portrait du célebre Auteur de cette Histoire.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

GESCHIEDENIS
VAN
ENGELANDT,
SCHOTLANDT
EN
IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

In het Franſch beſchreven door

DEN HEERE DE LARREY,

Hof- en bezendings-Raadt van zyne Koninklyke Majeſteit van Pruiſſen.

In het Nederduitſch uitgegeven, en uit de Openbare Gedenkſchriften van Engelandt en de allernaauwkeurigſte oude en nieuwe Schryvers merkelyk vermeerdert en verandert door

JAN LODEWYK SCHUER.

Met heerlyke afbeeldſelen en landkaarten verſiert.

EERSTE DEEL.

Te AMSTERDAM,

By JOH. CÓVENS EN CORN. MORTIER

M D C C X X V I I I.

Met Privilegie van de Edele Groot-Mogende Heeren Staten van Hollandt en Weſt-Vrieslandt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Historisches Museum
der Stadt
Düsseldorf

VAN

ENGELANDT.

EN

SCHOTLANDT

EN

IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere
Rykeu en ſtaten voorgevallen.

In het Fransch beſchreven door

DEN HEERE DE LARREY,

Hof- en beſtendige Raedt van zyne Koninklyke Majeſteit van Pruiſſen. —

In het Nederduytſch uytgegeven, en uit de Oorſaken Geſchiedenisſen van Engelandt en de
aldernaeuwkeurigſte aude en nieuwe Schryvers merkelyk vermeerdert en ver-
beetert door

JAN LODEWYK SCHULER

Met benodigde afbeeldinge en landkaarten verciert.

TE AMSTERDAM,

By JOH. LOVYNS aen 't COOLSINGEL,
MDCCXXVIII.

Met Privilegie van de E. Hr. Staet- en Hr. Hove Heeren Staten van Hollandt
en West-Vriesland.

De Edele Grootachtbare Heer
Mr. Lieve Geelvinck,
Heer van Castricum en Cronenburg,
Burgemeester en Raadt der Stadt Amsterdam,
Bewindhebber der Oost-Indische Maatschappy,
enz. enz. enz.

Dit's Geelvincks Beeldtenis, uit Burgervadren bloed,
Tot heil van't land, de Kerk, en Gysbrechts Stadt gevoed:
Zo ryp van raad als trouw, en wanksaam voor de wetten,
Die Hollands vryë Maegd op haaren zetel zetten.
De ryckdom, macht en eer van 't Scheepryk Amsterdam,
Gevoyde aan, sinds 't handelrecht vertrouwd wierd aan zyn stam.
De kunst mag eer't gelaad des Burgermeesters geevren,
Zyn Burgerliefde staat in 's Burgers hart geschreeven.

P. Langendijk.

Edw. à Tempel ex. et excud.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

DEN EDELEN

GROOTACHTBAREN HEERE

M^R. LIEVE GEELVINCK,

HEERE VAN CASTRICUM EN KROONENBURG, BURGERMEESTER EN RAADT DER STADT AMSTERDAM, BEWINDHEBBER DER OOST-INDISCHE MAATSCHAPPY, enz. enz. enz.

INdien het werk, het welk wy de eer hebben U Edele Grootachtbare met Uwe gunſtige goedkeuringe op te dragen, zelf kon ſpreken, het zou zich U Edele Gr. Achtbare van zelven eerbiediglyk komen aanbieden: want, om van U Edele Gr. Achtbare overvloedig bekende liefde en zorge voor de goede wetenſchappen hier in het byzonder niet te ſpreken, aan wiens voeten zou het zich met meerder verzekerdheit van eene veilige beſcherminge kunnen nederwerpen dan aan die van een MAN, wiens ſtandt en gezag, aan de eene zyde, zo verheven is in eene der voornaamſte en vermaardſte ſteden des werelds, in welke het zelve in een Nederduitſch gewaadt het licht ziet; een MAN, wiens zorgvuldigheit voor het welzyn der

burgerye, by zyne waakzaamheit voor het heil van ſtadt en landt, zo ongemeen is; en, aan de andere zyde, een MAN, wiens wyd-uitgeſtrekte kennis en juiſt oordeel van allerhande wetenswaardige zaken en gewigtige ſtoffe, wiens doordringend verſtandt, wiens verreziende wysheit en grote ſtaatkunde, en meer andere volmaakte hoedanigheden, verſelt van eene oprechte en ongeveinſde Godvrucht, een voorbeeldigen wandel, eene nooit volprezene beſcheidenheit, en vele andere uitmuntende deugden, van iedereen hooggeacht en bewondert worden?

Neem het niet kwalyk, EDELE GROOTACHTBARE HEER, *dat wy ons onderwinden in uwen lof uit te weiden, en eene zo onvolmaakte ſchets van U Edelen Gr. Achtbaren afbeeldinge te maken. Dit is de onbedrevenheit van onze kwalyk geſnede penne te wyten, daar wy van U Edele Gr. Achtbare ootmoedig verſchoning van verzoeken: maar indien het mogelyk was, dat het menſchelyke oog tot in ons hert, en in dat van alle welmenende burgers van deze grote ſtadt kon doordringen, men zou daar een vry volmaakter tafereel, dat tydt, noch wurm ooit zullen bederven, van U Edele Gr. Achtbare aantreffen. Deze betuiging, hopen wy, zal U Edele Gr. Achtbare als oprecht en hertelyk aannemen, en derhalven omtrent ons beſtaan niet op de eenvoudigheit onzer*

zer uitdrukkingen, maar op onze zuivere mening, en niet op de daadt, maar op onzen goeden wille zien.

Ontfang dan, EDELE GROOTACHTBARE HEER, *goedgunſtelyk uit onze handen een werk, het welk wy de vryheit hebben genomen naar vermogen te betuigen dat U toekomt, en het welk wy U met nederigheit en een zeer diep ontzag komen aanbieden. Wy verhopen, dat het zelve U Edelen Grootachtbaren aandacht en aanmerkinge waardig zal bevonden worden. Het vervat de* Geſchiedeniſſen van Engelandt, Schotlandt en Ierlandt, *thans een der ſchoonſte, der machtigſte en der bloeiendſte koninkryken van Europa, met een algemenen naam ſedert de vereeniging der twee eerſtgemelde ryken in het begin der laatſtvoorleden eeuwe bekend onder dien van* Groot-Britannië.

Waarlyk, men leeſt weinig Geſchiedeniſſen, die zo vele verwonderenswaardige zaken en gevallen uitleveren, als die van dit koninkryk; men vindt in de zelve meer ongemene uitkomſten, welker verhaal den Lezer in verwondering als opgetogen houdt, dan in eenige andere, en men kan de zelve in het algemeen aanmerken als een zeer koſtelyk tapyt, waar op men, naar mate dat men het zelve ontrolt, verſcheide perſonadiën, ſchaduwen en verwen, op zommige plaatſen donker, op andere helder en levendig, hard, of zacht, maar

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

echter altydt bevallig, met de uiterſte verwondering beſchouwt. Van alles, wat zich hier voordoedt, is de lezing aangenaam, deftig en leerzaam. Men vindt hier den aardt en imborſt der Engelſchen, de trotſchte en fierſte natie, maar te gelyk zo dapper, zo onverzaagt en zo ſtoutmoedig, zelfs dikwils tot vermetelheit toe, als eenige andere van de wereldt, en die al zo min lafhertige als tyranniſche vorſten over zich kan velen, op het natuurlykſte afgebeeld. Men ziet hier de verbaaſte en vremdſte omkeringen, die 'er ooit gebeurt zyn, nu voordeelig en roemruchtig voor Engelandt, als, by voorbeeldt, onder Willem *den* I *en den* III, *onder* Eduard *den* III, *onder* Henrik *den* IV *en den* V, *enz. waar van het verhaal niet dan wonderen uitlevert; en dan dodelyk voor het zelve, als onder anderen, om van de omwentelingen, veroorzaakt door de landingen en overweldigingen der* Romeinen, Saxen, Normannen, Denen, *en andere vremde volkeren, niet te gewagen, onder de rampzalige regeringen van* Henrik *den* III, *van* Eduard *den* II, *van* Henrik *den* VI, *enz. de omkeringen, verwekt door de beklagelyke verdeeldheden tuſſchen de huizen van* Lankaſter *en* Jork, *vermaard onder de ongelukkige zinſpreuk van de* Rode *en* Witte Roos, *de welke beken bloeds, en daar onder het edelſte van Engelandt, hebben doen vergieten.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

OPDRAGT.

Wy zwygen, om U Edele Gr. *Achtbare door langwyligheit niet te vervelen, van de beruchte oorlogen, waar onder die der* Eduarden *en* Henrikken, *tegen de koningen van Vrankryk van den tak van* Valois *om het laatſtgemelde ryk gevoert, een der vermaardſte is; van de verwoede veld- en zeeſlagen, van de zware beroerten en muiteryen, van de uitſchitterende bedryven van doorluchtige helden, van de liſtige en geheime ſtreken van ſnode en bloeddorſtige dwingelanden, van ten top van eere geſteigerde, en ſchielyk weder van dien hogen trap nedergebonſte gunſtelingen, en van zeer vele andere zaken, veranderingen en gebeurteniſſen, met ſeldzame en verwonderlyke omſtandigheden voorzien, welke in deze Geſchiedeniſſen voorkomen, en naar waarheit en met oneenzydigheit, zynde de ziel der Hiſtorie, beſchreven worden. Ook kan men de beſchryving van het Engelſche ryksbeſtier, en hoe des zelfs Parlement eerſt is opgerecht; hoedanig het zelve den groten en goeden koningen altydt dierbaar, maar in het tegendeel den tyrannen onverdragelyk is geweeſt, niet dan met groot genoegen en oplettendheit lezen.*

Zodanig is de inhoudt van het werk, het welk wy het geluk hebben met U Edelen Gr. *Achtbaren naam te verſieren; zaken U Edele* Gr. *Achtbare niet onbekend, maar welker herlezing in eene zo welgeſchikte order, als*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

als in dit werk is gehouden, wy vertrouwen dat U Edele Gr. Achtbare niet onaangenaam zal zyn. Ondertuſſchen, gelyk wy U Edele Gr. Achtbare voor de zonderlinge gunſt en genegenheit, met welke Gy ons verwaardigt dit werk te ontfangen, zeer ootmoedig dank zeggen; dus roepen wy Godt vuriglyk aan, dat Hy U Edele Gr. Achtbare, ten beſte van deze ſtadt, en tot heul van alle der zelver burgers en inwoonders, in langheit van jaren eene voorſpoedige gezondheit wil laten genieten, en dat Hy U Edelen Gr. Achtbare ganſche Huis en hooggeëerde Familie in zyne heilige beſcherminge wil nemen, en zynen milden zegen over het zelve genadelyk uitſtorten; terwyl wy met een diepe eerbiedt en verſchuldigde onderdanigheit blyven,

EDELE GROOTACHTBARE HEER,

U Edele Gr. Achtbare

Gehoorzaamſte en ootmoedigſte

Dienaren en burgers

JOHANNES CÓVENS EN CORNELIS MORTIER.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

VOORREDEN AAN DEN LEZER.

MYn voornemen is geenzins den lof der Geſchiedeniskunde, noch dien van den Franſchen Schryver van dit Werk, het welk ik onzen Nederlanderen thans in hunne moedertale mededele, hier op te halen. Het eerſte is door anderen overgenoeg voor my gedaan, en of het al gebeurde (dat evenwel niet te duchten is) dat de werken van den groten *Cicero* uit de wereldt raakten, zo zullen ten minſte zyne woorden, welke hy ergens * tot lof van deze edele wetenſchap heeft geſchreven, in ontallyke boeken, kleine en grote, bewaart, en daar in met ruime uitbreidingen gevonden worden. Hadden alle de genen, die de pen hebben opgevat om geſchiedeniſſen te beſchryven, de wyze leſſen, welke hy hen een weinig verder † zo nadrukkelyk aanbeveelt, vertrouwende, dat zy hen van zelf bekend zyn, beter in acht genomen, het gemeen zou, waarlyk, minder reden hebben om over ongetrouwe ſchryvers te klagen. Wat het twede aanbelangt, ik meen (en geen redelyk menſch zal het ook ontkennen) dat een Werk, het welk, zo om zyne innerlyke waarde, als uiterlyke ſchoonheit, zyne achting omtrent dertig jaren van zelf heeft opgehouden, gelyk dit van den Hre. DE LARREY, geen verdere aanpryzing van noden heeft.

* *De Oratore II*, 9.

† *Ibid. II*, 14.

Ik zal dan deze weinige bladzyden tot nodiger aanmerkingen beſteden, en den Lezer, volgens de aanleiding, die onze Schryver my daar toe zal geven, ſlechts eenig berecht, of opening aangaande de order, door hem in het zamenſtellen dezer Geſchiedeniſſen gehouden, mededelen, zullende gene drie woorden gebruiken tot het gene ik met twee zeggen kan.

Uit den tytel blykt wat het Werk behelſt, namentlyk eene volkome Geſchiedenis van Engelandt, Schotlandt en Ierlandt, en tuſſchen beide een kort begrip der merkwaardigſte zaken, in de andere Ryken en Staten der wereldt voorgevallen, klimmende de wakkere Schryver in het opmaken van deze Geſchiedeniſſen telkens tot den eerſten oorſpronk van alle die Ryken en Staten op. Maar nademaal de Geſchiedenis van Engelandt het hoofdwerk is, zal ik my hier voornamentlyk tot de zelve bepalen, en zorg dragen om zo wel de welgeſchikte order, als pryſſelyke oneenzydigheit, welke de Schryver overal heeft waargenomen, beknopt en duidelyk aan te wyzen.

Hy heeft zich inzonderheit *zeven Tydbeſtekken*, of *Tydkringen* voorgeſtelt, tot welke alle zaken, in dit vermaarde eilandt gebeurt, te huis worden gebragt.

Het EERSTE TYDBESTEK behelſt de oprechting van het Britanniſche ryk, waar van het verhaal op onzekere overleveringen ſteunt: want de oudſte gedenkſchriften, voor zo veel men weet, zyn de overblyfſelen van *Gildas*, een ſchryver van de VI eeuwe; en dit ſtuk, het welk tot ons is gekomen, is minder een geſchiedkundig verhaal van de zaken van dit ryk dan eene redenvoering, waar in de ſchryver, of redenaar over de gebreken en buitenſporigheden van zyne natie, en over de ſtraffen, waar mede Godt haar door den inval der Saxen kaſtydde, zyne klagten uitſtort. Echter heeft onze naauwkeurige Schryver goed gevonden de aanmerkelykſte byzonderheden van die oude heerſchappy en onzekere tyden aan te halen.

Het TWEDE TYDBESTEK begint met de aankomſte of landinge van *Julius Ceſar* in dit eilandt in den jare der wereldt 3931, voor *Chriſtus* geboorte 57, door welken en zyne opvolgers het zelve onder de heerſchappy der Romeinen wierdt gebragt, en eindigt met den inval der Saxen onder hunne hoofden *Hengiſtus* en *Horſa*, twee broeders, in den jare na *Chriſtus* 450. De Schryver heeft gedurende het grootſte gedeelte van dit Tydbeſtek de Roomſche ſchryvers, als de zekerſte leidsmannen, gevolgt; en wanneer hem de zelve in het begin der derde eeuwe van onze gemene tydrekening, tot omtrent der zelver einde, gedurende byna tachtig jaren, begonnen te begeven §, heeft hy zich aan het waarſchynlykſte gehouden, gevende telkens reden van zyn ontwerp, tot dat hy zynen wegwyzer eindelyk onder de regeringe van den keizer *Conſtantius Chlorus*, en des zelfs zone en opvolger *Konſtantyn* den Groten heeft wedergevonden. Maar alzo de gezegde ſchryvers de meeſte gebeurteniſſen van het Britanniſche

§ Zie het I Deel van deze Geſchiedeniſſe, bladz. 50 enz.

nische ryk of niet geweten, of verzuimt hebben aan te tekenen, kan het niet anders zyn, of een schryver moet zich in het verhalen der zaken van dien tydt dikwils in verlegenheit vinden. Wy zullen de wyze, op welke de Hr. *De Larrey* zich daar uit gered heeft, hier niet ophalen; wy wyzen den Lezer naar het werk zelve †, en laten hem, om de woorden van den Schryver zelve daar omtrent te gebruiken, *daar van oordeelen, gelyk men gewoon is te doen van al wat oordeelkunde onderworpen is.*

† Zie bladz. 54 enz. 56 enz. 60 en 75 enz. van het I Deel.

Wy komen tot het DERDE TYDBESTEK, beginnende met de aankomst der Saxen, die zich op het verlies der Romeinen, of den ondergang hunner heerschappye in dit ryk vestigden, en daar over heerschten tot de komste van *Willem* den I, of den Veroveraar, in den jare 1066, beslaande dus den tydt van ruim zes honderd jaren, de invallen der Denen in den jare 834 * en de volgende daar onder begrepen zynde. Zeven kleine vorsten, op verscheide tyden uit Neder-Saxen gekomen, ieder het volk van zyne heerlykheit of domeinen medebrengende, welker een den naam van *Engelschen* droeg, de welke in het vervolg gemeen aan alle wierdt, en voor den algemenen naam van *Saxen* wierdt verkoren, vermeesterden de plaatsen in het eilandt, daar zy voet aan landt zetten, en maakten van hunne overwonne landen zo vele koninkryken. Echter konden zy zich van het landt van Walles geen meester maken, daar de oude inwoonders in trokken, en dit landschap wierdt als een achtste ryk, dat eenige eeuwen na de verovering van *Willem* den I in wezen bleef.

* Zie bladz. 122 enz.

Het is ligt te denken, dat deze inval der Saxen, en vervolgens de verwoestingen der Denen, en van andere Noordsche volkeren, onder den algemenen naam van *Denen* in de geschiedboeken begrepen, deze eeuwen niet beschaafder hebben gemaakt, zo dat men in de zelve gene of weinig schryvers vindt. Echter heeft de Hr. *De Larrey* de gedenkwaardige zaken, daar in voorgevallen, met zo veel geschiktheit en klaarheit beschreven, als het van zulke duistere tyden, van alle geletterde mannen ontbloot, mogelyk is geweest. De Romeinen hadden de Britten verlaten, om tot bystandt van Italië en de provinciën van het Roomsche ryk te lopen. De Britten zelf waren in Gaule, aan den zeekant gelegen, of in het landt van Walles gevlucht; de nog overgeblevene waren niet zeer in staat om de gevallen van de nieuwe overwinnaars te beschryven, en deze laatste waren zelf niet bekwaam daar toe.

Wy gaan tot het VIERDE TYDBESTEK over, het welk zynen aanvang neemt met de verovering of aanstelling van *Willem* den I, of *Willem* den Veroveraar, die het ryk der Saxen tot de Normannen overbragt. Hier begint de Geschiedenis meer licht te krygen, en men vindt sedert deze verandering en omwenteling naauwkeuriger gedenkschriften. Het is echter waar, dat het byna met de helden van het Engelsche ryk, als *Willem* den I, *Henrik* den II, *Richard* den I, en zo vele andere na hen, is gegaan gelyk met de eerste helden der oudheit, als *Theseus*, *Hercules*, *Achilles*, en anderen; het was niet dan eenige eeuwen na de doodt van deze laatste dat *Homerus* hunnen lof zong, en dat de schryvers hunne daden de nakomelingschap bekend maakten: het is ook niet dan langen tydt na de doodt van deze vermaarde Engelsche koningen dat hunne regering en grote daden eerst recht zyn ontvouwt geworden.

Het is waar, dat wat ons van de eerste eeuwen na deze grote omwenteling is nagelaten, meer naar eene Kronyk dan eene Geschiedenisse gelykt, en dat men, behalven het gebrek van bevalligheit en levendigheit, die byna altydt ontbreken, op vele plaatsen eene onzekerheit en duisterheit, die naauwkeurige schryvers moeten myden, vindt; zo dat het, om deze schraalheit en verwarring te hulp te komen, nodig is geweest, dat de Hr. *De Larrey* zyne toevlucht tot vremde schryvers heeft moeten nemen: *Maar ik heb*, zegt hy ergens *, *zorg gedragen de zelve niet geheel en al uit te schryven, en ben genoeg op myne hoede geweest op die plaatsen, daar ik hunne eenzydigheit gewaar wierdt. De Engelschen van later tyden*, vervolgt hy, *hebben my veel geholpen om my deze daden te doen ontzwachtelen; maar gelyk zy zelf verschillen omtrent de afkomst en overwinningen der Normannen, dus heb ik langen tydt in beraadt gestaan wat zyde ik zou kiezen. Het grootste gedeelte erkent de verovering ter goeder trouwe; maar anderen § beweeren, dat* Willem *de I niet anders dan als wettig vorst, by den uiterste wil van* Eduard *den Belyder, zynen bloedverwant, tot opvolger verklaart, en volgens de wetten van het ryk gekroont, moet aangemerkt worden. Ik heb*, dus vervolgt hy verder, *geoordeelt, dat men dezen vorst zo wel op de eene als de andere wyze kan aanzien, namentlyk, als overwinnaar in verscheide opzichten, en als een vorst, die bezit kwam nemen van een ryk, dat hem wierdt opgedragen, en dat hy volgens de wetten regeerde. En inderdaadt, zyne regering is niet onbepaald geweest, en met het invoeren van zyne wetten vernietigde hy die van* Eduard *niet; en indien hy wilde, dat men zyne taal sprak, schafte hy de Engelsche niet af, die daar na de overhandt over de Normansche kreeg. Eindelyk, de natie behieldt niet alleen hare vryheit, maar stelde ook het gezag van hare Parlementen in, om de koningen en het volk in een rechtmatigen bandt te houden.*

* In zyn Voorberecht tot deze Geschiedenisse.

§ Hy wyst den Lezer naar Tyrrel.

Ik

Ik zal van deze zo beroemde vergaderinge hier niet meer by voegen, om dat de Schryver in eene afzonderlyke Verhandeling, aan het einde van het eerſte Deel geplaatſt, van den oorſpronk, of de inſtelling, de rechten en de macht der Parlementen, volgens de aanleiding, die hem een beroemd Engelſch ſchryver * daar toe heeft gegeven, omſtandig en geleerdelyk ſpreekt.

Wy keren weder tot *Willem* den Veroveraar, om het einde van het Tydbeſtek, het welk met hem begint, te zien. De mannelyke nakomelingſchap van dezen roemruchtigen vorſt duurde niet lang; de zelve eindigde met *Henrik* den I, den laatſten van zyne zonen †; maar zy wierdt vervolgt door de keizerinne *Machtelt*, dochter van *Henrik*, die ten twede male trouwde met *Godefroi*, grave van Anjou, uit welk huwelyk *Henrik* de II, een tak der *Plantageneten*, welken bynaam zyne roemruchtige daden en die van zyne nakomelingen in het vervolg zo vermaard maakten, geboren wierdt.

Daar is het dat het VYFDE TYDBESTEK van deze Geſchiedeniſſe begint. Indien men *Henrik* den II als het hoofdt van een nieuw geſlacht, dat den troon van Engelandt beklom, aanziet, is het niet meer het bloedt der Normannen geweeſt, dat regeerde, maar dat van Anjou: doch indien men hem aanmerkt tot de kroon uit hoofde van zyne moeder, dochter van *Henrik* den I, gekomen, is het als achterkleinzoon van *Willem* den Veroveraar dat hy de kroon heeft geerft, en uit dien hoofde is het dat de nakomelingſchap van den Normanſchen koning nog blyft regeren. Men heeft ook ſchryvers, die willen, dat het de Saxiſche heerſchappy is, die nog beſtaat, en dat *Willem* de I en *Henrik* de II zelf niet aan de kroon zyn gekomen dan uit hoofde van het bloedt van *Eduard* den Belyder, daar zy beide door hunne grootmoeder (a) van afkomſtig waren: maar dit is een verſchil, dat alleen in de onderſcheide opvattingen beſtaat, de welke in de wezentlykheit der zake geen verandering maken; en op wat wyze men *Willem* den I en *Henrik* den II aanmerkt, zyn zy van twee verſcheide afkomſten, hoedanig het recht van den eenen en van den anderen tot de opvolging ook mag geweeſt zyn.

De nakomelingſchap van *Henrik* den II, of die der *Plantageneten*, daar hy, als boven gezegt is, een tak van was, duurde veel langer dan die van de Normannen, en was ook veel luiſterryker. Dit vyfde Tydbeſtek beſlaat dan den tydt van ruim 330 jaren, te rekenen ſedert de komſte van *Henrik* den II tot den Engelſchen troon in den jare 1154, tot de doodt van *Richard* den III, geſneuvelt in den ſlag van Boswart in den jare 1485, met welken het mannelyk oir der *Plantageneten* eindigde. Het zelve levert niet dan verwonderenswaardige gevallen, maar te gelyk ſchrikkelyke omkeringen uit, onder veertien koningen, die gedurende het zelve den troon van Engelandt hebben bekleed, en die wy kortelyk na malkander zullen beſchouwen.

Henrik de II wierdt door zyne twee zonen, *Richard*, de I van dien naam onder de koningen van Engelandt, en *Jan*, bygenoemt Zonderlandt, de een na den anderen, opgevolgt. De eerſte van deze twee broeders beklom den troon rechtmatig, de andere door eene overweldiging, en door een ſchandelyken moordt, gepleegt aan *Arthur*, zynen neef, nog geen veertien jaren oud, den welken *Richard*, gene kinderen nalatende, tot zynen opvolger hadt benoemt. Zo wel de aardt als de regering van deze twee vorſten waren ook zeer verſchillende: *Richard* was dapper, grootmoedig, gemeenzaam, en, om kort te gaan, een der grootſte vorſten, die Engelandt ooit gehad heeft; hy wierdt ongemeen van zyn volk bemint, en zyne regering, veel te kort voor Engelandt §, is, gelyk die van zynen vader, niet dan met wonderen, die den Lezer zomtyds verbaaſt doen ſtaan, vervult. In het tegendeel ſchilderen de ſchryvers *Jan* met de lelykſte verwen af. Zy noemen hem een wreedaardt, een onkuiſchen, een bedrieger, een verwaanden als het gevaar nog verre, maar bevreeſt als het naby was, zonder moedt, zonder eer, zonder trouwe, en zonder Godsdienſt. Zyne regering is eene der rampzaligſte geweeſt, daar de Geſchiedenis van Engelandt gewag van maakt, en de ongelukken van dit koninkryk eindigden, met de zyne, niet dan met zyn leven.

Hy liet een minderjarigen zoon * tot opvolger van zynen waggelenden troon na, *Henrik* de III genaamt, wiens regering, na dat hy meerderjarig was geworden, en het roer van het ryk zelf in handen hadt genomen, byna tot het einde toe vol van beroerten was. Wy zullen de zelve hier niet ophalen; de Lezer kan 'er een korte ſchets van zien in het begin van zyne regering †, de welke van den jare 1216 tot den jare 1273 duurde.

De regering van zynen zone *Eduard* den I is roemruchtiger. Hy was een vorſt, die alleen zyn werk maakte om zyne onderzaten gelukkig en zyn ryk bloeiend te maken. Hy gaf eene rechte gedaante of welgeſchiktheit aan de Parlementen, die zy ſedert altydt hebben behouden; hy bepaalde het gezag van de geeſtelykheit, die het zelve onder

* *Tyrrel*, by het III Deel van zyne Geſchiedeniſſe van Engelandt.

† *Willem* de II, zyn ouder broeder, hadt alleen voor hem den troon bekleed.

§ Zy duurde naauwlyks tien jaren.

* De zelve was nog geen tien jaren oud.

† Bladz. 393.

(a) *Willem* was een neef van *Eduard*, uit hoofde van zynen grootvader van moeders zyde, gemalin van *Richard* den II, hertog van Normandië, en *Henrik* de II hadt voor grootmoeder *Machtelt* van Schotlandt, dochter van *Margareta*, nicht van *Eduard*, die met *Malcolmus* den III getrouwt was.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

der de voorgaande regeringen vry ver hadt uitgeſtrekt; hy verdedigde de rechten van de kroon, en beteugelde de ondernemingen der pauzen. Zyne regering was daarenboven niet dan een zamenhang van overwinningen. Hy bedwong die van Walles, en vereenigde dat vorſtendom met zyne kroon, het welk ſedert het erfelyk domein van den vermoedelyken erfgenaam van het Engelſche ryk is geworden. Eindelyk, hy deedt zich voor ſouverein van Schotlandt, zo door den vrywilligen afſtandt van des zelfs koning en Parlement, als door het geweldt zyner wapenen, verklaren.

Maar, zo luiſterryk en voorſpoedig als zyne regering voor Engelandt was, zo rampzalig was die van zynen zone en opvolger *Eduard* den II voor het zelve, en men kan met waarheit zeggen, dat het weinig zwakker en ongelukkiger koningen, dan hy was, gehad heeft. Zyne zwakheit bleek uit zyn ganſche gedrag, en zyn ongelukkig noodlot ſtrekte zich over zyn ganſche leven uit, dat door de bedroefſte doodt, daar men ooit van heeft gehoort, eindigde. Zyne gemalin * en zyne gunſtelingen waren de oorzaken van alle zyne rampen. De natie kon zyne genegenheit voor *Gaveſton* en de *Spenſers* niet lyden, en wreekte zich door hunne ſtraffe over de rampen, die zy haar door hunnen hoogmoedt en knevelaryen hadden veroorzaakt. De koningin, nog wraakzuchtiger, ſtrafte door hare eige ongetrouwheit die van den koning haren gemaal, koos een ſtrafbaarder gunſteling dan de zyne waren, en verzekerde zich ten laatſte van des zelfs ommegang ten koſte van het leven van dezen ongelukkigen koning, die op de yſſelykſte wyze, die men kan bedenken, van kant wierdt geholpen. Doch zy ontfingen beide hunnen verdienden loon; de zoon, dien deze onkuiſche en wrede vrouw by *Eduard* hadt, vergoedde door zyne ondernemingen de ſchade en de ſchande, die Engelandt door de belediging en de euweldaden van de moeder hadt geleden.

* *Izabelle*, dochter van *Philips* den Schonen, koning van Vrankryk.

Het was *Eduard* de III, die den vermaarden ſlag van Crecy in den jare 1346 won, daar de overgave van Calais op volgde. De ſlag van Poitiers viel tien jaren daar na voor, in welken de wakkere prins van Walles, zyn zoon, koning *Jan* gevangen nam, de welke gedwongen wierdt de ſchoonſte provincien van Vrankryk voor zyn losgeldt af te ſtaan. De overwinningen van deze twee dappere vorſten, vader en zone, bleven daar niet by; Schotlandt, dat zich van de zwakheit van *Eduard* den II hadt bedient om het juk van *Eduard* den I af te ſchudden, gevoelde de zegepralende wapenen van *Eduard* den III, aan wien de koningen *Bruze* en *Balliol* beurt om beurt hulde deden. Maar zo veel glorie, zo veel geluk, en zo vele overwinningen waren van geen langen duur; de wakkere prins van Walles kwam te ſterven; de dapperheit van *Eduard* den III wierdt door zyne minneryen gematigt, en verſlapte daar na byna geheel door zynen ouderdom. Zyn voorſpoedt hieldt dan op, en die van *Karel* den V, koning van Vrankryk, deedt hem weder de overhandt krygen op Engelandt, zo dat zich het zelve van alle de overwinningen van vader en zone weder zag beroven, en daar van niet dan Bourdeaux en Calais overhieldt.

De regering van *Richard* den II, zone van den dapperen prinſſe van Walles †, wierdt beroert door de ſtaatzucht van zyne oomen, en hy was eindelyk genoodzaakt voor de zelve te wyken, en, om zyn leven te behouden, afſtandt van de kroon te doen, hoewel men niet weet wanneer en op wat wyze hy, niettegenſtaande dezen afſtandt, het zelve verloren heeft.

† Zoon van *Eduard* den III.

Henrik de IV beklom den troon, daar hy *Richard* hadt genoodzaakt van af te ſtappen. Hy maakte zich gereed om Vrankryk met al zyne macht aan te taſten; maar de doodt, die hem verraſchte, belette hem zulks uit te voeren. Deze eer was voor zynen zone, *Henrik* den V, bewaart, en de ſlag, dien hy by Azincourt den 25 Octobre des jaars 1415 won, gaf geen minder roem aan zyne wapenen, noch minder ſchrik aan Vrankryk, dan de overwinning van Crecy zeventig jaren te voren aan die van *Eduard* den III hadt gegeven. Hy bemachtigde in het volgende jaar Normandië, en zyn huwelyk met de dochter van *Karel* den VI, met welke hy in den jare 1420 trouwde, gaf hem een nieuw recht op het Franſche ryk, waar van *Karel* hem tot zynen erfgenaam aanſtelde, met uitſluiting van den Dauphin, dien hy onterfde.

De muiteryen van die van Orleans en van Burgundië veroorzaakten deze ongelukken in het koninklyke huis van Vrankryk, en de koningin *, ondersteunende die van Burgundië, die zich by *Henrik* voegden, leverde hem, om zo te zeggen, Vrankryk over. Maar het noodlot behieldt het zelve gelyk ten tyde van *Eduard* den III, en de nakomelingſchap van *Henrik* den V was niet gelukkiger dan die van den gemelden vorſt. *Henrik* ſtierf den 29 Auguſty des jaars 1422 in het midden van zynen voorſpoedt en van zyne zegepralen, en liet twee machtige ryken aan een kindt na, dat nog in de wieg lag, te weten dat van Engelandt, dat hem niemandt betwiſtte, en dat van Vrankryk, waar van hy door de doodt van *Karel* den VI, die twee maanden daar na voorviel, te Parys tot koning wierdt uitgeroepen, maar dat hem door den Dauphin betwiſt wierdt, de welke daar eindelyk ook meeſter van bleef.

* *Izabelle* van Beieren.

Het was *Henrik* de VI, die de grote voordeelen, door zynen vader behaalt, weder ver-

verloor. Maar dit was zyn grootſte ongeluk niet; het was onder hem dat de rampzalige verdeeldheit tuſſchen de takken van *Jork* en *Lankaſter* zich recht openbaarde, waar van de eerſte de overhandt kreeg door de onttroning van den ongelukkigen *Henrik* den VI, en de verheffing van *Eduard* den IV, de welke de andere party ten uiterſte vervolgde, en byna t'eenemaal uitroeide.

Mogelyk zou *Eduard* de IV, die het huis van *Jork* op den troon deedt klimmen, moeds genoeg gehad hebben om de Franſche kroon weder te bemachtigen, of ten minſte dat gedeelte van het Franſche ryk, het welk de koningen zyne voorzaten daar in bezeten hadden, indien hy zich minder aan de welluſt hadt overgegeven: maar de liefde al zo zeer in zyn hert als de ſtaatzucht heerſchende, deedt de eerſte hem dikwils de laatſte vergeten, om haar te voldoen. Buiten dat was hy met een al te groten haat tegen die van *Lankaſter* ingenomen, om op iets anders dan op hunnen ondergang te denken; eindelyk, hy wierdt ſlecht ondersteunt van den nieuwen hertog van Burgundie, met wien hy zich hadt verbonden tegen *Lodewyk* den XI, en de loosheit van dezen laatſten verydelde alle hunne voornemens.

Door de doodt van *Eduard* den IV kwam de kroon aan zynen zone *Eduard* den V; maar het was alleen om de ſpot en het ſlagtoffer van zynen oom, den wreden en trouwlozen *Richard* den III, te zyn, die hem van de zelve, met zyn leven, beroofde.

Hy genoot niet lang de vruchten van zyne euveldaadt; hy wierdt door den grave van Richemond wel haaſt weder van den troon, dien hy op eene zo geweldige en ſchandelyke wyze hadt beklommen, geſchopt, in een veldſlag * geheel verſlagen, en hy zelf gedood; en met deze omwenteling, en de doodt van den geweldenaar, was het dat het mannelyk oir der *Plantageneten*, als boven in het voorbygaan gezegt is, eindigde, en dat der *Tiders*, of *Tudors*, waar uit *Henrik* van Richemond afkomſtig was †, des zelfs plaats innam.

* In den ſlag van Boswart, voorgevallen den 22 Auguſty des jaars 1485.

† Zie het II Deel, bladz. 2.

Deze graaf van Richemond was, uit hoofde van zyne moeder, de herſteller van het huis van *Lankaſter* op den koninklyken troon van Engelandt, van welken hy onder den naam van *Henrik* den VII bezit nam; en met hem neemt het ZESDE TYDBESTEK dezer Geſchiedeniſſe, met het begin van het twede Deel, zynen aanvang (a). Deze vorſt was het, die door zyn huwelyk met *Elizabeth van Jork*, dochter van *Eduard* den IV, de twee verdeelde takken van *Jork* en *Lankaſter* weder vereenigde, en dus een einde maakte van de rampen, welke deze bloedige tweeſpalt in Engelandt hadt veroorzaakt.

Hy hadt tot zynen opvolger op den troon, uit het voorgemelde huwelyk met *Elizabeth van Jork*, zynen zoon *Henrik* den VIII, een vorſt, wiens gehele leven iets ongemeens bevat. Men mag met waarheit zeggen, dat Engelandt nooit een koning heeft gehad, die zich zo grote oppermachtigheit heeft aangematigt, en die zo volſtrekt geheerſcht heeft, als *Henrik* de VIII; daar wy evenwel moeten byvoegen, dat hy daar door juiſt den lof der nakomelingſchap niet verdient heeft. Daar zyn voor het overige weinige regeringen geweeſt, onder welke zo vele ſeldzame zaken en omkeringen gebeurt zyn, als onder de zyne; zo dat niet alleen de eeuw, waar in hy leefde, maar nog onze tegenwoordige daar over verbaaſt ſtaat.

Onder de voorvallen, die het meeſte gerucht maakten, is zyne echtſcheiding met *Catharina van Arragon*; eene zaak, met welke byna geheel Europa gemoeit was, verklarende zich de eenen ten voordeele van deze echtſcheidinge, en anderen tegen de zelve. Ondertuſſchen was het deze omwenteling, die eene veel groter in Engelandt veroorzaakte, en die daar in beſtondt, dat zich dit grote koninkryk omtrent de gehoorzaamheit in het geeſtelyke van den ſtoel van Rome afſcheurde, en dat *Henrik* den tytel van Hoofdt der kerken van Engelandt en Ierlandt aannam, waar door de deur aan de hervorming in deze ryken wierdt geopent.

Wy zullen van deze en andere omwentelingen hier niet breder ſpreken: doch wy zyn verplicht de naauwkeurigheit, en voornamentlyk de oneenzydigheit, welke de Hr. *De Larrey* in het beſchryven van deze beruchte en aanmerkelyke gebeurteniſſen heeft waargenomen, kortelyk aan te wyzen.

Het is ligt te denken, dat de Roomſchgezinde ſchryvers van de gemelde echtſcheiding, en van de zaken, die daar op gevolgt zyn, niet te voordeelig hebben geſchreven, waar onder *Sanderus*, *Le Grand* en *Varillas* wel de voornaamſte zyn. Inzonderheit munt de eerſte daar omtrent in kwaadſpreken uit, en niemandt zal ligt ontkennen, dat hy een der allereenzydigſte en vooringenomenſte ſchryvers is, die men kan lezen (b). Echter heeft de Hr. *De Larrey* noch hem, noch de andere aan de zyde gelegt, zonder zich van hen te bedienen: in het tegendeel, hunne partydigheit heeft hem zo veel

 oplet-

(a) Ik moet den Lezer hier waarſchouwen, dat dit twede Deel, met het volgende derde, door den Schryver eer dan het eerſte Deel zyn in het licht gegeven, om dat hem anders de korte Inleiding, daar het zelve mede begint, en die ik niet heb willen achterlaten, vreemd zou voorkomen.

(b) Hy ſtierf onder de regering van *Elizabeth* van honger in een boſch in Ierlandt, daar hy, zynde gezant van paus *Gregorius* den XIII, het volk tot oproer opſtookte.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

oplettender op alle zaken van aangelegenheit, en der zelver minſte omſtandigheden, gemaakt; zy heeft hem aangezet om alles in den grondt te onderzoeken, en den Lezer eene getrouwe en waarachtige Geſchiedenis, zo van de kerkelyke, als wereldlyke zaken, mede te delen. Hy haalt ten dien einde, en om den Lezer van de rechte waarheit zonnenklaar te overtuigen, zo wel de redenen, welke de eene party tot beveſtiging van haar zeggen gebruikt, als de tegenwerpingen, welke de andere daar tegen inbrengt, getrouwelyk aan, en hy noemt die ſchryvers telkens op den kant van het Werk, het welk buiten twyfel eene pryſſelyke zaak is. Voor het overige zyn, behalven de oude gedenkſchriften, *Matth. Paris*, *Pol. Vergilius*, *Franc. Walſingham*, *Franc. Baco*, *Franc. Goodwin*, *Andr. du Cheſne*, *Ed. Herbert*, *Petr. Heylin*, *Th. Fuller*, *Gilb. Burnet*, en andere beroemde en geloofwaardige ſchryvers, zyne wegwyzers en leidsmannen in dit gedeelte van de Engelſche Geſchiedenisſe en de twee volgende regeringen geweeſt, daar hy het geen andere vermaarde en buitenlandſche ſchryvers, inzonderheit de beroemde *Jac. Aug. Thuanus*, *François Eudo van Mezeray*, en de Vader *Orleans* *, op goede gronden daar omtrent nog verhalen, telkens byvoegt, het welk op ontallyke plaatſen te zien is, en de kanttekeningen genoegzaam aantonen.

* In zyne *Hiſt. des Revolut. d'Anglet.* een boek, dat zeer wel is geſchreven, en min eenzydig dan men van een Jeſuit, gelyk hy was, zou verwachten.

Wy zeggen het geen wy hier aangaande de behandeling van den Heere *De Larrey* en zyne getrouwheit in het beſchryven der geſchiedenisſe van *Henrik* den VIII gezegt hebben, ook van die van *Eduard* den VI, zynen zone en opvolger, en van het werk der hervorminge, door dezen jongen vorſt in Engelandt ingevoert, maar door *Maria*, zyne halve zuſter, de welke hem na eene korte regering van nog geen zeven jaren opvolgde, weder uitgeroeit. Wy zeggen het zelve rakende de regering van deze laatſtgemelde vorſtinne, en van de wrede vervolginge, door haar tegen de Hervormden gepleegt: onze Schryver is overal naauwkeurig en getrouw, en laat geen het minſte vooroordeel of partydigheit blyken.

Op de harde, en voor Engelandt niet te voorſpoedige regering van *Maria* volgde het zachte en gelukkige ryksbeſtier van *Elizabeth*, waar van ik, om des zelfs luiſter niet te kort te doen, en daar in ook niet te zeer uit te weiden, hier alleen zal zeggen, dat de regeringen van zeer weinig vorſten, die ooit een troon bekleed hebben, hy de hare kunnen vergeleken worden. Deze zo uitmuntende regering, onder welke de hervorming niet alleen in Engelandt, maar ook, door den byſtandt van deze vorſtinne, in de Vereenigde Nederlanden, en elders, op den troon wierdt geſtelt, en die een ſchool voor alle ſtaatkundigen en oorlogshelden verſtrekt, beſlaat het grootſte gedeelte van het derde Deel dezes Werks ook is zy eene der langſte geweeſt, welke Engelandt gehad heeft †; gelyk *Elizabeth* mede alle hare voorzaten, en die na haar in dit koninkryk geregeert hebben, in jaren heeft overtroffen ‡.

† Zy duurde omtrent 45 jaren, en die van *Henrik* den III, en van *Eduard* den III overtreffen de hare alleen: want de eerſte van deze twee koningen regeerde wat meer dan 56, en de twede ruim 50 jaren.

Met haar eindigde de tak der *Tiders*, of *Tudors*, om plaats te maken voor dien der *Stuarts*: maar met haar eindigde ook, helaas! de achting en glorie der koningen van Engelandt, die Vrankryk en Spanje hadden doen beven, en zich zelf ſcheidsmannen van geheel Europa gemaakt. De kloekmoedige *Elizabeth*, wier mannemoedt haar den naam van *koning Elizabeth* deedt geven, hadt dien ouden luiſter niet alleen ſtaande gehouden, maar zelfs nog verhevener gemaakt; maar de zelve wierdt geheel verdonkert door de moedeloosheit van hare ſlaphertige opvolgers, welker eerſte uit dien hoofde, en in vergelyking met onze heldinne, ſpottender wyze *koningin Jacobus* genoemt wierdt.

‡ Zy bereikte den ouderdom van bynа 70 jaren.

Deze *Jacobus*, die reets in Schotlandt regeerde met den naam van *Jacobus* de zesde, was de eerſte koning van Engelandt van dien naam en van den tak der *Stuarts*, en hy beklom dien troon zo uit hoofde van zyne geboorte, zynde afkomſtig van de oudſte dochter van koning *Henrik* den VII §, als uit krachte der benoeminge van *Elizabeth*, en der goedkeuringe van die benoeminge door de Engelſche natie; en met hem is het dat het ZEVENDE TYDBESTEK van deze Geſchiedenisſe een aanvang neemt.

§ Genaamt *Margareta*, de grootmoeder van *Jacobus*.

Ik zal zyne afbeelding, noch die van de andere koningen uit het huis van *Stuart*, zyne opvolgers, alle, als gezegt is, zwakke vorſten, en vol gebreken, hier niet opmaken; men vindt de zelve in dit Werk voor ieders regeringe, met een korte ſchets van hun ryksbeſtier. Ik zal my derhalven ſpoeden om een einde van dit Voorberecht te maken, en hunne regeringen, zo als die de eene op de andere gevolgt zyn, met de tuſſchenregering, die 'er na de droevige doodt van *Karel* den I tot de herſtellinge van *Karel* den II geweeſt is, alleen opnoemen.

Jacobus de I, die de ryken van Engelandt en Schotlandt onder den naam van Groot-Britannie hadt vereenigt, liet tot zynen opvolger na zynen zoon *Karel* den I, met welken het vierde en laatſte Deel van dit Werk begint. Deze volgde zynen vader niet alleen op den troon, maar ook in alle zyne zwakheden: maar hy moeſt de zelve op eene rampzaliger wyze boeten, en eindelyk van den troon op het moordſchavot overſtappen. Droevige omwenteling, en vremde toneelverwiſſeling!

Men zag op de puinhopen van den omver geworpen rykstroon een ſoort van gemenebeſt oprechten, wiens gebeurteniſſen in dit Werk onder den naam van *Tuſſchenre-*

gering

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

gering beſchreven worden: maar het zelve viel ook wel haaſt weder in duigen door de ſtaatzucht en het geluk van des zelfs geveinſden grondlegger, *Olivier Cromwel*. Deze veſtigde zyne onbepaalde macht onder den ſchynſchonen naam van *Protector*- of *Beſchermheerſchap*, en deedt de zelve niet alleen in de ryken van Engelandt, Schotlandt en Ierlandt, maar ook door ganſch Europa erkennen.

Met de zogenoemde Gemenebeſts-beſtiering, of de Tuſſchenregering, die voor het Protectorſchap van den overweldiger ging, en waar van deze laatſte altydt het hoofdt was geweeſt, waren byna vyf jaren verlopen §; zyn Protectorſchap, onder welken tytel hy de drie ryken veel vollſtrekter beheerſchte dan eenig koning ooit te voren hadt gedaan, duurde omtrent even zo lange, en ik ben grotelyks in twyfel, of ik de regering van zynen zone, den laſſen en eenvoudigen *Richard*, die zynen vader, na des zelfs overlyden, in zyne waardigheit opvolgde, eer eene *Tuſſchenregering*, gedurende de welke de zaken in Groot-Britannië in het wild liepen, nu deze, dan gene daar den meeſter ſpelende, dan een vervolg van het *eerſte*, of een *twede Protectorſchap* zal noemen. Hoe het zy, de onbekwaamheit van *Richard* was, naaſt de almachtige Handt, die alles beſtiert, de oorzaak van den val van deze nieuwe en de wederoprechting van de oude of de koninklyke regering, het welk met eene verwonderlyke ſnelheit geſchiedde. § Van het jaar 1649 tot 1654.

Het was *Karel* de II, gelyk niet onbekend is, die na eene ballingſchap van omtrent twaalf jaren den vaderlyken troon weder beklom: maar al mede aan de gebreken van het huis van *Stuart* vaſt zynde, bragt hy Groot-Britannië, het welk (dat tot roem van den overweldiger niet kan verzwegen worden) onder de regering van *Olivier Cromwel*, hoe onrechtmatig hy zich de zelve ook hadt aangematigt, ontzagchelyk en bloeiend was geworden, wederom tot de kleinachtinge, waar in het onder zynen vader en grootvader was geweeſt. Hy begon de verdrukking der natie, door het verkrachten van hare wetten en vryheden, het beſnoeien of vernietigen der rechten van het Parlement, en het beoogen van eene volſtrekte macht, de welke onder de regering van zynen broeder en opvolger, *Jacobus* den II, tot het hoogſte wierdt gebragt, en de bedrukte natie, ziende den gehelen ondergang van Kerk en Staat voor oogen, dwong naar een verloſſer om te zien.

Zy nam hare toevlucht tot den roemruchtigen *Willem* den III, prins van Oranje, dien zy alleen in ſtaat oordeelde om haar uit hare ſlaverny te verloſſen, en die 'er ook het meeſte belang by hadt om het te ondernemen. Hy voerde het ook met eene weergaloze vaardigheit en bekwaamheit uit, deedt, na zyne gelukkige landinge, den dwingelandt het ryk met den troon verlaten, herſtelde daar de vryheit, de ruſt, en den Godsdienſt, en beſtierde het zelve vervolgens als koning met zulk eene wysheit en gematigtheit, dat Groot-Britannië ſedert dien tydt het bloeiendſte koninkryk van Europa geweeſt is, en de gedachtenis van dezen groten vorſt by de Britten en alle hunne welmenende naburen altoos in zegen zal blyven.

Met hem eindigt dit geſchiedkundige Werk.

Ik zal my niet ophouden met alle de ſchryvers hier op te tellen, welke de Hr. *De Larrey* in het opſtellen der geſchiedeniſſen van het einde van het voorgaande en van dit laatſte Tydbeſtek gebruikt heeft; de zelve zyn overal zorgvuldig op den kant aangetekent, en de Lezer, die maar eenige kennis van de ſchryvers der gebeurteniſſen van Engelandt van dien tydt heeft, en weet hoe weinige daar onder zyn, die men niet van eenzydigheit, of vooringenomenheit voor de eene of de andere party, omtrent alle regeringen, van *Elizabeth* af, tot *Willem* den III ingeſloten, kan beſchuldigen, zal moeten bekennen, dat onze Schryver alle zaken met een ryp oordeel overwogen, den eenen ſchryver naauwkeurig tegen den anderen vergeleken, en niets dan na een grondig onderzoek te boek geſlagen heeft. In zaken, daar alles twyfelachtig voorkomt, en waar omtrent niets zekers kan beſloten worden, worden de verhalen en bewyzen van beide partyen aangehaalt, en het waarſchynlykſte aangewezen.

Wel is waar, dat zommige ſchryvers en jaarboeken van Engelandt, welke de Heer *De Larrey* heeft moeten volgen (inzonderheit in de zes eerſte Tydbeſtekken van deze Geſchiedeniſſe) op verſcheide plaatſen zeer gebrekkig, en op vele andere het ſpoor byſter zyn, inzonderheit daar het op echte ſtukken, als vredes- en huwelykstraktaten; op met andere vorſten en ſtaten gemaakte overeenkomſten over den koophandel, de grensſcheidinge, of eenige andere zaken; op geheime onderrechtingen en volmachten, door de koningen van Engelandt aan hunne afgezanten gegeven, der zelver antwoorden en berechten; op opene brieven, vertogen, akten, en meer andere diergelyke echte ſtukken en bewyzen, aankomt, de welke niet alleen de Geſchiedenis en Tydrekening van Engelandt zeer groot licht geven, maar ook die van vremde ryken zomtyds niet weinig ophelderen. Doch ik, noch niemandt, die na den Heere *De Larrey* geſchreven hebben, zouden deze gebrekkelykheden en mistaſtingen hebben kunnen verhelpen, indien de wereldt van de hulpmiddelen, die daar alleen toe kunnen dienen, en van welke men in zynen tydt nog verſteken was, ſedert niet was voorzien geworden.

Dit

Dit zyn de *Openbare Gedenkſchriften* * van Engelandt, door den Heere *Thomas Rymer*, wylen geſchiedſchryver van de koninginne *Anna*, gedurende eenige jaren †, op koſten van het gemeen, in zeventien Deelen in folio, het eene na het andere, in het licht gegeven, waar in de echte ſtukken en bewyzen, waar van hier geſproken wordt, voor een groot gedeelte in eene redelyk goede order, gevonden worden, en waar van ik my in het uitgeven van den Nederduitſchen druk dezer Geſchiedenisſe, zo tot het verbeteren van zommige gebrekkige plaatſen, als tot het invullen van vele gewigtige zaken, die in het geheel waren overgeſlagen, met vrucht bedient hebbe; hoewel zulks, om dit in het voorbygaan te zeggen, met grote omzichtigheit heeft moeten geſchieden, wegens de vele misſlagen, welke omtrent de eige namen, en zelfs in de dagtekeningen en jaargetallen, in den eerſten druk van dit werk ‡ begaan zyn. Voorts hebben my *Aitzema* §, en vooral de ſchryvers, als *Burnet*, in de *Geſchiedeniſſe van zynen tydt*, en andere, welker hiſtoriſche werken eerſt ſedert den Franſchen druk van dit Werk zyn uitgekomen, vele wetenswaardige zaken en nader beſcheiden aan de handt gegeven, van welke ik tot opheldering en verſiering van deze Geſchiedenisſe gebruik heb gemaakt.

* *Acta Publica.*

† Het eerſte Deel zag het licht in den jare 1704.

‡ Wy hopen, dat de twede druk, die nu daar van gemaakt is, daar van zal gezuivert zyn.

Ik zal my over de Geſchiedenisſen van Schotlandt en Ierlandt, waar van ik boven, van die van Engelandt ſprekende, al het een en het ander heb te pas gebragt, hier niet breedſprakig uitlaten, om dat ik weinig daar van kan zeggen, dat in het Werk zelf niet reets is aangetekent, en alzo hier ſlechts zou herhaalt worden, het welk overtollig zou zyn. Alleen dient aangaande den oorſpronk van deze twee ryken, dien der zelver Jaarboekſchryvers al zo oud zeggen te zyn, als de Engelſche den hunnen, in het voorbygaan aangemerkt, dat het geen daar van door de eenen verhaalt wordt al zo onzeker is, als het geen de anderen van den hunnen voorgeven, en dat beide bygevolg even veel geloof verdienen.

§ In zyn werk, genaamt *Zaken van Staat en Oorlog* enz.

Ik zal my insgelyks niet ophouden met hier een breed verhaal te doen van de verſcheide andere ryken, welker Geſchiedenisſen, behalven die van de drie voorgemelde, die het voornaamſte onderwerp van dit Werk zyn, in eene welgeſchikte order, van tydt tot tydt in dit Werk beſchreven worden.

De Heer *De Larrey* begint, om 'er met weinig woorden iets van te zeggen, met de eerſte tyden na den zondvloedt, en volgt het ontwerp van de vier algemene opperheerſchappyen *, rekenende voor de eerſte de Babyloniſche en Aſſyriſche, van welke twee hy maar eene maakt, en welker ſtichting hy met *Scaliger*, *Petavius*, *Bochard*, en andere vermaarde tydrekenaars en geſchiedſchryvers, omtrent het midden van de twede eeuwe na den zondvloedt ſtelt, en die hy tot *Cyrus* doedt duren: die der Perzen neemt hy voor de twede; die der Grieken voor de derde, en die der Romeinen voor de vierde.

* *Monarchiën.*

Men vindt hier voorts eene beknopte Geſchiedenis van het Egyptiſche ryk, het oudſte van de ganſche wereldt, zonder dat van Babylonië en van Aſſyrië, ſchoon *Nimrod*, of *Nembroth*, daar de ſtichter van was, uit te zonderen: want hy was maar de kleinzoon van *Cham*, daar het ryk van Egypten tot zynen grondlegger hadt *Menes*, of *Mitzraïm*, die des zelfs zoon, en de oom van *Nimrod* was †. Men vindt 'er eene niet min naauwkeurige beſchryving van het Joodſche volk, van des zelfs gemenebeſt, koninkryk, enz. en van hunne verſtroojing over byna den ganſchen aardbodem; van het Oofterſche keizerryk, en van des zelfs ondergang, nevens dat van Trebizonde, door *Mahometh* den II; van het Weſterſche keizerryk, en des zelfs omwentelingen, en voorts van alle de andere ryken, ſtaten en gemenebeſten, die 'er in Europa en de andere werelddeelen of van ouds geweeſt zyn, of nog gevonden worden, waar van het overtollig zou zyn hier eene lange optelling te maken.

† *Manethon* ſtelt het nog veel ouder.

De beruchte ſcheuring der Roomſche pauzen, waar van de eene hunnen ſtoel te Avignon, in Vrankryk, en de andere te Rome hadden, krygt hier mede een beurt.

Wat het verhaal der zaken van den Godsdienſt belangt, de Schryver heeft het Chriſtendom van eeuw tot eeuw gevolgt; hy heeft de zuiverheit der lere gedurende de drie eerſte eeuwen, en de ketteryen van *Arius*, *Pelagius*, *Neſtorius* en *Eutyches*, de welke de Kerk in de vierde en vyfde eeuwen beroerden, beknoptelyk verhaalt; vervolgens heeft hy de ſtaatzucht der pauzen en hunne geweldenaryen over de wereldlyke vorſten en over de Kerk ten toon geſtelt, en het vermaarde geſchil over de beelden, het welk het Ooſten en het Weſten zo menigmalen verdeelde, en zo veel bloedt deedt ſtorten, als mede het krakeel over den ongehuwden ſtaat der prieſteren, niet vergeten.

Het gevoelen van de wezentlyke en ligchamelyke tegenwoordigheit in het Sakrament des Avondmaals kwam op het einde van de negende eeuwe op de baan, en hadt zyne aanhangers en beſtryders; maar het kroop onder begunſtiging van de grote onwetendheit in de tiende eeuwe overal in. *Berengarius*, een Franſchman, beſtreedt het zelve dapperlyk in de volgende eeuwe: hy hadt vele navolgers, die naar hem *Berengariërs* genoemt, maar door de pauzen wredelyk vervolgt wierden, gelyk mede de *Waldenzen* en *Albigenzen*, die hunne leer in de twaalfde en de twee volgende eeuwen voortzetten,

zetten, en de Roomſche kerk, inzonderheit de opperhoofdigheit van den paus en het ergerlyke leven der geeſtelyken, krachtig tegenſpraken.

De ganſche Roomſche kerk, ik wil zeggen de paus, alle de prelaten, de kerkvergaderingen, de geeſtelyke ordens, en onder deze laatſte voornamentlyk die der Dominikanen, of Jakobynen, welke het geloofsonderzoek * oeffenden, vereenigden hunne macht om deze getuigen der waarheit, die hunne geeſtelyke dwingelandy uit het Woordt Gods ten toon ſtelden, en de zelve met het zwaardt des Evangeliums beſtreden, uit te roeien: zy riepen den wereldlyken arm te hulp, en beloofden de vorſten, en alle anderen, die hen deze zogenoemde ketters hielpen verdelgen, de landen en goederen, welke door de zelve bezeten wierden. Geen wonder dan, dat deze ongelukkige menſchen voor eene zo wrede vervolginge moeſten zwichten; dat de zo zeer gewenſchte voortgang der Hervorminge daar door wederom voor een tydt wierdt geſtuit, en dat daarentegen de dwingelandy, het bygeloof, en de gewetensdwang der Roomſche kerke ten top klommen.

* De *Inquiſitie.*

Meer dan een eeuw verliep 'er voor dat de Hervorming het hoofdt weder dorſt opbeuren, en zy kwam eerſt wederom te voorſchyn door de lere van *Jan Wiclef* en *Jan Hus*, wordende voortgeplant door hunne getrouwe navolgers, die zich den naam van hunne meeſters en voorgangers niet ſchaamden, maar zich naar hen *Wiclefiten* en *Huſſiten* lieten noemen. De eerſte van deze twee door Godt verlichte mannen verſcheen in Engelandt omtrent het einde van de veertiende eeuwe, en hieldt daar zyn geloof, met dat der Proteſtanten en Hervormden, welke daar na opkwamen, overeenkomende, in het openbaar ſtaande: de twede, te weten *Jan Hus*, ſtondt in Bohemen op in het begin van de vyftiende eeuwe, hebbende de zelve leer en het zelve geloof van zynen voorganger, *Jan Wiclef.* Hy wierdt deswegen in het jaar 1410 door *Sbinko*, aartsbiſſchop van Praag, gedagvaard, en door de gemachtigden van paus *Johannes* den XXIII onverhoord veroordeelt. *Jan Hus* beriep zich op de aanſtaande kerkvergadering, en deze wierdt ruim vier jaren daar na te Conſtants gehouden: maar hy wierdt door de zelve op eene verradelyke wyze gehandelt, en, na dat men hem als een ketter hadt veroordeelt, zonder acht te geven op het vrygeleide van den keizer *Sigismundus*, op wiens woordt hy in de kerkvergadering was verſchenen, en tegen het recht der volkeren, levendig verbrand.

Zyne onrechtvaardige ſtraf, noch die van *Hieronymus van Praag*, zynen vriendt en medegeſel, de welke door de zelve kerkvergadering (indien ik dezen naam aan een party byeen vergaderde weetnieten en ondeugende geeſtelyken mag geven) ten vure wierdt gedoemt, ſtuitte evenwel nu den voortgang der Hervorminge niet, gelyk door de voorgaande vervolginge was geſchied; in het tegendeel, de zelve breidde zich inzonderheit met veel luiſter uit in Bohemen, het vaderlandt van deze twee martelaren; gelyk zy in Engelandt deedt door het verkondigen der lere van *Wiclef* door zyne navolgers, de Wiclefiten, niettegenſtaande de veroordelinge van die lere door hunne tegenſtrevers. De beroemde *Zisca*, het hoofdt van de hervormde Bohemers, of Huſſiten, zag zich in het jaar 1424 meeſter van dat ganſche ryk. *Procopius*, die hem opvolgde, hadt het zelve geluk; maar zyne doodt, in het jaar 1436 voorvallende, deedt de zaken van gedaante veranderen, en de onſtandvaſtigheit, of liever het verraadt van *Jan Rokyſan*, eenen van hunne voornaamſte leeraars, bragt de Hervorming in die geweſten een dodelyke wondt toe. Doch de zelve wierdt eenigen tydt daar na weder geheelt, en de Hervorming in haren vollen glanſch herſtelt door de twee doorluchte mannen, *Luther* en *Kalvyn*, de welke kort na het begin van de volgende, of de zestiende eeuwe te voorſchyn kwamen. De Hervorming drong daar op, onder Gods zegen, in verſcheide landen en koninkryken door, doch met dit onderſcheidt, dat eenige de Hervorming van *Luther*, en andere die van *Kalvyn* omhelſden, welke twee grote mannen anders in alle dingen zamen overeenkwamen, behalven dat zy, dat te beklagen is, omtrent de leerſtukken vanhet Avondmaal en de Voorbeſchikkinge van malkander in gevoelen verſchilden.

Alle deze zaken en veranderingen nu, omtrent den Godsdienſt en in de Kerke voorgevallen, worden in deze Geſchiedeniſſen met eene oneenzydige penne, vry van alle vooringenomenheit, beſchreven.

Van mynen eigen arbeidt in het onderzoeken, verbeteren, veranderen, verſchikken en byvoegen van een groot getal van zaken, het ganſche werk door, zal ik, tegen de *mode* van onze eeuwe, hier niet breed opgeven. Vinden de Beminnaars der Geſchiedeniſſen, die de moeite zullen nemen van die zaken na te gaan, daar genoegen in, zo zal ik myne moeite dubbeld vergolden achten. Ik heb hier en daar eenige aantekeningen ingelaſcht, en zou 'er meer hebben kunnen maken; maar ik heb niet buiten het beſtek van het Werk willen gaan, en ten anderen niet dan nodige dingen willen zeggen. Achter het vierde of laatſte Deel heb ik een Algemenen Bladwyzer over het ganſche Werk geplaatſt, het welk den Liefhebberen der Geſchiedeniſſen buiten twyfel

veel

veel aangenamer en gemakkelyker zal zyn, ſchoon het voor my veel meer moeite is geweeſt, dan dat 'er afzonderlyk by ieder Deel een gevoegt was.

Indien 'er voor het overige eenige drukfeilen, die ik zelf zo ongaarne zie, in het Werk mogten ingeſlopen zyn, de goedgunſtige Lezer gelieve my daar omtrent te verſchonen, en de zelve aan den groten ſpoedt, met welken het Werk is afgedrukt, toe te ſchryven: want daar by is het toegekomen, dat ik na het twede proefbladt, of de reviſie, gelyk men op de drukkeryen zegt, myn oog niet altydt over de laatſte reviſie heb kunnen laten gaan, om te zien of alles volgens myne verbetering wel verholpen was: doch als 'er al eenige diergelyke feilen gevonden worden, zullen zy niet dan in het kwalyk plaatſen van een letter, of in diergelyke ligte fouten beſtaan, en dus den zin niet ſtuiten of hinderen. Ik heb by de verbeteringen, op het volgende bladt aangetekent, en achter den Algemenen Bladwyzer de gene, die my zo nu en dan zyn voorgekomen, aangewezen.

Ik moet tot onderrechting van de Liefhebbers, die vragen mogten, waarom men in het eerſte Deel van dit Werk gene afbeeldſels van de koningen, koninginnen en andere doorluchtige en vermaarde perſonadiën vindt, als in de volgende, hier nog byvoegen, dat 'er geen oprechte, noch goedgekeurde oorſpronkelyke aftekeningen van de zelve zyn te bekomen geweeſt, en uit dien hoofde zal een ieder met ons toeſtemmen, dat het beter is gene dan kwade afbeeldingen te laten maken. En zeker, de brave Boekhandelaars, die dezen Nederduitſchen druk in alle delen, gelyk ieder, die den zelven ziet, zal moeten bekennen, zo fraai en zo heerlyk hebben uitgevoert, zouden gene koſten ontzien hebben om de doorluchtige perſonadien, in dat Deel voorkomende, door bekwame meeſters in het koper te laten brengen, en de zelve den Liefhebberen mede te delen, indien zy oprechte en oorſpronkelyke aftekeningen daar van hadden kunnen machtig worden.

Dit is alles, waar van ik nodig heb geoordeelt den Lezer te onderrechten aangaande een Werk, het welk ik durf zeggen dat niet alleen eene volmaakte Geſchiedenis van de ryken van Engelandt, Schotlandt en Ierlandt, maar ook de merkwaardigſte en fraaiſte zaken van de andere ryken en ſtaten des aardbodems, zo die reets te gronde zyn gegaan, als die nog in wezen zyn, in zich vervat; wenſchende hem tot beſluit altydt wel te varen.

JAN LODEWYK SCHUER.

UIT-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

UITLEGGING
VAN DE
TYTELPLAAT.

GESCHIEDENIS, van haar BESCHERMGEEST trouw bemind,
Brengt in 't geheugboek al 't merkwaardigſt, dat zy vind;
In 't Britſche ryk gebeurd, uit *oude en nieuwe ſtukken*;
Die veel BESCHERMGOÔN vlug den tand des tyds ontrukken.
's Ryks hoofdſtadt LONDEN praalt van ver met Paulus kerk.
Het Beeld des Schryvers voert de Faam tot boven 't zwerk.

OP DE AFBEELDING
VAN DEN HEERE
DE LARREY.

't Penceel heeft wel *LARREY* geſchilderd naar het leeven:
Maar niets dan trekken van het aanſchyn kunnen geeven;
De Schryver ſchildert zelf met ſchooner ſtyl en zwier
Zyn geeſt en ryk vernuft voor eeuwig op 't papier.

P. LANGENDYK.

***

VER-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

VERBETERINGEN.

I Deel, *bladzyde* 5, *kolom* 2, *regel* 45, Bathe, *lees* Buthe.
Ibid. bladz. 60, *kol.* 1, *reg.* 6 *enz. lees:* beide in het begin der vierde eeuwe geſtorven.
Ibid. bladz. 74, *kol.* 1, *op den kant:* 318, *lees* 325; *en kol.* 2. *reg.* 3 *van onderen, achter* Valentinianus *voeg* de II.
Ibid. bladz. 106, *kol.* 2, *reg.* 12 *ſtaat* 819, *lees* 788.
Ibid. bladz. 110, *kol.* 2, *reg.* 6 *van onderen, in de aantekening*, Roomſche, *lees* Griekſche.
Ibid. bladz. 134, *kol.* 1, *reg.* 22, Pleymond, *lees* Plegmond.
Ibid. bladz. 136, *kol.* 2, Hartager, *lees* Harfager.
Ibid. bladz. 143, *bovenaan, lees* Edgar *voor* Ethelwald.
Ibid. bladz. 173, *kol.* 2, *reg.* 34, *na de woorden:* der krone, *voeg:* ſedert de Denen de zelve hadden overweldigt.
Ibid. bladz. 259, *kol.* 1, *reg.* 47, Ardele, *lees* Andelle.
Ibid. bladz. 286, *kol.* 1, *reg.* 20, Weſtmunſter, *lees* Wincheſter.
Ibid. bladz. 493, *kol.* 1, *reg.* 31, *ſtaat* 1305, *lees* 1303.
Ibid. bladz. 500, *kol.* 2, *reg.* 49, Teſtu, *lees* Teſta.
Ibid. bladz. 589, *kol.* 1, *reg.* 23, Kniret, *lees* Knivet.

II Deel, *Bladz.* 33, *kol.* 2, *reg.* 11, Eduard, *lees* Richard.
Ibid. bladz. 58, *kol.* 1, *in de aantekening*, een pondt Sterlings, *lees* een Sterling.
Ibid. bladz. 66, *kol.* 2, *reg.* 34, zuſter, *lees* nicht.
Ibid. bladz. 105, *kol.* 2, *reg.* 10 *van onderen*, vyf, *lees* vier.
Ibid. bladz. 112, *kol.* 2, *reg.* 26, moeders, *lees* vaders.
Ibid. bladz. 150, *kol.* 1, *reg.* 23, de oorlogsvuur, *lees* het oorlogsvuur.
Ibid. bladz. 193, *kol.* 2, *reg.* 48, weduwe, *lees* zuſter.
Ibid. bladz. 197, *kol.* 1, *reg.* 32, *achter de woorden* van eenige *voeg* dagen.
Ibid. bladz. 209, *kol.* 1, *reg.* 1, *doe uit het woords* mede.
Ibid. bladz. 256, *kol.* 1, *reg.* 45, verantwoordiging, *lees* verontwaardiging.

ONDERRECHTING VOOR DE BOEKBINDERS.

Voor het eerſte Deel komt de *kopere tytel*, en voor de Opdragt de *afbeelding van den Ed. Gr. Achtbaren Heere Burgermeeſter Lieve Geelvinck.*
Voorts in het zelve Deel, I. de kaart van *Engelandt, Schotlandt en Ierlandt, oude Geographie.* Pag. 1.
II. *Engelandt* afzonderlyk Ibid.
III. *Schotlandt* - - - 288.
IV. *Ierlandt* - - - - 506.
V. De *Afbeelding van het Parlement van Engelandt.* 766.

PRI-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

PRIVILEGIE.

DE Staaten van Holland ende Weſtvriesland doen te weeten: Alzoo ons vertoond is by Johannes Cóvens en Cornelis Mortier, Burgers en Boekverkopers binnen Amſterdam, hoe dat zy op den elfden April 1721. volgens taxatie, uit den Boedel van wylen de Weduwe van Pieter Mortier, hadden gekogt, als bleek by de Acte, aan Ons vertoond, alle de Exemplaren en Copie, Regt en Privilegie ende Kopere Platen van zeeker Boek, genaamt *Hiſtoire d'Angleterre, d'Ecoſſe & d'Irlande, avec un Abregé des évenemens les plus remarquables arrivez dans les autres Etats, par Mr. de Larrey*, vier Deelen in Folio, als meede het vervolg op dezelve, voorzien met zeer veel konſtig geſnede Portraiten, voortyds door ons aan wylen Reinier Leers, gewezen Boekverkoper tot Rotterdam, verleent, door wiens Erfgenamen het zelve Boek was verkogt aan Michiel Böhm, en door dien aan de voornoemde Weduwe van Pieter Mortier, als meede bleek by de beſcheiden ons geëxhibeert; en dewyl het zelve Octroye en Privilegie ten einde was gelopen, ende zy Suppliánten het voorſz. Boek, ter zaake van de voorſz. Octroye en Privilegie en regt van Copie, tot een extraordinaire prys hadden gekogt, ende bedugt waren, of wel eenige baatzugtige menſchen, tot der Suppliánten merkelyke prejuditie en ſchade, het zelve Boek alhier te lande mogten komen na te drukken; zoo keerden zy Suppliánten haar tot Ons, onderdanigſt verzoekende, dat wy de voornoemde Suppliánten gelieſden te verleenen vernieuwing van een Speciaal Octroye en Privilegie aan hen Suppliánten, hunne Erven ofte Actie verkrygende, om gedurende den tydt van vyftien eerſtkomende jaaren 't voorſz. Boek hier te Lande, met en zonder de Portraiten, of ook de Portraiten apart, alleen te mogen drukken, doen drukken, verkopen en debiteren, in zodanige formaten en taalen, als zy Suppliánten goed zouden vinden het zelve Boek uit te geven, met verbod aan alle ende een iegelyken, dat niemand het voorſz. Boek, in eenigerhande taalen, nogte op eenigerhande manieren, 't zy in 't geheel, ofte ten deele, 't zy met, of zonder de Portraiten, ofte ook de Portraiten apart, het zy onder pretext van vermeerderinge, verbeteringe en andere vertalingen, veranderingen van naam of tytel, zoude mogen nadrukken, doen drukken, naſnyden, ofte uitgeven, in 't groot of klein, op een boete, 't zy van drie duizend guldens, ofte zoo veel het Ons zoude goeddunken, tot meerder afſchrik by de Contraventeurs te verbeuren, mitsgaders dat ook niemand eenige Exemplaren van 't voorſz. Boek, of de Portraiten apart, die elders nagedrukt, of nageſneden waren, binnen dezen Lande zoude mogen inbrengen, verkopen ofte verruilen, op verbeurte van alle de nagedrukte, ingebragte, verhandelde, of verkogte Exemplaren, en voorts op alzulke verdere boeten en breuken, als tegen de overtroders van de Octroyen en Privilegien, tot verhoedinge van ſchade, gewoonelyk geſtatueert worden, ende dit telkens zoo menigmaal dezelve zouden werden agterhaald. ZOO IS 'T, dat wy de zaak, ende 't verzoek voorſz. overgemerkt hebbende, ende genegen wezende ter beede van de Suppliánten, uit onze regte wetenſchap, ſouvereyne magt, ende authoriteyt, dezelve Suppliánten geconſenteert, geaccordeert en geoctroyeert hebben, conſenteren, accorderen ende octroyeren haar by dezen, dat zy of haar Actie verkrygende geduurende den tyd van vyftien eerſt agter een volgende jaaren, het voorſz. Boek, genaamt *Hiſtoire d'Angleterre, d'Ecoſſe & d'Irlande, avec un Abregé des évenemens les plus remarquables arrivez dans les autres Etats, par Mr. de Larrey*, vier Deelen in Folio, als meede het vervolg op dezelve, voorzien met zeer veel konſtig geſnede Portraiten, binnen den voorſz. onzen Lande alleen zullen mogen drukken, doen drukken, uitgeven en verkopen, verbiedende daaromme allen ende eenen iegelyken, het zelve Boek in 't geheel, ofte ten deel, in eenigerhande Taalen of formaaten, 't zy met of zonder de Portraiten, of ook de Portraiten apart, na te drukken, ofte elders nagedrukt binnen den zelven onzen Lande te brengen, uit te geven, ofte te verkopen, op verbeurte van alle de nagedrukte, ingebragte ofte verkogte Exemplaren, ende een boete van drie duizend guldens daar en boven te verbeuren, te appliceren een derde part voor den Officier, die de calange doen zal, een derde part voor den armen der plaatſe, daar de caſus voorvallen zal, ende het reſterende derde part voor de Suppliánten, en dit telkens zoo meenigmaal dezelve zullen werden agterhaald, alles in dien verſtande, dat wy de Suppliánten met dezen onzen Octroye alleen willende gratificeren, tot verhoedinge van haare ſchade, door het nadrukken van het voorſz. Boek of de Portraiten, daar door in genen deele verſtaan den innehoude van dien te authoriſeren, ofte te advoueren, ende veel min het zelve onder onze Protexie ende beſcherminge eenig meerder crediet, aanzien ofte reputatie te geven, neemaar de Suppliánten, in cas daar inne iets onbehoorlyks zoude influeren, alle het zelve tot haaren laſte zullen gehouden wezen te verantwoorden; tot dien einde wel expreſſelyk begerende, dat by aldien zy dezen onzen Octroye voor het zelve Boek zullen willen ſtellen, daar van geen geabrevieerde ofte gecontraheerde mentie zullen mogen maken, nemaar gehouden wezen, het zelve Octroye in 't geheel en zonder eenige Omiſſie daar voor te drukken, ofte te doen drukken, ende dat zy gehouden zullen zyn een Exemplaar van het voorſz. Boek, gebonden en wel geconditioneert, te brengen in de Bibliotheek van onz Univerſiteit tot Leyden, en daar van behoorlyk te doen blyken, alles op pœne van het effect van dien te verliezen. Ende ten einde de Suppliánten dezen onzen Conſente ende Octroye mogen genieten als naar behoren, laſten wy allen ende eenen iegelyken dien het aangaan mag, dat zy de Suppliánten van den innehoude van dezen doen, laten ende gedoogen ruſtelyk, vredelyk en volkomentlyk genieten ende gebruiken, ceſſerende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage, onder onze groote Zegel hier aan doen hangen, op den drie-en-twintigſten January in 't Jaar onzes Heeren ende Zaligmakers zeventien honderd drie-en-twintig.

W. V. WASSENAAR, vt.

Ter ordonnantie van de Staaten.

SIMON VAN BEAUMONT.

NAAMLYST
DER
KONINGEN VAN ENGELANDT,
Welker geſchiedenisſen in het eerſte Deel van dit werk gevonden worden.

Samothes	Fol. 2.	Ethelfred	101.
Albion	ibid.	Penda	103.
Brutus en zyne nakomelingen	ibid.	Oswin	ibid.
Mulmutius Donval	3.	Ceadwal	105.
Belinus en Brennus	ibid.	Ina	ibid.
Gurguntius en zyne nakomelingen	ibid.	Egbert	ibid. en 120.
Lud	4.	Ethelulphus	123.
Cassivellaunus	ibid.	Ethelbald	125.
Theomantius	12.	Ethelbert	ibid.
Cynobelinus	ibid.	Ethelred	126.
Guiderius	13.	Alfred	128.
Arviragus	15.	Eduard de Oude	132
Caractacus	16.	Adelstan	134.
Venutius	19.	Edmond	137.
Cartismanda, koningin,	ibid.	Edred	138.
Voadice, koningin,	21.	Edwin	ibid.
Marius	25.	Edgar	141.
Coylus	42.	Eduard de Martelaar	144.
Lucius	45.	Ethelred	147.
Fulgentius	47.	Sueno	155.
Severus	48.	Kanut de I	157.
Carausius	51.	Edmond	159.
Asclepiodotus	ibid.	Harald	167.
Constantius Chlorus	52.	Kanut de II	169.
Octavianus	55.	Eduard de Belyder	170.
Maximus	ibid.	Harald	203.
Gratianus	56.	Willem de I, of de Veroveraar,	209.
Konstantyn	57.	Willem de II, bygenoemt de Roſſe,	236.
Dioneth	58.	Henrik de I	246.
Konstantyn	61.	Stephanus van Blois.	265.
Vortiger	79.	Henrik de II	299.
Aurelius Ambrosius	85.	Richard de I	333.
Utter Pendragon	86.	Jan Zonderlandt	361.
Arthur	87.	Henrik de III	392.
Konstantyn	92.	Eduard de I	462.
Conan	ibid.	Eduard de II	516.
Cadwan	93.	Eduard de III	538.
Cadoval	ibid.	Richard de II	596.
Cadwallader	94.	Henrik de IV	641.
Hengistus	95.	Henrik de V	657.
Ethelbert	ibid.	Henrik de VI	675.
Baldred	98.	Eduard de IV	712.
Ethelbert	99.	Eduard de V	748.
Erkwin	100.	Richard de III	756.
Ida	101.		

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

NDT,

verk

101.
103.
ibid.
105.
ibid.
d. en 120.
123.
125.
ibid.
126.
128.
132
134.
137.
138.
ibid.
141.
144.
147.
155.
157.
159.
167.
169.
170.
203.
209.
236.
246.
265.
299.
333.
361.
392.
462.
516.
538.
596.
641.
657.
675.
712.
748.
756.

G E-

DEUCALEDONIUS OCEANUS

REGNORUM
MAGNÆ BRITANNIÆ
seu
ANGLIÆ SCOTIÆ
nec non
HIBERNIÆ
Nuperrima Delineatio

A COVENS et C MORTIER

MARE GERMANICUM. Belg. DE NOORD ZEE. Angl. THE BRITTISH SEA

OCEANUS ATLANTICUS
Anglè THE WESTERN OCEAN

MARE BRITANNICUM, Anglè THE BRITISH SEA

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

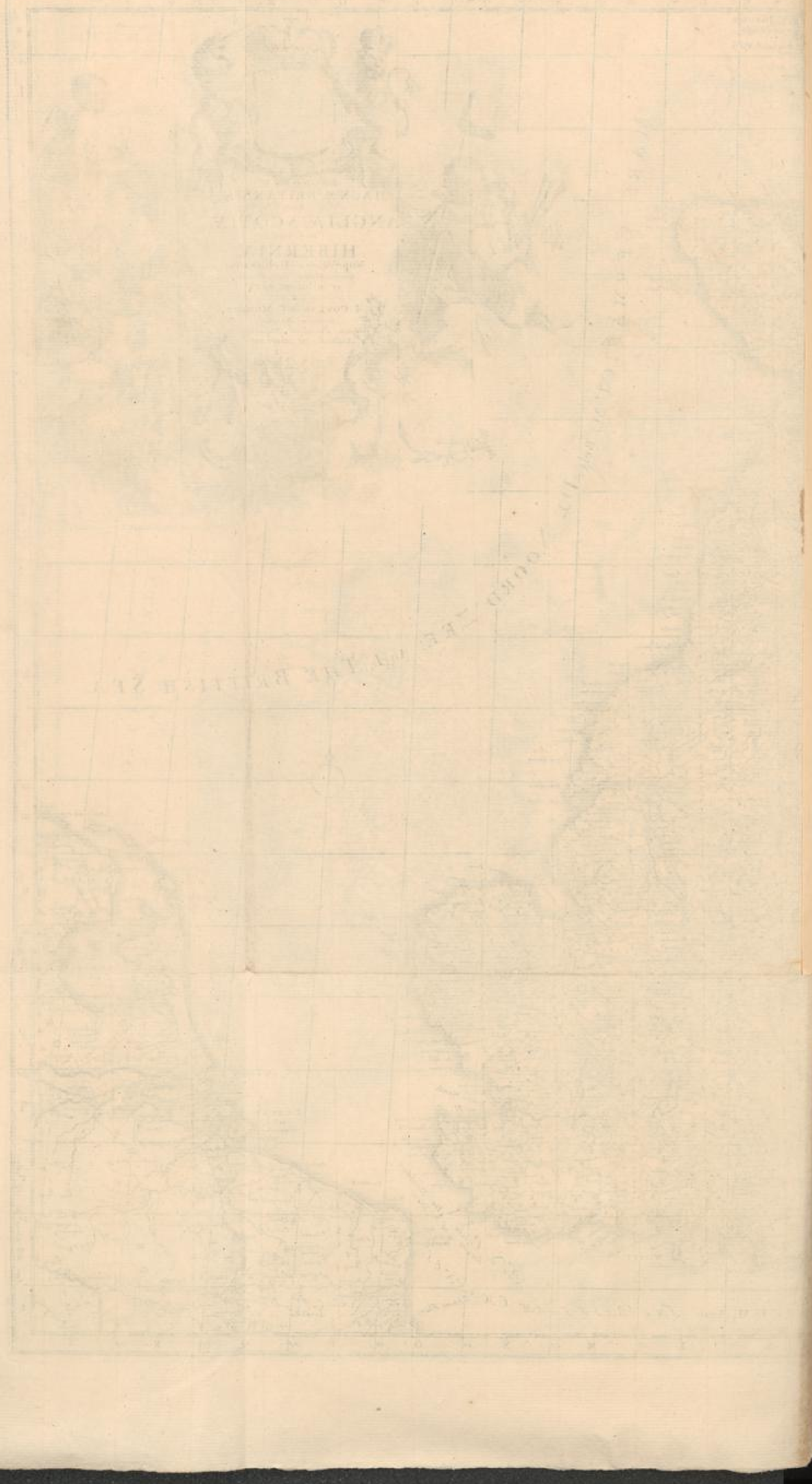

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

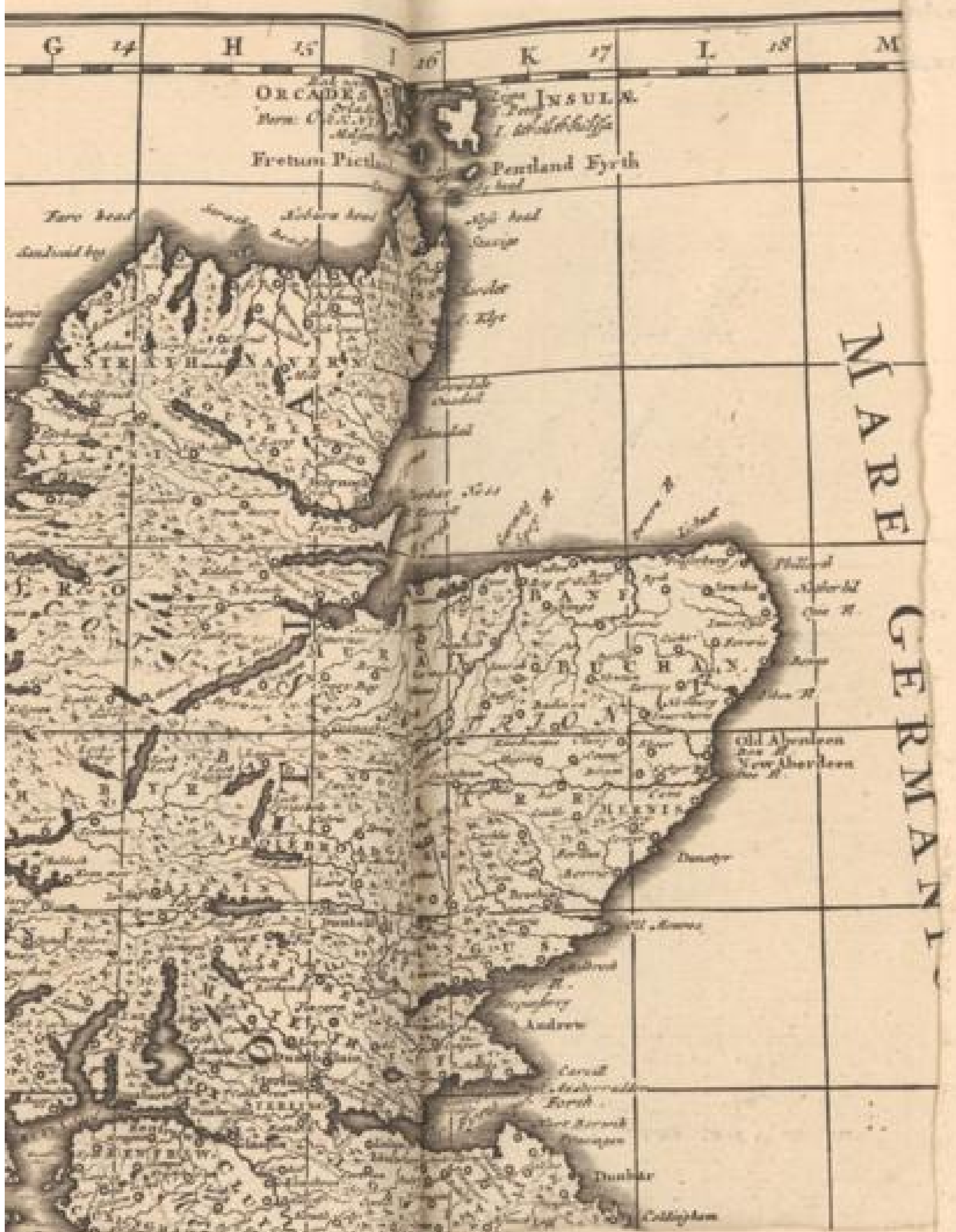

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

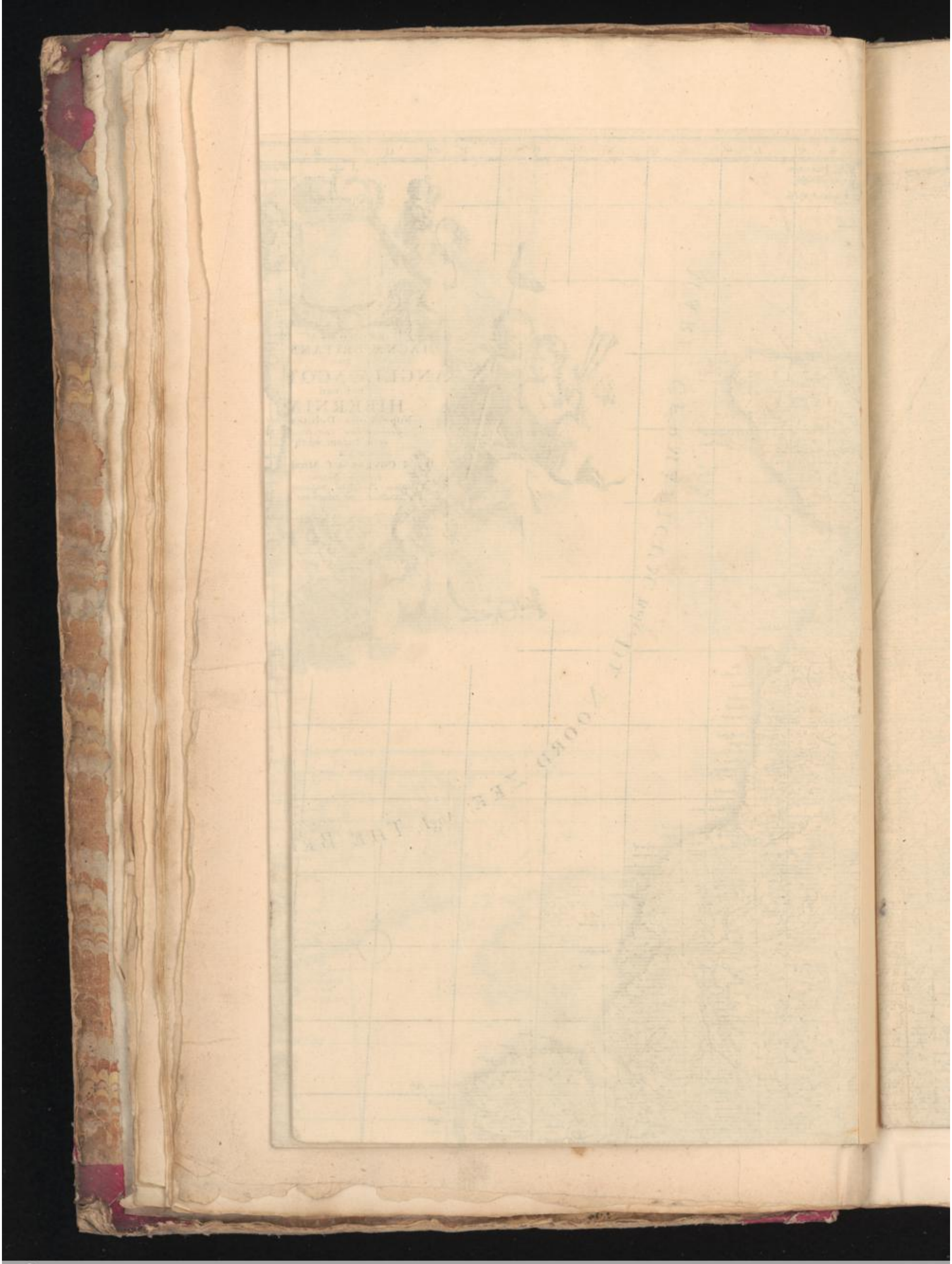

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

REGNI
ANGLIÆ
et
WALLIÆ PRINCIPATUS
TABULA,
divisis in LII Regiones Anglice Sours dictas,
quæ curiosis conscripta et edita
A
I. COVENS et C. MORTIER
AMSTELOD. BATAVUM.

Notarum Explicatio

SCOTIA

IRELAND

Man Ile

The Irish Sea, or St. Georges Channel

MARE GERMANICUM, vulgo DE NOORDZEE

The Channel or Bristol

MARE BRITANNICUM, Anglis
THE BRITISH CHANNEL.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

G

E

S

Het eilandt Groot-Britannië.

Der zelfs grootte.

Beda, Gildas, Polyd. Virg. Buch. Lesley Jaarboeken. De Stow & d'Howes, Hollinshed, Milton, Tyrrel, Brady, Dio Cass. Cæsar, Tacitus, Petavius, enz.

* Beda, Stow, Holins.

† Genesis X.

toe; en
door zyn
zo breed
van het
ryk van
dat van
De berg
Twede
malkand
aan de
der dan
zelve fe
weest.
Deze
den zond
geschied
zy onde
spreekt
Japheth
I De

16
Thirlestane
F
G
18
H
19
Holy I.
The Staples
Farne I.
Tynemouth Caſt.
Tyne Ru.
Sheales
Whitborn
Seaham
Durham
Hartlepole
Cleveland
Scarbrough
Flamborough
Overum
Northallerton
Richmond
Kendall
Lancaſter
Preſton
Wigan
Manchester
Warrington
Chester
Liverpool
Ormſkirk
Wigton
Carliſle
Penrith
Appleby
Kirkby Stephen
Sedbergh
Kirkby Lonſdale
Settle
Skipton
Otley
Leeds
Wakefield
Pontefract
Doncaſter
Tickhill
Rotherham
Sheffield
Barnſley
Halifax
Bradford
Rippon
Knaresborough
Boroughbridge
Yorke
Malton
Pickering
Whitby
Guiſborough
Stockton
Darlington
Richmondſhire
Weſtmorland
Cumberland
Lancaſhire
Yorkſhire
NORTHUMBERLAND
DURHAM
MARE GERMANICUM

Het eilandt Groot-Britannië.

Des zelfs grootte.

Beda, Gildas, Powel. Virg. Buch. Lesley Jaerboeken. De Stow & d'Howes, Holinshead, Milton, Tyrrel, Brady, Dio Cass. Cæsar, Tacitus, Petavius, enz.

* *Beda, Stow, Holins.*

† *Genesis X.*

toe;
doo
zo b
van
ryk
dat
De
Tw
mall
aan
der
zelv
wee
D
den
gesc
zy
spre
Jap

De koningin Voadicé deedt eene aanspraak aan haar leger, en laat, om het zelve tot het gevecht aan te moedigen, eenige honden op een haas los, als een voorteeken vande overwinninge.

GESCHIEDENIS
VAN
ENGELANDT,
SCHOTLANDT
EN
IERLANDT,

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

Het eilandt Groot-Britannië.

HEt eilandt Groot-Britannië, of Groot-Brittanje, begrypende de koninkryken van Engelandt en Schotlandt, is buiten twyffel een der grootſte en ſchoonſte eilanden, die de Oceaan beſpoelt. *Ceſar* ſchryft het zelve 500 mylen in zynen omtrek toe; en het is inderdaadt ook weinig minder: maar door zyne driehoekige gedaante is het op verre na zo breed niet van het Ooſten tot het Weſten dan van het Noorden tot het Zuiden. Het koninkryk van Engelandt beſlaat des zelfs Zuider, en dat van Schotlandt des zelfs Noorder gedeelte. De berg Cheviot, en de rivieren de Solway en de Twede ſcheiden deze twee koninkryken van malkander. Ierlandt is hunne gemene landpaal aan de Weſtzyde. Dit eilandt is weinig kleinder dan Engelandt, aan wiens heerſchapye het zelve ſedert langen tydt is onderworpen geweeſt.

Des zelfs grootte. *Beda, Gildas, Polyd. Virg. Buch. Laſley Jaarboeken. De Stow & d'Howes, Hollinshead, Milton, Tyrrel, Brady, Dio Caſſ. Cæſar, Tacitus, Petavius*, etc.

Deze twee eilanden zyn de eerſte, welke na den zondvloedt bevolkt zyn. Indien men hunne geſchiedenisſchryvers * mag geloven, behoren zy onder het getal der genen, waar van *Mozes* ſpreekt †, daar hy zegt, dat de kinderen van *Japheth* de eilanden, gelegen in dat gedeelte der wereldt §, het welk hunnen vader te beurt was gevallen, onder malkander verdeelden. *Samothes*, de oudſte zyner zonen, en de zelve, dien de gewyde ſchryver † *Meſech*, of *Meſchech*, noemt, was de ſtichter der Celten. De zelve plaatſte den ſetel zyner heerſchappye * langs den Pontus Euxinus, of de Zwarte zee, en op de oevers van den Thermodoön (tegenwoordig Faſſó of Fazze in Georgië) eene vermaarde rivier in het ryk der Amazonen, en hy breidde zyn gebiedt uit in dat gedeelte van Europa, het welk den naam van Celtiſch Gaule droeg, en aan den Rhyn en het Pyreneeſche gebergte paalde.

* *Beda, Stow, Holins.*
† *Genesis X.*

§ Europa.
† *Genesis X.*
* Omtrent deſt jare der wereldt 1930.

Het begreep ook het eilandt van Groot-Britannië, of Samothéa, gelyk men het zelve eerſt noemde, naar den naam van dien zone van *Japheth*, de welke de eerſte volkplantingen derwaarts zondt. Deze is de zelve, welken de Heidenſche ſchryvers (c) *Dis* en *Pluto* genoemt hebben, waar van de Druïden en Barden, zo vermaard door hunnen Godsdienſt en hunne gedichten in de geſchiedeniſſen, afkomſtig zyn. Wat hunnen Godsdienſt belangt, de zelve was (d) verſchillende met dien van alle andere volkeren, en zy waren wegens hunne kenniſſe en wetenſchappen in Gaule en Engelandt niet min vermaard dan de Magi of Wyzen in Perſië, en de Gymnoſophiſten (Heidenſche Philoſophen) in Indië.

Samothes ſticht de eerſte heerſchappy in Groot-Britannië.
(c) *Cæſar in Comm.* Zie *Bochart Geograph. S.*
(d) *Lucan Pharſ.*

Albion sticht de twede heerschappy van Groot-Britannië.

Het ryk, het welk *Samothes* in Engelandt gesticht hadt, duurde niet langer dan drie honderd jaren, en het ging van *Japhets* nakomelingen tot die van *Cham* over. *Albion*, zoon van dien *Neptunus*, welken *Mozes* (a) *Naphtuhim* noemt, rustte eene vloot uit, met welke hy den Oceaan doorkruiste; en hy kwam zich nederzetten op het eilandt Samothéa †, het welk hy naar zynen naam noemde. Niemandt is beroemder in de Heidensche verdichtselen en in de oude geschiedenissen dan *Neptunus*, dien men om zyne bekwaamheit en stoutheit in de zeevaart altaren stichtte, en die door de Heidenen als de godt der zee wierdt aangebeden.

(a) *Genesis X*, 13.

† In het jaar der scheppinge 2220.

Albion, uit hem voortgekomen, regeerde maar zeven jaren in Engelandt. Hy wierdt met zynen broeder *Bergion* in een zeegevecht verslagen door hunnen neef, den Egyptischen *Hercules* *, die de doodt van *Osiris* †, hunnen gemeenen grootvader, dien zy wredelyk omgebragt hadden, op hen wreekte. De slag geschiedde aan den mondt van de Rhone, alwaar de twee vloten malkander ontmoetten: maar de overwinning van *Hercules* vernietigde de heerschappy der Albioniten geenzins.

* 600 jaren ouder dan de Thebaansche *Hercules*

† Anderen willen, dat hy door *Typhon* omgebragt wierdt.

De nazaten van hun hoofdt waren zo woest als hy zelf geweest was, en de verdichtsel-schryvers geven hen den naam van Reuzen; het zy om de grootte van hunne gestalte, het zy om hunne oudheit: want men kan hunnen naam afleiden van een woordt ‡, dat zo veel betekent als volkeren, die geen anderen oorsprong kennen dan dien van het landt, het welk zy bewonen. Dit Reuzen-geslacht, ontzagchelyker om zyne wreedheit dan om zyne dapperheit, hieldt zich meer dan zes honderd jaren op den troon, en des zelfs regering eindigde niet voor de aankomste van *Brutus*, wiens tydperk de geschiedenisschryvers omtrent den jare 2850 stellen, en mogelyk tot aan dat van 2880 moet verschoven worden.

Reuzen in Groot-Britannië.

‡ *Indigena.*

Brutus sticht de derde heerschapp van Groot-Britannië.

Deze derde grondlegger der Britannische heerschappye begon een nieuw ryk, en gaf het zelve ook een nieuwen naam, indien men staat kan maken op de geschiedenisschryvers, die willen, dat deze eilanders naar zynen naam dien van *Bretons* of *Britten* hebben aangenomen.

Jaren der wereldt 2880.

Zy droegen dezen naam verscheide eeuwen; en na dat zy dien lang hadden afgelegt, wierdt de zelve vernieuwt onder *Jakob* den I, die de beide ryken van Engelandt en Schotlandt onder den algemenen naam van Groot-Britannië vereenigde.

Verscheide gevoelens aangaande den oorsprong van der Britten naam.

De schryvers zyn het alle niet eens aangaande den oorsprong van deze benaminge. De genen, die de aankomst van *Brutus* op dit eilandt voor een verdichtsel houden, willen, dat de zelve afkomt van de gewoonte, welke die volkeren hadden van hun ligchaam † met wouw te verwen, om zich daar door verschrikkelyker te maken in den strydt: want het woordt *Brith* betekent in de oude tale des lands ook *geverft*. Anderen houden het voor een Phenicisch woordt, dat *tin* betekent, wiens mynen in Engelandt haren naam aan het gansche eilandt zouden gegeven hebben. Deze (a) houden ook staande, dat de Britten volkplantingen zyn van de Phenicièrs, die de zegepralende wapenen van *Jozua* ontvloden zynde, zich meer dan drie honderd jaren voor den tydt van den valschen of waren *Brutus* in Spanje, in Gaule, en in Engelandt verspreidden.

† *Cæsar Comm.*

(a) *Bochart Geogr. S.*

Maar de voorstanders dezer heerschappye noemen de genen, die de zelve tegenspreken, vreemdelingen en onervaren in hunne geschiedenissen, en merken hen aan als die nydig op hunnen roem zyn. Zy houden staande, dat *Brutus*, achterneef van *Eneas* (a), over de Middelandsche zee op den Oceaan gekomen zynde, die heerschappy stichtte tachtig jaren na de verdelginge van Troja (b); en dat haar oorsprong derhalven zo oud en zo doorluchtig is als die des Roomschen ryks. 2880.

(a) Hy was de zoon van *Sylvius*, zoon van *Ascanius*, zoon van *Eneas*.

(b) In den jare 2800.

Wat 'er van de eerste of oudste regering van dit eilandt zy, het is zeker, dat drie verscheide volkeren, namentlyk de Britten, de Schotten, en de Picten, het zelve eenige eeuwen lang onder zich verdeelt hielden. Door de Britten verstaan wy de eerste inwoners des lands, welker oorsprong men, naar het voorbeeldt van twee beroemde schryvers *, van de Celten of Gallen moet afrekenen, of den zelven met den geleerden schryver §, welken wy reets aangehaalt hebben, van de Phenicièrs afleiden, eer dan van den achter-neef van *Eneas*, of van de nakomelingen van *Samothes* en *Albion*.

Drie volkeren verdeelen Groot-Britannië.

Wie de Britten waren.

* *Cæsar* en *Tacitus.*

§ *Bochart.*

Wat de Schotten en Picten belangt, hun naam is nieuw, en by de Romeinen voor den tydt van den keizer *Constantius* weinig bekend geweest (c): maar der zelver volkplantingen zyn oud; en zonder hier te onderzoeken, waar de zelve van daan kwamen, zullen wy ons vergenoegen met te zeggen, dat zy op het eilandt Groot-Britannië landden, en 'er zich beide omtrent den zelven tydt nederzetten.

Wie de Schotten en Picten waren.

(c) Omtrent het jaar 300 na Christus geboorte.

Wy zullen van die twee volkeren elk op zyn beurt spreken, en keren nu weder tot de Britten, hedendaags bekend onder den naam van Engelschen, en tot den stichter hunner derde heerschappye. *Brutus*, die de zelve oprechtte, wierdt na zyne aankomst in het landt tot koning uitgeroepen: maar men vindt niet aangetekent, of hy het volk door zyne wapenen daar toe dwong, dan of zy hem de heerschappy vrywillig opdroegen. Hy bouwde de stadt Troynovant, of Nieuw-Troja, welke men in het vervolg van tydt Londen noemde; en hy overleedt na eene regering van twintig jaren, wordende het ryk na zyne doodt verdeelt onder zyne drie zonen, die hem opvolgden.

Brutus wordt koning.

Men rekent van dit hoofdt van het derde geslacht tot aan *Cassivellaunus*, die op den troon zat toen *Julius Cesar* in Engelandt landde, omtrent duizend en vyf jaren, en telt zes en zestig koningen. Ons voornemen is geenzins om hunne namen of hunne bedryven hier op te halen, zo om de onzekerheit hunner geschiedenisse, als omdat wy besloten hebben met den tydt van *Cesars* beroemden tocht te beginnen, het welk nieuwer, bekender, zekerder, en geloofwaardiger is. Wy zullen echter ten minste zo vele voorvallen of gedenkwaardige zaken aangaande die oude heerschappy bybrengen, als men nodig heeft om een algemeen denkbeeldt van dit gedeelte der Britsche geschiedenissen te verkrygen.

Men vindt in de geschiedenissen van hunne koningen bewaarheidt het geen een beroemd geschiedschryver * zegt, te weten, dat deze volkeren in het gene de heerschappy betreft nooit onderscheidt gemaakt hebben tusschen de mannen en de vrouwen. De moedige *Voadice*, waar van die schryver spreekt, strekt niet alleen tot een doorluchtig bewys daar van, toen de stedehouders van den keizer *Claudius* in Engelandt oorloogden; maar de koningin *Cordilla* hadt reets 800 jaren te voren den troon met luister bekleed. Zy verliet dien zelfs niet dan met haar leven, en zy doorstak zich, om de overwinning, welke hare neven, die haar den troon betwistten, op haar leger, het welk zy zelf tot den strydt aanvoerde, behaalt hadden, niet te overleven: zo dat

De dochteren volgen in Engelandt op tot de kroon.

* *Tacitus* in het leven van *Agricola.*

Grootmoedigheit van de koninginne *Cordilla.*

3150

3750. dat de heldendeugt zomtyds niet weiniger het lot der vrouwen dan dat der mannen zynde, men zich niet moet verwonderen, dat de dapperſte volkeren der aarde die ſexe niet onwaardig geacht hebben om hen te regeren. Van de eerſte eeuwen af zyn 'er beroemde heldinnen geweeſt: eene *Semiramis*, eene *Marpeſia*, eene *Zenobia*, en, om niet buiten deze geſchiedeniſſen te gaan, wy hebben in de voorleden eeuwe eene koningin *Elizabeth* gehad, die haar alle geëvenaart, zo niet overtroffen heeft.

De mannelyke nakomelingſchap van *Brutus* regeerde by de zes honderd jaren, en des zelfs heerſchappy eindigde door een droevig voorval. Te weten, twee zonen van den koning *Gorbodug*, hunnen vader opgevolgt zynde, verdeelden het ryk onder zich, en regeerden voorſpoedig zo lang als hunne eendragt duurde. Maar hoe kunnen de vriendſchap en de heerſchzucht lang met malkander beſtaan, en wat is de eendragt ſeldzaam tuſſchen twee broeders, die als op eenen zelven troon zitten? *Etheocles* en *Polynices*, koningen van Theben, verſtrekken daar omtrent tot een droevig voorbeeldt. *Ferreus* en *Porreus*, dus waren deze twee Engelſche vorſten genoemt, volgden de woede der twee Thebaanſche prinſſen. *Porreus* doodde zynen broeder, om alleen te regeren; maar hunne moeder, welke den omgebragten vorſt grote liefde toedroeg, ſtrafte zynen moordenaar, wreekte de doodt van haren oudſten zone door die van den jongſten, en zette den eenen moordt met den anderen betaalt.

Porreus doodt zynen broeder.

3476 De moeder van den vermoorden vorſt wreekt zyne doodt.

In de volgende vyftig jaren zag men niet dan onluſten en burgerlyke oorlogen. *Mulmutius Donval*, welken het volk tot koning verkoor, deedt de droevige ſtaatsgeſchillen en wrede moorderyen ophouden, en vereenigde de heerſchappy weder, welke de verdeeldheden van een geſcheurt hadden. Eenigen willen, dat die vorſt uit koninklyken bloede geſproten was: anderen houden dien oorſprong voor fabelachtig; en het gemene gevoelen is, dat hy de zoon van een koning of hertog van Cornwal, en by gevolg van eene doorluchtige afkomſt, en van het edelſte bloedt der Britten, geſproten was. Het kan ook zyn, dat hy van moeders zyde uit het koninklyke bloedt van *Brutus* zelf afkomſtig was; en om die reden ſpreken de Engelſchen, die nooit een onderſcheidt gemaakt hebben in de beide kunnen, ten opzichte van de opvolging tot de kroon, van dezen vorſt niet gelyk van een vreemdeling, maar vervolgen in zyn perſoon het derde geſlacht hunner koningen: het zy dat hy erfgenaam van de kroon, of herſteller dezer heerſchappye was.

3476 en de volgende. *Mulmutius* wordt tot koning verkoren.

Hy wierdt in den jare 3529 plegtig gekroont. De Engelſche ſchryvers zeggen, dat hy de eerſte van hunne vorſten was, die eene kroon droeg, welke hy, op den raadt van de groten des lands, van goudt hadt laten maken. Zommigen noemen hem daarom den eerſten koning, en beweeren, dat zyne voorzaten niet dan onder den naam van hertogen of voogden des ryks geregeert hadden.

3529 *Mulmutius* was de eerſte der Engelſche vorſten, die eene kroon droeg.

Zyne zonen *Belinus* en *Brennus* volgden hem op. Zy verdeelden de heerſchappy op nieuw, en hadden haaſt het lot der bovengemelde twee broederen, *Ferreus* en *Porreus*, moeten ondergaan. Zy raakten handgemeen, gelyk deze; maar wyzer en gematigder dan de zelve zynde, verzoenden zy zich, om hun onderling bederf voor te komen. Daar zyn ſchryvers †, die van gevoelen zyn, dat deze *Brennus* die beroemde overwinnaar is, de welke Italië en Griekenland

3574 en de volgende. *Belinus* en *Brennus* worden koningen.

† *Holinshed* en *Hofman.*

afliep; Rome innam en uitplunderde; het Kapitool belegerde, het welk hy buiten twyffel ingenomen zou hebben, ten ware de Romeinen door het gekwak der ganzen ter goeder uure wakker gemaakt waren, en de dapperheit van den oppergezaghebber (*Dictator*) *Camillus*, dien zy uit zyne ballingſchap te rug riepen, het zelve niet wonderdadig belet hadde. Zy zeggen ook, dat *Brennus*, gedurende de onluſten met zynen broeder, naar Vrankryk overging, daar hy, voor zynen tocht naar Italië, met de dochter en erfgenaam van den vorſt der Allobrogen † trouwde, of, volgens anderen, met de dochter van den koning van klein-Bretagne. Behalven het beſtier van de ſtaten zyner gemalinne wierdt hem het bevel over het leger der ſtrydbaarſte volkeren van Gaule opgedragen, toen bekend onder den naam van Senoniſche Gallen †; de zelve volkeren, die Rome uitplunderden. Met een zo ſchoon landt en zyn veldhêerſchap te vrede, liet hy zynen broeder in Engelandt geruſt regeren: maar om die broeders te vereenigen moeſt de zee hen ſcheiden.

3594. Verrechtingen van *Brennus* in Italië.

† Van het Dauphiné.

† Die deſ bisdommen van Sens, Auxerre en Trojes.

De geſchiedenisſchryvers voegen daar nog by, dat *Brennus* zyne volkplantingen van het eene einde van Europa tot aan het andere, en zelfs tot in Natolië, leidde, het landt overal, daar hy doortrok, plunderende; dat hy de zelve in Galatië nederzette, het welk toen den naam van *Gallo-Græcia*, of Galliſch Griekenlandt, kreeg; dat hy zich als een blixem naar Macedonië ſpoedde, Phocis afliep en verwoeſtte, en dat hy eindelyk in zyne heiligſchendige onderneming omtrent den tempel van *Apollo* te Delphos het leven verloor.

Krygsbedryven van *Brennus* in klein-Aſië.

3600 en de volgende.

Maar de tydrekening komt met deze geſchiedſchryvers niet overeen: want de laatſtgenoemden verwarren twee helden van den naam van *Brennus*, welker eerſte Rome omtrent het 363 jaar na des zelfs bouwinge * uitplunderde; en de ander meer dan 120 jaren daar na † den tempel van *Apollo* van des zelfs koſtelykheden beroofde.

* In het jaar der wereldt 3594.

† 3705.

Gurguntius, of, volgens anderen, *Coninbrates*, volgde na zynen vader *Belinus* op den troon. Men wil, dat hy eene machtige vloot uitruſtte, waar mede hy naar Denemarken overſtak, het welk hy aan zich cynsbaar maakte. De Denen wreekten zich naderhandt; en heerſchten in Engelandt op hun beurt. Na het eindigen van dezen tocht ontmoette de overwinnende vloot eene andere van dertig ſchepen met Biskajers, de welke, door de Spanjaarden verdreven zynde, een ander landt zochten, daar zy zich zouden kunnen nederzetten. Deze vluchtelingen begaven zich onder de beſcherming van den Engelſchen Monarch, die hen in Ierlandt deedt overgaan. Men weet echter niet, wat recht die vorſt meende te hebben op een eilandt, het welk niet voor omtrent het midden der XII eeuwe * onder de heerſchappy der Engelſchen kwam, nadat *Henrik* de II het zelve door zyne wapenen hadt te ondergebragt.

Gurguntius wordt koning.

* na Chriſtus geboorte.

De zelve geſchiedenis ſchryvers zeggen, mogelyk met nog minder zekerheit, dat de broeder van den Biskaïſchen veldheer † de ſtadt Cambridge bouwde, en der zelver hogeſchool ſtichtte: zo dat de geleerdheit uit Kantabrië, of Biskaje, in Engelandt zou overgebragt zyn, en daar al zo vroeg als in Griekenlandt, en eerder dan in Italië, gebloeit hebben.

† *Bartholin* of *Parthelein.*

Sifilius volgde op zynen vader *Gurguntius*, en ſtierf jong. *Kimarus*, zyn opvolger, liet den troon na aan *Elanius*, en deze wederom aan zynen

Sifilius. 3667 en de volgende.

wordt koning. *Kimarus. Elanius. Morindus*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

3667. en de volgende.

baſtaard zoon *Morindus*; een blyk, dat, by gebrek van wettige kinderen, de natuurlyke tot den troon geroepen wierden: eene gewoonte, die by alle volkeren der wereldt lange in gebruik is geweeſt, en in de laatſte eeuwen eerſt afgeſchaft.

De baſtaard zonen volgen op als de wettige.

Deze koning hadt vyf zonen. De oudſte, die hem opgevolgt was, ſtierf zonder kinderen na te laten, nadat hy tien jaren in ruſt geregeert hadt. Zyne vier broederen heerſchten beurtelings na hem door wonderlyke ſtaats-veranderingen. Engelandt ſcheen toen het landt der wiſſelvalligheden te zyn, en een groot toneel, waar op de fortuin de vorſten vreemde rollen deedt ſpelen.

Archigallus wordt koning.

Archigallus, de twede zoon van *Morindus*, wierdt, na de doodt van zynen oudſten broeder, tot koning uitgeroepen: maar zyne gierigheit en wreedheit maakten hem zo gehaat by zyne onderdanen, dat zy zich aan zyne gehoorzaamheit onttrokken, en hem den troon deden verlaten, daar zy zynen broeder *Elidurus* op plaatſten. Deze vaardde de heerſchappy alleen aan om de zelve aan zynen ongelukkigen broeder weder over te geven; en deze afſtandt was roemwaardiger voor hem dan zelf de eer van 'er toe geroepen te zyn geweeſt. Hy deedt nog meer, te weten, hy leerde zynen broeder rechtvaardiglyk regeren, om den troon voortaan met luiſter en in ruſt te bekleeden. Een doorluchtig voorbeeldt van broederlyke vriendſchap, veel ſeldzamer dan dat van haat en tweedragt. De hemel beloonde de deugdt van *Elidurus*: want zyn broeder zonder kinderen geſtorven zynde, volgde hy hem voor de twede maal op. Maar ſchoon deze opvolging wettelyker en natuurlyker was dan de eerſte, was zy echter niet gelukkig. Hy regeerde maar een jaar: zyne twee jonger broeders, zo onrechtvaardig als ſtaatzuchtig, ſtonden tegen hem op, wierpen hem in de gevangeniſſe, waar in hy ſtierf †, en deden zich tot koningen kronen. Zy verdeelden vervolgens het ryk; maar de jongſte, genaamt *Penderus*, vereenigde het zelve weder in zyn perſoon na het overlyden van zynen broeder.

Elidurus wordt koning.

Pryſſelyke aardt van deze vorſt.

† *Tyrrel* wil, dat hy nog eens weder op den troon herſtelt wierdt.

Penderus.

Men telt vyf en dertig koningen van dezen vorſt tot aan *Lud*, broeder van *Caſſivellaunus*, die hem opvolgde, en in Engelandt heerſchte toen *Julius Ceſar* daar landde.

3900. *Lud* wordt koning.

Na eene regering van dertig jaren liet *Lud* zynen naam aan de ſtadt Troynovant, die men Ludtowne, of ſtadt van *Lud*, en daar na Londen of London noemde.

3932. *Caſſivellaunus.*

Caſſivellaunus, zyn opvolger, was, volgens de meeſte geſchiedſchryvers, maar beſtierder van het landt, en voogdt van de twee jonge prinſſen, zyne neven. Maar het ryk een bezadigden, wyzen en dapperen vorſt nodig hebbende, droegen de Staten *Caſſivellaunus* al het gezag op.

Hy gedroeg zich aan zynen kant met zo veel gematigtheit, dat hy Londen, met al het gene daar onder behoorde, aan *Theomancus*, den oudſten der twee prinſſen, overliet, en hy gaf het hertogdom van Cornwal aan den jongſten, genaamt *Androgeus*: zo dat het ſcheen, dat hy ſlechts de zorgen des ryks, en den roem, van het zelve te beſchermen tegen den inval, waar mede het zelve gedreigt wierdt, voor zich behouden hadt.

Eer wy zyne krygsverrechtingen tegen de Romeinen ophalen, zullen wy een kort verhaal doen van den ſtaat, waar in de heerſchappyen van Schotlandt en van Ierlandt waren ten tyde van den beruchten overtocht der Romeinen, onder de aanvoeringe van *Julius Ceſar*.

Der zelver oorſprong is zeer onzeker. Eenige ſchryvers (a) maken van de beide heerſchappyen maar eene, en ſchryven der zelver oprechting eenen zelven overwinnaar toe. Deze was, volgens hen, een zoon van *Cecrops*, aan wien Athene die van de hare verſchuldigt is (b).

Oorſprong der heerſchappyen van Schotlandt en Ierlandt.

(a) *Leſley* en andere.

(b) In den jare 2426.

Zy willen, dat *Gathelus*, zoon van den koning van Athene, trouwde met de princeſſe *Scota*, dochter van *Pharao*, of *Orus* den VII, die de beroemde grafnaalden heeft doen bouwen, en over Egypten heerſchte * toen de kinderen Iſraëls uit dat ryk trokken, onder het wonderdadige beleidt van hunnen doorluchtigen Wetgever. De zachtmoedigheit van den Grickſchen vorſt kon niet overeenkomen met de wreedheit van den Egyptiſchen Monarch: hy verliet zyn hof, en met de princeſſe *Scota*, zyne gemalinne, en met alle de Grieken, die hem wilden volgen, ſcheep gegaan zynde aan den mondt van den Nyl, doorkruiſte hy de Middelandſche zee, landde op de kuſten van Afrika, en tot in de ſtraat, die het zelve van Europa ſcheidt, gekomen zynde, ging hy over in Portugal, aan het welke hy zynen naam gaf †. Hy trok verder op naar dat gedeelte van Spanje, het welk de Ebro beſproeit, en zynen naam ook van eenen der zonen van dezen overwinnaar ontleent heeft.

2490 en de volgende.

* Anderen zeggen, dat het *Amenophis*, voorzaat van *Orus*, was.

† De haven van Gathelus.

Men verhaalt ook, dat deze zoon, *Iber* genaamt, op den Kantabriſchen Oceaan ſcheep gegaan zynde, naar Ierlandt overſtak, het welk naar hem *Hibernië* genaamt wierdt; dat hy vervolgens met zynen broeder *Hemech* tot in het Noorder gedeelte van Groot-Britannië overging, en dat zy het zelve naar den naam van hunne moeder *Scota* noemden. Na zo vele heerlyke overwinningen keerde *Iber* weder naar Spanje, en liet zynen broeder *Hemech* de heerſchappyen van Schotlandt en Ierlandt alleen behouden: maar deze beide koninkryken bleven niet langer vereenigt dan *Hemech* leefde: want zo haaſt als hy geſtorven was wierden zyne nazaten oneenig, en heerſchten by beurten over malkander.

2500. en de volgende.

Iber geeft zynen naam aan Hibernië.

Hemech blyft door het vertrek van zynen broeder *Iber* alleen koning van Schotlandt en Ierlandt.

Deze tweeſpalt, aangeſtookt door de inwoonders des lands, welke de geſchiedenis- of liever fabelſchryvers tot Reuzen maken, nam hoe langer hoe meer overhandt: zo dat de nazaten van *Hemech* zich op den troon niet konden handhaven dan door middel van de hulpbenden, die de opvolgers van *Iber* hen uit Spanje toezonden. Als dit waar is, kan men met recht zeggen, dat de Schotten niet uit Egypten gekomen zyn; en indien het verhaal van de princeſſe *Scota*, dochter van *Pharao*, eene fabel is †, blyft ten minſte waar, dat zy, volgens hunnen eerſten oorſprong, Phenicièrs zyn: want Spanje en Griekenlandt zyn hunne eerſte Monarchen verſchuldigt aan die volkeren, welke door de zegepralende wapenen van *Jozua* uit hun vaderlandt verdreven, en genoodzaakt waren andere landen te zoeken, Natolië, en het grootſte gedeelte van Europa, met hunne volkplantingen vervullende. *Cadmus* ging naar Griekenlandt over (a): anderen ſloegen zich neder in Spanje, en van daar kwamen de eerſte inwoonders van Schotlandt, en mogelyk van geheel Groot-Britannië.

3000. en de volgende.

† Volgens *Buchanan.*

De Schotten en Ieren komen uit Phenicië.

(a) Omtrent het jaar der wereldt 2600, volgens *Petavius.*

Men vindt echter ſchryvers, die de Schotten uit Scandinavië, of Schonen, of uit Zweden, doen komen. Anderen willen, dat zy uit Sarmatië (a) herkomſtig zyn, welkers inwoners in de eerſte tyden, naar hun zeggen, bekend geweeſt zyn onder den naam van Scythen, waar van men mogelyk dien van Schotten gemaakt heeft.

(a) Uit Moskovië, of Tartaryë.

Alle die verſcheide gevoelens aangaande hun-

3000. hunnen oorſprong hebben hunne waarſchynlykheden, als mede hunne zwarigheden: maar waar men ook zoekt, men vindt niet dan giſſingen; en doordien wy ten anderen gene Hiſtorie van die volkeren en hunne regering hebben, welke beter in haar verbandt en ſchakel is dan die van Schotlandt, hebben wy de zelve niet willen verwaarlozen, ſchoon ons niet onbekend is, dat een zeker hedendaagſch ſchryver (b) verſcheide aanmerkingen, die niet ongegrond ſchynen, daar tegen gemaakt heeft. Wy zullen dan den draadt der Schotſche geſchiedeniſſen weder opvatten, en aantekenen, welke nakomelingen van *Hemech*, dien wy op den troon van Schotlandt en Ierlandt gelaten hebben, dezen vorſt in de koninklyke waardigheit zyn opgevolgt.

(b) *Tyrrel.*

3100. en de volgende.

Zy regeerden niet geruſt. De woeſte inwoonders des lands beoorloogden hen zo hevig, dat de Ierſche Schotten genoodzaakt waren heul te zoeken by die van hunne natie, welke in Spanje woonden. De nazaten van *Iber*, die 'er den ryksſtaf zwaaiden, wilden eene heerſchappy, de welke door een prins van hunnen bloede geſticht was, niet te gronde laten gaan: eene heerſchappy, zeggen wy, die, zo wel als Spanje, den naam van haren algemenen ſtichter droeg (a).

(a) Ierlandt heette Hibernië, en Spanje Iberië, naar den prins *Iber*.

Metellus, een vorſt van ongemene verdienſten, zat toen op den troon van Spanje: mogelyk dat hy uit het bloedt der Celten geſproten was, de welke, volgens het getuigenis der geſchiedſchryvers, de twede alleenheerſching in Spanje opgerecht hebben (b). Hy ontfing de gemachtigden der Ierſche Schotten gunſtiglyk; hy ſtondt hen de verzochte hulpbenden toe, en hy zondt hen de zelve in ſchepen, die wel uitgeruſt waren, onder het bevel van zyne drie zonen *. De twee jongſte der zelven bleven in Ierlandt, en de oudſte keerde weder naar Spanje tot zynen vader. Door dien onderſtandt wierden de zaken der Schotten herſtelt, hunne heerſchappy beveſtigt, en de muitelingen in toom gehouden; en de zelve gaf gelegenheit om de regering op een beter voet te brengen dan zy tot dien tydt toe geweeſt was. Zy bouwden ſteden, maakten wetten, en beſchaafden de woeſtheit der volkeren: maar de natuurlyke ongebondenheit dier natie, ſterker dan de leſſen hunner koningen, zou hen in nieuwe onluſten en wrede inlandſche oorlogen ingewikkelt hebben, ten ware een van die ſeldzame mannen, welke de hemel tot heil der volkeren aan de aarde ſchenkt, voor de tweede maal uit Spanje tot hen was overgekomen. Hy was *Thanaüs* genoemt, en zyne welſprekendheit hadt zo veel vermogen op de gemoederen dier beide volkeren (a), dat hy hunnen onderlingen haat, en den gedurigen tweeſpalt, die zo vele rampen en onheilen hadt veroorzaakt, gelukkiglyk ſmoorde. Op zyn aanraden maakten zy de koninklyke waardigheit erffelyk van verkiesbaar, als zy in de wanorder en verwarring der burgerlyke oorlogen lang geweeſt was.

(b) Omtrent den jare 3050.

* *Hermonus*, *Ptolomeus* en *Iber*.

3300. *Thanaüs* of *Thanaus*. Zyne welſprekendheit.

(a) De oorſpronkelyke Ieren, en de Schotten.

Brechus wordt koning.

Verhaal van den noodſchikkelyken ſtoel der koningen van Schotlandt.

Brechus, geſproten uit het bloedt van *Iber*, en een nabeſtaande van *Metellus*, was de eerſte koning van dit nieuwe ryk, of liever de herſteller van de oude heerſchappye. Hy bragt met zich uit Spanje dien noodſchikkelyken ſtoel, aan welken, naar men voorgaf, het lot der koningen verknocht was. Hy plaatſte zich op den zelven toen hy gekroont wierdt, en alle de koningen van Schotlandt, geſproten uit die van Ierlandt *, wierden 'er naderhandt ook op gekroont tot *Robert* den I †. Hy was van marmer; en men gaf voor, dat het noodlot de duurzaamheit des ryks daar aan gehecht hadt, ge-

* Door *Fergus* den I in het jaar der wereldt 3678.

† Het jaar van Chriſtus geboorte 1306.

lyk eertyds de beſtendigheit van dat van Troja aan des zelfs berucht *Palladium*; het welk twee Latynſche vaarzen duidelyk te kennen gaven, de welke aan het boven-einde van dien ſtoel ſtonden, welken *Eduard* de I in den jare 1296 uit de abdy van Scone, daar hy toen ſtondt, in Weſtmunſter deedt overbrengen, daar hy nog tegenwoordig gezien wordt. Maar die marmere troon, met zyn prophetiſch opſchrift §, wiens rymende vaarzen tonen, dat hy niet zeer oud is, bragt minder toe tot de overbrenging der koninklyke heerſchappy uit Schotlandt in Engelandt, dan de overwinningen van *Eduard*; en na de doodt van dien vorſt kreeg Schotlandt zyne oppermacht weder, ſchoon de noodſchikkelyke ſtoel te Weſtmunſter bleef. Mogelyk was de vervulling der voorzeggingе bewaart tot de komſte van *Jakob* den I, die uit Schotlandt te Londen op den troon van Groot-Britannië kwam zitten, om over die beide volkeren te heerſchen.

3300. en de volgende.

Brechus regeerde veertig jaren met lof en een wys beleidt; en de raadt van *Thanaüs* was hem van eene grote nuttigheit. Die wyze vriendt deelde met hem zo wel de zorgen als den roem van eene zo luiſterryke regering; en de landvoogden der provincien wierden langen tydt naar zynen name genoemt (a). Daar van heeft mogelyk ook de wet *Taniſtria* haren oorſprong, waar van wy op andere plaatſen geſproken hebben (b). De genen, die den koning *Brechus* op dien tocht gevolgt waren, en zich door Ierlandt verſpreidden, gaven den naam aan de provincie, die zich langs de Ierſche zee uitſtrekt, welke men Brigance (c) noemde, naar eene der Spaanſche provincien, uit welke zy herkomſtig waren (d).

Men geeft *Brechus* vyf opvolgers, die van vader tot zone de kroon erfden, tot dat *Rothſay*, de vyfde zyner opvolgeren, het Zuider gedeelte van Schotlandt met zyn heir introk en vermeeſterde. Hy gaf zynen eigen naam aan een der eilanden van dat geweſt, en dien van den doorluchten *Gathelus*, het hoofdt der ganſche Schotſche natie, aan de provincie van Argathele, welke men ſedert Argile genaamt heeft, in wiens omtrek men het eilandt Bathe plaatſt, waar op men de ſchans en het hertogdom van Rothſay heeft. Mogelyk was het ter eere van dien overwinnaar, dat de koningen van Schotlandt hunne oudſte zonen langen tydt den naam van hertogen van Rothſay hebben doen voeren.

3400. en de volgende.

Oorſprong van het hertogdom van Rothſay.

En van het graafſchap van Argile.

Maar alles is de wiſſelvalligheit onderworpen. Na de doodt van Rothſay begonnen de oneenigheden weder uit te barſten, en men kwam weder tot de verkiezinge der landvoogden en veldheeren, om het recht te handhaven, en de legers te gebieden.

3600. en de volgende.

Deze wyze van regering duurde meer dan twee eeuwen: maar de Picten de Schotten verdrukt hebbende, zochten de laatſtgenoemden heul by die van hun volk, welke Ierlandt bezaten. *Ferquard*, die 'er toen koning was, zondt hen den onderſtandt, welken zy van hem verzocht hadden, onder het bevel van zynen zone *Fergus*.

Van dezen *Fergus* den I tellen de Schotten zonder afbreking hunne koningen, die hen ge-

Regering van *Fergus* den I.

§ Het zelve luidde aldus:

Ni fallat fatum, Scoti, quocunque locatum
Invenient lapidem, regnare tenentur ibidem.

(a) *Thanes*, *Warre* en *Tyrrel* willen, dat dit een Saxiſch woordt is, en *dienaar* betekent, en dat men de eerſte bedienden der krone, en de Pairs des ryks dus noemde.

(b) Zie het deel van *Henrik* den VII, of liever het woordt *Thanes*. Zy betekende de wet der edelen en der Pairs.

(c) Nu Galloway.

(d) Nu Gallicie

3678 en de volgende.

geregeert hebben van het jaar der wereldt 3678, volgens de ſchryvers, die den aanvang zyner heerſchappye 305 jaren voor *Chriſtus* geboorte ſtellen (a). *Ferquard* deedt eene koninklyke vloot uitruſten, op welke eene uitgelezene manſchap en zyn zoon, met zyn ganſch huisgezin, zich begaven. De koning begeerde ook, dat de jonge prins den noodſchikkelyken ſtoel * met zich zou overvoeren, welke tot dien tydt toe in Ierlandt gebleven was: gelyk als of hy de toekomende grootheit van zynen zone hadt voorzien, of dat hy haar voor de zyne ſtellende, hem zyn noodlot hadt willen lenen, om het van Ierlandt naar Schotlandt te doen overbrengen. Wat 'er van zy, zyne voorſpelling en zyne wenſchen waren niet ydel.

(a) Zie de aanmerkingen van *Tyrrel*, welke wy op het jaar 286 na Chriſtus geboorte aanhalen.

* dien *Brechus* mede uit Spanje gebragt hadt.

Fergus, in Schotlandt overgekomen zynde, ſtelde ten eerſten de welſprekendheit, die hem eigen was, te werk, om de Schotten en Picten te vereenigen, en om hen hunne wapenen tegen de Engelſchen, of Britten, hunne oude vyanden, te doen wenden. Hy bewoog hen tot het een en tot het ander. Hy voerde hen zelf aan; en vermits hy niet min dapper dan welſprekend was, behaalde hy eene volkome overwinning op de Britten, en doodde hunnen koning *Coylus* met zyn eigen handt. Aldus verhalen het eenige geſchiedenisſchryvers: maar anderen houden dit ganſche verhaal voor verdicht. De eerſte voegen hier nog by, dat *Fergus*, vergenoegt van den roem van het volk herſtelt te hebben, den Schotten al de vrucht zyner overwinninge wilde overlaten: maar zyne gematigtheit hadt zo veel vermogen op hen, als zyne dapperheit op zyne vyanden hadt vermogt. Zy erkenden hem voor hunnen oppervorſt, verkoren hem tot koning, en zwoeren hem en zyne ganſche nakomelingſchap eene onverbrekelyke trouwe.

Schotlandt wordt onder de Schotten en Picten verdeelt.

Onder zyne regering geſchiedde de verdeeling van Schotlandt onder de beide volkeren, welke het zelve bewoonden. Het Noorder gedeelte viel den Schotten te beurt; en het Zuider gedeelte den Picten, zo genaamt van wegens de gewoonte, die zy hadden van hun ligchaam te verwen, gelyk de Britten, of wel naar de veelverwige vanen, welke aan het hoofdt hunner ſlagorders gedragen wierden. Zy maakten ook te zamen een verweerend en aantaſtend verbondt, (*ligue defenſive & offenſive*) en zy vereenigden zich, gelyk eertyds de Romeinen met de Sabynen, door onverbrekelyke banden: immers men kan 'er in de natuur gene bedenken, die ſterker waren. De zonen der Picten trouwden met de dochteren der Schotten; en deze laatſte bedongen, dat telkens, als 'er geen erfgenaam van den koninklyken ſtam tot den troon der Picten zou zyn, men een opvolger in een geſlacht, uit de Schotſche dochteren geſproten, zou kiezen voor anderen *.

Fergus ſtelde wyze en bekwame mannen tot landvoogden aan over de provincien; en Ierlandt zyne tegenwoordigheit van noden hebbende om den opſtandt en de onluſten, welke door de woeſtheit en onſtandvaſtigheit van dat volk veroorzaakt waren, gedempt hebbende, keerde hy weder derwaarts met den zelven ſpoedt als hy van daar vertrokken was. Hy was al zo gelukkig in zyne ondernemingen in Ierlandt, als hy in Schotlandt geweeſt was. In zyn ganſche perſoon en in zyne redenen blonk eene majeſteit uit, die iedereen eerbiedt voor hem inboezemde; daar by hadt hy eene lieftaligheit, die onwederſtaanlyk was; en zyne overwinning zette zyne gaven en verdienſten een nieuwen luiſter by. De Ieren ontfingen een vorſt, met zo veel roem overladen, met de allerdiepſte onderwerpinge; en zich weder onder zyne gehoorzaamheit begeven hebbende, namen zy alle voorwaarden aan, welke hy hen voorſchreef.

* Zie wegens het verſchil aangaande den tydt dezer geſchiedeniſſe het gene daar van gezegt wordt op het jaar na Chriſtus geboorte 286.

3678 en de volgende.

Gelukkige uitſlag der onderneminge van *Fergus*.

Nadat hy het oude ryk zyner voorzaten aldus bevredigt hadt, ging hy ſcheep, om weder te keren naar dat, het welk hy opgerecht hadt in Schotlandt, daar men hem met ongeduldt te gemoet zag. Maar hy kwam ongelukkig om in zynen overtocht: het ſchip, daar hy op was, ſtiet tegen een klip, en verging ter plaatſe, daar tegenwoordig de ſtadt Craigfergus (a) is, aldus genaamt naar de ſchipbreuk van dezen vorſt.

Schipbreuk van *Fergus*.

3700 en de volgende.

(a) of knokfergus.

Ferlegus, zyn zoon, volgde hem niet op: hy was te jong, en de wet liet den minderjarigen niet toe te regeren. In zulk een geval verviel de kroon op den naaſten bloedverwant des konings; en het is zeer waarſchynlyk, dat zulks geſchiedde uit krachte der wetten, welke *Thanus*, of *Thanaüs*, verſcheide eeuwen te voren gemaakt, en die men naar hem genoemt hadde. Immers het is waarſchynlyk, dat deze wet, welke de erffenis der leengoederen en der Pairſchappen regelde, die der krone niet voorby ging, en dat, volgens zyn ontwerp, de Staten des ryks na *Fergus* doodt vergaderden, en de wet maakten, welke de minderjarigen van de regering uitſloot. Daar zyn ſchryvers †, die voorgeven, dat deze wet alleen de voogdyſchap des ryks betrof, welke men den naaſten bloedverwant des overleden konings opdroeg, en geenzins de koninklyke heerſchappy, de welke men voor de kinderen van den overledenen oppervorſt bewaarde. Maar deze uitlegging is niet wel overeen te brengen met de geſchiedeniſſe. Wat 'er van zy, het blyft altoos zeker, dat men *Ferlegus* wegens zyne jonkheit voorby ging, en dat men *Feritharis*, den broeder van *Fergus*, tot koning verkoor. *Ferlegus* deedt in het vervolg blyken, dat hy om zyne gebreken de kroon niet min onwaardig was dan om zyne minderjarigheit.

Wet van *Thanus*, die de minderjarige van de regering uitſloot.

† De ridder *Mackenſey* in zyne verhandeling van de Schotſche heerſchappye.

Regering van *Feritharis*.

Feritharis in het tegendeel billykte door zyne koninklyke deugden de keur der Staten, en de nuttigheit hunner nieuwe wet. De glanſch en luiſter der oppermogendheit klommen niet alleen met hem op den troon; maar de zelve waren verſelt van de gematigtheit en de rechtvaardigheit. Hy was de eerſte koning van Schotlandt, die een bloten degen voor zich liet dragen, als mede de eerſte, die den ryksſtaf en de goude kroon droeg, welke zyne opvolgers naderhandt ten tyde van *Karel* den Groten met Franſche leliën bezaaiden, ter gedachteniſſe van hun verbondt met dien groten vorſt.

Feritharis nam het welzyn zyner onderdanen meer ter herte dan de pracht van zyn hof. Hy handhaafde de wetten, en deedt de vrede en den overvloedt overal heerſchen. Hy maakte zich niet alleen bemind by de Schotten; maar de Picten hadden ook grote eerbiedt voor hem, en zy hielden zich ſtil zo lang hy leefde, het zy uit liefde, of het zy uit vreze: zo dat die beide volkeren in een goed verſtandt met malkander leefden, onder eene zo gelukkige regering, die voor het eene zo wel als voor het andere te kort van duur was. Zyn kwaadaardige neef eindigde een zo doorluchtig leven door een moordt. Hy hadt niet langer dan vyftien jaren ge-

3700 en de volgende. geregeert, wanneer hy door de lagen en de trouwloosheit van dien ondeugenden vorst omkwam. *Feritharis* hadt de kroon aan hem willen afstaan; maar die edelmoedige daadt kon hem der zelver verlies niet doen vergeten, en hy haatte *Feritharis* daarom niet te minder. Deze edelmoedige vorst, de zelve alleen aangenomen hebbende om haar aan zynen ondankbaren neef weder over te geven, deedt de zelve Staten des ryks, die hem de zelve opgedragen hadden, vergaderen, om hen te doen goedkeuren, dat hy de kroon aan *Ferlegus* wedergaf, die toen jaren genoeg hadt om de zelve zelf te dragen. Maar de Staten, het zy voor den kwaden aardt van *Ferlegus* beducht, het zy aan de zachte regeringe van *Feritharis* gewent, wilden ongaarne van meester veranderen, en verwierpen zyn voorstel met eenparigheit van stemmen. Zy lieten het daar niet by. Van gedachten zynde, dat hy dezen voorslag alleen hadt gedaan om de lastigheit of de bedreigingen van zynen neef te ontgaan, wierdt hun afkeer groter tegen den zelven, en zy deden alle de genen, die zy oordeelden hem met hunnen raadt by, of zyne belangen voor te staan, gevangen nemen. *Ferlegus*, zich dus gehaat ziende, meende, dat hy zyn lyf niet zeker was; en in die ongerustheit en angst was hy sedert drie maanden bedacht om den vervloekten aanslag, welken hy gesmeed hadt, uit te voeren. Dit heilloos voornemen gelukte hem, en zyn oom kwam om. Maar tot zyn verdriet was die euveldaadt hem onnut want: wel verre van 'er zyn oogmerk door te bereiken, wierdt hy genoodzaakt de woede des volks te ontvluchten, die hem, tot verzoeninge van *Feritharis* beledigde ziele, wilde slagten. Hy versleet het overige van zyn rampzalig leven in eene droevige ballingschap, gedurende de welke hy tot zyn leedwezen vernondt, dat de doodt van zynen oom, dien hy hadt omgebragt, om daar door op den troon te geraken, hem voor altoos hadt verwydert van den troon, op welken de Staten des ryks zynen jongsten broeder *, den laatsten der zonen van *Fergus*, plaatsten.

Edelmoedigheit van *Feritharis*.

Droevige doodt van *Feritharis*.

* *Mainus*.

Voorts bleek het recht der Schotsche volkeren niet alleen uit deze aanstelling hunner vorsten; zy oeffenden het zelve ook sedert in de verkiezing of verwerping van goede of kwade vorsten; zy namen de vryheit van de laatste af te zetten, en andere in hunne plaats te verkiezen: zo dat, hoe erfelyk de kroon ook was, zy slechts zodanig was onder voorwaarde en met onderstellinge van de wetten te zullen waarnemen, en de vryheit te handhaven. Indien de vorst de eerste overtradt, en iets op de twede dorst ondernemen, oordeelden de onderdanen zich van zyne gehoorzaamheit ontslagen, en gerechtigt om in het koninklyke huis een vorst te zoeken, die rechtvaardiger, en het gemenebest meer toegedaan was. Dit was, gelyk een schryver † het noemt, de zaken weder tot hare eerste instellinge of op den ouden voet te brengen. Maar wy zyn niet van mening om ons hier in een zo teder verschil in te laten, noch te onderzoeken, of de oppervorsten hunne macht onmiddelyk van Godt ontfangen, dan of zy de zelve door middel en de toestemminge van het volk onder zekere voorwaarden bekomen. Wy vergenoegen ons de zaken als een geschiedenisschryver te verhalen, zonder party te kiezen omtrent de voorvallen.

Recht van het Schotsche volk in het aanstellen en afzetten hunner koningen.

† *Justinus*.

3800 en de volgende. Gelukkige regering van *Reutha*.

Men zag onder den zevenden dezer koningen, van *Fergus* den 1 af, gedenkwaardige zaken gebeuren. Hy was *Reutha* genaamt, en gestelt geweest voor zynen neef, des overleden konings zone, van wegens zyne minderjarigheit van de regering uitgesloten. Maar geen van beide hadt het lot van *Feritharis* en *Ferlegus*. De oom regeerde in vrede, en de neef wachtte met geduldt, tot dat de natuurlyke doodt van zynen oom hem tot de opvolging in het ryk riep. *Reutha* volgde de voetstappen van *Feritharis*. Hy beminde den roem en de eere, gelyk *Feritharis*, en hy arbeidde, gelyk de zelve, gedurig om het welwezen zyner onderzaten te bevorderen. Dus waren de grondleggers van de Schotsche heerschappye wyze en dappere vorsten; gelyk die van het aangroejende Rome, toen het onder de regering zyner koningen den grondslag zynet geduchte heerschappye leide. De dapperheit en de rechtvaardigheit rechtten deze heerschappyen op; de godsdienst verzachtte de zelve; de wetten hielden de zelve door hare kracht in standt; de koophandel verrykte, en de deftigheit, de kunsten en de wetenschappen beschaafden de zelve. 3800 en de volgende.

Reutha gaf in alle gelegenheden niet alleen blyken van zyne eige dapperheit, maar hy hieldt ook die van anderen in waarde. Men zag door gansch Schotlandt niet dan eerzuilen, ronde en vierkante pronknaalden, en heerlyke grafsteden, welke hy telkens deedt oprechten ter eere van die van zyne natie, welke in den strydt uitgemunt hadden, of edelmoedig voor hun vaderlandt gestorven waren. Maar de alverslindende tydt heeft alle deze fraaie gedenkstukken geheel en al vernielt; en hy zou den naam van dezen vorst ook reets in de diepste vergetelheit gedompelt hebben, indien de geschiedenis hem 'er niet uit gerukt en bewaart hadde. Deze edelmoedige vorst droeg de zelve zorg voor zyne onderzaten als een goed vader voor zyn huisgezin. Indien zich eene algemene ziekte door zyn ryk verspreidde, zocht hy middelen om de zelve te doen ophouden; hy ontboodt genees- en heelmeesters, die zich onder zyne regering eerst in Schotlandt nederzetten; en daar door verdiende hy als een twede *Esculapius* geëert te worden. Hy droeg geen minder zorg om den koophandel te doen bloejen; en de Schotten schryven hem de instelling der markten en kermissen toe. Hy was ook de eerste, die geldt deedt munten; eene zaak zo nodig voor den koophandel. Het eerste geldt was van leêr: dat van yzer, koper en zilver kwam daar na op.

De roem van dien vorst ging van Europa tot in Afrika over. *Ptolomeus Philadelphus*, zo vermaard door de vertaling der zeventig overzetters ‡, op zyn bevel gedaan, als mede door de beroemde boekzaal te Alexandrie, door zyne zorge byeen verzamelt, zondt gezanten aan hem, die het verbondt tusschen die twee volkeren vernieuwden, het welk gedurende den tydt van verscheide eeuwen † was afgebroken geweest. Aldus spreekt ten minste de Schotsche geschiedschryver ‡, het welk de oude oorsprong der Schotten bevestigt, welke men van eene Egyptische princesse doedt afkomen, en die, zonder behulp van eene afkomst, die eenigermaten fabelachtig is, inderdaadt uit Egypten of Phenicië oorspronkelyk zouden kunnen zyn, gelyk wy reets gezegt hebben. Het is echter moejelyk, de Schotsche tydrekening, die de regering van *Ptolomeus Philadelphus*, en die van *Reutha* in de zelve eeuwe stelt, overeen te brengen met die van alle goede schryvers, die de

† Vertaling van den Hebreeuschen Bybel in het Griekschs.

‡ Sedert den prins *Gathelus* en de princesse *Scota* in den jare 2490.

‡ *Lesley*.

3800 en de volgende.

de regering van den eerſten met het jaar 3700 beginnen, en met het jaar 3738 eindigen, in plaats dat de Schotſche geſchiedſchryver die van zynen koning byna honderd jaren later ſtelt.

Edelmoedige afſtandt van *Reutha.*

Hoe het daar mede zy, en wat men ook van dezen misſlag in de tydrekening (*Anachroniſmus*) zou mogen oordeelen, *Reutha* kroonde zyne luiſterryke regering met den edelmoedigen afſtandt, dien hy van de zelve deedt ten voordeele van zynen neef *Thereus*, zoon van den koning, zynen broeder en voorzaat, en hy ſchynt doorluchtiger, omdat hy de kroon zo groothertig kon afſtaan, dan omdat hy de zelve met zo groten luiſter gedragen hadt.

Thereus ſtierf zonder kinderen, en zyn broeder *Joſinus* volgde hem op. Deze laatſte hadt zynen broeder *Finnanus* tot opvolger.

Komſt der Druïden in het eilandt Angleſey. † *Cæſar, Strabo.*

Deze deedt de Druïden, mogelyk uit de Gaulen, daar zy onder hunnen overprieſter den ſetel hunner heerſchappy (*Hiërarchie*) geplaatſt hadden, overkomen. Indien men de geſchiedſchryvers, van de zelve gewag makende, mag geloven, leerden zy, het welk anderen † echter tegenſpreken, eenen godsdienſt, die in zyne geloofsſtukken en oeffening geheel geeſtelyk was. *Finnanus*, die van hunnen godsdienſt was, wees hen het eilandt Mone ‡ aan, om 'er kerken en ſcholen te ſtichten, en wilde, dat de jonge edellieden by hen opgevoed en van hen onderwezen zouden worden; zo om den godsdienſt en de goede zeden te leren, als om den ſmaak der vrye kunſten en wetenſchappen te erlangen, en zich te beſchaven. Aldus ſtrekte het Schotſche ryk zich uit tot over de eilanden, die onder het vorſtendom van Wales behoren, onder welke dat van Mone begrepen is.

‡ Angleſey, gelyk het de Angel-Saxen ſedert noemden.

Goede regering van *Finnanus.*

Finnanus was voorts een zeer gematigt vorſt, die uit yver voor zynen godsdienſt, welke veel zuiverder was dan die van alle andere gezindheden der Heidenen, niets ondernam tegen de genen, die hunne goden op eene wyze, van de zyne verſchillende, dienden. Een heerlyk voorbeeldt van verdraagzaamheit in een Heidenſch vorſt, die vele Chriſten vorſten, welke de zelve gematigtheit niet hebben, beſchaamt.

3900 en de volgende.

Wy zullen hier niet ophalen het gene onder de vyf volgende koningen, tot aan *Ederus*, is voorgevallen. Onder dezen, dien men voor den XV koning ſedert *Fergus* rekent, geſchiedde de beroemde ſtaatsverandering, veroorzaakt door de landing van *Julius Ceſar* in Engelandt †.

† in den jare 3931.

Na het gene wy van Ierlandt verhaalt hebben blyft 'er weinig overig om van dat ryk te zeggen, volgens het verhaal der Schotſche geſchiedenisſchryvers, die van het zelve maar eene heerſchappy met de hunne maken, en de grondlegging van de eene en de andere aan den vorſt *Iber* toeſchryven. De Ieren roemen echter op een veel ouder afkomſt. Zy zeggen, dat omtrent drie honderd jaren na den zondvloedt, toen *Nimrod* en *Ninus* Babylon en Ninive ſtichteten, *Bartholenus* en zyne drie zonen hunne heerſchappy in Ierlandt kwamen oprechten. Maar wat geloof kan men ſlaan aan ſchryvers die hunnen reus *Ruanus* twee duizend en een en veertig jaren doen leven, om St. *Patricius*, die in de V. eeuwe na *Chriſtus* geboorte leefde, te onderrechten in alle Legenden, welke zy ons op het geloof van eene zo buitenſporige overlevering trachten op te dringen?

Polyd. Virg. Stouw. Heliſ. Girald. Cambr. Ware. enz.

Oorſprong der opperheerſchappy in Ierlandt.

Anderen plaatſen deze heerſchappy omtrent het jaar der wereldt 2300. *Nemodus*, zeggen zy, die van *Magog*, eenen van *Japheths* zonen, afſtamde, kwam in dien tydt aan den oever van den Tanaïs met zyne vloot, en maakte zich meeſter van het eilandt. Zyne nazaten heerſchten aldaar meer dan twee honderd jaren: maar omtrent het jaar der wereldt 2500 zag men de Reuzen, die de eerſte beheerſchers of de eerſte dwingelanden des lands waren, opſtaan; en het oppergezag door dat middel weder in handen gekregen hebbende, behielden zy het zelve tot omtrent den jare 2700.

2300

2500

2700

Twee beroemde krygshelden, of twee vermaarde zeerovers van het geſlacht van *Nemodus*, die de zee ſchuimden, en overal ſtoffe zochten om hunne dapperheit te oeffenen, of hunne heerſchzucht te voldoen, onderrecht zynde van de onderdrukkinge eens volks, het welk een gemenen oorſprong met hen hadt, ondernamen het zelve te verloſſen. Zy landden in Ierlandt, bevochten de Reuzen, en verſloegen de zelve. Zy verdeelden vervolgens het landt, en bleven in het bezit der heerſchappye zo lange zy zamen vereenigt waren. Maar hunne eendragt duurde niet lang, en hunne verdeeling lokte nieuwe volkeren uit Scythië *, die zich uitgaven voor rechte nakomelingen van *Magog* en *Nemodus*, en zich onder dat voorwendſel van het koninkryk, het welk deze laatſte verovert hadden, meeſter maakten.

* Tartaryë.

Men zag niet dan twiſt en verdeeldheden onder die volkeren, en onder hunne koningen en landvoogden: ook vindt men niet dan verdichtſelen en verwarring in hunne geſchiedeniſſen.

Die oneenigheden moedigden de Britten aan om in hun eilandt te vallen. De beroemde *Brennus* bragt zyne wapenen alreets zegepralende van de Romeinen herwaarts over §., en volgens eenige ſchryvers veſtigden zyne neven, zonen van *Belinus*, alhier hunne heerſchappy. *Anderen* zeggen, dat de nakomelingen van *Iber*, die zich in Spanje hadden nedergezet, eene vloot uitgeruſt hebbende, die Engelandt dreigde, de koning *Gurguntius* dezen gelukzoekers (avanturiers) de verovering van Ierlandt voorſtelde, gelyk boven reets gezegt is §, en dat hy hen daar in behulpzaam geweeſt zynde, hy hen meeſter van dat ryk liet, voor zich niet dan de hulde en het recht der oppermacht behoudende. De meeſte geſchiedſchryvers zeggen echter, dat dit eilandt nooit aan de Engelſchen is onderworpen geweeſt, voor dat *Henrik* de II het zelve veroverde.

3600 en de volgende.

§. Zie fol. 3.

§. Ibid.

Ierlandt aan de Engelſchen onderworpen.

Daar is, om de waarheit te zeggen, weinig meer ſtaat te maken op de geſchiedeniſſe van *Nemodus* dan op die der drie eeuwen, welke voor dien waren of verzierden vorſt verlopen zyn. Maar het is zeker, dat Schotlandt zyne koningen aan Ierlandt verplicht is, van waar het *Fergus* den I ging halen, gelyk Ierlandt de zyne aan Spanje is verſchuldigt, van waar zy *Brechus* ontboden. Men wil, dat zyn nazaat dit eilandt in vyf koninkryken of landvoogdyen verdeelde, en men telt, ſedert hunne komſte uit Spanje *, honderd van deze koningen of landvoogden op, die van vader tot zone, en van erfgenaam tot erfgenaam geregeert hebben, tot den tydt der ondernemínge van *Julius Ceſar*.

En in vyf koninkryken of landvoogdyen verdeelt.

* Omtrent den jare 3300.

Het zou moejelyk te befliſſen zyn of *Julius Ceſar* meer roem behaalt heeft in zyne onderneming tegen Engelandt dan de Engelſchen door hunnen kloekmoedigen tegenſtandt. *Pompejus* hadt den Romeinen de heerſchappy in de Middelandſche zee verzekert door het verjagen der zeerovers, die hy gedwongen hadt zich in het gebergte van Cilicie te verſchuilen; de kuſten

3931 *Polyd. Virg. Leyley. Stouw. Holin. Rhend. Milton. Brady. Tyrrel. Dio Caſſius. Tacitus.* enz.

van

3931 en de volgende.

van Afrika tot aan den Nyl, Syrië, Natolië en Grickenlandt, de ganſche kuſt, die zich langs de Adriatiſche zee tot aan Duitſchlandt uitſtrekt, alles vreeſde de Roomſche vlag, en luiſterde naar de wetten, welke hen deze ontzagchelyke Republyk voorſchreef. Maar zy hadt echter den Oceaan nog niet verwonnen. *Ceſar* meende, dat deze roem voor hem bewaart was, en de hulp, welke de Engelſchen naar Gaule, waar over hy het beſtier hadt, gezonden hadden, tot een voorwendſel nemende, beſloot hy, wanneer hy deze volkeren overwonnen hadt, de Engelſchen op hun beurt mede te komen beſtryden, en den Roomſchen naam van de eene zee tot de andere ontzagchelyk te maken.

Ceſar beſluit Engelandt te vermeeſteren.

Deugden en overwinningen van *Ceſar*.

Rome heeft nooit groter veldheer gehad dan *Ceſar*, en mogelyk is 'er nooit een in de wereldt geweeſt, die hem kon evenaren. Vrankryk, of Gaule, gelyk men het toen noemde, rekent het zich tot eene eere, dat het niet heeft kunnen verwonnen worden dan door de wapenen van zo groot een heldt: maar Engelandt heeft meer reden om te roemen, en het verſtrekt dit ryk inderdaadt tot groter eere, dat een zo dapper heldt het zelve nooit heeft kunnen te onder brengen: hy veroverde alleen de kuſten, en drong niet door tot in het herte des lands. Die roem ontbrak aan den luiſter van zyne viervoudige zegepraal. Rome zag hem op vier verſcheide dagen voor het Kapitool op een prachtigen zegewagen klimmen, aan welken de veldheer der Gaulen of Gauloizen * geketent was: by wiens nederlage hy die der koningen van Egypten, Pontus en Mauritanië gevoegt hadt. Men zag de ſchilderyen of afbeeldingen van drie honderd volkeren, en van acht honderd ſteden, verovert door het winnen van twee en vyftig veldſlagen, en het ombrengen van meer dan een millioen vyanden, voor zynen zegewagen dragen. Maar onder dezen roof zag men gene geketende koningen van Engelandt, noch gene ſchilderyen van eenige van des zelfs ſteden, door de Roomſche wapenen verovert.

* *Vercingeterix.*

‡ Zyne vierde zegepraal was over Spanje vyf jaren na den burgerlyken oorlog.

Ceſars tocht tegen de Zwitſers.

Ceſar hadt den Zwitſerſchen oorlog met roem geëindigt, en van drie honderd en acht en zeſtig duizend mannen, die uit hun landt geweken waren om zich in Gaule neder te zetten, ontſnapten 'er naauwlyks honderd duizend, die wederkeerden naar het geweſt, dat zy verlaten hadden. Hy hadt in den zelven veldtocht de Suëven, de dapperſte volkeren van Duitſchlandt, aangevoert door hunnen beroemden veldheer *Arioviſtus*, verſlagen; waar na hy zyne krygsbenden, moedig op zo vele overwinningen, naar Engelandt deedt overgaan.

In het Belgiſch Gaule.

* Gascogne.

Hy vondt echter goed, eerſt het Belgiſche Gaule te onder te brengen, het welk zich uitſtrekte van den mondt van den Rhyn tot aan den oorſprong van de Rhône, en by deze overwinninge de verovering van Aquitanië * te voegen, het welk door de Garonne, den Oceaan en het Pyreneeſche gebergte bepaalt wierdt. Dit voerde hy in twee veldtochten uit. Hy verſloeg in de zelve meer dan vier maal honderd duizend barbaren, die zich door Gelderlandt verſpreid hadden, met een voornemen om zich in Gaule neder te zetten. Vervolgens trok hy over den Rhyn door middel van eene ſchipbrug, welke hy ons zelf in zyne *Gedenkſchriften* zo net beſchreven heeft; bragt den ſchrik onder de Duitſchers, de welke deze ballingen begunſtigt, en den opſtandt der Gaulen, welken het Roomſche juk onverdragelyk was, geſtadig gevoed hadden.

Na deze laatſte overwinninge in Gaule wedergekeert zynde over de zelve brug, die hy kort daar na deedt afbreken, ondernam hy gedurende het overige van het ſaiſoen zynen tocht over zee. Hy nam, gelyk reets gezegt is, tegen de Engelſchen het zelve voorwendſel van twiſt als tegen de Duitſchers. Hy beſchuldigde hen, dat zy de overwinningen des Roomſchen volks dwarsboomden, en dat zy hulpbenden zonden aan de volkeren, welke het zelve zyne gehoorzaamheit poogde te onderwerpen. Wat de beweegreden van *Ceſar* ook geweeſt zy, waar in zyne byzondere eerzucht zekerlyk meer deel gehad heeft dan de eer van den Roomſchen naam, hy gaf vaſt bevel tot het uitruſten van eene vloot, en tot het inſchepen zyner keurbenden.

3931 en de volgende:

Hy begeeft zich ſcheep naar Engelandt.

Het geſchiedde in de haven van Iccius, zo beroemd geworden door dezen tocht, ſchoon men der zelver eigentlyken ſtandt niet weet. Eenigen willen, dat het Calais, en anderen, dat het Boulogne is geweeſt; maar de meeſten plaatſen de zelve tuſſchen deze beide havens.

* *Veliſſinus* en *Comius*, heer van Arras.

Caſſivellaunus was van *Cefars* voornemen door *Ceſar* zelf verwittigt, die twee gezanten * aan hem hadt gezonden, om hem aan te manen, dat hy zich aan de Romeinen zou onderwerpen. Hy was te fier, te dapper, en zyn vaderlandt te krachtig toegedaan om naar zulk een voorſtel te luiſteren. In het tegendeel, hy vaardigde terſtondt † poſtboden af naar de Picten, en deedt hen voorhouden, hoe nodig het voor hun belang was, dat zy hunne machten by de zyne voegden, om hunnen gemenen vyandt wederſtandt te bieden; en van hunne hulpe en byſtandt verzekert zynde vervaardigde hy zich om de verwinnaars van Gaule en Duitſchlandt te ontfangen als een vorſt, die beſloten hadt vry te leven en te ſterven.

† volgens de Engelſche geſchiedſchryvers.

Zyne landing verſcheidenlyk verhaalt.

De landing geſchiedde; en wat ons *Ceſar* zelf mag verhalen in de beſchryving, die hy daar van gedaan heeft, het blykt, dat zy niet zeer gelukkig was, vermits hy zich vergenoegt, eenige ſchermutſelingen op te halen, waar in zyne benden het kwaad genoeg hadden. Hy eigent 'er zich echter de zege van toe, en indien men hem mag geloven, ligtte hy het anker niet om weder naar Gaule te keren, dan na dat hy de Engelſchen genoodzaakt hadt de vrede van hem te verzoeken, welke hy hen ſchonk, onder voorwaarde van gyſelaars aan hem over zee te zenden, tot waarborgen van het gemaakte verdrag. Hy voegt 'er by, dat alleen twee gemeenſchappen * gezanten aan hem afvaardigden; maar geen was bedacht om hem gyſelaars te zenden.

* *Communautez.*

* *Polyd. Virg. Stouw. Lesley.*

De Engelſche geſchiedſchryvers * verzekeren, dat zyn vertrek min naar eene zegepraal dan naar eene nederlage geleek; dat hy zyne benden in aller yl inſcheepte, nadat hy den ſlag verloren hadt, en dat hy een gedeelte van zyn legertuig en voorraadt achter liet, het zy dat hem ſchepen ontbraken, of dat hy geen tydt hadt om het mede te nemen. Zy zyn de eenigſte niet, die zo ſpreken. *Pompejus* verweet hem het zelve, toen zy de wapenen tegen malkander opvatten ‡, en beſchuldigde hem, dat hy den Engelſchen den rugge hadt toegekeert. Het onweder deedt hem nog meer kwaadt dan hunne wapenen; het zelve verbryſelde eenige zyner ſchepen, en hy beproefde verſcheide malen de woede van eene zee, die zich ſcheen te kanten tegen het juk, het welk de overwinnaars der wereldt haar poogden op te leggen. Zy dreef in zyne eerſte landinge de ſchepen met geweldt te rug, die de ruitery inhadden; zo dat

‡ Zie *Lucani Pharſal.*

3931. dat 'er niet meer dan tachtig ſchepen waren, met twee keurbenden bevracht, die landen konden: de overige, langen tydt tegen weêr en windt geworſtelt hebbende, waren genoodzaakt weder naar Gaule te keren. Voor de twede maal verbryſelde de zee verſcheide ſchepen in de haven; en *Ceſar* hadt alle zyne vaardigheit nodig om de gene, die nog overgebleven waren, te doen kalfateren; waar na hy zich ſchielyk met zyn volk weder ſcheep begaf om af te trekken.

Hy ſchynt voor het overige te eenzydig in zyn verhaal, en legt zich alleen daar op toe om den Roomſchen naam te verbreiden, zonder gewag te maken van de heldenſtukken der Engelſchen. Hy roemt de daadt van een gemenen vaandrig * van de tiende keurbende, en acht het niet waardig de koningen en de veldoverſten zyner vyanden ſlechts te noemen. Het is waar, die vaandrig deedt eene fraaie daadt. De Roomſche ſoldaten, diergelyke zeetochten ongewoon, maakten zwarigheit uit de ſchepen gewapend in zee te ſpringen, en met de werpſpies in de handt een vyandt tegen te trekken, die hen op het ſtrandt vol moedt ſtondt te wachten. De gemelde vaandrig van de tiende keurbende, over het zammelen van de zynen geſtoort, riep uit: *Volgt my, ſpitsbroeders, indien gy den Roomſchen adelaar aan uwe vyanden niet ten roof wilt laten. Wat my belangt, ik zal doen het gene ik aan Ceſar en de Republyk verſchuldigt ben.* En naauwlyks hadt hy dit uitgeſproken, of hy ſprong in het water, voerde den adelaar tegen den vyandt, gevolgt van alle die op het ſchip waren, om deel te hebben in zynen roem, of om dat zy zich ſchaamden hem te verlaten.

* *Signifer.*

Brave daadt van een vaandrig.

Maar ſchoon deze daadt eene eeuwige gedachtenis verdient, hadt hy echter de namen van vier dappere hoofden van het Engelſche leger, en van dat van hunne bondgenoten, niet behoren te verzwygen. De Engelſchen wierden aangevoert door hunnen koning *Caſſivellaunus* β, ondersteunt door drie koningen, namentlyk door *Eder*, koning van Schotlandt, en door de koningen van Southwales en Northwales; by welke men een broeder en een luitenant van *Caſſivellaunus* voegt. Zy muntten alle in dapperheit uit, en *Nenius*, broeder van den Engelſchen vorſt, hadt de eer van met *Ceſar* zelf te ſtryden. Hy ſtierf aan de wonden, in een zo roemruchtig gevecht ontfangen, na dat hy een kolonel § van eene Roomſche keurbende * aan zyne wraak hadt opgeoffert.

β Volgens eenigen; maar anderen zeggen, dat hy maar een klein vorſtendom bezat.

§ *Tribunus.*

* *Labienus* genoemt.

Zo liep de eerſte landing van *Ceſar* in Engelandt af, en zodanig was de eerſte onderneming der Romeinen op een eilandt, dat tot dien tydt nog ontzien was geweeſt. *Ceſar* alleen was bekwaam tot een zo ſtout en zo hagchelyk beſtaan. De Republyk was ook byzonder wel over hem voldaan, om dat hy die daadt hadt durven ondernemen. Zy vondt iets zo groot en zo ongemeen in deze onderneminge, dat de Raadt van Rome op het verhaal, dat hy 'er aan hen van gezonden hadt, aan het volk beval, twintig bededagen na malkander te houden.

Twede landing van *Ceſar*.

Ceſar, door de zwarigheden en het gevaar, dat hy uitgeſtaan hadt, niet afgeſchrikt, ondernam in den volgenden jare eene twede landing.

3932. Hy deedt met zo veel ſpoedt aan de toebereidſelen tot de zelve arbeiden, dat hy voor het einde van den ſomer zes honderd ſchepen gereed hadt, om zyne keurbenden en zyne ruitery in te ſchepen en over te voeren; en om deze te begeleiden hadt hy acht en twintig galeien gereed. Spanje was toen de wapenplaats der Romeinen; uit dat ryk haalden zy de ſtoffen tot den bouw en tot de uitruſting hunner ſchepen. Van daar deedt *Ceſar* alles komen, wat hy tot zyne ſchepen nodig hadt, en hy merkt in zyne fraaie Gedenkſchriften * aan, dat alle zyne ſchepen van riemen en zeilen voorzien, en veel lager van boordt waren dan die van den voorleden jare, om het ontſchepen daar door te gemakkelyker te maken.

3932 en de volgende.

* *Commentarii.*

Hy ligtte het anker des avonds met een Zuiden windt, die hem des morgens aan eene plaats bragt, daar hy bekwamelyk kon landen. Hy voerde vyf keurbenden * en twee duizend paarden met zich; en de vyanden, van zyne grote vloot, waar in zy meer dan 800 zeilen telden, verſchrikt, durfden hem voor dit maal het ſtrandt niet betwiſten, en weken achter het gebergte. Maar de zee hem de zelve tekenen van woede en gramſchap als te voren gevende, bragt hem de zelve ſchade toe. Des nachts ontſtondt 'er een zo vreeſelyk onweder, dat zyne ſchepen tegen malkander ſtotende, veertig van de zelve vergingen, en verſcheide andere zeer lelyk gehavent wierden. In tien dagen wierdt alle die ſchade herſtelt; zo groot was de vaardigheit van dien weêrgalozen krygsheldt! de ſchepen wierden in zekerheit gebragt, en in den omtrek van het leger beſloten, om diergelyke ongelukken voor te komen; het leger wierdt verſchanſt, en buiten gevaar van aanſtoot geſtelt, door een genoegzaam groot getal benden § bewaakt, en *Ceſar* was gereed om met zyne overige keurbenden en ganſche ruitery tegen den vyandt op te trekken. Hy deedt het inderdaadt; doch niet zonder gevaar. Hy moeſt meer dan twintig mylen verre in een onbekend landt doordringen, hebbende digte boſſchen aan den eenen, en gebergtens aan den anderen kant, terwyl de Engelſche ruitery hem volgde, en hem *nu in de zyde en dan in* den ſtaart viel. Telkens wierdt 'er geſchermutſelt. Het gros van het Engelſche leger lag aan gene zyde van den Teems, onder het bevel van *Caſſivellaunus*. Om hem by te komen moeſt men die rivier overtrekken, en de verſchanſſingen, die hy langs den oever opgeworpen hadt, overweldigen; eene borſtwering van zware palen, tot aan de oppervlakte van het water in den grondt geſlagen, verbreken. Deze waren de gevaarlykſte nog niet; daar waren 'er nog andere onder het water, die men niet zien kon, en deswegen te meer te vrezen waren. Aan gene zyde ſtonden de Engelſchen in ſlagorder geſchaart, om hem moedig af te wachten; hunne vryheit te verdedigen, of voor de zelve te ſterven. Alle deze zwarigheden vermeerderden den moedt van *Ceſar*, en hy ſcheen verheugt te zyn, dat hy in *Caſſivellaunus* een vyandt, zyner dapperheit waardig, gevonden hadt.

* Omtrent vyf en twintig duizend mannen.

§ *Cohortibus.*

Eer wy den uitſlag van dezen beroemden tocht zien, zal het mogelyk niet onaangenaam zyn, dat wy hier, volgens het ontwerp van den Roomſchen veldheer †, den aardt van het Engelſche volk beſchryven; en men zal mogelyk iets aanmerkelyks vinden omtrent des zelfs overeenkomſt met die het tot heden toe behouden heeft, niettegenſtaande de veelvuldige ſtaatsverwiſſelingen, welke het heeft geleden. Men zal met verwondering zien, dat zo vele volkeren, als zich op dit eilandt in verſcheide tyden nedergezet hebben, den aardt en de zeden van des zelfs eerſte inwoonders niet hebben kunnen veranderen; en men zal genoodzaakt zyn te bekennen, dat de luchtſtreek byna zo veel vermogen op onze neigingen heeft als de opvoeding zelf: het

† Zie *Ceſars* Gedenkſchriften, en *Tacitus* in het Leven van *Agricola*.

Aardt der oude Britten, of Engelſchen.

3932. het zy men de verſcheide geſtelteniſſen, welke zekerlyk van de verſcheide hoedanigheden van het bloedt en de geeſten komen, aan de lucht, of aan het voedſel des lands, of aan beide, moet toeſchryven. 3932.

Het is niet min aanmerkelyk het landt zelf in deze Gedenkſchriften zodanig te zien, omtrent twee duizend jaren geleden, als het nog tegenwoordig is: volkryk, welbebouwt, overvloedig voorzien van vruchten en metalen, van tin-mynen, van groot en klein vee, en van weide. De deugdt van het landt is de eenigſte oorzaak niet van deze vruchtbaarheit; want de vetſte en beſte landeryen van Europa en Aſië zyn niet dan wilderniſſen ſedert dat zy onder het harde juk der Turkſche en Perſiaanſche ſlavernye hebben moeten zuchten. Gelukkig Engelandt, dat onder eene zachte regering eene dierbare vryheit geniet, die uwe volkeren gelukkig, en uwe velden vruchtbaar maakt! Gelukkig volk, dat in dien ouden tydt reets vreedzaam leefde van melk, en van het vleeſch zyner kudde, en zich kleedde met der zelver wolle! gelyk de Romeinen verzekeren in de beſchryving, die zy 'er van geven.

Zy vonden, gelyk het nog heden geſtelt is, meer beleefdheit, beſchaafdheit en overvloedt langs den Teems en op de kuſten, daar de inwoonders hunnen handeldreven, dan in de provincien, die ver van deze rivier of van de zee lagen. Zy vonden voor het twede in alles meer overeenkomſt tuſſchen deze eilanders en de Gauloizen, dan by alle andere volkeren van Europa, de zelve taal, de zelve zeden, den zelven godsdienſt: het welk hen met genoegzame waarſchynlykheit deedt geloven, dat zy een zelven oorſprong hadden *. Zy geleken malkander boven al in dapperheit; beide even ſtoutmoedig, om niet te zeggen vermetel; maar den moedt vervolgens te ligt opgevende. Zy behielden dien vurigen yver niet lange, als men den eerſten aanval, die verſchrikkelyk was, ſlechts kon verduren. Volgens die ſchryvers was het vuur van den moedt der Engelſchen echter geregelder en duurzamer, om dat zy door eene lange vrede niet verſlapt waren, en beter aardden naar de oude Gauloizen, of Gaulen, welke Rome vermeeſterden, dan die, welke 'er zich van hadden laten overwinnen. Zy waren liefhebbers van eene gematigde heerſchappy; vyanden van dwingelandy en verdrukking, maar die echter niet als in een gemeneheſt konden leven. Zy yverden zo wel voor hunnen roem als voor de vryheit; droegen alle belaſtingen gewillig, als zy met hunne toeſtemminge opgeſtelt, en niet te hard waren; aan eene zachte gehoorzaamheit gewent, en eer geneigt om te ſterven dan in ſlaverny te leven.

* Te weten een Celtiſchen, zie fol. 2.

Uitſlag der twede landinge verſcheidentlyk verhaalt.

Zodanig waren de Engelſchen, welker verwinning *Ceſar* ondernam. De ſchryvers verſchillen niet minder aangaande deze twede landinge dan omtrent de eerſte. Indien men de Engelſchen gelooft, wierdt *Ceſar* op nieuw geſlagen, en genoodzaakt naar Gaule te keren, na dat hy verſcheide van zyne ſchepen in den grondt hadt zien boren, eenen van zyne kolonels * ſneuvelen, en zyne beſte manſchap in de panne gehakt, of zwaar gewond. *Caſſivellaunus*, hem wederom in zyne ſchepen gedreven hebbende, kwam zegepralende te Londen, offerde plegtiglyk aan de goden des lands, om hen voor zyne overwinninge te bedanken, en gaf een heerlyk gaſtmaal aan alle vorſten en heeren, die in het gevaar en de eere van dezen oorlog met hem gedeelt hadden. Volgens deze ſchryvers was het eerſt in eene derde landing, dat de Romeinen zegepraalden, en *Caſſivellaunus* genoodzaakt wierdt zich aan *Ceſars* geluk te onderwerpen. 3932.

* Q. Labienus.

Hy ſpreekt in zyne Gedenkſchriften zelf anders van dit geval. Hy ontveinſt het verlies zyner ſchepen niet, noch de doodt van zynen kolonel, noch het ſneuvelen van eenige ruiters: maar hy verzekert echter, dat hy in deze twede landing de Engelſchen onder de gehoorzaamheit van Rome bragt, en hy rept van geen derde landing. Voorts kan men uit zyn verhaal genoegzaam beſluiten, dat de moedt der Romeinen minder heeft toegebragt tot hunne overwinninge dan de verdeeldheit der Engelſchen. Een van hunne koningen, in de geſchiedeniſſen *Mandubratius* * genoemt, en die gezegt wordt over de Trinobanten, de inwoonders van het graafſchap Eſſex, geheerſcht te hebben, was naar Gaule gevlucht, en hadt *Ceſar* om hulpe verzocht tegen de ſtaatzucht en wreedheit van *Caſſivellaunus*, die zynen vader hadt doen ombrengen. Deze omſtandigheit komt niet overeen met den lof van wysheit en gematigdheit, welken eenige ſchryvers aan dezen vorſt geven. Wat hier van zy, het is altoos zeker, dat de volkeren van dit kleine koninkryk, het welk *Caſſivellaunus* meende te overweldigen, eer wilden buigen onder een vreemd juk dan zich aan een geweldenaar onderwerpen; zy verzochten de beſcherming van *Ceſar*, en zonden hem veertig gyſelaars, hem ſmekende, dat hy het leven en de kroon van hunnen jongen koning wilde verdedigen. Dit was een ſchoon voorwendſel voor den Romeinſchen veldheer om naar Engelandt over te komen onder den naam van beſchermer, die een beter indruk geeft op de gemoederen dan die van overwinnaar. *Ceſar*, zyn voordeel trekkende uit den onverzettelyken haat der beide partyen, kwam onder dien ſchonen tytel landen in de provincie, daar de aanhangers van *Mandubratius* zich onthielden. Dit noodzaakte *Caſſivellaunus* om zich van daar te begeven, en naar den Teems te wyken, om niet ingeſloten te worden van de Romeinen aan den eenen, en van die van het graafſchap van Eſſex aan den anderen kant. * *Tyrrel* noemt hem ook *Androgeus*.

Gedrag van *Caſſivellaunus* tegen *Ceſar*.

Hy liet den moedt echter niet zakken; maar kon de Romeinen niet beletten over den Teems te komen, door eene ondiepte, die zy vonden, of die hen door de inwoonders van het landt aangewezen wierdt: maar hy volgde hen met een vliegend leger van vier duizend mannen, kwelde en belemmerde hen gedurende hunnen ganſchen tocht, en bragt hen dikmaals in de grootſte verlegenheit. Hy trachtte de overige vorſten des lands den zelven yver in te boezemen. Daar waren 'er tien, en men telde 'er vier in het landt van Kent alleen, het welk zich langs de kuſten van Gaule uitſtrekt, en waar van Kantelberg de hoofdſtadt is. Het is waar, dat men den naam van koningen naauwlyks kan geven aan deze kleine heeren, die van ieder ſtadt eene kleine heerſchappy maakten. Deze geſteldheit van zaken baarde hunnen ondergang. Onder deze kleine koningen was 'er altydt een, die machtiger was dan de anderen, en die hen alle onder eene heerſchappy poogde te brengen; en zodanig een was *Caſſivellaunus*. De zwakſte zochten over zee byſtandt tegen den verdrukker; gelyk die van het graafſchap van Eſſex by *Ceſar* in Gaule om hulpe aangehouden hadden tot verdediging van hunnen ſtaat en van hunnen vorſt, tegen de ondernemingen van *Caſſivellaunus*. Maar zy konden het een gevaar op deze wyze niet ontgaan, zonder in een ander te vervallen;

3932 enz. en om de ſtaatzucht van een nabuur te breidelen gaven zy hun vaderlandt aan vreemdelingen ten beſte.

De vier koningen van het graafſchap van Kent kwamen *Caſſivellaunus* te hulp, omdat zy voorzagen, dat zyn ondergang onfeilbaar van den hunnen, en van dien der ganſche natie ſtondt gevolgt te worden. Maar zy bragten grote namen en ydele tytels mede, met zo weinig macht, dat de Romeinen, het zy door hunne meerderheit, het zy door hunne dapperheit, of wel door het geluk, dat aan hunne wapenen verknocht ſcheen, hen te machtig waren. Zy hadden echter moeds genoeg om *Ceſar* op te zocken in zyne legerplaats; maar zy wierden zo manmoedig afgewezen, dat zy hunne beſte en dapperſte manſchap zagen ſneuvelen; en *Cingetorix*, een der vier koningen, wierdt gevangen genomen. Die nederlage maakte den aanhang van *Caſſivellaunus* zo verlegen, dat zy tot een verdrag moeſten komen. Dit twede verdrag tuſſchen de Romeinen en de Engelſchen wierdt gefloten door de beſtellinge van *Comius*, heere van Arras, die zich ook tot het eerſte hadt laten gebruiken. *Caſſivellaunus* onderwierp zich aan de ſchattingen, die hem wierden opgelegt, en moeſt den Romeinen alle jaren drie, of, volgens anderen, vyf duizend guldens opbrengen, belovende daarenboven, dat hy *Mandubratius* zyne ſtaten vreedzaam zou laten bezitten, zonder ooit iets van hem te vorderen. De voorwaarden van dit verdrag wierden getekent; men gaf gyſelaars, met welke *Ceſar* zegepralende naar Gaule keerde.

Zyn verdrag met J. *Ceſar*.

Men moet het offer hier niet vergeten, het welk hy op zyne wederkomſt te Rome aan *Venus* deedt, van welke godinne hy zich beroemde zynen oorſprong te hebben †. Het zelve beſtondt in eene wapenrufting, volgens *Plinius* en *Mela* verſiert met Britſche parelen, in de rivieren van dat eilandt geviſcht.

Britſche parelen.

Dus zag men de beroemde ſtaatsverwiſſeling, welke wy beſchreven hebben, gebeuren 3932 jaren na de ſcheppinge, 700 jaren na de bouwinge van Rome, en 1050 jaren na de komſte van *Brutus*, hoofdt der derde opperheerſchappye, in Engelandt. Daar waren reets andere veranderingen voorgevallen. De woelende aardt der volkeren, of de ſtaatzucht van den adel, of mogelyk beide, hadden vele onluſten verwekt, ganſche provincien tot opſtandt gebragt, en het ryk in verſcheide delen geſcheurt, welker bezitters zich den koninklyken eernaam aanmatigden: maar de oppermacht was altoos by zyne oude inwoners gebleven. Zy ging door *Ceſars* overwinninge op vreemdelingen over: indien men de Romeinen, welke hunnen oorſprong, gelyk de Engelſchen, van de Trojanen rekenden, vreemdelingen mag noemen: *Julius Ceſar* vooral was, zo wel als *Brutus*, van het bloedt van *Eneas*. Voorts ging *Ceſars* overwinnig niet verder dan de kuſten of de boorden des eilands; en ſchoon hy *Caſſivellaunus* aan de overzyde van den Teems kwam beſtoken, dorſt hy echter niet verder in het hert des lands indringen, daar de Engelſchen aldus hunnen roem en hunne vryheit behielden. Maar onder de regering van den keizer *Domitianus* maakte de beroemde *Agricola* ganſch Engelandt tot een wingeweſt der Romeinen; en de keizer *Severus* ging nog verder: want hy drong door tot in Schotlandt, het welk hy vermeeſter-

Staat van Engelandt na *Ceſars* landing.

† Het geſlacht der *Julii* gaf voor van *Julius* af te ſtammen, zone van *Eneas*, zone van *Anchiſes*, en de godinne *Venus*.

de. Daar bleven echter nog plaatſen over, in welke de Roomſche arenden zich niet vertoonden. De nakomelingen van *Brutus*, de oude Britten, ontweken in de boſchen en in het gebergte van het koninkryk van Wales voor de dwingelandy en ſtaatzucht der Romeinen en der Saxen, welke na hen in Engelandt vielen; en *Henrik* de VII herſtelde hen in hunnen vorigen luiſter † wanneer hy den troon van Engelandt beklom. 3932. enz.

† Hy ſtamde van de oude Britſche koningen af.

Caſſivellaunus leefde nog zeven jaren na het ſluiten van zyn verdrag met *Ceſar*, die, volgens de gewoonte der Romeinen, zich vergenoegde eenen koning eynsbaar te maken, zonder hem van den troon te ſtoten. Het behaagde deze trotſche Republyk gekroonde hoofden onder hare onderdanen te tellen; en hare keizers hadden in het vervolg de zelve eerzucht of hovaardy.

Theomantius * neef van *Caſſivellaunus*, en oudſte zoon van *Lud*, volgde zynen oom in het ryk op, alzo de zelve gene kinderen hadt nagelaten. Anderen willen, dat *Androgeus*, broeder van *Theomantius*, de opvolger van zynen oom was; maar de meeſte ſchryvers verzekeren, dat hy, van zyn volk gehaat en beſchuldigt van verſtandhouding met *Julius Ceſar*, wiens inval hy hadt begunſtigt, den haat der Engelſchen naar Rome ontweken was; het welk het gevoelen van *Tyrrel* begunſtigt, die van gedachten is, dat de vorſt, welken *Ceſar Mandubratius* noemt, de zelve is, dien anderen den naam van *Androgeus* geven. Men ſtaat echter verlegen, als men het gene de Engelſche geſchiedenisſchryvers van de billykheit van *Caſſivellaunus* omtrent zyne neven zeggen wil overeenbrengen met de onrechtvaardigheit en ſtaatzucht, waar mede *Ceſar* hem beſchuldigt. Wy hebben gezien, dat, verre van hunne ſtaten te overweldigen, hy hen over de voornaamſte landvoogdyſchappen des ryks geſtelt hadt; den jongſten over het hertogdom van Cornwal, en den oudſten over de ſtadt Londen, die alleen zo veel waardig was als een koninkryk. *Theomantius* bragt de zelve onder de heerſchappy, waar toe hy geraakte door het overlyden van zynen oom; en na eene regering van twee en twintig jaren liet hy de kroon aan zynen zone *Cynobelinus* na. 3938 en de volgende. Regering van *Theomantius*.

* of *Teutvantius*.

Auguſtus hadt byna twee en twintig jaren het beſtier des ryks in handen gehad toen *Cynobelinus* † den troon van Engelandt beklom. Daar was ſedert de landing van *Julius Ceſar* weinig voorgevallen. De burgerlyke oorlogen hadden de Romeinen werks genoeg gegeven tegen malkander, en de Engelſchen hadden de ſchattingen, hen door het Roomſche volk opgelegt, betaalt. Maar deze ſchatting ging niet verder dan de overwinning der Romeinen, dat is te zeggen niet verder dan over dat gedeelte van Engelandt, het welk tegen over Gaule legt. *Auguſtus* hadt in het tiende jaar van zyne regering eenige gedachten om te volbrengen het gene zyn voorzaat zo gelukkiglyk hadt begonnen. Hy kwam ten dien einde van Rome naar Gaule, daar hy hadt beſloten ſcheep te gaan naar Engelandt. Maar de opſtandt van Pannonië * en van de Dalmatiërs, die hy even te voren hadt te onder gebragt, riep hem derwaarts, om dat hy meende, dat het beter was zyne overwinningen te verzekeren, dan de zelve verder uit te breiden; en hy gaf ſtervende dezen raadt ook aan *Tiberius*, dat hy zyne oude overwinningen eer zou zoeken te handhaven, dan nieuwe te doen. Deze ſtaatkunde was waarlyk zo wys als voorzichtig. *Auguſtus* volgde de zelve ook gedurende zyne ganſche regering; en zy was oorzaak, dat Engelandt in 3960 en de volgende. Regering van *Cynobelinus*.

† of *Cunobelinus*.

* Hungarië.

3960 enz. in ruſt bleef. Eenige ſchryvers willen, dat *Cynobelinus* naar Italië overging, en eenigen tydt te Rome bleef, daar de keizer hem ridder maakte.

Waardigheit der Roomſche ridders.

Het Roomſche burgerſchap was toen iets zo heerlyk, dat de vorſten het zich tot eene eere rekenden daar mede vereërt te worden, en men zag de koningen van Aſië en Egypten hun hof maken by Roomſche ridders. De orde van de ridderſchap, welke de keizers uitdeelden, geleek naar de ridderordens, heden zo beroemd onder de oppervorſten van Europa, en met welke de grootſte prinſſen zich vereërt achten. Rome was nog moediger op de zyne; en men nam het eenige jaren daar na zeer kwalyk, dat *Vitellius* de zelve aan een vrygemaakten ſlaaf † geſchonken hadt, welken hy vervolgens zyne dochter ten echt, en het landvoogdyſchap van het Belgiſch Gaule gaf.

† *Aſiatiſch.*

Schatting door de Engelſchen aan de Romeinen betaalt.

De jonge Engelſche edelen, welke den koning op zyne reize naar Rome verſelt hadden, vondt zo vele bekoorlykheden in de pracht en de beſchaafdheit der Romeinen, dat zy vergaten, dat zy cynsbaar aan Rome waren; en zy bragten van daar eene zachtmoedigheit, of liever eene vadzigheit, die hen in ruſt, en onder de gehoorzaamheit hunner overwinnaren hieldt. Men betaalde de ſchattingen of in zilver, of in waaren van het landt; en indien de Engelſchen zich zo gezeggelyk toonden, dat 'er niet meer dan eene keurbende * nodig was om de volkeren in bedwang te houden, men moet bekennen, dat de Romeinen deze ſchattingen met zo veel omzichtigheit en zachtheit invorderden, dat het eer eene vrywillige gift dan eene opgelegde belaſting geleek. Het was mogelyk eene beſchikking des hemels, dat alles ſtil was tegen de komſte van den Meſſias, die in het twee en veertigſte jaar der regering van *Auguſtus*, en in het vier en twingſte van die van *Cynobelinus* geboren wierdt; en de Voorzienigheit neigde ongetwyfelt de herten der vorſten en der volkeren, op dat alles in vrede zou zyn tegen de komſte van den vrede-vorſt, den Heilandt der wereldt. De beide volkeren bewezen malkander wederzyds veel vriendſchap. *Cynobelinus* zondt geſchenken aan *Auguſtus*; en deze vorſt offerde de zelve aan de goden des ryks op, niet als eene ſchatting, door een overwonnen vorſt betaalt, maar als eene mildadige gift van een bondgenoot des Roomſchen volks. Dus verliepen de vyf en dertig jaren der regeringe van *Cynobelinus*.

* *Legio.*

3984. Komſt van den Meſſias.

Jaren na Chriſtus 14 en de volgende. Regering van *Guiderius*.

Hy ſtierf niet lange voor *Auguſtus*. *Guiderius*, zyn oudſte zoon en opvolger, zag het einde van eene zo gelukkige regering, waar op de hatelyke regeringen van *Tiberius* en *Caligula* volgden. *Tiberius*, die den raadt van *Auguſtus* als een gebodt opvolgde, liet zich in gene nieuwe ondernemingen in, en Engelandt ongeſtoort. Nydig op den roem, dien *Germanicus* aan den kant van den Rhyn verkreeg, vreeſde hy voor die, welke een veldheer op den oever van den Teems zou kunnen behalen, en zondt geen krygsvolk derwaarts. Hy wilde de zaken liever laten in den ſtaat, waar in *Auguſtus* zelf goed gevonden hadt de zelve te laten blyven; en de wysheit van den eenen ſtrekte tot een voorwendſel aan het wantrouwen van den anderen.

Nayver van den keizer *Tiberius*.

40 Kluchtige zeetocht van *Caligula*.

Caligula wilde ſtouter zyn; maar het was ſlechts in een ſpiegelgevecht, of liever een dwaas googchelſpel van een zinnelozen vorſt. Hy vertrok van Rome met een ſtoet, byna gelyk de dichters aan *Bacchus* geven, als zy hem vertonen zo als hy de Indianen ging beoorlogen. Danſſers, fluitſpelers en hoeren maakten den ſchoonſten en talrykſten hoop van des keizers gevolg uit; en in dien belageheiyken ſtaat trok hy op om een eilandt te veroveren, van het welke *Ceſars* dapperheit en die van zyne geoeffende keurbenden niet anders dan de boorden hadden kunnen vermeeſteren. Hy dorſt ook geen landing wagen; hy vergenoegde zich met zich op het ſtrandt tegen over Engelandt te vertonen, dit eilandt van daar te dreigen, en zyne ſoldaten ſchelpen te doen rapen. Hy leidde hen weder te rug, beladen met dezen roof van den Oceaan, gelyk hy den zelven noemde; en te Rome wedergekeert zynde eiſchte hy niet alleen, dat de Raadt hem de eere der zegepraal zou toeſtaan, maar zelf goddelyke eer bewyzen. Het Roomſche heir, zulke gedrogten nog niet gewoon, ſchaamde zich een zo onwaardigen vorſt te gehoorzamen; en men maakte een einde van zyne dwaasheit met dat van zyn leven in eene zamenzwering, van welke de overſte zyner lywachten * het hoofdt was.

41 en de volgende.

* *Caſſius Chæreas.*

44. Gelukkige voortgang der wapenen van *Claudius* door zyne ſtedehouders in Engelandt.

Claudius volgde hem op. *Guiderius* zag ook het begin der regeringe van dezen vorſt, en hy geraakte met hem in een oorlog, die door zyne ſtedehouders met meer ernſt wierdt voortgezet, dan onder zyne voorzaten geſchied was. In het midden der welluſtigheden en dronkenſchappen van dien dommen vorſt en der onkuiſchheden van de geile *Meſſalina* was men echter bedacht om het gezag van den keizer en van het gemenebeſt in Engelandt niet alleen te handhaven, maar het ook zelf verder uit te breiden dan *Julius Ceſar* gedaan hadt; en het geluk gaf aan *Claudius* overwinningen, naar welke het ſchynt dat *Auguſtus* niet hadt durven ſtaan.

Een heer van het landt, genaamt *Bericus*, door de Engelſchen gebannen, zocht te Rome eene verblyfplaats; en om zich over de Engelſchen te wreken riedt hy den keizer, dat hy de Roomſche wapenen in Engelandt zou overbrengen. Op de zelve wyze was *Coriolanus* eenige eeuwen te voren naar de Volſcen geweken, en de zelve tegen zyn vaderlandt in de wapenen gebragt hebbende, was hy gereed om het heerlyk noodlot des Roomſchen volks omverre te werpen, wanneer de tranen van zyne moeder over zyne gevoeligheit en zynen toorn zegepraalden. Zo gevaarlyk is het een dapperen burger tot wanhoop te brengen; en zo mocielyk valt het onze eigenliefde, een byzonderen hoon aan het gemenebeſt op te offeren.

De voorſlag van *Bericus* was naauwlyks aangenomen, of *Plautius*, die het gebiedt in Gaule voerde, kreeg bevel om met zyne keurbenden naar Engelandt over te ſteken. Maar het waren de zelve keurbenden niet meer, die *Julius Ceſar*, die *Auguſtus* en vervolgens noch *Germanicus* onder *Tiberius* geleidden werwaarts zy wilden. Hunne tucht en hunne gehoorzaamheit waren verſlapt onder de onwaardige opvolgers van die grote veldheeren. Zy weigerden hunne bezettingen te verlaten, daar zy gewent waren, om zich, zeiden zy, in eene andere wereldt te gaan nederzetten; zich bloot te ſtellen voor de ſtormen van eene woeſte zee, en na hunne landing barbaren in hunne verſchanſſingen, boſſchen en moeraſſen te bevechten.

Aardt van *Narciſſus*, gunſteling van *Claudius*.

Om het gezag van den veldheer te ſtyven zondt *Claudius* eenen zyner gunſtelingen naar Gaule. Het was *Narciſſus*, zo beroemd door het

44. het deel, dat hy na de doodt van *Meſſalina* * in de rykszaken hadt. Hy was een man van eene lage geboorte, die door ondaden, en door de overeenkomſt zyner lichtmiſſeryen en ongeregeldheden met die van den vorſt, van den lagen ſtaat van vrygemaakten ſlaaf zich hadt weten te verheffen tot de hoogſte waardigheden, en die meer dan veertig millioenen gryk was: zo dat hy de machtigſte en edelſte geſlachten van Rome niet behoefde te wyken noch in eerampten, noch in rykdommen. Wy kunnen niet nalaten van hier ter loops aan te merken, dat deze *Narciſſus* de zelve is, waar van *Paulus* gewag maakt in dien brief †, waar in hy ſpreekt van de kerke, die het Chriſtendom in zyne geboorte in het huis van zulk een man hadt: gelukkig echter, dat hy huisbedienden hadt, welke het Euangelium omhelſden, en de eerſte Chriſten kerken te Rome ſtichtten.

44. hoewel men niet gewoon was die te vergunnen dan aan mannen, welke met de burgermeeſterlyke waardigheit bekleed waren geweeſt, tot welken trap van eere hy nog niet was geklommen. *Plautius* was ongemeen voorſpoedig in zyne overwinningen. Hy overwon gehele volkeren; verſloeg hunne koningen *Caractacus* en *Trogodunus*; trok over den Teems, en vervolgde de Engelſchen tot in hunne verſchanſſingen. Hy bragt de zelve echter niet te onder, en de doodt van hunnen koning *Trogodunus*, in een dier gevechten geſneuvelt, verbitterde hen, in plaats van hen moedeloos te maken.

* in het 48 jaar na Chriſtus geboorte.

† Aan de Romeinen kap. XVI.

De keurbenden kunnen die trotſchheit van *Narciſſus* niet verdragen.

Plautius, ziende, dat de vyanden moedt ſchepten, en min nederſlagtig waren om hun verlies, dan yverig om zich te wreken, ſloeg zyn heir langs den Teems neder. Van daar ſchreef hy aan *Claudius* hoe verre hy de zaak reets gebragt hadt, en verzocht hem, zelf de laatſte handt te ſlaan aan eene overwinning, die alleen voor den keizer bewaart ſcheen. Dit was een liſtige ſtreek van *Plautius*, dien het alleen te doen was om zich van de eere zyner heldendaden te ontlaſten op *Claudius*, wiens nayver hy wiſt door de zelve te zullen opwekken, en wiens tegenwoordigheit niet bekwaam was om hem van der zelver roem te beroven.

Zyne ſtaatkunde.

Claudius, door de brieven van *Plautius* overgehaalt, kwam met een groten toeſtel ter zee van Oſtia naar Marſeille, van waar hy zynen tocht te lande voortzette tot aan de haven van Iccius *, daar hy weder ſcheep ging, olifanten met zich nemende, meer om de pracht en praal dan om het voordeel, dat hy 'er van meende te trekken. Hy vondt geen tegenſtandt in zynen overtocht; de Romeinen waren meeſter van de zee en de kuſten, en hy vervoegde zich by het leger, het welk hem op den oever van den Teems afwachtte. Niets is by den voorſpoedt van zynen tocht te vergelyken. In zestien dagen deedt hy zyne landing, voegde zich by zyne keurbenden, trok op den vyandt aan, bevocht en verſloeg den zelven, veroverde des zelfs hoofdſtadt †, maakte zich met geweldt of door verdrag meeſter van verſcheide andere plaatſen, en keerde eindelyk zegepralende weder naar Rome. Het ſcheen, of de arenden voor hunnen keizer vlogen; en hoe vadzig *Claudius* ook was, ontfonkte zyne tegenwoordigheit een heldenmoedt in de ſoldaten. Zo wonderlyk is dikmaals des menſchen hert, het welk veeltyds eer door begoogcheling of vooroordeel gaande wordt dan door de eere of de reden.

Tocht van *Claudius* naar Engelandt.

* *Tyrrel* zegt Boulogne.

† Maldon in de provincie van Eſſex.

Voor zyne wederkomſt te Rome bragten zyne twee ſchoonzonen, *Pompejus* en *Silanus*, de tyding van zyne overwinninge in die hoofdſtadt der aarde. Hy volgde hen kort daar na, en liet *Plautius* de zorg aanbevolen om de verwonne ſteden te bewaren, en de andere nog te veroveren. De Roomſche Raadt ſtelde alle mogelyke vleiery in het werk, en beſloot den keizer met alle bedenkelyke eere in te halen. De zegepraal alleen ſcheen hen te gering voor dien vorſt; zy gaven hem den eernaam van *Britannicus*; en om dezen eernaam in zyn geſlacht te vereeuwigen ſchonken zy den zelven ook aan den jongen vorſt, zynen zone: maar deze ſchone tytel kon dien prins in het vervolg niet tegen de wreedheit van *Nero* beveiligen. *Claudius* kwam zegepralende binnen Rome, en begaf zich, volgens gewoonte, naar het Kapitool, om de goden voor zyne overwinninge te danken.

Zegepraal van *Claudius*.

Engelandt was echter op verre na niet te onder gebragt, en indien men eenige Engelſche

De keurbenden, welke *Plautius*, op de aankomſt van *Narciſſus*, onder hunne vaandelen in order geſchaart hadt, konden hem niet zonder morren aanzien; zo aanſtotelyk kwam hen zyne hovaardy voor. Hy nam zyne plaats op den ſtoel naaſt den veldheer; en naauwlyks hadt hy begonnen te ſpreken, of zy vielen in zyne reden, vragende: *Viert men heden de Saturnalen?* zinſpelende op het feeſt van *Saturnus*, op het welke de ſlaven zich aan tafel zetten, uitgedoſcht met het gewaadt hunner meeſteren, die hen dienden; en daar door betoonden zy hunne verachting voor een vrygemaakten ſlaaf, die door eene onverdraaglyke hovaardy niet alleen voor veldheer wilde ſpelen, maar ook den rang boven den hunnen nam, en voor hem dorſt ſpreken. Zy verwyderden zich van den ſtoel, en verklaarden, dat zy gereed waren om op te trekken, zonder dat zy de vermaningen van een vrygemaakten ſlaaf nodig hadden.

Plautius veldheer in Engelandt.

Plautius bediende zich van den yver en moedt van het krygsvolk, en verhaaſtte zyn vertrek. Het geſchiedde met een ongelooffelyken ſpoedt: zo haaſt alles vaardig was ging de vloot, in drie ſmaldeelen * verdeelt, onder zeil, om op drie verſcheide plaatſen te landen, en den vyandt door die afwending in een groter verlegenheit te brengen. Alles gelukte den Romeinen, en zy vonden de Engelſchen, die niet wiſten waar het hen gelden zou, nergens: zo dat de landing overal gelukkig geſchiedde. Maar de Roomſche geſchiedſchryvers verſchillen in verſcheide omſtandigheden van dit voorval onder malkander. Zy komen zelf niet overeen in de namen der koningen of der veldheeren, die het Engelſche leger aanvoerden. De Romeinen † noemen eenen *Caractacus* en eenen *Trigodunus*; anderen ſpreken maar van eenen *Guiderius* en eenen *Arviragus*, en eenigen ‡ maken eenen zelven perſoon van *Trigodunus* en *Guiderius*, dien zy den broeder van *Caractacus* noemen. Wy zullen ons voornamentlyk houden aan de Romeinſche geſchiedeniſſen, die een geſchikter en ordentlyker verhaal behelzen, en welker ſchryvers beroemder zyn §. Maar wy zullen echter de omſtandigheden der Engelſche Jaarboeken, die waardig zyn bygebragt te worden, niet verzwygen, en welke anderen of overgeſlagen, of mogelyk niet geweten hebben.

* *Eſquadrs.*

† *Die Caſſius.*

‡ *Tyrrel.*

§ *Die, Tacitus.*

Zyne verrichtingen.

Plautius bragt brave keurbenden mede, en krygsoverſten, die een groten roem in den oorlog behaalt hadden. Zodanig waren *Veſpaſianus*, die daar na keizer wierdt, en *Sabinus*, zyn broeder. Zodanig was ook *Sidius Geta*, die de eer van de openbare zegepraal door zyne daden verdiende,

44. * Matth. Weſtmonaſt. Mamouth.

ſche geſchiedſchryveren * geloof mag geven, was de tocht van *Claudius* hem niet zeer voordeelig. Zy zeggen, dat 'er een vervaarlyke ſlag voorviel, waar in hunne landgenoten in het eerſt geſlagen, en hun koning *Guiderius* gedood wierdt door verraadt of liſt van een jongen Romein, die zich op zyn Engelſch verkleed, en daar door gelegenheit gevonden hadt van hunnen vorſt te naderen en te doden in het midden van het gevecht. Maar de prins *Arviragus*, hem ziende ſneuvelen, ontveinſde zyne droetheit; en om zyne doodt voor het leger te verbergen trok hy des konings wapenruſting aan, en vertoonde zich aan alle kanten, als ware hy die vorſt zelf geweeſt. Deze vermomming herſtelde de zaken der Engelſchen; en deze, aangemoedigt door de tegenwoordigheit van hunnen koning, dien zy aan de ſpits van het leger meenden te zien en te horen, vielen met zo veel geweldt op de Romeinen aan, dat zy der zelver ſlagorder verbraken, *Claudius* dwongen om weder naar zyne ſchepen te wyken, en het overige heir, door den moorder van den koning *Guiderius* aangevoert, tot in het diepſte der boſſchen dreven, werwaarts hy gevlucht was. De prins *Arviragus* vervolgde hem, en wrook de doodt van zynen broeder *Guiderius* door het afmaken van des zelfs moorder. De zelve geſchiedſchryvers zeggen ook, dat de plaats, daar deze zaak voorviel, ſedert *Hamtown* genaamt wierdt; dat is te zeggen, *de ſtadt Ham*, naar den naam van den Romein, die den koning hadt omgebragt. Deze naam wordt, hoewel een weinig verbaſtert, nog bewaart in dien van *Southhamptown* *.

Dapperheit van den prins *Arviragus*.

* *Tyrrel* houdt dit ganſche verhaal voor fabelachtig.

Regering van *Arviragus*.

Wat men ook van twee zo verſchillende verhalen oordeele, het is ten minſte zeker, dat de keizer Engelandt niet geruſt en ſtil aan *Plautius* overliet. *Arviragus*, zynen broeder *Guiderius* opgevolgt zynde, zag de twee eerſte jaren zyner heerſchappye vreedzaam verlopen. De Romeinen zochten aan hunnen kant hunne overwinningen eer te verzekeren dan uit te breiden. Maar het was naauwlyks vier jaren geleden, dat *Claudius* uit Engelandt te rug gekeert was, of de ſtedehouders, welke hy daar hadt gelaten, hadden haaſt de vruchten zyner overwinningen, en van die van *Julius Ceſar*, te gelyk met hun leven verloren.

en de volgende.

Oorſprong van *Veſpaſianus* verheffinge.

Veſpaſianus, die daar de beginſelen van zyn geluk en de hope zyner aanſtaande grootheit zag voortkomen, vondt zich in het midden van den hoop der vechtelingen, aan alle kanten omringt van zyne vyanden, en langen tydt in twyffel van den uitſlag van den ſtrydt en van zyn leven. Maar des Hemels groot beſluit omtrent hem moeſt volbragt worden, en hy hadt het genoegen van zynen edelmoedigen zoon voor zyne verloſſinge te moeten danken. De jonge *Titus*, het gevaar ziende, waar in zyn vader was, kwam, gelykelyk van liefde en gramſchap gedreven, als een jonge leeuw toeſchieten, baande zich met het zwaardt in de handt eenen weg door de Engelſche krygsbenden, en ontrukte hen zynen vader en de zege, die zy ſtonden weg te dragen. Men kan deze daadt van *Titus* echter niet overeenbrengen met het verhaal van zyn leven, volgens het welke hy in het 81 jaar der Chriſten tydrekeninge, in het 42 zynes ouderdoms, overleedt, zo dat dit gevecht zo laat niet moet geſchied zyn als de ſchryvers ſtellen, of *Titus* moet ouder geweeſt zyn toen hy ſtierf.

49 en de volgende.

De keizer, door de brieven van *Plautius* van eene zo aanmerkelyke overwinninge onderrecht zynde, ſchreef alle de eer daar van, volgens gewoonte, aan den Roomſchen veldheer toe. *Veſpaſianus* en *Titus* zullen zekerlyk niet vergeten geweeſt zyn in den lof, welken men de onderhorige krygshooſden gaf; maar men vergunde aan *Plautius*, den opperveldheer, de eer der kleine zegepraal *, in welke de overwinnaar zyne intrede te voet deedt. Ondertuſſchen won *Veſpaſianus* drie veldſlagen, bragt twee volkeren onder de gehoorzaamheit, veroverde twintig ſteden en het eilandt Wight, onder den zelven veldheer. Hy wierdt in het vervolg ook verëert met het prieſterſchap, het burgermeeſterſchap en met de ſieraden der zegepraal †.

49 en de volgende.

De kleine zegepraal aan *Plautius* toegeſtaan.

† *Zie Suetonius.*

Schoon de Romeinen dikwils triompheerden, waren de Engelſchen daarom niet te onderdaniger. Niet lang na dat *Plautius* te rug geroepen, en *Oſtorius* in zyn plaats gezonden was, ontſtondt byna door het ganſche koninkryk een oorlog, gevaarlyker dan alle de vorige. De Engelſchen hadden aan hun hooft niet den koning *Arviragus*, wiens yver verzwakt, en die met de Romeinen in een verbondt van landgenootſchap getreden was door zyn huwelyk met eene Romeinſche vrouwe ‡, maar den dapperen *Caraktacus*, die de beledigde eer zyner natie, en den hoon zyner zuſter, welke van *Arviragus* verſtoten was, wilde wreken.

‡ *Plautia.*

Alle geſchiedſchryvers ſpreken voordeelig van dezen vorſt. Eenigen β willen, dat hy een zoon van den koning *Cynobelinus* was; anderen γ, dat hy een van de groten des lands was, aan wien zy nu den naam van veldoverſte, en dan dien van vorſt geven: maar de Schotten δ verzekeren, dat hy hun achttiende koning, ſedert *Fergus* den I, was. Zy zeggen, dat *Arviragus* met zyne zuſter getrouwt was, die zy *Voade*, en de Romeinſche geſchiedſchryvers *Voadice* noemen; dat haar gemaal haar verſtiet om met eene Romeinſche vrouwe te trouwen, die zy *Geniſſa* noemen, en die, volgens eenige ſchryvers, eene dochter van den keizer *Claudius* geweeſt is: maar dit is een louter verdichtſel. Voorts, indien, gelyk waarſchynlyk is, deze *Voade* van de eenen, en de *Voadice* van de anderen eene zelve perſoon is, moet of de geſchiedenis van *Arviragus* echtſcheidinge onwaar zyn, of hy moet van deze onrechtvaardigheit berouw gekregen, en haar weder in hare vorige waardigheit herſtelt hebben; vermits wy, na de doodt van haren gemaal, haar zullen zien zich als koningin gedragen, en den Romeinen niet min ſpels maken dan haar dappere broeder *Caraktacus* zelf; ten ware dat men wilde dryven, dat zy door het volk zelf op den troon herſtelt was, om dat zy in haar, om eene Romeinſche vrouwe verſtoten, eene onverzoenlyke vyandin der Romeinen meenden te zullen vinden. Wat hier van zy, de geſchiedenisſchryvers maken deze echtſcheiding, het zy eene ware, of valſche, tot eene oorzake of voorwendſel van den oorlog, waar in *Caraktacus* het gebiedt voerde, en Engelandt en Schotlandt deel namen.

Caraktacus, koning of veldheer der Britten.

β *Dio Caſſius.*

γ *Tacitus.*

δ *Lefley.*

Oſtorius vondt, toen hy in zyne landvoogdy aankwam, ganſch Groot-Britannie in eene groote verwarringe, door twee byzondere partyen veroorzaakt. De eene party beſtondt uit Engelſchen, welke krachtig voor hunne vryheit en oude gewoontens yverden; en de andere van die, welke gedweeg of bedorven waren door hunnen ommegang met de Romeinen, en op der

52 en de volgende.

* *Ovatie*, zo genaamt naar het ſchaap, het welk men by die gelegenheit ſlagtte, in het Latyn *ovis* genaamt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

52 en de volgende.

der zelver zeden en beschaafdheit verslingert waren. Het is niet te verwonderen, dat de Roomsche jeugt, die met den keizer *Claudius*, en zelfs voor hem, naar Engelandt overgegaan was, de herten door hunne pracht en begaafdheden hadt ingenomen. De jonge *Titus*, die door zynen vader *Vespasianus* tot deelgenoot van het ryk was aangenomen, ylde naar zyn jongelingschap β, en die aangename zachtheit van aardt, welke de schoonheit van zyn gelaat en zyne dapperheit verselde, en die hy eenige jaren daar na mede op den keizerlyken troon bragt, begon reets in hem uit te blinken. Het was waarlyk moeielyk zich niet te laten innemen door zulke uitmuntende verdiensten, met zo veel bevalligheit gepaart.

Aardt van den jongen *Titus*.

β Hy was veertien jaren oud.

De Godsdienst bragt mogelyk mede veel toe tot de gedweeg-makinge van den woesten aardt der Engelschen; ten minste, zo men de geschiedenisschryvers δ mag geloven, die het begin van het Christendom in Engelandt omtrent dezen tydt stellen, en zeggen, dat deze Godsdienst, in dit eilandt door de prediking van *Joseph* van Arimathia overgebragt, een merkelyken opgang onder des zelfs inwoonders hadt. Anderen × geven hem *Simon* en *Paulus* tot amptgenoten in zyn Apostelschap, en houden staande, dat deze laatste herwaarts overkwam, toen hy, onder de regering van *Nero*, de eerste maal uit zyne gevangenisse ontslagen was. Maar alle deze verhalen zyn zo twyffelachtig, dat een hedendaagsch schryver λ, die de bewyzen dier gewaande zendingen onderzocht heeft, geen zwarigheit maakt rond uit te zeggen, dat het eene fabel der laatste eeuwen, en voor minder dan 300 jaren door de monniken van Glassembury verziert is.

Het Christendom in Engelandt ingevoert.

δ *Gildas. Polyd. Virg.*

× *Nicephorus. Theodoretus.*

λ *Tyrrel.*

Eindelyk, het goudt en zilver, waar van men in Engelandt geldt begon te slaan, de pracht en overdaadt, en, met deze lasteren, de luiheit in Engelandt ingevoert zynde, vonden de Romeinen, van welke de rykdommen voortkwamen, altoos iemandt onder deze landaardt, dien zy door middel van hunne schatten op hunne zyde konden trekken. Daar waren echter ook edelmoedige mannen, die de vryheit voor alle andere voordeelen stelden, die men hen kon aanbieden; en deze twee byzondere neigingen maakten de twee partyschappen, van welke wy zo even gesproken hebben.

Geldt in Engelandt geslagen.

Wat ook de oorzaak der beroertens des koninkryks zy geweest, alle geschiedschryvers stemmen toe, dat *Ostorius* de verbindtenis gemaakt vondt om de genen, die den Romeinen niet aanhingen, te overvallen en te verdrukken. Hy draalde niet in zyne onderneminge; en hoewel de winter de wegen moeielyk maakte, trok hy tegen hen op, verbaasde hen door zynen spoedt, versloeg alle, die hem tegenstandt wilden bieden, en verstrooide de anderen zodanig, dat zy zich niet weder by malkander wisten te voegen. Hy sloot hen tusschen den Avon en den Savernus in, en omringde hen met schansen, welke hy met goede bezettingen voorzag.

Krygsverrichtingen van den Romeinschen veldoverste *Ostorius*.

Maar de nederlaag dezer volkeren veroorzaakte den opstandt van die van Oxford *. Zy hadden het tot dien tydt met de Romeinen gehouden; maar wegens het ongeluk hunner landgenoten van mededogen aangedaan, en de zelve verdrukking vrezende, bestonden zy te vragen, waar de vryheit des lands gebleven was? en met een voornemen, van de zelve ten koste van hun leven te beschermen, namen zy de wapenen op. Hunne naburen volgden hen, en zy kwamen alle hunne legerplaats betrekken in een oordt, die niet genaakbaar was dan langs een engen weg, gemakkelyk om te bewaren, en moeielyk om te overweldigen. *Ostorius* vermeesterde den zelven evenwel, en zyn zoon, aan zyne zyde vechtende, verdiende den krans *, van eiken takken gevlochten, welken de Romeinen meer waardeerden dan eene goude kroon, om dat niemandt den zelven kon verdienen dan door een Romeinschen burger in den strydt van de doodt te bevryden, en daar hadt de zelve zynen naam van †.

* De Icenièrs.

52 en de volgende.

* *Corona civica.*

† *Civis* betekent burger in het Latyn.

De overwinning van *Ostorius* opende hem den weg tot in het landt der Gallen ‡, en hy plantte de arends-standaarden tot in de provincie van Dambi, langs de Ierssche zee. Deze nieuwe overwinningen veroorzaakten eene nieuwe vrees en een nieuwen opstandt onder de Britten. Die uit de provincie van Jork ‖ vatten de wapenen op; en deze opstandt wierdt niet gedempt dan door het straffen van des zelfs eerste hoofden. Maar de gevaarlykste was die van Southwales. De volkeren van deze provincie ‡ waren noch door goedertierendheit, noch door strafheit in den bandt te houden. Enkel op de vryheit verlieft, en zich betrouwende op hunne sterkte en het beleidt van hunnen koning *Caractacus*, verachtten zy de genen, die het met de Romeinen hielden, noemden hen slaven, en weigerden met hen in eene zo schandelyke afhankelykheit te treden.

‡ Nu het vorstendom van Walen.

‖ De Britganten.

‡ De Siluren.

Oorlogen van *Ostorius* met *Caractacus*.

Of deze *Caractacus* in Schotlandt, gelyk de geschiedschryvers van dat ryk voorgeven, of in eenige provincie van Engelandt geheerscht heeft, gelyk anderen zeggen, daar legt ons weinig aan gelegen: het is voor ons genoeg te weten, dat het voornaamste legerhoofdt des lands, gelyk de Romeinsche geschiedschryvers * getuigen, vermaard was door zyne daden en krygsverrechtingen; dat hy de zegepralende keurbenden van *Ostorius* dorst wederstaan, en hen mogelyk uit Engelandt zou verdreven hebben, indien het noodlot der ryken verhindert en gestuit kon worden. In wat plaats de setel zynes koninkryk ook geweest zy, het is waarschynlyk, dat hy van alle volkeren des eilands, die hunne vryheit beminden, tot algemeen veldheer is verkoren geweest, en dat men hem met eene eenparige goedkeuring het heil en de hoop van het ganssche Britsche volk hadt toevertrouwt. Door zynen moedt en door zyne wakkerheit voldeedt hy ook aan de hope der volkeren. Het geluk ontbrak hem alleen. Hy vocht eerst al deinzende, en zich niet sterk genoeg oordelende om een hoofdtreffen te wagen ontweek hy zyne vyanden by de volkeren, die de provincien van Shrewsbury, van Chester en Lancaster * bewoonden. Daar alle de genen byeen geraapt hebbende, die zich om de liefde der vryheit, of om den roem des veldsheers, onder zyne vanen wilden begeven, bragt hy zyn heir in staat, en het toen sterk genoeg oordelende om zyne vyanden het hoofdt te bieden, floeg hy het op eene voordeelige plaats neder. Een steil gebergte dekte het zelve aan den eenen kant, en een wal, bezet met soldaten, en voorzien met allerhande krygstuig om den storm af te weren, aan den anderen. Aan den voet van dezen wal stroomde eene brede en diepe rivier, wiens wadde moeielyk en gevaarlyk was. Met eene zo voordeelige en welgeschikte legerplaats vergenoegt stelde hy de verscheide volkeren, uit welke zyn leger bestondt, in slagorder, en vermaande hen tot hunnen plicht. Hy kondigde hen aan, dat zy moesten sterven, of overwinnen, en dat 'er geen uitkomst te vinden was voor hen, voor hunne vrouwen en kinderen, en voor hunne land-

* *Tacitus*, enz.

* De Ordovicen.

§ 4 en de volgende. landgenoten, dan in eene roemruchtige overwinninge, of in eene edelmoedige doodt. Hy ligtte zyn helmet van zyn hoofdt, en vertoonde zich met die edele fierheit, die de krygsmoedt op het aangezicht der helden ſpreidt; en zich van bende tot bende ſpoedende, ontfonkte hy den moedt van de eenen, verbande de vrees uit de gemoederen van anderen, en noopte hen alle door den prikkel van lof en eere aan om herſtellers van de vryheit en het vaderlandt te worden. *Erinner u*, zeide hy tegen hen, *de daden uwer voorvaderen, die* Julius Ceſar *verjaagt, en uw landt bevryd hebben van het juk, het welk die moedige overwinnaar op onze halzen begon te leggen.* Oſtorius *is niet ontzagchelyker dan* Ceſar, *en wy moeten ons niet min yverig en dapper tonen dan onze voorvaderen.* Zyne aanſpraak wierdt door de toejuiching des ganſchen heirs beantwoord, en met dure eeden, die de ſoldaten deden, van den ſtrydt niet dan met hun leven te verlaten.

Oſtorius maakte zich aan zynen kant tot den ſlag gereed. Echter, toen hy de legerplaats der Engelſchen naby genoeg was, om de zelve te beſpieden, hieldt hy ſtandt, en toefde eenigen tydt met hen aan te taſten. Hy vreeſde den overtocht van eene brede en diepe gracht, in het aanzien eenes vyands, die hem aan den overkant moedig verwachtte, en hem kon wederſtaan met goede benden, gedekt door eene verſchanſſing, moeielyk om te overweldigen. Hy moeſt zich echter overgeven aan den blakenden moedt van zyne ſoldaten, die het gevecht begeerden. Die onverduldigheit voor een goed voorteken nemende draalde hy niet langer met zynen overtocht over den ſtroom, na dat hy de waadbaarſte en min ſnelſte plaats ten dien einde hadt uitgezocht. De dapperheit der Romeinen zegepraalde over den hardnekkigen tegenſtandt der Engelſchen, die den keurbenden den overtocht der riviere te vergeefs poogden te betwiſten. Zy kwamen over den vloedt, taſtten de legerplaats aan, en overweldigden den wal. *Caractacus* week tot op de kruinen der bergen, daar hy nog vervolgt wierdt. Hy verduurde de Romeinen zo lang het mogelyk was, hieldt de vluchtelingen meer dan eens ſtaande; maar eindelyk kon hy zyne ganſche nederlaag niet verhinderen. De moedt der vechtelingen was mogelyk even groot, en *Caractacus* behoefde den Roomſchen veldheer miſſchien in beleidt noch dapperheit te wyken; maar de wapenen der krygsknechten waren ongelyk. De Romeinen hadden harnaſſen en ſtormhoeden, en de Engelſchen borſt en hoofdt ongedekt tegen de werpſpieſſen en de zwaarden hunner vyanden, die daar door een groot voordeel boven hen hadden. Zy betwiſtte hen echter de overwinning vry lange; maar eindelyk bleef zy aan de zyde der Romeinen, die den broeder, de vrouw en de dochteren van *Caractacus* onder hunne gevangenen vonden. Wat hem belangt, hy hadt zich begeven naar de provincie van Jork, om eene ſchuilplaats te zoeken by de princeſſe *Cartismanda*, zyne ſchoonmoeder, welke in dien oordt heerſchte. Maar een ongelukkige vindt gene vrienden in den noodt. *Cartismanda* ſchaamde zich niet dezen rampſpoedigen koning, hoewel hy haar eigen ſchoonzoon was, aan den overwinnaar over te leveren.

Overwinning der Romeinen.

Caractacus door zyne ſchoonmoeder aan de Romeinen overgeleverd.

Oſtorius zondt hem naar Rome met andere gevangenen, en met den buit der overwonnenen. De naam van *Caractacus* was zo vermaard, en gedurende den tydt van negen jaren in den oorlog tegen de Romeinen zo roemruchtig gemaakt; de faam hadt zynen lof en zyne heldendaden zo dikwils door Italië en Gaule verſpreid, dat men hem te Rome als een tweden *Pyrrhus*, of een tweden *Hannibal*, aanmerkte. De roem van dezen doorluchtigen gevangen wierdt nog vermeerdert door *Claudius* zelve, die eene overwinning, onder zyn beleidt en regering behaalt, door den naam van den verwonnen groter luiſter trachtte te geven; en om zyne hovaardy en de begeerte des Roomſchen volks te voldoen, ſtelde hy *Caractacus* met de andere gevangenen ten toon met de zelve pracht, als of *Oſtorius* zelf 'er over hadde gezegepraalt. De koets en de tegenwoordigheit van den overwinnaar ontbraken alleen aan de plegtigheit.

§ 4 en de volgende.

Te Rome in zegepraal omgeleid.

Vooraan zag men den ſtoet van den gevangen vorſt, met de rykdommen, die hy verkregen, en den buit, dien hy in de voorgaande oorlogen gemaakt hadt; maar die door hunne laatſte overwinninge aan de Romeinen vervallen waren. Zyne broeders volgden hem, en daar na zyne dochteren; princeſſen, in den bloei harer jaren, die in de hoop van den troon opgevoed, en nu door het twyffelende oorlogslot eensſlaags tot ſlaverny vervallen waren. Hy kwam eindelyk zelf met een vryborſtig gelaat, nu zyn ongeluk met het zelve aanzicht beſchouwende, als hy het gevaar voorhenen gedaan hadt, zonder de minſte vreze of neêrſlagtigheit, en zonder zich tot eene hem onbetamelyke onderwerpinge te vernederen. Zyne grootmoedigheit bleek in de aanſpraak, welke hy aan den keizer deedt. Zy was kort en zodanig, als een ongelukkigen vorſt voegde; maar zy was deftig. Hy klaagde minder over zynen tegenwoordigen ſtaat, dan hy zich zynen vorigen erinnerde, en hy ſcheen min des keizers goedertierendheit te verzoeken dan zyne vriendſchap en zyn verbondt.

Zyne grootmoedigheit.

Indien, zeide hy, toen hy tot voor den rechterſtoel van *Claudius* genadert was, *myne gemaatigdheit zo groot was geweeſt als myne geboorte en myn geluk, ik zou nu een bondgenoot van Rome, in plaats van des zelfs gevangen, zyn; en het zelve zou niet geweigert hebben een vorſt, die vele volkeren beheerſchte, tot zynen vriendt en bondgenoot aan te nemen. Van dit vermogen vervallen zie ik my in een ſtaat, myner onwaardig. De zelve is des te roemruchtiger voor u. Ik heb wapenen, toeruſtingen, paarden, inkomſten, en vermogen gehad. Laat het u derhalven niet vreemd dunken, dat ik, die alles bezat, wat de menſchen hoog ſchatten, myn beſt gedaan hebbe om het te verdedigen. Gy poogde my alles te ontnemen; des moeſt ik beſluiten alles daar voor te wagen. Indien ik my ten eerſte hadt overgegeven, zou men noch uwen roem, noch myn geluk verbreid hebben: maar myne nederlaag vergroot uwen roem. Myne behoudenis zal dien nog meer vergroten, indien gy wilt, dat ik een voorbeeldt van uwe goedertierendheit zy.*

Zyne deftige aanſpraak.

De keizer verleende hem vergiffenis, als mede zyn huisgezin: men ontlaſtte hen van hunne ketenen, en zy kwamen zich voor de keizerinne vertonen, welke zy byna op de zelve wyze begroetten als den keizer. Zy zat nevens hem op een troon, gelyk de zyne. Hoe zeer *Tiberius* om zyne verheffinge aan *Livia* verplicht was, hadt hy haar wel weten te beletten plaats op zynen rechterſtoel naaſt hem te nemen, liever willende opſtaan, onder voorwendſel van haar eere aan te doen, dan dulden, dat zy naaſt zyne zyde zat. Maar *Agrippina* vondt in *Claudius* een vorſt, zo min belgzuchtig omtrent zyne opperheerſchap-

52 en de volgende. *Agrippina* zit naast *Claudius* op den zelven stoel.

schappye, dat hy toeliet, dat zy de zelve met hem deelde, en zich naast hem zette, tegen de gewoonte der Romeinen, die nog gene vrouw hadden zien zitten tusschen de arenden en de vanen des keizerryks in. Eene zo grote vryheit maakte haar zo hoogmoedig, dat zy zich medegenoot des ryks noemde; eene waardigheit, die zy meende haar te behoren door de verdienstен harer voorouderen *.

Na deze statie vergaderde de Raadt, en men sprak 'er deftig van den gevangen koning, dien men met *Syphax* en *Perseus* gelyk stelde; en men sprak niet minder van de dapperheit van zynen overwinnaar, dien men by de *Scipioos* en de *Emiliën* vergeleek, en dien men de eer der zegepraal toestondt. Deze eer of deze sieraden waren de zegepraal zelf niet. Dit heerlyk schouwspel, waar in men den Roomschen veldheer, met laauweren gekroont, op eene prachtige koets het Kapitool zag opryden, was afgeschaft sedert de zedigheit van *Agrippa*, die het geweigert hadt; en indien het sedert nog is geschied, is het ten minste zeer selden geweest.

Zegepraal, en sieraden der zegepraal waar in verschillende.

Een *Caratacus* aangedaan.

Caratacus bleef nog eenigen tydt te Rome, niet als een slaaf, maar als een bondgenoot des Roomschen volks, en een vriendt des keizers: eernamen, waar mede men hem vereerde, om zyne slaverny te verbloemen en te verzachten. Hy wierdt kort daar na met zyn geheel huisgezin vrygelaten, beladen met geschenken. Hy begaf zich scheep, zeer wel voldaan over het vriendelyk onthaal van *Claudius* en *Agrippina*, van de bevalligheden van het keizerlyke hof, en van Romens pracht en heerlykheit. De Schotten zeggen, dat hy weder in hun landt kwam, daar hy nog twee jaren heerschte, en overleedt, even zeer beklaagt van de zynen en van de Romeinen. Indien dit waar is, hadt hy geen deel in de opschuddingen, die eerlang op de overwinninge van *Ostorius* volgden.

Die veldoverste wist wel te overwinnen, maar zyne zege niet te gebruiken. Hy wilde de vruchten der overwinninge te vroeg smaken, en daar door verloor hy alle der zelver voordeelen en waarde. Hy meende, dat zyne zege zo volmaakt was, en dat de Engelschen zodanig te onder gebragt waren, dat zy nooit weder tegen de Romeinen zouden durven opstaan. Zich met dien waan strelende koos hy de rust voor verderen arbeidt, en vergenoegde zich de genen, die hy door zyne wapenen nog niet overwonnen hadt, door geschenken in de belangen der Romeinen te trekken. In dit gewrigt van zaken, en op den raadt van *Ostorius*, vermeerderde de keizer het ryk met een Engelschen koning, de welke in de geschiedenissen *Cogidunus* genoemt wordt, en voegde landeryen en steden by zyn gebiedt; het zy uit hovaardy, om te pronken met zyne mildadigheit, die hy omtrent de koningen oeffende; het zy uit staatkunde, om die vorsten, welke hy het juk op den halze schoof, de schande van hunne slaverny te doen vergeten. Maar indien dit laatste zyn rechte oogmerk geweest is, moet men bekennen, dat hy het zelve niet bereikte; want zyne mildadigheit was niet bekwaam om den Engelschen hunne zucht voor de vryheit te doen verliezen, en in hen de begeerte uit te doven van hunne ketenen te verbryselen, die zy wel zagen dat men slechts poogde te vergulden, om de zelve verdraaglyker te maken.

Mildadigheit van *Claudius* tegen de Britsche koningen.

Zy besloten derhalven de zelve af te werpen eer zy hen te zwaar wierden; en eenig krygsvolk verzamelt hebbende trokken zy op tegen de bezettingen, welke *Ostorius* in de plaatsen van Southwales † gelegt hadt, om die volkeren, de fierste en moedigste van alle, in bedwang te houden, en om de arbeiders, welke daar op zyn bevel schansen bouwden, te dekken. Zy vielen als verwoed op der zelver wallen, welke zy als hatelyke kasteelen aanmerkten; versloegen de benden §, die de zelve bewaakten, en doodden den bevelhebber met acht hoplieden *. Zy behaalden in andere gelegenheden nog andere voordeelen; ligtten de voeder-haalders ** der Romeinen; sloegen de ruitery, die hen poogde te ontzetten; hielden de keurbenden tegen, en hen in bosschen en moerassen hinderlagen leggende bragten zy de zelve dikwils in grote verlegenheit.

52 en de volgende. Opstandt der Engelschen. † In de landen, door de Siluren bewoont.

* Over honderd mannen. ** Fouragiers.

De zucht voor de vryheit was het niet alleen, die hen tegen de Romeinen verbitterde. Zy waren nog gebelgt over eene bedreiging des keizers, die hen hadt vergeleken by de Sikambren *, onverzoenlyke vyanden des Roomschen volks, die men onmogelyk tot gehoorzaamheit kon wennen, en welke men of verdelgen, of in Gaule overbrengen moest. Uit vreze voor een diergelyk onthaal vielen zy op de Romeinsche bezettingen; verrasschten twee benden hulptroepen; hieuwen ze ter neder; rechtten overal zegetekenen op, en keerden niet te rug dan beladen met buit en gevangenen, welke zy door gansch Engelandt vertoonden, om andere volkeren tot navolginge van hun voorbeeldt aan te moedigen.

* De Gelderschen, en eenige andere volkeren aan den Rhyn.

Ostorius stierf ondertusschen, eenigen ɣ willen aan de wonden, die hy in den strydt ontfangen hadt; anderen ∂ zeggen van misnoegen, dat hy den opstandt der Engelschen niet hadt kunnen dempen, en daar door al den luister van zyne overwinningen verdooft zag. Van zulk eene aangelegenheit is het voor een veldoverste niet te slapen op zyne overwinningen, en den stuurman na te volgen, die zich zo veel op de stilte niet betrouwt, dat hy de zorg voor het roer en het schip varen laat.

Misslagen en doodt van *Ostorius*.

ɣ *Lesley.* ∂ *Tacitus* en de Engelsche geschiedschryvers.

Men zegt, dat de stadt Chester het werk der Romeinen is; ten minste het kasteel en eenige huizen, waar in men de bouw-kunde dier overwinnaren nog meent te bespeuren. *Ostorius* deedt dit kasteel bouwen in het koninkryk Mercië, op de grenzen van dat der Gallen †, om deze laatste volkeren, welke hy niet kon vermeesteren, ten minste in bedwang te houden.

Hy bouwt Chester, dat zynen naam ontleent van *castrum*, het welk zo veel beteekent als leger; om dat de keurbenden daar gelegert waren.

Aulus Didius volgde hem op. Hy vondt by zyne aankomst gansch Engelandt in rep en roer, en de zaken der Romeinen in een zeer slechten staat door de nederlage van eene keurbende, onder het bevel van *Manlius Valens*. Een andere *Caratacus* noopte den moedt der Engelschen. De vorst der Juganten, die de staten der koninginne *Cartismanda* * aan de zyne hadt gehecht, door een huwelyk, het welk hy met deze princesse hadt aangegaan, liet niet na de liefde voor de vryheit in de gemoederen zyner landgenoten meer en meer te ontfonken.

Aulus Didius volgt hem op. † Het vorstendom van Wales. * Vorstin der Brigantен. Aardt van *Cartismanda*.

Cartismanda hadt, gelyk gezegt is, haren schoonzoon aan de Romeinen overgegeven, en handelde haren gemaal niet veel beter. Zy was zo onkuisch als heerschzuchtig, en even on-ge-

* Zy was de dochter van *Germanicus* en *Agrippina*, die eene dochter was van *Agrippa*, en *Julia*, dochter van *Augustus*.

§ *Cohortes*, bestaande ieder der zelven by de Romeinen uit vier honderd, ook wel uit vyf honderd, en zelf uit zes honderd voetknechten.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

52 en de volgende. getrouw aan hare vrienden, aan hare bondgenoten, en aan haren gemaal. Verlieft op den roem van *Venutius* was zy met hem getrouwt. Door hare natuurlyke ligtvaardigheit de walge van hem ſtekende verliet zy hem, week in haar koninkryk, en trouwde met een gemenen edelman †, op welken zy verlieft was geworden. Zy voegde de ontrouw en wreedheit by de echtbreuk. Niet vergenoegt, dat zy zo ongetrouwelyk met haren gemaal gehandelt hadt, verdrukte zy zynen broeder en zyne bloedverwanten, en deedt hen door hare lagen omkomen.

† *Vellocatus.*

Venutius, gemaal van *Cartismanda*, vat de wapenen tegen haar op.

Venutius, wegens zo veel ongelyk en hoon met reden op haar gebeten, hieldt zich niet ſtil; en men vatte aan beide zyden de wapenen op. *Cartismanda* zocht heul by de Romeinen, die zich niet zeer haaſtten om haar te hulpe te komen, en eerſt de beide partyen elkanders landen lieten verwoeſten, zonder zich des te bekreunen: echter vrezende, dat *Venutius* te machtig zou worden, indien de koningin kwam te bezwyken, verklaarden zy zich voor haar, en trokken op tot hare hulpe. *Venutius*, te dapper om den moedt te laten zinken, trok van zynen kant den vyandt tegen, en boodt hem den ſlag aan. De zelve was bloedig. De Romeinen ſchreven zich de overwinning toe; maar het gevolg deedt zien, dat het voordeel aan beide de zyden genoegzaam gelyk was. Men hieldt zich over en weder ſtil, en daar volgde een ſoort van wapenſchorting op, gedurende de welke elk behieldt het gene hy bezat. *Aulus Didius*, traag van ouderdom, vergenoegde zich met de eere van zyne vorige daden, zonder door nieuwe krygsverrechtingen naar nieuwen roem te ſtaan, en voerde geen oorlog dan door zyne ſtedehouders. Hy leide zich ſlechts daar op toe om de oude overwinningen te behouden, zonder de zelve verder uit te breiden. Zodanig verſchilde de uitſlag van den oorlog, welken de Romeinen den Engelſchen aandeden gedurende de veertien jaren † der regeringe van *Claudius*.

Zyn gevecht tegen de Romeinen.

54 en de volgende. *Nero* volgde hem op; en onder de vier eerſte jaren zyner regeringe viel in Engelandt niets aanmerkelyks voor. *Aulus Didius*, den tydt zyner landvoogdy verlopen ziende, keerde weder naar Rome, en *Veranius* wierdt in zyne plaats naar Engelandt gezonden. Hy ſtierf kort na zyne aankomſte, zo dat hy geen tydt hadt om groten opgang te maken. Maar zo men hem zou mogen geloven, zou hy ganſch Engelandt te onder gebragt hebben, indien hy nog twee jaren geleeft hadde. Hy beroemde zich des ten minſte in zyne uiterſte wille. Maar deze opgeblazenheit, en de laffe vleiery tegen den keizer, met welke hy dat geſchrift gevult hadt, verdienen minder achting dan verachting.

59 *Suetonius Paulinus*, veldoverſte der Romeinen in Engelandt.

Suetonius Paulinus, die hem opvolgde, was mogelyk niet min verwaand dan hy, maar verſtondt den oorlog beter. Hy ſmeedde grote ondernemingen in zyn hoofdt, of die hy ſlechts op het papier gebragt hadt. Yverzuchtig van den roem, dien de beroemde *Corbulo* door de overwinninge van Armenië † hadt verkregen, meende hy hem te evenaren door de verovering van het kleine eilandt Mone §, het welk den overloperen der keurbenden en der Romeinſche volkplantingen tot eene ſchuilplaats verſtrekte. Het ſcheelde weinig, of zyn aanſlag was mislukt, en zyn heir omgekomen, door een ydelen moolyk, bekwamer om kinderen een ſchrik aan te jagen dan om een krygsman vertzaagt te maken. Hy vondt geen andere zwarigheit in het landen dan die van de rêde zelf, daar zyne

Zyne grote hoedanigheden, en zyne daden.

† In het zeſtigſte jaar na Chriſtus geboorte.

§ Anglefey.

† Daar onthreken omtrent vier maanden aan.

ſchepen het anker uitgeworpen hadden. De ebbe belette hen digt aan het ſtrandt te komen; en de ruitery was genoodzaakt wadden te zoeken om te landen. Eenigen traden echter uit het ſchip, en hunne paarden by den teugel leidende, kwamen zy aan landt. Zy wierden van de anderen gevolgt, en de voetknechten door ſchuiten op het ſtrandt gebragt, zonder dat 'er iemandt omkwam. 59.

Eene plotſelyke vrees beving hen, toen zy niets meer te vrezen hadden, en veroorzaakte meer wanorder dan al het gevaar der landinge hadt kunnen doen. Ik heb reets gezegt, dat een koning van Schotlandt de Druïden op dit eilandt overgebragt hadt voor meer dan twee honderd jaren. Het waren niet alleen prieſters, welken het beſtier van de offerhanden en van den godsdienſt was aanbevolen; maar zy lieten zich ook in veldſlagen vinden, om de ſoldaten, door hen van de overwinninge te verzekeren, moedt in het lyf te ſpreken, en om den vyandt door hunne bezweringen vertzaagt te maken. De Druïden, die toen op het eilandt waren, volgden hun leger op het ſtrandt, daar het in ſlagorder geſchaart ſtondt; ſtelden zich aan de heirſpits, gelyk als of zy het wilden dekken en beſchermen, de handen naar den hemel opheffende, dien zy met een vervaarlyk geſchreeuw ſmeekten, dat hy hunne wapenen wilde begunſtigen. Een hoop vrouwen, die tuſſchen hen in ſtondt, vermeerderde de vreeslykheit van dit ſchouwſpel, het welk, om zyne vreemdigheit, inderdaadt iets vervaarlyks inhadt. Van kleding en gelaat naar Furiën gelykende, met loſſe haairen, en toortſen in de handt, vermengden zy haar gehuil met de bezweringen der Druïden. Het Romeinſche krygsvolk, van verwondering voor het hoofdt geſlagen, verbeeldde zich in eene andere wereldt te zyn; duivels en gene menſchen te zien; en de wapenen tegen zulke vyanden onnut oordeelende, blyft het pal ſtaan, als ware het betovert: echter bloot voor de ſlagen der eilanderen, die hen ſtraffeloos met hunne werpſpieſſen en pylen kwetſten.

Eene ſchielyke vrees door de Druïden in het Romeinſche leger veroorzaakt.

De tegenwoordigheit en de ſtorm van den Roomſchen veldoverſte deden de krygsknechten weder moedt ſcheppen. Zy ſchaamden zich, dat zy zich door een hoop prieſters en vrouwen hadden laten vervaard maken; en door zyn voorbeeldt aangemoedigt hadden zy een zo verachtelyken vyandt haaſt verjaagt. Deze hoop, door de Romeinſche wapenen te rug gedreven, bragt de ſchrik en verwarring in zyn eigen heir, en opende den doortocht voor de keurbenden, die niet anders te doen hadden dan nederhakken en gevangen nemen. Na de nederlage leide men bezetting in hunne plaatſen: men hieuw de boſſchen omver, die aan hunne heilloze bygelovigheden gewyd waren; en men verbrak de vervloekte altaren, waar op zy de gevangenen keelden, om der zelver bloedt te offeren aan hunne goden, wier beſluiten zy in de ingewanden dezer ongelukkigen poogden na te vorſchen. Dus ſpreekt 'er de Romeinſche geſchiedſchryver * van: maar de meeſte ſchryvers eigenen den Druïden ſchuldelozer offerhanden, en een redelyker en zachter godsdienſt toe.

Gods-dienſt der Druïden.

* *Taciti.*

60 en de volgende. De Engelſchen ſlaan tegen de Romeinen op.

Op dezen gelukkigen tocht volgde een opſtandt, die den veldoverſte weder in het hert des koninkryks riep, en hem noodzaakte om het eilandtie, het welk hy naauwlyks verovert hadt, weder te verlaten. Die van Oxford, welke toen een der machtigſte ryken van Engelandt uitmaakten, bekend onder den naam

60 en de volgende.

naam van het koninkryk der Iceniërs †, daar de koning *Arvïragus* of *Prasatagus* zynen setel hadt, hadden de wapenen opgenomen na de doodt van dezen vorst *, die zyne landen en zyn huisgezin in een bloejenden staat hadt gelaten. Hy zou de zelve ook in rust en vrede hebben gelaten, indien zyne al te fyne staatkunde de begeerlykheit der genen, wier gunst en beschermínge hy wilde kopen, niet hadt gaande gemaakt. Hy hadt gene andere kinderen dan twee dochteren; en om zyne schatten en zyn ryk voor haar te behouden benoemde hy den keizer tot mede-erfgenaam met haar. Maar de zaak viel tegen zyne verwachtinge uit. Zyne uiterste wille strekte des keizers officieren tot een voorwendsel om zich meester te maken van het koninkryk; en zyne eigene huisbedienden, toornig, dat zy zyne goederen in de handen van vreemdelingen zagen vervallen, plunderden zelfs zyne schatten, die zy anders mogelyk voor hare wettige vorstinnen bewaart zouden hebben. De ongelukken van het koninklyk huisgezin wierden nog groter. De koningin *Voadice*, weduwe van *Prasatagus* †, wierdt door de Romeinen op allerhande wyze, ja zelfs met slagen, mishandelt; hare dochteren verkracht; de prinssen van den bloede als slaven gehandelt: met een woordt, alles wierdt aan de roofzucht en baldadigheit van den ruwen krygsknecht ter prooje gegeven. Het volk, gebelgt en vertoornt over den hoon, het bloedt hunner koningen aangedaan, en gedreigt met eene slaverny, waar van hunne prinssen zelf niet vry waren: ten anderen door het voorbeeldt van die van Essex, en door dat van hunne andere naburen ‡ aangemoedigt om zich als dappere Engelschen te gedragen, niet als slaven der Roomsche mogendheit, en zich hunne oude vryheit te erinneren, vatten de wapenen op, na dat zy in een algemeen verbondt getreden waren om het heil des vaderlands gezamentlyk te handhaven.

60 en de volgende.

als slaven handelden. Zy zagen ook met afgryzen den tempel, dien men ter eere van *Claudius* in het midden van hunne stadt gebouwt hadt, en welke door priesters bedient wierdt, gelyk de tempelen van hunne goden. Het zy dan, dat zy hunnen godsdienst beledigt oordeelden door de buitensporige eere, welke men bewees aan een mensch, voor wien zy de minste eerbiedt niet hadden, of dat zy dien tempel aanmerkten als een teken of bewys hunner slavernye; het zy dat zy de gierigheit der priesters van *Claudius* niet konden verdragen, die, onder voorwendsel van godsdienst, alles naar zich namen wat hen aanstondt. Zy namen het besluit van Maldon aan te tasten, en alle de oude soldaten *, welken zy een dodelyken haat toedroegen, om te brengen. Zy volvoerden dit voornemen. De plaats was niet sterk, en hare bouwers hadden meer toegelegt op de fraaiheit dan op de vastigheit, en niets verhinderde haren toegang.

* of ouwelingen, *Veterani.*

Wonderen.

Men zegt, dat deze opstandt der Engelschen door vervaarlyke wonderen voorspelt wierdt. Het beeldt der Overwinninge, het welk in de stadt stondt, viel van zelf van zyn voetstuk, met den nek naar boven gekeert. Vrouwen, van een voorzeggenden geest ingeblazen, voorzeiden den aanstaanden ondergang der stadt. Op de markten en andere openbare plaatsen, daar men gewoon was te vergaderen, hoorde men vreemde stemmen en een afgryselyk gehuil. De Teems en de zee voorzeiden mede dit droevig ongeval. Men zag in de rivier de gedaante van omgekeerde huizen; de Oceaan was bloedverwig, en liet na zyne ebbe schetsen of formen van menschen in het strandt gedrukt. Dus spreken de Roomsche geschiedschryvers ɣ, en indien men hen gelove, heeft hun ryk nooit eenigen zwaren ramp geleden, welken de hemel niet door diergelyke verschynselen heeft voorspelt. Het Christendom zelf is niet vry geweest van diergelyke bygelovigheit; en het is niet lang geleden, dat men zich des heeft begonnen te schamen, en dat men zo ligtgelovig niet meer is in zulk slag van vertellingen.

ɣ *Tacitus*, enz.

De oude soldaten, verschrikt over die wonderen, die men niet naliet te verbreiden, en ten twede van de bewegingen en den aantocht der Engelschen verwittigt, verzochten hulp by den verzorger, om dat de landvoogdt nog bezig was met de verovering van het eilandt Mone. De verzorger, bekwamer om schattingen in te vorderen dan om plaatsen te verdedigen, vergenoegde zich hen twee honderd man toe te zenden, die nergens toe dienstig waren dan om het getal der gevangenen te vergroten. De stadt, die geheel open lag, boodt geen tegenstandt: alles wierdt of verbrand, of gevangen, of in de panne gehakt. De soldaten, die in den tempel van *Claudius* geweken waren, verweerden zich niet langer dan twee dagen, en ondergingen het lot van de anderen.

De Romeinsche krygsknechten door de Engelschen nedergemaakt.

Op de verovering van Maldon en den moordt der oude soldaten volgde de nederlaag van de negende keurbende, die onder het bestier van *Petilius Cerialis* tot hulpe der stadt kwam aantrekken. De opperbevelhebber kon zich naauwlyks bergen met zyne ruitery, en al zyn voetvolk wierdt nedergemaakt. De verzorger, denkende, dat alles verloren was, gehaat van de Engelschen om zyne knevelaryen, en vervloekt van de Romeinen, die den opstandt der Engelschen alleen aan zyne gierigheit toeschreven, de eenen en de anderen vrezende, ging in der yl scheep, en stak naar Gaule over.

Ganseh Engelandt was inderdaadt ook verlo-

ren

60 volgende.

doodt omtrent den jare 732 maar te onrecht.

† Of Arviragus.

‡ De Trinobanten.

β *Dion.*

Seneca een sterke schuldeischer by de Engelschen.

* *Procurator.*

Harde regering der Romeinen in Engelandt.

† in het graafschap Essex.

* *Veterani*, die hunnen tydt, te weten twintig jaren, uitgedient hadden, en ontslagen waren van in den oorlog te gaan.

* De Engelsche Kronyk stelt deze

† of Iceniën.

60 en de volgende.

ren geweeſt voor de Romeinen, indien de landvoogdt, van een zo ſchielyken opſtandt vervwittigt zynde, het eilandt Mone niet ſpoedig verlaten hadt, om hen in dien hogen noodt by te ſpringen. Op zynen weg verzamelde hy al het krygsvolk, het welk hy in het landt gelaten hadt, en door de vyanden heen trekkende kwam hy gelukkiglyk te Londen, daar hy *Petilius* vondt, die met het overſchot van zyne keurbende derwaarts geweken was. Londen was toen reets eene redelyk grote ſtadt, geheel Engelſch, en geen volkplanting, koopryker dan ſterk, en wiens inwoonders zich den handel beter dan den oorlog verſtonden: zo dat de Romeinſche veldheer, ziende, dat hy deze ſtadt onmogelyk kon verdedigen, goed vondt de zelve te verlaten. Hy nam alle, die hem wilden volgen, met zich; en zonder zich te laten vermurwen door het geſchrei des volks, het welk hem badt hen niet te verlaten, ſpoedde hy zich al het krygsvolk uit hunne bezettingen byeen te trekken, om door dat middel een leger te maken, bekwaam om dat der vyanden te kunnen wederſtaan.

Beſchryving van Londen.

Deze trokken gedurig voort met de moedwilligheit, welke de overwinning ſteets verſelt; en zonder onderſcheidt te maken tuſſchen Romeinen en Engelſchen plunderden zy de landen van de laatſten zo wel als van de eerſten, oordeelende, dat zy geen onderſcheidt moeſten maken tuſſchen Romeinen en lieden des lands, welke de Roomſche mogendheit onderdanig waren, en onder hare gehoorzaamheit leefden. Dit gedeelte des lands was vol volkplantingen: zo dat 'er omtrent tachtig duizend Romeinen getelt wierden. Londen, daar eene grote menigte van deze vreemdelingen was, wierdt uitgeplundert, als of het eene Roomſche volkplanting was geweeſt. Verulamium *, dat 'er een was, en waar van ons niets dan de blote naam overgebleven is, wierdt niet beter gehandelt. Eindelyk alles, wat zy op hunnen tocht ontmoetten, wierdt vernielt en uitgeplundert. Meer dan zeventig duizend mannen, meeſt Romeinen, kwamen door hunne wapenen om. De anderen, die hunne woede met de doodt moeſten bezuren, waren of bondgenoten, of aanhangers van de Romeinen.

* Gelegen by St. Alban in de provincie van Hartfort.

De Romeinſche veldheer kwam eindelyk te voorſchyn. Het was ook meer dan tydt. Hy verzamelde met allen mogelyken ſpoedt de veertiende keurbende, met de oude ſoldaten van de twintigſte, en alle hulpbenden, die in ſtaat waren om op te trekken. Van deze alle maakte hy een klein ligchaam van tien duizend mannen, en met zo weinig heirkrachten vreeſde hy niet een vyandt tegen te gaan, die 'er onvergelykelyk meer hadt, maar wiens ervarenheit in den oorlog, en wiens wapenen niet te vergelyken waren by die der Romeinſche krygsknechten. Het verſchil tuſſchen de aanvoerders der beide heiren was niet kleiner. Een der voornaamſte veldoverſten des Roomſchen ryks, in de Geſchiedeniſſe wys en dapper genaamt, hadt het beſtier over het Romeinſche leger; eene vrouw voerde dat der Engelſchen aan. Het is waar, dat deze vrouw eene heldin was. *Voadice*, weduwe van den koning *Praſatagus* *, en zelf uit koninklyken bloede geſproten, door wraakzucht gedreven om den Romeinen den hoon, hare waardigheit en de eere der princeſſen hare dochteren aangedaan, betaalt te zetten, vertoonde zich, uitgedoſcht als eene krygsheldin, aan het hoofdt van een heir van honderd en twintig duizend man.

* of *Arviragus*.

Voadice aan het hoofdt van het Engelſche leger.

Men hadt haar in het leger een ſtoel van zoden op zyn Romeinſch opgerecht. Zy klom 'er op, om hare benden aan te ſpreken. Hare leeſt, ſtem en kleding maakten haar te gelyk vreeſſelyk en achtbaar. Zy was groot van geſtalte, ſchoon, en men zag op haar gelaat alle bekoorlykheden van hare kunne, met een mannelyken moedt en fierheit gepaart. Hare blonde haairen, boven hare ſchouderen opgebonden, hingen haar met loſſe krullen tot op de hielen: haar onderkleedt was van een ſtof, met verſcheide kleuren van ſtrepen geborduurt, waar over zy een wapenrok van dik laken droeg. Den opſchik verwaarlozende, en geen ander ſierſel hebbende dan een gouden halsbandt, hieldt zy hare werpſpies in hare regterhandt; en het krygsvolk aanſprekende deedt zy door het ganſche heir hare ſtem klinken, die zy, ſchoon van nature krachtig genoeg, in deze gelegenheit nog verſchrikkelyker poogde te maken.

60 en de volgende.

Beſchryving dier koninginne.

Hare aanſpraak aan het krygsvolk.

Dappere Engelſchen, zeide zy tegen hen, *die u onder myne vanen hebt begeven, om uwen hoon en den myuen te wreken, het is niet nodig, dat ik u met eene lange redenvoering ophoude, om u te tonen welk een voordeel de vryheit heeft boven de ſlaverny. De genen, die onder u, bedrogen door de ſchone beloften der Romeinen, een gemakkelyk leven onder hunne heerſchappy verkoren hadden voor de ſtrafheit van een harder leven, maar te gelyk ook eerlyker en vryer, hebben alle gelegenheit gehad om zich des te beronwen. Zy hebben ondervonden, hoe onverdragelyk het juk van dwingelanden voor edele gemoederen is. Niets is bekwaam ons onze verachtelyke ſlaverny en cynsbaarheit te vergelden; niets kan ons in dezen ſlaat trooſten. Het allerzoetſte leven, voor zulk een prys gekocht, wordt bitter. Maar alles wel ingezien zynde, wat zoetigheit is 'er te hopen onder de regering van meeſters, zo wreed en zo trouwloos. Hebben zy ons niet met hunne ſchattingen bezwaart en overladen? Hebben zy ons niet verjaagt, gehoont, beledigt en uitgeſchud? Niets ontgaat hunne gierigheit, wreedheit en baldadigheit; en als men alle die rampen overweegt, en der zelver bron onderzoekt, bevinden wy, tot onze verwondering, dat wy zelf de oorzaak van onze eigene kwalen zy. Wy konden* Julius Ceſar, *den temmer der Gallen, dwingen om weder over zee te ſteken. Na dat* Auguſtus *de wereldt vermeeſtert hadt ſchroomde hy ons aan te taſten; en de woedende* Caligula *vergenoegde zich met ons eilandt van den oever des Oceaans van verre aan te zien. Hoe komt het dan, dat* Claudius *en* Nero *'er voet gekregen hebben? Nergens anders om, dan om dat wy het zelf toegelaten hebben; omdat wy, door hunne liſten verleid, hen het vaderlandt hebben overgegeven. Edelmoedige landgenoten, het is tydt, dat wy uit die duizeling ontwaken. Ganſch Engelandt heeft het oog op ons, en wacht een voorbeeldt van ons om na te volgen. Het ſtaat aan ons, ſtoutmoediger dan de anderen, en min gewoon het juk der ſlavernye te dragen, om hen den weg te wyzen. Zy hebben geen moeds genoeg om dien te banen: maar zy zullen moeds genoeg hebben om onze voetſtappen te volgen. Wel aan dan, vrienden, laat ons die wrede vyanden dan vertzaagt te keer gaan: de goden, rechtvaardige wrekers onzer misdaden, geven de zelve als zo vele offerhanden aan ons over, welke wy voor het heil des vaderlands en onzer dochteren eere moeten ſlagten. Wy zullen hen zien vlieden voor ons, gelyk de haas en de vos voor den wolf en den hondt.*

Toen zy deze woorden geëindigt hadt liet zy een haas los, dien zy met opzet by zich gehouden hadt; en men liet de honden mede los, die den haas eerlang inliepen en vingen. Zy hieldt zich ſtil zo lange deze korte jagt duurde; maar toen de zelve gedaan was hervatte zy hare re-

60 en de volgende.

denvoering aldus: *Het gaat wel, ik neem de voorſpelling aan, en ik twyffele niet meer aan de overwinninge. Adraſte* †, vervolgde zy, *gy, die onze natie zo beroemd gemaakt hebt, en ons zo dikwils hebt doen zegepralen; godin, of heldin, ik verzoeke uwen byſtandt: eene vrouw roept eene vrouwe aan. Maar welk eene vrouw! Gene* Nitocris, *gene* Semiramis; *noch minder eene* Meſſalina, *of* Agrippina ‡. *Deze alle hebben geheerſcht over weke volkeren, over verwyfde vorſten, over ſlaven.* Adraſte, *onder wiens geleide onze voorvaderen onverwinnelyk zyn geweeſt, ik verzoeke, ik ſmeke om uwe hulpe; heden zal ik, onder uwen genadigen byſtandt, uit den ſlag wederkeren met de overwinninge, of vry ſterven.*

† De godin der overwinninge, volgens eenigen, of *Venus*, volgens anderen.

‡ Beide gemalinnen van *Claudius.*

Dit was de aanſpraak dezer moedige vorſtinne, na welke zy haar heir deedt optrekken. De Romeinſche veldheer naderde van zynen kant; maar de vreesachtigheit van *Petilius* maakte hem voorzichtig, en wetende, hoe verre de zamenverbondenen hem in getale overtroffen, trok hy altoos in goede order, verzekerde zich van de doortochten, en ſloeg zyn heir niet dan op voordeelige plaatſen neder. Hy wilde den moedt van den krygsknecht beproeven eer hy ſlag leverde, en hieldt hem ten dien einde eenigen tydt ingeſloten. De leeftocht en het paardevoeder hem ondertuſſchen beginnende te ontbreken, en *Voadice* hem tot voor zyne verſchanſſingen, waar in zy hem meende bezet te houden, komende trotſeren, ſchaamde hy zich het gevecht langer te weigeren, en gaf zich met genoegen over aan den moedigen yver zyner krygsknechten, die by hem aanhielden om den vyandt aan te taſten.

De beide heiren waren haaſt in ſlagorder geſtelt. *Voadice*, dat der Romeinen uit zyne legerplaats ziende komen, reedt door het hare op eene koets met de twee princeſſen, hare dochteren, voorwerpen van hare liefde en medelyden, en te gelyk krachtige prikkels om hare wraak en die van alle Engelſchen te nopen. *Gy ziet*, zeide de zy tegen hen, *dappere landgenoten, uwe koningin en hare beide dochteren, die de ſpeelpop van der Romeinen wreedheit en geilheit geweeſt zyn. Wat u belangt, gy hebt hunne dwingelandy beproeft. Laat ons onzen gemenen hoon wreken; ik wil u byſtaan, om uwe boeien te verbreken; zyt my behulpzaam in de wraak van mynen hoon, en van dien van twee jonge princeſſen, die men zo baldadig ontëert heeft. De goden, die rechtvaardig zyn, hebben zich reets voor ons verklaart; wy hebben reets twee ſteden * gewonnen, eene keurbende aan ſtukken gehouwen; de andere doen ſidderen en beven, die, na dat zy zich in hunne legerplaats hebben beſloten gehouden, alleen door hongersnoodt geperſt te voorſchyn komen, en minder luſt hebben om te vechten dan om te vlieden. Laat ons voorkomen, dat niemandt van hen ons ontſnappe; en wat 'er van moge komen, laat ons alleen op onze wrake bedacht zyn, en laat ons de eer van vry te ſterven ſtellen voor de ſchande van in ſlaverny te leven.* Het gejuich van het Engelſche heir, waar van de beide legers weérgalmden, volgde op de aanſprake der heldhaftige koninginne.

Andere aanſpraak van *Voadice* aan het leger.

*Londen en Verulamium.

De Roomſche veldheer, overwegende het ſtoute beſluit der Engelſchen, en hunne menigte, die het kleine getal zyner benden verre overtrof, was niet zonder beduchtheit. Maar zyne ongeruſtheit ontveinzende. *Vreeſt niet*, zeide hy tegen de zynen, *voor het gekryſch en de bedreigingen dezer barbaren, die niet bekwaam zyn om ſoldaten te vertzagen. Eene vrouw voert hen aan; zy hebben meer vrouwen dan ſtrydbare mannen onder zich: voorts zyn zy alle zonder wapenen, zonder kracht, en zonder tucht. Ziet maar toe, dat gy u in het vechten geſloten houdt: neemt den degen in de vuiſt zo haaſt als gy de werpſpies geworpen hebt, en houdt u niet op met den buit, die den overwinnaar nooit kan ontſlaan.*

Aanſpraak van *Suetonius Paulinus* aan zyn heir.

Het geſchreeuw van het Romeinſche heir deedt zich niet minder horen dan dat der Engelſche benden; en de veldheer, eene goede voorſpelling der overwinninge uit den blakenden yver zyner krygsknechten trekkende, gaf bevel, dat men het teken tot den aanval zou geven.

60. Anderen zeggen 63.

Het gevecht was bloedig, en de overwinning wierdt lange betwiſt, wat een beroemd geſchiedſchryver *, al te eenzydig voor de Romeinen, ook moge zeggen. Volgens dezen ſchryver hadden zy niet anders te doen dan de werpſpies te ſlingeren, en den ſabel te zwaaien, om de Engelſchen in de pan te hakken. De Romeinſche ruitery wierp alles omverre, wat haar tegenſtondt; en de overigen bergden zich ter naauwernoodt. De krygsknecht, zegt hy verder, ſpaarde noch kunne, noch jaren. De beeſten zelf, met ſchichten en ſabels doorboort, vielen ter aarde neder, en vermeerderden het getal der doden. De Engelſchen, zegt hy nog, verloren tachtig duizend man; en eene zo heerlyke overwinning koſtte den Romeinen niet meer dan vier honderd en vyftig mannen, en omtrent even zo vele gekwetſten. *Poſtumus* *, leger-overſte der twede keurbende, vol ſpyt, dat hy een zo roemryken ſlag niet bygewoont, en de benden, onder zyn bevel ſtaande, belet hadt deel in die eere te hebben, doorſtiet zich met zynen degen; en de koningin *Voadice*, eene nederlaag, die zy oordeelde niet te kunnen herſtellen, niet begerende te overleven, bragt zich door vergift om. Zodanig was, volgens dien ſchryver, de uitſlag van dien verſchrikkelyken ſtrydt, en zodanig het droevig einde ver edelmoedige vorſtinne, die aan het hoofdt dan het Engelſche heir geſtreden hadt.

* *Tacitus.*

* *Pœnius.*

Een ander geſchiedſchryver †, mogelyk geloofwaardiger, ten minſte onzydiger, ſpreekt met meer lof van de Engelſchen. Hy zegt, dat de overwinning lange twyffelachtig is geweeſt, en eigent de zelve eindelyk den Romeinen toe, maar ten koſte van hunne beſte ſoldaten, zonder te zeggen, hoe veel volks aan weérkanten ſneuvelde. Hy verzekert, dat men over en weder met een gelyken moedt en dapperheit vocht; ruitery tegen ruitery, en voetvolk tegen voetvolk; dat men beurteling ſtandt hieldt en deinſde, en dat de Engelſche wagens den ſchutteren en den keurbenden krachtig hinderden. Eindelyk verklaarde de overwinning zich voor de Romeinen; maar niet dan na een zeer hardnekkig gevecht; en hunne overwinning was zo volſlagen niet, dat 'er nog gene gehele regimenten gereed ſtonden om aan te vallen, indien de vluchtenden, die men niet weder byeen en aan het ſtaan kon brengen, hen niet genoodzaakt hadden af te wyken. Hy voegt 'er by, dat de koningin *Voadice* eenigen tydt daar na ſtierf, niet door vergift, of van ſpyt, dat zy den ſlag verloren hadt, maar hare natuurlyke doodt. De Engelſchen beſchreiden de doodt dezer heldinne bitterlyk, en deden haar prachtig ter aarde beſtellen. Wy zullen haaſt de jonge *Voadice*, waardige dochter van eene zo deugtzame moeder, haar voetſpoor zien volgen, om de wraak van haren gemenen hoon kloekhertig voort te zetten.

† *Dion.*

De Schotſche geſchiedſchryver * zegt, dat zyne natie de eer hadt van zich by dezen ſlag te bevinden, in welken zy de Engelſchen byſprongen, en het ongeluk hadden van byna alle het leven te verliezen. De Moraviërs, uit Duitſchlandt

* *Lesley.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

60 of 63. landt in Schotlandt overgekomen zynde, vochten zo dapperlyk, dat de koning *Corbudus* † den genen, die overbleven, de provincie *, die nog hnnnen naam ‡ draagt, tot beloninge van hunne betoonde dapperheit ſchonk. Eene byzonderheit, welke de zelve ſchryver bybrengt, en die geen voorbeeldt heeft dan in het ryk der Amazonen, moet ik hier niet vergeten: te weten, dat de koningin *Voadice*, als eene twede *Marpeſia*, aan het hoofdt van vyf duizend Engelſche vrouwen ſtreedt, welke haar tot eene lyfwacht verſtrekten. Hy zegt voorts, dat zy door hare eigene handen en vry wilde ſterven, om voor de twede maal niet bloot te ſtaan voor den hoon van een baldadigen overwinnaar. Eene daadt, welke die van *Lucretia* en *Cato* evenaart, waar van het oude Rome zo hoog heeft opgegeven, dat zy de zelve der onſterflykheit heeft toegewyd.

† Een Schotich koning.

* Tegenwoordig een graafſchap.

‡ Moravia, of Murray, in het Noorder gedeelte van Schotlandt gelegen.

Indien men uit zyne gevolgen van den uitſlag van den ſtrydt mag oordeelen, was de zelve den Romeinen zo voordeelig niet, als hun geſchiedſchryver * ons verhaalt. Zy hadden byſtandt van noden, om hunne oude overwinningen te bewaren, en zy waren zo haaſt niet bedacht om nieuwe te doen. De keizer zondt hen twee duizend man, genomen uit de keurbenden, die in Duitſchlandt waren; acht benden † hulptroepen der bondgenoten, nevens duizend paarden. Men ziet in de geſchiedeniſſen van dien tydt *, dat de Batavieren, bondgenoten der Romeinen, van welke zy de gezegde benden verkregen hadden, hen de beſte ſoldaten verſchaften, welke hen den meeſten dienſt deden in de overzeeſche oorlogen, daar zy onder het bevel van hunne hoofden ſtreden, en veel roem behaalden. Deze ſtrydbare volkeren hadden het landt, het welk zy nog heden bewonen, met het zwaardt gewonnen. Het zelve heeft van voren den Oceaan, en, gelyk de Romeinſche geſchiedſchryvers ſpreken, den Rhyn van ter zyde en van achteren; zo dat het aan alle kanten in het water beſloten leggende een eilandt genoemt wordt. Van dien tydt af hebben zy zich vyanden van de ſlaverny getoont, en zy waren ook niet dan bondgenoten, en gene ſlaven der Romeinen: maar zy moeſten hen niet behulpzaam geweeſt zyn om Engelandt onder het juk te brengen. Zy hebben zich in later tyden anders gedragen; en de eendragt van deze beide natien, even yverzuchtig voor hunne vryheit, handhaaft de algemene vrede, en behoudt de zekerheit van Europa, en des zelfs mogendheden in evenwigt.

* *Tacitus.*

†*Cohortes*, uitmakende vier duizendman, of wat meer.

* By *Tacitus.*

Dapperheit der Batavieren.

De hulpvolkeren uit Duitſchlandt overgekomen zynde, oordeelde de Romeinſche veldheer zich ſterk genoeg om het veldt te houden, en het landt te verwoeſten. Anders deedt hy niet; want hy dorſt de Engelſchen in hunne veſtingen niet aantaſten. Die verwoeſting wierdt van de Romeinen zelf misprezen, en men beſchuldigde *Paulinus* van eene onverſtandige ſtrafheit; in plaats, zeiden zyne tegenpartyders, dat hy beter gedaan zou hebben, indien hy getracht hadt het volk met zachtheit te winnen, die min moedeloos dan verbittert waren om hun verlies, en om den hongersnoodt, welk onheil op den oorlog gevolgt was. De nieuwe verzorger γ, die *Catus* opgevolgt was, was een der voornaamſten, die de wreedheden van *Paulinus* afkeurde. Hy beroemde zich, dat hy alle opſchuddingen wilde ſtillen, Engelandt te onder brengen, zonder eenen drup bloeds te ſtorten, indien men goed kon vinden *Paulinus* te rug te roepen, en hem de landvoogdy geven over de provincie *. Dus noemden de Romeinen de grootſte ſtaten, die zy onder hunne gehoorzaamheit bragten. Zy ſchreven beide aan den keizer en aan den Raadt, de een om zyn gezag te behouden, en de ander om zyne klagten, en beſchuldigingen goed te maken. Op hunne verſcheide verklaringen wierdt *Polycletus* door *Nero* naar Engelandt gezonden, om de zaken op de plaats zelve beter te onderzoeken, en om die zo te ſchikken, als hy zou goedvinden. Dus kreeg een verachtelyke vrygemaakte ſlaaf het beſchik over het lot van twee der grootſte krygshoofden. *Claudius* hadt dit misbruik begonnen, en wy hebben gezien, welk een ongenoegen het krygsvolk daar over betoonde, en hoe dapper het den ſpot met diergelyk een zendeling ſtak. *Nero* volgde hem daar in echter na; maar *Polycletus* wiſt zich beter te doen achten dan *Narciſſus*.

γ *Julius Claſſicianus.*

* Wingewest.

Hy hadt een talryk gevolg, het welk hem in Gaule ontzagchelyk gemaakt hadt, en in Italië in alle plaatſen, daar hy doorgetrokken was, ſo dat hem nog veel verſchrikkelyker maakte voor de keurbenden in Engelandt. Het was min een bewys van hunne gehoorzaamheit dan van hunne dienſtbaarheit. Rome ontaardde reets van die deugdt, welke het tot zo een hogen trap van eere en aanzien hadt opgevoert, en de geeſt van ſlaverny ging van den Raadt en het volk over tot in de legers en tot op de krygsknechten. Dit hebben hunne eigene geſchiedſchryvers * wel bemerkt. De barbaren, zeggen zy, van de Engelſchen ſprekende, die niet wiſten, wat de mogendheit van een vrygemaakten ſlave te zeggen hadt, ſpotten 'er opentlyk mede; en in de vryheit opgekweekt zynde verwonderden zy zich, dat zy twee veldheeren en een zegepralend leger het bevel van een knecht zagen volgen.

Polycletus, vrygemaakte van *Nero*.

* als *Tacitus.*

Polycletus leide het verſchil tuſſchen den veldheer en den verzorger by, en behieldt den eerſten in zyn ampt; maar het was ſlechts in ſchyn: weinig tyds daar na wierdt hy te huis ontboden, en keerde weder naar Rome. Hy hadt in twee jaren tyds verſcheide brave daden gedaan, die hem tot grote eere moeſten verſtrekken: volkeren te onder gebragt; veldſlagen gewonnen; het eilandt Mone * verovert, en veſtingen gebouwt, die de Roomſche volkplantingen veiligden. Hy wiſt zyne overwinningen niet wel te gebruiken; al te veel geſtrengheit deedt hem der zelver vrucht verliezen, en *Neroos* achterdocht was niet kwalyk te vrede dit voorwendſel gevonden te hebben, om hem onbeloond en in vergetelheit zyne overige dagen te doen ſlyten.

* Angleſey.

† *Petronius Turpilianus. Trebellius Maximus. Bolanus.*

De zachtheit zyner opvolgeren † hieldt Engelandt in eene vrede, die voor de Engelſchen en Romeinen even ſchadelyk was. De eerſte, door de ruſt verſlapt, verloren veel van hunne fierheit en van hunnen moedt; en de keurbenden wierden baldadig in een leger, dat gene bezigheit, gene vyanden te bevechten, noch gene verraſſing te vrezen hadt. *Petronius*, die den ſchonen naam van vreedzame hadt aangenomen, om zyne ſchandelyke luiheit te verſchonen, hadt het genoegen van al den tydt van zyn beſtier geruſt te zien verlopen. *Trebellius*, die geen meer moedt noch ervarenheit hadt, was zo gelukkig niet. De keurbenden ſloegen aan het muiten, en geen gezag genoeg hebbende om hen te ſtillen ſchaamde hy zich niet zich verborgen te houden, tot dat de woede van den krygsknecht bedaart was; zyn leven dus door eene laſhertigheit behoudende. *Bolanus*, die na hen kwam, week geen van hen beide in vadzigheit. Hy liet de Engelſchen in ruſt, die zich aan de welluſt gewenden, en bedorf door zyne yverloosheit de ſoldaten, die den ganſchen dag zon-

Bolanus.

60 of 63. zonder tucht of bezigheit waren. *Nero* aan zynen kant, geheel overgegeven aan zyne ongeregeldheden, en aan de wreedheit, liet zich den luister des ryks weinig ter herte gaan; en Engelandt, het welk zyne edelmoedige koningin hadt verloren, een jongen vorst ziende den troon beklimmen, en nog als overstroomt van het bloedt van omtrent honderd duizend mannen, welke het in de laatste veldslagen verloren hadt, was niet in staat tot een nieuwen opstandt, en onvermogend om de wapenen tegen de Romeinen weder op te vatten.

Marius. *Marius*, of *Meurig*, dien men ook *Westmer* noemt, was zynen vader *Arviragus* opgevolgt, en, gelyk de zelve, gewent aan de zeden en den aardt der Romeinen. Hy liet zyne moeder en zyne zusteren den hoon van zyn huis wreken; en de vrede met de veldoversten der Romeinen onderhoudende voerde hy geen oorlog dan tegen de Picten.

69 en de volgende. De zaken bleven echter niet lang op dien voet. *Nero* dood, *Otho* en *Vitellius* vermoord zynde, maakte *Vespasianus* zich meester van het ryk; de Raadt wees hem het zelve toe, op dat hy het zelf niet zou innemen. Hy beminde den roem te zeer, en hy hadt te dappere legerhoofden om Engelandt in rust te laten. Het was echter eerst onder de regering van *Titus* en *Domitianus*, dat de beroemde *Agricola*, verder in het landt indringende dan eenig Romeinsch veldheer, die voor hem geweest was, de beste plaatsen en de rykste provinciën des eilands veroverde.

71 en de volgende. Verrechtingen van *Cerialis* in Engelandt. Voor dien beroemden tocht gingen *Cerialis* en *Frontinus* een voor een naar Engelandt over, als stedehouders van *Vespasianus*. *Cerialis* wierdt eerst derwaarts gezonden. Hy was des keizers bloedverwant, en daarenboven beroemd om dat hy den kryg in Duitschlandt geëindigt hadt, dien de opstandt van den vermaarden *Civilis* daar hadt verwekt, en door ontelbare andere brave daden. Hy wilde den roem, in Italië en Duitschlandt verkregen, door zyn gedrag in Engelandt handhaven; dien van *Suetonius Paulinus* evenaren, zo niet overtreffen; aan het Roomsche ryk de eer wedergeven, die zyne wapenen verkregen hadden onder het bestier van een zo dapperen en wyzen landvoogdt, en de schande uitwisschen, die het geleden hadt onder zyne yverloze en ledige opvolgers. Hy drong door tot in de afgelegenste provinciën des eilands; tastte de aller-krygskundigste volkeren aan, en maakte zich ontzagchelyk voor de gansche natie: doch niet zonder eenig verlies; en het sterflot, het welk hy in het twede jaar zyner bestieringe moest ondergaan, ontrooide hem de zegepraal, die het geluk den vermaarden *Julius Agricola* beschikte.

De Siluren, de Briganten, en de Ordoluciërs, volkeren van de provinciën van Galloway en Jork, en de andere, die zich van de Duitsche zee tot aan de Ierssche uitstrekken, waren de dapperste des eilands, de yverzuchtigste voor hunne vryheit, en bygevolg de grootste vyanden der Romeinen, die de zelve poogden te verdrukken. Deze tastte *Cerialis* aan; het zy dat hy meende, daar door de meeste eer in te leggen; het zy dat hy dacht, dat de nederlaag van deze volkeren die van de andere met zich zou slepen, wier overwinning in het tegendeel niet zeer zeker zou zyn, zo lang zy hulp by zulke naburen konden vinden.

Hy trok eerst in de provincie van Jork, daar hy alles verwoestte en plunderde. Hy trok vervolgens in die van Galloway, met een voornemen om alles te vuur en te zwaardt te vernielen: maar hy wierdt door een leger van vyftig duizend mannen gestuit. Het bestondt uit Schotten en Picten, en wierdt aangevoert door hunnen heldhaftigen koning *Galgacus*, die *Agricola* sedert met den zelven yver wederstondt, als *Hector* voorheen *Achilles*, en ook niet gelukkiger. 71 en de volgende.

De slag viel voor by de stadt Epiaka, sedert verwoest en in de asschе gelegt, zo dat men naauwlyks weet waar zy gestaan heeft. Men streedt aan beide kanten als verwoed, en de Schotsche vorst hieldt niet af dan na dat hy wonderen gedaan hadt om den Romeinen de zege te ontrukken. Hy moest hen echter de zelve eindelyk overlaten: maar zy kwam hen duur te staan. Zy verloren zes duizend mannen in dien gedenkwaardigen slag, zonder de gekwetsten te rekenen. De Schotten en hunne bondgenoten lieten twaalf duizend mannen op het slagveldt leggen, en verloren niet alleen de stadt Epiaka, maar ook het grootste gedeelte der provincie, dat voor des overwinnaars wapenen moest bukken. 75 en de volgende. Zyne overwinning.

In dit gewrigt van zaken kwam de jonge *Voadice*, twede dochter der heldinne, die met zo veel dapperheit tegen den veldoverste *Paulinus* gestreden hadt, tegen de Romeinen te velde, om haar moeders doodt en haren eigen hoon, wiens droevige geschiedenis wy boven verhaalt hebben, te wreken. Zy ging over op het eilandt Mone *, het welk *Paulinus* hadt verlaten, na dat hy het zelve verovert hadt, en vervolgens weder over naar Schotlandt en Engelandt, en noopte alle die verscheide volkeren tot hunne gemene wrake; en een heir van de zelve op de been gebragt hebbende, zette zy op de Romeinsche keurbenden aan, die door hunne nieuwe overwinninge veel trotscher en te gelyk zorgelozer waren geworden. Zy tast hen in hun leger aan, begunstigt van de duisterheit van den nacht; overweldigt het zelve; maakt neder alles wat zich voor de poorten vertoont; dringt 'er door heen; trekt regt op Epiaka aan, dat nog niet verwoest was, en maakt 'er zich meestеresse van. Haar geluk duurde niet lang. *Cerialis*, zich schamende, dat hy zich door eene vrouwe hadt laten verrasschen en slaan, trekt zyne benden weder byeen, begeeft zich in aller yl op weg, verrascht *Voadice* op zyn beurt, en slaat haar leger op de vlucht. Eenigen * zeggen, dat de jonge koningin met de wapenen in de handt in den strydt gevangen, voor den veldheer gebragt, en om dat zy hem met te veel trotschheit bejegende van de soldaten, die den stoel omringden, vermoord wierdt. Eene al te wrede daadt, die den luister der overwinninge en den roem van den veldheer verdoofde. Verrechtingen der jonge *Voadice*. * Anglesey. * *Halinshed.* Zy wordt met de wapenen in de handt gevangen, en omgebragt.

Een opstandt in het landt van Kent noodzaakte *Cerialis* de Schotsche grenzen te verlaten, en zich naar de Zuidelyke provinciën van Engelandt te spoeden. Hy stilde den opstandt gelukkiglyk: maar terwyl hy zich mogelyk vervaardigde om zyne overwinningen in het Noorden van Engelandt voort te zetten, wierdt hy den Romeinen door de doodt ontrooft, en Engelandt door zyn sterven gered.

Julius Frontinus wierdt in zyn plaats naar Engelandt gezonden; en vermits hy in des zelfs Noordelyke provinciën den weg gebaant vondt, wilde hy gaarne voltooien het geen zyn voorzaat begonnen hadt, en die trotsche Noordsche eilanders temmen, welke zich beroemden, dat zy de Romeinsche legers afmatten. Om daar des te beter in te slagen nam hy een besluit, Veldheerschap van *Frontinus*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

75 en de volgende.

sluit, de Picten van de Schotten af te trekken, hen het verbondt der Romeinen aanbiedende, en de heerschappy over de anderen belovende.

Oorsprong der Picten.

Wy hebben reets gezegt, dat de Schotten en Picten dat deel van Groot-Britannië, het welk men Schotlandt noemt, onder malkander verdeelt hadden; en wy hebben de verscheide gevoelens der schryveren over den naam en den oorsprong dezer volkeren bygebragt. Wy hebben ook aangemerkt, dat de Romeinsche schryvers van de eene noch de andere reppen voor de tyden van den keizer *Constantius* *. De Engelsche geschiedschryvers zwygen desgelyks van de Picten, en zy spreken van die volkeren niet voor het einde der regering van *Vespasianus*.

* omtrent het jaar 300.

De alleenheersching van Schotlandt is echter al te wel bevestigt, en de geslachtlyst van des zelfs koningen al te net in zynen zamenhang, ten minste sedert *Fergus* den I, om de zelve te vernietigen: het zou mogelyk te hard zyn een geloof of eene dwaling te wederstreven, die door eene zo lange reeks van jaren zo niet volkomen, ten minste zeer waarschynlyk bekrachtigt is. Wat de koninklyke regering der Picten betreft, de Schotsche geschiedschryvers zeggen, dat hunne koningen mededingers zyn geweest van hunne kroon, en het schynt, dat men niet geloven kan het gene zy zeggen van het eene, zonder zyn zegel te steken aan dat zy bybrengen van het andere.

Alle de zwarigheit komt voort uit de Engelsche Kronyken, die verzekeren, dat de Picten eerst bekend zyn geworden onder de regering van *Vespasianus*, die overeenkomt met de eerste jaren der heerschappye van *Marius*. Die Engelsche vorst won een beroemden veldslag van hen, waar in zy hunnen koning *Roderik* met den bloem van hunne troepen verloren. Die uit den strydt ontsnapten gingen weder in hunne schepen, en zochten eene wyk op het eilandt Orkney. Van daar deden zy dikwils invallen in Schotlandt en Engelandt, en eindelyk zetten zy zich neder in het eerste.

T'ot bewys van de overwinninge der Engelschen op de Picten, onder de aanvoeringe van hunnen koning *Marius* *, brengt men het gedenkstuk by, het welk opgerecht wierdt te Stanmore, in de provincie van Westmorlandt, waar op men deze woorden geschreven vondt: *De overwinning van Marius* †: woorden, die men niet kan toepassen op den Roomschen burgermeester van dien naam, die nooit in Engelandt geweest is *, noch op iemandt anders kan duiden dan op den Engelschen vorst, die toen regeerde.

* *Tyrrel* stelt dit voorval in de eerste jaren der regeringe van *Trajanus*.

† *Mariæ victoria.*

Daar zou maar een middel zyn om twee verhalen overeen te brengen, zo verschillende over de landing der Picten in Schotlandt; te weten door den inval van *Roderik* in *Marius* tydt te onderscheiden van de andere, die voor dezen in Schotlandt kunnen gedaan zyn. Het zy dat de Picten, uit de zelve landen komende, en de zelve gevallen als de Schotten hebbende, ook op den zelven tydt in Schotlandt gekomen zyn †; het zy dat zy uit Engelandt zich derwaarts begeven hebben, om de zegepralende wapenen van *Julius Cesar*, en die zyner opvolgeren te ontgaan.

* Volgens de aanmerkinge van *Randulphus Higden*, of van Chester, in zyn *Polychronicon*.

† Volgens *Lesley* en *Tyrrel*.

Dit kan niet wel anders wezen, dewyl de Romeinsche veldheer de heerschappy der Picten opgerecht, en hunne koningen reets zo vermogend vondt, dat hy naar een verbondt met hen trachtte. Maar zy wachtten zich wel van het oor aan diergelyke voorslagen te lenen. Hoe voordeelig de vriendschap der Romeinen hen scheen, vonden zy echter niet goed die te stellen voor die hunner oude bondgenoten, hunner landgenoten wat meer is, een volk, het welk eenen gemenen godsdienst, gemene gewoontens, plegtigheden en zeden met hen hadt. De koning der Picten was ten anderen te voorzichtig om niet te bemerken, dat de heerschzucht der Romeinen en Picten en Schotten met de zelve slaverny dreigde, en dat de nederlaag van deze laatste hem den weg tot het bederf van de andere zou banen. Hy antwoordde derhalven aan de uitgezondenen van *Frontinus*, dat hy niet kon zien, om welke reden de Romeinen voorhadden de Schotten te verdrukken, die hen nooit door eenige vyandlykheden bewogen hadden om hen van zo verre met hunne wapenen te komen bestoken; dat de billykheit vereischte, dat *Frontinus* hen met vrede liet in hun eigen landt, en op hunnen eigen bodem; en dat ook de billykheit hem zelve verboodt den Romeinen behulpzaam te wezen in het storen van zyner naburen rust. De Romeinsche veldheer nam dit antwoordt op voor het gene het was, en besloot den oorlog, zonder onderscheidt, op den bodem der beide vorsten over te brengen, en hen beide als vyanden des Roomschen volks te handelen. Hy trok dan in de provinciën van Kile, Karrik, en Cuningham, liep de zelve af, en vermeesterde de zelve.

75 en de volgende.

Edelmoedig antwoordt van den koning der Picten.

77 en de volgende.

De dappere *Galgacus* hadt een leger op de been gebragt om den Romeinen slag te leveren, en zyn ryk te beschermen; maar ziek geworden zynde, was hy genoodzaakt zich naar het graafschap Argile te doen overbrengen. Hy hadt aan de zynen bevel gelaten van het gevecht te ontwyken, en zich in hunne beschanssingen te houden. Hunne onvoorzichtigheit of hun yver deedt hen hunnes vorsten raadt vergeten: zy wierden handgemeen, geslagen, en lieten drie duizend doden op het slagveldt. Hunne nederlaag en de ziekte van hunnen koning ontstelde de drie bovengenoemde provinciën, en noodzaakte de zelve zich te verdragen met den Romeinschen veldoverste, die het daar niet by zou hebben gelaten, ten ware hy zelf ziek geworden, en door den keizer * te huis ontboden was.

* *Vespasianus.*

81 en de volgende.

Krygsverrechtingen van *Agricola* in Groot-Britannië onder *Domitianus*.

Afbeeldsel van dien veldoverste.

Een beroemder en bekwamer krygsheldt volgde hem op: de doorluchtige *Julius Agricola*, een der grootste veldoversten van zynen tydt; eene beter eeuwe en een beter vorst waardig dan den wreden *Domitianus*, onder wiens regering hy de overwinning van Engelandt voltooide, die onder de voorgaande slechts begonnen was. Een zo beroemd verwinnaar is wel waardig, dat wy hem afmalen. Hy droeg den naam van *Julius*, den zelven, dien de eerste Cesar voerde. Hy was echter uit een zo doorluchtig huis niet gesproten, dewyl de schryver van zyn leven *, die ook zyn schoonzoon was, ons verzekert, dat hy te Frejus, in Provence, eene van de oudste volkplantingen der Romeinen, geboren was. Zyn vader geraakte tot de waardigheit van raadsheer van Rome, en hy tot die van burgermeester, de hoogste van alle; maar zyn veldheerschap zette hem nog veel meer luister by dan deze aanzienlyke bediening. Voorts, schoon hy niet van het geslacht van *Julius Cesar* was, moet men echter bekennen, dat hy alle de voortreffelyke hoedanigheden van dezen beroemden heldt bezat. Hy hadt des zelfs schoon gelaat, goedertierenheit en dapperheit. Hy hadt nog met hem gemeen, dat hy in het midden van zynen roem, en in den zelven ouderdom van vyftig jaren, kwam te sterven: beide hun vaderlandt door eene geweldige doodt ontrukt, de een door den dolk, en de ander door vergift. Men verdacht

* *Tacitus.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

81 en de volgende.

Domitianus ten minſte, dat hy dien groten heldt hadt doen vergeven. Hy was ook, gelyk *Cefar*, een verheven vernuft; in de beſchaafde letterkunde zeer ervaren, en van eene onvermoeide arbeidzaamheit. *Cefars* ongeluk was, dat hy in een tydt was gekomen, toen de Republyk nog geen meeſter wilde dulden; dat van *Agricola*, dat hy in een tydt geleeft hadt, toen de Republyk geregeert wierdt door een man, die gene vrome burgers kon verdragen. Hy hadt den oorlog in Engelandt onder het gebiedt van den beroemden *Suetonius Paulinus* geleert. Weder te Rome gekomen zynde diende hy *Veſpaſianus*, voor welken hy zich ten eerſte verklaarde, met veel nut, toen *Vitellius* hem het ryk betwiſtte. Hy kwam weder over naar Engelandt, op het bevel van *Veſpaſianus*, toen keizer, en door eene wyze geſtrengheit hieldt hy dat koninkryk in bedwang, het welk gereed was om aan de zachtheit, of liever aan de zorgeloosheit, van *Bolanus* te ontglippen. Hy diende vervolgens onder *Petilius Cerialis*, en als zyn ſtedehouder kreeg hy veeltyds een gedeelte van het leger onder zyn bevel, en ook deel in den roem en in de moeielykheit zyner legertochten. Na zyne wederkomſt maakte *Veſpaſianus* hem *Patricius* *, en gaf hem de landvoogdy van Aquitanië. Drie jaren daar na wierdt hy tot burgermeeſter verheven, en zyn burgermeeſterſchap geëndigt zynde kreeg hy de landvoogdy van Engelandt. Eenige geſchiedenisſchryvers † zeggen, dat het onder de regering van *Titus* was, en dat die vorſt aan hem de eer der zegepraal toeſtondt: maar de ſchryver ‡, dien wy boven aangehaalt hebben, en die beter dan iemandt van de zake onderrecht was, verhaalt, dat deze laatſte, en ook de fraaiſte omſtandigheit van zyn leven, indien zy gelukkiger ware geweeſt, onder de regering van *Domitianus* is voorgevallen.

† *Dion*, of zyn Vervolgers.

‡ *Tacitus.*

Aankomſt van *Agricola* in Engelandt.

Hy kwam in Engelandt omtrent het midden van den zomer, en vondt de keurbenden ontroert door den ramp hunner ruiterye, welke de Ordovicen, gelyk men die van de provinciën van Cheſter, Lancaſter en Shrewsbury toen noemde, in de pan gehakt hadden. Geen opperhoofdt hebbende wachtten zy een beter tydt af om den eilanderen dien hoon betaalt te zetten. Zy roerden zich niet, en ten twede aan een ledig en ongeregeld leven gewent zynde, waar toe de verdraagzaamheit of de zwakheit der vorige landvoogden hen aanleiding hadt gegeven, waren zy min bedacht om eer te behalen dan om zich in hunne welluſten te vermaken. De Engelſchen oordeelden aan hunnen kant, dat het jaargetyde te verre gevordert was om hen tydt te laten tot eenige onderneminge: zo dat de eenen den veldtocht ſtil in hunne legerplaats en burgten, en de anderen dien in hunne ſteden en huizen geruſt meenden door te brengen. *Agricola* bedroog hen alle. In plaats van het overige van het mooie weêr te laten voorby gaan met ydele inhalingen, om zich op zyne aankomſt te laten verwelkomen; in plaats van zich plegtig te laten verwelkomen door het leger en de provinciën, en den ſchonen tydt met die plegtigheden te ſlyten, leide hy zich alleen op middelen hoe beſt de nederlaag der Romeinſche ruitery te wreken, en hoe beſt de genen te temmen, die door dit kleine voordeel zo trotſch geworden waren, als of zy ganſche keurbenden onder het juk hadden doen doorgaan. Hy deedt de Romeinſche adelaars en de keurbenden optrekken, die op dezen tocht niet dachten; verraſte de Engelſchen, die dit nog minder verwacht hadden; veroverde hunne veſtingen, en bragt het ganſche landt onder zyne gehoorzaamheit.

Eerſte veldtocht van *Agricola.*

83 en de volgende, tot 89.

Hy zette zyne overwinningen nog verder voort. Het jaargetyde reets te verre verlopen zynde om een krygstocht te lande te ondernemen, ſcheen nog minder bekwaam om iets ter zee te durven wagen, en moeſt hem affchrikken van de verovering van het eilandt Mone † te bezoeken: alles moeſt hem van dien tocht doen afzien. Maar niets houdt de dapperheit tegen; zy breekt door alle hinderpalen heen, wanneer zy met beleidt verſeit gaat. In weêrwil van alle zwarigheden waagde *Agricola* de landing, en zy gelukte 6. Hy bediende zich ten dien einde van de Engelſche ruitery, die onder zyne beſoldinge was, en die de plaatſen kende, welke beſt te doorwaden of over te zwemmen waren. De ruiters klommen van ſtrandt af in de zee, en hunne paarden by den toom houdende kwamen zy gelukkig aan den anderen oever, zonder dat 'er in eene zo gevaarlyke onderneminge iemandt omkwam. Zy trokken gelykelyk op naar de verſchanſſingen der vyanden, en dreigden hen alle in de pan te hakken, indien zy zich niet op beſcheidenheit overgaven. De eilanders, ontroert over deze bedreigingen, en verbaaſt van ganſche benden ruiters te zien, die de zee waren doorgezwommen, zonder dat zy 'er iets van bemerkt hadden, en mogelyk vreezende, dat het ganſche heir volgde; alles eindelyk hunne ſchrik vermeerderende, en zy zich verbeeldende, dat niets onmogelyk was voor zulke ſtoute ruiters, gaven hen hunne ſterkte en het eilandt over, en namen de voorwaarden aan, die *Agricola* hen wilde opleggen. Dus veroverde die onvergelykelyke heldt met een handt vol paarden, die een arm van de zee doorzwommen, een eilandt, het welk *Paulinus* niet hadt kunnen innemen dan met veel krygsvolk, die met eene menigte van ſchepen overgevoert wierden; en nog verloor hy het weder zo haaſt als hy het gewonnen hadt. Zo waar is het, dat in den oorlog, veel meer dan in andere zaken, de grootſte verrechtingen en overwinningen zomtyds van de geringſte omſtandigheden afhangen: eene verraſſing, of iets nieuws en vreemds verdient 'er dikwils alle de eer van. Mogelyk oordeelde *Agricola* zelf niet anders van zyne overwinninge, de zelve niet waardig achtende om deswegen zyne bondels met laauweren te omringen, of om laauwerbladen in den brief te ſluiten, welken hy aan den keizer ſchreef, gelyk de Romeinſche veldheeren na een zegeryken tocht gewoon waren. Mogelyk gedroeg hy zich dus uit ſtaatkunde, om den nayver van *Domitianus* niet gaande te maken: want de wreedheit en het mistrouwen van dezen vorſt waren hem niet onbewuſt. Dus ging de eerſte veldtocht van *Agricola* voorby, welke dien naam min verdient om den tydt zyner duurzaamheit, dan om de aangelegenheit van de overwinningen des Romeinſchen veldheers, vermits hy dien begonnen hadt in een tydt, wanneer anderen den zelven eindigen, en hunne winterkwartieren betrekken.

† Anglefey.

Zyne verovering van het eilandt Anglefey.

* *Tyrrel* plaatſt dit gevalomtrent den jare 77, onder *Veſpaſianus.*

Zyn twede veldtocht.

Zyn twede veldtocht was niet min roemryk voor hem. Zo haaſt als de zomer aangekomen was zag men de keurbenden te voorſchyn komen in eene order en tucht, die onder zyne laatſte opvolgers niet gebruikelyk geweeſt was. Hy leidde hen door alle provinciën van Engelandt; maar hy belette hen het roven en plunderen: zo dat hy door deze goedertierenheit en geſchiktheit het hert der volke-

* Men noemde dus de genen, die van oude Raadheeren geſproten waren.

* *Britannicus.*

Sedert wanneer men eerſt geweten heeft of Engelandt een eilandt was, of niet.

* *Cohors.*

† *Dion* en *Tacitus* verhalen de zaak verſcheidentlyk.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

83 en de volgende, tot 89.

keren niet min tot zich neigde, dan hy hen vertzaagde door den schrik zyner wapenen. Hy trok hen voorts door zyne weldaden op zyne zyde: en vele volkeren, die zich tot dien tydt yverzuchtig voor hunne vryheit getoont hadden, lieten zich innemen door zyne mildheit, en traden met genoegen in het verbondt der Romeinen. Van de genen, welken hy het minst vertrouwde, nam hy gyselaars; bouwde sterktens, om de genen, die tot opstandt genegen waren, in bedwang te houden; en de winter gekomen zynde was hy bedacht om hen den tydt met aangename oefeningen te doen doorbrengen, of met nutte werken, waar mede hy niet dan hun eigen gemak en belang scheen te beoogen. Hier zag men een tempel bouwen; daar schone straten en ruime markten aanleggen, gelyk ook baden, gaanderyen, en alles, wat tot pracht en nut der steden kan strekken. Hy kwam tot byzonderlyker zaken; en onder voorwendsel van de onderwyzing der Engelsche jeugt stichtte hy scholen, die hy onderhieldt, waar in hy de zelve niet alleen de Latynsche taal, en de Romeinsche welsprekendheit, maar ook in de Romeinsche beschaafdheit deedt onderwyzen, om hen ongevoelig luft en smaak te doen krygen in den aardt en de zeden der Romeinen, en met een woordt om hen van Engelsch Romeinsch te doen worden. Men bespeurt in het afbeeldsel, het welk de geschiedschryvers van dien tydt van haar maken, dat zy toen was gelyk zy nog heden is: te weten levendig, vol geest en vuur, en bekwamer tot lering en onderwys dan die der Gaulen. Dit oordeelde *Agricola* zelf, die haar beide zeer wel kende, van haar. Maar deze verstandige Romein was min bedacht om de Engelsche jeugt te beschaven, dan om haren moedt te verslappen; en hy slaagde in zyn voornemen: want de genen, die zyne wapenen mogelyk zouden hebben wederstaan, lieten zich verwinnen door de bekoorlykheit der Romeinsche welsprekendheit, en door eene beschaafdheit, die de herten, het zy vroeg of laat, vermeestert.

In deze twee eerste veldtochten onderwierp *Agricola* gansch Engelandt aan het Roomsche ryk. In den volgenden bragt hy den oorlog over by de Picten en de Schotten, om dus gansch Groot-Britannië tot een Romeinsch wingewest te maken. Verre van dat zyne voorzaten het geheel en al overwonnen hadden, en de keizer *Claudius* met recht den naam van de Britannische * kon aannemen, die hem door eene verachtelyke vleiery van den Raadt geschonken wierdt, wist men toen nog niet eens of Engelandt een eilandt, dan of het aan Duitschlandt vast was. Men is zulks niet eer te weten gekomen dan omtrent het einde der landvoogdye van *Agricola*, wanneer eene bende *, in Duitschlandt geworven, die op de Romeinsche vloot diende, aan het muiten sloeg, den kapitein van het schip afmaakte, en met drie brigantynen, welke zy vermeesterden, in volle zee opstevende †. Een storm beliep deze kleine vloot, welke, na dat zy het ganssche eilandt hadt omgezeilt, door de winden op de zelve plaats gevoert wierdt, van waar zy vertrokken was: maar zy was met den Oosten windt uitgelopen, en liep met eene stevige Westelyke koelte weder binnen: zo dat zy den Noordkant omgezeilt hebbende, men niet langer twyffelde of Groot-Britannie was een eilandt. Men hadt sedert lang geweten, dat het ten Zuid-Oosten en ten Oosten niet aan het vaste landt hing, vermits de Oceaan het aan dien kant van Vrankryk scheidt.

* *Britannicus.*

Sedert wanneer men eerst geweten heeft of Engelandt een eilandt was, of niet.

* *Cohors.*

† *Dion* en *Tacitus* verhalen de zaak verscheidentlyk.

De Romeinen waren nog niet verder geweest dan op de grenzen van Schotlandt: maar in den derden veldtocht van *Agricola* drongen zy tot in het hert des ryks door, en kwamen zich legeren op den oever van de Tay, die de Romeinsche geschiedschryver * voor een groot moeras neemt, het welk door de ebbe en vloedt der zee gemaakt wordt; en hy Taüs noemt. Van dezen naam is die van Tay gekomen. Deze rivier verdeelt Schotlandt in twee delen; namentlyk in Zuid- en Noord-Schotlandt. Het eerste wierdt door de Picten bewoont, en het ryk der Schotten was in het andere. Terwyl *Agricola*, als gezegt is, diep in het landt indrong, dorsten de inlanders zich niet bewegen, en lieten hem burgten bouwen, waar door hy het landt in bedwang hieldt.

83 en de volgende, tot 89. Derde veldtocht van *Agricola.*

* *Tacitus.*

Agricola zette op zynen vierden veldtocht zyne overwinningen voort tot aan de rivier de Clid *, en voorts tot aan de Forth †, waar van de eerste zich in de Ierssche zee ontlast, en de andere in den Duitschen Oceaan; en zy zwellen beide door den vloedt: zo dat zy den Romeinen eene afnyding of verschansing strekte tegen de invallen van de Noordsche Schotten, en hunne keurbenden, langs de beide rivieren gelegert, hielden de Schotten, die tusschen de eene en de andere woonden, als in een eilandt besloten.

Vierde veldtocht van *Agricola.*

* Glotta.

† Bodotria.

Op zynen vyfden veldtocht bragt hy de volkeren, die hy ingesloten hieldt, onder zyne gehoorzaamheit, en leide bezetting in dat deel van Engelandt, het welk tegen Ierlandt ziet: het zy om zelf derwaarts te volgen, of om het landt tegen allen aanstoot der Ieren te dekken. Een Iersch heer, uit zyn landt verdreven door den aanhang tegen den zynen, was by *Agricola* eene schuilplaats komen zoeken, en raadde hem de verovering van dat eilandt te ondernemen. Hy vertoonde hem aan den eenen kant, van wat aangelegenheit eene diergelyke overwinning voor de Romeinen zou zyn, die door dat middel den Engelschen zouden beroven van den eenigen toevlucht, dien zy hadden: hen eene wyk afsnydende, die de zee voor hunne schepen tot nu toe altoos open hieldt; en aan den anderen hoe ligt hy 'er zich meester van zou kunnen maken, en hoe gemakkelyk men het kon inhouden; vermits men, volgens zyn zeggen, maar eene enkelde keurbende in het ganssche landt nodig hadt. *Agricola* kon dit voornemen niet uitvoeren, om dat hy door den keizer te vroeg opontboden wierdt. De Engelschen hebben zich zelf van dien raadt onder *Henrik* den II bedient; en sedert altoos zorge gedragen van 'er een vasten voet te houden door middel van een ligchaam krygsvolk, ontzagchelyker van wegens zyne goede krygstucht dan om zyn getal.

Zyn vyfde veldtocht.

Men zag in dit jaar, het zesde der landvoogdye van *Agricola*, zyne scheepsmacht, die hy van het eilandt Wigt deedt komen, daar de haven der Romeinsche schepen was, sedert dat *Vespasianus* het onder de regering van den keizer *Claudius* verovert hadt. *Agricola* wilde zyne vloot zelf aanvoeren; en zich aan den mondt van de Forth scheep begeven hebbende ging hy alle havenen van de kust bezichtigen. De vyanden, die gene vloot hadden om de zyne te keer te gaan, verwonderden zich over der zelver goede order en fraaiheit, en zagen met verbaastheit, dat de Ro-

Zyn zesde veldtocht.

83 en de volgende, tot 89.

meinen door hunne ſchepen zo wel meeſter van de zee waren, als van het landt door hunne burgten, ſchanſſen en veſtingen. Zy lieten den moedt echter niet zinken, en *Agricola*, zyne landing gedaan hebbende, kreeg bericht, dat zy op hem aan kwamen trekken, verdeelt in drie ligchamen. De faam, die vermaak ſchept in alles te vergroten, vermeerderde het getal dezer krygsbenden: zo dat eenige van zyne algemene bevelhebbers van gevoelen waren, dat men in dit gewrigt van zaken aan deze zyde van de Forth en de Clid moeſt wyken, en al het landt aan gene zyde ruimen. Maar de veldheer was van een ander gevoelen. Hy ſchaamde zich te vlieden voor een vyandt, dien hy zelf was komen opzoeken, en hy beſloot liever alles te wagen dan eenen voet te wyken: hy was ten twede verzekert van den moedt en de dapperheit zyner krygsknechten, en kreunde zich weinig aan de talrykheit zyner vyanden, welke niet dan uit landvolk beſtonden.

Zy waren echter niet te verachten, de bloem der Picten en Schotten, vereenigt onder het bevel van den braven *Galgacus*, koning van deze laatſten, aan wien de eerſte het veldheerſchap hadden opgedragen. Hy voerde hen aan als een groot krygskundige, genoopt door wraakluſt en eerzucht, en brandende van ongeduldt om het verlies, dat hy voor eenige jaren geleden hadt, te herſtellen. Vermits hy het landt kende, en wegen doortrok, die den Romeinen onbekend waren, verraſte hy de negende keurbende, welke de doortochten bewaarde, en hieuw de zelve in ſtukken. Dit was een nieuwe prikkel om de beide legers te nopen; het een tot de wraak zyner nederlage, en het ander tot de voortzettinge van zyne overwinninge. De Romeinen kregen hunne wraak, en deden den bondgenoten hun voordeel verliezen. *Agricola* viel met zyne keurbenden op hen aan, ſloeg hen op de vlucht, overweldigde hunne affnydingen, en noodzaakte hen hun heil in hunne boſſchen en moeraſſen te zoeken. De Romeinſche krygsknecht wilde, dat men, met den degen in de vuiſt, in het diepſt des eilands zou doordringen, tot men des zelfs einde vondt: maar de bondgenoten beſloten zich met hunne vrouwen en kinderen in hunne verſchanſſingen, daar men hen niet dorſt aantaſten, om dat het jaargetyde reets te verre verlopen was; zo dat men het voortzetten van den oorlog tot het aanſtaande jaar verſchoof.

Overwinning van *Agricola*.

Zevende veldtocht van *Agricola*.

De bondgenoten wanhoopten niet van den uitſlag. Zy ſtaken gedurende den winter alle hunne jongelingen in de wapenen, en maakten alle gezamentlyk een nieuw verbondt, tot handhavinge hunner vryheit. De tydt om den veldtocht te openen gekomen zynde, waren zy niet min yverig dan de Romeinen. Elk ſpoedt zich wat hy kan, en de beide legers ontmoeten malkander by den berg Grampe *, door dezen ſlag vermaard geworden. Ten tyde wanneer het Kaledoniſch woudt in wezen was ſneedt het den berg in tweën, lopende van het Ooſten naar het Weſten; maar deze laatſte ſtrekte zich vry verder van het Noorden naar het Zuiden. *Agricola* was van voornemen om 'er zich meeſter van te maken; maar hoe hy zich ook ſpoedde, hy vondt den top reets door de vyanden bezet: hunne benden ſtrekten zich uit tot in de vlakte, en hunne wagens hadden eene bekwame plaats uitgekozen om tuſſchen de beide heiren door te ryden. Eene zo voordeelige legerplaats verhefte den moedt der bondgenoten, zonder dien der Romeinen te doen zakken; en de beide vermaarde veldoverſten zich tot den ſlag bereid hebbende, ſprak elk zyn krygsvolk op zyne wyze aan.

* Grantzbaine.

Twee koningen en de ſtedehouder van een derden bevonden zich in het heir der Picten en Schotten: namentlyk *Galgacus*, koning der Schotten, *Garnades*, koning der Picten, onlangs de opvolger van *Karanoch*, die in een opſtandt geſneuvelt was, en *Grido*, algemeen ſtedehouder van den koning van Denemarken, die aan de beide eerſte een onderſtandt van tien duizend mannen toegeſchikt hadt. Deze hulpbenden waren in het Noorden van Schotlandt gelukkiglyk geland, en hadden zich by de benden der verbondene koningen gevoegt. De drie veldheeren togen eerſt elk afzonderlyk; hunne troepen, gelyk gezegt is, in drie hopen verdeelt hebbende. Maar zich alle drie op den berg Grampe vereenigt hebbende, benoemden de koning der Picten en de Deenſche veldheer den koning *Galgacus* tot hunnen opperveldheer, en verzochten hem het gebiedt des ganſchen heirs, meer dan veertig duizend mannen ſterk, op zich te nemen; zich verbindende zyne bevelen op te volgen, en zich verheugende van onder zyn geleide op te trekken. Het woordt derhalven voor beide doende, welke hy, volgens den geſchiedſchryver *, in geboorte en dapperheit overtrof:

* *Tacitus.* Aanſpraak van *Galgacus.*

Vrienden, zeide hy tegen hen, *dit is de dag, die ons van de heerſchappy der Romeinen zal bevryden, of tot eene eindeloze ſlaverny doen vervallen. Het verlies van de andere ſlagen liet ons niet zonder eene wyk; wy konden van de eene provincie in de andere overgaan: maar indien wy dezen verliezen, is 'er geen uitkomſt voor ons te hopen. Aan den eenen kant hebben wy de Romeinen, en den Oceaan aan den anderen. Hier is het einde der wereldt en der vryheit. Daar is geen middelweg; men moet overwinnen, of ſlaaf worden: aan den ſlaart der genen, die door deze wrede dwingelanden in ketenen geſlagen zyn, de laatſte van alle; bygevolg bloot voor de allerſtrengſte en verachtelykſte behandeling. Gelyk in een huisgezin de laatſte der dienſtknechten de ſmaadt en ſchimp van de andere is, zullen wy in dit grote gezin der wereldt, waar van zy heeren zyn, de ſpeelpop van hunnen wrevel, en van de baatzucht hunner verzorgeren * wezen. Ik geloof niet, ô dappere mannen! dat wy, door uwen moedt geſterkt en geſtut, een zo droevigen ſlaat te vrezen hebben. Eene vrouw, eene vorſtin *, uit uw bloedt geſproten, kon onlangs het leger der Romeinen overweldigen, en hunne volkplantingen verbranden. Ja onze natie hadt toen de ketenen der Engelſchen verbroken, indien zy haren moedt niet door de weelde hadt laten verſlappen. Wat heeft men dan niet te wachten van u, aangevoert door uwe koningen zelf? Van u, zeg ik, welker dapperheit niet door de welluſt en de dertelheit ontzenuwt is. Voorts hangt uw heil en eer hier niet alleen aan, maar zelfs uwe huisgezinnen: redt uwe vrouwen en dochteren, of zy zullen de geilheit en beeſtachtigheit der Romeinſche krygsknechten ten prooje vallen, die uwe princeſſen niet geſpaart hebben. Eindelyk, gy ziet aan den eenen kant de overwinning met alle hare voordeelen; en aan den anderen de kwellingen, de knevelaryen, de belaſtingen, ſchattingen, en de overige kwalen der ſlavernye. Het is in uw vermogen de zelve of te eindigen, of eeuwigdurend te maken. Maakt u dan op ten ſtryde, met opzet van te overwinnen: hebt het voorleden en het toekomende, den nazaat en uwe voorouderen voor oogen. De laatſten verzoeken u, dat gy niets doedt dat hunner onwaardig zy, en de anderen beloven u uwen naam en daden der ionſterflykheit te wyden, en eeuwiglyk te gedenken.*

* *Procuratores.*

* *Voadicia*, zuſter van den koning *Cerbudus.*

Zodanig was de redenvoering van den dapperen

83 en de volgende, tot 89.

ren veldoverſte der bondgenoten. Zy wierdt van het ganſche heir toegejuicht. Men zag zyne benden zich ten eerſte bewegen, en de wapenen glinſteren met den yver van een volk, het welk handgemeen verlangt te worden. De Romeinen waren niet min begeerig tot den ſtrydt; en om hen nog meer aan te zetten ſprak hun dappere en weliprekende veldheer hen in dezer voegen aan:

Aanſpraak van *Agricola*.

*Spitsbroeders, dit is het zevende jaar *, dat wy over Engelandt zegepralen, onder de beſchuttinge des Roomſchen ryks. Wy zyn verder gekomen dan de palen, welke onze voorvaderen ons hadden aangewezen; en door de eene overwinning op de andere zyn wy eindelyk gekomen tot op het einde van dit vermaarde eilandt, het welk zy beter kenden door het gemeene gerucht dan door hunne overwinningen, en wiens boorden zy ſlechts aangeraakt hebben. Laat ons de vruchten van zo vele moeielykheden en zo veel arbeids niet verliezen. Wy hebben nog niets gedaan, indien ons de overwinning heden ontſnapt. Zy moet nu alles beſliſſen. Zyt gedachtig, dat 'er geen uitkomſt door de vlucht te hopen is; want na zo vele boſſchen en moeraſſen door te hebben getogen hebt gy u zelve de wyk afgeſneden, en den aftocht onmogelyk voor u gemaakt. Maar het veldt ſtaat voor uwe dapperheit open. Het landt is ons onbekend; de leeftocht ontbreekt ons: maar wy hebben zwaarden, en alles is den verwinnaren gunſtig. Doch indien wy moeten omkomen, zal het roemryk voor ons zyn het einde van ons leven te vinden op het einde der wereldt (a) en der volkeren. Ik hope echter beter dingen, en ik zie in uwe oogen reets eene vrolykheit en een yver, dien ik voor gelukkige voortekenen houde. Stelt myne hoop niet te leur; behaalt nog eene laatſte zege; voegt een gelukkigen dag by vyftig jaren arbeids, en eindigt door uwe dapperheit een krygh, dien de opſtandt en de haatzucht der andere keurbenden niet dan al te lang hebben doen duren, maar van welken te eindigen gy alleen de eer zult hebben.* Het krygsvolk bevestigde de hope van den veldheer door hun vrolyk gejuich, en alle grepen zy naar hunne wapenen.

* *Tacitus* zegt het achtſte; echter heeft hy niet dan zes vorige bygebragt.

Verhaal van den ſlag.

Men ſtreedt op de poſten, welke elk hadt bezet, en naar de ſchikking der beide heiren. Boven is reets gezegt, dat het leger der bondgenoten den ganſchen berg bedekte, en zich tot in de vlakte uitſtrekte, daar zy hunne wagens geplaatſt hadden, van hunne ruitery ondersteunt: zo dat hun heir eene grote plaats beſloeg, en het ſtondt te duchten, dat des zelfs menigte de keurbenden zou inſluiten. De Romeinſche veldheer hadt maar een middel om zulks voor te komen; te weten de ſpits zyner ſlagorder uit te zetten: maar hy kon het niet doen, zonder de zelve te verzwakken: ook waren de meeſte bevelhebbers daar tegen. Hy nam echter dit beſluit, en om een bewys van zyn vertrouwen te geven, wilde hy zelf aan het hoofdt der keurbenden ſtryden, en gaf door zyn voorbeeldt een ongemenen moedt en vertrouwen aan zyne ſoldaten, die zich noopten om hem na te volgen.

Galgacus gaf geen minder blyken van zynen moedt; maar hy wierdt zo wel niet ondersteunt. De overwinning wierdt echter hevig en lang betwiſt. Zo lang de bondgenoten meeſter van de hoogtens bleven was hunne ſlagorder niet te breken, en hunne ſchutters hinderden den Romeinen krachtig. Hunne wagens maakten hen niet min verlegen, tuſſchen de beide legers doorrydende, en alles omverre werpende wat hen tegenſtondt. *Galgacus*, van den koning der Picten en den Deenſchen veldheer gevolgt, deedt ongemene pogingen om de dapperheit van de zynen aan te zetten, en de overwinning vroeger weg te dragen; maar de fortuin hadt beſloten de zelve aan de Romeinen te geven. Twee zaken, die men beide aan de bekwaamheit van *Agricola* toeſchryft, bragten veel toe tot dien uitſlag. De eerſte was, dat hy drie benden Batavieren en twee Hoogduitſche afzondt om den ſtrydt te beginnen, en om den heuvel te beklimmen. Zy voerden dit bevel uit met een moedt, dezer beide dappere volkeren waardig. Men merkt aan, dat het verſchil der vechtenden veel toebragt tot voordeel van de eene, en tot de nederlage van de andere. De kleine ſchilden der Schotten en hunner bondgenoten, en hunne brede zwaarden, of houwers *, zonder punt, deden hen niet veel dienſt. De grote ſchilden van de anderen en hunne degens, ſcherp van punt, baatten hen in het tegendeel krachtig om hunne vyanden te doorſteken, of om hen te doen wyken, en door hunne ſlagorder heen te breken, om de hoogte van den berg te krygen.

* Coutelas.

De twede ſtreek van des Romeinſchen veldheers krygskunde was, dat hy een afgezonderden hoop * ruiters ter rechter tydt deedt aantrekken. Hy hadt den zelven met opzet ter uitvoeringe van dit voornemen op eene bekwame plaats geſtelt. Hy wiſt, dat de ganſche zwarigheit beſtondt in den vyandt van zyne hoogtens te doen verhuizen, en dat het winnen van den ſlag daar van afhing. Hy moeſt om daar in te ſlagen de gelegenheit wel waarnemen. Hy meende die gevonden te hebben, toen hy zag, dat de Schotten zich bewogen om op de Duitſche en Bataviſche benden aan te vallen, die tot aan hen toe doorgedrongen waren. Toen den gezegden afgezonderden hoop doende aantrekken, viel deze ruitery op den vyandt aan, en wierp hem zo veel te gemakkelyker overhoop, om dat hy op eene ſchuinte ſtondt, waar op hy niet vaſt kon ſtaan. De Romeinſche ruitery de genen, die den heuvel bezet hielden, dus in verwarringe gebragt en ontſnoert hebbende, liet het voetvolk de overwinning voltrekken, en keerde weder naar de vlakte, om de zelve wanorder te brengen onder de benden, die tegen de keurbenden ſtreden. Daar was de ſlagting ongemeen. De Schotſche wagens hadden de Romeinſchen ſoldaten eerſt verbaaſt gemaakt; maar de ruitery hen te hulpe komende, wierden de wagens op hun beurt te rug gedreven. Toen tuſſchen hunne eigene benden ingeſloten, werwaarts zy gevoert wierden door het aandringen der ruitery, welke hen vervolgde, wierden zy niet alleen onnut, hier en daar zwervende zonder voerman; maar zy wierden zelfs ſchadelyk voor hun volk, het welk genoodzaakt was zich te openen om hen een doortocht te geven, en door die opening gaven zy den vyandt gelegenheit om door te dringen. Toen begon men niet dan vlieden en moorden te zien. De Romeinen, verbittert door den tegenſtandt, dien zy gevonden hadden, maakten geen onderſcheidt tuſſchen die nog vochten, en die hunne wapenen al nedergelegt hadden, maar hieuwen alles in de pan. Zy zouden deze wreedheit haaſt duur hebben moeten betalen. De wanhoop gaf den verwonnelingen nieuwe krachten, en zich by de boſſchen weder by elkander gevoegt hebbende, zouden zy hunne vervolgers mogelyk in ſtukken gehouwen hebben, indien *Agricola*, die zich overal bevondt, gene troepen hadt doen aantrekken, en de ruitery doen afzitten in de enge plaatſen, hen bevelende in die afgelegene wegen geſloten voort te trekken, en in goede order, uit vreze van ſchielyk overvallen en overſlaag ge-

* Corps de réſerve.

83 en de volgende, tot 89. Oorzaken van der Romeinen overwinninge.

(a) De Romeinen meenden, dat dit eilandt het einde der aarde was.

83 en de volgende, tot 89.

worpen te worden: zo dat de vyandt, zich vervolgt ziende door in order geschaarde krygslieden, die in ryën en gelederen bleven, geen standt dorst houden, zich verstrooide, en in de duisterheit van den nacht bergde, die den overwinnaren belette hen verder na te jagen.

Deze laatsten bragten dien met vreugde en gejuich door; de Schotten en Picten in het tegendeel met gehuil, gekerm en jammerklagen. De dag, die de overwinning van de eenen verlichtte, toonde den anderen de grootheit van hunne nederlage, en hun onherstelbaar verlies, het getal hunner doden en gekwetsten, hunne verwoeste velden, vernielde woningen, en brandende dorpen, door de wanhoop der eigene inwoonderen in kolen gelegt. Hunne woede ging zo verre, dat zy, de vrouwen niet kunnende redden, de zelve liever wilden doorsteken dan aan de baldadigheit en wreedheit der Romeinen ten prooie laten; zo yverzuchtig voor hunne eere en voor hunne vryheit wierden zy moordenaars, uit liefde of uit mededogendheit.

Schrikkelyke wanhoop der Schotten.

Men spreekt verscheidentlyk van het getal der doden. De Romeinen zeggen, dat zy niet boven de drie honderd en veertig mannen verloren, onder welke de overste eener bende *, die door den yver der jeugt en de moedigheit van zyn paardt tot in het midden der vyanden gebragt wierdt: maar zy doen het verlies der Schotten en Britten op ruim twaalf duizend belopen. Deze laatste bekennen hun verlies, en maken het nog groter; maar zy stemmen niet toe, dat hunne nederlaag den Romeinen zo weinig zou gekost hebben: want, volgens hen, sneuvelden 'er meer dan tien duizend van hen in den slag. *Galgacus* hadt het geluk van zich te bergen; maar het was hem onmogelyk de vliedenden aan het staan en weder byeen te brengen; zo dat hy genoodzaakt was het graafschap Angus aan den overwinnaar over te laten. *Agricola* trok 'er in, vergenoegde zich met de onderwerpinge der volkeren, en nam gyselaars van hen.

Verlies der Schotten.

* *Aulus Atticus.*

De vloot op zyn bevel ondertusschen onder zeil gegaan zynde, liep met een goeden windt de Schotsche kusten langs; en om de nieuwbehaalde zege, van welke de tyding zich reets alom verspreid hadt, verselde de vrees en de schrik de schepen, en alles toonde ontzag en eerbiedt voor de Romeinsche vlag. De winter sluitte des veldheers overwinningen. Hy deedt de vloot in de havenen lopen, en het krygsvolk in bezetting gelegt hebbende zondt hy aan *Domitianus* een zedig verhaal van het gene hy verrecht hadt.

Zedigheit van *Agricola.*

De eer, die men hem vergunt.

Hoe eenvoudig des zelfs woorden schenen, de daden waren al te groot en te luisterryk om den argwaan van dien nydigen en wreden keizer niet gaande te maken. Hy ontveinsde zyn wantrouwen echter; en na dat hy *Agricola* een heerlyken lof hadt toeërkent deedt hy hem de tekenen der zegepraal, en een beeldt, met laauweren gekroont, geven. Wy hebben reets gezegt, dat deze sieraden plaats hielden voor de zegepraal zelve, sedert dat deze prachtige en heerlyke plegtigheit was afgeschaft geweest, by eene gelegenheit, die wy boven hebben bygebragt *. Hy strooide zelf het gerucht uit, dat hy hem de landvoogdy van Syrië toedacht, het welk door de doodt van een voorburgermeester open gevallen, en een ampt was, dat niet dan aan de aanzienlykste uit den Raadt gegeven wierdt; maar dit was slechts een lokaas, waar door *Agricola*, dien de trouwloosheit van den vorst bekend was, zich niet liet misleiden. Hy wierdt op zyne wederkomst van hem met een koelen kus ontfangen, en in den drang der hovelingen over het hoofdt gezien, of vergeten. Hy stak niet onder de zelve uit dan door zyne eenvoudigheit en goedaardigheit. *Domitianus* kon in een byzonderen man zo groot een luister niet verdragen, die de majesteit van den oppervorst verdoofde; en na dat hy zich lang daar mede gekwelt hadt, besloot hy zich te ontdoen van een man, die hem des te meer in den weg was, om dat hy hem niet kon aanzien zonder zich zelve te schamen. Hy deedt hem vergift bybrengen. *Agricola* stierf dan, zonder den keizer te beschuldigen; maakte hem zynen erfgenaam, met zyne vrouwe en dochter; maar een goed vader, zegt de geschiedschryver †, maakt een kwaden vorst altoos erfgenaam *.

* Fol. 18. en hier beneden op het jaar 272 na Christus geboorte.

83 en de volgende, tot 89.

Nayver en wreedheit van *Domitianus.*

Doodt van *Agricola.*

† *Tacitus.*

* Om hem te verplichten om zyn uiterste wille te doen gelden.

Om weder te komen tot *Galgacus*, hy worstelde gedurende het overige van zyn leven tegen het geluk der Romeinen, het welk in Engelandt niets vondt, dat het zelve kon tegenstandt bieden. Het ontmoette alleen hinderpalen in Schotlandt. *Galgacus* wreekte zich op *Trebellius* over de overwinningen van *Agricola* †; en *Adrianus* met *Severus* wierden in het vervolg genoodzaakt om een muur van de eene zee tot de andere te bouwen, om Engelandt te beschermen tegen den inval van deze lieden. Die wal kon hen altoos niet wederhouden, en veiligde Engelandt niet geheel tegen hunne stroperyen. Zy kwamen 'er van alle kanten invallen, en maakten den naam der Schotten en Picten, den Romein voorheen weinig of niet bekend, meer dan al te vermaard. De dappere *Aetius*, door zyne menigvuldige overwinningen zo beroemd, kon het niet dan flaauwe hulpe toebrengen, door eenige weinige troepen, welke hy derwaarts zondt «; te bezig met worstelen tegen dien vloedt van barbaren, die de wingewesten des Roomschen ryks kwam overstromen. De koningen van het Armorisch Gaule, of Klein-Bretanje, deedt het gene *Aetius* niet vermogt. Zy verschaften troepen, en gaven zelfs vorsten aan de natie, die hare vryheit scheen weder te krygen, en weder onder de heerschappy van hare oude koningen te komen, van welke die van Klein-Bretanje zelfs gesproten waren. Het is ten minste zeker, dat de kleine Bretons of Britten eene volkplanting van Groot-Britannië waren, en dat dus de volkeren van dit laatste van de heerschappy der Romeinen bevryd wierden, om zich te begeven onder die van hunne oude landgenoten. Zy duurde echter niet lang. Het koninklyk huis wierdt verdeelt; de Picten en Schotten kwamen weder te voorschyn, om voordeel uit die oneenigheit te trekken; maar andere overwinnaars deden hen afhouden; en zich op hun bederf en dat des Roomschen ryks verheffende rechtten zy eene nieuwe alleenheersching op ß, aan welke zy den naam van Angel-Saxische gaven, dien zy droegen. Van daar komt de naam van Engelschen, en van Engelandt, dien het koninkryk sedert dien tydt gevoert heeft; hoewel de heerschappy der Angel-Saxen in het vervolg door de Denen γ gestoort, en door die der Noormannen geheel en al vernietigt wierdt δ.

† Zie verder van het jaar 89 tot aan 103.

« Omtrent het jaar 440.

ß Omtrent het jaar 440.

γ Omtrent het jaar 850.

Zodanig zyn de staatswisselingen, welke Engelandt binnen den tydt van tien eeuwen heeft moeten ondergaan, sedert de overwinninge van *Agricola*, tot aan de beroemde regering van *Willem* den Veroveraar. Des zelfs heerschappy scheen vernietigt; het hadt ten minste geen andere dan cynsbare koningen, sedert dat *Agricola* het aan het Roomsche ryk hadt onderworpen; die verduistering duurde byna vier honderd jaren, en de heerschappy kreeg haren luister

δ Omtrent het jaar 1066.

83 en de volgende, tot 89.

ſter niet weder dan onder de Saxiſche koningen.

Eer dat wy die verſcheide tydperken zullen doorlopen, zal het niet ongevoegelyk zyn, dat wy in het kort ophalen het gene in Schotlandt en Ierlandt voorgevallen is tedert *Julius Ceſar* tot aan de verovering van *Agricola*. Wy zullen ook een kort begrip geven van het aanmerkelykſte, dat in vremde landen voorviel, niet alleen gedurende dien tuſſchentydt, maar zelfs ſedert de grondlegginge dezer oude Bretonſche of Britſche heerſchappyen voor *Julius Ceſar*, om het voornemen te volvoeren, het welk wy gehad hebben eer wy de eerſte handt aan dit werk ſloegen.

3931, en de volgende na de ſchepping, of voor Chriſtus geboorte; en 103 na de geboorte des Zaligmakers.

Ederus, of *Eder*, heerſchte in Schotlandt, toen *Julius Ceſar* de Romeinſche adelaars voor de eerſte maal in Engelandt vertoonde. Hy zocht dien koning door gezanten om zyne vriendſchap en zyn verbondt aan, maar hy kon het een noch het ander verwerven. Hy deedt hem vervolgens door herauten den oorlog aankondigen, zonder dat *Ederus* zich daar over ontſtelde. *Brengt*, zeide hy, *aan uwen veldheer tot antwoordt, dat de Schotten zich zyner bedreigingen en zynes aanzoeks even weinig bekreunen: dat zy een vorſt weten te gehoorzamen, die hen met zachtheit regeert; maar dat zy het jak der dwingelanden weigeren te dragen; dat het verbondt, het welk hy ons aanbiedt, niets eerlyks in heeft dan den naam, en dat het inderdaadt niet dan eene ware ſlaverny is, gelyk aan die, tot welke deze onverdraaglyke heeren de gantſche aarde gebragt hebben. Wat den oorlog belangt, welken hy ons doedt aankondigen op de weigering van zyn verbondt, wy zullen ons gereed maken om dien te verduren, en de verklaring, die gy 'er ons van doedt, het zy uit zynen name, of uit name van den Roomſchen Raadt, vertzaagt ons niet. Dat hy dan vertrekke, en op verbondt noch vrede met ons ſtaat make zo lang hy onze buren zal bevorlogen, en zo lang 'er mannen in Schotlandt zyn, daar men beſloten heeft alles op te offeren ter verdediginge des vaderlands en der vryheit.*

Zyne fraai antwoordt aan de Romeinſche herauten.

Kaledoniſch woudt.

Eenigen willen, dat *Ceſar* deze trotſchheit ontveinſde; anderen, dat hy, om 'er zich over te wreken, het landt introk tot aan het vermaarde Kaledoniſch woudt, van het welke niet meer dan de naam in de Geſchiedeniſſe is overgebleven, en dat zich uitſtrekte in de provincien van Mentheit en Sterling. Zy voegen 'er by, dat hy, ter geheugeniſſe van zynen inval in deze provincien, daar een prachtig gebouw ſtichtte van vierkante ſtenen, dat vier en twintig ellen hoog, en twaalf ellen breed was: een gedenkſtuk, der Romeinſche grootheit waardig, en niet min verwonderlyk dan de Egyptiſche grafnaalden.

Vervaarlyk gebouw der Romeinen.

Regering van *Evenus*.

Evenus, de derde van dien naam, en ook de derde zoon van *Ederus*, volgde hem in zyn koninkryk, maar geenzins in zyne deugden op. Hy maakte zich niet beſlaamd dan door de ſchandelykſte wet, waar van menſchen ooren ooit gehoort hebben. Niet vergenoegt zich aan de dartelheit te hebben overgegeven, wilde hy de zelve door een openbaar gebodt in zwang brengen, en de onkuiſchheit plegtiglyk in zyn ryk invoeren. Hy maakte dan eene wet, door welke hy de kuiſchheit van alle dochteren der onderzaten te ſchendig aan hunne heeren opofferde, en beval, dat alle bruiden eenen nacht by den heer in zyne koets zouden moeten doorbrengen, eer zy in de armen harer bruidegoms mogten overgaan. Eene wet, by de allerwoeſte volkeren onbekend, en echter ingevoert in een ryk, het welk voor beſchaaft wilde gehouden zyn. Het wonderbaarſte van allen is, dat zy 'er ſtandt gehouden heeft tot aan het jaar 1090, verſcheide eeuwen na dat Schotlandt het Chriſtendom omhelſt hadt.

Zyne geilheit, en zyne ſchandelyke wet.

3947 en de volgende.

Die eerloze vorſt ſtierf zonder kinderen: eene billyke ſtraf voor eenen, die de geboorte der kinderen twyffelachtig gemaakt hadt. Zyn neef *Metellan* volgde hem op; en deze vorſt herſtelde door zyne deugden de heerſchappy in haren ouden luiſter. Hy was gelieft van *Auguſtus*, die hem met den naam van vriendt en bondgenoot vereerde, en zyne geſchenken op het Kapitool deedt brengen, niet als eene ſchatting, maar als een plegtig getuigenis van hunne onderlinge vriendſchap. Hy hadt ook, zo wel als *Auguſtus*, de eer van de regering van den Meſſias te beleven, en ſtierf eerſt in het negen en twintigſte jaar na *Chriſtus* geboorte.

Caracſacus.

Hy hadt den dapperen *Caracſacus* tot opvolger. Wy hebben de daden van dezen vorſt bygebragt in de beſchryving der oorlogen, die hy gevoert heeft tegen de ſtedehouders van den keizer *Claudius*, welke hunne overwinningen tot in Schotlandt zochten uit te breiden.

Corbudus. Jaren na Chriſtus geboorte 29 en de volgende, 54 en de volgende.

Zyn broeder *Corbudus* volgde hem op. Hy ſtilde de opſchuddingen, in de Hebridiſche eilanden ontſtaan, zo wel als in de provincien van Roſſe en Catnez. Hy voegde zich vervolgens by de Engelſchen tegen den gemenen vyandt. De verzorger *Catus* hadt toen het bevel over het Romeinſche leger. Geſterkt door den byſtandt der Picten en Moraviërs vloeg hy dezen, en noodzaakte hem uit het landt te wyken.

Dardanus. 71 en de volgende.

Na *Corbudus* doodt beklom *Dardanus*, kleinzoon van *Metellan*, den troon, dien hy door zyne echtbreuken en moorden bezoedelde; en ſchoon hy, het zy door overweldinge, of uit krachte van de wet van *Thanus*, ten nadeele van zyne neven, de zonen van den koning *Corbudus*, heerſchte, zou hy deze jonge vorſten de uitwerkſelen van zyne bloedgierigheit ongetwyffelt hebben doen gevoelen, ten ware de natie hem van den troon hadt doen klimmen, om 'er een vorſt op te zetten, die de koninklyke waardigheit beter verdiende.

Galgacus. 75 en de volgende.

Deze was de wyze en dappere *Galgacus* *, wiens voortname verrechtingen boven reets verhaalt zyn. Hy beminde de rechtvaardigheit niet minder dan de wapenen. Hy deedt de kwade raadslieden van *Dardanus* ſtraffen, na dat hy hem zelve hadt doen omkomen; gebruikte de Moraviërs om de rovers te verdelgen; veiligde de wegen en den koophandel, en herſtelde de ruſt door het ganſche koninkryk. Hy ſchafte de ſchandelyke wet ook af, welke den kuiſchen ſchoot der bruiden voor de geilheit harer heeren bloot ſtelde. Maar deze afſchaffing duurde niet langer dan zyne regering; en het was ruim duizend jaren daar na, toen deze wet geheel en al vernietigt wierdt *. *Galgacus* leefde nog, toen *Agricola* te rug geroepen wierdt, en hy ſtierf eerſt onder de regering van *Trajanus* †.

Wy hebben nog minder van Ierlandt te zeggen dan wy van Schotlandt gezegt hebben, ſedert den tocht van *Julius Ceſar* tot aan dien van *Agricola*. Het valt niet mocielyk te geloven, dat vyf koninkryken in een eilandt, dat maar tamelyk groot is, niet altoos in eene volmaakte eenigheit konden wezen. Ook leeft men in hunne Kronyken niet dan van verwarringen, opſchuddingen en inlandſche oorlogen. Dus verzwakten deze kleine koningen malkander menigmalen over en weder; en de machtigſte, voordeel uit hunne oneenigheden trekkende, overweldigde hen alle, na dat zy zich door hunne oorlogen byna

Beſchryving der Ierſche koninkryken.

* *Galgacus* noemt *Leſley* hem *Galdus*.

* Onder de regering van *Malcolmus Canmoir*.

† Het jaar 103, of 105, indien hy 34 jaren geregeert heeft.

Holinſhed. Stanyhurſt. Warre.

, ENZ.

er hovelingen en. Hyſſtak e eenvoudig- *us* kon in een r niet verdra- rſt verdoofde; gekwelt hadt, en man, die , om dat hy zelve te ſcha- ngen. *Agri-* beſchuldigen; zyne vrouwe zegt de ge- den vorſt al- *cus*, hy wor- n leven tegen in Engelandt ſſtandt bieden. n Schotlandt. over de over- *ianus* met *Se-* oodzaakt om ndere te bou- tegen den in- en altoos niet lt niet geheel en 'er van al- en naam der oorheen wei- te vermaard. menigvuldige het niet dan nige weinige t «; te bezig barbaren, die s kwam over- noriſch Gau- gene *Aetius* epen, en ga- hare vryheit der onder de en te komen, zelfs geſpro- ker, dat de planting van s de volkeren er Romeinen ven onder die luurde echter rdt verdeelt; eder te voor- heit te trek- den hen af- en dat des ten zy eene welke zy den dien zy droe- Engelſchen, nkryk ſedert heerſchappy door de De- Noormannen welke Enge- n heeft moe- ge van *Agri-* g van *Wil-* heerſchappy ſte geen an- dat *Agricola* derworpen; honderd ja- haren luiſter

83 en de volgende, tot 89.

Nyver en wreedheit van *Domitianus*.

Doodt van *Agricola*.

† *Tacitus.*

* Om hem te verplichten om zyn uiterſte wille te doen gelden.

† Zie verder van het jaar 89 tot aan 103.

α Omtrent het jaar 440.

β Omtrent het jaar 440.

γ Omtrent het jaar 850.

δ Omtrent het jaar 1066.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Van het jaar der wereldt 3931 tot het jaar 89 na Christus geboorte.

byna weêrloos gemaakt hadden, en vereenigde dus alle andere vorſtendommen met de zyne tot eene enkelde heerſchappy: dikwils waren zy genoodzaakt zich met malkander te verbinden, om zich gezamentlyk tegen der Britten en Picten inval te verweren.

Een der gedenkwaardigſte was de geen, welken deze laatſten deden onder het beſtier van hun hoofdt *Roderik*, die omkwam in een ſlag, welken hy naderhandt den Engelſchen leverde, of den Britten, tegen welke de Ieren hem raadden zyne wapenen te wenden. Wy hebben den uitſlag van dezen ſtrydt verhaalt, die den koning der Picten het leven koſtte, maar zyne volkeren niet belette zich in Schotlandt neder te zetten. Wy zullen hier byvoegen, hoe hy in Ierlandt landde, en met welk eene behendigheit de vorſt, die 'er toen heerſchte, hem bewoog om het beſluit te veranderen, het welk hy genomen hadt van het volk, dat hy met zich voerde, daar neder te zetten, en hoe hy hem verplichtte met hen naar Schotlandt over te gaan.

78 volgens eenigen, en 87 volgens anderen.

Roderik landde in Ierlandt in een tydt, dat het zelve door eenen vorſt alleen geregeert wierdt. Dezen ſprak *Roderik* aan in eene vergadering, die men belegt hadt om vreedzamelyk met elkander te handelen. *Roderik* voerde het woordt eerſt.

Aankomſt van den koning *Roderik* in Ierlandt.

Zyne aanſpraak aan den koning.

Myn Heer, zeide hy, zich naar den Ierſchen vorſt kerende, en hem aanſprekende, *gy ziet een koning voor u, die door eene onrechtvaardige partyſchap uit zyn landt is verdreven, en gevolgt van alle de genen, welke hem getrouw gebleven zyn, die by u en in uw koninkryk eene wyk voor zich en voor de zynen zoekt. Het mededogen is eene der wezentlykſte eigenſchappen der menſchelyke natuur. Elk moet medelyden hebben met zynen evenmenſch, als hy hem in ellende gedompelt ziet; maar het betaamt den beſchaafden volkeren, en den goeden vorſten beſt deze gevoeligheit te betonen: in de armen van de eenen, en aan den drempel van den troon der anderen behoort de verdrukte onnoſelheit hare ſchuilplaats en zekerheit te vinden. Indien men by deze edelmoedige beweegredenen van medelyden, allen menſchen zo eigen, byzondere inzichten moet voegen, zo erinnere u, dat wy een gemenen oorſprong met u hebben; Picten en Ieren, wy zyn beide Scythen; ons lot beneemt ons het recht onzer geboorte niet: hoe ongelukkig wy zyn, de naam, dien wy voeren, is te beroemd, en de zelve moet u te waardig zyn om niet gunſtig van u ontfangen te worden. Wy komen voorts niet om uwe landen te overweldigen, noch om uwe ruſt te ſtoren. Indien gy met uwe naburen in vrede leeft, zullen wy ook in vrede blyven, en uwe akkers helpen bebouwen: indien gy oorlog tegen hen voert, wy bieden u wapenen en krygsknechten aan.*

Wys antwoordt van den Ierſchen koning.

Brave Scythen, antwoordde de koning der Ieren, *edelmoedige vorſt en leidsman der rampſpoedigen, die u volgen, wy kunnen u noch ons mededogen, noch onze hulp weigeren. Het recht der volkeren alleen zou genoeg zyn om ons daar toe te bewegen: dat van een zelve bloedt en van een zelven oorſprong heeft nog iets heiligers; en indien het landt, het welk wy bewonen, groot genoeg was voor beide, zouden wy gereed zyn om het met u te delen: maar het kan ons alleen naauwlyks bergen. Een eilandt, door eene kleine overvaart van het onze geſcheiden, biedt u onbewoonde en vruchtbare landen aan. Gy zult 'er voor u en uw volk al het gemak vinden om u daar neder te zetten, en gy zult 'er zonder moeite eene nieuwe heerſchappy kunnen oprechten. Wy zullen u ten dien einde ſchepen en volk geven, en wy beloven u genoegzame heirmachten om u te doen zegepralen over de Schotten en Britten, die 'er u de inkomſt van zouden willen betwiſten.*

De aanbieding van den Ierſchen koning wierdt aangenomen; men ruſtte ſchepen uit; de landing geſchiedde in Schotlandt; men wierdt handgemeen, en de koning der Picten ſneuvelde in den ſtrydt. Maar de genen, die overgebleven waren, verkoren een anderen koning, en zetten zich, gelyk reets gezegt is, in Schotlandt neder. Dus raakte Ierlandt deze nieuwe gaſten gelukkig kwyd. Het bleef dus onder de heerſchappy zyner wettige koningen; echter altoos ontroert door den wreveligen aardt zyner eigene inwoonderen, en door eene woeſtheit, die niet in hen te verzachten was. Voorts is 'er niet, dat aanmerkelyk is in de geſchiedeniſſe dier volkeren, om het verhaal daar van verder te rekken. Maar daar is eene aanmerking van aangelegenheit te maken over de aanſpraak van den koning der Picten, en over het antwoordt van den Ierſchen vorſt: want onderſtelt zynde, dat zy beide waar zyn, is 'er, dunkt ons, geen twyffel meer aan, of de Ieren, de Picten en de Schotten zyn alle drie oorſpronkelyk uit Scythie *.

78 en de volgende, tot 89.

* Tartaryë.

Wy zullen, volgens ons voorgenomen ontwerp, nu overgaan tot de geſchiedeniſſen der vremde landen. De Lezer zal mogelyk niet ongaarne zien, dat, na hem vertoont te hebben, welke volkplantingen Engelandt ſedert den tweden ouderdom der wereldt bevolkt hebben, en eenige eeuwen na den zondvloedt, wy hem ook vertonen een tafereel, of liever eene ſchets, der andere ryken, die ondertuſſchen over de ganſche aarde opgerecht wierden, voornamentlyk van de vier beroemde opperheerſchappyen †, welke de gewyde en ongewyde geſchiedſchryvers de algemene noemen.

† Monarchiën.

Wy begrypen hier een tydperk van verſcheide eeuwen, behelzende den tydt van meer dan twee duizend jaren, van den zondvloedt tot aan JESUS CHRISTUS, en nog by de honderd jaren, ſedert zyne geboorte tot aan het einde der regeringe van *Domitianus*. Hier zouden wy ſtoffe genoeg vinden om eene Geſchiedenis van verſcheide delen te beſchryven: maar wy zullen de aardryksbeſchryvers navolgen, die de ganſche wereldt op eene kaart verbeelden. Zy vertonen de ryken door een kleinen omtrek, en zy geven niet te min een net denkbeeldt van hunne uitgeſtrektheit en grootte.

Jaren na de ſchepping 1656 en de volgende, tot den jare 3984.

Noach, na den zondvloedt de eenigſte heer der wereldt, verdeelde dat grote ryk onder zyne zonen *Sem*, *Cham* en *Japheth*. Hunne nazaten verſpreidden zich wel haaſt in de ruime landen, die hunnen vaderen ten dele gevallen waren, en de huisgezinnen of geſlachten wierden 'er na verloop van eenigen tydt ſterk genoeg om gemenebeſten, heerlykheden en ryken uit te maken. Deze verſcheide regeringen hadden tot haar voorbeeldt het vaderlyk vermogen over zyn gezin, de oudſte en met een ook de wettigſte aller heerſchappyen.

Herodotus. Juſtinus. Joſephus. Petavius. Scaliger. Bochart. Sleidanus. De Biſchop van Meaux. Chevreau, enz.

† Het jaar na de ſchepping 1656.

De nazaten van *Japheth* beſloegen Europa en Klein-Aſië; die van *Sem* verſpreidden zich door Aſië van den Euphraat tot den Ganges; de kinderen van *Cham* namen het overige van Aſië en Afrika in bezit.

Verdeeling der zonen van *Noach*.

Amerika was toen onbekend, en de ſchranderſte ſchryvers komen daar in overeen, dat dit gedeelte der wereldt niet dan voor omtrent duizend of twaalf honderd jaren is bevolkt geworden. Alle gedenkſtukken, die men in Peru en Mexico heeft kunnen vinden, zyn niet ouder; en de giſſingen, die men trekt uit den geringen opgang, dien de kunſten en wetenſchappen daar nog gehad hadden, toen 'er de Europianen kwamen, ſchynen te bewyzen, dat zy 'er nog te jong

1700. 1800. Wanneer Amerika is bevolkt geworden. 1900.

1700 en de volgende. jong waren om tot hare volmaaktheit te kunnen geſtegen zyn. Zy zyn 'er overgebragt door de inwoonders van onze wereldt, die de zelve ſedert een groot getal van eeuwen geoeffent en aangekweekt hadden.

Babyloniſche opperheerſchappy. 1800 en de volgende. Het eerſte ryk, dat in het zelve wierdt opgerecht, was dat der Babyloniërs, der Chaldeën, of der Aſſyriërs: want men geeft het deze drie verſcheide namen; den eerſten, om dat Babylon des zelfs hoofdſtadt was; den tweden om de provincie, waar in deze grote ſtadt gelegen was; den derden om het overbrengen van den ſetel des ryks van Babylon naar Ninive, hoofdſtadt van Aſſyrië, daar *Ninus* zyn verblyf kwam nemen vyf en zeſtig jaren na de bouwinge van Babylon.

Deze twee grote ſteden, welke met elkander om de pracht en grootte ſchenen te ſtryden, deelden de genegenheit harer vorſten met elkander, en ſtrekten hen beurteling tot ſetel en woonplaats. *Nimrod* * ſtichtte Babylon; zyn opvolger *Ninus* bouwde Ninive; de beroemde *Semiramis* gaf Babylon zynen eerſten luiſter weder, en vermeerderde zelfs zyne grootte en pracht.

* De ongewyde Geſchiedenis noemt hem *Belus*.

Beſchryving dier beide ſteden. De ſtadt Ninive was echter te groot en te ſchoon om zo haaſt te vervallen. Zy kreeg hare grootſchheit en heerlykheit weder onder de opvolgers van *Semiramis*. Zy wierdt niet verdelgt met den laſſen en verwyfden *Sardanapalus*; maar zy behieldt nog verſcheide eeuwen na hem de waardigheit van meeſtereſſe van het Ooſten. Verre van Babylon te wyken overtrof zy het in grootheit, en mogelyk ook in ſchoonheit. Zy waren beide in de aangenaamſte landſtreek der aarde gelegen; de eene aan den Euphraat, en de andere daar de Tigris en de Licus zamenlopen. Maar alles vergaat; alles neemt een einde. Ninive en Babylon zyn verdelgt, met de twee grote ryken †, van welke zy de hoofdſteden waren.

† Der Babyloniërs, of der Aſſyriërs, en der Perzen. Men komt omtrent de duurzaamheit van het eerſte niet overeen. De eenen willen, dat het langer geſtaan heeft dan zeſtien honderd jaren. Anderen zeggen maar dertien honderd, en eindelyk, volgens zommige anderen, zou het niet meer dan acht honderd jaren in wezen zyn geweeſt. Men is ook niet eens wegens den tydt van zyne oprechtinge en van zyn einde. De eerſten doen het in den jare 1808 met de regeringe van *Nimrod*, den ſtichter van Babylon, beginnen, en eindigen het niet voor de heerſchappye van *Cyrus*, omtrent den jare 3450. De tweden, die het op den zelven tydt doen beginnen, willen, dat het met *Sardanapalus* doodt geëindigt zy, omtrent den jare 3108. Eindelyk de derden beginnen het eerſt omtrent het jaar 2720, waar in zy de regering van *Ninus* plaatſen, en doen het tot aan den tydt van *Cyrus* duren.

Duurzaamheit der Babyloniſche opperheerſchappye.

1808. De eenen en de anderen brengen redenen by. De oude zo wel als de nieuwe ſchryvers zyn alle onder elkander verdeelt. Over en weder vindt men beroemde namen; veel geleerdheit, maar nog meer zwarigheit. Het gevoelen van de eerſten komt echter beter met de H. Schrift overeen, die reets in de twede eeuwe na den zondvloedt van Ninive, hoofdſtadt van Aſſyrië, ſpreekt; en *Mozes* is geloofwaardiger dan *Herodotus*, die *Ninus* regering en de ſtichting van deze ſtadt acht honderd jaren verſchuift. Wy bekennen, dat men niet wel kan begrypen, dat 'er in een tydt, zo naby den zondvloedt, eene heerſchappy van zulk eene uitgeſtrekheit en grootte kan geweeſt zyn. Men kan nog minder bezef krygen van *Ninus* overwinningen, van die van zyne heldhaftige weduwe *Semiramis*, noch van de talryke heiren, die zy in dien tydt te velde bragt, en echter dikwils nog zwakker waren dan die van hare vyanden. Maar men moet gedachtig zyn, dat de wereldt in haar begin veel ſchielyker bevolkt is geworden dan in het vervolg; het zy door de meerderheit van vrouwen, het zy door de ongemene vruchtbaarheit, die de Schepper toen aan het menſchelyk geſlacht gaf. Men moet het zelve zeggen van de aankweking der kunſten en wetenſchappen, die in deze eerſte eeuwen niet na het verloop der jaren wachtten om tot hare volmaaktheit te geraken.

Wanneer *Ninus* geregeert heeft.

1808 en de volgende.

Zyne overwinningen. Men vindt gene ſchielyker noch verwonderenswaardiger overwinningen in de Geſchiedeniſſen dan die van *Ninus* en *Semiramis*. *Ninus* veroverde ganſch Aſië, het welk het juk van een meeſter nog niet gewoon was; vermeeſterde Bactriane, en noodzaakte des zelfs vorſt zich aan hem te onderwerpen, en hem ſchatting te betalen. Deze verwonnen vorſt was *Zoroaſtres* *, om zyne kenniſſe in de ſterrekunde zo vermaard; het welk oorzaak gegeven heeft tot de meninge, of liever tot de dwalinge, dat hy de eerſte uitvinder der tovery is geweeſt.

1873 en de volgende.

* of *Zoroaſter*.

1925. Die van *Semiramis*. *Semiramis* ging nog veel verder dan haar gemaal, en verkreeg ook meer roem. Zy hadt dien van alle mannen, welke ooit in de wereldt geleeft hebben, overtroffen, indien zy haren roem niet met eene bloedſchendige liefde beſmet hadt. Zy breidde de palen van het ryk, het welk zy haren eigen zone ontweldigt hadt, aan de Ooſtzyde uit tot aan den Ganges, en ten Zuiden tot aan den Nyl. Zy maakte van Babylon de prachtigſte en heerlykſte ſtadt der aarde. Muren van vyftig ellen hoog, en bezet met twee honderd en vyftig torens, die tien voeten hoger waren dan de wallen, omringden deze grote ſtadt, welke van meer dan dertig mylen in haren omtrek was. Zy hadt honderd kopere poorten, die haar te gelyk tot vaſtigheit en tot ſieraadt dienden. Wonderbare tuinen, die met de hoogſte torens gelyk waren, ſchenen in de lucht te hangen, op een plat van zeſtien bunderen in het vierkant, door bogen, gewelven en prachtige pylaren geſchraagt, makende eene vertoning, die naar tovery zweemde. Men zag in deze hangende tuinen bomen, zo groot, zo ſchoon, en zo vol vruchten, als op den vlakken grondt konden gevonden worden. Men kon de koelte ſcheppen onder hunnen lommer, en gedurig beſproeit worden van den Euphraat, dien men door middel van parspompen en waterleidingen zo hoog hadt weten te brengen. De ſtene brug, welke zy deedt bouwen over dezen ſtroom, die zo ſnel en zo diep is, en wiens loop zy ten dien einde moeſt verleggen, moet ieder doen verwonderd ſtaan. Maar het ongelooflykſte van allen is, dat zulk een werk, naar men zegt, in den tydt van een jaar door de handen van twee maal honderd duizend mannen, die 'er zonder ophouden aan arbeidden, voltooit wierdt. Daar zyn echter ſchryvers, die dit laatſte niet toeſtemmen; zy willen, dat deze brug het werk niet was van een jaar, noch van eene eeuwe, noch van eenen vorſt; dat *Ninus* de zelve hadt begonnen; dat *Semiramis* het werk liet voortzetten; maar dat het eerſt lang daar na voltooit wierdt door beſtel der keizeren, welke haar opvolgden.

Heerlyke werken, die zy liet maken.

Die vorſtin hadt 'er ten minſte zeer veel toe gedaan; maar na dat zy twee en veertig jaren zo loffelyk geregeert hadt, verſlingerde zy op haren eigen zone *Ninyas*, die deze bloedſchendige liefde door een moedermoordt ſtrafte.

1967. Regeringen van *Nimrod*, *Ninus* en *Semiramis*.

Zo gingen de regeringen van *Nimrod*, *Ninus* en *Semiramis* voorby, in een tydperk van honderd en negen en vyftig jaren *. Deze eerfte opperheerfchappy was zeer hoog geftegen in korten tydt. Maar eene zo fnelle vlucht, gelyk aan die des adelaars, wiens wieken zy, volgens den Propheet *Daniël*, hadt, hieldt fchielyk op; en, om met den zelven Ziender † te fpreken, het fcheen, dat hare pennen uitgerukt wierden, toen zy *Semiramis* verloor. *Ninyas*, haar onwaardige zoon, maakte zich alleen vermaard door zynen moedermoordt. Hy verfleet den ganfchen tydt zyner heerfchappye in eene laffe en fchandelyke ledigheit; in zyn paleis opgefloten met zyne vrouwen en gefnedenen, de regering van dat grote ryk aan zyne droffards en ftedehouders overgevende, die des zelfs eer en waardigheit in de wingeweften handhavenden, terwyl hy de zelve op het allerfchandelykft ten toon ftelde in het midden zyner ryksftadt. Het wonderbaarfte is, dat zyne opvolgers gedurende meer dan elf honderd jaren zyn voorbeeldt volgden. De Gefchiedenis vergenoegt zich met hunne namen en hun getal op te geven, het welk eenigen tot op vier en dertig, en anderen tot op acht en dertig doen belopen, alle vadzig en lui, uitgenomen een zeer klein getal, van welke men wyze en dappere vorften maakt.

* *Nimrod* heerfchte 65, *Ninus* 52, en *Semiramis* 42 jaren.

Kap. VII, 14.

3108 en de volgende. Regering van *Sardanapalus*.

Sardanapalus, de acht en dertigfte en de laffte van alle deze koningen, heeft in den ganfchen loop zyner heerfchappye niets merkwaardigs dan der zelver einde. Hy hadt niet moeds genoeg om *Arbaces*, landvoogdt van Medië, en hoofdt der muitelingen, die aan kwamen trekken om hem van den troon te ftoten, het hoofdt te bieden; maar hy hadt echter herts genoeg om deze fchande niet te overleven, en om zich zelve met zyne fchatten onder het puin zyner *ingeftorte* opperheerfchappye te begraven.

Arbaces fticht de opperheerfchappy der Meden.

Arbaces wierdt door het zegepralend heir tot koning uitgeroepen, en maakte van Medië en Perfië een ryk, het welk drie honderd en zeventien jaren in ftandt bleef. Het ryk der Affyriërs wierdt door dezen flag zo gefchokt, dat men het als geheel en al gevallen aanmerkte. Het rechtte zich echter weder op, en honderd jaren daar na zag men het weder in zynen vollen luifter, en zich in twee grote koninkryken verdeelen: gelyk men een boom, dien men voor dood hieldt, weder ziet uitfpruiten en takken fchieten, veel fchoner dan de ftam, waar uit zy voortkomen.

3213. *Thilgath* fticht het ryk der Affyriërs. * of *Tiglath-Pilefar*, *Pilefer*, en *Pilnefer*.

De ftichter van het eerfte dezer twee koninkryken herftelde of bewaarde dat der Affyriërs in zynen luifter, en bragt den fetel des ryks naar Ninive over. Het was *Thilgath* of *Thilgath-Phalafar* *, welken men ook *Ninus* den jongen noemt, om hem van *Ninus* den ouden te onderfcheiden.

3236. *Narbonaffar* recht het ryk der Babyloniërs weder op.

De ftichter des tweden ryks herftelde de waardigheit van dat van Babylon, waar hy zyn hof overbragt, en zyn verblyf veftigde. Hy is bekend onder den naam van *Baladan*, of *Belifis*, maar nog meer onder dien van *Narbonaffar*, door het tydperk, het welk men met zyne heerfchappye aanvangt.

Het ryk der Meden bleef tuffchen deze twee andere nog in ftandt. *Dejoces* regeerde vyftig jaren na *Arbaces*, en bouwde de prachtige ftadt Ekbatana; en zyne opvolgers, van welke *Affyages*, oom van *Cyrus*, de laatfte was, breidden hunne overwinningen in klein-Afië uit, tot aan de boorden van de riviere Halys *.

* Eene rivier in Lydië.

3400. Koningen van Affyrië en Babylon.

Wat de koningen van Affyrië en Babylon belangt, zy heerfchten beurteling over elkander, en zy bedurven beide de koninkryken van Juda en Ifrael. Van daar vindt men in de H. Bladen de namen van de *Salmanaffars*, van de *Sanheribs*, van de *Nebukadnezars*, welke laatfte zo heerlyk befchreven is door den Propheet *Daniël* †, daar hy hem den droom van het goude beeldt verklaart, het welk de vier algemene heerfchappyen der aarde afbeeldde. Van daar komt de heiligfchendige *Belfazar*, of *Balthazar*, zyn zoon, van wien de zelve Propheet fpreekt, en die in de ongewyde Gefchiedenis niet beter te boek ftaat, onder den naam van *Evilmerodach*, welken de Joodfche gefchiedfchryver ‡ verkeerdelyk neemt voor *Nabonidus*, den laatften der koningen van Babylon, dien men ook *Darius* den Meder noemt.

† Kap. II. *Petavius* zegt, dat deze vorft de *Labynet* van *Herodotus* is.

‡ *Josephus.*

Nitokris maakt de brug over den Euphraat.

De beroemde *Nitokris*, weduwe van den koning *Nebukadnezar*, en niet *Semiramis*, *Ninus* weduwe, heeft, volgens de meefte fchryvers, de ftene brug gebouwt, waar van boven reets gefproken is, over den Euphraat. Het kan mogelyk ook zyn, dat de eene voltooit heeft het gene de andere hadt begonnen. Wat hier van zy, om zulk een ftouten arbeidt te ondernemen moeft men dien groten ftroom eene andere kil maken, om hem zo lange te verleggen, tot dat de gewelfftels der brugge voltooit waren. Het werk volwrocht zynde, deedt men den Euphraat zynen gewonen loop weder nemen; maar men vergat de graft, of de gegraven kil, weder te dempen. De zelve was *Cyrus* behulpzaam om die rivier voor de twede maal te verleggen, toen hy Babylon kwam belegeren. Door dit middel maakte die beroemde krygsheldt zich ligtelyk meefter van de ftadt, en rechtte de twede opperheerfchappy op, die de eerfte, met alle hare verfcheide koninkryken, inzwelgde.

Laat ons, voor dat wy van eene zo fchone regering ophalen, zien, wat 'er gebeurde gedurende de zeftien eeuwen, verlopen van *Ninyas* heerfchappye tot aan die van *Cyrus* *, in ftaten, die opgerecht wierden, en zich vermaard maakten in alle de oorden der aarde.

* De gewyde Gefchiedenis noemt hem *Cores*.

De burgerftaat der Joden verdient de eerfte plaats. *Abraham* was des zelfs hoofdt en grondlegger. Hy was de negende nakomeling van *Sem*; echter zag hy dien oudvader nog eenige jaren, wiens huisgezin reets een der fchoonfte delen der aarde bevolkt hadt; zich van den Euphraat tot aan den Indiaanfchen Oceaan uitftrekkende.

1948. Het gemenebeft der Joden, van *Abraham* af.

Hy wierdt geboren in het jaar der wereldt 1948, twee honderd twee en negentig jaren na den zondvloedt: zo dat hy *Sem* zag, en langer dan twee honderd jaren met hem verkeerde, vermits *Sem* tot vyf honderd en twee jaren na den zondvloedt geleeft heeft, en in het jaar der wereldt 2158 eerft geftorven is. *Semiramis* zat op den troon van Babylon, reets gefticht toen *Abraham* ter wereldt kwam.

Geboorte van *Abraham*

Vyf en zeventig jaren daar na trok hy uit Chaldea, het landt zyner geboorte, om naar Paleftina over te gaan, daar Godt hem geroepen, en befloten hadt zyne nakomelingfchap neder te zetten. Hy vondt overal koningen, reets in het bezit hunner heerfchappye, maar waarfchynlyk alle cynsbaar aan Egypten. Een hongersnoodt hem derwaarts gedreven hebbende zag hy 'er den koning *Pharao*, dien men *Ofiris* meent te zyn ∂.

2023. Zyn optocht naar Paleftina.

Zyne reize naar Egypten.

∂ Zie fol. 2.

De koningen van Egypten zyn beide in de gewyde en ongewyde Gefchiedenifle zo beroemd, en zy komen zo dikmaals te voren, dat zy onze aandacht meer verdienen dan de andere. Het is ten anderen een ryk, door de Gefchiedenifle

2023. nisse niet genoeg uitgehaalt en opgeheldert, schoon het hare zorg en vlyt niet minder verdient dan de vier grote opperheerschappyen, waar op zy zich voornamentlyk heeft gelegt. Wy zullen 'er een denkbeeldt van trachten te geven, zo klaar als dit kort begrip zal toelaten.

Beschryving van Egypten.

Egypten, zo beroemd door het getal zyner steden en vlekken, welke men op twee en twintig duizend doedt belopen; door zyn vermaard doolhof, gebouwt op de oevers van het meir Myris, bestaande uit twaalf paleizen en vyftien honderd kamers, welker uitgang onmogelyk te vinden was, als men 'er eens in was getreden; door de vruchtbare overstromingen van den Nyl; door zyne ronde en vierkante naalden, strekkende om de grafsteden der vorsten te bewaren, en de doden zelfs der onsterflykheit te wyden: Egypten eindelyk, zo vermaard door de aankweking der fraaie kunsten en wetenschappen; door de wysheit der wetten, zo bekwaam om de edelmoedigheit en dankbaarheit in de gemoederen der burgeren te kweken en te onderhouden; door zyne *Pharoos*, zyne *Sesostres*, en *Ptolomeussen*; maar nog doorluchtiger door de geboorte en opvoeding van *Mozes*, die alle deze koningen oneindig in verdiensten overtreft; Egypten, zeggen wy, is dubbeld waardig, dat men het uitzondere, en met Babylon en Assyrië gelyk stelle.

* De H. Schrift noemt haar *Tsoan*.

Vier voorname steden, Theben, Thin, Memphis en Tanis *, de drie eerste in opper- en de laatste in neder-Egypten, waren lang de setels van vier vorstendommen, waar van elk zynen byzonderen koning hadt: maar zy wierden eindelyk onder een eenigen vorst vereenigt. Dit was ook de eerste regering, welke *Menes*, dien men *Cham* † meent geweest te zyn, 'er opgerecht hadt.

† Zie *Marsham*.

2024. Toen *Abraham* 'er kwam zat *Osiris*, dien de gewyde schryver *Pharao* ‡, naar den algemenen naam der Egyptische koningen, noemt, op den troon, en de setel des ryks was te Tanis, op den oever van den Nyl. Memphis, eene ryke en trotsche stadt, niet verre van daar, wierdt eenigen tydt daar na eerst gebouwt. Theben, nog veel deftiger en grootscher, was lang de hoofdstadt des ryks. Zy was door hare honderd poorten beroemd, waar in zy Babylon evenaarde. Zy evenaarde het ook door hare grootte, en overtrof het mogelyk door hare beschaafdheit, waar van de Geschiedenis wonderlyke dingen verhaalt.

‡ Volgens *Carion* en de meeste schryvers was de *Pharao*, dien *Mozes* zag, de *Osiris* der Heidenen.

De vier koninkryken van Egypten.

Lof van *Sesostris*.

De vier vorstendommen, die Egypten uitmaakten, ondergingen vele staatwisselingen. Zy wierden geheel en al vereenigt onder den beroemden *Sesostris* *, groot om zyne overwinningen, maar nog groter om zyne goedheit, oordeelende, dat hy alleen koning was om zyne onderdanen goed te doen, die hy beminde als zyne kinderen. Hy breidde zyne overwinningen uit tot in Ethiopië; bragt Asië onder zyne gehoorzaamheit tot aan den Ganges; en indien hy de zelve is, welken de H. Schrift *Sisak* noemt, was hy een geessel in Gods handt om *Rehabeam* te straffen, en de schatten weg te nemen, waar mede *Salomon* Jeruzalem verrykt hadt †.

* in het jaar der wereldt 3026.

De zelve met *Sisak*. 1 Kon. XIV. 25 enz.

† in het jaar 3014.

Twee honderd jaren na zyne doodt wierdt Egypten op nieuw verdeelt, en zelf tot in twaalf delen; en niet lang weder op nieuw vereenigt onder *Psammetichus*, wiens zoon, *Nekos* δ genoemt, den koning *Josia* in den slag by Megiddo doodde γ. Zyne nakomelingen regeerden tot den tydt van den geweldenaar *Amasis*, die *Apries*

3226. δ in de H. Schrift genoemt *Necho*.

3314. γ in het jaar 3373. Zie het II boek der Koningen, XXIII hoofdst.

van den troon stiet, en 'er zelf op ging zitten.

Staatswisselingen des Egyptischen ryks.

Van dien tydt af, en van te voren, omtrent het jaar 3360, was het koninkryk van Egypten cynsbaar geworden aan den koning van Babylon; maar *Nabopolassar*, *Nebukadnezars* vader, daar landvoogden aanstellende, hadt de koninklyke regering niet vernietigt. Zy verloren hunne waardigheit niet voor de heerschappy van *Cambyses*. Zy behielden echter den tytel van koning, en *Thaco* weigerde den Perzen de schatting, welken zy van eenige zyner voorzaten hadden ontfangen. Zyn zoon *Nectanebus* maakte zich machtig; maar verdreven door de Perzen, en geholpen door de Thebanen, vluchtte hy naar Ethiopië, en gaf door zyne minneryen met de koninginne van dat ryk gelegenheit tot de Romans, die 'er van gemaakt wierden.

3460.

Zodanig waren de staatswisselingen des Egyptischen ryks. Alles veranderde onder *Alexander*, die het veroverde. Na zyne doodt wierdt dit koninkryk het deel der *Ptolomeussen*, wier heerschappy in standt bleef tot aan den tydt der Cesars (a).

3625.

Een hongersnoodt hadt *Abraham* in Egypten doen komen; een twede hongersnoodt, door de Voorzienigheit beschikt, leidde den aartsvader *Jakob* met zyn ganssche huisgezin derwaarts. *Joseph*, door zyne onrechtvaardige broeders verkocht, vergat het leedt, hem door hen aangedaan, en droeg zorge voor hun onderhoudt. De Geschiedenis van dezen onvergelykelyken man is genoeg bekend. Een slaef van *Potiphar*; door zyns heeren onkuische vrouwe, wiens aanlokselen hy veracht hadt, beschuldigt, in den kerker geworpen, met de doodt gedreigt; altoos vroom, altoos gematigt, altoos schuldeloos; eindelyk verlost, gerechtvaardigt, en van *Potiphars* slaef geworden gunsteling van *Pharao*, en vader des ryks, voornamentlyk der Hebreën, die 'er krachtig begotten te vermenigvuldigen.

Geschiedenis van *Joseph*, naar Egypten gevoert.

Men plaatst omtrent dezen tydt, of ten naaste by, de wonderbare geschiedenis van *Job*, zo beroemd door de vreemde veranderingen van voor- en tegenspoedt, door welke Godt zyne lydzaamheit wilde beproeven. Eenigen zeggen, dat hy de derde nakomeling was van *Ezau*, en dat hy stierf vyf en veertig jaren voor den uittocht der kinderen Israëls uit Egypten. Maar een zeker schryver * meent, dat hy tydgenoot geweest is van *Izaak*, en zoon van *Huts*, die een zoon was van *Nachor*, *Abrahams* broeder.

2454.

* *Jurieu* in zyne *Hist. Crit. des Dogmes*, &c.

De talryke nakomelingschap verwekte de Egyptenaren tot nydt; en deze oude bewoonders des ryks zouden de nieuwe zekerlyk verdelgt hebben, indien Godt hen na twee honderd jaren, en vier honderd en dertig jaren na *Abrahams* roepinge geen verlosser hadt toegezonden. De Hemel schikte hen *Mozes* toe, wiens verwonderenswaardig leven alles overtreft, wat de Geschiedenis ons van de helden der oudheit verhaalt: in zyne wiege in den Nyl geworpen, door het wreed bevel van *Pharao* (b), en door de goedertierenheit van des zelfs dochter gered, of liever door de liefde dezer princesse voor dit kindt, het welk ongemeen schoon van gelaat en zeer beminnelyk was. Zy voedde hem op gelyk haren eigen zoon; maar het bloedt van *Abrahams* geslacht voor dat der koningen van Egypten stellende, weigerde hy de aanneming voor

Geschiedenis van *Mozes*, Israëls verlosser.

(a) Men telt XIII *Ptolemeussen* tot aan den laatsten, die door zyne zuster *Cleopatra* wierdt omgebragt.

(b) De byzondere naam van dezen vorst van Egypten is *Amenophis* de II, of *Orus* de VII.

‡ Exodus II, en Handelingen VII.

een zone van *Pharao* ‡, die men hem beloofde, en wilde liever met Gods volk vervolgt worden, dan heerſchen met des zelfs vervolgers. Hy wilde zyne roepinge voldoen. De tydt der verloſſinge kwam, en hy leidde de Iſraëliten uit Egypten; geleidde hen veertig jaren door de woeſtynen van Arabië; bragt hen op de grenzen van het vruchtbare landt Kanaän, daar hy ſtierf, en aan *Joſua* de zorg overliet om hen in des zelfs bezit te ſtellen.

2493. Vertechtingen van *Joſua.*

De Geſchiedenis van dezen groten krygsoverſte is niet min bekend. Hy heeft ze zelf beſchreven, en wy lezen zyne wonderbare krygsverrechtingen in de H. Bladen in het boek, dat zynen naam draagt. Men vindt 'er al het voornaamſte in, wat het volk, het welk hy geleid heeft, en hem zelve betreft; zyne oorlogen; zyne overwinningen; Paleſtina onder de twaalf ſtammen verdeelt, en deze dikwils geſtraft om hunne muiteryen; maar altoos behoed. De gewyde Geſchiedenis maakt niet alleen gewag van dezen beroemden krygsheldt; de ongewyde Geſchiedenis zelf, hem menende te verachten, roemt hem. Zy leert ons, dat men in Phenicië twee kolommen vondt, met dit opſchrift †: *Hier is* Joſua, *de zoon van* Nun, *de verdelger des menſchelyken geſlachts, doorgetrokken.* Zo ſpraken deze ongelovige volkeren van den bloedigen oorlog, dien hy op Gods bevel tegen hen voerde. Hy overleefde *Mozes* niet meer dan veertien jaren.

† Zie *Bochart* in zyne *Geogr. Sacra.*

2507 en de volgende. Regering van *Saul.*

De Iſraëliten leefden toen in een gemenebeſt, en zy onderhielden die regeringswyze meer dan vier honderd jaren, tot aan den tydt van *Saul*, dien zy tot hunnen koning begeerden.

2977 en de volgende. Van *David.*

Zyne regering was ongelukkig en wreed. Die van *David* was luiſterryker, maar met veel bloedt beſmet. De heerſchappy van *Salomon* was vreedzamer en bloeiender, en Godt vergunde hem de eer van hem een tempel te bouwen, dien hy in het jaar 2972 begon, en acht jaren daar na voltooide. Wat hadt deze vorſt gelukkig geweeſt om zyne wysheit, die hem van Godt en menſchen deedt beminnen? maar de vrouwen-liefde bedurf hem. In zynen roem ziet men al den luiſter der koningen, en alle hunne zwakheit in zynen val: ook heeft hy tot hunne en zyne ſpreuk nagelaten deze woorden, zo bekwaam om hunnen trotſch en hoogmoedt te vernederen: HET IS AL YDELHEIT.

2929 en de volgende. Van *Salomon.*

2980 en de volgende.

Van *Rehabeam.*

Alles verviel onder zyne opvolgers. De verdeeling der heerſchappye geſchiedde onder zynen onwaardigen zone *Rehabeam*, van wiens ryk een zyner onderdanen * tien ſtammen ſcheurde, en hem alleen de twee andere overliet, in welke de troon van *Juda* by de vier honderd jaren bewaart wierdt, die in dit tydperk vele wonderlyke ſtaatsveranderingen leedt.

3014. * *Jeroboam.*

† of *Siſak.*

De vermaarde *Seſoſtris* † kaſtydde *Rehabeam*, en plunderde Jeruzalem. De koningen van Aſſyrië, nog ontzagchelyker dan die van Egypten, ondernamen twee honderd jaren daar na de verovering des Heiligen Lands, in het welke *Tiglath-Pileſer* ‡, de herſteller van Ninive, eerſt intoog. Dit gebeurde, om het ter loops te zeggen, honderd en zes jaren na de beroemde bekeeringe van die van Ninive; indien deze, gelyk men meent, geſchiedde omtrent het einde der regeringe van *Phul*, of *Pul*, vader van *Sardanapalus*, of van *Sardan*, zone van *Pul* ∂. Voorts wat men ook mag zeggen van deze wonderbare bekeeringe, het is zeker, dat zy maar over weinigen ging; en het is ganſch niet waarſchynlyk, dat zy algemeen geweeſt is. Zy zou meer geruchts gemaakt hebben in de Geſchiedenis, die 'er in het geheel niet van rept; en men zou honderd en twintig jaren daar na de kinderen van deze nieuw-bekeerden zo vinnig niet hebben zien woeden tegen een Godsdienſt, dien hunne vaderen met een waren yver omhelſt hadden, door eene zo wonderbare beſtieringe des Allerhoogſten.

‡ *Ninus* de jonge.

∂ in het jaar 3108.

Nebukadnezar, koning van Babylon *, was nog verſchrikkelyker. Jeruzalem beproefde de woede zyner wapenen drie malen. De derde maal wierdt deze ſchone ſtadt geheel en al vernielt; haar tempel, het overheerlyk geſticht van den koning *Salomon*, in kolen gelegt; des zelfs hogepriеſter, met den koning *Zedekias*, en het beſte gedeelte des volks, gevankelyk naar Babylon gevoert, en genoodzaakt gedurende den tydt van zeventig jaren alle ellenden der ſlavernye en der ballingſchap uit te ſtaan.

De trotſche *Nebukadnezar* hadt niet lang genot van zynen roem. Hy hadt voor zyne doodt het ongenoegen van te verſtaan, dat zyne heerlykheit niet in zyn geſlacht zou blyven, noch by het ryk van Babylon, het welk zyn vader * en hy met zo veel luiſter herſtelt hadden. Een wonderbare droom, dien hem de Propheet *Daniël* † verklaarde, voorſpelde hem deze omkeering.

Zy wierdt zynen zone *Belſazar* ‡ nog klaarder voorzegt door het wonderbare ſchrift, wiens letters door de handt van een engel op den muur waren geſchreven, en van niemandt ontcyffert konden worden dan alleen van *Daniël*. *Balthazar*, of *Belſazar*, wierdt omgebragt door *Nerigliſſar* §, die met zyne zuſter getrouwt was, en zich door dezen moordt meeſter van het ryk maakte. Zyn zoon ⊥ volgde hem op; maar *Nabonadius*, of *Darius* de Meder, beroofde hem van zyne kroon en van zyn leven †.

* Men moet dezen niet nemen voor *Nebukadnezar*, koning van Aſſyrië, en tydgenoot van *Manaſſe.*

3392. *Nebukadnezar* verwoest Jeruzalem en des zelfs heerlyken tempel.

Onder gang van *Nebukadnezar* en van Babylon.

* *Nabopolaſſar.*

3396. † Daniël Kap. XI. Droevig einde van *Belſazar.*

‡ of *Evilmerodach.*

3420. § of *Nericaſſolaſſar.*

⊥ *Labroſſardachus* of *Laborſoarchadus.*

† in het jaar 3429. Opperheerſchappy der Perzen door *Cyrus* geſticht.

Cyrus kwam hem zeventien jaren daar na op zyn beurt van den troon ſtoten. Toen wierdt de voorzegging van *Daniël* vervult, en het ryk der Babyloniers ging over op de Perzen en Meden, gelyk hy voorſpelt hadt: want *Cyrus* vereenigd in zyn perſoon het recht dezer beide opperheerſchappyen. Hy was een zoon van *Cambyſes*, koning of landvoogdt van Perſië, en van *Mandane*, dochter van *Aſtyages*, laatſten koning der Meden, en, dat meer is, de overwinnaar van dezen vorſt, dien hy, ſchoon het zyn grootvader was, genoodzaakt was geweeſt te beoorlogen ‡; zo dat hy dubbeld recht, te weten van erfgenaam en van overwinnaar, op zyne kroon hadt.

3446. ‡ Hy hadt ſedert het jaar 3425 over hem gezegepraalt.

Het was reets twee honderd jaren geleden, dat *Romulus* Rome geſticht hadt ∂, over het welk *Servius Tullus* toen heerſchte; en meer dan zes honderd jaren, dat Troje verdelgt was ϑ, toen *Cyrus* zyne heerſchappy over de Perzen en Meden oprechtte ϑ. Twee en twintig jaren daar na maakte hy zich meeſter van Babylon, het welk hy op *Darius* den Meder veroverde ×, zo genaamt naar zyn vaderlandt, en niet naar zyn ryk; want zyn gebiedt ging niet verder dan over Babylon, en het gene 'er onder behoorde, van het welk Medië voor meer dan drie honderd jaren was afgeſcheurt geweeſt. *Cyrus* hechtte het met Babylon zelf, en met Aſſyrië aan het ryk der Perzen, de twede opperheerſchappy, van welke hy de

∂ in het jaar 3231.

ϑ in het jaar 2800.

× in het jaar 3425. Overwinningen van *Cyrus.*

* in het jaar 3446.

de ſtichter was. Hy voegde 'er de koninkryken der Syriërs en Arabieren nog by, en voegde by de grote provinciën van Aſie, eigentlyk zo genoemt, die van klein-Aſie, daar weinig minder rykdom en beſchaafdheit was. *Creſus*, koning van Lydië, was een der doorluchtigſte vorſten, die hy overwon μ. De voorſpelling van *Solon* aan dien koning, en het wonderwerk der nature in het ontbinden der tonge van zynen ſtommen zone *, om hem te waarſchuwen, dat een krygsknecht gereed ſtondt hem het hoofdt af te houwen, zyn twee van de fraaiſte en wonderbaarſte gevallen, die men in de Geſchiedeniſſe ontmoet. Hoe roemruchtig de regering van *Cyrus* ook was, niets ſtrekt hem tot groter eer dan de wederoprechting van den tempel te Jeruzalem.

μ in het jaar 3440. Genaamt *Myrſilus.*

Herbouwing van den tempel te Jeruzalem.

De herbouwing van dit heerlyke werk wierdt echter niet eer voltooit dan onder de regering van zynen achter-kleinzoon *Artaxerxes* †; en men begint van het twintigſte jaar van de regering dezes laatſten de twee honderd negentig jaren van *Daniëls* voorzegginge, die met het lyden van den Meſſias eindigen, eerſt te tellen. Men doedt de zelve voorts met het jaar der wereldt 3529 beginnen (a). Men moet zich voor het overige wel wachten, den *Artaxerxes* van *Nehemia*, van welken *Artaxerxes* wy ſpreken, te nemen voor dien van *Ezra* †, welken zommigen ⊥ menen de Wyze § *Smerdis*, of *Cambyſes*, geweeſt te zyn.

† Zoon van *Xerxes*, die een zoon was van *Darius Hyſtaſpes* en *Atoſſa*, *Cyrus* dochter.

† of *Esdras.*

⊥ *Joſephus. Petavius.*

Cambyſes volgde zynen vader *Cyrus* op; maar hy erfde zyne deugden niet met zyn ryk. Hy veroverde Egypten echter, en by zyne wederkomſt deedt hy zynen broeder *Smerdis* ombrengen. Weinig tyds na zynen broedermoordt ſtierf hy zelf, en een der Wyzen van Babylon was ſtout genoeg om *Smerdis* in zyn perſoon weder te doen herleven, en om het ryk in zynen naam te overweldigen; maar hy behieldt het niet langer dan zeven maanden; het bedrog wierdt ontdekt, en hy afgemaakt.

Regering van *Cambyſes.* 3455. 3456.

§ *Magus*, afkomſtig van het Perſiaanſche woordt *mog*, het welk zo veel beteekent als *wys zyn.*

Darius, zoon van *Hyſtaſpes*, en ſchoonzoon van *Cyrus*, met wiens dochter ⊥ hy getrouwt was, volgde hem op. Hy is die, welken de H. Schrift *Ahasveros* noemt, en die met de deugtzame en ſchone *Eſther* trouwde. Het is elkeen bekend, dat *Darius* de heerſchappy verkreeg door de liſt van zynen ſtalknecht, en dat hy de zelve aan het gebrieſch van zyn paardt verſchuldigt was. 3463 en de volgende.

Van *Darius*, zoon van *Hyſtaſpes.*

⊥ *Atoſſa.*

De vryheit van Rome en Athene nam haren aanvang in dezen tydt. Deze eerſte ſtadt ſchafte de koninklyke regering af; en de andere bevrydde zich van de dwingelandy van *Piſiſtratus*, en van het meeſterſchap harer Archonten.

Vryheit van Rome en Athene.

Het was ook onder de regering van *Darius*, toen de beroemde ſlag by Marathon voorviel *, die zo roemruchtig was voor de Atheniënzen, en voor hunnen veldoverſte *Miltiades*.

* Den 19 September van den jare der wereldt 3493.

Xerxes volgde zynen vader *Darius* op. Die vorſt is niet min vermaard om zyne hovaardy dan om zyne nederlagen. Hy wierdt geſlagen aan den doortocht der Thermopylen, dien drie honderd Spartanen aan zyn heir van zeventien maal honderd duizend mannen dorſten betwiſten; en door *Themiſtocles* ter zee by Salamina, daar eene kleine Atheenſche vloot de verbaaſde zeemacht der Perzen verſloeg, die twaalf honderd zeilen ſterk was. De zucht voor de vryheit deedt Athene en Lacedemon bloeien; maar de al te grote vryheit, welke de eerſte zich aanmatigde, deedt haar omkomen; en haar ondergang veroorzaakte dien van het andere gemenebeſt.

3499 en de volgende. Regering van *Xerxes.*

Artaxerxes, bygenaamt Langhandt, was niet gelukkiger dan zyn vader (a), en de fortuin volhardde in hare gunſt voor die van Athene. Hun geluk maakte den nydt der andere ſtaten van Griekenlandt gaande, en was oorzaak van den Peloponneeſchen oorlog, dien *Thucydides* ons zo fraai heeft beſchreven. 3528 en de volgende. Van *Artaxerxes* Langhandt.

De wetenſchappen wierden in het midden van de woede der wapenen beſchaaft. De Joden verzamelden de kerkelyke boeken, welke men gedurende de zeventig jaren hunner gevangeniſſe verwaarlooſt hadt. *Ezra* bragt de zelve in order *, en voegde 'er de geſchiedenis van zynen tydt by. De Romeinen leiden zich op de oefteninge der Rechtsgeleerdheit en op de volmakinge van de wet der Twaalf Tafelen, welke hunne tienmannen * uit Griekenlandt gebragt hadden, daar men de zedeleer, de beſchaafdheit en de fraaie letteren als uit haren bron ging ſcheppen. *Homerus* en *Heſiodus* hadden daar gebloeit omtrent den jare 3000. *Thales*, *Bias*, *Solon* en *Eſopus* vier of vyf eeuwen daar na ⊥, gevolgt van *Anakreon* en *Pythagoras*; na welke *Sophokles*, *Euripides*, *Pindarus*, *Hippokrates*, *Demokritus* en *Sokrates* kwamen ‡; en vervolgens niet lang daar na *Herodotus*, *Iſokrates*, *Demoſthenes*, *Plato*, en *Ariſtoteles*. *Theophraſtus*, *Epikurus* en *Zeno* maakten de volgende eeuw door hunnen onverwelkbaren roem vermaard β.

Ezra verzamelt de boeken der H. Schrift. 3534. * omtrent den jare 3530.

Wet der Twaalf Tafelen.

* *Decemviri.*

⊥ Voor *Cyrus.*

‡ Na *Cyrus.*

Honderd jaren verliepen onder de regering van zes koningen *, ſedert de doodt van *Artaxerxes* Langhandt, tot aan die van *Darius Kodomannus*, met welken het ryk van *Cyrus* en de opperheerſchappy der Perzen eindigde, om plaats te maken voor die der Grieken, door *Alexander* opgerecht.

β Ondet de eerſte opvolgers van *Alexander.*

* *Xerxes I. Darius Nothus, Artaxerxes Mnemon, Ochus, Arſes, Darius Kodomannus.*

De geboorte van dezen overwinnaar wierdt door het verbranden van *Dianaas* tempel te Epheze aan de aarde verkondigt. Het afbranden van dezen overheerlyken tempel ſtrekte tot eene ongelukkige voorſpelling van het vuur des oorlogs, het welk de heerſchzucht van dezen jongen heldt over de ganſche aarde zou ontſteken. *Darius Kodomannus*, zoon van *Arſes* †, zat op den Perſiaanſchen troon. Hy was weinig ouder dan *Alexander*, en weinig minder heerſchzuchtig. Mogelyk was hy noch zo dapper, noch zo bekwaam. Hy was ten minſte zo gelukkig niet. 3628 en de volgende. *Alexanders* geboorte en heerſchappy.

† *Ptolomæus* noemt hem *Arogos.*

Drie zware veldſlagen beſliſten het lot dezer beide vorſten, en wie van hen de heerſchappy over de wereldt zou voeren. De eerſte wierdt geſlagen in Phrygië op den oever van den Granicus, en *Darius* woonde de zelve niet by. De twede te Iſſus in Cilicië, daar *Alexander* met dertig duizend voetknechten en vier duizend paarden het machtig heir verſloeg van honderd duizend ruiters en vyf maal honderd duizend voetknechten, het welk *Darius* in perſoon aanvoerde. De derde geſchiedde in Aſſyrië, by het dorp Arbella *. Deze viel nog erger voor *Darius* uit dan de beide voorgaande: het is waar, dat hy des overwinnaars handen ontkwam; maar het was om door de handen van een verrader † te ſterven. Zyn bebloed ligchaam wierdt gevonden door *Alexander*, die hem vervolgde; en het met zynen koninklyken mantel bedekt hebbende zondt hy het naar de koninginne van Perſië, die hy gevangen genomen hadt, op dat zy zyne lykplicht zouden bezorgen. 3650 en de volgende. Zyne veldſlagen tegen *Darius.*

* in het jaar 3653. *Darius* wordt door een verrader vermoord.

† *Beſſus*; landvoogdt van Bactriana.

(a) Dat is het tiende jaar van *Artaxerxes* regering; maar men moet 'er de tien jaren, die hy met zynen vader heerſchte, nog byvoegen.

(a) Hy hadt reets tien jaren met hem geregeert.

3653 en de volgende. *Alexanders* intrede in Babylon, Susa en Persepolis.

Niets kon *Alexander* meer tegenhouden. Hy deedt zyne intrede zegepralende in Babylon, Susa en Persepolis; maar hy zou veel beter gedaan hebben, indien hy deze laatste stadt hadt behouden, dan dat hy de zelve zo ongenadig vernielde. Hoe veel roemruchtiger zou het voor hem geweest zyn, haar tot een aangenaam voorwerp zyner goedertierenheit te sparen, dan haar tot een vreesselyk bewys zyner dertelheit en hovaardy te verdelgen. Dit waren twee gebreken van dezen overwinnaar, die den luister zyner heldendeugden bezwalkten. Niemandt heeft ooit de snelheit zyner overwinningen geëvenaart, die hy voortzette tot aan Indie, van waar hy zegepralende wederkeerde naar Babylon, daar hy in den ouderdom van drie en dertig jaren stierf.

Zyne doodt.

3660 en de volgende. De vier voornaamste opperheerschappyen, die na zyne doodt opgerecht worden.

Zodanig is het lot der menschelyke zaken. *Alexander* keert de heerschappy der Perzen om; maar hy sterft na die der Grieken gesticht te hebben. Daar scheelde zelfs weinig aan, of deze nieuwe heerschappy was met hem omgekomen door de heerschzucht zyner veldheeren, die zich alle tot zo vele koningen wilden opwerpen. De vier voornaamste waren *Seleucus* en *Ptolomeus*, zonen van *Lagus*, van welke de Seleuciden en Lagiden * kwamen, die in Syrië en in Egypten heerschten; *Antigonus* en *Kassander*, die hunne koninkryken in Asië en in Macedonië oprechtten. Zy bleven alle in standt tot den tydt der vierde opperheerschappye, welke de Romeinen op het puin der derde stichtten.

* Of de *Ptolemeussen*, eerste de *Ptolemeus* een zoon zynde van *Lagus*.

Het was in het 143 jaar van die derde opperheerschappye †, omtrent het jaar der wereldt 3816, dat de Joden de verschrikkelyke vervolging leden, welke hunne schryvers ‡ omstandig genoeg beschreven hebben.

3816. † Van de regering der Seleuciden af te rekenen.

‡ Het boek der Machabeën.

Staat der Joden.

Zy hadden onder de regering de Seleuciden tot dien tydt toe in eene diepe vrede geleeft; en het was meer dan honderd jaren geleden, dat *Antiochus*, bygenaamt Godt, hen door klein-Asië verspreid hadt, daar hy wilde dat zy de zelve rechten en vryheit zouden genieten als de oude inwoonders. Het is mogelyk uit hoofde van dit recht, waar in de Romeinen het Joodsche volk na hunne overwinningen bevestigden, dat het geslacht van den H. *Paulus*, geboortig van Tarsus in Cilicië, het burgerschap van Rome *, schoon het Joodsch was, zo wel als de andere inwoonders, hadt, die 'er door deze overwinnaren mede begunstigt waren. Daar zyn 'er ten minste, die den vrydom, welken zy aan die van Tarsus vergunden, in dezen ruimen zin opvatten.

Het burgerschap van Rome aan de Joden van Tarsus vergunt.

* Zie de Handelingen der Apostelen Kap. XXII.

De vertaling der zeventig overzetteren onder *Ptolemeus Philadelphus*.

De Joden ontfingen niet minder gunst van de koningen van Egypten dan van die van Syrië. *Ptolomeus*, opvolger van *Alexander*, herstelde hen weder in zyne staten, en onder zynen zone *Philadelphus* geschiedde die beroemde vertaling der zeventig overzetteren, van welke wy reets gesproken hebben †. Een werk der Joden, welke door klein-Asië en Griekenlandt verspreid waren, en wiens taal vol Hebreeusche spreekwyzen, door de schryvers des N. Testaments gevolgt, een byzonder Griecksch, aan die volkeren eigen, was.

† Zie fol. 7, omtrent den jare 3800.

Vervolging der Joden onder *Antiochus*.

Hunne gerustheit wierdt gestoort door *Antiochus Epiphanes*, of *Antiochus* den Doorluchtigen, die gansch Asië ontrust hadt. Hy hadt zynen neve, *Demetrius Soter*, terwyl hy als gyselaar te Rome was, het koninkryk van Syrië ontweldigt. Hy handhaafde zich in zyne overweldigde heerschappye zo lang hy leefde, en zyn zoon *Antiochus Eupator* volgde hem op.

3822. Maar *Demetrius*, uit Rome ontsnapt zynde, deedt hem met zynen voogdt *Lysias* omkomen, en herstelde zich op den troon. Hy zat 'er niet lang op. Het volk, over zyne regering niet vergenoegt, stieten 'er hem af, en stelde *Balas*, waren of valschen zoon van *Antiochus* den Doorluchtigen, in zyne plaats. De koningen van Egypten bemoeiden zich met deze verdeeldheden, waar in *Demetrius* omkwam. Hy liet twee jonge zonen na, *Demetrius Nikanor*, en *Antiochus Sidetes*; en *Balas*, zich van hunne minderjarigheit bedienende, bleef regeren. Maar *Demetrius Nikanor* tradt weder in zyn recht, en *Balas* kwam om door de handen van zyn eigen volk, na dat hy den slag tegen den vyandt verloren hadt.

3833. 3835. 3838. 3840.

Diodotes, bygenaamt *Tryphon*, het geslacht van *Balas* weder willende opheffen, deedt een zoon van dezen vorst voor koning erkennen, dien hy den naam van *Antiochus*, met den bynaam van Godt, deedt aannemen, welken een zyner voorzaten gevoert hadt; en vermits hy nog maar een kindt was, verklaarde hy zich voor zynen voogdt.

3841 en de volgende. *Tryphon* gedraagt zich wredelyk en trouwloosly k.

De heerschzuchtige *Tryphon* zocht maar een voorwendsel om zelf te regeren. Hy deedt den jongen *Antiochus* eerlang ombrengen, en maakte zich meester van het koninkryk. *Demetrius Nikanor* betwistte het hem, en de Joden voegden zich aan zyne zyde. Niet lang daar na verklaarde *Demetrius* den oorlog tegen de Parthen, die hem versloegen en gevangen namen.

3842. *Demetrius Nikanor.*

In de gevangenisse trouwde hy met *Rodoguna*, zuster van den koning *Phraätes*, zynen verwinnaar. Dit huwelyk haalde hem den haat van *Cleopatra*, zyne eerste vrouwe, op den hals, die, om zich aan haren kant over een ongetrouwen gemaal, en eene medevrysster te wreken, met *Antiochus Sidetes*, broeder van *Demetrius Nikanor*, trouwde, en hem, ten nadeele van haren trouwlozen gemaal, voor koning van Syrië deedt erkennen.

Verstoot *Cleopatra*, en trouwt met *Rodoguna*.

3846. 3847.

Antiochus Sidetes regeerde negen jaren. Hy begon zyne regering met de doodt van den trouwlozen *Tryphon*; sloeg verscheide slagen met de Parthen, waar in hy hen dikwils overwon: maar zich door den koning *Phraätes* hebbende laten verrasschen, verloor hy het leven door het staal zyner vyanden, volgens eenigen, en volgens anderen door zyn eigen geweer.

Demetrius Nikanor wierdt toen herstelt, en *Cleopatra*, zyne ongetrouwheit omtrent haar ontveinzende, verzoende zich met hem. *Demetrius*, over dezen inkeer verheugt, vergat *Rodoguna*, en nam *Cleopatra* weder. Maar deze, altoos minneyverig, en altoos wraakzuchtig, bedroog hem, en deedt hem omkomen, om zich over den hoon, dien hy haar hadt aangedaan, te wreken. Zyne doodt kon hare wraak wel voldoen, maar niet hare heerschzucht. Om zich van de kroon te verzekeren besloot zy de twee zonen, die zy hem gebaart hadt, ook uit den weg te ruimen: gebeten op *Seleucus*, den oudsten, om dat hy zonder hare toestemminge de kroon opgezet hadt, wreekte zy zich over hem, en benam hem het leven. Zy meende den jongsten, genaamt *Antiochus* *, ook om te brengen; maar hy dwong haar het vergift, dat zy voor hem bereid hadt, zelf te drinken.

3854. Neemt *Cleopatra* weder, die hem doedt omkomen.

3859. Zy doedt *Seleucus* omkomen.

* *Antiochus Gryphus.*

Antiochus doedt haar omkomen.

Wy hebben deze staatsveranderingen na malkander bygebragt, om meer klaarheit te geven aan de Geschiedenisse, en voornamentlyk aan die der Machabeën, welke niet ligt te verstaan is, zonder de verscheide personen te kennen, waar van de Joodsche geschiedschryver spreekt.

3874.

Wy moeten de vervolging van *Antiochus* weder opvatten, die wy met weinig woorden zullen

3816. Vervolging van *Antiochus*. Oorsprong der Asmonéen en Machabeën.

3822. Hunne gevechten en overwinningen.

3824. 3841.

3842. * Zie fol. 38.

3843 en de volgende. *Simon*, de jongste der Machabeën. Zyne voortreffelyke daden.

Zyne droevige doodt.

3848. † Zyn zoon *Johannes* deedt deze schone daadt.

Johannes, bygenaamt *Hyrkanus*, volgt hem op.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

len verhalen. Zy gaf aan het geslacht der Asmoneën, waar van de Machabeën de hoofden waren, gelegenheit om op den troon der Joden te klimmen; en het handhaafde 'er zich op tot aan de regering van *Herodes* den Groten, die dit ganiche geslacht uitroeide, zonder zelfs de schone en deugtryke *Mariamne*, zyne gemalin, te sparen, die uit een zo doorluchtig bloedt gesproten was.

3816. Vervolging van *Antiochus*. Oorsprong der Asmoneën en Machabeën. *Antiochus* hadt niet alleen voorgenomen den tempel der Joden te vernielen, maar zelfs ook de Wet en de gehele natie. Hy vondt een krachtigen tegenstandt in het geslacht der Asmoneën, beter bekend onder den naam van Machabeën, welke die van hunne spreuk was (a). Zy waren van de Phineën gesproten, wier yver zy navolgden, en den toenaam van Asmoneën, die vorsten betekent, kregen zy niet voor de verheffinge, waar toe zy door hunne grote daden geraakten. Men ziet hunne geschiedenis in het boek, het welk hunnen naam draagt, zo wel als de yselyke doodt van *Antiochus*, zyner opgeblazenheit en godloosheit waardig.

3822. Hunne gevechten en overwinningen. De vervolging bleef onder zyne opvolgers duren; gelyk ook de overwinningen der Machabeën. De veldheeren van *Demetrius Soter* wierden geslagen, en het verbondt des Joodschen volks met de Romeinen hieldt zynen vyanden de handen eenigen tydt gebonden. Het zelve wierdt in den jare des Griekschen ryks 151 door *Judas Machabeus* gesloten, en in het jaar 168 des zelven ryks door zynen broeder *Jonathas* vernieuwt. *Demetrius Nikanor* noemde dezen doorluchtigen *Asmoneus* broeder; maar *Tryphon* leide hem in den volgenden jare lagen, en deedt hem omkomen. Toen bleef de jongste *Machabeus*, genaamt *Simon*, nog overig. Deze wreekte de doodt zynes broeders, en koos de zyde van *Demetrius Nikanor* tegen den geweldenaar *Tryphon*, dien *Antiochus Sidetes* eenige jaren daar na deedt ombrengen *.

3824.

3841.

3842. * Zie fol. 38.

In het jaar 170 des Griekschen ryks, het welk met het 3843 jaar der wereldt overeenkomt, volgde *Simon* in de waardigheit zyner broederen op, nam de regering des volks en het bestier der heirmachten op zich, met den tytel van hogepriester en algemeen veldoverste. Zyne regering was roemruchtig; doch niet lang. Hy veroverde de stadt Gaza; bragt de sterkte van Jeruzalem in staat van tegenweer, en besloot 'er zich in; voltooide het grote werk der vryheit des Joodschen volks, door zyne broederen begonnen, en versloeg het leger van *Antiochus Sidetes* †: maar hy kwam in het jaar 3848 ongelukkiglyk om door de lagen van zynen verraderlyken schoonzoon *Ptolomeus*, die hem met zyne twee zonen deedt ombrengen op een gastmaal, waar op hy hen genodigt hadt.

3843 en de volgende. *Simon*, de jongste der Machabeën. Zyne voortreffelyke daden. Zyne droevige doodt. 3848. † Zyn zoon *Johannes* deedt deze schone daadt.

De derde ontsnapte hem. Het was *Johannes*, bygenaamt *Hyrkanus*, die met alle de waardigheden van zynen vader wierdt bekleed, en niet alleen zyns vaders grote ampten erfde, maar ook zyne deugden, zo wel als die van zyne oomen. Hy verduurde het beleg, het welk *Antiochus Sidetes* voor Jeruzalem gebragt hadt, en noodzaakte hem het zelve op te breken door een verdrag, het welk beide volkeren verzoende. Hy *Johannes*, bygenaamt *Hyrkanus*, volgt hem op.

stondt niet lang daar na *Antiochus* by in den kryg, dien hy tegen de Parthen voerde; waar in deze vorst het leven verloor, op eene wyze, als reets verhaalt is *. Men zegt, dat *Hyrkanus* den Parthen in dezen oorlog het Joodsche volk en hunnen Godsdienst, waar van zy tot dien tydt toe niets geweten, of welke zy veracht hadden, leerde kennen. Hy deedt meer: want zich van eene zo voordeelige gelegenheit bedienende keerde hy zyne wapenen tegen de Samaritanen, en bragt hen onder; vernielde hunnen tempel van Garizim, voor twee honderd jaren door *Sanneballat* gebouwt, en bragt gansch Idumea onder zyne gehoorzaamheit. Hy stierf eindelyk na eene regering van een en dertig jaren, na dat hy den roem der grootste vorsten hadt geëvenaart, zonder hunne waardigheit te hebben aangenomen, zich hebbende vergenoegt met die van hogepriester en hoofdt van het volk.

3849. Daden van *Johannes*. * Zie fol. 38.

3850. Zyne doodt.

Zyn zoon *Aristobulus*, die hem opvolgde, hadt de zelve gematigtheit niet, noch de andere deugden van zynen vader. Hy zette de kroon op, alleen om te heerschen als een dwingelandt, en maakte zich alleen vermaard door het ombrengen van zyne eige moeder, en van zynen broeder *Antigonus*. Hy hadt 'er nog drie, die hy in den kerker opgesloten hieldt. Na zyne doodt, die in het twede jaar zyner regeringe voorviel, trouwde zyne weduwe *Salome* * met den oudsten van driën, genaamt *Alexander*.

3879. *Aristobulus* volgt hem op, en neemt den tytel van koning aan. Zyne wreedheden. * Of *Alexandra*, of *Salina*.

Deze was niet minder wreed dan zyn voorzaat; en de Joden tegen de hardigheit zyner regeringe opgestaan zynde, offerde hy vyftig duizend van hen aan zyne wraak op. Hy regeerde zeven en twintig jaren, en liet twee zonen na, onder welke vreemde staatswisselingen voorvielen.

3881. Die van *Alexander*, zynen opvolger.

Hunne moeder, een gaauw en heerschzuchtig wyf, zich bedienende van de goedaardigheit of van de zwakheit van den oudsten, en van de minderjarigheit van den tweden, hieldt den troon negen gehele jaren na de doodt van haren gemaal in; den prins *Hyrkanus* alleen het hogepriesterschap latende, en den jongsten buiten het bewindt en de regering houdende. *Hyrkanus*, zachtmoedig van aardt en bekwamer tot de kerke dan tot de regeringe, was met zynen staat te vrede: maar zyn broeder *Aristobulus*, woelachtiger dan *Hyrkanus*, was niet vergenoegt met den zynen. Hy wilde regeren, en niet kunnende verdragen, dat zyne moeder langer op een troon zat, dien hy meende hem toe te behoren, om dat zyn oudste broeder zich met het hogepriesterschap te vrede hieldt, deedt hy haar den oorlog aan, en maakte zich meester van verscheide plaatsen. *Salome* ruimde ondertusschen den troon, waar om men haar beoorloogde, door hare doodt, en *Aristobulus* stondt van zyne voorwaarden niet af. *Hyrkanus*, een liefhebber van de rust, was, om de zelve te genieten, genoodzaakt de kroon aan zynen heerschzuchtigen broeder af te staan, en zich met het hogepriesterschap te vergenoegen. Hoe gelukkig waren zy beide en het gansche volk met hen geweest, indien deze verdeeling een einde van hunnen haat en van de ongelukken des lands gemaakt hadt. Maar de kunstenaryen van *Antipater* verwekten op nieuw oneenigheit tusschen de beide broederen, en de Romeinen bedienden zich van hunne tweespalt, en veroverden Jeruzalem, door de dapperheit, of door het geluk, van *Pompejus* wapenen. Met de vryheit van Jeruzalem nam het koningdom der Asmoneën een einde, het welk *Herodes*, zoon van *Antipater*, kwam overweldigen. *Augustus*, wiens zyde hy gekozen hadt, die van *Au-*

3908. *Salome*, *Alexanders* weduwe. Hare heerschzucht en bekwaamheit. Zachtmoedigheit van *Hyrkanus*. *Aristobulus* heerschzucht.

3917.

3917 en de volgende. *Pompejus* verovert Jeruzalem.

3922. Regering van *Herodes*.

(a) In hunne vanen door deze vier Hebreeusche letteren מכבי betekent: M K B I, waar van ieder de eerste is van deze vier Hebreeusche woorden, die men *Exod.* XV, 11 vindt: *Mi Kamoka Baelim Jehova.* " Wie is u gelyk onder " de sterken, ô Heere ". En deze vier letteren, gelezen met de punten, maken *Makabi*.

3947 en de volgende. *Antonius* verlatende, beveſtigde in het vervolg de gift, die deze laatſte hem van het zelve gedaan hadt; en toen week de ſcepter van *Juda*, en ging over in de handen van een vremdeling.

Opgang van het Romeinſche gemenebeſt.

Terwyl Jeruzalem aan het vervallen was, wierdt Rome alle dagen groter en machtiger. *Alexander* keerde het ryk der Perzen om, toen deze laatſte ſtadt nog tegen de Samniten ſtreedt; en zy zegepraalde niet geheel over deze volkeren dan na een oorlog van twee en zeventig jaren. Maar na deze overwinninge ging zy met raſſer ſchreden naar de algemene of opperheerſchappye, waar toe zy eindelyk geraakte door den ondergang van de Griekſche. De verdeeldheden van *Alexanders* opvolgers, die elkander verzwakten en vernielden, baanden haar den weg.

Sedert het jaar 3641, tot aan het jaar 3713.

In dit gewrigt van zaken wierpen de Parthen het juk der Seleuciden af, en rechtten eene heerſchappy op, die den Romeinen die van het Ooſten lang betwiſt heeft. *Arſaces* was 'er de ſtichter van, en zyne opvolgers, bekend onder den naam van Arſaciden, hielden zich vier honderd twee en zeventig jaren op den troon; en het ryk der Parthen eindigde niet voor den jare 220 na *Chriſtus* geboorte, wanneer het weder op de Perzen ging, van welke het uitgegaan was.

Ryk der Parthen en der Perzen.

Oorlog van *Pyrrhus*.

Na de Samniten gaf *Pyrrhus*, koning der Epiroten, den Romeinen het meeſte werk. Hy was een bloedverwant van *Alexander*, en uit het zelve bloedt der Herakliden geſproten. Mogelyk zou Rome een groter hinderpaal in dezen vorſt gevonden hebben, indien hy in de verovering van Argus niet ongelukkig was omgekomen door eene dakpan, die hem op het hoofdt viel. De ſtadt Rome zag zich toen meeſteres van Italië.

3712. Maar Carthago betwiſtte haar de heerſchappy der aarde; *Hannibal*, nog ontzagchelyker dan *Pyrrhus*, bragt haar twee maal tot op het punt van haren ondergang: maar haar gelukkig en heerlyk noodlot redde haar uit de handen harer vyanden, en *Scipio*, nog groter dan *Hannibal*, verwon dezen trotſchen Afrikaan. De verovering van Italië hadt het Roomſche volk vier honderd en tachtig jaren bezig gehouden; drie oorlogen, binnen vier en veertig jaren geëindigt (a), onderwierpen Carthago, en met het zelve ganſch Afrika, onder hare gehoorzaamheit.

Oorlogen van Carthago.

Rome vondt in het vervolg zulke ontzagchelyke vyanden niet meer; en de weg was gebaant, langs welken het met grote ſchreden naar de algemene heerſchappye ſtreefde.

3771. Overwinningen der Romeinen.

Marcellus hadt Sicilië voor het zelve verwonnen: *Scipio*, de Afiaan, hadt *Antiochus* den Groten de grootſte helft zyner ſtaten tot aan den berg Taurus ontnomen: het koninkryk van Macedonië was verovert door *Paulus Emilius*, die over den koning *Perſeus* zegepraalde:

3794.

3817. *Gentius*, koning van Illyrië, Corinthe en ganſch Achaje, volgde eerlang, en Rome verſierde zich met de heerlyke beelden en koſtelyke vaten van het welluſtig Corinthe; maar de pracht dezer ſtadt aannemende nam zy met een hare

3839. weelde en dertelheit aan. Niet lang daar na veroverde *Scipio* de Afrikaan, de twede van dien naam, Spanje, na dat hy Numantium verdelgt

3850. hadt, gelyk hy eenige jaren te voren Carthago hadt vernielt. *Attalus*, koning van Pergamus, maakte het Roomſche volk tot zynen erfgenaam; en weinige jaren daarna wierdt het Narboneeſche Gaule ondergebragt, en kreeg den naam van een wingewest of provincie van Rome.

3852.

Het groot en zegepralend Rome was ook niet van beſchaafdheit en geleerdheit misdeelt. In de voorgaande eeuwe * hadt het zyne dichters, *Nevius*, *Plautus* en *Ennius*, gehad: maar *Terentius*, die na hen kwam †, overtrof hen alle; en de Latynſche taal kreeg toen eene bevalligheit en beſchaafdheit, die onder de regering van *Auguſtus* tot hare volmaaktheit geraakten. *Scipio* ‡ en *Lelius* hadden deel in de werken van *Terentius*; en *Cornelia*, zuſter van den eerſten, bragt zeer veel toe tot de fraaiheit van eene taal, die zy beter ſprak dan iemandt.

3866. De geleerdheit bloeit te Rome. * omtrent den jare 3750 en de volgende, tot aan 3800.

† Hy ſtierf in den jare 3826.

De zamenrottingen der *Gracchen* hadden het gemenebeſt haaſt bedurven. Die van *Marius* en *Sylla* waren het zelve nog ſchadelyker: doch des zelfs moedt bevrydde het van de eerſte, door het ombrengen van de hoofden der oproermakeren; en dus dempte het dien opſtandt gelukkiglyk: de afſtandt, dien *Sylla* gewilliglyk van de regering deedt, bevrydde het van den anderen.

3864. ‡ *Scipio*, die in den jare 3784 over Afrika zegepraalde.

Pompejus en *Ceſar* tapten door hunne inlandſche oorlogen het Romeinſche gemenebeſt veel bloeds af. Maar eer zy het bloedt hunner burgeren ſtortten, hadden zy dat van hunne vyanden vergoten. *Pompejus* hadt Rome doen zegepralen over het Ooſten; *Marius* en *Sylla* over het Noorden en het Zuiden (a). *Ceſar* wilde over het gemenebeſt zelf zegepralen, en *Pompejus* kon het tegen des zelfs geweldenary niet beſchermen. Door *Ceſar* geſlagen vluchtte hy naar Egypten, daar hy door de trouwloosheit des konings *Ptolomeus* en zyner ſtaatsbedienden omkwam. Toen meende *Ceſar*, dat zyne heerſchappy vaſt ſtondt; maar deze ſiere republyk maakte hem tot een ſlagtoffer van hare zucht voor de vryheit.

3900. 3907. 3936 en de volgende.

Auguſtus wreekte zyne doodt, en gaf Rome een meeſter, dien het niet langer ſcheen te kunnen ontbeeren. *Antonius* en *Lepidus* wilden de heerſchappy met hem delen; maar hun driemanſchap duurde niet lang. *Lepidus* wierdt eerſt verdrukt door de twee anderen; en wat *Antonius* belangt, de zelve beſloot zich, na dat hy den zeeſlag by *Actium* verloren hadt, met *Cleopatra* binnen Alexandrië, daar zy beide door hunne eige handen omkwamen. Toen viel al het vermogen op eenen, en *Auguſtus* vaardde de regering van Rome aan, onder den tytel van keizer.

3940. Overwinningen en regering van *Auguſtus*.

3956.

Toen wierdt de vierde algemene of opperheerſchappy, meer dan vyf honderd jaren van te voren door *Daniel* * voorzegt, ten volle opgerecht. Zy hadt onder de burgermeeſteren haren aanvang genomen met de grootheit des Romeinſchen volks en met het bederf van *Alexanders* opvolgers; maar zy kwam niet tot hare volmaaktheit voor de regering der keizeren.

Oprechting der vierde opperheerſchappye. * Daniël Kap. VIII

Zy bleef niet lang in hare volle kracht. T'e veel grootheit was ſchadelyk voor hare deugdt; en het bederf der zeden ſleepte dat der regeringe met zich, waar uit haar ondergang eindelyk ſproot. Zo lang de ſpaarzaamheit, de zuinigheit en de armoede te Rome geëert wierden, zegepraalde het ſteets over zyne vyanden. De overwinnaar van *Pyrrhus* * was niet ryk; en *Paulus Emilius*, die de openbare ſchatkiſt verrykte met de onnoemelyke ſchatten der koningen van Macedonië, ſtierf arm. De liefde voor het

Rotye in zynen bloet. * *Fabricius.*

(a) De laatſte eindigde in het jaar na de bouwinge van Rome 608, het welk overeenkomt met het jaar der wereldt 3840.

(a) *Marius* hadt de Cimbren en de Duitſchers, Noordſche volkeren, en *Jugurtha*, koning van Numidië, verſlagen: *Sylla* hadt zyne wapenen in Aſië en Afrika overgebragt.

3956 en de volgende.

het vaderlandt en de zucht voor de vryheit waren twee andere krachtige prikkels tot de deugdt voor de Romeinen, die altoos gereed waren aan deze zucht èn liefde hun eigen leven en dat van hunne kinderen op te offeren. Maar alles ontaardde in het einde. De rykdommen kwamen in Rome en bedurven het. Het volk en de Raadt wierden tegen elkander verdeelt: hunne tweespalt moedigde de eerzucht aan om de vryheit der republyk te onderdrukken, en gaf gelegenheit tot de verheffinge der gelukkige geweldenaren tot oppervorsten, onder den naam van keizers. Deze verdeelden zich zelf, en hun naam verging met den luister des ryks. Rome was twee honderd jaren in wezen onder zyne koningen; meer dan vyf honderd jaren onder zyne burgermeesteren, en byna ook zo vele onder de keizers †.

Oorzaak van zynen ondergang.

† De laatste was *Augustulus*, die in den jare 476 stierf.

Het is nooit zo groot, zo beschaaft, of zo heerlyk geweest, als onder de regering van *Augustus*. *Cicero* zag 'er de eerste jaren van; *Virgilius*, *Horatius*, *Ovidius*, en zo vele andere fraaie vernuften strekten tot sieraadt der volgende tyden. *Augustus* bragt zelf het meest toe tot den luister, den roem en het geluk zyner regeringe. Hy verzekerde de overwinningen van het gemenebest, en verwon het overige der wereldt voor het zelve, van het Pyreneésche gebergte tot aan de Indiën, en van Pannonië en de uiterste delen van Duitschlandt tot aan Ethiopië. Toen te water en te lande gezegepraalt, en het ryk in eene diepe rust gebragt hebbende, deedt hy den tempel van Janus sluiten; toen kwam in die algemene vrede de *vredevorst*, de MESSIAS, ter wereldt, juist op den tydt, door *Daniël* * voorzegt. *Augustus* leefde nog veertien jaren daar na, en eindigde zyne dagen en regering met zo veel voorspoedt als luister. Hy hadt echter gelukkiger geweest, indien hy geen vader van *Julia* geweest was, en *Tiberius* niet voor zynen zone hadt aangenomen.

Komst van den Messias in den tydt, door *Daniël* voorzegt. 3984.

* Daniël Kap. IX.

Jaren na Christus geboorte 14 en de volgende.

Die onwaardige opvolger van den besten vorst hadt geen van zyne deugden. *Germanicus*, zyn neef, vergoedde dat gebrek door de zyne. Hy weigerde het ryk, het welk de Raadt en de keurbenden hem aanboden, en hieldt Duitschlandt, dat tot opstandt geneigt scheen, in bedwang. De wrede en argwanende keizer, zo vele verdienssten, die hem als tot een verwyt zyner vadzigheit en wellustigheit strekten, niet kunnende verdragen, bragt dezen jongen vorst door vergift om, die al te beminnelyk en al te zeer bemind was, om den nydt van *Tiberius* niet gaande te maken. Hy stierf eindelyk zelf na eene regering van drie en twintig jaren, die hy in een gedurigen argwaan en wreedheit doorbragt, en, hoe oud hy ook was, in wellust, ontuchtigheit, en ongeregeldheden eindigde.

Regering van *Tiberius*.

37. Van *Caligula*.

Hy hadt *Caligula*, een onwaardigen zoon van *Germanicus* †, tot zynen opvolger. Deze hadt niets menschelyks dan alleen den naam: echter niet te vrede met keizer te wezen, wilde hy godt zyn. Hy hadt bevolen, dat men zyn beeldt in den tempel te Jeruzalem zou plaatsen; maar zyne doodt bevrydde de Joden van dien smaadt (a), en twee kolonellen ‡ bevrydden het ryk van dit geslrocht.

† Een zoon van *Drusus*, die broeder van *Tiberius* was.

‡ *Tribuni*, genoemt *Cherea* en *Sabinus*.

41 en de volgende. Van *Claudius*.

Claudius, die hem opvolgde, was niet veel beter; een zoon van *Drusus* en broeder van *Germanicus*; maar zeer van die beide verschillende; doch dommer dan wreed. Wat schande was het voor die lafhertige Romeinen, zo verschillende met de oude, voor zulke onwaardige keizers tempels te stichten! *Claudius* hadt den zynen zo wel als *Caligula*. De Engelschen, in het midden van welker landt hy dien deedt bouwen, waren daar over zeer vergramd; maar zy waren genoodzaakt het te dulden. Terwyl zyne stedehouders veldslagen voor hem wonnen was hy de speelpop zyner vrouwen; ontëert door de geilheit van *Messalina* kwam hy om door de heerschzucht van *Agrippina*, die hem vergaf, om haren zoon, dien hy door hare list, ten nadeele van zynen eigen zone, tot zynen erfgenaam hadt gemaakt, op den troon te helpen, en om zelf in zynen name te regeren.

Jaren na Christus 41 en de volgende. Van *Nero*.

Het was de wrede *Nero*, die beruchte moedermoorder en brandstichter. Hy was echter een liefhebber van de pracht, en schepte vermaak in paleizen te stichten op plaatsen, daar hy alles door de vlammen verwoest hadt. Hy hadt zo wel als *Claudius* zyne stedehouders, die hem in Engelandt deden zegepralen; maar niemandt vereerde zyne regering meer dan *Corbulo*, door de overwinningen, die hy behaalde op de Parthen en op de Armeniërs. *Nero* kwam om na eene regering van veertien jaren, en met hem het ganschе geslacht van *Augustus* (a), bestaande in zyne dochters en zusters kinderen, en in die van de keizerinne *Livia*, welke hy voor de zyne aangenomen hadt.

54 en de volgende.

68. Van *Galba*.

Galba wierdt verkoren door het heir, en bevestigt door den Raadt. Toen zag men, dat het ryk, het welk tot aan dien tydt de erfenis van het geslacht der Cesars geweest was, in het toekomende aan den sterksten of aan den gelukkigsten ten prooie zou vallen, en de speelpop en roof der keurbenden wezen.

69. Van *Otho*.

Zes maanden daar na ondernamen twee soldaten het aan *Otho* te leveren, en zy slaagden in hunne onderneminge. *Galba* en *Piso*, dien hy voor zynen zone hadt aangenomen, wierden afgemaakt, en *Otho* tot keizer uitgeroepen.

Van *Vitellius*.

Hy verheugde zich niet lang in hunne doodt. Het leger in Italië hadt hem het ryk gegeven, terwyl het heir in Duitschlandt het zelve aan *Vitellius* gaf. Zy waren beide des onwaardig: zy kwamen ook beide ongelukkiglyk om, en maakten plaats voor een beter vorst.

70. Van *Vespasianus*.

Dit was *Vespasianus*. *Nero* hadt hem naar Judea gezonden, daar hy met drie keurbenden oorloogde, toen hy de doodt van dezen keizer en de verkiezing van *Galba* verstondt, dien hy zynen zoon toeschikte, om hem geluk te wenschen. Men zegt, dat *Titus* zich van *Galba* zou hebben doen aannemen, indien zyne liefde voor *Berenice* hem niet weder naar Judea gedreven hadt. *Galba* en *Otho* niet lang daar na omgekomen zynde, nam *Vespasianus* den keurbenden den eedt van getrouwheit af voor *Vitellius*; maar zyn lot riep hem eerlang zelf tot de heerschappy. Hy nam die met gematigtheit aan, en regeerde het ryk met zachtheit; maar mogelyk met te veel baatzucht, en liet het aan een zone na, die zyne deugden hadt, zonder zyne gebreken te hebben.

79. Van *Titus*.

* *Vespasianus*.

Titus *, de liefde der Romeinen, en de lust des menschelyken geslachts, zou *Augustus* eeuw weder te voorschyn gebragt hebben, indien hy langer geleeft hadt: ja mogelyk zou hy zynen onderdanen nog een beter eeuw hebben doen beleven. Het ryk verloor te schielyk een jon-

F gen

(a) *Josephus* zegt, dat de vertoningen van den koning *Agrippa* hem bewogen om dit besluit te veranderen

(a) *Nero* was de zoon van *Agrippina*, dochter van *Germanicus* en *Agrippina*, de dochter van *Agrippa* en *Julia*, die eene dochter was van *Augustus*.

79 en de volgende.

gen vorst, die de dagen meende verloren te hebben, die hy doorgebragt hadt zonder iemandt goed te doen, en van wien niemandt kwalyk te vrede wegging. Onder zyns vaders regering was hy te zeer aan zyne vermakelykheden verslaaft, maar gematigt en wys onder de zyne, en de eenigste, zegt de Romeinsche geschiedschryver *, der keizeren, die door zyne heerschappy beter wierdt. Hy beminde *Berenice* tederlyk, en zy hem niet minder; maar hy beminde den roem nog meer, en bleef altoos meester van zyne driften. Zy kwam hem twee malen te Rome bezoeken; maar bemerkt hebbende, dat het Roomsche volk deswegen morde, liet hy haar weder gaan. Hy belegerde Jeruzalem voor dat hy keizer was. Dit beleg is te beroemd om het stilzwygende voorby te gaan.

* *Tacitus.*

Beleg van Jeruzalem.

Herodes de Grote hadt over Judea en in Jeruzalem geheerscht; maar de Joden zochten hunne vryheit na zyne doodt weder te krygen. De landvoogdt van Syrië * handhaafde de zonen van *Herodes*, die het koninkryk verdeelden. Maar *Claudius*, de voogdy des Joodschen lands gegeven hebbende aan *Felix*, eenen zyner vrygemaakten, en gemaal van die *Drusilla* †, welke eene kleindochter van *Antonius* en *Cleopatra* was, wierden de Joden door zyne knevelaryen tot wanhoop gedreven. Zy namen de wapenen op tegen zynen opvolger ‡, die hem wilde navolgen, en de voordeelen, die zy behaalden, vermeerderden hunne stoutheit. Zy staan alle op, en *Nero* was genoodzaakt *Vespasianus* naar Judea te zenden. Maar deze kon Jeruzalem niet vermeesteren, en zyne verkiezing hem weder te Rome geroepen hebbende, liet hy de zorg van het beleg zynen zone *Titus* aanbevolen.

* *Quintilius Varus.*

† De zelve, waar van gesproken wordt in de Handelingen der Apostelen Kap. XXIV.

‡ *Grosius Florus.*

70.

71.

Na een tegenstandt van zes maanden wierdt de stadt ingenomen, in den brandt gestoken, en in kolen gelegt, met haren tempel, die zo wel hare voornaamste sterkte als haar grootste sieraadt was. Indien men den Joodschen geschiedschryver * mag geloven, kwamen 'er meer dan elf maal honderd duizend van zyne landgenoten om, zo door de Romeinsche wapenen, als door den hongersnoodt, die zo verschrikkelyk was, dat de moeders hare eige kinderen aten. De Romeinsche geschiedenisschryver † brengt verscheide wonderen by, die deze afgryselyke verwoesting voorspelden; de gansche hemel in vuur; stemmen, meer dan menschelyk, die uit den tempel kwamen, om aan te kondigen, dat de Godheit 'er uit geweken was. Dus wierden inderdaadt alle de voorzeggingen vervult, die de verwoesting van Jeruzalem voorspelt hadden ‡.

* *Josephus.*

† *Tacitus.*

Titus stierf na eene al te korte regeringe, en wierdt den Romeinen ontrooft door de wreedheit van zynen broeder *Domitianus*, die de handt op de heerschappy leide.

‡ Zie Deuteron. Kap. XXVIII; en het Euang. van Matheus Kap. XXIV.

81 en de volgende, tot aan 96.

Hy evenaarde de wreedheit van *Nero* en *Caligula*, indien hy de zelve niet overtrof. De eerste vervolging der Christenen geschiedde onder *Nero*; hy beval de twede, en stelde een burgermeester met zyne vrouwe * onder het getal der martelaren, beide zyne naaste bloedverwanten. Hy kwam zelf om door de handen zyner gunstelingen, en door die van zyne eige vrouwe, die door zyne doodt die, welke hy over hen besloten hadt, voorkwamen; en zyn lyk was onbegraven gebleven, indien zyne minnemoeder 'er niet voor gezorgt hadde.

Titus doodt. Regering van *Domitianus.*

* *Flavius Clemens*, en *Flavia Domicilla*,

Wy zullen geen gewag maken van zyne krygstochten tegen de Markomannen en de Quaden †, van welke hy geslagen wierdt, noch van dien tegen de Daciers ‡, van welke hy de vrede kocht. Wy hebben reets gesproken van die van zyne stedehouders in Engelandt, en het is tydt, dat wy den draadt daar van weder opvatten.

96 en de volgende.

† Tusschen Bohemen en den Donauw.

‡ De Zevenbergers.

De beroemde *Agricola* hadt door zyne overwinningen geheel Engelandt te onder gebragt. Alles was 'er stil en vredig gedurende het overige van *Domitianus* regeringe, en die van *Nerva* en *Trajanus*. De oorlog begon weder onder *Adrianus*.

89 en de volgende, tot aan 103.

De overwinningen van *Galgacus* waren 'er oorzaak van. Die dappere vorst ontnam *Trebellius* de provincien weder, welke *Agricola* op hem verovert hadt; en drie veldslagen herstelden de natie in hare vryheit en in hare oude eigendommen. De eerste was van een zo goeden uitslag voor de Engelschen, dat de Romeinen uit het graafschap Angus * weken. De twede, welke geschiedde op eene plaats digt by het Kaledonisch woudt, naburig aan Dunkeld, noodzaakte hen dat Noorder deel van Schotlandt, met hun bloedt geverwt, en met vyf duizend doden bedekt, te verlaten. Zy weken naar het Zuiderdeel des koninkryks, en verschansten zich in het landt van Galloway. *Galgacus* vervolgde hen derwaarts, en men wierdt voor de derde maal handgemeen. De fortuin den Schotten blyvende begunstigen, sloegen zy de Romeinen, die zich niet dan bezwaarlyk achter hunne verschansslingen bergden. Dit drievoudig ongeluk vernederde den trotsch der Romeinen, en verzwakte hen zodanig, dat zy genoodzaakt waren de vrede te verzoeken. Hy wierdt gesloten, en was zeer voordeelig voor de Schotten. De Romeinsche veldheer beloofde terstondt uit het koninkryk te vertrekken, de gevangenen, de gyselaars en den buit weder te geven; een goed verstandt met de Schotten en Picten te onderhouden, en hen voor vrienden en bondgenoten des Roomschen volks te erkennen. *Galgacus*, zyn koninkryk dus wedergekregen hebbende, sleet zyne overige dagen in eene geruste vrede, en stierf te Epiaka ‡ in het een en dertigste jaar zyner regeringe, die de roemrykste was, welke de Schotten sedert lang gezien hadden.

Regering van *Galgacus* in Schotlandt. *Dio Cassius. Xiphilinus. Eutropius. Herodianus. Petavius. Holinsheid. Lesley. Polyd. Virg. Buchanan. Milton. Tyrrel. Brody. Winston. Paire d'Orleans.*

* Zie fol. 30.

‡ in het jaar 105, indien zyne regering begon in het jaar 75. Zie fol. 31.

Marius, of *Meurig*, zoon van *Arviragus*, volgens het gevoelen van eenigen *, regeerde toen in Engelandt. Hy scheen meer genegen om de vriendschap der Romeinen te kweken en te behouden, en hun onderzaat te blyven, dan het voorbeeldt van *Galgacus* te volgen, en het juk af te werpen van deze heerschzuchtige meesters, die overal wilden gebieden: zo dat deze cynsbare koning niets ondernam om de macht der Romeinen te fnuiken. Hy weigerde echter zyne wapenen by de hunne te voegen om de Schotten en Picten te verdrukken, zich vernoegende, dat hy de eersten vernedert, en hun heir geslagen hadt †, het welk tot een bewys strekt, dat de Romeinen niet geheel en al meester in Engelandt waren, en dat de natie altoos hare koningen hadt, ten minste in een gedeelte des lands, onder wier bestiering zy ten oorlog trokken, of in vrede leefden met hare naburen, naar dat zy dienstig oordeelde.

103 en de volgende, tot aan 125.

* *Tyrrel*, zegt, dat hy hem in het jaar 82 opvolgde, zonder te zeggen, dat hy zyn zoon was.

† Zie fol. 24 en 25.

De vreedzame regering van *Marius* duurde lang ‡. Die van zynen zone *Coylus* was niet minder duurzaam en geruft. Te Rome opgevoed, daar hy in gyseling geweest was, onder voorwendsel van in de staatkunde en fraaie letteren onderwezen te worden, was hy mogelyk beleefder en beschaafder wedergekomen; maar met

118 en de volgende, tot aan 138.

‡ Hy regeerde van den jare 60 af. Zie fol. 24. *Coylus.*

118 en de volgende, tot 138.

met een ook weker, en min yverig voor den roem van zynen landaardt. Echter leide hy toe om haar gelukkig te maken, en zyne zachtmoedigheit en mildadigheit ſtrekten hem tot groter eere, dan hy door dapperheit en overwinningen zou hebben kunnen behalen.

Hy zat op den troon van Engelandt, toen de keizer *Adrianus*, die *Trajanus* was opgevolgt, in Engelandt overkwam *, op het bericht, dat zyne ſtedehouders † hem gegeven hadden van den inval der Schotten in dat koninkryk, en van hun voordeel, op de Romeinſche keurbenden behaalt.

* in het jaar 118, het twede zyner regeringe.

† *Trebellius* en *Anzinous*. Regering van *Mogol*.

Mogol, kleinzoon van *Galgacus* ‡, en niet min erfgenaam zyner deugden dan zyns koninkryks, vervolgde zyne overwinningen tegen de Romeinen; en na hen verdreven te hebben uit de provincie van Galloway, daar zy, tegen de vredenstractaten, ſtroopten en plunderden, liep hy de provinciën van Engelandt, naburig aan Schotlandt, op zyn beurt af. De koning *Coylus* zag het landt afbranden en plunderen, zonder zich te bewegen. Mogelyk hadt hy gene troepen om de vyanden te keer te gaan; of mogelyk wilde hy den Romeinen die ſtreng laten afhaſpelen.

‡ Hy regeerde van 106, tot aan 148.

Tocht van den keizer *Adrianus* in Engelandt en Schotlandt.

Maar de keizer *Adrianus*, onderrecht van het verlies zyner ſtedehouderen, en nog voor zwaarder rampen vrezende, kwam met zynen gewoonlyken ſpoedt het Romeinſche heir te hulpe, om de overwinningen van *Agricola* te handhaven. Hy kwam uit Italië in Gaule, daar hy ſcheep ging in de haven, daar tegenwoordig Calais is. Hy landde zonder eenige verhindering te ontmoeten, en toog met eene verſterking van keurbenden naar den kant van Jork, daar hy zich by het heir voegde, het welk naauwlyks het hoofdt buiten zyne verſchanſſingen dorſt ſteken. Het ſchepte op des keizers aankomſt weder moedt, en zich nu genoegzaam verſterkt oordelende om de vyanden te keer te gaan, toog het op, om hen den ſlag aan te bieden. Maar deze laatſte kozen de wyk voor het gevecht, en namen het beſluit van een heir, aangemoedigt door des keizers tegenwoordigheit, door boſſchen en ontoegankelyke moeraſſen, in plaats van wapenen, te wederſtaan.

Adrianus dorſt hen daar niet aantaſten, en na dat hy hen eenige dagen bezet hadt gehouden, vreeſde hy, dat de leeftocht hen mogt ontbreken, en dat de koude en nattigheit zyn leger zou doen wegſmelten: zo dat hy liever wilde opbreken terwyl hy het veilig kon doen, dan dat hy 'er zich toe genoodzaakt zag door gebrek van leeftocht, of door de geſtrengheit van het weder. Hy brak echter niet op dan na dat hy zyne ſoldaten hadt doen arbeiden aan het opwerpen van dien wal, zo vermaard in de geſchiedeniſſen, welke langer is dan 25 mylen, zich uitſtrekt van de revier de Tine tot aan die van de Eske, of van Neufchaſtel tot aan Carliſle, tuſſche de Ierſche en Duitſche zeën. Hy wierdt door *Adrianus* echter maar ontworpen of aangelegt, en door *Severus* zeſtig jaren daar na tot groter volmaaktheit gebragt; maar deze laatſte keizer rechtte geen nieuwen op, gelyk de Schotſche geſchiedſchryver * meent, die dezen wal veel hoger plaatſt, en van de golf van Edenburg tot aan dien van Dumbritton uitſtrekt; waar in hy zekerlyk mistaſt, volgens de aanmerking van de allernaauwkeurigſte Engelſche geſchiedenisſchryvers †, die met de meeſte netheit gelet hebben op het gene de oude ſchryvers hebben bygebragt van zyne gelegenheit zo wel als van zyne uitgeſtrektheit, die veel groter is dan die de Schotſche ſchryver den zelven geeft.

Wal of muur, welken de keizer *Adrianus* doedt opwerpen.

* *Buchanan.*

† *Uſher* en *Tyrrel.*

Hier op kwam de tocht van den keizer *Adrianus* uit; en het is onzeker, of hy meer vrees betoonde door de afſnyding, die hy deedt opwerpen tegen de Schotten en Picten, dan moedt en yver door zynen overtocht uit Italië om hen te bevechten. Hy liet de bewaring van den wal aan zyne ſtedehouders, zo wel als de beſtiering des lands, en keerde weder naar Rome; zynen waarden *Antinoüs* weder met zich nemende, dien hy met zo veel drift beminde, dat hy door deze ſchandelyke liefde al den roem verloor, dien hy door vele brave daden billyk verdient hadt.

Verſcheide jaren verliepen zonder vyandlykheden aan beide kanten. De Romeinen, met hunne overwinningen vergenoegt, hielden zich aan deze zyde van den wal: de Engelſchen leiden zich, onder de regering van hunnen vreedzamen vorſt, alleen op het bebouwen van hunne landen, en op den koophandel: de Schotten en Picten, door de afſnydingen der Romeinen tegengehouden, en ten anderen met hunne eige verdeeldheden werk genoeg vindende, dorſten de zelve niet omwerpen, en zy lieten zich door de ruſt bekoren, gelyk anderen. Dus zag *Adrianus* gedurende het overige zyner regeringe Engelandt gehoorzaam, en Schotlandt gebreidelt.

118 en de volgende, tot 138.

Deze ruſt wierdt geſtoort onder zynen opvolger *Antoninus*, bygenaamt de Godvruchtige, en het gedeelte van Engelandt, het welk nog onverwonnen was, of den Romeinen niet dan met weêrzin gehoorzaamde, ſtondt tegen het ander op. *Antoninus* zondt zynen ſtedehouder *Lollius Urbicus* derwaarts, die de muitelingen temde, en het ganſche landt weder onder de gehoorzaamheit der Romeinen bragt. Maar de Schotten hadden zich zo ontzagchelyk gemaakt, dat hy de afſnyding van *Adrianus* niet ſterk genoeg oordelende om hen te bedwingen, nog eene twede maakte, om hen te beter uit Engelandt te weren *.

138 en de volgende, tot aan 161. Krygstochten der Romeinen in Engelandt onder *Antoninus* den Godvruchtigen.

* Zie *Spartianus* en *Capitolinus.*

Zyn opvolger vondt 'er zich niet wel by, dat hy zyn gedrag niet navolgde. *Victorinus*, aan wien *Marcus Aurelius* de landvoogdy van Engelandt gegeven hadt, deze wallen aanmerkende als eene hoede, die te ſchandelyk was voor zyne dappere keurbenden, en als een hinderpaal van hunnen en zynen roem, deedt de zelve ſlechten †, en de Schotten verraſſende, die op dezen inval niet bedacht waren, verwoeſtte hy hunne landpalen. Die vyandlykheit kwam hem duur te ſtaan. De koningen der beide natiën, welke hy aangetaſt hadt, begaven zich zonder dralen te velde: de beide legers ontmoetten elkander, en men kwam tot een gevecht. Het was bloedig, en de dag niet lang genoeg om den moedt van de eenen en de anderen te koelen. Men ſtreedt tot diep in den nacht; en men ſcheidde zonder te weten aan wiens zyde de overwinning was.

161 en de volgende, tot aan 180.

† Anderen zeggen, dat de Schotten de zelve omverwierpen. Anderen onder *Marcus Aurelius.*

De beide partyen zochten ruſt na een zo ſcherp en langdurig gevecht; en zonder dat men eenig beſtandt gemaakt hadt hieldt elk zich op zyne hoede, zonder iets tegen zynen vyandt te ondernemen, niet alleen gedurende dezen veldtocht, maar ook in het volgende jaar. *Marcus Aurelius*, onderrecht van den ſtaat der zaken, en ten anderen door *Victorinus* ſterk aangezocht om hulpe, vondt goed hem te huis te ontbieden, en een veldoverſte van meer bekwaamheit en groter roem derwaarts te zenden. Hy verkoos ten dien ein-

161 en de volgende, tot 180.

einde *Calpurnius Agricola*, kleinzoon van den beroemden *Julius Agricola*, en waardige erfgenaam zo wel van zyne deugden, als van zynen naam. Hy kon geen beter keur doen. De naam van *Agricola* was nog in grote eerbiedt door ganſch Engelandt; en de varſche geheugenis zyner daden was alleen genoeg om 'er zynen kleinzoon ontzagchelyk te maken, die aan zynen kant eenigermaten verplicht was het ſpoor van zynen grootvader te volgen, des zelfs overwinningen te bewaren, en ongemene pogingen te doen om zynen roem te handhaven en te evenaren.

Verrechtingen van *Calpurnius Agricola.*

De uitſlag kwam met des keizers hoop overeen. *Calpurnius* was zo haaſt niet geland met eene verſterking van keurbenden, of hy voegde zich by het heir; deedt de muren van Jork weder opmaken, en het landt dieper intrekkende tot in de provincie van Lothiana *, in het Zuider deel van Schotlandt gelegen, brandde hy die landſtreek af, plunderde de zelve uit, keerde met groten buit weder, en overwinterde in de provincie van Jork. Hy was voornemens om in den aanſtaanden veldtocht dieper in Schotlandt in te dringen, en het Noorder deel leeg te vegen, gelyk hy het Zuider deel gedaan hadt; maar hy wierdt in zyn voornemen belet door den opſtandt van die van Wales, die de landen der Engelſchen, welke onder de gehoorzaamheit der Romeinen ſtonden, afliepen en plat traden. Die inval noodzaakte hem weder naar Engelandt te keren, en redde Schotlandt.

* waar van Edenburg de hoofdſtadt is.

Hy vertrok echter niet van daar dan na de nodige bevelen gegeven te hebben om den muur van *Adrianus* weder op te bouwen, dien zyn voorzaat † ontydig en buiten pas hadt laten afbreken, en hy liet 'er een genoegzaam getal krygsknechten om dien te bewaken. Zyne tegenwoordigheit wierdt vereiſcht om het verwonnen Engelandt te veiligen tegen *den inval* van die van Wales, en om deze volkeren tot gehoorzaamheit te brengen, of ten minſte om hen in hunne boſſchen en moeraſſen te houden. Hy kon dit oogmerk bezwaarlyk bereiken. Zyne dapperheit of zyne fortuin maakte hem 'er eindelyk meeſter van, en hy hadt, gelyk zyn grootvader, het geluk van overal, waar hy zyne wapenen wendde, te zegepralen.

† *Victorinus.*

Calpurnius door *Commodus* te huis ontboden.

Daar geſchiedde onderwyl eene zamenrotting op het eilandt Wight, aan wiens hoofdt de Engelſche adel reets de wapenen hadt opgenomen. De Romeinſche veldheer krygt 'er de lucht van, trekt in aller yl derwaarts op, verraſt de muitelingen, die, door zynen ſpoedt verbaaſt, hem het hoofdt niet durven bieden. Alles wykt op zyne aankomſt, verſtrooit of onderwerpt zich. Hy vergenoegde zich met hun berouw en onderwerpinge, en ſtraft alleen de belhamels en roervinken. Dus herſtelde hy in minder dan twee jaren tyds de ruſt door het ganſche landt; en ſchoon hy de Schotten en Picten niet tot gehoorzaamheit bragt, moet men bekennen, dat hy hen ten minſte betoomde, en de Engelſchen van hunne ſtroperyen en plunderingen bevrydde. Mogelyk zou hy hen heel en al ondergebragt hebben, indien *Commodus*, zoon en erfgenaam van *Marcus Aurelius*, hem niet te rug geroepen, en *Trebellius* in zyne plaats gezonden hadt.

180 en de volgende, tot aan 191.

Trebellius door de Schotten en Picten geſlagen.

De Schotten en Picten bedienden zich van deze verandering; en voor *Trebellius* de zelve achting niet hebbende als voor zynen voorzaat, en ten andere bericht zynde, dat hy op zyne aankomſt nieuwe onluſten in Engelandt gevonden hadt, overweldigen zy den wal, trekken in de provincie van Jork, en branden alles af. *Trebellius* trekt tegen hen op, en wordt met hen handgemeen. De uitſlag van het gevecht was niet gelukkig voor den Romeinſchen veldheer. Hy deedt echter alles, wat men van een dapperen en wyzen krygsoverſte kan verwachten; maar de Engelſchen en Gauloizen, die onder zyne banieren ſtreden, en het grootſte deel van zyn heir uitmaakten, verlieten hem, en noodzaakten de Romeinen om hun heil in de vlucht te zoecken.

180 en de volgende.

Een deel van Engelandt was toen op het punt van den Romeinen te ontglippen. *Trebellius* was in de provincie van Jork geweken, daar hy het overſchot van zyn heir verzamelt hadt; de zegepralende Schotten vervolgden hem derwaarts, en de ſtadt niet hebbende durven aantaſten, hadden zy ter regter af gewend, en zich in de provincie van Weſtmorlandt geworpen. Niets weerſtondt hen. *Trebellius*, te zwak om hen ten twede male ſlag te leveren, vergenoegde zich hen den intocht der andere provincien te beletten. Die van Weſtmorlandt was hem verdacht; daarom wilde hy de zelve liever aan den overwinnaar ten prooie laten dan zyn leger wagen om een landt te beſchermen, wiens inwoonderen hy niet min vreeſde dan de vyanden, die 'er zich meeſter van gemaakt hadden.

De Romeinen mishandelt.

Zyne vrees was niet dan al te wel gegrond. Die van Weſtmorlandt, vertoornt om dat hy hen verlaten hadt, of hem om zyne zwakheit verachtende, meenden, dat de tydt om hunne vryheit weder te krygen nu geſchapen was; en tot hun hoofdt eenen Picт nemende, genaamt *Caldorus*, die, onder voorwendſel van hunnen hoon te wreken, beide Engelſchen en Romeinen afmaakte, de eenen niet min hatende dan de anderen. Maar hy maakte die van Weſtmorlandt diets, dat hy de verraders en voorſtanders der dwingelandy alleen ſtrafte. Dus wierdt alle de woede der Britanniſche natie door een deugniet aangezet, en die der Romeinſche keurbenden in een hoek des koninkryks wakker. Men vermoordde elkander niet alleen over en weêr, zonder lyfsgenade aan de gevangenen te geven, maar men voerde de wreedheit nog hoger in top, en de krygswetten ſchendende deedt men over en weêr galgen oprechten, waar aan elke party, die de overhandt hadt, die van de andere party zonder mededogen ophing. Zo gevaarlyk is het den teugel te vieren aan de wraak, en de palen van een wettigen oorlog te buiten te gaan.

187. *Marcellus* herſtelt de zaken der Romeinen.

Commodus, over dien opſtandt ontroert, en ziende, dat *Trebellius* noch moedt, noch verſtandt genoeg hadt om dien te dempen, gaf het bevel der keurbenden aan *Ulpius Marcellus*, en zondt hem naar Engelandt. Op zyne aankomſt namen de zaken een anderen keer; en deze veldoverſte, de wakkerſte en onvermoeidſte, dien het ryk ſedert den beroemden *Agricola* gehad hadt; ten anderen de dapperſte en met een de zachtmoedigſte, maakte zich zo bemind by zyne ſoldaten, en zo ontzagchelyk voor zyne vyanden, dat hy de eerſten deedt optrekken werwaarts hy wilde, en de anderen ſloeg overal waar hy hen aantrof. Zyne dappere daden maakten den nydt van den wreden en welluſtigen *Commodus* gaande, die hem weder te rug riep, met een voornemen om hem te doen ſterven; maar hy ontſnapte zyne woede door een wonder.

187 en de volgende, tot aan 191.

Pertinax volgt hem op. * Hy was de zoon van een vrygemaakten ſlave.

Pertinax wierdt in zyne plaats naar Engelandt gezonden; een man door de fortuin en zyne deugdt uit het ſtof * tot de burgermeeſterlyke waardigheit opgeheven, en dien zy niet lang daar na tot den keizerlyken troon verhieven. Zyn ge-

187 en de volgende, tot 191.

gelukkig lot, dat hem dien hogen trap beſchikte, verhaaſtte zyne zegepraal in Engelandt. Hy keerde niet weder naar Rome voor dat hy de Schotten en de Picten verdreven hadt uit de plaatſen, die zy den Romeinen hadden ontweldigt, en hen hadt genoodzaakt, binnen hunne oude palen aan, gene zyde van den muur van den keizer *Adrianus*, te keren. Na dat hy dit gelukkig volvoert hadt, gaf hy het bevel der keurbenden weder over aan den landvoogdt *Trebellius*, en trok weder over zee. Hy kwam vervolgens tot den troon, na dat hy het ampt van voorburgermeeſter * in Afrika, en van ſtadvoogdt † te Rome bekleed hadt, zich in deze bedieningen zo wel wetende te ſchikken, dat hy, zonder zynen roem te benadeelen, een zeer kwaden keizer hadt weten te behagen. Eene ſchone les voor de genen, die in des vorſten dienſt zyn, die hen leert hunnen plicht altoos met toegevendheit te verſellen; maar nooit de neigingen van hunnen meeſter, ten nadeele van de deugdt en het gemenebeſt, te vleien.

Wys gedrag van *Pertinax*.
* *Proconſul.*
† *Praefectus.*

Commodus matigde zich de eer aan van alles, wat zyne ſtedehouders in Engelandt gedaan hadden, en liet toe, dat zyne vleiers hem den tytel van den Britanniſchen * gaven. Hy verdiende dien nog minder dan *Claudius*, en het Engelſch heir, wel verre van dezen vorſt dien ſchonen naam te vergunnen, ſtondt verſcheide malen op het punt van hem niet langer voor keizer te erkennen, en een anderen te verkiezen. *Perennis*, die het gebiedt over het zelve gevoert hadt, wierdt beſchuldigt van naar deze hoge waardigheit geſtaan te hebben, en dat koſtte hem het leven. Hoe bezadigt *Marcellus* ook was, hadt hy echter ook haaſt het zelve lot ondergaan; en *Pertinax* zou mogelyk niet min gevaar gelopen hebben, indien hy, vergenoegt met de ruſt in het landt herſtelt te hebben, zich niet gehaaſt hadde om het bevel des heirs aan *Trebellius* weder te geven.

Nayver en wreedheit van *Commodus*.
* *Britannicus.* Zie *Lampridius.*

Lucius, zoon van *Coylus*, regeerde toen in Engelandt. Daar is echter eene grote verſcheidenheit van gevoelens onder de Engelſche geſchiedſchryvers over den tydt der regeringe van dezen vorſt *. De eenen beginnen dien verſcheide jaren vroeger, en anderen eindigen den zelven verſcheide jaren later. Maar aan deze verſcheidenheit van gevoelens legt de Geſchiedenis weinig gelegen, die hare tydrekening ſchikt naar de regering der Roomſche keizeren.

Regering van *Lucius* in Engelandt.
* De geſchiedſchryvers ſpreken 'er alle verſcheidentlyk van. De eenen doen hem heerſchen op het einde van de eerſte eeuwe; anderen omtrent het midden van de twede, en anderen weder omtrent der zelver einde. Zie *Fuller.*

In wat tydt de regering van *Lucius* ook begon en eindigd, en hoe verre zyne heerſchappy ook geſtrekt heeft, het is zeker, dat hy altoos onder de gehoorzaamheit des Ryks heeft geſtaan, waar aan die vorſt zich aan het Roomſche hof, daar hy opgevoed was, van kindsbeen af gewent hadde: zo dat hy aan des keizers ſtedehouders altoos den cyns betaalde, volgens het gene men door vergelyken overeen gekomen was, en ſteets in eene volmaakte eenigheit met hen leefde. Voorts regeerde hy zyne onderdanen volgens des lands wetten, en heerſchte vreedzamelyk over hen, terwyl de Romeinen bezig waren om hunne heerſchappy over de Schotten en Picten te handhaven en uit te breiden: zo dat *Lucius* en zyne voorzaten minder de verdrukking van die meeſters der aarde voelden dan zy hunne beſcherming genoten.

Prediking en voortgang des Chriſtendoms in Engelandt.
* Zie fol. 16.

Onder eene zo zachte regeringe verſpreidde de Chriſtelyke Godsdienſt zich in Engelandt. Indien men de oude Legenden mag geloven, was de zelve 'er reets overgebragt door *Joſeph* van Arimathia, gelyk wy al verhaalt hebben *. Maar wy hebben met een gezegt, dat dit verhaal zeer verdacht is, om niet te zeggen geheel en al verdicht. De Engelſche geſchiedſchryver †, die het, na andere, bybrengt, wil echter, dat het geloofwaardig is, om het grafſchrift, het welk men nog vindt, of ten minſte in zynen tydt gevonden wierdt in de kerk van Glaſtenburg ter eere van dien *Joſeph*, of eénen anderen van den zelven naam, die, zegt hy, ten tyde van *Nero* in Engelandt overgegaan was. Maar, gelyk wy op de zelve plaats gezegt hebben, men heeft de valſchheit van dat graffſchrift, en de bedriegery der monniken, die het verdicht hebben, ontdekt.

187 en de volgende, tot 191.

† *Holinſhed.*

De geſchiedenisſchryver ‡, die het voor waar houdt, voegt 'er by, dat die *Claudia*, welke de H. *Paulus* in eenen zyner Zendbrieven ‡ aanbeveelt, eene Engelſche vrouw was, en de zelve, die *Martialis* in een zyner puntdichten § zo krachtig roemt. Daar is echter al te groot een tuſſchentydt tuſſchen dezen Zendbrief van St. *Paulus*, onder *Nero*, en *Martialis*, die onder de regering van *Domitianus* geſchreven heeft, om te geloven, dat de *Claudia* van den eenen de *Claudia* van den anderen kan zyn. Wat hier van zy, de zelve ſchryver noemt nog eenige andere Engelſchen, die onder de regering van den keizer *Adrianus* tot het Chriſten gelove bekeert zyn; maar hy geeft het verhaal daar van niet voor eene vaſte waarheit op.

† *Holinſhed.*
‡ In den II aan Timotheus.
§ het 54 van het twede boek.

Hy vindt meer zekerheit in het gene men van den opgang des Chriſtendoms verhaalt onder de regering van *Marcus Aurelius* en die van den koning *Lucius* *. Men zegt, dat die Engelſche vorſt, het eerſte licht daar van gekregen hebbende, het zy door zynen ommegang met de Chriſtenen te Rome, of door andere middelen, toevlucht nam tot den biſſchop van die hoofdſtadt des ryks, en hem verzocht leeraars naar Engelandt te zenden, om hem en zyn volk te onderwyzen. *Eleutherus*, die toen op den biſſchoplyken ſtoel zat, beval de zorg dier zake aan twee prieſters, *Fugatius* en *Damianus* *, die over zee ſtaken, en den koning, met zyn ganſch huisgezin en een groot gedeelte zyner onderdanen, doopten: zo dat, indien men deze geſchiedſchryvers † mag geloven, byna al het volk van Engelandt het Chriſtendom omhelſde, op het voorbeeldt van zynen koning, en *Lucius* verdiende, voor *Clovis* ‖, den eernaam van eerſten Chriſten koning.

* omtrent den jare 175.
* *Fuller* noemt hen *Faganus* en *Duvianus.*
† *Matth. Weſtmon. Polyd. Virg. Holinſhed.*
‖ koning van Vrankryk.

Zy zeggen ook, dat *Trebellius* en *Pertinax* genegenheit voor het Chriſtendom toonden, en dat *Marcus Aurelius* zelf zich voor dien Godsdienſt hadt verklaart. Maar de Romeinſche geſchiedſchryvers ſpreken geheel anders. *Trebellius* en *Pertinax* bleven altoos Heidenen; en ſchoon *Marcus Aurelius* aan den Raadt ſchreef ten voordeele van de Chriſtenen, om dat hy aangedaan was van het wonderbaar geval, het welk men toeëigende aan de Chriſten keurbende, die onder zyne vanen ſtreedt *, bleef hy altoos een dienaar der afgoden en altoos bygelovig.

* in den jare 174.

Men geeft ook voor, dat de Hierarchie der Engelſche kerke toen byna op den zelven voet ingeſtelt wierdt, als zy nu beſtaat. Twintig biſſchoppen en drie aartsbiſſchoppen, zegt men, wierden toen geſtelt over de voornaamſte kerken des koninkryks. Maar gelyk de ſchryver der kerkelyke geſchiedeniſſe van Engelandt † zeer wel aangemerkt heeft, de naam van aartsbiſſchop was toen niet bekend by de Engelſchen, en kwam lang daar na eerſt in gebruik.

† *Fuller.*

187 en de volgende, tot 191.

Brief van den biſſchop *Eleutherus* aan den koning *Lucius*.

Wyders is de brief, dien *Eleutherus*, biſſchop van Rome, aan den koning *Lucius* ſchreef, een gedenkſtuk, der geſchiedeniſſe waardig; ten minſte indien *Holinsheed*, die des zelfs vertaling bybrengt, niet misleid is geweeſt door de verſcheidenheit der afſchriften, welke hy zegt zorgvuldig nagezien te hebben. De koning hadt voor de derde maal naar Rome gezonden, om van *Eleutherus* een kort begrip der keizerlyke inzettingen en der Romeinſche wetten te verzoeken, naar welke hy voornemens was zyn koninkryk te regeren, en de nieuweſkerk, die 'er opgerecht was, te beſtieren, met de wysheit en billykheit, een Chriſten vorſt betamende. *Bekreun u der Romeinſche wetten niet*, antwoordde hem die Godvruchtige biſſchop, *zy zyn niet altoos zeker, en gy zoudt de zelve volgende altemet kunnen dwalen. Maar gy hebt die des Ouden en des Nieuwen Teſtaments, die altoos billyk en altoos zeker zyn. Zy zullen u leren uw koninkryk en Gods kerk te regeren op eene onberiſpelyke wyze, niet alleen voor de menſchen, maar ook voor Godt, wiens plaats gy bekleedt, en wiens ſtedehouder gy zyt.* Woorden, die zeer verſchillen met die, welke de heerſchzucht eenige eeuwen daar na in den mondt der Roomſche pauzen gelegt heeft, die zich deze hoedanigheit aanmatigden ten nadeele der koningen en keizeren!

* *Fuller, Tyrrel.*

Maar hoe gewigtig het getuigenis is van den gene, die den brief van *Eleutherus* voor echt opgeeft, daar zyn zeer geloofwaardige oude en nieuwe ſchryvers *, die hem voor verziert houden; en het ſcheelt niet veel, of zy zyn van het zelve gevoelen over de ganſche regering van den koning *Lucius*. Zy brengen echter niet dan giſſingen by, die, hoe ſchrander zy ook bedacht zyn, des zelfs geſchiedenis wel twyfflachtig kunnen maken, maar geenzins vernietigen; en twee gedenkpenningen *, waar op het afbeeldſel ſtaat van dien Britſchen koning, met de drie eerſte letteren van zynen naam, bewyzen, dat hy inderdaadt geregeert heeft.

* door den aartsbiſſchop *Uſher* bygebragt.

Dus ging het Chriſtendom van Rome over naar Engelandt, daar het geſtadig meer en meer aanwieſch tot aan de vervolging van *Diocletianus* *, die over het ganſche Roomſche ryk ging, maar den Godsdienſt daarom niet uitroeide.

* omtrent den jare 300.

Om weder tot *Lucius* te komen, hy overleefde *Pertinax* en *Didius Julianus*, en zag de eerſte jaren van *Severus* regering.

191. 192. *Pertinax* vermoord. † Hungarië.

Deze laatſte was nog niet meer dan overſte der keurbenden in Pannonië †, toen *Pertinax* omkwam door den opſtandt van zyn eigen krygsvolk, het welk hem tot het keizerryk verheven hadt nog gene vier maanden geleden.

193 en de volgende, tot aan 211. *Didius Julianus* omgebragt.

Zeſtig dagen daar na hadt hy het genoegen van te zien, dat de ſoldaten *Didius Julianus* ombragten, om dat hy de ſommen, die hy hen voor het keizerryk belooft hadt, niet op kon brengen. De moedwilligheit der krygsbenden was reets zo verre gekomen, dat zy het keizerryk aan den meeſtbiedende dorſten opveilen.

Severus de Afrikaan wordt keizer.

Door deze moorden kwam *Severus*, die den eerſten ſlechts toegeſtemt hadt, en de bewerkers van den tweden ſtrafte, tot het keizerryk. Hy hadt echter nog twee mededingers, *Peſcennius Niger* en *Clodius Albinus*, welker eerſte het bevel voerde over het heir in Syrië, en de ander naar Groot-Britannië was overgegaan, met den tytel van landvoogdt. Hy bevocht hen beide, en beide ſtonden zy van hunnen eiſch en hun leven af. *Niger* wierdt gedood, zo terwyl hy naar den Euphraat aantoog, na dat hy uit Antiochië verdreven was geweeſt; en *Albinus*, uit Engelandt naar Gaule overgegaan met het puik der keurbenden, kwam om in den ſlag, dien hy by Lyons leverde.

193 en de volgende, tot 211. Zyne overwinningen.

Wy zullen hier niet ſpreken van *Severus* hoedanigheden, noch van de overwinningen, die hy van den opgang der zonne tot aan haren ondergang behaalde, met een ſpoedt, gelyk aan dien van *Alexander*. Schoon hy het Ooſten en het Weſten met zyne daden vervulde, zullen wy alleen ſpreken van zynen tocht naar Engelandt, werwaarts hy in den jare 207 * overſtak. Hy regeerde het niet alleen als Roomſch keizer, zeggen de Engelſche geſchiedſchryvers, maar ook als een vorſt, uit het bloedt der Britſche koningen geſproten.

* Volgens *Petavius, Tyrrel* zegt in het jaar 198; maar dit is mogelyk een drukfeil.

Na *Lucius* doodt, ſchoon zyne regering †, zo wel als die van zynen vader en grootvader, aan de Roomſche mogendheit onderworpen was geweeſt, waren 'er altoos opſchuddingen ontſtaan door den wrevel der landzaten, of door hunne zucht voor de vryheit: des meenden de Romeinen, dat deze koningen, hoe vreedzaam ook, ten minſte voorwendſels der muiteryen, indien zy gene geheime bewerkers van de zelve waren: zo dat hunne heerſchzuchtige ſtaatkunde hen het voornemen inboezemde, van alle die van het bloedt der Engelſche koningen geſproten waren van den troon uit te ſluiten. Dit beſluit, het zy zy het openbaar gemaakt, of geheim gehouden hebben, was oorzaak van de ſchorting der regeringe, ſedert de doodt van *Lucius*, die de meeſte ſchryvers omtrent den jare 195 plaatſen, tot aan *Severus* komſte in Engelandt omtrent het midden van het jaar 207 ‡. Het viel gelukkig uit, dat *Severus* door zyne waardigheit van keizer van Rome, en door zynen oorſprong uit het bloedt der oude Britſche vorſten het een en het ander volk kon voldoen. Rome kon niet klagen, dat het zynen keizer op den troon van Engelandt zag heerſchen, en Engelandt was niet te onvrede, dat het den meeſter van den aardbodem onder zyne koningen kon tellen.

Staatkunde der Romeinen om de Britſche heerſchappy te vernietigen.

† Eenigen zeggen, dat hy maar koning van Southwalles was.

Severus komt in Engelandt.

‡ in het vyfſtiende jaar zyner regeringe.

Dus ſpreken de Engelſche geſchiedenisſchryvers van dezen keizer. Zy zeggen, dat hy in eene regte lyn afſtamde van den vorſt *Androgeus*, die naar Rome kwam vluchten, toen *Julius Ceſar* de landvoogdy van Gaule eerſt verkregen hadt; en dat hy dien heerſchzuchtigen Romein de overwinning van Engelandt hadt aangeraden, gelyk wy boven in de beſchryvinge van dien vermaarden tocht verhaalt hebben.

207 en de volgende, tot aan 211. Of hy uit Engelſch bloedt geſproten was.

Maar de Griekſche en Latynſche geſchiedſchryvers ‡ geven een anderen oorſprong aan *Severus*, ver van deze geſlachtrekening te volgen. Zy komen alle overeen, dat hy in Afrika geboren was, en eenigen zeggen te Tripoli. Daarom gaf men hem den toenaam van Afrikaan. Zyn vader, *Geta* genaamt, was geboortig van Leptis, eene Romeinſche volkplanting, van eene ſlechte en gemene afkomſt, volgens eenigen, en van de orde der ridderſchap, volgens anderen. Zy ſpreken van zyne landinge in Engelandt ten anderen niet dan van de komſt van een vorſt tot den troon zyner vaderen, en als eene intrede in het midden van zyn volk. Zy vertonen hem als een verwinnaar, die de woeſte inwoonderen van Schotlandt het juk op den halze legt; de volkeren temt, om welke t'onder te brengen *Agricola* de tydt ontbroken hadt, en welke de andere veldoverſten niet hadden durven aantaſten, of maar flaauwelyk hadden aangetaſt.

Hy was in Afrika geboren.

‡ *Herodianus, Xiphilinus* en *Dio Caſſius.*

Wy

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

207 en de volgende, tot 211.

Wy zullen ons by deze laatſte ſchryvers houden, veel geloofwaardiger dan de andere omtrent de geboorte van hunnen keizer, van welken eenige * tydgenoten zyn geweeſt; of daar ſcheelt ten minſte weinig aan. Wy zullen hem dan na hen gaan vertonen als een Roomſchen keizer, en niet als een koning van Engelandt, die komt niet om te gaan zitten op den troon zyner voorvaderen, maar om onder de gehoorzaamheit der Romeinen te brengen het gene in het Noorder deel van Groot-Britannië nog te overwinnen, en tot dien tydt ontoegankelyk geweeſt was voor de Roomſche keurbenden, of aan hare overwinningen ontglipt was.

Recht verhaal van den tocht en den perſoon van *Severus*.

* *Herodianus, Dio Caſſius, Xiphilinus.*

Zyne overwinningen in het Ooſten.

Na dat *Severus* in het Ooſten hadt gezegepraalt, en de trotſche tytels van de Parthiſche, Adiabeniſche en Arabiſche * verdient, beſloot hy in het vyftiende jaar zyner regeringe naar Groot-Britannië over te gaan, en Schotlandt te overwinnen. De berichten, die hy gekregen hadt van de invallen der Schotten en Picten in de provinciën, aan de Roomſche mogendheit onderworpen, en de aanhoudingen van den landvoogdt om hulpe, die hy hem verzocht zelf te brengen en aan te voeren, indien het hem behaagde, en mogelyk was, verplichtten hem om over zee te gaan, niettegenſtaande zyne hoge jaren en de grote ſmert van het flerencyn, waar mede hy deerlyk geplaagt was. Nog andere redenen zouden een vorſt, min werkzaam, en min gretig naar roem, dezen tocht afgeraden hebben. Hy was in de ſterrekunde ervaren, en hadt zyn geboorte-lot * opgemaakt, het welk hem niet veel goeds uit deze reize voorſpelde. Hy ontveinſde zulks niet, hy hadt het in het tegendeel voor ieder ten toon gehangen onder de ſchilderyen, die de zaal van het paleis verſierden, waar in hy gehoor gaf, en zyn gerechtshof hieldt. Een wonder, het welk gebeurde terwyl hy zyne toebereidſelen maakte, waarſchuwde hem ook van het gevaar, dat hem dreigde. Zyn beeldt, het welk op de poort ſtondt, door welke hy uit moeſt trekken, was geſlagen van den blixem, die drie letteren van zynen naam afgeklonken hadt. Deze drie letteren betekenden, zeide men, de drie jaren, die hy tot zyne reize zou beſteden, en die zyne regering met zyn leven zouden eindigen. De uitkomſt bewaarheedde deze voorſpelling.

Severus is in de ſterrekunde ervaren.

* Nativiteit.

Alle deze voorbeduidſelen waren niet bekwaam om hem van beſluit te doen veranderen. Zyne zucht tot roem haalde de bedreigingen des doods over, en hy wilde, het koſtte wat het wilde, den tytel van Britanniſche † nog voegen by de andere eernamen, die hy door zyne overwinningen in het Ooſten hadt verkregen.

† *Britannicus.*

Hy was ongelukkig in zyn huisgezin.

Twee andere redenen bewogen hem nog om over zee te gaan; de zekerheit van zyne familie, en die van het ryk; hy was overal gelukkig, behalven in zyn huis; vader van een zone *, die meer dan eens naar zyn leven dong, en die het leger zocht te verleiden, het welk door de welluſtigheden van Rome reets bedorven was; gemaal van eene vrouwe †, die hem door haar overſpelig gedrag onteerde. Hy oordeelde geen beter middel te kunnen vinden om zynen zoon en de keurbenden in bedwang te houden, dan hen van Italië te verwyderen. Hy meende ook, dat niets bekwamer was om de eendragt en de gehoorzaamheit in het heir en in zyn huis te brengen, waar uit de vadzigheit en ledigheit haar verbannen, of haar ten minſte in het zelve verzwakt hadden, dan de bezigheit en de moeielykheden van den oorlog.

* *Baſſianus Caracalla.*

† *Julia*, dochter van *Baſſianus*, een Syriër en prieſter van *Apollo*.

Met dit oogmerk vertrok hy uit Rome, de keizerlyke lyfwachten, en het dertelſte volk, dat onder het Romeinſche krygsvolk was, met zyne beide zonen, *Baſſianus Caracalla* en *Geta*, met zich nemende. In min dan drie jaren bevredigde hy Engelandt, en bragt Schotlandt onder; maar hy kon den kwaden inborſt van zynen oudſten zone niet veranderen, noch het ongelukkig lot van den tweden verhinderen.

208 en de volgende, tot 211.

De Engelſche en Schotſche geſchiedſchryvers doen een zeer kort verhaal, en dat weinig tot eere van *Severus* ſtrekt, van dezen tocht. De eerſten * zeggen, dat, na dat hy Engelandt drie jaren geregeert hadt, hy in den ſlag ſneuvelde, dien hy *Fulgentius*, veldheer der Picten, omtrent Jork leverde, en dat men zyn † lyk uit den ſtrydt wegdroeg. Maar anderen † houden dit verhaal voor verdicht. De Schotſche Geſchiedenis ‡, die ook van dezen ſlag gewaagt, doedt den keizer niet alleen levendig uit den ſtrydt wederkeren, maar ook met de zege.

* *Geoffr. van Monm. Holinſhead. Fulgentius.*

† *Tyrrel.*

‡ door *Lesley.*

Wyders, indien men de Geſchiedenis, of liever de Roman * van *Fulgentius* gelove, was hy een Engelſchman, edel van bloedt, en van eene dapperheit, zyner geboorte waardig: vyandt van de ſlaverny, en zeer begeerig om zyne natie hare verlore vryheit weder te geven. Die yver boezemde hem het voornemen in om zich met de Schotten en Picten te vereenigen, en een verbondt met hen te maken tegen de Romeinen. Hy bereikte zyn oogmerk; en vermits hy het verbondt ontworpen en uitgewerkt hadt, wierdt hy tot veldheer van het leger benoemt, met het welke hy de provinciën, die onder de gehoorzaamheit der Romeinen ſtonden, introk; en hy hadt dikwils ontmoetingen met hunne troepen, waar in hy altoos de overhandt hadt. De verwoeſting, die hy op vele plaatſen aanrechtte, en de ſchrik, dien hy door andere verſpreidde, zyn geluk en dreigementen noodzaakten den Roomſchen landvoogdt om hulpe van *Severus* te verzoeken; en op zyne brieven, die hy naar Rome ſchreef, ondernam de keizer dezen tocht.

* van *Monmouth*, en die hem nageſchreven hebben.

Fulgentius, veldheer der bondgenoten tegen de Romeinen.

Op zyne aankomſt was hy alleen op middelen bedacht om een zo gevaarlyken vyandt te bevechten. Het eerſte jaar bragt hy door met het bezichtigen der plaatſen en het tuchtigen des heirs, en met alles zo wel te beramen, dat *Fulgentius* hem niet alleen niet kon ontſnappen, maar dat hy ook verzekert kon zyn van de overwinninge. Hy behaalde die in den volgenden jare inderdaadt. *Fulgentius* wierdt geſlagen, op de vlucht gedreven, en genoodzaakt zich in het Noorden van Schotlandt te bergen; de Romeinen vreedzaam in het bezit van hunne overwinningen te laten, en hen alles af te ſtaan, wat aan gene zyde van den muur van *Adrianus* was. De keizer hieldt zich hier ook by. Met deze overwinninge te vrede ondernam hy ſedert niets aanmerkelyks meer. Hy hieldt zyne keurbenden alleen bezig met het weder opmaken van den muur van *Adrianus*; en van ouderdom en van de ſmert van het flerencyn uitgeteert, en nog meer van zyne huiſſelyke onluſten, ſtierf hy te Jork. Zyn lyk wierdt daar verbrand, en zyne aſch naar Rome gebragt.

Wakkerheit en behendigheit van *Severus*.

Fulgentius zoekt tot een verdrag te komen met *Severus*.

De voorgemelde Romeinſche geſchiedſchryvers laten zich breder uit over dezen tocht, en hun verhaal ſtrekt meer tot *Severus* roem. Het geeft met een een netter kennis van het landt en van zyne inwoonderen. De keizer, zeggen deze ſchryvers, geland zynde, was het gerucht van zyne komſte haaſt door het ganſche eilandt verſpreid. *Fulgentius*, die niet minder belooft hadt

208 en de volgende, tot 211.

hadt dan de Romeinen te verdryven, was gematigder van taal geworden. Hy hadt toen gaarne gewilt, dat elk behouden zou het geen hy bezat. Hy zocht de beide koningen *, zyne bondgenoten, aan om ten dien einde gezanten aan den keizer te zenden, by welke hy de zyne voegde, en deze kwamen gezamentlyk by *Severus*, om hem dien voorslag te doen. Hy hadt een ganſch ſtrydig beſluit genomen; maar het zelve geheim willende houden, ontfing hy deze gemachtigden zeer vriendelyk, en hen zoekende op te houden, geliet zy zich van in onderhandeling met hen te treden, hen hun affcheidt gevende, zonder iets met hen te ſluiten, en hen met algemene woorden paaiende.

* De koningen der Schotten en der Picten.

Beſchryving der Schotten.

Hy maakte ſtil zyne toebereidſelen voor het aanſtaande jaar. Maar eer dat wy van den uitſlag zyner krygstochten in Schotlandt ſpreken, zal het niet ongevoegelyk zyn eene beſchryving van het landt te maken, zo als het toen was, en van de volkeren, die het bewoonden. De voorgemelde Romeinſche geſchiedſchryvers verdeelen hen in twee voorname natiën; de eerſte noemen zy Meaters, en de andere Kaledoniërs, beide aan gene zyde van den wal van den keizer *Adrianus*. Deze zyn mogelyk de zelve volkeren, die de inheemſche ſchryvers Schotten en Picten noemen, waar van de eerſte het Noorder deel, en de andere het Zuider deel van Schotlandt bewoonden. Wy bekennen, dat het zeer moeielyk zou zyn eene nette kaart van oud-Schotlandt op te maken uit de verſchillende verhalen van de verſcheide geſchiedſchryvers, die van dit landt gewagen; maar wat 'er van zy, het was, volgens de Romeinſche ſchryvers, zeer ſlecht, en de volkeren wild en woeſt. Men vindt, zeggen zy, overal niet dan bergen, alle onvruchtbaar, dor en zonder bronnen; of ruime velden vol boſſchen, die hen akelig en vervaarlyk maken; of meiren, die overſtromen. Men ziet 'er noch ſteden, noch dorpen, noch kaſteelen. De huizen, of liever de hutten, zyn van hout en leem opgemaakt; van ſtammen en takken van bomen, zonder ſchikking, zonder evenmatigheit, zonder eenige order van bouwkunde. De inwoonders, zeggen zy verder, zyn dezes ellendigen lands waardig; ruw, plomp, woeſt; de bebouwing der landen verwaarlozende, of geen verſtandt genoeg daar toe hebbende; als beeſten van hunnen prooi, van het wildt, dat zy vangen, levende, van moes en wortelen, en van boomvruchten. Zy zyn voorts matig, en kunnen ganſche dagen honger lyden, zonder iets te eeten dan alleen eene boons-grootte van een zeker voedſel, dat hen verſterkt. Hunne kleding komt met hunne koſt overeen; zy zyn naakt in hunne huizen, en bloot tot aan den gordel, als zy door het veldt gaan. Zy verwen hunne huidt, en zyn hovaardig op de kleuren, waar mede zy zich geverwt hebben *: zy weten in dat Noordelyke gure landt van geen koude, en kunnen ganſche dagen tot aan de kin in hunne moeraſſen of in het water ſtaan. Hunne wapenen zyn niet veel beter dan hunne klederen. Zy kennen noch helm, noch pantſier; en zy hebben om aan te vallen, of zich te verweeren, niets anders dan eene rondas en eene halve piek, met degen en dolk op zyde. Zy zyn voorts moedig genoeg, en onbevreeſt in gevaar; pal ſtaande in het vechten, en zich voordeelig bedienende van hunne heirwagens, welken, hoe klein ook, geen ſnelheit noch yver ontbreekt. De vrouwen, zeggen de zelve ſchryvers, zyn 'er gemeen, en de kinderen worden ten koſte van het gemeen opgebragt, aan wien zy behoren. Zodanig was eertyds het gebruik van de beroemdſte gemeenebeſten van Griekenlandt; zodanig moeſt zelf de regering wezen van de republyk, door *Plato* bedacht, en door iemandt zeer ſchranderlyk beriſpt, die hem verweet, dat hy daar door alle banden des bloeds verbrak, die de huisgezinnen vereenigden, en dat hy den ſtaat beroofde van de zekerſte panden der openbare veiligheit: zo dat men zich niet moet verwonderen, dat eene gewoonte, door wyzer natiën, en zelfs door Philoſophen goedgekeurt, by onbeſchaafder en ruwer volkeren in zwang geraakt zy. De Romeinen hadden wel ſtraffer wetten; maar mogelyk waren hunne zeden niet kuiſcher. Dit wiſt eene vrouw van een der Pictiſche hoofden * zeer wel te zeggen aan *Julia*, die den keizer *Severus*, haren gemaal, op zyne reize naar Groot-Britannië verſelde. De oorlog geëindigt zynde kwam de Schotſche vrouw de keizerin bezoeken, die haar in het onderhoudt wilde beſchamen over eene gemeenſchap, die zy ſchandelyk en onkuiſch noemde. Deze redenen paſten in den mondt van *Julia* niet, die, ſchoon een liefhebſter van fraaie wetenſchappen en van de Philoſophie, niet voor zediger ging dan de dochter van *Auguſtus*, wiens naam zy voerde. *Al het onderſcheidt, dat tuſſchen de Romeinſche vrouwen en ons is*, antwoordde de Schotſche vrouw, *is, dat zy minnaryen, die haar tot ſchande ſtrekken, zo zeer helen, als zy kunnen; in plaats dat de onze met mannen, onzer keure waardig, niets inhebben dat ons tot ſchande ſtrekt, of dat ons verplicht de zelve te verbergen.* Dit antwoordt heeft echter niets van de woeſtheit en ruwheit, welke de Latynſche geſchiedſchryvers aan de Schotſche natie toeëigenen. Men kan Schotlandt ook bezwaarlyk kennen in het afbeeldſel, dat zy 'er van maken: mogelyk hebben zy gene goede gedenkſchriften gehad, of mogelyk hebben zy een deel voor het geheel genomen; en misleid door het ruwſte des lands hebben zy gemeent, dat het overige niet beſchaafder noch beter bebouwt was. Wat hier van zy, zy geven ons een al te yſſelyk denkbeeldt van eene heerſchappy, die gedurende zo vele eeuwen geſtaan heeft, daar de kunſten en wetenſchappen bekend waren, en daar, indien men de ſchryvers der natie geloven mag, noch pracht, noch beſchaafdheit, noch wellevendheit ontbrak.

208 en de volgende, tot 211.

* De vrouw van *Argenteocoxus*.

Snedig antwoordt van eene Schotſche vrouwe aan de keizerinne *Julia*,

Beſchryving hunner huizen.

Aardt der inwoonderen.

Hun voedſel.

Hunne kleding.

* Hier van komt hun naam van Picten.

Hunne wapenen

De vrouwen waren 'er gemeen.

De keizer, alles tot den veldtocht vervaardigt hebbende, begaf zich, aan het hoofdt zynes heirs, op den tocht, zo haaſt als het jaargetyde het kon toelaten. Hy deedt zich dragen in een ſtoel om zyn flerencyn; maar hy was anders zeer gezond en wakker genoeg. Hy trok als een blixem van het eene einde van Schotlandt tot het andere, zonder dat hy eenigen hinderpaal ontmoette; noch meiren, noch moeraſſen, noch rivieren konden zynen tocht ſtuiten, noch zyne overwinningen dwarsbomen. Hy hadt alle deze zwarigheden voorzien, en al het nodige vervaardigt om de zelve te boven te komen. Hem ontbraken noch ſchansgravers, om de wegen te ſlechten, noch bruggen, om ze over de meiren en rivieren te ſlaan, noch takkeboſſchen, noch horden, om over moeraſſen te werpen, en om de graften te dempen. Zyne keurbenden leden meeſt door de moeielykheit der wegen. Zo gewent niet om door het ſlyk en door het water te gaan als de Schotſche troepen, bezweken zy onder dien arbeidt; en een geſchiedſchryver * doedt het getal der genen, die in den modder bleven ſteken, of in het water omkwamen, of

208. 209.

Moeielyke tocht van den keizer *Severus*.

* Die *Caſſius*.

208. 209. of van ziekte ſtierven, belopen tot op vyftig duizend. Indien dit waar is, moet het Romeinſche leger ongemeen talryk geweeſt zyn. Men zeide ook, dat het zo ſchoon was, als men ſedert *Auguſtus* en *Julius Ceſar* een heir gezien hadt. De zelve ſchryver zegt, dat zy juiſt niet alle van ellende ſtierven, maar dat eenige van vermoeidheit neder vielen, en, zich niet in ſtaat voelende om verder te kunnen gaan, door hunne makkers afgemaakt wierden, van welke zy de doodt als eene gunſt verzochten, om niet vermoord te worden door de vyanden, die zich in ontoegankelyke moeraſſen en boſſchen ſchuil hielden, en gereed ſtonden om op hen te vallen, zo haaſt als zy hen van het gros des heirs zouden geſcheiden zien. Het is inderdaadt verwonderlyk, dat *Severus*, niettegenſtaande alle deze zwarigheden, zo ſchielyk van den eenen tot den anderen kant van Schotlandt heeft kunnen komen, en den ſchrik overal verſpreiden. Dit deedt hy echter in eenen veldtocht; hy verſtrooide de Schotſche troepen, die hem den doortocht dorſten betwiſten; hy ſloeg alle hunne partyen, en kwam tot aan het einde des eilands, of, om met de geſchiedenisſchryvers van dien tydt te ſpreken, tot aan het einde der wereldt. Hy merkte daar aan, zeggen zy nog, dat de zon 'er anders draaide dan by ons, en zomers maakte, verſchillende met de onze.

Snelheit van dien keizer.

Het welk de Schotten verbaaſt maakt, en hen t'onderbrengt.

De ſnelheit van dezen tocht verbaaſde de Schotten zodanig, dat zy niets zochten dan de vrede. De zelve wierdt geſloten op zodanige voorwaarden, als de keizer hen wilde opleggen. Een gedeelte des lands wierdt aan de Romeinen afgeſtaan, en het overige maakte een verbondt met hen. Zo eindigde deze veldtocht en de verovering van Schotlandt.

Hy was roemryk voor den keizer, maar hy was hem haaſt dodelyk geweeſt. Van een zo gevaarlyken, langen en moeielyken tocht wedergekomen, en van zo vele oorlogsgevaren ontſnapt, was hy haaſt omgekomen door de bloedgierige heerſchzucht van zynen zone *Baſſianus Caracalla*, die door een vaderſlagt wilde heerſchen. *Severus* keerde weder van den veldtocht, overladen met roem, na dat hy den verwonnen vyandt de vrede geſchonken hadt; wanneer hy op een tydt te paarde gezeten, waar op hy zich naauwlyks houden kon, om de zwakheit, die hy uit het flerencyn gehouden hadt, en den prins *Baſſianus* op zyde hebbende, ſchielyk door een ſchreeuw verbaaſt wierdt, die hem deedt omzien. Het eerſte voorwerp, dat zich voor hem opdeedt, was het geflikker van een bloten degen, dien hy zag in de handt van zynen zone, welke ook bedeeſt en ontdekt door den zelven ſchreeuw het ontblootte lemmer weder opſtak. De keizer twyffelde niet, of zyn zoon was voornemens geweeſt hem met het zelve te doorſteken; maar zyne gramſchap en zynen ſpyt verkroppende, toog hy voort tot het leger ſtandt hieldt. Toen met de twee voornaamſte bedienden van zyn hof* in zyne tente getreden zynde, en den prins te voorſchyn hebbende doen komen, vertoonde hy in het midden der tente den bloten degen, waar mede hy hem hadt willen vermoorden. Dien ontaarden zoon vervolgens aanſprekende: *Wat woudt gy*, zeide hy tegen hem, *toch doen met dezen degen*, Baſſianus, *wanneer gy hem uitgetogen hadt, en als verwoed uwen arm hadt opgeheven om 'er my mede te doorſteken? Hebt gy vergeten, dat ik uw keizer en uw vader ben; of indien gy dat dacht, heeft dan de afgryſſelykheit van een zo verfoeielyken vorſt- en vadermoordt u niet kunnen wederhouden? Gy hebt dien doodſlag onderſlaan, volvoer hem, godloze zoon; gy hebt niets te vreezen van een ouden man, die u niet kan wederſtaan, noch van deze twee bedienden, die u na myne doodt als hunnen keizer moeten eeren.* Dit was al de wraak, die de vader over den zone nam. Men weet niet, wat de laatſte antwoordde. Mogelyk dat hy des vaders vermaning met ſtilzwygen aanhoorde, en dat de keizer zich vergenoegde, dat hy zynen zoon beſchaamd hadt.

Zyn zoon *Baſſianus* legt toe op zyn leven.

* *Caſterius*, meeſter zyner klederkamer, en *Papinianus*, overſte zyner lyfwachten.

208. 209.

Men kon de kracht der nature nooit beter beſpeuren dan in deze gelegenheit. *Severus* hadt een aardt, die overeenkwam met zynen name *. Menigmaal hadt hy de zachtheit van *Marcus Aurelius* misprezen, die zo boos een zoon, als *Commodus*, hadt laten leven; en hy hadt met een verklaart, dat hy nooit die zwakheit zou hebben voor den zynen, wiens boze neigingen hy kende. Echter ziet hy dien zelven zoon gereed om hem het leven te benemen; hy vergenoegt zich met hem te dagvaarden om eene daadt, die alle zyne gevoeligheit en wraak hadt behoren te nopen; en ver van hem over dit gruwelſtuk te ſtraffen, heeft hy naauwlyks de kracht van het hem te verwyten. De beroemde *Papinianus*, overſte der keizerlyke lyfwacht, en een der grootſte rechtsgeleerden en der wyſſte wetgevers, die het Roomſche ryk gehad heeft, was by die beroemde vertoning tegenwoordig. Men kan van de edelmoedigheit zyner gevoelens oordeelen door de weigering, die hy in het vervolg deedt van den moordt van den prins *Geta* goed te keuren, welken de wrede *Baſſianus* in zyn moeders armen doodde; waarlyk eene edelmoedige weigering, maar die hem het leven koſtte.

Kracht der nature.

* *Severus* betekent in het Latyn ſtraf, geſtreng.

210. 211.

De keizer deedt gedurende de vrede aan den wal arbeiden, die door *Adrianus* maar aangelegt was geweeſt van aarde en zoden; maar hy deedt hem met gehouwen ſteen bekleeden. Deze muur was inderdaadt gene van de minſte werken der Romeinen, die vermaak ſchepten om overal voetſtappen van hunne grootheit na te laten. Behalven zyne dikte was hy nog door eene diepe en brede gracht omringt, en door zware torens beſchermt, waar op men trompetters geplaatſt hadt, die malkander koſten toeblazen, om een teken te geven, zo haaſt als zy den vyandt zouden zien opkomen (a). Daar zyn echter ſchryvers, die zeggen, dat dit werk niet tot zyne volmaaktheit gebragt wierdt dan twee honderd jaren daar na, onder *Valentinianus* den III.

Wal van *Severus*.

Dit was echter niet genoeg om Schotlandt in bedwang te houden, en de nieuwe overwinning van *Severus* wierdt geſtoort door een opſtandt, die byna algemeen was. De keizer, daar over vertoornt, vierde zyne gevoeligheit den vollen teugel. Hy zondt bloedige bevelen aan de keurbenden in alle hunne bezettingen, hen gelaſtende alles af te maken, zonder kunne of ouderdom te ſparen; en hy gebruikte, om hen daar toe aan te zetten, deze vaarzen, nagevolgt uit de *Ilias* van *Homerus*:

Opſtandt der Schotten.

Doedt over markt en veldt het bloedt des vyandt ſtromen;
Laat ouderdom noch kunne uw woede en wreedheit tomen;
Spaart zelf geen kindt in 's moeders ſchoot,
Maar offert alles aan de doodt.

Dus was *Severus*, dien het aan geſtrengheit ontbrak om den voorgenomen vaderſlag van zynen

(a) Anderen zeggen, dat deze waarſchuwing geſchiedde door pypen, in den muur gemetſelt, met een klokie daar boven.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

210. zynen heillozen zone te ſtraffen, al te geſtreng om zich over den opſtandt van een nieuw verwonnen volk te wreken. De natuur ſprak in den vader, en de goedertierenheit niet in den vorſt. Zo ſeldzaam is het eene goedheit te vinden, die de deugdt alleen tot oorſprong heeft, en gene enkele zwakheit of beweging onzer drift of der nature is.

211. Zyne doodt.

Severus overleefde zyne wrede bevelen niet lang, en zyne doodt was mogelyk eene ſtraf voor al het bloedt, het welk hy al te onmenſchelyk deedt ſtorten. Wat hier van zy, hy wierdt door eene koorts aangetaſt, die hem binnen weinig dagen, in het midden der toebereidſelen, welke hy tot den aanſtaanden veldtocht maakte, in het begin van February * wegrukte. De ontaarde *Baſſianus* wierdt verdacht van zyne doodt verhaaſt, en door vergift een vadermoordt gepleegt te hebben, dien hy reets door het ſtaal bezocht hadt. Men verzekert ten minſte, dat hy de artzen daar toe poogde om te zetten, en dat zy, zulks volſtandig geweigert hebbende, die weigering, na des keizers overlyden, met hunne doodt moeſten boeten. *Baſſianus* kon gene getuigen van zyne misdaadt velen, die geweigert hadden om 'er uitvoerders en medeplichtigen van te zyn. *Severus* ſtierf te Jork; en indien de geſchiedſchryver † geloof verdient, ontluiſterde hy den roem van alle voortreffelyke daden, die hy gedurende den ganſchen loop zynes levens hadt gedaan, door de laatſte vermaning, die hy op zyn doodbedde aan zyne kinderen deedt. Zy ſtonden by zyn bedde, en zyn einde voelende naderen: *Draag zorg*, zeide hy tegen hen, *van in eene volkome eenigheit te leven.* Die vermaning was fraai: maar het volgende komt 'er niet mede overeen. *Wyders*, vervolgde hy, *moet gy de herten der krygsknechten door uwe mildadigheit winnen, en u aan anderen niet kreunen.* Woorden van een dwingelandt, die door geweldt eene goeddunkelyke heerſchappy zoekt op te rechten, en niet van een vorſt, die door liefde over de herten zyner onderdanen zoekt te heerſchen! De bevelhebbers bragten zyne lyk naar de houtmyt, en zyne aſch wierdt in eene porphyre lykbus vergadert, naar Rome gevoert, en in het graf der *Antonynen* bygezet. Hy hadt zo veel liefde voor hen, en zo veel eerbiedt voor hunne gedachtenis, dat hy hunnen naam waardiger achtende dan dien van *Auguſtus*, zyne zonen beval zyne aſch in de graftede van de eerſte te brengen, als een onderpandt hunner aanſtaande heerſchappye. Men zegt, dat hy de bus, die zyne aſch ſtondt te bevatten, voor zich hebbende doen brengen, en haar vaſthoudende, zeide: *Dit vat is wel klein; echter zal het haaſt een man omvatten, die de aarde niet groot genoeg voor hem vondt.* Eene droevige overdenking voor de heerſchzuchtigheit der verwinnaren, en bekwaam om hunnen hoogmoedt te vernederen.

* in den jare 211.

† Die *Caſſius.*

Zyne laatſte vermaning aan zyne zonen.

Aanmerkelyke woorden, die hy op het zien van zyne lykbus uit.

Na *Severus* doodt, welken de Engelſchen onder het getal hunner koningen tellen, was 'er een lang tuſſchenryk, en men weet niet, door wien Engelandt ſedert is geregeert geweeſt tot aan *Conſtantius Chlorus*, vader van den keizer *Konſtantyn* den Groten. Dus verliepen 'er tachtig jaren, zonder dat men iets zekers weet te zeggen van de ſtaatsveranderingen, of de lotgevallen dezes ryks. Het is echter waarſchynlyk, dat het altoos niet in den ſtaat bleef, waar in de prinſſen *Baſſianus* en *Geta* het lieten, die 'er na de doodt van den keizer *Severus*, hunnen vader, niet langer bleven dan om zyne aſch te vergaderen, om de zelve naar Rome te brengen, daar de oudſte bezit van het ryk ging nemen.

Tuſſchenryk in Engelandt.

De Engelſche natie was te woelig en te yverzuchtig voor hare vryheit om niet te bezoeken, of zy de zelve weder kon krygen. Zy hadt eene gunſtige gelegenheit daar toe in het tydperk, het welk wy doorlopen, en het ſtaat te denken, dat zy de zelve niet verzuimde. Het Roomſche ryk, ontëert door den wreden *Baſſianus*, en door den onwaardigen *Heliogabalus*, een waren of valſchen zoon van *Baſſianus*, helde naar zynen ondergang. *Alexander Severus* ſchraagde het; maar het geraakte onder zyne opvolgers weder in verwarringe en aan het zinken. Een Goth * maakte zich meeſter van het ryk †, en baande den Barbaren, waar uit hy zynen oorſprong hadt, mogelyk den weg. Het is altoos zeker, dat zy niet lang daar na * van omtrent de Zwarte zee, en van gene zyde den Donauw zich in Europa kwamen verſpreiden. Van daar, en van nog verder uit het Noorden, kwamen deze volkeren, zo bekend onder de namen van Gotthen, Wenden, Alanen, Hunnen, Longobarden, Franken, en Saxen, die het Roomſche ryk aan ſtarden ſcheurden, en zich meeſter maakten van zyne ſchoonſte wingeweſten, daar zy machtige heerſchappyen ſtichtten, waar van eenige nog met luiſter beſtaan, en andere hebben ten minſte den naam dezer overwinnaren nog behouden. Gaule en Groot-Britannië, gelyk men toen Vrankryk en Engelandt noemde, ſtonden eerſt bloot voor hunne inbreuk; en de Roomſche keizers, met hunne eige verdeeldheden geſtadig bezig, en elkander ſteets afzettende, en tot de doodt vervolgende, hadden de macht niet om hen te verdryven, en waren eindelyk genoodzaakt om hen deze twee grote wingeweſten des ryks af te ſtaan, die ſedert altoos de twee ſchoonſte koninkryken der aarde zyn geweeſt.

211 en de volgende. Staat des Roomſchen ryks na *Severus* doodt.

* *Maximinus.*

† in den jare 235.

* in den jare 260.

Wy zullen ons alleen houden aan dat van Engelandt. Schoon de Romeinſche geſchiedſchryvers, die ſedert de doodt van *Severus* geſchreven hebben, van de regering dezes eilands zwygen; en dat men zeer weinig ſtaat kan maken op die van Groot-Britannië, kan men echter uit de eene en uit de andere deze onbetwiſtelyke zaken beſluiten. Eerſtelyk dat de Romeinen hunne overwinningen in Groot-Britannie ſteets hebben getracht te handhaven, en dat zy 'er ook altoos hunne landvoogden gehad hebben. Ten twede, dat Engelandt nooit zodanig aan de Romeinen is onderworpen geweeſt, of daar waren nog eenige plaatſen over, daar de volkeren onder de heerſchappye van hunne byzondere vorſten leefden. Ten derde, dat deze vorſten of landheeren, hoedanig zy ook genaamt geweeſt zyn, zich in de verwarringen des ryks machtiger maakten, en verſtandt hielden met deze Noordſche volkeren, welke het ryk kwamen overſtromen, om zich in des zelfs wingeweſten neder te zetten. Dat zo veel als de Engelſche vorſten in kracht en vermogen aanwieſſchen, zo veel nam het gezag der Romeinſche landvoogden af: want de eene konden gene landen aanwinnen, of de andere moeſten juiſt zo veel verliezen, als de eerſte wonnen. Maar het zy, dat de Engelſchen, door de oorlogen uitgeput, niet in ſtaat waren om krachtige pogingen te doen, of dat de verwonne provincien door de zachtigheit der regeringe van alle muitery zyn wederhouden; altoos men zag geen algemenen opſtandt, en het grootſte deel der natie behieldt ontzag en eerbiedt voor de majeſteit der keizeren. Dit ganſche wingeweſt was echter gereed om hen te ontglippen onder *Maximianus* en *Diocletianus*, toen de Engelſche vloot, met die der Franken vereenigt, niet alleen het ver-

Staat van de Britanniſche natie.

211 en de volgende. verwonnen Engelandt, maar ook Gaule en Vlaanderen, dreigde, en *Maximianus* noodzaakte tot hunne hulpe op te komen, en *Conſtantius Chlorus* verplichtte Engelandt te komen byſpringen. Dit blykt uit een brok van de Geſchiedenis van dien tydt *, die zeer hoog opgeeft van deze Noordſche zeerovers, gelyk zy hen noemt, en welken zy ook den naam van Franken geeft.

* Lofſpraak van *Maximianus* en *Diocletianus*.

Regering van *Carauſius*.

Wat onzekerheit 'er ook zy in de Engelſche of Britſche ſchryvers, die voor de verovering der Noormannen geweeſt zyn, wil ik echter alle voorvallen niet voorbygaan, waar mede zy die ledige plaats van tachtig jaren vullen, welke men telt van *Severus* doodt tot aan de regering van *Conſtantius Chlorus*. Zy hebben ten dien einde drie regeringen opgeſteld, die zy op elkander doen volgen. De eerſte, welke in den jare 218 begint, is die van eenen *Carauſius*, een Brit, of Engelſchman, volgens eenigen; en volgens anderen * in Belgium geboren, en een zeerover van hanteering; maar door de Romeinen tot de waardigheit van zeevoogdt verheven; beroemder door zyne dapperheit, die weinig weérga hadt, dan door zyne geboorte, die zo ſlecht was als onzeker.

218.

* *Eutropius. Oroſius. Milton. Tyrrel.*

232. Regering van *Aſclepiodotus*.

De twede regering is die van *Aſclepiodotus*, hertog van Cornwall, en in het jaar 232 tot den troon geroepen, na de doodt van *Carauſius*, wiens roem hy evenaarde, of overtrof.

262. Van *Coylus*.

De derde is die van *Coylus*, graaf van Colcheſter, die in den jare 262 op den troon klom, zeven en twintig jaren regeerde, en eene dochter naliet, die met *Conſtantius* trouwde. De twee eerſte regeringen zyn by de Schotſche en Romeinſche geſchiedſchryvers bekend; maar zy plaatſen de zelve zeſtig jaren lager dan de Engelſche Geſchiedenis doedt.

Van de derde maken zy het minſte gewag niet, gelyk ook niet van het huwelyk van de dochter van den koning *Coylus* met *Conſtantius*; waar in zy van de hedendaagſche Engelſchen gevolgt worden, die het een en het ander voor verdicht houden.

Wy maken derhalven geen zwarigheit om de oude Engelſche Kronyken te laten varen, en ons met de hedendaagſche geleerden aan de Romeinſche geſchiedſchryvers te houden, om dat zy beſt van de zaken onderrecht waren; eenige van hen * getuigen van de zelve zyn geweeſt, en andere van aantekeningen voorzien geweeſt, hen uit de eerſte handt toegezonden.

* *Vopiſcus, Eutropius.*

Beſchryving van *Carauſius*, en zyn koningdom.

Volgens deze ſchryvers wierdt *Carauſius* in den jare 268 tot den troon van Engelandt geroepen; of hy ontweldigde den Romeinen de heerſchappy in het zelve jaar, dat *Maximianus Diocletianus* tot medehelper van des werelds heerſchappye aannam. Eenige geſchiedenisſchryvers zeggen, dat *Carauſius* de eerſte was, die de Picten in Schotlandt bragt, en die hen des zelfs Zuidelyke provincien afſtondt, tot loon der dienſten, die zy hem tegen de Romeinen gedaan hadden. Wy hebben reets van deze volkeren geſproken, die in den jare 98 door den koning *Marius* verwonnen, door den Engelſchen geſchiedſchryver † byna twee honderd jaren daar na weder op het toneel, en met de Schotten uit Scythië gebragt wierden, beide onder het geleide van hunnen hertog of veldheer *Fulgentius*. Anderen komen echter met de Schotſche Geſchiedenis * overeen, die daar omtrent geloofwaardiger is dan de Engelſche en de Romeinſche. Het is inderdaadt niet te vermoeden, dat de Schotſche zou liegen in eene zake, die den Schotten van ſo naby raakt, en dat zy het koninkryk der Picten zou verdicht hebben, het welk zy gelyk ſtelt met dat der Schotten. Maar daar is nog eene andere zwarigheit, die veel groter verlegenheit baart; te weten, dat de tydt der Schotſche heerſchappye zelf niet min betwiſt wordt dan die der Picten; en de geſlachtrekening van hare koningen ſedert *Fergus* den I heeft, zegt men †, gene andere waarborgen dan een Spaanſchen prieſter, genaamt *Utermonde*, en eenen Ierlander, geheten *Cornelius*, van welke geen ſchryver gewag gemaakt heeft. Het ſchynt echter, dat zy een recht van verjaring verkregen heeft, het welk men haar niet wel kan ontnemen.

† *Polyd. Virgilius.*

* *Lesley, Buchananus.*

262 en de volgende.

† *Tyrrel.*

Wy komen weder tot *Carauſius*, of *Carantius*, gelyk de Schotſche geſchiedſchryver ‡ hem noemt. Indien men geloof ſlaat aan deze Geſchiedeniſſe, tamelyk met de Romeinſche ‡ overeenſtemmende, ten minſte op de geſlachtrekening van dezen vorſt na, was hy uit het koninklyke bloedt van Schotlandt geſproten, kleinzoon van koning *Ethodius* den II, en medeplichtig aan den moordt van den koning *Findochus*, zynen broeder. De wraak des volks vrezende, en de wroegingen van zyn gewiſſe wegens zyne gruweldaadt niet kunnende uitſtaan in het landt, daar hy de zelve hadt begaan, ging hy van zelf naar Italië in ballingſchap. Hy diende in de legers van *Probus* en *Diocletianus*, en muntte door zyne dapperheit uit in de beroemde krygstochten dier beide keizeren. Hy ging door alle trappen van den krygsdienſt, zonder bekend te willen zyn; kwam door zynen moedt tot de eerſte ampten, zonder iets aan zyne geboorte, die hy altydt verborgen hieldt, verſchuldigt te wezen, en verdiende alle tekenen van eere, die een dapper man in den oorlog kan behalen. Hy voerde het bevel niet alleen te lande; hy was ook zeevoogdt * van de vloot, welke *Diocletianus* in Gaule deedt uitruſten tegen de Franken en Saxen, die de kuſten van deze provincie zo wel als die van Groot-Britannië kwamen beſtoken, en die de beide zeën door hunne roveryen onveilig maakten. Maar de lucht gekregen hebbende, dat *Maximianus*, die nog maar ſtedehouder van *Diocletianus* was, en de landvoogdy van Gaule met den tytel van voorburgermeeſter * bekleedde, zyne getrouwheit verdacht hieldt, en voorgenomen hadt hem te doen vaſthouden, redde hy zich, en hy hadt gezags genoeg om de ganſche vloot te overreden om hem te volgen. Hy geleidde haar door de Ierſche zee in de provincie van Weſtmorlandt, daar hy gelukkiglyk landde. Van daar ſchreef hy aan de Pictiſche en Schotſche koningen, over welken laatſten hy oom was, hen bekend makende zyn genomen beſluit van de Romeinen uit het landt te jagen; hen met een onderrechtende van de krygsmachten, die hy hadt, ſterk genoeg om eene zo grote daadt te ondernemen, indien zy moeds genoeg hadden om 'er de hunne by te voegen. Zyn voorſlag vondt ingang. De Schotſche vorſt ſtelde de vryheit van zyn vaderlandt voor de wraak van zyns vaders doodt: alles viel *Carauſius* toe, en men droeg hem het algemeen bevel te water en te lande tegen den gemenen vyandt op.

‡ *Eutropius, Oroſius, Aur. Victor.*

Geboorte en levensgevallen van *Carauſius*.

278.

* Admiraal.

285.

* *Proconſul.*

Hy maakt een verbondt met de Schotſche en Pictiſche koningen tegen de Romeinen.

Men kon het geen beter handen aanbetrouwen. De benden vergaderden, en *Carauſius* ſtelde zich aan hun hoofdt. Het Romeinſche leger ſchaamde zich langer in zyne verſchanſſingen te blyven. Het verſcheen in het vlakke veldt, en men wierdt handgemeen. Sedert langen tydt was

286 en de volgende. De Romeinen worden geſlagen.

286 en de volgende.

was 'er geen ſlag voorgevallen, zo roemryk voor de Britſche natie, en zo ongelukkig voor de Romeinen; deze verloren 'er hunne beide algemene bevelhebbers *, den landvoogdt, die den tytel van des keizers gezant en ſtedehouder voerde, en den verzorger †, gelyk men dengene noemde, die de beſtiering over de geldmiddelen, en het invorderen der ſchattingen hadt. Vele mannen, uitſtekende door hunne geboorte en door hunne dapperheit, ſneuvelden, zonder van de gemene ſoldaten te ſpreken, met welke het ſlagveldt bedekt was.

* Q. Baſſianus en Hirtius.

† Procurator.

Carauſius wordt koning van Engelandt.

Deze overwinning bragt *Carauſius* op den troon van Engelandt; en om de dapperheit der Schotten en Picten te belonen, deelde hy hen de provinciën uit, waar van de Romeinſche geſchiedenisſchryvers ſpreken; maar zy plaatſen de zelve in het Weſten van Schotlandt, in plaats, dat de Schotſche geſchiedſchryvers de zelve in het Noorden van Engelandt ſtellen, en haar de landeryen van Jork, en den muur van *Adrianus* tot palen geven, tuſſchen welke de provinciën van Cumberlandt en Weſtmorlandt beſloten zyn.

Carauſius treedt met de Roomſche keizers in onderhandeling als met zyns gelyken.

Carauſius hieldt zich zeven jaren op den troon, zonder dat de Romeinen 'er hem van konden ſtoten. *Diocletianus* en *Maximianus* waren genoodzaakt met hem te handelen als met huns gelyken, en men ſtelt hem onder de zes dwingelanden, of geweldenaars, die zich onder hunne regeringe opwierpen. Men ziet nog op den penning, dien hy deedt ſlaan ter gedachteniſſe van hun verbondt, deze woorden: *De keizerlyke Eendragt* (a). Het was echter met hunnen weêrwil, dat zy dezen makker duldden; en dewyl zy met openbaar geweldt of kracht van wapenen niets tegen hem vermogten, namen zy hunne toevlucht tot verraadt, en bedienden zich van de trouwloze liſt van *Alectus*, om hem uit den weg te ruimen.

Hy komt door de verradery van *Alectus* om.

† Polyd. Virgil. Lesley.

* Eutropius.

De geſchiedſchryvers ſpreken verſcheidentlyk van dezen laatſten. De Engelſche en de Schotſche † noemen hem ſtedehouder van het Romeinſche heir; en de eerſten doen hem in Engelandt overgaan met drie keurbenden, om *Carauſius* te bevechten. De Romeinſche geſchiedſchryver * ſpreekt 'er in het tegendeel van, als ware hy een vriendt van dezen overwinnaar, een geſel zyner overwinningen, en van alle zyne krygsliſten onderrecht geweeſt. Het zy dan, dat hy door zyne heerſchzucht genoopt, of dat hy omgekocht was door de Romeinen, of eindelyk, dat hy door deze beide beweegredenen gedreven wierdt, hy leide *Carauſius* lagen, en deedt hem omkomen.

Alectus plaatſt zich op den troon van Engelandt.

293.

Hy ging op zynen troon zitten: zo dat hy de Romeinen deerlyk misleidde, indien hy hunne bevelen tot dezen moordt gehad heeft. Het koninkryk ging van den eenen op den anderen over; en Engelandt, begerende door zyne eigene koningen geregeert te worden, begon het gezag der Roomſche keizeren te verachten. *Alectus* bleef drie jaren in het bezit der heerſchappye; na verloop van welke hy de kroon, die hy aan zyne trouwloosheit verſchuldigt was, door zyne wreedheit verloor. Hy hadt de zelve mogelyk nog langer behouden, indien hy rechtmatig geregeert hadt. Maar dwingelandt om dwingelandt, wilde de natie nog liever beheerſcht worden door een keizerlyken landvoogdt of ſtedehouder dan door een geweldenaar.

(a) Men ziet nog eenige andere penningen van dezen vorſt, gelyk aan die, welke de Roomſche keizers doden ſlaan.

Daar was toen een man in Engelandt, die zyne dapperheit getoont hadt onder de benden van den keizer *Probus*, en dien de geſchiedſchryver * van dien vorſt gelyk ſtelt met *Diocletianus* en *Conſtantius*. Zyn naam was *Aſclepiodotus*. Deze geſchiedſchryver zegt waar hy geboren was; maar de Engelſche ſchryvers † verzekeren, dat hy hertog van Cornwall was. Indien men hem gelove, wierdt hy door zyne landgenoten ontboden, welke tegen de dwingelandy van *Alectus* en die der Romeinen opſtonden. Hy bevecht en ſlaat hen, doodt *Alectus* in den ſtrydt, en wordt door het zegepralend heir voor koning uitgeroepen. Zy voegen 'er by, dat hy Londen belegerde; dat hy 'er in trok met den degen in de vuiſt, en dat de opperbevelhebber des Romeinſchen legers † in die verwarringe omkwam. Het koningdom van *Aſclepiodotus* toen gene hinderpalen meer ontmoetende, wierdt hy plegtiglyk gekroont, en zat dertig jaren op den troon. Doch dit ganſche verhaal is maar een verdichtſel: ook houden de Engelſche geſchiedſchryvers, die de waarheit betrachten, zich aan de Romeinſche, die de zaak anders bybrengen. Deze laatſte zeggen, dat *Aſclepiodotus* overſte der keizerlyke lyfwacht was; dat hy naar Engelandt over ging, en de provinciën, die *Carauſius* en *Alectus* het ryk ontweldigt hadden, herwon, en het keizerlyk gezag door ganſch Groot-Britannië herſtelde. Het geraakte echter eerſt weder ten vollen onder de gehoorzaamheit der Romeinen, en geheel en al in ſtilte en ruſt onder *Conſtantius Chlorus*.

296 en de volgende, tot aan 304.

Aſclepiodotus ſlaat en doodt *Alectus*.

* Vopiſcus.

† Memmouth, enz. die in het jaar 1150 leefde.

Aſclepiodotus voor koning uitgeroepen.

† Livius Gallus.

De zelve geſchiedſchryvers, die van *Aſclepiodotus* een hertog van Cornwall maken, ſpreken van twee overzeeſche reizen van *Conſtantius* naar dit koninkryk. In zyne eerſte reize, die hy, volgens hen, derwaarts deedt, vondt hy eenen *Coylus*, hertog van Colcheſter, op den troon, met wiens dochter hy trouwde. Zy was, naar hun zeggen, die beroemde princes *Helena*, van welke de Geſchiedenis eene ſantin maakt, en die moeder was van *Konſtantyn* den Groten. Dit huwelyk kan niet overeen komen met de tydrekening, gelyk wy eerlang zullen doen blyken. Dus hebben deze ſchryvers, uit liefde voor hunne natie, liever koningen willen verzieren, dan bekennen, dat zy onder de ſlaverny der Romeinen gezucht heeft. Dus ook de Geſchiedenis en tydrekening omkerende, om hunne fabelachtige regeringen plaats te geven, zetten zy eenen *Coylus*, die 'er nooit geweeſt is, op den troon; doen eenen *Carauſius* en eenen *Aſclepiodotus* zestig of tachtig jaren eer heerſchen dan zy in de Romeinſche Jaarboeken verſchynen, en verdichten hen eene ingebeelde geboorte, en opgeraapte eernamen.

Zyne zachtheit en gematigtheit.

Zyn zoon *Konſtantyn* komt hem in Engelandt beſoeken.

* Petavius.

† in Vrankryk.

Aanſpraak aan zynen zone op zyn ſterfbedde.

Strydigheit der Engelſche geſchiedſchryven met de tydrekening en de Geſchiedenisſe.

Het is niet eveneens met *Conſtantius*, wiens oorſprong en waardigheit bekend zyn; neef van den keizer *Claudius* den II van zyn moeders kant, en van vaders zyde van een nog doorluchtiger geſlacht (a); maar nog doorluchtiger door de geboorte van zynen zone *Konſtantyn* den Groten, dan door den hogen adel zyner voorvaderen. Men verhaalt juiſt niet net, in welken tydt hy voor de eerſte maal naar Engelandt overging; maar hy was reets Ceſar verklaart; een tytel, met welken men den prins vereerde, dien de keizer tot zynen opvolger benoemt hadt. *Diocletianus* maakte hem in den jare 291 tot Ceſar, gelykelyk met *Galerius*. Zy kwamen beide tot het kei-

304. Geboorte en hoedanigheden van *Conſtantius Chlorus*.

(a) *Eutropius* doedt hem van *Dardanus*, den grondlegger van Troja, afſtammen.

304. keizerryk door den vrywilligen afſtandt van *Diocletianus* en *Maximianus* in het jaar 304. Toen ging *Conſtantius* voor de twede maal naar Engeland over, met de tytels van Auguſtus en keizer.

Wyders maakt de Geſchiedenis geen gewag van de krygs-verrechtingen van dezen vorſt noch in de eene, noch in de andere reize. Mogelyk vondt hy op zyne aankomſt de onluſten geſtilt door de doodt van *Carauſius* en *Alectus*; mogelyk neigde zyn zachte aardt hem om alleen de ſtaatszaken waar te nemen, en die van den oorlog aan zyne ſtedehouders over te laten.

Zyne zachtheit en gematigtheit.

Daar was inderdaadt nooit eenig vorſt zachter en gematigder dan hy. Hy gaf 'er een zeer ſeldzaam bewys van in zyn gedrag met *Galerius*. Na den afſtandt van *Diocletianus* en *Maximianus* verdeelden de nieuwe keizers het ryk. Illyrië, Aſië, en het ganſche Ooſten viel *Galerius* te beurt; *Conſtantius* vergenoegde zich met Italië, Afrika, de Gaulen, en Groot-Britannië. Dit maakte het kleinſte deel uit. Zyn heerſchzuchtig ryksgenoot begeerde echter, dat hy hem Italië en Afrika ook zou afſtaan, en deze vreedzame vorſt wilde hem die liever laten, dan door tegenweer een inlandſchen oorlog tot bederf des ryks ontſteken: zo dat hy, zich met de Gaulen en Engelandt te vrede houdende, in het laatſte ryk zyne dagen geruſt doorbragt, en de herten door de gematigtheit zyner regeringe, die al te kort was, won: zo dat hy echter het genoegen hadt van alles onderworpen en bevredigt te zien voor
305. 306. zyne doodt. Hy hadt daarenboven nog die, van zyne ſtaten te laten aan een zoon, niet alleen bekwaam om der zelver ruſt te handhaven, maar ook om hunne welvaart en hunnen voorſpoedt te vermeerderen.

Zyn zoon *Konſtantyn* komt hem in Engelandt beſoecken.

Konſtantyn was als gyſelaar gegeven aan *Galerius*, die niet vernoegt van den vader van zyne ſtaten te hebben ontbloot, maar de gevoeligheit van den zone vrezende, hem by zich hadt willen hebben; en *Conſtantius* was, om de vrede te behouden, genoodzaakt geweeſt om een zo waardig pandt in zyne handen te betrouwen. Hy hadt het vermaak van hem daar uit te zien ontkomen, en in de armen van dien zone te ſterven. *Konſtantyn*, welken de argwanende *Galerius* alle dagen aan nieuwe gevaren overgaf, en dien hy, om zich te vermaken, voor klaauw en muil der woeſte dieren bloot ſtelde, vondt middel om zyne wreedheit te ontſnappen, en begaf zich by zynen vader: de eenen * zeggen te Boulogne †, van waar zy zamen naar Engelandt overgingen; de anderen te Jork, daar hy hem ſtervende vondt. Op de aankomſt van dezen zone, dien hy zo teder beminde, ſcheen hy zyne krachten te verdubbelen, om hem in de tegenwoordigheit van zyn ganſch huisgezin en van de heeren, die by zyn ſterfbedt ſtonden, met deze woorden aan te ſpreken. *Ik ſterf vergenoegt, myn zoon*, zeide hy tegen dezen jongen vorſt, terwyl hy hem omhelſde, *nu ik in uwe armen ſterf. Ik beken, dat ik de wereldt node zou hebben verlaten, indien ik u in de handen van den bloeddorſtigen* Galerius *hadt gelaten; maar ik verlaat haar met vermaak, nu ik u vry zie, en in ſtaat om den troon te bekleeden, waar op myne doodt u ſtaat te plaatſen. Ik zeg den onſterffelyken goden dank, dat zy my daar toe verheven hebben, en dat zy my den zelven door myne zachtmoedigheit en ſchuldeloosheit hebben doen behouden. Maar ik ben hen nog meer dankbaar voor de genade, die zy my doen, dat ik dien zelven troon kan overgeven aan een zone, die my zo waardig is, en die myn ryk nog gelukkiger en bloeiender zal weten te maken dan ik het ſaat.* Zich toen naar zyne andere kinderen, en naar de genen, die voor zyn bedde ſtonden, kerende: *Ik beveel u*, zeide hy, *dezen prins voor uwen keizer te erkennen, en hem zo getrouw te zyn, als gy my zyt geweeſt.* 306.

* Patavium. † in Vrankryk.

Aanſpraak aan zynen zone op zyn ſterfbedde.

Of *Conſtantius* voornemens is geweeſt om Chriſten te worden.

Volgens eenigen voegde hy nog by deze aanſpraak, dat zyn voornemen geweeſt was *Chriſtus* Goddelyke eer te bewyzen; maar dat hy, daar in te kort geſchoten, hoopte, dat de nieuwe keizer zich van dezen plicht zou kwyten, en daar door den byſtandt verwerven van een zo machtigen beſchermer, die hem over zyne vyanden en over die des ryks zou doen zegepralen. Eene diergelyke reden kan niet gekomen zyn uit den mondt van een Heidenſch vorſt. Zy is ten minſte zeer verdacht. Maar het is zeker, dat hy zich niet met het bloedt der Chriſtenen bezoedelde; dat hy een afgryzen toonde voor de vervolginge, die *Diocletianus* hen aandeedt, en dat, verre van hem na te volgen, hy hen, zonder onderſcheidt, met anderen, tot de ampten toeliet, en zelfs dikwils voor anderen begunſtigde.

Vervolging van *Diocletianus* tegen de Chriſtenen.

Mogelyk was hy niet in Engelandt, toen de geſtrenge bevelen, die *Diocletianus* tegen de Chriſtenen door het ganſche Roomſche ryk liet afkondigen, daar kwamen, en met alle wreedheit uitgevoert wierden. De Geſchiedenis doedt het getal der Chriſtenen, ingevolge van deze ſtrenge bloedplakkaten gemartelt, tot op zeventien duizend belopen. Engelandt telt St. *Alban* onder de doorluchtigſte van de zyne. De vervolgers zochten hem niet, maar *Amphibolus*, zynen waardt en vriendt *. St. *Alban* wilde, als een twede *Pylades*, dien vriendt, ten koſte van zyn leven, behouden, en zich in zyne plaats voor de moordenaars vertoont hebbende, wierdt hy afgemaakt. Maar zyne doodt redde *Amphibolus* niet; hy wierdt kort daar na gegrepen en onthalſt. Verſcheide anderen leden de zelve ſtraf; en indien *Conſtantius* zich toen in Engelandt bevondt, was hy genoodzaakt te veinzen; te zachtmoedig om dezen bloedigen en wreden handel goed te keuren, en nog niet in ſtaat om den zelven te verhinderen.

* Volgens *Polyd. Virg.* was hy ook zyn leermeeſter geweeſt.

Afkeer van *Conſtantius* voor de knevelary.

Hy hadt niet alleen en afkeer voor de wreedheit, maar ook voor alle knevelary en onbetamelyke belaſtingen. Hy veroordeelde ook alle pracht en koſtbaarheit, die het volk tot laſt ſtrekte, en deedt zich in aarde vaten opdiſſchen; *veel beter vergenoegt*, zeide hy, *dat hy den rykdom en overvloedt in zyne ſtaten, dan goude en zilvere ſchotels op zyne tafel zag.*

Konſtantyn volgens de Engelſche geſchiedſchryvers uit eene dochter van *Coylus* geboren.

Een zo vroom en goed vorſt hadt lang behoren te heerſchen: maar hy ſtierf, gelyk reets gezegt is, in het twede jaar zyner regeringe. De Engelſche geſchiedſchryvers * willen, dat *Konſtantyn*, die hem opvolgde, een vorſt was van hunnen bloede, uit hoofde van zyne moeder, die zy voor eene dochter van *Coylus* uitgeven. Zy zeggen, dat *Conſtantius* dezen vorſt op den troon van Engelandt gevonden hebbende, toen hy de eerſte maal derwaarts reiſde, op zyne dochter verliefde, die zo ſchoon was als de beroemde *Helena*, wiens naam zy droeg; dat hy met haar trouwde; dat *Konſtantyn* uit dit huwelyk geboren wierdt, voor wien hy het recht van eerſtgeborte bewaarde, hem tot zynen opvolger in het ryk verklarende. Zy zeggen wyders, dat *Conſtantius*, door *Diocletianus* voor Ceſar verklaart zynde, met *Theodora* trouwde, ſtiefdochter van *Maximianus*, dien *Diocletianus* tot medehelper zyner heerſchappye aangenomen hadt; dat redenen van ſtaat hem tot dit huwelyk noodzaakten, en

* *Monmouth*, en die hem nageſchreven hebben. *Konſtantyn.*

306. om *Helena*, die hy beminde, achter deze twede vrouwe te ſtellen, by welke hy zes zonen kreeg; maar dat hy zyne ſtaten altoos bewaarde voor zynen oudſten, dien hy by zyne eerſte vrouwe geteelt hadt, en dat hy hem op zyn ſterfbedde de keizerlyke kroon by uiterſte wille maakte.

Dit voorval wederlegt.

Daar is echter geen Romeinſch geſchiedſchryver, die van dezen koning *Coylus*, of van zyne dochter, repte. Ten anderen moeſt *Conſtantius*, om met haar te trouwen, in het jaar 273 reets in Engelandt gekomen zyn: want het is zeker, dat *Konſtantyn* twee en dertig jaren oud was toen zyn vader ſtierf, die in den jare 306 overleedt; en bygevolg in den jare 274 geboren. Maar het is onbetwiſtelyk waar, dat *Conſtantius* eerſt in den jare 291 in Engelandt kwam, en zelfs na dat hy door den keizer *Diocletianus* tot Ceſar benoemt was.

Wie *Helena*, *Konſtantyns* moeder, was.

Helena, de moeder van *Konſtantyn*, was, volgens de ſchryvers, die van hare geboorte beſt onderrecht ſchynen, eene Bythyniſche dochter van eene zeer geringe afkomſt; volgens einigen * eene byzit en geen wettige vrouw van *Conſtantius*. Mogelyk heeft men dit gemeent, om dat hy, zonder haar te verſtoten, met *Theodora* trouwde, en dat de veelwyvery niet in gebruik was by de Romeinen. Het is waar, dat een nieuw ſchryver * van deze echtſcheidinge ſpreekt; en overtuigt zynde, dat *Helena* eene Engelſche princes was, voegt hy 'er by, dat Engelandt altoos de keizerlyke kroon gevoert heeft ſedert de regering van *Konſtantyn*, die zyn inboorling en koning was, terwyl het overige der aarde hem voor zynen heere en keizer erkende.

* *Zoſimus. Oroſius. Pelavius.*

* *Polyd. Virg.*

Hare vinding des waren kruiſſes.

Maar hoedanig de geboorte van *Helena* geweeſt zy, alle Geſchiedeniſſen gewagen van hare kruisvinding in het puin van het oude Jeruzalem (a). De zelve Geſchiedeniſſen willen, dat dit kruis het zelve was, waar aan *Jeſus Chriſtus* genagelt is geweeſt. Men weet ook, dat *Konſtantyn* eenen van de drie nagelen dezes kruiſſes in zee wierp, om een onweêr te ſtillen, het welk hem met ſchipbreuk dreigde; dat hy den tweeden aan zynen helm hechtte, en den derden aan den toom van zyn paardt vaſtmaakte. Dit is, waarlyk, achting voor gewyde overblyfſelen te tonen! Maar het verſchilt nog zeer van de zelve te eeren tot aanbiddens toe, gelyk men in het vervolg gedaan heeft.

Voorts, indien Engelandt zich niet kan beroemen, dat het *Konſtantyn* eene moeder gegeven heeft, heeft het ten minſte de eer, dat hy in zynen omtrek geboren is, volgens een ſchryver van dien tydt *; dat hy daar als keizer begroet is, en dat hy 'er eene van de roemrykſte regeringen begon, die men ſedert *Auguſtus* gezien hadt. Het ſtondt echter te vrezen, dat zyn troon op den oever eener ſteilte ſtondt opgerecht. Het was de gewoonte, dat de nieuwe keizer, buiten Rome uitgeroepen, daar zyn beeldt zondt, indien hy zich zelf ten eerſte niet derwaarts kon begeven. *Konſtantyn* zondt 'er ook by voorraadt het zyne, tot dat hy, zyne bevelen gegeven hebbende tot de regering van Groot-Britannië, een bekwamen tydt kon vinden om over zee te ſteken, en in Italië te komen. *Maxentius* belette den Raadt het zelve te ontfangen, en vervaardigde zich om hem het ryk te betwiſten. Hy hadt het onlangs *Galerius*, zynen ſchoonvader, ontweldigt, zonder dat hy 'er eenige rechtmatige vorderingen op hadt van wegens *Maximianus*, zynen vader, die het afgeſtaan hadt, na *Galerius* voor zynen zone aangenomen te hebben. 306.

* *Eumenius.*

Hinderpalen, die hy in zyne verheffinge ontmoet.

(a) De keizer *Adrianus* hadt een nieuw Jeruzalem doen bouwen.

Maximianus, zich zynes afſtands berouwende, maakte ook bewegingen, en poogde de heerſchappy weder machtig te worden. Dit was de mening van *Galerius* niet, noch zelf die van *Maxentius*; maar *Maximianus*, hen beide als zyne vyanden aanmerkende, luiſterde alleen naar zyne heerſchzucht. Hy was de ſterkſte niet; en hunne gevoeligheit vrezende, zocht hy eene ſchuilplaats by *Konſtantyn* in Gaule. Daar wachtte deze laatſte den uitſlag van die verwarringen af, en de bekwame gelegenheit om 'er zich van te bedienen. 307. 308. 309.

Hy vondt de zelve naar zynen wenſch. *Maximianus*, die een ſteun zocht tegen *Galerius* en *Maxentius*, hadt zyne dochter *Fauſta* met zich gebragt, om haar aan *Conſtantius* ten huwelyk te geven. Deze echt wierdt voltrokken; en de nieuwe ſchoonzoon van *Maximianus* meende, dat het gezag van zynen ſchoonvader hem van een groot behulp zou zyn tegen zyne mededingers. Maar het hadt hem haaſt dodelyk geweeſt. De heerſchzuchtige *Maximianus* leide *Konſtantyn*, wiens wapenen hy duchtte, lagen, die zo veel te gevaarlyker waren, om dat hy zyne verradery bedekt hadt door aan den gene, naar wiens leven hy dong, zyne dochter ten huwelyk te geven. Ruim zo trouwloos als *Saul* omtrent *David*, gedroeg hy zich byna gelyk *Saul*, en zyne onderneming hadt omtrent den zelven uitſlag, of nog ſlechter. *Fauſta* deedt voor *Konſtantyn* het gene *Michol* voor *David* gedaan hadt *. Zy deedt op het bedt van haren gemaal een geſneden ſlapen, welken *Maximianus* den ſtrot afſtak, menende, dat hy zynen ſchoonzoon ombragt. *Konſtantyn*, toen zynen ſchoonvader, die getracht hadt zyn beul te zyn, niet meer vierende; ten anderen onderrecht zynde, dat *Galerius* zich om zyne wreedheden gehaat maakte by den Raadt, trekt regt op Rome aan met de troepen, die hy uit Gaule en Engelandt byeen verzamelt hadt; laat 'er de beelden van *Maximianus* en *Diocletianus* omverre werpen; doedt den eerſten omkomen, die te Marſeille afgemaakt wierdt, werwaarts hy gevlucht was; ziet den anderen meer van ſpyt dan van ouderdom en ziekte ſterven in zyn eenzaam verblyf te Salone *, en *Galerius* hen alle beide niet lang overleven. *Maxentius* alleen bleef nog overig; en op dezen behaalde *Konſtantyn* in het volgende jaar † by Verona die heerlyke overwinning, zo beroemd door het vurige kruis, het welk hem, naar men zegt, in de lucht verſcheen, en den uitſlag van het gevecht voorſpelde door deze woorden: *Overwin door of in dit* *. Hy zegepraalde inderdaadt. *Maxentius* vluchtte uit den ſtrydt, en zich te Rome willende bergen, verdronk hy in den Tyber. Hy trouwt met *Fauſta*, de dochter van *Maximianus*. Verradery van *Maximianus*. * I Samuels XIX. *Konſtantyns* wraak. 310. 311. Doodt van *Maximianus* en *Diocletianus*. 313. * in Dalmatië. Van *Galerius*. † in het jaar 312. Een vurig kruis verſchynt *Konſtantyn* in de lucht. * E'v τούτῳ νικᾶ. *Maxentius* doodt. *Konſtantyn* wordt Chriſten.

Alles erkende toen *Konſtantyn*, die den Chriſtenen begon te begunſtigen; het zy uit erkenteniſſe van het wonderdadig kruis, het welk hem in de lucht verſchenen was; het zy door de onderwyzingen, die men hem gegeven hadt in de lere van *Chriſtus*, welke hy openbaarlyk beleedt. Maar de Geſchiedenis van dezen keizer brengt ons te verre van die van Engelandt. Het is tydt den draadt der zelve weder op te vatten, en te zien, in wat ſtaat hy dit koninkryk gelaten hadt.

De Romeinſche geſchiedſchryvers zeggen ons niet, aan wien hy des zelfs beſtiering op zyn vertrek overliet. De Engelſche zeggen aan een man van hunne natie, dien zy *Octavianus* noemen. Hy bleef binnen de palen van zyn ampt, tot

312 en de volgende. Staat van Engelandt na het vertrek van *Konſtantyn*.

Eutropius, of *Fincomarchus*.

312 en de volgende.

tot hy in den jare 329 voornemens wierdt om den tytel van landvoogdt in dien van koning te veranderen, en de afwezenheit des keizers, aan de andere zyde van de zee met de zaken des ryks en zynes huisgezins bezig, maakte hem zo stout, dat hy de kroon dorst opzetten. De keizer *Konstantyn* toefde niet met hem *Traberus*, neef van de keizerinne *Helena*, tegen te zenden, die bloedige oorlogen met hem voerde, welke zo gelukkiglyk eindigden, dat beide partyen 'er hun belang in vonden. *Octavianus* bleef in het bezit des koningdoms; maar om het na zyne doodt te doen overgaan op den prins *Maximianus*, aan *Konstantyn* even na als *Traberus* vermaagschapt, en zo wel als hy uit een broeder van de keizerinne *Helena* gesproten.

Dit gansche verhaal is verziert, en zo 'er iets waar in is, zyn het de oorlogen van *Traberus*, stedehouder van *Konstantyn*, met *Octavianus*; onderstelt zynde, dat iemandt van dezen name den tytel van koning van Groot-Britannië heeft aangenomen. *Maximus*, dien alle geschiedschryvers voor een geweldenaar en dwingelandt te boek zetten, hadt geen verwantschap met het bloedt van *Konstantyn*, noch met dat der Britsche
382. vorsten. Hy deedt zich in het jaar 382 in Engelandt tot keizer uitroepen, en, in Italië overgekomen zynde, verloor hy het ryk met zyn leven
388. in den jare 388, in den slag, welken hem *Theodosius* leverde by Aquilea, vier en twintig jaren na de regeringe van *Konstantyn* en die van zyne drie zonen, die hem opvolgden, en zonder nazaten stierven.

312.
* *Lesley.*
Daar steekt meer waarschynlykheit in het gene de Schotsche Kronyken * ons van dezen *Octavianus* verhalen. Zy spreken van hem als van een Brit, of Engelschman, die geen gemeenschap met de Romeinen hadt, die hen zonder ophouden beoorloogde, en die vele lotveranderingen bezocht, het zy van wegens de onstandvastigheit der fortuin, het zy door zyne eige woelachtigheit. Hy nam de kroon aan, of overweldigde de zelve eenigen tydt na het vertrek van *Konstantyn*; hy wierdt door *Traberus*, stedehouder van dezen keizer, geslagen, en genoodzaakt een wyk tegen de Romeinen te zoeken by *Fincormacus*, koning van Schotlandt, gelyk *Hannibal* eertyds by *Prusias*, koning van Bithynië. Maar de Schotsche koning was edelmoediger dan die

Fincormacus, of *Fincomarchus*.

van Bithynië; hy beschermde den gevluchten koning opentlyk, zonder de bedreigingen van *Traberus* te vrezen. Men kwam tot een openbaren oorlog; de legers trokken te velde, en troffen elkander aan. Dat der Schotten was vereenigt met de Engelsche benden, zestig duizend mannen sterk; dat van *Traberus* was weinig minder in getale; men streedt aan beide kanten even dapperlyk, en men betwistte elkander lang de overwinning: doch de zelve bleef eindelyk aan de Schotten. *Traberus*, genoodzaakt om de vlucht te nemen, verliet het slagveldt niet alleen, maar zelfs het gansche landt, en stak over naar Gaule. *Octavianus*, dus geen hinderpaal meer in zyn koningdom vindende, zag zich gelukkiglyk op den troon herstelt.

Hy handelde niet dankbaarlyk met zynen weldoender. Niet vergenoegt, dat hy weder in het bezit van zyne eige staten geraakte, wilde zy zich ook meester maken van de provinciën, met welke *Carausius* in de voorgaande eeuwe de dapperheit der Schotten en Picten beloont hadt. Zyne ondankbaarheit bleef niet ongestraft. *Fincormacus* kantte zich tegen zyne inbreuk; viel op zyn beurt in de landen van dien ondankbaren vorst, en dwong hem eene schuilplaats in de uiterste einden zynes ryks te zoeken. 312 en de volgende.

Een twede vyandt viel hem op de lenden. *Traberus*, die op de tyding van die oneenigheden weder uit Gaule gekomen was, trok tegen hem op, leverde hem slag, verwon, en noodzaakte hem eene schuilplaats te zoeken buiten het eilandt, daar geen heul meer voor hem was, en daar hy de Schotten niet min te vrezen hadt dan de Romeinen.

Octavianus vlucht naar Engelandt.

Hy vluchtte naar Noorwegen, van waar hy spoedig weder vertrok, zo haast als hy de tyding van *Traberus* doodt gekregen hadt. De tegenspoedt hadt hem wyzer gemaakt, en hy trachtte zeer de gunst des Schotschen konings, dien hy vertoornt hadt, weder te erlangen, en zynen misslag te verbeteren. Dat viel hem niet moeielyk, en de geschenken, welke hy dezen vorst zondt, waren niet nodig geweest tot de verzoeninge. *Fincormacus* was niet min goedaardig dan voorzichtig, en redenen van staat verplichtten hem om de vriendschap der Engelschen voor die der Romeinen te kiezen. Hare banden wierden dan gelegt tusschen de beide koningen, welke dien der Picten mede in hun verbondt trokken, het welk zo lang *Fincormacus* leefde heiliglyk en ongeschonden gehouden wierdt.

Hy komt weder in Groot-Britannië.

Hy stierf in den jare 358. Zyne doodt stoorde de rust der drie ryken, en gaf den Romeinen gelegenheit om de Engelschen en de Picten van het drievoudig verbondt te scheuren, en de Schotten, toen zonder eenige hulpe zynde, te verdrukken. Dit bewerkte *Maximus* omtrent 358.
den jare 370. Hy was toen stedehouder van 370.
den keizer *Valentinianus* den I. Hy wierp zich zelf in het vervolg * tot keizer op.

* in den jare 382.

Wy zullen niet spreken van de oorlogen, die hy tegen de Schotten voerde. Wy stellen der zelver verhaal uit tot het vervolg van de byzondere Geschiedenisse van dat ryk, en wy vatten het verhaal van de Engelsche Geschiedenisse weder op.

Zy maakt de regering van *Octavianus* van 370 en de volgende, tot 382.
vier en vyftig jaren; gelyk zy die met het jaar 329 begint, eindigt zy haar met den jare 382. In dit zelve jaar overweldigde *Maximus* den tytel van keizer, verliet Groot-Britannië, en plaatste den setel zynes ryks te Trier. Men weet nauwlyks wanneer hy in Engelandt gekomen was, en hoe lang zyne landvoogdy geduurt heeft. Men weet al zo weinig, wat sedert de doodt van *Fincormacus* in Schotlandt gebeurt is. Men heeft weinig meer zekerheit van *Octavianus* regeringe; wat 'er de Schotsche Jaarboeken ook van zeggen, een hedendaagsch schryver * meent, dat zyne gansche geschiedenis verdicht is.

Verschelenheit van gevoelen over *Octavianus* regeringe.

* *Tyrrel.*

Een geschiedschryver † zegt, dat *Theodosius*, een stedehouder van *Gratianus*, en daar na zyn ryksgenoot, de landvoogdy van Engelandt hadt, daar hy niet minder uitmuntte door zyne wysheit dan door zyne dapperheit. Door deze laatste hoedanigheit beteugelde hy de Schotten en de Picten; en door de andere herstelde hy de openbare zekerheit, en de waarneming der wetten, waar in het geluk der volkeren bestaat. De zelve schryver spreekt vervolgens van eenen *Severus*, overste der keurbenden, aan wien *Theodosius*, toen hy van *Gratianus* opontboden wierdt, het bevel over het heir liet. Maar de voorgemelde beruchte slagen waren voor zynen tydt voorgevallen.

† *Ammian. Marcell.*

Veldslagen der Romeinen tegen de Schotten en Picten.

Vier vermaarde slagen vielen 'er voor: de eerste in het jaar 362 door *Lupicinus*, veldheer van

den

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

379 en de volgende, tot aan 382.

den keizer *Gallienus* *, tegen de verbondene Schotten en Picten gelevert; en de twee andere in den jare 379 door *Maximus*, toen ſtedehouder van *Theodoſius* den I tegen de Schotten alleen; de Picten hadt hy liſtig van hun verbondt weten te ſcheuren. De Romeinen waren overal verwinnaars, en de Britten of de Engelſchen verſtrekten hen voor hulpbenden. Maar indien zy den roem niet met deze meeſters der aarde deelden, deelden zy ten minſte het voordeel met hen. De Schotten en de Picten hadden, naar men zegt, zich zamen verbonden om de Romeinen en de Engelſchen op het lyf te vallen: zo dat het heil van deze laatſten dat der eerſten infloot; en het gevaar hen in het gemeen rakende, vonden zy zich verplicht malkander over en weder te beſchermen. Men meent echter, dat deze verbindtenis door *Maximus* verdicht was, om het drievoudig verbondt van deze volkeren te breken, die Groot-Britannië bewoonden. Hy deedt meer. Na dat hy de Engelſchen van hen losgemaakt hadt, trok hy 'er de Picten ook af: zo dat Schotlandt zich zag overvallen van drie volkeren, van welke het een de ganſche aarde naar zyne wetten deedt luiſteren. De Schotten hadden moeds genoeg om hen te wederſtaan, maar niet machts of geluks genoeg om hen te wederhouden.

* *Ammian. Marcell.* ſpreckt alleen van de aankomſt van *Lupicinus*, zonder van den ſlag te reppen.

Maximus voert een wreden kryg tegen de Schotten.

Maximus zondt hen zyne byldragers †, om hen den oorlog aan te zeggen uit name van de Romeinen, de Engelſchen, en de Picten. *Eugenius* de I regeerde toen in Schotlandt. Hy klaagde te vergeefſch over de ſchenders en verbrekers van het drievoudig verbondt, en over de heerſchzucht der Romeinen; hunne legers lieten niet na zich te velde te begeven. *Eugenius* wierdt geſlagen, en zich niet ſterk genoeg oordelende om zulke machtige vyanden het hoofdt te bieden, liet hy hen de provincien ten prooie, die hy niet kon beſchermen, en week naar de ontoegankelykſte plaatſen van zyn ryk. *Maximus* dorſt hem daar niet vervolgen, en de veldtocht geëindigt zynde ſcheidde het leger, en elk week naar zyne winterkwartieren en bezettingen. *Eugenius* wachtte deze gelegenheit af om zynen bondbrekeren hunne ontrouw betaalt te zetten. Zo haaſt als de Romeinen geweken waren viel hy in het landt der Picten, en nam wraak over hunne ontrouwe.

† *Lictores.*

Dapperheit van den koning van Schotlandt.

379 en de volgende.

De Picten zonden den eenen poſtbode op den anderen naar *Maximus*, die in aller yl tot hunne hulpe optrok. *Eugenius* ontzette zich des niet, en trok hen ſtoutmoedig tegen. Maar de kans was ongelyk, en de fortuin bleef den Romeinen begunſtigen. De dappere koning van Schotlandt, toen van zyn lot en dat van zyne natie wanhopende, ontblootte zich, gelyk een twede *Codrus*, van zyne koninklyke eertekenen, om niet kennelyk te zyn, en niet geſpaart te worden. In dezen ſtaat, door de wanhoop gedreven, wierp hy zich met den degen in de vuiſt in het heetſte van het gevecht, en ſtortte eerlang, van verſcheide ſteken doorboort, ter neder op de lyken zyner vyanden, welke hy met zyn eigen handt verſlagen hadt, en die hem voor zegetekenen verſtrekten. Zyn broeder *Ethodius* wierdt ook onder de doden gevonden; maar vermits men nog eenig leven in hem beſpeurde, deedt *Maximus* hem opnemen, en zyne wonden verbinden, waar van hy genas. De verwinnaar voegde by deze goedertierenheit nog eene andere. Hoe woeſt hy ook was wierdt hy vermurwt door de tranen van de koninginne *Cartamandа*, die hy vondt ſchreien op het graf van den koning *Eugenius*, haren gemaal, en, in weêrwil van de onmenſchelykheit der Picten, die haar aan hare wanhoop wilden overlaten, droeg hy zorg voor haar, en ſchonk haar het leven, met alle de ſtaten van haren geſneuvelden man.

Doodt van *Eugenius* vergeleken met die van *Codrus*.

Het verlies van den ſlag en de doodt van den koning *Eugenius* bragten Schotlandt tot het uiterſte; maar dit was het einde van des zelfs ellende nog niet. Het hadt nog iets droeviger te vrezen van den haat der Picten. De Romeinen ſchenen met hunne overwinninge te vrede; maar de Picten konden zich niet vergenoegen dan met het uiterſte bederf der Schotten. Zo zyn de oorlogen tuſſchen buren en nabeſtaanden de bloedigſte en de onverzoenlykſte. De Picten lieten *Maximus* niet met vrede voor dat zy hem een gebodt ontwrongen hadden, waar by hy allen Schotten beval binnen een zekeren tydt hun landt te ruimen. Dus zag men door eene wet, zo ſtreng als onrechtmatig, een ganſch koninkryk in den ban, en alle zyne volkeren ballingen des lands, vluchtende, en zich verſpreidende, de eene in Ierlandt, of op de Hebriden en Orkaden, de andere in Denemarken en Noorwegen. Deze verſtroojing duurde niet altoos. Zy kwamen veertig jaren daar na * weder in hun landt, en rechtten daar hunne oude heerſchappy weder op. Zo verhalen het de Schotſche geſchiedſchryvers; maar de Latynſche ſchryver † zegt alleen, dat *Maximus* de Schotten weder naar Ierlandt joeg, van waar zy gekomen waren, en de Picten tot aan gene zyde van *Severus* wal, daar zy zich nedergezet hadden.

379 en de volgende.

Ban der Schotſche natie.

* in den jare 420.

† *Proſper.*

Marcus volgt *Maximus* op.

Wy komen nu weder tot de heerſchappye van Engelandt, van welke de aaneenſchakeling der voorvallen ons heeft genoodzaakt te wyken. Wy hebben verhaalt, hoe *Maximus* in Italië omkwam †, werwaarts hy alle benden geleid hadt, die hy uit Engelandt en Gaule met zich hadt kunnen nemen. Men geeft hem *Marcus* tot opvolger, die van des keizers ſtedehouder door zyn leger zelf tot keizer wierdt uitgeroepen, en met een tot koning van Groot-Britannië. Maar hy hadt niet dan eenige weinige maanden op den troon gezeten, toen hy in een opſtandt gedood wierdt.

† Fol. 55.

393 en de volgende.

Gratianus volgt *Marcus* op.

Gratianus volgde hem op de zelve wyze op, en hadt het zelve lot. Hy regeerde, volgens de beſte ſchryvers, niet langer dan vier maanden; hoewel anderen zyne regering tot vier jaren rekken. Hoe lang zy ook van duur zy geweeſt, kan men haar, gelyk eenigen doen, niet plaatſen in den jare 390: want het is zeker, dat deze geweldenaar niet te voorſchyn kwam voor de regering van den keizer *Honorius*, die *Theodoſius* eerſt in den jare 395 opvolgde. Men kan zyne overweldiging niet eerder ſtellen; en de allergeloofwaardigſte ſchryvers * reppen 'er niet van dan omtrent den jare 406 en het volgende. De Latynſche ſchryver *, die in dezen tydt leefde, en des zelfs geſchiedenis heeft geſchreven, komt met de Engelſche geſchiedſchryvers overeen, dat hy een Brit was; maar hy zegt 'er niet meer van. Wat hier van zy, na dat hy een zeer korten tydt keizer was geweeſt, waar toe hy, volgens dezen ſchryver, en niet tot het koningdom van Engelandt, verheven was, wierdt de geſtrengheit zyner heerſchappye, die hem even hatelyk voor de Romeinen en de Britten maakte, oorzaak van zyne doodt.

395 en de volgende.

* *Zoſimus, Tyrrel.*

* *Oroſius.* Wie *Gratianus* was.

Men zag toen niet dan verwarringen en ſtroperyen. De volkeren zuchtten onder de verdrukkinge; zy wierden door de Romeinſche

407.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

407. ſche benden geplundert, en hunne landen door de Schotten en Picten plat getreden. De Romeinen zelf, niet in ſtaat om de invallen dier verwoede naburen te beletten, vergenoegden zich met een koninkryk te helpen uitplunderen, het welk te vergeeffch hulp van hen verwachtte. Zy waren te zeer verzwakt door de afzending der troepen, die *Maximus* uit Engelandt met zich naar Italië hadt genomen, toen hy *Theodoſius* het ryk wilde gaan betwiſten, het welk hy te gelyk met zyn leven verloor. De Britſche natie was zelf van volk uitgeput door den uittocht van hare braafſte jeugdt, welke dien geweldenaar gevolgt was; de Picten eindelyk en de Schotten hadden te veel Romeinſch en Engelſch bloedt geſtort, om te doen vermoeden, dat men zich door middel van de benden des lands van zo grote rampen zou kunnen bevryden, en hunne talryke troepen wederſtaan.

Konſtantyn wordt van ſlecht ſoldaat keizer.

De verheffing van *Konſtantyn* hielp alles in de uiterſte verwarringe brengen. Deze man, die gene andere verdienſten hadt dan dat hy den naam van den groten *Konſtantyn* voerde, wierdt eensſlaags van den laagſten trap van den krygsdienſt tot den hoogſten troon der aarde verheven, en door het heir van Groot-Britannië tot keizer uitgeroepen. Indien men echter de Engelſche geſchiedſchryvers, en eenige andere mag geloven, was hy van eene goede geboorte, wys, dapper, en vol overleg.

Oroſius en Zoſimus.

Proſper.

Gaat van Engelandt naar Gaule over.

Wie hy ook mogt zyn, hy hadt altoos moeds genoeg om zich in eene zo wonderbare verheffinge te handhaven. Hy zette de kroon op met zo veel ſtoutheit, als of hy in het purper geboren was; en den eerſten dag zelfs voor vorſt beginnende te ſpelen, gaf hy bevel tot den overtocht der troepen, met welke hy beſloten hadt *Honorius* het ryk te betwiſten. De bloem der Engelſche natie volgde hem, en deze twede tocht, dien van *Maximus* voor den eerſten nemende, hielp Engelandt voort uitputten. Ons voornemen is niet den overtocht van dezen geweldenaar te beſchryven, noch de verrechtingen van zynen zone *Conſtantius*, dien hy met een ſchoon heir naar Spanje ſchikte om den Alanen en den Wenden den weg in dit wingeweſt te openen, en den keizer door deze afwendinge bezig te houden, terwyl hy zelf hem Gaule en Italie afhandig zou trachten te maken. *Conſtantius* overweldigde de doortochten der Pyreneën, doodde de twee hoofdlieden *, die de zelve bewaarden, en van zyne brave Engelſchen ondersteunt deedt hy wonderen. Maar zyne dapperheit bragt het ryk eene wonde toe, niet mogelyk te helen. De Alanen en Wenden, welker inbreuk in Spanje hy begunſtigde, zetten 'er zich neder, en gaven aan Andaluſië den naam, dien het nog voert.

Tocht van *Conſtantius* naar Spanje.

411.

* *Dydimus en Verinianus.*

Zy komen beide om.

Konſtantyn en zyn zoon *Conſtantius* wierden eerlang geſtraft voor de onherſtelbare ſchade, die zy het ryk toegebragt hadden. De eerſte wierdt, na het verlies van den ſlag, dien de veldheer van *Honorius* * hem gelevert hadt, te Ravenna afgemaakt, niettegenſtaande de orde des prieſterſchaps, die hy te Arles aangenomen hadt, in hope van zyn lyf door deze waardigheit te bergen. Zyn zoon *Conſtantius* hadt geen beter lot: een zyner hoplieden †, door hem kwalyk gehandelt, en uit zynen dienſt in dien des keizers overgegaan, doodde hem te Vienne in het Dauphiné. Twee anderen ‡ van zyn volk wierden met hem gedood. De eenen zeggen, dat vader en zoon beide gewurgt wierden, en anderen willen, dat men hen onthalſde.

* De graaf *Conſtantius.*

† *Gerontius.*

‡ *Julianus en Sebaſtus.*

Het was nu de tydt van de inbreuk der volkeren, die uit het Noorden opgekomen waren om het Roomſche ryk te ſlopen. De Alanen, de Wenden en de Sueven hadden Spanje overſtroomt; de Gotthen, in Italië en in de Zuidelyke provinciën van Gaule verſpreid, dreigden niet minder dan het ganſche ryk in te ſlokken; en men achtte zich gelukkig, dat zy zich lieten vergenoegen met een deel van Italië en het Languedok. Eenige jaren * van te voren hadden de Franken Gaule gedreigt, waar van zy zich in het vervolg meeſter maakten.

411 en de volgende.

Inbreuk der Gotthen en Wenden.

* ſedert den jare 383, tot den jare 388.

In het midden van zo vele opſchuddingen bleef Groot-Britannië niet in ruſt: het hadt zyn deel van die verwarringen. De Picten deden 'er de zelve verwoeſtingen, welke de verſcheide verwinnaars, waar van wy geſproken hebben, in de andere wingeweſten des Roomſchen ryks aanrechtten; en de keizers, alle hunne machten nodig hebbende tegen zulke ontzagchelyke vyanden, waren niet in ſtaat om troepen naar Engelandt te zenden. Zy hadden 'er zelfs de meeſte keurbenden en het ander geoeffend krygsvolk des lands uitgetrokken, en met behulp van deze dappere troepen keerden zy de overſtroming der Barbaren.

Het Roomſche ryk moeſt Engelandt den zelven byſtandt doen, dien het van de Britten ontfangen hadt. *Stilico*, zo beroemd door zynen val als door zyne verheffinge, geleidde zelf de hulpbenden derwaarts, volgens eenigen, en volgens anderen zondt hy de zelve onder het beſtier van *Victorinus* *. Dit moet dan geſchied zyn voor het jaar 408, vermits het zeker is, dat *Stilico* te Ravenna gedood wierdt in eene kerk, waar in hy gemeent hadt zyn lyf te kunnen bergen. Daar zyn 'er ook †, die aan de waarheit van dit geval twyffelen; maar om dat 'er ook vele ſchryvers zyn, welke het als eene ware zaak ter neder ſtellen, hebben wy het niet durven verduiſteren. *Victorinus* dan, volgens deze laatſten, de Picten, door het bederf der Schotten, die *Maximus* aan hunnen haat hadt opgeoffert, te ſterk bevindende, nam voor hen op hun beurt te vernederen; vernietigde hun koningdom, en maakte het ganſche landt tot een Romeinſch wingeweſt.

Stilico zendt hulp derwaarts.

* Zie het Dichtſtuk, het welk *Claudianus* tot lof van *Stilico* heeft gemaakt.

† *Tyrrel.*

Hy meende, dat hy het geheel ondergebragt hadt; maar hy hadt te doen met volkeren, welken de ſlaverny onverdragelyker was dan de doodt. Hun laatſte koning ‡ hadt zich zelve omgebragt, om het onwaardig onthaal van de Romeinen niet te overleven; en ſchoon zy den Picten op lyfſtraffe verboden hadden geen koning meer te verkiezen, kroonden zy echter den zoon, *Durſte* genaamt, en plaatſten hem op zyns vaders troon. By deze ſtoute daadt voegden zy eene, die zeer ſtaatkundig was. Zy vereenigden zich weder met de Schotten. Zy bemerkten, dat zy door hen te verdryven niets anders uitgewerkt hadden dan het juk der Romeinen voor hen zelf te verzwaren: zy meenden het niet van hunne halzen te kunnen ſchuiven, dan door hen weder te roepen, het welk zy deden.

‡ *Hengeſt.*

Vereeniging der Schotten en Picten.

Daar was toen een prins van het bloedt hunner koningen aan het hof van Denemarken, werwaarts zyn grootvader, de vorſt *Ethodius*, broeder van den koning *Eugenius*, gevlucht was. Wy hebben op zyn plaats * verhaalt, hoe deze vorſt ſneuvelde in den veldſlag, dien *Maximus* hem in den jare 379 leverde. Die prins was *Fergus* genoemt †, een gelukkige naam voor de Schotſche heerſchappye, twee maal of gegrondveſt of herſtelt door twee vorſten van dezen name. De Picten, met de gemachtigden der verbannene Schot-

420 en de volgende.

* Fol. 56.

† Een zoon van *Erik*, die een zoon van *Ethodius* was.

Aankomſt van *Fergus* den II in Schotlandt.

420 en de volgende.

Schotten overeengekomen zynde wegens zyne wederkomst, zonden hem een gezantschap aan het hof van Denemarken, en de koning van dat landt, die van moeders zyde zyn grootvader was, deedt hem eene vloot uitrusten, met welke hy gelukkiglyk in de provincie van Murray aankwam †.

† De Vader *Orleans* zegt, dat hy te Argile-Bridge landde.

Zyne aankomst maakte de Engelschen en de Romeinen even zeer verlegen, en zy beurde den moedt der Schotten en Picten in het tegendeel op. Deze laatsten hadden hunnen koning *Durste* aan hun hoofdt; maar deze vorst gaf het bevel aan den Schotschen koning over. De twee natiën hadden het zo beraamt; daar was ten anderen eene meerderheit van verdiensten in den persoon van den laatsten. Hy kwam, overladen met roem, door ontelbare fraaie daden, behaalt in het heir en aan de zyden van den beroemden *Alarik*. Hy hadt zyn deel gehad van de krygsgevaren en overwinningen van dezen heldt; in de verovering * van eene der gewigtigste ondernemingen van dien overwinnaar hadt hy uitgemunt, en de andere met roem bygewoont. Hy was, dat meer is, gesproten uit een bloedt, het welk meer dan zes honderd jaren op den Schotschen troon hadt gezeten; en dit alles was genoeg om hem boven den Pictischen koning te stellen.

Voortreffelyke daden en hoedanigheden van dezen vorst.

* in den jare 410.

Zyne landing.

Hy ging, gelyk gezegt is, landen in eene haven van de provincie van Murray, daar de groten der beide verbonde natiën hem kwamen begroeten. Daar ontworp men een plegtig geschrift van vergetelheit en verzoeninge van allen voorleden haat en beledigingen, en men tekende een verweerend en aantastend verdrag, om de Romeinen gelykelyk te bestryden, met belofte van de wapenen niet neder te leggen, voor dat zy alle uit Groot-Britannië zouden verjaagt zyn. Na dat dit verdrag wederzydsch bekrachtigt was, ging *Fergus* naar de provincie van Argile, daar hy tot koning wierdt uitgeroepen in het midden van het gejuich der volkeren, en gezeten op dien beroemden marmeren stoel, waar aan men meende dat het lot des koningdoms gehecht was; uit Spanje naar Ierlandt overgebragt, en van Ierlandt naar Schotlandt, gelyk elders gezegt is *.

Wordt tot koning uitgeroepen.

* Fol. 5.

Victorinus des keizers stedehouder in Groot-Britannië.

Victorinus regeerde Groot-Britannië nog uit name van den keizer *Honorius*. Hy toog met de Romeinsche keurbenden en de hulpenden tegen *Fergus* op, en leverde hem slag. De zelve was even ongelukkig voor de beide partyen, die 'er hunne beste troepen verloren, zonder dat iemandt zich de overwinning kon aanmatigen. De donder en de regen scheidde de twee heiren, en elk week te rug; de Romeinen en Engelschen naar de provincie van Kent, en de Schotten en Picten in hunne ryken. Toen was 'er een soort van bestandt, gedurende het welke de Romeinsche veldheer zyne troepen liet arbeiden om den muur van *Adrianus* weder op te bouwen, of, volgens anderen *, om de afsnyding te voltooien, die hy zelf, by het leven van *Stilico*, van Edenburg tot aan Dumbritton getrokken hadt. Dit werk bleef niet lang in wezen, maar wierdt kort daar na geslecht door het leger der bondgenoten.

* Tyrrel en Buda.

Victorinus wordt keizer.

Niet lang daar na wierdt *Victorinus* door het Romeinsche heir tot keizer uitgeroepen. Hy behieldt deze waardigheit niet dan weinig dagen; hy wierdt door de genen zelfs, die 'er hem mede bekleed hadden, verraden, en aan den stedehouder van *Honorius* overgegeven, die hem deedt afmaken.

Gedood.

De Schotten en Picten bedienden zich van deze oneenigheden, en hernamen de provinciën, die de Romeinen op hen verovert hadden. Deze laatste wilden 'er hen voor de twede maal uit dryven; maar zy wierden geslagen, en genoodzaakt hen door een verdrag af te staan het gene zy hen door de wapenen niet konden ontweldigen. 421.

Twee jaren, die *Honorius* nog leefde, bleef men over en weder in rust. De oorlog begon weder na zyne doodt. Men sloeg drie bloedige slagen, die de drie natiën * van Groot-Britannie haast geheel vernielt hadden. De Romeinen waren niet in staat om zich van de zware nederlagen dier volkeren te bedienen, om dat zy zelf overvallen wierden door de Barbaren, die zich meester maakten van de schoonste provinciën des ryks. 423 en de volgende.

* Engelschen, Schotten en Picten.

De eerste dezer veldslagen viel ten voordeele der Romeinen uit. Maar zyn gelukkige uitslag veroorzaakte een opstandt, die de Engelschen van hun verbondt rukte, en hen weder met de Schotten en Picten vereenigde. Deze verandering wierdt uitgewerkt door *Dioneth*, hertog van Cornwall, volgens de schryvers zyner Geschiedenis, of, gelyk anderen zeggen, van zyn Roman *. Van spyt gezwollen, dat hy het bloedt zyner landgenoten in deze slagen zag storten, zonder dat zy 'er ander voordeel uit trokken, dan van de eene slaverny tot de andere te vervallen, en van de verdrukking der Schotten en Picten niet bevryd wierden, dan door het Roomsche juk op hunne halzen te ontfangen, ondernam hy zyn vaderlandt de verlorene vryheit weder te geven. Hy meende, dat hy te beter in dit grote voornemen zou slagen, indien hy hen een hoofdt van een groten naam gaf; en vermits zyne heerschzucht niet min deel in deze onderneminge hadt dan zyn goede yver voor het heil zyner landgenoten, deedt hy zich zelve tot deze hoge waardigheit verheffen, met den tytel van koning. Toen met de troepen, die hem voor koning uitgeroepen hadden, het Romeinsche leger verlatende, ging hy zich by dat der Schotten en Picten voegen. De twee koningen ontfingen hem als een derden bondgenoot in hunne verbindtenis, welke eene vernieuwing was van het drievoudig verbondt tegen de Romeinen *. Maar daar was al te groot een afkeer tusschen de verbonbene volkeren om hun verbondt lang te doen bestaan. Wy zullen ook haast zien, hoe de Engelschen zich des berouwden, en zich weder onder hunne oude meesters begaven.

Dioneth, hertog van Cornwall, zyne verrechtingen, en zyn koningdom.

* Boetius. Buchan. Monmouth.

* Zie fol. 56.

De twede slag besliste niets. De derde was bloedig. *Ætius*, een der grootste veldheeren des ryks, bezig met de Gotthen en Hunnen, en andere Barbaren, die het ryk overstroomden, te keren, droeg ook zorg voor Groot-Britannië, en zondt troepen derwaarts, onder het geleide van *Maximianus*, een beroemd krygsman. Onder dezen veldoverste geschiedde de slag tusschen de Romeinen en de drie verbondene koningen. De zelve viel geheel en al ten voordeele van de Romeinen uit, en nooit zag men eene volmaakter overwinning. Twee der verbondene koningen verloren 'er het leven; de dappere *Fergus*, koning der Schotten, en *Durste*, koning der Picten. *Dioneth* wierdt overal gewond, en door de zynen opgenomen in eene sloep, en verder in zekerheit gebragt. 430.

Het zou nog eens met de drie volkeren van Groot-Britannie gedaan zyn geweest, indien de Romeinen de Engelschen hadden willen sparen; of

430 en de volgende. of het zou gedaan geweeſt zyn met de Schotten en Picten, indien *Maximianus* zich niet tot keizer hadt willen opwerpen. Zodanig was de geeſt van opſtandt, die toen onder de troepen heerſchte. Een krygsoverſte hadt naauwlyks eenige overwinning behaalt, of hy oordeelde zich der keizerlyke krone waardig; of indien hy te gematigt was om zo verre te denken, bragten de ſoldaten hem die tuit in het hoofdt. Zo gevaarlyk is het de legers te veel gezag te laten nemen.

Verbondt van *Maximianus* en *Dioneth*. *Maximianus* meende, dat hy, om zyn voornemen te beter te doen gelukken, een verbondt met de Engelſchen moeſt maken; en hy nam voor het met de verwantſchap van hunnen koning *Dioneth* te beginnen, dien hy zyne dochter voor hem ten huwelyk liet verzoeken. *Dioneth*, van zyne kwetſuren genezen, was alleen bedacht, hoe zyn verlies beſt te herſtellen. Hy liet zich de voorſtelling van *Maximianus* wel gevallen, en gaf hem zyne oudſte dochter *Athilia* ten huwelyk.

Dit was zo veel als hem tot vermoedelyken erfgenaam der krone te verklaren: want deze princes hadt gene broederen, en maar eene zuſter, die zich aan den ongehuwden ſtaat verloofde. Zy was die beroemde *Urſula*, wiens geſchiedenis of Legende zo beroemd is, en van welke wy haaſt meer zullen ſpreken.

Maximianus was geen man om zich met de hope van den troon te vergenoegen. Hy wilde regeren; en de verwantſchap van *Dioneth* hem by de Engelſchen in aanzien gebragt hebbende, de macht der Schotten en Picten gefnuikt ziende, het Romeinſche heir ten anderen tot zynen behoeve, en niets te vrezen hebbende van wegens den keizer *Valentinianus* den III, die met de Gotthen genoeg te doen hadt, en alleen op zyn vermaak dacht; *Maximianus*, zich van zo vele voordelige zaken bedienende, licht den gryns af, en neemt den tytel van keizer opentlyk aan. Deze hoge waardigheit hem boven *Dioneth* verheffende, verplichtte hy hem om den tytel van koning af te ſtaan, en zich te vergenoegen, dat hy als zyn ſtedehouder heerſchte.

Maximianus neemt al het gezag.

Conan Meriadok tot koning over klein-Bretanje aangeſtelt. In dit gewrigt van zaken ging hy over naar Gaule, daar hy het Armoriſche wingeweſt eerſt veroverde. Hy vereerde het aan de Engelſchen, die hem gevolgt waren, en maakte hunnen veldheer *Conan Meriadok* koning van het zelve, die 'er zich nederzette met de Engelſche of Britſche volkplantingen, die hy met zich hadt genomen, en welke den naam van Bretanje, of Bretagne, dien het nog draagt, aan dit landt gaven.

Geſchiedenis der elf duizend maagden. *Conan* hadt gene vrouwen met zich genomen, en wilde niet, dat de Engelſchen die onder de Gauloizen zouden nemen. Hy ontboodt 'er dan uit Engelandt, en *Dioneth* ſcheepte elf duizend Engelſche dochters, wier hoofdt, *Urſula*, zyne eige dochter, eene ſchone en wyze princeſſe, den nieuwen koning *Conan* ter gemalinne toegeſchikt was. Maar een ſtorm beliep hunne ſchepen, wierp hen in de Duitſche zee, van daar in den mondt van den Rhyn, en dreef hen verder tot in het landt van Keulen. Het zelve was toen onder de heerſchappy der Hunnen, die deze vrouwen tot ſlavinnen maakten; maar de koning, of het hoofdt dezer Barbaren, vondt in *Urſula* eene ſchoonheit, die hem bekoorde, en begeerde haar ten echt. Zy weigerde zyne trouw, zeggende, dat zy haren maagdom aan Godt verloofd hadt; eene gelofte, die kwalyk overeen te brengen is met de reden van hare reize naar het Armoriſche Gaule, werwaarts zy overſtak om met *Conan* te trouwen. Wat hier van zy, de koning der Hunnen, over hare weigering vertoornt, veranderde zyne liefde in woede, en deedt haar ombrengen met haren ganſchen hoop, waar van men nog de graftteden ziet, met het opſchrift *der elf duizend gemartelde maagden.* 430 en de volgende.

Deze Legende ſpreekt zich zelf tegen, en het is te verwonderen, dat de Engelſche ſchryvers, die ſedert de hervorminge der kerke geſchreven hebben, de zelve niet verduiſteren, dewyl brave ſchryvers, anders de Roomſche kerk yverigh toegedaan, haar als eene fabel verwerpen. Een geleerd Jeſuit * heeft ons der zelver oorſprong verklaart, en zy is gegrond op het bedrog of de onwetenheit der genen, die deze woorden: *S. S. Urſula & Undecimillia V. M.* en dus lazen: *St. Urſula en elf duizend heilige maagden, martelareſſen*, in plaats van te lezen: *St. Urſula en Undecimillia, maagden, martelareſſen*: want *Undecimillia* is een eigen naam, gelyk *Urſul*, of *Urſula*, en zy zyn beide gemartelt, zonder dat men net weet in welken tydt, of van wat landt zy waren. De zelve is verdicht. De Vader *Sirmond*. Oorſprong dier dwaalinge.

De Legende der elf duizend maagden doedt twyffelen aan de geſchiedeniſſe van *Maximianus*, van *Dioneth* en van *Conan*, en van klein-Bretanje, tot een koninkryk gemaakt ten behoeve van dezen laatſten. Het is echter waar, dat de inwoonders van Groot-Britannië, door de Schotten en Picten verdrukt, omtrent het midden van de vyfde eeuwe de woede dezer naburen in het Armoriſche Gaule ontvloden, en dat de landvoogdt des keizers hen vergunde, dat zy zich in het landt van Vannes en Cornwall nederzetten, van waar zy zich allengskens uitſtrekten tot in de bisdommen van Treguier en Leon, en tot aan den mondt van de Liger *. Toen meeſter geworden van de Armoriſche provincie, veranderden zy der zelver ouden naam in dien van hun gewezen vaderlandt, en noemden het klein-Bretanje, om het te onderſcheiden van het grote. Voorts is het moeielyk te weten, welken naam zy aan hunne hoofden gaven, die dan onder den tytel van graven, en dan onder dien van prinſſen en koningen te voorſchyn kwamen. Het ſchynt zelfs, dat zy eerſt door koningen geregeert wierden, en de kerkvergadering van Tours * noemt 'er eenen, die den biſſchop *Manſuetus* van zynentwege naar deze algemene kerkvergadering zondt in den jare 461. Ook telt men twaalf koningen na elkander tot aan *Alanus* den Langen, die met het jaar 690 eindigen. Bretanje behieldt echter zyn koningdom tot aan het einde van de IX eeuwe. Toen door zyne eige verdeeldheden geſplitſt, en verdrukt door de Noormannen, verloor het deze hoge waardigheit; maar het wierdt echter altoos door zyne eige vorſten geregeert, die nu den tytel van graven, en dan dien van hertogen aannamen. Deze laatſte hieldt eindelyk ſtandt, en eindigde niet dan met de oppermogendheit door een huwelyk met de dochter, die 'er erfgenaam van was, eerſtelyk met *Karel* den VIII, en in een twede huwelyk met *Lodewyk* den XII, koningen van Vrankryk. Men twyffelt aan de geſchiedeniſſe van *Maximianus*, van *Dioneth* en van *Conan*. Koningen van klein-Bretanje. * Door den Vader *Sirmond* bygebragt.

Maar deze geſlachtrekening der oppervorſten van klein-Bretanje bewaarheidt de geſchiedenis van *Dioneth* en *Conan* niet, en zy ſchynt niet min fabelachtig dan die van de elf duizend maagden, aan welke men haar geknoopt heeft. De Engelſche geſchiedenisſchryvers *, die het naaſt by dien tydt komen, ſpreken noch van de eene, noch van de andere, en de hedendaagſche †, die de zaak naauwkeurig onderzocht hebben, twyffelen niet, of zy is verdicht. Bewyzen van de valſchheit der geſchiedeniſſe van *Dioneth* en *Conan*. * *Beda* en *Gildas*. † *Tyrrel*, *Milton*.

430 en de volgende. Het gene ons van hare verziering overtuigt, is, dat gene Romeinſche geſchiedſchryvers gewag maken van dezen *Maximianus*, geweldenaar des ryks, dien de Engelſche en Schotſche Geſchiedenis by *Dioneth* voegt. Daar zyn maar twee *Maximianen* geweeſt, beide in de derde eeuwe geſtorven; en indien men ſtelle, dat het *Maximus* was, in plaats van *Maximianus*, zal men desgelyks niet meer dan twee geweldenaars des ryks in de Geſchiedenis vinden, die den naam van *Maximus* gevoert hebben, waar van de een in den jare 388 onder de regering van *Theodoſius* omkwam, en de ander kwam niet te voorſchyn voor de regeringe van *Valentinianus* den III in het jaar 454: zo dat geen van deze twee de zelve kan zyn, die in den jare 430 met *Dioneth* een verbondt tegen de Romeinen maakte. Wel is waar, dat de genen, die zich voor de waarheit van deze geſchiedeniſſe verklaren, der zelver voorvallen omtrent het jaar 382 plaatſen; maar die verandering heldert de zwarigheit niet op; zy doedt niets anders dan hen uit eene verlegenheit redden, om hen in nog groter te brengen: want *Fergus*, die zekerlyk niet voor den jare 420 naar Schotlandt overging, kan 'er in den jare 382 niet geſneuvelt zyn in een ſlag, dien men hem met *Dioneth* den Romeinen doedt leveren: zo dat men door deze verandering van de eene misrekening des tyds tot de andere vervalt.

Hulp, die *Ætius* naar Engelandt zendt. Daar is meer zekerheit in de hulpe, welke, naar de Geſchiedenis vermeldt, *Ætius* in verſcheide malen naar Engelandt ſchikte, en dat hy de derde op het herhaalde verzoek der Britſche natie weigerde; en door deze weigering ontglipte dit overzeeſche ryk den Romeinen voor altoos.

Deze Romeinſche veldheer, de ſteun des ryks, die des zelfs gevaart tegen den val ſtutte, terwyl *Valentinianus* de III zich welluſtig aan zyn vermaak overgaf, hadt krygsvolk naar Engelandt overgezonden; de eenen zeggen in den jare 426, de anderen in den jare 430. Of nu *Maximianus*, of een ander, de zelve aangevoert heeft, kan weinig geven; het is altoos zeker, dat zy 'er kwamen, en dat zy de Engelſchen redden uit de verdrukkinge, waar mede de Schotten en Picten hen bezwaarden. Maar men weet den tydt en den uitſlag van dezen eerſten tocht niet net.

435 en de volgende. Men is van den tweden beter onderrecht. De beſte ſchryvers plaatſen dien omtrent den jare 435; anderen verſchuiven dien tot den jare 440. Hy geſchiedde, zo wel als de eerſte, op *Ætius* bevel, en *Gallio* voerde het bevel over de troepen. Zyne aankomſt ſtremde de vyandlykheden der Schotten en Picten, die de provincien van Engelandt afliepen en plunderden. Zy dorſten hem niet afwachten, en weder naar hun landt wykende, zonder hun heir te ſlopen, ſloegen zy zich neder omtrent den mondt van de Forth, aan gene zyde van den wal, die de twee ryken van malkander ſcheidde.

Gallio geleidt de Romeinſche benden naar Engelandt. *Gallio* hieldt zich met deze verrechtinge te vrede. Zyn heir was niet ſterk genoeg om grote dingen te ondernemen. Hy wierdt ten anderen door *Ætius* weder te rug geroepen, om het ryk te helpen beſchermen tegen zo vele vyanden, als 'er van alle kanten kwamen invallen; zo dat hy geen ſlag dorſt wagen, en weder over zee ſtak.

Hy doedt den wal van *Adrianus* en *Severus* weder opbouwen. Voor zyn vertrek deedt hy den wal van *Adrianus* en *Severus* weder opbouwen, die reets verſcheide malen hermaakt geweeſt was; maar hy was, volgens het zeggen van eenigen, tot nog toe maar met zoden bekleed geweeſt, en wierdt nu deze laatſte maal van ſteen opgemetſelt. Toen bouwde men, volgens deze ſchryvers, een muur van twaalf voeten hoog en acht voeten breed, die zich van de eene zee tot aan de andere uitſtrekte, en de beide ryken van malkander ſcheidde. Om Engelandt zo veel te beter van Schotlandt te ſcheiden bouwde men vele ſchanſſen langs de zee. Dus meende men allen inval en inbreuk der Schotten en Picten in Engelandt beter voor te komen; doch te vergeetſch, gelyk wy aanſtonts zullen zien. 435 en de volgende.

Aanſpraak van *Gallio*, toen hy Engelandt verliet. Dit werk volwrocht zynde deedt de Romeinſche veldheer de groten der natie zamenkomen, en vermaande hen het heil hunnes vaderlands, het welk hy nu in hunne eige handen beval, zelfs te handhaven. *Dat zy*, zeide hy tegen hen, *niet meer op de hulpe des ryks moeſten hopen, het welk over zee te veel bezigheit hadt; dat zy leren moeſten, zich zelf te verweeren, en alle hunne hoop in hunnen eigen moedt en krachten ſtellen.* Deze woorden geëindigt hebbende nam hy afſcheidt van hen, deedt zyne troepen ſcheep gaan, en zich aan boordt begeven hebbende ging hy zeil, van de ganſche Romeinſche vloot gevolgt, die dus de Engelſche havens voor altoos verliet.

440 en de volgende. De Schotten en Picten beoorlogen de Engelſchen. Zo haaſt als de Romeinen uit Engelandt vertrokken waren, hervatten de Schotten en Picten hunne vyandlykheden tegen de Engelſchen. Na eenige veldtochten, die op ſtropen en plunderen uitkwamen, ondernamen zy eindelyk den nieuwen muur te overweldigen. Hy was zo kwalyk bewaart, dat hy geen wederſtandt boodt, toen zy 'er met alle hunne macht op aanvielen. Zy braken aan alle kanten, tot diep in het landt, door, vermeeſterden de ſtadt Jork, en zetten hunne overwinning of hunne plunderingen en ſtroperyen tot aan de rivier de Humber voort.

De Engelſchen zagen toen maar al te laat, hoe gevaarlyk het is, zorgeloos op 's anders hulpe te betrouwen, het zy van naburen, of vremdelingen. Van de Romeinſche keurbenden beſchermt waren zy ſlechts op hun vermaak, of op hunnen koophandel bedacht geweeſt, zonder zich zelf van goede krygsbenden te voorzien; van de Romeinen verlaten ſtaan zy verlegen, en weten niet waar ſoldaten, tot hunne verweeringe, te vinden, en zyn genoodzaakt tot eene onderhandeling te komen. Zy bieden, doch te vergeefſch, al het landt aan gene zyde de Humber aan, om de vrede te erlangen. De fiere Schot antwoordt, gelyk *Alexander* eertyds aan *Darius*, dat men hem niet aanboodt dan het gene, waar van hy reets meeſter was, en dat de verwonnelingen zich aan de beſcheidenheit der verwinnaren moeſten overgeven. Die voorwaarden waren al te hard om aangenomen te worden: de Engelſchen wilden hun lot ook liever aan de fortuin betrouwen, dan zulke ſtrenge voorſlagen aannemen. De zelve was hen niet gunſtig. Zy verloren in den ſlag, dien zy hunnen vyanden leverden, vyftien duizend mannen, de bloem van hunne heirkrachten, en de eenigſte hoop hunner verloſſinge. Toen waren zy gedwongen hunnen wil naar dien des verwinnaars te ſchikken, en de voorwaarden te ondergaan, die hy hen opleide. De zelve waren zeer hard. De Engelſchen ſtonden niet alleen al het landt aan gene zyde van de Humber, met de ſtadt Jork, en hare afhankelykheden, af, gelyk zy voor den ſlag aangeboden hadden, maar zy betaalden nog, volgens den Schotſchen geſchiedſchryver *, zes en dertig duizend goude kronen, en verbonden zich om 'er nog twintig duizend jaarlykſch, by wyze van ſchatting, te betalen.

De Engelſchen geſlagen, en cyſbaar aan de Schotten.

* Lely

De

446. Zy verzoeken hulp van *Ætius*.

De Engelſche geſchiedſchryvers ſtemmen dezen cyns niet toe. Voorts bekennen zy hunne nederlaag. Men kan der zelver grootte niet beter opmaken dan uit een brief, dien zy eenigen tydt daar na aan den beroemden *Ætius* ſchreven, om hem tot mededogen te bewegen, op dat hy hen uit ontferminge voor de derde maal hulp toezonde, om hen te redden uit de handen hunner geweldige naburen. Het opſchrift van dezen brief was zeer byzonder, en gaf genoegzaam te kennen, in welk een beklagelyken ſtaat zy waren, namentlyk: *Het zuchten der Engelſchen aan Ætius, ten derde male burgermeeſter.* Dit burgermeeſterſchap, om het ter loops te zeggen, bepaalt den tydt, waar in deze zaken zyn voorgevallen. De tydrekening ſtelt dien in het jaar 446. De brief was in deze woorden begrepen: *Wy verzoeken uwe hulpe voor het Romeinſche wingewest, voor ons vaderlandt, voor onze vrouwen, voor onze kinderen, tot de uiterſte ellende gebragt, zonder dat wy eenige uitkomſt zien. De Barbaren dryven ons naar de zee, en de zee dryft ons weder naar de Barbaren: zo dat wy, tuſſchen twee yſſelyke doden geſtelt, op het punt van door het ſtaal der vyanden te ſterven, of door de baren der zee ingeſlokt te worden, beſcherming en hulpe komen zoeken by uwe barmhertigheit, onze eenigſte toevlucht, en het eenigſte middel om ons van onze rampen te verloſſen.*

Staat des ryks, door de Hunnen overſtroomt.

Ætius was van de ellende der Engelſchen aangedaan; maar hy kon hunnen gezanten niets beloven: kwalyk vernoegt over den keizer, en hem met vermaak eene zyner beſte provinciën ziende verliezen, wilde hy den Engelſchen geen byſtandt doen. Anderen, die beter van dezen veldheer ſpreken, verſchonen hem van dien argwaan, en geloven met veel waarſchynlykheit, dat de bewegingen der Hunnen hem beletten krygsvolk naar Engelandt te zenden. Na dat zy de Oſtro-Gotthen overwonnen hadden, deden zy geheel Italië ſidderen, en dreigden zich meeſter te maken van Gaule. Zy wierden aangevoert door den ontzagchelyken *Attila*, hunnen koning, die zich ook de tytels aanmatigde van *koning der Gotthen, der Meden, en der Denen; de ſchrik der menſchen, en de geeſſel Gods.* De bloedige ſlag, dien *Ætius* in het vervolg * met dezen vyandt des ryks leverde, ſtrekt tot een bewys van zyne getrouwheit tegen den keizer. Zommigen, die verder dan anderen menen te zien, zeggen, dat hy in dezen ſlag niet geheel en al wilde overwinnen, en *Attila* liet ontſnappen, dien hy hadt kunnen doen omkomen; maar hunne ſcherpzinnigheit heeft in dezen weinig ſchyn van waarheit.

* in den jare 451.

Wat hier van zy, hy zondt den Engelſchen geen hulp. Deze toevlucht hen ontſtaande, en in die verlegenheit niet wetende werwaarts zich te keren; ballingen in hun eigen landt, vliedende de eenen in de provincie van Wales, eene der ondoorgankelykſte provinciën des ryks, en de anderen in hunne boſſchen en tuſſchen hunne klippen, verdrukt door de Schotten en Picten, die hen als wilde dieren vervolgden, erinneren zy zich der volkplantingen, die *Conan* in het Armoriſche Gaule overgebragt, en des koninkryks, dat hy 'er opgerecht hadt. *Aldroënus*, die 'er toen heerſchte, was de derde afkomeling van *Conan*, aan wien zy beſloten een plegtig gezantſchap te ſchikken, om heul en hulpe by hem te zoeken. De biſſchop, die 'er het hoofdt van was, ter gehoor toegelaten zynde, deedt hem deze aanſpraak in tegenwoordigheit van de aanzienlykſten des ryks, tot welke hy zyne redenen niet min richtte dan tot den koning. *Onze ellende is zeer groot*, zeide hy, *en waar zullen wy medelyden en hulpe voor onze rampen vinden? Het is te weinig tyds geleden, dat gy van onder ons zyt uitgegaan, om u zulks met lange redenen indachtig te maken. Het allerdoorluchtigſte deel uwer onderdanen, ô vorſt*, vervolgde hy, tegen den koning alleen ſprekende, *heeft een zelven oorſprong met ons, en het ganſche landt, zynen ouden naam afleggende, heeft den naam aangenomen van het vaderlandt der volkplantinge, welke uw overgrootvader * derwaarts leidde. Gy zelf, ô vorſt, kleinzoon van den beroemden* Conan, *zyt uit Engelſch bloedt geſproten. Dus zyt gy, ô koning, en gy, ô volkeren, door de zelve beweegreden verplicht ons niet te verlaten. Verwantſchap, eer, mededogen, alles ſpreekt ten onzen voordeele by u; en de banden, die ons met elkander verbinden, zyn zo naauw, dat men ons niet kan honen, zonder dat een gedeelte van den hoon op u valt. Gelyk men in een huisgezin een vader niet kan beleedigen, zonder dat de kinderen 'er zich gevoelig van tonen. Hebt dan medelyden met onze kwalen; helpt ons onzen hoon wreken; dat de Armoriſche natie, aan welke wy een koning gegeven hebben, 'er ons, op haar beurt, een wedergeve, en dat deze vorſt met ons over zee ſteke, met genoegzame heirkrachten om den troon onzer koningen weder op te rechten, om onze vryheit te herſtellen, en om ons gemeen vaderlandt te beſchermen.*

446. Redenvoering van hunnen afgezant aan *Aldroënus*.

* Indien deze redenvoering niet verdicht is, moet *Conan* al in den jare 382 naar Gaule overgegaan zyn.

De biſſchop van Londen verkreeg het gene, waarom hy verzocht. *Aldroënus* hadt een broeder, geheten *Konſtantyn*. Dezen gaf hy het bevel over de hulpbenden, die hy den Engelſchen vergunde, onder voorwaarde, dat zy hem na het eindigen van den oorlog voor hunnen koning zouden erkennen. De voorwaarde wierdt aangenomen, en *Konſtantyn* ging met twee duizend mannen naar Engelandt over. Dit heir was wel klein, om de overwinnende benden der Schotten en Picten te keer te gaan; maar wat vermag het vooroordeel niet? De naam van *Konſtantyn* kon ganſche keurbenden opwegen, en de Engelſchen trokken 'er een onfeilbaar voorteken van overwinninge uit. Alles verzamelde zich rondom hem, en op zyne aankomſt zag men de genen, die in boſſchen en holen ſchuil gezeten hadden, op het vlakke veldt verſchynen, zich met hopen verzamelen rondom hunnen nieuwen koning, welken zy van dien tydt af tot koning uitriepen, zonder het einde van den oorlog af te wachten, hunnen verloſſer noemden, en hem met kracht verzochten, dat hy hen aan den vyandt zou brengen, verzekert zynde van te overwinnen onder zulk een veldoverſte. *Konſtantyn* liet den moedt der Engelſchen niet verkoelen; en zy wierden in hunne hope niet bedrogen.

Konſtantyn, broeder van den koning van klein-Bretanje, brengt den Engelſchen hulpe toe.

Dus ſpreken de ſchryvers, die het koningdom van *Conan*, en dat van *Konſtantyn* voor waar houden. Het is jammer, dat de beſte geſchiedſchryvers het een en het ander voor verziert uitkryten. Maar vermits 'er ook beroemde, zelfs onder de hedendaagſche *, zyn, die anders gevoelen, hebben wy geoordeelt, dat wy dit verhaal niet ſtilzwygende moeſten voorbygaan.

* De Vader *Orleans*.

De Engelſchen begeven zich van onder de heerſchappy der Romeinen.

Het was dan in den jare 446, dat Engelandt, genoodzaakt om in het Armoriſche Gaule hulp te gaan zoeken, van onder de heerſchappy der Romeinen week, waar aan het by de vyf honderd jaren onderworpen was geweeſt, van den tocht van *Julius Ceſar* af te rekenen; en maar vier honderd jaren, zo men van dien van *Claudius* de rekening wil beginnen. Dus wierdt zyne oude heerſchappy herſtelt, en dus geraakte

het weder onder de heerſchappy zyner wettige koningen, en hieldt op een wingeweſt der Romeinen te zyn.

400 en de volgende.

Staat van den Godsdienſt in Engelandt.

Wy moeten ook iets van zynen Godsdienſt zeggen. De Heidenſche afgodery was 'er zeer vermindert, en het Chriſtendom hadt 'er een groten opgang gehad onder de regering der keizeren, die het omhelſt hadden. Maar een zyner inboorlingen bragt in den aanvang dezer eeuwe de kerk eene grote wonde toe. Het was *Pelagius* *, dien men den Brit of den Engelſchman noemt, in het landt van Wales geboren, volgens eenigen, en volgens anderen † in de provincie van Herfort, en een monnik, in Paleſtina woonachtig. Daar verſpreidde hy eerſt zyne ſchadelyke lere. Hy ontkende de erfzonde, die den menſch verdoemelyk maakt, en erkende de genade niet, die hem zaligt, en maakte hem volſtrekt meeſter over zyn lot. Een gevoelen, van wiens vernieuwinge in deze laatſte eeuwen men de Jeſuiten beſchuldigt; ten minſte voor een gedeelte, te veel aan den vryen wil, en te weinig kracht aan de genade toeſchryvende.

Pelagius. Zyne ketzery en gehoorte.

* *Tyrrel* meent, dat zyn rechte naam *Morgan*, en hy in het landt van Wales geboren was.

† Daar zyn 'er, die willen, dat hy een Schot was.

* in den jare 410.

Pelagius verweerde of bewimpelde zyne mening zo wel in een eerſte ſynode, te Diospolis, eene ſtadt in Paleſtina, gehouden, dat hy verrechtvaardigt wederkeerde. Maar het geſchil op nieuw onderzocht zynde in de kerkvergaderingen van Carthago en Mileve *, wierdt hy veroordeelt, en zyn gevoelen ketterſch verklaart. De halve Pelagianen verſchenen niet lang daar na, en wierden desgelyks veroordeelt. Zy hadden beide een ontzagchelyken tegenſtrever, den beroemden St. *Auguſtyn*, die, door zynen yver en zyne geleerde ſchriften over dit aangelegen geſchil, den ſchonen naam van *Leeraar der Genade* verdiende.

St. *Germanus* gaat naar Engelandt.

* *Proſper. Beda. Petavius. Tyrrel.*

Indien Engelandt wyders het ongeluk hadt van een ketter, een hoofdketter, tot inboorling te hebben, was het zo gelukkig, dat het met zyne kettery niet wierdt beſmet. De Geſchiedenis * leert ons, dat in den jare 429, volgens eenigen, en in den jare 446, volgens anderen, St. *Germanus*, biſſchop van Auxerre, uit Gaule in Engelandt kwam, om 'er de waarheit te verdedigen tegen de genen, die de Pelagianery poogden in te voeren; dat hy in den jare 449 eene twede reize derwaarts deedt, verſelt van *Lupus*, biſſchop van Trojes, en dat hy door zyne lere en wonderwerken de ketteren voorts verdelgde, en de rechtzinnige lere deedt zegepralen.

† *Diſſertatio Apologetica.*

‡ In zynen brief aan den keizer *Jovianus.*

‡ *Reſtitutus*, biſſchop van Londen.

* biſſchop van Angleſey.

De kettery van *Arius* hadt geen groter opgang in Engelandt dan die van *Pelagius*, en St. *Athanaſius*, de grote verdediger van *Chriſtus* Godheit, ſtelt in eenen zyner brieven † de Britſche of Engelſche kerk onder de rechtzinnige. Hy toont zyn genoegen in een anderen ‡ over het gedrag dier kerke, in dat zy zich met het Concilie van Niceen tegen de Arianery kantte. Eindelyk, een harer biſſchoppen ‡ verſcheen op het ſynode van Arles, in Vrankryk, en een ander *, zoon van den hertog van Cornwall, onderwees de Barbaren van zyn bisdom, en die van Northwales, en bragt hen tot de kenniſſe der Chriſtelyke lere.

Zodanig was de ſtaat van Engelandt ten opzichte der kerke en der burgerlyke regeringe. Voor dat men de regering van *Konſtantyn* opgerecht zie, moet men het vervolg der zaken van Schotlandt en Ierlandt, en der voornaamſte voorvallen des Roomſchen ryks, weder opvatten, welker Geſchiedenis wy in het begin der twede eeuwe opgeſchort hebben.

Galgacus, of *Galdus*, in den jare 103 geſtorven zynde, volgde *Lucïtacus* hem in het koninkryk van Schotlandt op. Deze onwaardige zoon van een zo doorluchtigen vader hadt geen zyner deugden. Hy was welluſtig, wreed, bezwaarde zyne onderdanen met ſchattingen en laſten, om zyne baatzucht en gierigheit te verzadigen, en om zyne dertele luſten te voldoen. Onbekwaam om te regeren gaf hy het beſtier van den ſtaat over aan ſtaatsdienaren, zo boos als hy zelf. Zyne dwingelandy en hunne wreedheit maakten hem gehaat by den adel en het volk, die geoorlooft oordeelden het heil des ryks te handhaven door de doodt van den dwingelandt, en door die van zyne ontmenſchte ſtaatsdienaren: zo dat hy in het derde jaar zyner regeringe zich tot zulke gruwelyke lichtmiſſeryen overgegeven hebbende, dat de Geſchiedenis van Schotlandt zich ſchaamt die te noemen, veel meer te beſchryven, de natie tot een algemenen opſtandt kwam, en hem in eene algemene zamenzweringe deedt omkomen met zyne bloeddorſtige ſtaatsdienaren.

103 en de volgende.

Lucïtacus, koning van Schotlandt, een grote lichtmis.

Lesley. Buchan. Holinſhead. Stanyhurſt. enz.

Zyn opvolger, zich niet hebbende willen ſpiegelen aan een zo ſchrikkelyk voorbeeldt, gedroeg zich op de zelve wyze, en hadt ook het zelve lot. Hy was *Mogal* genoemt, en op den troon verheven uit hoofde van zyn bloedverwantſchap met *Lucïtacus*, wiens zuſters zoon hy was. Twee derde van den tydt zyner regeringe was reets gelukkiglyk en niet zonder roem verlopen. Het ſcheen, dat hy alle deugden van zynen beroemden grootvader, den dapperen *Galgacus*, bezat. Hy boodt den Romeinen het hoofdt, gelyk hy, weerde de ſtroperyen en invallen van den keizer *Adrianus* en van zyne ſtedehouders manmoedig af, en noodzaakte hen hunne affnydingen met zorge te bewaren, om zich van de zyne te bevryden. Maar hoe mocielyk is het voor een vorſt, die altoos gelukkig is, altoos wys te zyn; en wat is de voorſpoedt gevaarlyk op den troon! Zo lang *Mogal* vyanden te bevechten hadt was hy deugtzaam en gematigt; maar de vrede en de ledigheit bedurven hem zo ver, dat niets voor zyne gierigheit en onkuiſchheit meer veilig was. Hy wierdt 'er voor geſtraft. De Schotten wroken het afperſſen hunner goederen, en het ſchenden van hunne vrouwen en dochteren door zyne doodt.

106 en de volgende.

Mogal, zyn opvolger, is niet beter.

Hy komt om.

Zy bewaarden den troon voor zynen zone *Conarus*, die uit zyns vaders droevige doodt met billykheit en gematigtheit hadt behoren te leren heerſchen; maar de overdenking heeft een gering vermogen op een bedurven gemoedt, en weinig menſchen zyn bekwaam om voordeel te trekken uit des anders gebreken. *Conarus* vierde den teugel aan zyne neigingen, en aan zyne dertelheit en wreedheit; en zyne ſtaatsdienaren vonden nieuwe belaſtingen uit, die ganſch Schotlandt tegen hem deden opſtaan. Hy wierdt plegtiglyk afgezet, en in den kerker geworpen, waar in hy van ziekte en ſpyt ſtierf, na dat hy 'er verſcheide jaren in gekwynt hadt. Gedurende zyne gevangeniſſe regeerde *Argadus*, hertog van Argîle, het landt als voogdt, en *Conarus* geſtorven zynde, gaf hy de regering weder over aan *Ethodius*, des konings zuſters zoon.

148 en de volgende.

Conarus heeft niet minder gebreken, en ook geen ander lot.

Ethodius was niet ondankbaar; en gelyk of hy den troon eer aan de mildadigheit van *Argadus* dan aan het recht zyner geboorte verſchuldigt was, wilde hy dien met hem delen. Hy hadt niets boven *Argadus*, behalven alleen den naam van koning, en merkte hem voorts aan als zynen ryksgenoot. Het vreemdſte, dat men in zyne gene-

162 en de volgende.

Ethodius regeert met meer rechtmatigheit.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

162 en de volgende.

genheit vindt, is, dat zy beſtendig was. Zy ging zelfs te verre, en de wraak, die hy over de doodt van zynen gunſteling nam, koſtte hem het leven. Onder zyne regeringe was het, dat de Romeinſche veldheeren *Victorinus*, *Calphurnius*, *Agricola*, *Trebellius* en *Pertinax* in Groot-Britannië de daden verrechtten, waar van wy reets geſproken hebben. *Ethodius* gaf in deze oorlogen dikwils blyken van zynen moedt, en zich niet vergenoegende de Romeinen uit zyn landt te houden, kwam hy dikmaals op hunnen bodem ſtropen en plunderen.

* Schotſche eilanden.

Maar de inwoonders der Hebriden, of Ebuden *, aan het muiten geraakt, kwamen over in het graafſchap van Argile, en plunderden het. *Ethodius* zondt zynen gunſteling, den graaf *Argadus*, heer en droſſaardt dezes lands, om de Barbaren te verdryven; maar hy kwam ongelukkiglyk om in eene hinderlage, die zy hem gelegt hadden. De koning, die hem teder beminde, was zo vertoornt over zyne doodt, dat hy, de wederſpannelingen getemt hebbende, twee honderd van de voornaamſten uitpikte, om hen aan de ſchim van zynen waarden *Argadus* op te offeren. Eene afgryſſelyke wreedheit voorwaar; maar eene wreedheit, die by het Heidendom, het welk hy beleedt, gebillykt ſcheen.

Hy wreekt de doodt van zynen gunſteling met te veel wreedheit.

Ter wrake van deze twee honderd eilanders, zyne landgenoten, gaf een muzikant zich by den koning aan, die hem in zynen dienſt nam. Deze nam zynen tydt zo wel waar, dat hy den koning ombragt. Een vorſten-moordt inderdaadt niet dan met de felſte ſtraffen te boeten; maar die den vorſten ook leert met gematigtheit te ſtraffen, uit vreze, dat eene al te grote ſtrengheit hen gehaat, en tot een ſlagtoffer van den onverzoenlyken wrok hunner onderdanen make.

Wordt door een muzikant omgebragt.

194 en de volgende.

Een der broederen van den omgebragten vorſt, dien de Geſchiedenis *Satrabel* noemt, een naam, die een Perſiſchen of Arabiſchen prins beter ſchynt te voegen dan een koning van Schotlandt, volgde hem op, hoewel hy een zoon hadt, die zeer jong was: zo dat de wet van den beroemden *Thanaüs*, die de minderjarigen van den troon uitſloot, nog in volle kracht was. De wysheit des wetgevers bedoelde het heil van den ſtaat met deze wet, om dat een minderjarige niet bekwaam is om te heerſchen. Maar niets is 'er, hoe wyſſelyk bedacht, of het heeft zyn nadeel, zo wel als zyn voordeel, en de heerſchzucht van *Satrabel* deedt wel blyken, dat de wet, ingeſtelt om zorg te dragen voor de regering van den ſtaat, de koninklyke familie voor grote gevaren bloot ſtelde. *Satrabel* merkte zich aan als een koning, die door gunſt regeerde, en de kroon aan den jongen prins zou moeten overgeven, zo haaſt als hy in ſtaat was om de zelve te dragen. Hy vreeſde die verandering ten minſte, en, om haar voor te komen, beſloot hy den prins, met alle die hem toegenegen waren, te doen ombrengen. Maar de doodt van eenigen de oogen van de anderen geoopent hebbende, vatte men de wapenen tegen hem op, en hy wierdt vermoord door zyne eigene huisbedienden, by welke hy zich door zyne wreedheit onverdragelyk hadt gemaakt.

Zyne wreedheit.

Hy komt om.

197 en de volgende.

Zyne doodt maakte plaats voor een beter vorſt, die een broeder van *Ethodius*, en een oom van den minderjarigen prins was, maar van aardt zeer met *Satrabel* verſchilde. Deze vorſt trachtte niets zo zeer dan de kroon voor zynen neef te bewaren, waar van zyn wrede broeder getracht hadt hem te beroven met zyn leven. Hy heette *Donald*, of *Donaldus*, en was de beſte vorſt, die ooit op den troon van Schotlandt gezeten heeft; goedaardig, goedertieren, mildadig, rechtvaardig, kroonde hy alle deze deugden door zyne bekeeringe tot het Chriſtendom. Het was in den jare 203, het zesde zyner regeringe, dat hy 'er openbare belydenis van deedt, en zyn ganſche hof met hem. Hy was ook de eerſte, die geldt van goudt en zilver deedt ſlaan, met een gekruiſten *Chriſtus* op den eenen, en zyn beeldt op den anderen kant. Voor dien tydt, zegt de Geſchiedenis *, handelde men weinig in Schotlandt dan by wyze van mangeling, of ruiling; men zag 'er gene goude noch zilvere penningen, dan die 'er uit Engelandt gebragt wierden. Dan moeſt de koning *Reutha*, die omtrent het jaar der wereldt 3800 † leefde, en het eerſte gebruik van geldt in dit koninkryk uitvondt, niet dan koper of yzer geldt geſlagen hebben; en dit is ook niet wel overeen te brengen met het gene die zelve ſchryvers ons van de pracht van Schotlandt verhalen. Men zou het geluk van dit ryk beter begrypen, indien het gebruik van een zo gevaarlyk metaal inderdaadt zo lang aan het zelve was onbekend geweeſt.

197 en de volgende.

Koningdom van *Donald*, eerſte Chriſten koning van Schotlandt.

203 en de volgende.

Hy doedt het eerſte geldt ſlaan.

* *Lesley.*

† Zie tol. 7.

Na de doodt van *Donald* ging de kroon weder over in den oudſten telg, en de zoon van *Ethodius*, die zyns vaders naam voerde, wierdt op den troon geplaatſt. Het leven, dat hy geleyd hadt onder de Druïden op het eilandt Mone *, hadt hem niet leren heerſchen. Hy toonde ook, dat hy niet dan ſlechte gevoelens hadt, niets betrachtende dan geldt by een te ſchrapen, zonder zich der waarneminge der wetten te bekreunen, of acht te geven op het gemenebeſt. De groten des ryks, zyne onbekwaamheit bemerkt hebbende, droegen zorg voor den ſtaat, en benoemden rechters om de wetten te handhaven, en de openbare ruſt te verzekeren. Eenigen wilden, dat zy dezen vadzigen vorſt in het leven lieten, zich vergenoegende, dat zy hem de macht benomen hadden van hen met belaſtingen te bezwaren; maar anderen doen hem ſterven door de handen van zyne eigene hovelingen, die zyne onverzadelyke geldgierigheit niet konden verdragen.

216 en de volgende.

Regering van *Ethodius* den II.

* Angleſey.

Zyn zoon *Athirco*, die naauwlyks meerderjarig was, volgde hem op. Men kan in de ganſche Geſchiedenisſe geen vorſt vinden, die zo veel overeenkomſt hadt met *Nero* dan deze. Hy begon, gelyk hy, zyne regering op de wenſchelykſte wyze; en hoe jong hy was verdiende hy door de eerſte jaren zyner regeringe den lof van een goeden en groten vorſt. Maar zy hadt ook, gelyk die van *Nero*, een droevig einde, dat met zulke beginſelen niet overeenkwam. Deze onwaardige vorſt, een welluſtig leven lydende, dagen en nachten in bordeelen doorbrengende, en, gelyk *Nero*, geen behagen ſcheppende dan in het geſelſchap van potzemakers, kluchtſpelers, en diergelyk ſlag van volk, vulde de maat zyner euveldaden door het ſchenden der twee dochteren van *Nathaloeus*, heer van Argile. Dit boze ſtuk wrocht zyn bederf. De Schotten, niet min moedig en onverduldig dan de Romeinen, die de *Tarquinen* verjaagden, en de tienmannen om diergelyke geweldenaryen afzetten, ſtonden tegen hem op, en beſloten den menigvuldigen hoon, hunne natie aangedaan, te wreken. Hy ontſnapte hunne wraak, of liever hy voorkwam haar: want *Nero* tot den einde navolgende, oordeelde hy min ſchandelyk door

222 en de volgende.

Wrede en ſchandelyke regering van *Athirco*.

door zyne eigene handen te ſterven dan door die zyner onderdanen, en doorſtak zich zelve.

242 en de volgende.

Regering van *Nathalocus*, die weinig beter was.

Nathalocus, die het volk tot opſtandt aangezet hadt, vergenoegde zich niet met zyne doodt. Na dat hy zyne wraak voldaan zag, wilde hy zyne heerſchzucht voldoen, en zich, ten nadeele van het koninklyk geſlacht, meeſter van het ryk maken. Het beſtondt uit drie zonen en uit eenen broeder van den overleden koning, die genoodzaakt waren hem den troon af te ſtaan, en, om hun lyf te bergen, zyne woede in de provincie van Lothiana, of het Pictenlandt, gelyk men het toen noemde, te ontvlieden. *Nathalocus*, gene mededingers meer hebbende, deedt blyken, dat de vryheit der natie en de eer zyner dochteren de voornaamſte beweegredenen niet waren, die hem tegen *Athirco* verbittert hadden, en dat hy zich alleenlyk van den dwingelandt hadt ontſlagen, om zelf tyran te zyn. Dus worden de volkeren dikwils bedrogen door deze gewaande verloſſers, die hen van de ſlaverny van eenen heer bevryden, om hen onder die van een anderen te doen bukken. De wreedheden van *Nathalocus* deden zynen voorzaat beklagen; maar dit beklag bleef niet ongeſtraft, en de wenſchen, die men deedt om de koninklyke familie herſtelt te zien, koſten het leven aan vele ſchuldelozen. De tyran hadt zyne verſpieders en beulen door het ganſche ryk, die gelaſt waren om de vluchtende princeſſen en hunne aanhangers af te maken. Zy deden 'er verſcheide omkomen, en onder anderen een, dien men om zyne gelykenis met des konings broeder voor dien prins zelf aanzag. De achterdocht maakte overal ongelukkigen en ſchuldigen; maar de wreedheit maakte met een overal misnoegden. Men hoorde niet dan van zamenzweringen, en de tyran, daar over ontſtelt, nam toevlucht tot eene beruchte tovereſſe, die op Jona, een der Hebriden, woonde, om de namen der medeplichtigen te weten. Het was niet lang geleden, dat Schotlandt den Chriſtelyken Godsdienſt hadt aangenomen, en deze eilanden waren byna alle nog Heidenſch: zo dat men zich niet moet verwonderen, dat de waarzeggery 'er geleden wierdt, en dat *Nathalocus*, een zeer ſlecht Chriſten, niet Godsdienſtiger was dan *Saul*, en op het voorbeeldt van dezen Joodſchen vorſt geen zwarigheit maakte met den Duivel raadt te plegen. De toveres antwoordde aan zynen afgezonde, geboortig van de volkplanting van die Moraviërs, welke zich in de provincie van Murray hadden nedergezet, dat de koning in groot gevaar was, zelfs van wegens den gene, waar op hy meeſt betrouwde; en ſterk aangezocht om hem te noemen, zeide zy tegen den afgezonden: *Gy zyt het zelf, Moravier, de koning loopt gevaar van door uwe eige handen om te komen.* Deze man, die geen kwaad voornemen hadt, hoorde het geen de toveres hem zeide aan als de ongerymde taal van een ſuffend oud wyf, en ging met verachting van haar. Maar op weg zyne gedachten latende gaan over het antwoordt, het welk hy den koning ſtondt over te brengen, begon hy te vrezen, dat de argwanende en wrede vorſt anders van hem mogt oordeelen, en hem doen ombrengen, om zich van de voorzegginge te bevryden. Van deze overdenkinge tot eene andere komende, oordeelde hy, dat hy niets voordeeliger voor zich zelve en voor het koninkryk kon ondernemen, dan de bedreiging der tovereſſe te volbrengen. Hy wierdt in dit voornemen beveſtigt door den uitſlag, dien het orakel hem 'er van beloofde, en vervolgde zynen weg met meer hoop dan vreze. Zo haaſt als hy aangekomen was, ging hy den koning ſpreken, die hem met ongeduldt verwachtte. Hy valt op hem aan, vermoordt hem in zyn geheim vertrek, en gaat uit, na dat hy de deur achter zich geſloten hadt; ſtygt te paarde, en begeeft zich naar de provincie van Argile, daar hy de misnoegden vergadert vindt, aan welke hy verſlag doedt van zyne daadt. Men keurt de zelve goed, en men beſluit de verbannene prinſſen wederom te roepen, en den oudſten zoon van *Athirco* op den troon te zetten. Dus wiſt de Voorzienigheit de zondige middelen, welke de tyran ter behoudeniſſe van zyn leven in het werk ſtelde, tot zynen ondergang en doodt te doen ſtrekken; en dus verloor hy het door het antwoordt van de tovereſſe, die hy raadpleegde om het te behouden; het zy dat zy het by geval gegeven hadt, of dat de Satan 'er haar hadt toe aangezet, met een voornemen om den Moraviër te nopen tot den moordt, dien hy ingevolge van het zelve deedt.

242 en de volgende.

Nathalocus komt om.

Hy pleegt raadt met den Duivel.

Antwoordt van de waarzegſter.

Wat hier van zy, *Findochus*, de oudſte zoon van *Athirco*, wierdt tot koning uitgeroepen. Zyne regering was zacht en gelukkig, maar kort. Twee moordenaars, die de veldheer der Hebriders naar Schotlandt zondt, wroken door zyne doodt die van *Nathalocus*, een groten vriendt van dien overſte der zeeſchuimeren en roveren. Men zegt, dat *Findochus* broeder medeplichtig aan dien moordt was, en dat hy zyn gemoedt van die gruweldaadt voelende wroegen, over zee trok, om in de oorlogen der Romeinen de knaging van zyn gewiſſe te ſtillen, ten minſte te verzachten, of wel zyne heerſchzucht en dapperheit bezig te houden. Van dezen veldoverſte hebben wy in de Geſchiedeniſſen van Engelandt geſproken, onder den naam van *Carauſius*, dien zy hem geeft; maar de Schotſche Geſchiedenis noemt hem *Carantius*. Hy toonde zyne dapperheit en krygskunde in het vervolg door ontelbare fraaie daden tegen de Romeinen zelfs, onder welke hy den oorlog hadt geleert.

253 en de volgende.

Regering van *Findochus*.

Donald de II volgde zynen broeder *Findochus* op; maar hy regeerde naauwlyks een jaar. Hy wilde des zelfs doodt wreken, en met de vloot, die hy deedt uitruſten, naar de Hebriden overſtekende, landde hy 'er; toog tegen den veldheer van deze woeſte eilanders op, en leverde hem ſlag. De Hemel, die de goede zaak niet altoos begunſtigt, liet toe, dat hy dien verloor, en gevangen wierdt. Hy kon zyne nederlaag niet overleven, en ſtierf weinige dagen daar na van hertzeer en ſpyt.

263 en de volgende.

Donald regering.

De overwinnaar bediende zich van zyne doodt, leide de handt op zyne vloot, met welke hy in Schotlandt overging, en maakte zich meeſter van den troon, welken hy drie jaren bekleedde, onder den naam van *Donald* den III. Zyne regering was wreed, gelyk men van een Barbaar en geweldenaar te wachten hadt. De tydt zyner ſtraffe kwam in het einde. De prins *Crathlintus* *, door de groten des ryks aan zyne woede ontrukt, kwam uit zyne ſchuilplaats te voorſchyn, van die van zynen aanhang verſelt, omcingelde het hof van den tyran, en deedt hem omkomen met zyn ganſche huisgezin.

Wrede regering van den geweldenaar, *Donald* den III.

* *Of Crathilintus*, volgens *Buchanan*.

Crathlintus was nog zeer jong toen zyn vader *Findochus* vermoord wierdt, gelyk wy verhaalt hebben. De dwingelandt hadt hem het zelve lot beſchoren; maar de Voorzienigheit verhinderde zyn voornemen, en deedt hem uit des zelfs bloedgierige handen redden door den man van zyne

273 en de volgende.

Gelukkige regering van *Crathlintus*.

273 en de volgende.

zyne minnemoeder, die hem zo heimelyk opvoedde, dat elk meende, dat het zyn eigen zoon was, tot hy hem eindelyk te voorschyn bragt voor den gene, die hy was, en zekere blyken zyner ware geboorte gaf. Vermits hy een vroom en eerlyk man was, boezemde hy zynen voedsterling grondregelen van deugdt en billykheit in. De jonge prins, zynen yver en zorg beantwoordende, leerde in de eenzame woninge van dezen man met rechtmatigheit en gematigtheit heerschen, beter dan hy het in een hof onder een slaafachtigen hoop van pluimstrykende hovelingen zou geleert hebben. Men hadt sedert langen tydt niet dan geweldadigheden, verraderyen, onrechtvaardigheden en moorden gezien; maar hy bragt de zachtmoedigheit, de trouw en de billykheit weder op den troon; deugden, die altydt eene gematigde en rechtvaardige regering verselen, en waar van het heil, het geluk en de rust der onderdanen afhangt. By de zedelyke en staatkundige deugden voegde hy ook de Christelyke; en de Godsdienst, die tot nog toe in de meeste provinciën van Schotlandt geen groten opgang gehad hadt, begon 'er zich te verspreiden en te bloeien. Hy verdreef de Druïden van het eilandt Mone *; ontfing 'er de Engelschen, die de vervolging van *Diocletianus* in vremde landen moesten ontvluchten †, en benoemde *Amphibolus*, eenen der vluchtelingen, die sedert het martelaarschap onderging ‡, tot een der bisdommen des koninkryks.

Hy verjaagt de Druïden. * Angelsey.

†Omtrent den jare 302.

Van de zorgen des Godsdiensts ging hy over tot die van den staat; en wetende, dat de waarneming der wetten meer dan alle zaken tot geluk des lands toebrengt, rechtte hy een soort van gerechtskamer op, waar in hy de wyste heeren des koninkryks deedt zitten. Deze vierschaar wierdt in het vervolg de vergadering der Staten des lands, of het Parlement der natie.

‡ Zie fol. 53.

273 en de volgende, tot aan 285.

Hy beminde de vrede, en onderhieldt die met zyne naburen zo lang hy leefde. *Thelargus*, koning der Picten, hem gezanten toegeschikt hebbende, om hem geluk te wenschen over zyne komste tot de kroon, en over de straffe des geweldenaars, ontfing hy hen op zyn lusthuis, daar hy zich met de jagt vermaakte op den berg Grampe, die door de Geschiedenissen van dezen tydt niet min vermaard is dan de berg Ida by de Griekse dichteren. Hy vernieuwde met hen het verbondt tusschen de hoven der beide volkeren, en nooit was 'er meer waarschynlykheit van eene gelukkige vrede tusschen de beide koningen. *Thelargus* zocht die; *Crathilinthus* was 'er niet min begeerig naar, en hy was voor beiden even noodzakelyk, om zich gezamenderhandt te kanten tegen de Romeinen, die de beide koninkryken tot een wingewest des Roomschen ryks zochten te maken. Een onvoordacht geval, het welk men voor belagchelyk zou houden, indien het gene droevige gevolgen hadt gehad, wekte den ouden haat op, en maakte hem weder levendig: ja het vuur van deze rampzalige tweedragt stondt alles te verslinden, indien een vremd vorst het niet was komen blusschen. De allergrootste en aanmerkelykste omwentelingen der menschelyke zaken hebben meest verachtige beginselen; als of de Voorzienigheit vermaak schepte om met de heerschzucht der menschen te spotten.

Vreemd geval, het welk den oorlog tusschen de Schotten en Picten veroorzaakt.

Het stelen van een hondt was oorzaak van het droevig ongeval, op het welke wy het oog hebben. *Crathilinthus* zondt 'er, die zeer fraai waren, aan den koning der Picten, wiens gezanten hy wel voldaan hadt door zyne geschenken en zyn vriendelyk onthaal. Zy hadden hunnen weg door Lothiana * genomen, terwyl hy dien van Athole † was ingeslagen, om elk weder naar huis te keren; maar eenigen van het gevolg van den gezant, die in des konings stallen een hondt gezien hadden, veel fraaier dan de andere, keerden weder te rug en namen hem weg. De oppassers der honden stelden zich tegen dat geweldt; maar zy waren te zwak om het te beletten. De kastelein, op hun geroep toeschietende, zette de rovers na, en kwam door hunne handen om. Vele Schotten, die dezen moordt zagen, liepen met groot gerucht toe om dien te wreken. De naburige dorpelingen deden het zelve; en deze kleine kryg eindigde niet zonder bloedstorting over en weder. *Thelargus*, voor een groter beducht, keurde de daadt van zyn volk af, en deedt alles, wat hy kon, om der zelver gevolgen voor te komen. De koning der Schotten toonde zich daar toe genegen genoeg, en de vrede zou haast herstelt zyn geweest, indien de beide volkeren zo wys en zo gematigt waren geweest als hunne vorsten. Maar zy wierden zo verbitterd tegen elkander, dat zy over en weder malkander verscheide jaren dood sloegen, waar de twee partyen zich slechts ontmoetten. De koningen poogden hunne woede te vergeefsch te betomen: maar een vremdeling deedt het gene zy niet vermogten.

273 en de volgende.

* eene provincie, wiens hoofdstadt Edenburg is.

† In het Noorden van Schotlandt.

Het was de beroemde *Carausius*, of *Carantius*, gelyk de Schotsche Geschiedenis hem, van wien wy reets * gesproken hebben, noemt. Aan de vervolging en de lagen van *Maximianus* ontsnapt, was hy onlangs uit Gaule gekomen met de vloot, die hy op zyne zyde getrokken, en welke hem tot haar hoofdt verkoren hadt. Van welk eene geboorte deze man geweest is, of uit het vorstelyk bloedt der Schotsche koningen, of uit een onedeler geslacht gesproten, zyne heerschzucht was niet dan met de heerschappy van Groot-Britannië te verzadigen. Om die te verkrygen moest hy 'er de Romeinen eerst uit dryven, en dit laatste kon hy zonder vermetelheit ondernemen, ten ware hy een middel uitvondt om de Schotten met de Picten te verzoenen, en hen ten dien einde zamen te doen spannen. Hy slaagde hier in, en wy hebben den uitslag gezien van den oorlog, dien hy door behulp van deze twee dappere natiën tegen de Romeinen voerde.

285 en de volgende.

Vervolg der geschiedenisse van den koning *Carausius*.

* Zie fol. 51, enz.

Crathilinthus liet alle eer van den strydt aan *Carausius*, en meer tot vrede geneigt dan tot oorlog deedt hy zyn best om de rust in zyn koninkryk te onderhouden, en om 'er den Godsdienst met haar te doen bloeien. Zorgvuldig om zyne volkeren te doen onderwyzen trachtte hy allen overgeloof en alle afgodery uit hunne herten te roeien; een onfeilbaar middel om de valsche goden en hunnen dienst haast te doen vervallen. In het midden van deze loffelyke bezigheden kwam hy te sterven; en na eene regering van vier en dertig jaren, die altoos gelukkig, gematigt en rechtvaardig was geweest, hadt hy het genoegen van zyn ryk in rust en vrede na te laten aan een erfgenaam van zyn bloedt; een geluk, zyner deugden waardig, die hem met recht den naam van een wyzen en goeden vorst verworven hebben.

Godvrucht van den koning *Crathilinthus*.

Zyne doodt.

312 en de volgende.

Zyn opvolger was *Fincomarchus*, zyn oom, die *Octavius*, of *Octavianus*, koning der Britten, zo edelmoedig bystondt tegen de Romeinen, en van dezen ondankbaren zo kwalyk beloont wierdt. Maar wy hebben deze zaken naar vervolg in de Geschiedenisse van Engelandt bygebragt *. *Fincomarchus*, een der welgemaaktste vorsten van zynen

Regering van *Fincomarchus*, of *Finctermacus*.

* Fol. 55 enz.

312 en de volgende. zynen tydt, bezat alle goede hoedanigheden des ligchaams en der ziele in den hoogſten trap. Hy regeerde ook gelukkiglyk gedurende den tydt van zes en veertig jaren; geëert van zyne bondgenoten, en teder bemint van zyne onderdanen, voor welke hy de zelve genegenheit hadt, als een goed vader voor zyne kinderen.

358 en de volgende. Zyne doodt baarde droevige verdeeldheden in Schotlandt. Hy liet twee zonen na, volgens de wet des ryks om hunne minderjarigheit van den troon uitgeſloten, of ten minſte voor zo lang hunne minderjarigheit duurde; drie neven, zonen van zyne drie broederen, dongen 'er even ſterk naar. Hunne zamendinging verdeelde het hof van Schotlandt niet alleen, maar de Picten wikkelden 'er zich mede in, kozen party, en vernieuwden hun oud verſchil. *Romacus*, om zyne veinzery en wreedheit de gehaatſte van driën, verkreeg de regering door middel der Picten, met welke hy zich verbondt, en dien hy gelegenheit gaf om nieuwe vorderingen te ſmeden, welke de beide natiën in nieuwe en wrede oorlogen dompelden. Zyne twee mededingers, zich de zwakſte bevindende, moeſten eene ſchuilplaats gaan zoeken op de Hebriden, en de vrienden der jonge prinſſen, zonen van den overleden koning, bragten hen naar het eilandt Man, om dat zy van de getrouwheit van des zelfs inwoonderen, en de genegenheit des landvoogds verzekert waren. De wrede *Romacus* regeerde ondertuſſchen als een dwingelandt. Maar men wierdt zyne geweldadigheden eindelyk moede, en de adel, zich tegen hem verbonden hebbende, verklaarde hem der krone onwaardig, deedt hem ombrengen, en ſtelde den graaf van Angus, zynen broeder, in zyne plaats, dien de Schotten voor den zeven en dertigſten hunner koningen ſedert *Fergus* den I houden.

Wrede regering van *Romacus*.

362. De graaf van Angus tot koning verkoren. Hy zocht de eenigheit met de Picten weder te herſtellen; maar de vyandlykheden, onder zynen voorzaat gepleegt, hadden de gemoederen der beide natiën zodanig verbittert, dat zy onmogelyk waren te verzoenen. Zy togen tegen elkander op, en de ſlag, die 'er gelevert wierdt, was even nadeelig voor de beide volkeren, en hunne koningen bleven beide in den ſtrydt. Zy putten 'er hunne krachten uit, zonder hunnen haat te verminderen.

363 en de volgende. Regering van *Fethelmachus*. Schotlandt was gelukkig onder de regeringe van *Fethelmachus*, den laatſten der drie broederen, die op zyne order tot de regeringe des koninkryks kwam. Hy plunderde het landt der Picten, ſloeg hen in verſcheide ſlagen, en in eenen, waar in hun koning *Nectanus* zich bevondt, viel hy op hem aan, kwetſte hem dodelyk, en behaalde eene roemruchtige overwinning. In plaats van den geſneuvelden *Nectanus*, die niemandt van zynen bloede naliet om hem op te volgen, kozen de Picten tot hunnen koning een ſtrydbaren man van hunne natie, maar van eene zo woeſte en ruwe dapperheit, dat hy niet min wreed en trouwloos dan moedig en onverſaagt was. Zich niet ſterk genoeg bevindende om de Schotten te wederſtaan, zo lang zy aangevoert wierden door hunnen braven koning, kocht hy eenen zyner muzikanten om, die hem vermoordde. Zo was twee honderd jaren te voren de koning *Ethodius* de I omgekomen door de verraderlyke handt van een fluitſpeelder. Dus was ook twaalf honderd jaren daar na de muzikant *Rizio* oorzaak van de droevige doodt van *Maria Stuarts* gemaal, en van alle onheilen, die de zelve na zich ſleepte: gelyk als of de muzyk ongelukkig voor de vorſten van Schotlandt was. De moordenaar van *Fethelmachus* kon der Schotten wraak niet ontvlieden. Hy en zyne medeplichtigen wierden gegrepen; hunne handen en voeten aan dertele paarden gehecht, die hen aan ſtukken van een rukten; eene yſſelyke ſtraffe, maar zulke booswichten waardig.

Zyne wyſheit en dapperheit.

Door een muzikant vermoord.

363 en de volgende.

Niet lang daar na kwam 'er aan het hof van *Hergeſtus* een Grieckſch monnik, genaamt *Regulus Albatus*, en ſedert bekend onder den naam van St. *Regulus*, of St. *Reulus*, die beenderen van den Apoſtel St. *Andries* mede bragt. Van wien de ſtadt, die gebouwt wierdt digt by de plaats, daar hy aankwam, haren naam ontleende. Zy wierdt de hoofdſtadt des ryks, en is nog heden beroemd om hare hogeſchole en om haar aartsbisdom. Men kon dezen geeſtelyk geen meer eere aandoen dan de koning der Picten hem deedt. Hy ruimde zelfs zyn paleis in, op dat het hem en zyn geſelſchap tot kerk en klooſter zou ſtrekken. Zodanig is de Godvrucht van menſchen, die zich met gruweldaden bezoedelt hebben. Na dat zy hunne misdadige neigingen den teugel geviert hebben, menen zy zich door eene belagchelyke ſchynheiligheit met den Hemel te verzoenen.

369 en de volgende.

Stichting van de ſtadt en het bisdom St. Andries.

379 en de volgende. Regering van *Eugenius*. De drie neven van den koning *Fincormachus* dood, en zyne zonen, die men op het eilandt Man opvoedde, tot den ouderdom gekomen zynde om het koninkryk te regeren, deden de Staten hen afhalen, en zetten den oudſten op den troon. Hy regeerde tien jaren, onder den naam van *Eugenius* den I. Dit is de ongelukkige prins, die, van de overwinninge wanhopende, zich midden in de vyanden wierp, die hem doodden, zonder hem te kennen *. Zyne doodt wrocht den ondergang der Schotſche heerſchappye, ten minſte haar tuſſchenryk, het welk meer dan veertig jaren duurde. De Picten wonnen niets by dien ondergang van het koninkryk hunner naburen; en de Romeinen, de Schotten uit hun landt verbannen hebbende, handelden hen niet gunſtiger. Zy onttroonden *Hergeſtus*; en deze hoogmoedige vorſt, het verlies zyner krone niet kunnende overleven, bevrydde zich door zyne doodt van de ſchande der ſlavernye.

Verval der Schotſche heerſchappye.

* Zie fol. 56.

Het geſlacht der koningen van Schotlandt ſtierf niet uit met *Eugenius*. Hy hadt een broeder, die naar het hof van Denemarken week, daar zyn zoon, *Artus* geheten, met des konings dochter * trouwde, by welke hy den prins *Fergus* verwekte, die de Schotſche heerſchappy herſtelde.

* genaamt *Riſha*.

Deze gelukkige ſtaatsverandering geſchiedde in den jare 420. Wy zullen hier niet herhalen het gene wy 'er elders † van gezegt hebben; hoe de Schotten en de Picten, zich vereenigende, hem tot den troon zyner vaderen riepen; hoe hy in Schotlandt aankwam; met welke plegtigheden hy tot koning wierdt uitgeroepen, onder den naam van *Fergus* den II; hoe manmoedig hy zich kweet in de ſlagen, die hy den Romeinen leverde, en zyn rampzalig lot in eenen, waar in hy en de koning der Picten het leven verloren.

† Zie fol. 58.

Fergus de II recht haar weder op

Hy liet drie zonen na, wier oudſte hem opvolgde, onder den naam van *Eugenius* den II. Hy was niet min dapper dan zyn vader, en gelukkiger. Hy voerde den roem der Schotſche koningen hoger in top dan de zelve nog ooit geweeſt was. Hy verwon de Engelſchen en de Romeinen, veroverde op de eerſten de provinciën, die zy den anderen ontweldigt hadden, en maakte haar cynsplichtig aan de Schotten en de Picten. Hy hadt ook het genoegen van den Chriſtelyken Godsdienſt onder zyne regeringe te zien

Koningdom van *Eugenius* den II.

430 en de volgende. zien bloeien. De zelve hadt zich met vrucht beginnen te verſpreiden onder den koning *Fergus*, zynen vader. Deze vorſt, die den Godsdienſt liefde, hadt voor des zelfs inſtelling en voortgang gezorgt met meer yver en oplettendheit, dan zyne voorzaten, ſedert dat *Donald* de I het Chriſtendom in den jare 203 omhelſde, hadden gedaan. Door oorlogen, onwetenheit en yverloosheit waren de kerken vervallen; *Fergus* deedt de zelve weder oprechten, en nieuwe aanbouwen. Hy deedt ook onderſtandt aan de vervolgde Chriſtenen, die hy in zyn koninkryk ontfing; ontboodt bekwame leeraars en van een onberiſpelyk leven, om het volk te onderwyzen en te ſtichten door hun voorbeeldt. Hy bouwde de abdy Jona op het eilandt van dien naam *, daar hy zyn en zyner opvolgeren graf verkoor, die 'er ook begraven zyn, tot aan den koning *Malcolmus* toe †.

* een der Hebriden, dat men ook Kolmkille noemt.

† in den jare 1064.

St. *Niniaan*, biſſchop van Galloway, en neef van den beroemden St. *Martyn*, biſſchop van Tours, leefde onder de regering van den koning *Fergus*, gelyk ook *Cælius Sedulius*, die by het Chriſtendom de wetenſchap der beſchaafde letteren voegde, en die op zyne reizen naar Gaule, Aſië, Griekenlandt en Rome zyne wetenſchap en kennis vermeerderde, en de kerk van Schotlandt ſchriften in vaarzen en in mateloze rede naliet, die nog heden tot getuigen zyner geleerdheit en Godvrucht ſtrekken.

Palladius komſt in Schotlandt.

Eugenius voltooide het gene de koning, zyn vader, zo gelukkiglyk hadt begonnen. *Palladius*, die den tytel van Heilig verdiende, in Schotlandt overgekomen zynde, ontfing hy hem met eerbewyzingen, en bediende zich met vrucht van hem om de Pelagiaanſche kettery, die zich door het eilandt van Groot-Britannië begon te verſpreiden, uit te roeien. Hy was de eerſte biſſchop, door den paus aangeſtelt, die in Schotlandt kwam, daar de geeſtelykheit des ryks zich altoos in het recht gehandhaaft hadt van zyne kerkvoogden, onafhankelyk van den Roomſchen ſtoel, te benoemen; gelyk de Roomſch-Katholyke ſchryver * zelf bekent. Twee andere prelaten, de een biſſchop der Orkaden, en de ander aartsbiſſchop der Piëten †, hielpen *Palladius* met allen mogelyken yver, en niet zonder veel vrucht: want men zag het Chriſtendom door hunnen arbeidt, door hunne lere en door hunne vermaningen over ketteryen en bygeloof zegepralen. Eindelyk, na eene regering van dertig jaren, ſtierf *Eugenius*, van eere en roem overladen, en liet zyn ryk in ruſt en vrede, na dat hy het tot aan de Humber hadt uitgebreid, en zich het Romeinſche wingeweſt cynsplichtig gemaakt.

* *Lesley.*

† *Servaan* en *Terraan.*

Eugenius doodt.

Aanmerkingen over het recht der natie in het verkiezen en afzetten van hare koningen.

Wy kunnen dit verhaal der Schotſche heerſchappye niet afbreken, zonder onze gedachten te laten gaan over het droevig lot van eenige harer afgezette koningen, om hunne misdaden geſtraft. Wy hadden reets aangemerkt *, hoe de natie zich gedroeg omtrent hare vorſten, die hun gezag misbruikten; maar dit blykt nog veel klaarder in de vier eeuwen, die wy laatſt doorgelopen hebben. Wy brengen voorts niets by dan op het goed geloof en de trouwe van een ſchryver, die in dezen niet verdacht kan zyn. Wy menen den biſſchop van Roſſe *, den yverigen beſchermer van *Maria Stuart*, die de genen, welke haar pleit opgemaakt hebben, voor vorſten-moorders ſcheldt, en dan ſtaande houdt, dat het Gode alleen toekomt de koningen te ſtraffen. Maar waarom verhaalt hy dan in zyne Geſchiedeniſſe, dat de natie, of de Staten des ryks, die haar vertonen, vorſten afgezet en met de doodt geſtraft hebben, zonder dat hy 'er iets tegen zegt? Zodanig zyn de uitwerkſelen van het vooroordeel. De reden heeft dikwils min plaats in onze gevoelens dan de drift; en deze laatſte beſlist byna altoos by ons, zonder dat wy het merken.

* Fol. 6 en 7.

* *Lesley.*

430.

De Ierſche Kronyken zyn zeer mager, en hare verhalen zwemen zo dikwils naar vertellingen van hexery en tovenaars, dat zy zeer verdacht ſchynen van verzieringe. In de twede en derde eeuwe vindt men 'er niets dan fabelen en verwarring. Men moet zelfs tot op het einde van de vierde gaan, tot na dien beroemden ſlag in den jare 379, welke zo droevig voor de Schotten uitviel *, indien men iets zekers wil weten van de regering van dit eilandt, waar op een groot deel van die het zwaardt en de ſlaverny der Romeinen ontvloden eene wyk kwamen zoeken. En nog heeft het gene de Ierſche Kronykſchryvers 'er van zeggen weinig om het lyf. Zy leren ons, dat het huis van *O-Neal* toen zeer vermogend was; en indien de heerſchappy des eilands, toen in verſcheide heerlykheden verdeelt, niet by dit-huis was, dat het ten minſte de voornaamſte provincie des eilands bezat, en daar door een ſoort van meerderheit hadt boven alle andere. Het is wyders onnut, het recht der Engelſchen en der Schotten op dit eilandt te onderzoeken. De verovering van *Henrik* den II ſtelde de eerſte in des zelfs bezittinge, waar in zy zich altoos gehouden hebben: zo dat noch de Schotten, noch de nazaten van *O-Neal* 'er iets op te vorderen hebben; en zonder dat Engelandt de zaken van hoger behoeft op te halen, de verovering van dit eilandt door eenen hunner koningen, gevoegt by eene verjaring van meer dan zes eeuwen, kan den Britten voor een recht verſtrekken, dat billyk genoeg is.

103 en de volgende.

Geſchiedenis van Ierlandt door *Holinshed*, *Giraldus Cambr.* *Ware*, enz.

* Zie fol. 55, 56.

De Geſchiedenis van Ierlandt is opgevult met Legenden van Heiligen en verdichte wonderwerken. Indien men haar gelove, zyn de Ierlanders de eerſtelingen des Chriſtendoms; door de predikinge van den heiligen *Jacobus* bekeert, en door die van zyne opvolgers in den gelove beveſtigt. De geloofwaardigſte ſchryvers * zeggen echter, dat zy het Chriſtelyke geloof niet voor den jare 338 ontfangen hebben. Sedert is 'er een zo groot getal Godvruchtigen geweeſt, dat dit eilandt deswegen het landt der Heiligen genoemt wierdt. Wonderlyke Heiligen voor het meerendeel, indien men hunne eigene Legenden moge geloven.

103 en de volgende, tot aan 446.

De Geſchiedenis van Ierlandt is vol fabelen.

* *Lesley.*

Palladius, waar van wy geſproken hebben, ging van Schotlandt naar Ierlandt over †; en St. *Patricius* was een zyner leerlingen. Deze laatſte wordt de Apoſtel van Ierlandt geheten, waar van hy inderdaadt aartsbiſſchop was. Men zegt, dat hy in een klein ſteedtje op de grenzen van Engelandt en Schotlandt geboren is, en men wil, dat zyn vader *Calpurnius* en zyne moeder *Conches* zyn genoemt geweeſt; maar hy is bekender door zyn bloedverwantſchap met St. *Martyn*, aartsbiſſchop van Tours *, van wien zyne moeder eene zuſter was. Hy trok naar Gaule, om van dezen heiligen man onderwezen te worden; en na dat hy zyne leeroeffeningen by hem afgedaan hadt, keerde hy weder naar zyn landt, na dat hy door den paus *Celeſtinus* met de waardigheit van aartsbiſſchop en primaat van Ierlandt bekleed was. Toen begaf hy zich eerſt by *Palladius*, dien hy 'er vondt, en ſchaamde zich niet, dat hy zich zynen leerling noemde. Toen begon hy het Euangelium te prediken in

St. *Patricius* komſt in Ierlandt. Zyne geboorte, zyne leeroeffeningen, en zyne Godvrucht.

† omtrent den jare 430.

* St. *Martyn* ſtierf in den jare 401.

alle provincien en aan alle hoven van Ierlandt, het welk door verſcheide kleine vorſten geregeert wierdt, waar van *O-Neal* de voornaamſte was, en den tytel van grootvorſt of grote koning aannam. Hy ontmoette overal tegenſtribbelingen; maar hy maakte echter overal groten opgang, en hadt het genoegen van byna ganſch Ierlandt Chriſten te zien voor zyne doodt.

430 en de volgende, tot aan 446.

De overgelovigheit ſtelt onder de middelen, welke hy gebruikte om deze domme en afgodiſche volkeren te bekeeren, dien beroemden put, gelegen in een hoek van de provincie van Ulſter, welken men St. *Patricius* Vagevuur genoemt heeft. Men wil, dat Godt hem deze opening, die gemeenſchap heeft met het vagevuur, openbaarde, op dat de genen, die haar zouden naderen, het gekerm konden horen van de zielen, die in deze onderaardſche vlammen moeten branden, tot dat zy van alle ſmetten der zonde gezuivert zyn. Men verhault nog, dat volgens den ſtaat van Godvrucht of onboetvaardigheit van de genen, die dezen kolk kwamen bezoeken, zy den hemel of de helle geoopent zagen, en 'er of vol vreugde, of ontroert van ſchrik en wanhoop uit kwamen. St. *Patricius* bouwde eene kerk op deze plaats, in een hoek van welke die weêrgaloze put was, bedekt met een ſteen, dien men oplichtte voor den gene, die het wonder van dit hol wilde gaan ondervinden. Mogelyk doelt een Latyniſch dichter *, die tydgenoot van St. *Patricius* was, op dit verſchynſel in deze vaarzen:

Fabel van St. *Patricius* put.

* *Claudianus* in zyn Dichtſtuk tegen *Ruffinus*: *Eſt locus, extremum pandit quâ Gallia littus, &c.*

Ulyſſes, dolende op de baren,
Vondt, verder dan 't Gauloiſche ſtrandt,
Daar Phebus 's avonds zinkt, een landt,
Daar bleke ſchimmen treurig waren
Met trage ſchreên, daar nacht en dag
Het veldt weêrgalmt van haar geklag.

De Schotſche Kronyken plaatſen in den zelven tydt eene Ste. *Brigitta*, welke eenigen te onrecht nemen voor eene andere Santin van dien zelven naam, die zo beroemd is door hare voorzeggingen, hoedanig zy ook mogen zyn, en eene princes van Zweden was, die in de XIV eeuwe leefde. Deze heeft in de V geleeft, volgens den Ierſchen ſchryver *, die een ſoort van Roman van haar leven geſchreven heeft.

* *Girald. Cambrenſis.*

96 en de volgende, tot aan 446.

Wy hebben de Geſchiedenis des Roomſchen ryks gelaten by het leven en de regering van *Domitianus*. Het gene wy gezegt hebben van de keizers, die hem opvolgden in een tydperk van meer dan drie honderd en vyftig jaren, heeft weinig betrekking dan met de Geſchiedeniſſe van Engelandt: zo dat wy aan de algemene Geſchiedeniſſe een kort begrip van de andere omſtandigheden van hun ryk verſchuldigt zyn, en van het gene in het overige der wereldt, waar van zy meeſters waren, is voorgevallen. Wy zullen hen van een gedeelte hunner grootheit zien vervallen onder de opvolgers van *Alexander Severus*; zich weder op zien beuren onder *Conſtantyn* den Groten; op nieuw vervallen onder zyne opvolgers; weder opgebeurt door *Theodoſius* den Groten, en hen nog eens zien vervallen onder zyne zonen en opvolgers.

* *Giraldus Cambrenſis. Dio Caſſius*, of zyn vervolger, *Eutropius. Victor. Hiſtor. Angl. Scriptor. Petavius*, de biſſchop van Meaux.

Staat des Roomſchen ryks.

De Perzen ſtaan op, en vernietigen de heerſchappy der Parthen.

Het eerſte verlies des Roomſchen ryks wierdt veroorzaakt door den opſtandt van *Artaxerxes*, die het ryk der Parthen, dat den Romeinen onderworpen was, vernietigde *, om dat der Perzen weder op te rechten, die der zelver juk van hunne halzen wierpen. Maar twee honderd jaren daar na leedt het veel groter ſchade door de overſtrominge der Gotthen, Viſigotthen, Wenden, Hunnen, en eene oneindige menigte van andere Barbaren, die Rome innamen en uitplunderden; zich meeſter maakten van Italië, Spanje en Afrika; en eindelyk door de overwinningen der Franken, die hen Gaule ontnamen, daar zy de machtige heerſchappy oprechtten, die heden nog hunnen naam draagt. Deze zyn de lotgevallen, die wy zullen zien in de drie honderd en vyftig jaren, welke wy zullen doorlopen.

* in den jare 220.

Overſtroming van Noordſche volkeren.

Nerva volgde *Domitianus* op, en ſtierf in het twede jaar zyner regeringe. Hy was een goed vorſt, maar te oud om zich van de ſoldaten te doen gehoorzamen, die zich meeſter van het ryk gemaakt hadden.

96. Regering van *Nerva*.

Hy liet het na aan *Trajanus*, die zyn gezag beter wiſt te gebruiken. Hy gaf Rome zynen ouden luiſter weder. Hy temde de Daciërs; en de trotſche *Decebalus*, hun koning, doodde zich met zyne eigene handen, om den Romeinen de eer van zyne doodt niet te laten, en om de ſchande zyner nederlage niet te overleven. Om dezen oorlog te eindigen deedt *Trajanus* de brug, die zynen naam droeg, over den Donauw bouwen. Hy ging van het Noorden naar het Ooſten, het welk hy weder geheel onder de gehoorzaamheit des Roomſchen ryks bragt, van het welke het geſcheurt was geweeſt, en veroverde de provincien, die zyne wapenen nog niet gevoelt hadden. Armenië, Iberië, Colchos, Sarmatië, de Parthen, de Arabieren, en die van den Bosphorus, alles wierdt overheert en cynsbaar gemaakt.

98 en de volgende. Van *Trajanus*. Zyne overwinningen. Zyne brug over den Donauw.

De Parthen hadden zich aan de gehoorzaamheit des Roomſchen ryks onttrokken. Hy beoorloogde hen; veroverde op hen Seleucië, Cteſiphon, en verſcheide andere plaatſen; dwong hen de Roomſche mogendheit weder onderdanig te zyn, en ſtelde een koning * over hen, wiens getrouwheit en genegenheit hy beproeft hadt. Deze grote provincien ſtonden byna alle op, toen zy de tyding gekregen hadden, dat hy aan de Rode zee ſchcep gegaan was om naar de Indiën over te gaan; het zy dat de muitelingen vaſt ſtelden, dat hy op dien gevaarlyken tocht zou blyven, of dat zy hem te verre van de handt oordeelden om hen te wederſtreven. Zy waren in hunne meninge bedrogen. Geen veldheer was ooit werkzamer, waakzamer en vaardiger. De wederſpannelingen meenden, dat hy nog op zee was, toen hy hen op het lyf kwam vallen, zich ſpoediger tonende in zyne overwinningen dan in zyne reizen, en temde hen voor de twede maal door zyne eigene wapenen, of door die van zyne ſtedehouders, met zo weinig moeite als de eerſte maal.

Zyne oorlogen tegen de Parthen en andere Ooſterſche volkeren.

* *Parthamaſpates.*

Het bekwam den Joden zeer kwalyk, dat zy byna in den zelven tydt hunne herſtelling ondernamen, en voor overwinnaars hadden durven ſpelen. Zy rechtten grote vernielingen aan in Egypten en op het eilandt Cyprus, daar zy meer dan vier honderd en vyftig duizend menſchen afmaakten; maar *Martius Turbo*, ſtedehouder van *Trajanus*, toog tegen hen op, en deedt eene yſſelyke ſlagting onder hen.

Opſtandt der Joden, en ſtraffe, die hy over hen oeffende.

De opſtandt der Parthen, die hunnen koning verjoegen, ſcheen den keizer van groter aangelegenheit; en dien niet kunnende verduwen, ſtierf hy van ſpyt * te Selinus, eene ſtadt in Bithynië, die toen den naam van Trajanopolis kreeg; verre gelegen van eene andere van den zelven naam in Romanie †, op den oever van het meir Mariza. Zyne geſpraakzaamheit en zyne goedaardigheit verkregen hem den naam van Allerbeſte, een

Zyne doodt. 117 en de volgende.

† Thracië. Zyn lof.

117 en de volgende.

een naam, veel roemruchtiger dan die van Allergrootſte, welken hy door zyne dapperheit verdient hadt, en duurzamer dan de heerlyke kolom, die hy deedt oprechten op de plaats, welke hy tot zyn graf hadt verkoren; een ſtuk werks, dat men heden nog met verwondering aanſchouwt. De vervolgingen, die de Chriſtenen onder zyne regeringe geleden hebben, ſtrekken hem echter tot geen roem. Maar de zelve kwamen min voort uit wreedheit dan uit misleiding: want de voorburgermeeſter *Plinius* * hem onderrecht hebbende, dat men hen vele misdaden te laſt leide, waar aan zy ſchuldt noch deel hadden, herriep hy de plakkaten van hunne ballingſchap, en ſchortte de ſtraffen. Men kan zyne dronkenſchap en ſchandelyke liefde zo wel niet verſchonen; zy blyven altoos vlekken in den luiſter zyner daden.

* Die zyne lofreden geſchreven heeft.

Zyne gebreken.

Regering van *Adrianus.*

Adrianus volgde hem op, niet om dat hy hem voor zynen zone hadt aangenomen, gelyk eenigen menen, noch om dat de ſoldaten hem voor keizer uitgeroepen hadden, gelyk anderen willen: zyne verheffing was het werk eener vrouwe, en een uitwerkſel van hare liefde. De keizerin *Plotina*, die hem meer genegen was dan haren gemaal, aan welken hy echter na verwant, en met wiens nicht hy getrouwt was; *Plotina*, zeggen wy, bragt hem door hare liſt op den troon. Zy hadt zynen vyanden dikwils verhindert hem by den keizer, haren gemaal, verdacht te maken; maar zy hadt dezen vorſt nooit kunnen bewegen om hem voor zynen zone aan te nemen. Zy was ſtout genoeg om deze aanneming te verzieren, en om 'er over te ſchryven aan den Raadt, de ligtgelovig of ſlecht genoeg was om haren brief te geloven, en 'er zich aan te gedragen. Het is waar, dat *Adrianus* in Syrië aan het hoofdt der keurbenden was, en dat hy, verwittigt van het gene *Plotina* voor hem hadt durven onderſtaan, aan zynen kant naar Rome ſchreef, dat hy den naam van keizer hadt aangenomen, om dat het gevaarlyk was het ryk zonder hoofdt te laten, den Raadt verzoekende, hem in een tytel te beveſtigen, dien hy zich gehaaſt hadt aan te nemen, alleen om de wanorder van een tuſſchenryk voor te komen.

Plotina, vrouw van *Trajanus*, en vriendin van *Adrianus.*

Verliert zyne aanneming, en ſchryft 'er over aan den Raadt.

Deugden en gebreken van *Adrianus.*

Deze vorſt hadt vele deugden; doch niet zonder vermenging van gebreken. Men ondervondt beurteling zyne geſpraakzaamheit en zyne ruwheit; zyne goedertierenheit en zyne wreedheit. Hy vergat, toen hy keizer geworden was, den hoon, dien men hem hadt aangedaan, toen hy nog maar een byzonder man was; maar hy deedt *Servianus*, zynen ſchoonbroeder, die negentig jaren oud was, doden, uit vreze, dat hy hem zou overleven, en keizer na hem worden. Hy deedt Jeruzalem herbouwen, en Ælia, naar den naam van zyn geſlacht *, noemen; maar deze ſtadt kreeg in het vervolg haren eigen naam weder. Hy bande uit de zelve de Joden, wier opſtandt en muiteryen hy ſtrengelyk ſtrafte; hy deedt omtrent zes maal honderd duizend menſchen van hunne natie omkomen; ſlechtte vyftig van hunne ſterkſte ſteden en dorpen tot den grondt †; eene vreeſſelyke ſtraffe, en yſſelyke ſlagting, die zy nimmer weder te boven hebben kunnen komen. Hy volgde de dapperheit en vaardigheit van *Trajanus*, deedt zich in het Ooſten vrezen en beminnen, en vloog, gelyk hy, van het een tot het ander einde der aarde. Wy zullen hier zyne verrechtingen in Engelandt niet herhalen. Wy zullen alleenlyk zeggen, dat men heden nog op zommige plaatſen gedenktekenen van zynen tocht in dit koninkryk vindt. Hy beminde de fraaie kunſten en de beſchaafde letteren; was een liefhebber der ſterrekunde, der bouwkunde en der poëzy; maar de vaarzen, die hy niet lang voor zyne doodt maakte, doen blyken, dat hy een ſlecht dichter was. Hy ſlaagde beter in de bouwkunde: zyn paleis te Tivoli was een der ſchoonſte werken van Italië, en der Roomſche heerlykheit waardig. Zyne erkentenis aan de keizerinne *Plotina* ſtrekt hem tot groten lof. De eer, die hy haar bewees, was te groot, dat hy haar tempelen ſtichtte; maar hy ontëerde zich zelve door die, welke hy deedt bouwen voor *Antinoüs*, dien hy eene liefde toedroeg, niet min ſchandelyk dan driftig. Hy ſtierf na eene regering van een en twintig jaren, nog wenſchende om langer te leven, en echter door de pynlykheden zyner ziekte naar de doodt, die hy vreeſde, verlangende.

* Hy beette Ælius Spartianus *Adrianus.*

Verdelgt de Joden.

† in den jare 135.

117 en de volgende.

Hy herbouwt Jeruzalem.

Hy wierdt in het ryk opgevolgt door *Marcus Antoninus*, dien hy aangenomen hadt, en wiens vroomheit en zachtmoedigheit hem den ſchonen naam van Godvruchtige hadden verworven. Na dat hy het Roomſche ryk twee en twintig jaren geregeert hadt ſtierf hy, van de ganſche wereldt betreurt; en hy daalde ten grave met een roem, noch door het bloedt zyner vyanden, noch door dat van zyne onderdanen bezoedelt.

117 en de volgende.

Hy beminde de kunſten en wetenſchappen.

Zyne liefde voor *Antinoüs.*

138 en de volgende.

Regering van *Marcus Antoninus* den Godzaligen.

Hy hadt ook het geluk van een opvolger, zynes waardig, te verkiezen, aan wien hy zyn ryk en zynen naam naliet. Echter is hy meeſt bekend by den naam van *Marcus Aurelius*; maar men weet zyne geboorte niet *. Zyne wysheit en dapperheit maakten hem eenen der grootſte en beſte vorſten der wereldt; maar geenzins eenen der gelukkigſte. Van deze eerſte heeft hy ons ſchone leſſen nagelaten; en van de twede zyn de Geſchiedeniſſen vol. Hy gaf 'er ontelbare blyken van tegen de Barbaren, die het Roomſche ryk dreigden, en het vervolgens ſloopten; tegen de Markomannen *, de Quaden †, de Wenden, en tegen alle die volkeren, welke zich aan den eenen kant van de Ooſtzee af, en aan den anderen van Illyrië tot in de Gaulen verſpreidden. Het was in den driejarigen oorlog, dien hy tegen hen voerde, dat het wonderwerk gebeurde, het welk men aan de voorbede van de Chriſten keurbende, deswegen, zegt men, de blixemende keurbende genaamt (a), verſchuldigt was. Maar het is vreemd, dat *Marcus Aurelius*, dit wonder gezien hebbende, kort daar na † een bloedig gebodt tegen de Chriſtenen liet afgaan. Dit is niet te vermoeden van een keizer, zo zachtmoedig en zo wys als *Marcus Aurelius*, en het maakt het verhaal van dit wonderwerk verdacht, zonder te reppen van andere redenen, die het wederſpreken.

162 en de volgende.

Van *Marcus Aurelius.*

* Zyn geſlachtnaam was *Annius Verus.*

174 en de volgende.

* Volkeren uit Moravië.

† Volkeren tuſſchen Bohemen en den Donauw.

De ſtedehouders van *Marcus Aurelius* waren niet min gelukkig dan hy, en behaalden zegeryke overwinningen tegen de Parthen: zo dat het lot hem het ganſche ryk door begunſtigde. Al het verdriet, dat hy gevoelde, was in huis. De keizerin *Fauſtina* onteerde het door hare overſpelen, en zyn onwaardige zoon *Commodus* door zyne lichtmiſſeryen en wreedheden. Hy ontveinſde de ontuchtigheden van de eerſte, en iemandt by hem aanhoudende, dat hy haar zou verſtoten, *Dan moet ik haar het ryk wedergeven*, antwoordde hy, *het welk ik door de aanneminge van* Antoninus *met haar gekregen heb.*

† in den jare 177, volgens *Pearſon.*

Fraai antwoordt van dezen keizer aan de genen, die hem rieden *Fauſtina* te verſtoten.

De wrede en verwyfde *Commodus* volgde hem op

180 en de volgende.

Regering van *Commodus.*

(a) Om dat de regen, die door de gebeden van deze keurbende op het Roomſche heir viel om het te verfriſchen, op de vyanden nederſtortte als een tempeeſt, het welk op hen blixemde.

180 en de volgende. op. Zyne ſtedehouders ſchraagden den roem des ryks; zegepraalden over de Daciërs en de Moren; hielden of bragten Pannonië, Duitſchlandt en Engelandt onder de gehoorzaamheit der Romeinen. Maar de wrede en eerloze keizer vulde Rome met moordt, terwyl zyne veldoverſten de eer van Rome in de wingeweſten ophielden; en indien men het hem niet hadt belet, zou hy die wereldſtadt in kolen gelegt hebben: hy beſmette zyn huis met echtbreuk en bloedſchande, en putte alle wingeweſten uit door zyne gierigheit, en door zyne baldadige en ongeregelde kwiſting. Zyn einde was zulk eens ondiers waardig: door zyne boelinne * en den hopman zyner lyfwachten † vergeven, ſtondt zyn ligchaam naar den meſthoop geſleept te worden; maar *Pertinax*, zyn opvolger, droeg zorg, dat het opgenomen wierdt. Hy wierdt door den Raadt verklaart voor eerloos, voor zwaardſchermer, moordenaar, vyandt des vaderlands en der onſterffelyke goden.

Zyne ondaden.

Zyn einde.

* *Martia.*

† *Æmilius Letus.*

193 en de volgende. *Pertinax*, zoon van een vrygemaakte, volgde hem op, en deedt blyken, dat de deugdt alle geboorte kan verſellen, en geenzins een eigendom van den adel of hogen afkomſt is. De zyne leidde hem door alle trappen van den krygsdienſt en door alle ampten der republyk tot op den troon, en maakte van den zoonszone eens ſlaafs een heer der aarde. Hy overleefde zyne waardigheit niet lang. De ſoldaten, die zich de vryheit hadden aangematigt van keizers te maken, en die hem met zynen wederwil op den troon verheven hadden, wilden hem 'er niet langer op dulden dan drie maanden, maakten hem af, en verkochten het ryk aan den rechtsgeleerde *Didius Julianus*, die het ook niet lang behieldt.

Regering van *Pertinax.*

Van *Didius Julianus.*

194 en de volgende. *Severus* kwam dezen onwaardigen koper van den troon jagen; *Pertinax* wreken, en het Roomſche ryk in zyne eerſte waardigheit herſtellen. Hy gaf het zynen ouden luiſter weder in Rome en in des zelfs wingeweſten; vervulde het Ooſten en het Weſten met zyne overwinningen, en kwam in Engelandt in het midden zyner zegepraal te ſterven.

Van *Severus.*

211. Van *Baſſianus.* De bloeddorſtige *Baſſianus*, zyn zoon, dien men ook *Caracalla* noemt, toonde zich zyner geboorte onwaardig door zyne dertelheit en zyne moorden. Het is niet onwaarſchynlyk, dat hy deze met vaderſlagt heeft begonnen. Zyn ſchuldeloze broeder *Geta* was het twede ſlagtoffer zyner onmenſchelyke wreedheit, en de vrome *Papinianus*, rechtsgeleerde en overſte der keizerlyke lyfwacht, het derde. *Caracalla* begeerde, dat hy het vermoorden van *Geta* zou goedkeuren, of verſchonen. *Het is ligter*, antwoordde hy, *een broedermoordt te begaan dan te rechtvaardigen.* Dit edelmoedig zeggen koſtte hem het leven. *Caracalla* kwam eindelyk om door de zelve middelen, welke hy gebruikt hadt om zo vele anderen te doen omkomen.

Hy doedt *Papinianus* ombrengen.

Hy komt om.

218. *Macrinus* volgt hem op. *Macrinus* deedt hem vermoorden, en zette zich op zynen troon. Hy bleef 'er weinig langer op dan een jaar.

219. Regering van *Heliogabalus.* *Heliogabalus*, de ware of opgeraapte zoon van *Caracalla*, wierdt 'er door zyne ſoldaten op gezet. Zy hadden eerbiedt voor de geboorte, welke men hem toeëigende, of den naam van *Antoninus*, welken *Caracalla* hem hadt gegeven; een naam, door de twee laatſte *Antonynen* waarder dan die van *Auguſtus* gemaakt, en welken men niet min gelukkig achtte. Maar deze naam, dien het ganſche ryk met eerbiedt noemde, kon de afgryſſelyke zeden van den ſchendigen *Heliogaba-*

lus niet veranderen: die naam bragt ook geen verandering in zyn lot. Hy wierdt omgebragt, in een rioel geworpen, in den Tyber geſleept, en zonder begravenis aan den ſtroom der riviere overgegeven. 222 en de volgende.

Een waardiger keizer volgde hem op. Het was *Alexander Severus*, die mede den naam van *Marcus Aurelius* aannam. Hy hadt ook zyne deugden, en al de wereldt ondervondt zyne goedheit. Men zegt, dat hy den Chriſtelyken Godsdienſt toegeneigt was, en dat hy dien ſtondt aan te nemen. Maar indien men daar van oordeele door de beeldteniſſen van *Apollonius* en *Orpheus*, welke hy in zyn kabinet hadt hangen by die van *Jeſus Chriſtus* en *Abraham*, zou zyn Chriſtendom vry wonderlyk zyn geweeſt. De liefde, die hy zyne moeder * toedroeg, overtrof alle zyne andere genegenheden, en de toegevendheit, die hy voor haar hadt, wrocht hun beider doodt. Zy verſelde hem in alle zyne tochten, en de Duitſche keurbenden, duchtende, dat zy hem mogt bewegen om hen naar het Ooſten te leiden, daar zy liever was dan in deze Noordelyke landen, bragten hen beide om.

Van *Alexander Severus.*

Hoedanig zyn Godsdienſt was.

* *Mammea.*

Onder zyne regering geſchiedde de ſtaatverandering der Perzen, die zich het Parthiſche en het Roomſche ryk onttrekkende, hunne oude heerſchappy herſtelden. De Parthen hadden de zelve verovert onder hun hoofdt *Arſaces* *, den ſtichter van een ryk, het welk zyne nazaten vier honderd en drie en zeventig jaren behielden. *Artaxerxes* rechtte de Perſiſche alleenheerſching weder op, en deedt *Artabanus*, den laatſten van het geſlacht der Arſaciden, omkomen, met wien het ryk der Parthen eindigde, dat den Romeinen zo veel ſpels maakte; zo dikwils verovert en verloren wierdt, en het gedurige toneel hunner nederlagen en zegepralen was. De Perzen gaven hen niet minder werk, en wy zullen eerlang zien, hoe de *Sapors* en de *Chosroës* het Roomſche ryk deden ſidderen, tot dat de Turken zich, van cynsbaar aan dat der Perzen, het zelve vermeeſterden *. *Iſmaël Sophi* kwam het hen eenige eeuwen daar na † weder ontnemen, en het aan de nazaten van *Hali* wedergeven, waar van hy zich beroemde geſproten te zyn. Zodanig zyn de ſtaatsverwiſſelingen tot aan onze tyden in Perſië voorgevallen. *Severus* zou der zelver voortgang mogelyk geſtuit hebben, indien hy langer hadt mogen leven; ten minſte zo men zynen geſchiedſchryver ‡ mag geloven, die ons verzekert, dat hy over *Artaxerxes* zegepraalde. De Perſiſche monarch begon onder de volgende keizers het hoofdt weder even trotſch op te ſteken; en de Romeinen hebben ſedert nooit weder in het bezit van eene zo ſchone landſtreek kunnen geraken.

227 en de volgende.

De Perzen vernietigen de heerſchappy der Parthen.

* 246 jaren voor Chriſtus geboorte.

* in den jare 1042.

† in den jare 1499.

‡ *Lampridius.*

Met de doodt van *Alexander Severus*, zynde omgebragt, gelyk wy verhaalt hebben, zag men het ryk byna geheel vervallen. Een Barbaar, geboren uit het bloedt der Gotthen en Alanen, uit welke zyn vader en zyne moeder geſproten waren, en die by de onbeſchofdheit zyner zeden de woeſtheit hadt van een Thraciſchen veehoeder, gelyk hy geweeſt was, regeerde het zelve. De menigvuldigheit der keizeren, ver van het ryk te ſchragen, bragt veel toe tot des zelfs verval. Elk vleide zich toen met het zelve. Ieder overſte van eene keurbende meende, dat hy des keizerryks waardig was; en men zag op eenen tydt dertig dwingelanden het zelve verdeelen en verſcheuren. De Raadt ſtelde *Balbinus* en *Pupienus*, met de beide *Gordianen*, tegen *Maximinus*. *Philippus* de Arabier overweldigde het ryk op hen, en door een verding,

235 en de volgende.

Regering van *Maximinus.*

Korte regering van verſcheide keizeren.

242.

249.

251.

251. ding, met *Sapor* gemaakt, ſtondt hy hem Perſië af. *Decius* deedt *Philippus* omkomen. Hy ſneuvelde vervolgens zelf in den ſlag, dien hy
254. den Gotthen leverde. *Gallus* en *Volusianus*, zyne zonen, regeerden niet veel langer dan twee jaren, en wierden door de ſoldaten gedood. *Emilianus* verdween na eene korte regering van drie maanden.

260. Regering van *Valerianus.* Die van *Valerianus* was langer en ongelukkiger. Hy wierdt door *Sapor* verwonnen, in eene yzere kevy gezet, en genoodzaakt den Perſiſchen monarch in dezen ſtaat tot voetbank te ſtrekken, als hy te paarde klom. *Sapor* deedt hem de huidt na zyne doodt afſtropen, om die te bewaren, als een gedenkſtuk zyner overwinninge, of zyner wreedheit.

Regering der dertig dwingelanden. Toen kwamen de dertig dwingelanden te voorſchyn, die het ryk verſcheurden. Men noemt onder hun getal *Odenatus*, houdende den ſetel zyner heerſchappye te Palmyra, eene beroemde ſtadt in Syrië, die den koning *Salomon* voor haren grondlegger erkent. *Odenatus* is al te beroemd door zyne voortreffelyke daden, en door die der doorluchtige *Zenobia*, zyne gemalinne, om niets te zeggen van twee zulke ongemene perſonen, vooral van *Zenobia*, eene der ſtrydbaarſte heldinnen, die, na dat zy een gedeelte van het Ooſten uit de ſlaverny gered hadt, de heerſchappy aan hunne keurbenden en aan hunnen keizer dorſt betwiſten.

263 en de volgende. Regering van *Gallienus.* *Gallienus* was zynen vader *Valerianus* opgevolgt, en hadt den Gotthen niet kunnen beletten zich meeſter van Thracië te maken, en Macedonië te bederven; noch den Scythen, Bithynië, Cappadocië en klein-Aſië te veroveren, van te vernielen of te vermeeſteren alles, wat de Romeinen bezaten van den Pontus Euxinus, of de Zwarte zee, tot aan den oorſprong van den Donauw. Twee overſten * der keurbenden, de yverloosheit en vadzigheit van hunnen lafhertigen keizer niet kunnende dulden, doodden hem, en ſtelden *Claudius* den II in zyne plaats, die eene gruwelyke ſlagting onder die Barbaren maakte. Zy waren, ten getale van meer dan drie maal honderd duizend, Meſië * en de naburige provinciën ingetrokken; hy ſloeg hen overal, hieuw hen in ſtukken, of dreef hen † op de vlucht.

* *Martianus* en *Cecropius.*

268. Regering van *Claudius* den II.

* Servië en Bulgarië.

† in den jare 270. Regering van *Aurelianus.* Zyne regering was te kort van duur. *Aurelianus* volgde hem op, en heerſchte langer met het zelve geluk en met den zelven luiſter. Het was onder de regering van deze keizers, dat *Odenatus* en *Zenobia* zich beroemd maakten door hunne fraaie daden, die wel verdienen, dat wy 'er wat breder van ſpreken.

Geſchiedenis, van *Odenatus* en *Zenobia.* Het was met de heerſchappy des keizerryks in het Ooſten gedaan geweeſt na de nederlage en het gevangen-nemen van *Valerianus*, indien *Odenatus* de ſtoutheit niet hadt gehad om zich voor keizer te doen uitroepen ‡. Hy nam echter terſtondt dien hogen eernaam niet aan; maar vergenoegde zich met dien van koning. Hy meende, dat, toen hy tegen *Sapor* optoog, hy koning tegen koning moeſt ſtellen, en ten anderen dat hy door dien tytel meer gezag en luiſter aan zyne wapenen zou geven. Men zegt niet, van wat geboorte of landaardt hy was. Het is echter waarſchynlyk, dat hy een Phenicièr, en uit een doorluchtig huis geſproten was. Maar hoedanig zyne afkomſt ook geweeſt zy, zyne opvoeding was als die van de helden der oudheit. Indien hy met geen merg uit leeuwen ſchonken gevoed was, gelyk *Achilles*, noch met de huidt van dien koning der dieren omhangen, gelyk *Hercules*, hy was ten minſte, gelyk zy, opgetogen in de moeielykheden van een ongemakkelyk, ruw en arbeidzaam leven; in de oeffeningen van eene jagt, die even moeielyk en gevaarlyk was, en op welke hy alle dagen te ſtryden hadt met leeuwen, tygers, luipaarden, en andere wilde dieren, die hy in de boſſchen of op de bergen beſprong. Dit leven hem aan den arbeidt en het gevaar gewennende, hadt zyn gemoedt niet tot wreedheit gewent; want hy was niets minder dan bloedgierig.

† in den jare 1042.

‡ in den jare 1499.

264 en de volgende. Afbeeldſel van *Odenatus.*

Het onwaardig onthaal, het welk *Sapor* den gevangen keizer aandeedt, en de overwinningen, die hy op de Romeinen meende te doen met de heiren, welke hy op de been bragt, verſtaan hebbende, beſloot hy het een te wreken, en de andere voor te komen. Hy verzamelde in der yl een ſchoon leger, ſtelde zich aan des zelfs hoofdt, verſelt van zyne gemalinne *Zenobia* en zyne zonen, vertrok van Palmyra, en bragt den oorlog over tot in het midden der ſtaten van den koning *Sapor*. Deze verwoede vorſt was op niets minder bedacht. Beſloten in Niſibis, de ſchoonſte ſtadt van Meſopotamië, meende hy zyne dagen in ruſt en weelde door te brengen in het heerlykſte landt des aardbodems, toen hy verſtondt, dat *Odenatus* hem in deze meende te belegeren. Hy vondt niet goed dit beleg uit te houden, en verliet de ſtadt. *Odenatus* maakte 'er zich meeſter van, en deze overwinning bragt ganſch Meſopotamië onder zyne gehoorzaamheit; en zich bedienende van een zo gelukkig begin toog hy op zynen vyandt aan, dien hy in verſcheide ſlagen verwon, en met zyn zegepralend heir in het vluchten vervolgde tot aan Cteſiphon, gelegen aan den Tyger *, en de ſetel der koningen van Perſië, gelyk het die van de koningen der Parthen geweeſt was. Hy oordeelde, dat hy dezen eerſten veldtocht genoeg gedaan hadt, en leidde zyn leger, met eere en ryken buit beladen, weder naar zyne ſtaten. Op deze te rug reize, na een zo zegeryken veldtocht, riepen de ſoldaten hem tot keizer uit †, te gelyk met den prins *Herodes*, zynen zoon. Den eenen noch den anderen mogt het genot dezer waardigheit lang gebeuren: zy wierden kort daar na vermoord door eenen hunner bloedverwanten, *Meonius* geheten, die ſtout genoeg was om den tytel van keizer aan te nemen, maar geen bekwaamheit genoeg hadt om die waardigheit te bekleeden, noch geluks genoeg om lang in der zelver bezit te blyven, en die door zyn eigen krygsvolk afgemaakt wierdt.

264 en de volgende. Zyne daden.

* in Aſſyrië.

Hy wordt voor keizer uitgeroepen.

266. †Anderen zeggen, dat *Gallienus* hem in den jare 266 tot ryksgenoot aannam. Wordt vermoord.

Zenobia ſchraagde den heerlyken naam van keizerin met veel roem en luiſter. Na de doodt van haren gemaal verſcheen zy gewapend aan het hoofdt des heirs; uitgedoſcht in een purperen wapenrok, op den ſchouder gehecht met een haak van diamanten. Haar degen hing aan een koſtelyken ſluier, met parlen bezaait, en in den ſtrydt ſtroopte zy den arm, met welken zy den werpſpies drilde, tot aan den elleboog. In deze Amazoonſche kleding ſcheen zy niet min bekoorlyk dan ſtrydbaar van gelaat. Zy was bruin; hadt zwarte oogen vol van vuur; de trekken van haar aangezicht waren zeer regelmatig; haar vel was wit en levendig, haar mondt zeer ſchoon, hare lippen van een aangenaam roodt, en de luiſter harer tanden overtrof het water der parlen. Dit afbeeldſel is niet opgetooit; de geſchiedſchryvers * maalen haar dus af. *Cleopatra*, die met haar, gelyk zy voorgaf, een gemenen afkomſt hadt, was niet ſchoonder, en op verre na zo deugtzaam niet. *Zenobia*, die,

268. Afbeeldſel van *Zenobia.*

* *Vopiſcus*, *Aurelius Victor*, enz.

zo

268 en de volgende. zo wel als deze dertele koningin, uit het bloedt der *Ptolomeën* gesproten was, hadt in hare bekoorlykheden niets, dat naar laf heit of flaauwheit zweemde. Zy kende de min niet, of liever zy verachtte de zelve; haar gemaal zou het genoegen niet gehad hebben van haar met hem op de echtkoets te zien treden, indien de heerschzucht van kinderen te baren, die na haar mogten regeren, haar niet tot dien echt bewogen hadden. Zy hadt 'er twee, *Herman* en *Timolaus*, die zy den naam van keizer gaf, en onder welker minderjarigheit zy de beftiering des ryks in handen nam, op het voorbeeldt, zeide zy, van *Semiramis*.

Hare overwinningen. Dit ryk beftondt in dat deel van het Ooften, waar van Palmyra de hoofdftadt was, en in de overwinningen, die haar gemaal in Mefopotamië gedaan hadt. Zy bewaarde deze niet alleen, maar zy ftrekte ze nog uit tot in Egypten; deedt zich vrezen van de Perzen, van de Arabieren, Saracenen en Armenieren, en vondt zelfs middel om den Romeinen hare tytels, en die van de jonge prinffen, hare zonen, te doen goedkeuren.

Brief van *Aurelianus* aan den Raadt, waar in hy *Zenobia* roemt. *Wy zyn zeer gelukkig*, zeide de keizer *Aurelianus* in een brief, dien hy aan den Raadt fchreef, *dat deze princes de heerfchappy van het Ooften voor ons behouden heeft, in gedachten, dat zy 'er zich in zou kunnen handhaven, en de zelve aan hare kinderen nalaten.* Gallienus *was te zwak om het te verdedigen; en alle de dapperheit van* Claudius, *dien de Gotthen bezigheit genoeg gaven, was niet bekwaam om den oorlog te verduren, dien* Sapor *tegen onze wingeweften voerde.* Zenobia *moeft het heil des ryks bezorgen, en haren naam met de majeftеit des keizerryks in eerbiedt houden. Zoudt gy dan, Vaders*, vervolgde de keizer, *deze princes als eene gemene vrouw willen aanmerken, en haar niet ftellen onder de doorluchtigfte krygsoverften van onzen tydt? Zoudt gy de overwinning, die ik op haar behaalt hebbe, de zegepraal onwaardig achten.*

271. Hy fchreef dezen brief na de verovering van Palmyra, en het gevangennemen van *Zenobia*. Die zege kwam den keizer duur te ftaan. Hy was van Rome vertrokken, na dat hy de zaken der regeringe befchikt hadt, om deze princes te beoorlogen, wiens overweldiging hy niet kon dulden. Zo fprak hy, voor dat hy haar verwonnen hadt, van den tytel van koninginne van het Ooften, dien zy hadt aangenomen, en van dien van Auguftus, welken zy aan de jonge prinffen, hare zonen, gaf. *Gallienus* hadt haar deze tytels niet durven betwiften; *Claudius* vondt goed te veinzen. *Aurelianus*, trotfcher en vermogender, meende, dat het de eer des ryks en de zyne te na was, dat eene vrouw zou heerfchen, niet alleen onafhankelyk van de keizers, maar dat zy zich zelfs met hen gelyk dorft ftellen.

Zyn tocht tegen haar. Hy begaf zich derhalven op den tocht aan het hoofdt der keurbenden, de fchrik overal, waar hy doortoog, fpreidende, en overal verfelt van de overwinninge. De Barbaren, in Thracië en Syrië verfpreid, dorften hem den doortocht betwiften; de Gotthen, langs den Donauw gelegert, meenden hem voor dien vloedt te ftuiten: maar hy opende zich den doorgang in weêrwil van de eenen en de anderen; taftte hen aan; verwon hen, en doodde met zyne handt het hoofdt van deze laatfte, die op het flagveldt met vyf duizend van de zynen bleef leggen. Deze overwinning bragt hem tot aan Byzance *, van waar hy naar Bithynië en Cappadocië overging. Byna alle deze provincien hadden de zyde van *Zenobia* gekozen. De ftadt Thyane in Cappadocië hieldt de belegering uit, die de keizer genoodzaakt was daar voor te leggen. Hy vondt 'er een tegenftandt, die hem vertoornde, en zwoer in euvelen moede, dat hy 'er niet een hondt in het leven zou laten. De ftadt ingenomen zynde, erinnerden de roofzuchtige foldaten hem zyne woorden: *Gaat*, zeide hy, *flaat alle honden dood; maar fpaart de inwoonders.* Men zegt, dat hy van befluit veranderde zo zeer niet uit goedertierenheit, als uit vreze. *Apollonius*, die beroemde fterrekyker of tovenaar, geboortig van deze ftadt, wiens naam hy aannam, en die meer dan twee honderd jaren dood geweeft was *, verfcheen hem gedurende de belegering, en verzekerde hem, dat hy de ftadt zou innemen; maar hy verboodt hem met een, onder zware bedreigingen, iemandt te doen omkomen.

271. Thyane wonderbaarlyk van moorde en verwoesting bevryd.

* Hy ftierf onder Nero.

Thyane ingenomen zynde, kwam *Aurelianus* naar Syrië, en toog naar Antiochië. Hy trof zyne vyanden aan, die hy floeg; en de ftadt, alle hoop van ontzet verliezende, opende hem hare poorten. *Zenobia* was nog niet te voorfchyn gekomen; zy wachtte den keizer onder de muren van Emeffa *, en daar wierden de twee legers handgemeen. De dappere koningin drong meer dan eens door *Aurelianus* ruitery, en deedt haar den rug wenden; maar vyanden, hares moeds onwaardig, verachtende, zocht zy den keizer zelve, om met hem de overwinning en hun beider lot te befliffen. Nooit hadt het Roomfche heir zich in groter gevaar bevonden; en de gefchiedfchryvers * redden het niet dan door een wonderwerk, het welk zy zeggen dat in dien hogen noodt gebeurde. Een der befchermgoden des ryks, zeggen zy, vertoonde zich aan de keurbenden, die door de vlucht van het paardevolk eenigermaten ontfnoert waren; gaf hen door zyne tegenwoordigheit weder moedt, en herftelde de flagorder. *Aurelianus* bediende zich van het wonderwerk, verzamelde de vluchtende krygsknechten, en viel op nieuw aan met eene woede, die de dappere koningin met alle hare fterkte en kracht niet kon verduren. Zy moeft voor de fortuin der Romeinen zwichten, maar deze fortuin moeft zelf komen om *Zenobia* de overwinning te ontrukken. Zy trachtte haar nadeel meer dan eens te vergeefsch te herftellen: deinfde niet dan met kleine fchreden, haar heir naar Palmyra leidende, terwyl *Aurelianus* Emeffa intoog.

* een ftadt in Syrië aan den Oronte. Gevecht tuffchen *Aurelianus* en *Zenobia*.

* *Vopifcus*, etc.

Beleg van Palmyra. Zo haaft als hy deze ftadt in bezittinge hadt genomen, toog hy 'er weder uit, om Palmyra te gaan belegeren. Het fcheelde weinig, of hy was op den weg omgekomen. Hy viel in eene hinderlage van Syriers, uit welke hy zich niet dan bezwaarlyk redde. Hy vertoonde zich eindelyk voor de ftadt, en belegerde de zelve.

Dit beleg baarde hem niet minder zwarigheit dan de flag, dien wy zo even befchreven hebben, en hy liep 'er niet min gevaar. *Zenobia* vondt zich overal; de uitvallen aanmoedigende; de muurbreuken verwerende; onbevreeft, onvermoeid, en befloten hebbende de heerfchappy te behouden, of die niet dan met haar leven te laten glippen. De keizer, door hare heldendeugdt bekoort, en aan den uitflag des belegs wanhopende, fchreef aan haar, om haar tot de overgave te bewegen, eer dat hy 'er haar toe dwong. Het opfchrift (a) van den brief luidde aldus: " *Aurelianus*, keizer der Roomfche wereldt, her- „ winnaar van het Ooften, aan *Zenobia* en hare bond-

272. Grootmoedigheit van *Zenobia*, in zegepraal omgeleid.

Brief van *Aurelianus* aan *Zenobia*.

(a) Men fchreef het opfchrift toen niet boven op de brieven; maar van binnen in aan der zelver hoofdt.

* Daar na Conftantinopel genaamt.

271. „ bondgenoten". Hy vermaande haar in den brief, dat zy zich met Palmyra aan hem zou overgeven, nevens den voorraadt en de rykdommen, die in de ſtadt waren; haar, met alle die van haren aanhang, het leven op deze voorwaarde belovende. Haar antwoordt was fier, echter verſtandig, en niet min overeenkomende met haren moedt dan met haren ſtaat. Ten eerſte aan het opſchrift van den brief erinnert zy den keizer den tytel, welken hy haar hadt geweigert, zonder hem dien te weigeren, welke zy meende dat hem toekwam. Zy drukte het een en het ander uit door deze woorden: " *Zenobia*, koningin van het „ Ooſten, aan den keizer *Aurelianus*". Op zyn voorſtel vervolgens antwoordende, het welk zy trotſchelyk verwierp, vroeg zy hem, " Of hy „ niet wiſt, dat hy eene koningin aanſprak, geſproten uit het bloedt van *Cleopatra*; en die altoos, gelyk zy, meeſtereſſe van haar leven en „ lot zou zyn". Zy voegde hier by, " Dat „ zy nog niet tot den ſtaat gebragt was om te „ wanhopen, dat zy nog hulpe van hare vrienden te wachten hadt, en dat de Perzen, de „ Saracenen en de Armeniërs haar niet zouden „ verlaten; dat de keizer mogelyk niet altoos „ zou ſpreken als een hoogmoedig verwinnaar; „ dat hy onlangs in de neep, hem door eene „ verachtelyke bende Syriſche banditen gegeven, „ ondervonden hadt, dat hy niet onverwinlyk „ was, en dat de dapperheit eener koninginne „ hem ontzagchelyker moeſt wezen dan die van „ een hoofdt der ſtruikroveren".

Zy kon echter niet anders uitwerken dan de veroovering derplaatſe eenige dagen vertragen. *Aurelianus*, vertoornt door een antwoordt, het welk hy niet verwacht hadt, deedt de ſtadt met meer geweldt rammeien; en bericht gekregen hebbende, dat de Perzen en Saracenen kwamen aantrekken om de ſtadt te ontzetten, toog hy met het beſte deel zyner benden tegen hen op, de andere in de verſchanſſingen latende; verraſchte hen, en hieuw hun heir in ſtukken. Op zyne wederkomſt deedt hy een algemenen ſtorm, dien *Zenobia* niet kon verduren; zo dat de ſtadt zich overgaf, terwyl *Zenobia* den verwinnaar op hare dromedariſſen poogde te ontvluchtten, verſelt van een klein getal van hare getrouwſte dienaars. Maar *Aurelianus*, die in de bemachtiging van haar perſoon den grootſten roem zyner overwinninge ſtelde, deedt haar zo wel najagen, dat men haar inhaalde en voor hem bragt. Hoe wreed van aardt hy ook was, ſchonk hy haar het leven, het zy door hare ſchoonheit bekoort, of dat hy haar wilde ſparen, om tot het voornaamſte ſieraadt zyner zegepraal te verſtrekken.

272. Grootmoedigheit van *Zenobia*, in zegepraal omgeleid.

Dit was zy inderdaadt: want het is tydt deze beſchryving te eindigen door een natuurlyk tafereel van zulk eene heerlyke vertoning. Zy verſcheen 'er met eene deftigheit, die blyken deedt, dat zy in haren tegenſpoedt alle hare groothertigheit en allen haren moedt hadt behouden. Hare klederen waren met parlen en edelgeſteentens bezaait; en de goude ketenen, tekenen harer ſlavernye, waar in men haar geſlagen hadt, wierden door ſlaven opgehouden. In dezen ſtaat ging zy naar het Kapitool achter den prachtigen zegewagen des overwinnaars, die van goudt en edelgeſteentens ſchitterde. Hy bragt 'er onnoemelyke rykdommen van goudt, zilver en juwelen. Voor hem ging eene grote menigte ſlaven van alle natiën en kunnen; Gotthen, Wenden, Franken, Germanen, Armeniërs, Perzen, en tien heldinnen, die men in het heir der Gotthen ſtrydende hadt gevonden, en, naar zy voorgaven, geſproten uit de oude Amazonen, welker nazaten de oevers van den Thermodoön * nog bewoonden. 273.

Deze zegepraal van *Aurelianus* komt niet overeen met het gene de geſchiedenisſchryvers † ons verhalen van de afſchaffing dezer heerlyke plegtigheit op het einde van de regering van *Auguſtus*, en der zelver gebruik moet weder vernieuwt, of de afſchaffing vrywillig geweeſt zyn, door de eenen nagevolgt, en niet door anderen, min zedig en gematigt dan *Agrippa* ‡.

Na dat *Aurelianus* blyken van zyne hovaardye gegeven hadt, wilde hy ook zyne goedertierenheit tonen, en de verdienſten van *Zenobia* naar waarde erkennen. Hy liet haar niet alleen te Rome wonen met de twee prinſſen, hare zonen; maar hy droeg zo wel zorge voor haar onderhoudt, dat zy op eene wyze, met haren rang en eerſte waardigheit overeenkomſtig, leefde; en de ſchryver *, die eenige weinige jaren daar na onder *Konſtantyn* ſchreef, verzekert, dat men by zynen tydt deze familie nog onder de voornaamſte van Rome in ſtaat zag. Maar terwyl hy *Zenobia* met zo veel beleefdheit handelde, hadt hy den voortreffelyken *Longinus* † niet zo wredelyk moeten doen ſterven, om dat hy, naar men meent, het antwoordt der koninginne hadt opgeſtelt, wiens trotſchheit de wraakgierige keizer niet kon verduwen.

Aurelianus hadt vele deugden, maar de voornaamſte ontbrak hem, te weten de goedertierenheit, zonder welke de andere ſlechts een flaauwen luiſter ſchieten; ook ſtelt men hem noch onder de goede, noch onder de kwade vorſten: men vergenoegt zich hem onder de dappere en gelukkige te ſtellen; waar omtrent zyn geſchiedſchryver *Vopiſcus* aanmerkt, dat niets ſeldzamer is dan de goedertierenheit in de vorſten; en dat de hofnar van den keizer *Claudianus* gelyk hadt, toen hy zeide, dat de namen van alle goede vorſten binnen in den omtrek van een vingerling konden geſchreven worden. Hy ſtierf, van het volk bemind, van den Raadt gevreeſt, en met eere en roem overladen: maar hy ſtierf door de handen van zyne bedienden, * die zyne wreedheit vrezende hun leven door zyne doodt wilden verzekeren.

Tacitus, bloedverwant van den vermaarden ſchryver van den zelven name, wierdt door den Raadt tot keizer verkoren na een tuſſchenryk van zes maanden, en hy regeerde ook niet langer. Zyn broeder *Florianus* heerſchte maar twee maanden; en *Probus*, dezes ſchonen naams waardig, zat zeven jaren op den troon. Hy verdiende eeuwig te regeren; maar zyne wrede ſoldaten eindigden zyne gezegende heerſchappy met zyn leven: ook berouwden zy zich eerlang hunner gruweldaadt, en rechtten den vermoordden keizer eene graffede op, met dit byſchrift: *Hier legt de keizer* Probus *van naam*; Probus † *inderdaadt*; *verwinnaar der Barbaren*, *verdelger der tyrannen*, *en 's werelds heerſchappy waardig*.

Carus, *Carinus* en *Numerianus* volgden malkander op in den tydt van twee jaren.

Diocletianus en *Maximianus* hielden de regering langer; maar zy ſtonden 'er eindelyk van af. *Maximianus* berouwde zich des, en vaardde haar weder aan; maar hy kon *Diocletianus*, zynen ouden ryksgenoot, niet bewegen om zyn voorbeldt te volgen. Deze verkoos het bebouwen zyner tuinen te Salone voor de heerſchappy der aarde.

Galerius (a) en *Conſtantius Chlorus*, die zy tot ryks-

(a) *Galerius Maximianus*, dien men niet moet nemen voor *Galerius Maximinus*, dien hy tot ryksgenoot aannam.

* Heden Fazzo in Georgie.

† *Dio Caſſius.*

‡ De eerſte, die oorzaak gaf tot deze afſchaffing.

Het huisgezin van *Zenobia* te Rome in ſtandt gehouden.

* *Trebellius Pollio.*

† ſchryver van de Verhandeling der Verheveneit, in het Nederduitſch vertaalt door *P. le Clercq*. *Aurelianus* is niet goedertieren.

Kwinkſlag rakende de ſeldzaamheit der goede vorſten.

276. * Van *Meneſtheus* zyn geheimſchryver.

277 en de volgende. Regering van *Tacitus*, van *Florianus*, en van *Probus*.

† *Probus* betekent *vroom* in het Latyn.

282. Van *Carus*, *Carinus* en *Numerianus*.

283 en de volgende. *Diocletianus* en *Maximianus*.

304. Van *Galerius* en *Conſtantius*.

306 en de volgende. ryksgenoten aangenomen hadden, hielden het ryk na hen; maar de zoon van dezen laatsten regeerde langer en met meer roem en geluk dan zy alle.

Het was *Konstantyn* de Grote. Zyne heerschappy begon in den jare 306; maar wierdt niet bevestigt dan na de doodt van *Maxentius* en *Licinius*, zyne mededingers en vyanden. De eerste kwam om in den jare 312, na dat hy den beroemden slag verloren hadt, waar in *Konstantyn* het wonderdadig krt n de lucht zag, het welk hem de overwinning voorspelde; de ander wierdt in den jare 325 afgemaakt te Thessalonica, waar in hy op nieuw weder een opstandt tegen den keizer zocht te verwekken, die hem daar in ballingschap verzonden hadt, na dat hy hem meer dan eens hadt verwonnen.

312. Regering van *Konstantyn.*

Zyne overwinningen.

Alles was toen stil. De Sarmaten deden inbreuken in de wingewesten des ryks; maar zy wierden geslagen, en door verscheide provincien verstrooit, op dat zy zich niet weder zouden vereenigen. *Konstantyn* gaf de vrede aan de kerke, zo wel als hy die aan het ryk gegeven hadt. *Arius* hadt deze vrede gestoort, en om de kerk weder in rust te brengen vergaderde *Konstantyn* de beroemde kerkvergadering van Niceen, waar in dit hoofdt der ketteren wierdt veroordeelt.

Geeft de vrede aan de kerke.

318. Oneenigheden in zyn huis.

Maar de rust, die hy aan het ryk en aan de kerke geschonken hadt, kon hy aan zyn gezin niet geven: de keizerin *Faustina* ontëerde door haar overspelig leven het keizerlyke huis, het welk hy door zyn Christendom en door zyne overwinningen zo verheerlykt hadt. *Faustina*, de onwaardige dochter van den wreden en trouwlozen *Maximianus*, verslingerde op *Crispus*, een zoon van *Konstantyn*, uit een ander huwelyk geteelt. De jonge prins beantwoordde hare misdadige liefde niet, en zyne stiefmoeder, vol van woede over zyne weigering, wreef hem de bloedschendige min aan, waar aan zy zelf schuldig was, en verklaagde hem by den keizer als of hy haar hadt willen verleiden en ontëeren. Wat kan eene loze vrouw een man niet diets maken, en waar toe is eenes mans minnenydt niet bekwaam, als zyne woede gewapend is met het vermogen van alles, wat de gramschap hem inblaast, straffeloos te bestaan! *Konstantyn* onderzocht de beschuldiging niet; en menende zynen misdadigen zoon ten toen zyner wrake te doen sterven, offerde hy den onnoselen jongeling aan die van zyn boosaardig wyf. In den volgenden jare bleek hem zyn vergryp, en zynen doden zoon het leven niet kunnende wedergeven, wilde hy dien ongelukkigen prins ten minste verrechtvaardigen door de doodt van zyne onrechtvaardige aanklaagster. Dus strafte deze keizer te schielyk een onschuldigen zoon, en eene strafwaardige gemalin; rechtvaardiger in de straffe van de laatste; in beide echter ongelukkig.

326. Doedt zynen zoon *Crispus* sterven op de valsche beschuldiging zyner stiefmoeder.

327 en de volgende. Merkt zyn vergryp en doodt *Faustina* sterven.

Onder de beroemde zaken, voorgevallen onder eene regering, wiens luister groter is dan hare tegenspoeden, zyn 'er nog twee, waar van wy niet gesproken hebben. De eerste is de oorpronk der *Indictie*, vermaarde wortel der tydrekeninge, te beginnen met den jare 312, den eersten September, volgens eenigen, en volgens anderen den eersten October, en die een omloop van vyftien jaren begrypt.

Oorsprong der Indictie.

De twede is de zorg, die *Konstantyn* besteedde in de verfraaiing van Byzantium. *Pausanias*, koning van Sparta, hadt het gebouwt; *Severus* vernielde het; *Konstantyn* herbouwde het zelve. Hy wilde, dat het de beide namen van Nieuw-Rome en Constantinopel zou voeren ‡; maar de nazaat heeft deze stadt niet meer dan dezen laatsten naam overgelaten, onder welken zy heden zo beroemd is.

Byzantium krygt den naam van Constantinopel.

De keizer stierf, na vele voortreffelyke daden, in den jare 337. Hy hadt het ryk verdeelt onder zyne drie zonen, die door heerschzucht en geschil van Godsdienst oneenig wierden. *Konstantyn*, die de oudste was, kwam om in den oorlog, dien hy tegen zynen broeder *Constans* voerde; en deze laatste, die de kerkvergadering van Niceen voorstondt, lag byna altoos overhoop met zynen broeder *Constantius*, een groten vriendt der Arianen.

337. Regering van de drie zonen van *Konstantyn.*

Julianus, na verwant aan de drie keizers en van het zelve geslacht *, ylde naar de heerschappy zelfs by het leven van *Constantius*, die hem tot Cæsar, dat is tot vermoedelyken erfgenaam des ryks, verklaart hadt. De keurbenden, over welke hy het bevel in Gaule hadt, vervroegden die erfenisse, en benoemden hem tot Augustus; een tytel, die den keizer alleen toekwam. *Constantius* noemde deze vervroeging muitery en opstandt, en spoedde zich ter wrake; maar hy stierf onderwegen. Dus bleef *Julianus* keizer. Zyn afval, dien hy voegde by zyne overweldiging en zyne ondankbaarheit, maakte hem hatelyk by de Christenen; de Heidenen in het tegendeel, die nog de talrykste in den Raadt en in de legers waren, beminden hem des te meer. Zyne rechtmatige regering maakte hem by al de wereldt geacht. De Christenen zelf ondervonden zyne gematigtheit. Wel is waar, dat hy hunnen Godsdienst zocht uit te roeien; maar hy gebruikte de allerzachtste middelen om dit oogwit te bereiken, en stortte hun bloedt niet. Daar wierden wel eenige wreedheden gepleegt; maar men moet bekennen, dat hy de zelve niet goedkeurde, en zyne allerstrengste bevelschriften gingen niet verder dan de genen, die niet van zynen godsdienst waren, van ampten en bedieningen te weren, en de scholen, waar in men het Christendom leerde, te sluiten. Men zegt, dat hy, uit haat tegen de Christenen, en om de Joden te begunstigen, den tempel te Jeruzalem ondernam te herbouwen; maar Godt, die het vonnis zyner vernieling uitgesproken hadt, duldde niet, dat hy weder opgerecht wierdt, en zondt vlammen vuurs uit den hemel, die de arbeiders dwongen hun aangevangen werk te staken. Hy jaagde den roem, dien hy beminde, met al te veel yver na; en terwyl hy den zelven zocht in den oorlog, dien hy den Perzen met meer staatzucht dan billykheit aandeedt, kwam hy om.

355. Van *Julianus.*

361.

362. Zyne doodt.

Jovianus, geboortig van Pannonië, en volgens eenigen overste van *Julianus* lyfwachten, volgde hem op. Hy was een groot krygsman, en een yverig Christen; maar hy regeerde niet langer dan acht maanden.

363. Regering van *Jovianus.*

De regeringen van *Valentinianus* den I, die van zynen broeder *Valens*, en van *Gratianus*, den zoon van *Valentinianus*, gingen zeer schielyk voorby.

364 en de volgende. Van *Valentinianus*, van *Valens*, en van *Gratianus.*

Na hen volgde *Theodosius* de Grote. Tot ryksgenoot van *Gratianus* verkoren verwon hy de Gotthen, hieldt de andere Barbaren in vreze, en belette den ketteren de rust der kerke te storen. De tyran *Maximus*, tegen de keizers *Gratianus* en *Valentinianus* opgestaan, deedt den eenen omkomen, en verdreef den anderen uit Rome. *Theodosius* wrook *Gratianus* doodt, en herstelde *Valentinianus* op den troon, na dat hy den tyran in Pannonië verslagen hadt; belegerde Aquileja, waar in hy zich hadt besloten,

379. Van *Theodosius* den Grote.

383 en de volgende.

* Zie de Kerkelyke Geschiedenis van *Sulpitius Severus.*

‡ Hy noemde het ook Parthenopolis, om dat hy het aan de H. Maagdt toewydde.

* Zoon van een broeder van *Konstantyn.*

387. ten, en gaf hem aan de woede des soldaats over, die hem afmaakte. De Geschiedenis * verwyt dezen dwingelandt, dat hy de eerste geweest is, die de ketters met de doodt strafte, niettegenstaande de vermaningen van St. *Marten van Tours*, die hem zulks poogde af te raden.

* Zie de Kerkelyke Geschiedenis van *Sulpitius Severus.*

388. Sedert den tydt van *Augustus* vindt men geen schooner regering in de Geschiedenissen dan die van *Theodosius* den Groten. Men geeft dezen keizer alle deugden, die de oppermogendheit doen beminnen en vrezen; dapperheit en ervarenheit in den kryg; liefde en genegenheit voor de vrede: men maakt hem goedertieren, gespraakzaam, weldadig, en met een woordt tot een volmaakten vorst, indien hy zyne gramschap hadt kunnen matigen. De moordt van die van Thessalonica gaf eene lelyke vlek in zyn leven; maar het berouw en leedwezen, het welk hy 'er over betoonde, in zyne onderwerping aan de berispingen van St. *Ambrosius*, wischten die smet uit, en gaven hem zynen vorigen luister weder. Hy stierf eenige jaren daar na; verwinnaar van twee tyrannen, die zich den weg tot den troon meenden te banen na de doodt van *Valentinianus* den II. De eerste was *Arbogastes*, veldheer der Franken; de ander *Eugenius*, die beter met de tonge dan met den degen wist te spelen. Hunne doodt bragt het ganschе ryk in rust; en *Theodosius* hadt voor de zyne het genoegen, dat hy de volkeren gelukkig, den Christelyken Godsdienst over den Heidenschen zegepralen, en het ryk in vrede en welvaart zag.

Moordt van de Thessalonicenzen.

390 en de volgende.

395. *Theodosius* doodt.

Verdeeling des ryks onder zyne beide zonen.

De verdeeling, die hy 'er van deedt onder zyne twee zonen, *Arcadius* en *Honorius*, verzwakte zyne krachten. De eerste kreeg het Ooslen tot zyn deel, en vestigde den setel zynes ryks te Constantinopel; de ander kreeg het Westen, en liet aan Rome de eer van de hoofdstadt zyner staten te zyn. De beide keizers aardden niet naar hunnen groten vader. De gunstelingen en vrouwen hadden al het gezag in handen, en deden beurteling veel goeds en veel kwaads.

395 en de volgende.

408. Regering en doodt van *Arcadius.*

Arcadius stierf zonder iets gedenkwaardigs verrecht te hebben. De uiterste wille, by welke hy de voogdy van den jongen *Theodosius*, zynen zoon, *Isdegerdes*, koning van Persie, toevertrouwde, is zeer vreemd, en mogelyk de wonderlykste daadt van zyn leven. De ondervinding leerde echter, dat hy eene goede keur gedaan hadt; en de Persische monarch doofde alle bewegingen zyner heerschzucht en Godsdienst, en leende de deugdt en trouw alleen het oor; droeg zorg voor de staten en den persoon zynes voeditterlings met eene oprechtheit en billykheit, waar over men verbaast moet staan.

402. Regering van *Honorius.*

Honorius regeerde langer, maar met geen meer roem. Alles, wat onder zyne regering gelukkig uitviel, was hy verschuldigt aan de dapperheit van *Stilico* en aan de verdiensten van *Placidia*. De eerste redde het ryk meer dan eens; maar hy ondernam het te overweldigen, en dat trouwloos voornemen kostte hem het leven; de laatste verzachtte de woestheit van *Athaulphus*, met welken zy trouwde *, en dien zy door haar huwelyk neigde om den keizer met meer gunst en zachtheit te handelen.

408.

* in den jare 414 volgens *Olympiodorus.*

423. Deze laatste stierf zonder kinderen na te laten. *Theodosius* de II droeg zorg voor het Westersche ryk, en het in het geslacht behoudende, benoemde hy, om 'er *Honorius* in op te volgen, *Valentinianus* den III, zoon van de deugtzame *Placidia* en van *Constantius*, haren tweden gemaal, met wien zy, na *Athaulphus* doodt, getrouwt was *. Om den wille van dit twede huwelyk hadt *Honorius* hem tot ryksgenoot aangenomen; maar hy stierf zeven maanden daar na, zonder eene waardigheit te beklagen, die hy met zyn wederwil hadt aangenomen, en die hem, zeide hy, van de grootste zoetigheit des levens beroofde †.

423 en de volgende.

* In den jare 417.

† Zyne doodt.

Valentinianus de III, zyn zoon, wierdt op den troon gezet; en vermits hy nog zeer jong was, stelde men hem onder de voogdy van *Placidia*, zyne moeder, aan wie *Theodosius* den tytel van keizerin gaf, om meer gezag aan hare voogdy te geven. Het zou moeielyk zyn te beslissen, of zy meer goed dan kwaad aan het ryk gedaan heeft. Men verzekert echter, dat haar voornemen recht was, en indien zy den graaf *Bonifacius* zonder reden verdacht hieldt van met de Barbaren eens te zyn, was het ten minste op de beschuldigingen van *Ætius*. Wat hier van zy, en wie van de beide veldheeren schuldt hadt, de in ongenade vervallen graaf riep *Genserik* en de Wenden uit Spanje te hulp, en deedt het keizerryk door deze daadt Afrika verliezen.

Regering van *Valentinianus* den III.

Lof van *Placidia.*

427.

De dochter veroorzaakte geen minder onheilen aan het ryk dan de moeder. *Honoria*, de zuster van *Valentinianus* den III, en zo wel als hy uit het huwelyk van *Constantius* met *Placidia* geteelt, ontëerde hare hoge geboorte door de ontuchtige gemeenschap, welke zy met haren hofmeester hadt. Tot straffe dier oudaadt wierdt zy uit het keizerlyk paleis gezet *, en zy lokte, om zich te wreken, *Attila* in Italië.

Gebreken van *Honoria.*

* in den jare 434.

Indien *Honoria* het Westen in groot gevaar bragt, *Pulcheria* redde het Ooslen, als of de fortuin het kwaadt, door de eene vrouwe veroorzaakt, door de deugden van eene andere hadt willen vergoeden. *Theodosius* de II stierf, en zyne doodt liet het ryk voor nieuwe onlusten bloot. *Pulcheria* zorgde voor het zelve; en oordelende, dat zy het tot zyne behoudenisse een heer moest geven, verkoor zy *Marcianus*, een gemeenen overste van eene keurbende, een Sclavoniër, wat meer is, en van eene lage geboorte; maar wiens deugdt en moedt haar bekend waren. Na dat zy hem tot het keizerryk hadt verheven, trouwde zy met hem, oordelende een man, dien zy des ryks waardig geacht hadt, harer waardig. Hy regeerde het zelve gelukkiglyk, en overleefde *Pulcheria*, die in het derde jaar hunnes huwelyks kwam te sterven, en het zelve lot viel hem op het einde van January des jaars 457 te beurt.

Zy was maar 18 jaren oud.

442.

Deugden van *Pulcheria.*

450.

453.

Zodanig waren de staatswisselingen des Roomschen ryks in het Ooslen en in het Westen. Laat ons ook iets bybrengen van de beroemde koninkryken, of heerschappyen, welke als op zyn puin gesticht wierden.

Die der Perzen, welke het ryk der Parthen kwamen vernietigen, is de eerste. De Parthen hadden zich onder *Trajanus* begonnen te bewegen. *Adrianus* en *Marcus Aurelius* hielden hen in bedwang en vreze; *Artaxerxes* deedt meer. Hy sloeg hunne heerschappy in duigen; maar met een rechtte hy die der Perzen weder op, en bevrydde haar van het Roomsche juk. Zyn opvolger *Sapor* handhaafde zich in die oppermogendheit, en noodzaakte den keizer *Philippus* den Arabier een onvoordeelige vrede met hem te maken. Het Roomsche ryk kreeg naderhandt een nog droeviger neep door de nederlage des heirs en het gevangen-nemen van den keizer *Valerianus*, die door den Persischen vorst op eene zo onwaardige en verachtelyke wyze gehandelt wierdt *. *Odenatus* en *Zenobia* beletten den Perzen hunne over-

Staat van het nieuwe ryk der Perzen.

97.

106.

227.

245 en de volgende.

* Zie fol. 71.

264 en de volgende. overwinningen uit te breiden; *Probus* en *Carus* fnuikten hunne krachten, maar zy bragten hen niet weder onder de gehoorzaamheit des ryks.

282 en de volgende. *Galerius* was gelukkiger en veroverde gehele provincien op hen; maar zy hernamen de zelve onder *Conftantius*. Hy toog tegen hen op, zonder hen te vertzagen; en *Julianus*, die hen bevocht, wierdt van hen verwonnen, en in den flag gedood. Dit verlies noodzaakte *Jovianus* 392. om eene fchandelyke vrede met hen aan te gaan.

350. Zy handhaafden zich federt in de onafhankelykheit. *Arcadius* erkende den koning van Perfië niet alleen voor een afhankelyken vorft, maar hy vertrouwde hem de voogdy van den

363 en de volgende. jongen *Theodofius*, en de bewaring des Oofterfchen ryks, voor zynen voedfterling. Alle pogingen, die zyne opvolgers naderhandt deden om een zo fchoon koninkryk te herwinnen, waren

408 en de volgende. te vergeeffch; en Perfië, van den Euphraat tot aan den Ganges, ontflipte den Romeinen voor altoos.

Inbreuk der Noordfche volkeren. Zy leden nog zwaarder verlies in het Weften. Sedert het midden der derde eeuwe hadden de Franken en de Noordfche volkeren Gaule en Italië gedreigt. De laatfte hadden zich reets op het einde der twede eeuwe vertoont; en *Marcus Aurelius* hadt de Sarmaten, de Wenden, de Markomannen en Quaden geflagen: maar die nederlagen hadden hen niet verdelgt; en federt die Noordfche volkeren eens de zoetigheden van een getemperder klimaat gefmaakt, en de Franken befloten hadden het Roomfche juk af te werpen, deden zy geftadige pogingen om hunne volkplantingen te veftigen, en hunne heerfchappy op te rechten.

Inbreuk der Hunnen, en waar zy kwamen. De eerfte, bekend by de beruchte namen van Gotthen, Hunnen en Wenden, maakten zich ontzagchelyk onder hunne koningen *Alarik*, *Attila*, en *Genferik*.

De Hunnen waren naar allen fchyn de zelve, die onder den naam van Sarmaten te voorfchyn gekomen waren, en die hunne woonftede omtrent den poel van Meotis † hadden. Van daar verfpreidden zy zich tot in Pannonië *, van waar *Ætius* hen twee malen ‡ in het Weflerfche ryk deedt komen, om zich van hen te bedienen tegen de Gotthen. *Honoria*, zufter van *Valentinianus* den III, ontboodt 'er hen voor de derde maal: maar *Ætius*, door de Franken en Vifigotthen verfterkt, verfloeg hen in Gaule in dien beroemden flag, die honderd en zeventig duizend menfchen het leven koftte; en volgens zommigen wel aan drie maal honderd duizend. Het ware met de Hunnen gedaan geweeft, indien de Romeinfche veldheer de overwinning hadt voortgezet; maar hy vreefde, dat de Gotthen, door hunne vernieling, te ftark en te machtig zouden worden; dat hy geen tegenwigt meer hebbende tegen hunne reets overwegende macht, zy ganfch Gaule mogten wegnemen, waar van de Franken de zelfkanten nog maar bezaten, en de Vifigotthen alleen de provincie vermeeftert hadden, die de Narboneefche genaamt wierdt, en welke zy waarfchynlyk den naam van Languedok * gegeven hebben. Daar zyn 'er, die *Ætius* befchuldigen, dat hy het niet wel met het ryk meende; maar eene zo volkome overwinning ftrekt een bewys van zyne onfchuldt.

† *Palus Mæotides.*

* Sclavonië Hungarië en Ooftenryk.

442. ‡ in de jaren 425 en 432. Door *Ætius* verflagen.

451. Wat hier van zy, de verwoede *Attila* gaf noch den moedt noch de hope verloren. Gelyk een tyger den jageren en den fpriet ontfnapt, valt hy op Italië aan, en fleept de fchrik en de verwoefting allerwegen met zich. Hy veroverde en vernielde Aquileja, Milaan, en andere fteden van minder aangelegenheit, ondergingen het zelve lot, en Rome wierdt naauwlyks gered door de welfprekendheit en onderwerping van paus *Leo* den I.

* Door verbaftering van *Langue de Goth.*

Ætius onrechtvaardiglyk verdacht.

451.

452. De verwoeftingen van *Attila* waren de oorfprong van het beroemde gemenebeft van Venetië. De Italiaanfche volkeren, voornamentlyk de Paduanen en hunne naburen, ontvloden zyne woede op de eilandties der Adriatifche zee; en de zelve fchielyk bevolkende ftichtten zy in het midden der wateren eene der fchoonfte fteden van Europa, die het Chriftendom een bolwerk tegen het geweldt der Ottomannen ftrekt.

Verwoeftingen van *Attila* in Italië.

Oorfprong van het gemenebeft van Venetië.

454. *Attila* ftierf, na zo veel bloeds geftort te hebben, eindelyk zelf aan eene bloedftorting, die onmogelyk te ftempen was, na dat hy op zyne bruiloft ongemeen ftark gezopen hadt. Eenige fchryvers zeggen, dat hy met *Honoria* getrouwt was, de zelve princes, welke door haren broeder *Valentinianus* den III uit het keizerlyk paleis gejaagt was, en die, om zich te wreken, de heerfchzucht en liefde van dezen Barbaar hadt ontvonkt. De heerfchappy der Hunnen, en die verfchrikkelyke mogendheit, welke het ganfche Weften hadt doen fidderen, nam met hem een einde.

Doodt van *Attila*.

Oorfprong der Gotthen. Die der Gotthen was niet min ontzagchelyk. Zy waren oorfpronkelyk uit Afiatifch Scythië, en veroverden Scandinavië, dat grote eilandt, het welk de koninkryken van Zweden en Noorwegen begrypt. In het eerfte is eene provincie *, die nog heden hunnen naam voert. Maar zy zetten zich vervolgens voornamentlyk neder op de oevers van den Tanaïs, van waar zy zich verfpreidden van het Ooften tot aan het Weften van de Zwarte zee, of Pontus Euxinus. Van daar komt hun naam van Ooftro-Gotthen, of Oofter-Gotthen, dien de eenen, en die van Vifi-Gotthen, of Weftet-Gotthen, dien de anderen aannamen: zo dat zy deze namen niet kregen van de provincien, welke zy federt in Italië en Spanje bezaten; maar dat zy die in Europa medebragten, en de zelve gekregen hadden naar de Ooft- of Weftzyde van de Zwarte zee, daar zy hunne eerfte volkplantingen neêrflogen, en hunne eerfte heerfchappy oprechtten.

* Gothlandt.

In Oftrogotthen en Vifigotthen verdeelt.

Zy verdeelden zich in twee heerfchappyen. Die der Oofter-Gotthen nam den naam van *Amale* aan, dien een hunner koningen gevoert hadt; en die der Weller-Gotthen of Vifi-Gotthen dien van *Balthe*, betekenende in hunne tale ftout of moedig. Zo lang zy vereenigt bleven, deden zy de Romeinen beven; en in den jare 254 behaalden zy eene grote overwinning op den keizer *Decius*. Maar de oorlog begon eindelyk tuffchen twee zo naburige koningen en volkeren te blaken, en de Oofter-Gotthen namen hunne toevlucht tot den keizer, die hen weder bevredigde met de Weller-Gotthen. Deze vereeniging gefchiedde door tuffchenkoming van *Ulphilas*, een Ariaanfchen biffchop, die zyne kettery onder deze volkeren zaaide; en de Arianery heeft gedurende twee honderd jaren * gene yveriger befchermers gehad.

En in twee heerfchappyen.

254.

366. Zy worden Ariaanfch.

* Zy verlieten de Arianery in den jare 585.

Attila hadt hen ondergebragt; maar *Theodorik*, natuurlyke zoon van hunnen koning *Theodomir*, gaf de natie haren luifter weder, dien zy lang kwyd geweeft was. Hy kwam in Italië op het verzoek van den keizer *Zeno*, en dreef de Herulen daar uit met hunnen koning *Odoacer*, die 'er zeventien jaren met den naam van koning geheerfcht hadt; en hy ftichte

476. Regering van *Theodorik*.

476 en de volgende. † in den jare 553. Staat van de heerschappye der Visi-Gotthen. * Servië en Bulgarie.

te 'er in den jare 493 een doorluchtiger koninkryk. Maar het hadt weinig meer duur, en wierdt zeltig jaren daar na † vernietigt door *Belisarius* en *Narses*, twee beroemde veldheeren van den keizer *Justinianus*.

De heerschappy der Visigotthen of Westergotthen duurde langer, en was van groter uitgestrektheit. De keizer *Valens* vergunde hen landeryen in Mesië en Thracië *; maar de vriendschap hieldt niet lang standt tusschen twee natiën, waar van de eene wilde gebieden, en de andere niet kon gehoorzamen. *Athanarik* raakte haast oneens met *Lupicinus*, die het bevel hadt over de Roomsche keurbenden, welke in die oorden dienden, en die met te veel hoogmoedt hulde en cyns eischten van een volk, het welk meende vry, bondgenoot en geen onderdaan des ryks te zyn. De Visigotthen klaagden; *Lupicinus* kreunde zich hunner klagten niet, en men nam aan beide kanten de wapenen op. De Romeinen wierden geslagen, en *Valens* den slag, die by Adrianopel voorviel, hebbende willen bywonen, wierdt gevaarlyk gekwetst met een pyl, en genoodzaakt in eene boere stulp te wyken, waar in de vyanden den brandt staken, en hy ellendig verbrandde.

379. *Valens* doodt.

393 en de volgende.

Theodosius, zyn opvolger, was min bedacht op wrake van zynes voorzaats doodt, die hy aanmerkte als eene straffe zyner heerschzucht en onrechtvaardigheit, dan om de Visigotthen weder op zyne zyde te trekken. Hy maakte een nieuw verdrag met hen, en gaf hen den tytel van bondgenoten des Roomschen ryks.

405. Nederlaag van *Radagaisus*.

De zaken namen een anderen keer onder *Arcadius* en *Honorius*. *Radagaisus* kwam aan het hoofdt van vier maal honderd duizend Gotthen ganssch Italië aflopen. *Stilico* was stout genoeg om hen te keer te gaan met een leger, dat op verre na zo talryk niet was, en gelukkig genoeg om hen tusschen het gebergte in te sluiten, daar hy eene volkome overwinning bevocht door hunne gehele nederlage en de doodt van hun hoofdt.

406. Daden van *Alarik*. * Een broeders dochter van *Theodosius*.

Alarik volgde *Radagaisus* op. Na dat hy Griekenlandt uitgeplundert hadt, hieldt hy standt in Epirus, onzeker of hy verder zou trekken. Hy wierdt door *Stilico* daar toe aangezocht, en genoopt om zyne overwinningen voort te zetten. Deze heerschzuchtige gunsteling met den rang, dien zyne dubbele maagschap met *Honorius* hem gaf, wiens nicht * hy getrouwt, en aan wien hy zyne beide dochters † uitgetrouwt hadt, niet te vrede, stondt opentlyk naar het ryk, en deedt zynen zoon *Eucherius* reets keizer noemen. Zy wierden beide omgebragt; maar hunne doodt stuitte den tocht van *Alarik* niet. Hy vertoonde zich in den jare 410 voor Rome, het welk hy door list of door verraadt innam. Hy stierf niet lang daar na te Rheggio.

408 en de volgende. † *Maria* en *Thermantia*. *Petavius* zegt, dat de eene dood was, toen hy met de andere trouwde.

Zyn broeder *Athaulphus* volgde hem op. Deze plunderde Rome ten twede male; en indien zyne liefde voor *Placidia*, met welke hy trouwde, zyne woede niet hadt verzacht, zou hy ganssch Italië afgebrand en plat getreden hebben. Toen achtten de Romeinen zich gelukkig, dat zy zich met de Gotthen mogten verdragen, op voorwaarde, dat zy hen de Gaulen, de drie Aquitaniën, Languedok, Provence, of de twee Narbonoizen, die zy reets bezaten, zouden afstaan, nevens Spanje, waar uit zy de Wenden verdreven.

410 en de volgende. Daden van *Athaulphus*. Hy trouwt met *Placidia*.

Athaulphus wierdt in den jare 415 te Barcelona door zyne veldoversten vermoord; en *Sigerik*, die hem opvolgde, hadt zeven dagen daar na het zelve lot. *Vallia*, veel gelukkiger, bevestigde deze nieuwe heerschappy. Zyn opvolger *Theodorik* vyselde de zelve nog hoger in top; en zy bleef standt houden, in een luister, die geen andere behoefde toe te geven, tot aan den tydt van den inbreuk der Saracenen *.

415. Zyne doodt. Regering van *Vallia*.

418. Van *Theodorik*.

* in den jare 712. Staat der Wenden.

Wat de Wenden belangt, zy lieten Spanje ten prooie voor de Gotthen, en staken in het jaar 427 over naar Afrika, derwaarts gelokt door aanzoek van den graaf *Bonifacius*, die zich wilde wreken over *Ætius*, en zich veiligen tegen de gevoeligheit van de princesse *Placidia*. Door den twist dier twee Romeinsche veldheeren begunstigt maakten zy zich meester van Afrika, het welk zy den tydt van honderd en acht jaren bezeten hebben. Zy wierden 'er uit verjaagt door het krygsgeluk, of door de dapperheit van den beroemden *Belisarius*, en hun koninkryk eindigde in den jare 534. Hun overschot keerde naar allen schyn weder naar Vindelicië *, van waar zy gekomen waren, en van waar zy zes honderd jaren daar na Denemarken kwamen vernielen.

440 en de volgende. 427. Door *Belisarius* vernielt. * Op de oevers van de Oostzee.

De Franken, min barbaarsch, en uit min Noordelyke landen herkomstig, verschenen omtrent den zelven tydt † op de oevers van den Rhyn; en dien vloedt overgetogen zynde verspreidden zy zich tot in de Gaulen, daar zy hunne heerschappy stichtten. Deze volkeren bewoonden onder verscheide namen die grote uitgestrektheit van landt, die de Elve en de Rhyn bepalen, en Westphalen, Vrieslandt, Saxen, Thuringen, Hessen, Frankenlandt en Meissen begrypt. Zy vereenigden zich onder den algemenen naam van Franken, dien de zucht voor de vryheit hen deedt aannemen, en onder welken zy zich met elkander verbonden, om het Roomsche juk af te werpen.

Stichting van de heerschappy der Franken, en welke volkeren het waren. † In den jare 388, volgens *Mezeray* en de bovengemelde schryvers.

Hunne eerste inbreuken geschiedden in den jare 256, onder de regering van *Gallus* en *Volusianus*; maar zy waren van geen gevolg, en hunne nederlaag bragt hen voor honderd en vyftig jaren in rust: zo dat men de vreze, die zy het ryk aanjoegen, eerst van den jare 388 moet rekenen. *Maximus*, die het overweldigt hadt, hieldt zyn verblyf in de Gaulen. Men zag hen toen in slagorder voorttrekken onder hunne koningen of hunne veldoversten *Marcomir* en *Sueno*; maar zy waren den Romeinen min schadelyk dan nut; zich by *Theodosius* gevoegt hebbende, waren zy hem behulpzaam om *Maximus* te verdelgen, die omkwam gelyk wy verhaalt hebben. Voor *Theodosius* hadden zy ontzag gehad; maar zyne opvolgers zich door hunne latheit verachtelyk by hen gemaakt hebbende, besloten zy hunne overwinningen voort te zetten.

388 en de volgende. Hunne eerste verrechtingen onder *Marcomir* en *Sueno*.

Pharamond, dien de Franken, of de Franschen, gelyk zy in het vervolg genaamt wierden, voor hunnen eersten koning rekenen, deedt echter niets anders dan zich slechts vertonen. De geschiedschryvers vergenoegen zich ook zynen naam in hunne Kronyken te noemen.

418, of 420 en de volgende. Onder *Pharamond*.

Zyn zoon *Clodio* was de eerste, die over den Rhyn toog, tot in Artois en het Kamerykssch, en zette zyne overwinningen voort tot aan de Somme.

428. Onder *Clodio*.

Merovæus, zyn bloedverwant, en niet zyn zoon, ging nog verder. Hy breidde de grenzen zynes nieuwen ryks uit tot aan Isle de France, waar van hy 'er de helft onder begreep met de twede Lyonnoische en de twede Belgische provincie, heden bekend onder de namen van Pikardië en Normandië. Mogelyk dat de hulp en de onderstandt, welken hy den Romeinen deedt in dien beroemden slag tegen *Attila*, by welken hy zich in eigen

445. 449. Onder *Merovæus*. 451. 458.

458 en de volgende.

gen persoon bevondt, hem hunne erkentenis verwort, en de vryheit van zich op hunnen bodem neder te slaan; of waarschynlyk was hy deze gunst aan de zwakheit des Roomschen ryks verschuldigt. Hy stierf na eene regering van tien jaren, en liet zyn ryk, reets bloeiend, na aan *Chilperik*.

Ondertusschen waren de Angel-Saxen of Anglo-Saxen bedacht op de overwinninge van Groot-Britannië. Maar voor dat wy hunnen inval in dit eilandt verhalen, zal het nodig zyn in een kort vertoog te doen zien, hoe het Christendom opgerecht wierdt, en welk een voortgang het zelve heeft gehad in de eeuwen en landen, welke wy nu even doorgelopen hebben.

108 en de volgende. Staat des Christendoms, of der kerke.

Het Christendom leedt drie vervolgingen onder *Trajanus*, en men telt onder de voornaamste martelaren St. *Simon* en St. *Ignatius*, welke laatste voor de wilde dieren geworpen wierdt.

118 en de volgende. Vervolgingen onder *Trajanus*.

De regering van *Adrianus* was hen weinig gunstiger. Onder die van *Antoninus* wierdt het bloedt gestort van *Justinus*, die by uitnemendheit den naam van Martelaar draagt: en onder *Marcus Aurelius* wierdt *Polycarpus* in den ouderdom van tachtig jaren verbrand.

163 en de volgende. Onder *Adrianus*.

De straffen der Christenen waren yselyk onder *Severus*. *Leonides*, vader van *Origenes*, wierdt te Alexandrië gemartelt; St. *Ireneus* te Lyon, met het grootste deel der Christenen, waar van hy bisschop was.

202 en de volgende. Onder *Severus*.

De kerk hadt hare leeraars zo wel als hare martelaren. *Tertullianus* en *Origenes* zyn de voornaamste. Zy zouden nog meer te achten zyn, indien hun yver en geleerdheit niet door zo vele dwalingen was besmet geweest. De kerk wierdt wel vereert door hare martelaren, maar onteert door de ketters. De Gnostiken waren de verfoeielykste zo wel als de oudste, indien men met eenigen hunnen oorspronk van *Simon* den Tovenaar moet rekenen.

215 en de volgende. Lof van *Origenes* en *Tertullianus*. Kettery der Gnostiken.

De wreedheden van *Decius* deden omtrent het midden van de derde eeuwe vele Christenen omkomen. Men plaatst omtrent dezen tydt den beroemden St. *Dionysius*, bisschop van Parys, wiens geschiedenis men bedurven heeft door den Roman van *Dionysius* den Areopagiter.

250 en de volgende. Vervolgingen onder *Decius*; onder *Gallus* en *Volusianus*.

De vervolging duurde onder *Gallus* en *Volusianus*, en wierdt nog bloediger onder *Valerianus*. In dien tydt wierdt St. *Cyprianus*, te yverig voor zyne gevoelens, en nog yveriger voor het Euangelium, in ballingschap gezonden, en een jaar daar na gemartelt.

258 en de volgende. Martelaatschap van St. *Cyprianus* onder *Valerianus*.

De twee eerste jaren van *Aurelianus* regeringe gaven den Christenen rust. Hy veranderde daar na van gedrag, en bragt de straffe der vorige keizers tegen hen, voor een wyl geschort, weder ter bane.

270. 271. Vervolging onder *Aurelianus*.

Het was toen niet genoeg, dat de kerk door de Heidenen vervolgt wierdt, hare eige lidmaten moesten hare leer nog besmetten. De Novatianen en Sabellianen stoorden hare rust, en vergiftigden haar geloof door hunne ketteryen. De laatste, gevaarlyker dan de andere, verwarden de drie Personen der Godheit; in plaats van welke zy niet dan drie byzondere namen van een eenigen Godt erkenden, die zich in verscheide opzichten Vader, Zoon en Heilige Geest noemde. De kerkvergadering van Antiochië veroordeelde deze leer, en *Paulus van Samosate*, die de zelve verdedigde, wierdt uit zyn bisdom van Antiochië gezet.

272 en de volgende. Kettery der Novatianen en Sabellianen.

Niet lang daar na onderwees *Manes* in Babylonië en Persië de leer van twee zamenceuwige beginselen aller dingen, het een goed, en het ander kwaad. Maar hy hadt dit gevoelen niet zelf gevonden; en hoe buitensporig het zy, het is een der oudste en godlooste, die ooit in de wereldt zyn geweest. De kerk wierdt ook aangetast door de Heidensche wyzen, en *Longinus* en *Porphyrius* poogden hare leer uit te kryten, en verachtelyk te maken. *Lactantius* en *Minutius Felix* verdedigden de zelve tegen deze laatste; en *Origenes* en verscheide anderen beschaamden den aanhang van *Manes*.

273 en de volgende. Ketterye van *Manes*.

Eene der wreedste vervolgingen geschiedde op het einde van *Diocletianus* regeringe. Wy hebben 'er reets eenige straffen van verhaalt *.

303 en de volgende. Vervolgingen onder *Diocletianus*.

Zy bleven duren onder *Licinius*; maar *Konstantyn*, het Christendom omhelzende, deedt de kerk aangenamer tyden beleven. Zy hadt zyne bescherming nodig tegen den allerfynsten, den allerscherpzinnigsten en gevaarlykste ketter, die haar ooit heeft beroert. Wy menen *Arius*, bisschop van Alexandrië, die tegen *Christus* Godheit opstondt. De Donatisten beroerden in den zelven tydt de kerken van Afrika. *Konstantyn* beriep de kerkvergaderingen van Arles en Niceen, die de dwalingen van de laatsten en de kettery van den eersten veroordeelden.

* Fol. 53.

312. Onder *Licinius*. *Konstantyn* bedwingt de Arianen en Donatisten.

De kerk hadt gelukkig geweest, indien *Constantius*, een der zonen van den groten *Konstantyn*, de Arianery niet aangenomen, en de rechtzinnige leer niet bestreden hadt, welke zyn vader met vele zorgen hadt gepoogt door te dryven. Men wil, dat eene vrouw oorzaak van dit ongeluk was. De princes *Constantia*, zyne zuster, en weduwe van *Licinius*, prees hem een Ariaanschen priester aan, van welken hy zich liet innemen, en op wiens verzoek hy, door zyn gezag, de kerkvergaderingen van Rimini en Seleucie stylde, de welke die van Niceen veroordeelden. Maar de rechtzinnige leer vondt in St. *Athanasius* en St. *Hilarius* stoute en geleerde beschermers; en na lange en hevige twisten, en na veel sukkelens, lydens en verdriets, zegepraalde de kerk eindelyk van de kettery en de vervolginge.

314. 318. 340 en de volgende. *Constantius* beschermt de Arianen.

St. *Athanasius* en St. *Hilarius*, beschermen des geloofs.

Julianus zocht te vergeefsch het Heidendom weder op te rechten. De loze wyze, op welke hy deze onderneming begon; de scholen aan de jeugt, en de ampten aan de volwassenen ontzeggende, zou de kerk mogelyk schadelyk geweest zyn; maar zyne doodt bevrydde haar van deze loze en gevaarlyke vervolginge.

362. Loze vervolging van *Julianus* den Afvalligen.

In het Oosten hadt zy die van *Valens*, een stylzinnigen Ariaan, uit te staan. St. *Basilius* en de beide *Gregoren*, bisschoppen van Nazianze en Nyssa, verdedigden het geloof, en deden het zelve zegepralen over de kettery.

366. *Valens*, een Ariaan, vervolgt de rechtzinnigen.

De kerk kreeg haren luister weder in de beide ryken onder de regering van *Theodosius* den Groten. De kerkvergadering van Constantinopel, de welke hy beriep, gaf aan die van Niceen al het gezag weder, dat de Ariaansche Concilien van Rimini en Seleucië het zelve ontzegt hadden, en veroordeelde de Arianen en Macedonianen, welke eerste de Godheit van *Jesus Christus*, en de andere die van den Heiligen Geest ontkenden.

379. 381 en de volgende. *Theodosius* beschermt hen.

Justina, moeder van *Valentinianus* den II, eene yverige Ariaansgezinde, vervolgde St. *Ambrosius*; maar hare behoeftigheit zynes gezags om den tyran *Maximus* te paaien noodzaakte haar hem met vrede te laten. De kerk heeft dikwils baat gevonden by den yver van dezen heiligen man, die bisschop van Milaan was, en by dien van St. *Augustyn*, bisschop van Hippone. De eerste verdedigde haar tegen *Symmachus*, stadvoogdt van Rome, een groot voorstander van den godsdienst en de welsprekendheit der Heidenen, wiens bevalligheden hy te werk stelde om den

385. *Justina* Ariaansch

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

385 en de volgende.

den keizer *Valentiniaanus* te bewegen tot de wederoprechtinge van het altaar der Overwinninge; maar St. *Ambrosius* ging hem met krachtiger remenen te keer, en belette hem den keizer door zyne geblankette welsprekendheit te verrassen en te misleiden.

St. *Ambrosius* beschermt het geloof.

St. *Augustyn*, leeraar der genade.

St. *Augustyn* deedt tegen *Pelagius* het gene St. *Ambrosius* tegen *Symmachus* gedaan hadt, en met den zelven uitslag. Hy wederstreefde in zyne boeken en in de algemene kerkvergaderingen het hovaardige gevoelen van dezen aartsketter, en deedt, in weêrwil van alle zyne pogingen en zyn woelen, de Genade zegepralen, die hem nog heden by uitnemendheit voor haren leeraar erkent.

Vaders der kerke van de IV en V eeuwen.

Deze eeuw en de volgende bragten geleerde en heilige mannen voort. Behalven de voorgenoemde hadt men St. *Hieronymus*, die zyn hol te Bethlehem voor alle kerkelyke waardigheden stelde: St. *Jan Chrysostomus*, die door zyne welsprekendheit dezen schonen naám * verkreeg, en patriarch van Constantinopel was: St. *Cyrillus*, patriarch van Alexandrië, en *Theodosius*, bisschop van Cyr †. Zy hadt gene min geleerde en heilige verdedigers nodig tegen de hoofdketters, die tegen haar opstondt. By de genen, die reets genoemt zyn, kwamen *Nestorius* en *Eutyches*, welke eerste den persoon van *Christus* verdeelde; de ander in het tegendeel verwarde zyne beide naturen. De een wierdt in het Concilie van Epheze veroordeelt en afgezet, en de ander door dat van Chalcedonië tot een ketter verklaart.

429. * *Guldemundt.*

448. † Eene stadt in Syrië.

451.

Polyd. Virg. Buch. Holins. Stowt. Tyrrel. Milton. Gildas. Beda. Petavius. De vader *Orleans.*

Het was omtrent dezen tydt, om den draadt der Geschiedenisse van Engelandt weder op te vatten, dat *Konstantyn*, zoon van den koning van klein-Britannie, tot de kroon van het grote geraakte, in dier voegen, als wy boven verhaalt hebben. Om de zelve ten volle te bezitten moest hy zyne nieuwe heerschappy van de verdrukking der Schotten en Picten bevryden, hen slag leveren, en over hen zegepralen. Dit deedt hy. De verbondene koningen der Schotten en Picten verschenen aan het hoofdt hunner troepen; en de prins *Konstantyn* voegde alle, die hy hadt medegebragt, by het heir der Engelschen, die hem als hunnen verlosser aanmerkten. Men wierdt handgemeen; de aanval was hard, en het gevecht langdurig: ja men betwistte elkander de zege zo lang, dat elk zich de zelve toeëigende. De Engelsche geschiedschryvers verzekeren, dat zy geheel aan hunne natie bleef; dat hun heir de Schotten in de pan hakte, en dat der zelver koning in den slag sneuvelde. De Schotten bekennen, dat hun koning omkwam; maar zy zeggen met een, dat zy het leger van *Konstantyn* op de vlucht sloegen. Het verhaal van de eerste heeft nochtans den meesten schyn van waarheit, dewyl de Engelschen de vruchten van den slag plukten, als hadden zy dien gewonnen. De vrede wierdt gemaakt tusschen de Engelschen en de Schotten, en deze laatsten stonden af van den cyns, welken zy den anderen hadden opgelegt. Zy gaven daarenboven de steden op de boorden van den Humber, welke zy sedert dertig jaren in onderpandt gehad hadden, weder over aan de Engelschen.

446. Verrechtingen van den koning *Konstantyn.* Hy levert den Schotten en Picten slag.

* Indien dit huwelyk niet verdicht is, moet het geschied zyn voor zyn koningschap.

Alles in stilte gebragt zynde wilde *Konstantyn* zich nazaten bezorgen, en trouwde met eene Romeinsche juffer *, wiens naam en geslacht onbekend zyn. Dit wordt verhaalt van schryvers, die by anderen voor fabelachtig te boek staan. Hy teelde, volgens de zelve schryvers, drie zonen by haar; en hy bevestigde door de goedertierenheit en rechtvaardigheit een koningdom, het welk hy min aan zyn geluk dan aan zyne dapperheit verschuldigt was.

Zyne regering was te kort, en de inwoonders van Groot-Britannie begonnen der zelver zoetigheden naauwlyks te smaken, toen die vrome en goede vorst hen wierdt ontrukt door een heillozen booswicht, die hem op de jagt vermoordde. Het was een Pict, dien hy in zynen dienst gehad hadt, en die door zyne eige boosaardigheit tot deze gruweldaadt gedreven wierdt, of door die zyner landgenoten, welke van spyt barsten, dat zy de Engelschen hun oud gezag op de Schotten en Picten zagen hernemen. *Konstantyn* liet drie zonen na, oud genoeg om hem op te volgen; maar zyn oudste, genaamt *Constantius*, was, het zy door eige verkiezinge, of om zyne slechthoofdigheit, in een klooster gestoken; en de twee anderen vloden naar klein-Brittanje, uit angst voor den overweldiger, waar van wy eerlang zullen spreken.

449. *Konstantyns* doodt.

Zyne kinderen.

Deze ganesche geschiedenis van *Konstantyns* regeringe is zeer verdacht, en wy hebben reets gezegt, dat de beste schryvers * haar als eene fabel verwerpen. Men vindt haar inderdaadt niet in de oude Engelsche schryvers †, en de hedendaagsche ‡ beschuldigen *Gothfried Monmouth*, een schryver, die in de XII eeuwe geleeft, en een slechten naam heeft, dat hy de zelve in zyn hoofdt heeft gesmeed. Zy stellen wyders met veel waarschynlykheit, dat hy ze gemaakt heeft naar de ware geschiedenisse van den geweldenaar *Konstantyn* en zynen zone *Constantius*, die wy op haar plaats hebben bygebragt *; en welke zeer wel gelykt naar die van den valschen Engelschen *Konstantyn*, en zynen zone, den valschen *Constantius*. *Konstantyn* kwam niet in Engelandt dan in den tydt van *Ætius* derde burgermeesterschap, en dit burgermeesterschap valt volgens alle tydrekenaars in den jare 446. Hy trouwt in Engelandt, sterft 'er, en laat kinderen na, bekwaam om hem op te volgen, en het ryk te regeren. Zyne doodt valt echter voor in den jare 449. Het bedrog is openbaar †. Hoe krachtig echter de regering van *Konstantyn* naar een verdichtsel zweemt, heeft zy voor haar schryvers, die te groot een geloof verkregen hebben *, om haar te verduisteren. Zy hangt ten anderen zo wel zamen met het vervolg der Geschiedenisse, dat men zonder haar der zelver gapingen niet kan vullen. Wy zullen ons derhalven vergenoegen de redenen by te brengen, waarom de genen, die haar voor een verdichtsel houden, haar als zodanig aanmerken, en voortgaan met het verhaal der genen, die haar voor eene ware geschiedenisse houden. Wy zullen, om haar te bevestigen, hier nog byvoegen, dat van dien tydt af, gelyk wy reets gezegt †, hebben, klein-Brittanje zyne koningen heeft gehad, van welke men *Konstantyn* met genoegzame waarschynlykheit doedt afstammen; en mogelyk gaat het verdichtsel alleen over het huwelyk en de kinderen, die men hem geeft; of dat hy reets getrouwt en zy geboren waren toen hy in Engelandt overkwam.

Men houdt zyne ganesche geschiedenis voor verdicht, en waarom.

* Zie fol. 53 enz.

† *Gildas, Nennius.*

‡ *Milton, Tyrrel.*

* Zie fol. 57.

† Zie fol. 61.

* *Matth.* van Westmunster, *Heliusheed. Lesley.* De vader *Orleans*, enz.

† Fol. 59.

Maar wat van de waarheit zy, zyne doodt gaf *Vortiger*, hertog van Cornwall, gelegenheit om op den troon te klimmen; het zy door verkiezing der Staten des ryks, gelyk de genen, die voordeelig van dezen prins spreken, zeggen; het zy door eene misdaadt en door een vorstenmoordt, gelyk anderen willen, die hem voor een geweldenaar en koning-moorder uitkryten. Indien men deze laatste geloof geeft, bediende hy zich van *Constantius*, zoon van den overleden koning, als van een beeldt, om in zynen name te heerschen, met den tytel van voogdt; en hem uit het klooster

Regering van *Vortiger.*

449. kloofter hebbende doen halen, zette hy hem de kroon op; maar hy deedt hem niet lang daar na door zyne lyfwacht ombrengen. Hy betrok de daders echter in rechten; deedt hun geding opmaken, en gedroeg zich als een ſtreng wreker van eene misdaadt, die op 'zyn bevel gepleegt was. Op deze wyze verblindde hy de Engelſchen, die, zich verbeeldende, dat hy ter goeder trouwe handelde, hem des te meer liefde toedroegen: zo dat de Staten zich vergadert hebbende om den troon te vullen, die open was door de doodt van den jongen *Conſtantius*, en de afwezenheit zyner twee broederen, die by hunnen oom *Aldroënus*, koning van klein-Brittanje, gevlucht waren, wierdt *Vortiger* met eene algemene toeſtemminge der ganſche natie tot koning van het grote verkoren, ten minſte van dat deel, het welk in het vervolg het koninkryk van Engelandt uitmaakte.

Hoedanigheden van dezen vorſt.

De ſchryvers, die hem gunſtig zyn, zeggen, dat hy der krone niet onwaardig was, en dat Britannië, of Engelandt, een vorſt van zyne ervarenheit en beſtendigheit nodig hadt. Hy verſloeg de Schotten en Picten, die bewegingen poogden te maken, en het ryk was onder zyne heerſchappy zo gelukkig, dat het niet dan door weelde en overvloedt in nieuwe onluſten geraakte. De velden en akkers waren nooit vruchtbaarder geweeſt; de kudden en het vee nooit talryker, noch vetter; de koophandel nooit bloeiender: maar men hadt ook nimmer meer welluſtigheit, dertelheit en overdaadt gezien. Deze zonden liepen zo hoog, dat zy den Hemel tergden, die de natie kwam bezoeken met de verſchrikkelykſte roeden, waar mede hy de menſchen wegens hunne misdaden gewoon is te kaſtyden; met peſt en oorlog. Het zy, dat de onkuiſchheit en ongeregeldheit deze eerſte plaag veroorzaakt hadden, en dat de hovaardy en moedwilligheit de bron van de andere waren; of dat Godt eene zo verwaande en ontuchtige natie wilde ſtraffen. De peſt woedde zo hevig, dat de levendigen de doden naauwlyks konden begraven, en de oorlog begon weder met meer woede dan ooit, door den onverzoenlyken haat der Schotten en Picten.

Opgang der Pelagianery.

Een derde geeſſel, niet min gevaarlyk dan de twee vorige, kwam dit ongelukkig koninkryk nog meer bedroeven. By peſt en oorlog kwam de Pelagiaanſche kettery, die aan alle kanten opgang trachtte te maken. De Britſche geeſtelykheit, weinig in die ſchoolgeſchillen ervaren, verzocht byſtandt van die der Gaulen. Zy hadden dien reets verzocht gehad in den jare 429, volgens eenigen, en in den jare 446, volgens anderen; en de Gallikaanſche kerk hadt haar *Germanus* †, biſſchop van Auxerre, en *Lupus*, biſſchop van Troie, toegezonden. Deze beide kerkvoogden kweten zich van hunne zending met een zeer goeden uitſlag; en behalven de vrucht, die zy de kerke hadden gedaan, deden zy den ſtaat ook een aanmerkelyken dienſt. De Picten en Schotten waren in Engelandt gevallen met eene zo grote macht, dat zy de Britten verbaaſden en ontroerden. De beide prelaten ontzagen het gevaar niet, en ſtaken den Britten door hunne aanmoediging een hert onder den riem. Zy ſchaarden het leger zelf in ſlagorder, en boezemden den volkeren door hunne tegenwoordigheit een moedt en yver in, die hen in den ſlag deedt zegepralen (a). Men vindt geſchiedenisſchryvers, die dit geval eenige jaren later plaatſen, en zeggen, dat het voorviel in de ſlagen, den Saxen gelevert, waar van wy eerlang zullen ſpreken; maar het is, volgens de beſte tydrekenaars †, zeker, dat de reize der twee prelaten in den jare 446 geſchiedde, of, volgens anderen, in den jare 429, en toen waren de Britten in oorlog met de Schotten en Picten, en niet met de Saxen. 449.

† Hy ging 'er in den jare 449 voor de twede maal.

De biſſchoppen van Auxerre en Troie komen in Engelandt.

Bevinden zich in den ſlag tegen de Schotten en Picten, en zyn oorzaak van der Britten zegepraal.

† *Polydor. Virg.*

Deze kryg hadt Engelandt haaſt weder onder het juk van zyne trotſche vyanden gebragt. De overwinning, die de Britten, door de beide kerkvoogden aangemoedigt, behaalt hadden, herſtelde de zaken niet; zy hieldt de verwonnelingen ſlechts voor een korten tydt tegen; maar men zag hen eerlang weder opkomen om hunne nederlaag te wreken, alles afbrandende en leeg vegende.

By zo vele onheilen kwam nog de vreze, die *Vortiger* hadt voor de wederkomſte der beide prinſſen *Aurelius Ambroſius*, en *Uther Pendragon*. Zo waren de beide jonger zonen van *Konſtantyn* geheten; en *Vortiger* zou hen aan zyne heerſchzucht opgeoffert hebben, zo wel als hy den oudſten hadt gedaan, indien zy zyne wreedheit niet by hunnen oom *Aldroënus*, koning van klein-Brittanje, ontweken waren. De wederkomſt dier vrywillige ballingen dan vrezende, om dat hy voorzag, dat hy van zynen ganſchen aanhang ſtondt verlaten te worden, zo haaſt als zy zich zouden vertonen; ten anderen verdrukt door wrevelige naburen, de Schotten en Picten, die hem geen ruſt vergunden, meende hy nergens hulpe dan alleen by de Saxen te kunnen vinden.

Vortiger roept de Saxen in Engelandt.

De roem dezer volkeren begon zich over landt en zeën te verſpreiden; zy deden zich voornamentlyk vrezen op dit laatſte element, waar op hunne ſchepen aan alle kanten roofden en plunderden, en de kuſten in rep en roer bragten. De zeevaart, voorheen zo bloeiende en zo beroemd onder de Romeinen, en eertyds zelfs zo aangekweekt by de inwoonderen van Groot-Britannië, nu van de eenen en de anderen verwaarloſt, was by de Saxen overgegaan, en deze volkeren oeffenden de zelve zo wel, dat zy zich ontzagchelyk maakten voor ganſch Europa. Wy moeten zeggen, wie deze volkeren waren, die zich door ontelbare heerlyke daden beroemd gemaakt hebben, en voornamenlyk door de overwinning van Groot-Britannië, het welk wy hen zullen zien vermeeſteren met veel minder moeite dan de Romeinen vyf honderd jaren van te voren * gedaan hadden.

Wie de Saxen waren.

Hun naam begon bekend te worden in de vierde eeuwe; en de ſchryvers, die genoten of buren van die tyden zyn †, ſpreken 'er van als van eene ontzagchelyke natie, die den Romeinen ten naaſten by zo veel ſpels maakte, en zo veel verlegenheit baarde, als de rovers van Algiers en Tunis heden den Chriſtenen doen.

* Van den tocht van *Julius Ceſar* af te rekenen.

† *Ammianus. Oroſius. Claudianus.*

Zy bewoonden al het landt, dat men Neder-Saxen noemt, gelegen ten Zuiden van Denemarken, zich omtrent 80 mylen van het Ooſten naar het Weſten uitſtrekkende, en 70 van het Noorden tot het Zuiden, het hertogdom van Holſtein daar onder begrypende.

De Duitſche zee, Denemarken en de Ooſtzee bepalen het ten Noorden; Heſſen en Opper-Saxen ten Zuiden; het heeft Pomeren en Brandenburg ten Ooſten, en ten Weſten ſcheidt de Weſer het van Weſtphalen. Dit landt wierdt door verſcheide natiën bewoont, maar die mogelyk een gemenen oorſpronk hadden, zo wel als

(a) Anderen zeggen, dat de vyanden de vlucht namen, zonder handgemeen geweeſt te zyn.

als den algemenen naam van Saxen. Die van Engelschen was byzonder aan een zeker volk onder hen *, het zy dat hy zynen oorspronk trekke uit het Latynsche *angulus*, of *hoek*, om dat zy het uiterste einde des lands bewoonden, of dat hy een anderen oorspronk hebbe, waar van wy onbewust zyn, en die by de oudste volkeren alleen is bekend geweest. Deze laatste gedachten is de waarschynlykste; want de geschiedschryvers verhalen, dat de Romeinen deze volkeren reets in het bezit van den naam van Engelschen vonden, en dat zy hen dien niet gaven. Wat hier van zy, deze naam wierdt van byzonder, gelyk hy was, aan eene der natiën, die naar Groot-Britannië overgingen, in het vervolg * gemeen aan alle, en verzwolg dien van Saxen, welke de algemene naam geweest was.

429. Wie de Engelschen waren.

* Hunne hoofdstadt was Sleeswyk.

* in den jare 830.

Men twist wyders nog over den eersten oorspronk dier volkeren, en men twyffelt, of zy Gotthen of Germanen waren. Het waarschynlykste gevoelen is, dat zy uit Asiaansch Scythië herkomstig, en een tak van de oude Gethen waren, of van de Gotthen, die in Europa kwamen, zonder dat men weet wanneer, onder het geleide van den koning *Erik*, de veroveraar van Scandinavië, begrypende de koninkryken van Denemarken, Noorwegen en Zweden, in welk laatste eene provincie is, die nog den naam dezer overwinnaren draagt, en Gothlandt genaamt wordt. Hun koning *Berig* maakte zich eenigen tydt daar na meester van het Cimbrische Chersonesus, of Jutlandt, van de eilanden der Oostzee, en van de kusten van het Noordelyk Germanië. Onder den vyfden zyner afkomelingen, genaamt *Fitimar* †, verspreidden zy zich tot in klein-Tartaryë, langs den Meotischen poel * en de Zwarte zee ‡; namen Mesië en Thracië in bezit, en verdeelden zich, gelyk wy gezien hebben *, in Ostro-en Visi-Gotthen, dat is in Oosters-en Westers-Gotthen. Maar voor die verscheide inbreuken kwam een ander van hunne vorsten, beroemder dan de vorige, en bekend onder den naam van *Odinus*, *Odin*, *Odya* (a), of *Wooden*, van de oevers van den Tanais, Neder-Saxen veroveren; de eenen zeggen drie honderd jaren voor *Christus* geboorte, en de anderen zo lang daar na (b). Van deze Gotthen of Asiaansche Scythen, welker volkplantingen *Odin*, of *Wooden*, in Europa leidde, daalden de Saxen en de Engelschen af, die Engelandt veroverden. Het bewys daar van wordt opgemaakt uit de overeenkomst der sprake, want de geleerden ‖ hebben aangemerkt, dat de Angel-Saxische en Gotthische woorden den zelven wortel hebben, die in vele woorden van het hedendaagsche Engelsch nog bespeurt wordt.

Oorspronk der Gotthen, en van hunne verscheide woonsteden in Europa.

† Zie Jornandes de Reb. Get.

* Palus Mæotides.

‡ Pontus Euxinus.

* Fol. 76.

Odyn, *Odin*, *Odinus*, of *Wooden*, beroemd legerhoofdt der Gotthen.

Uit hen zyn de Saxen, die Engelandt veroverden, oorspronkelyk.

‖ De Doctor *Hicks* in zyne Saxische en Mœsogothische Letterkunst.

Wat het woordt *Sax* zelf belangt, zyne afleiding is onbekend. Men vindt 'er, die dryven, dat het de naam was van zekere volkeren, die langs de Kaspische zee woonden, naar den kant van Bactria, en welke de Geschiedenis *Sacæ* noemt: maar anderen * hebben verscheide eeuwen, voor dat men van Saxen wist, aangemerkt, dat de Sacen door de Perzen geheel en al verdelgt waren. Het is dan waarschynlyker, dat de naam van Saxen, die aan deze fiere inwoonderen van het Noorder Germanië gegeven wierdt, zynen oorspronk heeft of van het Latynsche woordt *Saxum*, het welk een rots betekent, om hunne natuurlyke onverzettelykheit en woestheit; of van een soort van wapentuig, waar van zy zich bedienden, en dat ons onbekend is.

Van waar het woordt Saxen komt.

* *Strabo*, die onder *Tiberius* leefde.

De geschiedschryvers spreken ook verscheidentlyk van de wyze, op welke *Vortiger* hen te hulpe riep. De eenen zeggen †, dat hy het deedt met toetlemminge van de Staten des koninkryks; dat men na een ryp beraadt een plegtig gezantschap naar Saxen zondt met kostelyke geschenken, om door die mildadigheit de genen te bewegen, die uit edelmoedigheit het verdrukte koninkryk niet zouden willen byspringen. Eene diergelyke zending kon niet dan zeer aangenaam zyn aan een volk, het welk tot den kryg geboren scheen, en dat meest uit zeerovers bestondt, die geen andere oeffening hadden dan de wapenen. Men stondt den gezanten hunnen eisch toe, en men zondt tien duizend mannen ‡ met hen op dertig wel uitgeruste schepen.

† *Matthæus*, en de schryvers, die hy aanhaalt.

‡ Volgens *Boëtius*, een Schotsch geschiedschryver, en volgens anderen veel minder.

Anderen zeggen, dat die nodiging door het geval aan de handt gegeven wierdt; dat op het bericht, het welk *Vortiger* kreeg, dat drie schepen de Britsche zee schuimden, en dat men de zelve langs de kusten zag zeilen, hy bedacht wierdt om hen in zynen dienst over te nemen; dat hy eene bark naar die buitzoekers afzondt, om hen dezen voorslag te doen, en dat zy dien gaarne aannamen.

Wat hier van zy, zy komen alle overeen, dat de Saxen in Engelandt kwamen, onder hunne hoofden *Hengistus* en *Horsa*, twee broeders, die voorhadden zich daar neder te zetten, en haast deden blyken, dat diergelyke hulp en bystandt gewoonlyk zeer gevaarlyk is. Men bespeurde in den aanvang niets in hun gedrag, het welk met de beleefdheit en edelmoedigheit streedt; men zag niets aan hen, dat anders kon doen vermoeden, of zy waren lieden, die roem en eer poogden te bejagen, en die ten minste geen ander voordeel zochten dan in den buit, dien zy op de Schotten en Picten behaalden. De Engelschen, gelyk wy de Britten by vervroeging voort zullen noemen, hadden reden om hunne dapperheit te pryzen; zy gaf hen weder hoop en moedt, en deedt hen verscheide overwinningen op de Schotten en Picten, hunne vyanden, behalen. Het was in dezen kryg, en voor de aankomst van die manhafte Saxen, dat de twee Gallosische kerkvoogden, waar van wy reets gesproken hebben, St. *Germanus* en St. *Lupus*, den dienst van veldoversten waarnamen *, en het heir in slagorder stelden; maar dit gevecht, hoe gelukkig ook voor de Engelschen, was niet bekwaam geweest om de natie te herstellen. Zonder den bystandt der Saxen ware alles verloren geweest. Ook was *Vortiger* deswegen zo dankbaar, dat hy hen in het koninkryk wilde houden, en hen landeryen in de provincie van Kent uitdeelde, om 'er zich neder te zetten.

* in den jare 446.

Dit was de eerste misslag, dien hy deedt. Diergelyke gasten moesten noodzakelyk zeer verdacht zyn. Het is iets seldzaams, dapperheit zonder heerschzucht te vinden, en voornamentlyk in vrybuiters, die alles met den degen willen beslissen, en geen ander recht kennen dan dat van den sterksten. Dit was de eerste feil van *Vortiger*, die wel haast van eene twede wierdt gevolgt, welke alles bedurf.

Misslag van *Vortiger* van vremden te hebben ingeroepen.

Hengistus, de oudste der beide broederen, hadt seldzame hoedanigheden; hy was zo bekwaam als dapper, en wist zyne staatzucht behendig te verbergen. In schyn was hy geheel en al aan

450 en de volgende. Aardt van *Hengistus*.

(a) *Sturlesonius*, schryver van de geschiedenisse van Noorwegen, meent, dat de *Odinus* of *Odya* dier volkeren de *Ulysses* der Grieken is, door hen *Odysseus* genoemt, waar van men *Odin* gemaakt heeft.

(b) In *L'Abregé Chronologique de la Suede* wordt hy *Othin* genoemt, en gezegt, dat hy in het jaar der wereldt 3600 geleeft heeft.

* Van den tocht van *Julius Cæsar* af te rekenen.

† *Ammianus. Orosius. Claudianus.*

450 en de volgende.

des konings dienst overgegeven, en te vrede met zyn tegenwoordig lot. Maar hy was niet dat hy scheen; hy leide op de kroon toe, en bereidde alle middelen om een zo stout voornemen te doen slagen. Hy meende geen zekerder weg daar toe te kunnen inslaan, dan eene edelmoedige en onbaatzuchtige aankleving voor den persoon van *Vortiger* te veinzen, en zich te gelaten als of hy gene andere bekommering hadt dan voor des konings persoon en leven. *Gy hebt niets meer te vrezen, Heer Koning*, zeide hy tegen hem op een tydt, *van wegens de Schotten en Picten. Uwe dapperheit heeft over hen gezegepraalt, en myne Saxen en ik hebben haar onze hulpe geboden, zo goed als het ons mogelyk is geweest. Maar gy hebt, ô Koning, aan de overzyde der zee veel gevaarlyker vyanden. Ik meen de zonen van den koning* Konstantyn *, die, hoe wettiglyk gy op den troon geklommen zyt, waar toe de Staten des ryks, de adel en het volk U geroepen hebben, U echter aanmerken als een overweldiger. Zy hebben, weet ik, een groten aanhang in het ryk, die slechts naar eene gunstige gelegenheit wacht om zich te ontdekken, en zich te voegen by de twee prinssen, aan hunnen kant gereed om scheep te gaan en herwaarts over te steken met troepen van den koning van klein-Britannië. In dit gewricht van zaken twyffel ik, Heer Koning, aan de getrouwheit van uwe volkeren; maar van die der Saxen kunt gy U verzekert houden. Het voorleden strekt U tot een waarborge van het toekomende; en indien gy goedvindt, dat ik hulp uit Saxen doe halen, zal ik zo veel volks doen komen, dat gy niets meer te vrezen zult hebben, noch voor uwe vyanden van binnen, noch voor die van buiten.*

Loze reden, met welke hy *Vortiger* bejegent.

*Zo doen de genen, die de geschiedenis van *Konstantyn* voor waarachtig houden, hem spreken.

Eer de loze Sax uitgesproken hadt, was de argwanende vorst al overtuigt. Zyne vrees en zyn mistrouwen gaven alle aanmerkingen van den listigen *Hengistus* waarschynlykheit, en hy verzocht hem de nieuwe troepen, welke hy hem aanboodt, schielyk te doen komen. Aan dat verzoek wierdt eerlang voldaan, en het schip, dat met dien last onder zeil ging, kwam kort daar na te rug met zestien schepen, bemant met de dapperste jeugdt des lands, die men in de havens van Jutlandt of van Holstein ingescheept hadt.

Hy doedt zyne dochter komen, waar op *Vortiger* verslingert.

Deze waren de gevaarlykste niet. Men nam ook eene jonge princes, eene dochter van *Hengistus*, scheep, welke, onder voorwendsel van zich by haren vader te begeven, in het hert van *Vortiger* eene vlam ontstak, die het ganssche koninkryk verteerde. Dus heeft de liefde van ouds her meer dan de helft van des werelds rampen gebaart. Hoe vele oorlogen, waar van de Trojaansche de eerste is geweest, heeft zy niet verwekt? Hoe vele ryken heeft zy niet omgekeert? *Hengistus* hadt gemerkt, dat *Vortiger* vele zwakheit hadt voor de vrouwen; en hy twyffelde niet, of de schone oogen van zyne dochter *Ronice* zouden het hert van dien Britschen monarch eerlang vermeesteren. Hare overwinning kon hem den weg tot de zyne banen, en hy hoopte door de dapperheit zyner Saxen te voltooien het gene de bekoorlykheden zyner dochter zo wel hadden ontgonnen. Hy bedroog zich niet in zyne meninge. De schone *Ronice* deedt zich, gelyk wy eerlang zullen zien, beminnen, zo haast als zy zich vertoonde: ja de Engelsche koning verslingerde zo geweldig op haar, dat hy nergens op bedacht was dan op de bezitting van hare aantrekkelykheden, zonder zich te bekreunen ten welken pryze. Zyne zucht voor de heerschappy, die hy ten koste van zo vele listen en misdaden verkregen hadt; zyne vrees van de kroon te verliezen door den opstandt der misnoegden, die, gelyk hy vermoedde, met de Schotten en Picten zouden zamenspannen; alle die driften, eertyds zo hevig, verflaauwden en verdwenen op het gezicht van *Ronice*; de liefde alleen prikte zyn gemoedt. 450 en de volgende.

De Saxische troepen ontscheept zynde, ging de koning hen bezichtigen, en *Hengistus* nodigde hem ten eeten. Het avondmaal was prachtig; maar *Vortiger* vondt 'er niets, dat hem meer behaagde, dan de jonge princes, welke de behendige Sax, om zynen welluft des te meer te tergen, lozelyk voor hem verborgen hadt gehouden. De doortrapte *Hengistus* wist wel, dat de onverwachtste slagen de gevaarlykste zyn. Deze regel heeft in de liefde voornamentlyk plaats, en het oog van *Ronice*, waar op *Vortiger* niet bedacht was, kwetste hem dodelyk. De vader, die haar niet te voorschyn gebragt hadt zonder zich dit doel voor te stellen, hadt haar onderrecht van alles, wat haar te doen stondt, en zy tradt in de zaal met alle bekoorlykheden, die de eerbaarheit en de jeugdt op het schoonste aangezicht kunnen verspreiden. *Ronice* was geen van die regelmatige schoonheden, welke tydt nodig hebben om een hert te vermeesteren; en het vuur harer oogen en de levendigheit van hare verwe was ondersteunt door aanlokkelyke manieren; en zo haast als zy begon te spreken, wierdt elk door hare stemme en door de bevalligheit harer redenen bekoort.

Zy was uit een doorluchtig bloedt gesproten.

Men verwondere zich niet, dat wy een zo voortreffelyk afbeeldsel maken van deze princesse, die van een hof kwam, het welk by alle andere hoven voor barbaarsch gehouden wierdt. Zy was uit geen gemeen huis gesproten, en men eerde des zelfs stamheer niet alleen als een heldt, maar als een godt, dien men altaren hadt gesticht. De beroemde *Wooden*, waar van wy reets gesproken hebben, was overgrootvader van de bekoorlyke *Ronice*, volgens eenigen, en volgens anderen bestondt hy haar in veel verder trap *. Maar wanneer hy ook hebbe geleeft, hy was een man van ongemene gaven, ten minste indien zyne geschiedenis niet verdicht is. De oevers van den Tanais, daar zyn vaderlyk ryk was, het welk hy aan zyne broederen overgaf, verlaten hebbende, kwam hy dat gedeelte van Germanië veroveren, het welk heden bekend is onder den naam van Neder-Saxen; by welke verwinning hy die van Denemarken nog voegde, en de heerschappy dezer grote landen gerust aan zyne zonen naliet, die 'er sedert geheerscht hebben. Hier hadt *Ronices* vader zyn hof, daar hy de beschaafdheit en wetenschappen aankweekte, die de beroemde *Wooden* met een zo fraai koninkryk in zyn geslacht hadt doen overgaan. Zyne wetenschap was zo groot, dat hy voor een tovenaar gehouden wierdt, dat is te zeggen voor een man, die gemeenschap houdt met de goden, en die alle wonderen kon doen, die de schryvers van Romans hunne hexen en duivelbanneren toeschryven. Het is waarschynlyk, dat hy eene natuurlyke welsprekendheit hadt; dat de dichtkunde, waar in hy uitmuntte, hem by zyne volkeren in zo hoog eene achting bragt, en dat men voor betoveringen hieldt het gene niets anders was dan eene natuurlyke uitwerking zyner welsprekendheit, of zyner vaarzen, die elk bekoorden. Hy was een groot krygsman, en daar by een wys wetgever; bemind en geëerd van zyne onderdanen by zyn leven, en van hen aangebeden na zyne doodt. Zodanig was de voorvader der schone

Beschryving van *Wooden*, of *Odin*, of *Othin*.

* Zie fol. 81.

Ro-

450 en de volgende.

Ronice, en zy was zelf zulk een groten voorvader niet onwaardig.

Vortigers liefde.

Zy boodt, volgens haar vaders onderrechting, den verliefden koning een gouden beker vol wyns aan, dien hy op hare gezondheit uitdronk. Nooit hadt eenig vergift ſchielyker werking gehad. *Vortiger* voelde in een oogenblik alles, wat de liefde in vele dagen kan inboezemen. Verre van dat vuur en die drift te wederſtaan laat hy 'er zich laf hertig van verwinnen; vergeet, dat hy getrouwt, dat hy een Chriſten, en deze princes eene Heidin is: hy doedt zyne vrouw, zynen kinderen, reets oud genoeg om hem op te volgen, de ſpyt aan van haar ten huwelyk te verzoeken van haren vader, die haar aan hem weigert, om hem te heviger te ontvonken; eindelyk geeft hy haar over aan het herhaalde verzoek van den verliefden minnaar, die met haar nog op den zelven avondt trouwt.

Hy trouwt met Ronice.

Hy ſtaat het landt van Kent, met den tytel van koning, aan Hengiſtus af.

Door dit huwelyk verkreeg *Hengiſtus* zynen wenſch. Zyn ſchoonzoon ſchonk hem het landt van Kent, met den tytel van koning †; en de heerſchzuchtige ſchoonvader, naar hoger zaken ſtaande, merkte deze gift ſlechts aan als een middel om tot de bezittinge des ganſchen koninkryks te geraken. De nieuwe koningin, zyne dochter, maakte zich zo volſtrekt meeſtereſſe van haren gemaal, dat hy niet anders dan eene ſchaduwe of een beeldt van een koning bleef; en dat om *Hengiſtus* op den troon te zetten men het volk ſlechts behoefde te winnen, en hier in hielp de ongelukkige *Vortiger* hem zelf: hy gebruikte al het gezag, het welk hy op zyne onderdanen hadt, om hen te bewegen, dat zy zynen ſchoonvader voor zyne eigene kinderen zouden ſtellen.

† *Tyrrel zegt, dat hy dien tytel niet kreeg voor den jare 457.*

De nieuwe koning van Kent gedroeg zich aan zynen kant als een groot ſtaatkundige. Hy zocht dit ryk, het welk hy door zyne behendigheit verkregen hadt, door zachtigheit en gematigtheit te behouden; doch om zyn koningdom te beter te beveſtigen beſloot hy het gezag by de vriendelykheit te voegen, en zich in ſtaat te ſtellen van zich met geweldt te doen gehoorzamen van de genen, die hy door zachtigheit niet zou kunnen winnen. Met dit inzicht ontboodt hy nieuwe volkplantingen uit zyn landt, die hem door de prinſſen *Occa* en *Ebuſa*, zyne neven, gebragt wierden. *Vortiger*, die geen andere gevoelens hadt dan de jonge koningin hem inboezemde, keurde de daadt van zynen ſchoonvader goed; ontfing deze nieuwe gaſten, en vergunde hen het hertogdom van Northumberlandt, om het te bezitten als een leen van het koninkryk van Kent. Dus verzwakte deze vorſt zyn ryk, om de ſtaten van zynen ſchoonvader te vergroten.

Het is niet mogelyk, dat de natie een zo onwaardig gedrag met goede oogen kon aanzien. Het vertoornde de geeſtelykheit vooral, die meende, alles te vrezen te hebben van de afgodery en de trotſchheit dier Heidenſche volkeren, en de kerkvoogden, aangemoedigt door St. *Germanus* *, deden den koning in den ban. Toen wierdt hy van den adel verlaten; zyne kinderen gingen van hem; en *Vortimer*, die de oudſte was, wierdt benoemt om het roer van ſtaat in handen te nemen.

* in zyne twede reize.

Vortiger wordt in den ban gedaan.

455 en de volgende.

Regering van Vortimer.

Daar zyn echter ſchryvers †, die geen gewag van *Vortimer* maken, en die zeggen, dat de Britten of de Engelſchen zich met de Saxen tegen de Schotten en Picten vereenigden. Die eendragt duurde niet lang. De Saxen misbruikten de zachtigheit der Britſche volkeren, en dwongen hen een hoofdt te verkiezen, het welk hen van de tyranny kon bevryden. Zy verkoren *Aurelius Ambroſius*, van welken wy eerlang zullen ſpreken. Hy was van eene Romeinſche volkplanting geſproten, volgens de eenen; van eene Romeinſche moeder en van den koning *Konſtantyn*, volgens anderen. Maar wy moeten eerſt zien, wat onder de regering van *Vortimer* gebeurde, volgens de ſchryvers, die 'er ons het verhaal van doen.

† *Beda en Gildas.*

455 en de volgende.

Naauwlyks was hy tot deze waardigheit verheven *, of hy leide ſterk toe om Engelandt te bevryden van de overweldiging der Saxen, en van den inval en de plunderingen der Schotten en Picten. De Britten, of de Engelſchen, deden aan hunnen kant ongemene pogingen om hem met geldt en manſchap by te ſtaan; en ſchoon zy uitgeput waren door eene woedende peſt en een bloedigen oorlog, bragten zy een ſchoon heir op de been, waar van de voogdt des ryks *Vortimer* het gebiedt op zich nam.

Hy begeeft zich aan het hoofdt der legeren.

* in den jare 455, volgens eenigen, en volgens anderen in den jare 464.

Hengiſtus ſliep ondertuſſchen niet. Hy ontfing den onttroonden koning in zyn hof. Hier uit trok hy zelf voordeel; de volkeren van Kent konden zich niet gewennen aan de regering van een Saxiſchen vorſt; maar de komſt van *Vortiger* maakte hen gezeggelyker. Zy meenden, dat zy hem, en niet *Hengiſtus*, gehoorzaamden; en deze was wel te vrede, dat zy, door deze beguigcheling misleid, zich ſtil hielden. Zyne ſtaatkunde ging nog verder. Hy vertoonde den Schotten en Picten, dat 'er geen vrede met de Engelſchen voor hen te hopen was; en hen zyn verbondt aanbiedende, waar op zy, zeide hy, ſtaat konden maken, bewoog hy hen om een verdrag met hem aan te gaan. Hy arbeidde met een aan de oprechting van een tamelyk ſterk heir, om dat der Engelſchen te wederſtaan, het welk zich onder het bevel van *Vortimer* met allen ſpoedt verzamelde, die door de troepen onlangs tot koning was uitgeroepen. Alle weêrbare Saxen, die *Hengiſtus* met zich gebragt hadt, begaven zich onder zyne vanen; *Vortiger* voegde by dit heir alle manſchap van zyne natie, die hem genegen was; en de Schotten en Picten vermeerderden deze krygsmacht nog met hunne benden.

Heir van Vortiger en Hengiſtus.

455 en de volgende, tot 464.

Dus zag men Groot-Britannië nochmaals het toneel des oorlogs, en de burgers niet alleen tegen hunne medeburgers, maar zyne koningen tegen de koningen gekant, die elkander ongenadig afmaakten. Deze oorlog was bloedig, en duurde zeven jaren. Men leverde in den zelven vier vreeſſelyke veldſlagen, waar in twee prinſſen, de broederen der beide koningen, *Vortimer* en *Hengiſtus*, elkander doodden. Daar vielen nog andere gevechten voor, waar van de overwinning byna altydt aan de Engelſchen bleef. Maar de doodt van hunnen jongen koning belette de volſlage nederlaag hunner vyanden, en deedt den ouden koning weder op den troon klimmen.

Veldſlagen der beide heiren.

Daar is zo veel verſcheidenheit in de ſchryvers, die deze gevechten verhalen, en zo veel verwarring in de beſchryvingen, die zy 'er van doen, dat men naauwlyks weet, waar aan zich te houden. Wy zullen trachten uit te pikken het gene beſt zamenhangt, en het waarſchynlykſt is.

Eerſte ſlag.

De eerſte ſlag geſchiedde op den oever van den Derwent, digt by de plaats, daar deze rivier in den Humber valt; en de overwinning bleef aan de Engelſchen. In de drie andere hadden zy het zelve voordeel. Het was in den tweden dat de prinſſen *Cartiger* en *Horſa*, broeders van de beide koningen *Vortimer* en *Hengiſtus*, elkander

Twede ſlag.

464 en de volgende, tot 472. in de mengenis, aantroffen en niet geſcheiden koſten worden dan door de doodt; beurteling verwinnaars en verwonnelingen, vielen zy eindelyk beide te gelyk ter aarde door de ſlagen, die zy elkander toebragten; byna gelyk *Brutus* en de zoon van *Tarquinius*, toen Rome den grondſlag zyner republyk en vryheit leide.

Derde ſlag. De Saxen wierden weder verſlagen in den derden ſlag, dien de beide partyen elkander leverden op den oever van de zee. De overwinning wierdt in den vierden lang betwiſt; maar zy verklaarde zich eindelyk voor de Engelſchen, en *Vortimer* bleef altoos gelukkig. Hy ſloeg den vyandt in verſcheide andere ontmoetingen; in de provincien van Nortfolk en Eſſex, daar zy voorhadden zich neder te zetten, en in die van Kent zelfs, daar de ſetel hunner heerſchappye was.

Vierde ſlag.

Vortimers doodt. Zyne doodt bepaalde zyne overwinningen, en gaf *Hengiſtus* gelegenheit om zyne zaken te heritellen. Hy ſtierf, zeggen eenige ſchryvers, door de verradery van *Ronice*, die, wanhopig van zo vele nederlagen, die hare natie en den koning, haren vader, met een geheel bederf, en haar zelve met den koning, haren gemaal, met een onherſtelbaren val dreigden, ſchelmen omkocht, die den jongen koning vergaven. Het begaan van dit feit is echter zo zeker niet; want de meeſte ſchryvers zeggen, dat hy aan eene ziekte ſtierf, zonder dat zy *Ronice* beſchuldigen. Mogelyk dat de haat, dien men voor haren godsdienſt hadt, oorzaak is geweeſt, dat men haar eene zo verfoeielyke daadt aangewreven heeft.

472 en de volgende, tot 475. Het overlyden van *Vortimer* deedt *Vortiger* weder op den troon klimmen, en beurde den moedt van *Hengiſtus* weder op. Zommigen willen, dat deze doodt hem weder uit Germanië deedt komen, waar de overwinningen van *Vortimer* hem genoodzaakt hadden met alle zyne Saxen de wyk te nemen. Maar dit is niet waarſchynlyk; ten minſte kan hy daar niet lang geweeſt zyn, indien het waar is, dat hy derwaarts was geweken, en hy kwam ſpoediger weder dan hy vertrokken was. Hy vondt, volgens de eenen, de zelve genegenheit in *Vortiger*, met wien hy in de zelve verbindteniſſen tradt; maar volgens anderen vondt hy grote verandering in den zelven, en zy kwamen tot een openbaren oorlog, die de Saxen voor de twede maal uit het ryk verdreef, en ook weder deedt komen, en die eindelyk dodelyk was, eerſtelyk voor *Vortiger*, en daar na voor *Hengiſtus* zelf. Maar daar is zo veel verwarring, zo veel tegenſtrydigheit in het verhaal van alle deze veranderingen, dat men de waarheit niet van het verzierde kan onderſcheiden. Mogelyk zyn alle deze gevallen verdicht. Een ſpytige *Pyrrhoniſmus* *! maar waar aan de meeſte Geſchiedeniſſen onderworpen zyn. De beſte party, die men kan verkiezen, is, onzes bedunkens, zich te houden aan de ſchryvers, welke van *Hengiſtus* een bekwamen en ſchranderen vorſt maken, die zich ſteets legt op het bereiken van zyn oogmerk, en zich in zyn koningdom beveſtigt; en van *Vortiger* eene ſchaduwe van een koning, een ſlaaf der Saxen, en nog groter ſlaaf van zyne drifften en van de welluſt.

* Twyfeling.

Hengiſtus, volgens het verhaal dezer ſchryveren, kwam alle zyne rampen te boven, en de ſter van zyn geluk kreeg onder de regering van *Vortiger* weder den zelven opgang, welken zy onder die van *Vortimer* hadt verloren. De Engelſchen dorſten zich op den ouden koning niet betrouwen, en *Hengiſtus*, zich van hun mistrouwen en hunne zwakheit bedienende, plunderde hunne landen, leverde hen ſlag in het gezicht van Lon-

Hengiſtus ſlaat de Engelſchen.

den, en dreef hen al ſlaande tot voor de poorten van deze hooſdſtadt, waar in het overſchot des verwonnen heirs zich beſloot. Anderen * zeggen, dat hy zich door verraadt meeſter maakte van *Vortiger* en zyne Britten, en dat men hem de provincien van Suſſex, Middelſex en Eſſex moeſt afſtaan: zo dat hy hoopte ganſch Engelandt eerlang te kunnen overheeren. Een nieuwe hinderpaal ſloot hem den weg tot verder overwinningen, en ſneedt hem alle hoop met het leven af. De Saxen wierden echter niet verdreven; het noodlot hadt hen het ryk van Engelandt belooft.

472 en de volgende, tot 475. * Nennius.

Wy hebben gezegt, dat *Aurelius Ambroſius* en zyn broeder *Uther Pendragon* eene ſchuilplaats tegen de wreedheit en de ſtaatzucht van *Vortiger* aan het hof van hunnen oom *Aldroënus*, koning van klein-Brittanje, gezocht hadden. De geſchiedſchryvers maken een heldt van den eerſten; en het afbeeldſel, dat de Romeinſche Geſchiedenis ons van *Scipio* maakt, is niet voortreffelyker. Hy was welgemaakt, goedaardig, zedig, mildadig, ſchrander in zyne raadſlagen, ſtout in zyne ondernemingen, dapper, wys, en wakker; hy beminde den waren roem, en haatte den valſchen; ſchepte vermaak in pryswaardige daden, en wilde des niet geprezen zyn; hy was even afgerecht om te voet en te paarde te ſtryden, en hy hadt het beſte aanzien van de wereldt, het zy in den ſtygbeugel aan het hooſdt der ruitery, of met de piek de in vuiſt voor zyne ſlagorders; een aangenamen geeſt en een beſchaafd verſtandt in de verkering, en in den raadt eene doordringendheit en ſchranderheit, aan wie niet ontſnapte. Hy was eindelyk des zuiverſten Roomſchen bloeds waardig, waar uit hy, volgens de oude ſchryvers *, geſproten, en van een geſlacht was, doorluchtig onder de Romeinſche volkplantingen, en dat over een gedeelte van Engelandt geheerſcht hadt. By zyn goed gelaat en zyne deugden hadt hy een verſtandigen en verlichten yver voor den Chriſtelyken Godsdienſt; en men twyffelde niet, of hy zou dien van de Saxiſche afgodery zuiveren. Een zo volmaakt vorſt kon niet dan met alle genegenheit van de natie ontfangen worden. Zy hadt lang om zyne wederkomſt gewenſcht, en alles liep als tot den verloſſer der Britſche volkeren en des vaderlands. Met minder verdienſten zou hy niet gemiſt hebben zich by de natie bemind te maken; en zo vele uitmuntende verdienſten deden hem byna aanbidden. *Hengiſtus* zag wel, dat hy allen zynen moedt en zyne ſtaatkunde tegen een zo ontzagchelyken vyandt nodig zou hebben. Hy deedt ook alles, wat hy vermogt, om zich in zyne overwinningen te handhaven. Hy maakte alle toebereidſelen tot een oorlog, die niet alleen onvermydelyk was, maar die ook ſcheen zeer bloedig te moeten zyn, en die het lot der twee koningen en der beide natiën ſtondt te beſliſſen.

Afbeeldſel van *Aurelius Ambroſius*.

* *Nennius. Gildas.*

Hy redeneerde niet kwalyk: want het zy dat *Aurelius* een zoon van *Conſtantyn*, of uit een ander doorluchtig Britſch of Romeinſch bloedt geſproten was, hy was van een geſlacht, het welk de kroon gedragen hadt, en derhalven moeſt hy *Vortiger* als een overweldiger aanmerken. Dit ſtemmen alle geſchiedſchryvers toe; zo dat hun geſchil niet by te leggen was; en de dappere *Aurelius* wilde verwinnen, of ſterven. Op zyne aankomſt vondt hy twee vyanden te beſtryden, *Vortiger* en *Hengiſtus*. Hy toog terſtondt op tegen den eerſten, dien hy zonder moeite verwon, en wendde vervolgens zyne wapenen tegen den anderen. *Vortiger* hadt een twee-

Zyne komſt in Engelandt.

† *Monmouth.*

472 en de volgende, tot 475. tweden zoon, genaamt *Pascentius*, dien zommige schryvers aan zynen broeder *Vortimer* doen opvolgen; en deze was een derde vyandt voor *Aurelius*: maar hy was ook een vyandt van de twee andere. Hy vereenigde zich echter met zynen vader; en indien deze laatste zich minder door zyne vrouwe en zyne driften hadt laten beheerschen, zouden zy het *Aurelius* mogelyk bang genoeg gemaakt hebben. Hy vondt echter geen aanmerkelyken tegenstandt by deze beide prinssen, en hunne vereeniging was zonder vrucht. *Pascentius*, menende, dat alles verloren was, week, volgens eenigen, naar Ierlandt, en, volgens anderen, naar Germanië, dat is te zeggen naar Neder-Saxen; en *Vortiger*, van de zynen veracht, zocht hulp voor zyne rampen by den beroemden *Merlyn*.

Wie *Merlyn* was. De geschiedenis van dezen hexenmeester of tovenaar (a), die zich zo beroemd maakte door de wonderen, die hy verrechtte, of door zyne beguigchelingen, is niemandt onbekend. Hy was niet min berucht door zyne geboorte, en, naar men voorgeeft, by eene Engelsche vrouwe geteelt door eenen dier geesten of duivelen, welke wy nachtmerrys noemen. Deze voortteeling is zekerlyk verdicht, en men vondt 'er nimmer iets van beschreven dan in fabelen van hexen en toveressen. Mogelyk moet men het zelve vermoeden van zyne toverkunde: maar het is ten minste zeker, dat hy vele menschen bedroog door zyne guigchelaryen; en de rampspoedige *Vortiger* kwam in zyne wanhoop troost en heul zoeken by dezen duivelbanner, en met hem als met eene godspraak raadplegen wat hem in dien hogen noodt te doen stondt. Hy kreeg byna het zelve antwoordt als *Saul* van het spook, door de tovereese van Endor opgevloekt, die hy, toen hy omtrent in de zelve benaauwdheit was, raadt kwam vragen. *Merlyn* voorzeide hem, dat het einde der Britsche heerschappye aanstaande, en dat 'er geen hoop van hare herstellinge meer overig was.

475 en de volgende, tot 489. Droevig einde van *Vortiger* en *Ronice*. Het einde van *Vortiger* was verschrikkelyk. Hy kwam om met de princesse *Ronice*, zyne vrouwe, in den brandt van een toren, waar in zy opgesloten waren. Men verhaalt dit droevig geval verscheidentlyk. De eenen zeggen, dat het vuur des hemels den toren in de vlam zette, om *Vortiger* te straffen over zyne misdaden; en de zelve schryvers beschuldigen dezen vorst van bloedschande met zyne dochter, en willen, dat hy den spot dreef met de berispingen van St. *Germanus*. Anderen † zeggen met meer waarschynlykheit, dat deze toren eene sterkte was in de provincie van Wales, daar *Vortiger* zyn verblyf hieldt, sedert dat *Hengistus*, machtiger geworden dan hy, hem hadt genoodzaakt derwaarts te wyken; dat deze burgt van mond- en krygsbehoeften genoegzaam voorzien was; en dat de zonen van *Konstantyn* den zelven lang belegert gehouden hebbende, en wanhopende hem stormenderhandt te veroveren, of uit te hongeren, in brandt staken. Zodanig was het einde van *Vortiger*, die door zyne liefde en wellustigheit eene kroon verloor, welke hy door zyne dapperheit en wreedheit hadt verkregen.

† *Monmouth.*

Dus hadt *Aurelius* een vyandt minder; maar zyn ontzagchelykste, *Hengistus*, was nog in wezen. Hy hadt by het koninkryk van Kent de verovering van Londen gevoegt, en die meester van deze plaats is kan zich meester van het ganssche ryk noemen. Dit deedt de Saxische prins ook; en indien men eenige schryvers mag geloven, vergenoegde hy zich des niet; maar hy wilde ook, dat het ganssche koninkryk zynen naam zou voeren, en dien van Bretanje verlatende voortaan *Hengestelandt* heten, waar van men by verbastering of by verzachting Engelandt gemaakt heeft. Het is echter natuurlyker, den oorspronk van dezen naam af te leiden van de Engelschen, een der volkeren, welke *Hengistus* met zich naar Groot-Britannië gevoert hadt. Maar wat hier van zy, deze geweldenaar verzuimde niets om zich vast op zynen troon te zetten. Hy hadt zyne beide zonen by zich; twee jonge prinssen, opgevoed in de fierheit hunner natie, en in de verwachtinge van een schoon koninkryk. Hy hadt nog nieuwe troepen uit Noorder Germanië ontboden, en wierdt ten minste gevreest van zyne onderdanen, indien niet bemind. Hy wist hen ook wel in bedwang te houden, zo door staatkunde, als met geweldt. Hy was eindelyk zeer bekwaam, en in zyne hoge jaren nog zo vol vuurs, als ware hy nog in het prilste zyner jeugdt geweest. Deze blakende eerzucht liet niet toe, dat hy zich binnen de muren van Londen hieldt, noch binnen de poorten van eenige andere vesting. Bericht gekregen hebbende, dat *Aurelius*, na dat hy *Vortiger* hadt doen omkomen, aan het hoofdt van zyn heir op hem aantoog, bragt hy het zyne te velde, en trok hem stoutmoedig tegen. De slag was bloedig, en de beide partyen scheidden door vermoeidheit, zonder dat de eene zich kon beroemen, dat zy gezegepraalt hadt over de andere. Hy wierdt van een tweden gevolgt, die gelukkiger was voor den prins *Aurelius*, maar echter niet beslissende; en eindelyk van een derden, waar in hy eene volkome overwinning behaalde.

475 en de volgende, tot 489. Oorspronk van den naam van Engelschen.

Hoedanigheden van *Hengistus*.

Slagen tusschen hem en *Aurelius*.

De geschiedenisschryvers komen niet overeen omtrent den tydt van dezen slag. De eenen zeggen, dat hy gelevert wierdt in den jare 481; de anderen in het jaar 487; en daar zyn 'er, welke dien verschuiven tot aan den jare 489. Deze laatste komen best overeen met de tydrekening van *Hengistus* regering, die zyne nederlagen maar een jaar overleefde, en in den jare 490 stierf. Zy komen alle overeen in de plaats des gevechts. Het geschiedde aan gene zyde van den Humber, dien *Aurelius* met zyn heir overtoog. Hy vondt dat van *Hengistus* gelegert aan de andere zyde in eene grote vlakte, waar het hem afwachtte. Het is te verwonderen, dat een krygsman, zo ervaren als *Hengistus*, zynen vyandt den overtocht der rivier niet betwistte. Mogelyk oordeelde hy, dat de overmacht by hem was, en dat hy, om *Aurelius* tot den strydt te lokken, hem den stroom gerust liet overtrekken. Deze slag was verwoeder en hardnekkiger dan de beide andere.

De twee dappere legerhoofden toonden den zelven moedt; de zelve bekwaamheit en krygskunde. Beide gedreven door eene zelve hoop dongen zy beide even kloekhertig naar de overwinninge, welker prys een schoon koninkryk was. De fortuin begunstigde na eene lange twyfseling eindelyk *Aurelius*; en *Hengistus*, van spyt zwellende over de vlucht van de zynen, die hy niet weder byeen kon brengen, zag zich genoodzaakt al vechtende te deinzen, en zich tot een gunstiger gelegenheit te sparen. Hier in verschillen de geschiedschryvers weder krachtig. De eenen zeggen, dat hy door den grave van Glocester ge-

Overwinning van *Aurelius*.

(a) *Nicolson* wil, dat zyn rechte naam *Ambrosius* was, en dat men hem *Atirdhyne*, en by verbastering *Aterlyn*, naar de stadt Mardunum noemde. Hy voegt 'er by, dat hy een van die Philosophen en dichters was, welke men *Barden* noemde.

489. gevangen genomen wierdt, en dat *Aurelius* hem als een wederſpanneling deedt onthalzen. Anderen verzekeren, dat hy uit den ſtrydt ontkwam, maar dat hy in een vierden ſlag door *Aurelius* eige handen gedood wierdt. Anderen eindelyk houden voor zeker, dat hy van ziekte ſtierf, en dit gevoelen is het waarſchynlykſte. Wat 'er van zy, zyn aanhang verflaauwde na het verlies van een ſlag, waar in het puik der Saxiſche benden in de pan was gehakt.

Hengiſtus doodt.

Eene zo volſlage overwinning bragt de zaken van *Aurelius* in een gelukkigen ſtaat, en zy moeſt den ondergang der Saxen natuurlyker wyze na zich ſlepen. Het viel echter anders uit. De Voorzienigheit, die hen het koninkryk beſchoren hadt, vergenoegde zich de Britſche natie door deze heldere ſtralen van hoop te verblyden, gevolgt van nog eenig ander geluk. Maar de vertoning veranderde, en eindigde door eene droevige omkering, die de oude heerſchappy geheel en al vernietigde, en op haar puin ſtichtten de Saxen de hunne.

490. De zonen van *Hengiſtus* handhaven zich op den troon. *Of *Osrik*.

Hengiſtus hadt twee zonen nagelaten, waar van de oudſte, genaamt *Occa* *, zich handhaafde in het koningdom van Kent, daar hy zich beſchanſte. *Aurelius* kreeg weder een anderen vyandt; *Paſcentius*, dien *Gilloman*, koning van Ierlandt, met troepen overbragt, om hem door kracht van wapenen op den troon zynes vaders te helpen. *Aurelius* boodt alle deze vyanden het hoofdt; maar hy was noch onkwetsbaar, noch onſterffelyk, en eene kwetſuur eindigde zyn leven, zyne overwinningen, en het geluk der natie.

490 en de volgende, tot 500.

Daar zyn echter ſchryvers van mening, dat hy door vergift omkwam. Deze ſpreken niet van zyne kwetſuur, en doen hem terſtondt na de overwinning, die hy op de zonen van *Hengiſtus* behaalde, tegen *Gilloman* en *Paſcentius* optrekken. Zo als hy gereed was om hen ſlag te leveren wierdt hy ziek, en een booswigt, door de eenen of de anderen omgekocht en uitgezonden, vondt middel om toegang tot hem te krygen, onder voorwendſel, dat hy een arts was, die een onfeilbaar middel wiſt om hem weder tot zyne vorige gezondheit te brengen. *Aurelius*, die van begeerte tot vechten brandde, was byzonder wel in zyn ſchik, dat men beloofde hem binnen korte dagen uit het bedde aan het hoofdt zynes heirs te brengen; en ſchoon de genen, die het hem aanboodt, hem onbekend was, nam hy het in, zonder de minſte zwarigheit te maken. Hier in deedt deze vorſt gelyk *Alexander*, die ziek geworden zynde, toen hy gereed was om *Darius* ſlag te leveren, liever een verdacht geneesmiddel wilde innemen, dan door eene lange ziekte de eere miſſen van den Perſiſchen monarch te verwinnen. Maar de uitſlag was verſchillende. *Alexander* genas door het geneesmiddel: *Aurelius* nam vergift in, dat hem niet langer liet leven dan om zynen broeder eenige uitmuntende leſſen te geven tot beſtieringe des legers en des koninkryks.

Aurelius komt door vergift om.

Op wat wyze hy ook omkwam, zyne doodt wierdt door de ganſche Britanniſche natie beweent, die hem haren vader en herſteller noemde. Men vereerde hem met eene heerlyke lykſtatie, en men rechtte hem een praalgraf van ſteen op, het welk men de *kroon der Reuzen* noemde. Men zegt niet waarom. Mogelyk verſtondt men door die Reuzen de Saxen, die van eene ongemene geſtalte waren; en door de kroon de overwinningen, welke hy op hen behaalt, en waar door hy de onſterflykheit verdient hadt. Of mogelyk betekent het wordt Reus een heldt, of een dapper man, gelyk zeer waarſchynlyk is, om dat men in de oude Noordſche, Groot-Britanniſche en Duitſche Geſchiedeniſſen zo veel van Reuzen leeſt als in de Griekſche van *Heroës*: zo dat men dit woordt niet wel anders verſtaan kan, zonder alle deze geſchiedeniſſen tot kinderſprookjes en vertellingjes te maken. Indien men nu het praalgraf aanmerkt, gelyk het inderdaadt is, als de laatſte kroon, waar mede zyne roemruchtige daden wierden beloont, betekent dit opſchrift *de kroon, of het loon der helden.* Men ziet niet verre van daar nog een ander gedenkſtuk van de liefde der onderdanen voor dezen koning; in de ſtichting van het ſteedtje Ambresbury, dat is te zeggen Ambroſius graf; gelyk als of deze ſtadt alleen gebouwt was om zyn graf te bewaren, of te eeren (a).

Zyn graf.

450 en de volgende, tot 500.

Hy ſtierf zonder kinderen, en liet zyn ryk na aan zynen broeder *Utter Pendragon.* Men brengt verſcheide oorzaken van dezen toenaam by. Eenigen zeggen, dat de ſterrekyker of tovenaar *Merlyn* hem dezen gaf, om dat hy op den dag van dezes prinſjen geboorte eene ongewone ſter zag aan het hoofdt van het geſternte, het welk de Draak genoemt wordt. Anderen willen, dat men hem dus noemde van wegens zyne wysheit, om dat de ſlang of draak het zinnebeeldt der voorzichtigheit is; of om dat hy een draak in zyn ſchildt voerde, en dat men dit dier in zyne vanen geſchildert zag. Nog anderen zeggen in het tegendeel, dat deze naam hem gegeven wierdt om zyne woeſtheit, zo wel als zyn voornaam *Utter*, die in het oude Britſch *verſchrikkelyk* of *verwaarlyk* betekent. Zy voegen hier nog by, dat zyn rechte naam, of die van zyn geſlacht, dat zy voor Britſch houden, *Nazaleod* was *; zo dat hy en zyn broeder *Aurelius* alleen van moeders kant Romeinſch waren.

500. Zyn broeder *Utter Pendragon* volgt hem op.

Oorſpronk dier beide namen.

*Zie *Tyrrel*, *Milton*, enz.

De geſchiedſchryvers verſchillen niet minder over de regering van dezen vorſt, dan over die van zynen broeder. De eenen zeggen, dat hy ziek en heel ver van *Aurelius* was, toen deze laatſte ſtierf; dat de groten des ryks by hem gingen in de provincie van Wales, daar zy hem kroonden, ſchoon hy krank was; dat zy het bevel des heirs aan iemandt van hen gaven, die 'er niet bekwaam toe was; dat deze benoeming vele misnoegden maakte, en den tweeſpalt in het heir bragt, het welk door de Saxen geſlagen wierdt. Zy voegen 'er by, dat deze nederlaag een verdrag wrocht tuſſchen *Utter Pendragon* en *Occa*, zoon van *Hengiſtus*; en dat deze het koninkryk van Kent behieldt; waar by eenigen nog dat van Eſtangle voegen, of dat van Ooſter-Engelandt, beſtaande uit de provincien van Suffolk, Nortfolk en Cambridge. Maar anderen zeggen, dat dit in de eerſte jaren van *Aurelius* regeringe door den prins *Uffa* geſticht wierdt. Het was ook in dien tydt, dat de naam van Engelandt aan een gedeelte van Groot-Britannië gegeven wierdt; en hy wierdt in het vervolg, na de vereeniging der kleine koninkryken tot eene heerſchappy, eerſt algemeen *. De meeſte Engelſche geſchiedenisſchryvers geven een ander denkbeeldt van den perſoon en de regering van *Utter Pendragon.* Zy verſchillen echter in vele dingen, en wederſpreken elkander dikwils. Zie hier het gene ons het waarſchynlykſt en minſt verwart heeft geſchenen.

Verſcheidenheit der geſchiedſchryvers over zyne regering.

Sedert wanneer Groot-Britannië den naam Engelandt heeft gekregen.

* in den jare 830, onder *Egbert.*

Utter Pendragon klom op den troon, met toeſtemminge der gehele natie, en in het midden van de toejuichingen des ganſchen heirs en des volks. Zy-

Koningdom en hoedanigheden van *Utter Pendragon.*

(a) Anderen zeggen, dat *Aurelius Ambroſius* dit ſteedtje zelf heeft doen bouwen.

500. Zyne geboorte riep 'er hem toe, en hy toonde zich door zyne deugden der heerschappye waardig. Indien hy alle deugden van *Aurelius* niet bezat, hadt hy ten minste zyne dapperheit en wysheit. Hy was niet min spoedig en wakker. Hy was gelukkig geweest, indien hy zyne matigheit ook hadt gehad, en indien de liefde, die blinde drift, zo ongelukkig voor Groot-Britannië en voor zyne koningen, zynen voortreffelyken aardt niet hadt bedurven.

Zo haast als hy de lykstatie van zynen broeder *Aurelius* bezorgt hadt, toog hy op tegen *Gillomanus*, koning van Hibernië, en tegen *Pascentius*, zoon van *Vortiger*, welken de Iersche vorst met zich bragt, om hem op den troon zynes vaders te herstellen. Mogelyk hadt hy nog andere vorderingen, en een naburig vorst kon op dit koninkryk wel ondernemingen voorhebben, gelyk aan die der Saxen. Het was hem ten minste beter gelegen, en onvergelykelyk ligter om 'er te landen, en troepen over te brengen. Indien hy dit ontwerp gesmeed hadde, miste het hem; en het zy, dat hy niet dan de herstelling van den onttroonden vorst bedoelde, of dat zyne heerschzucht deel in deze wapenrusting hadt, zy was altoos niet gelukkig; een veldslag besliste zyn lot en dat van *Pascentius*; zy verloren 'er beide het leven, en de overwinning bleef geheel en al aan *Utter Pendragon*, die de Ierlanders in stukken hakte.

Zyne overwinning op de Ierlanders.

500 en de volgende, tot 517. Op de Saxen.

Dit voordeel wierdt gevolgt van een ander op de Saxen. *Occa*, zoon en opvolger van *Hengistus*, zich van de doodt van *Aurelius* en van *Gillomanus* inval willende bedienen, hadt de stadt Jork belegert. *Utter Pendragon* toog op om de plaats te ontzetten, overweldigde de beschanssingen, sloeg het beleg op, en nam *Occa* en zynen broeder gevangen. Anderen zeggen, dat *Occa* gedood wierdt; en eenigen, zonder van dit voorval te spreken, laten *Hengistus* zoon in zyn koninkryk heerschen. In zo veel tegenzeggelykheden en onzekerheit weet men niet waar aan zich te houden. Het zekerste echter is, dat beide de koningen zich in hunne ryken handhaafden, en dat, indien deze slag getroffen wierdt, zy de vrede wrocht, of ten minste een bestandt, dat zo lang duurde als de regering van *Pendragon*, die men zestien jaren doedt duren. Zyne staatkunde voltooide het gene zyne dapperheit hadt begonnen; en zyne behendigheit in het verbreken des verbonds, dat de Picten met de Saxen aangegaan hadden, was hem ruim zo voordelig als de overwinning, die hy behaalt hadt. Daar door benam hy hen beide de lust of de macht om iets te ondernemen, en hy genoot met zyne gelukkige onderdanen eene rust, die zy sedert lang niet gesmaakt hadden.

Zyne liefde voor eene Engelsche vrouwe.

Maar deze rust was ongelukkig voor hem. By alle deugden, die in het hert van dezen vorst woonden, was eene zeer gevaarlyke tederheit gehuisvest. Zo lang de oorlog duurde was zyne liefde min driftig; maar de krygsrol volspeelt hernam de min haar oud vermogen op hem. Eene schone Engelsche vrouw hadt, voor dat hy koning was, dezen brandt in zyn hert gesticht, die door de zorgen van den kryg verflaauwt, maar niet uitgebluscht was. Zyne liefde hadt te diepe wortelen geschoten, om zonder geweldt uitgerukt te worden; en zy was hem te behagelyk om tot die gestrengheit te komen. Zyne deugdt wederstreefde zyne drift zo flaauwelyk, dat de schone jonkvrouw haar meer en meer ontvonkte. Zy was niet min straf tegen den koning dan voorheen, toen hy slechts een by-zonder man was. Zy hieldt hem zynen roem en zynen plicht voor oogen, en scheen onwrikbaar tegen zyn driftig aanzoek. Hare weigeringen strekten een tonder voor zyne liefde, en hy besloot door list te zoeken het geen hy met kracht niet wilde, en met zachtheit niet kon verkrygen. Ten dien einde nam hy toevlucht tot den beroemden *Merlyn*, of *Merlinus*, en die tovenaar gaf hem, zegt men, de gedaante van den gemaal dezer vrouwe, onder welke hy haar misleidde, en eene gunst van haar genoot, die zy aan haren eigen man meende toe te staan. Haar naam was *Igerne*, en die van haren gemaal *Gorlois*, graaf van Cornwall, welken de verliefde vorst, onvergenoegt, dat hy hem zyne vrouw ontrooft hadt, ook van het leven beroofde.

550 en de volgende, tot 517.

Hy vraagt *Merlinus* om raadt, die hem de gedaante geeft van den gemaal dier vrouwe.

De bezitting, die den minnegloedt van anderen dooft, hadt den zynen heviger doen branden; en de gravin bevallen zynde van een zone, uit hunne gemeenschap geboren, schikte hy hem van dien tydt af tot zynen erfgenaam. Het was de beroemde *Arthur*, van wien wy eerlang zullen spreken, en die hem inderdaadt opvolgde. Men zegt niet, of de gedaantwisseling lang duurde. Het is waarschynlyk, dat de gravin maar eens kon bedrogen worden, en dat de verliefde vorst haar altoos onverzettelyk vondt, dewyl hy tot het misdadig besluit kwam van haren man te doen omkomen, op dat hy, door zynen echt met *Igerne*, zyne liefde zou kunnen verzadigen. Zo lang zyne vrouw leefde hadt hy dit niet durven denken; maar hare doodt dezen hinderpaal uit den weg geruimt hebbende, wilde hy den tweden ook wegnemen, en den grave van Cornwall doen sterven.

Arthur uit deze gemeenschap geboren.

De graaf was niet onbewust van des konings liefde, en mogelyk ook niet van den hoon, hem aangedaan. Wat hier van zy, hy bleef niet ongewaarschuwt van het gevaar, het welk hy liep, en week van het hof naar een zyner kasteelen, daar hy besloot zyn leven duur te verkopen, het welk hem zo waardig niet was als zyne lieve *Igerne*: zo dat hy by den minnenydt eenes gemaals de woede en wraakzucht eenes minnaars voegende, zich liever voor alle gevoeligheit des vorsten wilde bloot stellen, dan zyne waarde vrouw lafhertig aan hem overlaten. *Utter* handelde hem als een wederspanneling, en geboodt, dat men zyn kasteel zou belegeren, en hem dood of levendig voor hem brengen. De graaf verweerde zich tot het uiterste, maar zyne dapperheit kon hem niet redden, de party was te ongelyk; en zyne wanhoop hem in een uitval wat te verre vervoert hebbende wierdt hy afgesneden, en stierf edelmoedig met den degen in de vuist. Anderen zeggen, dat hy gevangen, en voor den vorst gebragt wierdt, die hem deedt onthalzen. Eene wreedheit, die allen luister der fraaie daden van dezen vorst bezwalkte! De graaf dood, en gene verhindering in den echt van *Utter* met *Igerne* meer overig zynde, trouwde hy met haar plegtiglyk, en erkende den zoon, geboren uit de gemeenschap, die hy door de betoveringen van *Merlinus* met haar gehad hadt, voor zynen erfgenaam en opvolger.

De man vlucht van het hof.

Utter doedt hem omkomen.

Hy trouwt vervolgens met zyne weduwe.

Deze was, gelyk gezegt is, de beroemde *Arthur*, wiens geschiedenis men bedurven heeft door de menigvuldige fabelen en verdichtselen, die men 'er heeft onder geflanst; en deze verzierde gevallen en vertellingen doen eenigen twyffelen aan het gene hy waarlyk uitgevoert heeft. Zommigen gaan zelfs verder. Men weet niet, of men geloven moet, dat 'er inderdaadt een koning *Arthur* geweest is, of dat men hem gelyk moet

517 en de volgende. Des konings *Arthur* geschiedenis van de fabel geschift.

517 en de volgende

moet ſtellen met *Amadis van Gaule*. De Geſchiedenis, die wy ſchryven, laat ons niet toe, dat wy verdichtſelen opgeven. Die hebben geen val dan in de dichtkunde en de fabel, daar men de zelve opdiſcht voor het gene zy zyn. Wat zou het anders wezen dan den Lezer bedriegen, indien men verzieringen mengde met zaken, waar aan men wenſcht dat hy geloof ſla Wy zullen den onzen liever naakte en ongevallige waarheden vertonen, dan hem vermaken met opgeſmukte en aardige verzieringen. Maar men moet ook het wonderbare, dat men vindt in het leven van ongemeene mannen, niet verwerpen; en de ſprookjes, die men in fabelachtige ſchryvers van hen vindt, mocten ons geen geloof doen weigeren aan hunne uitmuntende daden, die door geloofwaardige ſchryvers verhaalt worden. Zodanig is in het algemeen het denkbeeldt, dat men zich van dezen vorſt *Arthur* moet maken. Het gene men van hem heeft geſchreven in een mengſel van leugen en waarheit, is deels een Roman, en deels eene geſchiedenis. *Arthur* is waarlyk geweeſt, en heeft vele dappere daden verrecht, wat de ſchryvers, die zyne ganſche geſchiedenis voor verdicht houden, ook mogen zeggen *; maar men ſchryft hem vele romaneske feiten toe, en men maakt 'er een dolenden ridder van. Wy zullen dan de waarheit van de leugen trachten te ſchiften in het verhaal van zyn leven en zyne regeringe, dat wy hier zullen doen; maar wy moeten de geſchiedenis van *Uter Pendragon* eerſt voleindigen.

* *Milton, Nicolſon.*

Zyne geſchiedſchryvers zyn overbodig in het verhaal zyner daden.

Men twyffelt, of de geſchiedſchryvers, die van hem ſpreken als van een onverwinnelyken heldt, de zaken niet krachtig vergroot hebben; ten minſte bleek de dapperheit, die zy hem toeeigenen, niet dan in de eerſte jaren zyner regeringe, en zy belette den ouden Saxiſchen volkplantingen niet hunne heerſchappy in het landt te beveſtigen, en zy kon den nieuwen niet verhinderen, dat zy 'er zich nederzetten. Hy vergenoegde zich, dat hy het geſlacht van *Vortiger* uitgeroeit, en de Ierlanders geſlagen hadt, die het weder op den troon wilden brengen; de Saxen verſlagen, en hunne heerſchzucht palen hadt geſteit. De zyne verdween ſchielyk; en het blykt niet, dat na den ſlag, welken hy tegen de laatſten won, hy hen andere gelevert, of eenige overwinning gedaan heeft. Men ziet in het tegendeel de koninkryken van Kent en Eſtangel in vermogen aangroeien; dat van Mercie oprechten, en de ganſche Britſche heerſchappy op het punt van op deze Saxiſche vorſten over te gaan, gelyk eenige jaren daar na inderdaadt gebeurde, en zy verdeelden haar in zeven Dynaſtiën, of heerlykheden. *Utter Pendragon*, vadziger of welluſtiger geworden, hieldt zich binnnen de muren van Londen, en eindigde met meer ruſt dan roem eene regering, welker begin eene zo ſchone hope hadt gegeven.

Arthurs dapperheit en daden.

Arthur was niet boven de vyftien jaren oud toen hy hem opvolgde; in die jonge jaren naar allen ſchyn onbekwaam om het verlies der Britſche heerſchappy te herſtellen, of om der zelver brokken te bewaren. Zyne dapperheit voorkwam zyne jaren, en zyne deugden overtroffen alles, wat men van zyne jeugdt kon hopen. Wy hebben reets gezegt, dat wy de fabelen der genen, die eenen *Amadis* van hem maken, niet begeeren na te ſchryven; maar wy zullen ons ook wachten de heerlyke daden, die geloofwaardige ſchryvers * van hem geboekt hebben, te verduiſteren. Zy komen byna alle overeen ten opzichte van den tydt, in welken hy geleeft heeft, in zyne dapperheit, en in den roem zyner grote daden. Maar zy verſchillen over zyne geboorte. Eenigen geven 'er hem eene, die min edel is, en ſtellen hem niet hoger te boek dan voor een veldheer van *Aurelius* en van *Pendragon*. Echter is het gevoelen van de meeſte Engelſche en Schotſche ſchryvers, dat hy een zoon van dezen laatſten vorſt was; en zyn graf, ten tyde van *Henrik* den II * op het kerkhof van Glaſtenburg gevonden, bewyſt genoegzaam klaar, dat hy koning geweeſt is. Dit was 'er duidelyk in uitgedrukt door deze woorden: *Hier legt de doorluchtige koning Arthur*. Men twyffelde 'er ten minſte toen niet meer aan; en *Henrik* de II, deze grafſtede eenes zo doorluchtigen vorſten onwaardig oordelende, deedt zyne beenderen in de kerk der abdye overbrengen, de zelve genomen hebbende uit de plaats, waar in zy beſloten waren, geteken: door een kruis van ſteen, waar op het byſchrift, het welk wy aangehaalt hebben, gegraveert was, om de zelve in een marmer graf te beſluiten.

517 en de volgende.

Bewys van zyn koningdom.

* in den jare 1192.

Zyne daden vullen de ganſche Geſchiedenis; en daar zyn weinig krygsheiden geweeſt, die zo veel geruchts gemaakt hebben. Hoe jong hy was, hy beurde den moedt zyner natie op, en ſchraagde der zelver heerſchappy: maar hy vondt de Saxen al te vaſt in hun bezit, om hen te verdelgen, of om deze laſtige gaſten te verdryven.

De ſchoonzonen van *Aurelius* betwiſten hem de kroon.

De eerſte proeve zyner wapenen was tegen de koningen der Schotten en Picten, die hem het ryk betwiſten. Zy hadden elk eene dochter van *Aurelius Ambroſius* ten echt, en meenden, uit hoofde van deze princeſſen, de naaſte tot de krone te zyn, waar van de onwettige geboorte van *Arthur* hem, zeiden zy, uitſloot. Hy was inderdaadt geboren voor het huwelyk van *Uter* met *Ingerne*, en, wat meer is, uit een overſpel, en ſtaande het huwelyk van *Ingerne* met den grave van Cornwall, haren eerſten gemaal. Maar *Uter* hadt hem gewettigt. De uitkomſt van den kryg beſliſte de zaak ook tot zyn voordeel De beide koningen vertoonden zich aan het hoofdt hunner benden, om hunne vorderingen door de wapenen te ondertteunen. *Arthur* ging hen te keer, leverde hen ſlag, en verwon hen. Deze gelukkige uitſlag beveſtigde zyn recht, en zyne mededingers waren genoodzaakt om hem den troon met de overwinninge te laten.

Hy ſlaat hen.

Hy ſlat de Saxen.

Zyn twede kryg was tegen den Sax *Colgern*, koning of hertog van Northumberlandt, op wien hy de ſtadt Jork veroverde. Deze vorſt, zich niet machtig genoeg voelende om het overige zyner ſtaten te verdedigen tegen een jongen overwinnaar, een gunſteling der fortuine, ging in Germanië hulp verzoeken by een Saxiſchen vorſt, of koning, genaamt *Childerik*. Hy verkreeg zynen eiſch: de Saxiſche vorſt ging met *Colgern* naar Groot-Britannië over, het zy uit edelmoedigheit, of uit ſtaatzucht, en met voornemen om 'er zich neder te zetten, gelyk vele andere prinſſen van zyne natie gedaan hadden. Hy gaf echter voor, dat zyne reize geen ander doel hadt, dan om *Arthur* te noodzaken *Colgern* de plaatſen weder te geven, die hy hem hadt ontnomen. Hy bedekte de zee met eene vloot van vyftien honderd zeilen, die de benden, welke zy op hadt, in *Colgerns* en zyner bondgenoten havenen ontſcheepte.

Arthur zat onderwyl niet ſtil. Op het bericht, dat hy kreeg, dat zyn vyandt hulp was gaan zoeken in Germanië, hadt hy naar zynen neef *, den koning van klein-Britannië, geſchikt, die tot zyne hulpe met vyftien duizend mannen overſtak, welke hy zelf wilde aan-

* Zyn zuſter zoon.

* *Nennius, Radul. Ran. van Cheſter. Tyrrel. Holinſhed. Dias.*

517 en de volgende. aanvoeren. *Arthur* voegde zyn heir terſtondt by het zyne, en zy togen met allen ſpoedt naar Lincoln, het welk de Saxiſche koningen belegert hadden. Zy wierden in hunne beſchanſſingen overweldigt, en na een bloedig gevecht genoodzaakt verlof te verzoeken om te vertrekken. Men vergunde hen het zelve, met verding, dat de Saxen van Northumberlandt terſtondt naar hunne provincie, en die van Germanië naar hun landt zouden vertrekken. De eenen en de anderen maakten zich gereed om het verdrag na te komen; maar de laatſte zich zeil begeven hebbende, ſtak een tegenwindt op, die hen tegen de Weſtelyke kuſten des eilands wierp. In plaats van daar op de rede te blyven zetten zy voet aan landt te Totnes, in de provincie van Devon, die zy kaal veegden, en van daar naderden zy tot in die van Sommerſet, daar *Colgern*, dien zy bericht van hunnen tocht gegeven hadden, zich by hen voegde; en zy hadden de ſtoutheit van Bath te durven belegeren.

Hy ſlaat hen nog eens, en het beleg van Bath op. Deze ſtadt lag te digt by Londen om niet ontzet te worden. *Arthur*, vertorend over de vermetelheit der Saxen en het verbreken hunner trouwe, toog in aller yl tot ontzet der plaatſe op, kwam op de belegeraars ſtorten als een blixem, die alles omverre werpt, wat hem tegenſtaat, en joeg alle, die hem dorſten wederſtaan, door de kling. *Colgern* en zyn broeder kwamen om in deze nederlage. *Childerik* redde zich door de vlucht uit des overwinnaars handen, maar om te vallen in die van *Cador*, hertog van Cornwall, welke met tien duizend mannen tot des konings hulpe kwam aantrekken. De Saxen, die voor hem vloden, waren niet in ſtaat om benden, die in eene goede order voorttogen, het hoofdt te bieden, en wierden alle in de pan gehakt. *Childerik* ſneuvelde zelf, en van alle de troepen, die hy uit Germanië hadt medegebragt, bleef geen eenig man overig, die de tyding der nederlage kon overbrengen.

Zyne gevechten en overwinningen tegen de Ieren. De inbreuk der Saxen hadt allen vyanden van *Arthur*, die de gelegenheit gunſtig oordeelden, de wapenen tegen hem doen opvatten. Zy meenden dien jongen vorſt te verdrukken, en het ſteigerend geluk zyner wapenen te bepalen. Maar het verliet hem niet. De Schotten en Ieren verbonden zich tegen hem; maar zy wierden verwonnen, en genoodzaakt toevlucht te zoeken by zyne goedertierenheit, of door zyne dapperheit vermeit. De Schotten, het beſtandt brekende, het welk tuſſchen de beide natiën was, hielden *Houël*, koning van Groot-Britannië, belegert in eene ſtadt, daar *Arthur* hem ziek gelaten hadt. Hy verliet hem niet; maar zo haaſt als hy onderrecht was van het gevaar, dat hy liep, toog hy ſpoedig op om hem te ontzetten. De vyanden dorſten hem niet afwachten, en weken in aller yl te rug.

517 en de volgende, tot 542. Hy maakte zich op om hen te vervolgen; maar de Ieren ſneden hem den weg af. Zy wierden aangevoert door hunnen koning *Gilloman*, die zich met de Schotten verbonden hadt, en met zyne verſch ontſcheepte troepen naderde, om zich met hun heir te vereenigen. Hy ontmoette dat van *Arthur*, die hem op de vlucht ſloeg; en zyne troepen met veel wanorder herſcheept hebbende ging hy zeil naar Ierlandt. Hy ontſnapte den verwinnaar niet langer dan tot hy zich van de Schotten gewroken hadt. Hy toog in het landt van deze laatſte, daar hy alles deedt ſidderen en beven; maar het zy uit hoofde van zyn verwantſchap met den koning van Schotlandt, het zy uit goedaardigheit, den groteñ gemoederen zo eigen, onthieldt hy zich van branden en plunderen, de onderwerping der Schotten in zyn leger afwachtende. Zy bewezen hem die ten volle; ſmeekten hem om de vergiffeniſſe hunner laatſte vyandlykheden, en deden hem hulde van Mercië, in wiens bezittinge hy hen liet. Maar de Saxen bezaten 'er reets een deel van, en maakten zich in het vervolg * meeſter van het overige. Na zo vele fraaie daden keerde *Arthur* vol roem weder naar Jork, daar hy plegtiglyk ingehaalt wierdt onder het gejuich des volks, wiens luſt en verwondering hy was. 517 en de volgende, tot 542. * in den jare 585.

Verlieft op de nicht van den hertog van Cornwall. Hy genoot die eer met vermaak; maar zy bezat zyn hert niet alleen. Wat zucht hy voor den roem hadt, hoe hy was gezet op veroveren en verwinnen, was hy niet ongevoelig voor de liefde; de aanminnige oogen van des hertogen van Cornwalls nicht maakten zo veel indruk op zyn hert, dat hy met haar trouwde, zich gelukkiger achtende haar te bezitten dan de wereldt te verwinnen. Men zegt, dat zy haren naam * ontleende van hare ſchoonheit, en dat zy niet min bekoorlyk was dan *Helena*; maar zy was, by ongeluk, ook niet kuiſcher. Men zegt nog, dat zy, gelyk deze Griekſche princes, hare minnaars en ſchakers hadt, op welke de beledigde vorſt zich van hare ongetrouwheit wrook. Maar het is nog de tydt niet om daar van te ſpreken. Hy trouwt met haar. * *Guenilver*, komende van een Britſch woordt, het welk *ſchoon* beteken.

525 en de volgende, tot 542. De verliefde *Arthur* bleef niet vadzig ruſten in de armen van de welluſt. Na dat hy zyne liefde voldaan hadt erinnerde hy zich wat hy aan zyne glorie verſchuldigt was. De koning van Hibernië, met de Saxen en Schotten eens zynde, was, zonder ontzegging, in zyn ryk gevallen. *Arthur* hadt hem genoodzaakt zich niet het overſchot zyner geſlagene benden weder ſcheep te begeven; maar toen niet ſterk genoeg zynde om zich te wreken en hem te ſtraffen, wilde hy een gunſtiger gelegenheit afwachten om op zyn beurt in Ierlandt te vallen, en hem te doen blyken, dat hy hem niet alleen kon beletten zyne ſtaten te overrompelen, maar dat hy die van dezen aanrander zelve kon veroveren. Zeil gaan, zyne troepen ontſchepen, tegen den vyandt optrekken, dit geſchiedde alles met zo veel ſpoedt, dat de woeſte *Gilloman* genoodzaakt was zich aan des verwinnaars goedertierenheit over te geven, zonder den tydt te hebben van zich te weer te ſtellen, of hem de doortochten te betwiſten. De vrees trok aan de heirſpits van dezen jongen heldt, en *Gilloman* achtte zich gelukkig, zyn leven en zyn ryk te kunnen vry kopen met zich voor onderzaat van *Arthur* te verklaren, en hem hulde zyner krone te doen, welke van dien tydt af cynspligtig aan die van Engelandt wierdt, indien zy het zelfs niet lange van te voren geweeſt was. Hy gaat over naar Ierlandt, en verovert het zelve.

Fabelachtig verhaal van den zelven vorſt. Wy hebben de geſchiedenis van *Arthur* en het verhaal zyner overwinningen tot hier toe kunnen volgen, zonder iets daar in te vinden, dat te ſtout of niet waarlyk is. Het overige is niet van den zelven aardt. De avonturen, welke de ſchryvers van den ouden tydt hem toeëigenen, overtreffen die van *Hercules* en van *Bacchus* verre. Het koſt hen maar eenige ſtreken met de pen, hem naar Ierlandt te doen ſtreven, naar Denemarken en Zweden; hem te doen overgaan naar Lyflandt, in Pomeren en Pruiſſen; hem als een blixem weder in Zeelandt, in Vlaanderen, Brabandt en de Gaulen te brengen; hem zo vele zeën en landen te doen doortrekken, zo vele wyd-

525 en de volgende, tot 542.

afgelegene volkeren te doen onderbrengen. Zy laten het daar niet by. Na het Noorden en het Weſten verwonnen te hebben brengen zy hem in het Ooſten, en doen hem dat keizerryk veroveren; en op het punt, om te Rome zyn luiſterryken ſchedel met de kroon der beide keizerryken te doen ſieren, noodzaakt de opſtandt der Schotten en Picten hem weder naar Londen te keren.

Zyne gevechten met de reuzen verſieren, of liever ontſieren, zyne geſchiedenis ook geweldig, en doen aan de waarheit van de andere gevallen twyffelen. Maar gelyk de fabelen van de *Ilias* en de *Odyſſea* de geſchiedenis van het beleg van Troje, en die van het verbondt der Griekſche vorſten, gemaakt tot bederf van *Priamus* ryk, waar van deze beroemde plaats de hoofdſtadt was, niet moeten vernietigen; dus moeten de romaneske avonturen, welke men den prins *Arthur* toeſchryft, ons geen geloof doen weigeren aan het verhaal zyner ongemene daden. De overwinningen, welke men hem doedt behalen van het eene tot het andere einde der aarde, zyn verdichtſelen van den eerſten rang, en men heeft gelyk, dat men de zelve in twyffel trekt. Het is niet eveneens gelegen met zyne overwinningen, die binnen de palen van Groot-Britannië en Ierlandt blyven, en het verhaal, dat de ſchryvers 'er ons van doen, heeft alle bewyzen van zekerheit, die oude Kronyken kunnen hebben.

540. 541. 542. Oorlog, welken hy tegen *Mordred* voert.

Wy tellen onder deze den oorlog, welken hy tegen *Mordred* voerde. Hy was hem na verwant, en zoon van *Loth*, koning der Picten, en van eene zuſter van *Aurelius Ambroſius*. Hy was daarom niet getrouwer. Wy hebben boven van den kryg geſproken, dien hy zynen vader *Arthur* aandeedt over de opvolginge in de Britſche heerſchappye, en van het verding, waar door hy van zyne vordering afgeſtaan hadt. De zoon, ſtaatzuchtiger dan de vader, vernieuwde het geſchil. Het zy dat hy zich nedergezet hadt in eene der overzeeſche provincien, of dat hy toen by den koning van klein-Britannië was, dat waarſchynlyker is: hy verbondt zich altoos met *Childerik*, een Saxiſchen koning, mogelyk van een zelve geſlacht met die den zelven naam voerde, en omkwam, gelyk wy verhaalt hebben; en toog vyandelyk in het koninkryk van *Arthur*, daar hy grote vernielingen aanrechtte. Zyn eigen broeder, genaamt *Gauwain*, kantte zich daar tegen; de getrouwheit, die hy zynen koning ſchuldig was, voor zyn bloedverwantſchap met een onrechtvaardigen broeder ſtellende; maar hy was dien ontzagchelyken vyandt niet gewogen. *Mordred* ging voor eenen van die onbeſchofte wanſchepſelen, die men zonder vreze niet kon aanzien, en die in de oude Geſchiedeniſſen reuzen genaamt worden. Zyne zeden kwamen met dien naam overeen. Hy was voorts eer vermetel dan dapper, en van eene verwoedheit, die *Arthur* alleen kon beteugelen. Alle de pogingen van zynen broeder *Gauwain* hadden zyne inbreuk niet kunnen verhinderen, en het was tydt, dat *Arthur* zelf zyn koninkryk kwam redden. Hy kwam ook opſchieten als eene leeuwin, die vol van woede hare geroofde welpen uit des ſchakers handen komt redden, en deedt den trotſchen *Mordred* zich zynes aanſlags berouwen. Indien men eenige ſchryvers gelooft, noopte meer dan eene drift de gevoeligheit en wraak van *Arthur*, en men beſchuldigde de koningin, zyne vrouw, dat zy zich hadt laten verleiden. Hoe woeſt de prins der Picten was, hy hadt, zegt men, bekoorlykheden voor haar gehad (a); en haar man, onderrecht van hare misdadige gemeenſchap, kwam met alle de woede van zynen minnenydt den ſchaker zyner gemalinne en zyner ſtaten ſtraffen.

540. 541. 542.

Twee ſlagen eindigden den twiſt der beide vorſten; maar met een hun leven. Al het voordeel, dat *Arthur* behaalde, was, dat hy niet ſtierf dan na dat hy zynen vyandt hadt doen omkomen, en dat hy nog dagen genoeg leefde om zyne overwinning en zegepraal te ſmaken.

Slag tuſſchen *Arthur* en *Mordred*.

De eerſte ſlag geſchiedde by Sandwich, in het koninkryk van Kent. De getrouwe *Gauwain* ſneuvelde 'er in; en *Arthur* was droeviger om dit verlies dan verheugt over zyne overwinninge. Hy deedt dien prins op het prachtigſte ter aarde beſtellen, en hieldt zich niet langer op, dan tot hy zich van dien droevigen plicht gekweten, en hem de laatſte eer bewezen hadt. De lykdienſt verricht zynde jaagde hy *Mordred* na, dien hy in de provincie van Sommerſet, by Glaſtenburg *, achterhaalde, daar men voor de twede maal handgemeen wierdt. De overwinning wierdt lang en hardnekkiglyk betwiſt; maar de doodt van den Pictiſchen vorſt bragt de wanorder in zyn heir. Toen wierdt het gevecht eene ſlagting, en de Britten, of de Engelſchen, om de wonden van hunnen koning tegen hunne vyanden verbittert, vermoordden alles, wat hunne wraak niet door de vlucht ontglipte. Zyne wonden wierden dodelyk bevonden; en zich te Glaſtenburg hebbende doen brengen, ſtierf hy 'er eenige dagen daar na. Hy wierdt 'er begraven op het kerkhof, van waar *Henrik* de II zyn lyk in de kerk van de abdy deedt overbrengen, en hem, gelyk reets gezegt is, een graf deedt oprechten, overeenkomſtiger met zyne geboorte en dapperheit. De meeſte ſchryvers verzekeren, dat zyne vrouw hem overleefde, en na hare doodt by hem begraven wierdt. Anderen zeggen, dat zy in Schotlandt ſtierf, en dat men haar graf in het graafſchap van Angus langen tydt heeft gezien; het zy dat zy haren ſchaker vrywillig derwaarts is gevolgt; of dat zy in eene der inbreuken van de Picten gevangen genomen wierdt, gelyk de ſchryvers, die haar gunſtig zyn, verhalen.

Twede ſlag.

* *Lesley* zegt op den oever van den Humber.

Arthur ſneuvelt.

Zyn graf.

De verdichtſels, die men 'er van ſmeedt.

Wy oordeelen het niet oorbaar te zyn deze Geſchiedenis op te proppen met de verdichtſelen, die zommige ſchryvers van hem opgeven. Zy willen, dat *Arthur* niet aan zyne wonden ſtierf, maar dat hy naar een betovert ſlot gevoert wierdt, daar hy heden nog leeft; dat hy daar alle gelukzaligheden geniet, die eenig ſterveling kan ſmaken, en dat hy daar moet blyven, tot een vroom ridder, beſchoren tot de verbreking dezer betoveringen, hem verloſſe. Dat is recht Amadis, en der deftigheit van de Geſchiedeniſſe onwaardig.

541. Orde van de ridders van de Ronde Tafel.

Wy zyn niet van het zelve gevoelen ten opzichte van de ridderorde, welke door hem wierdt ingeſteldt, zo bekend onder den naam van ridders van de Ronde Tafel. Zy waren, zegt men, ten getale van vier en twintig; hy hadt hen genomen uit de dapperſten der natie, gelyk eertyds *David* die dertig ſtrydbare mannen van zyn hof, welker lof men in de H. bladen vindt *. De Engelſche en Schotſche Geſchiedenis leert ons, dat de ronde tafel, die haren naam aan de ridders van *Arthur* gaf, eene uitvinding was van dezen vorſt, om alle geſchillen van hoger of lager

* II. Sam. XXIII.

(a) Anderen noemen den ſchaker *Melvas*, en zeggen, dat hy in de provincie van Sommerſet heerſchte, en dat hy zich met *Arthur* verzoende.

541. lager einde te myden, en alle belgzucht over de plaatſen weg te nemen. Een beroemd geſchiedſchryver † verzekert, dat hy deze tafel te Wincheiter gezien heeft; ten minſte zo men de genen moge geloven, die de zelve, zegt hy, nog heden bewaren, en met zeer veel plegtigheit laten kyken; en de namen van een groot getal ridders, die 'er rondom geſchreven ſtaan, ſchynen de waarheit dezer overlevering te beveſtigen.

† *Lesley.*

Lof van *Arthur.*

Zodanig is de geſchiedenis van den beroemden *Arthur*, gezuivert van de verdichtſelen, waar mede de Romanſchryvers van dien tydt haar gemengt hebben. Hy ſchraagde de Britſche heerſchappy zo lang hy leefde, en deedt haar zelfs bloeien en welvaren; en indien hy de Saxen niet kon dwingen haar te ontledigen, hy belette hen ten minſte haar te verdrukken; telde eenige hunner koningen onder zyne onderzaten, en hieldt de andere in bedwang. Zyne doodt veranderde alles. De Saxiſche volkplantingen zetten zich vaſter, en de zeven Dynaſtiën, of heerlykheden, of koninkryken, welke zy oprechtten, vermeeſterden alles, wat de Britten en Romeinen bezeten hadden, tot aan den wal van *Adrianus* en *Severus*, die Britannië van Schotlandt ſcheidde. De Britten worſtelden echter nog eenige jaren onder de opvolgers van *Arthur*; maar zy wierden echter genoodzaakt te wyken, en zich te beſchanſſen, de eenen in de provincie van Wales, de anderen in die van Cornwall. Daar bewaarden zy het elendig overſchot der natie; in deze woeſte plaatſen een arbeidzaam leven lydende, verhard in de moeielykheden van den kryg en van den arbeidt, niets vrezende, om dat zy niets te verliezen hadden, en zich dikmaals van de verwinnaars doende vrezen, die hen uit een vetter en beter bebouwde landſtreek hadden verjaagt.

542. Engelandt in zeven koninkryken verdeelt.

Dus zullen wy de Saxen meeſter van ganſch Groot-Britannië zien, of van geheel Engelandt, gelyk wy het by vervroeging genoemt hebben. Wy zullen alle deze kleine koningen het landt in zeven heerſchappyen zien verdeelen, zich in hunne overwinningen handhaven zo lang zy vereenigt blyven, en hen zien ondergaan door hunne eigene verdeeldheden. Zy hadden zelfs het geluk van alles in den jare 830 onder een hoofdt * vereenigt te zien, die de heerſchappy tot een top van grootheit voerde, dien zy ſedert verſcheide eeuwen niet bereikt hadt; maar zy bleef niet lang in dezen gelukkigen ſtaat.

* onder *Egbert.*

Eerſte landing der Saxen.

De omkeering des ryks, door de landing der Saxen veroorzaakt, was ſedert den jare 450 met de aankomſt van *Hengiſtus* aangevangen. Zy naderde in het vervolg meer en meer, en indien *Aurelius*, *Utter*, en eindelyk de dappere *Arthur* haar keerden, was het echter voor geen langen tydt. Zy hieldt haren loop onder hunne opvolgers, en vondt noch dam noch dyk meer, die haar geweldt tegen hieldt. Zy veroorzaakte niet alleen de rampen, die de inbreuk van overweldigers verſellen; maar zy was ook zeer ſchadelyk voor den Godsdienſt. Deze nieuwe gaſten, uit Neder-Saxen gekomen, waren Heidenen, en zy omhelſden het Chriſtendom niet dan in het vervolg. Verſcheide eeuwen verliepen, waar in de Chriſtelyke Godsdienſt veel te lyden hadt van den verwoeden yver van den hunnen, welke de altaren der Chriſtenen vernielde, en die der afgoden poogde weder op te rechten.

542 en de volgende, tot 546.

Dit ongeluk wierdt verſelt van een ander, het welk weinig min gevaarlyk was. De Pelagiaanſche kettery kwam weder te voorſchyn, en beurde haar hoofdt weder op, met de zelve trotſchheit als te voren. By deze rampen kwamen het bederf der zeden; een gewoonlyk gevolg der ongodsdienſtigheit. Deze ongeregeldheit heerſchte niet alleen onder de afgodiſche Saxen; de Britten, ſchoon Chriſtenen, leefden in de zelve wanorder. Het tafereel, dat hunne eige geſchiedſchryvers * hier van malen, is verſchrikkelyk om aan te ſchouwen. De koningen, de adel, en het volk, alles was bedurven. *De tyranny*, zeggen zy, *zit op den troon, de onrechtvaardigheit in de vierſcharen; de ongetrouwheit heerſcht onder getrouwden; men ziet niet dan knevelaryen, moorden en echtbreuken.* Zy richten deze reden en deze beriſping tot *Konſtantyn*, opvolger van *Arthur*; en zy varen nog heviger uit tegen de koningen, die na hem kwamen. Zy vergelyken hen by de *Manaſſen* en andere godloze vorſten des Joodſchen volks, en zy tekenen aan, dat zy omtrent een zelve lot gehad hebben; dat zy, gelyk deze, overgelevert geweeſt zyn aan afgodiſche en wrede heeren, uit de beſte ſteden van hun ryk verjaagt, en in de woeſte provincien ingeſloten. Dus ſtraft Godt het vergryp der vorſten, zo wel als dat des volks; en dus is de omkeering der ryken min een werk der ſtaatzucht of der fortuine dan der Voorzienigheit, en dikwils eene ſtraffe harer rechtvaardigheit. Als men alleen de twede oorzaken gade ſlaat, zondt het geluk *Vortiger* de Saxen toe. Die Britanniſche monarch zocht overal de heul, die hy by *Hengiſtus* vondt, en dit hoofdt der waaghalzen, welke hy met zich voerde, wiſt zich behendig van eene zo gunſtige gelegenheit te bedienen. Maar men moet verder zien; Godt wilde de Britſche heerſchappy vernietigen, en de heerſchappy en de natie der Engelſchen op haar puin ſtichten.

542 en de volgende, tot 546.

Vergrykkelyk afbeeldſel van de verdorvendheit der Engelſchen.

Hy duldde echter niet, dat de afgodery der Heidenen en de kettery der Pelagianen zegepraalden. Hy verwekte beſchermers van den Godsdienſt, die de eerſten uitrocidden, en de anderen beteugelden. *Dubritius*, biſſchop van Landaf, en *David*, zyn opvolger, beſchaamden de ketters van Groot-Britannië; *Auguſtyn* en zyne makkers, gezonden door *Gregorius* den I, biſſchop van Rome, bekeerden de afgodiſche Saxen *.

* in den jare 596.

Aanmerking over de omkeering van ſtaat in Engelandt.

De zeven koninkryken waren toen opgerecht, en de Britten hielden zich ſchuil in de boſſchen en tuſſchen de rotſen van Cornwall en Wales; echter altoos tegen hunne overweldigers worſtelende, en altoos hunne rechten en vryheit, hoewel flaauwelyk, beſchermende. Hun koningdom was maar eene ſchaduwe; alles, wat eenig aanzien hadt, was den Saxen onderworpen. Zy bezaten het koninkryk van Kent, waar in de ſteden van Douvres en Kantelberg gelegen waren; en *Hengiſtus*, die de eerſte volkplantingen in Engelandt bragt *, was 'er de ſtichter van. Hun veldoverſte *Ella* veroverde zeven en twintig jaren daar na de provincien van Surrey en Suſſex, waar in hy het koninkryk der Saxen ten Zuiden oprechtte, gelyk de naam van zyne provincie † medebrengt, welke ook die van zyn koninkryk was. *Uffa* kwam eenige jaren daar na ‡ in de provincien van Nortfolk en Cambridge; ten Ooſten van Groot-Britannië, daar hy het koninkryk van Eſtangel, of Ooſt-Engelandt, oprechtte, zo genaamt naar de gelegenheit der landen, welke hy kwam bewonen, met Engelſche Saxen, uit welke hy zyne volkplantingen genomen hadt. Dat van Eſſex, of der Ooſterſche Saxen, die zich zo wel als de Engelſchen aan den Ooſtkant des eilands nederzetten, begreep de provincie van den zelven naam, met die van Middelſex, waar van Londen de hoofdſtadt is, en des zelfs oprechting geſchiedde op het einde van *Utter Pen-*

* in den jare 456.

† Zuid-Saxen, door verbaſtering Suſſex.

‡ in den jare 492.

542 en de volgende, tot 546. *omtrent den jare 566. † in den jare 547.

Pendragons regering *. Die des koninkryks van Weſtſex, of Weſt-Saxen, voor de Saxen, die zich aan den Weſtkant des eilands plaatſten, volgde kort daar na; *Cerdik* was 'er de ſtichter van in den jare 516, en het begreep de provincien van Devon, Cornwall, Dorcheſter, Southampton, Bark, Wilt en Sommerſet. Omtrent dertig jaren daar na † rechtten de prinſſen van den bloede van *Wooden*, uit het welk eenigen de ſtichters der andere ryken ook doen ſpruiten, en waar van *Hengiſtus*, de eerſte van alle deze verwinnaars, was, gelyk boven verhaalt is, het koninkryk van Northumbrië, of Northumberlandt, op. Het begreep, behalven de provincie van den zelven naam, die van Lancaſter, Jork, Durham, Cumberlandt, Weſtmorlandt, en al het landt, dat zich omtrent den Humber Noordwaarts uitſtrekt; eene gelegenheit, waar naar het ganſche koninkryk genaamt was. Een andere afkomeling van dit doorluchtig bloedt bragt het koninkryk van Mercië, of Mercia, in wezen omtrent den jare 585. Dit was het laatſte van de zeven, en beſtondt in dat ganſche gedeelte van Groot-Britannië, het welk zich tot aan Schotlandt uitſtrekt. Het beſloeg de provinciën van Gloceſter, van Haſtford, van Worcheſter, van Bedford, van Bukkingham, van Warwich, van Leiceſter, van Rutlandt, en van Northampton, en het heeft zynen naam ontleent van de kleine rivier Mercië, die het aan de Weſtzyde beſprocit.

Het prinsdom van Wales.

Het prinsdom van Wales was nog overig. Het was het deel der Britſche koningen, indien men het ellendig overſchot der natie, dat het geweldt der Saxen en Engelſchen daar ontweken was, dus moge noemen. Op dien voet kan men met eenige ſchryvers een achtſte koninkryk maken, en wy hebben beſloten deze te volgen, om een netter denkbeeldt van deze heerſchappye te geven, die, ſchoon door de Saxen geſloopt, echter nog voor een klein gedeelte by de oude inwoonders des lands bleef; zo dat 'er nog eene ſchaduw van koningdom aan de natuurlyke prinſſen van Groot-Britannië overig was.

Dit koningdom hadt zelf nog eenigen luiſter onder de eerſte opvolgers van *Arthur*; en zonder hunne verdeeldheden, die hen tegen elkander in de wapenen bragten, zouden zy de Saxen hebben kunnen wederſtaan, hunne opkomende koninkryken vernielen, en de Britſche heerſchappy herſtellen: maar in plaats van de Saxen te verdelgen vernielden zy elkander, en het vermoorden van den eenen ſtrekte den anderen eenen trap om op den troon te klimmen. Men verwondere zich derhalven niet, dat Godt, gelyk de geſchiedſchryver *, dien wy reets hebben aangehaalt, aanmerkt, deze heerſchappy handelde byna gelyk een tuinier met een boom omſpringt, die aan het rotten ſlaat; hy knot hem van zyne takken een voor een, en eindelyk houwt hy den ſtam af, niets overlatende dan de wortel alleen, die van tydt tot tydt nog zwakke telgjes uitſchiet.

*Gildas.

Koningdom van *Konſtantyn.*

† *Konſtantyn* was met *Caders* nicht getrouwt.

Konſtantyn, zoon van dien *Cador*, hertog van Cornwall, van welken boven reets geſproken is, en met *Konſtantyn* verzwagert †, volgde hem op. Zyne regering duurde maar vier jaren, en zy was zo ongelukkig als kort; bevlekt met het bloedt zyner beide broederen, die hy zelf vermoordde aan den voet der altaren, in eene kerk, die zy tot hunne ſchuilplaats gekoren hadden. Zy kregen een wreker in den perſoon van *Aurelius Conan*, hunnen gemenen bloedverwant, dien deze broederſlagt tot een voorwendſel ſtrekte om den wreden *Konſtantyn* van de kroon en het leven te beroven. Daar zyn eehter ſchryvers, die hem de handen van *Aurelius Conan* in Ierlandt doen ontvluchten, daar hy zyn overig leven in ſtrenge boete ſleet, en eindigde in de geeſtelyke kap, die hy opgezet hadt, om zyn hooſdt, van de kroon ontbloot, te dekken. 542 en de volgende, tot 546.

546. Koningdom van *Conan.*

Conan hadt hoedanigheden, des troons waardig; majeſteit en grootheit. Hy was dapper, middadig, maar te argwanend, en zo vaardig tot bloedſtorten als zyn voorzaat. Hy hadt een oom, dien hy aanmerkte als een voorwerp, dat zyn mededinger zou kunnen worden; derhalven deedt hy hem met zyne beide zonen afmaken, om de kroon, die hy door een moordt verkregen hadt, door drie moorden te verzekeren. Hy regeerde maar twee jaren, en men zag in de kortheit zyner regeringe eene wrake des bloeds, te wredelyk door hem vergoten. 547.

548 en de volgende, tot 580. *Vortiper.*

Hy wierdt des nog geſtraft in den perſoon van zynen opvolger, den ſchandelyken *Vortiper*, voor wien de moorden en echtbreuken maar ſpel waren. Zyne regering was hard en lang, indien zy duurde tot den jare 580, gelyk eenige ſchryvers zeggen. Daar zyn 'er, die willen, dat hy *Conans* zoon niet was; zy dryven ook, dat *Conan* niet van *Konſtantyn* ſtamde; maar dat zy beide kleine koningen waren, of kleine tyrannen, die de regering overweldigden in dat deel van Groot-Britannië, het welk nog aan zyne oude inwoonders overgebleven was. Voorts brengen zy gene van allen eenige gedenkwaardige daden dezer kleine vorſten of hoofden des volks by, welker gezag dagelyks kromp, naar mate dat het vermogen der Saxen uitdygde.

Malgo. 580 en de volgende, tot 586.

Malgo volgde *Vortiper* op, volgens de ſchryvers, die ons eene geſlachtrekening der Britſche koningen hebben gegeven, die beter in haar verbandt en zamenhang is dan de andere. Maar die net en keurig willen zyn, doen *Malgo* in Nortwales regeren in den zelven tydt, dat *Vortiper* in Southwales heerſchte; beide kleine koninkjes, welker ryken in zeer naauwe palen beſloten waren. Zy bewaarden 'er echter de zaden der oude heerſchappye; en hoewel deze laatſte ſchryvers de geſlachtlyſt van de eerſten niet aannemen, durven zy echter niet ontkennen, dat deze kleine koningjes van *Aurelius Ambroſius*, eenen der doorluchtigſte monarchen der Britanniſche natie, afſtammen. Om weder tot *Malgo* te komen, hy was, volgens eenigen, een neef van *Conan*, die zonder kinderen afſyvig geworden was, en zyne geboorte riep hem tot de opvolging. Hy was der krone niet onwaardig. Hy veroverde de Orkaden en verſcheide andere eilanden; maakte zich ontzagchelyk voor de Saxen, en beurde de hoop zyner natie weder op. Maar de regeringen dezer vorſten waren niet zonder noodſchikking, en hunne deugden niet zuiver, maar altoos bevlekt met gruwelyke gebreken, die den haat hunner onderdanen en de wraak des Hemels op hunne halzen laadden. *Malgo* verviel met alle zyne dapperheit in de ſtrikken der weelde, en tot die ſchandelyke zonde, om welke Sodom voorheen door het vuur des hemels tot den gronde verdelgt was (a). Indien hy de zelve wraak niet gevoelde, wierdt hy ten minſte over zyne gruweldaadt geſtraft door eene aaneenſchakeling van ongelukken; het verlies van alle zyne overwinningen, het welk de Saxen in hun oud gezag herſtelde.

Hy

(a) *Tyrrel* zegt, dat deze beſchuldiging gegrond is op eene plaats, die *Gildas* kwalyk verſtaan heeft.

586 en de volgende, tot 591. *Caretius.* * volgens *Wynſon.*

Hy liet niemandt van zyn bloedt na, en *Caretius*, of *Caradik*, volgde hem op; het zy uit hoofde zyner geboorte, en als geſproten uit de oude Britſche koningen *; het zy door de verkiezing des volks, of om dat hy ſtout genoeg was om de handt op de heerſchappy te leggen. Men beſchuldigt hem van tyranny, en van de verdeeldheden tuſſchen de verſcheide ſtaten des ryks te hebben gekoeſtert, om door deze ſnode ſtreek de eigendunkelyke macht in te voeren, en naar zyn eigen welgevallen te heerſchen. Maar deze verfoeielyke ſtaatkunde deedt hem van de eene en de andere haten, en gaf den Saxen gelegenheit om hem een oorlog aan te doen, dien hy niet kon verduren. Hy moeſt zyne plaatſen de eene na de andere afſtaan, en zich in de provincie van Wales verſchanſſen, die altoos ongenaakbaar bleef voor deze verwinnaars.

591 en de volgende, tot 613. Tuſſchenryk.

Hy regeerde niet veel langer dan vyf jaren, en daar was na zyne doodt een tuſſchenryk van meer dan twintig jaren, gedurende de welke de natie zich op de wyze van een gemenebeſt beſtierde. Zy wierdt deze regering moede, en wilde zich weder onder de wettige regering harer koningen begeven. De adel en het volk vergaderden zich ten dien einde te Cheſter, hooftſtadt der provincie, welker naam zy draagt, gelegen in het koninkryk van Mercië, het laatſte der zeven, geſticht door de Saxen, die het toen nog niet geheel bezaten.

Koningdom van *Caduan.* 613 en de volgende, tot 635, volgens de eenen; 596 en de volgende, tot 620, volgens anderen.

Zy verkoren *Cadwan*, dien zy van voogdt van Northwales, dat hy reets was, tot koning uitriepen. Hy ſtelde zich in ſtaat om hunne hope en verwachtinge te voldoen, bragt een fraai leger op de been, waar mede hy optoog tegen den koning van Northumberlandt. Deze, wiens naam *Ethelfred* was, kwam ook te velde met het zyne, en het ſcheen, of de ſlag het lot der beide vorſten, en mogelyk ook dat der twee natiën, ſtondt te beſliſſen; maar hunne bondgenoten trokken zich hunner aan, bragten het geſchil tot eene onderhandeling, en wrochten vervolgens de vrede. De voorwaarden waren, dat *Ethelfred* in het bezit van ganſch Northumbrië zou blyven, zo aan deze als aan gene zyde van den Humber, en dat *Cadwan* de plaatſen zou behouden, die hy aan gene zyde van den Weſter oever van den zelven ſtroom bezat. Dit verding wierdt aan beide kanten getrouwelyk onderhouden, en de ganſche regering van *Cadwan*, die twee en twintig jaren duurde, verliep in eene ruſt, des te aangenaamer, om dat zy op tyden van verwarringen, onluſten en oneenigheden volgde.

Koningdom van *Cadoval.* 635 en de volgende, tot 678, volgens de eenen; 620 en de volgende, tot 634, volgens anderen. * *Monmouth.* † *Beda, Tyrrel.*

Zyn zoon *Cadoval* was niet min gelukkig. Hy voerde den roem zyner wapenen zelfs hoger in top; temde de Saxen; maakte hen cynsbaar, en herſtelde de Britſche heerſchappy in haren vorigen luiſter; maar zyne wreedheit deedt hem onder het getal der tyrannen ſtellen.

Maar eer wy tot de omſtandigheden zyner regeringe komen, oordeelen wy ons verplicht den Lezer van de ſtrydigheit der geſchiedſchryveren ten opzichte van dezen vorſt te waarſchuwen. De eenen * maken hem tot een heldt, die over *Edwin*, koning van Northumbrië, zegepraalde, en dien van Eſſex dwong hem binnen Londen hulde zyner krone te doen. De anderen † zeggen in het tegendeel, dat de Saxiſche koningen hem in verſcheide gelegenheden ſloegen, en dat de hulde van den koning van Eſſex een louter verdichtſel is. Ook zullen wy eerlang zien, dat de Geſchiedenis zyner regeringe, noch die van de voorgaande, noch van de volgende, met die van de regering der Saxiſche prinſſen, waar van wy in het vervolg zullen ſpreken, overeenkomt, noch in de voorvallen, noch in de tydrekening. Na deze aanmerking menen wy niet de geſchiedenis dezer Britſche koningen te mogen voortgaan, volgens het beſtek, het welk hunne geſchiedenisſchryvers 'er ons van opgegeven hebben; en wy zyn niet ſtout genoeg om hun verhaal te verduiſteren, wat waarſchynlykheit de aanmerkingen, door de hedendaagſche geſchiedſchryvers tegen het zelve gemaakt, ook mogen hebben. 635 en de volgende.

Cadoval wierdt dan, volgens zynen geſchiedſchryver *, plegtiglyk gekroont, en *Edwin*, opvolger van *Ethelfred*, vereerde zyne zalving met zyne tegenwoordigheit, het zy als vriendt, of als leenman des nieuwen konings. Het ſchouwſpel behaagde hem, maar kwam hem duur te ſtaan. In zyne ſtaten wedergekeert zynde wilde hy zich zelf ook ſtatelyk doen kronen; en *Cadoval*, die hem aanmerkte als zynen leenman, of als zyn minder, kon deze gelykheit niet velen. Hy deedt den Saxiſchen vorſt aanzeggen, dat hy niet zou dulden, dat hy de kroon op zyn hooftdt zette; en dat, indien hy ſtout genoeg was om het te ondernemen, hy hem het een en het ander van de ſchouderen zou doen ligten. De bedreiging was trotſch, en zo weinig betamelyk aan den gene, die ze deedt, als voor den perſoon, aan wien zy gedaan wierdt. *Edwin* liet 'er zich ook weinig aan gelegen leggen, en volbragt zyn voornemen. Deze daadt vertoornde den heerſchzuchtigen *Cadoval*, die gewapenderhandt de ſtaten van dezen vorſt intoog. Hy vondt hem bereid om hem te ontfangen. Men leverde ſlag, en de Hemel ſtrafte de trotſchheit van *Cadoval*, en deedt den vorſt recht, dien deze fiere aanrander meende te onderdrukken. *Edwin* hieuw zyn heir in ſtukken, en dwong hem zyn heil in de vlucht te zoeken. Hy oordeelde zich zelf niet zeker in zyn ryk, en van plaats tot plaats vliedende, ging hy over in Schotlandt, en van daar naar Ierlandt, en eindelyk naar klein-Britannië, daar hy hulpe zocht by den koning *Salomon*. * *Monmouth.*

Hy vondt by dezen vorſt de heul, die hy zocht. Tien duizend krygsknechten gingen met hem ſcheep, en hy kwam weder in zyne ſtaten, niet als een verwonnen en onttroonde vorſt, maar als een overwinnaar, die alles voor zyne overwegende macht wil doen bukken. Hy vieleerſt op Mercië, daar hy geen wederſtandt vondt. *Penda*, die 'er heerſchte, deedt hem hulde zyner krone, en verbondt zich met hem om *Edwin* van den troon te ſtoten. Een ſlag beſliſte de zaak. Hy wierdt te Hatfield * geſlagen, en was zeer bloedig. Twee koningen ſneuvelden in het gevecht, die van Northumberlandt, en die van Orkney, zyn bondgenoot. Een der zonen van den eerſten, genaamt *Elfrid*, wierdt gevangen, en de wrede *Penda*, in wiens handen hy gevallen was, deedt hem eenige dagen daar na afmaken. Deze ongenadige verwinnaars lieten het daar niet by. Met de brandpop in de eene en den degen in de andere handt togen zy in Northumberlandt, en ſtelden alles te vure en te zwaarde. Het ſcheen, dat elk de wreedſte wilde zyn; echter was *Cadoval*, ſchoon een Chriſten, ruim zo onbarmhertig en bloeddorſtig als de Heidenſche vorſt. Het geen de yver van den valſchen godsdienſt den laatſten deedt ondernemen tegen het geſlacht van *Edwin*, uit haat tegen den Chriſtelyken Godsdienſt, dien het onthielt hadt, dat zelve deedt de woede en de heerſchzucht

Zyne ſlagen, overwinningen en wreedheden.

* in de provincie van Jork.

635 en de volgende.

zucht den anderen met nog groter buitensporigheit en onmenschelykheit plegen. De koningin weduwe vloodt met twee van hare kinderen, die zy bergen kon, naar het koninkryk van Kent, en, tot meerder zekerheit, week zy van dit hof naar dat van Vrankryk.

Eenigen tydt daar na verdeelde het koninkryk van Northumberlandt zich andermaal in tweën, en de flaten, ziende, dat hunne vorsten balling des lands waren, kozen twee andere om hen te regeren, *Osrik* en *Elfrid*, beide gesproten uit het bloedt hunner koningen. Deze beide prinssen hadden het Christendom ook omhelst; maar door mangel van onderwys, of uit ligtvaardigheit, verlieten zy het weder, om zich aan hunne oude afgodery te houden. Hun afval strekte een voorwendsel aan de wreedheit en staatzucht van *Edwin*, die andermaal in hun landt viel, met nog meer woede dan de eerste; leverde den beiden koningen slag, hieuw hun heir in stukken, en nam hen gevangen. Volgens het verhaal van eenige geschiedschryvers * namen zy beide een besluit om zich door eene edelmoedige doodt van hunne ellende te verlossen, en doorstaken elkander met hunne zwaarden. Anderen zeggen, dat *Osrik* gedood wierdt in een uitval, welken *Cadoval*, dien hy belegert hieldt, deedt, en dat *Elfrid* zich aan hem overgegeven hebbende, hem om de vrede en zyne vriendschap verzoekende, door hem ook was gedood. Dus strafte Godt den opstandt van twee afvallige prinssen; maar hy zag de onmenschelyke wreedheit van *Cadoval* ook niet door de vingeren.

* Zie *Bailey.*

Schrikkelyk besluit van de prinssen van Northumberlandt.

Oswalds gelukkige regering.

Hunne doodt bragt *Oswald* op den troon, die sedert een langen tydt van zo goed een vorst niet bekleed was geweest. De wyk, die hy, na *Ethelfreds*, zynes vaders, doodt, aan het hof van den koning van Schotlandt zocht, daar hy de achttien jaren zyner jeugdt hadt doorgebragt, hadt hem den Christelyken Godsdienst leren kennen, dien hy beleedt. Hy hadt by deze kennisse die van met zachtheit te regeren, waar van de fraaiste leerregelen uit de gronden des Christendoms gehaalt worden. Zyne Godvrucht en zyne gematigtheit verflaauwden zyne dapperheit niet; en indien hy na zyne doodt den tytel van Heilig verdiende, maakte hy zich by zyn leven dien van dapper en wys waardig. Hy was het, dien de Hemel beschoren hadt om *Cadovals* wreedheit te straffen.

Deze laatste, waarlyk dapper, maar te wrevelmoedig en te heerschzuchtig, kon *Oswalds* roem niet velen. Hy hadt hem op den troon zien klimmen, zonder zich daar tegen te kanten; en het zy dat hy waande niets van zyne zachtmoedigheit te vrezen te hebben; het zy dat hy hem verachtte, of wel beminde, en hem zyne vriendschap niet kon weigeren, hy hadt zich zyner kroninge niet gebelgt. Maar zyn roem liep hem in het oog, en hy verklaarde hem den oorlog zonder reden. Hy wierdt over eene zo vermetele ontzegging gestraft. De slag geschiedde digt by den wal, door de Roomsche keizers gebouwt, om Engelandt van Schotlandt te scheiden, en de zelve was zo verwoed, als men 'er sedert lang een gezien hadt. *Cadoval* ontsnoerde de Saxen meer dan eens; maar *Oswald* bragt hunne zyen en gelederen telkens weder in order; en alle de woede en dulkoppigheit van den eenen kon over de bezadigtheit en bestendigheit van den anderen niet zegepralen. De Hemel verklaarde zich voor de billykste party; *Cadoval* sneuvelde, en zyne doodt gaf den koning van Northumberlandt de zege in handen.

Zyne overwinning op *Cadoval.*

Zodanig was de regering van *Cadoval*, en zodanig het einde van een vorst, die door zyne dapperheit eene plaats onder de oorlogshelden verdient; maar wiens wreedheit en staatzucht niet toelaten, dat men hem onder de goede koningen stelle. Daar zyn echter schryvers *, die hem roemruchtig en zachter doen regeren, en hem niet tegenwoordig doen zyn by den slag van Havenfeldt, dien *Oswald* won. Zy zeggen, dat *Penda*, koning van Mercië, welke dien gelevert hadt, op het verzoek van *Cadoval*, 'er in wierdt verslagen, en dat deze laatste des zelfs verlies boette in een anderen slag, die nog bloediger was, en waar in de wyze en manhafte *Oswald* door den wreden koning van Mercië gedood wierdt.

678, volgens eenigen; 634, volgens anderen.

Verschil van gevoelen over de regering van *Cadoval.*

* Mem. moath.

Cadoval, zyne belg- en staatzucht voldaan hebbende, gaf aan den zone * van *Oswald*, genaamt *Oswik*, of *Oswin*, het ryk weder, dat hy den vader ontweldigt hadt. *Penda* was zo gematigt niet. Hy kon den zoon van den gene, dien hy het leven benomen hadt, niet op den troon velen, en hy verzocht verlof van *Cadoval*, aan wien de ryken van Mercië en Northumbrië cynspligtig waren, om hem den oorlog te verklaren. *Cadoval* liet hem deze ontzegging toe, wel te vrede, dat deze vorsten malkander verzwakten, en bedurven, en in hope, dat *Penda* in dien oorlog zou omkomen, gelyk inderdaadt gebeurde. De jonge koning van Northumberlandt hadt het genoegen van hem in het gevecht af te maken, en door zyne doodt die van zynen vader * te wreken. *Cadoval* bewees *Usfrid* †, zoon van *Penda*, de zelve gunst, die hy den zone van *Oswald* gedaan hadt, en zette hem op den troon van Mercië.

* of broeder.

* of broeder.

† *Tyrrel* noemt hem *Vulpher*, en zegt, dat hy door de Mercièrs verjaagt wierdt, die *Oswin* op den troon herstelden.

Hy overleefde alle deze veranderingen twee jaren, en stierf in vrede, na dat hy een gedeelte van Engelandt weder onder zyne heerschappy hadt gebragt; eenige der Saxische koningen leenpligtig aan hem gemaakt, en de andere gedwongen om zich besloten te houden binnen de palen van hunne eerste overwinningen. Men bestelde hem met alle mogelyke statie ter aarde; en na dat men zyn ligchaam gebalzemt hadt, leide men het in eene kopere kist, op welke zyn roem door den gaauwsten kunstenaar van dien tydt gesneden was. Men rechtte hem ook een ridderbeeldt op, het welk boven de poort van Londen gezet wierdt: zo dat, indien men dit verhaal geloven mag, de hoofdstadt des ryks onder *Cadovals* heerschappy was, welke daar door uitstak boven die van alle Saxische vorsten. Maar anderen * zeggen, dat Londen van de afhankelykheit van den koning van Essex was, en kryten dit ganssche verhaal voor fabelachtig uit.

* *Tyrrel.*

Regering van *Cadwallader.*

Hy liet zynen zoon *Cadwallader* een schoon koninkryk na; maar hy liet hem met een de zaden van een binnen- en buitenlandschen kryg na, welke zyne wreedheit gestrooit, en dien de vreze zyner woede het groeien belet hadt; maar die na zyne doodt haast opsloegen. De misnoegden stonden op; alle Saxen verbonden zich om den opvolger van hunnen ontzagchelyken vyandt te beletten hen voort te bederven, en om, indien het mogelyk was, te herwinnen het gene zy onder de voorgaande regering verloren hadden. Dus zag men de muitery en opstandt aan den eenen kant, en de verbindtenis der Saxen aan den anderen tegen den jongen koning zamenspannen. Dit was de grootste ramp nog niet: de pest en hongersnoodt waren vreesselyker geessel, die zyn ryk * bedroefden; en de jonge monarch, onder zo vele ellenden bezwykende, ging

* Deze geschiedenis komt niet overeen met de tydrekening, welke deze plagen in de jaren 664 en 665 stelt.

635 en de volgende, tot 678.

ging naar klein-Britannië, de schuilplaats der rampspoedige koningen van het grote, en daar zy altoos heul in hunne wederwaardigheden vonden. *Cadwallader* vondt 'er die op zyn beurt. De vorst, die 'er toen regeerde *, stondt hem den zelven bystandt toe, welken men wylen zynen vader, den koning *Cadoval*, vyftig jaren te voren gedaan hadt: zo dat hy gereed stondt om met deze hulpe over zee te steken, en met den degen in de vuist weder in zyne staten en in die van zyne vyanden te trekken, wanneer hy daar in verhindert wierdt door een spook, gelyk aan dat *Drusus*, den vader van *Germanicus*, verscheen, en hem verhinderde over de Elve te trekken.

* *Alanus.*

Wonderlyk spook.

Op een tydt alleen op het strandt wandelende, en zyne gedachten latende weiden in de overweging der middelen, die hy in het werk moest stellen om zynen tocht te doen slagen, stondt hy zeer verzet, een persoon voor zich te zien verschynen, die van meer dan middelmatige gestalte en heerlyk van gelaat was, en hem aldus aansprak: *Wat wilt gy ondernemen*, Cadwallader? *Uwe pogingen zyn vruchteloos. Het noodlot is u tegen; ydel zyn de pogingen, die gy doedt ter herstellinge eener heerschappye, welker ondergang onvermydelyk is. De Britten moeten voor de Engelschen wyken; het vonnis is gestreken, en blyft onveranderlyk. Maar daar zal een tydt komen, die uwen nazaat weder in zyn recht zal herstellen; en uit de koningen van Gaule zal een spruit voortkomen, welke het koninkryk zyner vaderen weder zal eigenen. Gehoorzaam dan aan het eeuwige besluit, dat noch uwe voorzichtigheid, noch uwe dapperheit kan keren. Zyt voorts gerust in de zekerheit der voorzegginge, die op haren tydt vervult zal worden.*

678 en de volgende, tot 685, volgens eenigen; 634 en de volgende, tot 669, volgens anderen.

Aanmerkingen over dit spook.

Met wat redenen men diergelyke wonderbare spoken ook moge verdedigen, zy zyn zeer verdacht, en het is waarschynlyk, dat dit verdicht is verscheide eeuwen na den tydt, waar in men het plaatst, en om *Henrik* den VII te vleien, dien men uit het bloedt van *Cadwallader* doedt voortkomen. Wat hier van zy, de Geschiedenis zegt, dat de Britsche prins het orakel gehoorzaamde; dat hy de benden, die de koning van klein-Britannië hem toegestaan hadt, terstondt afdankte, en aan die van zyne natie verlof gaf, om, ter harer keure, weder over zee te steken, of in Armorika te blyven. Wat hem belangt, hy stondt van zyn koningdom en alle aardsche grootheit af, en besloot naar Rome te gaan, daar hy zyne dagen godvruchtiglyk eindigde.

689. Verscheide gevoelens over de regering van *Cadwallader.*

Dit is nog eene omstandigheit, welke de naauwkeurigste schryvers niet toestemmen; en een der hedendaagsche, die deze zaken netst uitgepluist en onderzocht heeft *, is van hun gevoelen. Hy wil, dat *Cadwallader* meer dan twintig jaren van te voren dood is geweest, en dat de schryvers, die zyn leven tot den jare 689 rekken, hem nemen voor *Ceadwal*, koning van Westsex, of West-Saxen, die in dat jaar naar Rome ging, daar hy bevestigt wierdt in het Christen gelove, en met den roem van een godsdienstigen vorst overleedt. De genen, die de geschiedenis van *Cadwallader* echter voor waar houden, zyn schryvers, welke geloof verdienen, en ook beroemde hedendaagsche geschiedschryvers † op hunne zyde hebben.

* *Tyrrel.*

† De Vader *Orleans.*

Met dezen vorst eindigde de Britsche heerschappy, welke plaats voor die der Saxen maakte. Gansch Groot-Britannië was hen toen onderworpen, en hunne zeven heerschappyen, die het nog lang verdeelden, vereenigden zich eindelyk in eene enkelde †, die het gansche koninkryk den naam van Engelandt, en zynen inwoonderen dien van Engelschen gaf. Men kende toen de Britten niet meer, en hun overschot hieldt zich besloten in de ongenaakbare provinciën van Wales en Cornwall. Maar hunne hoofden deden verscheide invallen in de andere provinciën, en behielden altoos hunne vryheit, zonder verwonnen te kunnen worden, noch door de Saxen, noch door de Noormannen, die hunne plaats innamen, tot aan het jaar 1283, wanneer *Leolin*, de laatste hunner vorsten, zyn leven en zyne staten verloor in den oorlog, dien hy tegen *Eduard* den I voerde. Toen wierdt het koningdom der Walen vernietigt, en de verwinnaar maakte het tot een erfdeel van de oudste zonen der koningen van Engelandt. Al het bloedt der Britsche koningen kwam echter niet om met *Leolin*, en men zag het twee honderd jaren daar na herleven in den persoon van *Henrik* den VII.

† De Vader *Orleans.*

Einde der Britsche heerschappye.

689 en de volgende.

† in den jare 830.

Leolin; de laatste der Britsche vorsten.

Henrik de VII is 'er uit gesproten.

Eer dat wy overgaan tot de vereeniging der zeven Saxische koninkryken in eene heerschappy, welke in den jare 830 geschiedde, zullen wy een beknopt verhaal doen van het aanmerkelykste, dat in ieder van deze kleine koninkryken voorviel, zo lang zy in hunnen eersten staat bleven.

De heerschzucht der Saxen bewerkt hunn bederf.

Zo lang deze koninkjes overwinningen op de Britten doen kosten, leefden zy met elkander in vrede. Deze vrede wierdt gestoort door hunne heerschzucht. Toen de vremde niets meer hadden, dat zy hen kosten ontnemen, leide elk toe om het gene hem best gelegen was van de staten zyner naburen naar zich te nemen. Maar geen van hen dorst op Schotlandt byten; het zy dat zy vreesden tegen een woest volk aan te leggen, het welk mocielyk was te temmen, of dat zy hun landt, zo dor en woest, als onvermakelyk, der onzekerheit en kostelykheit eenes oorlogs onwaardig oordeelden: zo dat Schotlandt zyne vryheit en heerschappy behieldt, terwyl de Britten de hunne moesten afstaan aan de Saxen, die de zelve aan alle kanten kwamen overweldigen.

Schotlandt blyft in rust.

Het koninkryk van Kent in den jare 450 opgerecht.

Wy zullen eerst aanvangen met hun koninkryk van Kent. Het was in de provincie van dezen naam besloten, en in den beginne niet groot, maar het dygde in het vervolg uit, en stokte de staten zyner naburen in tot ver aan gene zyde van den Teems, daar de Wester oever van den Humber het kwam bepalen. *Hengistus*, des zelfs stichter, gelyk boven gezegt is, gaf het een groten luister, die onder zyne drie opvolgeren † verminderde; maar zyn vierde opvolger *Ethelbert* herstelde het weder in zynen vorigen luister.

Beda, Malmesb. Huntington, Holinshead, Fuller, Milton, Tyrrel, enz.

† *Esken Orca, Otha*, en *Ermenrik.*

Hy klom in den jare 562 op den troon. Hy was nog zeer jong, en wierdt aangetast door de koningen van zyne natie, die voordeel wilden trekken uit zyne jeugt, en hem van zyn koninkryk poogden te beroven. Zy waren in den aanvang gelukkig, verstoegen zyne troepen, en doodden de beide hoofden, die hen aanvoerden. De Voorzienigheit redde den jongen koning, die niet sterk genoeg zynde om het veldt te houden, in het hert zynes ryks week, daar hy zich beschanste. Hy wierdt in het zelve niet overweldigt; het zy dat de voornaamste der bondgenoten, de koning van Westsex, oordeelde in het beleg der vaste plaatsen niet te zullen slagen; het zy dat de Hemel, die de herten der koningen neigt als waterbeken, hem van deze onderneminge aftrok: zo dat de jonge koning gerust in zyne vestingen bleef, en in het vervolg stout ge-

Regering van *Ethelbert.*

562.

568 en de volgende, tot 597. genoeg was, niet alleen om 'er uit te komen, maar om te vallen in de landen der genen, die de zyne hadden willen inflokken. Hy was, dat meer is, gelukkig genoeg om zegeryke overwinningen op hen te behalen, en hen zich te onderwerpen. Zy wierden, behalven den koning van Northumberlandt, alle verwonnen, of deden hem vrywillig hulde.

Zyne overwinningen.

Om zich te beveſtigen in een aanwaſch van vermogen, dat hem zo vele vyanden maakte, als koningen cynspligtig; vyanden niet alleen in, maar buiten Engelandt, zocht hy het verwantſchap van Vrankryk. *Cherebert*, koning van Parys, bewilligde in zyn verzoek, en gaf hem zyne dochter ten huwelyk, op voorwaarde, dat zy de vrye oeffening van haren Chriſtelyken Godsdienſt in het hof van dezen afgodiſchen vorſt zou behouden, en dat het haar vry zou ſtaan een biſſchop met zich derwaarts te nemen. Aan deze princes was *Ethelbert* zyne bekeering verſchuldigt. Hy trouwde met haar in den jare 597, en de liefde, die hy haar toedroeg, deedt niet weinig om hem tot een Godsdienſt te doen overgaan, zo ſtrydig met dien hy beleedt, en welke door de vooroordeelen der jeugt en der geboorte in zyn gemoedt gewortelt was.

Zyn huwelyk.

597 en de volgende.

Fraai afbeeldſel der koninginne.

Bertha, dit was de naam der jonge koninginne, hadt, behalven eene ongemene ſchoonheit, alle aanvalligheden, die de beſchaafdheit van het hof hares vaders haar hadt kunnen byzetten. De min ſpeelde van dien tydt af hare rol in Vrankryk, en de koningen gaven den volkeren zeer kwade voorbeelden door hunne ongebondenheit in de huwelyken, welker zuiverheit zy ſtraffeloos bezoedelden, en zy verbraken deze heilige banden zo dikmaals, dat men niet dan echtbreuken en ſcheidingen zag. Aan iedereen, die in de Geſchiedenisſe van Vrankryk niet geheel onervaren is, zyn de ongelukkige minneryen bekend van *Chilperik* met *Fredegunda*, eene der kamenieren der koninginne *Audovere*, welke hy verſtiet om met die gevaarlyke jonkvrouw te trouwen, welke nog beroemder is om hare ondaden dan om hare ſchoonheit. *Cherebert*, *Chilperiks* oudſte broeder, was niet veel zediger. Hy was getrouwt met de princeſſe *Ingoberga*, maar verlieft geworden op *Meroſleda*, dochter van een wolkammer; en hy verſtiet de koningin van zyne koets, om 'er deze onwaardige medevryſter op te doen treden, by welke hy eerlang hare zuſter *Marcovefe* voegde, die hy uit het klooſter, daar zy het nonnenkleedt aangetogen hadt, deedt halen. De koningin *Bertha* was noch uit de eene, noch uit de andere van deze ſchandelyke gemeenſchappen geſproten, maar uit het huwelyk van *Cherebert* met *Ingoberga*. Hare zeden waren niet min zuiver dan hare geboorte wettig. Hare deugdt verbaſterde niet in de welluſtigheden des hofs. Haar verſtandt wierdt in het hof beſchaaft, zonder dat haar gemoedt 'er door bedurven wierdt, en zy bragt de beſchaafdheit en aardigheit van Vrankryk in Engelandt, zonder des zelfs weelde en ongeregeldheden mede te brengen. Men behoeft zich derhalven niet te verwonderen, dat zy, met zo veel ſchoonheit en deugden, zich meeſtereſſe van het hert hares gemaals maakte, en dat, onder hare begunſtiging, de Chriſtelyke Godsdienſt zo veel opgang hadt in het koninkryk van Kent: zo dat, 150 jaren na dat de ſchone *Ronice* de afgodery der Saxen in Engelandt gebragt hadt, de ſchone *Bertha* 'er het Chriſtendom herſtelde, en 'er de beſchaafdheit en den Godsdienſt deedt bloeien. Zodanig is het noodſchikkelyk vermogen der ſchoonheit, die even heilzaam of verderffelyk kan zyn voor de ſtaten, daar zy haar vermogen oeffent.

Ontuchtigheit van het Franſche hof.

Vermogen der ſchoonheit.

597 en de volgende.

De monnik *Auguſtyn* * was 's jaars te voren naar Engelandt overgegaan, voorzien met brieven van paus *Gregorius* den I, dien Rome den tytel van groten heilig gegeven heeft. Zyne brieven aan de Britten zyn gedagtekent het veertiende jaar van des keizers *Mauritius* regering, die in den jare 582 wierdt verkoren, en welken de paus zynen *ſouverainen heer* noemt. Een ſtyl zeer verſchillende met dien van zyne opvolgers, welke de keizers onwaardiglyk met voeten hebben durven treden, en zich hunne heeren en ſouverainen noemen. Het eerſte, dat *Auguſtyn* deedt, was, dat hy de zeden der Britten beſtrafte, die in de verſcheide ryken der Saxen verſpreid waren, en onder hunne heerſchappy leefden. Hy wilde van dien tydt af de eenvormigheit des Roomſchen Godsdienſt onder hen invoeren, maar hy kon dit voornemen onmogelyk volvoeren.

Reize van den monnik *Auguſtyn* in Engelandt.

* Van St. Benedictus orde.

Zyne zending in het koninkryk van Kent was gelukkiger. Hy wierdt guntſtiglyk aan het hof ontfangen, en de koning, door zyne vrouwe reets bekeert, deedt zich dopen. Zyne onderdanen toefden niet lang met zyn voorbeeldt te volgen. *Auguſtyn* wierdt toen van iedereen geeert en ontzien; de koning gaf hem de ſtadt Kantelberg tot zyn verblyf, en hy was 'er de eerſte aartsbiſſchop van; primaat, wat meer is, van de gehele kerk van Engelandt, en eerſte Pair des koninkryks; de voorzitting hebbende voor de hertogen en alle Pairs, die niet van den koninklyken bloede waren. Deze voorrechten wierden ten minſte in het vervolg aan dit aartsbisdom vergunt. Londen was voor Kantelberg des zelfs ſetel geweeſt; maar het Heidendom der Saxen, welke zich meeſter van deze ſtadt gemaakt hadden, hadt 'er het bisdom uit verbannen. *Auguſtyn*, die het Chriſtendom in Engelandt kwam herſtellen, vondt niet goed den ſetel des aartsbisdoms weder te Londen neder te ſlaan, om niets van de gedaante der eerſte Britanniſche kerke te behouden, en wilde dien liever te Kantelberg overbrengen. Om deze zelve reden vondt hy niet goed zich te doen wyden door de biſſchoppen der natie. Hy trok weder over zee, en ging deze ordening in Gaule ontfangen uit handen van den biſſchop van Arles, die door den paus gemachtigt was om deze plegtigheit te verrichten.

Hoe de koning van Kent hem ontfangt.

Hy krygt de ſtadt Kantelberg.

Aartsbisdom aldaar opgerecht.

Auguſtyn gaat naar Gaule, om zich te doen ordenen.

Hy keerde terſtondt weder naar zyn aartsbisdom, en eenige jaren daar na beriep hy een ſynode nationaal, waar toe hy alle Britſche kerkvoogden nodigde. Zy verſchenen 'er, ten getale van zeven, met een aartsbiſſchop * aan hun hoofdt; en de vereeniging der Britſche Liturgie met de Roomſche wierdt 'er weder voorgeſlagen, en hevig over en weêr betwiſt; maar zy feilde nog eens. De aartsbiſſchop *Auguſtyn* wierdt om dit miſſen van zyn voornemen zo vertoornt, dat hy den tegenſtrevenden prelaten de oordeelen Gods over hen en over hunne natie aankondigde; en dat, vermits zy weigerden zich te ſchikken naar de Saxiſche kerken, die de Liturgie van Rome hadden aangenomen, zy de genen, die zy niet voor broeders wilden, tot vyanden zouden hebben, en oorlog, in plaats van vrede. Hy arbeidde zelfs aan de vervulling dezer droevige voorſpellinge; gebruikte kracht en geweldt, en de wapenen der Saxiſche koningen, om de bevelen des Roomſchen hofs door te dryven, en deedt, zegt men *, twaalf hon-

Zyn verſchil met de Britſche prelaten.

* Van Caërleon, of van Bangor.

Dreigementen, die hy hen doedt.

* *Fuller*, *Milton*, en verſcheide anderen.

601. en de volgende.

honderd monniken afmaken, die ſtout genoeg waren om 'er zich tegen te kanten.

Zodanig is van den aanbeginne de geeſt der Roomſche kerkvoogdye geweeſt. Zy heeft altoos willen heerſchen. Zy hadt haren voet naauwlyks in Engelandt gezet, of zy poogde daar volſtrekt de meeſtereſſe te ſpelen, en 'er gene geeſtelyke heerſchappy dan de hare te dulden; waar omtrent het niet van kleine aangeleghenheit is met de Engelſche geſchiedſchryvers † aan te merken, dat de Britanniſche kerk hare geeſtelykheit en biſſchoppen onafhankelyk van den paus hadt, en voor dat zyn gezag daar wierdt erkent.

† *Fuller, Tyrrel*, en anderen.

Brief van *Gregorius* den I aan *Auguſtyn.*

Men geeft voor, dat de zending van den nieuwen aartsbiſſchop van Kantelberg door wonderwerken beveſtigt wierdt. Het gerucht van de zelve verſpreidde zich tot in Rome, en paus *Gregorius* de I ſchreef hem deswegen een brief, behelzende woorden, die verdienen, dat men ze bybrengt: *Draag zorge*, zeide hy tegen hem, *dat gy u niet verhovaardigt wegens de wonderen, welke het Gode behaagt onder uwe bediening te doen; en houdt deze woorden van onzen Heere Jeſus Chriſtus altoos in uwe gedenkenisſe gepreut:* " Verblydt „ u gy uwe metgeſellen, eer dat uwe namen in „ den Hemel geſchreven ſtaan, als om dat de „ duivels u onderdanig zyn.

Auguſtyn leefde nog twaalf jaren, volgens eenigen, en nog acht, volgens anderen, na dat hy tot aartsbiſſchop van Kantelberg aangeſtelt was; en bekeerde door zyne bediening en door die van zyne medemakkers, welke de paus hem toegevoegt hadt, een groot getal Saxen. Hy wydde ook twee biſſchoppen, genomen uit de geeſtelyken van zyn gevolg; *Mellitus* voor de ſtadt van Londen, die het aartsbisdom aan Kantelberg afſtondt, gelyk *Merlinus* honderd en vyftig jaren van te voren hadt voorſpelt; en *Juſtus* tot biſſchop van Rocheſter.

Ordeningen door *Auguſtyn* gedaan.

Hy overleefde deze ordeningen niet lang, indien hy in den jare 605 ſtierf, gelyk de beſte tydrekenaars ſtellen*; zo dat hy, volgens hen, geen deel zou hebben gehad in den moordt der Britſche monniken, die in het jaar 607 eerſt gebeurde, volgens de zelve ſchryvers, die zyne verſchoning daar uit opmaken. Maar anderen †, die meer in getale zyn, leggen hem dien te laſte, en ſtellen dit droevig voorval in den jare 604.

604. * *Tyrrel* en de andere ſchryvers, die hy aanhaalt. † *Fuller, Milton*, en verſcheide anderen.

De bekeering der Saxen noopte den yver hunner vorſten, die zich elk om het zeerſt leiden op de ſtichting van heerlyke kerken. Onder die, waar van *Ethelbert* ſtichter was, telt men de hoofdkerk van St. Paulus, de grootſte en ſchoonſte van Londen; hoewel anderen hare bouwing aan den koning *Lud* toeſchryven, maar met weinig waarſchynlykheit. Mogelyk is zy gebouwt door *Sigebert*, koning van Eſſex, vermits Londen de hoofdſtadt zynes ryks was. Maar *Ethelbert* op den zelven tydt de kerken van St. Pieter en St. Paulus ‡ hebbende doen bouwen, kan de gelykheit der namen deze misgreep der geſchiedſchryveren veroorzaakt hebben.

St. Paulus-kerk gebouwt.

‡ Zy is ſedert de kerk van St. *Auguſtyn* genaamt.

Zy zyn in de zelve dwaling vervallen ten opzichte van de kerk Weſtmunſter, gebouwt aan de andere zyde van den Teems door de inwoonderen van Londen, op verzoek, zeggen zy, van *Ethelbert*, koning van Kent; in plaats van *Sigebert*, koning van Eſſex, wiens onderdanen die van Londen waren. Het is echter ook niet onwaarſchynlyk, dat de koning van Eſſex, cynsbaar zynde aan dien van Kent *, deze laatſte zyne opperheerſchappy in de landen van dien vorſt,

Bouwing van de kerk Weſtmunſter.

* Volgens *Hunting.*

welke afhankelyk van hem was, heeft kunnen oeffenen. Voorts eigenen eenige geſchiedſchryvers dit gebouw noch aan den eenen, noch aan den anderen toe, en willen, dat koning *Lucius* † het hebbe geſticht. Maar het is zeker, dat *Sigebert* deze kerk heeft doen bouwen, en dat *Mellitus*, biſſchop van Londen, haar aan St. *Pieter* toewydde; dat de Denen haar in het vervolg vernielden, en dat de koning *Eduard*, die onder het getal der Heiligen aangenomen is, haar deedt herbouwen. Zy is hare grootheit aan dezen vorſt verſchuldigt, en hare abdy aan den koning *Henrik* den III, die haar den naam van Weſtmunſter, dat is Weſter klooſter, gaf. Zy wierdt in het vervolg eene kanonikale kerk, gelyk zy heden nog is, onder den hervormden Engelſchen kerkdienſt.

604 en de volgende.

† Fol. 45 enz.

Haar naamsoorſprong.

De oprechting des bisdoms van Rocheſter, waar van wy reets geſproken hebben, was niet min een werk van *Ethelbert* dan van *Auguſtyn*. De een wydde des zelfs eerſten biſſchop, de ander ſtichtte des zelfs kerk, die hy met grote goederen begiftigde. Hy was niet min mildadig tegen de kerken van Kantelberg. Behalven die van St. Pieter en St. Paulus, van welke reets gewag is gemaakt, deedt hy nog grote mildadigheden aan die van St. Pankras, en aan die den naam van Chriſten-kerk (a) voerde. Hy wilde zelfs, dat de brieven dezer begiftingen door de geeſtelykheit en de Staten des ryks beveſtigt wierden, die hy plegtiglyk beriep kort na *Auguſtyns* doodt.

Mildadigheit van *Ethelbert* tegen de kerken.

Dit geſchiedde niet alleen om deze brieven te bekrachtigen. *Ethelbert* gat van toen af een beeldt der Parlementen van Engelandt. Men handelde in deze vergadering over de regeringe; men voorzag in hare zekerheit; men maakte wetten tegen de verſtoorders der openbare ruſte, en tot handhavinge van de vrede der huisgezinnen. Waar omtrent zyn geſchiedſchryver * zegt, dat op het voorbeeldt der Roomſche keizeren, die de Romeinſche wetten deden verzamelen, deze wyze vorſt geboodt, dat men die, welke zynen volkeren tot breidel en richtſnoer zouden ſtrekken, der zelver moetwilligheit bedwingen, en hunne ruſt verzekeren, ook tot een ligchaam zou brengen. Hy leefde nog lang daar na, en ſtierf eerſt in den jare 615, na eene regering van vyf en vyftig jaren, die zo roemryk als lang was. Men legt hem niets anders te laſte dan den moordt der twaalf honderd Britſche monniken. Zy kwamen niet om door zyne eige wapenen; maar hy hitſte die van Northumberlandt tegen de Walen * op; en de monniken van Bangor, in de provincie van Flinth †, kwamen om in dezen oorlog, gelyk verhaalt is. Hy was de derde der Saxiſche koningen *, die den tytel van monarch van ganſch Engelandt aannam. Niet zonder reden, waarlyk, vermits hy zyne heerſchappy uitſtrekte tot verre voorby de provincie van Kent, van den Teems af tot aan den Weſter oever van den Humber, en dat hy, behalven den koning van Northumbrië, alle andere vorſten zyner natie aan hem onderwierp.

Wetten van *Ethelbert.*

* *Beda.*

* De Britten van het prinsdom van Wales.

† Het bisdom van Bangor is in die van Caërmaryan.

* *Ella*, koning van Suſſex, en *Ceaulin*, koning van Weſtſex, voor hem.

615. en de volgende tot 640. *Edbalds* regering.

Zyn zoon *Edbald* volgde hem op; maar hy erfde met zyne ſtaten zyne deugden niet. Hy zwoer het Chriſtendom af, en bezoedelde zich met eene verfoeielyke bloedſchennis door zyn huwelyk met zyns vaders twede vrouwe, en hy gaf zich ſtraffeloos tot alle ſoorten van euveldaden over. Hy berouwde zich zynes zondigen wandels

(a) Men noemde haar in het vervolg de kerk van St. Thomas, naar *Thomas Becquet*, die 'er in gedood wierdt.

640. en de volgende tot 664. wandels voor zyne doodt, keerde weder tot de Chriſtelyke kerk, zyne afgodery en ondaden verfoeiende, en eindigde zyne regering, die vyf en twintig jaren duurde, met meer roem dan hy die begonnen hadt.

Ercombers regering. Hy liet twee zonen achter, welker jongſte, genaamt *Ercombert*, zich tot nadeel van den oudſten meeſter des ryks maakte; en na dat hy het veertien jaren bezeten hadt, liet hy het na aan zynen zone *Egbert*. Wy moeten hier de aanmerking eenes geſchidſchryvers * niet vergeten, die de inſtelling der vaſten aan *Ercombert* toeſchryft.

664. en de volgende. de tot 673. *Egberts regering.* *Zyne wreedheit.* *Egbert*, vrezende, dat zyne neven het ryk, het welk zyn vader den Hunnen hadt ontweldigt, zich weder zouden toeëigenen, deedt hen ombrengen, om zich van deze vreze te ontheffen. Maar de wroeging zynes gewetens over deze misdaadt baande hem veel groter angſt. Hy zocht die vergeeſſch te ſtillen door het geven van aalmoezen, en de helft van het eilandt van Thanet, om 'er een klooſter te bouwen. Hy kon de blyk van ſchuldt uit zyn overtuigt gemoedt niet wiſſchen, en hy bevondt gedurende de negen jaren, die zyne regering duurde, dat eene kroon den gene, die haar door een moordt verkrygt, niet gelukkig kan maken.

Zyne boete.

673. en de volgende, tot 685. *Regering van Lotharius.* Hy verliet haar met zyn leven; en gene kinderen nalatende, volgde zyn broeder *Lotharius* hem op. Deze liet ook geen krooſt na, en na zyne doodt kwam de kroon aan vremden, die gedurende tien jaren de nazaten van *Hengiſtus* van het koningdom uitſloten. Eene ſtraffe, die *Egbert* verdient hadt door zyne onrechtmatige bloedvergieting, gelyk de geſchiedenisſchryvers aanmerken; en de Hemel wilde zynen rechten opvolgeren beroven van eene kroon, die deze wrede vorſt hen door een maagſlagt vaſter op het hooſdt hadt gemeent te zetten.

685. en de volgende, tot 694. *Regering van Wightred.* Het was echter niet voor altoos. Na het verloop van tien jaren zag men het bloedt van *Hengiſtus* en *Ethelbert* in den perſoon van *Wightred* weder op den troon treden. Maar de geſchiedenisſchryvers komen niet overeen wegens den tak, waar uit hy geſproten was *. Hy regeerde vier en dertig jaren, en liet het ryk na aan drie zonen, die het alle, de een na den ander, bezaten. De derde en laatſte, genaamt *Alrik*, liet den troon voor de twede maal open; maar om niet weder bekleed te worden door de nakomelingen van den beroemden *Hengiſtus*, wiens ganſche geſlacht uitgeſtorven was.

* *Tyrrel zegt, dat hy een zoon van Egbert was*

694. en de volgende tot 764. Het koninkryk was toen van zynen eerſten luiſter vervallen. De cynsbare koningen hadden des zelfs juk afgeſchud, en trachtten het op hun beurt te vermeeſteren, en cyns te trekken van de genen, aan wien zy cyns betaalt hadden. Het worſtelde echter tegen hen met byna gelyke krachten tot aan de doodt van *Alrik*.

764. en volgende tot 794. Sedert dien tydt zag men niets dan verwarring, en het ryk viel den ſterkſten ten rove. Drie geweldenaars, *Heabert*, *Sigard* en *Egfert*, bezaten het beurteling, en verrichtten niets aanmerkelyks.

794. en de volgende tot 799. Men verwachtte wat heerlykers van het geſlacht van *Pren*, dat zeer aanzienlyk was onder de Saxiſche geſlachten, zonder dat men iets anders van zynen oorſpronk weet. Men was 'er in bedrogen, en zyne regering was noch lang, noch gelukkig. De vader en zoon † zweken in den kryg, dien de koning van Mercië * hen aandeedt. De vader wierdt in den jare 796 gevangen, en de overwinnaar deedt hem door eene onmenſchelykheit, die de wreedheit dier tyden toeliet, de oogen uitſteken. Drie jaren daar na poogde de zoon den hoon zynes vaders te wreken, en des zelfs verlies te herſtellen; maar hy verloor zyn leven met den ſlag.

† *Edbert en Alrik.* * *Kenulphus.*

794. en de volgende, tot 799. *Regering van Cuthred.* *Cuthred* volgde hem op, min door verkiezing van de Staten van Kent, dan door die des konings van Mercië, wien hy zich cynspligtig maakte. Hy liet eenen zoon * na, die het lot der anderen Saxiſche vorſten onderging, toen *Egbert* in den jare 823 alle hunne ryken inſlokte, om die aan zyne kroon te hechten. *Baldred* was een van de vorſten, die eerſt verwonnen wierden.

* *Baldred.*

730. en de volgende tot 830. Drie grote voorvallen gebeurden voor deze beroemde ſtaatsverandering. Het eerſte waren twee ſtaartſterren, of twee vurige verſchynſels, die zich op eenen zelven dag vertoonden, de eerſte des morgens, en de ander des avonds, in de maandt van January des jaars 729. Men rekent voor het twede de inbreuk der Denen, en voor het derde den invoer der Roomſche Liturgie, en het gezag der pauzen met haar.

Staartſterren. Deze twee ſtaartſterren vertoonden zich veertien dagen lang, de een eenige oogenblikken voor den opgang der zonne, en de ander verſcheen even na haren ondergang. Zy ſchenen beide vlammen te ſchieten tegen het Noorden, en altemet tegen het Weſten; voorſpellende tekens, zeide men in het vervolg, van de verwoeſtingen der Denen, die van het Noorden in het Weſten kwamen, om de Britſche eilanden te vure en te zwaarde te ſtellen. Maar het zou moeielyk zyn te zeggen, waarom deze verſchynſels eer inbreuk voorſpelden, die niet dan eene ganſche eeuw daar na geſchiedde, dan de oorlogen der Saxiſche koningen, die elkander dagelyks vernielden; of liever waarom voorſpelden zy de eene of de andere?

Ydelheit harer voorſpellingen.

Inbreuk der Denen. Wat de inbreuk der Denen belangt, wy zullen ze op haar beurt zien, en hunne vloten Engelandt aflopen; zich meeſtereſſe maken van zyne provincien, en tegen het zelve een hevigen en bloedigen kryg voeren.

De Engelſche geeſtelykheit ontfangt de Roomſche Liturgie. Wat het gezag der pauzen over de geeſtelykheit van Engelandt betreft, het wierdt in den jare 668 ingevoert, en de kerk van dit ryk ſchikte zich naar den Gregoriaanſchen zang en de Liturgie der Latynſche kerke. Wy hebben gezien, wat tegenſtribbeling de monnik *Auguſtyn* by de Britſche geeſtelykheit vondt, en hoe de Saxen zyn voornemen begunſtigden. Hy volhardde gedurende den ganſchen tydt van zyn aartsbiſſchopsampt met den Roomſchen ſtoel te veſtigen, niet alleen in zyn aartsbisdom Kantelberg, maar ook in alle andere bisdommen. Voor zynen tydt was de Britſche kerk onafhankelyk van den Roomſchen ſtoel; en indien de koning *Lucius*, onderſtelt, dat de geſchiedenis zyner regeringe waar zy, leeraars van den paus *Eleutherus* verzocht hadde, hadt zich zyn koninkryk echter niet aan hem onderworpen; en men vindt geen voorbeeldt van eenige ordening des Roomſchen hofs in Engelandt voor de komſte van *Auguſtyn*. Zyne opvolgers volgden zyn voorbeeldt; onderhielden hunne onderwerping aan het Roomſche hof zorgvuldiglyk, en ontfingen hunne wydingen van het zelve. De pauzen droegen aan hunnen kant zorg, dat de ſtoel van Kantelberg niet vervult wierdt dan met hunne ſchepſelen, of ten minſte met onderwerpen, die hen toegedaan waren. De vier eerſte, die zy 'er op gezet hadden *, waren Romeinen; en de vyfde, die een Engelſchman van Eſſex was, veranderde zynen naam van *Frido*, dien hy droeg,

De Britſche kerk onafhankelyk van den Roomſchen ſtoel.

* *Laurens, Mellitus, Juſtus, en Honorius.*

730 en de volgende, tot 830. droeg, in dien van *Deusdedit*, dien de paus gedragen hadt, welke den H. stoel eenige jaren van te voren * hadt bekleed. De zesde deedt meer. *Deusdedit* gestorven zynde nam de geestelykheit van Engelandt toevlucht tot den paus *Vitalianus*, die om den stoel van Kantelberg te vullen *Theodorus* benoemde, een Griekschen monnik, geboortig van Tarsus, hoofdstadt van Cilicië; maar op voorwaarde, dat hy de Griekschen Liturgie verlaten, en zich naar die van Rome schikken zou. Hy nam de voorwaarden aan, en kwam haar stiptelyk na. De Geschiedenis getuigt van hem, dat hy zeer ervaren was in de wis- zang- en sterrekunde; de Griekschen en Latynsche letteren bezat, en in deze beide talen even geleert was. Dit was een voordeel voor Engelandt, daar hy de zelve deedt bloeien, in een tydt, waar in de onwetenheit en woestheit heerschten; maar zyne aankleving aan den Roomschen stoel bragt den vrydommen der Anglikaansche kerke veel nadeel toe.

* van den jare 614 tot 617. *Theodorus*, aartsbisschop van Kanteberg.

Zyne wetenschap.

Het goed en kwaadt, het welk hy Engelandt doedt.

In den jare 668 noodzaakte hy de gansche geestelykheit tot den Latynschen dienst, en tot het gebruik van den Gregoriaanschen zang, zo genaamt naar *Gregorius* den I, die 'er de uitvinder van was. Hy vernietigde alle ordeningen, die Rome niet gedaan of niet bevestigt hadt. Zodanig was die van den bisschop van Lichtfieldt *, dien hy afzette, en niet weder aanstelde dan na dat hy hem op nieuw hadt geordent. Maar de Britten des prinsdoms van Walles bleven by hunnen vorigen dienst, en het was niet voor den jare 982 dat de bisschop van Landaff † zich aan den aartsbisschop van Kantelberg onderwierp.

* *Ceadda*, of St. *Chad*.

† *Gaton*, of *Gucanor*, in den jare 982 door *Dunstan* gewyd.

De monnik *Benedictus*.

Met de beschaafde letteren, die *Theodorus* in Engelandt invoerde, bragt hy 'er ook de fraaie kunsten en wetenschappen. Een Engelschman, genaamt *Benedictus*, was naar Italië overgegaan, daar hy het geestelyk kleedt aantoog; en zucht voor de schilderkunst hebbende, hadt hy gelegenheit, om zyne lust te voldoen, in de uitmuntende schilderyen, waar van Rome vol was, en zich te volmaken in deze kunst. Hy leerde de kunst ook van glasblazen, die men in Engelandt niet verstondt, daar het glas ook niet in gebruik was. Uit Italië wedergekeert, in het geselschap van *Theodorus*, wierdt hy abt gemaakt; bouwde twee kloosters *, die hy met zyne glazen en schilderyen sierde; en hy deelde zynen landgenoten zyne kennis mede.

Zyne zucht voor de schilderkunst, voor de glasblazery.

* Vyremouth en Girwi in Northumbrië.

Wy komen weder tot de Saxische heerschappyen, die wy nog moeten doorlopen, en waar op wy zo lang niet zullen blyven als op die van Kent, welke om hare mogendheit boven de andere verdiende, dat wy 'er wat breedsprakelyker van handelden.

477 en de volgende, tot 722 koningdom van Sussex.

Daar valt van die van Sussex niet veel te zeggen. Zy begon in den jare 477, en eindigde in het midden der VII eeuwe; maar anderen doen haar tot omtrent het midden van de achtste duren. Zy komen alle overeen, dat zy met die van Westsex vereenigt wierdt; maar de eersten zeggen, dat deze zamensmelting omtrent den jare 680, onder *Ceadwal*, geschiedde; die vorst, welke na vele overwinningen zyn landt en koninkryk van Westsex verliet om te Rome het geestelyk kleedt aan te trekken, en zyne dagen daar in afzondering en Godvrucht eindigde. De anderen willen, dat de zamenvoeging der beide ryken onder *Ina*, zoon en erfgenaam van *Ceadwal*, in den jare 722 geschiedde, na dat het koninkryk van Sussex 150 jaren gestaan hadt, onder vyf koningen, die elkander opvolgden. Eenigen zyn van gevoelen, dat de twede derzer vorsten *, geheten *Cissa*, Chicester gesticht heeft, en dat het in den aanvang naar zynen naam Cissacester genoemt wierdt, en dat deze naam in het vervolg door verbastering, of zamentrekking, in dien van Chicester verandert zy †. *Ethelulphus*, of *Ethelwach*, die, volgens eenigen, in den jare 590, en, volgens anderen, in den jare 680 op den troon klom, was de eerste, die zich deedt dopen, en die door zyn voorbeeldt zyne onderdanen tot de belydenis des Christendoms overhaalde. Men weet van de drie overige koningen niet meer dan hunne namen: *Bertunus*, *Autunus* en *Aldwin*. Deze vorsten, zachter en vreedzamer dan die der andere koninkryken, hebben de Geschiedenis niet met hunne daden gevult; zy wierden zo haast verdrukt, als aangetast, en hunne macht en moedt bezwykende op den inbreuk in hunne landen, nam de heerschappy van Sussex met hen een einde.

477 en de volgende, tot 722.

* *Ella* was de de eerste.

† Of mogelyk van *Castrum*, om dat het een legerplaats der Romeinen was.

Het koninkryk van Estangel wierdt heviger beroert, en ondervondt vreemde staatwisselingen. *Uffa*, of *Offa*, stichtte het omtrent den jare 490. Omtrent tachtig jaren daar na omhelsde de koning *Sigebert* het Christendom, en stichtte openbare scholen; het welk eenigen * heeft doen vermoeden, dat hy de hogeschole van Cambridge gesticht heeft; maar anderen menen, dat hare oprechting zo oud niet is. Hy was wyders zo Godvruchtig, dat hy van de kroon afstondt, en zich in een klooster begaf. Zyne onderdanen dwongen hem het te verlaten, om den ryksstaf weder aan te vaarden, dien hy overgegeven hadt aan zynen neve *Egrik*, welken het ontbrak aan bekwaamheit om hen te regeren, en aan moedt om hen te verdedigen tegen de aanvallen van den woesten *Penda*. Hy hernam dan met zyn wederwil het bevel over het heir, en toog op tot den strydt, min als een koning, die zoekt te verwinnen, dan als eene offerhande, die voor zyn vaderlandt ter slagtbank gaat. Dit was inderdaadt ook zyn lot; hy wierdt geslagen en op het slagveldt gedood met *Egrik*, zyn ramp-zo wel als zyn ryksgenoot. Hun opvolger * wierdt niet beter gehandelt, en eenige jaren daar na gedood door de wapenen van den zelven tyran, die het koninkryk cynspligtig aan hem maakte. Het wierdt daar na ook cynsbaar aan den koning van Northumberlandt, den verwinnaar van *Penda*, die hem den oorlog aangedaan hadt, en den slag met zyn leven verloor.

491 en de volgende, tot 800.

Het koninkryk van Estangel.

* *Polyd. Virg. Leland.*

Doodt van den koning *Sigebert*.

* *Anna.*

Het koninkryk van Estangel begon adem te scheppen toen het van den wreden *Penda* verlost was; het was echter altoos zwak; maar omtrent honderd jaren daar na scheen het zyne krachten weder te krygen onder den goeden en wyzen koning *Ethelbert*, wanneer zyn ongelukkig noodlot het met dezen deugtzamen vorst in nieuwe onheilen dompelde. *Ethelbert* regeerde zyne onderdanen met de zelve gematigtheit en zachtheit als een vader zyne kinderen. Hy hadt zyn koninkryk tot zyn huisgezin gemaakt; niet trouwende, en gene andere kinderen willende dan zyne onderdanen. Zy bezeften hun geluk; maar zy vreesden het met het leven van hunnen koning, die niet onsterflyk was, te zien verdwynen. Om het zekerder en bestendiger te maken verzochten zy hem te huwen, om hen erfgenamen van zyn bloedt en deugden te geven, zo wel als van zyne staten. Hun krachtig aanzoek haalde zyne tegenspraak over, en hy verzocht de dochter des konings van Mercie ten huwelyk, die hem vergunt wierdt. Deze princes, *Alfrede* genaamt, was des gemaals waardig, die haar van

649.

749 en de volgende. *Ethelbert*, koning van Estangel.

794 en de volgende.

794 en de volgende. van den Hemel toegeſchikt ſcheen, en men hadt reden om alles goeds van een zo ſchonen echt te hopen. Maar de moeder geleek niet naar de dochter. Deze heerſchzuchtige vorſtin * wilde het koninkryk van Eſtangel liever onder de heerſchappy van dat van Mercië brengen, dan 'er hare dochter gelukkiglyk zien heerſchen. Zy moeſt ten dien einde den koning afmaken, die in haar hof verſchenen was om haar ſchoonzoon te worden. Zy beging deze gruweldaadt zonder weêrzin, en hadt zelfs vermogen genoeg op het gemoedt van den koning, haren gemaal, om 'er hem in te doen ſtemmen. Hy liet dan toe, dat hy onthalſt wierdt, en dat men een vorſt, in zyn paleis gelokt, om het gefloten huwelyk met zyne dochter te voltrekken, op eene barbaarſche wyze onthalſde, als ware hy een verrader geweeſt, daar alleen gekomen om hem van het leven te beroven.

* *Quendrith* genaamt.

Zyn huwelyk valt ongelukkig voor hem uit.

Zyn droevig einde.

Droevig einde van *Quendrith*.

De wrede koningin verblydde zich niet lang in hare misdaadt: zy leefde, volgens de voorſpelling harer deugtzame dochter, niet langer dan drie maanden, na dat zy de zelve hadt gepleegt. Deze laatſte, niet te trooſten over het rampzalig einde van een vorſt, dien zy tot gemalin verlooft was, en geen geluk meer in de wereldt verwachtende, verliet de zelve, om hare dagen heiliglyk in een klooſter te ſlyten.

Oorſpronk van den St. Pieters-penning.

Offa, de koning van Mercië, overleefde zyn verfoeielyk feit langer; maar hy leidde ſedert een ongeruſt en ongelukkig leven. Om de ontroeringen zynes gemoeds te ſtillen deedt hy grote giften aan de kerken; bedevaarten naar Rome, en ſtondt den paus den ſchandelyken cyns toe, genaamt St. Pieters-penning, dien hy en *Ina*, koning van Weſtſex, hunne ryken opleiden. *Offa*, zegt de ſchryver *, die den aanhangeren van den paus niet verdacht kan zyn, ſtelde dien op, uit vreze voor de ſtraffe zyner zonden. Dus wilt de paus en zyne monniken zich van de wroegingen van dezen vorſt te bedienen. Maar alle zyne offerhanden waren vergeeſſch; niets kon zyn ontroerd geweten ſtillen; zyne weldadigheden aan de kerken en aan de geeſtelykheit konden hem hier op aarde niet weder met Godt verzoenen. De doodt kwam den draadt van zyn ongeruſt leven eindelyk afknippen, en eene regering eindigen, die met een zo verfoeielyken moordt bezoedelt was. Hy ſtierfechter niet zonder dat hy het ligchaam van den koning *Ethelbert* hadt doen overbrengen in een koſtelyk graf, het welk hy voor hem gebouwt hadt, tot blyk van zyn berouw, zo wel als van zyne misdaadt.

* *Polyd. Virg.*

De pauzen bedienen zich van des konings zwakheit.

794 volgens eenigen, en 796 volgens anderen.

Sedert *Ethelberts* doodt was 'er niets dan verwarring en onluſten in het ryk van Eſtangel. *Offa*, die het vermeeſtert hadt, was 'er nimmer vreedzaam bezitter van. De koningen van Kent en van Northumberlandt betwiſtten het hem; en de volkeren koſten zich aan den moorder hunnes konings niet onderwerpen. *Egbert*, die zich tot oppervorſt van ganſch Engelandt, en van alle deze kleine koningen zo vele vazallen of onderzaten maakte, gelyk wy eerlang zullen zien, nam die van Eſtangel onder zyne beſcherminge *; maar hy maakte hen met eenen afhankelyk van hem. Hy liet hen echter hunne leengoederen behouden, met den tytel van koning, en de troon bleef in hun geſlacht tot aan den inval der Denen, die den laatſten dezer vorſten † tot een martelaar maakten, bekend onder den naam van St. *Edmond*, van welken wy op zyn beurt zullen ſpreken.

* in den jare 822.

† in den jare 870.

516 en de volgende.

Het koninkryk van Eſſex.

Het koninkryk van Eſſex, het vierde der Saxiſche koninkryken, was een van de minſte, en hadt weinig luiſter. De eenen brengen des zelfs ſtichting op den jare 516, en anderen op het jaar 527. De koningen van Kent, welke hunne heerſchappy reets uitgeſtrekt hadden tot aan gene zyde van den Teems, die hunne heerſchappy van de provinciën van Eſſex en Middelſex hadt behoren te ſcheiden, lieten den Saxen, die na hen gekomen waren, onder het geleide van *Erkwin* *, niet toe, dat zy zich in deze provincien nederzetten, zonder hen voor hunne opperheeren te erkennen. Het ſchynt zelfs, dat zy 'er iets meer behielden dan de blote hulde; ten minſte indien men de geſchiedſchryvers moge geloven, die wy reets genoemt hebben *, welke zeggen, dat de koning van Kent de geeſtelyke en wereldlyke zaken van Londen bezorgde; dat hy daar kerken ſtichtte, en den biſſchop wydde, die ſuffragaan was van den aartsbiſſchop, die zynen ſetel in zyne hooſdſtadt Kantelberg hieldt.

516 en de volgende.

* Of *Erchenwin*.

* Zie fol. 97.

Regering van *Erkwin*.

Men zegt *, dat *Erkwin* niet van *Woodens* bloedt was, uit het welke alle de andere Saxiſche vorſten geſproten waren. Hy was echter van een edel geſlacht, wiens naam *Saxnat* was. De geſchiedſchryvers lopen voorts los over zyne aankomſt in Engelandt heen, en over de wyze, hoe hy zyn koninkkrykje oprechtte, dat altoos onafhankelyk was van dat van Kent, en altemet ook van dat van Mercië. Zy zeggen ook niets gedenkwaardigs van zyne nazaten tot aan *Sigebert*, den eerſten koning van Eſſex, die het Chriſtendom omhelſde omtrent den jare 604, welke verlichting hy verſchuldigt was aan de aanhoudingen van zynen oom *Ethelbert*, koning van Kent, en aan de onderwyzingen van *Mellitus*, biſſchop van Londen.

* *Tyrrel.*

Na zyne bekeering, en om te tonen, dat zy niet geveinſt was, deedt hy ter eere van St. *Pieter* de kerk bouwen, die den naam van dezen Heilig voert, en die om hare abdy, en hare gelegenheit aan de Weſtzyde van Londen, in het vervolg Weſtmunſter is genaamt; onder welke benaming zy nog heden zo beroemd is, gelyk reets verhaalt is *. Men zegt, dat 'er van te voren op de zelve plaats een tempel ſtondt, aan *Apollo* toegewyd, en dat *Sigebert* op het puin van dit gebouw, tot den dienſt der afgoden geſchikt, den waren Godt eene kerk wilde ſtichten.

* Fol. 97.

615 en de volgende.

Hy ſtierf in den jare 615, en liet drie zonen achter, die hem niet geleken. Zy vielen alle drie van het Chriſtendom af, en herbouwden de altaren der valſche goden. Zy hadden ook alle drie, de een na den anderen, eene korte en ongelukkige regering.

623.

Sigebert de II, hun neef, regeerde na hen. Maar ſchoon zyne regering drie en twintig jaren geduurt hebbe, vindt men niets van zyne daden in de Geſchiedeniſſe.

648 en de volgende.

Regering van *Sigebert* den III.

In den jare 648 volgde *Sigebert* de III, bygenaamt de Goede, hem op; en deze zwoer in den jare 655 het Heidendom af, het welk de zonen van *Sigebert* den I weder in het ryk gebragt hadden. Die herſteller des Chriſtendoms heritelde des zelfs tempels en gezag. Hy hadt, wat meer is, alle zachtmoedigheit des Chriſtendoms: maar zy was hem dodelyk, indien men moge geloven het gene de geſchiedſchryvers van zyn einde verhalen. Twee booswichten vermoordden hem; en toen men hen ondervroeg naar de reden, die hen tot dezen verfoeielyken vorſtenmoordt hadt aangezet, antwoordden zy: *Wy hebben hem afgemaakt, om dat wy geen laffen vorſt konden verdragen, die geen gevoeligheit toont over den hoon, dien zyne vyanden hem aandoen.*

653.

Koninkryk van Northumbrie.

Wat

653 en de volgende. Wat lot de goedertierenheit van dezen vorst ook gehad hebbe, deze deugdt moet altoos de liefste der vorsten zyn; want dit droevig voorbeeldt doedt haar niets van haar recht verliezen.

661. *Switbelmus.* *Switbelmus*, die, volgens eenigen, zyn broeder was, volgde hem op, en regeerde niet langer dan twee jaren.

663 en de volgende, tot 693. *Sebi.* Zyn opvolger en bloedverwant, genaamt *Sebi*, regeerde vier en dertig jaren; en de kroon aan zynen zone *Sighard* overgegeven hebbende, ging hy in den jare 693 zyne dagen in een klooster eindigen, daar hy het geestelyk kleedt aantoog.

De kloostergeest heerscht in Engelandt.

De begeerte tot het kloosterleven was met den monnik *Augustyn* in Engelandt overgekomen, en men zag overal kloosters voor de eene en de andere kunne stichten, waar in mannen en vrouwen zich elk om het zeerst begaven. De koningen lieten zich, zo wel als hunne onderdanen, vervoeren door dezen yver, die de heerschende lust der eeuwe wierdt; het zy dat de Godvrucht daar oorzaak van was, of de zwakheit van geest, of wel de prikkel en wroeging van het geweten. Men telt in deze en in de volgende eeuwe negen Saxische koningen *, die deze zwakheit hadden, of deze Godvruchtigheit; waar over de Engelsche geschiedschryver *Fuller* deze aanmerking maakt; dat de heiligheit van *David* hem niet belette een groot koning te zyn, noch zyn koningdom, dat hy een groot heilig was, en dat het eer slechthoofdigheit of zwakheit dan Godvrucht in de vorsten is, als zy de kroon voor de monnikskap verwisselen.

* Twee van Westsex; twee van Northumberlandt; twee van Mercie; twee van Essex, en een van Estangel.

700 en de volgende. Regering van *Sighard.* *Sighard* regeerde zeven jaren, en liet de kroon na aan zynen zone *Offa*, die het voorbeeldt zynes grootvaders volgde; schoon getrouwt met de dochter van den koning *Penda*, verliet hy zyne vrouw en kroon, en ging naar Rome, daar hy het geestelyk kleedt aantoog, na een echt en regering van negen jaren. Men zegt, dat hy zulks niet alleen met toestemminge zyner gemalinne deedt, maar dat zy zelf, door eene diergelyke Godvrucht gedreven, lang by hem aangehouden hadt om hem zo ver te brengen.

709 en de volgende. Regering van *Selred.* *Selred*, zoon van *Sigebert* den Goeden, volgde hem op, en regeerde, volgens eenigen, dertig, en, volgens anderen, acht en dertig jaren; maar deze lange regering was zo weinig aanmerkelyk, dat men nauwlyks zou weten, dat hy geleeft heeft, indien men niet wist, dat hy het leven verloren heeft door een moordenaar, wiens naam onbekend is.

748. Het ryk was toen geheel aan het vervallen. De zorgeloosheit der koningen, bekwamer tot het klooster dan tot den troon, deedt daar veel toe; en de Geschiedenis vergenoegt zich den opvolger van *Selred* by zynen naam te noemen. Hy heette *Switbred*, en leefde lang genoeg om de overwinningen van *Egbert*, en zyn ryk met de andere te zien overgaan onder de heerschappy van dezen algemenen monarch van Engelandt *.

* in den jare 827. Om de order van de oprechting der Saxische koninkryken te volgen, moesten wy nu tot dat van Westsex overgaan; maar vermits het alle andere vermeesterde, zullen wy 'er op het allerlaatst van spreken; en wy merken het aan als het middelpunt, waar in zy alle, als zo vele lynen, zamenlopen.

Koninkryk van Northumbrie.

Wy komen dan tot dat van Northumbrië, of Northumberlandt, gesticht in den jare 547. Des zelfs beginselen waren fraai; doorluchtig door de overwinningen zyner vorsten. Omtrent het midden begon het te vervallen door de wreedheit van de eenen en de bygelovigheit van de anderen. Des zelfs einde was ellendig. Men zag niet dan moorden, inlandsche oorlogen en overweldingen. De inval der Denen bragt alles voort in verwarring. *Egbert* kwam toen te voorschyn, eer als verlosser dan als veroveraar; en het volk en de koning achtten zich gelukkig, dat zy onder zyne heerschappye kwamen.

547 en de volgende. Regering van *Ida.* *Ida* was de stichter van dit ryk, en veranderde, volgens eenige schryvers, den tytel van hertog van Northumbrie, of Northumberlandt, welken zyne voorzaten gevoert hadden, in dien van koning. Hy maakte zich dezes naams waardig, en was zo dapper in den oorlog, dat hy altydt met de overwinninge uit den kryg wederkeerde; billyk en goedertieren in vrede; zyne onderdanen als een vader zyne kinderen handelende, en de vremdelingen met alle zachtheit.

587 en de volgende. Regering van *Ethelfred.* Onder zyne opvolgers viel niets aanmerkelyks voor tot aan de regering van *Ethelfred*, dien de Geschiedenis den geessel der Britten noemt. Hy voerde een bloedigen kryg tegen hen, en verjoeg hen uit alle plaatsen, die zy nog in het landt bezaten. Dit, zeggen de geschiedschryvers, was de vervulling der bedreigingen, die de monnik *Augustyn* hen gedaan hadt, om dat zy geweigert hadden de Roomsche Liturgie aan te nemen. Maar verdiende deze weigering in eene zaak, alleen de kerktucht rakende, eene zo strenge straf?

602 en de volgende. Moordt der twaalf honderd monniken. * Fol. 97. Deze schryvers, al te yverig voor den Latynschen kerkdienst, sparen de geestelyken niet, die ten getale van twaalf honderd verslagen, of liever vermoord wierden, na den slag. Wy hebben elders * reets van deze droevige slagting gesproken. Zy hadden zich tot het gebedt begeven, om Gode de overwinning af te smeken; men viel op hen aan, en hieuw hen alle in de pan. Hun hoofdt, genaamt *Bokmail*, verkocht zyne huidt op het allerduurst. Hy stelde zich aan het hoofdt van vyftig van de gemoedigsten van den hoop; en wapenen gevonden hebbende, verweerden zy zich, tot dat zy, van wonden doorboort, ter neder vielen * op de ligchamen hunner vyanden, onder welke zy eene yselyke slagting gedaan hadden. Deze schryvers voegen hier by, dat zy zich dezer straffe waardig gemaakt hadden door hunne wederspannigheit tegen de bevelen des aartsbisschops van Kantelberg. Maar wy herhalen het nog eens, deze yver ging te ver, en die woede is zeer strydig met den geest des Christendoms, die niet dan verdraagzaamheit en zachtheit ademt.

* *Tyrrel* en *Milton* zeggen, dat *Bokmail* en de vyftig monniken zich op de vlucht begaven.

Nederlaag der Schotten. De nederlaag der Britten was gevolgt op die der Schotten. Deze, achterdochtig wegens den voorspoedt van *Ethelfreds* wapenen en regering, en ziende dezen vorst gevreest en bemint van alle zyne naburen, hadden de wapenen tegen hem opgevat en hem slag gelevert. Hy was bloedig; en *Theobald*, *Ethelfreds* broeder, sneuvelde in het gevecht; maar de overwinning bleef echter aan de Northumberlanders, met zulk eene neêrslagtigheit aan den kant der Schotten, zegt de geschiedschryver *, die deze oorlogen heeft beschreven, dat zy zich honderd jaren daar na niet weder te velde dorsten begeven tegen een zo ontzagchelyken vyandt.

* *Beda.*

614 en de volgende, tot 617. Argwaan van *Ethelfred.* De blydschap over zo veel krygsgeluk wierdt gestoort door den argwaan van *Ethelfred*, dien de verdiensten van zynen zwager *Edwin* in het oog liepen en groten argwaan gaven. Hy vreesde, dat deze vorst, wiens vader † over de helft van Northumberlandt heerschte, na dat hy de her-

† *Ella*, met wiens dochter *Ethelbert* getrouwt was.

614 en de volgende, tot 617. herten der volkeren gewonnen hadt, welker luft hy was, zich meester mogt maken van de andere helft; het zy by zyn leven hem van den troon stotende, of zyn ryk na zyne doodt op zyne kinderen overweldigende: zo dat hy voornam hem het vermogen daar van te benemen, indien hy het immer in den zin kreeg. Maar hoe ydel zyn dikmaals de pogingen van des menschen voorzichtigheit, en hoe vergeefsch verpynt men zich om zyn noodlot te ontgaan! De verlegenheit van *Ethelfred* en zyn argwaan, dien hy voor den jongen prins niet kon verbergen, strekten alleen ter verhaastinge van eene staatswisseling, welke de ongeruste vorst poogde te vermyden.

Edwin verlaat Northumbrië.

Edwin, zich in Northumbrië niet zeker oordelende, ontweek *Ethelfred* in het hof van *Redwald*, koning van Estangel, daar hy eene schuilplaats vondt, waar uit noch de bedreigingen, noch het verzoek van *Ethelfred* hem konden verdryven. Hy stelde die vruchteloos by beurt te werk. De koningin van Estangel, eene vorstin van een mannelyken moedt, ondersteunde het edelmoedig voornemen van haren gemaal, die onverzettelyk bleef. Hy bragt zelfs een heir op de been, bekwaam om het hoofdt te bieden aan dat van den koning van Northumberlandt,

Slag, waar in *Ethelfred* sneuvelt.

die zich haast te velde begaf. Men wierdt handgemeen, en de Hemel, den vervolgden prins begunstigende, gaf zynen edelmoedigen beschermer de zege. Zy was volkomen; het leger van *Ethelfred* wierdt verslagen, en deze dappere vorst, die het aanvoerde, in het hevigste van den strydt gedood, na dat hy *Redwals* broeder het leven benomen hadt.

617. Deze overwinning zette *Edwin* op zynes vyands troon, die niet dan twee jonge prinsen van lagen ouderdom achterliet, die onbekwaam waren om hem dien te betwisten. Dus bragt de koning van Northumberlandt een prins tot het koningdom, van het welke hy hem wilde verwyderen; en dus maakte zyne vervolging een vorst tot overwinnaar, dien hy zocht te beletten een overweldiger te worden.

627 en de volgende. Regering van *Edwin*. Zyne fraaie hoedanigheden.

Zyne regering was eene van de fraaiste en doorluchtigste der zeven Saxische koninkryken. Tien jaren na zyne overwinninge en zyne verheffinge tot den troon van gansch Northumberlandt omhelsde hy het Christendom, waar van hy eene volstandige belydenis deedt. Hy regeerde zyne volkeren met zachtmoedigheit; maakte zich ontzagchelyk voor zyne vyanden, en gaf onbetwistbare blyken van zyne dapperheit en bekwaamheit; en de zorg, die hy droeg voor de openbare veiligheit, was zodanig, dat elk zonder gevaar van het eene einde tot het andere van Engelandt kon reizen. Northumberlandt hadt tot op dezen tydt geen groten luister gehad; maar *Edwin* deedt voor dit ryk, het gene *Epaminondas* voor de Republyk der Thebanen hadt gedaan; hy overheerde alle koninkryken van Engelandt voor het zelve, behalven dat van Kent alleen. Zodanig was de regering der zeven Saxische koninkryken, gelyk genoeg aan die der verscheide staten van Griekenlandt voor de heerschappye van *Alexander* den Groten; beurteling over elkander heerschende, en meer schade en rampen lydende van hunnen onderlingen nayver, en de oorlogen, die zy elkander aandeden, dan door den inval der vremdelingen.

633. *Edwins* doodt. * *Penda* en *Cadoval*.

In een dezer schadelyke oorlogen kwam de koning van Northumbrië om in het beste zyner dagen. Hy leverde in de provincie van Jork, in de vlakten van Hatfield, slag tegen de koningen der Merciërs en der Britten *, waar in hy sneuvelde. De droefenis zyner volkeren over zyne doodt was uitnemend, evenmatig met de liefde, die zy hem toedroegen; en men kan van hunne genegenheit tot hem oordeelen door de eere, die zy hem by zyn leven aandeden: telkens als hy te velde trok, het zy in oorlog of in vrede, deden zy de koninklyke banier voor hem dragen. 633. Genegenheit zyner volkeren voor hem.

Na zyne doodt wierdt het koninkryk weder in twee ryken verdeelt. Zy wierden eenigen tydt daar na weder vereenigt onder de regering van den Godvruchtigen en dapperen *Oswald*, een der zonen van den koning *Ethelfred*, en verwinnaar van den fieren *Cadoval*; maar verwonnen door den wreden en woesten *Penda*, doorluchtig en vermaard door zyne dapperheit; nog doorluchtiger door zyne Godvruchtigheit, beide zodanig, dat hy de eer hadt van aan Engelandt een oppermonarch ‡, en een Heilig van zyn natie en zyn bloedt te geven. 634 en de volgende, tot 642. Regering van *Oswald*. 642 en de volgende, tot 651. ‡ Oswald, die alle andere ryken cynsbaar aan hem maakte.

Onder zyne opvolgers nam de grootheit des ryks allengs af. Zy verdeelden het voor de derde maal, en het wierdt voor de derde maal weder vereenigt onder *Oswin*, die de doodt van zynen broeder *Oswald* wrook door die van zynen moorder. Hy bezat het twintig jaren sedert deze hereeniging, en liet het zynen zone *Egfrid* geheel na. 651 en de volgende, tot 670.

De staatzucht of het ongeluk van dezen laatsten bragten het weder in verwarring en aan het vallen. Hy deedt den Picten een onrechtvaardigen krygaan, en zich onvoorzichtelyk in het gebergte begeven hebbende, verloor hy 'er het leven met den slag. De verwinnaars hielden zich met dit voordeel niet te vrede; zy wilden van verweerders op hun beurt aanvallers worden; en zich met de Schotten en Britten vereenigende, trokken zy in Northumberlandt, en veroverden de beste plaatsen. 670 en de volgende, tot 685. *Egfrids* regering.

Alfred, die zynen vader *Egfrid* opvolgde, regeerde zonder roem, en zonder het verlies zynes voorzaats te herstellen. 685 en de volgende, tot 705.

Hy liet een zoon na, genaamt *Osred*, die nog minder tot luister van den troon bybragt, en die na elf jaren, welke hy in weelde en ongeregeldheit doorbragt, vermoord, of, volgens anderen, in den slag gedood wierdt. 705. en de volgende, tot 716.

Kenred regeerde maar twee jaren. Zyn broeder, die hem opvolgde, heerschte elf jaren, en wierdt afgemaakt, zonder dat men weet hoe, door wien, of waarom. 718. *Kenred* en *Osrik*.

Cleowulf, die hem opvolgde, zat niet langer dan acht jaren op den troon, welken hy afstondt, om in een klooster te gaan en monnik te worden. Aan dezen draagt *Beda* zyne Angel-Saxische Geschiedenis op, die hy eindigde met zyn leven, voor den afstandt van dezen vorst. 726. *Cleowulf*.

Een hedendaagsch schryver klaagt met reden over de gebrekkelykheden dezer geschiedenisse, die zaken, gebeurtenissen en voorvallen verwaarloost, om zich te leggen op wonderwerken, of zogenaamde mirakelen, door de bygelovigheit uitgevonden, en by de ligtgelovigheit dier domme volkeren voor waarheden aangenomen. Oordeel over *Bedaas* Geschiedenisse.

De Roomsche kerk hadt toen fier de overhandt niet alleen in de Saxische heerschappyen, maar ook by de Picten, die het met haar hielden wegens den Gregoriaanschen gezang en het vieren van het Paaschfeest (a), welke de voornaam-

(a) De Roomsche kerk vierde het zelve des Zondags na de volle maan van Maart, en de anderen op den zelven dag als de Joden.

730. en de volgende. Jork wordt een aartsbisdom.

naamste punten van de afzondering der Britsche en Schotsche kerken waren. Toen nam de paus, die altoos bedacht was om zyn vermogen uit te breiden, deze gelegenheit waar om het *Pallium*, of den aartsbisschoppelyken mantel, aan den bisschop van Jork te zenden, en hem daar door tot de waardigheit van aartsbisschop te verheffen; gelyk als of hy de Picten, die onder zyn bisdom behoorden, hadt willen begunstigen, en hen bevryden van de geestelyke macht des aartsbisschops van Kantelberg. De zucht tot het kloosterleven wierdt eindelyk zo algemeen, dat men aan alle kanten mannen en vrouwen van allen staat en rang zich tot het zelve zag begeven, en dat byna iedereen dit Godvruchtig of ledig voor een losser of aardbeidzamer leven verkoor.

758. en de volgende. *Elbert*.

Elbert, of *Egbert*, aan wien *Cleowulf* zyne kroon afgestaan hadt, stondt haar op zyn beurt van af. Na dat hy ze een en twintig jaren met roem gedragen, de Schotten, de Picten en Engelschen geslagen hadt, gaf hy ze over aan zynen zone *Oswulfer*, en wierdt monnik, volgens het voorbeeldt van zynen voorzaat; door de heerschende gewoonte der eeuwe, die elk, gelyk gezegt is, vervoerde, medegesleept.

Oswulfer.

De koninklyke kroon heeft hare dorens.

Het is waar, dat de kroon der koningen hare dorens heeft, en men behoeft zich niet te verwonderen, dat iemandt een zachter en veiliger leven voor haar verkiest. Van het koninkryk van Northumberlandt kon men vooral zeggen, dat het hagchelyk was. Het was gedurende deze eeuwe zelf ongelukkig voor alle, die het aanvaardden; want zy wierden byna alle afgezet, of vermoord: zo dat men 'er dikwils kuiperyen, en altoos verwarring zag, tot aan de komste van *Egbert*, oppermonarch van Engelandt, die dit koninkryk zo wel als alle andere cynsbaar maakte aan het zyne, dat tot den jare 935 in standt bleef.

585 Het koninkryk van Mercië.

Het koninkryk van Mercië wierdt het laatste der zeven opgerecht. Daar was 'er geen zo vol van verandering door de goede en kwade uitkomsten, door beurtlinge vrede en oorlog, door godloosheit en Godvrucht, die op elkander volgden, en 'er by vlagen heerschten.

627. en de volgende. Regering van *Penda*.

Omtrent vyftig jaren na zyne stichting breidde *Penda*, een Heidensch vorst, en de dapperste, maar met een ook de wreedste van alle Saxische koningen, hare palen ter linker en ter regter zyde uit; liep de staten der naburige koningen af, en overheerde die van Estangel en Northumberlandt. Vyf van deze koningen kwamen om door zyne eige handen; drie van Estangel, en twee van Northumberlandt. Hy veroverde het koninkryk van Westsex, en dwong den koning *Kenewalk*, zynen zwager, een schuilplaats aan het hof van Estangel te zoeken. Hy vondt 'er die, en met een hulp, die sterk genoeg was om hem weder op den troon te herstellen. Alles sidderde voor *Penda*, en hy zou mogelyk de zes andere heerschappyen aan de zyne gehecht hebben, indien de Voorzienigheit deze grootheit niet aan een ander beschoren hadde *. Niet vergenoegt, dat hy den goeden koning *Oswald* het leven benomen, en zyn ryk cynsbaar gemaakt hadt, wilde hy het voor de twede maal te vure en te zwaarde stellen. *Oswin*, of *Oswik*, *Oswalds* broeder, zocht door onderwerpingen en geschenken dit onheil vergeefsch te weren; *Penda* was onvermurwbaar. Hy toog vol van woede Northumberlandt in, om alles, zeide hy, af te maken, zonder oud of jong te verschonen. *Oswin*, by de menschen geen heul kunnende vinden, nam toevlucht tot Godt; en de Godvrucht van *Ezechias* navolgende in eene omstandigheit, gelyk aan die, waar in deze vorst zich bevondt toen de trotsche *Senacherib* hem dreigde, gaf Godt hem een diergelyke uitkomst. Hy verwon den bloeddorstigen *Penda*, hadt het genoegen van hem aan de schim zynes broeders op te offeren, en door deze doodt zyn ryk in ruste te brengen, en den angst zyner verlegene onderdanen te stillen. Men zegt, dat hy Gode de gelofte hadt gedaan van na zyne overwinninge, ingevalle hy die behaalde, zyne dochter aan den Godsdienst te wyden, en haar het geestelyk kleedt te doen aantrekken; eene gelofte, byna gelyk aan die van *Jephta*. Hy kwam de zelve na; deedt het klooster Streanshal *, in de provincie van Jork, bouwen, waar van deze princes, genaamt *Elflede*, de eerste abdisse was. Daar zyn echter schryvers, die de stichting van dit klooster aan *Hilda** , achternicht van den koning *Edwin*, toeeigenen.

* Sedert Whyti genaamt.

* In 659.

Dit was, gelyk reets gezegt is, de eeuw van het kloosterleven. *Oswin*, die door zyne overwinninge meester van het koninkryk van Mercië wierdt, stichtte daar ryke abdyen, onder *Henrik* den VIII vernietigt, en bisdommen, die nog in wezen zyn. Hy was het, die de abdy van Lindsey begiftigde, en die het bisdom van Lichtfieldt deedt oprechten *, het welk, naar men zegt, zynen naam verschuldigt is † aan de plaats, daar, ten tyde van *Diocletiaans* vervolginge, vele Christenen gemartelt wierden.

Oswin. Zyne stichtingen.

* Nu Bath en Wells.

† Lichtfieldt betekent in het oud Britsch veldt der doden.

Oswin wrook op den zone van *Penda* de wreedheden zynes vaders niet. Hy gaf hem in het tegendeel zyn ryk weder, dat dus weder onder de heerschappy zyner wettige vorsten geraakte, en het Christendom met hen omhelsde. Anderen † zeggen, dat de Mercièrs het juk van *Oswin* afwierpen, en *Wulfred*, *Pendaas* zoon, op den troon zynes vaders herstelden.

† *Florentius van Worcester.*

De Geschiedenis spreekt in het vervolg omtrent honderd jaren lang niet dan van de Godvruchtigheit der koningen van Mercië. Men hieldt onder *Ethelbald*, eenen dezer koningen, in den jare 742 een nationaal synode, in het welke men verscheide heilige willekeuren maakte, strekkende zo tot onderwys der volkeren, als tot de tucht der geestelykheit. De brieven van den paus *Zacharias* wierden 'er gelezen, maar *Cuthbert*, aartsbisschop van Kantelberg, zat in de vergadering voor. Men ziet onder de besluiten *, welke de kerkvoogden maakten, die hier uit alle oorden des ryks vergadert waren, die, welke het lezen der H. Schrift en der gebeden in de Engelsche tale in de kloosters bevelen. Men ziet 'er ook het besluit, het welk den geestelyken verboodt iets voor de bediening der Sakramenten te nemen.

660. Regering van *Ethelbald.*

742. Nationaal synode van de Engelsche geestelykheit.

* Kanons.

De regering van *Offa*, neef van *Ethelbald*, was roeriger dan de andere. Deze prins vernieuwde de hatelyke geheugenis van *Penda*, en evenaarde dien bloedhondt mogelyk in wreedheden. De zege, welke hy behaalde op *Kenulphus*, koning van Westsex, was roemryk; maar hy bevlekte dien roem door den moordt van *Ethelbert*, koning van Westangel, dien hy, als boven verhaalt is, onrechtvaardiglyk deedt onthalzen, na dat hy hem door valsche beloften op zyn hof gelokt hadt; en vervolgens overweldigde hy zyn ryk. Hy ontëerde zich ook door den schandelyken cyns, genaamt St. Pieters penning; twee lelyke vlekken in de regering van dezen vorst. Hy hadt echter zyne deugden en verdiensten, beminde de kunsten en wetenschappen,

756 en de volgende. Regering van *Offa.*

* Aan *Egbert*, koning van Westsex.

627. en de volgende.

654. Doodt en nederlaag van *Penda.* Geloste van *Oswin.*

* Sedert Whyti genaamt.

* In 659.

Oswin. Zyne stichtingen.

* Nu Bath en Wells.

† Lichtfieldt betekent in het oud Britsch veldt der doden.

† *Florentius van Worcester.*

660. Regering van *Ethelbald.*

742. Nationaal synode van de Engelsche geestelykheit.

* Kanons.

756 en de volgende. Regering van *Offa.*

756 en de volgende.

pen, en de wapenen, en eerde de genen, die de zelve oeffenden. Hy bezorgde, dat de zogenaamde heilige overblyffelen van St. *Alban* gelegt wierden in eene koftelyke kaffe met goudt en edelgefteentens overdekt, en hy hadt veel aanzien voor den beroemden *Alcuin*, of *Alcuinus*, die uit Engelandt, daar hy geboren was †, naar Vrankryk overging. Deze was een der beroemdfte mannen van zynen tydt, ftichter van de vermaarde hogefchole van Parys (a), en leermeefter van *Karel* den Groten, van wien hy een der grootfte vorften der aarde maakte.

† De Schotten zeggen, dat hy van hunne natie was.

Verftandhouding van *Offa* met *Karel* den Groten.

Men fchryft den koning *Offa* nog twee fraaie daden toe; de eene, dat hy de eerfte van alle Saxifche vorften verftandhouding met de overzeefche koningen heeft gehouden, voornamentlyk met *Karel* den Groten, die zich eerft voor zynen vyandt verklaart hadt: maar zy verzoenden zich, en federt was 'er eene oprechte vriendfchap tuffchen deze beide vorften. De andere daadt is, dat hy in het koninkryk van Mercië eenen wal of eene affnyding tegen den inval der Walen heeft opgeworpen, die nog heden zynen naam * voert: zo dat deze vorft mogelyk al het goed en het kwaad niet verdient, dat de gefchiedfchryvers van hem zeggen; maar wy hebben het verhaal van de eenen niet willen verduifteren, noch dat van de anderen verzwakken; fchoon dat men aan beide kanten mogelyk niet vry van partydigheit is.

* *Clouds-Offa*, dat is, *affnydding van Offa*.

796. en de volgende, tot 824.

Zyne regering was lang: die van zyne opvolgers kort en rampfpoedig. *Bernulphus*, de laatfte, wierdt overheert door *Egbert*, die des zelfs ryk aan zyne algemene heerfchappye hechtte. Daar bleven echter nog cynsbare koningen; maar in den jare 875 eindigde zy ten eenemale, en dit koninkryk wierdt in een graafchap verandert, of des zelfs naam geheel vernietigt.

Bernulphus.

Koninkryk van Weftfex.

Wy zullen de gefchiedenis der Heptarchie, of zeven koninkryken eindigen met de befchryving van dat van Weftfex, het welk alle andere aan zich onderwierp. Dit ryk verloor echter zynen naam met de hunne, en fcheen zich met hen te vernietigen, om eene nieuwe heerfchappy op te rechten, onder den naam koninkryk van Engelandt; een naam, die in het vervolg zo beroemd wierdt, en dien zelfs de Noormannen, hare nieuwe veroveraars, haar niet benomen hebben.

499. Regering van *Cerdik*.

In den jare 499 kwam *Cerdik*, gefproten uit den koninklyken bloede van *Wooden* *, met vyf fchepen landen op de Weffer kuften van Groot-Britannië, waar van hy het Ooften en het Zuiden reets verovert vondt door vorften van zyne natie en zyn gefiacht. Hy moeft ten eerften worftelen tegen de Britten, die in de provinciën van Wales en Cornwall geweken waren, op welker grenzen hy zich kwam nederzetten; en vermits de troon het recht van bloed- of verwantfchap niet langer erkent, dan de heerfchzucht toelaat, hadden zyne opvolgers in het vervolg ook bloedige oorlogen te verduren tegen andere vorften van hun gefiacht. Zy waren echter byna overal gelukkig. De Voorzienigheit, die dezen tak de algemene opperheerfchappy toegefchikt hadt, beftierde alles tot des zelfs voordeel; maar zekerlyk gaf zy ook meer wysheit en deugdt aan zyne vorften dan aan de andere, om daar toe te geraken.

* Hy was, volgens *Tyrrel*, zyn tiende afkomeling.

Cerdiks overwinningen.

Cerdik hadt zo haaft geen voet aan landt gezet, of hy moeft vechten. *Natanleod*, of *Nazaleod*, verfcheen aan het hoofdt van een heir en boodt hem den flag aan. *Cerdik* weigerde dien niet. 499. en de volgende.

Des zelfs uitflag was gelukkig voor hem; de vyanden verloren hunnen veldheer met vyf duizend man; en deze nederlaag benam hen de luft om zich langer tegen de nederzetting der verwinnaren te kanten. Zy gefchiedde met roem en luifter, en *Cerdik* nam in den jare 519 den tytel van koning van Weftfex aan. Eenige jaren daar na behaalde hy nog twee andere overwinningen op de Britten, en veroverde het eilandt Wight, dat hy zynen neve *Wigtgar* fchonk. 534 en de volgende.

Hy ftierf, met eere en roem overladen, en liet zyn ryk na aan zynen zone *Cynrik*, die de Britten voort vernederde, en niet zonder groten roem ten grave daalde. 560. en de volgende.

Regering *Ceaulin*.

Ceaulin, die hem opvolgde, tradt zyne voetftappen na. Hy deedt meer; hy taftte den koning van Kent, den machtigften der Saxifche vorften, aan, en verfloeg zyn heir, wiens beide overften † op het flagveldt bleven. Negen jaren daar na wierdt deze overwinning gevolgt van eene andere *, nog volkomener, tegen de Britten, die, onder het geleide van drie van hunne koningen, eene laatfte poging hadden willen doen om deze nieuwe gaften te verdryven, die het overfchot hunner provinciën by brokken wegnamen. De Britten wierden geflagen by Durham, en hunne drie koningen, of hoofden, gedood, met het grootfte deel des heirs. Des zelfs overfchot week naar het landt van Wales en Cornwall, aan den koning *Ceaulin* latende het gene zy in het koninkryk van Weftfex bezaten. Het ongeluk van dezen vorft belette hem zyne overwinningen voort te zetten. Hy wierdt door zyne onderdanen afgezet, en in ballingfchap gezonden, waar in hy zyne dagen droevig eindigde. 591.

† Cuila en Cridá.

* In 577.

Onder zyne opvolgers viel niets aanmerkelyks voor tot aan den jare 611, wanneer *Cynegil* op den troon klom, door zynen vader tot ryksgenoot aangenomen. Schoon beide Heidenen regeerden deze twee vorften met eene eendragtigheit, die de verwondering hunner eeuwe was, en nog tegenwoordig van de onze is. De Hemel beloonde hunne deugdt, en *Cynegil* omhelsde het Chriftendom vier en twintig jaren daar na. Voorts, indien zy de ftaten van anderen niet veroverden, behielden zy ten minfte de hunne. 611 en de volgende. Regering van *Cynegil*. 635. 642. en de volgende, tot 672.

Regering van *Kenewalk*.

Kenewalk volgde zynen vader *Cynegil* op, en verduurde met roem verfcheide oorlogen, die hy gedurende de dertig jaren zyner regeringe voerde. Hy paarde de Godvrucht met de wapenen, en ftichtte het bisdom van Winchefter. Hy was de eerfte der Saxifche koningen, die de voogdy des ryks aan zyne weduwe naliet. *Sexburge*, zo was haar naam, vaardde de zelve aan met een moedt en eene wysheit, die de keur van den koning, haren gemaal, billykten, en blyken deden, dat de heldendeugdt de eene kunne niet min eigen is dan de andere. Men fpreekt verfcheidentlyk van hare doodt. Eenigen willen, dat hare onderdanen, de regering eener vrouwe verachtende, haar afzetten. Anderen zeggen, dat zy de voogdy vrywillig afftondt, en het klooffer voor het hof kiezende, abdiffe van Ely * geftorven is. Deze laatfte mening kan niet waar wezen, indien het zeker is, gelyk eenigen willen, dat dit klooffer in den jare 673 eerft gefticht is door *Etheldrede*, weduwe van *Egfred*, koning van Northumberlandt. De befte fchryvers fpreken ook niet van het klooflerleven van *Sexburge* 672. *Kenewalk* te gering. Voogdy van *Sexburge*.

* In den jare 1109 tot een bisdom gemaakt.

(a) Zy wierdt in de XII eeuwe eerft in haren tegenwoordigen ftaat gebragt.

642 en de volgende, tot 672. *burge:* maar zy komen alle overeen, dat zy niet meer dan een jaar regeerde, met zo veel bekwaamheit, dat de Geschiedenis haar waardig geoordeelt heeft om op de lyst der koningen van Westsex gestelt te worden.

672 en de volgende, tot 685. Wy gaan de beide regeringen, welke op de hare volgden, voorby, om te komen tot die van *Ceadwal*, welken eenige verkeerdelyk voor *Cadwallader*, koning der Britten, nemen. Gelyk boven reets gezegt is heeft dit koninkryk geen groter vorst gehad. *Ceadwal* maakte het koninkryk van Sussex cynspligtig; plunderde dat van Kent, en bragt het eilandt Wight weder onder zyne heerschappy, wiens kleine heeren zich als onafhankelyk en als oppervorsten aanstelden. Het was tot dien tydt Heidensch geweest, maar het omhelsde toen het Christendom; en *Ceadwal* schonk de helft des lands aan *Wilfrid*, bisschop van Jork, die aan de bekeering der inwoonderen hadt gearbeid, en deze mildadigheit zo wel gebruikte, dat hy drie honderd huisgezinnen van de zelve deedt bestaan. Deze *Wilfrid* is zeer beroemd door zyne geschillen met *Egfrid* en *Alfred*, koningen van Northumberlandt; waar in deze kerkvoogdt zich te yverig toonde voor het geestelyk gezag, en de andere mogelyk te sterk voor het wereldlyke streden. *Ceadwals* regering was niet lang; ten einde van vier jaren, en zelfs eer, volgens zommigen, stondt hy zyne kroon af, en kwam te Rome te sterven, daar hy in de St. Pieters-kerk begraven wierdt. Men zegt, dat men 'er zyn grafschrift in Latynsche vaarzen en mateloze reden nog ziet.

Regering van *Ceadwal.*

Ceadwals doodt en graf.

689 en de volgende, tot 728. Zyn opvolger overtrof zynen roem. Hy was *Ina* genaamt, en eenigen doen hem van *Cerdik*, den stamheer aller koningen van Westsex, afdalen. Anderen willen, dat hy eer door zyne verdiensten dan door zyne geboorte tot den troon kwam. Zy roemen alle zyne wysheit, zyne beleefdheit, goedaardigheit, rechtvaardigheit, dapperheit en Godvruchtigheit. Hy dwong den koning van Kent de vrede van hem te verzoeken; hy behaalde eene overwinning op dien van Mercië; doodde dien van Sussex, en hechtte des zelfs koninkryk aan het zyne. Hy bewees grote weldadigheden aan de kerk, en verdiende door deze mildheit den lof zyner geestelyken, die hem overal pryzen. Het was omtrent dezen tydt, dat *Karel Martel* zich gehaat maakte by de zyne, die, oordelende kwalyk van hem gehandelt te zyn, na zyne doodt uitstrooiden, dat hy met lyf en ziel in de helle brandde *. Zo gevaarlyk is het deze uitdeelers der achtinge te vertoornen, die steets der beleediginge beter gedachtig zyn dan der weldaden. Wy zullen op zyn plaats van deze woede der Fransche geestelykheit spreken. Wy komen nu weder tot de Godvruchtigheit van *Ina*, die na eene roemryke regering zyn leven duisterlyk te Rome ging eindigen. Dit vertrek uit de grote wereldt heeft zynen schonen kant, en laat eene gunstige duiding toe; maar wy zyn niet van gedachten, dat hy geprezen verdient te worden om den St. Pieters-penning, dien hy zyn koninkryk opleide, en welken men des konings aalmoes noemde. Het is echter waar, dat hy dezen cyns niet kon opleggen zonder de toestemming van de Staten des ryks, gelyk een braaf schryver * zeer wel aanmerkt. Het ryk raakte onder zyne opvolgers aan het zinken; maar *Egbert* hieldt het boven.

Regering van *Ina.*

Hy maakt zich by de geestelykheit bemind.

Karel Martel is gehaat van de zynen.

* Zie *Meteray.*

De Penning van St. Pieter opgesteld.

* *Tyrrel.*

784 en de volgende, tot 800. Regering van *Brightrik.* *Brightrik*, die onmiddelbaar na hem heerschte, was te laf en te zacht om den staat, in oorlogstydt en in het midden van onlusten en tweespalt, te regeren. Het koninkryk was toen vol verdeeldheden; en deze rampen waren vermeerdert sedert den inval der Denen, die zich begosten te doen kennen en te doen vrezen. De prins *Egbert* was aan het hof, daar hy door de uitstekendheit zyner verdiensten grote hoop van zyne aanstaande verheffinge gaf; en indien *Brightrik* hem hadt willen gebruiken, en aan het hoofdt van zyne heiren stellen, hadt hy alles te recht kunnen brengen. Maar deze prins was hem verdacht: hy was zo wel als hy zelf van koninklyken bloede, en mogelyk in een nader trap. Hy hadt ten anderen meer verdiensten, en de vreze, die *Brightrik* voor de zelve hadt, bewoog hem tot de verwydering van den jongen vorst: zo dat hy, ver van hem de zorg van het heir of van den staat aan te betrouwen, hem over zee naar Vrankryk aan het hof van *Karel* den Groten zondt. *Egbert* was niet te onvrede den oorlog en de kunst van te heerschen te gaan leren, om dat hy zich niet ver van den troon oordeelde, en zyne verheffing hem op de leden leide. Zyne hoop wierdt niet te leur gestelt. Eenige jaren daar na stierf *Brightrik* aan vergift, dat *Edburge*, zyne vrouw, bereid en gemengt hadt, het zy voor hem zelve, of voor een edelman van zyn hof, dien zy wilde vergeven, zonder dat men weet waarom. Eenigen zyn echter van gevoelen, dat zy dezen jongen heer uit den weg wilde ruimen uit nydigheit, om dat de koning te veel werk van hem maakte. Wat van de waarheit ook zy, na deze misdaadt oordeelde zy zich niet zeker in het koninkryk, en week naar Vrankryk met hare schatten en juweelen. *Karel* de Grote, die 'er toen heerschte, wilde haar aan zyn hof niet dulden, en noodzaakte haar zich in de gevangenis eenes kloosters op te sluiten. Zy leefde daar niet al te kuisch, en hare ontuchtigheit openbaar geworden zynde, joeg men haar daar uit, en zy stierf in hare ballingschap ellendiglyk. Eenigen zeggen, dat zy naar Italië overging, en dat zy te Pavië stierf, in een staat, zo jammerlyk, dat zy, van al de wereldt verlaten, haar broodt hadt moeten bedelen. By de schande van deze onwaardige doodt voegden de Staten des ryks een vonnis, het welk hare gedachtenis hatelyk maakte. Maar hunne wraak ging mogelyk te ver, toen zy bevalen, dat, wegens de hatelykheit van de misdaadt dezer koninginne, de vrouwen hunner oppervorsten in het vervolg gene koninginnen zouden genaamt worden, en nooit met de koningen, hunne gemalen, in het openbaar zouden mogen verschynen: ook ziet men niet, dat deze wet in het vervolg is nagekomen.

784 en de volgende, tot 800.

Zyn argwaan tegen *Egbert.*

Egbert gaat naar het hof van *Karel* den Groten.

Brightrik door zyne vrouwe vergeven.

Men wil haar in Vrankryk niet dulden.

Zy gaat naar Italië, daar zy ellendiglyk sterft.

Byzonder bevel van de heeren van Westsex.

Niets was 'er toen meer, dat zich tegen de verheffing van *Egbert* kantte. *Brightrik* liet gene kinderen achter, en daar was geen nader erfgenaam tot de kroon dan deze jonge vorst. Hy verdiende die ten anderen beter dan iemandt, en de tydt, dien hy in Vrankryk aan het hof van *Karel* den Groten hadt doorgebragt, hadt hem voort volmaakt. Hy hadt getracht zyn gedrag en wandel te schoeien op de leest van dezen groten vorst, die den jongen prins aan zynen kant lessen hadt gegeven, eenes zo groten meesters en eenes zo braven leerlings waardig. In den oorlog hadt hy hem altoos by zich gehad, en de jonge prins hadt zyne slagen bygewoont. In vrede hadt deze het gezicht van alle zaken, en woonde alle grote plegtigheden by. De keizer nam hem mede * naar de beroemde kerk-

Koningdom van *Egbert.*

* in den jare 794.

784 en de volgende, tot 800. * in den jare 800.

kerkvergadering van Frankfort, de welke hy wilde dat hy met hem zou bywonen. Toen hy de keizerlyke kroon te Rome ging opzetten *, begeerde hy ook, dat hy hem zou volgen, en hy woonde deze overheerlyke plegtigheit by. Omtrent dezen tydt kwamen de gemachtigden van Weſtſex hem verſlag doen van des konings *Brightriks* doodt, en van zyne verheffinge. Zy verzochten hem met eenen, dat hy zich wilde haaſten om met hen naar Engelandt te keren, en bezit te gaan nemen van een koninkryk, waar in hy met ongeduldt verwacht wierdt. *Karel* de Grote zag hem niet zonder leedwezen vertrekken. Hy vereerde hem een degen toen hy afſcheidt van hem kwam nemen, en hem dien overgevende zeide hy: *Ga, prins, bezitting nemen van een ryk, het welk u verwacht, en om het te beſchermen tegen uwe vyanden: bedien u van dezen degen, welken gy my gelukkiglyk tegen de myne hebt zien gebruiken. Ik kon hem geen beter handen toebetrouwen; en na dat de uwe my met zo veel vrucht gedient heeft, is het billyk, dat ik u de myne lene. Hy kan voor gene zaak getrokken worden, die beter is, en waar in ik meer belang neme.* De prins ontfing den degen met eene diepe groet, en verzekerde *Karel* den Groten, dat indien het hem nuttig geweeſt was, hy de eer van hem te dienen geſtelt zou hebben voor de kroon, welke hy zou gaan opzetten, en dat de zegeryke degen, welken hy uit handen van zo groot een monarch ontfing, hem de zelve vaſter op het hoofdt zou drukken.

Aanſpraak van *Karel* den Groten aan *Egbert*.

Eer wy dezen jongen koning naar Engelandt volgen, moeten wy weder te rug keren, en zien wat in Schotlandt en Ierlandt gebeurt is en in de vremde landen. De zaken aan gene zyde de zee, ſedert den jare 450 voorgevallen, zyn zo aanmerkelyk, en de ſtaatsveranderingen ſedert die eeuwe tot aan de negende zo verwonderenswaardig, dat het lezen der zelven niet onaangenaam kan zyn. Wy zullen den val des Weſterſchen keizerryks zien; het verval van het Ooſterſche; de oprechting van het Duitſche, en, onder de gunſt dezer grote veranderingen, de verheffing des Roomſchen ſtoels. Wy zullen den oorſpronk en voortgang zien van het ryk der Arabieren, door een ſlechten ſtichter * opgerecht; uitgebreid door de ſnelheit van de overwinning zyner Kalifen, of opvolgeren in Aſië, Afrika en Europa; een ryk, dat nog heden grote ſtaten in dit laatſte werelddeel bezit, en het grootſte deel der twee overige begrypt. Wy zullen eindelyk de heerſchappyen der Gotthen en Wenden, waar van wy reets geſproken hebben, in den aanvang der V eeuwe opgerecht, en die der Longobarden, omtrent het midden der VI eeuwe geſticht, alle zien vernielen door de dapperheit van *Juſtiniaans* ſtedehouders, door de overwinninge der Arabieren, en door de wapenen van *Karel* den Groten. Maar wy moeten eerſt het vervolg der Schotſche en Ierſche zaken zien.

Aanmerkelyke ſtaatsveranderingen ſedert den jare 450 tot 800.

* *Mahometh.*

Indien men de tydrekening der Schotſche geſchiedſchryveren volge, volgde *Dongard* zynen broeder *Eugenius* in den jare 460 in het koninkryk van Schotlandt op. Maar anderen plaatſen den ſlag tegen de Britten, waar in hy ſneuvelde, en dien wy op zyne order in de Geſchiedeniſſe van Engelandt hebben bygebragt *, twintig jaren vroeger.

Lesley. Buch. Holinshead, enz.

460 en de volgende.

Koningdom van *Konſtantyn*.

* Zie fol. 79.

Zyn broeder *Konſtantyn* volgde hem op; van den zelven naam als zyn tydgenoot, de koning, die toen over de Britten en Engelſchen heerſchte, het welk den misſlag der Schotſche tydrekeninge aantoont, die haren *Konſtantyn* in den jare 465 ſtelt, in plaats dat de Engelſche den haren omtrent den jare 446 op den troon doedt klimmen. De eerſte maakt van den Schotſchen koning een ellendigen vorſt, in den welluſt gedompelt, die de vrouwen en maagden zynes ryks ſchondt, en gedood wierdt door een inwoonder van een der Hebriden, wiens dochter hy verkracht hadt.

465 en de volgende.

De Geſchiedenis telt drie en veertig koningen tot zyne regering toe, en vyf en zeſtig tot aan die van *Achajus*, welke in den jare 819 haren aanvang nam. Onder de regering van den zeven en veertigſten dezer koningen, omtrent het jaar 580, maken de Schotſche geſchiedſchryvers gewag van hunne Ste. *Brigitta*, waar van zy met geen minder lof ſpreken, dan men in 't vervolg gaf aan eene andere heilige vrouwe van den zelven naam, die verſcheide eeuwen daar na in Zweden leefde, en die zich door hare voorzeggingen zo beroemd maakte. Zy roemen ook op hunnen St. *Columbaan* *, tydgenoot van Ste. *Brigitta*; zy ſchatten de Godvrucht van hunnen koning *Convall* weinig minder, die toen in Schotlandt heerſchte. Onder den lof, dien zy hem geven, geven zy hoog op van zynen yver voor de geeſtelykheit, en roemen zyne wet, door welke hy beval, dat den gene, die een kerkelyk perſoon ſloeg, de handt zou worden afgehouwen; en dat die hem doodde levendig zou verbrand worden. Hy wees den prieſteren en parochianen ook inkomſten toe om van te leven, op dat zy allen hunnen tydt tot onderwys des volks zouden kunnen beſteden, zonder dat zy van hunne bediening door de oeffening van eenig ſlecht ambacht of handwerk afgetrokken wierden. Zo vele gunſten verdiende de erkentenis der kerkelyken, en het was billyk, dat zy, in de beſchryving der geſchiedeniſſen, hunnen weldoender roemden.

Ste. Brigitta van Schotlandt.

* De Ierlanders zeggen, dat hy geboortig was van Ulſter.

Convall.

Zyne wetten.

Waarom van de geeſtelykheit bemint.

Voorts bragten de koningen, die ſedert de V eeuwe tot aan de IX heerſchten, hunnen tydt in weelde en ledigheit door. Wy zonderen van de zelve uit de vorſten, die deel namen in de oorlogen der Saxen, van welke wy reets geſproken hebben. Wat de genen belangt, welker regering ſtiller geweeſt is, de eenen waren Godvruchtig, en de anderen koeſterden de kunſten en wetenſchappen: verſcheide zyn boosaardig en welluſtig geweeſt. Onder deze waren *Ferquard* en *Fergus* de III, waar van de een zyne regering in den jare 620 aanving, en de ander in den jare 765. De eerſte wierdt door zyne onderdanen afgezet om zyne dwingelandy, en zy verkoren den prins, zynen broeder, in zyne plaats. Maar deze vorſt, die naar Vrankryk geweken en door St. *Faro*, biſſchop van Meaux, onderwezen was, ſtelde de eenzaamheit, waar in hy zich hadt begeven, voor den troon, welken de gemachtigden hem kwamen aanbieden, en eindigde zyn leven als een kluizenaar. Hy is ſedert bekend geworden onder den naam van St. *Fiaker*. *Ferquard* in het tegendeel, het verlies zyner krone niet kunnende overleven, en zyn rampzalig leven willende eindigen, bragt zich in den kerker door zyne eige handen om.

Afbeeldſel der Schotſche koningen.

Regeringen van *Ferquard* en *Fergus* den III.

632. *Ferquard.* droevig einde.

Het einde van *Fergus* was nog droeviger. Zyne ontuchtigheit was 'er oorzaak van. Zyne gemalin, eene trotſche en heerſchzuchtige vrouw, kon zyne echtbreuken niet zonder grote gevoeligheit zien. Na dat zy dikwils vruchteloos daar over geklaagt hadt, en hem deswegen niet ſelden vergeeſſch hadt beriſpt, nam zy het wrede beſluit van hem aan hare belgzucht op te offeren,

Dat van *Fergus* den III.

768 en de volgende. feren, en dolkte hem in zyn bedt. Dit feit, in den nacht, terwyl elk sliep, gepleegt, hadt geen getuigen, en de koningin de deur van de kamer, waar in zy het lyk van haren gemaal liet, gesloten hebbende, week naar de hare, zonder dat iemandt haar bemerkt hadde. Men kan ligt vermoeden wat ontsteltenis en verbaastheit den ganschen hofstoet beving, toen men den vermoorden koning des morgens in zyn bloedt gesmoort vondt. Men wist niet, aan wien die gruweldaadt te wyten, en elk daar van vermoedende volgens zyn vooroordeel, zette men de verdachtste bedienden van den ontlyfden vorst gevangen, en men deedt hen wredelyk folteren. Niemandt verdacht de koningin, wanneer zy, door het wroegen hares gewetens, of uit mededogen met de schuldelozen, zich zelve kwam beschuldigen. *Zoekt niet langer naar de daders van het feit*, zeide zy tegen de rechters, die het geding opmaakten, *en sleit deze onschuldigen in vryheit; ik heb die daadt gepleegt; en vermits ik stout genoeg geweest ben om mynen ongetrouwen gemaal van het leven te beroven, zal my geen moedt ontbreken om het my zelve te benemen, en vry en gezroken te sterven.* Na dat zy deze woorden geuit hadt, trok zy den dolk, dien zy onder haren tabberdt verborgen hielde, doorstiet zich zelve, en viel dood voor de voeten der rechteren ter aarde.

Door zyne vrouwe gedolkt.

Berouw der vorstinne

Haar moedt.

Zy doorstoot zich.

788 en de volgende. *Achajus*, die in den jare 788 op den troon klom, bekleedde dien waardiglyker dan een der genen, waar van wy zo even gesproken hebben. Hy was wys, dapper, Godvruchtig; beminde de vrede, en was in den oorlog uitgeleerd. De Ierlanders vreesden zyne wapenen, en dorsten onder zyne regering niet in Schotlandt vallen, gelyk zy onder de vorige gewoon waren. Zyne onderdanen ondervonden zyne wysheit en goedheit. Hy leide toe om de geslachten te bevredigen; om den adel, door onlusten en tweespalt en den haat der partyschappen verdeelt, te verzoenen, en hen te vereenigen door den gemenen bandt van des lands welvaren, en het gemenebest. Hy gelukte daar in, en Schotlandt is nooit gelukkiger noch stiller geweest. De Saxen dorsten het niet ontroeren; en het kwam zynen bondgenoot, den koning der Picten, te hulpe, dien zy voorhadden te onderdrukken. *Achajus* was by den slag, die * by Hadington gelevert wierdt, aan het hoofdt van tien duizend Schotten, en hadt het meeste deel in de overwinning. De Hemel betoonde zich den eersten uitwerker van de zelve. Men wil, dat zulks te wege gebragt wierdt door het gebedt van den koning der Picten, welken iets diergelyks gebeurde, als aan den keizer *Konstantyn* eenige eeuwen van te voren wedervaren was. De koning der Picten, zich des nachts voor den slag tot slapen hebbende begeven, na zyne gewonelyke Godvruchtige oefeningen, meende den Apostel *Andreas* te zien, die hem vermaande goeden moedt te hebben, en hem van een gelukkigen uitslag verzekerde. Des anderen daags ochtends, mogelyk nog aangedaan van zynen droom, meende hy het kruis van dezen Apostel, of eene gedaante van dit kruis, in de wolken geschetst te zien. De beide vereenigde legers, welken hy het zelve wees, meenden het ook te bespeuren; en men voegt 'er nog by, dat het vyandelyk heir het zo wel als dat der Schotten en Picten zag. Maar het verbaasde en verschrikte de Saxen niet min, als het hunnen vyanden moedt en blydschap gaf. Wat men ook moge gevoelen van het verhaal, het welk de geschiedschryvers van een diergelyk verschynsel doen, van

Regering van *Achajus*.

* In den jare 811.

Slag tegen de Saxen.

Verschyning van St. *Andreas*.

Oorsprong van het kruis van St. *Andries* in het wapen van Schotlandt.

dien tydt af wierdt het St. Andries-kruis in het wapen der Pictische koningen gebragt, en daar na in dat der koningen van Schotlandt, toen zy dat koninkryk in het hunne smolten; en van daar komt nog de gewoonte, welke de Schotsche koningen lang gevolgt hebben, van den stander, waar in dit kruis geschildert stondt, voor hunne heiren te doen dragen. Men twyffelt echter niet alleen aan de wonderdadige verschyning van dit kruis, maar ook aan het ganssche verhaal van den slag; en niettegenstaande twee beroemde schryvers der Schotsche Geschiedenisse * het zelve bybrengen, meent de Engelsche schryver *Tyrrel*, aan wiens oordeel niets ontsnapt, dat het verziert is. Hy geeft 'er eene reden van, die geen tegenspraak schynt te dulden; te weten, dat men in de Saxische Kronyken van dien tydt geen gewag vindt van een koning *Athilstan*, die, volgens de Schotsche Geschiedenisse, zich aan het hoofdt van het zegepralend heir bevondt. Behalven dat het gezicht van het kruis van St. *Andries* hem zeer verdacht, en een sprookje schynt, door den eenen of den anderen monnik uitgevonden, terwyl de ledigheit van het kloosterleven diergelyke uitvindingen begunstigde. Het is zeker, dat deze goede lieden vele verzieringen en beuselingen onder uit hunnen poot gezogen hebben.

788 en de volgende.

* *Lesley* en *Buchan.*

Onder de regering van *Achajus* wierdt het verbondt gemaakt tusschen Vrankryk en Schotlandt, op het verzoek van *Karel* den Groten volgens de Schotsche, en volgens de Fransche Geschiedenisse op dat des Schotschen konings *Achajus* *, aan wien *Karel* de Grote eene hulpe van vier duizend mannen toezondt. Wat hier van zy, zy oordeelden het beide nut om hunne ryken te veiligen tegen de Engelschen, die zich aan gene zyde de zee alrede begosten te doen vrezen. Hun verding behelsde een oneindig verbondt van verwering en aanval, dat voor de beide koningen en hunne opvolgers en voor de beide volkeren onverbrekelyk was; gemaakt tusschen koning en koning, en natie en natie voor altoos. Dat 'er in het tegendeel eene eeuwige vyandschap zou zyn tusschen de bondgenoten en de Engelschen, hunne gemene vyanden, zonder eenige verzoening; en dat, indien eene der verbonde natiën vriendschap met de Engelschen maakte, zy gehouden zou worden voor verraderisch, voor vyandin des vaderlands en van het gemenebest. Zo veel woede en yver was 'er toen reets in den haat, dien men den Engelschen toedroeg. Wy zullen in het vervolg nog nieuwe beweegredenen van de vyandschap en den haat tusschen de Franschen en Engelschen zien opkomen. Niets dan het huwelyk van de dochter van *Henrik* den VII kon dien der Schotten stillen; en niemandt dan een nazaat, uit een zo gelukkigen echt gesproten, was bekwaam om de beide ryken te vereenigen. Ter gedachtenisse van het verbondt, tusschen Vrankryk en Schotlandt gesloten, deedt *Karel* de Grote den Schotschen leeuw graveren op een schildt, wiens lyst van gevlochtene lelien was, en zondt het den koning van Schotlandt; en deze prins en zyne opvolgers hebben die lyst sedert om hun wapenschildt gedragen. Het is echter moeielyk dit verbondt met de Schotten overeen te brengen met dat, het welk *Karel* de Grote, gelyk wy haast zien zullen, met *Egbert*, algemenen monarch van Engelandt, in den zelven tydt maakte. Zodanig is van alle tyden de staatkunde der meeste vorsten geweest; het belang alleen maakt en breekt hunne verbonden: zy zyn gereed te wyken van die zy even te voren

Oud verbondt tusschen Vrankryk en Schotlandt.

* *Mezeray* noemt hem *Archajus.*

Oorsprong der lelien in de lyst van het wapen van Schotlandt.

788 en de volgende. Schotsche geleerden, die naar Vrankryk gaan.

gesloten hebben, om strydige aan te gaan, als zy 'er hunne rekening beit by vinden.

Onder de gemachtigden, die naar Vrankryk overgingen, om het verdrag, tusschen *Karel* den Groten en *Aebajus* gesloten, te bekrachtigen, was de beroemde *Alcuinus*, van welken wy reets gesproken hebben, die uit Vrankryk, daar hy leermeester van *Karel* den Groten geweest was, weder in Schotlandt was gekomen; en *Rabanus*, zo beroemd in de Geschiedenisse wegens zyne diepe letterkunde. De eerste stichtte, gelyk gezegt is, de hogeschool van Parys; de ander die van Pavie; beide onder de begunstiging van *Karel* den Groten, die gansch Italie en gansch Duitschlandt onder zyn gebiedt hadt gebragt. De Fransche geschiedschryver *Mezeray* voegt dezen gemachtigden *Claudius Clement* toe, of liever hy spreekt van hen alle als van lieden, welke Schotlandt schonk aan *Karel* den Groten, die een liefhebber der beschaafde letteren was, en veel werk maakte van menschen, die 'er in doorgeleerd waren. De Schotsche geschiedenisschryver *Lesley* voegt 'er nog eenen *Jan Scot* by, dien men niet moet nemen voor dien *Scot* *, of *Scotus*, welke den bynaam van schranderen leeraar † kreeg, en die eerst drie honderd jaren daar na te voorschyn kwam. Men zegt, dat die *Scot*, of *Scotus*, welke aan *Karel* den Groten gezonden wierdt, van dezen vorst, die vermaak schepte om zynen vermoeiden geest altemet te ontspannen en te verlustigen met aardige kwinkslagen en vrolyke vertellingen, ondervraagt zynde, wat verschil hy stelde tusschen *Scot* en *Zot*? antwoordde: *De breedte van deze tafel, Sire.* De keizer zat aan de eene en hy an de andere zyde van de tafel. De gemelde geschiedschryver † vindt dit loopje geestig. Maar men moet eer zeggen, dat het stout was; want behalven de eerbiedt, die men zo groot een vorst verschuldigt is, was *Karel* niet min beroemd om zyne welsprekendheit en geleerdheit dan om zyne dapperheit.

* *Jan Duns.*

† *Doctor Subtilis.*

† *Lesley.*

Drift tot het kloosterleven in Schotlandt. * Zie *Lesly.*

Wy hebben gesproken van de zucht voor het kloosterleven, waar van de Britten en Saxen zich hadden laten innemen: de Schotten hadden den drift dezer gewoonte gevolgt, en hunne Geschiedenis * verhaalt, dat prins *Willem*, broeder van den koning *Aebajus*, en hoofdt des gezantschaps, waar van zo even is gewag gemaakt, aan de kloosters van St. *Benedictus*, in Duitschlandt en Italie gesticht, de landeryen schonk, die hy in deze streken bezat, en hy zelf van *Karel* den Groten tot een geschenk gekregen hadt. Men voegt 'er by, dat deze prins, men lauren overladen, behaalt in de legertochten des keizers, dien hy overal gevolgt hadt, de wereldt vaar wel zeide, en zyne laatste jaren Gode toewydde; dat hy de kerk vele mildadigheden bewees; dat zyne Godvrucht die der andere vorsten van Duitschlandt, daar hy na de Italiaansche oorlogen wedergekomen was, ontfonkten; en dat men het stichten van zo vele ryke abdyen, die nog heden in wezen zyn, in die tyden moet stellen. Maar wy weten niet, of zo vele rykdommen in het vervolg niet meer toegebragt hebben tot ongebondenheit dan tot heiligheit der geestelyken.

450 en de volgende, tot 800. Staat van Ierlandt. *Orosius, Gildas, Beda, Holinshead, Stanhurst, Ware*, enz. * *Grosius.*

De Ierschе Kronyken, overal schraal en vol fabelen, verschaffen weinig zaken, die der Geschiedenisse waardig zyn. Eenige geschichtschyvers * leren ons slechts, dat dit eilandt in het midden der V eeuwe door de Picten ingenomen, en dat het in de VI van deze volkeren geheel vervult wierdt. Men verbindt de Schotten ook met de Picten tegen dit eilandt, van het welk de eerste echter hunne eerste koningen hadden. Voorts leest men in de Ierschе Jaarboeken niet dan vertellingen, sprookjes, en legenden van Heiligen, welke de onwetenheit en bygelovigheit dier tyden in zwang gebragt hadden; maar die aan een beschaafder en verstandiger eeuw niet zouden behagen. 450 en de volgende.

Het gene men 'er in vindt van des lands bestier en regering, doedt de haairen te berge ryzen; men kent 'er gene andere dan die van den sterksten. Voorheen, zegt een oud schryver *, bragt de vroomheit en eerlykheit de koningen op hunne tronen; maar daar de woestheit en wreedheit. Niets geeft dit beter te kennen dan de buitensporige plegtigheit hunner aanstellinge, door hunne eige geschiedschryvers † bygebragt. Het volk vergaderde in eene zekere plaats van de provincie van Ulster, daar de persoon verscheen, dien men tot koning zou uitroepen. Men bragt vervolgens eene witte merrie te voorschyn, waar mede hy zich, door eene afgrysselyke gemeenschap, bezoedelde. Zy wierdt daar na gedood en in stukken gesneden. De benoemde koning zat by dat kerven en villen, het welk zo veel als het offer of het feest maal zynes koningdoms was; deedt zich de afgesnedene krappen brengen, van welke hy eerst at, en waar op hy vervolgens de anderen nodigde om goede cier te maken. Door zulk een gastmaal, het welk eer aan woeste dieren dan menschen paste, wierdt de nieuwe koning ingewyd, indien men aan een heilloos hoofdt van barbaren dezen heerlyken naam moge geven. Deze afgrysselyke gewoonte was ongetwyffeld niet in gebruike dan voor dat het Christendom in Ierlandt overgebragt wierdt, en men moet vaststellen, dat zy door den Godsdienst afgeschaft wierdt. Men vindt ook, dat in de X eeuwe de koningen van het geslacht van *O-Brian* zich met veel statie en plegtigheit deden kronen.

* *Justi nus.*

† *Girald. Chambre, Topog. Hiberm.* Vreemde en verfoeylyke aanstelling der Ierschе koningen.

Wy gaan over tot den jare 586, het eenigste, dat in de V en VI eeuwe aanmerkelyk is, door een beroemd geval, indien des zelfs verhaal niet verdicht is. In dit jaar kwam een berucht zeerover uit Afrika, volgens eenige dezer kwalyk onderrechte schryveren, en volgens andere uit Noorwegen, op het verzoek der Saxische koningen, in Ierlandt, en begon des zelfs verovering, die eerst na zyne doodt voltooit wierdt door zynen broeder *Turgbesius*. Deze laatste nam den tytel van koning van Hibernie aan, en regeerde als een tyran. De heeren des lands, die den zelven tytel van koning voerden, waren hem onderdanig, en hy handelde hen niet als onderzaten, of onderdanen, maar als slaven. Hy hadt de dochter van dien van Meath * geschaakt: maar hoe hy 'er ook op verslingert was, oordeelde hy haar niet waardig zyne vrouw te zyn, en hieldt haar voor zyne byzit. De vader, dien hoon zeer ter herte nemende, ontveinsde zyne gevoeligheit tot hy alles ter wrake hadt vervaardigt. In schyn wel te vrede met het geluk zyner dochter maakte hy zyn hof by den tyran, en geliet zich, of hy zyne wellustigheit en dertelheit goedkeurde, en of hy de zelve nieuwe stoffe wilde bezorgen. *Heer koning*, zeide hy tegen hem op een tydt, *ik ken zesten jonkvrouwen, schoner dan myne dochter, die haar gaarne gesel schap zouden houden, en uwe liefde met haar delen.* Dit was genoeg om de begeerlykheit van *Turgbesius* gaande te maken, en den gene, die hem deze bekendmaking deedt, te gebieden de jonge dochteren by hem te brengen. Hy volbragt dit bevel

586 Verovering van Ierlandt door *Gormond* en *Turgbesius.*

* *O-Maghli*, of Melachlin.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

450 en de volgende. vel des anderen daags, maar tot bederf van den tyran. Hy nam zeftien jongelingen, die zeer fchoon van wezen, van eene fyne en fcheutige geftalte waren, en die hunne fex onder het vrouwengewaadt en door gemaakte gebaarden van fchaamachtigheit zo wel wiften te verbergen, dat iemandt, min vooringenomen dan *Turgbefius*, 'er in bedrogen zou zyn geweeft. Deze wellufligе vorft, zyne beeftachtigheit trachtende te voldoen, deedt de zelve naar zyne kamer leiden, waar in hy zich met deze jonge dochteren, zo als hy meende, opgefloten hebbende, zeer verbaaft ftondt van haar dolken te zien trekken, die zy onder hare tabberden verborgen hadden, en waar mede zy hem afmaakten, dus den hoon, dien hy den koning van Meath en zyne dochter hadt aangedaan, door zyne doodt wrekende. Op eene diergelyke wyze ftrafte *Alexander*, zoon van *Amyntbas*, koning van Macedonie, de ontuchtigheit van eenige Perzen, die op de eer der princeffen van zyn geflacht toegelegt hadden *.

* 500 jaren voor Chriftus geboorte. Zie *Herodotus*.

De doodt van den dwingelandt wierdt terftondt ruchtbaar, en de koning van Meath roemde op zyne daadt, de andere koningen of heeren aanzettende, dat zy zich by hem zouden voegen, om gezamenderhandt de Denen te verdryven; zo noemde men toen die zeerovers, het zy ze uit Denemarken of uit Noorwegen kwamen. Zyne aanmaning was van een gelukkigen uitflag; elk vatte de wapenen op, en kwam zyne bevelen ontfangen. De prins van Linfter was een van de eerften; de anderen volgden wel haaft, en men viel van alle kanten op de Denen aan. Het verlies van hun hoofdt bragt hen in verwarring; zy konden noch het veldt houden, noch hunne plaatfen verweren; en zy wierden alle in de pan gehakt, of genoodzaakt over zee te vluchten. Dus kreeg Ierlandt zyne vryheit weder, en keerde weder onder de heerfchappy zyner natuurlyke vorften.

586 en de volgende. Nederlaag van *Gormond* en *Turgbefius*.

Maar het duurde niet lang. De Denen wapenden zich op nieuw, en kwamen de kans nog eens wagen. Maar de Gefchiedenis van Ierlandt is zo verward, en de woeftheit en onwetenheit was toen zo groot, dat men niets zekers heeft van het gene 'er gedurende meer dan 400 jaren voorviel. Zodanig was de barbaarfchheit en domheit, die toen in Ierlandt heerfchten; in Ierlandt, daar de kunften en wetenfchappen gebloeit hadden voor dat zy in Schotlandt bloeiden, aan welk ryk het koningen * verfchaft hadt, waar van de eerfte onder de geleerden en wetgevers getelt wordt, bynaa 300 jaren voor *Chriftus* geboorte: Ierlandt, het welk van de eerfte eeuwe des Chriftendoms af op zyne monniken en heiligen roemt, was een woeft en wild landt geworden, daar naauwlyks eenige tekenen van menfchelykheit overgebleven waren.

* *Fergus* de I.

653 en de volgende. Opvoeding van den prins *Dagobert* in Ierlandt.

* *Mezeray.*

Ierlandt was echter zodanig niet vervallen, of de verdorvendheit was in den jare 653 nog niet algemeen, toen de jonge prins van Auftrafie derwaarts gevoert wierdt, op bevel van *Grimoald*, die de kroon wilde overweldigen. De meermaals aangehaalde Franfche gefchiedfchryver * leert ons, dat deze heerfchzuchtige ftaatsdienaar, na de doodt van den koning *Sigebert*, zyn heer en meefter, den prins *Dagobert*, die maar vier jaren oud was, naar dit eilandt zondt; zynen naam en geboorte zorgvuldig verbergende; en hem in een kloofter doende opfluiten, om 'er als een monnik opgevoed te worden. Hy geraakte echter uit het kloofter twintig jaren daar na; door zyne onderdanen weder geroepen, en ondersteunt door den raadt en de beurs van *Wilfred* *, biffchop van Jork; een kerkvoogdt, die zeer ryk, en, dat feldzaam is, nog eerlyker en vromer was; van een voorbeeldelyk leven, en een zeer yverig waarnemer van St. *Benedictus* regel, wiens orde hy aangenomen hadt; maar mogelyk te groot een voorftander van het gezag der Roomfche geeftelykheit, het welk hem een gedeelte der moeielykheden baarde, waar van wy gewag hebben gemaakt.

653 en de volgende.

* Zie van dezen prelaat fol. 105.

Geleerden en geeftelyken in Ierlandt.

Arbogaftes leefde in den zelven tydt, en ging naar Vrankryk, onder de regering van *Dagobert*, die hem tot biffchop van Tongres aanftelde, welk bisdom open ftondt door de doodt van St. *Amand*. Men plaatft in deze eeuwe nog eenen *Colmus*, dien men St. *Religiofus* noemt, en eenen *Finnanus*, zo geleerd en fchrander, dat hy voor waarzegger ging. St. *Colombaan*, geboortig van Ulfter, en *Bredaan* van Connacie waren een weinig ouder. Men heeft eenige werken van den eenen en den anderen; voornamentlyk van den eerften, die in Lotharingen in het ampt Vosge het beroemde klooftер Luxeu ftichtte, waar in hy zyne dagen wilde eindigen. De Kerkelyke Gefchiedenis leert ons, dat de Pelagianery in dien tydt in Ierlandt zeer verfpreid was, maar dat het zyne prelaten hadt, en onder andere *Thomiaan*, biffchop van Armach, die de waarheit verdedigden.

St. *Patricius*, die in de V eeuwe leefde, hadt het kerkbeftier in Ierlandt opgerecht, en was de eerfte aartsbiffchop van Armach geweeft, aan wien de heiligheit van zynen ftichter voorheen de opperhoofdigheit over alle Ierfche kerkvoogden deedt toefchryven. Men vindt echter geen nette lyft van de bisdommen van dit ryk dan federt de XI eeuwe.

800 en de volgende.

Een andere *Patricius*, die den naam van abt draagt, en welken eenigen verkeerdelyk met den eerften verwiffelen, leefde in den jare 800, en verkreeg groten roem door zyne geleerdheit en Godvrucht. Maar zulks belette niet, dat deze tyden zeer onwetend en dom waren; en een klein getal menfchen, dat eenige kennis van de befchaafde letteren hadt, was niet bekwaam de order en befchaafdheit te herftellen in een landt, dat onophoudelyk door de Noordfche zeerovers afgelopen wierdt.

Het zou moeielyk zyn de tyden van zachtmoedigheit en befchaafdheit van Ierlandt te bepalen. Mogelyk kwamen 'er deze deugden met het Chriftendom; maar men zag ze echter niet dan op eenige plaatfen. De verdeeldheden, die altoos onder de inwoonderen dezes eilands heerfchten, maakten hen wreed en trouwloos; en de Denen onderhielden 'er de woeftheit door hunne plunderingen en verwoeftingen. Men was alleen bedacht op lyfsverwering, en hoe zich beft meefter van eenes anders have en leven te maken. De wapenen deden de wetten zwygen, en doofden den luft der wetenfchappen; en de Denen, wreed, dom en woeft, daar by afgodendienaars, ftelden alles te vure en te zwaarde, en verfpreidden allerwegen de barbaarfchheit en ellende.

Barbaarfchheit in Ierlandt den Denen toegefchreven.

850 en de volgende. Vervolg van de gefchiedenifſe van *Gormond* en *Turgbefius*.

Deze woefte volkeren begonnen zich in den aanvang der IX eeuwe beroemd te maken door hunne fchuimeryen op den Oceaan, en door hunne landingen op de kuften van Engelandt, Vrankryk en Ierlandt. In dezen tydt brengen de meefte fchryvers den tocht van *Gormond* en *Turgefius*, en de lift, waar van de koning van Meath zich bediende, om den hoon, zyn geflacht

850 en de volgende. slacht door het schaken van zyne dochter aangedaan, te wreken. Zy voegen 'er by, gelyk gezegt is, dat de schaker niet alleen gestraft wierdt, maar dat men ook op zyn gevolg en stoet aanviel, en alle, die zich over zee niet konden bergen, afmaakte. Dus wierdt het ganssche landt gezuivert van de Noormannen, die 'er zich sedert dertig jaren nedergezet hadden. Deze woeste volkeren wierden echter niet voor altoos uit Ierlandt gedreven: men zag hen schier alle jaren wederkomen, ten minste om buit te maken, indien niet om zich neder te zetten, en niet alleen op dit eilandt, maar ook op dat van Groot-Britannië. De Ierlanders kantten zich aan hunnen kant tegen hunne invallen, en hunne koningen handhaafden zich in het bezit van hunne ryken. Zy waren ten getale van vyf, die het eilandt verdeelden; maar een van hen was zo veel als oppervorst, en de vier overigen waren slechts zyne leenmannen. Men ziet hunne geslachtrekening sedert den jare 428; maar zy is vol duisterheit en verwarringe. Wy zullen ons vergenoegen met te zeggen, dat drie en twintig van deze vorsten den troon gedurende vier honderd jaren bezeten hebben, tot aan den beroemden tocht van *Furghesius*, dien wy verhaalt hebben, en tot aan den koning van Meath, wiens heerschappy zich niet dan over een gedeelte des lands uitstrekte. Wy gaan nu over tot het vervolg der vremde zaken.

457 en de volgende. Wy hebben *Marcianus* in het Ooslten en *Valentinianus* in het Westen de beide keizerryken regerende gelaten. *Marcianus* stierf in den jare 457, en liet het Oosterssche keizerryk aan *Leo*, zynen schoonzone, die zeventien en een half jaar regeerde, en *Leo* den II tot zynen opvolger benoemde. Deze was de kleinzoon van *Leo*, gesproten uit het huwelyk van zyne dochter *Ariadne* met *Zeno*. Hy overleefde zynen grootvader niet langer dan tien maanden, zynen vader *Zeno*, dien hy met zyne handt kroonde, voor zyne doodt tot ryksgenoot aangenomen hebbende. Dit is een seldzaam voorbeeldt, en mogelyk het eenigste, dat de Geschiedenis ons opgeeft van de liefde eenes zoons tegen zynen vader, die zo verre gegaan is, dat de een den anderen deelgenoot maakte van eene kroon, die hy van eenes anders mildadigheit verkregen hadt.

Keizerryk van *Leo* den I, en *Leo* den II.

Procopius. Agathias. Petavius. Mezeray. enz.

474. Regering van den keizer *Zeno*. *Zeno* vondt in de keizerinne *Ariadne*, zyne gemalinne, de liefde en goedaardigheit niet, die hy in haren zone gevonden hadt. De een hadt het keizerryk, het welk hy van zynen grootvader gekregen hadt, met hem gedeelt; de andere rukte de kroon van het hoofdt van haren gemaal, om 'er haren minnaar mede te sieren. Zy benam hem zelfs het leven. Zy belette ten minste, dat men hem bergde, op dat zyne doodt haar gelegenheit gave van met *Anastasius*, dien zy beminde, te trouwen, en hem op den troon te brengen. *Zeno*, dien men door eene hevige vlage der vallende ziekte voor dood aanzag, wierdt te schielyk begraven. De keizerin, die zyne begravenis verhaast hadt, hoorde zyne stemme in het graf; anderen hoorden haar ook, en liepen toe om 'er hem uit te halen; maar zy wilde het niet toelaten. Dus deedt deze wrede vrouw haren gemaal levendig ten grave dalen, om hare misdadige drift te voldoen.

Zyne gemalin doodt hem levendig begraven.

491 en de volgende, tot 518. Regering van *Anastasius*. Zy beging deze euveldaadt om met *Anastasius* te trouwen, dien zy op den troon bragt. Hy was des niet onwaardig, en niemandt beschuldigt hem van medeplichtig aan de misdaadt der keizerinne te zyn geweest. Hy verligtte het volk, en begon zyne regering met gelukkige voorspellingen; vernietigde den schandelyken cyns, *Chrysargyrum*, genoemt (a). Hy beminde de vrede, en kocht dien van de Perzen en Saracenen. Dus bevredigde hy het ryk; maar de tweespalt bleef in de kerke, om dat hy de vrede van de priesters en monniken niet kon verkrygen. Zy beschuldigden hem van de kettery van *Eutyches* te begunstigen; en zy konden de toegevendheit, die hy hadt voor de genen, die 'er mede besmet waren, niet in hem verschonen. Men moet aan den heftigen yver dezer geestelyken de vertelling of het verhaal toeschryven van een gezicht, het welk, naar men zegt, de keizer eenige dagen voor zyne doodt zag. Een man van een vreeslyk aanzien, die het boek zynes noodlots in de handt hadt, verscheen hem. De duurzaamheit van zyn leven stondt 'er honderd en twee jaren in uitgerekt; maar het spook gaf hem te verstaan, dat zyne godloosheit het zelve verkort hadt, en haalde veertien jaren van het zelve door. Hy was toen acht en tachtig jaren oud, en wierdt kort daar na van den blixem dood geslagen. Anderen zeggen, dat hy aan eene ongemene ziekte stierf, waar in des Hemels straffe zich op eene klaarblykelyke wyze vertoonde. Zo gevaarlyk is het de geestelykheit te vertoornen, die hemel en aarde wapent om de genen te straffen, die zo veel toegevendheit niet voor haar hebben, als zy eischt. De keizerin *Ariadne*, drie en twintig jaren jonger dan hy, was echter drie jaren voor hem gestorven.

491 en de volgende.

518 en de volgende. Regering van *Justinus*. *Justinus* volgde *Anastasius* op. Hy was van een Thracischen veehoeder soldaat, en van soldaat keizer geworden, na dat hy echter alle trappen van den krygsdienst was doorgegaan. Hy maakte de vrede met de Perzen, en was geneigt om *Cosroës*, den laatsten der zonen van den koning *Cavadus*, aan te nemen; maar de schatmeester *Proclus* raadde hem zulks af, en bewoog hem om *Justinianus*, zynen zusters zoon, voor den zynen te verklaren en aan te nemen.

527 en de volgende. Van *Justinianus*.

De dubbelde geschiedenis van deze keizer.

Niets is twyfelachtiger dan de verdiensten van dezen vorst. De dubbelde Geschiedenis van *Procopius*, die zyn leven beschreven heeft, is 'er oorzaak van. De Geschiedenis, die hy wereldkundig maakte, beschryft *Justinianus* volmaakt. Volgens deze was hy wys, zachtmoedig, Godvruchtig, en prachtig in zyne gestichten; de heerlyke tempel van St. *Sophia* (b), die nog heden tot een der voornaamste sieraden van Constantinopel strekt, is 'er een bewys van. Dit gebouw zou ook altoos verwonderenswaardig blyven, indien men niet met hertzeer zage, dat eene kerk, door haren stichter aan de Eeuwige Wysheit geheiligt, in eene mosquee verandert, en der overgelovigheit gewyd ware. Men pryst in deze Geschiedenis de bekwaamheit en waakzaamheit van *Justinianus*, met al zyn vermogen het gemene best betrachtende, en de kunsten en wetenschappen in het ryk doende bloeien; met alle kracht arbeidende om de wetten te doen heerschen, en om zyne volkeren gelukkig te maken; het ryk regerende met zo veel voorzichtig-

(a) Een Griekisch woordt, χρυσάργυρον, zamengesteld van χρυσὸς, betekenende *gondt*, en ἄργυρος, *silver*. Dit was eene schatting, door keizer *Konstantyn* den Groten ingevoert, en aan hem en zyne navolgers, tot aan dezen *Anastasius*, de I van dien name onder de Roomsche keizeren, door de boeren, en diergelyk slecht volk, in goude en zilvere munt betaalt. *Zie Joh. Jac. Hofmanni Lexicon universale* op het woordt CHRYSARGYRUM.

(b) *Justinus* hadt deze kerk gebouwt; maar *Justinianus* vergrootte en verfierde de zelve ongemeen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

527 en de volgende. tigheit als gematigtheit; zyne veldheeren en ſtaatsdienaren met even veel oordeel en kenniſſe verkiezende.

De geheime Geſchiedenis van den zelven ſchryver maakt een ganſch verſchillend afbeeldſel van dezen keizer. Hy wordt 'er in vertoont als een twede *Sardanapalus* en *Caligula*, laf, wreed, dom, ondankbaar, trouwloos, bedrogen door zyne vrouwe, en zich van haar latende beſtieren; zonder deugden, of Godsdienſt, en zonder verdienſten; gelukkig door zyne ſtaatsdienaren en veldoverſten, die hy zo kwalyk beloont heeft, als zy hem wel gedient hebben. Welke van deze beide afbeeldſelen gelykt het beſt? Deze vraag is moeielyk te beantwoorden. Mogelyk gelyken zy geen van beide; het eerſte is te veel opgefiert en gevleit, en het twede is te vol haat en ſchimp.

Afbeeldſel van *Beliſarius* en *Narſes*.

Twee beroemde en dappere veldheeren, *Beliſarius* en *Narſes*, hadden het bevel over de legers van *Juſtinianus*, en deden hem by beurte zegepralen over de Gotthen, de Wenden en Hunnen, die, door hunne inbreuken in Thracië, deden blyken, dat zy niet alle met *Attila* omgekomen waren. *Beliſarius*, waardig met de *Scipioos* en de *Paurwels Emiliën* vergeleken te worden, evenaarde hunne zegepralen; maar in zyn huis was hy niet min zwak en onderworpen aan zyne vrouwe *, van wiens ontuchtigheden hy echter overtuigt was, als ontzagchelyk en onverwinnelyk aan het hoofdt der heiren. Met een woordt, hy was te gelyk zachtmoedig en dapper; wys en gelukkig. *Narſes*, een Perſiaan van geboorte, en een geſneden, hadt den moedt der dapperſte mannen, en week niemandt dan *Beliſarius* in bekwaamheit of geluk. Zy dienden beide ondankbare heeren. *Beliſarius* geraakte in ongunſt by *Juſtinianus*, en *Narſes* by *Juſtinus*. *Narſes* wrook zich, volgens eenige geſchiedſchryvers; en *Beliſarius* wierdt kort voor zyne doodt in zyne vorige waardigheit herſtelt.

* *Antonina*, dochter van een wagenaar.

Van *Tribonianus* en *Johannes van Cappadocie*.

Twee andere mannen verrichtten in den Raadt en aan het hoofdt der ſtaatszaken het gene *Beliſarius* en *Narſes* in den oorlog aan het ſpits der heiren deden. Te weten *Tribonianus*, ſchatmeeſter, en *Johannes van Cappadocië*, overſte der keizerlyke lyfwachten. De eerſte was een groot rechtsgeleerde, aan wien men het Ligchaam der Rechten *, begrypende de Pandecten, het Codex, en de Inſtituten, verſchuldigt is, waar van hy de eer aan *Juſtinianus* gaf. De ander was ongeleerder, maar lozer, en zo ſtaatzuchtig, dat hy naar het keizerryk dorſt ſtaan. Beide waren zy gierig en ſchraapachtig. Beide wierden zy van hunne verzamelde ſchatten ontbloot en in ballingſchap gezonden. *Tribonianus* wierdt in zyne ampten herſtelt, en ſtierf kort daar na. *Johannes van Cappadocië*, by de keizerinne in ongunſt geraakt, was genoodzaakt zich tot prieſter te doen ordenen, om zyn leven te veiligen; maar hy ſtondt van zyne heerſchzucht niet af, zich betrouwende op eene voorzegging, die hem, naar men zegt, verzekert hadt, dat hy niet zou ſterven voor dat hy de klederen van *Auguſtus* † aangetogen hadt. Hier door verſtondt hy het purper en de keizerlyke waardigheit; maar de voorſpelling wierdt door een ander geval, ganſch ſtrydig met zyne hope, vervult. Toen hy, eenige jaren na zyne eerſte ordening, de twede van den biſſchop van Conſtantinopel ontfing, leende een prieſter, geheten *Auguſtus*, hem zyne klederen; en toen bemerkte hy, hoe hy zich zelve misleid hadt. Hy bleef echter altoos van de hoop des keizerryks betovert, en hy kon deze zoete verwachting niet dan met het leven verlaten.

* *Corpus Juris.*

† Men gaf den keizeren dezen tytel.

527 en de volgende.

Afbeeldſel van de keizerinne *Theodora*, en van *Beliſarius* gemalin.

Hoe groot het vermogen der twee veldheeren en der beide ſtaatsbedienden ware, was het echter aan dat van twee vrouwen onderworpen. De keizerin *Theodora* en *Antonina*, gemalin van *Beliſarius*, regeerden den keizer en het keizerryk volſtrekt. Zy waren beide van eene ſchandelyke geboorte, en nog eerlozer van leven en wandel; vooral de eerſte, door *Juſtinianus* van het toneel gehaalt, daar zy van haar twaalfde jaar bedurven was. Hy verſlingerde op deze toneelſpeelſter zo zeer, dat hy den keizer *Juſtinus*, zynen oom, bewoog om hem te vergunnen, dat hy met haar trouwde; en zelf keizer zynde geworden bragt hy deze onwaardige bedgenoot op den troon. Eene zo wonderbare verandering in den ſtaat dezer vrouwe wrocht de allerminſte verandering niet in hare zeden; en *Juſtinianus*, dien zy tot haren ſlaaf maakte, was of blind genoeg, om hare ontuchtigheden niet te merken, of zo laſhertig, dat hy de zelve door de vingeren zag.

Gelukkige bedryven van des keizers ſtedehouders.

Het geluk van dezen vorſt was echter zodanig, dat hy alles zag buigen voor zyne wapenen, of voor die van zyne heldhaftige veldoverſten, en hy maakte de majeſteit des keizerryks overal achtbaar. Indien hy de verwoeſtingen van Rome niet kon beletten, het welk meer dan eens ingenomen en geplundert wierdt, hy rukte het ten minſte uit de handen zyner veroveraren. Hy maakte Conſtantinopel ook tot eene der prachtigſte ſteden der aarde. Verwinnaar der Gotthen en der Wenden door *Beliſarius* dapperheit; ten twede male over de laatſte zegepralende, door de wapenen van *Narſes*; de Hunnen beteugelende, die zich meeſter van Thracië wilden maken, en hen weder tot het zelve verval brengende, waar toe zy honderd jaren te voren door de doodt van *Attila* gebragt waren.

540.

546.

Zo gelukkig niet tegen de Perzen.

551.

Hy was zo gelukkig niet tegen de Perzen, en de koning *Coſroës* noodzaakte hem om hem cyns te betalen. Hy bevrydde zich echter in het vervolg van deze ſchandelyke dienſtbaarheit, en bediende zich van de overwinninge, die de koning van Colchis, zyn bondgenoot, op hen behaalde; en eenige jaren daar na maakte hy een beſtandt van zeventien jaren met *Coſroës*, aan wien hy de provincien afſtondt, welke hy verovert hadt.

555.

Opſtandt te Conſtantinopel ſtrengelyk geſtraft.

562.

Dit was de eenigſte tegenſpoedt, dien *Juſtinianus* in eene regering van acht en dertig jaren hadt; ten zy men 'er den opſtandt by wil voegen, die in het derde jaar zyner regeringe te Conſtantinopel verwekt wierdt door de neven van den keizer *Anaſtaſius*. Maar vermits de zelve gedempt wierdt door den moedt van *Theodora*, die *Juſtinianus* belette Conſtantinopel te verlaten, en door de wapenen van *Narſes*, die meer dan dertig duizend der zamengezworenen, of van hunne medeplichtigen, deden omkomen, moet men dit geval eer ſtellen onder den voorſpoedt dan onder den tegenſpoedt van dezen keizer.

Inbreuk der Wenden.

Om weder te komen tot de Gotthen en de Wenden, over welke hy meer dan eens zegepraalde, wy hebben reets geſproken van deze volkeren, die zich zo ontzagchelyk voor het keizerryk maakten *. De graaf *Bonifacius* riep, gelyk gezegt is, de Wenden in den jare 427 in Afrika. Hy berouwde zich des, en wilde hen weder uit dit werelddeel verdryven; maar hy was de ſterkſte niet, en de keizer *Valentinianus*

* Fol. 76.

was

was genoodzaakt in het jaar 442 Afrika met hen
† In den jare. te delen. De gevoeligheit van *Bonifacius* hadt
455. 'er hen gebragt; en eenige jaren daar na † deedt
die van *Eudoxia* hen in Italië komen. *Maximus*,
die met haar na de doodt van *Valentinianus* ge-
trouwt was, bekende haar, dat hy, door de
doodt van dezen keizer, den hoon zyner gema-
linne, door hem geschonden, hadt gewroken.
455. *Eudoxia*, om zich op haar beurt te wreken van
den moorder van haren gemaal, nam toevlucht
tot de Wenden. Hun koning *Genserik* bragt hen
voor Rome, het welk hy innam; sloeg *Maxi-
mus* op de vlucht, die door zyne eigene soldaten
aan stukken gereten wierdt, en ging weder over
naar Afrika met de princesse *Eudoxia*, de dochter
der keizerinne van dien naam, welke hy aan zy-
nen zoon *Hunnerik* ten wyve gaf. Men zegt,
472. dat, na hem den prins *Hilderik* gebaart te
hebben, zy zich in den jare 472 stil van het
hof in een klooster begaf, daar zy het gee-
stelyk kleedt aantoog. *Hunnerik* regeerde na
484. zynen vader, en stierf in den jare 484, de
kroon aan den jongen *Hilderik*, zynen zone,
nalatende. Maar de wrede *Gelimer* vermoord-
de hem, en klom op den troon.

Belisarius wrook het bloedt van *Valentinia-
nus*; sloeg *Gelimer*, en bragt hem gevankelyk
te Constantinopel. *Justinianus* wilde, dat hy
zegepraalde wegens een oorlog, dien hy zo
gelukkiglyk geeindigt hadt; en hy deedt zy-
ne intrede met alle pracht en statie der ou-
de zegepraalderen; behalven dat deze op eene
zegekoets zaten, en *Belisarius* te voet ging,
met de gevangenen voor hem, aan welker
hoofdt de verwonne koning ging. Deze ver-
toonde zich voor *Justinianus*, die hem in den
* Ren-Perk der Paarden. Hippodromus * op zynen troon wachtte, voor
wiens voeten de Wende op zyne kniën viel;
en terwyl hy voor den keizer knielde riep hy
uit *Ydelheit der ydelheden!* Eene schone: les
zo voor den verwonnen vorst, als voor den
verwinnaar. *Justinianus* schonk hem landeryen
† Vandalië, of Vindelicië. in Cappadocië, daar hy zyne dagen ging ein-
digen; zonder dat men weet, of die van zyne
natie weder naar hun oud vaderlandt † keerden.
540. *Belisarius* zegepraalt over de Gotthen. Zes jaren daar na zegepraalde *Belisarius* over
de Gotthen, gelyk hy over de Wenden gedaan
hadt, en bragt hunnen koning *Vitiges* gevanke-
lyk voor den keizer, gelyk hy *Gelimer* voor hem
hadt gebragt. De minnenydt en wreedheit der
keizerinne hadt dezen oorlog verwekt. *Amale-
sonte*, dochter van den koning *Theodorik*, hadt
haren neef *Theodatus* op den troon gebragt.
Deze ondankbare deedt zyne weldoensster, wel-
ker deugdt hem in het oog stak, omkomen. Hy
was ten anderen tot dien moordt aangezet door
Theodora, nydig wegens de genegenheit, welke
Justinianus deze Gotthische princesse toedroeg,
en de verdiensten eener zo aanminnige mede-
vryster vrezende. *Justinianus* vreesde aan zynen
kant de keizerin te zeer om hare gevoeligheit
door zyne klagten over dezen moordt gaande te
maken; maar hy kon *Theodatus* dien niet verge-
ven, en zondt *Belisarius* tegen hem, om hem
een bloedigen kryg aan te doen. *Vitiges* voor-
kwam hem, deedt dezen onwaardigen koning
omkomen, en zich in zyne plaats verkiezen.
De Romeinen wilden noch den eenen, noch den
anderen, en *Belisarius* keerde de wapenen, die
hy tegen *Theodatus* zou gebruiken, tegen *Vitiges*.
Hy hernam Rome, het welk *Vitiges* verovert
hadt; bevrydde het van het beleg, het welk hy
'er voor de twede maal voorgebragt hadt; sloeg
hem, en nam hem gevangen.

Twaalf jaren daar na begon de oorlog weder 552.
onder *Totila*, welke door *Narses* verwonnen *Narses* toen de
en in den slag gedood wierdt. *Tejas* volgde Gotthen voort zit.
hem op, en kreeg 's jaars daar aan het zelve
lot. Dus eindigde *Narses* dezen beroemden 553.
krygstocht met het winnen van twee veldslagen
en de doodt van twee koningen, met welke de-
ze heerschapy eindigde. Die der Visigotthen,
of der Gotthen in Spanje, duurde langer, gelyk
wy reets gezegt hebben, en eerlang nog zullen
zeggen. *Narses* overleefde *Justinianus*, en toon-
de onder zynen opvolger de zelve bekwaamheit.
Hy zou 'er de zelve eer ook verworven hebben,
indien de keizerin *Sophia* zyne gevoeligheit niet
hadt gaande gemaakt. Wat *Belisarius* belangt, 565
hy stierf den 13 Maart des jaars 565, in het zel- Doodt van Belisarius, ta dat hy met den keizer vereenigt was.
ve jaar als *Justinianus*, niet bedelende, en na dat
de keizer hem de oogen hadt doen uitsteken, ge-
lyk eenige schryvers zeggen; want dit is een
verdichtsel, het welk de schryvers van dien tydt
tegenspreken. Hy stierf, herstelt in zyne goe-
deren, en weder te Constantinopel geroepen,
waar uit hy inderdaadt twee jaren te voren ge-
bannen was, om dat men hem verdacht hadt ge-
houden van deel gehad te hebben in een opstandt,
die gedempt wierdt, en van geen gevolg was.
De keizer, beter onderrecht, gaf hem zyne gunst
weder, en hy hadt het genoegen van schuld deloos
en met eere en roem beladen te sterven.

Men moet niet vergeten, dat de zyde-redery te Fabryk van zyde te Constantinopel overgebragt.
Constantinopel uit Indië overgebragt wierdt
onder de regering van *Justinianus*. Zy wierdt
'er ingevoert door twee monniken, die eerties van
zydewormen uit het Ooslten bragten, die men
deedt uitbroeien. Constantinopel deedt eerst,
vervolgens gansch Italië, en andere landen van
Europa een groten handel in zyde, die mo-
gelyk zo nut niet is om het voordeel, dat 'er 565
van komt, als gevaarlyk om de weelde en der- en de volgende, tot
telheit, die hy onderhoudt. 578.

Justinus de II, neef van *Justinianus*, volgde Regering van Justinus den II.
hem op. Hy was een laf en ongelukkig vorst;
wierdt altoos geslagen door de Perzen, en zou
het ryk niet hebben kunnen bestieren, indien de
keizerin *Sophia*, zyne gemalin, hem niet behulp-
zaam was geweest. Zy schraagde het ryk door
hare bekwaamheit; maar hare trotschheit was
voor het zelve niet min nadeelig dan hare schran-
derheit nuttig; en de verachting, met welke 578
zy *Narses* handelde, hadt het gansche ryk haast en de volgende, tot
omgekeert, gelyk wy eerlang zullen zeggen, als 583.
wy van de Longobarden spreken. Regering van Tiberius.

Tiberius volgde *Justinus* den II op, en na eene
regering van drie jaren gaf hy stervende het ryk
over aan *Mauritius*, met zyne dochter *Konstan-
tyne*, die haren gemaal de opperheerschappy van
de helft der aarde tot huwelyksgoedt aanbragt.
Men moet bekennen, dat *Mauritius* zich haar
waardig hadt gemaakt door zyne dapperheit, die
het Ooslten hadt gered door verscheide over- 583
winningen op den trotschen *Cosroës*, die deswe- en de volgende, tot
gen van hertzeer stierf. 602

Mauritius zou met veel roem hebben kunnen Regering van Mauritius.
regeren, indien zyne gierigheit den glansch zy-
ner deugden niet bezwalkt, en hem des Hemels
straffe op den hals gehaalt hadt; gelyk hy zelf
erkende. Hy hadt geweigert losgeldt te beta-
len voor de gevangenen, die *Chagan*, koning
der Avaren, gemaakt hadt; en dus was hy oor-
zaak geweest, dat deze barbaar hen alle ongena-
delyk hadt doen afmaken. Hy erinnerde zich des
twee jaren daar na, wanneer de overweldi-
ger *Phocas* hem onder zyne macht hadt gekre- Zyne gierigheit gestraft.
gen, en hem ter straffe deedt leiden. *Here*,
zeide

Zyne fraaie aanmerking toen hy ter ſtraffe geleid wierdt.

zeide hy, toen met de oogen naar den hemel geſlagen, *gy zyt rechtvaardig, en alle uwe oordeelen zyn rechtvaardig!* Eene droevige aanmerking, welke het gevoelen van zyn eigen ongeluk hem deedt maken over dat van zo vele ellendigen, die zyne gierigheid en onmedogendheit hadt gemaakt, en waar over hy bekende dat hy billyk geſtraft wierdt.

602 en de volgende, tot 610.

De wrede *Phocas*, zyn moorder, bezat het ryk gehele acht jaren; en om den biſſchop van Rome op zyne zyde te krygen verklaarde hy hem voor algemenen biſſchop, en gaf hem de opperhoofdigheit over dien van Conſtantinopel. De biſſchop, die toen op den Roomſchen ſtoel zat, was *Bonifacius* de III, opvolger van *Gregorius* den I, die, naar men zegt, *Johannes*, biſſchop van Conſtantinopel, voor Antichriſt geſcholden hadt, om dat hy eenige jaren te voren den zelven tytel en de zelve opperhoofdigheit over de kerk hadt aangenomen.

Regering van *Phocas*.

Hy verklaart den biſſchop van Rome tot algemeen biſſchop.

610 en de volgende, tot 640.

Heraclius wrook *Mauritius*, en benam zynen moorder het leven en het ryk. *Photinus*, wiens vrouw deze wreedaardt verleid hadt, leverde hem aan *Heraclius*. *Cosroës* ſloeg het heir van *Heraclius*, maar hy kwam dit verlies weder te boven, en zegepraalde vyf malen over de Perzen, geholpen door de Turken, die hem kwamen byſpringen; maar welker wapenen zo ongelukkig voor zyne opvolgers waren.

Regering van *Heraclius*.

Oorſprong van *Mahomeths* ryk.

Een ontzagchelyker vyandt kwam uit een verachtelyk volk voort, dat niet bekend was dan door zyne ſtroperyen; en met het godloze voornemen van een nieuwen Godsdienſt op te rechten ondernam hy ook een nieuw ryk te ſtichten. Het was de verleider *Mahometh*, die zich onder de Arabieren of Saracenen voor propheet uitgegeven hebbende, zynen Alkoran met geweldt van wapenen ondersteunde, en in min * dan negentien jaren ganſch Arabië veroverde; het zy door zyne dapperheit, of zyn geluk, of door die van zyne opvolgers. Arabië was zyn vaderlandt, en daar wierp hy de grondveſten van het ryk der Kalifen, gelyk men zyne opvolgers noemde, die zich wel haaſt in Afrika nederzetten, van waar zy omtrent het begin der toekomende eeuwe naar Spanje overgingen; en zy zouden zich tot aan gene zyde van het Pyreneeſche gebergte uitgeſtrekt hebben, indien de dapperheit van *Karel Martel* hen niet hadt tegengehouden. Zy vonden de zelve hinderpalen niet in Aſië. Syrië, Paleſtina, Perſië, byna het ganſche Ooſten, geraakte of gewillig of door geweldt onder hunne heerſchappye. *Heraclius* zag een gedeelte van hunne overwinningen, die onder zyne opvolgers met zulk een ſpoedt voortgezet wierden, dat zo vele ſchone provinciën zich in min dan dertig jaren aan deze ongelovigen onderwierpen; en hun ryk ſtrekte zich uit van de Indiën tot aan de Pyreneën.

Zyne overwinningen, en die van zyne Kalifen.

* Met den jare 622 beginnende, het welk het eerſte jaar is van de Hegire. Hy ſtierf in den jare 631.

Men voegt by *Heraclius* ongeluk, van het begin eener heerſchappye te hebben gezien, die zo verderflyk voor het Chriſtendom zou wezen, dat, van beſchermer te zyn geweeſt van de ketterye der Monotheliten, die door een wonderlyke dwaling niet meer dan eenen wille in *Jeſus Chriſtus* erkenden, ſchoon zy hem met de rechtzinnige kerke twee naturen toeſchreven. Maar men gaat te ver, als men aan de dwaling van dezen vorſt het verval des Ooſterſchen keizerryks en de opkomſt des Mahometaandoms wil toeſchryven. Wy zien de uitkomſten, maar de oorzaken zyn ons verborgen; en het ſtaat niet aan ons de beweegredenen en raadſlagen der Voorzienigheit te beſliſſen.

Heraclius begunſtigt de Monotheliten.

De regeringen van *Heraclius* opvolgers zyn alleen vermaard door de overwinningen der Saracenen. Zyn kleinzoon *Conſtans* † verloor, in den jare 654 een zeeſlag tegen hen; en na eene ongelukkige regering wierdt hy in het jaar 668 door zyne eige bedienden te Syracuza in een badt verſmoort.

640 en de volgende, tot 668.

Regering van *Konſtantyn*.

De regering van zynen zone *Konſtantyn* was weinig gelukkiger. Hy kon den Saracenen niet beletten hunne overwinningen uit te breiden. De Maroniten, een volk geheten naar de landſtreek *, die zy bewonen, welke zich uitſtrekt van de zee, digt by Antiochië, tot aan het gebergte Libanon, hielden hunne wapenen tegen; maar zy konden hen niet verhinderen het beleg voor Conſtantinopel te brengen. Zy zetten het zeven jaren lang voort, volgens eenigen, en maar vier, volgens anderen. Zy braken het eindelyk op, en kochten de vrede van den keizer; maar deze kocht die zelf van de Bulgaren, die van den mondt van de Wolga, van welke rivier zy hunnen naam ontleenden, in Thracië kwamen inbreken, en zich in het vervolg meeſter maakten van deze provincie, aan welke zy hunnen naam * gaven.

† De twede van dien naam onder de Griekſche keizeren.

Regering van zynen zone *Konſtantyn* den IV.

* *Maronia*

668 en de volgende, tot 685.

Overwinningen der Saracenen.

Inbreuk der Bulgaren.

* Bulgarië.

Na deze zag men vreeſſelyke regeringen, die van *Juſtinianus* den II, dien *Leontius* den neus deedt affnyden; die van *Leontius*, op de zelve wyze gehandelt door *Tiberius Abſimar*; die van *Philippicus*, dien men de oogen uitſtak; die van *Anaſtaſius*, of *Artemius*, die van geheimſchryver van *Philippicus* keizer, en van keizer monnik wierdt; die van *Theodoſius*, die van een nog ſlechter ampt, te weten van ontfanger der ſchattingen, tot de zelve waardigheit geraakte, en het zelve lot hadt, genoodzaakt zynde in een klooſter te gaan, en het ryk af te ſtaan aan een waardiger dan hy.

685. en de volgende, tot 716.

Regering van *Juſtinianus* den II, en van zyne opvolgers.

Het was *Leo*, bygenaamt de *Iſauriër* *, naar de provincie, waar in hy geboren was. Hy wrook het ryk van het verlies, onder zyne opvolgers geleden; waar van de een † Carthago met Afrika in den jare 698 onder de heerſchappy der Saracenen hadt zien overgaan; en de ander ‡ hadt de verovering van Cappadocië niet kunnen keren. Zo haaſt als hy op den troon geklommen was, ſloeg hy de Saracenen, moedig om de verovering van klein-Aſië, welke zy door die van de ſtadt Pergamus verzekert hadden; en zich meeſter van Conſtantinopel denkende te maken belegerden zy deze ſtadt. *Leo* noodzaakte hen het beleg op te breken; ſloeg hunne vloot eenigen tydt daar na, en verbrandde nog eene andere door middel van het zo genaamde Griekſche vuur, het welk onder water brandde, en door *Callinicus* uitgevonden was *.

717 en de volgende, tot 741.

Regering van *Leo* den Iſauriër.

* *Iſaurieus.*

† *Leontius.*

‡ *Theodoſius.*

Na dat hy het Ooſterſche ryk in zynen ouden luiſter hadt herſtelt, zocht hy de onluſten van dat van het Weſten te ſtillen. Hy ware gelukkig geweeſt, indien hy met de Saracenen alleen te doen hadt gehad: maar hy kon over de hardnekkigheit der geeſtelyken zo ligt niet zegepralen als over deze ongelovigen. Der zelver verwoede yver maakte hem meer ſpels dan hunne wapenen. Twee partyen ontſtonden in de kerk, waar van de eene voor, en de andere tegen de beelden was. De eerſte noemde men *Ikonolatren*, of Beeldendienaars, en de andere *Ikonoklaſten*, of Beeldeſtormers *. De keizer beſchermde deze laatſten openlyk; en paus *Gregorius* de II ondersteunde de anderen. Deze twiſt was even ſchadelyk voor het ryk en voor de kerke. Alles was in oproer. De geeſtelykheit, het volk, de keizer, alles, koos party; en de beeldendienſt, die

* Eenigen brengen dit geval tot den jare 673, onder *Konſtantyn*.

Twiſt over de beelden, die de kerk ontruſt en het ryk.

* of eigentlyk beeldverbrekers.

741 en de volgende. de overhandt kreeg, wierdt onder de volgende keizers niet ingevoert dan door wrede bloedvergietingen, door trouwloosheden en moorderyen, gelyk wy eerlang zullen zien. Voor deze

Vreeslyke aardbeving. onheilen kwam een afgryſſelyke aardbeving, die in het laatſte jaar der regering van *Leo* Thracië en Bythynië ſchokte, en het meerendeel der

741 en de volgende, tot 775. gebouwen van Niceen, van Nikomedië en Conſtantinopel omverre wierp.

Regering van *Conſtantinus Copronymus*. *Conſtantinus Copronymus* * voerde den zelven oorlog tegen de beelden als zyn vader *Leo*, en deedt den zelven dienſt voor afgodiſch verklaren in eene talryke kerkvergadering, gehouden te Conſtantinopel, waar in zich drie honderd en drie en dertig biſſchoppen bevonden. Hy ontfing ook het zelve ongenoegen van wegen de beeldendienaars, die hem hunne hulp weigerden. Maar ſchoon verlaten van deze party, zegepraalde hy echter over de Bulgaren, en liet niet na eene overwinning te behalen op de Turken, die zich begoſten te doen kennen, en uit de Kaſpiſche poorten te voorſchyn kwamen; zich door Armenië verſpreidden, en de Saracenen op hun beurt plunderende, ontnamen zy hen het gene zy op de Chriſtenen verovert hadden.

* Zie den oorſpronk van dezen naam op het jaar 979, onder de regering van *Ethelred*.

Doedt den beeldendienſt veroordelen.

775 en de volgende, tot 780. Regering van *Leo* den III. *Leo* de III volgde zynen vader *Konſtantyn* op, en volhardde in de beelden te beſtryden. Hunne beſchermers yverden onderwyl ook krachtig voor hen; en de voorſpoedt des keizers, die in Syrië eene aanmerkelyke overwinning op de Saracenen behaalde, kon hem niet bevryden van den haat der geeſtelyken en des volks, die eene heilige achting en eerbiedt voor de zelve hadden. Volgens hen moet men zyne doodt aan den oorlog, dien hy tegen de beelden voerde, toeſchryven. Hy kwam om, zeggen zy, door het kerkſchendig gebruik, dat hy van eene kroon maakte, die de keizer *Mauritius* aan St. *Sophia* gewyd en in hare kerk opgehangen hadt. *Leo* deedt haar wegnemen, en zo als hy ze op zyn hoofdt zette vielen 'er twee ſtenen uit, uit welke een felle gloedt ſtraalde, die eene hette in zyne ingewanden veroorzaakte, waar van hy eene koorts kreeg, die hem in weinig dagen wegrukte. Zodanig is, gelyk wy meermalen gezegt hebben, het oordeel, het welk de verkeerde yver den genen, die 'er zich door vervoeren laten, doedt vellen.

Hy wordt om de beelden van de geeſtelykheit en het volk gehaat.

780 en de volgende, tot 802. Regering van den jongen *Konſtantyn* onder de voogdy der keizerinne *Irene*. Hy liet het ryk na aan den jongen *Konſtantyn*, zynen zone, dien hy de keizerin *Irene*, moeder van den jongen prins, tot voogdeſſe gaf, die zyne vervolgſter en moorderes wierdt. Door deze laatſte woede, en onder de regering van een zo verfoeielyk wyf, kreeg de beeldendienſt de overhandt. Zy was, volgens eenigen, de dochter van den koning der Bulgaren, geboortig van Athene, volgens anderen, beroemd door het Concilie van Niceen, het welk zy deedt beroepen, door den moordt van den jongen keizer, haren zoon, door hare ballingſchap en ellende, eene ſtraffe, die zy door hare kinderſlagt verdient hadt.

Afbeelding van *Irene*.

787. Tweede Concilie van Niceen, voor het welke men de zon zag tanen. Het Concilie wierdt op het einde van den jare 787 gehouden, en het was het twede van dien naam. Twee honderd en vyftig kerkvoogden, die *Taraſius*, patriarch van Conſtantinopel, en de zendelingen van den paus aan hun hoofdt hadden, woonden het zelve by. Zy waren alle yverige beſchermers der beelden, zo dat hun dienſt doorgedreven, de beeldeſtormers veroordeelt, en de vloek der kerke hen op het hoofdt gedrukt wierdt. Voor het Concilie zag men eene zonnetaning, die de beeldendienaars zekerlyk tot hun voordeel, en als een teken van des Hemels toorn uitgelegt zouden hebben, indien het beſluit dier vergaderinge hen niet gunſtig ware geweeſt. Wy zullen dit beſluit door het Concilie van Frankfort, zeven jaren daar na onder *Karel* den Groten gehouden, weder veroordeelt zien. 787 en de volgende. 797.

De yver van *Irene*, ter invoeringe van den beeldendienſt aangewend, zegepraalde; maar zy kon niet velen, dat de jonge keizer zich aan hare voogdye en gezag onttrok, om onafhankelyk te heerſchen. Hare ſtaatzucht hadt de overhandt over hare moederlyke liefde en genegenheit, en de voornaamſten van haar hof op hare zyde getroont hebbende, deedt zy hen tegen den ongelukkigen *Konſtantyn* opſtaan, dien zy in den kerker wierpen, en op bevel dier ontaardde moeder de oogen uitſtaken. Hy beſtorf het eenige dagen daar na, en de wrede *Irene* maakte zich meeſteres van het ryk. De voorſtanders der beelden hebben de ſtoutheit gehad van eene zo verfoeielyke kinderſlagt te pryzen; maar een beroemd Jeſuit * heeft meer ſchaamte gehad, en de zelve openlyk veroordeelt. 800. 801. 802.

* Petavius.

Irene neemt voor met *Karel* den Groten te trouwen.

Irene meende te heerſchen, en om zich vaſter op den troon te zetten wilde zy met *Karel* den Groten trouwen. Hy was niet afkerig van dit huwelyk, het welk hy aanmerkte als een middel om het Ooſterſche keizerryk te vereenigen met het Weſterſche, het welk hy reets bezat; maar *Nicephorus* brak de onderhandeling af; verzekerde zich van *Irene*, die hy naar het eilandt Lesbos in ballingſchap zondt, en maakte zich meeſter van het ryk. Zy ſtierf nog in het zelve jaar in hare ballingſchap, daar zy gebrek van alles hadt, zonder dat iemandt zich harer ellende erbarmde, om dat elk meende, dat zy die verdient hadt.

Te Lesbos in ballingſchap verzonden.

Waar zy ſterft.

Zodanig waren de beroerten en de onluſten des Ooſterſchen keizerryks; dat van het Weſten was niet minder beroert. 451 en de volgende.

Regering van *Valentinianus* den III. *Valentinianus* hadt met luiſter geregeert, zo lang de wyze *Placidia*, zyne moeder, leefde, welker raadt hy volgde, uit achting voor hare deugdt en voor haar verſtandt. Toen zy dood was gaf hy zich over aan de wreedheit en de geilheit; ſchondt de vrouw van den patricius *Maximus*, en deedt *Ætius* onthalzen, zo beroemd door zyne roemryke overwinningen, aan welke hy de behoudenis des ryks verſchuldigt was. Zyne doodt wierdt veroorzaakt door de liſtige wraak van *Maximus*, die hem eene verraderey te laſt leide, die hem deedt omkomen. *Valentinianus* overleefde hem niet lang. *Maximus*, die de ligtgelovigheit van dezen vorſt tot bederf van *Ætius* misbruikt hadt, bediende zich van de gevoeligheit en de woede der ſoldaten, die hy aanzette om de doodt van hunnen beroemden veldheer door des keizers doodt te wreken. Op deze wyze wierdt hy het ryk en der keizerinne, met welke hy trouwde, machtig. Hy was onvoorzichtig of verwaand genoeg om haar zyne liſtige misdaadt te belyden; en de keizerin hadt moeds genoeg om 'er zich over te wreken. Maar deze wraak kwam haar duur te ſtaan. Zy ontboodt *Genſerik* uit Afrika, en wy hebben den uitſlag van zynen tocht bygebragt *, die niet min verderflyk voor *Eudoxia* zelve dan voor den moorder van *Valentinianus* was. 454. Hy doedt *Ætius* onthalzen. *Maximus* doedt *Valentinianus* omkomen. Maakt zich meeſter van het ryk, en trouwt met de keizerinne weduwe. Zy doedt *Maximus* omkomen. *Poliit. 461 en de volgende.

Na de doodt van dezen vorſt begon het Weſterſche ryk te vervallen, en het verhaaſtte, om zo te ſpreken, zynen val onder de korte regeringen van *Avitus*, van *Majorianus*, van *Severus*, van *Anthemius*, van *Monyllus*, zoon van den patricius *Oreſtes*, die hem den naam van Korte regeringen van *Valentinianus* opvolgers.

461 en de volgende. van *Augustulus* gaf; te jong zynde en nog niet lang genoeg geheerscht hebbende om dien van *Augustus* te voeren. Hy wierdt afgezet in het zelve jaar, waar in hy verkoren was, door *Odoacer*, koning der Herulen, die hem in Campanie verzondt.

Korte regering der Herulen.

Deze stichter van het ryk der Herulen was de eerste en de laatste vorst van het zelve; een wonderbaar voorval, het welk mogelyk geen voorbeeldt heeft. Zyne heerschappy eindigde niet dan met zyn leven. Hy wierdt

493 en de volgende, tot 526. in den jare 493 gedood door *Theodorik*, koning der Ooster-Gotthen, die zyn koninkryk op het puin van dat der Herulen stichtte.

Regering van *Theodorik*, koning der Ooster-Gothen.

Theodorik voegde Provence by Italië, en regeerde met veel roem. Hy zou een volmaakt vorst geweest zyn, indien hy *Boëtius* en *Symmachus*, de twee eerlykste lieden van het koninkryk, en welken hy het meest verplicht was, niet hadt doen sterven op een ongegronden argwaan. Deze onbillykheit was gevolgt van schrikkelyke woedingen, die hem eerst de rust, en vervolgens het leven benamen. Men verhaalt, dat hem op een tydt een visch op den disch voorgezet zynde, hy het hoofdt van *Symmachus* in de schotel meende te zien, waar op hy vol schrik van tafel opstondt, en eenige dagen daar na stierf.

Hy meent *Symmachus* hoofdt in de schotel te zien.

526. Sterft.

Oorspronk der Exarchen.

Wy hebben de duurzaamheit van het ryk der Ooster-Gotthen onder zyne opvolgers gezien. Zy wierden verwonnen door *Narses*, dien de keizer *Justinianus* de landvoogdy van Italie gaf; maar *Justinus* stelde in het vervolg *Longinus* boven hem, met den tytel van Exarch, die gansch nieuw was, en overeenkwam met dien van onderkoning, of stedehouder, of verzorger des keizerryks, en waar mede hy het allereerst vereert wierdt. *Narses*, vertoornt, dat men een ander boven hem stelde, riep de Longobarden tot de verovering van Italië, en zy kwamen 'er een koninkryk stichten, het welk tot aan den tydt van *Karel* den Groten in wezen bleef. Men wyt deze staatwisseling aan de trotschheit of de onvoorzichtigheit van de keizerinne *Sophia*. Met *Narses* oneens zynde handelde zy hem met veel verachting, en zeide, dat hy moest spinnen met de wyven. *Narses* voelde de scherpte der schimp, die hem zyn ongeluk verweet van gesneden te zyn; maar zonder zich daar over te ontzetten, antwoordde hy: *Ik zal haar een webbe opzetten, waar van zy bezwaarlyk het einde zal zien.* Hy kwam zyne bedreiging na, en de Longobarden, welker inbreuk hy begunstigde, maakten zich meester van Italië, behalven van Rome, dat door zyne stedevoogden en bisschoppen geregeert wierdt, en van Ravenna, daar de Exarchen der keizeren hunnen setel hadden.

Inval der Longobarden.

568 en de volgende. De keizerin *Sophia* hoont *Narses*.

Zyn antwoordt.

Beschryving der Longobarden, en van hunne overwinningen.

Deze verwinnaars kwamen, volgens eenigen, van de oevers van de Elve, volgens anderen van den Donauw, en waren oorspronkelyk uit Noorwegen. Zy kregen hunnen naam van hunne lange baarden, of, gelyk men nu spreekt, heliebarden *. Zy stelden eer in dezen naam, en gaven dien aan hun koninkryk, het welk zich uitstrekte van de Alpen tot aan Toskane. Hun koning *Alboinus*, of liever *Albein*, was 'er de eerste monarch van, en deedt zich te Milaan kronen. Zyne opvolgers handhaafden zich twee honderd en zes jaren lang op den troon †; maar alles voor de wapenen van *Karel* den Groten hebbende moeten buigen, was hun koning *Desiderius* genoodzaakt zyne staten aan den verwinnaar af te staan, en zich in een klooster te begeven. Zyn zoon, genaamt *Adalgaisus*, vluchte naar Constantinopel, daar *Constantinus Copronymus* hem met de waardigheit van patricius bekleedde. Hy keerde daar na weder naar Italië, om zyne staten weder machtig te worden; maar hy verloor het leven, na dat hy den slag verloren hadt.

568 en de volgende.

572 Hun val, en vernietiging.

* Anderen zeggen van hunne lange baarden.

† Van hunne komst in Italië in den jare 568 af te rekenen.

Het verval der Exarchen was een en twintig jaren voor dat der Longobardische heerschappye gegaan. *Aistulphus*, voorzaat van *Desiderius*, hadt zich in den jare 752 meester van Ravenna gemaakt, en *Eutychius*, den laatsten Exarch, verjaagt *. Hy hechtte vervolgens deze en alle andere steden van het Exarchaat aan zyne kroon; maar een ander verwinnaar, machtiger dan hy, noodzaakte hem vier jaren daar na de zelve weder te verlaten; te weten *Pipin*, koning van Vrankryk, die haar aan den paus schonk. *Karel* de Grote, zyn zoon, zette zyne overwinningen in Italië nog verder voort, en vernietigde, gelyk zo even gezegt is, het koningdom der Longobarden.

773. 788. Einde der Exarchen.

* in den jare 752.

Aanmerkelyke staatwisselingen.

De opgang van het koninkryk der Franken in de Gaulen; de val van dat der Visigotthen in Spanje door den inbreuk der Mauren, of der Saracenen, en de oprechting des Duitschen keizerryks door *Karel* den Groten zyn de aanmerkelykste zaken, welke van de vyfde tot de negende eeuwe in het Westen voorvielen. Door deze zullen wy ons verhaal der geschiedenissen, in vremde landen gebeurt, ook eindigen, eer wy het vervolg der Engelsche Geschiedenisse weder opvatten.

458. Regering van *Childerik*. *Pharamundus. Meizeray.* enz.

Wy hebben *Childerik* op den troon der Franken gelaten. Zyne ontuchtigheit stiet 'er hem af. Een ongelukkig gebrek voor vele vorsten! De behendigheit van *Guilleman* deede 'er hem weder op klimmen. *Basine*, gemalin van den koning van Thuringen, by welken hy de wyk genomen hadt, verliet haren gemaal, om dezen vorst, die haar verleid hadt, te volgen. Hy trouwde zelfs met haar by het leven van haren eersten man, en uit dit huwelyk verwekte hy *Clovis*.

Verleidt de vrouw van den koning van Thuringen, en trouwt met haar.

481 en de volgende, tot 511. *Clovis* regering.

Deze vorst vyfelde de Fransche heerschappy hoger in top dan zy onder de vier voorgaande koningen geweest was; maakte haar vry van het Roomsche ryk, aan het welke zy eynsbaar geweest was, en handelde met de keizers als met zynes gelyke. Hy strekte zyne heerschappy uit van den Rhyn tot aan de Loire, en stelde den setel zynes ryks te Parys; verjoeg de Romeinen voort uit de Gaulen; vermeesterde de Thuringers en de Burgundiërs, en maakte hunne koningen tot zyne leenmannen. Hy sloeg de Duitschers in den beroemden slag van Tolbiak *, daar hy gelofte deedt van Christen te worden; hechtte de kleine koninkryken van Kameryk en Keulen, en van de andere omleggende plaatsen, aan zyne kroon; trok die van Armorica, of klein-Bretanje, in zyn verbondt, door een verdrag, het welk hen afhankelyk van hem maakte, zonder hen onder zyn juk te brengen, hen onder zyne bescherming stellende, en verdiende door zo vele grote daden de voortreffelyke tytels van de Grote en de Gelukkige. Door zynen doop verkreeg hy ook dien van eersten Christen koning; maar zyn leven kwam 'er niet mede overeen. Hy was altoos woest en bloeddorstig; dapper, maar nog wreder; in koelen bloede zo wel als in den slag de genen dodende, die hem wederstonden, of zyne heerschzucht poogden te stuiten;

* Zuleh, tien mylen van Keulen.

711 en de volgende.

ſtuiten, en zyne verwanten niet meer ſparende dan anderen; by grote deugden nog groter gebreken hebbende, en geen zwarigheit makende om de trouwloosheit te gebruiken, daar de dapperheit vruchteloos geweeſt was.

Zyne vier zonen verdeelen de heerſchappy.

De heerſchappy wierdt door zyne vier zonen in vier koninkryken verdeelt; en deze verdeeling, die achtervolgt wierdt gedurende dit ganſche eerſte geſlacht, en gedurende het twede, brengt niet minder verwarring in de Geſchiedeniſſe dan zy beroerten in den ſtaat veroorzaakte. Dikwils vielen 'er vereenigingen voor, en telkens als de mannelyke lyn uitſtierf ging het koninkryk over in den tak, waar in nog mannelyk oir van *Meroveus* en *Clovis* overgebleven was. Maar telkens als deze tak nieuwe telgen ſchoot, kwam men tot nieuwe verdeelingen. Dit geſchiedde tot vyf of zes malen onder het eerſte geſlacht. De verdeelingen namen in den jare 751 een einde, na dat zy drie honderd drie en dertig jaren * geduurt hadden onder een en twintig koningen, die van Parys alleen rekenende, aan welke de ſchryvers altoos den eerſten rang gegeven hebben. *Childerik*, de III van dien naam, was 'er de laatſte van, en zyne ontzetting bragt *Pipin* op den troon.

Aanmerkingen over die verdeelingen, en wanneer zy eindigen.

* Met *Mezeray* van het jaar 418 afrekenende.

751 Val van de Gotthiſche heerſchappy door den inval der Mauren.

Eer dat wy van de regering van dezen vorſt en van die van *Karel* den Groten, die hem opvolgde, ſpreken, moeten wy de heerſchappy der Gotthen, door den inval der Mauren, in Spanje zien vallen. De heerſchzucht en ontuchtigheit van *Roderik* waren 'er oorzaak van. Hy hadt den kinderen van *Vitiza* het koninkryk ontweldigt, en de vrouw of de dochter van den grave *Julianus* geſchonden. Deze laatſte was landvoogdt van de provincie van Tingi, welke de Gotthen nog in Afrika bezaten; en de kinderen van *Vitiza* de wyk by hem genomen hebbende, vereenigden zy hunne gevoeligheit, en beſloten gezamentlyk wraak te nemen van een dwingelandt, die het ryk van de eenen overweldigt, en de vrouw van den anderen ontëert hadt. Maar vermits zy zich niet ſterk genoeg oordeelden om hunnen vyandt te doen omkomen, namen zy toevlucht tot de Mauren; dus noemde men de Saracenen, of de Arabieren, die zich in Afrika nedergezet hadden, daar de Kalif, die te Damaſcus zynen ſetel hieldt, een landvoogdt hadt. De toenmalige Kalif was *Muza* genoemt. Hy was een bekwaam en dapper man, die alle hoedanigheden hadt om grote voornemens uit te voeren. Hy hoorde de klagten der drie beledigden; trok zich hunner zake aan, en beloofde hen de wraak van hunnen hoon. Hy hieldt hen zyn woordt niet dan al te wel. Hy vondt niet goed terſtondt alle zyne kracht te werk te ſtellen; het zy dat hy den landvoogdt van Tingi en de twee prinſſen mistrouwde, of dat hy aan den uitſlag der onderneminge twyffelde: zo dat hy zich vergenoegde hen eenige hulp toe te zenden, die zy naar Spanje overſcheepten, en door middel van welke zy daar een opgang maakten, die *Muza* bewoog om hen verder te ondersteunen.

712 en de volgende. Veroorzaakt door de ſlaatzucht en ontuchtigheit van *Roderik*.

Aankomſt van den veldheer *Tarik* in Spanje.

Hy zondt hen toen eene aanmerkelyke verſterking toe, onder het bevel van den veldheer *Tarik*, die zich meeſter maakte van het nauw van Gades, daar hy de veſting bouwde, die nu, door eene geringe verandering der letteren van haren ouden naam, Cadix heet. Het nauw veranderde den zynen ook, en nam dien van den veldheer aan; ſedert niet bekend geweeſt zynde dan by dien van Gibraltar, of Gibaltarik, dat zo veel betekent als de berg van Tarik.

Bouwt Cadix.

Geeft zynen naam aan het nauw van Gibraltar.

Alles moeſt op zyne aankomſt buigen, behalven Toledo. Deze plaats was zo wel verſterkt, en de bezettelingen zo wel gemoedigt om zich te verweeren, dat *Tarik* zich niet ſterk genoeg oordeelde om deze plaats te veroveren. *Muza* moeſt zelf met alle de machten van Mauritanië uit Afrika komen. *Roderik*, die aan zynen kant tot dien tydt niet veel beweging gemaakt hadt, wierdt gewekt door de grootte van het gevaar, waar in hy was, en trok de Mauren tegen met een machtig heir. De ſlag duurde drie dagen; en nooit is eene overwinning heviger betwiſt. Men vocht met eene gelyke woede en een gelyk voordeel, tot dat het verraadt eer dan de dapperheit de krygskans naar den kant der ongelovigen deedt overſlaan. *Roderik* wierdt verlaten van een deel van zyn volk, en hunne trouwloosheit deedt den moedt der anderen zinken. Toen wierdt alles op de vlucht geſlagen, of in ſtukken gehouwen. *Roderik* ſchaamde zich der vlucht, en wilde liever edelmoedig ſterven met den degen in de vuiſt, dan zyne nederlaag en het verlies van zyn ryk overleven *. Dus wilchte hy de ſchande van een ongeregeld en ontuchtig leven uit door zyne roemruchtige doodt, en maakte zich ten minſte der erbarmeniſſe des nazaats, indien niet des zelfs lof, waardig. De graaf *Julianus* en de beide zonen van *Vitiza* maakten hunnen naam en hunne gedachtenis hatelyk door dē wyze, op welke zy, ten nadeele van hun vaderlandt, wraak namen van hunnen beleediger, en men leeſt met vermaak, dat hunne woede geſtraft wierdt. De bloem der Viſigotthen kwam in dezen droevigen ſlag met haren koning om; en deze heerſchappy, die drie honderd jaren in Spanje geſtaan hadt, en, van *Valia* af te rekenen, drie en dertig koningen telde, nam een einde met *Roderiks* doodt.

712 en de volgende. Muza gaat naar Spanje over.

Hardnekkige ſlag.

714. Zyne overwinning.

Roderik edelmoedige doodt.

* Anderen zeggen, dat men niet weet wat van hem geworden is.

Duurzaamheit der Gotthiſche heerſchappye.

Daar bleven echter nog zaden van de zelve in het gebergte en tuſſchen de klippen van Aſturië en Gallicië, daar *Pelagius* met het overſchot der Gotthen, na het verlies van den ſlag, geweken was (a). Deze ellendige vluchtelingen, aan het ſtaal der verwinnaren ontſnapt, vergaderden zich in deze ontoegankelyke plaatſen onder een hoofdt, het welk van hunne koningen ſtamde (b), en dat zy zelf voor hunnen koning verkozen. Hoewel hy niet dan een hol tot ſetel zynes koningdoms en tot zyne wapenplaats hadt, wanhoopte hy echter niet van zyn lot, noch van dat van zyne natie, en nam het gevaarlyk koningdom aan, het welk hem wierdt aangeboden. De Hemel, die hem door een wonderwerk derwaarts geleid hadt, deedt nog een ander om hem te redden, en om tuſſchen die akelige klippen zyne nazaten te bewaren en te behoeden, met zo veel geluk, dat zy eindelyk de overhandt kregen, en den Mauren dwongen hunne overwinningen aan hen af te ſtaan. Van daar kwamen de koninkryken van Leon en van Oviedo; die van Caſtilië, in welke zy beide ingelyft wierden; die van Navarre, Arragon en Portugal, de een na de andere opgerecht.

Zy wierdt in Aſturië en Gallicië bewaart.

714. *Pelagius* verdedigt zich tuſſchen de klippen met het overſchot der Viſigotthen.

Pelagius verſterkte zich in zyn hol, het welk hy met zo veel dapperheit verweerde, dat *Muza*, die aan zynen kant halſterrig bleef om het te overweldigen, meer dan dertig duizend mannen

718 en de volgende.

(a) Eenigen zeggen, dat hy voor den ſlag derwaarts geweken was door de vervolging van *Vitiza*.

(b) *Pelagius* was een zoon van *Fafila*, en kleinzoon van den koning *Chindasvint*.

718 en de volgende. nen in verſcheide aanvallen verloor, en genoodzaakt wierdt het beleg ſchandelyk op te breken. De ſpyt maakte hem dol; en de Viſigotthen, die in zyn leger waren, als oorzaak zyner ſchande en zynes ongeluks aanmerkende, of het zy dat hy hen van verſtandhouding met den grave *Julianus* verdacht hieldt, en met de zonen van *Vitiza*; of dat hy hen haatte, om dat zy van de zelve natie waren; altoos hy deedt hen alle afmaken. De graaf *Julianus* en de beide zonen van *Vitiza* wierden niet geſpaart: dus wierden alle ſchuldigen geſtraft; de koning *Roderik* over zyne onrechtvaardigheit en onkuiſchheit, de graaf en de twee princeſſen om dat zy, om hunnen by zonderen hoon te wreken, het bederf van hun ganſch vaderlandt veroorzaakt hadden. Eene ſchone les voor de oppervorſten, die hen hunne tochten leert bedwingen, en voor de onderdanen om hen palen aan hunne gevoeligheit te doen ſtellen.

Straffe van den grave *Julianus*, en der beide zonen van *Vitiza*.

Behalven deze rotſen en bergen, die Aſturië voor de vluchtende Gotthen verzekerden en bewaarden, geraakte ganſch Spanje in de macht der Mauren. Alles erkende de mogendheit van den Kalif, die te Damaſcus zynen ſetel hadt; maar de Emir *Abdirakam*, of *Abderam*, algemeen ſtedehouder van den Kalif, tegen hem opgeſtaan zynde, ging van Syrië naar Spanje over, en wierdt van een gedeelte des lands tot koning erkent. De voogden van andere plaatſen volgden zyn voorbeeldt, en elk maakte zich heer van zyne landvoogdy. Dit was hun bederf. Zy wierden onder elkander verdeelt, en de Chriſtenen bedienden zich van hunnen tweeſpalt, en kortwiekten hen allengs, tot zy niet meer dan het koninkryk van Grenade overig behielden; waar uit zy eindelyk ook verdreven wierden door de zegepralende wapenen van *Ferdinand* en *Izabelle*.

Ganſch Spanje, behalven Aſturië, geraakt onder de heerſchappy der Moren.

758 en de volgende.

De Mauren zouden geen minder opgang in Vrankryk dan in Spanje gehad hebben, indien de dapperheit van *Karel Martel* hen niet hadt tegengehouden. Deze dappere krygsoverſte, echte of baſtaard zoon van *Pipin van Herſtal* (a) om welken van den koning *Clodio* te doen afſtammen de Franſche geſchiedſchryvers zich nodeloos verpynen, vermits de grote daden van *Karel* hem boven de koningen ſtellen, al was hy uit het allerverachtelykſte bloedt geſproten, deze grote krygsoverſte, zeggen wy, hieldt hen bot tegen. *Abdirakam*, algemeen ſtedehouder* van de heiren van den Kalif in Spanje, moedig wegens de overwinningen, die hy behaalt hadt op de wederſpannelingen van dit koninkryk, hadt den oorlog tot in Aquitanië overgebragt, de Gaskonjers afgevochten, de ſtadt Bourdeaux ingenomen en uitgeplundert, het leger van den hertog *Eudes* verſlagen, en dien vorſt genoodzaakt de wyk by *Karel Martel* te nemen, die hem ter hulpe reets aannaderde. De Mauriſche veldheer vervolgt zyne overwinningen, maakt zich meeſter van Poitiers, dat hy plundert, en dreigt Tours met het zelve onthaal; maar *Karel* ſnydt hem den weg af. De beide legers lagen zeven dagen in elkanders gezicht, hunne krachten met ſchermutſelingen beproevende, als of zy elkander vreeſden, of dat zy de ſterkte van hunnen vyandt wilden leren kennen voor den ſlag te beginnen.

Zy dringen tot in Vrankryk door.

725 en de volgende, tot 732. * Luitenant generaal.

Karel Martel houdt hen tegen.

Slag tuſſchen de Franſchen en de Mauren. * Petavius. * Mezeray.

Zy geſchiedde op Zaturdag den 8 October des jaars 732, volgens de eenen *, en van den jare 726, volgens anderen †, en het was een van de bloedigſte, moorddadigſte en verwoedſte, waar van men ooit gehoort heeft. Daar zyn geſchiedſchryvers *, die het getal der doden aan den kant der Saracenen tot op drie honderd en vyf en zeventig duizend doen belopen; en dat der verwinnaren ſlechts op vyftien honderd. Maar de Franſche geſchiedenisſchryver *Mezeray* merkt verſtandelyk aan, dat de vergroting in dit verhaal niet gemyd is, en dat het heir van *Abderam*, ſlechts uit tachtig of uit honderd duizend mannen beſtondt. De Saraceenſche veldheer kwam om in dezen bloedigen ſlag, met het grootſte deel zyner troepen, en de overwinning bleef by *Karel Martel*, die door deze yſſelyke ſlagting zyner vyanden eerſt dien beroemden bynaam kreeg, als of hy de *hamer** geweeſt ware, die de macht der Saracenen verbryſelt hadt. De nacht redde het overſchot der ongelovigen, en *Karel*, voor eene hinderlage beducht, en ten anderen met zyn roemruchtig voordeel vergenoegt, vondt niet goed hen te vervolgen.

725 en de volgende, tot 732. * *Anaſtaſius* Overwinning der Franſchen.

* *Martel* in het Franſch.

Door eene heerlyke zegepraal, en door een groot getal andere luiſterryke daden baande hy zich den weg tot den troon. Hy dorſt het echter niet wagen om 'er op te klimmen; en hoe volſtrekt meeſter hy van het ryk was, vreeſde hy den tytel van koning aan te nemen. Hy vergenoegde zich met de beſtiering des ryks onder zwakke koningen met den tytel van meeſter van het paleis en van prins der Franſchen, en met het koningdom voor zyne nakomelingen te bereiden. Hy ſtierf met roem en eer overladen, en bemind van het volk; maar van de geeſtelyken gehaat, die hy mogelyk wat te kwalyk handelde. Zy wroken zich na zyne doodt door ſchimpſchriften, en dorſten zelfs, gelyk boven reets gezegt is, uitſtrooien, dat zy zekere openbaringen zyner verdoemeniſſe hadden.

732 en de volgende. *Karel* wordt meeſter van het paleis en prins der Franſchen.

741. Van de geeſtelyken gehaat.

Zy verzoenden zich met zynen zone, en ſchenen de yverigſte om hem de kroon op het hooſdt te zetten. De plegtigheit zyner kroninge geſchiedde in het Veldt van Maart: dus noemde men de plaats, daar de koningen des eerſten geſlachts de ſtaten des ryks in het open veldt beriepen, om dat deze beroeping den eerſten Maart geſchiedde. Men noemde het in het vervolg het Veldt van May, om dat zy in die maandt overgebragt wierdt, en men zegt, dat zulks geſchiedde, om dat 'er gras zou wezen voor de paarden, waar van men zich in de voorgaande vergaderingen niet bedient hadt. *Childerik* wierdt in zyn achttiende jaar afgezet, geſchoren, en in een klooſter geſtoken †, en *Pipin* tot koning verkoren, en gekroont door dien *Bonifacius*, aartsbiſſchop van Mentz, die de beroemde abdy van Fulda geſticht heeft. De paus *Zacharias* wierdt door de Franſche geeſtelykheit over eene zo ſtoute daadt geraadpleegt, en keurde de zelve goed, en men zag de kerk met den adel en het volk overeenkomen in de oppermacht der Parlementen. Het geſchil kan niet plegtiger beſlift worden; en indien de Parlementen, gelyk men toen de grote vergaderingen in Vrankryk noemde, en gelyk men de zelve nog heden in Engelandt heet, het vermogen hebben om een koning af te zetten, wiens ſlechthoofdigheit hem onbekwaam tot de regering maakt; waarom hebben zy het zelve gezag niet over een vorſt, die zich door zyne tyranny der krone onwaardig maakt? Dat Vrankryk zelf oordeele, en een ander geen recht betwiſte, het welk het zich zelve meer dan eens met zo veel trotſchheit heeft aangematigt. *Pipin* was niet ondankbaar tegen den paus, wiens goedkeuring men echter zeer wel hadt kunnen miſſen, en die men, zegen de Franſche geſchiedſchryvers, maar om

752. Veldt van Maart ſedert Veldt van May genaamt, daar de vergadering der Staten van Vrankryk gehouden wierdt.

† Te St. Omer. Ontzetting van *Childerik*. Kroning van *Pipin*.

Aanmerkingen over *Childeriks* ontzetting.

Erkentenis van *Pipin* tegen den paus.

(a) Men ſchryft ook *Harſtal*, *Hariſtal*, en *Heriſtal*.

754 en de volgende. welstaanshalven verzocht. *Aistulphus*, koning van Lombardië, zo beroemd in de Geschiedenisse, en zelfs in de Romans, hadt *Stephanus* den III, opvolger van *Zacharias*, verscheide plaatsen ontnomen; *Pipin* dwong hem tot twee malen toe de zelve weder te geven. Hy schonk hem zelfs het Exarchaatschap van Ravenna, of Romanië, en de Pentapolis, of de Mark van Ancona. *Karel* de Grote, die hem opvolgde, bekrachtigde deze giften, en deedt den paus zelfs nog groter vereeringen.

756 Hy schenkt hem het Exarchaatschap van Ravenna.

768 en de volgende, tot 800. Regering van *Karel* den Groten. * *Karlovingiers.*

Wy gaan over tot de regering van dezen vorst, die zynen naam * gaf aan het twede geslacht der koningen van Vrankryk, hoewel het in den persoon van *Pipin* zynen aanvang genomen hadt; na dat het eerste meer dan drie honderd jaren hadt geduurt, van *Pharamond* af te rekenen. Geen vorst heeft ooit den tytel van de Grote met meer recht verdient; het zy ten opzichte van de grootheit van zynen moedt; het zy om de uitgestrektheit zyner staten, en om het getal zyner overwinningen. Een oorlog van meer dan dertig jaren gaf bezigheit aan zyne dapperheit; maar zyne dapperheit was altoos gelukkig, uitgezonderd in den beroemden slag van Roncevaux *, waar in de beroemde *Roeland*, zyn neef, sneuvelde. Hy verwon de Longobarden, welker koninkryk hy vernietigde, de Saxen, de Hunnen, en de Saracenen, na dat hy het Armorisch Gaule ondergebragt; Duitschlandt, Italië, Navarre, Arragon en een gedeelte van Catalonië verovert hadt. De tytel van koning was te gering voor zulk een vorst; hy verdiende dien van keizer. De zelve wierdt hem ook gegeven op Kersdag in den jare 800, wanneer hy te Rome in de St. Pieters-kerk gekroont wierdt door paus *Leo* den III, onder het gejuich der volkeren, die tot drie malen toe uitriepen, wenschende *een lang gelukkig leven aan* Karel, Augustus, *groot, en vreedzaam, keizer der Romeinen, van Godt gekroont.* Hier mede wilden zy te kennen geven, dat hy de kroon van Godt, en niet van den paus, ontfangen hadt. De paus gaf hem het zelve op eene zeer plegtige wyze te kennen, toen hy na de kroning den nieuwen keizer *adoreerde*; dat is te zeggen, gelyk de Fransche geschiedschryver *Mezeray* zich uitdrukt, dat hy voor hem knielde, en hem voor zynen opperste erkende. Ook ziet men in een beroemd schryver * een algemeen synode onder *Adrianus* den I gehouden, het welk, verre van den paus gezag over den keizer te geven, den paus aan den keizer onderwerpt, en aan *Karel* den Groten het recht toekeurt van den anderen te verkiezen, zelf voor dat hy tot keizer gekroont en toen hy nog maar patricius (a) was.

* Tegen de Spanjaarden, vereenigt met de Mauren in den jare 778.

Zyne deugden en overwinningen.

Tot keizer gekroont.

Paus *Leo* de III *adoreert* hem na hem gekroont te hebben.

* *Sigebert.*

De paus aan den keizer onderworpen.

Twee jaren na zyne verheffinge tot den keizerlyken troon was hy bedacht om het Westersche keizerryk met dat van het Ooften te vereenigen. *Irene* beheerschte het laatste, en hy meende, dat eene vrouw hem niet krachtig in zyn voornemen zou hinderen. Zy wilde de zaak nog gemakkelyker maken door haar huwelyk met hem, en hy luisterde naar den voorslag, dien zy 'er hem van liet doen; maar, gelyk wy boven reets gezegt hebben, *Nicephorus* brak die onderhandeling af, maakte zich meester van het keizerryk, en zondt de keizerin *Irene* naar Lesbos. Hy sloot vervolgens een verdrag met *Karel* den Groten, het welk het recht der beide ryken regelde; of, om klaarder te spreken, het behelsde *Nicephorus* afstandt van de provinciën en landen, die eertyds onder de heerschappy der Romeinen behoort hadden, toestaande, dat deze landen van het Oosterssche keizerryk zouden genomen, en by het Westersche gevoegt worden: zo dat *Karel* de Grote meester bleef van gansch Italië, behalven van het hertogdom van Benevento, Sicilië, en het uiterste einde van Kalabrië, waar van *Nicephorus* de opperheerschappy behieldt. Beyeren, Hungarië, Oostenryk, Dalmatië, Sclavonië, de Gaulen en Spanje bleven onder de heerschappy van *Karel*. Men sprak niet van Germanië, of Duitschlandt, om dat het den Romeinen nooit onderworpen was geweest, en dat *Karel* het bezat door het oppermachtige recht van zynen degen, aan welken hy des zelfs verovering alleen schuldig was.

802 en de volgende.

802. Is bedacht om met *Irene* te trouwen.

Zyn verdrag met *Nicephorus.*

(a) Een eernaam, welken men omtrent den jare 726 gaf aan dien men het keizerryk toeschikte.

794. Concilie van Frankfort onder Karel den Groten gehouden.

Zes jaren na zyne verheffinge tot het keizerryk, in den jare 794, beriep hy het beroemde Concilie van Frankfort aan den Mayn, van het welke wy reets gewag hebben gemaakt. In het zelve gingen twee aangelegene besluiten door; het een rakende Christus Godheit, die 'er bevestigt wierdt; en het ander tegen de beelden, welker aanbidding in alle wyzen veroordeelt wierdt. *Karel* de Grote gaf door zyne tegenwoordigheit macht en gezag aan die beroemde vergadering, en verweerde der zelver besluiten door zyne schriften. Het twede Concilie van Niceen wierdt 'er opentlyk verworpen; en een beroemd Jesuit *, de waarheit van deze besluiten niet hebbende kunnen ontkennen, en haar gezag ten anderen niet hebbende durven bestryden, tracht het zelve te leur te stellen, zeggende, dat de kerkvoogden, die de vergadering uitmaakten, den geest of den zin van die van Niceen niet kenden. De veroordeeling der beelden was wyders niet nieuw in Vrankryk; *Serinus*, bisschop van Marseille, hadt de zelve reets door zyn gansch bisdom verbrysselt omtrent het einde van de zelve eeuwe.

* *Petavius.*

814. Dood van Karel den Groten.

Karel de Grote stierf in den ouderdom van twee en zeventig jaren, na dat hy zeven en veertig jaren koning van Vrankryk en veertien jaren keizer was geweest. Zyne doodt viel voor in den jare 814. Wy moeten hier het voornemen niet vergeten, dat hy hadt van de Geschiedenis der Franken, of Franschen, gelyk men nu spreekt, te beschryven. Hy hadt ten dien einde reets gedenkschriften uit verscheide gedichten verzamelt, die de luisterryke heldendaden van deze dappere natie behelsden. Het is jammer, dat eene zo fraaie verzameling verloren is, en dat deze geleerde keizer zyn voornemen niet volvoert heeft.

Stichting van het Duitsche keizerryk.

Zodanig was de herstelling van het Westersche keizerryk, door de dapperheit en overwinnende wapenen van *Karel* den Groten gewrocht; of, indien wen wil, zodanig was de stichting van het Duitsche keizerryk, het welk den tytel van het Roomsche ryk aanneemt. *Karel* de Grote wierdt inderdaadt onder dien naam door het volk uitgeroepen en door den paus gekroont; en men kan dezen vorst aanmerken als den stichter van het eerste, of den hersteller van het laatste; maar het keizerryk bleef nog gene tachtig jaren in zyne nakommelingschap; niet langer dan tot den jare 888, wanneer *Karel* de Dikke, de laatste keizer van zyn geslacht, stierf. Het keizerryk begon zich in het vervolg in den jare 912 te vestigen in Duitschlandt door de verkiezing van *Koenraad*, hertog van Frankenlandt, volgens eenigen, of door die van *Otto* den I in den jare 926, volgens anderen, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Wy

451 en de volgende, tot 800. Staat van den Godsdienst. Kerkel. Geschied. van *Basnage* en *Du Pin. Mezeray. Petavius. Sleidanus.*

Wy hebben het kort verhaal der kerkelyke zaken geëindigt met den jare 451. Wy zullen iets van de volgende zeggen tot aan den jare 800. Het Christendom hadt gelukkiglyk de overhandt gekregen, en het Heidendom vernietigt; over de ketteryen gezegepraalt, en het Euangelium was over de ganſche aarde verſpreid. Maar de kerk bleef niet lang in ruſt. De inbreuk der Franken in Gaule, en der Saxen in Groot-Britannië bragt de Heidenſche afgodery weder in deze landen; de Gotthen verſpreidden de Arrianery in alle provinciën hunner heerſchappye; de verleider *Mahometh* verſpreidde zyne bedrieglyke leer door het ganſche Ooſten, door het gehele Zuiden, en door een gedeelte van het Weſten. De dwaling der Monotheliten deedt minder kwaadt dan zy gerucht maakte; maar het was niet eveneens met den twiſt wegens de beelden. Hy beroerde het ryk en de kerk, en der zelver dienſt wierdt overal ingevoert, tot ſchande en ſchade des Chriſtendoms.

Einde der Arrianery in Spanje. * in den jare 496. † in den jare 597. * In den jare 585. Kettery der Monotheliten. ‡ in den jare 630.

Het Heidendom viel in Vrankryk door de bekeering van *Clovis**. Dat der Saxen verzwakte door de afzwering van *Ethelbert*, koning van Kent †, welken de Saxiſche koningen de een na de anderen navolgden; en de Arrianery der Gotthen wierdt in Spanje vernietigt, en door den koning *Rekareſus* * afgezworen, die zich onder de gemeenſchap der rechtzinnigen begaf, en die den naam van Katholyk kreeg.

De dwaling der Monotheliten beroerde het Ooſten. *Athanaſius*, patriarch van Antiochië, was 'er de uitvinder van ‡; de keizer *Heraclius* beſchermde haar, en zyne opvolgers zo wel als hy. De paus *Honorius* keurde de zelve goed; en men tracht hem vergeefſch te verſchonen door eene dubbelzinnigheid (a): maar de pauzen, die hem opvolgden, kantten zich hevig tegen dit valſche leerſtuk, het welk eerlang door het ganſche Ooſten verworpen wierdt.

De Twiſt over de beelden veroorzaakt groote opſchuddingen.

De twiſt over den beeldendienſt veroorzaakte gevaarlyker beroerten in de beide keizerryken en in de eene en de andere kerk. Het geſchil was begonnen in den jare 485, en *Philoxenes*, biſſchop van Hiërapolis, hadt zich opentlyk verklaart tegen een dienſt, dien hy zo ſchadelyk en zo beledigende voor de Goddelyke Majeſteit oordeelde, en welken hy afgodery noemde. Het Weſten was van het zelve gevoelen, en wy hebben gezien, hoe *Serinus*, biſſchop van Marſeille, de beelden in zyn bisdom verbryſelde, zonder dat hy door eenige kerkvoogden deswegen beriſpt wierdt. De oorlog ontſtondt tuſſchen beide partyen onder den keizer *Leo Iſauricus*, een groot vyandt der beelden. Het Ooſten wierdt deswegen verdeelt, en de twee Conciliën beſliſten voor en tegen, onder *Conſtantyn* en onder *Irene*. Het Weſten bleef volſtandig tegen de beelden; en *Karel* de Grote beriep het Concilie van Frankfort, dat de beſluiten van het twede van Niceen doemde, en zich in allen dele tegen de beelden verklaarde.

Concilie van Frankfort veroordeelt de beelden, en het twede van Niceen.

De allerbloedigſte wonde, die het Chriſtendom ontfing, wierdt het zelve in het begin van de VII eeuwe door de valſche lere en den degen van *Mahometh* toegebragt. De kerk en het keizerryk van het Ooſten zyn door de zelve omvergeworpen; en van de VIII eeuwe af was deze godloze gezindheit reets van de Indiën tot in Spanje verſpreid.

622 en de volgende. Opkomſt van het Mahometaandom.

Onder de rampen der kerke mag men billyk

(a) *Petavius* zegt, dat hem het geſchil voorgeſteld zynde, hy antwoordde, dat *Chriſtus* geene twee willen hadt, die met elkander ſtreden.

ſtellen de hoogmoedige vorderingen van hare beide voornaamſte biſſchoppen, die van Rome en die van Conſtantinopel, ſtaande beide naar de algemene opperhoofdigheit over de geeſtelykheit der gehele Chriſtelyke kerke; of, dat het zelve is, naar den hogen tytel van algemenen biſſchop. Paus *Julius* was de eerſte, die zich deze hoge waardigheit aanmatigde, wanneer hy, in den jare 430 ſchryvende, voorgaf, dat het aan hem, als biſſchop van den eerſten ſtoel, ſtondt de algemene Conciliën te beroepen. *Bonifacius* de I vorderde het zelve door middel van zyne zendelingen in het Concilie van Carthago *, waar in hy verzocht gehandhaaft te mogen worden in het recht, het welk hy zeide te hebben, van uiterlyk en oppermachtiglyk te beſliſſen over alle zaken, die voor zyne vierſchaar gebragt wierden, by wyze van beroepinge op de zelve van die van de andere biſſchoppen. Maar de Ooſterſche kerkvoogden luiſterden noch naar *Julius*, noch naar *Bonifacius*, en hielden ſtaande, dat zy alle, elk in zyn bisdom, een gelyk gezag en macht hadden, zonder dat den biſſchop van Rome eenige opperhoofdigheit of voorrecht ten nadeele van anderen toekwam.

622 en de volgende. De biſſchoppen van Rome en Conſtantinopel ſtaan naar den trotſchen tytel van algemenen biſſchop. * in den jare 418.

Johannes, biſſchop van Conſtantinopel, hadt op zyn beurt de zelve heerſchzucht, die de voorgemelde pauzen voor hem gehad hadden, en deedt zich algemeen patriarch noemen. *Gregorius*, die zynen ſetel te Rome hadt †, vertoornde zich wegens de hoogmoedigheit van dezen tytel, dien het Concilie van Chalcedonië, zeide hy, zynen voorzaten hadt willen geven, maar welken de Chriſtelyke nederigheit hen verboden hadt aan te nemen. Hy ſchreef zelf deswegen aan den keizer, en vermaande hem de hovaardy van *Johannes* te beteugelen, welke zich deze waardigheit niet kon aanmatigen, zonder die des keizers een krak te geven. *Bonifacius* de III, een opvolger van *Gregorius* *, was zo gematigt niet, geen zwarigheit makende dezen trotſchen tytel van den geweldenaar *Phocas* aan te nemen, en den hoogmoedigen naam van algemenen biſſchop, door middel eener laſhertige toegeving voor de euveldaadt van den moordenaar van den keizer *Mauritius*, te verkrygen. De opvolgers van *Bonifacius* hebben dezen tytel behouden, en het ganſche Weſten heeft hunne oppermacht erkent; maar het Ooſten, met alle kerken, die men Griekſche noemt, hebben zich nooit aan hen willen onderwerpen.

De heerſchzucht van *Julius* en *Bonifacius* wordt door de Ooſterſche kerkvoogden veroordeelt.

Johannes, patriarch van Conſtantinopel, hadt de zelve heerſchzucht. † van den jare 590 tot den jare 604. *Gregorius* de I veroordeelt haar. * in den jare 606 na *Saliniaani* doodt. *Bonifacius* de III, krygt dien tytel van *Phocas*.

Wy weten niet, wat men van de monniken zeggen zal. Indien men hen in hunnen eerſten oorſpronk beſchouwt, in eenzaamheit levende van den arbeidt hunner handen; zich geheel aan de Godvrucht overgevende, en uit hunne wyk, waar in zy zich vrywillig verbannen hadden, niet komende dan om goede werken te doen, en het volk te onderwyzen; als men hen, zeggen wy, zodanig beſchouwt, moet men bekennen, dat hunne inſtelling roemwaardig is. Maar als men hunne luiheit en verdorvendheit ziet; het misbruik van hunnen kloofterregel; de ongeregeldheden, waar toe zy vervallen zyn, kan men hen niet dan met verachting en verbolgendheit aanzien, en hunne orde niet anders aanmerken dan eene der grootſte kwalen, die kerk en ſtaat kunnen overkomen. Hunne tuchteloosheit en ongebondenheit hebben de Godvrucht en zuiverheit van de eerſte bedorven, en hunne onverzadelyke gierigheit heeft de rykdommen van den anderen ingeſlokt. Men behoeft daar omtrent den geſchiedſchryver *Mezeray* ſlechts te horen,

Het Ooſten heeft zich nimmer aan den paus willen onderwerpen. Oordeel over de monniken.

Verſchrikkelyke geſchiedenis, die men van hen verhaalt.

840 en de volgende.

horen, die, ſchoon Roomſch-Katholyk, een verſchrikkelyk tafereel van hunne onwetenheit en ongebondenheit maalt. *Sedert de V eeuwe*, zegt hy, *zyn de Conciliën niet dan met reglementen bezig geweeſt, om den monniken het verkopen van heilige zaken te beletten; hunne gierigheit en onwetenheit tot den hoogſten trap geſtegen zynde. Ten anderen*, vervolgt hy, *waren zy zo ongebonden, dat eene oude Kronyk van die van St. Marten van Tours ſprekende verhaalt, dat een engel, van Godt gezonden, den alle in eenen nacht ombragt, behalven eenen *, die zo boos niet was als de anderen.*

* De Geſchiedenis, die anderen voor verdicht houden, zegt, dat deze de abdy van Cormery geſticht heeft.

De overgrote mildadigheden der vorſten bragten veel toe tot hunne buitenſporigheit. Zo lang de kerk arm was behieldt zy hare heiligheit; maar hare verdorvendheit volgde op den rykdom. Sedert dat de keizers en koningen het Chriſtendom hadden omhelſt, zag men in Italië, Duitſchlandt, Vrankryk, Engelandt en Spanje overal ryke bisdommen en vette abdyen. *Het was*, zegt de bovenaangehaalde geſchiedſchryver, *of het gewed was, wie de meeſte kerken zou bouwen, wie de meeſte monniken zou vergaderen, en wie de meeſte kloosteren zou ſtichten.* Dit getuigen zo vele ſchone landſchappen, zo vele landeryen en vorſtendommen, die de geeſtelyken in handen hebben. De bygelovigheit en de onwetenheit hadden wyders meer deel in deze ſtichtingen dan de ware Godvrucht; en de geeſtelyken, zich meeſter van de gemoederen makende, ontwrongen den vorſten en volkeren de landgoederen en inkomſten, waar mede zy de kerk verrykten; dat is te zeggen hunne abdyen en kloosters, die met zo vele vette landſtreken en zo grote inkomſten begiftigt zyn.

De mildheit der vorſten beſerft de geeſtelykheit.

Veelvuldige ſtichtingen van kloosters en abdyen.

In Engelandt meer dan elders.

In geen koninkryk der aarde waren 'er meer, en zyn 'er minder overgebleven. *Henrik* de VIII, een vyandt der monniken, vernietigde hunne kloosters; en zyne opvolgers hebben de bisdommen alleen in wezen, en der zelver waardigheit en inkomſten behouden. Het is tydt, dat wy de Geſchiedenis van dit ryk weder opvatten.

800 en de volgende, tot 838. *Polyd. Virg. Huntingd. Milton. Tyrrel.* De Vader *Orleans*, enz.

Het was tydt, dat de prins *Egbert* den troon zyner voorvaderen weder kwam oprechten; de Saxen van Kent en Mercië dreigden dien; de Denen, die begonnen hadden in het ryk te vallen, hielden de volkeren in vreze voor hunne wederkomſt; en men zag tuſſchen de heeren des lands eene verdeeldheit en een haat, die nog gevaarlyker waren dan alle bewegingen van verdachte naburen, of openbare vyanden. De aankomſt van *Egbert* ſtilde of betoomde alles. Hy verſcheen gelyk eene zon, die de nevels en wolken doedt verdwynen, en die het licht en de vreugde brengt waar het onweêr en de duiſterheit vernieling en naarheit gebragt hadden.

Regering van *Egbert*.

Hinderpalen, die hy op zyne aankomſt vindt.

De Britten van Wales en Cornwall alleen wilden zich tegen zyne verheffinge kanten, en beſloten hem terſtondt aan te taſten, eer hy zich door zyne bekwaamheit en dapperheit op den troon hadt beveſtigt. Die van Cornwall begonnen eerſt. Hy was naauwlyks geland, of zy trokken in het koninkryk van Weſtſex met de wapenen in de vuiſt, en kwamen hem den ſlag aanbieden. *Egbert* was te moedig om deze uitdaging niet aan te nemen. Hy wiſt ten anderen, hoe nodig het voor een vorſt is, die een waggelenden troon weder op komt rechten, van zich ſtoutmoedig en onbevreeſt te tonen; en hy hadt den oorlog onder *Karel* den Groten al te wel geleert, om een vyandt te vrezen, by welken noch ervarenheit, noch tucht was. Alle troepen, die gereed waren hem te volgen, dan verzamelt hebbende, trok hy den Britten tegen, met een vertrouwen en eene blymoedigheit, die den zynen verzekerde van de overwinninge. De trotſchheit der Britten moeſt voor zyne dapperheit zwichten. Hy drong door de ruiterbenden der vyanden heen; verbrak hunne ſlagorder; wierp alles overhoop, en verſpreidde den ſchrik allerwegen; hakte de genen, die wederſtandt boden, in de pan, en dwong de anderen hun heil in de vlucht en in hunne holen te zoeken, zonder voortaan meer te durven denken zyne regering te ſtoren, of nieuwe ondernemingen te wagen. Daar zyn echter ſchryvers *, die hem acht jaren daar na een nieuwen inval doen ondernemen, die niet gelukkiger voor hen was dan de eerſte, en de Engelſche heerſchappy zegepraalde overal.

800 en de volgende, tot 838.

Zyne overwinning.

* Tyrrel.

Deze grote voordeelen hielden de Walen verſcheide jaren in bedwang, zonder dat zy hunne kwade voornemens dorſten doen blyken: maar zy waren al te woelachtig om zich altoos ſtil te houden. *Egbert* verſtondt aan zynen kant zyne belangen te wel, om te dulden, dat zulke gevaarlyke naburen, zulke onverzoenlyke vyanden, zich dagelyks verſterkten, en in hunne boſſchen en bergen een koningdom handhaafden, dat onafkankelyk was van het zyne: zo dat hy, na dat hy zyne regering aangenaam voor zyne volkeren gemaakt, en alle onluſten geſtilt hadt, beſloot de wrevelige Walen, tot dien tydt ontemmelyk, onder te brengen. Al wat hy deedt was, dat hy hen voorkwam: want hy vondt hen niet alleen gereed om hem te ontfangen, maar zelfs om den oorlog over te brengen in zyn landt, dien hy in het hunne kwam brengen. Zy behaalden 'er echter geen anderen roem mede, dan dat zy de wapenen hadden durven opvatten tegen een vorſt, dien Godt de algemene heerſchappy van Engelandt beſchoren hadt. De eerſte ſlag, die volgens eenigen in den jare 816, en volgens anderen in den jare 811 voorviel, beſliſte hun lot. Zy wierden geſlagen, en genoodzaakt zich aan de heerſchappy van den verwinnaar te onderwerpen. Deze nederlaag verſlaauwde hunnen moedt zodanig, dat zy in langen tydt de afſchudding van hun juk niet dorſten ondernemen.

868.

811, of 816.

Andere overwinning, welke de van Wales onder zyne heerſchappy brengt.

Egbert ondertuſſchen, die zo wys een ſtaatkundige als bekwaam in den oorlog was, leide toe om de vrede in zyn ryk te doen bloeien, en ſcheen gene gedachten te hebben om die van anderen te ſtoren. Hy kende den argwaan zyner naburen, die zyne overwinningen op de Britten, welke hy geteemt hadt, niet dan met nydige oogen aanzagen; maar hy wilde wachten tot dat zy hun ongenoegen deden uitbarſten, op dat hunne vyandlykheden hem gelegenheit zouden geven om hen een billyken kryg aan te doen. *Bernulphus*, koning van Mercië, begon eerſt. Van ſpyt zwellende over de overwinningen en den voorſpoedt van *Egbert*, en met eenen mogelyk vrezende, dat deze, de vrede moede, hem zelf miſſchien zou komen beſtoken, om hem eerſt, en vervolgens de andere Saxiſche koningen, onder zyne heerſchappy te doen buigen, gelyk hy de Britten gedaan hadt, haaſtte zich om in de voorbaat te zyn, en om *Egbert* eerſt aan te taſten. Hy zag zyne ſtoutheit eerlang geſtraft. *Egbert* ſloeg zyne uitdaging, gelyk aan die de Britten van Cornwall hem gedaan hadden, niet af; en zy hadt ook den zelven uitſlag. De Geſchiedenis merkt aan, dat het heir der Merciërs veel talryker was dan dat van *Egbert*,

823, of 826.

Hy brengt den koning van Mercië onder.

826. *bert*; dat het ten anderen beſtondt uit groter en ſterker mannen; maar de zyne waren beter geoeffent, en meenden onverwinnelyk te zyn onder het beſtier van hunnen wyzen en dapperen koning. Deze vorſt ontweek het gevecht niet, het welk *Bernulphus* hem aanboodt, overtuigt zynde, dat de dapperheit de krygskans beſliſt, en niet het getal, en dat de tucht en ervarenheit de kracht en grootte des ligchaams ruim opwegen. Hy redeneerde niet kwalyk, en rechtvaardigde de ſtellingen, die hy in zyne redenering gedaan hadt; gedroeg zich als een dapper en bekwaam krygsoverſte, en zyne krygsknechten beantwoordden zyne verwachting. *Bernulphus*, die hem den ſlag aangeboden hadt, dorſt hem dien niet leveren, en week ſchandelyk af *.

* *Tyrrel* zegt, dat hy den ſlag verloor.

Egbert, met zyne overwinninge vergenoegt, liet hem weder naar zyn ryk keren; maar de Eſtangelen, zich van zyne nederlage bedienende, ſtelden het te vure en te zwaarde, om zich te wreken over de verwoeſtingen, die hy in het hunne hadt aangerecht. *Egbert*, aan wien zy zich vrywilliglyk onderworpen hadden, onderſteunde hen; en *Egberts* geluk in hun heir overgaande, wierdt *Bernulphus* andermaal verwonnen; en deze maal ongelukkiger zynde dan de eerſte, liet hy het leven in den ſlag.

Twede overwinning.

Zyne doodt ſcheen *Egbert* tot de verovering van zyn koninkryk te nodigen. Hy onderwierp dat van Kent eerſt. *Baldred*, die 'er den ryksſtaf zwaaide, hadt den zelven argwaan over de overwinningen van *Egbert* opgevat, als de vorſt der Mercièrs, en hadt het zelve beſluit genomen van zich tegen den voortgang zyner overwinningen te kanten. Hy hadt ook het zelve lot. *Egberts* heir, aangevoert door den prins *Ethelulphus*, zynen zoon, en door den biſſchop van Sherborne *, ſloeg dat van Kent; en het ryk, wiens koning de wraak van *Egbert* gaande gemaakt hadt, ſtondt voor den verwinnaar open. *Egbert* trok over den Teems, en noodzaakte alle plaatſen hem vrywillig of tegen dank de ſleutels hunner poorten te brengen, en hem voor hunnen heer te erkennen. De koning, van zyne ſtaten ontbloot, was zelfs genoodzaakt heul by zyne goedertierenheit te zoeken, en bergde zyne kroon alleen door haar cynsplichtig aan die des verwinnaars te maken.

Hy verſlaat den koning van Kent, en hecht dez zelfs ryk aan het zyne.

* Na Salisbury.

Terwyl *Egbert* het koninkryk van Kent onderbragt, plunderden de Eſtangelen de landen der Mercièrs, hen in een tweden ſlag verwonnen hebbende, waar in de koning, die *Bernulphus* opgevolgt was †, zo wel als hy zyn leven en zyne kroon hadt verloren. De overwonnenen gaven den moedt echter niet op. Twee zulke zware nadeelen deden hen niet wanhopen van den ſlaat; en een nieuwen * koning verkoren hebbende, om hun verlies te vergoeden, maakten zy zich gereed om zich te wreken over den hoon, hen aangedaan, wanneer *Egbert* hen kwam beſtoken met getuchtigde krygsbenden, moedig op de verovering van het koninkryk van Kent. Dat van Mercië verweerde zich niet lang. De nieuwe koning oordeelde zich niet in ſtaat om een koning te wederſtaan, onder wien zich alles gebogen hadt, en gaf hem alle zyne veſtingen ten beſte. Eerlang nam hy zelf toevlucht tot des verwinnaars edelmoedigheit. Hy ontfing de zelve gunſt van hem als de koning van Kent verworven hadt; maar ook op de zelve voorwaarden. Hy moeſt *Egbert* voor oppervorſt erkennen, en zich vergenoegen een cynsbaar koning te zyn.

Dat van Mercië ook.

† *Ludican.*

* *Witlaf*, of *Wiglaf*.

827. Van de zeven Saxiſche heerſchappyen bleef Northumberlandt alleen overig. De andere waren of ingelyft, of onderworpen aan dat van Weſtſex. Zyne verdeeldheden hadt het te zeer verzwakt, om het geweldt, het welk de andere medegeſleept hadt, te kunnen wederſtaan. Ten anderen benam het ongelukkig lot zyner laatſte koningen, byna alle vermoord, of gebannen, ieder den luſt om zyn leven te wagen voor een koningdom, dat zo rampſpoedig en dodelyk voor zyne bezitters geweeſt was: zo dat de ganſche natie, de wapenen van *Egbert* voorkomende, hem gezanten toeſchikte om hem van hunne onderwerpinge te verzekeren, en het koninkryk aan hem over te geven, om het aan zyne algemene heerſchappye te hechten. Zy behieldt echter altoos eene ſchaduwe van haar koningdom, hoewel altemet door de tuſſchenryken afgebroken, tot dat het in den jare 952 geheel en al vernietigt wierdt door de wapenen der Denen.

828 of 830. Hy trekt op tegen die van Northwales en Cornwalle

De Britten van Northwalen, of de Noorder Walen, bleven alle geweldt nog verduren. Alle de overwinningen van *Egbert* waren niet bekwaam geweeſt om hen te vertſagen, en zy hadden de Saxiſche heerſchappyen een voor een zien vallen, zonder zich door dien geweldigen ſtroom te laten medeſlepen; beſloten hebbende hunne kleine heerſchappy en hunne vryheit tegen de overwinnende wapenen van *Egbert* te verweeren. In het koninkryk van Mercië bezaten zy zelfs de ſtadt Cheſter, die zy wilden behouden, gelyk zy tot dien tydt toe gedaan hadden. Dit kon *Egbert* niet dulden, en om deze veſting begon hy den oorlog tegen hen. Hy meende, dat, na alle Saxiſche koningen verwonnen, en het ganſche koninkryk van Mercië verovert te hebben, het ſchandelyk voor hem was, dat hy eene ſtadt van het zelve in het geweldt liet van een volk, dat ganſch Britannië aan de Saxen ten prooi gegeven, en voor zich zelve niets anders behouden hadt, dan rotſen en boſſchen, waar in de verwinnaars zich niet verwaardigt hadden hen aan te taſten, en welkers verovering zy veracht hadden. *Egbert* wilde die van Cheſter ondernemen, en die plaats weder onder de afhankelykheit van een koninkryk brengen, van het welke zy haar afgeſcheurt hadden, en waar in zy gelegen was. Hy volbragt zyn voornemen, taſtte haar aan, en nam haar in. Hy dreigde de Northwalen hun landt in te trekken, en het te veroveren, indien zy zyne oppermacht niet erkenden. Hunne trotſchheit zwichtte voor deze bedreiging, en zy wilden zich liever gewillig onderwerpen, dan door geweldt van wapenen daar toe gedwongen worden.

Hy noodzaakt hen zyne oppermacht te erkennen.

Toen wierdt alles, wat de oude Britten eertyds in Groot-Britannië bezeten hadden, aan de heerſchappy van *Egbert* gehecht, indien men eenige ontoegankelyke plaatſen in het landt van Wales en Cornwall uitzondert, daar de ſtyfzinnigſten der natie zich altoos handhaafden. Toen wierden de volkeren der Heptarchie, of der zeven Saxiſche heerſchappyen, tot een volk vereenigt, en de verſcheide namen van de zelve in den eenigen algemenen naam van Engelſchen verſmolten, die voorheen byzonder aan de Eſtangelen, dat is de Ooſter-Engelſchen, geweeſt was. Het zou moeielyk zyn reden te geven, waarom deze naam voor dien van Saxen geſtelt wierdt; mogelyk waren de Engelſchen beſchaafder dan de andere Saxen; hunne taal aangenamer, en hunne zeden zachter, vriendelyker en beleefder; en miſſchien maakte *Egbert*, die zich aan het hof van *Karel* den Groten beſchaaft hadt, meer werk van dit volk dan van de anderen. Wat hier van zy,

Vereeniging der zeven Saxiſche heerſchappyen, onder den naam van Engelſche monarchie.

830 en de volgende. zy, hy was zo haast niet tot opperkoning uitgeroepen, of hy deedt afkondigen, dat deze heerschappy voortaan niet meer dan een algemenen naam zou voeren; dat het verschil van de benamingen der verscheide volkeren, die de heerschappy tot dien tydt uitgemaakt hadden, op zou houden, en zy alle den gemenen naam van Engelschen voeren, in welken oordt des ryks zy ook woonden. De verdeeling des lands in zeven heerschappyen toen een einde nemende, kreeg het eene andere, overeenkomstig met zyne gelegenheit ten Noorden, of ten Zuiden; ten Oosten, of ten Westen; en in twee en vyftig provinciën, in welke alles besloten is, het welk heden den naam van Engelandt draagt, met het prinsdom van Wales: maar deze laatste verdeeling geschiedde niet eer dan onder de regering van *Alfred*, omtrent den jare 898.

Oorspronk der Parlementen. De Geschiedenis merkt aan, dat de afkondiging van wegens *Egbert* niet eer geschiedde, dan na dat de vergadering der Staten des ryks hem tot oppervorst der natie uitgeroepen hadt. Dit was mogelyk de oorspronk der Parlementen. Men schryft den Angel-Saxen ten minste de oprechting dezer vergaderingen toe, die zy in hunne taal *Mikle Gemot*, of *Mycel Gemot*, en de Noormannen sedert *Parlementen* in de hunne genoemt hebben. Het is ten anderen zeker, dat deze plegtigheit het oude recht der Britannische natie van hunne koningen uit te roepen bewyst; en dat de koningen de toestemming des volks altoos noodzakelyk geacht hebben om hun gezag te wettigen.

834. Inbreuk der Denen. *Egbert*, vreedzaam oppervorst van Engelandt, was alleen bedacht om het gelukkig te maken, wanneer deze rust schielyk gestoort wierdt door nieuwe vyanden. De zelve kwamen uit de Noordsche landen, eer als zeerovers dan als veroveraars; meer voornemens om het landt uit te plunderen dan om het te overheeren.

Welke die volkeren waren. De Geschiedenis begrypt hen onder den naam van Denen; schoon zy niet alle uit Denemarken kwamen, maar ook uit Noorwegen, Scandinavië, Vandalië, of Vindelicië, het welk zich langs de Oostzee uitstrekte, en waar van een gedeelte heden bekend is onder den naam van Pomeren. Waarschynlyk namen zy zelfs den naam van Denen aan, om dat hy de vermaardste was, en hunne vloten voerden gene andere vlaggen dan Deensche. Zy waren in den jare 782 reets te voorschyn gekomen, en hadden eene landing in het koninkryk van Westsex gedaan. Zy wilden zich meester van Dorchester maken, maar zy wierden geslagen en genoodzaakt weder naar hunne schepen te wyken. Zy kwamen in den jare 794 weder, en landden in Northumberlandt, welk ryk vol wanorder en verwarring was. Zy plunderden de kerken en de abdyen, en trachtten zich neder te zetten langs de kusten; maar het krygsvolk, op de been gekomen onder het bevel van de voornaamste heeren des ryks, joeg hen andermaal naar hunne schepen, met welke zy te rug keerden. De storm deedt hen nog meer kwaadt dan de wapenen van die van Northumberlandt; en door dien kwaden uitslag afgeschrikt, uitgeput door dezen buitenlandschen kryg, en daarenboven werks genoeg vindende in die zy tegen *Karel* den Groten en zyne opvolgers voerden, bleven zy veertig jaren te huis, zonder iets te ondernemen tegen Groot-Britannië. Eer wy den tocht, dien zy in den jare 834 tegen *Egbert* ondernamen, gaan beschryven, moeten wy nog iets zeggen van deze natie, die zich sedert het einde der voorgaande eeuwe zo vermaard hadt gemaakt in Vrankryk en in Engelandt; die van het eerste eene zyner schoonste provinciën * scheurde, den Engelschen Groot-Britannië meer dan drie honderd jaren lang betwistte; het vyf en twintig jaren bezat, en 'er mogelyk nog langer meester van zou zyn geweest, indien een derde verwinnaar † de eenen en de anderen niet ondergebragt hadde. 834 en de volgende. * Normandie. † Willem de Veroveraar.

Beschryving van hun landt, hunne zeden en inboorsken. Denemarken, onder het welk wy de andere landen begrypen, waar van wy zo even gesproken hebben, die zich uitstrekten van de Noorweegsche zee tot aan de Elve en de Oostzee, was overvloeiende van buitzoekers geworden. Men behoeft zich des niet te verwonderen. Van daar kwamen eertyds de Cimbren en de Teutonen, die zulke grote verwoestingen in het Roomsche ryk aanrechtten, zyne keurbenden meer dan eens in stukken hieuwen, en alleen door de dapperheit en het geluk van *Marius* gekeert konden worden. Van daar kwamen ook de Gotthen, de Wenden en de Longobarden. Men zegt, dat het Christendom de afgodery langs de oevers van den Rhyn uitgeroeit, en door gansch Duitschlandt vernietigt hebbende, alle de hardnekkigste Heidenen onder de Saxen en andere volkeren van Germanië zich naar deze Noordelyke landen begeven hadden, daar deze nieuwe gasten menschen hadden gevonden, niet min woest dan zy, en even zeer ingenomen met hunne afgoden: zo dat deze verscheide natiën zich komende te vereenigen, men zich niet behoeft te verwonderen, dat 'er van tydt tot tydt nieuwe zwermen uit voortkwamen, die nieuwe landen en woonplaatsen zochten, de hunne hen niet kunnende voeden; daar men by moet voegen, dat hunne rotsen en hun ys geen grote aantrekkelykheit hadden om 'er hen in te houden; dat hun stoutmoedige aardt hen deedt trachten om zich groter, of hunne roofzucht om buit te maken, en dat zy geen andere hantering dan de bouwery en de wapenen kennende, en de zorg over den oogst aan eenen hunner kinderen en aan slaven overlatende, met de andere ten stryde trokken tegen Engelandt en Vrankryk.

Inbreuk van hunnen koning Godefroi. Alle de macht van *Karel* den Groten was niet bekwaam om hen te verbazen en te wederhouden. De Fransche geschiedschryver *Mezeray* verhaalt, dat toen deze vorst het hoogste toppunt van eere en den hoogsten trap van zynen roem bereikt hadt; toen hy het Westersche ryk hadt verkregen; van het Oosterssche geacht en geëert, en van de gansche aarde gevreest of bemint wierdt, uit het uiterste einde van het Noorden een prins kwam, die zyne mogendheit dorst tergen, en zyne wapenen niet ontziende, hem zelf kwam bestoken. Het was *Godefroi*, koning van Denemarken, die, zeide hy, de heerschzucht van dezen overwinnaar palen wilde stellen, en zich tegen den voortgang des Christendoms kanten. Hy gelukte in een zo stout voornemen niet. Hy hadt alleen de eer van het te hebben durven bestaan, van gewapenderhandt de landen der bondgenoten en der leenmannen van *Karel* den Groten * te hebben durven aandoen, en hen cynsbaar gemaakt te hebben. Hy hadt geen lang genot van zyne overwinningen, in den jare 807 gedaan. In den volgenden jare dwong *Karel* de Grote hem zyne veroveringen te verlaten, de havenen te vernielen, die hy op de Elve hadt, en zich te vergenoegen met die van Denemarken; en was zelfs genoodzaakt de zelve te dekken door eene afsnyding, welke hy deedt opwerpen van de zee, die ten Oosten tot aan die ten Westen is. * De Abotriten. Door *Karel* den Groten bedwongen.

Hy

8,34. Twede inbreuk van den zelven in Vriesslandt.

Landing der Denen in Engelandt.

* De zelve geschiedde te Charmouth, in het graafschap van Dorset.

Hunne overwinning.

835. Twee landing.

836 Derd landing

Do van *Eg bert.*

834. Hy bedaarde eerlang weder van zyne vreze, en dekte de zee twee jaren daar na met eene vloot van twee honderd zeilen, landde in Vrieslandt; plunderde het landt, en dwong de inwoonders om cyns te betalen. De Vriezen waren toen zeer ontaard van hunne oude dapperheit; ten minſte indien de Deenſche geſchiedſchryver *Sturleſonius* geloof verdient, die zegt, dat *Godefroi* zo weinig wederſtandt by hen vondt, dat hy Vrieslandt het landt der oude wyven noemde. Maar ſchoon hy de Vriezen verachtte, was hy echter bang voor *Karel*, die aan kwam trekken om hem te bevechten; en hem niet hebbende durven afwachten week hy naar zyn landt, daar hy gedoodt wierd door zynen zone, tegen hem vertorend, om dat hy zyne moeder hadt verſtoten. *Heming* volgde hem op. De vrede wierdt in den jare 811 tuſſchen dezen vorſt en *Karel* den Groten geſloten, en de inlandſche oorlogen, die in Denemarken ontſtonden tuſſchen twee vorſten, die naar de kroon ſtonden, na het overlyden van *Heming*, maakten dezen volkeren te veel ſpels om overzeeſche tochten te ondernemen.

Tweede inbreuk van den zelven in Vrieslandt.

In den jare 834 kregen zy 'er weder luſt toe, en vyf en twintig van hunne ſchepen kwamen landen op de kuſten van Engelandt. Men is onbewuſt van het getal der troupen, welke zy inhadden; maar het moet vry groot geweeſt zyn, om dat zy niet alleen de ſtoutheit hadden van het ryk in te dringen; maar ook om *Egbert*, die hen tegen kwam trekken, den ſlag aan te bieden *. Zy waren zelfs gelukkig genoeg om de overwinning te behalen. Twee generaal luitenants van den koning bleven in den ſtrydt, met twee biſſchoppen, die, volgens de gewoonte dier tyden, aan het hoofdt der troepen ſtreden, welke zy by het heir gebragt hadden. De koning bergde naauwlyks zyn lyf, en de nacht moeſt hem aan de vervolging der verwinnaren ontrukken. Maar ſchoon de Denen moeds en dapperheit genoeg hadden om te verwinnen, ontbrak hen bekwaamheit om hunne overwinning te gebruiken. Vergenoegt met hun geluk en den buit, dien zy in het landt gemaakt hadden; mogelyk ook vrezende, dat de Engelſchen weder op mogten komen met nieuw krygsvolk; ten anderen verzwakt door hunne doden en gekwetſten, die niet weinig waren, namen zy de wyk, en begaven zich haaſtig ſcheep. Anderen zeggen, dat *Egbert*, de vluchtelingen verzamelt hebbende, des anderen daags hen weder kwam beſtoken; op de vlucht ſloeg; naar hunne ſchepen dreef, met welke zy, Engelandt ſchielyk verlatende, weder naar Denemarken keerden.

Landing der Denen in Engelandt.

* De zelve geſchiedde te Charmouth, in het graafſchap van Dorſet.

Hunne overwinning.

835. In het volgende jaar kwamen zy weder. Hunne landing geſchiedde in het Weſten van het landt van Wales, daar zy ontfangen wierden van de inwoonders, welke zich by hen voegden, en met hen tegen de Engelſchen optogen. Deze twede tocht was hen nog minder voordeelig dan de eerſte. Zy wierden geſlagen, en in hunne ſchepen gejaagt, die hen weder naar Denemarken bragten. Zy lieten den moedt echter niet zakken, en men zag hen een jaar daar na wederkomen met den zelven moedt, maar ook om het zelve ongeluk te ondergaan; zy wierden zo haaſt geſlagen als ontſcheept, en genoodzaakt weder onder zeil te gaan, zonder het minſte voordeel behaalt te hebben. Deze laatſte nederlaag benam hen den luſt, en zy lieten *Egbert* de twee laatſte jaren van zyn leven geruſt regeren. Hy daalde ten grave met den roem van den grondſlag der Engelſche heerſchappye gelegt te hebben, door het vereenigen der zeven heerſchappyen, die, haar verdeelende, haar verzwakten; en met het geluk van twee zonen na te laten, bekwaam om haar te beveſtigen, indien hy met eenen de giſt niet hadde nagelaten van een oorlog, wiens begin hy gezien hadt, maar wiens vervolg veel gevaarlyker onder zyne opvolgers was.

836. Derde landing.

Doodt van *Egbert*.

838. De Denen, ſchoon ongelukkig in hunne ondernemingen op Engelandt, hadden echter van hunne vorderingen op dit koninkryk niet afgeſtaan. Eer verbittert dan moedeloos over *Egberts* overwinningen lokte zyne doodt hen weder in Engelandt, daar zy zich, onder zyne opvolgers, meer geluks beloofden. *Ethelulphus*, zyn oudſte zoon, was de voornaamſte oppervorſt des ryks, ſchoon zyn broeder *Athelſtan*, aan wien hy de vorſtendommen van Kent en Eſſex afgeſtaan hadt, den tytel van koning voerde. Deze vorſten waren beide zo zachtmoedig, gematigt en vreedzaam, dat de ſtaatzucht hen niets tegen de banden en het recht des bloeds deedt ondernemen. De een zag zonder nydigheit de meerderheit van den anderen, die aan zynen kant zynen broeder geruſt zyne ſtaten liet regeren, vergenoegt met de hulde, die hy hem van de zelve deedt. Deze gelukkige ruſt wierdt door den inval der Denen geſtoort.

Regering van *Ethelulphus*.

Nieuwe landing der Denen.

Ethelulphus hadt nog geen jaar op den troon gezeten, wanneer eene vloot van drie en dertig ſchepen de kuſten des koninkryks in rep en roer kwam ſtellen, en zyne troepen te Southampton ontſchepen; terwyl eene andere voor Portsmouth ten anker kwam, daar zy eene twede landing deedt. De Denen vonden overal een dapperen tegenſtandt; maar met een ongelyken uitſlag: zy wierden te Southampton geſlagen; maar te Portsmouth zegepralende vergoedden zy het verlies van den eerſten ſlag door het winnen van den tweden.

839. Twee andere landingen.

Zy deden in den volgenden jare twee landingen, byna op de zelve wyze en waar in de fortuin zich op de zelve wyze verdeelde. Men verdreef hen uit Mercië, waar in zy getogen waren, en daar zy verſcheide doden lieten; maar zy rechtten grote verwoeſtingen in het landt van Kent en Eſtangel aan. Een jaar daar na kwamen zy weder, en deden nog groter ſchade; aan den mondt van den T'eems geland zynde, dreigden zy de ſteden Kantelberg, Rocheſter en Londen, en plunderden hare onderhorige landen.

840.

843. De Engelſche vloot geſlagen.

In den jare 843 viel 'er een zeeſtrydt voor. *Ethelulphus* wilde de Engelſche vloot zelf gebieden en aanvoeren. Men hadt alles te hopen van eene ſcheepsmacht, die haren koning tot opperzeevoogdt hadt. De zaak viel echter anders uit; zy wierdt geſlagen, en de overwinning bleef by de vyanden.

845. of 848. De Engelſchen ſlaan de Denen.

De Engelſchen wroken zich in den jare 845, volgens de eenen, en in den jare 848, volgens anderen. De Denen waren by Dorcheſter gegeland, en liepen de provinciën van Dorſet en Sommerſet af, het landt verwoeſtende, en dreigende den roden haan te ſteken in de ſteden, die zich niet vry wilden kopen. Des lands krygsvolk beteugelde hunnen overmoedt, en wrook hunne moedwilligheden. De biſſchop van Sherborn *, aan het hoofdt van die van Sommerſet, en de overſte *Osred*, of *Osrik*, die van Dorſet aanvoerende, leverden hen ſlag, en behaalden eene volkome overwinning op hen.

* *Ealſtan*, of *Adelſtan*.

854, of 851 volgens anderen.

Engelandt was eenigen tydt in ruſt. Maar in het jaar 854 zag het deze onvermoeide vyanden weder

854 en de volgende.

weder opkomen met eene vloot, die veel talryker was dan de vorige. Tot dien tydt toe hadt men hen flechts aangemerkt als zeerovers, of buithaalders, die door hunne woede, of door hunne gierigheit, genoopt, de kuften van Engelandt kwamen aanranden, daar zy rykdommen vonden, bekwaam om de laatfte te verzadigen, en Chriftenen, tegen welke zy de eerfte met vermaak oeffenden. Zy verfchenen in dit jaar met de machten en toerufting van veroveraars. Vier honderd en vyftig zeilen deden zich aan den mondt van den Teems op; waarlyk een zeer groot getal voor tyden, waar in de zeevaart in deze Noordfche landen hare volmaaktheit nog niet hadt bereikt, en voor een zo klein koninkryk, als Denemarken, fchoon men 'er zelfs Noorwegen byvoegde. Wyders, indien hunne fchepen van het zelve maakfel en van de zelve grootte niet waren, als die men nu heeft; het is ook niet waarfchynelyk, dat zy van dat foort waren, waar van twee beroemde fchryvers * van de eerfte en de vyfde eeuwe fpreken, en welke zy zeggen dat de Noorwegers toen gebruikten. Dit waren niet dan fchuiten, van twyg of rys gevlochten, en van buiten en van binnen met oflchuiden bekleed, tegen het water. Diergelyke fchuiten zouden niet bekwaam geweeft zyn tot zulke ftoute tochten, als de Denen ondernamen tegen de machtigfte koninkryken van Europa †.

* *Lutanus, en Sidon. Apollinaris.*

† Vrankryk en Engelandt.

De troepen, tot de landinge uitgekoren, voet aan landt gezet hebbende, naderden Kantelberg en Londen; dwongen de inwoonders hen der zelver poorten te openen; plunderden ze, en na 'er alle rykdommen uitgefleept te hebben, leiden zy bezetting in beide fteden. *Bertulphus*, koning van Mercie, leenman van dien van Engelandt, kwam de twee mishandelde fteden te hulp, om haren hoon en belediging te wreken, en den vyanden den gemaakten roof af te zetten; maar hy wierdt geflagen, en liet de provincie van Surrey voor de verwinnaars open. Zy zouden die ongetwyffeld verwoeft hebben, indien de koning *Ethelulphus* hen niet kort tegengehouden hadde. Hy ging hen te keer met goede troepen, waar op hy zich evenwel min betrouwde, zegt de gefchiedfchryver, dan op Gods befcherminge. Het heir der vyanden, fterker dan het zyne, verbaafde hem niet, en hy boodt het den flag aan met den yver van een Chriften koning, wiens dapperheit door de Godvrucht genoopt en gefterkt wordt. Hy wierdt in zyn vertrouwen niet bedrogen. De lang betwiite overwinning bleef eindelyk aan de Engelfchen, en hun dappere en Godvruchtige koning zegepraalde over een vyandt, die zich reets verbeeld hadt meefter van het koninkryk te zyn, wiens voornaamfte fteden hy door zyne wapenen verwoeft en achter zich hadt gelaten. Deze overwinning wierdt gevolgt van twee andere. *Athelftan*, koning van Kent, *Ethelulphus* broeder, floeg een fmaldeel * van de Deenfche vloot; en de graaf *Ceorle* * floeg het leger van deze barbaren, dat in de provincie van Devon gevallen was. Zo vele gelukkige uitkomften vulden Engelandt met blydfchap; en de kerken weêrgalmden van des Hemels lof, welken men plegtiglyk voor zyne gunft en genade dankte. Men hadt 'er ook dubbelde reden toe; want het ryk was nimmermeeer in zo groot een gevaar geweeft. Het gevolg doedt dit beft blyken. De overwinningen der Engelfchen konden den Denen niet beletten zich neder te zetten op het eilandt Thanet, het welk de rivier de Stour, niet verre van den mondt van den Teems, maakt, en dat toen eene haven van aangelegenheit was, daar hunne vloot overwinterde. Wat zou het dan niet geweeft zyn, indien zy in alle deze gevechten voordeel behaalt hadden? De Voorzienigheit redde dit koninkryk, het welk zy nog niet in hunne handen wilden overleveren; en de Gefchiedenis fchryft dit heil eer aan de Godvrucht van *Ethelulphus* toe dan aan zyne dapperheit.

Zy landen en plunderen Kantelberg en en Londen.

Ethelulphus houdt hen tegen.

Zyne Godvrucht en dapperheit.

Overwinningen der Engelfchen.

* Esquadet.

* Overfte der gemeente.

De Denen maken zich meefter van het eilandt Thanet.

854 en de volgende.

Die van Kent en Surrey konden de vyanden niet dulden in het eilandt Thanet; en twee jaren na hunnen inval tafften zy hen met veel geluk aan; maar terwyl zy reeds de overwinning meenden behaalt te hebben, fneuvelden de beide overften, die hen aanvoerden, en hunne doodt veranderde het krygsgeluk. De Denen, de wanorder der Engelfchen befpeurende, vielen op nieuw aan, dreven hen op hun beurt te rug, en noodzaakten hen zich naar hunne fchepen te begeven, met zo veel verwarring, dat verfcheide verdronken: zo dat deze flag voor beide volkeren even nadeelig was, en niets befliifte. De Denen bleven in het bezit van hun eilandt, zonder iets te durven ondernemen; en de Engelfchen waren te zwak om hen van daar te verjagen. *Ethelulphus* overleefde dit geval twee jaren, en deedt min pogingen om de geweldenaren uit zyn ryk te verdryven, dan om 'er den Godsdienft en de vrede te doen bloeien.

856. volgens de eenen; 853 volgens anderen. Slaan de Engelfchen, die hen wilden verjagen.

Alles wel ingezien was 'er veel zwakheit in de Godvrucht van dezen vorft, en zelfs in zyn ganfche gedrag; en wy weten niet, of men de overwinningen, die hy op de Denen behaalde, niet eer moet toefchryven aan de dapperheit zyner veldheeren en aan de bekwaamheit zyner ftaatsdienaren, dan aan zynen moedt en aan zyne wysheit. Zyne overwinningen waren ten anderen zeer onvolmaakt, en verdienen mogelyk den ophef niet, welken de Gefchiedenis daar van maakt; vermits hy, na hen te water en te lande verflagen te hebben, de macht niet hadt van hen uit het kleine eilandt Thanet te verdryven, daar zy noch fchanffen, noch wallen hadden om zich te verweren. Maar hy gaf voornamentlyk blyken van zyne zwakheit op het einde van zyn leven, toen hy in pelgrimadie of bedevaart naar Rome trok, en op zyne te rug reize met de dochter van *Karel* den Kalen, koning van Vrankryk, trouwde Niet vergenoegt zynen jongften zoon *Alfred* eenige jaren van te voren paus *Leo* den IV toegezonden te hebben, wilde hy hem zelfs zynen yver en zyne onderwerping gaan betuigen. Hy beveftigde hem den fchandelyken cyns van St. Pieters-penning; betaalde het gene men van den voorleden tydt fchuldig was, en voegde by deze onwaardige belafting eene mildadigheit van drie honderd marken *, of van zeven honderd en vyftig kronen *, welke hy zich verbondt, voor zich en voor alle zyne opvolgers, alle jaren tot in eeuwigheit te betalen.

Hoedanigheden van *Ethelulphus*. 856. 857.

Zyne pelgrimadie naar Rome.

Cyns van St. Pieterspenning.

* Het mark is van twee en een half ryksdaalder.

Ethelulphus, afcheidt van den paus genomen hebbende, nam zynen zoon *Alfred* weder met zich, en het hof van Vrankryk op zyne te rug reize gaande bezoeken, wierdt hy 'er verliefd op de princeffe *Juditb*, dochter van koning *Karel* den Kalen, die hy ten huwelyk verzocht en verkreeg. Deze princes, zo jong en welgemaniert als zy was, was geen vrouw voor een ouden devoten koning, die uit een eerfte huwelyk drie kinderen verwekt hadt, bekwaam om te regeren. Hy liet ten anderen de jonge koningin zodanig over hem heerfchen, dat hy eer haar flaaf fcheen dan haar gemaal. Hy zette haar naaft zich onder een verhemelte, en op een konink-

Zyn huwelyk met de dochter van *Karel* den Kalen.

Hy zet haar naaft zich onder een verhemelte.

Zyn bloedfchendig huwelyk met de weduwe van zynen vader.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

857 en de volgende. De Engelschen wraken dit.

koninklyken stoel, den zynen gelyk; het gene tot dien tydt toe in Engelandt nog niet gezien was. Het is echter te verwonderen, dat in een koninkryk, daar men, van den tydt der oude Britten af, de vrouwen in het koninkryk hadt zien opvolgen, niet goed vondt, dat eene koningin in het openbaar naast haren gemaal zat. Het is te vermoeden, dat de Saxen eene wet, strydig met deze, in het koninkryk gebragt hadden; en men zag inderdaadt in de zes honderd jaren, die hunne heerschappy duurde, geen vrouw op den troon klimmen. Onder die der Noormannen wierdt het oude gebruik weder herstelt, en is sedert altoos in zwang gebleven. Het was onder *Ethelulphus* regering nog niet ingevoert, en de nieuwigheit van deze daadt kwam den Engelschen zo vreemd voor, dat zy die niet konden verdragen.

Hy wordt door *Ethelbald* onttroont

Dit ongenoegen der natie strekte een voorwendsel aan den prins *Ethelbald* om zynen vader te onttronen. Deze prins, het morren der grooten en het misnoegen des volks bespeurt hebbende, bediende zich daar van om zynen vader te doen ontzetten, en zich in zyne plaats te doen verkiezen. De oude koning moest voor den jongen zwichten, en alles, wat hy kon verkrygen door een verdrag, waar over hy door middel van zyne Raden deedt handelen, was, dat hy den tytel van koning zou behouden, met een gering deel des ryks, ten Ooston gelegen; terwyl zyn zoon over het overige landt zou heerschen. *Athelstan*, bisschop van Sherborn, hadt het meeste deel in deze onderhandeling. Hy was een groot staatsman, bekwaam, yverig, bestendig, onvermoeid, en hadt in de ontzetting des konings alleen gestemt, om dat hy zich hatelyk gemaakt hadt door zyne laffe toegevendheit, den paus op zyne reize naar Rome tot schade des koninkryks betoont. Deze rampspoedige vorst overleefde zyn ongeluk niet lang. Men zegt echter niet, dat het hem zeer ter herte ging. Hy was mogelyk te krachtig ingenomen met de bekoorlykheden van zyne jonge vrouwe, om zich over het verlies zyner krone te bedroeven, en zyne liefde, en niet zyne gevoeligheit en spyt, verkortte mogelyk zyne dagen.

Ethelbald.

Zyne doodt.

Hy stierf in het eerste jaar zynes huwelyks en zyner wederkomste van Rome, vier zonen nalatende, waar van twee hem opvolgden, volgens zyne uiterste wille, door welke hy de heerschappy onder hen verdeelde, als hadt hy der zelver beste deel niet aan zynen zone *Ethelbald* afgestaan; de twee anderen heerschten de een na den ander na de doodt van hunne ouder broederen. Zyne vrouw keerde weder naar Vrankryk, en deedt zich vyf jaren daar na schaken door *Baldewyn*, graaf van Vlaanderen, die met haar trouwde.

Ethelbald, die staatzuchtig genoeg was om zynen vader de kroon te ontroven, zonder den tydt van zyne doodt af te wachten, die niet verre af kon zyn, was gematigt genoeg om zynen broeder de staten over te laten, welke zyn vader hem by uiterste wille gemaakt hadt: zo dat *Ethelbert*, zo was de twede zoon van *Ethelulphus* geheten, vreedzamelyk heerschte over het oude koninkryk van Kent en over dat van Essex, en den tytel van koning voerde, zo wel als zyn oudste broeder, na wiens doodt hy deze twee koninkryken weder aan de algemene heerschappye van Engelandt hechtte.

Zyn bloedschendig huwelyk met de weduwe van zynen vader.

De Geschiedenis spreekt verscheidentlyk van *Ethelbalds* regering. De eenen maken haar niet langer dan van twee jaren, en zeggen, dat zy zo hatelyk als kort was; vervroegt door de ontzetting van zynen vader, en bevoedelt door het bloedschendig huwelyk van den jongen koning met zyne stiefmoeder. De anderen rekken de zelve tot vyf jaren, en zy was volgens hen fraai, bloeiende en rechtvaardig. Zy bekennen echter, dat deze vorst een bloedschendig huwelyk aanging, het zy met des ouden konings weduwe, of met eene van zyne gewezene boelinnen, die zy niet noemen. De meeste geschiedschryvers zeggen, dat het met de eerste was; maar dat hy op de vermaning van den bisschop van Winchester * zich des berouwde; van haar scheidde, en haar van zyn bedt en uit zyn koninkryk joeg. Zy ging weder naar Vrankryk, van waar zy gekomen was, en leefde daar niet veel kuischer. Weinige jaren daar na * liet zy zich schaken door den grave *Baldewyn*, die heimelyk met haar trouwde, en door de bisschoppen des koninkryks in den ban wierdt gedaan. Maar hy ging naar Rome, daar hy eene zekere wyk vondt by paus *Nikolaas* den I, die zyne beroeping voor de pausselyke vierschaar aannam, niet kwalyk te vrede zynde, dat hy gelegenheit hadt gevonden om zyn gezag te doen gelden, gelyk zyne voorzaten gedaan hadden, en zyne opvolgers in het vervolg deden; hunne bescherming onverschillig verlenende aan alle de genen, die door hunne ongehoorzaamheit tegen hunne bisschoppen, door hen in den ban gedaan zynde, zich genoodzaakt vonden den paus eene opperhoofdigheit over andere bisschoppen toe te schryven, om door de zelve van dien ban ontheven te kunnen worden. Paus *Nikolaas* dorst echter niet anders dan verzoekender wyze te werk gaan, om *Karel* den Kalen met den schaker van zyne dochter te verzoenen. Deze koning vergaf hem zyne daadt, op voorbede van den paus, hem toestaande de weder in Vrankryk te komen, daar zyn huwelyk in den jare 866 op nieuw voltrokken, en hy graaf van Vlaanderen gemaakt wierdt.

857 en de volgende.

* *Suichm.* Zy gaat naar Vrankryk

* in den jare 862.

Zy trouwt met *Baldewyn*, die graaf van Vlaanderen wordt gemaakt.

De Geschiedenis van Engelandt maakt geen gewag van eenigen krygstocht van *Ethelbald*; zelf die niet, welke hem roemt. Maar de Schotsche geschiedschryver * verhaalt den oorlog, dien hy voerde tegen zyne natie, voor welke de zelve zeer nadeelig en ongelukkig was. Hun koning *Donald* de V wierdt geslagen, en, ter wederkryginge van zyne vryheit, genoodzaakt den Engelschen al het landt af te staan, dat tusschen de rivier de Clid en de schans Sterling lag, en zyn koninkryk cynsplichtig aan dat van Engelandt te maken. De verwinnaars wilden, om hunne verovering te verzekeren, dat de schans geslecht wierdt; en men zegt, dat zy, ter gedachtenisse van dit voorval, een penning deden slaan, die Sterling genaamt wierdt, een naam, dien hy sedert altoos behouden heeft. Wy hebben echter elders † eene andere afleiding van dit woordt bygebragt, die ons waarschynlyker voorkomt.

Oorlog van *Ethelbald* tegen de Schotten.

* *Lesley.*

† Zie de Geschiedenis van *Elizabeth* op het einde van het jaar 1560.

Ethelbert volgde zynen broeder *Ethelbald* op in, den jare 860, volgens eenigen, en in den jare 862, volgens anderen, en voegde weder by de heerschappy het gene 'er ten zynen voordeele afgenomen was. Zyne regering wierdt ontrust door nieuwe invallen der Denen. Wy weten niet, of die zy ten tyde van *Marius* deden, en die het gemeenebest van Rome zo ontroerden, wel vreesselyker waren. Zy waren ten minste zo veelvuldig en zo gestadig niet. Zy begonnen, gelyk reets gezegt, is op het einde van de voorgaande eeuwe, en duurde drie eeuwen met weinig tusschenpozing. Engelandt voelde de woede en heerschzucht van deze woeste volkeren niet

860 of 862. Regering van *Ethelbert*.

Vreesselyke invallen der Denen.

862 en de volgende. alleen; Vrankryk leedt 'er niet minder van. *Karel* de Grote hadt hen beteugelt, en hunnen overmoedt gefnuikt. *Karel* de Kale zag hen in den jare 840 wederkomen met meer woede dan ooit. De Franſche geſchiedenisſchryver *Mezeray* zegt, dat zy het ryk atliepen van de eene zee tot de andere; de kerken, en voornamentlyk de kloosters, droegen op verſcheide plaatſen tekenen van hunne woede en roofzucht; overal, daar zy landden, plunderden zy, en leiden de zelve in kolen, en de rykſte provincien van Vrankryk ſmeulden en rookten lang van hunne brandſtichtingen. Ganſch Guienne was haaſt verwoeſt geweeſt; zyne meeſte ſteden * wierden in de aſſche gelegt; de hertog *Totilas* twee malen geſlagen; en indien hy de derde maal niet gelukkiger ware geweeſt, zou hy Bourdeaux en zyn ganſch hertogdom hebben zien vallen in de handen dezer barbaren. De overwinning, die hy op hen behaalde, noodzaakte hen het te verlaten en weder naar huis te keren. Zy lieten den moedt echter niet geheel zinken, zy kwamen in den jare 845 weder, onder het beſtier van hunne legerhoofden *Haſting* en *Biorne* Yzerrib; en in plaats van Vrankryk aan den Ooſt-en-Zuid kant aan te taſten randden zy den Weſtkant aan, en kwamen voor den mondt van de Seine ten anker. Zy lieten hunne grote ſchepen daar; en met ſchuiten die rivier opkomende naderden zy Parys, het welk zy belegerden; maar zy konden die ſtadt niet veroveren. Zy weken echter niet af dan na dat *Karel* hun vertrek duur gekocht hadt; op hunne wederreize Pikardië, Vlaanderen en Vrieslandt aflopende, en zich meeſter van Hamburg makende. Ganſch Duitſchlandt moeſt zamenſpannen om 'er hen uit te dryven, en zy verlieten deze overwinning niet dan om eerlang aanmerkelyker overwinningen in Vrankryk te doen.

* Baſas, Ayre, Laitoure, Daqs, Tarbe, Lavaur, Oleron, Leſcar, enz.

Zy belegeren Parys.

Maken zich meeſter van Hamburg.

In den jare 848 veraſten zy Bourdeaux, en hielden het verſcheide jaren in; van waar zy met hunne ſchepen dan de Seine, dan de Loire opſtevenende, de provincien verwoeſtten, die aan de oevers van deze twee grote rivieren leggen. In den jare 867 trokken zy klein Britanje in; van waar zy de Loire verder opklimmende zich verſpreidden door Anjou, Poitou en Touraine, en verſloegen het Franſche heir, het welk zich tegen hunnen doortocht wilde kanten, onder het beſtier van *Ranulphus*, hertog van Aquitanië, en door den hertog *Robert*, bygenaamt de Sterke, of de Dappere, dien de Franſchen tot hoofdt van het derde geſlacht van hunne koningen maken. Deze laatſte bleef in dien ſlag. Maar wy laten het verhaal van de verwoeſtingen, die de Noordſche volkeren in Vrankryk aanrechtten, aan de geſchiedenisſchryvers van dat koninkryk over, om ons te houden aan die zy in Engelandt bedreven.

En van Bourdeaux.

Lopen Poitou, Anjou en Touraine af.

Zy landen in Engelandt.

De eerſte van hunne invallen onder *Ethelberts* regering geſchiedde op zyne komſte tot de kroon. Zy zetten te Southampton voet aan landt, trokken naar Wincheſter, het welk zy plunderden; en verder doordringende zouden zy groter ſchade veroorzaakt hebben, indien de dapperheit der hertogen *Osrik* en *Adelwolf* hen niet tegengehouden hadt. Deze wederhielden hen niet alleen, maar ſloegen hen op de vlucht, en joegen hen weder in hunne ſchepen.

Worden geſlagen door de Engelſchen.

867. Hunne twede landing geſchiedde op het eilandt Thanet, zeer wel bekend by deze buitzoekers, die het onder *Ethelulphus* regering verovert hadden. Deze inval maakte den Engelſchen meer ſpels dan de voorgaande; zy waren genoodzaakt de wapenſchorting van den vyandt te kopen, die geen zwarigheit maakte het beſtandt, zo haaſt als het geſloten was, trouwlooslyk te breken. Zy wierden over hunne trouwbreuk geſtraft. Het krygsvolk van Kent voegde zich by elkander, ging hen te keer, leverde hen ſlag, en verſloeg hen. *Ethelbert* overleefde deze overwinning weinig dagen, en liet het ryk aan zynen broeder *Ethelred*, den derden van *Ethelulphus* zonen. 867 en de volgende.

Ethelreds regering.

Het koninkryk was in groot gevaar, en de Denen hadden zich nooit zo yverig noch zo heet op de verovering des koninkryks getoont, en men twyffelde nu niet meer, of zy hadden het daar op toegelegt. Men telt tot negen geſchaarde veldſlagen in een jaar; en indien zy niet te doen gehad hadden met een zo werkzamen, zo dapperen en zo waakzamen vorſt, als de Geſchiedenis *Ethelred* beſchryft, zouden zy zich ongetwyffeld meeſter van Engelandt gemaakt hebben. Het begin zyner regeringe was een weinig minder beroert dan het einde; en deze koning zo zachtmoedig en rechtvaardig in vrede, als dapper en bekwaam in den oorlog, gebruikte de eerſte jaren zynes koningdoms om zyn ryk te beſchaven, en 'er de waarneming der wetten in te voeren. De Denen kwamen eene zo fraaie regering ſtoren en ontruſten. Het kwam hen duur te ſtaan. Een hunner koningen ſneuvelde in deze veldſlagen met negen hunner graven en een zeer groot getal ſoldaten. Maar deze ſlagen koſten den Engelſchen niet minder bloeds. Zy waren door de zelve zo uitgeput van manſchap, dat zy den vyandt niet konden verdryven, en dulden moeſten, dat hy zich in een gedeelte des ryks nederzette, zonder dat zy het konden verhinderen.

De Denen geſlagen.

872. Nieuwe inbreuken der Denen.

De opſtandt der kleine koningen van Mercië en Northumbrië, die onder de afhankelykheit van den algemenen oppervorſt van Engelandt heerſchten, begunſtigde de eerſte invallen der Denen. Zy berouwden zich des maar al te laat, en de twee koningen van Northumberlandt, de oude, dien men afgezet, en de nieuwe, welken men in zyne plaats hadt verkoren, wierden niet lang daar na gedood, den Engelſchen willende helpen om de ſtadt Jork te hernemen, waar van de vyanden zich meeſter gemaakt hadden. Men verhaalt deze nederlaag verſcheidentlyk; maar men komt overeen, dat zy zeer ongelukkig was voor de Engelſchen, en voor de beide koningen, die 'er ſneuvelden, het zy in het open veldt, daar de ſlag geſchiedde, of binnen de muren van Jork. De Denen gedroegen zich toen als veroveraars, en zetten op den troon van Northumberlandt een koning, die hen voor zyne overheden erkende. Hy heette *Egbert*, en bezat dit kleine koninkryk zes jaren. 867 en de volgende.

Hunne overwinningen. 867, of 869.

De Denen hadden zich ook meeſter gemaakt van de ſtadt Nottingham, de eerſte harer provincie in Mercië; en het overige van dit oude koninkryk betaalde hen cyns. *Buthred* beheerſchte het. Deze, zich ſchamende dien cyns aan deze barbaren te betalen, voegde zich by *Ethelred*, en hun leger dwong de Denen om de ſtadt en provincie van Nottingham te ruimen, en naar Jork, de hoofdſtadt van de provincie van dien naam, de aanmerkelykſte van het koninkryk van Northumberlandt, te wyken.

Worden uit de provincie van Nottingham gedreven. 866, of 871.

De volgende jaren waren nog ongelukkiger voor de Engelſchen dan de drie vorige, en voornamentlyk voor den ongelukkigen koning van Eſtan-

Nederlaag en droevige doodt van koning St. *Edmund*.

*Een oud Noordſch of Ruſſich woordt, dat zo veel beteekent als Ruighoek.

Eerſte ſlag.

Twede ſlag.

Derde ſlag.

869 en de volgende. Eſtangel, ſedert bekend onder den naam van St. *Edmond*, en voor den algemenen monarch, onder wiens opper heerſchappy hy zyne ſtaten regeerde met eene zachtmoedigheit en Godvruchtigheit, die hem onder het getal der Heiligen hebben doen ſtellen. De wrede wyze, op welke de Denen hem ombragten, en de ſtandvaſtigheit, met welke hy deze ſtraffe leedt, waren oorzaak, dat men zyne doodt als een martelaarſchap aanmerkte; gelyk het ook in derdaadt geweeſt is. Deze barbaren, hem in zyn kaſteel Framingham, of, volgens eenigen, Heglesdun, opgeſloten hebbende, wilden hem dwingen het Chriſten geloof te verzaken; maar hy zulks volſtandiglyk geweigert hebbende, namen zy hem, en bonden hem vaſt tegen een boom. In dezen ſtaat doorſchoten zy hem met pylen, en onthalſden hem vervolgens. Dus wierdt het koninkryk van Eſtangel een wingeweſt der Denen. De nederlaag, welke deze onheilen wrocht, viel voor in het vierde jaar van *Ethelreds* regering. Het vyfde was vreedzaam. In het zesde wierdt Engelandt telkens zo hevig geſchokt, dat het op het punt was van bezwyken. De moedt van zynen koning redde het, maar die edelmoedige vorſt ſchoot 'er het leven by in. Hy kreeg in eenen der negen veldſlagen, die in dit ongelukkig jaar voorvielen, eene wonde, waar aan hy kort daar na ſtierf.

De Denen geſlagen.

872. Nieuwe inbreuken der Denen. Het bloedige jaar, van het welke wy hier boven gerept hebben, was dat van 871, of 872, volgens het verſcheiden verhaal der geſchiedſchryveren. Men zag negen veldſlagen in het zelve, waar in de Engelſchen dan voordeel en dan weder nadeel kregen. Mogelyk heeft men nooit een ſlag gezien tot negen malen hervat, en zo vermengt met voor-en tegenſpoedt. De beroemde *Hubba*, zo vermaard om zyne wreedheit, als om zynen moedt en dapperheit, en dien eenigen den broeder van den koning van Denemarken noemen, hadt troepen met zich gebragt, welke zich meeſter van Mercië en Northumbrië hadden gemaakt. Twee andere veldheeren, niet min vermaard in de Geſchiedeniſſe, geleidden de benden, die in dezen jare in Engelandt landden. Deze beide legerhoofden waren *Basreg* en *Halden*. Den eerſten wordt by de Deenſche geſchiedſchryvers de naam van *Ivar* gegeven, die een zoon was van den beroemden *Regner*, bygenaamt *Lodbroch* *, de ſtam, waar uit alle vorſten geſproten zyn, die ſedert in Denemarken, in Noorwegen en in Zweden geheerſcht hebben, en van die, welke Normandië en Engelandt veroverden.

* Een oud Noordſch of Ruſſich woordt, dat zo veel beteken t als Ruigbroek.

Eerſte ſlag. *Basreg* dan, of *Ivar*, en *Halden* kwamen ten anker op de kuſten van Weſtſex; en hunne krygsknechten voet aan landt hebbende doen zetten maakten zy zich meeſter van de ſtadt Redding, in de provincie van Bark, waar van zy hunne wapenplaats maakten. Zy wierden kort daar na geſlagen door *Adelwolf*, graaf van de provincie, en zy verloren eenen hunner veldheeren, genaamt *Sidrak*. De eerſte ſlag, die in de vlakte van Engleſield, of Engelveldt, gehouden wierdt, ſcheen een goed voorbedieniſel; maar de twede kwam niet met den eerſten overeen.

Twede ſlag. De koning *Ethelred* en de prins *Alfred*, zyn broeder, die het Engelſche heir aanvoerden, kregen de nederlaag. Zy wroken zich in den

Derde ſlag. derden ſlag, die in de velden van Aſton, in het graafſchap Bark, voorviel. De beide Noordſche koningen vochten aan het hooſdt hunner troepen tegen de twee Engelſche prinſſen.

Alfred, die de voorhoede aanvoerde, hadt den ſtrydt reets aangevangen terwyl de koning *Ethelred* nog in zyne tent was en den Godsdienſt bywoonde. Zyn broeder deedt hem verſtendigen, dat hy zyne hulp en tegenwoordigheit nodig hadt, en dat de hevigheit zyner vyanden de wanorder in zyn heir hadt gebragt. Niets was bekwaam om hem van den Godsdienſt te trekken, en hy ging niet uit zyne tent dan na dat de gehele dienſt geëindigt was. Zich toen begevende aan het hooſdt der troepen, welke hy wilde aanvoeren, zeide hy met een bly gelaat: *Laat ons aan mynen broeder toonen, dat wy hem niet verlaten hebben; dat wy door onze gebeden met hem ſtreden; en dat Godt ons zal doen blyken, dat hy de zelve verhoort heeft, door ons de overwinning te ſchenken.* Deze woorden geëindigt hebbende gaat hy op den vyandt los, die reets verwonnen meende te hebben; brengt de vluchtenden weder byeen, geeft nieuwen moedt aan de genen, die begoſten te deinzen; en de eenen en de anderen weder tot den ſtrydt aanvoerende, valt hy zo hevig op de Denen, dat hy hunne ſlagorder breekt, en hen op hun beurt doedt deinzen. Hy dringt met zo veel kracht toe, dat hy hen geen tydt geeft om zich weder in order te ſtellen. Zyn ganſch heir wordt door zynen moedt ontſonkt en volgt zyn voorbeeldt; ieder geeft blyken van zynen moedt, en het Deenſche heir wordt voor een gedeelte in de pan gehakt. In dezen ſtrydt verloren zy eenen hunner koningen of legerhoofden *, en vyf graven of generaal luitenants. De duiſterheit van den nacht ontrukte de overigen aan de vervolgingen des verwinnaars. Wat het verlies der Denen in dit gevecht geweeſt zy; het moet zo heel groot niet geweeſt zyn, vermits hen nog troepen genoeg overig bleven om den ſtrydt veertien dagen daar na weder te hervatten. Hy was niet min bloedig dan de vorige, maar van een verſchillenden uitſlag, want de Engelſchen verloren dien. Twee maanden daar na wierden zy te Merton * nog eens geſlagen, en *Heamund* biſſchop van Sherborne, in de mengenis gedood, aan het hooſdt der troepen, welke hy aanvoerde.

872. Heldhaftigen Chriſtelyk vertrouwen van den koning *Ethelred*.

* *Ivar*, of *Basreg*.

Vierde ſlag.

Vyfde ſlag.

* in de de provincie van Surrey.

De zesde ſlag geſchiedde met troepen, nieuwelyks uit Denemarken aangekomen, en die hunnen koning *Ivar* tot veldheer hadden. Hy landde aan den mondt van den Humber, en liep het landt af, maar de koning *Ethelred* en de prins *Alfred* ſchoten toe ter hulpe. De vyanden weigerden den ſlag niet, dien zy hen aanboden. Hy duurde den ganſchen dag, en men ſcheidde met een gelyk voordeel, of een gelyk verlies. Men wierdt des anderen daags weder handgemeen, en men vocht met eene gelyke woede; maar de koning der Denen in 't heetſte des gevechts geſneuvelt zynde, gaf zyne doodt den Engelſchen de overwinning. De Denen lieten den moedt echter niet zakken; en zich onder de beſtiering van hunne beroemde veldheeren *Hubba* en *Hungar* weder verzamelt hebbende, kwamen zy veertien dagen daar na weder te velde. Deze waren uit het koninkryk van Eſtangel hen te hulpe gekomen, en boden den Engelſchen den ſlag op nieuw aan. Hy was zo bloedig niet als de vorige; ook beſliſte hy niets.

Zeſde ſlag.

Zevende ſlag.

Achtſte ſlag.

Het duurde niet lang of men waagde de kans nog eens. De Denen vielen in eene lage, die de koning *Ethelred* hen gelegt hadt; maar zy viel ongelukkiger uit voor hem zelf dan voor zyne vyanden. Zy vochten als verwoed, en deden den Engelſchen de overwinning duur kopen, vermits zy hen hunnen wyzen en dapperen koning koſtte, die weinig dagen na den ſlag overleedt aan de wonden, die hy 'er hadt gekregen *.

Negende ſlag. *Ethelreds* doodt.

* *Tyrrel* meent, dat zy aan eene ziekte ſtierf.

Hy

872 Hy wierdt beſchreit als een vader des vaderlands, en zyn graf geëert als dat van een martelaar.

Zyn grafſchrift.

Zyn grafſchrift gaf dit te kennen, hem afbeeldende als een Chriſten vorſt, die zyn leven voor zyn vaderlandt en zynen Godsdienſt tegen de ongelovigen gewaagt hadt.

Zyne dapperheit.

Van de negen ſlagen, die in dit jaar gelevert wierden, woonde hy 'er acht by, en keerde uit de meeſte met de overwinning. Hy hadt zelfs het geluk van den laatſten te overleven, de zegepraal van de zynen te zien, en te ſterven met het genoegen van te hebben verwonnen. Hy liet onder andere kinderen eene dochter na, die uitgehuwelykt wierdt aan den koning *Gormond*, vader van *Sweno*, die Engelandt veroverde, gelyk wy eerlang zullen verhalen.

De liefde oorzaak van vele rampen.

Indien men eenige geſchiedenisſchryvers moge geloven, hadt de liefde, die droevige oorzaak der meeſte kwalen, die het menſchdom overkomen, veel deel aan de laatſte invallen der Denen. Zy zeggen, dat *Osbright*, een der twee koningen van Northumberlandt, die in den ſlag, waar van wy reets geſproken hebben, ſneuvelden, de dochter van eenen der heeren des lands † geſchonden hebbende, de vader, over dien hoon geſtoort, wraak by de Denen ging zoeken. Hy wierdt gunſtig by den koning ontfangen, die hem van zyne beſcherminge verzekerde, en meende, dat eene zo rechtvaardige reden van oorlog zyne wapenen voorſpoedig zou maken: zo dat hy zich aanſtellende tot wreker van den hoon, den vader en de dochter aangedaan, nieuwe troepen naar Engelandt overſcheepte, die het koninkryk van het eene tot het andere einde te vure en te zwaarde ſtelden.

† *Bearne*, of *Bruerne*.

Regering van *Alfred*.

Alfred ſtuitte hen, maar hy kon hen niet verdryven. Hy kwam op zyn beurt tot de kroon, zyne drie ouder broederen voor hem, zonder kinderen, hebbende zien ſterven. Schoon de jongſte zyner broederen, overtrof hy hen alle in verdienſten, en was een der beſte en grootſte vorſten van zynen tydt, en zelfs van die Engelandt ooit beheerſcht hebben. *Ethelulphus*, zyn vader, hem naar Rome gezonden hebbende, begeerde, van den paus dat hy hem de kroon op het hooft zou zetten; het zy uit vaderlyke liefde voor dezen zone, dien hy met meer tederheit beminde dan zyne andere kinderen, het zy dat hy zyne toekomende verheffing te gemoet zag. De jonge *Alfred* verhefte zich niet om deze kroning, en wachtte den tydt geduldig af, dat de natuur hem op den troon zou plaatſen. Men zag hem aan zyne drie broederen, die voor hem regeerden, onderdanigheit bewyzen, en hen zonder weêrzin en morren gehoorzamen; de moeielykheden en het gevaar van den oorlog met hen delen; naaſt hen, en onder hunne bevelen ſtryden, zonder hen den minſten argwaan te geven. Hy was dapper, zonder ſtaatzucht, een groot vorſt, en een groot krygsoverſte; maar met eenen een goede broeder, een goed onderdaan, en een liefhebber van het vaderlandt. De oppermogendheit bedurf deze goede hoedanigheden niet, en zyne heerſchappy wrocht een dubbelden yver in hem om voor het gemene beſt te waken, te arbeiden en te ſlaven, zonder zyne zachtmoedigheit en gematigtheit te verminderen. Deze deugden maakten zyn volk gelukkig en hem zelf. Zyne dapperheit en beſtendigheit ſtuitte den opgang van de wapenen der Denen; deden hem zyn ongeluk ſtandvaſtig dragen; met roem over de zelve zegepralen, en redden eindelyk de heerſchappy, die op het punt van haren ondergang geweeſt was. Hy ſtuitte haren val, en liet haar aan zyne nazaten in beter ſtaat dan zy was toen hy haar aanvaardde.

Afbeelding van dezen vorſt.

872 Nieuwe landingen der Denen.

De Denen, die de verovering van Engelandt voorgenomen hadden, lieten zich niet afſchrikken door de zwarigheden en hinderpalen, die zy by elke landing ontmoetten, noch door alle ſlagen, die zy moetten leveren. Wy hebben 'er even te voren negen in een jaar gezien; zy vielen in het vervolg niet minder voor, zonder dat het ſtorten van zo veel bloeds hen kon uitputten, of vertſagen. Zy ſchenen zich door hunne nederlagen te vermenigvuldigen, en trotſcher te worden door hunnen tegenſpoedt. Men kon hen by de *Hydra* vergelyken, die voor een hooſdt, dat men haar afhieuw, verſcheide andere kreeg. De Engelſchen betoonden aan hunnen kant den zelven moedt en den zelven yver ter beſcherminge van hunne gedreigde heerſchappye en van hunne vryheit; en de fortuin ſcheen zich tuſſchen beide partyen te verdeelen; of liever de Voorzienigheit, die de tydſtip van den ondergang van deze laatſten bepaalt hadt, liet niet toe, dat zy onderdrukt wierden voor dat het ogenblik van hun bederf gekomen was. Een ſtortvloedt van rampen aan den eenen, en van voorſpoedt aan den anderen kant deden de Denen in het einde zegepralen, en hadt den ongelukkige *Alfred* tot het uiterſte gebragt. Van alle zyne ſtaten ontbloot, behalven van Weſtſex, eerlang ontzet van dit gedeelte, waar mede hy zich, door den noodt geperſt, hadt moeten vergenoegen; verjaagt van provincie tot provincie, en op een klein onbekend eilandtje zich verbergende; met jagen en viſſchen de koſt zoekende, en in die duiſtere wyk alleen op den Hemel en op de doodt denkende, die alleen bekwaam ſcheen om zyne wederwaardigheden te eindigen, begon de zon van zyn geluk ſchielyk door zo vele donkere wolken van rampſpoedigheden heen te breken, en de gedaante der zaken met den zelven ſpoedt te veranderen. *Alfred* zegepraalt op zyn beurt; ſtelt de wet aan zyne vyanden, van welke hy die hadt moeten ontfangen; geraakt weder in het bezit zyner koninkryken, en laat de zelve in ruſt aan zyne opvolgers na.

Staat van Engelandt in zyn verval.

Het heurt zich weder op.

Alfreds overwinning.

Hy hadt nog geen jaar op den troon gezeten, wanneer deze trotſche overweldigers nieuwe troepen ontſcheepten in de provincie, of in het graafſchap van Wilt, dat onder het koninkryk van Weſtſex behoorde. *Alfred* gaat hen tegen, en behaalt de overwinning. Deze voorſpoedt wordt gevolgt van een beſtandt; maar de Denen, die bezetting in Redding, in het graafſchap van Bark, hadden, trekken op Londen aan, wiens poorten zy zich doen openen, en nemen 'er hun winterkwartier.

De Denen nemen Londen in.

873, 874. Verovering van Northumberlandt.

De jaren 873 en 874 waren niet min voordeelig voor hen. Hun veldheer *Halden*, die zich in Northumbrië hadt nedergezet, trok in Mercië; en den koning *Buthred* verjaagt hebbende maakte hy zich meeſter van zyn ryk, en vereenigde het met dat van Northumbrië.

875. Andere voordeelen der Denen.

Het volgende jaar verliep met legeringen en plunderingen. *Halden*, dien de Geſchiedenis dan koning, en dan veldheer noemt, verdeelde Northumberlandt onder zyn heir. De troepen, welke de andere veldheren in de twee voorgaande jaren ontſcheept hadden, namen poſt in het koninkryk van Eſtangel, en maakten van Cambridge hunne wapenplaats. Andere begaven zich op hunne ſchepen, en plunderden de

876 en de volgende. de kuſten van Engelandt. *Alfred* begaf zich ook op zyne vloot, bevocht hen, en nam zeven van hunne vaartuigen.

In den jare 876 ontſtonden 'er nog meer beroerten, daar wierdt in het zelve nog meer bloeds geſtort. De vyanden, niet vergenoegt met de bezitting van al het landt aan de Noordzyde van den Teems, wilden zich ook meeſter maken van het gene zy den koning *Alfred* gelaten hadden aan de andere zyde van deze rivier, die tot eene gemene grens naar het Weſten moeſt ſtrekken. Twee overeenkomſten hadden deze verdeeling bekrachtigt. Maar de Denen kreunden zich noch aan de eeden, met welke zy het eerſte beveſtigt hadden, noch aan de nieuwe verbindteniſſen van het twede; en de trouw der verbonden in den windt ſlaande trokken zy in de provincie van Sommerſet, en legerden zich zes mylen van Briſtol. Zy ſpeelden niet ſtraffeloos met eedt en trouwe. Men verhaalt, dat de Engelſchen, verbittert op deze barbaren, welke hen ſteets bedrogen, tegen hun woordt, de gyſelaars afmaakten, die zy hen tot borgen hunner trouwe gegeven hadden, hunne herten opaten, en na deze wrede daadt, door alle de ontrouw der vyanden niet te verrechtvaardigen, tegen de bondbrekers optogen. Godt toonde ook door de uitkomſt van den ſlag, dat hy de wrede daadt van de eenen niet min afkeurde dan de meineedigheit van de anderen.

Wrede daadt der Engelſchen.

Bloedige ſlag, waar in de Deenſche veldheer omkomt.

De ſlag * was even bloedig en droevig voor de beide partyen. Men vocht over en weder als wanhopig. De Engelſchen meenden zelfs, dat het met hen gedaan was, en zich alleen voorſtellende als brave lieden te ſterven, en hun leven duur te verkopen, drongen zy zich in het ronde in elkander. Maar de krygskans verliet de Denen eerlang, en begaf zich op hunne zyde toen zy alle verloren meenden te zyn. De dappere *Hubba*, die het Deenſche heir aanvoerde, ſneuvelde; en zyne doodt de wanorder onder zyne troepen brengende, begonnen de Engelſchen weder moedt te ſcheppen. Het gevecht begon op nieuw, en duurde tot den nacht. Men ſcheidde zo vermoeid, dat men zich aan beide kanten binnen de legerplaats begaf. Al het voordeel, dat de Engelſchen behaalden, was, dat de Deenſche veldheer ſneuvelde, en dat zy zynen ſtandaardt veroverden, dien zy *Reafan* noemden, of liever *Reafan*, een naam, die in het oud Noordſch zo veel betekent als *raven*, om dat deze vogel op den ſtandaardt ſtondt afgebeeld. Zy meenden, dat dit dier hen den goeden en kwaden uitſlag der gevechten kon voorſpellen; en dat het niet naliet, zo dikmaals als men handgemeen wierdt, zich te buigen of te hellen op den ſtandaardt, waar op het afgemaalt was, en door zekere en onfeilbare tekenen de nederlaag of de overwinning van het Deenſche heir te voorſpellen. Men voegt hier by, dat deze ſtandaardt door de drie zuſteren van den veldheer met borduurwerk verſiert was. Op den ſlag volgde een beſtandt, het welk voor beide partyen even noodzakelyk was om hunne doden te begraven. De lykſtatie van *Hubba* was zeer prachtig, en de Denen beweenden hem met oprechte tranen, als den eerſten krygsoverſte van hunne natie, die in den oorlog uitgeleert, en van eene dapperheit was, die alle proeven uitgeſtaan hadt.

* *Tyrrel* ſtelt den zelven twee jaren later.

Zyn ſtandaardt veroverd, en beſchreven.

De geſchiedſchryvers tellen in dit jaar tot zeven ſlagen. Die, waar van wy zo even geſproken hebben, was de laatſte en de bloedigſte. Hy verzwakte de partyen aan beide kanten zodanig, dat zy beide wel vergenoegt waren met het beſtandt, het welk zy aangingen. Elk bleef in het bezit van zyne ſteden, en de Denen meeſter van Londen. 876 en de volgende.

Alfred hadt veel moeite om zich te handhaven tegen een wreden, machtigen en trouwlozen vyandt, die reets meeſter was van het grootſte deel van Engelandt; en terwyl hy tegen hem worſtelde met een weiffelend geluk, kwamen nog andere buitzoekers uit het zelve Noorden hem op het lyf vallen. Zy wierden geleid door den beroemden *Rollo*, of *Raoul*, die vermaardet is in de Franſche dan in de Engelſche Geſchiedeniſſe. Hy evenaarde veldheeren, die voor hem geweeſt waren, in dapperheit, zo hy hen niet overtrof; en indien zyn lot hem niet kort daar na weder in Vrankryk hadt geroepen, is het waarſchynlyk, dat hy de overwinningen, welke hy in dit koninkryk deedt, in Engelandt zou hebben gedaan. Landing van *Rollo*.

Alfred, die zich ſteets onverſaagt en ſtandvaſtig toonde, trok tegen deze nieuwe overweldigers op, en leverde hen een ſlag, die op verſcheide wyzen verhaalt wordt. De eenen zeggen, dat de Engelſchen de overwinning bevochten, en anderen eigenen die aan hunne vyanden toe. Alle komen zy echter daar in overeen, dat 'er aan weêrkanten veel volks bleef. Maar men weet niet, aan welke oorzaak de ſchielyke wyk van *Rollo* eenige weinige dagen daar na te wyten. In plaats van zich te bedienen van de neêrſlagtigheit, tot welke het verlies hunner beſte troepen de Engelſchen gebragt hadt, zag men, wanneer men 'er het minſt op dacht, zyne vloot onder zeil, en naar Vrankryk ſtevenen. Zy ging op de kuſten van dit ryk inderdaadt ten anker leggen, en de tocht van *Rollo* kwam uit op de verovering der provincie, die zy, naar hunnen naam, Normandië noemden (a). Veldſlag verſcheidentlyk verhaalt.

Rollo wykt ſchielyk af.

Eenigen willen, dat dit ſchielyk vertrek van *Rollo* hem bevolen wierdt in een wonderdadigen droom, dien hy des nachts hadt, en welke hem beval te luiſteren naar de ſtemme, die hem naar den anderen kant van de zee riep. Wat 'er ook de oorzaak van ware, hy vertrok ſchielyk; gelyk als of hy alleen in Engelandt was gekomen om het landt te tekenen, en zynen nazaten aan te wyzen, die 'er twee honderd jaren daar na eene heerſchappy kwamen oprechten †, welke alle andere inſlokte. Droom van *Rollo*.

† *Willem* de Veroveraar, hertog van Normandië, was 'er de ſtichter van.

Schoon *Alfred* zich door het vertrek van *Rollo*, ontſlagen zag van een ontzagchelyken vyandt, bleven 'er in Engelandt nog, die zo machtig waren, dat hy zich niet tegen hen kon handhaven in het koninkryk van Weſtſex, het eenigſte, dat zy hem van ganſch Engelandt hadden overgelaten. De trouw der verbonden hieldt hen niet langer op dan zo lang, tot dat zy nieuwe troepen op de been gebragt, en zich in ſtaat geſtelt hadden om hem weder op het lyf te vallen, en de Engelſchen, door zo vele ſlagen uitgeput, konden den koning geen genoegzame troepen verſchaffen om hen het hoofdt te bieden. Toen meende deze vorſt, dat zyn ongeluk zonder hulpmiddel was, en zich niet willende betrouwen op de genade van een vyandt, wiens wreedheit en trouwloosheit hem bekend waren, week hy naar een eilandtie, het welk de *Alfred* wykt naar het eilandtie Edeling.

(a) *Mezeray* ſtelt de landing van *Raoul* in Vrankryk in den jare 905, en *Petavius* in den jare 887; maar hy trouwde met de dochter van *Karel* den Eenvoudigen niet voor den jare 912.

876 en de volgende. meiren van de provincie van Sommerſet maken, met de rivieren de Thone en de Parret, die om de boſſchen en broeklanden lopen. Hy vondt gene andere woningen op dit eilandtie dan viſchers-ſtulpen. Het verblyf, het welk hy hier hieldt met zyn klein geſelſchap van Engelſche heeren, die zyn fortuin wel wilden volgen, maakte dit eilandtie vermaard, en gaf het den naam van Edeling. Deze wyze vorſt, hier veilig voor de vervolging zyner vyanden, die niet wiſten waar hy gebleven was, of mogelyk hem daar niet wilden aantaſten, was zyner wederwaardigheden getrooſt, zich overgevende aan den wille Gods, en zonder morren of ongeduldt het einde van zyn ongeluk met dat van zyn leven afwachtende. De Hemel hadt iets anders met hem voor, en om hem in dezen ſtaat moedt tot grote en ſtoute ondernemingen in te boezemen, verſcheen de vrome biſſchop St. *Cuthbert* * hem des nachts in den droom, die hem vermaande welgemoed te zyn, en hem verzekerde van zyne herſtellinge.

Zyn droom.

* Anderen zeggen St. *Neat*, biſſchop van Lindesfarne.

Hy twyffelde niet, of deze droom was bovennatuurlyk, en hy ſtelde zich in ſtaat om de zaken uit te voeren, die de Voorzienigheit met hem voorhadt. Hy wilde echter niet reukeloos te werk gaan, en den ſtaat van het heir zyner vyanden weten, eer hy iets ondernam. Om niet misleid te worden door valſche berichten van verſpieders, ging hy in eigen perſoon in het leger zyner vyanden over onder de vermomming van een ſpeelman. Hy vondt hen in eene volle geruſtheit, zonder voorwachten of brandwacht, zonder order of tucht, zich, door zyn geſpeel bekoort, rondom hem verzamelende, en zich in zyne tonen verluſtigende. Hy bragt 'er bericht van aan de heeren, die hy op zyn eilandtie gelaten hadt, daar hy weder zo gemakkelyk op geraakte, als hy 'er uitgekomen was. Men beſloot, heimelyk een klein ligchaam troepen te vergaderen; het des nachts op den vyandt te doen aantrekken, hem met het krieken van den dag op het lyf te vallen; met den degen in de vuiſt tot in het midden van zyn leger dringende, daar men geen wederſtandt zou vinden. Eenige heeren bezorgden deze ſtille werving, en beſtemden de vergaderplaats. Het voornemen was ſtout, maar de achteloosheit en zorgeloosheit der vyanden maakte het ligt, en het wierdt gelukkiglyk uitgevoert. De heeren, die de zorg over het krygsvolk op zich genomen hadden, bragten het aan; men bevondt zich ſtiptelyk op de beſtemde plaats, en men toog op het leger der Denen aan, met zo veel ſpoedt en zo heimelyk, dat hunne beſchanſſingen overweldigt waren, eer dat zy wiſten, dat men die kwam aantaſten. De ontſteltenis over dien onvoorzienen en onverwachten aanval liet niet toe, dat zy zich in ſlagorder ſtelden; eenige benden, beter getuchtigt dan de andere, hielden ſtandt; maar zy wierden in ſtukken gehouwen, en de overige troepen namen alle de vlucht.

878. Hy beſoekt het leger zyner vyanden.

Hy overweldigt hunne beſchanſſingen.

Een zo onverwacht geluk was van eene wonderbare uitwerking. Het was, in zich zelve aangemerkt, niet veel. Het getal der doden was niet groot, en de vyandt was eigentlyk niet verſlagen, maar op de vlucht gedreven. Hy kon zich gemakkelyk weder verzamelen, en den beſtokeren op hun beurt op het lyf vallen. Het was den verwinnaar ten anderen moeielyk zich van zyne overwinninge te bedienen met de weinige troepen, die hy hadt; en na de uitkomſt, hoe gelukkig, ſcheen 'er meer gevaar dan hoop.

En ſlaat hen.

Alles gelukte echter naar wenſch. Het vertrouwen verſtrekte den verwinnaren voor een machtig heir, en de vrees de verwonnelingen buiten weſten brengende, telden zy noch de vervolgers, noch de vlieders. 878 en de volgende.

Dit geluk was verſelt van nog een ander. Terwyl *Alfred* het heir der Denen, in de provincie van Sommerſet gelegert, op de vlucht dreef, ſloegen de Engelſchen van die van Devon de troepen, die de beide veldheeren *Halden* en *Hungar*, overſten van eene vloot van drie en dertig ſchepen, op hunne kuſten aan landt gezet hadden. Alles vloodt voor deze barbaren, die de abdyen plunderden, de huizen afbrandden, en alles te vure en te zwaarde ſtelden. Het krygsvolk van Devon beteugelde hunne woede door een treffen, zo hevig, dat de beide Deenſche veldheeren ſneuvelden. Verwinning van die van Devon.

Alfred hieldt altoos een oog in het zeil. De tyding van deze nieuwe overwinninge gekregen hebbende, verſpreidde hy de eene en de andere door de provincien van Sommerſet, van Wilt, en van Southampton, die hem meer genegen dan de andere, en ook beter gemoedigt waren tot de beſcherminge van hun vaderlandt en van het openbare welwezen. In korten tydt kwam een groot getal trouwe Engelſchen hem hunnen dienſt aanbieden, hem betuigende, dat zy gereed waren hem overal te volgen, en hun bloedt te ſtorten voor de herſtellinge der heerſchappye en voor de verloſſinge der natie.

Voorſpoedt van *Alfred*.

Alles begunſtigde den gelukkigen vorſt. Zyn ongeluk was over. Hy zag niet dan voorſpoedige veranderingen, en dag op dag het eene geluk op het andere volgen. De Engelſchen kwamen zich niet alleen by hem voegen, overal nieuwen moedt ſcheppende; maar de Denen zelf verlieten hun heir, om zich onder het zyne te begeven. Een van hunne prinſſen, genaamt *Gormond* *, eene ligte kennis van het Chriſtendom hebbende, kwam aan het hof, daar hy zich verder deedt onderwyzen, en gedoopt wierdt. *Alfred* was zyn gevader. Hy was ook zyn weldoender, en ſchonk hem de koninkryken van Northumbrië en Eſtangel, op voorwaarde, dat hy 'er hulde van zou doen, en de zelve als een leen van de kroon van Engelandt bezitten. Deze prins trouwde met *Thyra*, dochter van den koning *Ethelred*, gelyk wy reets gezegt hebben *. Hy was de twede der Deenſche vorſten, die in Engelandt heerſchte onder het gezag van den oppervorſt des ganſchen lands, *Hungar* zich, volgens de Deenſche Kronyken, daar twee jaren voor hem hebbende doen kronen. De bekeering van *Gormond* wierdt eerlang gevolgt van die van dertig heeren der natie; en de edelmoedige *Alfred* bewees hen alle ſnildadigheden, overeenkomſtig met hunne geboorte en verdienſten. Dus over de eenen zegepralende door zyne dapperheit, en de anderen door zyne mildadigheit op zyne zyde trekkende, herſtelde hy dagelyks de Engelſche heerſchappy in haren ouden luiſter. De invallen der Denen verſlaauwden, en zy bezaten in het koninkryk byna niets dan cynspligtige landen.

Gormond wordt Chriſten. * Tyrrhoenus hem Gytheran en Guthrum. *Alfred* geeft hem de koninkryken van Northumbrië en Eſtangel. * Zie Fol. 114.

885. In den jare 885 deden zy een nieuwen inval, en belegerden Rocheſter, het welk zy meenden te veroveren. *Alfred* kwam tot ontzet der ſtadt toeſchieten, en de Denen, hem niet hebbende durven afwachten, braken het beleg op, en gingen ſchielyk weder ſcheep.

886. *Alfred* verjaagt de Denen uit Londen.

Zy hadden de ſtadt Londen echter nog in. *Alfred* kon de hoofdſtadt zynes ryks niet langer

886 en de volgende. ger in handen van overweldigers dulden. Hy vertoonde zich met zyn heir voor der zelver poorten, en deedt haar opeischen. De vrees hadt nu deze barbaren, voorheen zo moedig, bevangen, en de tydt van hunne overwinningen was voorby. De overwinnig verselde, in het tegendeel, de vanen van *Alfred* overal, en alles moest voor hem buigen. De stadt opende hem hare poorten; de Denen trokken uit door de eene, en hy toog 'er in door de andere, onder het gejuich des volks, dat hem vader en verlosser des vaderlands noemde. Londen was sedert den jare 851, of 854, onder de heerschappy der Denen geweest, die den hertog *Ethelred* van Mercië ingesloten hadden. *Alfred*, wiens dochter hy ten huwelyk hadt, voegde by dit hertogdom de bezitting der stadt Londen, welke de Denen vyf en dertig jaren ingehad hadden; maar na des hertogs doodt nam hy de zelve weder naar zich.

893. Nieuwe landing der Denen. Men leefde zeven jaren lang in eene diepe vrede, die *Hasting* kwam storen. Hy stevende met eene vloot van zeventig schepen den Teems op; zette voet aan landt; bouwde het kasteel Midleton in het koninkryk van Kent, en hieldt zyn hof in het zelve. *Alfred* gaf hem geen tydt om 'er zich te versterken. Hy kwam het belegeren, en noodzaakte den Deenschen vorst het te verlaten. *Hasting* deedt nog meer. Hy zondt den koning zyne twee zonen tot waarborgen zyner genegenheit, en liet toe, dat zy in het Christen gelove onderwezen en gedoopt wierden. De trouwloze Deen hadt hier mede niets anders dan bedrog voor. Toen hy zag, dat de koning ontwapend was, viel hy in Mercië, deedt 'er eene nieuwe vesting bouwen, waar in hy zyne vrouw en kinderen huisde, terwyl hy met zyn heir in het veldt was. Hy hadt te doen met een vorst, die zyne troepen haast te velde kon brengen. *Alfred* verscheen schielyk voor de vesting, veroverde de zelve met den eersten aanval, en nam de vrouw en de zonen van den trouwlozen vorst gevangen. Hy was zo edelmoedig, dat hy hem de zelve zonder losgeldt weder zondt, zich vergenoegende met hem te vermanen, dat hy in het toekomende de trouw der verbonden beter moest waarnemen, en gene inbreuken meer doen in de staten zyner naburen.

Zy bouwen het kasteel Midleton.

Trouwloosheit van hun hoofdt.

897 en de volgende. De Denen worden verscheidemalen geslagen. *Alfred* was overal gelukkig, en de eene voorspoedt volgde op den anderen. Eene nieuwe vloot, uit Noorwegen gekomen, plunderde de kusten van Wales; deedt eene landing in het graafschap van Essex, het welk zy aftiep, en zy kwam haren tocht eindigen met het beleg van Excester. Maar deze verovering miste haar. *Alfred* kwam tot ontzet der stadt aantrekken, en dwong de vyanden het beleg op te breken. Zy wierden overal geslagen; uit Essex en Wales verjaagt, en men liet hen niet toe zich elders neder te zetten dan in de oude koninkryken van Northumbrie en Estangel, welke *Alfred* den prins *Gormond* geschonken hadt. Hunne kapers kruisten wel langs de kusten van het koninkryk van Westsex; maar de waakzame *Alfred* hadt in alles zo wel voorzien, dat zy de kusten van een ryk, daar hy zyn verblyf hieldt, niet straffeloos in rep en roere bragten, en men hadt altoos schepen gereed om jagt op hen te maken, zo dat deze kapers minder schade deden dan zy kregen.

898 en de volgende. *Alfreds* bezigheden in vrede. Hunne landingen hier en daar konden de openbare rust niet verbreken, noch den vorst storen in de zorge, die hy besteedde tot de handhaving der wetten, tot aankweking der kunsten en wetenschappen, en tot voortplanting van den Godsdienst; bezigheden eenes groten en vromen vorsten waardig! Hy stichtte ryke kloosters, heerlyke gebouwen, en rechtte de beroemde hogeschool van Oxford op, die in gebouwen en opkomsten die van Cambridge overtrof, schoon deze twee honderd en zestig jaren ouder was; indien het waar is, gelyk eenigen zeggen, dat zy door den koning *Sigebert* van Estangel gesticht zy, en nog veel ouder, indien zy hare oprechting verschuldigt is aan den veldheer der Biskajers, die zich onder de regering van *Gurguntius* in Engelandt kwam nederzetten, gelyk anderen willen. Maar men twyffelt aan deze beide stichtingen, en men gelooft met meer waarschynlykheit, dat de eene en de andere van deze hogescholen byna in den zelven tydt onder *Alfreds* regeringe opgerecht wierden. Dus liet deze vorst door gantsch Engelandt gedenktekenen van zyne Godvrucht, van zyne weldadigheit, en van zyne zucht voor de beschaafde letteren.

Zyne zucht voor de beschaafde letteren. * *Orosius, Beda* en *Boëtius.*

Hy eerde deze laatste niet alleen door mildadigheden; maar hy kweekte haar ook aan door zynen vlyt en yver, en hy vertaalde in het Engelsch, of in het Saxisch, verscheide schrywers*, die de Geschiedenis der natie en der Britsche heerschappye in het Latyn beschreven hadden, en verscheide andere werken, zo geestelyke, als geleerde.

Fraaie verdeeling, die hy doedt van de uuren van den dag.

Hy verdeelde alle zyne uuren nuttiglyk. Van vier en twintig, die dag en nacht uitmaken, besteedde hy 'er maar acht tot de noodzakelykheden des levens en tot zyn vermaak; even zo veel tot de staatzaken, en de verrechtingen van zyn kabinet, en de overige tot Godvruchtige en letterkundige oeffeningen, zonder dat de zwakheit zyner gestelteniste, noch zyne gestadige onpasselykheden hem daar van aftrokken. Gelukkig zyn de ryken, daar de koningen de uuren van den dag zo wel besteden; daar zy twee derdedelen van de zelve aan het heil en het welwezen van hunne volkeren, of aan de versiering van den staat opofferen, in plaats van de zelve in de strelinge van hunnen waan, en de verzadinge hunner gierigheit door te brengen.

Hy verdeelt Engelandt in graafschappen.

Men moet niet vergeten, dat hy de stadt Londen herstelde, die dikwils door de Denen ingenomen en vernielt geweest was; en dat hy, gelyk wy reets gezegt hebben, Engelandt in graafschappen verdeelde, het welk nog niemandt voor hem gedaan hadt.

De schoone order van zyn huis.

Men spreekt met verwondering van de fraaie order van zyn huisgezin en hof, welke hy, naar men zegt, regelde en schikte naar het bestek van dat van *Salomon*. Deze hadt niet meer liefde voor de gerechtigheit dan *Alfred*. De kostelyke brokken*, die men nog heeft van eene verzameling der wetten, welke hy zelf maakte, naar het voorbeeldt van die van *Mozes* en van de wyste wetgevers onder de Grieken, de Romeinen, de oude Britten, en Saxische koningen †, zyne voorzaten, tonen zyne zucht voor de rechtvaardigheit.

* De ridder *Speelman* heeft de zelve vergadert. † *Ina* en *Offa.*

Inhoudt der wetten, welke hy verzamelde.

Alle deze wetten strekten om de openbare zekerheit te onderhouden, zo wel als de kuischheit der dochteren en vrouwen, de eer der huwelyken en der huisgezinnen, de vryheit der natie, de voorrechten der kerke, en de waardigheit van den Godsdienst. De koning bezorgde vooral, dat de tyranny en het geweldt gebreidelt wierdt; en dat ieder eerlyk, zacht en vermakelyk kon leven, veilig tegen verdruk-

898 en de volgende. kingen en beledigingen, die men zelfs niet tegen slaven behoorde te gebruiken. De schending dier wetten wierdt gestraft door eene boete, die de wetgever geregelt hadt naar mate van de grootheit des hoons of der misdaadt, en deze boeten behoorden niet alleen aan den vorst, maar ook allen leenheeren, in welker rechtsgebiedt de misdaadt gepleegt was; het welk, naar men meent*, plaats heeft gehad tot aan *Willem* den Veroveraar. Deze wetten waren wyders wel het werk van *Alfreds* yver en vlyt, maar de Geschiedenis merkt aan, dat hy de bekwaamste en vroomste lieden van zyn ryk over de zelve raadpleegde, en haar niet dan met hun goedvinden de kracht van wetten, door openbare afkondiginge gaf. Uit eene dezer wetten blykt, wat zucht deze vorst voor de beschaafde letteren hadt. Hy beval den vaderen hunne kinderen in de openbare scholen des ryks te doen onderwyzen, ten minste van hun vyfticnde jaar af; en hy leide den genen, die dit zouden verwaarlozen, zware boeten op. De reden, die hy 'er van geeft, is eenes tweden *Salomons* waardig. Aan het hoofdt dezer wet zegt hy, ter aandringinge van de zelve: *Daar is niets nutters voor den mensch, en niets, dat meer met zyne natuur overeenkomt, dan kennis en wetenschap. Men vernedert hem, en men plaatst een redelyk dier in den rang der redenloze beesten, indien men hem berooft van deze hoedanigheden, die hem alleen boven de onvernuftige dieren stellen.*

* Tyrrel.

Zyne voorzichtigheit in het maken dezer wetten.

Hy draagt zorg voor de onderwyzing der jeugt.

Zyn yver voor de gerechtigheit.

Men kan oordeelen, hoe groot eene zorge hy voor het gemene welwezen en voor de waarneming der wetten toonde, door de strenge straffe, die hy deedt wedervaren aan veertig land- of dorprechters, welke hy in eenen nacht deedt ophangen om hunne knevelary en misbedryf. Zo hatelyk was de minste verdrukking des volks in zyne oogen. Maar niets heeft hem ongetwyffeld by de Engelschen meer bemind gemaakt dan het denkbeeldt, dat hy van het koningdom hadt, gelyk hy 'er zich zelf over uitdrukte; het zelve, zeide hy, bezittende door Gods genade, door de toestemminge der edelen en des volks, en door de wettige opvolginge zyner voorouderen. Hy begeerde door zyne uiterste wille, dat zyn zoon na hem op de zelve wyze zou heerschen. Het was *Eduard*, die twee broeders hadt, welke zonder kinderen stierven, en eene zuster, genaamt *Ethelflede*, die met den grave van Mercië getrouwt, en eene heldin was, gelyk wy eerlang zullen zien. *Eduard*, de oudste zoon van *Alfred*, en die na hem op den troon klom, hadt den toenaam van de Oude; niet om zyne hoge jaren, maar om dat hy van jongs af gryze haairen gehad hadt.

Zyn fraai denkbeeldt van het koningdom.

901 en de volgende. Regering van *Eduard*, bygenaamt de Oude.

Zyne regering was zo roemryk als die van zynen vader. Hy leide zich zelf zo zeer niet op de wetenschappen, maar hy hadt eene groter zucht voor de wapenen. Hy deelde de zelve aan de gansche natie mede, en men hadt de Engelsche krygsbenden nooit zo wel getuchtigt, zo rap in den wapenhandel, zo flux en zo vol moeds gezien. Zo haast als de vyandt verscheen begaven zy zich by hunne vanen, zonder des konings bevel af te wachten, en hunne hoofden voerden hen ten stryde, waar uit zy byna altoos met de overwinninge wederkeerden. De Engelschen hadden dezen yver en deze bekwaamheit in het stryden nodig tegen een vyandt, die hen geen rust gaf. De Denen, altoos woelachtig van aardt, begonnen hunne inbreuken en vyandlykheden weder na *Alfreds* doodt, die hunnen overmoedt beteugelt hadt.

Zyn aardt.

De opstandt van den prins *Adelwolf*, of *Ethelwald*, dien zommigen broeder, en anderen neef van *Eduard* maken, gaf hen grote hoop. Zy ontfingen hem met blydschap; gene minder gedachten hebbende dan om de Engelsche heerschappy met hem te delen. Hun aanslag gelukte niet. De wederspannige prins wierdt in het derde jaar na zynen afval gedood, zonder eenigen opgang gemaakt te hebben; en de Denen, die in Engelandt gezeten waren, verloren van overwinningen te doen, verloren het koninkryk van Eitangel, het welk *Eduard* aan zyne kroon hechtte, met dat van Mercië, dat hen lang cynsbaar was geweest.

901 en de volgende. Opstandt van den prins *Adelwolf* beteugelt.

De hereeniging van het laatste geschiedde door de doodt van den hertog *Ethelred*, die *Ethelflede*, zuster van *Eduard*, ten wyve gehad hadt, aan wiens kinderen hy alleen eenige landeryen en heerlyke goederen liet, die zeer groot van inkomsten waren. Maar zo lang de princes hunne moeder leefde, bleef zy in het bezit des hertogdoms, of des koninkryks: zo dat de princes dus niet met den grave van Vlaanderen zou getrouwt geweest zyn, gelyk eenigen * willen, maar met den hertog *Ethelred*, volgens het beste gevoelen van anderen, dat meest gevolgt wordt. *Eduard* nam, na des hertogs doodt, de steden van Londen en Oxford weder naar zich, welke de Denen by het koninkryk van Mercië gevoegt hadden. Zy waren 'er ook geen van beide in gelegen, de eerste altoos onder het koninkryk van Essex, en de andere onder dat van Northumbrië behoort hebbende. Hy wachtte, gelyk gezegt is, de doodt van de princesse zyne suster af, om dat van Mercië weder naar zich te nemen, en het weder aan de kroon van Engelandt te hechten.

912. Hereeniging van het koninkryk van Mercie met de kroon van Engelandt.

* Hoveden.

De hereeniging van dat van Eftangel geschiedde omtrent in den zelven tydt door de doodt van den Deensche koning. Het was *Erik* de I, broeder van *Gormond*, en de derde der koningen van zyn geslacht; een woest vorst, gelyk alle die van zyne natie, voor dat de Godsdienst hun gemoedt verzacht hadt, en zelf nog lang na hunne bekeeringe. Vertoornt over den kwaden uitslag der slagen, die hy *Eduard* gelevert hadt, keerde hy zyne gansche woede tegen zyne eige onderdanen, over welke hy eene eigendunkelyke macht hadt. Hy maakte hen wanhopig door zyne geweldadigheit, en wreed door zyne wreedheit. Zy besloten geweldt met geweldt te keren, vatten de wapenen op, namen zyn paleis in, en maakten hem af; vele moorden dus met eenen betaalt zettende. *Eduard* bediende zich van eene zo voordeelige gelegenheit, deedt krygsbenden naar de grenzen trekken, en het landt met de uiterste verwoestinge dreigen, ten zy des zelfs inwoonders zich aan hem onderwierpen. Zy hadden noch heiren, om hem te wederstaan, noch krygsoversten, om hen aan te voeren, en zy wilden liever goedschiks dezen koning voor hunnen vorst erkennen, dan hem noodzaken om hun veroveraar te worden. Maar eenigen weken naar Northumberlandt by *Erik**, den II van dien naam, en den vierden der Deensche koningen.

Hereeniging van dat van Eftangel.

* Of *Sitheric*.

Om weder te komen tot den prins *Adelwolf*, hy wierdt gedood in den slag, welken de Denen aan die van Kent leverden in het derde jaar van *Eduards* regeringe; en daar die van Kent zich inlieten tegen des konings uitdrukkelyk bevel van geen gevecht met de vyanden aan te vangen, voor dat hy zelf, of zyne stedehouders,

904. Die van Kent door de Denen geslagen.

904 en de volgende. ders, hen kwamen aanvoeren. Hun yver haalde de gehoorzaamheit, die zy hem schuldig waren, over; zy konden de uitdaging der Denen niet verduwen, en namen het gevecht, aan in weêrwil van het koninklyk bevel. Zy wierden deswegen gestraft, en de doodt van den wederspannigen *Adelwolf*, dien de Denen aan hun hoofdt hadden, belette hen niet over de Engelschen te zegepralen. Het is waar, dat de overwinning hen duur kwam te staan, maar zy kostte de Engelschen niet minder, en de beide partyen hadden een bestandt nodig om zich te herstellen.

906. en 907. Overwinningen van *Eduard*. * Volgens *Tyrrel* in de vlakten van Wodnesfield in den jare 911.

De volgende jaren waren gunstiger voor den koning *Eduard*. Hy sloeg de Denen in Northumberlandt in het vyfde jaar zyner regeringe, en versloeg hen in den volgenden jare in Mercië*. Zy verloren in deze nederlage hunnen veldheer *Halden*, eenen der stoutmoedigste en ervarenste hunner koningen, of hunner krygsoversten.

912. Hy slaat de Denen, die nieuwelyks landden.

Vyf jaren leefde men in rust. In den jare 912 kwam eene nieuwe Deensche vloot het kanaal van Bristol, of St. Joris, opzeilen, stelde de kusten van Westsex in roere, en kwam voor den mondt van de Saverne ten anker, daar zy troepen ontscheepte, die het landt van Wales vernielden. *Eduard* kwam ter hulpe aantrekken, en loste den bisschop des lands, dien zy gevangen genomen hadden. Hy betaalde zyne vryheit niet hoger dan met veertig ponden Sterlings; het welk doedt blyken, dat het geldt toen zeer schaars in dit koninkryk was. Hy sloeg den vyandt vervolgens in verscheide gelegenheden, en noodzaakte hen Engelandt te verlaten en in Ierlandt een verblyf te zoeken.

Onderwerpt aan zich die zich in Engelandt nedergezet hadden.

Eduard, door zo veel voorspoeds aangemoedigt, wendde in het zelve jaar zyne zegepralende wapenen naar de provincie van de koninkryken van Northumbrië en Mercië, die nog onder de gehoorzaamheit der Denen waren; vermeesterde die van Buckingham, van Bedfort, en van Northampton; bouwde kasteelen overal, daar hy zulks nodig oordeelde, om haar in bedwang te houden. Alle Denen van Northumbrië ondergingen het zelve lot: Die van Estangel en Mercië hadden, gelyk wy reets gezegt hebben, de zelve staatsverandering beproeft, en alles erkende de heerschappy van Engelandt.

913, en de volgende, tot 917. Dapperheit van de princesse *Ethelflede*.

De princes *Ethelflede*, waardige zuster van *Eduard*, toonde niet min bekwaamheit en dapperheit in haar hertogdom van Mercië, in welkers bezit hy haar hadt gelaten na de doodt van *Ethelred*, haren gemaal.

De Geschiedenis van Engelandt vertoont haar als eene twede *Zenobia*, hare onderdanen niet alleen met zachtmoedigheit regerende; maar ook wakende voor hun heil en voor het welzyn van den staat; de steden, door de Denen vernielt, herbouwende; die het nodig hadden versterkende en in staat van tegenweer stellende. Niet vergenoegt de Denen, met de Walen vereenigt, te beteugelen, en hunne aanvallen kloekmoedig af te weren, trok zy zelf in het landt van Wales; belegerde en veroverde hunne steden, waar in de oude Britten hun koningdom nog handhaafden, en nam hunne koningin gevangen.

918. en 919. Verovert de stadt Darbi met den degen in de vuist.

Zy deedt daden, die niet min roemryk waren tegen de Denen, die Mercië met haar deelden; zy veroverde de stadt Darbi, met de provincie van den zelven name, op hen. Zy nam de stadt in met den degen in de vuist, zich aan het hoofdt der troepen stellende, gene gevaren ontziende, voor welke een overwinnaar zich bloot stelt, die eene welverweerde vesting poogt te overweldigen. Zy bepaalde hare overwinningen hier niet mede. Zy nam in het zelve jaar Kantelberg in; en het jaar daar aan trok zy in de provincie van Jork, overal de vrees verspreidende, en onderwierp de zelve aan haar koninkryk, of aan haar hertogdom. De doodt kwam hare overwinningen bepalen, in welker midden hy haar wegrukte. 918 en de volgende.

De zorg, die *Eduard* voor de havens draagt.

Eduard overleefde haar niet lang. Ten minste zag men in de vier of vyf jaren, die van eene zo schone regering overschoten, niets gedenkwaardigs gebeuren. Hy bragt de zelve echter niet in ledigheit door. Na dat hy de heerschappy bevryd hadt van de Denen, die uit het koninkryk verdreven, of in een hoek van Northumberlandt besloten waren; na dat hy over de Walen hadt gezegepraalt, het zy door zyne eigene wapenen, of door die van zyne mannoedige zuster, de hertogin van Mercië, wilde hy Engelandt de zoetigheden van de vrede doen smaken. Hy moest deze vrede eerst bestendig en zeker maken; en dat deedt hy door het vernielen der Deensche havens, en door het bouwen van andere, die hen in bedwang hielden; of door de herbouwing der steden, die zy geslecht hadden.

De steden en vestingen, die hy doedt bouwen.

Het meeste deel der vestingen en steden wierdt gebouwt op de oevers van den Trent, den Avon, en andere rivieren, langs welke de Denen van Northumbrië in Mercië kwamen. Hy bouwde de nieuwe stadt Nottingham aan gene zyde van den Trent, die haar van de oude scheidde, met welke hy haar zamenvoegde door een brug. Hy vernieuwde die van Manchester; deedt twee sterkten op den oever van de Ouse opwerpen, in de provincie van Buckingham, aan den mondt van den Avon, die zich in de Saverne ontlast. Hy voegde by de bouwing dezer plaatsen, welke den staat verzekerden, die der openbare gestichten, welke den zelven versierden.

919, en de volgende, tot 924. Zyne zucht voor de gerechtigheit. * *Tyrrel.*

Na dat hy den staat verzekert en door goede vestingen voor de inbreuken der vyanden beschut hadt, wilde hy de openbare rust ook verzekeren door goede wetten, die de baldadigheit en wreedheit van schelmen en dieven beteugelden. Men ziet door der zelver verzameling, gedaan door den geschiedschryver*, die 'er van gewaagt, dat zy weinig van die van *Alfred* verschilden. Zy stelden beide alle beledigingen en misdaden op prys, en straften de schuldigen alleen door boeten. Dus waren de vorsten genoodzaakt hunne woeste onderdanen te vieren, en hen door blote geldboeten in teugel te houden, gelyk de zelve schryver aanmerkt.

Voor de kerk.

Eduard droeg niet min zorg voor de kerk dan voor den staat. De Geschiedenis merkt aan, dat alle bisdommen open waren door de inbreuken der Denen, en door het versterven der kerkvoogden, in de veldslagen omgekomen, of in de beroerten van den staat, die hem geen tydt gelaten hadden om zich met geestelyke zaken te bemoeien. Eenigen zeggen, dat hy deswegen strengelyk gestraft wierdt door den paus *Formosus*, die hem in den ban deedt. Het is aanmerkenswaardig, dat zulk een paus eene diergelyke nalatigheit met zo veel strengheit strafte; zulk een paus, zeggen wy, die, na zyne doodt, door zynen opvolger opgedolven en de vingers afgesneden wierdt, om dat hy zich, naar de zelve zeide, tegen recht in den H. stoel hadt ingedrongen. De tydrekening komt wyders met de bulle van *Formosus* berispingen tegen *Eduard* niet overeen, vermits de eerste in den jare 896 stierf, en de ander niet voor

919. en de volgende.

dat van 901 begon te regeren. Dus laten de schryvers, die aanhangers van de pauzen zyn, geen gelegenheit voorbygaan om der zelve gezag te bevestigen, ten koste van de waarheit der Geschiedenisse. Zy voegen hier nog by, dat de koning, door des pauzen berispingen genoopt, zich haastte om de opene bisschoppelyke stoelen te vullen, waar van hy den paus verstendigde, die zyne naarstigheit prees, en de benoeming der kerkvoogden goedkeurde: zo dat de heerschzucht der pauzen in die tyden zo verre niet ging, dat zy de bisdommen vergaven; zy hielden zich aan blote vermaningen; of zy gebruikten ten hoogste niet meer dan bedreigingen tegen de nalatige vorsten, en lieten de benoeming en aanstelling der geestelyke amptenaren aan hen. Dit leren ons de Engelsche schryvers *, die uit de oudste gedenkschriften hunne Geschiedenissen opgemaakt hebben. Zy zeggen, dat de oprechting der bisdommen geschiedde, zonder den paus † daar over raadt te plegen, in het synode nationaal, het welk *Pleymoud*, aartsbisschop van Kantelberg, gezamentlyk met den koning beriep *; en dat men in de provincie van Wessex, daar slechts twee bisschoppen waren; 'er vyf aanstelde, welkers setels men te Winchester, te Cornwall, te Sherborn, te Wells en te Devon plaatste.

Der pauzen gezag in het vergeven der geestelyke amptenaren.

* *Tyrrel.*

† *Johannes* de IX.

De koningen van Engelandt doen dit zonder den paus te kennen.

* in den jare 904.

Eduard stierf na eene drie en twintigjarige regering, min beroert door de inbreuken der Denen, dan luisterryk door de overwinningen, welke hy op deze overweldigers behaalde. Hy liet van twee wettige vrouwen verscheide kinderen na. Twee zonen, die hy by de eerste gehadt hadt, stierven eerlang na hem, zonder geregeert te hebben. De oudste volgde hem op; maar hy stierf voor zyne kroninge *. Eene der dochteren, uit dit huwelyk gesproten, en genaamt *Ogine* (a), trouwde met *Karel* den Eenvoudigen, by welken zy *Lodewyk* van Overzee kreeg, van wien wy in het vervolg zullen spreken. De twee zonen, die hy by zyne twede vrouwe hadt, kwamen, de een na de andere, tot de kroon: maar *Adelstan*, hun natuurlyke broeder, regeerde voor hen. *Eduard* hadt hem geteelt by eene Engelsche dochter * van een lage geboorte, maar van eene uitnemende schoonheit. Eenigen zeggen, dat hy heimelyk met haar trouwde; anderen, dat zy zyne byzit was. Men heeft van de minnaryen van *Eduard* met deze Engelsche dochter een verhaal geschreven, dat zeer naar een Roman zweemt. Men zegt, dat de koning *Alfred*, zyne minnemoeder willende gaan bezoeken, zynen zoon, den jongen prins *Eduard*, met zich nam; dat deze prins daar de schone Engelsche dochter zag, waar op hy verliefde; en dat uit hunne gemeenschap een prins voortkwam, dien zyne moeder *Adelstan* * noemde, door een voorgevoelen zyner toekomende grootheit. Men zegt, dat zy eene voorspelling van deze verheffinge hadt eer dat zy *Eduard* gezien hadt, en toen zy nog de schapen van haren vader, die maar een slecht herder was, langs het veldt ging hoeden. Zy droomde in een nacht, dat zy de maan baarde, en des konings minnemoeder, dit gehoort hebbende, nam haar by zich in huis, en droeg sedert zorg voor hare opvoedinge; door dezen droom, welken zy op hare bygelovige wyze uitleide, overtuigt, dat de gene, welke dien gehad hadt, een zoon zou baren, die het licht van Engelandt zou zyn. Dus schept de Geschiedenis, of liever de Fabel, vermaak om de

* Volgens *Tyrrel.*

* genaamt *Egine.*

Verhaal van zyne minnaryen.

* zo veel als edele, of adelyke.

(a) Of *Egine*, gelyk *Petavius* haar noemt; maar zy was geen dochter van *Adelstan*, gelyk hy verkeerdelyk meent.

onwettige geboorte harer helden door eenige ongemene omstandigheit op te sieren.

924 en de volgende. Regering van *Adelstan.* * *Tyrrel.*

Adelstan wierdt, volgens het verhaal van den zelven Engelschen schryver *, eerst tot koning verkoren, en vervolgens te Kinsington gezalft door *Adelmus*, aartsbisschop van Kantelberg. Hy wierdt voor zyne twee broeders gestelt; mogelyk waren zyne broeders nog te jong om te regeren; of dat de gewoonte toen nog in zwang was van de natuurlyke kinderen met de wettige te verwarren, en hen gelykelyk te doen opvolgen. Misschien waren de verdiensten van *Adelstan* de voornaamste oorzaak zyner verheffinge. Men kon hem niets te laste leggen dan zyne geboorte; maar hy vergoedde dit gebrek zo rykelyk door zyn goedt gelaat, zyne dapperheit, en alle hoedanigheden, die een groten vorst betamen, dat de heeren van het landt niet een oogenblik in twyffel trokken, of zy hem de kroon zouden opdragen; en daar was maar een eenig heer over zyne verheffinge misnoegt.

† *Alfred* verwilt *Adelstan* de kroon te vergeestlyken.

De Geschiedenis noemt hem *Adelfred*, zonder te zeggen, welk eene bediening hy in de regering of in den oorlog hadt. Zy vergenoegt zich ons te leren, dat hy zyn best deedt om het volk tot opstandt te brengen; den Engelschen hunne onrechtvaardigheit verwytende van een aterling voor de wettige zonen van hunnen koning gestelt te hebben. Zy voegt hier by, dat men hem greep, voor dat hy aanhang gemaakt hadt, en dat men hem naar Rome zondt. Zo haast als hy 'er gekomen was, wilde hy zich door eede zuiveren van misdaadt van hoogverraadt; maar hy viel ter aarde zo als hy den mondt wilde openen om te zweeren. De paus * berichtte den koning van dit geval, en vroeg hem, of hy goed vondt, dat hy het ligchaam van dezen elendige in gewyde aarde liet begraven? De koning, dien muiter nog genade na zyne doodt willende bewyzen, antwoordde den paus, dat hy het toestondt.

* *Johannes* de X.

Adelstan toonde zich des koningdoms waardig, en zyne deugdt, eer dan de straffe van den wederspanneling *Adelfred*, deedt de kwalykgezinden zwygen. De jonge prinssen, zyne broeders, zagen hem zelfs zestien jaren heerschen, zonder over deze voorkeur te morren, en zy wachtten gerustelyk den tydt af, dat zyne doodt hen op hun beurt tot den troon riep. Zyne regering was zacht; en hy stortte geen bloedt dan dat van vyanden, aan het hoofdt zyner heiren. Eenigen verwyten hem echter twee wrede zaken; de eerste is, dat hy zyne neven beroofde van het koninkryk van Northumberlandt, het welk zy geërft hadden van hunnen vader *Sithrik*, getrouwt met de princesse *Beatrix*, die *Eduard* gelyk *Adelstan* verwekt hadt uit zyne minnaryen met de schone Engelsche dochter, waar van wy zo even gesproken hebben. De twede wreedheit, waar mede men hem beticht, is, dat hy zynen broeder *Edwin* met een schip, dat aan alle kanten lek was, en zonder stuurman, zonder matrozen, of ander geselschap dan een enkelden schildknaap, op zee zondt, om hem schipbreuk te doen lyden, gelyk ook gebeurde op de kust van Pikardië. Hy hieldt hem verdacht van tegen hem te willen opstaan; maar hy hadt 'er geen bewys van; en hy is onverschoonlyk, indien hy hem op deze wyze heeft doen omkomen. Ook verzekert men, dat hy 'er groot leedwezen van hadt, en dat hy deftige geschenken deedt aan den grave van Boulogne, hunne gemenen bloedverwant, die de lykplicht van den verongelukten prins bezorgt hadt. Maar dit

Oorlog, dien hy tegen de Northumberlanders en de Schotten voert.

Men verwyt hem twee wrede daden.

* *Tyrrel* noemt haar *Edgitha.*

924 en de volgende. * Tyrrel.

dit laatſte geval wordt van een hedendaagſchen ſchryver * voor fabelachtig gehouden; en de meeſte geven *Adelſtan* niet meer dan twee broeders, die hem opvolgden. Wat de overwelding van zyner neven ſtaten belangt, die zaak wordt zo verſcheidentlyk verhaalt, dat men 'er niets zekers van kan zeggen. Maar het is onbetwiſtbaar, dat hy het koninkryk van Northumberlandt met zyne kroon hereenigde na de doodt van den Deenſchen prins, die zyne zuſter *Beatrix* ten huwelyk gehad hadt; maar eenige ſchryvers zeggen, dat zy gene kinderen by hem hadt; dat hy kort na zyn huwelyk ſtierf: anderen, dat zy haren gemaal verliet, om dat hy ſedert zyne bekeeringe tot het Chriſtendom wederafgevallen was, en dat zy zich uit ſpyt over deze onwaardige daadt in een klooſter begaf. Wy willen hier niet ophalen de misdaadt, met welke zy beticht wordt van de genen, die haar beſchuldigen van haren gemaal door vergift omgebragt te hebben op het verzoek van *Eduard*, haren vader; nog van de wraak, die de kinderen, welke de Deenſche hertog, of koning, by eene andere vrouwe verwekt hadt, van hare ſtiefmoeder namen. Dit geval is het ongegrondſte en het baarblykelyk valſchte van alle die wy verhaalt hebben. Daar is vry meer waarſchynlykheit in het gene anderen zeggen van een oorlog, dien *Adelſtan* tegen de Deenſche vorſten, zyne neven, voerde; niet uit ſtaatzucht om zich meeſter te maken van hunne heerſchappye, maar om hen te ſtraffen over hunnen opſtandt, en om zich te wreken over het verbondt, dat zy met de Schotten gemaakt hadden, om hem gezamentelyk op het lyf te vallen, en hem te overrompelen.

Met dit denkbeeldt van een vorſt, die overwinnen en ſtraffen kan, zullen wy hem de muitery der Northumberlanders zien ſtraffen, hem dit koninkryk aan de Denen ontrukken, en aan zyne kroon zien voegen; de Schotten, met welke zy zich verbonden hadden, in een geſchaarden ſlag zien verwinnen; hem op deze laatſte gehele provinciën zien veroveren, en ganſch Schotlandt cynsbaar maken. Wy zullen hem ook zien zegepralen over de Britten van Wales en Cornwall, en aan de Engelſche heerſchappye alle eer en uitgeſtrektheit zien geven, die zy ooit van te voren gehad hadt, toen zy in haren bloeiendſten ſtaat was.

Oorlog, dien hy tegen de Northumberlanders en de Schotten voert.

De eerſte oorlog, dien hy voerde, was tegen de prinſen van Northumbrië. Zy haalden zich den zelven over den hals, en de Geſchiedenis van Schotlandt, die men behoort te geloven in een feit, het welk niet tot eere der natie ſtrekt, zegt ronduit, dat zy hem in een onrechtmatigen oorlog trokken, en dat zy 'er over gekaſtyd wierden, de eenen zo wel als de anderen. Het onweder viel eerſt op de Northumberlanders. *Adelſtan*, de lucht van den aanſlag, dien zy tegen hem ſmeedden, gekregen hebbende, trok met zyn heir in hun landt, maakte zich meeſter van hunne beſte ſteden, en dwong hen eene wyk in Schotlandt te gaan zoeken. Ondertuſſchen veroverde hy dit ganſche koninkryk der oude Saxen, welken de Denen het ontnomen hadden, en hereenigde het met de heerſchappye zyner oude heeren.

Analas, of *Aulaf*, koning van Northumberlandt, die *Sitbrik*, of *Erik* den II opgevolgt was, niet vergenoegt, dat hy met zynen broeder *Godefroi* eene ſchuilplaats aan het hof van Schotlandt hadt gevonden, hitſte den koning van dit ryk aan om *Adelſtan* te beoorlogen. Deze vorſt kon dit niet doen zonder de verbonden te ſchenden, die hy nog onlangs met *Eduard* vernieuwt hadt, en het verbondt te breken, dat zo lang tuſſchen de beide natiën onderhouden was. Maar de mildadigheden van den gevluchten vorſt trokken de voornaamſte heeren des Schotſchen hofs op zyne zyde; en de overwinningen, die zy meenden te doen in Engelandt, met hulp der Denen, van welke hy hen verzekerde, deedt hen voort tot dezen oorlog beſluiten. *Konſtantyn* zelf, een vorſt, anders billyk genoeg, liet zich daar toe overhalen, en zondt een heir naar de grenzen, het welk eerlang in de Engelſche provinciën trok. De eenen zeggen, dat hy het zelf aanvoerde, anderen, dat hy de beſtiering daar van aan den prins *Macolmus*, zoon van wylen den koning *Donald*, overgegeven hadt. Wat hier van zy, de Schotſche troepen lieten niet na grote verwoeſtingen op den Engelſchen bodem aan te rechten. *Adelſtan*, meer vertorend over hunne vredebreuk, dan ontzet van hunne inbreuk in zyne ſtaten, trekt ſchielyk ter hulpe op, en ſtuit de plunderingen zyner vyanden eerlang. De beide heiren legerden zich in de vlakten van Bromfeldt *, en het duurde niet lang, of men wierdt handgemeen. Een ſlimme ſtreek van *Analas* hadt zyne party haaſt doen zegepralen. Hy hadt de ſtoutheit van in het vyandelyk heir over te gaan, behendiglyk alles doorſnuffelende, en alles beſpiedende, tot zelf de tent van *Adelſtan*, onder de gedaante van een harpſpeelder en zanger; eene liſt, die veertig jaren te voren door *Alfred* gebruikt was geweeſt, gelyk wy op zyn plaats hebben aangemerkt, en die hem gelukte. Zy ſlaagde deze maal wel niet: doch de Denen zouden 'er zich op hun beurt met voordeel van bediend hebben, indien een ſoldaat van het heir van den koning van Engelandt, die den koning van Northumberlandt eertyds hadt gedient, hem niet gekent hadde. Hy was reets buiten het leger, wanneer de ſoldaat hem verklapte; en op de verwytingen, welke men dezen laatſten deedt van niet eer geſproken te hebben, antwoordde hy edelmoediglyk, dat hy niet op zich hadt kunnen verkrygen, dat hy een koning verriedt, dien hy eertyds gedient hadt; noch het gevaar kon zien, waar in de vorſt was, welken hy heden diende, zonder hem 'er van te waarſchuwen. Hy voegde hier by, dat 'er geen beter middel was om des konings perſoon te veiligen, dan zyne tent op te breken, en elders neder te ſlaan, niet twyffelende, of *Analas* zou tot aan deze tent, welke hy beſpied hadt, doorbreken, en met het puik zyner benden op den koning aanvallen. De uitkomſt toonde de wysheit en ſchranderheit van dezen raadt. De prins van Northumbrië viel dien zelven nacht op het Engelſche heir, en zette regt op des konings tent aan, alles nedermakende wat hy ontmoette; en menende, dat hy den koning ook gedood hadt, keerde hy vergenoegt weder naar de zynen, maar hy hadt een biſſchop voor den koning genomen en afgemaakt. Die kerkvoogdt, wiens naam de Geſchiedenis verzwygt, was volgens de gewoonte van dien tydt gelegert aan het hoofdt der troepen, welke hy geboodt; en het zy, dat het geval van den verſpieder hem onbekend ware, of dat hy zich voor des vorſten heil wilde opofferen, altoos hy hadt zyne tent doen zetten op de zelve plaats, daar die des konings geſtaan hadt: zo dat de aanſlag van *Analas* miſte.

924 en de volgende.

937. De beide legers ſcharen zich in ſlagorder.

* Tyrrel zegt Bruneford, aan gene zyde den Humber. Liſt van *Analas*.

Het gevecht was echter bloedig. Het wierdt des nachts begonnen; maar duurde nog een gedeelte van den dag. De Schotten en de Denen, die veel talryker waren dan de Engelſchen, betwiſtten

Bloedige ſlag.

937. twiſten de overwinning lang, en de geſchiedſchryvers zeggen, dat de Engelſchen die niet dan door een wonderwerk verkregen. Hun dappere koning muntte uit in het gevecht, alle ſlagorders langs rydende, en met het bloedt zyner vyanden begruiſt, noopte hy den moedt van de zynen geſtadig, drong door de vyandlyke benden, en voerde de doodt of de ſchrik allerwegen met zich. Hy riep met eenen den Heere der heirſcharen, en den wreker der valſche eeden aan. Hy wierdt verhoort. Na dat de overwinning lang geweiffelt hadt, verklaarde zy zich eindelyk voor de Engelſchen. De koning *Konſtantyn* wierdt in den ſlag gedood, volgens het verhaal der genen, die hem het heir doen aanvoeren. Anderen zeggen, dat hy het gebiedt over het zelve aan den prins *Macolmus* opgedragen hadt, die, gevaarlyk gekwetſt, naauwlyks de woede zyner vyanden ontſnapte; dat *Konſtantyn* zyne kroon aan *Macolmus* afſtondt, en zich in het klooſter van St. Andries begaf, daar hy zyne overige dagen ſleet. Men noemt het getal der ſoldaten, die in het gevecht ſneuvelden, niet, maar men kan het genoegzaam afnemen, dat het zeer groot geweeſt is, uit het getal der veldheeren, die in den ſlag ſneuvelden. Men telt tot vyf koningen, of algemene legerhoofden van verſcheide vorſtendommen, welke de koning van Northumbrië byeen gehaalt hadt uit Wales, Cornwall en Ierlandt. Men voegt by deze geſneuvelde prinſſen nog twaalf hertogen; en hunne doodt is ontwyffelbaar gevolgt geweeſt van die van vele duizenden van ſoldaten.

Adelſtans dapperheit.

Zyne Godvrucht.

Zyne overwinning.

Verlies der vyanden.

De verwonnelingen konden een zo zwaar verlies niet weder te boven komen, en indien men de Engelſche Geſchiedeniſſe moge geloven, veroverde *Adelſtan* ganſch Schotlandt, en het hing van hem af het aan zyne kroon te hechten; maar hy wilde het liever wedergeven aan zynen wettigen vorſt. Hy vergenoegde zich met des zelfs hulde, en verſelde de wedergave van dit ryk met deze ſchone woorden: *Dat het roemryker was koningen te maken dan te ontkronen.* De Schotſche geſchiedſchryvers ſtemmen dit verdrag van wedergave niet toe. Zy zeggen, dat de overwinningen van *Adelſtan* zich zo verre niet uitſtrekten, maar dat zy by het koninkryk van Northumberlandt, de provinciën van Cumberlandt en Weſtmorlandt bleven. Doch vermits deze provinciën onder Mercië behoorden, het welk den Engelſchen toekwam, moet men deze verovering niet anders aanmerken dan eene hereeniging dezer landen met de krone van Engelandt, waar van de Denen die geſcheurt hadden. *Edmond*, opvolger van *Adelſtan*, ſtondt ze aan *Macolmus* den I af, als een leen van de kroon van Engelandt afhangende. *Macolmus* wierdt 'er van ontbloot door *Kanut*, tegen welken hy de wapenen hadt opgevat, en 'er niet weder in herſtelt dan na dat hy den cyns betaalt hadt, hem door den verwinnaar opgelegt. De Engelſchen geven voor, dat ganſch Schotlandt 'er aan onderworpen wierdt; maar de Schotten zeggen, dat zy 'er niet aan verplicht wierden, dan alleen voor deze twee provinciën.

Fraai gezag van *Adelſtan.*

Gift van de provinciën van Cumberlandt, en Weſtmorlandt aan *Macolmus* den I.

938 en de volgende, tot 940.

Adelſtan, verwinnaar der Denen en der Schotten, zag niemandt meer, die zyne onafhankelykheit van de kroon van Engelandt dorſt handhaven dan alleen de Britten van Wales en Cornwall. Dit kon zyn moedt niet dulden. De woeſtheit dier volkeren en hunne voordeelige gelegenheit kon de dappertheit niet wederhouden van een vorſt, om welken te keren de Schotten en de Northumberlanders, met den ganſchen aanhang hunner naburen, gene beſchanſlingen, ſterk genoeg, hadden kunnen opwerpen, noch gene heiren, die talryk genoeg waren, te velde brengen. Hy toog eerſt op tegen die van Nort-Wales. Zy dorſten hem niet tegen trekken, en zich niet ſterk genoeg oordelende om hun landt te verweren, wilden zy hem liever des zelfs opperheerſchappy aanbieden, dan het door zyne troepen zien afloopen en uitplunderen. Dit verding wierdt geſloten met de gemachtigden hunner kleine koningen, of landdroſten. Men kwam overeen, dat de oude regering in ſtandt zou blyven, maar afhankelyk zyn van de krone van Engelandt, aan welke alle die kleine koningjes cynsplichtig zouden wezen, en jaarlykſch twintig ponden goudt en drie honderd ponden zilver betalen, met een zeker getal honden en vogels, bekwaam tot de jagt. Dit prinsdom nam eerſt drie honderd jaren daar na een einde onder *Eduard* den I, gelyk wy reets gezegt hebben.

938 en de volgende, tot 940.

[1] Die van Nort-Wales onderwerpen zich.

Die van Cornwall kregen ook hun beurt. Zy hadden de ſtadt Exceſter nog in. Hy dwong hen die te verlaten, naar het Weſtelykſte deel des lands te wyken, en zich in hunne tinmynen beſloten te houden. Dus wierdt alles ondergebragt, en *Adelſtan* ſtierf na eene roemruchtige regering van zeſtien jaren, byna alle getekent door eene overwinning, of door eene gelukkige onderneming; geacht van zyne naburen; aan de machtigſte huizen van Europa verwant door het huwelyk van eene zyner zuſteren met keizer *Otho* den I*, en van zyne andere met *Karel* den Eenvoudigen, koning van Vrankryk; de Denen vernielt hebbende; de inwoonders van Wales en Cornwall onder het juk gebragt, en Ierlandt en Schotlandt vernedert hebbende; Engelandt in overvloedt, in ruſt en vrede aan zynen opvolger nalatende.

En die van Cornwall.

* *Petavius* zegt, na *Sigebert*, dat zy eene dochter van *Eduard* was; maar zy hebben ongelyk.

Hy droeg niet minder zorg voor de gerechtigheit en de goede order dan zyn vader *Eduard*. Hy vernieuwde des zelfs wetten, en vermeerderde die. Zy ſtrekten alle ter veiliginge van de openbare ruſt tegen rovers, brandſtichters, moordenaars en verraders; maar zy ſpaarden allen ſchuldigen en misdadigeren het leven, en ſtraften alle overtredingen met geldboeten. Eene wonderlyke zaak, waar van men naauwlyks reden kan geven! Wie moet inderdaadt niet verbaaſt ſtaan over de woeſtheit dier tyden, in welke de wetten het bloedt vreeſden te vergieten van booswigten, die het bloedt van anderen vergoten, en het ganſche landt ontruſtten door hunne moorden, dieveryen en brandſtichtingen.

Zorg, die hy draagt voor de wetten.

Geſchenken, die de koning van Vrankryk en die van Denemarken hem doen.

De Geſchiedenis ſpreekt met zeer veel ophef van de geſchenken, welke een koning van Noorwegen en een koning van Vrankryk aan *Adelſtan* zonden. Zy noemt den eerſten *Harald*, en de geſchiedſchryvers van Denemarken geven hem den bynaam van *Hartager*, en hy was van zyn moeders zyde van den beroemden *Regner Lodbroch*, uit wiens kleindochter zy was geſproten. Wy hebben reets gezegt, dat alle koningen van Noorwegen, van Denemarken, en zelfs van Zweden, van dezen vermaarden heldt afſtammen; maar de Denen beginnen voornamentlyk van *Harald Hartager* vyf en dertig koningen zonder afbreking te tellen, tot aan den jare 1376. Toen geſchiedde de vereeniging der beide ryken van Denemarken en Noorwegen door het huwelyk van *Margareta*, dochter van *Waldemar* den III, koning van De-

Opſtandt der Denen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

937 en de volgende. nemarken, met *Hakin*, of *Haquin*, koning van Noorwegen (a). De Zweedſche Geſchiedenis ſpreekt van deze *Margareta* als van eene heldinne. Maar om weder tot het geſchenk van *Harald Hartager* te komen, het beſtondt in een overheerlyk ſchip, dat overal verguld, en wiens zeilaadie van purper was; ten naaſte by gelyk de Romeinſche Geſchiedenis ons dat van *Cleopatra* verbeeldt.

Het geſchenk van den Franſchen vorſt was niet min prachtig en koſtelyk. Het beſtondt in dierbare geſteentens, waar onder verſcheide esmerouden waren, die men met verwondering beſchouwde, om dat men 'er nog gene in Engelandt gezien hadt. Maar men maakte nog meer werk van drie andere ſtukken. Het eerſte was de degen van den keizer *Konſtantyn*, in wiens knop men een ſpyker van het ware kruis hadt gezet, dien de keizerin *Helena* by dat kruis gevonden hadt, en waar mede *Chriſtus*, naar men zegt, aan het zelve geklonken was geweeſt. Wy hebben geſproken van een ander gebruik, het welk *Konſtantyn* van deze ſpykers maakte, en genoegzaam overeenkomſt met dat, waar van de Engelſche Geſchiedenis ſpreekt. Het twede ſtuk was de lancie van *Karel* den Groten, met de banier van St. *Mauritius*, de zelve, die deze vorſt voor zich hadt doen dragen in zyne ſlagen en legertochten tegen de Saracenen. Het derde ſtuk, en dat men hoger waardeerde dan alle andere, was een kasje van kriſtal, dienende tot bewaringe der zogenoemde heilige overblyfſelen, en waar in men zegt dat een ſtuk van het ware kruis lag, en een doorn van de kroon, dien de Joden op het hoofdt van *Jeſus Chriſtus* drukten, voor dat zy hem kruiſten. De geſchiedſchryvers *, die ons dit verhaal doen, zeggen, dat deze geſchenken hem gezonden wierden door *Hugo*, koning van Vrankryk, die *Adelſtans* zuſter ten huwelyk verzocht. Maar *Hugo*, bygenaamt de Grote en de Witte, nam nooit den tytel van koning aan, hoewel zyn vader, *Robert* de Sterke, dien een jaar gedragen hadt. Het is echter waar, dat deze vorſt, die het koninkryk regeerde uit name van *Karel* den Eenvoudigen, zyn pop, met de princeſſe *Ethilde*, eene van *Adelſtans* zuſteren, trouwde, van welke koning *Karel* zelf en keizer *Otto* de twee andere ten huwelyk hadden: maar hy verwekte gene kinderen by haar, en teelde het hoofdt * van het derde geſlacht der koningen van Vrankryk uit een ander huwelyk.

* *Willem Malmesbury* en *Florentius van Worceſter.*

* *Hugo Capet.*

941 en de volgende, tot 946. Regering van *Edmond.*

Edmond volgde zynen broeder *Adelſtan* op. Hy evenaarde hem niet in dapperheit, noch in bekwaamheit. Hy was echter bekwaam en dapper genoeg om het koninkryk te behouden in den luiſter, waar in *Adelſtan* het gelaten hadt. Het deel, dat hy van het zelve aan den koning van Northumberlandt afſtondt, verkortte de opperhoofdigheit der Engelſche heerſchappye niet, en hy wiſt de zelve wel te doen erkennen aan dezen vorſt, toen hy den onafhankelyke en den monarch wilde ſpelen. Hy bragt zyne kroon ook geen nadeel toe door de gift, die hy *Malcolmus* den I deedt. Door het ſchenken van Cumberlandt en Weſtmorlandt aan dien vorſt maakte hy een koning tot zynen onderzaat of leenman, gelyk wy eerlang zullen zien in de korte regeringe van dezen vorſt, welke niet langer dan zes en een half jaar duurde.

Opſtandt der Denen.

De Denen ſchenen vermielt. *Adelſtan* hadt hen den laatſten ſteek gegeven, het koningdom van Northumbrie, waar in zy geweken waren, en zich verſchanſt hadden, vernietigende: maar hy hadt 'er de inwoonders, een woeſt volk, dat niet te temmen was, gelaten. Zo haast als *Adelſtan* dood was, begonnen zy zich weder te bewegen, het zelve ontzag niet hebbende voor den nieuwen koning, en de gelegenheit bekwaam oordelende om onder zyne regeringe weder te krygen het gene zy onder die van zynen voorzaat verloren hadden. Na dat zy dan in verſcheide byeenkomſten geraadpleegt hadden, beſloten zy eene poging te doen ter wederkryginge van hunne vryheit, hunne vorſten wederom te roepen; en om dit voornemen te beter uit te voeren vatten zy de wapenen op. Daar zyn echter ſchryvers, die zeggen, dat de Northumberlanders zich niet te velde begaven, maar dat een nieuwe buitzoeker, die den zelven naam voerde als hun prins, welke door *Adelſtan* van den troon was geſtoten *, en die de vlag van den koning van Denemarken voerde, voor wiens ſtedehouder hy zich uitgaf, in Northumbrie landde, en met een fraai leger naar de Zuidelyke provinciën van dit oude koninkryk toog, het welk hy hoopte te veroveren.

941 en de volgende.

942.

* Anderen zeggen, dat hy de zelve was.

Edmond, daar van verſtendigt, ſtelde zich in ſtaat om hem dit te beletten. Hy bragt in aller yl een heir op de been, en voor dat de vyanden nog eenige plaats hadden ingenomen, bevondt hy zich voor hen, om hen te keren. Zy waren reets verre gevordert, en ſchenen groter voornemens te hebben dan alleen de verovering van Northumberlandt, vermits de beide heiren elkander in de provincie van Leiceſter *, die onder het koninkryk van Mercie behoort, aantroffen. Zy beſliſten het verſchil der beide natiën niet. Het wierdt bygelegt door de bemiddeling der aartsbiſſchoppen van Jork en Kantelberg. Deze kerkvoogden verdeelden Northumberlandt onder den koning, aan wien zy de Zuidelyke provinciën lieten, en *Analaf*, *Analat*, of *Anlas*, gelyk de Deenſche prins of veldheer genaamt was, welken zy de Noordelyke toekeurden.

* Anderen zeggen Jork.

Edmond deelt Northumberlandt met hen.

Verdragbreuk der Denen geſtraft.

Het verdrag bleef niet lang in ſtandt, en des zelfs breuk door de Denen deedt *Edmond* andermaal zyne wapenen tegen hen wenden. Hy verjoeg hen uit de ſteden van Darbi, Linkoln, Stafford, Nottingham, en Leiceſter, welke zy vermeeſtert hadden, en hereenigde alle hunne landen tot aan den Humber aan zyne ſtaten. Om zich te handhaven in het gene zy aan de andere zyde van die rivier bezaten, omhelſden *Analaf* en zyn vriendt *Reinhold*, beide Heidenen, het Chriſtendom. *Edmond* wilde hun gevader zyn, en zy verkregen de beveſtiging hunner vorſtendommen van zyne mildadigheit.

Nieuw verdrag.

Zy toonden eerlang, dat zy de zelve onwaardig waren, en de beloften ſchendende, die zy Gode en den koning gedaan hadden, keerden zy weder tot hunne afgodery, en vatten de wapenen op, om zich onafhankelyk te maken. Zy waren te zwak om een zo vermetel voornemen uit te voeren. Ook dorſten zy geen ſlag wagen, en de koning met zyne heirmacht toegeſchoten zynde om het vuur van opſtandt te doven, en de genen, die het ontſtoken hadden, te ſtraffen, namen zy toevlucht tot zyne goedertierenheit. Hy vergaf hen hun vergryp, maar zich niet langer kunnende betrouwen op zulke trouwloze prinſien, beval hy hen voor altoos het koninkryk van Engelandt te verlaten. Wy zullen eerlang zien, dat zy

944. Nieuwe inbreuk des verdrags.

Gekaſtyd en vergeven.

(a) Anderen willen, dat *Waldemar* koning van Noorwegen, en *Haquin* koning van Denemarken was.

944 en de vulgende. hun woordt, het welk zy hem daar van gaven, kwalyk hielden. Na hun vertrek hereenigde hy Northumberlandt, het welk *Adelſtan* reets aan de heerſchappye van Engelandt gehecht hadt, andermaal aan de zelve, en verſtondt niet langer, dat 'er koningen of erffelyke heeren zouden wezen, die zich onafhankelyk poogden te maken zo haaſt als de kans hen ſchoon ſcheen, en die node iemandt boven zich konden dulden. De Geſchiedenis merkt echter aan, dat de genegenheit der landzaten voor hunne vorſten, of graven, zo groot was, dat men hen de zelve niet zonder gevaar, en zonder gevaarlyke muiteryen en opſchuddingen te veroorzaken, kon ontnemen. Zy verhaalt op dit pas, dat *Willem* de Veroveraar, hoe volſtrekt hy heerſchte, zich niet kon doen gehoorzamen van deze volkeren, die tegen den landvoogdt, welken hy hen gezonden hadt*, opſtonden, en hem afmaakten: zo vertoornt waren zy over de ontzettinge van dien hy hen ontnomen hadt†.

Genegenheit der Northumberlanders voor hunne vorſten.

* *Kopel*, of *Kumin*.
† *Quadſbus*.

De Denen, die de provincie van Cumberlandt bewoonden, waren niet beter gezind voor den algemenen vorſt van Engelandt dan de andere. Zy wierdt toen geregeert door twee jonge heeren, welker vader, in navolginge van alle andere landvoogden, den tytel van koning gevoert hadt. Zy wilden zich de opperheerſchappy eenes konings ook aanmatigen, en zich met *Edmond* gelyk ſtellen, of zich ten minſte onafhankelyk van hem maken. Zy wierden geſtraft wegens hunne vermetelheit. *Edmond* verwon hen, en beroofde hen niet alleen van hunne ſtaten, maar ook van hun gezicht; mogelyk niet onrechtvaardiglyk, doch waarlyk met te veel ſtraffigheit. Hy gaf de provincie aan *Malcolmus* den I, koning van Schotlandt, om de zelve met die van Weſtmorlandt te bezitten als een leen van de kroon van Engelandt, tot welke zy in het vervolg wederkeerde.

Het landt aan *Malcolmus* gegeven.

945. Wetten van *Edmond*.

Edmond leefde nog twee jaren, die hy beſteedde aan de beſchaving zyner onderdanen, en tot de invoering van order en regel in zyn koninkryk. Hy maakte zelf ook wetten, die der oude wetgeveren waardig zyn (a). Men beſpeurt uit eene dezer wetten, dat hy voor hadt de gramſtorige gemoederen te verzoenen, en allen haat en vyandſchap te doven; eene zorg, die een goeden vorſt betaamt. Men bemerkt ook uit de zelve wet, dat de Engelſchen van de Saxen, of de Germaniërs, waar uit zy voortgekomen waren, de gewoonte geërft hadden, die een oud ſchryver * verhaalt, van de beledigingen en den hoon te vereeuwigen, de zelve aan het ganſche geſlacht van den beledigden gemeen makende. *Edmond* kon dit gebruik, het welk zulke diepe wortelen geſchoten hadt, niet vernietigen; maar om de wraakzucht der vrienden te ſtillen beval hy, dat de hooner hen zou worden overgelevert, om niet uit hunne handen te komen, voor dat hy de ſomme zou betaalt hebben, in de wet vaſtgeſtelt, naar mate van de grootheit van den hoon, en den rang van den gehoonden.

* *Tacitus.*

Zyne droevige doodt.

De zorg, die *Edmond* voor het leven zyner onderdanen droeg, kon het zyne niet behoeden. Een ongelukkige ſteek ontroofde het hem in den bloei zyner jaren, die nog langer ſchenen te moeten duren, en Engelandt nog veel heils en voorſpoeds beloofden. Maar die goede vorſt wierdt door eene droevige doodt al te ontydig aan zyne onderdanen ontrukt. Men verhaalt zyne doodt verſcheidentlyk. De eenen zeggen, dat hy eenen zyner huisbedienden, dien hy beminde, in gevaar ziende van om te komen, zich tuſſchen de moordenaars wierp, en eenige ſteken kreeg, waar aan hy terſtondt ſtierf: een verwonderenswaardig bewys van eenes konings vriendſchap voor zynen onderdaan: maar het was beklagelyk, dat eene zo edelmoedige daadt een zo droevig gevolg hadt. Anderen doen hem omkomen door de handen van een hooſdt der gaauwdieven, genaamt *Leof*, dien hy uit het koninkryk gebannen hadt. Hem op een tydt aan de tafel ziende zitten, in het midden der genodigden, die hy te Puklekerk, in de provincie van Glocester, onthaalde, wierdt hy zo vertoornt over de ſtoutheit van dezen booswigt, dat hy van zyne plaats opſtondt, om 'er hem zelf over te ſtraffen. Maar de ſchelm voorkwam den vorſt, en doorſtiet hem met een tafelmes. De koning viel terſtondt dood ter aarde voor de voeten van den moordenaar, die door de lyfwachten in ſtukken gehouwen wierdt. Anderen ſchryven den zelven ſchelm de doodt van den vorſt en van zynen bediende toe.

945.

Wonderlyk gezicht, het welk zyne doodt voorſpelt.

Men zegt, dat des konings doodt door een wonderlyk gezicht voorſpelt wierdt. Op een tydt, als hy in de abdy van Glaſtemburg verwacht wierdt, tradt *Dunſtan*, die 'er toen abt van was, en naderhandt aartsbiſſchop van Kantelberg wierdt, met den hertog van Elſton in de kamer, waar in des konings muzikanten gewoon waren hun verblyf te hebben. Zy ſtonden verſtelt de luit en andere ſpeeltuigen te horen klinken, zonder dat iemandt de zelve aanroerde, en een Ethiopiër te zien, die al danſſende zyne blydſchap uitte. Zy twyffelden niet of het was de duivel zelf, en zich aan Godt bevelende maakten zy het teken des kruiſſes. De Geſchiedenis, of de Legende, zegt verder, dat de zwarte man terſtondt verdween, en dat men niets meer hoorde. Zy beſloten beide uit deze verſchyninge, dat hun goede koning dood was, en dat zy hem niet weder dan ontzielt zouden zien. Men bragt inderdaadt zyn ligchaam eenige dagen daar na in deze abdy, die hy tot zyne graffelede verkoren hadt. Deze vertelling wordt gevolgt van eene andere, die niet waarſchynlyker voorkomt: zo dat wy ons zullen vergenoegen de eerſte bygebragt te hebben, die mogelyk der deftigheit van de Geſchiedeniſſe onwaardig is, zonder de zelve nog met eene twede fabel te vermeerderen, gelyk de Engelſche geſchiedſchryver *Holinsheed* zelf zich uitdrukt.

946. Regering van *Edred*.

Edmond, gene kinderen hebbende, liet het ryk aan zynen broeder *Edred*, den laatſten van *Eduards* zonen, na. Zyne regering was weinig langer, en niet veel geruſter dan die van *Edmond*; en geen van beide bereikten den roem van die van *Adelſtan*. De muiteryen der Northumberlanderen namen weder een aanvang in het eerſte jaar van de regeringe des nieuwen konings, en niet tegenſtaande de verbonden vatten zy de wapenen op, om hunne koningen onafhankelyk van den monarch van Engelandt te hebben. Zodanig was, gelyk gezegt is, de genegenheit dezer volkeren voor hunne regeringe; het zy uit liefde voor hunne vorſten, of uit zucht voor de vryheit. Zy waren onder deze regeringe niet gelukkiger dan onder de vorige. *Edred* ſloeg hen, trok in hunne provincie, gelyk in een verovert landt, en dwong hen tot gehoorzaamheit.

Opſtandt der Northumberlanderen;

Gedwongen, en tot gehoorzaamheit gebragt.

947. Zy duurde niet lang. Naauwlyks was hy we-

(a) Men vindt de zelve in de verzamelingen van *Lambard*, in den jare 1568 gedruk.

947. Hun tweede opstandt. wedergekeert van dien tocht, en van dien hy op de grenzen van Schotlandt, dat hy van verstandhouding met de muiters verdacht hieldt, gedaan hadt, of men bragt hem de tyding van een tweden opstandt. *Analaf*, door *Edmond* onttroont en gebannen, was onder zo vele rampspoeden niet bezweken. Middel gevonden hebbende om eene vloot uit te rusten, kwam hy zich weder vertonen voor de Northumberlanders; hunne genegenheit voor een prins van hunne natie op nieuw ontvonkende, hunne zucht voor het bloedt hunner koningen weder wekkende, en hen vermanende met hem zamen te spannen, om den troon hunner natuurlyke vorsten weder op te rechten. Hy kon hen ligt daar toe overhalen. Hy behoefde zich slechts te vertonen. Zyne vloot zeilde de haven in onder het gejuich des volks, het welk hem toeriep: *Lang leve de prins vorst* Analaf, *de herstelder der Northumberſche heerſchappye, en de verlosſer der natie*; en al de wereldt erkende hem voor wettigen opperheerscher.

950. *Edreds* bygelovigheit. Het was reets drie jaren geleden, dat hy zich weder meester der regeringe gemaakt hadt, zonder dat *Edred* hem dorst aandoen; het zy dat het dezen aan macht of aan moedt ontbrak. De Denen waren stout, en de troepen, die *Analaf* medegebragt hadt, gevoegt by de krygsbenden des lands, maakten hem ontzagchelyk voor *Edmond*, dien de Geschiedenis afmaalt als meer neiging tot de bygelovigheit dan tot de wapenen hebbende, en eer een pylaarbyter dan een krygsheldt zynde. De abt *Dunstan* regeerde hem. De koning hadt hem zynen geheimsten Raadt, zynen schatmeester, zynen kancelier, zynen biechtvader, en, met een woordt, zynen albedryf gemaakt; gelyk de Engelsche schryver *Fuller* zich uitdrukt. De vorst de wapenen van *Analaf* dan duchtende, wilde een gunstiger gelegenheit afwachten, om Northumberlandt zonder gevaar weder machtig te worden. Zy deedt zich vier jaren daar na op. De Northumberlanders waren van den aardt der volkeren, die meer zucht voor hunne vorsten hebben, als zy verre van hen af, dan als zy naby zyn; die hen niet kunnen ontberen, noch dulden, en gestadig gestingert worden door hunne genegenheit en door hunne onstandvastigheit, welke hen beurteling hunne vorsten doen wenschen en verwenschen. Zy wierden de regering van *Analaf* moede, zetten hem af, en *Erik*, zoon van *Harold*, en achter-kleinzoon van *Gormond*, in zyne plaats: zo dat *Erik* de III de zevende van deze koningen was, die Denemarken aan Engelandt gaf, en van welke *Hungar* de eerste, en *Gormond* de twede geweest was.

De Northumberlanders zetten hunnen koning af.

954. *Edred* beloofde zich veel voordeels van dezen opstandt, en zich aan het hoofdt van zyn heir begevende, toog hy tegen *Erik* op. Hy deedt zulks echter niet dan drie jaren na zyne aanstellinge, en na dat hy den aardt en den moedt van den nieuwen koning hadt leren kennen. Hem min dapper en bekwaam dan *Analaf* oordelende, meende hy, dat de tydt nu geschapen was om zich te wreken, en de muitelingen te straffen. Hy toog met zyn heir in hun landt, stelde alles te vure en te zwaarde, en trok de roede zyner wrake niet weder in, dan na de schuldigsten gestraft te hebben. Hy noodzaakte hen, hunnen vorst *Erik* te verjagen, zich aan hunne oude heeren te onderwerpen, en een landvoogdt van zyn handt te ontfangen. Daar zyn echter schryvers, die voorgeven, dat *Erik* de vrede met *Edmond* maakte, en zyne kroon behieldt, die op *Analaf*, of *Analaf* den III overging. Het was eerst onder de regering van *Kanut* den Groten, dat deze kleine koningjes der Deensche natie zich vereenigden. 954.

Zy worden door *Edmond* verwonnen.

Men beschuldigde *Wolstan*, aartsbisschop van Jork, dat de opstandt door hem begunstigt, en hy in eene naauwe verbindtenis met *Erik* getreden was. Hy wierdt deswegen gestraft met gevangenisse, waar toe hy, volgens eenigen, in het jaar 951 reets veroordeelt, en waar uit hy niet dan eenige jaren daar na verlost wierdt, na dat hy zich voor zynen koning hadt vernedert. Zommigen willen, dat hy niet in den kerker wierdt geworpen om zyne verstandhouding met de muitelingen, maar om hem te straffen over den moordt, aan verscheide burgeren van Thetfort, in het graafschap van Nortfolk, bedreven, om hen de doodt van den abt *Adelmus*, dien zy omgebragt hadden, betaalt te zetten: als of het vry stondt de doodt van eenen man door het ombrengen van een gansch volk te wreken. Maar wien de wraak en wreedheit past, aan niemandt min dan aan een bisschop, welke den hoon moet leren vergeven, wel verre van dien zelf te mogen wreken. Muitery van *Wolstan*, aartsbisschop van Jork.

Het grootste deel van *Edreds* regeringe wierdt doorgebragt met het bouwen van kloosters, en met zynen gunsteling den abt *Dunstan* te overladen met weldaden. Hy liet zich regeren door dezen monnik, van wien de Geschiedenis niet altoos met lof spreekt, gelyk wy eerlang zullen zien; en hem zyne schatten te bewaren gevende, betrouwde hy die niet in goede handen. Toen hy de ziekte kreeg, waar aan hy stierf, ontboodt hy *Dunstan*, met bevel van hem het geldt te brengen, het welk hy in bewaring hadt. De abt begaf zich, volgens het bevel van den koning, op reis; maar een engel Gods, zegt de Legende *, hem op zynen weg verschynende, riep hem toe: *Het is niet nodig, dat gy dit geldt naar den koning brengt; gy zult niet tyds genoeg komen, want hy is in vrede gestorven.* Het paardt van St. *Dunstan* viel dood ter aarde, door den hellen glansch, die den engel omscheen, en door het geluidt zyner stemme verschrikt. Men zegt niet, of de abt te rug keerde; maar hy deedt het geldt ten minste weder naar de abdy brengen, en gaf het aan den opvolger van *Edmond* niet weder. Dit is de aanmerking, die de Engelsche geschiedschryver *Fuller* doedt, om de bedriegery van den abt *Dunstan* aan te tonen, die deze verschyning, zegt hy, verzon, om onder dat voorwendsel de schatten te behouden, die hem aanbetrouwt waren. Men zou hem echter mogelyk gedwongen hebben om de zelve weder te geven, indien zyne ballingschap hem niet buiten bereik van die vervolginge gestelt hadde. *Edreds* zwakheit omtrent *Dunstan*.

* Het leven van St. *Dunstan*.

955 en de volgende. Regering van *Edwin*. *Edwin* was zynen oom opgevolgt. De monniken en hunne aanhangeren beelden dezen vorst hatelyk af, maar onzydiger schryvers, en die meer geloof verdienen *, vertonen hem als een vorst, die grote deugden bezat. Hy was, volgens de eersten, een bloedschender, die en moeder, en dochter verleidde; die den H. abt *Dunstan* in ballingschap zondt, wiens vermaningen hy niet kon verdragen, en die zich door zyne gebreken hatelyk maakte by zyne onderdanen, die hem afzetten. Hy was volgens de anderen een vorst, die eenes keizers krone waardig

Verschillende afbeeldsels van dezen vorst.

* *Fuller, Milton, Huntington, Tyrrel, Winstan.*

955 en de volgende.

dig was, en die met veel roem regeerde; maar te kort eene tydt, en van welke eene ontydige doodt Engelandt beroofde, in den bloei zyner jaren, in het midden van den voorſpoedt, welken hy zynen onderdanen deedt genieten, en in het vierde jaar zyner regeringe; eene der ſchoonſte en der gelukkigſte, die de Engelſchen ooit gezien hadden.

Engelandt was toen in een diepe ruſt; en deze wyze vorſt, gelyk, de genen, die hem gunſtig zyn, van hem ſpreken, droeg, hoe jong hy was, eene ongemene zorg voor de regering, zich geheel en al leggende op de handhavinge der wetten en der vrede. De monniken ſtoorden die; en de opſtandt, welken zy verwekten, koſtte hem eerſt zyne kroon, en vervolgens het leven. Zo gevaarlyk is het zich hatelyk by de klooſters te maken! Twee zaken verbitterden hen tegen dezen koning; de ballingſchap van hunnen patriach *Dunſtan*, en de voortrekking der wereldlyke prieſters boven hen in de vergeving der geeſtelyke bedieningen en proven.

De haat der monniken ongelukkig voor hem.

Men geeft de ballingſchap van *Dunſtan* byna de zelve oorzaak als die van *Ovidius* hadt. Zy hadden beide de onvoorzichtigheit, of het ongeluk, van te zien het gene zy niet behoorden te zien, en daar door vervielen zy beide in de ongenade van hunne vorſten. Daar is echter dit verſchil in hun beider gedrag, hoe gelyk hun lot ſchynt, dat de Romeinſche ridder in zyne ballingſchap ſtierf, zonder op wraak bedacht te zyn, in plaats dat de Engelſche monnik in de zyne een opſtandt ſmeedde, die hem weder deedt komen, en hem wrook door de ontzetting en de doodt van zynen koning. De ſchryvers *, die niet met de monniken ingenomen zyn, ſtellen *Dunſtan* in het ongelyk, die met te veel onbeſcheidt de minnaryen kwam ſtoren van een jongen vorſt met eene vrouwe, die hy beminde, en met welke hy, volgens eenigen, heimelyk getrouwt was. Wat de bloedſchande belangt, waar van men hem beticht, zy zyn zeer afkerig van die te geloven, en ze is mogelyk door de monniken verdicht, die zyne gedachtenis hatelyk hebben getracht te maken. Wat 'er van zy, *Dunſtan* kreeg bevel, om niet alleen het hof, maar om het koninkryk te verlaten. Hy week naar Vlaanderen, en koos het klooſter van Gent tot zyn verblyf. De monniken, die hy in Engelandt nedergezet, en, ten nadeele der wereldlyke prieſteren, met geeſtelyke ampten, en proven voorzien hadt, kregen bevel van die aan deze laatſte af te ſtaan; maar men vergunde hen, dat zy in het koninkryk bleven. Dat was zo vele onverzoenlyke vyanden en verraders in Engelandt houden, die verſtandt hielden met hunnen gebannen overſte, en die, volgens de ſchryvers, welke wy hier boven hebben aangehaalt, *Edwin* den opſtandt berokkenden, die hem van den troon in het graf ſtiet.

Oorzaak van *Dunſtans* ballingſchap.

* *Tyrrel* en anderen.

De monniken moeten hunne geeſtelyke bedieningen aan de wereldlyke prieſters afſtaan.

Indien men de aanhangers van *Dunſtan* moge geloven, hadt hy dikwils verſchyningen, en de duivel was ſchrikkelyk op hem gebeten. Hy hoorde hem luidkeels lagchen, toen hy vertrok om in ballingſchap te gaan; maar zonder zich daar van te ontzetten, *Uw zegepraal zal kort van duur zyn*, zeide hy, *en ik zal haaſt wederkomen, om uwe ydele vreugde in een waren rouw te veranderen.*

Valſche verſchyningen aan *Dunſtan.*

Men behoefde geen grote kennis van het toekomende te hebben, om deze voorzegging te doen. *Dunſtan* vertrok niet dan na alles met de monniken, die hy in het koninkryk liet, tot den opſtandt beraamt, en het zaadt van oproer gezaait te hebben, het welk kort daar na opſchoot. *Edwin* hadt goede hoedanigheden, maar zacht en vreedzaam van aardt zynde oordeelde hy van een ander naar zich zelve, en zich leggende op het handhaven der openbare ruſt, dacht hy niet, dat iemandt zou ondernemen de zyne te ſtoren. Hy bedroog zich in zyne meninge. Die van Mercië en van Northumbrië, door de aanhangers en zendelingen van den abt *Dunſtan* aangezet, namen de wapenen op, toen men minſt op zyne hoede was; naderden het hof, dat zy ontwapend en buiten ſtaat van tegenweer vonden, om dat men niet dacht gewapenderhandt overvallen te zullen worden in het midden van eene diepe vrede. Zy grepen den koning, dien zy afzetten, en ſtelden zynen broeder *Edgar* in zyne plaats; of zy verdeelden, volgens eenigen, het koninkryk onder zyne twee broederen. Die onverwachte ſlag trof *Edwin* zo hevig, dat hy kort daar na van hertzeer ſtierf.

955 en de volgende.

Opſtandt van die van Mercië en die van Northumberlandt door hen verweckt.

Edwin omtrent.

Edgar was zo haaſt niet op den troon geklommen, of hy riep *Dunſtan* uit zyne ballingſchap weder, en gaf dezen monnik geen minder deel in zyne gunſt, dan hy in die van *Edred* gehad hadt. Toen kregen de monniken de overhandt weder; en de wereldlyke prieſters wierden genoodzaakt hen de kollegiale kerken af te ſtaan, met alle geeſtelyke bedieningen des ryks. Zy deden onder deze regering en onder de volgende vergeefſche pogingen om weder in der zelver bezit te geraken; het gezag der klooſteren hadt de overhandt, en wierdt zo ſterk in Engelandt, dat *Henrik* de VIII al zyne kracht moeſt gebruiken om de zelve te vernielen.

959 en de volgende. Regering van *Edgar.*

Dunſtan en de monniken herſtelt.

De zucht voor het kloſterleven was ſedert lang tot in het koninklyk hof ingekropen toen *Edgar* op den troon klom; maar het was nog eene nieuwe zaak, dat men het ryk zag regeren door drie kloſterlingen, gelyk toen geſchiedde.

Edgar laat zich regeren door die monniken.

De eerſte van deze drie was *Dunſtan*, die aartsbiſſchop van Kantelberg gemaakt wierdt, na dat hy biſſchop van Worceſter en Londen was geweeſt. Deze hadt naaſt hem, en tot medegenoten van zyn gezag, *Ethelbald*, biſſchop van Wincheſter, en *Oswald*, biſſchop van Worceſter, den voornaamſten bewerker van het koninklyk bevel, ten voordeele der monniken uitgegeven: zo dat een ſchryver * geen ongelyk heeft, dat hy aan de regering van deze drie kerkvoogden den naam van Driemanſchap geeft, nademaal niet alleen de kerk van Engelandt, maar het ganſche ryk naar hunne wetten moeſt luiſteren.

* Falle.

Dit was eene zwakheit van *Edgar*, die anders grote hoedanigheden hadt, maar te veel toegevendheit voor zynen abt *Dunſtan* en des zelfs aanhangeren. Hy verliet het roer van ſtaat daarom niet, en verſtondt de grote kunſt van regeren zo wel als iemandt zyner voorzaten; hy was ook dapper, en hoe devoot hy was, volgens de gewoonte van dien tydt, was hy ſtout, tot vermetelheit toe; teder van geſteltenis, en klein en dun van geſtalte; maar vol vuur, en zo moedig als een leeuw: zachtmoedig voor de genen, die hem ontzagen, verſchrikkelyk voor zyne beledigers; maar nog meer geneigt tot goedertierenheit dan tot wraak, en altoos gereed om te vergeven. Engelandt, Schotlandt, Ierlandt en Denemarken, alles was onderdanig, of hieldt zich geruſt en ſtil; alles vreeſde of beminde hem. Men telde acht koningen onder zynen hofſtoet, indien men dezen naam moge geven aan vyf kleine vorſten van Walles, en aan een beroemden zee

Schoone hoedanigheden van *Edgar.*

959 en de volgende, tot 975.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

959 en de volgende, tot 975.

zeerover, genaamt *Mac-Hus*, of *Maccus*, die op de zee een groter heerschappy voerde dan die der vorsten op de aarde, en die zich den tytel van heer der eilanden aanmatigde, maar de vlag voor des konings schepen streek. De koningen van Schotlandt en Cumberlandt vulden het getal der acht koningen, die zich onder het gevolg en aan het hof van *Edgar* bevonden.

Aanmerkelyke plegtigheit.

Men verhaalt 'er eene byzondere plegtigheit van. Op een tydt, wanneer zy alle te Chester waren, kreeg de koning lust om in zyn jagt te spelevaren op de Dee *. Hy zat aan het achtersteven op een kostelyk kussen, en nam het roer in de handt, terwyl de acht koningen de riemen aangrepen, en de plaatsen van de roeiers innamen. Men zal werk hebben om een zo aangenaam schouwspel in de Geschiedenisse te vinden; en de Roomsche keizers, die vermaak scheppen in de koningen te voet achter hunne zegekoets te zien gaan, hebben nooit gezien, dat zy hen gewillig voor roeiers dienden. Men verhaalt ook, dat deze vorst met die vertoning zo wel in zyn schik was, dat hy uitriep, dat geen zyner voorzaten ooit zo veel eer hadt ontfangen, en dat men die aan genen zyner opvolgeren immer zou doen.

* Eene rivier, die de stadt Chester besproeit.

Edgar handhaaft zyn recht op de Engelsche kerk.

Hy maakte zich niet min achtbaar by de geestelykheit dan by zyne andere onderdanen, en zyne Godsdienstigheit verkortte zyn gezag niet. Rome zou niet nagelaten hebben hem in andere tyden voor den overweldiger van het zyne uit te maken, en zou zich des tytels gebelgt hebben, dien hy aannam, van *Gods stedehouder in de kerk van Engelandt* (a); Rome, zeggen wy, het welk niet kon velen, dat *Henrik* de VIII dien van *hoofdt der kerke* voerde. Maar de laatste was een geslagen vyandt der monniken, in plaats dat de andere krachtig met hen ingenomen was.

Zyne zwakheit voor de vrouwen

Zyne al te grote onderwerping aan de geestelykheit was zyne eenigste zwakheit niet. Die hy voor de vrouwen hadt was nog ongelukkiger voor hem, en zy kan niet verschoont worden dan door het voorbeeldt van vele grote mannen, die ook het ongeluk gehad hebben van 'er toe te vervallen.

Zyne deugden en gebreken.

Deze vlekken beletten niet, dat zyne deugden uitblonken. Met alle zyne gebreken was hy een groot koning, en de schryvers noemen hem den *Engelschen David*. Hy was een liefhebber van de vrede, waar toe zyne neiging tot de devotie en tot de liefde hem natuurlyker wyze deedt hellen; hy wist echter den oorlog wel te voeren, als zyn roem en het belang zyner krone het vereischten. Zodanig waren de aardt en de genegenheden van dezen vorst, welken wy door de voornaamste bedryven zyner regeringe nog beter zullen leren kennen.

Gelukkige staat van Engelandt.

Hy was maar zestien jaren oud toen hy verkoren wierdt in de plaats van zynen broeder, van de regeringe ontzet, gelyk wy verhaalt hebben. Deze staatswisseling hadt geen kwade gevolgen. De doodt van *Edwin*, kort na zynen afstandt voorgevallen, bevestigende de kroon op het hoofdt van den jongen koning, en alles scheen in rust. Men hadt nooit een zo diepe en stille vrede in het koninkryk zien heerschen; en *Halcyons*, zegt een geschiedschryver *, verkondigen geen schoner dagen, noch geen aangenamer kalmte. Dit was iets verwonderenswaardig. De minderjarigheden der vorsten zyn altoos aan opschuddingen onderhevig; deze in het tegendeel stilde de zelve, en het scheen, of ieder met des konings jeugt ingenomen was. De Walen, de Northumberlanders, anders zo woelachtig en zo ongerust, hielden zich stil; en de invallen der Denen, die onder de vorige regeringen zo dikwils voorvielen, hielden schielyk op. In de ondermaansche zaken is eene ebbe en vloedt, al zo onbegrypelyk als die der zee. Wat de oorzaak van eene zo algemene rust ook geweest zy, *Edgar* bediende 'er zich van, zich, hoe jong hy ook was, leggende op alles, wat deze vrede nut en duurzaam kon maken.

* *Winston.*

959 en de volgende, tot 975.

Om die te verzekeren deedt hy drie vloten uitrusten, en elk van de zelve hadt hare havens in het Oosten, het Westen en het Noorden des eilands. Daar zyn schryvers, die het getal der schepen tot op drie duizend doen belopen: maar dat is ongelooflyk. Anderen verminderen de zelve, met meer waarschynlykheit, tot drie honderd. Het was nog veel, en men vindt niet, dat eenig koning van Engelandt sedert een zo groot getal in zee gebragt heeft. Zy bleven niet zonder bezigheit. Alle jaren liepen zy uit in de maandt van May, bezochten de kusten des eilands, schuimden de zee van rovers, en hielden zich met eenen gereed om den vyandt van de kusten te weren, van wat kant hy ook mogt komen. Hy kon geen beter middelen ter beschermingе van Engelandt in het werk stellen. Andere koninkryken verdedigen zich door hunne sterkten en vestingen; Engelandt is gelyk het oude Athene; zyne sterkte bestaat in zyne houte muren, en het heeft geen beter wallen dan zyne vloten.

Vervaarlyke vloten, die hy doedt uitrusten.

Zyn yver voor de gerechtigheit.

Terwyl *Edgar* deze zorg voor de zekerheit des koninkryks droeg tegen de vyanden van buiten, deedt hy met eenen zyn best om de rust van binnen te handhaven. Hy wist, dat zulks niet beter uitgewerkt kon worden dan door de invoeringe en de waarneminge der wetten. Hy toonde zich krachtig op de oefening van recht en billykheit; het zy door het afdoen der hangende twistzaken, het zy om de geweldenaryen te beteugelen, en de misdaden te straffen. Dus landt en zee van rovers, van schenders en verstoorders der openbare rust zuiverende, deedt hy zynen onderdanen de aangename vruchten van de vrede en den overvloedt smaken. Zyne vloten zeilden des zomers om den provincien, die hy in den winter en in de lente zelf ging bezoeken. Hy onderzocht dan in alle graafschappen, of de vierscharen van eerlyke rechters voorzien waren, en of de heeren en de magistraatspersonen voor de veiligheit en bescherminge van den gemenen man, en voor de rust der huisgezinnen waakten. Hy begeerde voor al, dat men naauwe navorschingen zou doen wegens de moorderyen en diefstallen, en dat men de zelve strengelyk zou straffen. Om zyn bezoek nuttig en krachtdadig te maken, verselde hy het altoos met milddadigheden voor de genen, die de plichten van hun ampt wel waargenomen hadden, of met straffen voor de verwaarlozers, die de zelve verzuimt of overtreden hadden; en voor al voor de genen, die zich door geschenken hadden laten omzetten, of door hunne driften vervoeren. Het was onmogelyk, dat eene zo werkzame en billyke regering niet gelukkig ware. Zy was het ook altoos. Haar roem vloog over tot in de overzeesche landen; en zy was de verwondering der Denen en Saxen, terwyl zy het geluk van Engelandt was.

Zyn al te grote yver voor de kloosters.

De yver van *Edgar* voor de kerken zou niet minder lof verdient hebben, indien 'er niet te veel zucht voor en monniken en voor de kloosters

(a) Het geschrift, aan wiens hoofdt deze tytel staat, is in de boekzaal van den ridder *Cotton*.

959 en de volgende, tot 975.

mede vermengt ware geweest. Het strekte tot nadeel van zynen roem, dat hy met deze lieden zo ingenomen was. Hy liet het Driemanschap, bestaande uit de drie kerkvoogden, die wy even te voren genoemt hebben, te veel gezag; maakte de wereldlyke geestelykheit arm, om de andere te verryken; veranderde de kollegiale of kanonikale kerken in kloosters, en slichtte of begiftigde 'er zelf veertig en volgens eenigen zeven en veertig; verminderde zyne heerlyke inkomsten, om 'er de kloosters mede te verryken; en bragt de beste landgoederen van het koninkryk, en zyne drie beste kerkvoogdyen, van Kanteiberg, van Winchester en Worcester, aan die ledige huizen. Dit kunnen de geschiedschryvers, die niet met de kloosterlyke devotie ingenomen zyn †, hem niet vergeven. Zy bekennen echter, dat hy op goede grondregelen te werk ging; en zy pryzen de oprechtigheit zyner meninge. De priesters waren tot eene zo diepe onwetenheit en tot zo grote ongeregeldheden vervallen, dat zy min bekwaam waren om de kerk te stichten dan de zelve te ergeren. De monniken, Godvruchtiger schynende, en meer kennis en wetenschap tonende, geleken engelen, van Godt gezonden om haar te herstellen. Die gedachten hadt *Edgar* van hen, en hy meende, dat hy hen niet te veel goederen kon schenken, noch te veel gunst bewyzen. Maar de wanorder der kerke daar door menende weg te nemen veroorzaakte hy nog groter onheilen; en de wonde, die hy den staat toebragt, was veel gevaarlyker dan die hy voorhadt te genezen.

* Zie het leven van *Henrik* den VIII.

† *Fuller.*

Hy droeg echter zorge, dat men niet te veel gezag aan den Roomschen stoel afstondt, die sedert de pogingen van den monnik *Augustyn* alles in het werk stelde, wat hy kon, om zyne opperhoofdigheit in Engelandt in te voeren; en een kerkelyk geschiedschryver * leert ons, dat te Kantelberg een synode gehouden wierdt, waar in men met toestemminge van *Dunstan*, die voorzitter was, tegen de onfeilbaarheit van den paus besloot, niet alleen in het werkelyke, maar ook in het recht.

Synode tegen de onfeilbaarheit der paüzen te Kantelberg gehouden in den jare 974.

* *Fuller.*

Men heeft ook besluiten * onder zyne regeringe en met zyne toestemminge, rakende de uitdeelinge des Nachtmaals gemaakt, die ons doen twyffelen, of de kerk van Engelandt de lyfachtige tegenwoordigheit wel geloofde. Het is ten minste zeker, dat de aanbidding des Sakraments de zelve niet wordt bevolen; en men heeft kerkredenen * van *Elfrik*, aartsbisschop van Kantelberg, omtrent het einde der zesde eeuwe, die de lyfachtige tegenwoordigheit openbaarlyk bestryden, en de geestelyke alleen leren.

* *Canones.*

Het gevoelen der kerke van Engelandt omtrent de Eucharistie.

* Predikatiën.

De zorgen der regeringe hielden den koning niet altoos bezig. Het kan niet wel mogelyk zyn, dat het hert van een jongen vorst, die levendig van aardt en vol vuurs is, altoos tegen de aanvallen der driften veilig blyve; voor al niet tegen de liefde, die in den aanvang de zoetste en vergeeflykst schynt, en dikwils de ongelukkigste van alle en de gevaarlykste is. Dit ondervondt *Edgar*. De voorspoedt deedt in hem het gene hy gewoon is in alle anderen, die 'er zich aan overgeven, uit te werken. Hy verslapte zyn hert; neigde het tot weelde, en de liefde sloop 'er in met alle hare bekoorlykheden; maar ook met al haar vergift en woede. Hy was nog geen vyf en twintig jaren oud toen hy zyne gemalin verloor, volgens de eenen, of zyne byzit, volgens anderen. Zy was eene dochter van den graave *Edmar*, of *Ordmer*, en men noemde haar niet anders dan de *Schone Elfiede*. De koning was zeer geraakt over haar verlies; maar eene andere liefde nam haast de plaats van de eerste in. Men sprak toen van de dochter van *Odgar*, grave van Devonshire, als van de schoonste jonkvrouwe van haren tydt. Het gerucht van hare schoonheit ter ooren van den jongen vorst gekomen zynde, wierdt hy 'er zo van aangedaan, dat hy besloot haar ten wyve te nemen, indien zy zo schoon was, als men verbreidde. Om zich van de waarheit te onderrechten zondt hy zyne gunsteling *Ethelwold* naar die schone, op dat hy zou gaan zien, wat 'er van ware, en hem op zyne wederkomst een getrouw bericht van de zaak geven. De zendeling kweet zich zeer kwalyk van het gene, waar mede hy gelast was, en hy verriedt door eene dubbelde ongetrouwheit den gene, die hem afgezonden hadt, en de gene, aan welke hy gezonden was. De overgrote schoonheit van *Ethelfrede* *, dit was de naam van de dochter van den grave van Devonshire, was 'er oorzaak van. *Ethelwold* kon haar niet zien, zonder haar met eenen te beminnen; en vergetende wat hy aan den koning, zynen heere, schuldig was, was hy alleen bedacht hoe best zyne liefde en drift te voldoen. Hy moest ten dien einde de ware oorzaak zyner reize verbergen, en eene andere verzieren; voor hem zelve, in plaats van voor den koning, spreken, en zeggen, gelyk hy deedt, dat hy door het gerucht harer bekoorlykheden op haar verlieft geworden zynde, haar zyn hert was komen aanbieden, en haar ten huwelyk verzoeken. Hy sprak niet van den koning dan ten opzichte van de eer, die hy hadt van zyn gunsteling te zyn, en om zich daar door aangenaam te maken by den grave en by zyne overschone dochter. Zyn verstandt dus betovert door de min, verborg hem den kuil, dien hy door zyne ongetrouwigheit voor zich groef, en waar in hy kort daar na stortte.

Ethelwold bedriegt hem.

* of *Alfrede.*

Zyne liefde voor 's graven van Devonshire dochter.

Ethelwold was welgemaakt, een man van geboorte en verdiensten, en de gunst, waar in hy by den koning was, verhief hem zo hoog, dat hy niemandt boven zich zag dan zynen meester alleen. Zyn aanzoek moest derhalven behagelyk zyn aan den grave en aan zyne dochter, en wierdt ten eerste aangenomen. Hy vertrok zeer wel vergenoegt over zyne eerste verrechtinge, en kwam spoedig weder aan het hof, om zyn bedrog weder te volvoeren. Het moeielykste was nog achter; te weten om des konings toestemming te erlangen tot zyn huwelyk met eene jonkvrouwe, welke die vorst zelf tot zyne gemalin hadt willen nemen. Een twede bedrog redde hem uit die zwarigheit. Hy maalde *Ethelfrede* zo kwalyk af by den koning, en sprak zo slecht van hare schoonheit, van hare welgemanierdheit en van haar verstandt, dat de jonge vorst 'er van af zag. *Ethelwold*, toen geen medevryer meer hebbende, verzocht des konings goedvinding om zelf dit huwelyk aan te gaan. Om de zelve te gemakkelyker te verkrygen maakte hy hem wys, dat hy alleen op het goedt en het geslacht zag, en niets anders zocht dan zyn geluk te maken, zonder op de schoonheit, die anderen in eene vrouwe zoeken, acht te geven. De koning, de minste gedachten niet hebbende van den verraderlyken trek, dien zyn gunsteling hem speelde; en een bericht, zo weinig met het gemene gerucht overeenkomende, niet verder onderzoekende, stondt hem toe, dat hy weder naar Devonshire keerde, om met des graven dochter te trouwen.

Ethelwolds verrade ontdekt en gestraft.

Nu was *Ethelwold* vergenoegt. Hy trouwt met

959 en de volgende, tot 975.

met de schoonste jonkvrouwe des koninkryks, en hadt de bekwaamheit om in de gunst van den koning te blyven, dien hy op eene zo stoute wyze hadt misleid door eene verradery, zo groot als immer onderdaan hadt durven ondernemen tegen zyn heer en meester: maar zyn geluk was kort van duur. Alles wat hem tot het bezit van den beminden persoon geleid hadt, hadt hem gemakkelyk geschenen, en hy zag het gevaar niet voor dat hy zynen wensch verkregen en zyne liefde voldaan hadt. Toen bemerkte hy de zwarigheden, waar voor hy zich bloot ging stellen. Hoe kon hy de schoonheit van zyne vrouwe aan het hof verbergen? Hoe kon hy 'er haar brengen en vertonen, en des konings verwytingen ontgaan; en, het gene hy nog meer vreesde, zonder zyne liefde te ontsonken? Die vrees benaauwde hem, en om 'er zich van te bevryden, besloot hy *Ethelfrede* altoos van het hof op een landhuis of hofstede te houden, daar hy zou trachten haar de eenzaamheit zo behagelyk te maken als het mogelyk was. Maar hoe kon hy de schoonheit van *Ethelfrede* daar altoos verborgen houden? Hy nam te vergeefsch een voorwendsel van hare verwydering van het hof, dat zy niet beschaaft genoeg was; dat hare bevalligheden te gering, en hare manieren te eenvoudig waren, om 'er met vermaak te verschynen. Men geloofde hem niet langer dan het gerucht zweeg. Zo haast als het zelve tot in het hof verbreidde, dat *Ethelfrede* weêrgaloos schoon was, twyffelde men aanstonts aan de waarheit. Men geloofde ten minste, dat *Ethelwald* zyne vrouw alleen uit minnenydt op het landt hieldt. Men ging niet verder. Maar de koning, schielyk de oogen openende over alle gangen van zynen gunsteling, twyffelde niet, of hy hadt hem verraden, en stelde vast, dat hy de schoonheit van *Ethelfrede* zo zorgvuldig verborgen hieldt om zyne verwytingen te ontgaan.

Ethelwalds verradery ontdekt en gestraft.

Dit was genoeg om de eerste gevoelens van dezen vorst weder op te wekken, en hem eene vurige begeerte te geven om de vrouw te zien, met welke hy hadt willen trouwen, en om den gene te straffen, die 'er hem van berooft, en hen beide zo schendig bedrogen hadt. Hy verburg zyne gevoeligheit echter; en geveinst hebbende het vermaak van de jagt te willen gaan nemen omtrent het landhuis van *Ethelwald*, zeide hy hem, dat hy tot zynent wilde komen rusten, zonder eenig ander voornemen te laten blyken. *Ethelwald* hadt zyne vrouw gaarne elders verzonden, om den koning aan haar gezicht te onttrekken; maar onder wat voorwendsel zou hy dit durven wagen? Het was ontwyffelbaar het gansche werk verbrodden. Hy zocht zich dan te redden door eene list. Den koning derhalven verlatende, die nog jaagde, of zich ten minste geliet te jagen, keerde hy schielyk naar huis, onder voorwendsel van alles te vervaardigen om den vorst te ontfangen; maar hy was alleen met zo veel spoedt vooruit gereden, om zyne vrouw te bewegen, dat zy zich voor den koning zou vertonen in een zo slordig gewaat, en in een havelozen staat, die hare schoonheit voor hem zou verbergen. Hy kon haar tot die onbeleefdheit niet bewegen. De begeerte om te behagen is ten anderen den vrouwen te eigen om de zelve aan den minneyver der mannen op te offeren. *Ethelfrede* vondt de toegevendheit, die de hare van haar begeerde, zo wonderlyk en zo beledigende, dat, verre van die voor hem te hebben, zy zich zorgvuldiger en netter tooide dan zy gewoon was, en met alle hare bekoorlykheden voor den koning verscheen.

959 en de volgende, tot 975.

Hy wierdt 'er schielyk van getroffen. De liefde, de minnenydt, de woede, en eene gansche bende der hevigste driften kwamen zyn hert te gelyk innemen; en hy verliet *Ethelwalds* landhuis niet dan met een vast besluit van hem te doen omkomen, en zich weder meester te maken van een schat, hem door dezen trouwlozen vertrouweling ontrooft. Hy volvoerde zyn voornemen kort daar na; deedt den man ombrengen, en trouwde met de vrouwe. De geschiedschryvers zeggen, dat hy *David* navolgde, die, om *Bathsheba* te bezitten, *Urias* deedt omkomen; maar dat hy *David* zo wel in zyne boetvaardigheit als in zyne zonde navolgde.

Hy wordt afgemaakt, en de koning trouwt met zyne weduwe.

Dit was geenzins de eenigste ontuchtige daadt van dezen vorst. Het was zelfs de eerste niet, indien *Elfstede*, by welke hy den prins *Eduard*, dien wy op zyn beurt zullen zien heerschen, verwekte, zyne vrouw niet was, gelyk eenigen willen, maar eene geestelyke dochter, die hy verleid hadt. Wat hier van zy, eenige jaren na zyn huwelyk met *Ethelfrede* verslingerde hy op eene jonge dochter, genaamt *Wilfride*, die het geestelyk kleedt aangetogen hadt; en niet tegenstaande hare gelofte deedt hy haar aan het hof komen, en hieldt haar voor zyne byzit. *Dunstan*, die op het ombrengen van *Ethelwald* en des konings huwelyk met zyne weduwe gezwegen hadt, maakte veel geruchts van de schaking zyner nonne, die hy *Gods dochter* noemde. Hy leide voor deze zonde den koning eene boete op van zeven jaren lang, gedurende welken tydt hy hem, zegt men, verboodt de kroon te dragen. Van daar komt, zegt men nog, het gevoelen van eenigen, dat hy dertien jaren na zyne verheffinge tot den troon eerst gekroont wierdt door *Dunstan*; om dat die kerkvoogdt hem toen eerst weder toeliet, dat hy de kroon opzette, de zeven jaren zyner boete verlopen zynde; en het is zeker, dat hy onmiddelyk na *Edwins* ontzettinge gekroont wierdt door *Odo*, aartsbisschop van Kantelberg; *Dunstan*, die hem opvolgde, nog in ballingschap zynde.

Edgar verheft op eene nonne.

Boete hem opgelegt.

Eene zo lange boete kon het vuur der liefde in *Edgar* niet uitdoven. Hy wilde nog eene andere Engelsche dochter, die men niet noemt, verleiden. Zy was eene jonkvrouw van aanzien, wiens ouders by Winchester woonden. Maar de moeder der jonkvrouwe deedt in het bedt van hare dochter eene kamenier slapen, met welke de koning den nacht met veel vergenoegen doorbragt, denkende, dat hy de schone, waar op hy verlieft was, in zyne armen hadt. Hy was zeer verwondert, dat hy de kamenier des morgens hoorde zeggen, dat zy niet langer by hem kon toeven, om dat zy hare juffer moest gaan oppassen, en vervolgens schielyk zag ryzen, niet tegenstaande zyne pogingen om haar nog langer by zich te houden. Hy liet de zaak echter voor jok doorgaan, en gaf de kamenier een jaarlykschе inkomste, waar van zy eerlyk kon bestaan, zonder iemandt meer te dienen, en hy toonde geen ongenoegen tegen de eerlievende moeder, die hem dezen trek gespeelt hadt om de kuischheit van hare dochter te bewaren.

Zyne liefde voor eene andere Engelsche dochter.

Bedrog van de moeder der jonkvrouwe.

Zodanig waren de gebreken van *Edgar*, die men eer aan zyne jeugt dan aan zynen aardt moet wyten; hy was anders gematigt genoeg, zachtmoedig, rechtmatig, en in alle andere daden van zyn leven van een zeer geregeld gedrag. Hy gaf 'er een voortreffelyk bewys van in de matigheit, die hy aan zyne tafel behieldt in het

Deugden van *Edgar*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

959 en de volgende, tot 975. het midden van den overdaadt in wyn, dien de Denen ingevoert hadden. Hy gaf zich niet alleen niet over aan dezen overdaadt, maar hy liet ook kleinder glazen dan de hunne voor hem en voor zyne Engelſchen maken; en dit voorbeeldt van gematigtheit wederhieldt de eenen, en verbeterde de anderen.

Zyne dapperheit

Hy toonde zyne dapperheit in verſcheide gelegenheden, en wiſt zich te doen vrezen van de genen, die op de kleinheit zyner geſtalte hadden willen ſmalen. *Kennet*, koning van Schotlandt, hem deswegen hebbende willen beſpotten, hadt het heit niet van het zelve te doen met den degen in de vuiſt. Deze vorſt, een gaſtmaal bywonende, daar ſterk gedronken wierdt, zeide in de hette van den wyn, dat hy zich niet kon verwonderen, hoe zo vele duizenden van menſchen een zo klein mannetje gehoorzaamden. Deze redenen wierden aan den koning van Engelandt overgebragt, die zyne gevoeligheit ontveinſde, en beſloot eerlang wraak over dezen hoon te nemen op eene ſtoute en edele wyze, die zou doen blyken, dat hy niet alleen waardig was de Engelſchen te beheerſchen, maar zelfs ook over dezen onbeſcheiden vorſt, die hem hadt durven beledigen en verachten, te gebieden. Onder voorwendſel van den Schotſchen koning, die hem was komen bezoeken, het vermaak van de jagt te geven, bragt hy hem op eene zekere plaats van een woudt, daar een ſchildknaap hen met twee degens van gelyke lengte wachtte. Toen van het paardt klimmende, en den koning van Schotlandt, die ook afgeklommen was, eenen van deze degens aanbiedende, zeide hy: *Neem een van de zelve, en laat ons zien, wie van ons beide beſt verdient koning te zyn*; en de bedeeſtheit van *Kennet*, die zich diep voor hem boog, ziende, vervolgde hy: *Hoe zwygert gy het gevecht, en zyt gy nergens dapper dan aan tafel!* De koning van Schotlandt verſchoonde zich, en bleef de uitdaging weigeren. *Belyd dan*, zeide Edgar tegen hem, *dat, hoe klein ik ben, ik waardig ben over myne onderdanen te heerſchen, en over u zelve; en weet, dat men de koningen niet moet meten naar de grootte van hunne geſtalte, maar naar die van hunnen moedt.*

Door *Kennet*, koning van Schotlandt, beledigt.

Hy wreekt 'er zich over.

Doch de Schotſche geſchiedſchryvers maken geen gewag van dit geval, en beginnen de regering van *Kennet* eerſt twee jaren na *Edgars* doodt. Maar hunne ſtilzwygendheit over een geval, zo nadeelig voor hunnen koning, is geen reden, die krachtig genoeg ſchynt om het verhaal der Engelſche ſchryveren, welke het bybrengen, tot eene fabel te maken; en wat de andere zwarigheit van hunne tydrekening belangt, deze komt byna nooit met de Engelſche overeen.

Vreemde cyns aan die van Wales opgelegt.

Edgar gaf ook blyken van zyne dapperheit in veldſlagen. Hy zegepraalde over de Schotten, en bragt de Walen twee maal onder het juk. Hy leide dezen laatſten een cyns op van drie honderd wolve koppen jaarlykſch; en dus zuiverde hy Engelandt van deze woeſte en verſcheurende dieren, de grootſte vyanden der kudden, die door alle waakzaamheit der herderen en alle getrouwheit der honden naauwlyks tegen hen beſchut konden worden. Maar ſedert deze jagt, die hen uitgeroeit of in Schotlandt gedreven heeft, ziet men 'er gene; en de ſchapen gaan nacht en dag veilig weiden, zonder dat men de zelve behoeft te hoeden.

De wolven uit Engelandt gejaagt.

Straf der Walen.

Edgar leide geſtadig toe om zyne onderdanen gelukkig te maken. Hy droeg niet alleen zorg, dat de wolven van hunne kudden geweert wierden, maar hy verdreef de vyanden ook van hunne grenzen, die hunne ſteden en veiden kwamen plagen en plunderen. De Walen ſtonden op het einde zyner regeringe voor de twede maal op. Hy ſtrafte hen geſtrengelyk; toog in de provincie van Glamorgan, aan het hoofdt van een talryk heir; gaf het landt met zyne inwoonderen aan de beſcheidenheit der ſoldaten over, en ſtrafte dus de euveldaadt van deze muitzieke volkeren, die noch door geſtrengheit, noch door zachtheit in bedwang en ruſt konden gehouden worden.

959 en de volgende, tot 975.

De geſchiedſchryvers hebben ons geen ander verhaal gedaan van de overwinningen van *Edgar*. Maar men ziet uit de voorreden van zynen openbrief *, te Gloceſter in den jare 964 ten voordeele der monniken gegeven, de grootheit zyner overwinningen en de uitgeſtrektheit van zyn koninkryk. *Het heeft Gode behaagt*, zegt hy, *mynen troon te verheffen boven dien van alle myne voorzaten; my niet alleen algemenen monarch van Groot-Britannië te maken; maar my ook te begunſtigen met de overwinninge van alle naburige eilanden; myne wapenen over Dublin en het grootſte deel van Ierlandt te doen zegepralen, en my te doen triomferen tot in Noorwegen over die woeſte Noordſche volkeren, welke Engelandt zo dikwils hebben doen ſidderen.* Dit zyn voorwaar heerlyke daden; maar men heeft 'er gene andere borgen van dan dezen openbrief, en een hedendaagſch ſchryver * meent, dat hy door de monniken verziert is, om een koning, die hen zo gunſtig is geweeſt, met valſchen lof te eeren.

Overwinningen van *Edgar*.

* *Charter.*

* Tyrn.

Wat men hier van oordeele, deze vorſt heerſchte met veel roem. Hy ſtierf in het beſte zyner dagen, en was in zyn zeventiende jaar op den troon geklommen. Hy wierdt in zyn drie en dertigſte aan Engelandt ontrooft, dat met ſmert eene zo gelukkige regering en een zo ſchoon leven door eene ontydige doodt zag bepalen.

Zyne doodt.

975. Zyne kinderen.

Hy liet verſcheide kinderen na, het zy van zyne vrouwen, of van zyne byzitten. De eenen zeggen, dat hy uit zyn huwelyk met de dochter van den hertog *Ordmer* den prins *Eduard* verwekte, die hem opvolgde; anderen geven dezen prins eene onwettige geboorte, en verzekeren, dat zyne moeder, die men niet anders noemde dan de *ſchone Elſtede*, eene nonne geweeſt was; dat *Edgar* 'er op verlieft geworden zynde, en met haar, om hare gelofte, niet hebbende kunnen trouwen, haar voor zyne byzit hieldt. Hy hadt by *Ethelfrede*, wiens gemaal hy hadt laten afmaken, twee zonen, waar van de oudſte, *Ethelred* genaamt, zynen broeder *Eduard* opvolgde; de ander ſtierf voor zynen vader. Eindelyk hadt hy by de kamenier, die in plaats der Engelſche jonkvrouwe gelegt wierdt, eene dochter, genaamt *Edithe*, die het geeſtelyk kleedt aantoog.

975 en de volgende, tot 979. Regering van *Eduard.*

Eduard volgde, gelyk gezegt is, zynen vader *Edgar* op; doch niet zonder twiſt. *Ethelfrede* overleefde haren gemaal, en begeerde, dat hare kinderen zouden regeren voor dezen oudſten, dien zy een aterling noemde. Zy hadt hare aanhangers, dien het noch aan gezag, noch aan voorwendſels ontbrak. *Dunſtan* ſtelde zich aan het hoofdt der andere party, en haalde het over.

Twiſt over het koningdom.

Elfer, hertog van Mercië, hadt zich voor de koninginne *Ethelfrede* verklaart, en voor den prins *Ethelred*, haren zoon; en hy beweerde met veel hevigheit, dat men dezen prins, uit

959 en de volgende, tot 975. uit een wettig huwelyk geboren, moest stellen voor *Eduard*, die uit eene heiligschendige gemeenschap met eene nonne gesproten was. Deze reden was krachtig, en het scheen, of *Dunstan*, die *Edgar* eene zo harde boete hadt opgelegt om zyne heiligschending met *Wilfride*, een van de eersten moest geweest zyn om een prins te verwerpen, die uit eene diergelyke gemeenschap gesproten was. Hy deedt het echter niet. Het belang zyner partye belette het hem. *Elfer*, die *Ethelred* ondersteunde, was geen vriendt van de monniken, en deedt, gelyk wy haast zullen zien, alles wat hy vermogt om de wereldlyke geestelykheit in haar oud bezit te herstellen. Dit was genoeg om in *Dunstan* en by de twee andere driemannen, de bisschoppen van Winchester en Worchester, twee onverzoenlyke vyanden te vinden. Zy dorsten hunnen haat echter niet doen blyken, verre van den zelven tot eene reden van de uitsluiting van den prins *Ethelred* te nemen. Zy wendden zyne jonkheit voor, die hem onbekwaam maakte tot de heerschappye; de heerschzucht zyner moeder, die niet zou nalaten zich meesteresse van het staatsbewindt te maken onder de minderjarigheit van haren zone; de meerder jaren van *Eduard*, hoewel hy nog zeer jong was, en eindelyk beriepen zy zich op het recht zyner eerstgeboorte, dat hem tot den troon riep. Zy traden niet in het onderzoek van de hoedanigheit der moeder, als hen weinig rakende, of zy vrouw of bywyf van den overleden koning geweest was; en zy vergenoegden zich, dat *Eduard* een zoon van den koning, en in de hope der krone opgevoed was.

Dunstan verklaart zich voor *Eduard*, en haalt het over.

Hy brengt hem met statie by de heeren, die hem uitroepen.

De heeren des lands hadden nog niets beslist. Terwyl zy vergadert waren om over eene zo tedere zake raadt te plegen, en om eene keur van zo veel aangelegenheit te doen, bragt *Dunstan* den jongen *Eduard* voor hen, op dat zy hem zouden uitroepen. Hy ging zelf onmiddelyk voor hem, en droeg een standaardt, waar op een gekruiste *Christus* geschildert stondt, als of hy hen hadt willen te kennen geven, dat het heil van den Godsdienst van de verkiezinge van dezen prins afhing. Zyn voornemen gelukte, en voor dat de heeren scheidden verklaarden zy den prins *Eduard* voor hunnen koning. Hy was de twede van dezen name, voor *Willem* den Veroveraar. Men zag niet lang daar na eene staartster, die, naar men voorgaf, de rampen voorspelde, waar toe men onder zyne opvolgers Engelandt, door nieuwe invallen der Denen, weder zag vervallen. Indien deze verschynselen niet enkel natuurlyk waren, zou het meer schyn gehad hebben, dat men dezen komeet de doodt van den koning hadt doen voorzeggen, die vier jaren na zyne komste tot den troon, op het bevel van de heerschzuchtige *Ethelfrede*, vermoord wierdt.

975 Hy verkrygt alles van *Eduards* erkenteniss.

Dunstan en zyne metgesellen verkregen alles van *Eduards* erkenteniss. Hy was zo haast niet op den troon geklommen, of zy leiden toe om zich te bevestigen in de goederen, die zy het wereldlyke priesterdom ontrooft hadden. Zy beriepen drie nationale synoden, waar in geweldt en list de overhandt kregen op de redenen van de andere party. Deze stonden het over te halen in het eerste dezer synoden, dat te Winchester gehouden wierdt, wanneer eene stem, zegt men, uit den mondt van een gekruisten *Christus*, die achter den aartsbisschop *Dunstan* geplaatst was, voortkwam, en deze woorden tot drie malen toe herhaalde: *Godt behoede u voor de herroeping uwer besluiten; het gene gy voor de monniken gedaan hebt is wel gedaan; gy zoudt kwalyk doen, indien gy het veranderde.* Men stondt verstelt over deze stem. Die haar voor wonderdadig hielden, vergeleken der zelver zwak geluidt by de flaauwe en zachte stemme, door welke Godt zich voorheen aan den propheet *Elias* wilde openbaren. Anderen oordeelden 'er zo gunstig niet van, en hielden dit voorval voor louter bedrog. Zy zeiden, dat de stem uit een regenbak voortkwam, waar in de bedrieger, die haar uitbragt, geplaatst was, en die, door middel van eene daar toe gemaakte pyp, haar zo wist te leiden, dat zy uit den mondt van het Christusbeeldt scheen voort te komen. De verstandige lieden twyffelden 'er niet aan, maar de bygelovigheit was de sterkste; ieder riep wonder boven wonder, en de vergadering wierdt opgebroken.

975 en de volgende.

Zyn bedrog in een synode.

De wereldlyke geestelykheit wilde het hier niet by laten, en hoe sterk ten anderen de party der monniken was, schaamde *Dunstan* zich, dat men van hem zeide, dat hy door bedrog getriompheert hadt. Hy gaf derhalven zyne toestemming tot de beroeping van een ander synode. Het wierdt te Kirlington *, in de provincie van Cambridge, gehouden, en besliste niets. De wereldlyke priesters en andere geestelyken beweerden hunne zaak met veel yver, maar zy vonden *Dunstan* onverzettelyk, en vermits hy met eenen alvermogend was, scheidde men zonder iets te besluiten.

Zyne en zyner aanhangeren hoofdigheit in een ander synode.

* Men weet niet meer waar deze plaats is.

Eindelyk vergaderde men voor de laatste maal te Calne, in de provincie van Wilt. Men hadt in het voorgaande synode niet anders dan bedrog en styfhoofdigheit gebruikt; in dit stelde men bedriegery en wreedheit te werk. Een Schotsch bisschop, genaamt *Beornelmus*, bepleitte de zaak der kerkelyken met zo veel welsprekendheit, dat de kloosterlingen de hunne voor verloren schatten. Een nieuwe list van *Dunstan* redde hen uit hunne verlegenheit. De solder van het vertrek viel schielyk in, en de meeste geestelyken stortten met de zelve naar beneden, terwyl *Dunstan* alleen op een balk bleef zitten, waar op hy voorgaf door een wonderwerk behouden te zyn. De party der monniken liet niet na van dit geval hoog op te geven, en het voor een werk van den Hemel uit te kryten, die zich door het redden van den aartsbisschop, en door het droevig einde zyner wederpartyderen zo duidelyk en zo ontwyffelbaar voor de goede zake verklaarde. Maar de wereldlyke geestelykheit voer opentlyk uit tegen deze wrede trouwloosheit. Zy beschuldigde *Dunstan*, de instorting van het gebouw beraamt te hebben, om onnosele menschen te doen omkomen, die 'er zich op de openbare trouwe in vergadert hadden, zonder hem van een zo hatelyk verraadt te verdenken. De wyze, op welke de zaak uitgevoert wierdt, opende ieders oogen, en men twyffelde niet of het was een werk, niet van den rechtvaardigen Godt, maar van verraderlyke menschen. Men wierdt 'er nog krachtiger van overtuigt, toen men bedacht, dat *Dunstan* den koning met kracht verhindert hadt de vergadering by te wonen. Hy bragt voor reden daar van by, dat het gevaarlyk was, dat de koning de listige redenen der wereldlyke geestelykheit hoorde, uit vreze, dat zy indruk op zyn gemoedt mogten maken. Maar men bemerkte, dat hy nog meer

Hun bedrog in een derde.

975 en de volgende.

meer vreesde, dat de jonge koning onder de puinhopen des gebouws zou begraven worden, indien hy 'er kwame. Men klaagde te vergeefsch over dit onmenschelyk bedrog; het volk, altoos ligt-en overgelovig, liet zich wys maken, dat de straffe der wereldlyke priesteren en de behoudenis van *Dunstan* overnatuurlyk en wonderdadig waren. Het spytigste was, dat de koning zich dit ook liet diets maken. Maar het was niet vreemd; want *Dunstan* hadt alleen vermogen op den zwakken geest en het teder verstandt van den jongen vorst; en ten anderen was deze vorst zyne kroon aan hem verschuldigt.

De monniken krygen de bedieningen weder.

Dus zegepraalden de monniken, en alles moest voor hen buigen. Het bekwam den hertog van Mercië kwalyk, dat hy zich tegen hen hadt verklaart. Hy hadt ten eerste de gedaante der geestelykheit in zyn landt verandert; benam de bedieningen en proven aan de monniken, en gaf die aan de wereldlyke geestelykheit. Dit geschiedde voor de drie synoden, waar van wy gesproken hebben; maar de zaken bleven niet lang in dezen staat. Het Driemanschap begon yverig te worden; wikkelde den jongen koning in zyn verschil, en trok de voornaamste heeren des ryks op zyne zyde; gelyk den graaf van Essex en den hertog van Estangel. Dus gaf men, om het hier ter loops te zeggen, sedert eenigen den naam van graaf of hertog aan deze kleine prinssen, die voorheen den tytel van koning gevoert hadden.

Hunne redenen tegen hune wederparty.

Dunstan en zyne medemakkers maakten hunnen aanhangeren diets, dat het schandelyk ware voor de kerke en voor hare gewyde goederen, dat men der zelver inkomsten in handen van gehuwde priesters gave, en deze goederen liet bestieren, gelyk ongewyde goederen, door de vrouwen en kinderen dezer kerkelyken. Deze reden, het zy goede of kwade, leert ons, dat de ongehuwde staat der priesteren in Engelandt toen nog niet ingevoert was. By deze aanmerkingen voegt men nog andere beweegredenen, gehaalt uit de onwetenheit, de weelderigheit en dertelheit des wereldlyken priesterdoms. Voorwendselen, die schyn hebben, en die de schuldigen de kerkelyke berisping, en zelf de opschorting hunner bedieningen konden doen ondergaan; maar die niet bekwaam waren om eene order, door de eerste kerk ingestelt, te verwerpen, en eene andere in der zelver plaats te stellen, die onder het eerste Christendom onbekend geweest was. Zo spraken de bisschoppen, die het wereldlyke priesterschap voorstonden, en de priesteren van hunne bisdommen. Zy waren de zwakste. De graaf van Essex en de hertog van Estangel stelden den hertog van Mercië de wet, en hy wierdt genoodzaakt de geestelykheit, die hy zo opentlyk beschermt hadt, te verlaten; en dus moest deze andermaal voor den indrang der monniken wyken; de drie synoden, waar van wy gesproken hebben, eer gestrekt hebbende om de kloosterlingen in hunne vorderingen te bevestigen, dan om hen van de zelve te doen afstaan.

Verscheide gevoelens over *Eduards* verdienssen.

In deze oneenigheden verliep de regering van *Eduard*, die vreedzaam genoeg, maar niet zeer roemruchtig was. De geschiedschryvers zeggen echter, dat deze vorst vele deugden hadt; dat hy het voetspoor van zynen vader volgde, en dat hy hem in verdienssen zou geëvenaart hebben, indien hem een langer leven hadt mogen gebeuren. Het is moeielyk te raden, waar op zy deze schone hoop grondden. In de drie en een half jaar zyner regeringe ziet men niet dan veel vadzigheit, of, om 'er met meer bescheidenheit van te spreken, veel zachtheit; maar weinig verstandt, en weinig verhevenheit. De monniken, geen stof hebbende kunnen vinden om hem te pryzen wegens het gene hy gedaan heeft, hebben hem willen doen beklagen om het gene hy genegen was te doen. Zy zyn nog verder gegaan. Hem tot geen groten koning hebbende kunnen maken, hebben zy een heilig en martelaar van hem gemaakt, en zyne doodt met lofredenen verselt, die men naauwlyks aan een zo kort en onwerkelyk leven, als het zyne, zou kunnen geven.

975 en de volgende. De monniken hebben 'er een heilig en een martelaar van gemaakt.

Zyne droevige doodt.

Men moet bekennen, dat hy een droevig einde hadt; dat deze schuldeloze prins een beter lot verdiende, en dat zyne stiefmoeder, die hem deedt ombrengen, een hatelyken vorstenmoordt beging. Maar als men het woordt martelaar neemt in den zin, welken de kerk aan het zelve gegeven heeft, vindt men in de oorzaak van zyne doodt niets, dat dien lof verdient. Hy stierf niet voor het gelove; de staatzuchtige *Ethelfrede* begeerde niets dan alleen zyne kroon. Dit droevig voorval droeg zich op deze wyze toe. *Eduard*, op de jagt zynde, verdwaalde. Hy zag van verre een kasteel *, en men zeide hem, dat het dat van *Ethelfrede* was. Hy kreeg lust om haar te gaan bezoeken. De eenen zeggen, dat het geval hem derwaarts bragt, en dat hy 'er in getreden zynde drinken eischte, om zynen heten dorst te leschen: anderen willen, dat hy met voordacht naar het kasteel ging, om dat hy meende, dat het tegen de beleefdheit zou zyn, dat hy zo digt voorby de woning dezer princesse reedt, zonder haar te gaan bezoeken. Wat 'er van zy, *Ethelfrede*, genoodzaakt geweest zynde het hof te verlaten, om hare mislukte kuiperyen, ter verheffinge van haren zone tot den troon aangevangen, en yverig voortgezet, leefde met hem in deze eenzaamheit, een gelukkiger tydt afwachtende, die hen beide weder ten hove zou roepen. Zy hadt hare heerschzuchtige hoop nog niet opgegeven. In dit eenzaam verblyf opgesloten voedde zy de zelve nog, en overleide, hoe zich best te wreken over de onrechtvaardigheit, die *Dunstan* en zyne aanhangeren aan haren zone, volges hare gedachten, gedaan hadden, en zy bragt haren tydt door in de ongerustste verwachting van de eene of de andere staatswisseling.

* Dat van Corfe.

Hy wordt door zyne stiefmoeder vermoord.

Hare driften wierden gaande toen zy den prins zag. Hare heerschzucht wekte haren haat, en zy hadt moeite om dien te bedekken. De blydschap van haren vyandt te zien, die zich in hare handen kwam overgeven, belette haren wrok zich te vertonen. Zy nadert den prins, wiens doodt zy besloten hadt; en met een bedaard wezen en vriendelyke woorden nodigt zy hem binnen te komen, zich te ververschen en uit te rusten. De koning bedankte haar, en verzocht om een glas water. Zy deedt 'er hem terstondt een brengen, en de booswigt, met wien zy dezen vorstenmoordt beraamt hadt, naderde den koning, en stiet hem met een dolk in de borst terwyl hy het glas aan den mondt bragt. De koning, zich gekwetst voelende, wierp het glas ter aarde, en hadt nog machts genoeg om te paarde te stygen. Hy verliet het kasteel, en liet zich wegvoeren door zyn paardt, dat met alle macht voortliep. Maar de krachten hem beginnende te ontbreken, kon hy zich niet langer in de stygbeugels houden, viel ter neder, en zyn voet in de riemen vast gehecht blyvende, wierdt hy langs de bosschen gesleept, door stenen en stobben, die hy met zyn bloedt verwde, deerlyk gescheurt en gekwetst. Hy gaf den geest in het midden dezer pynen; en het was mogelyk om deze

979. deze wrede doodt, dat men hem aanmerkte als een martelaar. Een zo zacht en zoet leven, als het zyne, verwekte ieders mededogen, met die gevoelens van ſmert en liefde, welke vermaak ſcheppen om het lyden van ſchuldelozen te heiligen.

Zyne doodt blyft ongewroken.

Ethelfrede droeg zorg voor zyne begraveniſſe, alleen om het volk een ſchouwſpel te onttrekken, het welk hen gaande zou hebben kunnen maken. Zy geſchiedde te Warham, in het graafſchap van Dorſet, waar hy ſtil ter aarde beſteld wierdt: als of zy, niet vergenoegt van hem het leven te hebben benomen, hem nog van de eere van eene lykſtatie hadt willen beroven. Het is wyders wonderlyk, dat noch het hof, noch het volk eenige gevoeligheit over de doodt van hunnen koning toonde; dat *Ethelfrede* zegepralende wederkwam, en haren zoon *Ethelred* deedt uitroepen; dat deze prins zo geruſt op den troon klom, als of geen vorſtenmoordt hem den weg daar toe gebaant hadde.

Zyne droevige doodt.

Miſſchien oordeelde men hem ſchuldeloos, om dat hy nog te jong was om zulke afgryſſelyke euveldaden te begaan: want hy was maar tien jaren oud; en men oordeelde mogelyk, dat het eene grote onbillykheit zou zyn hem te ſtraffen om eene misdaadt, waar in hy geen deel hadt, ſchoon hy 'er de vruchten van genoot. Men betrok haar, die den moordt bevolen, noch den ſchelm, welke dien uitgevoert hadt, niet eens in rechten; en men liet de moordenaars leven, terwyl men in bedevaart ging naar het graf van den koninklyken martelaar, wiens wonderwerken men door ganſch Engelandt verbreidde. Men zeide, dat alle zorgen, die *Ethelfrede* hadt aangewend om zyn graf verborgen te houden, vruchteloos geweeſt waren; dat het te vergeeſſch geweeſt was, dat zy hem ſtil hadt doen begraven in eene plaats, die naauwlyks bekend was; dat men zyn graf ontdekte door de aangename reuk, die 'er uit voortkwam, en al het omgelegen landt berookte, en dat blinden het met eerbiedt genadert zynde, weder ziende waren geworden.

Boetvaardigheit van *Ethelfrede* over dien moordt.

Men voegt by dit verhaal, dat *Ethelfrede* zich zelve over hare misdaadt ſtrafte; dat zy van het hof week, om 'er boete over te doen; dat zy de overige dagen hares levens in geſtrengheit, met vaſten, bidden en goede werken, doorbragt, hare zonde door hare vernedering en aalmoezen zoekende af te kopen. Het ſtichten van kloosters wierdt niet vergeten. Daar in beſtondt de voornaamſte Godvrucht dier eeuwe. Zy vernieuwde verſcheide van deze gebouwen; begiftigde andere, en ſtichtte twee nieuwe, die van Warwel* en Ambresbury, in welker eerſte zy zelf eenigen tydt daar na het geeſtelyk kleedt aantoog. Men zegt, dat zy het op de zelve plaats bouwde, daar haar eerſte gemaal *Ethelwald* het leven gelaten hadt, door een moordt, waar van zy zelf oorzaak was, of waar toe zy gelegenheit gegeven hadt. Als of zy door het haairen kleedt, het welk zy op die plaats aantoog, de misdaadt hadt willen boeten, die zy 'er bedreven hadt door zich met veel zorge op te tooien voor den moorder van haren man.

* Nu Harwood.

Eduards graf wierdt ondertuſſchen van alle devote lieden bezocht. De hertog van Mercië zelf, zich der onluſten berouwende, die hy in het begin zyner regeringe verwekt hadt, ging zyne koude aſſche eeren; en menende, dat zy te Watham niet waardig genoeg kon ruſten, deedt hy ze naar Shafton overbrengen, in eene graffſtede, die hy met veel vlyt en koſten hadt doen oprechten.

Ethelred wierdt te Kengſington gezalft. De koningen *Adelſtan* en *Edwin* waren 'er gezalft voor hem; en men zegt, dat dit vlek, voorheen weinig bekend, daar door vermaard wierdt, en den naam van Kingſton kreeg, dat zo veel betekent als koninklyk dorp. De plegtigheit geſchiedde den 24 April des jaars 979. *Dunſtan* zalfde den koning met hulpe van *Oswald*, aartsbiſſchop van Jork, en eenige andere kerkvoogden. De eerſte maakte eenige zwarigheit in de zalvinge van een vorſt, die zyn broeder opvolgde door een moordt. Eenigen willen zelfs, dat hy zich niet overgaf dan op de aanhoudinge en het herhaalde verzoek van anderen, en na den jongen koning de bloedige doodt, die hem een zo verſchrikkelyken weg tot den troon gebaant hadt, voor oogen geſtelt te hebben, en hem de ongelukken voorzeggende, waar mede Godt een koningdom, door een zo hatelyken vorſtenmoordt verkregen, zou ſtraffen. *Gy zyt*, zeide hy tegen hem, *op den troon geklommen door het vermoorden van uwen broeder; uwe regering zal ongelukkig zyn; en de misdaadt van uwe moeder en van hare heilloze raadslieden, die het onſchuldig bloedt vergoten hebben, zal niet uitgewiſcht, noch geboet kunnen worden, dan door het bloedt uwer elendige onderdanen, welke de Goddelyke wraak ſtrengelyk zal kaſtyden, om den moordt van den allerbeſten der koningen te wreken.* Deze droevige voorſpelling bleef niet zonder vervulling; maar de geen, die haar gedaan hadt, was 'er geen getuige van; hy ſtierf kort daar aan. Voorts weten wy niet, of een diergelyke aanſpraak in den mondt van een geeſtelyke wel paſt; voornamentlyk in de omſtandigheden, waar in deze gedaan wierdt. Voegt het een aartsbiſſchop, die zynen koning op den dag zyner zalvinge aanſpreekt, hem door zulke ſcherpe redenen te bedroeven? Ons dunkt, dat de jeugt van een koning, die niet ouder is dan tien jaren, hem van de gramſchap en verwytingen van *Dunſtan* hadt behoren te bevryden; te meer, om dat men verzekert, dat de koning, ver van deel te hebben in den moordt van zynen broeder, dikwils zyn ongenoegen deswegen betoont, en zyne moeder daar over tot gramſchap verwekt heeft. Men verhaalt hier van eene ongemene omſtandigheit. *Ethelfrede*, misnoegt van zich geſtadig te horen veroordelen door haren zone om eene misdaadt, aan welke hy zyne kroon verſchuldigt was, ſmeet hem met een waſchkaars, die zy in hare handt hadt, naar het hoofdt. Hy wierdt 'er van gekwetſt, en die gooi maakte zo ſterk een indruk op zyne verbeeldinge, dat hy in het vervolg geen waſchkaars zonder ontſteltenis kon zien.

979 ende volgende, tot 1016. Regeringe van *Ethelred*.

Stoute aanſpraak van *Dunſtan* aan den koning.

Aanmerkingen over deze aanſpraak.

De vreedzame regering van *Eduard* was te kort voor het heil van Engelandt geweeſt: die van *Ethelred*, geſtoort door beroerten, en met bloedt overſtroomt, was te lang. De Denen, door *Edgar* gebreidelt, ſchenen van hunne vorderingen op Engelandt afgeſtaan te hebben, en hunne vloten verſchenen niet meer op de kuſten. Zy hadden den weg naar Engelandt echter niet vergeten. Men zag hen in het twede jaar van *Ethelreds* regeringe zich aan den mondt van den Teems vertonen; en in de volgende jaren vernieuwden zy hunne oude vorderingen met meer woede dan ooit, en ook met meer geluk. De noodſchikkelyke tydſtip van den val der Saxiſche heerſchappye was gekomen; de Deenſche moeſt op haar puin geſticht worden; en eindelyk moeſt een machtiger natie over de eene en de andere zegepralen.

Nieuwe inbreuk der Denen.

979 en de volgende, tot 1016.

De aanhangers der monniken wyten deze ſtaatsveranderingen aan de euveldaden van de heerſchzuchtige *Ethelfrede*, en aan de gebreken van den verwyfden *Ethelred*, gelyk zy zich uitdrukken; hem een anderen *Kopronymus* * noemende, om dat hem het zelve gebeurde, toen hy gedoopt wierdt, als den keizer, die dezen toenaam het eerſt droeg †. Zy voegen 'er nog by, dat *Dunſtan*, die hem doopte, de zelve voorzegging omtrent hem deedt, als St. *Germanus*, patriarch van Conſtantinopel, wegens dezen Griekſchen keizer gedaan hadt, toen hy hem op de vonte hadt. Maar alles wel ingezien, deze voorſpellingen zyn ydel, zonder grondt en opgemaakt uit eene zaak, die enkel gevallig is, en geen zamenhang met den loop der wereldſche zaken kan hebben. Het zyn redenen, die de drift den ſchryveren wegens deze twee vorſten in den mondt geeft; waar van de een de beelden, en de ander de monniken niet gunſtig was. Hunne gevoeligheit tegen deze twee prinſſen heeft hen zulk een ophef van eene diergelyke omſtandigheit en deze aanmerkingen doen maken.

Op het dopen van *Ethelred* gebeurt het zelve als op dat van *Konſtantyn Kopronymus*.

* Van Κοπρος, ſtrondt.

† *Konſtantyn* de VI.

Ydelheit der voorzeggingen hier omtrent.

De ſchryvers, die met minder drift van *Ethelred* ſpreken, wyten de onheilen zyner regeringe eer aan de rampen der tyden dan aan de misdaden en zwakheden van dezen vorſt. Zy bekennen, dat hy meer neiging hadt tot de ruſt en het vermaak dan tot het dragen van ſtaatzorgen; maar zy ſchryven deze achteloosheit eer aan zyne jeugt toe dan aan de verdorvendheit zyner zeden. Zy voegen 'er nog by, dat hy in ryper jaren beſtendigheit en arbeidzaamheit toonde, en zulke grote hoop van eene luiſterryke regering gaf, als iemandt zyner voorzaten: maar zyne onderdanen waren hem zo trouw en zo genegen niet.

Oordeel over de rampen van *Ethelreds* regering.

Hy was maar tien jaren oud toen hy op den troon geraakte, en hy tradt eerſt in zyn twaalfde jaar toen de Denen hunne invallen weder begonnen; dit was geen ouderdom om krachtige beſluiten te nemen, en nog minder om die uit te voeren. De peſt en hongersnoodt verzwaarden door hunne rampen die van den oorlog; de verraders vermengden hun kwaadt met alle deze kwalen; en de getrouwheit zyner onderdanen hem ontbrekende, moeſt het hem niet aan moedt ontbreken? Deze woeſte Noordſche volkeren, die Engelandt ſedert drie honderd jaren een bloedigen oorlog hadden aangedaan, ſchenen onder de regering der twee laatſte koningen ſlechts geruſt te hebben, om onder de regering van dezen met meer kracht aan te vallen. Wy zullen hen in den jare 980 de kuſten van Kent zien verwoeſten; het jaar daar aan de provincie van Cornwall intrekken, gelyk ook die van Dorſet, Devon en Cheſter; het volgende jaar den beroemden ſlag van Malden, in het graafſchap van Eſſex, zien winnen, hunne vyandlykheden niet ſtakende dan na de Engelſchen cynspligtig gemaakt te hebben. Sedert dit ſchandelyk verding baande het verraadt alleen hen den weg tot de andere provinciën. Die van Jork en Linkoln wierden in den jare 993 geplundert. Het volgende jaar wierdt Londen belegert; en die van Kent, van Suſſex en Hant kochten zich voor grote ſommen van diergelyk onthaal vry. Het jaar 998 en de drie volgende waren nog droeviger, en de moordt der Deenſche gyſelaars, die volgens eenigen in den jare 1002, en volgens anderen in den jare 1012 voorviel, haalde eene ſchrikkelyke wraak op den hals der natie. *Ethelred* bezweek, en zocht eene ſchuilplaats by *Richard* den II *, hertog van Normandië, met wiens zuſter hy getrouwt was. Toen maakte de dappere *Sueno* *, een Deenſch prins, zich meeſter van Engelandt, en deedt zich voor koning van dit ryk verklaren. Hy ſtierf kort daar aan, en zyn zoon *Kanut* volgde hem op. *Ethelred* kwam weder van overzee, en trachtte zyn ryk te herwinnen; maar het beſte deel bleef aan *Kanut*. Zie hier in het algemeen de ſtaatswiſſelingen, onder de zes en dertig jaren van *Ethelreds* regeringe voorgevallen, welke wy nu omſtandiger gaan beſchryven.

Droevige ſtaat van Engelandt.

Woede der Denen.

Woede der Engelſchen.

* Bygenaamt de Goede.

979 en de volgende, tot 1016. *Ethelred* verdreven.

* of Sueno. Komt weder.

Het was, gelyk wy gezegt hebben, in het twede jaar dezer regeringe, dat de Deenſche ſchepen, die den weg naar Engelandt ſchenen vergeten te hebben, zich op de kuſten van Kent vertoonden. Zeven kwamen 'er landen op het kleine eilandtje van Thanet, het welk de Stour aan den mondt van den Teems maakt. Doch deze waren maar zeerovers, die zich weder wegpakten, toen zy het alles uitgeplundert en leeg geveegt hadden; en die in de provincie van Hant de zelve verwoeſting gingen aanrechten. Zy zetten voet aan landt te Southampton, gelegen aan den mondt van den Teſt, die 'er de haven van is. Na de ſtadt, die in geen ſtaat van tegenweer was, geplundert te hebben, begaven zy zich weder zeil, en gingen met hunnen buit in Denemarken overwinteren.

979. 980. 981. Landing en plundering der Denen.

Zy kwamen in den volgenden jare weder, en landden in de provincie van Cornwall, van waar zy zich naar die van Dorſet en Devon begaven. Zy deden overal niet dan plunderen; en zich weder op hunne ſchepen begeven hebbende zeilden zy door de Ierſche zee weder naar Noorwegen. Eer dat zy Schotlandt omzeilden, dreigden zy de eilanden van Man en Angleſey; maar geen landing op het eene noch het andere hebbende durven wagen, kwamen zy die te Cheſter doen. Deze ſtadt wierdt gehandelt gelyk de andere; maar de zeerovers bleven 'er niet lang, toen zy alles leeg geveegt hadden.

Twee landing en plundering.

Tien jaren verliepen zonder dat men deze gelukzoekers * weder zag, en de jonge vorſt hadt zich hunner vyandlykheden niet veel aangetrokken; niet bezorgt, dat de zeeſteden verſterkt wierden, nog de voorzorg gebruikt van vloten uit te ruſten, om die der Denen te rug te dryven. Zyn welluſtig en vadzig leven door ſtaatzorge te ſtoren was hem tegen de borſt. Zich in den ſchoot der weelde koeſterende meende hy in die der veiligheit gedoken te leggen. Zo ſpreken de ſchryvers, die hem niet gunſtig zyn. Maar het is niet te verwonderen, dat een vorſt van achttien jaren niet meer voorzichtigheit hadt, en dat hy volkomen zeker meende te zyn toen de Denen hem zo lang met vrede lieten, en dat hy niets meer van hunnent wege te vrezen meende te hebben.

Engelandt in tien jaren in ruſt.

* Avanturiers.

Uit de ſtrenge ſtraffe, welke hy den biſſchop van Rocheſter liet wedervaren, blykt echter, dat men hem niet ſtraffeloos vertoornde. Men noemt den kerkvoogdt niet: maar het moet *Alſtan*, of *Alfan*, geweeſt zyn, die van den jare 980, tot aan dat van 1001 op dien biſſchoplyken ſtoel zat. Men weet ook niet, hoedanig de hoon was, dien hy den koning hadt aangedaan. Maar hy was ten minſte zo groot, dat hy den koning verplichtte de wapenen op te nemen, en de hoofdſtadt van des honers bisdom te komen belegeren. De misdaadt van den biſſchop moet zekerlyk tot

986 Volgens de eenen, en volgens anderen 990. Opſtandt van den biſſchop van Rocheſter geſtraft.

986 en de volgende. tot de muitery zyn gekomen, dewyl hy de poorten voor zynen koning en wettigen heer sloot, geweldt met geweldt te keer dorst gaan, en zyne troepen door wallen en vestingen zocht af te weren. Die vermetelheit zou hem het leven gekost hebben, of hem voor zyn ganssche leven in eene gevangenisse hebben doen opsluiten, indien *Dunstan* de zaak niet door verdrag hadt afgemaakt. Hy hadt wel gewilt; dat de koning zich met de onderwerpinge van den bisschop vergenoegt hadt; maar de beledigde vorst wilde schadeloos gehouden zyn van de kosten van den oorlog, dien de moetwil zynes onderdaans hem genoodzaakt hadt te voeren, en doemde hem tot de betaling van honderd ponden gouds. *Dunstan* morde vergeeffsch; vertoornt zynde, dat de koning, gelyk hy zeide, het goudt stelde voor de eere der kerke, die door de straffe van dien prelaat gekrenkt wierdt. Hy was voornamentlyk gebelgt, dat men zo weinig acht gaf op zyn verzoek; maar het vonnis moest voldaan worden, het welk *Dunstan* nieuwe bedreigingen en voorspellingen deedt doen.

Dunstans doodt, en twyffelachtige naam. Hy zag der zelver vervulling niet, kort daar na gestorven zynde. Hy liet een zeer twyffelachtigen naam na. De monniken en hunne aanhangers hebben hem tot een heilig gemaakt; anderen noemen hem een rechten schynheilige, en nog anderen eindelyk zeggen, dat hy een toveraar geweest is. Men verhaalt, dat vermits hy een liefhebber van de muzyk was, hy zyne harp overal met zich voerde; en dat hy de zelve eens op de tafel gelegt hebbende in een huis, wiens meesteresse en bewoonster hy was komen bezoeken, de harp van zelve, zonder dat iemandt haar aanraakte, een lofzang speelde, die alle de genen, die in huis waren, door zyne bekoorlykheit verrukte. Anderen zeggen, dat de harp een Psalm speelde, en stellen dit geval onder de wonderwerken van zyn leven. Maar wy zullen die sprookjes daar laten, en van de Fabel tot de Geschiedenisse overgaan. Indien hy geen toveraar geweest is, was hy ten minste behendig en bekwaam genoeg om zich uit het stof tot de eerste ampten van kerke en staat te verheffen, en om de eene en de ander eenige jaren lang te bestieren. Van een gemenen priester wierdt hy abt van Glastemburg, en maakte zich bemind door zyne geleerdheit en muzyk. Door de laatste behaagde hy den koning *Adelstan*, op wien hy veel vermogen verkreeg. Dat hy vervolgens op het gemoedt van *Edgar* bekwam was nog groter. Van dezen vorst verkreeg hy de bisdommen van Worcester en Londen, en eindelyk het aartsbisdom Kantelberg, dat hem aan het hoofdt der kerke stelde, en eersten pair des koninkryks maakte. Zyn lyk wierdt begraven onder het altaar der hoofdkerke, daar hy als heilig aangeroepen wierdt, en den naam kreeg, dat hy wonderwerken deedt; tot dat de beroemde *Thomas Becket* zynen roem kwam verdoven, en alle devotie des volks, te ligtgelovig voor den eenen en den anderen, naar zich trok.

990. Inbreuken der Denen. *Dunstan* stierf den 25 May, en weinig tyds daar na kwamen de Denen, die hunne landingen eenigen tydt opgeschort hadden, met hopen weder in Engelandt vallen, en dat met zo veel woede en op zo vele verscheide plaatsen, dat de Engelschen niet bekwaam waren om hem te wederstaan. De inval, welken zy in den jare

991. 991 deden, was hen niet voordeelig; zy vielen in de provincie van Devon, de Engelschen trokken hen tegen; men wierdt handgemeen, en het verlies was aan beide kanten gelyk genoeg. De Denen wierden echter geslagen, dewyl zy het slagveldt aan de Engelschen lieten; maar deze overwinning kwam hen duur te staan, vermits zy de zelve met het leven van hunnen veldheer, den grave van Devonshire; betaalden. 991.

In de twee volgende jaren waren zy gelukkiger. Zy plunderden het graafschap van Essex; en het krygsvolk des lands zich verzamelt hebbende trok op hen aan; maar het wierdt ten eenemale geslagen. Sedert lang was 'er geen bloediger slag geslagen. *Justinus* en *Gouthmond*, hoofden der Deensche troepen, deden 'er die dapperheit blyken, waar door zy zich reets vermaard gemaakt hadden, en *Brigtnot*, graaf van Essex, vocht ook als een heldt. Zyne doodt gaf de overwinning aan de Denen; de zynen konden hem niet zonder neerslagtigheit zien sneuvelen, en de Denen, zich van hunne bedeesthеit bedienende, bragten hen in wanorder, sloegen hen op de vlucht, of hakten hen in de pan. 992. Overwinning door hen behaalt.

De overwinning stelde het landt voor hen open, en zy zouden hunne overwinningen of vernielingen verder voortgezet hebben, indien de nieuwe aartsbisschop * van Kantelberg hen niet tegen hadt gehouden door een verdrag, dat hy met hen maakte. Zy bedongen by het zelve, dat men hen tien duizend ponden, toen eene zwasomme, zou betalen, welke men op het volk moest heffen als een cyns, dien men den *Deenschen penning* of *cyns* noemde. Het was inderdaadt eene betaling, die niet voor eene enkele reize of eens voor al geschiedde; maar die men dikwils moest vernieuwen, en zelfs altemet vermeerderen; zo dat Engelandt uitgeput, en zyn goudt en zilver naar Denemarken overgebragt wierdt. Cyns aan hen betaalt. * *Siricius.*

Het verding behelsde, dat de Denen weder over zee naar Denemarken zouden keren. Zy hielden hun woordt niet, en men zag hen in den volgenden jare wederkomen, en eene aanmerkelyke overwinning op de Engelsche vloot behalen. De verradery van haren zeevoogdt was 'er oorzaak van. De graaf *Alfrik*, in het vorige jaar uit het koninkryk gebannen, was in dit jaar weder uit zyne ballingschap geroepen, en over de vloot gestelt; maar gevoeliger over den hoon, hem aangedaan, dan dankbaar wegens de gunst van den vorst, die hem weder te rug geroepen, en het bevel over zyne scheepsmacht gegeven hadt, zag hy de vyandlyke vloot zo haast niet opkomen, of hy gaf de zyne aan haar over. Eenige geschiedschryvers zeggen, dat hy slechts door eenige weinige schepen gevolgt wierdt, en dat de overige daarom niet nalieten den vyandt te bevechten, en dat de Denen geen ander voordeel in den slag behaalden, dan dat zy den verrader met zich voerden. 992, 993. Verradery van *Alfrik.*

De koning wrook zyne verradery op zynen zone, genaamt *Algar*, en deedt hem de oogen uitsteken. Daar zyn echter schryvers, die aan deze strafheit twyffelen, en zy komt niet overeen met de goedertierenheit, die *Ethelred* niet lang daar na aan *Alfrik* bewees, dien hy voor de twede maal te rug riep, en in de eer zyner gunste herstelde. Gestraft op zynen zoon. De vader te rug geroepen en hersteld.

In de jaren 993 en 994 zag men nog groter vernielingen. Eene verradery, gelyk aan die van *Alfrik*, veroorzaakte die van den jare 993. De Denen hadden aan den mondt van den Humber voet aan landt gezet; zich ter regter en ter linker zyde van die rivier verspreid, en waren in de provinciën van Jork en 993. 994.

993. 994. Linkoln gevallen, terwyl hunne vloot den ingang van den vloedt bewaarde. De Engelschen togen tegen hen op, onder het bestier van hunne overiten *Godwyn*, *Trena* en *Fredegist*, alle drie Denen van oorspronk, maar in Engelandt genaturaliseert, daar zich verscheide huisgezinnen dezer natie nedergezet hadden. Zy waren alle drie verraders, die hunne nieuwe landgenoten aan de oude opofferden, en des vyands zyde kozen. Het Engelsche heir, dus van hoofden ontbloot, kreeg de nederlaag, en wierdt aan stukken gehouwen.

Een ander verrader veroorzaakt de nederlaag der Engelschen.

994. De Denen belegeren Londen.

De vloot, die in den jare 994 verscheen, baarde nog groter onheilen en zwaarder kwalen. Zy was byna honderd zeilen sterk, stevende den Teems op, en vertoonde zich voor Londen; belegerde de stadt, en deedt 'er een hevigen storm op, die met de zelve hevigheit afgeslagen wierdt. De burgery toonde niet minder moedt in de verweering harer muren, dan de Denen woede in het aanvallen op de zelve. Zy dreigden te vergeefsch de stadt in kolen te leggen, indien men hen der zelver poorten niet opende: men bezweek niet door hunne bedreigingen; men verdedigde zich met zo veel dapperheit, dat zy genoodzaakt waren het beleg op te breken. Zy gingen zich over dezen hardnekkigen tegenstandt wreken op de provincien van Suffex, van Kent, en van Hant, waar in zy grote vernielingen aanrechtten. De koning, gene machten hebbende om hen te wederstaan, was genoodzaakt de gehele verwoesting dezer landen voor eene somme van zestien duizend ponden af te kopen, die de Denen als een soort van cyns ontfingen; en zy gingen te Southampton overwinteren. Hun verblyf daar was hen voordeelig. De prins *Anlaf*, of *Analaf*, die het bevel over hen hadt, en aan wien de geschiedschryvers den naam van koning van Noorwegen geven, mogelyk om dat hy van deze Noordsche vorsten gesproten was, zich in den Christelyken Godsdienst hebbende doen onderwyzen, omhelsde dien, liet zich dopen, en de koning *Ethelred* was zyn gevader. De plegtigheit van zynen doop geschiedde in het steedtje Andoer, dat, zo wel als de stadt Southampton, in de provincie van Hant legt. De Engelsche vorst deedt den prins prachtige geschenken, waar mede hy hem voort innam, en tot vertrekken bewoog; blyder, dat hy hem weder te scheep zag gaan, dan dat hy hem het Christendom hadt zien omhelzen.

Worden genoodzaakt het beleg op te breken. Verding met hen.

Hun hoofdt wordt Christen.

997. 998. Het graafschap van Durham ontwildert.

Zyne blydschap was van korten duur. Het ryk genoot naauwlyks drie jaren rust, gedurende welke men het graafschap van Durham ontwilderde. Men bouwde 'er steden en kerken; en dit landt, voorheen onbebouwt, om zyne bosschen, die het onbewoonbaar maakten, wierdt allengs bevolkt, en in het vervolg de stoel van een der voornaamste bisdommen des ryks, die 'er van Holislandt, of Lindisferre, overgebragt wierdt.

Nieuwe landingen der Denen.

De Engelschen hadden dit nutte werk naauwlyks begonnen, of zy wierden door de nieuwe invallen der Denen genoodzaakt het te staken. Zy liepen de provincien van Cornwall, van Devon en van Dorset af; maakten zich meester van het eilandt Wight, van waar zy gestadig invallen deden in de provincie van Hant, en in het graafschap Suffex. Zy kwamen in het volgende jaar den Teems op, en zakten langs de rivier Medwai naar Rochester, dat zy plunderden. Die van Kent, de troepen des lands byeen gebragt hebbende, gingen hen te keer; maar zy wierden geslagen. De Denen bedienden zich niet van hunne overwinninge, en vertrokken naar Normandië, zonder dat men weet waarom. Mogelyk was het eene loutere nieuwsgierigheit, of misschien dreef de genegenheit hen derwaarts, om de inwoonders van dat landt, met welke zy een gemenen oorspronk hadden, en naar allen schyn vermaagschapt waren, te gaan bezoeken. 998. en de volgende.

1001. Verschrikkelyk afbeeldsel der Denen en der Engelschen.

Zy bleven 'er niet lang, men zag hen eerlang wederkomen, met een voornemen van Engelandt te vermeesteren, het welk hen eindelyk gelukte. Deze staatswisseling wierdt voorgegaan van verraderyen en wreedheden over en weder, waar in de Engelschen de Denen nog de loef afstaken. De geschiedschryvers malen een verschrikkelyk afbeeldsel van deze beide natiën, die elkander elk om het zeerst zochten te bedriegen en te verraden. De verbonden waren zo haast geschonden als getekent, en dienden den Denen slechts tot een voorwendsel om het koninkryk uit te putten. De cyns van tien duizend ponden was telkens opgeklommen van tien tot zestien, van zestien tot vier en twintig, en van vier en twintig tot veertig duizend; zo dat 'er geen geldt meer in het ryk te vinden was. De overgaande ziekten maakten de volkeren voort ellendig, en hunne trouwloosheit vermeerderde hunne rampen nog.

Cyns door de eerstgeborenen.

Handel tusschen de beide natiën.

Zy vertoonde zich eerst tegen den koning en het vaderlandt, en men nam geen besluit in den Raadt, het welk de verraders den vyandt niet terstondt bekend maakten. Hunne verbindtenissen wrochten deze trouwloosheden. De Denen waren sedert drie honderd jaren in het koninkryk gekomen, en tusschen de beide natiën was een handel gedreven, dien haar onderlinge haat niet hadt kunnen beletten. De oorlog kon haar verdeelen, zo lang het duurde; maar als het vrede, of als 'er een bestandt getroffen was, konden zy elkander niet ontberen. Zy schenen dan maar een volk uit te maken, en het huwelyk vereenigde hen met banden, die door de opkomende oorlogen niet te breken waren. Sedert dat zy zich eerst in Engelandt nedergezet hadden omtrent den jare 870, tot aan dezen laatsten inval, hebben wy acht prinsen van het koninklyk bloedt van Denemarken over een deel des koninkryks zien heerschen, echter van den Engelschen vorst afhangende: zo dat men zich niet moet verwonderen over den handel der beide natiën; indien deze vereeniging den Denen zachter gevoelens ingeboezemt hadde, zou zy gelukkig zyn geweest; maar de Geschiedenis merkt aan, dat zy alleen diende om de Engelschen tot verraders te maken, die hun vaderlandt aan deze vremdelingen opofferden, en alle beramingen van den vorst verydelden. Men beschryft dezen ten anderen als van weelde en wellust dronken, en min bezig met het staatsbestier dan overgegeven aan zyne lusten en dertele driften. Maar de schryvers, die hem gunstiger zyn, wyten de rampen des koninkryks min aan zyne gebreken, welke zy door zyne deugden doen evenaren, dan aan het ongeluk der tyden, en aan de verradery zyner onderdanen.

1002. *Ethelred* echt met de dochter van den hertog van Normandié.

Hy trachtte deze onheilen te doen ophouden door het verwantschap, dat hy maakte met *Richard* den II, hertog van Normandië, met wiens zuster * hy trouwde. Maar dit huwelyk bragt hem geen ander voordeel aan dan de schuilplaats, die hy eenige jaren daar na aan het hof van dezen prins kwam zoeken. Zy was in het vervolg voordeeliger voor de Normannen, en

* Genaamt *Emma*.

1001. en baande hen den weg tot den troon van Engelandt; maar de Denen moesten dien eerst beklimmen. Al de voorzorg van *Ethelred*, om hen zulks te verhinderen, was vruchteloos: zy waren zo machtig geworden, dat zy in de meeste provincien een onafhankelyk gezag voerden. Alles boog voor hen, en de geest van slaverny hadt de Engelschen zodanig bevangen, dat zy niet anders dan slaven van deze nieuwe inwoonderen waren. Als een Deen zich vertoonde, hoorde men hen overluid roepen: *Lord Dane*, of *heer Deen*, en ieder week voor hem, om hem te eeren, of om hem plaats te maken. Dit woordt is lang in zwang gebleven, maar het wierdt een woordt van verachting, toen de heerschappy der Denen een einde hadt genomen, en betekende toen zo veel als snoeshaan, of luiaardt. Het ging met dit woordt gelyk met dat van *tyran*, het welk in den beginne een koning betekende, het zy goed of kwaad; maar in het vervolg aan de laatsten eigen bleef. En het is niet te verwonderen, dat tytels, die de vrees der volkeren geweest zyn, met der tydt voorwerpen van hunne verachtinge worden.

Gezag der Denen in Engelandt.

De moedwil der Denen deedt hen het aanzien verliezen, dat zy by de Engelschen verkregen hadden. De zucht voor de vryheit en de liefde des vaderlands weder in deze laatsten bovenkomende, lieten zy zich overtuigen door *Ethelred*, die verbreidde, dat zy hem van den troon wilden stoten, en hen verdelgen, om met hem zamen te spannen tot bederf en ter verdelginge hunner gemene vyanden. Dit was tot zo verre wettig; maar de middelen, die men 'er toe gebruikte, niet minder dan zodanig. De geest van wreedheit en trouwloosheit gaf hen de zelve in, en stelde ze te werk met eene woede, die door de onbillykheit der verdrukkeren niet te verschonen is. De koning, door zynen veldheer *Huena* aangezet, zondt naar alle provincien bevelen af om de Denen overal op een gestelden tydt te vermoorden. Men zegt, dat het de dag van St. *Brietius*, of *Brice*, was, die volgens den nieuwen Almanak op den 13 November valt. Het bevel wierdt uitgevoert, en de wreedheit ging, indien men eenige schryvers moge geloven, tot op haar hoogst. Na dat men de mannen vermoord hadt, begroef men op het veldt de vrouwen levendig tot aan haren middel in de aarde, waar na men hongerige doggen op haar aanhitste, die haar verscheurden: een schouwspel, dat yselyk was, en waar in het gehuil der hongerige bloedhonden vermengt was met het gejammer dezer ellendige vrouwen, welke zy van een reten.

Wraak der Engelschen over hen.

Moordt der Denen.

Eene zo hatelyke wreedheit bleef niet ongestraft. Die de zelve ontvloden waren brugten 'er de tyding van in Denemarken, daar de rouw algemeen was, en men sprak niet dan van vloten uit te rusten, min om Engelandt te gaan veroveren, dan om 'er alles te vure en te zwaarde te stellen. *Sueno* regeerde toen dit Noordsche koninkryk. Hy was een fiere vorst, staatzuchtig, dapper en vyandt der Christenen, die het verhaal der genen, die den algemenen moordt ontsnapt waren, niet zonder yzen kon horen. Hy zwoer, dat hy 'er eene wraak van zou nemen, die overeenkomende met den hoon zou zyn, en hy hieldt zyn woordt niet dan al te wel.

Sueno komt dien wreken.

1003. Trouwloosheit van den grave *Streo*.

Zyne buitzoekers begaven zich eerlang t'zeil. Eene vloot verscheen op de kusten van Westsex, en plunderde de stadt Excester. Zy rechtte de zelve verwoesting aan in het overige der provincie van Devon, en in die van Hant en Wilt, begunstigt door de voogden des lands, waar van de een een Noorman, *Hugo* genaamt, was, aan wien de koningin *Emma* deze bediening gegeven hadt. De ander was *Edrik*, graaf van Streo, die, schoon een Engelschman, niet min trouwloos was. 1003.

Het jaar daar aan kwam *Sueno* zelf met eene sterke vloot over, en bragt de beste troepen van zyn koninkryk met zich. Alles ademde niet dan wraak, en de soldaten schenen niet min verbittert dan hun koning. De landing geschiedde in de provincie van Nortfolk, en de steden van Norwich en Thetford beproefden de woede van een vyandt, die niet mededogend van aardt, en door de begeerte, van den moordt zyner landgenoten te wreken, nog wreder geworden was. *Sueno* gaf het landt over aan de woede der soldaten, die deze beide steden tot den grondt afbrandden, en der zelver inwoonderen aan de verstorve zielen hunner vermoorde vaderlanderen offerden. De wapenschorting, die *Sueno* met den landvoogdt *Wikellus* maakte, wederhieldt de woede der Denen niet langer dan tot zy zich wat uitgerust hadden. Hy oordeelde zich niet verplicht woordt aan deze trouwlozen te houden; en het landt met de brandpop in de eene en den degen in de andere handt aflopende, liet hy in deze provincie diepe voetstappen van zyne wraak, die de eene wreedheit overal met de andere op de allerbarbaarschte wyze betaalt zette. 1004. Landing van *Sueno*.

Ieder jaar van *Ethelreds* ongelukkige regeringe was door nieuwe inbreuken getekent. Ieder winter zag men de Deensche schepen met buit geladen te rug naar Denemarken keren, en alle schatten van Engelandt derwaarts overbrengen; elken zomer zag men hen wederkomen met de zelve woede, en door de zelve baat- en staatzucht gedreven. De krygsknechten waren alleen op roven en branden bedacht, maar de hoofden hadden andere voornemens, en de dappere *Sueno*, die zyne soldaten dikwils zelf aanvoerde, hadt geen minder verwachting dan eindelyk op den troon van Engelandt te klimmen. Dit doel was alleen bekwaam om zyne staatzucht te bepalen. De onvruchtbaarheit van het jaar 1005 belette hem dien zomer in het eilandt te blyven; maar hy kwam 'er in het volgende jaar weder, en maakte zich meester van het eilandt Wight, daar hy overwinterde, niet zonder iets te ondernemen. Hy deedt landingen in de provincien van Hant en Berks; plunderde de steden van Reeding en Walingford uit; beroofde of verbrandde de andere; sloeg op zynen wederkeer de troepen, die uit het Westen van Engelandt gekomen waren, om zich tegen zynen doortocht te kanten, en kwam zegepralende weder met veel gemaakten buit by zyne schepen, die zyne zegepraal vierden onder het klinken der trompetten, en alle andere tekenen van vreugde, welke men in diergelyke gelegenheit kan geven. 1005. Andere landingen en plunderingen der Denen. 1006. *Sueno* verovert het eilandt Wight.

Het jaar 1007 was vreedzaam, en *Sueno*, door *Ethelred* aangezocht, vergunde hem een bestandt, mits dat hy hem eene somme van dertig duizend ponden zou doen tellen; gelyk geschiedde. 1007. Bestandt

Dit bestandt was waarschynlyk een werk van den trouwlozen graaf *Streo*, die daar door weder in zynes meesters gunst geraakte; maar om hem voor de twede maal te verraden. Deze ondankbare gunsteling hadt zo veel vermogen op het gemoedt van zynen koning verkregen, dat deze zonder hem niet kon leven. Hoe krach- Vervolg der verraderyen van den grave *Streo*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1007. krachtig deze vorst overtuigt was van de misdadige verstandhouding zynes gunstelings met zyne vyanden, hadt hy hem tegen zynen zin in ballingschap gezonden; en zich door zyne valsche betuigingen van berouw en getrouwheit hebbende laten misleiden, hadt hy hem tot hertog van Mercië gemaakt, en hem zyne zuster ten huwelyk gegeven. Hy was voor alle deze gunsten niet getrouwer; en indien hy sedert altoos by den koning bleef, was het om hem door boze raadgevingen tot misdaden te brengen, die hem voor beide natiën even hatelyk maakten. Dit was het niet al; hy gaf den vyanden onderwyl ook bericht van de zwakheit en sterkte van den staat, en de bekwaamste tyden en plaatsen tot hunne landingen te kennen. Dus kon *Sueno* zyne troepen sparen, en zonder zynen roem of zyn geluk bloot te stellen wierdt hem, door den verrader *Streo*, de weg tot den troon van Engelandt gebaant.

1008. *Ethelred* rust eene machtige vloot uit.

Hy moest echter nog zes jaren stryden, eer hy *Ethelred* kon noodzaken hem dien af te staan. Eene sterke vloot, die de Engelsche vorst deedt uitrusten, hadt het ryk mogelyk gered, en de invallen der vyanden verhindert, indien het onweêr haar niet hadt verbryselt. Zy was in zee gebragt door een koninklyk bevel, behelzende, dat alle eigenaars van een zeker getal landeryen een schip met zyne uitrustinge en manschap aan de kroon moesten leveren. Men arbeidde aan deze vloot met zo veel spoedt, dat 'er 's jaars daar

1009. na tachtig schepen gereed lagen te Sandwich, een van de vyf havenen, die van den konnestabel van Douvres afhangen, en de oudste van de provincie van Kent, ten tyde van *Julius Cesar* reets vermaard. De koning gaf het bevel der vlote aan den grave *Brightherik*, broeder van *Streo*, maar beter gezind. Hy betuigde, toen hy op den admiraal ging, dat hy de vyanden zou gaan opzoeken, hen bevechten, en niet wederkeren dan met de overwinninge; besloten hebbende te sterven, indien hy het ongeluk hadt van verwonnen te worden. De koning, die zich naar Sandwich begeven hadt, om zyne vloot te bezichtigen, verheugde zich, dat hy haar zag t'zeil gaan onder het bevel van een zo dapper hoofdt; maar hy hadt kort daar na het ongenoegen van de tyding van haar deerlyk lot te verstaan. Zy was naauwlyks in volle zee, of een storm stak op, die de schepen verstrooide. Eenige van de zelve waren zo gelukkig, dat zy behouden in den Teems kwamen, en zich te Londen bergden; andere wierden op de banken geworpen, daar zy stranden. Men hadt ze mogelyk kunnen treilen; maar een twede ongeluk deedt hen vergaan. Een edelman uit het graafschap van Sussex, genaamt *Wilnott*, was in des konings ongenade vervallen en gebannen, zonder dat men zegt waarom. Zyne ballingschap maakte hem tot een kapitein of hoofdt der zeeroveren, die meer op wraak dan op buit toeleide. Hy hadt bericht van de uitrusting der Engelsche vloot ontfangen, en hieldt zich op de hoogte van Sandwich, de gelegenheit afwachtende om de schepen aan te tasten, die by ongeluk van de vloot mogten verwyderen. De storm gaf hem die. Hy zag deze schepen zo haast niet stranden, of hy viel 'er op aan met de zyne, die weinig beschadigt waren door het onweêr. Hy stak 'er den roden haan in, en verbrandde ze alle, zonder dat 'er een eenig ontsnapte.

Zy vergaat.

Wordt verbrand.

Inval der Denen.

De Denen waren haast van deze nederlage onderrecht, en lieten niet na zich daar van te bedienen. Hunne vloot liep in de haven van Sandwich, die zy ledig, en buiten verweering vonden, en dreigden Kantelberg, dat zich voor eene somme van tien duizend ponden van de plundering vry kocht. Zy zeilden vervolgens naar het eilandt Wight, dat altoos voor de eerstkomende open lag, en van geen van beide partyen versterkt wierdt. Men moet zich des verwonderen; want zyne gelegenheit is zo voordeelig, dat men het een sleutel des ryks kan noemen; van het graafschap Hant, waar van het afhangt, slechts door een kleinen zeearm gescheiden, en ligt te bewaren zynde, dewyl het niet boven twintig Engelsche mylen lang en twaalf mylen breed is. De Romeinen kenden 'er de aangelegenheit beter van, vermits zy het tot hunne wapenplaats maakten, toen zy Engelandt veroverden. Men zag omtrent het midden der voorledene eeuwe dit eilandt door de Parlements-gezinden uitkippen voor alle andere plaatsen, om 'er koning *Karel* den I zekerst gevangen te houden.

1009.

Voordeelige gelegenheit van het eilandt Wight.

De Denen kunnen Londen niet vermeesteren.

Op dit kleine eilandt kwamen de Denen, na het verdrag met de stadt Kantelberg gemaakt te hebben, onder het geleide van drie veldheeren van een gelyk gezag, mogelyk alle stedehouders van *Sueno*. Zy bleven 'er niet lang, maar zeilden haast naar een anderen oordt. Zy deden hunne eerste aanvallen op de provincien van Hant en Sussex. *Ethelred* verzamelde zyne troepen, toog tegen hen op met een heir, waar van hy zich de overwinning hadt kunnen beloven. Maar de verraderlyke graaf *Streo* wist de zaken zo te draaien, dat hy den koning onder verscheide voorwendselen belette zyne vyanden aan te tasten, en hen daar door gelegenheit gaf om gelukkig te ontsnappen. Zich weder scheep begeven hebbende stevenden zy naar den Teems, en vertoonden zich voor Londen, welke stadt zy meenden in te nemen; maar na eenige stormen, die niet gelukkig voor hen uitvielen, zagen zy zich genoodzaakt het beleg op te breken.

1010. Hunne plunderingen en roverye.

Zy bleven echter in het koninkryk; en den volgenden zomer de oevers van den Teems verlaten hebbende, waar men zich verzamelt hadt om hen te bevechten, gingen zy de provincie van Nortfolk en Suffolk verwoesten; van waar zy in die van Cambridge, Huntington en Linkoln togen; en in weêrwil van den tegenstandt, dien zy in de eerste vonden, daar een bloedig gevecht voorviel, plunderden zy der zelver abdyen, kloosteren en kerken, en kwamen met een ryken buit weder by hunne vloot, welke hen aan den mondt van den Cam wachtte, die de provincie, aan welke hy zynen naam gegeven heeft *, in tweën deelt.

*Cambridge.

1011. Vervolg van hunne vyandelykheden.

Zy keerden weder naar het eilandt Wight, en verschenen des zomers daar na weder op den Teems. Hunne landing geschiedde in de provincie van Essex, die zy afliepen en plunderden; en die van Buckingham en Bedford doortrekkende pleegden zy 'er de zelve vyandelykheden.

Zy oeffenden 'er nog groter in de provincie van Northampton, welker hoofdstadt zy in kolen leiden. Van het Oosten zakten zy weder naar het Westen, daar zy geen minder wanorder aanrechtten. De beide oevers van den Teems wierden afgelopen, en alles leeg geveegt en uitgeplundert; maar het onweder viel meest op de provincien, welke die rivier aan den Zuidkant besproeit. Kent, Sussex, Hant, Berks, Wilt, alles wierdt vernielt, of kocht zich door zware brandschattingen van de verwoestinge vry.

Zy verwerpen *Ethelred's* aanbiedingen.

Alles was ontstelt en bedeest. *Ethelred*, door zynen eersten staatsdienaar verraden, zag zyne pro-

1011. provinciën verwoesten, en zyn koninkryk vergaan, zonder zich te water of te lande te wapenen. Hy hadt in de voorgaande jaren eenige zwakke pogingen gedaan; maar door den kwaden uitslag zyner ondernemingen en de ongetrouwheit zyner onderdanen moedeloos geworden, scheen het of hy stil de uitkomst wilde afwachten; zich op zyn lot en op de Voorzienigheit alleen verlatende en betrouwende. Hy maakte geen beweging dan om zynen Raadt te vergaderen; en deze Raadt, door den grave *Streo* bestiert, nam geen ander besluit, dan om de vrede van de Denen te verzoeken, op de gewoonlyke voorwaarden van hen overgrote sommen te betalen, indien zy het koninkryk wilden verlaten. Deze aanbiedingen wierden met verachting verworpen. De vyanden voelden hunne kracht, en de zwakheit van Engelandt, dat gereed was om onder hunne heerschappye over te gaan.

Zy belegeren Kantelberg.

Zy wilden 'er zich van bedienen, en na eenige maanden rust begaf de vloot zich weder t'zeil, en verscheen op het einde van September aan den mondt van den Teems. De transpoortschepen liepen de Stour in, en de landing geschiedde by Kantelberg, het welk men belegerde. De aanvallen waren hevig, de verwarring niet flaauwer; maar overal waren verraders; en de deken van de hoofdkerk, genaamt *Amalrik*, *Ælmer*, of *Ælmerik*, gaf de stadt aan de vyanden over. Men zegt niet hoe, noch of het by dage, of by nacht geschiedde. Wat 'er van zy, hy vondt middel om hen in de stadt te brengen, daar zy alle wreedheit pleegden, die men in eene stadt, stormenderhandt ingenomen, kan bedryven. Hunne woede spaarde noch mannen, noch vrouwen, noch kinderen, noch ouderdom, noch kunne; alles wierdt ongenadig afgemaakt. Daar zyn schryvers, die het getal der doden op drie en veertig duizend doen belopen. Anderen verminderen het tot op acht duizend, behalven negen honderd priesters en monniken, nonnen en bagynen, die deze wreedaards, deze vyanden van den Christelyken naam met vermaak ombragten. Zy voerden den aartsbisschop * gevankelyk met zich, op hope van een zwaar losgeldt van hem te krygen; en zy schatten hem op drie duizend ponden. De kerkvoogdt kon deze somme niet opbrengen, die toen overgroot was, en hy wilde de zelve zynen onderzaten niet afpersen. Dit kostte hem zyn leven, het welk hy liever wilde verliezen door de handen dezer vertoornde barbaren, welke hy weigerde losgeldt te betalen, dan het vry te kopen met de goederen van de leenmannen van zynen aartsbisschoplyken stoel. Een seldzaam voorbeeldt, en mogelyk het eenigste van de liefde van een heer voor zyne onderzaten. Ook ging hy by de Engelschen voor een heilig en een martelaar; en men verbreidde, dat zyn ligchaam, het welk door de Denen wedergegeven *, te Londen begraven, en vervolgens naar Kantelberg overgebragt wierdt, wonderwerken deedt.

De stadt gaat door verraadt over.

Alle der zelver inwoonders vermoort.

* *Elphegus*, of *Alphagus*.

Edelmoedige daadt van den aartsbisschop.

* Anderen zeggen, dat zy het in den Teems wierpen, waar uit de gekriftende Denen het togen.

Na de verwoestinge van de hoofdstadt des ouden koninkryks van Kent kwam men weder tot onderhandelingen, waar toe de Denen het oor wel wilden lenen. Men stondt de graafschappen van Nortfolk en Suffolk af aan den veldoverste *Turkil*, eenen der drie legerhoofden, waar van wy gesproken hebben; de andere, die gematigder, of liever baatzuchtiger waren, namen eene somme van acht duizend ponden, en beloofden zich naar Denemarken, of by hunne landgenoten, die zich in Engelandt nedergezet hadden, te begeven; zonder eenige vyandlykheden te plegen. Daar waren 'er zelfs onder hen, die zich onder de Engelsche troepen begaven; en men zegt, dat *Turkil*, die de staatzuchtigste en moeielykst te vergenoegen scheen, zich kort daar na met *Ethelred* verbondt tegen die van zyne natie.

Verdrag met de Denen.

1011.

Deze verbonden deden Engelandt hopen op rust. Maar de kalmte duurde niet lang, het onweder stak haast weder op. Het wierdt veroorzaakt door een droevig geval, het welk men aan de verradery en de wreedheit van den grave *Streo* toeschryft. De koning *Sueno* onderwyl weder van overzee in Engelandt gekomen zynde, hadt zyne zuster, verstelt van haren gemaal en een harer kinderen, met zich gevoert. Hy bekrachtigde het verdrag, dat zyne stedehouders gemaakt hadden, en liet deze drie personen als gyselaars voor des zelfs nakominge. Anderen willen, dat hy hen reets van den jare 1007 tot waarborgen hadt gelaten van het verdrag, dat toen tusschen de beide koningen gesloten was. Men zegt, dat het verding, het welk *Sueno* kwam bekrachtigen, gewrocht was door zyne zuster, eene vrouw, even beminnelyk om haar verstandt en om hare schoonheit. Zy was niet min lofwaardig om hare deugdt en Godvrucht; zich hebbende laten onderwyzen in het Christendom, en het zelve omhelst hebbende toen zy het kende, en van des zelfs waarheit overtuigt was. Wat hier van zy, en in welken tydt deze princes, die men *Gonthilde* noemt, in Engelandt overgekomen zy, men komt overeen in hare doodt, en in die van haren gemaal, den graaf *Pallingues*, welke in den jare 1012 voorvielen. Men komt hier in ook overeen, dat de graaf *Streo* hen wredelyk deedt afmaken; maar men weet niet wat hem tot een zo verfoeielyken moordt bewogen heeft. Mogelyk vreesde hy, dat de aantrekkelykheden van *Gonthilde*, welke de Geschiedenis als eene onvergelykelyke vrouw afmaalt, hem van des konings hert en genegenheit zou beroven. Mogelyk wilde hy door dezen moordt, welken hy den koning te last leide, *Sueno* op nieuw verbitteren, hem in het koninkryk lokken, om het te veroveren, en des zelfs verovering met hem te delen. Wat zyn doel ook geweest zy, hy deedt deze drie schuldeloze menschen ombrengen, en wilde, dat de deugtzame *Gonthilde* haren gemaal en haren zoon zou zien onthalzen, voor dat zy op de zelve wyze gehandelt of liever mishandelt wierdt. Hare standvastigheit wierdt door een zo droevig lot niet verwrikt. Zy gevoelde alles, wat de liefde eener gemalinne en de tederheit van eene moeder haar op het zien van een zo deerlyk schouwspel kon inboezemen; maar alle driften, waar van zy bewogen wierdt, bleven in haar gemoedt besloten. Men zag in haar gelaat niets dan eene edelmoedige verachting voor de doodt, vermengt met de blydschap van eerlang in een ander leven twee personen, haar zo waardig, weder te zien, die zy voor hare oogen hadt zien ombrengen.

1012. Afgryselyke wreedheit van den grave *Streo*.

Wonderbare standvastigheit van *Sueno*s zuster.

De tyding van eene zo verschrikkelyke doodt kwam haast ter ooren van *Sueno*. Een tyger, door des jagers spriet gekwetst, is niet verwoeder, en niet heter op wraak, dan *Sueno* in deze gelegenheit was. Deze prins besloot zich in der yl te wreken; de doodt zyner zuster door die van hare moordenaren betaalt te zetten. Zyne heerschzucht spande met zyne gevoeligheit zamen; en het op den koning eer dan op *Streo* geladen hebbende, hadt hy mogelyk zo groot een

Sueno komt haare doodt wreken.

1012. een drift om *Ethelred* te ontroeren, als om *Streo* te ſtraffen.

Hy dacht ook weinig om voldoening te doen eiſchen wegens eene daadt, die het recht der volkeren en dat der vredeverbonden zo baarblykelyk hadt geſchonden: hy leide zich maar op het toeruſten zyner vlote, en zo haaſt als zy zeilrede was, koos zy zee. *Suenos* eerſte landing was in de provincie van Kent; zyne vloot liep in de haven van Sandwich, maar zy bleef 'er niet lang.

Zich weder zeil begeven hebbende, liep zy langs de kuſten van het oude koninkryk van Eſtangel, en kwam voor den mondt van den Humber ten anker. Van daar dreigde zy Northumberlandt en de provincie van Linkoln. De eene en andere waren lang bezeten geweeſt door de eerſte Denen, die zich in Engelandt nedergezet hadden, en een groot gedeelte der inwoonderen was van Deenſchen oorſpronk: zo dat hunne genegenheit zich naar deze nieuwe gaſten neigende, die hen in een zo ontzagchelyken ſtaat kwamen bezoeken, wilden zy hen liever ontfangen als landgenoten, dan als vyanden; en *Wightered*, hertog der Northumberlanders, zondt iemandt naar den Deenſchen vorſt, om hem van zynentwege zyne onderdanigheit te bewyzen, en hem hulde van zyne ſtaten te doen, die lang een der ſchoonſte Saxiſche koninkryken geweeſt waren. Die van Linkoln volgden hem na, en *Sueno* wierdt dus, zonder ſlag of ſtoot, meeſter van deze twee ſchone provincien, die door den Trent en den Humber beſproeit worden, en zich nog verre boven de laatſte rivier uitſtrekken.

De Northumberlanders en die van Linkoln doen hem hulde.

1013. Zyn geluk bleef hier niet ſtaan. Het bragt het oude koninkryk van Mercië ook onder zyne heerſchappy. Vervolgens ſtrekte hy zich uit naar het Ooſten en naar het Zuiden, en vermeeſterende de ſteden Oxford en Wincheſter, waar van de eerſte gelegen is aan de Iſe, die haren naam, zo wel als hare wateren, met den Tame vereenigt, om te zamen maar eene rivier te maken; en de ander legt op den oever van de Inchinting, in de provincie van Hant.

Die van Mercië, en van verſcheide andere provinciën doen het zelve.

Hy moet het beleg van Londen opbreken.

Die ſpoedige verwinnaar Londen dus genadert zynde, deedt deze hoofdſtadt opeiſchen, en begeerde, dat zy hare poorten voor hem zou ontſluiten. Zy weigerde zynen eiſch, en hy belegerde haar. Hier verliet de fortuin hem. *Ethelred* hadt zich in deze plaats beſloten met zyne beſte troepen. Hy hadt ten anderen het hert der burgery voor hem, die vaſt beſloten hadden alles te wagen, en hun leven en goederen voor hunne vryheit en voor de handhavinge van *Ethelreds* kroon op te offeren. Alle bedreigingen van *Sueno* konden hen niet vertzagen. Zy zagen zyne naderingen zonder vreze; verduurden zyne ſtormen manmoedig, en dwongen hem het beleg op te breken.

Fraaie daden in dit beleg.

Men hadt ſedert lang zulke fraaie daden niet gezien. Sedert het openen der loopgravens deden de belegerden alle dagen uitvallen, en dat met zo veel dapperheit, dat zy den Deenſchen koning aan den uitſlag zyner onderneminge deden twyffelen. Deze trotſche prins kon echter niet beſluiten zynen aanſlag op te geven; deedt zyne werken voortzetten tot onder de muren der veſting. Hy maakte zich gereed om 'er op te ſtormen, wanneer men de poorten ſchielyk zag open gaan, en de Engelſchen als verwoed uitvallen, den vyandt als leeuwen aantaſten, de loopgravens ſchoon maken, op het heir aantrekken, de beſchanſſingen overweldigen, en alles, wat hen wederſtandt dorſt bieden, overhoop werpen. *Sueno* raaſde van ſpyt, dat hy de Engelſchen voort zag ſtuiven als een ſtroom, dien hy niet kon tegenhouden. Hy vliegt naar de plaats, daar het grooſte gevaar is; maar terwyl hy aan den eenen kant het gevecht herſtelt, wyken de zynen aan den anderen kant, en openen den verwinnaar een weg om verder door te dringen en hen te vervolgen; alles neder te maken, of op de vlucht te dryven. *Sueno* betwiſtte de overwinning lang, en hoe node hy de zelve ook afſtondt, zag hy 'er zich eindelyk toe genoodzaakt. De Engelſchen, uit de ſtadt vallende, zagen hun getal telkens vermeerderen, in plaats, dat de menigte der Denen geſtadig verminderde door het ſneuvelen van de eenen en het vluchten van de anderen, welke *Sueno* noch met ſmeken, noch met dreigen wederhouden en herzamelen kon. Geen hulpmiddel tegen zyn ongeluk dan meer ziende, heft de verwoede koning de oogen naar den hemel, dien hy zynen ramp te laſte legt, en ſlaat door de vyanden, die hem omringen. Dus opende hy zich met den degen in de vuiſt den doortocht, dien zy hem geſloten hadden, ten koſte van het leven der ſtouttſten, en zyn moedt in woede veranderende hieuw hy alle, die hem den doorgang betwiſten, in de pan.

1013. Sueno dapperheit.

Hy nam zynen weg naar den Weſtkant, zynen tocht verhaaſtende, en zich nergens ſtil houdende dan na dat hy gevordert was tot de ſtadt Bathe, gelegen aan den Avon, in de provincie van Sommerſet. De graaf *Ethelmon*, landvoogdt van Weſtſex, waar in deze provincie legt, gaf het landt aan den Deenſchen koning over; het zy uit verradery, of uit blôhertigheit. Hy bleef 'er echter niet lang, by gebrek van voorraadt; en dien in een landt, met hongersnoodt geplaagt, niet hebbende kunnen bekomen, verhaaſtte hy zyne te rug reize naar Denemarken, om 'er nieuwe wervingen te doen. Hy vertrok echter niet zonder den cyns der Engelſchen met zich te nemen; zo noemde men het geldt, het welk men aan deze overweldigers of veroveraars opbragt, om hen te bewegen het koninkryk te verlaten.

Hy keert weder naar Denemarken.

Hy bleef niet lang in Denemarken. Hy verſcheen in den volgenden jare weder voor Engelandt met eene vloot, die talryker en ſchoonder was dan die hy 's jaars te voren in zee gebragt hadt. Zy was ook gelukkiger; en de fortuin, zich weder met hem verzoent hebbende, zette hem de kroon op het hoofdt, na dat zy hem over het ganſche koninkryk hadt doen triomferen. Een ſlag wrocht deze overwinning, die drie honderd jaren oorlogs niet hadt kunnen uitwerken. Zo waar is het, dat alle ondermaanſche zaken van een noodſchikkelyk oogenblik afhangen, het welk alle menſchelyke voorzichtigheit en wysheit niet kan uitſtellen, noch verhaaſten; en dat de Voorzienigheit als meeſtereſſe en beſtierſter der gevallen de zelve onfeilbaar heeft vaſt geſtelt.

Komt weder in Engelandt en verovert het.

Ethelred ſtelde zich niet in ſtaat om den Deenſchen koning het landen te beletten; maar hy beſloot tegen hem op te trekken, en hem den ſlag aan te bieden. *Sueno* was te dapper om dien te weigeren. Men voegt hier by, dat hy verſtandhouding in het Engelſche heir hadt, en dat reets verſcheide overlopers uit het zelve in het zyne overgekomen waren. Dit bewoog *Ethelred* mogelyk om te vechten; want de verraders, welke hy wiſt dat in zyn heir waren, tydt te geven om de anderen ook op hunne zyde te lokken, kon hem niet raadzaam ſchynen. Hy vertoonde dan aan zyne troepen, dat het heil of het bederf des

Ethelred gaat hem te keer.

ryks

1013 en de volgende. ryks in hunne overwinninge, of in hunne nederlage, beſtondt, en voerde haar moedig aan. Men kon echter ligt beſpeuren, dat het niet was met die blygeeſtigheit, die zo wel een voorteken als een voorgevoelen van de overwinninge is. Vol van ſpyt over de verradery der genen, die tot den vyandt overgelopen waren, en op de getrouwheit der genen, welke hem nog bygebleven waren, geen ſtaat kunnende maken, was het niet mogelyk, dat hy de vergenoegdheit en de vreugde van een welgemoedigden vorſt kon tonen, die zich door den moedt en de getrouwigheit zyner ſoldaten de overwinning vaſt kon beloven. *Sueno* deedt de zynen vrymoedig naderen, en ſcheen hen eer tot een triomf dan tot een gevecht te leiden. Zyne hoop wierdt niet te leur geſtelt. Zy was te wel gegrond op de ongetrouwheit van de Engelſchen, en de getrouwheit en dapperheit van de zynen. Men ſtreedt in den beginne echter met een gelyk geluk, en de overwinning hing eenigen tydt in twyffel. De beide koningen gaven gelyke blyken van hun beleidt en moedt; maar zy wierden niet gelykelyk onderſteunt. Ganſche regementen gingen van het Engelſche naar het Deenſche leger over, en hunne ongetrouwheit noodzaakte *Ethelred* vroeg op wyken bedacht te zyn. Hy kon het echter niet doen zonder veel volks te verliezen. Eindelyk op eene plaats gekomen zynde, daar hy zich zeker oordeelde, wachtte hy 'er het overſchot zyner troepen, dat zich by hem kwam voegen. Hy deedt 'er de voornaamſte des ryks ook by zich ontbieden, met alle de heeren van zynen Raadt, om hen de volgende aanſpraak te doen.

Ethelred wykt.

Zyne aanſpraak.

Ik weet niet, zeide hy tegen hen, *waar over ik my meer moet beklagen, of over myn ongeluk, of over de trouwloosheit myner onderdanen. Maar ik bezwyk onder beide. Ik zou tegen het eerſte hebben kunnen worſtelen, indien de mynen my getrouw gebleven waren; ik zou het ten minſte ſtandvaſtigelyk geleden hebben, en gy zoudt my nog langer myn leven voor ons gemeen heil zien wagen, indien ik kon vermoeden, dat gy met my woudt overwinnen, of ſterven. Maar wat kan ik verwachten van een heir, dat my de jongſte reize zo onwaardiglyk heeft verraden, en van een volk, wiens trouw zo wankelbaar, indien zy niet reets aan onze vyanden verpand is? Maar ik klim hoger met myne gedachten; ik erken de handt Gods in deze ſtaatswiſſeling, die het ryk der Engelſchen op de Denen zal doen overgaan, en ik voel my verplicht te wyken voor den verwinnaar, dien hy beſloten heeft op mynen troon te zetten. Dit is eene ſtraffe, die u en my overkomt. Miſſchien zal zy maar voor een tydt, en niet voor altoos, duren; en indien de kaſtyding ons tot inkeer brengt, kunnen wy billyk op eene herſtellinge hopen. Myn voornemen is, my naar mynen ſchoonbroeder, den hertog van Normandie, te begeven, daar ik in zekerheit zal zyn, telkens tyding van u kunnen krygen, en my altoos gereed houden om over zee te ſteken, en de heerſchappy weder op te rechten, zo haaſt als de gelegenheit daar toe gunſtig zal zyn, en ik op uwe genegenheit ſtaat zal kunnen maken. De genen, die my willen volgen, mogen het doen; maar ik vermaan 'er niemandt toe. Ik zal my vergenoegen de genen, die blyven willen, te herinneren, wat zy aan hunnen koning en aan hun vaderlandt ſchuldig zyn; en zonder hen aan te zoeken tot het gebruiken van misdadige middelen verzoek ik hen de wettige niet te verwaarlozen, welke de zelve Voorzienigheit, die nu my uit het koninkryk dryft, hen aan de handt zal kunnen geven, om 'er my weder in te helpen.*

Wanneer men aanmerkt, wat loop de zaken

namen, ſchynt het of deze aanſpraak *Ethelred* ingegeven was. Wy zullen ganſch Engelandt teriſtondt aan de Denen onderworpen zien, en niet meer dan een jaar onder hunne heerſchappye zien blyven; *Sueno* zyne overwinning niet lang zien overleven; *Ethelred* weder uit zyne ſchuilplaats of uit zyne ballingſchap geroepen, en gelukkiglyk herſtelt zien op den troon zyner vaderen.

1013 en de volgende.

Hy betrouwt zich aan een Deenſchen veldoverſte, die hem naar Normandië brengt.

Na dat hy de vergadering aangeſproken hadt, in dier voegen als wy verhaalt hebben, gaf hy zich over aan een Deenſchen veldoverſte, genaamt *Turkil*, die de zyde van *Sueno* verlaten hadt. Dus zag men eene vreemdigheit, die niet wel te begrypen is; dat men een der voornaamſte hoofden van het Deenſche heir, die een aanmerkelyke vloot onder zyn gebiedt hadt, van de zyde des verwinnaars zag wyken, om die van een ongelukkigen en onttroonden koning te kiezen, die van zyne eige onderdanen verlaten, en door zyne gunſtelingen verraden wierdt. *Ethelred*, meer getrouwheit by dezen vremdeling menende te vinden dan by de zynen, het zy dat hy hunne genegenheit verdacht hieldt, of dat hy de vyandſchap tuſſchen den Deenſchen veldoverſte en zynen koning onverzoenbaar oordeelde, gat zich zonder zwarigheit te maken aan zulk een leidsman over; veel voorzichtiger in dezen dan *Darius*, die zich, byna in eene diergelyke gelegenheit, liever op zyne onderdanen wilde betrouwen, die hem verrieden, dan op de Grieken, die hem getrouw zouden zyn geweeſt. *Turkil*, die zyne vloot by Green wich hadt leggen, ontfing den vluchtigen koning, en bragt hem op het eilandt Wight, van het welke hy zich verzekert hadt, en van waar hy hem eerlang naar Normandië bragt. *Ethelred* hadt zyne vrouw en kinderen reets derwaarts gezonden, en de hertog hadt haar ontfangen met een broederlyk hert, en met een edelmoedig mededogen, haar verzekerende, dat de onttroonde koning in hem een beſchermer zou vinden, die hem niet zou verlaten. Op deze belofte ſtaat makende kwam *Ethelred* een ſchuilplaats by hem zoeken; en hy ontfing niet alleen allen trooſt van hem, dien hy in zyn ongeluk kon verwachten, maar ook in het vervolg een krachtiger byſtandt om hem te helpen in zyne herſtellinge op den troon.

Sueno verovert ganſch Engelandt.

Sueno, zich onderwyl bedienende van *Ethelreds* vlucht, die den troon open ſtelde, baande zich voorts den weg tot den zelven. Hy vondt weinig tegenſtandt; en in minder dan zes maanden erkende ganſch Engelandt hem voor koning. Hy misbruikte zyne verheffing; zyne eigendunkelyke macht oeffenende over een volk, dat zo veel zucht voor de vryheit hadt, als de Engelſche natie; hare voorrechten vernietigende; haar met zware ſchattingen belaſtende, en de kloosters en kerken plunderende. Men rekent het voor al voor eene afgryſſelyke misdaadt, dat hy de abdy van St. Edmondbury geplundert, en het graf van dezen martelaar ontheiligt heeft; en men ſchryft zyne doodt aan de wrake toe, welke deze Heilige van hem nam, om het ſchenden zyner graſtede. Men zegt, dat *Sueno*, te Thetfort zynde, daar hy een ſoort van feeſt ter eere van zyne verovering vierde, door eene onzichtbare handt met een mes zodanig gekwetſt wierdt, dat hy 'er van ſtierf drie dagen daar na. Men voegt hier by, dat dit mes het zelve bevonden wierdt, waar van de koning *Edmond*, in den jare 870 vermoord, gewoon was zich te bedienen; en dewyl men de handt niet zag, die den koning *Sueno* griefde, maar alleen het mes, dat op den grondt viel,

1015. Zyne doodt.

Verdichte oorzaak van dezelve.

1015. viel, besloot men, dat de steek van de handt van St. *Edmond* kwam, die de ontwydig en schending van zyn graf hadt willen wreken. Wy weten niet of het hem tot grote eere strekt, dat men hem eene daadt toeschryft, die beter een moordenaar dan een Heilig voegt: maar wat men van dezen steek ook oordeele, het gene de schryvers 'er van bybrengen gelykt meer naar een sprookje dan naar eene geschiedenis. Het wonder van dit mes, meer dan twee honderd en vyftig jaren bewaart, is geenzins waarschynlyk; en het is nog minder te begrypen, hoe en door wien men onderrecht wierdt, dat het het zelve was, het welk de koning *Edmond* gemeenlyk gebruikte. Maar het is niet moeielyk te bezeffen, dat onder zo vele misnoegden, door *Suenos* wreedheit tot wanhoop gebragt, een van de zelve stout genoeg geweest zy om dien moordt te begaan, en behendig of gelukkig genoeg om zich in den hoop te verbergen, het mes, waar mede hy den koning gegrieft hadt, hebbende laten vallen, of van zich geworpen; de zaak onderstelt zynde waar te wezen, het welk alle schryvers niet toestaan. Daar zyn 'er, die 'er geen gewag ter wereldt van maken, en verzekeren, dat deze vorst, de kroon aan zynen zone afgestaan hebbende, naar Denemarken wederkeerde, daar hy nog verscheide jaren leefde, en ook stierf.

Verscheidenheit van gevoelens over zyne doodt

Lotgevallen, die men hem doedt ondergaan.

Volgens deze laatsten onderging hy nog verscheide lotgevallen, na dat hy weder in zyne Noordsche staten gekeert was, van welke *Erik*, koning van Zweden, hem beroofde. Anderen zeggen, dat hy niet uit Engelandt ging dan na dat hy een verding gemaakt hadt met *Ethelred*, dat hy weder op zynen stroon zou klimmen, mits dat hy hem voor alle anderen tot zynen erfgenaam zou benoemen; en dat hy zich beruftende op deze voorwaarde, die kwalyk nagekomen wierdt, weder naar zyne oude staten vertrok; dat hy 'er zyne dagen eindigde, die nog tamelyk lang duurden, en dat hy 'er stierf, na dat hy het Christendom omhelst hadt. Dit laatste is niet zekerder dan het andere; maar het is onbetwistbaar, dat zyn zoon *Kanut* Christen wierdt, en dat hy de regering van Engelandt aanvaardde, het zy na het vertrek, of na het overlyden van dezen overwinnaar.

Zyn zoon *Kanut* volgt hem op.

Ethelred, die door zyne onderdanen te rug geroepen wierdt, betwistte hem het ryk. Deze onttroonde vorst was nog geen rond jaar aan het hof van den hertog *Richard* geweest, toen hy de tyding van deze staatswisseling kreeg. De Engelschen, dien het berouwde, dat zy van heer verandert waren, en de gelegenheit gunstig oordeelden om weder onder de heerschappy van hunnen wettigen koning te geraken, zonden hem gemachtigden om hem te verzoeken, dat hy de kroon weder wilde aannemen, hem verzekerende, dat zy gereed waren hun leven en goederen te wagen om hem die weder op het hoofdt te zetten. Hoe begeerig hy 'er naar was, liet hy 'er zich meer dan eens toe verzoeken, en stondt den gemachtigden hunnen eisch niet toe, dan na herhaalde verzekeringen van de getrouwheit eener zo onstandvastige natie. Om daar nog meer verzekert van te zyn, ging zyn zoon *Edmond* onbekend * naar Engelandt over; maakte zich aan de getrouwe Engelschen bekend, en ging vervolgens zynen vader de tyding brengen, dat alles gereed en geneigt was om hem te ontfangen. Deze beramingen gemaakt, en aan den hertog *Richard*, die ze goedkeurde, medegedeelt zynde, ging hy over naar Engelandt met de troepen, die de hertog hem byzette, en welke hy op zyne aankomst voegde by die des lands, welke hem wachtten.

* Incognito.

1015. *Kanut* wordt Christen.

Kanut was op deze verandering niet bedacht. De koning, zyn vader, hadt gyselaars genomen om zyne overwinning te verzekeren, en *Kanut* zocht die te bevestigen door zyne Godvrucht en deugdt. Hy hadt het Christendom onlangs omhelst; het welk eenigen doedt geloven, dat hy het zelve onmiddelyk van *Sueno* ontfangen hadt, die by gevolg zelf Christen moet geweest zyn. De zoon was zo dapper als de vader, en min woest, daar by wys, billyk, goedertieren, mildadig, zachtmoedig, en Godvruchtig, tot de bygelovigheit toe; ten minste toen de eerste jaren zyner regeringe en jeugt verlopen waren, gedurende welke hy zich liet vervoeren tot eenige wreedheden, eigen aan zyne natie, die nog niet zeer goedertieren, noch beschaaft was.

Afbeeldsel van dezen vorst.

Ethelred keert wederom naar Engelandt.

Om weder tot *Ethelred* te komen, deze vorst zag op zyne aankomst eene zo schielyke en algemene verandering, dat toen bleek, gelyk zeer dikwils in deze Geschiedenisse gebleken heeft, dat Engelandt het landt der staatswisselingen was. Het was niet veel langer dan een jaar geleden, dat de Engelschen, afkeerig van *Ethelred*, de zyde van zynen wreedsten vyandt *Sueno* gekozen, en hem genoodzaakt hadden te zwichten, en eene schuilplaats buiten het koninkryk te zoeken. Hy komt weder, en de zelve volkeren, die hem met vermaak hadden zien vertrekken, ontsteken vreugdevuren over zyne wederkomst. *Kanut* is 'er van verwondert. Vermits hy eene zo wonderlyke staatsverandering geenzins verwachtte, bevondt hy zich zonder heir, zonder vestingen, waar op hy zich kon verlaten, en buiten staat van een vorst te wederstaan, die weder op zynen troon komt klimmen, en die van zyne onderdanen bemint was, in plaats dat de veroveraar van de zelve slechts gevreest of gehaat wierdt. Hy vliegt naar Linkoln, om by zyne vloot te komen, die aan den mondt van den Humber ten anker lag, en met welke hy besloot te vertrekken, om hulpe in Denemarken te zoeken. *Ethelred* vervolgt hem, en hy ontsnapt hem ter naauwernoodt door den groten spoedt, met welken hy scheep ging. Hy kwam niet ver, Naauwlyks was hy de kusten van Nortfolk en Suffolk voorby gezeilt, of zyne vloot wierdt van een storm belopen, die hem noodzaakte in de haven van Sandwich in te lopen. Hy bleef 'er niet langer dan om zyne schepen te herzamelen, en de schade, die zy geleden hadden, te herstellen. Maar eer hy wederkeerde, bragt zyne wanhoop hem tot eene barbaarsche daadt. Vanspyt zwellende, dat hy zich door geweldt gedwongen zag zynen vyandt te ontvluchten, en een zo schoon koninkryk aan hem af te staan; ten anderen verbittert wegens den moordt, door *Ethelred* aan die van Lindley begaan, om dat zy den Denen genegen waren, wilde hy de eene wreedheit door de andere wreken; en de jonge Engelsche heeren, welke zyn vader tot gyselaars genomen hadt, voor zich hebbende doen brengen, deedt hy hen neus en ooren afsnyden. Dit was het middel niet om de genegenheit der Engelsche natie te herwinnen, en hy leide zyne herstelling door deze wreedheit een zwaren hinderpaal in den weg, dien hy door alle zyne dapperheit naauwlyks te boven kon komen.

Kanut wykt naar Denemarken.

Wreedheit van *Ethelred* door *Kanut* met eene andere wreedheit gewroken.

Mogelyk zou hy gene gedachten gehad hebben om zo schielyk weder te komen, zonder het herhaalde aanzoek van den vermaarden *Turkil*. Deze Deensche veldheer, die de party van den triomferenden *Sueno* verlaten hadt, om die van den

Wonderlyke eedmoedigheit van een Deensch veldoverste.

1015 en de volgende.

Kanut laat Denemarken aan zynen broeder *Harald*.

Zyne onderneming is gelukkig.

Hatelyke moordt.

Echtbreuk van den prins *Edmond*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1015 en de volgende.

den verwonnen en vluchtigen *Ethelred* te omhelzen, verlaat dezen laatsten, zo haast als hy weder op den troon herstelt is, om *Kanut* te helpen in de onttroning van *Ethelred*, en om hem de kroon weder op het hoofdt te zetten, gelyk als of hy alleen ongelukkige vorsten wilde bystaan. Hy was *Kanut* echter niet gevolgt. Hy was in het tegendeel met zyn smaldeel by den Engelschen vorst gekomen, volhardende met hem zynen dienst aan te bieden, om dus zyn voornemen te beter te bedekken. Maar zo haast als hy de aankomst van dezen vorst in Denemarken verstaan, en zyne maatregelen genomen hadt met de verraders, die hy in Engelandt gelaten hadt, kwam hy by hem met een smaldeel van negen wel uitgeruste schepen, hem verzekerende, dat nog een groter getal zich by zyne vloot zou voegen, zo haast als zy zich zou vertonen. *Kanut* was jong, dapper en heerschzuchtig; het was zake om eene kroon te herwinnen, die men hem ontnomen hadt, en men gaf hem eene byna zekere hoop van een gelukkigen uitslag. Dit was genoeg om hem te verplichten weder over zee te steken, en een zo heerlyk lot aan zyn fortuin te bevelen. Zyn broeder *Harald* regeerde in Denemarken: zo dat het waar moet zyn, dat de koning *Sueno* in Engelandt vermoord is, gelyk wy verhaalt hebben, of indien hy weder naar zyn landt gekeert zy, moet hy kort daar na gestorven, en alles, wat men van zyne gevallen na zyn wederkomste zegt, verdicht zyn. Wat 'er van zy, *Harald* deedt eene vloot van twee honderd zeilen voor zynen broeder uitrusten. *Kanut* begaf zich op de zelve met genoegzame krygsbenden om zyne landing te ondersteunen, en om hem in eene zo grote onderneminge te doen slagen.

Kanut laat Denemarken aan zynen broeder *Harald*.

Zy was gelukkig. Zyne fortuin en zyne dapperheit bevorderden de zelve; maar de wreedheit van *Ethelred*, die zich door boze raadslieden liet bestieren, bragt mogelyk veel toe tot dezen voorspoedigen uitslag. Zy maakte de genaturalisseerde Denen, die niet weinig in getale waren, tegen hem gaande; en de Hemel, die de onrechtvaardigheit haat, verklaarde zich voor den gene, die de zelve kwam wreken. Hy hadt zich reets verklaart door schrikkelyke tempeesten en watervloeden, die ganssche steden overstroomt hadden; en toen de ongelukkige *Ethelred* door zo een hatelyken moordt zyne gramschap voorts ontstoken hadt, deedt hy de zelve uitbarsten door bloedige veldslagen, die tusschen de beide natiën voorvielen, en waar in de bloem van den ganschen Engelschen adel omkwam. Deze moordt wierdt gepleegt aan twee Deensche heeren, genaamt *Siegfried*, en *Morkard*, of *Morchar*, die de koning, in tegenwoordigheit van vele andere Deensche en Engelsche heeren, onder voorwendsel van eene zamenzwering, die men verdicht hadt, te Oxford in zyne kamer deedt ombrengen. Men zegt, dat de trouwloze graaf *Streo* deze leugen verziert hadt, èn dat de koning hen, op zyne valsche betichting, wredelyk deedt afmaken, hunne goederen, die aanmerkelyk waren, verbeurd verklaarde, en de zelve aan den lasteraar schonk. De wreedheit ging nog verder. Hunne bedienden zich in eene kerk gered hebbende, daar zy in veiligheit meenden te zyn, stak men den brandt in dit gebouw, en zy wierden met het zelve door het vuur verteert. Dit was het nog niet al. *Siegfried*, een van deze twee vermoorde heeren, hadt eene vrouw, wiens schoonheit de driften van den prins *Edmond*, den oudsten van *Ethelreds* zonen, gaande maakte; hy schondt haar by het leven van haren gemaal, en trouwde met haar na zyne doodt *.

Zyne onderneming is gelukkig.

Hatelyke moordt.

Echtbreuk van den prins *Edmond*.

1015 en de volgende.

Zo vele misdaden bleven niet ongestraft. De doodt van *Ethelred*, die in het begin van het aanstaande jaar voorviel, en die van *Edmond*, welke een jaar daar na volgde, waren mogelyk straffen van den Hemel, die de moorden van den eenen en de echtbreuk van den anderen wrook.

* *Tyrrel* spreekt niet van deze schennis. De Hemel wreekt deze misdaden.

Kanut landde te Sandwich, en zyne beide stedehouders, *Erik* en *Turkil*, het landt ingetogen zynde, keerden met veel buit en met eenige gevangenen weder. Het voornemen van den Deenschen prins was Londen te belegeren; maar hy wilde de provincie van Westsex eerst afloopen, en hy plunderde die van Sommerset, van Dorset en van Wilt. *Ethelred* wierdt onderwyl ziek, en gaf het bevel des heirs, met het welke hy tegen den vyandt optoog, aan den prins *Edmond*, zynen zoon. Hy kon het in geen beter handen bevelen. *Edmond*, wiens onvermoeide werkzaamheit en grote krachten hem den bynaam van *Yzerrib* hadden doen geven, hadden by een sterk ligchaam een onvertzaagden moedt, eene ryzige gestalte, een achtbaar wezen; hy was wonderlyk vlug en snedig van verstandt, wakker, arbeidzaam en behendig; en men heeft hem niets te wyten dan de echtbreuk, waar van wy gesproken hebben. Hy kon in dit jaar niets ondernemen; en het bericht, dat hy kreeg van een verraadt, het welk de graaf van Streo brouwde, verplichtte hem op zyne hoede te zyn. Die trouwloze verrader wachtte slechts naar een veldslag om by den vyandt over te gaan. Ziende, dat 'er waarschynlyk geen zou voorvallen, en vreezende, dat hy ontdekt was, ligtte hy de mom af, en begaf zich by *Kanut* met veertig schepen, die hy van de koninklyke vloot getroont, en waar op hy zich begeven hadt met de verraders, die zyn lot wel wilden volgen. Met deze verstterkinge ging de jonge Deensche vorst naar Westsex over, daar hy reets eenige provincien afgevoedert hadt, en hy verwon dit oude koninkryk in zo weinig tyds, als men nodig hadt om het te doorreizen. Alles boog zich voor zyne wapenen zo haast als hy zich vertoonde; en hy verplichtte den adel des lands om hem gyselaars te geven tot waarborgen van gehoorzaamheit en trouwe.

Kanut landing.

Edmond Yzerrib, zoon van *Ethelred*. Zyn afbeeldiel.

Trouwloosheit van den grave van Streo.

Hy meende Mercië ook zo ligt te veroveren, maar hy maakte eene verkeerde rekening. De Mercièrs toonden meer moeds, en antwoordden hem, dat zy hunnen koning en hun vaderlandt getrouwheit gezworen hebbende, gereed waren hun bloedt voor eene zo rechtvaardige zake te storten; dat zy de zelve zouden verdedigen zo lang 'er vyftig mannen, en een hoofdt, om hen ten stryde aan te voeren, onder hen zouden wezen.

Edelmoedig besluit van de Mercièrs.

1016. *Ethelred* in Londen besloten.

Over een zo trotsch antwoordt vertoornt treke *Kanut*, van den verrader *Streo* verselt, naar Mercië, en stelde in de provincie van Warwich alles te vure en te zwaarde. Die van Stafford, van Leicester en Shreuwsbury konden hem niet wederstaan, en waren genoodzaakt zich te onderwerpen. Dit kwam hen duur te staan. *Ethelred* was weder uit het ziekbedde geraakt; en zich met een gedeelte zynes heirs in Londen geworpen hebbende, hadt hy het overige zyner troepen onder het bevel van den prins *Edmond* gelaten. Deze kreeg eene verstterking van den

1016. grave *Utred*, voogdt van de landen aan gene zyde van den Humber, en de zamenvoeging hunner troepen geschied zynde, vielen zy gezamentlyk op deze ongelukkige provincien, die den Deenschen vorst erkent hadden, en vewoesten de zelve voort.

Kanut verovert Northumbrie.

Kanut bevrydde haar van vernieling en stroping door eene afwending, die *Utred* weder in Northumberlandt riep. De Deensche prins vloog als een blixem door de provincien van Buckingham, van Huntington, van Nottingham en van Linkoln, en kwam zich legeren in die van Jork, van waar hy ganssch Northumberlandt in rep en roere stelde. *Utred*, den vyandt zo naby deze provincie ziende, toog haar te hulpe op, gevolgt van de troepen, die hy den prins *Edmond* gebragt hadt. Hy kon zyn landt echter niet veiligen tegen de overwinnende wapenen van *Kanut*, noch zyn eigen leven redden. Hy viel in eene lage, wierdt gevangen en gedood, niettegenstaande zyn verding, door het welke hy *Kanut* voor zynen heer erkent, en hem gyselaars van zyne getrouwheit gegeven hadt. Dus wierdt Northumberlandt verovert door *Kanut*, die Westsex reets vermeestert hadt, en Mercië, half verwonnen en half geplundert, in zyne overwinningen als ingesloten hieldt. Maar alle die voordeelen waren nog zeer wankelbaar zo lang Londen, den koning *Ethelred* getrouw, de burg en een vast bolwerk der Engelsche heerschappye bleve. Hy besloot derhalven deze stadt te belegeren.

Belegert Londen.

Deze onderneming was stout. *Ethelred* hadt 'er zich niet alleen ingesloten met goede troepen; de prins hadt 'er zich met de zyne ook in geworpen, sedert dat hy van den grave *Utred* gescheiden was; en de stadt was voorzien van alle noodzakelykheden om een beleg te verduren. Alle deze zwarigheden strekten alleen om den heldenyver van den jongen overwinnaar te ontfonken, die voor zynen moedt niets onmogelyk oordeelde.

Ethelreds doodt. Het goedt en kwaadt, dat men van hem zegt.

Onderwyl stierf *Ethelred*. Zyne doodt wierdt van de Engelschen weinig beklaagt, en vooral niet van de geestelyken, die altoos van hem spreken, mogelyk met te veel drift, als van een vorst in weelde en wellust verzonken. Hy was by de Denen gehaat om den moordt, dien hy 'er van hadt laten doen. Zyne gunstelingen verrieden hem, en de ongetrouwheit zyner onderdanen in het algemeen deedt hem gedurende eene regering van zeven en dertig jaren vele verschillende uitkomsten en verscheide lotwisselingen ondergaan. Uit zyn eerste huwelyk * verwekte hy den prins *Edmond*, die hem opvolgde, en twee andere, welken *Kanut* niet toeliet te regeren. Hy teelde by zyne twede vrouwe, de dochter van *Richard*, hertog van Normandië, *Eduard*, die tot de kroon geroepen wierdt; maar om de zelve aan een gelukkiger geslacht na te laten.

* Anderen zeggen by eene by-zit.

Verscheide verhalen van dit beleg.

Ethelreds doodt veranderde de gedaante der zaken niet. Maar de Geschiedenis is op deze plaats zeer verward; en men weet niet waar aan zich te houden. Daar zyn schryvers, die voorgeven, dat *Kanut* zich voor Londen vertoonde; dat de burgery hem de poorten opende; maar dat *Edmond* met zyn volk 'er uit trok. Zy voegen hier by, dat de verwinnaar zich niet durvende verlaten op de trouwe van die van Londen, niet lang in deze stadt toefde; dat hy schielyk al het geldt, dat hy bekomen kon, byeen geschraapt hebbende, de stadt verliet; zich weder op zyne vloot begaf, die hy den Teems hadt doen inlopen, en op Sheepey, een klein eilandtie, gelegen aan den mondt van die rivier, ging overwinteren. Dit plekje lands heeft zynen naam ontleent van de grote menigte schapen *, die in zynen omtrek geweid worden. Voorts vertrok de prins *Edmond* in Londen, daar hy onder de toejuiching van de burgeren ingehaalt wierdt. De anderen spreken van dit eerste beleg niet, maar alleen van het twede, waar van wy haast zullen spreken. Het geschiedde kort na *Ethelreds* doodt, en voor de kroninge der beide prinsen, waar van de een door de Engelschen te Londen tot koning wierdt gezalft en uitgeroepen; en de ander te Southampton door het Deensch heir en die van zyne natie gezamentlyk met de Engelsche heeren, zo geestelyke als wereldlyke van het oude koninkryk van Westsex, gekroont en op den troon geplaatst wierdt.

1016.

* Sheppey in het kanaal gelegen.

De beide prinsen gekroont.

Afbeeldsel van den eenen en den anderen.

Zy verdienden beide te regeren. Wy hebben het afbeeldsel van beide opgegeven. De Engelsche geschiedschryvers, die hen met elkander vergelyken, noemen hen de helden der beide natiën, en verwyten den eenen niets dan het geweldt, de vrouw van *Sieg fried* aangedaan, en den anderen alleen zyne Deensche geboorte. Ook scheen de overwinning en de fortuin de zaken tusschen hen in evenwigt te houden; en als of zy zich niet hadden durven verklaren voor den eenen, tot nadeel van den anderen, wilden zy, dat deze beide prinsen niet alleen den roem en de verdiensten met elkander zouden delen, maar ook het koninkryk. Voor deze laatste verdeeling zag men beroemde veldslagen en belegeringen.

Edmond deedt die van Glocester en Bristol, en *Kanut* die van Londen: zo dat, door eene wonderlykheit van het geval, de een het landt van Westsex intoog, terwyl de ander regt op Londen aantrok. Dus keerden deze twee mededingers, die elkander zochten, malkander den rug toe, en mydden zich, in plaats van zich te ontmoeten.

Eerste slag tusschen de beide prinsen.

Edmond maakte zich meester van Bristol en Glocester; maar *Kanut* was zo gelukkig voor Londen niet. Hy belegerde deze stadt ordentlyk. Zyne vloot kwam ten anker op den Teems, wiens gemeenschap hy de burgery van de belegerde plaats daar door afsneedt; en zyn heir te lande wierp zyne beschansingen op, opende zyne loopgravens, en deedt verscheide stormen. Zy wierden afgeslagen; en op het bericht, dat hy kreeg van de aannadering van *Edmond*, die voorgenomen hadt het beleg op te slaan, brak hy het zelf op, en toog hem tegen. De beide heiren ontmoetten elkander in de provincie van Dorset. De slag was hevig, en de nacht alleen kon hunne woede bepalen. De beide prinsen gaven grote blyken van hunne bekwaamheit en moedt; en men verwon overal waar zy zich bevonden. Het ontbrak hen eer aan licht dan aan kracht en aan moedt. Het is waar, dat men des anderen daags zag, dat *Kanut* met zyn heir opgebroken was; maar dit was min eene wyk dan eene list, om een ander heir van troepen van zyne natie, dat Salisbury belegerde, te naderen. *Edmond* volgde hem op de hielen van zo naby, dat zy genoodzaakt waren tot een tweden slag te komen. Hy viel den 20 Juny voor, en was bloediger dan de eerste, doch niet beslissende. De overwinning vloog beurteling van het eene tot het andere heir over, en bleef nergens stil houden. *Edmond* sloeg den regter vleugel der Denen; *Kanut* versloeg den linker der Engelschen; en toen de eerste overwinnaar meende te zyn, zag hy zich genoodzaakt om de genen, die door den vyandt op de vlucht geslagen waren, te gaan byspringen. De nacht kwam het gevecht weder eindigen; maar gaf niemandt rust, en

Twede slag.

1016. Derde slag.

en men bereidde zich tot een anderen strydt. Hy was niet min hevig dan die van daags te voren, en de uitkomst niet min onzeker. Elk vondt reden van klagen, en ook reden van triomf: de fortuin wilde niets beslissen. Het scheelde echter weinig of eene list van den grave van Streo hadt de Denen doen overwinnen. In de mengenis een slecht soldaat * gezien hebbende, die den prins *Edmond* zeer wel geleek, sloeg hy hem het hoofdt af; en het zelve zo bebloed aan de Engelschen vertonende, *Zie daar*, riep hy hen toe, *het hoofdt van uwen koning*. Door deze gelykenis ontzet, en ontstelt op het gezicht van dit voorwerp, het welk de gelegenheit hen niet toeliet met de vereischte aandacht en oplettendheit te beschouwen, om het bedrog te ontdekken, geloofden zy de woorden van den bedrieger; en door de doodt van hunnen koning moedeloos geworden, stonden zy op het punt van te vlieden. By geluk bevondt *Edmond* zich zo digt by de plaats, daar deze zaak voorviel, dat hy het herhaalde geschreeuw van den grave van Streo verstondt, die van gelidt tot gelidt reedt, de zelve woorden, die wy zo even bygebragt hebben, telkens herhalende, en het bebloede hoofdt van *Osmer* in de handt houdende; op wiens gezicht, als ware het een ander hoofdt van *Medusa* geweest, de Engelschen, geheel bedondert, onbeweeglyk bleven. De dappere *Edmond*, toen door den drang heen brekende, vertoonde zich voor de zynen, die hy ontstelt en zeer neêrslagtig vondt. *Neen, neen*, riep hy, *ik ben niet dood; ik ben nog aan uw hoofdt, dappere soldaten, en het voornemen van den trouwloozen, die u door een lafhertig bedrog heeft getracht te misleiden, zal hem niet gelukken. Schept moedt, dappere Engelschen, wreekt u over het bedrog, en leert dezen bedrieger, dat men de overwinning door dapperheit en niet door list verkrygt.* Hy kon met deze aanmoediging niets anders te wege brengen dan het gevecht te herstellen; den yver van de zynen, reets aan het flaauwen, op nieuw te ontsteken, en de zaken weder in evenwigt te brengen. Zy bleven den overigen dag in dien standt; en de nacht opkomende, bragt elk dien in zyn leger door, of met gelyke ongerustheit, of met gelyke hoop.

* Zyn naam was *Osmer*.

Fraaie aanspraak van *Edmond*.

De zaken blyven in evenwigt.

Gelyk ook in de twee andere slagen.

Men vondt zich des morgens zo mat en zo vermoeid van de slagen, die men gelevert hadt, dat geen van beide partyen lust hadt om tot een derden te komen. Men moest de begravenis der doden bezorgen; en men kan uit hun getal, dat men aan elken kant op twintig duizend doedt beloopen, gissen, dat men aan beide kanten met een gelyk geluk en eene gelyke woede gestreden hadt. Hoe groot het verlies ook ware, dat de beide partyen geleden hadden, hunne woede liet niet toe, dat zy lang stil bleven. Zy hadden naauwlyks eenige dagen uitgerust, of zy vatten de wapenen weder op met de zelve fierheit, als of zy niets geleden hadden. Het scheen zelfs, of het verlies van de eenen en de anderen hen trotscher maakte, in plaats van neêrslagtig; en de soldaten waren naauwlyks uit een slag gekomen, of zy verzochten, dat men hen tot een tweden zou aanvoeren. Daar wierden binnen weinig dagen nog twee andere gelevert; beide bloedig, de laatste vooral; doch niet bekwaam om dien groten twist te beslissen. Het was zake van een groot koninkryk te winnen of te verliezen voor twee mededingers, beide even waardig het te bezitten; en die doorluchtige helden moesten die zaak alleen door hunne eige degens beslissen, zonder dat die van hunne soldaten 'er zich mede moeiden. Wy zullen deze voorvallen, die verhalens-waardig zyn, met weinig woorden beschryven.

1016.

De beide partyen hunne doden hebbende doen begraven, brak *Kanut* eerst op. Zyn voornemen was de belegering van Londen te gaan hervatten, welke stadt zyne schepen nog ingesloten hieldt. Hy vertrok des nachts, om *Edmond* te beletten hem op de hielen te volgen. Deze vorst haalde hem echter in. Hy volgde hem met zo veel spoedt, dat hy hem den weg afsneedt; en de beide heiren waren gereed om elkander te bevechten, wanneer de graaf van Streo ondernam de zaak door middel van verdrag by te leggen. Hy moest aan beide partyen verdacht zyn, en vooral aan zynen wettigen vorst, dien hy reets meer dan eens hadt verraden. Maar deze man hadt eene wonderlyke gave om de herten van de genen, die hem hoorden, in te nemen; daar was eene zekere betovering, of liever bevalligheit, in zyne redenen, die elk schier deedt vergeten, dat een verrader de zelve voortbragt. Hy verkreeg van de beide vorsten dan, dat men niet handgemeen zou worden; en *Kanut* gaf bevel aan den admiraal zyner vloot van zich van Londen te verwyderen, en den Teems af te zakken. Hy naderde Rochester onderwyl, van waar hy *Edmond* gade sloeg. Men meent, dat de graaf van Streo de wapenschorting niet gewrocht hadt dan met kennis van *Kanut*, en om hem uit eene benaauwdheit te redden. Hy hadt ook anders niet uitgewerkt dan de verwydering der beide heiren; maar zy kwamen haast weder digt byeen.

De koningin weduwe vertrekt met de beide prinsen, hare zonen, naar Normandië.

In het midden van het knarsen en het woeden der wapenen dacht de koningin weduwe van *Ethelfred*, dat het tydt was zich zelf en de beide prinsen, hare zonen, *Eduard* en *Alfred*, in zekerheit te stellen. Zy hadt altoos eene zekere schuilplaats by den hertog van Normandië, haren broeder; en zy nam hare wyk ook by hem, om 'er gerust den uitslag af te wachten van zo vele verwarde en weisselende lotgevallen, die gestadig op elkander volgden.

Redenvoering van *Edmond* tegen zyne trotsch.

De twee trotsche mededingers zochten elkander onderwyl te verdelgen. *Kanut*, bericht gekregen hebbende, dat *Edmond* zyn heir versterkt hadt om hem te komen bevechten, versterkte het zyne ook; en niet vergenoegt hem af te wachten trok hy hem zelf tegen. *Edmond*, zyne voorhoede bemerkt hebbende, hieldt stil, en zyn heir in slagorder stellende, sprak hy zyne krygsknechten in dezer voegen aan: *Dappere Engelschen, zie hier den vyandt, dien wy zoeken; hy komt ons zelf uittarten; en niets is bekwaam om zynen trotsch te smuiken, noch om de begeerte, die hy heeft van een zo schoon koninkryk te verwinnen, te betomen. Laat ons geen minder yver, volstandigheit en moedt betonen om het tegen hem te verdedigen. Laat ons heden eene laatste poging doen, om ons van den geweldenaar te bevryden; eene heldhaftige poging, die onze velden met hunne doden bedekke, en de genen, die onzen arm ontsnappen, noodzake weder over zee te steken. Hunne vloot legt niet verre van hen, en het schynt, dat zy hen is genadert door een voorgevoelen van hunne nederlage, en om hunne vlucht te begunstigen. Laat ons ons geluk dan verhaasten; en om het niet een oogenblik langer uit te stellen, blaast den aantocht*, zeide hy tegen de trompetters; *en dat ieder*, vervolgde hy, het heir aantrekkende, *myn voorbeeldt volge, en niet uit den slag denke weder te keren dan met de overwinninge.*

Die van *Kanut* aan de zyne.

Kanut bereidde de zynen tot den slag met den zelven yver, en toonde niet minder ongeduldt om den zelven te beginnen. *Spitsbroeders*, dus sprak hy

1016. hy hen aan, *ik wilde u voor Londen brengen; maar wy moeten den vyandt eerſt ſlaan. Laat ons ons uiterſte beſt doen om hem te doen berouwen, dat hy ons ſloort in de verovering van eene ſtadt, die ons met rykdommen overladen, en meeſter van ganſch Engelandt gemaakt zou hebben. Indien gy my wilt navolgen, zal ons geluk niet langer uitgeſtelt blyven, dan zo veel tyds, als wy nodig hebben om te vechten en te verwinnen.*

Hardnekkige ſlag.

Deze woorden geëindigt hebbende, deedt hy het teken geven tot den aanval, en de mengenis was niet min hevig en hardnekkig dan in de andere ſlagen. De uitſlag was gelukkiger voor de Engelſchen: de overwinning wierdt hen echter vier uuren lang betwiſt; en de trotſche Deenſche vorſt, van woede op zyne tanden knarſſende, om dat hy zyn volk zag deinzen, deedt zyne ruitery aantrekken om hen te ondersteunen; maar zy ontmoette die der vyanden, die haar tegenhieldt en overhoop wierp. Toen raakte alles in wanorder en aan het zakken, en *Kanut* kon naauwlyks een ligchaam benden byeen krygen om zyne wyk te verzekeren. Hy deedt de zelve echter als een groot krygskundige, en begaf zich in eene veilige plaats. Hy liet vier duizend vyf honderd doden op het ſlagveldt leggen; en van den kant der Engelſchen waren maar zes honderd man gebleven.

Door de Engelſchen gewonnen.

Edmond gebruikt zyne overwinning niet wel.

Edmond bediende zich kwalyk van zyne overwinninge, dewyl hy een vyandt liet ontſnappen, die door zyne nederlage moedeloos geworden, en met zyne gekwetſten belemmert was; het overſchot van een geteiſtert leger met zich ſleepte, en minder luſt hadt om te vechten dan om te vlieden. Men zegt, dat de graaf van Streo hem dit geraden hadt. Dit waar zynde, moeſt deze verrader zich weder met zynen heer en meeſter verzoent hebben om hem voor de twede maal te verraden. Hy vertoonde hem, dat zyn heir ruſt nodig hadt; dat hy zich met dit eerſte geluk moeſt vergenoegen; zynen vyandt laten ontvluchten, uit vreze, dat hy, van wanhoop gedreven, zich mogt wenden, en den verwinnaar zich zyner overmoedt en ſtoutheit doen berouwen. *Edmond* geloofde hem, en verloor eene gelegenheit van te verwinnen, die hy niet wederkreeg.

Twede ſlag.

Kanut, die zyne ſchepen op den Teems hadt leggen, ging over deze rivier, en beſchanſte zich in de provincie van Eſſex. Na dat hy zyn heir daar weder in ſtaat geſtelt hadt, begon hy de provincie te plunderen, om *Edmond* derwaarts te lokken. Hy toog haar ook terſtondt te hulpe, ontmoette *Kanut*, dien hy in de vlaktens van Aſchdown ſlag leverde. Deze ſtrydt was, volgens de eenen, geheel beſliſſende, en maar voor een gedeelte, volgens anderen, die 'er het beroemde lyfgevecht van de beide koningen op doen volgen. Wat 'er van zy, de Engelſchen verloren dien. Zy worſtelden lang genoeg tegen hun ongeluk; betwiſtten de eer der overwinninge tot aan den nacht, en bezweken alleen door het verraadt van den grave van Streo, die de vlucht nam, en een gedeelte des Engelſchen heirs met zich ſleepte. *Edmond* herſtelde deze ſchade zo hy beſt kon. Hy bevondt zich overal; rukte zyne troepen weder byeen, en hieldt overal ſtandt; viel op den vyandt aan, en ontwrong hem de overwinning meer dan eens; maar zy bleef eindelyk geheel aan de Denen. De Engelſchen zagen de bloem van hunnen adel in dezen ongelukkigen ſlag ſneuvelen; zes hertogen, een graaf, verſcheide biſſchoppen en abten, die het oude gebruik of misbruik nog hielden van zich in de heiren te laten vinden, en de veldſlagen by te wonen. Men zegt niet hoe vele minderen 'er bleven. Maar men kan wel oordeelen uit het getal van deze opper-officieren, die zo vele veldoverſten en hoofden van provincien waren, dat het zeer groot moet zyn geweeſt; en Engelandt moeſt vele ſoldaten kunnen uitleveren, om na zo menig zwaar verlies niet uitgeput te zyn van manſchap. 1016.

Door de Engelſchen verloren.

Edmond hoopte nog middel te vinden om zich te herſtellen; en naar de provincie van Gloceſter geweken zynde, deedt hy nieuwe wervingen, terwyl *Kanut* zich meeſter van Londen en van de beſte plaatſen des ryks maakte. Maar alle die voordeelen konden hem nog niet vaſt op den troon zetten. Hy hadt te doen met een vyandt, welke hem dien tot het einde van zyn leven zou betwiſten. Hy zag zich derhalven genoodzaakt den voortgang zyner overwinningen te ſchorten, en zyne wapenen te wenden naar den kant, werwaarts *Edmond* zynen tocht gericht hadt: zo dat de beide koningen zich eerlang weder in elkanders tegenwoordigheit bevonden. *Edmond* toog aan het hoofdt van een heir, dat zo ſchoon was als of het eerſt te velde kwam; en *Kanut* naderde met het zyne, dat nog moedig was op zyne laatſte zege, en voorgenomen hadt zyne eer ſtaande te houden. De eenen en de anderen brandden van begeerte om te vechten; de eerſte, vol van ſpyt om hun verlies, zochten den hoon, dien zy laatſt ontfangen hadden, uit te wiſſchen; de anderen, aangemoedigt door den voorſpoedt hunner wapenen, hadden geen kleinder verwachting dan den ondergang der ganſche Engelſche heerſchappye te bewerken. Alles wierdt gereed gemaakt tot een bloedigen ſlag, wanneer een officier, men zegt niet of hy een Engelſchman of een Deen was, uit de gelederen te voorſchyn kwam, en op een klein heuveltie ging ſtaan, om te beter gezien en gehoort te worden van de beide heiren, die hy in dezer voegen aanſprak: *Hebben wy geen bloeds genoeg geſtort, Heeren, en moet men dat van twee gehele natiën uitputten om het belang van twee mannen te handhaven. Laat onze beide vorſten hunne ſtaatzucht matigen; en vermits de fortuin zich ontziet zich voor den eenen, tot nadeel van den anderen, te verklaren, laat zy het koninkryk, waar over zy twiſten, met elkander verdeelen. Is Engelandt niet groot genoeg om hen te vergenoegen? Is een ryk, dat gedurende verſcheide eeuwen zeven koningen over zich heeft zien regeren, dan te klein voor twee geworden? Of oordeelen zy beide, dat de helft te gering voor hen is? Indien dit zo zy, laat zy het geſchil, waar in zy alleen belang hebben, alleen beſliſſen; en vermits het in zulk een geval ſlechts om hunne heerſchzucht te doen is, laat hunne dapperheit of hun geluk de zaak afdoen, zonder dat zy het bloedt van hunne onderdanen langer ſtorten, en dit koninkryk in een poel van rampen dompelen.*

Aanmerkelyke aanſpraak.

Deze aanſpraak wierdt niet alleen van de beide heiren, maar ook van de beide koningen, goedgekeurt, die de uitdaging aannamen; ten minſte volgens het verhaal van vele geſchiedſchryvers. Wy weten wel, dat 'er eenige zyn, die dit verhaal voor een verdichtſel houden; maar vermits anderen, die niet min beroemd zyn, het voor waarheit aannemen, hebben wy het niet mogen achterhouden: wy zouden door de verduiſtering van dit vermaard gevecht de Geſchiedenis van Engelandt van een ſieraadt beroven, dat in fraai-

Beroemd tweegevecht tuſſchen de beide koningen.

1012 en de volgende. fraaiheit niet behoeft te wyken voor dat der *Horaeen* en *Curiaeen*, zo beroemd in de Romeinſche geſchiedeniſſen; en men zal mogelyk het tweegevecht van deze beide koningen met meer vermaak lezen dan de uitdaging van *François* den I en *Karel* den V. In het verhaal van den tweeſtrydt der twee Engelſche koningen is deze omſtandigheit, die ieder krachtig moet aandoen, dat zy tot de daadt kwamen, in plaats dat *Karel* en *François* het by de plegtigheit der uitdaginge lieten beruſten. Dit byzonder gevecht der twee eerſten ſchynt ten andere goedgekeurt door de beide natien en door den Hemel zelve, die geweigert hadt zich in de algemene ſlagen voor den eenen of den anderen te verklaren; daar is eindelyk iets zo edelaardigs in het beroemde lyfgevecht dezer beide helden, dat des zelfs verhaal niet dan aangenaam kan zyn.

De plaats des gevechts. De plaats, welke deze doorluchtige vechtelingen tot hun ſtrydperk uitkozen, was het klein eilandtie Elney, het welk de Saverne by Gloceſter maakt. Hunne beſchuttende wapenen beſtonden in helm en ſchildt, en de beſchadigende alleen in zwaarden. Zy vochten eerſt te paarde, en vervolgens te voet, om elkander van nader by te beſtryden. Zy gingen op het eilandt over, zonder ander gevolg dan twee ſtaatjongens, die hunne paarden in de ſchouw vaſt hielden, en toen zy 'er van ſtegen om te voet te ſtryden. De beide heiren, op den oever van de Saverne in ſlagorder geſchaart, waren aanſchouwers van het gevecht, en elk wenſchte zynen vorſt de overwinning toe. Zy waren van te voren eens geworden, dat zy zich aan den uitſlag van den ſtrydt, hoedanig hy ook uitviel, zouden gedragen, en den gene, welken de Hemel met de overwinninge begunſtigde, gehoorzamen. Hy bleef nog onzydig; en zyne volſtandigheit, in altoos het evenwigt tuſſchen deze beide mededingers te houden, verwon hunne ſtaatzucht. Beding der beide natiën.

Wyze van het gevecht. Zy vochten, gelyk wy gezegt hebben, eerſt te paarde; maar oordelende, dat zy hunne ſlagen niet genoeg in hunne macht hadden; of de overwinning alleen door hunne eige dapperheit willende bevechten, ſtegen zy van het paardt. Toen begonden zy een der verſchrikkelykſte gevechten, die men immer zag. Het geſchiedde ook tuſſchen de moedigſte en ſterkſte partyen, die toen in de wereldt bekend waren. *Edmond*, die door de ſterkte zynes ligchaams den bynaam van Yzerrib verkregen hadt, was veel groter van geſtalte dan zyn party, en daar in hadt hy veel voordeel boven hem; maar de raddigheit van *Kanut* vergoedde dit gebrek, en hy bleef zynen mededinger in dapperheit en moedt niet 'ſchuldig. Hunne ſchilden keerden langen tydt de vreeſſelyke ſlagen af, die zy elkander toebragten; maar de zelve in ſlukken gehouwen en onbruikbaar gemaakt hebbende, wierpen zy die als onnut van zich. Zich toen niet meer vierende, of warende, zou mogelyk de een of de ander, of zy zouden miſſchien beide, het leven verloren hebben, indien de deugdt van hunne helmetten hen niet beſchut en bevryd hadde. Geen van beide wilde wyken; en indien *Kanut* voor de ſterkte van *Edmond* te vrezen hadt, zag die zich dikwils in gevaar door de behendigheit en raddigheit van den anderen. Men begon in het einde echter te bemerken, dat de Deen aan het wyken raakte. Uitſlag van het telve. Hy bemerkte het zelf, en zich niet ſchamende een voorſlag tot een vergelyk te doen: *Dappere prins*, zeide hy tegen *Edmond*, *het is lang genoeg geſtreden; wy hebben gelyken moedt betoont; en zoudt gy niet raadzaam vinden, dat wy gelyke gematigtheit betoonden; en dat, na dat wy het licht en de eer van dezen huidigen dag met elkander gedeelt hebben, wy uit het vechtperk traden om het koninkryk te verdeelen?* 1012 en de volgende.

Edmond, die zich ſtil gehouden hadt, zo haaſt als hy den Deenſchen prins zyne reden hadt horen aanvangen, en die, hem de punt van zyn zwaardt naar de aarde hebbende zien neigen, het zyne ook hadt laten zakken, antwoordde hem met de zelve beleefdheit; en deze verwoede vyanden, ſchielyk vrienden geworden, leiden de wapenen neder en omhelden elkander. Hunne verzoening wierdt door de toejuiching der beide heiren goedgekeurt, en het verdrag terſtondt geſloten en getekent. Het Noorder gedeelte van Engelandt wierdt aan *Kanut* afgeſtaan, en het Zuider deel bleef aan *Edmond*; en tot meerder zekerheit gaf men aan beide kanten gyſelaars. Eenige ſchryvers, die geen gewag maken van het lyfgevecht, zeggen, dat dit verdrag door den grave van Streo gewrocht wierdt. Maar die trouwloze was meer bedacht om het bederf van zynen vorſt te verhaaſten, dan om zyn heil te bevorderen; indien men het verhaal geloven moge van de genen, die willen, dat hy hem kort daar na te Oxford deedt vermoorden. Dit geval is niet zeker, en anderen houden ſtaande, dat *Edmond* te Londen ſtierf op St. Andriesdag, in het zelve jaar, in het welke het verdrag met *Kanut* gemaakt was, en maar weinig maanden daar na. Echter, indien het gene de meeſte ſchryvers te boek geſlagen hebben van de wyze, op welke *Kanut* dezen verfoeielyken vorſtenmoordt ſtrafte, waar zy, kan men niet twyffelen, of de graaf van Streo hadt dien gepleegt. Zy zeggen, dat deze verrader het loon niet krygende, dat hy van zyn verraadt verwachtte, de onbeſchaamdheit hadt van *Kanut* deswegen verwytingen te doen, hem zeggende, dat hy hem verzocht zich te herinneren, dat hy de fortuin en het leven van zynen koning aan hem hadt opgeoffert. *Verrader*, antwoordde hem de edelmoedige vorſt, *zyt gy zo onbeſchaamd, dat gy my loon durft afvorderen voor uwe gruweldaden, en dat gy u durft verbeelden, dat ik 'er medepligtig aan wil worden!* Hy gaf met eenen bevel aan zyne lyfwachten, dat zy hem zouden afmaken, het welk zo haaſt nagekomen als bevolen wierdt. Dus hadt *Alexander* de doodt van *Darius* gewroken, en *Julius Ceſar* die van *Pompejus*. De beide koningen verdeelen Engelandt. *Edmonds* doodt verſcheidentlyk verhaalt. Straffe over de verraderyen van den grave van Streo genomen.

Kanut deedt niet alleen den moordenaren van den koning hunne verdiende ſtraffe wedervaren; maar hy toonde ook zyne gematigtheit omtrent het huisgezin van dezen vorſt. Wy hebben gezegt, dat zyne ſtiefmoeder, de koningin weduwe, met hare twee zonen naar Normandië by haren broeder, den hertog *Richard*, geweken was; maar de beide zonen van *Edmond* en zyn broeder *Edwin* waren in Engelandt gebleven. *Kanut* hadt hen kunnen doen ombrengen, of gevangen zetten, indien zyn gemoedt tot wreedheit geneigt ware geweeſt. Hy vergenoegde zich met hen uit Engelandt te doen gaan; zich anders niet vaſt op den troon kunnende zetten, noch zich van de gehoorzaamheit der Engelſchen verzekeren. Hy zondt de zonen van *Edmond* in ballingſchap naar Zweden, en, volgens eenigen, van daar naar Hungarië, hoewel anderen zeggen, dat de koningi *Kanuti* edelmoedigheit.

1012 en de volgende. van Zweden hen tot meerder zekerheit derwaarts zondt, daar een van hen met de dochter van den koning *Salomon* trouwde, en de ander met die van keizer *Henrik* den II. Hun oom *Edwin* kwam weder in Engelandt, daar hy zyne dagen geruftelyk eindigde.

Staat van Engelandt. De Engelfche heerfchappy viel met *Edmonds* doodt. Zy zocht zich weder op te beuren zes en twintig jaren daar na, onder zynen broeder *Eduard*, bygenaamt de Belyder *; maar hy was te flauwmoedig om zyn geflacht op den troon te herftellen; hy was genoodzaakt om toevlucht te nemen tot een prins, die machtiger en ftouter was, die zich op zynen troon zette, waar van hy de Denen zo wel als de Engelfchen, die 'er weder op poogden te klimmen, afhiet. De gefchiedfchryvers zeggen, dat de oorlogen, welke zonder ophouden twee honderd jaren tuffchen de beide natiën geduurt hadden, de eene en de andere bedurven; dat 'er twee en negentig veldflagen gelevert wierden, en dat 'er meer dan drie maal honderd duizend man fneuvelden: zo dat het niet te verwonderen is, dat na zo veel verlies en zo veel bloedftorting een nieuwe veroveraar met weinig moeite een uitgeput koninkryk komt vermeefteren, dat verzwakt is en naar ruft verlangt.

* *Confeffor.*

1017. *Kanut* regeert alleen, en met rechtvaardigheit. Het geraakte tot dit verval door *Edmonds* doodt, en het bleef alleen ftaan door *Kanuts* dapperheit. Deze laatfte was de ruft zyner reginge zo wel verfchuldigt aan de vermoeidheit en moedeloosheit der Engelfchen, als aan zyne eige deugdt. Wy zullen hem twintig jaren met veel zachtheit, gematigtheit en billykheit zien heerfchen; en indien zyne kinderen zo wel erfgenamen van zyne deugden als van zynen troon geweeft hadden, zouden de Engelfchen mogelyk de heerfchappy hunner vorften vergeten, en onder die der Denen geruft levende, de zelve beveftigt hebben. Maar de gebreken van deze vorften wekten den haat der vremdelingen en de liefde en zucht voor hunne wettige vorften weder in het hert der volkeren; en deze onwaardige opvolgers van *Kanut* niet lang geregeert hebbende, eindigde de korte heerfchappy der Denen in Engelandt met hen.

Hy voegt de heerfchappy van *Edmond* by de zyne. Zo haaft als *Kanut* van het overlyden van *Edmond* verwittigt was, nam hy voor de heerfchappy, die zy gedeelt hadden, in zyn perfoon te vereenigen. Hy deedt derhalven den adel des koninkryks te Londen vergaderen, daar hy door eene algemene toeftemminge tot eenigen oppervorft des ganfchen koninkryks verklaart wierdt; en hy ontfing ten dien einde de hulde en den eedt van getrouwheit van de heeren. Zodanig waren toen de Staten des koninkryks; de Pairs maakten de zelve alleen uit, en de gemeente wierdt 'er naderhandt eerft in toegelaten. De heerfchappy van *Kanut* dus beveftigt zynde, verdeelde hy de zelve in vier voorname landvoogdyen, of droftampten, welke hy de oude namen van Northumberlandt, van Mercië, van Eftangel en Weftfex liet behouden, die zy onder de Saxifche koningen gehad hadden. Hy gaf het eerfte en het derde aan zyne beide Deenfche veldheeren *Irik* en *Turkil*, en het twede aan den grave van Streo, wiens fchelmftukken hem toen mogelyk nog onbewuft waren, die hy het jaar daar na eerft ftrafte. Het vierde behieldt hy met het overige des koninkryks voor zich zelve. Deze verdeeling was miffchien niet anders dan eene ftaatkundige trek, ftrekkende om de genegenheit van deze heeren te winnen, en hen het woelen te beletten; vermits zy kort daar na ophieldt door de ongunft en ballingfchap van de eenen, en door de ftraffe van den anderen.

Welke toen de Staten des koninkryks waren.

De landvoogdyen, die hy vergeeft.

1017 en de volgende.

Hy was niet min ftaatkundig ten opzichte van den prins *Edwin*, dien hy uit zyne ballingfchap weder in Engelandt riep; hem in alle zyne goederen herftellende, waar door hy de genegenheit der Engelfche natie won.

Roept den prins *Edwin* uit zyne ballingfchap te rug.

Maar zyne ftaatkunde en bekwaamheit bleek meeft in zyn huwelyk met *Ethelreds* nagelate weduwe. Zy was, gelyk wy reets gezegt hebben, eene dochter van hertog *Richard* den I, en naar Normandië geweken by haren broeder, hertog *Richard* den II. Zy was eene vrouw, die zo veel moedt als verftandt hadt, en veel by haren broeder, den hertog, vermogt; en deze vorft kon haar fchepen en troepen byzetten, om haar huis te herftellen, en de Engelfche heerfchappy weder op te rechten. Om dit onweder, dat reets begon op te komen, af te weren, deedt *Kanut* hertog *Richard* den voorflag doen van een dubbeld huwelyk; van het zyne met de koninginne weduwe van *Ethelred*; en van dat van den hertog met eene zufter van den Deenfchen koning. Zy gingen beide door, en deze vorften wierden dus dubbelde zwagers. Eenigen misprezen de koninginne weduwe, en deden haar het zelve verwyt, dat men vele eeuwen te voren gedaan hadt aan *Andromache*, die met *Pyrrhus*, den moordenaar van haren eerften gemaal, getrouwt was. Maar *Kanut* was niet bezoedelt met *Ethelreds* bloedt als *Pyrrhus* met dat van *Hector*. De voorwaarden des huwelyks waren ten anderen te voordeelig voor *Ethelreds* nazaat om deze verwytingen te verdienen. Deze verftandige princes bedong de wederkeer des ryks, na *Kanuts* doodt, aan de kinderen, die uit hun huwelyk zouden verwekt worden, en aan die zy by *Ethelred* hadt, met uitfluiting van *Kanuts* aterlingen; en fchoon deze voorwaarde niet nagekomen wierdt in den eerften opvolger, wierdt zy het ten minfte in den tweden.

Trouwt met *Ethelreds* weduwe.

De hertog *Richard* trouwt met *Kanuts* zufter.

Redenen, die de koningin weduwe tot een huwelyk met *Kanut* verplichten.

Niettegenftaande deze aanmerkingen, die min het perfoonlyk belang van de koninginne weduwe raakten, dan dat van het huis van den overleden koning, haren gemaal, kon deze princes, die de gedachtenis van dezen gemaal eerde en in waarde hieldt, bezwaarlyk tot dit twede huwelyk befluiten: de ftaatkunde en de zucht, die zy voor haren broeder, den hertog, hadt, moeft 'er haar toe helpen bewegen. Hy vertoonde aan zyne zufter, dat dit het zekerfte, zo niet het eenigfte, middel voor haar was om weder op den troon te klimmen, en om 'er de kinderen van *Ethelred* met haar op te helpen; dat *Kanut* by eene byzit twee zonen hadt, die hem wel zouden kunnen opvolgen, en dat zy zich moeft bedienen van de liefde, die hy voor haar hadt, en van den voorrang, dien hy beloofde te geven aan de kinderen, die hy uit haar zou verwekken, en aan die zy by haren eerften man, den koning *Ethelred*, hadt. Zy gaf zich over aan deze krachtige beweegredenen; en de plegtigheit des huwelyks gefchiedde met toejuiching der beide natiën en van het ganfche hof van den hertog *Richard*.

Men weet niet, of deze vorft zelf niet het oog gehad hebbe op de kroon van Engelandt. Het is niet ongelooflyk, dat zyn huwelyk met de zufter van *Kanut* hem hebbe doen hopen op een troon, by welke deze verwantfchap hem zo na bragt. De heerfchzucht vult de herten der koningen dikwils met verwachtingen, die veel ver-

* *Pizarro en Almagro.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1017. verder en min wettig zyn. Echter vermits de Geſchiedenis hier niet van ſpreekt, zou het een vermetelheit zyn dezen hertog gedachten te lenen, die hy mogelyk niet gehad heeft. Maar men kan niet afwezen van zich te verwonderen over de wegen der Voorzienigheit, die dus, zonder dat deze vorſt het bemerkte, den weg baande tot de grote ſtaatswenteling, die zynen nazaat op den troon van Engelandt moeſt brengen.

1018. De veroveraars komen meeſt uit arme landen.

Kanut was al zo weinig op dit beroemd geval bedacht. Na zyn huwelyk, het welk hy met veel yver voortgezet hadt, leide hy geheel en al op zyne regering toe; trachtte de zelve luiſterryk te maken, het geluk zyner onderdanen zo wel als het zyne te bewerken; zyne genegenheit uit te breiden zo wel als zyne heerſchappy, die hy tot in Denemarken, het oude koninkryk zyner vaderen, uitſtrekte, wiens kroon hem ten deel gevallen was, het zy door *Suenos* of door *Haraids* overlyden. Hy zondt in dit jaar twee en tachtig duizend ponden derwaarts, die hy in Engelandt ligtte, een bewys van dat 'er van dien tyde af meer geldt in Engelandt was dan in de Noordſche landen. Dus zyn byna alle veroveraars uit de armſte en onvruchtbaarſte landen de rykſte en vetſte koninkryken komen bemachtigen. Zeerovers, buitzoekers, avanturiers, rovers of kleine prinsjes, in het gebergte beſloten, hebben zich meeſter gemaakt van de welvarendſte ſtaten. Zodanig waren de Perzen, die de heerſchappy der Babyloniërs omverre wierpen; zodanig was *Alexander* zelf, in vergelyking van *Darius*, een klein koninkie van Macedonië, die op zyn beurt die der Perzen kwam vernietigen, om de Griekſche op haar puin te ſtichten; zodanig was nog *Romulus*, de ſtichter van die der Romeinen, welke de heerſchappy der Grieken en die van alle andere volkeren der aarde ter neder ſtortte; zodanig waren in den val dezer algemene heerſchappye, de ontzagchelykſte van alle, de genen, die haar kwamen vernietigen, en van alle kanten de ryken, die zy anderen ontweldigt hadt, van haar groot ligchaam kwamen ſcheuren. De oorſpronk dezer volkeren is zo duiſter, dat men dien naauwlyks kan nagaan. Alles, wat men 'er van weet, is, dat de Gotthen, de Wenden en Franken uit woeſte landen, uit de boſſchen, rotſen en moeraſſen van het Zuiden kwamen. Zodanig zyn ook de Arabiëren geweeſt, die uit hunne woeſtenyen te voorſchyn komende machtige ryken hebben opgerecht; en de Tartaren, die uit het diepſt van het Aſiatiſch Scythië zich meeſter kwamen maken van dat der Chinezen, het ſchoonſte, en mogelyk het rykſte, dat in de wereldt is, daar hunne vorſten nog tegenwoordig heerſchen. En waren het niet twee zeerovers*, die omtrent twee honderd jaren geleden de nieuwe wereldt plunderden, en het beroemde ryk der Inkas in Peru vernietigden?

* *Pizarro en Almagro.*

Wy komen weder tot *Kanut*. In dit jaar, het twede zyner regeringe, deedt hy den verraderlyken graaf van Streo ombrengen. Alle geſchiedſchryvers komen in deze doodt overeen; en zy zeggen alle, dat hy die ſtraffe op zynen kop haalde door het verwyt, dat hy *Kanut* deedt van hem kwalyk beloont te hebben, dat hy zynen wettigen vorſt hadt verraden om hem dienſt te doen. Maar eenigen doen hem zeggen, dat hy de misdaadt zo verre gebragt hadt, dat hy zynen koning van het leven hadt berooft; de anderen ſchryven hem de bekentenis van dezen moordt niet toe; maar alleen die van zyne verradery in de velden van Aſchdown, toen hy uit het leger van *Edmond* naar dat van *Kanut* overging, die de overwinning door deze overloping behaalde. Wat hier van zy, het is altoos zeker, dat nimmer verrader de doodt beter verdiende. Zo dra, zegt men, als *Kanut*, die zyne trouwloosheden verfoeide, en ten anderen vreeſde, dat hy tegen hem zelve om hem te ſchaden mogt ondernemen het gene hy tegen een ander gedan hadt om hem te dienen, was blyde van eene reden, of een voorwendſel, te hebben gevonden om te gelyk zyn eigen leven te verzekeren, en de doodt van zynen voorzaat te wreken. Een ſchoon voorbeeldt om diergelyke booswigten te wederhouden, indien men tegen een verrader, die verdiende ſtraffe krygt, niet honderd andere zag, die beloont, in plaats van geſtraft, worden. 1018.

De koning vernietigt de landvoogdyen.

De ſtraf van *Edrik*, grave van Streo, wierdt gevolgt van die van eenige andere heeren, en onder anderen van *Brighterik*, graaf van Devonshire, van wien de Geſchiedenis getuigt, dat hy onſchuldig was, en onrechtvaardiglyk veroordeelt wierdt; maar zy zegt niet waar van men hem verdacht, noch op wiens, noch op welke beſchuldigingen hy ter doodt gebragt wierdt. *Irik* en *Turkil* vervielen ook in des konings ongenade, en wierden in ballingſchap gezonden: zo dat de drie landvoogdyen door de doodt van den eenen en de ballingſchap van den anderen weder aan den koning kwamen. Hy vernietigde de twee, en gaf dat van Mercië, het welk hy in wezen liet, aan *Godefroi*, graaf van Cheſter, dien hy zyne gunſt en vertrouwen ſchonk. Hy was echter een broeder van eenen der heeren, die *Kanut* hadt doen ſterven; maar deze koning wilde niet, dat de misdaadt van den eenen broeder het geluk of de deugdt van den anderen zou hinderen. Men telt nog eenige andere min aanmerkelyke voorbeelden van *Kanuts* geſtrengheit en gunſt; het zy dat hy de eerſte tot zyne zekerheit nodig oordeelde, en door de andere zyne achting voor de verdienſten wilde doen blyken; het zy dat 'er toen, gelyk 'er altoos zullen zyn, gelukkige en ongelukkige menſchen waren, die door hun geluk of ongeluk verheven of verſtoten wierden; indien men zo ſpreken moge van deze duiſtere en onbegrypelyke lotwiſſelingen.

Voorbeelden van geſtrengheit en van gunſt van *Kanut*.

Schoon ſtaatkunde van dezen vorſt.

Men kan met meer zekerheit ſpreken van de zorge, die hy droeg voor de handhavinge en de waarneminge der wetten; waar in zyne wysheit en rechtvaardigheit klaarder uitblonken. De grootheit van zyn verſtandt en zyne billykheit bleek ook in het volmaakte evenwigt, dat hy tuſſchen de Denen en Engelſchen hieldt, zonder ooit meer tot de eenen dan tot de anderen te neigen. Hy nam zyne Raden en bedienden zonder onderſcheidt uit deze beide natiën; liet hen gelykelyk tot de ampten toe, en trachtte door dit gedrag hunnen onderlingen haat en nydt te ſmoren, hen doende begrypen, dat zy niet langer twee, maar niet meer dan een volk waren, gelyk zy niet meer dan eenen koning hadden. Zyn yver en zyne opletendheit ging nog verder. Daar was mogelyk zo veel ſtaatkunde als billykheit in deze gelyke verdeeling der ampten en zyner gunſten onder de beide natiën; maar het is niet eveneens gelegen met de wetten, die hy maakte om de ruſt en vrede in de huisgezinnen te onderhouden; men kan deze zorg aan geen andere oorzaak toeſchryven dan aan zyne zucht voor

1018. voor de rechtmatigheit, en voor het heil zyner volkeren. Ieder natie hadt hare verſcheide gewoonten en zeden; hier in wilde hy geen verandering maken; maar hy leide alleen toe om alle kwade dingen en misbruiken, die 'er ingeſlopen waren, te verbeteren, en om 'er alles by te voegen wat 'er aan ontbrak. Voorts behieldt elk zyne gewoonten; elk bleef by zyn oud gebruik, en men zag overal de goede trouw, de order en wetten heerſchen, die de ſteun der ſtaten, en het geluk der volkeren maken.

1019. Zyne belaſtingen doen het volk ſchreeuwen.

Het is byna onmogelyk voor een vorſt alles zo te ſchikken en te beſtieren, dat alles zonder ongenoegen en beriſpingen toega, en dat niemandt morre. De belaſtingen, welke *Kanut* op de Engelſchen leide, deden hen klagen. Niemandt ſtondt echter tegen hem op, ſchoon dit geldt naar Denemarken overgebragt wierdt. Elk merkte aan, dat het beſteed wierdt om de kroon van Denemarken, die hem ten deel gevallen was, te handhaven; en behalven dat de Denen, die in Engelandt gezeten waren, zeer gaarne de nodige belaſtingen wilden opbrengen om hunnen koning op den troon zyner vaderen te zetten, was hy in Engelandt, om zo te ſpreken, zo wel genaturaliſeert, dat de Engelſchen geen minder belang daar in meenden te hebben dan de Denen zelf.

Staat van Denemarken.

Het was zake om het koninkryk van Denemarken te beſchermen tegen de Wenden, die het wilden veroveren. Wy hebben reets gezegt, dat *Sueno*, vader van *Kanut*, deze kroon geërft, en haar aan zynen zone *Harald* nagelaten hadt; waar omtrent wy de verſcheide gevoelens der geſchiedſchryveren, zo ſtrydig met elkander, bygebragt hebben. Om deze ſtrydigheit is het onmogelyk iets zekers by te brengen, zo ten opzichte van den tydt, waar in *Sueno* geſtorven is, als van de wyze en de plaats van zyne doodt. Het is echter waarſchynlyk, dat hy niet in Engelandt is omgekomen op eene zo droevige en met eenen fabelachtige wyze, als zommige ſchryvers verhalen, en dat hy inderdaadt weder naar Denemarken gekeert is, en daar nog eenigen tydt geheerſcht heeft, gelyk anderen zeggen.

Kanut, bygenaamt de Grote.

Wat hier van zy, het is waar, dat *Kanut*, die om zyne luiſterryke daden den bynaam van den Groten verkreeg, een zoon van *Sueno* was, en dat hy hem opvolgde, het zy onmiddelyk, of na de doodt van zynen broeder *Harald*. Het is zelfs eerſt van *Suenos* regering af, dat men met zekerheit van het koninkryk van Denemarken, en van de volſtandige opvolging zyner koningen kan ſpreken; of ten minſte niet voor de tyden van *Harald*, vader van *Sueno*, die omtrent den jare 950 den Chriſtelyken Godsdienſt in zyne ſtaten invoerde, indien men eenige ſchryvers moge geloven; van welke zommigen eene lange, doch onwaarſchynlyke geſchiedenis bybrengen van *Haralds* oorlogen met zynen zone *Sueno*, een ſtyfzinnig Heiden, die zich echter bekeerde na de doodt van zynen vader. Men heeft echter niet dan blote giſſingen van deze bekeeringe; maar dit zy waar of niet, het is zeker, om weder tot de Wenden te komen, dat de volkeren Denemarken wilden vermeeſteren.

De Denen zyn uit de Wenden voortgekomen.

De Wenden, die gedurende eene eeuwe zo veel geruchts in de wereldt gemaakt, en zeven en negentig jaren in Afrika geheerſcht hadden, en die niet verwonnen konden worden dan door het geluk van *Juſtinianus*, en door de dapperheit van *Beliſarius*, waren ſchielyk byna geheel verdwenen. Hun laatſte koning *Gelimer* was in Cappadocie geſtorven, daar hy de landen bebouwde, die de keizer † hem tot zyn onderhoudt geſchonken hadt; en de volkeren, die hem gehoorzaamt hadden, waren langs de Oostzee verſpreid, daar men nog eene kleine landſtreek van hunnen naam in Pomeren vindt, het welk zy geheel bezaten. Waarſchynlyk gingen zy van daar naar Denemarken over, mogelyk om hunnen ouden roem weder te doen herleven, die ſedert byna vyf honderd jaren dood geweeſt was.

† *Juſtinianus.*

1019.

Tocht van Kanut tegen de Wenden.

De krygstocht van *Kanut* tegen deze overweldigers was gelukkig, en men kan de woorden van *Julius Ceſar* op hem toepaſſen, dat hy kwam, zag, en verwon. Zo ſpoedig was hy in zyne toerusting, in zyne landing, en in de overwinning der vyanden. Hy vondt hen reets in het koninkryk, men zegt niet in welk van zyne eilanden, of provinciën; maar het is waarſchynlyk, dat hunne wapenen nog niet veel opgang gehad hadden. Hy toog regt op hen aan, ſloeg zyn leger voor het hunne neder, en beſloot hen des anderen daags morgens aan te taſten. De graaf *Godwin*, die zich in het vervolg beroemd zal maken, was de eerſte van zyne veldheeren, en hadt het gebiedt over de Engelſche troepen, zelf een Engelſchman zynde. Hy hadt den Raadt bygewoont, waar in het beſluit genomen was van des anderen daags met den opgang der zonne het gevecht te beginnen. Hy ondernam iets ſtouters. Hy voorkwam den dag, en de nacht hem bekwamer ſchynende om dien aanval te doen, of de eer daar van alleen willende hebben, moedigde hy de troepen van zyne natie aan om hem te volgen. Hen daar toe verplicht hebbende, begaf hy zich aan hun hooſdt, en wanneer hy de vyanden in den diepſten ſlaap, en minſt op hunne hoede oordeelde, trok hy in hunne beſchanſſingen. Hy vondt weinig wederſtandt; en eer de wapenkreet de eenen wekte, de anderen in de wapenen en in ſlagorder bragt, hadt hy het grootſte deel reets afgemaakt. De genen, die met haaſt, en in de duiſterheit van den nacht een zeer kwalyk geordent ligchaam maakten, en ten anderen door een zo ſchielyken inbreuk bedondert, en door het geſchreeuw der gekwetſten, der ſtervenden en der vluchtenden ontſtelt en verbaaſt, waren niet bekwaam om hem tegen te houden. Alles wierdt eerlang overhoop geworpen en in de pan gehakt. De overwinnaar, gene vyanden meer ziende, die hem het hoofdt boden, en moede van doden en gevangen nemen, tradt in de tenten der verſlagene vyanden, die hy plunderde, en bleef op het ſlagveldt, dat aan hem gebleven was, leggen.

Stoute daadt van den graf Godwin.

Nederlaag der Wenden.

Hy wachtte de Denen daar af, om hen des morgens de ſlagting, die hy onder hunne verwonne vyanden gedaan hadt, met vreugde te tonen. De dag onderwyl gekomen zynde, deedt *Kanut* het teken des gevechts geven; zeer verwondert zynde, dat hy het leger der Engelſchen ledig vondt. Hy dacht niet anders of hy was vertaden, en verbeeldde zich vaſt, dat *Godwin* met zyne troepen by de vyanden overgegaan was. Maar deze waan veranderde zyn beſluit niet; en vermits hy een moedig vorſt was, dien het gevaar niet af kon ſchrikken, noopte hy den moedt der zynen zo wel, dat zy alle zwoeren met hem te willen verwinnen of ſterven. Hy voerde hen dan ten ſtryde; maar de beſchanſſingen naderende, ſtondt hy op eene aangename wyze verwondert, dat hy de ſlagting der Wenden zag, welker bebloede lyken de aarde bedekten, waar op de zwaarden der Engelſchen hen hadden doen nederſtorten. Hy ontdekte deze laatſten eerlang; en de verwytingen, welke hy voorgenomen hadt

hen

1019. ken te doen, in gelukwenschingen en lofredenen veranderende, hoorde men het leger van vreugde en toejuichingen wedergalmen. *Godwin* wierdt in het byzonder geëert en geprezen, en de koning kon zich niet genoeg verwonderen over eene zo voortreffelyke daadt, die hy deftig beloonde. Wy weten echter niet, of zy dien lof en loon wel verdiende. Het is ten minste zeker, dat zy buiten regel en order was; en dat de ftrenge Roomsche krygstucht een krygsman, die buiten weten van zynen veldoverste eene dergelyke daadt hadt durven bestaan, met de doodt zou gestraft hebben. *Kanut* wilde haar liever van den kant van haren uitslag, die gelukkig was, beschouwen, dan van dien van haar bestaan, dat zo stout als ongeoorlooft was. Het gene in dezen voort nog te prizen was, is, dat hy den roem, welken de graaf *Godwin* verkregen hadt, zonder nydt aanzag, en hem prees, om dat hy de vyanden verslagen hadt, schoon hy hem daar door van de eere der overwinninge berooft hadt.

Oordeel over deze daadt.

Kanuts edelmoedigheit.

De Wenden waren door deze nederlage zo moedeloos geworden, dat zy van de overwinning van Denemarken afzagen. De genen, die de wapenen der Engelschen ontkomen waren, begaven zich weder over zee naar Kassubie, Vindelicie en andere provincien aan den oever van de Ooftzee: zo dat *Kanut*, zyne tegenwoordigheit in Denemarken niet meer nodig oordelende, zich weder scheep begaf naar Engelandt.

Hy was daar zo haast niet wedergekomen, of hy kreeg de tyding van eene twede inbreuk. De Wenden waren 'er de hoofden niet van. Zy wierdt bestiert door twee Zweedsche of Noorweegsche prinssen, welke de Engelsche Geschiedenis *Ulfus* en *Anlaf*, of *Aglaf*, noemt. Daar zyn schryvers, die zeggen, dat *Olaus* 'er de aanlegger van was. Zy voegen 'er nog by, dat hy vertoornt was op *Kanut*, om dat hy de diensten, die hy hem in de Engelsche oorlogen tegen *Edmond* hadt gedaan, niet erkent hadt; en dat hy weder in zyn landt gekomen zynde na de doodt van den laatsten, en misnoegt over de ondankbaarheit van den anderen, dezen inval beraamt hadt. Maar de Geschiedenis van Engelandt maakt geen gewag van dezen prins in het verhaal der oorlogen, door de beide koningen tegen elkander gevoert. Ten anderen zegt de Geschiedenis van Noorwegen, die van *Olaus*, welken zy een Heilig noemt, als van eenen zyner koningen spreekt, dat *Kanut* de Noorwegers aanzette om tegen dezen prins op te staan; dat zy hem in den jare 1029, van den troon stieten; dat hy aan de hoven van Zweden en Moskovie eene schuilplaats zocht; dat hy sneuvelde in een slag, die by Stikelandt gelevert wierdt.

1019 en de volgende, tot 1032. *Kanut* komt weder in Engelandt.

Inval der Zweden in Denemarken.

Welke deze nieuwe vyanden ook waren, gaven zy *Kanut* meer werks dan de eerste, vermits zy hem noodzaakten zich gehele twaalf jaren in Denemarken op te houden. Op het berecht, dat hy kreeg van de landinge, die zy daar gedaan hadden, verliet hy Engelandt, daar hy zegepralende over de Wenden onlangs gekomen was. In het midden der gelukwenschingen kwam een nieuwe oorlog den Engelschen zyne tegenwoordigheit ontroven, en voor nieuwe gevaren bloot stellen. De vaart alleen over de Noordzee zou een vorst, die min onvermoeid en onverfaagt geweest was, afgeschrikt hebben; en men vindt weinig vorsten van twee grote koninkryken, door eene wyde zee van een gescheiden, die lust tot zulke tochten hebben, die eene ongestuime zee willen overvaren, om hunne heiren in eigen persoon te gaan gebieden, de vyanden te rug te dryven, en het heil en de ruft hunner onderdanen te handhaven. Dit deedt de grote *Kanut*; en dit heeft *Willem* de III na hem gedaan, met nog meer roem en tegen oneindig ontzagchelyker vyanden.

Nieuwe tocht van *Kanut* tegen de Zweden.

1019 en de volgende.

De twede tocht van *Kanut* was al zo gelukkig als de eerste. De Geschiedenis van Engelandt beschryft des zelfs omstandigheden niet. Zy zegt alleen, dat hy de vyanden verwon; hen dwong om de vrede van hem te verzoeken, en die aan te nemen op zodanige voorwaarden, als hy goed vondt. Wy zullen het hier dan ook by laten, en met de genen, welke dezen koning roemen, alleenlyk nog zeggen, dat hy zich niet vergenoegende, Denemarken van den inval der vyanden bevryd te hebben, zyne palen ook uitzette, en dat deze roemryke tochten hem den bynaam van den Groten verworven, gelyk wy reeds gezegt hebben.

Hy verwint en verdryft hen.

Hy ging van Denemarken naar Vrankryk over, van waar hy naar Italie ging, om de kerken van St. *Pieter* en St. *Paulus* te zien, en de eere te hebben van met den paus * te spreken. De devotie van dien tydt hadt veel deel in zyne reize; maar zyn voornemen was ook de Engelsche geestelykheit te verligten van de zware beslastingen, welke de Roomsche pauzen, zich bedienende van de zwakheit der Saxische koningen, op de bisdommen en aartsbisdommen van dit overzeesch koninkryk gelegt hadden, en hy deedt ze tot op de helft verminderen. Men zegt, dat hy het pausselyke hof heerlyker en prachtiger vondt, als men ooit gezien hadt. De keizer *Koenraad*, en *Rudolph*, koning van Burgundie, bevonden 'er zich met alle pracht en kostelykheit, welke zulke prinssen gemeenlyk vertellen. Mogelyk wierdt daar toen gehandelt over den afstandt, dien *Rudolph*, toen hy een jaar daar na stierf, by uiterste wille aan den keizer deedt van zyn koninkryk van Burgundie, dat meer dan honderd en dertig jaren bestaan hadt, en door dezen afstandt weder tot zynen ouden staat van hertogdom * en provincie gebragt wierdt, waar in het sedert gebleven is. Maar het heeft vele staatwentelingen ondergegaan, en verscheide heeren gehad.

1031. 1032. Zyne wederkomst door Italie en Vrankryk.

* *Johannes* de XX, volgens de cenen, ende XVIII, volgens de anderen.

Pracht des pausselyken hofs.

* Sedert de vernietiging van zyn eerste koningdom in den jare 533.

Kanut bragt in Engelandt de heerlyke tytels van temmer en verwinnaar der Noorwegers, en een gedeelte van Zweden verovert hebbende, het welk hy by zyn koninkryk van Denemarken voegde, waar van hy een der machtigste heerschappyen van Europa maakte. Maar Noorwegen geraakte sedert weder onder de heerschappy zyner oude prinssen, en het gebeurde, gelyk wy boven gezegt hebben, niet voor den jare 1376, dat dit koninkryk met dat van Denemarken weder vereenigt wierdt.

Vereeniging van Denemarken met Noorwegen.

Kanut gaf deze kroon geen kleinen luister door het verslaan harer vyanden, en het uitzetten van hare grenzen. Hy zette die van Engelandt geen geringer luister by door de overwinningen, welke hy behaalde op de Schotten en de Picten; indien men de Engelsche geschiedschryvers moge geloven in het verhaal dezer oorlogen, waar van de Schotsche Geschiedenis geen gewag maakt. Deze laatste spreekt alleen van de overwinningen van hunnen koning *Malcolmus*, op de Denen behaalt, die op hunne kusten kwamen landen, zonder te reppen van de inbreuken, welke de Schotten zelf in Engelandt deden. De Geschiedenis, welke wy beschryven, verplicht ons om ons aan de eersten te houden; wy zullen de gevallen, welke de laatsten ons verhalen, op hun beurt en order beschryven.

Overwinningen van *Kanut* op de Schotten en Picten.

1032. *Kanut* vondt dan op zyne wederkomst Engelandt in roer. De Denen hadden landingen gedaan in Schotlandt, waar over *Malcolmus* toen heerschte; en daar was tusschen de beide natiën een felle kryg ontstaan, die tot in Engelandt overstoeg. De Denen, geslagen zynde, weken derwaarts, en *Malcolmus*, hen daar vervolgende, viel onverschillig op de Engelschen en de Denen aan, zonder eenig onderscheidt te maken tusschen twee natiën, onder eenen koning vereenigt; en zonder acht te geven op de verbonden, die de Schotten zelf afhankelyk van de Engelsche kroon gemaakt hadden. *Kanut* nam deze inbreuk derhalven op als eene muitery. Hy hadt de Zweden en de Noorwegers geremt, wilde zich de wet niet laten stellen van de Schotten en Picten, noch toelaten, dat zy straffeloos ondernamen zich aan zyne heerschappy te onttrekken. Over hunnen inval vertoornt gaf hy zich geen rust voor dat hy dien gewroken hadt; en tegen hen optrekkende met de troepen, die hy gereed vondt om hem te volgen, bevocht hy hen, en behaalde eene roemruchtige overwinning op hen. Drie koningen *, die hen aanvoerden, wierden op de vlucht geslagen, en kregen geen vergiffenis van den overwinnaar, dan door zich weder onder zyne gehoorzaamheit te begeven. Dus eindigde deze tocht, en alle oorlogen van *Kanut*.

* *Malcolmus*, *Melbath*, en *Ironar*.

1032 en de volgende, tot 1036.

Zyne zorgen in de laatste jaren zyner regeringe.

Zyne regering duurde nog vier jaren, die in eene diepe rust verliepen. De koning, met roem overladen, leide geheel toe om de kronen van Engelandt gelukkig te maken, na dat hy haar over hare vyanden hadt doen zegepralen. In twee zaken bestaan voornamentlyk de rust en het geluk der volkeren; de waarneming der wetten en de Godsdienst. Hy droeg alle mogelyke zorg voor de onderhouding van de eenen, en stelde zyne eer en vermaak in den anderen. Zyn voorbeeldt was van meer kracht dan alle leeringen zyner geestelyken. De stichting van abdyen; van die van St. *Benedictus* in de provincie van Norfolk, en van die van Hyde, by Winchester, en van verscheide andere, rekenen wy voor nietmetal. Deze mildadigheden zyn gering voor een groten koning, en de Godvrucht heeft 'er dikwils minder deel aan dan de hovaardy. Wy hebben ook geen grote achting voor de offerhande, die hy deedt van zyne kroon aan het beeldt van den gekruisten *Christus* in de hoofdkerk van Winchester, met een genomen besluit, dat hy nakwam, van nooit geen kroon weder op zyn hoofdt te zetten. Deze ootmoedt heeft zyne waarde, maar men vindt zynen roem in des zelfs oeffening. Zie hier een ander bewys van zyne nederigheit, die uit geen andere bron dan uit het hert, en uit eene ware overtuiging zyner nietigheit kan voortkomen.

Zyne ootmoedt.

Op een tydt met zyne hovelingen op het strandt wandelende, niet lang na zyne triomferende wederkomst uit Denemarken, viel het gesprek op zyne overwinningen. De vleiery vermengt zich doorgaans met den waren lof; en een van deze pluimstrykers, die zich aangenaam trachtten te maken door de zaken te vergroten, noemde hem *heer der aarde en der zee*. De koning antwoordde niet op deze stinkende vleiery; maar zyn mantel op het strandt hebbende doen uitbreiden ging hy 'er op zitten. De zee was toen in haren vloedt, en naderde eerlang de plaats, daar de koning gezeten was. De vorst, het water ziende opkomen, zeide, zonder van zyne plaats te wyken: *Ik beveel u, ô zee, te deinzen en my niet te naderen.* Het water liet daarom niet na gestadig op te komen, en een gedeelte van den mantel te bedekken. *Gy ziet*, zeide de koning toen tot den vleier, *hoe ik heer van dit element ben. Neen neen*, vervolgde hy, zich opheffende, *men moet zich niet te veel wys maken; wy zyn menschen gelyk anderen, en aarde en zee gehoorzamen alleen aan den Heere der Nature, van welken de koningen niet min onderdanen zyn dan het volk.* Eene schone les voor de vorsten om hen van de vleiery te doen walgen, zo wel als van de vleiers, welke door dit voorbeeldt verachtelyk en bespottelyk gemaakt worden.

1032 en de volgende, tot 1036.

Godefroi, graaf van Chester, dien de Engelschen *Jeoffrik* en *Leoffrik* noemen, was een van zyne voornaamste gunstelingen, en zelfs zyn raadsman en vertrouweling. Hy hadt des zelfs broeder echter doen sterven; maar elk kreeg straffe of beloning naar zyne misdaden, of verdiensten. Hy eerde *Athelnoth*, of *Elnot*, aartsbisschop van Kantelberg, ook met zyne byzondere gunst, en bediende zich met voordeel van zynen Raadt.

Zyne voornaamste Raden.

Hy hadt ook veel eerbiedt voor de gedachtenisse van *Alphagus*, voorzaat van dezen kerkvoogdt, en deedt zyn ligchaam van Londen, daar het begraven was, naar Kantelberg, hoofdstadt van zyn aartsbisdom, overbrengen. Deze kerkvoogdt verdiende den naam van Heilig, die hem door alle Engelsche schryvers gegeven wordt, zo om de vroomheit van zyn leven, als om de wrede doodt, welke de Denen hem aandeden, gelyk wy boven gezegt hebben. Het was niet veel langer dan twintig jaren geleden, dat zy dezen prelaat vermoord hadden, wanneer een prins van hun bloedt deze onrechtvaardigheit kwam boeten, als een martelaar eeren den gene, wiens beulen zy geweest waren, en zorg dragen voor het overschot zynes ligchaams en voor zyn graf.

Zyne eerbiedt voor het graf van den aartsbisschop van Kantelberg.

Voorts hoe devoot de Deensche vorst was, deedt zyne devotie hem niet van zyn recht afstaan tot nadeel zyner krone, en hy hadt de zwakheit niet der Saxische koningen, die haar schandelyk aan de pauzen onderworpen hadden. Hy wilde zelf de regering der kerke van Engelandt niet aan hem onderwerpen; en de kerkelyke Geschiedenis tekent zorgvuldig aan, dat de opperhoofdigheit van de zelve toen by den persoon van den koning was, wiens oppergezag de geestelyke zo wel als de wereldlyke heeren erkenden, zonder dat de Roomsche paus eenig recht over de geestelykheit des ryks oeffende.

Hy handhaeft de rechten der kroon tegen de geestelykheit.

* Zie *Wilkins*.

Kanut stierf den 12 November des jaars 1036, na dat hy twintig jaren met roem geregeert hadt. Hy wierdt, volgens de Engelsche geschiedschryvers, te Winchester begraven; te Rouaan, volgens de kronyken van Normandië, welke zeggen, dat hy in deze provincie van Vrankryk stierf. Zo veel verschil en zo veel onzekerheit is 'er van de meeste gevallen, die men zo verscheidentlyk verhaalt vindt, door de verscheide schryvers, welke zorg gedragen hebben, dat zy bewaart wierden. Zy verschillen niet alleen in deze omstandigheit van de doodt en het graf van dezen koning; zy stryden ook dikmaals in den lof, en in de berisping zyner deugden en gebreken. Zy beschryven hem niet alle als een heldt. Daar zyn 'er, die van hem spreken als van een vorst, die eer woest en wreed dan dapper was; eer overgelovig dan een goed Christen, en welke langen tydt niet dan eene uitwendige belydenis van dezen Godsdienst deedt, die zelfs nog zeer schraal was, en meer naar het Heidendom zweemde, waar in hy geboren was, dan naar het Christendom, het welk hy omhelsd hadt.

1036. Zyne doodt.

Verschillende gevoelens over zyne deugden en gebreken.

De

1036 en de volgende, tot 1040.

De anderen ſtemmen toe, dat hy in zyne eerſte jaren alle deugden des Chriſtendoms en alle beſchaafdheit van een groten koning geenzins bezat; maar zy zeggen, dat het niet lang duurde of hy beſchaafde en volmaakte zich, en dat hy eindelyk een der dapperſte en beſte vorſten der aarde wierdt. De genen, die hem het minſt gunſtig zyn, bekennen, dat het einde zyner regeringe zachter en Chriſtelyker was dan het begin; en dat, wat zyne dapperheit belangt, zyne ganſche regering roemryk was.

Zyne kinderen. * of *Anſelmus.*

Hy liet van zyne byzit *Aluine*, dochter van *Aſelmus**, grave van Hampton, twee zonen na, genaamt *Harald*, of *Harold*, en *Sueno*; en van zyne wettige vrouwe *Emma*, zuſter van den hertog van Normandië, *Kanut*, of *Hardikanut*; en eene dochter, genaamt *Gonilde*, welke aan keizer *Henrik* den III uitgehuwelykt wierdt, die toen nog maar koning der Romeinen, of Roomſch koning, was, zyn vader *Koenraad* nog op den keizerlyken troon zittende. Hy verdeelde eenige jaren voor zyne doodt zyne drie koninkryken van Denemarken, van Noorwegen en van Engelandt aan zyne drie zonen, zonder onderſcheidt te maken tuſſchen baſtaard of echte zonen; of, om beter te zeggen, hy ſtelde hen aan als onderkoningen in zyne drie ryken. *Sueno* kreeg de regering over Noorwegen; *Hardikanut* over Denemarken, en *Harald* over Engelandt; daar de beide laatſten na malkander heerſchten. Zy toonden zich beide der krone onwaardig, die hun vader *Kanut* de Grote hen hadt nagelaten. Hunne vadzigheit en wreedheit maakte hen gehaat by de Engelſchen; en de haat voor hunne perſonen wierdt eerlang een haat voor hunne gehele natie, die de Engelſchen deedt beſluiten om hunne wettige prinſſen te rug te roepen, en *Ethelreds* nazaat op den troon te doen klimmen. Maar eer wy tot de omſtandigheden van deze ſtaatswiſſeling komen, moeten wy 'de korte regering dezer beide prinſſen beſchryven.

Verdeeling zyner ſtaten onder hen.

Staat van Engelandt na *Kanuts* doodt.

Kanuts doodt bragt Engelandt in rouw en in verwarring. Hy liet, gelyk wy reets gezegt hebben, twee baſtaard zonen na, en eenen uit zyn huwelyk met de koninginne *Emma* verwekt, aan welken de kroon na zyne doodt moeſt ten deel vallen; maar hy was in Denemarken; en de tegenwoordigheit van zynen mededinger en broeder, den prins *Harald*, deedt het gebrek van des zelfs geboorte verdwynen. De aartsbiſſchop van Kantelberg onderſteunde echter het recht van den afwezenden vorſt, en eenige heeren waren hem daar in behulpzaam. De twiſt was niet alleen tuſſchen deze twee prinſſen; daar waren 'er nog twee andere, die de zelve vordering op de kroon hadden. Wy hebben gezegt, dat *Ethelreds* zonen naar Normandië gegaan waren: hunne moeder hadt hen met zich derwaarts gevoert; en met *Kanut* den Groten een twede huwelyk aangaande bragt zy hen niet weder met zich in Engelandt; zy bleven altoos by hunnen oom, den hertog *Richard* van Normandië, en na zyne doodt by zynen broeder *Robert*. De oudſte hette *Eduard*, en de ander *Alfred*. De eerſte was een zachtmoedig prins, die ganſch niet ſtaatzuchtig was; maar de jongſte was woelachtiger, en kon niet verdragen, dat de kroon aan hem en aan zynen broeder ontſnapte, en op de Deenſche prinſſen overging. Dit was dan eene nieuwe oorzaak van oneenigheit, en eene derde party in den ſtaat. Maar het zy, dat de hoofden, die het recht dezer mededingers moeſten verdedigen en doen gelden, geen moeds genoeg hadden; het zy dat de volkeren, de oorlogen, die hen bedurven hadden, moede, in ruſt wilden leven, alle die bewegingen waren haaſt geſtilt. De twee partyen, die het, de eene met *Harald*, en de andere met *Kanut*, of *Hardikanut*, hielden, verdroegen zich; en de afwezendheit van den eerſten, die geen ſpoedt genoeg maakte om zyn recht in Engelandt te komen verweeren, was oorzaak, dat men zynen mededinger voor hem ſtelde. Wat de derde party belangt, de vreedzame *Eduard* hieldt zich ſtil, en liet zynen broeder *Alfred* woelen, die niet zeer gelukkig was. De koningin *Emma*, hunne moeder, en de prins *Hardikanut*, hun halve broeder, wierden in ballingſchap verzonden; en de regering van *Harald* wierdt ten nadeele van den eenen en de anderen beveſtigt. Wy moeten iets van den twiſt en de kuiperyen zeggen, die 'er omgingen eer *Harald* zo verre kon geraken.

1036 en de volgende, tot 1040. *Harald* wordt voor alle zyne mededingers geſteit.

Kuiperyen, die 'er voor zyne aanſtelling omgingen.

De aartsbiſſchop van Kantelberg verweerde het recht van de wettige zonen der koninginne van het eerſte en twede bedde met veel yver; en hy wierdt ondersteunt door den grave *Godwin*, die hem *Hardikanut* op den troon wilde helpen brengen. Deze graaf was machtig; hy hadt ten anderen de koninklyke ſchatkamer in zyne bewaringe, en hy betuigde, dat hy de zelve niet wilde overgeven dan alleen aan *Hardikanut*, volgens het bevel, het welk de koning hem zelf daar van, zeide hy, voor zyne doodt gegeven hadt. De Zuidelyke provinciën, waar in zo vele Denen niet woonden als in de andere, waren ook voor de zonen van de koninginne *Emma*, en hadden nog hulpe uit Normandië te hopen; zo dat men reden hadt om zich te vleien, dat deze party het zou overhalen op de andere.

Het viel echter anders uit; de party van *Harald* kreeg de overhandt. Deze hadt den graaf *Godefroi*, waar van wy boven geſproken hebben, aan haar hooſdt; en de Noordelyke provinciën, waar in de Denen de ſterkſte waren, verklaarden zich opentlyk voor den laatſtgemelden vorſt. De heeren van Londen, door den grave *Godefroi* omgezet, deden het zelve; en dit deedt de ſchaal naar den kant van den prius *Harald* hellen. De zaak wierdt eindelyk afgedaan in eene vergadering, die te Oxford gehouden wierdt. De graaf *Godwin*, die altoos met yver voor de belangen van *Hardikanut* geſtreden hadt, verliet de zelve toen, en ſchikte zich naar het gevoelen van de anderen. Dus beſliſten de Staten des koninkryks de zaak ten voordeele van *Harald*. Men maakt geen gewag van *Sueno*, en men meent, dat hy in Noorwegen voor zynen vader *Kanut* geſtorven is.

Stoute redenen van den aartsbiſſchop van Kantelberg.

De aartsbiſſchop hadt des graven *Godwins* zwakheit of toegevendheit niet. Hy verklaarde opentlyk, dat hy een aterling niet voor koning kon erkennen, ten nadeele van wettige kinderen, en dat hy zyne handen niet tot de plegtigheit van zodanig eene kroning zou lenen. *Gaat henen*, zeide hy tegen de genen, die hem kwamen verzoeken om den prins te zalven, *en zegt hem, dat hy zich doe zalven door de genen, die hem de kroon opgedragen hebben; dat ik, wat my belangt, geen anderen zal zalven, dan die door eene wettige geboorte tot het koningdom geroepen wordt; dat ik den ſcepter op het altaar der kerke gelegt hebbe, waar in de plegtigheit zal geſchieden; en dat ik, uit hoofde van myne geeſtelyke macht, aan ieder, wie het ook moge wezen, op ſtraffe van de ongenade van Godt, die de beſchermer zyner altaren is,*

1036 en de volgende, tot 1040.

is, verbiede, deze sieraden weg te nemen, om die aan anderen dan aan den koning Kanut op te dragen. Men hadt veel moeite om hem van gevoelen te doen veranderen. Men verzekert zelfs niet, dat hy 'er van veranderde, en men zegt alleen, dat *Harald* plegtiglyk gekroont wierdt; het zy door de bedieninge van den aartsbisschop, of door die van een ander.

Harald voor een opgeraapten zoon uitgemaakt.

Daar zyn schryvers, die zich niet vergenoegende dezen vorst een aterling te noemen, hem ook voor een opgeraapten zone uitmaken. Zy willen, dat *Kanuts* byzit, welke zy *Elgine*, en anderen *Aluine* noemen, des konings liefde en genegenheit willende behouden, ten anderen staatzuchtig genoeg om te wenschen moeder van een zoon te zyn, die de kroon kon erven, dit kindt opraapte. Inderdaadt niet zwanger kunnende worden, veinsde zy het te zyn, en kocht eene schoenmakers vrouw om, die het waarlyk was, en die haar haren zoon leverde, toen zy verlost was. Men vondt middel om dezen in de kamer en in het bedde van *Elgine* te brengen, en hy wierdt door eene vroedvrouwe, die van den handel wist, van daar genomen, en opgevoed, als ware hy de eigen zoon geweest van des konings byzit. Het bedrog wierdt niet ontdekt, en *Kanut*, die 'er, zo wel als anderen, onbewust van was, droeg zorg voor de opvoedinge van dit kindt, als of het inderdaadt zyn eigen geweest was. Men zegt niet wat bewys men van dit bedrog bybragt, en men moet bekennen, dat het niet zeer waarschynlyk is, ten minste met zulke omstandigheden.

Zyne hoedanigheden.

Wat hier van zy, *Harald* wierdt gezalft, vervolgens voor koning uitgeroepen, en regeerde vreedzamelyk, maar met weinig roem. Hy was een wellustig vorst, die weinig moedt, niet meer verstandt, en gene der deugden van *Kanut* den Groten hadt, die in den korten tydt, die zyne regering duurde, alle gebreken toonde, die men van eene onwettige en valsche geboorte kon verwachten. De grootste verdienste, die men hem toeschryft, is, dat hy een goed loper geweest is, en daar van kreeg hy den bynaam van *Harefoot* *. Diergelyk een bynaam gaf *Homerus* ook aan *Achilles*; maar deze voegde by zyne snelheit de dapperheit, die *Harald* ontbrak.

* Hazevoet in het Nederduitsch.

Zyne list om de Engelsche prinsen in zyne macht te krygen.

Nauwlyks was hy gezalft, of hy kreeg tyding van de aankomst van *Alfred*, en van zyne landing te Sandwich. Deze was de jonger broeder van *Eduard*, beide zonen van den koning *Ethelred*, en beide naar Normandië gevlucht, van waar *Alfred* met eene vloot van vyftig zeilen gekomen was. De schryvers verschillen niet min over dit geval dan over de andere. Daar zyn 'er, die verzekeren, dat *Harald*, deze beide prinsen in zyne macht zoekende te krygen, een brief van hunne moeder *Emma* verzierde (a), door welken zy haren rouw over de doodt van den koning, haren laatsten gemaal, uitdrukte, en de gedachtenis van den eersten met eenen vernieuwde. Zy voegde hier by, dat de goede Engelschen, die niet weinig in getale waren, de zelve liefde voor zyne gedachtenisse behielden, en, zo wel als zy, wenschten, dat deze beide prinsen rampspoedig huis en de Engelsche heerschappy weder kwamen oprechten. Om hen daar toe aan te moedigen verzekerde zy hen, dat de nieuwe koning niet bemind was, en dat, zo dra zy verschenen, men hem af zou vallen, om zich op hunne zyde te begeven, en hen tot wettige oppervorsten des koninkryks uit te roepen.

(a) *Willem* zegt, dat deze brief gevonden wordt in een lofschrift, het welk een geestelyk persoon van dien tydt ter eere van deze koninginne heeft geschreven.

Het verraadt gelukte. De bode, die den brief bragt, leverde dien in eigen handen over; en de beide broeders, des zelfs inhoudt overwogen hebbende, besloten, dat een van hen de reis zou ondernemen. *Alfred*, de moedigste, boodt zich daar toe aan, en de oudste gaf 'er zyne toestemming toe. Dus verliet *Alfred* Normandië, de minderjarigheit van den hertog *Willem*, natuurlyke zoon van *Robbert*, eenige onlusten verwekte; ging over naar Vlaanderen, by den grave *Baldewyn*, zynen oom *; en begaf zich te Bologne op zyne vloot met de Normannen, die hem gevolgt waren, en de Vlamingen, welke de graaf *Baldewyn* by zynen kleinen hoop voegde. Hunne landing geschiedde in eene haven van de provincie van Surrey, daar de graaf *Godwin* den Engelschen vorst ontfing, en hem naar Guilford geleidde. Men weet niet, of hy in dit geval ter goeder trouwe handelde, dan of hy een verrader was. Het laatste gevoelen is het algemeenste. Daar zyn echter schryvers, die hem verschonen. Wat 'er van zy, *Alfred* wierdt haast ontdekt, en aan de wrede dienaars van *Harald* overgelevert, die, na dat zy een deel van zyn volk afgemaakt, en de anderen in de gevangenisse geworpen hadden, den ongelukkigen prins naar het kleine eilandtie Ely bragten, waar op eene stadt legt van den zelven name, in de provincie van Cambridge. Daar staken zy hem, op bevel van hunnen wreden vorst, de oogen uit; en hy stierf kort daar na van smert en spyt.

1036 en de volgende, tot 1040. Landing van *Alfred*.

* Hy was met de dochter van *Richard* den II, hertog van Normandië, *Emma* broeder, getrouwt.

Zyn droevig lot. Verhil lenswaal van dit gesch.

Anderen maken geen gewag van dezen valschen brief, en zeggen, dat, op de tyding van *Kanuts* doodt, de beide prinsen, *Eduard* en *Alfred*, van de kusten van Normandië met weinig schepen vertrokken, en dat zy in de provincie van Southampton landden; dat zy zich van daar naar Winchester begaven, daar de koningin, hare moeder, was; dat zy verscheide malen over het toen tegenwoordig gewricht van zaken met haar raadpleegden, en dat zy de middelen tot hunne herstellinge zamen beraamden. De graaf *Godwin* woonde deze raadslagen by, zo uit zynen eigen, als uit name van de heeren, die zich te Londen ophielden, van welke hy zeide volmacht te hebben. Hy bewoog de prinsen om verder naar Guilford te gaan, werwaarts hunne aanhangers niet nalaten zouden zich te begeven; maar hy riedt hen, dat zy 'er met een klein gesel schap moesten komen, om geen argwaan te geven. *Alfred*, die stouter of vermeteler was dan *Eduard*, dorst alleen de reize wagen. Zy kostte het leven aan zes honderd Normannen, die hy by zich hadt. Wat hem belangt, hy wierdt verzonden naar het kleine eilandtie Ely, daar men hem de oogen uitstak, en daar hy kort daar na stierf. *Eduard*, die zich van Winchester op zyne vloot hadt begeven, ging weder onder zeil, en stak over naar Normandië, van waar hy gekomen was.

Dit is al het verschil niet, dat men in de schryvers vindt ten opzichte van *Alfreds* doodt. Daar zyn 'er, die willen, dat hy, na die van *Harald*, en zelfs na die van *Hardikanut*, of *Kanut* den II, die hem opvolgde, eerst gestorven is; en deze wyten zyne doodt niet toe aan de wreedheit van *Harald*, maar aan de trouwloosheit en de staatzucht van den grave *Godwin*, die *Kanuts* zuster ten huwelyk hadt, en na het overlyden van dezen de kroon meende te overweldigen, gelyk wy eerlang zullen zeggen.

Bellingschap van de koningine weduwe.

Wat lot *Alfred* ook gehad hebbe, en op wat wyze hy zy omgekomen, *Harald* meende niet in zekerheit te zyn zo lang de koningin, zyne

1039. zyne ſtiefmoeder, in het koninkryk bleef; en vrezende, dat zy eenige bewegingen mogt maken ten voordeele van de drie prinſſen, hare zonen, verbande hy haar, en dwong haar, na dat hy haar van al haar goudt en edelgeſteenten onwaardiglyk berooft hadt, eene ſchuilplaats over zee buiten het koninkryk te zoeken. Zy wilde de wyk niet naar Normandië nemen om de onluſten, welke de minderjarigheit van den hertog *Willem* verwekt hadt; maar zy begaf zich by *Baldewyn*, grave van Vlaanderen, die met haar broeders zuſter getrouwt was; en hier voor de vervolging van *Harald* veilig wachtte zy eene gunſtiger ſtaatwenteling af.

Haralds doodt. Zy gebeurde drie of vier jaren daar na door *Haralds* doodt. Deze onwaardige vorſt ſtierf na eene regering van vier jaren, die hy in weelde en dertelheit doorbragt, en waar van de Geſchiedenis alleen gewag maakt om de zware laſten en ſchattingen te wraken, die hy zonder noodzakelykheit, en in het midden van de vrede, op zyne onderdanen leide.

1040. *Hardikanut* volgt hem op. *Hardikanut* (a), die hem opvolgde onder den naam van *Kanut* den II, was niet veel beter, en regeerde nog minder tydt. De doodt van *Harald* verſtaan, en de heeren van Engelandt hem gemachtigden gezonden hebbende, om hem te verzoeken, dat hy de kroon zou komen aanvaarden, en bezit nemen van den ledigen troon, liet hy een onderkoning in Denemarken, en kwam zelf over een beter koninkryk heerſchen.

Zyne zalving. Hy vertrok met een gunſtigen windt, en kwam zes dagen na zyn vertrek op de kuſten van Kent, daar hy landde, en van waar men hem naar Londen geleidde. Hy wierdt daar gezalft door *Ethelnot*, aartsbiſſchop van Kantelberg, en plegtiglyk voor koning uitgeroepen. Het eerſte, dat hy deedt, was, dat hy zyne moeder uit hare ballingſchap te rug riep, en haar middelen gaf om een hof en ſtaat te houden, overeenkomſtig met haren dubbelen rang van koninginne moeder en weduwe. Maar zyne genegenheit voor haar ging te verre, toen hy, om het kwaad onthaal, dat zy van *Harald* ontfangen hadt, te wreken, den aartsbiſſchop van Jork beval het graf van dien koning in Weſtmunſter te openen, hem het hoofdt af te houwen, en het in den Teems te werpen; welk bevel volbragt wierdt. Eenige viſſchers, die het kenden, namen het op, en begroeven het op het kerkhof van St. Clemens, het welk de Denen tot hunne begraafplaats verkoren hadden.

Wrede wraak, die hy over *Haralds* lyk oeffent.

1040. 1041. Zyne hoedanigheden. De Jaarboeken van deze regering zyn niet min ſchraal dan die der voorgaande. Men vindt 'er gene aanmerkelyke gevallen in; gene vorſtelyke daden; gene zedelyke noch ſtaatkundige deugden; geen yver voor het gemenebeſt; gene zorg voor de handhavinge der wetten; geen luſt of liefde voor kunſten of wetenſchappen, en geen meer zucht voor de wapenen dan voor de letteren. Men beſpeurt 'er alleen eenig voornemen in, dat kwalyk overlegt, en nog ſlechter uitgevoert wierdt, van de zeevaart in een goeden ſtaat te ſtellen; eene begeerte om eene vloot in zee te hebben; bevelen gegeven tot het bouwen van ſchepen; maar met ongemeen zware belaſtingen, om deze koſten goed te maken, en eigendunkelyke ſchattingen opgelegt, die het volk deden klagen.

Zyne gebreken. Behalven dezen arbeidt, die onvoltooit bleef, verliep de ganſche regering van *Kanut* in ledigheit, in weelde, ongeregeldheden en dronkenſchap. Men pryſt hem alleen in de genegenheit, die hy voor zyne moeder toonde, en voor de beide prinſſen, zyne broederen, welke zy by den koning *Ethelred* hadt, niettegenſtaande het wantrouwen, dat hy natuurlyker wyze van hen hadt moeten opvatten, zo wel als zyn broeder *Harald* gedaan hadt. Dit wantrouwen hadt dezen laatſten bewogen hunne moeder, de koningin, in ballingſchap te zenden, en op het leven van deze beide prinſſen den toeleg maken, waar van wy geſproken hebben. *Kanut* de twede was zachter van inborſt en aardt. Eenigen zeggen, dat hy *Alfreds* doodt wrook door de ballingſchap van den grave *Godwin* en van den biſſchop van Wincheſter, welke hy verdacht hieldt van 'er deel aan gehad te hebben; hoewel hy niet lang daar na den eerſten, die de princes zyne zuſter ten huwelyk hadt, weder te rug riep. Anderen zeggen, gelyk wy reets te kennen hebben gegeven, en haaſt omſtandiger verhalen zullen, dat de moordt van *Alfred* niet dan na *Kanuts* doodt geſchiedde (a).

1041. Zyne deugden. Hy was het, die de princes *Gonilde* *, zyne zuſter, aan den keizer *Henrik* den III toezondt, aan welken *Kanut* de Grote haar hadt verlooft. Haar huwelyk was niet gelukkig. Men beſchuldigde haar van echtbreuk; en een jonge Engelſche ſtaatjonge § verdedigde hare eer in een kampgevecht tegen den beſchuldiger †, dien hy verwon en doodde; maar *Gonilde* kreeg een afkeer van het hof, daar men haar verdacht gehouden hadt, en ging in een klooſter.

* *Kunegunde* volgens *Carion.*

§ Pagie.
† *Redinger.*

Hardikanuts doodt. Na eene regering van twee jaren ſtierf *Kanut* in het midden der vreugde, die bedreven wierdt by gelegenheit van het huwelyk van een Deenſch heer met de dochter van een grave van de zelve natie †. Vermits hy ſchielyk ſtierf, en aan tafel, meende men, dat hy vergeven was. Men deedt 'er echter geen onderzoek naar; het zy dat de haat, dien men hem toedroeg, den dader veiligde, of dat hy gezag genoeg hadt om 'er zich van te bevryden. De argwaan kon op niemandt vallen dan op den grave *Godwin*, die, gelyk in het vervolg blyken zal, heerſchzuchtig genoeg was om dien vorſtenmoordt te begaan, en ten anderen gezag genoeg hadt om allen onderzoek naar zulk eene daadt voor te komen.

† *Oſgots Klappa.*

1042. Einde van de regering der Denen. Met *Kanut* den II eindigde de regering der Denen. Zy duurde meer dan twee honderd jaren, volgens de genen, welke de zelve beginnen met de eerſte inbreuk, die deze veroveraars deden in het vyf en dertigſte jaar van *Egberts* regeringe, in den jare 835. Zy was veel korter volgens de genen, die haar aanvangen met die van *Sueno*, vader van *Kanut*.

De zonen van *Ethelred* komen weder op den troon. *Kanut* de II liet gene kinderen na, en zyne doodt riep de zonen van *Ethelred* tot den troon. Die van *Edmond* waren, gelyk wy boven gezegt hebben, in Hungarie, en door lange afwezendheit reets vergeten. Men zegt, dat een van hen onderwyl weder te voorſchyn kwam, om zyn recht te doen gelden; maar dat hy terſtondt weder verdween, en men was alleen van voornemen om zich voor *Alfred* of voor *Eduard* te verklaren. De graaf *Godwin*, des konings ſchoonbroeder, hadt de voogdy des koninkryks op zich genomen, waar toe zyne bekwaamheit en de groote ampten, die hy bekleedde, hem verheven hadden: zo dat de verkiezing van een van deze beide prinſſen van hem ſcheen af te hangen. Dus ſpreken de genen, die willen, dat *Alfred* nog

(a) Deze zamengeſtelde naam betekent zo veel als *Kanut de Wrede.*

(a) *Carion* verhaalt dit voorval als twyffelachtig.

1042. nog leefde, en dat hy door *Godwins* wreedheit omkwam gedurende dit tuſſchenryk, op de wyze, als wy verhalen zullen

De graaf *Godwin* onderſteunt *Eduard*, en waarom.

Godwin, zeggen deze ſchryvers, ſtelde *Eduard* voor zynen broeder *Alfred*, hoewel deze laatſte de oudſte was. Dit wordt echter tegengeſproken door de meeſte geſchiedſchryvers, die zeggen, dat *Alfred* de jongſte was; en dit gevoelen, door een ſchryver van dien tydt * beveſtigt, is waarſchynlykſt. Wat hier van zy, *Eduard* wierdt voor *Alfred* geſtelt, niet om zyn recht van eerſtgeboorte; en nog minder om zyne bekwaamheit, of om dat *Godwin* hem der krone beter waardig oordeelde. Dit was *Godwins* doel niet. Zyn voornemen was altoos te regeren, en zich van dezen koning te bedienen als van het beeldt van een vorſt, om onder den dekmantel van zynen naam zelf te regeren. Dit bewoog hem om zich voor hem te verklaren; want om zyn oogwit in dezen te bereiken moeſt hy een vorſt hebben, gelyk *Eduard* was. Zyn inzicht ging nog verder. Hy begeerde den troon in zyn geſlacht te behouden; en 'er zelf niet op durvende klimmen, kon hy zich ook niet vleien van dien te doen bekleden door den zone, welken hy by de princeſſe van Denemarken hadt, vermits hy, niettegenſtaande dat hy des konings ſchoonbroeder was, zich genoodzaakt zag om den zelven af te ſtaan aan de zonen van *Ethelred*. Maar hy hadt eene dochter, welke hy voorhadt aan *Eduard* uit te trouwen. Hier door kreeg hy niet alleen een nieuwen ſteun, als ſchoonvader van den koning; maar hy bragt dus de kroon onvermydelyk in zyn huis; onderſtelt zynde, dat zyne dochter uit dit huwelyk kinderen krege, gelyk men reden hadt om te hopen. Byaldien zy 'er gene hadde, kon zy door het vermogen, dat zy op dezen zwakgeeſtigen vorſt zou krygen, hem bewegen om den zoon van dezen heerſchzuchtigen grave tot zynen opvolger te benoemen. Het is waarſchynlyk genoeg, dat hy op deze wyze redeneerde. Zyne hoop wierdt echter te leur geſtelt, en hy kreeg voor alle zyne misdaden niet dan den hatelyken naam, dat hy de zelve hadt durven beſtaan; eene korte vreugde van te regeren, gedurende de eerſte jaren van den nieuwen koning, die zich eindelyk van eene zo ſchandelyke afhankelykheit ontſloeg, en de ſpyt van alle zyne heerſchzuchtige voornemens in rook te zien verdwynen.

* De ſchryver van het loſſchrift van de koninginne *Emma*.

Heerſchzucht van dezen grave.

Hy doodt *Alfred* omkomen.

Hy ſpaarde echter niets om de zelve wel te doen ſlagen; hy moeſt *Alfred* uit den weg ruimen, het zy hy *Eduards* oudſte broeder was, of niet. Hy hadt alles te vrezen van den moedt en de dapperheit van dezen prins, die niemandt nevens hem kon velen; en *Godwin*, die niemandt boven hem wilde dulden, toefde niet met zich van hem te ontſlaan. Dit droevig ſchouwſpel zag men, volgens de ſchryvers, die het verhalen, op de aankomſt van dezen vorſt in Engelandt, na de doodt van *Kanut* den II. *Alfred*, de tyding van zyn overlyden gekregen hebbende, en zelfs door *Godwin* genodigt zynde om op den troon te komen klimmen, die voor hem open ſtondt, hadt naauwlyks den voet op het ſtrandt gezet, of hy wierdt vermoord. De moorders weken, en niemandt vervolgde hen. Het was niet moeielyk te raden van wien deze doodſlag kwam. Men maakte 'er echter niet veel geruchts van, en hy kwam niet ter ooren van *Eduard* dan lang daar na.

Stelt *Eduard* voor tot koning.

Hy was in Normandië gebleven. *Godwin*, die zyne zaken beraamt en zyn beſtek gemaakt hadt, beroept de heeren te Londen, beſchreit den doodſlag van *Alfred*, en ſtelt zynen broeder *Eduard* voor tot koning. De genen, die hem ſchuldig aan dezen moordt geoordeelt hadden, weten niet meer wat zy 'er van denken zullen, en ieder ſtondt zynen voorſlag toe. Dus wierdt *Godwin* door de zelve heerſchzucht, die hem aangezet hadt om den eenen broeder van het leven te beroven, genoopt om den anderen de kroon op het hoofdt te zetten. 1042. 1043.

Wy ſpreken maar volgens de ſchryvers, welke dezen grave niet gunſtig zyn. Hy heeft ook zyne aanhangers, die hem verſchonen, gelyk wy reets gezegt hebben, en nog nader zullen zeggen. De fortuin liep hem ten anderen niet geheel en al tegen. Zyn zoon hadt de eer van den troon te bekleden; en indien hy genoodzaakt wierdt om dien af te ſtaan aan *Willem* den Veroveraar, was het om dat hem het geluk tegen liep, eer dan om dat het hem aan moedt en bekwaamheit ontbrak, en hy verliet den zelven niet dan te gelyk met zyn leven.

Eduards zalving.

Wy komen weder tot *Eduard*. Hy komt in Engelandt, en geen tegenſtandt in zyne verkiezinge vindende, gaat hy naar Wincheſter om zich te doen kronen, verſelt van *Siward*, hertog van Northumberlandt, en van de graven *Godwin* en *Godefroi*, de drie grootſte heeren des ryks, welke door hunne heerſchzucht dikwils verdeelt waren geweeſt, en die zich om deze plegtigheit by te wonen vereenigt hadden. De eenen zeggen, dat na de doodt van *Kanut* den II de Staten des ryks vergadert zynde, *Eduard* voor hunnen koning erkent hadden, en hem een gezantſchap gezonden in Normandië, daar hy zyne wyk hadt genomen, om hem bekend te maken, dat *Kanut* overleden, en hy in zyne plaats verkoren was. Anderen zeggen, dat hy by het leven van *Kanut* in Engelandt gekomen en zeer wel ontfangen was. Zy voegen hier nog by, dat hy zo weinig ſtaat maakte om hem op te volgen, dat hy gereed was om weder over zee te keren, denkende, dat hy by den nieuwen koning niet zeker zou zyn. Vol van die vreze komt hy den grave *Godwin* met ontſteltenis ſpreken, en was ſleeht en flaauwmoedig genoeg om voor hem op zyne knien te willen vallen, en hem in dien demoedigen ſtaat om zyne beſcherminge te verzoeken. *Godwin* belette hem tot deze laf hertige onderwerpinge te komen, en vermaande hem zich des doorluchtigen bloeds te erinneren, waar uit hy geſproten was. *Zoon van* Ethelred (zeide hy tegen hem) *kleinzoon van* Edgar, *wettige erfgenaam der Engelſche krone, de Voorzienigheit heeft u als met hare eige handt hier in het koninkryk geleid, op dat gy by de handt zoudt zyn om den troon te bekleden, die ledig is door de doodt van een vorſt, die gene kinderen nalaat om u dien te betwiſten. De herten der Engelſchen zyn ten anderen tot u geneigt, en zy gevoelen eene ongemene blydſchap, als zy denken, dat zy weder onder de gehoorzaamheit van een vorſt van hunne natie zullen komen.* De heerſchzuchtige graaf liet niet na zich van eene zo voordeelige gelegenheit te bedienen om hem zyne dochter, met al het gezag, dat hy in het koninkryk hadt, aan te bieden; min ſtaat makende, zeide hy, op de eer, die hy door eene zo heerlyke maagſchap zou erlangen, dan op de gevaren, die de vorſt zou moeten lopen, door met hem te delen.

Zyne zwakheit.

Godwin ſteekt hem een hert onder den riem.

Hy trouwt met *Godwins* dochter.

De flaauwmoedige *Eduard* ontfing deze aanbieding met vreugde, en betoonde hem de zelve dankbaarheit, als of de liſtige hoveling hem de kroon met zyne dochter ten huwelyk hadt gegeven. Zy heette *Editha*, en was eene ſchone en ver-

Zy wordt kwalyk gehandelt van *Eduard*.

Hare deugden en geleerdheit.

Eduard verſtaat de konſt van regeren niet.

Afbeeldſel der drie voornaamſte ſtaatsdienaren.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1042. verſtandige jonkvrouw, die een deugtzamer va-
1343. der en een gemaal van meer verdienſten waardig was; indien het waar zy, dat de eerſte met haar geleeft hebbe als men zegt; en dat de ander ſchuldig geweeſt zy aan de misdaden, waar mede men hem beticht. Men heeft het ongeluk harer geboorte en hare deugden door dit vaars uitgedrukt:

Gignit ſpina roſam, genuit Godwinus Editham.

Dat is:

„ De deugtzame *Editha* is uit *Godwins* zaadt geboren;
„ Zo groeit de ſchone roos op ſtekelige doren.

Zy wordt kwalyk gehandelt van *Eduard.*

Wy zullen in het vervolg zien, hoe onwaardiglyk zy gehandelt wierdt door haren gemaal, die min bekwaam was tot het huwelyk en tot den troon dan tot het klooſter. Zyne onmachtigheit, of zyne bygelovigheit, belette hem met haar te leven als een man met zyne vrouwe; en hy was ten anderen onbillyk en ſtraf genoeg om haar in een klooſter op te ſluiten, na dat hy haar van alle hare verſierſelen en edelgeſteenten berooft hadt; zonder dat hy haar iets kon verwyten, dan dat zy de dochter was van een wederſpannigen vader. Hare ſchuldeloosheit en verdienſten konden haar voor een zo ſtreng en onwaardig onthaal niet bevryden, en zy hadt alle hare deugdt en wysheit nodig om 'er haar gemoedt tegen te harden; niet min verſtandig en geleerd dan ſchoon en zachtmoedig zynde, om haar ongeluk ſtandvaſtig te verdragen. Het veranderde door de verandering van het lot van haren vader; maar deze princes is echter nooit gelukkig geweeſt dan door hare eige deugdt.

Hare deugden en geleerdheit.

Eduard verſtaat de kunſt van regeren niet.

Om weder te komen tot *Eduard*, hy vondt het koninkryk in ruſt; en indien hy de gemoederen der groten en des volks hadt weten te vieren, zou hy de Engelſche heerſchappy naar allen ſchyn in haren eerſten luiſter herſtelt, de natiën, die het koninkryk verdeelden, vereenigt, en het welwezen van de eene en de andere bewerkt hebben. Hy ſtelde hen in het tegendeel te hoop, en verdeelde hen nog meer; hy gaf de eene reden om hulpe in Denemarken, en de andere om die by de Normannen te gaan zoeken; hy zocht zelf heul by deze, en hen in het koninkryk roepende, deedt hy hen het voornemen krygen van het te veroveren.

Afbeeldſel der drie voornaamſte ſtaatsdienaren.

Wy hebben reets gezegt, dat *Siward*, hertog van Northumberlandt, en de graven *Godwin* en *Godefroi* het beſtier van zaken met elkander deelden: zy waren byna even vermogend, en beurteling de gunſtelingen van den ſtaauwgeeſtigen vorſt, welken zy naar hunnen zin wiſten te draaien. Het is moeielyk een gevoelen aan te nemen, en te weten waar aan zich te houden, als men de geſchiedſchryvers zo verſcheidentlyk hoort ſpreken wegens de verdienſten van deze drie heeren. Het geen echter uit alles, wat zy 'er van zeggen, zekerſt ſchynt, is, dat de eerſte meer woeſtheit dan heldendeugdt bezat; dat de twede by zyne kloekmoedigheit de zachtmoedigheit voegde; en dat de laatſte, die niet min dapper was dan de twee anderen, hen beide in bekwaamheit en ſtaatzucht overtrof. Hy was een Engelſchman, en de beide andere Denen: ook waren zy altoos tegen hem vereenigt, maar het vermogen, dat hy op den koning gekregen hadt; de eer, die hy hadt van zyn ſchoonvader te zyn; zyn verſtandt eindelyk, het welk het hunne overtrof, gaf hem gemeenlyk veel voordeel boven hen. Hy onderging echter eene grote weder- 1042.
waardigheit, maar zy bleef hem niet zonder op- 1043.
houden drukken; en ſchoon hy niet met den luiſter van zyn eerſte geluk ten grave daalde, ſtierf hy ten minſte niet geheel verlaten van de fortuin. Hy was niet gelukkig genoeg om alle zyne ſtaatzucht voldaan te zien voor zyne doodt; maar indien hy weder in de wereldt hadt kunnen komen, zou hy het genoegen gehad hebben van zynen zoon, na *Eduards* doodt, op den troon van Engelandt te zien pralen. Het is waar, dat hy 'er het verdriet by gehad zou hebben van 'er hem eerlang te zien afſtoten door een nieuwen verwinnaar. Zo veel vermenging is 'er onder den voorſpoedt en de rampen des levens, en zo veel onzekerheit in de aardſche grootheden!

Men moet de Saxiſche *Eduards* niet met de Normanſche verwarren.

Onder de beſtiering dezer drie heeren, eer dan onder die van den zwakken vorſt, verliep de regering van *Eduard* den III van dezen name, en met eenen de laatſte der Saxiſche koningen, welke men niet moet verwarren met drie *Eduards* van de Normanſche natie. Hy regeerde vier en twintig jaren vreedzamelyk; zyne regering wierdt ten minſte door gene uitheemſche oorlogen ontruſt. De inlandſche en burger krygen veroorzaakten eenige opſchuddingen; maar zy waren kort van duur, door de kuiperyen en heerſchzucht der drie heeren, waar van wy geſproken hebben, verwekt, en door hunne ballingſchap en herroeping gedooft.

Reden van den val der Denen.

Het is echter te verwonderen, dat de Denen, zo yverig en zo heet op de verwinning van Engelandt, en die 'er zich onder de drie laatſte koningen meeſter van gezien hadden, geen beweging maakten om het te herwinnen, onder de regeting van een vorſt, die zo weinig bekwaamheit bezat om hen wederſtandt te bieden. De Denen, die in het koninkryk gezeten waren, moeſten het ryk ruimen, en zommigen zeggen, dat hy hen deedt afmaken. De nakomelingen van *Sueno**, die in Denemarken heerſchten, of zyne opvolgers, welke zy waren, hadden den moedt en yver van dezen dapperen vorſt niet om de natie te komen wreken, en de kroon, welke hy voor hen verkregen hadt, te komen hernemen. Mogelyk waren de Noordſche onluſten 'er oorzaak van. Daar waren in deze koude geweſten drie koninkryken, welke elkander altemet beoorloogden; die van Zweden, Denemarken en Noorwegen. *Sueno*, een van de zonen van *Kanut* den Groten, hadt zich niet langer dan drie jaren op den troon van Noorwegen kunnen handhaven; hy was 'er door zyne onderdanen afgeſtoten, en in Denemarken geſtorven in den jare 1035. Zyn broeder *Hardikanut*, die 'er toen heerſchte, vertrok vyf jaren daar na van daar, om over Engelandt te komen regeren; en de koning van Noorwegen maakte zich meeſter van dat van Denemarken. Maar deze beide koninkryken konden met elkander, noch met Zweden, in eene volmaakte eenigheit blyven; en zy zochten altoos iets tegen elkander te ondernemen. Deze verdeelingen waren oorzaak, dat zy *Eduard* ſtil en geruſt heerſchen, en Engelandt onder zyne vreedzame regering in eene diepe ruſt lieten.

* Vader van *Kanut* den Groten.

Sueno koning van Noorwegen, ontroont. Sterft.

De koning van Noorwegen verovert Denemarken.

Nooit was 'er meer hoop geweeſt van de Engelſche heerſchappy onwrikbaar te herſtellen, en het ſcheen ſlechts van den koning af te hangen om haar in zyn huis te beveſtigen. Om dit doel te beſchieten hadt hy noch de dapperheit, noch de bekwaamheit van een groten koning nodig; hy kon volſtaan met opvolgers te verwekken. *Eduard* hadt eene beminnelyke vrouw;

Wonderlyke geloſte van zuiverheit van *Eduard.*

1043. kinderen by haar te telen, die zyne kroon na zyne doodt konden erven, moest het doel van zyn huwelyk zyn; en dit was de zucht en begeerte der Engelschen, die geloften deden om eene zo gewenschte opvolging te zien. Maar door een onbegrypelyke grilligheit, die door alle bygelovigheit der monniken niet te verklaren, en welker buitensporigheit van niemandt te beseffen is, deedt dezen slechthoofdt van een vorst gelofte van kuischheit doen toen hy trouwde, en verplichtte de bekoorlyke koningin in de zelve verbindtenis te treden. De eenen zeggen, dat hy zulks deedt om zyne onmachtigheit; maar waarom trouwde hy dan met haar? Anderen menen, dat de kuiperyen van den vader hem een afkeer voor de dochter gaven; maar deze duurde niet altoos, en zich met den vader verzoent hebbende, riep hy de dochter, die hy in een klooster opgesloten hadt, weder aan het hof. Anderen willen eindelyk, dat hy zich van hare gemeenschap onthouden heeft uit eene naauwgezetheit van gemoedt, of om dat hy gelofte van zuiverheit gedaan hadt, eer hy met haar getrouwt was; maar in zulken gevalle doen wy de vorige vraag weder: Waarom trouwde hy dan? Zyn gedrag in dezen is geheel onverantwoordelyk: want wat men tot zyne verschoninge moge inbrengen, het blyft onbeweeglyk vast, dat hy het oogwit, het doel, het voornemen des huwelyks te leur stelde; dat hy de eerbaarheit en de toegevendheit van eene jonge koninginne misbruikte; dat hy de hoop der volkeren te leur stelde, die uit dit huwelyk nazaten wenschten te zien voortkomen, die de kroon hunner wettige vorsten en het heil der natie mogten bevestigen. Deze beproefde niet dan een onvolmaakt geluk, terwyl hy leefde; het ryk ontroert wordende door de staatzucht der drie heeren, welke hy al het gezag liet overweldigen; en zy bevondt zich na zyne doodt zonder steun, zonder heul, en wierdt genoodzaakt om een nieuwen heer te erkennen, en zich onder een vremd juk te buigen. Al de verplichting, die de Engelsche natie aan hem hadt, is dat hy met zachtmoedigheit geheerscht, en de belastingen vermindert heeft; dat hy goede wetten opgestelt, of verzamelt, en in het koninkryk een zacht en stil leven ingevoert heeft. Welke dierbare goederen, als de handt van den oppervorst de zelve uitdeelt; maar die alle hunne waarde verliezen, als men de zelve aan de zwakheit van zynen geest of aan zyne flaauwmoedigheit meent verschuldigt te zyn. Het is tydt om over te gaan tot het verhaal eener regeringe, die weinig grote daden uitlevert; maar daarom niet naliet gelukkig te zyn, om dat de vrede, die het grootste van alle aardsche goederen is, byna altoos gedurende de zelve in het ryk heerschte.

Hy regeert met geen zachtmoedigheit; maar liever met flaauwmoedigheit.

Hatelyke moordt. 1043. en de volgende, tot 1049.

Gedurende de zes eerste jaren van dit stil koningdom viel 'er niets aanmerkelyks voor. Het moorden of verbannen der Denen geschiedde zonder tegenstandt van hunnen kant, en zonder gevoeligheit van wegens hunne overzeesche koningen. Het bloedt dezer vorsten deelde echter in dezen hoon. De princes *Gonilde*, nicht van *Kanut* den Groten, wierdt met de anderen verbannen, en week met hare beide zonen naar Denemarken.

* of Osgeit.

*Osgod**, bygenaamt *Klappe*, de zelve Deensche graaf, op het huwelyksfeest van wiens dochter *Kanut* de II, als boven verhaalt is, schielyk aan tafel dood bleef, was ook onder het getal derballingen. Zy keerden alle weder naar hun vaderlandt, en noopten hunne landgenoten te vergeefsch tot wraak.

Oorlog tusschen Denemarken en Noorwegen.

Denemarken was toen in oorlog tegen Noorwegen. Dit laatste koninkryk wierdt toen geregeert door *Magnus*, zoon van *Olaus*, bygenaamt de Heilige. *Sueno*, zoon van *Ulfus*, om hem te onderscheiden van *Sueno*, zoon van *Kanut* den I, heerschte over het andere, volgens de Engelsche geschiedschryvers; maar de schryvers des lands zeggen, dat hy 'er de bestiering of de voogdy slechts van hadt, onder het gezag en de heerschappy van *Magnus*. Wat hier van zy, hy vatte de wapenen tegen den koning van Noorwegen op, en zich te zwak bevindende zondt hy in den jare 1047 naar *Eduard*, om hulpe van hem te verzoeken. De graaf *Godwin* was van gevoelen, dat men hem vyftig schepen, ten oorloge uitgerust, zou toezenden; maar de overige leden van den Raadt waren van een geheel ander gevoelen, en de koning gedroeg zich aan de meerderheit van stemmen. *Magnus* stierf in dit of in het volgende jaar, en *Harald* volgde hem op. Deze was bygenaamt *Hardraad*, of de Stytzinnige, een afkomeling van *Harald Harpbager*, of de Schoonhaairige, welke laatste dezen bynaam aan alle koningen van Noorwegen mededeelde sedert den jare 868. Gelyk die der *Comnenen*, welke het zelve betekent, gemeen wierdt aan alle keizers van dat geslacht, waar van de eerste, genaamt *Isaak Comnenus*, in den jare 1057 te Constantinopel begon te heerschen. *Harald* zondt gezanten naar Engelandt om te handelen over een verbondt met *Eduard*, en het wierdt gesloten tot genoegen der beide natiën, die evenwel belang hadden om zich tegen de macht van Denemarken te kanten. Dit was naar allen schyn de reden, welke de vorst van dit laatste ryk belette te eenige bewegingen ten voordeele der bannelingen te maken, of zyne oude vorderingen op Engelandt te vernieuwen.

1043 en de volgende, tot 1049.

Het jaar 1049 was een weinig meer beroerd dan de zes vorige. Keizer *Henrik* de III bragt den oorlog in Vlaanderen, in de staten van den grave *Baldewyn*. Deze laatste, aan *Eduard* zeer na vermaagschapt, stak over naar Engelandt, en kwam hulpe by den koning verzoeken. Zy wierdt hem toegestaan, en de Engelsche vloot, die in zee stak, *Henrik* vertsagende, verzoende hy zich met *Baldewyn*: zo dat de oorlog niet anders deedt dan zich slechts vertonen. Maar de pest of hongersnoodt bedroefden de provincien van Worcester en Derbi. Zy waren, zegt men, voorspelt door eene aardbeving, welke men in deze beide provincien voelde, waar van de eene tegen het Oosten, en de andere tegen het Westen des koninkryks ziet.

1049. *Baldewyn*, graaf van Vlaanderen, komt hulpe in Engelandt zoeken.

Pest en hongersnoodt in het ryk.

De lichtmisseryen en baldadigheden van *Sueno*, zoon van den grave *Godwin*, hadden gansch Engelandt schier in rep en roere gebragt. Verlieft geworden zynde op *Elgine*, abdisse van Chester, schaakte hy haar, en wilde met haar trouwen. Hy was reets getrouwt, en al hadde hy zyne vrouw kunnen verstoten, bleef zyn huwelyk met *Elgine* onmogelyk, om hare hoedanigheit van abdisse. Maar de liefde, als zy aan het hollen is, luistert naar reden noch toom. Hy vreesde noch voor de schande van eene echtbreuk, noch voor de afgryselykheit van eene heiligschennis, en was alleen bedacht hoe best zyne tochten en driften te voldoen. Zyne misdaadt haalde hem des konings ongenade, en die der gansche natie op den hals; en om zich tegen der zelver uitwerksels te veiligen, rustte hy een smaldeel van acht schepen uit, met welke hy zich naar Denemarken bergde. Het stondt te vrezen, dat hy den byna geblusschten yver der Denen weder zou ontsteken, en deze volkeren tot nieuwe invallen in Engelandt nopen. Hy bezocht het vergeefsch.

De lichtmisseryen van *Sueno*, zoon van *Godwin*, beroeren Engelandt.

Mo-

1049. Mogelyk hieldt het traktaat, tuſſchen Engelandt en Noorwegen geſloten, de kroon van Denemarken de handen zo wel gebonden, dat zy gene troepen uit het ryk naar Engelandt dorſt zenden, uit vreze, dat de Noorwegers zich van de gelegenheit zouden bedienen, en zich meeſter des koninkryks maken.

Wat 'er de reden ook van mogt zyn, *Sueno* kon niets van den koning van Denemarken verwerven. Eenige zeerovers voegden zich alleen by hem, en kwamen de Engelſche kuſten dreigen; maar zy deden 'er niet veel ſchade. De graaf *Godwin* zelf, de hoedanigheit van een goeden onderdaan ſtellende voor die van vader van een zo ontaarden zone, begaf zich op de vloot, die hy als admiraal hadt doen uitruſten, en maakte jagt op deze rovers, die byna alle omkwamen door den ſtorm, die hen beliep, toen zy weder te rug meenden te keren.

Hy brengt een zyner neven om.

* Zyne moeder was eene zuſter van *Sueno*, zoon van *Ulfus*.

Sueno zyn vergryp erkennende, en zyn ſmaldeel zich begeven hebbende by eenige ſchepen van de Engelſche vloot, over welke een van zyne neven *, genaamt *Biorne*, het bevel hadt, verzocht hy hem, dat hy hem zyne voorſpraak wilde verlenen om hem weder met den koning en zyn vader te verzoenen. *Biorne* beloofde het hem, en kwam zyne belofte ook na. Maar de wrede *Sueno*, het zy hy hem mistrouwde, of dat zyne onverduldigheit hem verwoed maakte, kwam te Sandwich by hem, en vermoordde hem. Zyne misdaadt maakte hem der vergiffeniſſe onwaardig, welke zyn edelmoedige neef getracht hadt te verwerven, en daar was na dezen doodſlag minder veiligheit dan ooit voor hem in het koninkryk. Hy bergde zich dan voor de twede maal; maar hy dorſt niet weder in Denemarken komen om den moordt van *Biorne*, een Deen van oorſpronk, en aan het koninklyke bloedt vermaagſchapt. Hy beſloot dan naar Vlaanderen te gaan, daar hy bleef tot *Alfred*, aartsbiſſchop van Jork, genade voor hem verworven hadt. Hy betoonde berouw in het vervolg, en wilde zynen moordt boeten door eene pelgrimadie naar het H. Landt, die hy zich zelve tot boete opleide, gelyk wy op zyn plaats verhalen zullen.

Zyne vlucht.

Zyn berouw.

Stropery en der Ierlanderen.

De Ierlanders, vereenigt met die van Wales, deden in dit zelve jaar eenige invallen in Engelandt naar den kant van de Saverne, langs welke zy in het koninkryk kwamen. Maar zy onthielden 'er zich niet lang. Zy wierden vervolgt door den biſſchop van Worceſter, die aan het hoofdt der troepen was, welke tegen hen optogen; en de eenen willen, dat zy weken zonder een treffen te hebben durven wagen; anderen zeggen, dat 'er een bloedige ſlag voorviel, waar in eene grote menigte Engelſchen ſneuvelde. *Griffin*, prins van Southwalen, of van de Zuider-Walen, gaf in dit hard gevecht blyken van eene dapperheit, die hy ſedert in andere ſlagen toonde.

Der Denen.

Eenige Deenſche zeerovers landden ook te Sandwich, en in het graaffchap van Eſſex, en weken met hunnen buit naar de Vlaamſche havens, van waar zy weder naar Denemarken keerden.

1050. Gezantſchap van *Eduard* aan den paus.

Deze vyandlykheden konden de ruſt van Engelandt niet ſtoren; en des zelfs vreedzame vorſt leide zich alleen op het bouwen van kerken, het begiftigen van geeſtelyke geſtichten; het welzyn van zyn volk altoos trachtende te bezorgen. Ongeruſt zynde wegens eene gelofte, die hy gedaan hadt, voor dat hy tot den troon gekomen was, van in pelgrimadie naar Rome te gaan, zondt hy een gezantſchap aan paus *Leo* den IX, om de ontſlaging van de zelve aan hem te doen verzoeken. Zy wierdt hem toegeſtaan, mits dat hy een klooſter zou ſtichten, of die herbouwen, welke de Denen vernielt hadden. Dus hebben, de pauzen zich ſteets van de zwakheit of de devotie der vorſten weten te bedienen; en dus gaven zy hunne aflaten niet dan op voorwaarde van de vermeerdering van de macht en rykdommen der geeſtelykheit, en voornamentlyk van die der monniken, welke den pauſſelyken ſtoel vaſter aankleven dan de andere. *Eduard* verkoor de abdy van Weſtmunſter om haar tot een gedenkſtuk zyner devote mildadigheit te doen ſtrekken. *Siegbert*, koning van Eſſex, hadt de zelve gebouwt *; maar de Denen hadden haar vernielt; hy herbouwde haar, en voegde by hare inkomſten grote landgoederen en aanmerkelyke paitſchappen. De koningen, die na hem kwamen, verſierden haar nog met andere gebouwen; en in het vervolg haren naam verliezende, heeft zy echter haren luiſter behouden in hare Kollegiale kerk en hare kanunniken. Haar eerſte naam was *Thornet*, of *Thornai*, dien zy ontleent hadt van de hagen en doornen, van welke zy omringt was. Zy kreeg ſedert dien van Weſtmunſter of Weſter abdy, om dat zy Londen ten Weſten heeft; en zy is de ſtichting van hare Collegiën en kanunniken aan de koninginne *Eliſabeth* verſchuldigt.

1050.

Eduard herbouwt de abdy van Weſtmunſter; * Zie fol. 97.

Hare oude naam.

Hare verandering onder *Elizabeth*.

De herbouwing van deze abdy was min aangenaam voor de Engelſchen als de kwydſchelding van den cyns der Denen. Men hadt dien altoos geheft ſedert zyne oplegging, als eene inkomſte der krone. *Eduard* merkte den zelven aan als eene belaſting, die het volk zeer zwaar viel; ſchandelyk was voor de heerſchappy zelve, welke des zelfs eerſte heffing alleen uit dwang toegeſtaan hadt, als eene ſchatting, die zy aan hare overweldigers betaalde. *Sueno*, *Kanut* de I, *Harald*, en *Kanut* de II hadden die gevordert; maar *Eduard* meende, dat het eenes Engelſchen vorſts onwaardig was zich te verryken met eene zo ſchandelyke ſchatting, een hoofdgeldt, dat zo veel te hatelyker voor de natie was, om dat het haar aan hare ſlaverny deedt gedenken; en ſchafte het voor altoos af.

Eduard ſchaft den cyns der Denen af.

Hy kon niets fraaiers doen; maar de tekenen van het koningdom der Denen vernietigende, moeſt hy de Normannen geen gelegenheit gegeven hebben om zich in hunne plaats te ſtellen, en door hun bederf dezen nieuwen veroveraar den weg niet gebaant hebben tot het zelve gezag, dat de Denen eertyds gevoert hadden. *Eduard* was onvoorzichtig genoeg om dit te doen. Aan het hof van den hertog *Richard* langen tydt zyn verblyf gehad hebbende, hadt hy genegenheit voor de taal en zeden der Normannen gekregen, of liever voor de Franſche, welke de Normannen, door het klimaat en den tydt gelenigt, aangenomen hadden; gelyk altoos gebeurt aan de veroveraars, die zich uit een ſtrenger luchtſtreek in een warmer, en onder beſchaafder volkeren komen neêrzetten. De Engelſchen, die *Eduard* in zyne ballingſchap gevolgt waren, hadden, zo wel als hy, ſmaak in de taal en in de manieren der Franſchen gekregen; de zelve aangenomen, en in Engelandt gebragt; zo dat men 'er byna geen andere taal ſprak, voornamentlyk aan het hof en onder den adel, die deze taal in zyn onderhoudt en in zyne brieven gewoonlyker gebruikte dan de Engelſche. Zy was echter toen nog wel hard en plomp, en bleef

Hy brengt de Normannen in Engelandt.

De Normanſche of Franſche taal in Engelandt ingevoert.

1050. bleef het nog eenige eeuwen. Maar het zy, dat de Saxiſche nog plomper ware, of het zy, dat de nieuwigheit bekoorlykheden heeft, waar door zy behaagt, altoos de Franſche kreeg de overhandt, en wierdt de taal der fatſoenlyke lieden.

Verdienſten der Normannen, welke hy met zich hadt gebragt.

Eduard hadt eenige Normannen met zich naar Engelandt overgebragt, die veel bekwaamheit hadden, en in de beſchaafde letterkunde zeer ervaren waren; onder welke men eenen *Robert*, een monnik van Jumiege *, telt, welken hy aartsbiſſchop van Kantelberg maakte; en een anderen, genaamt *Willem*, dien hy tot biſſchop van Dorcheſter aanſtelde. Dit was genoeg om misnoegen te baren onder de Engelſchen, die zucht voor de eere en de vryheit der natie hadden. Zy vraagden, of men zich niet ſchaamde dus de zeden en de taal des lands te verwaarlozen, om die van vremdelingen aan te nemen. Zy voegden hier by, dat deze nieuwigheit niet min gevaarlyk dan ſchandelyk was; dat zy naar ſlaverny zweemde, en dat het te vrezen ſtondt, dat men de zeden van eene andere natie aannemende, zich gewennen zou om hare heerſchappy met eenen te dulden. Deze redenen behelſden eene voorzegging; en men zag deze bedreiging of voorſpelling haaſt vervult.

* Aan de Seine, zes uuren van Rou. aan.

Aanmerkingen der Engelſchen over het invoeren der Franſche tale in Engelandt.

De graaf *Godwin* klaagt 'er meeſt over.

De ſterke klagten kwamen van den grave *Godwin*. Vermits hy grote hoedanigheden hadt; allen vermogen op den koning; veel bekwaamheit in ſtaatzaken, en veel gezag onder de Engelſchen, die wel te vrede waren van het roer des bewindts in de handen van een man van hunne natie te zien, was het moeielyk voor de Normannen eene gunſt by den vorſt te behouden, die de zyne in den weg was; en een man van zyn vermogen wilde zyn licht niet laten betimmeren; maar liever alles overhoop werpen wat hem eenige verlegenheit kon baren. Zy waren ook genoodzaakt voor hem te wyken, zelfs uit het koninkryk; maar hunne ballingſchap ging niet voor die des graven *Godwin* zelve. Hy was gelukkig of bekwaam genoeg om zich weder in gunſt te herſtellen, en hy ſcholdt de Normannen niet kwyd, welke hy vermoedde zyne ballingſchap voor het meerendeel bewerkt te hebben. Hy deedt hen op hun beurt verbannen; maar zy wierden niet weder te rug geroepen, gelyk hy. Het duurde echter niet lang of een machtig wreker van hunne natie kwam Engelandt overwinnen, gelyk de genen, die zich tegen de nieuwe gewoonten en de nieuwe ſpraak kantten, voorſpelt hadden. Laat ons deze ſtaatsveranderingen van naby beſchouwen.

1051. De graaf *Godwin* geraakt in ongunſt.

De graaf *Godwin* geraakte in des konings ongunſt door zyne wederſtreving aan de bevelen van zyne majeſteit, die de moetwilligheit van die van Kantelberg ſtrengelyk wilde ſtraffen, en den hoon wreken, welken zy eenen zyner magen aangedaan hadden. Men verhaalt deze zaak op eene wyze, waar van de graaf *Godwin* meer eer heeft dan de koning; en indien men hem niet anders te wyten hadde, zou zyn ongeluk groter zyn dan zyne misdaadt, en hy meer roem verdienen om zyne gematigtheit, dan blaam om zyne ſtaatzucht.

Euſtatius, graaf van Boulogne, gaat over naar Engelandt.

Euſtatius, graaf van Boulogne, vader van den vermaarden *Godefroi van Bouillon*, die vyf en veertig jaren daar na den tocht naar het Heilige Landt ondernam, en die het koninkryk van Jeruzalem oprechtte, het welk hy op de Saracenen veroverde *, kwam *van Bouillon* naar Engelandt overſteken, om *Eduard* te bezoeken. Hy hadt zyne zuſter, genaamt *Goda*, en weduwe van den grave van Mantes, getrouwt; en het zy, dat de vriendſchap alleen hem deze reis hadt doen ondernemen; het zy dat hy eenige voornemens of eenige aanſlagen beraamt hadt, waar in hy den koning wilde doen treden, altoos hy wierdt van hem opgewacht te Gloceſter, daar zy dikwils en lang met elkander in geſprek waren. De graaf van den koning geſcheiden zynde, om weder naar zyne ſtaten te keren, nam zynen weg door Kantelberg, met voornemen van te Douvres, daar zyn ſmaldeel hem wachtte, weder ſcheep te gaan. Te Kantelberg aangekomen zynde, wilde een van zyne bedienden met geweldt by een zekeren burger vernachten, die 'er zich tegen ſtelde; en de gemoederen aan het zieden rakende, wierdt de bediende gedood, het zy by ongeluk, of met voorbedachten rade. *Euſtatius*, van deze opſchudding en de doodt van zynen bediende verwittigt, komt met een talryken ſtoet toeſchieten; dringt in het huis van den burger, en wreekt den moordt van den Boulonois door het nedermaken van negentien Engelſchen, onder welk getal de huiswaardt was. De ganſche ſtadt ſtondt tegen een zo wreden gaſt op; men vatte de wapenen op, zonder ontzag voor 's konings ſchoonbroeder, of eenig inzicht voor de gaſtvryheit, die hy, zeide men, eerſt geſchonden hadt. Men vervolgde hem met alle hevigheit, en men maakte vyf en twintig mannen van zyn gevolg af. Verſcheide anderen wierden gekwetſt, en hy was zelf in levensgevaar. Zich ter naauwer noodt gebergt hebbende, keerde hy weder te rug naar Gloceſter by den koning, van wien hy voldoening wegens dezen hoon eiſchte, en aan welken hy de zaak op zyn ſchoonſt voor hem verhaalde, hem met eenen tot wraakluſt nopende.

1051.

Opſchuddingen in Kantelberg verwekt.

Godwin gezonden om die van Kantelberg te ſtraffen.

Eduard zondt den grave *Godwin* terſtondt af met eenige troepen; hem bevelende dit oproer te ſtraffen gelyk een rechten opſtandt, en den medeplichtigen geen genade te bewyzen. Het bevel was wreed; en de graaf *Godwin* oordeelde, dat hy traag tot des zelfs uitvoering moeſt komen; des konings gramſchap moeſt laten koelen en bedaren, en wachten tot hy in ſtaat ware van de goedertierenheit gehoor te geven, en te luiſteren naar de vermaningen, die men hem zou kunnen doen, om hem zo een wreed bevel te doen wederroepen. Hy nam zelf de vryheit van hem deze vermaningen te doen. Hy vertoonde hem de ſchuldt der beide partyen over en weder; dat men aan beide kanten met te veel hevigheit te werk gegaan hadt; dat de bediende van den grave den burger gehoont, en dus oorzaak tot zyne doodt gegeven hadt; dat de graaf zich zelve gerecht hadt, in plaats van recht by den koning te komen zoeken, en negentien burgers van de ſtadt hadt doen ombrengen, om de doodt van eenen Boulonois te wreken. Hy bekende, dat die van Kantelberg op hun beurt met te veel woede te werk gegaan, en geen inzicht en achting genoeg getoont hadden voor een prins, zo na vermaagſchapt aan hunnen koning, en dat men hen wegens hun gebrek van eerbiedt niet kon verſchonen. " Maar, voegde hy hier by, „ hier van zyn de gramſchap en driftigheit alleen „ oorzaak; zonder dat 'er eenige kwetſing van ma„ jeſteit, eenig voornemen van muitery en opſtandt „ in ſteke.„ Hy verzocht vervolgens aan zyne majeſteit, dat hy goedvonde, dat de zaak naar rechte behandelt wierdt; dat de beſchuldigde burgers voor de vierſchaar zouden verſchynen; dat men hunne verſchoning zou horen, om de onnoſelen met de ſchuldigen niet te verwarren; dat alles volgens de wetten mogt geſchieden; en

Zyn wys gedrag in dezen.

1051. en dat indien, men 'er eenige min of meer misdadig onder mogt vinden, dat men hen hunne misdaadt met geldt of met lyfstraffe zou doen boeten; maar dat men deze straffe niet over de andere mogt uitstrekken. Niets schynt gematigder en verstandiger dan deze aanmerkingen, die de graaf *Godwin* maakte in den brief, welken hy aan den koning schreef. Zy waren echter niet naar den zin van het hof. Men vondt niet goed, dat een onderdaan zich dorst vermeten de bevelen van zynen oppervorst te wederspreken; en dat, in plaats van 'er zich gehoorzaamlyk aan te gedragen, hy de vermetelheit hadt van der zelver uitvoering op te schorten, en voor middelaar en scheidsman te willen spelen tusschen den gehoonden vorst en zyne wederspannige onderdanen, welke men hem bevolen hadt te straffen: zo dat men hem antlermaal geboodt te gehoorzamen.

De koning keurt de zelve af.

Hy wordt zelf voor wederspannig gehouden.

De koning, die zyne fierheit kende, vermoedde wel, dat hy zich niet zeer zou haasten om zyn bevel uit te voeren, en beriep derhalven te Gloecester, daar hy met den grave *Eustatius* was, de vergadering der pairs. *Godwin* wierdt 'er gedagvaard, maar verscheen niet. Hy wist, dat zyne vyanden 'er alvermogend waren, en wilde zich zelf niet onvoorzichtelyk in hunne handen komen overgeven. Hy hadt reets drie grote zonen, die reets graafschappen in het Zuiden en in het Westen des koninkryks bezaten, daar hy zich beschanste. Hy vergaderde daar zelfs een heir, onder voorwendsel van het tegen de Walen te gebruiken, die Herefort met een inval dreigden; en schoon zy de wapens neêr gelegt hadden, hieldt hy zyn heir echter op de been, met voornemen om zich te kanten tegen alle die hem zouden willen verdrukken. Hy deedt nog nieuwe wervingen in de provincien van Kent en Sussex, terwyl twee van zyne zonen, *Harald* en *Sueno*, het zelve deden, de laatste in de provincien van Berks, Oxford en Gloucester, en de ander in die van Nortfolk, Suffolk, Cambridge en Huntington.

Hy vergadert een heir om zich te verdedigen.

Hunne vyanden sliepen ook niet. De graven *Godefroi* en *Siward* brugten aan den koning alle hunne heirmachten, gehaalt uit de oude koninkryken van Mercie en Northumberlandt, daar zy hunne goederen en hunne landvoogdyen hadden, en het koninklyk heir was toen groter, of ten minste zo talryk als dat der wederspannelingen. *Godwin* liet den moedt echter niet zakken, en was stout genoeg om te eischen, dat men den graaf *Eustatius* met zyn gevolg in zyne bewaring in het kasteel van Kantelberg zou overbrengen, om 'er volgens de wetten geoordeelt te worden. Een diergelyke eisch wierdt als moedwillig en baldadig ontzegt en verworpen; en de geen, die hem deedt, met zyne drie zonen gebannen, de derde, genaamt *Tostou*, zich by de twee anderen gevoegt hebbende.

Hy gaat gewillig uit het koninkryk.

Men vreesde een inlandschen oorlog, en de graaf *Godefroi* deedt zyn uiterste best om de zaken tot een vergelyk te brengen. *Godwin* leende het oor aan voorslagen; maar de gemoederen waren al te zeer verbittert om zo haast bevredigt te kunnen worden. *Godwin* en zyne zonen stemden wel toe, dat zy hunne troepen zouden afdanken, en hunne vorige ampten weder komen bedienen by den koning; maar zy wilden zeker zyn, en eischten gyselaars en borgtocht. Men weigerde hen die te geven, en het verding wierdt gebroken. Men kwam echter niet tot feitelykheden. *Godwins* gematigtheit verhinderde zulks; het zy dat hy zich zwakst bevoelde; het zy dat hy een afgryzen hadt van het bloedt zyner landgenoten te vergieten. Wat reden hy ook gehad hebbe, hy wilde zyn vaderlandt liever verlaten dan bederven; en de afkondiging gehoort hebbende, die hem geboodt het zelve binnen vyf dagen te ruimen, ging hy met zyne vrouw en zyne drie zonen scheep, en zocht eene wyk in Vlaanderen. Hy hadt nog drie andere zonen, waar van de een in Normandie by den hertog *Willem* was; de twee andere gingen naar Ierlandt. *Godwin* naam *Tostou*, *Sueno* en *Gyth* met zich, en zocht eene schuilplaats by *Baldewyn*, graaf van Vlaanderen, bygenaamt de Godvruchtige, met wiens dochter *Tostou* getrouwt was. Zo dat hy ook vermaagschapt was met den hertog *Willem*, die eene andere dochter van *Baldewyn* ten wyve hadt, en met *Henrik* den I, koning van Vrankryk, met wiens zuster *Baldewyn* getrouwt was.

1051. Vermaagschapt aan den koning van Vrankryk, aan den hertog van Normandie, en den grave van Vlaanderen.

Eduard vergenoegde zich niet deze belhamels te hebben gebannen, hy verklaarde hen ook voor verraders door eene andere afkondiging, die eerlang op hun vertrek volgde; en gaf het pairschap van *Harald*, eenen van *Godwins* zonen, aan *Algar*, eenen van de zonen van *Godefroi*. *Algar* gedroeg zich edelmoedigtyk. Hy nam het zelve alleen in bezitting om het voor den vluchtigen te bewaren; en hy was zo dra niet te rug geroepen, of hy gaf het hem weder, met alle vruchten, die hy 'er van getrokken hadde. Een seldzaam voorbeeldt van billykheit en edelmoedigheit; en met eenen eene schone les voor die baatzuchtigen, welke zich door verbeurde goederen verryken; die, gelyk gretige raven, alleen op dode ligchamen azen.

Eduard handelt de koningin zyne vrouw kwalyk.

Zommige schryvers zeggen, dat de koning toen een afkeer van *Editha* kreeg, en dat de haat, dien hy tegen den vader opvatte, op de dochter overging, welke hy in een kloosser opsloot; dat hy haar alle hare edelgesteenten ontnam, en haar gene tekenen van hare waardigheit liet; en dat hy haar niet meer dan een eenigen dienstmaagdt liet behouden om haar op te passen. Eenigen gaan nog verder, en maken de kuischheit dezer koninginne verdacht. De meeste verschonen haar echter, en alle mispryzen zy de wonderlyke devotie van *Eduard*, die met eene zo beminnelyke vrouwe getrouwt zynde eene dwaze reinigheit, eene grillige zuiverheit voor de kuische omhelzingen van eene bekoorlyke gemalinne stelde, uit welke Engelandt erfgenamen verwachtte, die de heerschappy aan het bloedt harer koningen kon verzekeren, en in hun geslacht bevestigen.

1052. *Godwin* uit zyne ballingschap te rug geroepen.

De ballingschap van *Godwin* en zyne zonen duurde niet lang. Men zag hen het jaar daar aan wederkomen, met een besluit van zich door de wapenen, en door behulp der provincien, welke hen begunstigden, te herstellen; maar zy vergenoegden zich, niet lang daar na, door zachte middelen, welke de liefhebbers der openbare ruste beraamden, weder in hun vaderlandt te komen, en het verding aan te nemen, het welk men opgestelt hadt.

Hy en zyne zonen maken het hof verlegen.

Eenigen zeggen, dat de graaf *Godwin* het eerst op de vloot verscheen, welke hy in Vlaanderen hadt doen uitrusten, met behulp van zyne drie zonen, die hem gevolgt waren, en dat hy het gansche koninkryk verbaasde door de landingen, die hy deedt in de provincien van Kent en Sussex; dat deze inbreuk ondersteunt wierdt door *Griffin*, prins van Southwales, in de provincie van Hereford; en dat de beide zonen van *Godwin*, die naar Ierlandt geweken waren, door de goot

1052. of het kanaal van Briſtol en langs de Saverne opkomende, de provincien van Sommerſet, van Dorcheſter, en van Devon plunderden. Anderen doen de zonen van *Godwin* eerſt te voorſchyn komen, en zeggen, dat zy zich met den prins van Southwales verbonden hadden. Zy ſtemmen alle toe, dat deze bewegingen te digt by elkander gemaakt wierden, om niet te doen geloven, dat de beide hoofden der zelve elkander verſtonden. Dus wierdt Engelandt andermaal met een inlandſchen kryg gedreigt. Zy wierdt 'er deze rys van bevryd, gelyk de eerſte maal; en daar wierdt geen bloedt geſtort dan in eenige der landingen, hier boven gemeld; in welke eenige Engelſchen, die 'er zich tegen kantten, omkwamen. Maar men vormde geen heir, en men leverde geen ſlag.

Genegenheit des volks voor hen.

De graaf *Godwin* was echter in ſtaat om ter zee en te lande ſlag te leveren. De provincien van Kent, van Surrey, en van Eſſex hadden hem op zyne aankomſt toegejuicht; en hy was 'er zo bemint, dat men 'er voor een algemenen opſtandt beducht was. Zyne vloot hadt die des konings by Sandwich haaſt verraſt; deze laatſte bergde zich naauwlyks in de havens van Londen. De andere, haren aanſlag gemiſt ziende, week naar het eilandt Wight, daar het ſmaldeel van *Harald* en zynen broeder, die zich in Ierlandt toegeruſt hadden, zich by haar voegde. *Godwin* oordeelde zich toen ſterk genoeg om zyne vyanden te gaan opzoeken. Hy ſtevende den Teems op, en was ſtout genoeg om voor de muren van Londen in het gezicht van des konings ſchepen en galeien ten anker te gaan leggen. Men zegt zelfs, dat hy met de voornaamſte burgers in geſprek kwam; en vermits hy van nature welſprekend was, overtuigde hy hen van de billykheit zyner zake. Het ſtondt wyders te vrezen, dat deze de anderen daar van ook zouden overtuigen, en dat men een algemenen opſtandt ten zynen voordeele zou zien. De koning en zyn Raadt waren van gevoelen, dat men, om dien te voorkomen, ſlag moeſt leveren; en de beide vloten bereidden 'er zich toe met gelyken yver. Wat de uitſlag van dit gevecht geweeſt zou zyn is Gode bekend; mogelyk droevig en dodelyk voor beide vloten; en het zou ten minſte veel bloeds gekoſt hebben. Deze overweging bewoog de gemoederen van beide partyen; en zonder dat men wiſt, van waar de ſtemmen kwamen, hoorde men aan alle kanten roepen: *Spaart, ſpaart het Engelſche bloedt, en verdelgt elkander niet.* De zeehoofden hoorden naar deze ſtem; men maakte een kort beſtandt, en men vergaderde zich om tot een vergelyk te komen. Het wierdt gelukkiglyk getroffen. *Godwin* en zyne zonen geraakten weder in des konings gunſt, en in het bezit hunner goederen, en men leide de wapenen aan beide kanten neder. *Sueno*, een van *Godwins* zonen, wierdt echter uitgezondert, en niet begrepen in het verding. Eenige ſchryvers zeggen, dat hy 'er niet in begrepen wilde zyn, en dat hy zich onwaardig oordelende om weder in zyn vaderlandt te komen, na dat hy zynen neef vermoord hadt, zich zelf de boete opleide van naar Jeruzalem te reizen, daar hy barrevoets naar toe ging, en van waar hy in den zelven ſtaat te rug keerde; maar te Lycië ziek geworden zynde, ſtierf hy daar, of hy wierdt 'er, volgens anderen, door de Saracenen omgebragt.

Men bereidt zich ten ſtryde.

Wonderſtemmen gehoort.

Het vergelyk wordt getroffen.

1053. *Godwin* doedt de Normannen uit het koninkryk verdryven.

De graaf *Godwin*, dus herſtelt, nam zyn beurt waar, om de bewerkers van zyne ballingſchap uit het koninkryk te doen bannen; en uit hunne verdryving bleek wel haaſt, dat hy in zyne vorige gunſt by den koning herſtelt was; wat een hedendaagſch ſchryver * hier ook tegen tracht in te brengen. *Robert*, aartsbiſſchop van Kantelberg, *Willem*, eerſte biſſchop van Dorcheſter, en daar na van Londen, en *Ulfus*, biſſchop van Linkoln, alle drie Normannen, waren genoodzaakt weder over zee te keren. De eerſte ging naar Rome om 'er by den paus over te klagen; maar het kon hem niet baten. Hy kwam weder in Normandië, en ſtierf in zyn kloofter van Jumieges. 1053.

* De vader Orleans.

De Normannen behielden echter aanhangers in Engelandt. Gedurende de ballingſchap van *Godwin* was *Willem*, hertog tan Normandië, in Engelandt geweeſt, en hadt alle beleefdheit van *Eduard* ontfangen, die hy van een neef * verwachten kon; en alle mogelyke bewyzen van erkentenis voor de ſchuilplaats, die de Engelſche vorſt in Normandië gevonden hadt gedurende de regeringen van *Richard*, van *Robert*, en van *Willem* zelve, terwyl *Kanut* de I, *Harald*, en *Kanut* de II zyne ſtaten overweldigt of in bezittinge hadden. Het is ontwyffelbaar, dat in deze eerſte zamenkomſt van *Eduard* en *Willem* de eerſte reets het oog op de kroon van Engelandt gehadt hebbe; en daar zyn 'er *, die verzekeren, doch zonder bewys, dat hy 'er hem de opvolging van beloofde. Hy nam eerſt voor *Willem* tot zyn erfgenam te verklaren, toen zyn neef dood was. Hy hadt dezen, die een zoon van *Edmond* Yzerrib was, uit Hungarië doen komen, werwaarts hy door *Kanut* den I verbannen was, om hem in hope der krone aan zyn hof te houden. Hy hadt inderdaadt voorgenomen om hem tot zynen opvolger te verklaren; en zommigen verzekeren, dat hy 'er hem inderdaadt toe benoemt hadt.

Zy behouden 'er echter hunne aanhangers.

* *Robert*, de vader van *Willem*, was de broeder van *Emma*, *Eduards* moeder.

* *Polyd. Virg.*

Onderwyl ſtierf de koningin weduwe; *Emma*, beroemd door hare twee huwelyken met twee koningen, die elkander de kroon betwiſt hadden, en met welke zy, den eenen na den anderen, trouwde. Zy was niet min vermaard door het ongeluk, dat zy hadt, van beſchuldigt te worden van onkuiſchheit, en door de uitmuntende wyze, op welke zy hare onnoſelheit deedt blyken, en haren wandel verrechtvaardigde. Men zegt, dat hare al te grote gemeenzaamheit met *Alewyn*, biſſchop van Wincheſter, gelegenheit gaf tot deze beſchuldiging, gedaan volgens eenigen door de liſt van den grave *Godwin*, en volgens anderen door die van *Robert*, welke van monnik van Jumieges aartsbiſſchop van Kantelberg wierdt. Zo weinig zekerheit heeft men van de omſtandigheden van deze zaak, dat men de beſchuldiging der koninginne weduwe toeſchryft aan twee mannen, rechtdraads ſtrydig met elkander en gezworene vyanden. Men voegt hier by, dat *Eduard* de zwakheit hadt van de beſchuldiging, tegen zyne moeder ingebragt, geloof te geven. Deze princes, gebelgt om een laſter, die haren naam bezoedelde, wilde deze vlek in hare eer niet dulden; en om allen argwaan weg te nemen verzocht zy tot het *Ordeal* toegelaten te worden: dus noemde men in het Saxiſch de vuurproef, die men toen gebruikte in diergelyke en andere gelegenheden, gelyk naderhandt de waterproef omtrent de genen, die als tovenaars aangeklaagt waren; beide even valſch en verwerpelyk. De eerſte is zeer oud; en het zy dat de Satan die uitgevonden hebben, of ingevoert zy door die bedriegers, welke zich van de bygelovigheit des volks weten te bedienen, en het zelve door hunne beguicheling te misleiden; immers zy was by de Hei-

De koningin weduwe ſterft.

By haar leven van onkuiſchheit beſchuldigt.

Ordeal, of vuurproef.

Oordeel over de zelve.

1052. Heidenen in zwang; en de Geschiedenis * maakt gewag van eene stadt, welke zy Feronia † noemt, van welker inwoonders men zegt, dat zy de wonderlyke kracht hadden van over gloeiende kolen te treden, zonder zich te branden. Wat hier van zy, de koningin wilde dit schrikkelyk onderzoek, deze yselyke proeve ondergaan, en de bygelovige vorst, haar zoon, schaamde zich niet zulks toe te laten. Zy stondt de zelve tot hare grote eere uit; ging barrevoets over de gloeiende kolen, zonder daar van beschadigt te worden. Dus bleek hare onnoselheit in het openbaar. Maar men zegt niet, dat hare beschuldigers gestraft wierden. Zy hadden het echter wel verdient; en schoon de beschuldigde des konings moeder niet geweest ware, moest de straf harer beschuldigers tot voldoeninge gestrekt hebben van de genen, die zy zo valschelyk gelastert hadden. Men moeide hen echter niet om deze lastering, en zy bleven aan het hof en in hunne bedieningen en ampten, gelyk van te voren. Dit maakt deze geschiedenis verdacht. Een hedendaagsch schryver * houdt haar ook voor verziert, en eigent de zelve toe aan een schryver, die haar verscheide eeuwen daar na † eerst verdicht heeft. Men zegt, dat de bisschop van Winchester weigerde de zelve proeve te ondergaan; niet om dat hy zich schuldig bevoelde; maar, zeide hy, om dat hy Godt niet wilde verzoeken, en hem een wonderwerk afvorderen, om zyne onnoselheit te doen blyken, en zyne beschuldigers te beschamen. Deze kerkvoogdt wordt geprezen van zich hier in zo wyselyk en zo overeenstemmende met den Godsdienst en de reden gedragen te hebben. Hy moest echter eenige jaren gevangen blyven, om dat zyne redenen afgekeurt wierden; schoon hy, om de zelve te ondersteunen, den brief van paus *Stephanus* den VI bybragt, in den jare 887 over dit onderwerp geschreven aan den aartsbisschop van Mentz *, door welken hy een zo schadelyk misbruik veroordeelt. Het was algemeen, en de Geschiedenis van Vrankryk leert ons, dat de neven van *Karel* den Kalen aanboden de schuldeloosheit van hunnen vader aan dien koning te doen blyken door de beide proeven van het water en het vuur.

* *Strabo, Plinius.*
† gelegen in Italië.
De koningin wil die ondergaan.
Zy staat de zelve door.
* *Milton.*
† Onder *Eduard* den III, omtrent het midden der XIV eeuwe.
De bisschop van Winchester weigert de zelve te ondergaan.
* *Humbert.*
Haar gebruik veroordeelt.

1053. De graaf *Godwin*, welke door zyne vyanden mogelyk onrechtvaardiglyk beschuldigt wordt van de rampen der koninginne weduwe, en van die van den staat, overleefde deze princesse en zyne eige herstellinge niet lang. Hy sterf in den volgenden jare; en indien het waar is, dat men van zyne doodt verhaalt, was zy eene rechtvaardige straf van de euveldaden, waar mede zyne vyanden hem betichten. Maar in dezen is, gelyk in alle zaken, die zy hem te laste leggen, meer kwaadaardigheit dan waarschynlykheit. Men zegt, dat hy op een tydt met den koning aan tafel zittende, en het gesprek gevallen zynde op de doodt van den prins, de koning starde op den grave, die 'er van verdacht was, en die het gevoelen van den koning over dezen moordt uit zyne oogen lezende, den argwaan, welken men deswegen tegen hem hadt opgevat, zocht te verdryven door deze woorden: *Heer koning, gy waant, dat ik aan des prinsen moordt schuldig ben; maar indien ik niet onschuldig ben, moet ik aan deze brok slikken.* Deze vloek bleef niet zonder uitwerking. Naauwlyks hadt de graaf den brok in zynen mondt gestoken, en willen doorslikken, of zyn ademtocht wierdt gestopt, en hy viel voor des konings voeten dood neder. Maar anderen schryven zyne doodt aan een natuurlyker oorzake toe. Zy zeggen, dat hy aan tafel eene beroerte kreeg; zonder van dezen vloek en verstikking te spreken, welke inderdaadt naar een sprookie zweemt. Zy voegen 'er by, dat zyne zonen hem uit de zaal, daar het gastmaal gehouden wierdt, naar des konings kamer bragten, daar hy eerst vyf dagen daar na sterf. Het is ongelooflyk, dat, indien de zaak gebeurt ware als de eersten verhalen, men deze eer aan een vorstenmoorder en meineedigen, die van Godt gestraft was, gedaan zou hebben; dat men de artzen vyf dagen lang in des konings kamer over hem zou hebben laten gaan, en willen dulden, dat hy 'er den geest gave. Engelandt verloor aan hem een groten staatsman en een goeden patriot. Ook begon *Eduards* regering sedert te vervallen, tot hy eindelyk by uiterste wille de vremdelingen in het ryk bragt; een droevige slag voor de Engelsche heerschappy, door *Godwin* voorzien, en welke hy mogelyk belet zou hebben, indien de Hemel hem een langer leven gegunt hadde.

Verdicht verhaal van zyne doodt.
Zyn vreemde sterfwyze.

Het koninkryk leedt twee jaren daar na nog een ander verlies, het welk niet minder nadeelig voor de regering was, namentlyk dat van *Siward*, hertog van Northumbrie. Hy hadt des jaars te voren eene beroemde overwinning behaalt op *Maccabeus*, koning van Schotlandt, en op de Normannen, die in zyn heir streden; maar zy kostte hem een zoon. Men verhaalt, dat hy, toen men hem de tyding van zyne doodt bragt, zonder van gelaat te veranderen, vroeg, of hy den doodsteek van voren of van achteren hadt gekregen; dat hy, verstaan hebbende, dat hy dien in de borst gekregen hadt, zeide: *Zo wenschte ik dat hy sterve, en zo wensch ik zelf te sterven.* Hy verkreeg dezen laatsten wensch niet; dewyl hy des jaars daar na door eene ziekte weggerukt wierdt, en niet door den sabel der vyanden sneuvelde. Zyne doodt hadt echter iets byzonders. Deze moedige veldheer menende, dat het zyner eere onwaardig was op een bedde te sterven, wilde met de wapenen in de handt sterven. Zo als hy de doodt voelde naderen, beval hy zynen bedienden hem in de volle wapenrusting te steken, en hem op een armstoel te zetten, waar hy, van het hoofdt tot de voeten in het yzer, met een zwaardt in de vuist, de doodt tartte, eer als een blaaskaak dan als een heldt. De moedt bestaat in die gelegenheit waarlyk in dezen vyandt met een bezadigt aangezicht te zien naderen, en zyn onvermydelyken slag, dien hy den dappersten, zo wel als den lafhertigsten, toebrengt, gerust af te wachten. Het is eene daadt van snorkers en woeste menschen hem te trotseren; een wys man kwyt zich loffelyk genoeg als hy hem slechts niet vreest. Men zegt ook, dat deze heer van gestalte een reus, en een van die hardvochtige menschen was, die niets zo zeer beminnen als den oorlog, en hunnen grootsten lust in vechten en bloedvergieten stellen.

Engelandt verlieft veel aan hem.
1054.
1055. *Siward*, hertog van Northumberlandt, sterft.
Zyne standvastigheit op de tyding van zyns zoons doodt.

De doodt van *Siward* en van *Godwin* beroofde *Eduard* van twee sterke steunen; liet Engelandt ten prooie aan de begeerlykheit zyner naburen en zyner eige onderdanen, die beide even zeer te vrezen waren. Onder de laatsten waren de zonen van *Godwin*, die hunnes vaders staatzucht en dapperheit geërft hadden; maar die mogelyk alle zyne wysheit en bekwaamheit niet bezaten.

Onlusten in Engelandt.

Algar, een van *Godwins* zonen, hadt veel deel in de onlusten, die in zyn vaderlandt ontstonden.

Griffin, prins van Southwales, was een der woelachtigste buren van Engelandt. Hy beersch-

Opstandt der Walen.

1055. te over de Zuidelyke provinciën van het oude koninkryk van Wales, daar de dappere Britten zich verſchanſt hadden, die hunne vryheit eerſt zo lang tegen de Romeinen, en daar na tegen de Saxen verdedigden. *Griffin* hadt den moedt en de woeſtheit dier trotſche volkeren, welke zich liever tuſſchen hunne boſſchen en bergen wilden beſluiten, om 'er vry te leven en te ſterven, dan de zoetigheden van een beter en ſchoner landt te genieten onder het juk van overweldigers.

Eduard door de muitelingen geſlagen.

Wat ongelykheit tuſſchen deze koninkies van Wales en de koningen van Engelandt ware, lieten de eerſte, gelyk wy gezien hebben, niet na de andere altemet te beoorlogen. Zy waren vooral gewoon de wapenen op te vatten, als zy de gelegenheit daar toe geſchapen zagen, het zy, dat zy tot deze ſtoutheit aangemoedigt wierden door de zwakheit der Engelſche vorſten, of door de kuiperyen van de misnoegden, die in het koninkryk waren. De zwakgeeſtige en flaauwmoedige *Eduard* hadt twee brave ſtaatsmannen verloren; en *Algar*, zoon van *Godefroi*, de eenigſte zyner drie ſtaatsbedienden, die hem nog overig gebleven was, was onlangs uit het koninkryk gebannen. Hy nam zyne wyk by den prins van Southwales; en de een en de ander ſtelde zich aan het hoofdt van een heir, met het welke zy de provincie van Hereford, die aan het prinsdom van Wales grenſt, introkken. *Eduard* toog tegen hen op, en wierdt geſlagen. De ſlag geſchiedde twee mylen van de hoofdſtadt, die den naam der provincie draagt, en waar in de verwinnaars zegepralende trokken, de burgers door de ſcherpte des zwaards vernielende, zonder de kanunniken te ſparen, de huizen, de kloſters en kerken plunderende, en weder te rug kerende met den buit der verwonnenen en een groot getal gevangens. Men wyt deze nederlaag aan het gebrek van moedt en ervarenheit van *Eduards* veldheer. Men noemt hem *Rudolph*, en men zegt, dat het zyn zuſters zoon was, dien zy uit haar eerſte huwelyk by den grave van Mantes hadt, voor dat zy met *Euſtatius*, grave van Boulogne, getrouwt was. Deze veldheer, de ſlagorder der Engelſchen hebbende willen veranderen, bedorf alles. Hy verminderde het voetvolk, vermeerderde de ruitery, en meende zich daar door veel voordeel op den vyandt te geven. Hy maakte zyne rekening verkeert: de Engelſchen, gewoon te voet te ſtryden, maakten ſlagorders, die niet door te breken waren; maar zy waren ſlechte ruiters: zo dat hunne esquadrons zeer haaſt ontſnoert, overhoop geworpen, en niet weder te verzamelen waren. Het was het werk van *Ceſars* keurbenden alleen met even veel voordeel en bekwaamheit te voet en te paarde te ſtryden; die in het eene uitmunten zyn gewoonlyk weinig bekwaam tot het andere, en elk moet doen het gene, waar in hy beſt ſlaagt, en waar in hy meeſt geoeffent is, of waar toe hy de meeſte bekwaamheit en neiging heeft.

Hy beteugelt hen.

Eduard toefde niet met zich te wreken over zyn verlies. Een legerhoofdt van meer ervarenheit dan *Rudolph* wrook hem over den hoon, dien de laatſte hem hadt doen ontfangen. *Harald*, een van *Godwins* zonen, en een der dapperſte mannen vau zynen tydt, nam het bevel des Engelſchen heirs op zich, dat eene geheel andere gedaante kreeg onder dezen nieuwen veldoverſte. Zo veel vermag des veldheers roem op den krygsknecht; en zo veel is 'er aan gelegen, dat men een hoofdt over een leger ſtelle, voor welken het achting en ontzag hebbe. De vyanden wierden deze verandering haaſt gewaar, en dorſten in een tweden veldſlag de eer niet wagen, die zy in den eerſten behaalt hadden. Zy vergenoegden zich hun heir op voordeelige plaatſen te legeren, en goede ſchanſingen tegen de Engelſchen op te werpen; zo dat de veldheer, hen genoodzaakt hebbende binnen hunne oude grenzen te wyken, te rug keerde, en Hereford, het welk zy geſlecht hadden, deedt verſterken; met zyn heir de arbeiders dekkende, die zy niet dorſten moeien. Toen begon hun trotſch te zinken, en zy zonden iemandt af met voorſlagen van een vergelyk. Het wierdt niet lang daar na getroffen, en hier mede eindigde de veldtocht. *Algar* kwam weder aan het hof en in des konings gunſt, die hem zyn pairſchap weder gaf. *Griffin* kwam het verdrag niet na; vatte het volgende jaar de wapenen weder op, en vernieuwde zyne vyandlykheden tegen de provincie van Hartford; handelde des zelfs biſſchop wredelyk, en deedt des zelfs heer ombrengen, die den tytel van burggraaf voerde. Hy kreeg voor de twede maal vergiffenis van *Eduard*; maar hy hieldt deze reis zyn woordt niet beter dan de eerſte. Hy wierdt toen over zyne trouwbreuk ſtrengelyk geſtraft, gelyk wy haaſt zien zullen. 1055.

Het vergelyk wordt getroffen.

1056.

Eduard hadt vyftien jaren op den troon gezeten, en het wierdt tydt om op de benoeming van een opvolger te denken. Zyne onmacht, of zyne gelofte, belette hem die uit zyne lendenen te verwekken; maar *Edgars* nazaat ſtierf niet uit met hem. *Eduard*, zoon van *Edmond* Yzerrib, en neef van den koning, was aan het hof van Hungarië, volgens de eenen, en, volgens anderen, aan dat van keizer *Henrik* den III, bygenaamt de Zwarte. Deze laatſte zeggen, dat *Aldred*, biſſchop van Worcheſter, in gezantſchap naar keizer *Henrik* gezonden wierdt, om hem te bedanken voor het verblyf, het welk hy dezen prins vergunt hadt, en om hem weder naar Engelandt te geleiden. Maar zy ſlaan den bal mis, of dit gezantſchap moet in den voorgaanden jare afgezonden zyn, vermits keizer *Henrik* in het begin van October des jaars 1057 geſtorven is. 1057.

Eduard is bedacht op de benoeming van een opvolger.

Van waar deze prins ook kwam, hy kwam in den jare 1057 te Londen. De koning benoemde hem tot zynen opvolger, en de volkeren van Engelandt voelden voor hem de liefde weder ontvonken, die zy *Edgar* toegedragen hadden; en de hoop, die zy hadden geveſtigt op een bloedt, dat haar zo dierbaar was, begon weder te herleven. Hunne blydſchap was kort. Hy ſtierf byna zo dra als hy aangekomen was, en de vorige vrees en ongeruſtheit bevingen de natie weder. Hy liet wel twee dochters en een zoon na, maar te jong om eene zo waggelende en zo gedreigde kroon te torſſen, alsdie van *Eduard* was; en dit bewoog hem, zegt men, eenige jaren daar na om zynen vollen neef (a) *Willem*, hertog van Normandië, voor hen te ſtellen; min acht ſlaande op de trappen van bloedverwantſchap dan op de ruſt des ryks.

Hy benoemt dien.

Die opvolger ſterft.

Eduard benoemt den hertog van Normandië tot opvolger.

De doodt beroofde *Eduard* in het zelve jaar van den eenigen ſteun, die hem overig gebleven was; van den getrouwen en wyzen *Godefroi*, eenen zyner drie voornaamſte ſtaatsdienaren. Hy was wel zo driftig en zo ſtout niet als de twee andere, maar echter niet min beſtendig; ten anderen

De graaf *Godefroi* ſterft.

(a) *Emma*, *Eduards* moeder, en *Robbert*, vader van *Willem*, waren zuſter en broeder.

1057. deren yverde hy ſterker voor het welzyn van den ſtaat, en voor den roem van den vorſt; en hy was van eene onwrikbare getrouwheit. Hy was graaf van Cheſter en Mercië; en onder zyne regering raakte de ſtadt Coventry, die in het laatſte dezer graafſchappen lag, niet alleen vry van de ſtraffe, welke zy door hare muitery hadt verdient, maar ook van alle belaſtingen, en dat by een zeer ongemeen geval. De graaf wilde haren opſtandt ſtrengelyk ſtraffen; maar de gravin ſprak voor haar, en verzocht genade van haren gemaal voor de burgers. *Ik kan*, antwoordde de graaf, *u die niet toeſtaan dan op eene eenige voorwaarde; te weten, dat gy gheel naakt te paarde gaat zitten, en in dezen ſtaat door de ſtraten der ſtadt, van het eene tot het andere einde, rydt.* Hy hadt de minſte gedachten niet, dat de gravin deze voorwaarde zou aannemen; en daar zyn weinig mannen, die hunne vrouwen eene diergelyke voorwaarde zouden willen opleggen; nog minder zulke, die, na dat zy haar die opgelegt hadden, haar niet gaarne van de zelve zouden willen ontſlaan. Maar het ging anders met den grave van Cheſter; de gravin hem by zyn woordt gevat hebbende, liet hy toe, dat zy onderginge het gene zy zich zelve opgelegt hadt; en zy deedt, om zo te ſpreken, boete voor de burgers. Maar de ſchuldt der inwoonderen hier door bedekkende, droeg zy met eenen zorg om hare eerbaarheit te veiligen. Zy deedt openbaarlyk afkondigen, dat op den dag van dit wonderlyk geridt niemandt op de ſtraat of voor de venſters zou verſchynen, op ſtraffe des doods; en de dag gekomen zynde zette zy zich ganſch naakt te paarde, en reedt de ſtadt door van het eene tot het andere einde. Maar zy deedt met hare haairen het gene onze eerſte voorouders met vygebladen gedaan hadden, en dekte hare ſchaamte met de zelve. Een bakker, het gebodt overtredende uit nieuwsgierigheit om haar te zien voorby ryden, wierdt terſtondt geſtraft, en aan zyn venſter opgehangen. Zodanig is de beroemde geſchiedenis van de verloſſing der ſtadt Coventry, ſchuldig om den opſtandt harer inwoonderen, en van ſtraffe bevryd door het edelmoedige mededogen der gravinne van Cheſter. Zy liet het daar niet by, maar zy verkreeg ook van haren gemaal, dat de ſtadt van alle belaſtingen en ſchattingen ontheven wierdt.

Wonderlyke daadt van zyne vrouwe, om de ſtadt Coventry te behoeden.

Algar, zoon van *Godefroi*, geleek niet naar zynen vader. Zo woelachtig van aardt zynde als zyn vader ſtil, bleef hy het altydt met den ongeruſten prins van Soutwales houden, en ſmeedde gevaarlyke aanſlagen met hem. Dit maakte hem verdacht aan het hof, en deedt hem andermaal bannen. Hy nam zyne wyk weder by den ruſtelozen *Griffin*, die niets anders voorhadt dan alles te beroeren, en derhalven zeer wel in zyn ſchik was met een misnoegden van dien rang onder zynen aanhang te zien; te meer om dat de verſche geheugenis van zynen doorluchtigen vader, onlangs geſtorven, hem veel gezag gaf by de natie.

Algar, zoon van *Godefroi*, en *Griffin*, prins van Southwalis, maken beroerten.

1058. Het ſcheelde weinig, of de kuiperyen van deze twee roervinken hadden een nieuwen oorlog door het ganſche koninkryk verwekt. Onderwyl kwam een Noorweegſche vloot op de kuſten van Southwales ten anker. Men zegt niet wat voornemen zy hadt; maar om wat reden zy ook gekomen mogt zyn, *Griffin* gebruikte de zelve om *Algar* te herſtellen. Hy verſcheen met deze vloot in het gezicht der ſtaten, van welke hy ontbloot was*; trok 'er gewapender handt in, en deedt zich met of tegen dank voor landsheer erkennen. *Eduard* was buiten ſtaat om 'er zich tegen te kanten, gebrek hebbende aan manſchap en geldt, en mogelyk ook aan moedt en beleidt meer dan aan alle andere zaken: zo dat hy genoodzaakt was eene ſtaatswenteling te dulden, die hy niet kon beletten. By geluk lieten de oproerigen het hier by; het zy dat de Noorweegſche vloot weder naar hare havens wilde keren, of dat *Algar* zich vergenoegde zich in zyn graafſchap herſtelt te zien, en geen burgerkryg in zyn vaderlandt wilde ontſteken. 1058.

Eene vloot van Noorwegen maakt het ryk ongeruſt.

Het was niet even eens met den prins van Southwales. Deze was woelachtiger of woeſter dan *Algar*; en ten anderen niet, gelyk deze, wederhouden wordende door de zucht voor den grondt zyner geboorte, begon hy zyne vyandlykheden haaſt weder aan te vangen. Vermits zyne inbreuken eer geleken naar die van een zeerover, of van een hoofdt van ballingen, of ſtruikrovers, dan naar die van een veroveraar, of legerhoofdt, hieldt *Eduard* zich lang ſtil. Deze vorſt, zyne ſtroperyen eindelyk moede, en aangezocht door zyne onderdanen, die 'er door bedurven wierden, gaf bevel aan *Harald*, dien hy meer beminde dan *Toſton*, zyn oudſten broeder, en welken hy hertog van Weſtſex gemaakt hadt, om de zelve te beteugelen. Hy kon zyne wraak aan geen getrouwer en aan geen dapperder krygsman aanbevelen. *Griffin* kende *Harald* al te wel om een gevecht tegen dezen dapperen krygsoverſte te durven wagen, en vondt goed zyne zekerheit in zyne vlucht te zoeken. Men zegt niet werwaarts hy week. Mogelyk vergenoegde hy zich met zyne vloot in zee te blyven, terwyl *Harald*, die in zyn landt getogen was, zyne vyandlykheden en ſtroperyen daar met bloedige munt betaalt zette. Hy leide zyn paleis in kolen, verbrandde alle zyne ſchepen, die hy in de havenen vondt, en, met een woordt, hy vernielde alles wat dezen vorſt behoorde. *Toſton*, graaf van Northumberlandt, voegde zich by zynen broeder *Harald*, en hunne beide heiren vereenigt zynde, en gelykelyk de ſtaten van *Griffin* verder in trekkende, dreigden zy alles te vure en te zwaarde te ſtellen, indien men hen den prins niet dood of levendig leverde. Hy moeſt, moede van op zee te zwerven, weder aan landt gekomen zyn, en zich ergens ſchuil gehouden hebben, vermits die van Wales, zich onderworpen hebbende, zich ook verbonden om de voorwaarden na te komen, welke de overwinnaars haar opleiden. Een ongelukkig vorſt is nergens zeker. *Griffin* hadt eene droevige ondervinding van deze waarheit. Hy wierdt weinig dagen daar na afgezet, en door zyne onderdanen weggejaagt; gegrepen en gedood door een prins van zynen naam, en mogelyk van zyn bloedt, met welken hy ten minſte heerſchte over het landt, dat in Southwales en Nortwales verdeelt was. De vorſt, die over het laatſte heerſchte, deedt den vluchtigen prins van het eerſte onthalzen, en zyn hoofdt brengen aan *Harald*, die het den koniug toezondt. Deze moordt wierdt beloont met de gifte der ſtaten van den ongelukkigen *Griffin*, welke *Eduard* wegſchonk aan de beide broeders van *Griffin*, die 'er hem terſtondt hulde van deden. Hun oudſte broeder deedt ongetwyffelt het zelve ten opzichte van zyne Noordſche provincie; en het ganſche landt van Wales wierdt aan gemerkt als eene provincie van de Engelſche heerſchappy. 1059. en de volgende, tot 1062.

Vyandelykheden van *Griffin*.

Hy wordt 'er over geſtraft.

Hy wordt afgezet.

Gedood door den prins van Northwales

Het landt van Wales onderwerpt zich.

* Mercië.

1064. *Griffins* zoon zoekt zynes vaders doodt te wreken.

Dit geſchiedde in den jare 1064. In den volgenden jare ondernam *Caradok*, zoon van den vermoorden prins, zynes vaders doodt te wreken. *Harald* deedt in de provincie van Montmouth, op de grenzen van Southwales, een zeer ſchoon huis bouwen tot verblyf van *Eduard*, als hy daar omtrent zou komen jagen; een vermaak, waar op hy krachtig geſteld was. Het gebouw was nog niet geheel voltooit, toen de jonge *Caradok*, die niet dan wraak ademde, met een hoop Walſche waaghalzen kwam toeſchieten; alle Engelſchen, die hy ontmoette, neêr maakte, en alles, wat hy in het huis vondt, plunderde.

1065. Opſtandt der Northumberlanders.

Een groter en gevaarlyker opſtandt beroerde ganſch Northumberlandt. *Toſton*, oudſte broeder van *Harald*, was graaf en voogdt van deze provincie; dapper, maar wreed en heerſchzuchtig, en hy kon niet velen, dat de koning meer werk van zynen jonger broeder maakte dan van hem: daarom verklaarde hy zich in het vervolg ook tegen zynen broeder voor *Willem* den Veroveraar. Daar waren toen drie heeren van een groot gezag en van grote verdienſten in Northumberlandt, waar van de een *Gospatrik*, en de andere *Gumel* en *Ulfus* heeten. Zy waren alle van de Northumberlanders bemind en om de zelve reden gehaat van *Toſton*. Eenigen * zeggen, dat de koningin *Editha*, den haat van haren broeder omhelſt hebbende, den eerſten aan het hof van *Eduard* deedt ombrengen; de andere kwamen om door bevel van *Toſton*, en door de handen van zyne huisbedienden, die hen in zyne tegenwoordigheit afmaakten. Deze hatelyke moorden maakten de Northumberlanders gaande, die niet zeer geduldig van aardt waren. Zy waren ten anderen misnoegt, dat men hen van hunne oude graven berooft, en 'er hen eenen gegeven hadt, dien zy als een vremdeling aanmerkten. Zy vatten derhalven de wapenen op onder het ſchone voorwendſel van de daders van deze ſchrikkelyke moorden te ſtraffen; maar mogelyk ook met het voornemen van zich weder onder de heerſchappy van hunne natuurlyke heeren te brengen. *Harald* wierdt naar deze provincie gezonden, eer als ſcheidman om de onluſten te ſtillen, dan als veldheer om de muitelingen te ſtraffen. Hy kwam zynen laſt getrouwelyk na; hoorde de klagten van den adel en van het volk; en het gemene welwezen, en de eer van den koning, die verplicht was zynen onderdanen recht te doen, voor het belang van zynen eigen broeder ſtellende, ſtondt hy den Northumberlanderen hunnen eiſch toe. Hy benam zynen broeder de voogdy dezer provincie, en deedt de zelve wederkeren in het huis van hunnen ouden heere, den grave *Godefroi*, haar wedergevende aan *Morcar*, kleinzoon van dezen grave, zoon van *Algar*, die 'er van berooft geweeſt was, om 'er *Toſton* mede te begiftigen. Dit was eene daadt zo dankbaar als rechtvaardig; want *Harald* erinnerde zich, hoe edelmoedig *Algar* hem zyn graafſchap wedergegeven hadt, toen hy uit zyne ballingſchap te rug gekeert was: zo dat hy een vermaak ſtelde in zich aan den zoon van zynen weldoender te kwyten van de verplichting, die hy aan den vader hadt. Dit geſchiedde niet zonder des konings toeſtemminge, zo dat de trotſche *Toſton* gehoorzamen moeſt. Hy vertrok naar Vlaanderen, om zich aan den haat des hofs en aan dien van zyne vyanden te onttrekken, of om 'er de voornemens van wraak te ſmeden, die hy naderhandt tegen zynen eigen broeder werkſtellig maakte.

* *Milton.*

Zy maken hun verdrag.

1065. Reis van *Harald* verſcheidentlyk geduid.

In het zelve jaar ging *Harald* naar Normandië. Alle ſchryvers komen overeen in de reize, die hy derwaarts deedt; maar niets wordt zo verſcheidentlyk verhaalt als der zelver oorzaak. De eenen ſchryven de zelve aan het geval toe, en zeggen, dat deze hertog zich in eene pink begeven hebbende, om het vermaak te hebben van te zien viſſchen, door een ſtorm tot op de kuſten van Pikardië gedreven wierdt; van waar hy te lande naar Normandië ging. Anderen verzekeren met meer waarſchynlykheit, dat hy in Engelandt te ſchepe ging, met voornemen om den hertog *Willem* te gaan bezoeken; maar of het uit zyne eige beweging was, dan of hy door *Eduard* derwaarts wierdt gezonden, verdeelt de geſchiedſchryvers niet minder. Zy komen al zo weinig overeen ten opzichte van de reden zyner zendinge. De eenen zeggen, dat hy naar dit landt vertrok om eenen zyner broederen en eenen zyner neven van daar te halen, die *Eduard* van den grave *Godwin* tot gyſelaars genomen en hertog *Willem* toevertrouwt hadt. Anderen verzekeren, dat hy dezen hertog van *Eduards* wegen ging verzekeren, dat de koning hem tot zynen opvolger hadt benoemt. Zy geven voor, dat de koning tot deze benoeminge bewogen geweeſt was uit mededogen voor zyn ryk, het welk door de heerſchzucht van *Godwins* zonen beroerd en verdeeld ſtondt te worden, na zyne doodt, en dat hy het heil der volkeren meer ter herte nemende dan de grootheit van zyn huis, hy den hertog *Willem*, een vorſt van groten roem, en in den bloei zyner jaren, ſtelde voor den jongen *Edgar Athelin*, zynen achterneef, die nog maar een kindt, en niet bekwaam was om zich op den troon te handhaven, en nog minder om de openbare ruſt te verzekeren. Maar het is echter niet waarſchynlyk, dat *Eduard* de uitvoering van dit voornemen zou betrouwt hebben aan eenen van die hem noodzaakten om tot dit uiterſte te komen. Deze aanmerking doedt eenigen geloven, dat hy 'er *Robert*, aartsbiſſchop van Kantelberg, mede belaſt hadt. Maar deze kerkvoogdt, uit Engelandt verbannen, was over zee naar zyne abdy van Jumiege wedergekeert, en daar geſtorven, voor dat *Edmonds* zoon uit Hungarië, of uit Duitſchlandt, was gekomen, door zynen oom naar Engelandt ontboden zynde, met voornemen van hem tot zynen erfgenaam te maken: zo dat *Eduard* toen om den hertog *Willem* niet dacht, en het is niet waarſchynlyk, dat hy van te voren bedacht geweeſt was om hem tot zynen erfgenaam te verklaren, noch dat hy hem den aartsbiſſchop *Robert* hadt toegezonden om hem daar van te verzekeren. Hy nam eerſt voor *Willem* te benoemen, toen zyn neef dood was, en hy deedt 'er dien prins niet van verwittigen door den aartsbiſſchop van Kantelberg, die niet meer leefde, noch door *Harald*, aan wien eene zaak van dezen aardt te vertrouwen niet voorzichtig noch veilig geweeſt zou zyn. Men verhaalt ten anderen, dat het verding van opvolging geſloten wierdt door *Willem* en *Harald*, en dat deze laatſte zich vernoegde met de twede naaſt *Willem* te zyn, en met de hope van de eerſte te worden, indien *Willem* zonder kinderen kwam te ſterven. Wat ſtaat ons dan te denken van deze reize en onderhandeling? Het is te vermoeden, dat noch *Willem*, noch *Harald* oprechtiglyk handelden, en dat zy beide elkander zochten te bedriegen. *Harald* hadt de hoop, die de koning aan den hertog gegeven hadt, ontdekt, en 'er zich niet opentlyk durvende

Of hy over de opvolging handelen.

Men meent, dat *Harald* en *Willem* elkander misleidden.

1065. de tegen kanten, zocht hy de zelve liſtiglyk te leur te ſtellen. De hertog wiſt aan zynen kant, wat gezag *Harald* in het koninkryk hadt; des wilde hy hem vieren. Hy deedt nog meer: om hem nog beter op zyne zyde en in zyne belangen te trekken gaf hy hem zyne dochter ten huwelyk, aan welke *Harald* zich verloofde, om dat zy nog te jong was om met hem te kunnën trouwen. Zy ſtierf kort daar na, zo dat deze bandt van vriendſchap verbroken wierdt. Mogelyk zou hy niet ſterk genoeg geweeſt zyn om *Harald* van den troon te houden, dewyl het verding, tuſſchen den hertog en hem gemaakt, daar niet krachtig genoeg toe was, en dat hy op den troon klom tegen zyn gegeven woordt van zich met de twede plaats naaſt den koning te zullen vergenoegen. Dit verweet de hertog hem toen hy na *Eduards* doodt zyn recht kwam handhaven, en den heerſchzuchtigen *Harald* dekroon ontrukken, die hy tegen zyn woordt en tegen de uiterſte-wille des konings overweldigt hadt.

1066. *Eduards* doodt.

Het was niet lang geleden, dat hy van zyne reize van Normandië wedergekomen was, toen *Eduard* ziek wierdt, en in de maandt van January des jaars 1066 ſtierf. Hy zag een wonderlyk gezicht voor zyne doodt, ten minſte zo men geloven mag het gene men 'er van vertelt, en dat de ſchryvers van deze geſchiedenis of fabel hem 'er van doen verhalen. Zyne gebeden op een tydt geëindigt hebbende verſchenen hem twee geeſtelyken, die hy gedurende zyne ballingſchap in Normandië gekent, en welke een geruimen tydt geleden het leven reets afgelegt hadden. Hy zag en kende hen, en hy hoorde zeer duidelyk, dat zy hem de aanſtaande omkeering des ryks aankondigden. *Alles is bedurven*, zeiden zy tegen hem, *de ſtaat en de kerk, het volk, de adel, de geeſtelykheit, alles viert den vollen teugel aan zyne driften; men ziet nergens meer het Chriſtendom van herten beſyden. Deze ſpoorloosheden hebben des Hemels troon over dit ongelukkig koninkryk ontſtoken; het zal aan eene vremde natie gegeven worden, die 'er binnen een jaar meeſtereſſe van zal wezen. Hare prinſſen zullen op den troon van Engelandt pralen; hare geeſtelyken zullen des zelfs bisdommen, en hare adel zyne Pairſchappen bezitten.* De goede koning, die alle zyne aandacht op eene zo wonderlyke verſchyning geveſtigt hieldt, vroeg, of het hem niet geoorlooft was deze zondaren voor een *Jonas* te verſtrekken, om hen, gelyk die van Ninive, tot bekeering te brengen. *Neen, Neen*, antwoordden de geeſtelyken, *daar is geen bekeering van dit onboetvaardig volk te verwachten; en Godt zal zyn onherroepelyk beſluit ook in genen dele veranderen.*

Wonderlyk gezicht voor zyn ſterven.

Oordeel van deze verſchyninge.

Wy willen over den aardt dezer verſchyninge niet redeneren. *Stigant*, die toen op den aartsbiſſchoplyken ſtoel van Kantelberg zat, waar in hy zich door onwettige middelen gedrongen hadt, ſprak van deze verſchyning als van de mymering of de dromery van een man, wiens zinnen aan het malen geraakt zyn. Maar de bedreiging, naar den letter vervult, laat niet toe, dat men 'er dus van ſpreke: zo dat men deze verſchyning voor waar moet houden, of ten minſte geloven, dat zy zich vertoont heeft in des konings inbeeldinge, die vol was van de gedachten van eene aanſtaande ſtaatwenteling, die hy voorzag, en van de laſteren der natie, die 'er oorzaak van waren.

Lof van dezen vorſt.

Engelandt leerde de waarde van dezen vorſt eerſt te recht na zyne doodt kennen. Hy hadt met zo weinig luiſter geregeert, dat de natie nauwlyks bemerkt hadt, dat zy een koning over haar hadt. Zy merkte, toen hy geſtorven was, dat zy een goeden vorſt verloren hadt, die mogelyk te devoot en te zacht was; maar die zyn volk teder beminde, die aan het zelve goede wetten gaf, en het ontſloeg van de hatelyke belaſting, genaamt de Deenſche cyns. Dit zyn de beſte zaken, die hy gedurende zyn koningdom gedaan heeft, en die zynen naam nog in waarde en achtinge houden by de natie. 1066.

Zyne wetten.

Zyne wetten, die eene verzameling van die van *Edgar* en van andere koningen, zyne voorzaten, waren, wierden heiliger voor de Engelſchen, dan de Roomſche wetten ooit voor alle onderdanen des keizerryks geweeſt zyn. Ook hadt hy zorg gedragen van die, welke voordeeligſt voor het volk waren, te verzamelen, en hy hadt bevolen, dat zy, zonder uitzondering, door het ganſche ryk waargenomen zouden worden. Daarom wierden zy van dien tydt af *gemene wetten* genoemt, welken naam zy ſedert behouden hebben. Het volk noemde haar de wetten van *Eduard*, en hadt zo veel eerbiedt voor de zelve, dat het niets met meer ongenoegen en ongeduldt geleden heeft dan de inbreuken, welke men 'er in heeft willen doen, en niets met meer genoegen en vermaak gezien, dan hare waarneming of herſtelling. De koningen zelfs, die hem opgevolgt zyn, hoewel van een ander geſlacht, ſtellen eer van zich in hunne zalving van zyne kroon te bedienen, en hebben geoordeelt, dat zy zich niet aangenamer voor het volk konden maken, dan door dit ſieraadt; voor het volk, dat de zelve liefde voor de wetten, en den zelven afkeer voor de belaſtingen in hen wenſcht.

De liefde des volks voor deze wetten;

Voor zyne kroon.

Schone woorden van dezen vorſt aan een pachter.

Men verhaalt een byzonder voorbeeldt van dien afkeer in *Eduard*. Een pachter hem op eenen tydt met veel yver het geldt vertonende, dat hy verzamelt hadt, en in de koninklyke ſchatkiſt kwam brengen. *Spoed daar zo zeer niet mede*, zeide de koning tegen hem, *ik heb in den voorleden nacht gedroomt, dat de Duivel rondom deze zakken danſte; neem ze van my weg, en geef het geldt weder aan de genen, waar van gy het gevordert hebt.*

Zyne goedertierenheit.

Hy hadt geen minder afkeer voor de wreedheit dan voor de ſchraapzucht; en het weinig bloed, gedurende zyne regeringe geſtort, wierdt met zyn wederwil vergoten. Het was een fraai zegswoordt, het welk hy gemeenlyk in den mondt hadt, *dat de koningen, die boven alle belediging waren, ook niemandt beledigen moeſten.*

Zyne ootmoedigheit.

Men pryſt ook zyne ootmoedigheit, zyne liefdadigheit en mededogendheit; voortreffelyke deugden in een vorſt, die zich kan doen gehoorzamen, maar die veel van haren luiſter verliezen in een zwakken koning, die niet weet te regeren.

Zyne zuiverheit.

Wat de zuiverheit of de kuiſchheit belangt waar in hy, niettegenſtaande zyn huwelyk met eene bekoorlyke vrouwe, wilde leven; is een wonderlyk ſoort van heiligheit. Zy ſtrekt een bewys van zyne bygelovigheit, en van de zwakheit van zynen geeſt, indien niet van zyn ligchaam.

De kracht van kropzweren te genezen, welke men hem toe ſchryft.

Men dient hier niet te vergeten, dat men hem de wonderbare kracht toeëigent van klieren of kropzweren te genezen, en welke men voorgeeft dat hy aan zyne opvolgers nagelaten heeft, meer dan honderd en zeſtig jaren voor dat de koningen van Vrankryk die wonderbare gave

1066. gave bezeten hebben, volgens de genen, die van gevoelen zyn, dat zy aan St. *Lodewyk* eerſt gegeven wierdt; maar meer dan vyf honderd jaren daar na, volgens anderen, welke menen, dat *Clovis* de eerſte der Franſche koningen geweeſt is, die deze wonderbare kracht bezeten heeft. Hoe oud der zelver gebruik zy, en wat denkbeeldt het gemeen ook van het vermogen der koningen moge hebben, men twyffelt ſterk aan deze wonderdadige genezing; en zy is mogelyk eene der beguichelingen van der menſchen ligtgelovigheit, van welke zy niet willen dat men hen geneze. Vrankryk blyft der zelver plegtigheden nog onderhouden; maar *Willem* de III vondt geraden die in Engelandt af te ſchaffen.

Aanmerkingen over dezelve.

In Engelandt door *Willem* den III afgeſchaft.

Het is niet te verwonderen, dat *Eduard* met zulke hoedanigheden onder het getal der Heiligen geſtelt wierdt: honderd jaren na zyne doodt, door paus *Alexander* den III; maar men begrypt niet, waarom hy gekanonizeert wierdt onder den tytel van *Belyder* *; een lof, dien men niet geeft dan aan zulken, die krachtig voor het gelove geſtreden hebben, en die aan geen plaats, noch aan geen tydt of omſtandigheit van het leven van dezen vorſt voegt.

Eduards kanonizatie.

* *Confeſſor.*

Met hem eindigde de Saxiſche heerſchappy, die meer dan zes honderd jaren geduurt hadt, van *Hengiſtus* tydt af *, en de korte afbrekingen, welke zy omtrent het midden van de achtſte eeuwe en op het einde van deze leedt, daar onder gerekent. Hy liet echter een achterneef, een kleinzoon van zynen broeder *Edmond*, na, die den beroemden naam van *Edgar* droeg, gevoegt by dien van *Athelin*, of *Ethelin*, waar van wy in het Nederduitſch *Edeling* zouden maken. Hy was gekomen uit Hungarië, of van het hof van keizer *Henrik* den III, met zynen vader *Edmond*, welken *Eduard* weder in Engelandt geroepen hadt, om hem na zyne doodt op zynen troon te plaatſen; maar hy ſtierf voor hem, en hy oordeelde den zoon te jong om in zynes vaders plaats geſtelt te worden: zo dat hy *Willem*, hertog van Normandië, niet tot zynen opvolger wilde verklaren; ten minſte volgens de genen, die dus van zyne uiterſte wille ſpreken, waar van anderen niet reppen. Wy willen ons niet inlaten, of deze keur te pryzen of te laken: zy kan ten goede en ook ten kwade geduid worden, en de gevoelens zyn daar omtrent verdeelt. Het komt zommigen voor, als of het *Eduard* aan beſtendigheit en billykheit ontbrak, om dat hy zo ſlaauwmoedig was, dat hy een prins van zyn bloedt niet op den troon dorſt plaatſen; anderen menen in het tegendeel, dat hy zeer wyſſelyk deedt in in een prins, die bekwaam was om te regeren, tot zynen opvolger te verklaren; dat hy niets heilzamer kon doen voor het ryk, het welk de zonen van *Godwin* den jongen *Edgar* wilden ontrukken. Eer dat wy de kroning zien van dezen nieuwen vorſt, die het geſlacht der Normanſche vorſten op den troon bragt, moeten wy het vervolg der Schotſche en Ierſche Geſchiedeniſſe weder opvatten, en van die der overzeeſche ryken en ſtaten, tot aan deze beroemde regering, die een der vermaardſte en voornaamſte tydſtippen van de Geſchiedeniſſe van Engelandt is.

Einde der Saxiſche heerſchappy.

* Het jaar 449.

819. en de volgende.

Twintig koningen regeerden in Schotlandt ſedert *Achajus*, die in den jare 819 ſtierf, tot aan *Macolmus* den III, die in het jaar 1061 begon te heerſchen. Wy zullen der zelver lyſt hier niet opgeven, die men in de Geſchiedeniſſe van dit koninkryk na kan zien; en wy zullen ons vergenoegen met hunne gedenkwaardigſte daden te verhalen gelyk als aanhangſels of byſtukken der Engelſche Geſchiedeniſſe.

Leſly. Buchan. Hollinshed. enz.

Staat der Schotſche heerſchappye.

819 en de volgende.

Het blykt uit de Geſchiedeniſſe van Schotlandt, dat het ryk der Picten zich van zyn verval weder herſtelt hadt, dewyl de koning *Congal*, of *Conval*, opvolger van *Achajus*, met den koning der Picten, genaamt *Hungus*, met banden van genegenheit en gemeen belang verbonden was; en dat tuſſchen deze beide vorſten eene vriendſchap was, welke die van *Theſeus* en *Pirithoüs* evenaarde. *Hungus* ſtierf eerſt; *Conval*, of *Congal*, overleefde hem, om zyne doodt te beſchreien, en de ſmert en droefheit, die hy over het ſterflot van zynen waarden vriendt hadt, veroorzaakte eerlang het zyne, en hy volgde zynen vriendt met vermaak tot in het graf. Dit ſchone voorbeeldt ſtrekt tot ſchande van onze eeuwe, waar in men hoog van edelmoedigheit, van beſchaafdheit en vriendſchap opgeeft, en waar in men inderdaadt weinig vriendſchap vindt onder de menſchen, en nog minder onder de vorſten: men zag in een plomper en dommer eeuwe deze dierbare deugdt op den troon, en de ſchone tyden herboren der oude helden, welker eenigheit, vriendſchap en wederzydſche genegenheit zo veel geruchts in de Geſchiedeniſſe gemaakt hebben.

Van die der Picten.

Fraai voorbeeldt van vriendſchap.

De vriendſchap dezer beide vorſten bleef niet erffelyk in hunne geſlachten, en hunne opvolgers wilden liever wederkeren tot den ouden haat van hunne voorouders, die eindelyk rampzalig voor de Picten wierdt, dan een verbondt te onderhouden, het welk hen gered zou hebben, en dat voor beide even roemryk zou zyn geweeſt.

824. en de volgende.

Dorſtolargus * volgde zynen vader op in het koninkryk der Picten en in dat van Schotlandt was *Dongal* in plaats van *Alpinus*, des konings zoon, die gematigt genoeg was om het te dulden, en zelfs om zich te kanten tegen den aanſlag, dien een deel der heeren ten zynen voordeele geſmeed hadden, tot den troon gekomen. Maar toen de kroon van Schotlandt *Alpinus* in het vervolg toegevallen was, groeide zyne ſtaatzucht zodanig, dat hy, zich met eene kroon niet willende vergenoegen, die der Picten by de zyne trachtte te voegen. Zyne heerſchzucht wrocht zyn bederf, en veroorzaakte de oorlogen, die men tuſſchen de beide natiën zag woeden.

Schotſche en Pictiſche koningen.

* *Buchanus* noemt hem *Dorſtolegus*

830. en de volgende.

Egan hadt zynen broeder *Dorſtolargus* de kroon der Picten en het leven ontrooft; en de bloedſchande by den broederſlag voegende, hadt hy des zelfs weduwe getrouwt met haar weêrwil. Deze manmoedige vrouw, de doodt van haren gemaal niet kunnende vergeten, wrook de zelve door die van zynen moorder. Dus bleef de troon open. *Alpinus*, geboren uit eene dochter van *Hungus*, ſtondt naar den zelven, en de koning *Dongal* ſtelde uit erkenteniſſe van dat hy hem zyn recht op de kroon van Schotlandt afgeſtaan hadt, alle zyne machten te werk om *Alpinus* die der Picten te doen verkrygen, ten nadeele van *Feredechus*, dien de Staten des koninkryks verkoren hadden. Hy deedt eene vloot uitruſten, die hy zelf wilde gebieden; maar hy leedt ſchipbreuk aan den mondt van de Spee, en zyne doodt *Alpinus* weder in Schotlandt roepende, ſtremde den oorlog der Picten; maar niet voor langen tydt.

Kloekmoedige vrouw.

Alpinus ſtaat naar de kroon der Picten.

Schipbreuk van den koning *Dongal.*

Zo haaſt als hy daar aangekomen was wierdt hy tot koning uitgeroepen, in de plaats van *Dongal*, met een algemene toeſtemminge der natie. Hy hadt gelukkig geweeſt, indien hy zich met dit

Alpinus volgt hem op.

Uiterſte wille van *Eduard*, die *Willem*, graeve van Normandië, tot zynen opvolger verklaart.

830 en de volgende. dit koningdom hadt kunnen vergenoegen, en niet weder naar dat der Picten ſtaan. Maar hy, die van den Schotſchen troon hadt kunnen afſtaan, en als een byzonder heer leven, kon zich toen niet met een koninkryk vergenoegen, en bleef in zyne vorderingen op het ander volharden. Zo veranderlyk is het menſchelyk hert! Heden gematigt, en met zyne eige deugdt vergenoegt; kort daar na van begeerlykheit gezwollen, en met een geheel koninkryk niet te vrede. De ſtaatzucht van *Alpinus* was niet gelukkig. Hy maakte nieuwe toebereidſelen van oorlog tegen de Picten; en in plaats van de vloot, die *Dongal* hadt doen uitruſten, deedt hy zyne troepen te lande aantrekken; maar deze twede tocht was niet gelukkiger dan de eerſte. *Dongal* hadt aan den mondt van de Spey ſchipbreuk geleden; *Alpinus* verloor den ſlag, dien hy in het graafſchap van Angus leverde, en wierdt gevangen genomen door zyn mededinger *Brudus*, welken de Picten op hunnen troon gezet hadden. Deze handelde den gevangen koning wredelyk en op eene onwaardige wyze. Hy deedt hem niet alleen onthalzen, maar ook zyn hoofdt op een ſtaak ten toon ſtellen, gelyk dat van een rover. De plaats, daar deze ſtaak gezet wierdt, wordt heden nog *Paſalpinus*, dat is: *Alpinus* doodt, genoemt, naar deze wrede doodſtraffe. *Brudus* deedt het hoofdt van dezen ongelukkigen vorſt van daar op een der torens van de hoofdſtadt zynes koninkryks overbrengen.

Zyne gematigtheit.

Zyne heerſchzucht.

Zyne droevige doodt.

Kenneth, die den rampſpoedigen vorſt opvolgde, bezorgde zyne wraak. Hy kweet 'er zich dapperlyk van; maar mogelyk met te veel wreedheit. Hy gebruikte de eerſte jaren zyner regeringe tot het verſterken zyner grenzen, en ſtak zyne volkeren, door de ongelukkige en droevige doodt van hunnen vorſt ontſtelt, een hert onder den riem. Zy waren alle zo verbaaſt, dat hy oordeelde, de liſt by zyne vermaningen en zorge te moeten voegen. Op een tydt dan, wanneer hy de heeren plegtiglyk beroepen hadt, om hen den oorlog, dien hy tegen de Picten hadt beſloten te voeren, te doen toeſtemmen, deedt hy de onderhandelingen tot laat in den nacht duren. Elk was zo vermoeid toen zy ſcheidden, dat men meer luſt tot ſlapen dan tot eeten hadt. Na eene ligte maaltydt ſpoedde elk zich naar de ſlaapplaats, die men voor hen bereid hadt, en viel terſtondt in ſlaap. Zy wierden eerlang gewekt door eene wonderlyke verſchyning. Een ſpook, dat zich in de duiſterheit deedt zien, door middel van een ſlaauw licht, gelyk het glimhout des nachts van zich geeft, deedt zich ook horen door een geluidt, dat men voor loeien zou aangenomen hebben, indien men niet duidelyk deze volgende woorden hadt horen uiten: *Gehoorzaam uwen koning: Godt heeft hem in het herte gegeven, dat hy de Picten zou beoorlogen. Godt heeft beſloten hen uit te roeien, en het ryk, het welk deze geweldenaars geſcheurt hebben, weder in zynen ouden luiſter te herſtellen.* Elk vertelde des morgens zyne verſchyning met het gene hy gehoort hadt, en elk geloofde, dat alles wonderdadig was. Men beſloot met eenen den geeſt te gehoorzamen, en deze liſt hadt meer indruk op de gemoederen dan alle de aanradingen en redenen van den koning. Men moeſt toen wel dom en overgelovig zyn. Deze gewaande verſchyning was niet anders dan menſchen, die wonderlyk uitgedoſcht waren in klederen, met viſchſchubben bedekt, die door den glanſch van glimhout blonken. Zy hadden een ſtuk van het zelve in de eene, en een hoorn in de andere handt, om hunne ſtem grover en vreeslyker te maken.

Regevan *Kenneth*.

Zyneliſt.

De koning was zo blyde over den uitſlag van zyn bedrog, dat hy zich naauwlyks van lagchen kon onthouden toen men hem eene zo vreemde verſchyning met verwondering kwam verhalen. Hy wachtte zich wel van hen het bedrog te ontdekken. Hy verhaalde hen in het tegendeel dat hy het zelve gezicht gezien, en dat het ſpook hem de zelve verzekering gedaan hadt, en beſloot met hen, dat het eene aanmaning van den Hemel was, welke zy niet moeſten verwerpen. Zy verzekerden hem alle, dat zy gereed waren hem te volgen werwaarts hy hen wilde leiden, en de oorlog wierdt beſloten. *Maar denk niet*, vervolgde de koning, *dat deze oorlog van den zelven aardt zy dan andere; dat de zelve geëindigt kan worden door het verlies van een ſlag, of door het veroveren van eene veſting. De Hemel heeft ons zynen wil verklaart. Men moet de ganſche natie verdelgen, voor altoos den naam en het koninkryk der Picten vernietigen, en hen noch ſtadt, noch kaſteel laten, waar in zy kunnen neſtelen.* Zy beloofden alle den koning te gehoorzamen; en elk keerde weder tot zynent om toebereidſelen tot dezen zwaren kryg te maken.

830 en de volgende. Zyn beſluit om de Picten uit te roeien.

Men zegt niet wanneer dit oorlogsvuur zynen aanvang nam; maar het eindigde niet voor den jare 855 door het geheel bederf der Picten. De eerſte inbreuk geſchiedde in de provincie van Sterling, en de ſlag gebeurde by de veſting van den zelven naam. Hy was niet voordeelig voor de Picten, maar hy beſliſte echter niets.

Zyne oorlogen tegen hen.

Het volgende jaar was ongelukkiger voor hen. *Kenneth* veroverde de provinciën van Fife, van Angus, en van Marris, welke beide laatſte in Noorder Schotlandt zyn gelegen, en weigerde naar hunne voorſlagen van vrede te luiſteren, ten zy ze hem die van Sterling en Mentheit, in Zuider Schotlandt, ook afſtonden. Hunne weigering deedt den oorlog duren. De heiren wierden op nieuw handgemeen, tot ondergang der Picten. Zy kwamen in elkanders tegenwoordigheit legeren, en elkander over en weder ten ſtryde uitdagen. De koning der Picten, aan den uitſlag twyffelende, begon de onderhandelingen te hervatten, en boodt aan de provincien van Fife, van Angus en van Marris af te ſtaan: maar *Kenneth* gaf hem het zelve antwoordt, dat *Alexander* aan *Darius* gegeven hadt, te weten, dat hy hem niets aanboodt dan het gene reets in zyn vermogen was. Hy voegde hier by, dat, indien hy de vrede begeerde, hy alles moeſt afſtaan, en niets behouden; dat de zaak zo verre was gekomen, dat geen verdeeling meer plaats kon hebben, en dat hy de wapenen niet af zou leggen voor alles weder met het koninkryk van Schotlandt hereenigt te hebben, wat de Picten 'er van overweldigt hadden.

834 en de volgende, tot 855. Hy ontneemt hen eenige provinciën.

Dunſtrennus, of *Dunkenus*, de vorſt, die toen op den troon der Picten zat, wilde liever ſterven met de wapenen in de handt, dan een zo ſchandelyk verdrag aangaan; en de beide koningen kwamen overeen om, gelyk *Darius* en *Alexander*, het heil en lot van twee ryken door een ſlag te beſliſſen. Men weet juiſt niet net waar hy voorviel; maar het was niet verre van den Tay, eene rivier, die aan beide ryken tot grenspaal ſtrekte. Zy voerden zelfs het gebiedt over hunne heiren, welke zy in drie hopen verdeelt deden aantrekken. De voorhoede des Schotſchen heirs wierdt aangevoert door een ervaren krygsoverſte, gegenaamt *Rar*; *Dongal* geboodt het ligchaam der ſlagorder; *Donald*, des konings broeder, volgde met de achterhoede, en de koning maakte met

Slag; die het bederf der Picten na zich ſleept.

834 en de volgende, tot 855. met het puik der ruiterye een *corps de reserve*, dat gereed ſtondt om overal byſtandt te doen, daar het nodig zou zyn; om op den vyandt aan te vallen, zyne gelederen te ontſnoeren, en hem overhoop te werpen, en om het verzamelen der vluchtende benden te verhinderen. Men zegt niet, wat order de koning der Picten hieldt; waarſchynlyk de zelve als die van den Schotſchen vorſt, vermits zy beide aan het hoofdt van ieder ligchaam de ſchutters ſtelden, die he gevecht zouden beginnen. Men moet eene byzonderheit niet voorbygaan, die voor verziert zou gehouden worden, indien zy van alle geſchiedſchryvers niet voor eene vaſte waarheit verhaalt wierdt: te weten, dat men in het heir der Picten vrouwen zag, die met de zelve dapperheit ſtreden als de mannen. Zy waren echter oorzaak van eene wanorder, die niet weinig toebragt tot het verlies van den ſlag, min door gebrek van moedt, dan door al te grote mededogendheit. Zy konden hunne mannen, hunne magen en landgenoten niet door des vyands zwaardt zien ſneuvelen, zonder een groot gehuil te maken, en zonder toe te ſchieten om hen te hulpe te komen, en bygevolg zonder wanorder en verwarring te veroorzaken door het verlaten van haren poſt, en door uit hare gelederen te wyken. De Schotten lieten niet na zich van deze wanorder te bedienen, en de koning met zynen afgezonderden hoop opkomende bragt alles voorts in verwarring; en men zag eerlang aan den eenen kant niet dan vluchten en aan den anderen niet dan doodſlaan en neêrmaken. *Dunſtrenus* deedt al wat hy vermogt om de vluchtende benden weder te verzamelen; maar alles was vruchteloos; zo dat hy zich zelf genoodzaakt zag deze droevige party te kiezen. *Kenneth* zag deze verwarring aan met de bezadigtheit van een wyzen veldoverſte, en leide eer toe om den yver der zynen te beteugelen, dan om dien nog meer te nopen; uit vreze, dat de vyanden zich mogten verzamelen, en de Schotten, die hen vervolgden, in wanorder ziende, op hun beurt aantaſten en op de vlucht ſlaan. Hy deedt derhalven den aftocht blazen; beval, dat ieder zich onder zynen ſtandaardt of vaandel zou begeven, en zondt een genoegzaam getal krygsbenden af om den vluchtenden vyandt na te jagen. Hy geboodt hen altoos in goede order en geſloten aan te trekken, en alle Picten, die in hunne handen zouden vallen, af te maken. Zyne bevelen wierden uitgevoert. De Schotſche krygsknecht ſpaarde niemandt, en de koning der Picten, op den oever van den Tay achterhaalt, daar hy eene wadde zocht om over deze rivier te trekken, wierdt met de anderen nedergemaakt. Hy wilde liever ſterven met den degen in de vuiſt dan inden ſtroom verdrinken; en na dat hy zyn leven lang verweert hadt aan het hoofdt der genen, die hem verſelt hadden, en die aan zyne zyde ſneuvelden, ſtortte hy neder op een hoop van hunne dode ligchamen, en van die zyner vyanden, dus de verwinnaars met de verwonnelingen verwarrende.

Voorzichtigheit van *Kenneth*.

Doodt van den koning der Picten.

Overwinning van *Kenneth*.

Men zegt, dat 'er op dien dag zeven ſlagen voorvielen tuſſchen de beide natiën, op zeven verſcheide plaatſen, en dat de Schotten in alle de overhandt behielden. *Kenneth* deedt den Hemel plegtiglyk danken voor zo vele gelukkige overwinningen, en de wapenen en den roof des overwonnen konings ophangen in de kerk van St. *Colmus*, op het eilandt van Colmekil, een der Hebriden. Den buit des verwonnen heirs deelde hy aan zyne krygsknechten uit.

855. Zyne wraak gaat te verre.

Tot hier toe hadt hy niets gedaan, dat niet met de wetten van den oorlog kon beſtaan: maar zyne wraak ging verre buiten de bane van den kryg, toen hy zyn heir verzamelt hebbende, en op zynen ſtoel klimmende, zyne krygsknechten aldus aanſprak: 855 en de volgende.

Alles, wat wy gedaan hebben, brave Schotten, is vruchteloos, indien wy het hier by laten. Het is niet genoeg een wreden en onverzoenlyken vyandt verwonnen te hebben. Wy zullen de vrucht van onze overwinningen miſſen, indien wy de zelve onvoltooit laten; en wy hebben alles te vreezen zo lang wy deze ſlange in onzen boezem dulden. Wy hebben hare leedenen verbroken; maar dat is niet genoeg. Wy moeten haar den kop ook verpletten, en 'er niets geheels aan laten. Laat ons het overſchot van deze verwoede natie afmaken, en noch vrouwen, noch mannen, noch kinderen ſparen. Indien het eene weedheit zy hen te doen omkomen, zou het echter nog groter wreedheit zyn hen te ſparen, en ons zelf en onze kinderen bloot te ſtellen voor de wraak van een zo verſchrikkelyken vyandt.

Moordt der Picten.

Wat men ook van de Picten denke, zy verdienden niet zo onbarmhertig gehandelt te worden, en in eene zo ſtrenge ſtaatkunde ſteekt meer woeſtheit dan voorzichtigheit. *Kenneth* vondt niemandt, die hem eene zo grote wreedheit wilde of dorſt afraden, en ieder ſtemde in de zelve. Zyne bloedige bevelen wierden overal uitgevoert; men vernielde de Picten door de ſcherpte des zwaards, van wat kunne, ouderdom, of rang zy waren; twee duizend van hen bergden zich in Engelandt; andere weken naar Noorwegen, en een groter deel beſloot zich binnen de muren van Camelodunum, de hooſdſtadt hunnes koninkryks. Zy verduurden het beleg verſcheide maanden lang, en wilden tot geen verdrag komen met een vyandt, die zo wreed en met het onnoſel bloedt van hare kinderen en magen bezoedelt was. Zy verwierpen alle voorſlagen, die hen gedaan wierden, en ſtelden al hun heil in hunnen moedt of in kunne wanhope: zo dat zy, na groten hongersnoodt en alle ellenden van eene belegerde ſtadt, die zich tot het uiterſte verweert, uitgeſtaan te hebben, eindelyk ſtormenderhandt wierdt verovert. De wrede verwinnaar kwam 'er van alle kanten inſtuiven met den degen in de eene en de poppe in de andere handt; de huizen in vlam zettende, en in den brandt verſmorende alle die de woede der wapenen ontſnapt waren. De vrouwen en kinderen baden vergeeſſch om lyfsgenade; de wrede krygsknecht, den vollen teugel aan zyne woede vierende, maakte alles ter neder. Het berouwde den koning te laat, dat hy niet goedertierener geweeſt was. Geen een Picт wierdt geſpaart, en men zag nooit volkomener verdelging. Van den moordt der inwoonderen ging men aan het vernielen der gebouwen. Zy hadden alle het zelve lot. De tempels wierden gehandelt gelyk de huizen der burgeren; alles wierdt afgebroken, tot den grondt verdelgt, omgekeert, en in kolen gelegt. De vernieling van Troja haalt niet by die van Camelodunum, waar van het minſte teken niet overgebleven is, en men weet zelfs heden niet meer waar deze ſtadt geſtaan heeft.

Hunne hooſdſtadt wordt belegert.

Hun moedt.

De inwoonders komen om.

Men vergenoegde zich niet met het verdelgen van den ſetel van de heerſchappye der Picten, men wilde der zelver geheugenis ook uitwiſſchen; de namen der ſteden en provinciën, die onder hunne heerſchappye geweeſt waren, vernietigen, en de natie onder eene nieuwe doende overgaan haar ook nieuwe namen geven. Van daar kwamen de graafſchappen van Marris en Angus, welke het landſchap be-

Deſtructie der Picten vernietigt.

856 en de volgende. *Kenneths* doodt.

855. begrypen, dat men eertyds *Horeſtia* noemde; en het graafſchap Fife, begrypende het geene men *Otholonia* heette. De veſting Dumbar kreeg haren naam van den beroemden krygsoverſte *Bar*, een der ſtoutſte van *Kenneths* veldheeren; gelyk de drie provinciën de hunne verſchuldigt zyn aan de gruven *Marris*, *Angus* en *Fife*, die zich in dezen bloedigen kryg beroemd maakten.

Zodanig was het droevig einde van de heerſchappy der Picten. Men doedt haar elf honderd zeventig jaren duren, van *Fergus* den eerſten af te rekenen, die de Schotſche heerſchappy weder kwam herſtellen, en welke die der Picten reets geſticht vondt. Hy verzoende deze beide volkeren, toen reets verdeelt door de oorlogen, die zy elkander dikwils aandeden, en welke hunne nabuurſchap verwekte. Wy hebben der zelver verſcheide uitkomſten gezien, die beurteling gelukkig en ongelukkig waren; tot eindelyk de heerſchappy der Picten zodanig vernietigt, en de natie uitgeroeit wierdt, dat men haren naam niet meer kent dan in de Geſchiedeniſſe.

Oorſpronk van de ſtadt en het kaſteel van Edenburg.

Indien deze omkeering van ſtaat in den jare 855 voorviel, hadt *Kenneth* niet lang het genot van eene zo ſchone verovering, die zyn ryk uitſtrekte van Northumberlandt, eene der Engelſche provinciën, tot aan de einden van Schotlandt; en die de Orkaden, en alle eilanden van den Noorder Oceaan, tot aan Noorwegen, onder zyne heerſchappy begreep. Hy zag dit ſchone koninkryk voor zyne doodt echter in ruſt; en Zuider-Schotlandt, dat hy 'er aan gehecht hadt, zo ſtil en zo onderdanig als het Noorder. Edenburg * begon toen bekend te worden. In zynen omtrek was het kaſteel Maydens, het welk men den naam van het kaſteel van Edenburg gaf. In het zelve verduurden de Picten de Schotten ook zo lang, tot hunne hoofdſtadt verovert was. De Schotten, die de laatſte geſlecht en vernielt hadden, ſpaarden deze veſting, en gebruikten de zelve, gelyk de Picten gedaan hadden, als een burg tot zekerheit hunnes koninkryks.

* of Edimburg.

Oprechting van het biſdom van St. Andries.

De koning ſtichtte ook in zyne veroverde landen, in de provincie van Fife, het biſdom van St. Reulus, ſedert bekend onder den name van St. Andries. Maar deze ſtoel wierdt in den jare 1474 eerſt tot een aartsbisdom verheven; en *Graham*, die 'er de eerſte aartsbiſſchop van was, nam den tytel van primaat van Schotlandt aan, dien hy op zyne opvolgers deedt overgaan.

Overbrenging van den noodſchikkelyken ſtoel.

De Geſchiedenis ſpreekt wyders van eene bygelovigheit van den Schotſchen koning, die verhaalenswaardig is. Hy deedt dezen noodſchikkelyken marmeren ſtoel, waar aan men het noodlot des koningdoms zeide gehecht te zyn, van Argile, daar de zelve tot nu toe bewaart was geweeſt, naar Scone overbrengen, digt by de plaats, daar de ſlag, die het noodlot der Picten beſliſt hadt, voorgevallen was. Men weet niet, of hy voorhadt dit onderpandt der heerſchappye te ſtellen op eene zekere plaats, die door zyne overwinninge geheiligt was; dan of hy den roem van deze gelukkige uitkomſt wilde beveſtigen door het beſchermpandt der heerſchappye. Zo groot is van alle tyden de zwakheit der menſchen geweeſt, op welke eene gemene dwaling of eene valſche overlevering meer vermogen heeft dan het licht der reden.

856 en de volgende. *Kenneth* doodt.

Eindelyk, na dat *Kenneth* uitmuntende wetten gemaakt hadt, die men in de Geſchiedeniſſe van Schotlandt ziet, ſtrekkende tot regering van kerk en ſtaat, ſtierf hy in den jare 856, en liet zyne kroon na aan zynen broeder *Donald*, den *V* van dien name. Onder de regering van dezen vorſt voerde Engelandt een bloedigen kryg tegen de Schotten. Wy hebben 'er reets gewag van gemaakt; maar hier is de plaats om 'er breder van te ſpreken. 856 en de volgende.

Donald hadt de deugden van wylen den koning zynen broeder niet. Men ſteide hem echter voor des konings zoon, die nog te jong was om te regeren, en welken de kroon eerſt na de doodt van zynen oom ten deel viel. Deze weeluſtige en ongebonden vorſt leide zich alleen op zyn vermaak, zonder zich de regering des ryks of het heil zyner volkeren te bekreunen. De Picten, die in Northumberlandt gevlucht waren, ſloegen zyn gedrag naarſtig gade, zich vleiende met eene hope, den ballingen eigen, van eens in hun vaderlandt weder te keren. Zy wachtten de gelegenheit daar toe af, en meenden die gevonden te hebben in de weelde en weluſt van *Donald*, en in de verachting, die het volk en de adel voor hem hadden. Zy waren te zwak om op zich zelfve iets te ondernemen; maar zy vertoonden den Northumberlanderen, by welken zy geweken waren, en eene ſchuilplaats gevonden hadden, zo krachtig, met hoe veel voordeel zy in dit gewrigt van zaken de Schotten zouden kunnen aantaſten, die misnoegt waren over de regering, en een prins, gantſch onbekwaam om hunne heiren te gebieden, en dien zy om zyne verwyfdheit en laſheit zelfs haatten; zy vertoonden dit, zeggen wy, met de levendige verwen, dat hunne redenen ingang vonden. *Ella* en *Osbert*, die Northumberlandt regeerden, het zy als koningen, of als hertogen, onder *Ethelhald*, algemeenen vorſt van Engelandt, ſchreven deswegen aan het hof, daar hun beſluit van de Schotten te beoorlogen goedgekeurt wierdt; met belofte van hen van alien onderſtandt van volk en geldt te verzorgen, dien zy nodig zouden hebben. De uitvoering volgde de raadſlagen van naby, en men zag eerlang een machtig heir op de Schotſche grenzen verſchynen. Het hadt de eerſte aanraders van dezen inbreuk tot gidſen, de verdrevene Picten, die in hun vaderlandt meenden weder te keren, en hun oud koninkryk te verwinnen. Zy waren in hunne meninge bedrogen. Hunne herſtelling ſtrekte den Engelſchen ſlechts tot een voorwendſel om de Schotten te beoorlogen; en na dat zy dezen hadden laten aanzeggen, dat zy de verdrevenen in hunne goederen en landt zouden hebben te herſtellen, of dat zy, by ontſtenteniſſe van dien, hen zelf herſtellen zouden, trokken zy Schotlandt in, maakten 'er zich meeſter van, zonder de Picten van den buit mede te delen. Regering van *Donald*.

De Northumberlanders geſlagen.

Hunne eerſte ondernemingen waren niet gelukkig. *Osbert*, die het heir geboodt, wierdt by Jedburg, in de provincie Teviotdale, geſlagen, en week tuſſchen het gebergte. *Donald*, die 'er hem in hadt kunnen bezetten, verzuimde dit; en bericht gekregen hebbende van de landing, die aan den mondt van de Twede geſchiedde, ylde hy derwaarts. Dit was de eerſte misſlag, dien hy deedt. Deze wierdt haaſt gevolgt van een anderen, die nog groter was, en zyn bederf wrocht. Hy hadt nog eerſt het geluk van de troepen der landinge te verſlaan, van hunne legerplaats en ſchepen te plunderen. Hy deedt der zelver buit en voorraadt aan zyn heir uitdeelen, en deze uitdeeling bragt 'er de ongeregeldheit en tuchteloosheit in. De ſpyze en drank, waar van deze vloot overvloedig voorzien was, wierdt in het leger der verwinnaren gebragt;

Lichtmiſſeryen van den Schotſchen koning en van zyn heer.

856 en de volgende. gebragt; de krygsknecht haalde zyn hert op in zyne tent; maakte goede cier, en dronk zich vol en zat. De koning, die een liefhebber van deze ongeregeldheit en lichtmisseryen was, verboodt ze niet. Hy gaf 'er zich zelf voor anderen over; men zoop den ganschen dag, en tot diep in den nacht, tot zy door den wyn en den slaap vermaft zich ter neder wierpen om te rusten.

Hunne vyanden bedienen 'er zich van, en verslaan hen.

Osbert hieldt onderwyl een wakend oog. Hy was niet verre van daar, en zyne verspieders verstendigden hem van alles wat 'er in het vyandlyk heir omging. Van de dronkenschap en achteloosheit zyner vyanden verzekert zynde, deedt hy zyne troepen, die hy herz me't hadt, aantrekken, en zy kwamen voor den dag, voor de beschanssingen der Schotten. Hy vondt 'er noch voorwacht, noch schildwacht; alles sliep, en de slaap, die op de dronkenschap gevolgt was, hieldt hen alle in een diepe ruft bedolven: zo dat *Osbert* hunne legerplaats intrekkende, gelyk *Cyrus* * eertyds in die der Scythen, deedt hy 'er de zelve slagting, als die beroemde overwinnaar in het heir dezer barbaren, dronken van den wyn, welken hy hen tot buit hadt gelaten om hen te verdelgen. Het viel den Engelschen en Northumberlanderen niet moeielyk te zegepralen over een vyandt, dien de wyn en de slaap hen, om zo te spreken, gevleugelt in handen leverde. Zy behoefden niet anders te doen dan doodslaan. Twintig duizend Schotten kwamen om, en *Donald* wierdt gevangen genomen.

* *Justinus lib.* I. c. 8.

De Engelschen slaan de Schotten voor het geheel.

Deze nederlaag benam den Schotten den moedt. Zy wierdt nog gevolgt van de verwinningen, die de beide Engelsche heiren deden, welke, het eene aan den Ooftkant, in de provincie van Lothiane, en het andere aan den Weftkant in de provincie van Galloway drongen. *Osbert* wilde nog een derde heir in de provincie van Fife werpen, en om dat voornemen uit te voeren hadt hy tien duizend mannen doen inschepen, die 'er langs de rivier de Forth moesten landen; maar een storm deedt de helft van zyne schepen vergaan, met alle manschap, die 'er op was. Hy leerde door dezen ramp zich niet te veel op zyn geluk vertrouwen, en was des te gezeggelyker, toen de Schotten hem gemachtigden zonden, om over de vrede te handelen. Hy wierdt gesloten, gelyk wy in de beschryving van *Ethelbalds* regering verhaalt hebben; Schotlandt wierdt verdeelt, en cynsbaar aan de Engelschen, maar de Picten niet herstelt; en zy trokken geen andere vrucht van dezen oorlog, dien zy bewerkt hadden, dan het droevige vermaak van zich van hunne vyanden gewroken te zien. De Engelschen kregen van Schotlandt tot hun deel alles wat zich uitstrekte tot aan de stadt Sterling, die voor gemeen wierdt verklaart; en *Osbert* deedt eene stene brug over de Forth, tot een gedenkstuk zyner overwinninge, bouwen, in plaats van de houte, die 'er van te voren was, en een kruis planten, waar op men twee Latynsche vaarzen graveerde, die te kennen gaven, dat het de grenspaal der Engelsche en Schotsche natiën was.

Schotlandt wordt verdeelt.

Donalds droevige doodt.

Donald wierdt door het vredensverdrag in vryheit gestelt; en in Schotlandt wedergekomen zynde, hernam hy zyne vorige waardigheit. Hy hernam zyne eerste weelde en welluft met eenen, en zyn ongeluk hadt zyne kwade neigingen niet verbeterd. Zyne ongeregeldheit was zo groot, dat de Schotten zich gemoeds halven verplicht oordeelden om hem vaft te zetten; en hy, die de gevangenis zyner vyanden geleden hadt, kon die van zyne onderdanen niet verduwen, en doodde zich met zyne eige handen, geen moeds genoeg hebbende om de weelde en het vermaak vaarwel te zeggen, en echter stout genoeg om van een leven at te staan, dat hy eenes konings onwaardig oordeelde. 856 en de volgende.

Lof van *Raban.*

Het was onder zyne regering, dat men den beroemden *Rabanus*, of liever *Raban*, eerst in Schotlandt zag. Hy was een Schot van geboorte, en ging vervolgens naar Vrankryk over. Hy verbleef 'er eenigen tydt, en wendde daar met veel vrucht allen vlyt aan om de beroemde universiteit van Parys voort op te rechten. Dus wierdt zy door twee Engelschen * begonnen, en een Schot voltooide haar. Hy ging zyne dagen met veel eer in Duitschlandt eindigen, daar hy abt van Fulda gemaakt wierdt, en stierf in het aartsbisdom van Mentz.

* *Claudius, Clemens* en *Alcuinus.*

Regering van *Konstantyn* den II.

Konstantyn de II, zoon van *Kenneth*, tradt weder in zyn recht na de doodt van zynen oom *Donald* den V, en wierdt tot den troon verheven. Hy was een waardig erfgenaam van de deugden zynes vaders, zo wel als van zyne kroon, en van een zeer verschillenden aardt met zynen oom; bande de dronkenschap en onkuischheit uit zyn ryk, en deedt 'er de wetten en den Godsdienst bloeien. De Picten, die in Noorwegen geweken waren, hitsten deze woeste volkeren tegen hem op, gelyk de genen, die in Northumberlandt waren gevlucht, de volkeren van deze provincie tegen zynen voorzaadt opgemaakt hadden. Hy hadt byna het zelve lot; verwon de Denen eerst; en *Hubba*, eenen der twee broederen, die het bevel over hen hadden, toen zy de provincie van Fife introkken, verslagen hebbende, wierdt hy weinig dagen daar na verslagen door den anderen veldheer, die zynes broeders doodt door dien van *Konstantyn* wrook *.

* Volgens *Lesley, Holinshead* zegt dat *Hubba* zich bergde.

Ethus, broeder van *Konstantyn* den II, volgde hem op. Hy was zo gelukkig als hy; maar hy was zo deugdzaam niet. Zyne onderdanen, vertoornt, om dat zy hem met schandelyke lichtmisseryen den tydt zagen doorbrengen, dien hy hadt behoren te besteden tot herstelling van het verlies, dat het koninkryk geleden hadt, stonden tegen hem op; en hem gevat hebbende deden zy hem in de gevangenisse sterven. 870 Regering van *Ethus.* Hy sterft in de gevangenisse.

Regering van *Gregorius.*

Zyn opvolger, genaamt *Gregorius*, wrook de Schotten van de beledigingen, hen door de Engelschen en door de Denen aangedaan; herwon de provinciën, die zy op zynen voorzaat verovert hadden; ontrukte hen nog die van Cumberlandt en Westmorlandt, en hechtte die weder aan de heerschappy van Schotlandt, waar onder zy te voren behoort hadden. Hy vergenoegde zich niet, dat hy het koninkryk weder in zyne vorige uitgestrektheit en luister herstelt hadt; hy bragt zyne wapenen ook in Ierlandt over, niet om het te overwinnen, maar om een loffelyker beweegreden, en met voornemen van de kroon te bewaren voor zynen bondgenoot, den jongen *Dunkan*, aan welken twee roervinken de zelve voorhadden te ontroven. Men zegt, dat hy zich ook wilde wreken over de inbreuken, die de Ieren in de provincie van Galloway gedaan hadden. Hy deedt 'er in hun landt, die gevaarlyker waren; maar hy stelde zyne gevoeligheit palen, zo wel als aan zyne staatzucht. Na dat hy de beide hoofden en veldoversten der oproerigen verslagen hadt, die den wettigen vorst *Dunkan* mogelyk ontroont zouden hebben, nam hy hem met het gansche koninkryk onder zyne bescherminge, en keerde zegepralende weder in Schotlandt; beter vergenoegt, de kroon op het hoofdt van den jongen koning te hebben bevestigt, 872 en de volgende. 893 en de volgende.

893 en de volgende.

bevestigt, dan of hy haar op zyn eigen hoofdt hadt gezet.

Schotsche lyfwacht in Vrankryk.

Men moet niet vergeten, dat, volgens den Schotschen geschiedschryver *Lesley*, onder de regering van dezen vorst de koningen van Vrankryk zich bedienden van Schotsche wachten ter beschuttinge van hunnen persoon. *Karel* de Dikke, in den jare 884 tot de Fransche kroon geroepen, was de eerste, die deze natie tot zyne lyfwacht verkoor; en zy was in den aanvang maar van vier en twintig edellieden.

Regering van *Donald* den VI.

Gregorius, uit Ierlandt wedergekomen, stierf kort na een zo roemruchtigen tocht. Hy liet tot zynen opvolger *Donald* den VI, zoon van *Konstantyn* den II, een rechtvaardigen en Godvruchtigen vorst, en wiens regering, die twaalf jaren duurde, vreedzaam was. Hy besteedde dien tydt met vrucht om zyn ryk door goede wetten in beter staat te brengen. Hy droeg vooral zorge om zulke in te voeren, die de zeden zyner onderdanen konden beschaven, en de Godvrucht doen bloeien, en maakte strenge wetten tegen de Godlasteraars; gedrogten, welker baldadigheit en moedwilligheit de zwaarste straffen verdienen, en welke de ongebondenheit der vorige tyden vermetel genoeg gemaakt hadt om zich opentlyk te durven vertonen. Hy beval, dat men de heilloze lippen der genen, die Gods heiligen naam met zo veel woede dorsten lasteren, met een gloeiend yzer zou doorsteken, en beteugelde door deze rechtvaardige straffe eene misdaadt, bekwaam om des Hemels toorn over het gansche ryk te ontsteken.

904 en de volgende.

Regering van *Konstantyn* den III.

Konstantyn de III, zoon van *Ethus*, volgde *Donald* den VI op. Zyne regering duurde byna veertig jaren; maar zy was niet gelukkig. Deze vorst, kwaden raadt volgende, beoorloogde de Engelschen; en dit kostte hem de provincien van Cumberlandt en Westmorlandt, die *Gregorius* verovert hadt.

943 en de volgende.

Regering van *Malcolmus*.

Zyn opvolger *Malcolmus* kreeg de zelve weder door het verbondt, dat hy met den koning van Engelandt maakte; maar op voorwaarde, dat hy ze zou bezitten als een leen van deze laatste kroon. De vrede en billykheit bloeiden onder de regering van *Malcolmus*; maar de zorg, die hy droeg voor het heil van anderen, was oorzaak van zyne doodt. Eenige booswigten, die een wrok tegen hem opgevat hadden, om dat hy hunne verwanten, van rovery en stroperyen overtuigt, hadt doen straffen, leiden op zyn leven toe, en vermoordden hem in de provincie van Murray.

Zyn droevig einde.

Indulphus wierdt in zyne plaats verkoren. Hy versloeg de Denen in den eersten slag; maar hy verloor den tweden met zyn leven, in het negende jaar zyner regeringe.

960 en de volgende.

Van *Indulphus*.

968 en de volgende.

Van *Duffus*.

Duffus, zoon van *Malcolmus*, wierdt tot het koningdom verheven door de heeren des ryks, die hem plegtiglyk op den marmeren stoel plaatsten, dien de koning *Kenneth* naar Scone hadt doen overbrengen. Het blykt door de verkiezing dezer koningen, dat de kroon den broeder ten deel valt, en dikwils aan een bloedverwant, die zo nabestaande niet is, ten nadeele van den zone des overleden konings, en weder op den zoon komt, na de doodt van den bloedverwant, zonder beroerdheden of gemor te veroorzaken. Zodanig was de gesteldheit der heerschappye; maar het is waarschynlyk, dat deze gewoonte alleen plaats hadt als de kinderen des konings minderjarig en te jong waren om te regeren; volgens de plegtige wet, die daar van gemaakt was na de doodt van *Fergus* den I, en die na zo vele eeuwen nog in standt was en onderhouden wierdt.

Aanmerking over de verkiezing der Schotsche koningen.

Duffus was een goed vorst, en Schotlandt heeft nimmer een koning gehad, die met meer yver zorgde voor de waarneming der wetten en voor de handhaving der openbare rust. Hy deedt de boosdoenders niet alleen strengelyk straffen; maar de landlopers en lediggangers ook vatten, en zondt hen naar de Orkaden en andere eilanden des koninkryks, om te arbeiden aan de dyken, aan de wegen, aan de uitwateringen, en andere werken, die tot sieraadt en nut des lands strekken. Eene zo wyze regering behaagde den moedwilligeren niet. Zy was te streng voor hen, en zich van den dwang der wetten door des konings doodt willende ontslaan, maakten zy de afgrysselykste zamenzwering tegen zyn leven, waar van men ooit gehoort heeft. Zy besloten niet alleen hem om te brengen; zy namen ook toevlucht tot de zwarte kunst en tovery, en trokken twee oude wyven op hunne zyde, die hen beloofden den koning door hunne betoveringe te doen omkomen. Weinig dagen daar na verviel deze vorst tot kwyning, die de artzen niet kenden, en welke door de geneesmiddelen erger wierdt. Alle toevallen dezer ziekte waren zo vreemd, dat niemandt diergelyke gezien hadt, en daar was iets zo wonderlyk in der zelver vlagen, als hy deze kwaal op het lyf kreeg, dat men na veel overleg besloot, dat de ziekte niet natuurlyk was, en dat 'er tovery onder moest lopen. Het gerucht verbreidde met eenen, dat 'er eene zamenzwering tegen des konings leven gesmeed was, en dat twee oude wyven, die men van tovery verdacht hieldt, daar over een verding gemaakt hadden met de zamengezworenen. Men noemde de plaats, daar zy woonden, en *Donval*, of *Donald*, die stadvoogdt was van de vesting, in welker onderhorigheit haar huis was, kreeg bevel om 'er onderzoek naar te doen. De genen, die hy derwaarts zondt, vonden de toveressen bezig, de eene met een spit voor het vuur te draaien, waar aan des konings beeldt gesloken was; de andere met het te bedruipen, om het te beter te doen afdruipen, terwyl zy zekere woorden mompelden, waar in de kracht der toverye bestondt. Men voegt hier nog by, dat des konings ziekte juist op dien tydt aannam, dat hy in zwymeling viel, en ongelooffelyke pynen gevoelde. Men greep dit Duivelstuig ten eerste aan, en sloeg het in duizend stukken; en men zegt ook, dat de koning terstondt verligting voelde; dat hy in slaap viel, en volmaaktelyk gezond ontwaakte; maar om eerlang eene doodt te sterven, zo droevig als die, waar van men hem hadt verlost.

968 en de volgende.

Duffus doedt de rechtvaardigheit bloeien.

Zamenzwering tegen zyn leven.

Toverkunst tegen hem gebruikt.

Verhaal van twee toveressen, die des konings beeldt voor den vure briedden.

Des konings droevig einde.

Men hadt de beide toveressen doen sterven, en men maakte het geding der zamengezworenen op. Onder de medepligtigen vondt men jonge heeren, die den stadvoogdt in den bloede bestonden. Hy verzocht genade voor hen, maar kon die niet verwerven. Over deze weigering vertoornt, en aangezet door zyne vrouwe, die verwoeder en wraakzuchtiger was dan hy, onthalsde hy den koning, die de vesting was komen bezien, en deedt zyn hoofdt en zyn ligchaam in een graf werpen, waar in men het zelve niet dan zes maanden daar na vondt. De Geschiedenis laat het hier niet by. Men zag gedurende die zes maanden niet dan duisternis en onweêr; noch zon, noch maan vertoonde zich, en men vreesde, dat de natuur gereed stondt om in haren ouden baaierdt weder te keren. De vinding van des konings ligchaam, dat uit het graf gehaalt wierdt, maakte een einde van deze naarheit, en gaf eene nieuwe gedaante aan den

Wonderen, die op des konings doodt volgen.

968 en de volgende. den hemel en aan de aarde. De zon en maan ſchenen naar gewoonte, en zelfs met een ongemenen glanſch. De aarde fierde zich met kruiden en bloemen, en met vruchten in overvloedt. Om het wonder te volmaken, het ligchaam des konings wierdt al zo friſch en zo ſchoon van kleur bevonden, als of het levendig ware geweeſt. De plaats daar de koning begraven was geweeſt, bleef altydt groener en bloemryker dan andere; en om de geheugenis van dit wonder te bewaren heeft men haar den naam van *Killos*, dat is *tempel der bloemen*, gegeven; welken men ſedert in dien van *Killos*, dien zy nog heden draagt, verandert heeft.

Aanmerking over deze geſchiedeniſſe. Hoe ſtatig de ſchryvers van deze geſchiedeniſſe zyn, alle der zelver omſtandigheden ſchynen fabelachtig. De ziekte des konings kan iets ongemeens gehad hebben; maar vergift was bekwaam genoeg om de uitwerkſels te veroorzaken, die men de tovery toeëigent; en wat het overige belangt, dat is een vertelſel, uit de Legende gehaalt, dat niets waarſchynlyks heeft.

972 en de volgende. Regering van *Culenus*. *Culenus*, zoon van *Indulphus*, die om zyne minderjarigheit zynen vader niet hadt kunnen opvolgen, volgde *Duffus* op. Men hadt grote hoop van dezen vorſt, die de doodt van zynen voorzaat hadt gewroken, en de daders van dit ſchrikkelyk feit ſtrengelyk doenſtraffen. Men was 'er in bedrogen. Hy gaf zich over tot allerlei gebreken; en zyne getrouwe raadslieden de vryheit genomen hebbende van hem deswegen eenige vermaningen te doen, was hy onbeſchaamd genoeg om hen ten andwoordt te geven, dat alles zynen tydt hadt; dat de jeugt zich verluſtigen en vermaken moeſt, en dat men alleen met de jaren wyzer en gematigder wierdt; dat wyders de beide voorgaande regeringen te ſtreng geweeſt waren, en dat hy wilde, dat de zyne zachter zou wezen. Zyne onkuiſchheit koſtte hem de kroon en het leven. De heeren, zyne ſpoorloosheden niet langer kunnende verdragen, ten andere voor de eer van hunne dochters vreezende, die hy zelfs ſchaakte, en voor de deelgenoten van zyne lichtmiſſeryen verontſchamelde, vergaderden zich te Scone, met voornemen van hem af te zetten. Op het bericht, dat hy daar van kreeg, ylde hy derwaarts; maar hy wierdt omgebragt door eenen van hen, genaamt *Cadbard*, wiens dochter hy geſchonden hadt: eene verſchrikkelyke wraak van een onderdaan op zynen heer en koning; maar die aan de koningen leert hun gezag niet te misbruiken.

Zyne dertelheit en onkuiſchheit.

Geſtraft.

977 en de volgende. Regering van *Kenneth*. *Kenneth* de III, zoon van *Malcolmus*, wierdt in zyne plaats verkoren. Deze vorſt was een vyandt van de welluſt; maar al te wreed. Zo ſelden zyn alle deugden in eenen man te vinden! Ziende, dat hy de bedorve jeugt noch door vermaningen, noch door zyn voorbeeldt kon verbeteren; dat hare baldadigheden en moedwil, die door de ſtraffeloosheit gekweekt en groter wierden, gevaarlyk voor den ſtaat waren, en dat de Pairs des ryks, verre van hem behulpzaam te zyn in die te beteugelen, de zelve begunſtigden, beriep hy eene algemene vergadering te Scone, onder voorwendſel van 'er raadt te willen plegen over ſtaatszaken. De nodige voorzorg genomen hebbende om 'er de ſterkſte te zyn, deedt hy vyf honderd van de ſchuldigſte vatten en in de gevangeniſſe werpen. Hunne vrienden wilden veel geruchts maken; maar hy ſprak met zo veel gezag, en vertoonde den heeren des koninkryks zo krachtig dat 'er geen ander middel was om het te redden, dan diergelyke peſten en landbedervers uit het zelve te verdelgen, dat hy hen de kaſtyding der gevangenen deedt goedkeuren; en zy kregen alle de ſtraffe van verraders, en wierden aan kruiſſen opgehangen.

977 en de volgende.

Onder de regering van dezen vorſt geſchiedde de beroemde daadt der dappere hoofden van het huis van *Hai*. De Denen, volgens eenigen, en de Schotſche berglieden, volgens anderen in, het graafſchap van Angus ingetrokken, liepen de provincien langs den Tay af; *Kenneth* ſchoot toe met de troepen, die hy verzamelen kon, en men wierdt digt by deze rivier handgemeen. De aanvang des gevechts was voordeelig genoeg voor den koning van Schotlandt; maar door eene wiſſelvalligheit, die aan de wapenen eigen is, keerde de kans om, en de vyanden, het zy Denen of berglieden des lands, weder moedt vattende, joegen hunne vervolgers op de vlucht. De voorhoede en het ligchaam der ſlagorder wierden overhoop geworpen, en de koning kon zyn lyf naauwlyks verweeren in het midden van een kleinen troep, die hem wilden beſchermen, of met den degen in de vuiſt met hem ſterven. *Hai*, verſelt van zyne twee zonen, waren onderwyl bezig met het bebouwen hunner landen, en in de eenvoudigheit van het ſtille landleven hadden zy den moedt der oude *Dictatores* of oppergezaghebberen van het oude Rome, die men van de ploeg nam, om hen het gezag over ganſche heiren te geven. Zy zagen de nederlaag des Schotſchen heirs en het gevaar des konings met ſmert. Toen van eene edele gramſchap zwellende grepen zy de ſlaarten hunner ploegen, en bezetten de plaatſen, door welke de hunne vluchtten, en de vyanden hen vervolgden; ſloegen onverſchillig de eenen en de anderen met wiſſe en dodelyke ſlagen. Men zou niet kunnen geloven, indien alle geſchiedſchryvers het niet eenparig verzekerden, dat drie mannen, zonder andere wapenen dan het gereedſchap van hunnen landbouw, zegepralende troepen tegenhielden; hunne gelederen braken, en den koning gelegenheit gaven om de vluchtenden te herzamelen, en eene overwinning te voltooien, die deze drie verloſſers zo roemryk hadden begonnen, en waar van de eer hen alleen toebehoorde. Dit bekende de koning na den ſlag, die met de volkome nederlage van zyne vyanden eindigde. Hy veradelde dit geſlacht, en verhief het tot de waardigheit van Pairs des koninkryks. Hy begeerde, dat, om de gedachtenis van deze roemryke daadt te vereeuwigen, zy drie rode ſchilden in hun wapen zouden voeren, als een teken der verloſſinge, die de zynen door de beſcherminge dezer manhafte landlieden, hadden verworven, zo wel als van het bloedt dat zy den verwonnelingen gekoſt hadt. Zy namen ook tot ſtutten van hun wapen twee boeren, met ploegſtaarten gewapent, gelyk wy verhaalt hebben in het leven van *Jakob* den I, waar in wy den geſchiedſchryver gevolgt hebben, die hen drie rode balken op een zilver veldt tot hun wapen geeft. Uit dit doorluchtig huis kwamen in het vervolg de erflyke konneſtabels of ryksveldheeren van Schotlandt voort.

Beroemde daadt van die van *Hai*

Oorſprong van hun wapen en Pairſchap.

Dit geluk wierdt gevolgt van een ſoort van inlandſchen kryg in de provinciën van Marris, of Mernis, en Angus. Des konings yver en vaardigheit bluſte dit vuur, dat in alle andere provinciën des koninkryks dreigde over te ſlaan; en het koſtte het leven aan *Crathlinth* *, den voornaamſten heer van Marris en hoofdt der muitelingen, dien de koning deedt onthalzen. Deze ſtraf

Opſtandt geſtraft.

* of *Crathlintus.*

977 en de volgende. *Kenneths* heerschzucht maakt hem wreed.

straf was rechtvaardig; maar de koning hadt de onnoselen niet moeten verwarren met de schuldigen. Dit deedt hy echter. Hy hadt aan zyn hof den prins *Malcolmus*, zoon van wylen den koning *Duffus*. Om dezen prins, die door zyne minderjarigheit van den troon uitgesloten was, wat te gemoet te komen, hadt men hem het prinsdom van Cumberlandt gegeven. Zyn beurt om te regeren kwam na *Kenneths* doodt, wiens zoon hy van den troon uitsloot. Dit kon deze vorst niet verdragen, die, schoon anderszins wys en billyk genoeg, te veel liefde voor zyn huis, en eene onrechtvaardige begeerte hadt van het na hem te zien heerschen. Zyne staatzucht ging zo verre, dat, om zich van den wettigen erfgenaam te ontslaan, hy zich niet schaamde hem eene euveldaadt op te dichten, en hem te beschuldigen, dat hy deel aan den opstandt hadt gehad. Op deze beschuldiging maakte men zyn geding, en men bragt hem ter doodt. Eenigen zeggen, dat de koning zo bedekt niet te werke ging, dat hy zich van hem willende ontslaan, hem deedt vergeven. Eene zo afgryselyke ondaadt bevlekte allen roem zyner regeringe, en het berouw, dat hy 'er in het vervolg over betoonde, was niet bekwaam om haar uit te wischen; hy moest de zelve met zyne doodt boeten. De Hemel strekte zyne wraak tot op zynen zone uit, die vermoord wierdt na eene redelyke lange regering, gelyk wy in het vervolg zullen zien.

Afschaffing der wet, die de minderjarigen van het koningdom uitsloot.

Wat *Kenneth* belangt, hy hadt niet lang genot van zyne misdaadt. Hy hadt echter het genoegen van de wet, waar van wy gesproken hebben, die de meerderjarigen tot den troon riep, schoon van een verder graadt, ten nadeele der minderjarigen van een nader trap, door de Staten des koninkryks te doen afschaffen. Deze afschaffing ontwart ons alle opvolgingen van zydelingsche erfgenamen, met uitsluiting der erfgenamen in eene regte lyn; en wy begrypen, waarom deze overbrengingen zonder onlusten geschiedden; te weten, om dat zy door de wetten en door het volstandig gebruik der natie gebillykt waren. *Kenneth* overleefde de verbreking dezer wet niet lang, en zyn zoon trok 'er geen voordeel van.

Fenella wreekt de doodt van haren zoon op den koning *Kenneth*.

De moordt van den jongen *Malcolmus* wierdt gewroken door eene vrouwe, die zo moedig was in de uitvoeringe van hare wraak, als zy behendig geweest was om die te verbergen. *Fenella*, moeder van dien *Grathlinth*, graaf van Marris, welken de koning hadt doen onthalzen, en nabestaande van *Malcolmus*, wilde de doodt van den eenen en den anderen wreken. Men moest wonderlyk kunnen veinzen, en zeer behendig zyn, om den koning te kunnen bedriegen, die achterdochtig van aardt was, en die om duizend redenen niet by eene vrouwe hadt behoren te komen, die het bloedt van haren zone en van haren bloedverwant natuurlyker wyze tot wraak moest nopen. Hy tradt in het kasteel, daar zy hare woonplaats hieldt, en bezag 'er een toren, uitnemend kunstig gebouwt, en waar in het vertrek was gestelt om hem te ontfangen. In de beste saal, die beter versiert was dan de andere vertrekken, zag men het beeldt van dezen vorst met een gouden appel in zyne handt. In dezen appel betoondt de kunst, die hem om het leven zou brengen. Hy hadt dien nauwlyks aangeroert, op het verzoek dezer loze vrouwe, die hem nodigde de schone vrucht aan te nemen, die het beeldt hem aanboodt, of de veêren, die 'er van binnen in verborgen waren, dreven eene hagelbui van pylen en andere beschadigende en moorddadige wapenen uit, waar van hy doorboord wierdt, en terstondt dood ter aarde viel. *Fenella* was onderwyl op hare zekerheit bedacht geweest; en over hare wraak voldaan bergde zy zich door middel van een paardt, dat zy ten dien einde beneden aan de trap gereed hadt doen houden.

Veinzery en list van deze vrouw.

977 en de volgende.

De zorgen, die *Kenneth* aangewend hadt om zynen zoon na hem te doen heerschen, waren vruchteloos, en de wet, die de minderjarigen van het koningdom uitsloot, wierdt herstelt onder zynen opvolger. *Konstantyn* de IV, broeder of zoon van *Culenus*, wierdt gestelt voor *Malcolmus*, zoon van *Kenneth*. Deze laatste was alrede oud genoeg om zyn recht te handhaven, en om de kroon te betwisten aan den genen, dien de heeren verkoren hadden. Hy hadt ten andere zyne aanhangers, en de helft des koninkryks verklaarde zich voor hem. Dus zag men eerlang twee legers te velde. Dat van *Malcolmus* verscheen naar den kant van Lonthiane, en dreigde deze provincie, waar van Edenburg de hoofdstadt is. Maar het vertoonde zich slechts; en gelyk van eene plotselyke vreze bevangen week het met den prins, die het aanvoerde, naar zyne provincie van Cumberlandt. Niet lang daar na trok *Konstantyn* met een heir van twintig duizend mannen derwaarts, om het te gaan aantasten. *Malcolmus*, zegt de Schotsche schryver *Lesley*, was toen in Engelandt overgegaan, om den koning *Eduard* te helpen tegen de Denen. Maar deze geschiedschryver slaat den bal mis. *Ethelred* regeerde toen in Engelandt, en niet *Eduard*; en wy hebben gedurende zyne ganssche regeringe, die acht en dertig jaren duurde, geen Schotschen prins hem te hulpe zien komen. Wat hier van zy, een baltaardt van den koning *Kenneth*, en die zynen naam droeg, hadt het bevel over het heir van *Malcolmus*, dat op *Konstantyn* aantoog. De beide legers ontmoetten elkander by de rivier Anan; men wierdt handgemeen, en streedt met gelyken moedt. De beide krygsoverstten, die het bevel over de legers hadden, kwamen zelfs tot een soort van lyfgevecht; en elkander door een groten schreeuw uitgedaagt hebbende, vielen zy op elkander aan, met zo veel woede, dat zy beide dood ter aarde vielen door de wonden, die zy elkander hadden toegebragt.

1000. 1001. 1002. Regeting van *Konstantyn* den IV.

Inlandsche oorlog in Schotlandt.

De beide legerhoofden doden elkander.

Hunne doodt eindigde den strydt niet. Men hadt gedurende hun tweegevecht eene soort van wapenschorting gezien; maar zo dra dit geëindigt was begon de mengenis weder met meer woede dan te voren. De overwinning bleef aan het heir van *Kenneth*. *Konstantyn* overleefde deze nederlaag nietlang, en stierf in het derde jaar zyner regeringe.

1002 en de volgende. Regeting van *Grimus*.

De kroon kwam *Malcolmus* van rechtswege toe; en de overwinning, die *Kenneth* voor hem behaalt hadt, scheen hem den weg tot den troon te banen. Zyne afwezendheit verwyderde hem daar van; en de overweldiger, die 'er zich meester van maakte, was behendig of bekwaam genoeg, om zyn koningdom door de Staten des koninkryks te doen bevestigen. Het was *Grimus*, zoon van dien *Duffus*, in den jare 972 zo wredelyk vermoord, en wiens ligchaam zo wonderdadig voor verrottinge bewaart was geweest gedurende zes geheele maanden. Op de tyding dezer overweldiging kwam *Malcolmus* weder uit Engelandt, werwaarts de Schotsche geschiedschryver zegt dat hy gegaan was; maar hy vondt de plaats ingenomen, en *Grimus* beraden om zich op den troon te handhaven. De oorlog was dan op het punt van weder te beginnen, en de beide mededingers

Vervolg van den inlandschen krygs.

1002 en de volgende. gers daagden elkander reets uit aan het hoofdt van hunne legers, wanneer een heilig biſſchop, bewogen van medelyden met het bloedt, dat men ſtondt te ſtorten, in het leger kwam, verſiert met de prieſterlyke gewaden, waar mede hy gewoon was dienſt te doen, en van het eene tot het andere overgaande trof hy een verdrag tuſſchen de beide prinſſen. *Grimus* bleef op den troon, op voorwaarde, dat de kroon, na zyne doodt, weder op *Malcolmus* zou komen, dien men onderwyl eenige provinciën zou geven, welke men by zyn heergoedt Cumberlandt zou voegen.

1009. De oorlog begint weder. *Malcolmus* kwam het verdrag heiliglyk na; maar de gebreken van *Grimus* deden hem de kroon verliezen, die hy door de gematigtheit van een zo edelmoedig mededinger hadt behouden. De heeren, zyne ongeregeldheden en wreedheden niet langer kunnende dulden, ſtonden in het negende jaar van zyne regeringe tegen hem op, en verzochten *Malcolmus*, dat hy het koningdom wilde aannemen, waar van *Grimus* zich onwaardig gemaakt hadt. Men zegt, dat *Malcolmus* min gedreven wierdt door de heerſchzucht, dan bewogen van medelyden met den ellendigen ſtaat, waar toe de verwoedheit van *Grimus* ganſch Schotlandt gebragt hadt; en dat hy min beraden was om zich koning te maken, dan om het landt van een tyran te verloſſen. Hy vermydde zelfs het vergieten van bloedt zo veel hy kon; en de beide heiren op Hemelvaartsdag in elkanders tegenwoordigheit verſchenen zynde, wendde hy de heiligheit van den dag voor, om zynen vyandt een treffen af te raden. Maar hy kon zulks niet op hem verwerven. De ſlag geſchiedde, en was bloedig. Hy beſliſte het lot der beide prinſſen ten voordeele van den gematigſten. De verwoede *Grimus*, die den ſtrydt begonnen hadt, wierdt deswegen geſtraft door eene wonde, die hy aan het hoofdt kreeg, en welker pyn hem tot zo grote wanhoop bragt, dat hy de oogen uit zyn hoofdt rukte, en kort daar na ſtierf.

Grimus wordt in den ſlag dodelyk gekwetſt.

1010 en de volgende tot 1040. Regering van *Malcolmus* den II. *Malcolmus*, de twede van dien naam, wierdt tot koning verklaart met eenparige toeſtemming van het volk en den adel; en de beide partyen vereenigden zich. Zyne regering duurde dertig jaren, en was roemryk en rechtvaardig. Hy wierdt in den beginne geſlagen door de ſtedehouders van *Sueno*; maar hy vergoedde zyn verlies door eene zo volkome overwinninge dat Schotlandt om de zelve het kerkhof der Denen genaamt wierdt. Hy beloonde de genen, die hem wel gedient hadden, zeer deftiglyk; en het doorluchtig geſlacht van *Keth* kwam toen * tot de waardigheit van het grootmaarſchalkſchap, welke het altoos heeft behouden. Het is wyders onmogelyk de Schotſche Geſchiedenis over een te brengen met de Engelſche ten opzichte van deze oorlogen tegen de Denen, van welke deze laatſte niet rept. *Sueno* regeerde onderwyl over Denemarken en Engelandt, en zyn zoon *Kanut* volgde hem in beide ryken op, over welke hy heerſchte, tot aan den jare 1036, zonder dat men in de Kronyk van zyn leven en regering eenige tekens vindt van deze tochten tegen *Malcolmus*. Men vindt 'er in het tegendeel de nederlaag der Schotten door *Kanut*, die eene volkome overwinning op hunnen koning en zyn heir behaalde. Dit is een twiſt tuſſchen de geſchiedenisſchryvers der beide natiën, welken wy niet denken te beſlisſen.

Zyne volkome overwinning op de Denen

* *Salmonet* zegt in den jare 915.

Oprechting der Pairſchappen. De ſtaatsbeſtiering van *Malcolmus* verdient geen minder lof dan zyne dapperheit, en verwierf hem alle de liefde en genegenheit zyner onderdanen. Hy begon de Pairſchappen des ryks te regelen, en de zelve in de huisgezinnen te veſtigen; het welk ten eenemale afgedaan en vaſtgeſtelt was onder zynen tweden opvolger. De Pairs bewezen hem hunne erkentenis, en verklaarden hem voor meeſter der Wards, of algemenen voogdt van de perſonen en goederen hunner kinderen tot aan hunne meerderjarigheit, voor de jongens op twintig, en voor de meisjes op veertien jaren vaſtgeſtelt *, om alle hunne inkomſten te genieten, zonder genoodzaakt te zyn hen rekenſchap te doen, behoevende alleen voor hunne opvoeding en onderhoudt te zorgen. Anderen, waar onder *Salmonet*, zeggen, dat deze koning, die de eerſte was, welke landen te leen gaf aan den adel, de adelyke voogdy en het beſchik over de huwelyken der minderjarigen voor zich behieldt. Alle geſchiedſchryvers komen overeen, dat, onder deze regering, de opvolging of erfſenis der Pairſchappen, en de adelyke Momberſchap over de minderjarigen ingeſtelt wierdt in Schotlandt.

1002 en de volgende, tot 1040. Van het ampt of het recht van meeſter der Wards.

* Voor beide kunnen op 21 jaren, volgens *Holinshed*.

Verwoed en moedig beſluit van *Makdonald*. *Makbeth* beteugelt de Denen.

Oorſprunk der grote ampten van de kroon. By deze zorgen voor het ſtaatsbeſtier voegde hy nog de gerechtigheden of wetten der ſteden, die altoos volſtandig waargenomen en onderhouden zyn, zonder dat men 'er in het vervolg eenige merkelyke verandering in heeft gemaakt. Toen wierden de ampten ingeſtelt van kancelier van konneſtabel, of algemenen ryksveldheer, van grootkamerling, van hoofdt der juſtitie, van opperſchatmeeſter, en andere bedienden van de kroon. Toen bloeide de Schotſche heerſchappy meer dan immer te voren, onder een vorſt, die even wys en dapper was. Maar alle zyne goede hoedanigheden wierden bezoedelt door de gierigheit. Dit ſnood gebrek vervoerde hem tot de onbillykheit van gunſche huisgezinnen in ballingſchap te zenden, om de verbeurdmaking hunner goederen te genieten. Maar zyne baatzucht wrocht zynen ondergang. De adel kon deze verdrukking niet langer velen, en de vrienden der ballingen, hem des nachts in een kaſteel van het graafſchap omcingelt hebbende, grepen hem, en bragten hem om.

Gierigheit van *Malcolmus*.

Hy wordt omgebragt.

1040 en de volgende tot 1046. Regering van *Dunkan*. *Dunkan*, de zoon van zyne oudſte dochter, volgde hem op. Deze was een goed vorſt; maar te zacht om over een zo woelachtig volk en een zo fieren adel te regeren. Hy bemerkte dit zelf wel, en oordeelde, dat hy een ſtaatsdienaar nodig hadt, de welke die zaken beter kon doordryven, en ook ſtrenger was dan hy. Hy verkoor daar toe eenen van zyne naaſte verwanten, genaamt *Makbeth*, of *Makkabeus*, den zoon van zyne moeders jonger zuſter, en bygevolg zo wel een kleinzoon van *Malcolmus* als hy. Hy kon geen beter keur doen om de wederſpannigen tot hunnen plicht te brengen, maar met eenen geen gevaarlyker voor zich zelve; en hy hadt behoren te voorzien, dat hy meer te vrezen hadt voor een ſtaatzuchtigen bloedverwant, bekwaam tot de regering, dan voor den gehelen adel. *Makbeth* verburg zyne voornemens in den aanvang, en deedt niet dan welmenendheit voor des konings dienſt en voor het welwezen van den ſtaat blyken: hy beteugelde den moedwil der genen, die de regering hadden durven ſtoren. De inwoonders van de provincie van Lochquabeir, in Noorder Schotlandt, wierden eerſt geſtraft. Deze woeſte volkeren, delende in den aardt van hun landt, dat wild en woeſt, vol boſſchen en yzermynen was, hadden des konings geldmiddelen geplundert, en den Lord Thane, of den opperlandvoogdt, wredelyk gehandelt. *Makbeth*

Hy Verkiest *Makbeth*, tot zynen eerſten ſtaatsdienaar.

* De Engelſche Geſchiedenis rept hier niet van.

1045 en de volgende tot 1061. Aardt van zyne regeringe.

Makbeth doedt den koning *Dunkan* ombrengen, en overweldigt het ryk.

1040 en de volgende.

beth trok in hun landt met troepen; vatte de weêrſpannelingen, en ſtrafte de ſchuldigſten ſtrengelyk. Hy toog vervolgens op tegen een heer der naburige eilanden, die zich aan het hoofdt der muitelingen geſtelt hadt, en der zelver opſtandt onderſteunde. Het was de verwoede *Makdonald*. Hy belegerde hem in den burg, waar in hy zich beſloten hadt, en bragt hem zo verre, dat hy zich op beſcheidenheit moeſt overgeven, of omkomen. Hy koos het laatſte lot, dat hem zachter ſcheen dan het andere. Zich dus alle middelen en wegen om zich te redden afgeſneden ziende, en ten anderen niet levendig in de handen des overwinnaars willende vallen; ook niet begerende, dat zyne vrouw en kinderen des zelfs ſlagtoffers of ſlaven zouden worden, deedt hy hen beſluiten manmoedig met hem te ſterven; en na dat hy hen omgebragt hadt doodde hy zich zelve ook.

Verwoed en moedig beſluit van *Makdonald*.

Onderwyl vielen de Denen, aangevoert door *Sueno*, zoon van *Ulfus*, in de provincie van Fife, waar van St. Andries heden de hoofdſtadt is, en deden 'er ſchrikkelyke verwoeſtingen. Zy belegerden den koning in het kaſteel van Kinghorn, daar hy zich beſchanſte, en waar uit hy zich naauwlyks bergde, begunſtigt door de duiſterheit van den nacht en door de achteloosheit der vyanden, die den ganſchen dag met zuipen doorgebragt hadden, en nog door den wyn bevangen in een diepen ſlaap bedolven lagen. Hy was echter nog niet veilig; maar de ſtoutmoedige *Makbeth* kwam hem te hulpe met uitgeleze benden; dreef de Denen op de vlucht; ſloeg hen, en noodzaakte *Sueno* zich weder naar zyne ſchepen te begeven, waar mede hy zich ſchielyk onder zeil begaf. De roem van dezen Schotſchen heer zou zeer luiſterryk geweeſt zyn, indien hy haar niet hadde bezoedelt door den moordt van een koning, die hem zo na in den bloede beſtondt, en die hem de bewaring van zyn perſoon hadt aanbetrouwt. Door zo vele voordeelen aangemoedigt; door zyne ſtaatzucht genoopt, en nog meer door die van zyne trotſche vrouwe, die, als eene andere *Tullia*, hem verweet, dat hy geen moeds genoeg hadt om op den troon te klimmen, beroofde hy den zachtmoedigen en vreedzamen *Dunkan*, die met den tytel van koning vergenoegt hem al het gezag hadt gelaten, te gelyk van zyne kroon en van zyn leven. De beide zonen van dezen rampſpoedigen vorſt weken naar Engelandt *, en de moordenaar deedt zich tot koning verklaren door de Staten des ryks, om welke te beroepen hy ſtoutheit genoeg hadt, na een zo hatelyken vorſtenmoordt.

Makbeth doedt den koning *Dunkan* ombrengen, en overweldigt het ryk.

* De Engelſche Geſchiedenis rept hier niet van.

1045 en de volgende tot 1061. Aardt van zyne regeringe.

Zyne regering, die vyftien jaren duurde, was gemengt met goedt en kwaadt. Hy wiſt zyne gebreken door ſchyndeugden te verbergen, en trachtte de geheugenis van zyne misdaadt uit te wiſſchen door de weldaden, die hy in den aanvang overvloedig op den adel en het volk uitſtortte. Maar hy bleef inderdaadt altoos een wreedaardt, en zyne natuurlyke woeſtheit was, na dat hy haar eenigen tydt bedwongen hadt, des te geweldiger, zo dra hy naliet haar te wederhouden. Hy deedt de eenen opentlyk ombrengen, en leide van ter zyden op het leven van anderen toe; maakte zich voor ieder ontzagchelyk; maar volgens den aardt der tyrannen vreeſde hy anderen nog meer dan hy zelf gevreeſt wierdt. Hy duchtte vooral twee van de voornaamſte heeren, *Bangubo* en *Makduffus*; hy deedt den eerſten omkomen; maar de andere ontſnapte hem, en wrook niet lang daar na zyn eigen hoon en dien der ganſche natie.

1046 en de volgende, tot 1061. Slag, waar in hy omkomt door *Makduffus* handen.

Zy verkoor hem om naar Engelandt te gaan, by den jongen *Malcolmus*, zoon van wylen den koning *Dunkan*, met welken hy te rug keerde, gevolgt van tien duizend Engelſchen, die de koning *Eduard* hem mede gaf om hem te verſellen. Dus ſpreken de Schotſche geſchiedſchryvers ten minſte; maar de Engelſche reppen 'er niet van. *Makduffus*, door deze hulpbenden en door de getrouwe Schotten bygeſtaan, leverde den overweldiger twee ſlagen. De eerſte beſliſte niets. De laatſte hadt voor de goede party haaſt ongelukkig uitgevallen. *Makduffus* viel van zyn paardt, en zag den verwoeden *Makbeth* op hem aankomen met opgeheven zwaarde, zo vergenoegt als of hy hem reets hadt verwonnen, en hem trotſerende. Maar *Makduffus* zich losgemaakt hebbende, ſtondt op zyne voeten eer de tyran by hem kon komen; en zelf op zyn vyandt, die hem dreigde, aanvallende, deedt hy hem dood ter aarde vallen: *Ga*, zeide hy tegen hem, terwyl hy hem doorſtak, *in de helle roemen op de overwinning, die uwe toveraars u beloofd hadden.* Hy zeide dit, om dat *Makbeth* de waarzeggers over zyn lot raadgepleegt, en deze hem verzekert hadden, dat hy uit alle ſlagen met de zege zou wederkeren. Zy hadden hem bedrogen. *Makduffus* hieuw hem het hoofdt af, na dat hy het hert afgeſtoken hadt, en zondt het aan *Malcolmus*, die den ſlag ook bygewoont hadt. Dus ſtrafte de Hemel de overweldiging en wreedheden van *Makbeth*; en dus hadt *Makduffus* het genoegen van de doodt van zyne vrouwe en kinderen, die de tyran hadt doen ombrengen, te wreken, en zynen wettigen vorſt, die onder de naam van *Malcolmus* den III tot koning wierdt uitgeroepen, op den troon te herſtellen, waar van *Makbeths* overweldiging hem verwydert hadt.

Makbeth, oprechter der graafſchappen in Schotlandt.

Hoe onrechtvaardig en wreed *Makbeth* ook ware, hy hadt grote hoedanigheden, die, onder anderen, van de wetten te doen waarnemen, en eene goede beſtiering en order in het koninkryk te houden. Men zegt, dat hy de graafſchappen in Schotlandt opgerecht heeft, welker naam tot aan zynen tydt aldaar weinig bekend geweeſt was. Men gaf dien van Thane, waar van wy den oorſpronk bygebragt hebben *, aan de voogden of gouverneurs der provincien, welke onder deze regering in dien van graaf verandert wierdt. Van daar kwamen de graven van Athol, van Murray, van Lenox, en vele andere, gelyk de *Lokarts*, de *Gordons*, en de *Setons*. Daar waren 'er ook, welke de namen van hunne ampten behielden, die zy op hunne nakomelingen deden overgaan. Zodanig zyn de *Banermans*, en de *Stuards*, of de *Stewards*; *Banquho*, Thane, of oppervoogdt, der provincie van Lochquabeir, was het hoofdt van deze laatſte, en uit hem is het geſlacht geſproten, dat zo lang in Schotlandt geheerſcht, en onder *Jakob* den I Schotlandt en Engelandt onder een eenigen vorſt gebragt heeft. Daar waren eindelyk Paiss, die hunnen eigen naam behielden, en van den zelven een geſlachtnaam en een naam van waardigheit maakten. Onder deze telt men de *Hai's*, de *Grahams* en de *Kennedy's*. Laat ons nu zien wat in Ierlandt gebeurt is.

* Fol. 6.

835 en de volgende.

Staat van Ierlandt. *Holinshed*, *Stanyhurſt*, *Warreus*, enz. Inval der Denen en Noorwegers.

Het was niet lang geleden, dat *Turgheſius* daar, met alle Denen, die hem gevolgt waren, omgekomen was, gelyk wy op zyn plaats verhaalt hebben, toen drie buitzoekers van de zelve natie, *Amlaf*, *Sytarak* en *Ivar*, 'er eene nieuwe landing deden. Zy deden de zelve niet zonder we-

835 en de volgende. wederſtandt te vinden, maar zy bedienden zich van de verdeeldheden der koningen des lands; boden den dapperſten het hoofdt; verdrukten de zwakſten, en verdeelden de landvoogdyen van Dublin, van Waterford en Limmerik onder hen. De Geſchiedenis verhaalt, dat men alle deze overwinnaars, of rovers, onder den algemenen naam van Ooſtmannen begreep; dat het de zelve waren, die zich byna omtrent den zelven tydt in Vrankryk deden kennen, onder den naam van Noormannen, of Normans, gelyk de Franſchen ſpreken, en dat zy alle, oorſpronkelyk uit Denemarken, Zweden en Noorwegen, door de aangenaamheit van een zachter klimaat dan het hunne, gelokt wierden. Men ziet den nazaat der drie Noordſche veldheeren onder de Ierlandſche koningen heerſchen; beurtling nu onder het radt der fortuine leggende, en 'er dan weder boven op zittende, altemet van elkander afhangende, en altemet onafhankelyk.

862 en de volgende tot 1070. Koningen van het Ierſch geſlacht. Men rekent ſedert de doodt van *O-Malagly*, of *Malachy*, die in den jare 862 voorviel, tot aan het jaar 1070, wanneer die van *Dermitius* den III gebeurde, negen koningen, alle van Ierſche afkomſt, uit de edelſte huizen des lands; onder welke die van *O Neal*, *O-Brian* en *O-Connor* den eerſten rang hielden. *Dermitius* de III wierdt in den jare 1068 volgens de eenen, en in den jare 1070 volgens anderen vermoord (a), na dat hy dertig jaren wyſſelyk geregeert hadt.

Koningen van Noorſchen afkomſte. Het getal der Ooſtmanſche of Noorweegſche koningen is niet minder geweeſt in dat tydperk. Maar het zou moeielyk zyn eene nette lyſt van hen op te geven, en nog moeielyker, den tydt en de duurzaamheit hunner regeringen te bepalen. Wy zullen ons vergenoegen met de voornaamſte voorvallen van dit tydperk der Ierſche Geſchiedenisſe aan te halen.

Verwoeſtingen der Denen. De ſtadt Armach, ſetel van een aartsbiſſchop, die den tytel van primaat van Ierlandt droeg, wierdt vier malen door de Denen geplundert, in de jaren 869, 895, 921 en 945. De jaren van 914, 915 en 916 waren niet min ongelukkig voor de Ieren, door de landingen en ſlagen dezer roveren, die byna altoos gelukkig voor hen uitvielen. De jaren van 944 en 945 en de volgende verliepen met vechten en ſlaan tuſſchen de Denen van Dublin en de Ierlanders, die het dan zeer kwaad, en dan weder de overhandt hadden; tot dat de laatſte zich in den jare 999 meeſter van Dublin maakten, en de ſtadt het onderſte boven keerden, om zich te wreken over een vyandt, die hen zo lang beoorloogt hadt. Zy wierdt in den volgenden jare weder opgebouwt, en beter verſterkt dan zy te voren geweeſt was. Wy hebben in de geſchiedenisſe van den koning *Edgar* gezien, dat deze Engelſche vorſt de zelve eenige jaren van te voren verovert hadt op de Denen, over welke hy triomfeerde, niet alleen in Ierlandt, maar tot in Noorwegen zelfs. Zy wierden ſedert nog in verſcheide gelegenheden geſlagen door de Ieren; en de bloem van hunnen adel kwam om in deze bloedige gevechten; zo dat men toen meende, dat hun verlies onherſtelbaar was. Dit was mogelyk ook de oorzaak, dat hunne landingen tien jaren lang in Engelandt ophielden, gelyk wy in de Geſchiedenisſe van Engelandt van dezen tydt gezien hebben.

1014 en de volgende. Hunne overwinning. Zy bleven nog langer uit Ierlandt; en men zag hen daar niet weder verſchynen voor den jare 1014. In dit jaar viel 'er een bloedige ſlag voor tuſſchen de beide natiën te Clontarf, by Dublin, waar in de Denen het veldt behielden. Meer dan tien duizend Ieren ſneuvelden 'er in, met hunnen koning *O-Brian*. Hunne geſchiedenis zegt niet hoe veel manſchap de vyandt verloor; ook zelf niet aanwien de overwinning bleef. Maar des konings doodt en het verlies zyner beſte troepen ſtrekt een genoegzaam bewys, dat de overwinning zich voor de Denen verklaart heeft. 1014 en de volgende.

Hun roem wierdt in den jare 1066 verduiſtert. *Godred*, of *Godryk*, koning van het kleine eilandt, ſloeg hen; maakte zich meeſter van Dublin en van het grootſte deel van de provincie van Linſter, en wierdt tot koning van Ierlandt uitgeroepen. Indien men den Ierſchen kronykſchryver mag geloven, verwon hy de Schotten in verſcheide ſlagen, en behaalde vele voordeelen op de Denen; maar hy kon hen niet geheel uitroeien. Zy ſchepten weder moedt; verkozen een koning van Dublin van hunne natie, en ſtelden zich, onder zyn beleidt, dapperlyk tegen de aanſlagen en de ſtaatzucht van den nieuwen veroveraar. 1066 en de volgende. *Godryk* ſlaat hen.

Bekeering der Denen tot het Chriſtendom. Men moet de bekeering tot het Chriſtendom van deze Denen of Ooſtmannen niet vergeten. Zy geſchiedde in den jare 948, en bygevolg eer dan die der Denen, welke Engelandt veroverden, die niet geſchiedde voor het begin der elfde eeuwe, onder de regering van *Kanut* den I.

800 en de volgende, tot 1066. Staat der overzeeſche ryken. Het beſtek, dat wy ons voorgeſtelt hebben, verplicht ons om ook iets te zeggen van de algemene geſchiedenisſe der overzeeſche ryken. Wy zullen echter van die van Aſie en Afrika niet dan by gelegenheit ſpreken, ons vergenoegende, dat der Arabieren aangewezen te hebben, het welk zich van het Ooſten tot het Zuiden uitſtrekte, en zich gedurende eenige jaren in het Weſten verſpreidde: wy zullen ons byzonderlyk houden aan die van Europa, en van de andere niet ſpreken dan voor zo verre zy betrekking hebben met die van het wereldtdeel, dat wy bewonen, dat ons beſt bekend is, en ons het meeſt raakt.

811 Staat des Ooſterſchen keizerryks. Wy begrypen 'er de beide Chriſten keizerryken van het Ooſten en het Weſten onder: want ſchoon het eerſte, ſedert de verdeeling, tuſſchen *Karel* den Groten en *Nicephorus* gemaakt, gelyk wy verhaalt hebben, nog eenige opperheerſchappy in een gedeelte van Aſie behieldt, raakte het deze echter allengs kwyd, en de opvolgers van *Nicephorus* heerſchten eigentlyk maar over de ſtaten die de Sultan der Turken tegenwoordig in Europa bezit, en waar van Conſtantinopel, gelyk nog heden, de hoofdſtadt was.

Doodt van *Nicephorus* en zynen zoon. Om met dit Ooſterſche keizerryk te beginnen, *Nicephorus*, die op des zelfs troon zat, ſneuvelde, na eene regering van negen jaren, in een ſlag, dien de Bulgaren hem leverden; en zyn zoon *Staraucius* ſtierf vier jaren daar na aan de wonden, die hy in het zelve gevecht hadt gekregen. De Bulgaren hadden zich voor meer dan drie honderd jaren bekend gemaakt; en ſedert het jaar 499 van den oever van de Wolga gekomen zynde, waar van zy mogelyk hunnen naam ontleenden, zetten zy zich neder in het oude Meſië, het welk zy den Roomſchen keizeren ontrukten, en waar aan zy den naam van Bulgarië gaven, dien het ſedert heeft behouden.

Oorſpronk der Bulgaren. 811 en de volgende, tot 876. Korte regeringen van *Michiel Rangabus* en zyne opvolgers. De regeringen van *Michiel Rangabus*, van *Leo* den Armenier, van *Michiel* den Stameraar, van *Theophilus*, van *Michiel* den III, zynen zoon, van zyne moeder *Theodora*, duurden niet lang, en waren alleen beroemd door den twiſt der beelden, waar tegen deze vorſten zich kantten, en door de voordeelen, die de Saracenen, welke in Spanje,

(a) Volgens *Waræus* wierdt hy in den ſlag gedood door den koning van Medië.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

811 en de volgende, tot 876. De Saracenen veroveren Kandië en Sicilië.

Spanje, en die in Afrika heerſchten, op hen behaalden. De eerſte ontnamen hen in den jare 823 het eilandt Kandië. De andere maakten zich in het jaar 828 meeſter van dat van Sicilië, en kort daar na van het grootſte deel van het koninkryk van Napels, het welk de Normannen hen in het vervolg weder afhandig maakten. Wat het eilandt Kandië belangt, wy zullen het weder onder de heerſchappy der Chriſtenen zien komen, en wederkeren onder dat der Mahomethanen, aan welke het tot heden toe gebleven is.

876 en de volgende, tot 889. Regering van *Baſilius*.

Baſilius, bygenaamt de Macedoniër, regeerde met meer roem dan de bovengemelde keizers. Eenigen * geven hem eene doorluchtige geboorte, en doen hem ſtammen van de *Arſaciden*; anderen † doen hem uit een duiſter en onbekend geſlacht van Macedonië voortkomen. Zy bekennen alle, dat hy der keizerlyke krone waardig was, en dat hy den troon gedurende de negentien jaren, die zyne regering duurde, met luiſter en eer bekleedde.

* *Curopalates.*

† *Zonaras.*

889 en de volgende, tot 911. Regering van *Leo* den VI. Oorſpronk der Turken.

Leo de VI, bygenaamt de Wysgeer, of de Philoſooph, volgde hem op, en toonde zich dier hoge waardigheit niet onwaardig. De Turken, die ſedert den jare 625 Perſië afgelopen hadden, maakten zich op nieuw vermaard onder zyne regering, en hy bediende zich gelukkiglyk van hen tegen de Bulgaren. Wy zullen hen haaſt hunne wapenen zien wenden tegen de Saracenen van het Ooſten; dezen Perſië door hen zien ontrukken, en hen in de provinciën van het Griekſche keizerryk zien vallen, en niet aflaten, voor dat zy het geheel verwonnen, hunne hoofdſtadt van die der Griekſche keizeren, en den ſetel hunner Sultans te Conſtantinopel geveſtigt zullen hebben.

911 en de volgende, tot 960. Korte regeringen van de opvolgers van *Leo* den VI. Kandië herwonnen.

Na *Leos* doodt regeerden beurteling, elkander van de regering uitſluitende, en altemet te gelyk, zyn broeder *Alexander* en zyne gemalin *Zoë*; de twede man van deze vrouw, genaamt *Romanus Lecapenus*, en eindelyk *Konſtantyn Porphyrogenitus*, zoon van *Leo* en *Zoë*.

Deze laatſte kwam om door zynen eigen zone, *Romanus* den II, die niet langer dan drie jaren regeerde; maar echter het geluk hadt, van in het laatſte jaar zyner regeringe het eilandt Kandië onder zyne heerſchappy te zien wederkeren, door de dapperheit van *Nicephorus Phocas*.

960 en de volgende, tot 963. Regering van *Nicephorus Phocas*. 963 en de volgende, tot 966. Zyne gierigheit koſt hem het leven. * Of *Tzimiſes*.

Mogelyk was *Nicephorus* aan eene zo ſchone overwinninge den troon verſchuldigt, waar toe hy verheven wierdt, na de doodt van *Romanus* den II, ten nadeele der zonen van dezen laatſten. Hy toonde, dat hy dien niet onwaardig was, door de andere overwinningen, die hy in Cilicië en Syrië tegen de Saracenen bevocht, op welke hy vele ſteden hernam; onder andere Antiochië, dat, indien niet de hoofdſtadt, ten minſte de ſchoonſte van het ganſche Ooſten was. Maar hy bezoedelde de eer zyner overwinningen door eene onverzadelyke gierigheit. Zy maakte hem hatelyk by ieder een; en zyne eige vrouw, geholpen van *Jan Zimiſces* *, deedt hem ſterven. Zy wierdt over deze euveldaadt geſtraft door *Zimiſces* zelve, die haar in ballingſchap verzondt; het zy uit zyne eige beweging, of op het verzoek en de aanhouding van den patriarch, die niet kon dulden, dat deze heerſchzuchtige vrouw in hare misdaadt triomfeerde.

969 en de volgende, tot 975. Regering van *Zimiſces*.

Zimiſces wiſchte de zyne uit door de rechtmatigheit zyner regeringe, en door den roem zyner grote daden. Hy nam de beide zonen van *Romanus* den II, de broeders van zyne vrouwe, tot ryksgenoten, en liet hen, toen hy ſtierf, in het geruſt en vreedzaam bezit van den troon. Hy verwon de Bulgaren en de Ruſſen, en keerde zegenpralende weder naar Conſtantinopel. Maar alle de eer zyner zegepraal Gode alleen toeëigenende deedt hy het beeldt der H. Maagdt op zyne zegekoets plaatſen, die hy zelf te voet volgde. Hy kwam kort daar na om in Syrië, daar hy door den meeſter zyner klederkamer, genaamt *Baſilius*, door vergift wierdt omgebragt.

969 en de volgende, tot 975. Zyne overwinningen. Zyne doodt.

Zyne zwagers, *Baſilius* en *Konſtantyn*, volgden hem op de een na den anderen. De regering van den eerſten duurde vyftig jaren, en was niet alleen langer dan die van den anderen, maar ook ſchoonder. Hy verſloeg het leger der Bulgaren geheel en al; maar hy bevlekte den roem dezer heerlyke overwinninge door zyne overgrote wreedheit. Hy deedt vyftien duizend gevangens beide de oogen uitſteken, niet meer dan eenen uit honderd nemende, dien hy een van hunne oogen liet behouden, om de anderen te kunnen geleiden. Deze barbaarſchheit wiſcht allen luiſter zyner zegepraal uit, vermits een verwonnen vyandt altoos de goedertierenheit des verwinnaars verdient.

975 en de volgende, tot 1028. Regering van *Baſilius* en *Konſtantyn*. Overwinning van *Baſilius*. Zyne wreedheit.

Baſilius en *Konſtantyn* hadden tot opvolgers *Romanus* den III, bygenaamt *Argyrus*, ſchoonzoon van *Konſtantyn*, wiens dochter, *Zoë* genaamt, hem het keizerryk ten huwelyk aanbragt: maar na dat hy vyf jaren en een half geregeert hadt, ontnam zy het hem weder, om het aan haren overſpeelder te geven.

1028 en de volgende, tot 1034. Regering van *Romanus* den III.

Hy heette *Michiel*, en droeg den bynaam van Paphlagoniër. Onder zyne regering wierdt Sicilië, het welk zyn veldheer *Maniaces* herwonnen hadt, andermaal van het keizerryk geſcheurt, en de Bulgaren, zo dikmaal verwonnen, vatten de wapenen weder op.

1034 en de volgende, tot 1041. Van *Michiel* den Paphlagoniër.

Na zyne doodt kwam het keizerryk op *Zoë* en hare zuſter *Theodora*. De eerſte hadt *Michiel Calephates* voor haren zone aangenomen; maar bemerkt hebbende, dat hy voor hadt haar te onttronen, deedt zy hem de oogen uitſteken. Zy trouwde in het vervolg met *Konſtantyn*, bygenaamt *Monomachus*.

1042 en de volgende, tot 1055. *Michiel Calephates.*

Onder de regering van dezen vorſt veroverden de Normannen een gedeelte van de koninkryken van Napels en Sicilië; maar zy veroverden de zelve eerſt geheel in den jare 1000. *Tragolipax*, eerſte Sultan der Turken, die ſedert de oprechting van het ryk der Saracenen niet dan der zelver ſoldytrekkers of krygsknechten geweeſt waren, ſtondt tegen hen op; verwon en doodde hunnen Kalif; maakte zich meeſter van Perſië, het welk hy den Griekſchen keizeren, zo wel als den Saracenen, ontrukte: zo dat men de ſtichting des Turkſchen ryks van den jare 1042 moet afrekenen. Deze volkeren verſpreidden zich eerlang door Syrië, Cappadocië en klein-Aſië, daar zy verſcheide heerſchappyen oprechtten. Zy vernielden elkander, tot zy in den jare 1300 onder den beroemden *Othoman* vereenigt wierden, van wien de Turken liever den oorſpronk hunner keizeren en de ſtichting hunnes ryks afrekenen, dan van *Tragolipax*. Hy hadt echter des zelfs grondſlag gelegt omtrent het midden van de elfde eeuwe, en hy moet voor den eerſten hunner Sultans gereekent worden. Perſië, dat hy veroverde, bleef meer dan vyf honderd jaren onder de heerſchappy der Turken, tot in den jare 1499 de beroemde *Iſmaël*, die voorgaf van de oude Kaliven afkomſtig te zyn, het weder kwam herwin-

Van *Konſtantyn Monomachus.* Overwinningen der Normannen. Oorſpronk van het ryk der Turken. Zy veroveren Perſië.

Iſmaël herwint het.

winnen, en het oude koningdom der Perzen onder den naam van Sophi herſtelde.

1056. Regering van *Michiël Stratioticus.*

Michiël Stratioticus, dat is te zeggen, de Kryger, volgde *Konſtantyn Monomachus* op, en zat niet langer dan een jaar op den troon. Hy was ook onbekwaam om te regeren, en men weet niet van waar hem de naam van *Stratioticus* kwam, dien hy door geen van zyne daden verdiende. Hy wierdt verkoren door de geſnedenen, die zich meeſter van het keizerryk gemaakt hadden; kort daar na afgezet; en hy ſtondt den troon laf hertig af aan den gene, dien men in zyne plaats verkoren hadt.

1057 en de volgende. Van *Iſaak Comnenus.*

Het was *Iſaak Comnenus*, dus bygenaamt, gelyk wy elders hebben verhaalt, om de ſchoonheit van zyn haair. Men moet dezen niet verwarren met een anderen van den zelven naam, die omtrent honderd en vyftig jaren daar na het keizerryk van Trebiſonde ſtichtte. De eerſte *Comnenus* regeerde weinig langer dan twee jaren. Zyne veelvuldige ziektens noodzaakten hem om in de afzondering een min doorluchtig, doch zachter leven te gaan leiden; en na dat hy *Konſtantyn Ducas* voor zynen zone hadt aangenomen, ging hy in een klooſter, daar hy zyne gezondheit wederkreeg. Hy hadt echter geen luſt om het zelve weder te verlaten; de regering op nieuw aan te vaarden, gelyk hem vryſtondt, en de volkeren begeerden: maar *Diocletianus* navolgende, ſtelde hy de eenzaamheit en de ruſt van een afgezonderd leven voor den luiſter en de moeielykheit der krone.

1059 en de volgende, tot 1067. Regering van *Konſtantyn Ducas.*

Het ryk wierdt onder de regering van den laffen en baatzuchtigen *Konſtantyn* op nieuw geſchokt door de inbreuken der Tartaren en Turken. Deze laatſten deden van dien tydt af aanmerkelyke overwinningen, en baanden zich den weg tot de ontzagchelyke heerſchappy, waar toe zy in het vervolg geraakten.

814 en de volgende. Staat des Weſterſchen keizerryks. *Otho Friſing. Wilhelm. Tyr. Sleidan. Petav. Mezer. Du Pin.*

Het Weſterſche keizerryk bleef ook niet onberoert. Het was door *Karel* den Groten geſticht, of herſtelt, en na zyne doodt verviel het weder van de grootheit, waar toe hy het hadt opgevyſelt. Men brengt twee voorname oorzaken van des zelfs verval by. De eerſte is de verdeeling, die onder de afkomelingen van *Karel* den Groten gemaakt wierdt van de ſtaten, die het begreep, en welke hy onder zyne heerſchappy vereenigt hadt; de twede is de laf heit of zwakheit zyner opvolgeren, die noch zyne bekwaamheit, noch zyne dapperheit hebbende, zo vele natiën, die hy verwonnen of onder zyne heerſchappy gelokt hadt, niet onder hunne gehoorzaamheit konden houden. Uit deze verdeeling ſproten de koninkryken van Italië, van Germanie, van Beyeren, van Aquitanië en van Burgundië. Deze ontledingen verzwakten het keizerryk, en lieten het zelve niet dan een ydelen naam; eenige plaatſen van de Pentapolis en van het Exarchaat van Ravenne, met de heerſchappy in Rome, en over de verkiezing der pauzen. Maar zy behielden deze heerſchappy niet lang. De pauzen bedienden zich van de zwakheit der keizeren, en vonden eerlang gelegenheit om zich van hunne heerſchappy te ontſlaan.

814 en de volgende, tot 840. Regering van *Lodewyk* den Goeden.

Lodewyk, bygenaamt de Goede, zynen vader *Karel* den Groten opgevolgt zynde, wierdt te Rheims tot keizer gekroont door paus *Stephanus* den V in den jare 816. Hy was een laf vorſt, en de ſpeelpop zyner heerſchzuchtige zonen, die hem verſcheide malen onttroonden en herſtelden; tot hy hen door zyne doodt, die in den jare 840 voorviel, het keizerryk en zyne koninkryken naliet, om die onder zich te verdeelen. 840 en de volgende, tot 855. Van *Lotharius.*

Door deze eerſte verdeeling begon het keizerryk reets te verzwakken. Het viel *Lotharius*, die de oudſte was, ten deel, met Rome en Italië, Burgundië, Provence, en Belgica, of Belgium: dus heette het landt, dat tuſſchen de Schelde en den Rhyn begrepen was. Eenige ſchryvers zeggen, dat deze keizer Vlaanderen tot een graafſchap maakte, ten voordeele van *Baldewyn*, die getrouwt was met zyne dochter, de princeſſe *Judith*, weduwe van *Ethelulphus*, koning van Engelandt. Maar zy dwalen. *Karel* de Grote verhief dit landt tot een graafſchap in den jare 793, om *Liderik* van Harlebeek, dien hy graaf en groothoutveſter van Vlaanderen maakte, te begunſtigen. Deze *Liderik* is de ſtamheer der Vlaamſche graven. Ten anderen was de princes *Judith*, met welke *Baldewyn* trouwde, na dat hy haar geſchaakt hadt, geen dochter van *Lotharius*, maar van *Karel* den Kalen, gelyk wy op eene andere plaats verhaalt hebben.

Lotharius zonen verdeelden zyne ſtaten na zyne doodt. *Lodewyk* de II, zyn oudſte, kreeg Italië en het keizerryk. Onder de regering van dezen veranderde het oude Auſtraſie van naam, en kreeg dien van Lothereich, welken *Lotharius*, een van de zonen des keizers van den zelven naam, aan dit landſchap gaf, als zyn *reich* of ryk zynde; een naam, die ſedert in dien van Lotharingen verbaſtert is. Deze *Lotharius* kreeg van de erfeniſſe zyns vaders niets anders tot zyn deel dan Auſtraſie; en als of men door den ſchyn vergoeden kon het gene aan het wezen ontbrak, verhief men dit kleine landſchap tot een koninkryk.

Lodewyk de II regeerde negentien jaren; en na zyne doodt wierdt *Karel*, bygenaamt de Kale, door den paus genodigt om uit Vrankryk, daar hy heerſchte, bezit van het keizerryk te komen nemen. Hy vloog naar Italië, en overweldigde het op zynen oudſten broeder *Lodewyk*, koning van Germanië. Hy bezat het niet lang, en ſtierf twee jaren daar na aan het vergift, dat zyn arts hem gaf. 855 en de volgende, tot 875. Regering van *Lodewyk* den II.

Door zyne doodt kwam het keizerryk weder aan den oudſten tak; en *Karel* de Dikke, zoon van *Lodewyk*, koning van Germanië, wierdt tot het keizerdom verheven na de doodt van *Karel* den Kalen, en door den paus gekroont in den jare 881, op Kersdag: zodat 'er een tuſſchenryk van vier of vyf jaren was na de doodt van *Karel* den Kalen, tot aan de kroninge van zynen opvolger: want alle goede ſchryvers ſchrabben *Lodewyk* den III, bygenaamt de Stameraar, uit de lyſt der keizeren. De rampſpoedigheden van *Karel* den Dikken ſtrekken tot een yſſelyk voorbeeldt van de nukken der fortuine; een voorbeeldt bekwaam om den hoogmoedt der aardſche groten te vernederen, en hunne ſtaatzucht te matigen. Zy kunnen niet nalaten van 'er de broosheit der aardſche grootheden in te beſpeuren, en van te vrezen voor hen zelf, als zy eenen der grootſte vorſten der aarde gebrek zien lyden, en in gevaar om van honger te ſterven, indien de aartsbiſſchop van Ments zich zyner niet ontfermt hadde. 875 en de volgende, tot 877. Van *Karel* den Kalen. 881 en de volgende, tot 888. Van *Karel* den Dikken. Vreemde rampſpoedt van dezen keizer.

Eenige ſchryvers eindigen met dezen vorſt de lyſt der keizeren van het bloedt van *Karel* den Groten. *Arnulphus* echter, uit het zelve bloedt geſproten, volgde hem op, en hadt zelf tot opvolger zynen zoon *Lodewyk* den III, of den IV, als men *Lodewyk* den Stameraar mede voor een keizer rekent. Maar deze *Lodewyk* de III was eigentlyk maar koning van Germanië, en het keizerdom der Karlovingiërs, of der Karolynſche prinſſen, eindigde in den perſoon van Ar- Regering van *Arnulphus.*

888. *Arnulphus*. Het is waar, dat hy maar een baſtaardt van *Karloman*, een der afkomelingen van *Karel* den Groten, was; maar *Karel Martel* zelf, de ſtamheer van dit doorluchtig geſlacht, was maar een baſtaardt van *Pipin*. Zodanig was de gewoonte van dien tydt. Men verwarde wettige kinderen met de natuurlyke, en men ſtelde de eerſte zelfs dikwils voor de laatſte.

896. Zalving van *Arnulphus*. *Arnulphus*, opvolger van *Karel* den Dikken, wierdt door den paus *Formoſus* eerſt in den jare 888 gekroont: zo dat 'er een tuſſchenryk van acht jaren was. De pauzen bedienden zich van deze afbreking, en van de beroertens in Italië, dat door de Saracenen afgelopen wierdt, en hadden de ſtoutheit, zegt *Krantz*, van hunne keizers te verachten. Het verval van *Karel* den Dikken, die in de laatſte jaren van zyne regering log van ligchaam en geeſt geworden was, hadt hen deze onderneming beginnen in te boezemen. *Adriaan* de III maakte in den jare 884 twee beſluiten *, door een van welke hy beval, dat men in het vervolg niet meer naar des keizers toeſtemminge zou wachten, in het verkiezen der pauzen; en door het ander, dat nog ſtouter was, ſtelde hy in, dat, om het keizerryk in Italië te houden, men voortaan gene andere tot deze hoge waardigheit zou verheffen dan Italiaanſche prinſſen. Zyn opvolger *Steven* de VI kwam dit laatſte beſluit na, en kroonde *Guy*, of *Guido*, hertog van Spoleto, tot keizer, na het overlyden van *Karel* den Dikken. Hy behieldt den tytel van keizer tot aan zyne doodt, die in den jare 894 voorviel. Zyn zoon, genaamt *Lambert*, volgde hem op, en wierdt ook gekroont. Wy willen hen echter geen van beide onder de keizers tellen, om dat zy niet anders dan ſchaduwen van keizers geweeſt zyn, en wy gaan van *Karel* over tot *Arnulphus*, dien de paus *Formoſus*, op de Romeinen misnoegt, en *Lambert* verachtende, nodigde om de kroon te komen ontfangen, welke hy hem zelf op het hoofdt zette; niettegenſtaande de voorbetuiging van *Lambert*, die reets gekroont was.

De pauzen doen inbreuk in het recht der keizeren.

* Dekreten.

896 en de volgende, tot 899. Overwinning van *Arnulphus*. * *Henrik Pantaleon van Baſel*, die in het einde van de XV eeuwe leefde.

Arnulphus zat niet langer dan twee en een half jaar op den troon; en indien men een ſchryver * geloven mag, behaalde hy eene roemruchtige overwinning op een koning van Moravië, die ook over Bohemen, Hungarië, Polen en het Zwarte Ruiſſen heerſchte. Maar deze ſchryver wordt van niemandt gevolgt; en hy verwart deze overwinning mogelyk met den beroemden krygstocht van dezen vorſt by de boorden van de Maas, toen hy, nog maar koning van Germanië zynde, in den jare 890 het overgrote leger van de Zweden en Denen verſloeg, van welke hy honderd duizend mannen in de pan hakte; zodanig, dat de dode ligchamen eene brug maakten over de rivier, die zwol, zegt *Mezeray*, van het bloedt dezer barbaren. Wat hier van zy, *Arnulphus* regering duurde niet lang. De weduwe van *Guido*, die den naam van keizerin voerde, hadt moeds genoeg om hem Italië te betwiſten; maar zy was met eenen boosaardig genoeg om eenen zyner kamerdienaren om te kopen, die hem een drank ingaf, van welken hy drie dagen lang ſliep, en vervolgens eene beroerdheit kreeg, die hem ſteets bybleef. Hy kwynde nog twee jaren, en ſtierf op het einde van het jaar 899, van de luizen ſchier opgegeten zynde, een afgryſſelyk ſchouwſpel, het welk de vorſten niet kunnen zien, zonder te bemerken, dat al de roem der opperheerſchappye louter ydelheit is; en zelfs onbekwaam om hen te bevryden van het lot der allerellendigſte menſchen.

899 en de volgende, tot 925.

Lambert, zoon van *Guy*, of *Guido*, vaardde toen het keizerryk weder aan. Het wierdt hem betwiſt door *Berengarius*, zoon van *Boſo*, hertog of koning van Burgundië, aan wien het te beurt viel door de doodt van den eerſten, voorgevallen in den jare 910 *. Hy behieldt zich op den troon tot aan den jare 924, wanneer hy te Verona vermoord wierdt, na dat hy den ſlag verloren hadt tegen *Radulphus*, die Burgundië † weder tot een koninkryk verhief, en die zich zelve de kroon op het hoofdt zette.

* Volgens *Mezeray*.

† Het Transjuraanſche Burgundië, dat Savoje en Zwitſerlandt begreep.

925 en de volgende, tot 962. *Ottho* de I wordt keizer.

Verſcheide mededingers ſtonden toen naar het keizerryk, die alles in verwarring bragten, tot *Ottho* de I, hertog van Saxen, naar Italië overgegaan zynde, om de knevelaryen van *Berengarius* den II te beteugelen, de paus en de Italianen goedvonden hem het keizerryk op te dragen, dat geſtadig beroert, of liever vernietigt en open was geweeſt ſedert de doodt van *Berengarius* den I.

962 en de volgende, tot 973. Hy veſtigt het keizerryk in Duitſchlandt.

Dus wierdt het keizerryk overgebragt in het huis van Saxen; en ſchoon het niet altoos in het zelve bleef, wierdt het ten minſte in Duitſchlandt geveſtigt, daar het ſedert dien tydt gebleven is.

Of *Koenraad* en *Henrik* de Vogelaar keizers geweeſt zyn.

Eenige ſchryvers ſtellen onder den rang der keizeren *Koenraad* en *Henrik*, bygenaamt de Vogelaar, om dat hy een groot liefhebber van de vogeljagt was. Deze beide vorſten hebben inderdaadt in Duitſchlandt geheerſcht, maar als koningen, en niet als keizers. *Ottho* de I volgde zelf zynen vader *Henrik* den Vogelaar alleen in het koninkryk van Germanië op in den jare 937; en hy nam den tytel van keizer niet voor het jaar 962 aan; te Rome gekroont zynde door paus *Johannes* den XII, in het midden der toejuichingen des Roomſchen volks, dat hem reets voor keizer hadt uitgeroepen.

Kroning van *Ottho* den I.

Hy treedt weder in de gerechtigheden der keizeren, die de pauzen overweldigt hadden.

De gerechtigheden der keizeren wierden onder zyne regering in Italië herſtelt, en men ziet een beſluit (a) van paus *Leo* den VIII, die zyn pauſſchap aan *Ottho* verſchuldigt was, aan wien hy uit erkentenis het recht wedergaf, dat zyne voorzaten gehad hadden, van de pauzen te verkiezen, verbiedende de biſſchoppen te wyden, zonder verlof van zyne keizerlyke majeſteit. Dus kregen de keizers onder *Ottho* de gerechtigheden weder, die *Adriaan* de III hen onder *Karel* den Dikken hadt ontnomen.

Overwinningen van dezen keizer.

Sedert *Karel* den Groten was 'er geen waardiger prins op den keizerlyken troon geklommen. Hy wierdt ook met den tytel van de Grote vereert. De Geſchiedenis is vol van de overwinningen, welke hy behaalde op de Bohemers en Sclavoniërs, die hy onder zyne gehoorzaamheit bragt; op de Polakken en Denen, die hy temde; op de Belgen en Lotharingers, welker trotſchheit en verbindteniſſen hy verbrak, en die hy dwong om hulde aan het keizerryk te doen, wiens opperheerſchappy Lotharingen ſedert altoos erkent heeft; eindelyk op de prinſſen van Italië, wier koningdom hy aan de keizerlyke heerſchappy hechtte, of vernietigde, door de nederlage der zonen van *Berengarius* den II.

Adelheide roept *Ottho* in Italië.

De liefde, die, gelyk wy dikmaals gezegt hebben, zich met alles bemoeit, hadt zo veel deel

(a) Anderen zeggen, dat het een verding is tuſſchen *Ottho* en *Leo*, in het Dekreet van *Gratiaan* ingelaſcht.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

962 en de volgende, tot 973. deel in deze nederlage, als de ſtaatzucht. *Berengarius* wilde *Adelheide*, weduwe van *Lotharius*, koning van Italië, doen trouwen met zynen zone *Adelbert*. *Adelheide*, eene der ſchoonſte vrouwen van haren tydt, en met eenen de trotſchte princes der aarde, verachtte dezen echt, en riep *Ottho* te hulpe, die toen nog maar koning van Duitſchlandt was. Hy ylde derwaarts; verloſte deze princes, welke door *Berengarius* belegert was, en trouwde met haar *. Dus wierdt hy van haren verloſſer haar gemaal. Hy liet het hier niet by. Door dit huwelyk in Italië gelokt veroverde hy het zelve in den jare 962, en deze overwinning bragt hem op den keizerlyken troon. Hy toonde zich des niet onwaardig; en na dat hy den zelven elf jaren met roem en eere bekleed hadt, liet hy dien met zyne andere ſtaten aan zynen zone, *Ottho* den II, na, welken hy ſedert het jaar 967 tot ryksgenoot verkoren hadt.

Hy trouwt met haar. * in den jare 950.

973 en de volgende, tot 983. Hy regeerde zo lang niet, en ook niet met zo veel roem als zyn vader. In den jare 982 in Kalabrië door de Grieken geſlagen zynde, wierdt hy, terwyl hy zich door het overzwemmen van eene rivier zocht te bergen, gevangen genomen, en ſtierf in het volgende jaar te Rome aan eene ziekte, veroorzaakt door de ſpyt zyner nederlage, en vermeerdert door het ongenoegen, dat hy daar over van zyne eige vrouwe, eene dochter van den Griekſchen keizer (a), beſchimpt wierdt.

Regering van *Ottho* den II. Zyn ongeluk en doodt.

984 en de volgende, tot 1002. Hy hadt tot opvolger zynen zoon *Ottho* den III, die door den paus *Gregorius* den V in den jare 996 tot keizer gekroont wierdt. Men plaatſt onder de regering van dezen vorſt de inſtelling der keurvorſten, die alle Duitſche vorſten waren; maar men meent, dat het getal van zeven eerſt omtrent den jare 1280, onder zyne opvolgers vaſtgeſtelt wierdt: zo dat het keizerryk, dat onder en ſedert de regering van *Karel* den Groten erflyk geweeſt was, onder *Ottho* den III verkiezelyk wierdt.

Regering van *Ottho* den III. Oorſpronk der keurvorſten.

Hy maakte Polen ook tot een koninkryk, en *Boleslaus* wierdt in den jare 999 des zelfs eerſte koning. Hungarië wilde des jaars daar aan dezelve eer hebben; en *Stephanus*, die het eerſt dien hogen tytel voerde, deedt zich door den paus kronen. Navarre hadt zyne koningen alrede voor twee honderd jaren gehad; en het was byna eene eeuw geleden, dat Arragon de zyne gehad hadt *. Portugal genoot deze eer niet voor den jare 1140.

Oprechting van verſcheide koninkryken.

* Sedert den jare 910, volgens *Mezeray*.

Een verſchrikkelyk geval doedt het ongeluk van dezen keizer beklagen, zo wel als zyne rechtvaardigheit blyken. Hy was met *Auguſta Maria*, eene, dochter van den koning van Arragon getrouwt. Deze keizerin wierdt verlieft op een zeer welgemaakten heer van het keizerlyke hof, die volgens eenigen een graaf van Modena was. Deze heer was zo zuiver van gemoedt als ſchoon van leeſt, en zo doof voor hare vleiery en aanzoekingen, als *Joſeph* voor die van *Potiphars* geile huisvrouwe. Zyn geval was ook byna het zelve als dat van *Joſeph*. De keizerin klaagde hem by haren gemaal aan als of hy op hare kuiſchheit toegelegt, en haar hadde willen verleiden tot ontuchtigheden en echtbreuk, en de al te ligtgelovige *Ottho* veroordeelde den jongen heer terſtondt om door het zwaardt te ſterven. Hy was getrouwt, en eer hy ter ſtraffe ging vertelde hy aan zyne vrouwe den onkuiſchen luſt der keizerinne, dien hy uit beſcheidenheit ontveinſt, en geweigert hadt te boeten, het welk hem het leven ſtoudt te koſten. De vrouw loopt terſtondt naar het keizerlyke paleis; verdagvaardt de keizerin; maakt in hare tegenwoordigheit hare misdaadt openbaar, en den onſchuldt van den aangeklaagden; en om den keizer voorts te overtuigen, die om den groten yver der vrouwe haar reets begon te geloven, doedt zy een gloeienden ſtaf yzer brengen, dien zy in de vuiſt neemt, zonder zich te beſchadigen. Dit was eene der proeven, waar van wy reets geſproken hebben, en door welke zy de valſche beſchuldiging der keizerinne bewees. De ſtilzwygendheit en ontroering dezer vorſtinne veroordeelden haar niet minder; en de redenen van deze edelmoedige vrouwe niet hebbende kunnen wederleggen, noch de wonderdadige proeve van het gloeiende yzer tegenſpreken, wierdt zy zelve door den keizer veroordeelt om verbrand te worden; en dit ſchrikkelyk vonnis wierdt te Modena in het openbaar ter uitvoeringe geſtelt. Eenigen trekken dit ongemeen voorval echter in twyffel; ſchoon een oud dichter * het zelve in Latynſche vaarzen beſchreven heeft.

984 en de volgende, tot 1002. Schrikkelyke laſteren der keizerinne. Schrikkelyke ſtraf, die zy 'er over lydt. * *Godefrid van Viterbo.*

Henrik van Beyeren, de twede van dezen naam, indien men *Henrik* den Vogelaar voor den eerſten neemt, wierdt na de doodt van *Ottho* den III tot keizer verkoren. Zyne regering, even pryslyk om zyne dapperheit en goedaardigheit, duurde by de drie en twintig jaren. De koninkryken van Napels en Sicilië waren toen het toneel des oorlogs. De keizers van het Ooſten en van het Weſten dongen even ſterk naar deze beide ryken, die door de heeren des lands inwendig verdeelt, en voor het grootſte gedeelte door de Saracenen overheert waren. De Normannen begonden daar onder dezen keizer blyken te geven van hunne dapperheit, die de Geſchiedenis zo breed uitmeet, en waar van zy zulke wonderen vertelt. Maar het was eerſt onder de regering van zynen opvolger, dat de dappere zonen van *Tankreit van Hauteville* derwaarts overgingen, en de zelve veroverden.

1002 en de volgende, tot 1024. Regering van *Henrik* van Beyeren. Oorlog in Napels en Sicilië.

Koenraad, bygenaamt de Saliſche *, hertog van Frankenlandt, wierdt in den jare 1026 eerſt tot keizer uitgeroepen: zo dat 'er eene tuſſchenregering van verſcheide jaren was. Hy ging over naar Italië, daar hy de muitelingen ſtrafte, en de beroerdheden ſtilde. Paus *Johannes* de XX, anderen zeggen de XVIII, kroonde hem in den jare 1027, en het Roomſche volk toonde deswegen eene ongemene blydſchap: zo dat het Weſterſche keizerryk het gezag in zyne hoofdſtadt ſcheen weder te krygen, dat de pauzen zo lang getracht hadden aan het zelve te ontrukken. *Koenraad* vermeerderde het gezag en den luiſter des keizerryks nog door de verkryging van het koninkryk van Burgundië, het welk men het Transjuraanſche noemde, om dat het zich van den Rhyn en den berg Jura, of van St. Claudius uitſtrekte tot aan de Rhone en de Alpen. *Rudolphus* maakte by uiterſte wille dit deel van Burgundië weder aan het keizerryk, waar van het by de honderd jaren afgeſcheurt geweeſt was, door de overweldinge van *Radulphus* den I in den jare 888.

1024 en de volgende, tot 1039. Regering van *Koenraad* den Saliſchen. * *Salicus.* Zyne kroning. Verkrygt het koninkryk van Burgundië.

Koenraad ſtierf in den jare 1039, en zyn zoon *Henrik* de III volgde hem op in het keizerryk, waar van hy de kroon te Aken ontfing, en hy wilde nog door paus *Clemens* den II in den jare 1046 te Rome gekroont zyn. Hy temde de Bohemers en de Hungaren; maakte de eerſten cynsbaar, en noodzaakte de anderen om hunnen koning *Petrus* weder op den troon te herſtellen, die

1039 en de volgende, tot 1056. Regering van *Henrik* den III. Zyne overwinningen. Hy maakt Hungarië cynsbaar.

(a) *Theophania* volgens eenigen, de dochter van *Konſtantyn* den IV, en volgens anderen van *Nicephorus Phocas.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1039 en de volgende, tot 1056. Hy zet drie pauzen af.

die hem uit erkentenis hulde van zyne kroon deedt. Hier van komt, volgens eenige schryvers, het recht der keizeren op het koninkryk van Hungarië. Men moet hier niet vergeten, dat hy drie pauzen, *Benedictus* den IX, *Silvester* den III, en *Gregorius* den VI, deedt afzetten, en dat hy in hunne plaats *Clemens* den II op den Roomschen stoel plaatste, en toen wilde hy gekroont zyn door dezen paus, welke zyne verhefting aan hem verplicht was.

Henrik de IV.

De regering van *Henrik* den III was gelukkig, rechtvaardig en wys. Zy duurde niet langer dan zeventien jaren. Hy liet een minderjarigen zoon na, die opgevoed wierdt onder de voogdy van de keizerinne, zyne moeder, en van den bisschop van Augsburg. Meerderjarig geworden zynde nam hy het roer des ryks in handen, onder den naam van *Henrik* den IV en behieldt het tot aan den jare 1105, wanneer hy 'er van berooft wierdt door de woede der pauzen, en door de heilloze wapenen van zynen eigen zone, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Ontroont door de pauzen en door zynen eigen zone.

814 en de volgende. Staat der Fransche heerschappye onder de opvolgers van *Karel* den Groten.

De Fransche heerschappy, die *Karel* de Grote zo bloeiende gemaakt, en welker palen hy zo ver uitgezet hadt, verviel onder zyne opvolgers, aan welke zy ontrukt wierdt door een bekwamer geslacht, dat zich beter heeft weten te handhaven. Wy hebben de reden van deze omkeering van staat reets bygebragt; eerstelyk de gewoonte van het ryk onder de broeders te verdeelen; eene gewoonte, die onder de vorsten des derden geslachts afgeschaft wierdt; ten twede de lafheit van de Karolynsche vorsten, of van de Karlovingiërs, gelyk de Franschen spreken. Hier moet men nog eene derde oorzaak byvoegen, te weten de afwezenheit van *Karel*, hertog van Lotharingen, toen de troon open viel. Deze prins was ten anderen te veel met de Duitschers ingenomen, en niet zeer deugtzaam, wat meer is; en om alle deze redenen stelde men voor hem *Hugo Capet*, het hoofdt van dit derde geslacht, het welk zich meester van den troon maakte, dien het nog tegenwoordig in bezittinge heeft.

Daar verliepen meer dan vier honderd jaren van *Karel* den Groten tot aan deze grote staatsverändering, welke in den jare 987 voorviel; en Vrankryk telt in dit tydperk twaalf koningen, alle uit dit doorluchtig bloedt gesproten; behalven *Eudes* en *Radulphus*, welke eenigen ook voor overweldigers uitmaken.

Lodewyk de Goede.

Lodewyk de Goede is de eerste van de twaalf. Hy is mogelyk dezen naam eer verschuldigt aan zyne lafheit, dan aan zyne goedertierenheit en Godvrucht. Hy was ten minste de speelpop van zyne eige kinderen, gelyk wy alrede gezegt hebben, en de slaaf zyner twede vrouwe; al te zeer ingenomen met de geestelyken, en hy wierdt daar en boven geregeert door alle die hem naderden. Ook wierdt hy beurtling afgezet en herstelt; en na verscheide beroerdtheden, door zyne zonen verwekt, eindigde hy zyne dagen in de smert en spyt, die hun laatste opstandt hem veroorzaakt hadt. Deze was hem berokkent door den tweden dezer prinssen, genaamt *Lodewyk*, die de Saxen en Thuringers van hem troonde. Hy kwam uit het diepste van Aquitanië toeschieten, om den opstandt te dempen, en stierf te Ingelheim, by Mentz, in den jare 840.

Zyne doodt.

840 en de volgende, tot 879. Regering van *Karel* den Kalen.

Karel de Kale, de jongste zyner kinderen, volgde hem op in het koninkryk van Vrankryk. Maar het kostte den Franschen en Duitschen veel bloeds in den slag, in den jare 841 omtrent Bourg-Fontenay by Auxerre geslagen, in welken bloedigen slag honderd duizend mannen op het slagveldt bleven leggen. Zyne regering, die vol moeielykheden was, duurde zeven en dertig jaren. Hy voegde in de twee laatste jaren van zyn leven de regering des keizerryks by die der Franche heerschappy, en stierf, gehaat van den Franschen adel, die hem deedt vergeven door zynen arts.

Bloedige slag by Auxerre.

840 en de volgende, tot 879.

Hy wordt vergeven.

De pauzin *Johanna*.

Onder de regering van dezen vorst, omtrent het jaar 855, plaatst men de pauzin *Johanna*, of, paus *Jut*, gelyk de Nederlanders spreken. Men heeft hare geschiedenis gedurende meer dan vyf honderd jaren voor eene vaste waarheit gehouden; en zy is omtrent het midden der voorlede eeuwe door den beroemden *Blondel* voor een fabel uitgekreten, en op het einde van de zelve herstelt door den heere *Spanheim*, indien niet voor onbetwistbaar, ten minste voor waarschynlyk.

Oorspronk der Franche tale.

Karel beminde, en kweekte vorders de fraaie letteren, waar in hy zelf uitmuntte, en vele geleerden in Vrankryk trok, die hy uit Griekenlandt en Asië deedt komen. Onder zyne regering begon de Franche taal zich ook te vormen van de Romansche, of de verbasterde Latynsche, waar aan zy haren oorspronk verschuldigt is.

Regering van *Lodewyk* den Stameraar.

Lodewyk de Stameraar, zyn zoon, volgde hem op in het koninkryk van Vrankryk, en volgens zommige schryvers ook in het keizerryk, en regeerde maar twee jaren.

Na zyne doodt regeerde zynen zonen *Lodewyk* en *Karloman* in Vrankryk; maar het keizerryk wierdt geregeert door hunnen neef *Karel* den Dikken.

Hy volgde hen ook op in het koninkryk van Vrankryk, hoewel zy een broeder hadden, die sedert heerschte, onder den naam van *Karel* den Eenvoudigen.

879 en de volgende, tot 898. *Karel* de Dikke.

Karel de Dikke wierdt afgezet, gelyk wy in het verhaal der Westersche keizers op zyn plaats gezegt hebben. Hy meende, dat hy den Duivel gezien hadt; en deze gezichten, veroorzaakt door hoofdpynen, om welke men hem de pan hadt moeten doorboren, verzwakten hem de harssens. Hierom wierdt hy afgezet; en *Eudes*, graaf van Parys, en hertog van Vrankryk, wierdt in den jare 888 in zyne plaats verkoren, ten nadeele van *Karel* den Eenvoudigen, die voor de twede maal uitgesloten wierdt, tot aan den jare 893, wanneer *Eudes* hem des koninkryks deelachtig maakte.

Wonderlyke gezichten van dezen vorst.

898 en de volgende, tot 936. Regering van *Karel* den Eenvoudigen.

Hy liet het hem geheel door zyne doodt, die in den jare 898 voorviel. Maar het ongeluk, of de al te grote toegevendheit van dezen vorst, die deswegen de Eenvoudige bygenaamt wierdt, deedt hem onttronen.

Inval der Hungaren in Pannonië.

Onder zyne regering vielen de Hungaren in Pannonië, aan het welke zy hunnen naam gaven. Dit volk was uit Scythië herkomstig, en nog woester en onbeschofter dan de Hunnen, die zich in deze provincie nedergezet hadden, waar uit deze nieuwe verwinnaars hen verdreven. Wy hebben het koningdom van deze Hungaren zien oprechten onder de regering van *Otthe* den III.

Die der Normanen in Vrankryk.

Deze inbreuk raakte Vrankryk niet, die der Normans was van meer belang voor dit koninkryk. Zy geschiedde onder de regering van *Karel* in den jare 912, en deze laffe vorst was genoodzaakt eene van zyne schoonste provincien af te staan aan den hertog *Rollo*, die van hoofdt der zeeroveren, volgens de eenen, zoon van een

898 en de volgende, tot 936. Noorweegſchen graaf, volgens anderen, oppervorſt van een groot en ſchoon landt, en des koenings ſchoonzoon wierdt; en, wat meer is, ſtamheer van een doorluchtig geſlacht, dat Engelandt veroverde, waar over het nog tegenwoordig heerſcht. Sedert het verding van *Rollo* met *Karel* veranderde deze provincie haren naam van twede Lionnoiſche, welken de Romeinen haar gegeven hadden *, in dien van Normandië, welken zy ſedert altoos behouden heeft. Deze volkeren, woelachtig en ſtrydbaar, maakten onder hunne hertogen den koningen van Vrankryk veel ſpels. Uit hen is *Willem* de Veroveraar voortgekomen, die Normandië aan Engelandt hechtte; en het kwam niet weder aan Vrankryk voor den jare 1204.

* De Franſchen noemden haar Weſterich Neuſtrië.

Regering van *Radolphus.* Op den onttroonden *Karel* volgde *Radulphus*, of, gelyk de Franſchen hem noemen, *Raoul*, hertog van Burgundië, die zonder kinderen kwam te ſterven in den jare 936. Door zyne doodt kwam de kroon weder tot haren wettigen erfgenaam, *Lodewyk* van Overzee. Deze was een zoon van *Karel* den Eenvoudigen en van de koninginne *Ogive*, eene princes van Engelſchen bloede, die naar Engelandt geweken was met den jongen prins, dien zy, na *Radulphus* doodt, weder in Vrankryk bragt, en aan wien deze ballingſchap en wederkomſt den bynaam van Van Overzee gaven.

936 en de volgende, tot 955. De nazaat van *Karel* den Groten was toen in zyn verval, en helde naar zyn einde. *Lodewyk* van Overzee hadt toen den naam van koning; maar *Hugo* de Witte, dien men ook de Grote noemt, graaf van Parys, en hertog van Vrankryk, al het gezag. Dus baande deze ſtaatsdienaar zich zelve of zynen nazaat den weg tot den troon, door de laſheit der Karolynſche vorſten begunſtigt.

Hugo de Grote baant zyne nakomelingſchap den weg tot den troon.

Daar heerſchten 'er echter nog twee na *Lodewyk* van Overzee, die in den jare 954 ſtierf. Te weten *Lotharius*, en *Lodewyk* V, bygenaamt de Luie, zoon van *Lotharius*.

955 en de volgende, tot 987. Regering van *Lotharius* en *Lodewyk* de Luie. Het ontbrak *Lotharius* noch aan bekwaamheit, noch aan moedt, en hy zou het geſlacht van *Karel* den Groten mogelyk zynen eerſten luiſter wedergegeven hebben, zo hy niet met eene zo boze vrouwe geplaagt ware geweeſt, en indien aan zynen zone, dien hy naliet om hem op te volgen, geen diergelyk boosaardig wyf ten deel gevallen ware. Zy waren beide ſchoon en onkuiſch, en voegden by de misdaadt van echtbreuk die van hunne gemalen door vergift om te brengen. *Lotharius* wierdt eerſt vergeven door de koninginne *Emma*, de onwaardige dochter van de deugtryke *Adelheide*, die met keizer *Ottho* den I een twede huwelyk aanging, en die men de moeder der koningen noemde. Uit dit twede huwelyk hadt zy de princes *Emma*, of *Emina*, niet gebaart, maar uit haar eerſte met *Lotharius*, koning van Italië.

985 *Lotharius* door zyne vrouwe vergeven.

987 *Lodewyk* ook door de zyne. *Lodewyk* de V, dien men den bynaam gaf van de Luie, om dat hy gedurende zyne korte regering van zes maanden niets verrichtte, hadt het zelve lot als zyn vader; de ontuchtige *Blanche* van Aquitanië, zyne vrouw, gaf hem het vergift in, waar aan hy ſtierf.

Hugo Capet wordt koning. Met hem eindigde het koningdom des Karolynſchen geſlachts, om over te gaan in het Capetingeſche, dus genoemt naar *Hugo Capet*, die de eerſte koning van het zelve was. Hy was een zoon van *Hugo* den Witten, waar van wy reets geſproken hebben, en den troon niet min verplicht aan zynes vaders ſtaatzucht of dapperheit, dan aan zyne eige. Het recht der geboorte riep *Karel* van Lotharingen, uit het bloedt van *Karel* den Groten geſproten, tot den troon. Maar het zy om zyne afwezendheit, of om dat zyn verblyf in Duitſchlandt hem als een vremden vorſt deedt aanmerken, of het zy dat *Hugo Capet* deze beide redenen tot een dekmantel zyner ſtaatzucht gebruikte; altoos deze laatſte vondt de gelegenheit gunſtig, en bediende zich van de zelve om zich meeſter te maken van den troon, tot welken de bekwaamheit en het gezag van zynen vader hem den weg gebaant hadden. De doodt van *Karel* van Lotharingen, te Orleans in de gevangeniſſe geſtorven *, en die van zyne zonen, welke geen nazaat naliet, beveſtigden het koningdom van *Hugo Capet*.

987 en de volgende Waarom *Karel* van Lotharingen, van den troon wierdt uitgeſloten.

* in den jare 994.

Zyne regering was gelukkig, maar niet lang. Zy duurde echter tot zyne doodt, die in den jare 996 voorviel. Hy klom op den troon met de zelve toejuiching, als ware hy des zelfs rechte en onbetwiſtbare erfgenaam geweeſt; en hy handhaafde zich op den zelven, zonder bloedvergieting, en in eene ruſt, die niet geſtoort wierdt dan alleen door den grave van La Marche en Perigord. Deze was ſtoutmoedig genoeg om de wapenen tegen den nieuwen koning op te vatten; maar hy ſneuvelde in het beleg van eene veſting *, en zyne doodt ſtilde de beroerdheden des koninkryks.

Gelukkige regering van *Hugo Capet.*

* in den jare 993.

Wat ongelykheit 'er ook mogt wezen tuſſchen den koning en dezen heer, was de laatſte een gevaarlyke vyandt; en *Hugo* hem, terwyl zy tegen elkander oorloogden, gevraagt hebbende, *wie hem dan graaf gemaakt hadt?* antwoordde hy trotſchelyk: *De zelve, die u koning gemaakt hebben.* *Hugo* hadt inderdaadt geen ander recht dan dat des volks; hy hadt, volgens de getuigenis van *Mezeray*, ten minſte geen beter recht; en indien de Staten des koninkryks de macht niet gehad hebben om hem te verkiezen, en *Karel* van Lotharingen uit te ſluiten, kan hy niet hoger dan een geweldenaar aangemerkt worden. Dit verweet hem de hertog van Aquitanië, ſchoon aan hem vermaagſchapt (a), de Franſchen voor trouwloos ſcheldende, om dat zy het bloedt van *Karel* den Groten afgevallen waren. Als men dit wel overweegt, is het niet onaardig, dat men de nakomelingen van *Hugo* het recht des volks ziet vernietigen, om de onafhankelykheit en de eigendunkelyke macht der koningen in des zelfs plaats te zien ſtellen. Men meent met veel ſchyn van waarheit, dat *Hugo* de misnoegden alleen ſtilde, door aan de heeren des koninkryks de hertogdommen en graafſchappen te laten, om welke te overweldigen de laſheit der laatſte koningen hen ſtout genoeg gemaakt hadt. Wat hier van zy, hy hadt geduldt nodig om de vervoeringen te verdragen van deze fiere onderdanen, die altemet voor landsheeren ſpeelden; en moedt om hen in hunnen plicht te houden, of om 'er hen toe te brengen.

Trotſch antwoordt van den grave van la Marche.

Robert volgde zynen vader *Hugo* op, en regeerde lang. Het ſchortte aan hem ook niet, dat zyne regering niet gelukkig was. Mogelyk heeft nooit goedaardiger noch geduldiger vorſt op den troon gezeten. Hy hadt deze deugden nodig tegen den heerſchachtigen aardt van de koninginne *Conſtantia*, die hy tot zyne derde vrouwe hadt genomen. *Hugo* van Benavais, een der yverigſte zyner Raden, onderging zonder reden den haat van deze wraakgierige vorſtinne; en zy was ſtout genoeg om hem te doen afma-

996 en de volgende, tot 1033. Regering van *Robert.*

ken

(a) *Robert*, zoon van *Hugo*, was met zyne dochter getrouwt.

996 en de volgende, tot 1033.

ken, in het aanzien van haren gemaal, en in weêrwil van zyn bidden voor het leven van dezen onſchuldigen en getrouwen ſtaatsdienaar. De ellenden zynes volks gingen hem niet min ter herte dan de vervoeringen zyner trotſche vrouwe. Twee ſchrikkelyke plagen bedroefden het koninkryk, peſt en hongersnoodt; en de laatſte bragt een vleeſchhouwer tot de onmenſchelykheit van menſchenvleeſch in de hal te koop te brengen. Hy wierdt om deze misdaadt verbrand; eene ſtraf dezer ongehoorde wreedheit waardig. De koning droeg onderwyl zo veel zorg voor de zieken en de armen als hy kon, en bragt door zyne zorgvuldigheit en mildadigheden zeer veel toe tot verligting van de eenen en de anderen.

Menſchenvleeſch verkocht in de hal.

Hy kroonde alle deze deugden met eene goedertierendheit, by welke die van *Auguſtus* niet kan halen; en by welke de goedaardigheit van *Trajanus* niet te vergelyken is. Men hadt eene gevaarlyke zamenzwering tegen des konings perſoon en den ſtaat ontdekt, en de zamengezworenen, alle jonge heeren des koninkryks, wierden in hechteniſſe gezet. De rechters waren vergadert om hen te veroordeelen, en het vonnis des doods tegen hen uit te ſpreken, wanneer de koning hen liet weten, dat hy den ſchuldigen hunne misdaadt hadt vergeven, met hen niet alleen gegeten, maar zelfs het Nachtmaal met hen gehouden hadt, en dat het niet geoorlooft was hen, na deze verzoening, eenige ſtraffe op te leggen.

Wonderbare goedertierendheit van den koning *Robert.*

1033 en de volgende, tot 1060.

Heurik de I, oudſte zoon van *Robert*, volgde zynen vader op, niettegenſtaande de kuiperyen van zyne moeder *Conſtantia* ten voordeele van zynen broeder, die hem in ouderdom volgde. Zyne regering was zo vreedzaam niet als de twee vorige, om de oorlogen, die hy voerde tegen zynen broeder; tegen de graven van Champagne en Anjou, en tegen de hertogen van Normandië, waar in hy niet altoos gelukkig was. Men verhaalt twee byzonderheden van de koninginne zyne vrouw; eerſtelyk, dat zy eene Moskoviſche princes en dochter van *Georgius*, koning van Moskovië, was; ten twede, dat zy, na de doodt van den koning haren gemaal, met een gemenen graaf van Crespy trouwde. Zy overleefde hem, en ging, na zyne doodt, haar leven in Moskovie eindigen.

Regering van *Heurik* den I.

Beroemde tocht van de zonen van *Tandkreit*, of *Tancredus.*

Onder de regering van *Hentik* den I geſchiedde de beroemde tocht der zonen van *Tandkredus van Hauteville*, een edelman van het bisdom van Coutances in neder-Normandië. Hy hadt 'er twaalf; zes van hem ondernamen de verovering van Apulië, Kalabrië, Sicilië, en zy ſlaagden in hun voornemen. Zy kwamen in Italië in den jare 1036, en deden in de twee volgende jaren hunne eerſte veroveringen. Maar het was eerſt in den jare 1040 toen zy de beroemde overwinning behaalden by de rivier Ofanto, daar zy met vyf honderd voetknechten en zeven honderd ruiters het Griekſche heir, van zeſtig duizend mannen ſterk, verſloegen. Het was echter niet voor den jare 1060 dat zy zich meeſter des lands gemaakt hebbende, eerſt den tytel van graaf, en vervolgens dien van hertog aannamen; en het was niet voor den jare 1100 dat de laatſte van deze zes dappere broeders Sicilië veroverde op de Saracenen, dit het den Grieken ontrukt hadden; en deze overwinning by die van Apulië en Kalabrië voegde. Hy liet deze heerſchappy, die hy regeerde onder den tytel van landgraaf, of grootgraaf, aan zyne opvolgers na, van welke vyf, uit zynen bloede geſproten, de zelve na malkander, gedurende meer dan 120 jaren, onder den tytel van koning bezaten. Zyn zoon *Rogier* was de eerſte, die dezen eertytel kreeg in den jare 1139. Hy ontfing het verly van zyn koninkryk van paus *Innocentius* den II, dien hy gevangen genomen hadt *, en deedt het zelve met den koninklyken naam op zyne nazaten overgaan. Dit koninkryk onderging in het vervolg grote ſtaatsveranderingen; maar het is hier de plaats niet om de zelve te verhalen. Men moet niet vergeten, dat *Rogier* in den jare 1090 het eilandt Maltha veroverde, het welk *Karel* de V in den jare 1530 den ridderen van St. Jan ſchonk.

1033 en de volgende, tot 1060.

* Paus *Anacletus* hadt hem in den jare 1130 reets met den tytel van koning vereert.

Het geen wy op zyn plaats bygebragt hebben van de heerſchappye van Spanje, door de Gotthen van het Roomſche ryk afgeſcheurt, en door de Saracenen op de Gotthen verovert, ſchynt ons te verplichten om der zelver geſchiedenis niet onvolmaakt te laten. Deze laatſte overwinnaars, beter bekend onder den naam van Mauren dan onder dien van Saracenen, bleven in het bezit van dit ſchone koninkryk. Zy hadden 'er, gelyk wy hier boven gezien hebben, het eilandt Kandië en dat van Sicilië nog bygevoegt. Maar wy hebben met eenen gezien, dat zy het eerſte omtrent den jare 960 weder verloren; en dat het andere hen omtrent honderd of honderd en twintig jaren daar na ontrukt wierdt door de Normannen, die 'er eene nieuwe opperheerſchappy ſtichtten.

814 en de volgende tot 1066. *Mariana. Mezeray. Petavius.*

De Mauren verliezen Kandië en Sicilië.

Het viel zo ligt niet hen uit Spanje te verjagen. Het droevige overſchot der Viſi-Gotthen, de eerſte ſtichters dezer heerſchappye, die zy den Romeinen ontnomen hadden, hadden zich in het gebergte van Aſturië en Gallicië beſchanſt, daar zy zich onder den prins *Pelagius* hereenigt hadden. Maar zy bleven lang buiten ſtaat van hunne landen te kunnen herwinnen, die meer dan zeven eeuwen onder de heerſchappy der Saracenen bleven.

Blyven in het bezit van Spanje.

De afkomelingen van *Pelagius* ſtichtten in den aanvang niet dan de kleine koninkryken van Leon en Oviedo, hoofdſtadt van Aſturië. Die van Navarre *, Arragon †, Kaſtilië ‡ en Portugal § wierden daar na opgerecht, in welke de andere verſmolten wierden. Deze vier koninkryken vereenigden hunne krachten omtrent den jare 1212, verſchenen te velde, en leverden den Saracenen een ſlag, waar in de bloem van deze laatſte omkwam. Dit geluk wierdt echter niet dan byna drie honderd jaren daar na gevolgt van de ſtaatsomkeringe van ganſch Spanje §. Men ziet in het tydperk van 250 jaren, verlopen van 814 tot 1066, niet dan de opkomſt van deze Chriſten koninkryken, met moeite worſtelende tegen de ontzagchelyke macht der Saracenen; maar zy waren in het vervolg gelukkig genoeg om van de zelve te triomferen, en om de heerſchappy van Spanje weder onder hare oude heeren te brengen.

Spaanſche koninkryken.

* In den jare 830.
† In den jare 910.
‡ In den jare 1035.
§ In den jare 1139.
§ In den jare 1492.

800 en de volgende, tot 1066. *Du Pin. Baſnage. Zonaras. Cedrenus. Anaſtaſius. Allatius. Petav. Maimbourg.* enz.

Wy zullen dit tydperk van de IX en X, en van de helft van de XI eeuwe afdoen door een beknopt verhaal van het aanmerkelykſte, dat gedurende het zelve voorgevallen is in de kerk; zo ten opzichte van hare beſtiering en tucht, als van hare zeden en geloof.

Staat der kerke.

Wy hebben hare twee voornaamſte biſſchoppen elkander den hoogmoedigen tytel van *Epiſcopus Oecumenicus*, of *algemenen biſſchop*, zien betwiſten. Zy kregen dien geen van beide. Maar die van Rome verkreeg op dien van Conſtantinopel de eerſtheit van rang, die hy naderhandt veranderde in eene meerderheit van gezag en heerſchappy. Voor deze overweldiging, die eerſt in

Twiſt over de meerderheit tuſſchen de biſſchoppen van Rome en Conſtantinopel.

800 en de volgende, tot 1066.

in de XI eeuwe geſchiedde, hadt ieder patriarch een onafhankelyk gezag, zonder aan de rechtbank van een ander onderworpen te zyn. Deze naam van patriarch wierdt niet ingevoert voor de vyfde eeuwe, en de heer *Baſnage* meent, dat *Palladius* 'er de eerſte uitvinder van was; en dat hy dien eerſt gaf aan den biſſchop van Alexandrië; in de Chriſtelyke kerke een tytel invoerende, die aan de Joodſche eigen was. De heerſchzucht maakte den zelven haaſt gemeen; maar hy bleef eindelyk aan de vyf grote ſtoelen, waar in de ganſche Chriſtelyke geeſtelykheit verdeelt was, met uitſluiting van alle andere. Deze waren de patriarchſchappen van Rome, van Conſtantinopel, van Jeruzalem, van Antiochië, en van Alexandrië. Men ziet de genen, die 'er mede bekleed waren, alle verrechtingen of bedryven der Conciliën beſtieren, waar in zy, by afwezendheit van den keizer of zyne gemachtigden, voorzaten; maar zy lieten de voorzitting aan deze laatſte, als zy zich in de vergadering bevonden. Het lezen der kerkvergaderingen overtuigt ons inderdaadt van twee waarheden; de eerſte is dat de keizers of de koningen voorzaten in de kerkvergaderingen, die niet konden beroepen worden zonder hunne brieven, welke zy ten dien einde aan de patriarchen zonden †; de twede is, dat de patriarchen by hunne afwezendheit de handelingen § der kerkvergaderingen beſtierden, en eenen daar toe uit hen benoemden, zonder dat die van Rome daar meer recht toe hadt dan zyne amptgenoten. Eenige van deze Conciliën hebben zelfs pauzen beriſpt; andere hebben, wat meer is, pauzen in den ban gedaan; en men nam 'er dikwils beſluiten, die ganſch ſtrydig waren met hunne heerſchzucht (a).

Oorſpronk van het patriarchaat.

De keizers en koningen zitten voor in de kerkvergaderingen.

† Zie *Concilie* VIII, *Acte* 8.

§ Acten.

Maar de zaken veranderden omtrent het midden der XI eeuwe zeer van gedaante. *Gregorius* de VII overweldigde niet alleen over de biſſchoppen, maar ook over de koningen en keizeren, eene eigendunkelyke oppermacht. Hy verklaarde zich *onfeilbaar*; *algemenen biſſchop*; *opperrechter der andere biſſchoppen*; *die niemandt rekenſchap van zyn gedrag behoefde te geven, en alleen dat van het overige der wereldt kon beriſpen en veroordeelen* (b). Hy benam den keizeren het recht van de Conciliën te beroepen, zo wel als dat van 'er in voor te zitten; matigde zich het een en het ander aan. Hy liet het hier niet by. Zyn hoogmoedt ging verder. Hy verhefte zich boven de voriten, die hem, zeide hy, de voeten moeſten kuſſen; eigende zich de macht toe van hen af te zetten, als het hem goeddacht, en van hunne onderdanen van den eedt van getrouwheit te ontſlaan. Dit zyn twee punten, welke de Gallikaanſche kerk, niettegenſtaande hare eerbiedt voor den H. ſtoel, den pauzen nimmer heeft willen afſtaan; twee punten, die *Henrik* den VIII verplichtten zich met ganſch Engelandt aan een zo hatelyk juk te onttrekken, en die niet weinig toebragten om aan de Roomſche kerk zo vele ryken en ſtaten te doen verliezen, als haar in den tydt van de hervorminge ontſnapten.

Hoogmoedt van *Gregorius* den VII.

Hy verklaart zich onfeilbaar.

Matigt zich het recht aan van voor te zitten op de Conciliën.

En dat van hen af te zetten.

De geen, die een tafereel zou willen malen van de verdorvendheit en onwetendheit der kerke gedurende de anderhalve eeuwen, welke wy nu doorlopen, zou voor een ſmaler en ſchimper gehouden worden, alſchoon hy zich ſtipt aan de waarheit hieldt, en niets bybragt dan het gene door de allergeloofwaardigſte en onbetwiſtelykſte ſchryvers verhaalt wordt. Wat de onwetendheit betreft, zo der kerkelyken als der leken, alle geſchiedſchryvers, gene uitgezondert, ſtemmen in de zelve. Naauwlyks verſtondt men de eerſte beginſelen des Chriſtendoms, of zelf het *Vader-onze*. De verdorvendheit der zeden was niet min yſſelyk; en daar was geen godloosheit, geen ongeregeldheit, geen lichtmiſſery, waar van de pauzen, die toen op den Roomſchen ſtoel zaten, vry waren. Aan tovery, echtbreuk, bloedſchande, en andere heilloze misdaden maakten zy zich ſchuldig. Wy willen hier niet ſpreken van paus *Jut*; der zelver geſchiedenis wordt verdacht gehouden: maar wat zullen wy zeggen van de pauzen, welke de eerloze *Meroſia* aanſtelde en afzette *, en waar van de yverigſte voorſtanders van den Roomſchen ſtoel met afgryzen ſpreken †; voornamentlyk van *Johannes* den XII, haren zoonszoon, die en vrouwen en dochters ſchondt tot in de kerken; welke, volgens eenen dezer ſchryveren, door den Duivel gewurgt wierdt; of, naar het zeggen van een anderen, dat waarſchynlyker is, gedood wierdt door den gemaal eener Romeinſche vrouwe, welke hy onteert hadt ‡.

Verfoeielyke euveldaden der pauzen.

* Omtrent den jare 925 en de volgende.

† *Luitprand*, *Mezeray*, *Peravius*.

Voornamentlyk van *Johannes* den XII.

‡ *Luitprand*.

Het is niet te verwonderen, dat de verdorvendheit der zeden die der lere baarde, en dat de dwaling en kettery in deze onwetende en bedurvene tyden het hoofdt weder opbeurden. Het leerſtuk der Pelagianen, door St. *Auguſtyn* en zyne leerlingen beſtreden en gevelt, hadt getracht zich weder op te rechten door de verzachting der halve-Pelagianery; maar dit nieuw gevoelen wierdt in de VI eeuwe veroordeelt in het Concilie van Orange; en men zag de waarheit gedurende deze eeuwe en de volgende zegepralen. Het was omtrent het midden van de IX eeuwe, toen de dwaling het hoofdt op nieuw weder opſtak, en eindelyk de overhandt kreeg.

Het Pelagianendom krygt weder de overhandt.

Zy toonde hare kracht voornamentlyk in de veroordeeling van *Godſchalk*, een geleerden monnik van Orbais, in het bisdom van Soiſſons; maar een Duitſcher van geboorte, gelyk de naam, dien hy droeg, aantoont (a). Ons voornemen is hier niet de vervolgingen op te halen, die *Hinkmar*, aartsbiſſchop van Rheims, de wreedſte en onrechtvaardigſte zyner vyanden, hem aandeedt; zo wel als *Rabanus*, aartsbiſſchop van Ments, *Lupus Servatus*, *Paſchaſius Radbert* en hunne aanhangers. Zy duurden lang; want zy begonnen in den jare 848, en eindigden niet voor het jaar 867, met het leven van dezen verdediger der genade en der voorbeſchikkinge, dien men handelde als een boosdoender, en in de gevangeniſſe wredelyk deedt omkomen, na dat men hem met vervloekingen hadt overladen.

Godſchalk wordt vervolgt.

Hy hadt echter zyne vrienden; en de Genade vondt nog beſchermers onder de ſchoonſte en heerlykſte lichten der kerke. Zodanig waren *Prudentius*, dien Rome zelf onder het getal zyner heiligen heeft geſtelt; *Lupus*, abt van Ferrieres, en zeer verſchillende van aardt met *Lupus Servatus*; *Bertram*, of *Ratramnus*, die zich beroemd maakte door zyne verhandeling over dit beroemd geſchil, waar in hy zich opentlyk verklaarde voor het gevoelen van *Godſchalk*, welken hy de beſcherming van koning *Karel* den Kalen

Zyne aanhangers.

Verdorvendheit der geeſtelykheit.

(a) Zie de beſluiten van het VI Concilie tegen den paus *Honorius*, en die van het Concilie van Carthago tegen *Vigilius*.

(b) Zie zyne brieven, ten getale van 359, en het *Dictatus Papæ*, het welk 'er is ingelaſcht.

(a) *Godſchalk* betekent zo veel als Gods knecht.

800 en de volgende, tot 1066.

Kalen ook bezorgt zou hebben, indien *Hinkmar*, die vermogender was dan hy, hem niet gedwarsboomt hadde. Het is deze zelve *Ratramnus*, die in het vervolg de zo beroemde verhandeling over de *Euchariſtie*, tegen de nieuwigheden van *Paſchaſius Rathert*, ſchreef.

De tiende eeuw was het Half-Pelagianendom niet min gunſtig dan de voorgaande. De onwetendheit en domheit, om welke zy de Yzere Eeuw genaamt wierdt, waren toen zo groot, en de ſchryvers zo ſchaars, dat men niet ter dege kan weten, welk gevoelen toen van de meeſten gevolgt wierdt; maar het is waarſchynlyk, dat eene zo duiſtere en domme eeuw de beweging volgde, haar gegeven door *Hinkmar*, die door de gunſt van het hof, door het gezag en aanzien der rykſte kerkvoogden van Vrankryk en Duitſchlandt onderſteunt wierdt. Men moet het zelve vermoeden van de XI eeuwe, die weinig meer verlicht en weinig deugdzamer was dan de vorige, en waar in de bygelovigheit de overhandt hadt over de Godvrucht.

Beeldendienſt, en beroerdheden door den zelven verwekt.

Maar twee gevaarlyker gevoelens verwekten groter beroerten in de kerke, en veroorzaakten in het vervolg eene ſcheiding, die niet weder te herſtellen geweeſt is. Het eerſte is dat van den beeldendienſt; het twede dat van de lyfachtige tegenwoordigheit in het verbondt der Euchariſtie. Wy hebben gezien, hoe het Concilie van Frankfort, op bevel van *Karel* den Groten beroepen, zich verklaarde tegen de beelden, ſchoon dat van Niceen de zelve toegelaten hadt. Men zag in het vervolg eene wonderlyke verandering. Het Ooſten, het welk zich in zyn Concilie van Niceen een voorſtander der beelden getoont hadt, gedroeg zich kort daar na als een onverzoenlyke vyandt van de zelve: want de Geſchiedenis leert ons, dat het Concilie van Conſtantinopel, het welk de beelden veroordeelt hadt, goedgekeurt wierdt in dat, het welk in den jare 816, onder de regering van *Leo* den Armeniër, gehouden wierdt; en dat het Concilie van Niceen, het welk de beelden toegelaten hadt, in het zelve wierdt veroordeelt. Het Weſten in het tegendeel, dat door zyne kerkvergadering van Frankfort de beelden uit de kerken hadt zoeken te verbannen, veranderde van gevoelen, en deedt zyn uiterſte beſt om 'er de zelve in te voeren. De yveraars voor den beeldendienſt konden echter geen gehoor in Vrankryk krygen voor de X eeuwe, en eenige ſchryvers zeggen het zelve van Spanje, Duitſchlandt en Engelandt. Het is ten minſte zeker, dat de biſſchoppen van Vrankryk in den jare 825, onder de regering van *Lodewyk* den Goeden, over dit beroemd geſchil te Parys vergadert, het zelve beſlisten, volgens de vaders der kerke, welker plaatſen zy verzamelden, zegt de Roomſch Katholyke ſchryver *Mezeray*; en zy beſloten, dat de beeldendienſt niet behoorde toegelaten te worden. Maar hun beſluit kon niet beletten, dat het ſtrydige gevoelen in de gemoederen, van nature tot overgelove genegen, inſlope, en de overhandt krege; zo dat men naderhandt voor kettery hieldt al het gene de kerkvergadering van Frankfort zo wyſelyk vaſtgeſtelt en beſloten hadt.

Geſchiedenis van het leerſtuk der lyfachtige tegenwoordigheit.

Het leerſtuk der lyfachtige tegenwoordigheit ſloop door de zelve wegen ter kerke in; dat is te zeggen, dat het, begunſtigt door de onwetendheit en verdorvendheit, allengskens, en zonder dat men het voelde, in de kerk drong. *Paſchaſius Rathert* was 'er de eerſte vinder van, en maakte het eerſt eene verhandeling *over het lighaam en het bloedt van onzen Heere Jeſus Chriſtus* omtrent den jare 832, onder *Lodewyk* den Goeden. *Ratramnus* beantwoordde de zelve geleerdelyk, onder de beſcherming van *Karel* den Kalen, op wiens bevel hy de pen hadt opgenomen, en zyn werk den zelven tytel gegeven als *Paſchaſius* aan het zyne. Hy wierdt onderſteunt door *Rabanus*, aartsbiſſchop van Mentz, en door *Jan Scot Erigena*, twee der geleerdſte mannen van hunnen tydt, en die van vele ſchryvers met den lof van heiligen vereert worden: zo dat het ſcheen, of het gevoelen van *Paſchaſius* geheel en al nedergevelt ware. Men zag het zelve echter met verwondering twee honderd jaren daar na herſtelt, zonder dat men weet hoe; en des zelfs aanhangers de genen, die het dorſten betwisten, te vure en te zwaarde vervolgen. De beroemde *Berenger*, aartsdiaken van Angers, beproefde hunne woede *; wy zullen des zelfs geſchiedenis op hare plaats zien, zo wel als den opgang van een leerſtuk het welk het grootſte geheimenis der Roomſch-Katholyken, en de afkeer en gruwel der Proteſtanten is.

Tractaat van *Rathert*.

Men moet hier niet vergeten, dat het geſchil wegens den beeldendienſt, dien het Ooſten toen veroordeelde, terwyl Rome den zelven goedkeurde en oeffende, eene ſcheiding tuſſchen deze beide kerken wrocht. Zy geſchiedde in den jare 726, onder de regering van *Leo* den Iſaurier, aan den eenen, en paus *Gregorius* den II aan den anderen kant. Zy duurde niet lang, en de beide kerken wierden hereenigt onder de voogdy van de keizerinne *Irene*, die de beelden begunſtigde. Maar *Nicephorus*, die haar verjoeg, en op den keizerlyken troon ging zitten, was van een verſchillend gevoelen, dat oorzaak gaf tot eene twede ſcheiding met den paus. Deze laatſte was beſtendiger dan de eerſte, en de opvolgers van *Nicephorus* bleven zich met hunne patriarchen volſtandig houden by eene gezindheit, van de Roomſche kerke afgezondert. Zo vele eeuwen, als 'er ſedert verlopen zyn, hebben haar niet weder kunnen hereenigen, en de grote verdrukking der Griekſche kerke, die onder het ſlaafachtig juk der Turken moet bukken, is niet bekwaam om haar hare patriarchen te doen verlaten, en haar onder de gehoorzaamheit der pauzen te brengen, met welke zy, niet zonder veel gerucht, alle gemeenſchap verbrak, onder de regering van *Konſtantyn Monomachus*, in den jare 1053. De Geſchiedenis merkt ook aan, dat de plegtigheit der kanoniſatiën op het einde der X eeuwe ingevoert wierdt. Zy was tot dien tydt toe onbekend geweeſt, en *Ulrich*, biſſchop van Augsburg, was de eerſte heilig, die op deze wyze gekanoniſeert wierdt door de bulle van paus *Johannes* den XV in den jare 995.

* in den jare 1050.

Scheiding van de Griekſche kerke met de Latynſche.

De plegtigheit der kanoniſatie ingevoert.

Wy moeten het kort begrip der anderhalve eeuwe, welke wy doorlopen, niet eindigen zonder van hare dichters en Romanciers te ſpreken. Men zag hen in dit tydperk te voorſchyn komen, en men is, zegt men, aan de onwetendheit en domheit, waar in ganſch Europa toen bedolven was, de verdichtſels verſchuldigt, welke de oude eeuwen verplicht waren aan de beſchaafdheit der Perzen en Grieken. Deze bragten de zelve in zwang door eene ſynheit en ſchranderheit van oordeel, dat te gelyk wilde vermaken en onderwyzen, en men vindt de Zedenleer en de Geſchiedenis op eene aangename wyze vermengt in hunne Romans en dichtſtukken. Onze Europers, die niet anders waren dan volkplantingen, uit het midden der Noord-

Oorſpronk der Romans.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

800 en de volgende, tot 1066.

sche barbaren herwaarts overgekomen, hadden 'er geen erg in. Geleid wordende door hunnen woesten en dommen aardt; zonder kunst, zonder geleerdheit, en onbekwaam zynde om ware geschiedenissen te beschryven, maakten zy niet dan plompe fabels, en gedrogtelyke verdichtsels, waar in noch aardigheit, noch waarschynlykheit te vinden was. Zodanig is het beroemde boek van de daden van *Karel* den Groten, valschelyk aan den aartsbisschop *Turpinus* toegeëigent, en dat eerst twee honderd jaren na hem geschreven wierdt. Zodanig is ook dat der bedryven van den koning *Arthur*, en van het leven van *Merlin*, het welk *Godefroi van Monmouth* in de XII eeuwe schreef, of vertaalde, en byeen haalde, uit de dichten van een schryver, die veel ouder was*.

* *Ambrosius Merlin*, die in den jare 480 hoëfr geschreven.

De Provençalen waren de eerste van deze Romanciers; hunne werken kwamen in de X eeuwe te voorschyn. Van hen komt ons deze *lustige kunst*, gelyk men die noemde, welke in de andere provinciën van Vrankryk overkwam, van waar zy door de Normannen, die het koninkryk van Napels en Sicilië veroverden, in Italië gebragt wierdt. Zy bragten de zelve ook in Engelandt, en wy zullen eerlang zien, dat de genen, die met hunnen vermaarden hertog *Willem* derwaarts overgingen, de daden zongen van den beroemden *Roeland*, neef van *Karel* den Groten, voor dat zy den slag leverden, die hen meester van een zo schoon koninkryk gemaakt heeft.

Men wil zelf, dat de Spanjaarden gene goede Romans hebben beginnen te schryven, dan na dat zy die der Franschen gelezen hadden. Maar wat hunne dichtkunst belangt, deze zyn zy aan de Arabieren verschuldigt. Mogelyk hebben de Italianen en de Franschen, of de Provençalen, de hunne ook van de zelve volkeren. Zy zyn de rymkunst ten minste aan hen verplicht; want deze verwinnaars zyn uitvinders van deze kunst; eene kunst, die meer moeite dan aardigheit en welluidendheit heeft, en dikwils de reden min bevalligheit dan duisterheit byzet.

Laat ons nog iets zeggen, van de verscheide talen, die men heden in de schoonste landen van Europa spreekt. Zy kwamen in dit tydperk voort; alle uit de Latynsche of Romeinsche verbastert door de Duitsche en Gauloïsche, en die men Romansche noemde, waar van de namen van Romans, en Romanciers komen, welke men aan de beschaafdste werken en schryvers van dien tydt gaf. Maar wy komen weder tot de Geschiedenisse van Engelandt.

1066 en de volgende. *Ingulfus, Windover, Matth. Paris. Mariana, Scot, Polyd. Virg. Windsion, Milton, Tirrel, Brady, Stouw, P. d'Orleans, du Pin*, enz.

Eduards doodt dompelde Engelandt in de zelve beroerdheden, waar van zyne wederroeping tot de krone zyner vaderen het scheen bevryd te hebben. Indien hy in plaats van zyne gelofte van zuiverheit, waar toe hy de koningin, zyne vrouw, ook verplichtte, kinderen hadt nagelaten, om na hem de heerschappy der Engelschen, of der Saxen te bevestigen en te doen achtervolgen in het geslacht, waar uit hy gesproten was, is het zeker, dat de gansche natie zich vereenigt zou hebben, om hen op den troon te handhaven. De mogendheit der Denen was schielyk voorbygegaan, en *Kanut* de Grote, gene kinderen, zynes waardig, hebbende nagelaten, was de troon kort na zyn overlyden weder aan het geslacht van zyne natuurlyke prinssen gekomen. Het hong van *Eduard* af om hen in de opperheerschappy te bevestigen. Zyne zwakheit belette hem zulks, en hy wilde gene kinderen telen, schoon hy een der beminnelykste voorwerpen der aarde ten echt hadt.

Drie misslagen van *Eduard.*

Dit was de eenigste misslag niet, dien hy deedt. Mogelyk zou hy het ongelyk, het welk hy aan het gansche ryk door zyne dwaze gelofte van zuiverheit deedt, door aanneming hebben kunnen vergoeden; en indien hy den jongen *Edgar* benoemt hadde om hem op te volgen, is het waarschynlyk, dat het volk en de edelen, het bloedt hunner koningen in hem eerende, hem gehandhaaft zouden hebben in een recht, dat hem door zyne geboorte toekwam, en waar in de aanneming van zynen oudoom hem bevestigt hadde. Dit kan men ten minste vermoeden van de tytels van *Atheling* en *Clito* (a), die men hem hadt gegeven, en door welke men hem voor een prins van het koninklyk bloedt verklaarde, en bygevolg voor erfgenaam van de kroon. Maar *Eduard* vreesde, dat de heerschzucht van *Godwins* zonen dezen jongen prins mogt verdrukken; en liever dan hen te zien regeren wilde hy een opvolger van overzee roepen, die bekwaam was om het koninkryk te verdedigen; het zy tegen de ondernemingen van deze overweldigers, het zy tegen de invallen der Denen, die nog van hunne vorderingen niet afgestaan hadden. Deze reden bewoog hem om *Willem*, hertog van Normandië, een beroemden vorst, ten anderen zyn bloedverwant, tot de opvolginge van eene zo schone kroon te roepen. 1066 en de volgende.

Eenigen* verwyten hem echter als een derden misslag, nog groter en droeviger dan de twee vorige, waar van wy zo even hebben gesproken, dat hy zich niet bondig genoeg verklaarde over de keur van zynen opvolger, en dat hy zulks niet deedt dan op eene dubbelzinnige wyze, die alles in onzekerheit en verwarringe liet. De heeren, die zich rondom zyn sterfbedde bevonden, by hem aangehouden hebbende, dat hy hen zynen uiterstewille zou verklaren, benoemde hy eerst *Willem*, hertog van Normandië; een oogenblik daar na door *Harald* aangezocht zynde om zyne benoeming te herroepen, *Wel na dan*, hervatte hy, de gansche vergadering aansprekende, *ik laat aan uwe keur, den eenen of den anderen van deze beide mededingers, die ik der krone even waardig achte, my te doen opvolgen.*

* *Tyrrel* en de schryven, die hy aanhaalt.

Weifeling van *Eduard* in het benoemen van een opvolger

Deze verklaring onderstelt zynde, is het zeker, dat zy de deur tot beroerdheden en inlandsche oorlogen opende, verre van de zelve te verhinderen; en aan de beide mededingers een schonen dekmantel hunner staatzucht overlatende stelde zy het koninkryk bloot voor de woede van hunne wapenen. Wy staan hen eerlang ook te zien, den eenen de zee met zyne vloten bedekken, en Engelandt met zyne Normannen overstromen; den anderen hem te keer gaan met de heirmachten des koninkryks; beide de natie bederven, die zich uitputte door de slagen, die 'er gelevert wierden en een nieuw volk zien dringen niet alleen in het bewindt en de heerschappy des koninkryks, maar ook in alle provincien des lands. „ ô Droevige omkeering (roept *Milton* uit) veroorzaakt door „ de euveldaden en ongeregeldheden der Engelsche natie, die van de billyke heerschappye „ der Saxische prinssen onder het juk dezer „ nieuwe verwinnaren overging ". Eene opmerkenswaardige les voor de zegepralende natie, om zich te wachten voor de zelve zonden en voor de zelve straffe, en om zich op hun beurt

Aanmerkingen over deze benoeminge.

(a) *Clito* was een tytel, dien men aan de prinssen van den bloede gaf. Zie het *Glossarium* van *Matth. Paris. Atheling* hadt de zelve betekenis volgens *Tyrrel.*

1066 en de volgende. beurt door den voorſpoedt niet te laten verleiden.

Harald overweldigt het koninkryk.

Eduard was zo haaſt niet geſtorven, of de ſtaatzuchtige *Harald* deedt zich op den troon zetten. Men zou hem der krone waardig geoordeelt hebben, indien hy de zelve niet ontrooft hadde aan anderen, die 'er meer recht toe hadden; het zy aan den jongen *Edgar*, die de zelve door het recht zyner geboorte kon eiſchen; het zy aan den hertog *Willem*, welken *Eduard*, volgens de meeſte ſchryvers, tot zynen opvolger aangeſtelt hadt, en aan wien *Harald* beloolt en toegezegt hadt, dat hy de opvolging voor hem zou bewaren.

Zyn aanzien, zyne geboorte en hoedanigheden.

Om deze beide mededingers uit te ſluiten gebruikte hy het aanzien, dat hy by de heeren hadt, zo kerkelyke als wereldlyke, die hem bekwamer oordeelden tot de regering dan een kindt, en wien zy liever wilden gehoorzamen dan een vremden vorſt. Zy kenden zyne dapperheit en bekwaamheit; hy was in den bloei zyner jaren, en maakte zich door zyn fraai gelaat by ieder aangenaam. Zyne geboorte verwyderde hem ten anderen niet van den troon; van zyns vaders kant geſproten zynde uit de oude koningen van Weſtſex, en van zyner moeder zyde uit het bloedt der Deenſche koningen; ten minſte volgens eenige ſchryvers *. Anderen willen echter, dat de zoon, dien *Godwin* teelde by de dochter van *Kanut* den Groten, in zyne kindſche jaren ſtierf, en dat *Harald* met zyne broeders, ten getale van vyf, van eene twede vrouwe waren, van wiens geſlacht de Geſchiedenis geen gewag maakt. Men weet ook niets zekers van dat van *Godwin*. Maar het is zeker, dat hy een Sax of liever een Engelſchman was; en indien hy niet van koningen ſtamde, was hy ten minſte van een doorluchtig geſlacht, en verwant aan de huizen, welke in Engelandt heerſchten, die de eerſte des koninkryks waren, en de grootſte ampten bezaten. Alle deze aanmerkingen waren *Harald* voordeelig. Zy hadden ook zo veel vermogen op de gemoederen, dat men hem den 6 January, des anderen daags na *Eduards* begraffenis, tot koning verkoor. Zyne zalving volgde kort op zyne verkiezing, en geſchiedde door den dienſt van *Alfred*, aartsbiſſchop van Jork.

* *Winſton.*

Harald wordt koning.

Alles ſcheen geruſt. De prins *Edgar* te jong om zich gevoelig te tonen over het ongelyk, dat hem geſchied was; en ten anderen gene aanhangers hebbende om hem te onderſteunen, was hy niet in ſtaat om de regering van den nieuwen koning te ſtoren; en hertog *Willem* kon zo haaſt niet over zee komen. Zo dat *Harald* zich meeſter des ryks wanende, alleen toeleide om de herten zyner onderdanen te winnen door eene wyze regering, doende recht en billykheit oeffenen, en de wetten waarnemen; maar deze geruſtheit wiendt zeer onzacht geſtoort door een inbreuk, waar op men mogelyk niet bedacht was.

Hy wordt door zynen broeder gedwarsboomt.

* Fol. 180.

Zy kwam van zynen broeder *Toſton*, die, niet min ſtaatzuchtig dan hy, als zyn oudſte broeder zynde, meer recht tot de kroon meende te hebben dan *Harald*; of mogelyk denkende, dat zy 'er geen van beide recht toe hadden, wilde hy die liever op het hoofdt van een vremdeling dan op dat van zyn jonger broeder zien. Wy hebben den aardt van dezen wreden en nydigen broeder reets beſchreven *, en gezegt, dat hy, meer gebelgt, om dat de overleden koning *Eduard Harald* voor hem ſtelde, dan over den hoon, dien hy van zynen broeder meende ontfangen te hebben, naar Vlaanderen by den grave *Baldewyn* gewe-

ken was, daar hy eene bekwame gelegenheit afwachtte om zich te wreken. Hy meende, dat de oorlog, de welke tuſſchen *Harald* en *Willem* ſmeulde, hem de zelve naar wenſch gaf; en zonder dralen de party van den vyandt van zyn huis kiezende, ging hy van Vlaanderen naar Normandië om met hem te ſpreken; en na dat zy alles met elkander beraamt hadden, keerde hy weder om zyne vloot te vervaardigen. 1068 en de volgende.

Landing van *Toſton* in Engelandt.

Zy bettondt uit een klein getal ſchepen, die op het eilandt Wight landden; en op het zelve geen tegenweer gevonden hebbende, plunderde hy het. Kort daar na begaf hy zich weder t zeil; ontroerde de ganſche kuſt van Kent; landde op verſcheide plaatſen, en verbrandde eenige dorpen; maar door de hertogen van Mercië en Northumberlandt te rug gedreven zynde, week hy weder naar zyne ſchepen en van de Engelſche kuſten: maar niet voor langen tydt. Hy hieldt verſtandt met den koning van Noorwegen, die den zelven naam voerde als de koning van Engelandt, en van welken wy reets gewag hebben gemaakt *. Hy ontmoette den Noorweegſchen vorſt, die uit zyne havens liep met eene vloot van drie honderd zeilen, met voornemen om hem te onderſteunen, of liever om zich van zyne wraakluſt te bedienen, en, onder voorwendſel van hem de zelve te helpen boeten, de kroon aan *Harald* en aan den hertog van Normandië te ontrukken. Het welk doedt blyken, dat *Toſton* niet anders voorhadt, dan zyn eigen hoon te wreken; want men ziet hem even gretig om ieders party te omhelzen, die zynen broeder maar wilde onttronen, zonder het belang van den eenen meer ter herte te nemen dan dat van den anderen. Hy voegde zyne kleine vloot by die van den koning van Noorwegen; en zy kwamen voor den mondt van den Humber ten anker, van waar zy de Ouſe opſtevenden, die 'er zich in ontlaſt, en op welke de ſtadt Jork legt. * Fol. 172.

Zyne overwinning.

Morcar en *Edwin*, graven van Northumberlandt en Mercië, voerden heirmachten des lands aan; en tegen den vyandt opgetrokken zynde leverden zy hem ſlag. De krygskans liep hen tegen; zy wierden geſlagen, en eerlang ſtondt ganſch Northumberlandt met zyne hoofdſtadt in des verwinnaars handen te vallen, indien de Engelſche vorſt zich niet gehaaſt hadde met hen te hulpe te komen. Hy was dapper, en wy hebben hem onder de regering van *Eduard* meer dan eens zynen moedt zien tonen. Hy deedt nu geen minder manhaftigheit blyken om zyne eige belangen voor te ſtaan; en vermits het zake was van de behoudeniſſe of het verlies eener luiſterryke krone, die hy zich op het hoofdt hadt doen zetten, verdubbelde hy zynen yver en moedt. Hy viel op de Noorwegers met eene hevigheit, die zy niet konden wederſtaan; hieuw hunne voorhoede in de pan; verſloeg hunne ſlagorder *, en behaalde eene volkome overwinning door de doodt der voornaamſte hoofden, en die van het merendeel der krygsknechten. Zyn broeder *Toſton*, die als een wanhopig menſch vocht, wierdt onder de doden gevonden, met den koning van Noorwegen; en de zoon van dezen laatſten bergde zich, met een graaf der Orkaden, door de vlucht. Zy kwamen weder by hunne vloot, maar zy konden niet meer dan twintig ſchepen van de zelve in Noorwegen te rug brengen; de overige waren in de handen der Engelſchen gebleven.

Hy wordt geſlagen.

* *Corps de bataille*

Fraaie daadt van een Noorweger.

Men moet de fraaie daadt niet vergeten, die een Noorweger deedt, ter verdedigінge van de

1066 en de volgende.

brug van Stanford, waar de slag geschiedde. Hy wederstondt alleen en verscheide uuren lang het ganscheEngelsch heir; doodde veertig van des zelfs stoutste soldaten, die hem aan boordt hadden durven komen, en evenaarde de dapperheit van den beroemden *Horatius*, die de Tyber-brug alleen verdedigde tegen het heir van *Porsenna* en der *Tarquinen*. De Romein overtrof hem echter in twee zaken; de eerste is, dat men zynen naam geweten heeft, in plaats dat die van den anderen in de duisterheit is begraven gebleven; de twede, dat hy het geluk hadt van zyne vyanden te ontzwemmen, toen men de brug achter hem weggebroken hadt; in plaats dat de Noorweger al strydende eindelyk sneuvelde.

Staartster.

Men zegt, dat deze slag, en die, waar van wy eerlang zullen spreken, voorspelt wierden door eene yselyke staartster. Het zy dat dit verschynsel daar een voorbode van was, of niet, het is zeker, dat het zich den 24 April vertoonde, niet lang voor deze oorlogen. Het spreidde drie grote stralen of staarten over het Zuider deel des ganschen hemels, en vertoonde zich veertien dagen na malkander zo vervaarlyk, dat elk 'er van schrikte.

Zending van *Willem* aan *Harald*.

De toebereidsels van hertog *Willem* waren veel meer te vrezen. Zo haast als hy de doodt van *Eduard* verstaan hadt, en de zalving van den geweldenaar, noemde hy *Harald*, zondt hem gemachtigden, om hem de schennis zyner trouwe te verwyten; of, om beter te zeggen, herauten, om hem den oorlog aan te zeggen.

* Fol. 180.

Wy hebben alrede gezegt*, dat *Harald* ten tyde van koning *Eduard* in Normandië geweest was, daar hy met hertog *Willem* een verding gemaakt hadt, waar van niemandt de voorwaarden geweten heeft. Maar het is zeker, dat *Willem*, om *Harald* op zyne zyde te lokken, hem zyne dochter ten echt toestondt; dat de ondertrouw geschiedde; maar de al te grote jonkheit van deze princesse, en hare doodt, die niet lang daar na voorviel, beletten de voltrekking van dit huwelyk. Zo dat men geen geloof moet slaan aan het gene eenigen zeggen; te weten, dat de voornaamste bezwaarnis van hertog *Willem* tegen *Harald* was, dat deze weigerde zyne dochter te trouwen; want de doodt van deze princesse belette dien echt. *Willem* hadt ten anderen een ganschander doel dan het belang van zyne dochter. Hy hadt voor, zich zelve de kroon op het hoofdt te zetten, en niet haar; en zyne gemachtigden hadden bevel om *Harald* den oorlog, om drie redenen, aan te kondigen, in welke niet van het huwelyk gerept wierdt, en die een geheel ander uitzicht hadden. De eerste was de moordt van den prins *Alfred*, welken de graaf *Godwin*, vader van *Harald*, naar men zeide, hadt doen ombrengen; de twede de verbanning des aartsbisschops van Kantelberg, en der andere Normannen, die *Godwin* in ballingschap hadt doen verzenden; de derde eindelyk, en de voornaamste, was de overweldiging van *Harald*, die zich op den troon gezet hadt ten nadeele van het dubbeld recht, dat *Willem* 'er op hadt, door zyn verwantschap, en door den uiterste wille van *Eduard*, en zelfs tegen alle beloften en eeden, die *Harald* hem gedaan hadt.

Willem verklaart *Harald* den oorlog.

Haralds antwoordt.

Het viel den laatste niet zwaar op de twee eerste bezwaarnissen des hertogs te antwoorden. Zy hadden de bedryven des grave *Godwin* tot onderwerp, wiens doodt hem van allen onderzoek bevryd hadt, en voor wiens misdryf de zoon niet kon boeten. Hy stondt meer verlegen om zich van de derde beschuldiging te verschonen. Hy kon het verding niet ontkennen, het welk hy met hertog *Willem* gemaakt, en de belofte, die hy hem gedaan hadt; maar deze belofte, zeide hy, hing van eenen derden af, die meester van de zelve was, en zonder wiens goedkeuringe zy niets bondigs noch krachtigs hadden kunnen beramen. Deze derde was de Engelsche natie, by welke het recht der verkiezinge was, en die hem tot koning hadt verkoren. Dus doedt men het volk spreken, wanneer men het nodig heeft; dus hadt *Hugo Capet* zich tachtig jaren van te voren meester van de kroon van Vrankryk gemaakt, tot welke hy, volgens *Mezeray*, geen beter recht hadt dan de toestemming des volks.

1066 en de volgende. Hy eigent het recht der verkiezinge aan het volk toe.

Toebereidsels van *Willem* om naar Engelandt over te gaan.

Willem was niet verwonderd over het antwoordt van *Harald*; hy kende zynen moedt, en verwachtte niet van hem, dat hy zou afstaan van een troon, waar op zyne kuiperyen hem geplaatst hadden. Ook hadt hy niet nagelaten alle nodige toebereidsels te maken om 'er hem gewapenderhandt van te stoten, en de uiterste wille van *Eduard*, die hem tot den troon riep, door het staal te doen gelden. Hy hadt ten dien einde eene machtige vloot nodig, en talryke troepen om te landen; en om diergelyke wervingen te doen hadt hy allen bystandt van zyne bondgenoten en de genegenheit zyner onderdanen nodig. De onderneming was groot; men bemerkte al het gevaar, dat 'er in stak; en daar was geen meer noodzakelykheit in de uitvoering van eene zo stoute onderneming, dan de staatzucht 'er in deedt vinden. Dit moest den onderzaten en den vrienden van *Willem* eer eene reden strekken om hen te rug te houden, dan om hen te bewegen tot een zo gevaarlyken en kostbaren oorlog. Zyne onderzaten, of onderdanen, waren de edelen en het volk van Normandië, en de Franschen en Vlamingen zyne vrienden. Hy vondt over al tegenstribbelingen; maar zyn yver en bekwaamheit kwam ze alle te boven; en schoon al de loon zyner veroveringe voor hem zou zyn, was hy behendig genoeg om aan de andere te doen geloven, dat zy het met hem zouden delen, en dat elk 'er zich niet alleen door zou kunnen verryken, maar ook zyne staatzucht voldoen.

Zyne bekwaamheit om zyne volkeren, en vrienden te bewegen om hem te helpen.

De Franschen en Vlamingen, welken hy dezen krygstocht voorstelde, als aan deelgenoten der overwinningen, welke zy gezamentlyk zouden gaan behalen, en welker roem en voordeel zy ook gezamentlyk zouden genieten, waren haast overreed. Het ging zo gemakkelyk niet met de Normannen. De Staten des hertogdoms hebbende doen vergaderen, volgens de gewoonte van dien tydt, die den vorsten niet toeliet schattingen te heffen, dan met toestemminge des volks, stelde hy de noodzakelykheit voor, waar in hy zich bevondt, van over zee te steken met eene machtige vloot; met eenen vertonende, dat hy benodigt was om geldt ter uitrustinge van eene aanmerkelyke zeemacht. Hy ondersteunde zyne aanspraak met alle beweegredenen van roem, die de natie door eene zo schone en zo wettige onderneming zou behalen, om de gemoederen door die opgesmukte denkbeelden te strelen, en om de genen, die zich door den roem niet zouden laten innemen, te bewegen, beloofde hy hen alle blyken van zyne beloninge en mildadigheit, en alle tekenen van zyne dankbaarheit. Zyne welsprekendheit kon hem niet baten. Men antwoordde hem, dat de natie uitgeput was door de lange oorlogen, die zy tegen hare buren verduurt hadt, en dat in den kryg, welken

1066 en de volgende.

ken de hertog in Engelandt wilde gaan voeren, minder noodzakelykheit ſtak dan heerſchzucht: zo dat de vergadering ſcheidde zonder den hertog iets toegeſtaan te hebben.

Hy verkreeg door een omweg het gene hy door de gewone wegen niet hadt kunnen bekomen. Hy zocht elken heer in het byzonder aan, om de koſten der wapenruſtinge te helpen dragen, en geen van hen weigerde her. De Geſchiedenis noemt als den weimenendſten en yverigſten, en die anderen tot een voorbeeldt ſtrekte, eenen *Willem Fitz-Osberne*, die ryk genoeg was, en genegenheit genoeg voor zynen vorſt hadt, om hem op zyne eige koſten veertig ſchepen, ten oorloge uitgeruſt, te verſchaffen. De ganſche adel volgde hem na, en de koning kreeg eerlang zo veel ſchepen en troepen, als hy nodig hadt.

Hy brengt den paus op zyne zyde.

Om zyne wapenen meer billykheit, of meer luiſter by te zetten, wilde hy den paus, die zich alrede niet dan te veel met de zaken der vorſten bemoeide, in zyne belangen trekken. *Alexander* de II, die toen op den ſtoel zat, was blyde, dat *Willem* hem aanzocht in een gewrigt van zaken, in welke Jesus Christus de beide mededingers naar de wereldlyke vierſchaar zou gewezen hebben, gelyk hy den gene deedt, die hem verzocht, dat hy zynen broeder zou noodzaken om hunnes vaders erfenis met hem te delen. *Alexander* gedroeg zich anders. Hy verklaarde zich voor behoorlyken en opperrechter des geſchils, en beſliſte het, zonder de belang hebbende party te horen, ten voordeele van *Willem*. Hy deedt nog meer: om zyne goedkeuring te krachtiger te maken, zondt hy dezen prins den gezegenden ſtandaardt, of bannier, die hy wydde, om voor zyn heir gedragen te worden als een onderpandt der overwinninge. Dus matigde hy zich zelve de voornaumſte eer van *Willems* overwinning aan, en ſcheen zich, door eene ydele ceremonie, een roem toe te eigenen, die door de dapperheit des verwinnaars behaalt moeſt worden. Hy deedt den gouden ring by deze bannier, en den verlybrief; daar door te kennen gevende, dat de beſchikking over dit koninkryk hem behoorde; waar in, zegt de Vader *Orleans*, hoe zeer hy den Roomſchen ſtoel toegedaan is, hy meer deedt dan men van hem eiſchte. Hy moeſt 'er nog bygevoegt hebben: meer dan hem betaamde.

De paus zendt hem den gewyden ſtandaardt,

En den gouden ring.

Namen der heeren, die *Willem* verſtellen.

De Engelſche ſchryvers zeggen, dat *Willem* den koning van Vrankryk, *Philips* den I, ook op zyne zyde zocht te trekken; maar dat de ſtaatkunde, of de argwaan dezen vorſt niet toeliet de grootheit van een nabuur, die reets te vermogeud was, te helpen bevorderen. Zyne weigering belette echter niet, dat eene groote menigte heeren van zyn koninkryk, door de beloften des hertogs overgehaalt, of door den roem van dien aangelegen tocht gelokt, hunne heirmachten by de zyne voegende. Zodanig waren de graven van Anjou, van Poitou, en du Maine. De Engelſchen ſpreken niet van dien van Vlaanderen, waar van de Franſche geſchiedſchryver gewag maakt; en deze laatſte rept niet van den hertog van Bretagne, welke volgens de eerſten, *Willem* krachtigen byſtandt deedt, en wiens dienſten deze na zyne verovering met het graafſchap van Richemont beloonde. Zy noemen den vorſt van Bretagne *Alanus*, en geven hem den tytel van graaf, en niet dien van hertog; het welk niet wel overeen te brengen is met de Franſche Kronyken, die heel anders van de hertogen van Bretagne en Normadië ſpreken. Zy malen de zelve af als zo vyandig tegen elkander, dat men *Willem* verdacht hieldt van *Conan* den II, hertog van Bretagne, te hebben doen vergeven, uit vreze, dat hy den tydt zyner afwezendheit mogt waarnemen, en zich in Bretagne werpen, waar op hy eenig recht hadt, uit hoofde van zyne moeder, die eene dochter van den hertog *Robert* was. *Hoël*, die met *Conans* zuſter getrouwt was, volgde hem op, en niet *Alanus*; en deze, verre van *Willem* te begunſtigen, merkte hem aan als den moordenaar van zynen zwager *Conan*, en als een gevaarlyken nabuur, bekwaam om na de verovering van Engelandt die van Bretagne te ondernemen, en om dit hertogdom ook onder zyne heerſchappy te brengen. Dit zag men in het vervolg van tyden ook inderdaadt gebeuren; wy zullen *Willem* het verly van dit hertogdom aan den zone van *Alanus* zien geven *. In zulk een verval was toen, en zelf honderd en vyftig jaren van te voren, het Armoriſche Gaule, of klein-Bretagne, dat, van een koninkryk, onafhankelyk van de Franſche kroon, een leenhertogdom van dat van Normandië geworden was †.

* in den jare 1077.

† ſedert den jare 913.

1066 en de volgende.

Staat des hertogdoms van Bretange ten opzichte van dat van Normandië

Wie ook deze *Alanus* moge wezen, welken de Engelſchen dan *Alanus Fergeant* dan *Alanus* de Roſſe noemen, hy kon de zoon van *Hoël* niet zyn, aan wien de Franſche geſchiedſchryvers de zelve namen ook geven; want de *Alanus Fergeant* van deze laatſten volgde zynen vader *Hoël* niet voor den jare 1080 op; en de *Alanus Fergeant* of de Roſſe van de Engelſchen, die hem den tytel van graaf van Bretagne geven, ging in den jare 1066 met den hertog *Willem* over zee, en kreeg van hem, gelyk wy hier boven gezegt hebben, het graafſchap Richemont tot loon van zyne dienſten.

Willem gaat ſcheep naar Engelandt.

Daar was niemandt van het gevolg van dezen verwinnaar, die van zyne erkentenis en mildadigheit gene aanmerkelyke giften, het zy grote waardigheden, of landgoederen, verkreeg. Hy deelde byna ganſch Engelandt aan hen uit, en ſcheen voor zich zelve niets te behouden dan den tytel en den roem des koningdoms. Maar het is nog geen tydt daar van te ſpreken; wy moeten eerſt zyne landing en overwinning zien.

Hy ging te St. Valery ſcheep, eene haven in opper-Normandië, tuſſchen Diepe en Fékamp, heden niet zeer vermaard; maar zo beroemd door dezen tocht, als Iccius door dien van *Julius Ceſar*. Het was byna in het zelve ſaizoen dat deze beide verwinnaars de verovering van Engelandt ondernamen; beide door eene zelve heerſchzucht genoopt, en beide met de zelve dapperheit begaaft. Zy gelukten beide in hunne onderneming. Maar de Norman hadt dit voordeel boven den Romein, dat hy het ganſche koninkryk voor zyne wapenen deedt bukken, waar van de andere ſlechts een klein deel aan zich onderwierp. Om de gelykenis te netter te maken, men geeft ook voor, dat hen in het landen het zelve geval wedervaren is; dat zy beide uit het ſchip ſpringende ter aarde vielen; en dat zy weder opſtaande, aangemoedigt door de zelve voorſpellinge, of door de zelve hoop, de zelve woorden ſpraken.

Zyne landing.

Wat hier van zy, de transportſchepen en de troepen, tot de landing verordent, bevonden zich op het einde van Auguſtus op de vergaderplaats. De tegenwinden wederhielden hen meer dan een maandt lang, en de onverduldige krygsknechten begonnen te morren, en de hinderpalen, welke

1066 en de volgende.

het weêr aan des hertogs reize ſtelde, aan 's Hemels gramſchap toe te eigenen, wanneer de windt ſchielyk veranderde. Toen veranderde het gemor met eenen in gejuich, en men zag de zee eerlang met negen honderd zeilen gedekt. Zy kwamen alle gelukkiglyk aan in eene haven van de provincie van Suſſex, genaamt Pavenſey, digt by Haſtings, en de landing geſchiedde zonder eenige verhindering. Daar was het dat *Willem*, toen hy uit het ſchip tradt, ter aarde gevallen zynde, volgens eenigen riep: *Ik neem Engelandt in bezittinge.* Anderen zeggen, dat het een ſoldaat was, die, hem ziende vallen, zynen val op eene voordeelige wyze verklaarde, en zeide, dat hy het landt, het welk hy kwam overwinnen, met zyne beide handen aangrypende, zulks eene plegtige getuigenis zyner aanvaardinge en bezitneming was. Mogelyk moet men geen van beide geloven; want dit verhaal zweemt inderdaadt naar een ſprookje, om de geſchiedenis van deze landinge te verfraaien, verdicht uit een geval, het welk men eerſt aan *Alexander* den Groten, en vervolgens aan *Julius Ceſar* zegt, gebeurt te zyn. Deze aanmerking maakt een der ſchranderſte Engelſche ſchryveren ook over dit toeval; hy meent, dat de monniken, liefhebbers van beuſelingen en fabels, en byna de eenigſte geſchiedſchryvers van dien tydt, deze verziert hebben om den roem van hunnen overwinnaar te meer luiſter by te zetten.

Doedt zyne ſchepen in brandt ſteken.

Willem beſteedde veertien dagen met zyne legerplaats, in welke hy het kaſteel van Haſtings begreep, te beſchanſſen, en hy wilde den vyandt niet gaan aantaſten voor dat hy zich eene zekere wapenplaats bezorgt hadt, waar in men hem onmogelyk kon overweldigen. Maar hy deedt zyne ſchepen met eenen in brandt ſteken, om te kennen te geven, dat hy niet van meninge was te vluchten, en dat hy voorhadt, zyn koningdom in Engelandt op te rechten, of met zyn ganſch heir in eene zo ſtoute ondernemminge wilde ſneuvelen. In dit beſluit, en met het vertrouwen van een heldt, die aan den uitſlag van zynen tocht niet twyffelt, verboodt hy zynen ſoldaten het plunderen en roven; om dat wy, zeide hy, Engelandt eer moeten aanmerken als onze erffenis dan als onze roof.

Harald trekt tegen hem op.

Wy hebben *Harald* nog niet zien verſchynen. Het ontbrak hem echter noch aan yver, noch aan moedt; en de Geſchiedenis ſchryft hem zo vele verdienſten en dapperheit toe, als aan zynen mededinger, aan wien de fortuin alleen de overwinning gaf. Men kan derhalven ligt vermoeden, dat hy niet wilde vluchten, noch zich verbergen; maar hy kon overal niet wezen. Hy hadt naauwlyks den bloedigen ſlag, dien hy zynen broeder *Toſton* gelevert hadt, gewonnen, toen hy de landing van *Willem* verſtondt. Het Engelſche heir was zeer verzwakt door het geleden verlies; want zyne overwinningen hadden hem veel bloeds gekoſt. De graven van Mercië en Northumberlandt hadden nog gevoel van den ſtrydt, waar in zy zeer ſlecht gehavent waren geweeſt*; en de; zegepralen, door den Engelſchen vorſt in het vervolg behaalt, hadden den moedt der troepen wel vermeerdert, maar hun getal vermindert. Daarentegen was het heir van zynen mededinger varſch, en onder het bevel van een dapperen en ervaren vorſt, gevolgt van een adel, die dikwils in den oorlog, waar in hy opgevoed, en die zyn luſt en leven was, blyken van zynen moedt hadt gegeven; een adel, die daarenboven aangezet door de roemzucht en door de hoop van een ryken buit, en ten anderen een heir, dat op eene plaats was, daar het geen gebrek aan eenig ding hadt, en zo wel verſterkt was, dat *Harald* 'er zyn hoofdt onvermydelyk voor moeſt ſtoten.

* Zie fol. 203.

1066 en de volgende.

Willem daagt hem uit.

Hy toefde echter niet op zynen vyandt aan te trekken, en de beſchanſſingen van *Willem* te naderen. Hy was niet boven vier mylen van de zelve, toen hy een heraut van *Willems* wege zag aankomen, gelaſt om hem een verklaarſchrift over te geven, waar in de hertog andermaal klaagde over het onrecht, dat hy hem aandeedt, van hem de kroon van Engelandt te betwiſten, die hem volgens den uiterſtewille van *Eduard* behoorde, en die hy als zyne erffenis kwam aanvaarden. Hy voegde hier eene aanbieding by van hun verſchil aan de uitſpraak van den paus te gedragen; of, indien hy het liever door de wapenen wilde afdoen, aan een byzonder tweegevecht tuſſchen hen beide, het welk hunne perſonen alleen bloot ſtellende, het bloedt der volkeren zou ſparen. De heraut wierdt niet wel ontfangen; *Harald*, zich door de gramſchap latende vervoeren, hadt het recht der volkeren haaſt geſchonden. Hy bedwong zich echter, en vergenoegde zich den heraut zonder antwoordt te rug te zenden. *Willem*, verſtaan hebbende, dat zyn mededinger zyne aanbiedingen en uitdaging veracht hadt, ontſtak op zyn beurt in toorn; en zyne troepen uit zyne beſchanſſingen doende komen, trok hy op den vyandt aan.

Wyze raadt van eenen van *Haralds* broeders veracht.

Men zegt, dat *Gyth*, de jongſte en gematigtſte van *Haralds* broeders, by de lezing des verklaarſchrifts tegenwoordig was, en de vryheit nam van *Harald* te vertonen, dat hy ongelyk hadt van zich in een oorlog in te wikkelen, tegen zyn gegeven woordt; hier by voegende, dat hy hem verzocht te vertrekken, terwyl het Engelſch heir, onder het bevel van legerhoofden, welke in die verbindtenis niet getreden waren, voor zyne haardſteden en altaren zou ſtryden tegen vremdelingen, die gekomen waren om de zelve te veroveren; dat zyne ſchuldeloosheit en zyn moedt hem alles zou doen hopen van de rechtvaardigheit zyner wapenen; maar dat het heir alles te vrezen zou hebben, indien het aangevoert wierdt door een hoofdt, het welk door het verbreken van zyn woordt des Hemels toorn op zich zelve en op zyne troepen zou laden. Deze vermaningen kwamen uit een eerlyk en vroom gemoedt voort; maar *Haralds* ſtaatzucht, en de gramſchap, waar toe het lezen des verklaarſchrifts hem verwekt hadt, lieten hem niet toe eenige acht op de zelve te geven; hy was ten anderen dapper, en hadt te veel zucht voor zynen roem, om het bevel van zyn heir aan anderen over te geven en om zyne hoop en zyne fortuin aan andere handen dan aan de zyne te betrouwen: zo dat de beide hoofden zich vaardig maakten om elkander des anderen daags te bevechten.

Het geſchiedde den 4 October, op *Haralds* geboortedag, dien hy verkoren hadt, om dat hy meende, dat de zelve gelukkig voor hem zou zyn; en *Willem*, verheugt, dat zyn mededinger beſloten hadt de beſliſſing van hun beroemd geſchil aan het lot van een ſlag te ſtellen, wilde den zelven niet ontgaan.

Geſteldheit der beide heiren voor den ſlag.

De nacht, die voor dezen verſchrikkelyken dag kwam, wierdt in de beide legers op eene verſcheide wyze doorgebragt. De Engelſchen bragten dien met eeten en drinken door; hunne vyanden in eene gematigde ruſt, en toen zy ontwaak-

Misſlagen van *Harald* in de ſchikking van zyn heir.

Schikking van *Willems* leger.

1066 en de volgende.

waakten, begaven zy zich tot het gebedt, den Hemel om de overwinning smekende. De Godvrucht der Normansche soldaten gaf mogelyk oorzaak tot het bericht der Engelsche verspieders, die hen voor priesters aanzagen, misleid zynde, zeggen de Engelsche geschiedschryvers, door hunne geschore baarden, gelyk de kerkelyken in Engelandt toen droegen, in plaats dat de leken, en voornamentlyk de krygslieden, de zelve lieten groeien; eene gewoonte, die in verscheide plaatsen van Europa dikwils verandert is. Het is waarschynlyk, dat de Godvrucht, welke de Engelsche verspieders in het Normansche leger bespeurden, nog meer toebragt, dan hunne baarden, tot het vergryp of tot bespottinge van de eerste. Maar *Harald* beschimpte hen niet, of oordeelde niet op de zelve wyze van hen; en om dat hy aan het hof des hertogs van Normandië geweest was, wist hy met welke lieden hy te doen zou hebben. *Laat ons*, zeide hy, *ons niet vergissen, en laten wy ons gereed maken om kloekmoedige soldaten te bevechten, tegen welke wy allen onzen moedt zullen nodig hebben.* Hy deedt deze aanspraak des avonds voor den slag, en hy eindigde met deze woorden: *Laat elk gaan rusten; en dat elk des morgens vroeg gereed zy tot den slag.*

Misslagen van *Harald* in de schikking van zyn heir.

Men bereidde zich tot den zelven met eene gelyke woede, en mogelyk met eene gelyke ongerustheit. Hoe verzwakt *Haralds* heir ook ware door het bloedt, het welk zyne overwinning hem gekost hadt, was het echter nog talryker dan dat van den hertog *Willem*. Hy was ten anderen in zyne eige staten, daar hy altoos toevoer kon krygen, als hy wilde; en hy hadt ter regter en ter linker steden, even gereed om hem te ontfangen, en om den vyandt te rug te dryven. Het schynt', dat deze redenen hem bewogen moesten hebben, om te toeven; om den vyandt in zyne legerplaats bezet te houden, en om hem uit te hongeren, eer dan om hem ten stryde te komen uitdagen. Maar zyn yver, of zyn ongeluk, belette hem deze wyze voorzorg te gebruiken, en hy wilde den slag liever verhaasten dan den oorlog rekken. Dit was de eerst misslag, dien hy beging. Zyn twede was nog groter. Hy stelde zyn leger in slagorder, op eene zo onvoordeelige plaats, en zo naauw', dat hy zyne bataillons en esquadrons naauwlyks kon uitbreiden; zo dat hy al het voordeel zyner meerderheit van getal verloor. Hy maakte maar twee hopen van zyne troepen. Zyne stedehouders voerden den eenen aan; hy stelde zich zelve met zynel beide broeders, alle drie te voet, aan het hoofdt van den anderen, voor welken men een standaardt droeg, waar op een man in zyne volle wapenrustinge geborduurt en met edelgesteentens versiert was. Zy hadden voor beschadigende wapenen het zwaardt en de halve piek, en tot beschuttende het schildt.

Schikking van *Willems* leger.

Hertog *Willem* besloot ook aan het hoofdt van zyn voetvolk te stryden, en maakte twee vleugels van zyne ruitery, om het te ondersteunen. Anderen zeggen, dat hy zyn leger in drie hopen verdeelde. De Bretons, de Angevins en de Manceaux maakten den eersten; de Duitschers en Poitevins den tweden, zonder dat men zegt, welke deze Duitschers waren, die mogelyk niet dan Vlamingen en Walen geweest zyn; en de Normannen den derden. Dezen voerde de hertog zelf aan; en onder de zelve vondt men de bloem van den Normanschen adel, die hem op dezen stouten tocht hadt willen versellen. De Geschiedenis, die hunne namen bewaart heeft, doedt der zelver getal tot op meer dan vyf honderd belopen *. Men droeg voor het heir deze bannier, waar van wy alrede gesproken hebben, en die de paus gezegent, en dezen vorst, als een onderpandt zyner overwinninge, toegezonden hadt.

1066 en de volgende.

* *Sueno* telt 'er niet meer dan 407; maar *Fuller* 619.

De beide heiren dus geschaart zynde wierden door de twee dappere hoofden ten stryde gevoert; en elk het zyne tot zynen plicht aanmanende, en het zelve aanmoedigende tot de eere der overwinninge in een slag, die de vryheit van de eenen en het lot van de anderen zou beslissen. Daar zyn schryvers *, die de beide legerhoofden lange redenvoeringen in den mondt geven; maar andere besluiten met meer waarschynlykheit, om de domheit der tyden en de woede der beide natiën, hunne aanspraken in weinig woorden. Zy brengen die van *Harald* niet eens by; en *Willem* vernoegde zich tegen de zynen te zeggen, „dat hy eene goede „zaak hadt, en dat hy, niet twyffelende, of de „Hemel zou hunne dapperheit begunstigen, zich „voorstelde, dat hy over zynen vyandt zou zegepralen, en hem beroven van het leven, en van „de kroon, die hy overweldigt hadt; dat zy aan „hunnen kant kloekmoedig moesten stryden, „terwyl hy aan den zynen zyn uiterste best zou „doen om hen de overwinning in handen te ge„ven. „Deze korte aanspraak geëindigt zynde deedt hy het teken geven tot den aanval. *Harald* deedt het zelve aan zyn kant, en de beide legers weêrgalmden van het geluidt der bazuinen. Maar dat der Normannen toonde de meeste blydschap. Ook hadt *Willem* zyne trompetters den zelven triomfdeun doen blazen, dien de beroemde *Roland* zelf plagt te spelen, eer hy den strydt aanving. Anderen zeggen, dat dit heir, eer het handgemeen wierdt, de daden van dezen beroemden neef van *Karel* den Groten zong; als of het zich den zelven moedt en de zelve dapperheit hadt willen inboezemen.

* *Polyd. Virg.*

De beide heiren trekken op elkander aan.

Beschryving van den slag.

Sedert langen tydt was 'er geen gevecht zo verschrikkelyk voorgevallen. De twee moedigste natiën der aarde waren handgemeen en hadden tot aanvoerders twee mededingers na eene zelve kroon; beide, wat meer is, grote helden, even dapper, en even bekwaam. Zy muntten ook beide uit in dezen bloedigen slag, en hielden van 's morgens tot 's middags te drie uuren de krygskans in evenwigt. De Normansche ruitery poogde verscheide malen te vergeefsch door de Engelsche voetknechten heen te breken. Zy hielden zich gesloten, en met hunne schilden gedekt verduurden zy de schichten der vyanden, en wachtten, zonder te verwrikken, van de paarden af, die niet tegen de pieken in te dryven waren, welke het voetvolk tegen de zelve gevelt hieldt. De list deedt het gene de dapperheit niet hadt kunnen doen. *Willem* geboodt zyne ruitery den rug te wenden, als of zy de vlucht hadt willen nemen. De Engelschen zich door deze krygslist latende misleiden, en wanende, dat zy inderdaadt vluchtten, braken hunne gelederen, vervolgden de vluchtelingen, en riepen *Victorie*. Hunne vreugde duurde niet lang. De Normannen, die altoos in goede order voortgetogen waren, zich van hunne vyanden in wanorder ziende najagen, keerden zich weder om, en op deze verspreidde en aamechtige troepen aanvallende, hadden zy de zelve eerlang in de pan gehakt. Hunne overwinning vervolgens voortzettende kwamen zy op het gros des heirs aanvallen, daar zy *Harald* en zyne twee broeders voet by stuk vonden houden, maarechter

1066 en de volgende.

De overwinning neigt naar den kant der Normannen.

ter moeite hadden om het geweldt van hertog *Willem*, die hen aangetaſt hadt, te verduren. Deze grote krygsman zich bedienende van de wanorder, die de liſt der zynen onder eenige der Engelſche troepen gebragt hadt, taſtte de esquadrons en bataillons, die hunne order nog bleven houden, van voren, en van ter zyde aan, niet twyffelende aan den uitſlag van zyne ruitery; en dat zy haaſt van het vervolgen der vluchtenden zouden wederkeren. Hy was niet bedrogen in zyne mening. Zy kwam net van pas om zyne overwinning te voltrekken, en juiſt wanneer de dappere *Harald*, die altoos als een leeuw gevochten hadt, met een pyl in het hert getroffen, dood ter aarde viel. Een ruiter van het Normandſche heir hadt de wreedheit van het dode lyk van dezen vorſt nog eenige ſteken toe te brengen. *Willem*, die deze onwaardige daadt bemerkte, keurde de zelve af; en ontſtoken van den zelven toorn als *Ceſar* tegen de moorders van *Pompejus* den Groten, ſcholdt hy dezen ruiter voor laſhertig, eerloos en wreed, en bande hem voor altoos uit zyne tegenwoordigheit.

Doden over en weder.

De beide broeders van *Harald* ſneuvelden ook aan het hoofdt der troepen, die zich verweerden tot het uiterſte, en de overwinning niet lieten varen, voor dat zy hunne veldheeren hadden zien omkomen. Meer dan zeven en zeſtig duizend van hen ſneuvelden, volgens eenige ſchryvers, door het zwaardt en de pylen der Normannen. Anderen zeggen, zeven en veertig duizend, en dat 'er aan des overwinnaars kant niet meer dan zes duizend bleven. Maar men weet inderdaadt het verlies aan beide kanten niet. Men heeft al zo weinig zekerheit van het getal hunner troepen; en het is niet te geloven, dat het Engelſche heir, krachtig vermindert door de ſlagen, die het onlangs te voren hadt gelevert, nog talryk genoeg was om in dezen, die beſliſſende was, nog meer dan vyftig of zeſtig duizend mannen verloren te hebben.

Willems dapperheit.

Wat hier van zy, de doodt van *Harald* en van zyne broeders zette de kroon op het hoofdt van *Willem*, die zonder kwetſuur uit dit bloedig gevecht kwam. Hy gaf zich zelve bloot, in het heetſte van het gevecht, voor de grootſte gevaren, en raakte meer dan eens met zynen degen in de picken der Engelſchen. Drie paarden wierden onder hem gedood; maar zyn geluk, of, om beter te zeggen, de Voorzienigheit, die hem de Engelſche kroon toegelegt hadt, behoedde hem, en eene zo ſchone en volkome overwinning zette hem de zelve op het hoofdt. Hy beklaagde, als *Ceſar*, de doodt van den verwonnen vorſt, en hy zondt, gelyk *Ceſar* gedaan hadt, zyn lyk aan zyne vrienden, op dat zy het ter aarde zouden beſtellen. Daar zyn ſchryvers, die zeggen, dat men het ligchaam van den rampſpoedigen *Harald* bezwaarlyk kon vinden onder zo veele lyken, door hunne wonden en het bloedt, waar mede zy bedekt waren, onkennelyk. Zy zeggen nog dat hy onderkent wierdt door eene Engelſche juffer, die hy bemint hadt, welke hem kende aan zekere tekenen, haar alleen bekend, en die zy anderen wees, toen het lyk gewaſſchen was door twee geeſtelyken van de abdy van Waltham, die hy geſticht hadt. *Haralds* moeder hadt eene grote ſomme gelds aan *Willem* gezonden, om het ligchaam van haren zone vry te kopen; maar de edelmoedige overwinnaar beval, dat men het zonder losgeldt weder zou geven, en het wierdt begraven in deze abdy, waar van hy ſtichter geweeſt was.

Zyne edelmoedigheit.

Haralds ligchaam gevonden door eene Engelſche juffer.

Dus verloor *Harald* het leven, en de Engelſchen hunne heerſchappy; maar deze behieldt haren ouden naam, ſchoon zy een nieuwen heer kreeg. Eenigen maken *Harald* uit voor een overweldiger. Hy was echter tot koning verkoren, en plegtelyk gekroont; zo dat men hem met reden niets kan verwyten, dan dat hy *Willem* geen woordt gehouden hadt, dien hy hadt belooft hem, na *Eduards* doodt, voor koning te erkennen; onderſteit zynde, dat de verkiezing des volks en der edelen hem niet genoegzaam van zyn woordt ontſlagen hadt. Hy was voorts van eene doorluchtige geboorte, bezat grote hoedanigheden, en verloor de kroon niet, dan alleen om dat zyn mededinger gelukkiger was dan hy. Hy hadt twee vrouwen getrouwt. Men weet den naam van de eerſte niet. Hy hadt drie zonen by haar, welker namen echter bekend zyn *. De twee eerſten gingen hunne dagen in Denemarken eindigen, na dat zy vruchteloos den troon hunnes vaders getracht hadden weder op te rechten; en de derde, de eenzaamheit voor alle aardſche grootheit ſtellende, ſtierf als een kluizenaar. By zyne twede vrouwe, genaamt *Algithe*, weduwe van den prins van Northwales, en zuſter van de graven van Jork en Cheſter, hadt hy een zoon, genaamt *Wolf*, nog in de wieg, welken de opvolger des veroveraars met zyne vriendſchap vereerde, en twee dochters, waar van de eene, genaamt *Gonilde*, het geeſtelyk kleedt aantoog, en de andere, die niet genoemt wordt, trouwde met *Waldemar*, koning der Ruſſen, by welken zy eene dochter kreeg, die moeder wierdt van *Waldemar*, koning van Denemarken, in wiens nakomelingſchap de kroon van Denemarken ſedert gebleven is.

1066 en de volgende.

De vrouwen en kinderen, die *Harald* gehad hadt.

* *Godwin, Edmond, Magnus.*

Willem de I wiſt niet alleen te overwinnen, maar zyne overwinning ook wel te gebruiken. Hy hieldt zich niet op met de zelve door eene ydele praal en ſtatie te vieren. Na dat hy Gode voor zynen triomf dank gezegt hadt, en den Engelſchen koninklyken ſtandaardt, dien twintig jonge Normannen in het heetſte des gevechts genomen hadden, ten koſte van het leven van het merendeel van hunnen dapperen troep, aan den paus gezonden hadt, bereidde hy zich om alles, wat hem nog kon tegenſtaan, aan zich te onderwerpen. De party van den verwonnen hadt nog drie hoofden, die niet te verachten waren; de twee graven van Jork en Cheſter, beide zwagers van *Harald*, en den jongen *Edgar Atheling*, dien men ook *Clito*, of prins van den bloede, noemde, de eenigſte ſpruit van den ſtam der Saxiſche koningen. Men weet niet, waarom de twee eerſte zich niet by den ſlag bevonden hadden. Indien men eenige ſchryvers mag geloven, waren zy met *Harald* oneens; maar zo haaſt als zy de tyding van zyne doodt kregen, wierpen zy zich in Londen, met voornemen om 'er zich tot het uiterſte te verdedigen, en de ſtadt met het koninkryk te behouden; den prins *Edgar* met zich nemende, om de liefde en den moedt der Engelſchen voor hem te ontvonken. Hun moedt verkoelde wel haaſt. Zy deden vruchteloze pogingen om de geeſtelykheit en het volk te bewegen, en hen te verplichten om den jongen prins tot koning uit te roepen; men was min bewogen over zyn ongeluk, dan bevreeſt voor des overwinnaars toorn, en men trachtte veel eer de genegenheit van den nieuwen veroveraar te winnen, dan het zwakke overblyſſel van het bloedt der Angel-Saxiſche koningen te behouden. Eenigen zeggen, dat de beide graven zelf naar de kroon ſtonden, en dat zy, gebelgt om dat men *Edgar*

Willem zet zyne overwinning voort.

Hiſtoriæ Anglic. Scriptores, Guill. Piſtav. Matth. Paris. Helmsh. Stow, Brady, Tyrrel, Petav. Mezer. Pater d'Orleans, Polyd. Virg. enz.

1066. gar voor hen ſtelde, zyne party verlieten.

Alles onderwerpt zich aan den verwinnaar.

Wat 'er van zy, zyn aanhang, al was hy vereenigt gebleven, was niet ſterk genoeg om de wapenen van een triomferenden vorſt te wederſtaan, en die het puik van de ſtrydbaarſte volkeren der aarde met zich voerde. Eindelyk, na een geringen twiſt, die de aanmadering des verwinnaars haaſt eindigde, kwamen zy alle tot het gevoelen der wyſten of bloodſten; en de beide graven, zo wel als de anderen, vonden goed zich aan den verwinnaar te onderwerpen. Zy bragten de koningin, hare zuſter, alleen op eene zekere plaats, en deden haar voeren naar Weſtſex, het oude heergoedt van den grave *Godwin*, vader van wylen den koning, haren gemaal. Wat hen belangt, zy gingen met den jongen *Edgar*, den aartsbiſſchop van Jork, de andere kerkvoogden, en alle heeren, die zich in de ſtadt bevonden, den nieuwen koning te gemoet, dus begon men *Willem* te noemen; en hem te Berkam by St. Alban, in het graafſchap van Hardfort, ontmoet hebbende, onderwierpen zy 'er zich aan hem. Hy ontfing hen alle gunſtiglyk, verzekerde hen van zyne genegenheit en beſcherming, en reedt met hen in Londen; min als een veroveraar en overwinnaar, dan als een wettig koning, die bezit komt nemen van den troon, waar toe de uiterſte-wille des overleden konings en de toeſtemming der natie hem geroepen hadden; en *Tyrrel* wil ook, dat men hem als zodanig zal aanmerken.

Hy wordt hatelyk afgebeeld van zyne vyanden.

Daar zyn echter ſchryvers, die ons een ander denkbeeldt van dezen vorſt geven. Zy malen hem niet alleen af als een ſtraffen overwinnaar, die zich van het voltrekte recht zyner overwinninge bediende; maar ook als een verdelger der Engelſche natie, die een heir van rovers en brandſtichters met zich voerde. Hy plunderde en vernielde door den brandt alle provincien, waar hy doortoog om naar Londen te komen, indien men deze ſchryvers mag geloven. Die van Oxfort, van Buckingham en Hardfort klaagden over de roveryen van zyn leger, en rookten van des zelfs brandſtichtingen; en verre van die wreedheden te beteugelen gaf hy 'er zyne toeſtemming toe, en dikwils zelfs zyne bevelen.

Verſchillend afoeeldſel, dat anderen van hem maken.

Maar anderen geven beter getuigenis van hem, en willen, dat het eerſte voorkomt van de kwaadſprekendheit der Engelſche monniken, gebelgt, om dat zy hunne abdyen kwalyk zagen handelen door een veroveraar, die zo devoot of bygelovig niet was, als hunne Saxiſche koningen geweeſt waren. Deze laatſte kaatſen dezen monniken hunne ſchimp weder toe, en ſchelden hen voor verwyft, en voor zo onwetend, dat zy hunne getyden naauwlyks konden lezen, zonder dat zy de zelve verſtonden; en die nacht en dag doorbragten in de ſchandelykſte lichtmiſſeryen van dronkenſchap en ontuchtigheit. Zy voegen hier by, dat Godt, om deze zonde, de natie aan eene vremde heerſchappy overgaf, en zy vermanen de afkomelingen van deze veroveraars, gelyk wy alrede gezegt hebben, om zich te ſpiegelen aan een zo verſchrikkelyk voorbeeldt, en om zich niet door de zelve zonden eene diergelyke omkering op den hals te halen.

Zalving van Willem.

De kroning yan *Willem* wierdt niet lang uitgeſtelt. Der zelver plegtigheit geſchiedde op Kersdag in de kerk van Weſtmunſter, door den dienſt van *Aldred*, aartsbiſſchop van Jork, geholpen door de biſſchoppen van Worceſter en Herefort. Deze eer kwam den aartsbiſſchop van Kantelberg echter toe; maar *Stigand*, die toen op den ſtoel zat, wilde, volgens eenige ſchryvers, *Willem* niet zalven, dien hy voor eenen geweldenaar en tyran uitmaakte; of, volgens anderen, wilde *Willem*, die des pauzen goedkeuring tot zynen krygstocht verzocht hadt, zich niet laten zalven door een kerkvoogdt, die door den paus in den ban gedaan was. 1066.

Hy ſtelt het recht der verkiezinge voor dat der overwinninge

Dus wierdt *Willem*, hertog van Normandië, tot koning aangeſtelt; meer door de goedkeuringe des volks, welke hy meende nodig te hebben, zich volgens de gewoonlyke plegtigheit des koninkryks doende kronen, dan door het recht der overwinninge, waar van hy afſtondt door den eedt, dien hy deedt van de wetten des ryks te onderhouden. Eer dat wy tot de omſtandigheden zyner regeringe overgaan, moeten wy zyn afbeeldſel voltooien, het welk wy reets op verſcheide plaatſen geſchetſt hebben, en met eenen eene beſchryving doen der Normannen, uit welke de meeſte legerhoofden geſproten waren, die deel kregen aan de heergoederen, zo wel als aan den roem zyner overwinninge.

Beſchryving der Normannen.

Sedert dat hun hertog *Rollo* hunne woning in Vrankryk geveſtigt hadt, en dat hy, door zyn huwelyk met des konings dochter *, daar eene heerſchappy hadt opgerecht, welke die van Vrankryk ſchier evenaarde, breidden deze volkeren hunne overwinningen en roem meer en meer uit. Zy hadden zich van te voren alleen vermaard gemaakt door hunne zeeroveryen; maar toen begonnen zy edeler ondernemingen te doen; en de baatzucht zich by de ſtaatzucht voegende namen zy voor koninkryken te veroveren. Wy hebben die van deze natie, welke in Denemarken en Noorwegen woonden, beter bekend onder den naam van Denen dan dien van Normannen, in den jare 1014 naar Engelandt zien overgaan, onder het geleide van hunnen koning *Sueno*, die dit ganſche koninkryk vermeeſterde, het welk hy den Saxen ontnam. Wy hebben het zelve ook van zynen zoon met roem zien regeren twintig jaren lang; en twee van zyne zonen * hem na malkander zien opvolgen.

* in den jare 917.

* *Harald* en *Hardikanut*.

Die naar Vrankryk overgingen, beter bekend onder den naam van Normannen dan by dien van Denen, maakten zich nog beroemder. Zy voegden by de opperheerſchappy der kleine provincie, aan welke zy hunnen naam gaven, de verovering van Klein-Bretagne, waar van hun hertog *Rollo* zich huide liet doen; en honderd jaren daar na toonden zy hunne dapperheit door hunne heldendaden in het Heilige Landt, en door de verovering, die zy deden van Apulië, Kalabrië en Sicilië, welke landen zy tot een koninkryk verhieven.

Hunne overwinningen onder *Rollo*.

Onder zyne opvolgers.

In Italië

Het was in den jare 1003 dat veertig helden van deze natie, aan welke de Geſchiedenis den naam van gelukzoekers * geeft, op hunne terug reize van het Heilige Landt, of van hunne pelgrimadie naar Jeruzalem, die ongelooffelyke dappere daden deden, door welke zy *Gaimar*, hertog van Salerne, in zyne ſtaten handhaafden, in weêrwil van alle de macht en pogingen der Saracenen om 'er hem van te beroven. Maar de Normanen hadden zich ſedert den jare 900 in Italië beroemd gemaakt: Toskane en Kampanië hadden hunne wapens gevoelt, of 'er zich aan onderworpen; en volgens eenige geſchiedſchryvers ſtamde *Gaimar* zelf van deze eerſte overwinnaars. Wat hier van zy, de roem, dien deze veertig gelukzoekers behaalden, en de koſtelyke geſchenken, die zy medebragten van den vorſt, welken zy zo heldhaftig tegen de Saracenen beſchermt hadden, ontvonkten den

* Avonturiers.

1056. moedt en de begeerlykheit van hunne landgenoten, en eenige jaren daar na * ging een andere troep, onder het geleide van *Osmond*, zynen dienſt bieden aan de hertogen van Bary en Capua, die het juk der Griekſche keizeren afgeſchud, en zich tot opperheeren opgeworpen hadden. Zy wierden met opene armen ontfangen, en waren dezen nieuwen opperheeren niet min nuttig dan de andere voor den hertog van Salerne geweeſt waren. Zy wierden ook niet minder beloont; maar meer bekoort door de zachtigheit van het klimaat, of ſtaatzuchtiger zynde dan de eerſte; of vrezende, dat zy in hun vaderlandt niet zeker zouden zyn, daar men zeide, dat hun hoofdt een zyner naburen ‡ van groot aanzien, machtig van vrienden, gedood hadt, vonden zy geraden, de heergoederen aan te nemen, welke de beide prinſſen hen aanboden. Zy zetten zich derhalven in Apulië neder, daar hunne nakomelingen den tytel van hertogen voerden, waar van de eerſte bekend is onder den naam van *Turſtin* *, met den bynaam van *Scitel*, en wiens nazaat, zegt men, in het bezit des hertogdoms gebleven is tot aan de overwinningen van *Robert Guiscard* †.

* in den jare 1014. Onder *Osmond.*

‡ *Willem Repoſtel.*

* Of *Triſtan.* Onder *Turſtin.*

Het was onder dezen en onder zyne broeders, zonen van den beroemden *Tankredus van Hauteville*, dat de Normannen de fraaiſte daden deden in de koninkryken van Napels en Sicilië, die zy den Griekſchen keizeren zo wel als den Saracenen ontrukten, gelyk wy reets verhaalt hebben, en waar van twee ſchryvers van dien tydt * ons de beſchryving gedaan hebben in rym en in onrym. Maar niets zet den Normanſchen prinſſen meer luiſter by dan de verovering van Engelandt, en niets is roemryker voor hunne ganſche natie.

† omtrent den jare 1074. Onder de zonen van *Tankredus.*

* *Godefroi van Maleterre en Willem van Apulie.*

Willem, hun hertog, die het zelve veroverde, ſtamde, gelyk wy alrede gezegt hebben, van den beroemden *Rollo*, eerſten hertog van Normandië, af, die deze provincie op *Karel* den Eenvoudigen met den degen in de vuiſt verovert hadt; maar hy wierdt in der zelver bezittinge beveſtigt door zyn huwelyk met *Giſelle*, dochter van *Karel*. Om met de zelve te trouwen verſtiet *Rollo* de dochter des grave van Bajeux, die hy ten wyve hadt, en weder nam na de doodt van *Giſelle*, by welke hy gene kinderen hadt. Hy handhaafde zich onderwyl in zyn hertogdom, en liet het na zyn overlyden aan zynen zoon, bygenaamt Lange-degen *, welken *Arnulphus*, graaf van Vlaanderen, in den jare 942 deedt vermoorden, en die *Richard* den I, naauwlyks tien jaren oud, tot opvolger hadt. Hy ontſnapte den haat en de trouwloosheden des grave van Vlaanderen door een wonder, en der koningen van Vrankryk †, die gaarne weder in het bezit des hertogdoms wilden komen. Hy ſtierf in den jare 996, na eene tamelyk lange en luiſterryke regering, die hem den bynaam verdiende van *Richard*, bygenaamt zonder Vrees.

Overwinning van *Rollo.*

Zyne afkomelingen.

* in den jare 917 volgens de eenen, en volgens de anderen in den jare 914.

† *Lodewyk* van Overzee, en *Lotharius.*

Hy hadt tot erfgenaam van zyne ſtaten zynen zoon *Richard* den II, onder wiens regering de verzoening der hertogen van Bretagne met die van Normandië geſchiedde, door het huwelyk van *Alanus* den III met de princeſſe *Avoiſe*, *Richards* zuſter. Men gaf dezen den eernaam van de Goede; een naam zo veel te loffelyker voor hem, om dat hy dien aan zyne deugdt, en niet aan zyne onnoſelheit verſchuldigt was. Zyn zoon *Richard* volgde hem op in den jare 1026, en wierdt twee jaren daar na vergeven door zynen broeder *Robert*, die zich door dien verfoeielyken broederſlag meeſter des hertogdoms gemaakt hebbende, de Bretons weder onder zyne afhankelykheit bragt, die voor en ſedert het huwelyk van hunnen hertog met de zuſter van *Richard* den II zich hadden willen onttrekken aan de hulde, welke de hertog *Rollo* hen gedwongen hadt hem te doen. 1066.

Geboorte van *Willem.*

Robert hadt grote hoedanigheden; maar zyne wrede ſtaatzucht, die hem noopte om zynen broeder van het leven te beroven, laat niet toe, dat men hem onder het getal der brave vorſten ſtelle. Hy kreeg echter berouw van zyne misdaadt; en om de zelve uit te wiſſchen deedt hy eene bedevaart naar Jeruzalem, en op zyne wederreize ſtierf hy in den jare 1036 in de ſtadt Niceen. Hy liet een eenigen zoon na, dien hy geteelt hadt niet by eene wettige vrouwe, maar by eene byzit, die eene burgers dochter van Falaiſe was.

Tegenſtandt, dien hy in zyn huis tegen zyne verheffing vindt.

Deze zoon was *Willem*, die nog zeer jong, en, wat meer is, een baſtaardt was; maar welken de Hemel, niettegenſtaande zyne onwettige geboorte en zyne kindſchheit, tot groter eere en groter heerſchappy geſchikt hadt dan iemandt zyner voorouderen. Alles ſcheen hem echter tegen; zyn bloedverwantſchap, beſtaande in zyne twee oomen, *Mauger*, aartsbiſſchop van Rouaan, en *Willem*, graaf van Arques, die beide naar het hertogdom ſtonden; *Henrik*, koning van Vrankryk, die toeleide om het weder naar zich te nemen, en zich te bedienen van de minderjarigheit van den neef, en de verdeeldheden der beide oomen; en de hertog van Bretagne, vertoornt over de hulde, welke hy *Robert* door dwang hadt moeten doen, nog gene twee jaren geleden. Maar niets kon zyn noodlot verhinderen. De aanhang der beide oomen wierdt te zwak bevonden om dien des jongen prinſſen te onderdrukken, die den uiterſte-wille des overleden hertogs en de genegenheit der volkeren voor zich hadt; en de ſtaatkunde van *Robert* hadt de handen van den koning van Vrankryk gebonden, zo wel als die van den hertog van Bretagne; want hy hadt den eenen tot voogdt des jongen prinſſen, en den anderen tot voogdt zyner ſtaten benoemt. Deze benoeming ſcheen gevaarlyk, maar *Robert* zag geen andere uitkomſt voor zynen minderjarigen zone, dan door het nopen der edelmoedigheit van de genen, waar van hy meeſt te vrezen hadt; hy waagde de zelve dan, en zy viel wel uit. De keizer *Arkadius* hadt het zelve voor hem gedaan toen hy *Isdegerdes*, koning van Perſië, tot voogdt van zynen zone *Theodoſius* verkoor; dus gedroeg zich ook, en juiſt in de zelve omſtandigheden, de aartshertog *Philips*, toen hy de opvoeding van zynen zone *Karel* den V aan *Lodewyk* den XII toevertrouwde.

De oorlog, dien de koning van Vrankryk tegen hem voert.

Alanus de III, hertog van Bretagne, kweet zich zeer wel van den plicht zyner voogdye; maar dit koſtte hem het leven: want de oproerigen deden hem in het twede jaar zyner beſtieringe door vergift ombrengen. *Henrik*, koning van Vrankryk, onthieldt zich van deel te nemen in den twiſt; en zyne hoedanigheit van voogdt ontziende, wilde hy zich niet van de beroerdheden bedienen; ten minſte gedurende eenige jaren. Maar hy kon zyne ſtaatzucht niet voor altoos wederſtaan.

Richard de II hadt het kaſteel van Tilleres doen bouwen, om van daar invallen te kunnen doen in de ſtaten van den grave van Chartres, zynen zwager, met wien hy in oorlog was om de ſtadt Dreux, die hy zyne zuſter ten huwelyk hadt medegegeven, en na hare doodt wedereiſchte; *Henrik*

1066.

Zy verzoenen zich.

Zy hervatten den oorlog.

Zy maken de vrede.

Afbeeldſel van *Willem.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1066. *Henrik* deedt in den jare 1039 dit kasteel afbreken, onder voorwendsel, dat de oproerigen 'er zich meester van zouden kunnen maken. Des jaars daar na deedt hy meer. Hy trok met een heir in Normandië, en leide het steedtje Argenten in kolen.

Zy verzoenen zich. *Willem*, meerderjarig geworden zynde, nam het roer van staat zelf in handen, en hieldt de aanslagen van *Henrik* bot tegen. Deze dorst de zelve niet alleen niet verder voortzetten; maar hy verzoende zich met den hertog, en vergoedde deze geringe vyandlykheden door den bystandt, dien hy hem deedt tegen de muitelingen, welke by de stadt Caen geslagen wierden. De koning en de hertog woonden den slag by, waar in de eerste door eene lancie van het paardt gestoten wierdt; maar hy stondt van dezen val, zonder kwetsuur, weder op.

Zy hervatten den oorlog. Zeven jaren daar na veranderde *Henrik* andermaal van party; en die van den hertog verlatende ondersteunde hy den grave van Arques, die zyne vorderingen vernieuwt hadt, en met een groot leger de staten van den hertog *Robert* kwam eischen. De graven van Poitou en Anjou traden mede in zyne belangen, en dreigden *Willem* met het uiterste bedert. Deze verbondene vorsten zagen hunnen aanslag echter in rook verdwynen. Zyn oom wierdt genoodzaakt zich te onderwerpen, en niet alleen van zyne eischen af te staan; maar ook het kasteel van Arque en alle zyne heergoederen, over te geven, behalven eenige landeryen, die hy tot zyn onderhoudt behieldt; en de koning van Vrankryk, na dat hy zyn leger in stukken hadt zien houwen, kocht de vrede van *Willem*, hem het kasteel van Tilleres weder in handen leverende.

Zy maken de vrede.

De zegenpralende hertog bragt den oorlog in Anjou over; en na zich in het doortrekken meester van Maine gemaakt te hebben, dat *Hebert* hem by uiterste-wille geschonken hadt, ging hy den Angevin straffen, en zyn landt plunderen.

De koning van Vrankryk hadt geen lust meer om den jongen hertog aan te doen, en liet hem gerust zich in zyne staten bevestigen, en den grondslag der Engelsche heerschappye leggen, op welke wy hem hebben zien doelen door zyne verstandhoudingen met *Eduard* en met de zonen van *Godwin*, die toen alvermogende in het koninkryk waren, en waar toe hy door den uiterste-wille des overleden konings eindelyk geroepen wierdt.

Afbeeldsel van *Willem*. Hy was maar drie en veertig jaren oud; en in dezen ouderdom, waar in de jeugt alle hare bevalligheden niet heeft verloren, en met de sterkte des ligchaams de rypheit des verstands paart, deedt hy alle hoedanigheden blyken, die een heldt voegen. Zyne oogen waren vol vuurs, zyne gestalte vol van majesteit, hoewel wat meer dan middelmatig, en men zag op zyn aangezicht, wiens trekken regelmatig waren, die vermenging van goedaardigheit en fierheit, die te gelyk eerbiedt en liefde inboezemt. Hy voegde by eene sterke gesteltenis eene werkzaamheit en ligchaamsoeffening, die hem onvermoeidelyk gemaakt hadden; koude en hette, honger en dorst, de arbeidt en de slapeloosheit kunnende verdragen; altoos even gereed zynde om te voet en te paarde voort te trekken werwaarts het gevaar of de roem hem riep. Hy schepte lust in de wapenen; was onvertsaagt in den strydt; bezadigt in het bevel over zyne heiren; van een ongemeenen yver en spoedt in de uitvoering; stout in zyne ondernemingen; bekwaam in der zelver bestiering; standvastig in zyne voornemens; voorts mildadig, goedaardig en gematigt; en zich niet latende vervoeren door zyne staatzucht dan om oorlogen te voeren, die hy noodzakelyk oordeelde, of om overwinningen te doen, die hem wettig schenen. Maar schoon hy vele van *Julius Cesars* deugden hadt, welken hy door zyne landing in Engelandt zo wel geleek, moet men echter bekennen, dat hy de voornaamste deugdt van dezen groten Romein niet hadt, te weten de goedertierenheit; ten minste in den zelven graadt; en hy vergaf selden aan de genen die hem beledigt hadden. De Geschiedenis merkt daar omtrent aan, dat de genen, die de party van zyne oomen, waar over hy triomfeerde, gevolgt hadden, uit vrees voor zyne wraak, in den jare 1047 naar Apulië en Kalabrië weken, waar zy deêl kregen aan den roem en het geluk der dappere zonen van *Tankredus*. Op dit gebrek na zou men moeite hebben om een volmaakter vorst in de Geschiedenisse te vinden, een vorst, die zyn woordt getrouwelyk nakwam; van een geregeld leven was; een gematigden yver toonde voor den Christelyken Godsdienst, welken hy beleedt, en die zyner voorzaten geweest was, sedert dat de beroemde *Rollo* den zelven in den jare 912 omhelst hadt.

Zyne ondernemingen slagen alle wel. By alle deze deugden was hy ook gelukkig; en de fortuin, die dikwils vermaak schept om de aanslagen der helden te dwarsbomen, begunstigde altoos de zyne. Zyne minderjarigheit; zyne onwettige geboorte; de staatzucht der koningen van Vrankryk; de wraaklust der Bretons; de aanhang zyner oomen; alle deze hinderpalen beletten hem niet in het bezit zyner staten te geraken, by welke hy nog het graafschap Maine voegde en een eenige slag zette hem de kroon van Engelandt op het hoofdt. De Romeinen, de Saxen en Denen, hadden eeuwen nodig gehadt om zich by beurten meester van dit koninkryk te maken; *Willem* veroverde het op eenen dag, en de bekwaamheit zyner regeringe verzekerde het aan zyne afkomelingschap.

De Engelsche Kronykschryver* merkt aan, dat de dag van Kersmis, op welken *Willem* gezalft wierdt, voor den geschiedschryvers de eerste dag van het jaar wierdt; hoewel men in de burgelyke zaken den 25 Maart voor den eersten dag van het jaar bleef houden, gelyk men van ouds gewoon was, en tot den jare 1564 in gebruik gebleven is: zo dat de Engelsche Kronyken meer eer aan *Willem* deden dan de Romeinsche aan *Julius Cesar* en *Augustus* gedaan hadden; deze laatste gaven alleen de namen dezer beide keizeren aan twee maanden des jaars; de Engelsche veranderden den loop van het gehele jaar, en deden zynen loop met den dag van de zalvinge hunnes konings aanvangen.

* *Stow.*

1067. Oprechting zyner heerschappye. Zy konden het geen gelukkiger begin geven. Alles onderwierp zich aan dezen nieuwen overwinnaar; en hy rechtte eene nieuwe heerschappy op; stelde nieuwe wetten en nieuwe zeden in; indien niet zonder gemor, ten minste zonder tegenstandt van wegen eene natie, tot dien tydt toe zo woelachtig, en zo gezet op hare zeden en gewoonten, en die de zelve altoos met zo veel trotschheit gehandhaaft hadt. Strenger of wyzer dan *Alexander*, die de levenswyze der Persianen aannam, om zyne heerschappy te aangenamer of te verdraaglyker te maken voor zyne nieuwe onderdanen, wilde *Willem*, dat de Engelschen die der Normannen zouden aannemen; dat zy zich op de zelve wyze zouden kleden;

1067. dat zy zich, als zy, den baardt zouden laten scheren; dat zy de zelve matigheit in hunne maaltyden zouden onderhouden; het zelve staatsbestier, en de zelve order in alles. Hy regelde alles, tot de uure van zich te bedde te begeven; en beval, op strenge straffe, dat ieder zich, op het gelui der klok, die te acht uuren luidde, binnens huis zou houden; dat men de kaars zou uitdoen, en het vuur inrekenen. Daarom wordt de klok, die men omtrent het begin van den nacht luidt, nog heden *de vuurrekenster* genaamt. Dit was geen van de minste zyner inzettingen. Hy belette daar door de zamenrottingen der misnoegden, die zich by dag niet durvende vergaderen, des nachts geheime byeenkomsten zouden hebben kunnen houden, en raadslagen nemen om een juk af te werpen, dat voor verwonnelingen altoos onaangenaam is, en aan de Engelsche natie vooral.

Instelder van het gelui, dat men vuur rekenster noemt.

Die van Kent handhafden alleen hunne wetten en vrydommen. De overwinning van *Willem* verbaasde hen niet; en zy verstonden zyne kroning, zonder te veranderen van hun genomen besluit van eer te sterven dan van hunne oude gewoonten af te staan. Zy wisten zelfs, dat hy op hen kwam aantrekken met een zegepralend heir, voor het welk alle andere steden des koninkryks hare poorten geoopent hadden; en dit vertsaagde hen niet alleen geenzins; maar zy waren zelfs stout genoeg om hem te keer te gaan. Zy legerden zich twee mylen van Gravesend; en de koning vondt zich omheint van hunne krygsbenden, toen hy meende dat zy nog binnen de muren van hunne vesting van Douvres besloten waren, waar in hy hen meende te bezetten. Hy is mogelyk nooit krachtiger verwondert geweest. Hy kwam echter haast weder by zich zelve; en zyn leger in slagorder stellende, was hy gereed om het teken tot den aanval te geven, wanneer hy den vyandt de witte vaan zag opsteken, en twee gemachtigden tot hem zag komen, tot een bewys, dat men meer lust hadt om zich met hem te verdragen, dan om met hem te vechten. De eerste was *Stigand*, die aartsbisschop van Jork, welken de paus in den ban hadt gedaan, maar die zyne bediening echter in zyn aartsbisdom waarnam.

Stout besluit van die van Kent.

Daarom dubbeld gebeten, op *Alexander* den II en op den nieuwen vorst, die de bannier, door dezen paus gewyd, voor zyn leger deedt dragen, hadt hy die van Kent aangemoedigt om voor hunne wetten en vryheit te stryden. Hy hadt tot medgesel een abt, dien de Geschiedenis *Engelvin*, of *Engelsin* noemt; en deze beide geestelyken, zich by de *Maccabeën* vergelykende, zeiden, dat zy, op het voorbeeldt van deze moedige beschermers des Joodschen volks, besloten hadden hun leven op te offeren voor het heil der Britannische natie, en gereed waren hun bloedt te storten voor de behoudenisse harer vrydommen en wetten. De steden van Douvres en Kantelberg stemden hun besluit toe, met de gansche provincie van Kent; en hen tot hare hoofden benoemende stelden zy haar lot in hunne handen.

Onder het bevel van deze beide veldheeren waren hare krygsbenden by Gravesend komen legeren; zy wilden zich beide tot gemachtigden laten gebruiken om over het verdrag te handelen, het welk men zou zoeken te maken. Ook was 'er niemandt dan zy alleen stout genoeg om des zelfs voorwaarden voor te slaan, of bekwaam genoeg om te maken, dat het inderdaadt gesloten wierdt.. *Stigand* voerde het woordt, en zyne aanspraak deedt minder de vreze blyken van mannen, die de goedertierendheit van den verwinnaar zoeken te verwerven, dan de standvastigheit van vrye lieden, die liever willen sterven, dan in slaverny leven. 1067.

Heer, zeide hy, den koning aansprekende, *het volk van Kent, waar van gy het beste deel gereed ziet, om liever met de wapenen in de handt te sterven, dan tot slaverny te vervallen, heeft ons gemachtigt om u zyn besluit te doen weten. Het is zodanig, dat wy u wel voor onzen heer en koning willen erkennen; mits dat gy ons aan uwen kant erkent voor een vry volk, en belooft, dat gy ons onze vrydommen, gewoonten en wetten zult laten genieten, zonder dat wy gehouden zullen zyn ons naar de uwe te voegen. Op deze voorwaarden, heer, willen wy ons onder uwe heerschappy begeven, en ons vereenigen met de andere provinciën van Engelandt, om gezamentlyk eene eenige heerschappy uit te maken. Anderszins, en in gevalle gy onze eischen weigert, bieden wy u den slag aan, die ons lot en het uwe zal beslissen.*

Wyze overweging van *Willem*.

Willem was opvliegend van aardt, en wierdt ligt toornig. Hy hadt ten andere onlangs gezegepraalt over alle heirmachten des koninkryks, en tot loon zyner overwinninge de kroon in de hoofdstadt des koninkryks ontfangen. Met zo veel roem overladen zynde, kon hy niet verduwen, dat de troepen van een eenige provincie, aangevoert door twee geestelyken, hem met zo veel trotschheit kwamen uitdagen. Hy stondt verzet over hunne stoutheit; maar hy bedwong zynen toorn. Na dat hy een oogenblik zyne gedachten hadt laten gaan over den uitslag van een gevecht, dat kwade gevolgen kon hebben, en over de gelegenheit der provincie, die uit wanhoop mogelyk heul by zyne overzeesche naburen zou zoeken, of zich aan de zelve onderwerpen, wilde hy haar liever met zachtheit onder zyne heerschappy lokken, dan haar door geweldt van wapenen onderbrengen. Zyne oogen dan op de twee gemachtigden slaande, na eene korte stilzwygendheit: *Ik sta u*, zeide hy tot hen, *uwen eisch toe; zyt my getrouw, en ik zal uwe vryheden handhaven.*

Zyn antwoordt

Men benoemde terstondt gemachtigden, die de artykels van het verding beraamden en sloten, volgens het welk die van Kent hunne vrydommen zouden genieten, zo wel als hunne wetten en gewoonten, zonder dat 'er eenige veranderingen in gemaakt zouden mogen worden; op deze voorwaarden erkenden zy *Willem* voor wettigen koning en opperheer van Engelandt, en beloofden hem eene volkome onderwerping en eene onschendbare trouw. De tyding van dit verdrag verspreidde zich door de beide heiren, en de trompetters begonnen terstondt vrolyke deunen aan te steken, in plaats van een bloedig krygsgeschal. Men gaf aan weêrzyden gyselaars; en het Engelsche heir zelf tot geleide der Normannen strekkende bragt hen eerst te Rochester; van waar het hen zelf te Douvres bragt, en leverde hen met deze vesting de gansche provincie over. *Willem* trok 'er niet in als verwinnaar, gelyk hy in de andere steden gedaan hadt, maar als een koning, die door een vry volk vrywillig voor zodanig erkent is, onder wederzydsche voorwaarden; van zynen kant, dat hy hen zou regeren volgens hunne wetten; en van hunne zyde, dat zy hem zouden gehoorzamen als hunnen wettigen vorst.

Vrydommen van die van Kent.

De Normansche wetten en taal in Engelandt ingevoert.

Behalven deze provincie onderwierp gansch Engelandt zich aan de eigendunkelyke heerschappy des veroveraars, en hy hadt de Engelschen

1067.

De Engelsche taal blyft standt houden.

Heerschappy van *Willem* verscheidentlyk beschreven.

1067. schen ook naar zynen zin kunnen regeren, indien hy het volstrekte recht zyner overwinninge hadde willen gebruiken. Hy voerde overal de Normansche wetten in, en indien hy de zelve met die van *Eduard* vermengde, begeerde hy echter, dat de taal des veroveraars die der gerechtshoven en vierscharen zou zyn; een gebruik, het welk onder zyne nazaten in zwang gebleven is, en dat van deze plaatsen in de Parlementen (a) overging. Men heeft tot heden de Normansche spreekwyzen nog behouden in de aanneming of de verwerping der Bills.

Dat belette echter niet, dat de Engelsche taal in wezen bleef, alle dagen ryker en beschaafder wierdt, en eindelyk de overhandt over die der heerschende natie begon te krygen; hoewel de nieuwe vorst zyn uiterste best deedt om de zyne door te dryven, en dat hy openbare scholen opgerecht hadt, waar in hy verboodt eenige andere dan de zyne aan de Engelsche jeugt te onderwyzen. Zo waar is het, dat de talen ingevoert worden door den zin en het behagen der volkeren, onafhankelyk van de vorsten, zelfs van die, welker macht allervolstrekt is. Dus konden *Augustus*, noch *Claudius*, hoe groot hun meesterschap ook was, gene zekere letters, noch zekere woorden, waar mede zy het *A B C* wilden vermeerderen, en de Latynsche taal verryken, in zwang brengen. *Willem* wierdt beter gehoorzaamt, en was gelukkiger; meer dan vier honderd jaren na zyne doodt sprak Engelandt zyne taal, en men gebruikte haar in de *acten* des Parlements (b). Zy was echter de eenigste niet, die men in Engelandt sprak. Drie verscheide talen wierden toen gemeenlyk gebruikt in alle openbare schriften, indien men de gedingen voor de rechtbanken uitzondere, die alleen in het Normansch geschreven wierden. Deze drie talen waren de Normansche, of de Fransche, de Engelsche, en de Latynsche; en daar is geen twyffel, of men gebruikte de beide eerste onverschillig in het gewoonlyke onderhoudt; maar waarschynlyk was de eerste gebruikelyker dan de andere, vermits zy de overhandt gekregen heeft. Zy bleef echter zo zuiver niet, of zy kreeg veel van de Normansche, en maakte een soort van mengelmoes met elkander, gelyk de Engelsche geschiedschryver *Fuller* aanmerkt. Men kan het zelve zeggen van de Saxische en Normansche wetten; en *Willem* scheen min het recht zyner verovering te gebruiken door het invoeren van de eerste, dan 'er van af te staan door het behouden van de laatste.

De Engelsche taal blyft standt houden.

Men beschryft *Willems* regering wyders zeer verscheidentlyk. Zyne vyanden malen de zelve af als tyrannisch; zyne begunstigers als billyk en gematigt. De genen, die voor onzydig willen gaan, bekennen, dat zy straf was; maar zy verschonen die gestrengheit door de noodzakelykheit en de staatkunde; gene andere zekerheit ziende voor zyne heerschappy over eene zo woelachtige natie. Zy zeggen nog, dat, alles wel ingezien, hy noch wreed, noch bloeddorstig was, en dat, schoon hy de goederen van verdachte menschen verbeurd verklaarde, hy ten minste hunne eer en leven spaarde. Men beschuldigt hem ook van gierigheit, en van het volk door zware belastingen te hebben gedrukt; maar hy zou zonder dat de kosten der regeringe kwalyk hebben kunnen goedmaken; en indien hy daar in te berispen zy, is het om dat hy een deel van de penningen, die hy op het Engelsche volk geligt hadt, in Normandië deedt overbrengen. Hy kon zich wyders niet handhaven zonder troepen, noch die betalen, zonder schattingen te heffen. Men beschuldigt hem eindelyk, dat hy de schatten en gewyde vaten uit de kerken geligt heeft; maar dit is mogelyk eene vergroting der geestelyken, vertoornt, om dat hy hen schatte naar evenmatigheit van hunne inkomsten, tot onderhoudt van zyne vloten en heiren. 1067.

Heerschappy van *Willem* verscheidentlyk beschreven.

Men klaagt ook over den volkomen eigendom, en over de hulde, die hy zich aanmatigde over alle landgoederen des koninkryks. Anderen daarentegen zeggen, dat hy in de leengoederen der Saxische heerschappyen, die meer dan op zestig duizend beliepen, geen de allerminste verandering maakte. Maar het eerste onderstelt zynde, liet hy aan anderen ten minste den vruchttrekkenden (a) eigendom dezer goederen behouden; en nooit heeft eenig veroveraar zich in dezen met meer gematigtheit gedragen.

De schatting, die hy op de ploegen zette, gaf reden tot nieuwe klagten over dezen vorst. Dit was eene belasting van zes schellingen *, die hy leide op ieder stuk lands, dat de Engelschen *Hide* noemen, en zo veel is als een landman met eenen ploeg kan bebouwen. Maar anderen zeggen, dat hy deze schatting, die men *Hidage* noemde, niet meer dan eens vorderde gedurende zyne regering.

Oorsprong der *Hidage*.

* Elk van ruim elf stuyvers Hollandsch.

Daar was mogelyk iets harders in de uitdeeling der verbeurde landeryen aan de Normannen. Maar behalven dat hy 'er gene verbeurd verklaarde, dan die aan weêrspannige Engelschen, of aan die het koninkryk verlieten, behoorden, kon hy de diensten van zo vele brave lieden, die hem in zyne overwinning en verovering behulpzaam waren geweest, anders niet wel belonen. *Alexander* deedt het zelve, en schonk gehele provinciën van Persië aan zyne legerhoofden. Andere veroveraars hebben op de zelve wyze gehandelt; en Engelandt kan met reden niets zeggen tegen de verheffing van zo vele geslachten, die in het koninkryk genaturaliseert zyn; waar van eenige nog onder de pairs des ryks in wezen zyn, en waar van andere alleen vernietigt zyn door den tydt, die de geslachten en ryken sloopt, na dat zy een aanzienlyken rang in het koninkryk gehad hadden.

Uitdeeling der landeryen aan de Normannen.

Wy weten niet of de zes honderd, die met *Willem* naar Engelandt overgingen, alle heeren waren van een voortreffelyke geboorte; de meeste zyn ten minste van dit karakter en van doorluchtige geslachten geweest. Zy waren wyders alle geen Normannen. Daar waren onder hen ook Vlamingen, Walen, uit Ajou, Poitou, en Duitschers. *Fuller* verhaalt, dat de genen, welker namen met een W begonnen, Vlamingen, of Walen, of Duitschers waren; en de andere Franschen, het zy geboortig van Normandië, of van de andere provinciën, die wy zo even genoemt hebben.

Normansche familiën die zich in Engelandt nedergezet hebben.

Onder deze laatste waren die van Montgommery de Tancarvilles, de Harcourts, de burggraven van Touars, waar van de eerste hunnen naam gaven aan het graafschap, gelegen in het landt van Wales, en aan de stadt van den zelven naam, welke *Rogier*, graaf van Montgommery, deedt bouwen tegen de plunderingen der Walen; zo

(a) *Tyrrel* meent, dat zy in deze alleen in gebruik geweest is.

(b) *Eduard* de derde hadt haar in andere hoven afgeschaft.

(a) *Matth. Pariſ.* zegt, dat dit niet geschiedde onder zyne regering, maar onder die van *Willem* den II en *Henrik* den I.

1067. dat dit geſlacht uit Normandië oorſpronkelyk is. De Basquevilles, de d'Aubignis, de Talbots, de Courtenais, en vele andere, in de Geſchiedeniſſen zo vermaard, waren ook Franſchen. Men telt onder de genen, die uit Vlaanderen en Duitſchlandt kwamen, de De la Weres en de Wakes. Wy zyn niet voornemens hier de lyſt of het geſlachtregiſter van zo vele doorluchtige huizen by te brengen, waar van de meeſte den luiſter hunner fraaie daden niet alleen door Engelandt verſpreidden, maar hunne dapperheit ook deden blyken in de overzeeſche provinciën; voornamentlyk in Normandië, daar zy erfgenamen van hunnen naam lieten, en waar van eenige nog heden onder den eerſten adel van Vrankryk uitmunten.

Devotie van *Willem* den Veroveraar.

De krygszuchtige aardt van *Willem* belette hem niet devoot te zyn, en de Geſchiedenis verhaalt, dat hy de kanoniale uuren, of de Liturgie der monniken, gaarne bywoonde, en dat hy in zyn ganſch gedrag een ſoort van Godvrucht toonde, die, verre van zyne krygsdeugdt te bezwalken, de zelve nog meer luiſter byzette.

De zorg, die hy voor de kerk van Engelandt draagt.

Hy droeg ook zorg voor de kerkelyke zaken in Normandie en in Engelandt, en deedt zo wel alle ordentlykheit en geregeltheit in de kerkelyke regering waarnemen, als in de wereldlyke. Hy beſliſte het verſchil, dat de aartsbiſſchoppen van Jork en Kantelberg hadden over de *primatie*, of de eerſtheit, en gaf den laatſten den voorrang. Hy oeffende ſtrenge ſtraffen over de monniken van St. Ouën te Rouaan, die hunnen aartsbiſſchop onwaardiglyk gehandelt, voor het altaar weggenomen, en in de gevangeniſſe geworpen hadden: hy verzondt hen naar verſcheide kloofters, en deedt de belhamels tuſſchen vier muren metſelen.

De groote voorrechten, die hy aan de abdy. van den Veldſlag. toeſtaat.

Terwyl hy de kwaden ſtrafte, zette hy de geleerde mannen en de lieden van verdienſten voort, en ſtelde hen in de eerſte bedieningen der kerke. Hy maakte zich ook geacht door zyne Godvruchtige ſtichtingen. Zodanig is onder anderen de ryke abdy van St. Steven te Caen, daar hy zyne graſtede verkoor. Zodanig was nog die hy by Haſting, op de plaats, daar de beroemde ſlag geſlagen was, welke hem op den troon van Engelandt hielp, deedt bouwen, en die hy den naam gaf van Abdy van den Veldſlag. Men zegt, dat hy dit gebouw zo zeer niet deedt ſtichten om tot praal zyner dapperheit, als tot een gedenkſtuk zyner edelmoedigheit te ſtrekken; en dat hy zulks alleen deedt om voor zynen vyandt te doen bidden, en voor de andere doden, die in dezen bloedigen ſlag geſneuvelt waren. Maar een ſchrander ſchryver beriſpt niet zonder reden het al te grote voorrecht, dat hy dit klooſter ſchonk, van tot eene ſchuilplaats te ſtrekken voor welken boosdoender het ook zou mogen wezen; want Gods wet wilde niet, dat zelfs de horens van zyn altaar diergelyke booswigten zouden veiligen, en zy gaf den rechteren macht om 'er hen van te rukken *.

* *Exod.* xxxi, 14.

Hy handhaaft het koninklyk gezag over de geeſtelykheit.

Hoedanig ook de devotie van *Willem* ware, zy deedt hem niet vervallen tot de laſheit der Saxiſche koningen, die zich door de pauzen tot hunne onderzaten hadden laten maken; en de gewyde bannier, die *Alexander* de II aan hem gezonden hadt, wierdt alleen met dankzeggingen beloont, en niet met hulde en erkentenis van overheit. Verre van hem die over het wereldlyke af te ſtaan, wilde hy hem de zelve over het geeſtelyke niet laten. In het tegendeel *Willem* oeffende zyn gezag zo wel over de kerkelyken als over de leken; en de geſchiedſchryvers leren ons vier aanmerkelyke voorvallen, die aantonen, dat alle zyne achting voor den paus alleen in beleefdheden beſtondt, en dat hy hem niet toeliet eenig rechtsgebiedt over de kerk van Engelandt te oeffenen. I. Handhaafde hy zich in de bezitting, waar in hy de koningen zyne voorzaten gevonden hadt, van de abdyen en bisdommen te vergeven, met den ring en den ſtaf. II. Hy weigerde *Gregorius* den VII, opvolger van *Alexander* den II, bot en met volſtandigheit de hulde des koninkryks, welke deze ſtaatzuchtige paus van hem dorſt vorderen. De brief, welke deze weigering behelſt, verdient bygebragt te worden *. Het opſchrift is in deze woorden begrepen: *Aan den zeer voortreffelyken* Gregorius, *herder der heilige kerke*, Willem, *door Gods genade koning van Engelandt, en hertog van Normandië, heil en liefde.* Vervolgens antwoordende op de eiſchen van den paus: *Uw afgezant* Hubert (zeide hy) *heeft ons doen verſtaan, dat gy twee dingen van ons eiſcht; het eerſte, dat wy u den eedt van getrouwheit zouden doen, en dat wy ons voor leenmannen zouden erkennen van u en van uwe opvolgers; het twede, dat wy ſlipter en gereeder zouden zyn om u de penningen te betalen, welke onze voorzaten mildelyk aan de Roomſche kerk hebben vergunt. Ik vinde den eenen van deze eiſchen redelyk; maar ik heb den anderen geheel en al verworpen, en geweigert eene hulde te doen, die ik niet belooft heb, en tot welke my niet blykt dat myne voorzaten zich verbonden hebben. Wat het geldt belangt, dat men u alle jaren zendt, het is waar, dat myne afwezendheit uit het koninkryk des zelfs inzameling drie jaren lang heeft doen verwaarlozen; maar zy zal in het vervolg ſlipter gedaan worden.* Deze brief, welken de Engelſche geſchiedſchryver *Fuller* bybrengt, is zonder dagtekening; maar zy moet omtrent het midden van *Willems* regeringe geſchreven zyn, vermits zy geſchreven is aan *Gregorius* den VII, die niet voor het einde der maandt April van den jare 1073 op den Roomſchen ſtoel klom. Hy eindigde met betuigingen van eene kinderlyke gehoorzaamheit, en van eene oprechte vriendſchap; woorden, die niets dan eerbiedigheit behelſden, en waar uit deze hovaardige paus geen voordeel trekken kon, en waar over hy ook geenzins gebelgt kon zyn.

* Zie *M. S. Cod. Epiſt. Lanfran.*

Zyne reize naar Normandië.

Zyne opperhoofdigheit over de kerk van Enlandt.

III. De Geſchiedenis merkt aan, dat de koning zo nayverig was wegens de voorrechten zyner krone, dat hy nooit wilde dulden, dat de paus zyne bullen aan de geeſtelyken zynes ryks zonde, ten ware dat de zelve hem eerſt medegedeelt waren, en dat hy 'er zyne toeſtemming toe gegeven hadde; het gezag der pauzen dus beneden het zyne ſtellende, en niet verſtaande, dat zy eenige verſtandhouding met zyne geeſtelykheit zonder zyn verlof zouden houden. Hy oeffende zelfs de volheit van zyn koninklyk vermogen over de kerk van Engelandt, en de aartsbiſſchop van Kantelberg, aan wien het, als primaat van Engelandt, toekwam de Nationale Synoden te beroepen en te doen ſcheiden, mogt noch het eene, noch het andere zonder zyne goedkeuringe doen.

IV. Eindelyk, hy verboodt allen biſſchoppen eenigen heer, die leenman van de kroon was, in den ban te doen, om welke misdaadt het ook mogt wezen, voor dat hy 'er ten vollen van onderrecht, en ook van gevoelen ware, dat hy den ban verdiende: zo dat *Willem*, verre van te dulden n dat de pauzen en geeſtelyken zich een onwettig gezag over zyne kroon aanmatigden, altoos blyken deedt, dat de geeſte-

Behoudt de vergeving der geeſtelyke ampten aan zich.

Weigert den paus de hulde die hy van hem eiſcht.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1067. geeſtelykheit zelf aan hem onderworpen was, en dat zyne opperhoofdigheit zich niet alleen over de leken, maar ook over de kerken en hare bedienaars uitſtrekte.

Als men dit alles wel overweegt, kunnen wy niet zien, hoe deze vorſt de verwytingen kan verdienen, die de ridder *Johan Davys* hem doedt; te weten, dat hy de eerſte is geweeſt, die de gelegenheit gegeven heeft tot de ondernemingen van de pauzen op Engelandt, uit dankbaarheit, zegt hy, waar toe *Willem* meende verplicht te zyn, om de gewyde bannier, die *Alexander* de II hem gezonden hadt; en door de verſtandhouding, welke hy onderhieldt met *Gregorius* den VII, dien hy nodig hadt om de geeſtelykheit op zyne zyde te trekken, en om door deze ſtaatkundige Godvrucht de hatelykheit zyner verovering te bedekken en te verzachten. Wat men in dezen opzichte ook van zyn gedrag oordeele, het is ten minſte zeker, dat hy de belangen zyner opperheerſchappye zo wel wiſt te te vieren, dat zy 'er geen de allerminſte inbreuk door leedt, en dat hy zyne opperhoofdigheit over de geeſtelyke regering zo wel als over de wereldlyke wiſt te behouden en te handhaven; doch altoos overeenkomende met de wetten des koninkryks, volgens welke hy betuigde te willen regeren.

Wy moeten nu tot de omſtandigheden van deze beroemde regering komen, en, na dat wy haar in het algemeen beſchouwt hebben, de vermaardſte gebeurteniſſen, welke den troon van dezen vorſt beveſtigden, van nader by beſchouwen; zien, hoe hy, gehaat of gevreeſt van Vrankryk, in dit koninkryk de ſchrik en nayver bragt, die het ſedert altoos voor de Engelſche natie behouden heeft.

Zyne reize naar Normandie.

Hy hadt nog geen jaar gekroont geweeſt, wanneer de tyding van eene opſchudding in Normandië hem noodzaakte Engelandt te verlaten, en deze beroerten in hare geboorte te gaan ſmoren. Hy liet het beſtier des ryks aan *Eudes*, biſſchop van Bajeux, zyn halve broeder, geboren uit het huwelyk van zyne moeder met een Normanſchen edelman, genaamt *Herluin*, na dat hare minnaryen met den hertog *Robert* een einde genomen hadden. Hy voegde hem dien *Willem Fitz-Osbern* toe, die het meeſte deel aan zyne verovering gehad hadt, tot welke deze veertig ſchepen, op zyne koſten uitgeruſt, hadt verſchaft, en wiens dienſten hy ook erkent hadt, door hem het verly te geven van het graafſchap van Hereford. Hy volhardde in deze erkentenis, hem in zyne afwezendheit tot onderkoning aanſtellende, gezamentlyk met den biſſchop van Bajeux.

Niet vergenoegt deze voogden te hebben aangeſtelt, nam hy tot meerder zekerheit alle Engelſche heeren met zich, welker vermogen of kwaadwilligheit hem verdacht was. *Stigand*, aartsbiſſchop van Kantelberg, was een van de eerſten, met *Edwin* en *Morcar*, graven van Mercië en Northumbrië; en hy vergat den jongen *Edgar* niet, van welken hy vreeſde dat de Engelſchen in zyne afwezendheit hunnen afgodt zouden maken. Hy nam nog verſcheide andere heeren met zich; en deze waren als zo vele hoofden, die hy den misnoegden ontnam, en met eenen zo vele gyſſelaars van hunne getrouwheit, welke hy met zich voerde. Hier in was niets onbetamelyks; maar men was misnoegt, dat hy zo vele ſchatten met zich nam; dat hy, niet vergenoegt, de landen der oproerige Engelſchen verbeurd verklaart te hebben, om de zelve aan zyne Normannen uit te delen, al het goudt en zilver van Engelandt ook naar Normandië wilde overbrengen. 1067.

Zyne wederkomſt.

Hy bleef niet lang in Normandië. De oproerigen dorſten hem het hoofdt niet bieden, en hy behoefde zich ſlechts te vertonen, om hunne kuiperyen te doen verdwynen, en hen weder tot gehoorzaamheit te brengen. Zy veroorzaakten in het vervolg andere opſchuddingen, en noodzaakten *Willem* nog verſcheide andere reizen naar Normandië te doen, om hen daar over te ſtraffen. Na dat hy van deze wedergekomen was, leide hy zware belaſtingen op de Engelſchen; en na dat hy de ſchatten des koninkryks naar Normandië gebragt hadt, wilde hy zyne koffers, die hy ledig gelaten hadt, weder vullen.

Zyne belaſtingen.

Deze knevelary deedt de ganſche natie klagen; maar hy kreunde zich noch aan hunne klagten, noch aan hun gemor; en hy hadt overal zulke goede order geſtelt, dat de misnoegden geen aanhang dorſten maken. Overal hadt hy veſtingen om hen in teugel te houden, of troepen om op hen aan te vallen, en hen in de pan te hakken: zo dat de genen, die zich niet konden vleien onder een zo hard juk, genoodzaakt waren uit het koninkryk te wyken, om by de naburige vorſten een verblyf te zoeken; echter niet voor het onderbrengen en ſtraffen der provincie van Devon, welker ſtadt Exceſter hy belegerde, en noodzaakte zich op beſcheidenheit over te geven; en na dat hy de provinciën van Jork, die zich onafhankelyk poogden te maken, vernedert hadt.

Hy bekreunt zich het gemor der misnoegden niet.

Edgar wykt naar Schotlandt. 1068.

De princes *Githa*, moeder van den overleden koning *Harald*, en zuſter van *Sueno*, week, gedurende het beleg, uit Exceſter naar Vlaanderen. De prins *Edgar* ging niet lang daar na ook ſcheep met zyne moeder, voornemens zynde om weder naar Hungarië te keren, van waar zyn vader en hy te rug geroepen waren door wylen den koning *Eduard*; om daar de veiligheit te zoeken tegen den argwaan van *Willem*, welke hy 'er gevonden hadt tegen die van *Kanut*. Maar het onweêr wierp dezen jongen prins in Schotlandt, daar hy bleef. *Malcolmus* de III, bygenaamt *Canmoir*, heerſchte toen over dit ryk, en was edelmoedig genoeg om den Engelſchen prins als een waarden gaſt te ontfangen, zonder de wapenen van den veroveraar te vrezen. Hy verbondt zich aan hem met nog ſterker banden dan die der edelmoedigheit en mededogendheit, en trouwde met *Margareta*, zuſter van den verbannen vorſt, waar van de Geſchiedenis eene volmaakte princes maakt, en van welke de Roomſche kerk eene Heilige gemaakt heeft.

De koning van Schotlandt trouwt met zyne zuſter.

Willem, over deze ontvluchtingen vertoornt, bande verſcheide Engelſche heeren, welke hy kende voor aanhangers der vluchtelingen. Toen geſchiedde de grootſte uitdeeling der landeryen, pairſchappen, abdyen en bisdommen, welke hy deze verbanne geſlachten ontnam, om 'er de Normanſche mede te begiftigen. *Gospatrik*, graaf van Cumberlandt, was onder de verbannenen; en hoe fier de graven van Mercië en Northumberlandt waren, beſloten zy ook te vertrekken of dit jaar, volgens eenige geſchiedſchryvers, of drie jaren daar na, volgens anderen; en zy brengen de verbeurdmaking van de heergoederen van *Gospatrik* ook op dien tydt.

Vlucht van de graven van Mercië en Northumbrië.

Inbreuk van de twee zonen van *Harald* in Engelandt.

Godwin en *Edmond*, twee zonen van wylen den koning *Harald*, die naar Ierlandt geweken waren, zochten den troon hunnes vaders en hun vervallen huis weder op te rechten; en

1068. en zonder zich te ontzetten over *Willems* overwinningen, die hem de kroon op het hoofdt gezet hadden, ondernamen zy hem die weder van het hoofdt te ſtoten. Het ontbrak hen niet aan moedt. Zy gingen ſcheep in de havens van Ierlandt; ſtevenden het kanaal van Briſtol op, en landden in de provinciën van Cornwall en Devon, die zy plunderden; en des konings troepen, vereenigt met die des lands, hen den ſlag aangeboden hebbende, behaalden zy de overwinning. Maar het ontbrak hen aan heirmachten. Deze overwinning koſtte hen te veel bloeds; en zy waren 'er al te zeer door verzwakt, om het koninkryk verder in te trekken: zo dat zy genoodzaakt waren zich weder in hunne ſchepen te begeven; en zy keerden met veel buit weder naar Ierlandt.

Deze inbreuk ſtoorde de ruſt der regeringe niet. Een man deedt alleen meer dan alle deze misnoegden te zamen. Zonder ſchepen, zonder heirlegers, zonder door iemandt onderſteunt te zyn, alleen gevolgt van eenige waaghalzen, die zyne fortuin wilden volgen, dorſt hy zich kanten tegen den veroveraar van Engelandt. Alleen ondernam hy de genen, welke *Willem* in het bezit van zyn vaderlyk goedt geſtelt hadt, te verjagen; hy beroofde 'er hen van, en ſtelde zich weder in des zelfs bezittinge; bevondt zich daar na by alle partyen, die tegen den koning gemaakt wierden; en indien de koning gelukkig genoeg was om de overhandt op hem te krygen, was hy ten minſte zo gelukkig, dat hy niet in zyne handen viel, en dat hy zyn leven en zyne vryheit tegen alle macht des konings beſchermde. Deze ongemene man, dien de Geſchiedenis *Herevard* noemt, en welken zy geen anderen tytel geeft om hem te doen kennen, dan dien van groten krygsman, of krygshoofdt, en neef van den abt van Peterborough*, was ſedert den jare 1062 naar Vlaanderen gevlucht. Daar kreeg hy kennis van de ſtaatswenteling van Engelandt door de verovering van *Willem*, en van de verandering, in zyn huis geſchied, het welk men uit zyne erffeniſſe geſloten hadt, om de zelve te ſchenken aan *Thovold*, een der Normanſche heeren, welke de veroveraar beloonde door middel van diergelyke verbeurdmakingen. Over deze onbillykheit geſtoort, en zonder te overwegen hoe groot het verſchil was tuſſchen hem en den veroveraar van Engelandt, ſteekt hy met zyne vrouwe en kinderen derwaarts over; komt zynen oom te Peterborough aanſpreken; ontfangt de ridderorde van hem *; en met huisgezin en bedienden regt aantrekkende op de genen, die 'er bezit van hadden genomen, verdryft hy hen van daar, en zet 'er zich zelf weder in met den degen in de vuiſt.

Herevards wedergaloze dapperheit

**Tyrrel* zegt, dat hy een zoon van Myloid *Brune* was.

** De biſſchoppen en abten hadden het recht van ridders te ſlaan; maar de Normannen hebben het hen benomen.*

Willem trok zich dezen hoon niet aan, of ontveinſde dien; en het zy, dat hy deze daadt aanmerkte als eene zaak tuſſchen twee van zyne onderdanen, waar mede hy zich niet moeſt moeien; het zy, dat hy vreeſde, dat indien hy een zo dapperen man tot wanhoop bragt, deze zich aan het hoofdt van eene party zou begeven, die te vrezen zou zyn, indien zy zulk een onvertſaagden heldt tot leids- en raadsman hadt; het zy dat hy overtuigt was, dat *Herevard* de billykheit en het recht aan zynen kant, en alleen ongelyk hadt in de behandeling der zake; altoos hy ondernam niet om hem weder uit het bezit zyner goederen te dryven. Wy zullen hem haaſt groter zaken zien ondernemen; hem aan het hoofdt van *Willems* vyanden zien; en ſchoon hy voor het geluk van dezen vorſt eindelyk moeſt zwichten, hem gelukkig of behendig zien ontſnappen; en, wat meer is, ſtout genoeg zyn om in het koninkryk te blyven, en om mogelyk de enigſte Engelſchman te wezen, die zich kon beroemen vry te zyn. Wy bekennen, dat zo veel dapperheit, zo veel bekwaamheit, en zo veel geluk, met elkander vereenigt, iets ſeldzaams is; maar het is niet buiten vermoeden, gelyk *Tyrrel* meent, dat de monniken vele verdichtſels met de geſchiedeniſſe van *Herevard* vermengt hebben. 1068.

De graaf van Vlaanderen geeft den oproerigen Engelſchen verblyf in zyne ſtaten.

Het is moeielyk het eerſte gedrag van den grave van Vlaanderen over een te brengen met zyn laatſte. Eerſt hadt hy de verovering van *Willem* begunſtigt, en hy gaf dit jaar een verblyf aan de Engelſche vluchtelingen. Hun verwantſchap hadt den Vlaming anders te werke moeten doen gaan, dewyl *Willem* getrouwt was met *Mathilde*, of *Machtelt*, dochter van *Baldewyn* den Godvruchtigen, en zuſter van den toen regerenden grave *Baldewyn*, bygenaamt van Bergen. De ſpyt kreeg de overhandt op de banden van verwantſchap; en *Baldewyn* kon zich niet zien beſpotten van *Willem*, die hem zyne belofte, van hem deel aan zyne verovering te geven, niet hieldt, zonder een beſluit te nemen van 'er zich over te wreken. Hy hadt hem geſchreven, om van hem te eiſchen, dat hy zyn woordt zou houden, en om hem te vragen in wat oordt van Engelandt hy hem het aandeel der veroveringe, het welk hem volgens hun verding toekwam, meende te geven. Hy kreeg deze beide regels tot antwoordt: *Ik heb u tot uw deel van de verovering van Engelandt toegewezen het gene gy op dit papier zult geſchreven vinden.* Deze regels ſtonden op een groot vel, waar op ter wereldt niets anders geſchreven was: zo dat *Willem* de ſchimp by de weigering voegde, en met de vordering, of met de ligtgelovigheit van den grave zynen zwager ſpotte. Dus verhaalt de Engelſche ſchryver *Stow* de zaak ten minſte; maar *Mezeray* zegt, dat het *Baldewyn* de Godvruchtige was, die in den jare 1067 zynen ſchoonzoon *Willem* byſtondt. Om deze beide ſchryvers overeen te brengen moet de zoon, die *Willem* in den jare 1068 ſchreef, van dezen koning gevordert hebben, dat hy de belofte zou nakomen, die hy aan zynen vader, en niet aan hem zelve, gedaan hadt. Wat hier van zy, de zaak bleef daar by, en al de wraak, die *Baldewyn* daar over nam, was, dat hy den oproerigen Engelſchen en den ballingen eene ſchuilplaats in zyne landen gaf. Hy was niet machtig genoeg om *Willem* den oorlog aan te doen; en ten anderen wierdt hy in dit voornemen belet, indien hy het mogt gehad hebben, door zyne doodt; want hy ſneuvelde des jaars daar aan in den kryg, dien hy tegen zynen eigen broeder voerde.

Willem ſpot met *Baldewyn*, graaf van Vlaanderen.

1069. Verſtandhouding van de Northumberlanders met de Denen.

Ontzagchelyker vyanden deden zich op om den nieuwen koning te onttronen, en om de kroon te komen eigenen, die zy meenden hen te behoren. Deze waren de Denen, die fiere mededingers der Saxiſche koningen, welke, na hen de zelve meer dan drie honderd jaren lang betwiſt te hebben, 'er zich eindelyk meeſter van gemaakt hadden, en de zelve vyf en twintig jaren met roem bezeten hadden, onder *Sueno* en *Kanut* den Groten. De nazaat van dezen laatſten hadt die niet lang behouden, en zy was door de herroeping van *Eduard* den Belyder weder op de Saxiſche vorſten gekomen. Zyne doodt wekte de heerſchzucht der Denen weder, en hun koning, die den doorluchtigen naam van

Sueno

1069. *Sueno* voerde, en van den tak was, die den bynaam van *Ulfus* droeg, meende meer recht op de kroon van Engelandt te hebben dan een baftaardt van den hertog van Normandië, gelyk hy *Willem* noemde, en ftelde zich in ſtaat om zich het koninkryk weder toe te eigenen. Hy hadt zyne aanhangers, vooral in Northumberlandt, en de graven *Edwin* en *Morkar*, en de biſſchop van Durham hadden hem belooft zich voor hem te verklaren, zo dra zy zyne vloot zouden zien te voorſchyn komen.

Opſtandt der Northumberlanders.

Voor dat zy kwamen, ſtonden de Northumberlanders op. De nieuwe graaf, of de nieuwe heer, aan welken *Willem* verly van dit graafſchap gegeven hadt, was 'er oorzaak van. Wy hebben op meer dan eene plaats gezegt, dat deze fiere inwoonders van Engelandt hunne natuurlyke heeren zo toegedaan waren, dat zy gene vremde konden velen; en wy hebben de doodt bygebragt * van den gene, die van den Veroveraar verly van dit oude Saxiſche koninkryk ontfangen hadt. Hy ſtierf echter niet eer dan in dit jaar. Eenigen noemen hem *Copere*; anderen *Robert Cumin*, een bekender naam van een Schotſch geſlacht †, zo vermogend, dat het in den jare 1304 de kroon aan dat van *Bruce* betwiſtte. Maar hoedanig ook de geboorte van dezen graaf van Northumberlandt geweeſt zy, hy was den lieden des lands zo onaangenaam, dat zy alle beſloten zich ſcheep te begeven, en naar Denemarken en Noorwegen over te ſteken, van waar zy meeſt oorſpronkelyk waren, zich neêrgezet hebbende in deze provincie, welke een hunner hoofden met den koning *Edmond* gedeelt hadt in den jare 942. *Egelwin*, biſſchop van Durham, hen van dit beſluit niet hebbende kunnen aftrekken, of het mogelyk zelf ſtyvende, ging *Cumin* te gemoet, gaf het hem te kennen, en vermaande hem vruchteloos weder te rug te keren. Verre van de vermaningen en aanradingen van dezen kerkvoogdt te volgen, meende hy, dat zyne eer en die des konings 'er aan hing, dat hy zich in het bezit zyner nieuwe waardigheit ging ſtellen, en dit woelachtig volk leerde gehoorzamen. Dus het landt voort in trekkende, kwam hy met zeven honderd mannen voor de poorten van Durham, welke hy zich deedt openen. Hy was 'er niet lang in ruſt. De Northumberlanders, die den tydt niet gehad hadden om naar Noorwegen te gaan, namen een ander beſluit; te weten dat, van liever te ſterven, dan het juk te dulden, dat men hen wilde opleggen; ten andere vertoornt over de vernielingen der ſoldaten, die overal, waar zy doorgetogen waren, gebrand en geplundert hadden, verzamelden zy zich, en waren ſtout genoeg om gezamender-en gewapenderhandt naar Durham te trekken. Zy togen 'er in met den degen in de vuiſt; maakten de ſoldaten af, die zich tegen hunnen inval poogden te kanten, en ſtaken het huis in brandt, waar in *Cumin* zich met een deel van de zynen beſchanſt hadt. Hy wierdt dan genoodzaakt om het te verlaten; maar het vuur ontvliedende verviel hy in de handen der verwoede Nothumberlanders, die op hem en op zynen kleinen troep aanvielen, alles neêrhieuwen, en niemandt lyfsgenade gaven. De graaf verdedigde zich tot het laatſte toe; maar eindelyk overal gewond zynde, ſtortte hy dood ter aarde. Een enkelde ſoldaat was gelukkig genoeg om door dien gewapenden hoop heen te dringen, en om aan zyne woede te ontſnappen.

* Fol. 138.

† *Tyrrel* zegt, dat hy een Norman was.

Zy veroveren Durham.

Willem wilde de doodt van *Cumin* en van zyne

ſoldaten wreken; en zo dra hy van hun ongelukkig lot verſtendigt was, zondt hy een groter getal krygsvolk derwaarts, aangevoert door een ervaren hoofdman, om eene voorbeeldelyke ſtraffe te oeffenen over de ſchuldigen, en om ganſch Northumberlandt onder het juk te brengen. Het wierdt door een ſoort van wonder gered. 'Terwyl deze troepen op Durham aantogen ontſtondt 'er een zwaar onweêr, en de regen, die 'er viel, was verſelt van eene zo grote duiſterheit, die verſcheide uuren duurde, dat het leger verdwaalde. In plaats van op de ſtadt aan te trekken toog het 'er van af. Zo dat, toen het onweêr geeindigt was, en het heir begon te zien waar het was, het zich byna op de zelve plaats bevondt, van waar het vertrokken was. De ſoldaten, door dit toeval, het welk zy voor een teken van des Hemels toorn namen, moedeloos geworden, weigerden wederom te keren; en de veldheer moeſt het daar by laten. 1069.

De Normannen ſtellen alles te vure en te zwaarde in Jork.

Niet lang daar na deedt hy zyne troepen aantrekken op Jork, in plaats van op Durham, in gedachten, dat zy zulk een tegenzin niet zouden hebben om naar de eerſte plaats te gaan, als naar de andere, om dat zy 'er de zelve ramp niet zouden denken te onmoeten. Zy kwamen 'er den 19 September; namen de ſtadt ten eerſte in, en ſtelden 'er alles te vure en te zwaarde.

Landing der Denen.

De wrekers van deze wreedheden waren nader by dan men vermoedde. De Denen, waar van wy geſproken hebben, hadden eene vloot van twee honderd zeilen in zee gebragt, en kwamen met dappere krygsoverſten en goede troepen, die, ſchoon niet machtig om het koninkryk te verwinnen, ten minſte bekwaam genoeg waren om des zelfs kuſten in rep en roer te brengen, en om de neiging der natie te toetſen. Twee zonen van den koning van Denemarken, *Kanut* en *Harald*, hadden het bevel over de vloot. De graven *Esbern*, of *Osbern*, en *Turkil*, waren hunne algemene ſtedehouders of generaal-luitenants, met een biſſchop, dien de Geſchiedenis *Chriſtiernus* noemt. Zy hadden hunne verſtandhoudingen in Northumberlandt, waar *Egelwin*, biſſchop van Durham, de prins *Edgar*, en de graaf *Waltoof*, een der braafſte hoofden der weêrſpannelingen, hen wachtten. Het kwam dezen in het vervolg duur te ſtaan, en wy zullen hem eerlang het leven zien verliezen op een ſchavot, na dat hy het in vele gevechten klockhertig hadt verdedigt.

Zy hakken de Normannen in de pan.

De Normannen hadden niet langer dan drie dagen in de ſtadt Jork geweeſt, die zy afgebrand hadden, wanneer de Denen, aan den mondt van den Humber aan landt getreden, daar kwamen, en hen verraſten; en het kaſteel, het welk niet was afgebrand, en waar in drie duizend brandſtichters zich beſloten hadden, overweldigt hebbende, hieuwen zy ze in ſtukken. Zy vergenoegden zich met deze daadt; en zich met den geroofden buit der afgemaakte Normannen verrykt hebbende, begaven zy zich weder op hunne vloot. Zy wiſten wel, dat *Willem* hen op het lyf zou komen vallen, zo dra hy van hunnen inbreuk verwittigt zou zyn; en zich niet ſterk genoeg bevindende om hem het hoofdt te bieden, was het veiliger voor hen de zee te houden, en langs de kuſten te ſtevenen, zich even gereed houdende om eene nieuwe landing te ondernemen, indien zy de gelegenheit gunſtig zagen, of om zich weder naar Denemarken te begeven, indien zy bevonden, dat zy niet zonder gevaar in Engelandt konden overwinteren. Zy bedrogen zich niet in hunne giſſingen.

1069

Willem wreekt 'er zich over op de Northumberlanders.

Willem, de droevig tydinge gekregen hebbende van het vermoorden zyner Normannen, ontstak in toorn, en zwoer, dat hy 'er zich strengelyk over zou wreken. Zyne wraak viel echter maar op de Northumberlanders, die hy beschuldigde van verstandhouding met de Denen. Hy verzamelde schielyk alle zyne troepen, die hier en daar in hunne bezettingen verspreid waren, en een tamelyk heir van de zelve gemaakt hebbende, trok hy in Northumbrië gelyk in een vyandelyk landt, en handelde het niet veel zachter dan de Normansche soldaten Jork, of als zy op hun beurt gehandelt waren door de Denen.

Koopt de vrede van de Denen.

Na dat hy zyne wraakzucht dus voldaan hadt, was hy bedacht om de Deensche vloot weder naar hare havens te doen keren; en vermits hy gene schepen hadt om haar te verdryven van zyne kusten, oordeelde hy, dat het geen schande was hare verwydering te kopen. Hy zondt ten dien einde gemachtigden aan den grave *Esborn*, die der zelver admiraal was, en trof een verdrag met hem. Het behelsde, dat de Deensche vloot geen vyandlykheit zou plegen, en beloofde weder naar Denemarken te keren, zo dra de winter, dien zy in de havens van Northumberlandt doorbrengen zouden, voorby zou wezen; zich verbindende van niets te ondernemen tegen de Engelschen, en zich vergenoegt houdende met de somme, die de zeevoogdt met des konings gemachtigden bedongen hadt. Men zegt niet, hoe groot deze somme was; maar zy moet zeer groot geweest zyn, dewyl *Willem* de kerken en abdyen van haar goudt en zilver moest beroven, om de zelve te betalen, gelyk wy eerlang zullen zien.

Grote hongersnoodt.

Dus viel al het verlies op de muitelingen. Hunne ganssche provincie wierdt door de beide partyen niet alleen bedurven, met verliet den landbouw, en de hongersnoodt, die 'er op volgde, was zo vreeslyk en duurde zo lang, dat men negen jaren lang gebrek aan broodt hadt, en men genoodzaakt was als woeste beesten van raauw vleesch, en op zommige plaatsen zelfs van menschen vleesch, te leven.

Sueno, koning van Denemarken, keurt het verding van vrede af.

De graaf *Esborn* kwam het verding na, en de lente gekomen zynde verliet hy de havens van Northumberlandt, en keerde weder naar Denemarken. Hy wierdt niet wel ontfangen van den koning *Sueno*, die hem niet kon vergeven, dat hy voor geldt afgestaan hadt van de vorderingen der Denen op Engelandt; en een zo schandelyk verding afkeurende, bande hy den zeevoogdt, die het gemaakt hadt, uit zyn koninkryk.

De Geschiedenis leert ons, dat *Sueno* steets zyne hoop behieldt, en dat al het aanzoek van den paus, die *Willems* belangen voorstondt, hem niet kon bewegen om van zyne vorderingen af te zien. Hy deedt echter niet dan zwakke pogingen om de zelve te doen gelden; en wy zullen hem na vyf jaren eene nieuwe vloot zien uitrusten, met welke hy niet meer te wege bragt dan met de eerste.

De bisschop van Durham en zyne medepligtigen verlieten het landt, om des konings toorn te ontvlieden: zo dat *Willem*, hen 'er niet vindende, de schade, die zy hem toegebragt hadden, niet op hen kon wreken; maar hunne vlucht strekte alleen om hunne straf te verschuiven, die op de kerken viel, eer zy hen kwam bezoeken.

Willem ligt het zilver uit de kerken.

Toen was het dat de koning, op aanrading van *Fitz-Osbern*, dien hy graaf van Hereford gemaakt hadt, de hoofdstadt van Durham intoog, uit welke hy het zilvere crucifix weg deedt nemen; en met deze kerkrovery niet te vrede, zeggen de monniken, deedt hy het zelve door gansch Engelandt, en beroofde de kerken, de kloosters en abdyen van hun zilverwerk, alles tot kelken en reliquiekasjes toe wegnemende. Hy deedt nog meer; hy nam hunne landeryen en inkomsten ook naar zich, en deelde de zelve uit aan de heeren van zyn hof, of aan de troepen, die hy op de been moest houden. 1069.

1069. 1070. Klagten der monniken daar over.

De geestelykheit, die steets eene grote aankleving voor hare belangen hadt, en een waakzaam oog over de zelve hieldt, kon hem dezen handel niet vergeven. Zy noemde dien eene schennis van de allerheiligste rechten der kerke, eene overweldiging der goederen, door de Godvrucht der koningen zyne voorzaten tot den dienst van Godt gewyd, en tot het onderhoudt zyner dienaren. De geestelyke amptkoper, *Stigand*, aartsbisschop van Kantelberg, maakte het meeste gerucht. Hy wierdt 'er in het vervolg ook strengst over gestraft. De koning, die hem niet mogt lyden, en die hem meer dan eens aan het hoofdt der oproerigen hadt gevonden, was wel in zyn schik, dat hy de gezanten van paus *Alexander* den II, die hem reets in den ban gedaan hadt, met hem eene lyn zag trekken, om hem voor de geestelyke rechtbank te vervolgen. Hy hadt zich, in weêrwil van dezen ban, in zyn aartsbisdom weten te handhaven; het welk een bewys strekt, dat de kerk van Engelandt niet aan den paus was onderworpen; en deze kerkvoogdt wierdt niet afgezet, dan na dat hy veroordeelt was door het concilie of synode nationaal, te Winchester gehouden. Het is waar, dat de drie gezanten van *Alexander* het zelve bywoonden; maar de koning beriep het; de gezanten deden niet anders dan hunne toestemming geven, uit des pauzen naam, wiens bullen zy mededeelden aan de vergadering, waar in de koning voorzat. De zaak van *Stigand* wierdt 'er onderzocht, en men vondt hem schuldig aan simonie en geweldt, waar door hy zich in den aartsbisschoplyken stoel van Kantelberg gedrongen hadt, waar uit hy sedert den jare 1053 den monnik *Robert van Jumiege* verdreven hadt, welken *Eduard* 'er in den jare 1050 op geplaatst hadt. Het gene *Alexander* nog meer vertoornde, was, dat *Stigand* het *Pallium* * niet van zyne handt ontfangen hadt; en *Willem* was tegen hem verbitterd, om dat hy geweigert hadt hem te zalven: zo dat de paus en de koning hunnen persoonlyken hoon op hem wroken, zo wel als dien van de kerk. Maar zy handelden dezen onwaardigen kerkvoogdt echter naar rechten, en alle geschiedschryvers stemmen toe, dat hy billyk afgezet wierdt. Eenigen zeggen, dat hy naar Schotlandt gevlucht was; maar anderen * verzekeren, dat hy in de gevangenisse geworpen wierdt, waar hy ellendig stierf, als een andere *Tantalus* in het midden zyner schatten, van welke hy zyn gebruik niet dorst nemen, en die hy verborgen hieldt. Wat hier van zy, *Lanfrank*, een monnik van Bek †, en abt van St. Steven te Caen, wierdt in zyne plaats verkoren, en bekleedde den stoel waardiglyk. Hy was even roemwaardig om zyne godvrucht en om zyne geleerdheit; oorspronkelyk uit een edel geslacht van Pavië; maar nog doorluchtiger door zyne persoonlyke hoedanigheden dan door den adeldom van zyn huis.

Stigand, aartsbisschop van Kantelberg, afgezet.

De paus en de koning zyn op hem gebeten.

* De bisschoplyke mantel.

* *Tyrrel.*

Lanfrank wordt in zyne plaats verkoren.

† Eene abdy aan de Seine, zes mylen van Rouaan.

De geestelykheit misnoegt zynde, voegt zich by de andere oproerigen.

De straffe van *Stigand* verbitterde de andere geestelyken, die niet konden velen, dat de koning hunne inkomsten besnoeide, of geheel naar zich nam, of liever overweldigde, gelyk zy

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1070. zy ſpraken, van de goederen, waar op *Willem* de handt gelegt, en aan zyne krygsoverſten en ſoldaten uitgedeelt hadt. Van morren kwamen zy tot muiten; en zich by den aanhang der kwalyk gezinde heeren begevende, zetten zy hen aan om de wapenen andermaal op te vatten tegen hunnen koning. Deze vorſt wierdt 'er haaſt van verwittigt, en maakte zich gereed om tegen hen op te trekken, en hen te voorkomen; maar zy wierden gewaarſchuwt, en zochten ſchuilplaatſen om zich tegen de gramſchap van een zo ontzagchelyken vyandt te dekken. *Edwin*, graaf van Mercië, meende naar Schotlandt te wyken, en hadt zich reets op reis begeven; maar hy vondt zyne doodt op eene plaats, waar hy die minſt verwachtte. De Merciërs, die altoos vele aankleving voor zynen perſoon en party getoont hadden, ſtonden tegen hem op, en hem omringt hebbende, maakten zy hem af.

De muitelingen wyken op het eilandt Ely.

Morkar, graaf van Northumberlandt, zyn broeder, was gelukkiger. Hy begaf zich ſtil van het hof; en zich verbindende met dien *Egelwin*, biſſchop van Durham, en met dien beroemden krygsman *Herevard*, van welken wy reets geſproken hebben, wapenden zy zich in de ongenaakbaarſte plaatſen des lands. Zy wierden derwaarts gevolgt door verſcheide edellieden, en een groot getal overgelopene ſoldaten, die hunne fortuin wilden volgen; het zy uit haat tegen de Normannen; het zy uit genegenheit voor deze belhamels; of het zy dat zy hun voordeel in deze nieuwigheden dochten te vinden, en in troebel water meenden te viſſchen. Zy wierden in hunne hope bedrogen. *Willem* joeg hen van de eene plaats naar de andere, en dwong hen hunne laatſte ſchuilplaats te zoeken op het eilandtie Ely, zo beroemd, om dat hét tot eene wyk geſtrekt hadt voor de Saxiſche en Deenſche veldheeren, waar van wy gewag gemaakt hebben.

Herevard verdedigt het tegen den koning.

Het ſtrekte *Herevard* en zyne medepligtigen ook tot eene ſchuilplaats. De koning moeſt 'er zelf komen; met zyne heirlegeren affnydingen maken, en ſterktens bouwen om zich te dekken tegen de uitvallen der muitelingen, en ganſche jaren beſteden om 'er zich meeſter van te maken. Zo dat dit klein ſtukje lands moeielyker viel te veroveren dan het ganſche koninkryk van Engelandt; en *Herevard* alleen was ontzagchelyker voor hem dan de koning *Harald* geweeſt was met alle zyne Engelſchen.

De koning is genoodzaakt de belegering in eene blokkering te veranderen.

Dit dapper krygshoofdt, zich in zyn eilandtie belegert ziende, liet zich niet vertſagen door het overgroot getal troepen, noch door de ſterktens, waar mede deze hunne beſchanſſingen bezet en verſterkt hadden. Zy hadden daarenboven den burg ingeſloten, waar in hy zich onthieldt; maar hy liet zich hier door niet vervaren noch verbazen. Hy wierp aan zynen kant eene ſterkte op tegen die van den koning; en zich door dyken en moeraſſen dekkende, ſtelde hy beſchanſſing tegen beſchanſſing, en deedt uitval tegen uitval, en toonde zo veel moedt in zich te verweeren, als men toonde in hem aan te taſten. Mogelyk zou hy in het einde echter voor de grote overmacht hebben moeten zwichten; voor des konings gramſchap buigen, en zyne goedertierendheit te voete vallen, indien *Willem* geen tyding uit Vrankryk hadt gekregen, die hem verplichtte om overzee te ſteken, en een mondgeſprek met den koning *Philips* te gaan houden. De Engelſche geſchiedſchryver zegt niet wat de reden van deze byeenkomſt was;

maar zy moet van groot gewigt geweeſt zyn, dewyl *Willem* zich genoodzaakt vondt om de belegering van de wapenplaats der muitelingen, die 'er hem trotſeerden, te verlaten, en de zelve in eene blokkering te veranderen. 1070.

Zyne afwezendheit was ſchier rampzalig voor hem geweeſt, en hadt hem haaſt van de kroon van Engelandt berooft. Hy was naauwlyks vertrokken, of de opſtandt wierdt byna algemeen. De graven *Valteof*, *Morkar*, *Siward*, en verſcheide andere lieten 'er zich mede in, met den prins *Edgar*; en *Malcolmus*, koning van Schotlandt, verbondt zich ook met hen. De dappere *Herevard*, zulk een machtigen aanhang ziende, en ten anderen door de verbondenen genodigt om zich by hen te voegen, verliet, in weêrwil van de blokkering, het eilandtie, en begaf zich by de Engelſche graven. Maar die grote ophef kwam op niet uit. De verbondenen haaſtten zich niet om iets uit te voeren, en *Willem* wedergekomen zynde, eer dat zy iets ondernomen hadden, verydelde alle hunne aanſlagen en kuiperyen door zyne tegenwoordigheit. Hy verſchoonde *Valteof* zyne misdaadt, en gaf hem eerlang bewyzen van zyne genegenheit en mildadigheit. Maar de biſſchop van Durham, in zyne handen gevallen zynde, wierdt in de gevangeniſſe geworpen, waar in hy twee jaren daar na ſtierf. De graaf *Valteof*, zich twee jaren daar na in eene nieuwe zamenzwering ingelaten hebbende, wierdt onthalſt. 1071. De koning doedt de aanſlagen der muitelingen verdwynen.

Herevard ontſnapt hem. Hy verſteenigt Ely.

Wat *Herevard* belangt, het is zeker, dat hy zich op het eilandt Ely bleef verdedigen; vermits beroemde geſchiedſchryvers beveſtigen, dat hy 'er uit trok met den degen in de vuist, toen het zich twee jaren daar na genoodzaakt zag aan de beſcheidenheit van den verwinnaar over te geven. *Herevard* moet zich dan ook weder naar dit eilandtie begeven hebben, voor of na de wederkomſt van den koning, wiens ganſche macht niet kon zegepralen over dit beroemd krygshoofdt.

Inval van den koning van Schotlandt.

Schoon de verbondene Engelſchen niets uitrechtten, was het niet even eens met den koning van Schotlandt. Deze wiſt zich te bedienen van *Willems* afwezendheit; en zich aan het hoofdt van een machtig heir begevende, trok hy door de provincie van Cumberlandt, die hem behoorde, ſedert de gifte, die *Eduard* hem van de zelve gedaan hadt; en zich Oostwaarts kerende vernielde hy het ganſche landt. Hy toog vervolgens weder op naar Northumbrie, daar hy de zelve verwoeſting aanrechtte, zonder de kerken te ſparen, die hy deedt afbreken, en in kolen leggen; en hy deedt, zonder mededogen, alles afmaken, zonder aanzien van ouderdom of kunne. *Gospatrik*, graaf van Northumberlandt, trok, om eene afwending te maken, in de provincie van Cumberlandt, daar hy de zelve vyandlykheden pleegde; maar vermits zy met Engelſchen bevolkt was, konden deze wreedheden niet als een ſchâ-verhaal, maar als eene ophoping van de rampen der natie aangemerkt worden.

1072. De koning van Engelandt wreekt zich daar over.

De koning moeſt deze ſchade zelf komen verhalen. Op de tyding van dezen opſtandt en deze vernielingen ſtak hy overzee, en deedt den koning van Schotlandt zich zyner invallen en verwoeſtingen beklagen. Hy kwam hem in zyn eigen koninkryk vinden, en de ſchrik en vreze door alle zyne landen verſpreiden, die hy ſlechts op de grenzen van Engelandt gebragt hadt.

Eerſtheit van den aartsbiſſchop van Kantelberg over dien van Jork.

Hy toog door Jork, en regelde daar de onderhorigheden en heergoederen der beide aartsbiſſchoppen van Engelandt. *Lanfrank* was tot aarts-

1072. aartsbiſſchop van Kantelberg aangeſtelt, gelyk wy reets gezegt hebben, en hy was vervolgens gewyd door *Thomas*, kanunnik van Bajeux *, aan wien de koning het aartsbisdom van Jork opgedragen hadt. Deze beide ſtoelen hadden elkander de eerſtheit altoos betwiſt. Zy wierdt in de vergadering van de Pairs des ryks, waar in de koning voorzat, den eerſten toegekeurt, met eerſtheit en rechtsgezag over den anderen; en daar wierdt beſloten, dat deze laatſte, ſchoon aartsbiſſchop, niet anders aangemerkt zou worden dan ſuffragaan van den primaat van Engelandt, wiens laſt hy zou ontfangen, en wiens bevelen hy zou opvolgen. De aartsbiſſchop van Kantelberg ſchonk hem aan zynen kant het bisdom van Durham, met alle parochiën van de graafſchappen van Jork en Nottingham, gelegen langs en boven den Humber, die men op meer dan zes honderd doedt beſpeen. Het was eerſt lang daar na, dat men onder den zelven aartsbiſſchop de bisdommen van Carliſle en Cheſter oprechtte, en dat men 'er dat van Man byvoegde, het welk een der oudſten, indien niet het eerſte, des koninkryks is. Maar deze aartsbiſſchop hadt de biſſchoppen van Schotlandt ook tot ſuffraganen, die zyn rechtsgebiedt tot den jare 1466 erkenden, wanneer zy 'er zich aan onttrokken, en in het vervolg den aartsbiſſchoppen van hunne natie alleen gehoorzaamden.

* Eene ſtadt in Normandie.

Oprechting der bisdommen van Carliſle en Cheſter.

De koning vertrok van Jork, aan het hoofdt van zyn heir, trok Schotlandt in, zonder dat *Malcolmus* hem tegen dorſt komen, of hem den doortocht betwiſten. Deze vorſt, die den jongen prins *Edgar* en de hoofden der Engelſche muitelingen in zyne ſtaten hadt durven ontfangen, zonder de gevoeligheit van den overwinnaar te vrezen, die in des zelfs afwezendheit gewapenderhandt in Engelandt gevallen was; die de grenzen van dit koninkryk verwoeſt, en Schotlandt met buit en gevangenen vervult hadt, ſtaat verlegen en bedeeſt op de wederkomſt van zynen vyandt, en durft hem den intocht in zyn koninkryk niet betwiſten. Zich daar vertonen; zich voor oppervorſt doen erkennen, en *Malcolmus* noodzaken hem hulde te doen; dit alles ſchynt op eenen zelven dag geſchied te wezen. Zo ſchielyk was deze overwinning, en zy koſtte den verwinnaar niet dan een eenigen man. Zo als de Engelſche geſchiedſchryvers van dezen tocht ſpreken, ſchynt het, of *Malcolmus* door eenige betovering wederhouden zy geweeſt; en zy doen hem alleen te voorſchyn komen om zich voor *Willem* te vernederen, om zyne kroon weder van zyne handt te ontfangen, op voorwaarde, dat hy de zelve van hem zou houden als zyn leenman en onderzaat. Maar *Willem* behieldt de provinciën van Cumberlandt en Weſtmorlandt.

Koning *Willem* valt in Schotlandt.

Dwingt den koning van Schotlandt om hem hulde te doen.

De Schotſche geſchiedſchryvers ſpreken hier anders van. Indien men deze geloven mag, was de uitſlag van den oorlog niet voordeelig voor den koning van Engelandt, die zich haaſtte om dien te eindigen door een verdrag, volgens het welke *Edgar* en zyne aanhangers in het bezit van een gedeelte hunner goederen herſtelt wierden. *Willem* ſtondt de provinciën van Cumberlandt en Weſtmorlandt aan *Malcolmus* af; en men ſtelde een kruis aan gene zyde van de Twede, om de beide ryken tot grenspaal te ſtrekken. Dus wierden deze provinciën twee malen, binnen den tydt van honderd en acht en twintig jaren, aan de koningen van Schotlandt afgeſtaan: de eerſte maal door *Edmond* Yzerrib aan *Malcolmus* den I in den jare 944, en de twede maal in den jare 1072 door *Willem* den Veroveraar aan *Malcolmus* den III. 1072.

Willem ſtaat hem de provinciën van Cumberlandt en Weſtmorlandt af.

Daar is ook de zelve twiſt tuſſchen de geſchiedſchryvers der beide natiën over de hulde, door de beide *Malcolmen* gedaan, welke de Engelſchen zeggen dat algemeen en voor de gantſche kroon van Schotlandt geweeſt is; maar de Schotten bepalen de zelve, en willen, dat zy alleen voor de beide beurtling afgeſtane en hernome provinciën van Cumberlandt en Weſtmorlandt geweeſt zy. Deze provinciën wierden in den jare 1155 onder *Henrik* den II weder geheel aan Engelandt gehecht.

Dit is al de ſtrydigheit niet, die men in de ſchryvers vindt wegens de oorlogen van *Willem* en *Malcolmus*. Daar zyn 'er *, die ontkennen, dat de oorlog door *Willem* in perſoon gevoert zy. Zy zeggen, dat het gevoert is door zynen zone *Robert*, die niet over de Tine kwam, en niets gedenkwaardigs verrecht heeft. Maar de Engelſche geſchiedſchryver *Stow* ſpreekt niet van den krygstocht van prins *Robert* dan acht jaren na dien van zynen vader, gelyk wy in zyne order zullen zien.

* *Holinshed*, een Engelſchman, doch die ook eene Geſchiedenis van Schotlandt heeft geſchreven.

Welke de voorwaarden van het vergelyk der beide koningen ook geweeſt zyn, het was zo dra niet gemaakt of *Willem* wendde zyne wapenen tegen Northumberlandt; tegen den grave *Gospatrik*, welke hem verdacht was van verſtandhouding met de moordenaars van *Robert Cumin*, te Durham vermoord, en met de Denen, die drie duizend Normannen in ſtukken gehouwen hadden in de ſtadt Jork. *Gospatrik* was niet machtig genoeg om een koninklyk heir te wederſtaan; derhalven koos hy de zekerſte party; verneederde zich voor zynen heer en koning, zyn lot en ſtaten in zyne handen ſtellende. *Willem* vergenoegde zich met hem het graafſchap of der zelver voogdy te ontnemen, en ſtelde in zyne plaats den grave *Valteof*, die, gelyk wy alrede gezegt hebben, met hem verzoent was; maar die in het vervolg weder in ongenade verviel. Hy was anderszins door zyne geboorte dezes graafſchaps waardig, het welk een deel ſcheen van de erffenis van den dapperen *Siward*, grave van Northumberlandt, zynen vader. Hy zou des ook waardig geweeſt zyn door zyne dapperheit, en door vele uitmuntende hoedanigheden, die hem van ieder zouden hebben doen beklagen, indien hy zo dikwils met de muitelingen niet hadt zamengeſpannen.

* *Wilhem* maakt zich meeſter van Northumberlandt.

1073. Het was niet veel langer geleden dan een jaar, dat *Willem* uit Normandie wedergekomen was, wanneer nieuwe opſchuddingen hem derwaarts riepen. Die van Maine onderſteunden de weêrſpannige Normannen: dit kwam hen duur te ſtaan: zy haalden zich des konings wapenen en gramſchap op den hals. Hunne hoofdſtadt *, welker poorten zy voor hem niet geſloten dorſten houden, wierdt ingenomen en geplundert. Het overwinnend heir deedt de zelve vernieling in de andere ſteden en ten platten lande; en de gantſche provincie was, na dat zy de gevoeligheit hadde beproeft van een vorſt, die beter wiſt te ſtraffen dan te verſchonen, genoodzaakt zich te onderwerpen, en den overwinnaar te voete te vallen. Men zegt, dat de prins *Edgar*, die altoos in Schotlandt gebleven was, ſedert dat hy derwaarts was geweken, en die zich niet vertoont hadt in de beroerten, door de muiters verwekt, den koning aan gene zyde van de zee kwam ſpreken, terwyl hy bezig was met die

1073. Hy onderwerpt die van Maine.

* Mans.

Neemt *Edgar* in zyne gunſt aan.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1073. die van Maine tot reden te brengen; dat hy hem daar betuigde, dat het hem leed deedt in verbindteniſſen getreden te zyn, die gemaakt waren om hem van den troon te ſtoten, en dat hy zich van herte met hem verzoende.

1073. 1074. Hy komt weder by de belegezing van Ely.

Na dat *Willem* van dezen tocht wedergekeert was, wilde hy het beleg van de ſchans op Ely ſterk voortzetten, en dezen appelkryg eindigen; zich ſchamende, dat hy, verwinnaar van gehele natiën, in eenen veldtocht provinciën, ja ganſche koninkryken verovert hebbende, gehele jaren voor een neſt bleef leggen. Mogelyk zou hy met alle zyne dapperheit echter werks genoeg gehad hebben om het te bemachtigen, indien de monniken, die 'er eene ryke abdy hadden, hem niet hadden geholpen. Zy zonden hem gemachtigden, om zich voor plunderinge te veiligen; en om hunne goederen te behouden ſtelden zy zich onder zyne beſcherminge, en zy wezen hem met eenen de bekwaamſte plaatſen om den burg te bemachtigen. Begunſtigt door deze onderrechtingen maakte hy zich meeſter van den burg; maar niet zonder gevaar en moeite. De graaf *Morkar* en de onvertſaagde *Herevard* waren met uitgekipte benden in de ſterkten; en die dappere hoofden hadden beſloten zich onder der zelver puin te begraven. De laatſte verſtrekte alleen voor een ganſch heir. Geen gevaar kon hem vertſagen; hy telde noch de genen, die voor hem of die tegen hem vochten; maar alleen op zyn eigen moedt en arm. Al zyn vertrouwen was op zynen degen, en hy was gelukkig genoeg om den verwinnaar telkens te ontſnappen, indien niet om ſteets te verwinnen. Met een woordt, hy was onkwetsbaar, als ware hy door betoverde wapenen gedekt geweeſt; altoos ontzagchelyk, en onverwinnelyk.

Zyne dapperheit, en het gevaar, dat hy loopt.

De koning, aan het hoofdt van een ſchoon heir, en na dat hy in der yl dyken en bruggen hadt doen leggen door de moeraſſen, en over de meiren en rivieren, die het landt overſtroomden, en het naderen beletten, kwam eindelyk tot aan de eerſte afſnydingen der vyanden. Dit geſchiedde niet zonder verlies van veel volk. De dyken en bruggen braken op eenige plaatſen, en deden de genen, die 'er over trokken, omkomen. Anderen begaven zich onvoorzichtiglyk in het water, daar zy in kolken wegzonken en verdronken, of door den ſtroom voortgerukt wierden. De koning, de zynen met te veel yver door zyn voorbeeldt zoekende te nopen, liep deze gevaren ook, en hadt 'er het leven haaſt by ingeſchoten, zyn paardt dikwils tamelyk wyde vakken hebbende moeten overzwemmen. De esquadrons, die hem volgden, bevonden zich in de zelve zwarigheit; maar hy, zonder zich te ontzetten, riep, dat men hem zou volgen, hen van de overwinning verzekerende. Toen zy deze wateren doorgetogen waren, vonden zy eene beſchanſſing, bezet met welgemoedigde ſoldaten om hen den grondt te betwiſten; maar de koning, door den tegenſtandt der muitelingen vertoornt, beval aan zyne Normannen, die zyne lyfſchutbende uitmaakten, en waar uit het grootſte deel van zyn heir beſtondt, dat zy aan alle kanten zouden aanvallen, en geen lyfsgenade geven.

Hy overweldigt hunne beſchanſſingen.

De muitelingen verdedigden zich als wanhopige menſchen, en hunne beſchanſſing wierdt niet ingenomen dan na dat de genen, die de zelve verweerden, ten getale van duizend, in ſtukken gehouwen waren. De dappere *Herevard* kwam zelf voor den dag om hen te ondersteunen, of te wreken, met een hoop welgemoedigd volk; en hy wierdt zelf ondersteunt door den dapperen *Morkar*, die dezen onvergelykelyken heldt ſchier evenaarde. Al hun moedt of hun wanhopig vechten ſtrekte alleen om des konings overwinning luiſter by te zetten. Zy betwiſten hem de zelve wel dapperlyk, maar vruchteloos. Hy vloog als een blixem door hunne eſquadrons; drong met het zelve geweldt door hunne bataillons, en deedt alles voor hem buigen en zwichten. 1074.

Herevard ontſnapt hem nog eens.

Herevard, toen aan de behoudenis van zyne veſting en van zyn volk wanhopende, leide toe om den overwinnaar te ontſnappen, van welken hy geen genade verwachtte, of geen wilde verzoeken. Na dat hy zyn voornemen bekend gemaakt hadt aan de genen, die by hem waren, en zyn lot wel wilden volgen, drong hy met den degen in de vuiſt door de vyanden heen, en geraakte door wadden, die hem bekend waren, uit het eilandt, en op eene veilige plaats. *Morkar* was ook gelukkig genoeg om den vyandt te ontſnappen, en het gevangennemen van deze beide krygshoofden ontbrak aan den luiſter van des overwinnaars zegepraal. Alle anderen waren genoodzaakt zich aan hem over te geven, en weinige beproefden zyne goedertierendheit, maar byna alle zyne ſtrafheit. Hy deedt de eenen de oogen uitſteken, en de anderen van armen of benen beroven; en die zacht gehandelt wierden moeſten al hun leven in de gevangeniſſe kwynen. Daar zyn ſchryvers, die zeggen, dat de biſſchop van Durham onder deze laatſten was; maar hy was reets geſtorven in de gevangeniſſe, waar in hy in het voorleden jaar gezet was.

Geval van de monniken van *Ely*.

De monniken zelfs, die zich ten koſte van de muitelingen hadden zoeken vry te kopen, waren niet vry van de rampen van den kryg, en zy moeſten, om zich van plundering te bevryden, duizend marken * ziiver opbrengen. De oorzaak, of het voorwendſel van deze ſchatting heeft iets byzonders. Op den dag van het innemen der veſting, en juiſt wanneer de koning 'er ingekomen was om het *Te Deum* te doen zingen, waren zy aan tafel, daar *Gilbert de Clare*, een van de generaal luitenants van den koning, by hen kwam, en na dat hy hen ſcherpelyk beſtraft hadt, zeide hy, dat de koning hen wachtte. Toen ſchielyk van tafel opſtaande liepen zy naar de kerk; maar de koning was 'er al uit toen zy 'er kwamen. Zich toen verloren oordelende ſmeekten zy den veldheer, dat hy hun voorbidder by den koning wilde wezen, om vergiffenis voor hen te verwerven. Hy wilde zich wel tot hunnen voorſpraak laten gebruiken, en ſloot door zyne bemiddeling het verding, volgens het welke zy op duizend marken geſchat wierden; en om de zelve te betalen moeſten zy de ſieraden der klooſters verkopen.

* Men weet de nette waardy niet van een mark.

Herhaling van *Willems* overwinningen.

Zodanig was de uitſlag van den krygstocht op het eilandt Ely. Deze tocht was moeielyker en gevaarlyker voor *Willem* dan de verovering van ganſch Engelandt. Het is echter een van *Willems* daden, waar van de Geſchiedenis de minſte ophef maakt. Zy ſpreekt veel breder van de nederlage van *Harald*, van die der Denen, der Schotten, der Ieren, en der oproerige Normannen, door den koning van Vrankryk ondersteunt. Zy ſchept ook vermaak om te roemen op zyne over-

1074. ningen, behaalt op zes koningen; op den koning van Vrankryk, die zware heiren te velde bragt; op den koning van Denemarken, welke de zee met zyne schepen bedekte, en over die van Ierlandt, Schotlandt, Northwales en Southwales, die den tydt van zyne afwezendheit waarnamen, om inbreuken te doen in zyn koninkryk. Het is waar, dat het gansche leven van *Willem* niets anders geweest is dan eene aaneenschakeling van grote daden; maar een vyandt als *Hereward* was weinig min ontzagchelyk dan zes koningen; en hoe klein het eilandje Ely is, verdedigt door twee zulke grote krygshoofden, als hy en *Morkar*, was des zelfs verovering niet min roemryk dan die van eene gehele provincie.

Hy gaat weder overzee.

Men moet echter bekennen, dat deze helden, hoe dapper ook, niet dan zwakke hinderpalen voor den roem van een zo groten prins waren, wien de fortuin alleen vyanden scheen te verwekken om hem den weg tot eere en overwinning te banen. Gelyk aan *Hercules* en die andere helden, die de aarde op en neder liepen om haar van gedrogten te zuiveren, hadt hy den eenen vyandt niet getemt, of een ander riep hem weder elders, om hem nieuwe stoffe tot overwinning te geven. Hy hadt de muiters op Ely niet zo haast verwonnen, of hy kreeg tyding, dat die van Normandië het hoofdt weder opstaken, en nieuwe beroerten begonnen te verwekken: zo dat hy genoodzaakt wierdt nog eens overzee te gaan om hen te straffen.

Straft de Normansche muiters.

Deze tocht was niet min gelukkig dan de andere. De muiters wierden op de vlucht geslagen overal, waar zy het hoofdt dorsten bieden; de voorzichtigste namen de vlucht, of onderwierpen zich, en des konings tegenwoordigheit verwon of stilde alles. Maar zyne afwezendheit in Engelandt wrocht daar deze maal het zelve als de vorige reizen, en de misnoegden kregen daar door op nieuw gelegenheit om zamenzweringen te maken tegen zyn persoon en zyne regering.

Twist over het huwelyken der geestelyken. * *Stow.*

Men zegt *, dat de ondernemingen van *Gregorius* den VII, die *Alexander* den II opgevolgt was, stoffe tot deze beroerdheden gaven. Deze paus, de heerschachtigste, die ooit op den Roomschen stoel gezeten heeft, oefende zyne overgrote macht op de geestelykheit, welke daar nog niet aan gewoon was, en die den koning verdacht hieldt van met hem zamen te spannen. De oogluiking was ten minste schynbaar: want hy liet toe, dat *Gregorius* eene oppermacht over de geestelyken van zyn koninkryk gebruikte. Hy beroofde van hunne ampten en bedieningen alle, die hy van Simonie beschuldigde, en verboodt alle, die getrouwt waren, de Misse te doen; waar over een schryver *, die omtrent het midden der XIII eeuwe schreef, schoon een monnik, hem krachtig berispt. Het welk een bewys strekt, dat de priesters in Engelandt getrouwt waren, en dat de ongehuwde staat der geestelyken niet dan zeer laat in dit eilandt plaats gekregen heeft. De zelve wierdt in de andere ryken ook niet vroeger ingevoert, ten de Geschiedenis van Vrankryk † leert ons, dat zy in dit koninkryk niet eer ingestelt wierdt dan in de XII eeuwe, door de *dekreten* van *Calixtus* den II en *Eugenius* den III. De voorzaten van deze pauzen hadden niet getracht de geestelykheit dit juk op te leggen voor het midden der X eeuwe, en *du Pin* brengt in zyne Kerkelyke Geschiedenisse een brief by van *Leo* den VII, die in den jare 936 op den Roomschen stoel klom, door welken hy beveelt, dat de priesters, die in het openbaar trouwen van, hunne waardigheden berooft zullen zyn; maar dat hunne kinderen daar niet by zullen lyden. Het huwelyk bestondt dan, en de kinderen waren wettig. Maar in het vervolg wilde men het priesterschap liever doen bestaan, en het huwelyk vernietigen.

* *Matth. Paris.*

† *Mezeray. Du Pin.*

1074.

Gregorius de VII maakte het *dekreet* daar van; en zyne styfzinnigheit voor des zelfs uitvoeringe haalde het over op den tegenstandt, dien het overal ontmoette; in Vlaanderen, in Vrankryk, in Lombardië, in Engelandt, vooral in Duitschlandt, meer dan in eenig ander deel van het Westen. Men beschuldigt hem, dat hy zeer onbetamelyk en ongerymd de menschen in engelen heeft willen veranderen; hy, die niet minder dan geestelyk was, en die door zyne gemeenschap met de vermaarde *Mathilde*, of *Machtelt*, de gansche wereldt ergerde. Niets is bekender dan hunne gemeenzaamheit *. Deze vrouw, eene dochter van *Beatrix*, zuster van keizer *Heurik* den III, en van *Bonifacius d'Este*, heer van Luca, hadt *Godefroi*, hertog van Lotharingen, haren man, verlaten, en geen genegenheit dan voor *Gregorius*, dien zy in alle zyne oorlogen bystandt deedt, en voor den Roomschen stoel, dien zy de grote heergoederen naliet, welke de pauzen nog bezitten, die een der voornaamste deien van den Kerkelyken Staat maken.

Gregorius de VII schaft die af.

* *Du Pin;* Genegenheit van *Mathilde* voor dien paus.

Wy komen weder tot het *dekreet* van *Gregorius*, ter invoeringe van den ongehuwden staat afgegeven. De Geschiedenis leert ons, dat het der kerke duur te staan kwam, en dat men den priesteren het wettig gebruik der vrouwen benemende, hen tot de afgryselyke zonde deedt vervallen, die niet dan door het vuur te boeten is.

Onheilen, die de ongehuwde staat veroorzaakt;

Wat invloedt het misnoegen der Engelsche priesteren, over de uitvoering van dit *dekreet* vertoornt, ook gehad moge hebben op den opstandt, die gedurende *Willems* afwezendheit berokkent wierdt, men hadt 'er altoos nog geen gevaarlyker gezien sedert zyne komste tot de kroon. De grootste heeren des ryks hadden 'er deel in; de Normannen zo wel als de Engelschen; zelfs die, welke diepst in des konings gunst stonden, en, wat meer is, die de eer hadden van aan hem verwant te zyn. Zodanig waren *Raoul*, of *Radulphus*, dien hy graaf van Nordfolk en Suffolk gemaakt, of, volgens anderen, verly gegeven hadt van het ganische oude koninkryk van Estangel; en *Rogier*, die zynen vader *Fitz-Osbern* opgevolgt was, zo wel in des konings gunst als in het graafschap van Hereford. Het huwelyk van den eersten met de zuster van den tweden was het zegel hunner verbindtenis. Men zegt, dat *Willem* dit gevreest of voorzien hadt, zonder dat men zegt, waar op zyne vrees of achterdocht gegrond geweest was, en dat hy voor zyn vertrek dezen beiden heeren verboden hadt van zich te vereenigen door een trouwverbondt, dat hy niet goedkeurde. Dit was, indien zy wys geweest waren, genoeg voor hen geweest om 'er niet meer om te denken; en het strekte hen in het tegendeel een prikkel om het te doen verhaasten. Zy ontzagen zich zelfs zo weinig, dat zy dezen echt, door de koninklyke pracht, met welke hy voltrokken wierdt, naar een triomf deden zwemen; en als of zy den koning hadden willen braveren verzochten zy den ganschen adel des lands om het vieren van dit huwelyk by te wonen. De Engelschen en Normannen wierden 'er zonder onderscheidt op genodigt; men dronk 'er stevig; en in deze ongeregeldheit voltooide men het ontwerp

Gevaarlyke opstandt, waar in de priesters treden.

Hoofden der muitelingen.

1074. werp der zamenzweringe. Zy was afgryſſelyk, vermits de konings doodt in de zelve vaſtgeſtelt wierdt. Men zegt echter niet wat voordeel den zaamgezwoornen daar van zou komen; en of zy hun eigen, of het belang van Engelandt in het algemeen beoogden. De afkerigheit, die de koning getoont hadt voor het huwelyk van *Raoul* met de zuſter van den grave van Hereford, een bloedverwant van zyne majeſteit, geeft te denken, dat hy hunne zamenzwering vreeſde, en dat hy hen beide ſtout genoeg oordeelde tot hagchelyke ondernemingen; maar waarom hen in het koninkryk gelaten, en hen niet met zich genomen naar Normandië, gelyk hy menſchen, die hem verdacht waren, eenige jaren van te voren gedaan hadt. De overleggingen van het eedgeſpan waren ten andere zo kwalyk beraamt, en daar was zo weinig voorzichtigheit in de maatregels der zaamgezwoornen, dat hun ontwerp eer naar een klucht van dronke lieden dan naar eene waarlyke ligue ofverbindtenis van muitelingen geleek. Het is wel waar, dat zy 'er *Valteof*, eenen der aanzienlykſte en ſtoutſte heeren van het hof, ook inwikkelden; maar alles geſchiedde terwyl het hoofdt en de zinnen door den wyn verhit waren; in deze dronkenſchap liet de graaf zich vervoeren zo wel als de anderen. Maar hy hadt de dampen van den wyn naauwlyks uitgeſlapen, of hy kreeg berouw van zyne daadt, en ging by *Lanfrank*, aartsbiſſchop van Jork, welken hy zyne misdaadt bekende, de zelve met tranen in de oogen verfoeiende. Hy deedt nog meer. Op den raadt van dezen wyzen kerkvoogdt ging hy by den koning in Normandië; openbaarde hem alles wat op dit heilloos feeſt voorgevallen was; viel zyne goedertierendheit te voete, en kreeg genade. Men hieldt hem echter geen woordt, en de ſtraf, die men hem niet lang daar na deedt lyden, is eene lelyke vlek in *Willems* leven.

Afgryſſelyke zamenzwering.

Door *Valteof* ontdekt.

De graaf *Raoul*, een der hoofden, wykt naar Bretagne.

De zaamgezwoornen konden niet onbewuſt blyven van *Valteofs* reize naar Normandië, en niet anders vermoeden dan dat hy alles ging ontdekken. Zy lieten den moedt echter niet zinken; maar vermits zy nog gene bevelen gegeven, noch eenige toebereidſels gemaakt hadden, konden zy niets uitvoeren. De beide belhamels, de graaf *Raoul* en zyn zwager, waren geſcheiden, met afſpraak van zich te hereenigen, na dat zy hunne heirmachten elk in zyne provincie verzamelt zouden hebben. *Wulſtan*, biſſchop van Worceſter, met den heere van dit graafſchap en de krygsknechten van het landt, aan den eenen kant; de biſſchop van Bajeux en Coutances aan den anderen belette deze zamenvoeging. *Raoul*, die de zelve vruchteloos bezocht hadt, beſloot zich in Norwich; en zich daar niet veilig genoeg oordelende, ging hy eenige dagen daar na ſcheep, en week naar Bretagne, om eene ſchuilplaats te zoeken aan het hof van den hertog van dit landt. Hy liet, toen hy vertrok, de ſtadt en het kaſteel in bewaring van zyne jonge vrouwe, het zy dat zy de eer hebbende van den koning in den bloede te beſtaan, hy meende dat die vorſt meer inzicht voor haar dan voor hem zou hebben; het zy dat hy den moedt dezer jonge heldinne kennende, overtuigt was, dat hy de ſtadt en het kaſteel in geen beter handen kon betrouwen. Wy zullen in het vervolg zien, dat hy zich niet bedroog.

Gevangenis van *Rogier*, grave van Hereford, een andere belhamel.

Rogier was zo gelukkig niet. Hy zag zich aan alle kanten ingeſloten, en viel in *Willems* handen, die zich gehaaſt hadt een einde te maken van de beroerten in Normandië, om die in Engelandt te komen ſtillen. Hy vondt op zyne aankomſt den ganſchen aanhang van het eedgeſpan verſtrooit. *Raoul* hadt zich uit het koninkryk begeven; en *Rogier* leide ook toe om te vluchten. *Willem* vergunde hem dit niet; hy greep hem, en deedt hem in de gevangeniſſe werpen. 1074.

Heldenmoedt van *Raouls* vrouwe.

De gemalin alleen van den grave *Raoul*, die zich in de veſting Norwich beſloten hadt, ſcheen 'er zich tot het uiterſte te willen verdedigen. Zy bleef by dit ſtout beſluit, en vreeſde niet zich bloot te ſtellen voor den toorn van een vorſt, die niet gaarne vergaf, en ongelyk ſterker was dan zy. *Willem* zwol van gramſchap, dat hy eene vrouw aan het hoofdt der muitelingen zag; eene vrouw, die zich met wallen en troepen tegen hem dorſt kanten. Hy naderde de ſtadt, hopende, dat hy haar met den degen in de vuiſt zou kunnen veroveren; maar hy was genoodzaakt de zelve ordentlyk te belegeren; en gedwongen, wat meer is, om den belegerden en de Amazone, die hen aanvoerde, een eerlyk verdrag toe te ſtaan, om de uitwerkſels van hunne wanhoop voor te komen. De dappere gravin bedong dan, dat zy met alle, die haar zouden willen volgen, uit de veſting zou mogen vertrekken naar Vrankryk, en zich by haren gemaal begeven. Dus zag de veroveraar van Engelandt, en de ontzagchelykſte medevryer van Vrankryk, die het eerſte koninkryk onder het juk gebragt hadt, en het ander deedt beven, zyne dapperheit geſtuit door twee zwakke vyanden, eene vrouw en een byzonder krygsman *. Zo luſt het de Voorzienigheit veeltyds den trotſch dier fiere overwinnaren te buigen, die zich verbeelden, dat alles voor hunnen dapperen arm moet zwichten; en hen hunner zwakheit te erinneren in het midden van hunne overwinningen en triomfen.

* *Hereward.*

De zamengezworenen en alle hunne medepligtigen, welke *Willem* in zyne macht kon krygen, wierden op een ſtrenger wyze gehandelt. De gevangenis van *Rogier*, graaf van Hereford, was eeuwig. De graaf *Valteof* ging uit de zyne op het ſchavot, en wierdt onthalſt, na dat hy zyne misdaadt aan den aartsbiſſchop van Jork en aan den koning, dien hy in Normandië was gaan vinden, bekent hadt. Maar dit belette niet, dat hy op zyne wederkomſt gevangen gezet en onthalſt wierdt. Wat voorwendſels de koning ook bybragt, om de verbreking van zyn woordt te verſchonen, men morde over eene zo onwaardige daadt; maar deze vorſt kreunde zich niet veel aan het gemor of aan de beriſpingen des volks, als hy voor genomen hadt de genen, die hem vertoornt hadden, te ſtraffen. Hy wilde liever ongetrouw zyn in het nakomen van zyn woordt dan onveilig; en hy meende ten andere niet verplicht te zyn het te houden aan een trouwlozen, die het zyne eerſt gebroken hadt, en aan wien hy alrede meer dan eens vergiffenis hadt vergunt.

De graaf *Valteof* geſtraft.

De genen, die de ongelukkige bruiloft van den grave *Raoul* met de zuſter van den grave van Hereford bygewoont hadden, wierden aangemerkt als zo vele medepligtigen van het verraadt, het welk op dit feeſt geſmeed was, en geſtraft naar mate dat men oordeelde dat zy 'er meer of min deel in hadden gehad. De eenen wierden gehangen; de anderen ſtak men de oogen uit, en die minſt ſchuldig waren wierden gebannen.

Straffe der medepligtigen.

Naauwlyks hadt men opgehouden met ſtraffen, of men zag op de kuſten eene Deenſche vloot te voorſchyn komen, die het ryk met een nieuwen inval dreigde. Zy kwam om eene nieuwe landing te doen, begunſtigt door de muitelin-

Deenſche vloot verſchynt.

1074. telingen, welke verſtandt met den koning van Denemarken gehouden hadden. Toen begon men de geſtraften minder te beklagen, en hen aan te merken als verraders van hun vaderlandt; en men prees de billykheit en de voorzorg des konings, die de uitvoering van hun voornemen hadt verhindert door hunne ſtraffe, en de aanſlagen van de vyanden des koninkryks daar door hadt verydelt. Deze, ziende, dat hun aanſlag door de ſtraffe en de ontdekking der ſchuldigen gemiſt was, dorſten geen voet aan landt zetten; zo dat hunne vloot wat langs de kuſten van Engelandt gezeilt hebbende, in de Vlaamſche havens inliep, om zich te vervarſchen, van waar zy weder naar Denemarken ſtevende. Daar zyn echter ſchryvers *, die willen, dat deze vloot de eerſte navolgde; dat zy op de kuſten van Engelandt ten anker kwam, en niet van daar vertrok, dan na dat *Willem* haren admiraal daar toe omgekocht hadt door overgrote ſommen; gelyk hy den admiraal van de eerſte gedaan hadt.

* *Willem Malmesbury.*

1075. *Editha, Eduards weduwe, ſterft.*

In den jare 1075 kwam de weduwe van koning *Eduard*, de beroemde *Editha*, te ſterven, indien men den naam van weduwe mag geven aan eene princeſſe, die op haar doodbedde betuigde, dat zy maagdt ſtierf, en dat de koning, haar gemaal, met welken zy vier en twintig jaren geleeft hadt, haar nooit hadt aangeraakt. Wy hebben in het levensverhaal van dezen vorſt reets geſproken van de grillige belofte van zuiverheit, die hy deedt, en waar toe hy de koningin zyne vrouw ook verplichtte. Zy kwamen de zelve beide na, en ſliepen altoos afzonderlyk; maar meer vereenigt zynde na hunne doodt, dan by hun leven, ruſten zy beide in een graf in de kerk van Weſtmunſter.

De gravin *Valteof* bemerkt de doodt van haren man.

* *Ingulphus, Tyrrel*, enz.

Daar zyn ſchryvers *, die de doodt van den grave *Valteof* in het zelve jaar plaatſen, en al wat zy hatelyks heeft op rekening van de gravinne zyne gemalinne ſtellen. Zy hieldt, zeggen deze geſchiedſchryvers, daar om aan, en wierdt de beſchuldigſter en aanklaagſter van haren man, daar toe genoopt zynde door de driftige liefde, die zy haren minnaar toedroeg; en zy wierdt daar in onderſteunt door de hovelingen, die op de grote goederen van dezen graaf vlamden: zo dat de twee grootſte driften, die het menſchelyk hert kunnen beheeren, de liefde en de baatzucht, het lot van den ongelukkigen graaf beſliſſen, van welken de meeſte geſchiedſchryvers als van een onnoſelen, en zelfs als van een martelaar, ſpreken. Maar zy willen, dat men zyne ſtraffe min wyte aan de wreedheit des konings, die hem genade verleent hadt, dan aan de aanhouding van deze onwaardige menſchen. Men zegt niet, wat 'er van zyn verfoeielyk wyf wierdt, en of zy met haren overſpeelder trouwde; maar de koning liet het meeſte deel der goederen van den rampſpoedigen *Valteof* aan zyne kinderen, en gaf de graafſchappen van Northampton en Huntington aan zyne dochter *Mathilde*, die hy deedt trouwen met *Simon*, grave van Senlis, jonger zoon van dit huis, waar van de oudſte, na *Willems* verovering, van Engelandt weder naar Vrankryk keerde, om zynes vaders erffenis te gaan aanvaarden. De jongſte bleef in Engelandt, daar zyne afkomelingſchap meer dan twee honderd jaren lang de beide bovengemelde graafſchappen heeft bezeten; maar deze tak een einde genomen hebbende, gingen zy in andere geſlachten over.

Herevard maakt zich meeſter van Peterborourg.

Dit jaar was niet gelukkig voor den koning. Hy moeſt de ſpyt dulden van zich weder te zien aantaſten door den ontzagchelyken *Herevard*, die den zogenaamden *Thorald*, aan wien zyne majeſteit de abdy, opengevallen door de doodt van den abt, hadt opgedragen, dorſt verjagen. Deze *Herevard*, een neef van den overleden abt zynde, meende, dat hy erfgenaam van het tydelyke van zynen oom was; en zonder des konings aanſtellinge te ontzien, of te achten, zette hy zich in des zelfs bezit. Het beſtondt niet alleen in de ſtadt Peterboroug, met zyne ganſche onderhorigheit, in het graafſchap van Northampton; maar het begreep nog andere aanmerkelyke heergoederen. *Herevard* maakte zich meeſter van alles. Hy handhaafde zich, wat meer is, in zyne bezitting, in weêrwil van alle de macht des konings; en *Taylbois*, die tot graaf van Hollandt, in de provincie van Linkoln, aangeſtelt was, ondernomen hebbende hem te verdryven, wierdt geſlagen, gevangen, en niet los gelaten dan voor een tamelyk zwaar losgeldt, het welk de koning moeſt betalen: zo dat *Herevard* tot twee maal toe de goederen van zyn huis kwam rukken uit de handen der geweldenaren, welke *Willem* in der zelver bezit geſtelt hadt; en tot twee maal toe zag deze fiere vorſt zich trotſeren door een zo ongelyken vyandt; gedwongen om een verding aan te gaan met een weêrſpannigen onderdaan, en zynen gevangen veldheer vry te kopen. Het ongeluk van *Taylbois* gedyde tot zyn geluk; en in plaats van de inkomſten van de abdy van Peterbourg, uit welker bezit *Herevard* hem geſloten hadt, ſtelde de koning hem in het bezit van die van de gebanne graven *Edwin* en *Morkar*, met welker zuſter hy hem deedt trouwen.

1075.

De koning gaat over zee.

Deze ramp, *Willem* toegebragt door een muitenden onderdaan, was gevolgt van eene twede, die een ander beilhamel hem overzee deedt gevoelen. Deze was de graaf *Raoul*, die aan het hof van den hertog van Bretagne geweken was. *Willem* kon niet velen, dat deze hertog, die zelf zyn onderzaat was, eene ſchuilplaats toeſtondt aan een weêrſpannigen onderdaan, die op zyn leven toegelegt hadt, en dien hy vervolgde als een muiter en een verrader. Zo dat hy, na van den hertog lang vruchteloos geëiſcht te hebben, dat hy hem den boosdoender zou overleveren, eindelyk beſloot hem zelf te gaan halen, en zynen leenman te doen berouwen, dat hy hem eene ſchuilplaats vergunt hadt. Mogelyk hadt hy in dit voornemen geſlaagt, indien *Philips*, koning van Vrankryk, den hertog van Bretagne zynen vriendt niet te hulpe gekomen ware. *Willem* hieldt *Raoul* belegert in het ſteedtie Dol, dat zekerlyk voor zyne wapenen zou hebben moeten bukken, indien *Philips* niet met een zwaar leger van Parys gekomen ware, en Normandië doorgetogen zynde, hem het beleg hadde doen opbreken. Hoe toornig en fier de Engelſche vorſt ook was, hy moeſt voor de fortuin buigen; en zyne wysheit zyne gevoeligheit en dapperheit matigende, vondt hy geraden liever een verdrag van vrede te maken met de belegerden, en met den koning van Vrankryk, hunnen bondgenoot, dan een ſlag te wagen tegen een heir, dat ſterker was dan het zyne. Zo dat hy weder overzee toog, zonder dat hy zynen wraakluſt hadt kunnen voldoen, aan welken hy zich met te veel drift overgegeven hadt.

Belegert Dol in Bretagne.

Breekt het beleg op.

In het jaar 1076 zag men niets aanmerkelyks voorvallen; maar het volgende gaf *Willem* vele moeielykheden. Tot nu toe hadt hy onder zyne vyanden gene van zyne nabeſtaanden gezien, of indien zyne ooms zich ook tegen hem verbon-

1076. 1077.

den

1076. den hadden, hadt hen met de andere muitelingen verwart, en de natuur hadt nog niet geleden in deze oorlogen: de ſtaatzucht alleen hadt 'er deel in gehad.

Opſtandt van den prins *Robert* tegen den koning *Willem*, zynen vader.

De kryg, die in den jare 1077 in Normandië uitbarſtte, was ſpytiger voor hem. Hy hadt het verdriet van zyn eigen zoon aan het hoofdt van het eedgeſpan en den eerſten helhamel van het oproer te zien. Men beſchuldigde den koning *Philips* van het zelve geſtookt te hebben, en de Franſche geſchiedſchryvers bekennen, dat hy de party van den zoon tegen den vader koos. Het onderwerp van dezen twiſt was, dat *Willem*, toen hy Engelandt ging veroveren, Normandië aan zynen zoon *Robert* afgeſtaan hebbende, in tegenwoordigheit van *Philips*, echter zyn gezag over dit hertogdom bleef houden. Het ſpeet den koning *Willem*, dat hy zynen zone zyn woordt gegeven hadt, en het ſpeet dezen, dat zyn vader zyn woordt niet hieldt. *Robert* hadt zynen vader zo dikmaals verzocht, dat hy hem in het bezit des hertogsdoms wilde ſtellen, dat hy wanhoopte zynen wenſch door gebeden te zullen verkrygen: des beſloot hy hem daar toe te dwingen met geweldt. Hy was toen in Engelandt; maar naar Normandië overgeſtoken zynde, deedt hy zynen ganſchen aanhang de wapenen opvatten, en deedt zyn voornemen weten aan den koning van Vrankryk, waar van hy verzekert meende te zn, en die zich inderdaadt gedroeg als ware hy waarborg geweeſt van *Willems* afſtandt aan zynen zone *Robert*; want de jonge prins hadt zich zo dra niet te velde begeven, of hy zondt hem zo vele troepen als hy van hem eiſchte. Dus poogde de zoon, aangezet door zyne eige ſtaatzucht, en door de ſchadelyke raadgevingen van de vyanden zynes vaders, des'zelfs gezag te vernietigen, om het zyne door te dryven; maar hy vondt overal tegenſtandt. Hy pleegde overal vyandlykheden; en gedroeg zich niet als een vorſt, die bezit komt nemen van zyne ſtaten.

De koning van Vrankryk onderſteunt den prins.

Willem gaat naar Normandië.

Het geſchrei des verdrukten volks klonk tot over zee, en *Willem* wierdt 'er door bewogen. Het zou moeielyk zyn te zeggen, welke drift zich, op het krygen van die verdrietige tyding, hevigſt deedt gevoelen; of de gramſchap tegen een wreden en weêrſpannigen zoon; of de ſpyt van zich op eene zo onwaardige wyze van hem te zien beledigt; of het mededogen omtrent zyne onderdanen, die ongelukkig waren alleen om dat zy getrouw bleven. Alle deze bewegingen verwarden zich in het hert des konings, en deden hem zich ter wrake en ter hulpe ſpoeden.

1077. Gevecht tuſſchen den vader en den zoon, zonder zich te kennen.

Wat den jongen *Robert* belangt, die luiſtert alleen naar de ſtaatzucht. Hy durft zynen vader echter niet afwachten in de provincie, die getrouw blyft; en Parys naderende trekt hy in het Franſche Vexin, en gaat over tot in het Beauvais. *Willem* vervolgt en belegert hem in het kleine ſteedtie Gerberoy, by Beauvais, waar in hy zich beſloten hadt. Daar was het * dat de heilloze oorlog alle zyne woede ten toon ſtelde, maar daar was het met eenen, dat de kinderliefde triomfeerde, en de natuur al haar recht en kracht wederkreeg. De belegerde prins doedt een krachtigen uitval aan het hoofdt van een esquadron, het welk alles, wat hem voorkwam, op de vlucht dreef; *Willem*, aan het hoofdt van een ander esquadron, onderſteunt de vluchtenden, zet met zyn paardt op den overſte van deze kleine bende aan, die hen vervolgt, en treft hem aan, zonder dat hy hem kende. *Robert* kende den moedigen vyandt ook niet, die hem de overwinning kwam ontrukken; en hunne helmetten hunne aanzichten verbergende, doedt elk van hen zyn beſt om te overwinnen, zonder dat zy eenige gedachten hebben van den heillozen manſlag, waar op zy toeleggen. De Voorzienigheit behoedde hen voor zo gruwelyken moordt, en beſtierde hunne ſlagen. De lancie van den zoon ligtte den vader uit den zadel, en kwetſte hem, doch niet zwaar. Hy gaf in het vallen een ſchreeuw, die hem deedt kennen; en *Robert*, al de afgryſſelykheit der misdaadt, die hy gereed was geweeſt om te begaan, voelende, was 'er innerlyk van geraakt, liep naar zynen vader, en beurde hem al ſchreiende van de aarde op. *Stow* zegt, dat de vader den zoon in zynen toorn vervloekte, en dat de ongelukkige *Robert* gedurende zyn ganſche leven en in zyne doodt de droevige uitwerkſels van dezen vloek gevoelde. Maar het is beter een anderen geſchiedſchryver * in dezen te geloven, die verzekert, dat de vader zich op zyn beurt door de kracht der nature hebbende laten verwinnen, zo wel als door de aanhoudingen van zyne gemalinne, de moeder van den jongen prins, en door de vermaningen van den adel, zynen zoon zyn vergryp vergaf, en zich met hem verzoende. Hy voegt 'er nog by, dat hy hem het hertogdom afſtondt, dat het onderwerp van dezen onnatuurlyken oorlog geweeſt was; en dat hy hem in het bezit van het zelve geſtelt hebbende weder naar Engelandt keerde. Zo dat het eigentlyk toen eerſt was dat hy 'er hem verly van gaf, by het welke hy nog de hulde des hertogdoms van Bretagne voegde. Hy behieldt echter het recht der opperheerſchappy van het eerſte tot aan zyne doodt, en ſtondt aan zynen zone eigentlyk niet anders af dan des zelfs voogdy onder zyn gezag. Ook zullen wy hem eenigen tydt na dezen tocht nog eens weder zien komen om de knevelaryen en geweldenaryen te beteugelen, en zich by de Normannen voor hunnen wettigen heer zo wel als voor hunnen verloſſer te doen kennen. Wy zullen hem eindelyk op zyn ſterfbedde horen zeggen, dat hy dit hertogdom gedurende zes en vyftig jaren geregeert hadt; dat is te zeggen, zyn ganſche leeftydt, ſedert den ouderdom van acht jaren, wanneer hy het van zynen vader *Robert* geërft hadt. Wat men wyders moge zeggen van de verzoening van koning *Willem* met zynen zone, het is zeker, dat hy hem hieldt voor een prins van een kwaden imborſt, en met verdriet een zo fraai heergoedt, dat hem zo waardig was, onder de beſtiering van een prins zag, dien het aan wysheit en gematigtheit ontbrak. Dit gaf hy al ſtervende te kennen, gelyk wy op zyne plaats zullen zien.

1077.

Zy herkennen zich.

* *Trompton*, en na hem *Mezeray*.

De koning ſlaat den prins zyne ſtaten in Vrankryk af.

De jaren 1078 en 1079 verſchaffen geen aangename voorvallen. Zy verliepen geheel met de invallen des konings van Schotlandt en van den prins van Wales, of met de wreedheden der Northumberlanders. *Malcolmus* trok in het koninkryk, en liep het af tot aan de rivier de Tine, en keerde met veel buit weder in zyne ſtaten. *Griffin*, prins van Wales, plunderde het graafſchap van Hereford, en verbrandde de kerk van des zelfs hoofdſtadt, den ſtoel van een der oudſte bisdommen van Engelandt *.

1078. 1079. Vyandelykheden van *Malcolmus*, koning van Schotlandt.

De Northumberlanders vingen iets wreders aan. Zy vermoordden den biſſchop van Durham, dien zy onrechtmatiglyk beſchuldigden van den moordt van een heer, genaamt *Leulfus*, die hen om zyne deugden en mildadigheden zeer waard geweeſt was. Hy was door den

* In den jare 680 opgerecht.

Die det Northumberlanders.

1079 † *Walker.* ‡ in den jare 1071.

biſſchop † niet minder gelieft geweeſt, die, oorſpronkelyk uit Normandië, door *Willem* tot biſſchop van Durham ‡ en graaf van Northumberlandt aangeſtelt was. Maar de vriendſchap van den kerkvoogdt haalde hem den haat van den kapellaan op den hals, welke hem deedt ombrengen. De Northumberlanders eiſchten van den biſſchop, dat hy hen den ſchuldigen zou overleveren; en op zyne weigering meenden zy, dat hy medepligtig aan dezen moordt was; belegerden hem in zyn paleis, en het zelve overweldigt hebbende maakten zy hem af.

Willem wreekt zich daar van.

De koning wrook zich over de ondaadt der Northumberlanders, hen den biſſchop van Bajeux met een groot heir in hun landt zendende. Deze biſſchop verhaalde den moordt van dien van Bajeux wredelyk op alle des zelfs inwoonders, zonder de onſchuldigen van de ſchuldigen te onderſcheiden. Men ſloeg alles dood wat men in de wapenen vondt; men handelde de genen, die zich in hune huizen opgeſloten hadden, niet zachter; men hieuw eenigen het hoofdt, en anderen armen en benen af; en men noodzaakte de rykſte om zich door grote ſommen vry te kopen.

De biſſchop van Bajeux, hoofdt van des konings leger, plundert de kerken.

De biſſchop van Bajeux was een van de heetſte op moordt en roof. Hy zelf plunderde de hoofdkerk, waar uit hy den biſſchopsſtaf wegnam, die zo geacht was om zyne ſtoffe, die een ſafier was, als om den arbeidt van den werkbaas, welke dit edelgeſteente hadt weten te bearbeiden, dat in hardigheit voor den diamant mauwlyks wykt. Dus vernielden de uitvoerders van des konings toorn de kerken en ſteden onder zyne heerſchappy; en onder voorwendſel van hem te wreken maakten zy zyne onderdanen arm en berooid, en verrykten zich met hunnen roof.

1080. Krygstocht van prins *Robert* in Schotlandt.

In den volgenden jare deedt *Willem* zynen zoon *Robert* met een heir naar Schotlandt trekken, om *Malcolmus* zyne vyandlykheden betaalt te zetten; het welk een bewys ſtrekt, dat de Engelſche prins zyne vaſte woonplaats niet in Normandië hadt, en dat hy 'er zich niet ophieldt dan voor zo verre als de koning zyn vader het goed vondt, die altoos opperheer des lands bleef. Zyn krygstocht was niet gelukkig, en het was in dit jaar, dat hy, zich vergenoegende Neuwcaſtel aan de Tine te bouwen, om de ſtroperyen der Schotten te voorkomen, geen inval in hunne landen deedt; gelyk wy reets bygebragt hebben in het verhaal van den oorlog van den jaar 1072, welken de Schotſche ſchryver * met dezen verwart.

* *Lesley, Holinsh.*

Men zegt niet wat *Willem* tegen den prins van Wales ondernam; maar het is zeker, dat hy tot zynen plicht keerde; het zy, dat hy door de wapenen gedwongen wierdt, of dat hy zyne ſtraffe door zyne onderwerping voorkwame.

Regiſter van de heergoederen der krone.

De Geſchiedenis maakt gewag van een werk, in dit jaar volend, of liever in dit jaar begonnen, en zes jaren daar na voltooit, het welk men niet ſtilzwygend behoort voorby te gaan. Het was een Regiſter, dat niet alleen alle heergoederen der kroon in het byzonder behelſde, maar ook die der ganſche natie. Men noemde het *Domes-day* (a), dat is te zeggen *Gods-huis*, om dat het bewaart wierdt in eene plaats van de kerk van Winchester, welke dien naam voerde, en daar de koninklyke ſchatkamer gebouwt was, waar in het gelegt wierdt. *Ingulphus*, die 'er ons het verhaal van doedt, verdient, dat men hem hier in gelove. Hy was tydgenoot van den koning, een Londenaar van geboorte, onderwezen in Weſtmunſter en te Oxford, niet alleen ervaren in de ſchriften van *Ariſtoteles* en *Cicero*; maar ook in de zaken van de wereldt en van het hof; geheimſchryver van *Willem*, die hem uit Engelandt, toen hy den koning *Eduard* daar kwam bezoeken, met zich naar Normandië nam. Hy voegde by zyne letterkunde nog het gene hy leerde in eene reize, die hy naar Jeruzalem † deedt, daar hy het H. Graf gingbezoeken; eene devotie, in die tyden ſterk in zwang. Hy trok door het hof van den Griekſchen keizer, en kwam niet weder in Engelandt voor den tydt dat *Willem* toebereidſelen maakte om zyne erffenis van het koninkryk van Engelandt te gaan aanvaarden, of om het te veroveren. Hy hadt de eer van hem in dezen beroemden tocht te verſellen; maar hy nam het ampt van geheimſchryver niet langer waar; de wereldt vaar wel gezegt, en het geeſtelyk kleedt aangetogen hebbende, toen hy van zyne Jeruzalemſche reize wedergekomen was. Hy bleef des konings gunſt echter behouden, die hem tien jaren daar na de abdy van Croylandt opdroeg, opengevallen door de doodt van *Walketel* *; en hy vergat niet in zyne geſchiedeniſſe, die een mengſel is van de zaken dezer abdye, en des ganſchen koninkryks, de voornaamſte daden van zynen weldoender op te halen.

1080.

† in den jare 1046.

* Of *Valketale*, in den jare 1076.

Om weder te komen tot het beroemde Regiſter, door de zorge des konings opgeſtelt, men vondt 'er in niet alleen alle leengoederen en alle pairſchappen (a), maar ook alle hofſtoden, zo edele als onedele, alle pachthoeven; alle akkers en weiden; boſſchen en diergaarden; eindelyk alles was 'er in aangetekent tot eenen duim breed lands, met waarde van alles, en de ſchatting van het gene het moeſt betalen, het zy aan den koning, of aan den ſtaat. Dus kon deze vorſt, bewuſt van het vermogen en onvermogen der provinciën en hare inwoonders, de belaſtingen regelen met deze gelykheit en evenmatigheit, zo noodzakelyk in eene goede regering, om de ſchattingen verdraaglyk te maken voor het volk.

1081. Doodt van de koninginne *Mathilde*, *Willems* gemalinne. * of *Boudewyn.*

Den zesden April des jaars 1081 voelde men eene aardbeving. Zy baarde gene andere ongemakken dan de blote ſchrik; maar zy voorſpelde, zegt men, de doodt van de koninginne *Mathilde*, of *Machtelt*, die weinig dagen daar na voorviel. Zy was eene dochter van *Baldewyn* *, bygenaamt de Godvruchtige, graaf van Vlaanderen; en van *Alix*, dochter van *Robert*, koning van Vrankryk, zuſter van *Henrik* I, en moei van *Philips*, die daarom niet minder vyandig was tegen *Willem*. Deze verwantſchap verſtrekte den Franſchen koning zelfs tot een voorwendſel om prins *Robert* te ondersteunen; dien weêrſpannigen zoon, welke meer dan eens in Normandië tegen zynen vader opſtondt, en *Willem* zo dikwils noodzaakte om zyne berordheden en zyne zamenſpanningen * met *Philips* te komen beteugelen. Men beſchuldigt de koningin *Mathilde* zelf, dat zy te veel liefde en te veel toegevendheit voor dezen zone hadt, en van hem in zyne heilloze oorlogen tegen zynen eigen vader met geldt ondersteunt te hebben. Dus zou zy hem aan *Philips* ook wel aanbevolen kunnen hebben; en men behoefde dezen laatſten niet ſterk aan te zoeken om hem de party van een weêr-

* *Ligni.*

(a) Door verbaſtering van *Domus Dei*. Anderen leiden dezen naam af van *Doom*, het welk in het oude Engelſch *oordeel* beteekent.

(a) *Tyrrel* meent, dat het niets anders behelſde dan de goederen der kroue, of der zelver middelyke en onmiddelyke lenen.

1081. weêrſpannigen zoon te doen kiezen, tegen een vader en vorſt, dien hy aanmerkte als een gevaarlyken nabuur, wiens vermogen en grootheit zynen nydt gaande kon maken. *Willem* was niet onbewuſt van de toegevendheit der moeder voor den zone, en van de feilen, welke deze moederlyke tederheit haar deedt begaan ten nadeele van hare plichten omtrent haren gemaal, die met een haar koning was; maar hy ontveinſde zyn misnoegen. Hy ſmoorde ten minſte zyne gevoeligheit; en indien hy eenigermaten klaagde over een gedrag, dat inderdaadt de hardſte beſtraffingen verdiende, geſchiedde het altoos met zo veel gematigtheit, dat 'er de echte liefde niet door wierdt gekrenkt. Hy beweende hare doodt bitterlyk, en deedt haar lyk brengen naar de abdy van Caen, die zy geſticht hadt onder den naam van de Drievuldigheit, en die nog in wezen is. Daar deedt *Willem* haar met veel ſtatie ter aarde beſtellen; zy hadt 'er zelf haar graf verkoren. Hy droeg den rouw over hare doodt, niet alleen om zyne leden, maar voornamentlyk in het hert, en hy verbande alle dertelheit en weelde van zyn hof.

Des koonings genegenheit voor haar.

Doodt van den prins *Richard*.

Dit verlies wierdt gevolgt van een ander, te weten van dat van *Richard*, den tweeden van des konings zonen. De jagt, zo ongelukkig voor vele prinſſen, was oorzaak van zyne doodt. Men zegt, dat hy dit vermaak nemende in de diergaarde van Southampton, die de Geſchiedenis Newforeſt noemt, ziek wierdt door de kwade lucht, welke deze plaats beſmet hadt. Hy wierdt in de kerk van Wincheſter begraven, en dit graffchrift wierdt op zyne zerk gezet: *Hier legt Richard, hertog van Biorne, zoon van koning Willem.* De geſchiedſchryvers * nemen uit dit geval gelegenheit om tegen de jagt uit te varen, aan welke zy de verarming der onderdanen en het ongeluk der vorſten wyten. Zy merken aan, dat men voor *Willem* den Veroveraar niet van deze diergaarden in Engelandt hadt horen ſpreken, en dat hy de eerſte geweeſt is, die in een omtrek van dertig mylen lands eene grote menigte wilde dieren deedt beſluiten. Om deze diergaarde te maken hadt men kerken, dorpen en ganſche vlekken omverre moeten werpen; en verſcheide wyze lieden, zeggen deze geſchiedſchryvers nog, hadden uit de vernieling van deze heilige plaatſen, en van zo vele huizen, waar uit men de menſchen verjoeg, om de zelve aan de beeſten over te geven, de ſtraffe voorzegt, die den koning deswegen overkwam. Zy bepaalde zich niet, zeggen zy ook, by dezen zoon; maar zy ging ook over op den zoon, die hem in het ryk opvolgde *, welke in de zelve diergaarde omkwam. Dit morren gaat te verre; en men oordeelt vermetel over eene zaak, die enkel gevallig is. Indien *Willem* wyders de eerſte was, die diergaarden liet omtuinen, om 'er het vermaak van de jagt in te nemen, hadden de koningen van Engelandt die oeffening bemint en genomen lang voor hem. Dit leren ons de geſchiedſchryvers van koning *Kanut* den Groten, die wetten deedt maken rakende de koninklyke wouden, en de beeſten, die 'er in liepen, met verbodt van de zelve te doden, en de ſtraffe vaſtgeſtelt, welke de overtreders moeſten ondergaan. Men ziet deze wetten heden in de Latynſche tale geſchreven.

* *Stow, Holinshead.*

* *Willem de Roſſe.*

1082. en de volgende, tot 1085. Nieuwe reize van *Willem* naar Normandië.

Daar viel niets aanmerkelyks voor tot aan den jare 1083, en volgens anderen tot aan 1085, wanneer *Willem* genoodzaakt wierdt nog eens naar Normandië te keren, om de nieuwe oneenigheden, door zynen zoon *Robert* verwekt, te gaan ſtillen, op ſterk aanzoek der Normannen, welke door dezen kwalyk beraden vorſt in hunne goederen en vryheit verdrukt wierden. Zyne reis was niet lang. De jonge prins dorſt met zynen vader tot geen treffen komen, en de vaderlyke liefde verzoende den vader haaſt weder met den zone. Ten andere deedt de tyding, die de koning kreeg van de heerſchzuchtige voornemens van den biſſchop van Bajeux, hem ſpoedig te rug keren.

1082 en de volgende, tot 1085.

Eenige ſchryvers plaatſen dit voorval in den jare 1083; anderen ſtellen het twee jaren later; gelyk wy alrede gezegt hebben. Wat hier van zy, het is zeker, dat het voorviel in den tydt dat paus *Gregorius* de VII ſtierf. Maar vermits de tydt van deze doodt onzeker is; dat 'er ſchryvers zyn, die zeggen, dat zy in den jare 1082 voorviel, en dat 'er anderen zyn, welke die tot aan den jare 1086 verſchuiven, kan men den tydt niet net bepalen wanneer de biſſchop van Bajeux zyne onderneming ſmeedde.

De biſſchop van Bajeux ſtaat naar het pausſchap.

Zy ſtrekte om hem tot paus te doen verkiezen. Zyne vleiers hadden hem diets gemaakt, dat het zou gelukken; en hy verzamelde ten dien einde al het geldt van Engelandt om het volk van Rome (a), en alle, die zyne verkiezing zouden kunnen dwarsbomen, of begunſtigen, op zyne zyde te krygen. Deze heerſchzuchtige man, onvergenoegt met de macht, die de koning hem in Engelandt en in Normandië gegeven hadt, wilde de zelve ook uitſtrekken niet alleen over Rome en Italië, maar over het ganſche Weſterſche ryk, en zich tot paus doen aanſtellen. Hy was een halve broeder van den koning, wiens moeder, na de doodt van zynen vader, den hertog *Robert*, met een Normanſchen edelman trouwde, genaamt *Herluin van Canterville*, en hem twee zonen baarde, *Robert* en *Eudes*. Dit huwelyk kwam niet overeen met den rang, welken zy by den overleden hertog gehad hadt; en de zonen, die zy by *Herluin* hadt, ſchenen den naam niet waardig van broeders van zo groot een koning.

Zyne geboorte.

Willem erkende hem echter voor zodanig; verhief den eenen tot de waardigheit van graaf van Mortain *, en de twede, zich tot den kerkelyken ſtaat geſchikt hebbende, wierdt met het biſdom van Bajeux begunſtigt, toen *Willem* zelf nog maar hertog van Normandië was. Sedert zyne komſte tot de kroon wilde hy dezen broeder ook nader by de zelve brengen, die zeer veel bekwaamheit, en nog meer ſtaatzucht hadt. In het jaar 1067 maakte hy hem graaf van Kent, en onderkoning of algemenen landvoogdt des koninkryks na de doodt van *Fits-Osbern*, dien hy eerſt met deze waardigheit bekleed hadt. Het ſchynt, dat *Henrik* de VIII dit ampt heeft willen doen herleven in den perſoon van *Cromwel*; maar door dezen gunſteling te hoog te verheffen wrocht hy zynen val, en men heeft in Engelandt ſedert van zo hoog een ampt niet gehoort. Maar hoe verheven het was, de ſtaatzucht van den biſſchop van Bajeux ging nog hoger. De pauſſelyke ſtoel opengevallen zynde door de doodt van den beroemden *Gregorius* den VII, hadt hy zyne vleiers of zyne bedriegers te Rome, die hem door brieven aanmaanden om naar het pausſchap te ſtaan; en hy was hovaardig genoeg om hen gehoor en geloof te geven; en zich door hen te laten bedriegen en misleiden: zo dat *Wolſey* de eerſte Engelſchman niet geweeſt

* in Neder-Normandië.

Waardigheden, waar mede de koning hem bekleedt.

(a) Het volk meende recht tot die verkiezinge te hebben tot diep in de XII eeuwe.

1082 en de volgende, tot 1085.

weest is, die door zyne kuiperyen naar het pausschap gedongen, en kwalyk geslaagt heeft in zyne onderneminge. De bisschop van Bajeux hadt dit voornemen lang voor hem gesmeed, met dit verschil, dat *Wolsey* door den koning zynen meester ondersteunt wierdt, en dat de bisschop van Bajeux de zaak ondernam niet alleen zonder de aanbeveling van zynen broeder, den koning, maar zelfs zonder zyne toestemminge. Beide putten zy wyders het koninkryk uit om aanhangers in Italië te maken; en *Eudes* nog meer dan *Wolsey*, zich bedienende van *Willems* afwezendheit, die om den laatsten opstandt van zynen zone *Robert* genoodzaakt geweest was naar Normandië te gaan. Men zegt, dat hy in den korten tydt, dien de koning uit het ryk was, zo veel goud en zilver geldt vergaderde, dat hy gansche kisten vol heeft doen begraven, die men sedert nooit weder heeft kunnen vinden.

Hy vergaart groote schatten om de kardinalen om te kopen.

Koning *Willem* komt weder overzee om zyne kuiperyen te verydelen.

De tyding van deze knevelaryen, en de reden, waarom zy geschiedden, bragten den koning eerlang weder in het koninkryk. Hy haastte zich om de beroerdheden zynes hertogdoms te stillen, en na dat zyn weêrspannige zoon zich voor hem vernedert hadt, ylde hy naar Engelandt, om de ondernemingen van een onwaardigen broeder te straffen, die zyne gunst en het vermogen, dat hy hem hadt aanbetrouwt, misbruikt hadt. Het was tydt, dat hy kwam. De staatzuchtige kerkvoogdt hadt reets een heerlyk paleis te Rome gekocht, en het zelve met kostelyk huisraadt laten sieren; hy hadt alrede een groot getal raden en edellieden door zyne geschenken op zyne zyde getrokken, en hy was eindelyk zelf op het punt van derwaarts te vertrekken met alle rykdommen des koninkryks, verselt van den grave van Chester, van verscheide Engelsche ridders, en van een groot getal Normansche edellieden, die daar eene fortuin dachten te maken, byna gelyk die van de beroemde avonturiers hunner natie, die over Napels en Sicilië heerschten. *Willem* kwam alle deze bespottelyke ontwerpen verydelen.

Hy houdt hem tegen op het eilandt Wight.

Hy zette op het eilandt Wight voet aan landt, daar hy den kerkvoogdt gereed vondt om t' zeil te gaan naar Normandie, met eene vorstelyke pracht, van waar hy zyne reize te lande naar Rome meende voort te zetten. *Willem* hieldt hem tegen. Hy beriep in der yl alle pairs en heeren des koninkryks te zamen, die hy in een korten tydt byeen kon krygen, de zaak hem te groot een spoedt schynende te vereischen om langer uitstel te nemen; en zo dra zy gekomen waren deedt hy hen deze aanspraak:

Des konings aanspraak aan de vergaderde pairs, om den bisschop te oordeelen.

Ik heb u doen vergaderen, Heeren, om uwen raadt in te nemen over eene der aangelegenste zaken, gedurende myne regering voorgevallen. Hoort my dan met aandacht, om my vervolgens raadt te geven met de zelve genegenheit, en het zelve oordeel, dat ik altoos in u bespeurt hebbe. Toen ik naar Normandië vertrok, liet ik de regering aan mynen broeder, den bisschop van Bajeux, en ik meende de zelve in geen beter handen te kunnen betrouwen. Myne reis was noodzakelyk. Ik vondt het gansche hertogdom of gereed om aan het muiten te staan, ten behoeve van een weêrspannigen zoon, of op het punt van verdrukt te worden door zyne wapenen. Dit was het nog niet, al de Angevins en de Manceaux† hadden zich mede op de been begeven; en deze laatste poogden zich aan myne gehoorzaamheit te onttrekken. De Godt des hemels, wiens bescherming ik altoos beproeft hebbe, heeft my over de eenen en de anderen doen zegepralen. Myn kwaadaardige zoon heeft berouw gekregen, en ik heb hem zyne misdaadt vergeven; die van Maine en van Anjou heb ik genoodzaakt hun eedgenootschap * te breken, en de wapenen neder te leggen. Maar wie zou het gedacht hebben, Heeren, het gevaar en de verdrukking komt ons van den kant, waar ik voor de rust genoegzaam meende gezorgt te hebben, zo wel als voor de openbare zekerheit. Myn onwaardige broeder, de verwachting, die ik van zyne getrouwheit hadt, niet beter beantwoordende, als hy de heiligheit van zyn karakter heeft bewaart, heeft des zelfs allerheiligste wetten geschonden. Niet te vrede met de waardigheden en goederen, waar mede ik hem overladen heb, heeft hy zich laten bekoren door de hoop van het pausschap; en zich van myne afwezendheit bedienende heeft hy de kerken geplundert, hare schatten weggenomen, en hare goederen vervremt, om het geldt, dat 'er van gekomen is, naar Rome te brengen. Hy heeft nog meer gedaan. Hy heeft het grootste deel van mynen adel op zyne zyde getrouwt, en bewogen om hem te volgen; en hadt hy zynen wille volbragt, zou ik myn koninkryk op myne wederkomst ontbloot gevonden hebben van manschap en van volk, en open voor de Ieren, Denen, of andere vyanden der natie. Maar niets gaat my meer ter herte dan de heiligschennis, die hy, door het plunderen der kerken, heeft begaan. Hoe! zo vele Saxische koningen, myne voorzaten, hebben lust geschept om deze bruidt van* JESUS CHRISTUS *door hunne milddadigheden te eeren; en myn broeder, een harer dienaren, wien ik de zorg over haar, zo wel als over het gansche koninkryk, aanbetrouwt hadt, heeft haar onwaardiglyk berooft. Hy heeft by zyne heiligschennis den roof gevoegt, dien hy myn volk heeft afgeperst; hy heeft my met myne geldmiddelen myne dapperste onderdauen willen wegnemen; deze ridders, die ons met zo veel moedt tegen de invallen onzer vyanden beschermen; en hy zou ze alle met zich genomen hebben, hadde ik niet toegeschoten om hem te stuiten. Zie daar, Heeren, de oorzaak myner wederkomste, en de reden, waarom ik u heb doen vergaderen. Het staat aan u om my uwen raadt te geven, niet over de veroordeeling van den misdadiger, die staat vast, maar om de straffe, welke hy verdient.*

* Die van Anjou.
† Die van Maine.

1082 en de volgende, tot 1085.

Eene zo krachtige en onverwachte aanspraak verbaasde alle heeren. Niemandt was 'er van hen, die den bisschop van Bajeux niet by zich zelve veroordeelde, en niet tegen hem in toorn ontstoken was op het horen van zo vele onbillykheden en geweldenaryen. Maar het gezag van den schuldigen hieldt hen den mondt gesloten. De koning, die onverduldig van aardt was, hunne radeloosheit niet kunnende velen, antwoordde toen, hen trotschelyk aanziende: *Ik zie op uwe aangezichten uwe gedachten en uwe vrees; ik neem uwe stilzwygendheit voor eene toestemming van het vonnis, dat ik tegen den schuldigen uitspreke. Ik veroordeel hem tot eene eeuwige gevangenisse.*

De bisschop wierdt terstondt derwaarts geleid, en wy zullen 'er hem niet uit zien komen, dan door de laffige voorsprake der genen, die by den koning, toen hy naby zyn einde was, daarom aanhielden. De koning gaf zyne toestemming ook niet tot de slaking van dezen woelachtigen geestelyken, zonder te voorzeggen, wat kwaadt zynen opvolger en het gansche koninkryk daar door zou overkomen.

De bisschop van Bajeux wordt gevangen gezet.

Alles was stil in Engelandt, en de straffe van den bisschop van Bajeux ieder zeer billyk schynende, was niemandt bedacht om eenige opschuddingen te maken. Het was niet even eens in Normandië. In dit hertogdom bleef altoos een

Nieuwe reis van den koning naar Normandie

1082 en de volgende, tot 1085. een gift van oproer en muitery overig, die door Vrankryk aan het zieden geholpen wierdt. De levendige en woelachtige aardt van prins *Robert* kon niet lang in ruft blyven, en al de ftraf heit van den koning, zynen vader, kon de beroerdheden, welke hy dikmaals verwekte, niet ten eenemaal dempen. Naauwlyks was hy vertrokken, of hy wierdt door nieuwe onluften derwaarts geroepen. Zyn overtocht was niet min gelukkig dan de vorige. Zy duurde zelfs zo lang niet. Hy kwam daar in het begin van den zomer, en weder in Engelandt voor de maandt Auguftus, na alles bevredigt te hebben.

Eedgenootfchap van den grave van Vlaanderen met den koning van Denemarken tegen koning *Willem*.

De tyding, die hy kreeg van het uitruften eener vloot in Denemarken, om een derden inbreuk te wagen, hadt hem zyne wederkomft doen verhaaften. Hy wift van hoe groot eene aangelegenheit zyne tegenwoordigheit in zulk een gewrigt van zaken in het koninkryk was, zo dat hy 'er gaarne wilde wezen eer de vloot landde. Zy deedt zware bedreigingen, en de graaf van Vlaanderen zich met den Deenfchen koning verbonden hebbende, liet het zich aanzien, of men van deze wapenruftíng meer te vrezen hadt dan van de vorige. De graaf van Vlaanderen was een zoon van *Baldewyn* den Godvruchtigen, wiens dochter *Willem* getrouwt hadt, en hy wierdt genaamt *Robert* de Vries, om dat hy met de gravinne van Vrieslandt getrouwt was. Hy was de jongfte van *Baldewyns* zonen; maar hy hadt Vlaanderen op zynen oudften broeder overweldigt, die omkwam in den flag, dien hy hem leverde, en op zyne neven, van welke hy zich meefter maakte: zo dat hy een broeder was van de koninginne *Mathilde*, of *Machtelt*, die met *Willem* getrouwt, en alrede geftorven was; maar hy hadt nog eene zufter in leven, die de koning van Denemarken ten echt hadt. Het zy dan uit hoofde van dezen huwelyksbandt, of uit gevoeligheit en gramfchap tegen *Willem*, die hem het minfte deel in zyne verovering niet gegeven hadt, gelyk wy elders gezegt hebben, *Robert* de Vries verbondt zich met den koning van Denemarken, en zy ondernamen gezamentlyk Engelandt te veroveren, of af te lopen. Zy deden noch het een, noch het ander. Hunne vloten verfchenen zelfs niet eens op de kuften; en, zonder dat men 'er de reden van weet, na dat zy van verre zo veel gerucht gemaakt hadden, dorften zy niet nader komen, noch eene landing wagen. Mogelyk hadden de hoofden der vloot gemeent, dat de koning langer in Normandië zou getoeft hebben; en dat zy, ontzet over zyne fpoedige wederkomft, en over de toebereidfelen, die hy maakte om hen te ontfangen, zich niet ftark genoeg oordeelden om hem in zyn eigen koninkryk aan te gaan randen. Hy hadt inderdaadt uitgelezene benden mede uit Normandië gebragt, en zyne bevelen afgezonden aan die in het koninkryk waren, om zich op de eerfte aanzegging vaardig te houden tot den tocht. Hy hadt ook zorg gedragen voor den voorraadt. De biffchoppen, abten, graven en baanderheeren moeften de magazynen des lands vullen, en zy waren daar in niet in gebreke gebleven. Zy wiften met welken vorft zy te doen hadden, en hoe gevaarlyk het was het beftek, dat hy hen gezonden hadt, niet ftipt na te komen. Wat 'er de oorzaak ook van mogt wezen, de vereenigde vloten van Denemarken en Vlaanderen verfchenen niet, en de koning, den winter voorhanden ziende, dankte zyne troepen af.

De koning vergeeft de opene bisdommen.

Het overige van dit jaar verliep in eene diepe vrede. Alles was ftil in Engelandt, en niemandt maakte eene opfchudding in Normandië. 1085. De koning befteedde beurtling zyne zorgen tot het beftier van de kerk en tot dat van den Staat. De bisdommen van Londen en Tetford, federt te Norwich, en dat van Chefter, te Coventry overgebragt, waren open. Hy benoemde *Maurits*, een Italiaan, geboortig van Florence, tot het eerfte; *Willem Galfagus* en *Robert van Limfey* tot de twee andere.

1086. Hy deedt eene lyft opftellen van de goederen der natie.

Hy beval in den volgenden jare, dat men eene nieuwe lyft zou opmaken van de goederen der natie, het zy in geldt, kudden of andere beweegbare goederen, van wat natuur zy ook mogten zyn; het zy in landeryen, huizen, of andere onbeweegbare goederen, van den eerften heer des koninkryks, tot aan den minften boer; waar omtrent de fchryver *Stow* aanmerkt, dat dit eene bron van rampen voor de natie was, zonder te zeggen, om wat reden. Mogelyk gaf deze kennis van alle goederen van ieder byzonder man gelegenheit tot zware fchattingen en belaftingen, hatelyk voor alle volkeren, en nog meer voor die hunne vryheit lief hebben.

Willem maakte in dit jaar prins *Henrik*, den jongften zyner zonen, tot ridder. Dit was als een voorteken zyner aanftaande grootheit; niets van zyns vaders ftaten, die onder zyne beide broeders verdeelt waren, geerft, en de zelve federt alle in zynen perfoon vereenigt hebbende. Indien men de voorftanders der ridderfchap, onder welke men de *Jafons* en de *Alciden* plaatft, moge geloven, kregen die beroemde ridders der oude tyden niets tot hun deel dan de blote hoop; maar hunne bekwaamheit en hun degen deden hen haaft ganfche koninkryken doen verwinnen. Wy geloven, dat wy van de Gefchiedenifle tot de Fabel zouden vervallen, indien wy den oorfpronk van eene zo beroemde inftelling zo verre wilden gaan zoeken, en wy zullen ons liever houden aan het gene de Engelfche Gefchiedenis van de ridderfchap van prins *Henrik* zegt.

De gefchiedfchryvers zeggen, dat dit de eerfte maal was, dat Engelandt deze plegtigheit gezien hadt, federt de verovering, gelyk zy fpreken; dat is te zeggen, federt de verheffing van *Willem* den Veroveraar tot den troon. Deze plegtigheit gefchiedde te Weftmunfter; maar *Ingulphus*, die 'er gewag van maakt, en 'er mogelyk ooggetuige van geweeft is, heeft verzuimt ons daar de befchryving van te geven. Hy zegt ons, dat de Normannen de plegtigheden der Saxen verachtten, en daar uit neemt hy gelegenheit om de zelve te befchryven, die beter voor een monnik dan voor een krygsman voegden.

Ceremoniëel der ridderorde.

De ridder bragt den dag en den nacht voor zyne aanftellinge met vaften en bidden door; des anderen daags 's morgens ontfing hy het Nachtmaal, den degen om den hals hebbende hangen. Hy leide dien vervolgens op het altaar, en ontfing den zelven niet weder uit handen van den prieftér, voor dat hy een eedt gedaan hadt, van de kerk, het vaderlandt, de weduwen en wezen te befchermen, en het landt te zuiveren van moordenaars en dieven. Op deze wyze wilde de dappere *Herevard*, die *Willem* zo veel fpels maakte, tot ridder gemaakt zyn door zynen oom, den abt van Peterborough *. De Normannen oordeelden, dat deze plegtigheit meer naar geeftelykheit dan oorlog zweemde, en wilden de zelve niet volgen. Het is waarfchynlyk, dat de hunne meer zwier naar heldhaftigheit hadt, en eenvoudiger was.

* Zie fol. 216.

1086. Zodanig was die der Roomſche ridderſchap, de eerſte, waar van wy met zekerheit kunnen ſpreken. *Romulus* was der zelver inſteller. Hy haalde hen uit de beſte en edelſte geſlachten, en maakte 'er drie honderd, welke hy tot zyne lyfwacht nam. Deze orde, die zich alleen van andere geſlachten onderſcheidde door het paardt en den ring, groeide van tydt tot tydt aan, en maakte zich beroemd over de ganſche aarde, die door het Roomſche volk verovert wierdt. Wy hebben gezien, dat de keizers en de veldheeren de macht hadden van andere ridders te maken, om de dienſten te belonen der genen, die zich in de heiren wel gekweten hadden; en men moet niet twyffelen, of de verſcheide ridderordens, die ingeſtelt wierden in vele koninkryken, op het puin van dit grote keizerryk geſticht, zyn uit deze geſproten, of ten minſte opgerecht naar der zelver voorbeeldt.

De geeſtelykheit van Engelandt neemt de macht aan om ridders te maken.

De geeſtelykheit, die zich met alles bemoeit, bediende zich van de overgelovigheit der Saxiſche koningen; en zich meeſteres makende van eene plegtigheit, die enkel den kryg betreft, en aan den vorſt alleen moet behoren, gaf zich zelve de macht om ridders te ſlaan, of de ridderorde te begeven, op de wyze als wy verhaalt hebben. De ganſche plegtigheit was in deze vier leden begrepen: het waken, het vaſten, de baden, en het offeren van den degen op den altaar. Deze plegtigheden wierden afgeſchaft onder de regering van *Willem*, of maar ten dele waargenomen door de ridders van het Badt; en een Engelſch geſchiedſchryver * leert ons, dat in de kerkvergadering, die in den jare 1102 te Weſtmunſter gehouden wierdt, een regel † was, die den geeſtelyken verboodt in het toekomende meer ridders te maken.

*Aſhmole, in zyn boek van de ridderſchap.

Hy wordt 'er weder van berooft.

† *Canon.*

Het omhangen van den draagbandt volgde op het oude gebruik; en op deze wyze maakte *Eduard* de I zynen oudſten zoon ridder, dien hy het bevel over zyn leger tegen de Schotten gaf; en dus deedt de jonge prins de zelve eer aan drie honderd edellieden, die hem verſelden. Maar in den jare 1349 * ſtelde *Eduard* de III de orde in van den Kouſſebandt, die het op alle andere overhaalde.

* of in den jare 1350 Zie verder het leven van *Eduard* den III.

Welke ook de plegtigheit geweeſt zy, die *Willem* gebruikte, om zynen zoon ridder te maken, het is altoos zeker, dat hy zelf hem die eer opdroeg: zo dat hy den abten en kerkvoogden een recht weder ontnam, het welk zy zelf op de vorſten overweldigt hadden, en de macht des zwaards weder in handen van haren wettigen bezitter ſtelde.

Opperhoofdigheit door den koning op de geeſtelyken geoeffent.

Hy toonde kort daar na, door eene openbare oeffening zyner opperhoofdigheit, dat hy niet verſtondt, dat 'er andere meeſters dan hy in het koninkryk zouden zyn, aan wien zyne onderdanen gehouden zouden wezen den eedt van getrouwheit te doen. Hy hadt de pairs, zo geeſtelyke als wereldlyke, opgelegt een zeker getal troepen te onderhouden, naar mate van hunne inkomſten; maar hy wilde niet, dat deze troepen hen den eedt deden. Hy beriep ten dien einde de Pairs te Salisbury tegen den eerſten September, met bevel van alle mannen van oorlog, die elk moeſt verſchaffen, daar te doen byeenkomen. Zy gehoorzaamden alle; en de koning zich by de vergadering begeven hebbende, overzag de benden, en nam haar den eedt af; haar verbiedende van dien aan anderen te doen, en aan alle die heeren bekend makende, dat hy alleen recht hadt om dien te vorderen.

Reis van den prins *Edgar* naar Italie.

De ramſpoedige *Edgar*, altoos verdacht, en altoos zwervende, vertrok in dezen jare naar Italië met twee honderd edellieden, zonder dat men de oorzaak zyner reize meldt. De geſchiedſchryver *Stow* vergenoegt zich met ons te zeggen, dat hy met des konings toeſtemminge derwaarts ging, en dat hy zich naar Apulië begaf. Het was in den tydt dat *Boëmond* en *Rogier*, de beide zonen van *Robert Guiscard*, vorſt van die Normannen, welke Apulië, Sicilië en Kalabrië verovert hadden, tegen elkander oorloogden om de verdeeling van deze ſchone ſtaten; en mogelyk ging *Edgar* zynen dienſt aan den eenen of den anderen van deze mededingers aanbieden. Deze twiſt wierdt in het vervolg bygelegt door de hoofden van de kruisvaart, die de Saracenen in Aſië ging beoorlogen, onder het bevel van hunnen vermaarden veldheer, *Godefroi* van Bouillon *; en *Boëmond* ging met de anderen op den kruistocht. Maar wy komen weder tot *Edgar*.

* in den jare 1096.

Droevige ſtaat van dezen vorſt.

Wat de oorzaak zyner reize ook geweeſt zy, hy bleef niet lang in Italië; en in Engelandt wedergekomen zynde, bleef de fortuin hem altoos tegen, en zy vervolgde hem zo lang als hy leefde, hem van de eene provincie naar de andere leidende; hem ſteets doende zwerven, zonder zyne doling en zyne rampen te eindigen. Deze ongelukkige prins was in ballingſchap geboren, weder in zyn vaderlandt geroepen, en gedurende de eerſte jaren zyner kindſchheit in de hope der krone opgevoed, welker wettige erfgenaam hy was; maar dit ontbodt en deze hoop ſtrekten alleen om hem zyn ongeluk beter te doen voelen. Hy hadt het verdriet van op den troon, die hem toebehoorde, een overwinnaar te zien; een overwinnaar, aan wien hy, tot overvloedt zyner ramp, het leven verſchuldigt was, en een onderhoudt, verre beneden de hoogheit zyner geboorte. Het zelve ongeluk volgde hem onder des veroveraars opvolgers; dan wierdt hy door deze prinſſen op een tocht gezonden; dan zag hy zich genoodzaakt om naar Schotlandt te vlieden, of zelfs over zee, om zich tegen hunnen argwaan te veiligen; en na al zyn zwerven en doolen was zyn einde nog duiſterder dan zyn leven; want men weet niets van den tydt, van de plaats, of van de omſtandigheden van zyne doodt. Hy was echter gelukkig daar in, dat hy altoos bezadigt was in zyne ongelukken; het zy uit ongevoeligheit, of uit grootmoedigheit. Maar indien hy van den troon uitgeſloten bleef, hy hadt echter nog eene zuſter *, wiens nazaat op den troon zyner voorvaderen klom.

*Grootmoeder van de keizerinne *Mathilde*, moeder van *Henrik* den II.

Overſtromingen, hongersnoodt, brandt.

Daar was in dezen jare een ſoort van zondvloedt in Engelandt. Het regende daar zo zwaar en zo lang, dat eenige bergen met water bedekt wierden; de dalen, de velden, weiden en akkers, alles wierdt overſtroomt. De hongernoodt volgde op dezen watervloedt, en kwaadaardige ziekten waren een gevolg van beide deze plagen. Een derde kwam deze nog vergroten. Verſcheide ſteden wierden door het vuur verteert. De helft van Londen wierdt in de aſſche gelegt, en de heerlyke kerk van St. Paulus door dien brandt vernielt. Zy wierdt herbouwt door de zorge van haren biſſchop *Maurits*; en de koning hielp hem door zyne mildadigheden de koſten der herbouwinge dragen. *Richard*, opvolger van *Maurits*, verbeterde de zelve ook grotelyks, en koning *Eduard* de II bragt haar in een volmaakten ſtaat. Een twede brandt beſchadigde de zelve nog meer onder de regering van de koninginne *Elizabeth* *. Zy wierdt herſtelt, zo door de penningen, welke de koningin uit hare eige beurs daar toe gaf, als door die het volk, door haar voor-

* in den jare 1561.

1086. voorbeeldt genoopt, daar toe opbragt. Een derde brandt, verſchrikkelyker dan de twee eerſte, leide haar in den jare 1666 met het grootſte deel van Londen in kolen; en zy is weder herbouwt door de giften van den vorſt, van de geeſtelykheit, en het volk: zo dat zy tegenwoordig veel groter en heerlyker zynde dan van te voren, een der ſchoonſte gebouwen niet alleen van Engelandt, maar zelf van Europa genaamt kan worden.

De geſchiedſchryvers ſpreken in het vervolg van dit jaar niet dan van ſtichtingen van verſcheide kerken en kloosters, zo door den koning, als door byzondere menſchen. De hoofdkerk van Linkoln is onder dit getal. De koning hadt dit bisdom opgedragen aan *Remigius*, een moonik van Fekamp, in Normandië, van welken men een heilig gemaakt heeft, dien men niet moet verwarren met dien van Rheims, in den jare 478, en bygevolg meer dan zes honderd jaren voor het bisdom van den anderen, geſtorven. Voor de benoeming van dezen prelaat, in den jare 1075, was in het biſſchoplyke ſynode nationaal van de kerke van Engelandt een regel* doorgegaan, die de verplaatſing beval van de ſtoelen der biſſchoppen, welke tot dien tydt toe hun verblyf in kleine ſteden gehad hadden, in de beſte en aanzienlykſte ſteden hunner bisdommen. Deze kerkregel wierdt ingeſtelt om de biſſchoppelyke waardigheit niet te laten verſlechten; maar zonder hier te onderzoeken, of hy overeenkwam met de nederigheit der eerſte kerke, zullen wy ons vergenoegen te zeggen, dat de biſſchoplyke ſetel, ingevolge van dezen regel, van Selſey reets naar Chicheſter overgebragt was, en die vn Sherborn te Salisbury. *Remigius* verplaatſte dien van Dorcheſter te Linkoln. Daar was geen kerk in deze ſtadt; hy deedt 'er eene bouwen, ten wederwille van *Thomas*, aartsbiſſchop van Jork, die van mening was, dat deze plaats onder zyn rechtsgebiedt behoorde. Maar *Remigius* liet niet na met den begonnen arbeidt voort te varen; en de kerk volbouwt zynde, ſtelde hy zynen ſetel in deze ſtadt, daar hy ſedert altoos gebleven, en nog een der aanmerkelykſte bisdommen des ryks is, niettegenſtaande *Henrik* de I Ely, en *Henrik* de VIII Peterborugh en Oxford van het zelve geſcheurt hebben.

*Canon.

Eenigen ſpreken van *Remigius* als van een beſtendigen man, die zich nooit van zyn voornemen liet afwenden. Anderen malen hem zo voordeelig niet af; maar hoedanig van aardt hy zy geweeſt, hy kon zich ten minſte kanten tegen den aartsbiſſchop van Jork; en zyne opvolgers zyn de overbrenging van den biſſchoplyken ſtoel te Linkoln aan hem verplicht, en het bouwen van de hoofdkerk, die echter ſedert vergroot en verrykt is door de biſſchoppen, die hem opvolgden.

Abdy van den Veldſlag.

Men zegt, dat *Willem* in dit jaar die abdy van den Veldſlag ſtichtte, waar van wy reets geſproken hebben; min om den dag van dezen ſlag, die hem over *Harald* en ganſch Engelandt hadt doen zegepralen, te heiligen, dan om 'er geeſtelyken te onderhouden, die den Hemel hunne gebeden voor zo vele duizenden van Engelſchen, als 'er in dezen bloedigen ſlag geſneuvelt waren, zouden opofferen. Men zegt ook, dat hy de abdy aan de H. Drievuldigheit ſtichtte, en aan St. Marten toewydde. Hy ſtichtte nog eene andere abdy in de provincie van Jork; eene andere te Exceſter, onder den naam van St. Nikolaas, en nog eene andere abdy in Normandië, onder den naam van St. Stephanus. Dit is de beroemde abdy van Caen, daar hy wilde begraven zyn, en die nog heden in wezen is. Maar de beenderen van haren ſtichter zyn 'er onwaardiglyk geſtoort en uit gerooit, gelyk wy haaſt zullen verhalen. Hy bewees eindelyk grote mildadigheden aan de kerk van Londen, die den naam draagt van St. Marten den Groten; en alle deze gebouwen zyn als zo vele gedenktekenen van zyne Godvrucht en zyne mildadigheit. 1086.

Stichtingen van koning *Willem*.

Dus vergoedde deze vorſt door zyne ſtichtingen en door de giften, die hy aan geeſtelyke gebouwen deedt, de ſchatten, welke hy 'er uit trok, en de goederen, die hy de zelve van tydt tot tydt ontnam; door dit gedrag een twyffelachtigen naam van vernieler en ſtichter nalatende. Het is echter waar, dat hy dezen laatſten beter verdiende dan den eerſten, en dat hy, gelyk hy op zyn ſterfbedde te kennen gaf, onvergelykelyk meer kerken en kloosters verrykte, dan hy verarmt hadt.

Geſchiedenis van een Engelſchen reus.

Wy weten niet wat men geloven zal van een reus, waar van *Stow* ſpreekt, en wiens graf, zegt hy, men in het prinsdom van Wales vondt. Hy voegt 'er by, dat verſcheide menſchen, die zyn ligchaam gezien hadden, verzekerden, dat hy veertien voeten lang was. *Goliath* was op verre na zo groot niet, en zulk een wonder is niet wel te geloven. Hy zegt nog, dat men voor vaſt onderſtelde, dat het een neef van den koning *Arthur* was, uit eene zyner zuſteren geboren, en *Gawain* genaamt; van welken men niet alleen ſpreekt als van een kloekmoedigen krygsheldt, maar ook als van een beſchaaft man. Men heeft zulke denkbeelden niet van reuzen; en de eeuw en het landt, waar in men dezen doedt voortkomen, zyn niet zeer bekwaam om ons te doen geloven het gene men 'er van verhaalt. Ook brengt men 'er geen ander bewys van by, dan een monnik * van de XIII eeuwe. Het geen dit verhaal nog meer doedt verdenken, is, dat de *Gawain*, waar van het ſpreekt, naar allen ſchyn de zelve is, waar van wy in het leven van den koning *Arthur* geſproken hebben, en die ſneuvelde terwyl hy voor dezen vorſt tegen zynen eigen broeder, den woeſten *Mordred*, vocht. De Engelſche Jaarboeken, die van hem ſpreken als van een zeer braven man, malen hem geenzins als een reus af; en zy zeggen ten anderen, dat men hem prachtig ter aarde beſtelde, niet in het landt van Wales, maar in dat van Kent, daar de ſlag voorviel, waar in hy het leven verloor.

*Wendover.

De koning gaat naar Normandië.

Nieuwe onluſten deden *Willem* dit jaar weder naar Normandië gaan. Men zegt, dat deze vorſt, vertoornt over de geſtadige beroeringen van deze woelachtige provincie, en over den ſteun, welken zy in haren opſtandt telkens vondt by den koning van Vrankryk, die de beroerten aanſtookte, beſloten hadt krachtige pogingen te doen om dien gevaarlyken nabuur te vernederen, en hem de luſt of de macht te benemen van deze oneenigheden voortaan te kweken. Hy ging ten dien einde over zee, en hieldt zich langer te Rouaan op dan hy gewoon was, daar hy grote toebereidſels maakte tot de krygsbedryven van den veldtocht. Hy begon dien gemeenlyk zo dra hy aangekomen was; en zyn yverige en ſchielyke aardt liet hem naauwlyks toe, dat hy eenige dagen ruſtte. Hy gedroeg zich anders in dezen tocht. Hy hadt zyn beſtek gemaakt om dien ontzagchelyk te maken, en hy nam zyne maatregels om de uitkomſt met zyn ontwerp te doen overeenkomen.

Dathom

1086. Daarom ging hy zo ſchielyk niet te werk als de vorige malen, en hy bezorgde alles van te voren, op dat hem niets zou ontbreken, zo tot belegeringen, als tot veldſlagen. Hoe yverig hy echter aan de toebereidſels arbeidde, verhaaſtte hy zich niet te zeer met zyne troepen en voorraadt te vervaardigen.

Slechte ſchimp van den koning *Philips.*

Philips hadt 'er andere gedachten van. Hy meende, dat *Willem*, log en zwaar geworden door al te veel vleeſch en vettigheit, dien yver en die werkzaamheit niet meer hadt, welke hem van te voren ten ſtryde voerden, zo haaſt als hy aangekomen was; dat hy nu zo ſchielyk niet meer was, en de ruſt voor de moeielykheden van den kryg beminde; dat hy, in plaats van op den veldtocht bedacht te zyn, zich dartel in zyn bedde koeſterde. Hy beſchimpte hem daar over, en met zynen dikken buik ſpottende, vroeg hy: *of hy haaſt in de kraam zou komen?* Maar, gelyk de Franſche geſchiedſchryver * aanmerkt, de kwade gevolgen van dezen kwinkſlag behoorde den vorſten allen luſt tot ſcherſen benomen te hebben. De ſchimp van *Philips* kwam *Willem* ter ooren, en hy beantwoordde dien met eene bedreiging. *Ja*, zeide hy, *ik zal haaſt in de kraam komen; en zo haaſt als ik verloſt ben, zal ik hem tien duizend kaarſſen gaan offeren.* Hy zinſpeelde op de gewoonte der vrouwen, die, als zy uit haar kraambedde kwamen, haren kerkgang deden met eene waſchkaars, die voor haar gedragen wierdt, en op de lanſſen, welke de ruitery toen gebruikte, en welker gedaante de waſchkaarſſchen hebben. Ook verhalen eenige geſchiedſchryvers, dat *Willem Philips* deedt aanzeggen, „ dat hy hem zou komen bezoeken met tien duizend lanſſen, in plaats van „ kaarſſen, zo dra hy uit het kraambedde opgekomen zou zyn.

* De Vader *Orlaan.*

Vernielingen, die *Willem* doedt.

Hy hieldt zyn woordt; en alles tot den veldtocht gereed zynde, zag *Philips* hem eer te paarde zitten dan hy gewenſcht hadt, zyn leger in het Franſche Vexin brengende, en alles te vure en te zwaarde ſtellende. Toen hadt *Philips* te voorſchyn moeten komen, en een vorſt, die zynen vyandt hadt durven beſchimpen, en verwyten, dat hy te lang uit het veldt in het bedde bleef, hadt zelf niet in zyne kamer behoren te blyven, toen *Willem* zyne provinciën kwam verwoeſten. Hy verſcheen echter niet, en alle de wraak van zynen onbeſcheiden ſchimp kwam over zyne ongelukkige onderdanen. Mantes wilde der zelver uitwerkſelen ſtuiten, en ſtelde zyne wallen tegen de woede van den Engelſchen vorſt; maar vruchteloos, en tot ondergang der ſtadt en der burgery. Zy wierdt ingenomen, geplundert, in brandt geſtoken, en in kolen gelegt. De huizen en kerken, alles wierdt door de vlamme verteert; en *Willem*, zich onwaardiglyk door zynen toorn latende vervoeren, wierp zelf hout in het vuur, in plaats van zyne bevelen te geven om den brandt te doen bluſſchen. Dus hebben de grootſte mannen hunne zwakheden; daar is weinig afſtandt van den verwoede tot den heldt.

Hy doed Mantes afbranden.

Zyn paardt valt op hem.

Het is jammer, dat een zo wreed bedryf de regering en het leven van zo groten koning heeft geëindigt. Het vuur aanſtokende, dat Mantes verteerde, zegt men, dat hy 'er zo naby kwam, dat het tot in zyne ingewanden doordrong, en dat hy van dezen droevigen tocht wederkwam met de koorts op het lyf, die hem kort daar na in het graf bragt. Een twede ongeluk voegde zich by deze ziekte, en maakte haar mogelyk dodelyk. Hy wilde zyn paardt eene ſloot doen overſpringen; maar het viel op hem, en kwetſte en bluſte zyn geheel ligchaam. Hy keerde weder naar Rouaan, om zich te doen verbinden; maar men bemerkte eerlang, dat 'er geen hulpmiddel voor zyne kwaal was. Zyne artſen waarſchuwden hem, en hy bereidde zich om te ſterven, met de ſtandvaſtigheit, die een heldt en een Chriſten vorſt betaamde. 1086.

Hy bereidt zich om te ſterven.

Men moet hem zelf zyne laatſte woorden horen uiten. Wy zullen 'er de optelling zyner zonden en die zyner grote daden in vinden; de vergiffenis, die hy den Hemel afſmeekt voor de eerſte, en de erkentenis, die hy hem voor den goeden uitſlag van de andere bewyſt. Wy zullen 'er zyne liefdadigheden in ontdekken; den raadt en de leſſen, die hy zynen kinderen geeft om wel te regeren, en de verdeeling zyner goederen en ſtaten onder hen. Zyne twee jongſte zonen waren tegenwoordig, en hy ſprak tegen hen; maar hy zeide niets tot den oudſten, het welk ons doedt beſluiten, dat hy afwezend was.

Zyn uitterſte wille.

Hy ontboodt eerſt de beamptſchryvers by zich, welken hy de erfgiften opnoemde, die hy aan de kerken en aan de armen deedt. Die hy maakte om de ſtadt Mantes te herbouwen, en hare kerken te herſtellen, waren de eerſte en de grootſte. Hier na volgden die, welke hy maakte ter herſtellinge van de ſchade, gedaan door de oorlogen, die hy genoodzaakt was geweeſt te voeren gedurende zyne regeringe. De armen hadden den derden rang; en hy eindigde deze erfmaking met de mildadigheden, waar mede hy de abdy van St. Stephanus te Caen beſchonk, aan welke hy verſcheide goederen in Engelandt maakte, in de provincien van Eſſex, Dorſet, Devon, en Berks; waar by hy het geſchenk voegde van de koninklyke krone met al het edelgeſteente, welke koning *Henrik* de I naderhandt weder van haar ruilde tegen landgoederen van zeer grote waardy.

Zyne aanſpraak voor zyne doodt.

Dit verrecht zynde geboodt hy zyne twee jongſte zonen, en alle heeren, die in zyne kamer waren, wat nader by te komen; en toen elk zyne plaats genomen hadt, rechtte hy deze redenvoering, die hy niet zonder altemet tranen te ſtorten uiten kon, tot hen:

* Teekenen van den tydt, toen hy hertog wierdt, eer hy koning was.

Ik beve, zeide hy, *als ik denk voor welke rechtbank ik ga verſchynen; en dat Godt my rekenſchap zal afeiſchen van al het bloedt, gedurende myne regeringe geſtort. Zy heeft zes en vyftig jaren geduurt; en daar is ſchier nooit een jaar van verlopen zonder oorlog. Ik ben dikwils niet dan de gelegenheit geweeſt van deze oorlogen, waar van de bewerkers alle de onbillykheit behoorden te dragen. Myne minderjarigheit wierdt geſtoort door myne kwaadaardige ooms, die my wilden ontzetten, en zich meeſters van myn hertogdom maken. Ik was naauwlyks meerderjarig, of de heerſchzuchtige hertog van Burgundië, myn neef, ſmeedde de zelve vorderingen; myne wederſpannige onderdanen verbonden zich met hem tegen my; hy wierdt daarenboven onderſteunt door* Henrik, *koning van Vrankryk; maar Godt, die my nimmermeer verlaten heeft, deedt my over alle die vyanden triomferen. Myne onrechtvaardige ooms vernieuwden hunne vorderingen eenige jaren daar na; altoos geſterkt door den koning van Vrankryk, en de graven van Anjou en Poitou ook op hunne zyde getrokken hebbende; maar tot hunne gemene ſchaamte. Ik keerde met de overwinninge uit den ſlag; de muitelingen waren genoodzaakt toevluchte te nemen tot myne goedertierenheit;*

1087. *renheit, en de anderen om de vrede van my te verzoeken. Ik deedt den grave van Anjou berouwen, dat hy in het eedgenootſchap * getreden was; en kaſtydde die van Mans, om dat zy 'er zich ook in begeven hadden, in wederwil van de trouw, die zy my ſchuldig waren. Ik vernederde eindelyk de Bretons, die zich aan de hulde, welke zy my ſchuldig zyn, wilden onttrekken, en ik dwong hunnen hertog om my voor zynen leenheer te erkennen. Dat alles is voor myn koningdom geſchied. Dit is niet min gedwarsboomt geweeſt, en daar is niet minder bloedt in het zelve geſtort.*

* Ligue.

Ik wierdt 'er toe geroepen door Eduards *uiterſte-wille, maar ik moeſt het veroveren. Wat bloedige ſlagen heb ik niet moeten ſlaan tegen den trouwloozen* Harald, *tegen die van Exceſter, Cheſter, en van Northumberlandt; tegen den koning van Schotlandt, de prinſſen van Wales, de Denen, en Noorwegers; alle vyanden, die my de kroon wilden betwiſten; maar met eenen alle verwonne vyanden, welker eedgenootſchappen en zamenzweringen ſlechts ſtrekten om myne regering luiſterryker te maken.*

Zo vele triomfen zouden een ander mogelyk verwaand maken; maar als ik denk om het bloedt, dat zy gekoſt, en de ellende, die zy veroorzaakt hebben, vindt ik 'er niets in dan eene reden om my voor Godt te vernederen, uit vreze, dat hy 'er my om ſtraffen zal; en ik verzoek myne geeſtelykheit, dat zy hare gebeden Gode voor my willen opofferen, om myne vergiffenis te erlangen. Gy weet, zeide hy, zich tot de kerkvoogden kerende, *hoe zeer ik u beminne; hoe waardig my Gods kerk in het algemeen is, en wat zorg ik in het byzonder gedragen hebbe voor die van dit koninkryk, en voor die van myn hertogdom Normandie. Ik heb getracht de ledige ſtoelen te vullen alleen met menſchen, die des waardig waren, om hare Godvrucht en geleerdheit; dit getuigen* Lanfrank, Anſelmus, *en anderen, die ik tot de waardigheit van kerkvoogdt verheven heb; en ik heb, de bozen en de genen, die hunne ampten met geldt gekocht hadden, daar van ontzet. Ik heb niet minder liefde en yver voor de klooſters getoont. Wylen myn vader, de hertog* Robert, *hadt 'er negen voor de mannen en een voor de vrouwen geſlicht, ik heb 'er zeventien van de eerſte en zes van de laatſte bygevoegt; ik heb hen de nodige goederen tot hun onderhoudt gegeven, en ik heb der zelver gedenkſchriften en brieven doen afvaardigen op de allerplegtigſte en onwederroepelykſte wyze. Myn voornemen is niet geweeſt luiaards de koſt te geven. Ik merk die Godgewyde huizen aan als ſcholen van Godvrucht, waar men zyn werk maakt van zyne driften te beteugelen, en door een ganſch geeſtelyk leven den zegen des Hemels te doen komen over het volk en over den vorſt. Ik heb ook niets geſpaart tot deze heilige ſtichtingen.*

Gave Godt, dat ik my zelven voor het overige myner regeringe niets te verwyten hadde. Dan zou ik het bloedt niet beſchreien, dat ik in de ſtadt York heb doen ſtorten, en in het Noorden van Engelandt, werwaarts de muitery der inwoonders, gevoegt by den inval der Denen, myne wapenen trok, en my de ſteden en inwoonders deedt vernielen. Rampzalige wraak, riep deze vorſt, een tranenvloedt ſtortende, *wat ſtaat gy my duur! Mogelyk,* vervolgde hy, *heb ik myn volk van Engelandt met zo veel billykheit niet behandelt, als ik hadt behoren te doen, en ik heb in het tegendeel myne Normannen te veel begunſtigt. Maar moet men dit* Harald *niet wyten, en na hem allen weêrſpannigen Engelſchen, die my tot deze partydigheit genoodzaakt hebben. Wat 'er van zy, indien ik hier in te verre ben gegaan, verzoek ik vergiffenis van den Hemel, en ik betuig myn leedwezen deswegen aan myn volk.*

Ik heb wyders zorge gedragen om mynen onderdanen goede wetten te geven, en hunne ruſt te verzekeren door de allerbekwaamſte en rechtvaardigſte middelen; en ik heb de meeſte yver en aankleving getoont voor de order en de billykheit. 1087.

Daar in, zeide hy tegen de jonge prinſſen, zich tot hen kerende, *wenſch ik, myne waarde zonen, dat gy myne voetſtappen volgt; zo wel als in de zorg, die ik gedragen heb voor de kerk en voor den Godsdienſt.* Hier wierdt hy weder bewogen; maar eene nieuwe poging doende om zyne aanſpraak te eindigen hernam hy in deze woorden. Schonelles aan zyne kinderen.

Nu valt my niet anders meer te doen, dan myne goederen en ſtaten onder u te verdeelen. Maar hoe zal ik dit beſt doen? Het hertogdom van Normandie is reets in handen van uwen oudſten broeder, en hy heeft zich den eedt van getrouwheit laten doen door het grootſte deel van het volk en den adel. Wel aan, dat hy het dan bezitte, en na myne doodt met meer matigheit regere, dan hy by myn leven gedaan heeft. Hy heeft te doen met een volk, dat noch verdrukt, noch gevleit wil zyn; een juiſte middelweg tuſſchen deze twee uiterſten kan het in zynen plicht houden; en een vorſt, die van het zelve bemint en gevreeſt wordt, kan alles van den moedt van deze krygszuchtige natie hopen. Hy verdeelt zyne ſtaten onder hen.

Wat myn koninkryk van Engelandt belangt, dat is geen vaderlyk erfdeel, het welk ik kan vermaken. De Godt der heirſcharen heeft het my gegeven, door den zegen, dien hy op myne wapenen heeft uitgeſtort. Ik wenſche, myn zoon, zeide hy, zich tot *Willem* kerende, *dat hy 'er u in op doe volgen; dat hy het u doe beheerſchen met wysheit en rechtvaardigheit, om 'er met roem te regeren, en uwe onderdanen gelukkig te maken.* Hy kon deze woorden niet eindigen zonder weder tranen te ſtorten. Hy benoemt zynen zoon *Willem* tot zynen opvolger.

Henrik, die de zelve hoorde, wierdt 'er van bewogen. Hy zag, dat hy vergeten was in deze verdeeling, die alles aan zyne twee oudſte broeders gaf, en den koning, zynen vader, naderende: *Is 'er dan niets voor my overig,* vroeg hy al ſchreiende, *en legt gy my niets toe van zo vele ſtaten, als gy aan myne beide oudſte broeders uitdeelt? Ik geef u vyf duizend marken van myn geldt,* antwoordde *Willem. Hoe! wat zal my dit geldt baten, indeen ik geen enkele duimbreed lands bezitte?* vroeg de bedrukte prins weder. *Trooſt u, myn zoon,* voerde de vader hem te gemoet, *de dag zal komen, dat gy de beide deelen van uwe oudſte broeders in u zult vereenigen, en dat gy alleen zult heerſchen over alle ſtaten, die ik hen nalaat*: woorden, die eene voorſpelling behelſden, indien het waar zy, dat de koning de zelve geuit hebbe, gelyk alle geſchiedſchryvers verzekeren, en die hunne vervulling kregen. Voorzegt zynen zone *Henrik* zyne aanſtaande grootheit.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy, voor dat hy de zelve ſprak, *Robert* in plaats van *Willem* ſtelde, indien deze laatſte kwam te ſterven, zonder kinderen na te laten. Het geval gebeurde: echter hadt deze vervanging geen plaats, en deze ongelukkige oudſte zoon zag andermaal zyne plaats innemen door den derden zyner broederen.

De redenvoering des konings geëindigt zynde ruſtte hy wat; maar overdacht hebbende, dat Engelandt beroerd zou kunnen worden door weêrſpannelingen en roervinken, die door zyne afwezendheit, en de tyding van zyne doodt, aan het muiten zouden ſlaan, indien de opvolger zich niet ſpoedde om de zelve te voorkomen, gaf hy zyne bevelen om den jongen prins derwaarts te voeren. Hy betrouwde die aan *Lanfrank*, aartsbiſſchop van Kantelberg, die van

1087. het volk en de geeſtelykheit bemint, van den adel geëert was, en wiens getrouwheit hy kende; hem door een brief, dien hy hem deedt ſchryven, zyn oogmerk ten opzichte van zynen zone *Willem* te kennen gevende, dien hy begeerde, dat men op den troon zou verheffen, en hem des zelfs belangen aanbevelende. Toen dezen prins by hem doende naderen: *Vertrek*, zeide hy, *myn zoon: het is tydt dat wy ſcheiden. Ik ben voldaan over uwe genegenheit, en over de plichten, welke gy omtrent my betracht hebt. Laat anderen de zorg myner begravenis aanbevelen: zorgen van meer aangelegenheit roepen u aan gene zyde de zee: gaa den Engelſchen hunnen nieuwen koning vertonen: zy myne laatſte woorden gedachtig om hen met zachtmoedigheit te regeren; en leg minder zoo om u te doen vrezen, dan om u te doen beminnen.* Wat zouden de volkeren gelukkig zyn, indien de vorſten, die op den troon klimmen, de leſſen nakwamen van die, welke de doodt van den troon in het graf doedt ſtappen; of indien deze de zelve eerſt opgevolgt hadden.

Hy neemt afſcheidt van zynen zone *Willem.*

Wy moeten den jongen *Willem* laten vertrekken om den troon te gaan aanvaarden, dien de koning zyn vader hem overgegeven hadt, en dezen laatſten voort zien ſterven. Hy hieldt niet op van 'er zich ſtandvaſtiglyk en met eenen Godvruchtiglyk toe te bereiden. Hy erinnerde zich der gevangenen van ſtaat, die om hunne wederſpannigheit vaſt gezet waren; en hen genade gevende, beval hy, dat zy in vryheit geſtelt zouden worden: *Want*, zeide hy, dit bevelende, *hoe kan ik hopen, dat Godt my myne zonden zal vergeven, indien ik anderen niet vergeve, die my beledigt hebben?* Hy zonderde zynen halven broeder, den biſſchop van Bajeux, echter van deze algemene vergetenis uit; niet om reden van haat of gevoeligheit, die hy tegen hem behouden hadt; maar door wyze aanmerkingen van ſtaat, en om dat hy de beroerten voorzag, die deze woelachtige geeſt niet nalaten zou te verwekken. Hier over uitte hy zich aan den grave van Mortain, vollen broeder van dezen kerkvoogdt, en aan andere heeren, die hunne voorſpraak by die des graven voegden, om den gevangen te ſlaken: *Ik ſta het u toe*, zeide hy, *om dat ik uwe laſtige aanhoudingen niet langer mag wederſtaan; maar niet om dat ik overtuigt ben van de verzekeringen, die gy my van zyne getrouwheit geeft. Ik ken hem beter dan gy lieden; en gy zult u eerlang berouwen, dat gy my genoodzaakt hebt om de gevangenis voor een verſtoorder der openbare ruſt te openen.* De uitkomſt bewaarheedde deze twede voorzegging, die de koning op zyn ſterfbedde deedt.

Hy vergeeft zynen vyanden.

Hy voorzegt den opſtandt van den biſſchop van Bajeux.

Hy dacht met eenen om een vluchteling van aanzien, dien de Geſchiedenis *Baldrik* noemt, welke zonder zyne toeſtemminge naar Spanje geweken was, en wiens goederen hy verbeurd gemaakt hadt. Hy verklaarde, dat hy hem zyne daadt vergaf; dat hy wilde, dat men hem weder zou doen komen, en in zyne goederen herſtellen.

De ziekte des konings nam telkens aan, en zyn val veroorzaakte hem zware pynen. Maar hoe ſcherp zy waren, behieldt hy altoos eene wonderbare tegenwoordigheit van verſtandt, en ſprak met zynen Raadt over de zaken van Engelandt tot den einde toe.

Zyne ſtandvaſtigheit.

De doodt bekroop hem den 9 September op eene zo zachte wyze, dat noch zyne artſen, noch zyne huisbedienden, die rondom zyn bedde ſtonden, het bemerkten. Hy hadt een weinig van te voren gevraagt, hoe laat het was; en op het antwoordt, dat men gegeven hadt, dat het de uur der metten was, zeide hy: *Laten wy ons dan ter kerke begeven om den Heere lofzangen te zingen; en laat ons onze ziel bevelen in de handen van* JESUS CHRISTUS. Dit waren zyne laatſte woorden: en vermits hy den geeſt gaf zonder eenige ſtuipige beweging, meende men eenigen tydt lang, dat hy in overdenkingen opgetogen lag, of dat hy ſliep; tot dat de artſen, hem naderende, bemerkten, dat hy dood was. Dit baarde eene algemene verwondering. Maar deze doodt, die natuurlyk was, en allen menſchen, zonder uitzondering, opgelegt is, was min verwonderenswaardig dan het weglopen van allen, die in zyne kamer waren. Zy was ledig in een oogenblik: zy verlieten hem alle, en elk terſtondt weglopende om zyn paardt te gaan halen, was men niet dan op vluchten bedacht, de eenen herwaarts, en de anderen derwaarts, zonder dat de meeſte wiſten, waar zy naar toe gingen. Zyne huisbedienden, die by zyn lyk bleven, waren niet getrouwer dan de anderen, noch zy toonden geen meer aankleving voor het ligchaam van hunnen overleden vorſt en heer: zy bleven alleen by hem om hem uit te ſchudden, en te beſteelen; om de kaſſen en kiſten te openen, en de rykdommen en het huisraadt dat, zy mede konden voeren, weg te nemen. Niemandt droeg zorg voor zyne begraveniſſe, en hy zou naakt hebben blyven leggen, bloot voor alle beledingen, die men hem zou hebben kunnen doen, indien de geeſtelykheit het niet belet hadde. Dus verhalen de monniken* ten minſte, die zich niet alleen de eer aanmatigen van des konings lyk voor allen hoon behoed te hebben, waar voor het, door het verlopen zyner huisbedienden, bloot geſtelt was; maar ook de ſtadt Rouaan van de verlating haren inwoonderen, die door deze doodt mismoedig en onſtelt waren. Zy voegen 'er by, dat de neêrſlagtigheit in Rouaan zo groot was, dat elk zich als wanhopig en radeloos aanſtelde; te meer, om dat de Franſchen op de tyding van des konings ziekte naderden, en de ſtadt met plundering dreigden. De mannen vroegen in deze onſteltenis de vrouwen om raadt, en elk nam voor te vluchten. De geeſtelyken alleen toonden meer moeds, en na een omgang, om de Godvrucht des volks te wekken, ſtilden zy des zelfs vrees door hunne vermaningen en aanmoedingen.

1087.

Hy ſterft.

Zyn lyk wordt door alle zyne huisbedienden verlaten;

Uitgeſchud en beſtolen.

* *Matth. Paris. Wendover.*

Neêrſlagtigheit van die van Rouaan.

Het lyk des konings bleef onderwyl zonder begraveniſſe. De aartsbiſſchop beval, dat het naar de abdy van St. Stephanus te Caen gebragt zou worden, daar hy zyn graf verkoren hadt; en voor dat men het wegnam, deedt hy een dienſt voor hem doen, volgens de gewoonte van die tyden. De zwarigheit was alleen iemandt te vinden, die de overbrenging van het lyk en de koſten zyner begravenis op zich wilde nemen. Een verſchrikkelyk voorbeeldt van de broosheit en onſtandvaſtigheit der aardſche grootheden! roept een ſchryver * niet te onpas hier op uit. Laat de genen, die der zelver pracht en valſchen luiſter beminnen, hier een koning zien, die op eenen dag honderd duizend mannen op de been kon brengen, vervolgt hy; een koning, die een groot koninkryk verovert hadt; een opperheer van verſcheide provinciën; een vader van drie zonen; een vorſt, die twee broeders hadt, en dien het aan een vriendt of bediende ontbreekt om hem ter aarde te beſtellen. De geeſtelykheit zelf, in ſchyn zo vol van yver, geeft niet anders dan woorden, en wil gene koſten

Niemandt draagt zorg voor zyne begraveniſſe.

* *Stow.*

1087. kosten daar toe doen. Een gemeen edelman, genaamt *Herluin*, het zy dat hy van het geslacht was van die des konings moeder getrouwt hadt; het zy dat hy verplichtingen aan dezen vorst hadt, waar van men geen gewag maakte, of dat het uit enkele liefde voor zynen vorst en heer was, nam op zich zyn lyk naar Caen te doen brengen. Hy deedt het op een wagen zetten, die met een rouwkleedt gedekt was, en welken hy verselde tot aan eene haven, gelegen aan den mondt van de Seine. Hy hadt daar een schip gereed doen houden, dat het ontfing, en het te water tot drie mylen by Caen bragt, waar het op een anderen wagen gelegt wierdt, welke het voorts te lande naar Caen voerde. De abt en de monniken kwamen het ligchaam met statie te gemoet, en bragten het naar de kerk met alle plegtigheden, die zy verschuldigt waren aan een groten koning, hunnen stichter, wat meer is, en hunnen weldoender.

Een gemeen edelman neemt aan om het naar Caen te doen voeren.

De geestelykheit van Rouaan woonde zyne lykstatie ook by. Zy schaamde zich minder te doen dan een byzonder edelman; en de yver van *Herluïn* wekte den hunnen. Zy wekte ook dien van alle kerkvoogden en abten der provincie, die alle hunne bedieningen verschuldigt waren of aan *Robert*, *Willems* vader, of aan *Willem* zelve; zo dat deze prins, eerst van iedereen verlaten, in het einde prachtig ter aarde wierdt bestelt. De bisschop van Evreux sprak zyne lykreden uit, en deedt een fraai verhaal zo van zyne Christelyke, als van zyne staatkundige en helden-deugden. Maar een nieuw toeval kwam al den luister dezer prachtige lykstatie bevlekken, en trachtte te verhinderen, dat des konings lyk begraven wierdt op de plaats, die hy zelf verkoren hadt. Zo als men gereed was om 'er hem ter aarde te bestellen, verhief een zeker man, genaamt *Ascelin*, zyne stemme in het midden van het gedrang, en riep: *Ik kante my tegen deze begraveniſſe; deze grondt behoort my toe; hy was voorheen de plaats van myn vaders huis, die de geen, welken gy 'er wilt begraven, hem met gewelt ontnam, om 'er deze kerk te bouwen: ik eisch myn eigendom weder, en ik verbiede u van Gods wegen zyn ligchaam in mynen grondt te leggen.* Deze stem verwonderde de ganesche vergadering: de plegtigheit wierdt opgeschort; men pleegde raadt over den tegenstandt van *Ascelin*, en vondt goed hem te vrede te stellen. Men kwam met hem overeen voor zestig schellingen alleen voor de grafstede, en men verbondt zich om hem een grondt van gelyke waarde te geven voor de plaats, waar op de kerk gebouwt was. *Henrik* de I, die sedert tot de kroon kwam, kocht dezen grondt voor eene somme van vier en tachtig guldens, die hy den eigenaar daar voor betaalde. Dit was al de belediging en de hoon niet, die het lyk overkwam van een groten koning, die met recht den naam van verwinnaar voerde. Zyn ligchaam was tot twee malen op het punt van berooft te worden van de eer der begraveniſſe, en hy was zo haast niet begraven, of zyn graf gaf een stank uit, die door berokingen naauwlyks verdraaglyk te maken was. Dit is het nog niet al. Vyf honderd jaren daar na * wierdt hy opgedolven door de baatzucht der soldaten, die de zeevoogdt van Châtillon van den slag by Dreux te rug leidde. Zy namen de stadt Caen in; liepen naar het klooster van St. Stephanus; en door de Engelschen, die in het leger waren, diets gemaakt, dat men groote schatten met koning *Willem* begraven hadt, begaven zy zich gezamentlyk naar zyn graf,

Een byzonder man stelt zich tegen des konings begraveniſſe.

Zyn ligchaam wordt opgedolven.

* in den jare 1562.

Wat men van zyn graf zeide.

openden het, en wierpen 'er zyne beenderen uit, om de schatten te zoeken, die eene valsche overlevering hen hadt doen geloven dat in zyn graf met hem bygezet waren. Zodanig was ook het geval van den gene, die het graf van *Cyrus* deedt openen; en geen beter geluk verdienen alle deze gierigaards, die overal gouden zilvermynen menen te vinden. Deze kerkschendery deedt wyders blyken, hoe het niet dan een verdichtsel was, het gene men van de grootte van zyn ligchaam gezegt hadt. Men hadt verbreid, dat deze koning een reus geweest was; maar de genen, die zyne beenderen gezien hadden, getuigden, dat zy niet groter dan die van een gemeen mensch waren. Het is met dit vertelsel gelegen als met dat, het welk ons tracht wys te maken, dat vier honderd jaren na zyne begraveniſſe eene aangename geur, uit zyn graf gerezen, de ganesche kerk hadt berookt. Dit verhaal strydt geweldig met dat, het welk geloofwaardiger schryvers bybrengen van den stank, die uit zyn graf kwam toen men 'er hem in gelegt hadt. 1087

Wat men van hem verbreidde.

Het is zeker, dat de allervolmaaktste mensch vele gebreken heeft; en welke koning *Willem* ook gehad hebbe, is hy echter een groot koning geweest. Hy was dapper, wys, rechtvaardig, mild, Godsdienstig; mogelyk te streng; maar kon hy zachter zyn tegen de muitende en weêrspannige Normannen, en tegen de Engelschen, die zyne verovering met weêrzien duldden? Indien men den moordt en de afbranding van Jork en Mantes uitzondert, welke eerste de wreedheit der Northumberlanders en der Denen gelyk als ontfonkt hadt, en welke andere de vyandelykheden des konings van Vrankryk verwekt hadt; als men, zeg ik, deze beide wreedheden aan een zyde stelt, kan men hem niet beschuldigen van onrechtvaardige bloedvergietingen. Het is waar, dat men hem te last legt, dat hy den hoon niet kon vergeten, die hem aangedaan was; maar het is ook waar, dat hy zich vergenoegde de genen, die hem beledigt hadden, of die hem verdacht waren, te bannen. De prins *Edgar*, die een onbetwistbaar en wettig recht tot de kroon scheen te hebben, was veilig aan zyn hof. En wy weten niet, waar over men zich meest moet verwonderen, of over de goedaardigheit en de overlating van den eersten, die zich aan de fortuin des veroveraars kon onderwerpen; of over de groothertigheit en edelmoedigheit van den anderen, die deze spruit van de Angel-Saxische koningen, van welke hy alles te vrezen hadt, zo lydzaam aan zyn hof duldde.

Zyn lof.

Hy liet zyne ooms in het leven, die meer dan eens op zyne kroon hadden toegelegt: hy vergaf zynen zoon *Robert* alle zyne oproerigheden; en aan zynen broeder *Eudes*, bisschop van Bajeux, zyne knevelaryen en heerschzuchtige voornemens. Het is ook waar, dat hy den grave *Valteof* deedt onthalzen, na dat hy zich met hem hadt verzoent; en wat reden hy ook gehad moge hebben om zyn woordt te breken, beging hy een misslag, die niet te verschonen is.

Mogelyk zal men hem ook tot eene misdaadt rekenen, dat hy zo straf tegen de Engelschen was, welke hy in hunne huizen gevangen scheen te houden, door hen het uitgaan te verbieden na acht uuren des avonds; welke hy zware belastingen opleide, en die hy dwong de Normansche gewoontens, wetten, zeden en taal aan te nemen, en van de hunne af te staan. Maar het is zeker, dat hy deze gestrengheit vergoedde, door twee dingen, welke de zelve uitwischte en in het

1087. vergeetboek bragt. Het eerſte was zyn yver voor de rechtvaardigheit, die hy zeer beminde; de oude wetten bewaart; een *Codex* van de nieuwe in de Franſche tale * gemaakt, en de ſtipte waarneming van de eene en de andere krachtig aanbevolen hebbende. Het twede was zyne weldadigheit omtrent de kerken; waar door hy de dankbaarheit der geeſtelyken, die deel in zyne weldaden kregen, verwekte, en hen tot zyne loftuiters † maakte; gelyk hy geſcholden en uitgemaakt was door de genen, die hy hadt misshandelt. Maar hy verdiende den lof van de eerſten echter beter dan de ſchimp van de anderen: want niemandt betwiſt hem eindelyk den lof van een der dapperſte prinſſen der aarde geweeſt te zyn: men moet hier nog by voegen, en een der bekwaamſte: hy zou ook een der grootſte geweeſt zyn, indien hy goedertierener was geweeſt, en zyn volk minder met ſchattingen belaſt hadde.

*of Normanſche.

† *Lanfrank*, aartsbiſſchop van Kantelberg.

Luiſter door hem aan de Engelſche heerſchappy gegeven.

Het is zeker, dat Engelandt allen zynen luiſter aan hem en aan zyne opvolgers verſchuldigt is, en dat deze kroon onder de Chriſten koningen, zyne voorzaten, den glanſch niet hadt, dien zy onder zyne regering begon te krygen. De Romeinen hadden deze eerſte heerſchappy onder het juk gebragt; de Saxen en Denen, die de twede ſtichtten, ſcheurden de zelve dikmaals, en zy wierdt niet volmaakt vereenigt, gelukkig en bloeiend dan onder de Normannen en die van Anjou, die de derde kwamen ſtichten. Aan dit laatſte geſlacht zyner koningen is Engelandt zyne Parlementen verſchuldigt, die in de plaats kwamen van de *Vittena Gemot*, of vergaderingen der algemene Staten van de Saxen; en die, gelyk *Theopompus* van de Ephoren van Sparta zeide, het koningdom matigende, het zelve beveſtigden, en het gezag der koningen verzachtende, het zekerder maakten. Van dit geſlacht heeft Engelandt het wapen ook, waar mede het ſedert *Willem* den I zyn ſchildt verſiert heeft.

Engelands wapen.

Het zyn wyders gene luipaarden, gelyk eenige geſchiedſchryvers willen, die 'er een zinnebeeldig wapen van maken, en die voorgeven, dat *Willem* het zelve aan de heerſchappy gegeven heeft, om door de verſcheidenheit van de vlekken dezer dieren den onſtandvaſtigen aardt der natiën uit te drukken. Maar zy ſlaan den bal mis; zyn wapen waren leeuwen, gelyk heden het wapen van Engelandt ook is. Zy bedriegen zich ook, als zy zeggen, dat *Willem* maar twee luipaarden in zyn wapen geſtelt hadt, en dat *Henrik* de II, 'er een derde byvoegde, het welk dat van Guienne was, waar van hy de erfprinces getrouwt hadt. Het was *Stephanus* van Blois, voorzaat van *Henrik* den II, die 'er een derden leeuw, en geen luipaardt, byvoegde.

Zyne kinderen.

Willem hadt verſcheide kinderen verwekt by *Matbilde*, dochter des grave van Vlaanderen: vier zonen, waar van de een die ongelukkige *Richard* was, welke ſchielyk ſtierf aan eene ziekte, die hy op de jagt gekregen hadt: de drie anderen overleefden hem. *Robert*, zyn oudſte zoon, was hertog van Normandië: zyne twee jonger zonen, *Willem* en *Henrik*, heerſchten de een na den anderen over Engelandt. *Willem* hadt het zelve ongeluk als zyn broeder *Richard*, en hadt zelfs nog droeviger lot. Zy ſtierven beide in het zelve woudt; maar *Richards* doodt, door de kwade lucht veroorzaakt, was natuurlyker: *Willem* wierdt gekwetſt door een pyl, die een jager loſte op een dier, dat door de honden vervolgt wierdt, en ſtierf aan deze kwetſuur. Behalven deze vier zonen hadt *Willem* de I ook vyf dochteren, waar van de derde, genaamt *Alix*, of *Adele*, uitgetrouwt wierdt aan *Stephanus*, grave van Blois; en uit dit huwelyk wierdt die *Stephanus* geboren, welke uit hoofde van zyne moeder erfgenaam van de kroon begeerde te zyn, ten nadeele van de keizerinne *Mathilde*, dochter van *Henrik* den I, en moeder van *Henrik* den II, gelyk wy op zyn plaats zullen zien. 1087.

1087. 1088. *Matth. Paris. Stow. Fuller.* De Vader *Orleans. Mezeray Petavius. Du Pin. Tyrrel.* enz.

Den 9 September 1087 volgens de eenen, en 1088 volgens de anderen, volgde *Willem*, gezegt de Roſſe, het zy om de kleur van zyn haair, het zy om de levendigheit zyner verwe, en om zynen opvliegenden aardt, zynen vader in het koninkryk van Engelandt op. Volgens het recht van eerſtgeboorte kwam de kroon *Robert* toe; maar de liefde des vaders voor zynen waarden zone *Willem*, en de voorzorg, die hy genomen hadt van hem derwaarts te zenden, haalden het ten zynen voordeele over. De brief, dien de koning aan den aartsbiſſchop *Lanfrank* geſchreven hadt, om hem de kroning van den jongen vorſt aan te bevelen, was niet onnut; en deze kerkvoogdt verhaaſtte zyne zalving, die plegtig te Weſtmunſter geſchiedde zeventien dagen na de doodt van wylen den koning, zynen vader. Indien men Vader *Orleans* mag geloven, een groot voorſtander van *Lanfrank*, deedt deze kerkvoogdt de keur des konings, die den jongſten voor den oudſten ſtelde, niet door het volk goedkeuren, dan om dat hy, den jongen prins opgetogen hebbende, behalven de heldendeugden, de zaden van goede zeden, en van alles wat een vorſt kan volmaken, in hem hadt beſpeurt.

Willem de Roſſe volgt zynen vader op.

Hy wordt door *Lanfrank* gezalft.

Een geſchiedſchryver, die hem zo gunſtig niet is, mispryſt hem om dat hy te ſchielyk geweeſt is, niet door Goddelyke ingeving verlicht zynde, gelyk *Jakob* *, om het recht van den eerſtgeboren aan den jongſten broeder over te dragen. Hy voegt 'er by, dat hy in de opvoeding, die hy hem gaf, meer ſcheen toe te leggen om hem krygsdeugden in te boezemen dan zedelyke, en dat de prins de ridderorde van zyne handt wilde ontfangen; maar dat het beter geweeſt ware hem een goeden Chriſten te maken dan ridder. *Lanfrank* hadt mogelyk eene zaak van deze aangelegenheit niet verwaarloost; maar men vindt menſchen, welker aardt niet te buigen of te verzetten is, en op welke alle leſſen van een leermeeſter weinig vermogen hebben. *Nero* kwam die van *Seneca* niet lang na: *Willem* vergat die van den aartsbiſſchop van Kantelberg nog gaauwer.

De daadt van *Lanfrank* berispt. *Geneſis* XLVIII. 14.

Hy klom op den troon met eene goedaardigheit, die iedereen bekoorde. Hy verſelde de zelve met zyne mildadigheden, of met de uitdeeling van die, welke zyn vader aan de armen en de kerken bewezen hadt, en hy deedt het koninkryk van Engelandt hopen op ontlaſting of verligting van ſchattingen. De Engelſchen wierden 'er in bedrogen; en die ſchyn van zachtmoedigheit en goedheit duurde naauwlyks een jaar.

De driegelyke hoop die de jonge koning geeft.

Deze ſchyn was hem echter niet onnut geweeſt om het volk op zyne zyde te trekken, het welk de zamengezworenen niet in hun eedgeſpan konden lokken. Het zelve was gevaarlyk. Zyn broeder *Robert* was 'er het ſtille hoofdt van, en by des zelfs afwezendheit waren 'er zyne ooms, de graaf van Mortain, en de biſſchop van Bajeux, de leidslieden van. De oorzaak of het voorwendſel van de zelve was de overweldiging der krone van dezen heerſchzuchtigen jonger

Eedgeſpan van zynen broeder *Robert* en zyne ooms.

Welke de hoofden der zamenzwering waren.

Zy krygen de nederlaag.

* of Pevanſey.

1088. ger broeder op zynen oudſten; maar men zegt, dat de jalouzy of de wraakluſt van den woelachtigen biſſchop van Bajeux 'er de ware reden van was. Hy kon niet velen, dat de jonge koning zyn neef hem de eerſte plaats in zyne gunſt niet gegeven hadt; noch de zelve door *Lanfrank* ingenomen zien, zonder te bezoeken, of hy den eerſten niet kon onttronen, om den anderen te doen zwichten. Hy gaf zyn voornemen echter een anderen draai; en den prins *Robert* zonder moeite overtuigt hebbende, dat hy de kroon, die zyn onrechtvaardige broeder hem ontrooft hadt, weder vorderen moeſt, beloofde hy hem, niet alleen van zich van voor hem te verklaren, maar ook van het volk en den adel in zyne belangen over te halen.

Eenigen zeggen, dat, om de herten der Engelſchen te winnen, hy den prins *Edgar* ook inhet eedgeſpan deedt treden, en een verding gemaakt hadt tuſſchen hem en den prins *Robert*, door het welk de laatſte de overlevering of het recht, van na zyne doodt aan hem op te volgen, beloofde.

Wat hier van zy, het volk bleef getrouw; maar vele heeren en kerkvoogden lieten zich overhalen; het zy door het gezag van den biſſchop van Bajeux, of door den ſchyn van het recht des oudſten zoons. De biſſchop van Durham beloofde alle Noordſche provinciën tot opſtandt te brengen, en den koning van Schotlandt in de zamenzwering te doen treden. Anderen ſtonden in voor de graafſchappen van Hereford, van Shrewsbury, van Worcheſter, en voor die van Wales. *Montgommeri* maakte zich ſterk voor de volkeren van Nortfok, Suffolk en Cambridge; en *Hugo* van Grantemenil voor die van Leyceſter en Northampton. Met een woordt, het ganſche koninkryk ſcheen tegen den jongen koning zamengeſpannen.

Welke de hoofden der zamenzwering waren.

De zamengezworenen ligten den gryns af, verzamelen hunne troepen, doen de zelve in ſlagorder voorttrekken, naderen de ſteden, en maken 'er zich meeſter van. De jonge koning ontzette zich niet, en van zynen getrouwen *Lanfrak* bygeſtaan werft hy volk aan zynen kant, en zich aan des zelfs hoofdt begevende ging hy de muitelingen tegen. Dit was byna de eenigſte moeite, die hy deedt. De nederlaag van eene zo ontzagchelyke party gaf hem gene andere moeielykheit dan die van een tocht van eenige dagen, en het beleg van twee plaatſen, die zich met verdrag overgaven. Hy vervolgde den oproerigen kerkvoogdt, die zich tot hoofdt der wederſpannelingen opgeworpen hadt in het graafſchap van Kent, waar van de overleden koning hem verly gegeven hadt; dreef hem van ſtadt tot ſtadt, en kwam hem belegeren in het kaſteel van Pevanſel *. Deze veſting hieldt niet langer tegen dan zes weken, en de muiteling wierdt gevangen; maar eenige dagen daar na wierdt hy in vryheit geſtelt door de bezetting van Rocheſter, waar de koning hem hadt doen brengen: zo dat hy daar, in plaats van gevangen, opperhoofdt wierdt, en andermaal in ſtaat raakte om zyne party te verdedigen: maar het duurde niet lang. *Willem* was niet min gelukkig voor Rocheſter dan voor Pevanſel; en de heerſchzuchtige biſſchop viel voor de twede maal in zyne handen. De koning zag meer op zyne hoedanigheit van oom en kerkvoogdt, dan op die van wederſpannigen onderdaan; en het bloedt en zyne geeſtelyke waardigheit in hem eerende, handelde hy hem zachter dan zyne muitery verdient hadt. Hy vergaf hem op voorwaarde, dat hy Engelandt zou verlaten, en zyne dagen overzee in zyn bisdom gaan eindigen.

Zy krygen de nederlag.

* of Pevanſey.

In de verwinning van den belhamel beſtondt die des ganſchen eedgeſpans; en *Wolſtan*, of *Ulſtan*, biſſchop van Worcheſter, voltooide het gene *Lanfrank* zo gelukkiglyk hadt begonnen. Hy hadt niet anders daar toe nodig dan vermaningen, en zyne welſprekendheit deedt de muitelingen in dit landt weder tot hunnen plicht keren. Zo wierdt deze opſtandt geſtilt, die het koninkryk dreigde om te keren; en *Robert*, de nederlaag der zaamgezwoornen verſtaan hebbende, dorſt het niet wagen overzee te komen. 1088.

Willem hadt nog geen twee jaren op den troon gezeten, toen zyn getrouwe *Lanfrank* kwam te ſterven. Hy verloor in hem niet alleen een toegenegen vriendt en bekwamen ſtaatsdienaar, die hem goede leſſen wiſt te geven om zyn volk wyſſelyk te regeren, maar ook een man, wiens vroomheit door zyne ſtaatkunde niet verbaſtert of bedorven was. Met een woordt, hy was een gaauw en eerlyk man, even zeer ervaren in de letterkunde, in de geſchillen der Godgeleerdheit, en in ſtaatzaken; een man, die niet min toeleide om het verſtandt van den prins te verlichten en te beſchaven, dan om zyne regering te beveſtigen. Men beſchuldigt hem echter, gelyk wy gezegt hebben, dat hy meer zorg gedragen heeft voor *Willems* koningdom dan voor zyn Chriſtendom, en men wilde, dat een aartsbiſſchop meer zorg gedragen hadt om zynen vorſtelyken kwekeling in de gronden en inzettingen van den Godsdienſt te onderwyzen. Maar mogelyk ſchryft men aan de achteloosheit van dezen kerkvoogdt toe het gene men aan den weêrbarſtigen aardt van den jongen prins moet wyten. *Seneca* kon met zyne ganſche Philoſophie de kwaadaardige neigingen van *Nero* niet verwinnen, noch alle leſſen van *Lanfrank* die van *Willem*. Deze kerkvoogdt, oorſpronkelyk van Pavië, van waar hy in Normandië overgekomen, abt van St. Stephanus te Caen gemaakt, en vervolgens in Engelandt geroepen, en tot aartsbiſſchop van Kantelberg aangeſteit was, regeerde de kerk van Engelandt, en hadt veel deel in de regering des koninkryks onder *Willem* den I, en nog meer onder *Willem* den II. Schoon een vremdeling kweet hy zich in deze hoge bedieningen met den yver van een welmenenden landgenoot. Men legt hem alleen te laſt, dat hy de meerderheit der monniken boven het wereldlyke prieſterſchap beveſtigt, en het oppergezag der pauzen begunſtigt heeft. Een monnik en Italiaan zynde, gelyk hy was, zou men reden hebben om zich te verwonderen, indien hy zich anders gedragen hadde. Voorts handelde hy met zo veel zachtmoedigheit en onpartydigheit zo wel de Normannen, als de Engelſchen, die toen eene natie uitmaakten, dat hy hen beide even waardig was. Hy was niet ondankbaar omtrent *Willem* den I, zynen weldoender; en hy beſchreef zyne geſchiedenis; maar het handſchrift daar van is verloren, en men beklaagt een werk, waar in men oordeelt dat des ſchryvers dankbaarheit zyne oprechtigheit niet gekrenkt zou hebben. Dan zou men een netter kennis hebben, dan men heeft, van de regering van een groten koning, die het ongeluk gehad heeft van weinig geſchiedſchryvers te vinden. 1089. Doodt en lof van *Lanfrank*.

Willem de II, zyn zoon, was nog ongelukkiger. Geen eenig geſchiedſchryver heeft zyn leven beſchreven, noch zyne gebreken verſchoont, die, mogelyk met te veel drift, in de algemene Geſchiedeniſſe verſpreid zyn. *Lanfrank* dood zynde vierde deze vorſt, zegt men, den ten

1089. gel aan zyne driften, en gelyk *Nero* geholpen door een anderen *Tigellinus* gaf hy zich aan de welluſt over. Hy was wreed, gierig, heilig noch onheilig ſparende, en, aangezet door den eerlozen dienaar zyner begeerlykheit, even gretig om de handt te leggen op de goederen der kerke en die des volks.

Ranulphus ſchadelyke raadsman van *Willem* den II.

Deze ſchadelyke raadsman, genaamt *Ranulphus*, was een man van de geringſte geboorte, maar van een aangenamen geeſt; bevallig van onderhoudt, en die zo bekwaam en gaauw als beſchaafd en welſprekend was. Door middel van deze gaven wiſt hy haaſt in des konings gunſt te dringen, die hem van een gemenen prieſter tot zynen geheimſchryver en gunſteling maakte. Hy betrouwde hem voornamentlyk de beſtiering van het tydelyke der kerken, der bisdommen en abdyen; en door de beſtelling, en op den raadt van dezen man, maakte hy zich meester van de kerkelyke inkomſten op de ſchandelykſte wyze des werelds. Zo dra een biſſchop of abt dood was, zondt *Ranulphus* zyne gemachtigden, die eene lyſt opſtelden van het huisraadt en het geldt van den overleden, het welk zy verklaarden aan den koning te behoren, in wiens handen alles geſtelt wierdt. Hy leide de handt ook op de inkomſten van des overleden bediening, uit name van den koning, die het geldt beurde, als of hy eene erffenis, of de inkomſten van zyne eige heergoederen trok. Het geen nog hatelyker, en zeer ſchadelyk voor den Godsdienſt was, is, dat hy, om deze inkomſten des te langer te genieten, de biſſchoplyke ſtoelen en andere bedieningen zo lang open hieldt als hy kon: zo dat de kerken zonder herder en het volk zonder onderwys bleef. Men deedt nog erger. Men vergaf de biſſchoppelyke ſtoelen en abdyen niet, dan als men 'er toe genoodzaakt was, en dat aan onwetende menſchen, en die de zelve duurſt wilden kopen; in plaats dat men die zou geven aan die de meeſte bekwaamheit daar toe hadden verkocht men ze aan de meeſtbiedenden.

De geeſtelyke ampten worden verkocht.

Godloosheit van *Willem* den II.

Zodanig maalt men de regering der kerke af onder het koningdom van *Willem* den II. Men ſchildert hem in alle andere zaken niet voordeeliger af, en men doedt hem redenen ſpreken, die een ſchriklyk denkbeeldt van hem geven. *Willem* de I hadt de Joden uit Normandië in Engelandt geroepen; en men wil dat zyn zoon *Willem* de II de zelve zo zeer begunſtigde, dat hy hen van zyne beſcherminge verzekerde, het welk niet meer dan billyk was. Maar hy zette hen ook tegen de Chriſtenen aan. Hy zwoer hen zelfs *by het aangezicht van St. Lukas* *, dat, indien hy het Chriſtendom uit kon roeien, hy Joodſch zou worden, en dat zy in hem een koning van hunnen Godsdienſt zouden vinden. Dit is echter niet wel te geloven van een vorſt, die anderszins grote hoedanigheden hadt, en die de oorlogen, welke onder zyne regering ontſtonden, met roem voerde, en die niet min ſtaatkunde dan geſtrengheit in den ganſchen loop zyner regeringe deedt blyken. De redenen, die men hem doedt voeren, zouden, indien hy ze waarlyk geſproken hadt, zo buitenſporig als godloos geweeſt zyn, en het zou eene grote onvoorzichtigheit zyn geweeſt voor dezen vorſt, den Joden den geeſt van opſtandt in te blazen, en hen luſt te geven om den Staat te ontroeren, op hope, dat zy een beſchermer in hem zouden vinden. Het was verre beneden de waardigheit van een vorſt het hoofdt van een hoop muitelingen te worden, en den naam van beſchamel of roervink in plaats van dien van koning aan te nemen. Hy was beter onderwezen in de kunſt van regeren, ten andere te jaloers van zyn koningdom, om het dus op eene ſchup te ſtellen, en die waardigheit te verkleinen; gelyk wy gezien hebben, en nog zullen zien in de tien jaren zyner regeringe, die wy nog moeten beſchryven. 1089.

* Dit was zyn gewone vloek.

In twyfel getrokken.

Een ſchrikkelyke aardbeving, den elfden Auguſty des middags te drie uuren voorgevallen, ontroerde de ganſche Engelſche natie. De ſchudding was zo geweldig, dat alle gebouwen eerſt om hoog geheven, en weder zo net op hunne plaats wierden geſtelt, dat men niet zien kon, dat zy bewogen geweeſt waren. De onderaardſche uitwazemingen, welke deze ſchudding veroorzaakte waren zo kwaadaardig, dat zy zeer veel vee deden ſterven, en den oogſt der granen zeer ſlecht maakten: zo dat 'er groot gebrek aan vleeſch en broodt was. 1089. 1090. Aardbeving.

Deze plagen wierden gevolgt van die, welke door de overzeeſche oorlogen veroorzaakt wierden. *Willem* kon zynen broeder *Robert* het verdrag niet vergeven, het welk hy, gelyk wy gezegt hebben, gemaakt hadt met den prins *Edgar*, om hem van den troon te ſtoten; of mogelyk blyde van in het zelve een voorwendſel te vinden om hem Normandië afhandig te maken, deedt hy troepen derwaarts overbrengen, die St. Valery en Aumale vermeeſterden. Deze beide veſtingen, gelegen aan het Kanaal, of aan de Britſche zee, waren hem van eene grote nuttigheit; het zy om 'er zyne ſchepen te bergen, het zy om door haar middel telkens te gemakkelyker en zekerder hulpe uit Engelandt te doen komen. Hy maakte zich dan meeſter van de zelve, onder het geleide van een ervaren krygshoofdt, welken hy dezen tocht en onderneming aanbetrouwde, en wiens dapperheit hy beloonde met de voogdy der beide veroverde plaatſen. Hy volgde hem kort daar na, en landde met een ſchoon heir, en het beſluit van het ganſche hertogdom te overwinnen. *Willem* de II valt in Normandië.

Robert nam toevlucht tot den koning van Vrankryk, die altoos gereed was om den eenen of den anderen broeder by te ſpringen; een zeker middel om hen beide te bederven, of ten minſte om te beletten, dat deze beide ſtaten niet weder zamengevoegt wierden, welker vereenigde macht onder *Willem* den I hem dikwils in grote verlegenheit gebragt, en niet dan te zwaar gewogen hadt. Hy liet zich niet lang verzoeken om te velde te komen; en de Engelſche vorſt, te St. Valery voet aan landt zettende, verſtondt, dat de koning van Vrankryk Aumale belegert hadt. Het was gevaarlyk dezen vorſt in zyne beſchanſſingen te gaan aantaſten; en *Willem*, vrezende, dat zyn leger tuſſchen het Franſche en Normanſche, het welk niet nalaten zou het eerſte te hulpe te komen, mogt worden ingeſloten, vondt geraden Vrankryk door geldt op zyne zyde te trekken. Hy bezocht dit middel, en het gelukte. Dus deedt de baatzucht, of de ligtvaardigheit van *Philips* hem de vrucht verliezen, welke hy uit dezen kryg getrokken zou hebben, wiens uitkomſt niet dan ongelukkig kon geweeſt zyn voor den eenen of den anderen der twee broederen, en mogelyk voor beide. Hy hoopte, dat ſchoon hy vertrokken was, zy niet nalaten zouden van dien te blyven voeren; maar hy wierdt in zyne verwachtinge bedrogen: want het vergelyk wierdt getroffen toen men 'er minſt om dacht, en toen 'er de minſte ſchyn toe was. *Philips*, koning van Vrankryk, komt *Robert* te hulpe.

Het vergelyk wordt tuſſchen de beide broeders getroffen.

Het Engelſch heir was reets in het hertogdom

1089. dom getogen; en het landt overal, waar het doortrok, vernielende, naderde het de hoofdſtadt met grote dagtochten, wanneer de heeren des lands, zich tot ſcheidsmannen aanſtellende, het verding tuſſchen de beide broeders deden gelukken. Het was ten eenemale ten voordeele van den ſterkſten; en men gaf *Willem*, om zo te ſpreken, de ſleutels van het hertogdom, hem de beſte havens des lands in handen ſtellende, en de vaſte burgten, die het toen hadt op zyne kuſten, welke het aan den zeekant van het een tot het ander einde bepalen. Aan den Weſtkant de veſting Cherbourg, en die van Mont St. Michiel; en aan de Weſtkuſt Aumale en St. Valery, waar van de koning reets meeſter was, en waar by men Fekamp en het graafſchap Eu nog voegde.

Om de bitterheit te verzachten van een verding, zo nadeelig voor *Robert*, verplichtte de koning zyn broeder zich om de plaatſen van Normandië te herwinnen, die zich aan *Roberts* gehoorzaamheit onttrokken en voorhadden zich onafhankelyk te maken. *Willem* verbondt zich ook de provincie van Maine, die aan het hertogdom van Normandië hulde deedt (a), en tegen het zelve opgeſtaan was, weder onder de gehoorzaamheit van zynen broeder te brengen. De beide broeders deden elkander ook een wederzydſchen overdragt hunner ſtaten, ingevalle zy zonder kinderen kwamen te ſterven. *Willem* voerde de zaken, welke hy op zich nam, zeer kwalyk uit; en *Henrik* maakte de voorwaarden van hunnen overdragt onnut. Hoewel hy eerſt uitgeſloten was door zynen vader, en vervolgens door zyne broeders, kwam, volgens zyn vaders voorzegging, de tydt, dat hy het koninkryk en het hertogdom, het zy met recht, of onrecht, alleen erfde.

1090. Oorlogen in het landt van Wales.

Die van Southwales wierden onderwyl oneenig; en de inlandſche kryg, dien zy tegen elkander voerden, trok de wapenen der Engelſchen derwaarts. De graaf van Clamorgan, een der grootſte heeren des lands, wierp zich op tot oppervorſt, en weigerde hulde te doen aan *Rheſus*, prins van Southwales. Om zich in zyne onafhankelykheit, of in zyne muitery, te handhaven, zocht hy hulpe by de Engelſchen. Hy kon niets ſchadelyker doen voor zyn vaderlandt. Het ganſche landt van Wales hadt den ouden Britten tot eene wyk verſtrekt. Deze waren de oorſpronkelyke inwoonders van dat deel des eilands van Groot-Britannië, aan het welk des zelfs nieuwe inwoonders, de Angel-Saxen, ſedert den naam van Engelandt gegeven hadden. Daar wierdt het overſchot van deze beroemde natie bewaart, die zo lang voor hare vryheit, eerſt tegen de Romeinen, en vervolgens tegen de Saxen geſtreden hadden. Zy haandhaafde die nog tegen de Normannen; want *Willem* de Veroveraar hadt haar maar ten halve ondergebragt, en zy gehoorzaamde hem niet volmaaktelyk, en waren altoos gereed tot opſtandt. Hunne verdeeldheden bedurven hen. De gemachtigde van den grave van Clamorgan bragt een klein heir met zich, dat onder het bevel ſtondt van *Fitz-Hamon*, die twaalf ridders onder hem hadt, onder welke hy de voornaamſte bedieningen des legers verdeelt hadt, en onder welke hy kort daar na het ganſche landt verdeelde, tot loon van hunne dienſten. Het heir groeide nog aan in zynen tocht, tot het op de plaats gekomen was, daar de ſlag voorviel. Men noemde de zelve *Blacke-Hill*, of *Zwarten Berg*; de beide heiren ontmoetten elkander daar; men vocht 'er aan beide kanten met eene gelyke woede; maar de doodt van den prins van Southwales gaf de overwinning aan den grave van Clamorgan. 1090.

(a) Sedert aan het graafſchap van Anjou.

De Engelſche krygshoofden maken zich meeſter van de beſte landen.

Deze, over zyne vyanden gezegepraalt hebbende, nam toen voor *Fitz-Hamon* met zyne gelukzoekers * te tug te zenden; hen den roof der verwonnelingen afſtaande, en hen hunne dienſten rykelyk betalende; maar zy hadden andere vorderingen. Het landt ſcheen hen aangenaam, de grondt vruchtbaar; des beſloten zy zich daar neêr te zetten. Toen zag de graaf van Clamorgan den misſlag, dien hy begaan hadt, en dat hy vrienden menende te hulpe te roepen, overweldigers en veroveraars in het landt gebragt hadt. Maar het kwaadt was zonder hulpmiddel; hy moeſt voor de ſterkte zwichten, en het vetſte en beſte landt door *Fitz-Hamon* zien verdeelen onder hem en zyne twaalf voornaamſte krygshoofden. De Walen behielden niet anders voor hen dan het uitſchot der verwinnaren; boſſchen, bergen, en de woeſte en onbebouwdſte landſtreken. *Stow* zegt, dat deze nieuwe bezitters zich zo vaſt in hunne overwinningen zetten, door de ſchanſſen, die zy bouwden tegen de invallen der inboorlingen, en door de waakzaamheit, met welke zy zich altoos op hunne hoede hielden, dat zy 'er nooit uit verdreven konden worden. Hy voegt daar by, dat hunne geſlachten deze lenen en heergoederen nog bezitten; en hy brengt eene lyſt by van de twaalf ridders, die eerſt verly van de zelve gekregen hebben, en welke men de twaalf ſtichters van deze Engelſche of Normanſche volkplanting kan noemen.

* Avonturiers.

Oorlogen tuſſchen de drie broeders, *Willem*, *Robert*, en *Henrik*, in Normandië

Terwyl deze oorlog in een hoek van Engelandt gevoert wierdt, riep een ander, die van meer gewigt was, *Willem* in Normandië. Hy hadt zich naauwlyks verzoent met zynen broeder *Robert*, of *Henrik*, de jongſte van de drie broeders, nam aan den anderen hoek van de provincie de wapenen op, en maakte zich meeſter van Mont St. Michiel. Deze veſting was, gelyk wy gezien hebben, eene van die *Robert* aan zynen broeder *Willem* afgeſtaan hadt. Deze laatſte haar dan aan zynen oudſten broeder ontrukt hebbende, kon niet dulden, dat zy hem zelve door zynen jongſten broeder afhandig wierdt gemaakt. Hy begaf zich derwaarts, en door zynen broeder *Robert* bygeſtaan, belegerde hy de veſting, en veroverde haar by verdrag, na een beleg van zes weken.

Vermetelheit van *Willem* den II

De plaats wierdt met alle dapperheit verweert; en onder de fraaie daden, die in dit beleg voorvielen, brengt men deze by, die aanmerkenswaardig is, om de ſtoutheit des konings, of liever om zyne onvoorzichtigheit. Op een tydt de wallen naderende, en de belegerden trotſerende, zette hy met zyn paardt op hen aan, en daagde den ſtoutſten van hunne ridders ten ſtryde. Daar kwam 'er een te voorſchyn, dien men niet noemt, welke, zonder den koning te kennen, om dat zyn helmet zyn aanzicht bedekte, op hem aan kwam vallen, en zyn paardt onder hem doodde. Toen van zyn paardt klimmende, en met den ſabel in de vuiſt naderende, zou hy den vorſt, die moeite hadt om zich los te krygen, mogelyk het hoofdt afgehouwen hebben, indien hy hem niet toegeroepen hadde: *Hou ſtil, ridder, ik ben de koning!* Op dit geſchreeuw groette de ridder hem met zyn zwaardt, en ſtak het op. Toen den koning met eerbiedt naderende, holp hy hem weder op de been.

Hier

1090. Hier op volgde eene wapenſchorting, en men verzamelde zich zo van den kant der belegerden, als van dien der belegeraren rondom den vorſt, en iedereen bewees hem zyne eerbiedt. Men boodt hem een ander paardt aan, op het welke hy zich zette; en de daadt overwegende van den ridder, met welken hy te doen gehad hadt: *Ik begeer*, zeide hy, *eer ik my van hier begeve, den dapperen ridder te kennen, die my gevelt heeft. Heer koning*, antwoordde de ridder, *ik ben het, en indien ik uwe Majeſteit de ſchuldige eer niet hebbe bewezen, verzoek ik om vergiffenis; maar ik dacht, dat ik een ridder bevocht, gelyk ik ben, en ik kon niet vermoeden, dat een groot koning zich voor een diergelyk gevaar zou hebben willen bloot geven. Ik vergeef het u niet alleen*, herhaalde de koning, *ik wil ook vriendſchap met u maken: gy zult myn ridder wezen; en ik zweer by het aangezicht van St. Lucas* *, *dat ik u in myn boek zal laten zetten; en dat gy eene van de eerſte plaatſen zult hebben onder de genen, die ik met myne achting en weldaden vereer.*

* Des konings gewone vloek, als boven reets is aangemerkt.

Dit gedrag des konings was groothertig; en de ſchielyke vergetelheit van den hoon, hem aangedaan, en zyne edelmoedigheit omtrent zynen verwinnaar zyn zeer lofwaardig: maar zyne ſnorkery was nog vermeteler, en deze daadt, welke eer naar die van een waaghals van een gelukzoeker, of dolenden ridder, dan naar die van een wyzen koning gelykt, heeft men hem niet wel kunnen verſchonen.

Verding tuſſchen de drie broeders.

Niet lang na dit gevecht gaf de veſting zich by verdrag over; maar volgens het zelve moeſt men den prins *Henrik* eene zekere ſomme betalen, behalven een jaarlykſch koſtgeldt, dat hy bedong voor den prins *Edgar*, die in zyne party was (a); en de prins *Robert* wierdt met beide bezwaart. Dit was, gelyk wy in het vervolg zullen zien, eene oorzaak van nieuwen twiſt en oorlogen.

Alles was bekwaam om de zelve te verwekken tuſſchen drie broeders, die niet anders voorhadden dan elkander te bedriegen; beurtling verbonden waren tegen elkander; *Robert* en *Willem* tegen *Henrik*, den zwakſten, maar den woelachtigſten en ſtaatzuchtigſten der drie broederen; *Henrik* en *Willem* tegen *Robert*, en eindelyk *Robert* en *Henrik* tegen *Willem*. Deze laatſte, niet vergenoegt zynen oudſten broeder de kroon van Engelandt ontnomen te hebben, zou hem nog gaarne van zyn hertogdom hebben beroolt; en *Henrik*, noch koninkryk, noch ſtaten hebbende, hadt de voorzegging zynes vaders altoos voor oogen, die hem het erfdeel van zyne ouder broeders beloofde.

De kruisvaart van *Robert*, om den heiligen oorlog te helpen voeren, ſtelde *Willem* in het bezit des hertogdoms *, naar zynen wenſch; en weinig jaren daar na † zette *Willems* doodt *Henrik* op den troon, van welken *Robert* zich door zyne afwezendheit deedt uitſluiten, en in het bezit van Normandië. Hy trachtte zyne ſtaten weder te krygen, toen hy van zyne reize wederkwam; maar zyn onwaardige broeder, niet vergenoegt zyn koninkryk overweldigt te hebben, wilde hem zelfs zyn hertogdom van Normandië niet wedergeven. Hy deedt hem, wat meer is, in den kerker zetten; beroofde hem van zyn gezicht, en eindelyk van het leven, dat hy in eene ſtrenge en ellendige gevangenis verloor *. Wy zullen deze voorvallen elk op zyne order gaan zien; en de ſtaatzucht der beide jonger broederen altoos zien zegepralen over de ligtvaardigheit of het ongeluk van hunnen oudſten broeder.

Hunne karakters.

* in den jare 1096.

† in den jare 1100.

* in den jare 1103.

Malcolmus de III bediende zich van *Willems*

(a) *Tyrrel* zegt, dat *Willem* den hertog *Robert* dwong om hem te bannen, en dat hy naar Schotlandt week.

afwezendheit toen deze zynen broeder *Robert* ging beoorlogen, gelyk wy gezegt hebben; en deedt een inbreuk in de provincie van Northumberlandt; met voornemen van die van Cumberlandt en Weſtmorlandt te herwinnen, welke *Willem* de Veroveraar hem ontnomen hadt. Hy voerde zyn voornemen niet uit. Na dat hy de provincie van Northumberlandt afgelopen hadt, voerde hy zyn heir, beladen met buit, weder naar zyn koninkryk, zonder iets te ondernemen tegen de plaatſen der beide andere provinciën. Mogelyk wierdt hy daar in verhindert door de tyding, die hy kreeg, dat *Willem* eerlang ſtondt weder te komen. Deze vorſt ſtak inderdaadt ſpoedig over zee, zynen broeder *Robert* en den prins *Edgar* met zich voerende. Hy deedt de havens van Engelandt naauwlyks aan; en zich eerlang weder t' zeil begevende, kwam hy ter zee in Schotlandt. Zyn tocht viel niet wel uit. Hy hadt het ongeluk van verſcheide van zyne ſchepen door onweêr te verliezen, en hy zag niet ongaarne, dat prins *Edgar*, ſchoonbroeder des konings van Schotlandt, de zaak ondernam by te leggen, en de voorwaarden van een verding trof, waar door deze weder in *Willems* gunſt geraakte. Het duurde echter niet lang, en twee jaren daar na ontſtondt 'er een andere kryg tuſſchen deze beide vorſten, welken eenige geſchiedſchryvers met den eerſten verwarren.

1090. 1091. Oorlogen der koningen van Engelandt en Schotlandt.

1091. Verſchrikkelyke tempeſten.

Men gevoelde dit jaar, in de maandt van October, afgryſſelyke ſtormwinden. De abdy van Winchelcomb wierdt beſchadigt door den eerſten, en de ſtadt Londen nog meer door den tweden. Meer dan zes honderd huizen wierden 'er door omverre geworpen; de ſtorm deedt eenige kerken inſtorten, en de toren * van de ſtadt wierdt 'er door verwrikt, en bedorven op eenige plaatſen. Hy was geſticht door *Willem* den I, en wierdt hermaakt door *Willem* den II.

* Tour.

Willem de II doedt in zyne ziekte ſchone beloften, die hy niet nakomt.

Deze prins kreeg in dit jaar eene gevaarlyke krankte; en het ging met hem, gelyk het den menſchen gemeenlyk gaat, die met zware ziekten bezocht worden. De vrees voor ſterven deedt hem met ſmerte gedenken aan de onordentlykheden en onrechtvaardigheden zyner regeringe, en hy beloofde, dat hy de zelve zou verbeteren. Maar de ziekte over zynde verdwenen zyne angſtvalligheden, en hy gedacht zyner belofte niet meer. Zo viert het menſchdom gewoonlyk den teugel aan zyne driften, en zo veel weêrzin heeft het voor zynen plicht!

1092. 1093. Lof van *Anſelmus*, aartsbiſſchop van Kantelberg.

Een der aangelegenſte zaken, welke hy zich gedurende zyne ziekte te laſt leide, was het openſtaan der bisdommen, en andere geeſtelyke bedieningen, welker inkomſten hy trok. De wroeging, die hy daar over gevoelt hadt, verging zo ligt niet. Zy bragt hem echter zo ver niet, dat hy alles herſtelde, wat hy zich daar omtrent te verwyten hadt. Hy vulde echter kort na zyne ziekte den aartsbiſſchoplyken ſtoel van Kantelberg met een waardig voorwerp; het was *Anſelmus*, eertyds abt van de abdy van Bek in Normandië, een leerling van *Lanfrank*, en nog beroemder dan hy om zyne geleerdheit en Godvrucht; maar te groot een yveraar voor het pauſſelyk gezag. Hy benoemde *Robert Bloët*, zynen kancelier, ook tot het bisdom van Linkoln; maar hy liet het daar by. Het deedt hem daar na zelfs leed, dat hy de inkomſten van deze bisdommen niet voor zich behouden hadt, of dat hy de genen, die hy met de zelve hadt begiftigt, gene ſommen afgevordert hadt, die met hunne inkomſten overeenkwamen; en toen *Anſelmus* hem weinig dagen daar na vyf honderd ponden

Zyn geſchil met *Willem* den II.

1093. ponden kwam aanbieden om hem den oorlog, dien hy tegen zynen broedert *Robert* voerde, te helpen dragen, weigerde de koning deze somme, als te gering, te ontfangen, en eischte het dubbeld van de zelve. De aartsbisschop weigerde aan zynen kant meer te geven, en begat zich van het hof.

Andere geschillen, die hy met hem heeft.

Dit was het eenigste onderwerp niet van misnoegen tusschen den koning en den kerkvoogdt; het wierdt van een twede, en kort daar na van een derde gevolgt, waar in de volstandigheit of de styfzinnigheit van *Anselmus* het op die des konings overhaalde. De aartsbisschop dezen prins te Hastings komende spreken, zo als hy gereed was om scheep te gaan, en hem de noodzakelykheit, van de kerk van Engelandt te hervormen, en van een Concilie ten dien einde te beroepen, voorhoudende, eischte de koning, zonder daar op te antwoorden, de betaling van de duizend ponden, waar op hy zeide dat hy hem geschat hadt; en *Anselmus* weigerde andermaal te betalen. Hy zag zich ook andermaal genoodzaakt te vertrekken, om zyns vorsten toorn te ontgaan, welken hy vervolgens op nieuw tegen zich ontstak door de driftige begeerte, die hy toonde om den mantel * van paus *Urbanus* den II te ontfangen.

* *Pallium.*

De mantel aan de Engelsche aartsbisschoppen toegestaan, en wat het was.

Een hedendaagsch geschiedschryver *, die den aanhangeren der Roomsche kerkvoogdye niet verdacht kan zyn, merkt aan, dat *Gregorius* de VII de eerste is geweest, die den aartsbisschoppen de noodzakelykheit opleide van naar Rome te zenden, om zelf daar den mantel van des pauzen handt te komen ontfangen, en dat de aartsbisschop van Rouaan de eerste kerkvoogdt was, welken dit Apostolisch bevel aangekondigt wierdt. Vermits dit eene overwelding der pauzen was, eer dan een recht; en dat dit besluit * strydig was met de grondwetten van het koninkryk en de kerk van Engelandt, behoefde *Anselmus* niet te gehoorzamen; maar hy wilde zich liever bloot stellen voor alle gevoeligheit des konings, dan den paus mishagen. Het was zonder vrucht, dat de eerste, van wien hy verlof kwam verzoeken om naar Rome te gaan, hem vertoonde, dat hy zyn aartsbisdom niet onder deze afhankelykheit kon brengen, zonder de rechten der krone te schenden, die alle kerken des ryks onmiddelyk onder hare bescherminge hieldt, noch toevlucht tot den paus kon nemen om zich in zyn aartsbisdom te laten bevestigen, zonder zich aan hoog verraadt schuldig te maken. Hy antwoordde, dat Jesus Christus bevolen hadt, „ den keizer te geven „ dat des keizers is, en Gode dat Godes is „. Hy voegde hier by, dat de plegtigheit van den mantel onder deze laatste was, en dat hy met zyn gemoedt niet kon overeenbrengen in zynen plicht omtrent den paus in gebreke te blyven, om den koning te gehoorzamen. Hoe fier *Willem* was, en schoon hy het recht aan zynen kant hadt, moest hy echter toegeven en een middel * aannemen, het welk men voorstelde om te beletten, dat deze onlusten verder gingen; te weten, dat de bisschop van Albane, des pauzen gezant, die het *pallium* van Rome gebragt hadt, het in des konings handen zou stellen, die het zelf aan *Anselmus* zou overgeven. Wy geven in bedenken welke den meesten lof verdient, of de gematigdheit des konings, of de overbodige yver van den aartsbisschop.

* *Decreet.*

Anselmus wil den koning liever niet gehoorzamen dan den paus mishagen.

* *Tyrrel* zegt, dat *Anselmus* dit middel verwierp.

Nieuwe oneenigheden van *Anselmus* met den koning.

Zy leefden eenigen tydt in een goed verstandt; maar eindelyk raakten zy weder oneens, en dat voor altoos. Het kwam over het geldt,

dat de koning van *Anselmus* bleef eischen (a), en over de styfzinnigheit, waar mede de ander het bleef weigeren. Hy deedt meer. Voor des konings toorn, door zo vele herhaalde weigeringen tegen hem ontstoken, vrezende, ging hy te Douver scheep naar Vrankryk. Van daar ging hy naar Rome; en den tydt zyner ballingschap, waar in hy zich in den jare 1098 zelf begat, bragt hy voor een gedeelte te Rome en voor een gedeelte te Lyons door; en zy duurde zo lang als *Willem* op den troon zat. Wy zullen zyne herroeping zien onder de regering van *Henrik*, gevolgt van eene twede ballingschap, en deze weder van eene twede herstelling. 1093.

Ballingschap van *Anselmus*, die naar Vrankryk gaat, en naar Italie.

De koning van Schotlandt deedt in dezen jare een tweeden * inval in de provincie van Northumberlandt. Hy kwam Alnewich belegeren, en was op het punt van de plaats te veroveren, wanneer *Robert van Mombray*, aan wien de koning de voogdy des lands gegeven hadt, met den tytel van graaf, hem eene overwinning kwam ontrukken, die hy reets in zyne handt meende te hebben, en die hy genoodzaakt was te verlaten met het leven, door de speer van dezen dapperen landvoogdt sneuvelende, die hem in een uitval, welken hy deedt, voor zyne voeten dood ter aarde velde. Maar de Schotsche geschiedschryver *Lesley* maakt een moordt van deze daadt. Hy zegt, dat de bevelhebber der stadt, zich gelatende als of hy tot een verdrag hadt willen komen, tot op de brug genadert was, met de sleutels in de handt, als hadde hy de zelve willen overgeven aan den koning, die hem ook te paarde tegen kwam. Maar zo als de koning zyne handt uitstak om die te ontfangen, doorboorde hy hem met zyne werpspies, wendde zyn paardt om, en reedt de stadt weder in, welker poorten terstondt achter hem gesloten wierden: en dus ontkwam hy de wraak der Schotten; maar dit is niet waarschynlyk.

Vyandlykheden van den koning van Schotlandt.

* Te teekenen van dat *Willem* de II op den troon geklommen was.

Op wat wyze deze vorst omgekomen zy, zyne doodt bragt Schotlandt buiten staat om Engelandt in lang te hinderen. Men weet wyders niet, in wat jaar de provinciën van Cumberlandt en Westmorlandt, die zo dikwils oorzaak van oorlog en kryg geweest zyn, aan *Malcolmus* den III afgestaan wierden. Maar het is zeker, dat zy weder aan Schotlandt kwamen, dat 'er in de jaren 1136 en 1139 manschap van deedt; en dat het de zelve bezeten heeft tot aan het jaar 1155, wanneer het deze provinciën aan *Henrik* den II wedergaf.

Hulde der provinciën van Cumberlandt en Westmorlandt.

Een nieuw krakeel tusschen de beide broeders *Robert* en *Henrik* trok *Willem* derwaarts; min om hen te verzoenen, dan om zich van hunne verdeeldheden te bedienen, en zich meester van de provincie te maken. Hy vergenoegde zich echter met de zelve uit te plunderen, en kwam in het zelve jaar weder in Engelandt met de rykdommen van Normandië. Zo dat deze vorst in dezen zeer van zynen vader verschilde, die het goudt en zilver uit Engelandt naar Normandië gebragt hadt; want deze putte het hertogdom uit, om zyn koninkryk te verryken (b). Zodanig is de wenteling der menschelyke zaken. Men ziet overal een zekeren omloop van geluk en ramp, die op den eenen tydt de schade vergoedt, die men in een anderen tydt geleden heeft.

Willem de II plundert Normandië.

Willem bragt zynen broeder *Henrik* met zich, en 1094.

(a) Anderen zeggen, dat het kwam om de geestelyke inkomsten, die de koning naar zich genomen hadt.

(b) Anderen zeggen, dat hy die beide uitputte.

1094. en gaf hem het bevel over het heir, dat hy genoodzaakt was tegen de Northumberlanders te zenden. Een onverwachte opſtandt verplichtte hem tot deze wapenruſting. De perſoon zelf, die de provincie voorleden jaar van den inval der Schotten bevryd hadt, wilde daar van dit jaar eene zamenrotting en opſtandt verwekken, en dorſt 'er zich als een kleine tyran aanſtellen. Moedig op het opbreken der belegeringe van Alnewich, en op zyne ſpeer, waar mede hy den koning van Schotlandt verwonnen en gedood hadt, matigde hy zich eene opperhoofdigheit en onafhankelykheit aan, die *Willem* niet kon velen. Hy verdagvaardde dezen ſnorker om zyn gedrag te komen verrechtvaardigen; maar deze niet hebbende durven verſchynen beſloot zich in de veſting Bambury, of Bamburg, die men toen voor onwinbaar hieldt. De koning, over dezen moedwil vertoornt, bragt krygsbenden op de been, die onder bevel van prins *Henrik* in de provincie trokken; en hy begaf zich zelve kort daar na te velde met eene aanmerkelyke verſterking. Hoe talryk zyn heir echter ware, de veſting was zo voordeelig gelegen, dat hy goed vondt het beleg in eene inſluiting te veranderen; en om de zelve van nader by te benaauwen, deedt hy regt over haar een burg bouwen, dien hy Malvoiſin, dat is: kwade nabuur, noemde; beſloten hebbende de veſting door hongersnoodt te dwingen, en den muiteling te noodzaken om zich op beſcheidenheit over te geven. *Monbray* vondt zich hier door in eene gevaarlyke engte; en hy wilde liever zyn heil in de vlucht zoeken, dan zich gedwongen zien om op de genade van een vertoornden koning te hopen. Maar hy wierdt ontdekt (a), gevangen, en voor den koning gebragt, die hem in den kerker deedt werpen, waar in hy ellendig ſtierf. Zyne medepligtigen wierden niet beter gehandelt. De graaf van Champagne wierdt gebannen, en alle goederen, die hy in Engelandt hadt, verbeurd verklaart; men ſtak den grave d'Eu de oogen uit, en verſchoonde genen der belhamelen, welke men verdacht hieldt van met *Monbray* zamengeſpannen te hebben.

Opſtandt der Northumberlanders.

Opſtandt der Walen.

Na dezen tocht wendde *Willem* zyne wapenen tegen die van Wales. Wy hebben gezien, hoe *Fitz-Hamon* zich met zyne twaalf krygshoofden neêrgezet hebben in het landt van Wales, van het welke zy een ſtreek bezaten van acht en twintig mylen lang, en twee en twintig breed, in den beſten en vruchtbaarſten oordt des lands. Maar de inboorlingen hadden de ongenaakbaarſte plaatſen ſteeds ingehouden. Ten anderen hadden die van Northwales niet geleden by deze verovering of overweldiging: zo dat deze woeſte volkeren, welke *Willem* de Veroveraar wel getemt, maar niet hadt kunnen gewennen tot gehoorzaamheit en ſlaverny, altoos woelachtig en op hunne vryheit gezet, de zelve trachtten weder te krygen zo dra hy dood was. De verdeeldheden van de heeren des lands waren hen nadeelig, gelyk wy gezegt hebben, en begunſtigden de onderneming van *Fitz-Hamon*. Maar drie jaren daar na kregen zy weder nieuwen moedt; werfden troepen; trokken in Mercië; en dit oude koninkryk der Saxen van het Noorden tot aan het Zuiden afloopende, plunderden zy de graafſchappen van Shrewsbury en Gloceſter. Zy ondernamen nog iets ſtouters. Zy maakten zich zo ontzagchelyk ter zee, als te lande; en naar het eilandt Angleſey, gelegen in de Ierſche zee, overſtekende, maakten zy 'er zich meeſter van: zo dat zy het by hunne ſtaten voegden door hunne overwinning, gelyk het alrede door zyne gelegenheit was.

1094. Veroveren het eilandt Angleſey.

Om zich over deze inbreuken te wreken, leidde *Willem* zyn heir, dat over den weêrſpannigen *Monbray* getriomfeert hadt, tegen de muitende Walen; maar het geluk volgde hem daar niet. Hy vondt hen in hunne boſſchen en tuſſchen hunne rotſen zo wel beſchanſt, dat hy onmogelyk oordeelde hen daar te bemachtigen. Hy moeſt zyn heir in kluften verdeelen, de plaatſen bewaken, uit welke zy te voorſchyn dorſten komen, om uitlopingen te doen, en jagt op hen maken, gelyk op wilde beeſten. Door deze voorzorge werkte men niet veel uit; en ſchoon men 'er eenige van doodde, het grootſte getal wiſt altoos middel om zich door onbekende wegen te bergen, die niet te gebruiken waren dan door de inboorlingen. Zo dat de koning, na dat hy het overige van den veldtocht daar toe beſteed hadt, beter geraden vondt hen te breidelen door goede ſchanſien, dan hardnekkiglyk het voornemen te willen uitvoeren van hen te doen omkomen door een oorlog, die zeer lang, koſtelyk en bloedig zou vallen. Hy deedt derhalven twee ſchanſien bouwen op de grenzen van Engelandt, die voor hunne vyandlykheden meeſt bloot lagen. De bezettingen van de zelve kregen bevel om op hen aan te vallen, en hen zonder genade neêr te maken, indien zy ſtout genoeg mogten wezen om hunne invallen in des konings landen te achtervolgen.

Willem de II kan hen niet onder brengen.

De beide volgende jaren zyn ten opzichte van het leven en de regering van dezen koning alleen getekent door zyne wreedheit en gierigheit. De eerſte bleek in de ſtraffe van eenige medepligtigen van *Monbray*, tot dien tydt toe uitgeſtelt. De graaf d'Eu was onder het getal dezer ongelukkigen; men rukte hem de oogen uit. *Willem d'Alderi*, of *d'Alveri*, een verwant des konings, en die hem ten doop gehouden hadt, wierdt nog onwaardiger en wreder gehandelt; veroordeelt om gehangen te worden; door de beuls langs de ſtraten van Salisbury geſleept, in zyn hembt, barrevoets met de ſtrop om den hals, om voor elke kerk boete te doen, en geheel bebloed aan de plaats des gerechts komende. Daar onder aan de ladder ſtaande, door den biſſchop van Osmond, die ook graaf van Sommerſeth was, verſelt, betuigde hy zyne onnoſelheit met zo veel kracht, dat hy iedereen daar van overtuigde. Maar de koning was onverzettelyk, en, zonder inzicht voor ouderdom, of maagſchap, wilde hy, dat deze heer, ſchoon onnoſel, het wrede vonnis onderginge, dat tegen hem uitgeſproken was.

1095. 1096. Wreedheden en gierigheden van dezen vorſt.

Willems gierigheit ſtrekt hem tot geen minder ſchande dan zyne wreedheit. *Robert*, zyn broeder, liet zich vervoeren door den yver der beroemde kruisvaarders, die onder het bevel van *Godefroi* van Bouillon naar Aſië gingen, om Jeruzalem en ganſch Paleſtina te herwinnen op de Turken, die het den Perzen afhandig gemaakt hadden. Meer dan twee honderd grote heeren, waar onder oppervorſten en zonen van oppervorſten waren, wilden deel hebben aan deze onderneming, waar in de hovaardy en de Godvrucht elk even veel deel ſchenen te hebben; en hertog *Robert* was een van de eerſten, zo om zynen yver, als om zyne waardigheit. Maar daar moeſt geldt wezen om troepen te werven, en om zich toe te ruſten tot de reize; zyn

Kruisvaart van den hertog *Robert*.

(a) Anderen zeggen, dat hy den burg Malvoiſin wilde verraſchen, en in deze onderneming gevangen wierdt.

1096. zyn hertogdom en zyn ſchatkiſt uitgeput zynde meende hy zich by niemandt beter te kunnen aangeven dan by zynen broeder *Willem*, welken hy wiſt in ſtaat te zyn om hem de ſommen te ſchieten, die hy nodig hadt. *Willem* hadt zyne kiſten gevult met de opkomſten der geeſtelyke bedieningen, welke hy opengelaten, en hare inkomſten getrokken, of voor geldt begeven, of liever verkocht hadt. Maar na dit geldt met zo veel roofzucht verzamelt te hebben, was hy niet gezind het weg te ſchenken, of loſſelyk uit te leenen. *Robert* hieldt vergeefſch daar om aan by hem; en om de ſomme van tien duizend marken, (a) die hy eiſchte, van hem te krygen, moeſt hy hem zyn hertogdom tot onderpandt geven. Zo dat deze prins, door een valſchen yver, of door een zeer onzekeren en gevaarlyken roem bedrogen, zyne eigene ſtaten verpandde en verliet, om die van anderen te gaan ontruſten; en zyn broeder, zo gierig als ſtaatzuchtig, ſchaamde zich niet een diergelyk onderpandt te bedingen en aan te nemen. Ons voornemen is niet den hertog *Robert* in Aſië te volgen, en den uitſlag te beſchryven van dezen kruistocht, waar van de Geſchiedeniſſen vol zyn, en die voorgegaan wierdt door een vurigen regen, dien de geſchiedſchryvers een regen van ſterren noemen, als of de ſterren waarlyk gevallen waren, of dat 'er eenige brokken van die hemelſche ligchamen nedergeſtort waren. De Engelſche geſchiedſchryvers zeggen, dat dit verſchynſel veertien nachten na malkander duurde, en dat men gedurende de zelve de ſterren tegen elkander vuur, als brandende flitſen, zag werpen, en dat deze gloeiende pylen neder vielen, en de aarde met vuur bedekten. Een droevig voorteken van de bloedige oorlogen, welke deze kruisvaarten van het eene tot het andere einde der wereldt verwekten.

Hy verpandt zyn hertogdom aan zynen broeder *Willem*.

Vurige regen.

1096. *Willem*, door het ſchandelyk verdrag, waar
1097. van wy even geſproken hebben, in het bezit van Normandië geraakt zynde, reiſde dikwils derwaarts; het zy om 'er alles in ruſt te houden; het zy om de getrouwheit van zyn broeders onderzaten om te zetten. Hy ging derwaarts in het zelve jaar, toen het aan hem verpand was, en kwam niet weder van daar dan in het begin van het volgende, met voornemen van die van Wales een bloedigen oorlog aan te doen. Hy hadt voorgenomen alles, wat mannelyk onder hen was, tot de kinders toe, door de ſcherpte des zwaards te vernielen, en hun ganſch geſlacht uit te roeien, zonder hen eenige hoop over te laten van zich immer te kunnen herſtellen.

Inval van *Willem* in Schotlandt, die niet al te wel uitvalt.

Niet lang na Paaſchen trok hy hun landt in met een talryk heir; maar hy kon zyn verwoed voornemen niet uitvoeren. Hy vondt de Walen zo wel beſchanſt, en gedekt door hunne boſſchen, dat hy hen niet ordentelyk dorſt aantaſten; en na eenige ondernemingen, die niet wel ſlaagden, was hy genoodzaakt met zyne troepen weder af te trekken, die hy niet geraden vondt dieper in de rotſen en ſteiltens te doen intrekken, achter welke de vyandt gedekt de zelve zonder gevaar kon afmaken.

Oneenigheden in Schotlandt.

Zy bleven niet lang ledig. De koning kreeg op zyne wederkomſt bericht van den inlandſchen kryg, die in Schotlandt ontſtondt na de doodt van *Malcolmus* den III. Hy liet uit zyn huwelyk met de zuſter van den prins *Edgar* niet dan minderjarige kinderen na; maar hy hadt een

(a) Omtrent zeſtig duizend guldens, naar men ſlaat maakt.

baſtaard zoon by eene byzit geteelt; en hy hadt 1097.
een ſtaatzuchtigen broeder, genaamt *Donald*, die naar Noorwegen gegaan was, van waar hy ſpoedig te rug kwam, om zyne neven de kroon te betwiſten. *Willem* koos de rechtvaardigſte party, en gaf zyne troepen, die hy uit het landt van Wales te rug bragt, aan den prins *Edgar*, om de minderjarigen, die men voor hadt te verdrukken, door de wapenen te beſchermen. Hy kon de zelve aan geen beter handt betrouwen dan aan die van *Edgar*, welke dubbeld verplicht was om hen te ondersteunen; om het bloedverwantſchap, hun oom zynde, en om de weldaden, die hy van hunnen vader ontfangen hadt, by welken hy zelf eene zo edelmoedige beſcherming in zyne rampen en wederwaardigheden gevonden hadt. De Geſchiedenis van Engelandt * zegt, dat de krygstocht van *Edgar* gelukkig uitviel, en dat hy zyne neven herſtelde; maar de Schotſche Geſchiedenis wil, dat de koning van Engelandt aan *Dunkan*, baſtaardt van *Malcolmus*, troepen verſchafte, met welke hy den geweldenaar *Donald* niet verwon, dan om den troon zelf te overweldigen, gelyk wy zullen zien in het vervolg van de zaken dezes koninkryks.

* Zie *Tyrrel.*

Op het einde des jaars ging *Willem* voor de twede maal, ſedert het vertrek van zynen broeder, den hertog *Robert*, naar Normandië. Hy dempte daar den opſtandt, die op het punt was van uit te barſten, en bragt zyne wapenen in Bretagne. Het was verplicht geweeſt om manſchap te doen aan zyne voorzaten; maar de graaf van Nantes weigerde deze onderwerping. Het hadt ook zyne byzondere heeren, die zich als oppervorſten aanſtelden, en niets verſchuldigt meenden te zyn aan de hertogen van Normandië, en aan de hertogen van Bretagne zelf; en wy zullen zien, hoe zeſtig jaren na *Willems* tocht die van Nantes tot hunnen graaf verkoren *Godefroi*, broeder van *Heurik* den II, om hen te beſchermen tegen *Conan*, hertog van Bretagne, die opvolger meende te zyn van den grave *Hoël*, dien zy verjaagt hadden.

Willem gaat over zee.

Wat het recht van die van Nantes mogte wezen ten opzichte van de hertogen van Bretagne, *Willem* kon niet velen, dat zy zyner afhankelykheit zich poogden te onttrekken. Hy maakte zyne toebereidſels gedurende den winter, en toen de ſomer begon te naderen, toog hy tegen hen op met een machtig heir. De eenigſte aanmerkelyke plaats des graafſchaps was zyne hofſtadt. Deze was groot en ſchoon; gelegen aan den mondt van de Loire, en van groten koophandel tuſſchen Vrankryk en Engelandt. Het was het belang van dit eerſte koninkryk die van Nantes te hulpe te komen, en de macht van het twede niet verder te laten aangroeien, dat alrede te machtig was door *Willems* overweldiging van het hertogdom van Normandië. Maar de koning *Philips*, door den paus in den ban gedaan, koeſterde zich in de armen van zyne lieve *Bertrade*, en hadt in die weelde zynen roem en belang vergeten: zo dat *Willem*, maar eene ſtadt hebbende te dwingen, haaſt meeſter van de zelve was. De inwoonders, bekwamer tot den koophandel dan tot den kryg, dorſten geen belegering uitſtaan, en den koning de ſleutels hunner poorten aanbiedende, erkenden zy hem voor hunnen oppervorſt.

1098. Temt die van Nantes.

Terwyl hy den oorlog overzee voerde, om zyn gezag in het hertogdom van zynen broeder te handhaven en te beveſtigen, voerden zyne ſtedehouders dien in Engelandt, om de Walen on-

Oorlog in het landt van Wales.

1098. Angleſey herwonnen.

der te brengen, en hen het eilandt Angleſey te ontrukken. De graven van Cheſter en Shrewsbury gingen derwaarts met eene vloot, en landden 'er. De troepen, die zy daar overvoerden, waren ſterker dan die der vyanden; en hunne vloot ſneedt alle hulpe af, welke die van Northwales 'er zouden hebben kunnen brengen: zo dat een veldtocht het ganſche eilandt weder onder de macht der Engelſchen bragt. Indien zy de Walen naar de wetten van den kryg gehandelt hadden, zou hun krygstocht roemryk geweeſt zyn; maar de wreedheden, die zy oeffenden, de eenen verſcheurende, en de anderen de oogen uitſtekende, en de alleruitgezochtſte ſtraffen omtrent deze ellendige menſchen uitvoerende, bezoedelde al den luiſter hunner overwinninge. Zy handelden eenen hunner prieſteren, genaamt *Kenred*, op de allerwreedſte wyze. Niet vergenoegt, dat zy hem de oogen hadden doen uitrukken, ſneden zy hem de tong ook uit; om dat, zeiden zy, hy die gebruikte om die van zyne natie aan te moedigen, en in hunnen opſtandt te ſterken.

De Noorwegers landen, en worden te rug gedreven.

De Noorwegers, den hoon der Walen willende wreken, of zich van dezen inlandſchen kryg bedienen, poogden zich meeſter te maken van het eilandt Angleſey en van de naburige eilanden. *Magnus*, zoon van *Olaus*, bygenaamt Barford, regeerde toen over Noorwegen, in den jare 1094, opgevolgt zynde aan *Haquin*, zoon van een anderen *Magnus*. De Geſchiedenis van Noorwegen ſpreekt van hem als van een dapperen vorſt, die de Orkaden, de Hebriden en alle andere Noordſche eilanden veroverde. Hy wierdt in den jare 1103 in Ierlandt gedood, na dat hy reets een gedeelte des lands verovert hadt. Hy kon zich echter geen meeſter van Angleſey maken. De graaf van Shrewsbury, die het op de Walen verovert hadt, handhaafde zich in zyne overwinning; maar het koſtte hem het leven; en de Noorweegſche prins begaf zich niet weder op zyne vloot dan na dat hy het hem benomen hadt. Voorts maakte dit eilandt het koninkryk van Engelandt onder de regeringe der Normanſche koningen niet minder ſpels, dan het onder die der Saxiſche gedaan hadt, en het ſtrekte den Walen dikwils tot een wyk onder het koningdom van de eerſte, gelyk het voor de Denen geſtrekt hadt onder dat van de andere. Het was niet voor den jare 1278, dat de dappere *Eduard*, de twede van dezen naam ſedert de verovering, de Walen geheel onder bragt, en hunnen prins *Leolin* tot zynen onderzaat maakte, dien hy vier jaren daar na deedt omkomen.

1099. *Willem* doedt de groote ſaal van Weſtmunſter bouwen.

Willem bleef byna twee jaren in Normandië, en kwam niet weder van daar dan omtrent Pinxteren in den jare 1099. Hy bragt de feeſtdagen door in zyn paleis van Weſtmunſter, wiens ſaal zeventig voeten lang en vier en zeventig breed was. Hoe ruim zy ook ware, was hy voornemens om de zelve nog groter te maken; ten minſte zo men geloven mag het gene hy zeide tegen iemandt, die hare grootheit beriſpte: *Ik ben niet van uw gevoelen*, antwoordde hy, *ik oordeel, dat zy te klein is voor de ſaal van een paleis: zy is alleen goed tot myn ſlaapkamer, en ik ben voornemens om de zelve groter te maken.* Wy weten niet, of 'er niet meer hovaardy dan grootheit in deze woorden ſteekt; maar daar was meer verdrukking dan pracht in het ophalen van dit gebouw, en in de herſtelling van den Tour van Londen, welke door de aardbeving van den jare 1090 zeer beſchadigt was.

Om de koſten van deze beide geſtichten goed te maken, leide *Willem* zeer hatelyke belastingen op het volk, en op de geeſtelykheit, waar over de kerkelyke geſchiedſchryvers krachtig tegen hem uitvaren *. Anderen, die van zyne ſchattingen op het volk ſpreken, zyn hem niet gunſtiger, en zy maken de zelve uit voor cynſen knevelaryen en afperſſingen. De eerſten verwyten hem het verkopen der geeſtelyke bedieningen onophoudelyk. Zulk een handel is inderdaadt eerloos en eenes Chriſten vorſten onwaardig. *Anſelmus*, gelyk wy gezien hebben, moeſt in ballingſchap gaan, om dat hy den koning duizend ponden weigerde te geven tot betaling of tot vergelding zyner geeſtelyke bedieninge; en behalven dezen aartsbiſſchop van Kantelberg was 'er naauwlyks een kerkvoogdt in het koninkryk vry van Simonie.

1099. Zyne laſten doen de Engelſchen morren.

* De aartsdiaken *Huntingtan.*

De Geſchiedenis meldt van een monnik, wiens naam en abdy zy verzwygt, die door zyne eerlykheit den koning zyner eerloze amptverkoping deedt berouwen; en deze vorſt zag zich voor deze reize genoodzaakt de deugdt van dien vromen monnik naar waarde te lonen. Eene abdy opengevallen zynde, gingen twee van hare geeſtelyken den koning grote ſommen voor deze bediening bieden. De koning hoorde hunne aanbiedingen, en zonder op de zelve te antwoorden vroeg hy aan een derden, die met hen gekomen was, en nog niet geſproken hadt: *En wat wilt gy 'er voor geven? Ik, heer koning*, antwoordde de monnik, *ik heb niets te geven; ik heb alles verlaten om Godt te dienen, en ik zou niet gaarne een ampt kopen, dat my van myne Godsdienſtige oeffeningen zou kunnen aftrekken, en begeertens in my verwekken, die ik, door het verlaten van alle myne goederen, vaarwel gezegt heb.* De koning, over de edelmoedigheit van dezen monnik bekoort, zeide tegen hem: *Ik geef u de abdy, welke gy niet begeert hebt; en ik weiger die aan de genen, die zich door hunne begeerlykheit de zelve onwaardig gemaakt hebben.* Deze woorden zyn ſchoon; maar eene edelmoedige daadt verſchoont den koning niet van de verwytingen, die de Geſchiedenis hem doedt over zyne baatzucht en Simonie, die hy in alle andere aanſtellingen van kerk-en-klooſtervoogden toonde.

Willem gaat ſcheep om die van Maine te gaan ſtraffen.

Het bisdom van Durham te begeven ſtaande, benoemde hy 'er *Ranulphus*, zynen kapellaan, toe; maar hy vergaf het niet dan na dat het vier jaren en een half opengeſtaan, en hy 'er de inkomſten zo lang van getrokken hadt: ten anderen eiſchte hy eene ſomme van duizend ponden van den nieuwen kerkvoogdt voor het recht zyner benoeminge.

Ranulphus wordt biſſchop van Durham.

Men verhaalt een wonderlyk geval, het welk dezen geeſtelyken overkwam. Voor dat hy tot biſſchop van Durham aangeſtelt was, hadt hy reets de bediening van kapellaan van den koning, het ampt van grootkancelier des ryks, wat meer is, volgens de eenen, en volgens anderen dat van des konings ſchatmeeſter. Hy was gaauw, ſchrander, levendig van geeſt, aangenaam van onderhoudt; maar al te toegevende voor des konings gierigheit; ten anderen te fier, te verwaand, gelyk wy hem alrede hebben afgemaalt. De Engelſche adel kon zulk een trotſch gedrag niet verſchonen in een man, die van den ſlechtſten ſtaat opgeklommen was tot de waardigheit, welke hy misbruikte. De hovelingen mogten hem nog minder luchten dan de anderen; maar het vermogen, dat hy op den koning hadt, vrezende, zochten zy zyn gedrag eerſt uit te kryten en hatelyk te maken by den koning; maar zulks

De haat, dien de Engelſchen hem toedragen.

Zyn ſtout antwoordt.

1100. Zyne verrechtingen.

1099. zulks niet hebbende kunnen uitwerken, besloten zy hem van kant te helpen. Om dit doel te beschieten verzierden zy, dat *Maurits*, bisschop van Londen, zyn grote vriendt, schielyk gevaarlyk ziek geworden was in zyn nieuw huis, op den oever van den Teems gebouwt, en dat deze kranke kerkvoogdt hem gaarne wenschte te zien. Zy zonden hem, om daar te water te komen, een gondel, of een jagtje, gemaakt door eenen *Gerald*, die mede onder het eedgespan behoorde, en waar in *Ranulphus*, die niets van het verraadt wist, geen zwarigheit maakte te treden. Verder lag een schip vol gewapende mannen, die den kancelier moesten grypen, en levendig in den Teems werpen, of na hem afgemaakt te hebben. De Voorzienigheit keerde den slag en behoedde hem. *Ranulphus* wierdt aan boordt van het jagt gebragt, en het ware gedaan geweest met zyn leven, indien een vervaarlyke storm, die 'er ontstondt, *Gerald* niet tot inkeer gebragt hadde. Hy meende, dat dit onweêr een teken was van des Hemels toorn over eene zo grote trouwloosheit, als hy ondernomen hadt, en op het punt was van uit te voeren; en het berouw zich beginnende te mengen met de vreze voor schipbreuk, wierp hy zich voor de voeten van *Ranulphus*, bekende hem de zamenzwering, en badt hem om vergiffenisse; en het onweêr over zynde, bragt hy hem weder op de plaats, van waar hy hem gehaalt hadt. Men zegt niet, of de gunstleling des konings door een zo ongemeen geval wyzer wierdt en zich daar na gematigder gedroeg; hy hadt het ten minste behoren te doen; en het is eene schone les voor zyns gelyken, om hen te leren, zich door hunne trotschheit den haat der andere onderdanen niet op den hals te halen.

Willem gaat scheep om die van Maine te gaan straffen.

Willem ging op het einde van dit jaar weder over zee. Hy wierdt 'er toe genoodzaakt door den opstandt van die van Maine, welke het juk, dat *Willem* de Veroveraar hen opgelegt hadt, wilden afwerpen. De tyding van dezen opstandt kwam *Willem* ter ooren in de diergaarde van Newforest, waar in zyn broeder omgekomen was, en waar in hy zelf omkwam in het jaar na dit. Daar ontmoette hy den postbode, die hem de tyding bragt van den opstandt van die van Maine. Hy overwoog niet lang wat hem te doen stondt. Yverig, trotsch, wraakzuchtig, en onvertzaagt zynde, beval hy terstondt, dat men hem alle schepen zou aanbrengen, die in de havens zeilrede lagen. Het bevel wierdt terstondt uitgevoert; en niets kon hem bewegen om zynen overtocht uit te stellen. Het saisoen was echter gevaarlyk, en de stormwinden heerschten met zulk een geweldt, dat de schepen het naauwlyks op de rede konden houden, en de ganschе Raadt des konings verzocht hem een gunstiger weêr af te wachten. Men kon niets op hem verwinnen; en zich kerende tot de genen, die hem raadden zich niet bloot te stellen voor een zo baarblykelyk gevaar: *Ik heb niet horen zeggen*, zeide hy, *dat 'er koningen verdronken zyn; en ik vrees het onweêr niet, waar voor gy my ang stig tracht te maken.* Hy tradt terstondt in het schip, dat men voor hem vervaardigt hadt; ging t'zeil, en kwam gelukkig in Normandie aan met zyn ganschе gevolg.

Zyn stout antwoordt.

1100. Zyne verrechtingen.

Hy vergaderde zyne troepen op het allerspoedigst; toog tegen de muitelingen op, zo dra het saisoen het toeliet; sloeg de heiren, die zy te velde dorsten brengen; maakte zich meester van hunne steden; dwong de zelve om zich op

1100. beschеidenheit over te geven; strafte de schuldigsten; verschoonde de anderen, en kwam zegepralend weder in Engelandt: maar om 'er te sterven. Zo volgen de triomfen en de rouw elkander, en alle de pracht der koningen gaat na een schyn van weinig dagen zich met hen in het graf bedelven.

Wonderen, die zich voor zyne doodt vertoonden.

Indien men de geschiedschryvers moge geloven wierdt deze doodt door vreemde wonderen aangekondigt. De Teems en andere rivieren vloeiden over, en de overstroming was zo verschrikkelyk, dat niet alleen de velden met oneindig veel vee, maar zelfs de steden door de zelve bedekt wierden. De verwoesting was zo groot in het graafschap van Kent, dat alle de goederen van het huis des graven *Godwin*, van eene zeer grote uitgestrektheit, en in het beste oordt des lands, 'er geheel van bedurven wierden, en de grondt zodanig verandert, dat men 'er niets dan zandt zag. Het verwonderlykste is, dat deze verandering sedert altoos plaats gehad heeft, en dat men deze landstreek nog heden Godwins Zandt noemt.

Regen van bloedt.

Andere verschynsels verschrikten het volk nog meer. Het regende veertien dagen bloedt in de provincie van Berks, in zo groten overvloedt, dat de wateren des lands 'er van besmet wierden; en de duivels, die men beschuldigde van deze wonderen in de lucht te veroorzaken, kwamen zich op de aarde vertonen, en hadden, zegt men, gemeenschap met de genen, die ongelukkig genoeg waren om zich van hen te laten verleiden.

De koning spot 'er mede.

De koning, dien men deze wonderen verhaalde, maakte de zelve uit voor verdichtsels, en spotte daar mede. De geschiedschryvers verwyten hem dit als eene godloosheit, en een ongeloof; zeggen, dat zyne verharding in de zonde hem zyne aandacht van deze wonderlyke voorvallen aftrok, die hem tot vernedering en bekeering hadden moeten brengen. Maar deze bloedige regen van veertien dagen, en deze gemeenschap der duivelen met de menschen, zwemen inderdaadt naar een sprookje, en de koning hadt mogelyk geen ongelyk van 'er geen geloof aan te slaan. Dit verschoont echter zyne ongeregeldheden niet, van welke hy zich hadde moeten beeteren, uit liefde voor de wysheit en de deugdt.

Waar aan men zyne doodt wyt.

Hy wierdt 'er eerlang over gestraft. Men merkte zyne droevige doodt ten minste aan als eene straf zyner misdaden; en het is redelyker die aan deze oorzake te wyten, dan met eenigen te zeggen, dat de zelve een vervolg was van des Hemels wrake over de heilige plaatsen, die *Willem* de Veroveraar vernielt hadt, om zyne diergaarde van Newforest uit te zetten en te vergroten. Daar hadt zyn zoon *Richard* het leven verloren, gelyk wy gezien hebben; en daar wierdt zyn andere zoon *Willem* ook ongelukkiglyk gedood. Hy was 'er het vermaak van de jagt gaan nemen; en een pyl, met opzet, of by geval, door den ridder *Tyrrel* geloft, trof hem in het hert. Dus spreken 'er eenige geschiedschryvers van; en deze prins was zo algemeen gehaat, dat men zich ligt diets maakte, dat de schoot beraamt was. Anderen zeggen met meer waarschynlykheit, dat het by ongeluk was, en dat de ridder, die den koning niet zag, op een hart geschoten hadt. Wat 'er van zy, de Voorzienigheit bestierde den pyl, en bragt hem in de borst van dezen ongelukkigen vorst, die van zyn paardt dood ter aarde viel *, zonder een enkel woordt te spreken.

* Den 5 Augusty.

De ridder, het zy schuldig, of onschuldig, nam

1000. Begravenis van *Willem.*

nam de vlucht (a); alle huisbedienden van den koning deden het zelve, en zyn lyk zou ten prooie van de beesten des wouds gelaten zyn, indien eenigen, die zich schaamden hem te verlaten, niet weder te rug gekeert waren, om zyn ligchaam weg te nemen. Hy wierdt te Wincheſter begraven, in de hoofdkerk van St. Swinthin, dus genoemt door dezen biſschop, die omtrent den jare 838 op den ſtoel zat, hoewel hy 'er de ſtichter niet van was. Haar naam wierdt in het vervolg in dien van Drievuldigheit verandert, welken zy nog heden draagt. Zyne begravenis geſchiedde zonder ſtatie, en zonder dat 'er tranen om zyn verlies geſtort wierden; en verre van te ſchreien toonde elk zyne blydſchap; iedereen was wel in zyn ſchik, om dat men van zo bozen koning verloſt was. Van zo veel aangelegenheit is het voor de koningen, die eene roemruchtige gedachtenis willen nalaten, zich by hun leven van hunne onderdanen te doen beminnen. Maar *Willem* de II bekreunde zich dit niet veel. De geeſtelykheit, het volk, de adel, alles beproefde de ſtrengheit zyner regeringe; alles voer ook uit tegen zyne gierigheit en dwingelandy zo dra hy dood was.

Men is blyde om zyne doodt.

Strengheit zyner regeringe.

Zyne onrechtvaardigheden.

Hy was niet gematigder omtrent zyn huis. Niet vergenoegt, dat hy zynen oudſten broeder van de kroon van Engelandt verſtoken hadt, wilde hy hem van zyn hertogdom ook beroven. Het geen hy door openbaar geweldt niet vermogt, deedt hy van ter zyde door de noodzakelykheit, waar toe hy hem bragt, van zyn hertogdom aan hem te verpanden voor eene ſomme, die hy hem weigerde te lenen op andere voorwaarden: zo dat hy de knevelaryen, die hy in zyne eige ſtaten deedt, gebruikte om die van zynen broeder te overweldigen, en in het heffen en in het gebruiken zyner ſchattingen en laſten even hatelyk was. Men behoeft zich derhalven niet te verwonderen, dat alle zyne dapperheit, en al de roem, dien hy in menigen ſlag behaalt heeft, zynen naam voor den openbaren haat niet hebben kunnen dekken, en dat, in weêrwil van vele grote hoedanigheden, welke hy bezat, de Geſchiedenis van Engelandt hem geſtelt heeft onder het getal der vorſten, die Godt het menſchdom in zynen toorn geeft.

Zyne dapperheit.

Zyne gierigheit.

Het wonderlykſte van allen is, dat hy, noch vrouw, noch kinderen hebbende, zo onverzaadbaar gierig was, en dat hy vermaak ſchepte in iedereen geldt af te perſſen, als of hy een zwaar huisgezin te bezorgen hadt; het welk een bewys ſtrekt, dat deze drift zo veel te ſchandelyker en doemenswaardiger is, om dat zy alleen haar eigen genoegen beoogt, zonder zich aan eenes anders belangen te kreunen.

Zyne verkwiſtingen.

Hoe vrek hy was, wilde hy dikwils zotte verkwiſtingen doen, en de Engelſche Kronyken verhalen daar omtrent een byzonder geval. Zyn kamerdienaar hem op een tydt een paar nieuwe laarzen aangeboden hebbende, vroeg hy hem, hoe veel zy koſtten? *Drie ſchellingen* (b), antwoordde de kamerdienaar. *Neemze voor my weg*, hervatte de koning, *dit zyn geen laarzen voor een koning; ik wil 'er gene hebben, die minder dan een mark* (c) *koſten.* De kamerdienaar ging ſlechts naar de kleêrkamer, van waar hy een paar andere laarzen bragt, welke hy zeide van dien prys te zyn; en dit was genoeg om de zelve aan den koning te doen behagen. Wat zwakheit, en tevens wat waan! Ook vergenoegen de geſchiedſchryvers, die dit verhalen, zich den leeuw aan zyne klaauw te doen kennen, en door dit ſtaaltje, hoe klein het zy, de ongeregeldheit en wonderlykheit van den aardt van dezen vorſt te vertonen. Hier moet men nog by voegen de hovaardy, die hy deedt blyken in het gene hy zeide van de ſaal van Weſtmunſter, die hy te klein vondt voor de ſaal van een paleis, ſchoon zy zeventig voeten lang, en vier en zeventig breed was; en echter naauwlyks groot genoeg was, zeide hy, voor zyne ſlaapkamer. Zo vervalt men tot de valſche grootheit, zonder de ware te kennen, en hier uit blykt, van wat aangelegenheit het voor de vorſten is deze bedrieglyke denkbeelden te hervormen, die hen tot menigvuldiger ſpoorloosheden, en ſchadelyker voor het gemene beſt dan die van byzondere menſchen, kunnen vervoeren. 1000.

Zyne ſtichtingen.

Men moet wyders de ſtichtingen van dezen vorſt niet vergeten. Behalven die, waar van wy alrede gewag gemaakt hebben, gaf hy de nieuwe kerk van St. Salvator * aan de monniken van Southwark, en bewees andere mildadigheden aan hunne abdy van Bermondſey. Maar zyne ſchoonſte ſtichting was die van het gaſthuis, het welk hy te Jork deedt bouwen, en aan het welke hy inkomſten genoeg ſchonk tot onderhoudt der armen van de eene en de andere kunne, die 'er elk haar byzonder vertrek hadden. Hy wydde het zelve toe aan St. Pieter; en de koning *Stephanus*, die *Henrik* opvolgde, ſtelde het onder de beſcherming van St. Leonard, na dat hy de goederen van het zelve merkelyk hadt vermeerdert.

* Verloſſer.

Henrik de I, volgt hem op.

Willem ſtierf den 2 Auguſty en zyn broeder *Henrik*, die hem opvolgde, wierdt den 15 der zelve maandt gekroont. Hy hadt reden om deze plegtigheit te verhaaſten. Hy was, gelyk wy alrede gezegt hebben, de jongſte zoon van *Willem* den Veroveraar, en hy hadt een ouder broeder, die afwezend was, en wiens wederkomſt men alle uuren te gemoet zag. Deze was de ongelukkige *Robert*, hertog van Normandië, die zich aandermaal van de kroon zag verſteken door zyn jonger broeder. *Willem* de II hadt ten minſte een ſchoon voorwendſel tot de eerſte overweldiging. Zy was gegrond op den wille des vaders, en wierdt bekrachtigt door de toeſtemminge des volks. Men kan het zelve niet zeggen van de twede. *Henrik*, verre van zynes vaders benoeming voor hem te hebben, was 'er van uitgeſloten door de wederzydſche erfſtelling, begrepen in het verding, tuſſchen *Willem* den II en *Robert* gemaakt; eene erfſtelling zo veel te wettiger, om dat zy de order der nature volgde. Men brengt te vergeeſſch ten voordeele van *Henrik* by, dat hy geboren was ſedert dat *Willem* de Veroveraar op den troon geklommen was, en dat hy derhalven een konings zoon was; in plaats dat zyn broeder *Robert*, van te voren geboren, maar een hertogs zoon was. Zodanig was inderdaadt de uitſpraak van den eerſten *Darius* ten voordeele van zynen zone *Xerxes*, dien hy by *Cyrus* dochter geteelt hadt, ten nadeele van zynen oudſten zone *Artabazanes*; maar men pryſt in dit voorbeeldt meer de gematigdheit van den zone, die uitgeſloten wierdt, dan de billykheit van den vader, welke zyn jonger broeder voor hem ſtelde. Het is derhalven niet te geloven, dat het volk van Engelandt om eene diergelyke reden de kroon

Hy overweldigt de kroon op zynen broeder *Robert*.

aan

(a) Anderen zeggen, dat 'er de ridder niet eens by geweeſt is, ver van den pyl geſchoten te hebben.

(b) Het geldt was toen tien maal ſeldzamer dan nu.

(c) Men weet de rechte waarde van een mark niet; maar het was ten minſte twee kronen en een halve.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1100. aan *Henrik* opdroeg. Het hadt 'er zo veel erg niet in; *Henriks* tegenwoordigheit haalde het over op al het recht van zyn ouder broeder, en de afwezende kreeg ongelyk: zo dat de zalving te Westmunster zonder tegenstandt geschiedde door *Maurits*, bisschop van Londen, het ampt van *Anselmus*, aartsbisschop van Kantelberg, waarnemende, die uit zyne ballingschap nog niet te rug geroepen was; en *Henrik* begon de vervulling te zien van zynes vaders voorspellinge, dat de tydt zou komen, dat hy alle de staten, onder zyne twee ouder broederen verdeelt, in zyn persoon zou vereenigen.

Henriks zalving.

Dus wierdt *Henrik*, die sedert de doodt van zynen vader dertien jaren zonder heergoedt geleeft hadt, terwyl zyne twee broeders machtige vorsten waren, in den ouderdom van een en dertig jaren tot den troon van Engelandt verheven.

Zyn afbeeldsel.

Hy was zulks niet onwaardig, en de geschiedschryvers malen hem voordeelig af. Zy geven hem niet alleen een goed gelaat, maar ook schoonheit; eene wakkere gestalte; oogen vol van vuur; zwart gekrult haair, dat hy lang droeg, tegen de gewoonte, welke tot dien tydt in gebruik geweest was, en dat de blankheit van zyn aangezicht te fraaier deedt afsteken. Hy voegde by deze bevalligheden des ligchaams de schoonste hoedanigheden des herte en des verstands. De zorg, die men voor zyne opvoedinge gedragen hadt in de hogeschole van Cambridge, daar hy in alles onderwezen was, hadt hem de bekwaamheit en beschaafdheit gegeven, die hem *Beau Clerc* hadden doen noemen, dat is te zeggen, te gelyk een man van het hof, en een geleerd man. Zyne geboorte was genoeg om hem een beschaafd hoveling te maken, en niemandt in het koninkryk verstondt het leven aan het hof beter dan hy. De staatkunde van het kabinet, de redenering in den Raadt, de bevalligheit en luchtigheit in het gemene onderhoudt waren hoedanigheden, die hy volmaaktelyk wel te werk wist te stellen. Wat de dapperheit belangt, deze deugdt was zo natuurlyk aan het bloedt, waar uit hy was gesproten, dat men hem die tot geen verdienste toerekent. Hy bezat de zelve echter in zo hogen trap als iemandt van zyn geslacht, en de fortuin, die, om hem te begunstigen, naar zyn koningdom scheen te wachten, maakte het zyne het roemrykst, dat ooit in Engelandt gezien is. Men voegt hier by, dat, om zo vele deugden te kronen, hy een gansch anderen weg insloeg dan *Willem* de Rosse, zyn broeder; dat hy zich deedt beminnen van de geestelykheit en van het volk; dat hy de kerken van goede en bekwame herders voorzag; dat hy de belastingen wegnam; dat hy eindelyk de deugdt eerde, en de misdaden strafte.

Aanmerkingen over den lof, dien men hem geeft.

Deze lof is fraai; maar wy weten niet, of hy dien niet voor een goed gedeelte verschuldigt is aan de mildadigheden, welke hy den monniken bewees, en aan de toegevendheit, die hy, meer dan de beide *Willems*, zyne voorzaten, voor het gezag der pauzen hadt: want alles wel ingezien, wat deugden kan een vorst gehad hebben, die, volgens de bekentenis van zyne loftuiters, staatzuchtig, wreed en wellustig geweest is? Een vorst, die de kroon van Engelandt eerst op zynen broeder overweldigde; die hem vervolgens van zyn hertogdom van Normandië berooide, en die de maat zyner onrechtvaardigheden vulde door de wreedheit van zynen broeder in eene strenge gevangenisse te werpen, waar in hy hem liet sterven, na dat hy 'er verscheide jaren in gekwynt hadt.

Ons voornemen is hier niet hem den lof te weigeren, die hem toekomt; maar de hoedanigheit van geschiedschryver laat ons niet toe zulke hatelyke lasteren te verbergen, als die van geweldenaar en broedermoorder. Kunnen alle zyne weldaden aan de geestelyken zulk eene onrechtvaardigheit en zulk eene onmenschelykheit uitwisschen; en was hy der achting en der liefde van den nazaat niet oneindig waardiger geweest, indien hy minder kloosters en kerken gebouwt, en zynen broeder zyne staten niet ontwrongen, hem niet van zyne vryheit, en mogelyk ook van zyn gezicht, berooft hadt, gelyk de meeste geschiedschryvers verhalen (a). 1100.

De eerstejaren zyner regeringe zyn fraai.

Niets is fraaier dan de eerstelingen zyner regeringe. Vermits hy de hulp der Engelsche natie nodig meende te hebben tegen de vorderingen van zynen broeder, wiens wederkomst men alle dagen verwachtte, droeg hy zorg om zich van hunne genegenheit te verzekeren, door alle middelen, die hy bekwaam oordeelde om haar te kunnen bekoren. De dertig jaren, die de beide voorgaande regeringen geduurt hadden, waren niet genoeg geweest om den aardt der Engelschen te veranderen. Zy bleven altoos met weêrzin gehoorzamen aan Normansche vorsten; en indien zy genoodzaakt geweest waren der zelver heerschappy te erkennen, hadden zy hunnen aardt, hunne taal en hunne wetten niet kunnen vergeten. Het gezag der regeringe onderwierp hen aan die des veroveraars, welke de zyne met hunne oude wetten vermengt hadt. Die van *Eduard* waren hen aangenamer en waardiger. *Henrik* oordeelde derhalven, dat hy de gemoederen der Engelschen niet beter kon innemen dan door de herstelling van de zelve; en indien hy 'er eenige verandering in maakte, was het om ze zachter en billyker te maken.

Hy herstelt hunne oude wetten.

By deze staatkunde voegde hy de afschaffing der belastingen; eene zaak, die altoos de herten des volks kon bekoren; en om zyn vertrouwen op de natie te tonen, en om daar door de hare te verdienen, schafte hy het strenge bevel van het vuurreken af *, en van het uitdoen der kaarsen des avonds te acht uuren, en gaf elk de vryheit weder om hier in zynen wille en welbehagen te volgen, gelyk van te voren. Zo groot eene toegevendheit voor het volk van Engelandt deedt hem van ieder aanmerken als een oorspronkelyken Engelschman, en bragt niet weinig toe om hem te bevestigen in een koninkryk, dat niet uit zyne handen kon raken, dan om over te gaan in die van een prins, welke om zyn gestadig verblyf in Normandië, gevoegt by het bloedt, waar uit hy geboren was, waarschynlyk het volk zo zeer niet genegen zou zyn. De Engelschen vleiden zich ook met de duurzaamheit van *Willems* genegenheit tegen hen, en zy vestigden hunne hoop op zyne geboorte en opvoeding. Hy was onder hen in het koninkryk geboren; in de hogeschool van Cambridge opgevoed; hadt met de wetenschappen de zeden des koninkryks ingezogen; in plaats dat *Robert* in Normandië geboren was, en door zynen vader met dat hertogdom beleent, waar hy zyn besten levenstydt hadt doorgebragt, en de zeden aangenomen, die zyne geboorte en vaderlandt hem inboezemden. Eindelyk, *Henrik* voegde by zo vele tekenen van een vorst, welke voor hadt met zachtmoedigheit te regeren, die van een wyzen vorst, die voor het welzyn van het gemeen zorgt.

* Het gebruik van de klok bleef echter in wezen.

Zyne wyzere geringe.

(a) *Tyrrel* is niet van dit gevoelen.

1100. zorgt. Hy verjoeg van zyn hof alle die verwylden, en die luiaards, welker weelde en dertelheit zo ſchadelyk voor den koning en voor den ſtaat zyn. Hy deedt meer. Hy hervormde het misbruik en de bedriegeryen, die in den koophandel geſchiedden, door middel van valſche maten en gewigten; en om dit oogwit te bereiken wilde hy, dat men in ganſch Engelandt maar eene maat en een gewigt zou gebruiken; de eerſte den naam van *Aune* in de Normandſche tale gevende, waar van de Engelſchen dien van *Elle* gemaakt hebben, welke ſedert in gebruik is gebleven.

Anſelmus wordt uit zyne ballingſchap geroepen.

Hy bewees de geeſtelykheit geen minder gunſt. Min gierig en ſchraapzuchtig dan de overleden koning, zyn broeder, voorzag hy de openſtaande kerken van goede herders, zonder, gelyk zyn broeder, eenige erkentenis te eiſchen van de genen, welke hy met deze bedieningen begunſtigde. Hy herriep den aartsbiſſchop *Anſelmus* uit zyne ballingſchap. Hy deedt *Ranulphus*, biſſchop van Durham, den voornaamſten dienaar der afperſſingen van den overleden koning, in het tegendeel gevangen zetten. Maar *Anſelmus*, al te ſtyfzinnig, als het zake was van het recht der pauzen, deedt zich andermaal bannen, om dat hy de opperhoofdigheit van den koning niet wilde erkennen in de vergeving der geeſtelyke bedieningen.

1101. Voor dezen twiſt verrichtte *Anſelmus* de plegtigheden van den echt van *Henrik* met de princeſſe *Machtelt*, of *Mathilde*. Zy was eene dochter van *Margareta* van Engelandt, eene princes zo vermaard om hare heiligheit en om de wederwaardigheden van haar huis, zuſter van den rampſpoedigen prins *Edgar*, op wien *Willem* de Veroveraar de kroon overweldigde; maar aan welken *Henrik* de zelve ſcheen weder te willen geven in den perſoon van zyne nicht, welke hy ten huwelyk nam. Dit was nog eene ſtaatkundige ſtreek van dezen vorſt. Hy wiſt, dat hy geen keur kon doen, die den Engelſchen meer zou behagen; dat het bloedt van *Eduard* hen waardig en dierbaar was, en dat hy geen voorwerp, aangenamer voor hen, deelgenote van zynen troon en bedde kon maken, dan eene achternicht van dezen koning, wiens naam nog dierbaar by hen was; en deze aanmerkingen deden hem haren echt begeeren, niettegenſtaande de zwarigheit, welke zich daar in opdeedt. Zy ſproot uit de gelofte, welke men zeide dat *Machtelt* gedaan hadt, toen zy het geeſtelyk kleedt aantoog; en een der beroemdſte ſchryvers van de geſchiedeniſſe van Engelandt * zegt, dat zy beſloten hadt hare gelofte na te komen, en dat zy genoodzaakt zynde die te breken, zulk een afgryzen daar van kreeg, dat zy in het vervolg den kinderen, die zy baarde, haren vloek gaf. Het is te verwonderen, dat een ſchryver, anders zo ſchrander, heeft kunnen goedvinden eene diergelyke overlevering te verhalen. Een ander niet min geacht ſchryver †, die als getuige van de zaak is geweeſt, verdient hier in meer geloof. Deze ſpreekt ganſch anders. Het is waar, dat zy opgevoed was door hare moeie, de abdiſſe van Wilton ‡; maar op het bericht, dat de koning van Schotlandt, haar vader, kreeg, van dat men haar het geeſtelyk kleedt aangetogen hadt, ontſtak hy in groten toorn, om dat hy voornemens was haar uit te huwelyken, niet aan *Henrik*, die toen nog niet regeerde; maar aan *Alanus*, grave van Bretagne. Hy zondt derhalven twee geeſtelyken uit om zich van de waarheit te onderrechten. Zy deden beide verſlag, dat de princes geen gelofte gedaan hadt, en dat zy de abdiſſe en nonnen ten dien einde hadden ondervraagt. De koning, haar vader, liet het hier niet by. Hy verzocht de geeſtelykheit van Schotlandt ook, van welke de abdy van Wilton afhankelyk was, dat zy daar over een Synode wilde houden. Dit wierdt gedaan, en men beſliſte, dat 'er geen gelofte plaats hadt gehad, en dat de princes vry was. De geſchiedſchryver voegt hier by, dat dit onderzoek door den aartsbiſſchop *Anſelmus*, toen hy uit zyne ballingſchap was wedergekomen, nagezien wierdt, en dat hy 'er het zelve van oordeelde, waar na hy het huwelyk zegende: zo dat men niet kan zeggen, dat hy in het feit is misleid geweeſt. Man kan al zo weinig ſtaande houden, dat hy in het recht misgetaſt heeft. Hy was al te bekwaam om 'er zich in te vergrypen; ten anderen te groot een yveraar voor den ongehuwden ſtaat, gelyk wy haaſt zullen zien, om een huwelyk te zegenen, dat hy als eene heiligſchennis zou aangemerkt hebben, indien een van de echtgenoten gelofte van kuiſchheit gedaan hadde, gelyk de Roomſche geeſtelykheit ſpreekt. 1101.

Roberts wederkomſt uit het Ooſten.

Naauwlyks was het huwelyksfeeſt geviert, of men kreeg tyding van *Roberts* wederkomſt van den heiligen oorlog, en dat hy in Normandië grote toebereidſelen maakte om naar Engelandt over te gaan. Hy was met allen ſpoedt uit Aſië wedergekomen, op de tyding, die hy van zynes broeders doodt gekregen hadt, en met de hoop van hem op te volgen, volgens het recht der geboorte, en uit hoofde van het verding der erfſtelling, waar van wy boven geſproken hebben. Men zegt, dat hy in den jare 1096 met de kruisvaarders uit Normandië vertrokken was, zo vol van deze hoop, dat het koningdom van Jeruzalem hem in den jare 1099 aangeboden zynde, eer men het aan *Godefroi* van Bouillon opdroeg, hy het weigerde (a); om daar door geen afſtandt te doen van dat van Engelandt, het welk hem zekerder ſcheen. Maar hoe ongelyk zyn de menſchen in hun gedrag! Waarom verliet *Robert* dan Normandië en Engelandt om naar Jeruzalem te lopen, indien de troon van het eerſte koninkryk hem waardiger ſcheen dan die van het laatſte? Of waarom weigert hy de kroon van het Heilige Landt, die hem aangeboden wordt, om de andere te aanvaarden met zo veel haaſt, als hy die verlaten hadt? Men kan daar geen andere reden van vinden dan de veranderlykheit van dezen vorſt. Deze was oorzaak van alle zyne muiteryen onder de regering van zynen vader, en van alle zyne rampen onder die van zyne beide broeders.

Veranderlykheit van dezen vorſt.

Het ontbrak hem echter noch aan heerſchzucht, noch aan moedt. Hy wierdt geweldig ontroert over *Henriks* overweldiging. Hy dreigde zynen onrechtvaardigen broeder, dat hy hem zyner kroonrovery zou doen berouwen, en zyn dubbeld recht der geboorte en der erfſtellinge tegen hem wel zou weten te doen gelden. Hy liet het niet by ydele dreigementen, maar bragt een machtig heir op de been, het welk hy deedt inſchepen, met den voortvarenden yver van een vertoornden mededinger, die den rover van het gene hem allerwaardigſt was tracht te vervolgen.

Hy gaat ſcheep naar Engelandt.

Henrik bleef ook niet ſtil. Beſloten hebbende de vyandlyke vloot niet te laten landen, maar haar met de zyne te bevechten en van de kuſten van Engelandt te weren, nam hy tot vergaderplaats

Zyne landing te Portsmouth.

De heiren treden tot een vredehandel.

* *Matth. Paris.*

† *Eadmerus*, die van den jare 1066 tot den jare 1126 geſchreven heeft.

‡ in het graafſchap Wilt.

(a) *Polyd Virgilius* twyffelt aan deze zake, welke de Vader *Orleans* voor zeker verhaalt.

* *Etheredes en Polydorus.*

De vrede wordt geſloten.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1101. plaats zyner ſchepen, daar zyne troepen ingeſcheept zouden worden, de haven van Pavenſey, in de provincie van Suſſex, alwaar *Willem* de Veroveraar vyf en dertig jaren van te voren de zyne ontſcheept hadt. Alles vervaardigt zynde begaf hy zich zelve naar Haſting, en bleef 'er tot de vloot zich t' zeil begeven hadt. Hy deedt de troepen onderwyl de kuſten naderen, om den uitſlag van den zeeſtrydt af te wachten, niet twyffelende, of de beide vloten zouden handgemeen worden. Hy wierdt in zyne meninge bedrogen. Zy kwamen elkander echter in het gezicht; zy naderden elkander zelfs zo digt, dat *Robert*, die zyne verſtandhouding in *Willems* vloot hadt, kon ſpreken tot de vlotelingen van de voorhoede, en zich van hen doen verſtaan. De Geſchiedenis vertoont dezen prins met die fraaiheit van gelaat, en die majeſteit met goedigheit getempert, welke de herten inneemt; met eene natuurlyke welſprekendheit, die niet wel te wederſtaan was. Zyne zaak ſcheen ten anderen rechtvaardig; en zyn ongeluk van zich door zyne onrechtvaardige jonger broeders twee maal van zyn recht verſtoken te zien, verwekte een mededogen, het welk de herten van de genen, welke hy aanſprak, tot hem neigde. Hy voegde hier nog een ander aanlokſel by, dat niet min krachtig was, te weten dat der beloninge. Hy deedt hen zulke rykelyke beloften, dat verſcheide ſchepen, zo krachtig een aanzoek niet kunnende wederſtaan, van des konings vloot afſtaken, om zich by de zyne te komen voegen. Met deze verſterking ging hy zynen weg, zonder zich op te houden met het bevechten der ſchepen, die den koning getrouw gebleven waren, welke aan hunnen kant, door deze verlating te zeer verzwakt, den ſtrydt niet dorſten wagen: zo dat *Robert* zynen weg vervolgende te Portsmouth kwam landen, zonder de minſte verhindering. Hy bleef 'er niet langer dan het nodig was om zyne krygsknechten van de ongemakken der zeereize te laten uitruſten; waar na hy hen deedt optrekken tegen die van zynen broeder *Henrik*.

Zyne landing te Portsmouth.

De heiren treden tot een vredehandel.

Deze naderden aan hunnen kant, onder het geleide van den vorſt zelve, die even yverig was als zyn broeder om handgemeen te worden: zo dat alles zich ſcheen te bereiden om eerlang twee broeders en mededingers van eene kroon elkander de zelve te zien betwiſten met den degen in de vuiſt, en gereed om zich met elkanders bloedt te bezoedelen. De beide heiren hadden 'er een afgryzen van; en vrezende, dat zy de bloedige vertoning van *Oedipus* zonen * zouden vernieuwen, zochten zy hunne zaak in der minne by te leggen. Zy gedroegen zich dan als ſcheidslieden; maar hunne onderhandelingen bleven lang vruchteloos. *Henrik* wilde de kroon behouden; en *Robert* begeerde de vrede niet tot dien prys. Beide waren zy ſtaatzuchtig; beide dapper; maar de een eergieriger; en het was *Henrik*, wiens ſtyfzinnigheit, of beſtendigheit over de loſſigheit en de veranderlykheit van den anderen zegepraalde.

* *Eteocles en Polynices.*

De vrede wordt geſloten.

De middelaars deden hen in deze twee voorwaarden ſtemmen, die beide ten voordeele van *Henrik* waren. In de eerſte wierdt vaſtgeſteld, dat het koninkryk aan hem zou blyven, mits dat hy *Robert* jaarlykſch drie duizend marken zilvers zou geven; en door de twede, dat de beide broeders elkander zouden opvolgen, ingeval de dode gene kinders naliet; dat is te zeggen, dat de oudſte door de eerſte voorwaarde zyn recht van eerſtgeboorte voor een ſchotel moes verkocht, als een andere *Ezau*; en dat zyn broeder hem door de twede eene hoop gaf, die hy hem niet kon benemen. Het verding getekent zynde, vertrok *Robert* naar Normandie met zyne manſchap en ſchepen. Hy ware gelukkig geweeſt, indien hy zich hadde kunnen vergenoegen met zyne heerſchappy, die zich niet alleen over dit hertogdem, maar ook over dat van Maine en dat van Bretagne uitſtrekte, en die mogelyk niet voor die van Engelandt behoefde te wyken dan alleen in den tytel van koninkryk. Zyn ongeluk liet het hem niet toe, en zyne veranderlykheit wikkelde hem haaſt weder in een nieuwen kryg, die ongelukkiger voor hem uitviel dan de eerſte. 1101.

Robert gaat wederom over zee.

Henrik meende geen opſtandt meer te vrezen te hebben, na dat hy zo gemakkelyk getriomfeert hadt over een zo gevaarlyken mededinger, als zyn broeder was. Hy zag 'er in het volgende jaar echter eenen ontſtaan, die al de wereldt verwonderde. De graaf van Shrewsbury dorſt, om wat reden het ook geweeſt zy, welke de Geſchiedenis ons niet leert, de wapenen tegen zynen koning en heer opvatten; en, na de kaſteelen verſterkt te hebben, die hy in de ſteden Shrewsbury, Bridegenorth en Arondel hadt, den gryns afligten, en zich voor zynen vyandt verklaren. Hy was een zoon van dien dapperen *Rogier* van Montgommeri, die den bynaam van *Bellesme* droeg, en met *Willem* den Veroveraar uit Normandië gekomen was, om Engelandt te veroveren, en die, volgens eenige geſchiedſchryvers, de voorhoede des heirs geleidde. *Willem*, die den Normanſchen adel, welke hem op zynen tocht verſelt hadt, rykelyk loonde, gaf hem het graafſchap van Shrewsbury; en deze heer, die niet min dapper dan ſtaatzuchtig was, ſtrekte zyne heergoederen tot verre in het landt van Wales uit, waar in hy het graafſchap oprechtte, dat zynen naam draagt. Om zich voor uitlopingen der Walen te bevryden, bouwde hy daar de ſtadt en het kaſteel van Montgommeri, by de Saverne, op eene plaats, die zo ſterk is, om de rots, waar op het kaſteel legt, als aangenaam en vermakelyk, om het ruime gezicht, dat aan alle kanten het ſchoonſte landſchap van de wereldt vertoont. De zoon, nog ſtaatzuchtiger dan de vader, maar zo wys niet, was vermeten genoeg om zyne krachten te durven beproeven tegen die van een koning van Engelandt. Hy bevondt 'er zich ook niet wel by. *Henrik* gaf hem den tydt niet om zyne party te verſterken, noch om andere muitelingen aan zyn ſnoer te krygen. Hy trok voort op om Bridegenorth te belegeren, dat zyne poorten voor hem ontſloot. De onderwerping van deze plaats wierdt gevolgt van die van Shrewsbury, en geen andere bleef in hare muitery volharden, dan de ſtadt en het kaſteel van Arondel. De inwoonders voorkwamen echter de plundering van hunne ſtadt, en zonden gemachtigden om de genade des konings te voet te vallen, en om hem te verzekeren, dat zy gereed waren hem binnen hunne wallen te ontfangen. Maar hunnen heer met eenen getrouw blyvende, bedongen zy voor hem, dat hy het leven behouden, en het hem vryſtaan zou zich naar Normandië, zyn oud vaderlandt, te begeven; en het verding wierdt nagekomen: zo dat dit geſlacht, het welk met *Willem* den Veroveraar overzee gegaan was, en zich in Engelandt hadt nedergezet, daar het ſteden gebouwt en een pairſchap van zynen name hadt opgerecht, dat nog in Engelandt in wezen is, weder in Vrankryk kwam, waar het te niet ging, zo wel als in Engelandt; 1102.

Opſtandt van den grave van Shrewsbury.

Door *Henrik* beteugelt.

1102. gelandt; zo dat de geſlachten, welke in Vrankryk zo wel als in Engelandt zynen naam voeren, niet uit het zelve geſproten zyn. Maar het heeft aan de Engelſchen het graafſchap van zynen naam, gelegen in Northwales, gelaten, waar mede *Jacobus* de I *Philips Herbert* beleende *, en het welk zyne nakomelingen nog met het geſlacht van *Pembroke* bezitten. Het liet 'er het graafſchap Shrewsbury ook, dat het geſlacht van *Talbot* van de mildadigheit van *Henrik* den VI verkreeg †. Men moet wyders dezen tak van de *Montgommers's*, die met *Willem* den Veroveraar overging, niet verwarren met dien, welke niet lang daar na uit Vrankryk in Schotlandt kwam, daar hy zich ook nederzette.

Verſcheide geſlachten van *Montgommeri's*.

* in den jare 1605.

† in den jare 1442.

Reize van *Robert* naar Engelandt.

De hertog *Robert* kreeg luſt om dit jaar een reisie naar Engelandt te doen, alleen om den koning, zynen broeder, te bezoeken. Hy wierdt deftig onthaalt; en deze vergat niets om een vorſt, die, na hem eene kroon afgeſtaan te hebben, nog zyne vriendſchap kwam zoeken, alle bedenkelyk vermaak aan te doen. Maar hy leide minder toe om hem te eeren dan om hem te bedriegen. Hy kende zyne toegevendheit, of liever zyne zwakheit; en hy vleide hem alleen om hem te bewegen tot afſtandt van de drie duizend marken zilvers, die hy hem jaarlykſch moeſt betalen. Hy ſlaagde in dit voornemen. Op eenen der dagen van deze ongelukkige reize, die alle feeſtdagen waren, wanner *Robert*, bekoort door de rykelykheit en pracht, welke de loze *Henrik* te werk ſtelde om hem te onthalen, zynen broeder niet willende toegeven in rykelykheit, hem verklaarde, dat hy hem de ſchuldt kwyd ſcholdt, tot welke hy zich door hun verding verbonden hadt; en de kwydbrief wierdt ten eerſte opgeſtelt. Met zulk eene mildadigheit eindigde de ſtatie en pracht van het bezoek der beide broederen; maar deze mildadigheit, verre van eene beweegreden van eenigheit en liefde te zyn, was 'er eene van twiſt en haat en maakte den nayver der broederen heviger gaande dan ooit.

Bedrog van *Henrik*.

1103. De onbeſcheidenheit van *Henrik* en de ver-
1104. anderlykheit van *Robert* waren 'er oorzaak van. *Henrik* was wel in zyn ſchik met zyne behendigheit, en beſpotte de eenvoudigheit van zynen broeder; en deze, zynen misſlag overwegende, die hem deedt verachten van zynen onrechtvaardigen broeder, in plaats van zyne erkentenis verworven te hebben, waar mede hy zich hadt gevleit, was 'er zeer mistrooſtig over. Het gerucht, dat hy 'er over maakte by de heeren van zyn hertogdom, deedt hem van hen beſpotten; en hunne ſcherſling noopte zynen wraakluſt. Maar *Henrik* voorkwam des zelfs uitwerkſels. Veel liſtiger en oplettender op zyne belangen, wiſt hy zyne raadſlagen ook met meer ſpoedt werkſtellig te maken. De gevoelens van zynen broeder en die van zynen adel verſtaan hebbende, wilde hy den eenen den tydt niet geven om zyne wraak ter uitvoeringe te brengen, noch aan de Normanſche heeren dien van den weêrzin te laten verſlaauwen, welken zy gekregen hadden in het ellendig gedrag van hunnen hertog, die altoos, zeiden zy, de ſpeelpop van *Henriks* ſtaatzucht was.

Henrik gaat naar Normandie.

* in den jare 1104.

Hy ging derhalven over zee *, en kwam in Normandie landen. Niet alleen om *Robert* door zyne tegenwoordigheit te vertzagen, en om hem te beletten naar Engelandt over te gaan: hy kwam ook om twee roervinken te ſtraffen, die hy gebannen hadt, en welke in dit hertogdom gekomen waren om eenige ſteden, die hy 'er bezat, uit hoofde van het verding tuſſchen *Robert* en *Willem* den II, tot opſtandt te brengen. De een was de graaf van Montgommeri, waar van wy zo even geſproken hebben, en de ander de gráaf van Mortain. 1104.

Deze laatſte was de zoon van *Robert*, graaf van Mortain, en neef van *Eudes*, biſſchop van Bajeux, die zynen broeder den koning noodzaakte om hem gevangen te houden. Hy vergunde hem echter zyne vryheit op de voorbede der genen, die om zyn bedt ſtonden; maar niet zonder tegenzin, om dat hy voorzag, dat deze ſtaatzuchtige kerkvoogdt niet zou nalaten den ſtaat onder zynen opvolger op nieuw te beroeren. Dit gebeurde gelyk *Willem* de Veroveraar voorzien hadt; en om hem daar over te ſtraffen, ontblootte *Willem* de II hem van zyne pairſchappen, en zondt hem naar Normandië in zyn bisdom. Zyn neef, de zoon van zynen broeder den grave van Mortain, hadt met zyne goederen zyne ſtaatzucht en woelachtigen geeſt geërft; en hy hadt de ſtoutheit om het graafſchap van Kent en de andere verbeurde pairſchappen, die zynen oom voor zyne muitery behoort hadden, weder te eiſchen. *Henrik* handelde den neef gelyk *Willem* den oom; en om hem te ſtraffen voor zyne vermetelheit van naar het graafſchap van Kent te hebben durven ſtaan, ontnam hy hem dat van Cornwall, het welk hy behouden hadt, niettegenſtaande de muiteryen van zynen oom en van zynen vader: zo dat hem niets overig bleef dan zyn graafſchap van Mortain in Normandië. Hy begaf zich derwaarts, vol van wraakluſt, en met een vaſt beſluit van alles te werk te ſtellen om den hoon te wreken, welken hy meende hem te zyn aangedaan.

Hy vondt 'er een deelgenoot zyner rampen, die zo wel als hy van zyne ſtaten berooft, en in ballingſchap verzonden was. Deze was de graaf van Montgommeri en Shrewsbury, geweken naar zyne goederen van Bellesme, in het Perche, dat aan Normandië grenſt, die niet verre van het graafſchap Mortain gelegen waren. Zy vereenigden hunne wraakzucht en kuiperyen, en bragten allen adel des lands, dien zy konden overhalen, in hunne party; en een heir verzamelt hebbende, togen zy tegen de plaatſen, die *Robert* aan *Willem* den II in Neder-Normandië hadt afgeſtaan, en die aan zynen opvolger *Henrik* gebleven waren. Maar zy taſtten dezelve te vergeeſſch aan; en op de tyding, die zy kregen, dat de koning over zee gekomen was, braken zy de blokkering dier plaatſen op, en vergenoegden zich de landeryen van eenen des konings onderzaten * te verwoeſten. Zy wierden toen bezeten door een minderjarigen zoon, die volgens de wetten des lands onder de voogdy des konings, als regerenden heer, ſtondt: zo dat het misdryf dubbeld was; door muitelingen tegen een onderzaat van den koning begaan; een minderjarigen, wat meer is, door de wet onder zyne beſcherminge geſtelt; waar by men nog moet voegen, dat deze minderjarige zoon van zyne maagſchap was*.

* *Wolf*, graaf van Cheſter.

* Hy was een achterneef van *Willem* den Veroveraar.

Henrik wilde deze inbreuk niet ongeſtraft laten, noch den muitelingen den tydt geven om zich te verſterken in een hoek van Normandië, die hem voor zynen heer erkende. Het ſtondt te vrezen, dat zy zich by zynen broeder *Robert* zouden voegen, en dat zy hunne machten en gevoeligheit vereenigende, hem eerſt zyne plaatſen, die hy over zee hadt, zouden wegnemen, om hem vervolgens in Engelandt te beſtoken en te ontruſten, waar de twee gebannene graven altoos hunne vrienden en aanhangers behielden.

Hy voorkwam hen alle. Zo haaſt als de ſomer begon

1105. begon te naderen, ging hy onder zeil, en kwam landen in de havens, naburig aan Caen en Bajeux. Hy ontscheepte zyne troepen zonder tegenstandt: het zy dat de losligheit van *Robert*, die minder verstandt en beleidt dan moedt hadt, hem deedt verwaarlozen de nodige bevelen te geven; het zy dat de adel, misnoegt over zyne lafheit, gelyk wy reets gezegt hebben, in der zelver uitvoering in gebreke bleve. Daar waren noch troepen, noch oorlogsbehoeften in de steden, en *Henrik* behoefde de zelve slechts te naderen om 'er zich meester van te maken. Hy veroverde de stadt Caen met het kasteel, waar in hy zich vergenoegde bezetting te leggen; maar hy verbrandde Bajeux, zonder zelfs de kerken te sparen. Alle naburige abdyen, voor het zelve lot beducht zynde, zonden hem gemachtigden om zyne goedertierenheit te voet te vallen, om hem hulde te doen, en om zich door deze onderwerping van plundering te bevryden. Hy bepaalde hier mede zynen tocht van dit jaar, gene troepen genoeg hebbende om het landt dieper in te trekken, en zich weder t'zeil begeven hebbende keerde hy weder naar Engelandt, met het besluit van in het volgende jaar met een sterker heir weder te komen.

Henriks komst in Normandie.

Zyne verrechtingen.

1106. Hy volvoerde dit voornemen; en alle middelen, die *Robert* te werk stelde om hem daar van af te wenden, waren vruchteloos. De laatste, na dat hy zo zeer geklaagt hadt over de bedriegeryen van zynen broeder, maakte zo veel geruchts niet meer; en na dat hy zynen adel vergeefsch hadt aangezocht om in zyne gevoeligheit te treden, en om hunne krachten by de zyne te voegen, ter wrake van hunnen gemenen hoon, hadt hy besloten naar Engelandt te gaan, om zich met den koning, zynen broeder, te verzoenen; maar hy kon niets verwerven. Hy vondt *Henrik* onverzettelyk, en gereed om over zee te gaan, om hem een bloedigen oorlog aan te doen. Deze was echter overtuigt, dat hy ongelyk hadt; maar om de wroeging van zyn geweten te stillen stichtte hy eene abdy. Bedriegelyke denkbeelden der overgelovige Christenen! Hoe kunnen zy zich wys maken, dat zy, een gedeelte hunner overweldigingen tot aalmoezen bestedende, hunne broederen en naburen straffeloos van hunne goederen en staten mogen beroven? De Heidenen zyn wyzer geweest; en men vindt in de zedeleer van eenen hunner redenaars *, *Dat de Goden gene offerbanden van eens anders goedt willen aannemen.* Waarlyk eene schone spreuk!

1106. *Zyne valsche Godvrucht.*

* *Isocrates aan Nicoms.*

Hy overweldigt de staten van zynen broeder.

Robert was naauwlyks in zyne staten wedergekeert, wanneer hy zynen onverbiddelyken broeder zag aankomen met een leger, om de zelve te veroveren. Dit kostte hem maar een slag; maar hy was bloedig, en *Henrik* hadt den strydt haast verloren. *Robert*, schoon zyn heir zwakker was, betwistte hem de overwinning lang, en hy meende zelfs een tydt lang dat hy die behaalt hadt. Ook zegt men, dat hy zynen broeder in dapperheit evenaarde, of mogelyk overtrof; maar hy hadt zyne bekwaamheit niet. Hy was uit Engelandt wedergekomen vol spyt over de schandelyke en vruchteloze onderwerpingen, die hy aan zynen broeder gedaan hadt. Hy hadt betuigt, dat hy 'er zich over wreken, en om geen verzoening meer zou denken, voor dat hy zynen onrechtvaardigen broeder genoodzaakt hadt de wet van hem te ontfangen, die hy hem hadt willen stellen. De moedt, dien zyne onderdanen in hem bespeurden, en de onwaardigheit van het laatste onthaal, dat hem gedaan was, neigde hen om hem met hunne goederen en personen by te staan in een oorlog, die aan zynen kant rechtvaardig was. De graven van Montgommeri en Mortain waren de eerste om zich met hunne onderzaten by den hertog te begeven; en ieder heer des lands bragt hem zo vele troepen, als hy in den korten tydt kon byeen brengen: want *Henrik*, zynen broeder *Robert*, om zo te spreken, op de hielen volgende, was als een snelle stroom voortgestoven, en weinig dagen na hem geland: zo dat de hertog geen meer tydt hadt dan om zyn heir in slagorder te stellen, en dat van zynen broeder tegen te gaan, die naderde om het te bevechten.

1106.

Slag tusschen de beide broeders.

De beide heiren, zich door den yver hunner hoofden latende vervoeren, togen schielyk voort, en troffen elkander eerlang aan. De beide broeders, elkander in het gezicht hebbende, voelden hunnen haat wekken, en de driften verkrachtten de natuur. *Henrik*, die meer troepen hadt dan zyn broeder, en op wiens gemoedt de staatzucht mogelyk meer kracht hadt, dan de wraaklust op dat van *Robert*, die zachter van aardt was, haastte zich om het gevecht aan te vangen. Zyne krygsknechten volgden zynen ongeduldigen yver, en vielen met zo veel hevigheit aan, dat zy zich door die hevigheit ontschaarden. *Robert* bespeurde het, en deedt het den grave van Mortain ook zien, die aan zyne zyde streedt; en beide de voorhoede aanvoerende, vielen zy op die der Engelschen aan, die geheel open was, en sloegen de zelve op de vlucht. Toen meende *Robert* gedurende eenige oogenblikken, dat hy verwinnaar was. Hy zou het inderdaadt geweest zyn, indien *Henrik*, die deze nederlaag zag, niet toegeschoten ware met een gros ruitery, dat nog niet ontsnoert was, en de vluchtenden verzamelende, de genen, die hen vervolgden, niet kort tegengehouden hadde. Hier was het gevecht scherp, en men deedt 'er aan weêrkanten al wat de moedt en woede vermag op legerhoofden, die besloten hebben te sterven, of te verwinnen, en op krygsbenden, die van een zelven yver gedreven worden. Elk deedt de zynen opkomen; alles mengde zich; alles vocht; alles hadt deel in den roem of in den ramp van den slag; en *Robert*, die riep, dat hy dien gewonnen hadde, deedt alle plichten van krygsknecht en veldheer om zich van de eere der overwinninge te verzekeren. Maar de goede order en waakzaamheit van *Henrik* ontrukten hem de zelve. Hy hadt een ligchaam van ruitery buiten het gevecht gehouden, om 'er zich in die gelegenheit van te bedienen; een prysselyke voorzorg, die byna altoos van goeden uitslag geweest is. Wanneer hy den tydt bekwaam oordeelde om het zelve te gebruiken, gaf hy het een teken om te naderen; en deze varsche benden op een sterken draf komende aanzetten, vielen zo hevig op de slagorder *, de welke zy van ter zyde aantastten, dat ze ontsnoert wierdt; en doordringende tot aan de voorhoede, daar *Robert* en de graaf van Mortain streden, deden zy 'er eene afgryselyke slagting. Deze beide dappere krygshoofden verweerden zich echter altoos met een heldenmoedt; maar zy moesten voor het noodlot en de meerderheit van troepen zwichten. Het ligchaam, dat door den grave van Montgommeri * aangevoert wierdt, hadt het zelve lot: alles wierdt omcingelt door *Henrik*, en door zyn zegepralend heir, en de fortuin verklaarde zich opentlyk tegen den ongelukkigen

Wat Henrik den slag deedt winnen.

* *Carps de bataille.*

* *Robert van Belesme.*

1106. lukkigen hertog *Robert*. Hy wierdt gevangen genomen met de graven van Mortain en Montgommeri, en meer dan vier honderd edellieden van aanzien. De graaf van Montgommeri was gelukkig genoeg om te ontſnappen, maar alle anderen wierden voor den koning gebragt, die zynen broeder zeer onwaardig handelende, zyne onderwerping weigerde aan te nemen; hem als in zegepraal met zich naar Engelandt voerde, en hem in eene ſtrenge gevangeniſſe deedt zetten, waar in hy hem kort daar na de oogen deedt uitſteken.

Zyne wreedheit.

Verſchynſel.

Men zegt, dat deze ongelukkige ſlag voorgegaan en gevolgt wierdt door twee verſchynſels, als of het eene dien aangekondigt, en het andere des Hemels afgryzen van den zelven vertoont hadt. In den voorgaanden jare zag men vier kringen om de zonne, en eene vlammende ſter by helder licht en dag. Een jaar daar na zag men deze, of eene andere, van drie uuren na den middag tot negen; en twee ongemene manen kwamen in den zelven tydt regt over elkander op, de eene in het Ooſten, en de andere in het Weſten.

Henrik veſtigt zyne heerſchappy in Normandië.

Henrik bragt den winter in Normandië over: niet alleen om 'er zich over zyne overwinninge te verheugen, en om zyne troepen te laten uitruſten; hy hadt dien tydt ook nodig om overal goede order te ſtellen. Hy wilde door zyne zachtmoedigheit eene overwinning volmaken, die hy aan zyne dapperheit en ſtaatzucht verſchuldigt was, en op het volk door zyn geſtreel uitwerken, het gene hy door de wapenen op zynen ongelukkigen broeder en des zelfs bondgenoten hadt gedaan. Hy ſtelde zich niet voor, dat hy dit in zo weinig tyds zou kunnen volbrengen; maar hy wilde het ten minſte beginnen, en hy wiſt zyne heerſchappy in het vervolg zo wel te veſtigen, dat *Roberts* nazaat de zyne nooit heeft kunen herſtellen.

1107. Komt weder te Londen met zynen gevangen broeder.

Hy kwam zegepralende weder te Londen, zynen broeder *Robert*, en den grave van Mortain, zynen neef, gevangen met zich voerende. Maar het zou hem meer eer geweeſt zyn, indien hy hen hunne vryheit geſchonken, en hen op zyne zyde gehad hadde, als bewyzen van zyne overwinninge en zyne goedertierenheit, dan hen achter hem te doen volgen als twee gevangenen, die hem zyne verdrukking en wreedheit verweten, en, om zo te ſpreken, in het aangezicht wreven. Zyne onmenſchelykheit borit eenigen tydt daar na op een hatelyker wyze uit tegen den ongelukkigen hertog *Robert*. Deze prins, welken de fortuin volſtandig bleef vervolgen, wierdt weder gegrepen, zo als hy zich meende te redden uit de gevangeniſſe, waar in zyn wrede broeder hem hadt doen zetten, en voor hem gebragt. *Henrik* was volgens eenigen zo barbaarſch, dat hy *Robert* de oogen deedt uitſteken, en, volgens anderen, dat hy zyn gezicht uitdoofde, hem dwingende het ſtyf op een gloeiend koper bekken geveſt te houden (a). Hy raakte met deze ſtraffe niet vry; hy wierdt weder gevangen gezet, en naauwer bewaart dan van te voren. Het noodlot wilde zyne rampen niet ſpoedig met zyn leven eindigen. Hy overleefde zo vele wederwaardigheden, zo veel hoons, en zo vele ellenden byna acht en twintig jaren. Zodanig was het ongeluk van dezen prins; en zo droevig was het einde van zynen levenstydt. Hy was waarlyk te beklagen; maar men zou nog meer medelyden met hem hebben, indien men de oorzaak zyner

Hy doedt hem de oogen uitſteken.

(a) *Tyrrel* houdt dit voor eene fabel.

rampen niet in zyne veelvuldige muiteryen tegen *Willem* den Veroveraar, zynen vader, meende te vinden. 1107.

Dit is mogelyk een vooroordeel; maar het is ten minſte beter gegrond dan dat van de al te yverige aanhangers der geeſtelykheit, die alle voorſpoedigheden van *Henriks* regering en wapenen aan de herroeping van *Anſelmus* toeſchryven: want wy weten niet, of deze aartsbiſſchop, zo van de monniken geroemt, en door de Roomſche kerk onder het getal der Heiligen geſtelt, niet meer kwaad dan goed aan Engelandt gedaan, en de gemene zaak niet meer nadeel dan voordeel toegebragt heeft; en of de oorzaak van zyne twede ballingſchap niet aangemerkt moet worden als eene ſtraffe zyner ſtyfzinnigheit en zyner ongehoorzaamheit aan de wetten des ryks, eer dan als eene vervolging. Elk oordeele daar van uit de Geſchiedeniſſe zelve, welke wy met alle mogelyke getrouwheit gaan verhalen.

Beſchryving der oneenigheden tuſſchen den koning en *Anſelmus*, * *Heylin* en zyn Vervolgers.

Het bisdom Wincheſter was lang open geweeſt, wanneer de koning in den jare 1107 daar in wilde voorzien, en om dezen ſtoel te bekleeden *Willem Giffard* benoemde, welken de zamelaar * van de ordeningen der Engelſche biſſchoppen ook rykskancelier noemt. Het ſtondt aan *Anſelmus*, aartsbiſſchop van Kantelberg, om hem te wyden, om dat hy zyne aanſtelling onmiddelbaar van den koning hadt, zonder zich by den paus aangegeven te hebben. Op zyne weigering zondt de koning den benoemden biſſchop naar den aartsbiſſchop van Jork; waar op een nieuw tuſſchenval ontſtondt, waar op men niet bedacht geweeſt was. De benoemde biſſchop wilde met gewyd zyn door den aartsbiſſchop van Jork, en zondt den koning den herderlyken ſtaf en ring te rug, waar mede de koningen toen den genen, die zy tot de kerkvoogdyen benoemden, beſchonken.

Het deel, dat de paus 'er in neemt.

Henrik behandelde de zaak wel. Hy vondt niet goed van zyn recht af te ſtaan; hy wilde het ook niet openlyk doordryven; maar de gematigdheit van een wyzen vorſt gebruikende, zondt hy gemachtigden naar Rome, om 'er zyn recht ſtaande te houden, en om den paus te verplichten zyne onderneming te laten varen. Hy deedt meer. Zyne gemachtigden niets hebbende kunnen verwinnen, zondt hy *Anſelmus* zelve derwaarts *; maar hem, toen hy zyn afſcheidt van hem kwam nemen, vermanende, de voorrechten zyner krone te ſparen, en niet af te ſtaan van een recht, het welk zyne voorzaten altoos gehad hadden. *Anſelmus* liet dit na. In het tegendeel, toen hy te Rome gekomen was, verzekerde hy den paus van zyne onwrikbare beſtendigheit tegen de beleningen * of de aanſtellingen van den koning. De paus † wierdt daar door nog onverzettelyker, en antwoordende op de trotſche redenen van den biſſchop van Oxford, een der Engelſche gezanten, die betuigt hadt, dat de koning eer van zyn koninkryk zou afſtaan dan van zyn recht van aanſtellinge: *En ik*, zeide de paus, *ik wil liever myn leven verliezen, dan dulden, dat hy het behoude*; zo dat de handel afgebroken, en de gezanten opontboden wierden. *Anſelmus* begaf zich met hen op reize; maar *Henrik*, onvergenoegt over zyn gedrag, en aan den eenen kant beſloten hebbende om zyn recht te handhaven, en aan den anderen nieuwe beroerdheden in het koninkryk en in de kerke, van wegen den aartsbiſſchop, duchtende, beval hy hem van twee zaken eene te kiezen, of zyne tegenſtribbeling te laten varen, en het koninklyk recht der aanſtellingen te erkennen, of in ballingſchap te blyven.

* in den jare 1105.

* *Investituren.*

† *Paſchalis.*

1107. blyven. *Anſelmus* koos het laatſte, en bleef te Lyons, daar hy zyne twede ballingſchap doorbragt, gelyk hy 'er het eerſt onder *Willem* den II zyn verblyf gehad hadt. Maar eer wy zyne herroeping zien*, menen wy verplicht te zyn iets te zeggen van dezen twiſt over de aanſtellingen der kerkvoogden, zo beroemd in de Weſterſche kerk, en die nog meer gerucht en onheil in Duitſchlandt veroorzaakten dan in Engelandt.

* in den jare 1106.

Twiſt over de aanſtellingen tuſſchen de koningen en de pauzen.

Gregorius de VII begon dezen twiſt tegen keizer *Henrik* den IV, en dreef de zaak met zo veel woede, dat men het verhaal daar van niet zonder ergerniſſe en gramſchap in de Geſchiedeniſſe kan lezen. De ſtrafheit en trotſchheit, met welke hy dezen vorſt handelde; de opſtandt van de onderdanen van dezen laatſten, en byzonderlyk die van zynen zone *Henrik* den V, door dezen paus geſtookt, zo wel als door zyne opvolgers; alle middelen eindelyk, welke de trotſche opperprieſters gebruikten om dezen ramſpoedigen keizer te doen omkomen; dit alles, zeggen wy, door verſcheide ſchryvers genoegzaam beſchreven, behoort niet tot ons onderwerp. Wy vergenoegen ons te zeggen, dat het geſchil der aanſtellingen alle deze droevige vertoningen veroorzaakte, en dat de heerſchzucht der pauzen dit onrechtvaardig krakeel begon tegen de keizers en andere vorſten, die tot aan den tydt van *Gregorius* den VII altoos in bezit geweeſt waren van de kerkelyke waardigheden op te dragen door den herdersſtaf en den ring; mits dat de wyding aan de biſſchopen des lands ſtonde. Wy zullen hier de ſchrandere aanmerking byvoegen van een Roomſchgezinden ſchryver *, *dat indien 'er drie of vier pauzen onmiddelyk op malkander gevolgt waren, zo bekwaam en zo ſtout als* Gregorius de VII *zy zich opperheeren van het tydelyke zouden gemaakt hebben, al zo wel als van het geeſtelyke.* Deze paus en zyne opvolgers deden grote klagten, dat de wereldlyke vorſten, zeiden zy, zich het recht des prieſterſchaps aanmatigende, de bisdommen vergaven met den herdersſtaf en ring; en het op deze plegtigheit geladen hebbende, welke niets anders betekende dan de aanſtelling van het tydelyke, maakten zy die geeſtelyk, en de overweldiging, welke zy zeiden dat de vorſten van de zelve gedaan hadden, voor eene heiligſchennis uit. Maar een beroemd geſchiedſchryver †, die het leven van *Gregorius* beſchreven heeft, is niet van dit gevoelen. *De aanſtellingen*, zegt hy, *behoren aan den keizer; en die hem het recht benam van de kerkvoogdyen te vergeven, zou hem een zyner fraaiſte voorrechten benemen, en van de helft zyner heerſchappy beroven.* Het gene deze ſchryver zegt van den keizer, zeggen de andere van de koningen, en alle vorſten, gelyk de hertogen van Bretagne, de graven van Vlaanderen, van Anjou, van Champagne, enz. die in hunne ſtaten het zelve recht over deze bedieningen hebben, welke als zo vele lenen van de zelve zyn, die de geeſtelyken aan de mildadigheit der wereldlyke vorſten zyn verſchuldigt. Dit hadt de beroemde *Ivo van Chartres* reets aangemerkt, hoewel hy door *Urbanus* den II gewyd was in den jare 1092.

* *Mezeray.*

Heerſchzucht van *Gregorius* den VII.

Aan wie de aanſtellingen behoren.

† Onuphrius Panvin. in den jare 1568 geſtorven.

Sedert *Gregorius* den VII, die omtrent den jare 1086 ſtierf, ſcheen het geſchil geſuſt. Men hadt 'er niets van vernomen, dat groot gerucht gemaakt hadt, zegt de ſchryver * der ſtaatveranderingen van Engelandt, tot aan *Urbanus* den II, die gedurende de twaalf laatſte jaren van de XI eeuwe op den Roomſchen ſtoel zat. Hy hieldt eene kerkvergadering te Rome tegen dit zo genaamde verlei, of belening; en *Anſelmus* om hem behulpzaam te zyn, hieldt eene dergelyke kerk vergadering in Engelandt. 1107.

* De Vader Orleans.

Paſchalis de II, opvolger van *Urbanus*, den weg gebaant vindende, voltooide het gene zyne voorzaten zo verre gebragt hadden, en met zo veel geluk. De twiſt, dien hy met keizer *Henrik* den V gehad hadt, was omtrent zo hevig als die van *Urbanus* met *Henrik* den IV. Maar gelyk de vader hadt moeten zwichten, moeſt de zoon op zyn beurt buigen, en de aanſtelling der kerkvoogden aan de pauzen afſtaan. Hy behieldt alleen het recht van koningdom voor zich, het welk beſtondt in den biſſchoppen, door den paus reets verkoren, met zynen ſcepter aan te raken, en hen door deze plegtigheit met het tydelyke te bekleden, zonder dat hy den eedt van hen kon vorderen, die alleen aan den opperprieſter gedaan wierdt. Anderen willen, dat deze afſtandt niet eer geſchiedde dan in den jare 1122 aan de opvolgers van *Paſchalis*, die in den jare 1118 ſtierf.

De Keizers zyn genoodzaakt te zwichten voor de pauzen.

Wat hier van zy, het was onder het pausſchap van dezen, dat *Anſelmus*, te Londen een ſynode nationaal houdende, gelyk aan dat hy hadt doen vergaderen om *Urbanus* den II behulpzaam te zyn, de ſtoutheit hadt van 'er *Paſchalis* beſluiten af te kondigen tegen de wereldlyke aanſtellingen, en verſcheide kerkvoogden, die de zelve ontfangen hadden, af te zetten. Dit vertoornde *Henrik* tegen dezen aartsbiſſchop, die der pauzen overweldiging van de ſchoonſte voorrechten zyner krone opentlyk begunſtigde. Hy ſpaarde zyne gevoeligheit echter, geleert of vertzaagt door het verſchrikkelyk voorbeeldt van *Henrik* den IV, en dat van *Henrik* den V, om de woede en wraak der pauzen niet op zynen hals te halen: zo dat hy, een gedeelte van zyne belgzucht verbergende, zich in eene zo tedere zaak gedroeg, gelykerwyze wy reets begonnen hebben te verhalen.

Anſelmus kiest de zyde van den paus.

Wy moeten het verhaal daar van eindigen. *Henrik* en *Paſchalis* vreesden elkander, zegt de Vader *Orleans*, groter voorſtander van den laatſten dan van den eerſten, en zy vonden goed het beroemde geſchil der aanſtellingen by te leggen. Het verdrag was, zo wel als dat des keizers, ten voordeele van den paus. *Henrik* ſtondt den paus de beleningen af, en de paus liet den eedt aan den koning.

De paus ſtaat de zelve af aan *Henrik*.

Maar *Simeon van Durham*, een ſchryver, die omtrent tydgenoot van *Henrik* geweeſt is, verhaalt de zaak geheel anders. Verre van dat *Henrik* de beleningen aan *Paſchalis* afſtondt, ſtondt *Paſchalis* die aan *Henrik* af, en als een recht zyner krone. De ſchryver zegt nog, dat de zaken van gedaante veranderden onder *Calixtus* den II, *, aan welken de koning op zyn beurt een recht afſtondt, dat hem zo wettiglyk behoorde.

Henrik weder aan den paus.

* in den jare 1119 verkoren.

Zo duur kwam het de kroon van Engelandt te ſtaan, dat men de Roomſche geeſtelykheit hadt toegelaten zich 'er in te dringen. Zy begon met het invoeren van haren kerkdienſt, en het afſchaffen van den Engelſchen; van den kerkdienſt ging zy over tot de ordeningen, en van de ordeningen tot de aanſtellingen. Het gezag van de pauzen wierdt 'er in het vervolg zo groot, dat de macht der koningen en der Parlementen 'er eenigen tydt door verduiſtert wierdt. Het juk was te zwaar, en de natie te yverig voor hare vryheit, om het altoos te dragen. Zy wierp het af in den jare 1329, wanneer de beroemde wet *Præmunire* gemaakt wierdt, die de Roomſche

Oorſprunk van de wet *Præmunire*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1107. sche bullen vernietigt, en den koning herſtelt in de volheit van zyn recht tot de benoeming en aanſtelling der biſſchoppen, gelyk wy breder zullen zien op zyne plaats.

Anſelmus verzoent zich met den koning.

Om weder tot *Anſelmus* te komen, hy wierdt in den jare 1106 uit zyne ballingſchap te rug geroepen; het zy uit hoofde van een geheim artykel van het verding, tuſſchen den paus en den koning gemaakt; het zy dat de koning waarlyk genegenheit hadt voor dezen kerkvoogdt, niettegenſtaande alle misnoegen, die hy van hem hadt ontfangen. Een hedendaagſch ſchryver * zegt, dat hy zich met den koning verdroeg, op voorwaarde, dat de kerken, door *Willem* den II eerſt met een cyns bezwaart, daar van ontheven zouden blyven, en dat de koning wedergeven zou al het gene hy van de geeſtelyken gevordert, en alles wat hy van de kerk van Kantelberg genoten hadt gedurende de ballingſchap van den aartsbiſſchop.

* *Du Pin.*

Ordeningen van dezen kerkvoogdt.

Hy wydde op zyne wederkomſt *Richard van Beaume* tot het bisdom van Londen, in plaats van *Maurits*, die het door zyn ſterven open liet; en *Radulphus* tot dat van *Rocheſter*. De Geſchiedenis maakt ook gewag van *Willem Giffard*, tot het bisdom van Wincheſter benoemt, die in den jare 1105 geweigert hadt door den aartsbiſſchop van Jork geordent te worden: hy wierdt in dit jaar geordent door *Anſelmus*.

Zyn yver voor den ongehuwden ſtaat der prieſteren.

Na den yver van dezen aartsbiſſchop gezien te hebben in het beruchte geſchil der aanſtellingen tot de bisdommen, laat ons dien ook zien, welken hy in de grote zaak van den ongehuwden ſtaat der prieſteren blyken deedt. Tot dien tydt was de noodzakelykheit van de zelve niemandt opgelegt dan alleen den monniken. Deze laatſte hadden aan de zelve een denkbeeldt van zuiverheit en volmaaktheit gehecht, dat hen de kerkelyken, die zich in den echt begaven, deedt aanmerken als bezoedelde en beſmette menſchen. Wy hebben gezien wat bewegingen de abt *Dunſtan* en zyne klooſtergenoten in de X eeuwe maakten, om zich meeſter te maken van alle geeſtelyke ampten; onder voorwendſel, dat het de genen, die gelofte van kuiſchheit deden, alleen toeſtondt het geheiligde erfgoedt der kerke te beſtieren; en dat men het ontheiligde door het aan de onzuivere handen van gehuwde prieſters te betrouwen, en aan die van hunne vrouwen en kinderen. Wy hebben ook gezien, dat zy, niet vergenoegt de abdyen en prioryen, welker rykdommen onnoemlyk waren, te bezitten, zich ook meeſter gemaakt hadden van byna alle kerkvoogdyen des koninkryks; dat zy omtrent den jare 955, onder de regering van den koning *Edwin*, genoodzaakt wierden de zelve weder af te ſtaan aan de wereldlyke prieſterſchap; dat zy onder *Eduard*, omtrent den jare 275 en de volgende, herſtelt wierden in hunne vrydommen, of liever overweldingen, door de ſlaphertigheit van dezen vorſt en door hunne loze ſtreken.

De ongehuwde ſtaat ſtrekt den moniken een voorwendſel om zich meeſter te maken van de geeſtelyke ampten.

Gregorius de VII doedt de gehuwde prieſters in den ban.

Dit was nog niet genoeg om hunne hovaardy en baatzucht te voldoen. Zy maakten de zelve vorderingen op de parochiën als op de bisdommen, en hielden ſtaande, dat gehuwde prieſters onwaardig waren de zelve te beſtieren. *Gregorius* de VII, gelyk wy reets gezegt hebben, onderſteunde hen opentlyk; en deze heerſchzuchtige paus, zynen ban afgevende tegen een koninkryk, dat dien niet gewoon was, en 'er zich nooit geheel aan heeft kunnen onderwerpen, trof met den zelven alle gehuwde prieſters, die hunne vrouwen niet wilden verlaten. Het is mogelyk over deze vervloecking en over andere, welke hy zo mildelyk afgaf, dat een monnik van St. Alban, die de Geſchiedenis van dezen tydt geſchreven heeft *, ons leert, dat deze paus afgryſſelyke wroegingen op zyn ſterfbedde gevoelde, om dat hy, gelyk hy verklaarde aan de kardinalen, die hy in zyne kamer riep, met te veel woede Gods toorn tegen het menſchelyk geſlacht hadt ontſtoken. Wat hier van zy, daar was gedurende de X en XI eeuwe een gedurige ſtrydt tuſſchen de wereldlyke prieſters en de monniken. De zelve duurde in de XII eeuwe, en eindigde in het Weſten door de ſtrenge bevelſchriften van *Calixtus* den II en *Eugenius* den III *, die allen kerkelyken, welke vrouwen hadden, beval die te verlaten, op ſtraffe van den ban en beroving van hunne bedieningen, en die de noodzakelykheit van ongehuwt te blyven den wereldlyken prieſteren zo wel als den monniken opleide.

1107.

* *Matth. Paris.*

Wroegingen van dezen paus.

De ongehuwde ſtaat des prieſterſchaps ingeſteld.

* Omtrent de jaren 1122 en 1145.

Anſelmus wil dien in Engelandt invoeren.

Anſelmus, van den zelven geeſt gedreven, wilde de zelve voor deze beide pauzen in Engelandt invoeren. De Engelſche geſchiedſchryvers * vertonen hem geheel bezig met dit voornemen, het welk hy zeer behertigde. In den jare 1102 hieldt hy een ſynode nationaal, uit wiens beſluiten blykt, dat hy dat van den ongehuwden ſtaat meer behertigde dan de andere. Hy bediende zich niet alleen van deze grote vergaderingen om dien in te voeren, maar ook van alle middelen, die hy de bekwaamſte oordeelde, om elk van des zelfs uitmuntendheit te overtuigen. Zodanig zyn de gerymde Latynſche vaarzen van die tyden (a), waar van eenige overgebleven zyn, die heden beſpottelyk zouden ſchynen; maar die voor uitnemend ſraai gehouden wierden in een dommer en onbeſchaafder eeuwe dan de onze. Wyders kon al de yver van dezen aartsbiſſchop den tegenſtandt niet te boven komen, dien hy by de wereldlyke prieſterſchap vondt. Mogelyk dat het geſchil der aanſtellingen, dat hem in des konings ongenade deedt vervallen, en hem eenigen tydt in ballingſchap hieldt, hem verhinderde zyn oogmerk te bereiken. Wat hier van zy, hy ſtierf den 21 April des jaars 1109, zonder zyn oogwit bereikt te hebben; maar hy kreeg opvolgers *, die deze zaak met den zelven yver en de zelve kracht voortzetten.

* *Fuller, Tyrrel*, enz.

Tegenſtandt, dien hy vindt.

Hy ſterft.

* *Radulphus* en *Corbal.*

Zy vonden ook den zelven tegenſtandt. Hunne tegenpartyders, in gezag en bezit, en ſteunende op de heilige Schrift, en de reden, ſtonden pal, en men kon hunne bewysredenen onmogelyk wederleggen. Ten anderen vondt men onder hen mannen van grote verdienſten; onder welke men eenen *Elphegus* aanhaalt, die zyne bediening te Plymouth in de provincie van Devon hadt; even beroemd was om zyne Godvrucht en om zyne geleerdheit, en tot het jaar 1125 leefde. De aartsbiſſchop van Kantelberg, die toen den ſtoel bekleedde, ziende, dat het kerkelyk gezag niet genoeg was, gebruikte den wereldlyken arm, en gaf de uitvoering van het beſluit des ongehuwden ſtaats aan den koning over. Deze prins oordeelde aan zynen kant, dat het beter ware geldboetens dan lyfſtraffe op te leggen; en om geldt te krygen liet hy den prieſteren toe hunne vrouwen te behouden. Maar de monniken, in het vervolg de overhandt krygende, dreven eindelyk den ongehuwden ſtaat door, en voerden dien ten eenemale in; waar omtrent de aartsdiaken *Huntington*, een ſchryver byna van dien tydt †, deze ſchrandre aanmerking maakt: *Dat*

De verdienſten en reden der genen, die zich tegen den ongehuwden ſtaat ſtelden.

† Hy ſchreef in den jare 1150.

(a) *O male viventes, verſus audite ſequentes:*
Uxores veſtras, quas odit ſumma poteſtas;
Linquite propter eum, tenuis qui morte triumphum.
Quod ſi non facitis, inferni claudſtra petetis. &c.

1107. *Dat indien deze ſtaat eenigen zeer kuiſch ſchyne, het echter te duchten was, dat hy anderen tot onzuiverheden zou doen vervallen, waar van het huwelyk alleen de menſchelyke zwakheit kan bevryden.*

Henrik behertigt het gemene beſt.

Terwyl deze geſchillen de kerk van Engelandt in beweging hielden, was alles ſtil in den ſtaat, het koninkryk en over zee. *Henrik* bragt dezen tydt van ruſt en ledigheit niet vruchteloos door. Het gemene beſt behertigende droeg hy zorg voor de regering en de wetten; en gene overwinningen meer te doen hebbende hieldt hy zich bezig met het bouwen van ſteden en paleizen. In den jare 1167 deedt hy 'er een te Dunſtabel in de provincie van Bedford bouwen, en vergunde de ſtadt de vrydommen en het recht van jaarmarkt en kermis, het welk zy ſedert altoos genoten heeft. Zy hadt lang de wapenplaats geweeſt van een beruchten rover, genaamt *Dunne*, van welken zy haren naam ontleent hadt. Grote en digte boſſchen omringden haar toen, en maakten hare toegangen onbegankelyk. *Henrik* deedt de zelve omhouwen, en bouwde een paleis in de plaats, niet min zorg dragende voor de fraaiheit des lands dan voor zyne zekerheit. Hy ſtelde de ſtadt onder de afhankelykheit van de priory, die hy 'er ſtichtte, en bouwde eene ſchone kerk voor den prioor en de kanunniken, welken hy genoegzame inkomſten tot hun onderhoudt toewees.

Vrydommen aan de ſtadt Dunſtabel toegeſtaan.

Hy herbouwt Windſor.

Hy ondernam in het zelve jaar de bouwing van het koninklyk huis van Windſor, in de provincie van Berks; of liever hy herbouwde en verbeterde dit kaſteel, dat lang te voren gebouwt, maar geheel vervallen was. Deze plaats is van den tydt der eerſte Saxiſche heerſchappyen reets bekend geweeſt, onder den naam van Windleshore; en koning *Eduard*, bygenaamt de Belyder, vereerde de zelve aan het klooſter van St. Pieter van Weſtmunſter. Maar *Willem* de Veroveraar, bekoort wegens de gelegenheit van deze plaats, op een heuvel by den Teems, en voorzien van een boſch om 'er in te wandelen, of te jagen, verplichtte den abt en zyne geeſtelyken de zelve aan hem af te ſtaan voor andere goederen, die hy hen elders gaf. Hy deedt 'er een kaſteel bouwen, dat zyn opvolger *Willem* de Roſſe verwaarlooſde, en waar voor *Henrik* in de eerſte jaren zyner regeringe niet beter zorgde, om dat hy door de zaken zynes koningdoms en met het verzadigen zyner heerſchzucht te krachtig bezet was. Alles bevredigt zynde begon hy op zyn vermaak te denken, en in Windſor behagen ſcheppende, deedt hy het vervallen kaſteel niet alleen weder herſtellen, maar hy vergrootte het ook veel, en deedt 'er nieuwe huizingen by bouwen voor zynen hofſtoet. Hy verkoor het om 'er de voornaamſte feeſten des jaars door te brengen; dat van Pinxteren vooral, waar op de grootſte heeren des koninkryks genodigt wierden; en het is waarſchynlyk, dat dit eene der oorzaken was, waarom 'er *Eduard* de III het kapittel der ridderorde van de kouſſebandt, die hy inſtelde, plaatſte.

Eduard de III plaatſt er het kapittel van de ridders van de kouſſebandt.

Hy verbetert het.

Aan dezen vorſt is Windſor alle zyne deftigheit verſchuldigt. Hy was 'er geboren, en hoorde niet ongaarne, dat men hem *Eduard* van Windſor noemde. Om dezen bynaam nog doorluchtiger te maken vergrootte en verfraaide hy het kaſteel, en deedt 'er de kapel bouwen, waar de ridders van de kouſſebandt zich vergaderen op de plegtige dagen, in hunne keuren vaſtgeſtelt. Hy voegde daar het huis van St. Joris, den voorſtander van de orde, by, voorzien met gemakkelyke vertrekken, niet alleen voor de voornaamſte bedienden, maar ook voor de mindere; hy omringde de ganſche plaats met een muur, en hy deedt 'er de torens en poorten bouwen, die men 'er nog heden ziet. Daar is vervolgens geen koning geweeſt, die 'er niet eenig nieuw ſtuk heeft willen byvoegen, of het ten minſte niet eenigermaten heeft willen verfraaien. Wy komen weder tot *Henrik*. 1107.

De koningin *Machtelt*, zyne vrouw, ſtichtte op zyn voorbeeldt in den jare 1108 de priory van Aldgate, of van de H. Drievuldigheit, in de ſtadt Londen, welke, behalven de parochie van den zelven naam, die van Maria Magdalena, van St. Michiel en St. Catharina begreep; alle nu vergadert tot eene, die den naam van Christus-parochie draagt. 1108.

Inval van *Henrik* in het landt van Walen.

In het zelve jaar deedt *Henrik* een inval in het landt van Wales. Hy dwong des zelfs burgers en boeren zich van plundering vry te kopen met geldt of met vee, en des zelfs edellieden om hunne zonen in zynen dienſt te zenden. Hy was min voornemens om zich te verryken met den buit van de eerſten, dan om 'er hen van te beroven, en hy was min bedacht om zich te bedienen van de kinderen van de anderen dan om hen als gyſelaars te houden, en zich daar door van de trouwe van hunne vaders te verzekeren. Hy ſtelde nog een middel te werk, het zy om hen onder te houden, of om hunne woeſtheit te verzachten, dat hem gelukte. In den jare 1107 was in Vlaanderen een grote ſtreek lands overſtroomt, en de ongelukkige menſchen, die hunne landeryen, huizen en goederen in het water hadden zien bedelven, waren in Engelandt komen vluchten. Men hadt hen landeryen langs de Twede aangewezen; maar *Henrik* vondt goed hen in dit jaar naar het landt van Wales te doen overgaan, waar hunne volkplantingen niet alleen dienden om de Walen in toom te houden, die altoos woelden; maar om deze woeſte menſchen gedweger en gezeggelyker te maken door hunnen ommegang.

1109. Zyne maagſchap met keizer *Henrik* den V.

Het jaar 1109 is aanmerkelyk door de maagſchap van keizer *Henrik* den V met den koning. Deze keizer is vermaard door zynen opſtandt tegen zynen vader *Henrik* den IV, dien hy ontroonde, daar toe aangezet zynde door de pauzen; maar nog bekender door den twiſt, dien hy zelf in het vervolg met hen hadt na zynes vaders doodt. Het was nog geen drie jaren geleden dat hy hem opgevolgt was, en hy was nog niet tot keizer gekroont, gelyk hy twee jaren daar na wierdt door paus *Paſchalis* den II, toen hy de princes *Machtelt*, dochter van den koning van Engelandt, ten huwelyk deedt verzoeken. De al te tedere jeugt dezer princeſſe liet hem echter niet toe de zelve voort te trouwen, en dit huwelyk wierdt eerſt vyf jaren daar na te Mentz, op den zelven tydt als hy daar gekroont wierdt, plegtiglyk gevierd; niet voltrokken dan nog eenige jaren daar na. Deze driſt, met welke de keizer de maagſchap van den koning van Engelandt zocht, doedt blyken, dat hy de zelve nodig meende te hebben tegen de pauzen, met welke hy het geſchil der beleningen ſtondt te vernieuwen, en tegen Vrankryk, dat de party der pauzen trok. Men moet echter niet zeggen met den Franſchen geſchiedſchryver *Mezeray*, die zich daar omtrent vergiſt heeft, dat het was om zich te wreken over *Lodewyk* den Dikken, die paus *Calixtus* den II onderſteunt hadt: want deze paus klom eerſt op den Roomſchen ſtoel in den jare 1119, tien jaren na dat de keizer de dochter van den koning van Engelandt ten huwelyk hadt doen verzoeken.

Hy

1109. Hy hadt gene kinderen by haar; en na de doodt van dezen vorst, die in den jare 1125 overleedt, kwam zy weder in Engelandt; daar wy haar een twede huwelyk zullen zien aangaan met den grave van Anjou, by wien zy den beroemden *Henrik* den II kreeg.

Impost op de ploegen. Ten aanzien van haar huwelyk met den keizer, ligtte de koning eene belasting van drie schellingen op ieder ploeg; dat is te zeggen, op zo veel lands als men met eenen ploeg in een jaar, en volgens anderen op eenen dag, kon bebouwen. De Geschiedenis noemt deze schatting, door *Willem* den Veroveraar zekerlyk uit Normandië in Engelandt overgebragt, *huwelyks-hulpe*.

Anselmus sterft. *Anselmus* doodt stelde den koning in het bezit van de inkomsten van het aartsbisdom van Kantelberg, en hy trok de zelve vyf jaren lang: want hy vulde dezen stoel niet voor den jare 1114 door de benoeming van *Rodolphus*, die ook hoofdt des gerichts was. Zo dat *Henrik*, door den zelven geest van gierigheit en Simonie gedreven als zyn broeder, de stoelen verscheide jaren open liet, om 'er de vruchten van te trekken, en de zelve niet dan voor geldt vulde. Hy trok duizend ponden van het bisdom van Durham, waar mede hy zynen kapelaan *Ranulphus* voorzag, en daar was geen geestelyke bediening vry van dezen schandelyken cyns. Hy deedt nog erger. Het geschil over den ongehuwden staat bleef duren, en wy hebben gezien, dat de monniken, die toen het kerkelyk gezag in handen hadden, en het wereldlyke priesterschap wilden noodzaken ongehuwt te blyven, zulks niet hebbende kunnen uitwerken, de uitvoering van hun besluit aan het koninklyk gezag overgegeven hadden. Dit was een nieuw middel om geldt te krygen van de kerkelyken, en hy stelde eene belasting op hunne huwelyken. Zo dat hy met dezen heiligen bandt een schandelyken handel dreef, en het huwelyk, door Godt ingesteld, was toegelaten of verboden, naar dat men des vorsten schatting betaalde, of weigerde te betalen: zo dat hy de kerkelyken tot misdaadt en zondigen bragt, indien hun huwelyk onwettig was; maar indien het wettig was, leide hy op dezen staat, die door de kerk hoog geacht wordt, en voor welken de burgerlyke regering altoos niet dan liefde getoont, en zelfs dikmaals beloont heeft, een hatelyken en onverantwoordelyken cyns.

Henrik trekt de vruchten der opene bedieningen.

Legt eene belasting op het huwelyk der kerkelyken.

1110. De abdy van Eli tot een bisdom verheven. Hy verhief in het volgende jaar tot een bisdom de abdy van Eli, zo beroemd door hare verscheide veranderingen onder de regering der Saxen en der Denen. Hy wierdt tot deze verheffing aangezocht door *Richard*, den elfden en laatsten abt van deze abdy. Hy was echter de eerste bisschop niet van dit nieuwe bisdom. Na veel moeiten en zware kosten gedaan te hebben, om des konings goedkeuring te erlangen, die de zelve niet gaf zonder dat men eene aanmerkelyke somme betaalde, en om den tegenstandt te verwinnen van den bisschop van Linkoln, in wiens bisdom de abdy lag, stierf hy, en liet alle de vrucht van zynen arbeidt aan een ander. Deze was *Herveus*, bisschop van Bangor, en door de benoeming des konings op den stoel van het nieuwe bisdom van Eli verplaatst.

Verschynselen. Men zag in dit jaar drie verschynselen; eene staartster aan den Oostkant; men gevoelde eene aardbeving te Shrewsbury, en de Trent, die door Nottingham loopt, hieldt twee uuren lang van vloeien op; en in de lengte van eene ganssche myl was niet een drup waters; zo dat men de kil van deze rivier droogvoets doorliep. Men eigent dit wonder aan de aardbeving toe. Wy laten den natuurkundigen het onderzoek van des zelfs oorzaak over.

1110. Oprechting van het pairschap van Glocester, en zyne verscheide overgangen van het eene huis in het andere.

Robert, eerste graaf of hertog van Glocester, natuurlyke zoon van *Henrik*, en dien de Engelsche geschiedschryver * *Melbent* noemt, mogelyk in plaats van *Mealan*, een klein steedtje in het Mantois, onder Normandië behorende, trouwde met *Machtelt*, eenigste dochter en erfgenaam van dien *Robert Fitz-Hamon*, van welken wy dikmaals gesproken hebben, en op het einde van den jare 1107 gestorven was. Zyn mannelyk oir eindigde in zynen zone, *Willem* genaamt; maar deze liet eene dochter na, genaamt *Izabelle*, die eerstelyk trouwde met *Johan* Zonderlandt; ten twede maal met *Godefroi* van Mandeville, graaf van Essex. Zy bragt hen beurtling het hertogdom of het graafschap van Glocester aan; maar dit pairschap bleef niet in hunne huizen, en ging vervolgens over in verscheide doorluchtige geslachten, tot dat het in den jare 1414 de eigendom van eenen der zonen van de koningen van Engelandt wierdt.

* Heylin en zyn Vervolger.

De oorlog begon in dit jaar weder met Vrankryk, na eene vrede of een bestandt, dat meer dan tien jaren geduurt hadt. De weelde van *Philips* den I, ten eenemaal verslingert op zyne waarde *Bertrade*, benam hem den lust voor de wapenen; en de doodt van *Willem* den II, die tydig voor Vrankryk voorviel, gaf Engelandt te veel werks om de rust zyner naburen te storen. *Henrik*, die *Willem* opvolgde, den troon van zynen broeder *Robert* overweldigende, was eer bedacht om 'er zich vast op te zetten, dan dien van *Philips* te doen waggelen; en daar was tusschen hem en *Lodewyk* van Vrankryk, die *Philips* sedert opvolgde, eene eenigheit, die te hopen gaf, dat 'er een volmaakter vrede en vriendschap tusschen de beide kronen uit zou spruiten, indien iets bekwaam ware om het hert en de staatzucht der vorsten te vesligen. De Fransche geschiedschryver *Mezeray* verhaalt ons deze byzonderheit met omstandigheden, die den Engelschen vorst tot zo veel eer strekken, dat wy niet kunnen laten de zelve by te brengen.

Lodewyk van Vrankryk wykt naar het hof van Engelandt.

Lodewyk, de oudste der zonen van *Philips*, door hem verwekt by *Bertha* *, des graven van Hollands dochter, was zyn vermoedelyke erfgenaam, en om die reden gehaat van zyne staatzuchtige stiefmoeder, *Bertrade* van Montfort, twede vrouw van *Philips*, die, na dat hy om dit onwettig huwelyk met den ban geslagen was geweest, eindelyk de bevestiging, van het zelve verkregen hadt. *Lodewyk*, dien men in Vrankryk den prins des koninkryks noemde, om dat zyn vader hem niet alleen benoemt hadt om hem op te volgen, maar ook begeert, dat hy de regering van den staat op zich zou nemen, kwam in den jare 1103 in Engelandt over. Men zegt niet om welke oorzaak. Welke zy ook mogt zyn, moest deze reis voorgegaan wezen van een mondgesprek der beide vorsten, van hunne brieven, en van aanradingen hunner gemene vrienden, die van gevoelen waren, dat zy elkander nodig hadden. En inderdaadt indien *Henrik* de vriendschap nodig hadt van den prins *Lodewyk*, dien men als voogdt van Vrankryk kon aanmerken, om niet ontrust te worden door zynen broeder *Robert* en zyne aanhangers; de genegenheit van *Henrik* was *Lodewyk* niet min dienstig tegen het staatzuchtig bestaan van zyne stiefmoeder. Het is waarschynlyk, dat hy naar Engelandt vluchtte om 'er zich van te bevryden. Hy zou 'er niet zeker geweest zyn, ten ware hy in den persoon des konings een edelmoedigen vriendt gevon-

* Volgens de Franssche schryvers, waar onder ook *Mezeray*: doch volgens de Hollandsche schryvers, die men daar omtrent meer dient te geloven, *Machtelt* genaamt. Zy was de dochter van graaf *Floris* den I en van *Geertruid* van Saxen.

1110. gevonden hadde. De wrede *Bertrade* deedt hem aanzoeken om dezen jongen prins te doen omkomen, die maar twintig jaren oud was, om de zonen, die zy by *Philips* hadt, in zyne plaats te doen regeren. Maar *Henrik*, hoe heerschzuchtig ook, en hoe wreed kort daar na tegen zyn eigen broeder, hadt een afgryzen van dezen voorslag, en wilde het recht der gastvryheit niet schenden. De Fransche prins kon de trouwloosheit van dit boze wyf echter niet ontvlieden. Hy vondt in Engelandt wel een schuilplaats tegen haar; maar in Vrankryk wedergekeert zynde, deedt zy hem vergift ingeven, waar aan hy haast gestorven ware. Zyne jeugt redde hem, en hy klom in den jare 1108 op den troon, door het afsterven van den koning *Philips*, zynen vader.

Oorzaak van den oorlog tusschen Vrankryk en Engelandt.

Wie zou niet gedacht hebben, dat de vrede duurzaam zou geweest zyn tusschen Vrankryk en Engelandt, ten minste zo lang als *Lodewyk* en *Henrik* leefden; dat de eerste de deugdt van een zo edelmoedigen waardt erkent zou hebben; dat de laatste de vriendschap met koning *Lodewyk* zorgvuldig onderhouden zou hebben, welke hy met dezen vorst gemaakt hadt, eer hy tot den troon van Vrankryk verheven was? Het viel echter geheel anders uit. Men verhaalt 'er verscheide oorzaken van, en de geschiedenisschryvers der beide natiën zyn even bedeest en verlegen in het verhaal der oorlogen van deze beide vorsten. Zie hier het waarschynlykste en klaarste, dat wy 'er uit hebben kunnen halen. *Lodewyk*, niettegenstaande de zwaarte van zyn ligchaam, die hem den bynaam van de Dikke gaf, hadt al den yver en werkzaamheit van een krygszuchtigen vorst, en *Henrik* al den moedt en de staatzucht van een prins, die meent, dat alles voor hem moet zwichten: zo dat de eerste de gelykheit van den anderen, dien hy aanmerkte als zynen onderzaat, niet kon velen; en de andere kon de afhankelykheit, die men van hem vorderde, niet verdragen. Derhalven moet men zich niet verwonderen, dat hunne vriendschap niet lang van duur was.

De oorlog begon, gelyk wy gezegt hebben, in den jare 1110 tusschen de beide kronen, en daar rees een haat tusschen beide natiën, die door eene reex van eeuwen niet te doven is geweest; even schadelyk voor de eenen en de anderen, en die haat heeft hen beide veel bloeds gekost. Het heeft weinig gescheelt, of hy kostte Vrankryk ook zyne kroon, welke twee koningen van Engelandt, *Henrik* de V en *Henrik* de VI, gedragen hebben; maar het noodlot van dit koninkryk heeft het gered; en het is gelukkiger geweest dan Engelandt, dat 'er Normandië, en zo vele andere schone provinciën, als het alrede over zee bezat, by heeft verloren. Het is nog geen tydt om deze staatswentelingen te verhalen, en wy komen weder tot ons onderwerp.

Henrik begint den krygh.

Henrik opende den veldtocht. In Normandië overgegaan zynde verzamelde hy 'er zyn heir, en deedt het voorttrekken op den oever van de Epte, die den Franschen grondt van den Normandschen scheidde. Hy maakte zich meester van Gisors, en de beide koningen vertoonden zich aan het hoofdt van hunne legers. *Lodewyk* deedt *Henrik* een gevecht van drie tegen drie aanbieden, of een tweegevecht alleen tusschen hen beide; maar *Henrik* weigerde het een en het ander; niet om dat het hem aan moedt ontbrak, maar om dat hy, volgens een Franschen geschiedschryver *, zyne zaken op een goeden voet gebragt hadt, en zyne kans niet in de weegschaal wilde stellen.

* De Vader Orleans.

De veldtocht eindigde echter met de verovering van Gisors, en de oorlog, die de beide volgende jaren bleef duren, is niet getekent door eenige aanmerkelyke onderneming van weêrkanten. Al de vrucht, die Engelandt 'er van trok, was, dat zyne wapenen alle die kleine heeren, onderzaten en onderdanen van den koning van Vrankryk, aan het muiten bragten, en hen de stoutheit gaven om tegen hunnen opperheer op te staan. Zodanig waren de heeren van Montleheri, van Crecy, van Rochefort, van Coucy, van Puiset, en van Dammartin; maar deze opschuddingen moet men in de Geschiedenisse van Vrankryk nazien.

1111. 1112.

De oorlog eindigt en vangt weder aan.

De oorlog, na twee jaren geduurt te hebben tusschen de beide koningen, eindigde schielyk zonder bestandt, zonder verding van vrede of wapenschorting. Hy begon eerlang weder door de verklaring, die *Thibout* *, graaf van Chartres en Blois, daar van deedt aan den koning van Vrankryk, zynen opperheer; waar omtrent *Mezeray* aanmerkt, dat de gewoonte van die tyden zodanig was, en het recht van de heeren des koninkryks, die de macht hadden van den oorlog te mogen verklaren, als zy meenden, dat de koning hen recht geweigert hadt. *Henrik* liet niet na van zynen zusters zoon by te staan; het zy uit hoofde van eene verwantschap, die zo na was; of het zy uit zucht van zynen vyandt te schaden; een prikkel, die de herten der vorsten krachtiger noopt dan alle verplichting van bloedt of maagschap.

* of Thebaldus.

Deze krygstocht eindigde door een mondgesprek der beide koningen te Gisors *, daar de vrede gesloten wierdt ten meeste voordeele van *Henrik*, aan wien *Lodewyk* zyne vorderingen op Maine en op Bretagne afstondt, en aan wien *Fergan* manschap deedt voor het laatste.

* Zie *Willem Gemet* en *Tyrrel*.

Hy ging niet weder over zee voor dat hy Normandië geheel en al hadt ondergebragt, geholpen van *Foulques*, graaf van Anjou, en *Thibout*, graaf van Blois. Zo dat hy met den laauwer en den olyftak in zyne handen weder in Engelandt kwam, na dat hy de muitende Normannen verwonnen, en eene voordeelige vrede met Vrankryk gesloten hadt; maar niets was bekwaam om het goed verstandt tusschen de beide kronen te herstellen. Ook zag men haar eenige jaren daar na weder handgemeen worden met meer woede dan te voren; gelyk wy zullen verhalen op zyne plaats.

1113. Schade door den vorst en den brandt veroorzaakt.

De scherpe winter van het jaar 1112 hadt niet alleen vele beesten, maar ook menschen doen omkomen. In den jare 1113 wierdt 'er eene grote schade door den brandt veroorzaakt. Het grootste deel van de stadt Worchester, eene der fraaiste, welgelegenste en neringrykste van Engelandt, wierdt den 20 Juny in kolen gelegt, met haar hoofdkerk en kasteel. Een monnik en eenige burgers kwamen in den brandt om. Alles was haast herbouwt, behalven het kasteel, dat men alleen door de Geschiedenisse kent. Men kan door eenige ruïnen echter nog zien waar het gestaan heeft.

1114. Henrik onderwerpt de Walen.

In den jare 1114 deedt de koning eenige troepen optrekken tegen die van Wales, en onderwierp hen. Drie heiren trokken het landt in; het eene aangevoert door den ko-

1114. ning van Schotlandt, het andere door den grave van Chester, en het derde door *Henrik* zelve. Die van Southwales, vertzaagt zynde, onderwierpen zich, en maakten hunne vrede; maar *Griffith*, of *Griffin*, prins van Northwales, was trotscher, en zich in zyne bosschen en in zyne bergen verschanst hebbende besloot hy zich daar tot het uiterste te verdedigen. Zyn besluit duurde niet lang. Op de tyding, dat alle zyne bloedverwanten met *Henrik* gehandelt hadden, en door hun aanzoek geperst, liet hy zich overtuigen; maakte zyne vrede ook, zich voor de kroon van Engelandt, welker oppermogendheit hy erkende, vernederende: echter zonder zich tot een onderdaan van de zelve te maken, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

De keizer *Henrik* trouwt met *Machtelt*, *Henriks* dochter.

Het was in dit zelve jaar dat keizer *Henrik* de V met de princesse *Machtelt* van Engelandt trouwde, gelyk wy reets gezegt hebben. Schoon zy niet ouder was dan zeven jaren *, wierdt zy plegtiglyk gekroont. Nooit zag men eene princes in Europa zo vroeg trouwen en krönen; maar deze statie maakte haren echt niet gelukkiger, en na verloop van eenige jaren kwam zy weder in Engelandt, eene weduwe zonder kinderen geworden zynde.

* Volgens *Stow* maar vyf, en volgens *Tyrrel* negen.

De koning verplichtte den adel des koninkryks ook om voor hunnen wettigen prins en zyn vermoedelyken erfgenaam te erkennen zynen zoon *Willem*, die niet ouder was dan tien jaren. Deze vervroegde eedt van getrouwheit was vruchteloos, en kon den prins niet bevryden voor zyn droevig noodlot. Hy verdronk zes jaren daar na, terwyl zyn vader nog leefde, aan wien hy bygevolg niet opvolgde.

Willem, *Henriks* zoon, verdrinkt.

De Teems droog.

De wateren waren van dit jaar zo laag, dat eenige rivieren ophielden van te vloeien. De Teems zelf was twee dagen van de maandt van Octobor droog, en de kinderen liepen 'er onder de brug van Londen door.

Omtrent den zelven tydt hadt de stadt van Chichester, in de provincie van Suffex, het zelve ongeluk, dat die van Worchester des jaars te voren hadt gehad, en verbrandde met hare voornaamste abdy. Zy hadt ook het geluk van herbouwt te worden, en van hare ruinen haast hersteld te zyn.

Staartster.

De Geschiedenis maakt ook gewag van de schade, die de onweerwinden op eenige plaatsen deden, en van eene staartster, die andere met schrik en angst vulde.

Thurstin wordt aartsbisschop van Jork.

Het jaar eindigde met de doodt van *Thomas*, aartsbisschop van Jork, den tweden van dezen name, die maar vyf jaren op den stoel gezeten hadt. *Thurstan* of *Thurstin* volgde hem op; maar hy wierdt niet gewyd voor den jare 1119, en zyne wyding hadt haast nieuwe oneenigheden verwekt tusschen den paus en den koning, gelyk wy op die plaats zullen verhalen. Wy hebben reets gezegt, dat *Rodolphus* van het bisdom van Rochester tot den aartsbisschoplyken stoel van Kantelberg verheven was, en in den jare 1116 ontfing hy het *Pallium*, dat de paus hem zondt.

1115. Strenge winter.

Dit jaar begon met een strengen winter. Men zegt niet wat op die bittere koude volgde; en de Kronyken schraal blyvende maken van geenig voorval gewag.

1116.

Het volgende jaar is aanmerkelyk om de vergadering der Staten, welke *Henrik* den 19 April te Salisbury beriep. De geestelyke en wereldlyke pairs lieten 'er zich vinden, met de gemachtigden der gemeente: men raadpleegde 'er over zaken, die het gemene best betroffen; en daar deedt men, volgens eenigen *, den eedt van getrouwheit, waar van wy gesproken hebben, aan prins *Willem*, *Henriks* oudsten zoon. Maar men kan niet zeggen, of de order, die men in deze vergadering hieldt, gelyk was aan die der Parlementen, welke onder *Henrik* den III eerst ingesteld wierden, wat zommige geschiedenisschryvers, die deze vergadering het eerste Parlement van Engelandt noemen, ook mogen zeggen. Het is zeker, dat deze opperhoofdige vergaderingen eerst in het vervolg, en in den tydt, dien wy zo even genoemt hebben, de gedaante en standt kregen, waar in wy haar nog heden met meer luister dan ooit zien. Maar het is ook zeker, dat de Staten des koninkryks, op welke de Parlementen volgden, zo oud zyn als de heerschappy. Deze eerste waren niet genoeg om de openbare rust bestendig te maken, en onder haar zag men niet dan verdrukkingen aan den kant van den vorst, en muiteryen aan den kant der volkeren: de andere onderhouden de eenigheit tusschen den vorst en zyn volk, door het gezag der koningen te matigen, en den opstandt des volks te beletten. 1116. *Zie Tyrrel.

Een nieuwe opstandt riep *Henrik* in den jare 1117 in Normandië. Daar was een krachtige aanhang gemaakt om *Willem*, des rampspoedigen *Roberts* zoon, te herstellen in de staten van zynen vader. Deze jonge prins, uit Engelandt ontsnapt, hadt eene schuilplaats in Vrankryk gezocht; vertoornt over al het onrecht en den hoon, zynen vader aangedaan, en nog, om dat *Henrik* zynen eigen zoon, die ook *Willem* heette, onlangs tot hertog van Normandië hadt aangesteld. Daar zyn echter schryvers, die deze aanstelling niet voor den jare 1120 plaatsen. Wat 'er van zy, de zoon van een vorst, dien men de oogen hadt uitgestoken, en dien men zwaar gevangen hieldt, kon niet hopen, dat men hem de staten zou wedergeven, waar van men zynen vader zo wredelyk berooft hadt: zo dat hy, hopende meer heul in Vrankryk te vinden, zich stelde aan het hoofdt van een aanhang, gemaakt om hem te herstellen in zynes vaders staten. 1117. *Willem*, zoon van den hertog *Robert*, brengt Normandië tot opstandt.

Hy vondt dezen aanhang sterk gewapend. *Amaulri*, graaf van Montfort, en *Foulques*, graaf van Anjou, waren 'er onder, met de verwanten en de vrienden van *Robert*, graaf van Montgommeri en Bellesme. *Henrik* hieldt dezen laatsten gevangen tegen het recht der volkeren, om dat hy hem aangehouden hadt, zegt de Vader *Orleans*, toen hy onder de bescherminge des konings van Vrankryk, met welken die van Engelandt toen vrede hadt, kwam, om te verzoeken, dat hy begrepen mogt worden in de vergiffenis, die de koning van Engelandt vergunt hadt aan alle zyne onderdanen, welke de wapenen tegen hem hadden opgevat. Dit moet geschied zyn na zyne ontkominge, na den slag, in den jare 1106 gelevert, waar in hy gevangen was genomen; en hy moet weder naar Engelandt gegaan zyn om zyne vergiffenis te erlangen, toen de koning hem deedt gevangen zetten *. Het is altoos zeker, dat die van zyn huis den zoon van den hertog *Robert* ondersteunden, die, gelyk zyn vader, den bynaam droeg van *Courtebeuse*, of Kortlaars. *Lodewyk*, koning van Vrankryk, ondersteunde den aanhang met alle zyne macht; en den jongen vorst aan zyn hof ontfangen hebbende, deedt hy hem tot hertog van Normandië uitroepen. * *Tyrrel* spreekt maar van de verbeurdmakinge zyner landgoederen.

Om deze uitroeping kracht te geven kwam hy met een schoon heir Rouaan dreigen, en Andely wegnemen. De dapperheit en de besten-

1117. ſtendigheit van *Henrik* kwamen zyne overwinningen ſtuiten, en deden hem over Vrankryk zegepralen, en over alle bondgenoten van den hertog *Robert*, die hem van alle kanten op het lyf kwamen vallen.

Behalven de genen, waar van wy reets geſproken hebben, hadt hy het ongeluk van zyn eigen ſchoonzoon te vinden onder zyne vyanden. Deze was *Euſtatius*, graaf van Breteuil, welken hy zyne natuurlyke dochter * ten huwelyk hadt gegeven. Het hadt hem verdroten zo lang te wachten naar eene voogdy, waar op men hem hadt doen hopen, en welke aan hem op te dragen men te lang uitſtelde; en zyn ongeduldt en zyne heerſchzucht wikkelden hem in den opſtandt, en hy kwam het getal der aanhangeren van den nieuwen hertog vermeerderen. Dit was al het ongeluk van *Henrik* niet. Hy vondt ook verraders onder zyne eige huisgenoten; en zelfs de genen, welken hy de meeſte weldaden hadt bewezen, hielden onderhandelingen met de muitelingen. Hy verſchrikte daar zodanig van, dat hy zich liet vervoeren tot eene daadt, zyner dapperheit onwaardig. Zich op niemandt durvende vertrouwen, deedt hy des nachts een wacht aan het hoofden-einde van zyn bedt by hem waken; als of hy geen groter gevaar liepe door zich aan de beſcheidenheit van dezen over te geven, dan door zich op de getrouwigheit van de anderen te verlaten. Hy kwam dien argwaan en vreze eindelyk te boven, en vertrok uit Engelandt, met voornemen van zyne vyanden te bevechten, en hen uit Normandië te verdryven.

* *Juliana.*

De ſchrik, dien hy 'er van krygt.

Hy landde daar gelukkig; kwam te Rouaan, en vergaderde daar zyn heir. *Lodewyk* kwam hem braveren tot voor de poorten van de ſtadt; maar hy dorſt de zelve niet belegeren, en vergenoegde zich met het beleg van Andely, wiens verovering *Henrik* hem niet trachtte te beletten; het zy dat hy 'er geen kans toe zag, of dat hy zich het wegnemen dezer plaatſe weinig bekreunde. Hy hadt een voornemen van meer gewigt, te weten van zynen vyandt ſlag te leveren. Om de Franſchen daar toe te krygen, geliet hy zich als of hy hen vreeſde; beſchanſte zich in Nojon, een klein plaatsje op de Ardele, dat hy deedt verſterken, als of hy gene andere gedachten hadde gehad dan den vyandt voor dezen dyk te ſtuiten. *Lodewyk* geloofde het, en opgeblazen door de kleine voordeelen, die hy behaalt hadt, kon hy niet velen, dat deze hinderpaal zyne overwinningen ſtuitte. Hy deedt zyn heir derhalven aantrekken, en legerde zich in de vlakte van Brenneville.

Hy komt in Normandië.

Hier wilde *Henrik* hem hebben. Hy verſcheen 'er byna op den zelven tydt aan het hoofdt van zyn heir; en vermits de beide hoofden even yverig waren om elkander te bevechten, wierdt men eerlang handgemeen. De overwinning wierdt lang betwiſt, en vloog, om zo te ſpreken, beurtling op de vanen van beide heiren. Het ſcheen echter in den beginne als of zy zich voor de Franſchen wilde verklaren. De graven van Montmorenci en Clermont ſpreidden de ſchrik overal waar zy ſtreden; en de dappere *Willem Crespin*, die in den ſlag van den jare 1106 gevangen was genomen, waar in hy de party van den hertog *Robert* verdedigde, en die ſedert in vryheit gelaten was, wilde zich toen over *Henrik* wreken. Hy drong door het esquadron, dat hem dekte; en hem bykomende, gaf hy hem met zynen ſabel een houw, die hem den kop geklooft zou hebben, indien de deugdt van zyn helmet hem niet hadde gered. *Henrik* kreeg zyne weêrwraak, en met zyn paardt op zo ſlout een beſpringer aanzettende, ſtiet hy hem uit den zaal en nam hem gevangen. Zyn gezicht vervolgens over de beide heiren latende gaan, zag hy, dat de Franſche benden zich ontſchaart hadden door hare driftigheit, menende, dat zy reets verwonnen hadden. Maar door het verbreken harer ryen en gelederen ſtelden zy zich in gevaar van verwonnen te worden; gelyk inderdaadt gebeurde. *Henrik* bediende zich van de verwarring; deedt van alle kanten op deze verſtrooide troepen aanvallen, die niets meer te doen meenden te hebben dan te roven en te plunderen; viel zelf op hen aan met alle hevigheit, die de roem en wraakzucht hem inboezemde, en belette het verzamelen aan deze ontſchaarde benden. Toen veranderde de overwinning van party, en verklaarde zich opentlyk voor de Engelſchen. Het was vruchteloos, dat, om haar te wederhouden, de Franſche koning pogingen en dappere daden deedt, welke die van den Engelſchen vorſt evenaarden. Hy hadt het zelve beleidt, of het zelve geluk niet. De fortuin, die hem eenige oogenblikken hadt begunſtigt, trok gedurende het overige van den dag voor zynes vyands ſtandaardt, en bragt dien des avonds zegepralende in zyne legerplaats.

1117.

De overwinning verklaart zich voor hem.

Men moet eene der fraaie daden van *Lodewyk* niet vergeten. Een Engelſch geſchiedenisſchryver * plaatſt de zelve in den oorlog van het jaar 1110; maar anderen † brengen haar met meer waarſchynlykheit over tot dien van dit jaar. Terwyl deze prins, na dat hy alle mogelyke pogingen gedaan hadt om zyn volk weder aan den vyandt te brengen, met zyn wederwille week, voor de noodzakelykheit hebbende moeten zwichten; terwyl hy in dien ſtaat, zeggen wy, zynes ondanks vluchtte, kwam hem een ridder op zyde, wiens naam de Geſchiedenis verzwygt, welke zyn paardt by den toom vatte, den Engelſchen met eenen toeroepende: *De koning is gevat.* Maar *Lodewyk* hakte hem in de pan, en deedt hem ter aarde neder ſtorten. Hy verſelde dien dodelyken ſlag met deze woorden: *Weet gy niet, dat men in het ſchaken den koning niet vat?* Zich dus gered hebbende wierp hy zich in een boſch, wiens wegen hem onbekend waren; maar hy vondt een boer, die hem den weg wees, en gelukkig binnen Andely bragt.

* *Suger.*

† de Vaders Orléans.

Stoute daadt van *Lodewyk.*

De oorlog ſcheen tuſſchen beide vorſten zo hevig ontſtoken, dat die in lang niet gebluſt zou kunnen worden. Echter wierdt die grote oorlogsbrandt ſchielyk gedooft, en niet weder ontſtoken dan twee jaren daar na.

De veldtocht geëindigt zynde ging *Henrik* weder naar Engelandt. Hy bragt 'er het jaar 1118 geruſt door, en ontfing te Londen de gezanten van den koning van Ierlandt. Hy heette *Morkar*, of *Mardach*, en hy was van het huis van *O-Brian*. Zyne gemachtigden kwamen manſchap doen aan de kroon van Engelandt, en *Henrik* van de vriendſchap en getrouwheit van hunnen vorſt verzekeren. Hunne betuigingen waren oprecht; en de Geſchiedenis verzekert, dat deze koning van Ierlandt ſtandvaſtig was in zynen yver en zyne onderwerping; maar zy verwyt hem, dat hy al te onderdanig en te ootmoedig was; gelyk wy in het vervolg der Ierſche zaken zullen zien.

1118. Manſchap van eenen koning van Ierlandt aan *Henrik.*

Men kreeg geen tyding, dat de party der verbondenen bewegingen in Normandië maakte; en *Henrik*, niet te onvrede, dat hy van de moeielykheden des oorlogs mogt uitruſten, bragt

Henrik vult zyne diergaarde met woeſte dieren.

Slag tuſſchen *Lodewyk* en *Henrik.*

Daadt van *Henrik.*

1118. bragt den tydt door met zyne waranden te vullen met wilde dieren, niet alleen om het vermaak van de jagt, maar ook met andere dieren, die hy uit Afrika en andere verre landen deedt komen, om het volk te vermaken door het gezicht van beesten, die men in Engelandt nog niet gezien hadt. Zodanig waren de kemelen, die hy 'er deedt brengen. Men zag 'er ook leeuwen, luipaarden, egelvarkens, en alle soorten van woeste dieren, die in Europa weinig bekend waren, voor dat de handel op Asie en Afrika de zelve in ons werelddeel hadt overgebragt.

Doodt van de koninginne *Machtelt*. * of *Mathilde*.

De koningin *Machtelt* * tierf in dit jaar, na dat zy achtien jaren getrouwt geweest was, en eenen zoon en eene dochter gebaart hadt, die haar overleefden. Maar de eerste kwam kort na hare doodt om door een wonderlyk geval; en de andere was de keizerin *Machtelt*, moeder van *Henrik* den II, aan welken zy haar recht op de kroon van Engelandt afstondt.

Haar lof.

Wy hebben de belagchelyke vertellingen van eenige schryvers wederlegt, die haar huwelyk voor eene heiligschennis uitmaken, en haar vervloekingen tegen het zelve in den mondt geven, die eener zo wyze en deugtzame princesse ten eenemaal onwaardig zyn: want de Geschiedenis roemt haar verstandt en deugdt, en zelfs hare geleerdheit; en deze drie hoedanigheden schynen te stryden met verwenschingen, die men haar tegen haar zaadt doedt doen. Zy stichtte de priory van Aldgate, of de Christus-kerk, voor de poort van Londen aan de Oostzyde, en het gasthuis van St. Gilles aan den Westkant. Zy deedt ook twee bruggen bouwen over de rivieren of de meiren in het graafschap van Stafford, welker eene, boogswyze gebouwt, waar van zy den naam van *Boog* gekregen heeft, voor een wonder van dien tydt gehouden wierdt.

1119. In den aanvang van het jaar 1119 stelde *Henrik* twee heeren in vryheit; *Robert* van Beaumont, graaf van Liecester, en dien *Willem*, graaf van Mortain, van welken wy elders gesproken hebben *. Dus begon hy het jaar met eene goedertierene daadt, en hy wilde het met dappere daden eindigen. Op de tyding, die hy kreeg, van dat de verbondenen de wapenen in Normandië weder opgevat hadden, ging hy derwaarts over; viel hen als een blixem op het lyf, en verstrooide hen eer zy nog eenige plaats ingenomen hadden. *Baldewyn*, graaf van Vlaanderen, die de party van Vrankryk en van het eedgespan trok, belegerde Bures in het landt van Caux; maar het innemen van dit nest kostte hem het leven; hy wierdt 'er zo zwaar gekwetst, dat hy eenigen tydt daar na aan zyne wonde stierf. Wy zullen de plunderingen en brandstichtingen der beide heiren niet ophalen; diergelyke daden zyn der koningen onwaardig. Voorts viel 'er dit jaar niets aanmerkelyks voor, ten ware men met eenige geschiedenisschryvers in het zelve de verrechtingen wilde plaatsen, die andere, welke wy volgen, tot dat van 1117 brengen.

* Zie fol. 250 Oorlog in Normandië

De vrede maakte een einde van deze vyandelykheden en vernielingen. Volgens den Engelschen geschiedschryver *Stow* was deze vrede een werk van *Henrik*, die middel vondt om *Foulques*, graaf van Anjou, van het eedgespan te scheuren, door de voorstelling van een huwelyk van *Willem*, prins van Engelandt, met zyne dochter. Men kwam overeen omtrent de voorwaarden, en het huwelyk zou naar allen schyn in Engelandt geviert zyn geweest op *Henriks* wederkomst, indien zyn zoon, de jonge prins, die hem in een ander schip volgde, niet ongelukkig schipbreuk hadt geleden, en in de golven omgekomen ware. Een huwelyk, dat gelukkiger voor de beide huizen was, wierdt in het vervolg * gemaakt: dat van *Godefroi*, zoon van *Foulques*, met de keizerinne *Machtelt*, dochter van *Henrik*, uit welke de beroemde *Henrik* de II geboren wierdt.

1119.

* in den jare 1130.

Vrede tusschen Engelandt en Vrankryk.

De graaf van Anjou van het eedgespan gescheiden zynde, was het zeer verzwakt; en de koning van Vrankryk en de nieuwe graaf van Vlaanderen † neigden het oor des te gretiger naar de voorslagen van vrede, die hen van *Henriks* wegen gedaan wierden. De Engelsche geschiedenisschryvers zeggen, dat de zelve gesloten wierdt op den raadt, en door de aanzoekingen van de heeren van zyn gevolg en van zynen Raadt; de Franschen geven 'er paus *Calixtus* den II de eere van. De eenen en de anderen deden 'er hun best toe; en mogelyk heeft men 'er den paus tusschen doen komen, om het traktaat des te plegtiger en te krachtiger te maken.

† *Karel* de Goede, zoon van *Baldewyn* zuster, en van *Kanut*, koning van Denemarken.

Henrik houdt zyn recht staande tegen de pauzen.

Hy scheen echter niet zeer bekwaam om eene diergelyke verzoening uit te werken, dewyl hy zelf met den koning van Engelandt overhoop lag. *Henrik* bleef altoos zyn recht tot de aanstellingen der bisschoppen, en de andere voorrechten zyner krone, yverig handhaven tegen de ondernemingen van de pauzen. Het geschil der aanstellingen was eer gestuft dan geëindigt en afgedaan, en de zwarigheit omtrent de wyding was nog in wezen; en *Henrik* verstondt niet, dat de kerkvoogden van zyn koninkryk de zelve van een vremde mogendheit zouden ontfangen. Dit hadt die van *Thurstin* zo lang doen uitstellen, welke, gelyk wy alrede gezegt hebben, sedert den jare 1114 tot het aartsbisdom van Jork benoemt was geweest. De koning wilde, dat hy zich door den aartsbisschop van Kantelberg zou doen wyden; maar *Thurstin* weigerde zulks uit heerschzucht, en met voornemen om de oude vorderingen van zynen stoel op dien van de anderen te vernieuwen: zo dat hy zynen koning en de gansche kerk van Engelandt liever wilde mishagen, zich doende wyden door den paus, dan zyne heerschzucht niet voldoen.

Calixtus de II, gesproten uit het doorluchtig huis van Burgundie, tot het pausschap verheven door de kardinalen, die zynen voorzaat *Gelasius*, uit Rome verjaagt door zynen mededinger *Gregorius*, naar Vrankryk gevolgt waren, was van Vienne *, waar van hy aartsbisschop was, eerst te Toulouze gekomen, daar hy een Concilie gehouden hadt, en vervolgens te Rheims, daar hy een twede Concilie vergaderde. *Lodewyk*, koning van Vrankryk, was 'er tegenwoordig; maar *Henrik* vondt niet goed om 'er zich mede te laten vinden. Hy liet den Engelschen kerkvoogden echter toe van het by te wonen onder deze twee voorwaarden; de eerste, dat zy niet over elkander zouden klagen, om de geestelykheit van Engelandt aan gene vremde vierschaar te onderwerpen; de andere van gene dekreten van daar te brengen, strydig met de vryheit van de kerk van Engelandt. Daar was nog eene derde voorwaarde, die *Thurstin* in het byzonder betrof, aan wien de koning verboodt van zich door den paus te doen wyden. Maar hy wierdt hier in kwalyk gehoorzaamt. *Thurstin* kwam niet weder voor dat hy zyne wyding van *Calixtus* den II ontfangen hadt; en *Henrik* vergenoegde zich met dien kerkvoogdt daar over met scherpe woor-

* in het Dauphiné.

den

1119. den te beſtraffen. De paus dorſt aan den anderen kant den koning niet moeielyk maken over de andere artykels, en de Engelſche biſſchoppen kwamen weder van het Concilie, zonder iets gedaan te hebben, en zonder 'er iets van mede te brengen, dat zyn recht tot de aanſtellingen en zyne opperhoofdigheit kwetſte.

1119. 1120. *Henrik* blyft meeſter van Normandie.

Na deze zittingen geeindigt te hebben kwam de paus te Giſors, daar hy alle zwarigheden, die zich in de vredehandelingen opdeden, voort wegnam. Men kwam overeen, dat men de plaatſen, over en weêr verovert, zou wedergeven, en dat de zaken zouden blyven in den ſtaat, waar in zy voor den oorlog geweeſt waren: zo dat *Lodewyk* den zoon van den hertog *Robert* verliet; en *Henrik* bleef in het bezit van Normandie. Hy gaf 'er terſtondt verly van aan zynen zone *Willem*, die 'er den koning van Vrankryk manſchap van deedt; maar hy behieldt het niet lang.

Droevige ſchipbreuk van prins *Willem*, vermoedelyken erfgenaam van Engelandt.

De vrede gemaakt zynde gaf *Henrik* zyne bevelen tot zyn vertrek naar Engelandt. Hy ging te Barfleur ſcheep. De koning vertrok eerſt op een koſtelyk ſchip; hy wierdt gevolgt door den prins en het ganſche jonge hof, op een ander ſchip, dat het vaartuig des konings in pracht niet week. De prins hadt verſcheide van zyne natuurlyke broeders en zuſters aan zyn broodt, met de bloem van den Engelſchen adel; en zy waren alle niet dan op vermaak bedacht. Het ergſte was, dat de matrozen het zelve deden, en dat zy, in plaats van voor het beſtier van het ſchip te zorgen, den ganſchen dag niet deden dan drinken; en de nacht hen met de dronkenſchap overvallende, wiſten zy eerlang niet meer wat zy deden, of werwaarts zy zeilden: zo dat het ſchip, aan de golven overgegeven, zich tegen een klip te barſte ſliet. De jonge prins hadt naauwlyks tydt om zich in de boot te werpen, met welke hy gelukkig aan landt kwam. Zo dra hy zynen voet op ſtrandt gezet hadt, zag hy in de zee, om te vernemen, waar de genen, die met hem in het ſchip waren geweeſt, gebleven waren: want zyne zuſters, zyne broeders, en zo vele andere perſonen, als 'er met hem op het ſchip waren geweeſt, hadden het zelve gevaar gelopen. Toen deedt zich eene deerlyke vertoning voor zyn gezicht op; zyne natuurlyke zuſter, de gravin van Perche, tegen de golven worſtelende, als iemandt, die af was, en die hem kennende hem hare armen toereikte, en hem om hulpe riep. Hy beminde haar teederlyk. Dit voorwerp was ten anderen te erbarmelyk om hem niet te bewegen. Hy beraadde zich ook niet een oogenblik over het gene hem te doen ſtondt. Hy treedt weder in de boot, en doedt naar de verlege gravinne roeien; komt by haar, en trekt haar in de boot. De graaf van Cheſter, haar broeder, klimt 'er ook in; en indien 'er niet meer dan deze twee in gekomen waren, zou de prins hen gered hebbende zich zelven andermaal hebben kunnen bergen. Maar de anderen, die in het water met de doodt worſtelden, het bootje ziende, ſpoedden zich derwaarts, en klommen 'er in, zonder dat de jonge prins het kon beletten, zyne goedaardigheit niet toelatende, dat hy hen hulpe weigerde. Zyn mededogen kon hen echter niet baten; het was hem zelven dodelyk zo wel als zyne zuſteren en broederen. De boot te veel geladen zynde zonk. Het liep met dit twede ongeval niet af gelyk met het eerſte; de prins, en gene van die in de boot geklommen waren, kwamen 'er af. Zy lieten 'er alle het leven, behalven een van de roeiers, die het ontkwam, en den koning deze droevige tyding ging brengen. 1120.

Verſcheide doorluchtige perſonen met hem verdronken.

Hy wachtte in de haven, daar hy zonder gevaar was aangekomen, het ſchip, waar in de prins met het ganſche jonge hof was; en vermits het weêr hem geen reden gegeven hadt om voor hen te vrezen, hadt hy geen vermoeden van een zo deerlyk ongeluk. Men kan ligt oordelen, hoe verbaaſt, bedeeſt en bedroeft hy moeſt zyn op het verhaal van den matroos, die van eene zo beklagelyke ſchipbreuk alleen overgebleven was. Men telt, behalven dezen prins, zyne zuſters en broeders, honderd en zeſtig lieden van aanzien, die verdronken waren; en tot overvloedt van ongeluk kon men hunne ligchamen niet vinden, met wat zorg en vlyt de koning die deedt zoeken: zo dat zy geen ander graf kregen dan de golven en den buik der viſſchen.

Henrik's droefheit

Henrik was niet te trooſten. Hy was van die getempertheden, die geen middelbare droefheit en ſmert over hunne rampen gevoelen, en over welke de driften met alle hare woede heerſchen. Hy verloor, wat meer is, een zeer beminnelyken zoon, en die ook zeer bemint was; ten anderen een eenigen zoon, waar op alle zyne hoop geveſtigt was: zo dat de allergevoeligſte aandoeningen der nature zyn hert geweldig beſtormden, en hem zyne ſmert op het allerſcherpſt deden gevoelen.

1121. Zyn huwelyk met *Adelheide* van Leuven.

Hy moeſt zyne droefheit eindelyk ſtillen door zynen moedt. Hy zocht ook een hulpmiddel voor de zelve in een twede huwelyk met *Adelheide* van Leuven, met welke hy den 3 January des jaars 1121 trouwde, en die op de feeſtdagen van Pinxteren gekroont wierdt. Maar zy baarde hem gene kinderen, en zag zich in het vervolg genoodzaakt de hoop zyner opvolginge te veſtigen op zyne dochter *Machtelt*, toen keizer *Henriks* vrouw, en die hy, toen zy weduwe geworden was, uithuwelykte aan een prins *, van welken de opvolger der krone geboren wierdt.

*Godefroi, graaf van Anjou, vader van *Henrik* den II.

Krygstocht van *Henrik* in het landt van Wales, die niet zeer gelukkig voor hem uitvalt.

Henrik kreeg luſt om dit jaar een inval in Southwales te doen, om 'er de Walen, die nog onafhankelyk van de Engelſche heerſchappy waren, of die hem manſchap weigerden, voort onder het juk te brengen. Deze onderneming gelukte hem niet. Drie zonen van den prins *Cadogan* waren aan het hoofdt der genen, die men wilde aantaſten; en op het bericht, dat zy kregen van des konings voornemen, zonden zy een gezantſchap aan *Griffin*, prins van Northwales, om hem te verzoeken, dat hy zyne machten by de hunne wilde voegen, hem het gemeen belang der beide volkeren voorhoudende, van welke het eene niet kon vallen, zonder het ander door zynen val mede te ſlepen. Zy konden echter op dezen nabuur en landgenoot niets verwinnen. Hy weigerde de vrede te breken, die hy met *Henrik* gemaakt hadt, en bygevolg in eenig verbondt met hen te treden. De dappere zonen van *Cadogan* lieten den moedt daarom niet zinken; en hun heil in de volhardding van hun dapper beſluit, of in hunne vertwyfeling, ſtellende, beſchanſten zy zich zo wel in hunne moeraſſen, boſſchen en holle wegen, dat het onmogelyk was hen daar te overweldigen. *Henrik* kwam 'er zelf aan het ſpits van zyn heir; maar hy behaalde 'er niet dan ſchaamte. Hy wierdt zelf gekwetſt in een aanval op eene hunner afſnydingen; en zyne kwetſuur ontriedt hem langer een oorlog te blyven voeren, waar in alles voor hem te vrezen,

1121. en niets te winnen was: zo dat hy wel in zyn schik was, dat men hem voorstellingen deedt tot een vergelyk, het welk hem gelegenheit zou geven van met eere af te trekken. Deze kreeg hy door een verding, behelzende, dat die van Wales hem duizend stuks vee zouden geven, om hem de kosten van zynen tocht te vergoeden, en dat hy met zyne troepen uit hun landt weder naar het zyne zou keren. Van de onderwerping der Walen wierdt niet gesproken, en dit vrye volk handhaafde zich in zyne onafhankelykheit.

1122. Afbranding van verscheide steden.

Het jaar 1122 is niet aanmerkelyk dan door bisdommen opengevallen en vergeven, en door steden afgebrand en herbouwt. Gloucester en Linkoln waren onder het getal dezer rampspoedige steden, en de brandt van deze laatste was zo verschrikkelyk, dat niet alleen de helft van de huizen in de asschе gelegt wierden, maar een groot getal menschen door de vlammen omkwamen. Zy spreidde zich den 18 Juny met zo veel hevigheit en spoedt door den oordt, die van het vuur aangegrepen wierdt, dat het den burgeren, die aan het andere einde der stadt woonden, niet mogelyk was hunne medeburgers te helpen, welker geschrei, gemengt met het kraken en gonzen der vlammen, te gelyk schrik en medelyden baarde.

Bisdommen vergeven.

De bisdommen, welke dit jaar openvielen, waren het aartsbisdom van Kantelberg en de stoelen van Bath en Linkoln. Zy wierden in het zelve jaar, of in het volgende, gevult. *Willem* van Corbeil wierdt benoemt tot het eerste; *Godefroi*, kapelaan der koninginne, en *Alexander* van Salisbury tot de twee andere. De schryver *, die het leven van den aartsbisschop *Rodolph* beschreven heeft, verhaalt eene daadt van hem, die wy niet moeten voorby gaan. Te weten, dat hy, gereed zynde om de nieuwe koningin te kronen, bespeurde, dat de koning de kroon op hadt. Hier op gaat hy van het altaar om den koning te zeggen, dat hy geen dienst zou doen voor en al eer hy wist wie hem de zelve hadt opgezet; zo dat de koning lyden moest, dat hy hem de kroon afnam, om hem die zelf op te zetten; waar over de hedendaagsche schryver *Tyrrel* met reden uitvaart tegen de lafheit van de koningen van dien tydt, en tegen het bestaan der trotsche geestelykheit.

* Radmerus.

1123. Oorlog in Normandië.

De oorlog ontstak in den jare 1123 weder tusschen de beide koningen van Vrankryk en van Engelandt met meer hevigheit dan te voren. De zelve was verscheide malen geëindigt geweest, en weder hervat, terwyl zy leefden; en na hunne doodt wierdt die met nog meer yver voortgezet door hunne opvolgers.

Willem van Normandië, zoon van den hertog *Robert*, was 'er, terwyl hy leefde, de oorzaak of het voorwendsel van. Andere redenen rekten den kryg na zyne doodt. *Lodewyk*, die toelei om *Henrik* in verlegenheit te houden, door de kuiperyen en bewegingen van dezen Normanschen prins, wiens recht op de staten van zynen vader onbetwistelyk was, beschermde het met alle zyne macht, en gaf dezen verongelykten prins nog gelegenheit tot andere bondgenootschappen, om hem bystandt te doen; gelyk die van *Galeran*, graaf van Meulan *, eenen van *Henriks* woelachtigste naburen op de grenzen van Normandië; die van *Foulques*, graaf van Anjou, welken hy overreedde om zyne dochter *Sibylle* aan prins *Willem* ten echt te geven. Het is waar, dat *Henrik* gezag genoeg hadt om dit huwelyk te doen vernietigen, onder voorwendsel van bloedverwantschap; maar *Lodewyk* bezorgde den Normanschen prins eene andere vrouw. Deze was de halve zuster * van de koninginne †, zyne gemalinne, en hy gaf de bruidt de steden van Pontoise en Mantes mede ten huwelyk, met hare onderhorigheden. Deze vestingen waren als twee wapenplaatsen, die prins *Willem* den intocht in Normandië open stelden. De jonge prins bediende zich daar van, en maakte zich kort daar na meester van Gisors (a), dat toen, en nog lang daar na, aangemerkt wierdt als de sleutel des hertogdoms. De graven van Anjou ‡ en Montfort omhelsden zyne party ook, met al den Normanschen adel, die *Henrik* niet alleen aanmerkten als een vremdeling, maar ook als een geweldenaar, en het dierbaar overblyfsel van het bloedt hunner hertogen alleen in *Willem* vonden. Wie zou toen niet gedacht hebben, dat *Willem* ganseh Normandië, en mogelyk ganseh Engelandt, stondt te verliezen, op welk koninkryk de hertog *Robert*, die gevangen zat, en de jonge prins, zyn zoon, geen minder recht meenden te hebben? Ook brengen zommigen tot dien tydt de vrees, die hem noodzaakte om in eenen nacht vyf of zes malen van bedde te veranderen, en zich te doen bewaken door wachten, die, met blanke zwaarden in de handt, aan zyn hoofdeneinde stonden; maar wy hebben de schryvers gevolgt, die deze angstvalligheden in den jare 1117 plaatsen.

1123.

* van eene moeder.

† Deze was *Alix* dochter van *Humbert*, graaf van Maurienne, en van eene zuster van paus *Calixtus* den II.

‡ Voor het huwelyk van dezen met *Machtelt* van Engelandt.

Henriks vrees.

De eedgenootschappen van den jare 1123, en de volgende, maakten den koning zo angstig niet. Hy kreeg deze vrees maar eens op het lyf; en weder tot zich zelve gekomen zynde, schaamde hy zich, en verviel 'er niet weder toe. Hy hadt een vernuft, met eene bestendigheit en dapperheit, die hem het gevaar deden zien, zonder zich daar van te ontzetten, en die hem niet lang in verlegenheit lieten, maar hem altoos eene gelukkige uitkomst deden vinden. Het was vruchteloos, dat, *Lodewyk* arbeidende aan de verheffing van zynen zwager, den prins *Willem*, hem eenige jaren daar na het graafschap van Vlaanderen bezorgde, dat opengevallen was door de droevige doodt van *Karel* den Goeden, te Brugge vermoord; *Willem* stierf kort daar na zelfs aan de wonde, die hy in het beleg van Aalst kreeg, en zyne doodt maakte een einde van alle verlegenheden, waar in een zo gevaarlyke mededinger den Engelschen vorst bragt. Maar wy zullen deze dingen breder verhalen ter plaatse daar het behoort.

De beide huwelyken van *Machtelt* dochter van *Henrik*.

Deze laatste, dien het geluk altoos begunstigde, indien men de schipbreuk van zynen zone uitzondere, stelde tegen de verbonden, die de Franschen maakten om hem te verdrukken, een verbondt, dat veel ontzagchelyker was; dat van een keizer, dien hy tot zynen schoonzone gemaakt hadt, en die ganseh Duitschlandt voor hem wapende. Het is waar, dat hy stierf zonder kinderen na te laten by de keizerinne *Machtelt*; maar *Henrik* huwelykte haar weder aan den grave van Anjou * uit; en door deze staatkundige streek verbondt hy dit machtig huis aan zyne belangen, en zag een nazaat uit het zelve voortkomen, die hem in het koninkryk van Engelandt opvolgde, en hem wrook van allen hoon, dien Vrankryk hem hadt aangedaan. Wy zullen alle deze voorvallen, de eene na de andere, die in de twaalf jaren van *Henriks* regeringe,

* in den jare 1130.

* In het Mantois.

(a) *Henrik* hadt 'er zich in den jare 1110 meester van gemaakt.

1123. geringe, welke ons nog ſtaan te beſchryven.

Verrechtingen van *Henrik* in Normandie.

De muiteryen, die zich in den jare 1123 op de grenzen van Normandië, en in Normandië zelf, daar prins *Willem* vele aanhangers hadt, opdeden, noodzaakten den koning van Engelandt derwaarts te gaan. Hy vondt het eedgeſpan gemaakt, en den grave van Meulan, de yverigſte der verbondenen, reets in het veldt. Hy kreeg zyne ſtraf. De koning viel in zyne landen; ontnam hem eene zyner ſteden, en noodzaakte hem heul by de andere verbondenen te gaan zoeken, die zich niet bloot willende ſtellen voor *Henriks* wraak zich ſtil hielden. Dus deedt de tegenwoordighet alleen van dezen koning de aanſlagen zyner vyanden in rook verdwynen. Hy vergenoegde zich aan zynen kant de ſtoutſte beteugelt en bedwongen te hebben; en de andere niet te voorſchyn komende, verſlect hy het overige van het jaar met het beſchouwen der ſteden zynes hertogdoms, en met het verſterken van die hy meeſt bloot oordeelde voor de inbreuken van het bondgenootſchap, of voor den opſtandt der burgerye, die haren hertog en zynen zoon genegen was. Rouaan en Caen, de hoofdſteden van Opper- en Neder-Normandië, waren onder dit getal, met Falaiſe, Argentan, Domfront, en verſcheide andere. Hy verſterkte vooral de kaſteelen van Arques en Giſors, en vergat niets om de zelve onwinbaar te maken. Maar men moet van die veſtingen niet oordeelen naar de hedendaagſche: het geſchut en andere oorlogsblixems waren nog niet uitgevonden; en derhalven behoefden de ſteden toen zo vaſt niet te wezen als nu. Zy waren ook maar beſchermt door de dikte van hunne wallen, of muren, en door de hoogte van hunne torens. Men ziet wyders, dat, vermits *Henrik* Giſors zo vaſt deedt maken, zyn neef *Willem* deze aangelege plaats niet lang behieldt, en dat hy de zelve verloor in het zelve jaar, waar in hy haar verovert hadt.

1124. Overwinning van *Henriks* ſtedehouder.

Alles onderworpen, of afgeſchrikt zynde, ging *Henrik* weder over zee. Maar hy was nauwlyks in Engelandt, of de graaf van Meulan begaf zich voor de twede maal te velde; maar het viel deze reis nog ſlechter voor hem uit dan de eerſte maal. De graaf van Montfort, zyn neef, hadt zich by hem gevoegt, en met hun beide Opper-Normandië intrekkende, liepen zy het platte landt af, en dreigden de ſteden, of nodigden haar om in hunne verbindteniſſe te treden, en tegen hunnen heer op te ſtaan. Maar de graaf van Tancarville, des konings kamerling, en die de voogdy over dat deel des hertogdoms hadt, het welk zich uitſtrekt langs de Seine naar haren mondt, verzamelde alle zyne troepen, met de ſoldaten des lands, waar van hy een ligchaam maakte, en den vyandt moedig tegen trok. Hy ontmoet hem; levert hem ſlag, behaalt de overwinning, en neemt de beide krygshoofden gevangen, welke hy naar Rouaan zondt, daar zy in den toren zeer nauw bewaart wierden.

Dit was alle de wraak niet, die *Henrik* over zyne vyanden nam. Hy hadt het voornamentlyk op den koning vrn Vrankryk gemunt, die hen ondersteunde. Hy verwekte hem op zyn beurt een vyandt, die ontzagchelyker was dan alle bondgenoten te zamen. Deze was keizer *Henrik* de V, zyn ſchoonzoon, dien hy geneigt vondt om zyne party te trekken, ter wrake van eenige beledigingen, die hy zelf van Vrankryk ontfangen meende te hebben. Wy hebben alrede geſproken van het Concilie, dat de paus te Rheims gehouden hadt in den jare

Beroerten over de aanſtellingen.

1119, en waar by *Lodewyk* zich in perſoon bevonden hadt. De twiſt over de aanſtellingen der biſſchoppen bleef nog duren tuſſchen de keizers en de pauzen, en *Henrik* de V, die zo ſtyf op het recht des keizerryks bleef ſtaan, als zyn vader, *Henrik* de IV, gedaan hadt, wierdt in den ban gedaan door *Calixtus* den II, die in het Concilie voorzat. De koning van Engelandt was 'er zelf niet geweeſt; maar hy hadt den kerkvoogden zynes ryks toegeſtaan, dat zy 'er mogten komen, op voorwaarde, dat zy van het koninklyk recht der benoemingen en aanſtellingen niet zouden afſtaan. *Mezeray* merkt aan, dat de beide koningen de zelve zaken eiſchten als de keizer. Zy wierden echter eerbiediger gehandelt, en het Concilie dorſt niets tegen hen beſluiten, om dat, zegt de zelve ſchryver, de ſtaatkunde van den paus hem niet toeliet zo vele vyanden te gelyk te maken, en dat hy zich van den koning van Vrankryk een vriendt moeſt maken tegen den keizer van Duitſchlandt. Deze paus, uit het doorluchtig huis van Burgundië geſproten, was ten anderen oom over de koninginne *Alix* *; en eene verwantſchap, die zo na was, verbondt *Lodewyk* aan *Calixtus*. Dit wilt de keizer ook zeer wel. Ook vertoornde zyn ban hem niet minder tegen Vrankryk dan tegen den paus, welke dien afgegeven hadt, op den raadt der Franſche kerkvoogden, in eene ſtadt van Vrankryk, in tegenwoordigheit van *Lodewyk*, die zulk een onwaardig beſtaan niet kon bywonen, zonder 'er zich medepligtig aan te maken.

* Eene dochter van den grave van Mauriënne, en van eene zuſter van den paus.

1124. Om zich derhalven over dezen hoon te wreken, zo zeer als om de belangen van den koning van Engelandt, zynen ſchoonvader, voor te ſtaan, bragt hy een machtig heir op de been, met het welke hy voornemens was door Lotharingen, en aan den Rhynkant Vrankryk in te trekken, terwyl de Engelſche vorſt het aan den kant van Normandië en van de Seine zou aantaſten, en, door deze afwending begunſtigt, tot voor de poorten van Parys zou naderen. De beide *Henrikken* ſtelden zich in ſtaat om hun voornemen werkſtellig te maken. De keizer moeſt met alle de machten des Duitſchen Ryks Vrankryk op de lenden vallen; en de koning van Engelandt zondt zynen ſtedehouderen in Normandië bevel, van aan hunnen kant den veldtocht met alle macht te openen; dat hy zich onderwyl zou vervaardigen om met nieuwe troepen het gevaar en de eer met hen te komen delen.

1124. 1125. Verbondt van den koning van Engelandt en van den keizer tegen Vrankryk.

Vervaarlyk heir van den koning van Vrankryk.

Lodewyk was nooit in groter verlegenheit geweeſt. Hy liet zich echter niet vertzagen door de grote toebereidſelen zyner vyanden; en de baanderheeren van zyn koninkryk beroepende, dat is te zeggen de heeren, die een leen van de kroon bezaten, vertoonde hy hen het gevaar, waar in de heerſchappy was, en vermaande hen om hem de hulpe te verſchaffen, die hy van hen wachtte in dezen dringenden noodt. Zy beloofden hem alle, dat zy omtrent hem en hun vaderlandt zouden doen al het gene zy ſchuldig waren, en zy hielden alle hun woordt. Elk kwam weinig dagen daar na weder met de troepen, die hy geworven hadt, in zo groot een getal, dat de koning zyn heir in de vlakten van St. Denys overzien hebbende, het zelve twee honderd duizend mannen ſterk bevondt. Het wonderbaarſte is, dat in den groten ſpoedt, die 'er vereiſcht wierdt, niet dan L'Iſle de France, Champagne, en Pikkardië, de drie naburigſte provincien aan Parys, den tydt hadden om

1124. 1125. om deze wervingen te doen, en de geworvene te leveren. *Lodewyk* vreesde niet het keizerlyk heir tegen te trekken met zulke aanmerkelyke heirkrachten, als hy onder zyn gebiedt hadt.

Tocht van het keizerlyke heir.

De keizer was reets over den Rhyn en over de Moesel getogen, en maakte zich gereed om ook over de Maas te trekken, toen hy verstondt, dat de Franschen tegen hem opkwamen, met voornemen om hem slag te leveren. De keizer, die niet wist, dat de vyandt zo naby en zo machtig was, verwondert over eene zo schielyke en talryke wapenrusting, oordeelde niet raadzaam zynen tocht te vervolgen. Hy legerde zich eenigen tydt in het landt, rondom Mets gelegen, en tot meerder zekerheit toog hy te rug over den Rhyn, dien hy tusschen het Fransche heir en het zyne stelde: zo dat de beide heiren niet handgemeen wierden, en ieder keerde weder naar huis, zonder iets te hebben ondernomen tegen elkander. De Geschiedenis van Vrankryk zegt, dat de Fransche koning, die de *Orisiame* van St. Denys uit de kerk van dezen heilig genomen hadt, deze banier weder in de kerk ging brengen met de zelve plegtigheit, waar mede hy 'er de zelve uit genomen hadt. De koningen van het twede geslacht, waar van *Karel* de Grote het hoofdt was, bedienden zich van den mantel van St. Marten: *Hugo Capet*, het hoofdt des derden geslachts, hadt meer eerbiedt voor St. Denys, en gebruikte zyne banier voor standaardt, welke men den naam gaf van *Orisiame*, waarschynlyk om dat zy met goude vlammen of bloemen bezaait was. De bygelovigheit nam in het vervolg af; en dit gebruik is allengskens buiten gebruik geraakt.

De legers scheiden zonder vechten.

Standaardt van Vrankryk.

Terwyl het Fransche heir dat des keizers noodzaakte te wyken, boodt *Willem* van Normandië, zoon van den hertog *Robert*, bygestaan door *Amaulri* *, graaf van Montfort, den stedehouderen des konings van Engelandt het hoofdt. Het ging hier gelyk het met de keizerschen en de Franschen afgelopen was. Men vergenoegde zich aan weêrkanten verwerender wyze te werk te gaan, en daar wierdt geen bloedt gestort. Het schynt echter, dat *Lodewyk*, na dat hy de keizerschen verjaagt hadt, met zyn leger van twee maal honderd duizend mannen wel in Normandië hadt kunnen trekken, en dit hertogdom veroveren. De Geschiedenis van Vrankryk verwondert zich hier zelf over, en weet 'er naauwlyks reden van te geven. Het was, zeggen de geschiedenisschryvers van deze natie, om dat de heeren des koninkryks, die deze zware wapenrusting gedaan hadden, den koning van Engelandt en den keizer niet met de zelve oogen aanzagen. Zy merkten den laatsten aan als een vremden vorst, die de heerschappy kwam aanranden, en den anderen als een onderzaat, gelyk zy, om zyn hertogdom van Normandië: zo dat de staatkunde vorderde, dat zy hem spaarden, om dat hy, als pair des koninkryks, zo wel als zy belang hadt om de macht van den oppervorst in evenwigt te houden, indien hy immer ondername de zelve ten nadeele van hunne voorrechten te verre uit te breiden, en hen een voor een op te slokken. De uitkomst heeft geleert, dat zy geen ongelyk hadden; en de koningen van Vrankryk hebben alles gedaan, wat in hun vermogen was, om alle deze aanmerkelyke lenen aan hunne kroon te hechten. Dus hebben zy zich volstrekt meester, en hunne onderzaten tot hunne onderdanen gemaakt, en hunne eigendunkelyke macht gesticht op het puin van die van deze voortreffelyke geslachten, even bekwaam om de heerschappy te schragen, en te matigen. De zaken waren op verre na niet in dezen staat onder *Lodewyk* den Dikken; en vermits hy den zin der heeren wel kende, die hem zo edelmoedig bygestaan hadden tegen den keizer, vreesde hy hen te gebruiken tegen den koning van Engelandt, om dat hy hen zo onwillig zou vinden om tegen dezen op te trekken, als zy yverig geweest waren om de troepen des keizers in hunnen aantocht te stuiten, en om hen te gaan bevechten: zo dat de vrede nog eens voorgeslagen zynde door de gemene vrienden van beide koningen, de zelve nog eens getroffen wierdt; en elk behieldt zyne plaatsen en zyne vorderingen. Maar deze vrede was, gelyk wy haast zullen zien, van geen langer duur dan de andere.

1124. 1125. Macht der pairs in Vrankryk.

Vrede tusschen de beide koningen.

* Of *Amalricus.*

1125. Keizer *Henrik* de V overleefde den kwaden uitslag van zynen tocht niet lang; en de spyt, dien hy 'er van hadt, bragt mogelyk mede iets toe tot zyne doodt. Hy stierf op Pinxter zondag des jaars 1125. De aanhangers van de pauzen noemen zyne doodt gelukkig, om dat hy voorgegaan was van de verzoening van dezen keizer met *Calixtus* den II, welken hy de beleningen * hadt afgestaan. Volgens anderen stierf hy met weinig roem om dezen schandelyken afstandt van een der fraaiste rechten der keizerlyke krone, en wiens verdediging zynen vader, *Henrik* de IV, en hem zelve zo vele moeite gekost hadt. De keizerin *Maehtelt* kwam in den volgenden jare (a) weder in Engelandt, zonder kinderen by den keizer gehad te hebben. Zy was gelukkiger in haar twede huwelyk, van het welke wy op zyn plaats zullen spreken.

1125. Doodt van keizer *Henrik* den V.

* *Investituren.*

Onheilen, die Engelandt bedroeven.

Men strafte de valsche munters, die men dit jaar in het koninkryk ontdekte, en hunne straf stuitte het kwaadt, dat zy deden. Maar het invoeren van eene nieuwe munt, die men in het zelve jaar sloeg, bragt het koninkryk niet minder schade toe. Zy bragt de duurte in alles; de duurte wierdt gevolgt van hongersnoodt, en de hongersnoodt van sterfte.

Aankomst van een legaat.

De kardinaal *Joban van Crema* kwam in het zelve jaar in Engelandt, als gezant * van paus *Honorius* den II. Echter niet dan na dat hy, volgens de wetten des koninkryks, van *Henrik* verlof gekregen hadt om te komen. Hy beriep door het zelve verlof een synode nationaal te Londen, wiens doel de ongehuwde staat der priesteren was, dien men nog niet hadt kunnen doordryven. De geschiedenis van zyn gezantschap is fraai. Hy deedt in deze vergadering eene zielroerende redenvoering tegen het huwelyk der kerkelyken: hy deedt zyn best om te bewyzen, wat zonde, wat schande, wat afgryselykheit het was, dat mannen, verordent om het ligchaam van JESUS CHRISTUS te wyën *, zich bezoedelden, en hunne zuiverheit bevlekten door de onzuivere gemeenschap der vrouwen. Maar deze krachtige voorstander der zuiverheit wierdt den volgenden morgen by eene hoer te bedde gevonden: zo dat hy door deze ergernis alle vrucht vernietigde, die hy van zyne zending verwachtte, en alle de genen, die door zyne redenvoering geraakt waren geweest, verachtten en bespotten hem in het vervolg.

* *Legaat.*

Aardig geval, dat hem geboert.

* *Consacreren.*

De gezanten waren zo verre van eene volstrekte macht in het koninkryk te oeffenen, dat zy 'er zelfs niet mogten blyven, of zy moesten de wetten

1126. 1127.

(a) *Polyd. Virg.* zegt, dat 'er schryvers zyn, die willen, dat zy by het leven van haren gemaal uit Duitschlandt gevlucht was.

1127. wetten van den ſtaat onderhouden; en de geſchiedſchryver *Stow* verhaalt, dat de aartsbiſſchop van Kantelberg, geboren gezant van den paus, zelf den eedt van getrouwheit, met alle de geeſtelykheit van Engelandt, deedt aan de keizerinne *Machtelt*, welke door den koning haren vader benoemt was om hem op te volgen. De plegtigheit daar van geſchiedde te Londen, en zy wierdt voorgegaan van een ſtatelyk feeſt, het welk de koning te Windſor vierde, met de zelve pracht en heerlykheit, als dat van zyne zalvinge. De geeſtelyke en wereldlyke pairs waren 'er tegenwoordig, en de aartsbiſſchop van Jork, de oude vorderingen van zynen ſtoel weder doende herleven, verſcheen 'er met de zelve ſtatie als de aartsbiſſchop van Kantelberg, en, gelyk deze, voorgegaan van zynen kruisdrager; daar door te kennen gevende, dat hy de opperhoofdigheit der kerke van Engelandt met hem wilde delen. Maar men beſliſte, dat de aartsbiſſchop van Kantelberg alleen recht hadt om het kruis voor zich te doen dragen, en dat niemandt, anders behorende onder het rechtsgebiedt van dezen kerkvoogdt, het zich kon aanmatigen. Men moet niet vergeten, dat de aartsbiſſchop van Kantelberg in deze plegtigheit den dienſt deedt, en dat de geſchiedſchryver hem altoos aan het hoofdt der kerkelyken ſtelt, zonder gewag te maken van des pauzen gezant, die mogelyk toen al vertrokken was. Wat hier van zy, het was op de wederreize van Windſor naar Londen, dat de zelve pairs en de Staten des koninkryks den eedt van getrouwheit deden aan den vermoedelyken erfgenaam der krone, en dat de geeſtelykheit dien, gelyk de anderen, deedt, den aartsbiſſchop van Kantelberg aan haar hoofdt hebbende, die altoos zynen rang als primaat of opperhoofdt der kerke van Engelandt behieldt; alle echter onderworpen aan des konings opperheerſchappy, door wiens bevel de geſchiedenisſchryver zegt dat alles geſchiedde.

Des legaats macht bepaalt.

Primaatſchap van den aartsbiſſchop van Kantelberg.

Hy voegt hier by, dat weinig dagen hier na de zelve aartsbiſſchop een ſynode nationaal te Weſtmunſter beriep, daar men verſcheide beſluiten * maakte, en dat men, om deze hare volle kracht te geven, niet by den gezant van den paus ging, van welken men niet eens repte, maar by den koning en zynen Raadt, die de zelve bekrachtigden.

* Dekreten.

1128. De vrede duurde maar drie jaren tuſſchen Vrankryk en Engelandt. *Willem* van Normandië, zoon van den hertog *Robert*, ſtrekte den beide koningen een voorwendſel om die te breken. *Lodewyk* hadt het graafſchap van Vlaanderen aan *Willem* bezorgt; mogelyk min om hem te begunſtigen dan om hem in ſtaat te ſtellen van *Henrik* te krachtiger te kunnen beoorlogen. Wat hier van zy, deze gunſt was dodelyk voor hem; zy wikkelde hem in een oorlog met de andere mededingers, waar in hy omkwam. De beide koningen kozen party, volgens hunne gewoonte, tegen elkander. *Lodewyk* wilde *Willem* onderſteunen en handhaven in het graafſchap van Vlaanderen, en *Henrik* verklaarde zich voor zyne mededingers. Daar waren 'er verſcheide; *Baldewyn*, graaf van Henegouwen; *Willem* van Yperen, *Stephanus* van Blois, broeder des grave van Champagne, graaf van Boulogne uit hoofde van zyne vrouwe, en neef van *Henrik* *; en *Thierry*, graaf van de Elzas, welken de Vlamingen zelf verkoren, na dat zy *Willem* van Normandië verjaagt hadden, om dat hy hen door zware belaſtingen wilde drukken. Deze natie, die zo groot een zucht voor hare vryheit heeft, kon de eigendunkelyke en overmatige ſchattingen nooit dulden, en heeft zich altoos met alle macht gekant tegen de vorſten, die 'er haar mede wilden bezwaren.

Vlaamſche kryg.

* Zoon van zyne zuſter *Adele.*

1128.

Lodewyk bedwong de drie eerſte; maar hy liet *Willem* over aan de woede van den vierden. Naar het zeggen van den Franſchen geſchiedſchryver *Mezeray* ſchynt het, dat *Henrik* aan *Willems* mededingeren niet dan een zeer zwakken byſtandt geboden heeft, en volgens den Engelſchen ſchryver *Stow* komt hy in het tegendeel zelf uit Engelandt om hen by te ſpringen; doedt den koning van Vrankryk beven; noodzaakt hem te wyken, en geeft *Thierry*, graaf van de Elzas, moedt om zyne wapenen in Vlaanderen te brengen.

Beleg van Aalſt.

Deze laatſte, tot in het herte des lands doordringende, kwam Aalſt belegeren. Hy was over de Moeſel, de Maas en de Lye getogen, en dreigde Brugge en Yperen. Het kaſteel van Aalſt ſtuitte hem. Hy wilde het wegnemen, en *Willem* wilde hem opſlaan met een heir, dat veel zwakker was. Hy hadt veel ſtaat gemaakt op de Franſche troepen; maar *Lodewyk*, tot in Artois genadert zynde, keerde ſchielyk te rug; om dat, zegt *Mezeray*, hy de zaken niet geſtelt vondt gelyk hy wenſchte. Mogelyk was *Henrik* hem op het lyf komen vallen, en, om eene afwending te maken, tot aan Parys genadert, terwyl *Thierry* naar Brugge toog. De gemelde Engelſche geſchiedenisſchryver zegt, dat hy inderdaadt acht dagen op den Franſchen bodem gelegert bleef, en dat hy van daar niet week voor dat *Lodewyk* afgelaten hadt van *Willem* byſtandt te bieden, welken hy al het gewigt van den kryg alleen liet ſchragen, en het talryk heir van den grave van de Elzas bevechten.

Schoone hoedanigheden van *Willem* des hertogen *Roberts* zoon.

Willem, die een volmaakt prins zou zyn geweeſt, indien hy het geldt zo krachtig niet hadde bemint, hadt alle beſtendigheit en dapperheit van een groten krygsoverſte. Hy verloor den moedt niet toen hy zich van zynen bondgenoot verlaten zag; en het groot getal Duitſchers, die het vyandlyk leger uitmaakten, niet achtende, trok hy moedig voort om Aalſt te ontzetten, of den belegeraren ſlag te leveren. *Thierry*, die zich ſterker in getale voelde, weigerde dien niet. Hy breekt het beleg op, en komt zich regt over den Normanſchen prins legeren. Men wierdt eerlang handgemeen. De dapperheit der beide legerhoofden hieldt de overwinning eenigen tydt in twyffel; maar het grootſte getal zwichtte voor het minſte, en het kleine heir van *Willem*, in dapperheit en ervarenheit dat van *Thierry* overtreffende, ſloeg het. Na dat deze vergeeffch getracht hadt de vluchtenden weder te verzamelen, en aan den vyandt te brengen, wierdt hy genoodzaakt te vluchten, en het ſlagveldt aan den verwinnaar te laten.

Zyne overwinning op *Thierry* van de Elzas.

Eene zo heerlyke overwinning verzekerde het graafſchap van Vlaanderen aan *Willem*; maar hy kwam om. Hy kon niet verdragen, dat zyn mededinger hem ontſnapte; en dat koſtte hem het leven. Hy vervolgde hem met te veel yver; en hem altemet noodzakende ſtandt te houden, om niet van achteren aangegrepen te worden, wierdt *Willem* in deze ſchermutſelingen gekwetſt. Zyne wonde ſcheen in het eerſt niet zwaar; maar om dat zy niet wel verbonden was, wierdt zy dodelyk, en ſleepte hem in het graf.

Willem doodt.

1128. Zodanig was de uitſlag van den Vlaamſchen oorlóg, en van de nieuwe waardigheit, welke de koning van Vrankryk den jongen vorſt alleen bezorgt ſcheen te hebben om hem te doen omkomen. Hy ſtierf graaf van Vlaanderen, en met eer en roem overladen; maar zyne vyanden plukten de vruchten van eene zege, die hem het leven koſtte. Zyne doodt verzekerde Normandië aan *Henrik*, en riep *Thierry* uit de Elzas weder in Vlaanderen, in bezit van het welke hy zich ſtelde, en dat hy, na zyne doodt, aan zyne nakomelingen liet. Dus zag *Henrik*, die altoos gelukkig was, alles tot zyn voordeel keren, tot de voordeelen en de overwinningen zyner vyanden toe.

1129. Hy kwam voor het volgende jaar niet weder in Engelandt, na dat hy Normandië in ruſt en ſtilte gelaten hadt, door de bevelen, die hy 'er gaf, en door de ongelukkige doodt van zynen neef *Willem*. Deze prins hadt hem altoos veel verlegenheit veroorzaakt. Hy baarde hem nog groter ongeruſtheden, toen hy tot graaf van Vlaanderen aangeſtelt was; en hy wachtte niet zonder angſt den uitſlag af van den oorlog tuſſchen dezen jongen prins en den grave van de Elzas. Het hadt zulk eene uitkomſt, als hy wenſchte. Het lot weigerde te dulden, dat zyn vyandt in zyne nieuwe mogendheit beveſtigt wierdt; het beroofde hem ook van het leven, en ſneedt met eenen alle takken der muitery af, welke aan het kwynen ſloegen, na dat zy den ſtam, die hen ſtutte, verloren hadden, en die, wat meer is, de eenigſte ſpruit der Normanſche prinſſen was: zo dat de aanhangers van *Willem*, die het bloedt hunner hertogen, dat hen waardig was, in hem eerden, en gedurig woelden om hem te herſtellen, zich ſtil hielden toen hy dood was.

Aanmerkingen over *Henriks* fortuin.

Toen ging *Henrik* niet meer over zee dan om zich te vermaken, en om het genoegen te ſmaken van de vrede, en den overvloedt te zien heerſchen in dit oude erfdeel zyner vaderen, dat zich uitſtrekte van het Kanaal, dat Vrankryk van Engelandt ſcheidt, tot voor de poorten van Parys. Hy hadt ook het genoegen van het huis van Anjou, dat den opſtandt der Normannen zo lang begunſtigt hadt, op zyne zyde te krygen. Maar wat is 'er weinig beſtendigheit in de zaken van deze wereldt, en hoe bepaalt is de vooruitzicht der menſchelyke overleggingen! *Henrik* zag zich door de doodt van zynen neef wel van een gevaarlyken vyandt bevryd; maar hy kreeg een anderen vyandt aan den grave van Anjou, zynen ſchoonzoon, die hem niet min verlegen maakte; en hy vondt niet dan ſpyt en hertzeer, en mogelyk het einde van zyn leven, in het gene, waar in hy de beveſtiging van zyne macht en zyn geluk hadt gemeent te vinden.

Kwalen door het afſchaffen van de huwelyken der prieſteren veröorzaakt.

Op zyne wederkomſt gaf hy zyne toeſtemming tot de beroeping van het concilie of ſynode nationaal, dat te Londen gehouden wierdt. Het beroemde geſchil van den ongehuwden ſtaat der prieſteren wierdt 'er weder verhandelt, en door de kerkvoogden nog eens aan den koning verzonden. Deze geeſtelyken meenden hier door alle zwarigheit te boven te komen, die zy van wegen den wederſtandt der gehuwde geeſtelyken vonden, welke hunne beſluiten weigerden na te komen, die hen bevolen hunne vrouwen, of hunne geeſtelyke bedieningen te verlaten. De mening der biſſchoppen was, dat de koning zyn gezag zou gebruiken om de overtreders van hunne beſluiten te noodzaken tot de uitvoeringe van het eene, of het andere; maar zy wierden nog eens te leur geſtelt. De koning bleef het gebruik der vrouwen aan de getrouwde prieſters, en dat der byzitten aan de ongetrouwde toelaten, mits dat zy eene zekere ſchatting opbragten, die hy aan de eenen en de anderen opleide: zo dat de dwang tot den ongehuwden ſtaat, dien de monniken poogden in te voeren, onder voorwendſel van een groter zuiverheit, alleen ſtrekte om de ontucht in de kerk te brengen, gelyk de genen, die zich tegen deze nieuwigheit kantten, voorzegt hadden. 1129.

Het gene in Vrankryk gebeurde wegens het lange haair.

Een voorval van weinig aangelegenheit liet niet na veel gerucht te maken, niet alleen in Engelandt, daar het dit jaar gebeurde, maar ook in Vrankryk, daar de zelve zaak geſchiedde, en het zelve gerucht maakte eenige jaren daar na. Het was toen de gewoonte, dat de mannen lang haair droegen. Zy was niet oud. De Franſche ſchryver *Mezeray* merkt aan, dat de koning *Clodio* de zelve in den jare 428 invoerde, alleenlyk in het koninklyk geſlacht, en dat behalven de prinſſen, welker haair lang en gekrult was, alle anderen kort haair droegen, dat hen een weinig beneden de ooren kwam. De zelve ſchryver zegt, dat in de XI eeuwe de genen, die fraai wilden zyn, hunne haairen lieten groeien, die hen met loſſe krullen tot aan den middel kwamen. Hy voegt 'er by, dat *Godefroi*, biſſchop van Amiens, en om de heiligheit van zyn leven vermaard, in deze dragt zo veel onbetaamlykheit en dertelheit vondt, dat hy weigerde het Avondmaal uit te delen aan de genen, die met zulk haair de H. Tafel kwamen naderen, dat ieder, door zyne vermaningen bewogen, zich het haair liet afſnyden. Toen, zegt hy vorders, ontfing de kerkvoogdt als mannen en Chriſtenen de genen, die hy van te voren als ontuchtige vrouwen hadt aangemerkt.

Het gene daar omtrent in Engelandt gebeurde.

Byna de zelve zaak gebeurde in Engelandt, en de Engelſche geſchiedſchryver *Stow* ſpreekt 'er ook van byna met de zelve woorden. De mannen, zegt hy, de betaamlykheit hunner kunne verwaarlozende, hadden zich in vrouwen veranderd, gelyk deze lang haair dragende, en het zelve met naauwkeurigheit kammende en vlechtende. Een zeker Engelſchman ſchaamde zich dezer verwyfde gewoonte, en ſchoor zyn hoofdt (a). Zyn voorbeeldt was van zulk eene uitwerking, dat het ganſche hof en al de adel hem navolgde. Maar deze hervorming duurde naauwlyks een jaar: men vondt, dat het andere gebruik, of misbruik, meer bevalligheit hadt. Zo waar is het, dat het menſchelyk hert van nature tot weelde geneigt is.

1130. Huwelyk van keizerinne *Machtelt* met den grave van Anjou.

Het was in den jare 1130, volgens de meeſte ſchryvers, dat *Henrik* zyne dochter uittrouwde aan *Godefroi*, zoon van *Foulques*, grave van Anjou. Dit huwelyk was beneden het eerſte, en deze princes ſcheen meer dan een trap te dalen, van eenes keizers weduwe de vrouw van eens graven zoon wordende. Maar men bemerkte de wyze ſtaatkunde van *Henrik* wel haaſt, die geen beter keur voor zyne dochter kon doen, om zyne overzeeſche ſtaten tegen de heerſchzucht van den koning van Vrankryk te veiligen, en om dezen machtigen vyandt van Engelandt een ſterken hinderpaal tegen zyne invallen in den weg te leggen. Het huis van Anjou * kon den Engelſchen vorſt inderdaadt krachtig ſchaden, of groten dienſt doen, naar dat het zich met den

* Het bezat Touraine en Maine ook.

(a) *Tyrrel* zegt, dat hy het deedt, na dat hy gedroomt hadt, dat men hem met zyn haair wurgde.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1130. Vermogen van het huis van Anjou.

den koning van Vrankryk verbonde, en hem hielpe om het hertogdom van Normandië te veroveren; of dat het met *Henrik* zamenſpantde, en zyne machten by die des hertogdoms voegde, om 'er den Franſchen vorſt van te weren. Het was derhalven *Henriks* belang deze eerſte verbindtenis voor te komen, en zich de laatſte te bezorgen, door een huwelyk, dat de zelve onverbreekbaar maakte. Ten anderen behoefde het bloedt der hertogen van Anjou naauwlyks voor dat van koningen te wyken; en het wierdt kort daar na zelf met het koningdom vereert door de verheffing van *Foulques*, vader van *Godefroi*, op den troon van Jeruzalem. Deze verheffing volgde kort op het huwelyk van zynen zone met de keizerinne *Machtelt*, en deedt *Henriks* keur nog meer pryzen, die den zoon van een koning tot zynen ſchoonzone hadt, aan welken zyn vader het graafſchap van Anjou met alle zyne afhankelykheden overgaf. Wy zullen in het vervolg zien, dat hy geen ſchadelyker huwelyk voor Vrankryk hadt kunnen bedenken; en hy zou gelukkig geweeſt zyn van zo wel gekozen te hebben, indien deze keur niet rampzalig voor hem zelve ware geweeſt.

1131. *Machtelt* behoudt den tytel van keizerin.

Na dat het huwelyksfeeſt geviert was, bragt *Henrik* zynen ſchoonzoon en zyne dochter naar Normandië, op wiens bezitting hy hen deedt hopen. Zy bleven 'er niet lang, en op hunne wederkomſt beriep de koning eene nieuwe vergadering van de pairs des koninkryks te Northampton, waar hy hen den eedt deedt vernieuwen, dien zy de keizerinne *Machtelt* reets gedaan hadden. Dus bleef men deze princes altoos noemen, en zy behieldt den heerlyken naam, welken zy om haar eerſte huwelyk droeg, niet begerende, dat haar twede met een graaf haar dien zou doen verliezen.

1132. Zy baart den prins *Henrik*.

Zy baarde in den volgenden jare een zoon. De koning was zo blyde over de geboorte van dezen prins, dat hy eene derde vergadering der pairs te Oxford beriep tegen Paaſchen. Dit feeſt wierdt met gaſtmalen en vermakelykheden doorgebragt, met welke *Henrik* eene zo gelukkige geboorte wilde vieren. Hy voegde by deze koſtelykheit eene verklaring, in tegenwoordigheit van alle pairs, door welke hy den jonggeboren prins en zyne moeder gezamentlyk tot erfgenamen van alle zyne ſtaten erkende. Deze prins was de beroemde *Henrik* de II, welken wy op zyn beurt op den troon zullen zien klimmen; aan het huis van Normandië dat van Anjou voegen, en by den toenaam van Veroveraar, welken het hoofdt van het eerſte droeg, dien van *Plantagenet* *; een bynaam, welke, hoe onbekend zyn oorſpronk zy, zo waardig voor Engelandt was, dat het dien in alle de nakomelingen van *Henrik* met eerbiedt noemde. De ongelukkige graaf van Warwik was de laatſte van dit geſlacht; en de Engelſchen hebben *Henrik* den VII, die hem deedt onthalzen, nooit kunnen vergeven, dat hy het eenigſte overſchot van het doorluchtig bloedt en den naam der Plantageneten door beuls handen hadt doen omkomen, en dit beroemd geſlacht daar door vernietigt; gelyk wy op zyn plaats zullen verhalen.

* of *Plantegenêt*.

Henrik wordt ongelukkig.

Tot hier toe is *Henriks* regering gelukkig geweeſt. Sedert zyne komſte tot de kroon, die hy op zynen afwezenden broeder overweldigde; ſedert zyne verovering van Normandië, waar van hy hem ook beroofde, is zyn ganſche leven niet dan eene ſchakeling van voorſpoedt geweeſt. Het is waar, dat hy het ongeluk hadt van een zoon te verliezen; maar hy vondt dien weder in den prins, welken zyne dochter *Machtelt* ter wereldt bragt. Maar het verdriet zal op de blydſchap volgen. Hy zal de wroegingen over zyne geweldenaryen en overweldigingen gevoelen; en na de zoetigheden eenes luiſterryken koningdoms twee en dertig jaren geſmaakt te hebben, zal hy gedurende de drie laatſte jaren al het bittere en het wrange ſmaken, dat een koningdom, door eene misdaadt verkregen, in zich heeft. 1132.

Zyne vervaarlyke dromen.

Hy begon alle des zelfs afgryſſelykheden te gevoelen door vervaarlyke dromen. Hy meende in den ſlaap de drie Staten des koninkryks te zien, die hem, de een voor en de ander na, zyne onrechtmatigheden en knevelaryen kwamen verwyten. De gemeente kwam eerſt te voorſchyn, gekleed als burgers en boeren; de adel kwam zich vervolgens gewapend vertonen, als of hy ſlag hadt willen leveren; de geeſtelykheit kwam achteraan, hare kerkvoogden, met hunne herdersſtaven in de handt, aan haar hoofdt hebbende. Deze ſpoken hadden zulk een indruk op zyne herſſenen gemaakt, dat hy ze nog meende te zien toen hy ontwaakt was; en zich naakend uit het bedde begevende, greep hy zynen ſabel, met welken hy ter regter en ter linker ſloeg, om de herſſenſchimmen te verdryven. Hy vertelde deze wonderlyke verſchyning aan zynen arts, genaamt *Grimbald*, een man van een goed oordeel, en die by de geneeskunde verſcheide nutte wetenſchappen geleert hadt. Hy antwoordde den koning, dat hy vreeſde, dat deze ſchimmen voorlopers der Goddelyke wrake zouden zyn, en hy gaf hem den zelven raadt, dien *Daniël* aan *Nebukadnezar* gegeven hadt wegens een droom, die ruim zo vervaarlyk was *, te weten, dat hy door middel van aalmoezen boete voor zyne zonde zou doen.

* *Daniël* IV.

De gelofte, die hy doedt in de vreze voor ſchipbreuk.

Niet lang daar na deedt de koning eene reize naar Normandië, daar hy niet lang verbleef. Zo als hy ſcheep gegaan was om weder te keren ſtondt 'er zulk een onweêr op, dat het hem met het ſchip, waar op hy was, haaſt in de golven hadde gedompelt en begraven. De doodt, die zich gedurende eenige uuren voor hem vertoonde, onder het vervaarlyk denkbeeldt van ſchipbreuk, bragt hem de aanmerking van zynen arts te binnen, en deedt 'er hem nieuwe byvoegen. In deze angſtvalligheden, en zich van knevelary en afperſſing overtuigt voelende, deedt hy eene gelofte van de ſchattingen, die hy het volk hadt opgelegt, af te ſchaffen, indien hy dit gevaar ontſnapte.

Staartſter.

Een ſtaartſter, die den 8 October verſcheen, en vyf dagen gezien wierdt, merkte men aan als eene derde voorſpelling van rampen, die den koning of het volk, en miſſchien beide, ſtonden te treffen.

1133. Brandt van Londen.

Het jaar 1133 vertoonde niet minder droevige voortekens. Den 14 May verteerde het vuur een groot gedeelte van de ſtadt Londen, byna alle hare huizen van het Ooſt- tot het Weſteinde, en hare grote St. Paulus-kerk, dikwils verbrand, maar zo dikwils herbouwt, en altoos heerlyk.

Verſchrikkelyke tayning der zonne.

Men zag den 4 Auguſty een ander voorteken, nog vervaarlyker dan de vorige. De zon verduiſterde zo ſterk, dat het zichtbare, het welk van hare ſchyf overbleef, niet groter noch glanſchryker was dan de maan in haar laatſte kwartier, en men zag verſcheide ſterren aan den hemel, als ware het nacht geweeſt.

Aardbeving.

Dit was het niet al. Twee dagen daar na wierdt

1133. wierdt de aarde door eene vervaarlyke beving zo hevig geſchokt, en met zulk een verſchrikkelyk geraas, dat ieder dacht, dat zyn laatſte oogenblik en dat der ganſche natuur voorhanden was.

Henrik gaat naar Normandie.

Gedurende deze blyken van gramſchap, die hemel, aarde en zee ſchenen te geven, ging *Henrik* naar Normandië. Hy kon met geen ongelukkiger voortekens derwaarts gaan. Ook kwam hy niet weder van daar.

Machtelt bevalt van den prins *Godefroi.*

De keizerin *Machtelt*, die zich ook derwaarts begeven hadt met haren gemaal, beviel 'er van een tweden zone, die *Godefroi* geheten wierdt, gelyk zyn vader. Dit was een nieuw geluk voor het koninklyk huis; en indien de zaken in een anderen ſtaat geweeſt waren, alstoen, ſchynt het niet, dat *Henrik* iets te vrezen hadt van alle droevige voortekens, waar van wy geſproken hebben. Maar hy lag met zynen ſchoonzone overhoop, en de voorſpoedt van dezen laatſten was de zyne niet meer. Hy hadt hem het hertogdom van Normandië belooft, en hy toefde te lang met het nakomen zyner belofte. Staatzuchtig en wantrouwend zynde wilde hy een zo ſchoon heergoedt niet betrouwen aan een jongen prins, die vol vuur, ſtout in het ondernemen en dapper was, en die niet min heerſchzuchtig zynde dan hy, naar de kroon van Engelandt zou kunnen ſtaan, na dat hy meeſter van het hertogdom geworden was. Hy wiſt, hoe hy zelf gehandelt hadt met zyn eigen broeder, en met zynen neef, en hy vreeſde, dat zyn voorbeeldt zynen ſchoonzoon zou aanzetten om hem op de zelve wyze te handelen: zo dat hy het nakomen van zyn woordt uitſtelde. *Godefroi* was aan zynen kant zo driftig en ongeduldig als een minnaar, die het voorwerp zyner lieſde tracht te genieten; en het uitſtel van zynen ſchoonvader moede was hy voor hem naar Normandië gegaan, en hadt de ſtadt Beaumont belegert en verbrand, verbolgen door den tegenſtandt harer inwoonderen. Dit was geſchied voor dat *Machtelt* haren tweden zoon gebaart hadt. *Henrik* wachtte niet langer dan tot de herſtelling van deze princeſſe, beſloten hebbende haar met zich te nemen, zo dra zy het kraambedt zou verlaten hebben. Maar hy was zeer verwondert van zyne dochter, aan welke hy den voorſlag daar van deedt, van het zelve gevoelen te vinden als haar gemaal, in wiens belangen zy getreden was. Toen begon hy zyn ongeluk te merken, en verviel tot eene zwaarmoedigheit, die hem in het graf ſleepte.

Oneenigheden tuſſchen *Henrik* en zynen ſchoonzoon.

Machtelt treedt in de belangen van haren man.

Hy leefde echter nog een jaar; maar de ſpyt verteerde hem, en hy dorſt Normandië niet verlaten, uit vreze, dat zyn ſchoonzoon het in opſtandt zou brengen, en zich meeſter van de regering maken. Hy hadt alles te vrezen van dezen jongen prins, moedig, om dat hy de zoon en de ſchoonzoon van een koning was, en die de graafſchappen van Anjou, van Maine en van Touraine beneden zyne heerſchzucht vondt; die ten anderen door Vrankryk aangezet wierdt om zyne ſtaatzucht te voldoen, en zynen ſchoonvader een heergoedt te ontrukken, dat hy hem niet wilde laten volgen, na dat hy het hem belooft hadt, en eindelyk, die den gryns reets hadt afgeligt door het veroveren en verbranden van Beaumont. Alles, wat de ſtaatzuchtige *Henrik* tot dien tydt beproeft hadt van wegen een broeder en een neef, die hy verdrukt hadt, en die alleen tegen hem opgeſtaan waren om hunne ſtaten te hernemen, kon niet halen by de angſtvalligheden, die hem bevingen op het beſtaan van eene dochter en een ſchoonzoon, die voorhadden hem van de zyne te beroven. Hier in erkende hy de wrekende handt van een vertoornden Godt; en wy geloven niet, dat de rampzalige doodt van zynen zone, veroorzaakt door eene der droevigſte ſchipbreuken, waar van men ooit gehoort heeft, gevocliger voor hem geweeſt is dan de opſtandt van zynen ſchoonzone, voor wiens medepligtige zyne heerſchzuchtige dochter zich hadt durven verklaren. De doodt kwam zyne ongeruſtheden met zyne regeringe eindigen, die eene der luiſterrykſte zou geweeſt zyn, die Engelandt ooit gezien hadt, indien zy billyker geweeſt ware. Zy zou ook eene der gelukkigſte zyn geweeſt, indien de ſtaatzucht zynes ſchoonzoons en zyner dochter der zelver laatſte jaren niet hadt ontruſt. 1134. 1135.

Doodt van den hertog *Robert.*

Voor zyne doodt viel die van den rampſpoedigen hertog *Robert*, zynen broeder, voor. Hy was in den voorgaanden jare geſtorven in de gevangeniſſe van het kaſteel Cardiff *, waar in hy byna dertig jaren gekwynt hadt, van zyn gezicht berooft, en in de uiterſte ellende het droevigſte leven van de wereldt leidende. Het trooſtelykſte voor hem was, dat Godt hem de genade deedt van hem zynen tegenſpoedt wel te doen gebruiken. Hy leerde de ydelheit der wereldt kennen; hadt berouw van zyne aankleving aan de zelve, en eindigde zyne rampen door eene zalige doodt.

* in Southwales.

Henrik was daarom niet te onſchuldiger. Hy hadt dezen broeder te wredelyk gehandelt, en Gods rechtvaardigheit verwekte in zyn eigen huis wrekers der wreedheden, die hy zelf eerſt hadt beſtaan. Men zegt, dat hy ſtierf aan eene buikloop, die hy hadt gekregen door het eeten van eene lamprei. Deze ziekte rukte hem binnen weinig dagen in het graf. Maar men voegt hier by, dat hy reets kwynde aan eene taaie koorts, die hem uitteerde, en dat hy deze koorts gekregen hadt van den dodelyken ſpyt, dien de kuiperyen van zynen ſchoonzone en van zyne dochter hem hadden veroorzaakt. Eenige ſchryvers zeggen, dat hy 'er zo vertoornt over was, dat hy *Machtelt* onterfde; en deze onterving, het zy waar, of valſch, ſtrekte *Stephanus* van Blois tot een voorwendſel om de kroon op haar te overweldigen, gelyk wy eerlang zullen zien. Zyn ligchaam wierdt geoopent en gebalſemt, om naar Engelandt overgebragt te worden in het klooſter te Redding *, dat hy geſticht, en waar hy zyne graffteede verkoren hadt; maar zyne ingewanden wierden in de hoofdkerk van Rouaan begraven.

Henriks doodt.

* in de provincie van Berks.

Hy regeerde vyf jaren en vier maanden met meer roem en geluk, dan een vorſt ſcheen te verdienen, die zynen broeder van den troon berooſde, waar op hy zich zelf niet vaſt kon zetten dan door wreedheden en verdrukkingen. Zyne onrechtvaardigheit bleef niet ongeſtraft, en die lange ſchakeling van voorſpoedt eindigde met tegenſpoedt; zyn levensloop bereikte den noodſchikkelyken eindpaal der aardſche grootheden, en het ſcheen, dat zyne doodt verhaaſt wierdt door de ſtaatzucht van de zynen, en door den ſpyt, dien hunne muiteryen en kuiperyen hem aandeden; maar deze waren niet dan eene billyke ſtraf van dien, welken hy zelf tegen zynen broeder en zynen neef in het werk geſtelt hadt.

Hoedanig zyne regering was.

Hy liet uit zyn huwelyk met de princeſſe *Machtelt*, dochter van *Malcolmus*, koning van Schotlandt, niet meer dan eene dochter na, van den

Zyne kinderen.

1135. den zelven naam als hare moeder, die haar eerſte huwelyk met keizer *Henrik* den V, en haar twede met *Godefroi*, grave van Anjou, aanging. Hy hadt ook een zoon by haar verwekt, die *Willem* geheten was, en welken hy tot zynen erfgenaam benoemt hadt; maar die in den ouderdom van zeventien jaren ellendig omkwam in eene droevige ſchipbreuk, welke wy boven beſchreven hebben. Na *Machtelt* van Schotlands doodt trouwde hy voor de twede maal met *Adelheide* van Loven; maar hy verwekte gene kinderen by haar: zo dat alle hoop der opvolginge in den perſoon van zyne dochter *Machtelt* beſtondt, aan welke hy wilde dat de Staten des koninkryks getrouwheit zouden zweren. Zy volgden hem echter niet op, gelyk wy terſtondt zullen zien, en deze eedt belette de pairs en de gemeente niet een anderen overheer te erkennen; maar haar zoon herſtelde dit ongeluk, gelyk wy ook zullen zien, en bragt den troon weder in zyn geſlacht.

Behalven deze kinderen, uit een wettig huwelyk geſproten, hadt *Henrik* 'er verſcheide, ja tot veertien toe', by zyne byzitten. Eenige leden ſchipbreuk met prins *Willem*: voor de andere droeg de koning zo groot eene zorg, als of zy wettig geweeſt waren, en eene zyner natuurlyke dochteren trouwde met *Alexander*, koning van Schotlandt; ten minſte indien men de Geſchiedenis van Engelandt moge geloven.

Zyn kleinzoon *Henrik* kwam tot de kroon.

Met dezen vorſt eindigde de mannelyke tak van *Willem* den Veroveraar, die niet meer dan drie koningen * aan Engelandt gaf. *Stephanus* van Blois volgde hen op, gelyk wy zullen verhalen; en deze was de eenigſte van dit geſlacht. *Henrik* de II, geſproten uit het huwelyk van de keizerinne *Machtelt* met *Godefroi*, graaf van Anjou, klom vervolgens op den troon, en bragt 'er het huis van Anjou met hem op, waar uit hy van vaders zyde geſproten was; maar hy deedt 'er dat van Normandië, waar uit hy voortgekomen was, met eenen weder opklimmen. Van dit laatſte huis was hy afkomſtig van zyn moeders zyde, aan welke hy de kroon verſchuldigt was. Daarom rekent men alle koningen van Engelandt, van *Willem* den Veroveraar af, als uit een zelve bloedt geſproten, en men brengt het geſlacht van Anjou onder dit, om dat het eerſte inderdaadt niet tot de kroon kwam dan uit hoofde van de moeder van *Henrik* den II, uit het bloedt van het andere voortgekomen, van het welke zy de eenige erfgenaam geworden was.

* *Willem* den I, *Willem* den II, en *Henrik* den I.

1135. 1136. Regering van *Stephanus* van Blois.

Het ongeduldt, dat *Godefroi* en *Machtelt* naar de heerſchappy toonden, verwyderde hen van den troon, in plaats van 'er hen op te brengen. Zy hadden begonnen met Normandië van *Henrik* te eiſchen; en op zyne weigering van 'er hen het verly van te geven hadden zy ondernomen om zich zelf door geweldt in het bezit van dit hertogdom te ſtellen. Hunne kuiperyen riepen 'er hem van overzee, en hy ſtierf 'er. Zy vonden zich aan hunnerr kant als gebannen in hunne ſtaten, waar in hy hen te rug gedreven hadt, en buiten ſtaat om ſpoedig genoeg naar Engelandt te gaan, om zich daar te doen erkennen, en van de Staten des koninkryks de nakoming te vorderen van den eedt, dien zy tot twee malen toe aan de keizerinne *Machtelt* gedaan hadden. Een, die ſpoediger was dan zy, voorkwam hen, en nam hunne plaats in. Deze was *Stephanus* van Blois, uit hoofde van zyne vrouwe graaf van Boulogne, en door zyne moeder, *Willem* des Veroveraars dochter, geſproten uit het huis van Normandië: zo dat *Stephanus* van Blois zich bediende van de afwezendheit van *Machtelt*, gelyk haar vader zich bedient hadt van die van zynen broeder *Robert*, op welke hy de Staten overweldigt hadt, die *Stephanus* vervolgens *Godefroi* en *Machtelt* ontweldigde. Zo weet de Voorzienigheit de misdaadt der vaderen te bezoeken op de kinderen, gelyk zy zelf in hare geboden te kennen geeft. 1135. 1136.

Wie hy was.

Stephanus van Blois, gelyk wy alrede gezegt hebben op het einde van het leven van *Willem* den Veroveraar, was getrouwt met *Alix*, of *Adele*, de dochter van dezen vorſt; en uit dit huwelyk was een zoon geboren, die, gelyk zyn vader, den naam van *Stephanus* droeg, en die by den tytel van graaf van Blois, welke die van zyn geſlacht was, dien van graaf van Boulogne voegde, om dat hy de erfgenaam van dat huis tot zyne vrouwe hadt. *Henrik*, die veel genegenheit voor zyne zuſter *Alix* hadt, droeg zorg voor de opvoedinge van haren zone, den jongen *Stephanus*; ontboodt hem in Engelandt, en deedt hem aan het hof opvoeden met de prinſſen en princeſſen, zyne kinderen. Hy toonde zeer veel zucht voor hem, en de kwekeling beantwoordde de zorgen, die zyn oom voor hem droeg, om hem een volmaakten prins te maken, wonderlyk wel. Hy wierdt in korten tydt zodanig welgemaakt, van eene ryzige en aangename geſtalte, adelyk van wezen, wiens fierheit hy door eene aanvallige goedaardigheit temperde, eindelyk met alle goede hoedanigheden des ligchaams begaaft. Die der ziele en des herte bezat hy in geen minder trap van volmaaktheit. By veel yver en een levendigen geeſt voegde hy veel voorzichtigheit en gematigdheit; en hy toonde in het vervolg zo veel bekwaamheit in het ſtaatsbewindt, als dapperheit in den kryg, dien hy uitnemend wel verſtondt. Alle geſchiedenisſchryvers malen hem echter zo voordeelig niet, en eenige ſchryven hem niet dan middelbare hoedanigheden toe, met veel ſtaatzucht en trouwloosheit. Hoedanig hy ook mogte zyn, hy liep zynen oom niet in het oog; het zy dat hy alle zyne verdienſten, of zyne ſtaatzucht niet bemerkte; het zy dat hy zich verbeeldde alles zo wel beraamt te hebben tot de opvolginge van de keizerinne *Machtelt*, dat hy meende niets te vrezen te hebben van de voornemens, die de graaf van Blois mogte krygen. Deze laatſte was niet in Engelandt, gelyk ook niet de graaf *Godefroi*, noch zyne vrouw, toen *Henrik* ſtierf; maar hy hadt 'er een ſterken aanhang, zo wel als in Normandië, en zyne vrienden gaven hem berecht van *Willems* overlyden voor dat de beide anderen de tyding daar van gehad hadden. Men moet hier by ook vaſtſtellen, dat hy, met aandacht dit grote voorval te gemoet hebbende gezien, zich daar toe bereid hadt, om dat hy gereed en vaardig was om over zee te gaan; en dat *Henrik* den eerſten December geſtorven zynde, *Stephanus* op eenen der feeſtdagen van Kersmis gekroont wierdt, en dat juiſt op den dag van den Heilige, wiens naam hy droeg. Echter willen eenigen, dat hy niet voor den 8 January gekroont wierdt.

Hy gaat naar Engelandt.

Zyne kroning.

Wat hier van zy, het geſchiedde niet zonder zwarigheden te ontmoeten, eerſt in zyne komſte in het koninkryk, vervolgens in zich te doen erkennen, en in zich te doen kronen. Die van Douvres en Kantelberg wilden hem niet ontfangen in hunne havens; maar hy vondt die van Londen beter geneigt voor hem. Deze hoofdſtadt des koninkryks opende hem hare poorten;

Zyne ſtaatkunde.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1135. 1136. en zich daar gedragende en aanstellende als koning oeffende hy 'er zyne rechtvaardigheit en weldadigheit. Hier toe dienden hem de schatten van den overleden koning, die op honderd duizend marken beliepen, en die hem overgelevert wierden door den schatmeester van dezen vorst, die de zelve opgelegt en in bewaring hadt. Hy stortte in weinig dagen meer weldaden op het volk uit, dan zyne voorzaten gedurende hunne ganssche regeringe gedaan hadden, en hy deedt 'er nog meer hopen dan hy uitdeelde. Het maken van diergaarden, om 'er in te jagen; de gestrengheit, met welke men de genen strafte, die de plaatsen, tot het vermaak der vorsten geschikt, schonden, of die hout hakten in de bosschen, die tot het zelve gebruik verordent waren; de zwaarte der belastingen en schattingen; de afperssingen, die men omtrent het volk en de geestelykheit oeffende; alle deze knevelaryen eener eigendunkelyke regeringe deden de natie zuchten en klagen, en zy hadt sedert de heerschappy van den Veroveraar naar een zachter regering verlangt. *Stephanus* onthief en bevrydde haar van alle deze bezwaarnissen, en toonde zich zo genegen voor het volk, dat de Engelschen hunne vryheden meenden wedergekregen te hebben. Men moet zich derhalven niet verwonderen, dat hy door een diergelyk gedrag de herten van alle Engelschen tot zich neigde.

De paus is hem gunstig, en waarom.

Zyn broeder, de bisschop van Winchester, en afgezant van den paus, was hem behulpzaam om de geestelykheit op zyne zyde te krygen. Hy haalde haar zelf voort over in zyne belangen door de belofte van de opene geestelyke ampten te vullen zonder uitstel, en zonder Simonie. Hy deedt meer. De meeste bisschoppen hadden de party van den paus verkoren in het beroemde geschil der beleningen: hy stondt van de volheit van zyn recht af, en vergenoegde zich met de benoeminge der bisschoppen, der zelver aanstelling aan den paus latende. Dus hebben de Roomsche pauzen zich steets weten te bedienen van de gelegenheit als de vorsten hun gezag nodig hadden, het welk zy hen niet vergunt hebben dan om hunne dwingelandy en overweldigingen te billyken. *Stephanus* wist, dat de plegtigheit zyner zalvinge nodig was ter oprechtinge van zyn koningdom; dat de bisschoppen der zelver plegtigheit moesten doen. Om hen daar toe te bewegen offerde hy hen het recht der aanstellingen op, op dat zy aan hunnen kant hem de trouw, die zy aan de dochter van hunnen koning schuldig waren, op zouden offeren. Men zegt, dat de geestelykheit van Engelandt zich zo genegen toonde voor den overweldiger alleen uit eerbiedt voor de brieven van *Innocentius* den II, die hem hen aangeprezen hadt als een prins van grote verdiensten, die even nut voor de natie en voor de kerke zou zyn.

Eedt van den overrechter, die zweert, dat de overleden koning zyne dochter *Machtelt* onterft hadt.

* *Seneschal.*

Daar bleef echter eene zwarigheit over, die elk verlegen maakte, te weten de eedt, welken *Henrik* alle pairs, zo kerkelyke als wereldlyke, aan de keizerinne *Machtelt* hadt doen afleggen; maar *Hugo Bigot*, door den overleden koning tot overrechter * van Engelandt aangestelt, redde hen uit deze verlegenheit. Hy hadt dezen eedt gedaan zo wel als anderen; zo dat hy even verplicht was dien te houden, of even schuldig, indien hy niet nakwame het gene hy gezworen hadt. Om hen van schuldt vry te houden, en zich zelve met hen, bekrachtigde hy met eede, dat de koning, by wiens sterven hy tegenwoordig geweest was, de keizerin, zyne dochter, onterft hadt. Men geloofde hem; het zy om dat men zich ligt laat overtuigen van het gene men wenscht, of om dat de opstandt van den grave *Godefroi*, waar aan zyne gemalin mede deel hadt, de onterving zeer waarschynlyk maakte. Waar men by moet voegen, dat de liefde, die de koning voor *Stephanus* van Blois, zynen neef, getoont hadt, en de tederheit, met welke hy hem hadt opgevoed, hem tot de opvolginge scheen te roepen. 1135. 1136.

Redenen voor *Stephanus* van Blois.

Eenigen menen, dat de kroon hem toegevallen was, ten nadeele van *Machtelt*, zo wel als zy afkomstig zynde van *Willem* den Veroveraar, en in den zelven graadt. Byaldien, zeiden zy, zy het voordeel hadt van gesproten te zyn uit den zone, *Stephanus* hadt dat der kunne, het welk altoos moet voorgaan, vooral in gelykheit van graadt; en als kleinzoon van den Veroveraar moest hy gestelt worden voor *Machtelt*, zyne kleindochter. Men zeide nog, dat het graafschap van Boulogne het koninkryk van Engelandt zekerder en nader hulp kon toebrengen, om zyne havens, het zy tot den koophandel, of om landingen in Vrankryk te doen, dan het graafschap van Anjou.

Voor *Machtelt*.

Hoe schynbaar deze redenen waren, het is zeker, dat de wet der opvolginge voor *Machtelt* was. Waar by men den eedt moet voegen, dien de Staten des koninkryks haar by het leven van *Henrik* gedaan hadden. Gene van deze beide aanmerkingen kon de Engelschen ten haren voordeele overhalen. De gemeenzame manieren van *Stephanus*; zyne genegenheit voor het volk; de kuiperyen van den bisschop van Winchester, zynen broeder; het overige van de geestelykheit, door den afstandt der aanstellingen en door de aanbeveling van den paus op zyne zyde getrokken; de verklaring, of waar, of valsch, van den overrechter *Bigot*; en, mogelyk nog meer dan dit alles, de aanwezendheit van *Stephanus*, en de afwezendheit van *Machtelt*; alle deze beweegredenen deden den evenaar eindelyk naar *Stephanus* zyde overhellen. Londen verklaarde zich ten eerste; het gansche koninkryk volgde het voorbeeldt der hoofdstadt; en weinig dagen na zyne aankomste wierdt hy te Westmunster gezalft door *Willem*, aartsbisschop van Kantelberg, bygestaan door de bisschoppen van Winchester en Salisbury. De eerste was die *Willem* van Corbeil, of van Corbois, welken de overleden koning uit eene gemene priory van het graafschap van Essex gehaalt hadt, om hem op den eersten stoel der kerke van Engelandt te plaatsen; waar over een geschiedenisschryver * hem voor een trouwlozen en ondankbaren scheldt, die de gunst van zynen weldoender niet erkende omtrent de princesse, zyne dochter, die hy ongetrouw was, en voor welke hy een anderen stelde, dien hy met zyne eigene handen zalfde.

* *Fuller.*

Of de kroon van Engelandt alleen erfelyk is.

Maar daar is mogelyk nog een gewigtiger aanmerking te maken over de kroninge van *Stephanus* en de uitsluiting van *Machtelt*, te weten, dat de kroon van Engelandt niet zodanig erfelyk is, dat zy met eenen niet van de toestemminge en de keur der natie hangt, die haar recht meent te gebruiken, en niet tegen de wetten des koninkryks aan te gaan, wanneer zy, zonder het koninklyke huis voorby te gaan, den eenen prins voor den anderen kiest, onafhankelyk van de nabestaanheit, en zelfs al te met van de kunne. Dit heeft meer dan eens gebleken onder de regering der Saxische koningen; en, dat overtuigend is, het zelve heeft men gezien onder de drie aaneenvolgende regeringen van de opvol-

1135. volgers des Veroveraars. Men hadt het alvorens omtrent hem zelve gezien, voor den prins *Edgar* geſtelt zynde, hoewel deze laatſte in mannelyke lyn van de Saxiſche koningen was geſproten, aan welke *Willem* ſlechts verwant was, uit hoofde van *Eduards* moeder, zyne moeie *, en niets op de kroon te vorderen hadt. De natie bleef haar recht handhaven in de verkiezing van *Willem* den Roſſen, des Veroveraars tweden zoon, geſtelt voor *Robert*, hertog van Normandië, zynen oudſten; in de verkiezing van *Heurik* den I, ten nadeele van den zelven *Robert*, en eindelyk in de keur van *Stephanus* van Blois voor *Machtelt*, wiens afkomelingen niet weder tot den troon geroepen wierden dan na *Stephanus* doodt: zo dat wy zullen ophouden dezen laatſten een overweldiger te noemen, en geen zwarigheit willen maken in zyn koningdom voor wettig te erkennen, zo door zyne kroning, als door de toeſtemminge van de Staten des koninkryks. Ook erkennen alle Engelſche geſchiedenisſchryvers hem voor een wettigen koning.

* *Emma, Eduards moeder, en Robert, Willems vader, waren zuſter en broeder.*

Lof van *Stephanus.*

Hy was der krone ook waardig. Schoon hy die met minder recht dan ſtaatzucht opzette, droeg hy de zelve met meer rechtvaardigheit dan ſtaatzucht, en men zag hem deze deugdt byna altoos met zachtmoedigheit, goedertierenheit en mildadigheit verſellen; deugden waarlyk koninklyk, vooral, wanneer zy, gelyk in dezen vorſt, door ſchranderheit van hoofdt en dapperheit van hert onderſteunt worden.

Eedgeſpannen tegen hem.

Hy hadt deze hoedanigheden nodig tegen de aanſlagen, die aan alle kanten geſmeed wierden om hem te verdrukken. Byna in den zelven tydt, als de Engelſche natie zich voor hem verklaarde, zag men de koningen van Vrankryk en van Schotlandt zamenſpannen om hem te ſtoten van den troon, waar op hy even te voren geklommen was, en, onder voorwendſel van *Machtelts* belangen voor te ſtaan, den eenen Normandië, en den anderen Northumberlandt tot opſtandt brengen.

1136. Hy betuigelt de inbreuken der Schotten.

Stephanus liet zich niet vertzagen. Hy ſpoedde zich terſtondt waar het gevaar het grootſte was. *David*, koning van Schotlandt, was in Northumberlandt gevallen, en hadt het byna geheel verovert. De voorzichtigheit wilde, dat *Stephanus* dit vuur, aan een einde des ryks ontſtoken, ging bluſſchen, voor dat hy naar Vrankryk ginge; en hy deedt dit met zeer veel moedt en geluk, echter zonder bloedt te ſtorten. Hy wapende zich in der yl; trok op tegen de Schotten, die reets meeſter van Neucaſtel waren, en boodt hen den ſlag aan. De pairs des ryks beletten, dat men handgemeen wierde, ſtelden zich aan tot middelaars, en bragten het zo verre, dat het verding getroffen wierdt. De koning van Schotlandt gaf Neucaſtel en andere plaatſen van Northumberlandt weder, en de koning *Stephanus* ſtondt hem Cumberlandt af, van het welke prins *Henrik*, zoon van den koning *David*, op ſtaande voet hulde deedt. Het verding was met hem gemaakt, en hy verbleef eenige dagen aan het hof van *Stephanus*, die hem altoos aan zyne regterhandt plaatſte, en wilde, dat de aartsbiſſchop van Kantelberg hem den rang gave. Dit was zo groot een ſpyt voor dezen kerkvoogdt, dat hy in zyne vervoering kwalyk ſprak van den prins. Dit kwam den koning, zynen vader, ter ooren, die hem weder deedt komen, zich op zyn beurt te ligt belgende, of deze geringe zaak tot eene oorzaak van een nieuwen oorlog willende maken. Eer dat wy van des zelfs uitkomſt ſpreken, moeten wy zien hoe het met den overzeeſchen kryg afliep. 1138.

Hy ſlaat hen Cumberlandt af.

De aartsbiſſchop van Kantelberg eischt den rang boven den prins van Schotlandt.

Byna ganſch Normandië hadt *Machtelt* erkent. *Stephanus* begeeft zich derwaarts, en komt 'er gelukkiglyk aan; trekt tegen de veſtingen op, en brengt de zelve weder onder zyne gehoorzaamheit. *Lodewyk* de Jonge, opvolger van *Lodewyk* den Dikken, zynen vader, regeerde toen in Vrankryk. Hy was onlangs getrouwt met *Eleonora*, erfdochter van Guienne, eene princes zo beroemd om hare ſchoonheit en gevallen, en het hof was alleen bedacht om zich wel te vermaken, wanneer het zich genoodzaakt vondt om party te kiezen in dit beroemd geſchil. De hoedanigheit der mededingeren, beide onderzaten der krone; hunne ſtaten Anjou en Normandië, beide in het midden van Vrankryk gelegen; alles noodzaakte hem om zich voor eenen van beide te verklaren. *Lodewyk* draalde ook niet; en het zy uit inzichten van ſtaat, of uit vriendſchap voor den grave van Anjou, of wel uit vyandſchap tegen dien van Blois, welke nagelaten hadt om hem tegen te komen, toen hy de provinciën van zyn ryk bezichtigde; altoos hy koos de party van den eerſten. Zyne ſtedehouders trokken in het Boulonois, en hy toog zelf in Normandië met den grave *Godefroi*. Deze provincie boodt geen wederſtandt; *Godefroi* ſtelde zich in der zelver bezit, en deedt 'er hulde van aan koning *Lodewyk*, aan welken hy Giſors afſtondt, met het Normanſche Vexin; een landt, gelegen tuſſchen de rivieren de Epte en de Andelle, en dat de hameide of de barriere van Vrankryk en Normandië is. Deze eenigheit duurde niet lang. *Stephanus* ging met uitgelezene benden over zee, gelyk wy gezegt hebben, en herwon het hertogdom met de zelve ligtvaardigheit, als *Lodewyk* en *Godefroi* 'er zich onlangs meeſter van gemaakt hadden.

Lodewyk de Jonge, en *Godefroi*, graaf van Anjou, vereenigen zich.

Godefroi doedt *Lodewyk* hulde van Normandië.

Stephanus herwint het.

Deze ſnelheit vertzaagde den koning van Vrankryk, die voor het Vexin vrezende met *Stephanus* in onderhandeling kwam, en een verding met hem maakte, waar door hy *Godefroi* en *Machtelt* niet alleen verliet; maar met hunnen vyandt in een beſchadigend en verwerend verbondt tradt. Om het zelfs te krachtiger en duurzamer te maken verloofde hy zyne zuſter *Conſtantia* aan *Euſtatius*, zone van *Stephanus*, die maar veertien jaren oud was; om welke reden het huwelyk eerſt drie jaren daar na voltrokken wierdt. Deze bandt belette *Lodewyk* niet de party van zynen zwager weder te verlaten, om die van den grave van Anjou te ombelzen, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Lodewyk vermaagſchapt zich met *Stephanus*.

Wy komen weder tot den tweden oorlog, dien *Stephanus* tegen den koning van Schotlandt voerde. Deze laatſte was moederlyke oom van de keizerinne *Machtelt*; maar hy was van den zelven kant oom van den koning *Stephanus*: zo dat men niet kan vermoeden, dat de belangen zyner nichte hem aanzetten om de regering van den nieuwen koning van Engelandt te ſtoren. Men ziet weinig vorſten, die zich met zo veel hevigheit in de geſchillen hunner bloedverwanten inlaten; en ſchoon *Auguſtus* de wereldt zocht diets te maken, dat hy tegen *Antonius* oorlog voerde alleen om den hoon van zyne zuſter *Octavia* te wreken, en dien der Republyk, op welke de belediging dezer doorluchtige Romeininne wederſtuitte; het is echter zeker, dat dit voorgeven niet meer dan de dekmantel zyner wapenruſting, en dat zyne ſtaatzucht 'er de ware

1138. Tweede oorlog met de Schotten.

oorzaak

1138. oorzaak van was. Men moet het zelve zeggen van den koning van Schotlandt. Hy zocht zich van de verdeeldheden van Engelandt te bedienen. Hy hadt Cumberlandt onlangs gekregen door het verding, dat hy met *Stephanus* hadt gemaakt: dit kon zyne begeerte niet voldoen; hy was genoodzaakt geweest Northumberlandt te laten varen; maar deze provincie was hem te welgelegen, om de begeerte, van de zelve te bezitten, met eenen te laten varen.

Hunne inbreuken.

De hoon, den prins *Henrik*, zynen zone, door de pairs des ryks, zo als hy voorgaf, aangedaan, ſtrekte hem tot een voorwendſel, en de beroerten, welke de aanhangers van de keizerinne *Machtelt* in de Zuidelyke provincien des ryks verwekten, gaven hem eene ſchone gelegenheit. *Stephanus*, die gene gedachten hadt op eene vredebreuk met Schotlandt, hadt zich naar het Zuiden geſpoed, daar zyne vyanden de wapenen opnamen, en hem met een algemenen opſtandt dreigden. Zo haaſt als de koning van Schotlandt bericht hadt van zynen tocht, trekt hy met troepen, die hy vaardig gehouden hadt, in Northumberlandt; maakt zich meeſter van het graafſchap van dezen name; nadert tot in dat van Jork, en dreigt des zelfs hoofdſtadt met een beleg. Zyn heir groeide dagelykſch aan door de troepen, welke de heeren hem bragten, die zich voor de keizerinne *Machtelt* verklaarden, en Engelandt, aan beide kanten aangetaſt, was op het punt om *Stephanus* te ontſnappen. Zyne dapperheit en die van zyne getrouwe onderdanen deden het hem behouden.

Door twee Engelſche biſſchoppen beteugelt.

Terwyl hy den aanhang in het Zuiden des ryks breidelde, verydelden twee kerkvoogden de aanſlagen der genen, die *Stephanus* in het Noorden beſtookte; boden den koning van Schotlandt en de aanhangers van *Machtelt* het hoofdt, hielden het geweldt van hunne wapenen tegen, en hen ſlag gelevert hebbende behaalden zy eene beroemde zege op hen. De eerſte was *Thurſtin*, aartsbiſſchop van Jork, en de ander de biſſchop van Durham (a). Zy waren beide hunne bedieningen aan den overleden koning verſchuldigt; beide hadden zy de keizerinne *Machtelt*, zyne dochter, trouw gezworen, en zy waren beide echter in de belangen van *Stephanus*. Wy willen hier niet beſliſſen, of zy naar hun gemoedt en als goede patriotten te werk gingen; daar zyn redenen voor en tegen, maar wy vergenoegen ons de zaken als een geſchiedenisſchryver by te brengen, en wy laten aan de ſtaatkunde hare aanmerkingen en oordeel.

De biſſchoppen voerden hunne onderzaten aan in geval van oorlog.

Het was nog de gewoonte, dat de biſſchoppen, onderzaten der krone, om hun tydelyk gezag verplicht waren hunne eige onderzaten ten oorloge aan te voeren, wanneer het hen door den koning aangezegt was, of dat de noodzakelykheit het vereiſchte. Dit was in Vrankryk in gebruik zo wel als in Engelandt, en zelfs nog lang daar na *; de biſſchoppen van Auxerre en Orleans wierden geſtraft met de beroving van hun tydelyk gezag, om dat zy zich niet bevonden hadden by een krygstocht van den koning *Philippus Auguſtus*; eene beroving, welke paus *Innocentius* de III, tot welke deze beide kerkvoogden toevlucht namen, billyk en met de wetten des ryks overeenſtemmende vondt. Volgens die van Engelandt beſloten de aartsbiſſchop van Jork en de biſſchop van Durham den koning *Stephanus* by te ſpringen. De ziekte van den eerſten was oorzaak, dat hy zich niet in eigen perſoon by het heir kon bevinden; maar hy hadt het helpen werven en te velde brengen; en vermits hy een eergierig en yverig man was, vermaande hy zynen amptgenoot met alle kracht tot zynen plicht. Deze kweet 'er zich van op eene verbazende wyze, en die naauwlyks geloof in de Geſchiedenis vindt. Schoon het heir der vyanden talryker en trotſch op zyne overwinningen was; ſchoon het daarenboven aangemoedigt wierdt door de tegenwoordigheit van zynen koning, en den jongen prins, zynen zone, dorſt hy het den ſlag aanbieden. Wy hebben elders * de krachtige aanſpraak bygebragt, die hy aan zyne benden deedt; zo dat wy de zelve hier niet zullen herhalen. Wy zullen ons vergenoegen te zeggen, dat hy hen erinnerde, dat Engelſchen en Normannen, uit welke zy beſtonden, niet gewoon waren de mannen te tellen; dat de overwinning niet door de meerderheit van manſchap, maar van moedt moeſt behaalt worden. Hy voegde hier nog by, dat zy † geſproten zynde uit het zelve bloedt der helden, die Sicilie verwonnen, en het koninkryk van Jeruzalem geſticht hadden, het eene eeuwige ſchande voor hen zou zyn zich door de Schotten, hunne onderzaten, te laten honen, en zich niet te ſpoeden om hunnen moedwil en dien der wederſpannige Engelſchen, die zich onder hunne vanen begeven hadden, te ſtraffen. Deze reden eindigende gaf hy de abſolutie aan zyn heir, het welk door zyne toejuichingen zyne begeerte toonde om handgemeen te worden, en zyne hoop om te verwinnen.

Dapperheit van den biſſchop van Durham.

* in de geſchiedeniſſe van de erfdochter van Guienne.

† te weten de Normannen.

Hy geeft de abſolutie aan zyn heir.

De uitſlag beantwoordde hun vertrouwen. Het Schotſche heir toog voort in twee ryën, waar van de koning de eerſte en de prins de twede aanvoerde. Het viel met veel geweldt op het Engelſche, het welk maar een ligchaam maakte, aan wiens hoofdt de dappere biſſchop zich geſtelt hadt. Hy verduurde dien eerſten aanval met veel beſtendigheit; maar hy kon overal niet wezen, en de Engelſchen begonden te buigen, door de menigte overſtelpt, wanneer hun onvertzaagde overſte kwam toeſchieten, daar hy hen zag deinzen; hen weder moedt gaf, en hen weder aan den vyandt bragt. Zy deden de Schotten op hun beurt buigen, en dreven hen al vechtende voort tot by den prins, die zich voor hen vertoonde met den moedt van een jongen leeuw; *Werwaarts vlucht gy*, riep hy hen toe, *en waar hebt gy uwen koning gelaten? Schept weder moedt ſoldaten, en keert u weder naar den vyandt; gy moet met my verwinnen, of ſterven.* Hy viel met eenen zo ſterk op den vyandt aan, dat de Engelſchen genoodzaakt waren andermaal te deinzen. Hy behieldt dit voordeel niet lang. De vleugel, dien hy aanvoerde, dreef de Engelſchen op de vlucht; maar de koning, zyn vader, was geſlagen geweeſt. De biſſchop van Durham, die hem geſlagen hadt, maakte de Schotſche ruitery en voetknechten, die alleen op vluchten bedacht waren, neder. De koning zelf was genoodzaakt te wyken; en al de yver van den Schotſchen prins kon het gevecht niet herſtellen. Hy moeſt ook wyken, en de vlucht van zynen vader begunſtigen met alle troepen, die hy hadt, en zy moeſten beide de provincie van Jork verlaten, en zich in Northumberlandt beſluiten. Zy lieten aan den zegepralenden biſſchop het ſlagveldt, bedekt met elf duizend van hunne doden; eene overgrote en byna ongelooflyke menigte ten opzichte van het klein getal der overwinnaren.

Stelt zich aan des zelfs hoofdt.

Dapperheit van den Schotſchen prins.

Overwinning van den biſſchop van Durham.

Ter-

* in den jare 1208.

(a) Anderen zeggen van de Orkaden, die toen nog niet aan Schotlandt behoorden.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1139. Vrede met Schotlandt.

Terwyl de biſſchop van Durham over de Schotten en de Noorder Engelſchen, die zich by hen gevoegt hadden, triomfeerde, zegepraalde *Stephanus* over de wederſpannige Engelſchen aan den Zuidkant, en het ganſche koninkryk moeſt zich aan zyne gehoorzaamheit onderwerpen. Deze beroerten geſtilt zynde, wilde hy zich over de inbreuken der Schotten wreken, en de ſchrik en verwoeſting, die zy tot twee malen toe in Engelandt verſpreid hadden, in hun landt brengen. De koning *David*, zich niet ſterk genoeg bevindende om hem te wederſtaan, deedt hem om de vrede verzoeken, hem aanbiedende het verding van den jare 1136 te vernieuwen, en de koſten van den laatſten oorlog te vergoeden. Op deze voorwaarden wierdt het verdrag getroffen, en hy gaf prins *Henrik*, zynen zoon, tot waarborge, dien *Stephanus* weder met zich nam naar Londen, daar hy als zegepralende kwam.

1140. Aankomſt van *Machtelt* en van den grave van Glocester in Engelandt.

Hy genoot 'er geen lange ruſt. Naauwlyks hadt hy die begonnen te ſmaken, of hy kreeg tyding, dat de keizerin *Machtelt*, en *Robert*, graaf van Glocester, haar natuurlyke broeder, in de provincie van Suſſex geland waren. Deze heer hadt alle dapperheit en bekwaamheit van zynen vader. Hy was ſtout in zyne aanſlagen; ſchielyk in der zelver uitvoering, en zyn moedt deedt hem wanen, dat niets onmogelyk voor hem was. Hy was ook de regter arm van *Machtelt*, en zy hadt geen zwarigheit geſtelt in met hem van Normandië naar Engelandt over te gaan, met een ſchip, zonder ander geleide dan hunne huisbedienden, en tien of twaalf jonge heeren. Maar zy betrouwden zich op de verſtandhoudingen, die zy in het koninkryk hadden.

De graaf liet de keizerin in het kaſteel van Arondel, die de ſtadt van den zelven naam tot een burg ſtrekte, in het graafſchap, daar zy voet aan landt gezet hadden. Zy wierdt 'er ontfangen door *Willem van Aubigny*, dien zy graaf van Arondel gemaakt hadt, en die de koningin *Adelheide*, weduwe van den overleden koning, getrouwt hadt, byna in den zelven tydt als de koningin weduwe van *Lodewyk* den Dikken, koning van Vrankryk, met *Mattheus van Montmorenci*, ryks-veldheer * van Vrankryk, trouwde.

* Conſtable.

Anderen zeggen, dat *Machtelt* te Portsmouth in Weſtſex geland was met den grave van Glocester, die niet met zo weinig volk verſelt was, als de eerſte ſchryvers zeggen; maar in het tegendeel een talryk heir met zich bragt. De meeſte ſchryvers zyn echter van het eerſte gevoelen. Zy verzekeren, dat hy niet meer dan twaalf jonge heeren by zich hadt, toen hy zich op den tocht begaf, na dat hy de keizerin in de bewaring van den grave van Arondel geſtelt hadt; maar dat zyne kleine hoop naar mate, dat hy voorttoog, aanwaſſchende, hy haaſt een heir kreeg, bekwaam om ſteden te belegeren en veldſlagen te leveren.

Beleefdheit van *Stephanus* voor *Machtelt*.

Stephanus hadt deze landing niet voorzien. Zy verbaaſde hem echter niet. Hy handelde de keizerin *Machtelt* eerſt op de allerbeleefdſte wyze, en als of zy niets tegen elkander hadden. Het kaſteel van Arondel was niet bekwaam om een beleg te verduren; ook vertoonde hy zich niet om het te ondernemen. Hy verzocht, dat men hem toegang in het zelve zou geven om deze princes te bezoeken, en hun onderhoudt liep af met plichtplegingen en wederzydſche beleefdheden; en na het zelve belaſtte hy zynen broeder, den biſſchop van Winchester, dat hy haar naar Briſtol zou geleiden, onder voorwendſel, dat zy daar meer gemak zou hebben; maar inderdaadt om zich van haren perſoon te verzekeren. Dit geſchiedde echter zonder dat hy haar eenigen argwaan liet blyken, en hy verliet haar om zich te gaan ſtellen aan het hoofdt van zyn heir, dat in Mercië den grave van Glocester tegen trok. 1140.

Daar geſchiedden de grootſte vyandlykheden over en weder, en daar wierdt de ſlag geſlagen, waar in *Stephanus* gevangen wierdt. Voor dezen droevigen ſlag gingen eenige belegeringen van plaatſen van geringe aangelegenheit, roveryen, brandſtichtingen, en van alle gewoonlyke verwoeſtingen der heirlegeren; vooral in inlandſche oorlogen, die doorgaans met meer woede en wreedheit verſelt gaan dan andere. Wy zullen ons niet ophouden met de beſchryving van alle deze vernielingen, die niets aanmerkenswaardigs hebben, en ten anderen verhalen de ſchryvers van dien tydt de zelve te verwardelyk om leerzaam te zyn, of om tot ſieraadt der Geſchiedeniſſe te kunnen ſtrekken; en wy zullen ons ſpoeden om te komen tot den ſlag, die het lot van *Stephanus* en *Machtelt* ſcheen te moeten beſliſſen, en het echter niet deedt.

Bedryven der beide partyen.

Ganſch Mercië hadt party gekozen, en was in de belangen van een van beide de mededingers getreden. *Machtelt* en de graaf van Glocester hadden 'er meer aanhangers gevonden dan *Stephanus* vermoed hadt; en de ſteden, die zich voor hen verklaart hadden, konden ten minſte die het met hem hielden ophalen, indien niet overwegen. *Machtelt* hadt zich uit Briſtol gered, en zich begeven naar Glocester, dat zich voor haar verklaart hadt. Worcester bleef *Stephanus* getrouw; maar de graaf van Glocester deedt 'er den brandt in ſteken, die een gedeelte der ſtadt in kolen leide. De burgers wroken zich daar van op Bendlei, dat de party van *Machtelt* omhelſt hadt, en plunderden het uit.

Vernieling van Nottingham.

De beide ſteden, Nottingham en Linkoln, boden den krachtigſten wederſtandt, de eerſte aan de wapenen van den grave van Glocester, en de twede aan die van *Stephanus*. De graaf bedreef grote wreedheden in Nottingham, het welk hy eindelyk vermeeſterde; de meeſte inwoonders wierden nedergemaakt, en byna alle huizen in de aſſche gelegt. Men verhaalt eene gedenkwaardige wraak, die een zyner rykſte inwoonderen over de plunderzucht van dertien ſoldaten nam, welke hem dreigden het leven te benemen, indien hy hen de plaats niet weze, waar hy zyne ſchatten verborgen hadt. Hy opende hen een kelder, waar in hy zeide dat hy de zelve verſtopt hadt; en zo dra zy 'er in getreden waren, zonder de voorzorg gebruikt te hebben van hem voor te doen gaan, ſloot hy de deur achter hen toe; ſtak het huis in den brandt, het welk door de vlamme verteert wierdt met de dertien ſoldaten, die hunne doodt vonden ter plaatſe, daar zy ſchatten dachten te vinden; eene ſtraffe hunner begeerlykheit en plunderzucht waardig.

Plunderzucht der ſoldaten is hen dodelyk.

Het beleg van Linkoln opgebroken.

Linkoln was zo rampſpoedig niet als Nottingham. *Stephanus* hadt het belegert, en dreigde *Ranulphus*, grave van Cheſter, en ſchoonvader van den grave van Glocester, met een algemenen ſtorm. Deze laatſte trok op, hem te hulpe, en noodzaakte den koning het beleg op te breken, om ſlag te leveren.

Dapperheit van den koning en van den grave van Glocester.

Dus zag men twee beroemde krygsoverſten, van welke de een de kroon droeg, en de ander der zelver niet onwaardig was, handgemeen worden, en hunne dapperheit gelykelyk tonen, maar

1140. maar de graaf van Gloceſter was de gelukkigſte. De overwinning wierdt echter lang betwiſt, en ging beurtling by den eenen en den anderen over. Des konings ruitery week in den eerſten aanvang des gevechts, het zy uit blodigheit, of dat zy hunnen koning verrieden, gelyk men van hen meende. Hare vlucht zou het voetvolk mede gefleept hebben, indien *Stephanus* niet toegeſchoten ware om het te ondersteunen. Hy moedigde het zo wel aan door zyne redenen en voorbeeldt, dat het den vyandt, die reets verwinnaar meende te zyn, niet alleen te rug dreef, maar zelfs in wanorder bragt; en de graaf van Gloceſter, hoe beſtendig en ſtoutmoedig ook, begon alrede aan den uitſlag des gevechts te twyffelen, wanneer zyn ſchoonvader hem kwam redden uit zyne verlegenheit. Hy taſtte *Stephanus* van ter zyde aan, met zo veel geweldt, dat hy hem deedt buigen. Zyn voetvolk kon in de vlakte niet langer ſtandt houden tegen de ruitery, die het vertradt, en de brave koning wierdt, na dat zyne dapperheit wonderen gedaan hadt, door de menigte overvallen en gevangen. De geſchiedenisſchryvers * malen hem af als een brieſſchenden leeuw, of als een everzwyn, dat van woede ſchuimbekt in het midden der honden, die het omringen, en het niet durven naderen. Zodanig was, zeggen zy, deze dappere koning, die, verlaten van de zynen, zich alleen tegen een ganſch heir verdedigde, met zyne wapenbyl ontelbare vyanden wondende en afmakende; de ſtoutſte tartende, en eene borſtwering makende van de genen, die hy aan zyne woede hadt opgeoffert. Hy moeſt echter zwichten voor de menigte. De graaf van Gloceſter, aan wien hy zich overgaf, zondt hem aan de keizerinne *Machtelt*, die hem in bociens deedt ſlaan, en in den kerker werpen als een misdadiger. Zy beantwoordde op deze wyze de beleefdheit, die hy voor haar gehad hadt, zeer kwalyk. Ten anderen misbruikte zy haar geluk door zulk eene daadt, en haalde zich den haat van de genen, die haar dus verre begunſtigt hadden, op den hals; en zy konden haar eene zo onwaardige daadt niet vergeven.

Stephanus wordt gevangen genomen.

* *Matth. Paris, Polyd. Virg.*

Machtelts wreedheit.

Hare trotſchheit.

Voor dat dit ongeluk haar overkwam ſmaakte zy het vermaak harer wrake, en der overwinninge des graven van Gloceſter, waar over zy gelukwenſchingen ontfing in alle ſteden des koninkryks, welke zy als in zegepraal doortoog, om zich naar Londen te begeven. Daar eindigde zy de praal en ſtatie van zo heerlyk een tocht, en daar ſtelde zy zich aan niet alleen als koningin, maar als keizerin, en handelde het ganſche huis van den gevangen koning met de uiterſte onwaardigheit. Dit wrocht haar bederf. Zy bleef echter nog eenige dagen in het genot van haren roem, en het hing mogelyk van haar om zich vaſt te zetten op den troon, waar op de graaf van Gloceſter haar gebeurt hadt.

Zy was van Gloceſter vertrokken, daar zy den koning *Stephanus* eerſt gevangen gezet hadt, en van waar zy hem kort daar na naar Briſtol hadt doen overbrengen. Zy begaf zich zelve derwaarts, en van daar langs de kuſten van het Kanaal varende, het welk den naam van deze plaats draagt, kwam zy te Exceſter, ſteets verſelt van eene ſtoet van heeren en kerkvoogden, die haar naar Wincheſter, in Eſſex, geleidden.

De ſtadt Wincheſter wordt haar overgelevert met de kroon.

Daar was de kroon, en zy meende, dat zy, om haar koningdom met geluk te beginnen, des zelfs ſieraden moeſt aannemen, die 'er als de panden van waren, in de ſtadt, daar zy bewaart wierden. Maar het ſtondt te vrezen, dat de biſſchop, die 'er zyn verblyf hadt, des gevangen konings broeder zynde, zich tegen haar voornemen zou kanten, en de poorten voor haar ſluiten. Zy bedacht zich echter niet lang op het gene haar te doen ſtondt; en het zy dat de biſſchop zich hadt laten omzetten, of dat hy, menende, dat zyne wederſtreving vruchteloos zou zyn, een gunſtiger gelegenheit wilde afwachten, kantte hy zich niet alleen niet tegen de inkomſt van *Machtelt*, maar hy deedt haar ook alle eerbewyzingen, die zy van den yverigſten harer aanhangeren kon verwachten. De ſtadt, de Tour, de kroon, alles wierdt aan deze princeſſe overgelevert, en de biſſchop deedt alle, die de wapenen tegen haar zouden opvatten, in den ban, en gaf in het tegendeel den zegen aan de genen, die hare rechten zouden beſchermen. 1140.

De ſteden des koninkryks komen haar begroeten.

Van Wincheſter het Weſtſex doortrekkende begaf zy zich naar Wilton, in de provincie van Wilt, daar de aartsbiſſchop van Kantelberg haar kwam begroeten, en van zyne trouwe verzekeren, en van die van zyn ganſch aartsbisdom. Zy bragt 'er de feeſtdagen van Paſchen door, en hare Godsdienſtigheden gepleegt en geëindigt hebbende, hervatte zy haren tocht, den Theems opſtevenende; kwam te Redding, in de provincie van Berks; en vondt goed zich te verzekeren van de ſtadt en het kaſteel van Oxford, een der burgten van Northumberlandt, van welken de ſlotvoogdt * haar den ſleutel kwam brengen. Van daar Londen weder naderende, trok zy in de provincie van Hartford, en kwam te St. Alban, daar zy de gemachtigden van de hoofdſtadt des ryks ontfing, die zich derwaarts begeven hadden om haar van de gehoorzaamheit der gehele burgery te verzekeren.

* *Robert d'Oily.*

Zy kwam 'er des anderen daags; en de ſtraten onder het gejuich des volks doortrekkende ging zy te Weſtmunſter haar verblyf nemen, wiens geeſtelykheit haar plegtig te gemoet kwam. Zy verbleef 'er eenige dagen, om 'er het bewerp hares koningdoms te maken; maar haar troon ſtondt op den oever van eene ſteilte, waar in wy hem eerlang zullen zien nederſtorten.

Zy handelt de vrouw van *Stephanus* van Blois onwaardiglyk.

Hare trotſchheit was 'er, gelyk wy alrede gezegt hebben, de oorzaak van. In plaats van haar uiterſte beſt te doen om de herten der Engelſchen door zachtmoedigheit te winnen, en hen een voorſmaak te geven van eene goedertierene en rechtmatige regering, nam zy eene ſtratheit aan, en eene hoogmoedigheit, welke deze natie, zo yverzuchtig voor hare vryheit, niet kon veelen. Zy handelde de vrouw van den gevangen koning op de alleronwaardigſte wyze, en het ſcheelde weinig of zy hadt haar zelf in ketenen geſlagen. Deze rampſpoedige princes kwam zich voor hare voeten nederwerpen, om haar de vryheit en het leven van haren gemaal af te ſmeken, onder eene voorwaarde, die den moedt van dezen vorſt onwaardig was, en die hy mogelyk niet goedgekeurt zou hebben. Zy maakte zich ſterk om hem zo verre te brengen, dat hy den troon niet alleen aan *Machtelt* zou afſtaan, maar ook monnik worden, en in een klooſter gaan. Maar het zy dat de heerſchzuchtige dochter van *Henrik* den I deze aanbieding verwierp, met beſluit van hare wraak volkomen te maken, en haren gevangen het leven te benemen; het zy, dat zy aan de uit-

1141. uitvoering van de belofte zyner gemalinne twyffelde, ontzeide zy haar ongenadig, en antwoordde haar niet, dan alleen om haar te doen verſtaan, dat zy zich nooit weder voor haar zou hebben te vertonen.

Mishandelt zyn ganſche huis.

Zy handelde den biſſchop van Wincheſter, die haar zo gunſtig in zyne verblyfplaats ontfangen hadt, niet veel beter. Het kon hem weinig baten, dat hy den hoon, den koning *Stephanus*, zynen broeder, aangedaan, zo edelmoedig hadt vergeten, of zo behendig ontveinſt. Hy volgde de gemalin van dien ramp-zaligen vorſt, en zy was naauwlyks uit *Machtelts* kamer getreden, toen hy zich vertoonde; niet alleen verzoekende, dat de koning, zyn broeder, in vryheit geſtelt mogt worden, maar ook, dat de prins *Euſtatius*, zyn zoon, het oude goedt van zynen vader mogt behouden, en dat zy, vergenoegt met de heerſchappy over Engelandt en Normandië, dezen prins het genot zyner vaderlyke goederen zou laten. *Euſtatius*, uit het bloedt van Blois en Engelandt geboren, eenes konings zoon, en eenes konings zwager *, verdiende de gunſt wel, welke zyn oom voor hem verzocht. *Machtelt* ſtondt hem de zelve echter niet toe, en ſcheen vermaak te ſcheppen in het ganſche huis van *Stephanus* in ſlaverny, behoeftigheit en ellende te willen houden.

* Van *Lodewyk* den jongen, wiens zuſter hy ten huwelyk hadt.

Zy vertoont die van Londen.

Deze onwaardige behandeling trof den biſſchop van Wincheſter op het allergevoeligſt, en hy wachtte alleen naar een gunſtig oogenblik om zyne gevoeligheit met een goeden uitſlag te doen uitbarſten. Dit oogenblik deedt zich haaſt op. Die van Londen meenden zich te bedienen van de tyden, die hen gunſtig ſchenen om alles van de nieuwe koninginne te verkrygen. Zy was de kroon inderdaadt meer verſchuldigt aan hunne goedwilligheit dan aan de wapenen van den grave van Gloceſter, te zwak om deze ſtadt te vermeeſteren, indien zy zich niet vrywillig hadt overgegeven. Zy hadden derhalven reden om te vermoeden, dat zy met recht alles van hare dankbaarheit te hopen hadden. Hun verzoek ging echter niet verder dan tot de herſtellinge van *Eduards* wetten en de vernietiging van die des Veroveraars, en zy lieten niet na van by te brengen, dat zy niets eiſchten dan het gene koning *Stephanus* hen alrede hadt toegeſtaan. Maar zy waren zeer verwondert van zich met verachting te zien handelen, en hen van de trotſche *Machtelt* te horen toeduwen, dat het gene zy van den overweldiger verkregen hadden geen betrekking met haar hadt, noch van geen gevolg voor haar was; dat hy de kroon aangenomen hadt zo als zy hem die hadden willen opdragen; maar dat zy de zelve geërft hadt van hare voorouders, welker wetten en vrydommen zy beſloten hadt te handhaven.

De zelve ſtaan tegen haar op.

Dit antwoordt zweemde te veel naar eene eigendunkelyke heerſchappy om den Londenaren te behagen; ook zeiden zy, dat *Machtelt* deze regeringswyze uit Duitſchlandt gebragt hadt. De biſſchop van Wincheſter bediende zich van hun misnoegen; en zich behendiglyk in hunne byeenkomſten mengende, bewoog hy hen om met hem aan te ſpannen ter ontſlakinge van den koning *Stephanus*.

Alles was ten dien einde in beweging. *Euſtatius*, graaf van Boulogne, zyn zoon, was naar Vrankryk gegaan, en hadt goede troepen met zich gebragt. De Londenaren voegden de hunne by deze, en de gehoonde koningin gebruikte alle vrienden, die zy hadt, en alle getrouwe dienaars van den gevangen koning, om zich te wreken over den hoon, haren gemaal en haar zelve aangedaan. De biſſchop van Wincheſter ſtelde aan zynen kant alle zyne bekwaamheit en zyn gezag ten zelven einde te werke. 1141.

De keizerin ſliep aan haren kant ook niet. Van alle deze bewegingen verſtendigt, ſtelde zy zich in ſtaat om de zelve te verydelen. Zy wapende den koning van Schotlandt nog eens tegen *Stephanus*, en verkreeg krygsbenden van hem, waar mede zy die des graven van Gloceſter, het hoofdt harer heiren zo wel als van haren Raadt, verſterkte. Zy week onderwyl uit Londen, daar zy zich niet zeker oordeelde, kwam te Oxford, en van daar te Gloceſter, waar de graaf, haar broeder, die uitvoerder van alle hare raadſlagen was, gewoonlyk zyn hof hieldt.

Zy verlaat Londen.

Beleg van Wincheſter.

Hy hadt zich met het heir, dat onder zyn bevel ſtondt, te velde begeven om Wincheſter te gaan belegeren. Hy trok 'er in door de eene poort, terwyl de biſſchop 'er door de andere uittrok. Daar zyn ſchryvers, die zeggen, dat de ſtedehouders van *Stephanus* den grave van Gloceſter in zyne legerplaats kwamen overweldigen, daar hy geſlagen en gevangen genomen wierdt; maar anderen verhalen de zaak anders. Zy verzekeren, dat de biſſchop van Wincheſter, het heir der Londenaren ontmoet hebbende, met het zelve te rug keerde; zich voor de ſtadt Wincheſter vertoonde, die hy op zyn beurt belegerde; dat hy 'er den 2 Auguſty den brandt in ſtak, welke zich met zo veel woede verſpreidde, dat de halve ſtadt in kolen raakte; twintig kerken, waar onder de Dom, wierden door de vlamme verteert. De ſtadt, waar in de graaf van Gloceſter met de keizerinne *Machtelt* zich beſloten hadden, leedt deze ſchade zonder zich over te geven, en het beleg bleef duren. Maar zes weken daar na, de belegerden voor een ſtorm vrezende, en tot geen verdrag willende komen, weken zy uit de veſting, en verlieten de zelve. Het heir des biſſchops van Wincheſter, daar van verwittigt, vervolgde hen, en op de achterhoede aanvallende doodden zy eene grote menigte van hen. De keizerin vluchtte op een vollen galop naar den eenen, en de graaf van Gloceſter naar den anderen kant; zo groot was de ſchrik. De eerſte geraakte op een kaſteel, van waar zy zich op eene baar, als een dood lyk, dat men ter aarde zal beſtellen, naar Gloceſter deedt dragen, ten minſte volgens het verhaal van verſcheide geſchiedenisſchryvers; maar *Tyrrel* houdt het voor verdicht.

Machtelt redt zich door eene liſt.

De graaf van Gloceſter wordt gevangen.

Haar broeder, de graaf van Gloceſter, was zo gelukkig niet. Hy ontweek zynen vyandt zo ſpoedig als hy kon; of liever hy vluchtte voor een vyandt, die zyne overwinning met veel yver voortzette. Maar de grote ſpoedt, dien hy maakte, kon hem niet baten; hy wierdt te Stokebridge, by Wincheſter, door *Willem* van Yperen, die het bevel hadt over de krygsbenden, welke *Euſtatius* uit Vrankryk met zich gebragt hadt, gevangen, en men vertoonde hem voor de koninginne zo als zy Wincheſter introk, om de ſtadt in bezit te nemen, en om den Hemel voor hare overwinninge te danken. Zy hadt den hoon, haar door de keizerinne aangedaan, op hem kunnen wreken; maar zy vergenoegde zich hem naar eene zekere plaats te doen voeren; hem aanmerkende als een middel, dat de Voorzienigheit haar aan de handt gaf om den koning, haren gemaal, in vryheit te doen ſtellen, door de uitwiſſeling der beide gevangenen.

Zachtmoedigheit der koninginne.

1141. Uitwisseling van den grave van Gloecester tegen den koning *Stephanus*.

Dit geschiedde weinig dagen daar na (a). De beide vorstinnen toonden 'er zich even begeerig toe; *Machtelt* kon niets ondernemen zonder den grave van Gloecester, en de koningin, die haren gemaal teederlyk beminde, wenschte niets zo zeer dan hem in vryheit te zien: zo dat het verding haast getroffen wierdt. Het kwam *Machtelt* duur te staan. Zy kon *Stephanus* niet in vryheit stellen, zonder hem op den troon te zien klimmen, en bygevolg zonder 'er zelf met eenen af te klappen. Maar zy oordeelde het niet mogelyk 'er zich op te handhaven zonder de hulpe des grave van Gloecester, en zy hoopte zich door middel van hem op den troon te herstellen, en 'er haren mededinger voor de twede maal af te stoten. Hunne gemene vrienden beloofden zich grote voordeelen uit deze inschikking; de eenen meenden, dat *Machtelt* hare heerschzucht zou matigen, weder over zee gaan, en zich vergenoegen met over Normandië te heerschen; en de anderen, dat *Stephanus*, door zyn ongeluk geleert hebbende de rust voor den oorlog te stellen, in vrede zou trachten te regeren.

1141. 1142. Engelandt verdeelt zich tusschen *Stephanus* en *Machtelt*.

Zy waren alle bedrogen in hunne meninge. *Machtelt*, van den troon geklommen zynde, geraakte 'er niet weder op; en de Engelschen zagen den haat tusschen beide partyen weder wakker worden. *Stephanus* besloot aan zynen kant alles te wagen om zich in zyn koningdom te handhaven. *Machtelt* en de graaf van Gloecester deden aan hunne zyde nieuwe pogingen om het hem andermaal te ontwringen. Gantsch Engelandt in oproer verdeelde zich nog eens tusschen *Stephanus* en *Machtelt*; men zag niet dan belegeringen en slagen, en gedurigen kryg, tot dat de doodt der hoofden hunne heerschzucht en krakeel kwam eindigen, om een vorst, die nog meer zucht voor den oorlog hadt, op den troon te beuren; maar die met meer roem en geluk wist te regeren.

Het graafschap van Anjou valt *Godefroi* ten deel door de doodt van *Foulques*, zynen vader.

Wy hebben in lang niet gesproken van den grave van Anjou. Hy bleef echter niet ledig, noch een stil aanschouwer der oorlogen, die tusschen *Machtelt*, zyne gemalinne, en *Stephanus* gevoert wierden; maar andere oorlogen hielden hem aan gene zyde de zee bezig. *Foulques*, koning van Jeruzalem, vader van *Godefroi*, stierf in zyn koninkryk in den jare 1142, uit zyn huwelyk met de koninginne *Melisende* een minderjarigen zoon nalatende, genaamt *Baldewyn*, die hem in zyn koninkryk opvolgde; maar de graafschappen van Anjou, van Maine en Touraine bleven aan *Godefroi*. Het vertrek van *Foulques* hadt hem reets in het bezit van de zelve gestelt, en zyne doodt bevestigde hem in deze bezittinge. Niemandt betwistte hem die. Maar het zy, dat hy zyne onderdanen door eene al te harde behandeling vertoornt hadde; het zy dat die van Anjou, door zyne vyanden opgestookt, een opstandt tegen hem ondernamen, altoos hy kreeg bericht, dat 'er een aanhang tegen hem gemaakt wierdt, en hy was genoodzaakt met troepen naar dien kant af te zakken, om de muitelingen tot hunnen plicht te brengen. Hy deedt het niet zonder moeite; en schoon de Geschiedenis ons de byzonderheden van dezen tocht verzwygt, geeft zy ons echter te verstaan, dat hy hem vele moeielykheit baarde; dat *Godefroi* de wederspannelingen niet tot gehoorzaamheit kon brengen zonder handgemeen met hen te worden, en dat hy door hunnen opstandt lang wederhouden wierdt van zyne gemalin, de keizerin, in Engelandt te hulpe te kunnen komen.

Opstandt van die van Anjou;

Door *Godefroi* beteugelt.

Een ander oorlog hieldt *Godefroi* in Normandië ook bezig. *Stephanus* hadt 'er zyne aanhangers, en het verly, het welk de Fransche koning van dit hertogdom aan den prins *Eustatius* gegeven hadt, toen hy hem zyne zuster *Constantia* ten huwelyk gaf, deedt hunnen moedt krachtig zwellen. De graaf *Godefroi*, en de keizerin, zyne gemalin, hadden 'er de hunne ook, en bezaten zelfs de beste plaatsen. Maar *Godefroi* moest zich in dit hertogdom aan het hoofdt van een heir vertonen; de plaatsen herwinnen, die de prins *Eustatius* hem, door zynen vader, den koning van Engelandt, en zynen zwager, den koning van Vrankryk, ontrukt hadde. Dit volvoerde hy gelukkiglyk gedurende de gevangeniffe van *Stephanus*, en sedert, na dat hy Anjou hadt bevredigt; maar deze krygstochten maakten eene afwending, die hem aan gene zyde der zee hieldt, en hem niet toeliet zyne heirmachten te voegen by die der keizerinne, zyne vrouwe, tegen den geweldenaar. Terwyl zy in Engelandt tegen den vader kryg voerde, oorloogde hy in Normandië tegen den zone, en zyne pogingen, om zich in het laatste te handhaven, waren van geen minder aangelegenheit dan die van *Machtelt* om het andere te herwinnen.

1141, 1142. Gelyk ook die der Normannen.

Het is te verwonderen, dat de koning van Vrankryk, die *Stephanus* zyde gekozen, en het huwelyk van zyne zuster met zynen zone gemaakt hadt, hem eensklaps scheen te verlaten, en zich gedurende deze oorlogen zo stil hieldt, als of hy 'er geen belang ter wereldt in gehad hadt. Mogelyk moet men deze onwerkzaamheit aan des konings zwakheit wyten. *Lodewyk* de Jonge regeerde toen, gelyk wy alrede gezegt hebben, die noch de bekwaamheit, noch de dapperheit van zynen vader *Lodewyk* den Dikken hadt, dien de geschiedenisschryvers den bynaam van *Batailleur* * geven. Mogelyk was het met het goedvinden van zynen Raadt, dat hy zich buiten het spel hieldt, en den beide mededingeren het kluwen liet ontwinden, zonder den eenen te hoog te beuren door het bederf van den anderen, uit vreze van te machtig een nabuur aan den verwinnaar te krygen. Ten anderen maakte de oorlog, dien hy omtrent den zelven tydt tegen den grave van Champagne voerde, hem spels genoeg om zich met eenes anders geschillen niet te moeien.

* Zo veel betekenende als die veel slagen geleverd heeft.

De stadt Vitri ingenomen en verbrand door *Lodewyk* den Jongen.

De oorlog was verwoed. De krygsbenden van *Lodewyk* namen Vitri stormenderhandt in; vernielden alles, wat zy op de straten vonden, door de scherpte des zwaards, en deden de overige inwoonders door den brandt omkomen. Zy waren, volgens eenigen, dertien honderd sterk, en volgens anderen ten getale van drie duizend in de kerk gevlucht, waar in de Franschen den roden haan staken. De koning, die zacht van aardt was, kreeg eene wroeging over deze wrede daadt; en om de zelve uit te wischen wierdt hy het hoofdt van de twede kruisvaart, die naar het Oosten tegen de Saracenen optoog, die van *Godefroi* van Bouillon voor de eerste nemende. Wy zullen elders spreken van dezen beroemden tocht van *Lodewyk* den Jongen; wy moeten den draadt onzer Geschiedenisse weder opvatten.

Zyn berouw daar over.

Terwyl de graaf van Anjou gewikkelt was in de oorlogen, die hy in Anjou en in Normandië voerde, kwam de graaf van Gloecester, tegen

Ste-

(a) *Polyd. Virg.* zegt, dat zy beide uit de gevangeniffe ontsnapten.

1142. *Stephanus* uitgewisselt, uit Engelandt in het laatste over. Hy kwam *Godefroi* mogelyk verzoecken om de keizerinne *Machtelt* by te springen, die in het koninkryk gebleven was, en zich in Oxford besloten hadt. Hy vondt den graaf niet. Hy was in Anjou, daar hy voortging met de muitelingen te temmen: zo dat hy *Machtelt* niet te hulpe kon komen. Maar de graaf van Glocester liet daarom niet na nieuwe manschap te werven, welke hy in aller yl naar Engelandt voerde.

Opvoeding van *Henrik*, zoon van *Godefroi* en *Machtelt*, en zyne overkomst in Engelandt.

Hy nam den jongen *Henrik* met zich, den oudsten van *Godefrois* en *Machtelts* zonen, sedert zo beroemd onder den naam van *Henrik* den II, en die toen maar tien jaren oud was. De graaf van Glocester, zyn natuurlyke oom, meende, dat het tydt was om hem eene opvoeding te geven, die hem in staat kon stellen en bekwaam maken om den troon van zynen grootvader eens waardiglyk te bekleden, en die hem by de Engelschen lief en waard makende, hen zou nopen om 'er hem op te beuren. Ten dien einde moest hy onder hen opgetogen worden; men moest hem hunne taal leren; hem hunne gewoonten, hunne zeden en manieren inboezemen; hen in zyne belangen trekken met zelen van liefde, van genegenheit, en van mededogen met zyne rampen en zyne deugden. Niets was bekwamer om deze driften in hunne gemoederen te telen en te kweken dan de tegenwoordigheit van den jongen *Henrik*, die, door een heerschzuchtigen bloedverwant van den troon zyner voorvaderen ontrooft, om zyne voortreffelyke hoedanigheden eenes gelukkiger lots waardig scheen. Men zag inderdaadt nimmer een jongen prins groter hoop geven; maar vermits wy elders gelegenheit zullen hebben om van hem te spreken, zullen wy ons vergenoegen hier te zeggen, dat deze schone hoop niet bedrieglyk was. Hy beantwoordde het gevoelen, dat men van hem hadt, volmaaktelyk, zo wel als de zorgen des grave van Glocester, en trok veel voordeel uit de lessen der meesteren, die hy hem gaf, het zy in ligchaams oeffeningen, waar in hy alle zyne medeleerlingen overtrof, het zy in wetenschappen, eenes vorsten waardig, in welke weinige hem evenaarden. De graaf, die te Verham, in de provincie van Dorset, voet aan landt gezet hadt, zondt den jongen prins naar Bristol, in die van Sommerset, beide gelegen in Westsex, daar hy de meeste aanhangers hadt. Het kasteel van Varham was echter nog in de belangen van *Stephanus*; maar de graaf van Glocester belegerde het, en kreeg het by verdrag in.

De graaf van Glocester neemt het kasteel van Varham in.

Stephanus kon deze vesting niet ontzetten, vermits hy met zyne krygsbenden Oxford belegert hieldt, dat hy byna in den zelven tydt vermeesterde. Wy hebben gezegt, dat *Machtelt* zich in deze vesting besloten hadt; zy redde zich uit de zelve door een wonder. Na dat het beleg meer dan twee maanden lang geduurt, en haar alle hoop van ontzet benomen was, besloot zy zich des nachts te voet te redden, van weinig menschen verselt, en over den bevrozen Theems te lopen naar Valingford (a). De onderneming was stout; maar in den overtocht der rivier was het grootste gevaar niet. Zy moest de zelve over trekken in het aanzien der vyanden, die langs hare oevers gelegert waren; en hoe kon zy dit doen zonder ontdekt te worden? *Machtelt* ondernam het echter, en om niet gezien te worden gebruikte zy eene list, die haar gelukte. Daar was veel sneeuw gevallen, wiens wittigheit de oogen zodanig deedt schemeren, dat men de voorwerpen naauwlyks kon onderscheiden. Zy oordeelde, dat, als zy zich zelve en haar gevolg in het wit deedt kleden, men hen des nachts des te minder zou ontdekken, en dat men zou menen niets dan sneeuw te zien; behalven dat de soldaten, van koude verkleumt, geen goede wacht hielden, en weinig bedacht waren op eene diergelyke list. Alles gelukte naar hare gedachten, en de fortuin schiep vermaak in hare stoutmoedigheit en behendigheit te begunstigen. Voor het krieken van den dag kwam zy te Valingford, daar zy rytuigen vondt, die haar te Bristol bragten, terwyl het heir van *Stephanus* zich gereed maakte om een algemenen storm op Oxford te wagen. De belegerden waren niet in staat om dien te verduren; en de keizerin zich uit de stadt gered hebbende, verdroegen zy zich met den koning, en openden hem hunne poorten. Hy stondt zeer verzet van 'er *Machtelt* niet te vinden; maar de verovering der vesting trooste hem over hare vlucht.

(a) *Polyd. Virgilius* zegt, dat zy deze rivier met eene schuit afvaarde, die haar te Valingford bragt.

Vervolg der krygsbedryven van den grave van Glocester.

De graaf van Glocester versterkte zich onderwyl in Westsex. Hy hadt de vesting Varham, in het graafschap van Dorset, onlangs ingenomen, en van de stadt Bristol, in dat van Somerset, maakte hy zyne wapenplaats. Hier deedt hy den jongen *Henrik* opvoeden; hier nam de keizerin hare wyk, na dat zy hare vyanden ontsnapt was, en hier kwam de graaf van Glocester haar over eene zo wonderdadige uitkomst geluk wenschen.

Fraaie hoedanigheden van den jongen *Henrik*.

Maar niets strekte hen tot groter vermaak en blydschap, dan dat zy den prins *Henrik* in zyne teedere jaren eene grootsche zwier en eene schoonheit vol majesteit zagen vertonen, by een levendigen geest, en eene ligtvaardigheit om alles te leren, wat zyne meesters hem onderwezen, die alles goeds van hem deden hopen. *Machtelt*, die hem met de oogen van eene moeder aanzag, was 'er van verheugt en bekoort, en zy twyffelde niet, of hy zou haar over hare geledene wederwaardigheden vertroosten, en de hersteller van zyn huis worden.

1143. Wreedheden van *Stephanus*.

Voor dat wy deze gelukkige staatsverandering zien, moeten wy het verhaal der inlandsche oorlogen van Engelandt en Normandie afdoen. Jeder party bedreef 'er hatelyke vyandelykheden. Byna ganseh Westsex hieldt het met *Machtelt*; *Stephanus* pleegde daar wreedheden, die een vrybuiter beter voegden dan een koning; hy liet ten minste toe, dat de Vlamingen, welke een groot deel zyner krygsbenden uitmaakten, de zelve oeffenden. Zy plunderden en verbrandden de huizen en kerken in de steden en ten platten lande, en lieten niets achter zich dan smeulende gebouwen en vernielde landen. Zo gevaarlyk is het zyne naburen te hulpe te roepen, en vremde troepen in het koninkryk te brengen.

Door den grave van Glocester beteugelt.

De graaf van Glocester verhaalde die schade, en zondt alle dagen zware partyen van Salisbury af in het graafschap van Wilt, die de landen, welke onder de gehoorzaamheit van *Stephanus* stonden, afliepen. Om de zelve te beletten ondernam *Stephanus* het kasteel van Wilton te bouwen; maar terwyl hy 'er aan deedt arbeiden, ondersteunt door den bisschop van Winchester, zynen broeder, kwam de graaf van Glocester hen op de lenden vallen, vernielde hunnen arbeidt, stak de stadt in brandt, en

Vremde list van *Machtelt* om zich uit eene belegerde plaats te redden.

1143. dwong hen ſchandelyk te vluchten. De genen, die zich niet konden bergen, wierden gevangen, en naar Valingford, in het graafſchap van Berks *, gezonden.

* in Weſtſex.

1144. Londen kieſt *Stephanus* party weder.

Londen hing *Machtelt* nog aan; het verliet haar dit jaar om *Stephanus* party weder te omhelzen. *Machtelt*, of de graaf van Gloceſter, hadt de bewaring dezer ſtadt aan *Godefroi* van Mandeville, grave van Eſſex, toebetrouwt. *Stephanus* kwam 'er hem verraſſchen, en nam hem gevangen. Om zyne vryheit te verkrygen leverde hy den koning de ſtadt van Londen over, met alle ſteden zyner voogdye, of zyner heerſchappye. Hy overleefde zyn ongeluk niet lang; hy ſneuvelde in het beleg van een ſlecht plaatsje *, en liet een zoon na, dien *Stephanus* uit het koninkryk bande. Zyn broeder wierdt onder de volgende regering † herſtelt in het graafſchap van Eſſex, en *Beatrix*, zyne dochter en eenigſte erfgenaam, bragt dit doorluchtig pairſchap aan het huis van *Fitz-Piers*, het welk zynen naam verliet om dien van *Mandeville* aan te nemen. Deze naam ſtierf voor de twede maal uit in den jare 1228, en het graafſchap ging over in het geſlacht van *Bohun*, door het huwelyk van eene zuſter en erfgenaam van *Willem* van Mandeville met *Humphrey* van Bohun. Wy zullen des zelfs overige veranderingen van heeren in het vervolg zien.

* het kaſteel van Burwel.

† in den jare 1167.

1145. Gelukkige voortgang van *Stephanus* wapenen.

Het volgende jaar was niet min gelukkig voor *Stephanus*. Londen was in den voorgaanden jare weder in zyne party getreden; hy kreeg in dit jaar Linkoln weder; maar mogelyk eer door trouwloosheit dan behendigheit. Wy hebben het beleg van deze plaats gezien ‡, door den grave van Cheſter verduurt, en ongelukkig voor *Stephanus*, die het ondernam, en geſlagen en gevangen wierdt door den grave van Gloceſter, welke zynen ſchoonvader te hulpe kwam. Linkoln dus verloſt, was *Machtelt* altoos getrouw gebleven, en de graaf van Cheſter was 'er ſedert ſtadvoogdt van geweeſt. Hy verzoende zich in dit jaar met *Stephanus*, zonder dat men zegt, welke reden van misnoegen hy hadt tegen den aanhang, dien hy verliet. Hy kreeg haaſt gelegenheit om zich zyner verandering te berouwen. Den koning zynde komen ſpreken, die zyn hof te Northampton * hieldt, wierdt hy 'er vaſt gehouden; en om zyne vryheit weder te krygen moeſt hy de ſtadt Linkoln overleveren met alle ſterktens, die 'er onder behoorden ‡. Hy kon *Stephanus* dit bedrog niet vergeven, en was ſedert altoos zyn vyandt.

‡ Fol. 273.

* in Mercie.

‡ Dit geſchiedde in het volgende jaar.

Lotwiſſelingen der beide partyen.

Zo ſcheen de fortuin met het lot der beide partyen te ſpelen, of liever, zo deedt de Voorzienigheit aan de eene en de andere, die zy beurtling verhief en verneederde, blyken, dat zy alleen meeſter der uitkomſten is. Het jaar 1143 was gelukkiger voor *Machtelt* en voor den grave van Gloceſter geweeſt dan voor *Stephanus*; de twee volgende waren voordeeliger voor den laatſten.

1146. De jonge *Henrik* gaat weder naar zynen vader, den grave van Anjou.

Alles was ſtil gedurende het jaar 1146. Elk vergenoegde zich met het behouden zyner plaatſen, en ieder ſmeedde ondernemingen, welker uitvoering men tot een beter gelegenheit uitſtelde, na dat men wat uitgeruſt zou hebben. In dit ſoort van beſtandt zondt de graaf van Anjou vier edellieden aan den grave van Gloceſter, om zynen zoon *Henrik*, naar welken hy krachtig verlangde, te gaan afhalen, en weder by hem te brengen. Deze jonge prins was voor vier jaren naar Engelandt gegaan, en tradt in zyn vyftiende jaar. De graaf van Gloceſter kon den vader het genoegen niet weigeren van eenen zoon te zien, naar welken hy met zo veel ongeduldt verlangde; hy geleidde zelf den prins tot Varham, daar hy hem ſcheep zag gaan, en liet niet na aan *Godefroi* te ſchryven, van hoe veel gevolg het was, dat de Engelſchen niet lang van zyne tegenwoordigheit berooft bleven. *Godefroi* ontfing zynen zoon met de blydſchap van een vader, die teder van aardt was, en in een zone, dien hy beminde, alle tekenen zyner aanſtaande grootheit zag. Zyne geſtalte begon zich te zetten; hy was reets welgemaakt en fraai van gelaat, en hy hadt in zyne oeffeningen eene vlugheit, eene luchtigheit en loſſigheit van leden, en eene onvergelykelyke behendigheit gekregen. Zyn geeſt was aangekweekt en beſchaaft, en hy vertoonde in zyn wezen alle de fierheit van een heldt, getempert door de zachtheit van een aardt, die niet min geneigt ſcheen tot de liefde dan tot den kryg. 1146.

Zyn loff.

Zyne wederkomſt in Engelandt.

Wat vermaak *Godefroi* ook vondt in de tegenwoordigheit en den ommegang van een zone, zyner liefde zo waardig, wilde hy des zelfs hoop niet krenken, of verydelen: zo dat hy, na hem ruim twee jaren by zich gehouden te hebben, daar hy tot verwondering ſtrekte der Normannen, over welke hy moeſt heerſchen, en na hem het hertogdom afgeſtaan te hebben *, zondt hy hem weder naar Engelandt, daar een nog ſchoonder heerſchappy voor hem bewaart wierdt. Zyne wederkomſt was 'er nodig om de herten der Engelſchen voort in te nemen; en op dat zyne afwezendheit zyne verheffing geen hinderpaal zou ſtrekken, gelyk aan den ongelukkigen hertog *Robert*, zynen oom, tot twee malen toe gebeurt was, en nog later aan *Godefroi* en *Machtelt*.

* in den jare 1148.

1147. *Stephanus* vertoont zich met de kroon op het hoofdt.

In den volgenden jare kwam de koning *Stephanus* te Linkoln, en vertoonde zich daar met de kroon op het hoofdt. Naauwlyks was hy uit deze ſtadt vertrokken, of de graaf van Cheſter, gebelgt, om dat men hem van der zelver voogdy berooft hadt, ſmeedde een aanſlag om 'er zich weder meeſter van te maken. Maar de ſtadt genadert zynde, vondt hy haar zo wel bewaart en bewaakt, dat hy niets dorſt ondernemen.

Doodt des graven van Gloceſter.

Dit was een ongeluk voor de party van *Machtelt*; maar een groter ramp hadt haar haaſt verdrukt. Zy verloor in dezen jare den dapperen en getrouwen grave van Gloceſter, haren broeder, die te Briſtol ſtierf, en begraven wierdt in de St. Jakobs-kerk, welke hy geſticht hadt: zo dat de Franſche geeſtelyke *, die de geſchiedenis der omkeringen † in Engelandt beſchreven heeft, mis heeft, daar hy zyne doodt plaatſt na die van *Euſtatius*, zone van *Stephanus*, welke eerſt in den jare 1153 voorviel. Hy liet een zoon na, die het graafſchap van Gloceſter erfde, en wiens dochter met koning *Johannes* Zonderlandt trouwde *. Zy heette *Izabelle*, en trouwde voor haren tweden man *Godefroi* van Mandeville, graaf van Eſſex.

* De Vader *Orleans*.

† *Revolutions.*

* in den jare 1187.

Machtelt verlaat Engelandt.

Machtelt, krachtig bedroeft over de doodt van een broeder, die haar zeer waard was, en ten anderen een oorlog moede, die zo lang geduurt hadt, en meeſt kwalyk voor haar en hare party was uitgevallen, zocht trooſt by den grave *Godefroi*, haren gemaal. Zy meende meer ruſt in Normandië dan in Engelandt te vinden; en over zee ſtekende begaf zy zich by hem, terwyl hy bezig was om dit hertogdom voort onder zyne heerſchappy te brengen door de verovering van des zelfs hoofdſtadt. Men zegt, dat hy toen eerſt den tytel van hertog van Normandië

Godefroi neemt den tytel van hertog van Normandie aan.

1147. mandië begon aan te nemen; hoewel hy 'er den koning van Vrankryk tien jaren te voren manschap van gedaan hadt, toen hy 'er, na de doodt van zynen schoonvader *Henrik*, met een heir ingetogen was. Sedert genoodzaakt geweest zynde Rouaan met het beste deel des hertogdoms aan *Stephanus* af te staan, hadt hy afgelaten 'er zich heer van te noemen, tot dat hy 'er zyne heerschappy herstelt hadt. Dit meende hy gedaan te hebben door de verovering van Rouaan. Hy maakte zich meester van deze grote stadt, zo aanmerkelyk door haren koophandel en door hare gelegenheit omtrent den mondt van de Seine; en toen stelde hy geen zwarigheit meer in het aannemen van den tytel van hertog van Normandië.

Hy geeft het aan zynen zone over.

Hy nam dezen tytel echter niet aan dan om dien weder met het ganssche hertogdom af te staan aan den jongen *Henrik*, zynen zone, die 'er nieuwe manschap van deedt aan den koning van Vrankryk, toen deze laatste weder in *Machtelts* belangen tradt: zo dat *Godefroi*, min heerschzuchtig, en billyker dan de voorzaten van *Machtelt*, zich vergenoegde met zyne eigene heergoederen, en die van zyne gemalin herwon alleen om de zelve aan haren zone over te geven, en dus weder aan haar geslacht te brengen. *Henrik* de I, niet vergenoegt zynen broeder *Robert* de kroon van Engelandt ontweldigt te hebben, ontrukte hem ook Normandië. Hy beloofde sedert zynen schoonzoon *Godefroi* in het bezit van dit laatste te stellen; maar hy kon niet op zich verkrygen, dat hy het uit zyne handen liet glippen, en wilde liever kryg tegen hem voeren dan hem zyn woordt houden. *Godefroi*, rechtvaardiger en gematigder, veroverde dit hertogdom, alleen om het weder over te geven aan den jongen *Henrik*; en zonder dat hy 'er zich toe verbonden hadt gaf hy hem vrywillig het recht over, het welk zyne verovering hem kon geven, met dat, het welk hy door zyn huwelyk met de keizerinne *Machtelt* verkregen hadt.

Onlusten tusschen den koning en den aartsbisschop.

Op het einde des jaars 1147 wierdt de koning oneenig met den aartsbisschop van Kantelberg. *Thibout* bekleedde toen dezen stoel. Hy was van te voren abt van Bek geweest, en *Stephanus* hadt hem zelfs tot de eerste waardigheit der Engelsche kerke verheven. Het is waarschynlyk, dat *Thibout Machtelt* begunstigde, dewyl de koning dezen aartsbisschop uit zyn ryk bande; en dat deze kerkvoogdt op alles, wat *Stephanus* gehoorzaamde, een verbodt leide. Maar dit geschil, aan beide kanten met zo veel hevigheit voortgezet, eindigde eerlang door de verzoening der belang hebbende hoofden.

Hunne verzoening.

Heerschzucht van den bisschop van Winchester.

Daar zyn 'er, die *Henrik* van Blois, bisschop van Winchester, en broeder des konings, verdenken van deze oneenigheit gewrocht te hebben, uit haat voor den aartsbisschop van Kantelberg, wiens opperhoofdigheit hy niet kon veelen; en om de zelve voor hem zelven te verkrygen offerde de heerschzuchtige bisschop de rechten der kerke van Engelandt, en die van den koning, zynen broeder, op in eene kerkvergadering, in den jare 1139 te Winchester gehouden. Hy zat 'er in voor, uit krachte van

Kiest de party van den paus.

de bulle van *Innocentius* den II, die hem tot zynen afgezant benoemde, ten nadeele van *Thibout*, afgezant geboren door een voorrecht van den stoel van Kantelberg; en hy trok opentlyk des pauzen party tegen des konings aanstellingen. De koning toonde zich daar gevoelig over; maar zyn toorn bleef niet duren, en de bisschop kreeg haast het zelve vermogen weder op den koning, dat hy van te voren hadt. Hy verkreeg met eenen van *Innocentius* erkenteniffe den kardinaalshoedt, met de voorzitting, die hy met zo veel yver begeerde, op den eersten kerkvoogdt van Engelandt. Men pryst wyders het vernuft van dezen bisschop, zyne bekwaamheit, de vroomheit zyner zeden, en zynen onberispelyken wandel; maar hy geleek zodanig, gelyk een geschiedenisschryver * aanmerkt, in de oogen der genen, die zyne heerschzucht voor geen groot gebrek in hem achtten.

1147. Wordt kardinaal.

* de Vader *Orleans.*

In den jare 1148 wierdt in Engelandt eene orde van geestelyken opgerecht, die zeer byzonder was, namentlyk de orde der Gilbertynen, dus genoemt naar haren stichter *Gilbert*, zoon van den ridder *Jocelin*, uit de provincie van Linkoln (a). Deze orde, strydig met die van andere monniken, bestondt alleen uit getrouwde lieden. Het is waar, dat de stichter maar een kloosster bouwde, om 'er de beide kunnen in te huisvesten; maar het was verdeelt in twee huizingen, de eene voor de vrouwen, en de andere voor de mannen, en zy waren door hoge muren van elkander gescheiden. Men voegt hier nog by, dat deze orde tot tien diergelyke kloosters hadt, en dat men 'er tot zeven honderd mannen, en nog eens zo veel vrouwen in telde. Hun regel was voor een gedeelte getrokken uit dien van *Benedictus*, en deels uit dien van *Augustinus*; maar zy hadden noch de duurzaamheit, noch den roem van deze beide oude ordens, en een schryver * merkt aan, dat 'er geen eenig werk uit hunne pen is te voorschyn gekomen, en dat zy in eene grote eenvoudigheit, zo wel als in eene diepe onwetendheit, leefden.

1148. Byzondere orde der Gilbertynen.

* *Fuller*;

Het was in den aanvang des jaars 1149, dat de jonge *Henrik* Normandië verliet, en weder naar Engelandt over ging. Hy kwam 'er wel verselt. Het puik van den Normandschen adel was hem vrywillig gevolgt, en hy bragt de beste soldaten en de dapperste krygshoofden des hertogdoms met zich. De graaf *Godefroi* en de keizerin *Machtelt* hadden niet alleen dappere krygslieden, maar ook wyze mannen en bekwame raadslieden voor hem uitgekoren, om hem by te staan door hunnen raadt, en om het vuur en den yver van dezen jongen heldt, die mogelyk wat te kwik was, te matigen.

1149.

Des jongen *Henriks* komst in Engelandt.

Hy tradt aan landt in eene der havens, die onder de gehoorzaamheit van de keizerinne *Machtelt*, zyne moeder, stonden; men zag rondom hem zo groot eene menigte van Pairs, zo geestelyke als wereldlyke, dat het scheen of het ganssche koninkryk *Stephanus* verlaten hadt. Verscheide steden, die dezen koning tot dien tydt toe getrouw gebleven waren, verlieten hem, om den jongen prins te erkennen. Deze oordeelde toen vermogen genoeg te hebben om zich als een oppervorst aan te stellen, en geldt te doen slaan met zyne munt, die men des hertogs munt noemde. Dit was de hoedanigheit, welke hy aannam, sedert dat zyn vader hem het hertogdom van Normandië hadt overgedragen. Hy nam dien van koning van Engelandt niet aan; niet uit eerbiedt voor *Stephanus*, dien hy als een overweldiger aanmerkte; maar om de keizerin, zyne moeder, die wettige koningin van Engelandt was. Verscheide bis-

Hy doedt 'er geldt slaan.

schop-

(a) Hy wierdt bygenaamt *van Sempringham*; was geboren in den jare 1084, en overleedt in den jare 1189, in den ouderdom van 105 jaren.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1149. schoppen en andere heeren deden ook geldt slaan met des hertogs munt, en deze moedwil belette hem zelf meer geldt te doen slaan. Zy noodzaakte hem ook om alles af te zetten, wat 'er geslagen was; om den wortel dezer ongeregeldheit af te snyden, en om de gangbaarheit van eene munt, welke na te maken zo vele menschen zich verstoutten, schielyk te stuiten.

Hy doedt zich ridder maken.

Weinig dagen na zyne aankomst kreeg hy in den zin om zich ridder te doen maken. De achting, die men voor de oude ridders hadt, bleef nog duren; en men meende, dat de prinssen, en de koningen zelf, om wetriglyk en gelukkiglyk te stryden, verplicht waren om zich tot ridders te doen wapenen. De jonge *Henrik* was van dit gevoelen, en hy begeerde tot ridder gemaakt te worden door zynen grootoom, den koning van Schotlandt *. Met dit voornemen, het welk hy aan den adel van zyn hof bekend maakte, vertrok hy, versélt van de graven van Chester en Hereford, met een gevolg van jonge heeren, die hem niet verlieten, en van een stoet, overeenkomende met den rang van den erfgenaam der krone, en met den luister eener zo beroemde plegtigheit. Zy geschiedde met zeer veel pracht te Carlile, hoofdstadt van Cumberlandt, aan den Schotschen koning afgestaan door het verding der beide kronen, van het welke wy reets gewag gemaakt hebben †, en werwaarts de koning *David* zich begeven hadt. Hy ontfing 'er den prins, zynen neef, met alle tekenen van eene oprechte blydschap; onthaalde hem deftig eenige dagen lang, en maakte hem ridder, volgens de gebruikelykheden van die tyden.

* *David*, zyn moeders oom.

† Zie fol. 241 en 271.

Argwaan, die *Stephanus* 'er van opvat.

Dit gerit, het welk *Stephanus* haast ter ooren kwam, behaagde hem niet. Hy meende, dat des prinssen reize meer dan eene oorzaak hadt; dat die van zyn ridderschap alleen de dekmantel was van eene andere van meer aangelegenheit, en dat 'er een verbondt gemaakt zou worden om hem te onttronen. Hy wilde hen voorkomen; en tot aan de stadt Jork naderende met een talryk heir, bespiedde hy hunnen handel van daar. De argwaan van *Stephanus*, hoe waarschynlyk, was niet wel gegrond. *Henrik* hadt inderdaadt niets anders voor dan zich ridder te doen maken. De plegtigheit geëindigt zynde nam hy afscheidt van den koning van Schotlandt, en begaf zich naar de plaatsen, die onder de gehoorzaamheit van de keizerinne *Machtelt* stonden. De koning *Stephanus* aan zynen kant, niets meer vrezende, dankte zyne krygsbenden af, en keerde weder naar Londen.

Nayver van *Eustatius*, zoon van *Stephanus*, tegen den jongen *Henrik*.

Maar de prins *Eustatius*, zyn zoon, den roem benydende van prins *Henrik*, wiens uitmuntende hoedanigheden de faam reets verbreidde, ondernam zyne ontwerpen en hoop te dwarsbomen. Hy vatte de zaak niet wel aan, en op eene onedeler wyze dan zyn mededinger, die hem in vele dingen overtrof. Eenige geschiedenisschryvers verhalen het ten minste zo; hoewel anderen *Eustatius* voordeeliger afmalen. Deze zich onder de ridderschap hebbende doen aannemen, op het voorbeeldt van *Henrik*, op dat hem, zo wel als zynen mededinger, niets ontbrake om zyne wapenen te billyken, deedt een inval in de landen der heeren, die zich onlangs voor de keizerinne *Machtelt* verklaart hadden, daar hy zyne wreedheit eer dan zyne dapperheit toonde; een slecht begin, waarlyk, om de herten der Engelschen in te nemen, en om eens tot het koningdom te geraken.

Henrik zich weder naar Normandië begeven hebbende, volgde hy hem derwaarts. Eenigen willen, dat de koning *Stephanus* deze reis mede deedt, en dat vader en zoon troepen met zich gebragt hebbende, het kasteel van Arques kwamen belegeren. Deze plaats was toen van veel aangelegenheit, en zy is verscheide malen aangetast onder de volgende regeringen, zo door de Engelschen, als door de Franschen. *Godefroi* en *Henrik* lieten niet na het wegnemen dezer vesting te verhoeden; zy togen tot haar ontzet op, en waren gereed op de belegeraars aan te vallen, om het beleg op te slaan, indien hunne gemene vrienden geen middel hadden gevonden om de zaak by te leggen.

1149. 1150. *Stephanus* en *Eustatius* belegeren Arques.

De zaak wordt ingeschikt.

Lodewyk de Jonge, koning van Vrankryk, bevondt zich in persoon met zyne krygsbenden in het heir van *Stephanus*, of in dat van *Eustatius*, zynen zone, volgens de schryvers, die alleen van dezen prins spreken, en *Stephanus* in Engelandt doen blyven. Wat hier van zy, de Engelschen van *Stephanus* aanhang, noch de koning van Vrankryk, zyn bondgenoot, dorst den slag wagen; en de graaf *Godefroi*, van den jongen *Henrik* bygestaan, trotseerde de vereenigde heirmachten der beide koningen, en dwong hen om hem met vrede te laten. Dit was de voorwaarde van het verding, het welk tusschen de beide heiren gesloten wierdt. De Engelschen begaven zich weder over zee, en *Lodewyk* week in zyne Staten. Hy deedt meer: uit vreze, dat *Godefroi* en *Henrik*, verhaal van zyne vyandlykheden zoekende, in het Vexin zouden trekken, en 'er zich meester van maken, veranderde hy voor de derde maal van party. Hy tradt weder in hun verbondt, en ontfing de manschap, welke *Henrik* hem van Normandië deedt; niettegenstaande die, welke de prins *Eustatius*, zyn zwager, 'er hem van gedaan hadt *, en overeenkomende met die, welke hy 'er van ontfangen hadt van den grave *Godefroi*, voor de twee andere.

Lodewyk de Jonge verlaat *Stephanus* party.

* Zie fol. 371.

Alles zal voortaan tot de verheffinge van den jongen *Henrik* zamenspannen. De doodt van den grave *Godefroi*, zynen vader, zal hem in het volle bezit van Normandië gaan stellen; die van den prins *Eustatius* zal hem den weg tot den troon van Engelandt banen, en die van *Stephanus*, welke kort daar na zal volgen, zal 'er hem op doen klimmen, door de bewilliging, of door den afstandt van de keizerinne *Machtelt*, en door de toestemminge der gansche natie.

1150. Bedryven van den grave *Godefroi* in Anjou.

De doodt van *Godefroi* viel voor kort na het verding, waar van wy even te voren gesproken hebben, en dat zo eerlyk voor dezen graaf was, als schandelyk voor de beide koningen, die hem den oorlog verklaart hadden, en welke hy dwong om de vrede van hem te verzoeken, en naar hunne landen te wyken. Hy was naauwlyks wedergekeert van een tocht, die hem met roem overladde; verwinnaar van twee koningen, die hy genoodzaakt hadt om het beleg van eene zyner plaatsen, het welk zy ondernomen hadden, op te breken, wanneer hy moest optrekken tegen een onderzaat, die de wapenen in Anjou hadt durven opvatten. Hy strafte hem over deze vermetelheit; nam hem gevangen, en slechtte zyn kasteel van Monstreuil Bellay; maar op zyne wederkomst kreeg hy lust om te baden in eene bron, die hy onderweeg vondt. Het weêr was zwoel, en hy door en door heet. In dezen staat sprong hy in de fontein, wiens grote koelheit hem dodelyk was. Hy kwam 'er uit met de koorts op het lyf, en men bragt hem naar het kasteel van Loir *, daar hy, na eene ziekte van eenige dagen, de zyne gerust op zyn bedde

* in het landschap Maine. Zyne doodt.

1150. bedde eindigde, die hy byna alle in kryg en onluften hadt doorgebragt.

Zyn lof. Alle geſchiedenisſchryvers roemen zyne bekwaamheit en zyne dapperheit. Hy verdient ook geprezen te worden om zyne gematigdheit. Het is waar, dat hy in het geſtadig uitſtel van zynen ſchoonvader, *Heurik* den I, geen geduldt genoeg toonde; maar de jaren matigden zyne heerſchzucht, en zich te vrede houdende met zyn graafſchap van Anjou, ſtondt hy Normandie aan zynen zone *Heurik* af. Hy was zonder kroon, ſchoon hy een vader hadt, welke die van Jeruzalem droeg, en een zoon, die de kroon van Engelandt eens zou dragen; vergenoegt met zynen ſtaat en met zyne goederen, en den overweldiger van de goederen zyner gemalinne eer beoorlogende, om 'er haar in te herſtellen, dan om 'er zelf het genot van te hebben. Hy hadt drie kinderen, *Heurik*, *Godefroi*, en *Willem*. Hy beval by uiterſte-wille, dat de oudſte Engelandt en Normandië zou erven, en de twede de graafſchappen van Anjou, van Maine en Touraine. Hy liet den derden niets anders dan het graafſchap van Mortain, in Normandië; en vermits dit hertogdom, zo wel als het koninkryk van Engelandt, het vaderlyk goedt van *Machtelt* was, die recht hadt om het te bezitten voor hare kinderen, beval hy, dat, gedurende haar leven, de oudſte by voorraadt het genot zou hebben van de drie graafſchappen, in welke het vaderlyk goedt beſtondt, behalven van de ſteden Loudun, Mirebeau, en Chinon, in welker bezit de twede zou geſtelt worden, tot dat *Machtelts* doodt plaats zou geven tot de volkome uitvoeringe des uiterſte-wille. *Heurik* was in deze deling gehandelt als een oudſte zoon. Zyne ſtaatzucht was echter niet verzadigt, gelyk wy in het vervolg zullen zien, voor dat hy de beide nalatenſchappen in zyn perſoon vereenigt hadt, en voor dat hy een der machtigſte vorſten van Europa was geworden.

Zyne kinderen, en landen, die hy hen nalaat.

1151. Influiting van Worceſter. *in Mercië.

Wy zullen zyn vermogen telkens zien vermeerderen, en dat van *Stephanus* geſtadig verminderen. Deze laatſte hadt voor een jaar het beleg van Worceſter * ondernomen, zonder dat hy die ſtadt hadt kunnen dwingen. Hy was genoodzaakt de belegering in eene influiting te veranderen; en om de ſtadt van naby te benaauwen bouwde hy twee blokhuizen, om den uitgang en den ingang te beletten. Hy trok 'er geen groot voordeel van. Naauwlyks waren de zelve voltooit, of *Robbert* van Beaumont, graaf van Leiceſter, bewoog hem om ze af te breken; en zo kwaad een raadt gevolgt hebbende, waar van de gever naar allen ſchyn door de vyanden was omgekocht, gelyk in het vervolg † bleek, brak hy de influiting op, en liet de plaats in *Machtelts* geweldt en gehoorzaamheit.

Het beleg opgebroken. †in den jare 1553 verklaarde hy zich voor *Heurik*.

1152. Terwyl het geluk *Stephanus* voor Worceſter begrimde, lachte het den hertog *Heurik* toe, (gelyk wy hem in het vervolg zullen noemen, de doodt van *Godefroi* hem in het bezit des hertogdoms geſtelt hebbende) en begunſtigde hem door een huwelyk met de erfdochter van Guiënne. Dit is een der verwonderenswaardigſte gevallen niet alleen van de Geſchiedeniſſe van Engelandt, maar ook van die van Vrankryk. Om de zelve net te verhalen moet men wat hoger opklimmen.

Huwelyk van *Lodewyk* den Jongen met *Eleonora* van Guiënne.

Lodewyk de Jonge was, gelyk wy alrede gezegt hebben, getrouwt met *Eleonora*, oudſte dochter en eenige erfgenaam van *Willem* den IX, graave van Poitiers, en hertog van Guiënne. Dit was het rykſte huwelyk van Europa. Haar vader ſtelde haar tot erfgenaam zyner ſtaten, die hy niet wilde ſcheuren, ſchoon hy nog eene andere dochter hadt, en hy beval by den zelven uiterſte wille, dat zy trouwen zou met *Lodewyk* den Jongen, vermoedelyken erfgenaam van *Lodewyk* den Dikken, koning van Vrankryk. Het huwelyk wierdt te Bourdeaux voltrokken terwyl *Lodewyk* de Dikke te Parys den geeſt gaf *, en de kroon aan zynen zone liet. De eerſte jaren van dezen echt verliepen in eenvoudigheit en vermaak. De beide echtgenoten waren jong; *Eleonora* was maar veertien, en *Lodewyk* niet meer dan achttien jaren oud. Men was alleen op vermaak bedacht, en alles ademde vreugde en vrolykheit in een hof, dat zo beſchaaft, zo geeſtig, zo luchtig en zo prachtig was, als het Franſche, wanneer de ongelukkige kruisvaart van den jare 1147 deze zoete en aangename weelde kwam ſtoren. Wy hebben boven geſproken van de oorzake, die *Lodewyk* deze kruisvaart deedt ondernomen. *Bernard*, abt van Clairvaux, predikte de zelve in Vrankryk met zo goed een uitſlag, dat al de wereldt naar Aſië wilde reizen. De vrouwen zelfs namen dienſt in dezen Heiligen Oorlog, gelyk men dien kryg noemde, en de koningin *Eleonora* wilde den koning haren gemaal volgen; mogelyk min uit Godvrucht dan om het vermaak van de reize. Zy was ongelukkig voor hen beide.

* in den jare 1137.

Kruisvaart van dezen koning.

Wy zyn niet voornemens dezen vermaarden tocht omſtandig te verhalen. Wy hebben dien elders † beſchreven, en zullen hier niet ſpreken dan van het gene het twede huwelyk van *Eleonora* met *Heurik* betreft. De breuk van het eerſte met *Lodewyk* ging voor dit, en de minneyver van dezen vorſt, het zy wel of kwalyk gegrond, was oorzaak van deze echtſcheidinge. De Geſchiedenis, welke wy ſchryven, laat ons niet toe den goeden naam van eene koninginne van Engelandt, die wy alrede verdedigt hebben ‡, te laten varen; en het oordeel van een geleerden ſchryver (a), die ons beſchuldigt van haar gevleit te hebben, zal ons niet verhinderen hare zaak andermaal te verdedigen. Wy zouden echter de waarheit niet gaarne willen ſparen; maar noch alles, wat de Engelſche en Franſche geſchiedſchryvers, die elkander naſchryven, gezegt hebben om haar uit te kreiten; noch alles, wat *Bayle* na hen gezegt heeft, ſchynt ons overtuigend.

Zyn ongegronde minneyver. † in de geſchiedeniſſe van de erfdochter van Guienne. ‡ Ibid.

Eleonora verdedigt.

Zy hadt, zegt men, een verdachten ommegang in het Ooſten met een Turk, genaamt *Saladin*. Men vindt geen omſtandige beſchuldiging tegen haar dan deze alleen. Het geen men van hare minneryen in het algemeen verhaalt heeft geen anderen grondt dan hare ſchoonheit en hare blygeeſtigheit, welke oorzaak kunnen zyn, dat men haar gedienſtigheden bewezen heeft, bekwaam om een man, zo argwanend als de hare, ongeruſt te maken, zonder dat zy hare eer te buiten gegaan hebbe. Men moet dan weder tot *Saladin* komen. Wat ſchyn van waarheit heeft het dan, dat, het zy die beroemde Sultan, die het koninkryk van Jeruzalem vernietigde, of een Turkſche prins van den zelven name, gelyk anderen zeggen †, eene ongeoorloofde gemeenſchap met eene Chriſten vorſtinne kan gehad hebben? eene Chriſten koningin, wiens gemaal, wat meer is, alle hare gangen naauwkeurig gade ſloeg. Het is waar, dat hy haar by nacht

† De Vader Orleans.

(a) *Bayle* in zyn Hiſtoriſch en Oordeelkundig Woordenboek, *II Deel*, in het artykel van *Lodewyk* den VII, koning van Vrankryk, in de aantekeningen onder letter *A* en *B*.

1152. nacht van Antiochië deedt vertrekken, en naar Jeruzalem brengen, met eene ſchielykheit, en op eene wyze, onbetamelyk voor eene koninginne; maar zulks geſchiedde niet om haren gewaanden minnehandel met den Turkſchen vorſt af te breken. Een geſchiedſchryver †, die haar anderszins niet gelpaart heeft, brengt 'er eene andere oorzaak van by. *Raimond*, prins van Antiochië, vaderlyke oom van *Eleonora*, die den koning niet bezinde, raadde de koningin, dat zy haar huwelyk zou doen vernietigen uit hoofde van maagſchap. *Lodewyk* wierdt 'er van gewaarſchuwt, en de vreze, die hy hadt, dat deze heerſchzuchtige princes, welke hy wiſt dat zyn minneyver zeer mishaagde, dit beſluit mogt nemen, verplichtte hem om haar in aller yl te verwyderen van een bloedverwant, die haar zulke kwade raadſlagen inboezemde.

† *Mezeray.*

Vervolg van hare verdediging.

In dit alles vindt men geen genoegzamen grondt om haar te veroordeelen. In het vervolg vindt men nog minder reden om haar te beſchuldigen. De koning bleef nog vyf jaren met haar leven als een man met zyne vrouwe, en zy baarde hem eene princes, die hy voor zyne dochter erkende. Het is waar, dat de echtſcheiding geſchiedde, en dat de uitſpraak daar van gedaan wierdt door de kerkvoogden des koninkryks, te Baugency vergadert; maar op de begeerte en herhaalde aanhoudingen der beide echtgenoten, om reden of onder voorwendſel van maagſchap. Men zegt, dat de koning zich in de vergadering eenige woorden liet ontvallen, die zynen minneyver deden blyken; maar kan een man niet minneyverig zyn, zonder dat eene vrouw ſchuldig zy aan ongeoorloofde minneryen? Een man voornamentlyk, zo zwak van geeſt, en zo ligtgelovig, als de Geſchiedenis dezen vorſt afbeeldt. Ook wiſt de fiere koningin zich over dezen beledigenden argwaan wel te wreken door dit tegenverwyt, dat zy gemeent hadt met een koning te trouwen, en met geen monnik. Om de waarheit te zeggen, *Eleonora* was te trotſch, en hadt mogelyk te weinig achting voor haren gemaal; miſſchien was zy ook te luchtig en te vry van manieren; maar men kan daar uit niet beſluiten, dat zy haren gemaal ongetrouw geweeſt zy.

Henriks liefde voor *Eleonora.*

Eer dat het vonnis der echtſcheidinge afgegeven was hadt *Henrik* zyn oog op de koninginne laten vallen, en zy hadt zyne liefde bemerkt. De omſtandigheden, waar in zy was met den koning, hadden den jongen prins mogelyk verſtout om zyne liefde te ontdekken, en de koningin geneigt om 'er het oor aan te lenen. Zy verklaarde hem echter, dat zy van geen aanzoek wilde horen voor dat de uitſpraak van hare echtſcheidinge gedaan was, en zy begeerde zelfs, dat hy zich gedurende het geding van het hof zou verwyderen.

Hare echtſcheiding met koning *Lodewyk.*

De uitſpraak gedaan zynde ging zy naar hare ſtaten, uit welke de koning de Franſche bezettingen trok, en 'er haar volkomen meeſtereſſe van liet. Dit was eene rechtvaardige daadt, indien zy niet om redenen van ſtaat geſchiedde, gelyk aan die, welke de Geſchiedenis in *Marcus Aurelius* roemt. Deze keizer, door zyne hovelingen aangezocht om de keizerin *Fauſtina* te verſtoten, antwoordde: *Dat men haar dan het keizerryk wedergeve, dat ik aan myn huwelyk met haar, en aan de aanneminge van haren vader* verſchuldigt ben* †. *Lodewyk* meende ook niet, dat het hem geoorlooft ware *Eleonora* te verſtoten, en Guienne te houden (a).

* *Marcus Antoninus.*

† *Zie Capitolinus in Marco Aurelio, cap. XIX, pag. m. 362 Tom. I.*

(a) *Bayle*, tegen welken de Hr. *de Larrey* de zaak van de koninginne *Eleonora* zeer wel verdedigt, brengt in de boven aangehaalde plaats van zyn Woordenboek het zelve voorbeeldt van *Marcus Aurelius* by, en maakt 'er eene aanmerking op, die wy om hare aardigheit waardig geoordeelt hebben den Lezer mede te delen. Dit antwoordt, zegt hy, (te weten dat van den gezegden keizer aan zyne hovelingen wegens het verſtoten van zyne onkuiſche gemalinne *Fauſtina*) paſt een Philoſophiſch keizer zeer wel. Men ziet daar uit, dat *Marcus Aurelius* de hoedanigheden van deze twee eernamen by uitſlek wiſt overeen te brengen: want hadt hy het keizerryk behouden na zynet echtſcheidinge, zo zou hy eene onrechtvaardige zaak begaan, en aan de hoedanigheit van een Philoſooph kwalyk voldaan hebben; en zo hy zich in het tegendeel liever tot een ſtil en eenzaam leven hadt willen begeven (door afſtandt te doen van het keizerryk) dan een horendrager zyn, zou hy te weinig genegenheit voor de hoogheit en de oppermacht betoont, en dus de hoedanigheit van keizer te kort gedaan hebben. De billykheit van dezen grondregel is ook niet onbekend geweeſt aan *Burrhus*, beſtierder van den keizer *Nero*: want als deze vorſt *Octavia*, de dochter van den keizer *Claudius*, wilde verſtoten, trachtte *Burrhus* hem dat af te raden, zeggende, dat, zo hy haar verſtiet, hy haar ook het keizerryk moeſt wedergeven. Zie *Xiphilinus, in Nerone.* Wy hebben hier een koning van Vrankryk, dus vervolgt hier op de Hr. *Bayle*, die dezen zelven grondregel zo wel opvolgt, dat men kan verzekeren, dat hy daar omtrent zeer tedermoedig, of naauw van gewiſſe is geweeſt; niet alleen om dat een vorſt zodanig moet zyn, maar zelfs dien aangaande meer dan het gemeen behoort te doen.

1152. Haar twede huwelyk met *Henrik.*

Zo haaſt als zy te Bourdeaux aangekomen was, liet zy hertog *Henrik* weten, hoe de zaken afgelopen waren; en deze prins begaf zich by haar met den ſpoedt van een minnaar, die met eene der ſchoonſte en rykſte princeſſen der aarde gaat trouwen. Het huwelyk wierdt voltrokken met eene pracht, die met de liefde en den rang der beide echtgenoten overeenkwam. Zy waren beide jong en welgemaakt, en bezaten beide grote ſtaten. *Henrik* was maar twintig jaren, en men kende in dien tydt geen volmaakter vorſt. Zyne geſtalte was middelmatig; maar hy hadt in zyn wezen iets adelyks, en te gelyk onbedwongen, dat hem van anderen onderſcheidde. Hy hadt blaauwe oogen vol vuurs; eene levendige verw; regelmatige trekken, en hy was nog aangenamer van gelaat dan ſchoon van aangezicht. Hy was van eene onvergelykelyke behendigheit in de oeffeningen des ligchaams; wonderlyk levendig van geeſt, en van eene heldhaftige dapperheit. De liefde en de heerſchzucht waren zyne eenigſte gebreken, en hy liet zich door beide te ligt vervoeren. Zyne geboorte was doorluchtig van beide kanten. Het huis van Anjou, waar van zyn vader was, hadt een groten rang onder de vorſtelyke huizen; en het koningdom van Jeruzalem, het welk zyn grootvader 'er in gebragt hadt, gaf een nieuwen luiſter aan dit oude geſlacht. Zyne moeder, van het bloedt van *Willem* den Veroveraar, eenes konings dochter, eenes keizers weduwe, en wettige erfgenaam van den troon van Engelandt, gaf dezen jongen vorſt alle hoogheit en aanzien, die men van den adeldom zyner vooroudéren kan verkrygen.

Doorluchtige geboorte van *Eleonora.*

Eleonora was niet min beminnelyk, noch doorluchtig; het zy door hare geboorte, het zy door hare perſoonlyke hoedanigheden. Het huis van Guiënne, waar uit zy geſproten was, hadt zynen oorſpronk van *Karel Martel*, grootvader van *Karel* den Groten *; en deze keizer maakte *Willem* den I, zynen neef, en ſtamheer van alle voorzaten van *Eleonora*, graaf van Toulouze en hertog van Aquitanië †: zo dat 'er geen huis in Europa was, dat om adeldom en oudheit met het hare kon twiſten. Wat haren perſoon belangt, alle geſchiedſchryvers ſtemmen toe, dat zy zeer ſchoon was, veel verſtandt en eene onuitdrukkelyke aanlokke-

* *Zie Du Bauchet.*

† *Guienne.*

Haar ſchoonheit en andere hoedanigheden.

1152. lokkelykheit in hare manieren en redenen hadt. Maar zy was te luchtig en te vry, en dat maakte hare kuiſchheit verdacht. Hare trotſchheit deedt haar nog meer ongelyk. Zy kon noch de flaauwheit van haren eerſten man, noch de minneryen van haren tweden dulden, en zy haalde zich de ſcheiding van den eenen en de ſtraffigheden van den anderen op den hals. Aan deze trotſchheit wyt
* *Fuller.* een ſchryver * het misverſtandt en de oneenigheit, die, twintig jaren na haar huwelyk, tuſſchen haar en *Henrik* ontſtondt, eer dan aan de ongelykheit hunner jaren: want deze princes behieldt in hoger jaren bekoorlykheden, bekwaam om *Henriks* hert in te houden, indien zy hem door hare al te heerſchachtige manieren niet genoopt hadt om meer inſchikking en toegevendheit in de goedaardigheit zyner meeſtereſſen te zoeken.

Zodanig waren *Henrik* en *Eleonora*, en zodanig was de echt, die hen vereenigde, zo voordeelig voor Engelandt, waar van *Henrik* erfgenaam was, en waar by hy Poitou en Guiënne voegde, als nadeelig voor Vrankryk, dat door dit huwelyk zo vele grote ſtaten verloor. Van daar kwamen in het vervolg zo vele droevige oorlogen, die aan beide kanten zo veel bloeds koſtten, en die Vrankryk op het punt van zynen ondergang bragten, door het verlies van twee bloedige ſlagen by Crequi en Poiters*, gelyk wy in het vervolg zullen zien.

* in de jaren 1346 en 1356.

Lodewyk bemerkte het nadeel, dat hy zich gedaan hadt door deze echtſcheidinge, en door de wedergave van Guiënne aan de verſtote princeſſe, niet eer dan toen 'er geen herſtellen meer aan was. Het huwelyk van *Eleonora* met *Henrik* erinnerde hem, doch al te laat, twee misſlagen, die hy hadt begaan, en die niet te verbeteren waren; en hy toonde meer zwakheit dan moedt wanneer hy kort daar na dezen prins, als zynen onderzaat, dagvaardde om in het Parlement te verſchynen. *Henrik* bekrennde zich dezer verdagvaardiging niet, en bleef achter. Dit ſtrekte *Lodewyk* een voorwendſel om hem te beoorlogen. Hy hadt zyne krygsbenden gereed; zo dat hy zich zonder moeite meeſter maakte van Vernon, een klein ſteedtie in Opper-Normandië *, dat niet zeer ſterk was. Hy behieldt het niet lang. De heeren des koninkryks, voor een oorlog vrezende, en beducht zynde, dat *Henrik*, die zyne heerſchappy van de Seine tot aan de Garonne hadt uitgebreid, zich over dezen inbreuk zou wreken, ondernamen het geſchil by te leggen, en deden Vernon aan dezen prins wedergeven.

Lodewyk berouw.

Henrik verwaardoost zyne verdagvaardiging in het Parlement.

* in de balluage van Evreux.

Hunne verzoening.

Hy was aan zynen kant niet kwalyk te vrede, dat de vyandlykheden ophielden, en dat hy de wapenen niet behoefde op te vatten om 'er wraak van te nemen. Gewigtiger voornemens riepen hem weder in Engelandt. Hy bleef altoos zyn voornaamſte werk maken van de wederkryging dezer krone, en hy was van mening om 'er alle heirmachten toe te gebruiken, die hy uit zyne nieuwe ſtaten van Guiënne trekken kon; om de zelve by zyne troepen in Normandië te voegen, en om in der yl met een talryk heir over zee te gaan, ter verdrukkinge van den geweldenaar.

Stephanus, die 'er niet onbewuſt van was, yverde niet minder om alle mogelyke voorzorgen te nemen tegen een zo ontzagchelyken vyandt, en om den troon in zyn huis te behouden. Met dit oogmerk hadt hy te Londen eene vergadering beroepen, welke de geſchiedenisſchryver *Stow* den naam van Parlement geeft, waar in hy voornemens was hertog *Henrik* van de kroon te doen uitſluiten, en den prins *Euſtatius*, zynen zoon,

Stephanus kon *Henrik* niet van den troon van Engelandt doen uitſluiten.

tot zynen opvolger te doen benoemen. Hy kon zulks niet te wege brengen, en hy vondt in den aartsbiſſchop van Kanteiberg een tegenſtandt, dien hy niet kon te boven komen. Men zegt, dat dit een ſtreek was van de behendigheit van *Thomas Becket*, toen gemenen kapellaan van den aartsbiſſchop, en ſedert zo bekend door zyne aanſtellinge tot het aartsbisdom en zyn verſchil met *Henrik*, dat hem het leven koſtte. Hy was toen een zo yverig aanhanger van dezen vorſt, en ſchreef zo krachtig ten zynen voordeele naar Rome, dat de paus, om hem tot zynen vriendt te maken, *Thibout*, aartsbiſſchop van Kantelberg, verboodt *Euſtatius* te zalven, gelyk men hem berecht hadt dat *Stephanus* begeerde. Anderen reppen niet van den paus, en geven alle de eer van dezen ſtouten tegenſtandt aan den aartsbiſſchop en zynen kapellaan. De eerſte vertoonde *Stephanus* op het krachtigſte, dat hy hem zyne bediening niet kon toeſtaan ter kroninge van den prins *Euſtatius*, zynen zoon, ten nadeele van hertog *Henrik*, welken de wetten des koninkryks tot de opvolginge van de kroon riepen, dio hem ontweldigt was, en welke na *Stephanus* doodt weder op hem moeſt komen. Dit was wel ſtout geſproken tegen een koning, aan wien hy ten anderen zyn aartsbisdom verſchuldigt was; maar het was met eenen geſproken met de ſtandvaſtigheit van een kerkvoogdt, die de eer van zyn ampt en perſoon, en de rechtvaardigheit, die hy aan den rechten erfgenaam verſchuldigt is, ſtelt voor zyn eigen belang, en voor de erkenteniſſe, welke een koning, die den troon by overweldiging bezit, van hem vorderde. Het was te vergeetſch, dat de trotſche vorſt, gebelgt over een tegenſtandt, dien hy niet verwachtte, na dat hy hem met verzoek op verzoek aangeweeſt was, bedreigingen begon te gebruiken; de aartsbiſſchop bleef onverzettelyk, en zyn voorbeeldt boezemde de anderen het zelve opzet en den zelven moedt in. Hy moeſt om deze ſtandvaſtigheit eene twede ballingſchap ondergaan, die langer van duur was dan de eerſte, welke maar weinig dagen duurde *. Om des konings gramſchap te ontvlieden moeſt hy zyn aartsbisdom verlaten, en in Normandië by hertog *Henrik* eene ſchuilplaats zoeken. Hy was dezen vorſt daar niet min nuttig dan in Engelandt. Zy kwamen 'er in den volgenden jare beide weder, en de aartsbiſſchop, zich met *Stephanus* verzoens hebbende, was het voornaamſte werktuig van de verzoeninge van den hertog met dezen vorſt; maar dit geſchiedde niet dan na dat de doodt van prins *Euſtatius* den hinderpaal weggenomen hadt, welken zyne vordering op de kroon altoos in den weg hadt gelegt.

1152. *Thomas Becket* yverig voorſtander van *Henrik*.

De aartsbiſſchop van Kanteiberg toont den zeven yver.

Hy gaat in ballingſchap. * Zie fol. 279.

Voor deze doodt viel die van de koninginne *Machtelt*, zyne moeder, voor. Deze princes hadt vele verdienſten, en hare deugdt was zonder ſmet. Zy hadt haren gemaal het graafſchap van Boulogne ten huwelyk aangebragt, waar van hy den tytel aannam by het leven van den grave van Blois, zynen vader, en liet dien aan den prins *Euſtatius*, zynen zone, toen hy tot de kroon gekomen was. *Machtelt* wierdt begraven in de abdy van Feversham, welke *Stephanus* geſticht hadt om 'er begraven te worden; maar hy wiſt niet, dat zy de grafſtede zou zyn van byna zyn ganſche huis, het welk hy voor hem ten grave zag dalen, en dat hy 'er het laatſt (a) in beſloten zou worden met zyne ſtaatzucht en alle zyne hope.

Doodt en lof van de koninginne *Machtelt*.

1153.
1154.

Staat van Engelandt op *Henrits* komſt.

(a) Op eenen wettigen zone na. Zie myne aantekening op fol. 285.

1153. 1154. Wy zullen de twee laatſte jaren zyner regeringe zien, en de aankomſt van hertog *Henrik* in Engelandt met een heir, min machtig door zyn getal dan door de dapperheit der benden, waar uit het beſtondt. Wy zullen de Pairs van de eene en de andere party, den oorlog moede, met yver aan de vrede zien arbeiden, aan wiens voorſlagen *Stephanus* gaarne het oor leende, maar welke de fiere *Euſtatius*, zyn zoon, met alle macht dwarsboomde. Zyne doodt ruimde dien hinderpaal uit den weg; men hervatte de onderhandeling, en de vrede wierdt geſloten. De zelve doodt deedt *Henrik* op den troon klimmen, dien *Stephanus* door zyn overlyden open liet, en op welken zyne moeder, de keizerin *Machtelt*, hem haar recht afſtondt. Laat ons hem eerſt in Engelandt zien komen, en de zaken tot deze grote ſtaatsverandering bereiden, zo wel door zyne wysheit, als door zyne dapperheit.

Hy vertrok uit Normandië met honderd en vyftig paarden en drie duizend voetknechten, welke hy in eene haven van het graafſchap Wilt ontſcheepte. De ſtadt was niet in ſtaat om groten wederſtandt te bieden, en hy hadt 'er ten anderen zyne verſtandhoudingen; zo dat de poorten hem eerlang geoopent wierden.

Stephanus wil hem ſlag leveren.

De koning ſliep ondertuſſchen niet. Op het berecht, dat hy kreeg van de aankomſte van dezen prins, ſtelde hy zich aan het hooft van een heir, veel talryker dan dat van *Henrik*, en trachtte te hem ten ſtryde te lokken. De yver van den jongen prins haakte niet minder naar een gevecht; en hy zou den ſlag gewaagt hebben, indien de vertoningen van zynen Raadt en zyne eige overwegingen hem niet hadden wederhouden. Hy bedacht, wat gevaar hy liep, van, niettegenſtaande zynen moedt, door de menigte verdrukt te worden, en van dezen ſlag niet anders weg te dragen dan de ſpyt van den zelven vermetel te hebben ondernomen, en het ongeluk van de nederlage. Hy bedacht aan den anderen kant, dat zyn aanhang alle dagen aannemende door den toevloedt van den Engelſchen adel, die by hem kwam, en door de menigte der ſteden, welke zich voor hem verklaarden, hy haaſt gelyk met *Stephanus*, en mogelyk machtiger, zou zyn; dat hy dan zonder gevaar den ſlag, welken hy hem aanboodt, zou kunnen aannemen, of hem op zyn beurt ten ſtryde uitdagen; dat hy derhalven maar een weinig geduldt nodig hadt om van de overwinninge verzekert te zyn, en dat het in zulk een gewricht van zaken eene onvoorzichtigheit en geen dapperheit zou zyn, zich niet in zyne beſchanſſingen te houden.

Henrik weigert dien, op de vermaning van zynen Raadt.

Wysheit van den grave van Leiceſter.

Robert van Beaumont, graaf van Leiceſter, hadt meer deel dan iemandt in het geven van dezen wyzen raadt. Deze graaf hadt zeer veel aanzien in het koninkryk; en de party van *Stephanus* verlatende, van welke hy al lang beſloten hadt te ſcheiden*, hadt hy alle plaatſen van zyn graafſchap aan den hertog overgegeven, en zyne vrienden geraden en bewogen het zelve te doen met die, welke zy bezaten: zo dat meer dan dertig ſteden of burgten den erfgenaam der krone toegevallen waren. De graaf van Leiceſter deedt meer. Terwyl *Henrik* de keizerin, zyne moeder, ging bezoeken, die voor hem in Engelandt wedergekomen was, en met de provinciën, welke zich voor haar verklaart hadden, aan de herſtellinge van hun huis arbeidden, werkte deze graaf aan de vrede.

*Zie fol. 281.

Henrik bleef niet lang by de keizerinne; hy kwam weder in zyn leger, en vondt de zaken zo verre gevordert, dat het ſcheen, of eene byeenkomſt van den koning *Stephanus* en hem genoeg zou zyn om hen overeen te brengen. Het was echter moeielyk te beſeffen, hoe aan den eenen kant de overweldiger, een vaſt voornemen hebbende zich op den troon te handhaven, en aan den anderen de wettige erfgenaam van den troon, beſloten hebbende om 'er weder op te klimmen, in vriendſchap een zo groot verſchil zouden kunnen afdoen, en men zag geen middel, dat de beide mededingers kon voldoen. *Henrik* wilde echter niet, dat men hem kon verwyten, dat hy de zorgen van den grave van Leiceſter kwalyk beantwoord hadde; en de uitkomſt aan het geval overlatende liet hy zich in de byeenkomſt vinden.

Mondgeſprek tuſſchen *Stephanus* en *Henrik*.

Men hadt de zelve beraamt op de beide oevers van den Teems, werwaarts *Stephanus* aan den eenen, en *Henrik* aan den anderen kant zich moeſten begeven, ieder van zynen ſtoet gevolgt. Elk liet dien op den oever, waar van hy vertrok, en naderde in de rivier. De beide mededingers, hunne paarden tot in het midden van den ſtroom voortdryvende, groetten elkander beleeft, en hielden een tamelyk lang mondgeſprek. Het was vreedzamer dan men verwacht hadt van twee prinſſen, even fier; van welke de hoge jaren van den eenen, gevoegt by zyn koningdom, hem eenig voordeel boven den anderen ſchenen te geven; en van welke de jeugt van den tweden te vrezen gaf, dat hy zyne gevoeligheit niet zou kunnen bedwingen op het gezicht van den overweldiger eener krone, die hy hem ontrukt hadt. Elk matigde zich. Men doedt geen verhaal van hun geſprek; maar vermits zy door gene van hunne gebaarden eenige ontroering of gramſchap betoonden, was men overtuigt, dat zy beide met zeer veel gematigtheit geſproken hadden; en men kon zich niet genoeg verwonderen over de ingetogenheit en bedaardheit van een prins, zo jong als *Henrik*, die eerſt in zyn twee en twintigſte jaar ging. De byeenkomſt van *Hannibal* en *Scipio* te Ephezen was zo verwonderenswaardig niet. *Scipio* was zo jong niet als *Henrik*, en *Hannibal* was toen in zulk een ſtaat, dat de Romein hem niet kon honen zonder laſhertigheit. Zy hadden ten anderen geen perſoneel verſchil by te leggen; en hun ganſche geſprek viel op hunne gemene verdienſten, van welke elk de eer voor zich behieldt, zonder die van zynen mededinger te roven. De vordering der Engelſche vorſten hadt iets, dat meer aandoening, meer drift moeſt verwekken. Alles ging echter aan beide kanten met zo veel gematigtheit en heuſchheit toe, dat het ſcheen, dat zy alleen gekomen waren om elkander uit beleefdheit te begroeten. De onderhandeling geëindigt zynde, week elk naar zyn heir, om eene wapenſchorting te doen afkondigen; terwyl men de vrede afwachtte, die byna voor onfeilbaar gehouden wierdt.

Het zelve wordt van een beſtandt gevolgt.

Prins *Euſtatius* breekt het.

Prins *Euſtatius* was 'er niet wel over te vrede. Hy merkte wel, dat 'er geen verdrag gemaakt kon worden, dat hem niet duur zou komen te ſtaan; en zyne trotſchheit, die byna tot de woeſtheit toe ging, liet hem niet toe, dat hy iets van zyn recht afſtonde, noch op de kroon van Engelandt, noch zelfs op het hertogdom van Normandië, waar van de koning van Vrankryk hem verly gegeven hadt, toen hy hem zyne zuſter ten echt gaf: zo dat hy, zonder aanzien voor het gene de koning, zyn vader, geſloten hadt, het hof ſchielyk verliet; en zich begeven-

de

1153. de aan het hoofdt der troepen, die hem wilden
1154. volgen, viel hy in het graafschap van Cambridge, het welk hy afliep. De monniken van St. Edmondbury meenden zyne woestheit te lenigen door een rykelyk onthaal, het welk eenige dagen duurde; maar hunne kostelykheit kwam hen duur te staan. *Eustatius*, uit het onthaal, dat zy hem hadden aangedaan, van hunnen rykdom oordelende, eischte eene overgrote somme van hen tot onderhoudt van zyn heir. Het zy, dat zy waarlyk geen geldt hadden, of dat zy het niet wilden geven aan dezen prins, dien zy als een verwoed mensch aanmerkten, altoos zy ontzeiden hem zynen eisch. Over hunne weigering gebelgt zondt hy naar alle parochiën, die onder hunne abdy behoorden, en liet overal het koren, waar in men den sikkel begon te slaan, in-oogsten, en brengen naar de plaatsen, daar hy zyne voorraadschuren hadt opgerecht. Eene schielyke doodt, die hem trof aan tafel, zo als hy den eersten brok in den mondt meende te steken, indien men de monniken moge geloven, die 'er dus van geschreven hebben, verloste de provincie van het vervolg zyner wreedheden. Zyne doodt wierdt van niemandt beklaagt dan alleen van *Constantia*, zyne weduwe, die 'er zich zelve ook haast over troostte door een twede huwelyk met *Raimond*, grave van Toulouze. De Engelsche natie, verre van bedroeft te zyn over deze doodt, merkte de zelve aan als eene verlossing van de geweldenary, die zy zouden hebben moeten uitstaan onder de regering van dezen prins, indien het hem hadt mogen gebeuren zynen vader op te volgen. Dit is ten minste de gissing van een Engelschen geschiedenisschryver *.

Zyn schielyk einde.

* *Fuller.*

De oorlog begint weder tusschen *Stephanus* en *Henrik*.

De Hemel, die Engelandt met dit kwaadt niet wilde bedroeven, baande door *Eustatius* doodt *Henrik* den weg tot zyne herstellinge. De woede van den eersten hadt den oorlog weder door het gansche koninkryk ontstoken. *Stephanus* zelf, hoe gematigt ook, moest de beweging volgen, die de staatzucht en de woelachtigheit van zynen zone in de gemoederen gedrukt hadden. *Henrik* bleef aan zynen kant ook niet stil. Van eene yverige gematigtheit zynde, wachtte hy zich wel van te slapen op de hoop van een verdrag, byna gesloten tusschen *Stephanus* en hem; maar dat hy weder gebroken zag door de vyandlykheden van den prins *Eustatius*. Zyne doodt hadt de zelve wel op doen houden; maar de gemoederen waren al te zeer verbittert om zo schielyk te bedaren, en om de mededingers toe te laten hunne onderhandelingen te heryatten, en het grote werk van de vrede des koninkryks af te doen, die van hunne byzondere vrede afhong: zo dat men aan beide kanten weder tot belegeringen kwam, en men zou ook weder tot veldslagen gekomen zyn, zonder de zorgen der middelaren, en die van de keizerinne *Machtelt*, welke, naar men zegt, van meer kracht waren dan die van anderen om *Stephanus* hert te raken.

De koningin *Eleonora* bevalt van een zone.

Dit gebeurde niet voor het volgende jaar. In dit jaar zag men een nieuwen voorspoedt over *Henriks* huis komen door de geboorte van een zoon, dien *Eleonora* hem baarde, en die *Willem* genaamt wierdt, om de gedachtenis zyner voorouderen te vernieuwen, welke dezen naam in Engelandt en in Guiënne zo beroemd gemaakt hadden. Maar dit geluk duurde niet lang; de jonge prins stierf in de wieg. Wy zullen zyne doodt vergoed zien door de geboorte van vier andere zonen, welke *Henrik* den gelukkigsten vader van de wereldt gemaakt zouden hebben, indien hy gestorven ware voor dat hunne staatzucht hen de wapenen tegen hem hadt doen opvatten. 1153. 1154.

Belegeringen van Nottingham en Ipswich.

Men zag in dit zelve jaar, op een na het laatste van *Stephanus* regeringe, twee belegeringen; de eene van de stadt Nottingham, welke hertog *Henrik* veroverde, en de andere van die van Ipswich, hoofdstadt van het graafschap Suffolk, van welke *Stephanus* zich meester maakte.

1154. De vredehandelingen hervat.

Hier mede hieldt de woede der inlandsche oorlogen op; zy wierden in den jare 1154 geëindigt door eene vrede, naar welke het gansche koninkryk zo verlangde. De middelaars, hunne poginge niet langer gedwarsboomt ziende door den prins *Eustatius*, vertoonden den beide mededingeren nog krachtiger, dan zy tot nog toe gedaan hadden, dat de natie rust nodig hadt, en tot welk een roem het hen zou strekken haar die te geven. Zy vertoonden aan *Stephanus*, dat hy 'er eene eer in moest stellen, den zoon van de vorstinne, op welke hy den troon overweldigt hadt, weder op den zelven te doen klimmen, te meer, alzo hem de zelve daarenboven nog in den bloede bestondt (a). Zy vertoonden ten anderen aan *Henrik*, dat indien *Stephanus*, hem voor zynen opvolger erkennende, hem van de kroon verzekerde, hy met geduldt moest afwachten, dat des zelfs natuurlyke doodt hem in der zelver bezit stelde. Zy deden den eersten begrypen, dat het hem tot een onsterflyken roem zou strekken, door deze aanneming de hatelykheit van een overweldigt koningdom uit te wischen, en zy overtuigden den anderen, dat het grootmoediger was zyne heerschzucht te beteugelen dan haar op te volgen, en longs zo zacht een weg op den troon te klimmen, dan door het bloedt zyner volkeren te storten.

Vreemde reden van de keizerinne *Machtelt* aan *Stephanus*.

Men zegt, dat de redenvoering van *Machtelt* aan *Stephanus* iets tederder hadt, en zyn hert raakte. Zich beide bevonden hebbende in eene der onderhandelingen, die hunne gemene vrienden hielden tot bevordering van de vrede; en deze princes, welke de zelve yverig begeerde, *Stephanus* ziende weiffelen: *Hoe*, zeide zy tegen hem, *kan uwe staatzucht u brengen tot het vergieten van uw bloedt? Weet gy niet, wrede vorst, dat myn zoon de uwe ook is? Heugt u niet langer, dat gy en ik elkander beminden eer ik* Godefroi *gekent heb, en dat* Henrik *uit onze liefde, en niet uit myn huwelyk, gesproten is.* Deze woorden deden eene zo schielyke uitwerking op *Stephanus* gemoedt, dat hy terstondt besloot de vrede aan Engelandt te

(a) In den Franschen text staat: *Ils remontrerent à Etienne, que n'aiant plus de fils, qui pût après lui porter son nom sur le trône d'Angleterre, il devoit se faire un honneur d'y faire remonter le fils de celui*, enz. Dat is: "Zy vertoonden aan *Stephanus*, dat hy geen zoon meer hebbende, die na hem zynen naam op den troon van Engelandt kon brengen, hy eene eer moest stellen in 'er den zoon van de vorstinne op te doen klimmen, enz. Doch wy hebben den zelven eenigzins verandert, en 'er de woorden, in welke gezegt wordt, dat *Stephanus* geen zoon meer hadt, die hem in het koninkryk van Engelandt kon opvolgen, uitgelaten, om dat koning *Stephanus* nog een wettigen zoon hadt, *Willem* genaamt, graaf van Boulogne uit hoofde van zyne moeder, de koninginne *Machtelt*, en van welken zelfs in het vervolg dezer Geschiedenisse gesproken wordt. Doch dat eenige schryvers, als *Polydorus Vergilius*, en die den zelven gevolgt hebben, van dezen *Willem* geen gewag maken, is buiten twyffel daar door veroorzaakt, om dat *Stephanus* nog een baastaard zoon naliet, mede *Willem* geheten, van welken men in het vervolg mede het een en het ander vindt aangetekent: zo dat die schryvers alleen door de gelykheit van den name misleid zyn geworden om van deze twee *Willems* eenen te maken.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1154. te geven, en den hertog *Henrik* voor zynen erfgenaam te erkennen. Maar zy zwemen zo wel naar een verdichtſel, dat men 'er geen geloof aan kan ſlaan: want deze minnery van *Machtelt* en *Stephanus* onderſtelt zynde, waar van de Geſchiedenis ons echter niets anders verhaalt, wat ſchyn van waarheit heeft het, dat eene princes, zo trotſch, als men deze keizerin afbeeldt, hare ſchande en misdaadt aan den dag zou gebragt, en hare eer en de geboorte van haren zone eene zo ſchendige vlek aangewreven hebben? Dus oordeelen de ſchranderſte en geloofwaardigſte ſchrywers * over deze zake.

Der zelver waarheit betwist.

* *Polyd. Vergilius* en de Vader *Orleans.*

Wy herhalen dan, dat *Stephanus* overtuigt wierdt door de redenen der middelaren; door beweegredenen van zynen eigen roem, of zyne ruſt; door de ingeving der Voorzienigheit, die de herten der koningen in hare handt heeft, en neigt werwaarts het Haar belieft. Wat hier van zy, hy beriep eene vergadering van Pairs te Weſtmunſter, en in hunne tegenwoordigheit ontfing hy 'er hertog *Henrik* met alle tekenen van genegenheit, die een vader aan zynen zone kan geven, verklarende, dat hy hem voor zynen zone aannam, en dat hy hem tot zynen opvolger benoemde tot de kroon van Engelandt. *Henrik* erkende hem aan zynen kant voor zynen vader en zynen koning; betuigde, dat hy hem nooit op den troon zou zien zitten, dan gelyk een zoon 'er zynen vader op ziet; dat hy nimmer de wapenen zou opvatten dan tot zynen dienſt, en gene wenſchen doen dan om den voorſpoedt en de duurzaamheit zyner regeringe.

Verzoening van *Stephanus* en *Henrik.*

Gematigtheit der beide vorſten.

De ganſche vergadering juichte deze gelukkige vereeniging toe, die Engelandt, na negentien jaren oorlogs, geruſte en gelukkige dagen beloofde, en men verwonderde zich even zeer over de wysheit en gematigtheit der beide vorſten. Zy hadden beide, zeide men, de openbare ruſt en de vrede des koninkryks geſtelt, de een voor de liefde zyner kinderen, en de ander voor de onverduldigheit van te regeren. Zy moeſten beide ook waarlyk grootmoedig zyn, en voor elkander even veel achting hebben, om zo veel vertrouwen in elkanders woorden te ſtellen.

Hun wederzydſch vertrouwen.

Na dat zy geſcheiden waren, en elkander over en weder duizend verzekeringen van genegenheit gegeven hadden, vergaderden zy zich weinig weken daar na weder te Oxford, om 'er de opvolging van hertog *Henrik* tot de kroon te bekrachtigen. *Stephanus* beriep 'er de heeren des koninkryks voor de twede maal, en wilde, dat zy den eedt van getrouwigheit aan dezen vermoedelyken erfgenaam van de kroon, dien hy voor zynen zone hadt aangenomen, zouden doen, behoudens echter die, welke zy hem zo lang hy leefde ſchuldig waren. Deze plegtigheit verrecht zynde reiſden zy Northumberlandt met elkander door; gingen van Oxford naar Dunſtable *; en ſchepten vermaak in met elkander te gaan onder de toejuichingen des volks, dat niet moede wierdt van zyne blydſchap daar over te betonen.

* Eene ſtadt in Bedfordshire.

Beſchryving van Kantelberg.

Zy bezochten kort daar na het oude koninkryk van Kent, dat toen een der ſchoonſte landſchappen van Engelandt was, gelyk het nog heden is. Der zelver hoofdſtadt is Kantelberg, zo beroemd om haar aartsbisdom: in de zelve legt ook die van Douvres, zo vermaard om hare haven aan het Kanaal, regt tegen over Calais, zeven mylen van deze ſtadt, die Engelandt zo lang heeft bezeten *, en niet weder aan Vrankryk is gekomen voor de ongelukkige regering van *Maria*.

* van den jare 1347, tot den jare 1558.

Terwyl zy te Douvres waren, wierden zy 'er bezocht door den grave van Vlaanderen, en de gravinne, zyne vrouwe, *Henriks* mocie. De graaf was die *Diderik* van de Elzas, van welken wy meer dan eens geſproken hebben, die getrouwt was met *Sibylle*, dochter van *Foulques*, koning van Jeruzalem, en zuſter van *Godefroi*, *Henriks* vader. Hunne aankomſt verdubbelde de gaſtmalen en vermakelykheden, en men zag aan het hof, in de ſtadt en op het landt niet dan blydſchap en vrolykheden. 1154.

Maar het ſcheelde weinig, of een droevig geval zou op deze blydſchap gevolgt hebben. Terwyl *Stephanus* en *Henrik* van Kantelberg wederkwamen, liep de laatſte gevaar van om te komen door eene zamenzwering, van welke een baſtaardt van *Stephanus*, genaamt *Willem*, het hoofdt was. Het is niet moeielyk naar de beweegredenen van deze onderneminge te raden. Hoe onwettig zyne geboorte ook was, meende hy recht op de kroon te hebben (a), en hy kon niet verduwen, dat de aanneming van *Henrik* 'er hem geheel en al van uitgeſloten hadt, zonder in toorn tegen dezen prins te ontſteken, en het beſluit te nemen van hem te doen omkomen. Met dit voornemen ſtelde hy zich met de moorders, die hem verſelden, op zynen doortocht, en zy waren gereed om op hem aan te vallen, wanneer *Willem* van zyn paardt viel, en zyne dye brak. Dit toeval verbaaſde de zamengezworenen, en *Henrik*, zich van hunne bedeeſtheit bedienende, ontſnapte wonderdadig uit hunne handen. Hy begaf zich ſpoedig naar Rocheſter, van waar hy te Londen kwam; en zonder zich daar ſtil te houden ging hy ſcheep naar Normandië. Zyne ſchielykheit doedt blyken, hoe hy vreeſde, dat het eedgeſpan nog een gevaarlyker hoofdt hadt dan dat, het welk zich vertoonde, en voor het welke hy zich wilde veiligen door zyne wyk uit het koninkryk.

Toeleg om *Henrik* te vermoorden mislukt.

Hy wierdt 'er eerlang weder geroepen om den troon te bekleeden, dien *Stephanus* doodt open liet. Deze vorſt ſtierf den 25 Octobre, na eene regering van byna negentien jaren, gemengt met geluk en ongeluk; maar aanmerkelyker door het eerſte dan door het laatſte. Hy overweldigde de kroon, maar na wyſſelyk geregeert te hebben gaf hy de zelve weder aan den wettigen erfgenaam, en deedt denken, dat hy hem tot zynen zone aannemende, hem de zelve eer ſchonk dan wedergaf. Hy toonde zyne dapperheit in de veldſlagen; zyne ſtaatkunde in de regering; zyne beſtendigheit in alles. Een geſchiedenisſchryver noemt hem een dapperen krygsman, en een Godsdienſtigen vorſt; en een ander zegt, dat, behalven zyne zucht voor de kroon, die hy op hare wettige erfgenamen overweldigde, hy een prins zonder weérga was, en wien men niets kan verwyten. Hy hadt echter zyne gebreken. Hy beloofde het volk en de geeſtelykheit meer dan hy hen hieldt. Hy leide ſchattingen op het eerſte, die hy zich wel wiſt te doen betalen, en hy ontnam de andere dikwils hare ſchatten. De biſſchoppen van Salisbury, van Linkoln en van Ely * ondervonden deze afperſſing; en de kanuniken van St. Paulus moeſten hunne vrouwen, of hunne byzitten, gelyk een ſchryver van dien tydt † haar noemt, vry kopen, door zware geldſommen aan dezen vorſt op te brengen, die de zelve

Stephanus doodt.

Zyne deugden.

Zyne gebreken.

* *Rogier, Alexander*, en *Nigellus.*

† *Rogier van Hoveden.*

(a) Hy hadt daarenboven nog een wettigen broeder, van den zelven name, gelyk wy in de voorgaande aantekening hebben aangetoont, die 'er hem van uitgeſloten zou hebben.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1154. zelve in den Tour van Londen gevangen hadt gezet. Het volk en de geestelykheit wroken zich op hun beurt, en verscheide kozen de party van de keizerinne *Machtelt*. Maar *Stephanus*, bekwamer of gelukkiger dan zyne mededingers, handhaafde zich tot aan zyne doodt op den troon, dien hy niet naliet aan den gene, op welken hy dien hadt overweldigt, dan na dat hy hem voor zynen zone hadt aangenomen.

Zyne kinderen.

Hy liet echter een wettigen zoon na, genaamt *Willem*, die graaf van Varenne, Surrey en Boulogne was; behalven een bastaardt, van den zelven name, en verscheide andere natuurlyke kinderen van beide de kunnen. Alle zonen stierven zonder nazaat. De Geschiedenis zegt niets van den bastaardt *Willem*, die *Henrik* wilde vermoorden; en indien hy zynen val en zyn verraderlyk bestaan tegen dezen prins overleefde, was hy een schoon voorbeeldt zyner goedertierenheit, vermits *Henrik* zyner misdaadt niet gedacht, toen hy, tot den troon gekomen, hem 'er over straffen kon. Maar zy spreekt van eenen zyner broederen, bekend onder den name van *Servaas van Blois*, die abt van Westmunster was. Hy wierdt 'er begraven, en men ziet 'er zyn graf nog, met een opschrift van twee Latynsche vaarzen, die zynen naam en zyne geboorte melden (a). Eene van *Stephanus* dochteren, het zy wettige, of natuurlyke, genaamt *Maria*, was eerst abdisse van Ramsey, en vervolgens gravin van Boulogne, waar van zy het recht en den tytel ten huwelyk bragt aan *Matthieus* van de Elzas, met welken zy trouwde †; maar van wien zy tien jaren daar na scheidde, en in hare oude abdy ging sterven.

† Hy wierdt in den jare 1173 gedood.

Zyn graf.

Stephanus wierdt begraven in de abdy van Feversham, die hy gesticht hadt, en waar in de koningin *Machtelt*, zyne gemalin, en de prins *Eustatius*, zyn zoon, voor hem begraven waren: zo dat dit graf het gansche koninklyk geslacht van het huis van *Blois* begreep *, het welk men voor het twede geslacht, uit Vrankryk oorspronkelyk, rekent, dat over Engelandt geheerscht heeft, maar niet meer dan eenen koning gaf. Het maakte plaats voor dat van *Anjou*, het welk het derde was, dat der *Normannen* voor het eerste nemende.

* Behalven den gezegden prins *Willem*, die thans nog in het leven was, als nog zo even gezegt is.

Het geslacht der Normannen heeft sedert *Willem* den Veroveraar in Engelandt geregeert.

Anderen, die *Stephanus* niet hoger dan voor een geweldenaar achten, doen het koningdom der Normannen in den persoon van *Machtelt*, dochter van *Henrik* den I, bestaan, en vervolgens in dien van *Henrik* den II, haren zone, die uit hoofde van haar den troon erfde, eer dan door *Stephanus* aanneminge: zo dat, volgens deze laatsten, noch het huis van Blois, dat de kroon overweldigde, noch dat van Anjou, dat op den troon klom door eene dochter van *Henrik* den I, en door haar regeerde, het geslacht der Normannen niet moet af breken; het eenigste, dat altoos geregeert heeft, en nog regeert, sedert *Willem* den Veroveraar. Het is waar, dat de mannelyke lyn niet altoos geduurt heeft; zy eindigde in *Henrik* den I, die 'er de derde koning van was; maar de keizerin *Machtelt* bragt de opvolging over op haren zone *Henrik* den II, den stamheer der prinsen van Anjou, zo bekend door den bynaam van *Plantagenet*, dien zy erfden van *Foulques* van Anjou, koning van Jeruzalem, en die van vader tot zone regeerden tot aan *Henrik* den VII. Deze koning, van een ander geslacht, kwam op zyn beurt tot de kroon, uit hoofde van zyne moeder en zyne gemalinne, erfgenamen van de twee takken van Lankaster en Jork, welke het koninklyk huis der Plantageneten zo lang verdeelt hadden. De mannelyke lyn van *Henrik* den VII eindigde met *Elizabeth*; maar zy kreeg tot erfgenaam *Jakob* den I, van het huis van *Stuart*, die haar opvolgde uit hoofde van eene dochter van *Henrik* den VII, en van *Elizabeth* van Jork. 1154.

Zodanig is de koninklyke opvolging van het doorluchtig huis der Normannen, dat zich sedert *Willem* den I op den troon gehouden heeft door de prinsen en princessen, die 'er uit gesproten, en niet tot het koningdom gekomen zyn, dan om dat zy van den eersten grondlegger hunner heerschappye afkomstig waren. Daar zyn echter Engelsche geschiedenisschryvers, welke het koningdom van dit huis eindigen met *Henrik* den I, en die willen, dat zyne dochter *Machtelt*, die haar recht aan *Henrik* den II, haren zone, overdroeg, het min erfde uit hoofde van haren vader, dan van hare moeder *Machtelt*, koninginne van Schotlandt, en zuster van den prins *Edgar* van Engelandt, op wien *Willem* de kroon overweldigt hadt. Dit zullen wy onderzoeken in de geschiedenisse van de regering, waar in wy zullen treden, na dat wy een kort begryp zullen bygebragt hebben van die van andere staten van Europa, sedert de kroninge van den Veroveraar.

Vervolg der zaken van Schotlandt. 1061. en de volgende tot 1097. Regering van *Malcolmus* den III. *Lesley. Buchanan. Holinshead.*

De doodt van den geweldenaar *Makbeth* bragt *Malcolmus* den III, bygenaamt *Canmoir*, dat is te zeggen, Dikkop, weder op den troon van Schotlandt. Hy was, gelyk wy op zyn plaats verhaalt hebben, de afschaffer der schandelyke wet van *Even*, die voor de heeren des koninkryks de kuischheit van de dochters hunner onderzaten blootgaf, en beval, dat zy den eersten nacht van haar huwelyk in hunne omhelzingen zouden doorbrengen. Maar zyn voorbeeldt was van nog meer kracht dan de afschaffing der wet, en elk stelde eene eer in de navolging zyner ingetogenheit. De kuischheit was de eenigste deugdt niet van dezen vorst. Hy bezat ook alle andere, die de grootste en beste koningen maken; hy was zachtmoedig, rechtvaardig, mildadig, dapper, Godvruchtig; hy verstondt den oorlog, maar beminde de vrede, en droeg eene byzondere zorg om de zelve in zyne staten te doen bloeien, met den Godsdienst en de beschaafde letteren. Hy beloonde de genen, die hem tegen den overweldiger gedient hadden, rykelyk. Hy gaf den dapperen *Makduf*, die hem des zelfs hoofdt gezonden hadt, het verly van het graafschap Fife; en aan zyne weldadigheit zyn de graafschappen van Mentheit, van Athol, van Lenox, van Murray, van Cathnes †, van Ros, van Angus, en zo vele andere, hunne oprechtingen verschuldigt. Zy strekte zich uit tot op de Engelschen, die onder zyne vanen gestreden hadden; en onder de beroemdste stelt men de *Setons*, en de *Gordons*, welker geslachten sedert zo veel aanzien in Schotlandt gehad hebben.

Zyne deugden.

† Of Caithnes.

Maar niets strekt hem tot groter eere, dan dat hy den prins *Edgar* in zyne bescherminge nam, die met het overschot van het koninklyk geslacht den verdelger van hun huis ontvloodt, en met zyne moeders en zyne twee zusters eene schuilplaats in Hungarië ging zoeken tegen den veroveraar van Engelandt. *Malcolmus* ontzag zich niet des zelfs toorn op zynen hals te laden; hy ontfing deze doorluchtige ballingen aan zyn hof;

Hy beschermt den prins *Edgar*.

(a) *Tyrrel* zegt, dat hy van zyne abdy ontbloot wierdt, om dat hy der zelver goederen verkwistte.

1061. en de volgende, tot 1097. Pairschappen door hem opgerecht.

hof; trouwde met de princesse *Margareta*, *Edgars* zuster, en overlaadde al den Engelschen adel, die dezen rampspoedigen prins gevolgt was, met weldaden.

De *Lindsays*, de *Sunderlands*, de *Prestons*, en verscheide andere geslachten, zyn hunne Pairschappen ook aan dezen *Malcolmus* verschuldigt; zodanig, dat als men alle mildadigheden van dezen koning leest, men zich moet verwonderen, dat hy zich zelven niet heeft uitgeput; en men kan naauwlyks beseffen, dat Schotlandt zo vele giften heeft kunnen uitleveren. Maar het is met de welbesteedde mildadigheden niet gelegen als met dertele verkwistingen. Dezo laatste verarmen, en de andere verryken den staat, en doen dien bloeien.

Geslacht der *Stuarts*. * Lochquabir.

Wy moeten het geslacht der *Stuarts* niet vergeten, dat van eerste landvoogdt van eene der provincien des koninkryks *, en van drossardt (a) des zelven koninkryks, des zelfs kroon geërft heeft. Het was onder de regering van *Malcolmus* den III, dat *Wouter* eerste Steward van Schotlandt gemaakt wierdt, en dat hy van dezen eernaam zynen geslachtnaam maakte, welke voor dien tydt *Banquho* geweest was, gelyk wy reets gezegt hebben.

Het hoofdt van dit geslacht komt in Schotlandt.

Hy kwam in Schotlandt op den zelven tydt als de prins *Edgar*; derwaarts gedreven door eene schakeling van rampen, byna gelyk aan die van dezen prins. *Edgar* vluchtte voor den overweldiger van het koninkryk zyner vaderen; *Wouter* vloodt voor den moorder van zynen vader. Deze was *Fleanthe* genoemt, en uit Schotlandt gevlucht, na dat hy zynen vader *Banquho* hadt zien vermoorden door de trouwloze wreedheit van den geweldenaar *Makbeth* op het einde van eene maaltydt, waar op deze verrader hem hadt genodigt. *Fleanthe*, zyn zoon, week naar het landt van Wales, en wist het hert van den prins, die 'er regeerde, zo wel te winnen, dat hy zyn gunsteling wierdt. Hy was niet minder gelieft door de princesse, zyne dochter, met welke hy heimelyk trouwde, en uit welke hy den beroemden *Wouter* verwekte. De woeste prins van Wales, vertoornt over het huwelyk van zyne dochter met *Fleanthe*, deedt hem ombrengen, en haar handelen als eene slavinne. Zy was bevrucht van *Wouter*, welken zy op zynen tydt baarde, en voor wiens opvoeding zy zo veel zorg droeg, als zy kon in de ellende, waar toe haar ombarmhertige broeder haar hadt gebragt. De Hemel, die de wezen beschermt, en dezen een doorluchtig lot beschoren hadt, droeg zelf zorg voor hem, en boezemde hem gevoelens in, overeenkomende met de grootheit, waar van zyn grootvader vervallen was, en met die, waar toe zyn nazaat moest geraken. Naauwlyks hadt hy de jaren bereikt om een paardt te beschryden, of hy verliet het landt van Wales, en kwam in Schotlandt by den nieuwen koning, in zyne staten herstelt door de doodt van hunnen gemenen vyandt *, zyne eige herstelling zoeken.

* *Makbeth.*

(a) De naam van *Steward* geeft deze waardigheit te kennen. Hy betekent zo veel als opzichter, of voogdt, of bezorger. De opper-huisvoogdt, of opperhofmeester, der koningen van Engelandt wordt *Lord Steward*, of eigentlyk *the Lord Steward of the Kings Houshold*, genoemt. Zyn merkteken is een witte staf, welken hy gedurig voor den koning draagt; maar als hy zelf uitrydt, laat hy den zelven door een knecht, blootshoofds gaande, voor zich heen dragen. Als de koning by het openen van een Parlement tegenwoordig is, verzelt hem deze Lord, en neemt allen leden van het Lagerhuis den eedt van getrouwheit af.

1061. en de volgende, tot 1097. Vriendschap, die de koning en de koningin van Schotlandt hem bewyzen.

Hy kon 'er in geen gunstiger gelegenheit komen. *Malcolmus* was even te voren met eene vluchtige princesse getrouwt; en de nieuwe koningin, door hare rampen geleert zich over die van anderen te erbarmen, was over *Wouters* wederwaardigheden zo aangedaan, dat zy veel toebragt om hem by den koning, haren gemaal, in gunst te brengen. Hy wierdt kort daar na tot de waardigheit van Lord Steward verheven, en hy toonde zich des waardig door zyne overwinningen op die van Galloway en van de Hebriden, die hy tot gehoorzaamheit bragt. Van hem stamde de koning *Robert* de II, de eerste der *Stuarts*, die de kroon erfde †, uit hoofde van zyne moeder, dochter van *Robert Bruce*, en die de zelve overbragt op een nazaat, dien men nog heden op den troon van Schotlandt en op dien van Engelandt ziet. Wyders moet men dit koninklyk geslacht niet verwarren met verscheide andere, die den zelven naam voeren *, zonder dat zy 'er echter uit gesproten, of aan verwant zyn.

Hy wordt Steward des koninkryks.

† in den jare 1370.

* Zie *Mentes* in zyne Geschiedenisse van de beroerten van Engelandt.

Wy zullen hier niet herhalen het geen wy gezegt hebben van de oorlogen, die *Malcolmus* tegen *Willem* den Veroveraar gevoert heeft, en welke door een vredensverdrag geëindigt wierden. Wy eindigen de regering van dezen prins door twee roemruchtige daden.

† of de Spey.

De eerste geschiedde op de oevers van de Spé †, tegen de muitelingen van Cathnes en Ros, en in het aanzien der beide heiren. Dat der wederspannelingen was veel talryker, en gelegert aan de andere zyde van de rivier, die men doortrekken moest om het te bevechten. De koningsgezinden, angstig wordende, wilden deinzen; maar de koning, den standaardt rukkende uit de handen van den gene, die den zelven droeg, gaf hem over aan den ridder *Alexander Carron*. *Trekt*, zeide hy tegen hem, *stoutmoedig voort, en vreest niet over eene rivier op den vyandt aan te trekken, onder de bescherming van uwen koning.* Dit wierdt gelukkiglyk uitgevoert, en de wederspannelingen wierden op hun beurt zo neêrslagtig, dat zy alleen bedacht waren om de goedertierenheit van hunnen koning te voet te vallen. Hy was niet bloedgierig, en vergunde hen eene algemene vergiffenis. Hy vergat den ridder *Carron* niet; hy gaf hem in het tegendeel destige blyken zyner erkentenisse, en tot een eeuwig gedenkteken zyner dapperheit vergunde hy aan hem en aan zyne nazaten eeuwiglyk de eer van den koninklyken stander of banier aan het hoofdt des heirs te dragen, met den doorluchtigen naam van *Skringer* *, welke die van zyn geslacht wierdt.

* *Standerdrig.*

Edelmoedige daadt van *Malcolmus*.

De andere daadt, schoon niet min verwonderenswaardig, maakte zo veel geruchts niet. De wederspannelingen waren niet alle met een goed hert tot hunnen plicht gekeert. De koning kwam te weten, dat een van hen een toeleg op zyn leven hadt gemaakt, en leidde hem op een tydt op het veldt achter af, zonder dat hy van iemandt gevolgt wilde zyn. Toen zy gekomen waren op eene plaats, daar zy buiten het gezicht van anderen waren; *Trek*, zeide de koning tegen hem, terwyl hy zynen degen uittrok, *en zie, of gy in dit tweegevecht, waar toe ik u uitdaag, het besluit, dat gy genomen hebt van my te doden, kunt uitvoeren. Ik wil u de misdaadt van een moordt besparen, en u gelegenheit geven om my als een braaf man het leven te benemen, of het uwe zo te verliezen.* De wederspanneling wierp zich voor zyne voc-

ten

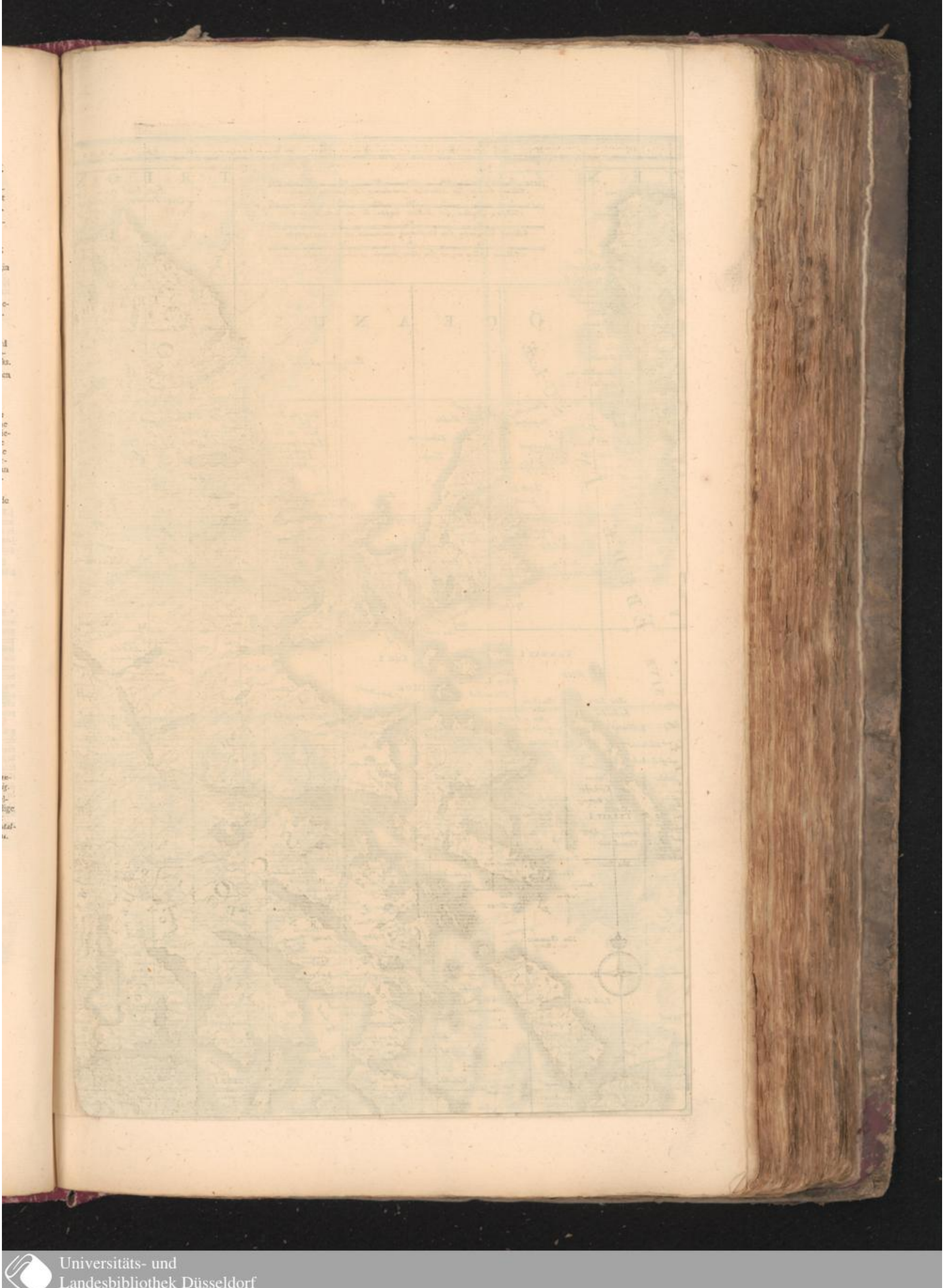

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

SEPTEN TRIONALIS

OCEANUS

INSULÆ EBUDÆ SIVE OCCIDENTALES

MARE

GERMANICUM

vulgo DE

NOORD ZEE

SCOTIÆ

Septentrionalis et Meridionalis

TABULA

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1067 en de volgende, tot 1097.

ten neder, even zeer aangedaan over de grootmoedigheit van zynen koning, en over de wroeginge van zyne eige euveldaadt. Hy badt om vergiffenis, en de edelmoedige koning vergaf den voorgenomen moordt niet alleen; maar hy wilde niet, dat hy bekent zou zyn, en de Geſchiedenis heeft of den naam van den ſchuldigen niet geweten, of dien verduiſtert.

Zyne doodt.

Zo vele deugden konden het droevig lot van *Malcolmus* niet keren. Hy kwam om, volgens den Engelſchen geſchiedenisſchryver, in den jare 1092 door de lans van den ridder van Monbray, die de ſtadt Alnewich verdedigde, welke deze koning belegert hieldt; gelyk wy in de Geſchiedeniſſe van Engelandt verhaalt hebben; maar de Schotſche ſchryver *Lesley* zegt, dat het een rechte moordt was, en plaatſt dit droevig voorval in den jare 1097.

1097 en de volgende. Regering van *Donald.*

Malcolmus doodt bragt zynen broeder *Donald* den VI op den troon, dien hy zynen neven ontweldigde.

1099 en de volgende. Regering van *Dunkan.*

Hy behieldt dien niet langer dan twee jaren en een half; en een andere overweldiger ſtiet 'er hem af. Deze was *Dunkan* de I, natuurlyke zoon van *Malcolmus* den III. Maar deze kon zich daar ook niet op handhaven; *Donald* geraakte 'er voor de twede maal op, en bekleedde dien nog vier jaren. Hy verloor de kroon met het leven, dat hy ellendig in den kerker eindigde, na dat hy den ſlag verloren hadt tegen prins *Edgar*, den vierden van *Malcolmus* zonen *, van welke twee geſtorven waren, en de derde geeſtelyk geworden was.

* Hy hadt 'er zes, van welke de drie volgende den troon van Schotlandt na malkander beklommen.

1103 en de volgende. Regering van *Edgar.*

De regering van *Edgar* was niet roemruchtig door veldſlagen en overwinningen; zy liet daarom niet na ſchoon en gelukkig te zyn. Hy deedt zyn volk eene diepe vrede genieten, en niemandt dorſt de zelve ſtoren, min uit vreze voor ſtraffe, dan uit liefde voor een koning, zo goedertieren, en de eerlykſte man van zyn koninkryk.

† Bygenaamt de Sterke.

Hy regeerde niet lang genoeg. Zyn broeder *Alexander* † volgde hem op. Deze ſtrafte die van Murray en Ros, welke tegen hem waren opgeſtaan, en bragt het overige van zyne regering in vrede en Godvrucht door.

1109 en de volgende. Regering van *Alexander.*

Hy hadt tot opvolger zynen broeder *David*, de eerſte van dien name onder de koningen van Schotlandt, en de laatſte der zonen van *Malcolmus* den III. Deze was het, by welken de jonge *Henrik*, zyn achterneef, zoon van de keizerinne *Machtelt*, zyne nicht, kwam in den jare 1149, en door wiens handen hy tot ridder gemaakt wilde zyn *.

1121 en de volgende, tot 1153. Regering van *David.*

* Zie fol. 280.

David overtrof zynen broeder *Alexander* in devotie door het getal van kloosters, die hy deedt bouwen, en der bisdommen, welke hy oprechtte. Hy was de ſtichter van die van Ros, van Dunchelden, en van Brechin, in Noorder Schotlandt; en van dat van Dumblain, in het Zuider. Hy ſtierf na eene regering van twee en dertig jaren (*a*), voor hem hebbende zien ſterven *Henrik*, zynen eenigſten zoon, die door zyne dapperheit in de Engelſche oorlogen uitgemunt hadt, en die kinderen naliet, welke hunnen grootvader in het koninkryk van Schotlandt opvolgden, gelyk wy op hunne order zullen zien.

Zyne ſtichtingen.

Ierlandt wierdt altoos geregeert deels door koningen van zyne natie, deels door vremdelingen. Wy hebben een kort verhaal van de eerſte gedaan † tot aan *Dermitius* den III, en van de anderen tot aan hunne nederlage door *Gothryk* *, koning van het eilandt Man, die zich meeſter

Vervolg der Ierſche Geſchiedeniſſe.

† Zie fol. 192.

1066 en de volgende, tot 1167.

* of *Godryk.*

kwam maken van hun koningdom †. Wy moeten de verwarde geſchiedenis van deze Ierſche en Deenſche of Oſtmanſche koningen, gelyk men deze laatſte ook noemde, voort ontwarren, tot wy hen alle aan de kroon van Engelandt onderworpen zien, door de overwinning van *Henrik* den II.

1066 en de volgende, tot 1167.

† Zie fol. 192.

Sedert de doodt van *Dermitius*, die, gelyk wy gezegt hebben, in den jare 1068, of 1070 voorviel, bleven de Ierlanders zich in hun koningdom handhaven.

1070 en de volgende. Regering van *O-Brian.*

Tirdelvach O-Brian, koning of eerſte landvoogdt van Mounſter, volgde *Dermitius* den III op in de Ierſche heerſchappy, en ſtierf in den jare 1086.

1086 en de volgende. Van *Murdach.*

Zyn zoon *Murdach*, of *Moriertach*, *O-Brian* regeerde na hem, en was een van de grootſte pluimſtrykers van *Henrik* den I, volgens het verhaal van den Engelſchen geſchiedenisſchryver *Malmesbury*. Hy ſtierf in den jare 1120, en daar was een tuſſchenryk van verſcheide jaren.

1120 en de volgende. Van *O-Connor.*

Tirdelvach O-Connor, koning van Connacië, wierdt tot het opperkoningdom geroepen, en nam den tytel aan van koning van Ierlandt, dien de genen droegen, die over het ganſche eilandt heerſchten; aan welke men ook den naam van Allergrootſten Koning gaf, in tegenſtelling der kleine koningjes van een gedeelte des lands.

Hy ſtierf in den jare 1157, en zyn neef *Maurits Mak-Loghlin* volgde hem op.

1157 en de volgende. Van *Mak-Loghlin.*

Roderik, zoon van *Tirdelvach O-Connor*, herſtelde zich in den jare 1166 op den troon van zynen vader, en onder zyne regering veroverde *Henrik* de II Ierlandt.

1166. Van *Roderik.*

Zodanig is de geſlachtlyſt der Ierſche koningen ſedert *Dermitius* den III. Laat ons die van de opvolgers van *Gothryk* nazien, die van het eiland Man den Deenſchen of Oſtmanſchen koningen den ryksſtaf kwam ontwringen in den jare 1066, en aan wien *Lanfrank*, aartsbiſſchop van Kantelberg, den tytel van koning van Ierlandt geeft, in een brief, dien hy hem ſchryft, en die nog voorhanden is *.

1066 en de volgende. Koningen, die *Gothryk* zyn opgevolgt.

* Zie het XI Deel der Jaarboeken van *Baronius.*

Hy ſtierf in den jare 1076, en die van Dublin, daar hy zynen ſetel geplaatſt hadt, verkoren in zyne plaats *Godefroi Meranagh*. Maar *O-Brian Murdach* betwiſtte hem het koninkryk, en verjoeg hem uit Dublin, om welken hoon hy eenige jaren daar na van droefheit ſtierf.

1076 en de volgende Lafhertigheit dezer koningen.

Daar was echter meer lafhertigheit dan grootmoedigheit by dezen verwinnaar van den Deenſchen koning. Hy was niet alleen een pluimſtryker van *Henrik* den I, gelyk wy gezegt hebben; hy hadt ook eene ſchandelyke toegevendheit voor den koning van Noorwegen. Deze was *Magnus*, zoon van *Olaus Barford*, welke, na dat hy de Orkaden, de Hebriden, en andere Noordſche eilanden verovert hadt, den tytel van Groten Koning aannam, en begeerde, dat *O-Brian Murdach* hem voor zynen oppervorſt zou erkennen. Hy eiſchte, wat meer is, eene ſchandelyke onderwerping van hem. De gezanten, welke hy hem zondt, om manſchap van hem te vorderen, gaven hem te kennen, dat de begeerte van den Groten Koning, hunnen meeſter, was, dat *O-Brian* dezen plicht en plegtigheit zou nakomen op Kersdag, in tegenwoordigheit van het ganſche hof, en dat hy de ſchoonen van *Magnus* op zyne ſchouders dragende (met eenen kregen zy deze ſchoenen, welke zy mede gebragt hadden, voor den dag) in dezen ſtaat van den eenen kant van de zaal naar den anderen zou gaan. Dit ſtrekte om te betuigen, dat hy niet alleen een

(*a*) *Lesley* zegt dertig, en doedt hem in den jare 1151, en *Holinshed* in den jare 1153 ſterven.

1076 en de volgende. onderzaat, maar zelf een slaaf van den Noorweegschen koning was. De hovelingen van *O-Brian* voeren tegen eene zo schandelyke afhankelykheit uit, en wilden niet, dat hun koning zich door eene zo lafhertige onderwerping zou ontëeren; maar hy, min fier, en zo teer niet omtrent deze zake, gaf hen ten antwoordt: *Al moest ik de zelve opëeten, zou ik zulks liever doen dan de minste myner provinciën in de waagschaal stellen:* zo dat hy de manschap deedt op de wyze, hem voorgeschreven, en de gezanten met geschenken te rug zondt. Hy meende het onweêr hier door afgeweert te hebben; maar hy bedroog zich in zyne meninge. In den jare 1103 deedt *Olaus* eene machtige vloot uitrusten om Ierlandt te veroveren, en met een smaldeel van zestien schepen vooruit zeilende, deedt hy de ronde des eilands, om de bekwaamste plaatsen tot eene landinge te bespieden. Hy was niet gelukkig. Vermeten genoeg geweest zynde om met een handt vol volks aan landt te treden, wierdt hy omringt door de landzaten, die hem met alle de zynen afmaakten. Zyne doodt verzekerde *O-Brian* van het koningdom, dat hy behieldt zo lang als hy leefde.

1120 en de volgende. Hy stierf, gelyk wy gezegt hebben, in den jare 1120, en daar was een tusschenryk tot aan de kroninge van *O-Connor*, wiens nakomelingen den ryksstaf zwaaiden, toen de Engelschen het eilandt kwamen veroveren, en met alle zyne koningen aan hunne heerschappye hechtten.

Regering der Oostmannen. Wy hebben niets gezegt van de Oostmannen, of Denen, sedert *Godefroi Meranagh*, om dat zy niets anders meer bezaten dan eenige van die koninkrykjes, die eigentlyk niets anders waren dan lenen van de Ierssche heerschappye. Zulke koningjes waren vier zonen van *Torkal*, welke die van Dublin den eenen na den anderen tot hunne koningen verkoren, en waar van de laatste, genaamt *Asculphus*, op den troon zat ten tyde van de staatswenteling, die alle deze koningjes onder het juk van *Henrik* den II bragt.

1167. *Zie fol. 192. Wy hebben reets gezegt *, dat deze Oostmansche koningen het Christendom sedert den jare 948 omhelst hadden. Maar de Ierlanders hadden

1066 en de volgende, tot 1167. † Zie fol. 192. het verscheide eeuwen van te voren beleden; gelyk wy volgens de order der gevallen bygebragt hebben †. Daar hebben wy gewag gemaakt van St. *Patricius*, eersten aartsbisschop van Armach, en daar hebben wy ook aangemerkt, dat het niet blykt, dat hy opvolgers gehad heeft, en dat men tot aan de XI eeuwe gene aartsbisschoppen, noch bisschoppen in de Jaarboeken van Ierlandt meer vindt; hoewel de schryver van zyn leven * verzekert, dat hy 'er drie honderd en vyftig wydde. De landingen der Denen en andere zeerovers, die dit eilandt gedurende eenige eeuwen afliepen, bragten 'er de woestheit en de onwetendheit weder, en hadden 'er het Christendom haast uitgedooft. Het begon 'er eerst weder te herbloeien omtrent de XI eeuwe; en van dezen tydt af kan men eerst met zekerheit beginnen te spreken van de aanstelling en opvolging der Ierssche kerkvoogden.

* *Jocelyn van Veurne.*

De Ierssche geestelykheit. Toen wierdt de geestelyke regering tot op vier aartsbisdommen bepaalt, aan welke men de onderhorige bisschoppen onderwierp. Men gaf aan den aartsbisschop van Armach den eersten rang, met den tytel van primaat van gansch Ierlandt, ter eere van St. *Patricius*, stichter van dit aartsbisdom, en apostel des eilands. Die van Dublin kreeg den tweden rang, echter met den tytel van primaat van Ierlandt. De beide andere waren die van Cashel en Tuam. De pauzen, die hunne opperheerschappy steets zoeken uit te breiden, namen daar door gelegenheit om de zelve te vernieuwen in een landt, daar zy zich sedert lang niet vertoont hadt, ten minste niet met luister. *Eugenius* de III zondt in den jare 1152 vier mantels * voor de vier aartsbisschoppen; en de kardinaal van St. Laurens, zyn gezant, of, gelyk de Roomsche kerk spreekt, zyn legaat, was 'er de brenger van.

1066 en de volgende, tot 1167. * *Pallia.*

Recht der aanstellingen van de Ierssche koningen. Maar de Geschiedenis merkt aan, dat de paus het daar by liet. De koningen van Ierlandt oefenden hun recht der aanstellingen, en gansch Ierlandt onderwierp 'er zich aan. Het oude recht der verkiezingen bleef standt houden. Het volk en de geestelykheit benoemden aan den koning een voorwerp, dat zy bekwaam oordeelden om den ledigen stoel te vullen. De koning verzondt het aan den opperkoning des eilands, en deze laatste aan den aartsbisschop van Kantelberg, en altemet, maar zeer selden, aan den aartsbisschop van Armach om gewyd te worden. Zodanig waren de wydingen, die sedert den jare 1074 geschiedden. *Lanfrank*, aartsbisschop van Kantelberg, wydde in dit jaar *Patricius* tot aartsbisschop van Armach, en in den volgenden jare *Donatus*, opvolger van *Patricius*; maar in den jare 1162 wydde *Gelasius*, primaat van Armach, *Laurens*, aartsbisschop van Dublin.

Door wie de Ierssche kerkvoogden geordent wierden.

Ierssche geleerden. Men telt onder de geleerde Ieren van de XII eeuwe *Celsus*, aartsbisschop van Armach, die in den jare 1128 leefde, en van wien men verscheide schriften heeft; den abt *Congan*, die niet lang daar na kwam, en verscheide brieven heeft geschreven aan St. *Bernard*, en den monnik *Malachias*, die in den jare 1148 te Clairvaux stierf, en wiens leven St. *Bernard*, die 'er abt van was, beschreven heeft.

Staat des Oostersschen keizerryks. Wy zullen het Oostersche keizerryk nog zien staan in de XI eeuwe, die wy eindigen, en in de XII, waar van wy de helft doorlopen, maar allengs vervallende. Men brengt vier voorname oorzaken van dit verval by. De eerste is de onwaardigheit zyner keizeren, byna alle wreed, trouwloos, en verwyft; de twede is de boosaardigheit en weelde zyner volkeren; de derde de heerschzucht der Latynen, die het overweldigden, en acht en vyftig jaren bezaten; de vierde de dapperheit en het vermogen der Turken, die 'er zich eindelyk meester van maakten. Maar de Voorzienigheit, die de Griekssche natie wilde kastyden, en een ryk, dat met zonden overladen was, vernietigen, bestierde alle deze uitkomsten, en in haren wil moet men het eerste roersel van dezen val zoeken, die toen reets begon te naderen, en dien zy echter tot aan het midden van de XV eeuwe verschoof.

1066 en de volgende, tot 1167. *Zonaras. Petavius. Mezeray. Du Pin.* enz.

1067 en de volgende, tot 1071. *Konstantyn Porphyrogeneta.* Oorsprong van dezen naam. *Konstantyn Ducas* hadt drie zonen nagelaten, waar van de jongste zynen naam droeg, met den bynaam van *Porphyrogeneta*, om dat hy in het purper geboren was, zyn vader keizer zynde, en om hem te onderscheiden van zyne broeders, wier geboorte voor deze verheffinge gegaan was. Maar deze bynaam, die honderd en vyftig jaren te voren gegeven was aan een anderen *Konstantyn*, zone van *Leo*, die op den troon klom, baatte dezen niet om 'er toe te geraken. *Romanus Diogenes*, met welken de keizerin *Eudoxia*, na de doodt van *Konstantyn Ducas*, hertrouwde, overweldigde het keizerryk op hem en op zyne broeders. *Konstantyn Ducas*, voorziende wat 'er zou

Overweldiging van *Romanus Diogenes.*

1067 en de volgende, tot 1071.

zou kunnen gebeuren, hadt deze vrouw by eede doen beloven, dat zy niet zou hertrouwen. Maar hoe zwak is de verbindtenis van een eedt tegen de liefde en de ſtaatzucht! *Eudoxia* verkreeg van den patriarch de ontſlaging van dien de keizer haar afgenomen hadt, en trouwde met *Diogenes*, welken zy met eenen op den keizerlyken troon bragt. Deze verheffing was hem rampzalig. Hy viel kort daar na in de handen der Turken, en ſtrekte hunnen Sultan eene voetbank als hy te paarde wilde ſtygen *. Hy wierdt echter herſtelt; maar hy vondt onder de zynen meer wreedheit dan by de Turken. Men zette hem drie jaren na zyne herſtellinge af; men rukte hem de oogen uit, en men liet hem, zonder hem te verbinden, wredelyk ſterven, door de wormen, die in de wonde groeiden.

* Volgens *Wilhelmus Tyrius.*

1071 en de volgende, tot 1078. *Michiël Ducas.*

Hy kreeg tot opvolger *Michiël*, den oudſten van *Ducas* zonen, een laf hertig vorſt, en niet waardig te regeren. Hy wierdt ook afgezet in den jare 1078, en in een klooſter opgeſloten; maar dit geſchiedde niet dan na dat hy het ganſche gedeelte der Pontiſche landſtreek, die zich uitſtrekt van het oude Armenië, waar van zy het grootſte deel begrypt, tot aan de grenzen van Trebizonde, onder de heerſchappye der Turken, welke het den naam van Turkomannië gaven. Wy hebben het begin van hunne overwinningen gezien onder hunnen Sultan *Tragolipax* in den jare 1042 *. Zy zetten de zelve ſedert met eene wonderlyke gezwindheit voort.

* Zie fol. 193.

1078 en de volgende, tot 1081. *Nicephorus Botoniates.*

Nicephorus Botoniates, die het keizerryk weinig meer waardig was dan *Michiël*, maakte zich daar meeſter van. Hy behieldt het ook weinig langer, en wierdt drie jaren daar na ontzet door de *Comnenen*, die hun geſlacht weder op den troon bragten. Zy waren twee broeders, waar van de jongſte, genaamt *Alexius*, voor *Iſaak*, zynen broeder, geſtelt wierdt.

1081 en de volgende, tot 1118. *Alexius Comnenus.*

Hy regeerde tot den jare 1118. Men kan niet nadeeliger van hem ſpreken dan de geſchiedenisſchryvers doen. Zy malen hem als een vorſt ten hoogſten kwaadaardig, bedriegelyk, wreed, en groter vyandt van de Chriſtenen, die uit Europa naar Aſië overgingen om de Saracenen te beſtryden, dan de Saracenen zelf. Mogelyk heeft de haat der Grieken en Latynen de waarheit aan beide kanten te buiten gegaan. De vrees, welke de eerſten hadden, dat kruisvaarders hun landt mogten innemen, zette hen aan om een tocht te dwarsbomen, waar in zy met genoegzamen grondt geloofden dat de ſtaatzucht niet min deel hadt dan de Godsdienſt. De Latynen konden aan hunnen kant niet veelen, dat zy door de Grieken gedwarsboomt wierden, zonder hen wakker te ſchelden. Het bleef by geen woorden. Men kwam aan beide kanten tot de daadt. *Alexius* wilde zich in den jare 1096 tegen den doortocht van *Godefroi* van Bouillon kanten, en dit dapper hoofdt der kruisvaarders hieuw hem zyn heir in ſtukken.

Zyn leger wordt verſlagen door *Godefroi* van Bouillon.

Hy hadt in het eerſte jaar zynes keizerryks nog een ſchandelyker nederlaag gekregen door de wapenen van den dapperen *Robert Guiſcard*, vorſt der Normannen, en hertog van Apulië, die, over zee getrokken, en in Thracië gevallen zynde met duizend uitgelezene mannen, het heir van *Alexius* ſloeg, dat honderd en zeventig duizend mannen ſterk was: zo dat zyne ganſche regering van het begin tot het einde ongelukkig was.

Hy wordt geſlagen door *Robert Guiſcard.*

Zyn zoon *Calo-Johannes* volgde hem op, en regeerde met meer roem. Hy verwon de Scythen, of de Tartaren, die hy in Thracië verſloeg; de Hungaren, die hy weder over den Donauw dreef, en de Perzen, op welker heir hy in Aſië de overwinning behaalde, en kwam zegepralende weder te Conſtantinopel. Maar hy kwam ongelukkig om door eene wonde, die hy zich toebragt op de jagt, door een vergiftigden pyl, waar mede hy zyne handt doorſtak.

1118 en de volgende, tot 1143. *Calo-Johannes.* Zyne overwinningen.

Hy benoemde tot zynen opvolger *Manuël*, zynen tweden zone, dien hy voor zynen oudſten ſtelde; gelyk of deze keur der jonger zonen voor de oudſte eene noodſchikking, aan het huis der *Comnenen* gehecht, geweeſt ware. De Geſchiedenis is *Manuël* niet gunſtiger dan zynen grootvader *Alexius*. Het zyn ook de zelve oorzaken, die de ſchryvers tegen hem gaande maken: want de kruisvaart van *Lodewyk* den Jongen vondt in de trouwloosheit van *Manuël* den zelven hinderpaal, welken die van *Godefroi* van Bouillon in die van zynen grootvader gevonden hadt. Maar wy zullen hier breder van ſpreken in het verhaal dezer kruistochten. Een geſchiedenisſchryver *, die geheimſchryver van de twee keizeren *Alexius* en *Iſaak* den Engel geweeſt is, beſchuldigt dezen keizer *Manuël*, dat hy de leer van *Mahometh* heeft willen omhelzen; en hy zou, zegt hy, de zelve in zyne ſtaten ingevoert hebben, indien de biſſchop van Theſſalonika hem niet kloekmoedig hadt tegengeſtaan. Deze was *Euſtatius*, zo beroemd om zyne grote letterkunde, en door zyne geleerde aanmerkingen over de dichten van *Homerus*.

Syne doodt. 1143 en de volgende. *Manuël.*

Syne doodt.

Hy is trouwloos.

* *Nicetas Choniates.*

Ook godloos.

Het Weſterſche keizerryk was niet veel geruſter, noch gelukkiger dan het Ooſterſche. *Henrik* de IV was in den jare 1056 zynen vader *Henrik* den III opgevolgt; maar hy bezat met zynes vaders troon de deugden van zynen vader niet. Hy was niet ouder dan vyf jaren toen zyn vader ſtierf, en zyne minderjarigheit ſtelde hem onder de voogdy van de keizerinne, zyne moeder, tot dat de Duitſche vorſten, de heerſchappy van eene vrouwe niet kunnende veelen, hem uit hare handen rukten, om zyne opvoeding te betrouwen aan de aartsbiſſchoppen van Mentz en Keulen, welke dien van Bremen tot hunnen medehulper namen, op wien zy naderhandt nydig wierden.

1066 en de volgende, tot 1154 Staat der Weſterſchen keizerryks. *Otto van Freiſingen. Onuphrius. Petavius. Sleidanus. Mezeray. Du Pin.*

De keizer, meerderjarig geworden zynde, vaardde de regering aan. Hy gaf ten eerſten blyken van twee grote gebreken; te veel neiging voor de vrouwen, en te veel hoogmoedt voor den Saxiſchen adel. Voorts toonde hy veel moedt en beſtendigheit. De Saxen, die tegen hem opſtonden, ſloegen hem op de vlucht, en dwongen hem om een ſchandelyk verdrag met hen te maken. Hy brak het in den volgenden jare, en leverde hen twee ſlagen, waar in zy verwonnen wierden. Zy waren gereed om een derden ſlag te wagen, wanneer men een nieuw verdrag trof, het welk hen aan den keizer onderwierp. Hy handelde de eenen zeer zachtelyk, en deedt veel goeds aan anderen. *Otto* van Beyeren was onder deze laatſten. Om de Saxen voort te temmen deedt *Henrik* burgten in hun landt bouwen, welke deze lieden, die zo veel zucht voor de vryheit hadden, als zo vele gevangenhuizen aanmerkten; en zy vatten de wapenen andermaal op tegen den keizer. Deze opſtandt was algemeen. De hertog *Otto* zelf, aan wien de keizer de voogdy over Saxen hadt toevertrouwt, voegde zich by de wederſpannelingen; alle de Duitſche vorſten traden in hun verbondt, en de paus, die den keizer in den ban hadt gedaan, liet zich vinden in hunne

Regering van keizer *Henrik* den IV.

Hy onderwerpt de Saxen aan zich. 1074. 1075

1076. Moet zich zelven aan den paus onderwerpen.

ne byeenkomst, waar in dit hoofdt des keizerryks veroordeelt wierdt, om het oordeel van den Roomschen paus te ondergaan.

Naauwlyks was hy uit deze zwarigheit gered, of hy verviel in eene andere. De Duitsche vorsten zetten hem af, en verkoren in zyne plaats *Rudolph*, hertog van Zwaben, die te Mentz door den aartsbisschop *Sigefroi* gekroont wierdt. *Henrik* liet zich niet vertzagen. Hy leverde drie slagen aan zynen mededinger, die in den derden tot der doodt gekwetst wierdt, den 15 October des jaars 1080.

1077. Wordt afgezet.

1082. Hy komt zyne mededingers te boven.

Ten einde van twee jaren verkoren zy *Herman* van Luxemburg in zyne plaats; maar hy wierdt niet lang daar na in den Ryksban gedaan, en in den jare 1088 stierf hy in Lotharingen, en wierdt te Mets begraven: zo dat *Henrik* van zyne twee mededingers verlost wierdt.

Opstandt zyner twee zonen.

Maar een groter ongeluk zegepraalde over zynen moedt en alle zyne standvastigheit. Zyne beide zonen stonden tegen hem op. De oudste, genaamt *Koenraad*, sloeg eerst aan het muiten, en deedt zich in den jare 1093 te Milaan kronen. Hy stierf in den jare 1101, en zyn broeder, zyn schadelyk voorbeeldt volgende, vatte in den jare 1105 de wapenen op, en dwong den ongelukkigen *Henrik*, zynen vader, hem het keizerryk over te laten, en zyn lyf binnen Luik te bergen, daar hy van droefheit en hertzeer stierf den 7 Augusty des jaars 1106. Zyn lyk wierdt te Spiers ter aarde bestelt; en vyf jaren daar na rechtte zyn zoon eene heerlyke lykstatie voor hem aan; als of hy door deze ydele plegtigheit de misdaadt van zynen opstandt hadt kunnen uitwisschen.

1106.
1111.

1076. De pauzen zyn de oorzaak van alle zyne onheilen.

De pauzen waren oorzaak van alle rampen van *Henrik* den IV, en de aanstellingen der bisschoppen, die de Roomsche kerk investiture noemt, maakten hem gehaat by de pauzen. *Gregorius* de VII dreef de zaak met meer yver dan zyne voorzaten. Wy zullen hier niet herhalen het gene wy gezegt hebben van het recht, dat de vorsten hebben op de bisdommen, die in hunne staten zyn, ten opzichte van het tydelyke, dat geheel en al van hunne opperheerschappy afhangt, en van de trotschheit, die *Gregorius* meer dan zyne voorzaten toonde, die den Christen vorsten dit voorrecht hunner heerschappye hadden getracht te ontwringen. Wy hebben gezien wat Engelandt en Vrankryk deden om 'er zich tegen te kanten, en wat beroerte dit geschil daar veroorzaakte. Maar het onweêr viel met de meeste kracht op Duitschlandt. *Gregorius* de VII deedt *Henrik* in den ban, waar van hy hem niet weder ontsloeg dan na dat deze keizer in een smekenden staat te Rome gekomen was; zich in het gewaadt van een boetvaardigen, en barvoets, drie dagen na malkander onder de vensters van dezen hoogmoedigen paus vertonende, en 'er zich tot aan den avondt, zonder eeten, onthoudende.

Geschil der aanstellingen.

Henrik door *Gregorius* den VII in den ban gedaan.

1080. *Henrik* doedt *Gregorius* afzetten.

Henrik wrook zich over dezen hoon; in eene kerkvergadering, die hy op zyne wederkomst van Rome te Bresela beriep, deedt hy *Gregorius* afzetten, en *Guibert*, aartsbisschop van Ravenna, die den naam van *Clemens* den III aannam, in zyne plaats verkiezen. Hy liet het hier niet by: vier jaren daar na toog hy weder over het gebergte, en nam Rome stormenderhandt in, met hulpe van den dapperen *Godefroi* van Bouillon, sedert koning van Jeruzalem, die mede van de eersten was, die op de bresch klommen. *Gregorius* besloot zich in Engelenburg, en zich niet sterk genoeg voelende om het beleg te verduren, redde hy zich by nacht, en vluchtte naar Salerno. Hy stierf in zyne ballingschap; en een geschiedenisschryver * zegt, dat hy zynen biechtvader aan den keizer en aan de gansche kerk zondt, om vergiffenis van den hoon, dien hy haar hadt aangedaan, van haar te verzoeken. Anderen zeggen in het tegendeel, dat hy in zyne gevoelens volhardde tot aan zyne doodt; en zy doen hem zeggen, „dat hy in ballingschap stierf, om dat „hy de gerechtigheit bemint, en de ongerechtig„heit gehaat hadde.

1085. Die in ballingschap stierft.

* De monnik *Sigebert*.

Zyne doodt maakte geen einde van *Henriks* vervolgingen. Zy bleven duren onder de pauzen, die hem opvolgden, en de muitery van *Koenraad* en zynen broeder aanstookten. Die van den eersten geschiedde onder *Urbanus* den II, en die van den tweden onder *Paschalis* den II. Deze was de hevigste en liefdeloosste, vermits de ontaarde *Henrik* zynen vader van den troon, en kort daar na in het graf stiet.

1093. 1105. 1106.

Langs zulke verschrikkelyke trappen kloin *Henrik* de V op den troon. Maar na de woede der pauzen ten dienst gestaan te hebben beproefde hy die op zyn beurt. De twist der aanstellingen wierdt vernieuwt. *Henrik* was genoodzaakt naar Rome te gaan; en een opstandt, in den jare 1111 voorgevallen, deedt hem uit het bedde opstaan, om die van zyne party by te springen, welke men vermoordde. *Paschalis* de II hadt dezen opstandt verwekt; hy deedt hem gevangen zetten, en niet weder slaken dan na dat hy hem de aanstellingen hadt afgestaan; maar *Henrik* het gebergte weder overgetogen zynde, herriep de paus het verdrag, en deedt den keizer in den ban, niettegenstaande hy met eede gezworen hadt, dat hy het zou waarnemen en nakomen.

Zyn verschil met *Paschalis* den II. 1118 enz. Met *Gelasius* en *Calixtus*.

Paschalis stierf in het begin des jaars 1118. *Gelasius* de II en *Calixtus* de II waren *Henrik* den V niet gunstiger. Hy stierf eindelyk zelf den 23 May des jaars 1125, alle deze kerkelyke oorlogen zo moede, dat hy, om de vrede te erlangen, genoodzaakt was een der schoonste rechten zyner keizerlyke krone, namentlyk de aanstellingen der bisschoppen, of de zogenaamde investituren, aan de heerschzucht der pauzen op te offeren.

Zyn huwelyk.

Hy was het, die *Machtelt* van Engelandt ten echt genomen hadt, welke naderhandt hertrouwde met *Godefroi*, grave van Anjou, en den heerlyken naam van keizerinne altoos behieldt.

Zyne doodt, en sprookjes, die men 'er van vertelt.

De monniken, die het geschil met de pauzen over de aanstellingen *Henrik* voor eene misdaadt toerekenen, hebben een sprookje verdicht van zyne gewaande boete. Zy zeggen, dat hy niet in Duitschlandt, maar te Angers is gestorven, werwaarts hy zich in onbekend gewaadt begeven hadt, en daar hy in het gasthuis diende. Zy voegen 'er by, dat hy in dezen vermomden staat erkent wierdt door de keizerinne *Machtelt*, na dat zy met den grave *Godefroi* hertrouwt was; en dit verdichtsel wierdt in Engelandt uitgestrooit, onder de regering van *Stephanus*, door de vyanden dezer vorstinne.

1125 en de volgende, tot 1137. Regering van den keizer *Lotharius*.

Lotharius, uit het huis van Saxen, volgde *Henrik* op. Hy liet de zaken in den staat, waar in zyn voorzaat de zelve gebragt hadt; en daar door verkreeg hy de vriendschap der pauzen, en in den jare 1133 wierdt hy door *Innocentius* den II te Rome gekroont. Die van Ancona en Spoleto stonden tegen hem op; maar hy strafte hen deswegen, en bragt hen weder onder zyne gehoorzaamheit.

1133. Zyne overwinningen.

1133 en de volgende.

heit. Hy verjoeg uit Apulië en Kampanië *Rogier*, koning van Sicilië, gelyk men hem toen reets noemde, hoewel hy de beveſtiging van dezen tytel niet voor den jare 1139 van den paus verkreeg. In dit jaar trok *Rogier* in Sicilië en Kalabrië, die voor hem open geraakten door de doodt van *Lotharius*, en door die van *Reinald*, welken hy het te leen gegeven hadt. Die van *Lotharius* viel voor in den jare 1137, volgens eenigen, en volgens anderen in den jare 1138.

Zyne doodt.

1139 en de volgende, tot 1152.

Koenraad uit het huis van Zwaben, volgde hem op. Ganſch Italië was toen in rep en roer door den oorlog, dien *Rogier* 'er voerde om Apulië en Kalabrië te herwinnen, en om de beveſtiging te verkrygen van het koningdom van Sicilië, het welk *Innocentius* de II hem toeſtondt, gelyk wy even te voren gezegt hebben. Aangaande den keizer *Koenraad*, men vindt gedurende zyne ganſche regering geen aanmerkelyker voorval dan zyne kruisvaart, met *Lodewyk* den Jongen, om de ongelovigen in Aſië te gaan beſtryden. Hy behaalde niet veel roem op dezen tocht. Het was de zelve, die den trouwlozen *Manuël*, Griekſchen keizer, gelegenheit gaf tot het verraadt, dat door alle geſchiedenisſchryvers zo verfoeit wordt, en dat het Duitſche heir deedt omkomen, het welk zommige ſchryvers op vyftig duizend mannen doen belopen, en anderen op byna eens zo veel. Hy deedt kalk mengen onder het meel, het welk hy beval den kruisvaarderen op hunne aankomſt in zyne ſtaten te verſchaffen; hy gaf hen gidſen, die hen door wilderniſſen bragten, daar zy van honger en dorſt vergingen, en die hen eindelyk in handen van den vyandt leverden, wiens wapenen naauwlyks het tiende deel met *Koenraad* ontſnapte. Zyne wederkomſt in Duitſchlandt was naar, en hy ſtierf vyf jaren daar na, het keizerryk aan *Frederik Barbaroſſa* * latende; een vorſt, ſtrydbaarder dan hy, en die de waardigheit des Ryks beter handhaafde.

Regering van *Koenraad* den III.

Zyne kruisvaart.

1147.

1152.

* of de Roodbaardt.

1060 en de volgende, tot 1154.

In den jare 1060 volgde *Philips* de I, nog minderjarig, zynen vader *Henrik* in het koninkryk van Vrankryk op, en zyn voogdt was *Baldewyn*, graaf van Vlaanderen, die met *Henriks* zuſter getrouwt was. *Baldewyn* ſtierf in den jare 1067, en *Philips*, die toen in zyn vyftiende jaar tradt, ving aan door zich zelven te heerſchen, beginnende eene regering, die lang genoeg, maar niet zeer luiſterryk was.

Regering van *Philips* den I, koning van Vrankryk. *Petavius. Mezeray. Du Pin.* enz.

1067 en de volgende, tot 1074.

Hy beminde de wapenen; maar hy hadt nog groter zucht voor de weelde en de dertelheit. Zyne ongeregeldheden en afperſſingen haalden hem de beriſpingen op den hals van *Gregorius* den VII, die zich tot ſcheidsman en hervormer der koningen hadt aangeſtelt, en die hem dreigde met den ban. Hy wierdt inderdaadt in den ban gedaan in den jare 1094 door den aartsbiſſchop van Lyons, gezant * van den paus, en in den volgenden jare wierdt hy door den paus † zelve met den ban geſlagen, om dat hy met *Bertrade* getrouwt was. Zy was de dochter van den grave van Montfort, zyne bloedverwante, en vrouw van *Foulques*, graaf van Anjou, welken zy uit ligtvaardigheit en hovaardy verlaten hadt. Zy was met *Philips* hertrouwt, zonder dat zy haren eerſten huwelyksbandt hadt doen los maken. Een geſchiedenisſchryver * zegt, dat de ban twee jaren daar na geheven wierdt; en een ander † doedt hem duren tot den jare 1102. De eerſte voegt 'er by, dat *Philips* weder met de kerk verzoent wierdt, na dat hy haar genoegzame voldoening gegeven hadt. Deze voldoening is echter niet wel overeen te brengen met het huwelyk van eene vrouwe, wiens eerſte man nog leefde, en dat niet anders dan als een overſpel en echtbreuk kon aangemerkt worden, ten zy men deze voldoening alleen wil doen beſtaan in de onderdanigheit, die *Philips* den paus betoonde. Deze verwierf hem het ontſlag, dat hy nodig hadt om dit ſchendig huwelyk te beveſtigen, om het welk geoorlooft te maken de laf hertige toeſtemming van den man, die nog leefde, niet bekwaam of machtig was. Maar men moet hier met den Franſchen geſchiedenisſchryver *Mezeray* aanmerken, dat dit ontſlag den weg baande voor de anderen, die in het vervolg van Rome kwamen ten nadeele van het gezag der kerkvoogden des koninkryks.

1102 en de volgende.

De ban wordt gegeven en waarom.

Hy wordt in den ban gedaan.

* Legaat.

† *Urbanus* de II.

Zyne liefde voor *Bertrade*.

* *Petavius.*

† *Mezeray.*

De regering van *Philips*, niet zeer luiſterryk ten opzichte van hem zelve, was roemruchtiger door de dappere daden, die in andere geweſten van het Chriſtenryk gedaan wierden, en waar in de wapenen der Franſchen het meeſte deel hadden.

Daden van *Tankredus* zonen.

Terwyl *Philips* in weelde verzonken lag, behaalden die dappere Franſchen, uit Normandië oorſpronkelyk, onder het geleide van hunne doorluchtige hoofden, de zes zonen van *Tankredus van Hauteville*, waar van wy boven geſproken hebben, zulke heerlyke overwinningen in Sicilië. De jongſte, genaamt *Rogier*, verdreef de Saracenen in den jare 1071 uit Palermo en Meſſina; en door deze gelukkige beginſelen baande hy zich den weg tot de verovering van het ganſche eilandt, het welk zyne nakomelingen in het vervolg bezaten, met den tytel van koning. *Robert*, bygenaamt *Guiſcard*, oudſte broeder van *Rogier*, die de verovering, waar van wy zo even geſproken hebben, maar gedaan hadt als zyn ſtedehouder, behaalde in den jare 1085 twee heerlyke overwinningen op de Grieken en Venetianen, welker zeemachten hy ſloeg; maar hy ſtierf in het zelve jaar *, en liet twee zonen na, die maar een gedeelte zyner ſtaten erfden. Hun oom *Rogier* handhaafde zich in Sicilië met den tytel van grootgraaf, of landgraaf, om naar den hedendaagſchen trant te ſpreken; gelyk wy alrede gezegt hebben †. Onder *Philips* regering geſchiedde ook die beroemde kruisvaart, waar van wy reets gewag hebben gemaakt †, en die aangevoert wierdt door *Hugo* den Groten, broeder van dezen koning; door *Robert*, hertog van Normandië, en een groot getal andere Franſche heeren; maar die tot algemenen krygsoverſte *Godefroi* van Bouillon verkoor, ſedert koning van Jeruzalem. Hier is de plaats van een weinig wydlopiger beſchryving van dezen kruistocht te maken, en van de gene, welke voor hem gedaan waren, en na hem ondernomen wierden.

Overwinningen van *Robert Guiſcard*.

1085.

Zyne doodt.

* Anderen zeggen in den jare 1082.

† Zie fol. 199.

† Zie fol. 242.

Beſchryving der kruistochten.

De wel of kwalyk gegrondde yver der Weſterſche Chriſtenen voor de herwinninge der heilige plaatſen, dat is te zeggen van Jeruzalem en het heilige Graf, was 'er oorzaak van. Hunne eerbiedt, hoedanig die mogte zyn, voor deze plaatſen, welke de Saracenen den Ooſterſchen keizeren ontnomen hadden, was in de X eeuwe in zwang geraakt; en de bedevaarten derwaarts waren zeer gemeen geworden: zo dat de Saracenen, die 'er toen meeſter van waren, de beleefdheit en toegevendheit hadden van te dulden, dat de Weſterſche Chriſtenen 'er van alle kanten kwamen. Maar in den aanvang der volgende eeuwe vernielden deze ongelovigen, aangezet door de

1085 en de volgende. Franſche Joden, te Orleans gezeten, het heilige Graf, en den Tempel van Jeruzalem, dien men niet moet verwarren met den heerlyken Tempel, welken de Joden bouwden toen zy uit hunne Babyloniſche gevangeniſſe weder in hun landt kwamen, en die door den keizer *Titus* vernielt was.

Tempel van Jeruzalem. Die, welken de Saracenen omverre wierpen, was ſedert gebouwt, en hy was in den jare 1048 herbouwt door de zorge en op koſten van den keizer *Konſtantyn Monomachus*, het welk niet kon geſchieden dan met toeſtemminge der Saracenen zelf, welke dien zeven jaren van te voren afgebroken hadden, volgens eenen der beſte ſchryveren van de XII eeuwe *.

* *Wilhelmus Tyrius.*

Oorſpronk en overwinningen der Turken. De Turken, die hen opvolgden, waren zo verdraagzaam niet. Wy hebben gezegt, dat zy van ſoldytrekkers der Perzen der zelver heeren wierden omtrent den jare 1042. Zy breidden hunne overwinningen met een ongelooflyken ſpoedt uit, en in minder dan zes jaren maakten zy zich meeſter van Meſopotamie, Aſſyrië, Judea, en byna ganſch Aſië. De Perzen onderbrengende namen zy den Godsdienſt hunner verwonnelingen aan, en wierden van Heidenen Mahometanen. Veel wreder zynde dan de Perzen, haatten zy de Chriſtenen met meer woede; verdrukten hen door alle ſoorten van kwellingen, en dreigden het overſchot hunner heerſchappye in het Ooſten te vernietigen.

De Vader *Eremita* predikt den kruistocht. De tydingen, die daar van altemet in Vrankryk kwamen, noopten deze ſtrydbare natie, die ten anderen vol is van een woelachtigen adel, zoet op aanſlagen, en ſtout in het ondernemen, ter wrake van de Chriſtenen, die in het Heilige Landt verdrukt wierden, en mogelyk nog meer om het zelve zelfs te veroveren. Zekere *Petrus Eremita*, een edelman uit Pikardië, die in den voorgaanden jare uit Paleſtina was wedergekeert, hadt aan de kerkvergadering van Clermont, op het einde des jaars 1095 gehouden, verſlag gedaan van de wreedheit der Turken, en aangetoont, hoe het te vrezen ſtonde, dat men het Chriſtendom eerlang in het Ooſten uitgeroeit zou zien. De kerkvergadering wierdt door zyn vertoog bewogen, en paus *Urbanus*, die 'er in voorzat, vermaande de kerkvoogden, dat zy de vorſten zouden aanzetten om de wapenen, ter beſcherminge van den Godsdienſt, op te vatten. De biſſchoppen deden hun beſt, en zy vonden de gemoederen zo wel daar toe geneigt, dat men van alle kanten met hopen kwam toeſchieten om dienſt te nemen in dezen oorlog, dien men den naam van den Heiligen Oorlog gaf, om dat het de beſcherming des Chriſtendoms tot voorwerp hadt. De heiren, die den zelven zouden ondernemen, noemde men kruistochten, of kruisvaarten, om dat der zelver overſten, zo wel als de ſoldaten, een rood kruis, op den linker ſchouder genaait, droegen, met deze woorden tot krygsloze: *Godt wil het*.

Oorſpronk van den naam van kruistocht. Deze fraaie namen, deze ſchone ſchyn beletten den geſchiedenisſchryveren niet aan te merken, dat de kruistochten andere beweegredenen hadden, die zo heilig niet waren, gegrond op de ſtaatkunde der koningen en der pauzen, die, de eenen zo wel als de anderen, meer op hunne byzondere grootheit doelden, dan op de herſtellinge der Ooſterſche Chriſtenen. De pauzen, zegt een van deze geſchiedſchryvers *, maakten zich tot hoofden van deze tochten; zy namen onder hunne beſcherminge de perſonen en goederen der kruisvaarders; zy maakten het gebruik der aflaten en ontſlagingen *gemener dan te voren; hunne gezanten vergaderden alle giften, by uiterſte-wille tot deze oorlogen gedaan, en zy namen 'er zelfs gelegenheit uit om de geeſtelyken met tienden te bezwaren.

Beweegredenen der kruistochten.

* *Mezeray.*

De pauzen waren 'er de hoofden van.

* Dispensatien.

Aan den anderen kant waren de koningen niet kwalyk te vrede, dat de groten, uit hunne ſtaten vertrekkende, hen 'er een vryer gezag lieten, en dat hunne grote landeryen door de doodt van deze zwervers aan hen kwamen, die door zulke gevaarlyke tochten byna zeker wierdt, of vervielen aan minderjarigen, welken zy, onder het eene of het andere voorwendſel, ligt te ontdraaien waren, om ze aan de kroon te hechten. Zy waren met eenen niet te onvrede, dat het woelachtigſte en ongezeggelykſte deel hunner onderdanen heet op deze kruistochten wierdt, en door hunne afwezendheit het vaderlandt zuiverde van een zuurdeeſſem van opſtandt en beroerte, welke hun muitzieke aardt 'er dikwils verwekte, en die het koninkryk altemet in gevaar ſtelden.

De koningen vinden 'er hunne rekening by.

1096. Maar deze aanmerkingen brengen ons te verre. Wy komen weder tot onze Geſchiedenis. De kruisvaarders, aangevoert door hunnen dapperen overſte, *Godefroi*, hertog van Bouillon en Neder-Lotharingen *, veroverden Bithynië door het innemen van Niceen, Lacaonië, Lycië, Cilicië, en Pamphilië, alle heden begrepen in het Natolië der Turken. Vervolgens tot in Syrië doordringende, vertoonden zy zich voor Antiochië, en namen het in na een beleg van zeven maanden.

1097. Krygsbedryven van *Godefroi* van Bouillon.

* Zoon van *Euſtatius*, grave van Boulogne, en van *Ida* van Lotharingen.

Deze overwinningen wierden gevolgt van de nederlage des Turkiſchen Sultans, *Corban*, of *Corbogat*, die toen over Babylonië heerſchte, en wiens heir aan ſtukken gehouwen wierdt, en honderd duizend doden op het ſlagveldt achter liet.

Hy verſtaat het Turkſche heir.

De Sultan of Soudaan van Egypten, een Saraceen, bediende zich van de nederlage van den Turk, en ontrukte hem Jeruzalem weder, met ganſch Judea. Maar de Saraceen behieldt zyne overwinning niet lang.

1098. Jeruzalem door de Saracenen ingenomen.

Het heir der Chriſtenen kwam deze ſtadt belegeren op den 9 Juny des jaars 1099, en veroverde de zelve den 15 July daar aan volgende met geweldt. Na deze luiſterryke daadt riep het heir der kruisvaarders *Godefroi* van Bouillon voor koning van Jeruzalem uit; maar hy wilde niet toelaten, dat men hem de kroon op het hooſdt zette in eene ſtadt, in welke de Koning der koningen als een ſlaaf gehandelt was geweeſt.

1099. Door *Godefroi* van Bouillon herwonnen.

Hy wordt tot koning van Jeruzalem uitgeroepen.

Een andere kruistocht volgde kort op den eerſten. *Willem* de VIII, hertog van Guienne, was 'er het hooſdt van, met *Hugo* den Groten, en den grave van Burgundië, die by den eerſten geweeſt waren, en dezen ook wilden bywonen. Hy was zo talryk als de eerſte, maar niet van den zelven uitſlag, en de kruisvaarders kwamen byna alle om door de trouwloosheit van den Grieckſchen keizer *Alexius*, die hen aan de Saracenen overleverde: zo dat wy deze kruisvaart niet rekenen, noch eenige andere, die ook onderwege bleven; en wy gaan van dien van *Godefroi* van Bouillon over tot dien van *Lodewyk* den Jongen, welken wy voor den tweden nemen. Maar wy zullen de regering van *Philips* den I eerſt eindigen, en die van *Lodewyk* den Dikken doorlopen.

1101. Andere kruistocht, die onderwege blyft.

Weelde van *Philips* den I.

De eerſte bleef ſteets een weeldelig leven leiden, in welluſt verzonken, en zich zorgeloos koeſterende in den ſchoot der dertelheit, zonder dat

1108 en de volgende, tot 1137. Regering van *Lodewyk* den Dikken.

dat het gerucht van zo vele fraaie oorlogsdaden bekwaam was om zyne eergierigheit te wekken. Hy ontfliep in deze vadzigheit, en liet het koninkryk aan *Lodewyk* den Dikken, zynen zone.

De zwaarte van zyn ligchaam hinderde de werkzaamheit van zynen geeft en moedt niet. Hy wift den trotfch te fnuiken van alle groten zynes koninkryks, die de flapheit van *Philips* den I misbruikt hadden; en zyn recht van de aanftellinge der biffchoppen te handhaven op de zerkvoogden, die 'er zich aan begonden te onttrekken, en hem in den ban dorften doen. Hy fpotte met hunnen ban, en de paus verklaarde dien ook voor nietig. Wy fpreken hier niet van de oorlogen, die hy tegen de koningen van Engelandt voerde, om dat wy 'er alrede gewag van gemaakt hebben. Hy hadt zynen zoon *Philips* den II tot zynen ryksgenoot aangenomen; maar deze hem door een vreemd geval (a) ontrukt zynde, verkoor hy daar toe den tweden, genaamt *Lodewyk*, gelyk hy, dien men den bynaam van de Jonge gaf, om hem van zynen vader te onderfcheiden. Het was, zegt men, by gelegenheit van deze zalving, dat men het getal der Pairs, die de kroning der koningen van Vrankryk voortaan zouden bywonen, op twaalf bepaalde; zes voor de leken, en zes voor de geeftelyken. Deze laatfte zyn nog in wezen; de andere zyn of vernietigt, of met de kroon vereenigt, of 'er van gerukt.

De twaalf Pairs van Vrankryk.

1137 en de volgende, tot 1154. Regering van *Lodewyk* den Jongen.

Wy hebben de voornaamfte voorvallen gezien van de regering van *Lodewyk* den Jongen; zyn huwelyk en zyne echtfcheiding met *Eleonora*, erfdochter van Guiënne; zynen tocht naar Afië, en de oorlogen, die hy beurtling voerde tegen *Stephanus*, by overweldiging koning van Engelandt, en tegen de keizerinne *Machtelt*; zo dat 'er weinig meer van te zeggen valt. Wy zullen by het gene wy van zynen kruistocht gezegt hebben flechts eenige omftandigheden voegen, die bygebragt verdienen te worden.

1146. Zyn kruistocht.

Het zy dat zyn berouw over den moordt en den brandt van Vitri hem dien inboezemde, de yver en de predikingen van St. *Bernard*, abt van Clairvaux, haalden het volk daar toe over. Hy begon met de beroepinge van een nationaal concilie te Chartres, daar de kruistocht goedgekeurt, en hy tot hoofdt van den zelven verkoren wierdt. Hy weigerde deze eer, en vergenoegde zich met dien door het ganfche koninkryk te gaan prediken. Dit deedt hy met zo veel opgang, dat de fteden, vlekken en dorpen ledig en woeft bleven; mannen, vrouwen, alles nam dienft in dezen heiligen oorlog.

Elk wil dien volgen.

De koningin *Eleonora* wil dien bywonen.

De koningin *Eleonora*, in den bloei harer jaren en fchoonheit, wilde den koning, haren gemaal, volgen, en was een der fraaifte fieraden van dezen prachtigen tocht. Haar ongeluk wilde, dat zy 'er ook het grootfte verdriet van wierdt, door den minnenydt, dien zy den flaphertigen koning, die alles verdacht hieldt, deedt opvatten. Het zy trouwloosheit, of misverftandt, wat de oorzaak zyner wederwaardigheden ook moge geweeft zyn, alles gelukte hem kwalyk. *Manuel*, keizer van Conftantinopel, en *Raymund*, prins van Antiochië, waren hem niet min ontzagchelyk dan de Saracenen en Turken zelfs. Hy won een roemruchtigen flag by den overtocht van den Meander; maar hy was weinig dagen daar na haaft omgekomen in de bergengtens. Hy kwam eindelyk te Antiochië; maar zich daar niet veilig oordeelende, vertrok hy naar Jeruzalem. Daar befloot hy het beleg van Damafcus, en ondernam het. Een nieuw verraadt, waar van men de fchuldt legt op de vorften, afkomftig van de eerfte kruisvaarders, welke *Godefroi* van Bouillon gevolgt waren, gefmeed door *Raymund*, prins van Antiochië, noodzaakte hem het beleg op te breken.

1147. 1148. Overwinning van *Lodewyk*.

1147. 1148.

Hy breekt het beleg van Damafcus op.

Ziende, dat hem niets gelukte, nam hy voor te rug te keren, en in de haven van Japha fcheep gegaan zynde, was hy op het punt van om te komen door eene andere trouwloosheit, wanneer *Rogier*, koning van Sicilië, hem kwam ontzetten. De Griekfche vloot hadt de Franfche ontmoet en aangetaft, fchoon dat 'er geen oorlog tuffchen de beide natiën, noch voorwendfel was om dien een Chriften koning aan te doen, die wederkeerde van den ftrydt tegen den gemenen vyandt. De Griekfche vloot, veel fterker dan de Franfche, hadt deze haaft verwonnen; en zich meefter gemaakt hebbende van het admiraalfchip, waar op de koning was, bragt zy hem reets op als gevangen, wanneer zy die van *Rogier*, onder het bevel van zynen ftedehouder, ontmoette, welke met volle zeilen op haar aanzette. Daar was een onverzoenlyke vyandfchap tuffchen de Normanfche prinffen en de Griekfche keizers federt dat de eerften Sicilië op de anderen verovert hadden; en de zeemacht van *Rogier* op de Griekfche aanvallende, leverde zy haar een bloedigen flag. Zy verbrandde verfcheide van hare fchepen; boorde eenige andere in den grondt, en verloffte den gevangen koning, die weder naar Vrankryk keerde, met het droevig overfchot van een talryk heir, waar van hy het tiende deel niet weder te huis bragt.

Zyne vloot door die der Grieken geflagen.

Door die van *Rogier* gered.

1149. Ongelukkige uitflag van deten tocht.

Deze ramfpoedige tocht verfpreidde den rouw door ganfch Vrankryk, aan het welke hy zo veel bloeds gekoft hadt, en zo veel gelds, zonder den Oofterfchen Chriftenen eenige verligting toegebragt te hebben, op welke de gelukkige *Saladin* veertig jaren daar na het koninkryk van Jeruzalem herwon. St. *Bernardus* hadt 'er andere hoop van gegeven; en eene uitkomft, zo ftrydig met zyne voorzeggingen, en met de verzekeringen, die hy 'er van gegeven hadt, haalde hem het verwyt en de berifpingen des ganfchen koninkryks op den hals.

Men begon dit verlies echter te vergeten, en veertig jaren daar na beving de luft der kruistochten de Weftersche Chriftenen op nieuw; en wy zullen *Philips Auguftus*, zoon van *Lodewyk* den Jongen, de reize naar het Heilige Landt, gelyk zyn vader, zien ondernemen, met al zo weinig roem en nut.

1152.

Het aanmerkelykfte, dat onder de regering van *Lodewyk* voorviel federt zyne wederkomft uit Afië, is zyne echtfcheiding met *Eleonora*, en zyne gefchillen met *Henrik* den II, die met deze ryke vrouwe trouwde. Maar wy hebben het verhaal daar van reets gedaan tot aan den jare 1154, en wy zullen het vervolg op zyne order bybrengen.

1153. 1154.

1066 en de volgende, tot 1160. De verfcheide koninkwel-

Wy gaan over tot de Spaanfche heerfchappye. Zy begon van haar verval allengs weder by te komen, en herwon op de Mauren de koninkryken, die zy den Vifi-Gotthen, hunne eerfte ftichters federt de flopinge des Roomfchen ryks, ontrukt hadden. Wy hebben reets gefproken van de ftichting der vier voornaamfte koningdommen,

(a) Te weten, een verken liep tuffchen de voeten van zyn paardt, dat daar door begon te fteigeren, en hem afwierp.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1066 en de volgende, tot 1160. ryken van Spanje.

welke de opvolgers van *Pelagius* oprechtten, sedert dat deze herſteller der Spaanſche heerſchappye met de vluchtelingen van zyne natie in het gebergte van Aſturië en Gallicië was komen vluchten. Daar rechtte hy de koninkryken op van Leon en Oviëdo. Dat van Navarre wierdt in het vervolg eerſt opgerecht, omtrent het jaar 830, en die van Arragon en Caſtilië meer dan twee honderd jaren daar na, omtrent den jare 1036; ten minſte dat van Caſtilië: want eenige ſchryvers plaatſen de oprechting van dat van Arragon omtrent den jare 910, gelyk wy alrede gezegt hebben *. Het koninkryk van Portugal is het laatſte van allen, en het wierdt niet opgerecht voor den jare 1139. Echter zyn de koninkryken van Leon en Oviëdo, die om hunne oudheit de eerſte in rang behoorden te zyn, heden naauwlyks bekend; en na dat zy lang met Caſtilië om de eerſtheit getwiſt hadden, wierden zy in het zelve ingelyft *, volgens het gemene lot der kleine ſtaten, die altoos door de machtigſte ingeſlokt worden.

* Zie fol. 196.

* Eertſtelyk in den jare 1037, en voor de twede maal in den jare 1230.

Verdeeldheit der Mauren.

De verdeeldheit der Mauren begunſtigde de oprechting van deze Chriſten koninkryken. Onder de eerſte zyn weinig bloeiender regeringen gezien dan die van *Abderramen Almanſor*, koning van Cordua, welke in den jare 894 begon, en in den jare 939 eindigde. De beroemde ſlag, dien hy in den jare 895 van den koning van Oviëdo won, was een van der zelver aanmerkelykſte voorvallen.

Overwinning van dien van Cordua.

Scheuringen der ongelovigen.

De ſcheuringen kwamen deze ongelovigen omtrent den jare 993, onder de regering van *Hizen*, kleinzoon van *Almanſor*, beroeren. Sedert zag men niet dan oorlog en moordt onder hen, en dit koninkryk van Cordua wierdt in den jare 1005 vernietigt. Tachtig jaren daar na wierdt het weder opgerecht door de Almoraviden, een machtig geſlacht der Arabieren, die in Afrika heerſchten. Dat der Almohaden nam zyne plaats in omtrent den jare 1150, en maakte zich meeſter van de heerſchappy van Afrika, en der koninkryken, die deze ongelovigen in Spanje bezaten.

Die der Almoraviden.

Der Almohaden.

Door deze verdeelingen begunſtigt veſtigden zich deze eerſte Spaanſche koninkryken niet alleen, maar zy namen dagelykſch aan, tot dat zy eindelyk die der Mauren boven het hoofdt wieſchen, en de zelve vernielden. Wy zullen deze beroemde verandering zien op het einde der twee eeuwen, welke wy doorlopen; maar de twiſt, die deze koninkryken in hunne eerſte geboorte beroerden, vertraagde der zelver aanwaſch, en men zag meer dan eens de Mauren op het punt van hun oud gezag te hernemen.

Het koninkryk van Oviëdo, dat in den jare 718 zynen aanvang genomen hadt, en by het welke *Ordonius* dat van Leon voegde in den jare 896, worſtelde lang alleen tegen de ganſche macht der ongelovigen. Dat van Navarre, het welk in den jare 830 wierdt opgerecht, en waar van *Inico Ariſta* de eerſte koning was, hadt weinig luiſter tot aan Don *Sancho*, omtrent den jare 1000.

Koningen van Oviëdo en Leon.

Door de koningen van Oviëdo en Leon wierden de eerſte oorlogen der Spaanſchen tegen de Mauren gevoert. Caſtilië hadt toen zyne graven, die onderzaten waren van de kroon van Leon, en die zich tot oppervorſten deden aanſtellen in den jare 939; maar hun koningdom begon niet voor den jare 1035. Don *Ferdinand*, die 'er de eerſte koning van was, deedt zich twee jaren daar na ook voor koning van Leon erkennen, zo dat dit koninkryk met dat van Leon een begon te worden; en van leenroerig, gelyk het 'er van geweeſt was, kreeg het de meerderheit over het zelve.

Koningdom van Caſtilië.

1037 en de volgende.

Men brengt op deze tyden de daden van den beroemden Don *Rodrigo Dias*, beter bekend onder zynen name van *Cid*, dat is te zeggen *Heer*, dien hem de vyf Maurſche koningen gaven, welke hy verwonnen hadt; een heldt, die zo veel deel hadt aan de overwinningen van *Alphonſus* den III *, koning van Caſtilië en Leon. Hy is niet min bekend door zyne liefde voor de ſchone *Chimene* *, dochter van den grave van Gormas, dien hy in een tweegevecht doodde, en over wiens doodt deze edelmoedige dochter wraak zocht, niettegenſtaande hare liefde voor *Le Cid*. Maar na zich gekweten te hebben van het gene zy aan de natuur verplicht was, en niet hebbende kunnen beletten, dat Don *Rodrigo* door zyne grote daden de vergiffenis van zynen manſlag verwierve, kon zy de liefde, die hy altoos voor haar behouden hadt, ook niet beletten over hare droefheit en wraakzucht te zegepralen; zo dat zy ophieldt hem aan te merken als den moorder van haren vader, om niets meer dan haren minnaar in hem te zien, en met hem trouwde.

Daden van *Le Cid*.

* Anderen zeggen *Alphonſus* de IV.

* of *Ximene*.

Don *Alphonſus*, om de dapperheit van *Le Cid* te belonen, gaf de ſtadvoogdy over Toledo, dat met den naam van keizerlyke ſtadt vereert wierdt. Echter hieldt de koning of de keizer *Alphonſus* 'er zyn verblyf niet, maar te Leon. Hy liep gevaar van 'er onderdrukt te worden door den Miralmumin * van Afrika, die in Spanje overkwam; maar drie jaren daar na ſnuikte hy den trotſch van dezen ongelovige, geholpen door een heir kruisvaarders, die het onweêr op zyne kuſten wierp, terwyl zy naar Aſië dachten te ſtevenen †. Hy erkende hunne dienſten, en gaf aan eenen van hunne voornaamſte hoofden zyne dochter *Thereſia* ten huwelyk, en het graafſchap van Portugal te leen. Het zy dat deze, volgens eenigen, van het huis van Burgundië was, of, volgens anderen, van dat van Lotharingen; uit zyn huwelyk met de princeſſe van Spanje ſproot *Alphonſus Henriques*, of *Mauriques*, ſtamheer der koningen van Portugal, en de eerſte, die met deze waardigheit bekleed wierdt *.

Beloning, die hy 'er voor krygt.

* Of Miramolyn.

† in den jare 1089.

* omtrent den jare 1140.

Na de doodt van Don *Alphonſus* van Caſtilië, die in den jare 1108 voorviel, wierden alle Chriſten koninkryken van Spanje vereenigt in den perſoon van een anderen Don *Alphonſus*, koning van Navarre en Arragon, die met de Infante *Urraca* trouwde, eene andere dochter van den eerſten Don *Alphonſus*, en weduwe van *Raymund*, graaf van Burgundië. Uit krachte van dit huwelyk, en uit hoofde van deze princeſſe was de koning van Arragon en Navarre ook koning van Leon en Caſtilië.

Koninkryken van Navarre en Arragon.

1108.

1122 en de volgende

Deze vereeniging duurde niet lang, en omtrent het jaar 1122 herſtelden de Caſtilianen den kleinzoon van hunnen koning op den troon. Deze prins was geboren uit het eerſte huwelyk van *Urraca* met *Raymund*, grave van Burgundië, en die, gelyk zyn grootvader, den naam van *Alphonſus* hadt *.

* De VIII van dezen naam, of de VII, volgens eenige weinigen.

De koninkryken van Navarre en Arragon, die ook ſedert acht en vyftig jaren vereenigt waren geweeſt, ſcheidden zich op nieuw omtrent den zelven tydt, of weinig jaren daar na, en wierden daar na niet weder vereenigt.

De jonge Don *Alphonſus*, welken men, gelyk zynen

1146 en de volgende. *Alphonsus* neemt Cordua in. * *Mezeray* noemt haar *Constantia Elizabeth.*

zynen grootvader, den tytel van keizer gaf, maakte zich weinig min vermaard door zyne overwinningen op de Mauren. In den jare 1146 veroverde hy op hen Cordua, en eenige plaatsen van minder naam; maar die de vyanden echter verzwakten, en zyne grenzen uitzetten. Het was de dochter van dezen vorst, genaamt *Izabelle* *, met welke de koning van Vrankryk, *Lodewyk* de Jonge, trouwde, na dat hy *Eleonora* van Guiënne verstoten hadt.

Koninkryken van Castilië en Leon.

De koninkryken van Castilië en Leon wierden nog eens verdeelt na Don *Alphonsus* doodt, en Don *Sancho*, zyn zoon, volgde hem op in het eerste in den jare 1157.

1066 en de volgende, tot 1160. Staat der kerke. *Petavius. Mezeray. Du Pin. Kerkelyke Geschiedenis van Basnage. Fuller. Clarke.*

Laat ons wederkeren tot het gene den Godsdienst en de wetenschappen betreft, en hoedanig de hinderpalen en de voortgang van de zelve geweest zyn, van het einde der elfde eeuwe tot aan het midden van de twaalfde.

Wy hebben boven gezegt, dat de afgodery en het overgeloof, begunstigt van de onwetendheit en het bederf der zeden, in de IX eeuwe het Christendom kwamen ontsieren en onteeren. Maar de fraaie letteren in de XI en XII beginnende te herbloeien, zag men het licht der kerke door de duisterheden en de valsche leerstukken, waar van het zo lang bezwalkt was geweest, heen breken; de schone dagen des Euangeliums weder te voorschyn komen; het geloof der eerste kerke herstelt, en de waarheit eindelyk over de dwaling zegepralen.

Geleerden der elfde eeuwe.

Van de XI eeuwe hadden het Ooften en het Westen hunne leeraars, hunne geschiedenisschryvers, en dichters. Men zag verhandelingen in het licht komen over de diepste overnatuurkundige geschillen, gelyk de bestaanlykheit van Godt, het geheim der Drievuldigheit, de aardt der ziele †, enz. Wy spreken hier niet van de geschied- of zedekundige werken. De lyst van de zelve zou te lang zyn. Wy zullen ons vergenoegen te noemen de Kronyk van *Marianus Scotus* *, van het begin der wereldt, tot den jare 1083, en het Kort-begryp der Geschiedenisse van *Dio Cassius*, het welk eenigen toeëigenen aan *Xiphilinus*, patriarch van Constantinopel, en anderen aan zynen neef. Wy kunnen ook niet afzyn gewag te maken van de Quiëtistery van den abt *Simeon*, bygenaamt de Jonge, en van zyne stelling van de Goddelyke liefde, welke genoegzaam overeenkomt met die van onze hedendaagsche Mistyken.

† geschreven door St. *Anselmus*, St. *Fulbert*, enz.

* een Schot, of een Ier, en monnik in de abdy van Fulda.

Leerstukken van den Godsdienst.

Wy komen weder tot de leerstukken van den Godsdienst. Het ganesche Westen zuchtte onder het juk der pauzen, zo ten opzichte van het tydelyke, als van het geestelyke. Niet vergenoegt zich meester gemaakt te hebben van het gezag der geestelykheit, zich de aanstelling der bisschoppen aanmatigende; zy hadden ook dat der burgerlyke regering overweldigt, zich vermetende keizers aan te stellen, koningen af te zetten, en hunne scepters over te dragen aan wie hen goeddacht. Deze ongerechtigheit hadt zich sedert lang begonnen te vertonen; maar zy dorst het hoofdt niet geheel verheffen dan onder het beroemde paustchap van *Gregorius* den VII in de XI eeuwe. Men kan dezen paus niet beter afbeelden dan een schryver van zyne kerk * gedaan heeft. *Hy was zo haast niet*, zegt hy, *tot het paustschap gekomen, of hy ontwierp den groten aanslag van zich tot geestelyken en tydelyken heer der aarde te maken.*

* *Du Pin.* Heerschzucht van *Gregorius* den VII.

Wy zullen hier niet herhalen het gene wy gezegt hebben van het beroemd geschil der zo genoemde beleningen of aanstellingen * van kerkvoogden, in het welk de vorsten voor den trotsch en de vervloeking der pauzen moesten buigen. Dit was de eerste trap, waar door deze laatste hunne tronen boven die van hunne overheeren dorsten verheffen, en hunne heerschappy over de ganesche kerk uitstrekten.

1066 en de volgende, tot 1160. * *Investituren.*

Toen klom de waardigheit der kardinalen op haren hoogsten top. Toen wierdt de aartsbisschoplyke mantel *, welken de pauzen aan de aartsbisschoppen plagten te zenden, tot een teken van eer, een teken van hunne afhankelykheit, en zy wierden genoodzaakt den zelven van Rome te doen komen, eer zy hunnen dienst of hun ampt konden oeffenen.

* *Pallium.*

Ongehuwde staat der priesteren.

Wy zullen ook geen herhaling doen van een anderen twist, welke byna in den zelven tydt ontstondt als die der aanstellingen, en die niet min gerucht maakte, te weten die van den ongehuwden staat der priesteren, lang voor *Gregorius* den VII begonnen, maar door hem yverigst voortgezet, en verder gebragt dan iemandt van zyne voorzaten, en die ook alle kerkelyken van Duitschlandt, van Vrankryk, van Engelandt en van Italië zelfs tegen hem deedt opstaan. Zy vertoonden hem alle, maar te vergeesch, dat deze wet, welke hy hen opleide, hen willende doen leven als engelen, den gewonen loop der nature geweldt aandeedt, en dat zy grote ongeregeldheden zou veroorzaken. Dit deedt zy inderdaadt, en doedt het heden nog: zo dat deze twede geweldenary der pauzen de wanorder en verwarring bragt in de kerken van het Westen; en onder voorwendsel van eene maagdelyke zuiverheit bragt zy de hoerery tot in het heiligdom, door de noodzakelykheit, waar in men zich bevondt van te dulden, dat de priesters, welke men het gebruik van echte vrouwen verboodt, byzitten hielden. Maar dit bevelschrift *, het welk hen het gebruik van de zelve verboodt, en de kerk beroerde, bevestigde de onbepaalde en eigendunkelyke heerschappy der pauzen.

* *Decreet.*

De kruisvaarten en het geloofsonderzoek †, waar van zy zich tot hoofden maakten, vestigden de zelve voort, en de vierschaar van de laatste kostte het Christendom veel bloeds, en hadt de hervorming haast verdrukt: ja deze is meer dan eens in gevaar geweest van door de wreedheit des geloofsonderzoeks gesmoort te worden.

† *Inquisitie.*

Niets heeft de waarheit echter kunnen verhinderen zich altemet te tonen, en haar recht op de dwaling te hernemen, die het verduistert scheen te hebben, en 'er reets over dacht te zegepralen.

Wy hebben verhaalt *, op welk eene wyze het leerstuk van de lyfachtige tegenwoordigheit van Jesus Christus in het broodt des Nachtmaals ingevoert was; de tegenspraak, die het in zyne geboorte vondt; hoe zeer de onwetendheit der volgende eeuwen het begunstigde, en de nieuwe hinderpalen, die het in de XI eeuwe ontmoette, in den yver en de geleerdheit van *Berengarius*. Wy hebben belooft hier het verhaal daar van te doen; maar het zal zeer kort zyn.

* Zie fol. 201.

1048. Geschiedenis van *Berengarius*, en hoe hy vervolgt wierdt.

Berengarius, een Franschman, geboortig van Tours, en schatbewaarder van de St. Martenskerke, wierdt omtrent den jare 1048 te Angers beroepen tot aartsdiaken van den Dom door *Eusebius Bruno*, die 'er bisschop van was. Van dien tydt af bestreedt hy de lyfachtige tegenwoordigheit,

1048. heit, als een nieuw gevoelen, door *Paschasius Ratbert* uitgevonden, en hy hieldt dat van de geestelyke genieting * in het tegendeel staande, als het oude geloof der kerke, en der vaderen van de kerke, tot aan den tydt van dezen smeder van nieuwe gevoelens. *Bruno* was van het zelve gevoelen als *Berengarius*, en zy hadden een groot getal aanhangers. Dat van hunne vervolgers was nog groter, en de woede der pauzen hielp hen voorts onderdrukken.

* *Manducatio spiritualis.*

1050. Hy wordt in den ban gedaan. In eene kerkvergadering, te Rome gehouden in den jare 1050, deedt *Leo* de IX *Berengarius* in den ban. In eene andere, den 16 November des zelven jaars te Parys beroepen, wierdt de ban herhaalt; *Berengarius* en zyne aanhangers veroordeelt hun gevoelen te herroepen, op levensstraffe.

1059. Hy herroept zyn gevoelen. Wy gaan andere kerkvergaderingen voorby, die hen niet gunstig waren, en wy komen tot die van Rome, in den jare 1059 onder *Nicolaus* den II gehouden. Voor het zelve tekende *Berengarius*, door zyne vyanden vertzaagt, die vreemde geloofsbelydenis, door welke zy hem noodzaakten te bekennen, *dat het ligchaam van Jesus Christus door de tanden der gelovigen gebroken en vermaalt wordt, niet alleen op eene sakramenteele, maar ook op eene gevoelige wyze.*

Herroept zyne herroeping. Hy was zo haast niet wedergekeert in zyne provincie, of hy herriep dit gevoelen, en onderwees zyn eerste geloof met meer yver dan te voren. Hy wierdt 'er ook zonder ophouden vervolgt.

1074. Op nieuw veroordeelt. Hy hadt haast zyn leven te Poitiers verloren, daar hy andermaal veroordeelt wierdt door de kerkvergadering, die 'er wierdt gehouden, en in welke *Geraldus*, bisschop van Angoulême, en afgezant van den paus, voorzat.

Hy zweert andermaal af. Niettegenstaande deze geweldadigheden volhardde hy in zyn gevoelen tot aan de maandt February des jaars 1078, wanneer hy het andermaal afzwoer in eene kerkvergadering, te Rome gehouden; en men wil, dat hy deze afzwering herhaalt hebbe in een ander Concilie, in den jare

1080. 1080 te Bourdeaux beroepen. Hy week sedert naar het eilandt St. Cosmus, by Tours, waar

1088. op hy den 6 January des jaars 1088 stierf.

Zyne doodt. Weinig menschen zyn zo geëert geweest, als hy was na zyne doodt, en nog heden is. Men vindt zynen lof in de schryvers van zynen tydt, en wy hebben nog twee heerlyke graffschriften, ter zyner eere gemaakt, het eerste door *Balderik*, bisschop van Dol, en het andere door *Hildebert*, aartsbisschop van Tours. Maar niets evenaart de eerbiedt, welke hem bewezen wordt door de kanunniken dezer stadt, die nooit afgelaten hebben een jaarlykschen dienst voor hem te doen, gelyk een schryver, die niet verdacht kan zyn, verhaalt *.

Eerbiedt der kanunniken van Tours voor zyne gedachteniss.

* *Du Pin.*

De zelve geschiedenisschryver brengt echter het gevoelen by van de genen, die gemeent hebben, dat hy in zyn eerste geloof gestorven is, als het waarschynlykste. Hy stelde inderdaadt, na zyne eerste afzwering, een geschrift op, het welk een beroemd schryver van den Roomschen Godsdienst * zegt gezien te hebben, in het welke hy het leerstuk van de ligchamelyke tegenwoordigheit bestrydt, en alle ondertekeningen herroept, die men hem, om dit gevoelen te begunstigen, hadt afgeperst.

* De Vader *Mabillon.*

Wat zal men dan denken van de genen, die zyne gedachtenis zo geëert hebben na zyne doodt? Kan men geloven, dat zy onbewust geweest zyn van zyn gevoelen; of, indien men niet kan twyfselen, of zy hebben het geweten, kan men zeggen, dat zy hem voor een ketter gehouden hebben?

1088.

Zyne leerlingen. Wat hier van zy, het is zeker, dat hy niet alleen vele verwonderaars zyner verdiensten, maar ook vele aanhangers zyner lere naliet, die men den naam van Berengariërs gaf. Dit blykt uit het besluit † van het Concilie van Plaisance, van den jare 1095, dat hen met vervloekingen slaat; en door dat van *Bruno*, aartsbisschop van Trier, die hen verbandt, en uit zyne provincie jaagt.

† *Decreet.*

Zy lieten daarom niet na in de volgende eeuwe te vermeerderen, en zo machtig te worden, dat men alle de woede der kruisvaarten en des geloofsonderzoeks nodig hadt om hen te onderdrukken. Voor dat wy ons gezicht naar deze bloedige vertoningen wenden, moeten wy iets zeggen van de letterkunde van die tyden.

1100.

Geleerden van de XII eeuwe. De XII eeuw hadt nog groter lichten der geleerdheit dan de vorige, en de fraaie letteren herbloeiden met meer luister. Aan die eeuwe zyn wy de Byzantynsche Geschiedenis van *Nicephorus* verschuldigt; de Kerkelyke Geschiedenis van *Zonaras*; de Geschiedenis van het leven van den keizer *Alexius Comnenus*, beschreven door de princesse *Anna*, zyne dochter; de Tydrekenkundige Geschiedenis van *Otto van Freisingen*; verscheide verhalen of beschryvingen van de kruisvaarten; een al zo groot getal Geschiedenissen der verscheide heerschappyen van Engelandt, en ontelbare Kronyken.

Wy zyn aan de zelve eeuwe de schriften van *Ivo van Chartres* ook verplicht; die van *Petrus Lombardus*, bisschop van Parys, en die van St. *Bernard*, abt van Clairvaux. *Petrus Lombardus* hadt zynen naam van zyn vaderlandt Lombardië ontleent, en was zyn bisdom verschuldigt aan de edelmoedige nederigheit van *Philips* *, zoon van koning *Lodewyk* den Dikken, die het aan hem afstondt, schoon hy 'er toe verkoren was geweest, en begeerde, dat de geleerdheit van *Petrus* zyne geboorte zou overhalen.

* broeder van den anderen *Philips*, die voor den koning, zynen vader, stierf.

Wy moeten *Abelard* en *Heloïze* niet vergeten, dat voortreffelyk paar, even beroemd om de fraaiheit van hun vernuft, als om den droevigen uitslag hunner liefde. Zy kwam hen beide duur te staan; maar schoon *Abelard* het meest geleden hebbe, is hy echter niet meest te beklagen. Hy vondt in zyne Philosophie en in den Godsdienst redenen van vertroostinge; *Heloïze* bleef troosteloos, en alle gestrengheden van het kloosterleven konden *Abelard* niet uit haar hert wischen. Hier is de plaats niet om hunne Geschiedenis te beschryven. Zy hebben die ten anderen zelf beschreven; en na dat men ze in hunne brieven gelezen heeft, staat men in twyffel, of men meer aangedaan is van hunne wederwaardigheden, of meer bekoort door hun vernuft, en of men zich meest verwondert over hunne kenniss en beschaafdheit, dan of men hunne zwakheit en drift meest beklaagt.

Abelard en *Heloïze*

1100 en de volgende, tot 1160. Voorts gebruikten alle geleerden dezer eeuwe, behalven St. *Bernard*, hun verstandt, ten opzichte van den Godsdienst, niet zo wel als zy hadden kunnen doen. De Schoolsche Godgeleerdheit wierdt toen de betrachting der fraaiste verstanden; toen wierdt het kerkelyke Recht, gelyk men het nog tegenwoordig heeft, gemaakt en ingesteld, en omtrent het midden van deze eeuwe kwam het zogenoemde Dekreet van *Gratianus* te voorschyn, met de dwalingen, welker verbetering *Gregorius* de XIII sedert bezorgde.

Dekreet of Besluit van *Gratianus.*

De leer des Euangeliums hadt echter overal hare

1160 en de volgende, tot 1160. De hervorming groeit aan.

hare verkondigers, die onder verſcheide namen de zelve waarheden onderwezen. De Berengariërs, Henriciërs, Petrobruſiërs, Albigenzen, Waldenzen; alle hadden het juk van den paus afgeworpen; en namen de H. Schrift tot de eenigſten richtſnoer hunnes geloofs; verwierpen het vagevuur, en het bidden voor de doden, den beeldendienſt, de aanroeping der Heiligen, het leerſtuk der lyfachtige tegenwoordigheit van JESUS CHRISTUS in het broodt des Nachtsmaals, en waren het eens in deze hoofdpunten, en in verſcheide andere, van eene zelve geloofsbelydeniſſe.

Godloze gezindheden.

Op het doorbreken der hervorminge zag men het zelve gebeuren, als op dat van het licht des Euangeliums: eene grote menigte godloze buitenſporigen, en alle ſoorten van gedrogtelyke gezindheden mengden zich onder de hervorminge, of kwamen te gelyk met de zelve te voorſchyn, en gaven gelegenheit tot de dwalinge of de kwaadaardigheit der genen, die hen met elkander verwarden, en voor een volk namen. Verſtandige Roomſchgezinden * hebben zich echter hier in niet laten misleiden, en hunne billykheit heeft hen niet toegelaten anderen in dit ſtuk te misleiden en te bedriegen. De ketters van de XII eeuwe, zeggen zy, ſprekende van alle, die zich aan des pauzen juk onttrokken, beſtonden in twee zeer verſcheide en rechtdraads ſtrydige ſoorten. De eenen hielden zich aan de leerſtukken, heden onder de Hervormden en Proteſtanten aangenomen; de anderen waren navolgers van *Manes*, of van *Arius*, of maakten een wonderlyk mengelmoes van deze oude dwalingen en godlooshеden met andere buitenſporigheden van hunne eige uitvinding. Zy ſtellen onder het eerſte ſoort de Waldenzen, de Albigenzen, met de aanhangers der lere van *Petrus van Bruys* *, en van zynen leerling *Henrik*.

* *Mezeray*, *Du Pin*, en anderen.

* of *Brufius*.

Deze beide laatſten begonnen zich in den jare 1110 bekend te maken; en twintig jaren daar na viel men eerſt met woede op hen aan. Zy onderwezen hunne lere eerſt in Provence, van waar zy naar Zwitſerlandt overgingen. Daar na in Vrankryk wedergekeert zynde kwamen zy in het graafſchap Maine, en hielden zich langer op in Languedok, en in andere Zuidelyke provinciën. Zy wierden 'er uit verbannen. *Henrik* wierdt vaſtgehouden, te Toulouze gebragt, in ketenen geſlagen, en aan den biſſchop overgelevert. Men zegt niet wat 'er van hem wierdt; maar *Petrus van Bruys* wierdt levendig verbrand te St. Gillis, eene ſtadt in Languedok.

De Petrobruſiërs, en Henriciërs.

1160. Deze wreedheden beletten den voortgang der hervorminge niet, die uit Vrankryk naar Engelandt overſloeg. Zy wierdt daar niet beter ontfangen, of gunſtiger gehandelt, en wy zullen de biſſchoppen van dit koninkryk, te Oxford vergadert in den jare 1160, de genen, die haar leerden, zien veroordeelen, en *Henrik* den II hen een brandmerk op het anngezicht zien zetten; openbaarlyk geeſſelen; half naakt uit de ſtadt jagen, en hen van koude en honger zien vergaan. Laat ons eerſt dezen vorſt op den troon van Engelandt zien klimmen, en den draadt zyner geſchiedeniſſe weder opvatten.

1154. *Henriks* komſt in Engelandt.

Stephanus doodt riep *Henrik* weder uit Normandië. Op het einde van November met een gunſtigen windt te Harfleur ſcheep gegaan zynde, kwam hy gelukkiglyk in den mondt van den Teems. Hy begaf zich naar Londen onder de toejuichingen des volks, die den weg, langs welken hy reedt, aan beide kanten bezet hadden; en hy wierdt in deze hoofdſtadt des ryks met duizend tekenen van een ongemene blydſchap ontfangen. Men zag niet dan feeſten en vermakelykheden tot den dag zyner kroninge, wanneer de vreugde en het banketeren nog verdubbelt wierden, en eenige dagen lang duurden.

1154. *Hiſtor. Angl. Scripr. Matth. Paris, Polyd. Virgilius, Petavius, Mezeray*, de Vader *Orleans, Stow, Samuel, Tyrrel*, enz.

Zy geſchiedde den 15 December * door de handen van *Thibout*, aartsbiſſchop van Kantelberg, die deze heerlyke plegtigheit verrechtte met zo veel genoegen, als hy ſtandvaſtig geweeſt was in zynen dienſt te weigeren tot de kroninge van *Euſtatius*, zoon van den koning *Stephanus* †. De andere kerkvoogden en de wereldlyke Pairs toonden niet minder genoegen; de blydſchap des volks was niet kleinder dan de hunne, en alles weêrgalmde van vreugde-gekryſch, en van wenſchen om het lang leven van den nieuwen koning, en om den voorſpoedt zyner regeringe.

Zyne kroning.

* Anderen zeggen den 19 van die maandt.

† Zie fol. 283.

Daar was ſedert lang geen vorſt op den troon van Engelandt geklommen met eene zo algemene toejuichinge. De Engelſchen en Normannen merkten hem beide aan als een vorſt van het bloedt hunner koningen; een kleinzoon zynde van *Henrik* den I en van *Machtelt* van Schotlandt; uit hoofde van den eenen van *Willem* den Veroveraar, en uit hoofde van de andere geſproten van *Margareta*, dochter van *Eduard*, die naar Duitſchlandt gevlucht was, en kleindochter van *Edmund* Yzerrib, die zynen oorſpronk hadt van *Egbert*, den ſtichter of den herſteller der Engelſche heerſchappye: zo dat elk van deze beide natiën zich vleide met de herſtellinge harer heerſchappye, en *Henrik* als een ſpruit harer oude koningen beminde.

De Engelſchen en de Normannen ſtellen eer in zyne geboorte.

Zy waren ook verheugt, dat zy hem by de kroon van Engelandt en het hertogdom van Normandië de graafſchappen van Anjou, van Maine, en van Touraine, die hy van zynen vader geërft hadt, zagen voegen, met Guiënne en Poitou, welke de koningin *Eleonora* hem ten huwelyk hadt aangebragt.

Staten door hem aan de Engelſche kroon gehecht.

Maar hunne grootſte vreugdt was, in een jongen koning die kennis en wetenſchap te zien, die den vorſten te gelyk tot eere, en hunnen volkeren tot geluk ſtrekken; eene verhevenheit van vernuft; eene beſtendigheit van geeſt; eene grootſchheit van ziele; eene wysheit; eene zucht voor de order en rechtvaardigheit; met eene helden-dapperheit, en eene geſpraakzaamheit, die al de wereldt bekoorde. De vremdelingen ondervonden voornamentlyk deze laatſte deugdt, die zich minder vertoonde in zyn hof en in zyn huis, daar hy dikwils te veel ſtraf heit deedt blyken; het zy dat hy meende, dat deze fierheit bekwamer was om zich te doen achten en eerbieden van de zynen; het zy dat de heerſchachtige aardt van de koninginne, zyne vrouwe, en de ſtaatzucht van de prinſſen, zyne zonen, hem geraden hadden meer omzichtig en min gemeenzaam te zyn. Wy zullen niet herhalen het gene wy van de fraaiheit van zyn gelaat gezegt hebben, noch van die edele en onbedwonge zwier, die zyne redenen zo overtuigende maakten: hoe zeer deze hoedanigheden te achten zyn, hy hadt nog andere volmaaktheden, die boven deze uitblonken. Het ware te wenſchen geweeſt, dat de welluſt en de ſtaatzucht den glanſch van zo vele deugden niet hadden bezwalkt!

Zyn afbeeldſel.

Zodanig was voor een gedeelte, en zodanig vol-

1154. De hoop, die zy van hem opvatten.

volhardde in het vervolg te wezen de vorst, dien de Engelschen in den bloei zyner jaren op den troon zagen klimmen, en het is niet te verwonderen, dat zy daar over verblyd waren. Zy hadden de zoetigheden van de vrede begonnen te smaken sedert het verdrag, tusschen hem en den koning *Stephanus* gemaakt; en zy hoopten dien onder zyne regering ten vollen te genieten, te meer, om dat zy gene inlandsche oorlogen meer te vrezen hadden. Alles deedt zich schoon voor hen op, en zy beloofden zich niet dan stille en voorspoedige dagen.

Zyne verheffing.

Henrik was aan zynen kant tot eene grootheit gestegen, waar in weinig vorsten hem evenaarden, en die hem met de grootste vorsten der aarde gelyk stelde, vooral, na dat hy de Walen getemt, en Ierlandt verovert hadt, gelyk hy in de eerste jaren zyner regeringe deedt. Zyn voorspoedt nam telkens aan. Hy wierdt vader van vier prinssen en drie princessen, die de eer van zyn huis en de steun zynes troons zouden wezen, zo wel als de waarborgen der openbare rust; en hy kon zich toen vleien, dat geen koning groter of gelukkiger was dan hy.

Maar hy, noch zyne onderdanen zagen de doornen, welke onder de bloemen verborgen waren. De macht van een vorst dient aan den eenen kant nergens anders toe dan om zyne staatzucht groter te maken, en aan den anderen om den nydt, of den nayver, zyner naburen tegen hem te verwekken. Dus is de zelve altoos de oorspronk van de oorlogen, gelyk Engelandt onder de regeringe van *Henrik* den II heeft ondervonden.

Moeielykheden, die hem zyne vrouw en kinderen aandoen;

Hy ondervondt zelfs, dat het talryke stamhuis, daar hy zyne hope zo zoetvoerig mede streelde, hem meer moeielykheden veroorzaakte, dan hy zich daar vergenoeging van hadt belooft. De minneyver van de koninginne *Eleonora* stortte over eene regering, die zonder deze huiskruissen gelukkig zou zyn geweest, de laatste bitterheden uit, die 'er al het zoet van wegnamen. Maar alles wel ingezien zynde, indien *Henrik* niet altydt een gelukkig gehouwd man, en een gelukkige vader was, was hy ten minste altydt een heldhaftig prins en een groot koning.

Dit zullen wy nu gaan ontvouwen in de beschryving van eene regeringe van vyf en dertig jaren, daar de eerste ons het geluk en den luister van dezen vorst in zyn ryk en in zyn huis, door het getal zyner overwinningen en dat zyner kinderen, zullen doen zien, en de laatste, die een zo aangenaam toneel veranderen, ons de verdrietelykheden en de onheilen van zullen doen beklagen.

En die hem *Thomas Becket* veroorzaakt.

De zelve begonnen door de onverzettelykheit van een al te hoofdig kerkvoogdt, *Thomas Becket*, aartsbisschop van Kantelberg, en wierden door de wraakzucht van eene minneyverige echtgenoot, en door den opstandt der zonen, die zy tegen den vader waprende, tot het hoogste toppunt gebragt. De paus nam deel aan het geschil van den kerkvoogdt, en deedt *Henrik* in den ban. De koning van Vrankryk ondersteunde de wederspannigheit der kinderen, en stookte hunne dolle drift tegen het leven van dien ongelukkigen vader aan. Hy kwam midden in deze rampspoedige oorlogen te sterven, en naauwlyks vondt men iemandt onder de zynen, die zyne begravenis wilde bezorgen; een schrikkelyk voorbeeldt van des werelds ydelheit, dat den vorsten stof tot droevige, maar nuttige overdenkingen verschaft, om zich door hun kwaad gedrag aan zulke beklagelyke veranderingen niet bloot te stellen. 1154.

Waarom de geschiedenis niets meldt van de keizerinne *Machtelt*.

Om de geschiedenis van zyne regering te beginnen, heeft men met een schryver van zyne natie * reden zich te verwonderen, dat de geschiedschryvers, zyne verheffing tot den troon verhalende, geen gewag maken van de keizerinne *Machtelt* †.

Het was echter dat op haar, door de doodt van *Henrik* den I, haren vader, de kroon was vervallen, en aan wie de zelve na de doodt van *Stephanus*, die de zelve overweldigt hadt, moest wederkomen, zonder dat het verdrag van den geweldenaar met *Henrik* den II, dien hy tot zynen opvolger aanstelde, eenig nadeel aan het verkregen recht der wettige erfgenaam kon toebrengen. Hoe komt het dan, dat de geschiedenisschryvers daar niets van melden? Hadt zy geen deel aan deze koninklyke waardigheit? Was het, om dat haar staatzuchtige zoon, de order der opvolginge voorkomende, liever de kroon uit handen van een geweldenaar ontfing, dan te wachten, dat zyne moeders doodt hem daar toe op zyn beurt riep? Men moet rechtmatiger van dezen prins oordeelen, en met den schryver, dien wy aangehaalt hebben, zeggen, dat zy hem haar recht hadt afgestaan, wanneer hy het verdrag met *Stephanus* hadt gesloten; dat zy het zelf bemiddelt hadt, en dat het eigentlyk haar werk was. De verweldiger dan dood zynde, was het niet nodig haar weder op het toneel te voeren, noch van een nieuwen afstandt, ten behoeve van den prins, haren zone, te spreken. Men kan hier geen twyffel aan slaan, als men gedenkt, dat deze princes, die van een trotschen aardt was, vele jaren na de kroninge van haren zone in eene volmaakte vriendschap met hem heeft geleeft, vergenoegt hem met zo veel luister, ten koste van hare grootheit, te zien regeren; eene seldzame offerhande, daar de moederlyke liefde, hoe sterk zy ook zyn mag, weinig voorbeelden van heeft gegeven.

* *Fuller.*

† of *Mathilde.*

Thomas Becket wordt kanceliet.

Kort na zyne kroninge verhefte *Henrik Thomas Becket*, aartsdiaken van Kantelberg, tot de waardigheit van kancelier des ryks. Hy was dat ampt waardig, en om zyne bekwaamheit, en om de diensten, die hy aan zynen vorst, nog maar hertog van Normandie zynde, gedaan hadt, wanneer hy, te gelyk met den aartsbisschop *Thibout*, de kroning van den zone van den koning, den geweldenaar, hadt belet *.

* Zie fol. 283.

1153. Hy bekleedde dit gewigtig ampt met al de oprechtheit van een getrouw staatsdienaar, en met al de genegenheit van een welmenend onderdaan, tot dat de koning, zynen gunsteling met eere op eere ophopende, by de voorname bedieningen, die hem aan het hoofdt der burgerlyke regering stelde, het aartsbisdom van Kantelberg, dat hem het opperbewindt van de geestelykheit gaf, gevoegt hadt. Hy vondt zich toen verdeelt tusschen den staat en de kerk, en uit begeerte, om zich ten eenemale aan de laatste over te geven, zondt hy de zegels aan den koning te rug; maar terwyl hy deze verdeeling tusschen het bisschoppelyk gebiedt en het hof wyselyk mydde, moest hy zich zo eenzydig niet gedragen hebben, als hy in het vervolg deedt, ten opzichte der ondernemingen van den Roomschen stoel op de rechten der krone, noch de gunst van den paus zoeken ten koste van die van zynen koning en weldoender.

Tot het aartsbisdom van Kantelberg verheven zynde legt hy het ampt van kancelier neder.

Hen-

1154. 1155. Wysheit van *Henriks* regering.

Henrik vergenoegde zich niet met bekwame staatsdienaars te kiezen, hy sloeg zelf de handen aan het werk; en zo haast als hy op den troon was geklommen, gaf hy door meesterstukken blyken, dat hy de grote kunst van regeren volkomen verstondt. Zyne eerste zorg was het herstellen van de gemene rust, en het onderhouden der wetten. Hy beyverde vervolgens wat dienstig was tot grootmaking van het ryk, en arbeidde om daar aan de landschappen, die 'er door de verwarring der burger-oorlogen, en de toegevendheit van den geweldenaar van afgescheurt waren, weder te vereenigen. Dus begon hy zyne regering met het welwezen en het geluk van het gemenebest, en hy dacht niet eer aan het uitbreiden van het ryk, om het zyne oude grenspalen weder te doen hebben, dan na dat hy in des zelfs rust en veiligheit voorzien hadt.

Twee jaren voltrokken deze twee grote zaken. Hy bestreedde het eerst: om eene menigte landlopers, die Engelandt uit vremde landen waren komen overstromen, te verjagen; om de order omtrent de gemene lands middelen te herstellen, en om een wakend oog over alle de rechtbanken van het ryk te houden, op dat de wetten daar naauwkeuriglyk in onderhouden mogten worden.

De Vlamingen uit Engelandt gejaagt.

Onder de vremdelingen, die de meeste wanorder baarden, stelt men de Vlamingen, die onder de regering van *Stephanus* dermaten vermenigvuldigt waren, dat 'er de Engelschen van verdrukt wierden. Aan hun hoofdt hadden zy eenen *Willem van Yperen*, die hen ondersteunde, en die grote diensten aan den geweldenaar hadt gedaan. Daarom hieldt *Henrik* niet van hem, noch van die van zyne natie, daar hy geheugde dat de keizerin *Maebtelt* van mishandelt was geweest*: het was natuurlyk, dat de zoon daar gevoelig over was; en de klagten der Engelschen zich dus met zyne eigene beledigingen zamenvoegende, stelde hy door eene opentlyke afkondiging het hoofdt der landlopers op prys, en beval alle vremdelingen, die de ongebondenheit gedurende de laatste beroerten in het koninkryk hadt getrokken, het zelve op staande voet te ruimen, indien zy niet als banditen en verstoorders van de algemene rust wilden gestraft worden. In dit gebodt merkte *Willem* van Yperen dat hy met zyne Vlamingen begrepen was, die alle des konings gramschap vrezende, zich met aller yl scheep begaven. De landlopers maakten den zelven spoedt; en in weinig dagen was Engelandt gezuivert van alle deze leeggangers en wargeesten, die niet dan van den roof leven, en niets anders doen dan opstandt verwekken, of den zelven ondersteunen.

*Henrik vondt zyne afgenomene goederen weder.

Ten aanzien van de gemene lands middelen deedt de koning zich een verslag doen van de goederen der krone, en benoemde bevelslieden, om de geweldenaryen, die in de verwarring der voorgaande regeringen gepleegt waren, te onderzoeken. Volgens hunnen raadt leide hy de handt weder op de overmachtigde of vervremde landgoederen, en vermeerderde zyne domeinen, zonder zyn volk te drukken: ook zag men den overvloedt wel haast in de steden en op het platte landt wedergekeert, en Engelandt veel ryker en bloeiender dan het in langen tydt geweest was.

1155. Doedt de wetten onderhouden,

Daar toe hielp veel de onderhouding der wetten. *Henrik* stelde overal verstandige rechters aan, die niet om te kopen waren, en deedt zich rekenschap hunner gevoelens geven, om hen te verplichten, zonder gunst en zonder eenzydigheit recht te doen. Maar niets was het volk aangenamer dan de verklaring, door welke hy in het Parlement * de wetten van *Eduard* staafde.

1155. * In de byeenkomst, te Wallingford gehouden.

Een ding ontbrak nog aan het geluk en aan de vryheit van de natie, zo wel als aan de rust van het ryk. Gedurende de beroerten der inlandsche oorlogen hadden verscheide heeren kasteelen doen bouwen; het zy om zich te verdedigen tegen de partyen, die de landen afstroopten, het zy om zich zelven als hoofden van partyen op te werpen, en hunne wapenplaatsen te maken van de vestingen, daar zy zich verschanften. Het zou gevaarlyk geweest zyn, het bouwen dier kasteelen, geheel onnut in tydt van vrede, en nergens bekwaam toe dan om den oproerigen en wederspannigen tot een wykplaats te verstrekken, langer te dulden; *Henrik* was te staatkundig, en van den anderen kant te nayverig van zyn gezag, om zulke nesten van struikrovers en kleine geweldenaars te laten blyven, die door middel dezer sterktens bekwaam waren de gemene rust te storen, en naar het koninklyk gezag te staan; weshalven hy zich het eene deedt overgeven, en hy beval het andere te slechten. Hun getal was zo groot, dat men op twaalf honderd begroot de gene, die gesloopt wierden.

Hy doedt 1200 kasteelen slechten.

De graaf van Albemarle en *Hugo* van Mortimer wilden hunne kasteelen van Scarboroug, of Scharlebourg, en van Breges behouden, maar *Henrik* dwong hen het afbreken te lyden. Anderen zeggen, dat hy tot dat uiterste met den grave van Albemarle niet kwam, alzo die zyne sterkte goedwillig overgaf.

Oorsprunk van het graafschap van Albemarle.

Deze heer, genaamt *Willem* de Dikke, was de zoon van *Stephanus*, en kleinzoon van *Eudes*, die van de graven van Champagne afkomstig was, en dien *Willem* de Veroveraar met het graafschap van Albemarle, tegenwoordig genaamt Aumale, in de provincie van Normandie gelegen, hadt verlyd. De tytel van dat Pairschap ging dus van dit hertogdom in Engelandt over; maar het ryks-vorstendom zelf heeft zyne eige goederen, nevens de stadt, die 'er den naam aan geeft, in een overzeesch geweest, dat toen door de koningen van Engelandt wierdt bezeten.

De koningin bevalt van een zoon.

Terwyl *Henrik* de rust en de veiligheit van het ryk bevestigde, beviel de koningin *Eleonora* van een zoon, aan wien men zyns vaders naam gaf. Hy wierdt aangezien als een nieuw pandt van de duurzaamheit dezes gelukstaats, en als een twede steunsel van de kroon, zyn oudste broeder nog in het leven zynde.

Voorzegging van *Merlinus*.

Toen geloofde de koningin *Eleonora*, dat zy de voorzegging van den beroemden *Merlinus* vervullen zou, die, naar men verhaalde, haar vertoont hadt als een arendt, zyne vleugelen over de twee ryken van Engelandt en Vrankryk uitspreidende. Maar wy weten niet, of het met de voorzeggingen van *Merlinus* by de Engelschen het zelve niet is, als met die van *Nostradamus* by de Franschen, die men niet doedt spreken dan na dat de zaak gebeurt is, en in welker raadselen men vindt wat men daar in hebben wil.

De koning laat den eedt van getrouwheit aan

De koning, die geen min goede voorbeduidingen uit dezen voorspoedt van zyn huis trok dan de koningin, vergaderde weinig tyds daar na de Pairs te Wallingford, en deedt hen den eedt van getrouwheit aan hem en aan zyne twee zonen afleggen.

Maar hoe zeer is het toekomende voor den men-

1155. 1156. de prinsen, zyne zonen, doen.

menſche verborgen: de oudſte ſtierf kort daar na, en zyn broeder overleefde hem niet dan om het leven van zynen vader bitter te maken, en hem een verfoeielyken oorlog aan te doen.

Hy vordert de graafſchappen van Northumberlandt en Weſtmorlandt.

Na dat hy alle de heeren van het landt, door het ſlopen hunner kaſteelen, weder tot gehoorzaamheit hadt gebragt, en hen de luſt van te muiten benomen; na dat hy zyne geldmiddelen herſtelt, en aan zyne goederen de vervremde en in de beroerten van het koninkryk overweldigde landen weder gehecht hadt, wilde *Henrik*, dat men aan het ryk zou wedergeven de gene, welke zyne naburen daar van afgeſcheurt hadden. Tot de oude ſtaten van Engelandt behoorden de graafſchappen van Northumberlandt, van Cumberlandt, en van Weſtmorlandt; en Schotlandt bezat de zelve niet dan ganſch nieuweling, door de invallen van den koning *David*, en door den afſtandt van den koning *Stephanus*, gelyk wy het in het verhaal van de regering dezes laatſten gezegt hebben *. Het ſchynt echter, dat hy Cumberlandt alleen afſtondt. Wy volgen de ſchryvers, die in dat gevoelen zyn: doch anderen beweeren, dat hy Weſtmorlandt en Northumberlandt ook verliet. Hoe het zy, *Henrik*, zich niet verplicht achtende om de verbonden van den koning, die maar door geweldt bezitter des ryks was geweeſt, te houden, zondt gezanten naar Schotlandt, om de wedergeving dezer drie graafſchappen te eiſchen †. Het Schotſche hof vondt dezen eiſch zo billyk, dat het dien niet betwiſtte, en vergenoegde zich met het behouden van het graafſchap Huntington, in Mercië, dat het zelve, zo als het voorgaf, van ongedenkbaren tyde al hadt bezeten.

* Zie fol. 271 enz.

† *Robert Hoveden* zegt, dat dit in het jaar 1157 geboeurde.

Verſcheide veranderingen van deze twee graafſchappen.

Aldus verhalen de Engelſche geſchiedenisſchryvers deze zaak, die daar in zeer ſtrydig zyn met de Schotſche *, de welke zeggen, dat *Henrik* aan hunnen koning *Willem*, opvolger van *Malcolmus* den IV, het verly van alle deze graafſchappen beveſtigde, onder beding, dat *Willem* te Londen zou komen, om in perſoon hulde aan den Engelſchen koning te doen, dat naargekomen wierdt. Hoe het zy, nog eens wierden zy haaſt daar na de oorzaak van een bloedigen oorlog tuſſchen de twee ryken, verſcheide malen hervat, en die niet eindigde dan door de nederlage en het gevangennemen van den koning van Schotlandt, en door het vergelyk, gemaakt met den overwinnenden, aan wien hy gedwongen wierdt zich te onderwerpen.

* *Lesley.*

1156. Onrechtvaardige ſtaatzucht van *Henrik*. * Zie fol. 281.

Henrik ſtak in dezen jare over naar Normandië. Daar toe drongen hem de bewegingen van zynen broeder *Godefroi*. Wy hebben verhaalt *, dat de graaf *Godefroi*, hun vader, by uiterſte-wille aan den tweden van zyne zonen de graafſchappen van Anjou, van Maine, en van Touraine hadt nagelaten, gevende aan den laatſten, *Willem* genaamt, alleen het graafſchap van Mortain, en zynen oudſten algemenen erfgenaam ſtellende van zyne moeders goederen, die in een der ſchoonſte ryken en in een der grootſte hertogdommen van Europa beſtonden. *Henrik* was zekerlyk als een oudſte bedeelt. Doch zyn vader, zyne gretigheit en ſtaatzucht kennende, was beducht, dat hy alles zou willen hebben, en weigeren zynen uiterſte-wille uit te voeren. Om hem daar toe te brengen deedt hy aan de geeſtelyke en wereldlyke heeren, in welker handen hy dien te bewaren gaf, beloven, dat zy hem niet zouden begraven voor dat zyn zoon *Henrik* gezworen zou hebben alle de voorwaarden daar van na te komen. Zy vorderden dezen eedt van den prins af, die niet tegenwoordig was wanneer zyn vader ſtierf, maar die zyne begravenis kwam bywonen, en zynen afkeer, van den eedt te doen, deedt wyken voor den ſchrik, dien hy hadt, dat zyns vaders lyk niet ter aarde beſtelt zou worden. Maar wat vermag een eedt tegen de ſtaatzucht? *Henrik* hadt zyne kroon zo haaſt niet beveſtigt, of hy ſtak over zee, met voornemen om zich van de vaderlyke erffenis zo wel als van die van zyne moeder, nog in leven zynde, meeſter te maken, zonder eenig deel van de eene en van de andere aan zynen broeder te laten. Hy bekreunde zich weinig zynen eedt te breken. Ondertuſſchen, om 'er de zwarigheit van weg te nemen, deedt hy zich daar van ontſlaan door paus *Adrianus* den IV, een Engelſchman van geboorte (a), die zich niet ſchaamde hem daar ontſlag van te verlenen.

1156. Hy doedt zich ontſlaan van den eedt, dien hy breekt.

Het eerſte, dat hy by zyne aankomſt in Normandië uitvoerde, was de heeren aldaar te verplichten hem alle de veſtingen, die zy in hadden, over te geven, gelyk hy die van Engelandt daar toe ook gebragt hadt. *Willem*, graaf van Varenne, Surrey, Mortain, en Boulogne, zoon van den overleden koning *Stephanus*, bezat de voornaamſte, en *Hugo Bigot*, groot-opperrechter * van Engelandt, die by beurten van de zyde van de keizerinne *Machtelt* tot die van *Stephanus* was overgegaan, hadt het beſtier van de andere. Zy kwamen beide de bevelen van *Henrik* na, en zich niet ſterk genoeg voelende om hem te wederſtaan, wilden zy hem liever de plaatſen met gevoeglykheit inruimen, dan zich daar toe door geweldt laten dwingen. De laatſtgenoemde was zelfs verblyd, daar door weder in de gunſt des konings te geraken, die hy door zyne ontrouwe hadt verloren, verlatende de belangen van de keizerinne *Machtelt*. De andere, dien de geſchiedenisſchryver † afmaalt als een zwak en deugdeloos prins, hieldt zich gelukkig, dat *Henrik* de II hem de heerlyke goederen, die hy aan de mildadigheit van *Henrik* den I * verſchuldigt was, gelaten hadt, en dat hy zich vergenoegt hadt hem de andere af te nemen.

* *Grand Seneſchal.*

† *Tyrrel.*

* *Henrik* de I hadt de zelve aan *Stephanus*, vader van *Willem*, gegeven.

Zeer tydig geſchiedde de wedergeving dezer veſtingen, en *Henrik* was gelukkig, dat hy belet hadt, dat deze heeren zich vereenigden met zynen broeder, en met Vrankryk, dat hem ondersteunde.

Eenigen zeggen, dat deze overgift den oorlog, dien hy zynen broeder aandeedt, en dien zommigen tot op het jaar 1158 verſchuiven, twee jaren is voorgegaan; maar de meeſten verzekeren, dat die in het jaar 1156 een einde nam, en dat een zelve jaar dien hadt zien beginnen en eindigen.

Oorlog tuſſchen de twee broederen.

Het gedrag der twee broederen, eer zy tot een openbaren oorlog kwamen, wordt ook verſcheidentlyk verhaalt. Volgens eenige ſchryvers wierdt *Henrik*, in Normandië gekomen zynde, door *Diderik* van de Elzas, graaf van Vlaanderen, en door de gravinne, zyne gemalinne, moeie van den koning *, bezocht. Het vergelyk der twee broederen, daar zy teffens bondgenoten en bloedverwanten van waren, was het oogmerk hunner reize. Al wat zy doen konden ſtelden zy in het werk om hen tot een vergelyk te brengen, doch vruchteloos; men geeft 'er de ſchuldt van aan *Godefroi*, die de voorwaarden weigerde aan

* dochter van *Foulques*, grave van Anjou en koning van Jeruzalem.

(a) De naam van zyn huis was *Break-Spear*, en zyn vader was een arme boer.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1156. aan te nemen, welke hem zyn oudſte broeder, by wien hy zich, met de middelaars, te Rouaan hadt vervoegt, aanboodt. Dus alle hoop van vereeniging verdwenen zynde liep ieder tot de wapenen, en men dacht nergens anders om dan om zyn recht, of zyne ſtaatzucht, met geweldt te handhaven.

Naar het verhaal van andere geſchiedſchryvers hadt de jongſte de wapenen reets opgevat, wanneer *Henrik* naar Normandië overſtak, om het hertogdom tegen de invallen van zynen broeder, die door den koning van Vrankryk en door den grave van Champagne * onderſteunt wierdt, te beſchermen; zo dat, volgens hen, *Godefroi* de aanvaller was geweeſt.

* *Henrik*, zoon van *Thibout*, of *Theobaldus*.

Henrik wil zyns vaders uitterſte-wille niet uitvoeren.

Het is echter waar, en alle geſchiedenisſchryvers komen daar in overeen, dat *Henrik* het teſtament van den vader niet wilde uitvoeren, dat hy zich van zynen eedt door den paus hadt doen ontſlaan, en dat hy om gene andere reden over zee ſtak, dan om zich van Anjou, Maine en Touraine meeſter te maken. *Godefroi*, die dit wel wiſt, hadt derhalven reden om de hulp zyner bondgenoten te verzoeken, en de toebereidſelen tot een oorlog, die onvermydelyk ſcheen, te maken. Voorts, of hy den zelven eerſt heeft begonnen, dan of de twee broeders op eenen tydt, en na het afbreken der handelingen over hun vergelyk, in het veldt zyn gekomen, dat beſlist niets voor, noch tegen; *Henriks* ſtaatzucht blyft altydt de ware oorzaak dezes binnenlandſchen oorlogs.

Van den anderen kant is het moeielyk te begrypen, welke genoegzaam billyke voorwaarden de oudſte, die den uitterſte-wille weigerde uit te voeren, kon aanbieden, om zynen jonger broeder, die, zo men zegt, den zelven verwierp, in het ongelyk te ſtellen.

Legers ertwee broeders.

Wat 'er van zy, de legers trokken in het Vexin te velde, en dat van *Henrik* ſloeg zich neder tuſſchen de rivieren de Epte en de Andelle. Het was min talryk; maar het beſtondt uit den bloem van den Engelſchen en Normanſchen adel, en van zyne beſte benden.

De bondgenoten, het zelve in ſlagorder geſtelt ziende, vonden het zo ruſtig, en beſpeurden zulk een yver in de ſoldaten om te vechten, dat zy den ſlag niet dorſten wagen. Hoewel zy gekomen waren om aan te vallen, waren zy alleen bedacht om verwerenderwyze te werk te gaan, en zich tegen de overwinningen van *Henrik* te ſtellen. De koning van Vrankryk en de Champagner deinſden naar Giſors, om die plaats te beſchermen, en het Vexin te dekken; en *Godefroi* rukte met zyne benden naar Anjou, om zich van die provincie te verzekeren, eer dat zyn broeder in ſtaat was hem daar te komen overweldigen: maar de zelve zat hem zo digt op de hielen, dat hy geen tydt hadt om zich daar te verſterken.

Henrik vervolgt hem.

Na dat *Henrik* de landen van den koning van Vrankryk verwoeſt, en alles tot aan de poorten van Giſors verbrand hadt, zonder hem tot een gevecht te kunnen noodzaken, bragt hy zyne wapenen in Anjou. Zo haaſt als zyn broeder daar gekomen was, ſloot hy hem in; ontnam hem alle de kaſteelen, waar van hy zich hadt meeſter gemaakt, en ontrukte hem met eene ſnelheit, daar hy zich niet dorſt tegen ſtellen, Mirebeau, Loudun, en Chinon. Dit waren de drie plaatſen, daar hun vader by uiterſte-wille bevolen hadt, dat *Godefroi* het genot van zou hebben, gedurende het leven van hunne moeder, behoudens het volle bezit der drie graafſchappen, na zyn overlyden; maar *Henrik* nam die zynen broeder af, en noodzaakte hem vergenoegt te wezen met een onderhoudt van duizend ponden Engelſch *, en twee duizend Franſch geldt; eene hardigheit, die niet te verſchorſen is, ten zy uit aanmerkinge van de hatelyke verbindteniſſe, die men zeide dat deze jongſte broeder met den koning van Vrankryk hadt aangegaan, om de ſtaten van zynen oudſten broeder onder zich te delen. 1156.

* Sterling.

Hy ontneemt *Godefroi* zyne ſtaten.

Zyn ongeluk was niet buiten herſtellinge. Wel haaſt daar na verkoren hem die van Nantes tot hunnen graaf, in plaats van *Hoël*, dien zy hadden weggejaagt. Dus in den zelven tydt, als zyn broeder hem hadt ontbloot van de erfeniſſe van hunnen vader, bekleedden hem die van Nantes met het oppergezag van hunne ſtadt, daar zy hunnen wettigen oppervoogdt van ontzet hadden. Deze gebeurtenis moeſt ontvouwt worden.

Die van Nantes verkiezen hem voor hunnen graaf.

Nantes, met zyn rechtsgebiedt, was een graafſchap, dat van het hertogdom van Bretagne afhong. Wy hebben de doodt van *Alanus* den III, een der ſouvereinen van Bretagne, en voogdt van *Willem* den Veroveraar, boven verhaalt; die van zynen zone *Conan* den II was niet min droevig †. Zy ſtierven beide van vergift. *Hoël*, die met de zuſter van *Conan* getrouwt was, volgde hem op, en op zyn beurt hadt hy *Alanus*, zynen zoon §, bygenaamt *Fergeant*, tot opvolger. Het is aan hem, dat men de order, in het beſtier van dit hertogdom, daar tot dien tydt grote verwarring in was geweeſt, verſchuldigt is. Hy rechtte daar twee voorname rechtbanken op, die den naam van Seneſchalſchappen droegen, nevens een opperſte gerechtshof, daar men van deze twee rechtbanken in burgerlyke zaken aan kon beroepen: doch over misdaden vonniſten zy, zonder dat hoger beroep plaats hadt. De eerſte dezer rechtbanken hadt haar verblyf te Rennes, en de andere te Nantes. Deze laatſte betrof alleen die ſtadt en het onderhorige landt, het welk tot een graafſchap verheven was, en een kleinen afgezonderden ſtaat maakte, die wel aan de hertogen van Bretagne onderworpen was, maar echter zomtyds ondernam zich daar van te onttrekken.

Beſchryving van dit graafſchap en van het hertogdom van Bretagne.

† in het jaar 1067.

§ in het jaar 1119.

Dit gebeurde in het jaar 1148. *Conan*, bygenaamt de Dikke, zoon van *Alanus*, geſtorven zynde, zonder *Hoël* voor zynen zone te hebben willen erkennen, zo dongen te gelyk naar dit hertogdom *Eudo*, graaf van Pontievre, zyn ſchoonzoon, en deze ontkende zoon, die zich tegen zyne ontërvinge zette. Nantes verklaarde zich voor hem, en ſcheidde zich van het verdere gedeelte van Bretagne, dat *Eudo* erkende. Daar ontſtonden in het vervolg bloedige oorlogen, veroorzaakt door de wederſpannigheit van *Conan*, bygenaamt de Kleine, zoon van *Eudo*, die het hertogdom weder opeiſchte, uit hoofde van zyne moeder, en de wapenen tegen zynen eigen vader, dien hy afzette, opnam. Hy dwong ook die van Nantes *Hoël* te verlaten, zo dat men aan zyn geweldt, en niet aan hunne onſtandvaſtigheit, *Hoëls* ontadeling moet toeſchryven.

Omkeringen van het graafſchap.

Conan trok 'er geen voordeel van; die van Nantes waren meêgaande genoeg geweeſt, om hem te gehoorzamen, en hunnen graaf te laten varen; maar zy kwamen niet genoeg aan de handt om zich aan zyn beſtier te onderwerpen. Verſtaan hebbende het ongelukkige lot van den gra-

Bezending van die van Nantes aan *Godefroi*.

ve

1156. ve *Godefroi*, hunnen nabuur, deden zy hem verzoeken het oppergezag van hunnen kleinen Staat te willen aanvaarden. Deze aanbieding zag hy als een foort van vergoeding aan, waar door het fcheen, dat de fortuin de fchade, die zy hem veroorzaakt hadt, wilde goed maken. Hy begaf zich naar Nantes, alwaar hy ftatelyk ingehuldigt wierdt in zyne waardigheit, die, behalven dat zy zeer aanzienlyk in haar zelve was, zyne ftaatzucht nog hoger opveifelde, met hem op het bezit van ganfch Bretagne te doen hopen. Hy bedroog zich echter, en ftierf kort daar na. Dat geluk was gefchikt voor *Henrik*, die zich nog met dit nieuwe heerlyke goedt van zynen broeder, na des zelfs doodt, verrykte, gelyk wy op zyn plaats zullen verhalen.

Wederkomft van *Henrik* in Engelandt.

Hy kwam wederom in Engelandt, in het zelve jaar als hy daar uit vertrokken was: overwinnaar van zyne overzeefche vyanden; maar zyne overwinning zou fchoner geweeft zyn, indien de zelve met meer billykheit en minder ftaatzucht was verfelt geweeft. De buit, op zynen broeder behaalt, was een zegeteken, dat hem geen eer deedt.

Geboorte van de princeffe *Machtelt*.

De koningin *Eleonora* beviel in dit jaar van eene dochter, die men *Machtelt* noemde, en daar na met den hertog van Saxen trouwde. De geboorte van deze princeffe verblydde den koning en de koninginne; maar de doodt van prins *Willem*, hunnen oudften zoon, veroorzaakte hen eene grote droefheit. Maar daar was noch droefheit, noch vermaak, dat het vermogen hadt om *Henrik* te doen ftil ftaan, wanneer de roem, of de ftaatzucht hem tot de wraak of overwinninge noopten.

Doodt van prins *Willem*.

1157. Inval van *Henrik* in het landt van Wallis.

Die van Wallis hadden zich altoos trotfch en onafhankelyk gedragen. Hy onderftondt al het ongelyk, dat zy zynen voorzaten aangedaan hadden, te wreken, en hen zo diep te vernederen, dat hen de luft van weder op te ftaan wel zou benomen zyn. Dat voerde hy in dit jaar uit, indien men geloof moet geven aan die fchryvers *, welke zeggen, dat hy in hun landt, aan het hoofdt van een machtig leger, ingetrokken zynde, de boffchen deedt afkappen, en de veftingen flopen, en dat hy hunne benden in de pan hakte, en het gehele landfchap in eenen veldtocht won.

* *Matth. Paris* en anderen.

† *Stow, Tyrrel*, enz.

Anderen † fpreken 'er zo voordeelig niet van; na het verhaal van den inval des konings, die zyne vyanden door den zelven meende ondergebragt te hebben, voegen zy daar by, dat hy zich van hen op een tydt, als hy 'er het minft om dacht, omcingelt vondt, en dat zy op hem los gingen, wanneer hy bezig was met het bouwen van een kafteel, om hen te beteugelen. Hy ftelde in allen haaft de benden, die zich daar omtrent nedergeflagen hadden, in flagorder, en moedigde hen tot hunnen plicht aan, zonder zich te ontftellen over het getal der genen, die op hen aanvielen. Hy geleidde hen op den zelven tydt ten ftryde, en brandde op den vyandt los. De fchrik hadt zich al onder hen verfpreid, wanneer de graaf van Effex, die den koninklyken ftandaardt droeg, zich zo gedrongen vondt, dat hem de zelve ontglipte. De vyanden, die den ftandaardt zagen vallen, maakten zulk een gefchreeuw, en vielen met zulk eene macht op de Engelfchen aan, dat deze laatften genoodzaakt waren de wyk te nemen. De koning, die in wanhoop over deze nederlage was, fprak de foldaten met handen en woorden moedt in, en kon van zich niet verkrygen het flagveldt te laten aan wederfpannigen, die hy was komen opzoeken, en die hy reets overwonnen dacht te hebben. Hy moeft 'er echter toe komen, en hy trok af, met al de wanorder van eene ware vlucht. 1157. Zyn aftrek.

Zyne troepen geflagen in het eilandt Anglefey.

Ondertuffchen landde zyne vloot aan het eilandt Anglefey, dat onder het prinsdom van Wallis behoorde. De zelve was niet gelukkiger; de ontfcheepte benden, voet aan landt gezet hebbende, plunderden twee kerken; maar zo als zy naar de fchepen wederkeerden, fneden hen de eilanders den pas af, en hieuwen hen in ftukken.

Hy brengt die van Wallis onder.

Deze kwade uitflag benam des konings moedt niet; niettegenftaande zyn verlies verfterkte hy zich, in het voornemen van die van Wallis te overmeefteren. Hy ging voort met de plaatfen, die over het landt geboden, te verfterken. Hy verdeelde zyn leger in verfcheide kleine hopen, en joeg hen van alle kanten na; en terwyl zy in deze aanvallen gedurig eenig volk kwamen te verliezen, en zich van den anderen kant door de veftingen, die men rondom hen liet bouwen, hoe langs hoe meer ingefloten zagen, wierden zy gedwongen zich te onderwerpen, en de genade des konings te verzoeken. Hun vorft zondt hem gezanten, met welke de vrede getroffen wierdt, en hy kwam zelf hulde doen aan *Henrik*, dien hy voor opperheer erkende. Het leedt niet lang, of zy ftonden wederom op; maar het was niet dan om een twede maal overwonnen te worden.

Geboorte van den prins *Richard*.

In het wederkeren van dezen krygstocht, die, niettegenftaande de kleine tegenfpoeden, die den zelven overdwarften, roemruchtig was, bragt de koningin *Eleonora* een derden zoon ter wereldt, die *Richard* genoemt wierdt, en by het affterven van hare twee oudfte kinderen den troon beklom. De geboorte van dezen prins vervulde het koninklyke huis en ganfch Engelandt met vreugde. Men kon zich niet genoeg verwonderen over het geluk van den koning, die van zyne krygstochten niet dan met overwinningen wederkeerde, en wiens kroon de Hemel vermaak nam door eene talryke nakomelingfchap te beveftigen.

Byzondere daadt van *Henrik*.

Hy bragt het Kersfeeft te Worcheffer door. Het geen als iets byzonders in deze plegtigheit aangemerkt wordt, is, dat hy met de kroon op het hoofdt ter kerke ging; maar de Godsdienft geëindigt zynde, leide hy de zelve op het altaar neder, en droegze nooit wederom op hoogtyden, gelyk men toen plagt te doen; en hy en zyne opvolgers hebben daar na opgehouden de zelve te dragen.

1158. Doodt van *Godefroi*.

Kort daar na viel de doodt van zynen broeder *Godefroi* voor, die hem noodzaakte naar Vrankryk te keren, om het graafichap van Nantes, als erfgenaam van zynen broeder, die het zelve naauwlyks twee jaren bezat, wederom te eifchen. *Conan*, hertog van Bretagne, vorderde het van zynen kant, als een deel van zyn hertogdom, daar hy beweerde dat die van Nantes zich niet van hadden kunnen onttrekken. Daar zyn 'er *, die zeggen, dat hy de ftadt Nantes innam, en dat *Henrik* al zyne macht byeen trok om de zelve te hernemen; maar dat de vrede gefloten wierdt, door middel van het huwelyk van den prins *Godefroi*, eenen van de zonen van *Henrik*, met de eenige dochter van *Conan*, die hem het graafichap van Nantes, als een huwelyksgift, afftondt, terwyl hy het volle bezit van alle zyne ftaten verwachtte: doch dit kan niet gebeurt zyn; de Engelfche prins was nog niet geboren, en dit huwelyk gefchiedde niet dan na de doodt van *Conan*.

* *Mezeray*.

Voor

1158. *Henrik maakt zich meester van Nantes.*

Voor dat de zelve voorviel maakte zich *Henrik* meester van Nantes, het zy door de bekoorlykheden zyner welsprekendheit, zo wel als door den schrik zyner wapenen, en in weêrwil van de kuiperyen van Vrankryk, gelyk eenigen zeggen; het zy, volgens anderen, met hulpe van deze kroon, zich geveinsdelyk voor scheidsman uitgevende tusschen den hertog en die van Nantes. Deze laatste schryvers verhalen *, dat hy eerst te Parys kwam, en dat hy van koning *Lodewyk* verlof kreeg om naar Bretagne te gaan, met den tytel van groot-opperlandvoogdt van de kroon †, eene waardigheit, die erfelyk geworden is in het huis van Anjou, en van groter aanzien gehouden wordt dan die van ryks-veldmaarschalk †, welke naderhandt, na den ondergang van deze, opkwam. Begunstigt zynde met dezen tytel, door welken hy den persoon des konings van Vrankryk vertoonde, tradt hy in het hertogdom, en dwong die van Nantes en den hertog zyne bemiddeling aan te nemen. Daar na liet hy zich door de aanzienlykste lieden in de stadt inleiden, die hem voor hunnen wettigen heer erkenden. Op wat wyze deze zaak ook mag toegegaan zyn, het is zeker, dat hy te Nantes ingehaalt wierdt, en dat de inwoonders hem, met gewilligheit, of door dwang, tot hunnen grave en oppervoogdt verkoren, als erfgenaam zynde van den overleden grave *Godefroi*, zynen broeder. Aldus liet hem deze broeder, dien hy van zyn vaderlyk erfgoedt ontbloot hadt, erfgenaam van een aanzienlyk domein.

* *Matth. Paris. Stow.*

† *Grand Senechal de la couronne.* † *Connitable.*

Hy gaat naar Parys.

Voorts, wat staatkunde de twee koningen van Vrankryk en van Engelandt in deze zake gebruikt hebben, het is ook zeker, dat de laatste naar Parys ging; dat hy 'er met grote statie wierdt ingehaalt, en dat men aldaar, tot vrywaring der wederzydsche genegenheit der twee vorsten, besloot, dat het huwelyk van de dochter van *Lodewyk* zou voortgaan met den oudsten zone van *Henrik*, zo haast als de twee partyen, die nog in de wieg lagen, de jaren om te trouwen zouden bereikt hebben. Maar hoe zwak zyn de banden, die de staatkunde legt; daar is niets dan de billykheit en gematigtheit, die de koningen kan binden, en hunne driften ketenen; het ontwerp van dit huwelyk was niet bekwaam om die dezer twee prinssen te beteugelen.

1159. Geboorte van den prins *Godefroi.*

In het begin van het jaar 1159 beviel de koningin van een prins, die *Godefroi* genoemt wierdt, en daar na trouwde met de dochter van *Conan*, wordende door dat huwelyk, zo wel als door de overwinningen van koning *Henrik*, zynen vader, erfgenaam van het hertogdom van Bretagne.

Henrik onderneemt het graafschap van Toulouze te hechten aan het graafschap van Guiënne.

Henrik was altydt in Vrankryk; dan in Normandië en Anjou, dan in Poitou en Guiënne: de heergoederen van dit laatste hertogdom waren van eene grote uitgestrektheit; maar *Henrik* ondernam in dit jaar nog de zelve te vermeerderen met de vereeniging van het graafschap van Toulouze, dat 'er van afgescheurt was door *Willem* den VIII, en wedergegeven aan *Raimund*, grave van St. Gilles, zynen broeder, voor zekere penningen, daar deze laatste niets van betaalt hadt. *Willem* de IX, vader van *Eleonora*, hadt nochtans aan *Raimund* en zynen zone *Alphonsus* toegelaten, zich in het bezit van het graafschap te handhaven; maar koning *Lodewyk* de VII, gemaal van *Eleonora*, poogde het zelve in te krygen, uit hoofde van zyne gemalinne; en hy stondt van zynen eisch niet af dan ter begunstiging van het huwelyk van zyne zuster *Constantia* met *Raimund*, zone van *Alphonsus*, aan wien hy het geldt, dat voor den koop van het graafschap nog betaalt moest worden, schonk, en hem daar de vredige bezitting van liet genieten. 1159.

Dit maakte ondertusschen geen verandering in het recht, dat 'er *Eleonora* op hadt. Haar tweede man wilde uitvoeren het geen haar eerste zwakkelyk ondernomen, en alleen uit vriendschap voor zyne zuster, of om haar huwelyksgoedt te betalen, afgestaan hadt.

Hy komt in Guiënne met een machtig leger.

Om daar toe te geraken bragt hy een machtig leger op de been, daar de grootste heeren van Engelandt, Normandië, Anjou en Guiënne zich in bevonden, elk aan het hoofdt der benden, die zy aanvoerden. Daar waren zelfs koningen by, namentlyk *Malcolmus* de IV, koning van Schotlandt, en de koning van Wallis, wiens naam de Geschiedenis van Engelandt niet meldt. Voorts stelt die van Schotlandt het overgaan van haren koning in Vrankryk, ter hulpe van *Henrik*, drie jaren vroeger.

Lodewyk de Jonge stelt zich aan de zyde van den grave van Toulouze.

Wat 'er van zy, het Engelsche heir trok in het landschap Quercy; nam Cahors in, en belegerde Toulouze, daar *Raimund* zich met zyn beste krygsvolk in geworpen hadt, met voornemen van het ten koste van zyn leven te verdedigen. *Lodewyk* hadt al te rechtvaardige redenen, die hem bewogen de zyde van den grave te kiezen, om hem niet te hulpe te komen. De naam van schoonbroeder was mogelyk de voornaamste niet. De nayver over de grootheit van den Engelschen vorst verplichtte hem meer dan alle andere beweegredenen, zich tegen eene overwinninge te zetten, daar hy nog meer nieuwe landen in Vrankryk door zou bekomen. Hy bezat 'er reets maar al te veel, en van al te grote uitgestrektheit. Zie daar, hoe het ontwerp van het huwelyk van de dochter van *Lodewyk* met den oudsten zone van *Henrik* een al te zwakke paal was voor de staatzucht van dezen laatsten en voor den nayver van den anderen.

Hy trekt op aan het hoofdt van zyn leger.

Lodewyk begaf zich op weg, aan het hoofdt van zyn heir, dat niet min talryk was dan dat van den koning van Engelandt. Het was ook niet min aanzienlyk ten opzichte van de hoedanigheit der soldaten en bevelhebberen, die voor het grootste gedeelte uit de eerste huizen van Vrankryk, en uit den bloem van den adel getrokken waren. Hy zocht echter geen slag te leveren; hy vondt raadzamer zich met zyne benden in de plaats te werpen. Dit doedt geloven, dat zy nog niet belegert was, en dat hy eenige dagen voor *Henrik* aankwam. Wat 'er van zy, men vreesde voor een moorddadig beleg, daar de uitslag voor beide koningen even gevaarlyk van scheen te zyn. Maar de drift van den eenen en van den anderen verslapte op eenen stoot. Misschien moet men geloof slaan aan de geschiedenisschryvers, die verhalen, dat *Henrik*, verstaan hebbende, dat het Fransche leger in de stadt was getrokken, te rug trok, zonder het beleg te durven ondernemen. Maar het komt 'er niet op aan, of *Henrik* het opgebroken heeft, dan of hy is afgetrokken, zonder het te ondernemen; het is ten minste zeker, dat *Lodewyk* geen haast maakte met hem te vervolgen. Zelfs sloot hy kort daar na een nieuw verdrag met hem, of, om beter te zeggen, hy bevestigde het voorgaande, daar het huwelyk hunner kinderen het zegel van was. Men gelooft, dat zy beide het spoor bystter waren; dat de een waagde alles te verliezen,

Misdag der twee koningen.

met

1159. met zich in eene belegerde ſtadt te ſluiten, en dat de andere de kans verzag om alles te winnen, met het beleg van eene plaats, welkers inneming den grave van Toulouze en den koning van Vrankryk in zyne handen zou hebben doen vallen, al te ſchielyk op te breken. Maar mogelyk weet men de rechte redenen niet, waarom de een en de ander zich op deze wyze hebben gedragen. *Willem* van Blois, zoon van den overleden koning *Stephanus*, verſelde *Henrik* in dezen veldtocht, daar hy gekwetſt wierdt, en van zyne wonden ſtierf.

Zekere ſchryvers zeggen, dat men in dien tydt over het huwelyk van de dochter van Vrankryk en van den prins van Engelandt handelde, en dat het zelve het onderpandt was van de vrede tuſſchen de twee koningen.

* *Matth. Paris.* Anderen * maken geen gewag van vrede; in het tegendeel, zy zeggen, dat *Lodewyk* niet goedvondt, dat *Henrik*, aan wiens hof de princes van Vrankryk was gezonden, het huwelyk der jonge prinſſen verhaaſtte, en zy gaan van den oorlog, gevoert in Toulouze, over tot dien, welke in het volgende jaar in het Vexin opkwam, zonder iets te melden van een voorgaande vergelyk.

Verbondt van *Henrik* met den grave van Evreux.

Deze oorlog begon met de vyandlykheden van den grave van Dreux en den biſſchop van Beauvais, oomen van *Lodewyk*. *Henrik* wreekte zich daar over door het verbondt, dat hy maakte met den grave van Evreux, van wien hy Epernon, Montfort en Rochefort kocht, daar hy bezettingen in leide, die de gemeenſchap van Parys met Orleans afſneden.

Inval van *Lodewyk*.

Lodewyk kon niet verdragen, dat hy in zyne hoofdſtadt ingeſloten wierdt. Om eene afwending te maken trok hy in Normandië, aan het hoofdt van zyn heir, dat verſch uit Languedok gekomen was, en overviel Chaumont, een klein ſteedtie van het Franſche Vexin. *Henrik* liet hem daar niet lang meeſter van. Hy kwam deze grensplaats van Normandië beſchermen, ſloeg de Franſchen, die hem den doortocht wilden betwiſten, en hernam de ſtadt. Hier eindigden de krygsverrechtingen der twee koningen; de yverzucht van de eene wekte alle ogenblikken zyne wraakgierigheit op; maar hy hadt geen ſtandvaſtigheit, noch gezetheit om de zelve ver te brengen. De andere hadt, behalven meer ſtaatzucht, groter dapperheit, die in het overleg zo veel beſtaat als in moedt en oploop van bloedt; maar hy helde over tot de weiluſt, die hem de vrede deedt beminnen. Met veel genoegen hoorde hy de voorſtellingen van de zelve aan, over welke de gezanten van den paus, middelerwyl aangekomen, en kort daar na van den paus zelve gevolgt, handelden.

Hy wordt te rug gedreven door *Henrik*.

Vredesverdrag tuſſchen de twee koningen.

Deze paus was *Alexander* de III, onlangs verkozen; hy zocht de gunſt der twee koningen om zich te verdedigen tegen zynen mededinger, die ook tot paus verkozen was, onder den name van *Victor* den III, en die den keizer *Frederik Barbaroſſa* * op zyne zyde hadt, met al zyne aanhangers, of leenmannen, in Italië. De gezanten de beide vorſten tot de vrede genegen vindende, hadden zy geen moeite om de zelve te ſluiten. Men bedong daar op nieuw in het huwelyk van de dochter van *Lodewyk* met den zone van *Henrik*, en by de huwelyksgifte van de princeſſe leide men haar Giſors toe, met de andere plaatſen van het Franſche Vexin; maar om dat de partyen de jaren nog niet hadden van te kunnen trouwen, kwam men overeen, dat deze plaatſen in handen van den grootmeeſter der Tempelieren geſtelt zouden worden, om de zelve, volgens het verdrag, over te geven, na het voltrekken van het huwelyk. 1159.

* of Roodbaardt.

Orde der Tempelieren.

Zodanig was te dier tydt de achting van eene orde, die voor ſtichters eenen *Hugo de Paganis*, en *Godefroi van S. Omer* in den jare 1118 hadt, en die haren naam ſchuldig was aan het eerſte huis, dat deze ridders by den tempel van Jeruzalem bezaten, maar wiens ſchatten en hovaardy in het begin der XV eeuwe in den verſchrikkelykſten ondergang, dien men ooit zag, nederſtortte.

1160. Trouw van prins *Henrik* met de dochter van *Lodewyk*.

Het vredesverdrag getekent zynde, wierdt het huwelyk geviert, ſchoon de zoon van *Henrik* maar zeven jaren oud was, en de dochter van *Lodewyk* drie. Ondertuſſchen was het reets twee jaren geleden, dat de zegelbewaarder haar van Parys hadt gehaalt, volgens de gewoonte van dien tydt, de welke mede bragt, dat de dochters aan het hof van den prins, daar zy mede in den echt zouden treden, wierden opgevoed. De trouw wierdt gevolgt door de overgave van Giſors in handen van *Henrik*; maar *Lodewyk*, die 'er niet mede te vrede was, betuigde daar zyne gramſchap over tegen de Tempelieren *. In dit jaar ſtelt men mede het huwelyk van de princeſſe *Maria*, dochter van wylen koning *Stephanus*, met *Mattheus* van de Elzas, broeder van *Philips*, grave van Vlaanderen. Hy zelf was graaf van Boulogne; maar hy was het zelve verſchuldigt aan de princeſſe, met welke hy trouwde, die het geerft hadt van grave *Willem*, haren broeder, in het voorgaande jaar aan zyne wonden † geſtorven. Zy hadt dit graaffchap verlaten, wanneer zy het geeſtelyk gewaadt aangenomen hadt, zynde abdiſſe van Ramſey geweeſt; maar zy nam het zelve weder in bezit, wanneer zy het nonnengewaadt afleide, om te trouwen. Tien jaren daar na verliet ze het graaffchap wederom, gelyk wy boven gezegt hebben, om het lyk gewaadt weder aan te nemen. *Thomas Becket*, des konings kapellaan en zegelbewaarder, keurde dit huwelyk af, en haalde zich door zyn uitvaren den haat van de beide, daar belang by hebbende, partyen op den hals, waar in hy, zegt de geſchiedenisſchryver, * den yver van *Johannes* den Doper in eene diergelyke gelegenheit navolgde, en eene byna gelyke vervolging tegen zich verwekte †.

* Hy bande hen uit, en zy begaven zich naar Engelandt.

† Zie boven.

* *Matth. Paris.*

† Wanneer hy in het jaar 1164 in Vlaanderen overging.

1161. 1162. Onderwerping der twee koningen aan den paus.

Het was in het jaar 1161, volgens eenigen, en volgens anderen in het jaar 1162, dat paus *Alexander* de III in Vrankryk kwam, en dat *Lodewyk* hem met *Henrik* te gemoet gegaan zynde hem te Torci, aan de Loire, ontfing. De twee vorſten naderden den paus, die op zyn paardt bleef, te voet, en ieder eene zyde van den toom in de handt nemende, geleidden zy hem in het huis, dat men voor hem hadt bereid.

Trotſchheit van den zelven.

Het is deze trotſche paus, die in den jare 1177 den voet op den nek van den keizer *Frederik* den I zetten (a), die zelf een van de hoogmoedigſte vorſten was, welke den keizerlyken troon ooit be-

(a) Volgens eenige, en wel gene andere dan Italiaanſche, ſchryvers: want de Duitſche ſchryvers ſpreken 'er in het geheel niet af voor de vyftiende eeuwe: zo dat wy, om deze, en verſcheide andere zeer gewigtige redenen, van gedachten zyn, dat deze ganſche zaak door de Italianen verdicht is, het welk wy, indien het hier de plaats was, zo niet onwederſprekelyk, ten minſte zeer waarſchynlyk zouden aantonen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1161. 1162. beklommen hebben, maar die deze verontwaardiging moest lyden in de kerk van St. Marcus te Venetië, om de vrede te erlangen met dezen hovaardigen paus, die geheel Italië in vuur en vlam zette.

Hy was in Vrankryk gekomen, gelyk wy gezegt hebben, om de twee koningen zo verre te brengen, dat zy zich voor hem zouden verklaren tegen *Victor*, zynen mededinger, en tegen den keizer *Frederik*, die den zelven ondersteunde. Men kwam overeen, dat men, om zo een berucht verschil by te leggen, te Avignon zou byeenkomen, daar de keizer zich zou laten

1162. vinden. Hy kwam 'er inderdaadt; maar *Alexander* weigerde daar te verschynen, om dat hy, zo hy zeide, de opperste rechter van anderen was,

Hy doedt den keizer in den ban. en dat hy van niemandt kon geoordeelt worden. Men zegt, dat de Duitschers, de schuldt op den koning van Vrankryk leggende, en hem beschuldigende hen zyn woordt niet gehouden te hebben, om dat hy zich sterk hadt gemaakt, den paus tot het gesprek te brengen, hem omcingelt en haast gevangen gekregen zouden hebben, indien de koning van Engelandt hem niet uit hunne handen hadt gered. Niettegenstaande alle hunne fierheit deedt *Alexander* hen, met hunnen keizer, en met *Victor*, zynen mededinger, in den ban in de kerkvergadering, die in 't volgende jaar te Tours wierdt gehouden; en in het jaar 1165 keerde hy weder naar Rome, herroepen zynde van de Romeinen, na de doodt van *Victor*, de welke in den jare 1164 te Lucca overleedt.

Koning *Henrik* beveelt, dat men aan den prins, zynen zoon, den eedt van getrouwheit zal doen. By *Henriks* te rug komst in Engelandt begeerde hy, dat de Staten van het ryk aan den jongen vorst, zynen zoon, den eedt van getrouwheit zouden afleggen, en hem voor zynen erfgenaam erkennen. De zegelbewaarder, *Thomas Becket*, leide den zelven af, gelyk de anderen, maar met deze bepaling, die hy wilde dat in het staatsschrift zou ingevoegt worden, dat hy zulks deedt zonder benadeeling van de getrouwheit, die hy den koning hadt gezworen, en die hy hem ongeschonden zou houden zo lang als hy leefde. Wy zullen niet alleen dezen yver zien verslappen, maar zich zelf voor den paus tegen den koning wapenen. *Thibout*, aartsbisschop van Kantelberg, was in het jaar 1161 overleden, en weinig tyds daar na benoemde de koning tot dit aartsbisdom zynen kapellaan *Thomas Becket*, dien hy reets zegelbewaarder hadt gemaakt: zich niet vergenoegende, hem de eerste plaats in de burgerlyke regering opgedragen te hebben, wilde hy hem tot het hoofdt der kerke van Engelandt verheffen. Door deze nieuwe weldaadt was hy van voornemen zyne genegenheit te erkennen, en hem aan zynen dienst des te sterker te verbinden. Hy bedroog zich. De nieuwe kerkvoogdt maakte zich het hoofdt van een aanhang in de geestelykheit, en zich tegen de rechten der krone aankantende, verwekte hy een twist, die hem het leven kwam te kosten, en den koning veel verdriet aandeedt.

Verscheide gezindheden. * *Publicains.* In dit jaar verspreidde zich in Engelandt, zo wel als in Vrankryk, een soort van volk, dat zich zelf Tollenaars * noemde, en aan het welke men vele andere namen, of schimpnamen, gaf, gelyk als die van Lollards en Turlupins (of malle potzemakers). Zy maakten verscheide zeer tegen een gestelde gezindheden, maar die men door kwaadwilligheit of onkunde ondereen mengde. De eenen waren een tak van de Manicheen,

welker zeden weinig min bedorven waren dan hunne schadelyke dwalingen. De anderen, gesproten uit die Henriciers en Waldenzen, daar wy boven reets van gesproken hebben *, hadden zuiverder gevoelens, en leiden een eerlyker en geregelder leven. Deze laatsten, gelyk wy in het vervolg zullen zien, waren oprechter Christenen, welken men ketteryen en misdaden opdrong, daar zy gansch niet schuldig aan waren, en die men niet vervolgde, dan om den haat, dien zy den paus toedroegen. Het is evenwel waar, dat 'er zich onder hen weetnieten en vrygeesten vermengden, die zich in nieuwe gezindheden verdeelden, en van de zuiverheit der ware Waldenzen afweken.

1162. Men vermengt hen zeer kwalyk met de Waldenzen. * Zie fol. 299.

De genen, daar de Engelsche geschiedschryver † van spreekt, trokken ten getale van dertig van Duitschlandt naar Engelandt †, aan hun hoofdt hebbende eenen *Gerrit*, dien het aan geen geleerdheit ontbrak; maar alle de anderen hadden geen letterkunde, noch beschaafdheit. Men beschuldigt hen, dat zy den Doop en het Nachtmaal verachtten, en het huwelyk voor eene ydele plegtigheit hielden, behalven vele andere dwalingen, die men hen te laste leide, misschien te onrecht, en misschien ook om dat men hunne gevoelens over de drie artykelen, daar wy zo even van gesproken hebben, kwalyk verklaarde. Hoe het zy, na dat men hen in eene openbare twistreden, daar hun hoofdt uit den name van allen antwoordde, aangehoort hadt, en op de weigering, die zy deden, van de dwalingen, daar men hen schuldig aan hadt verklaart, af te zweren, beval men, dat men hen op het voorhoofdt zou brandmerken, iedereen verbieden gemeenschap met hen te houden, hen te huisvesten, en van het nodige te verzorgen. Dit harde vonnis wierdt met alle strengheit uitgevoert; en alzo het winter was, stierven 'er vele van koude, en andere van honger, zonder dat men hen een woordt van wraak hoorde voortbrengen tegen de genen, welke hen met zo grote onmenschelykheit handelden: in het tegendeel zegenden zy de zelve, en daar kwam niets anders uit hunnen mondt dan gebeden voor hunne behoudenisse. Eene zo grote zachtmoedigheit, en een geduldt, de Christenen zo wel passende, maakt, dat men aan de ketteryen en schenddaden, daar men hen van beschuldigde, twyffelt. De schryver van het Engelsche Martelaarsboek *, die deze zaak met vele geschiedenisschryvers in het jaar 1160 plaatst, spreekt ook van deze wrede handeling als van eene onrechtvaardige vervolging, en van de genen, die de zelve leden, als van martelaars van het Euangelium.

† *Stow.*

† *Du Pin* zegt Vrankryk.

Straf der Sectatissen.

* *Samuel Clarke.*

In het jaar 1163 is niets, dat opmerking verdient, voorgevallen, dan het tweegevecht van den grave van Essex, en de hulde van de Schotten, en van die van Wallis. 1163.

Twee-gevecht van *Montfort* met den grave van Essex. Wy hebben verhaalt het geen gebeurt is in den slag, tegen dezen laatsten in den jare 1157 * geleverd, dien de Engelschen verloren by ongeluk, of door den schuldt van den grave van Essex, die het vaandel, dat hy droeg, liet vallen. In dit jaar beschuldigde hem *Robert* van Montfort voor den koning, dat hy het verraderlyk hadt gedaan, en dat hy te gelyk valschelyk uitgestrooit hadt, om de uiterste verslagenheit in het gansche leger te brengen, dat de koning dood was. Hy boodt aan zyne beschuldiging te rechtvaardigen door een lyfgevecht, dat de graaf van Essex aannam. Deze kampstrydt geschiedde op een klein eilandt,

* Zie fol. 304.

1163. digt by de abdy van Redding, in tegenwoordigheit van een oneindig getal aanſchouwers, die van alle kanten waren komen toelopen om getuigen te zyn van eene zo roemruchtige beſlifſing. Zy viel op de zyde des beſchuldigers uit, die den grave van Eſſex voor dood op de plaats liet leggen. Zyne vrienden deden zyn ligchaam in de abdy dragen, alwaar men hem aanſtonds meende te begraven, wanneer men gewaar wierdt, dat hy nog eenige tekenen van leven gaf. Men deedt derhalven de artzen en heelmeeſters komen, die zorg voor hem droegen, en eenige dagen daar na vondt hy zich buiten gevaar, en kwam eindelyk weder tot zyne vorige gezondheit. Hy zag zich evenwel van dien tydt af aan als dood voor de wereldt, en het zy uit ſpyt van overwonnen te zyn geweeſt, en zich door zyne nederlage verdacht gemaakt te hebben van verraadt, daar hem de graaf van Montfort van hadt beſchuldigt, het zy door den afkeer, dien hem de gevaarlyke ſtaat, daar hy zich in hadt bevonden, van het hof gegeven hadt, hy wilde uit de abdye niet gaan; hy trok het monnikengewaadt aan, en eindigde aldaar geruſt zyne dagen.

Spyt van den laaſten wegens zyne nederlage.

Hulde van den koning van Schotlandt, en van den prins van Wallis.

Malcolmus de IV, koning van Schotlandt, en de prinſſen van Zuid-en Noord-Wallis deden hulde aan koning *Henrik*, en aan zynen oudſten zone in het paleis van Weſtmunſter; maar de hulde van den eerſtgenoemden moet volgens de Schotſche ſchryvers alleen verſtaan worden van de graafſchappen van Cumberlandt en van Huntingdon.

1164. Oorſpronk der onluſten tuſſchen den koning en *Thomas Becket*.

Het jaar 1164, zynde het tiende van *Henriks* regering, is vermaard door den twiſt, die tuſſchen dien vorſt en den aartsbiſſchop van Kantelberg begon uit te barſten, en die zulke droevige gevolgen voor den eenen en voor den anderen hadt. De zaak is waardig verhaalt te worden.

Geboorte en imborſt van dezen prelaat.

Wy hebben reets meer dan eens gewag gemaakt van dezen gunſteling des konings, die hem van kapellaan zegelbewaarder maakte, en daar na tot de waardigheit van aartsbiſſchop van Kantelberg en primaat van Engelandt verhief. Hy was van eene geringe geboorte; van vaders * zyde afkomſtig uit Londen, en een Syriër van die van zyne moeder, die met zynen vader getrouwt was op de Levantſche reizen, die de Chriſtenen van dien tydt deden. Hy wierdt opgebragt in de vermaardſte hogeſcholen van Europa; deedt zyne eerſte letteroefeningen te Oxford; vervolgde de zelve te Boulogne in Italië, en volbragtze te Parys. Indien hy daar den ſmaak der geleerdheit kreeg, met de beſchaafdheit van den ommegang; hy nam te gelyk ook de verwyfdheit en de overdadigheit van alle deze volkeren aan. In kleding, huisſieraden, tafel, in alles was hy even prachtig, ten minſte eer hy aartsbiſſchop wierdt: want zo men de monniken, die zyn leven hebben beſchreven, moet geloven, zo leefde hy ſedert op eene andere en beter wyze, de welke voor die der eerſte kerke niet behoefde te wyken: zy ſchilderen hem toen af geheel eenvoudig in zyne kledinge; ſtreng in zyne levenswyze; matig in zyn eeten, en onberiſpelyk van leven.

* Genaamt *Gilbert*, die Sherif van Londen geweeſt was.

De anderen malen hem zo ſchoon niet af. *Willem van Neuburg* *, zyn tydgenoot, ſchoon een monnik, verhaalt in zyne geſchiedeniſſe van Engelandt, dat deze kerkvoogdt vele dingen gedaan heeft, die niet te verſchonen zyn, dan door zynen overmatigen yver, die uit een goed beginſel ſproot, maar die hem te ver vervoerde.

* of *Neubridge*, daar hy kanunnik was.

Verſchet-

Een nieuwer ſchryver ſpaart hem zo veel niet. Deze, ſprekende van zyne verſchillen met *Henrik* den II, maakt geen zwarigheit te zeggen, dat de vryheit, die zich deze geeſtelyke perſoon aanmatigde, beter de trotſchheit van een Heiden dan de ootmoedt van een Chriſten paſt.

1164. denheit van gevoelens omtrent hem.

Gelyk hy zyne vyanden en pluimſtrykers heeft gehad, moet men miſſchien noch al het goedt, noch al het kwaadt, dat men van hem vertelt, niet geloven. Wy willen den Lezer noch omtrent zyne gebreken, noch omtrent zyne deugden misleiden. Wy zullen ons vergenoegen de ſtukken, daar de geſchiedenisſchryvers in overeenkomen, te verhalen.

Zyne ſtaatzucht.

Zo haaſt als hy aartsbiſſchop geworden was, leide hy het ampt van zegelbewaarder neder, en zondt de zegels aan den koning weder, van gedachten zynde, dat twee zo tegen een geſtelde bedieningen niet te zamen kunnen gaan: het nederleggen van dit ampt van de zyde des gewiſſe ingezien zynde, is iets loffelyks; maar het heeft ook een kwade zyde, namentlyk zyne ſtaatzucht. Het voornemen des aartsbiſſchops was, het kerkelyk gezag boven de burgerlyke regering op te veiſelen, en hy wilde niet, dat zyn kanceliersampt hem daar in hinderlyk zou zyn. De koning begreep zyn oogmerk, en het vervolg doedt zien, dat hy zich niet hadt bedrogen. Hy ontveinſde nochtans het hertzeer, dat hy 'er van hadt: maar zich haaſtende palen te zetten aan de eiſchen van den nieuwen aartsbiſſchop, of zyne ondernemingen willende voorkomen, beriep hy een Parlement, of eene vergadering van de ryksgroten, te Clarendon *, daar men de oude wetten vernieuwde, aangaande de rechten der krone en de macht van de wereldlyke rechters, tegen de overweldingen van de geeſtelykheit, ondersteunt van den Roomſchen ſtoel.

* by Salisbury.

Wetten van Engelandt ter beſchermінge van de geeſtelyke opperhoofdigheit des konings.

Onder de gewigtigſte beſluiten, en die de vergadering de beſte oordeelde, om het koninklyk gezag en de burgerlyke macht te onderſchragen, vindt men deze: „ I. Dat het kennis-nemen van „het recht, om een kerkelyk perſoon tot eene „open ſtaande bediening voor te dragen, aan de „koninklyke rechters zou behoren. II. Dat zy „rechters over de misſlagen, door de geeſtelyken begaan, zyn zouden. III. Dat de kerkvoogden niet zouden mogen afwezende zyn, „zonder verlof van den koning, en dan na dat zy „by eede verklaart zouden hebben, dat zy niets „tegen de rechten van den koning en van het ryk „zouden ondernemen. IV. Dat de bedienden „van de kroon niet in den ban zouden mogen ge„daan worden, dan na dat des konings raadt daar „over ingenomen zou zyn, of in zyne afwezig„heit die der koninklyke rechters. V. Dat de „ban, waar in de andere onderdanen van den ko„ning zouden worden gedaan, niet uitgevoert „zou mogen worden, dan door het gezag van „den halsrechter, die den ſchuldigen, tot vol„doening aan de kerke, te dwingen zou hebben. „VI. Dat de aartsbiſſchoppen, biſſchoppen, en „andere geeſtelyken, lenen van den koning be„zittende, aan de wetten van het ryk onderwor„pen zouden zyn, en verplicht zich te verdedi„gen voor des konings rechtbank, wanneer ee„nige beſchuldiging tegen hen zou worden inge„bragt, of dat zy zich ten hove zouden laten vin„den, zo dikwils als zy daar zouden ontbo„den worden. VII. Dat gedurende den tydt, dat „de aartsbisdommen, bisdommen, abdyen en „prioorſchappen open zouden ſtaan, der zelver „inkomſten voor den koning zouden zyn, gelyk de „an-

1164. „ andere inkomſten van zyne domeinen. VIII.
„ Dat de verkiezing van de naamvoerders van
„ geeſtelyke ampten geſchieden zou in tegen-
„ woordigheit van des konings bedienden, en
„ met zyne bewilliging, en dat die gekozen zou
„ worden geen bezit van zyn ampt zou nemen,
Serment de ſuprematie. „ bevorens hy den eedt van opperhoofdigheit *
„ in handen van den koning zou hebben afge-
„ legt.

De aartsbiſſchop beveſtigt met eede, dat hy deze wetten zal onderhouden.

Daar was niets dan billyk in alle deze wetten; niets dat met die van *Willem* den Veroveraar, van *Edgar*, en van *St. Eduard* zelf, niet overeenſtemde. De vergadering beval, dat de zelve onderhouden zouden worden, als grondwetten, die al zo nuttig als oud waren. Niemandt ſprak daar tegen. De geeſtelyke heeren keurden de zelve goed, gelyk als de wereldlyke, en de aartsbiſſchop van Kantelberg was de eerſte, die ze bezwoer te onderhouden.

Hy herroept zynen eedt, en doedt daar van zich door den paus ontſlaan.

Dit berouwde hem kort daar na; en zich eene ſtraffe opleggende, om de misdaadt, die hy zeide begaan te hebben, achtte hy zich de biſſchoppelyke bedieninge onwaardig, en onthieldt 'er zich van, tot dat de paus, dien hy rekenſchap van deze zake gaf, hem van zynen eedt hadt ontſlagen, en in zyne bedieninge herſtelt. Hy beleedigde den koning te gelyk door de vrywillige opſchortinge van zyn ampt, en door zyne van het hof van Rome afgebeedelde herſtellinge, tot nadeel van de grondwetten van het ryk, welke de vergadering, die hy hadt bygewoont, zo even kwam te vernieuwen. Hy verongelykte hem nog meer door de trotſchheit, met welke hy de andere kerkvoogden behandelde, die van den zelven yver, of van den zelven geeſt van wederſpannigheit niet gedreven waren. Hy deedt

Bant de geeſtelyken, die aan de wetten gehoorzamen, uit de kerk.

die aan des konings bevelen gehoorzaamden in den ban, nevens de rechters, die de zelve in hun biſſchoppelyk gebiedt kwamen uit te voeren, en dreigde den koning zelf uit de kerk te bannen. Daar zyn echter ſchryvers, die zeggen, dat de aartsbiſſchop tot dit uiterſte niet kwam, dan na dat hy uit het koninkryk was gegaan, waar toe hy te voren om de ontrouwe, in het bedienen van het ampt van kancelier begaan, daar hy, hoewel, zo men zegt, onrechtvaardiglyk mede beſchuldigt wierdt, veroordeelt was. De graaf van Leiceſter wierdt afgevaardigt om hem te gyſelen, en gevangen over te geven; maar de graaf dorſt zulks niet beſtaan, om dat hy hem met den ban dreigde, indien hy het ondernam.

1164. 1165. Na zulke buitenſporigheden, van weêrkanten begaan, vondt zich de aartsbiſſchop niet veilig in het ryk, en eer hem de koning gevangen kon krygen, bande hy zich daar vrywillig uit, met over zee te ſteken. Hy landde in Vlaanderen aan; maar vrezende de wraak van den grave van Boulogne, broeder van den grave van Vlaanderen, ging hy naar Vrankryk, alwaar de paus was, die hem als een martelaar van zyne belangen ontfing.

Hy gaat over in Vrankryk.

Behalven dat was 'er eene gelykaardigheit tuſſchen hen, die hen ſterk door de banden van een zelve ſtaatzucht en van een zelve ongeluk vereenigde, beide gebannen zynde uit hunnen ſtoel door de gramſchap hunner opperheerſchers; de paus door den keizer *Frederik Barbaroſſa*, en de aartsbiſſchop door den koning van Engelandt: zy zworen malkander ook eene wederzydſche trouwe, en hielden hun woordt.

Het onthaal, dat hem de paus en de koning van Vrankryk aandoen.

De Engelſche kerkvoogdt vondt een nieuwen ſteun in de beſcherminge van den koning van Vrankryk, die hem de abdy van Pontigni *gaf, daar de aartsbiſſchop gehele zes jaren woonde, altoos even driftig, en veel eer gereed om Engelandt in vuur en vlam te zetten, dan iets van zyn recht af te ſtaan. 1165. 1166. * by Sens.

Dit bleek in drie doorluchtige gelegenheden, daar wy ons aan binden zullen, zonder van de bewegingen der twee voorgaande jaren te ſpreken. Een gebannen onderdaan ziet men zynen koning, die zyne vriendſchap zocht, trotſchelyk behandelen, en de andere koningen, die zich met hun vergelyk bemoeiden, verſmaden. De eerſte gelegenheit deedt zich in het jaar 1167 op, over de bemiddeling, die de koning van Vrankryk aanboodt aan dien van Engelandt, die de zelve aannam; waar na hy over zee ſtak, en te Parys kwam, om het geſprek, dat aldaar over zyn vergelyk met dezen hoogmoedigen prelaat ſtondt gehouden te worden, by te wonen. Niets is wyzer noch gematigder dan de redenvoering van *Henrik*. *Ik begeere niets*, zeide hy tegen den koning, die als middelaar handelde, *dat tegen Gods eere ſtrydt*. Dus ſprak hy, om op het gene de aartsbiſſchop te voren hadt gezegt te antwoorden, namentlyk, „ Dat hy *Henrik* zelf rechter hun-
„ ner verſchillen maakte, behoudens echter Gods
„ eere “. *Zie daar*, voegde *Henrik* daar by, *de aanbieding, die ik hem doe. Voor my zyn 'er koningen van Engelandt geweeſt, van minder gezag dan ik; voor hem zyn 'er grote mannen en heilige perſonen aartsbiſſchoppen van Kantelberg geweeſt: dat hy my wedergeve het geen de grootſte van zyne voorgangers aan den minſten van de myne heeft wedergegeven; ik zal my te vrede houden.* 1167. Gematigtheit van *Henrik*.

Vermetelheit van den aartsbiſſchop.

Eene zo redelyke voorſtelling wierdt geroemt van allen, die in de zaal van het geſprek waren, en men hoorde van alle kanten deze woorden weêrgalmen: *Zie daar veel nederigheit voor een groot koning!* De middelaar was 'er over bekoort, gelyk de anderen; en zich naar den aartsbiſſchop wendende, zeide hy, tegen hem: *Wilt gy rechtvaardiger dan zo vele heiligen, en wyzer dan zo vele grote mannen zyn? Gy zyt meeſter van uw lot, en de vrede is in uwe handen.* Men ſtondt verſtelt over het antwoordt. *De grote mannen hebben hunne zwakheden gehad*, antwoordde de aartsbiſſchop, *en de heiligſte hunne vlekken: daar in moet men hen niet navolgen, maar in hunne deugden en ſtandvaſtigheit.* Hy betuigde in het vervolg, dat 'er niets bekwaams was om hem zyn gewiſſe en de rechten van de kerk te doen verraden, dat is te zeggen, om hem te verplichten zich aan de wetten van het ryk te onderwerpen, en de opperhoofdigheit des konings te erkennen. Dus wierdt het geſprek afgebroken, en de trotſchheit van dezen geeſtelyken twee grote koningen beſchimpende, ſpotte hy met de bemiddeling van den eenen, en met het aanzoek van den anderen. Men verhaalt, dat de koning van Vrankryk, die een der eerſten de vermetelheit van den prelaat hadt veroordeelt, eenige dagen daar na by hem vergiffenis kwam vragen; maar men voegt daar by, dat hy toen uit ſtaatkunde deedt het geen hy eerſt uit een natuurlyk gevoel en eene zuivere beweegreden van billykheit hadt gedaan. *Henrik* verweet hem dit, en hy verſchoonde zich op de voorrechten van het koninkryk, die medebragten, dat de ongelukkigen, die daar eene ſchuilplaats kwamen zoeken, in veiligheit moeſten zyn.

De twede blyk van opgeblazenheit en van driftigheit aan de zyde des aartsbiſſchops ſtak niet 1168. Andere blyk

1168. niet min uit. *Henrik* kwam nog in het volgende jaar in Vrankryk, en ging de overblyfſelen van St. *Denys* bezichtigen. Koning *Lodewyk* verſelde hem, en de aartsbiſſchop vondt zich daar, met toeſtemminge der twee koningen, en mogelyk wel op hun bevel. Men hervatte de middelen van vereeniging en vrede: maar zo als men op het punt ſtondt van het verdrag te ſluiten, wierdt het andermaal door de halſterrigheit van den kerkvoogdt afgebroken. Hy begeerde den koning te kuſſen (a), die het afſloeg, om den eedt, dien hy deswegen gedaan hadt, betuigende echter de oprechtheit zyner verzoeninge. Aldus bleef ieder onbeweeglyk. Men ſcheidde zeer kwalyk te vrede van elkander, en de vyandſchap wierdt met meer bitterheit dan ooit voortgezet.

van de gematigtheit van den eenen, en van de trotſchheit van den anderen.

1169. De derde ontmoeting, daar de aartsbiſſchop des konings geduldt door ten einde bragt, toont nog veel meer dan de twee andere den hoogmoedt van den prelaat, en zyne gezetheit om den koning verdriet aan te doen. Zy gebeurde in het jaar 1169 by de inwydinge van den prins *Henrik*, dien de koning, zyn vader, wilde doen kronen. Wy hebben den twiſt gezien, die 'er tuſſchen den aartsbiſſchop van Kantelberg en dien van Jork ontſtondt over de plegtigheit, daar elk de eer van wilde hebben. De betwiſting wierdt ten behoeve van den eerſten beſliſt; maar wie twyffelt, of in de afwezendheit van den eenen de andere den jongen koning niet kan inwyen? voornamentlyk in een geval van eene afwezendheit, als die van *Thomas Becket*. Hy was van dat verſtandt niet, en door zich zelven niets kunnende uitvoeren, bragt hy den paus aan het bewegen, die aan *Rogier*, aartsbiſſchop van Jork, deedt verbieden, met deze plegtigheit voort te gaan. Zy geſchiedde echter; maar die 'er de dienſten van hadden waargenomen, kregen hunne ſtraf. De paus ſchortte den aartsbiſſchop *Rogier* in zyn ampt op, en ſloeg de biſſchoppen van Londen en Salisbury, zyne byſtanders, in den ban.

Staatzucht van den prelaat.

1170. Wanneer alles dus hopeloos ſcheen, en de verzoening onmogelyk, wierdt des konings hert, eer dan dat van den prelaat, vermurft: hy ſtondt aan de gezanten van den paus * toe hem weder in genade aan te nemen. Hunne byeenkomſt geſchiedde te Rouaan: de aartsbiſſchop kwam 'er den 22 January des konings handt kuſſen, die hem verzekerde, dat hy alles hadt vergeten, en hem vergunde weder in Engelandt te keren, om zyne biſſchoppelyke bediening wederom aan te vaarden.

Zyne verzoening met den koning.

* *Rotrou*, aartsbiſſchop van Rouaan, en *Bernard*, biſſchop van Nevers.

Te gelyk hervatte hy daar zyne eerſte wys van troſchheit en heerſchzucht. De prelaten, die den jongen koning hadden ingewyd, hadt hy in den ban gedaan, of door den paus met den ban doen ſlaan: de geeſtelykheit van Engelandt begeerde, dat hy den zelven zou ligten. De koning verwachtte ten minſte dezen blyk van zyne onderwerping en erkenteniſſe, maar hy hadt 'er geen ooren naar. Hy zette zyne verbittering nog verder door. Op Kersdag deedt hy een Engelſch heer *, die deze ſtraf ganſch niet verdient hadt, in den ban, en weigerde te zitten met den koninklyken rechter, gelyk als hy 'er toe gehouden was door de wetten, die de vergadering van Clarendon hadt vernieuwt. Dit was een nieuwe aanſlag op de rechten van den koning en van het koninkryk; dat meer is, het was uit zyne ballingſchap komen met al de bitterheit en wederſpannigheit, die hy daar in gebragt hadt. Hy bleef 'er niet by; alle dagen hitſte hy de onderdanen van den koning tot opſtandt aan, onder voorwendſel van den paus te gehoorzamen.

Vervolg van zyne vermetelheit.

* *Robert de Broi.*

Henrik was nog in Normandië, wanneer hy tyding van dezen toeleg en gevaarlyke lagen van den aartsbiſſchop ontfing. Hy zuchtte daar van droefheit om, en kon zich niet wederhouden van te klagen, dat hy geno vrienden hadt, die belang in zyne eere en in zyne ruſt namen, om hem te wreken over het ongelyk van een prieſter, die van overlang alle zyne krachten in het werk ſtelde, om het koninklyk gezag en de grondwetten van het koninkryk te vernietigen.

1170. De konings klagten daar over.

Vier edellieden, welker namen in de Geſchiedeniſſe behouden zyn *, vonden zich by deze klagten, en waren niet dan al te ſchielyk om den koning tekenen van hunnen yver te geven in eene gelegenheit, waar in het beter zou geweeſt zyn minder toegevendheit gehad te hebben. Zy beraamden onder hen den prelaat van kant te helpen; en over zee gaande trokken zy naar Kantelberg, alwaar zy hunne droevige zamenzwering uitvoerden.

* *Willem Traci; Hugo van Morville; Richard Breton*, en *Richard Fitzurſ.*

Zy traden op Kerſtydt † in de kerk, en gaven opentlyk hun boos voornemen te kennen. De aartsbiſſchop, die daar van gewaarſchuwt wierdt, hadt zich kunnen redden, indien hy hen hadt willen myden, en door eene andere deur uit gaan: maar zyne ſtandvaſtigheit, of natuurlyke trotſchheit, liet hem niet toe de vlucht te nemen. Hy boodt zich aan de moordenaars aan, en vroeg hen wat zy zochten. *Wy komen*, zeiden zy, *om u te dwingen, den ban, dien de paus onrechtvaardiglyk tegen de prelaten, welke den koning en het vaderlandt getrouw zyn, heeft uitgeſproken, te ligten.* Men zegt *, dat hy deze onzinnigen nog hadt kunnen ſtillen, indien hy, in navolging van de leſſe van *Salomon* †, hen met zachtheit hadt geantwoord; maar hen bitterlyk afzettende, en met verſmading toeſprekende, vergramde hy hen ten uiterſte. Zy wierpen zich alle vier op zyn lyf met den degen in de vuiſt; gaven hem vele ſteken, en lieten hem dood op den grondt leggen.

Moordt van den aartsbiſſchop.

† Den 30 December, op het uur van den avonddienſt.

* *Fuller.*

† *Prov. XV. 1.*

Ieder verklaarde zich tegen een zo hatelyken moordt. Men vondt geen wederſpannigen onderdaan meer in den perſoon van den vermoorden. Men zag den omgebragten prelaat niet dan in zyne bedieninge aan, die hem by al de wereldt eerbiedig maakte, en in het bloedt, dat uit zyne wonden lopende wraak riep over deze moordenaars. De genen, die hy door zyne ongehoorzaamheit aan de wetten van het ryk meeſt beledigt hadt, waren met mededogen ingenomen als zy zyne doodt verſtonden, en velen gaven hem den naam van martelaar. Men kan zeggen, dat hy het ook waarlyk was van *Alexander* den III, en van de ganſche Roomſche geeſtelykheit. Die paus was daar niet ondankbaar van: kort daar na plaatſte hy hem onder de Heiligen. * Nooit wierdt eene heiliging meer toegejuicht; zyne grafſtede trok van alle kanten bedevaart-reizigers †, waar onder zich koningen van overzee bevonden. Het altaar, dat de paus ter zyner eere liet oprechten, maakte, dat alle andere verlaten wierden, of dat men 'er ten minſte zeer geringe offerhanden op bragt. Alles was voor den nieuwen Heilige; de armenbuſſen van de anderen waren leeg, terwyl de zyne altydt vol was.

De paus zet hem onder de Heiligen.

* in den jare 1173. Buitengewone Godsdienſt by zyn graf.

† *Pelgrims.*

De

(a) Anderen zeggen, dat hy begeerde, dat de koning hem zou kuſſen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1170. 1171. De koning verfoeit den moordt.

De koning van Engelandt zelf, op het verſtaan van dezen manſlag in Normandie, daar hy nog was, verfoeide den zelven hooglyk, en kon 'er het verhaal niet van horen zonder tranen te ſtorten, betuigende, dat het buiten zyne kenniſſe en tegen zynen wille geſchied was: maar zich te gelyk beſchuldigende, onvoorzichtelyk eenige woorden geſproken te hebben, die gelegenheit aan de doodſlagers gegeven hadden den zelven uit te voeren. Mogelyk dat zo eene ronde belydenis den paus deedt geloven, dat hy inderdaadt onſchuldig was; het bericht, dat hy 'er van bekwam, belette hem de ernſtige beden van den koning van Vrankryk, van den grave van Blois, en van den aartsbiſſchop van Sens, die hem verzochten, dat hy *Henrik* in den ban zou doen, in te willigen. In het tegendeel, hy gaf een gunſtig gehoor aan den afgezant van dezen vorſt; ſtelde het onderzoek van deze zake in handen van zynen gezant *, en gaf hem de macht van den koning den aflaat te geven, indien hy de aanlegger van den moordt des aartsbiſſchops niet bevonden wierdt te zyn. De gezant liet de onderzoekingen doen, en den koning niet ſchuldig vindende, verklaarde hy hem daar van vry; maar om dat hy aanleiding tot den moordt hadt gegeven, leide hy hem ter ſtraffe op, twee honderd ſoldaten naar het Heilige Landt te zenden, tot 'er tydt hy daar zelf naar toe zou kunnen trekken.

* *Legaat.*

Hy is 'er door den paus van vry gekent.

Boete van de moordenaars.

Men zegt, dat de moordenaars hunnen aflaat ook van den paus bekwamen, onder beding van de heilige plaatſen te bezoeken; dat een van hen op weg ſtierf, en dat de anderen het overige van hun leven in boetvaardigheit doorbragten in eene beſlotene plaats, Monte-Nigro genaamt.

Opmerking over dezen moordt.

Dus wierdt voortgezet en geëindigt de beruchte twiſt van den aartsbiſſchop van Kantelberg met *Henrik* den II. Zy hebben beide hunne vyanden en vrienden gehad; maar zonder eenzydigheit kan men zeggen, dat de al te heftige yver van den eerſten de eenige oorzaak van zyn ongeluk is geweeſt, en dat de andere meer gematigtheit dan wraakzucht heeft getoont, beſchimpt zynde van een ongehoorzamen onderdaan, die zyn gezag met voeten tradt, en maar van ter zyde deel aan zyne doodt hebbende.

Voor dezen twiſt zyn andere, min droevige, zaken gebeurt, daar wy het verhaal van zullen hervatten, het welk wy, om den draadt van deze geſchiedeniſſe niet af te breken, opgeſchort hebben.

1165. Aardbeving.

Het jaar 1165 begon met eene ſchrikkelyke aardbevinge, die zich deedt voelen in de landſchappen van Nortfolk, Suffolk en Cambridge, maar die meer ſchrik dan kwaadt veroorzaakte.

Ongelukkige inval van *Henrik* in het landt van Wallis.

Het eindigde ook door een oorlog, daar de toebereidſelen meer geruchts van maakten, dan 'er de uitkomſt van aanmerkelyk was. De koning ondernam nogmaals die van Wallis onder te brengen. Dat onruſtig en trotſche volk kon zich aan de Engelſche heerſchappye niet onderwerpen. Om het daar toe te dwingen bragt *Henrik* een machtig leger op de been, beſtaande uit benden, die uit Engelandt en uit zyne overzeeſche ſtaten waren getrokken. Hy ging 'er het landt mede in, en plunderde het zelve. Hy kon evenwel den vyandt tot geen ſlaan brengen, en hy vreeſde hem daar toe in zyne boſſchen en moeraſſen, daar hy zich voordeelig in hadt verſchanſt, te dwingen. Derhalven moeſt hy met zyne benden wederkeren, die van dezen veldtocht noch eer, noch voordeel behaalden. Hy hadt zelf het hertzeer van te verſtaan, dat, na dat hy zyn heir afgedankt hadt, de vyanden het hunne in het graafſchap van Cardigan * hadden doen trekken, en dat zy zich van de ſtadt en van het kaſteel, welke den naam van het graafſchap dragen, of aan het zelve geven, meeſter hadden gemaakt. 1165.

* in Zuid-Wallis.

Men zegt, dat *Henrik* zich wredelyk over de wederſpannigheit van die van Wallis en over den kwaden uitſlag van dezen krygstocht gewroken heeft op de gyſelaars, onder welke de zonen der twee prinſſen van Noord-en Zuid-Wallis waren, die hy van het gezicht beroofde, en tot geſnedenen maakte.

Men moet hier niet vergeten de edelmoedige daadt van *Hubert van Ste. Clare*, die ten koſte van zyn leven dat van den koning behieldt, met zich voor hem te werpen, om den pyl te ontfangen, daar hy van doorſchoten ſtondt te worden, maar die hem in zyne plaats doorgriefde, en dood deedt vallen voor de voeten van den vorſt, voor wien hy zich op eene zo edelmoedige wyze hadt opgeoffert.

1166. Belaſting door *Henrik* opgelegt.

In het volgende jaar ſtak *Henrik* naar Normandie over, en de Staten aldaar vergadert hebbende deedt hy eene belaſting van een ſtuiver van de gulden op het inkomen der landeryen, huizen en bedieningen, die ieder bezat, leggen. Dit was als de eerſte ſchatting, die dit volk, zo nayverig van zyne vryheit, aan zyne opperhoofden begon te betalen.

Geboorte van *Jan* Zonderlandt. * *Sans terre.*

De koningin beviel in het zelve jaar van een vyfden zone, die *Jan* genaamt wierdt, en aan wien daar na de bynaam van Zonderlandt * wierdt gegeven; het zy, om dat zyn vader hem geen heergoederen, gelyk als aan zyne andere broederen, gaf; het zy, om dat hy overleedt, berooft van zyne ſtaten door *Lodewyk* van Vrankryk, zoon van koning *Philips Auguſtus*. Deze was de laatſte prins, dien *Eleonora* ter wereldt bragt, de onwaardigſte van zo een doorluchtig bloedt, dat hy door zyne ſchanddaden ontëerde, en van zo eene ſchone krone, die hy zich ſchandelyk liet ontrukken. Maar hy hadt het geluk een zoon † te hebben, die zyne ſchade herſtelde, en wiens nakomelingen zich op Vrankryk wreekten over de rampen van dezen vorſt, dien het van zyne goederen hadt berooft.

† *Henrik* de III.

1167. 1168. * *Stow.* † *Mezeray.*

De Engelſche jaarboekſchryver * brengt den oorlog, die tuſſchen de koningen van Vrankryk en Engelandt ontſtak, op het jaar 1167; maar de Franſche Geſchiedenisſchryver † ſtelt dien twee jaren later. De eerſte maakt geen gewag van de doodt van *Conan*, hertog van Bretagne, op wien *Godefroi*, zoon van koning *Henrik*, volgde, dan in het jaar 1168, en de andere zegt, dat zy twee jaren eer voorviel.

Dit is een tydrekenkundig verſchil van weinig aangelegenheit. Zonder zyde te kiezen zullen wy deze twee geſchiedeniſſen volgens de order van den Engelſchen tydrekenaar verhalen.

Lodewyk, koning van Vrankryk, ondersteunde alle de wederſpannige onderdanen van *Henrik*. Hy hadt, gelyk wy gezegt hebben, eene wykplaats aan den aartsbiſſchop van Kantelberg gegeven, en hy voedde nog den opſtandt van den grave van Auvergne, die zich van het hertogdom van Guiënne, daar hy leenman van was, wilde losmaken. Van den Franſchen koning onderſchraagt ging hy aan het bewegen. Poitou ſtondt op door de zelve heimelyke aanſlagen.

De

1167. 1168. De graven van la Marche en van Angoulême, de heeren van Lusignan en van Sillé namen de wapenen op, en ganſch Guiënne * ſtondt op het punt van aan de heerſchappy van *Henrik* en van *Eleonora*, vaarwel te zeggen, om zich onder die van hunnen vyandt te begeven.

* Men begreep daar onder het landſchap van Berry en dat van Angoumois.

Vyandlykheden van den koning van Vrankryk.

Ondertuſſchen viel de koning van Vrankryk in Normandië, en *Henrik* door deze afwending in vreze willende houden, brandde en plunderde hy het ganſche landt tuſſchen Mantes en Parys.

Weder-ſtandt hem door *Henrik*, geboden.

De dapperheit en vaardigheit van den Engelſchen koning voorzag in alles. Hy kwam Normandië te hulp, alwaar hy verſcheen als een blixem, dien niets kan tegenhouden, noch het hoofdt durſt bieden. Het Franſche heirleger, ziende den vorſt aannaderen, trok te rug, en verliet Chaumont, dat het ingenomen hadt; en op zyn beurt kwam hy in het Franſche Vexin eene ſtroping doen, en de ſteden verbranden.

Veldtocht in Poitou en in Guiënne.

Deze veldtocht koſtte hem geen meer dagen dan zyn leger nodig hadt om op te trekken; niet meer koſtte hem die van Poitou en van Guiënne. Hy vloog 'er heen, om zo te ſpreken; en, gelyk de koning *Lodewyk* zelf zeide, die zyne ſnelheit vergeleek by die van een arendt, hy wierp zich midden in het landt, op een tydt, waar in de wederſpannigen meenden, dat hy werk genoeg in Normandië hadt. Zyne tegenwoordigheit ontzette hen zodanig, dat zy op niets anders dachten dan om zyne goedgunſtigheit te ſmeken, en de vrede te maken. *Henrik* vergaf hen alle, en zy keerden alle weder tot hunnen plicht.

1169. 1170. Vergelyk der twee koningen.

Hy kwam weder in Normandië met de zelve gezwindheit, met welke hy 'er uit getrokken was, brandende van begeerte om zich op den koning van Vrankryk te wreken, en tot de poorten van Parys te gaan, om hem van alle zyne oproeren, daar hy als ſtokebrandt van beſchuldigt wierdt, berouw te doen hebben. De hertog van Saxen, die in het jaar 1168 met een van *Henriks* dochteren getrouwt was, en die hem was komen bezoeken, werkte aan zyn vergelyk met *Lodewyk*, en overwon de afkerigheit, die de eerſte hadt, om met een prins, daar hy, gelyk hy zeide, maar al te dikwils de kwade trouw van ondervonden hadt, te handelen.

Hulde door twee zonen van *Henrik* aan den koning van Vrankryk gedaan.

Dit vergelyk wierdt zelfs gevolgt van het bezoek, dat *Henrik* hem op zyn kaſteel van St. Germain kwam geven, alwaar de vrede bezworen wierdt, en de twee zonen van den Engelſchen koning hulde † aan dien van Vrankryk deden van de ſtaten en de ampten, daar hun vader hen mede bekleed hadt. De oudſte, die, als zyn vader, den naam van *Henrik* voerde, deedt hulde van de graafſchappen van Anjou en van Maine, en van het ampt van groot-overrechter * van Vrankryk, dat aan het huis van Anjou vaſt was, en zyn broeder *Richard* van Guiënne. Deze plegtigheit wierdt verſelt van al de pracht, en van alle de vermakelykheden, die het hof van Vrankryk kon bedenken, en eindigde met wederzydſche betuigingen van dit laatſte verbondt ongeſchonden te houden; maar het was van geen langer duur dan de voorgaande, gelyk wy aanſtonts zullen zien.

† op Drie-koningen-dag in het jaar 1169.

* *Grand Senechal.*

Linie, die *Henrik* in Normandië doedt trekken.

Aan het werk, dat *Henrik* gedurende zyn verblyf in Normandië liet maken, bleek genoeg, dat hy zich niet dan op een goeden voet op de ſchone woorden der Franſchen betrouwde. En waarlyk, hy kon tegen zulke naburen geen voorzorg genoeg gebruiken. Dit bewoog hem eene linie te doen trekken om Normandië van Vrankryk te ſcheiden, en in het toekomende de verweldigingen van den laatſten op de landen van den anderen te beletten. Dit werk is langen tydt in ſtandt geweeſt, en de gedachtenis is 'er van bewaart door den name, die overgebleven is aan die landſtreek, die men nog *de ſnyding* * noemt, en door eenige daar van op zommige plaatſen overgeblevene kentekenen. 1169. 1170. * *Tranchée.*

Henrik hadt ook zynen zoon *Godefroi*, den derden van zyne kinderen, die toen in het bezit van het hertogdom van Bretagne was geſtelt, met zich te St. Germain gebragt. Doch, gelyk de ſchryver aanmerkt, hy deedt daar geen hulde van aan den koning van Vrankryk, om dat hy het aan niemandt verſchuldigt was, dan aan den koning van Engelandt, zynen vader, hertog van Normandië, daar Bretagne een leen van was, volgens het verdrag van *Rollo*, eerſten hertog van Bretagne, met *Karel* den Eenvoudigen.

Godefroi, zoon van *Henrik*, trouwt met de erfgenaam van Bretagne.

Godefroi bezat het hertogdom van Bretagne uit hoofde van *Conſtantia*, dochter van *Conan* den Kleinen, hertog van Bretagne, die met haar getrouwt was; hy was echter nog zeer jong, nademaal hy in het begin van 't jaar 1159 geboren was. Voorts wierdt dit huwelyk niet voltrokken, gelyk de Engelſche geſchiedſchryver aanmerkt, dan na de doodt van *Conan*, die in het jaar 1168 voorviel. Hier op begaf zich *Henrik* naar Nantes, daar hy het opperbewindt van hadt, om op de bewegingen van het hertogdom, dat vol beroerten en oneenigheden was, te letten. Hy trok 'er voordeel van. Hy gaf hulptroepen aan die 'er hem om verzochten, en wanneer hy beſpeurde, dat zy den oorlog moede waren, en elkander in den grondt bedorven hadden, kwam hy zelf in de provincie, met een heir, dat ſterk genoeg was om hen te overwinnen. Het zelve wilde zich liever op eene gevoeglyke wyze onderwerpen; en hy van zynen kant, om zyne regering aangenamer aan het volk te maken, huwelykte de dochter van hunnen laatſten hertog aan zynen zone *Godefroi* uit. Maar het zy dit huwelyk in het jaar 1168, of 1170, geſchied zy, *Godefroi* was nog te jong om te gebieden: *Henrik*, die zich zynen voogdt noemde, nam het bewindt van het hertogdom op zich. In het jaar 1170 vergaderde hy de Staten te Nantes, en beval hen, zo wel aan hem, in de tweederlei betrekking van regent en regerend heer †, als aan den jongen hertog, zynen zone, den eedt van getrouwheit af te leggen.

† *Seigneur dominant.*

1170. 1171. *Henrik* beſluit Ierlandt te bemachtigen.

Na het wederkeren van alle deze overzeeſche krygstochten gebeurde het, dat *Henrik*, van het eene einde van Europa naar het andere, en van de eene overwinninge naar de andere vliegende, Ierlandt kwam bemachtigen. De oneenigheden van dit eilandt, door de verſcheide regeringen van de koningies, die 'er het beſtier van onder zich verdeelden, maakten, dat het van vele eeuwen af een bloedig ſchouwtoneel van oorlogen en moorden was geweeſt, en deden het zelve in dit en in het volgende jaar onder het juk van Engelandt bukken. Een van deze kleine koningen, dien de Geſchiedenis dan *Dermitius*, of *Dermoth*, noemt, dan *Mak-Morough*, berooft van zyn ryk van Leinſter * door *Roderik O-Connor*, die den tytel van koning van Ierlandt voerde, was de zee overgetrokken, om den koning van Engelandt, die toen in Guiënne † was, te komen ſpreken, en zyne hulpe te verzoeken. *Henrik*, geprikkelt door den roem, van een onttroonden koning te her-

* of Lagenië.

† in het jaar 1168.

1170. herſtellen, en mogelyk gevleit door de hope van
1171. zich den weg naar de koninklyke waardigheit van dat landt te banen, ſtondt den uitlandſchen prins tbe het geen hy hem was komen verzoeken. Hy verzekerde hem van zyne beſcherminge, en deedt de bevelen afgaan, die aan den Engelſchen adel de vryheit gaven, van met hem naar Ierlandt over te ſteken, met de nodige macht om hem te herſtellen. Hy deedt meer: hy beloofde hem, dat hy zelf, des noodt zynde, derwaarts zou overſteken, zo haaſt als hy de zaken, die hem in zyne overzeeſche ſtaten bezig hielden, ten einde zou gebragt hebben.

Hy neemt de toeſtemming van den paus in.

Dit eilandt hadt *Henrik* al over langen tydt voorgenomen te bemachtigen. Het was het eerſte, dat zyne ſtaatzucht vleide, zo haaſt als hy den troon van Engelandt hadt beklommen, en hy zondt een plegtig gezantſchap aan den paus, om zyne toeſtemming daar toe te erlangen. Het is onbegrypelyk, hoe een vorſt, zo weinig bygelovig als *Henrik*, en die van een anderen kant zo trotſch en zo onafhankelyk was, zo ver kwam, dat hy des pauzen goedkeuring tot dezen krygstocht begeerde. Hy ſtondt gereed om hem de zelve te verlenen; maar hy was nog gereder om 'er zich zelf van te bedienen. Mogelyk geloofde hy, dat *Adrianus* de IV, die toen paus *, en een Engelſchman van afkomſt † was, zich vergenoegen zou met zynen Apoſtoliſchen zegen aan zyne ondernemingen te geven: dit was het al, dat *Henrik* verzocht; maar het geen zynen overgrootvader *Willem* den Veroveraar gebeurt was, gebeurde hem mede §. *Adrianus* keurde door zynen brief het voornemen van den koning goed; maar na zyne overwinninge behieldt hy voor zich op Ierlandt een jaarlykſch inkomen van eenen penning voor ieder hardſtede, of huis, en hy zondt met zynen brief den ring, met welken hy *Henrik* in het koninkryk, dat hy ging bemachtigen, inhuldigde. Zodanig was ook voor hem de ſtaatzucht van *Alexander* den II geweeſt, die op de zelve wyze met *Willem* den Veroveraar handelde, wanneer hy naar Engelandt overſtak.

* Hy zat van het jaar 1154, tot den jare 1159.

† Genaamt *Break-Spear*. Zie fol. 302.

§ Zie fol. 205.

Wy hebben boven gezien, met welke ſtandvaſtigheit *Willem* zyne onafhankelykheit tegen de ydele eiſchen van den paus en van zynen opvolger ſtaande hieldt. *Henrik* toonde geen minder yver om de zyne te onderſteunen. Het is vruchteloos, dat de aanhangers van de pauzen tot hun voordeel den brief van *Adrianus* van het jaar 1155 willen nemen; *Henrik* bediende zich daar niet van. Hy trok eerſt vyftien jaren daar na om Ierlandt te overwinnen, en hadt toen gebroken met *Alexander* den III, opvolger van *Adrianus*, en alle zyne onderdanen, van twaalf jaren af, doen zweren, dat zy geen verſtandhouding met den ſtoel van Rome zouden hebben *. Hy was dan wel verre af van des zelfs opperhoofdigheit te erkennen, en daar inhuldiging van te ontfangen; hy wilde zyne overwinning van niemandt dan van Godt en van zynen degen hebben. Echter liet hy niet na hem een dubbeld afſchrift van de hulde te zenden, die de koningen van het landt hem deden, en die de paus niet in gebreke bleef te beveſtigen.

* in het jaar 1168.

Staatzucht van den grave van Pembroke, die naar Ierlandt overſteekt.

Om tot *Dermitius* weder te keren, deze, in Engelandt met de bevelen van den koning weder overgeſtoken zynde, wikkelde den graaf *Richard* in zyne party. Zommigen noemen hem graaf van Chepſtow; anderen graaf van Striguil, of Strongbow, en anderen graaf van Pembroke. Daar zyn 'er, die hem deze drie namen geven, behalven dien van *Clare*, die de naam was van zyn ſtamhuis, dat Franſch of Normanniſch van afkomſt was, en een van die met *Willem* den Veroveraar over zee ſtak. Deze heer hadt groter inzichten dan alleen hulpbenden te gebieden, om een verbannen prins weder op den troon te helpen. Hy dong 'er zelf naar, en hy vorderde van *Dermitius*, dat hy hem, na dat hy hem zou hebben herſteld, zyne dochter ten huwelyk zou geven, en voor zynen vermoedelyken erfgenaam erkennen, het welk daar na wierdt uitgevoert.

1170. 1171.

Hy was echter de eerſte niet, die naar Ierlandt overſtak. Voor hem trokken derwaarts *Robert Fitz-Etienne* * en *Maurice Fitz-Gerald*, met drie honderd mannen, en maakten zich meeſter van Vexford, een der beſte plaatſen van het koninkryk †, die zy aanſtonts aan haren wettigen oppervoogdt § overleverden.

* of zoon van *Stephanus*.

† in het jaar 1169.

§ *Dermitius*.

Korten tydt daar na kwam 'er de graaf *Richard* zelf, uitgelokt zynde door de brieven van den Ierlandſchen koning, die hem verzocht zyne overkomſt niet langer uit te ſtellen. Hy geleidde met zich twaalf honderd mannen; en met dit kleine leger onderſtondt hy den afgezetten prins te herſtellen, en mogelyk wel gantſch Ierlandt te bemachtigen, dat grote heirlegers te water en te lande in verſcheide eeuwen niet hadden kunnen onderbrengen. Hy voerde zyn eerſte voornemen gelukkig uit, en hy zou van het twede mede meeſter zyn geworden, indien de koning *Henrik*, nayverig wegens deze voortgangen, hem niet belet hadt verder te gaan, en hy de eer van deze overwinninge niet voor zich hadt behouden.

De benden, die hy daar bragt.

Zyne landing.

De landing van den grave *Richard* geſchiedde in het graafſchap van Waterford, in dat gedeelte van Ierlandt gelegen, dat den naam van Momonie, of van Mounſter, draagt. *Reginald*, een van die Oſtmannen, of Deenſche prinſſen, daar wy op eene andere plaats van geſproken hebben, hadt het bewindt in het landt, met den tytel van prins van Waterford, en hadt zyne hofhouding in de hoofdſtadt, die den naam van het graafſchap voert. *Richard* omcingelde hem daar in, en zonder beleg naar gewone wyze te doen trok hy regt op de ſtadt aan, ſtormde daar op, en nam de zelve met geweldt weg. Na eene zo heerlyke daadt begat hy zich in den echt met de Ierlandſche princeſſe, genaamt *Eva*; zo dat de vermakelykheden van eene bruiloft zich op eene aangename wyze, met die van het innemen van zo eene gewigtige plaats kwamen paren.

Zyne daden.

Zyn huwelyk met eene Ierlandſche princeſſe.

De overwinnaar vergaapte zich niet aan het vermaak. Na het vieren van de bruiloft wilde hy zyn woordt houden aan zynen ſchoonvader, en hem in het koninklyk gezag van Linſter herſtellen. Hy hadt 'er zelf belang in, dewyl *Dermitius* hem op den trouwdag, volgens het verdrag, dat tuſſchen hen, eer hy uit Engelandt vertrok, gemaakt was, voor zynen vermoedelyken erfgenaam hadt verklaart. Dublin was de hoofdſtadt van dit kleine ryk, en zelfs van het gehele eilandt, gelyk het nog is. *Richard* beſloot die ſtadt te belegeren, en trok derwaarts aan het hoofdt zyner overwinnende benden, verſelt van zynen ſchoonvader, die hem zyne manſchap byzette. *Roderik O-Connor*, die den tytel van vorſt van Ierlandt voerde, wilde hem den pas affnyden; maar hy wierdt geſlagen en gedwongen af te trekken. *Aſculphus*, Deenſche prins, van het bloedt der Oſtmanniſche koningen, was in de ſtadt met eene bezetting van ſoldaten van zyne natie; maar zich niet ſterk genoeg vindende om

Zyne dapperheit en overwinningen.

1170. de zelve te beſchermen, bediende hy zich van de
1171. bemiddeling van den aartsbiſſchop *Laurens*, die in het leger kwam, om de voorwaarden van de overgave op te ſtellen. Ondertuſſchen beklommen twee hoofdmannen van het Engelſche leger de muren, aan het hoofdt van eene keurbende,
* den 21 September. en vermeesterden de ſtadt *. Zy vonden weinig tegenweer; *Aſculphus* dacht nergens om dan om zich te behouden, en begaf zich op een der ſchepen, die in de haven lagen, terwyl de Engelſchen de plaats innamen, en de Ierlandſche burgery hen te gemoet ging, vergenoegt weder te keren onder het gebiedt van hunnen wettigen vorſt.

1171. In het volgende jaar zocht *Aſculphus* zyn verlies te vergoeden, en rukte voor Dublin met een machtig leger; maar de graaf *Richard* kwam de belegerden te hulp, verſloeg de vyanden, en nam *Aſculphus* gevangen. Zyne overwinning zou heerlyk geweeſt zyn, indien hy de zelve niet
Zyne wreedheit. hadt bezoedelt door de doodt van den gevangen prins, dien hy wredelyk om het leven liet brengen, om dat hy, zo men verhaalt, met te veel trotſch- of met te veel vrymoedigheit hadt geſproken.

De nayver, dien *Henrik* daar over opvat. Zulke meeſterſtukken van een man, die zich zo heerſchachtig aanſtelde, zelfs tot prinſſen van het landt het hoofdt te doen afhouwen, ontruſtten *Henrik*. Hy hadt aan den grave *Richard* toegeſtaan tot hulpe van den koning van Leinſter over te ſteken; maar zyn voornemen was geenzins geweeſt hem op den troon te verheffen. Zyn huwelyk met de dochter van *Dermitius* hadt hem reets nayver gegeven. Zyne overwinningen vermeerderden den zelven, en dat volſtrekte gezag, dat hy zich in de overheerde landſchappen aanmatigde, vergramde hem ten uiterſte. Daar zyn ſchryvers, die verhalen, dat hy door het opperhoofdig gedrag van *Richard* beledigt zynde, hem voor een wederſpannigen, ſchuldig aan hoog-verraadt, verklaarde. Zy voegen daar by, dat hy met een ſterk leger naar Ierlandt overſtak, om hem te ſtraffen, en zelfs dit eilandt te overmeeſteren; maar dat *Richard*, zich aan zyne voeten geworpen hebbende, hem hadt bevredigt, en
Hy is bewogen door de onderwerping van den grave. alle zyne wingeweſten overgegeven; dat *Henrik*, door deze onderwerping bewogen, de zelve niet hadt aangenomen, dan om ze hem weder in handen te ſtellen. Toen hadt de graaf van Pembroke hem daar hulde van gedaan, erkennende, dat hy ze van hem, als van zynen wettigen heere, hadt ontfangen, en toen voleindigde ook *Henrik* het geen zyn onderdaan gelukkig begonnen hadt, met zich meeſter van het ganſche eilandt te maken.

Anderen willen, dat de onderwerping van den grave den overtocht van den koning in Ierlandt is voorgegaan. Zy zeggen, dat *Henrik* meende te ſchertzen, veel eer dan ernſtelyk te ſpreken, wanneer hy aan *Richard* het overſteken met een handt vol volks, om den koning van Leinſter te herſtellen, toeſtondt; zo dat hy niet weinig verſtelt was, als hy vernam, dat hy dat ontwerp niet alleen hadt uitgevoert, maar dat hy zyne ſtaatzucht den toom vierende, naar de bemachtiging en de kroon van het gehele landt dong. Hy was nog in Guiënne, wanneer hem deze tyding gebragt wierdt. Zy wekte zynen nayver op, en om dien ſtaatzuchtigen onderdaan te beteugelen liet hy eene verklaring uitgaan, door welke hy het verlof, dat hy aan zyne onderdanen, om naar Ierlandt in het gevolg van den grave over te gaan, introk; de genen, die hem hadden gevolgt, herriep, en alle verſtandhouding tuſſchen Ierlandt en Engelandt verboodt. 1171.

Richard bevondt toen den misſlag, dien hy hadt begaan, met zich den nayver des konings op den hals gehaalt te hebben door een gedrag, dat zekerlyk van al te groten opheſ, en van een al te volſtrekt gezag was. Hy koos de beſte party; hy onderwierp zich aan zynen vergramden meeſter, en ſchreef hem zeer nederige brieven. *Henrik* ontfing de zelve in Guiënne, alwaar hy zich nog bevondt; maar daar hy toeſtel maakte van in het kort uit te vertrekken. Hy was zo haaſt niet in Engelandt wedergekomen, of hy zondt Mylord *Hervé* naar Ierlandt, om den grave *Richard* op zyn woordt op te roepen. Deze laatſte gehoorzaamde aanſtonts; ging by *Hervé*, die het anker in de baai van Vexford hadt laten vallen; kwam aan boordt van zyn ſchip, en wierp zich met alle zyne wingeweſten in handen des konings.

Zulk een oprecht gedrag ontwapende *Henriks* gramſchap, en benam hem al zynen achterdocht. Hy was toen in het graafſchap van Glocester, daar hy bevel gaf aangaande het inſchepen der ſoldaten, met welke hy voornemens was naar Ierlandt over te gaan, en zynen afgezondenen kort op de hielen te volgen, niet denkende, dat de gehoorzaamheit van den grave van Pembroke zo ſchielyk zou zyn. Hy was blyde, dat hy hem de moeite hadt benomen om 'er hem toe te dwingen. Hy veranderde nochtans zyn voornemen niet, en begeerde de zegepraal over Ierlandt met zyne overzeeſche overwinningen te paren: maar eer hy om dezen veldtocht ſcheep ging, erkende hy de onderwerping van *Richard* door eene milddadigheit, paſſende met het vertrouwen, dat hy in hem geſtelt hadt. Hy gaf hem plegtiglyk het ganſche landt van Leinſter, het zy hy het bezat door recht van overwinninge, of uit krachte van zyn huwelyk met de dochter van *Dermitius*, en hy voegde daar nog de ſtadt Dublin by, die de Oſtmanniſche prinſſen altydt aan *Dermitius* en zyne opvolgers hadden betwiſt. Aldus hieldt zich de graaf van Pembroke door zyne onderwerpinge ſtaande in een prinsdom, dat hy door zyne dapperheit gewonnen hadt. Gift, die hy hem daar van doedt.

Henrik ſteekt naar Ierlandt over, en bemachtigt het zelve. Alles lokte toen *Henrik* tot de gehele bemachtiging van Ierlandt. Hy liet zich zulk eene gunſtige gelegenheit niet ontglippen. Hy ſtak over met zyn leger, dat hy vaardig hieldt; alles boog op zyne aankomſt, en hy hadt geen andere moeite te doen, om dit grote eilandt onder zyne macht te brengen, dan het zelve door te lopen, gelyk wy byzonderlyk in het vervolg van de Geſchiedeniſſe, die dit koninkryk betreft, zullen verhalen. Wy zullen daar ſpreken van de nieuwe regeringe, die *Henrik* daar oprechtte, en van de Engelſche ſtamhuizen, die 'er doorluchtige tytels van voerden, en daar eenige nog tegenwoordig van met luiſter overig zyn. Wy zullen ons vergenoegen met hier te zeggen, dat zes koningen van het landt, met nog een groter getal heeren, die den naam van prinſſen droegen, en alle de biſſchoppen, de handen van hunnen nieuwen ſouverein kwamen kuſſen, en zich voor hem buigen. Dus bemachtigde deze vorſt Ierlandt met eene ſnelheit, die geen of weinig overwinnaars hebben geëvenaart, en keerde zegepralende naar Engelandt.

Onheilen van dezen vorſt. Tot dus verre hebben wy hem altydt gelukkig gevonden. Het verdriet, dat hem de verwarringen

1170. gen en de doodt van den aartsbiſſchop van Kantelberg aandeden, belette den voorſpoedt van zyne wapenen niet; zy ſtoorden maar eenigermate het geluk zyner regeringe. Maar het ging anders toe in het vervolg. Wy zullen hem nu worſtelende met zyne vrouwe en kinderen beſchouwen, gedwongen zynde de eerſte gevangen te zetten, en handgemeen te worden met de anderen; te gelyk ongelukkig door zyne en door hunne overwinningen, en eindelyk ſtervende, of door zyne wapenen, of door hunne ſchenddaden, nademaal hy van de droefheit, die hem hunne laatſte wederſpannigheit aandeedt, kwam te overlyden. Wy zullen niettemin nog verſcheide grote daden zien, door dezen vorſt uitgevoert gedurende de negentien jaren van zyne regeringe, die wy nog te beſchouwen hebben, zynde eene der ſchoonſte geweeſt, die Engelandt ooit gehad heeft. Zy zou ook de bloeiendſte van alle geweeſt zyn, indien de minnenydt van de koninginne *Eleonora*, en de ſtaatzucht van de prinſſen, hare zonen, der zelver overwinningen niet geſtremt, en de ruſt geſtoort hadden.

1172 1173. Wederſpannigheit van den prins *Henrik*.

Die dolle driften van de moeder en van de kinderen borſten byna op eenen tydt uit; men wierdt 'er de vonken van gewaar van het jaar 1171 af, waar in de jonge *Henrik* zyne kwaadwilligheit betoonde, op den zelven dag als de koning, die hem reets tot deelgenoot van de koninklyke waardigheit hadt gemaakt, hem wilde doen kronen; en de koningin *Eleonora* liet haren ſpyt blyken door den haat, dien zy eene minnareſſe van den koning, haren gemaal, toedroeg. Maar het vuur ſmeulde nog onder de aſſche; het openbaarde zich eerſt in het volgende jaar door de vlucht van den jongen koning *Henrik* naar Vrankryk, en door de doodt van de minnareſſe des konings, daar *Eleonora* over verdacht wierdt, en die *Henrik* door het gevangen zetten van zyne minnenydige bedgenoot wreekte. Deze gevallen, die de voornaamſte delen van eene zo beroemde regering uitmaken, moeten ontzwachtelt worden.

Koning *Henrik* dient zynen zoon aan tafel.

Na zyne wederkomſt uit Ierlandt behaagde het den koning zynen zoon te doen kronen. Hy deedt meer, hy diende, door, wy weten niet welk een kluchtig voornemen, den nieuwen koning op dien dag aan tafel, om de plegtigheit van zyne kroninge des te ſtatelyker te maken; een misſlag, dien de vaderlyke liefde hem deedt begaan, tegen de ſtaatzucht, die hem anderszins zo natuurlyk was, en die een ſtrik leide aan die van den jongen *Henrik*, daar hy in viel.

Verſcheide afbeeldſelen van den prins *Henrik*.

Men ſchildert dezen prins verſcheidentlyk af. Eenigen ſpreken van hem met lof, en bekleeden hem met alle de hoedanigheden van een jongen heldt. Anderen maken 'er een ſtaatzuchtigen van, in wien de drift om te regeren het gevoelen der nature hadt uitgebluſcht.

Dit laatſte afbeeldſel gaat te ver. Wy zullen in zyn gedrag meer ligtvaardigheit vinden, om den raadt van die hem misleidden te volgen, dan kwaden aardt; en bygevolg verdiende hy meer beklaagt dan gehaat te worden. Men kan hem echter ten eenemale van wat trotſchheit en gebrek van eerbiedt voor het vaderlyk gezag niet vryſpreken. Dit bleek in het antwoordt, dat hy gaf aan die hem den koning, zynen vader, die hem aan tafel hadt willen dienen, wyzende, hem vroeg, of hy zich niet hooglyk vereert vondt met van een zo groten koning gedient te worden. De eerbiedt en Godvrucht vorderden,

dat de zoon, zich voor zynen vader en weldoender vernederende, hem de ganſche eer van deze daadt overliet, het welk ook het oogmerk van den heere was, die hem hadt aangeſproken. Maar de heerſchzucht vervoerde hem tot een antwoordt, dat al de wereldt ontzette. *Daar vinde ik*, zeide hy, *niets ongemeens in, dewyl ik koning ben, en een konings zoon, en myn vader maar zoon van een graaf is.* De koning opende toen zyne oogen, en zag den misſlag, dien hy begaan hadt, met van den troon te ſtappen, en daar op te vroeg zynen zoon te heffen; maar hy ontveinſde zyn verdriet. 1172. 1173.

Onvoorzichtigheit van den vader, die zynen zoon doedt kronen.

Hy vergat het zelfs kort daar na. Dit was omtrent Paaſchen geſchied. Sedert deedt hy eene reis naar Normandië, en verzoende (a) zich met den paus, die over de doodt van den aartsbiſſchop van Kantelberg vergramt was. In deze geſteldheit van tydt beloofde hy den opperprieſter, die het hem verzocht hadt, dat hy de kroning van den jongen *Henrik*, zo haaſt als hy in Engelandt zou wedergekeert zyn, zou vernieuwen, en te gelyk met hem *Margareta* van Vrankryk, zyne gemalinne, doen kronen. Hy hieldt zyn woordt, en den 20 Auguſty * wierden zy beide te Wincheſter door *Rotron*, aartsbiſſchop van Rouaan, gekroont. Dit was, gelyk het naderhandt bleek, een ſtreek van Vrankryk, dat door deze plegtigheit zich in het recht wilde ſtellen van *Henrik* moeite te maken, en hem onder dat voorwendſel den afſtandt van de krone, ten behoeve van zynen zone, af te perſſen, of ten minſte eene dadelyke overgeving van Normandië, daar de aartsbiſſchop de kroon van op het hoofdt van *Henrik* en op dat van zyne gemalinne hadt gezet.

* Anderen zeggen den 27.

Minneyver van *Eleonora*.

De minneyver van de koninginne *Eleonora* deedt haar treden in deze heimelyke ſtreken, en in de maatregels, die de koning van Vrankryk met den jongen koning van Engelandt, zynen ſchoonzoon, nam om hun oogmerk te bereiken. Deze wraakzuchtige princes ontzag zich niet de wederſpannigheit van haren zone te ſtyven, en zich met een vyandt, wiens haat zy voormaals door hare minneryen op zich hadt geladen, te vereenigen. Dus bediende zich *Eleonora* door eene vreemde omkeering toen van *Lodewyk*, om zich te wreken over de ontrouwe van *Henrik*, terwyl zy zich van *Henrik* hadt bedient, om zich te wreken over het kwaad vermoeden van *Lodewyk*.

Rozemond, minnares van *Henrik*.

De ſchone *Rozemond*, dochter van Mylord *Clifford*, was van alle de minnareſſen des konings de gene, die hy het meeſt beminde. Zy ontſtak ook het meeſt den minneyver van *Eleonora*. Deze trotſche vorſtin, die door de jaren de aantrekkelykheden van de ſchoonheit verloren hadt, kon niet dulden, dat de koning, haar gemaal, veel jonger dan zy, en die daar nevens niet minder voor de min dan voor den roem gedreven was, liefdekozeryen onderhieldt, die haar zyn hert ontſtalen. Hoewel zy niet jong meer was, hadt zy nochtans bekoorlykheden, die bekwaam waren een min ſtandvaſtigen echtgenoot, dan den haren, te wederhouden. Dat meer is, zy geloofde, dat zo vele ſchone provinciën, die zy hem ten huwelyk hadt aangebragt, van een genoegzaam grote waarde waren om hem te verplichten haar getrouw te blyven. Maar de liefde luiſtert niet lang naar de erkenteniſſe, die zich tegen hare

(a) De plegtigheit dezer verzoeninge geſchiedde niet voor den 27 September.

1172. 1173. luſten kant. Eene minnares, in het bloeien van hare jaren en van hare ſchoonheit, zegepraalt wel haaſt over eene vrouwe, die het aanlokkelyke van beide niet meer bezit.

Hare ſchoonheit.

Rozemond was een voorwerp, dat men niet kon aanzien zonder geraakt te zyn. Gelyk de roos, daar zy den naam van droeg, alle andere bloemen overtreft, zo overtrof zy alle de ſchoonheden van Engelandt. Men moet zich dan niet verwonderen, dat *Henrik*, wiens hert niet dan al te vatbaar was, op haar verliefde, noch ook, dat *Eleonora*, eene der heerſchzuchtigſte princeſſen der wereldt, alles in het werk ſtelde om eene zo zorgelyke medeminnareſſe te verdrukken. Het was te vergeefſch, dat haar ontrouwe echtgenoot, om zyne minnareſſe voor hare wraakzucht te dekken, een kaſteel liet bouwen, daar hy meende dat hy alleen den toegang toe hadt. De lanen, die derwaarts leidden, maakten zo vele doolhoven, die al zo aardig en zo digt in een gevlochten waren, als die van *Dedalus*, en waar in men, om daar in of uit te komen, een draadt, als dien van *Ariadne*, nodig hadt. Het was geen minder aangename plaats door de ſierlykheit van den bouw en de ſchilderkunde, noch minder aanlokkelyk door hare welgelegenheit. Door het heen en weder lopen harer bochten bootſte zy die van de rivier Meander naar, over welke men zegt dat *Dedalus* het beroemde doolhof van Creta hadt gebouwt. Het kaſteel van *Rozemond* was nog omheint van eene zo betoverende landsdouwe, als die, daar deze Phrygiaanſche rivier hare wateren met zo veel bekoorlykheit door doedt vlieten. Kortom, *Henrik* hadt niets geſpaart om van deze eenzame plaats een fraai luſthuis, en van deze woeſtenye een heerlyk ſlot te maken. Hy hadt ook niets geſpaart om 'er eene plaats van veiligheit van te maken, alwaar zyne lieve *Rozemond* niets te vreezen mogt hebben van de wraakgierige koninginne. Maar wie kan de waakzaamheit van eene minneyverige bedgenoot lang bedriegen? en wat hinderpalen kan men tegen haren nazoek en ruzerny opwerpen? *Eleonora* vondt het middel om in dit ontoegankelyk kaſteel te komen. Zy zag daar hare medeminnares; ontveinſde hare wraak, en onderhieldt haar als vriendinnen elkander doen: maar de ongelukkige *Rozemond* ſtierf kort daar na, en men gelooft, dat zy haar hadt vergiftigt. *Henrik* was toen in Ierlandt (a), werwaarts hy eene twede reis gedaan hadt, om de beroerten, die daar ſedert zyne te rug komſt van zyne eerſte reize ontſtaan waren, te ſtillen. Terwyl hy aldaar zyn gezag en de ruſt van het volk herſtelde, ondernam de wraakzuchtige *Eleonora* al wat zy kon om zyne ruſt te dwarsbomen, en hem een inlandſchen oorlog, ſlimmer dan de buitenlandſche, te berokkenen. De doodt van eene minnareſſe was het eenigſte verdriet niet, dat zy hem zocht aan te doen; de wederſpannigheit en de vlucht van een zoon was nog een gevoeliger hertzeer, dat zy hem op den zelven tydt veroorzaakte. Zy bediende zich van zyne afwezendheit, om hem door deze twee dodelyke ſlagen te overrompelen, daar de eene in zyn huis een bron van oproeren opende, die niet dan met het leven van dezen prins eindigden.

Het paleis, dat *Henrik* voor haar deedt bouwen.

De koningin vergiftigt haar.

Henrik recht haar ter eere een graf op.

In het begin zocht hy eenigen trooſt in de graffſtede, die hy voor zyne lieve *Rozemond* liet oprechten, en voor het oog van zyne minneyveri-

(a) Anderen zeggen, dat hy in Guiënne was, en ſpreken van gene twede reize naar Ierlandt.

ge *Eleonora* verburg, gelyk hy *Rozemond* voor haar hadt verburgen. 1172. 1173.

Hy hadt dit praalgraf in het klooſter van de nonnen van Godſtow, tuſſchen Oxford en Woodſtok, doen ophalen. Het ſtondt in het midden van het koor, onder een koſtelyk verhemelte, omringt van eene grote menigte waſchkaarſſen, die 'er rondom geduriglyk brandden. De nonnen wiſten alleen wat pandt men haar hadt toevertrouwt, en zo lang als *Henrik* leefde, bleef het een geheim voor de koninginne en voor de gehele wereldt. Maar twee jaren na zyne doodt vernam *Hugo*, biſſchop van Linkoln, zyne kerken bezoekende, wiens graf het was, daar men zo grote zorg voor hadt gedragen, en daar men zo veel eer aan deedt. Men zeide, dat het van *Rozemond* was; waar op deze kerkvoogdt, het zy uit eige beweginge, het zy op het verzoek van *Eleonora*, beval het zelve weg te doen, en buiten de kerk te brengen. De reden daar van was, dat men niet zonder ergerniſſe in de aanzienlykſte plaats van de kerke het graf van eene dochter kon zien, die zich door hare liefkozeryen met den koning onteert hadt, en dat men, in plaats van de ondeugdt door zo eene begraveniſſe te heiligen, de zelve met ſchande behoorde te dekken, om daar een afſchrik van te geven. Aldus kon al de voorzorg van *Henrik* noch het leven van zyne minnareſſe behouden, noch haar graf van hoon bevryden.

De biſſchop van Linkoln doedt dit graf wegnemen.

De opſtandt van zyne kinderen hadt veel droeviger gevolgen. Wy hebben boven gezegt, dat hy niet alleen zynen zoon, die den zelven naam, als hy, voerde, maar ook *Margareta* van Vrankryk, des zelfs gemalin, hadt doen kronen. Hy hadt nochtans, gelyk als zommigen verhalen, het vieren van hun huwelyk uitgeſtelt, uit vreze van door den vader van de bruidt geperſt te worden tot nakominge van het verdrag, door het welke hy zich verbonden hadt, aan de nieuw-getrouwden deel aan zyne krone te geven. De ſchryvers, die van dit gevoelen zyn, voegen daar by, dat hy voor zyn vertrek tot den tweden tocht naar Ierlandt de bewaring van zyne ſchoondochter beval aan vertrouwde perſonen, bevreeſt voor het geen hem gebeurde, en om haar te beletten met den jongen prins naar Vrankryk te vluchten. Maar hy kon dat ongeluk niet vermyden, het welk een twede ſtreek der wrake van *Eleonora* was.

Vlucht van prins *Henrik*.

Deſontemore *, en *la Faje*, die van zyne maagſchap was, verleidden den prins, die reets verbittert was tegen zynen vader, door het ſlaag uitſtellen, het zy van zyn huwelyk, het zy van zyne inhuldiging tot koning, ganſch niet te vrede zynde met eene ydele plegtigheit, die hem geen meer gezag gaf, dan hy te voren hadt. Het was derhalven geen werk voor hen, den verbitterden prins, van yver om te regeren blakende, aan te zetten, om een meeſter-ſlag te ſlaan, die hem van de voogdy en van de afhankelykheit, daar het hem in verdroot te leven, te gelyk ontſloeg. Zy overtuigden hem, dat het eenige middel, om daar toe te geraken, was, met de princeſſe, zyne bruidt, naar Vrankryk te vluchten, en den koning, zynen ſchoonvader, eene genoegzame hulp te verzoeken, om hem in Normandië te doen erkennen, en zelfs in Engelandt te regeren. Zy vertoonden hem, dat hy ten dien einde geen tydt moeſt verliezen, en met de verwarring, daar zyn vader zich in bevondt, door de beroerten, die hem in Ierlandt hielden, zyn voordeel doen.

* of *St. Maur*.

De

1172. 1173. Hy komt aan het hof van Vrankryk.

De prins, door die vertogen aangehitst, tradt in de kamer van de princesse, daar de lyfwachten, of gewonnen, of verbluft, hem den ingang niet van dorsten weigeren; neemt haar weg, en vlucht met haar naar Vrankryk (a). Hy wierdt 'er met blydschap ontfangen; vierde en voltrok zyn huwelyk met deze princesse, indien het waar is, dat zy niet reets in Engelandt getrouwt waren, en ging met den koning, zynen schoonvader, een verbindtenis aan, om den koning, zynen vader, van den troon te stoten, en daar zelf langs een zo hatelyken en strafwaardigen weg op te klimmen.

Henrik hast de koningin, zyne huisvrouw, gevangen zetten.

Zodanig waren de treurspelen, die de wraakgierige *Eleonora* gedurende de afwezigheit van den koning, haren gemaal, aanrechtte. Hy wreekte zich daar over op zyn beurt, met haar in eene naauwe gevangenisse te doen opsluiten, daar zy twaalf jaren in bleef; en door andere min onnoosele liefkozeryen vertroostte hy zich over het verlies van zyne minnaresse, indien het echter waar is, dat hy op eene twede princesse van Vrankryk, met zynen tweden zone * getrouwt, verlieft is geweest.

* *Alix*, uitgehuwt aan *Richard*.

Henriks kinde en staan tegen hem op.

Na zich over zyne gemalinne gewroken te hebben was hy uit om den opstandt van zyne kinderen te beteugelen. Het was iets schrikkelyks. Prins *Henrik* hadt nog zyne twee broeders, *Richard* en *Godefroi*, op zyne zyde gebragt, en zy namen alle drie tot voorwendsel hunner wederspannigheit de voordeelen, die hun vader den jongsten broeder * wilde geven, met hem uit te trouwen aan de dochter van den grave van Maurienne, van het huis van Savoie. Te gelyk met deze jonge prinssen stondt alles op tegen den koning. De voornaamste heeren van Engelandt namen de wapenen op, en overal vondt de wederspannigheit haren aanhang. De koning van Schotlandt ondersteunde den zelven in Engelandt, en die van Vrankryk in Normandië. Drie legers kwamen zich op eenen tydt opwerpen: een in het hertogdom, en de twee andere in Bretagne en in Guienne. Naauwlyks was 'er eene plaats, waar op *Henrik* staat kon maken. Maar niets ontzette hem; hy boodt het hoofdt overal, hoewel hy den grave van Vlaanderen niet kon beletten † Aumale en Driencourt in te nemen, ten koste van het leven des grave van Boulogne *, zynen broeder, die in dezen veldtocht sneuvelde. Het was echter de gevaarlykste krygstocht voor *Henrik* niet; een veel vreesselyker vyandt riep hem van een anderen kant.

* *Jan* Zonderlandt.

† na Paschen.

* Zie fol. 287.

1173. De koning van Vrankryk staat den prins *Henrik*, zynen schoonzoon, by.

De koning van Vrankryk, zynen schoonzoon overgehaalt hebbende, om zich de regering aan te matigen, hadt een ontzagchelyk leger op de been gebragt, om hem te ondersteunen, en de ryksgroten te Parys byeen geroepen, daar hy den jongen prins hadt genodigt. Deze vergadering was belegt om 'er aangaande de belangen van den prins te spreken, en alle de groten om bystandt te verzoeken. Zy beloofden het alle, en alle verbonden zich by eede met den Franschen koning, die den zelven eerst afleide, dat zy de wapenen niet eer zouden nederleggen, voor dat zy den nieuwen koning op den troon van Engelandt zouden gestelt hebben.

In het uitgaan van de vergadering ging *Henrik* in het leger; en zich als koning gedragende vermaande hy de oversten en de soldaten, zyne opkomende koninklyke waardigheit wel te beschermen, en deelde, by voorraadt, aan hen landeryen en kasteelen uit, daar hy hen brieven, met zyne handt getekent, en met zyn zegel gezegelt, van deedt geven.

(a) Anderen zeggen, dat vader en zoon in Guienne waren, en dat de zoon zich van zynen vader te Limoges ontrok, van waar hy te Parys kwam.

Ondertusschen trok de koning van Vrankryk, aan het hoofdt van zyn heir, in Normandië, en belegerde Verneuil. De stadt gaf zich by verdrag over *; maar het verdrag wierdt kwalyk onderhouden. Men stak de stadt in brandt; de meeste burgeren sneuvelden in de vlamme, en vele van die het vuur ontvlucht waren wierden gevangen gezet.

Zyne vyandelykheden in Normandië.

* Een gedeelte van de stadt, van het overige afgescheiden.

Henrik, met zyne gewone snelheit uit Ierlandt overgekomen zynde, landde toen in Normandië, of liever, volgens andere geschiedenisschryvers, kwam hy aldaar toeschieten uit Guienne; vervolgde zynen zoon, die hem te Limoges ontsnapt was; en niet hebbende kunnen beletten, dat hy zich voegde by den koning van Vrankryk, wendde hy alle zyne krachten tegen dezen vyandt; zondt zyne bevelen aan alle de bevelhebbers der plaatsen dezer provincie, en van die van Bretagne, en vloog tot hulp of tot wraak van die van Verneuil. Het leven kon hy niet wedergeven aan die gesneuvelt waren. Maar hy kwam tyds genoeg om de anderen van hunne boeiens te verlossen en te wreken. Het Franschе leger week (a) op zyne aankomst, en dorst den slag, dien hy het aanboodt, niet wagen, noch zich in de stadt, die hy in hunne handen liet, verschanssen. Hy kwam hier dan als een verlosser *, en deedt al de schade, die het vuur veroorzaakt hadt, herstellen.

Hy wordt beteugelt door *Henrik*.

* in het begin van Augusty.

Van daar kwam hy te Rouaan, en zondt aan den koning van Vrankryk en zyne wederspannige zonen den aartsbisschop *Rotrou*, om den eersten een vertoog te doen van het ongelyk, dat hy hadt, in het ondersteunen van een zo hatelyken opstandt, en de anderen hunnen plicht voor te houden. De afzending was vruchteloos. *Lodewyk* vondt te veel belang in het uitrekken van dezen inlandschen oorlog, om naar de voorstelling van een vergelyk te luisteren. *Rotrou* en zyne amptgenoten zeiden, dat zy van den koning van Engelandt gezonden waren. Hy antwoordde, dat hy geen anderen koning van Engelandt kende dan zynen schoonzoon, en dat hun meester geen vrede te hopen hadt dan door het ryk aan zynen zone af te staan. Dit was een blixemslag voor *Henrik*. Hy dacht altydt, dat hy vader was, en hy kon niet dan met grote droefheit zien, dat hy gehouden was zyne kinderen den oorlog aan te doen. Hy vleide zich zelf met de hope van hun inkeer, dien hy van herten wenschte. Hy schreef daar over aan *Rotrou*, die te Parys was gebleven; maar die kerkvoogdt antwoordde hem, dat hy zulks te vergeefsch hoopte, en dat hy zich maar tot een bloedigen oorlog hadt te bereiden.

Hy stelt de vrede voor, die de koning van Vrankryk weigert.

1173. 1174. Verscheide invallen in zyne staten.

Hy kreeg ondertusschen bericht, dat de graaf van Chester, een van de hoofden der muitelingen, Bretagne was ingetrokken; dat de koning van Schotlandt, vereenigt met den grave van Leicester *, zich in Northumberlandt hadt geworpen, en dat de jonge graaf van Lavardin Touraine en Anjou hadt doen opstaan. Vrankryk, dat eenigen tydt was blyven hangen, in de verwachtinge der uitkomsten van alle deze bewegingen, bragt ook van zynen kant zyn leger in

* *Robert* van Beaumont.

(a) Zommigen zeggen, dat het op hun aftrekken de stadt in brandt stak.

1173. het veldt, en ondernam het beleg van Rouaan.
1174. Zo vele opſtanden en zo vele invallen verſchrikten *Henrik* niet. Zyne dapperheit, die zynen ſetel niet minder in zyn brein dan in zyn hert hadt, holp hem uit alle deze verwarringen. De overwinning volgde hem overal op de hielen, en overal zag hy zyne legers, en die van zyne bevelhebberen de overhandt hebben. Men moet alle deze geſchiedeniſſen de eene na de andere verhalen.

Hy zegepraalt over zyne vyanden;

In Bretagne.

Zyne eerſte veldtochten waren in Bretagne, daar hy de veſting van Dol van den grave van Cheſter hernam. Deze hadt zich daar in opgeſloten, met het voornemen van deze plaats dapperlyk te beſchermen. Maar na drie dagen beleg* kwam hy tot een verdrag, en wierdt krygsgevangen, met zyne ganſche bezetting.

* den 26 Auguſty.

In Engelandt.

Deze gelukkige uitſlag wierdt van een nog gewigtiger in Engelandt gevolgt. De opperveldheer*, *Humphrey van Boun*, bevocht twee grote overwinningen, de eene op den koning van Schotlandt, en de andere op den grave van Leiceſter. De Schot verloor Barwyk, dat ingenomen en verbrand wierdt; en *Leiceſter* verloor zyne vryheit, en wierdt gevangen aan *Henrik* † gezonden. Men zegt, dat tien duizend Vlamingen, die het beſte gedeelte van zyne troepen uitmaakten, in den ſlag bleven, en dat de overige gevangen wierden, en met hunnen veldoverſte over zee gebragt. De koning van Vrankryk hadt zich nog niet bewogen, en mogelyk dat deze twee uitſlagen, die de muitelingen zo zeer van den kant van Engelandt verzwakten, hem in vreze en onzekerheit hielden. Hy ondernam het beleg van Rouaan eerſt in het volgende jaar. Te voren trachtte hy het verſchil van vader en kinderen door een vergelyk te eindigen, of liever voor altoos met elkander te verwarren. Het geſprek wierdt tuſſchen Trie en Giſors gehouden, en *Henrik* boodt aan de inkomſten van Engelandt, of van Normandië, met zynen oudſten zone te delen, en die van Aquitanië met zynen tweden zone *Richard*, behoudens de rechten van de opperhoofdigheit in zyn geheel, en die hy met niemandt wilde delen. Gelyk dit niet overeenkwam met de inzichten van Vrankryk, deedt het de onderhandeling afbreken.

* *Connetable.*

† den 1 November.

In Anjou.

Henrik nam toen de wapenen op, en van gevoelen zynde, dat hy niets voor Normandië te vrezen hadt, kwam hy op het einde van het jaar in Anjou. Het duurde niet lang, of hy bragt de plaatſen, die de jonge *Lavardin* hadt afgetrokken, weder onder zyne gehoorzaamheit, en hy zelf belegerde hem binnen Vendôme*, daar hy zich verſchanſt hadt. Hy meende aldaar in veiligheit te wezen, en hy hadt zo veel yver voor den aanhang der muitelingen, dat hy zynen vader uit de ſtadt deedt gaan, om dat hy wiſt, dat hy voor den koning van Engelandt was.

* op het laatſte van November.

In Poitou.

Met de zelve gemakkelykheit onderwierp zich Poitou. Saintogne baarde wat meer moeite; maar het oorlogstuig de torens van de hoofdſtadt omver geworpen hebbende, gaf het zich over, en verzocht des konings genade, die hy den inwoonders toeſtondt.

1174. Hy kwam zegepralende in Normandië; maar hy hadt geen tydt om 'er eenige dagen uit te ruſten; een nieuwe opſtandt riep hem wederom over zee. *Willem*, koning van Schotlandt, was weder in Engelandt getrokken, daar hy alles te vuur en te zwaardt vernielde; en byaldien de dapperheit van vier heeren*, die hunnen vorſt getrouw waren, dezen vloedt niet hadt geſtuit, zou alles weggeſleept zyn. *Henriks* geluk blonk nog in dit geval uit: een dikke nevel bedekte de aannadering van deze vier hoofden, die zich aan den ſpits van des lands krygsvolk geſtelt hadden, om de Schotten te gemoet te gaan. De ruitery dezer laatſten, om voeder uitgegaan, was niet in de legerplaats, wanneer de nevel ſchielyk verdwenen zynde, het Engelſche leger te voorſchyn kwam. Het wierp zich met geweldt op het voetvolk van den vyandt, dat niet op zyne hoede was, en ſloeg het op de vlucht. De Schotſche koning hieldt ſtandt, aan het hoofdt van zyne lyfwacht; maar hy wierdt omcingelt, ter aarde geworpen, en gevangen genomen. Niets wederſtondt toen meer; alle lageh de wapenen neder, en namen de vlucht. De Engelſchen keerden naar hun landt, beladen met den buit hunner vyanden, en met zich voerende den gevangen koning, wiens ketenen deze zegepraal een groten luiſter byzetten.

1174.

Nederlaag van het Schotſche leger.

De koning van Schotlandt gevangen.

* *Sottevile, Mandeville, van Veſcy, en Bailleul.*

De tyding wierdt *Henrik* gebragt zo als hy bezig was met te ontſchepen, en zy vervulde hem met blydſchap. Maar hy was nog niet ten einde van zynen arbeidt. Eene andere mare kwam de vreugdt van de eerſte ſtoren. Hy verſtondt, dat de koning van Vrankryk, met wien die van Schotlandt zynen inval was komen beramen, den aantocht van zynen bondgenoot zo haaſt niet vernomen hadt, of hy hadt zich van zynen kant in het veldt begeven, en Rouaan belegert.

Beleg van Rouaan.

De zee heen en weder over te ſteken; van den eenen veldſlag naar den anderen te lopen, ſcheen maar eene wandeling en uitſpanning voor dezen vorſt te zyn. Hy hadt nochtans reden te vrezen voor het ryk, dat hy door zyne afwezigheit bloot liet voor nieuwe invallen van de zyde der zamengezworenen, die in grote menigte, en door de meeſte landſchappen van Engelandt verſpreid waren. In eene zo netelige gelegenheit kwam hem zyn geluk nog te hulp. De wys, op welke de Schotſche koning door Northumberlandt en Mercië was gegaan, gebonden en geknevelt, op een paardt, en aan den koning, die hem te Northampton ontfing, in dien ſtaat vertoont, bragt de ſchrik overal. De wederſpannigen waren 'er van verbaaſt. Men zag hunne hoofden den eenen na den anderen by den koning om vergiffeniſſe komen, en zich aan hem onderwerpen. Hy vergaf hen allen. *Hugo Bigot* en *Rogier van Mombray*, die de belhamels waren, onderwierpen zich de eerſte, gelyk zy de eerſte waren opgeſtaan. Hun voorbeeldt hadt geen minder kracht om de anderen te doen herkomen, dan het hadt gehad om hen te misleiden. Aldus weinige dagen, om hunne onderwerping te ontfangen, doorgebragt hebbende, verhaaſtte de koning zyne inſcheping, om by tyds de hoofdſtadt van zyn hertogdom te hulp te komen, met zich nemende den koning van Schotlandt, zynen gevangen.

Zachtmoedigheit van *Henrik*.

Hy hadt niet dan vremd volk, en, wat meer is, het waren waaghalzen, die de Geſchiedenis Brabançons* noemt, daar men den oorſpronk niet van kent; van verſcheide landen byeen geraapt, en gereed om die genen, die hen het meeſte geldt gaven, ten dienſte te ſtaan. Op zulk volk is geen ſtaat te maken. Maar de algemene opſtandt van alle de ſtaten van *Henrik* hadt hem zulk een mistrouwen van alle zyne onderdanen ingeboezemt, dat hy zich liever op huurlingen wilde betrouwen.

Van wat volk hy zich bediende.

* of Breançons.

Het

1174. Hy slaat de belegering van voor Rouaan op.

Het ging met dezen krygstocht als met den eersten toe. De koning van Vrankryk en de twee jonge Engelsche prinssen betoonden geen meer kloekmoedigheit voor Rouaan, dan zy voor Verneuil gedaan hadden; en als of zy van eene ingebeelde vreze geslagen waren, braken zy het beleg op, zo haast als zy van den aantocht van zo een geduchten vyandt verstendigt waren.

Zyne sterheit joeg hen de laatste schrik aan. Een krygsbode kwam den koning *Lodewyk* in zyne legerplaats dreigen, dat indien hy niet schielyk te rug trok, zyn meester, die hem van naby volgde, hem daar toe zou dwingen, en hem met zyn gansche heir verdelgen. Misschien was 'er te veel opgeblazenheit in deze bedreiginge. Zy hadt evenwel hare uitwerking. De belegeraars waren 'er zo van verstelt, dat zy hun aftrek verhaasten, hunne oorlogstuigen, die zy niet konden met zich voeren, in den brandt staken, en in verwarring achter uit keerden. Aldus wierdt het beleg opgeslagen. *Henrik* deedt zyne intrede in Rouaan, daar hy ontfangen wierdt onder de toejuichingen van het volk, dat zich over zyne snelheit en manmoedigheit niet genoeg kon verwonderen, en hem met eerbiedt aanzag; altydt overwinnaar, gevolgt van den koning van Schotlandt, zynen gevangen, die aan zyne intrede een zwier van zegepraal gaf. Hy liet hem in het kasteel van Rouaan (a) zetten, daar hy tot de vrede gevangen bleef.

Schone blyken van zyne gematigtheit, en van zyne vaderlyke liefde.

Henrik hadt van zyn geluk die aandoening niet, die anderen van het hunne hebben. Naar zyn gevoelen bestondt het zelve minder in zyne overwinningen dan in het te recht brengen van zyne wederspannige kinderen: hy wenschte hen veel liever door zyne zachtheit te winnen dan door het geweldt van wapenen onder te brengen. Hier gaf hy een blyk van, dien men niet genoeg kan pryzen. Eenige bedienden, het hof van de jonge prinssen verlaten hebbende, kwamen hem hunnen dienst aanbieden. Hy weigerde hen aan te nemen; zondt hen naar hunne meesters te rug, en vermaande hen getrouw te zyn. Hy deedt meer; hy overlaadde hen met kostelyke geschenken, en deedt hen volgen door gezanten, die den jongen prinssen de vrede op voordeelige voorwaarden uit zynen name gingen aanbieden. Hy zondt 'er te gelyk aan koning *Lodewyk*; en om te beletten, dat hy zyne verzoening met zyne zonen niet zou dwarsbomen, verzocht hy hem tot middelaar. Een seldzaam voorbeeldt van de gematigtheit eens overwinnenden konings tegen zynen vervolger, en van de liefde van een vader, die door zyne wederspannige en overwonne kinderen zo zeer was gehoont. Zyne vredehandeling gelukte minder dan zyne wapenen; zyne gezanten kwamen weder zonder iets te hebben kunnen verwerven, noch van zyne zonen, die te diep in den opstandt waren ingewikkelt, een van hen * den oorlog voerende in Guiënne, noch van den koning van Vrankryk, die zyn belang te veel vondt in het rekken van deze droevige oneenigheit, om aan een vergelyk te arbeiden. De zucht, die *Henrik* voor de vrede hadt, deedt den zegen van den Hemel nederdalen over zyne heirmachten, die de overwinning behaalden, gelyk wy gezien hebben, aan dezen en aan genen kant van de zee; daar bleef alleen over den oproer van Aquitanië te dempen.

Zyne zonen en de koning van Vrankryk weigeren de vrede, die hy van hen verzocht.

* *Richard.*

Hy trekt op tegen

Dit trof *Henrik*, en was een oorlog, daar hy het meest voor beducht was. Hy moest zynen zoon *Richard* aantasten. De oplopende aardt van dezen prins, die zich in het vervolg zo vermaard heeft gemaakt door zyne dapperheit, die een wonder scheen, deedt hem meer voor dezen wederspannigen zone vrezen dan voor zich zelve. Hy trok dan derwaarts op, meer om hem te vermurven dan om hem te overweldigen. Des niettemin moest hy eerst door de wapenen over hem zegepralen. *Richard* onderwierp zich niet dan na dat hy geslagen was. Zyn leger kreeg de nederlaag in Poitou. Hy kwam by zynen vader te Mans, werwaarts de overwinnende koning zich hadt begeven, zyne overwinningen niet verder willende voortzetten, en van waar hy zynen wederstrevenden zoon ter onderwerpinge vermaande. Hy verblydde zich meer hem tot inkeer gekomen te zien dan hem overwonnen te hebben. Zyne vreugde vermeerderde door de aankomst van zynen zone *Godefroi*, dien *Richard* met zich bragt, en zy wierdt eindelyk ten top gevoert door den inkeer van hunnen oudsten broeder, die hun voorbeeldt volgde. Zy kwamen alle drie hunnen vader om genade smeken, de twee eerste te Mans, en de andere in Normandie, alwaar *Henrik* met den zelven spoedt, met welken hy daar van daan getrokken was, wederkeerde. Alle drie wierpen zich voor zyne voeten; hy omhelsde hen met eene tederhertigheit, die hen deedt zien, dat de vaderliefde boven alle liefde gaat.

1174. den prins *Richard*, zynen zoon.

De koning *Lodewyk* is in het verdrag begrepen.

De koning *Lodewyk*, wiens wapenen noch in Normandië, noch in Bretagne gelukkig waren geweest, volgde de drift; en deze verzoening niet hebbende kunnen beletten, begeerde hy begrepen te zyn in het vredesverdrag, dat tusschen Amboïze en Tours wierdt gemaakt, en wiens voorwaarden op den 30 September gesloten wierden. Hy stelde zyne eer daar in, en verklaarde zich 'er de waarborg van; maar hy ontëerde zich kort daar na door de heimelyke aanslagen, die hy weder begon aan te gaan met de jonge prinssen, die hy tot een tweden opstandt bragt.

Artykels van het verdrag.

Het zaadt was 'er al van gestrooit, met of zonder voornemen, door het verdrag van de maandt September. Men kwam daar in overeen, dat de prins *Henrik*, de oudste der drie zonen, zich met een lyfstocht van vyftien duizend guldens * op de domeinen van Normandië zou vergenoegen, nevens twee plaatsen in het hertogdom, daar hy bezetting in zou leggen; dat *Richard* de helft van de inkomsten van Poitou zou genieten, met eenige steden in het graafschap, en *Godefroi* de helft van Bretagne. Men besloot vervolgens, om de twee koningen van Vrankryk en van Engelandt naauwer te verbinden, dat *Richard*, zoon van den laatsten, met *Alix*, dochter van den eersten, zou trouwen, en dat ondertusschen deze princes, die nog maar een kindt was, tot dat zy de jaren, om het huwelyk te voltrekken, zou hebben bereikt, in Engelandt zou worden gezonden, om aan het hof van den koning, haren schoonvader, te worden opgevoed. Eene dodelyke voorwaarde, die, wel verre van een bandt van vereeniging tusschen de twee kronen en tusschen den vader en den zone te zyn, in het tegendeel eene oorzaak van oorlog en onverzoenelyke verdeeldheit wierdt.

* *Livres.*

Huwelyksbelofte van *Richard* met *Alix* van Vrankryk.

Dodelyke voorwaarde.

Willem, koning van Schotlandt, wierdt ook in de vrede begrepen (a). Indien men geloof mag

Hulde van den koning van Schotlandt.

(a) Anderen zeggen in het kasteel van Falaise.

(a) Anderen zeggen, dat dit geschiedde door een ander verdrag, afzonderlyk gemaakt in het begin van Augusty des

1174. mag geven aan de Engelſche geſchiedenisſchryvers bekwam hy zyne vryheit niet dan ten koſte van zyn ryk, dat hy afhankelyk maakte van Engelandt, en daar hy aan de twee *Henriks* hulde van deedt. De Schotſche geſchiedenisſchryvers, die geen gewag van deze onderwerpinge maken, ſtemmen met de anderen overeen omtrent den prys van het losgeldt, beſtaande in honderd duizend ponden ſterlings, en vier plaatſen, tot onderpandt gegeven tot de dadelyke betaling toe, te weten Roxboroug, Barwik, Edenburg en Sterling, behalven de graafſchappen van Kumberlandt, Huntington en Northumberlandt: maar een der beroemdſte dezer ſchryveren * bekent ter goeder trouwe de hulde, en brengt alleen de gevangenis van zynen koning by, de welke, naar hy voorgeeft, deze hulde te niet doedt.

* *Buchananus.*

Aldus eindigde, met eere voor *Henrik*, de eerſte opſtandt van zyne kinderen, en de onrechtvaardige oorlog, dien zy hem door den aanzoek, en met de hulpe der koningen van Vrankryk en van Schotlandt, hadden aangedaan. Hy zegepraalde over den laatſten door zyne dapperheit; maar zyne liefde en zyne goedheit deden hem eene veel ſchoner overwinning over den anderen behalen, en hy hadt het genoegen van zyn huis met zich verzoent te zien, en in eene verſtandhouding geſtelt, die het geluk van den eenen en den anderen maakt. Het was niet voor langen tydt. Eenige jaren daar na ontſtondt 'er een nieuwe oproer en een twede oorlog, veel hardnekkiger en veel heviger dan de eerſte, en die ook een droeviger uitſlag hadt. Laten wy de gevallen, die de Geſchiedenis gedurende de jaren, die voor deze droevige tyden gegaan zyn, ons verſchaft, te voren beſchouwen.

1175. De jonge *Henrik* in het genootſchap van de koninklyke waardigheit aangenomen.

1175. De vrede gemaakt zynde ſtak *Henrik* de zee * weder over, met zich voerende zynen oudſten zone, die zynen naam droeg, en dien hy tot deelgenoot van de koninklyke waardigheit hadt aangenomen. Men zag nooit eene koninklyke intrede, die aangenamer en ſtatelyker was dan deze. Van geen krygstocht was *Henrik* ooit met meer eere en met meer genoegen te huis gekomen, zegepralende overal, en, wat meer is, verzoent met zyne vyanden, onderdanen en huis, en met de overwinninge de veiligheit en vrede aanbrengende. Nooit betuigde ook Londen meer blydſchap op de wederkomſt van eenen zyner koningen, noch vereerde hunne zegepraal met algemener en oprechter tekenen van vreugde.

* den 19 May.

De wederkomſt van den vader en den zone.

De verzoening van den vader met den zone baarde die vreugde, en verre dat Engelandt te onvrede was over het vermenigvuldigen zyner koningen, vermeende het in het genootſchap van den vader met den zone eene dubbele verzekering van de algemene ruſt te vinden.

Ganſch Engelandt betuigt daar zyne blydſchap over.

Hunne verdeeldheit hadt het zelve ſchrik aangejaagt; hunne vereeniging verdreef de vrees, en deedt de hoop herleven. Gedurende vele dagen deedt men niet anders dan zich vrolyk maken, en het luſtte den koning, hoe krygshaftig hy ook was, zich van de oorlogsvermoeidheden te verkwikken door de vermakelykheden van de vrede. De gevangenis van de koninginne *Eleonora* kon het genoegen van den vorſt en dat van het gehele koninkryk niet ſtoren. Hy hadt haar vergeten, en eene nieuwe min hadt haar zyn hert doen ruimen, al zo wel als zyn hof. Al de wereldt, op het voorbeeldt van den koning, bekreunde zich weinig met het ongeluk van de gevangene koninginne. Men zag niemandt opkomen om hare ontſlaging te verzoeken, het zy dat zy zich door hare trotſchheit weinig vrienden hadt gemaakt, het zy dat men vreeſde zich met eene zo tedere zake te bemoeien. 1175.

Weinig tydt na zyne wederkomſt begeerde de koning de vreugde en de praal, die hy te Londen gebragt hadt, in de provinciën van het ryk over te brengen, en de eene na de andere met zyne tegenwoordigheit te vereeren. Overal wierdt hy als overwinnaar ontfangen, en, om meer te zeggen, als vader des vaderlands.

Hulde van den koning van Schotlandt en van zyne ryksvorſten.

Deze pracht wierdt nog vermeerdert door de hulde, die hem de koning van Schotlandt en alle de ryksvorſten kwamen doen *. De Schotſche koning leide de eerſte den eedt af aan dien van Engelandt. De prins, zyn broeder, deedt vervolgens den zelven eedt. Daar na kwamen de geeſtelyke en wereldlyke heeren, met al den Schotſchen adel, en onderwierpen zich aan hem. Dit geſchiedde dus, zo als ten minſte de Engelſche geſchiedenisſchryvers het verhalen, waar mede de Schotſche ſchryver, dien wy hebben aangehaalt †, overeenſtemt, die echter de zelve onderwerping door beuſelachtige redenen zoekt te niet te maken.

* in het begin van Auguſty.

† *Buchananus.*

Als de koning van eene zo ſchone reize wedergekeert was, zag hy zyne twee andere zonen, *Richard* en *Godefroi*, te Londen aankomen, het welk nieuwe ſtof van blydſchap voor hem en voor de gehele natie verſchafte. Min ongeruſt over hun gedrag zynde dan over dat van hunnen oudſten broeder, hadt hy de zelve zucht niet getoont om hen met zich te geleiden, geen bekommering hebbende over hun verblyf in Bretagne en in Poitou. Maar hy hadt niet kunnen dulden, dat zyn oudſte zoon in Normandië bleef, waar van de nabuurſchap met Vrankryk hem vermoedens, die niet dan te wel gegrond waren, inboezemde.

De prins *Henrik* wil het hof verlaten.

Dit bleek wel haaſt na de aankomſt der twee jonger broederen. Midden in de vreugde, die men daar over toonde, beving den jongen koning de luſt om het hof te verlaten, en ſcheep te gaan, om eene reis naar Spanje te doen, om, zo als hy voorgaf, eene geloſte te betalen, die hy aan St. *Jakob*, beſchermheilig * van het koninkryk, hadt gedaan, wiens ligchaam men zegt dat te Compoſtel, hoofdſtadt van Gallicië, ruſt. De koning, zyn vader, was beducht, dat deze geloſte een voorwendſel was, dat zyn zoon, met kenniſſe van den koning van Vrankryk, hadt uitgevonden, om van daar over te gaan by den laatſten, die met leedwezen de vereeniging van den vader met de kinderen hadt aangezien. Men verzekert, dat hy ten dien einde by den jongen koning, zynen ſchoonzoon, edellieden, van zynen wille afhangende, hadt ingevoert, die dezen prins, die van nature goed en tot de deugdt genegen, maar van een anderen kant driftig en gevoelig aan de ſtaatzucht was, gedurig aanzetten om zich in het bezit der koninklyke waardigheit, daar hy de ſchaduwe en de herſſenſchim maar van hadt, te ſtellen. Zy vertoonden hem, dat hy, zo lang als hy met den koning, zynen vader, was, niet dan den ydelen tytel van koning zou hebben; dat deze prins, nayverig van de oppermacht, zich wel zou wachten van die met hem te delen; dat de koning van Vrankryk te

* *Patroon.*

Het hof van Vrankryk verweit hem tot opſtandt.

des jaars 1173. Maar ondertuſſchen is het zeker, dat de koning van Schotlandt ook in dit verdrag begrepen wierdt, als uit des zelfs voorwaarden blykt. Zie *Acta Publica Tom. I, fol.* 37 *etc.*

1175. te vergeefsch zyn gezag gebruikt hadt om hem te doen kronen, indien hy zich weder in handen en in de afhankelykheit van een vader kwam ſtellen, die geen medgeſel begeerde: kortom, dat 'er, om zich van een voogdyſchap, of van eene zo ongemakkelyke ſlaverny, te verloſſen, geen ander middel over was, dan naar Vrankryk weder te keren, alwaar hy altydt een byſtandt gereed zou vinden, om hem eene koninklyke waardigheit, die men hem niet zonder onrecht kon onthouden, te doen erlangen, na dat hy hem tot twee malen toe op de allerplegtigſte wyze als medegenoot daar van hadt aangenomen.

De goede imborſt van den jongen koning kon het niet houden tegen eene redenvoering, die zyne ſtaatzucht vleide, en die, hoe verderffelyk zy ook was, genoegzame redenen, om de zelve te onderſteunen, verſchafte; zo dat hy geen ruſt hadt, voor dat hy uit Engelandt was vertrokken, en de koning, zyn vader, vondt zich als gedwongen om hem verlof te geven, uit vreze, dat hy het anders zelf genomen, en zich in een nieuwen opſtandt ingelaten zou hebben.

Hy gaat naar het hof van Vrankryk.

De vader hadt gelyk, en zyne goedheit, of veinzing, hieldt den zoon in ontzag. Hy ging naar Normandië, zonder meer aan de bedevaart van St. Jakob te denken; kwam aan het hof van den koning van Vrankryk, zynen ſchoonvader, en geleidde derwaarts de jonge koningin, zyne gemalin, die haar kraam te Parys hieldt. Maar hy hieldt zich ſtil, en maakte geen beweging in het hertogdom. Hy keerde naar Engelandt te rug in den jare 1179, en ſtak in den zelven jare wederom naar Normandië over, alwaar hy in ſtilte bleef tot het jaar 1185, waar in de ſtaatzucht van zynen broeder *Richard* hem dwong de wapenen op te nemen. In dien tydt was het, dat hy weder een inlandſchen oorlog begon, die kort daar na met zyn leven eindigde, gelyk wy het op zyne order zullen zien. Maar indien *Henrik* de droefheit niet hadt van zyne eige kinderen zo haaſt niet weder te zien opſtaan, zo was het anders met zyne overzeeſche onderdanen, die, zo haaſt als zy verſtonden, dat hy in Engelandt was gekeert, hunnen opſtandt en hunne beroerten wederom begonnen.

Opſtandt in Poitou.

Dit vuur ontſtak in Poitou. Men zegt 'er de oorzaak niet van. Mogelyk waren het de heimelyke ſtreken van de koninginne *Eleonora*, oppervoogdes * van het landt, die het, ſchoon zy daar gevangen zat, aan gene aanhangers ontbrak. Mogelyk moet men 'er den oorſpronk alleen van zoeken in den ongeruſten imborſt van den adel van Poitou, aan het zieden gebragt door de ſtreken van Vrankryk. Hoe het ook zy, de burggraven † van Limoges en Angoulême wierpen zich tot hoofden der muitelingen op, en haalden zich de gramſchap van den koning op den hals. Hy trok echter zelf niet tegen hen op; hy vergenoegde zich de zorg van dezen krygstocht aan zynen zone *Richard* te laten, aan wien hy zeide dat het, als aangeſtelde erfgenaam van Guiënne, toekwam zyn heerlyk erfgoedt te verdedigen, en de oproermakers, die het van een wilden ſcheuren, te ſtraffen.

* *Souveraine.*

† *Vicomten.*

Weder-ſtaan door den prins *Richard.*

Deze jonge prins, wiens drift die van zynen vader evenaarde, indien zy de zelve niet overtrof, kwam in Poitou; trok overal, daar de misnoegden hunne veſtingen en hunnen aanhang hadden; beteugelde de muitelingen; kaſtydde de ſchuldigen, en bragt de ganſche provincie onder zyne gehoorzaamheit.

Met de zelve ſnelheit trok hy in het Limoſin, en in het landſchap van Angoulême, en belegerde de hoofdſtadt van de laatſtgemelde provincie *. De twee burggraven hadden zich daar in geworpen, met het voornemen van zich tot het uiterſte te verdedigen. Maar zy hadden met een vyandt te doen, die trotſcher en dapperder was dan zy waren, en die van zyne zyde vaſt beſloten hadt de plaats met geweldt in te nemen. Dus zagen zy zich gedwongen hem, na eene belegering van tien dagen, de poorten te openen. Zy bleven krygsgevangen, en kregen hunne vryheit niet weder dan met hem de andere veſtingen van het landt, daar zy bezetting hadden, over te geven; zo dat een veldtocht een oorlog eindigde, die de landſchappen Poitou, het Limoſin, en Angoulême in vuur en vlamme hadt gezet, en die men vreeſde dat in de overzeeſche provinciën zou zyn overgeſlagen, indien *Richard* zich niet hadt geſpoed den zelven te bluſſchen. Zodanig waren de eerſte daden van dezen jongen prins, dien men in het vervolg, om zyne wonderlyke dapperheit, den naam van Leeuwenhert * heeft gegeven.

1175. Zyne daden in de provincie van Angoulême, en in die van het Limoſin.

* De ſtadt Angoulême.

* *Cœur de Lion.*

Terwyl de oorlog over zee wierdt gevoert, was Engelandt in ruſt, en de koning, zorgende voor het opſieren van Londen, liet de ſchone ſtene brug, met hare bogen, die men nog heden over den Theems ziet, bouwen. Zy wierdt echter eerſt drie en dertig jaren daar na, onder de regering van *Jan* Zonderlandt, voltooit. Men verhaalt, dat men, om de zelve te bouwen, het zelve heeft moeten doen, dat *Nitocris* * eertyds, om de brug van Babylon te leggen, in het werk hadt geſtelt, en den Theems van zynen loop afkeeren, gelyk die beroemde koningin den Euphraat van den zynen hadt afgekeert.

Henrik doedt de ſtene brug te Londen maken.

* Zie fol. 34.

In dit zelve jaar maakte een neef van *Henrik* (a) het boek van den Exequer, dat men het Zwarte Boek noemt, en in verſcheide hoofdſtukken verdeelt is. Men vindt 'er de inſtellingen van dit hof in; de bedienaars van het zelve; hunne zittingen, voorrechten, wedden, macht en gerechtsoeffening. Men ziet 'er ook de inkomſten van de kroon, zo in geldt, als in koren en vee, met de uitrekening van eenige geldſommen. Voor een ſchelling † hadt men broodt genoeg voor honderd man daags; een vette os koſtte ook maar twaalf ſtuivers, en een ſchaap vier: een teken van de ſchaarsheit van geldt in een ryk, daar de overſtromingen der barbaren al dat 'er de Romeinen hadden ingebragt verteert hadden, en werwaarts de mynen van Mexico en Peru hare rykdommen nog niet overgezonden hadden. Men twyffelt echter aan de oudheit van dit boek, en aan des zelfs maker *Gervaas van Tilburg* *.

† of twaalf ſtuivers.

* Zie *Tyrrel* in de Voorreden van zyn II Deel.

Het jaar 1176 behelſt niet dan droevige gevallen. *Richard*, graaf van Strigul § en van Chepſtouw, en marquis van Pembroke, ſtierf in dit jaar in Ierlandt, wiens bemachtiging hy de eer hadt gehad te beginnen, en *Henrik* te voleindigen.

1176. Doodt van den grave van Pembroke.

§ of van Strongbow, van het huis van *Clare.*

Willem van Aubigny, graaf van Arundel, overleedt in dat zelve jaar in Engelandt, zynde de eerſte van zyn huis, die bekleed is geweeſt met dit Pairſchap, dat hy van de koninginne *Machtelt* bekomen hadt, aan wie hy in de oorlogen, die zy tegen den koning *Stephanus* hadt gevoert, grote dienſten hadt gedaan.

Doodt van den grave van Arundel.

(a) *Gervaas van Tilburg*, of *Tilbury*, aldus genoemt naar een kaſteel van dien name, gelegen in het graafſchap Eſſex, aan den Teems, daar hy geboren was.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1176. De doodt van deze twee heeren heeft niets merkwaardigs; maar in dit jaar regende het twee uuren lang bloedt in het eilandt Wicht, dat al de wereldt ontzette. Men was bekommert, dat het een voorteken van eene droevige verandering mogt zyn, en dat men weder bloedige oorlogen in het ryk en over zee zou zien opkomen.

Regen van bloedt.

Ook zeggen zommige schryvers, dat men op het punt was van de zelve te zien vernieuwen tusschen de twee koningen van Vrankryk en van Engelandt, en de kinderen van den laatsten, daar de andere den opstandt van aanstookte, indien de bemiddeling van des pauzen gezant daar niet tusschen gekomen was. Doch anderen verhalen deze onderhandeling en dit gesprek der twee koningen op eene andere wyze.

Wrede daadt van den prins *Richard*.

In wat jaar dit gesprek geschied zy, (want de geschiedenisschryvers zyn het daar nog niet eens over) het is voorgegaan van eene daadt van *Richard*, die iets onrechtvaardigs en wreeds in heeft. Zyn kanceliér den koning, zynen vader, verwittigt hebbende, dat deze vorst gehoor aan zekere edellieden, die de koning van Vrankryk betaalde, gaf, en de brief, dien hy daar over schreef, onderschept zynde, zo liet hem *Richard* openlyk door beuls handen in de straten van Poitiers geesselen. De koning hadt hier groot hertzeer over; maar zich ter plaatse niet bevindende om zynen zoon te tuchtigen, zo ontveinsde hy zyne gevoeligheit; en wanneer hy daar gekomen was, in staat om dit ongelyk te wreken, vergaf hy het hem.

De tyding, die hem van zulk eene harde handeling gebragt wierdt, was eene der redenen, die hem verplichtten over zee te steken. Hy vreesde, dat *Richards* wreedheit tot wederspannigheit zou uitkomen, en dat de zelve tot de broeders zou overgaan; maar daar was nog eene andere reden van dezen tocht. Om van den paus den ontslag van den moordt, aan den aartsbisschop van Kantelberg gepleegt, te bekomen, hadt hy zich verbonden naar Asie te gaan, om Jeruzalem tegen de ongelovigen te beschermen, en hy moest deze belofte, daar de gezant van den paus de uitvoering van kwam vorderen, of vervullen, of te leur stellen. Hy wilde een gedeelte van den weg voor hem verkorten, en hem in Normandië ontfangen.

Hulde van de prinsen van Wallis.

Voor zyn vertrek ontfing hy nog te Oxford de hulde van de heeren van Wallis, onder welke zich vyf bevonden, die den tytel van koningen voerden (a). Zommigen voegen daar by, dat hy in de zelve vergadering aan zynen zone *Jan* het ryk of de heerlykheit van Ierlandt gaf; maar dat 'er nog acht jaren verliepen eer hy hem derwaarts liet gaan, om 'er bezit van te nemen.

Het bestier, dat *Henrik* instelde.

Eindelyk, hy stelde door gansch Engelandt bewindhebbers en getrouwe overheden aan, aan welke hy in zyne afwezigheit het bestier van het koninkryk vertrouwde. Deze bevelen gegeven zynde, vreesde hy niet de zee over te steken, om naar zyne gewoonte zyn gezag in de grote provincien, die hy in Vrankryk bezat, te doen gelden; de heimelyke streken van dat hof te tomen; de staatzucht van zyne kinderen te brydelen, en ieder onder zyne gehoorzaamheit te brengen.

Voor zyn vertrek stondt hy de princesse *Johanna*, zyne dochter, aan de gezanten van *Willem*, koning van Sicilië, toe, die gekomen waren om haar ten huwelyk te verzoeken, en zy wierdt naar Palermo geleid, alwaar de bruiloft geviert wierdt. Onder de regering van *Richard* zullen wy het voorwendsel zien, dat dit huwelyk aan dezen vorst gaf om Sicilië te bemachtigen. 1176.

De bedreigingen, die hem des pauzen gezant doedt.

Zo haast als *Henrik* in Normandië gekomen was vergaderde hy de Staten van Rouaan. Aldaar kwam hem de kardinaal van St. Chrysogon, des pauzen gezant, aanmanen tot het nakomen van zyn woordt, en het vertrekken naar het Heilige Landt, om den moordt van den aartsbisschop van Kantelberg te boeten. Dit vorderde hy met zulk eene bitzigheit, dreigende het koninkryk in den ban te slaan, indien de koning langer toefde, dat die prins al zyne wysheit nodig hadt om zich niet uit te laten. By dezen eersten eisch voegde hy een tweden, bestaande in het voltrekken van het huwelyk van den prins *Richard* met de princesse *Alix*. Het moet door aanhitzing van den koning van Vrankryk, of van den prins *Richard*, of misschien wel van beide, zyn geweest, dat hy zich in deze zake stak, daar de paus anders geen belang by hadt. *Henrik* meende zelfs, dat het hof van Vrankryk het gezantschap van den kardinaal verzocht, en dat het *Alexander* alleen op des zelfs aandringen toegestaan hadt. Hy veinsde evenwel, dat hy het niet merkte, en den kardinaal met zachtzinnigheit antwoordende gaf hy het bestiffen van deze twee artykels aan eene byzondere onderhandeling over, daar hy den koning van Vrankryk by wenschte te zien.

Deze onderhandeling, of dit gesprek, wierdt te Joui * gehouden, en men kwam daar te gelyk overeen omtrent den kruistocht naar Jeruzalem (a), en het huwelyk van *Richard*, maar op voorwaarden, die 'er de uitvoering van beletten (b). De koning van Vrankryk tekende zich zelven met het kruis, en verbondt zich om met *Henrik* naar de Levant te trekken. Zy schikten ook het bestier hunner staten op een zelven voet, en stelden een raadt van twaalf barons aan, (dus noemden zy de heeren, die den zelven zouden uitmaken) en bekleedden hen met hun gezag gedurende hunne afwezendheit. Maar wat inzicht zy ook mogen gehad hebben, het was een ontwerp in de lucht, en dat noch de een, noch de ander zich haastte uit te voeren.

* Anderen zeggen te Ivri, den 21 September. 1177.

De twee koningen van Vrankryk en Engelandt besluiten een kruistocht te doen naar het H. Landt.

Voorts is 'er weinig schyn, naar het geen eenige geschiedenisschryvers opgeven, dat *Henrik* het volbrengen van het huwelyk van *Richard* met *Alix* niet weigerde, dan om dat hy zelf op deze princesse verliefde. Zy was niet huwbaar, wanneer zy met dezen jongen prins ondertrouwt wierdt, en dat belette het voltrekken van het huwelyk. Doch byaldien *Henrik* het zelve steets uitstelde, was het veel eer uit een nayver van staat dan uit minneyver. Hy kon van zich niet verkrygen twee zonen te zien, schoonzonen van een koning, die zich reets van den eersten bedient hadt om hem den oorlog aan te doen, en hy hadt reden te vrezen, dat hy den tweden, die nog onrustiger dan de oudste was, den zelven geest van wederspannigheit zou inblazen. Naardien ondertusschen de meeste geschiedschryvers op eene verwarde wyze de liefde verhalen, die *Henrik* verdacht van liefde voor de princesse, die aan zynen zone belooft was.

Henrik

(a) Anderen zeggen twee, en geven den tytel van Lords aan de drie anderen.

(a) Anderen stellen dit twee jaren later, en zeggen, dat de twee koningen omtrent het ondernemen van dezen kruistocht overeenkwamen gedurende hun verblyf te Kanteiberg, waar van door den Schryver in het vervolg gesproken wordt.

(b) *Tyrrel* zegt, dat de koning van Vrankryk *Richard* het landschap Berry weigerde.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1177. *Henrik* voor deze princeſſe hadt, welke geſchikt was om zyne ſchoondochter te zyn, zullen wy ordentelyk onderzoeken het geen zy daar van hebben gezegt, op dat men ons niet beſchuldige, dat wy dezen koning ten koſte van de waarheit hebben willen rechtvaardigen.

Henriks daden in Normandië en Poitou.

Na zyne wederkomſt van het geſprek met den koning van Vrankryk en des pauzen gezant doorliep hy Normandië van het eene einde tot het andere, en ontfing te Alençon zynen zoon *Richard*, welken hy de wrede mishandeling van zynen zegelbewaarder te Poitiers vergaf. Hy zondt hem daar na in Poitou, alwaar hy verſtondt dat de adel weder op nieuw aan het opſtaan was, en hy trok zelf tegen die van Berry, dat zich door een zo verderffelyk voorbeeldt hadt laten vervoeren. Het Limoſin hadt ook deel aan den opſtandt. *Henrik* trok van de eene provincie naar de andere, overal gelukkig, en altydt overwinnaar, en, dat nog heerlyker is, altoos zachtmoedig, en zyne overwinning met matigheit gebruikende.

Byzonder verdrag.

In dien tydt verkreeg hy het graafſchap van la Marche, tuſſchen de landſchappen van Berry, van Poitou, van het Limoſin en van Auvergne in gelegen. *Adebert*, de laatſte van des zelfs graven, kwam hem opwachten in de abdy van Grammont, in het Hoge Marche *, daar het verdrag gemaakt wierdt, mits vyftien guldens in geldt †, twintig muileſels, en twintig paarden; een prys, die geen evenredigheit hadt met zulk een ſchoon leen, en dat *Henrik* zo wel gelegen kwam om zyn hertogdom van Guiënne, daar het in lag.

* *Haute Marche.*

† Anderen zeggen vyftien duizend.

1178. *Henrik* houdt de ſtaatsvergadering van Anjou.

Deze prins was te na by Anjou om het ook niet te bezoeken. Het was het oude erfgoedt van zyne voorouderen, en het vaderlandt van zyn doorluchtig huis, dat ſedert vele eeuwen den naam voerde van dit Pairſchap, of van dit grote leen, een der allervoornaamſte van de krone van Vrankryk, en dat ſedert een der erfgoederen van hare prinſſen is geweeſt. Hy hieldt aldaar de ſtaatsvergadering van het landt, en kwam van daar weder in Normandië.

Stelt zyne overzeeſche ſtaten in handen van Vrankryk.

Het ſcheen, dat hy toen het voornemen hadt van zynen tocht naar het Heilige Landt te volbrengen. Hy verklaarde ten minſte, dat het zyn toeleg was, en dat hy alle zyne overzeeſche landſchappen onder de beſcherming van den koning van Vrankryk ſtelde. Dit was een gerucht van ſtaatkunde, het welk dezen gevaarlyken nabuur de handen bondt, onder voorwendſel van hem eer aan te doen. Hy moet echter verzekert geweeſt zyn van zyne goede trouwe. Maar wat zekerheit kon hy 'er van hebben, hy, die hem zo dikwils, en nu nog onlangs, zyne eigene kinderen tegen hem hadt zien wapenen, en der zelver wederſpannigheit voeden. Mogelyk dacht hy hem door dit pandt meer te verbinden, en dat hy meer zwarigheit zou maken om het zelve dan alle wetten van natuurlyke billykheit te ſchenden. Men weet 'er den uitſlag niet van, nademaal *Henrik* zyn voornemen niet uitvoerde.

Hy ſlaat *Godefroi* ridder.

In dat zelve jaar ſtak hy de zee weder over, en op zyne aankomſt in Engelandt omgordde hy zynen zoon *Godefroi* met het zwaardt, en ſloeg hem ridder. Deze jonge prins begeerde van zynen kant de ridderlyke wetten na te komen, en ging de vremde hoven bezoeken, om daar blyken van zyne dapperheit te geven, volgens de gewoonte der oude ridders, die ſtoffe tot zo vele aardige verdichtſelen heeft verſchaft, daar de Romanſchryvers van die eeuwen hunne werken mede vervult hebben.

De koning riep in het volgende jaar zyn Parlement, of de vergadering van de Pairs, byeen, en de jonge *Henrik*, onlangs uit Normandië aangekomen, woonde de zelve by; het welk een blyk is, dat de eenigheit tot nog toe in het koninklyke huis was. 1179. Hy vergadert het Parlement.

In dezen jare gebeurde een vreemd wonder in het hertogdom van Durham. Een klomp aarde verhief zich in de lucht, daar hy van den morgen tot den avondt in bleef hangen. Hy ploſte met een ſchrikkelyk gedruis neder, en zonk in een afgrondt, daar men, naar de verzekering van den vermaarden ſchryver (a), onder de regering van *Henrik* den VIII de voetſtappen nog van zag. Vreemd wonder.

Het zelve jaar is merkwaardig door twee andere gebeurteniſſen, die min vreeſſelyk, maar niet min byzonder zyn. De eerſte is het uitwyzen van een vonnis, waar door zich *Henrik* een groten naam van wysheit en van rechtvaardigheit verkreeg, en die hem niet min ter eere ſtrekte dan zyne wapenen en overwinningen. Het was een twiſt van aangelegenheit, en de daar in belang hebbende partyen gaven daar een groten luiſter aan. Twee koningen, die van Navarre, en die van Caſtilië *, gereed om malkander te beoorlogen om zekere plaatſen, die zy zich onderling betwiſtten, verkoren *Henrik* tot hunnen ſcheidsman. Hy wilde eene zo gewigtige zaak niet uitwyzen dan in tegenwoordigheit en met den raadt van zyne geeſtelyke en wereldlyke Pairs, die hy plegtelyk te Londen te zamen riep. De gezanten der twee koningen wierden gehoort, en na eene raadpleging van drie dagen ſprak *Henrik* het vonnis uit, en dat met zo veel billykheit en omzichtigheit, vergoedende de wedergiften, daar hy den Caſtiliaanſchen vorſt toe veroordeelde, door die, welke hy dien van Navarre opleide te doen, dat zy beide daar mede te vrede waren. Uitſpraak door *Henrik* gedaan omtrent de verſchillen der koningen van Navarre en Caſtilië. *Acta Publ. Tom. I, fol.* 33, 41 & 50.

* *Sancho* de VI, bygenoemt de Wyze, en *Alphonſus* de IX, van anderen, die *Alphonſus* den VII wegens zyne korte regering overſlaan, gezegt de VIII.

De twede aanmerkelyke byzonderheit is de aankomſt van den koning van Vrankryk in Engelandt †, daar geen van zyne voorgangers, zegt de Geſchiedenis, voor hem was gekomen, noch als vriendt, noch als vyandt. De beweegreden van zyne reize was niet minſeldzaam dan de reis zelf. Hy kwam 'er uit Godsdienſtigheit, om het graf van den aartsbiſſchop van Kantelberg te bezoeken, en Godt door de voorſpraak van dezen Heilige de herſtelling van zynen eenigen zone, die na hem onder den naam van *Philips Auguſtus* regeerde, af te bidden. Bedevaart van den koning van Vrankryk naar het graf van St. *Thomas*.

† den 22 Auguſty.

Het gerucht van dezen nieuwen Heilige hadt zich aan alle kanten verſpreid, en men verhaalde daar een oneindig getal wonderen van, die een ongelooflyken toeloop van bedevaartreizigers naar zich trokken. De koning *Lodewyk*, buitenmaten Godsdienſtig, liet zich bewegen door de vertellingen, die men daar van deedt; en de prins *Philips* in eene razerny (b), die zyn leven in gevaar ſtelde, gevallen zynde, zo beval hy hem aan St. *Thomas van Kantelberg*, en begeerde in perſoon zyne gebeden op des zelfs graf uit te ſtorten. Hy verwittigde den koning van Engelandt van zyne reize, die hem te Douvres kwam ontfangen, van waar hy hem te Kantelberg geleidde. Het onthaal, dat men hem aandoedt.

Hy

(a) *Leland* en *Cambden* zeggen, dat dit de plaats is, daar de fonteinen van Hellketles zyn.

(b) De zelve was, gelyk de Geſchiedenis zegt, door eene hevige koorſte veroorzaakt, welke hy door ſchrik op het lyf kreeg, om dat hy, op de jagt zynde, alleen in een boſch verdoolt was geraakt.

1179. Hy wierdt daar ontfangen onder de toejuichingen van het volk en de gezangen van de geestelykheit, die hem in de kerk leide, alwaar het ligchaam van dezen heiligen man rustte. Hy volbragt daar zynen Godsdienst gedurende drie dagen, en keerde niet weder, dan na dat hy ryke offerhanden hadt gedaan, onder welke een kostelyke steen was, dien men de koninklyke diamant noemde, dien *Henrik* de VIII naderhandt liet snyden, en in den ring, dien hy aan den vinger droeg, zetten, wanneer hy dit graf deedt afbreken, op de wyze als wy elders zullen verhalen *.

Zyne offerhanden.

* Zie de Geschiedenis van *Henrik* den VIII.

By de offerhanden, aan de kas van den Heiligen gedaan, voegde *Lodewyk* zyne mildadigheden voor de kanunniken, die hy met honderd oxhoofden wyn, welke hy zich verbondt hen alle jaren te geven, begiftigde (a). *Henrik* onthaalde den koning van zyn kant prachtig, en de geschiedenisschryver † voegt 'er by, dat hy hem alle de schatten van zyn koninkryk, die hy door zyne zorge, en door die van zyne voorzaten hadt vergadert, liet zien, ten naaste by als *Ezechias*, wanneer hy aan de gezanten van den koning van Babylon zyne rykdommen vertoonde §.

Henrik laat hem zyne schatten zien.

† *Stow.*

§ Zie II Kon. XX.

Hy verzocht ook den Franschen koning, en alle de heren van zyn gevolg, onder zo vele rykdommen, het geen hen het best behaagde, te kiezen; maar niemandt wilde iets nemen. De koning hadt alleen de beleefdheit voor de heuschheit en het prachtig onthaal van *Henrik*, dat hy van hem eenige juweelen van kleine waarde, als een teken van hunne wederzydsche vriendschap, aannam. Hy stierf in het jaar daar aan volgende, kort na zyne wederkomst in Vrankryk. Aldaar aankomende vondt hy den prins, zynen zoon, herstelt, dien hy deedt kronen voor zyne doodt, en die in zynes vaders plaats opvolgende, hem teffens opvolgde in het voornemen, dat hy hadt genomen van Engelandt in den grondt te boren door de tweedragt van vader en kinderen.

Geschenken, die hy van *Henrik* ontfangt.

1180. *Henrik* droeg zich geheel anders omtrent den nieuwen koning *Philips* en de koninginne, zyne moeder; ten minste, indien men de Engelsche geschiedenisschryvers moge geloven. Zy zeggen, dat de koningin weduwe, ondersteunt door de graven van Champagne, hare broeders, naar het regentschap stondt gedurende de minderjarigheit van den nieuwen koning, en dat zy, vergramt, dat men haar voorby was gegaan, en *Philips* van de Elzas, graaf van Vlaanderen, verkoren hadt, de bescherming van den jongen koning van Engelandt, die toen in Normandië was, hadt verzocht, en dat die prins, met toestemming van den koning, zynen vader, krygsvolk hadt geligt om haar te ondersteunen. Maar *Henrik*, kort daar na uit Engelandt in Vrankryk wedergekeert zynde, veranderde van gedachten; hy wilde zich liever tot middelaar aanbieden, en de moeder met den zone bevredigen, dan een burgerlyken oorlog in het ryk ontsteken. Deze bevrediging geschiedde te Gisors *, daar de twee koningen van Engelandt waren, met den koning van Schotlandt, ter eener zyde, om dit vergelyk te maken, en den koning *Philips* ter andere, verselt van de heeren van zyn hof, die het verdrag toestemden. Men herstelde voor eerst de vrede in het koninklyke huis, en men bevestigde die vervolgens tusschen Vrankryk en Engelandt, daar men de verbonden van vernieuwde.

Henrik bevredigt de koninginne weduwe van Vrankryk met haren zone.

* Anderen zeggen tusschen Gisors en Trie.

(a) Hy scholdt hen ook kwyd alle rechten voor het gene tot hun gebruik ooit in Vrankryk zou gekocht worden.

Anderen verhalen deze handeling op eene wyze, die minder eer aan *Henrik* doedt, maar die min waarschynlykheit heeft dan de eerste. Zy komen daar in overeen, dat de koningin en hare broeders toevlucht namen by den prins, die, naar hun verhaal, over zee met een groot leger stak, om uit deze verdeeldheit zyn voordeel te trekken. Zy zyn echter verplicht te erkennen, dat hy zich als middelaar en scheidsman gedroeg: maar hy ging, volgens het geen zy daar by voegen, met zulk een hoogmoedt te werk, geen reden, maar veel eer bedreigingen gebruikende, dat men wel zag, dat hy van zins was de wet te stellen. De standvastigheit van den jongen koning brak zyne maatregels; de misnoegden verzoenden zich met hem, en de koning *Henrik* was eershalven gehouden zyne toestemming aan eene vereeniging te geven, die hy wel gewenscht hadt te beletten. Men bespeurt evenwel niet, waarom hy als bevrediger zou hebben willen handelen, indien hy niet ernstelyk voor de vrede was geweest. Waarom, in plaats van zich als scheidsman te gedragen, zou hy zyn leger niet geleid hebben tot aan de poorten van Parys? ondersteunt, gelyk hy was, van de koninginne weduwe en de graven van Champagne, die weinig minder aanhangers hadt dan de regent. Waar by men voegen moet, dat een prins van vyftien jaren (want *Philips* was toen niet ouder) weinig bekwaam scheen om een zo vast besluit te nemen, als dat was, het welk men hem toeschryft. Aldus komt al de eer van de bevrediging *Henrik* toe, en het voegde dien prins zo edelmoedig gearbeid te hebben aan de vereeniging van een huis, dat altydt uit geweest was om het zyne te beroeren en te verdeelen. 1180.

Het geen in dezen jare omging omtrent de doodt van *Cadwalan*, prins van Wallis, doedt hem zo veel eer niet aan. Men zegt, dat deze prins in Engelandt overgekomen zynde, onder vrygeleide van den koning, om hem hulde te doen, om het leven wierdt gebragt, zonder de aanleggers van dezen doodslag te kennen, en zorg te dragen, dat zy ontdekt wierden. Het niet straffen van een zo hatelyk feit, onder het oog van den vorst begaan, die 'er de wraak over moest vervolgen; maakte, dat men het hem ten laste leide. Misschien deedt men hem ongelyk met hem daar van op blote giffingen te betichten; maar indien hy onschuldig was, verongelykte hy zich zelven de eerste met zich niet te bevryden van vermoedens, die zyne eer zo zeer kwetsten, door het aanwenden van een groter yver om de schuldigen te ontdekken en te straffen.

Men houdt hem verdacht van den prins van Wallis te hebben laten ombrengen.

De valsche munters, die het geldt vervalschten, of besnoeiden, wierden in dit jaar strengelyk gestraft; en om hun bedrog te beletten deedt men den ouden stempel breken, en een nieuwen maken, die aan het geldt eene ronde gedaante gevende, het besnoeien moeielyker maakte.

Straf der valsche munters.

In den jare 1181 viel 'er niets aanmerkenswaardig voor. In den volgenden vergaderde *Henrik* te Waltham, in het graafschap van Essex, de geestelykheit van zyn koninkryk, om haar aan te manen tot het opbrengen van hare inkomsten tot de kosten van den heiligen kryg; en om haar door zyn voorbeeldt daar toe te verplichten, gaf hy ten dien einde een geschenk van vyftig duizend ponden sterlings. 1181. 1182.

Vergadering der geestelykheit.

De zittingen geëindigt zynde stak hy over zee en kwam in Normandië. Daar ontfing hy *Henrik* den III, bygenaamt de Leeuw, hertog van

Hy gaat over naar Normandië.

1181. van Saxen, zynen ſchoonzoon, die de hertoginne *Machtelt*, zyne gemalinne, by hem bragt, met hunne twee zonen, *Henrik* en *Ottho*, alle verbannenen van den keizer *Frederik Barbaroſſa*. Hy kon evenwel niet beletten, dat deze *Ottho* keizer wierdt, en het was eerſt na de doodt van dezen kleinzone van Engelandt, dat *Frederik* de II, kleinzoon van *Frederik Barbaroſſa*, tot de keizerlyke kroon weder geroepen wierdt, die *Henrik* de VI, zyn vader, hadt bezeten, maar daar *Ottho*, na de doodt van *Henrik*, zich van meeſter hadt gemaakt, ten koſte van den jongen *Frederik*.

1182.

Men moet niet vergeten, dat *Henrik* de III, hertog van Saxen, uit hoofde van *Henrik* den II, zynen vader, dien de keizer *Lotharius* de II daar in gehuldigt hadt, afkomſtig was van *Azo* *, uit het aloude Italiaanſche huis van *Eſte* geboren, ſtam van de huizen van Brunswyk en Luneburg †. Aldus is het huis van Hannover, dat 'er de doorluchtigſte tak van is, oorſpronkelyk, door de hertoginne *Machtelt*, uit Engelſch bloedt federt meer dan vyf honderd jaren, en door een nieuwer verbondt is het tot de opvolginge van de kroon geroepen uit krachte van een beſluit * van het Parlement.

* of *Azzo*.

† Hy leefde in het midden der XI eeuwe.

* *Bill.*

De Geſchiedenis ſpreekt van den uiterſte-wille, welken de koning *Henrik* in dat jaar maakte. Onder de giften, die het meeſt verdienen aangehaalt te worden, vindt men, dat hy aan de arme dochters van het Engelſche ryk, van zyn hertogdom van Normandië, en van zyn graafſchap van Anjou, naliet aan ieder des eerſten drie honderd marken, en honderd aan ieder der andere, om hen uit te trouwen.

Zyn geluk in zyn huis.

Hy hadt de vreugde te zien, dat, het grootſte en voornaamſte gedeelte van zyn huis by hem zynde, een der ſchoonſte en prachtigſte hoven van Europa uitmaakte. Behalven zynen ſchoonzoon, en de twee jonge prinſſen, zyne kinders, welker eene eens den keizerlyken troon moeſt beklimmen, hadt hy nog by zich *Henrik*, *Richard* en *Godefroi*, zyne drie zonen, welker dapperheit alom berucht is. Hy hadt de drie laatſten doen byeenkomen, om hen te vereenigen als drie broeders, en den bandt hunner gemene geboorte toe te trekken door dien van de ſtaatkunde en redenen van ſtaat, die hen tot eene wederzydſche beſcherminge en hulp verplichtten. Maar het middel, dat hy gebruikte om hen te vereenigen, was dat hen verdeelde.

Dat 'er het ongeluk van maakte.

Hy ſtelde zich daar het eerſte middelpunt van, en daar omtrent valt niet te zeggen. Maar hy begeerde, dat zyne twee jongſte zonen een tweeden erkennen zouden in den perſoon van hunnen oudſten broeder, en dat, gelyk hy hem tot het genootſchap van de koninklyke waardigheit hadt aangenomen, ieder van hen hem hulde zou doen van de ſtaten, die hy onder hen verdeelt hadt. *Godefroi* deedt hem hulde van zyn hertogdom van Bretagne *, hoewel met tegenzin. *Richard*, veel onruſtiger en trotſcher van aardt, weigerde rond uit de zelve te doen van zyn hertogdom van Guiënne. Voor reden van zyne weigering zeide hy, dat hy, zo lang als zyn vader zou leven, niemandt dan hem voor zyn opperhoofdt en koning zou erkennen; *En voor het overige*, voegde hy 'er met een dreigenden toon by, *Guiënne is het erfgoedt van myne moeder, dat van Engelandt niet afhangt, en daar ik mynen broeder geen hulde behoef van te doen.* De jonge *Henrik* gevoelde de bitſchheit van deze woorden: doch de eerbiedt, die hy voor de tegenwoordigheit van den koning, zynen vader, hadt, belette hem zich daar gevoelig over te tonen. Wat *Richard* aangaat, deze, veel driftiger en veel ongeduldiger zynde, ontzag niets; hy liep met 'er haaſt uit de vergadering en uit het hof, en ging naar Poitou den yver zyner aanhangers opwekken, en zich meeſter maken van de plaatſen, daar hy het hoofdt kon bieden aan de gramſchap en wraak der twee koningen, niet twyffelende, of hy zou terſtondt van hen vervolgt worden.

* een leen van het hertogdom van Normandië.

1181. 1182.

Henrik kieft party onder zyne zonen.

Hy bedroog zich niet; maar door eene kluchtige omwending, daar de geſchiedſchryvers geen net bericht van gegeven hebben, nam en verliet de vader beurt by beurt de zyde dan van *Henrik*, en dan van *Richard*, en haalde zich eindelyk op den hals de verfoeielyke wapenen van zyne twee kinderen, en van hunnen derden broeder, die zich door hunnen opſtandt liet vervoeren.

1183. Wreedheden van *Richard*.

Richard was naar Poitou getrokken, gelyk wy gezegt hebben, voornemens zynde zich daar te handhaven onafhankelyk van zynen oudſten broeder, en miſſchien van zynen vader zelf. Hy bleef daar niet by. Hy voegde de wreedheit by de ſtaatzucht, en hy laadde op zich den haat van den adel en van het volk. Dit was zyn ondergang. Zy namen alle hunne toevlucht by den jongen koning, die in Normandië met meer zachtheit regeerde, en zonden gezanten om zyne beſcherminge te verzoeken tegen het geweldt van den prins, zynen broeder, die hen onderdrukte. Zy vertoonden hem, dat 'er zyne eer zo veel als hun belang aan gelegen was in het niet toe te laten, dat zyn jonger broeder zich meeſter maakte van een landt, daar hem, uit krachte van het recht zyner eerſtgeboorte, de bezitting van toekwam, en zy verzekerden hem, dat zy na de doodt van de koninginne *Eleonora*, hunne wettige oppervoogdeſſe, geen anderen heer dan hem zouden erkennen. De jonge koning, reets tegen zynen broeder vertoornt, om dat hy hem geweigert hadt hulde te doen, ontfing met blydſchap de onderwerping van die van Poitou, en beloofde aan hunne afgezondenen, dat hy hen zonder uitſtel te hulp zou komen met een genoegzaam groot leger om zynen broeder te verjagen, en zyn gezag te veſtigen. Hy hieldt zyn woordt, en haalde zynen broeder *Godefroi* in zyne belangen over. Zy bragten beide krygsvolk op de been, de een in Normandië, de ander in Bretagne, en zy deden het zelve aftrekken naar Poitou, daar zy zich begaven om het te gebieden.

Zy doen Poitou opſtaan.

De jonge koning trekt derwaarts.

De vader bevredigt hen.

Hunne toerufting was geſchied met toeſtemminge van den koning, hunnen vader, maar op de brieven, die hem geſchreven wierden door *Richard*, die daar over ontruſt was, en hem ſmeekte, zynen ondergang en dien van de provincie door de zamenſpanning van zyne broeders te beletten, ſtak hy de zee over, en ſtelde zich te Anjou tuſſchen hen beide. Hy beval de drie prinſſen by hem te Angers te komen, en zy gehoorzaamden alle drie.

Zy nemen de wapenen weder op.

Het vergelyk wierdt getroffen; maar het was ſlechts in ſchyn, en ieder zyne eerſte gevoelens behoudende, begon de oorlog weder kort daar op. *Richard* keerde weder naar Guiënne, en zyne hardigheit verwekte op nieuw de klagten van de provincie. De jonge *Henrik* badt zynen vader toe te ſtaan, dat hy met zynen broeder *Godefroi* in het Limoſin mogt trekken, om de beroerten te ſtillen. De vader ſtemde het toe; maar

Spannen zamen aan tegen hunnen vader.

1183. maar de ſpot van zyne zonen niet willende zyn, volgde hy hen met een deel krygsvolk, dat op alle hunne bewegingen lette. Zo haaſt als zy te Limoges aangekomen waren, vertoonde hy zich ook terſtondt, en eiſchte, dat men hem de poorten zou openen. Dit zochten de twee broeders niet; zy lieten toen hunnen kwaden toeleg merken, en hadden de Godvergetene ſtoutheit van te laten ſchieten op hunnen vader en hunnen koning, die door een pyl van een boog zou gedood zyn geweeſt, indien zyn paardt in het opſteigeren hem niet hadt gedekt, en de ſchoot in zyn hoofdt gekregen. De ongelukkige vader erkende toen al zyn onheil, en vondt zich genoodzaakt de wapenen tegen zyne ontaarde kinderen op te nemen.

De vader vervolgt hen.

Hy deedt het in weêrwil van zich zelf, en zy, ziende, dat hy voornemens was hen in Limoges te belegeren, trokken daar uit, en begaven zich in het landſchap Quercy. Hy vervolgde hen aldaar, bemachtigde alle de plaatſen van het landt, en vondt, dat alles zich onderwierp, behalven zyne kinderen. Zy vluchtten ſtaag, tot dat de oudſte, bukkende onder het hertzeer, dat hem zyn ongeluk veroorzaakte, en miſſchien onder de droefheit, die hy van zynen opſtandt hadt, ziek wierdt in het kaſteel van Martel in het landſchap Quercy, alwaar hy, na eenige dagen aan de koorts gelegen te hebben, overleedt.

Berouw van den jongen *Henrik* voor zyne doodt.

Hy ſtierf vol berouw van zyne wederſpannigheit. Hy liet zynen vader om vergiffenis bidden, en ſmeken, dat hy hem de zelve zelf wilde komen brengen, om getuige te zyn van het levendig leedwezen, dat hy van zyne misdaadt hadt, daar zyn gewiſſe hem wredelyk van beſchuldigde. De eerſte bewegingen van den vader waren die van de natuur, die hem niet alleen al het geleden ongelyk deedt vergeten, maar tot aan zyn bedde komen, om zynen zoon te zien ſterven, en zyne tranen met de zyne te mengen. Hy wierdt daar in belet door aanmerkingen van ſtaatkunde, en uit vreze, dat men hem lagen mogt leggen, en door den raadt van zyne of laf hertige, of kwalykgezinde Raadsheeren; het zy dat zy beducht waren, dat hy gevaar zou lopen; het zy dat zy blyde waren deze vermoedens in zyn hert te voeden. Hy vergenoegde zich dan zynen ring aan den prins te zenden, als een pandt, dat hy hem vergeven hadt, en van zyne ganſche genegenheit verzekerde. De jonge *Henrik* ontfing den zelven met eene verrukking van eene ongemene vreugde, en zyne tranen met de kuſſen, die hy aan dit zegel van zyns vaders genade en verzoeninge gaf, mengende, betuigde hy, dat hy geen leedt hadt te ſterven, na dat zyn vader hem hadt vergeven.

Zyn lof.

Dus ſtierf deze jonge prins in den ouderdom van acht en twintig jaren, beklaagt van ganſch Engelandt, en tederlyk betreurt van den koning, zynen vader, die, in hem de wederſpannigheit, daar hy zo een bitter berouw van getoont hadt, niet meer beſpeurende, alleen op de beminnelyke hoedanigheden van een prins zag, die met minder ſtaatzucht dan zyne broeders zo veel moedt en meer zachtzinnigheit hadt.

Zyne begravenis.

Hy overleedt in den bloem van zyne jaren, en zonder kinderen na te laten, miſſchien om hem te ſtraffen over eene wederſpannigheit, die de Hemel byna nooit ongeſtraft laat. De vader, die hem de zelve vergeven hadt, was langen tydt niet te trooſten over zyne doodt. Men heeft nog den brief, dien hem *Pieter van Blois*, aartsdiaken van Bath, maar geboortig van Bretagne, ſchreef, om hem tot het matigen van zyne droefheit te brengen, hem verzekerende van de zaligheit van dezen prins, die met veel boetvaardigheit was geſtorven. *Henrik* bezorgde de begravenis van zynen beminden zone, wiens ligchaam hy gebalſemt te Rouaan liet brengen, en begraven in de hoofdkerk (a) met al de eer, die zyne geboorte en zyne koninklyke waardigheit toekwam. *Margareta* van Vrankryk wierdt door den koning *Philips Auguſtus*, haren broeder, herroepen, en twee jaren daar na met *Bela* den III, koning van Hungarië, hertrouwt. 1183.

Weder-ſpannigheit der andere zonen van *Henrik*.

De doodt van den jongen koning *Henrik* moeſt zynen broederen tot eene waarſchouwing dienen, en zyne ſtaatzucht intomen. Maar zy deedt dat niet: in dat ongelukkig huis was een zuurdeeſem van wederſpannigheit, dat alle dagen door zyne eige rampen oprees. De vader hadt zo haaſt met een opſtandt gedempt, of hy vondt zich aangetaſt door een anderen. De koning van Vrankryk ſtelde alles in het werk, en het huwelyk van zyne dochters met de zonen van *Henrik* waren zo vele twiſtappelen, die hy tuſſchen vader en kinderen wierp, onder welke zyne verfoeielyke ſtaatzucht de tweedragt altydt onderhieldt.

1184. Voorwendſel van oorlog van koning *Philips*.

Lodewyk de Jonge, de princes *Margareta* aan *Henrik* van Engelandt uithuwelykende, hadt haar tot eene huwelyksgave het Vexin gegeven, een klein landt, dat eene grensveſting voor Normandië was tegen de invallen van Vrankryk. *Henrik* hadt zo haaſt zyne oogen niet geſloten, of *Philips* vorderde de huwelyksgift van zyne zuſter wederom. Zyn eiſch was billyk; maar hy gaf aan den ſchoonvader van de weduwe den tydt niet om met haar te ſpreken, en over deze wedergevinge raadt te plegen. Gelyk hy niet anders dan krakeel zocht, bragt hy zyne wapenen in Guiënne, en nam tot voorwendſel van dezen inval de weigering, die, zo als hy zeide, de koning van Engelandt gedaan hadt van hem het Vexin weder te geven, daar hy het evenwaardige * van kwam zoeken aan het einde van het koninkryk.

* *Equivalent.*

Hy belegert Iſſoudun, dat hy inneemt.

Dat was een grote afdoling. Hy hadt zyne redenen daar toe. De plaatſen van het Vexin waren verſterkt, en in Normandië was 'er geen geſteldheit tot oproer, gelyk als in Guiënne, daar *Philips* minder tegenſtandt dacht te vinden. Dus het landt van Beauſſé en dat van Orleans doortrekkende, ging hy over de Loïre, trok in het landſchap Berry, en belegerde Iſſoudun, dat zich op de eerſte aanvallen overgaf.

Hy breekt het beleg van Chateau-Roux op, om *Henrik* ſlag te leveren.

Hy vondt die zelve gemakkelykheit niet te Chateau-Roux. *Henrik* hadt den tydt om die plaats te hulp te komen. Hy vloog derwaarts met een ſpoedt, dien de hertzeren en de jaren nooit konden verſlappen. *Philips* brak de belegering op, en boodt hem een veldſlag aan. Hy hadt geen noodt dien te weigeren. Hy brandde van luſt om handgemeen te worden met een vyandt, wiens jonkheit hy verachtte, en hy wilde hem doen berouw hebben van de vyandelykheden, gepleegt in de provinciën, die de trouw der verbonden daar voor hadt behoren te dekken. Alles ſchikte zich tot een bloedigen ſlag,

(a) Hy was in die van Mans begraven; maar het volk en de geeſtelykheit van Rouaan deden het lyk overbrengen in hunne Lieve Vrouwen-kerk.

1184. De gezant maakt, dat zy over eene wapenschorsinge overeen komen.

slag, en de twee legers hunne standaarden opsteekende, stonden den zelven zo aan te gaan, wanneer de gezant van den paus, zich tusschen beide stellende, hen belette handgemeen te worden. Met dat voornemen hadt hy de twee koningen gevolgt; hy sprak hen met zo veel kracht aan op het punt, dat zy op elkander los stonden te branden, dat hy hen verplichtte over eene wapenschorsinge overeen te komen. Hy wist in het vervolg den geest van *Henrik* zo wel te ondervangen, dat die prins, hoe hoogmoedig hy ook was, zich voor de vrede verklaarde, en de beslissing van het verschil voorstelde over te laten aan het oordeel van de Pairs van Vrankryk; of, volgens eenigen, stemde hy de voorstelling toe, die de pausselyke gezant daar van deedt. Wat 'er van zy, de twee koningen kwamen wegens de bemiddeling overeen, en ieder trok met zyn leger naar huis, zonder eenige buitensporigheit in elkanders landt te plegen.

Vriendschap van den koning *Philips* en van den prins *Richard*.

Daar gebeurde iets merkwaardigers tusschen *Richard* en den koning *Philips*. De eerste verbondt zich aan den anderen door eene zo naauwe vriendschap, dat hy hem naar Parys volgde; niettegenstaande al het gene hem de koning van Engelandt, zyn vader, die het hof van Vrankryk kende, en die beducht was, dat deze reis hem dodelyk zou zyn, mogt zeggen om hem den zelven af te raden. Zyne vrees was maar al te wel gegrond. Men betoverde dien jongen prins door alle de beleefdheden, die men hem aandeedt, en hy liet zich misleiden door de vermoedens, die men hem tegen den koning, zynen vader, inboezemde, tegen wien hy zich niet ontzag de wapenen in het vervolg op te nemen. Dit gebeurde nochtans niet aanstonts. Hy nam ze zelf eerst op tegen *Philips*; maar de naauwe verbindtenis, tusschen hen gemaakt, was al te wel bekrachtigt, om lang tegen elkander te oorlogen.

Hunne gelykvormigheit.

Zy geleken malkander in zo vele dingen, dat hunne genegenheit een uitwerksel scheen te zyn van die overeenkomst van zinnen, die de krachtigste en de yverigste vriendschap maakt. Zy hadden maar eene tafel en een bedt, en de een kon zonder den anderen niet leven. *Philips*, eenige jaren jonger dan *Richard*, was ten naaste by van den zelven leeft *; zy waren beide meer dan gemeen lang; zy waren beide blond: maar het haair van den Engelschen prins trok wat naar het rood. Zy hadden beide blaauwe oogen, levendig, en vol vuur; hoewel de Fransche in het linker oog een vlak hadt, dat het een weinig verdonkerde. Men stondt verstelt over hun statig en te gelyk liefkozend wezen, misschien wat te trotsch in *Richard*, maar zachter in *Philips*; aanvallig echter in beiden. Even prachtig in hunne uitgave, tafel en huisvieraden, het zy in het leger, het zy aan hunne hoven. In de liefde tot de vrouwen gingen zy de maat te buiten. Het is bekend, dat de drift van *Philips* voor de schone *Agniet*, dochter van *Berthold*, hertog van Meranië †, zo ver ging, dat hy met haar in den echt tradt, schoon hy getrouwt was met *Isemburge*, princesse van Denemarken, en hy wilde liever de blixemen van den paus op zich en op zyn ryk halen, dan haar verlaten. Zy hadden geen minder trek tot de eer. Indien *Philips* door zyne dapperheit den toenaam van *Augustus* en van Overwinnaar verdiende, behaalde *Richard* door de zyne den tytel van Leeuwenhert, zo verschrikkelyk voor de Saracenen, die hy beoorloogde, dat zyn naam na zyne doodt by hen een spreekwoordt wierdt, om de afgryselykste zaak van de wereldt uit te drukken (a). Voor het overige hadden zy beide te veel staatzucht om langen tydt vrienden te blyven. Het was met hen, gelyk met twee medevryers, die het niet langer met elkander houden dan tot dat zy komen te weten, dat zy het zelve voorwerp beminnen. De glorie was hunne gemene vryster, en hunne zucht voor de zelve scheidde hen haast van een.

* *Taille.*

† dat is Tirol.

1184.

1185. De strik, dien men *Richard* legt.

Ondertusschen dronk *Richard* het vergift met lange teugen in, dat hem het hof van Vrankryk hadt bereid. Aanstonts ontdekte het zelve zyne zwakheit, en het bleek, dat hy driftig van aardt was, veel heter nog om te regeren dan zyn oudste broeder, en zo hoogmoedig, dat hy naauwlyks een mededinger in zynen eigen vader kon veelen. De Franschen bedienden zich van deze gebreken. Zy hielden hem het uitstel, dat zyn vader bybragt omtrent zyn huwelyk met de princesse *Alix*, voor als de hoogste belediging, wat hier ook de beweegreden van mag geweest zyn, het zy de strafbare liefde voor zyne toekomende schoondochter, daar hy mede wierdt beschuldigt, het zy zyne hoofdigheit in het weigeren van zyns zoons inhuldiging in de landen, die hy hem gehouden was over te geven by het voltrekken van zyn huwelyk. Deze dikwils herhaalde redenvoeringen maakten een groten indruk op het gemoedt van een jongen prins, die even gevoelig van de min en van de staatzucht was; en indien de koning zyn vader zich niet hadt verhaast om hem voor te komen, zou men zyne wraakgierigheit toen al hebben zien uitbarsten.

Aankomst van *Henrik* in Normandië.

Op de tyding, die men van zyne heimelyke aanslagen hadt, ging hy terstondt scheep, en landde in eene der havenen van Neder-Normandië. Hy bragt daar het Kersfeest door, waar na hy zich naar het Hoge begaf, en Parys naderde. De twee koningen kwamen omtrent de plaats, daar zy hun mondgesprek zouden hebben, overeen, en daar bevondt zich mede de jonge *Richard*. Zyn huwelyk was de reden van hunne byeenkomst. Men kwam daar omtrent overeen. *Henrik*, die de princes *Alix* altydt onder zyne bewaringe had gehad, beloofde plegtiglyk, haar aan haren toekomenden bruidegom te geven, die met haar aanstonts in den echt zou treden, en hem te gelyk in de staten van Guiënne, daar hy dadelyk bezit van nemen zou, in te huldigen.

Zyn verdrag met *Philips* en den prins *Richard*.

Dit verdrag wierdt met geen beter trouwe dan de andere uitgevoert, en tot *Henriks* doodt toe bleef dit huwelyk een gedurig spel, dan verzocht van de eene, en dan belooft en ontweken van de andere zyde, strekkende altydt een voorwendsel tot het breken of maken van vrede.

Hy huldigt zynen zoon *Jan* in Ierlandt.

Henrik gaf in dat zelve jaar zynen zone *Jan* het leen van de heerlykheit van Ierlandt, en de paus, als of hy de huldiging van den koning door de zyne nog wilde te boven gaan, zondt aan den jongen prins eene kroon, gemaakt van paauwe-veêren, en met goudt gestikt; maar onder beding van jaarlyksch den St. Pieters-penning te zullen heffen van ieder huis in Ierlandt: zo dat den paus van onder die veêren goude eiêren van daan kwamen.

Middelerwyl liet zich *Godefroi*, welken de Ge-

(a) Wanneer zy te paarde stegen, steunden zy op de sporen, zeggende: *Meent gy, dat gy den koning* Richard *zist.*

1186. Opſtandt van prins *Godefroi.*

Geſchiedenis het getuigenis geeft, dat hy de goedaardigſte en de minſt ſtaatzuchtige van *Henriks* zonen is geweeſt, vervoeren door de drift, die zyne twee oudſte broeders tot wederſpannigheit hadt gebragt. Zich met Bretagne niet vergenoegende eiſchte hy nog Anjou. Zyn vader wachtte zich wel zyne ſtaatzucht te voldoen; en deze jonge prins, het voorbeeldt van zynen broeder *Richard* volgende, week naar het hof van Vrankryk, daar hy mede de zelve beſcherming vondt. Hy leefde niet lang na zyne ligtvaardigheit en opſtandt. Hy ſtierf te Parys in het begin van Auguſty, het zy van zyne ziekte, het zy door eene geweldige doodt, gevallen zynde van zyn paardt in een ridderſpel *, en van de andere paarden vertrapt.

Zyne doodt.

* *Tournoi.*

Van iedereen betreurt.

Hy kon niet meer beklaagt worden dan hy wierdt van den koning *Philips*, en van het ganſche hof, dat hy door zyne goedaardigheit hadt bekoort. Hy wierdt niet minder betreurt in Bretagne, daar zyne gedachtenis nog in eerbiedt is, en dat nog heden deze vermaarde wet, die hy maakte, onderhoudt, welke de gehele nalatenſchap van de edelen aan den oudſten van het huis geeft, zonder iets anders aan de jonger broederen te laten, dan dat hy hen wil geven. Men matigde de zelve daar na in dier voegen, dat de laatſtgeborenen voor hun leven een derde zouden hebben van vaders en moeders goederen, dat na hunne doodt weder aan den oudſten zou komen, het zy dat zy kinderen hadden, of niet †. Men noemt deze wet *l'Aſſiſe van graaf Godefroi*, om dat hy de zelve maakte in *de Aſſiſe*, dat is te zeggen in de zitting of vergadering van de algemene Staten der provincie. Zy was maar gemaakt voor die van den eerſten adel; maar de gemene edellieden verzochten daar in begrepen te zyn; zo dat het eene algemene wet wierdt, die ſedert altydt door alle de edelen van het landt zonder onderſcheidt is onderhouden.

† Dit was overeenkomſtig met de oude gewoonte van Normandië.

Geboorte van den prins *Arthur.*

Verandering van Bretagne.

‡ *Jan* Zonderlandt.

§ in het jaar 1242. Zie hier na op het jaar 1192.

* door de huwelyken van *Karel* den VIII en *Lodewyk* den XII met *Anna* van Bretagne.

Doodt van de keizerinne *Machtelt.*

† Anderen zeggen in het jaar 1167.

Godefroi liet de princes *Conſtantia*, zyne gemalinne, zwanger van een zoon, daar zy eenige maanden daar na van beviel, en dien men den beruchten naam van *Arthur* gaf, ter gedachtenisſe van dien roemruchtigen koning, wiens daden wy boven in hare order verhaalt hebben, als of men den zelven in dezen, na zyns vaders doodt geboren, hadt willen doen herleven. Maar de menſchen zyn geen meeſter van hunne lotgevallen. Wy zullen dezen jongen prins door de ſchenddaadt van zynen oom ‡ zien omkomen, eer hy meerderjarig was geworden, gelyk mede zyne zuſter *Eleonora*, die in de gevangeniſſe § ſtierf. *Conſtantia*, weduwe van *Godefroi*, hertrouwde met *Guido* van Thouars, daar zy eene dochter by hadt, die trouwde met *Pieter* van Dreux, op wien zy het hertogdom van Bretagne overbragt, dat op die wyze aan de kroon van Engelandt ontſnapte, en dat vele eeuwen daar na weder aan die van Vrankryk * gehecht wierdt.

De doodt van de koninginne *Machtelt* was in den voorgaanden jare voorgevallen †. *Henrik* was 'er niet ongevoelig van. Hy verloor in haar eene goede moeder, die hem eene kroon en een hertogdom hadt afgeſtaan, daar zy erfdochter van was, terwyl hare verbaſterde kinderen haar van het eene en van het andere, daar zy geen recht dan na hare doodt toe hadden, wilden beroven.

De koningin *Eleonora* in vryheit herſtelt.

Het is in dezen tydt, dat de koningin *Eleonora* eindelyk in vryheit wierdt geſtelt, na eene gevangeniſſe van twaalf jaren, daar zy het gezag van een man en van een koning in leerde eeren, die zich altydt wiſt te doen vrezen; maar die zo gelukkig niet was, dat hy zich altydt bemind maakte. Hy zag in zyn huis niet dan droevige voorwerpen; eene moeder, die hem tederlyk hadt bemint, in het graf; eene gemalin, die hy uit de gevangeniſſe hadt gehaalt, daar hy minder dankbaarheit dan haat van hadt te wachten; kinderen, die of dood waren, of in wederſpannigheit leefden. 1186.

Aardbeving.

Wonderlyke tekenen ſchenen deze rampen te voorſpellen. Eene ſchrikkelyke aardbeving, den 25 April des jaars 1186 voorgevallen, wierp de hoofdkerk van Linkoln onder de voet, nevens vele huizen, en den 20 October deedt het vuur de zelve ſchade in de ſtadt Chicheſter.

Een zeeman * in het graafſchap van Suffolk.

Men viſchte te Oxford * in het begin van het volgende jaar een zeeman, dien de bevelhebber zes maanden bewaarde. Hy liet hem aan al de wereldt zien, en zelfs in de kerk brengen, daar hy hem aan de nieuwsgierigheit der aanſchouwers vertoonde. Hy geleek zo zeer naar een man, dat 'er de ſpraak maar aan ſcheen te ontbreken: doch op zekeren dag ontſnapt zynde dook hy weder in zee, en men zag hem niet weder (a).

1187. Aandt van den prins *Richard.*

Wat oordeel men ook over deze wonderen velle, men hoorde niet dan van droevige gebeurteniſſen ſpreken. *Richard*, de onruſtigſte van *Henriks* kinderen, min door een kwaden imborſt, dan door een vurigen drift, die hem tot den kryg en den oorlog aanzette; daarenboven aangeſtookt door den koning *Philips*, en verſtoort op zynen vader over het gedurig verſchuiven van zyn huwelyk met de princeſſe *Alix*, ſtondt zo weder op te ſtaan, wanneer de ongelukkige toeſtandt van zaken in het Ooſten zulke gevaarlyke onluſten voor eenigen tydt opſchortte.

Staat der Chriſtenen in het Ooſten.

Het was vier jaren geleden, dat *Heraclius*, patriarch van Jeruzalem, de hulp van koning *Philips* in Vrankryk was komen verzoeken tegen *Saladin*, die Jeruzalem belegert hieldt, en die het ryk der Weſterſche Chriſtenen, door *Godefroi* van Bouillon geſticht, met een gehelen ondergang dreigde. Van het hof van Vrankryk ging hy naar dat van Engelandt, en verzocht *Henrik* in een zo dringenden noodt de beloſte te volbrengen, die hy hadt gedaan, van een leger in Aſië over te brengen, dat bekwaam zou zyn de Turken uit Paleſtina te verdryven, en de wingeweſten der Latynen te verſterken. De koning deedt het Parlement vergaderen, waar in de aartsbiſſchop zyne voorſlagen deedt; maar de Pairs vonden niet goed, dat, terwyl de overzeeſche landen door de invallen van *Philips*, en door de ſtaatzucht der jonge prinſſen van Engelandt in beroering waren, *Henrik* van het behoudt zyner eige ſtaten zou afzien, om naar de beſcherminge van die van een anderen te lopen. Dus veranderde men in geldt * de hulp, die de patriarch verzocht in troepen, en het Parlement ſtelde zich tegen het vertrek van den koning met zo veel yver, als *Heraclius* betuigde om het zelve te verzoeken. Die al te driftige geeſtelyke liet zich zo verre vervoeren, dat hy den koning voor een ongelovigen en een Saraceen uitmaakte. Maar de gematigtheit of de ſtaatkunde van *Henrik* verplichtte hem dit ongelyk te ontveinzen, of te verachten. Hy geleidde zelfs den prelaat aan boordt;

De hulp, die Engelandt hen toeſtaat.

* Men leide hem 50000 marken toe.

Buitenſporigheit van den patriarch van Jeruzalem.

Gematigtheit van *Henrik.*

(a) Die meer diergelyke voorbeelden van zeemannen, of Tritons, en zeevrouwen, of meereminnen (ſchoon eenigen alles, wat daar van gezegt wordt, in twyffel trekken) begeert te lezen, kan daar over nazien *Majolus Dier. Canic. Tom. I, coll. 9.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1187. boordt; ging met hem scheep, en bragt hem te Rouaan, daar hy hem nog al de eer, die zyn ampt tockwam, aandeedt, hoewel deze onbezuilde geestelyke de eerbiedigheit, die hy aan zyne koninklyke waardigheit verschuldigt was, vergeten hadt.

Gezantschap van den aartsbisschop van Tyrus.

Het hoofdt van het twede gezantschap, dat de Oostersche Christenen in het jaar 1187 afzonden, was wyzer en gematigder. Het was *Willem*, aartsbisschop van Tyrus, die beroemde stadt van Phenicië, daar men zegt dat *Agenor* stichter van is geweest, vier honderd jaren voor den Trojaanschen oorlog; zo vermaard door zynen koning *Riram*, boezemvriendt van *Salomon*, en daar na door hare koninginne *Dido*, die 'er uit trok, verjaagt zynde door de wreedheit en gierigheit van *Pygmalion*, om Carthago te gaan bouwen. Tyrus is niet min berucht door het beleg van *Alexander* den Groten, dien het zeven maanden lang het hoofdt boodt, en die het met het vaste landt, daar het tot dien tydt toe van afgescheiden was geweest, vereenigde door middel van eene brug, die hy liet leggen, om den arm van de zee, die 'er een eilandt van maakte, te vullen. Het wederstondt *Saladin*, gelyk het verscheide eeuwen van te voren *Alexander* hadt wederstaan; maar het moest deze twede maal bukken, gelyk de eerste; en sedert dat het gevallen is onder het gebiedt van de Turken ziet men 'er niet meer van dan de asch en de puinhopen, daar men nog schone oudheden onder vindt; droevige kentekenen van zyne pracht en heerlykheit, zo beroemd by de gewyde en ongewyde geschiedenisschryvers.

Beschryving van die stadt.

Verval van de opvolgers van *Godefroi* van Bouillon.

Tyrus was nog in wezen wanneer des zelfs aartsbisschop in Europa kwam. Men moet de reden van die reize hier niet stilzwygende voorby gaan. Sedert de doodt van *Godefroi* van Bouillon, van *Boëmond*, van *Tankredus*, en van eenige andere van die eerste helden, die het koninkryk van Jeruzalem en de vorstendommen van Antiochië, Edessa en Tripoli hadden gesticht, was alles aan het vervallen geraakt. Hunne opvolgers erfden hunne staten, zonder hunne deugden te erven. Men zag niet dan trouwloosheit en wreedheden. De ongelovigen, zich van de oneenigheden van deze ontaarde Christenen bedienende, verjoegen hen eerst uit Edessa en uit gansch Mesopotamië, daar na uit Jeruzalem en uit Phenicië, en eindelyk uit al wat zy in het Oosten bezaten. Wy hebben boven de kruisvaart gezien van *Lodewyk* den Jongen, die voor hem zo dodelyk was, als onnut voor de Oosterssche Christenen, van welke de Saracenen het vorstendom van Edessa namen. Het koninkryk van Jeruzalem bleef hen nog over, met de steden Tyrus, Antiochië en Tripoli, daar de twee laatste de hoofdsteden van twee vorstendommen waren.

Fortuin van *Saladin*.

Guido van Lusignan koning van Jeruzalem.

Saladin, de dapperste en te gelyk de gelukkigste veldheer van zynen tydt, die zich van soldaat tot op de tronen van Syrië en Egypten door zyne overwinningen hadt verheven, kon niet dulden, dat hem een handt vol Christenen den tytel van meester van het Oosten betwistte, door het oprechten van een ryk, gelegen tusschen Egypten en Syrië, dat hem den weg, om van het eene tot het andere te komen, afsneedt. *Guido* van Lusignan regeerde toen te Jeruzalem uit hoofde van de koninginne, zyne gemalinne, zuster van *Boudewyn*, die zonder kinderen was gestorven. Maar het ryk wierdt hem betwist door den grave van Tripoli, die een Turk wierdt, om *Saladin* in zyne belangen te trekken. Deze Sultan dreef echter met hem den spot; en verre van hem in het bezit van Jeruzalem te stellen, na het zelve te hebben bemachtigt, dreigde hy hem het vorstendom van Tripoli af te nemen; een ongelyk, dat die afvallige niet kon verdragen, en daar hy, zo men zegt, eenigen tydt daar na dol over wierdt en stierf. 1187.

Overwinningen van *Saladin*.

Om tot *Saladin* weder te keren, hy trok door Galilea, daar de trouwloze graaf van Tripoli, die 'er van wegens zyne eega het oppervoogdyschap van hadt, hem den doortocht van opende; nam alle de plaatsen aan de andere zyde van de Jordane in; versloeg het leger der Christenen in een slag digt by Tiberias, daar de koning *Guido* van Lusignan gevangen wierdt, met de voornaamsten van zyn leger en hof: de overige wierden in de pan gehakt. Na eene zo grote overwinninge vertoonde zich *Saladin*, den gevangen koning in zegepraal omvoerende, voor de muren van Jeruzalem; en dewyl hem de koningin *Sibylla* weigerde de poorten te openen, ondernam hy 'er het beleg van. In het eerst vondt hy meer tegenstandt dan hy van eene vrouwe verwacht hadt; maar na dat hy op den veertienden dag bresch hadt geschoten, maakten de belegerden hun verdrag *. De Latynen moesten daar uit trekken met al dat zy van hunnen huisraadt konden mede voeren, en de Grieken verkregen de gunst van daar te blyven. *Saladin* trok statelyker wyze in de stadt, en hieldt heiliglyk zyn woordt. Hy liet aan de Christenen de kerk van het heilige Graf, en veranderde de patriarchale kerk, die op den grondt van den tempel van Salomon gebouwt was †, in eene moskee, na dat hy den zelven met rozewater gewassen, en de klokken zo van deze, als van de andere Christen kerken, verbroken hadt.

Hy belegert Jeruzalem.

Inneming van die stadt.

* op den 2 October.

Intrede van *Saladin* in de zelve.

† Zie van den tempel fol. 294.

Eenige zyner hovelingen raadden hem wel, dat hy de kerk van het H. Graf zou laten afbreken, en het Graf zelf aan stukken slaan en vernielen, om daar door, gelyk zy zeiden, geen meer gelegenheit tot afgodendienst te geven; maar gelyk *Saladin* een zeer edelmoedig vorst was, wilde hy naar dien raadt niet luisteren, maar vertoonde den genen, welke hem den zelven gegeven hadden, dat niet alleen Jeruzalem zelf moest bestaan van de genen, die derwaarts bedevaarten deden, maar dat ook de Oosterssche Christenen, zyne onderdanen, daar door ligtelyk tot een opstandt zouden kunnen bewogen worden. Wat meer is, hy gaf vryheit aan allen, die wilden, om het H. Graf te bezoeken, onder beding, dat zy daar ongewapend verschenen, en zekere rechten betaalden.

Fleury Hist. Eccl. op het jaar 1187.

De koningin *Sibylla*, die naar Askalon was geweken, gaf deze plaats nog over aan den overwinnaar, om de vryheit van haren man en die van den grootmeester der Tempeliers te bekomen.

Aldus eindigde het ryk van Jeruzalem, dat niet boven de acht en tachtig jaren heeft gestaan. Te vergeefsch trachtte het zich eenige jaren daar na te herstellen door de dapperheit van *Richard*, koning van Engelandt, die den ryksetel in Akre plaatste, en *Henrik*, graaf van Champagne, zynen neef, daar inhuldigde. Maar dit ryk wierdt geheel vernietigt door de doodt van dezen laatsten, die vyf jaren daar na voorviel. Daar is niets meer van over dan in de inbeelding van verscheide vorstelyke huizen, die 'er den tytel van voeren, met minder recht dan staatzucht, en dien

Einde van het ryk van Jeruzalem.

Daar blyft niet dan de tytel van over.

1187 dien de koning van Spanje geſtelt heeft onder die den lyſt zyner kronen vergroten.

Byeenkomſt van de koningen van Vrankryk en Engelandt.

Zodanig was de ſtaat der Chriſtenen in het Ooſten, wanneer zy den aartsbiſſchop van Tyrus afzonden. Gelyk het van de koningen van Vrankryk en van Engelandt was dat zy allen hunnen byſtandt hoopten, zo beſteedde deze prelaat, hoofdt van het gezantſchap, al zyne bekwaamheit en welſprekendheit by den eenen en den anderen. Hy beleide eerſt zorgvuldiglyk hunne byeenkomſt, die tuſſchen Trie en Giſors, op de grenzen van hunne ſtaten, geſchiedde; en hen aldaar byeen hebbende doen komen, ſprak hy hen met zulke gevoelige woorden, en zo bekwaam om hunne eerzucht en mededogen op te wekken, aan, dat zy daar geheel van geraakt waren.

Redenvoering van den aartsbiſſchop.

Wy hebben, zeide hy, *de heilige plaatſen verloren; Jeruzalem, die heilige ſtadt, die onze Chriſten helden, welker hoofden uit uwe ryken en uit uw bloedt* * *geſproten zyn, van het juk der Saracenen hadden verloſt, is weder in ſlaverny gevallen;* Saladin *komt ons de zelve zo te ontrukken, en die geduchte overwinnaar zal ons wel haaſt uit Tyrus, Antiochië en Tripoli gejaagt hebben, de eenige plaatſen, die ons van alle onze wingeweſten, die zich van de Rode zee tot aan den Euphraat uitſtrekten, overig zyn. Niets kan den ſtroom wederſtaan. Daar is niemandt dan gy, Godvruchtige en dappere vorſten, die zyne ſtaatzucht kunt beteugelen; het vorſtendom van Edeſſa en het koninkryk van Jeruzalem herwinnen, en aan die heilige ſtadt niet alleen hare vryheit wedergeven, maar ook den luiſter, dien haar onze* Godefroi's, *onze* Boëmond's, *en onze* Tankreden *gegeven hadden. Het is aan U, edelmoedige vorſten, dat hunne nakomelingen zich voordragen, daar een gedeelte van in de boeiens van den hovaardigen* Saladin *zucht, en de andere nog ſtryden, maar met ongelyke macht, die uwe kloekmoedigheit alleen kan onderſteunen. Komt en laat uwe ſtandaarden weder zegepralen in het Ooſten, daar uwe voorouders de zelve zo vermaard hebben gemaakt, en verontwaardigt U niet aan de tytels, die uwe kronen en overwinningen voor U hebben verkregen, dien van* verloſſers van Jeruzalem *te voegen, den heerlykſten, dien gylieden kunt voeren.*

* *Hugo*, broeder van *Philips* den I, en *Robert*, hertog van Normandië.

De twee koningen nemen het kruis aan.

De twee koningen, door deze redenvoering bewogen, namen op ſtaande voet het kruis aan, en zwoeren, dat zy zelf tot een heiligen krygstocht zouden optrekken. De prins *Richard* en alle de heeren van de twee ryken deden den zelven eedt, en men ſprak van niets dan van de kruisvaart om Jeruzalem te herwinnen, en de Saracenen uit het Heilige Landt te verdryven. *Philips* en *Henrik* ſcheidden van elkander, om ieder in zyn landt hunne bevelen te geven, en de toebereidſelen tot eene zo lange reize en tot eene zo grote onderneminge te maken, met belofte, dat zy zich met den eerſten weder byeen zouden voegen, en in eene twede byeenkomſt de verſchillen, die eenige hindernis, of eenig uitſtel aan hun gemeen voornemen konden veroorzaken, eindigen. Zo haaſt als zy in hunne ſtaten wedergekeert waren, arbeidde ieder om het getal ſoldaten byeen te brengen, en de penningen te vinden, die nodig waren tot het bekoſtigen van een leger, dat men zo verre heen en door zo vele, of vyandelyke, of kwalyk gezinde landen hadt te geleiden.

1188. Saladinſche Tiende.

Henrik vergaderde de Pairs en de gemeente van zyn koninkryk te Northampton. De natie ſtondt hem een onderſtandt van zeventig duizend ponden ſterling toe, en belaſtte de Joden met zeſtig duizend, waar uit blykt, dat 'er toen vele van dat volk in Engelandt geweeſt zyn. Deze belaſtingen waren nog maar een opſchot op den impoſt van den tienden penning, of van het tiende gedeelte der inkomſten van ieder ingezeten en van ieder gemeenſchap, dat men onverſchillig van de geeſtelyken en wereldlyken moeſt heffen, uitgezondert alleen de Karthuizers, en Bernardynen, en de gaſthuizen. Deze heffing wierdt de Saladinſche Tiende * genaamt, om dat 'er het geldt van geſchikt was tot het voeren van den oorlog tegen *Saladin*, en de zelve wierdt in Vrankryk gelyk als in Engelandt ingezamelt. 1188.

* *Dime Saladine.*

Inval van den prins *Richard* in de landen van den grave van Toulouze.

Midden in deze toebereidſelen gebeurde een toeval, dat de zelve in den beginne ſtil deedt ſtaan, en eindelyk geheel afbrak, namentlyk de inval van *Richard* in de ſtaten van den grave van Toulouze. Daar zyn echter geſchiedſchryvers, die den zelven voor het gezantſchap van den aartsbiſſchop van Tyrus ſtellen, daar wy zo even de byzonderheden van gemeld hebben. In wat tydt dit voorgevallen zy, voor of na het gezantſchap, deze prins, nieuwelings in zyne landen van Guienne wedergekomen zynde, wierdt aangeſtookt om den ouden twiſt, meer dan eens aan *Raimund*, grave van St. Gilles en van Toulouze, over dit laatſte graafſchap † aangedaan, te vernieuwen. Men zegt, dat de koning *Henrik*, zyn vader, heeren van het landt by hem onderhieldt, die hem tot dezen oorlog oprokkenden, en dat hy zelf geldt aan *Guido* van Luſignan, eenen van de voornaamſte hoofden van den ongenoegden adel, hadt verſchaft, om de wapenen tegen dezen jongen prins op te nemen, om zynen ongeruſten imborſt werk te geven, en door deze afwending zyne bedekte aanſlagen met Vrankryk te breken.

† Zie fol. 305.

Philips plundert het landſchap Berry. † in het landſchap Quercy.

De zelve wierden inderdaadt afgebroken door het innemen van Moiſſak en van Cahors †, die *Richard* den grave van St. Gilles kwam ontweldigen, eer hy den tydt hadt van zich in ſtaat van tegenweer te ſtellen. *Philips* kwam zynen bondgenoot te hulp, en om *Richard* te doen wederkeren trok hy in het landſchap Berry; nam Chateau-Roux, en eenige andere plaatſen, in; ging over in Touraine, en maakte zich daar meeſter van de veſtingen, die hem niet konden wederſtaan, waar uit hy in het vervolg het landt ging afplunderen, dat een der ſchoonſte en vruchtbaarſte landſchappen van het koninkryk was.

Henrik komt zynen zoon te hulp.

Henrik zocht niet anders. Door deze wederzydſche vyandlykheden zag hy den oorlog ontſtoken tuſſchen twee prinſſen, welker vereeniging hem zeer ſchadelyk was, en die hy, om zyne ruſt te verzekeren, den een tegen den anderen moeſt aanhitzen. Maar hy was een al te goede vader om zynen zoon te verlaten, en ten anderen te dapper om zyn deel niet aan het gevaar en de eere te nemen. Hy gaf den tydt niet aan *Philips* om vele vorderingen te maken. Overzee geſtoken zynde kwam hy in Anjou, en trok in Touraine, daar *Richard* zyne troepen by de zyne voegde. De vader en de zoon verbeeldden zich toen, dat zy onverwinnelyk waren, en zetten de Franſchen na, die nergens anders om dachten dan om henen te trekken; al te gelukkig indien zy het ongeſtraft hadden kunnen doen. Maar dat duldden hunne twee ſtrydbare vyanden niet. Zy verſloegen hen al vluchtende voor hen, en het ſcheelde weinig of zy hadden *Philips* binnen Mantes ingeſloten. De dapperheit van *Willem Des-Barres*, die zyn hals waagde om hem te behouden, en dien het zyne vryheit koſtte, verloſte

Zy ſlaan *Philips* op de vlucht.

1188. *Henrik* keert als overwinnaar naar Rouaan.

loste hem uit dit gevaar. *Richard*, uittermaten voldaan over eene zo dappere daadt, zondt den gevangen te rug, en *Henrik*, na den brandt in het klein steedtje St. Clair, aan de rivier de Epte gelegen, gestoken, en het bosch, daar *Lodewyk* de Jonge de lanen van verbetert hadt, afgehouwen te hebben, keerde weder in zyn hertogdom, en kwam zich te Rouaan van de vermoeidheden van een zo gezwinden krygstocht uitrusten.

In dien tydt was het, gelyk eenige geschiedenisschryvers verhalen, dat de aartsbisschop van Tyrus aankwam, die deze prinssen bevredigde, en hen hunnen haat en hunne wapenen tegen den gemenen vyandt deedt keren. Maar volgens anderen was hy al van het hof dezer twee koningen vertrokken, wanneer de inval van *Richard* hunnen nieuwen breuk veroorzaakte. Naar het getuigenis van deze laatsten kwamen zy in een nieuwe byeenkomst weder te zamen, om over hunne verzoeninge te handelen; maar zy raakten daar meer dan ooit verwart.

Byeenkomst der twee koningen en van den prins *Richard*.

Hun gesprek geschiedde in het landt van Maine, digt by het kleine steedtje Ferté-Bernard, alwaar *Jan*, kardinaal van Anagnia, en gezant van paus *Clemens* den III, hen vergaderde. De prins *Richard* bevondt zich ook in deze byeenkomst, en was zelf de voornaamste persona die van dit bedryf, daar men zyn huwelyk met de princesse *Alix* weder op de baan bragt. Dit was, gelyk het reets meer dan eenmaal was geweest, de gevaarlyke klip, die de onderhandeling deedt afbreken, welke noch de bekwaamheit, noch de yver van den gezant tot het gewenschte einde kon brengen. Naar de zaken daar omgingen, schynt het dat hy geen ander oogmerk hadt, dan eene goede verstandhouding tusschen de twee koningen te herstellen, op dat zy den kruistocht mogten verhaasten; *Henrik* meende ten minste, dat men daar van gene andere zaken behoorde te spreken; *Philips* en de prins *Richard* hadden andere inzichten.

Kwaadaardige voorstellingen van *Philips*.

Naauwlyks hadden deze prinssen en de gezant hunne plaatsen genomen, of *Philips*, die zich haastte de byeenkomst te openen, deedt een voorstel, gansch strydig met dat men verwachtte. In plaats van de wedergeving van het Vexin te vragen verklaarde hy, dat hy daar van afstondt, maar op deze voorwaarden: I. Dat gelyk het geweest was het huwelyksgoedt van de koninginne *Margareta*, het de princesse *Alix*, zyne zuster, ten huwelyksgift gegeven zou worden. II. Dat haar huwelyk met den prins *Richard* zonder uitstel zou worden voltrokken. III. Dat *Henrik* aan dezen prins, die zyn oudste zoon was geworden, de zelve voordeelen zou doen, die hy aan zynen overleden broeder hadt gedaan, dat is te zeggen, dat hy hem medegenoot van het ryk zou maken. Volgens deze voorwaarden bewilligde hy in de onderneming van de kruisvaart met *Henrik* en in hunnen optocht naar het Heilige Landt.

Antwoordt van *Henrik*.

Men moest zo veel verstandt hebben, als *Henrik* hadt, om zich uit deze netelige zake, daar hy niet op bereid was, te redden, en om 'er op zyn beurt een behendigen draai aan te geven. Hy ontzette zich niet; en na dat hy den gezant, tot wien hy zyne reden richtte, vertoont hadt, dat hy zulk een gevaarlyk voorstel, dat tusschen hem, die den zelven deedt, en zynen zone overlegt was, niet kon aannemen, voegde hy daar by, zich naar den koning *Philips* wendende: *Om u te tonen, dat ik niet dan goede inzichten heb-*

be, neem ik de aanbieding, die gy my doedt, aan, mits het huwelyk geschiedde niet met mynen zone Richard, *maar met zynen jonger broeder* *. Dat was de bal, die *Philips* hem sloeg, behendiglyk afkeren; maar hy gaf geen acht, dat de weêrslag op *Richard* stuitte, en hem tot een opstandt bragt, daar hy hem uit wilde trekken. Dit merkte de gezant ook niet. Het hoofdt vol hebbende met de reize van het Oosten verzocht hy *Philips* zyne toestemming te geven aan het middel, voorgestelt door den Engelschen koning, het welk, gelyk hy zeide, alle de hinderpalen, die zich tegen eene wederzydsche verstandhouding en uitvoering der kruisvaart opdeden, uit den weg ruimde. Hy voegde daar by, dat hy, indien hy weigerde daar in te bewilligen, zyn ryk in den ban zou doen. Dit was een al te stoute taal voor een gezant, en zulke bedreigingen pasten niet in den mondt van een middelaar. *Philips* betaalde hem met de zelve munt; hy antwoordde hem trotschelyk, dat hy niet vreesde voor een onrechtvaardigen ban; dat hy zyne kroon aan niemandt dan aan Godt verschuldigt was, en dat hy wel raadt wist om de zelve tegen de aanslagen van het hof van Rome te verdedigen, indien het iets tegen de opperhoofdigheit kwam te ondernemen. Hy verweet in het vervolg den gezant zyne eenzydigheit, en zeide tegen hem, dat eene zo oplopende redenvoering, als de zyne, naar de Engelsche sterlingen roken.

* Ja. Zonderlandt.

Bedreigingen van den gezant.

Standvastigheit van *Philips*.

Aldus wierdt het gesprek door de behendigheit van *Henrik* afgebroken, die den gezant in zyne belangen overbragt. Maar hy genoot 'er de vrucht niet van, die hy zich belooft hadt. *Philips*, dien hy met den kardinaal van Anagnia hadt verwart, was de gevaarlykste vyandt niet, dien hy hadt: hy hadt meer te vrezen van de wraakzucht van zynen zone dan van de gramschap van den koning van Vrankryk.

Hevigheit van den prins *Richard*.

Richard, op zyn beurt op het toneel komende, scheen het meeste belang in dezen twist te hebben, en sprak met de grootste hevigheit. Hy kon niet verdragen, dat zyn vader zynen jonger broeder voor hem stelde; hy stondt als razende op, zo haast als *Philips* gesproken hadt, en zeide, zich naar *Henrik* kerende: *Nademaal gy my voor geen opvolger begeert te erkennen, en dat gy, niet te vrede zynde met my een recht, dat myne geboorte my geeft, te benemen, noch ontrukken wilt eene princes, die aan my verlooft is, zo werp ik my in de handen van den koning van Vrankryk, aan wien ik recht vraag, en hulde doe van de staten, die van zyne kroon afhangen.*

Hy ging henen zo haast als hy deze heftige reden geëindigt hadt, en stelde zich aan het hoofdt der benden, die *Philips* gereed hieldt. Deze laatste volgde hem, verblyd, dat hy vooraf was gegaan, en zich aan een opstandt hadt overgegeven, die het vaderlyk gezag zo onwaardiglyk met de voeten trapte.

1189. Misslag van *Henrik*.

Henrik zag van zynen kant zynen misslag en zyn ongeluk; maar het gezegde niet kunnende herroepen, stelde hy zich in staat om de maatregels te breken, die tusschen zynen zone en den koning van Vrankryk beraamt waren om hem te overrompelen. Zyne gansche hoop van uitkomst bestondt in zyne kloekmoedigheit. De zelve hadt hem nog nooit begeven. Dikwils hadt hy met weinig volk de overwinning over talryke legers behaalt, of de zelve gedwongen af te trekken. Het ging 'er dit maal zo niet mede. Het geluk,

1189. dat hem van zegepraal tot zegepraal hadt gevoert, verliet hem eensklaps, en stuitte den loop van zynen roem door eene wanhoop, daar zyn moedt onder bezweek.

Dit geschiedde echter niet zonder tegen zyn ongelukkig lot te worstelen. Het weinig volk, dat hy by zich hadt, trok hy byeen; maar hy kon slechts zeven honderd mannen uitmaken, met welke hy niet zonder rockeloosheit kon bestaan het veldt te houden, tegen het leger van *Philips* en van *Richard*; zo dat de eenige weg, dien hy hadt in te slaan, was, zich te sluiten, gelyk hy deedt, in de stadt Mans, zyne geboorteplaats, en de grafstede van zynen vader, twee waarborgen, zeide hy, van de wederzydsche genegenheit tusschen die van Mans en hem.

Hy sluit zich binnen Mans.

Ondertusschen bemachtigden *Philips* en *Richard* alle de kasteelen en alle de kleine steden van de provincie, zonder dat *Henrik* de macht hadt van het te kunnen beletten. Hy meende vry te wezen met deze kleine verliezen, wanneer hy hen den weg van Thours zag nemen; maar hun leger, een tegen-zwenk doende, trok weder op Mans aan, en vertoonde zich voor de stads poorten. Een hoofdman van *Henrik* trachtte de brug, die over de Sarte is, af te breken, en die rivier tusschen de stadt en het leger der Franschen te laten; maar *Philips* liep toe, verjoeg de arbeiders, en zynen tocht voortzettende drong hy over hals over kop in de stadt met den hoofdman en zyn volk, dat al te weinig in getal was om de benden, die het vervolgde, te stuiten.

Philips komt daar binnen.

Al wat *Henrik* tot zyn behoudt doen kon, was zich naar Anjou te begeven, en, zich daar niet veilig vindende, over de Loïre te trekken, daar hy de bruggen van hadt doen afbreken, en zich in Chinon te werpen, eene plaats, gelegen op de zamenvloejing van die rivier met die van de Viënne.

Henrik behoudt zich in Chinon.

Hy zocht daar te vergeefsch eene schuilplaats; het noodschikkige uur van zynen val was gekomen, en hy kon het zelve niet ontwyken. De koning van Vrankryk, dien hy meer dan eens op de vlucht hadt geslagen, vervolgde hem op zyn beurt, en zyn ontaarde zoon, alleen naar zyne staatzucht luisterende, betuigde geen minder drift om hem te doen vallen. Hy zal in het vervolg, maar te laat, de wroegingen over zynen opstandt gevoelen, en zyn dolle hertstocht zal hem duur komen te staan. Hy denkt nog om niets anders dan om zich te voldoen. Hy ziet met blydschap de eene plaats vallen na de andere. Het kasteel van Mans hieldt het maar drie dagen; de andere hielden het nog zo lang niet, en de overwinnaars, de landschappen van Maine en Anjou schielyk doortrekkende, kwamen in Touraine, bemachtigden Amboïze, en belegerden Tours, zonder dat hen de Loïre, die zy op eene waadbare plaats overgetrokken waren, hadt kunnen tegenhouden. Tours deedt geen meer wederstandt dan de andere plaatsen. *Henrik* hadt niet over dan Chinon, daar hy voorgenomen hadt zich ten uitersten toe te verdedigen, en zich onder de puinhopen te begraven. Het noodlot benydde hem deze begraafplaats, en het schynt, dat het hem alleen belette door de wapenen zyner vyanden te sneuvelen, om hem met minder eere op zyn bedde te doen sterven, overstelpt van zyne rampen en de misdryven zyner kinderen.

Overwinningen van *Philips* en van den prins *Richard*, zamen vereenigt.

Uitersten verlegenheit van *Henrik*.

Hy bereidde zich tot een wakkeren tegenstandt, en verwachtte met zyne gewone onverzaagtheit den uitslag van een beleg, dat niet dan dodelyk kon zyn of voor hem zelve, of voor zynen vyandt, misschien voor beide, wanneer zy door een drift, het zy van menschheit, het zy van wederzydschen schrik, over een nieuw gesprek overeenkwamen. Het zelve geschiedde tusschen Tours en Azai, in eene plaats, genaamt Colomiers, en men besloot daar, dat *Richard* met *Alix* zou trouwen. Maar dit huwelyk wierdt wederom uitgestelt tot de wederkomst van *Philips* en *Richard* uit het Heilige Landt, daar zy zamen naar toe stonden te gaan: ondertusschen zou de princes onder het opzicht gestelt worden van een persoon van eere, waar omtrent vader en zoon overeen zouden komen.

1189.

Zyn verdrag met *Philips* en *Richard*.

Dit verdrag bevredigde alle de daar by belang hebbende partyen, en herstelde de rust in *Henriks* huis, zo wel als in de twee ryken van Vrankryk en Engelandt. Eene dodelyke nieuwsgierigheit was oorzaak, dat de Engelsche vorst daar al het voordeel van verloor, en hem tot een hertzeer bragt, dat hem de doodt aandeedt. Hy begeerde te weten, wie de heeren van zyne staten waren, die de zyde van zynen zone *Richard* gekozen hadden, en hy verzocht *Philips*, die hunne namen en ondertekeningen hadt, een afschrift van den lyst. Misschien hadt *Philips* meer getrouwheit voor de bondgenoten moeten hebben; maar hy was blyde, dezen doodsteek veel eer dan dit vermaak aan *Henrik* te geven, die aan het hoofdt der zamengezworenen zynen zoon *Jan* zou zien, dien hy voor zynen *Benjamin* hieldt, en voor wien hy zich dezen laatsten oorlog, die zo ongelukkig voor hem uitgevallen was, op den hals hadt gehaalt. Wat gevoelde toen die ongelukkige vader niet, op het lezen van den name van dezen ondankbaren zone? De toorn en de wraak kwamen aanstonts in hem op; zy ontroerden en maakten hem zo razende, dat hy voor eerst zich zelf, en den dag van zyne geboorte, en daar na zyne trouwloze en ontaarde kinderen vervloekte. Op zulke uitspattingen van gramschap en heftigheit volgde de droefheit, waar op de koorts hem aantastte, en in korten tydt in het graf sleepte. Zommigen zeggen, dat hy op den derden dag stierf; anderen doen hem achttien dagen kwynen. Doch zy komen alle daar in overeen, dat de geestelyken, die hem bystonden, hem zyne driften hielpen bedaren; zyne kinderen hunne wederspannigheit vergeven, en Godt om vergevinge van zyne zonden bidden: zo dat hy met al de nederigheit en boetvaardigheit van een Christen vorst kwam te overlyden *.

Zyne nieuwsgierigheit is hem dodelyk.

Opstandt van zynen zone *Jan*.

Die de oorzaak van *Henriks* doodt is.

Welke doodt hy hadt.

* op den 6 July.

Noch *Jan*, noch *Richard* waren niet by zyn sterven, om hem de laatste plichten te bewyzen. Zyne huisgenoten kweten zich niet beter van den hunnen. Zo haast als hy den laatsten snik gegeven hadt, ging ieder aan het plunderen van zynen huisraadt. Men zegt, dat zy zelf zyn bedt wegdroegen, en dat zy zyn ligchaam geheel naakt op den grondt lieten leggen. Daar was maar een van zyne hofdienaars, of van zyne edellieden, dien deze ontmenschtheit afschrikte. Het lyk van een zo groot koning zo onwaardiglyk niet kunnende zien handelen, dekte hy het zelve met zynen mantel. Zyn voorbeeldt wekte den yver van de anderen op, en zo wel de wereldlyke, als de geestelyke heeren droegen zorg voor zyne begravenis.

Onwaardige handeling van zyn lyk;

Hy wierdt in de abdy van Fontevraut † gebragt, daar hy zyne grafstede hadt verkoren, en het klooster doen bouwen; maar het was de beroem-

Begraven te Fontevraut.

† op de grenzen van Poitou en Anjou.

1189. * omtrent het jaar 1095.

† Generalat.

roemde *Robert van Arbrissel*, die de zo vermaarde orde inttelde *, waar van de abdisse het hoofdt van de orde is, en gezag voert niet alleen over de nonnen, maar ook over de monniken, die onder het algemeen bestier † van die orde behoren, indien het ons geoorlooft is aldus te spreken, de welke alle naar den regel van *S. Benedictus* leven.

Richard ontmoette op weg het lyk van den koning, zynen vader, dat men in statie droeg, bekleed met koninklyk gewaadt, en het aangezicht bloot. Dit gezicht herriep in zyne gedachten alle de denkbeelden van zyne wederspannigheit, en ontroerde hem op eene seldzame wyze. Deze ontmoeting, die ganssch toevallig was, maar die hy aan eene oorzake toeschreef, die wraak over zyne misdaadt nam, overstolpte hem met de uiterste droefheit. Op zyne aannadering wierp het lyk bloedt uit, als of het hem zynen opstandt hadt willen verwyten, dat hem in zulk een jammerlyken staat hadt gebragt, en wraak hadt geroepen in het gezicht van zynen moorder. Een zo zielroerend schouwspel doorgriefde het hert van den prins, en maakte daar zulk een diepen indruk in, dat hy zich verbeeldde de stem van het bloedt van zynen vader, die hem over zyne doodt beschuldigde, te horen. Hy was 'er buitenmate van geraakt, en hieldt niet op van te schreien, zo lang als de uitvaart duurde.

Men begroef ondertusschen het lyk van dien ongelukkigen vader, en zes voeten aarde waren na zyne doodt genoeg voor dien staatzuchtigen koning, voor wien de gehele wereldt niet genoeg was geweest by zyn leven. Dus luidde het grafschrift, dat in Latynsche vaarzen op zyn graf wierdt geschreven.

Zyne kinderen.

Hy regeerde vyf en dertig en leefde een en zestig jaren, nalatende uit de koninginne *Eleonora*, zyne gemalinne, twee zonen, *Richard* en *Jan*, die hem de een na den anderen opvolgden, hunne twee ouder broeders, *Willem* en *Henrik*, voor hen overleden zynde; en een kleinzoon, nevens eene kleindochter, van zynen derden zone *Godefroi*, mede reets overleden, waar van in het vervolg gesproken wordt, en welken kleinzoon de ontmenschte *Jan* Zonderlandt, zyn oom, ombragt, uit vreze, dat hy hem de kroon zou betwisten. Hy liet ook drie dochters na, welker oudste, *Machtelt*, getrouwt was geweest met den hertog van Saxen, vader van keizer *Otto* den IV, en kort voor hem overleden. De twede, *Eleonora*, was uitgehuwt aan den koning van Castilië; en de derde, *Johanna*, aan *Willem* den II, of den Goeden, koning van Sicilië, en na des zelfs doodt, in haar twede huwelyk, aan *Raimund*, grave van Toulouze en St. Gilles, die met de koningen van Vrankryk en Engelandt de oorlogen voerde, die wy boven verhaalt hebben *.

* Zie fol. 305.

Behalven deze wettige kinderen hadt hy nog twee natuurlyke zonen by *Rozemond*, van welke boven in het brede is gesproken, te weten *Willem*, bygenoemt met den Langen degen, graaf van Salisbury, en *Godefroi*, aan wien koning *Richard* het aartsbisdom van Jork gaf †, en die den beruchten naam van *Plantageneta* aannam, dien de afkomelingen van het koninklyke bloedt alleen recht hebben te dragen.

† in den jare 1191.

Hy hadt nog een anderen bastaardt by de dochter van den ridder *Blunt*, *Morgan* genoemt, de welke tot bisschop van Durham wierdt verkoren, maar de bevestiging van den paus niet konn erlangen, om dat hy weigerde den naam van zynen moederlyken grootvader aan te nemen.

Henrik was, gelyk wy gezegt hebben, het hoofdt van dat doorluchtige geslacht, dat, het bloedt van Anjou met dat van Normandië zamenvoegende, nog in den persoon van dien vorst het bloedt van de Angel-Saxen *, grondvesters van de Engelsche heerschappye, vereenigde. Hy was het ook, gelyk wy mede reets verhaalt hebben, die op den troon van Engelandt den bynaam van de *Plantageneten* bragt, die aan het huis van Anjou toekwam, wiens mannelyk oir dien tytel meer dan vier honderd jaren, dat het heeft gere-geert, tot aan *Henrik* den VIII toe, heeft gevoert.

1189. Stam van de *Plantageneten*. * uit hoofde van *Machtelt*, zyne grootmoeder, zuster van *Edgar*.

Dus regeerde en stierf *Henrik* de II, latende Engelandt verdeelt en opgetogen tusschen de verwondering over zyne grote hoedanigheden, en het mededogen liever dan den haat, daar het van ingenomen was, over zyne zwakheden en ongelukken.

Zyne deugden.

Hy bezat in den hoogsten trap de uitnemendste deugden van een groot koning; de wysheit, de dapperheit, de mildadigheit en de goedertierenheit. De vyf en dertig jaren van zyne regering waren eene aaneenschakeling van overwinningen, ondersteunt door eene schrandere staatkunde in het bestieren, en bekroont door eene goedertierenheit, daar hy alle jaren blyken van gaf. Hier by voegde hy eene zo welgeschikte pracht, dat hy, zonder de gemeente te drukken, en niettegenstaande de legers, die hy altydt op de been hadt, meer dan honderd duizend marken in zyne koffers naliet.

Zyne gebreken.

Hy hadt ook de twee gebreken, die de eer der helden het meeste nadeel doen, dat is, te veel staatzucht en te veel liefde voor de vrouwen. Het een en het ander kwam hem duur te staan. Hoe vele moeielykheden en verdriet kostte hem niet de eerste dier hevige hertstochten: zy liet hem geen een jaar in rust, en deedt hem zonder ophouden te water en te lande naar het gewin van provincien en koninkryken † lopen. Van hoe vele beroerten en rampen wierdt de andere niet gevolgt? Het is aan deze nog meer, dan aan zyne staatzucht, dat de geschiedenisschryvers de oorlogen van Vrankryk en die van zyne kinderen toeschryven, die zyne ganssche rust stoorden, en de laatste jaren zyner regeringe vlekken aanwreven, die 'er den luister van verdoofden, en verdrietelykheden veroorzaakten, die zo schadelyk aan zyn leven, als aan zynen name, waren. Zo waarachtig is het, dat 'er geen ware eer noch rust is zonder rechtvaardigheit en gematigtheit, en dat de schranderheit en de dapperheit niet genoeg zyn om een groot koning te maken. Te vergeefsch zal hy zich door de twee laatste by de vremdelingen ontzagchelyk en by de zynen verwonderlyk maken, indien hy zich door de twee andere niet kan doen beminnen, en zyne driften bedwingen.

† Bretagne en Ierlandt.

Richard volgt hem op.

De doodt van *Henrik* zou Engelandt met droefheit overstelpt hebben, indien de kroning van *Richard*, de eerste van dien naam, het zelve niet met blydschap hadt vervult. Het zag den eenen sterven, en den anderen hem opvolgen; byna gelyk men de zon ziet onder-en opgaan, en de droefheit verdween, gelyk de nacht-schaduwen verdwynen voor het aanbreken van een helderen dag. Zodanig waren de gevoelens, die het uitdrukte door twee gedichten, die te gelyk zyn verlies en zyne hoop betuigden, en een veel heerlyker denkbeeldt van des zoons regeringe gaven, dan die van den vader geweest was.

1189. Hoedanigheden van dezen vorst.

Dit scheen Engelandt zich te mogen beloven van de kloekmoedigheit van *Richard*, die zich den eernaam van Leeuwenhert, gelyk wy reets gezegt hebben, waardig maakte, en waar by niet te vergelyken is, als die van *Alexander* *. Maar indien hy de deugden van dien jongen overwinnaar hadt, hadt hy ook des zelfs gebreken. Boven maten dapper en mildadig, gelyk hy; min gretig naar rykdommen en kronen dan naar roem; vergenoegt, gelyk hy, met deze laatste, en van de andere niet voor zich dan het vermaak, van ze om te delen, behoudende, na dat hy ze gewonnen hadt, maar, gelyk hy, te veel tot toorn en welluft geneigt. Zy hadden nog dit gemeen, dat zy beide in den bloem van hun leven, en zonder kinderen na te laten, ftierven, en dat zy met een veel onruftiger en oproeriger dapperheit, dan die van hunne vaders, de zelve gematigtheit en fchranderheit niet bezaten; zo dat, gelyk, volgens het gevoelen van een groot man van de oudheit *, *Philips* wyzer was dan *Alexander*, en in groter maat de beleefdheit en zachtzinnigheit bezat, verdient voor hem te gaan; aldus overtreft *Henrik* door zyne deugden de beroemde daden en den al te heftigen drift van *Richard*. Zyne dapperheit hadt echter niets, dat naar wreedheit geleek, gelyk het hem een Franfch fchryver † ten onrechte verwyt, die wyfelyk tegengefproken wordt van een anderen fchryver van de zelve natie †, ganfch niet eenzydig voor het Engelfche ryk, en die hem, door de overtuiging der waarheit, den loffelyken tytel van een groot veldheer, en van heldt, dien hy dien vorft niet kon weigeren, heeft gegeven.

* bygenoemt de Grote.

* *Cicero*, in zyn boek van de *Plichten*.

† *Mezeray*.

† de Vader *Orleans*.

Zyne overwinningen.

Gedurende de drie of vier eerfte jaren van zyne regeringe zullen wy hem inderdaadt in volle eere zien, de koninkryken van Sicilië en van Cyprus in weinig maanden bemachtigen; op het punt ftaan van dat van Jeruzalem te herwinnen, en over het gehele Ooften in minder dan een jaar tyds zegepralen, byaldien hem zyn lot en zyne bondgenoten niet hadden begeven, en de trouwloosheit en nayver der Chriftenen hem niet fchadelyker waren geweeft dan de wapenen der Saracenen.

Zyne rampen.

Maar wy zullen hem daar na den roem, dien hy zo verre was wezen zoeken, duur zien betalen, meer dan een jaar in een duifteren kerker kwynen, daar niet uit gaan dan om het overige van zyn leven door te brengen in de beroerten, die hem door de ftreken van een kwaadaardigen broeder, en van een nayverigen koning, die zynen ondergang zocht, berokkent wierden; weinig veiligheit onder de zynen; ruft en vrede nergens, en eindelyk eene doodt vinden, beneden de waardigheit van een zo groten koning, die in het beftormen van een flecht fteedtje, door de handt van een guit, fneuvelde.

Dit zyn de gefchiedenifen, die voorgevallen zyn in de tien jaren, die zyne regering duurde, welke veel wonderlyker is geweeft dan eenige andere, om zyne daden, die byna geen geloof vinden; maar nog waardiger overdacht te worden om hare droevige omkeringe, dan om al het gerucht, dat zyne overwinningen gemaakt hebben.

Overdenkingen over het een en het ander.

Het is wat groots, *Richard* den fchrik en de verwondering overal te zien brengen, en ryken in minder tydt te winnen, dan men nu nodig heeft om fteden te nemen. Maar men moet met geen minder oplettendheit acht geven op de fchielyke verandering van zulk een groot geluk. Daar in ziet men voornamentlyk het oppermachtig vermogen der Voorzienigheit, die met de ryken der wereldt lacht, en de weinige ftaat, die te maken is op de dapperheit, die door de voorzichtigheit niet verfelt is, en meer in een ongeftadig vuur dan in eene ware manmoedigheit beftaat. 1189.

De grote hoop, die men van zyne regering heeft.

Zo haaft als *Richard* zyns vaders lyk ter aarde hadt doen beftellen, ftak hy over zee, en kwam in Engelandt om bezit te nemen van zo een fchoon ryk, daar hy met ongeduldt in verwacht wierdt. Op zyne aankomft hoorde hy twee Latynfche vaarzen zingen, welker zin hier op uit kwam, dat de Engelfche natie hare zon hebbende zien ondergaan, eene nieuwe veel heerlyker en fchitterender zag opftaan. Dus wierdt de zoon boven den vader verheven, en men vleide zich met eene regering, die onder *Richard* nog bloeiender zou zyn dan onder *Henrik*.

Het geldt, dat hy in de koninklyke fchatkift vindt.

* te Portsmouth.

Hy landde in Weft-fex *, en kwam te Winchefter, daar de koninklyke fchatkift was. Hy vondt 'er negen honderd duizend ponden fterlings aan geldt in, behalven veel goud- en zilverwerk, en edelgefteenten van grote waarde, dat een bewys is van het gene wy hebben gezegt van de huishouding en goede order, die de overleden koning op zyne middelen hadt geftelt, om, niettegenftaande alle de onkoften der binnen- en buitenlandfche oorlogen, die hy geftadig voerde, nog zulke rykdommen byeen te vergaderen. *Richard* bragt die wel haaft door, en zyn veldtocht in het Ooften verflondt in minder dan een jaar de fchatten, die zyn vader met zo veel zorge gedurende verfcheide jaren, voor het welzyn van den Staat, byeen hadt geraapt.

Hy fleit de koningin *Eleonora* in volle vryheit.

Zommige gefchiedenisfchryvers verhalen, dat het eerfte bevel, dat *Richard* op zyne aankomft gaf, het ontflag was van de koninginne *Eleonora*, zyne moeder, dat niet overeenkomt met het gene wy uit anderen hebben aangetrokken, die verzekeren, dat zy reets federt het jaar 1185 in vryheit was geftelt. Men kan deze fchryvers overeenbrengen, en zeggen, dat zy hare waardigheit niet eer bekwam dan by de kroning van *Richard*, dien zy op het tederhertigfte beminde, en daar zy ook het tederft van bemint wierdt. Men pryft haar om dat zy zo edelmoedig alle de genen, die de kwade bejegeningen, die zy hadt ontmoet, of aangeraden, of begunftigt hadden, vergaf. Wy zullen haar echter wel haaft wraak zien nemen over de ontrouwe van den koning, haren gemaal, op eene jonge princeffe, die 'er mogelyk onfchuldig van was. Zo waar is het, dat de minneyver onverzoenlyk, en dat 'er geen ongelyk is, dat eene vrouw minder vergeet dan dat van eene medeminnareffe.

Zy vergeeft hare vyanden.

Haar heftige minneyver.

Van Winchefter kwam de nieuwe koning te Londen, daar hy onder de toejuichingen, die op zyne intrede wierden verdubbelt, met al de pracht, die op zo een dag paffte, wierdt ingehaalt.

Kroning van *Richard*. † den 3 September.

Die van zyne kroning wierdt te Weftmunfter met eene koninklyke ftatie geviert †; maar zy wierdt door eene wreedheit, die niet te verfchonen is, bezoedelt. Men hadt een bevelfchrift doen afkondigen, het welk aan alle de Joden, die in groten getalle te Londen waren, verboodt by de kroninge tegenwoordig te zyn; een verbodt, gegrond op een valfch gevoelen, waar mede men zich hadt laten innemen, te weten, dat dit volk kon toveren, en dat het in de vergadering zynde zyne toveringen over de inhuldiging van den koning zou kunnen fpreiden. De nieuwsgierigheit der Joden was fterker dan het verbodt; zo dat zommige van hen deze plegtigheit bywoonden.

Zo

1189. Zo lang als het volk het oog op de kroning geveſtigt hadt, waren zy daar in veiligheit; maar deze oplettendheit over zynde, wierden zy ontdekt, geſlagen, en de kerk met geweldt uit gedreven. De woede van het volk bleef daar niet by, het vervolgde deze ongelukkige menſchen tot in hunne huizen, en ſtak de zelve in brandt, zonder dat zy daar uit konden komen. Dit was het nog niet al; deze oploop ging in andere ſteden over, daar de Joden eveneens mishandelt wierden, en om de zelven te ſtillen moeſt de koning laten afkondigen, dat hy alle de genen, die in het leven waren gebleven, en de woede van het volk ontkomen, onder zyne beſcherminge nam.

Omheengen der Joden.

Zy ontſnapten echter maar alleen om het volgende jaar nog jammerlyker om te komen. De opſtandt begon tegen hen in de provincie van Jork. De bevelhebber gaf hen een kaſteel om daar in te trekken, en 'er zich voor hunne vervolgers te dekken; maar zy wierden 'er ingeſloten, en namen in hunne wanhoop een kloekmoedig en onvertzaagt beſluit, indien het niet dodelyk was geweeſt. *Laat ons ſterven voor onze wet*, zeiden zy, *naardien het wezen moet; maar in plaats van als ſlaven om te komen, en door de handen van onze vyanden, laat ons als vrye lieden en door onze eige handen ſterven.* Dit gevoelen wierdt toegejuicht; de vrouwen boden haren ſtrot hunnen mannen, de kinderen hunnen vaders aan; en na dien moordt, de vaders en de mans met het bloedt van zulke ſchrikkelyke offerhande geverft zynde, ſtaken zy den brandt in het kaſteel, en wierden tot aſſche verteert. Dus hadden hunne lyken den zelven houtmyt met hunne vrouwen en kinderen. Een droevig voorteken van de nieuwe regeringe, en die 'er al de onheilen van voorſpelde.

Hunne edelmoedige wanhoop.

Gekroont zynde gaf *Richard* aan den koning van Schotlandt de veſtingen van Roxboroug en van Barwik wederom, die de koning, zyn vader, in pandt en tot vrywaring van het vredesverdrag tuſſchen de beide kronen genomen hadt *. Maar men verwyt hem, dat hy niet als een koning, maar als een koopman gehandelt, en van Schotlandt tien duizend marken zilver ontfangen heeft voor het wedergeven dezer plaatſen, die hy hadt behoren te houden, indien zy hem toekwamen, of indien hy daar geen recht toe hadt, op eene edelmoedige wyze, en zonder daar iets voor te eiſchen, aan den gene, die 'er de wettige opperheer van was, wederom geven. Het gebrek van geldt, dat hy hadt om zynen optocht naar het Heilige Landt te doen, bragt hem tot dezen ſchandelyken handel. Wy zullen 'er hem aanſtonts nog een zien doen, die onwaardiger is voor een koning, die anders mildadig was, en meer vermaak hadt in het goedt weg te ſchenken, dan hy gretigheit toonde om het byeen te ſchrapen. Dus vereenigen zich zomwylen de pracht en de gierigheit, die met elkander ſchynen te ſtryden; en ſchoon de eerſte vyandt is van de twede, echter neemt zy 'er hare toevlucht toe om hare overdaadt te voldoen.

Richard geeft aan den koning van Schotlandt zyne plaatſen weder.

* Zie fol. 320.

Zyne pracht en geldzucht.

Indien men eenige geſchiedenisſchryvers mag geloven, en boven al de Franſche, gaf koning *Philips* aanſtonts na de doodt van *Henrik* op eene heuſche wyze aan *Richard* wederom Tours, Maine, Chateau-Roux, en de andere plaatſen, daar hy in den laatſten oorlog bezit van hadt genomen, uitgezondert Iſſoudun, en ſtondt toe, dat hy Giſors zou houden, met het gehele Vexin, als een bruidſchat van de princeſſe *Alix*, daar hy mede ſtondt te trouwen. Vervolgens verbonden zy zich onderling, de Chriſtenen, die *Saladin* in het Ooſten onderdrukte, te hulpe te komen. Zy voegen 'er by, dat dit beſloten wierdt in een mondgeſprek, dat deze twee prinſſen met zo veel tederhertigheit met elkander hadden, en waar in zy, met zulke ſterke verzekeringen van onderlinge vriendſchap, hun verbondt vernieuwden, dat men niet anders dacht, of hunne vereeniging zou eeuwig zyn geweeſt, dat is te zeggen, zo lang geduurt hebben, als het leven dezer beide koningen. Men bedroog zich; en wat inzicht zy ook mogen gehad hebben, deze vrede duurde niet langer dan de andere.

1189.

Vernieuwing hunner verbonden.

De meeſte Engelſche geſchiedſchryvers zyn zo voorbarig niet. Zy ſpreken niet van het wedergeven van de ſteden van Mans en Touraine, daar het ſchynt dat *Philips* geen recht op hadt, en zy vergenoegen zich met te zeggen, dat hy aan *Richard* alle de plaatſen, die hy *Henrik* hadt afgenomen, wedergaf, of liever, dat *Richard* deze wedergave kocht voor vier en twintig duizend guldens *, die hy hem daar voor telde.

* *Livres.*

Eenige maanden na de verheffinge van *Richard* op den troon kwamen 'er gezanten van *Philips* te Londen * om de onderhouding der oude verbonden te eiſchen. De graaf van Perche, hoofdt van het gezantſchap, bezwoer de zelve uit name van den koning, zynen meeſter, en *Willem* van Mandeville, graaf van Eſſex, uit name van den koning *Richard*.

De vrede bezworen door hunne gevolmachtigden.

* in de maandt van November.

De gezanten waren ook gelaſt den koning het verhaaſten der toebereidſelen tot den groten krygstocht van het Ooſten te verzoeken, om van zynen kant de geloften, die hy 'er van gedaan hadt, na te komen, gelyk als *Philips* bereid was de zyne te volbrengen. Hier op kregen zy een gunſtig antwoordt, en men geloofde, dat hy voor de wederkomſt van *Richard* in Engelandt met *Philips* over dat artykel overeen was gekomen, en miſſchien wel in dat mondgeſprek der twee koningen †, daar eenige ſchryvers gewag van maken. Hoe het zy, het was eerſt in den tydt, dien wy zo even hebben gemeld, dat de verbonden met eeden, die men wederzyds aan elkander, door den mondt der daar toe gevolmachtigde ſtaatsdienaren, deedt, wierden beveſtigt.

† Voor de wederkomſt van *Richard* in Engelandt.

Richard arbeidde toen ook yverig aan de toebereidſelen van zynen veldtocht naar de Levant; ruſtte zyne vloot met ſpoedt uit, en verzamelde zyne benden. In langen tydt hadt men van zulk eene ſchone toeruſtinge niet horen ſpreken. Het leger wierdt begroot op dertig duizend man te voet en vyf duizend te paarde, nevens een ongelooflyk getal ſchepen tot het overvoeren der ſoldaten en voorraadt van mond-en oorlogsbehoeften.

Leger van *Richard* gezonden naar het Heilige Landt.

Men kan ligt beſeffen, dat zulk een grote toeſtel niet zonder grote koſten kon geſchieden. *Henriks* ſchatkiſten waren wel haaſt uitgeput, en gelyk dit alles op verre na nog niet toereikte, verkocht *Richard* alles, om geldt te hebben. Miſſchien is het in dit tydgewrigt, dat hy het geldt van den koning van Schotlandt nam, om hem de twee plaatſen, daar wy boven van geſproken hebben, weder te geven. Hy verkocht het graafſchap van Northumberlandt aan *Hugo van Pudſey*, biſſchop van Durham, en de ſchoonſte landen van zyne domeinen aan die de zelve wilde kopen. Hy ſpaarde de kerkelyke goederen niet, en

Philips geeft de plaatſen weder.

1189. en de biſſchop van Cheſter * kocht van hem het prioorſchap van Coventry, daar deze kerkvoogdt gewapenderhandt bezit van nam. Kortom, hy toonde in deze gelegenheit zulk eene grote geldzucht, dat hy op de vertogen, die zyn Raadt de vryheit nam hem over het vervreemden van zyne heergoederen te doen, antwoordde: *Ik zou Londen zelf verkopen, indien ik 'er een koper toe vondt.* Zie daar, hoe die doorluchtige deugden des overwinnaars, daar men over verbaaſt ſtaat, die heldhaftige dapperheit, en die onverzadelyke eerzucht dikwils alleen dienen om hunne ryken arm en hunne onderdanen ellendig te maken.

* en van Lichfield.

Bedrog, daar hy zich van bedient om geldt te hebben.

De zelve zyn zelf van kwader uitwerkinge; zy bederven den goeden imborſt van den vorſt; om zyne ſtaatzucht te voldoen vervoeren zy hem tot het ſchenden der wetten van rechtvaardigheit en goede trouwe. Dit gebeurde aan *Richard*. Hy verkocht zyne domeinen goedkoop; maar hy vergoedde zyne ſchade door bedrog. Hy gaf voor, dat hy zyn zegel hadt verloren, en dat hy genoodzaakt was geweeſt een ander te doen ſlaan, uit vreze, dat die het zou gevonden hebben het zelve zou misbruiken. Hy liet met een afkondigen, dat men alle de onderhandelingen, met het oude zegel gezegelt, wederom hadt te brengen, om met het nieuwe gezegelt te worden, op ſtraffe van vernietiging, en hy deedt de rechten van dit nieuwe zegel duur betalen.

1190. Aan wie hy de regering laat.

Alles tot het inſchepen gereed zynde, droeg *Richard* voor zyn vertrek zorg voor het beſtier van Engelandt. Hy vertrouwde 'er de regering van aan de koninginne *Eleonora*, welker genegenheit en bekwaamheit hem bekend waren. Hy kende ook hare trotſchheit en ſtaatzucht. Hy voegde haar twee van zyne Raden van Staat toe, zonder welker raadt zy niets vermogt te doen. De eene was die biſſchop van Durham, aan wien hy het graafſchap van Northumberlandt hadt verkocht, de andere de biſſchop van Ely. Deze laatſte, een Norman van geboorte, genaamt *Willem van Langeveldt* †, was zegelbewaarder, en daarenboven een gunſteling van den koning, die al het geheim der zaken bezat; een man van eene lage geboorte, maar van eene onmetelyke ſtaatzucht, en die haaſt alles te gronde hadt doen gaan.

† *de Longchamp.*

Zyn yver voor het welzyn van den ſtaat.

Men moet niet met ſtilzwygen voorbygaan, dat miſſchien de ſchoonſte van alle de daden des konings geweeſt is, ten minſte het waardigſte, dat een wys, rechtvaardig, dankbaar, yverzuchtig koning voor het welwezen van den Staat en van de kerk paſt.

Zyne pracht en mildadigheit.

Hy erkende op eene doorluchtige wyze de liefde, die de koningin, zyne moeder, hem hadt betoont. Hy vergenoegde zich niet met haar aan het hoofdt van de regering te ſtellen; hy beſchonk haar nog met grote landen, en heerenhuizen, met den koſtelykſten imboel, dien men kon vinden. Hy vermeerderde de goederen van den prins, zynen broeder, met de graafſchappen van Cornwall, Sommerſet, Dorſet, Lankaſter en Nottingham, en huwelykte hem uit aan de erfdochter van Gloceſter ‡, die hem het goedt van dit ryke huis ten huwelyk bragt. Anderen zeggen echter, dat dit huwelyk twee jaren te voren geſchied was, onder de regering van *Henrik* den II. Hoe het zy, *Richard* overlaadde zynen trouwlozen jongſten broeder maar met al te veel weldaden, om hem te verplichten hem getrouw te zyn, en het verraadt van dezen ondankbaren was in het vervolg des te onverſchonelyker.

‡ *Izabelle*, dochter van *Willem*, zoon van *Robert*, natuurlyke zoon van *Henrik* den I.

1190.

Hy vergat *Godefroi*, zynen natuurlyken broeder, niet. Hy benoemde hem tot het aartsbisdom van Jork *, en hy gaf andere kerkelyke ampten, die open waren, aan bekwame en welgezinde perſonen.

* in het jaar 1191.

Hy liet zyne voorzorg nog over andere heeren van het ryk gaan; deedt aan eenige grote geſchenken; deelde aan andere eerampten uit, en liet niemandt misnoegt. Die hy met zich nam, hadden geen minder reden om van zyne genegenheit en mildadigheden te vrede te zyn. *Alexander* trok met geen groter toejuiching uit Griekenlandt tegen de Perſianen, dan *Richard* uit Engelandt trok, om in het Ooſten de Saracenen te beoorlogen. De eerſte hadt ook geen ſchoner benden met zich, en betoonde geen groter ſtandvaſtigheit en dapperheit dan de laatſte; maar hy wierdt beter ondersteunt en was gelukkiger.

Aankomſt van *Richard* in Vlaanderen.

Richard ging te Douvres † ſcheep, van waar hy naar Vlaanderen overſtak. Hy wierdt daar prachtig ontfangen van den grave *Philips*, die de kruisvaart mede wilde bywonen, en dien hy derwaarts met zich geleidde. Op zyne aankomſt in Normandië vergaderde hy aldaar de Staten, en bezorgde de beſtiering van het hertogdom. Het is daar ‡ dat een prieſter, genaamt *Foulques*, dorpprieſter § van Neuilly *, vermaard door zynen yver, hoewel niet beſcheiden genoeg, de vryheit nam van hem te zeggen, dat hy zich van drie ſchadelyke hertstochten, die hy zyne drie dochteren noemde, moeſt ontdoen, namentlyk, de hovaardy, de gierigheit en de overdaadt. Des konings antwoordt was van klem. *Ik kan die drie dochters*, zeide hy op ſtaande voet, *niet beter beſteden, dan met de eerſte te geven, gelyk ik doe, aan de Tempeliers; de twede aan de Ciſterciënzer monniken, en de derde aan de biſſchoppen van myne ſtaten.* Dus wreekte hy zich door eene geeſtryke wederbeſchuldiging over de ſtoutheit, met welke hem deze prieſter de gebreken, die meer onder de geeſtelykheit dan aan het hof heerſchten, dorſt toeſchryven.

† den 11 December.

‡ volgens *R. Hovden* en *Rad. de Diceto.*

§ *Curé.*

* digt by Parys.

Zyn antwoordt aan den dorpprieſter van Neuilly.

Na het houden der ſtaatsvergadering van Normandië hieldt *Richard* een mondgeſprek met den koning *Philips* te Nonancourt †. Zy zwoeren toen elkander eene wederzydſche vriendſchap, en beloofden elkanders koninkryk en landen te beſchermen, waar van zy opene brieven aan de bevelhebbers en hunne algemene ſtedehouders ‡ lieten afgaan.

Zyn verbondt met den koning *Philips.*

† in het biſſchoppelyk gebiedt van Evreux.

‡ *Luitenant Generaals.*

Middelerwyl ontfing *Richard* de tyding van den moordt der Joden in de provincie van Jork §; maar hy verſtondt te gelyk, dat de biſſchop van Ely, zich naar de plaats zelf begeven hebbende, de oproermakers hadt doen ſtraffen; zo dat deze opſtandt, nu geſtilt zynde, zyne reis naar het Heilige Landt niet te rug zette.

Moordt der Joden.

§ Zie fol. 335.

De twee koningen gingen den pelgrims-zak en ſtaf nemen, *Philips* te St. Denys, en *Richard* te St. Martin van Tours, en zy voegden zich by elkander te Veſelay, in Champagne, op de grenzen van Burgundië, van waar zy in elkanders geſelſchap tot Lions toe voorttrokken. Hoe groot het Franſche leger was wordt niet verhaalt; maar volgens allen ſchyn evenaarde het ten minſte dat van *Richard*. Deze twee koningen geleidden meer dan zeventig duizend koppen van het uiterſte einde van Europa tot in het midden van Aſië.

Reis der twee koningen.

Hunne legers.

Zo als zy over een brug de Rhone overtrokken,

1190. Het verlies, dat zy leden door het invallen van de brug over de Rhône.

ken, gebeurde een droevig ongeluk, daar een gedeelte van hunne benden in omkwam. Zy waren over de zelve met de helft van hunne ruitery, die hen reets gevolgt was, geraakt, wanneer, de brug met eenen slag instortende, de menschen en paarden, die daar op waren, met zich wegsleepte, en in den stroom van deze rivier, eene der driftigste en snelste van Europa, deedt verdrinken. De twee koningen, bedroeft over dit ongeluk, besloten, om de wanorder, die de talrykheit van volk altydt veroorzaakt, te myden, zich te verdeelen, en langs twee verscheide wegen naar Sicilië te trekken, alwaar zy zich weder zouden vereenigen. *Philips* nam den weg van Genua, en *Richard* dien van Marseille, en ieder zondt aan zyne vloot bevel hen in deze twee havenen in te wachten. Deze verdeeling der twee legers was een droevig voorspel, en scheen die der hoofden, die haast daar na gebeurde, te voorzeggen.

Aankomst van *Philips* in Sicilië.

Philips was gelukkiger dan *Richard*. Hy vondt zyne vloot te Genua, daar hy scheep ging, en de eerste in Sicilië aanlandde. *Richard* vondt de zyne te Marseille niet; zy was overvallen van een storm, eer zy in het Naauw van de Straat was gekomen, die de zelve op de kusten van Portugal hadt gedreven. Gelukkig toeval voor den koning *Don Sancho*, die van den Miramolin (a) van Afrika in Santaren besloten wierdt gehouden. Vyf honderd man van de vloot zetten voet aan landt, en wierpen zich in de plaats, die met deze hulpbenden in staat gebragt wierdt om het beleg door te staan.

Richards vloot naar Portugal gedreven.

Zy verlost Portugal van den inval der Saracenen.

De doodt van den Miramolin hier op weinig dagen daar na voorgevallen zynde, trokken de Moren weg, en de stadt wierdt behouden. Deze gelukkige uitslag, dien men aan de dapperheit der Engelsche kruisvaarders verschuldigt was, gebeurde honderd jaren na dien van den eersten kruistocht, geleid door *Henrik* van Burgundië, of van Lotharingen, die Portugal van de overheersching der Saracenen verloste, door den koning van Castilië *, tot beloning van dezen dienst, in de leenhuldiging van dit landt gestelt wierdt, met hem de princes, zyne dochter, ten huwelyk te geven, gelyk wy het op zyn plaats verhaalt hebben. Die van de twede kruisvaart vergenoegden zich met de eer van *Don Sancho* verlost te hebben.

* *Don Alphonsus* de VII. Zie fol. 296.

Dit was de oorzaak van het vertoeven van hunne vloot, die de ongeduldige *Richard* niet wilde inwachten, maar zich op een koopvaardyvaarder scheep begeven hebbende, kwam hy te Salerno †, alwaar hy verstondt, dat deze vloot, van de kust van Portugal onder zeil gegaan zynde, het anker hadt laten vallen in de zee van Messina. Dit kwam hy te verstaan door eene galei, die zy hem toezondt, waar op hy zelf zynde overgegaan by haar kwam, digt by de vuurbake, die den naam van deze stadt, het hoofdt van dit eilandt, draagt, of die ten minste deze eer aan Palermo betwist.

† in het koninkryk van Napels.

Richards aankomst te Messina.

Hy voer de haven ‡ in met al de pracht van een koninklyk leger, en verwekte geen minder nayver dan verwondering, niet alleen in de Sicilianen, maar in de Franschen zelf: zy verburgen echter beide hun ongenoegen; maar het was niet voor langen tydt.

‡ den 22 September.

Dat der Sicilianen barstte het eerst uit, ver-

(a) Of Mirammolin, by verkortinge gezegt voor *Emiralmemnim*, het welk zo veel beteken als vorst der gelovigen, een gemene naam van de vorsten der Mauren.

stoort zynde over de grote daden van dezen vorst, daar zy van vreesden overmachtigt te zullen worden. Hy hadt echter niets verrecht, dat hen niet voordeelig was; gelyk een ander *Hercules* hadt hy het landt van de gedrogten gezuivert, die des zelfs rust stoorden; wanneer deze ondankbare eilanders, in plaats van hem dank te zeggen, het besluit namen van hem te onder te brengen. 1190.

Beschryving der Griffioenen, en van den oorlog, dien *Richard* hen aandeedt.

Een deel verbannelingen, die men om hunne verwoede dapperheit den naam van *Griffioenen* hadt gegeven, bezaten een kasteel voorby de vuurbake, daar de bezetting gedurig van op den roof ging, en zich zo wel by vremden, als by die van Messina, geducht hadt gemaakt. *Richard* hadt zo haast zyne troepen niet ontscheept, of hy trok met een gedeelte van de zelve op dit roofnest aan, nam het in, en sloopte het. Hy deedt 'er zelfs een ander bouwen, om het landt voor hunne stroperyen te dekken, dat hy om die reden Matte-Griffon noemde. Dit deedt hy niet zonder oorzaak. Verslagen door de nederlage, die zy hadden geleden, en door dezen slagboom wederhouden, hielden zy zich stil, en vervielen in zulk een slechten staat, dat men hen in het vervolg zo zeer verachtte, als men hen te voren hadt gevreest. Het scheen, dat die van Messina *Richard*, die hen van zulke moeielyke naburen hadt verlost, voor hunnen weldoender moesten houden. Maar zy voedden andere gedachten; onrustig en nayverig van zynen roem zouden zy liever bloot gestaan hebben aan de invallen der Griffioenen, dan daar van bevryd zyn door de klockmoedigheit van dezen vorst. Zy namen gedurende zyne afwezendheit hunnen tydt waar om al het volk, dat hy daar omtrent en in de stads grachten hadt gelaten, over den kling te doen springen. Zy waren bezig met het daar van daan te verjagen, wanneer *Richard*, wedergekeert zynde van de nederlage der Griffioenen, hun bedrog en de vlucht van zyn volk zag. Razende van spyt, dat hy hen zag vluchten, trachtte hy hen weder naar Messina te brengen, en daar in met den degen in de vuist te doen dringen; maar hunne verslagenheit belette hen naar zyn dreigen en bidden te luisteren; hy moest wachten tot dat de zelve over was. Wanneer hy geloofde, dat zy van den schrik herkomen waren, beval hy, dat ieder zich by zyn vaandel zou begeven; ging door de krygshopen *; verweet hen hunne vrees en vlucht; en zyne berispingen over hun wangedrag by zyne vermaningen, om die weder goed te maken, voegende, liet hy hen tot des anderen daags uitrusten, om alsdan gereed te zyn hunne schande door hunne dapperheit uit te wisschen. Zy beloofden hem kloekmoedig, onder zyn beleidt aan te zullen vallen, de plaats stormenderhandt in te nemen, of in het uitvoeren van zulk eene stoute onderneming te sneuvelen.

* *Battaillons.*

Met het krieken van den dag gaven de trompetten en trommels dit voornemen te kennen. Ieder soldaat bereidde zich tot den storm, met een yver, die een goeden uitslag scheen te beloven; en men was al in het aanmaderen naar Messina, wanneer men afgezondenen vernam, die den aantocht ophielden. *Philips*, die aan de wraak van *Richard* niet hadt getwyffelt, en die 'er de gevolgen van vreesde, hadt de Messinezen tot deze afzendinge gebragt, en zyne gezanten by de hunne gevoegt, om een groter indruk op het gemoedt van den vergramden vorst te doen. Maar

Hunne berechting aan *Richard.*

1190. wanneer men met hen in gesprek was, kwam men den koning waarschouwen, dat men een hoop ruiters zag, die te viervoet op zyne tent af kwam. Zulk een boos verraadt wekte al zynen toorn op. Hy knarste van gramschap over dit twede bedrog op zyne tanden; brak de vergadering af, en te paardt steigende liet hy den optocht blazen, en trok den vyandt tegen, die op hem af kwam om hem te overrompelen en weg te voeren. De Messineesche ruitery, zich ontdekt ziende, trok te rug, en wierp zich in de stadt.

Hunne twede trouwloosheit.

Zy was 'er niet veilig. De verwoede *Richard* was wel haast aan den voet van de muren; en zyne dappere benden, hem haar woordt gestand willende doen, beklommen die met allen spoedt; zy plantten daar te gelyk de Engelsche standaarden op, en *Richard* trok als overwinnaar in de stadt.

Hoe *Richard* hen daar over straft.

Philips was daar weinig minder over geraakt dan de Messinezen waren. Zommigen zeggen, dat hy, dezen vorst het meesterschap niet kunnende zien voeren in zyne tegenwoordigheit, zyne standaarden deedt afnemen, en de zyne in de plaats zetten. Anderen verzekeren in het tegendeel, dat hy gedwongen was die daar te dulden. Hoe het zy, hy vatte daar een spyt over op, daar hy nooit van herkwam; en om de waarheit te zeggen, daar was te veel nayver tusschen deze twee koningen om te zamen lang in een goed verstandt te blyven. Daar was in de moedigheit van *Richard* iets, dat te opperhoofdig was, om de yverzucht van *Philips* niet wakker te maken. Dit was de voornaamste oorzaak van hunne scheuring. Het overige diende maar tot een voorwendsel hunner twistingen, en de aanhangers van den Franschen koning mogen zeggen wat zy willen, deze laatste was nog meer gebelgt over de verdiensten van *Richard* dan over zyne trotschheit en stoutmoedigheit.

Nayver tusschen *Richard* en *Philips*.

Terwyl hy zyne nydigheit liet blyken, gaf zyn mededinger tekenen van goedheit aan de Messinezen. Nooit verdiende een vyandt beter den toorn en de wraakzucht van den overwinnaar, en nooit toonde zich *Richard* den naam van Leeuwenhert waardiger dan in deze gelegenheit. Dien vorst der dieren is het genoeg zynen vyandt onder den voet te leggen; *Richard* vergenoegde zich ook de trouwloze burgers van Messina vernedert te hebben. Meester van hunner aller leven en doodt zynde vergaf hy hen allen, zich vergenoegende hen den eedt van getrouwheit af te nemen, en gyselaars te vorderen tot vrywaring van het verdrag, wiens onderhouding hunne kwade trouw met recht verdacht maakte.

Goedheit van *Richard*.

Tankredus, die in den tydt dezer beroerten te Messina niet was, kwam daar drie dagen na het treffen van het verdrag. Hy hadt, gelyk wy haast zullen tonen, het ryk van Sicilië overweldigt, en hy zag met droefheit, dat eene zyner voornaamste plaatsen onderworpen was aan een koning, van wien het niet alleen af hing die te behouden, maar ook alle de andere te bemachtigen. Hy ging edelmoediger te werk. Meer naar eere dan naar wingewesten staande, gaf hy de stadt aan *Tankredus* weder, met wien hy in een vergelyk tradt over het weduwegoedt van de koninginne *Johanna*, zyne zuster, weduwe van den overleden koning van Sicilië, en over de giften *, die aan *Henrik* den II by den uiterste-wille van zynen schoonzone *Willem* gemaakt waren.

Tankredus, verweldiger van het koninkryk van Sicilië.

* *Legaten.*

Deze *Willem*, de twede van dien naam onder de koningen van Sicilië, was om zyne goedaardigheit de Goede bygenoemt. Zyn vader was *Willem* de I geweest, toegenaamt de Kwade, of de Boze, zoon van *Rogier*, die in het jaar 1139 van den paus in het koninkryk van Sicilië wierdt ingehuldigt, dat hy aan zyne dapperheit toe te schryven hadt, eer hy het aan de inhuldiging van den paus verschuldigt was. *Willem* de Goede, zonder kinderen gestorven zynde, hadt tot erfgenaam gestelt zyne moeie *Constantia*, dochter van *Rogier*, en gemalin van keizer *Henrik* den VI. Maar *Tankredus*, natuurlyke zoon van *Rogier*, maakte zich meester van de koninklyke waardigheit, en hieldt zich daar in staande door de begunstiging der Sicilianen, die hem liever hadden dan een vremd vorst, en het was eerst na zyne doodt dat Sicilië onder de macht van *Henrik* kwam.

1190. Koningen van Sicilië voor *Tankredus*.

Zodanig was het recht van *Tankredus* op het koninkryk van Sicilië, en zodanig was dat, het welk *Richard* daar op kon eischen, niet alleen uit hoofde van zyne overwinninge, maar ook ingevolge van het weduwegoedt van de koninginne *Johanna*, zyne zuster, en de giften, aan koning *Henrik* den II, zynen vader, door *Willem* den Goeden gemaakt. Zy bestonden in eene tafel van louter goudt, twaalf voeten lang, in vier en twintig schroef-fleschen, en even zo veel zilvere schotels, in een tent van kostelyke zyde stoffe, groot genoeg om 'er twee honderd menschen in te bergen, en zestig duizend maten koren, en in een gelyk getal maten garst en wyn, tot voorraadt van een leger, en eindelyk in honderd galeien, gewapend, en met mondkost voorzien voor den tydt van twee jaren.

Buitengewone giften van *Willem* den Goeden aan *Henrik* den II.

Zulke grote eischen konden ten minste *Richard* tot een voorwendsel strekken om Sicilië in te nemen. Hy deedt die echter niet gelden; hy handelde gunstelyk met *Tankredus*, en scholdt hem kwyd, mits dat hy hem daar voor zou betalen twintig duizend oncen goudt, en eene gelyke somme aan de gemelde koninginne *Johanna* voor haar weduwegoedt. Voorts wierdt by dit verdrag vastgestelt, dat de jonge *Arthur*, hertog van Bretagne en neef van *Richard*, zou trouwen met eene dochter van *Tankredus*. Maar dit huwelyk wierdt niet voltrokken, en Sicilië geraakte weder onder de regering van de wettige nakomelingen van *Rogier* den I. Ook beloofde *Tankredus* tien galeien en zes grote schepen ten dienste der kruisvaarders uit te rusten.

Verdrag tusschen *Richard* en *Tankredus*. *Acta Publ. Tom. I, fol. 66.*

Deze verbonden tusschen *Richard* en *Tankredus* gaven nieuwe reden van misnoegen aan *Philips*, die hem dwong uit Sicilië te vertrekken, en den tocht naar het Heilige Landt voort te zetten. Maar men moest wachten tot dat de winter over was, en, om zich de onlust te verdryven, eenige tydkorting in de spelen en vermakelykheden van het landt en van den tydt des jaars zoeken. In een dezer tydkortingen gebeurde een geval, dat byna alle de schryvers uit vermaak hebben verhaalt, en daar de vorst, wiens regering wy nu beschryven, te groot een belang in heeft om hier verzwegen te worden.

Vervolg van *Philips* jaloezy.

Terwyl hy door de straten van Messina te paarde reedt, verselt van vele heeren, zo van zyn hof, als van dat van *Philips*, en met name van *Willem Des-Barres*, dien beruchten Franschman, die met een hoop krygsvolk * het gehele Engelsche leger hadt gestuit, ging daar een boer voorby, die een esel, met riet stokken geladen, voor zich heen

Geval van *Richard* en *Willem Des-Barres*.

* *Estadam.*

1190. heen dreef. Ieder nam 'er een, en *Richard* zeide aan *Des-Barres*, dat hy tegen hem lopen wilde. Zy gaven te gelyk hunne paarden de sporen, die midden op de renbaan liepen, en hunne lancien de een tegen de andere braken, zo dat een stuk van die van *Des-Barres* tegen den hoedt van den koning vloog, of zynen rok scheurde: want deze omstandigheit wordt verscheidentlyk verhaalt. De koning nam dit euvel op, en vergetende, dat het een spel was, verstoorde hy zich zeer. Hy liep op *Des-Barres* aan, en stiet hem zo hard, dat hy hem deedt waggelen in de saâl, zonder dat hy nochtans uit de stygbeugels viel. Hy moest zelf van zyn paardt af gaan, om dat zyn saâl omgekeert was. Hy steeg behendig op een ander, en het gevecht willende hervatten beval hy trotschelyk aan den grave van Leicester, die zich by hem wilde voegen, te rug te gaan, en hem eene zaak, daar hy geen tweden toe nodig hadt, laten beslechten. Gedurende deze korte woorden deedt hem een oogenblik aandachts het ongelyk bespeuren, dat hy hadt van zich in gevaar te stellen, en belastte *Des-Barres* henen te gaan. Hy gehoorzaamde, en bevondt op zyn beurt, doch te laat, hoe gevaarlyk het is met zynen meester te spelen.

Uitwerkingen van eigenliefde.

In deze daadt ziet men ook de kracht der eigenliefde; want deze dappere heldt, die zich eene eer zou gemaakt hebben van zyn leven voor den koning te geven, hadt de toegevendheit niet van hem de overwinning te laten in een gevecht, dat maar eene tydkorting en een spel was. *Richard* van den anderen kant, die zo edelmoedig de vryheit aan *Des-Barres* hadt gegeven, na dat hy hem hadt gevangen, wanneer deze brave Franschman zyn leger met een afgezonderden hoop hadt ondernomen stil te doen staan, kon hem deze halsterigheit niet vergeven in een geval, dat hy maar voor eene beuseling moest houden. Het was, dat hy in het eerste gevecht de eer hadt gehad van te overwinnen, en dat hy zich in het andere als overwonnen zag.

De koningin *Eleonora* brengt in Sicilië de princesse van Navarre.

De winter was nog niet voorby, wanneer de koningin *Eleonora* in Sicilië kwam, met zich brengende de princesse *Berengaria*, dochter van *Don Garsias*, koning van Navarre, om haar te doen trouwen met *Richard*; en dus wreekte zich deze minneyverige vrouw over hare medeminnaresse, niet vergenoegt zynde met de wraak, die zy van haren man door den opstandt, dien zy in zyn huis hadt verwekt, genomen hadt. Zy gaf dien naam aan de jonge princesse van Vrankryk, met welke *Richard* stondt te trouwen; en haar by dezen prins zwart hebbende gemaakt, als de minnaresse van *Henrik* den II, die 'er, gelyk zy zeide, een kindt van hadt gehad, schrikte zy hem van dit huwelyk af, dat hy als eene bloedschande hadt aangezien. Daar na hadt zy hem de princes van Navarre voorgestelt, en *Richard* daar in bewilligt; en haar, eer hy uit Engelandt vertrok, volmacht gegeven hebbende om dit huwelyk te sluiten, stak zy de zee over, en kwam aan het hof van Navarre. Zy behandelde deze zaak met zo veel behendigheit, dat de koning de princes, zyne dochter, in hare handen gaf, om haar te brengen by een bruidegom, dien men overzee en in het midden der heirlegers moest zoeken.

1191. Nieuwe onluslen tusschen *Richard* en *Philips*.

De aankomst van *Eleonora* met de princesse van Navarre deedt geen goedt aan de verzoening der twee koningen, en het geheim, waar, of niet, dat *Tankredus* aan *Richard* betrouwde, maakte, dat zy geheel in twist raakten. Hy gaf hem brieven over, met het zegel van *Philips* gezegelt, die de hertog van Burgundië, gelyk hy zeide, hem van wegens dezen koning ter handt hadt gestelt. Hier in vermaande *Philips Tankredus* hunne macht zamen te voegen, en een staatzuchtig vorst, die alleenlyk in Sicilië was gekomen om het te vermeesteren, van kant te helpen. Dus sprak hy van *Richard*. Zommigen zeggen, dat deze laatste geen geloof aan het zeggen van *Tankredus* gaf, en dat hy de brieven van *Philips* verdicht hieldt: maar wat hy 'er ook van oordeelde, het is ten minste zeker, dat hy verblyd was dat voorwendsel te hebben om met hem te breken wegens het huwelyk van de princesse *Alix*. 1191.

De princes van Navarre aangekomen zynde, was 'er geen middel meer om dit verbondt en het verlaten van zyne zuster te verbergen. Ondertusschen was *Richard* benart, hoe zyn handel hier over te rechtvaardigen, die de verzekeringen, welke hy voor hun vertrek naar den krygstocht van het Ooston aan *Philips* hadt gegeven, niet beantwoordde. De brieven, die *Tankredus* hem behandigde, hielpen hem uit deze moeielykheit. Hy geloofde, dat hy niets meer verschuldigt was aan een vorst, die hem verriedt, en hy zeide tegen den grave van Vlaanderen, die de bediening van middelaar waarnam, dat hy van zich niet kon verkrygen schoonbroeder te worden van een vorst, die zyne doodt hadt gezworen, noch met eene princesse te trouwen, die van bloedschande met haren vader * verdacht was.

* *Henrik* den II.

Dit waren harde uitdrukkingen: maar *Philips* moest de zelve verduwen. Hy voer uit tegen het bedrog van *Tankredus* en tegen het ongelyk, dat *Richard* hem hadt aangedaan, met de princes van Navarre te hebben laten komen, om met haar in zyne tegenwoordigheit te trouwen, terwyl hy op eene zo onwaardige wyze de princes *Alix*, zyne zuster, verliet. De graaf van Vlaanderen en alle de heeren van zyn hof baden hem het belang van de Christenheit te beyveren, en eene kruisvaart niet af te breken, die alleen het ryk van Jeruzalem kon herstellen, en den Godsdienst in het Ooston ondersteunen. Door deze overwegingen liet hy zich overhalen, en men kwam aangaande het vergelyk overeen, zo als het *Richard* zelf voorstelde. Het zelve bestondt daar in, dat deze laatste zich zou vergenoegen met de ontkenning, die *Philips* hadt gedaan, van de brieven, welke *Tankredus* zeide dat *Philips* aan hem hadt geschreven; dat het *Richard* zou vry staan, eene andere gemalin te kiezen, en dat *Philips* zou wedernemen de princes *Alix*, zyne zuster, met het huwelyksgoedt, dat *Richard* wederom zou uitkeeren, en waar by hy twee duizend marken sterling gedurende den tydt van vyf jaren zou voegen. De zelve redenen waren het behoudt van *Tankredus*. *Philips* zou hem over zyn bedrog wel hebben gestraft; maar om zyne wraak te voldoen wilde hy den tocht naar het Heilige Landt niet uitstellen.

Hun vergelyk. *Acta. Publ. Tom. I.* fol. 69.

Omtrent het midden van Maart voer hy af, na dat hy *Richard* hadt doen beloven, dat hy hem zou volgen, zo haast als hy met de princesse van Navarre zou getrouwt zyn. Wy zullen *Philips* laten vertrekken, die in den tydt van twee en twintig dagen voor de stadt Akre, die de Oostersche Christenen hadden belegert, aankwam, om *Richard* naar Cyprus te volgen, werwaarts hy door storm wierdt gedreven, en dat hy bemachtigde

Vertrek van *Philips*, die voor Akre aankomt,

1191. tigde voor dat hy zich in het leger der belegeraars begaf, en by den Franschen koning voegde.

Richards huwelyk geviert zynde (a) verloor hy geen tydt met ydele vermakingen. Hy ligtte het anker in het begin van April, met zich voerende de jonge koningin, zyne gemalin, en de koningin weduwe van Sicilië, zyne zuster. De koningin *Eleonora* ging van haren kant scheep om naar Engelandt te keren, en de regering waar te nemen; meer vergenoegt, om dat zy zich van hare medeminnaresse gewroken, dan om dat zy, eene bruidt van hare keure aan dien lieven zone, dien zy gedwongen hadt de ongelukkige, en misschien onschuldige, *Alix* te verlaten, beschikt hadt.

Richards vloot naar Cyprus gedreven.

* *Estadt.*

Richard was naauwlyks in zee, of daar rees een hevige storm op, die zyne vloot verstrooide, zo dat 'er een gedeelte van te Kandië aankwam, waar van daan het naar Rhodes overstak, en het andere op de kusten van Cyprus wierdt gesmeten. Dit laatste smaldeel * geleidde het schip, daar de twee koninginnen op waren; zy kwamen digt by Limisso, hoofdstadt van het eilandt, aan; maar het was haar niet geoorlooft zich daar te ververschen. De prins van Cyprus liet eenige manschap van het smaldeel, dat zich aan landt hadt laten brengen, in de gevangenisse werpen.

De overvaart van het eilandt Rhodes naar dat van Cyprus is niet lang: *Richard*, die op het eerste, daar hy ten anker was gekomen, het onthaal vernam, dat men die van het smaldeel, dat op het andere was aangeland, hadt aangedaan, kwam het wel haast te hulp. Voor dat wy de wraak beschouwen, die hy van het ongelyk nam, dat de twee koninginnen en die van haar vlagdeel, die voet aan landt hadden gezet, was aangedaan, moeten wy iets zeggen van een eilandt, dat zo vermaard is in de oude en nieuwe geschiedenissen, en dat zyne beroemdheit en zynen luister niet is kwyd geraakt dan sedert het onder het Turksche gebiedt is overgegaan.

Beschryving van het eilandt Cyprus.

Dit eilandt is een der schoonste en der grootste van de Middelandsche zee; heeft langen tydt zyne eige koningen gehad, die het zelve regeerden, tot den jare 696 van de stichtinge van Rome, waar in het *Clodius*, die 'er door de Romeinen was gezonden, tot een wingewest van den Staat maakte. *Cato* bestierde het zelve in den volgenden jare van wegens den Raadt als hoofdschout †, en bragt zulke grote rykdommen van daar, die men in de gemene schatkist sloot, dat 'er diergelyke nog niet in gekomen waren. Sedert bleef het aan die meesters van de wereldt onderworpen: maar het ryk tusschen de Grieken en de Latynen verdeelt zynde hadt het de eersten tot zyne opperheeren. *Andronicus*, die ongelukkige vorst, die op eene zo droevige wyze omkwam ‡; maar het echter verdient hadt, was in het jaar 1185 de laatste van de keizers, wiens macht het erkende. Hy hadt daar een landvoogdt gezonden, die een Griek was, genaamt *Isaak*, die zich van het oppergezag en den tytel van keizer meester maakte, en als een dwingelandt regeerde.

† *Prætor.*

‡ Hy wierdt van het volk van Constantinopel aan stukken gescheurt.

Het was deze, die de twee koninginnen zo onwaardiglyk, en die van haar gevolg, die by Limisso waren aangeland, met zo veel wreedheit hadt bejegent. Hy wierdt daar over naar verdienslen gestraft. *Richard*, het anker met een gunstigen windt geligt hebbende, verloor Rhodes haast uit het oog, en ontdekte de kusten van Cyprus. Hy landde daar gelukkig aan, en ontscheepte zyn volk in schuiten, niettegenstaande de hinderpalen, die de vyanden daar tegen trachtten op te werpen. 1191.

Richard bemachtigt het zelve.

Zy verwachtten hem op den oever geschaart in slagorder, hebbende den dwingelandt aan hun hoofdt. Hy stondt den aanval van de Engelschen niet lang uit. Deze zo lafhertige, als wrede prins vluchtte achter het gebergte, zich zelf in Limisso, daar hy vreesde belegert te worden, niet durvende begeven. *Richard* deedt zyn voordeel met de overwinninge en vlucht van dezen bloden vorst; vertoonde zich voor Limisso, en deedt de poorten openen. Des anderen daags, vroeg in den morgenstondt, trok hy 'er uit, om die van Cyprus tegen te gaan, die, naar het bericht der verspieders, voorgenomen hadden hunne schande te herstellen, en hem op te zoeken, om hem slag te leveren. Hy kwam hen voor, en eer dat zy op waren was hy in hun leger, daar hy overal den schrik en de wanorder in bragt. De dwingelandt trachtte zich half naakt te behouden, en sprong te paardt; maar hy wierdt gevangen, en by *Richard* gebragt, dien hy om genade smeekte, en cynsbaar aan hem wierdt. Alleen onder deze voorwaarde erlangde hy het behoudt van zyn ryk. Hy verklaarde zich leenman van de kroon van Engelandt; verbondt zich twintig duizend marken gouds te betalen voor de onkosten van een oorlog, daar zyne woestheit oorzaak van was geweest, en zyne eenige dochter ten huwelyk te geven aan den gene, welken *Richard* hem tot een schoonzoon zou gelieven te geven.

Zyn verdrag met den dwingelandt *Isaak.*

Trouwloosheit van *Isaak.*

De trouwloze Griek brak zyn woordt des anderen daags; en gevlucht zynde naar Limisso, sloot hy zich op, zommigen zeggen in een klooster, anderen in een kasteel, dat op de spits van een ontoegankelyken rots was gebouwt. Hy hadt de princes, zyne dochter, in de vesting van Cherin, eene der beste plaatsen van het eilandt, gezet, en haar eene bezetting gegeven, die haar wel in dezen burg tegen alle andere, als *Richard*, kon beschermen. Maar niets bestondt voor hem. Meer verbittert over het twede dan eerste verraadt van den dwingelandt, besloot hy hem van het opperste bewindt af te zetten, en het eilandt te bemachtigen. Dit deedt hy met zo veel snelheit, dat hy zich in minder dan drie weken tyds meester van alle de plaatsen zag, daar die van Cyprus, die niet meer trouwe voor den tyran hadt, dan de tyran zelf voor den keizer van Constantinopel hadt betoont, hem als overwinnaar de poorten van openden zo haast als hy 'er voor kwam.

De zelve wordt door *Richard* gestraft.

Schoonheit en verdiensten van de princesse van Cyprus.

De eige dochter van den Griekschen prins haatte zyne wreedheit, en de dappere koning van Engelandt zich voor Cherin vertoont hebbende, spaarde zy hem de moeite van het te belegeren: zy deedt de valbrug neder, naderde om hem te ontfangen, wierp zich aan zyne voeten, en badt hem om genade. De overwinnaar ligtte haar zo schielyk op, en behandelde haar met zo veel heuschheit, dat men ligt kon bevroeden, dat hy van de aanloksels van de schone Cypriotin geraakt was. Dit bleek nog meer in het vervolg. Hy deedt haar niet alleen haar verblyf nemen te Limisso in het paleis der twee koninginnen, niet duldende, dat zy eene andere tafel hadt dan de hare was; maar hy voerde haar met zich naar Syrië, en beval aan de koninginne, zyne zuster,

(a) Anderen seggen, dat het eerst wierdt gevierd op zyne aankomst te Cyprus.

1191. zuster, haar alle de eerbewyzingen te doen, die men aan hare geboorte en rang verschuldigt was. Men zegt, dat hy haar bevalliger en geestryker bevondt dan de princesse van Navarre. Doch de schryvers zeggen ons niets meer van de gevoelens van dezen vorst, die meer zucht tot den roem dan tot de liefde hadt. Zy laten zelfs onze weetlust ongenoegt door hunne stilzwygendheit aangaande het lot dezer schone gevangene, daar zy byna geheel van ophouden te spreken, na dat zy haar in Engelandt hebben geleid *.

* in het jaar 1192.

Behandeling van *Richard* omtrent den tyran *Isaak*

Richard handelde met zo veel beleefdheit niet omtrent den vader, als hy hadt gedaan omtrent de dochter. Hy verdiende het ook niet. Die lafhertige, dien de moedt wel haast ontzakte, wachtte het beleg niet af. Hy trok uit zyn kasteel, dat hy niet min onoverwinnelyk dan de andere plaatsen van zyn ryk achtte, en kwam zich aan de voeten van zynen overwinnaar werpen; hy verzocht van hem schandelyk het leven, en badt hem by deze genade eene andere te voegen, van namentlyk hem met gene ketenen te boeien. *Richard*, hem met verstandinge aanziende, zeide tegen hem: *Gy zult leven, hoewel gy verdient hadt te sterven; en nademaal gy zulk een schrik hebt voor ketenen van yzer, zult gy 'er gene dan van zilver dragen.* Hy wierdt 'er inderdaadt mede gekluistert, en gevangen gezonden naar Tripoli.

Cyprus gewyd aan *Venus.*

Dus ging het met het bemachtigen van het eilandt Cyprus door *Richard*, die zich van dit schone koninkryk in minder tyds meester maakte dan men nodig heeft om eene blote stadt in te nemen. Het is dit eilandt, zo vermaard door zyne schoonheit en al wat een landt aangenaam maakt, dat het Heidendom aan *Venus* hadt toegewyd. Hier was de beruchte stadt Paphos, daar deze godin der wellust zulke kostelyke tempelen hadt.

Verscheide veranderingen van dit ryk.

Weinig koninkryken hebben meer veranderingen ondergaan dan dit. Wy hebben aangemerkt, dat het langen tydt koningen uit zyn eigen volk hadt; dat 'er de Romeinen een wingewest van hun ryk van maakten; dat het sedert onder het gebiedt van de Griekschе keizers overging; dat het hen met geweldt ontwrongen wierdt door den tyran, wiens wreedaardigheit *Richard* gelegenheit gaf om het te bemachtigen; en deze bemachtiging strekte alleen om 'er een geschenk van te doen aan *Guido* van Lusignan, wiens nakomelingschap eindigt in *Charlotta* van Lusignan, die met een prins uit het huis van Savoje trouwde, aan wien zy haar recht op het koninkryk overdroeg, maar de Genuëzen maakten het cynsbaar: zy wierden 'er uit gejaagt in den jare 1489; en weinig tyds daar na ging het over aan de Venetianen door de doodt van een minderjarigen zone van een bastaardt van *Lusignan* †, die het overweldigt hadt, en met *Catharina Cornaro*, van Venetië, trouwde. Zy erfde het van haren zone, en droeg haar recht over aan het gemenebest, dat het zelve bezeten heeft tot den jare 1571, waar in het *Selim* de II, Turksche keizer, heeft ingenomen.

† *Jakob*, bastaardt van koning *Jan.*

Alle de vermakelykheden van Cyprus, verre van *Richard* in te nemen, waren naauwlyks machtig hem een dag op te houden. Hy bleef 'er alleen om de princes van Navarre koningin van Engelandt en Cyprus te doen kronen. Daar zyn schryvers, die zeggen, dat het was om met haar te trouwen, hebbende haar alleen in Sicilië ondertrouwt. Hoe het zy, zo haast als deze, het zy huwelyks- het zy kronings-plegtigheit geëindigt was, ging hy onder zeil, met zich voerende de waarde van de helft van den inboedel der Cyprioten, die hem gaarne deze belasting inwilligden, om de beveiliging der voorrechten, die zy onder de Griekschе keizers genoten hadden, en daar de dwingelandt hen van berooft hadt, te bekomen. *Richard* schonk hen de zelve wederom, en gaf 'er hen opene brieven van, bezegelt met het zegel van Engelandt. Hy liet 'er het bestier van aan den opperrechter * van Anjou †, en ging scheep met den koning van Jeruzalem §, die hem te Cyprus was komen vinden; maar hy liet het vlagdeel, daar de twee koningimnen op waren, met de schone Cypriotin, die altydt in haar gevolg bleef, vooruit zeilen.

1191.

* *Seneschal.*
† *Robert van Turnham.*
§ *Guido van Lusignan.*

Vertrek van *Richard* van Cyprus.

Guido van Lusignan, koning van Jeruzalem, was *Richard* komen verzoeken om zyne bescherming tegen den marquis van Montferrat, die hem, gelyk hy zich uitdrukte, de stadt Tyrus, na dat hy de zelve tegen *Saladin* hadt verdedigt, onrechtvaardiglyk hadt ontweldigt. *Philips* ondersteunde den marquis van Montferrat, dat alleen genoeg was om *Richard* te bewegen de zyde van *Guido* van Lusignan te kiezen. Dus beval hy zyne vloot naar Tyrus op te stevenen; maar de haven gesloten, en de stadt gereed vindende om eene belegering af te wachten, vondt hy niet raadzaam de zelve te ondernemen; hy ging weder onder zeil, en belastte het anker te werpen by de legerplaats der Christenen, die de stadt Akre belegert hielden.

Zyn zeeslag tegen een geweldig groot schip van *Saladin.*

Het was nog geen tydt om daar te komen. Het geluk, dat hem daar al zegepralende bragt, hadt hem, eer hy voet aan landt zette, eene nieuwe overwinning toegeschikt. Hy was 'er niet ver af, wanneer zyn schip een ander ontdekte van eene onbeschotte grootte, het welk eene Franschе vlag voerde. Hy bedroog zich niet; en schoon de kapitein, en die het gingen preien, zeiden, dat het een Fransch schip was, zo zag hy echter ligt aan het maaksel, dat het een vyandelyk schip was, en hy maakte toestel om het aan te tasten. Hy naderde, gevolgt van zyn vlagdeel, dat alle riemen en zeilen byzette; maar de buitengemene hoogte van de galei maakte, dat de Engelschе schepen het zelve niet konden aanklampen, en vyftien uitgezochte karels, die op dit overgroot schip waren, deden zulk een regen van pylen van het dek vallen, dat het onmogelyk was het te enteren: weshalven men zich genoegen moest met daar tegen met het gemeen krygstuig te slaan. Dit deedt men met zulk een kracht, en het schip kreeg zulke stoten van het punt der voorstevenen van de Engelschе schepen, die gedurig rondom zeilden, dat het op verscheide plaatsen door en door gestoten zynde aan het zinken raakte. Al die 'er op waren wierpen zich in zee, en wierden of gedood, of verstoort in het water, behalven twee honderd koppen, die men gevangen nam, en van welke men verstondt, dat het schip geladen was met wapenen, mondbehoeften en soldaten, die *Saladin* aan die van Akre toezondt: zo dat dit een merkelyk verlies voor de belegerden was, en in het tegendeel een groot voordeel voor de belegeraars, die hunne blydschap daar over ook betoonden wanneer de vloot aangekomen was.

Zyne aankomst in de legerplaats van Akre.

Zy verscheen des anderen daags onder hare zeilen, en de ontscheping geschiedde onder het geschal der trompetten, gepaart met de toejuichingen der Engelsche soldaten en van de vreugdegalmen

1191. galmen van die van de legerplaats. De tyding van het bemachtigen van Cyprus was daar gebragt, en men wilt 'er reets de verovering van de Saraceensche galei; zo dat alles van den naam van den overwinnaar weêrklonk, en zyne intrede in de legerplaats geleek min naar eene ontscheping dan naar eene zegepraal. De nayverige *Philips* hoorde deze toejuichingen met spyt aan; maar hy moest veinzen, en zelf zyne blydschap over de aankomst van den prins betonen, aan wiens dapperheit het scheen dat de verovering van Akre was overgelaten.

Beschryving van Akre. * volgens *Plinius* en *Stephanus*.

Akre, aldus genaamt by vervalsching van zynen ouden naam, Ake, of Acco, dien *Hercules* het zelve gaf * eer dat *Ptolomeus Philadelphus* het dien van Ptolomaïs hadt gegeven, is eene stadt van Phenicië, of van Syrie, daar de eerste in begrepen is, gelegen aan de Middelandsche zee, en door hare haven van groot belang. Zy was van geen minder aangelegenheit voor de Christenen van het Oosten, tot behoudenisse van Tyrus, Antiochië, en Tripoli, dan aan de Saracenen om den weg van Egypten met Syrië open te houden. *Balduin* de I, koning van Jeruzalem, hadt ze deze laatste afgenomen; maar zy hadden de zelve herwonnen door de wapenen van *Saladin*, en daar na hadt 'er *Guido* van Lusignan het beleg van ondernomen. Het was drie jaren geleden, dat dit beleg begonnen was, wanneer de twee koningen aldaar zeventig duizend mannen ontscheepten. Dit was meer, dan 'er nodig was, om in weinig dagen deze plaats te bemachtigen; maar de nayver van den eenen, en de trotschheit van den anderen veroorzaakten zulk eene oneenigheit onder hen, dat zy het ganssche leger verdeelde, en weinig min schade aan de belegeraars dan hunne dapperheit aan de belegerden toebragt.

Nieuwe verdeeldheden tusschen *Richard* en *Philips*.

Indien men de Fransche geschiedenisschryvers gelooft, hing het van *Philips* af de stadt op zyne aankomst weg te nemen. De achting, die hy voor *Richard* hadt, belette het hem, en hy wilde, zeggen zy, hem zyn deel aan de eer eener overwinninge, die hen gemeen was, niet benyden. Aldus bresch geschoten hebbende, vergenoegde hy zich met aan den voet van den muur post te vatten, en wachtte aldaar *Richard* om te stormen. Dit heeft weinig schyn, en daar zou zelfs meer onvoorzichtigheit dan billykheit in steken. Wat 'er van het gedrag van *Philips*, voor de aankomst van den Engelschen koning, zy, zo haast als hy aangeland was raakten zy oneens onder elkander.

De aanhangers van den eenen en van den anderen.

De nayver van deze twee prinssen was sterker dan de beweegreden van het gemene best, en zy leiden het 'er minder op toe om de stadt te nemen dan om malkander te verdelgen. Het krakeel van *Guido* van Lusignan met den marquis van Montferrat, daar wy reets van gemeld hebben, bragt ook veel tot deze verwydering toe, en deze twee laatste mededingers gaven nieuwe sporen aan den haat der twee koningen, daar zy ieder eene zyde van kozen. Het gehele leger deedt het zelve. *Koenraad*, marquis van Montferrat, de Genuezen, de Tempeliers, de meeste Duitschers, en de hertog van Burgundië verklaarden zich voor *Philips*: *Guido* van Lusignan, koning van Jeruzalem, die van Piza, de Hospitaliers †, *Henrik*, graaf van Champagne, en het grootste deel der Vlamingen kozen de zyde van *Richard*.

† ridders van de orde van St. Jan.

Verdrag gemaakt

Deze scheuring zou het al te gronde gesleept hebben, indien men gene wyze en gematigde lieden van weêrkanten hadt gevonden, die zich tot een vergelyk aanboden, en het zelve ook maakten. De twee koningen beloofden, dat zy hunne hatelykheden zouden vergeten, en *Richard* bleef alleen meester van Cyprus, zonder eenig deel daar van aan *Philips* te geven, die 'er de helft van eischte, uit krachte van hun bondgenootschap. Maar zy kwamen overeen, dat alle hunne wingewesten, die zy in het vervolg zouden bekomen, onder hen gedeelt zouden worden, en dat 'er het voordeel zo wel, als het nadeel van, onder hen gemeen zou zyn. Men verstondt ook, dat *Guido* van Lusignan, en *Koenraad*, marquis van Montferrat, die, met de twee dochters van *Amaury*, koning van Jeruzalem, getrouwt waren, in het bezit zouden blyven, de eerste van het koninkryk van Jeruzalem, of liever van zyne eischen op het zelve, en de andere van het vorstendom van Tripoli. 1191. tusschen de twee koningen.

Deze verzoening maakte de inneming van Akre gemakkelyk; zo dat *Saladin* de zelve niet kon beletten. Men zegt, dat hy de twee koningen, zo lang als hy kon, door zyne onderhandelingen ophieldt, en dat hy, de heuschheit en beschaafdheit van manieren by de behendigheit voegende, hen met die lekkere vruchten onthaalde, die de landsdouw van Damascus voortbrengt, daar hy die van daan liet komen, en hen alle dagen toezondt. Daar zyn zelfs geschiedenisschryvers *, die zeggen, dat hy by alle voorvallen eene byzondere vriendschap aan *Richard* betuigde, het zy dat hy verwondert was over zyne dapperheit, het zy dat hy zich te binnen bragt de liefde, die hy voor de koninginne *Eleonora* hadt gevoelt: zo dat, indien hun verhaal waar is, *Saladin*, die *Lodewyk* den Jongen † minneyver baarde, geen enkel Turksch soldaat was, gelyk eenige schryvers willen, maar die vermaarde Sultan of Soudan van Egypten, die zich de schoonste en de rykste landen van Asië onderwierp. Het was in zyne macht niet het nemen van Akre te beletten; maar hy vondt het middel om den voortgang der twee Christen koningen aldaar te stuiten, en hen te noodzaken weder naar Europa over te steken, zonder Jeruzalem te kunnen herwinnen. Staatkunde van *Saladin*, en zyne achting voor *Richard*.

* oude Engelsche geschiedschryvers.

† Zie fol. 281.

De belegeraars, verdrietig geworden door de bedriegelyke handelingen van *Saladin*, die alleen strekten om tydt te winnen, vielen op de stadt aan, die zy stormenderhandt zouden hebben ingenomen, indien de vyanden niet verzocht hadden een verdrag aan te gaan. De voorwaarden van het zelve waren, dat zy de stadt zouden overgeven met het goudt, zilver, de wapenen, en in het algemeen met al den voorraadt, die 'er in was, zonder iets weg te voeren; dat zy *Saladin* zouden bewegen om binnen veertien dagen vyftien honderd Christen slaven, ter keure der twee koningen, over te geven, en het kruis, dat hy in het nemen van Jeruzalem hadt bekomen, weder te behandigen *, en dat zy twee honderd duizend Bizans, dat stukken van goudt waren, aldus genaamt van het oude Byzantium, de eerste naam van Constantinopel, zouden betalen. Verovering van Akre.

* Men hieldt het voor het ware kruis, aan het welke Christus genagelt was geweest.

Dit was het einde van het beleg van Akre, dat vyf maanden duurde, te rekenen van de aankomst van *Philips*, en dat geen minder volk aan de belegeraars dan aan de belegerden kostte. De eersten verloren daar een groot getal van heeren van aanzien, verscheide graven, een maarschalk van Vrankryk, den eenigen, die toen in Vrankryk was,

1191. was, en *Philips* van de Elzas, graaf van Vlaanderen, die van ziekte in het leger ſtierf. Het ſcheelde weinig, of *Philips* en *Richard* waren 'er ook van geſtorven. Daar bleef hen eene loomheit van over, daar zy met dan met veel moeite van wierden herſtelt.

De twee koningen verdeelen den buit.

De twee koningen, volgens eenige ſchryvers, verdeelden den buit in even gelyke deelen onder alle de belegeraars, en ieder was te vrede. Maar daar zyn anderen, die hen van gierigheit en onrechtvaardigheit beſchuldigen. Zy wraken voornamentlyk hun gedrag, om dat zy de Duitſchers vergeten hadden, die van honderd en vyftig duizend, die met hunnen keizer *Barbaroſſa* waren vertrokken, tot op vyf duizend weggeſmolten waren, hunnen keizer zelf verloren hebbende, die te Tarſus ſtierf, om dat hy zich in de koude wateren van den Cydnus hadt gebaad. Daar zyn nochtans ſchryvers, die verzekeren, dat *Richard* deze onrechtvaardigheit boette door eene ganſch koninklyke mildadigheit, en dat hy, naar het voorbeeldt van *Alexander*, zyne ſchatkiſt bloot ſtelde aan de beſcheidenheit van alle de genen, die geldt gebrek hadden, en die 'er van wilden nemen. Men voegt 'er by, dat *Leopold*, hertog van Ooſtenryk, meer dan iemandt deel aan deze mildadigheit hadt, hoewel hy 'er in het vervolg minder gevoelig van was, dan aan de ſchade, die hem de koning aandeedt.

Het is waar, dat deze ſmaadt bezwaarlyk te verduwen was voor een vorſt, die zo trotſch als deze hertog was. Maar hy moeſt gene geſchenken aannemen van een vyandt, aan wien hy voorgenomen hadt nooit het ongelyk, dat hy 'er van geleden hadt, te vergeven. Het kan niet groter zyn. *Leopold* was een der eerſten, die ſtorm liep, en die zich van een toren meester gemaakt hebbende daar zynen ſtandaardt liet opſteken. *Richard* geloofde, dat *Philips* en hy alleen recht daar toe hadden, en dat het aan niemandt geoorlooft was zich het zelve, daar zy waren, aan te matigen. Dus zondt hy order om den ſtandaardt niet alleen af te nemen, maar te ſcheuren, en onder den voet te treden, dat uitgevoert wierdt. Men kan eene verontwaardiging naauwlyks verder brengen. De wraak was maar het ongelyk geëvenaart, en ging het zelfs nog te boven, gelyk wy in het vervolg zien zullen.

Twiſt tuſſchen *Richard* en *Leopold*, hertog van Ooſtenryk.

Richard, moedig op het bemachtigen van Akre, dat hy met *Philips*, en van de twee koninkryken *, die hy met niemandt deelde, bleef byna dood voor een klein plaatſie. Dus gebeurde het, dat *Alexander*, het ryk der Perzen overwonnen hebbende, op het tipje ſtondt van het leven te verliezen in den ſtorm van een ſteedtje van weinig belang †. Daar is zelfs zulk een overeenkomſt tuſſchen deze twee voorvallen, dat het ſchynt, dat de geſchiedenisſchryver van *Richard* niet anders gedaan heeft dan het geval van *Alexander* uit te ſchryven. Weinig dagen na het innemen van Akre trokken de twee koningen, aan het hoofdt van hunne troepen, te velde, zo om die gene te ondersteunen, die zy uitgezonden hadden, om overal mondkoſt, daar de ſtadt gebrek van leedt, te verzamelen, als om den vyandt uit de veſtingen, die zy nog in eenige plaatſen hadden, te verdryven. *Philips* viel op eene aan, daar hy zulk een wederſtandt vondt, dat hy de zelve verliet, zonder ze te kunnen bemachtigen. *Richard*, die hier op, kort na het vertrek van *Philips*, aankwam, was ſtouter, of ligtvaardiger; en ſchoon hy, zo wel als *Philips*, van gene krygstuigen voorzien was om de plaats te bevechten, wilde hy 'er zich evenwel meeſter van maken. Hy ſloop 'er in door eene poort, die men zegt dat de vyanden voorbedachtelyk half open gelaten hadden, en die zy toeſloten, zo haaſt als hy 'er binnen was; zo dat hy zich alleen onder hen op zyn paardt bevondt, ſlaande, zonder zich te verſchrikken, ter regter en linker handt, en een voormuur makende van die hy met zynen degen verſloeg. Men hoorde ondertuſſchen roepen: *De koning is dood.* Op dit geſchreeuw zyne ſoldaten, die by de poorten vochten, razende geworden, liepen de zelve in, ſloegen alle, die hen het intrekken wilden beletten, door den kling, en liepen naar den koning, die zich alleen te voet, zyn paardt gedood zynde, tegen een hoop Turken, die hem naauwlyks dorſten naderen, verdedigde. De Engelſchen wierpen zich op hen met een geweldt, dat hunne razerny de helft vermeerderde; doodden de zelve, en ſpaarden 'er maar drie, om getuigen van een zo gedenkwaardig gevecht te zyn. *Richard* zondt hen aan *Philips*; en zich zelf by hem vervoegende, na dat hy het kaſteel, dat hy hadt bemachtigt, hadt laten ſlopen, keerden zy met malkander naar Ptolomaïs, latende voor hen trekken de wagens, die met koren geladen waren, om de magazynen te vullen.

1191.

Philips wil naar Vrankryk keren, en waarom.

Hunne intrede was eene nieuwe zegepraal voor *Richard*, aan wien men al de eer van dezen laatſten veldtocht opdroeg, en eene nieuwe reden van nayver voor *Philips*, die, zynen ſpyt niet langer kunnende ontveinzen, het vaſte voornemen nam, dat hy weinig dagen daar na uitvoerde, om naar Vrankryk te keren. Hy hadt het al overlang beſloten om twee redenen, die hy 'er van gaf. De eerſte was de ziekte, daar hy gedurende het beleg van Ptolomaïs in was gevallen, en die hem eene zwakte hadt overgelaten, die niet dan de lucht van zyn vaderlandt kon genezen. De tweede reden was de noodzakelykheit van zyne tegenwoordigheit in het ryk, om bezit te nemen van het graafſchap van Artois. Hy gaf voor, dat het zelve hem te beurt was gevallen door de doodt van *Philips* van de Elzas, grave van Vlaanderen, overleden voor Ptolomaïs, die het hem geſchonken hadt, toen hy hem aan zyne nichte, dochter van *Baldewyn*, grave van Henegouwen, uittrouwde, en daar hy vreeſde dat zich deze laatſte, hoewel hy zyn ſchoonvader was, meeſter van zou maken. Dit was inderdaadt het eerſte, dat *Philips* op zyne wederkomſt deedt: hy nam Artois in, en noodzaakte daar benevens den grave van Henegouwen, graaf van Vlaanderen geworden door de doodt van *Philips* van de Elzas, wiens zuſter hy hadt, hem hulde te doen van de graafſchappen van Boulogne (a), van Guines en van St. Pol. Maar wy weten niet, of deze eiſch op Vlaanderen, wat recht hy daar ook toe hadt, eene genoegzame reden was om het vertrek van *Philips*, dat de kruisvaarders niet anders dan een afval konden aanmerken, te rechtvaardigen. Wat aangaat zyne ziekte, *Richard* was ziek geweeſt, gelyk hy, en genoot nog zyne vorige gezondheit niet. Dus zou hy de zelve verſchoning, om naar Engelandt te keren, gehad hebben, die *Philips* bybragt om naar zyn ryk te vertrekken. Men zag

* van Sicilie en Cyprus.

† Gaza.

(a) *Philips* hadt dit graafſchap geërft van zynen broeder *Matthieus*, en van zyne kinderen, geſproten uit zyn huwelyk met de dochter van koning *Stephanus*.

1191. zag dan wel, dat deze laatſte, de ware reden van zyn vertrek niet durvende openbaren, daar een voorwendſel toe zocht. Hy kon evenwel niet beletten, dat men het aan zynen nayver toeſchreef. Zyne geſchiedſchryvers bekennen zelf, dat de ongeſtadigheden van *Richard* zyn geduldt hadden uitgeput, en dat de hoogmoedt van dezen trotſchen mededinger onverdragelyk voor hem was geworden. Dus ſpreken zy van de heldhaftige dapperheit van den Engelſchen koning, omringt van eene eere, welker glanſch zyn nayverige medeſtander niet kon verdragen.

De zaak tot dit punt van tegenſtrydigheit gekomen zynde, zondt *Philips* den biſſchop van Beauvais en den hertog van Burgundië aan *Richard*, om hem te verbinden, het verdrag, dat zy in Europa gemaakt hadden, voor zodanig te houden, als of het by de verovering van Akre hadt moeten eindigen. *Hoe* (antwoordde *Richard*) *de koning, myn broeder, wil my verlaten, en onze overwinning onvoltooit laten ſteken. Hebben wy de zelve aan het bemachtigen van eene ſtadt bepaalt? Is het niet om de heilige plaatſen te herwinnen, en het ryk van Jeruzalem te herſtellen, dat wy zulk een groten tocht hebben aangevaard?* Men zegt, dat de afgezondenen hunne tranen niet konden wederhouden, en dat zy van *Richard* vertrokken zynde, overtuigt van de rechtvaardigheit zyner vertogen, *Philips* daar van zelf overtuigden, wanneer zy 'er hem het verhaal van deden, of dat zy ten minſte zyn vertrek voor eenige dagen opſchortten.

Verwyten, die *Richard* hem doedt.

Middelerwyl een der gevangenen, of gyſelaars, welke die van Akre tot vrywaring van het verdrag hadden gegeven, en die een Emir, of kapitein generaal, was, genaamt *Caracos*, zeer geacht van *Saladin*, gaf een goeden raadt om Jeruzalem te herwinnen, indien men den zelven hadt willen opvolgen. Hy riedt, dat men zich machtig moeſt maken van Damiate, dat een ſleutel van Egypten was; eene onderneming, die gevaarlyker ſcheen dan zy inderdaadt was, en daar men reden hadt zich een goeden uitſlag van te beloven, terwyl *Saladin*, elders bezig zynde, afwezig was, en met de hulp van de Chriſten vloten, daar de Saracenen geen diergelyke tegen te ſtellen hadden. Door deze overwinning, zeide hy, maakt men zich meeſter van de zeen van Phenicië en Syrië zelve, en daarenboven maakte men zich een korten en gemakkelyken doortocht van Europa naar Aſië, dalende langs de Middelandſche zee naar Damiate, van waar men zonder moeite in Phenicië zou trekken.

Wyte raadt om Damiate te bemachtigen.

Hoe goed deze raadt ook was, men volgde den zelven niet, en men vondt daar na, dat men kwalyk hadt gedaan. *Philips*, die weder met eene nieuwe luſt om te vertrekken was bevangen, vreeſde, dat deze onderneming langen tydt zou aanlopen, en verwierp 'er het voorſtel van. *Richard* van zynen kant gevoelde zich niet ſterk genoeg om het alleen te vragen, of keurde ontydiglyk de verovering van Askalon voor die van Damiate.

Waarom niet gevolgt.

Philips, niet denkende dan aan zyn vertrek, hadt hem eene twede bezending gedaan, om hem te bewegen zyne toeſtemming daar toe te geven. Hy bekwam de zelve; maar het was niet eer dan na dat hy aan *Richard* hadt gezworen, dat hy niets tegen zyne ſtaten gedurende zyne afwezendheit zou ondernemen, en dat hy, indien hy hem den oorlog aandeedt, zulks niet doen zou dan veertig dagen na zyne wederkomſt; eene beloſte, die hy kwalyk volbragt. Hy liet hem ook vyf honderd geharnaſchte ruiters en tien duizend man voetvolk, onder het gebiedt van den hertog van Burgundië, met uitdrukkelyken laſt van *Richard* te gehoorzamen. Dit erkent de Franſche geſchiedenisſchryver * zelf, wanneer hy duidelyk zegt, dat de kloekmoedigheit van den koning van Engelandt, die niet alleen het geen men 'er van kan zeggen, maar zelf kan geloven, te boven ging, het ryk van Jeruzalem zou hebben herwonnen, indien de nayver van den hertog van Burgundië den voortgang daar van niet hadt geſtuit. Aldus vertrok *Philips*, latende in het Chriſten leger een zuurdeeſſem van oneenigheden, die het ten ondergang bragt. Hy ging ſcheep op zyne galeien, die hem te Tyrus bragten, alwaar hy weinig tyds vertoefde. Weder onder zeil gegaan zynde landde hy in Kalabrië, en vervolgde zyne reis te lande tot Rome. 1191.

* Mezeray.

Hy zag daar den paus *Celeſtinus* den III, die onlangs tot de pauſſelyke waardigheit was verheven, en hem zeer ſterk aanbeval de wapenſchorſſing, die hy aan *Richard* gezworen hadt, gelyk men in zyne brieven † ziet. *Philips* hieldt zich te Rome niet lang op. Hy vertrok 'er van daan op het einde van het jaar; de ongeduldt, om Vrankryk weder te zien, liet niet toe, dat hy wachtte tot dat de winter over was.

† Aangehaalt van den Vader *Orleans* en van *Du Pin*.

Vertrek van *Philips*, en eedt door hem aan *Richard* gedaan.

Het vertrek van *Philips* liet *Richard* alleen op een groot ſchouwtoneel. Het gehele, het zy Chriſtenſch, het zy Mahometaanſch Ooſten hadt het oog op hem alleen geveſtigt, en zyne dapperheit ſcheen hem het bemachtigen van Paleſtina en Syrië te verzekeren. *Saladin* zelf was 'er voor beducht, en wilde hem het eerſte afſtaan; maar de fortuin, die hem tot dus verre gunſtig was geweeſt, begaf hem op eenmaal; of hy wiſt zich niet te bedienen van de gelegenheden, die zy hem aanboodt. De zelve verzuimt hebbende bekwam hy ze niet weder. Hy was echter meer waardig beklaagt dan gewraakt te worden; inderdaadt verraden, of kwalyk ondersteunt, en eindelyk van de meeſte kruisvaarders verlaten zynde, wat kon hy alleen uitrechten tegen den overwinnaar van het Ooſten, den gelukkigen en onvermoeiden *Saladin*? Deze laatſte was gedurig voor hem, aan het hoofdt van een leger van drie maal honderd duizend mannen; hy hadt even Phenicië en Syrië aan Egypten gevoegt; hy hadt zyne overwinningen over den Euphraat uitgeſtrekt. De ongemene dapperheit van *Richard* ſchoot te kort om over een zo machtigen vyandt te zegepralen. Wy zullen hem zien worſtelen, hoewel met ongelyke macht, tegen zulk een geduchten vyandt; hem de eer van eerſten heldt der wereldt betwiſten; hem Jaffa en Askalon ontnemen, op het punt zelf van hem Jeruzalem te ontweldigen, indien hy niet gedwongen was geweeſt meer voor het verraadt van zyn volk dan voor het geluk van zynen vyandt te bukken.

Dapperheit van *Richard* en *Saladin*.

Het beleg van Askalon was de eerſte heldendaadt, die hy zich voorſtelde. Het beſluit daar van vaſt voorgenomen hebbende, deedt hy alle de krygs-en mondbehoeften inſchepen, terwyl hy te lande langs de zee van Syrië, aan het hoofdt van zyne benden, trok, aan welke de vloot, die ter zyde van het leger voer, de levensmiddelen, die zy nodig hadden, verſchafte.

Eer hy zich op weg tot dezen krygstocht begaf, liet hy *Saladin* aanmanen om het verdrag van die van Akre te beveſtigen, en hem de Chriſten

1191. Chriſten ſlaven en het ware kruis, volgens het beding van de ſtads overgave, wederom te geven, hem dreigende, dat hy, by weigering, de gyſelaars zou doen onthalzen. *Saladin* gaf hem ten antwoordt, dat hy zich op de Chriſten gevangenen zou wreken, en verzocht eene nieuwe wapenſchorſſing, die *Richard* hem toeſtondt; maar eer deze wapenſchorſſing geëindigt was, deedt hy alle de Chriſten ſlaven, die hy in zyn leger hadt, het hoofdt afhouwen. *Richard* verhaalde zich op de Turkſche gyſelaars, die hy op eene hoogte liet brengen, alwaar zy van het leger des Sultans konden gezien worden, en deedt hen alle onthoofden, uitgenomen de Emirs, die hy ſpaarde om 'er een goed rantzoen van te trekken, of om hen tegen gelyke Chriſten bevelhebberen uit te wiſſelen, die gevangen zouden kunnen worden. Dus verhaalt ten minſte de geſchiedenisſchryver deze zaak *. Maar een andere †, dezen prins min gunſtig, legt al de wreedheit dezer twee moorderyen op hem, en beſchuldigt hem het eerſt begonnen te hebben met de gyſelaars der Saracenen om te brengen, verſtoort zynde, dat de Sultan geweigert hadt het verdrag te beveſtigen. Dit noodzaakte dezen laatſten zich op de Chriſten gevangenen te wreken. Zulk eene hatelyke daadt bevlekte den roem van dezen prins, en het was wenſchelyk, dat de geſchiedenisſchryver, die 'er hem van rechtvaardigt, beter gedenkſtukken hadt gehad dan de andere. Maar nademaal men de helden niet moet verſchonen ten koſte van de waarheit, zouden wy geen zyde durven kiezen, en het zekerſte is geen uitſpraak te doen.

Wreedheden van den eenen en den anderen.

* *Johannes Brompton.*
† *Matth. Paris.*

Na deze bloedige verrechting, daar zy ſchuldig aan wie wil, trok *Richard* te velde, aan het hoofdt van honderd duizend mannen, om Askalon te belegeren. Hy ontmoette 'er drie maal honderd duizend, die hy eerſt ſlag moeſt leveren. *Saladin* geboodt de zelve in perſoon. Zy waren gelegert, volgens eenigen, by de ſtadt Antipatris, en volgens anderen by die van Ceſarea, daar *Richard* in het voorbytrekken de muren van hadt doen ophalen, en den eerſten September uit getrokken was.

Schrikkelyke veldſlag tuſſchen het leger van *Saladin* en dat van *Richard.*

De laatſte ontmoette des vyands leger op den oever van eene rivier, langs welke hy voorgenomen hadt het zyne te doen trekken; maar hy zag 'er het kleinſte gedeelte maar van. Het grootſte hieldt zich verholen achter een keten van bergen; en daar was *Saladin*. Dat afgerechte hoofdt wachtte om vroeger of later voor den dag te komen, naar de uitkomſt van den ſlag, dien zyne ſtedehouders, die op het vlakke veldt gelegert waren, bevel hadden te beginnen, zich gereed houdende om op de Chriſtenen aan te vallen, wanneer hy hen of aan het waggelen, of moede van te ſlaan zou zien. Het ſcheelde weinig of zyn krygsbedrog viel wel uit.

Men verhaalt verſcheidentlyk de ſchikking van het Chriſten leger. Zommigen zeggen, dat *Richard* de voorhoede hadt; maar anderen geven 'er het geleide van aan *Jakob*, heere van Avennes en van Guize, een van de ſtoutſte hoofdmannen van zynen tydt. Zy geven den middeltocht † aan den koning, en de achterhoede aan den hertog van Burgundië.

† *Corps de bataille.*

Grote moedt van *Avennes.*

Avennes, volgens deze laatſte geſchiedſchryvers, begon den ſlag aan het hoofdt van de Denen en Vlamingen, en ſloeg tot twee malen door de ruitery van den vyandt; maar ten derde male wierdt hy door het groot getal overrompelt, en ter aarde geworpen, na dat hy zyn been door een houw hadt verloren. Hy ſtondt weder op, en op zyne knien ſteunende daagde hy de vyanden uit, kwetzende of dodende alle die hem dorſten naderen, tot dat een ſlag van een zwaardt hem de regterhandt afkapte, die met zynen degen op den grondt viel. Dit geſchiedde juiſt in den tydt als de middeltocht van het leger aankwam. *Avennes*, *Richard* aan het hoofdt ziende, riep: *Dappere koning, kom myne doodt wreken.* Zo als hy deze woorden geſproken hadt gaf hy den geeſt, zynde door en door geſtoken. *Richard*, die de zelve hoorde, deedt dat hy wenſchte. Gevolgt van de Engelſchen, van de Normannen en van de Aquitaniers ſloeg hy als een blixem door de vyanden henen, die zyne voorhoede in wanorder hadden gebragt; hervatte den ſlag, en wreekte de doodt van den kloekmoedigen *Avennes* door die van duizende vyanden, die hy vernielde, en daar het ſlagveldt van overdekt was. 1191.

Richard wreekt zyne doodt.

Ondertuſſchen nam *Saladin*, die de wanorder van de voorhoede van het Chriſten leger hadt gezien, den tydt waar om op de achterhoede te vallen; en trekkende uit de hinderlage, daar hy zich achter het gebergte in verſtoken hadt, viel hy met eenen ſlag op dat gedeelte van het leger, dat onder het beſtier van den hertog van Burgundië was. *Saladin* hadt geen minder onvertzaagtheit dan behendigheit. Ten anderen hadt hy den bloem zyner benden by zich, en de onvoorziene aantocht van zyn leger was alleen bekwaam alles te doen verſchrikken. De hertog week echter niet, maar ſtondt den eerſten aanval van dezen trotſchen vyandt met grote manmoedigheit door; doch de party was niet gelyk, en hy zou hebben moeten buigen, wanneer *Richard*, die het zag, en die aan zynen kant de overwinning hadt behaalt, tot zyne hulp kwam. Daar geſchiedden de ſchoonſte krygsdaden, die men ooit heeft aanſchouwt: daar zag men de twee eerſte oorlogshelden, die miſſchien in de wereldt waren, door ſlagen, die niet dan van hunne handt konden komen, op eene even gelyke wyze uitblinken.

Saladin ſlaat de achterhoede van *Richard.*

Richard komt tot zyne hulp.

Zy verſloegen al wat hen tegen kwam, en de overwinning ſcheen te waggelen, onzeker wat zyde zy zou kiezen, wanneer *Richard* haar bepaalde. Deze twee geduchte mededingers zochten elkander, aangeſpoort zynde door een edelen nayver, en verachtende kleiner vyanden. Zy troffen malkander aan, daagden de een den anderen al roepende uit, en vochten met elkander.

Byzonder gevecht van *Richard* en *Saladin.*

Richard was dapperder of gelukkiger dan *Saladin*: want deze door een ſlag op het hoofdt, die de ſterkte van zyn helmet belette dodelyk te zyn, bedwelmd zynde geworden, viel op zyn paardt, en zou gevangen genomen zyn geweeſt, byaldien zyn volk niet was toegeſchoten. Hy ſteeg met alle haaſt op een ander; maar het was niet om de overwinning te betwiſten. Hy was alleen bedacht om den minſt nadeeligen aftocht te doen, die mogelyk was, en liet het ſlagveldt aan den overwinnaar, bedekt met veertig duizend doden, onder welke zich verſcheide hoge bevelhebbers bevonden. Zodanig was de lykplicht, dien de overwinnende koning ter eere van den dapperen *Avennes* volbragt; en deze ſlag was des te heerlyker, om dat hy weinig bloedt aan het Chriſten leger koſtte: het zelve verloor zelfs niemandt van aanzien, behalven dezen krygsoverſte, die van iedereen betreurt, en te gelyk toegejuicht wierdt.

Aftocht van *Saladin.*

1191. Gedachten over de misslagen, die men aan *Richard* toeschryft.

Zommigen berispten *Richard*, om dat hy geen voordeel van zyne overwinninge hadt weten te trekken, en beweeren, dat, indien hy in de onstelteniss, daar hy de Saracenen in gebragt hadt, regt op Jeruzalem hadt aangetrokken, men hem de poorten zou geoopent hebben. Dit is mogelyk met te veel ligtvaardigheit eene zaak beslissen, daar men de redenen, die zo een groot veldheer hadt om anders te handelen, niet van weet. Hoe het zy, hy vondt het raadzamer eerst alle de zeeplaatsen te bemachtigen, die zich van Akre tot de Egyptische zee uitstrekten; Cesarea, Jaffa en Askalon weg te nemen, en de muren van de steden, die *Saladin* hadt laten afbreken, op te halen, eer dat hy 'er van aftrok; maar daar hy de inwooners hadt doen uit gaan, met al wat zy mede konden voeren; zo dat hy aan zyne vyanden niet dan een afgestroopt landt en onbemuurde steden overliet. Het kostte dan weinig aan *Richard* de zelve te bemachtigen; maar hy spilde veel tydt en geldt om die weder te bevolken en te versterken, gelyk de schrandere *Saladin* hadt voorzien.

Beschryving van Jaffa en Askalon.

Jaffa, in de H. Schrift Joppe genaamt, was van *Salomons* tydt vermaard door de welgelegenheit van zyne haven. Daar is het dat *Hiram*, koning van Tyrus, al het rare hout, dat hy hem voor den opbouw van den tempel te Jeruzalem leverde, deedt te zamen brengen. Wat de stadt aangaat, de zelve was op een zeer hogen rots gebouwt, die den ingang van de haven bewaarde. Askalon, tegenwoordig Scalone genaamt, was ligger gelegen tusschen Azot en Gaza. *Richard* ondernam het ophalen der wallen dezer twee steden †, en zondt daar andere volkplantingen in plaats van de Saracenen, die de zelve hadden verlaten. Men moest die van Akre doen komen, dat zonder verdriet niet toeging van de zyde der genen, die men van daar trok, daar zy hunne vrienden en bekenden hadden, en alles in veel groter overvloedt en met meer vermaak te krygen was, dan in deze twee onnosele plaatsies. Maar om 'er hun verblyf verdragelyk te maken, deedt hy de twee koninginnen te Jaffa komen, met de princesse van Cyprus, die hy altydt lief hadt, en hy bragt 'er zelf twee maanden door.

† Jaffa en Askalon.

Schrikkelyk gevecht van *Richard*.

Hier gebeurde hem een buitengemeen geval, wiens verhaal, door de schryvers daar van gedaan, naar een wonderwerk en een Roman gelykt. Als hy op een dag, afgemat van jagen, daar hy zyn gewoon vermaak van maakte, en van het paardt gestegen, op eene groene zode te rusten lag, wierdt hy door het gedruisch van een ruiterdrom, die zo hard, als de paarden rennen konden, op hem kwam aanstuiven, wakker gemaakt. Het was een hoop Saracenen, die de plaats wetende, daar hy gewoon was te jagen, hem deze hinderlaag hadden gelegt, en gekomen waren om hem te ligten. Hy was wel haast te paardt, en zich zelf met den degen in de vuist onder hen begevende, verselt van zes edellieden, die zyn ganssche gevolg uitmaakten, velde hy de stoutsten ter aarde. Maar de party was al te ongelyk, en van de zes edellieden vier gedood zynde, zou hy zelf gesnuvelt zyn met de twee anderen, die overig waren, zonder de edelmoedige krygslist van eenen van hen, die riep, dat hy de koning was. Op dit geroep omcingelden hem de Saracenen, gelyk hy het hadt voorzien, en lieten den koning wegtrekken, dien zy meenden gevangen te nemen, met het grypen van dezen getrouwen dienaar, de welke zich voor hem opofferde, en by *Saladin*

Edelmoedige daadt van een hoofdman van *Richard*.

liet brengen. Wetende, dat de koning in veiligheit was, vreesde hy aldaar niet een bedrog, daar hy op roemen mogt, te bekennen, bereid het leven, gelyk hy zeide, met zyne vryheit voor de behoudenisse van zynen meester te verliezen. De wyze, op welke *Saladin* hem ontfing, gaf te kennen, dat hy de deugdt wist te eeren. Hy prees zyne daadt, en voor hem in edelmoedigheit niet willende wyken, beval hy, dat men hem met al de eer, die zyne dapperheit en getrouwheit verdienden, zou handelen. *Richard* betuigde ook van zynen kant de achting, die hy voor hem hadt, wanneer hy voor zyn losgeldt tien Emirs gaf, die hy in den laatsten slag hadt gevangen genomen. Daar zyn geschiedenisschryvers, die hem *Willem Des-Pourcelets* noemen, en zeggen, dat hy uit Provence was. Maar de anderen geven hem den naam van *Des-Preaux*, en verzekeren, dat hy een Norman was. Misschien vermengen hem de eersten met den gene, die in den jare 1182 de eenigste van alle de Franschen was, die men in de Sicilianasche Vesper spaarde, om zyne seldzame vroomheit, zegt de schryver †. Het is ten minste zeker, dat deze laatste *Willem Des-Pourcelets* genaamt was, en een Provençaal van geboorte; zo dat, indien men den eenen niet voor den anderen heeft genomen, dat huis twee mannen van eenen naam heeft gehad, de een honderd en tien jaren na den anderen, van buitengemene verdiensten, en die zich door hunne deugdt eerbiedig gemaakt hebben by hunne wreedste vyanden.

1191.

Of hy zich *Des-Pourcelets* of *Des-Preaux* noemde.

† *Mezeray.*

1192. Belegering van Jeruzalem voorgenomen en verlaten.

Eenigen tydt daar na zondt *Saphadin*, broeder van den Sultan *, gezanten aan *Richard*, om de vrede te maken. Zy boden aan, dat zy hem Jeruzalem met des zelfs gehele gebiedt, van de Jordane af, tot aan de Middelandsche zee toe, zoude laten, mits hy ophieldt de muren van Jaffa en van Askalon op te trekken, en dat hy deze twee plaatsen, zo verwoest als zy waren, zou laten leggen. Men verwierp deze voorstelling, en men maakte toestel tot het beleg.

* of Soudan.

Het jaargety liet zulks niet toe. Het was in de maandt van January; daar was geen gras op het veldt voor de paarden, behalven de andere ongemakken, die bekwaam waren een gansch leger te doen vergaan. Dus na rype overweginge vondt de koning goed het beleg tot op het aanstaande voorjaar uit te stellen. Dit was een wys voornemen. Ondertusschen namen de misnoegden daar uit gelegenheit van op te staan. De opstandt begon by den hertog van Oostenryk en zyne Duitschers. Hy wierdt gevolgt door den oproer van den hertog van Burgundie en zyne Franschen; en de marquis van Montferrat, die alles in Akre verwarde, bragt de wanorder onder de kruisvaarders ten hoogsten top. Alle deze oneenigheden waren zeer schadelyk; zy verhinderden het beleg van Jeruzalem, en maakten, dat deze beruchte kruisvaart, die zo veel gerucht hadt gemaakt, al haar geluk en luister verloor.

Schielyk vertrek van *Leopold*, hertog van Oostenryk.

De eigenliefde en de nayver waren oorzaak van deze verwarringe; zo moeielyk is het een genoegzame edele deugdt te vinden, om het byzonder belang aan het gemene welwezen op te offeren. De hertog van Oostenryk kon het ongelyk, dat men zynen standaardt, in de modder geworpen, hadt aangedaan, niet vergeten, en zocht maar een voorwendsel om *Richard* te verlaten. Hy dacht het zelve nu gevonden te hebben in de misnoeging van de meeste kruisvaarders om het uitstel van de belegering. Dus het leger eensklaps verlatende vertrok hy met alle de benden van zyne natie naar Europa.

De

1192. Doodt van den hertog van Burgundië.

De hertog van Burgundië toefde niet lang na hem. Maar hy ſtierf te Akre. Niettemin lieten de Franſche troepen niet na het voornemen, dat hun hoofdt hen hadt ingeboezemt, te volgen, en onder het geleide van zyne ſtedehouders naar Vrankryk te keren.

Koenraad, marquis van Montferrat, vyandt van *Guido* van Luſignan.

De tegenwoordigheit van *Koenraad*, marquis van Montferrat, baarde nog meer moeite en bekommering aan den koning van Engelandt, dan de afwezendheit en de afval van de hertogen van Ooſtenryk en van Burgundië. *Koenraad* was trotſch, altydt vyandt van *Guido* van Luſignan, en om die reden zich aan *Richard* niet betrouwende, die zyn openbare beſchermer was. Dit misverſtandt tuſſchen hen beide hadt den eerſten aangezet om alles te Akre in de war te helpen, daar hy zich meeſter van wilde maken. Hy zou daar de overhandt niet gehad hebben; maar hy hadt zulk eene oneenigheit verwekt tuſſchen de Genuezen en de Pizanets, die deze plaats in bezit hadden in den name der kruisvaarders, dat *Richard* grote moeite hadt om hen te verzoenen. Hy trachtte nog de genegenheit van *Koenraad* te herwinnen, wiens goede hoedanigheden hy hoog achtte, niettegenſtaande alle de redenen van misnoegen, die hy hem hadt gegeven; maar hy kon het niet te boven komen, en van gedachten zynde, dat de ſtrengheit een bekwamer middel was om hem om te zetten dan de zachtheit, betuigde hy, dat hy, indien hy hem in het beleg van Jeruzalem weigerde te volgen, zyne goederen verbeurd zou verklaren, en hem van al de vrucht en eer van de kruisvaart verſteken.

Engelſche gezanten naar *Richard*, en waarom.

Zyn toorn ging niet verder. *Richard* was hevig, ongeduldig, ſchielyk in het wreken, maar niet in het vergeven. Hy hadt de mannoedigheit lief, en eerde de zelve tot in zyne vyanden. Hier van gaf hy kort daar na een heerlyke blyk aan den marquis van Montferrat zelve. Daar waren Engelſche gezanten aangekomen, om den koning verſlag te doen van de verwarringe in het ryk, veroorzaakt zo door het bitſch gedrag van den biſſchop van Ely, aan wien hy het geheim van de regeringe hadt toevertrouwt, en die begeerde, dat alles onder hem zou bukken, tot den broeder van den koning toe, als door de ſhaatzucht van dezen heerſchzuchtigen broeder, die met hulp van Vrankryk naar de kroon ſtondt. De biſſchop van Ely hieldt hem ten minſte verdacht, en gaf 'er den koning kennis van. Dit was de reden van de reize der gezanten; *Richard*, die den kwaden imborſt van zynen broeder kende, was overtuigt van al het gene zy hem berichtten, en gelovende, dat zyne tegenwoordigheit volſtrekt noodzakelyk was om de ſhaatzuchtige voornemens en het Franſche eedgeſpan, dat hen ondersteunde, te beteugelen, dacht hy op zyn aftrek.

Verkiezing van den marquis van Montferrat in de plaats van *Richard*.

Eer hy vertrok beriep hy eene algemene vergadering van de voornaamſte bevelhebberen van het leger der kruisvaarders; waar in hy, den ſtaat van zyn ryk, dat hem noodwendig te huis riep, voorgeſtelt hebbende, hen vermaande een ander opperhoofdt in zyne plaats, aan wien hy het beſtier van het leger, en het lot van de Chriſtenen in het Ooſten kon overgeven, te verkiezen. Zy kozen alle den marquis van Montferrat, aan wien zy daar nevens verklaarden dat het ryk van Jeruzalem zou komen na de doodt van *Guido* van Luſignan. Nooit ſtondt *Richard* meer verzet. Evenwel gaf hy 'er, na een kort beraadt over eene zo weinig verwachte keuze, verre van 'er zich over bedigt te houden, en de zelve te-

gen te ſpreken, zyne toeſtemming aan, en de bewegingen van haat, die zich in het eerſt in hem opdeden, waren op ſtaande voet door die van achting, die hy voor zynen benoemden opvolger hadt, uitgedooft. Hy merkte aan, dat hy, met het behouden van Tyrus, al het gene de Chriſtenen nog in Paleſtina en Syrië bezaten hadt behouden, en dat inderdaadt niemandt dan hy zyne plaats waardig was, noch bekwaamheit hadt om *Saladin* het hoofdt te bieden. Daar is niets groters uit te denken dan deze onbaatzuchtigheit, waar door hy en van zyne ſhaatzucht, en van zynen haat afzag, ter begunſtiging van een onderdaan, die zich byna altydt tegen hem hadt verklaart. Hy ſtelde het gemene welzyn voor het vermaak van zich over hem te wreken.

1192.

Edelmoedigheit van *Richard*.

Edelmoedigheit van *Koenraad*.

De edelmoedigheit van *Koenraad* was niet min verwonderlyk. Hy ſtierf op eene ellendige wyze, gelyk wy terſtondt zullen verhalen, eer hy bezit kon nemen van zyne nieuwe waardigheit; en ſtervende beval hy zyne weduwe Tyrus aan niemandt anders over te geven dan aan den koning van Engelandt, niettegenſtaande alle de vertogen van den hertog van Burgundië, die nog niet vertrokken was. Aldus deden deze twee edelmoedige vyanden elkander beurt om beurt recht, en de achting zegepraalde over den haat.

Beſchryving van den zogenoemden *Ouden van het gebergte* en zyne moordenaars.

De doodt van *Koenraad* was een ſlag van dien *Ouden van het gebergte* *, die zo vermaard is in de Geſchiedeniſſe. Dus noemde men het hoofdt van zekere ſtruikrovers en doodſlagers, die zich in het gebergte van Paleſtina, of Syrië, onthielden, daar zy een ſoort van opperhoofdige regering hadden opgerecht, wiens vorſten roemden afkomſtig te zyn van dien doorluchtigen *Arzaces*, die het ryk der Parthers † hadt gegrondveſt. Daarom gaven zy zich ook den naam van *Arzaciden*, daar men by verandering of bederving van tale dien van Doodſlagers * van maakte. Zy maakten den zelven nog hatelyker door hun moorden, dan die van Arzaciden beroemd was door de loffelyke daden van *Arzaces* en zyne opvolgers. Anderen zeggen, dat de naam van Doodſlagers gemeen was aan alle de berglieden, die aan alle hunne prinſſen dien van *Oude van het gebergte* gaven, ten opzichte van den ouderdom, om dat zy altydt een man van hoge jaren verkoren, en ten opzichte van de gelegenheit van het landt. Deze ging alle zyne voorzaten in die wyze van moorden te boven, die de moordenaars den bynaam van manſlag * gaven. Voor zyne hoofdwacht, of voor zyne lyfwacht, hadt hy eene bende van deze gaſten, die aan de uitvoering zyner bloedige bevelen geheel overgegeven waren, en die hy alleen onderhieldt, om hen aan vremde hoven te zenden, en de prinſſen te vermoorden, die hem mishaagden. *Koenraad* was van dat getal. Tyrus, zyne ſtadt, digt aan het landt van den Ouden van het gebergte gelegen, gaf hem nayver, en hy vreeſde de dapperheit van een vorſt, die *Saladin* hadt kunnen weder-ſtaan. Men doedt hier by, dat hy verſtoort was over de onwaardigheit, met welke *Koenraad* de gezanten hadt gehandelt, die hem vergoeding waren komen vragen over een ſchip, dat de Tyriërs van de onderdanen van dezen dwingelandt hadden genomen, en daar zy den kapitein van in zee hadden geworpen. Hy nam voor, zich daar over op *Koenraad* te wreken, en zich van zo een geduchten nabuur te ontdoen. Om zo een verfoeielyk voornemen uit te voeren zondt hy twee moordenaars af, die hem op ſtraat doorſtaken,

* *Vieux de la Montagne.*

† 246 jaren voor de komſt van Chriſtus.

* *Aſſaſſins.*

* *Aſſaſſins.*

Zy vermoorden *Koenraad*.

1192. in het uitgaan uit het huis van den biſſchop van Beauvais, by wien hy geſpyſt hadt. Zy zochten het niet eens te ontvluchten, maar zy lieten zich gevangen nemen; en roem op hunnen moordt dragende, ſtierven zy midden in de pynen, die zy uitſtonden, met eene volſtandigheit en eene blydſchap, daar ieder verbaaſt over ſtondt. Dit is de kracht van het vooroordeel. Men zegt, dat de Oude van het gebergte dit bloeddorſtige krygsvolk voor hem liet opbrengen in eene bekoorlyke plaats; dat hy zyne kwekelingen, in ſlaap gevallen zynde, in betoverde paleizen liet vervoeren, daar zy ontwaakt zynde in het paradys meenden te zyn; dat zy aldaar weder in ſlaap gevallen zynde in hunne huizen wierden gebragt, en dat men hen wys maakte, dat het geen zy gezien hadden maar eene kleine ſchets van het paradys was, dat men hen beloofde, wanneer zy de bevelen van hun opperhoofdt uitvoerden. Deze gezichten, dikmaals herhaalt, maakten zulk een groten indruk op hun gemoedt, dat zy van hunne zaligheit verzekert zynde, met blydſchap ſtierven, om daar te eerder bezit van te nemen.

Op den pynbank, daar men hen op bragt, weigerden zy hunnen opſtoker te noemen. Dit maakte, dat *Richards* vyanden dezen moordt op hem leiden. Zy gingen nog verder. Zy beſchuldigden hem den zelven aanſlag tegen het leven des konings van Vrankryk geſmeed te hebben. *Philips*, wien men de tyding hier van tot in Parys bragt, ſcheen 'er van ontzet, of veinſde het te zyn, en wilde daarom de wapenſchorſſing, waar over hy met *Richard*, voor zyn vertrek naar Syrië, overeen was gekomen, breken; maar zyn Parlement, daar hy te rug ſpraak mede hieldt, vondt het niet goed.

Het was inderdaadt te voorbarig van een groot koning geoordeelt, die ten anderen niet bekwaam was zulk een feit te begaan, en wiens heldhaftige dapperheit nooit van hare vyanden wraak nam, dan in een openbaren oorlog, en met den degen in de vuiſt. Men verſtondt ook door een brief *, dien de Oude van het gebergte daar over zelf ſchreef, dat hy dien moordt hadt aangelegt, en dat hy aldus wraak hadt genomen over het aanhalen van zyn ſchip, en over de doodt van den kapitein, die het voer.

* of manifeſt, om het volk te onderrechten.

Koenraad rechtvaardigde nog beter den koning van Engelandt, wanneer hy, ſtervende, zyne weduwe beval, Tyrus aan geen anderen over te leveren dan aan dezen vorſt.

Koenraad beveelt ſtervende aan zyne gemalinne, Tyrus aan *Richard* over te geven.

Het was ter uitvoeringe van dezen laſt, dat zy de poorten weigerde te openen voor den hertog van Burgundië, gelyk wy reets gezegt hebben: zy voegde daar by, dat zy 'er de ſleutels van aan niemandt dan aan *Richard* zou geven, volgens den laatſten wille van den grave, haren gemaal. Deze prins kon ſtervende geen beter getuigenis geven aan den onſchuldt en aan de deugdt van den koning, die van zyne onrechtvaardige vyanden zo vuil belaſtert wierdt.

Verkiezing van *Henrik*, grave van Champagne, in de plaats van *Koenraad*.

De doodt van *Koenraad* noodzaakte de kruisvaarders eene andere verkiezing te doen, om het Chriſten leger een hoofdt te geven in de plaats van *Richard*, dien de verwarringen van Engelandt en de hofſtreken van Vrankryk hoe langer hoe meer perſten te vertrekken. Hunne keuze viel op *Henrik*, grave van Champagne, neef van *Richard* en van *Philips*, bygevolg aangenaam aan beide de koningen, maar veel meer nog aan den eerſten, wiens zyde hy altydt hadt gehouden. Hy wierdt 'er wel van beloont. Weinig tyds daar na trouwde hem *Richard* uit aan de princeſſe *Izabelle*, weduwe van den marquis van Montferrat, en die beweerde, dat het ryk op haar gekomen was door de doodt van de princeſſe *Sybille*, hare oudſte zuſter, tot nadeel van *Guido* van Luſignan, die met haar getrouwt was geweeſt; maar daar hy geen kinderen van hadt. Hy moeſt echter dezen laatſten zyne ſchade vergoeden, die ten recht of onrecht niet opgehouden hadt den tytel van koning van Jeruzalem te voeren ſedert de doodt van de koninginne *Sybille*, zyne gemalinne, en die het altydt aan den marquis van Montferrat hadt betwiſt. Deze vergoeding geſchiedde ten koſte van *Richard*, die geen min liefde voor den eenen dan voor den anderen hebbende het ryk van Cyprus aan *Guido* van Luſignan gaf, en hem verplichtte, dat van Jeruzalem aan den grave van Champagne af te ſtaan.

1192. Hy trouwt met de weduwe.

Guido van Luſignan, ſtaat hem het ryk van Jeruzalem af, en hy ontfangt van *Richard* dat van Cyprus.

Dit was nog maar een tytel; om den zelven met meer luiſter te onderſteunen ſchonk *Richard* aan den nieuwen koning alle de wingeweſten, die hy hadt in Phenicië, en ſtelde hem in het bezit van Akre, daar *Henrik* by voorraadt den ſetel van zyn koninkryk plaatſte. Aldus behieldt *Richard* van alle zyne overwinningen niets anders dan de eer, dat hy de zelve behaalt hadt; hy ſcheen meer vermaak te nemen in koningen te maken, dan in zelf te regeren.

Nieuwe ondernemingen van *Richard* op Jeruzalem.

Hy deedt meer. Hy wilde Jeruzalem nog herwinnen, en zynen neef aldaar voor zyn vertrek naar Engelandt kronen. Maar de Voorzienigheit hadt eene andere ſchikking van zaken gemaakt. Wy hebben boven gezegt, dat de winter het beleg hadt doen uitſtellen. Zo haaſt als het voorjaar gekomen was, trok *Richard* op om het te ondernemen, niettegenſtaande de herhaalde berichten, die hem van overzee toekwamen wegens de ondernemingen van zynen broeder *Jan*, die met den koning van Vrankryk in een eedgeſpan getreden was, om zich van zyne landen meeſter te maken. Het leger, dat hy aanvoerde, ſloeg zich te Bethnopolis neder, tuſſchen Jaffa en Jeruzalem. Daar verſtondt hy, dat de vyanden hem eene hinderlaag in het gebergte, daar hy door moeſt, gelegt hadden. Hy kwam hen voor; overviel hen in hunne poſten; hakte hen in de pan, en bragt zyne overwinnende en met buit beladene benden in de legerplaats te rug.

Hy verſlaat de vyanden.

Hy maakt zich meeſter van de karavane van Babylon.

Na de wederkomſt van dezen veldtocht kwam men hem aankondigen, dat men de karavane, die van Babylon * naar Jeruzalem kwam, zag verſchynen. Daar waren twee duizend kemelen en zo veel drommedariſſen by, zonder de andere rytuigen te tellen, alle geladen met goudt, zilver, ryke ſtoffen, en oneindig andere koſtelyke waaren. Zy was begeleid door tien duizend paarden, daar hy met vyf duizend ruiters op aanviel, die de Saracenen wel haaſt in verwarring bragten, en met alle hunne rykdommen bemachtigden. Zy waren van een onwaardeerlyken prys. Ondertuſſchen behieldt 'er *Richard* niets voor zich zelve van; hy verdeelde den buit met een koninklyke praal, eensdeels aan de overwinnende troepen, anderendeels aan die hy in de legerplaats hadt gelaten, als ook aan die aan de verſterkinge der bemachtigde plaatſen arbeidden.

* Anderen zeggen van Egypten.

Zyne mildheit.

Twee zo gelukkige uitſlagen ſchenen van eene goede voorbeduiding voor het beleg te zyn; men zag geen meer nieuwe hinderpalen in den weg.

Daar

1192. Daar deden 'er nochtans zich eenige op, en wel zodanige, dat het beleg niet alleen daarom wierdt uitgeſtelt, maar dat men 'er zelfs geheel van afzag. Men zag op een maal die grote drift van *Richard* verflappen; zyne overmatige eerzucht zich matigen, en dezen vorſt, die het vertrek van *Philips* gewraakt hadt, het zelve ongeduldt voor zynen eigen aftocht tonen.

Hy verlaat het voornemen van het beleg van Jeruzalem, en waarom.

Men moet 'er de redenen van zeggen. Men brengt 'er verſcheide by: voor eerſt het beſluit van den krygsraadt, die, van den ſtaat der zaken beter onderrecht zynde, niet goed vondt, dat men het beleg van Jeruzalem zou ondernemen, daar men wiſt dat *Saladin* zich met zyne keurbende ingeworpen hadt, na dat hy de ſtadt met allerhande voorraadt hadt voorzien, en het landt rondom verwoeſt, om te beletten, dat het Chriſten leger daar beſtondt. Men voegde daar by, dat het beter was, het verſterken der gewonne plaatſen te eindigen, en daar een verzekerden aftrek te hebben, zo voor de hulptroepen, die men uit het Weſten verwachtte, als voor de Chriſtenen, die daar reets woonachtig waren. De koning gedroeg zich aan dezen raadt, en bragt het leger weder, waar van een gedeelte te Akre, en een ander te Askalon wierdt ingelegert. Maar men begrypt niet, hoe, na het genomen voornemen, om het beleg te doen, het leger in het gezicht van Jeruzalem op nieuw is komen raadplegen, of men het zou ondernemen, en daar in zulke zwarigheden vindt, dat het op zyne voetſtappen wederkeert. Men ziet daar die gezette moedigheit van *Richard* niet, die zich nooit door eenig gevaar hadt laten afſchrikken, en door gene hinderpalen verzetten. Men verhaalt ook twee andere redenen van zyne verandering, die meer ſchyn van waarheit hebben, en hem meer dan genoeg rechtvaardigen.

Ware redenen, die *Richard* bewegen het voornemen van het beleg te verlaten.

De eerſte dezer redenen was een naauwkeuriger bericht, dat hy van de beroerten van Engelandt kreeg, die zyne tegenwoordigheit alleen kon ſtillen. De twede eene inſtorting in de ziekte, daar hy van aangetaſt was geweeſt in het beleg van Akre, en die hem in eene erbarmelyke zwakheit bragt. Men moet een kort verſlag van deze bewegingen doen, die de oneenigheden van den biſſchop van Ely en van den prins *Jan* veroorzaakten, en daar nevens de verbindteniſſen verhalen van dezen laatſten met den koning van Vrankryk, om de kroon van Engelandt te bekomen.

Wy hebben van de regering, die *Richard* hadt opgeſtelt eer hy naar Syrië ging, geſproken, en gezegt, welk een man de biſſchop van Ely was, die 'er het voornaamſte bewindt van hadt. Wy hebben ook de kentekenen van prins *Jan* aangewezen, wiens ſtaatzucht en trouwloosheit zich hoe langer hoe meer in het vervolg zullen doen kennen.

Schadelyke ſtreken van *Jan*, broeder van *Richard*.

Deze ondankbare vorſt, vergetende de weldaden van den koning, zynen broeder, die hem in zo vele vorſtendommen voor zyn vertrek hadt ingehuldigt, dacht nergens om dan om hem van de kroon gedurende zyne afwezendheit te verſteken. *Richard*, die het kon voorzien, hadt hem wel wyſſelyk buiten de regering geſloten, en de biſſchop van Ely was niet gezind te dulden, dat hy 'er de handt op leide. Men beſchuldigt dezen laatſten, des konings broeder met te veel trotſchheit te hebben behandelt. Maar zou hy aan de trouwe, die hy aan zynen meeſter verſchuldigt was, voldaan hebben, indien hy de overweldiging van *Jan* hadt toegelaten? Een oordeelkundig ſchryver * heeft ook aangemerkt, dat de haat der monniken tegen dezen prelaat, welke die van Coventry weggejaagt, en wereldlyke prieſters in hunne plaats gezet hadt, de oorzaak van de ſchimpſchriften was, die zy 'er in hunne jaarboeken van maken. Aldus zyn zydige ſchryvers byna altydt overmatig, het zy in den lof, dien zy aan hunne weldoenders geven, het zy in het kwaadt, dat zy verſpreiden van de genen, daar zy menen van verongelykt te zyn. Het is waar, dat als men alleen zyne bediening als prelaat, zynde biſſchop van Ely, aanmerkt, die de provincien niet bezocht dan met een gevolg van vyf honderd lyfwachten, zo matigde hy zich te veel grootſchheit aan, en eenigen † hebben gelyk gehad, met hem hier in, als in veel meer andere dingen, by den kardinaal *Wolſey* te vergelyken. Maar zyne ampten van zegelbewaarder en onderkoning maakten, dat deze ſtoet te verſchonen was.

1192. * *Geodwin*, biſſchop van Landaf.

† *Fuller.*

Voorts heeft men ongelyk de ſtandvaſtigheit, met welke hy de ſtreken van den prins in hieldt, eene hovaardy en trotſchheit te noemen. De brief van paus *Celeſtinus* den III *, die de biſſchoppen van Engelandt, die aan dezen prelaat niet wilden gehoorzamen, beval in den ban te doen, geldt meer dan het ſchelden van monniken, die zyne regering doorſtryken. Men moeſt een verſtandt van zynen aardt hebben, om zich tegen den verweldiger te ſtellen. *Jan* ſtrooide valſche geruchten uit van de doodt van den koning, zynen broeder; en onder het begunſtigen van die leugentaal dong hy opentlyk naar de koninklyke waardigheit. De biſſchop van Ely wederſtondt hem met kracht. Hy vertoonde hem, dat hy op enkele vermoedens, en op, wy weten niet welke, onzekere berichten van de voorgewende doodt des konings zich niet verhaaſten moeſt met het aanvaarden van de kroon, en dat ten anderen, al wierdt deze tyding, die geen grondt hadt, waar bevonden, hy een neef hadt, die voor hem ging. Hy meende den jongen *Arthur*, zoon van *Godefroi*, oudſte broeder van *Jan*, en die bygevolg de naaſte tot de kroon was. Dit waren de gedachten van *Jan* niet; en de biſſchop van Ely, die wel wiſt, dat hy bekwaam was het te ondernemen om den troon te beklimmen, vereenigde zich met den koning van Schotlandt, om zyne ſtaatzucht tegen te gaan. Hy kon niet voorzichtiger doen. *Jan* in het tegendeel ſpande met *Philips*, koning van Vrankryk, aan, om de kroon uit handen van zynen broeder en van zynen neef te rukken. Het is zeker, dat hy met geen meer onrechtvaardigheit en trouwloosheit kon te werk gaan, noch alle de pogingen van den biſſchop van Ely beter rechtvaardigen.

Kenteken van den biſſchop van Ely.

* Zie *Du Pin.*

Zy deden elkander den oorlog aan; zy leverden elkander ſlag; daar wierden van weêrzyden ſteden belegert en genomen, en het ryk liep gevaar van door een burgerkryg onder te gaan. Maar de biſſchop van Ely, miſſchien wat te trotſch, hadt evenwel geen ander oogmerk dan het behoudt van de rechten van den koning en van den wettigen erfgenaam der krone. *Jan* in het tegendeel zocht den eenen en den anderen te overmachtigen. Zyne party was ganſch niet van de rechtvaardigſte; maar het was de ſterkſte, en de biſſchop was gedwongen zich in den Tour van Londen te ſluiten. Hy bevondt zich daar nog niet veilig genoeg; hy ging 'er uit, en kwam te Douvres, daar zyn broeder het opperbewindt hadt, om zich ſcheep te begeven, en

Beroerten in Engelandt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1192. den koning verſlag te gaan doen van de gevaarlyke voornemens van dien prins. Hy wierdt vervolgt, en, om die hem zochten te ontvluchten, verkleedde hy zich in vrouwe klederen; maar ontdekt zynde wierdt hy by *Jan* gebragt. Hy wilde hem doen ſtraffen, en hy zou het wel ſtrengelyk gedaan hebben, indien de biſſchoppen, die voor hem ſpraken, eindelyk niet het verlof voor hem bekomen hadden om uit het ryk te gaan. Hy ſtak over naar Normandië, zyn vaderlandt, en van daar ſchreef hy aan den paus, en aan den koning van Engelandt, zo om te klagen over het geweldt van *Jan*, als om hem kennis te geven van zyne ſtaatzuchtige voornemens.

Gautier, aartsbiſſchop van Rouaan, gaat naar Engelandt.

Gautier, aartsbiſſchop van Rouaan, dien *Richard* van Sicilië hadt gezonden, om deel te hebben aan de regering, en door zyne gematigtheit de drift van dezen kerkvoogdt te wederhouden, die een weinig te oplopende en te hoogmoedig was, wierdt in zyne plaats geſtelt, met den tytel van onderkancelier. *Jan* ſtemde het toe; maar hy wierdt 'er niet billyker door, en veranderde niet van gedrag. Hy nam allengskens het gezag van regent aan; en zich niet vergenoegende met zich als zodanig te gedragen, droeg hy zich haaſt daar na als koning, en was alleenlyk uit om zich op den troon te doen plaatſen. Hy hadt zich van vele ſteden meeſter gemaakt, waar toe hem de kleine oorlogen, die hy met den biſſchop van Ely hadt gevoert, tot voorwendſels hadden gedient. Hy hadt zich door het ganſche ryk een aanhang gemaakt, zich bedienende van de afwezendheit van zynen broeder, en van de minderjarigheit van zynen neef. Ten top van trouwloosheit hadt hy een verdrag aangegaan met *Philips*, en deze laatſte moeſt Normandië wegnemen, terwyl hy van zynen kant de kroon van Engelandt zou bemachtigen. Men zegt, dat, tot vrywaring van het verdrag, *Jan* gehouden was met de princeſſe *Alix* te trouwen, die *Richard*, om de redenen, die wy boven gezegt hebben, verſtoten hadt: waardig zegel van zo een verbondt.

Jan dingt naar den troon.

Daar is veel ſchyn, dat deze tydingen niet eer tot *Richard* kwamen, dan wanneer hy op weg was om Jeruzalem te belegeren, en dat het de ware reden is van zyne te rug reize, hoewel men andere zaken voorwendt om ze te dekken. Hy nam nochtans het voornemen om niet eer te vertrekken, dan na zyne ziekte, daar wy haaſt van zullen ſpreken.

Twee grote daden gebeurden voor zyn vertrek, als of de afwezendheit, die de Chriſtenen van zo een dapperen beſchermer ſtondt te ontbloten, hen veel ſmertelyker hadt willen maken, en te gelyk aan de Saracenen zulk een ſchrik voor zynen name nalaten, dat zy dien nooit zouden vergeten.

Heldendaadt van *Richard*.

Naauwlyks was hy te Akre wedergekeert, of men kwam hem boodſchappen, dat de vyanden Jaffa hadden overrompelt, en dat de bezetting gedwongen was geweeſt, hen den toren te beloven, indien 'er geen ontzet in drie dagen kwam. *Richard*, zich ſpoedende om voor het eindigen van dien tydt daar te zyn, ging met een gedeelte van zyn leger ſcheep, en deedt het andere te lande optrekken. De Saracenen, ziende de vloot, liepen op den oever, om de landing te beletten, die niet dan bezwaarlyk kon geſchieden, om dat de lage zee de ſchepen belette het landt te naderen, en de ſloepen moeite hadden om de zandbanken te myden. Terwyl men in die verlegenheit was, kwam een prieſter, die zich met zwemmen hadt behouden, by de ſloep van den koning, 1192. en zeide tegen hem, dat de vyanden den toren beklommen, dreigende de ganſche bezetting dood te ſlaan. Op die tyding ontſtak al het vuur van dezen kloekmoedigen koning, die zich in zee wierp, en den oever met den degen in de handt won, de zynen met zyne aanſpraak en voorbeeldt aanmoedigende. Zy volgden hem allen na, en het Saraceenſche leger, in ſlagorder geſchaart, was niet machtig om hem tegen te houden. Verſchrikt door zulk een ſtout beſtaan raakte het verward, en gelovende, dat het meer met duivels dan met menſchen te doen hadt, dacht het maar om een goed heenkomen. De overwinnaars kwamen hals over kop met de vluchtelingen in de ſtadt; bezaaiden de ſtraten met dode lyken, en ontzetten den toren, zo als hy op het punt ſtondt van overweldigt te worden.

Andere daadt van een buitengewone dapperheit.

De twede daadt, van een groter luiſter nog dan de eerſte, geſchiedde drie dagen daar na. De kwade lucht, die Jaffa beſmette, hadt den koning genoodzaakt met een gedeelte van zyn leger buiten de ſtadt onder tenten te legeren. *Saladin*, kennis daar van hebbende, als ook, dat alle de ſoldaten te voet waren, behalven den koning en tien bevelhebbers, die alleen paarden hadden, nam het voornemen van hem te overvallen en te ligten. Het zou hem gelukt zyn, indien hy met een min oplettend en min ſtout opperhoofdt te doen hadt gehad. Maar *Richard*, gewaarſchouwt zynde van de Genuëzen, die op dien dag de voorwacht hadden, dat men de vyanden zag aanrennen, hadt zyn klein leger wel haaſt in ſlagorder geſtelt. Hy maakte daar maar een vierkant bataillon van, dat van alle zyden het hoofdt boodt; en gelyk het uit piekdragers en voetboogſchutters beſtondt, plaatſte hy de zelve op zo eene wyze, dat 'er tuſſchen twee piekdragers twee voetboogſchutters waren, daar de eene de boog van ſpande, en de andere de pylen op aanleide, op dat 'er altydt een gereed zou zyn voor die affchoot. Wat hem belangt, hy ſtelde zich met de tien bevelhebbers, die paarden hadden, aan het hoofdt van de ſlagorder. De ruitery der Saracenen reedt langen tydt rondom; maar ziende zulk eene onverſchrokkene manſchap, daar zommigen het punt van de picken aan hunne paarden boden, en anderen hen met pylen doorſchoten, dorſten zy niet nader by komen. De koning, die met hen begon te lagchen, ſcheidde van het bataillon met tien bevelhebbers van zyn gevolg; boorde door een ruiterhoop; vervong den grave van Leiceſter *, dien zy overhoop hadden geworpen, en ontzette *Mauleon*, dien zy gevangen wegſleepten.

* *Robert* van Beaumont, wiens vader, die den eigen naam droeg, het jaar te voren geſtorven was.

Vervolg van diergelyke daden.

Men zou byna zyne andere daden niet durven verhalen, en men vreeſt, dat zyne levensbeſchryvers een verzierden ridder van hem hebben gemaakt. Men moet echter al dat onwaarſchynlyk voorkomt niet verzwygen; en dikwils wordt niets meer waar bevonden, dan dat den minſten ſchyn van waarheit niet hadt. Men voegt dan by het verhaal van het gevecht, dat wy zo even beſchreven hebben, dat een gedeelte van de vyanden naar de ſtadt trok, terwyl de overigen van hun leger de benden van den koning bezig hielden, en dat zyne vloot, die alles verloren dacht te zyn, zich gereed maakte om weg te zeilen. Met tien bevelhebbers den weg af te ſnyden aan een ruiterhoop, die zich in de ſtadt wilde werpen; de eerſten, die reets tot aan de poorten voortgerukt waren, overhoop te werpen; de vloot

1192. vloot door zyne tegenwoordigheit weder moedt in te ſpreken; op de vyanden weder los te gaan; den Emir, die hen aanvoerde, met het zwaardt in de vuiſt te naderen, en met eenen ſlag midden door te houwen; dit alles zyn wonderſtukken van ſterkte en dapperheit, die naar verdichtſelen zwemen, maar die hem echter toegeſchreven worden in de Geſchiedeniſſe. Men moet zich dan niet verwonderen, indien de vyanden, ſchoon talryker, de vlucht voor hem namen, en dat zulke daden den ſchrik onder hunne ruitery bragten. Zy dorſten hem niet meer naderen ſedert de doodt van den Emir, en zich vergenoegende met hunne pylen van verre af te ſchieten, deinſden zy allengskens naar het gros van het leger te rug, daar *Saladin* was, die niet dan zyne onderhorige bevelhebberen op dezen tocht hadt uitgezonden. Het koſtte aan meer dan zeven honderd van hen het leven, zonder dat de overwinnaar een man verloor. Hy kwam zegepralende weder in zyne legerplaats, en dat zonder eenige kwetzuren; maar zyn rok en het dekkleedt van zyn paardt waren door en door geboort met pylſchoten.

Daar eindigden de daden van dien heldt van Engelandt. Men zal 'er weinige in de Geſchiedeniſſe vinden, die daar by kunnen vergeleken worden; maar men moet het bekennen, zy maakten meer geruchts dan zy voordeel bybragten. Kort daar na wierdt hy van een kwaadaardige koorts aangetaſt, die hem haaſt hadt weggerukt, het zy hy wederinſtortte in die, welke hy in het beleg van Akre hadt gehad, het zy dezelve door de kwade lucht van Jaffa was verouzaakt, het zy eindelyk, dat het eene uitwerking was van de vlugheit van zyne geſteldheit, verhit door zo vele veldſlagen en ongemakken. Zyne artzen vonden geen ander geneesmiddel dan de verandering van lucht. Hy deedt zich te Porphyrea * brengen, een klein ſteedtje aan den voet van den berg Karmel, dat men met het oude Porphyrea niet moet verwarren, gelyk men eertyds het eilandt van Cythera, of van Cerigo, om de mynen van porphyrſteen, noemde.

In dit tydgeval vindt men eene edelmoedige daadt van *Saladin*, die mogelyk nog geen voorbeeldt heeft. In plaats van zich van de ziekte van den koning te bedienen ſchortte hy alle vyandelykheit op, en deedt hem groeten. *Richards* vyanden namen daar uit gelegenheit van hem te verdenken, als of hy zich met *Saladin* verſtondt. Zommigen ſchreven de beleefdheit van den Sataceenſchen prins aan het geheugen van de liefde toe, die hy voor de koninginne *Eleonora* gevoelt hadde; maar de redelykſten twyffelden niet, of, naardien deze twee prinſſen zich onderling hoog achtten, dat *Saladin* aan *Richards* dapperheit heeft willen betonen, dat *Richard* in een gelyk voorval aan die van een zo doorluchtigen vyandt zou betoont hebben. Diergelyk was ten naaſten by de wederzydſche achting van *Ajax* en *Hector*, van *Scipio* en *Hannibal*, van *Pyrrhus* en de Romeinen, en zodanig behoorden de gevoelens van eerlykheit en beleefdheit te zyn in het herte van allen, die voor den roem vechten, en die van den oorlog geen ambacht van zeerovery maken.

Zie daar wat de redenen waren, die *Richard* bewogen om van het beleg van Jeruzalem af te zien, en niet dan om zyn vertrek naar Engelandt te denken; te weten zyne ziekte, die in eene teering veranderde, daar hy nooit van herkwam, en de trouwloosheden van zynen broeder, die naar zyne kroon ſtondt. Gedurende zyne ziekte ontfing hy 'er nog nieuwe berichten van, en hy kon het niet langer houden tegen de ſmekingen van zyne goede onderdanen, die hem aanzetten om zonder uitſtel te vertrekken, noch tegen zynen plicht, noch tegen zyne genegenheit, die hem noodzaakte voor zyn ryk te zorgen. Wat verwyt hem ook dien aangaande de aanhangers van de kruisvaarders mogen doen, het is zeker, dat hy in het Ooſten meer aan zyn vaderlandt dan aan de Chriſtenen verſchuldigt was, en dat hy meer verplicht was om zyne ſtaten te beſchermen, dan de Heilige Stadt te herwinnen. 1192.

Hy wordt ziek.

* Caïphas.

Saladin laat hem groeten.

Maar, indien hy de zelve niet kon herwinnen, begeerde hy ten minſte aan den nieuwen koning van Jeruzalem de andere ſteden van Phenicië, die hy hem geſchonken hadt, en aan de andere Chriſten prinſſen de gene, die zy in Syrië bezaten, te verzekeren. Hy hadt wel gewenſcht, dat *Saladin* Jeruzalem hadt afgeſtaan, met het landt, dat over de Jordane is, gelyk het *Saphadin*, broeder van den Sultan, hadt belooft; maar deze laatſte, onderrecht zynde van de redenen, die *Richard* weder in Europa riepen, antwoordde, dat de zaken van gedaante verandert waren, en dat hy niet gehouden was de aanbieding, die hy niet hadt willen aannemen, toe te ſtaan. Dus moeſt men zich vergenoegen met die hy deedt van aan de Chriſtenen de plaatſen, die *Richard* hadt bemachtigt, en die zy voor zyne komſte hadden bezeten, te laten, onder beding, dat zy de veſtingen van Jaffa en Askalon zouden afbreken. Men bedong nog voor de bedevaartreizigers * verlof om in alle veiligheit uit het Weſten de heilige plaatſen te mogen bezoeken, en men verkreeg, dat zy prieſters in de kerken van het H. Graf, te Nazareth en te Bethlehem zouden hebben. Het verdrag vierdt geſloten door eene wapenſchorſſing van drie maanden, die de Sultan verklaarde toe te ſtaan aan de achting, die hy hadt voor de dapperheit van *Richard*.

Zyn verdrag met *Saladin*.

* Pelgrims.

Aldus eindigde de vermaarde kruisvaart der koningen van Vrankryk en Engelandt, wiens uitkomſt de hoop, die men 'er van hadt opgevat, niet beantwoordde. De Voorzienigheit duldde zulks niet, en wy moeten de redenen, die zy hadt, aanbidden, zonder de zelve te willen doorgronden. Maar het is ons geoorlooft, in de twede oorzaken de misſlagen, aan welke men den kwaden uitſlag van zulk eene aanmerkelyke wapenruſting kan toeſchryven, te onderzoeken. Men vindt daar onder: I. De ſtaatzucht en den nayver der opperhoofden; II. de verſcheidenheit der zamenzweringen; III. de ongebondenheit der ſoldaten; en eindelyk IV. de misſlagen, die de twee koningen begingen: want, indien zy, na het innemen van Akre, zich hadden weten te bedienen van de verſlagenheit des vyands, en regt op Jeruzalem waren aangetrokken, het is zeer waarſchynlyk, dat zy zich meeſter daar van zouden gemaakt hebben. Zy begingen een anderen misſlag, die hen niet min dodelyk was, wanneer zy den wyzen raadt van den Emir verwierpen, die hen het beleg van Damiate aanriedt, waar van de verovering hen in ſtaat zou geſtelt hebben van geheel Paleſtina en Syrië te vermeeſteren.

Oorzaken van den kwaden uitſlag der kruisvaart.

Men moet zich niet vergenoegen met de ſlechte behandeling der kruisvaarders aan te merken; men moet de bekwaamheit van *Saladin* ook kennen. De zelve bleek in meer dan een geval, in het

Bekwaamheit van *Saladin*.

1192. het geduldt, waar mede hy de uitkomst der oneenigheden tusschen de twee koningen afwachtte, zonder zyn leger in de waagschale te zetten; in de stroping, die hy in Syrië en Phenicië deedt na het innemen van Akre, om de Christenen de middelen, om met het hunne te bestaan, af te nemen, en het beleg van Jeruzalem alduso ndoenlyk te maken; kortom, in zyne staatkunde, wanneer hy *Richard* steden liet opbouwen, om hem op te houden, en het voordeel, dat hy uit de overwinninge van Cesarea hadt kunnen trekken, te beletten, en in de behendigheit, die hy hadt om hem door bedriegelyke onderhandelingen, die zynen yver verslapten en zyne overwinningen stuitten, gaande te houden.

Schone daden van *Richard*.

Met een woordt, overweegt men de dapperheit van den overwinnaar alleen, en by aftrekking van den kwaden uitslag, dien zy hadt, men kan geen roemruchtiger krygstocht zien dan dien van *Richard*: want kon men iets grootscher uitvoeren, dan in den tydt van twee maanden de ryken van Sicilië en Cyprus te bemachtigen; daar na in het Ooston over te steken; *Saladin*, die zich daar den overwinnaar van noemde, Akre, Jaffa en Askalon te ontweldigen; dat zelfs te doen met in slagorder gestelde legers, en de overwinning, waar hy ging, met zich te geleiden; wat kan men heerlyker begrypen dan het geschenk, dat hy van twee koninkryken deedt, van dat van Cyprus aan *Guido* van Lusignan, en van dat van Jeruzalem aan den grave van Champagne, die den setel van zyn ryk te Akre plaatste.

Doodt van *Saladin*, en zyne verachting voor de grootheden.

Maar wat is al de roem van deze twee beroemde overwinnaars, *Richard* en *Saladin*? De laatste leert het ons zelf, en gaf op zyn doodbedde eene schone les aan alle de koningen wegens de ydelheit der menschelyke grootheden. Hy overleefde niet lang het verdrag, gemaakt met *Richard*, en stierf te Damascus na zyne wederkomst van den heerlyken veldtocht, dien hy op den oever van den Euphraat hadt gedaan tegen de opvolgers van *Noradin*. Voelende zyn einde naderen, beval hy, dat men aan het hoofdt zyner lykstatie, op het punt van eene lancie, een lap van het laken, daar hy in begraven zou worden, zou omdragen, al roepende: *Zie daar al wat van den overwinnaar van het Ooston over is.*

Ongelukken van *Richard*.

De ongelukken van *Richard* doen zich niet minder horen dan de stem van den uitroeper van *Saladin*. Tot nu toe hebben wy hem in vollen roem en in grote eere gezien, schoon hy niet altydt gelukkig was. De tydt zyner zegepralingen is voorby, en voortaan zullen wy hem met de fortuin zien worstelen; meer dan een jaar in een kerker kwynen; daar niet uit komen, dan om ongelukkige oorlogen, of met een trouwlozen broeder, of met wederspannige onderdanen, te voeren, en eindelyk in het beleg van een slecht steedtie, daar zyne gierigheit hem toe gebragt hadt, sneuvelen.

Aankomst der koninginnen, met de princesse van Cyprus, in Engelandt.

De wapenschorsing ondertekent zynde, dacht hy alleen om zyn vertrek. Hy begaf zich met de twee koninginnen naar Akre, nevens de princesse van Cyprus, die hy met haar deedt te scheep gaan. Zy gingen onder zeil met een gunstigen windt, en kwamen gelukkig aan, zommigen zeggen in Sicilië, anderen te Marseille, daar zy aan landt gingen om zich te ververschen. Na eenige dagen staken zy weder in zee, kwamen de Straat door in den Oceaan, en landden na eene gelukkige scheepvaart in Engelandt aan.

1192. De koning was te Akre gebleven, om de laatste handt aan het ontwerp der regeringe te leggen, het welk hy begeerde dat de nieuwe koning van Jeruzalem en alle de Christenen van het Ooston zouden onderhouden. Hy beval hen alle vereenigt te blyven, en scheidde van hen niet af dan met wederzydsche zuchtingen en tranen. Hy ging aan boordt van een groot schip, dat hem te Corfu bragt; maar alzo hy bevondt, dat het niet wel zeilde, nam hy daar een galjoot, dat, ligt zynde, sneller zou voortgaan, en zyn ongeduldt, om in zyn landt te komen, beter ondersteunen. 1192. *Richard* vertrekt van Akre.

Zyn schip lydt schipbreuk op de kusten van den hertog van Oostenryk.

Hier was het dat de fortuin zich tegen hem begon te verklaren. Daar ontstondt een schrikkelyke storm, die zyn schip in de Adriatische zee dreef, een streek, die geheel af was van dien hy houden moest om de Straat te bezeilen, en, dat erger was, die langs de kusten van zynen vyandt liep. Ten overmaat van ongeluk kwam het schip daar te vergaan, zynde aan stukken gestoten tusschen Venetië en Aquileja, op de landen van den hertog van Oostenryk. Hy wist, dat hy alles van des zelfs wraakzucht te wachten hadt, en hy dacht maar om hem te ontsnappen, en uit zyne staten te trekken zonder bekend te worden. Daarom moest hy zynen naam en zyne waardigheit verbergen; en dat deedt hy, met zich te verkleeden als een koopman, die zyn schip in een storm hadt verloren. Maar al zyne voorzorg was te vergeefsch, en de mildadigheden, die hy ten dien einde deedt, strekten alleen om hem te ontdekken.

De hertog van Oostenryk, die bericht gekregen hadt van zyn vertrek van Akre, en die op eene wrede wraakoeffening over zynen standaardt, in het slyk geworpen *, uit was, hadt eenige manschap langs de kusten gelegt, om hem kennis te geven van de streek, die zy zyn schip zouden zien nemen. Deze verspieders bleven niet in gebreke hem de tyding van het verongelukken van een schip te brengen, en hy twyffelde niet, of het zou dat vaartuig zyn, " Dat *Richard* en „ zyne fortuin voerde ". Dus sprak eertyds *Cesar*, die te Durazzo †, aan het andere einde van de zelve zee, wilde oversteken. *Richard* was niet min stouter dan hy; maar hy was zo gelukkig niet. De wraakzuchtige *Leopold* gaf zulke strikte bevelen, dat zyn vyandt eindelyk in zyne handen viel, na dat hy hem twee malen ontsnapt was, om de eerbiedt, welke de genen, die hem kenden, voor zyne deugdt hadden, ten koste van hunne fortuin. De eerste was een bevelhebber van een kasteel, die een robyn van duizend kronen, die *Richard* hem wilde schenken, weigerde, en die hem nochtans vry liet doortrekken, hoewel hy last hadt om hem te vangen. De tweede was een Normansch edelman, van het kleine steedtie Argenteau, aan wien de hertog van Oostenryk, in wiens dienst hy was, grote erkentenis beloofde, indien hy *Richard* by hem kon brengen. Maar zich meer verplicht vindende aan den gene, wiens geboren onderdaan hy was, dan aan zynen tweden meester, stelde hy den plicht van trouwe, die zyne geboorte van hem voor den eersten eischte, boven alle de mildadigheden, daar de andere hem mede vleide, en hy begunstigde de vlucht van *Richard*.

* Zie fol. 339.

† eene stadt in Macedonie.

Eindelyk kwam het laatste uur, dat van zo een groot koning den gevangen van een hertog moest maken. Gelyk hy niet min beducht was, in handen van *Philips*, dan in die van *Leopold* te vallen, verkoos hy liever den weg van Duitschlandt 1193.

1193. landt in te ſlaan, om in Vlaanderen ſcheep te gaan, dan door Vrankryk te trekken, om in Normandië te komen. Hy nam derhalven zynen weg door Ooſtenryk, en kwam te Wenen. Deze ſtadt was toen nog niet de zitplaats van de keizers, gelyk zy naderhandt is geweeſt; maar van de hertogen van Ooſtenryk, geſproten uit een ander bloedt, dan het gene ſedert in Duitſchlandt heeft geregeert, en heden nog regeert. Zy was
† *Lazius.* ook niet verſterkt, gelyk zy nu is †, en men verhaalt, dat hare eerſte wallen gebouwt wierden ten koſte van den rampſpoedigen koning van Engelandt, wiens droevige gevallen wy ten einde toe moeten beſchouwen.

De onvoorzichtigheit van zynen reisbezorger deedt hem ontdekken. Men bemerkte, dat zo dikwils, als deze huisgenoot vleeſch voor zynen meeſter kwam kopen, hy de waan hadt van vele goude ſtukken te tonen. Men vermoedde daar uit, dat hy in dienſt van den vorſt was, daar men naar zocht, en men gaf'er den hertog kennis van, die beval, dat men hem by hem zou brengen. Hy wilde de waarheit ontveinzen; maar de zware pynen, die men hem aandeedt, bragten hem tot bekenteniſſe. Aanſtonts zondt de hertog zyne lyfwacht; eenigen maakten zich meeſter van de deuren van het huis, daar de koning in was; anderen drongen met den bloten degen tot in zyne kamer door; en terwyl zy hem omcingelden, begeerden zy, dat hy zich zou overgeven, en hen volgen. Hy antwoordde, zich met den degen in de handt aanbiedende, dat hy zich niet zou overgeven dan aan den hertog van Ooſtenryk zelve, en ſprak hen met zulk een onvertzaagden toon aan, dat zy zich verplicht vonden den zelven daar kennis van te geven. Hy kwam dan zelf; en zo als *Richard* hem zag intreden, ging hy hem te gemoet; gaf hem zynen degen over, en zeide met een edelmoedig gelaat, dat een edelmoediger vyandt zou ontwapent hebben, dat hy zyn gevangen was.

De hertog kon zich in het eerſt niet onthouden van zyne eerbiedt voor een zo groot vorſt te tonen. Maar het ongelyk, dat hy van hem hadt geleden, zich herinnerende, haalde het vermaak van de wraak den roem van het vergeven over; en zich niet te vrede houdende met hem in een gevangenhuis op te ſluiten, liet hy boeiens aan zyne benen doen.

Hy beging eenigen tydt daar na nog eene ſchandelyker daadt. Hy verkocht *Richard* als een ſlaaf aan den keizer, welken hy hem toezondt. Dit was *Henrik* de VI, bygenaamt de Strenge *, die niet minder tegen den ongelukkigen koning van Engelandt verbittert was dan de hertog van Ooſtenryk. De oorzaak van zyne wraak was het verbondt, dat *Richard* hadt aangegaan met *Tankredus*, dien overweldiger van de koninklyke waardigheit van Sicilië, die de zelve *Conſtantia*, dochter van *Rogier*, daar *Henrik* mede getrouwt was, hadt ontnomen.

De geſchiedenis van deze koninginne is bekend. In haar twee en vyftigſte jaar zwanger geworden zynde, wilde zy in het aanzien van al het volk hare vrucht ter wereldt brengen onder eene tent, die zy in den ingang van de grote kerke te Palermo liet opſlaan, op dat niemandt zou twyffelen aan de geboorte van den prins, van welken zy zou bevallen. Dit was *Frederik* de II, die na eenige jaren van tuſſchenregering * het ryk in zyn ſtamhuis † herſtelde. Te voren hadt *Henrik* de VI, zyn vader, daar in dat van Sicilië herſtelt ‡, dat

hy hernam van den zone van *Tankredus*. Maar dit 1193.
was nog niet gedaan, wanneer hy het vermaak wilde hebben van een koning te ſtraffen, op wien hy geen rechtsgebiedt hadt, en die alleenlyk ſchuldig was aan een onnoſel verbondt met den gene, dien hy op den troon van Sicilië vondt, het zy, dat 'er het gezag van overweldigt, of wettig verkregen was.

De koning van Vrankryk voegde zich nog by deze twee vyanden van *Richard*, om hunne wraak aan te prikkelen en in top te voeren. Hy zondt *Philips van Dreux*, biſſchop van Beauvais, zynen bloedverwant, naar den keizer, om hem aan te manen de gevangenis van dezen doorluchtigen gevangen zo lang te doen duren als zyn leven. Aldus ſpande alles tegen den ongelukkigen *Richard* zamen, en de genen, die zyn dappere heldenmoedt tot nayver gebragt hadt, vermaakten zich met hem in zynen rampſpoedigen ſtaat te beſchimpen. Inderdaadt eene lafhertige wraak, maar die de vorſten leert, hunne macht niet te misbruiken, uit vreze, dat eene ongelukkige omkeering hen daar van berovende, zy te eeniger tydt eene wrede ſchâvcrhaling beproeven.

Drie zo hevige en machtige vyanden waren niet genoeg om den gevangen koning te drukken. De trouwloze *Jan*, zyn ontaarde broeder, moeſt zich daar nog byvoegen. De koning van Vrankryk deedt hem vermanen, dat hy zich van de gevangenis zynes broeders wel zou bedienen, gelyk hy voornemens was van zynen kant te doen, en zich van Engelandt meeſter te maken, terwyl hy het zelve doen zou met Normandië (a). Dit was den leeuwenhuidt delen eer de zelve eens dood was. Zy kwamen echter aangaande dit ſchandelyk verdrag overeen, dat *Jan* in Vrankryk ging ſluiten, van waar hy aanſtonts wederkeerde, om 'er de uitvoering van te verhaaſten.

Maar de fortuin, die *Richard* wilde vernederen, wilde hem niet doen vergaan. Zo ongelukkig als hy was, vondt hy nog liefde en trouw by zyne onderdanen; en het zy door hunnen plicht genoopt; het zy, dat zy door de koninginne *Eleonora*, die hem tederlyk beminde, aangezet waren, of dat hunne hoogachting voor de grote hoedanigheden van dezen vorſt hen eenig mededogen voor zyne rampen hadden ingeboezemt; immers zy hadden 'er zo haaſt geen kondſchap van, of zy ſtelden zich in ſtaat om 'er de middelen toe in het werk te ſtellen. Zo haaſt als de ſtam, die de zelve verſpreidde, hen daar van onderrecht hadt, zonden zy de abten van Boxelai en Pont-Robert, om 'er ten eenemale van verſtendigt te zyn, en om insgelyks te weten, wat 'er te doen zou wezen om hem te verloſſen. Zy kwamen in Duitſchlandt, wanneer men hem naar Spiers (b) bragt, daar hy den keizer zien moeſt.

Dit was een vreemd ſchouwſpel voor de Engelſche gezanten, die hunnen koning in het midden van eene wacht zagen, die hem als een misdadiger voor zynen vyandt, die zich zyn party en rechter te gelyk hadt verklaart, geleidde. Zy ſtonden verbaaſt over de grootmoedigheit van den vorſt, die in een ſtaat, die zo beneden hem was, reiſde, zonder daar verſlagen over te zyn. Het was zo niet met hen; zy konden zich niet wederhouden van hunne onſteltenis en droefheit opentlyk te vertonen.

Yy De

(a) Anderen zeggen, dat *Jan* de princeſſe *Alix* beloofde te trouwen, en aan *Philips* het Normanſche Vexin in te ruimen.

(b) Anderen zeggen te Hagenau.

Philips is den keizer aan boordt om de gevangenis van *Richard* te doen duren.

Hy verbindt zich met *Jan*, broeder van *Richard*.

Engelandt neemt belang in de vryheit van *Richard*.

De gezanten ontmoeten hem op den weg van Spiers.

De onvoorzichtigheit van zynen reisbezorger is 'er de oorzaak van.

Hy geeft zich aan den hertog van Ooſtenryk over.

De hertog zendt hem naar den kerker.

Hy verkoopt hem aan den keizer.

* *Severus.*

Seldzame kraambevalling van de koninginne *Conſtantia.*

* *Interregnum.*

‡ van Zwaben.

‡ in het jaar 1195.

1193. Hunne zamenspraak met hem.

De wacht, zich in een dorp opgehouden, en de gezanten toegestaan hebbende in de kamer te komen, hadden zy een mondgesprek met hem, waar in, na het storten van eenige tranen over zyne gevangenisse, doch die de vreugdt, van hem te zien, aanstonts stilde, gaven zy hem kennis van den staat van zyn ryk; van de smert, die zyne onderdanen wegens zyn ongeluk hadden; van het eedgespan van den prins *Jan* met den koning van Vrankryk, en van de ondernemingen van dezen trouwlozen broeder en naburigen vorst, om hem de kroon met zyne landen te ontrukken. De koning hoorde hen met grote bedaardheit aan. Daar bleek zelfs min droefheit dan vrolykheit uit in zyn wezen; en na dat zy uitgesproken hadden, zeide hy: *Ik ben bedroeft, dat ik zo grote ondankbaarheit in mynen broeder vinde, en zo veel ontrouw in den koning van Vrankryk; maar ik zal'er my in getroosten, indien ik nog getrouwheit in myn volk mag vinden.*

Heerlyk antwoordt van *Richard.*

De gezanten antwoordden hem, dat de prins *Jan* nog niet alles bedorven hadt, en dat de meeste zyner onderdanen gereed waren in zynen dienst te sterven. *Dat zo zynde*, antwoordde hy, *vrees ik niets van een vremden vyandt; en wat aangaat mynen broeder, ik ken hem; hy is de man niet om een koninkryk te overweldigen, waar in hy vinden zal die hem het hoofdt zullen bieden.* Dus eindigde dit eerste gesprek, waar in men bezwaarlyk zou kunnen zeggen wat den gezanten de grootste verwondering verschafte, of zulk een schrikkelyk ongeval, in den persoon van een zo groot koning, of zyne heldhaftige standvastigheit, om het zelve met gematigtheit te dragen.

Als een misdadiger voor den keizer gebragt.

Eenige dagen daar na gaf hy 'er nog groter blyken van, wanneer hy, als een misdadiger, voor den keizer en de gansche ryksvergadering, die de zelve hadt beroepen om de zaak plegtiger te maken, gebragt wierdt. *Henrik* beschuldigde hem, dat hy zich met *Tankredus* hadt verbonden, om hem Sicilië te ontnemen, en van dit ongelyk, het eenigste, daar hy onder eenig voorwendsel over kon klagen, ging hy tot andere over, daar hy noch belang, noch recht toe hadt. Hy verweet hem zyne verschillen met den koning van Vrankryk; het overrompelen van het koninkryk van Cyprus; den smaadt, den hertog van Oostenryk aangedaan; het ombrengen van den marquis van Montferrat, en zyne verstandhouding met *Saladin.*

Onrechtvaardige beschuldigingen van den keizer.

Richard kon zich beroepen op de onwettigheit van zyne rechters: want wat gezag hadden de keizer en de vorsten van Duitschlandt over een koning van Engelandt. Maar hy was blyde zyne onschuldt te rechtvaardigen; en zo haast als de keizer zyne beschuldigingen hadt geëindigt, stondt hy op; nam een gelaat aan, dat niets hadt, het welk misbondt, noch aan zyn rampspoedt, die hem tot de gevangenisse toe hadt gebragt, noch aan de waardigheit van een groot vorst, die zy hem niet hadt kunnen benemen, en sprak met deze woorden: *Ik ben in een staat geboren, waar in ik niemandt boven my kenne dan Godt, aan wien alleen ik rekenschap van myne daden moet geven; maar zy zyn van zo een aardt, dat ik 'er gaarne rekenschap van wil geven aan de gehele wereldt. De verbonden, die ik met den koning van Sicilie heb gemaakt, stryden niet tegen het recht der volkeren; zy behelzen niet*, zeide hy, zich naar den keizer kerende, *waar over gy met reden zoudt kunnen klagen. Belangende den koning van Vrankryk, het is alleenlyk zyn nayver, waar aan men al zyn hertzeer moet toeschryven, en in onzen tocht naar het Heilige Landt kan by my niets verwyten dan dat ik mogelyk gelukkiger geweest ben dan hy. Wat aangaat de verovering van het eilandt Cyprus, ik zie niet, wat men my daar omtrent te verwyten heeft; ik heb wraak genomen over de verongelykingen, die ik en het menschelyk geslacht hebben geleden, door het straffen van een dwingelandt, en door het vernielen van een geweldiger; en door het geschenk, dat ik van myne overwinninge aan een prins, die den troon waardig was, gedaan hebbe, heb ik getoont, dat de eigenbaat, om een anders goedt te bezitten, my dat niet heeft doen onderwinden. Ook klaagt 'er de keizer van Constantinopel niet over, die daar alleen het recht toe zou hebben. Nopende den hertog van Oostenryk, hy heeft ongelyk gehad van zo lang aan eene versmading te denken, die hy behoorde te vergeten, of op staande voet gewroken te hebben, en daar hy met een woordt een al te wrede wederwraak over genomen heeft, om niet voldaan te zyn. Het is niet nodig my wegens de doodt van den marquis van Montferrat te rechtvaardigen; hy heeft het voor my gedaan, en nooit was 'er iemandt, die my zo laf oordeelde om een moordt te doen begaan. Myne gewaande verstandhouding met* Saladin *is niet beter gegrond. Myne veldslagen, myne overwinningen, myne wingewesten, alles spreekt voor my; en zo ik* Saladin *uit Jeruzalem niet hebbe kunnen jagen, men beschuldige daar den koning van Vrankryk van, den hertog van Burgundie, den hertog van Oostenryk zelf, die my hebben verlaten. Kan men voorts zeggen, dat ik my door de mildadigheden van den Sultan heb laten omkopen; ik, die al den rykdom van de karavane van Bagdad * heb uitgedeelt; ik, die my niets van alle myne overheerde landen vooruit behouden hebbe, en wien deze ring alleen, dien ik aan mynen vinger heb, tot een schat overig is. Doe my recht, Myn Heer*, zeide hy, zich nogmaals naar den keizer buigende; *heb medelyden met de tegenspoeden van een koning, die zo onwaardiglyk gehandelt wordt, en sla meer geloof aan myne woorden, aan myn gedrag, en aan myne daden, dan aan den laster van myne vyanden.*

1193.

* Saly-lon.

De keizer is 'er van geraakt.

De keizer wierdt zo geraakt door deze redenvoering van *Richard*, dat hy zyne tranen niet kon wederhouden. Hy stondt op; en hem teederlyk omhelzende, verzekerde hy hem, dat hy voortaan als een koning zou gehandelt worden; beloofde hem op vryc voeten te stellen, en verbondt zich daar beneven, hem met den koning van Vrankryk te verzoenen.

Streken van *Philips* tegen *Richard.*

Hy kwam zyn woordt kwalyk na; *Philips* streken waren daar de oorzaak van. Ongerust over de Ryksvergadering te Spiers, en het vergelyk van den gevangen koning met den keizer vrezende, zondt hy een plegtig gezantschap naar dezen laatsten om hem het zelve af te raden, ten welken einde hy hem grote voordeelen uit de gevangenisse van dezen vorst, hunnen gemenen vyandt, wist te beloven. Ter zelver tydt vernieuwde hy zyne verbonden met den prins *Jan*, die alles in Engelandt verwarde, terwyl hy zich van zynen kant in Normandië wierp. Hy maakte zich meester van Gisors en van het gansche Vexin; nam Aumale en Evreux in, en belegerde Rouaan, daar hy zyn hoofdt voor stiet. De graaf van Leicester, die zich daar binnen hadt geworpen, verdedigde de plaats met zo veel kloekmoedigheit, dat hy hem dwong af te trekken, en eene wapenschorsing van zes maanden te tekenen, mits eene somme gelds, die *Philips* aannam.

Hy kan Rouaan niet innemen.

De

1193. Loslating van *Richard.*

De graaf meende alles gewonnen te hebben met het winnen van dit uitstel. Hy wist, dat men voor de vryheit van den koning arbeidde, en hy hoopte, dat hy hem voor het einde van de zes maanden wedergekeert zou zien. Hy bedroog zich. De keizer was overeengekomen over het losgeldt van zynen gevangen voor honderd en vyftig duizend marken, waar van twee derden voor hem, en een derde voor den hertog van Oostenryk waren; en het zy, dat de Engelsche gezanten, die hunnen vorst naar Spiers hadden gevolgt, het afschrift van het verdrag hadden medegebragt, gelyk zommigen willen, het zy, dat het sedert hunne wederkomst getroffen was door de koninginne *Eleonora*, gelyk anderen voorwenden, men zocht overal deze penningen byeen te krygen *. Dit ging zonder moeite niet toe in de landen, die reets door de kruisvaarten en oorlogen waren uitgeput; men moest 'er tot de heilige vaten en het zilverwerk van de kerken toe gebruiken: daar scheelden zelfs nog vyftig duizend marken aan, om de somme vol te hebben, en men gaf daarom gyselaars, gelyk men overeen was gekomen.

* Zy wierden geligt door het bevel van het Parlement, of van de Staten des ryks.

Dit was nog al de zwarigheit niet; de keizer wierp eene andere op over de tusschenspraak van *Philips*, die hy wilde dat in het verdrag zou begrepen worden, en dien men voldoen moest omtrent zyne eischen. Dit gaf hy te verstaan aan den zegelbewaarder van Engelandt, en aan de andere gezanten, die hem te Worms waren komen spreken, om den dag van des konings vrydom te beramen, nevens de betaling van het losgeldt. Dus was de kancelier genoodzaakt naar Vrankryk te gaan, om met *Philips* een verdrag te sluiten, het welk te Mantes getroffen wierdt. De prins *Jan* vondt zich daar, op het bericht, dat hem *Philips* gegeven hadt van het verdrag van *Richard* met den keizer, en hy liet hem weten, dat hy op zyne hoede moest zyn, om dat *de Duivel los gelaten was*. Dus drukte hy zich uit. *Jan* hadt de onderhandeling van den zegelbewaarder wel willen dwarsbomen; maar deze laatste, wetende, dat 'er niets schadelyker was voor de belangen van den koning, zynen meester, dan uitstel, stondt *Philips* toe al wat hy vorderde, zo dat alles in de eerste byeenkomst wierdt afgedaan. Men gaf ook aan *Jan* zekere kasteelen, die hy eischte, en daar hy zich mede genoegen moest, en men beloofde, dat men de landvoogden zou bevelen hem de zelve over te leveren.

Verdrag met *Philips* gemaakt.

1194. De koningin *Eleonora* brengt het losgeldt aan den keizer.

Daar bleef dan niet overig dan het geldt te brengen, en het zelve tegen den koning uit te wisselen. De keizer hadt daar een dag toe geschikt met de gezanten, en belooft zich te Spiers te laten vinden, werwaarts hy *Richard* zou doen voeren. De koningin *Eleonora*, die zich geheel op de loffinge van dezen geliefden zone toeleide, kwam daar zelf uit ongeduldt van hem te zien, en de laatste handt aan zyne vryheit te leggen. Het scheelde weinig, of zy zou deze vergenoeging niet gehad hebben. Zy was vergesellschapt van eenige Engelsche heeren, die den zelven drift hadden om den koning te zien, en de gyselaars volgden met het geldt, dat men in gerede penningen moest betalen. De keizer verscheen ook van zynen kant met een heerlyken stoet, den gevangen koning onder zyn gevolg hebbende. Maar men hoorde wel nieuw op, wanneer hy verklaarde, dat hy de zaak te Ments zou afdoen, alwaar hy den dag der vergadering op den 2 February vast stelde.

Philips en prins

Dit uitstel kwam van de heimelyke streken van

den prins *Jan* en den koning *Philips*. De eerste klaagde, dat de landvoogden hem de kasteelen, die hem belooft waren, weigerden over te geven, en de andere wendde de klagten van zynen bondgenoot voor, om een verdrag te breken, waar door men hen beide, gelyk hy zeide, om den tuin hadt geleid: weshalven zich op nieuw met elkander verbonden hebbende, lieten zy aan den keizer, wiens gierigheit zy kenden, veel meer geldt bieden, dan het geen hy voor de loffinge van *Richard* stondt te ontfangen, indien hy hem nog maar een jaar gevangen wilde houden. Dit deedt *Henrik* wankelen. Hy liet zich zelf daar over uit in de vergadering van Ments, in de tegenwoordigheit van de vorsten van het Ryk; maar zy vertoonden hem zo krachtiglyk het ongelyk, dat hy zich zelven en de Duitsche natie zou aandoen, indien hy zyn woordt voor geldt zou breken, dat hy zich schaamde daar de gedachten van gehad te hebben. Hy ontfing de gyselaars en het losgeldt, dat onder hem en den hertog van Oostenryk verdeelt wierdt, en liet den gevangen los. Men zegt, dat het hem nogmaals berouwde, dat hy hem in vryheit hadt gestelt, en dat hy zo haast niet vertrokken was, of hy liet hem nazetten. Maar *Richard*, die 'er de lucht van hadt gekregen, spoedde zich om in de Nederlanden te komen *, van waar hy naar Engelandt overstak.

1194. *Jan* steken zich tegen de vryheit van den koning.

Hy wordt in vryheit herstelt.

* te Antwerpen.

Hy landde gelukkig te Douvres † aan den 20 Maart; trok door Kantelberg, daar hy zynen Godsdienst pleegde, en kwam eindelyk te Londen (a). Hy wierdt daar ontfangen met alle de tekenen van blydschap, die op eene lange droefheit volgt. De burgers van deze grote stadt vergaten niet hem te gaan zien; niet alleen zyne en hunne ongelukken, maar ook al wat hen deze ongelukken gekost hadden, en hoewel zy door de somme gelds, die zy voor zyne loffinge hadden moeten betalen, uitgeput waren, haalden zy hem echter op eene prachtige wyze in. Hy was opgetogen door de zo oprechte bewyzen van de genegenheit van zyn volk te zien, dat hy niets te vrezen hadt van de vonden van zynen onwaardigen broeder, en hy maakte den nodigen toestel om de vrede en het geluk, die zyne trouwloosheit en staatzucht hadden gestoort, in het ryk te herstellen.

Zyne aankomst in Engelandt.

† Anderen zeggen te Zandwich.

Deze lafhertige ziel wachtte hem niet af. Zich niet veilig achtende noch in Engelandt, noch in Normandië, hadt hy zyne toevlucht genomen by *Philips*, die wel haast gewaar wierdt, dat het eene grote onvoorzichtigheit is trouw te verwachten van iemandt, dien men heeft omgekocht.

Zyn broeder *Jan* vertrekt naar het hof van Vrankryk.

De aanhangers, die hy in Engelandt hadt gelaten, dorsten byna het hoofdt niet opsteken. De plaatsen van het ryk, die hy hen hadt toevertrouwt, wierden wel haast overgegeven. Hy zondt derwaarts uit Normandië eenen *Adam van St. Edmond*, met geldt om zyne aanhangers te ondersteunen, of om hem nieuwe te maken; maar de onvoorzichtigheit van *St. Edmond*, die te veel geruchts van zynen last maakte, ontdekte hem. De aartsbisschop van Kantelberg † deedt hem in verzekering nemen; leide de handt op het geldt; en het zelve tot een geheel ander gebruik aanleggende, bestreedde hy het met goeden uitslag om de steden, die *Jan* in zynen opstandt

Overgaat der plaatsen, waar van hy zich meester hadt gemaakt.

† *Huibert Walter*, die ook kanceliер en opperrechter was.

(a) Hy was vier jaren lang buiten het ryk geweest, van welke hy vyftien maanden in de gevangenisse hadt doorgebragt, synde naar het Heilige Landt vertrokken in den jare 1190. Zie fol. 336.

1194. hadt ingewikkelt, weder tot de gehoorzaamheit des konings te brengen. Daar was 'er gene, die een beleg wilde afwachten, dan Nottingham. Het boodt echter geen langen tegenstandt; eenige dagen, na dat de loopgravens geopent waren, onderwierp het zich aan zynen wettigen heere.

Richard doedt zich voor de twede maal kronen.

Na het innemen van Nottingham kreeg *Richard* de luft van zich een twede maal te laten kronen, als of hy vreesde, dat zyne afwezendheit en de overweldiging van zynen broeder het merkteken der koninklyke waardigheit hadden uitgewischt. Deze plegtigheit geschiedde op den 17 Augusty te Wincheſter, en men volbragt daar byna de zelve ſtatelykheden, als op den dag van zyne zalvinge.

Acta Publ. Tom. I, fol. 87.

Willem, koning van Schotlandt, de zyde van *Richard* beſtendig toegedaan, droeg by deze plegtigheit het zwaardt van Staat; en de laatſtgenoemde, die zo deswegen, als wegens zyne getrouwheit, eene grote genegenheit voor hem hadt, wilde hem opentlyke preuven daar van geven, en verleende hem een openbrief, de welke verſcheide voorrechten behelſde, van welke zich de koningen van Schotlandt voortaan zouden bedienen wanneer zy zich in Engelandt bevonden.

Alles was toen in ruſt, en men beſpeurde byna niet, dat 'er beroerten in het koninkryk geweeſt waren. Het volk, verheugt over de terug komſt van den koning, hieldt niet op met hem zyne blydſchap daar over te betuigen; en *Richard*, op zyn beurt verheugt over de genegenheit van zyne onderdanen, trachtte op alle wyze den overvloedt met de vrede in het landt te brengen.

Eyeenkomſt van het Parlement.

Hy beriep een Parlement (a), of, om met de geſchiedenisſchryvers van dien tydt te ſpreken, zynen algemenen Raadt, beſtaande in heeren en perſonen van het eerſte aanzien des ryks. De koningin, zyne moeder, en *David*, zyn broeder *, en geen zoon van *Willem*, koning van Schotlandt, woonden den zelven by; en volgens eenigen was 'er de koning van Schotlandt, die, als boven gezegt is, met *Richard* een goed verſtandt onderhieldt, zelf tegenwoordig. Wat aangaat den prins *David*, de ſchryvers van deze natie zeggen, dat hy ook onder de reizigers naar het Heilige Landt was, en dat hy 'er *Richard* hadt verſelt, aan het hooft van vyf honderd, of, zo als zommigen zeggen, van vyf duizend Schotten. Maar andere geſchichtſchryvers melden daar niets van. Hoe het zy, men maakte in deze vergadering gewigtige wetten om de misbruiken weg te nemen, die gedurende de beroerten ingeſlopen waren, en om den koophandel te doen herbloeien, die door de binnen-en buitenlandſche oorlogen zeer vermindert was. Men ſtelde daar in de evengelykheit in mate en gewigten; men droeg zorg voor de wollewevery, en men bragt de zelve door de goede voorſchriften, die men opſtelde, tot dien luiſter, dien zy nog heden ten dage heeft. Men zette al het geldt, dat van kwade muntſtoffe was, af, en de koning deedt 'er van goudt en zilver ſlaan, die alleen gangbaar zouden zyn in het koninkryk.

*De Vader Orleans noemt hem zoon.

Rechtvaardigheit van *Richard.*

By een zo wys en zo zeer op het gemene welwezen aangelegt gedrag voegde hy eene daadt van rechtvaardigheit en Godvrucht, daar hy de uiterſte liefde en verwondering van het volk zo wel, als van de geeſtelykheit, door won.

Men was gedwongen geweeſt, gelyk wy boven gezegt hebben, een deel kelken, en ander 1194. zilverwerk, dat in de kerken was, te doen ſmelten. Hy merkte, dat men 'er van tin in de plaats hadt gezet. Hy beval zo veel geldt uit zyne ſchatkift te nemen, als 'er nodig was om ander zilverwerk, van het zelve gewigt en van de zelve waarde, te maken, als dat men hadt weggenomen. Eene wedergeving, des te ſeldzamer, om dat hy de zelve nakwam in een tydt, daar hy, van alles ontbloot zynde, genoodzaakt was het zelve van zynen nooddruft, en niet van zynen overvloedt, te nemen.

Het Parlement doedt *Jan* een rechtsgeding aan.

Hy deedt in het Parlement, of in de vergadering, daar wy zo even van geſproken hebben, een vertoog van de aanſlagen van zynen broeder *Jan*, en vorderde daar voldoening van. De biſchoppen hadden hem reets in den ban gedaan. De vergadering beval, dat men zyn rechtsgeding zou opmaken, en hem dagvaarden om binnen den tydt van veertig dagen te verſchynen, om zich te verdedigen, en dat hy, by gebrek van dien, onbekwaam zou verklaart worden om opvolger van de kroon te zyn. Zy ſcheidde niet zonder aan den koning de nodige onderſtandgelden toegeſtaan te hebben om *Philips* den oorlog aan te doen, en de plaatſen, welke hem door dezen vyandt, die met zynen kwaden broeder hadt aangelpannen, ontnomen waren, te herwinnen. Zyn oogmerk was niet, gelyk wy haaſt zullen zien, dezen laatſten te verdelgen; maar hy zwoer, dat hy geen vrede noch wapenſchorſſing met den anderen zou aangaan, tot dat hy hem zou gedwongen hebben, al, wat hy hem ontweldigt hadt, weder te geven. Zyn eedt hadt iets ſeldzaams in, indien het zo was, als men verhaalt. Hy zwoer, zegt men, dat hy zyn oog van Normandie niet zou afwenden zo lang als hy daar zynen vyandt niet aangetroffen, en hem ſlag gelevert zou hebben; en om zynen eedt te bewaarheden deedt hy eene opening maken in de zaal van Weſtmunſter, vlak over de kuſten van dat hertogdom, dat hy aldus altydt voor zyne oogen hadt (a); en het is nog door dit gat, dat hy begeerde uit te trekken om te Portsmouth ſcheep te gaan, daar hem eene vloot van honderd zeilen wachtte.

Richard zweert, dat hy geen vrede met *Philips* maken zal.

Zyne aanlanding en daden in Normandie.

Het hing van hem niet af, of hy zynen eedt zou volbrengen. Zo haaſt als de windt het toeliet ging hy onder zeil, landde te Barfleur (b), en trok, zonder te ruſten, aan het hooft van zyne benden, tot dat hy aan de legerplaats der vyanden gekomen was. *Philips*, na dat hy Vaudreuil, Neuburg en Evreux hadt ingenomen, was Verneuil komen belegeren. *Richard* meende hem daar te vinden, voorgenomen hebbende hem ſlag te leveren. Maar hy was met zyne ruitery weggetrokken, latende het voetvolk in de linien.

Een vreemd geval hadt hem verplicht deze beweging te maken. De prins *Jan*, die altydt een verrader bleef, was hem niet getrouwer geweeſt dan den koning, zynen broeder. Met *Philips* tegen hem verbonden zynde, wilde hy zich met hem verzoenen, ten koſte van dezen bondgenoot. Deze laatſte, Evreux ingenomen hebbende, liet 'er hem het bezit van; maar nademaal hy hem mistrouwde, hadt hy te gelyk eene Franſche bezetting in het kaſteel gelaten.

Jan,

(a) Zommigen zeggen, dat dit voor zyne twede kroninge is geſchied.

(a) Anderen zeggen, dat dit verhaal een verdichtſel is.

(b) Anderen zeggen te Harfleur, op het einde van May.

1194. *Jan*, ongeruſt over de aankomſt van zynen broeder, en zyne wraak vrezende, dacht, dat 'er geen beter middel was om de vrede te maken dan hem deze plaats in te ruimen. De zwarigheit beſtondt in het te leur ſtellen van den tegenſtandt der bezetting, al te waakzaam om zich in ſlaap te laten wiegen, en al te trouw om zich te laten omkopen. Daar was dan niet anders over dan de weg van trouwloosheit, om ze te overweldigen. Dit was de gave van *Jan*, die dit werk uitvoerde. De bezetting beſtondt uit drie honderd edellieden, die hy alle ter middagmaal nodigde. Zy verſchenen daar alle op, en niemandt hadt eenig vermoeden van zyn verfoeielyk voornemen. Zo haaſt als hy hen aan tafel zag, gaf hy het teken, dat hy met de moordenaars beraamt hadt, die hy in de naaſte kamer hadt verborgen, en die zich op de genodigden werpende hen alle om het leven bragten. Hy deedt hunne hoofden athouwen, en ſtak de zelve aan de punten der pieken op de muren van de ſtadt, voegende aldus eene dubbele wreedheit by een dubbel verraadt *.

Wrede trouwloosheit van *Jan*.

* Zie *Rigord* en *Willem de Breton*, gelyktydige ſchryvers.

De tyding van zulk een hatelyken moordt in het leger voor Verneuil gekomen zynde, ontſtak de rechtvaardige gramſchap van den Franſchen koning tegen een zo laffen en zo wreden prins; en het was om 'er zich over te wreken, dat hy met zyne ruitery van daar vertrok. Hy meende den doodſlager te achterhalen; maar het zy dat hy kennis hadt van zyne komſte, het zy dat de wroeging over zyne misdaadt hem de vrees hadt aangejaagt, daar eene kwade daadt gemeenlyk van gevolgt is, hy vondt hem vertrokken. Hy wreekte zich over de ſtadt; en hoe onſchuldig zy ook was van dezen moordt, hy deedt de zelve in brandt ſteken en tot aſſche verteeren. Aldus draagt het volk de ongerechtigheit der prinſſen, en betaalt de ſchuldt der genen, die ze begaan hebben.

Philips wreekt zich door eene andere wreedheit.

Middelerwyl bekwam *Philips* niet dan ſchade en ſchande van zyne wreedheit. Zyne legerplaats genaderd zynde, vondt hy, dat de ſoldaten, die hy in de linien gelaten hadt, *Richard* niet hadden durven afwachten; maar het beleg opgebroken, en den weg naar Parys genomen hadden. Te vergeefſch gebruikte hy bidden en dreigen om hen te doen wederkeren. De naam van den vyandt, tegen welken men hen wilde doen vechten, was te ontzagchelyk, en de beweging, die *Philips* hadt gemaakt, hen overtuigt hebbende, dat hy zelf voor zynen geduchten mededinger vluchtte, kon hy hen niet overreden om weder in de legerplaats te komen; zo dat hy zich genoodzaakt vondt met hen te rug te trekken.

Richards daden.

Zie daar, hoe de gelegenheit om ſlag te leveren, daar *Richard* naar haakte, hem ontglipte, en hoe de volbrenging van den eedt, dien hy gedaan hadt om zynen vyandt op te zoeken en aan te taſten, van hem niet afhing. Hy moeſt zich vergenoegen met de overlevering van Verneuil en de heroveringe der andere veſtingen, die *Philips* hem hadt ontweldigt. Hy droeg ook zorg voor die van Evreux; hy bouwde hunne ſtadt weder op, en herſtelde zo veel, als het mogelyk was, hunne ſchade.

1195. Zyn onwaardige broeder, ſidderende toen, en niet wetende hoe hy zich voor hem zou vertonen, hadt eene vryplaats en eene beſcherming gezocht by de koninginne *Eleonora*, zyne moeder, die de zee overgeſtoken was met *Richard*, en maakte zyne vrede in dit jaar, of in het volgende, op de wyze, als wy op zyn plaats zullen verhalen. 1195.

Vervolg van zyne overwinningen.

Zyne verraderyen hadden overal wederſpannigen gemaakt; maar het ſtrekte alleen om *Richards* dapperheit overal te doen zegepraalen. Hy maakte zyn werk van *Philips* te vervolgen; en terwyl hy hem naar Parys liet trekken, trok hy met zyn overwinnend leger in Maine, Anjou en Touraine; beveſtigde deze waggelende provinciën, en deedt Loches, Tours, en andere ſteden, die afgevallen waren, weder onder zyne heerſchappy treden.

Van daar trok hy in het landſchap Berry, om den hertog van Angoulême te ſtraffen, die ten koſte van de trouwe, die hy hem, als zynen leenman *, ſchuldig was, zich voor den koning van Vrankryk hadt verklaart, en de wapenen opgenomen. *Philips* begaf zich van zyn kant weder te velde, om zyne wederſpannigheit te onderſteunen; maar *Richard* zegepraalde over den eenen en over den anderen. *Markado*, oppeibevelhebber van zyne Brabanders, veroverde Iſſoudun, daar *Philips* zich het bezit van voorbehouden hadt door het verdrag van den jare 1189, en *Richard* zelf overviel *Philips* tuſſchen Freteval en Blois; verſloeg zyn leger, en dwong hem diep in zyn koninkryk te trekken. In dezen ſlag verloor hy al zyne toeruſting, zyne zegels, zyne blaſſerds †, en de papieren van de kroon, die de koningen van Vrankryk met zich te velde deden dragen, gelyk de Sultans der Turken nog doen, welk verlies de Franſche geſchiedſchryver * zeer beklaagt.

* ter oorzake van het hertogdom van Guienne.

Philips wordt geſlagen.

† *Carnalairen.*

* *Mezeray.*

Richard bediende zich van zyne overwinninge, en keerde al zyne macht tegen den burggrave † van Angoulême. Dit gaf een bloedigen oorlog; maar de partyen waren niet even gelyk. De koning, vertoornt over den groten wederſtandt, dien hy in een wederſpannigen leenman vondt, belegerde zyne hoofdſtadt; nam de zelve ſtormenderhandt in, en vervulde het al met bloedt. Alle de andere plaatſen onderwierpen zich, en de burggraaf wierdt gedwongen onder den overwinnaar te bukken, die aan den aartsbiſſchop van Kantelberg ſchreef, dat hy in dezen veldtocht meer dan veertig duizend krygsgevangenen gemaakt hadt.

† *Vicomte.*

Oorlog in Normandie.

Middelerwyl trachtte *Philips* zich in Normandie over het ongelyk, dat hem by Blois was aangedaan, en over het verlies, dat hy en zyne bondgenoten geleden hadden, te wreken. Hy dreigde Rouaan; maar hy dorſt de belegering daar van niet ondernemen. In eene ſchermutſeling kreeg hy den grave van Leiceſter gevangen, en behaalde eenige voordeelen op den grave van Arundel en op den prins *Jan*, die niet ophielde tegen hem te zyn, en door deze nieuwe tekenen van genegenheit voor *Richard* in zyne gunſt weder trachtte te raken. Daar zyn zelfs ſchryvers, die zeggen, dat hunne verzoening reets geſchied was; maar anderen verſchuiven de zelve, gelyk wy gezegt hebben, tot op het jaar 1196.

Richard verwerpt het verdrag, dat buiten hem gemaakt was.

Deze vyandelykheden wierden geſtuit door de Franſche en Normanſche heeren, die eene wapenſchorſſing ondernamen te maken uit name van de twee koningen; het verdrag daar van te tekenen, en het zelve met de zegels van Vrankryk en Engelandt te bekrachtigen. Deze vryheit, die heden vreemd zou voorkomen, was toen in gebruik in Vrankryk, daar ze ingevoert was van het begin dezer heerſchappye. De groten van het

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1195. ryk maakten de vrede dikwils buiten, en zomwylen tegen den wille van den koning. Ondertuſſchen was hy gehouden de zelve goed te keuren; anders liep hy gevaar van verlaten te worden van zyn ganſche leger, dat uit geen andere manſchap beſtondt, dan die deze heeren, leenmannen van het ryk, hem toebragten. *Richard* was niet gezind diergelyke vryheden te verdragen. Hy keurde den ſtilſtandt van wapenen af, en als men hem het verdrag vertoonde, ſcheurde hy het, en rukte de zegels daar af.

Aldus begon de oorlog weder, en *Richard*, na dat hy den zelven tot zyn voordeel in het landſchap Berry en in het Angoulême hadt geëindigt, kwam hy den zelven in Normandië voeren, daar hy minder geluk hadt.

Keizer *Henrik* de VI zoekt de vriendſchap van *Richard*.

Een derde hitſte hem aan, namentlyk de ſtaatzuchtige *Henrik* de VI, die, na dat hy *Richard* op de alleronwaardigſte wyze hadt gehandelt, zich met hem wilde verzoenen door zodanige eerbewyzingen, die bekwaam waren om de ſchande der gevangeniſſe, die hy hem hadt doen lyden, uit te wiſſchen. Met dat voornemen zondt hy hem eene kroon van goudt, en belaſte zyne gezanten, dat zy hem zouden verzekeren, dat hy in hem een vriendt en bondgenoot zou vinden, die hem met al zyne macht zou byſtaan. Het was door geen beginſel van edelmoedigheit, of genegenheit, dat hy dus handelde; zyne ſtaatzucht bragt 'er hem toe. Vol waans genoeg om de verovering van Vrankryk in zyne herſſenen te ſmeden, beeldde hy zich in, dat hy geen beter tweden in die ſtoute onderneming kon kiezen, dan den koning van Engelandt, die een wrok tegen *Philips* hadt, en de ontzagchelykſte vyandt was, dien hy tegen hem kon ophitzen.

Richard maakt zyn verdrag met hem.

Maar *Richard* haatte den keizer niet te minder; wat meer is, hy verſmaadde en mistrouwde hem nog meer dan den koning van Vrankryk; zo dat hy weigerde in onderhandeling met zyne gezanten te treden, tot dat hy zyne gedachten beter zou kennen. Ten dien einde zondt hy hem zynen zegelbewaarder, met volmacht om het verdrag te ſluiten, indien hy oordeelde, dat het veilig kon geſchieden, het welk wierdt uitgevoert.

Philips krygt 'er kennis van.

Dit kon zo ſtil niet geſchieden, of *Philips* kreeg 'er kennis van; en om 'er zich van te wreken vernieuwde hy den oorlog, dien de ſtilſtandt van wapenen, daar wy van geſproken hebben, hadt opgeſchort. Anderen zeggen, dat het de keizer was, die zynen zegelbewaarder naar *Richard* zondt, met het verdrag, dat hy de eerſte hadt getekent, om den Engelſchen koning te verplichten het zelve mede te ondertekenen. Zy voegen daar by, dat de zegelbewaarder, die 'er mede belaſt was, op den grondt van Vrankryk in verzekering wierdt genomen, om dat *Philips*, die wel dacht, dat 'er wat onder ſchuilde, daar door van de zaak volkomen verſtendigt wierdt.

Van beide kanten zou men aanſtonts handgemeen geworden zyn, indien de gezanten van den koning van Caſtilië niet aan de hoven van deze twee koningen waren gekomen, om de hulp te verzoeken, die hy nodig hadt tegen den Miramolin * *Bojak*, die hem te Toledo belegert hieldt. De belegerde koning † hadt reden allen byſtandt van twee vorſten, met welke hy zo naauw verbonden was, te hopen, en die ten anderen door het belang van den Godsdienſt verplicht waren hem tegen de ongelovigen te ondersteunen. Zy waren daar overtuigt van, en de bezending gaf aanleiding tot eene nieuwe byeenkomſt, om de geſchillen by te leggen, en hem te hulpe te komen. Maar zy konden het met malkander niet eens worden, en hem bygevolg niet byſpringen.

1195. De koning van Caſtilie komt tuſſchen beide om een vergelyk te maken.

Op zyn plaats * zullen wy zien, hoe de koning van Caſtilie, na dat hy langen tydt tegen al de macht van de Moren hadt geworſtelt, daar over eindelyk op eene roemruchtige wyze zegepraalde, zonder den byſtandt van *Philips* en *Richard*. Deze laatſte, die een verbindtenis met den keizer hadt aangegaan, wilde niets tekenen, zonder hem daar kennis van gegeven te hebben. Men ſcheidde zonder iets te hebben beſloten, en na dat men de byeenkomſten tot de maandt van November naaſtkomende hadt verſchoven.

* op het jaar 1212.

De keizer tracht het te beletten.

Dit geſchiedde om den tydt te hebben, om het verdrag, daar alle de artykelen van waren opgemaakt, aan den keizer te zenden, en zyn antwoordt daar op te bekomen. Het zelve bleef lang achter, en begunſtigde ganſchelyk niet het ontwerp van vergelyk, dat de twee koningen hadden opgeſtelt; maar het weezentlyke ontbrak daar aan om een prins, wiens ongelukken de ſtaatzucht beteugelt, en de voorgaande oorlogen de landen uitgeput hadden, in een oorlog tegen Vrankryk in te wikkelen. Men wraakte in het verdrag, dat het geen vergenoeging, gelyk de keizer zeide, aan *Richard* gaf, en *Philips* alleen verplichtte om hem de plaatſen af te ſtaan, daar men hem van uitgeſloten hadt, en daar hy geen recht op hadt. Hy was hem in het vervolg aan boordt om zich met hem tegen den algemenen vyandt te verbinden, en zyn ryk te delen. Maar de zwarigheit was, hoe het zelve vooraf te bemachtigen. By deze voorſtellingen maakte hy hem zeventien duizend marken zilver over (a), die hem nog betaalt moeſten worden van het losgeldt van *Richard*. Een zwakke byſtandt om de koſten van een oorlog, die grote legers te water en te lande vereiſchte, goed te maken! Ook was 'er de koning van Engelandt niet mede te vrede, en de vertogen van den keizer beletten hem niet de byeenkomſten met *Philips* te hervatten. Doch zy hadden geen beter uitſlag dan de voorgaande.

De princes *Alix* naar Vrankryk gezonden.

Eer dat men de zelve hervatte wierdt de rampzalige princes *Alix*, die *Richard*, na dat hy geweigert hadt met haar te trouwen, niet naliet gevangen te houden, naar Vrankryk gezonden, en *Philips* huwelykte haar aan den grave van Ponthieu uit. Wy weten verder niet, of de gevangenis van deze princeſſe tot een voorwendſel kan dienen, gelyk een hedendaagſch ſchryver * beweert, voor de inbreuken van *Philips*, die zo dikwils zyn gegeven woordt aan *Richard* brak; want behalven dat de onrechtvaardigheit van een vyandt het gebrek van de gezwore trouwe niet wettigt, zo ziet men van den kant van den Franſchen koning geen aandrang om de princes, zyne zuſter, wederom te hebben, en noch hare gevangenis, noch hare verloſſing komen in eene verklaring van oorlog of vredehandeling tuſſchen de twee koningen voor.

*De Vaders Gehaan.

Wederzydſche trotſchheit van *Philips* en *Richard*.

Hunne byeenkomſt was digt by Verneuil beſtelt. Zy kwamen beide ter gezegde plaatſe; maar of te veel ongedulds by *Richard*, of te veel traagheits by *Philips*, of mogelyk de tegenzin, dien zy tegen elkander hadden opgevat, ſcheidde hen voor

* Hoofdt der ongelovigen.
† *Alphonſus* de Edele.

(a) Anderen zeggen, dat 't het derde was van de vyftig duizend marken, die de keizer voor zich behouden hadt, en die aan den hertog van Ooſtenryk moeſten betaalt worden. Zie fol. 351.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1195. voor een twede maal, en deedt een veel heviger oorlog vrezen dan alle de voorgaande. *Richard*, voor het geſtelde uur gekomen zynde, ging *Philips* zien, wanneer de aartsbiſſchop van Rheims, hem te gemoet gegaan zynde, zeide, dat hy den koning zo vroeg niet kon ſpreken, die nog bezig was in zyne binnenkamer, daar hy zynen Raadt hieldt. Aldus moeſt hy naar zyne verblyfplaats keren. *Philips* kwam hem kort daar na op zyn beurt bezoeken, en *Richard*, die hem op gelyke wyze wilde handelen, liet hem eenigen tydt wachten. *Philips* hieldt 'er zich van beleedigt, en weder te rug gekeert zynde, liet hy hem door den biſſchop van Beauvais zeggen, dat hy geen vrede met hem begeerde te maken, en dat hy hem bygevolg den oorlog op nieuw aanzeide.

Richard was te fier om de uitdaging niet te omhelzen. Men wierdt van beide kanten met een dolle drift handgemeen. Maar *Philips* hadt beter maatregels genomen, of was gelukkiger. Hy dwong zynen vyandt het beleg van Arques op te breken. Hy ondernam zelf dat van Dieppe, en veroverde het zelve. De Engelſche vloot deze plaats willende ontzetten, zondt hy de zyne tegen haar, die een gedeelte van deze ſchepen in den grondt boorde, en de andere verbrandde: zo dat hy te water en te lande over een mededinger, die tot hier toe altydt machtiger geſchenen hadt dan hy, zegepraalde. Hy dorſt evenwel den ſlag, dien *Richard* hem weinige dagen daar na kwam aanbieden, noch de uitdaging, die hy hem liet doen, niet aangaan, om zes tegen zes te vechten, en hun geſchil door een tweegevecht, dat het bloedt van hunne onderdanen zou geſpaart hebben, te eindigen; het zy hy voor de dapperheit en de kracht van den Engelſchen koning bevreeſt was, het zy dat hy wederhouden wierdt door de heeren van zyn hof.

Hy weigert het tweegevecht, dat *Richard* hem aanbiedt.

Hy vondt ook niet geraden zich dieper in Normandië te begeven, te digt by Engelandt, van waar zyn vyandt terſtondt onderſtandt kon erlangen; en hy meende, dat hy 'er beter mede zou ſtaan in het landſchap Berry, alwaar de partyſchappen weder levendig waren geworden. Hy trok 'er dan met der haaſt naar toe; en eer *Richard* daar kon wezen, nam hy Iſſoudun weg (a). Hy hadt met een al te dapperen en al te vaardigen vorſt te doen, om hem niet haaſt op het lyf te hebben. *Richard*, die niet dan wraak en oorlog blies, nadert met grote dagreizen, aan het hoofdt van een leger, dat bereid was om hem te onderſteunen; weigert den gezant van den paus te horen, die hem voorſtellingen van vrede kwam doen; achterhaalt de Franſchen by de waadbare plaats van Amours, en alles ſtaat gereed tot een bloedigen veldſlag.

Hy neemt Iſſoudun in.

Buitengemeen voorval.

Men wachtte het teken maar om dien te beginnen, wanneer door een dier buitengewone bewegingen, die iets Goddelyks hebben, de twee koningen, van hunne ruitery aftrekkende, op malkander aanrenden, met het voornemen, niet van elkander ſlag te leveren, maar te omhelzen. Daar zyn 'er, die zeggen, dat *Richard* de eerſte (b) was, die betuigde, dat hy de vrede wenſchte, en dat daar op aanſtonts *Philips* de zelve begeerte vertoonde. Hoe het zy, zy ſtegen van hunne paarden; omhelſden elkander tederlyk, en onder den lommer van een boom, die tuſſchen de twee legerplaatſen ſtondt, nedergezeten zynde, handelden zy daar ernſtelyk over. 1195.

Een onvoorzien geval hadt nog haaſt hun vergelyk afgebroken. Wanneer zy op het punt ſtonden van het te ſluiten, kroop een affchrikkelyke ſlang uit het hol van den boom, aan wiens voet zy zaten, en zyn ſiſſen, dreigende zich dan op den eenen, dan op den anderen te werpen, dwong hen den degen in de handt te nemen. De twee legers, hen in die geſtalte ziende, zonder de reden daar van te weten, om dat zy de ſlang niet zagen, meenden, dat zy zich in hunne byeenkomſt vergramt hadden, en dat zy van woorden tot vechten waren gekomen. Op hun voorbeeldt ſtelden zy zich in ſlagorder, en zouden op elkander los gegaan zyn, indien de twee prinſſen, die deze beweging ontwaar wierden, hen geen teken hadden gegeven van niet voort te rukken. Te gelyk keerden zy zich beide tegen de ſlang, die zy de ſlagen toebragten, die men vreeſde dat zy elkander zouden toebrengen. Hunnen degen weder opgeſloken hebbende, naderden zy elkander, en kwamen omtrent een bekwamer tydt en plaats, om de voorwaarden van het verdrag op te ſtellen, overeen. Daar na klommen zy te paardt, en ieder keerde weder aan het hoofdt van zyn leger. Ander wonderlyk voorval.

Dit deden zy alleen om de zelve naar den kant van Parys en Normandië te geleiden, en om de ſoldaten af te danken. De twee koningen lieten zich in de maandt van January (a) te Louviers vinden, dat de plaats was, die zy beraamt hadden; aldaar dan, vergeſelt zynde van de heeren van hun ryk, ſloten zy de voorwaarden van het verdrag. Het zelve behelſde, dat *Lodewyk*, zoon van *Philips*, met de zuſter van *Arthur*, hertog van Bretagne, en nicht van *Richard* (b), zou trouwen, en dat, voor een huwelyksgift van deze princeſſe, *Richard* de graafſchappen van Vexin, en Evreux, met de ſtadt Vernon, zou geven, en dat hy aan *Philips* al zyn recht op Auvergne zou afſtaan. Dat *Philips* van zynen kant hem Iſſoudun zou wedergeven, dat hy in het voorgaande jaar hadt ingenomen, met alle de plaatſen, die hy bemachtigt hadt gedurende de gevangeniſſe van *Richard* in Duitſchlandt. 1196. Verdrag tuſſchen de twee koningen gemaakt.

Na het tekenen van het verbondt trok *Richard* de zee weder over, en kwam te Londen, alwaar, volgens eenige ſchryvers, de keizerin *Eleonora*, zyne moeder, hem zynen broeder *Jan* vertoonde, die hem te voet viel, en om genade verzocht. Maar anderen zeggen, dat hunne verzoening in Normandië meer dan een jaar te voren geſchied was, gelyk wy reets verhaalt hebben. Op wat tydt en plaats ook hunne eerſte byeenkomſt gebeurt zy, de koning betuigde door het onthaal, dat hy zynen trouwloozen broeder aandeedt, dat hy zynen kwaden imborſt kende; *Ik vergeef het u*, zeide hy tegen hem, *en ik wil nooit aan uwe misſlagen gedenken; maar gy in het tegendeel weeſt die zo wel indachtig, dat het by u nooit in vergetenheit kome, dat ik ze u hebbe vergeven.* Daar zyn ſchryvers, die hem met een weinig andere woorden doen ſpreken; doch die van den eenen kant niet minder de goedheit van zyn hert, en van den anderen het kwaad gevoelen, dat Verzoening van *Richard* met *Jan*.

Schone woorden van *Richard* tegen zynen broeder *Jan*.

(a) De Engelſchen hadden het zelve in den voorgaanden jare weder ingenomen.

(b) Anderen zeggen, dat de twee koningen wegens eene byeenkomſt overeenkwamen.

(a) Anderen zeggen in de maandt van Octobet.

(b) Zy ſtiert in de gevangeniſſe, daar *Jan*, haar oom, haar in deedt zetten.

1196. dat hy van dat van zynen broeder hadt, te kennen geven. *Ik wenſch*, antwoordde hy hem, volgens deze ſchryvers, *zo gemakkelyk uwen misſlag te vergeten, als gy 'er de kwydſcheldinge van vergeten zult.*

De gyſelaars, die *Richard* aan den hertog van Ooſtenryk hadt gegeven tot verzekering van de twintig duizend marken, die hy voor zyn losgeldt nog ſchuldig was gebleven, kwamen middelerwyl te Londen aan. Hunne wederkomſt veroorzaakte des te meer vreugde aan den koning, om dat zy hem den ontlaſtbriet * van deze ſchuldt, die de hertog voor zyne doodt getekent hadt, medebragten.

* *Quitance.*

Vreemde doodt van den hertog van Ooſtenryk.

Deze doodt gebeurde door een vreemd toeval. Op het einde van December hadt zich de jonge manſchap van Wenen in twee hopen verdeelt, waar van een deel een kaſteel, van ſneeuw gemaakt, beſtormde, en een ander het zelve verdedigde. De hertog hadt de onvoorzichtigheit van zich onder deze jonge lieden te begeven, en zyn paardt tot aan het belegerde kaſteel te doen naderen. Het paardt kwam te vallen; en te gelyk op zyn lyf nederſtortende brak het hem zyn been, het welk hem afgezet moeſt worden, zonder dat deze pynelyke uitwerking * hem by het leven kon behouden. Wanneer hy zich naby zyn einde voelde, tekende hy een geſchrift, by het welke hy aan den koning de twintig duizend marken, die hy hem nog ſchuldig was, ſchonk, en zondt hem zyne gyſelaars te rug. Men zegt, dat hy zulks minder uit edelmoedigheit deedt, dan uit de vreze, die hy hadt voor den ban, dien paus *Celeſtinus* de II tegen hem en tegen keizer *Henrik* den VI hadt uitgeſproken.

* *Operatie.*

In den ban gedaan van den paus, en waarom.

De pauzen, gelyk wy elders gezegt hebben, verklaarden zich voor hoofden en beſchutters der kruisvaarten, en namen alle kruisvaarders in hunne beſcherminge, die niet alleen zo lang als de tocht duurde, maar nog veertig dagen na de wederkomſte uit het Heilige Landt. *Celeſtinus* hadt dan het gevangennemen van *Richard* als eene verkrachting van het recht der kerke en van den heiligen ſtoel aangezien, en by weigering des keizers en des hertogs van Ooſtenryk, om hem in vryheit te ſtellen, hen in den ban gedaan. De ban hadt ook plaats ten aanzien van het losgeldt, en de gyſelaars konden niet ontheven worden dan na de wedergeving of ontlaſting van het eerſte, en vrygevinge van de andere. Maar de wrede hertog van Ooſtenryk hadt dezen vloek veracht; en wel verre van de gyſelaars wederom te geven, hadt hy hen gedreigt het hoofdt te doen afſlaan, byaldien men zich niet haaſtte met de betalinge. Hy hadt zelfs *Boudewyn van Bethune*, die eender gyſelaars was, toegeſtaan, dat nieuws aan *Richard* te gaan brengen. Deze vorſt was niet weinig bekommert om de twintig duizend marken, die men van hem begeerde, zo haaſt byeen te vinden in een koninkryk, dat door andere gehevene laſten uitgeput was. De rampzalige doodt van den hertog trok hem uit deze belemmering. De ban, dien hy hadt veracht, zo lang hy op zyne doodt geen gedachten hadt, maakte hem benaauwd, wanneer het laatſte oogenblik naderde; en het zy hy daar toe door zynen biechtvadere verzocht, of door een beangſtigt gewiſſe bewogen wierdt; hy geboodt de ontſlaging op te maken, die de gyſelaars aan den koning wederbragten. Anderen zeggen, dat hy zynen zoon daar mede belaſtte, en dat deze zwarigheit maakte om het aan te nemen. Doch eindelyk nam hy het aan, op de vertogen van zynen Raadt en van zyne geeſtelykheit, die hem de verplichting, die hy hadt om zo een bevel en plicht, die de Godvrucht en de Godsdienſt onnalatelyk van hem vorderden, ſtiptelyk na te komen, voor oogen ſtelden. Vervolgens wierden de gyſelaars van *Richard* vrygegeven, zonder betaling van de twintig duizend marken. Men zegt zelfs, dat zy hem vier duizend marken van de ſomme wederbragten, die hy alreets hadt betaalt, en die de hertog van Ooſtenryk geloofde dat hy nog verplicht was hem weder te geven, of waar toe hy gedrongen wierdt om van den ban ontſlagen te worden.

1196.

De gyſelaars van *Richard* worden in vryheit herſtelt.

Niets kon *Richard* aangenamer voorkomen. Hy was zo bekommert geweeſt voor het leven van zyne gyſelaars, dat hy, ziende, dat hy den hertog de twintig duizend marken, welker betaling hy met zulke ſchrikkelyke bedreigingen vorderde, niet kon zenden, de princeſſe van Bretagne, zyne nichte, door hem aan den zone van den hertog ten huwelyk belooft, hadt laten vertrekken; en dit was, zegt men, eene van de voorwaarden van het verdrag, dat met keizer *Henrik* den VI geſloten was *. Echter heeft men moeite om dit overeen te brengen met het verdrag van Louviers, dat naderhandt tuſſchen *Richard* en *Philips* wierdt getroffen †, volgens het welke deze princes, *Eleonora* genaamt, met *Lodewyk* van Vrankryk moeſt trouwen, ten ware men het zelve na de doodt van den hertog van Ooſtenryk ſtelde, in de plaats van het vooraf te laten gaan, gelyk wy gedaan hebben, volgende de ſchryvers, die mogelyk niet al te oplettende zyn geweeſt. Hoe het zy, de princes van Cyprus vergeſelſchapte die van Bretagne, en naar het geen 'er de geſchiedſchryvers van verhalen ſchynt het, dat *Richard* veel ſtaat maakte op de ſchone Cypriotinne, bekwaam, zeggen zy, om de trotſchheit van den Duitſchen prins te verzachten: zo dat de drift van *Richard* voor deze princeſſe niet te ſterk, noch te kies zou zyn geweeſt, dewyl hy daar zulk eene offerhande van deedt. De twee princeſſen gingen tot in Ooſtenryk. Zy ontmoetten de gyſelaars op weg, en zy waren zeer verblyd om met hen wederom te keren. Men zegt niet, hoe het met de princeſſe van Cyprus is toegegaan. Wat aangaat de andere, de wrede *Jan* Zonderlandt, haar oom, zynde tot den koninklyken ſtaat gekomen, liet haar te Londen gevangen zetten, na dat hy den prins *Arthur*, haren broeder, hadt doen ombrengen; en daar eindigde zy hare dagen (a).

* in het jaar 1193.

† in het jaar 1196.

Hy is bevreeſt voor den ban.

Laat ons nu tot de twee koningen en tot de vrede, die zy geſloten hadden, wederkeren. Wie zou niet gelooft hebben, dat zo een werk, dat zy zo zeer ter herte hadden genomen, en waar van zy de eer aan niemandt dan aan zich zelven ſchuldig waren, en waar in het ſcheen dat zy alle beide zo oprechtelyk hadden te werk gegaan, ten minſte zo lang, als hun levenstydt, zou ſtandt gegrepen hebben. Ondertuſſchen duurde het naauwlyks zes maanden. Zo ſeldzaam is het vorſten te vinden, welker goede trouw de ſtaatzucht beteugelt, en tot vrywaring hunner verbonden ſtrekt. Naauwlyks weet men wat den oorlog tuſſchen deze twee koningen weder ontſtak. Zy hadden opgehouden elkander te beſtryden, zonder dat men de reden van hunne verzoeninge of wapenſchorſſinge weet; zy braken de zelve, en na-

Schoonheit van de princeſſe van Cyprus.

Vredebreuk tuſſchen de twee koningen.

(a) *Stow* zegt, dat het is geweeſt in het kaſteel van Briſtol, in het jaar 1242.

1196. namen de wapenen weder op, zonder dat men ook recht weet, wat hen tot die breuk bewoog. Een derde was daar de zienelyke oorzaak van; maar het is waarschynlyk, dat 'er de staatzucht der twee koningen het geheime beweegradt van was, en dat ieder berouw hadt over een verdrag, dat hen in eene voor beiden onverdragelyke evengelykheit hadt gelaten. *Philips* klaagde over zyne staatsdienaars, die hem geraden hadden Issoudun, nevens de andere veroverde plaatsen, weder over te geven: *Richard* hadt berouw van den afstandt, dien hy van het graafschap van Vexin en van de steden van Evreux en Vernon hadt gedaan, en zy zochten alle beide voorwendsels om den oorlog weder te beginnen. Het was hen gemakkelyk die te vinden, en de zo zeer door den eenen, als door den anderen begeerde vrede wierdt met de zelve vurigheit gebroken.

Staatzucht van den eenen en van den anderen.

Philips breekt het verdrag.

De Fransche geschiedenisschryver * stelt zynen koning in het ongelyk. Naauwlyks, zegt hy, hadt de vrede zes maanden geduurt, of *Philips* begon weder den oorlog om twee redenen; de eene was, dat *Richard* eene vesting hadt opgeworpen op het eilandt Andeli, dat de Seine maakt, en de andere, dat hy het kasteel Vierzon, en het landschap Berry, hadt genomen van den heere, aan wien het toekwam, die daar over by *Philips* recht verzocht. Deze laatste gaf voor, dat het een dubbelde overtreding van het vredensverdrag was. De eerste was hier op gegrond, dat het eilandt Andeli voor een scheidsmuur der twee koninkryken strekte; bygevolg vermogt *Richard* aldaar gene sterktens te maken: de twede was gegrond op de verdrukkinge, die hy een leenman van de Fransche krone aandeedt, en het belang van deze krone raakte, die hem daarom hare bescherming niet kon weigeren. Maar nademaal 'er niets bedongen was, dat het maken van het kasteel op het eilandt, dat onder het gebiedt van *Richard* behoorde, belette, behalven dat de heer van Vierzon een onmiddelyk leenman van het hertogdom van Aquitanië was, schenen deze twee redenen niet wettig om den vredebreuk te rechtvaardigen.

* *Mezeray.*

1197. *Richard* is ongelukkig.

De zelve geschiedde nochtans met veel gerucht. *Philips* belegerde Aumale. *Richard* kwam die plaats te hulp; men wierdt handgemeen, en de Engelschman, ophoudende gelukkig te zyn, verloor den slag. Hy hadt zelfs het ongeluk van ter aarde geworpen te worden door een speerstoot van den manhaftigen *Alanus van Dinan*. Hy wierdt opgeholpen, en trok met veel moedt en behendigheit af; maar hy kon de belegerde stadt niet behouden, noch ook Nonancourt *, dat de overwinnaar naderhandt bemachtigde.

* in de balluage van Evreux.

Hy trachtte zyne weêrwraak weinig tyds daar na te hebben. Een onderstandt van drie duizend Gauloizen, meer vermaard door hunne wreedheit dan door hunne manhaftigheit, bekomen hebbende, boodt hy *Philips* een tweden slag aan. Des zelfs uitkomst was als die van den eersten; de fortuin achtervolgde een vorst te vernederen, in wiens verhoging zy haar vermaak hadt gestelt. Hy wierdt gekwetst aan zyne knie; meest alle zyne Gauloizen wierden door het zwaardt gedood, en hy hadt daarenboven nog het hertzeer van zich gedwongen te zien om te vluchten, en het slagveldt aan zynen vyandt over te laten.

Vervolgt ongelukkig te zyn.

Zyn inval in Bretagne.

Dit ongeluk en de vorige waren van een ander voorgegaan. *Richard* hadt niet kunnen verdragen, dat Bretagne, de minderjarigheit van zynen neef misbruikende, zich tusschen Vrankryk en Engelandt verdeelde. Hy was daar met een leger ingetrokken, en hadt Pontorzon ingenomen, alwaar de hertogin weduwe was, die zich onder de bescherminge van Vrankryk hadt begeven, maar de jonge hertog was hem ontvlucht. De Britten hadden hem in het midden van het landt gebragt (a), en stelden tegen de vervolging van den oom, voor wiens overweldiging zy bevreest waren, sterke steden, met talryke bezettingen, onder het bevel van den manhaftigen *Willem Des-Barres*, met welken *Richard* in Sicilië dat vermaarde geschil hadt gehad, waar van wy op zyn plaats gesproken hebben. Hy duchtte nog eens handgemeen te worden met een zo gevaarlyken mededinger, en wilde liever zyn drift beteugelen, dan zyne fortuin in de waagschale stellen, die moede wierdt van hem gunstig te zyn. 1197.

Inval van zynen broeder *Jan* in Vrankryk.

Zy hadt hem echter niet verlaten, en het scheen, of zy zich met hem weder wilde verzoenen, door zo vele gelukkige uitslagen, als zy hem rampen hadt doen ondergaan. De prins *Jan*, zyn broeder, kwam in Isle de France; plunderde het landt rondom Beauvais, en nam den bisschop gevangen, die met de landmilitie te hulp gekomen was. Het was deze *Philips van Dreux*, nabestaande van den koning *Philips*, dien hy aan den keizer *Henrik* den VI gezonden hadt, terwyl *Richard* gevangen was, om hem te verzoeken dien doorluchtigen gevangen vast te houden, zonder naar de voorstellingen te luisteren, die men hem deedt om zyne verlossing te bekomen. *Richard* was verheugt, dat hy hem nu op zyn beurt in zyne ketenen kon beschimpen; en de paus hem geschreven hebbende, om de vryheit van dezen kerkvoogdt, dien hy zynen waarden zoon noemde, te erlangen, zondt hy hem des zelfs bebloedden krygsrok, met deze woorden: *Zie, heilige Vader, of gy daar aan den rok van uwen zone kent.* De paus hadt daar niet anders op te antwoorden, dan dat deze bisschop den kryg van Jesus Christus verlaten hebbende, om zich in dien van de wereldt te begeven, des zelfs gevaren verdiende te ondergaan, en gehandelt te worden als een krygsgevangen: zo dat hy, na een langen tydt de strengheit van eene harde gevangenisse geleden te hebben, verplicht was, zich voor eene grote somme gelds * vry te kopen. Terwyl de prins *Jan* het Fransche leger versloeg, maakten de Britten hun verdrag met *Richard*; en de bescherming van Vrankryk verlatende, om onder eene, hen natuurlyker, over te gaan, stelden zy hunnen jongen hertog in bewaring van zynen oom, onder beding nochtans, dat hy onder het opzicht en de opvoedinge van zyne moeder zou blyven.

Schone woorden van *Richard* wegens het gevangennemen van den bisschop van Beauvais.

* De een zegt van twee duizend, en de andere van zes duizend marken, in het jaar 1199.

De graven van St. Gilles en van Vlaanderen ontsloegen zich mede van het verbondt van *Philips*, en gingen tot dat van *Richard* over. Hy deedt den eersten trouwen met de koninginne van Sicilie, zyne zuster, weduwe van *Willem* den II, om welker wille hy met *Tankredus* de geschillen hadt gehad, daar wy boven van gesproken hebben, en ter begunstiging van deze trouwe stondt hy zyne eischen op het graafschap van Toulouze aan den grave van St. Gilles af, die sedert dezen afstandt meer bekend is onder den name van graaf van Toulouze.

Verdrag van de graven van St. Gilles en van Vlaanderen met *Richard*.

Ten aanzien van den grave van Vlaanderen, dat was *Boudewyn*, te voren graaf van Henegouwen,

(a) Anderen zeggen, dat zy hem naar Parys hadden gezonden.

1197. wen, wiens dochter met den Franſchen koning getrouwt was. Maar dit huwelyk, in plaats van een vaſte bandt te zyn tuſſchen den vader en den ſchoonzone, wierdt in het tegendeel de oorzaak van hunne verdeeldheit. Het zelve was aangegaan op het verzoek van *Philips* van de Elzas, wiens zuſter met *Boudewyn* getrouwt was, die, uit hoofde van haar, het graafſchap van Vlaanderen erfde; en de koning van Vrankryk beweerde, dat men hem het graafſchap van Artois hadt belooft, als een huwelyksgoedt van zyne vrouwe, nichte van den eenen, en dochter van den anderen: weshalven de eerſte op den tocht naar het Heilige Landt geſtorven zynde, verhaaſtte deze koning zyne wederkomſt om bezit van Artois te komen nemen, gelyk wy op zyn plaats gezegt hebben *. *Boudewyn* was daar niet mede te vrede. Hy wierdt niettemin verplicht daar in te bewilligen, en voor den ſterkſten te wyken. Maar de ſtaatzucht van zynen ſchoonzone bleef daar niet by; hy ontnam hem de helft van Vlaanderen, en behandelde hem met eene trotſchheit, die de Vlaming niet kon verdragen. Om zich daar over te wreken maakte hy een verbondt met *Richard*, en herwon een gedeelte van de plaatſen, die hy hem hadt afgenomen, gelyk wy haaſt zullen verhalen.

* Zie fol. 340.

Schone woorden van *Richard* op de aankomſt van zyne gyſelaars.

Wy hebben de wederkomſt der gyſelaars van *Richard* van het hof van den hertog van Ooſtenryk gezien. Die aan het hof van den keizer waren gebragt, kwamen voor dit jaar wederom. Het was nog eene reden van blydſchap voor *Richard*, die zelf dit voorval aan het hoofdt van de hoogſte gunſten van de fortuin ſtelde, met deze woorden, die men hem op hunne aankomſt hoorde uitgalmen: *Het is heden de dag, waar op ik myne vryheit heb bekomen.* Gelukkige onderdanen, die onder de regering van een zo medelydend vorſt leven; gelukkig vorſt, die een zo levendig gevoel heeft van de rampen zyner onderdanen, en die voor geen geluk acht, dan het geen hy met hen kan delen. Men zegt, dat *Richard* de wederkomſt van zyne gyſelaars aan den ban van den paus verſchuldigt was, gelyk hy het verſchuldigt geweeſt was ten opzichte van den eerſten.

1198. Zyne overwinningen.

Het volgende jaar was eene aaneenſchakeling van overwinningen en veroveringen voor *Richard* en zyne bondgenoten. Hy nam St. Valery, aan de rivier de Somme, eene kleine ſtadt, maar die eene gemakkelyke haven heeft langs de kuſten van Normandië en van Pikardië, daar zy onder behoort.

Overwinningen van den grave van Vlaanderen op *Philips*.

In den zelven tydt maakte zich *Boudewyn*, graaf van Vlaanderen, die het jaar te voren aan zyne zyde was overgegaan, meeſter van Douay, eene der ſteden, die *Philips* hem hadt ontweldigt, en belegerde Arras, hoofdſtadt van Artois. Eenigen zeggen, dat hy dat landſchap tot eene graaflykheit en tot een vorſtendom hadt verheven, en dat hy 'er zynen zone *Lodewyk*, die na hem regeerde, ingehuldigt hadt; maar anderen ſchryven deze verheffing aan den heiligen *Lodewyk* † toe, ter begunſtiging van zynen broeder *Robert*. Hoe het zy, *Boudewyn*, met grote drift wenſchende weder in het bezit van een zo ſchoon gedeelte van zyn graafſchap van Vlaanderen te geraken, kwam voor Arras, met een leger, moedig op het innemen van Douay. *Philips*, die geen minder vuur hadt om zich in het bezit van Artois te handhaven dan *Boudewyn*, om het wederom te hebben, kwam de ſtadt met zeer ſchone benden te hulp. Hy hadt reden om een goeden uitſlag te verwachten, indien hy zich niet in een landt, dat met rivieren en grachten doorgeſneden, en onbruikbaar voor de ruitery was, hadt begeven. Hy verviel ook in eene hinderlage, die de Vlamingen in een moeras hadden gelegt, daar de paarden niet uit te redden waren, en daar hy niet zonder een verdrag, daar hy weinig eer van hadt, uit kwam. Hy moeſt de wet, die het zynen leenman behaagde hem voor te ſchryven, ondergaan, en zich verbinden om aan hem, zo wel als aan den koning *Richard*, alle de plaatſen, die hy hen hadt afgenomen, weder te geven.

† Anders *Lodewyk* de IX onder de koningen van Vrankryk.

1198.

Het Berriſche door *Richard* verovert.

Richard was toen in het landſchap Berry, en het was niet dan na zyne wederkomſt, dat hy het verdrag beveſtigde. Hy was niet minder gelukkig. Hy verjaagde de Franſche bezettingen uit de plaatſen, die hy veroverde, en de ganſche provincie, die een gedeelte van Aquitanië uitmaakte, kwam weder onder zyne gehoorzaamheit.

Verſchil van *Richard* met den aartsbiſſchop van Rouaan, en waarom.

De gunſten der fortuin zyn ſelden geheel. Twee droevige geſchiedeniſſen, de eene in Normandië, en de andere overzee, vergalden den voorſpoedt van *Richard*. Wy hebben van een kaſteel geſproken, dat hy op het eilandt Andeli hadt doen bouwen, en van de voorwendſels, die de koning van Vrankryk daar uit nam, om de vrede te breken. Hy was de eenigſte niet, die daar geweldt over maakte. De aartsbiſſchop van Rouaan klaagde daar ook over van zynen kant, als eene onderneming op de domeinen van zyn aartsbisdom, aan wien deze grondt toebehoorde, en wilde het werk doen ſtaken. *Richard* nam niet eens acht op zyne tegenkanting, en beval zynen opzichter het werk ten einde te brengen. De aartsbiſſchop, verſtoort over het verachten van zyn gebodt, deedt de ganſche provincie in den ban, en men weigerde acht maanden lang het graf aan die in dezen tydt kwamen te ſterven.

Oorſprunk van het recht der aartsbiſſchoppen van Rouaan op Dieppe.

Zo gevaarlyk is het, het misnoegen der kerkelyken op zich te halen; en zo veel vermag het bygeloof op de gemoederen, die zich van zulk een ydelen en onrechtvaardigen blixem laten onderdrukken. De halſterrigheit van den prelaat behaalde de overhandt op de ſtandvaſtigheit van zyn opperhoofdt, en deze laatſte wierdt genoodzaakt de ſtadt Dieppe met zyn onderhorig landt over te geven, om aan den anderen het verlies van een grondt van veel minder waarde te vergoeden. Zodanig is het recht, dat de huidige aartsbiſſchoppen van Rouaan nog op de ſtadt Dieppe hebben, daar zy zich heer van noemen, zo ten aanzien van het tydelyke, als van het geeſtelyke.

Oproer te Londen.

* *Willem Fitz-Osbert.*

Het ander voorval geſchiedde in Engelandt. De bygelovigheit was 'er ook de oorzaak van. Een burger * van lage geboorte en van een ſlecht gelaat, maar die eene natuurlyke en driftige welſprekendheit hadt, betoverde die van Londen, die hy deedt geloven, dat Godt hem hadt gezonden om hun verloſſer te zyn. Al het gemeene volk liep hem na, en daar gebeurde het geen gemeenlyk by zulke oproeren geſchiedt. De ryken leden het meeſt; men plunderde hunne huizen, en men doodde die zich daar tegen ſtelden. De aartsbiſſchop van Kantelberg, aan wien de koning het beſtier van de ſtadt hadt opgedragen, vergaderde den Raadt, en achtervolgens het beſluit, dat men nam, deedt hy de burgery in de wape-

1198. wapenen komen. Men vervolgde de oproerigen, die zich met hunnen opperbevelhebber in een toren begaven. Men vermaande hen tot de overgave, en by weigering van de aangebodene vergiffenis bemachtigde men den toren, en men ſtrafte tot een voorbeeldt den belhamel van den oproer, nevens de meeſt ſchuldige aanhangers, negen in getal, die opgehangen wierden. De muitmakers, die men verſchoont hadt, droegen in den nacht het ligchaam van hunnen gewaanden Meſſias weg, en ſtrooiden uit, dat hy op eene wonderbare wyze opgenomen was. Daar waren zulke ligtgelovigen, die dit bedrog geloofden, en de opſtandt zou wederom begonnen hebben, indien men het lyk van dezen ellendigen man niet hadt wedergevonden.

Straf der oproerigen.

Het verdrag van vrede en ſtilſtandt tuſſchen *Philips* en *Boudewyn* wierdt in het zelve jaar gebroken. De eerſte bevondt zich daar te ſlecht in behandelt om het na te komen. Hy klaagde, dat men het hem met geweldt hadt afgeperſt, en na dat men hem in eene hinderlage hadt verraſcht, daar hy zich niet uit hadt kunnen redden, dan met te bewilligen in de harde voorwaarden, die zyn onrechtvaardige vyandt hem hadt opgelegt. Hy voegde daar by, dat deze vyandt zyn leenman zynde, geen recht hadt om hem zo een verdrag af te vorderen, en dat hy, die zyn opperheer was, niet verplicht was het zelve na te komen. Twee ſlechte redenen, die het niet houden van het woordt van dezen vorſt niet konden verſchonen, wiens ſtaatzucht de heiligheit en de onſchendbare verplichting van zynen eedt te vergeeſſch trachtte krachteloos te maken. Hy liet niet na de zelve te doen gelden, en de wedergeving der plaatſen, die hy belooft hadt, te weigeren. Op zyne weigering namen *Boudewyn* en *Richard* de wapenen weder op, en de Hemel begunſtigde de rechtvaardigheit der zelven. De eerſte maakte zich meeſter van Aire en St. Omer, in het graafſchap van Artois (a), en de andere van de ſterktens, die *Philips* hadt doen bouwen in het Vexin.

Oorlog van *Richard* en van den grave van Vlaanderen tegen *Philips*.

Deze laatſte, die den inval hadt voorzien, hadt zich in ſtaat geſtelt om dien tegen te ſtaan; trok met de verzekerde hoop van overwinninge, aan het hoofdt van een leger van veertig duizend man, tegen *Richard* op, die 'er een veel kleiner in getal tegen hadt. Maar hy was bedrogen. Hy naderde met vyf honderd paarden, niet denkende, dat zyn vyandt hem zo naby was, wanneer hy *Richard* tuſſchen Courcelles en Giſors ontdekte, die hem kwam omcingelen. Hy hadt geen andere zyde te kiezen dan zich te bergen in Giſors, werwaarts hy zich met zynen kleinen hoop volks begaf, dringende met den degen in de vuiſt dwars door de ruitery, die hem den doortocht betwiſtte; maar rakende door het eene gevaar, viel hy in een ander, en wanneer hy zich in veiligheit achtte, ſtortte de brug van Giſors onder de voeten van zyn paardt neder, en viel met het zelve in de Epte, die niet waadbaar was. Zyn vaardige geeſt behieldt hem. Hy hieldt zich wel geſloten op zyn paardt, dat de rivier over zwom, en hem gezond en behouden aan de andere zyde van den oever bragt. Het ging zo niet met die van zyn gevolg; twintig, die daar in, gelyk hy, vielen, verdronken, en van die de ſtoutheit hadden om de vyanden op den oever van de rivier tegen te houden, terwyl hy over de brug trok,

Gehele nederlag van *Philips*.

(a) *Mezeray* ſtelt dit in den volgenden jare.

wierden twee en negentig krygsgevangen gemaakt, onder de welke zich bevonden de heeren van Montmorenci en van Mailli. Alle de overige wierden al vechtende gedood (a). 1198.

Hy wreekte zich al te ſtrengelyk over dit ongeval. Zyn leger, daar hy zich te ontydig van hadt begeven, by hem te Giſors gekomen zynde, voerde hy het zelve tegen de ſtadt Evreux aan, die *Richard* op nieuw hadt doen opbouwen; nam de zelve ſtormenderhandt in, en ſtakze in brandt. Maar na deze ſchone uitvoering week hy naar Parys; dankte zyn volk af, latende het Vexin en het Beauvaiſis door de Engelſchen verwoeſten.

Hy verbrandt Evreux.

Hy nam zyne toevlucht tot den paus, en verzocht hem de vrede met *Richard* te maken. *Innocentius* de III, die toen den ſtoel bekleedde, ſchreef 'er over aan hem, en *Richard*, die den paus van noden hadt, om *Otthe*, hertog van Saxen, zynen neef *, te ondersteunen, die tot keizer was verklaart, tegen de kuiperyen van die *Philips*, broeder van *Henrik* den VI, wilden verkiezen, bewilligde in zyn verzoek. De kardinaal van Capua vertrok naar Vrankryk, met den tytel van gezant van den paus, en bragt de twee koningen tot een vergelyk. Hy kon hen echter niet overeen brengen om eene vrede aan te gaan, die hun ganſche geſchil zou beſlechten; maar hy bewoog hen om over een ſtilſtandt overeen te komen. De zelve wierdt geſloten, eenigen zeggen op den oever van de Andelle, en anderen op den oever van de Seine, daar zy zich in een verſcheiden toeſtandt lieten vinden, en in welkers verſcheidenheit men niet wel begrypen kan, hoe zy byeen hebben kunnen komen, om hun verdrag te maken, de een te paardt zynde, en de andere in een ſchuit. Daar was het dat zy over een ſtilſtandt van wapenen overeenkwamen, gedurende den welken ieder de plaatſen, daar hy meeſter van was, zou behouden, tot dat zy by een nader geſprek beraamt zouden hebben, wie de zelve voor altoos in eigendom zou behouden.

*Geſproten uit het huwelyk van zyne zuſter met den vader van *Otthe*.

Vredehandeling der twee koningen.

Het viel met dezen ſtilſtandt uit als met de andere. Daar deden zich nieuwe zwarigheden op, en *Richard* gaf *Philips* te verſtaan, dat men tot een vredebreuk moeſt komen, of dat men ernſtelyk en ter goeder trouwe van eene vrede moeſt handelen, die geen meer voorwendſelen van oneenigheden mogt overlaten, zo wel voor den eenen, als voor den anderen. Men zegt, dat *Philips* zich de voorſtelling liet welgevallen, en dat men op het punt was van deze vorſten weder verzoent, en hunne ſtaten in ruſt te zien, wanneer een jammerlyk voorval den uitſlag van hunne goede voornemens verhinderde. 1199.

Vicomar *, markgraaf van Limoges, en leenman van *Richard*, uit hoofde van zyn hertogdom van Guiénne, hadt een ſchat in zyne landeryen gevonden, of, gelyk anderen zeggen, een edelman van het Limoſin, den zelven op zyn landt gevonden hebbende, hadt zich by den markgrave, zynen onmiddelyken heere, begeven. De ſchat was ongemeen groot. Het was, gelyk men door de letters, die men nog kon lezen, ontdekte, een keizer, met vrouwe en kinderen aan tafel gezeten, alle van natuurlyke grootte en van maſſif goudt,

Richard begint een oorlog tegen den markgrave van Limoges om een ſchat.

* of *Vidomar*.

Zz 2

(a) Men vindt in de *Acta Publica* (*Tom. I, fol. 96*) een brief, door *Richard* wegens deze nederlage der Franſchen naar Engelandt geſchreven, in welken hy zegt, dat hy op dien dag eene roemruchtige overwinning op den vyandt heeft behaalt: zo dat de zelve waarſchynlyk grotet is geweeſt dan ze de geſchiedſchryvers geboekt hebben.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1199. goudt, gelyk ook de tafel, zonder dat men wist wie die keizer was, en door wat toeval een zo ryke schat op die plaats begraven was geweest. *Richard*, die daar kennis van kreeg, en die, als opperheerschende heer, meerder recht tot dien schat meende te hebben, dan wel de vinder en de grondheer, die zelf zyn leenman was, begaf zich ter plaatse om hen beide zo verre te brengen, dat zy hem den zelven ter handt zouden stellen. Zy sloegen dit af, en besloten zich in het kasteel van Chalus, daar *Richard* hen kwam belegeren. Terwyl hy deze plaats zelf ging bekennen, trof hem een edelman, genaamt *Antony Gourdon* (a), zyn byzondere vyandt, met een pyl, daar hy gevaarlyk door gewond wierdt. De wondt zou echter niet dodelyk zyn geweest, indien hy zich hadt willen wachten; maar zich noch van wyn, noch van vrouwen onthoudende, verergerde de zelve zo zeer, dat het vuur daar in kwam, en hy stierf den twaalfden dag †.

Richard gewond, en door wien.

† den 26 April. Anderen zeggen den 11.

Voor zyn sterven liet hy een storm op het kasteel doen, dat met geweldt wierdt ingenomen. *Gourdon* wierdt daar krygsgevangen gemaakt, en tot eene wrede straffe bewaart; maar de goedertierenheit des konings wilde hem behouden. Zich naby zyn einde voelende, geboodt hy zynen moordenaar in de kamer te komen. Hy vroeg hem met zachtheit, wat kwaadt hy hem hadt gedaan om op zyn leven toegelegt te hebben. *Gy hebt*, antwoordde hy hem stoutmoedig, *mynen vader en myne twee broeders doen ombrengen, en ik heb hunne doodt door de uwe willen wreken. Wreekt u op uw beurt door de myne; ik ben gereed die met vreugde te ondergaan. Ik vergeef het u*, antwoordde de koning, *en ik heb veel liever, dat gy een voorbeeldt verstrekt van myne goedertierenheit, dan van myne rechtvaardigheit.* Hy beval ter zelver tydt, dat men hem in vryheit zou stellen, en wat nog meer is, hy deedt hem geldt geven; maar zyne straf wierdt maar uitgesteit; hy viel naderhandt in de handen van *Markade*, het hoofdt der Brabanders, daar wy veelmalen gewag van gemaakt hebben, een man van eene wrede dapperheit, en die hem levendig deedt villen. Anderen leggen deze wrede straf den grave van Vlaanderen te last, en eenigen, doch met minder waarschynlykheit, den koning *Philips*.

Stoutmoedige reden van den gene, die hem hadt gekwetst.

Christelyk antwoordt van *Richard*.

Straf van den eersten.

Men verhaalt niet verder, waar de markgraaf van Limoges en de vinder van den schat, met den schat zelve, daar zonder twyffel de Geschiedenis by vergroting van heeft gesproken, gebleven zyn. Maar *Richard*, die 'er zo begeerig naar hadt geschenen, en dien, ten koste van zyn leven, den eigenaars hadt willen ontweldigen, verdeelde zyne schatten by zynen uiterste-wille aan drie erfgenamen, die zyne mildadigheit even veel waardig waren. Dat waren de armen, verspreid in zyne verscheide staten; zyne huisbedienden, en de nieuwe keizer, zyn neef*.

Hy beval, dat men zyn ligchaam na zyne doodt in drie verscheide grafsteden zou verdeelen; dat zyn hert zou begraven worden in de hoofdkerke van Rouaan; zyne ingewanden in die van Poitiers, en het overige van zyn ligchaam te Fontevraud, aan de voeten van zynen vader, den koning *Henrik*. Op deze wyze, gelyk hy zelf hadt verklaart, wilde hy door het eerste dezer panden aan die van Normandië de achting, die hy voor hunne getrouwheit en voor hunne kloekmoedigheit hadt, betuigen; door het twede zy-

* *Otto* de IV, zoon van den hertog van Saxen, *Henrik* den III.

Uiterste-wille van *Richard*.

(a) Anderen noemen hem *Sarbras*; en nog anderen *Basile*.

ne verachting voor die van Poitiers, daar hy den zelven moedt en de zelve genegenheit niet by hadt gevonden, en door het derde zyne verootmoediging omtrent zynen vader, en de boete, die hy hem tot in zyn graf kwam doen. 1199.

Men zegt, dat zyn hert van eene ongemene grootte wierdt bevonden, dat de algemene dwalingen verydelt, daar velen zich mede laten innemen, dat het hert van een manhaftig man veel kleiner is dan dat van een ander.

Ongemene grootte van zyn hert.

Eene omstandigheit, die ook waardig is verhaalt te worden, is het geweer, daar hy door gedood wierdt. Men bevondt, dat het een voetboog was, een dodelyk wapentuig, maar door het welke de lafhertigste straffeloos van achter een muur den braafsten krygsman des werelds kon doden, wiens gebruik deze grote heldt hadt ingevoert, of vernieuwt, en de Voorzienigheit wilde, dat hy daar zelf de droevige ondervinding van zou hebben.

Hy hadt zelf de voetbogen uitgevonden.

Zodanig was de doodt van *Richard*, die, na dat hy koninkryken hadt gewonnen, talryke legers verslagen, en *Saladin* meer dan eens op de vlucht gedreven, zelf voor een klein steedtje, door de handt van een boogschutter, kwam te sneuvelen. Hy stierf in den bloem van zyn leven, niet meer dan twee en veertig jaren bereikt hebbende, en na eene korte regering, die naauwlyks tien geduurt heeft, meer beroemd door de faam over zyne grote daden, die bezwaarlyk geloof vinden in de gedachten, dan door den gelukkigen staat van zyn volk, dikwils uitgeput door zyne oorlogen, of door zyne ongelukken; echter door hen zelf tot aanbiddens toe gelieft; meer geducht dan bemind van de Christen vorsten, aan welke zyn heldenmoedt reden van nayver gaf, en nog na zyne doodt van de Turken en Saracenen gevreest.

Doodt en lof van *Richard*.

By zyne dapperheit, die hem met de grootste helden evenaarde, en waar in niemandt hem overtrof, voegde hy de goedertierenheit, de gemeenzaamheit, de grootdadigheit en de beschaafdheit; en aldus bezat hy niet alleen de deugden der koningen en der overwinnaars, maar hy hadt ook nog die van een eerlyk man. Hy beminde boven maten de steekspelen, en indien hy de zelve niet heeft ingestelt, heeft hy die ten minste herstelt. Daar zyn ook vermaarde geschiedenisschryvers †, die geloven, dat hy aanleiding gaf tot de instelling van de orde van de Kousfebandt, en indien hy daar zelf de uitvinder niet van was, heeft *Eduard* de III de zelve, naar hun zeggen, maar vernieuwt met de vermaarde zinspreuk; *Die erg denkt, waar erg in het hert* *, ter gelegenheit van de gravinne van Salisbury, welker geschiedenis ieder bekend is.

† *Cambden, du Chesne*, en andere.

* *Honny soit qui mal y pense.*

Richard is ook de eerste koning van Engelandt geweest, die drie gaande leeuwen in het Engelsche wapen heeft gevoegt, welke zyne navolgers, tot dezen dag toe, daar in gehouden hebben.

Maar niets is 'er volmaakt. *Richard* hadt ook zyne misslagen; eene staatzucht, die niemandt boven of met hem gelyk kon verdragen, zelfs niet zynen vader; eene onverduldigheit, die hem belette meer voordeel te trekken uit zyne overwinningen in Asie, en die hem zyne te rug komst deedt verhaasten; eene trotschheit, die hem de wraak van een vyandt, die veel minder was, op den hals haalde; door wien hy het ongeluk hadt van gevangen te worden; eindelyk, eene gramschap, die hem deedt sneuvelen in den oorlog, dien hy eenen zyner leenmannen aandeedt, om hem

Zyne misslagen.

1199. hem een schat te ontweldigen; hy, die de schatten van het Ooſten aan zyne vrienden en ſoldaten hadt uitgedeelt; daar men nog moet byvoegen eene ongebondenheit, die hem dodelyk was, dewyl zy oorzaak was, dat zyne wondt verërgerde, en dat hy de doodt vondt in het bekoorlyke van de welluſt. Zo veel is 'er den opperhooſden aan gelegen om over zich zelven met wysheit te heerſchen, indien zy gedurende hun leven gelukkig over hunne onderdanen willen regeren, en een eeuwigen roem in de gedachten der menſchen na hunne doodt behalen.

Zyn grafſchrift beſtondt in twee Latynſche vaarzen, welker ſtyl en zwier onze eeuw niet onwaardig zouden zyn (a).

Hy benoemt zynen neef *Arthur* tot zynen opvolger.

Richard liet gene kinderen na uit zyn huwelyk met de princeſſe van Navarre; maar hy hadt tot twee malen toe den jongen *Arthur*, hertog van Bretagne, zynen neef, benoemt om zyn opvolger te zyn; de eerſte maal wanneer hy naar het Heilige Landt vertrok, en de twede maal wanneer hy in Sicilië was aangeland. Op zyn vertrek van Londen beval hy dien jongen prins, dien hy in het koninkryk liet, aan de Engelſche heeren, als eenen, aan wien zy zouden moeten gehoorzamen, indien hy van zynen krygstocht niet wederkwam. Door het verdrag, dat hy met *Tankredus*, wiens dochter hy met dien prins ondertrouwde, te Meſſina maakte, erkende hy hem voor den vermoedelyken erfgenaam van alle zyne ſtaten. De opvolging kwam hem ook toe, zynde de zoon van *Godefroi*, oudſten broeder van *Jan* Zonderlandt, door het recht van vertoning, het welk in het koninkryk van Engelandt plaats hadt, zo wel als in de overzeeſche provinciën, hoewel een hedendaagſch ſchryver* het tegendeel zegt (b).

* *Tyrrel.*

Jan Zonderlandt overweldigt de kroon.

Hy was het nochtans niet, die erfde; een ander mededinger wierp zich op, en wierdt boven hem geſtelt. Dat was de ſtaatzuchtige en trouwloze *Jan*, zyn moordenaar. Zyne tegenwoordigheit in Normandië, daar hy zich bevondt, toen *Richard* ſtierf, en zyn ouderdom van vier en dertig jaren, die hem een groot voordeel op zynen neef gaf, de welke nog geen veertien jaren bereikt hadt (c); zyne vaardigheit in de inkomſten des konings in beſlag te nemen, en in zich van de krygsmacht en van den adel te verzekeren; de doorſlepenheit van de koninginne *Eleonora*, zyne moeder; kortom, alles liep te zamen om dezen overweldiger te begunſtigen; niets in het tegendeel hielp den wettigen erfgenaam. Het was maar een kindt, die niets dan de rechtvaardigheit aan zyne zyde hadt; zonder geldt, zonder wapenen, zonder ſteunſel. De genegenheit van de hertoginne *Conſtantia*, zyne moeder, brugt hem minder voordeel dan nadeel by. Hy haalde geen grote nuttigheit uit de ſchuilplaats, die zy hem bezorgde by den koning van Vrankryk, en zy was oorzaak, dat hy de hulp verloor, die hy hadt kunnen hopen door het aanzien van zyne grootmoeder: want deze laatſte, altydt even ſtaatzuchtig, wilde, zo oud als zy was, mede deel aan de regering hebben, en, uit vreze, dat indien *Arthur* kwam te regeren, hy eerder zou luiſteren naar den raadt van zyne moeder dan naar dien van zyne grootmoeder, wilde zy liever haren zoon dan haren kleinzoon op den troon zien. *Philips* hielp den jongen *Arthur* maar tamelyk van zynen kant, en na hem eenige manſchap overgedaan te hebben verzoende hy zich wel haaſt met den overweldiger, aan wien hy den ongelukkigen prins overleverde, wiens oom, niet te vrede zynde met hem van de kroon te hebben berooft, hem ook het leven benam. 1199.

Zyne regering is ongelukkig.

Eene koninklyke hoogheit, door zulk eene ſchenddaadt verkregen, kon niet gelukkig zyn. Wy zullen eene beſchryving maken van eene der verfoeielykſte regeringen, daar de Geſchiedenis ooit van gewag heeft gemaakt. De zelve duurde gene achttien jaren, en was niettemin veel te lang. In dien tydkring zal men den koning *Jan*, zyne edelen, zyn volk en zyne geeſtelyken zich in misnoegen zien verwarren met den paus, die zyn koninkryk in den ban deedt; met hem weder verzoenen; hem zyne kroon ſchandelyk onderwerpen; het misnoegen van zyne onderdanen, die hem onttroonden, op zich laden, en zyne ongelukken, en die van zyn ryk, niet eindigen dan met zyn leven. Maar voor dat wy deze droevige zaken verhalen, moeten wy den aardt van dien wonderlyken vorſt, onder wiens regering de zelve gebeurt zyn, hier beſchryven.

Zyne afbeelding.

Een zeker ſchryver van dien tydt *, wiens werk in achting is, ſpreekt van hem als van een vorſt, die zyne deugden zo wel als zyne ondeugden heeft gehad; ongelukkiger, zegt hy, dan ſchuldig, en die, gelyk *Marius*, zo vermaard in de Romeinſche geſchiedeniſſen, eene achtereenvolgende ondervinding heeft gehad van de goede en kwade fortuin. By weinig anderen vindt hy zo veel achting. Zy ſchilderen hem byna alle met afſchuwelyke trekken af, die meer naar die van *Tiberius* dan naar die van *Marius* gelyken. Hy hadt ten minſte vele gebreken van den eerſten, indien hy 'er de ſtaatkunde, noch de ſtandvaſtigheit niet van hadt. Hy deedt, gelyk deze, zynen neef ombrengen, om zich van het ryk meeſter te maken; eer dat hy zich verklaarde, verzekerde hy zich van krygsvolk, van plaatſen, en van de voornaamſten van het ryk, en de koningin *Eleonora*, zyne moeder, deedt voor hem, het geen de keizerin *Livia* voor haren zone *Tiberius* hadt gedaan. Voor het overige ſchildert men hen af met gelyke verwen, en niets geleek meer naar den Roomſchen keizer dan de koning *Jan*, volgens de merktekenen, die de geſchiedſchryvers van zyne eige natie van hem opgeven. Hy was, zeggen zy, wreed en zacht op een en den zelven tydt; een ſchaker van vrouwen en dochteren van den Engelſchen adel; eerzuchtig, gierig, bedriegelyk, trotſch, en verwaand in de rampen, als zy nog verre zyn; bevreeſt in de tegenwoordige; zonder moedt, zonder eer, zonder trouwe, en zonder Godsdienſt; zich verſlavende aan den paus, om zyne gunſt weder te winnen; gereed om een Mahometaan te worden, indien de koning van Marokko zich met hem hadt willen verbinden. Het kan zyn, dat de monniken, die aldus van hem ſpreken, de zaken te ver

* *Roj. de Hoveden.*

(a) Het zelve luidde aldus:

Hic, Richarde, jaces; ſed mors ſi cederet armis,
Victa tuos eſſet, cederet ipſa tuis.

Dat is te zeggen: " Hier legt gy, *Richard*, begraven: „ maar indien de wapenen de doodt konden doen vluchten, zou de zelve zekerlyk door u overwonnen zyn, en „ voor uwe wapenen hebben moeten zwichten.

(b) Eenige ſchryvers zeggen, dat *Richard*, uit vreze, dat 'er anders zware onluſten na zyn overlyden in het ryk mogten ontſtaan, zynen uiterſte-wille op zyn doodbedde veranderde, en in den zelven zynen broeder *Jan* Zonderlandt tot zynen opvolger benoemde.

(c) *Tyrrel* geeft 'er reden van, dat het was om het recht van *Jan* te onderſteunen.

1199. hebben getrokken; maar buiten dit alles, wat denkbeeldt kan men maken van de deugden, en in het tegendeel wat denkbeeldt zou men niet kunnen maken van de gebreken van een vorst, die zyne regering met eene overweldiging en met een moordt begon?

Hy verzekert zich van de inkomsten. † *Robert van Turnham.*

Zo haast als *Richard* gestorven was ging *Jan* naar Chinon, alwaar hy wist dat de schatten van dien koning waren, die hem door den landvoogdt wierden overgegeven †. Dat was genoeg om het krygsvolk te winnen, het welk hy op de been vondt, en dat den eedt van getrouwheit aan hem afleide. De Staten van Anjou, van Maine, en van Turaine, plegtelyk vergadert, hadden zich echter voor *Arthur* verklaart; maar *Jan* nam, als in het voorbygaan, Angers en Mans weg, tot dat hy in staat was om de andere plaatsen onder te brengen, en kwam met groten spoedt zich verzekeren van Normandië. *Gautier*, aartsbisschop van Rouaan, verwachtte hem in deze hoofdstadt, die hem de poorten oopende, en alwaar die prelaat hem in het bezit van de oppermacht stelde by overlevering van het hertoglyke zwaardt, dat hy hem in handen gaf, het zelve alvorens gezegent hebbende, en door de kroon, die hy hem op het hoofdt zette †.

De aartsbisschop *Gautier* stelt hem in het bezit van het hertogdom van Normandië. † den 25 April.

Terwyl hy zich in Normandië liet huldigen won de aartsbisschop van Kantelberg voor hem de groten en de gemenen van Engelandt; zo dat hy maar te komen hadt, om zich door zyne handen te doen zalven. Daar zyn schryvers, die verzekeren, dat de koningin *Eleonora* de zee voor hem was overgestoken, en dat zy hem door haar aanzien de toestemming van de Staten des koninkryks hadt verkregen. Maar anderen zeggen, dat zy in de overzeesche provincien bleef, alwaar zy hem veel aanhang bezorgde, om *Arthur* den zelven te ontnemen. Het was, volgens hun schryven, *Huibert*, aartsbisschop van Kantelberg, ondersteunt door *Willem*, grave Marschalk *, en die naderhandt graaf van Pembroke wierdt, en van *Godefroi Fitz-Peter* opperrechter, die alle de groten en het volk van Engelandt op de zyde van *Jan* bragt. Zy voegen daar by, dat die drie staatsdienaars de eene door geldt, en de andere door liefkozingen gewonnen, en aan de gansche natie de herstelling van hare voorrechten, vermindering van lasten, en eene regering, veel zachter dan de voorgaande, belooft hadden. Gemene beloften ter aankomste van een nieuwen koning, en waar mede de overweldigers boven al nooit in gebreke blyven van het volk aan te lokken, maar die weinig, of gansch elyk gene, van gedachten zyn na te komen.

Die van Kantelberg plaatst hem op den troon van Engelandt.

* De naam van zyne familie was *Marschalk*. Hy was ook grootmaarschalk van Engelandt.

Wie de aanhangers van *Jan* ook mogen geweest zyn, of de aartsbisschop *Huibert*, met zyne twee vereenigden, of de koningin, of mogelyk alle drie te gelyk, hy wierdt 'er zeer wel van gedient, en hy hadt de moeite maar te nemen om eene kroon te ontfangen, die hem op het hoofdt wierdt gezet zo haast als hy aangekomen was.

Jan gezalft.

Het was op den 26 May, Hemelvaartsdag, dat de kroning te Westmunster met de gewonelyke plegtigheden geschiedde. Maar, het geen als iets byzonders moest aangemerkt worden, is, dat de aartsbisschop van Kantelberg, hoe zeer hy ook voor den nieuwen koning was, hem opentlyk in zyne redenvoering, voor dat hy hem zalfde, verklaarde, *Dat hy de kroon schuldig was aan de keur van de heeren en van de gemeente, en niet aan zyne geboorte; dat hy hem zou zalven als een koning, dien de Voorzienigheit en de stemmen van het volk tot de regering van den Staat riepen, en dat hy in het bekleden van zyne waardigheit moest denken, dat het een heilig pandt was, dat Godt en het volk hem toevertrouwden, en geen erfgoedt, dat hem door het volle recht der opvolginge toekwam.* Hy voegde daar by, *Dat het dus met de instelling en de zalving van alle koningen in haren oorspronk gelegen was; dat alzo* Saul *en* David *van Godt verkoren, en daar na door zyne dienaars gezalft waren geweest; dat het volk van Engelandt, in navolginge van het Joodsche, de kroon voor het koninklyke stambuis bewaarde; maar dat het zich ook naar hun voorbeeldt niet verbondt om de zelve op het hoofdt van den naasten erfgenaam te zetten, en dat het geen zwarigheit maakte, den waardigsten boven hem te stellen; dat men deze bekwaamheit in den persoon van* Jan *bevondt, broeder van hunnen overleden koning* Richard, *en dat aldus zyne verkiezing wettig was; dat hy gereed was om de zalving te volbrengen, zo haast als hy van zyne zyde, en het volk van de zyne, betuigt zouden hebben, dat zy daar eene volkome toestemming aan gaven.*

Aanmerkelyke redenvoering van den aartsbisschop.

De vergadering juichte deze redenvoering toe, en de prins betuiging van zyne toestemminge gedaan hebbende, riep men van alle kanten: *Lang leve de koning!* zo dat de aartsbisschop met de zalving van *Jan* onder alle deze toejuichingen voortging.

Redenen van den prelaat om *Jan* Zonderlandt te zalven.

De verdedigers van de koninklyke macht beschuldigen dezen prelaat van al te stout, en op eene wyze, zeggen zy, die geen andere dan een overweldiger zou goedgevonden hebben, gesproken te hebben. De vraag is niet om te weten, of hy te stoutmoedig sprak; ieder komt daar in overeen; maar of hy de keur van het volk niet te hoog, en in het tegendeel het recht der opvolging van de krone niet genoeg verhefte? Daar op verklaarde hy zich zelf aan die, welke, over zyne vryheit verwondert, hem vroegen, hoe hy met zo veel vrymoedigheit hadt durven spreken, op deze wyze: *Ik wist zeker, en ik hadt 'er een voorgevoel van, het welk een soort van inblazing was, dat* Jan *op den troon zou klimmen: ik vreesde ten anderen, dat hy, om daar toe te komen, Engelandt met bloedt mogt vervullen, indien men zyne staatzucht tegenstondt; zo dat ik een van de eersten ben geweest, die hem den weg heb gebaant, om hem van euveldaden, en ons van ongelukken te bevryden. Maar ik heb hem ook te gelyk levendig willen voorstellen, dat hy de koninklyke hoogheit aan de keur van het volk verschuldigt was, en niet aan het recht van opvolging, ten einde hy, daar altoos aan denkende, zich verplicht mogt vinden om rechtvaardiglyk te regeren, uit vreze, dat, indien hy zyne macht kwam te misbruiken, de genen, die de macht hadden om hem te verkiezen, die ook bekielden om hem af te zetten.* Wat de beweegreden van dezen prelaat ook moge geweest zyn, wiens oprechtheit, wysheit en standvastigheit by de schryvers geroemt wordt, en wat gevoelen men van zyne redeneringen moge hebben, hy was geen meester van het geval, en al zyne vooruitzicht kon noch de misdryven van den koning *Jan*, noch de rampen van het koninkryk beletten.

Mildheit van den koning *Jan*.

De dag van zyne kroninge was een dag van weldaden en mildheden. Hy vergoldt zeer treffelyk de drie heeren, die het meest tot zyne inhuldiging hadden toegebragt, gevende het graafschap van Striguil aan den grave *Marschalk*, dat van Essex aan Mylord *Fitz-Peter*, en de waardigheit van zegelbewaarder aan *Huibert*, aartsbisschop van Kantelberg. Maar begonnen hebben-

1199. bende door weldadigheden, moest hy niet tot gierigheit en tot wreedheit vervallen.

Arthur, met *Philips* verbonden zynde, staat op.

Terwyl hy zich in Engelandt liet kronen, zo bediende *Philips* zich van zyne afwezigheit; ontnam hem Evreux, Arques, en andere plaatsen in Normandië. De jonge *Arthur*, van zynen kant geholpen zynde door de bescherming van den Franschen koning, en de genegenheit der overzeesche provincien, deedt zich niet alleen in Bretagne, dat zyn moederlyk erfgoedt was, erkennen, maar ook in Anjou, Maine en Touraine, alwaar de meeste heeren, gelyk wy reeds gezegt hebben, zich openbaarlyk voor hem hadden verklaart. Ganssch Poitou tradt ook in deze verbindtenis, en Normandië was niet tegen hem; zo dat, byaldien hy zich niet sterk genoeg oordeelde om naar Engelandt over te gaan, om aldaar de kroon weder te eischen, hy hadt ten minste aan den anderen kant van de zee een party, die machtig genoeg was om zich meester te maken van zo vele schone provincien, die alle met malkander niet veel minder waard waren dan de koninklyke hoogheit, die men hem ontnam. Hier mede kon hy zich dan wegens de geledene overweldiging troosten, en zyn deel in de opvolging van *Richard* zou niet kwaad geweest zyn, indien hy, om zich daar van te verzekeren, meer standvastigheit in het volk en den adel van die provincien, en meer getrouwheit in den koning van Vrankryk, zynen beschermer, gevonden hadt.

Jan, verschrikt van den opstandt en de invallen van *Philips*, kwam in Normandië over, om 'er den voortgang van te stuiten. Een stilstandt van wapenen stilde den zelven wel, maar maakte geen einde van den oorlog, en duurde niet langer dan tot den 26 Augusty. *Philips* begon toen harde woorden te gebruiken, en ondersteunde met vurigheit de belangen van den jongen *Arthur*. Eenigen zeggen, dat hy hem tot zynen schoonzone wilde hebben, met hem eene dochter te geven, die hy uit zyn huwelyk, of wel uit zynen ommegang met *Agnes van Meranie*, hadt geteelt. Hoe het zy, hy maakte hem ridder, met hem, volgens de oude gewoonte, een draagbandt om te hangen. Hy hadt van hem de hulde ontfangen van alle de provincien, die in Vrankryk gelegen waren, daar wy zo even van gesproken hebben, en hy vorderde, dat *Jan* daar van aan den prins afstandt zou doen, en by weigering verklaarde hy geen vrede te begeren; en de stilstandt geëindigt zynde, dreigde hy den oorlog weder te beginnen.

1200. *Philips* verlaat *Arthur*.

Men verwachtte, dat de zelve zeer bloedig zo uzyn, en *Jan*, die, terwyl de stilstandt duurde, naar Engelandt was gekeert, spoedde zich om weder over zee te steken, en voor de tweede maal Normandië en zyne andere staten te hulp te komen. Maar men was zeer verwondert de zaken in een oogenblik eene andere gedaante te zien krygen, en de vrede wierdt tusschen deze twee koningen gemaakt, die tegen malkander zo verbittert schenen, en dat ten koste van den ongelukkigen *Arthur*, een onschuldig slagtoffer van hunne gemene staatzucht; verlaten van *Philips*, om eene vrede te bekomen, gelyk hy zelf begeerde, en aan zynen trouwlozen oom, die hem aan zyne gierigheit en wreedheit opofferde, overgegeven.

Schandelyk verdrag tusschen *Philips* en *Jan*.

Deze *Pieter*, kardinaal van Capua, daar wy reets by een ander verdrag van gesproken hebben, wierdt nog door paus *Innocentius* den III gebruikt om het belang der verzoeninge van de twee koningen waar te nemen, om vervolgens de te zamen vereenigde machten tegen de opvolgers van *Saladin* te gebruiken. Het was door zyne bemiddeling dat de vrede gesloten wierdt, die zo roemruchtig voor *Philips* zou geweest zyn, indien hy den prins *Arthur* niet hadt opgeoffert, als zy schandelyk voor den koning *Jan* was. 1200.

By de zelve wierdt vastgestelt, „ Dat *Philips* „ geen den minsten bystandt zou doen aan *Ar-* „ *thur*, en dulden, dat zich *Jan* van Poitou, „ van Maine, Touraine, en van Anjou, welke „ provincien zich voor *Arthur* verklaart hadden, meester maakte, en de zelve te onder „ bragt; Dat hy aan *Jan* weder zou overgeven „ het graafschap van Evreux, het landschap Ber- „ ry, dat van Auvergne, en voorts alle landen, „ door hem sedert het overlyden van den koning „ *Richard* bemachtigt; Dat hem *Jan* daar op „ terstondt de provincien van Berry en van Au- „ vergne wederom zou afstaan, welke provin- „ cien, indien *Jan*, zonder lyfelyke erfgenamen na te laten, kwam te sterven, aan de „ Franssche kroon in eigendom zouden blyven; door welke schandelyke voorwaarde hy zich niet alleen by zyn leven, maar ook zyne navolgers na zyne doodt, van zo schone heergoederen beroofde. Voor het overige wierdt nog in eene afzonderlyke voorwaarde bedongen, „ Dat „ *Jan* geen hulp of onderstandt zou verlenen aan „ zynen neef, den keizer *Otto* den IV, de welke in dezen tydt met *Philips* in oorlog was ". *Acta Publ. Tom. I. fol. 117 &c.*

Huwelyk van *Blanche* van Castilië met *Lodewyk*, den zone van *Philips*.

Om een zo onrechtvaardig verbondt eenigen schyn te geven, en om de schande van den afstandt van zo heerlyke provincien uit te wisschen, gaf men voor, dat de zelve geschiedde ter begunstiging van het huwelyk van *Blanche* van Castilië, nicht van *Jan**, die met *Lodewyk*, zoon van *Philips*, stondt te trouwen, en met welke hy inderdaadt trouwde. Dit was de moeder van *S. Lodewyk*, dien de Geschiedenis van Vrankryk zo groten lof geeft; het was de koningin *Eleonora*, die haar uit Spanje ging afhalen, gelyk zy daar tien jaren te voren de princesse van Navarre voor den koning *Richard* uit gehaalt hadt. In haar eerste reize hadt zy het voornemen niet gehad om Vrankryk te begunstigen, en daar is geen waarschynlykheit, dat zy in haren tweden tocht van beter gedachten was; maar zonder opzicht op het goedt of kwaadt, dat daar van dit ryk kon hebben overkomen, is het waarschynlyk, dat zy alleen uit was om eene kroon voor hare kleindochter te verkrygen.

* uit het huwelyk van zyne zuster *Eleonora* met *Alphonsus* den VIII, koning van Castilië.

Het huwelyk wierdt plegtiglyk op den Engelschen bodem geviert, ter oorzake van het verbodt, dat op het koninkryk van Vrankryk door den ban van den paus lag. De reden daar van was de echtscheiding van *Ifemburge*, princesse van Denemarken, onrechtvaardiglyk door *Philips* verstoten, en zyn onwettig huwelyk met *Agnes van Meranie*; een ban, die daar na vernietigt wierdt; zo dat dit twede huwelyk wettig wierdt verklaart. Het was voorts noch van den eenen, noch van den anderen, dat de prins, die met de infante van Castilië trouwde, afkomstig was, maar van *Izabelle* van Vlaanderen, eerste gemalin van *Philips*.

Arthur berooft van alle opvolging.

Alzo liep alles ten bederf van den ongelukkigen *Arthur* te zamen. Hy zag, dat zyne bloedvrienden zich tegen hem verklaarden, en dat *Philips* hem aan zynen trouwlozen nabestaande overgaf, in plaats van zo vele landen, waar van zy hem het bezit opdroegen. Deze rampzalige prins

1200. prins was de prys van hun eerloos verdrag. *Philips*, aan wien de koning *Jan* alles hadt afgestaan, kon niet minder voor hem doen, dan hem te erkennen, gelyk hy deedt, voor wettigen heer van Normandië, van Guiënne, van Anjou, Maine en Touraine, en in het gemeen van alles, wat de vorige koningen van Engelandt overzee bezeten hadden. Daar wierdt zelf by bedongen, dat *Arthur* hem de oude hulde van het hertogdom van Bretagne zou doen, die de Britsche graven en hertogen gewoon waren te doen aan de hertogen van Normandië, zo dat deze ellendige prins, die een schuilplaats aan het Fransche hof hadt gezocht, en aan wien *Philips* hope van herstelling in de staten, die aan hem, door eene wettige opvolginge, waren vervallen, hadt gegeven, zich in een oogenblik in zyne hope bedrogen zag; zyne staten verdeelt tusschen zynen overweldiger en zynen beschermer, en hy wel haast daar na berooft van zyne vryheit en van zyn leven.

De hulde van Bretagne door *Philips* aan den koning *Jan* afgestaan als hertog van Normandie.

Het is wyders te vergeefsch, dat de aanhangers van *Philips* zyn gedrag met twee slechte redenen willen verschonen; de eerste is genomen van de verlegenheit, waar in hy zich toen wegens zyn eigene zaken bevondt; de twede steunt op de ligtvaardigheit van *Artbur*, die van het hof was weggevlucht: want wat belangt het eerste, zyne echtscheiding met de koninginne *Isemburge*, die de paus hem wilde dwingen weder te nemen, kon hem wel verdriet veroorzaken; maar wat betrekking hadt deze huisselyke zaak met den koning *Jan*, om hem voor zyne wapenen te doen vrezen, en hem tot het kopen van de vrede, ten koste van eene trouwloosheit, te verplichten? Ten aanzien van de ongestadigheit, daar men den jongen prins mede beschuldigt; zyne jonkheit, zynde maar dertien jaren oud, verschoonde de zelve; en behalven dat de genen, die zyne onstandvastigheit bybrengen, om *Philips*, die hem verliet, te rechtvaardigen, komen daar in overeen, dat *Arthur*, zo haast niet van het hof van Vrankryk gevlucht was, of hy kreeg 'er berouw van, en kwam met groten spoedt wederom. Het is derhalven zeker, en dit moeten de aanhangers van dezen koning ook toestaan, dat hy door de voordeelen van het verdrag, het welk hy met den koning *Jan* gesloten hadt, wierdt verlokt, en dat het personeele voordeel de beweegredenen van edelmoedigheit en het recht van herbergzaamheit overhaalde. Het was nog geen zes maanden geleden, dat hy de hulde hadt ontfangen, die de jonge prins hem van zyne hertogdommen van Bretagne, van Normandië, van Guiënne, en van meer andere landen, hadt gedaan, en dat hy zyn woordt hebbende, hem ook het zyne hadt gegeven, niet alleen om hem te beschermen, maar ook om hem in het herwinnen van het gene zyn oom hem hadt ontweldigt, te helpen; maar zyne gelofte op eenmaal vergetende, treedt hy met den overweldiger in een verbondt, dat daar geheel tegen streedt. Een gedrag, waar van de gierigheit van onverzadelyke vorsten ons niet dan al te veel voorbeelden geven; maar alle die voorbeelden zullen nooit zo eene handeling rechtvaardigen.

Gedrag van *Philips* ten aanzien van *Arthur* gewraakt.

Indien *Philips* by zo een verdrag geen eer behaalde, behaalde *Jan* nog meer schande. Deze onwaardige koning hadt zulk eene vrees, dat zyn neef hem mogt ontvluchten, dat hy, om te maken, dat *Philips* hem overgaf, hem dertig duizend marken zilver (a) beloofde te betalen, behalven den afstandt van de bovengemelde landschappen. Om deze somme te vinden trok hy weder overzee, en leide eene driedubbelde belasting op de ploegen, daar zyne voorzaten een schelling * op gesteit hadden, en die hy tot op drie bragt. Ganseh Engelandt morde. Het zag eene zo schandelyke vrede, zo duur gekocht, met verachting aan, en het begon een weêrzin en haat tegen een koning op te vatten, die de eer van de kroon en het welzyn van het volk zo kwalyk wist te bewaren: maar de tydt van zyne afzettinge was nog niet gekomen, en men verdroeg de schatting en belasting, die geheven wierdt.

1200. * Twaalf stuivers.

Onwaardigheit van *Jan* Zonderhandt.

Het geldt byeen verzamelt hebbende, trok hy weder met groten spoedt overzee. Zyne vaardigheit hadt eene andere beweegreden, dan die van zyne belofte te kwyten door de spoedige betalinge van de dertig duizend marken, daar hy zich toe verbonden hadt. De begeerte, die hy hadt om den jongen *Arthur* van kant te helpen, was zyn eenigste drift niet. Een andere, misschien nog sterker, hadt hem nieuwelyks het hert gegrieft. De liefde hadt zich by de staatzucht gevoegt. Hy hadt in Poitou eene jonge schoonheit gezien, die hem bekoort hadt; en zyn huwelyk met de dochter van den grave van Gloucester belette hem niet, volgens het voorbeeldt van den koning van Vrankryk, het besluit te nemen om zyne vrouw te verstoten, om met deze minnaresse te trouwen. Haar naam was *Izabelle*, dochter van *Aymar*, grave van Angoulême, en van *Adelheit* van Courtenai, dochter van *Pieter* van Vrankryk *: zo dat zy van een te doorluchtig bloedt was om *Jan* met de hoop te vleien, dat zyne begeerte anders voldaan zou worden dan door een huwelyk. Daar waren echter twee hinderpalen. Niet alleen was *Jan* getrouwt, maar, wat meer is, *Izabelle* was verlooft aan *Hugo* van Lusignan (a), graaf van la Marche, by wien zy zelf, volgens de gewoonte van dien tydt, opgevoed was, tot dat zy in staat was van met hem te trouwen. Deze twee zwarigheden waren geenzins bekwaam om den verliefden koning af te zetten. Hoe jong deze beminnelyke dochter was, die nog geen twaalf jaren bereikt hadt; hy was 'er als betovert van, en het was alleen om haar, dat hy zyne wederkomst in Vrankryk hadt verhaast. De toestemming van *Philips*, met wien *Izabelle* de eer hadt van in den bloede te bestaan, was noodzakelyk voor hem; om welke redenen hy hem de dertig duizend marken bragt, die hy hem by eene der voorwaarde van het vredensverdrag belooft hadt, en de graaf van la Marche was niet machtig genoeg om hem zyne bewilliging te durven weigeren. Hy gaf ze hem nochtans niet dan met veel moeite, geen minder liefde hebbende dan zyn medevryer; maar hy moest voor een machtiger wyken; het welk niet geschiedde dan met het voornemen van zich over zyn geweldt by de eerste gelegenheit te wreken, terwyl hy haar altydt bleef lief hebben, die hy hem ontroofde. Het bleek in het vervolg, dat zy van hare zyde ook een plaats voor hem in haar hert hadt bewaart, en dat haar huwelyk met een koning hem daar niet hadt kunnen uit jagen: want weduwe geworden zynde maakte zy geen zwarigheit om naar de nieu-

Zyne liefde voor de dochter van den grave van Angoulême.

* broeder van *Lodewyk* den VII.

Hy dwingt den graaf van la Marche, haren minnaar, om haar aan hem af te staan.

naamste voorwaarden uit de *Acta Publica* hebben aangehaalt, worden niet meerdan twintig duizend marken zilver bedongen; welke de princesse *Blanche* ten huwelyks-gifte worden toegewezen. Voorts waarderen eenigen een mark zilver op twaalf en een halve, en anderen op vier kronen.

[a] In het vredensverdrag, waar van wy boven de voor-

[a] Men noemt hem ook *Hugo le Brun*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1200. nieuwe aanzoekinge van dezen eersten minnaar te luisteren, en een twede huwelyk met hem aan te gaan *. Het zelve was nadeelig voor Engelandt, alwaar de kinderen van dit twede bedde koning *Henrik* den III, hunnen broeder, tot overdadigheden wisten te vervoeren, die zyn koninkryk in rep en roer stelden.

* in het jaar 1221.

Huwelyk van *Jan.*

Het was *Elias*, aartsbisschop van Bourdeaux, verselt van twee andere kerkvoogden, die over de echtscheidinge van *Izabelle* van Glocester oordeelden, gegrond op de naverwantschap van de twee partyen, en die naderhandt in deze hoofdstadt van Guiënne den trouw van *Jan* met *Izabelle* van Angoulême inzegende. De verstotene trouwde eenige jaren daar na met *Godefroi* van Mandeville, grave van Essex, aan wien zy het graafschap van Glocester, nevens het ander goedt van dat vermaarde huis, ten huwelyk aanbragt.

Zyn drift voor zyne jonge vrouwe.

Jan bekommerde zich weinig met al den laster en al het nadeel, dat hem zyne echtscheiding kon toebrengen, niet anders denkende dan om zyn drift te voldoen. Hy hadt 'er zyn hert vol van, en het scheen, dat hy zyne wreedheit en staatzucht hadt vergeten. Zyn vurige drift om den jongen *Arthur* van kant te helpen was op eenmaal verkoelt, hy hadt 'er geen dan voor zyne jonge minnaresse; en zo haast als de trouw voltrokken was, stak hy over om haar in Engelandt te doen kronen. De plegtigheit geschiedde den 8 October te Westmunster, en was niet min prachtig dan by de kroning van den koning.

Hy ontfangt de hulde van den koning van Schotlandt. *Atta Publ. Tom. I, fol.* 251.

Vervolgens begaf hy zich naar Linkoln, daar *Willem*, koning van Schotlandt, by hem kwam, en hem hulde deedt, het zy van zekere provinciën, als men uit de Schotsche jaarboeken kan besluiten, het zy van zyn gansche koninkryk, gelyk de Engelsche schryvers voorgeven. De plegtigheit geschiedde op een heuvel buiten de stadt, zynde de koning van Engelandt verselt van den aartsbisschop van Kantelberg, in wiens handen die van Schotlandt den eedt afleide. Ook beloofde *Willem* aan den koning *Jan* met eede, dat hy zyne dochteren zonder des zelfs toestemminge niet zou uithuwelyken.

1201. In den volgenden jare liet *Jan* zyne nieuwgetrouwde gemalin met grote statie te Kantelberg kronen, en wilde daar zelf nogmaals deel aan hebben. Aldus wierdt hy en de koningin voor de twede maal gekroont op Paaschdag. Hy was alvorens overgegaan naar Ierlandt, daar hy onlangs van daan was gekomen met het geldt, dat hy die van het landt hadt afgevordert.

Het was gedurig feestdag. Die van de kroninge geëindigt zynde, bragt *Jan* zyne gemalin in Normandië, van waar zy te zamen naar Parys vertrokken, om deel te hebben aan de vertoningen en het vermaak, dat *Philips* voor hen hadt doen bereiden, en daar hy hen by genodigt hadt.

Verbindtenis van den grave van la Marche.

De slang was onder het gras verborgen. Terwyl de wellustige koning zich door allerlei vermakelykheden laat betoveren, beraadslagen zyne vyanden hoe zy hem kwyd zullen raken. Zyn medevryer was hoofdt van deze zamenzwering. Hy kon de schaking van zyne waarde *Izabelle* niet vergeten; al den tydt, dien de koning met haar in de spelen en vrolykheden doorbragt, gebruikte hy om aanhang in Aquitanië te maken, om zyne wraak door een slag van groot gerucht te doen uitmunten. Hy trok aan zyne zyde alle, die van zyne naamaagschap waren, nevens *Willem* en *Savari van Mauleon*, welke laatste zich onder de volgende regering zo vermaard

maakte. De graaf van Eu, broeder van den beledigden, was mede in de zamenzwering, en het schynt, dat de koning *Philips*, niettegenstaande al zyn vriendelyk onthaal, daar niet onwetende van was, dewyl wy hem aanstonts voor de zamengezworenen zullen zien verklaren. 1201.

Hun verbindtenis kon zo geheim niet zyn, of *Jan* kreeg daar ten laatste kennis van. Al zyne verwyfdheit maakte hem niet ongevoelig van de eerzucht, en by gebrek van standvastigheit ontbrak hem nochtans geen moedt. Hy was ten minste vol vuur, en zyn eerste voornemen was vry stout, en zelfs voorbarig. Hy vertrok dan, zonder zich te verbazen, naar Guiënne, daar hy den oproer stilde; en naar Normandië met de zelve vaardigheit, als hy 'er uit vertrokken was, wederkerende, tastte hy het graafschap van Eu aan, alwaar hy de kleine stadt Driëncourt innam.

Dapperheit van *Jan.*

Toen verklaarde zich *Philips* voor de wederspannigen. De twee broeders *, die daar de hoofden van waren, zich niet machtig genoeg bevindende om hunnen opperheer tegen te staan, verbonden zich met een ander, wiens bescherming zy verzochten. Het graafschap van Eu, dat in Normandië besloten legt, was een achterleen van de Fransche kroon. De twee broeders beriepen zich op hun recht. *Philips* ontfangt hen met ope armen, en laat *Jan* dagvaarden voor het hof der Pairs, om daar rekenschap te geven van het innemen van Driëncourt, en van de vyandschap, die hy in een graafschap hadt gepleegt, het welk hy als opperheer verklaarde onder zyne bescherming te nemen. *Jan* wachtte zich wel van te gehoorzamen. Hy wierdt drie maal gedagvaard, en op de derde, by verstek, als wederspannig veroordeelt om alle zyne staten, die van de Fransche kroon afhingen, te verbeuren †. Dus zag men den oorlog op nieuw tusschen de twee koningen ontstoken.

Oorlog tusschen hem en *Philips*, en waarom.

* De graven van Eu en van la Marche.

† Zyne moeder *Eleonora* hadt hem Guiënne afgestaan.

De zelve was verderfelyk voor *Jan*, dien zy Normandië kostte. Dit verlies wierdt gevolgt van dat van Anjou, Poitou, Maine en Touraine; en dat wonderlyk is, zo was deze stroom van ongelukken zo snel, dat alle deze schone provinciën in minder dan vier jaren onder de macht van *Philips* geraakten, die door deze onderbrenging den naam van Veroveraar * ontfing.

De zelve is voor *Jan* verderfelyk.

* *Conquerant.*

Hy hadt zich nog eens met den jongen *Arthur* vereenigt; maar deze prins, of altydt ongelukkig, of altydt kwalyk ondersteunt, hadt het zelve geluk niet. Wy moeten zyne ongelukken beschouwen eer dat wy den voorspoedt van *Philips* zien.

Oorlog tusschen *Arthur* en *Jan.*

Zy hadden de overzeesche provinciën gedeelt, met gedachten om de zelve koning *Jan* af te nemen. Eenigen zeggen, dat het toen was, dat *Philips* zyne dochter aan den prins *Arthur* verloofde: doch zyne doodt belette het voltrekken van het huwelyk. Poitou, Anjou, Maine en Touraine moesten het deel van den schoonzone zyn, de schoonvader behieldt voor zich Guiënne en Normandië, en maakte deze verdeeling als meester. De zelve gedaan zynde, gaf hy aan den jongen prins twee honderd ruiters, daar de oudste zoon † van Auvergne het bevel over hadt; zondt hem naar Poitou, om zich aldaar by de misnoegde heeren te voegen, die zich begonnen te verklaren, en de graven van la Marche en van Eu volgden hem, en hy vondt op zyne aankomst *Godefroi* van Lusignan, de twee *Mauleons*, en andere personen van aanzien, die

* Dauphin.

1202. hem van hunne getrouwheit en dienſt kwamen verzekeren. Zy waren alle welgezind, en hadden alle moedt. Maar het ontbrak hen aan goed krygsvolk. Men zegt, dat *Arthur* vyf honderd Britten, alle welgewapende ruiters, en op welke hy ſtaat kon maken, verwachtte; maar hy hadt de langmoedigheit niet om tot hunne komſt te wachten. Deze jonge prins, die niet meer dan vyftien jaren oud was, liet zich door het vuur van zyne onſtuimige jonkheit vervoeren; en door die van zyn hof en Raadt niet wederhouden zynde, ondernam hy op een ongelegen tydt het beleg van Mirebeau, daar de koningin, zyne grootmoeder, zich ingeſloten hadt. Hy nam de ſtadt in; maar het kaſteel, daar eene goede bezetting in was, die de koningin aanmoedigde, ſtondt hem lang genoeg tegen, om ondertuſſchen tydt aan koning *Jan* te geven tot het ontzet van die plaats. Hy verſcheen onverwacht, en *Willem des Roches*, opperveldheer van het leger van *Arthur*, was 'er zo verbaaſt over, dat hy zynen meeſter al voor verloren achtte, indien hy hem niet door een verdrag behieldt. Hy ſloot het zelve met den trouwlozen koning, die hem alles beloofde, wat hy maar voor den jongen prins en voor de heeren van zyn ſtreng begeerde; maar die niets nakwam van het gene hy belooft hadt.

Schielykheit van *Arthur*.

Verdrag, dat *Arthur* aan *Jan* overgeleverd.

Het verdrag gemaakt zynde bragt *des Roches* den koning in de ſtadt op een zo vroegen morgenſtondt, dat hy hen alle op het bedt vondt leggen. Hy wachtte niet lang met zyne trouwloosheit te openbaren, gevangen houdende tegen het verdrag de heeren en edellieden, die hy byna alle kort daar na van kant hielp, zendende den jongen *Arthur* naar het kaſteel van Falaiſe, van waar hy hem naar Rouaan liet brengen, en gevangen zetten in den toren, daar *Robert van Vieux-Pont* de bewaring van hadt (a). Men hoorde naderhandt niet meer van hem ſpreken, en men weet met geen volkomen zekerheit waar hy gebleven is. Het allerwaarſchynlykſte is, dat zyn wrede oom zelf zyn beul is geweeſt. Hy hadt te veel belang om zich van een gevangen te ontſlaan, die hem niet zonder reden de kroon betwiſtte, en hy maakte te weinig werk van zyn gewiſſe, om zich niet van alle bekommering ontdaan te hebben ten koſte van het leven van den jongen prins. Eenige geſchiedenisſchryvers verzekeren, dat hy zich zelf het leven benam. De moordt was echter al te afſchuwelyk om dien ten eerſten uit te voeren. Hoe boosaardig *Jan* ook was, hy kwam daar niet toe dan by ſchreden. Hy onderſtondt eerſt dezen ongelukkigen prins, dien hy in de gevangeniſſe bezocht, te winnen, en hem deels door liefkozingen, deels door dreigementen te dwingen, om van alle zyne rechten af te ſtaan, en hem voor zynen opperheer te erkennen. *Arthur* was onverzettelyk. Hy antwoordde met een heldenmoedt, dat hy tot zyne doodt toe den ſtaat, daar hy in geboren was, zou handhaven, en den troon nooit aan een overweldiger afſtaan. Eene zo ſtoutmoedige verklaring, met zulke beledigende uitdrukkingen gedaan, benam al de wroeging van het gemoedt, die nog voor hem in het hert van den woedenden koning ſtreden, en hy ging niet weg, voor dat hy de doodt van den onſchuldigen *Arthur* hadt gezworen. Doch hy hadt nog zulk een afſchrik van dezen moordt, dat hy den hoofdman van zyne wacht * daar mede wilde belaſten. Deze heer, die zeer deugtzaam was, weigerde hem zyne handt tot een zo verfoeielyke daadt te lenen; zo dat hy ten laatſte voornam, dezen armen prins, die zyn neef was, en zyn koning hadt moeten zyn, het leven te benemen. Hoe ſchrikkelyk is het denkbeeldt van die misdaadt? Niets kon de verwoedheit van *Jan* meer tegenhouden. Hy dorſt echter het ſchelmſtuk by dag niet uitvoeren; hy laat zich by nacht in een ſchuit aan den voet van den toren brengen, en hy ſtapt, zonder getuigen, in de kamer, of in het gat van zynen gevangen. De jonge prins beſtierf, en zyn moedt zonk weg op het zien van zynen moordenaar, die voor hem ſtondt met een bloten degen. Hy bezwoer hem, maar te vergeefſch, hy wilde hem het leven ſparen; maar zyn onbarmhertige oom doorſtak hem met vele ſteken, en liet zyn ligchaam in de rivier werpen.

1202.

*De Brz.

Hy wil *Arthur* dwingen om aan hem al zyn recht af te ſtaan.

Wrede wyze, op welke hy zyn voorneemen uitvoert.

Zodanig was het droevig einde van den ongelukkigen *Arthur*. Zyne doodt was vooraf gegaan van die van de koninginne *Eleonora*, zyne grootmoeder, die zich door hare ſtaatzucht aan de zyde van *Jan* hadt verbonden, doch die hem altydt hadt belet van onſchuldig bloedt te vergieten. Wat aangaat *Philips*, men ziet niet, waar toe hem zyn verbondt met den jongen *Arthur* diende. Hy leverde hem dit maal niet, gelyk de eerſte reis, aan zynen wreden overweldiger; maar hy gebruikte noch zyne wapenen, noch zyne tuſſchenſpraak om hem aan zyn geweldt te ontrukken.

Het kan zyn, dat hy by zich zelven niet te onvrede was, dat zyn doodſlag hem by die van Normandië verdacht maakte, en de overwinning goed keurde, die wy 'er dien ſtaatzuchtigen vorſt van zullen zien behalen, die zich te gelyk van de ongelukken van den eenen, en van de ſchenddaden van den anderen wiſt te bedienen.

De hertogin *Conſtantia*, moeder van den vermoordden prins, nam hare toevlucht tot den rechtbank van *Philips*, en verzocht hem recht te doen over den moordt, die begaan was in den perſoon van een leenman van zyne kroon, door een anderen leenman van de zelve, en den moordenaar, zo wel als den vermoordden, aan te zien met betrekking op hunne hertogdommen van Bretagne en van Normandië. Anderen zeggen, dat de hertogin *Conſtantia* voor haren zoon was geſtorven, en dat het de Britten waren, die de wraak over hunnen hertog hebben vervolgt. Hoe het zy, *Philips* nam de aanklagte aan, en deedt *Jan* dagvaarden voor het hof der Pairs, om op de beſchuldiging te antwoorden. Indien hy over de zaak van den grave van Eu niet was verſchenen, nog minder verſcheen hy wegens deze. Maar terwyl hy niet verſcheen, en niemandt zondt om hem te verdedigen, of te verſchonen, wierdt hy ſchuldig en overtuigt verklaart van moordt en hoog-verraadt, en veroordeelt om alle de landen, die hy in Vrankryk hadt, te verbeuren, welke aan de kroon zouden vervallen, en alle zyne aanhangers, die de wapenen tot zyne verdediging zouden opnemen, zouden ſchuldig gehouden worden aan de misdaadt van gekwetſte hoogheit.

Hy is veroordeelt door het hof der Pairs.

De legers van *Philips* ſtonden gereed om het vonnis uit te voeren. Hy liet twee van de zelve trekken, het eene in Poitou, en het andere in Nor-

1203.

(a) Aldus verhalen de Franſche ſchryvers dit voorval. Uit eenige Engelſche ſchynt te blyken, dat de overwinning van *Jan* groter is geweeſt, het welk beveſtigt wordt door den brief, welken de koning daar over naar Engelandt heeft geſchreven, en dien men kan vinden in de *Acta Publica* van *Rymer*, *Tom. I, fol.* 131.

1203. Normandië. Die van het eerſte landſchap, weinig genegenheit voor de Engelſchen, en nog minder voor den koning *Jan*, dan voor een zyner voorzaten, hebbende, verlieten hem haaſt, en de Franſchen hadden de moeite alleen om de provincie als door te lopen, om zich daar van meeſter te maken. Den grootſten tegenſtandt vonden zy in Normandië, alwaar de overwinnaar, niettegenſtaande het ſchynſchone voorwendſel, dat hy het onſchuldig bloedt wilde wreken, weinig meer tegenſtandt vondt dan in Poitou. De verwyfdheit en zorgeloosheit van *Jan* hielpen hem daar ook over zegepralen.

Verwaarloozing van *Jan*.

Terwyl de Franſche legers de plaatſen belegerden en wegnamen, bragt de verwyfde Engelſche koning, die geen ſtoutheit hadt dan om gruwelen te bedryven, zynen tydt in welluſtigheit en maaltyden door. Hy begaf zich naar de hoofdſtadt van Neder-Normandie, alwaar men hem kwam aankondigen, dat ganſch Opper-Normandië onder den overwinnaar boog; dat *Philips* zich hadt meeſter gemaakt van het graafſchap van Alençon; dat hy Couches, Andeli, Radepont, en andere ſterktens, hadt ingenomen; dat hem in Opper-Normandië niet meer overbleef dan Verneuil, Arques en Rouaan. Niets was bekwaam om hem van de gaſteryen en het goed onthaal der burgers van Caen af te trekken, als mede uit de armen van zyne jonge gemalinne, alwaar hy zyne ſtaatzucht en andere verwoede driften vergat, zich alleen aan zyn vermaak en aan de min overgevende. *Laat hem begaan*, zeide hy, ſprekende van *Philips* tegen die hem ſlag op ſlag de tydingen van zyne overwinningen kwamen brengen, *ik zal in eenen dag meer wedernemen dan hy in een jaar kan veroveren.*

Zyn grootſpreken.

Dit grootſpreken kwam ſlecht uit. *Philips* ging van overwinning tot overwinning voort, en vondt geen krachtigen tegenſtandt dan in het belegeren van Chateau-Gaillard, digt by Andeli, alwaar hy vyf volle maanden wierdt opgehouden, zonder dat *Jan* eenige beweging maakte om die plaats te hulp te komen. Vervolgens ging alles voor de windt. *Jan* verviel van zyne zorgeloosheit in ſchrik en angſt, hadt het hert niet om zynen overwinnaar af te wachten, en vluchtte naar Engelandt.

1204. Onderbrenging van Neder-Normandië. Belegering van Rouaan.

Toen kwam *Philips* in Neder-Normandië, makende daar de zelve voortgangen als in het Hoge. Falaiſe, Domfront, Caen, Coutances, Avranches, Liſieux, Sées, Bajeux, kortom alles opende de poorten voor den overwinnaar.

Verneuil en Arques hielden nog de zyde van *Jan*, nevens Rouaan, de hoofdſtadt van het hertogdom. Een dubbelde muur en een driedubbelde gracht maakten, dat het naar dien tydt een byzondere ſterke ſtadt was, die om het getal der inwoonderen, mannen van moedt en gezetheit, nooit voor dezen ingenomen was geweeſt. Zy ſtreefde nog naar de zelve eer, en het hing maar van hunnen onwaardigen heere af om in zyne dappere burgers de zelve trouw en manhaftigheit te vinden, als zyne voorzaten by hen gevonden hadden, zo menigmaal als de koningen van Vrankryk het beleg van die ſtadt ondernomen hadden. Zy zondt hare gezanten naar Engelandt, om hem kennis te geven van het uiterſte, daar zy toe gebragt was, en het geen haar gedwongen hadt tot een verdrag te komen; dat zy zich binnen dertig dagen zou overgeven, hem ter zelver tydt verzoekende om zich van dezen uitſtel te bedienen met eenig krygsvolk over te zenden, en hem verzekerende, dat zy het annaderen van het zelve zou onderſteunen, en het inkomen door krachtige uitvallen begunſtigen. *Jan*, die op het ſchaakbordt ſpeelde, zag hen naauwlyks aan; hy ontfing het verzoekſchrift, dat zy hem overhandigden, en zeide, dat hy hen zou antwoorden als het ſpel uit was. 1204.

Jan wil de ſtadt geen byſtandt geven.

Jan antwoordde gelyk het een prins voegt, dien Gods gerechtigheit wilde ſtraffen, en die geen gevoel meer van zyn verlies hadt, verre van 'er voor de eere te hebben.' Hy zeide, dat de ſtadt zich moeſt verdedigen naar haar beſte vermogen; dat hy gene hulptroepen hadt om haar te zenden, en dat hy haar van haar lot meeſter liet.

De zelve geeft zich aan *Philips* over.

Zo een antwoordt toonde te gelyk zyne onverſchilligheit en wanhoop. Op dit beſcheidt, dat de afgezondenen wederbragten, hadt de ſtadt geen moeite om de beſte zyde te kiezen. Zy dacht toen nergens anders om dan om de voordeeligſte voorwaarden, die zy kon, by haren nieuwen meeſter te bedingen, tot behoudinge van hare vryheden en voorrechten, die van geen klein belang waren. *Philips* beloofde alles. Maar kan men wetten aan een, die volkomen meeſter is, voorſchryven? Zy ondervondt, zegt de Franſche geſchiedenisſchryver *, dat het papier een zwakke ſcherm tegen het ſtaal is; hy moeſt daar by gevoegt hebben, dat de meeſte opperheeren weinig andere wetten onderhouden dan die met hun belang overeenkomen.

* *Mezeray.*

Zie daar, hoe dat het hertogdom van Normandië wederom met de kroon van Vrankryk wierdt vereenigt, daar het meer dan drie honderd jaren van afgeſcheiden was geweeſt. De manhaftigheit van *Rollo*, des zelfs eerſten opperheer, hadt het zelve van *Karel* den Eenvoudigen gerooft, en ſedert was het geregeert geweeſt door zeſtien hertogen, afkomſtig van het bloedt van dezen vermaarden Norman, waar van 'er zes koningen van Engelandt zyn geweeſt (a). De onwaardige handel van den laatſten was oorzaak, dat deze helden het zelve verloren, die 'er nu maar alleen den naam van dragen, zynde geheel wedergekeert onder het juk van zynen ouden meeſter.

Onderbrenging van Anjou en Poitou.

Het geluk van *Philips* bleef daar niet by. *Willem des Roches*, die de zyde van *Jan* hadt verlaten, om tot hem over te gaan, verzekerde hem van de graafſchappen van Anjou, van Maine en van Touraine; en *Henrik Clement*, maarſchalk van Vrankryk, veroverde voor hem Poitou op den zelven tydt, als hy Normandië bemachtigde. Aan de zyde van *Jan* bleef nog het kaſteel van Loches in Touraine over, benevens Niort en Rochelle in Poitou. *Philips* kwam in het volgende jaar Loches belegeren, en nam die plaats in, die van een groot belang was. Maar Niort en Rochelle wierden niet dan twintig jaren daar na door zynen opvolger bemachtigt.

Het jaar 1204 eindigde met de doodt van de koninginne *Eleonora* (b), over de tachtig jaren oud zynde, die zo lang leefde om al de ongelukken van haar huis, en het verliezen van een van de ſchoonſte provinciën van haar hertogdom van Guiënne, het welk zy in het jaar 1201 aan haren zone *Jan* hadt afgeſtaan, te zien.

Deze ongelukkige prins zag zich zo vele plaat-

(a) Namentlyk: *Willem* de I, *Willem* de II, *Henrik* de I, *Henrik* de II, *Richard* de I, en *Jan* Zonderlandt.

(b) Anderen zeggen, als boven reets is aangeroert, dat zy voor haren kleinzone *Arthur* is geſtorven.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1204. sen, nevens zo vele ryke heerlykheden, afnemen met eene wonderbare ongevoeligheit. Wat gerucht ook alle de overwinningen van zynen vyandt maakten, hy bleef echter onbeweeglyk. Hy deedt alleen eenige ondernemingen in Bretagne, alwaar hy eenig volk zondt, die daar voet aan landt zetten, maar alleen om zich aanstonts weder in te schepen, zonder iets van belang te hebben verrecht. Zy verzekerde hen alleen van de hoek van Garplie, en maakte aldaar eene sterkte, om de landing der Engelschen van dien kant te begunstigen: doch zy landden daar nooit, zo dat *Jan* geen voordeel van deze onderneming hadt.

1206. Hy was in groter beweging in het jaar 1206. Hy landde te Rochelle met schoon volk, daar *Savari van Mauleon* en andere heeren van Poitou hunne manschap byvoegden. Hy kwam in Guienne, en nam het kasteel Montauban in; maar hy bleef op een zo schonen weg stil staan. Anderen zeggen, dat hy in Anjou overging; dat hy Angers innam, en dat hy 'er de muren van deedt nederwerpen; maar dat hy zich te binnen brengende, dat deze plaats het vaderlandt van zyne voorzaten was, last gaf om de zelve weder op te bouwen. Daar eindigde zyne landing in Vrankryk.

Stilstandt tusschen de twee koningen.

Hy vertrok weder uit ongeduldt naar Engelandt, en hy verzocht een stilstandt van wapenen, dien *Philips* hem, door de tusschenspraak van den paus, toestondt.

1207. Deze ongelukkige vorst hadt geen meer aandoening van eer, en dacht om niet anders dan om zynen tydt in ongebondenheit en luiheit te verspillen. Zyn ongeluk weigerde hem die vergenoeging ook, en niet te vrede zynde met hem zyne overzeesche staten te doen verliezen, wilde het ook zyn wellustig leven en zyne rust in een koninkryk storen, alwaar het scheen dat hy niet anders zocht dan eene schuilplaats tegen zyne rampen. De storm kwam van een kant, daar men den zelven het minst van verwachtte, namentlyk van de geestelykheit, die hem, daar zy zich niet dan met eendragt te maken behoorde te bemoeien, een kerkelyken oorlog verwekte, de welke gevaarlyker was dan die van de wereldlyke vorsten. De staatzuchtige *Innocentius* de III, een van de stoutste pauzen, die Rome ooit heeft gehad, mengde zich in het krakeel; nam het gelaat van hoogmoedt en dwingelandy aan, die de koninklyke hoogheit met de voeten treden; deedt het koninkryk in den ban; zette den koning af; sprak den vloek over hem uit, en liet zich niet bevredigen dan door de onwaardige onderwerpinge van *Jan*, die laf genoeg was om een leenman van den paus te worden. Hy was nochtans meer te beklagen dan te laken in deze moeielyke omkeering van zaken. In de andere hadt hy veel kwader beleidt dan ongeluk gehad; in deze ziet men, dat hy ongelukkiger is dan schuldig. De trotschheit van den paus, gevoegt by de bygelovigheit en den opstandt van het volk, was de oorzaak van alle deze beroerten. De zelve duurden verscheide jaren. Wy zullen ons een poos bezig houden met ze te beschryven, hoewel der zelver verhaal juist niet aangenaam is.

De geestelyken in Engelandt maken een opstandt tegen *Jan.*

Innocentius de III brengt het koninkryk onder een algemenen ban.

De toestemming van den koning wordt tot de kerkelyke ampten verciert.

Huibert, aartsbisschop van Kantelberg, in den jare 1205 gestorven zynde, verkoos het Kapittel in zyn plaats eenen met name *Reginald*, onderprioor van het klooster: want de monniken waren meester gebleven van de kerkelyke beneficiën en prelaatschappen, tot nadeel van de wereldlyke geestelykheit, en die van Citaux hadden het aartsbisdom van Kantelberg onder hun bestier. Het recht van verkiezing bleef nog by hen; maar om de zelve wettig te maken moest des konings toestemming voorgaan, en de bevestiging van den paus volgen. De verkoren kerkvoogdt vertrok naar Rome, om het laatste te verkrygen: doch hy verhaastte zich te veel, naardien hy het eerste verzuimde, waar door zyne verkiezing te niet raakte. Die hem verkoren hadden, zochten hunnen misslag te verbeteren, en deden eene bezending aan den koning, om zyne toestemming tot de verkiezing te hebben, de keuze, die zy reets gedaan hadden, voor hem verbergende. Hunne loosheit gelukte niet. De koning gaf hen de toestemming wel, die zy verzochten; maar hy beval hen ter zelver tydt *Jan Gray*, bisschop van Norwich, te kiezen. Dit bragt hen in eene nieuwe verlegenheit; de verkoren was al naar Rome, daar hy de bevestiging van den paus verzocht. Ondertusschen het antwoordt van den koning in hunne vergadering gebragt zynde, was ieder van gevoelen, dat men moest gehoorzamen, hunne eerste verkiezing herroepen, en den bisschop van Norwich verkiezen. Zy vaardigden aanstonts eenen van hunne monniken naar Rome af, genaamt *Brantefeld*, om zich te verontschuldigen wegens hunne al te grote schielykheit in het verkiezen van *Reginald*, en de bevestiging van *Jan Gray*, die wettig en op de behoorlyke wyze was verkoren, te bekomen. By geluk hadt de paus zynen bekrachtigingsbrief * nog niet aan *Reginald* gegeven; maar by ongeluk bevondt hy, na dat hy *Brantefeld* hadt gehoort, dat de verkiezing van *Gray* niet wettiger dan die van *Reginald* was; zo dat hy zyne bevestiging zo wel aan den eenen als aan den anderen weigerde.

* *Bulle.*

De trotschheit van *Innocentius* den III ging verder. Hy wilde nog een aartsbisdom oprechten, onafhankelyk van de benoeming des konings. Maar om nog eenigen schyn van plegtigheit te bewaren dwong hy de monniken van Kantelberg, die in het gevolg van *Reginald* en *Brantefeld* te Rome waren, zonder tydverzuim een persoon, die zo eene kerkelyke bediening waardig was, te verkiezen. Deze verkiezing was maar een apenspel. De paus stelde het onderwerp voor, dat hy van voornemen was daar mede te bekleeden. Het was *Stephanus van Langueton* † een Engelschman van geboorte, maar opgebragt te Parys, daar hy leeraar ‡ in de Godgeleerdheit, kanunnik van de kerk van onze Lieve Vrouwe, en kancelier van de hogeschole was gemaakt. Hy was naderhandt naar Rome gegaan, daar zyne bekwaamheit en geleerdheit hem den kardinaalshoedden hadt doen verkrygen. De geestelyken vertoonden te vergeefsch aan den paus de zwarigheden van deze derde verkiezinge, door welke zy ontwyffelbaar de gramschap van den koning op zich zouden halen. *Innocentius* wilde gehoorzaamt zyn, en zo haast als zy *Langueton* hadden verkoren, wydde hy hem met zyne eige handt in. Ieder was van zyne bekwaamheit overtuigt; doch twee zaken beletten den koning deze verkiezing goed te keuren. De eene was die van zyne opvoedinge in Vrankryk, waar door hy zich aan het hof van Engelandt hadt verdacht gemaakt, om zyn lang verblyf aan dat vremde hof, en de verbindtenis, die hy daar, met leeraar te worden en zyn ampt te bedienen, daar wy van gesproken hebben, hadt aangegaan: eene andere reden, veel sterker dan deze, maakte, dat de ko-

De paus begeeft het aartsbisdom met een volkomen recht.

† of *Langton.*

‡ *Doctor.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1207. *Jan* wil zyn koninklyk recht staande houden.

koning ganſch tegen hem was. Het koninklyk recht was in deze verkiezing veracht, en de paus hadt daar in te werk gegaan met eene volſtrekte macht, zonder de goedkeuring van den vorſt, die vooraf moeſt zyn gegaan, te verwachten.

Dit ſtout beſtaan deedt *Jan* ontwaken. Hy was daar gevoeliger van, dan van alle de overwinningen van *Philips*. De verzachtingen, die de paus in het werk ſtelde om den vertoornden koning wederom te winnen, of om hem te misleiden, waren vruchteloos. Hy ſchreef hem een groten brief, vol van vleiery, dien hy verſelde met een geſchenk, dat hy niet twyffelde of het zou hem aangenaam zyn. Het waren vier koſtelyke ſtenen, in vier goude ringen gezet, om hem, gelyk hy in den brief zegt, „ door „ het rondt van de ringen de eeuwigheit, welke „ noch begin, noch einde heeft, en daar zyne „ koninklyke ziel zich altoos naar moeſt opheffen; door het goudt de wysheit, en door de „ vier koſtelyke ſtenen de vier hoofddeugden, „ namentlyk de rechtvaardigheit, de grootmoedigheit, de voorzichtigheit, en de gematigtheit, af te beelden, niet twyffelende, of zyn „ hert was daar mede vervult, om 'er de volmaaktheit van te bekomen, die hy hem toe„ wenſchte". Hy maakte geen gewag van de verkiezing, noch van de inwyïng van den aartsbiſſchop, latende aan *Brantefeld* en de andere geeſtelyken de zorg over om 'er hem van op hunne wederkomſt te onderrechten. Doch hy hadt zyn brief met de vereering vooraf gezonden, in hope, dat de koning zich zou laten belezen, en door dit geſchenk vooringenomen zynde, uit hunnen mondt, zonder zich te vertoornen, verſtaan, wat de paus hen hadt gedwongen te doen, en wat hy zelf hadt gedaan.

Brief van den paus aan den koning.

Geſchenk van den paus. *Acta Publ. Tom. I, fol.* 139.

De koning *Jan* weigert den kardinaal *Langueton* tot aartsbiſſchop: van Kanteiberg aan te nemen.

Hy bedroog zich zeer. Op het verhaal, dat men hem van de verkiezing en inwyïng van *Langton* deedt, wierdt hy door eene zo verwoedende gramſchap vervoert, dat hy al de monniken van Kantelberg uit hun klooſter deedt jagen. Hy vergramde zich ook tegen den paus, en in plaats van zich door zyn geſchenk en brief te verzachten, zag hy het zelve voor een kunſtgreep aan, waar van men zich hadt bedient om hem te doen vergeten het geen hy aan zyne eer en aan zyne kroon verſchuldigt was. Hy, die de zelve zo kwalyk in zo vele doorluchtige voorvallen hadt gehandhaaft, dacht 'er in dit geval om. Hy kon het den paus niet vergeven, dat hy hem als een kindt hadt willen paaien, na dat hy hem van een der ſchoonſte voorrechten van zyne krone hadt willen beroven. Aldus verklaarde hy zich in het antwoordt, dat hy op den brief van *Innocentius* gaf. Hy betuigde, dat hy van voornemen was zyn recht te handhaven, de wettige verkiezing van den biſſchop van Norwich te doen ſtandt grypen, en die van den kardinaal van Langueton te verwerpen, als gedaan zynde tot nadeel van zyn gezag, en van de grondwetten van den Staat; daar by voegende, dat indien zyne Heiligheit van zyn kant voortging, met hem in dit ſtuk tegen te gaan, hy verplicht zou zyn om aan zyne onderdanen het reizen naar Rome te verbieden, en dat hy wel zou weten te beletten, dat zy voor vremde rechtbanken zaken bragten, die veel gemakkelyker door de biſſchoppen en aartsbiſſchoppen van zyn koninkryk konden afgedaan worden. Dat was als een rechtſchapen koning geſproken. Hy maakte zich ook gereed om zyne bedreigingen uit te voeren; maar hy wierdt zeer kwalyk door zyne onderdanen ondersteunt, en zyne geeſtelyken verlieten hem. Miſſchien was het zyn ſchuldt, om de belaſtingen, die hy op de geeſtelyken, zo wel als op het volk, hadt gelegt, en die hen aan de zyde van den paus overbragten, terwyl zy hen van de zyne aftrokken.

Hy ſpreekt ſtoût.

1207. Zyne geeſtelykheit verlaat hem.

Dit geſchiedde niet op eenmaal. De paus en de koning hielden zich eenigen tydt by het dreigen, eer dat zy tot een openbare breuk kwamen: de zelve begon door den algemenen ban, daar de paus het koninkryk, behalven den koning, in deedt. Het was eerſt drie of vier jaren daar na, dat hy hem ook in den ban dorſt doen, hem afzetten, en de onderdanen van hunnen eedt van getrouwheit ontſlaan. Laat ons alle deze gevallen in hunne order beſchouwen, nevens de andere, die gedurende den omloop dezer jaren, daar de geſchiedenisſchryvers de zelve in beſluiten, gebeurt zyn.

De paus en de koning tegen elkander verbitert.

De paus, door den brief van den koning beledigt, dreigde hem op zyn beurt, en waarſchuwde hen, dat hy zich aan het rampzalig voorbeeldt van *Thomas Becket* en van *Henrik* den II zou ſpiegelen. *Jan*, door deze dreigementen nog meer vertoornt dan te voren, beſloot vaſtelyk den kardinaal van Langueton het inkomen in zyn koninkryk te verbieden. De paus van zynen kant belaſtte de biſſchoppen van Ely, van Worceſter en van Londen den koning te verklaren, dat indien hy dezen aartsbiſſchop weigerde te ontfangen, hy ganſch Engelandt in den ban zou doen; en indien zy zynen tegenſtandt niet konden te boven komen, zo beval hy hen den vloek uit te ſpreken.

Ieder was toen misnoegt. De knevelaryen des konings hadden hem hatelyk gemaakt by een volk, dat vyandt van eene onbepaalde macht is. Hy hadt in het jaar te voren belaſtingen op de ridders gelegt, en was overhoop geraakt met de Pairs, die geweigert hadden overzee te gaan, om hem in den oorlog, dien hy met den koning van Vrankryk voerde, by te ſtaan. Wy hebben den krygstocht in Bretagne verhaalt. De zelve hadt weinig geluk en geen gevolg. Nochtans, om de koſten van deze krygstoerusting te helpen dragen, ſchatte hy iedereen op eene overmatige ſomme (a), en wanneer hy van eene zo vruchteloze onderneming te huis was gekomen, nam hy het derde deel van alle tilbare goederen, zo wel van de geeſtelyken, als van de anderen.

Wondertekenen.

Deze overlaſt was nog verſelt met wondertekenen, die de gramſchap van den Hemel ſchenen te kennen te geven. Een ſchrikkelyke winter, die tot het laatſte van Maart des jaars 1205 duurde, was oorzaak, dat al het zaadt in de aarde verſtikte, daar eene duurte op volgde. Het jaar van 1206 was aanmerkelyk door zulke ongemene ſtormen, donder en hagelbuien, dat men geloofde, dat de laatſte dag gekomen was. Vele menſchen wierden door het vuur van den hemel gedood; vele huizen omver geworpen en vernielt, en vele beeſten ſtierven in het veldt. Men vondt in Maidſtone, in het landt van Kent, een wanſchepſel, met het hoofdt van een eſel, het ligchaam van een menſch, en de andere leden verſcheide dieren gelykende, zonder dat het een met het andere eenige overeenkomſt hadt. Het volk, dat zich aan zyne vooroordeelen overgaf, geloofde, dat het zo vele voortekenen waren, die

Het oordeel van het volk daar over.

(a) Anderen zeggen, dat de laſten niet waren geheven dan met algemene toeſtemminge.

1207. die hen hunne rampen voorſpelden, en volgens de ligtvaardigheit, met welke het gemeenlyk oordeelt, ſchreef het de zelve aan de gebreken van den koning toe.

1208. De geeſtelyken blixemen den ban van den paus uit.

De ban kon voor den koning en het koninkryk in geen flechter tydt uitgeſproken worden; en byaldien de genen, die gelaſt waren om den zelven af te kondigen, minder voor den paus, en meer voor den vorſt en het vaderlandt waren genegen geweeſt, zy zouden dezen laſt van de handt hebben gewezen, of ten minſte opgeſchort. Dit deden zy niet. In het tegendeel, zo haaſt als zy van het gehoor des konings, dien zy onbeweeglyk vonden, waren wedergekeert, verkozen zy den 10 April (a), die op maandag van Paaſchen viel, om zo een werk met meer luiſter uit te voeren. Alle de kerken wierden aanſtonts geſloten, en de Godsdienſt en de bedieningen der verbondstekenen hielden op, uitgenomen den kinderdoop en het Nachtmaal voor de zieken, die in doods noodt waren. Doch indien zy middelerwyl kwamen te ſterven, ging de verwoedheit zo verre, dat de ban over hunne lyken wierdt uitgevoert; men weigerde hen eene eerlyke begravenis, en men was verplicht hen op ongewyde plaatſen en buiten de kerkhoven te begraven.

Aanmerkingen op dezen ban.

Wy willen ons in het misbruik en de nieuwigheit van dezen ſchrikkelyken kerkban niet inlaten, waar door om de ſchuldt van den vorſt vele millioenen van onſchuldige onderdanen aan lighaam en ziele zyn verloren gegaan. Het zal genoeg zyn te zeggen, dat deze wreedheit by de oude kerkvaderen en in de eerſte eeuwen van het Chriſtendom onbekend was, en geheel afweek van den geeſt van het Euangelie. Het is te vergeefſch, dat men, om deze ſtrengheit te rechtvaardigen, tot een voorbeeldt bybrengt, het geen de telling van het Joodſche volk door *David* hadt gekoſt, daar eene grote menigte om vergaan was. Godt, die beledigt was, en een onmiddelyke wreker is, heeft een oppermachtig recht, dat geen paus zich zonder godloosheit kan aanmatigen.

Wy zullen nog veel min ondernemen het gedrag van den koning te rechtvaardigen. Het ſchynt echter, dat zyn kroonrecht het verkiezen van den biſſchop van Norwich wettigde, en dat die van den kardinaal van Langueton onwettig en als ſtrydig was tegen de wetten van het ryk. Maar laat ons ſtellen, dat de paus en de koning ongelyk hadden, en dat zy beide met te veel heftigheit waren te werk gegaan: wie verdient meer het verwyt van het volk? Wat hardigheit is het, zeggen de pausgezinden, dat *Jan* liever onſchuldige onderdanen om zyne misſlagen ziet vergaan, dan dat hy de zelve door zyne onderwerping en gehoorzaamheit aan den paus behoudt? Maar laat ons het bladt eens omkeren. Is het de paus niet, dien men van wreedheit moet beſchuldigen? daar hy een groot koninkryk, het welk hem niet heeft beledigt, met den ban ſlaat, om zich van den koning te wreken, die de eenigſte is, over wien hy met recht kan klagen, onderſtelt zynde dat de koning ongelyk heeft.

Oplopendheit van den paus en van den koning.

Hoe het zy, Engelandt wierdt vier jaren lang het ſchouwtoneel hunner algemene verwoedheit. De paus, om aan zyne ſtaatzucht of wrake te voldoen, beroofde de levendigen van het gebruik der Sakramenten en de geſtorvenen van het graf, en de koning, door wederwraak tegen den paus, verbande de biſſchoppen en monniken, en nam al hun tydelyk goedt in beſlag.

1208. De koning laat het goedt der geeſtelyken in beſlag nemen.

Zo haaſt als de koning het uitblixemen van den ban hadt verſtaan, liet hy van zynen kant eene openbare afkondiging uitgaan, by de welke hy verklaarde, dat de goederen van de bisdommen en abdyen (a) aan de kroon vervallen waren; bevelende, dat de zelve door de wereldlyke zouden beſtiert worden. Doch niets ging de geeſtelyken meer ter herte, dan het gevangen-zetten van hunne byzitten, voor welker loſſinge zy eene grote ſomme gelds moeſten betalen. *Jan* ging nog verder; gelyk hy niet twyffelde, of de ban van het koninkryk zou van dien van zyn perſoon gevolgt worden, en dat de paus hem zelfs zou afzetten, wilde hy zich van de getrouwheit van den adel verzekeren, en boven al van die by hem het meeſt verdacht waren. Om dan de kwalykgezinde heeren, of die voorſtanders van den Roomſchen ſtoel waren, te beletten, dat zy zich zyne gehoorzaamheit onttrokken, vorderde hy van hen gyſelaars, en begeerde, tot verzekerdheit van hunne getrouwheit, dat zy hem hunne kinderen zouden overgeven. De weduwe van eene van hen, dien de Geſchiedenis *Willem Branſe* * noemt, mogelyk de zelve, die de brieven van de gift, die *Henrik* de II aan *Hugo van Lacy* hadt gedaan, als getuigen hadt getekent, was een van de genen, dien de koning het meeſt van mistrouwde. Hy liet haar dan haren zoon afvragen; maar zy ſloeg het hem af, en hadt de ſtoutheit van aan den afgezonden te zeggen, dat zy zich wel zou wachten haren zoon aan een vorſt over te leveren, wiens handen nog geverft waren met het bloedt van zynen neef: woorden, die zo veel onvoorzichtigheit als ſtoutheit in hadden; doch zy voorzag daar te minder door aan haar zoons veiligheit, wiens leven zy zo wel als het hare aan de gramſchap van den koning bloot ſtelde. Hy verzekerde zich van hen beide, en liet hen in het kaſteel van Windſor gevangen zetten, alwaar zy twee jaren daar na van honger en ellende ſtierven (b). Daar zyn 'er, die verhalen, dat haar man nog in het leven was, en de vlucht genomen hadt naar Vrankryk, daar hy ſtierf en begraven wierdt te Corbeil, latende nog een zoon na, die in het vervolg bezit van zyn erfgoedt nam.

Hy verzekert zich van den adel.

* of *Branſe*, die een baron was.

Strengheit van den koning.

Men vindt geen andere voorbeelden van de wreedheit van *Jan*, noch tegen de wereldlyken, noch zelfs niet tegen de geeſtelyken. Ten aanzien van de laatſten brengt men alleen eenen *Godefroi*, aartsdiaken van Norwich, by, welke aangeklaagt zynde om al te vry en te oproerig geſproken te hebben, gevangen wierdt gezet, en ſtierf, overladen, zo men zegt, van den zwaren druk, dien men hem deedt lyden †. De drie biſſchoppen, die den ban afgekondigt, en de vlucht genomen hadden om zich te beveiligen, wierden in hunne goederen geſtraft; hunne tydelyke inkomſten in beſlag genomen; hunne huizen nedergeworpen, en hunne boſſchen afgekapt. De ſtrengheit van den koning ging niet verder; de geſchiedenis-

† Men zette hem een kap van loot op het hoofd.

(a) Hy verſtaat dit van de geeſtelyken, die den ban gehoorzaamden; maar die in hunne bediening voortgingen, wierden verſchoont.

(b) Anderen zeggen, dat zy zich naar Ierlandt begaven, van waar zy twee jaren daar na te Windſor overgebragt wierden.

(a) Anderen zeggen den 22 Maart.

1209. nisschryvers, die hem het minst gunstig zyn *, komen daar in overeen, dat zyne afkondiging tegen de abten en bisschoppen ten uitersten niet wierdt uitgevoert.

* De Vader *Orleans.*

De paus ondertusschen, gebelgt door de verachting, die *Jan* voor zynen vloek bewees, als mede voor de wreedheden, die hy omtrent de geestelykheit van Engelandt oeffende, belastte de drie bisschoppen, daar wy boven van gesproken hebben, den koning zelf in den ban te doen. Zy dorsten dit niet onderstaan, en weken uit het koninkryk.

Hy misbruikt zyn recht omtrent de waranden.

Voorts, indien *Jan* zyne wraakzucht wist te matigen, kon hy noch zyne gierigheit, noch zyne wellust, noch zyne ongetoomde vryheit, die hem alles deedt ondernemen, in toom houden. Wy hebben op eenige plaatsen gewag gemaakt van de genegenheit van eenige zyner voorzaten voor de jagt, en van het ongenoegen van het volk, veroorzaakt door het opsluiten hunner rosse beesten in waranden, tot nadeel van de weiden en beploegde landen. Hy deedt dat nog slimmer was. Door eene styfzinnigheit, die zo gekkelyk als nadeelig aan de eigenaars van de landeryen was, liet hy het paalwerk omver hakken, en de sloten rondom de waranden vullen, gevende de vryheit aan de harten en andere beesten om in de naastgelegene velden te lopen, die zy deerlyk verwoestten. Het verbodt van de zelve niet te doden hieldt standt, zo dat de bouwman met goede oogen moest aanzien, dat zyn koren wierdt opgegeten. De klagten, die hy daar over aan den koning en aan die van het hof bragt, wierden te leur gestelt, of met verachting verworpen.

Hy maakt die van Londen te onvriendt.

Hy maakte die van Londen ook te onvriendt door eene andere koppigheit. De Exchequir, gelyk men het gerecht, door de Normannen ingestelt, noemde, hadt altoos zyne zitplaats in deze hoofdstadt van het koninkryk gehad. *Jan* kreeg in zyn hoofdt het zelve te verplaatsen, en te Northampton over te brengen. De reden wordt 'er niet van gemeld; doch het is waarschynlyk, dat hy daar door de burgers van deze grote stadt wilde plagen, het zy, om dat hy hen min onderworpen aan de onbepaalde regering hadt gevonden, dan hy wel wenschte; het zy, om dat hy in hen al te veel genegenheit bespeurt hadt om de ondernemingen van den paus te begunstigen.

Hy legt eene schatting op de drie staten.

Zyne gierigheit verspreidde zich ter zelver tydt over de verscheide staten van het koninkryk. De geestelyken, de heeren, de gemeente, niemandt wierdt verschoont. Van de monniken van Citeaux alleen eischte hy veertig duizend marken zilver, en van de andere geestelyken honderd duizend ponden sterlings. *Godefroi*, aartsbisschop van Jork, zyn natuurlyke broeder, weigerde zyne stem tot deze heffinge te geven. Hy geraakte daar over in ongunst; zyne tydelyke inkomsten wierden in beslag genomen, en hy overzee gebannen, gedwongen zynde zyne overige dagen in eene bedroefde ballingschap te slyten. Hy schatte den adel, die hem in den oorlog, welken hy in Ierlandt en in het landt van Walles hadt gevoert, niet gevolgt was, en door een schandelyken handel verkocht hy voor elf duizend marken zilver de vrede aan den koning van Schotlandt, in wiens staten hy, aan het hoofdt van een leger, dat bekwaam was om de zelve te bemachtigen, gereed stondt te vallen.

De Joden wierden het slimst gehandelt. De-

ze ellendige natie is vreemde verdrukkingen onderworpen, en zy betaalt overal zeer duur het woekeren, daar zy haren ganschen handel van maakt, en alle hare inkomsten uit trekt. Wy hebben de geweldenaryen, die aan alle de Joden van het koninkryk op den kroondag van *Richard* waren gepleegt, gezien. Het was een oproer, daar de koning geen meester van kon worden; hy beteugelde het zo veel als het hem mogelyk was; maar *Jan* overlaadde hen met schattingen. Hy dwong hen binnen een jaar zes en zestig duizend marken op te brengen, en daar na eischte hy 'er noch twee duizend van eenen alleen, die den naam hadt, dat hy de rykste van allen was. Om hem daar toe te noodzaken gebruikte hy een soort van straf, die ongemeen was. Hy beval, dat men hem alle dagen een tandt zou uittrekken, tot dat hy de ganssche somme zou betaalt hebben. Deze ellendige man hadt het geduldt, dat men 'er hem zeven uittrok; maar hy bezweek by de achtste, en betaalde de somme, die men van hem vorderde. Nieuwe uitvinding om geldt te bekomen; doch meer een rover dan een koning passende.

1209. Hy legt noch meer ondragelyke schattingen opde Joden.

Zyne wreedheit om betaalt te zyn.

Zyne ongetegeldheit.

Om de maat vol te meten, voegde hy by zyne wreedheit en gierigheit noch zyne verwyfdheit en onkuischheit; de eerbaarheit der vrouwen was by hem in geen zekerheit. Hy was een ander *Tarquinius*. Dus haalde hy zich den haat van de ganssche natie op den hals, en dwong hen zamen met den paus eenen lyn te trekken, om zich van zyne dwingelandy te verlossen, en hem van den troon te zetten. Dit gebeurde echter alles zo haastig niet; eer dat hy zulk een lot onderging verrechtte hy noch eenige daden, die een koning waardig zyn, en waar in men, zo niet eene ware deugdt bespeurde, die met zo grote losheit en ongebondenheit niet overeenkwam, nochtans ten minste die kloekmoedigheit zag uitblinken, zo eigen aan die van zyn bloedt, waar aan de schryvers hunne lofspraak niet hebben kunnen weigeren.

Zyne kloekmoedigheit.

In dit jaar dreigde hy Schotlandt, en trok tot op de uitersten grenzen met een leger, dat het zelve deedt beven. De Schotsche koning *Willem* bevondt zich in geen staat om hem tegen te staan, en ging by hem te Norham *, eene sterkte in de provincie van Northumberlandt, gebouwt op de grenzen van de twee koninkryken, waar door zy byna in een onverzoenelyken twist met elkander geraakten onder de regering van *Henrik* den VII, en onder die van *Jacobus* den IV †. *Willem*, koning van Schotlandt, handelde zelf over de vrede met den koning *Jan*, of hy kocht ze veel eer, zyne gierigheit bespeurt hebbende, voor vyftien duizend marken zilver, en gaf hem de twee princessen, zyne dochters, tot gyselaars. Anderen zeggen, dat deze twee princessen, die zy *Margareta* en *Izabelle* noemen, aan *Henrik* en *Richard*, de twee zonen van *Jan*, wierden uitgetrouwt, en dat zy, volgens de gewoonte van dien tydt, aan den koning van Engelandt wierden overgelevert, om aan zyn hof opgevoed te worden, tot dat zy de jaren om te kunnen trouwen zouden bereikt hebben. Deze huwelyken wierden echter niet voltrokken; de princes *Izabelle* trouwde met den grave van Nortfolk, en *Margareta* met *Huibert de Bourg*, opperrechter van Engelandt.

Zyn inval in Schotlandt.

* Anderen zeggen in Jork.

† Zie de geschiedenis van *Henrik* den VII. *Acta Publ. Tom. I. fol. 155.*

Verkoopt de vrede aan den koning van Schotlandt.

De krygstocht van *Jan* in Ierlandt geschiedde in het jaar 1210. De onluften van dat eilandt verplichtten hem daar naar toe te gaan. *Henrik* de

1210. Zyne verrechting in Ierlandt.

1210. de II, gelyk wy alrede gezegt hebben, hadt het zelve bemachtigt, en de voornaamste heerlykheden verdeelt onder den Engelschen adel, om den zelven onder het gezag van den prins *Ian*, zynen zone, te houden, dien hy heer van Ierlandt hadt gemaakt; een eernaam, dien hy by het leven van den koning, zynen vader, voerde, en vervolgde te dragen onder den koning *Richard*, zynen broeder. Hy voegde daar na den zelven by dien van koning van Engelandt, wanneer hy *Richards* opvolger wierdt; de andere koningen volgden hem hier in na, tot dat *Henrik* de VII dezen tytel in een hoger veranderde door de verheffing van Ierlandt tot een koninkryk; doch dat echter altoos aan Engelandt cynsbaar bleef.

De Engelsche huizen in Ierlandt woonende.

Onder de aanzienlykste huizen, die zich in dat eilandt hadden nedergezet, hadden die van *Courcy* en *Lacy* den eersten rang, en waren, gelyk het gemeenlyk geschiedt, nayverig van elkander. Gedurende hunne oneenigheit kwam de oudste tak van die van *Courcy* te vallen, en de heerlykheden, die hy bezat in de provincie van Ulster, die *Ian van Courcy* zyn wingewest noemde,* wierden aan het huis van *Lacy* gegeven, zonder acht te slaan op een nabestaanden erfgenaam van ter zyde, die zyn recht zocht weder te krygen. Doch te vergeefsch. *Gautier* en *Hugo van Lacy*, aan wien *Henrik* de II Medie hadt gegeven, byna op den zelven tydt, dat hy de provincie van Ulster aan *Jan van Courcy* hadt geschonken, of dat hy 'er hem de bezitting van verzekert hadt, stelde zich tegen den eisch van den erfgenaam van ter zyde. Hy nam zyne toevlucht tot den koning, en beschuldigde de twee broeders, dat zy tweespalt in het landt verwekten, om het gezag van den koning zelf tot hen te trekken; gelyk zy met het erfdeel van zynen nabestaande gedaan hadden. Zy vreesden voor een zo gevaarlyken mededinger, en om zich van zyne beschuldiging en eisch te bevryden bragten zy hem om het leven.

* in zyn brief van overgift, gedaan aan de monniken van St. Benedictus orde in het jaar 1183.

Verschil tusschen *Lacy* en *Courcy*.

Hy liet een huisgezin na, dat steunsel in Ierlandt vondt. Het ganesche eilandt verdeelde zich. De koning, de tyding van dezen moordt, en van de onlusten, die daar uit ontstonden, ontfangen hebbende, nam de zyde van den overleden aan, en trok met een leger in het eilandt. Die schuldig waren dorsten zyne komst niet afwachten, en om zich voor zyne vervolginge te dekken zochten zy eene vryplaats in Vrankryk; doch niet aan het hof, maar in een klooster, daar zy eene strenge boete van hunnen manslag deden.

Alles is *Jan* op zyne aankomst onderworpen.

Ondertusschen bemachtigde koning *Jan*, in Ierlandt ontscheept zynde, op nieuw dit eilandt, of, om beter te zeggen, hy verzekerde de overwinning, die *Henrik* de II daar over behaalt hadt. Alles onderwierp zich op zyne aankomst; twintig kleine koningen van het landt kwamen hem hulde doen, en hy hadt wel haast de openbare rust herstelt. De twee broeders *Lacy* wierden gebannen; de grootste oproermakers van hunnen aanhang gestraft, en de wetten van Engelandt door het ganesche eilandt ingevoert, om het zelve in een groter bedwang, of in een groter vereeniging met de Engelschen, te houden.

Hy laat geldt in Ierlandt slaan.

Hy liet daar ook geldt slaan met de munt van Engelandt, en het was die *Jan Gray*, bisschop van Norwich, dien hy tot aartsbisschop van Kantelberg hadt benoemt, aan wien hy, onder den naam van opperrechter, dit bestier, nevens dat van het ganesche eilandt, hadt overgegeven.

Men twyffelt, of daar te voren wel een munt is geweest. Het is zeker, dat het goudt en het zilver voor de verovering van *Henrik* den II wel bekend is geweest. Eenigen willen zelfs, dat 'er mynen van in het landt zyn; maar de inwoonders hebben de zelve verzuimt, of zyn daar in onbedreven geweest, het zy door het ontbreken van vernuftigheit, het zy door eene aangeborene luiheit. Men twyffelt ook, of het goudt en het zilver, daar in hunne jaarboeken sedert de XI eeuwe van gesproken wordt, verstaan moet worden van gesiage munt. De meesten zyn van gedachten, dat 'er het gewigt door verstaan moet worden. Het is dan eerst onder den koning *Jan* geweest, dat men daar geldt heeft gemunt, en indien het 'er van te voren in gekomen is, is het het 'er door de kooplieden in gebragt, die daar uit Spanje en andere gewesten kwamen handelen. 1210. Sedert wanneer het goudt en zilver daar gangbaar is geweest.

Herstelling van *Jan*.

Men moet de twee broeders *Lacy* niet vergeten, die wy in Vrankryk in een klooster hebben gelaten, alwaar zy, om boete te doen over hunne misbedryven, het monnikenkleedt en de gordel hadden omgehangen, zich vernederende tot het geringste huiswerk. Wanneer de abt of de opperste van het klooster van de ongeveinstheit van hun berouw wel overtuigt was, sprak hy voor hen by den koning, die op zyn verzoek hen vergaf, en hen in alle hunne goederen herstelde. Aldus keerden zy weder naar Ierlandt, daar zy echter niet kwamen, dan na dat zy eerst betaalt hadden de een vier duizend marken zilver, en de ander vyf en twintig duizend: zo zeer was de geldzucht te dier tydt de hoofdlust van dien prins geworden.

Verschynsel.

De Geschiedenis maakt gewag van een wonderlyk verschynsel, dat in dit jaar verscheen, en in het voorgaande ook gezien was. De zon scheen tegen de wolken te stryden, en de wolken tegen de zonne, en deze tweestrydt duurde eenige uuren. Het is bekend, dat de zelve zich van zyn hemelskring niet los maakt, en dat de wolken, die 'er byna eene oneindige wydte van zyn afgescheiden, nooit zo hoog niet kunnen klimmen; maar deze hemelheveling bedroog het gezicht, en men sprak 'er van volgens het begrip, dat men daar van gemaakt hadt. Men trok daar ook voorbeduidingen uit, naar het vooroordeel, dat men voor diergelyke gevallen heeft, aangaande de burger oorlogen, die wel haast tusschen den koning en de ingezetenen ontstonden, afgebeeld, zo men zeide, door de zonne en de wolken. Het was niet zwaar zulks te voorzeggen. Wy zullen in het vervolg een kluizenaar zien, die zyne gedachten veel verder liet gaan, en de stoutheit hadt van in het openbaar te zeggen, dat de koning onttroont stondt te worden.

1211. Krygstocht van *Jan* tegen den prins van Wales.

Alles dreigde hem daar mede, de paus, de koning van Vrankryk, en zyne eigene onderdanen. Hy hieldt het langen tydt staande; hy was zelfs vry gelukkig in zyne krygstochten tegen Schotlandt en Ierlandt. Wy zullen aanstonts zyne voorspoedige onderneming tegen die van Walles beschouwen. De prins *Leolin* was met zyne natuurlyke dochter getrouwt; maar zonder achting te hebben noch voor zyne verbindtenis, noch voor zyne krone, stondt hy tegen zynen schoonvader en opperheer op, met het opzet om zich onafhankelyk te maken. *Ian* ging hem, aan het hoofdt van zyn leger, tegen; trok in het landt, in weêrwil van de bosschen en mauwe wegen, die

1211. die 'er den toegang byna onmogelyk van maakten, bragt de oproerigen onder, en keerde niet weder, voor dat hy hem onder zyne gehoorzaamheit hadt gebragt, gedwongen zynde hem acht en twintig gyselaars te geven, die hy uit het midden van den adel, dien hy met hem wederbragt, hadt genomen.

Gezanten van den paus weggezonden zonder de verzoening gemaakt te hebben.

Op zyne aankomst vondt hy te Northampton den onderdiaken *Pandolphus*, dien men voor den kardinaal van den zelven naam niet moet nemen, en den Tempelier *Durand*, die van wegens den paus gezonden was om hem tot een vergelyk te brengen. De onderhandeling mislukte, ter oorzake van de aangeslagene goederen, die de koning halsterrig weigerde aan de monniken van Kantelberg en andere geestelyken weder te geven; zo dat de gezanten weder vertrokken zonder iets besloten te hebben, na dat de koning bevorens betuigt hadt, dat hy het recht van de kroon zou handhaven, en dat de pausselyke gezant hem hadt gedreigt, dat hy zyne onderdanen van den eedt van getrouwheit zou ontslaan.

1212. *Innocentius* de III doedt den koning *Jan* in den ban.

De hoogmoedige *Innocentius* de III, onderrecht zynde by de wederkomst van zyne gezanten van het antwoordt, dat *Jan* hen hadt gegeven, hieldt in dat jaar eene kerkvergadering te Rome, waar in hy hem verklaarde van de kroon vervallen te zyn, en zyne onderdanen ontslagen van den plicht om hem te gehoorzamen. Schrikkelyke overweldiging der pauzen ten opzichte der koninklyke waardigheit, ongehoord voor den tydt van *Gregorius* den VII, die de eerste is geweest, die de zelve ingevoert heeft tegen keizer *Henrik* den IV. Zy heeft sedert veel kwaadt en hatelyke oproeren veroorzaakt; maar men begint daar van te herkomen, en deze blixemen maken weinig gerucht meer, en zyn nog van veel minder uitwerking.

De ongelukken, die door dezen ban zyn veroorzaakt.

Zy waren echter van een gevaarlyk gevolg voor den koning *Jan*. Die van Walles, die hy hadt bemachtigt, namen daar gelegenheit uit om op te staan. Hun oproer ging tot de Engelschen over; de koning van Vrankryk ondersteunde hen, en zyn zoon stak de zee over, en wierdt voor koning van Engelandt uitgeroepen. Om een zo woedenden storm te stillen verzoende zich *Jan* met den paus; en eensklaps van de uitersste trotschheit tot eene verachtelyke vernedering overgaande, stelde hy zich met zyn gansche koninkryk onder de bescherminge van den Roomschen stoel, en maakte zich daar cynsbaar aan. Deze schandelyke onderwerping bragt den paus weder aan zyne zyde; maar zyne ongelukken waren daar mede niet geëindigt; zy hielden niet dan met zyn leven op. Het was eerst na zyne doodt dat Engelandt zich onder zynen opvolger van het Fransche en pausselyke juk vry maakte, en dat de heerschappy haren eersten luister wederkreeg. Laten wy ons haasten haren ondergang onder den ongelukkigen *Jan* in de vyf jaren van zyne regeringe te zien, die wy nog te beschouwen hebben, om tot een gelukkiger ryksbestiering en veel loffelyker en aangenamer geval over te gaan.

Die van Walles staan op.

Jan vernam omtrent op een en den zelven tydt zynen ban en den nieuwen opstandt van die van Walles. Hy verachtte den ban, of ontveinsde zyne gevoeligheit daar over, en vertrok met groten haast om den opstandt te dempen, of te straffen. De oproerigen hadden een wreden inval in de naastgelegene provinciën gedaan; verscheide kasteelen, die hen in toom hielden, ingenomen; de steden verbrand; de bezettingen gedood; het landt uitgeplundert, en waren weder in hun landt gekeert met den roof der Engelschen. De koning, deze bedroefde tyding te Nottinghum gehoort hebbende, zo als hy gereed stondt om in Noorder Walles te trekken, borst in zulk een verwoede gramschap tegen deze muitmakers uit, dat hy zich op hunne gyselaars wreekte, doende op staande voet acht en twintig heeren ophangen, die hem in het voorgaande jaar waren gegeven tot verzekering van het gemaakte verdrag, het welk zy zo hooglyk schonden. Hy verschoonde zelfs den zoon van eenen van hunne prinssen niet, die maar zeven jaren oud, en een van de gyselaars was. 1212.

Jan doedt de gyselaars ophangen.

Zamenzwering tegen hem.

Uit deze droevige geschiedenisse kan men gemakkelyk oordeelen van de wraak, die hy voornemens was van de oproermakers zelf te nemen. Hy spoedde daar naar, wanneer hy in zynen loop, door de tydingen, die hy slag op slag van eene zamenzwering tegen zyn persoon kreeg, gestuit wierdt. Hy zat aan tafel, als een loper hem brieven van den koning van Schotlandt bragt, die hem kennis gaf van het verraadt, en dat de adel zich verbonden hadt om hem levendig of dood aan zyne vyanden over te leveren. Naauwlyks opgestaan zynde, kwam een twede loper, die hem andere brieven van de princesse van Walles, zyne natuurlyke dochter *, bragt, die hem het zelve schreef. Hy wierdt daar van zeer aangedaan; en in plaats van met zyn leger verder te trekken, keerde hy te rug naar Londen.

* Haar naam was *Johanna*.

Hy neemt gyselaars tot verzekering van zyn leven.

Door de geweldige middelen, die hy in het werk stelde om zich van de zamenzwering, daar hy mede gedreigt wierdt, te bevryden, toonde hy minder staatkunde dan bevreestheit. Hy dwong het volk en de heeren, de eenen tot het geven van hunne zonen, en de anderen tot het geven van hunne neven, of van hunne nabestaanden, om panden te zyn van hunne gehoorzaamheit en trouwe.

Voorzegging van een kluizenaar, dat hy zou ontroont worden.

De menigvuldige tydingen, die hy hadt ontfangen, waren de beweegredenen alleen niet, die hem verplichtten zo te werk te gaan. Hy was ook verbittert door de voorzeggginge, die van hem te Londen en door het ganiche koninkryk liep, namentlyk, dat hy haast geen koning meer zou zyn. Een kluizenaar, genaamt *Pieter Pontefract*, uit de provincie van Jork, die zich met voorzeggingen bemoeide, en by het volk, dat van zulke bedriegeryen houdt, geloof hadt verkregen, strooide de zelve uit. Hy hadt de stoutheit gehad van opentlyk te zeggen, dat *Jan* daags na Hemelvaart zou onttroont worden, daar by voegende, dat de kroon aan een anderen zou overgedragen worden, zonder dat hy, of iemandt van zyn bloedt, die ooit zou kunnen wederkrygen; en dewyl hy zich niet verborgde, zo was het gemakkelyk hem te vatten, en voor den koning te brengen. Hy ging daar stoutmoedig naar toe; en zonder omwegen te gebruiken bekende hy, dat hy de voorzegging hadt gedaan, daar men hem mede beschuldigde, zeggende, dat hy zyn leven zou verliezen, indienze onwaar wierdt bevonden. De koning vatte hem by het woordt, en liet hem gevangen zetten, om gehangen, of in vryheit gestelt te worden, na dat die tydstip zou voorby zyn, en zyne voorzegging by de uitkomst waarachtig of valsch zyn bevonden.

De zelve houdt zyne voorzegging staande.

Ongestadigheit en geweldt van *Jan*.

Indien *Jan* het daar hadt by laten blyven, zou men de gyselaars, die hy van zyne onderdanen nam,

1212. nam, en het gevangen zetten van den kluizenaar, als voorzorgen voor zyne veiligheit hebben kunnen aanzien, het welk in zich zelven geen misdaadt was. Zo was het niet gelegen met de buitensporigheden, daar hy meer dan ooit te voren toe verviel door zyne gierigheit en ongebondenheit. De zelve waren wel altydt hatelyk; maar in de tegenwoordige gesteldheit moest men zinneloos zyn, om 'er zich aan over te geven. Hy gaf zich daar nochtans aan over, en hadt geen ontzag voor de heiligheit van den huwelyksbandt, noch voor de eerbaarheit der maagden, noch voor de aanzienlykheit der huizen. De Pairs zelf wierden het slimst gehandelt; de een zag zyne vrouw tot onkuischheit vervallen; de ander zyne dochter onteeren, en zy wierden byna alle of in hunne personen, of in hunne goederen, jammerlyk onderdrukt.

Hier door maakte hy al de voórzorg, die hy voor zyne beveiliging hadt genomen, vruchteloos: want wat behoorde een vorst niet te vrezen, die van zo veel geweldt en onrechtvaardigheit wierdt beschuldigt? Wie kon hem verzekeren tegen de wanhoop van zyne onderdanen, en het misnoegen der groten, die hy zich tot onverzoenlyke vyanden hadt gemaakt?

Een ander storm stondt van overzee op, die nog gevaarlyker was, dan dien zyn kwaad gedrag in zyn ryk hadt veroorzaakt. *Philips*, zyn oude vyandt, hadt sedert langen tydt op zyne luimen gelegen, om te zien, waar op de beruchte twist van een trotschen en ondernemenden paus en van een verwoeden en baloorigen koning uit zou komen. Als hy den vreesselyken slag van den ban geslagen zag, bereidde hy zich om zyn voordeel daar mede te doen. Hy rustte eene vloot uit, en bragt een machtig leger op de been, gereed om overzee te steken, wachtende alleen naar het teken van den paus, om de kroon van Engelandt in bezit te gaan nemen. Hy wachtte niet lang. *Innocentius* de III drong hem tot de uitvoeringe van den vloek, dien hy tegen *Jan* hadt uitgesproken; hitste hem tot den oorlog aan, en begiftigde hem met de zelve hulpe der kruisvaart en aflaten, die hy hem vergunt hadt tot het voeren van den Heiligen Kryg.

Ten laatsten gaf hy hem volmacht om zich meester van zyne staten te maken. Nooit was eenige vermaning aangenamer, en nooit was 'er gehoorzaamheit spoediger, noch zoeter, dan deze van *Philips*.

De Engelsche Pairs voegen zich by den paus, en nodigen *Philips*.

Hy wierdt daar toe niet alleen door den paus genodigt, maar de edellieden van het koninkryk porden hem ook aan tot het wreken zyner beledigingen, en erkenden hem voor hunnen oppervoogdt, menende ontslagen te zyn van den eedt van getrouwheit, dien zy aan *Jan* gedaan hadden, zo om den ban, daar hy door onttroont was, als om zyne geweldenaryen, die hen het recht gaven om hem af te zetten. De Pairs hadden een geschrift van vereeniging opgestelt, dat zy, getekent en behoorlyk gezegelt, aan den koning van Vrankryk hadden toegezonden, waar by zy hem beloofden, dat zy zich by hem zouden voegen, zo haast als hy zou te voorschyn komen, en de wapenen niet nederleggen, voor dat zy hem gekroont, en hunnen verfocielyken dwingelandt verjaagt hadden. Men zegt, dat zy tot deze buitensporigheit wierden gebragt door den overlast van den bisschop van Winchester*, die de onafhankelyke regering wilde invoeren.

* *Pieter van Rochel.*

Daar was niet meer nodig om *Philips* aan te sporen tot het bemachtigen van een zo schoon koninkryk. Hy rekende zich daar al meester van; maar op dat daar toch niet aan zou haperen, beriep hy de Staten, of het Parlement, gelyk men in dien tydt zeide, en in de vergadering, die te Soissons des anderen daags na Beloken Paaschen gehouden wierdt, beloofden alle de heeren hem in dezen oorlog met lyf en goedt by te staan; en om den zelven gelukkig uit te voeren bragt hy het schoonste leger byeen, en rustte de talrykste vloot uit, die men in langen tydt hadt gezien. Meer dan duizend schepen hielden zich gereed aan den mondt van de Seine, en de krygsbenden, tot de landinge geschikt, scheepten zich aanstonts in. 1212. Hy maakt zich gereed tot den inval in Engelandt.

Maar wanneer het scheen, dat 'er niet ontbrak dan een gunstige windt om onder zeil te gaan, veranderde het beweegradt, dat alle deze krygstoerustingen hadt gaande gemaakt; alles hieldt op; en indien de onderneming niet mislukte, wierdt zy ten minste opgeschort. *Can* verzoende zich met den paus; en de paus, veranderende naar het met zyne belangen overeenkwam, keerde zich aan zyne zyde, en stelde zich tegen den inval van *Philips*. *Jan* verzoent zich met den paus.

Daar zyn schryvers, die voor deze verzoeninge eenige nieuwe rampen en nieuwe verdrukkinge van den koning *Jan* laten vooraf gaan, gelyk ook eenige vyandelykheden, gevolgt van eene wapenschorsting tusschen de twee koningen. De brug van Londen, nevens een gedeelte van de stadt, wierden door het vuur verteert, en meer dan drie duizend menschen vergingen, de eenen door de vlam, de anderen door in den Theems te vallen, daar zy in verzonken, met de schuiten, die tot hunne hulp kwamen, door de menigte overladen zynde. Onordentelykheit in Londen.

Terwyl dit bedroefde voorval gebeurde, en dat vele huisgezinnen van Londen daar over in den rouw waren, zo liet de koning niet af, hen door zyne wulpschheit te verbitteren. Daar waren 'er weinige, die zyne ongebondenheit, of zyne geweldenary ontsnapten, en die hy niet kon overhalen, kwamen door zyne wreedheit om. Eene dochter van Mylord *Fitz-Walter*, die men de schone *Machtelt* noemde, om dat zy eene volmaakte schoonheit bezat, was onder het getal van de laatsten. Zy wederstondt trotschelyk de aanbiedinge, die de dienaar van des konings wellusten haar kwam doen, en die deugniet vergaf haar, volgens het bevel, dat hy van een meester, die zo boos als hy was, hadt ontfangen. Deze wrede daadt kon niet ontkent worden; zy was oorzaak, dat de koning den vader van deze deugtzame dochter, die met zo veel onmenschelykheit opgeoffert was, verloor. De zelve wierdt door twee van zyne vrienden gevolgt, namentlyk *Roger Fitz-Robert* en *Richard van Montfichet*. Aldus verlieten hem de drie braafste ridders, die men toen in Engelandt, en misschien in de gansche wereldt, vondt. Zy vertrokken alle drie naar het Fransche hof; doch in het volgende jaar geraakte Mylord *Fitz-Walter* wederom in de gunst van *Jan* door een byzonder geval. Ongebondenheit van den koning, *Jan* die de vrouwen en dochteren wegneemt.

De twee koningen voerden toen den oorlog tegen malkander, en *Jan* overzee gestoken zynde, hadt zyne legerplaats digt by die van den koning *Philips* nedergeslagen. Een Engelschman, uit de ry lopende, daagde den besten, die in het Fransche leger was, tot een tweegevecht uit. Men zag aanstonts een ridder te voorschyn komen, 1213. *Jan* gast overzee.

1213. men, die de uitdaging aannam; en deze twee kampvechters ſtreden met een evengelyken moedt, maar die van *Philips* betoonde meer bekwaamheit, of meer ſterkte, en zyn renſpeer brekende op het harnaſch van zynen vyandt, ſtiet hem en zyn paardt ter aarde, zonder dat hy van zynen kant zyn ſtygbeugel verliet. *Jan*, verwondert zynde over deze daadt, riep luidkeels uit, dat *Philips* zeer gelukkig was van een zo dapperen ridder in zynen dienſt te hebben. Toen namen de vrienden van Mylord *Fitz-Walter* (want hy was het zelf) de gelegenheit waar om de vrede te maken; en zich voor de voeten van den koning nederwerpende, zeiden zy: *Sire, het ſtaat alleen aan uwe Majeſteit om het zelve geluk te hebben. Die ridder, daar uwe Majeſteit zo veel achting voor heeft, is Mylord* Fitz-Walter, *dien gy gebannen hebt, en hy is gereed om weder in uwen dienſt te treden, zo haaſt als uwe Majeſteit hem zal believen te herroepen.* Zy ſpraken ter zelver tydt ook voor hem; en de koning, door hun verzoek gewonnen, of door de dapperheit van *Fitz-Walter* bekoort zynde, verzekerde hem van zyne genade, en herſtelde hem in alle zyne goederen. Het was door zyne bemiddeling, dat over de vrede, of den ſtilſtandt, tuſſchen de twee koningen gehandelt wierdt, en hy ſloot het verdrag voor dat hy uit de legerplaats van *Philips* vertrok. Maar hy was het ook, die weinig tyds daar na * tot opperbevelhebber van het zamen vereenigde Engelſche leger verkoren wierdt, en hy volgde de party van den prins *Lodewyk* †.

Wonderlyk voorval.

* in het jaar 1215.

† *Lodewyk* van Vrankryk, tot koning van Engelandt gekroont.

Jan, in Engelandt wedergekeert zynde, beſteedde al zyne zorg tot het uitruſten van de vloot, om de zelve gereed te hebben voor dat het beſtandt zou eindigen. Hy liet de zelve voor Douvres te zamen komen, om de kuſten van Kent te dekken, en om zich te ſtellen tegen den inval der Franſchen, die hunne landing wilden doen omtrent den mondt van den Theems. De ſtilſtandt was op het punt van te eindigen, en alles wierdt van beide kanten tot eene grote onderneminge en een bloedigen ſlag gereed gemaakt, wanneer men te Douvres den zelven *Pandolphus* zag aankomen, die nog eens twee jaren te voren gekomen was, om over de verzoeninge tuſſchen den paus en den koning te handelen; doch die vertrokken was, zonder die te kunnen bewerken. Hy kwam in dit jaar met het zelve voornemen; en hoewel 'er minder ſchyn dan ooit tot een vergelyk was, zo gelukte het hem evenwel, en hy wiſt den geeſt van den koning zo wel in te nemen, of te verbluffen, met hulp van de twee Tempeliers, die hem vergeſelſchapten, dat hy 'er alles van kreeg, wat hy wilde.

Het was in de Vaſten, en de rechte tydt om in zee te gaan was naby. *Philips* drong den paus ſterk aan om hem bevel tot zyn vertrek te geven; maar *Innocentius* de III hadt zulk een grote drift niet meer om *Jan* onder te brengen, en in Engelandt te vallen. In plaats van 'er de verovering van door de Franſche wapenen voort te zetten, dacht hy om 'er zich meeſter van te maken door middel van zyne gezanten; en dit was eigentlyk mede de reden van deze twede reize van *Pandolphus* en van zyne twee medegenoten. Zy wiſten aan den onder den ban leggenden koning het belang, dat hy hadt om zyne verzoening met den paus niet langer uit te ſtellen, zo wel voor te dragen, om den kardinaal van Langueton tot aartsbiſſchop van Kantelberg aan te nemen, en al de geeſtelyken in hunne inkomſten te herſtellen, dat zy daar omtrent alles verkregen, wat zy maar begeerden. Dit was het nog niet al. De paus, zich onderſteunt vindende door de vloot van *Philips*, die alleen maar zyne toeſtemming verwachtte om Engelandt te overmeeſteren, begeerde, op dat deze inval mogt belet worden, dat *Jan* hem de kroon overgaf, om de zelve voortaan van hem en zyne opvolgers als een afhankelyk leen van den heiligen ſtoel te bezitten. Deze voorwaarde was zeer hard. Maar de gezanten bedienden zich van den ſchrik, dien zy den vorſt hadden aangejaagt, zo blohertig op het zien van het gevaar, als ſtoutmoedig en dreigende als hy dacht, dat het ver af was, en deden hem een zo ſchandelyk voorſtel toeſtemmen. Zyne trotſchheit ſtelde zich daar wel aanſtonts tegen, maar de aanmerking van eene verachtelyke ruſt, die hy niet kon bekomen dan ten koſte van deze laffe onderwerping, haalden de beweegredenen van zyne eere over. Hy verzocht echter eenige dagen uitſtel om tot een beſluit te komen; en na een zwakken ſtrydt tuſſchen de vreze, die hy hadt, of zyne beveiliging, of zyne eer te miſſen, behieldt de eerſte de overhandt. Vier opmerkingen, daar hy zich aan overgaf, deden hem tot eene zo eerloze daadt beſluiten. Namentlyk, hy ſtelde zich voor eerſt de onruſt voor, die hem de vloek van Rome hadt veroorzaakt, en de ban, daar hy vyf jaren onder hadt gelegen; en die, daar hy zich nog by vervolg voor bloot ſtelde door een langer hardnekkigheit; ten twede, de vloot van *Philips*, die de zyne overtrof, en gereed was om het koninkryk te overrompelen; ten derde den opſtandt van zyne onderdanen, die alleen naar de Franſche vloot wachtten om zich over zyne verdrukkingen te wreken, en hem aan den overwinnaar te leveren; en ten vierde de voorzegging van den kluizenaar, die hy minder verachtte, dan hy 'er de vervulling van vreeſde. Alle deze aanmerkingen kwamen met menigte in eene ziel op, die, wel ver van door de deugdt onderſteunt te zyn, ontroert was door de wroegingen van hare misdaden.

Jan onderwerpt zyn koninkryk aan den paus.

Reden, die hem daar toe bewogen.

Men moet zich dan niet verwonderen, dat hy het verachtſte verdrag, daar men ooit van heeft horen ſpreken, heeft toegeſtaan. Hy beloofde by het zelve, de verdrevene biſſchoppen en andere geeſtelyken, inzonderheit den kardinaal *Langueton*, door den paus tot aartsbiſſchop van Kantelberg benoemt, weder in genade aan te nemen, en hen door brieven zyn eigen handt te nodigen weder in het ryk en naar hunne bisdommen te keren; hy verplichtte zich, de geeſtelykheit en de wereldlyken al de ſchade te vergoeden, welke de zelve gedurende den tydt, dat het koninkryk met den ban was geſlagen geweeſt, geleden hadden, en dat hy, voor een gedeelte dezer vergoedinge, terſtondt zou betalen de ſomme van acht duizend ponden ſterlings. De andere voorwaarden dezer onderwerpinge en verzoeninge met den paus waren, dat hy niemandt, het zy geeſtelyk, of wereldlyk perſoon, onder eenig voorwendſel, om deze zake zou vervolgen, of mocite aandoen; dat hy deze voorwaarden met zyn eigen handt zou ondertekenen en bekrachtigen, en dat hy, tot beveſtiging en verzekering daar van, zulke heeren, geeſtelyke en wereldlyke, tot borgen zou ſtellen, als de paus, of des zelfs gezant, uit zynen name, hem zou opnoemen; waar by nog gevoegt wierdt, dat byaldien hy, of iemandt van zynent wegen, dit verdrag op eenigerhande wyze kwam te ſchenden, zyne macht, om openſtaande bis-

Schandelyke voorwaarden van het verdrag. *Acta. Publ. Tom. I. fol.* 170 &c.

1213. dommen te begeven, terſtondt zou ophouden, en dat het den geeſtelyken en wereldlyken heeren van zyn ryk zou vryſtaan, de kerk tegen hem te dienen. *Jan* verkleinde dus, om zyne kroon te behouden, welkers verlies hy onvermydelyk achtte, de waarde daar van grotelyks, met de zelve onder de beſcherminge en onder de afhankelykheit van den paus te ſtellen.

Schandelyke wyze, op welke hy den afſtandt döedt.

Het verdrag getekent, en het beſluit tot den afſtandt genomen zynde, gelyk hy altydt in alles uitblonk, en geen meer gematigtheit gebruikte in zyne goede dan in zyne kwade fortuin, wilde hy het zelve met luiſter uitvoeren, en zyne laſhertigheit nog meer ten toon ſtellen dan zyne trotſchheit. Tot eene zo ſchandelyke plegtigheit verkoos hy Hemelvaartsdag, begerende, dat de zelve zou geſchieden in het huis der Tempelieren naby Douvres. Aldaar, in tegenwoordigheit der Engelſche heeren en prelaten, *Pandolphus* zich aan het hoger endt, als gezant van den paus, geplaatſt hebbende, zag men dezen onwaardigen koning zyne kroon van het hoofdt nemen, en de zelve voor de voeten van den gezant, die den paus verbeeldde, nederleggen, met betuiging, dat noch hy, noch zyne navolgers de kroon van Engelandt, en de heerlykheit van Ierlandt ooit zouden ontfangen dan van den Roomſchen ſtoel, aan wien zy daar hulde van zouden doen, en alle jaren duizend marken ſterlings in geldt betalen, namentlyk, zeven honderd marken voor het koninkryk van Engelandt, en het overige voor de heerlykheit van Ierlandt. Voorts verklaarde *Jan*, dat hy dezen afſtandt geenzins gedwongen, of uit vreze, maar vrywillig, en met kenniſſe van alle de heeren van zyn koninkryk, zo geeſtelyke, als wereldlyke, deedt, als zynde het eenigſte middel geweeſt om de menigvuldige zonden en misdaden, door hem tegen Godt en de kerke begaan, uit te wiſſchen. Men maakte een openbaar geſchrift van eene zo ſchandelyke onderwerping, het welk de koning ondertekende, en aan den gezant overhandigde. Indien men eenige ſchryvers mag geloven, gaf hem de gezant de kroon eerſt vyf dagen daar na weder, zo dat de voorzegging van den kluizenaar ten minſte voor een gedeelte zyne vervulling hadt. Dit belette echter niet, dat hy des anderen daags niet wierdt opgehangen, op het bevel van dezen verwoeden koning, volgens de bedreiging, die hy 'er hem van hadt gedaan, voorgevende, dat, in plaats van dat zyne voorzegging bewaarheidt was, hy zyne kroon behouden hadt, daar hy die op Hemelvaartsdag hadt moeten verliezen, gelyk de kluizenaar, naar hy zeide, valſchelyk hadt voorzegt. Maar wy weten niet, of met recht niet kan gezegt worden, dat hy de zelve verloor met ze zo verachtelyk te behouden.

Acta. Publ. Tom. I, fol. 176.

Hy legt naar zyne wyze uit de voorzegging van den kluizenaar, en laat hem ophangen.

Aankomſt van *Langueton*, en onderwerping van *Jan*.

Zyne onderwerping bleef daar niet by. Op den 17 Auguſty kwam de nieuwe aartsbiſſchop van Kantelberg te Douvres aan, nevens alle de geeſtelyken van zynen aanhang, die om zyne twiſtzake verbannen waren geweeſt. De koning ging hen tot Wincheſter te gemoet, alwaar zy van Douvres waren aangekomen; en hen naderende, viel hy voor hunne voeten neder, bekende zyne ſchuldt, en ſmeekte met de tranen in de oogen om vergiffenis en ontheffing van den ban, die op zyn koninkryk lag. De aartsbiſſchop en de andere prelaten van zyn gevolg beurden hem op, vermengende hunne tranen met de zyne, en bragten hem in de kerk, alwaar, na dat men den een en vyftigſten Pſalm * gezongen hadt, de aflaat door den aartsbiſſchop afgekondigt wierdt, en *Jan* zwoer van zynen kant, dat hy de wetten van S. *Eduard* zou herſtellen, en die onverbrekelyk doen onderhouden. Maar de ban wierdt niet voor het volgende jaar door den biſſchop van Tivoli, pauſſelyken gezant, weggenomen.

1213. * *Miſerere.*

Voorts, indien de Geſchiedenis de onderwerping van *Jan* wraakt, zy veroordeelt niet minder de trotſche grootſchheit van *Innocentius* den III; en een ſchryver van zyne kerk, ſchoon een monnik †, verwyt hem daar omtrent zyne ſtaatzucht en onverzadelyke gierigheit. In der waarheit, wat recht hebben de pauzen van Rome op de kronen der koningen? Hoe is die hoogmoedigheit overeen te brengen met de woorden van JESUS CHRISTUS, voor wiens ſtedehouders zy willen gehouden zyn, wanneer hy verklaarde, dat hy niet was gezonden, noch geen macht hadt, om een broeder te dwingen met zynen broeder de erffenis van hunnen vader te delen ‡.

Het gedrag van den paus veroordeelt.

† *Matth. Paris.*

‡ *Lucas XII*, 14.

De paus, verkregen hebbende het geen hy begeerde, dacht alleen niet meer om de landing van *Philips* in Engelandt voort te zetten, maar hy dacht in het tegendeel om deze onderneming te verydelen, en zynen nieuwen leenman te behouden. Zie daar wat de Franſche vloot ten anker hieldt, en belette af te ſteken. *Innocentius* liet den koning van Vrankryk weten, dat de zaken van gedaante verandert waren; dat *Jan* van vyandt der kerke niet alleen een vriendt van de zelve was geworden, maar daarenboven nog haar leenman, en dat, in plaats van zyne wapenen nodig te hebben om hem te verdrukken, hy zich verplicht vondt om hem tegen zyne aanvallen te beſchermen, als zynen leenman. Hy kwam zelfs zo ver, dat hy *Philips* met den zelven blixem dreigde te ſlaan, daar hy *Jan* mede hadt vernedert. Maar hy hadt met een vorſt te doen, die ſtandvaſtiger en meer onderſteunt was. *Philips* was niet eens verſchrikt van zyne bedreigingen; hy gaf bevel aan zyne vloot om van den mondt van de Seine te vertrekken, en naar Grevelingen te zeilen, alwaar hy voorgenomen hadt by de zelve te komen, en tot uitvoering van zyne grote onderneminge ſcheep te gaan.

1214. *Innocentius* de III verbiedt *Philips* iets op Engelandt te ondernemen.

Doch hy wierdt daar in geſtuit door een eedgeſpan, daar hy niet op dacht, en die een nieuw toneel opende, waar op *Jan* een grote rol zou hebben kunnen ſpelen, en zyne ſchande en verlies herſtellen, indien hy beter beleidt hadt gehad, of indien men zyn noodlot kon veranderen.

Zamenzwering tegen *Philips.*

Reinier, graaf van Dammartin, die aan de erfgenaam van het huis van Boulogne § getrouwt was, was de aanlegger van dit eedgeſpan. Het was ſchrikkelyk, en Vrankryk raakte daar niet van bevryd, dan door een ſoort van wonder. Wy zullen daar niets van bybrengen, dan alleen het geen Engelandt raakt. Onder de voornaamſte hoofden telde men *Ferrand*, zoon van *Don Sanches*, koning van Portugal, en ſchoonzoon van *Boudewyn*, keizer van Conſtantinopel, wiens dochter, die hy hadt behuwelykt, hem de oppermacht van Vlaanderen ten huwelyk hadt aangebragt; *Henrik*, hertog van Brabandt, hoewel ſchoonzoon van *Philips*, en den keizer *Ottho* §, neef van koning *Jan*. Indien men nog by die drie vyanden den graaf van Dammartin en den koning *Jan* voegt, zal men overtuigt zyn van de belemmering, daar *Philips* zich in bevondt, wanneer hy een zo vervaarlyk eedgeſpan vernam, dat hem wel eene andere bekommernis veroorzaakte dan een in-

§ Zie van dit graafſchap fol. 326.

§ *Ottho* de IV, zoon van den hertog van Saxen, *Henrik* den III, en van *Machteld* van Engelandt.

1214. inval in Engelandt: al te gelukkig, byaldien hy zyn ryk tegen een zo ontzagchelyk eedgenootschap maar kan beschermen. De graven van Toulouze, van Foix en van Comminges, hoofden van de Albigenzen, die door den grave van Montfort en door den koning *Philips* onderdrukt waren geweest, namen hunne party ook aan, en trokken mede in hun verbindtenis *Petrus*, koning van Arragon, by wien zy gevlucht waren. Maar deze laatsten bragten weinig voordeel toe aan de eedgenoten, en veroorzaakten weinig nadeel aan *Philips*.

Belegering van Toulouze opgeslagen.

De koning van Arragon hadt met een leger van honderd duizend man Toulouze belegert (a). Hy wierdt door *Montfort* geslagen, die zich in de stadt met tien of twaalf honderd man, alle brave soldaten, hadt geworpen. Zyn groot leger wierdt in de pan gehakt door een zo kleine handt vol volks; hy zelf ter aarde gesmeten, en door een slecht soldaat gedood; zyn standaardt ten zegepraal naar Rome gezonden, en het slagveldt met dode lyken bedekt, zonder dat het aan den overwinnaar meer dan acht man hadt gekost. Deze nederlaag vernietigde ten eenemale de party der Albigenzen en van alle hunne aanhangeren, en de kerkvergadering van Lateran (b), die daar na gehouden wierdt, wees het landt van Toulouze aan den grave van Montfort toe, en de koning van Vrankryk huldigde hem daar in.

De landen van den grave van Toulouze gegeven aan de graven van Montfort.

De andere eedgenoten veroorzaakten meer moeite aan *Philips*, en het scheen, dat *Jan* 'er op zyn beurt over zou zegepralen; maar die straal van goed geluk vertoonde zich enkelyk; hy kon zyn ongelukkig noodlot niet ontgaan. *Philips* was in Vlaanderen getrokken, dat hy verwoestte, en na vele steden ingenomen te hebben belegerde hy Gent, terwyl zyne ontzagchelyke vloot, bestaande in zeventien honderd zeilen, van Grevelingen naar Damme was gezeilt. Deze wierdt aldaar door de Engelsche vloot overvallen, die tot bystandt van den grave van Vlaanderen, bondgenoot van *Jan*, was gekomen, en deze laatste, die door de graven van Salisbury † en Boulogne wierdt bestiert, den tydt waargenomen hebbende, in welken byna alle de Fransche officieren en soldaten aan landt waren gegaan, viel op hunne vloot aan; boorde eenige schepen in den grondt, en vernielde ten eenemaal de overige. Zy kwam vervolgens voor Damme leggen, dat zy te water en te lande belegerde. Dit noodzaakte *Philips* om het beleg van Gent op te breken. Hy dwong de Engelschen Damme te verlaten; maar hy liet de stadt in brandt steken, om hunne schepsvloot te beletten zich daar meester van te maken. Hy hadt eerst zyne vloot in brandt gestoken, die hy door het gevecht, dat zy hadt moeten ondergaan, zo ontreddert vondt, dat hy oordeelde zich daar van niet meer te kunnen bedienen. Ondertusschen hernamen de graven van Vlaanderen en van Boulogne de meeste plaatsen, die door *Philips* verovert waren, en trokken *Henrik*, grave van Leuven, en den hertog van Brabandt, zynen schoonzoon, aan hunne zyde.

† Natuurlyke broeder van koning *Jan*.

Landing van *Jan* te Rochel.

Jan bleef niet ledig. Hy worf een groot leger in Engelandt, en landde by Rochel. Alles scheen tot zyn beste verandert. De Engelschen, die van te voren zo vadzig en te onvrede waren, leverden hem zo veel volk en schepen, als hy begeerde. Hy vondt de zelve verandering aan den anderen kant der zee; die zyne zyde hadden verlaten, kwamen daar wederom in. *Guido van Thouars*, man of weduwenaar van *Constantia*, erfdochter van Bretagne, de *Mauleons*, de *Lusignans*, de graven van la Marche en van Eu, alle omhelsden op nieuw zyne belangen, en kwamen zyn leger vergroten. 1214.

Zyne veroveringin Anjou en Bretagne.

Terwyl hy zich toen aan het hoofdt van het schoonste leger bevondt, dat men sedert langen tydt hadt gezien, en ondersteunt door de beroemdste opperbevelhebbers, kwam hy in het veldt; trok Poitou door, daar hy geen tegenstandt vondt; kwam in Anjou; nam Angers weg; en zich naar den kant van Bretagne wendende bemachtigde hy Beaufort en Ancenis, in het bisdom van Nantes, en deedt zyne stropingen voor de poorten van deze hoofdstadt. Hy vondt echter niet goed de zelve te belegeren, maar ging het beleg van Roche au Moine doen, eene plaats van veel belang, die *Willem des Roches*, sedert dat hy hem hadt verlaten om zich in de belangen van Vrankryk te begeven, aan de Loire, tusschen Angers en Nantes, hadt doen bouwen.

Hy belegert la Roche au Moine.

Ondertusschen kreeg men de tyding, dat het keizerlyk leger, honderd en vyftig duizend man sterk, met grote dagreizen aantrok. Het kwam zich wel haast daar na in het dorp van Bouvines, tusschen Ryssel en Doornik, nederslaan. De keizer *Ottho* hadt daar zelf het bevel over, en de bondgenoten hielden zich zo volkomen verzekert van de bemachtiging van Vrankryk, dat zy het reets onder malkander hadden gedeelt. De graaf van Vlaanderen zou Isle de France hebben; de graaf van Boulogne het Vermandois; de koning van Engelandt de landen aan de overzyde van de Loire, en de keizer Champagne en Burgundie; maar de Hemel hadt het anders voorzien.

Jan ontzet la Roche au Moine.

Philips, van alle kanten door zulke machtige vyanden aangetast, vondt zich zeer belemmert; en alzo hy niet overal kon wezen, maakte hy twee legers. Hy gaf het bevel van het eerste aan den prins *Lodewyk*, zynen zoon, dien hy naar den kant van de Loire zondt, om den koning *Jan* tegen te gaan, en hy zelf trok aan het hoofdt van het andere tegen den keizer *Ottho* op. Hy was van alle kanten gelukkig. De prins *Lodewyk* noodzaakte den koning *Jan* de belegering van la Roche au Moine op te breken, wederom over de Loire, te trekken, en Anjou te verlaten. Die van Poitou, volgens hunne gewone onstandvastigheit, verlieten nogmaals de zyde der Engelschen, en gingen tot die van den overwinnaar over. *Jan*, zich van zyne grote hoop versteken en in Parthenai ingesloten ziende, bevondt zich in eene grote verslagenheit, daar hy niet uit geraakte dan door een stilstandt van vyf jaren, gelyk wy wel haast zullen verhalen.

Het keizerlyk leger naderde omtrent den zelven tydt, en de kapellaan van *Philips* *, die 'er het verhaal van heeft opgestelt, verzekert, dat de slag voorviel op een zondag, den 27 July, een maandt na dat de belegering van Roche au Moine was opgebroken. Het geluk begunstigde Vrankryk, en de nederlaag, die keizer *Ottho* daar ontfing, was niet min schandelyk dan die *Jan* op den oever van de Loire hadt gekregen.

* Rigord.

Dit vervaarlyke leger van honderd en vyftig duizend man trok onder drie voorname hoofden naar het slagveldt, als naar eene verzekerde overwinning. De keizer zelf hadt het bevel over den middeltocht; de graven van Vlaanderen en Boulogne

(a) Anderen zeggen Muret, digt by Toulouze.

(b) Die van Montpellier namen ook een diergelyk besluit. Deze beide kerkvergaderingen wierden gehouden in het jaar 1215.

1214. logne over de twee vleugels. Zeer bekend is de vermaarde voorzegging, die aan den grave van Vlaanderen voor den slag was gedaan, namentlyk, *Dat de koning van Vrankryk in dezen slag ter aarde zou geworpen, door de voeten der paarden vertreden, en niet begraven worden, en dat hy*, Ferrand, *zyne intrede te Parys al zegepralende zou doen.*

Wonderlyke voorzegging.

Dit wierdt in zyn geheel vervult; maar in een anderen zin als de Vlaamsche graaf het hadt begrepen. De overwinning was lang twyffelachtig, niettegenstaande de ongelykheit der Fransche troepen, die het vierde deel van dio der bondgenoten niet uitmaakten. *Philips*, van het paardt gevallen zynde, was byna dood; hy wierdt alleen behouden door de weêrgaloze kloekmoedigheit van *Pieter Tristan* en van *Gallo van Montigny*, die hem met hunne ligchamen beschutten, en alle de slagen, die hem wierden toegebragt, afkeerden; en waar van de laatste, die den standaardt droeg, den zelven van tydt tot tydt om hoog stak, om de Franschen kennis te geven in wat gevaar hun koning was. Dit teken deedt hen naar dien kant toelopen; de koning wierdt van de zynen omcingelt; *Pieter van Courtenay*, graaf van Auxerre, en naderhandt keizer van Constantinopel, hielp hem weder te paardt, en de overwonnenen overwinnaars geworden zynde, vervolgden de keizerschen op hun beurt.

Der zelver vervulling.

Nederlaag van het keizerlyke leger.

Otthe deedt den keizerlyken arendt, op een staak vast gemaakt en op een draak vallende, voor zich dragen. Het was gemakkelyk den zelven aan zulke prachtige tekenen te kennen, en de Franschen, zich over den hoon, hunnen koning aangedaan, willende wreken, omcingelden hem; doodden zyn paardt, en zouden hem gevangen genomen hebben, byaldien een hoop Duitschers tot zyne hulp niet was toegeschoten, dat hem uit den noodt redde. Hy nam de vlucht, en verliet den keizerlyken arendt met de overwinninge in handen der Franschen, en de twee graven van Vlaanderen en Boulogne behielden hun leven niet dan ten koste van hunne vryheit. De graaf van Salisbury hadt het zelve ongeluk, ter aarde gesmeten zynde door een slag van den knods des graven van Beauvais, die, om de bestraffing van den paus, die hem verweten hadt, dat hy het Christen bloedt door zyn zwaardt vergoot, te myden, of te loor te stellen, zich naderhandt van een knods bediende. *Ferrand*, graaf van Vlaanderen, wierdt geboeit te Parys gebragt, volgende den koning, die zyne intrede daar zegepralende deedt. Zodanig was de vervulling van de voorzegging, die hy in een tegengestelden zin hadt opgenomen. Diergelyk was ook vyftien honderd jaren te voren geweest de godspraak, om raadt gevraagt door *Pyrrhus*, die op de nederlage der Romeinen duidde, het welk by de uitkomst bleek dat hy van zyne eigene hadt moeten verstaan.

Wanhoop van koning *Jan*.

De tyding van deze overwinning aan *Jan*, die in Parthenai besloten bleef, gebragt zynde, overviel hem ten uiterste In plaats van zich door zynen moedt weder op te beuren, zocht hy nieuwe redenen van verdriet in zyne wanhoop: hy maakte niet dan droevige aanmerkingen. *Zal ik dan altydt ongelukkig zyn*, zeide hy, *sedert myne verzoeninge met den paus.* In het toekomende zag hy niets, dat bekwaam was om hem te troosten, kunnende geen staat meer maken noch op zyne bondgenoten, die verslagen waren, noch op zyne onderdanen, die hy hadt onderdrukt, en van welke hy in zyne tegenspoeden meer te vreezen dan te hopen hadt. Eenigen zeggen, dat zyne verwoedheit zo verre ging, dat hy gereed stondt om Turksch te worden, en zyn koninkryk aan *Miramolin* * te onderwerpen. Het kan zyn, dat het maar eene gissing is van de schryvers, die dit te ver hebben getrokken; maar inderdaadt daar zyn weinig godloosheden, daar een vorst van zyne hoedanigheden zich niet aanschuldig kon maken. De oneenzydigste schryvers † komen daar in overeen, dat hy een gezantschap aan den Turkschen keizer zondt. 1214.

* aan den keizer van Marokko.

† *Matth. Paris. Samuel Daniel.*

Het was met hem gedaan geweest, indien *Philips* zich van zyne overwinninge hadt weten te bedienen. Maar het zy, dat hy den paus niet heeft durven weigeren, die voor *Jan* sprak, het zy dat hy zich door het Engelsche geldt liet omkopen, hy bewilligde, door bemiddeling van den kardinaal *Correon*, in een stilstandt van vyf jaren, mits betalende zestig duizend ponden sterlings, die hem aanstonts wierden getelt. Deze betaling gedaan zynde stak *Jan* aanstonts weder over zee, hebbende nog maar in Vrankryk een gedeelte van Guiënne en eenige plaatsen in Anjou.

Zyn verdrag met den koning *Philips*.

Acta Publ. Tom. I, fol. 193.

Hy was zo haast niet in Engelandt aangekomen, of zyne kwade handeling haalde hem op nieuw het ongenoegen van de drie Staten van het koninkryk over den hals, en op dien tydt is het dat hy voor de twede maal door zyne onderdanen wierdt afgezet, welker opstandt veel gevaarlyker voor hem was dan de ban van den paus was geweest. Dit hebben wy nog te beschouwen om het verhaal van deze ongelukkige regering te eindigen.

Hy raakt overhoop met zyne onderdanen.

De kardinaal van Langueton, aartsbisschop van Kantelberg, was oorzaak geweest, gelyk wy gezien hebben, van de eerste afzetting, die de paus hadt gedaan: hy was ook de oorzaak van de twede, daar de ganssche natie hare toestemming toe gaf. Afgemat door de onderdrukkingen van *Jan*, zag zy naar alle kanten om hulp uit, wanneer de aartsbisschop haar een middel aan de handt gaf om stouter te spreken, dan zy tot nu toe voor hare vryheit hadt gedaan. Hy vondt, zonder dat men zegt op wat plaats, de handvesten * van *Henrik* den I, daar de meeste wetten van St. *Eduard* in gevonden wierden. Deze wetten, gelyk een schryver zegt †, hoewel voor eene onafhankelyke regering ingenomen, bestonden in voorrechten, aan het volk van goede koningen toegestaan, om hen voor een beschutsel tegen de kwade koningen te dienen. De overwinnaar hadt die vernietigt om de zyne in te voeren; maar zyne opvolgers hadden de zelve van tydt tot tydt, ten minste voor een gedeelte, herstelt; getuigen daar van de handvesten, daar wy zo even van gesproken, en daar wy wydlopiger gewag van gemaakt hebben onder de regering van *Henrik* *. De zelve waren in het vervolg van tydt verwaarloost; de koningen, die altoos meer uit zyn om hunne volstrekte macht uit te breiden, dan om die te bepalen, waren wel te vrede, dat deze wetten afgeschaft waren, en dat die van den overwinnaar haar gezag en agting wederkregen. De Engelschen hadden die nochtans niet vergeten; zy waren opgenomen met het afschrift, dat de aartsbisschop daar van gevonden hadt, en aanstonts aan de heeren mededeelden. Zy besloten alle de zelve te doen gelden, en de herstelling daar van te bevorderen.

Zy verzoeken de herstelling van hunne voorrechten.

* *Charters.*

† De Vader *Orleans.*

* Zie fol. 247.

Zy konden geen beter tydt daar toe uitvinden.

De

1214. De koning, eerſt in zyn ryk wedergekomen zynde, was nochtans van alle zyne tegenſpoeden overladen; en indien iets hem hadt kunnen leren met meerder rechtmatigheit en bezadigtheit te regeren, het zou dit laatſte ongeval zyn geweeſt: zo zwaar valt het een imborſt, die uit de natuur kwaad is, te verbeteren, en nog zwaarder is het voor prinſſen dan voor anderen. Zo veel is 'er aan, die tot de regering zyn geſchikt, gelegen, om zich van jongs op tot de deugdt te gewennen.

De heeren, den koning over zyne gelukkige wederkomſt begroet hebbende, namen hunnen tydt waar om hem van de gezegde handveſten van *Henrik* den I te ſpreken. Zy gingen by hem te St. Egmondt, alwaar hy de feeſtdagen van Kersmis was gaan doorbrengen; zy baden hem, dat hy den eedt wilde indachtig zyn, dien hy gedaan hadt, wanneer de aartsbiſſchop hem van den ban hadt ontſlagen, om de wetten van St. *Eduard* te herſtellen. Hy ſcheen weinig voldaan te zyn over zo eene aanſpraak, en onder voorwendſel, dat hy bezig was met zynen Godsdienſt te verrechten, zondt hy hen wederom naar Londen, om aldaar zyn antwoordt op zyne wederkomſt af te wachten.

Wonderlyke viſſchen. Alvorens gebeurden 'er twee voorvallen, die niets goeds voorſpelden. De zee wierp op het ſtrandt een ſoort van viſſchen, die naar een van alle zyden welgewapenden ruiter geleken. St. Edmondt raakte daar by in brandt, en het vuur verteerde byna de ganſche ſtadt. Dit wonderteken van den eenen, en de brandt van den anderen kant, ontſtelde alle menſchen, en het volk, altydt bygelovig, nam dit als voortekenen van den oorlog en de ellenden, daar het weder in vallen zou.

1215. Zo haaſt als de koning te Londen was gekomen, vertoonden zich alle de heeren voor hem in eene geſteldheit, die hem vrees aanjoeg, gelykende minder naar menſchen, die iets komen verzoeken, dan die ten ſtrydt trekken. Hy verzocht hen op nieuw uitſtel, en ſchortte zyn antwoordt op hun verzoekſchrift tot Paaſchen op. Hy toonde kort daar na eene grote zwakheit, wanneer hy naar de kerk van St. Paulus ging, om het kruis uit handen van den biſſchop van Londen te ontfangen, tot voortzetting van den oorlog tegen de ongelovigen, en herwinninge van het ryk van Jeruzalem; maar het was met die gedachten niet, dat hy het kruis aannam, maar wel om zich onder de beſcherming van de kerk te begeven, en meer ontzag by zyne onderdanen te verkrygen.

Jan weigert de herſtelling der handveſten. Ter zelver tydt openbaarde hy zyn kwaad voornemen, dat zich zeer klaar vertoonde, wanneer de heeren ten derden male by hem kwamen, en dat de aartsbiſſchop van Kantelberg, die tuſſchen beide de partyen ging, het verzoekſchrift las. *Zy moeſten*, zeide hy met een ſchampere lach, *het koninkryk eiſchen*; daar by voegende, „ Dat hy „ niet van zins was hen voorrechten toe te ſtaan, „ die hem van koning tot ſlaaf zouden maken.

Opſtandt in Engelandt. Van den anderen kant hadden de heeren hun ſtreng wel vaſt gemaakt, en waren ook ganſch niet gezind van hun recht af te gaan, waar op ieder zich tot den oorlog bereidde. De bondgenoten hadden wel haaſt een leger op de been gebragt, onder het bevel van Mylord *Fitz-Walter*, aan wien zy den tytel gaven van *maarſchalk van het leger van Godt en van de heilige kerk*. De ſtadt van Londen, die in hunne belangen tradt, maakte hen nog ontzagchelyker, en de koning, die zich byna alleen zag, ſprak zo ſtout niet meer. Volgens zyne oude gewoonte ging hy van trotſchheit tot vernedering over, en zondt hen *Willem*, grave van Pembroke, en grootmaarſchalk van Engelandt, om over een vergelyk te handelen, zich vernederende, en hen alle voldoening aanbiedende. Zy wenſchten niets meer, en op zodanige aanbiedingen kwamen zy gewillig overeen om zich ter plaatſe, die de graaf hen van wegens den koning zou aanwyzen, te laten vinden, om hun geſchil by te leggen. Het was op den 16 July, tuſſchen Santes * en Windzor, alwaar de koning de handveſten, of voorrechten, die zy begeerden, zich hebbende doen voorlezen, de zelve niet alleen beveſtigde, maar vergrootte, met andere daar by te voegen. Hy beval, dat men daar een geſchrift van zou opſtellen, waar van hy en de heeren de wederzydſche onderhouding bezwoeren.

1215.

* of Staines. De plaats wordt genoemt Runnemond.

Hy ſtaat het toe.

Hy liet door den paus vernietigen dat hy belooft hadt.

Hy ſtondt te veel toe om te doen geloven, dat hy van gedachten was zyn woordt te houden, en men zag wel haaſt, dat hy niet ter goeder trouwe ging. Hy vluchtte naar het eilandt Wicht, daar hy zich bevlytigde om alle zyne zaken op een zo goeden voet te brengen, dat hy de wetten aan zyn volk maar voor te ſchryven, en hy die niet van het volk te ontfangen zou hebben. Ten dien einde hadt hy niet alleen een leger van noden, maar ook de gunſt van den paus, die den eedt, dien hy hadt gedaan, vernietigde, en zyne onderdanen dreigde met de kerkelyke ſtraf, indien zy de wapenen tegen hunnen koning dorſten opnemen, die een leenman was van den heiligen ſtoel. Hy gaf zyne bevelen aan de biſſchoppen van Wincheſter en van Norwich en andere amptenaren, om ſoldaten voor hem te werven, en gebruikte den onderdiaken *Pandolphus* om hem de bullen van den paus te bezorgen. Hy verwierf van de eenen en van den anderen alles wat hy begeerde. De paus vernietigde alles, wat tuſſchen den koning en den heere geſchied was, als eene zaak, die door geweldt was afgeperſt, en verklaarde de zelve van geener waarde te zyn; wat meer is, hy deedt het koninkryk, op het verzoek van *Jan*, vervolgens zelfs in den ban, en belaſtte zyne twee gevolmachtigden, den zo even gemelden *Pandolphus*, en den biſſchop van Rocheſter, den kardinaal *Langton*, aartsbiſſchop van Kantelberg, in zynen name te bevelen, de bulle van dezen ban te doen afkondigen; en wanneer de zelve zulks weigerde te doen voor dat hy daar over aan den paus zelf geſchreven, en hem van den rechten toeſtandt der zaken onderrecht hadt, wierdt de ban door de twee gezegde gevolmachtigden, of gezanten van den paus zelf uitgeſproken, en de aartsbiſſchop door hen in zyn ampt opgeſchort.

Acta Publ. Tom. I, fol. 107.

Acta Publ. Tom. I, fol. 108 &c.

Aanmerking over het gedrag van den paus.

De oneenzydige Lezer oordeele hier uit, wat werk men van den blixem van den paus moet maken, die heden een Franſchman, en morgen een Engelſchman is, en die beurt om beurt de twee koningen en de twee natiën met den ban ſlaat, na dat het zyne belangen medebrengen om voor, of tegen te zyn. Men oordeele ook hier uit van den imborſt van *Innocentius* den III, en men zie, of de ſchryver, dien wy boven hebben aangehaalt †, ongelyk heeft, wanneer hy van hem ſpreekt als van een gierigaardt, die bekwaam was alles te doen, als 'er maar wat by te winnen was, op dat wy ons bedienen van de woorden van een aanhanger van dezen paus *, die deze beſchuldiging als een ſchimp en laſter aanziet.

† *Matth. Paris.*

* De Vader Orleans.

Die

1215. Die den last hadden gehad om volk te werven, waren niet min vaardig om een zo woedenden vorst te dienen, die den ondergang van de ganſche natie zocht. Hy hadt overal in Engelandt en overzee zeer voordeelige voorwaarden voor alle, die zich in zynen dienſt wilden begeven, doen afkondigen. De booswigten begaven zich van alle kanten by hem, en hy hadt wel haaſt een ontzagchelyk leger byeen. De onſtrafbaarheit en de vergelding, die hy beloofde, trokken zulk eene menigte van vremdelinge tot hem, dat hy, hoewel hy 'er veertig duizend van in een ſtorm, daar zy in bleven, kwam te verliezen, echter nog volk genoeg hadt om twee legers uit te maken. Hy gaf het bevel over het eene aan *Saveri van Mauleon*, en ſtelde zich zelf aan het hoofdt van het andere. Met deze krygsknechten liep hy ganſch Engelandt te vuur en te zwaardt af, even als of het een vyandelyk landt was, en dwong de Engelſchen door zyne wreedheit, byſtandt by Vrankryk te zoeken.

Belegering van Rochester.

Zyne gedachten waren om regt op Londen aan te trekken; maar hy ontmoette op weg het kaſteel van Rochester, verdedigt door den braven en edelmoedigen *Willem van Albinet*, daar de belegering drie maanden van duurde. Men verhaalt eene ſchone daadt van dezen bevelhebber, die den lof van alle ſchryvers heeft verdient. Het kaſteel was tot het uiterſte gebragt, en de belegerden verwachtten geen byſtandt meer, noch van de bondgenoten, noch van de barmhertigheit van den ongenadigen *Jan*, wanneer een boogſchutter, die hem onder het bereik van zyn boog ziende, hem met zyn pyl getroffen, en de plaats met de ganſche natie door zyne doodt verloſt zou hebben. *Albinet* belette het hem, met tegen hem te zeggen, *Dat men de handen aan de gezalfden des Heeren niet moeſt ſlaan.* Het was te vergeeſſch, dat de ſoldaten op het gevaar drongen, daar zy in waren, en boven al *Albinet*, die geen genade van een zo wreden vorſt te wachten hadt. *Daar zal van komen*, antwoordde die deugtzame bevelhebber, *wat Godt behaagt; ik laat die zorg aan de Voorzienigheit over.* Men voegt daar by, dat de koning hem inderdaadt zou hebben doen ſterven na de verovering van het kaſteel, zonder de voorſpraak van *Mauleon*, die veel moeite hadt om zyn leven te behouden.

Schone daadt van den bevelhebber.

Vyandlykheden van het leger van *Jan.*

Het was niet dan na dezen krygstocht, dat *Jan* zyn leger in tweën verdeelde. Dat gedeelte, dat door *Mauleon* wierdt beſtiert, plunderde vele ryke abdyen uit, en vervulde het eilandt Ely met vuur en met bloedt. De koning trok met zyn leger naar den kant van het Noorden, en naar de grenspalen van Schotlandt, en verwoeſtte niet minder de landen der bondgenoten. Maar noch de eene, noch de andere dorſten de belegering van Londen ondernemen. Miſſchien dat zy, den beſten tydt van het jaar voor Rocheſter verſpilt hebbende, niet goed vonden zich in den winter voor de hoofdſtadt van het koninkryk neder te ſlaan. Tot hare verdediging hadt zy een groot getal welgemoedigde burgeren, behalven ſchoon krygsvolk, daar de hoofden van het eedgenootſchap het bevel van hadden; en het zou te vrezen geweeſt zyn, dat men hen de levensmiddelen afgeſneden, en hen in hunne legerplaats uitgehongert zou hebben.

1216. Belegering van Londen.

De graaf van Oxford ondernam in het volgende jaar de ſtadt te belegeren, en de koning kwam daar zelf voor, verſelt van den wakkeren *Saveri van Mauleon*: doch hy wierdt genoodzaakt de belegering op te breken. Die van Londen trokken uit de ſtadt, en boden de belegeraars een veldſlag aan: maar zy dorſten den kans niet wagen. De koning, over hunne ſtoutmoedigheit verwondert, trok te rug, en *Mauleon*, die tot den aftocht niet kon verſtaan, wikkelde zich ter ongelegener tydt met het volk, dat hy hadt, in het gevecht, en wierdt gedwongen te wyken na dat hy gevaarlyk gekwetſt was. 1216.

Die van Londen roepen den koning van Vrankryk te hulp.

Ondertuſſchen was deze grote ſtadt op haar beurt vol ſchrik over de vyandelykheden van de konings-gezinden, en tot het uiterſte door hunne wreedheden gebragt zynde, vreeſde zy eindelyk te moeten bukken. Men beſloot derhalven een verloſſer tot hulp te roepen, bekwaam om de natie te beſchermen, en aan wien zy de kroon, waar van *Jan* zynen neef hadt berooft, en daar hy door zyne geweldenaryen van was vervallen, met recht zouden kunnen opdragen. De bondgenoten, die te Londen waren, de zaak met elkander overlegt hebbende, dachten dezen wettigen opperheer in den perſoon van den prins *Lodewyk*, zoon van *Philips Auguſtus*, koning van Vrankryk, gevonden te hebben. Hy was getrouwt met *Blanche* van Caſtilië, kleindochter van *Henrik* den II *, bewarende alzo de kroon in het koninklyke bloedt, volgens de wetten van het koninkryk, die in deze geſteldheit van tyden niet anders van hen vorderden.

* geſproten uit het huwelyk van eene dochter van *Henrik* den II met den koning van Caſtilië.

Dit beſluit aldus vaſtgeſtelt zynde zonden zy een plegtig gezantſchap aan *Philips*, om hem kennis te geven van de afzetting van den overweldiger en dwingelandt, gelyk zy zich uitdrukten, als mede van de keuze van den prins *Lodewyk*, aan wien de kroon toebehoorde, uit hoofde van zyne vrouwe, en door de verkiezing des volks. Men weigert ſelden de aanbieding van eene kroon: echter nam *Philips* die van Engelandt voor den prins *Lodewyk* niet aan, en hy verbondt zich niet om de zelve den koning *Jan* te ontnemen voor dat hy van de getrouwheit der Engelſchen verzekert was, die aan hem vier en twintig gyſelaars, uit den eerſten adel genomen, tot verzekering van het verdrag zonden.

Zy verkoren tot hunnen koning *Lodewyk*, zoon van *Philips*.

Daar deden zich nog twee hinderpalen op. De eerſte was de ſtilſtandt, onlangs tuſſchen de twee koningen geſloten, en de twede de tegenkanting van den paus. *Jan*, die zyn leenman was, wierdt 'er van beſchermt, en *Innocentius* de III hadt alrede de Engelſche bondgenoten in den ban gedaan; maar zy hadden zich van den kwalyk onderrechten paus tot den paus, die beter onderrecht zou zyn, beroepen. *Philips* hadt dan reden om den zelven ban te vrezen, doch hem ſtondt de zelve weg open om dien te verydelen. Ten aanzien van den ſtilſtandt, hy geloofde niet, dat die hem zou beletten zynen zoon op den troon te helpen, daar hy wettelyk toe ſcheen geroepen te zyn. Ten anderen was *Jan* van den troon verſteken, zo dat men geen verdrag meer met hem hadt.

Philips neemt de kroon voor zynen zone aan.

Het hof van Vrankryk gaf derhalven een voordeelig antwoordt aan de Engelſche gezanten, en *Philips* verzekerde hen, dat hy zynen zoon met eene bekwame macht zou zenden om hunne verkiezing te onderſteunen, en de kroon, die zy hem waren komen aanbieden, op zyn hoofdt te veſtigen. Het was te vergeeſſch, dat de paus zyne aanmaningen en bedreigingen te werk ſtelde om dezen ſlag af te keren. Hy zondt den kardinaal *Gallo* naar Parys, die zeer ſtoutmoedig ſprak, zonder gehoort te worden, en terwyl hem

1216. De paus dreigt hem met den ban.

hem de vader door zyne verſchoningen trachtte te verzachten, verhaaſtte de zoon de uitruſting van de vloot en het inſchepen der ſoldaten.

Jan, kennis van dezen toeſtel gekregen hebbende, zondt van zynen kant den biſſchop van Wincheſter en den grave van Pembroke aan den koning *Philips*, om hem te vertonen, dat hy, zonder den ſtilſtandt van wapenen te breken, zulk eene grote toeruſting tegen Engelandt niet kon maken, en geen ſchepen aan den prins, zynen zoon, overdoen om het zelve te overweldigen. Zyne gezanten wierden nog ſlimmer ontfangen dan die van den paus. Men wilde hen zelf geen gehoor geven, zo dat zy met de droevige tyding, dat men wel haaſt de Franſche vloot zou zien verſchynen, wederkeerden.

De koning *Jan* toonde in een zo hogen noodt meer moedt dan hy gewoon was te doen in andere tegenſpoeden. Hy voorzag de havens en de kuſten van het koninkryk met ſchepen, en hy bereidde zich niet alleen tot eene dappere verwering, maar zelfs ook om in zee te ſteken, om den vyandt te gemoet te gaan. Deze drift was haaſt verkoelt. Men moet ook bekennen, dat hy ongelukkig was, en de nieuwe rampen, die hem troffen, maakten zyne toeruſting ter zee vruchteloos, en beletten hem zyn voornemen uit te voeren. Daar ſtondt uit het Noorden een zo vreſſelyke ſtorm op, dat alle de ſchepen, die ten anker lagen, of onder zeil waren, met een zo groot geweldt Zuidwaarts gedreven wierden, dat 'er een gedeelte van zonk, en de andere wierden tegen de rotzen verbryſelt.

Aankomſt van de Franſche vloot.

Terwyl de windt en de zee zich tegen den afgezetten koning verklaarden, toonden zy zich gunſtig voor zynen mededinger. De Franſche vloot, die eene der ſchoonſte en der talrykſte was, die men ſedert den tydt van *Willem* den Veroveraar hadt gezien, vertrok uit de havenen van Grevelingen en Calais, en kwam den 20 May gelukkig te Zandwich ten anker (a). Van daar gaf de Franſche prins kennis van zyne aankomſt, en zondt door het ganſche koninkryk verklaringen van het recht, dat hy tot de kroon hadt, uit hoofde van zyne gemalinne, de princeſſe van Caſtilië, en uit krachte der verkiezing, door de Staten van het ryk gedaan. Zyne eiſchen aldus wereldkundig gemaakt hebbende, verklaarde hy het voornemen, met het welke hy gekomen was, om den tyran en overweldiger onder te brengen, en het volk volgens de wetten te regeren.

Verklaring van den prins.

Al het landt van Kent erkent hem.

Na eenige dagen uitgeruſt te hebben deedt hy zyne krygsbenden naar Kantelberg trekken, dat de poorten voor hem opende. Alle de plaatſen van het landſchap van Kent volgden de hoofdſtadt na, en zonden hare gemachtigden, die zich aan hunnen nieuwen heer kwamen onderwerpen. Douvres alleen bleef ſtandvaſtig, en de bevelhebber bewees eene getrouwheit voor den koning *Jan*, die hy miſſchien niet verdiende.

Douvres biedt tegenſtandt.

Dezen ongelukkigen vorſt ontviel de moedt en ſtandvaſtigheit op eenen ſlag. Hy dorſt onder het gezicht van zynen mededinger niet komen; verliet het landt van Kent, vertrok van Douvres, daar hy zich hadt in geworpen: maar zich daar niet veilig vindende vluchtte hy naar Guilford, in de provincie van Surrey. *Lodewyk* gaf hem den tydt niet om daar lang te vertoeven, en in plaats van zich met de belegering van Douvres op te houden, gelyk hy hadt behoren te doen, om eene zo aanzienlyke ſterkte niet achter zich te laten, trok hy regt op Londen aan, en ontfing den eedt van getrouwheit, dien de adel en de burgerſtandt hem te Weſtmunſter hadden gedaan. *Langton* tradt ook in het eedgenootſchap, en het was eerſt na de doodt van koning *Jan*, zegt een kerkelyk ſchryver *, dat hy zich voor eene ſomme gelds van zyne wederſpannigheit deedt ontſlaan.

1216.

Die van Londen zweren hem getrouwheit.

* *De Pin.*

De kardinaal *Gallo*, die gewaagt hadt overzee te gaan met de brieven van den ban, trachtte te vergeefſch het volk daar mede te verbazen. De kancelier hadt daar in voorzien door een beroep aan den heiligen ſtoel. De kroning geſchiedde echter: doch *Lodewyk* wierdt ſtatelyk voor koning van Engelandt uitgeroepen, en met de gewoonlyke plegtigheden gekroont.

Hy is uitgeroepen en gekroont als koning van Engelandt.

Deze plegtigheit hieldt hem niet op; hy vervolgde den vluchtenden koning van plaats tot plaats, en verjoeg hem van Guilford naar Wincheſter, in Weſtſex, daar hy naar toe trok om hem te belegeren. *Jan* dorſt hem niet afwachten, en deze verwoede prins, zyne onſchuldige onderdanen met de ſchuldige ondereen mengende, liet de ſtadt in brandt ſteken, en ontkwam het gevaar in de provincien van Nortfolk en van Suffolk, alwaar die van zyne party nog machtig waren.

Douvres belegert.

Lodewyk ſtaakte met hem te vervolgen, kwam op zyne voetſtappen wederom; en den Theems weder over gevaren zynde belegerde hy Douvres: doch het was te laat; de bevelhebber, beſloten hebbende zich onder des zelfs puinhopen te begraven, hadt den tydt gehad om zich te verſterken. Hy boezemde den zelven moedt de bezetting en de burgers in. De doodt van *Jan*, die gedurende deze belegering voorviel, veroorzaakte geen verandering in de getrouwheit, die zy voor den onmondigen koning bleven behouden, en Douvres was de ongelukkige klip, die de grote verwachting van *Lodewyk* verbryſelde. Zy kon ondertuſſchen geen beter begin gehad hebben. Uitgeroepen en gekroont in de hoofdſtadt, geëert van het volk, dat hem als zynen verloſſer aanzag, gevolgt van de Pairs, die hun hof by hem maakten; kortom, alles was hem onderworpen, of ſtondt gereed om zich aan hem te onderwerpen. Hy zag in het tegendeel aan den eenen en anderen kant, dat iedereen zich van langzamerhandt van een koning, zo boosaardig, als ongelukkig, ontſloeg. De graaf van Salisbury, zyn natuurlyke broeder, en een heer, die het meeſte aanzien by het volk hadt, was mede onder het getal der genen, die hem verlieten, en daar verliepen weinig dagen, of de een of de ander verliet zyn hof, en ging tot zynen vyandt over. *Alexander* de II, koning van Schotlandt, vermeerderde het getal der misnoegden, en kwam in perſoon den nieuwen koning erkennen, aan wien hy hulde deedt wegens de landen, die hy als lenen van de kroon van Engelandt bezat. De provincien van Kent, Suſſex, Eſſex, Nortfolk, Suffolk, Jork en Linkoln hadden den ſtroom gevolgt, behalven eenige plaatſen in de graafſchappen van Nortfolk en Suffolk, en de ſtadt Douvres, in het landt van Kent.

Het was deze laatſte ſtadt, die, gelyk wy hebben gezegt, den voorſpoedigen voortgang van den Franſchen prins ſtuitte, en die, om zo te ſpreken, den ongelukkigen ſpyker in het radt

(a) Anderen zeggen aan het eilandt Thanet.

1216. van zyn geluk floeg. De zelve wierdt door *Huibert de Bourg* verdedigt, een der dapperſte mannen van de wereldt; van zyne jonkheit in den oorlog opgebragt, dien hy volmaakt verſtondt; begaait met eene grote ziel, die voor niets vreesde, en voorzien met die deugdt, die niet wel bekend is geweeſt dan by de Romeinen, en die alles uit lieſde voor hun vaderlandt opofferde. In het begin van de belegering gaf hy daar een ſchone blyk van. *Thomas de Bourg*, zyn broeder, was door de Franſchen gevangen genomen. *Lodewyk* liet hem in het leger komen, en de bevelhebber zich op de wallen hebbende laten zien, vertoonde hy den zelven aan hem, en beloofde hem het leven te geven, indien hy de ſtadt wilde overgeven, en by weigering van dien dreigde hy zynen broeder in zyn gezicht op te hangen. *Gy kunt het doen*, antwoordde de ſtadvoogdt; *maar gelooft niet, dat gy my door uwe dreigementen zult verſchrikken. Wat teederhertigheit ik voor mynen broeder hebbe, zy zal my nochtans mynen plicht niet doen verwaarlozen: ik heb liever, dat men my beſchuldige, dat ik in gebreke gebleven ben omtrent hem, dan ontrouw geweeſt te zyn aan mynen koning en aan myn vaderlandt.* *Lodewyk* roemde zyne dapperheit, en ſpaarde het leven van zynen broeder.

Hy hadt vier maanden de belegering uitgeſtaan, en de Franſchen daar voor werk gevende, verſchafte aan *Jan* de gelegenheit om zich van zyn verlies te herſtellen; nieuwen moedt te grypen, en in te boezemen aan die van zyne onderdanen, die hem nog genegen waren: maar hy was niet bekwaam om zich van een zo gunſtigen tydt te bedienen. Het is waar, dat hy in het graafſchap van Nortfolk aan het hoofdt van een leger trok; maar het beſtondt uit rovers en guiten, die minder dachten om den vremdeling, die het koninkryk vaſt vermeeſterde, te verjagen, dan om de provinciën te plunderen. Op deze wyze vulde *Jan* den maat. De ſtraf, of het einde van zyne wreedheden, die niet dan met zyn leven ophielden, was niet ver af; en op dat niets aan zyn ongeluk mogt ontbreken, hadt hy nog de droefheit voor zyn ſterven van zyne ſchatten te verliezen, die hy ten koſte van zo vele euveldaden hadt verkregen. Zommigen zeggen, dat dit verlies, daar hy niet over te trooſten was, de oorzaak van zyne doodt is geweeſt.

Jan verliest zynen ſchat.

Dit toeval gebeurde by het overgaan van eene rivier, daar hy de diepte niet van kende, en zich met zyn leger, dat hy naar den kant van het Noorden deedt trekken, ontydig in begaf. Alle zyne wagenen, beladen met zyne ſchatten en dierbaarſte kleinodiën, verzonken daar in met de paarden en menſchen, die de zelve geleidden, ingeſlokt door zulke grondeloze kolken, dat het onmogelyk was iets te behouden. Hy was zo gevoelig van dit verlies, dat hy 'er ziek van wierdt. Zyne ongematigheit vermeerderde zyne ziekte, en perſiken gegeten en ſterk bier in overvloedt gedronken hebbende, wierdt hy van eene heftige koorts aangetaſt, en ſtierf den 19 † October op het kaſteel Newark (a) in het bisdom van Linkoln. Hy wierdt begraven in de hoofdkerk van Worcheſter, naaſt den biſſchop *Ulſtan*, gelyk hy bevolen hadt.

Zyne doodt.

† of 28 naar den nieuwen ſtyl.

Voor zyne doodt verklaarde hy zynen zoon *Henrik* tot zynen erfgenaam, en beval hem aan de heeren, die rondom zyn bedde ſtonden. Zy zwoeren alle, dat zy den jongen prins getrouw zouden zyn. Hy liet ook brieven afgaan aan alle de provinciën van het koninkryk, om de zelve te verplichten den eedt van getrouwheit aan hem te doen. *Henrik* was eerſt in het tiende jaar van zynen ouderdom, en zyne jongheit ſcheen weinig bekwaamheit te hebben om een zo waggelenden troon te kunnen ſtaande houden tegen een mededinger, die vele voordeelen boven hem hadt; een ouderdom bekwamer tot het regeren; de ſtem byna van al het volk; de verovering van meeſt alle de provinciën, en de ganſche macht van Vrankryk. Wy zullen echter den jongen *Henrik* alles zien te boven komen door een noodlot, gelukkiger dan dat van zynen vader; over al de macht van zynen mededinger zien zegepralen, en de kroon voor het Engelſche bloedt behouden.

Hy beveelt zynen zoon aan de heeren.

(a) Anderen zeggen in het kaſteel van Steford.

1216.

Gelukkige omkeering voor *Henrik*.

Dit deedt hy met de hulp der getrouwe Engelſchen. Zy herwonnen weder voor hem alle de genen, die de onderdrukkingen van zynen vader hadden doen opſtaan, en waar van eenige getracht hadden zich met den koning voor zyne doodt te verzoenen, en hem eenige gevolmachtigden gezonden hadden; maar hem dood vindende volbragten zy de onderwerping aan den zone, die zy aan den vader meenden te doen. Aldus vondt de onmondige koning in de wederkomſt van deze heeren een voorteken van zyne herſtelling, en hunne verandering was eene voorzegging van die van al het volk.

Verwoed voornemen van den prins *Lodewyk* ontdekt.

Men zegt, dat een ander voorval daar ook veel toe hielp. De burggraaf * van Melun, een der voornaamſte Franſche heeren van het gevolg van den prins *Lodewyk*, kwam een weinig voor de doodt van koning *Jan* ziek te worden. Wanneer hy zich naby zyn einde bevondt, deedt hy een vremde verklaring aan de Engelſche heeren, die in zyne kamer waren. Hy zeide tegen hen, *Dat de prins* Lodewyk *gezworen hadt, en aan zestien baronnen doen zweren, onder welker getal hy was, dat zy al den Engelſchen adel zouden verbannen, en alle de plaatſen, met alle de bedieningen, in der Franſchen handen ſtellen.* Hy voegde daar by, *Dat de wroeging van zulk eene zamenzwering hem zo hadt geprangt, dat hy ze niet langer hadt kunnen verbergen; dat zy een ſtervend menſch moeſten geloven, wiens gewiſſe hem zo eene belydenis afdwong; maar dat zy de zelve geheim moeſten houden, indien zy daar hun voordeel mede wilden doen, en dat zy daar omtrent geen middelen moeſten beramen dan die van hen wel overlegt zouden zyn.* Alzo verhalen het de Engelſche ſchryvers †, waar van de eene ‡ geheimſchryver van den prins *Eduard* was, bygenaamt de Zwarte, die hem in Guiënne volgde, daar die vorſt zo vele heerlyke daden uitvoerde, en deze ſchryver zyn levensbedryf, of kronyk, in de Franſche tale ſchreef, beginnende met het negende jaar der regeringe van *Jan*, en eindigende met het jaar 1380. Het ſchynt, dat hy goede gedenkſchriften gehad heeft; echter houden de Franſchen ſchryvers voor een verdichtſel de zaak, die wy zo even verhaalt hebben, en de redenvoering, die hy in den mondt van den burggrave van Melun legt. De zelve heeft inderdaadt weinig ſchyn van waarheit; maar wat oordeel men daar over ook kan vellen; wy hebben ze in de jaarboeken gevonden, die ons voor een lydsman moeten verſtrekken, en dus hebben wy geoordeelt, dat het ons niet geoorlooft was die te verzwygen.

† *Matth. Paris. Stow. Daniel*, enz.

‡ *Willem Parkington.*

Hy is verdacht van laſterraal.

Jan liet uit zyn huwelyk met *Izabelle* van Angouléme na *Henrik*, die hem opvolgde, en *Richard*,

Kinderen van den koning *Jan*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1216. chard, die graf van Cornwall en Roomsch koning was; *Izabelle*, keizerin, als getrouwt met keizer *Frederik* den II; *Johanna*, koningin van Schotlandt (a), en *Eleonora*, die met *Simon* van Montfort, grave van Leicester, trouwde. Hy hadt ook vele kinderen van zyne byzitten, en onder anderen *Godefroi Fitz-Roi*, en *Richard*, getrouwt met de erfdochter van Mylord *Douvre*.

Dus was de regering van *Jan*, die zeventien en een half jaar duurde, door eene overweldiging en moordt verkregen, verloren door zyne verdrukkingen en wreedheden, en door een kindt herstelt. Wy zullen deze gelukkige ryksverandering zien, na dat wy het voornaamste, dat van het midden der XII tot het begin der XIII eeuwe in vremde landen gebeurt is, zullen doorgelopen hebben. *Malcolmus* de IV volgde zynen grootvader *David* op den troon van Schotlandt, en hadt geen minder Godvrucht en zachtheit dan hy; maar zyne regering was meer ontrust. De graaf van Argile * werkte om zich onafhankelyk te maken; en een leger op de been gebragt hebbende deedt hy wrede invallen in het graafschap Lenox en in de naburige provincien. Het leger van den koning ging het zyne tegen; versloeg 'er tien duizend man van, en dreef de overigen op de vlucht. Deze nederlaag hieldt hem alleen eenige jaren in toom. Hy nam de wapenen voor de twede maal op, en kwam tot een tweden veldslag. Deze viel nog ongelukkiger voor hem uit dan de eerste; zyn volk wierdt in de pan gehakt, en hy zelf gevangen zynde wierdt als een verrader gestraft en opgehangen.

1151 tot 1160.

* *Somerled.*

Lesley. Buchananus. Holinshed.

Wy hebben het verdrag, dat *Henrik* de II met *Malcolmus* maakte, en de hulde, die daar op volgde †, boven verhaalt. Wy zullen derhalven tot de regering van zynen opvolger overgaan, zonder de zelve hier te herhalen. Het was *Willem*, afkomstig van *David* den I, wiens regering het meest vermaard is door de ongelukkige verbindtenis, die hy met den jongen *Lodewyk*, koning van Vrankryk, aanging, en hem het misnoegen van *Henrik* den II en eene gevangenis op den hals trok, waar uit hy niet geraakte dan door een losgeldt van honderd duizend ponden sterling op te brengen, en hulde van zyn koninkryk, of van een gedeelte van het zelve, aan den Engelschen koning doen ‡. Onder *Richard* den I, opvolger van *Henrik*, herwon hy de landen, die hy hadt afgestaan, of te pandt gegeven, aan den laatsten, en die *Richard* hem wederom afstondt tot vergelding van de hulpe, die hy hem zo in volk, als in geldt, hadt aangebragt voor den oorlog van het Heilige Landt §. Gedurende de regering van *Willem*, hoe lang zy ook was, viel 'er niets voor, dat verdient aangehaalt te worden. Hy eindigde zyn leven, vermengt met goede en kwade uitkomsten, zo in oorlog, als vredestydt, na dat hy den scepter vyftig jaren hadt gezwaait, nalatende tot zynen opvolger een zoon, die nog in zyne kindsche jaren was. Wy moeten zien wat in Ierlandt voorviel.

† Zie fol. 301.

Regering van *Willem.*

1160 en de volgende, tot 1210.

‡ in het jaar 1174. Zie fol. 319. enz.

§ in het jaar 1190. Zie fol. 334.

De oorlog, die in het jaar 1167 tusschen drie koningen van het landt ontstak trok de Engelschen aldaar over, die door een van die vorsten tot bystandt wierden geroepen. Het was *Dermot* ‖ *Mak-Morough*, koning van Leinster, of van Lagenie, daar Dublin de hoofdstadt van is. *Roderik O-Connor*, koning van Conacie *, maar

1167 en de volgende. Oorlog van Ierlandt. *Holinshed. Stanyhurst. Warræus.*

‖ of *Dermitius.*

* of Connaught.

(a) *Daniel Stero* zegt, dat zy met den prins van Wales getrouwt was.

die ook den naam van koning van Ierlandt hadt, en *Mauritius*, koning van Meath, of Medie. De ongebondenheden en wreedheden van *Dermitius* verwekten een burgerlyken oorlog, de zelve begon in dit jaar, en bragt drie jaren daar na de vremdelingen in het landt, die zich daar van meester maakten. De wrede en wellustige koning van Leinster was niet te vrede met het wegnemen der goederen en vrouwen van zyne onderdanen; maar hy verleidde ook die van den koning van Meath, en ontweldigde ze hem. *Mauritius*, door zulk een hoon vertoornt, verbondt zich met *O-Connor*, en beide in Lagenie trekkende maakten zy een opstandt onder het volk, dat misnoegt was wegens de knevelaryen en overspelen van hunnen koning, die zich niet verzekert oordelende in zyne staten, een beschermer over de zee ging zoeken.

1170 en de volgende. Ongebondenheit en wreedheit van *Dermitius.*

Henrik de II bevondt zich toen in Vrankryk, daar hy de oproerige onderdanen van de provincien, die hy in dat koninkryk bezat, bevoorloogde. Aldaar was het, dat hy den Ierlandschen vorst ontfing, en dat hy hem zyne bescherming beloofde. Wy zullen het geen wy van de landing der Engelschen in Ierlandt, en van het geluk, dat zy hadden, boven hebben gezegt *, hier niet herhalen. Het is een van de beroemdste veroveringen van *Henrik* den II, hoewel die hem minder dan eenige andere heeft gekost. Wy hebben 'er de beschryving van geschetst in de geschiedenisse van zyne regering; maar wy hebben daar een breder verhaal † van belooft te doen op deze plaats: wy zullen nu onze belofte volbrengen.

1168. 1169. 1170.

* Zie fol. 312. enz.

† Zie fol. 314.

Alvorens hy tot dezen krygstocht kwam, hadden de koningen van Leinster en van Conacie berouw, maar te laat, dat zy een burgerlyken oorlog hadden verwekt, die aan eene vremde mogendheit, daar zy slaven van stonden te worden, gelegenheit hadt gegeven om in het landt te vallen.

De koningen van Ierlandt vereenigen zich.

Zy kwamen dan overeen, dat de een op den anderen niets zou ondernemen, en dat ieder zyne heergoederen zou behouden; dat men het vremde krygsvolk zou afdanken, en dat, om hun verdrag onverbrekelyk te maken, *O-Connor* zyne dochter ten huwelyk zou geven aan den koning van Leinster. Deze overeenkomst heeft hen niet kunnen beschermen. De Engelschen waren in Ierlandt overgekomen, onder het bevel van den grave van Pembroke, en de opperbevelhebbers *Fitz-Steven* en *Fitz-Gerald*: het was zo gemakkelyk niet hen daar weder uit te doen trekken, als in te doen komen.

Behalven dat verdeelde de eerzucht voor de twede maal de twee prinsen. *Dermitius*, ondersteunt door de Engelschen, herwon niet alleen zyne staten, waar van *O-Connor* hem een gedeelte hadt ontnomen; maar hy overviel nog op zyn beurt die *O-Connor* toebehoorden. Deze laatste eischte het volbrengen van het verdrag, dat zy hadden gemaakt, en dreigde den verbreker, dat hy zynen zoon, dien hy hem als gyschaar hadt gegeven, zou doen ombrengen. De staatzucht, sterker dan de natuur, maakte *Dermitius* onbeweeglyk, na dat ze hem myneedig hadt gemaakt, en *O-Connor* wreekte het verlies van zyne staten op het leven van den zone der geweldenaars.

Zy zyn voor de twede maal verdeelt.

1170. 1171. 1172.

De doodt van *Dermitius* stuitte zyne voortgangen. Doch zy maakte den staat van *O-Connor* niet beter. *Henrik* de II ging zelf over in Ierlandt, nayverig over de overwinningen van den grave van Pembroke, aan wien hy de eer van eene

Krygstocht van *Henrik* den II in Ierlandt.

1172. zo ſchone bemachtiging kwam afnemen. Hy vertrok uit Engelandt met eene ſterke ſcheepsvloot, maar minder van aanzien door het getal dan door de hoedanigheit der genen, die 'er op waren, onder de welke zich vyf honderd ridders van beproefde dapperheit en volmaakte ervarenheit bevonden. Den 18 October landde hy met zyne uitgezochte benden te Waterford *, alwaar die van Vexford hem hulde kwamen doen, en den opperbevelhebber *Fitz-Steven*, met ketenen gebonden, aanboden. Zy konden niet beter hun hof by hem maken. *Henrik*, gelyk wy reets in het verhaal van zyne regering gezegt hebben †, hadt zeer kwalyk gevonden, dat deze dappere krygsman en zyne medgeſellen met een zo groten haaſt in Ierlandt waren overgekomen, en eene verovering onderwonden hadden, die hy zelf wilde doen. De eerzuchtige koning hadt den grave van Pembroke bezwaarlyk vergeven, ſchoon hy hem alle de plaatſen, die hy hadt vermeeſtert, overgaf, en hy zag met vermaak *Fitz-Steven* over zyne ſtoutheit door de ketenen, die hy droeg, geſtraft. Wel verre van hem daar van te ontlaſten beval hy, dat men hem die zou laten, en zondt hem in het kaſteel van Waterford gevangen. Het was echter voor geen langen tydt. Zyne yverzucht ging over, en na dat hy miſſchien met al te veel ſtrengheit het gedrag van dezen heldhaftigen man hadt geſtraft, die niet ſchuldig was, dan om dat hy te veel moedt en onverduldigheit hadt getoont, zo rechtvaardigde hy zyne verdienſten; ſtelde hem in vryheit, en gaf, of beveſtigde hem in de heerlykheit van Vexford, en het onderhorige landt (a), met alle de andere domeinen, die hy in dat eilandt bezat.

* in Mommonië, of Mounſter.

† Zie fol. 314.

Hy vergeeft de onderneming van den grave van Pembroke.

Alles onderwierp zich aan den koning van Engelandt. *Dermitius*, koning van Cork, van het huis van Leinſter; *Donald*, vorſt van Limmerik; *O-Malagly*, die zich koning van Ozeri liet noemen; met een woordt, alle die kleine tyrannen, die onder verſcheide eernamen in Ierlandt regeerden, kwamen zich aan een oppermachtig vorſt onderwerpen, die veel ſterker was dan zy; deden hem hulde van hunne ſtaten, en maakten zich zelve zyne leenmannen en cynsbaar, waar van *Henrik* den openbrief aan den paus zondt, die den zelven bekrachtigde, gelyk wy reets verhaalt hebben.

Ganſch Ierlandt onderwerpt zich.

De ſtoute *O-Connor* wierdt gedwongen den ſtroom te volgen; heerſchachtiger en de regering meer dan de anderen waardig, over welke hy zich ook de oppermacht hadt aangematigt. Het was hem een groot hertzeer, dat hy 'er den val en de afhankelykheit van moeſt ondergaan, en zich met hen tot den ſtaat van leenman van den koning van Engelandt gebragt te zien. Hy moeſt niettemin wyken, en *Henrik* voor heer van ganſch Ierlandt erkennen. Hy gaf 'er, gelyk wy gezegt hebben, de heerlykheit van aan den prins *Jan*, zynen zoon, bewarende den tytel van landvoogdt voor den grave van Pembroke, die zich den zelven door zyne verdienſten waardig hadt gemaakt, en hy liet aan de prinſſen van Ierlandt hunne byzondere landeryen, met de tytels of ſchaduwe van hunne ingebeelde hoogheit. Aldus wierdt de voorzegging van *Merlinus* en vier andere propheten * vervult, die, naar men zegt, deze rampzalige omkeering vele eeuwen te voren voorzegt hadden.

Hoe *Henrik* handelt met het veroverde.

* *St. Patricius Brachan, Colme, Meting.*

(a) Anderen zeggen, dat hy Vexford en zyn rechtsgebiedt heeft behouden.

1172. Geeſtelyke en wereldlyke regering door *Henrik* den II ingeſteld.

Henrik, zich in de vreedzame bezittinge van het ganſche landt ziende, hieldt twee vergaderingen, de eene, waar in zich alle de prinſſen van Ierlandt bevonden, die hy koſtelyk onthaalde, en van welke hy nieuwe verzekering van hunne getrouwheit ontfing, en de andere van Ierlandſche prelaten en abten. Deze laatſte wierdt gehouden tot Cashal in Mommonië, of Mounſter, beſtaande in drie aartsbiſſchoppen, die voorzaten, en hunne ſtedehouders, abten, aartsdiakenen, dekens, en andere hoge bedienaars. De aartsbiſſchop van Cashal was aan hunhoofdt, hebbende aan zyne beide zyden die van Dublin en Tuam, of van Thomond. *Galas*, aartsbiſſchop van Armach, en primaat van Ierlandt, was daar niet tegenwoordig, om dat hy ziek was; maar hy gaf zyne toeſtemming tot het gene beſloten was, en ging den koning opwachten te Dublin, om hem te verzekeren, dat hy het in zyn bisdom zou doen onderhouden. Het voornaamſte van deze beſluiten was het laatſte. Namentlyk, de geeſtelykheit van Ierlandt verklaart, dat indien het de Voorzienigheit behaagt, gelyk het ſchynt zyn wille te zyn, om de regering van Ierlandt met die van Engelandt te vereenigen, de kerk van Ierlandt zich in alle zaken, gelyk zy tegenwoordig al doedt, by de kerk van Engelandt zal voegen, welkers leer zy goedkeurde, zo wel als hare tucht, zonder van den paus te ſpreken, en geen anderen boven den koning te erkennen.

Hy wierdt naar Engelandt geroepen.

De zaken waren in dezen ſtaat, wanneer *Henrik* de droevige mare ontfing van den opſtandt, dien de doorſlepenheit van de koninginne *Eleonora* en de koning van Vrankryk in zyn huis zochten te verwekken. Zyne tegenwoordigheit was noodzakelyk, zo dat hy, om een burgerlyken en huiſſelyken twiſt voor te komen, verplicht was Ierlandt in groten yl te verlaten. Dit deedt hy niet dan na dat hy goede order op de regering van het nieuwbemachtigde landt hadt geſteld, welkers uitvoering hy aan de zorge van den grave van Pembroke toevertrouwde. Hy benoemde daar benevens om onder zyn bevel te dienen *Hugo van Lacy*, *Fitz-Steven*, en *Mauritius Fitz-Girald*, met nog eenige andere van den Engelſchen adel, welker getrouwheit en waardigheit hem bekend waren, om onder hem te regeren.

Hy laat de regering aan de grave van Pembroke.

Mylord *Pembroke* ſtelde eenigermaten tot zynen amptgenoot of tweeden perſoon aan Mylord *Willem Fitz-Girald*, en deze geſtorven zynde bragt hy zyne vriendſchap van den vader tot den zone over, genaamt *Raimond*, en gaf hem zyne zuſter ten huwelyk; doch het was de graaf *Willem*, de maarſchalk, die met zyne dochter trouwde, en die het graafſchap van Pembroke en alle zyne andere goederen erfde.

1173. 1174. 1175. Opſtandt in Ierlandt.

Raimond was hem van eene grote hulpe tegen den koning van Connacië *, die haaſt na het vertrek van *Henrik* tegen die van *Thomond* opſtondt, de welke hem niet trouwer was, en tegen de andere prinſſen van Ierlandt, die een zo ſchadelyk voorbeeldt volgden. *Donald O-Brian*, koning of vorſt van Limmerik, was een der genen, die de meeſte moeite veroorzaakte. Maar de rivier van Shanon was niet machtig dezen kloekmoedigen *Raimond* tegen te houden, die de zelve op zyn paardt over trok, en zich meeſter van de plaats maakte. De yverzucht, die Mylord *Hervé*, zyn nabeſtaande, over zyne heerlyke daden opvatte, ging

* *Roderik.*

1175. ging zo ver, dat hy hem van verſtandhouding met den vyandt beſchuldigde, en haaſt zynen val hadt veroorzaakt. Hy vernam ter zelver tydt de aankomſt der gevolmachtigden, die kennis van zyne zaken kwamen nemen, en van den opſtandt van den vorſt van Limmerik.

Hy verachtte den eerſten, en trok tegen de oproerigen op; veroverde Limmerik; leverde hen ſlag, en behaalde op hen eene volkome overwinning, die hen wederom onder gehoorzaamheit bragt, en zyne getrouwheit ten vollen rechtvaardigde.

De graaf van Pembroke dood zynde, wierdt Mylord *Fitz-Girald* met het gewigt van de regering belaſt, en de gevolmachtigden van den koning dachten niet beter te kunnen doen dan aan hem het bewindt der zaken middelerwyl te laten, verwachtende den landvoogdt, dien het den koning behagen zou te zenden. Deze eer hadt Mylord *Fitz-Adelme* onder den tytel van ſtedehouder des konings, een tytel, die by opene brieven wierdt gegeven aan die de vorſt in het eilandt zondt om zyn perſoon te verbeelden en zyn gezag te oeffenen. Hy hadt onder hem in den Raadt en onder het krygsvolk *Raimond Fitz-Girald*, die zich altydt als een deftig man kweet, nevens de heeren van Lacy en van Courcy, die machtige huizen maakten, en by welke men nog moet voegen de *Fitz-Stevens*, de *Hervies*, de *Cogans*, de *Meillers*, de *Velcy*, en de *Butlers*. Deze laatſten zyn alle de anderen in luiſter en duurzaamheit van hun huis te boven gegaan, waar in de graafſchappen van Oſſeri en Ormond, naderhandt tot hertogdommen verheven, van het begin der XIII eeuwe zyn overgebragt. Wy ſpreken niet van de *O-Neals*, van de *Tyrkonnels*, van de *Desmonds*, en van zo vele andere oude ſtamhuizen van het landt, waar van eenige geregeert hebben, en andere of prinsdommen, of domeinen van eene zeer grote uitgeſtrektheit bezeten hebben.

Machtige Engelſche huizen in Ierlandt.

Het was onder de regering van Mylord *Fitz-Adelme* en door de wakkerheit van Mylord *Courcy*, die vier veldſlagen in een jaar won*, dat Ultonië †, het welk tot nu toe niet was onderworpen geweeſt, gelyk de andere delen van Ierlandt, nu ten eenemaal wierdt ondergebragt, tredende in de zelve afhankelykheit. *Lacy* volgde op *Fitz-Adelme*, en wierdt in het jaar 1179 herroepen, latende Ierlandt vreedzaam en in ruſt.

* in het jaar 1177.
† of Ulſter.

1180 en de volgende, tot 1185. Wy gaan de andere kleine oorlogen met ſtilzwygen voorby, die in een zo vroeſt landt, en alwaar het zo moeielyk is geweeſt eene volkome gehoorzaamheit aan de regering van Engelandt in te voeren, voorgevallen zyn, en wy ſtappen tot de leenhuldiging over, die *Henrik* aan zynen zone *Jan* van dit prinsdom toeſtondt. Die plegtigheit geſchiedde in het jaar 1185, en de jonge prins, die toen nog maar twaalf jaren oud was, trok derwaarts met een gevolg, overeenkomende met zyne geboorte en met zyne nieuwe waardigheit.

Henrik de II ſtelt zynen zoon *Jan* in het bezit van Ierlandt.

Men wraakt hem nochtans, of veel liever men wraakt den Raadt van *Henrik* den II, om dat hy by hem ſtaatzuchtige en onvoorzichtige hoofden liet, die den Ierlandſchen adel met eene grote verachtinge behandelende, hunnen haat en morring verwekten. Zy waren alle gekomen om den nieuwen prins te begroeten, en ieder betoonde op zyne wyze den yver, dien hy hadt, om hem zyne genegenheit te betuigen; en gelyk zy de welgemanierdheit, noch de pracht der Engelſchen niet hadden, zo ontfing hen het hof van *Jan* met een ſmaadt, die zomtyds tot beſchimping toe ging. Men beſchuldigt hier boven al twee Normannen, die gemeenlyk de wacht waarnamen, den ingang aan deze edellieden geweigert te hebben, die met nadruk verzochten de handen van hunnen heer te mogen kuſſen, en hen trotſchelyk afgezet te hebben. Het was hen onmogelyk te verdragen, dat men hen als ſlaven handelde, en hun ongenoegen tot het ganſche volk overgaande, wenſchten zy weder onder de regering van hunne natuurlyke prinſſen te zyn, en begonnen verbindteniſſen te maken om de zelve te herſtellen. *Jan*, die in geen jaren was om de zorg en vlyt aan te wenden, zo veel als die tedere geſteldheit des tyds vereiſchte, vertrok in het zelve jaar naar Engelandt, latende het verwarde klouwen ontwinden aan de *Lacys*, de *Courcys*, de *Fitz-Giralds*, en andere bekwame hoofden, die *Henrik* den II in het bemachtigen van Ierlandt en het aanſtellen der regering hadden geholpen.

1185. en de volgende tot 1199. De reis, die de prins heeft aangevangen.

Zyne wederkomſt in Engelandt.

Alles kwam meeſt op *Hugo van Lacy* aan, landvoogdt of Lord ſtedehouder van Ierlandt. Hy vondt geen beter middel om de Engelſche regering te verzekeren, dan het bouwen van ſterktens van plaats tot plaats, om het volk van Ierlandt in den bandt te houden, en de gemeenſchap met malkander te beletten. Hy gaf zich ten eenemale aan dit werk over, en zich vergenoegende met de aftekening daar van te maken, en de werklieden aan te moedigen, ſloeg hy zelf zomtyds de handen aan het werk. Dit koſtte hem het leven. Die van Ierlandt, dol en razend wordende over het kluiſteren hunner vryheit door deze kaſteelen, traden in een eedgeſpan tegen hem, en een van deze ſchelmen nam den tydt waar, dat hy bezig was met het verleggen van eenige ſtenen, en ſloeg hem dood.

De ſterktens, die *Hugo van Lacy* doedt maken.

De moordenaar wierdt naar verdienſten geſtraft, en zyn verraadt was oorzaak, dat men meer acht van naby gaf om zich tegen zyns gelyken te verzekeren, en altydt krygsvolk op de been te houden, om tegen de ondernemingen van deze wilde natie te waken, en alle hare aanſlagen te verbreken.

In deze wantrouwe en voorzorgen gingen alle de jaren voorby, die ſedert afliepen, gedurende den overigen tydt der regeringe van *Henrik* den II, en dien van de regering van *Richard*, door wiens doodt *Jan* op den troon van Engelandt klom. Ten minſte verhalen ons de jaarboeken van Ierlandt gene zaken van belang gedurende die veertien jaren, daar hun vermaardſte ſchryver * zyn verhaal mede eindigt.

* *Giraldus Cambrenſis.*

1199 en de volgende, tot 1216. Krakeel van de *Lacys* en van de *Courcys*.

Het voornaamſte, dat in dit eilandt voorviel ſedert de komſt van *Jan* tot de kroon, was die vermaarde twiſt tuſſchen de *Lacys* en de *Courcys*, die byna ganſch Ierlandt weder in vuur en vlam zette. Naardien wy het verhaal van dit voorval onder de geſchiedeniſſen van dezen vorſt hebben begrepen, is het het niet nodig, dat wy de zelve hier weder bybrengen. Wy zullen alleen zeggen, dat de Ierlandſche kronykſchryver Mylord *Lacy* te laſt legt, dat hy Mylord *Courcy* al te ligt verdacht van verraadt heeft gehouden, en hem onrechtvaardig aan het hof van *Jan* aangeklaagt. De ſtoutheit, met welke *Courcy* van den moordt van den prins *Arthur* ſprak, verwekte zyne ongenade. Hy dacht, dat het hem zyn leven zou gekoſt hebben. Zyne eige hoofdmannen verrieden hem, en leverden hem aan *Lacy* over, die

1216. hem naar Engelandt zondt. *Jan* deedt hem gevangen zetten; maar hy ontfloeg hem daar na, en hy ging zyne dagen in Vrankryk eindigen.

Beschryving van *Courcy*.

Men schildert hem met goede en kwade hoedanigheden af; men geeft nochtans den voorrang aan de eerste, onder welke twee van grote verdiensten waren, een yver in het gevecht, die hem altydt in het heetst van het vuur deedt zyn, en een zachten ommegang in huis en by zyne vrienden, die zyn gelelschap zeer aangenaam maakte. Na zyne doodt wierden zyne heerlyke goederen, die zeer aanzienlyk waren, aan het huis van de *Lacys* gegeven. Deze gift verwekte zulke grote beroerten, dat *Jan* oordeelde zyne tegenwoordigheit nodig te zyn om ze te stillen, en trok voor de twede maal naar Ierlandt.

Vertrek van *Jan* naar Ierlandt.

1154 en de volgende, tot 1180.

Zyn verblyf was dit maal aldaar niet langer dan de eerste. Na dat hy met den landvoogdt en den Raadt van Staten over de bekwaamste middelen, om de eendragt onder de Engelsche huizen weder te herstellen, en andere in bedwang te houden, hadt beraadslaagt, keerde hy weder naar Engelandt, alwaar gevaarlyker bewegingen hem wederom riepen, gelyk wy in zyne regering verhaalt hebben. Laat ons zien wat overzee voorviel.

Nicetas. Petavius. Du Pin. Mezeray. enz.

Wy hebben den godlozen en trouwlozen *Manuel* op den Constantinopolitaanschen troon gelaten. Hy bezat den zelven nog verscheide jaren, en stierf eerst in de maandt September des jaars 1180.

Hy hadt tot zynen opvolger zynen zoon *Alexius*, die maar twaalf jaren oud was, en alleen drie jaren regeerde.

1180 en de volgende, tot 1185. Vervolg van het verhaal der Oostersche keizeren.

Zyn oom *Andronicus* beroofde hem te gelyk van het keizerryk en van het leven. Hy beroofde hem ook van de princesse van Vrankryk, *Agnes* genaamt, die aan *Alexius* verlooft was, maar elf jaren oud zynde, en die met dezen wreden overweldiger in den huwelyken staat tradt.

Zyne misdaden bleven niet lang ongestraft. Twee jaren daar na stondt het volk van Constantinopel op; het verzekerde zich van zyn persoon; kapte hem eene handt af; stak hem een oog uit, en hakte hem in stukken. Hy verdroeg deze behandeling met eene lydzaamheit, die een beter vorst voegde. *Heere*, zeide hy, zich tot Godt kerende, *ontferm u myner*, waar hy by voegde, zich tot dit woedend volk wendende: *Wat vermaak hebt gy in een gebroken riet te verbryselen.* Met hem eindigt het koninklyke huis der *Comneen.*

1185, tot 1195.

Isaak de Engel, die hem van den troon stiet, regeerde niet langer, noch gelukkiger. Hy sloeg de Siciliaansche vloot; maar hy kon het eilandt Cyprus niet weder machtig worden, noch de Valakken beteugelen, en wierdt geslagen door den keizer *Fredrik Barbaroffa*, welken hy den overtocht in Asië wilde betwisten. Hy wierdt nog slimmer gehandelt door de wreedheit van zynen broeder *Alexius*, die hem van zyne oogen en van het keizerryk beroofde.

1195, tot 1204.

Hy wierdt 'er haast daar na uit gejaagt door de vloten der Venetianen en des grave van Vlaanderen, die ten oorlog tegen de ongelovigen trokken, en de blinde *Isaak* de Engel wierdt herstelt. Dit diende alleen om hem eene twede omkeering te doen ondergaan, zynde byna aanstonts weder van den troon geslooten, om daar nooit weder op te klimmen.

De Latynen maakten zich daar toen meester van, en *Boudewyn*, graaf van Vlaanderen, wierdt 'er de eerste keizer van in zyn dertigste jaar. Noch hy, noch zyne opvolgers behielden het zelve lang. Het verzwakte geheel en al, voor eerst door het deel, dat 'er *Boudewyn* van aan die van Venetië en aan die van Genua, zyne bondgenoten, gaf, en ten twede door de oprechting van het ryk van Trebizonde, dat *Isaak Comnenus* (a) daar aan het andere einde van de Zwarte zee ging oprechten, in den zelven tydt, als de Latynen doende waren met zich meester van Constantinopel te maken. *Boudewyn* stondt aan de Venetianen en Genuëzen alle de eilanden in den Archipel af, nevens die van Negropont en Kandië. Eenigen zeggen, dat de Venetianen alles alleen hebben gehad, en anderen beweeren, dat de laatste plaats die van Genua te beurt viel. *Bonifacius*, marquis van Montferrat, hadt ook voor zyn deel Thessalië, dat hy tot een koninkryk verhefte.

1204 en de volgende.

De Latynen overweldigen het, en *Boudewyn* is de eerste keizer.

Die van Bulgarië sloegen in het volgende jaar het leger van den nieuwen keizer, die Adrianopel belegerde; namen hem zelf gevangen, en deden hem eene geweldig pynelyke doodt aan.

1205. Die van Bulgarië.

Op hem volgde zyn broeder *Henrik*, die het keizerryk tien jaren bezat. Hy stierf zonder kinderen, en liet de kroon aan *Pieter van Courtenay*, graaf van Auxerre, zynen schoonbroeder †, die naar Rome ging, om zich door paus *Honorius* den III te laten kronen.

1206. Regering van *Henrik*.

† Hy was getrouwt met de zuster, *Jolante. Pieter van Courtenay* keizer 1219.

Op zyne wederkomst viel hy in de handen van den wreden *Theodorus Lascaris*, die een derde keizerryk te Niceen, in Bithynië, hadt opgerecht, en die hem onmenschelyk om hals bragt.

Op hem volgde *Robert*, zyn zoon, die zynen broeder ten opvolger hadt, genaamt *Boudewyn*, de laatste der Latynsche keizers. Dus eindigde dit keizerryk, dat door eenen *Boudewyn* was begonnen, met een vorst van den zelven name *, en duurde maar acht en vyftig jaren.

Boudewyn de laatste keizer der Latynen. *Sluidanus. Petavius. Du Pin. Mezeray.*

Frederik, bygenaamt Barbaroffa, het welk zo veel te zeggen is als Roodbaardt, wierdt tot keizer in het Westen verkoren in het jaar 1152, en door paus *Adrianus* den IV gekroont in het jaar 1155. Hy was deze verheffing wel waardig, en stelde het keizerryk weder in den ouden luister, dien het onder *Karel* den Groten hadt gehad. Hy bevredigde Duitschlandt; vernederde den vorst van de Palts, die het hadt beroert; beteugelde Italië, en in weêrwil van de heimelyke streken van den paus, die de oproerigen begunstigde, was hy vier malen overwinnaar in vier verscheide tochten, die hy derwaarts deedt *. De Lombarden, of Milanezen, waren de wederspannigste, en de gedurige oproeren van de hoofdstadt zyne lydzaamheit uitgeput hebbende, proefde zy ook zyne strengheit, en hy deedt 'er de muren van slopen.

* in het jaar 1161. 1152 en de volgende. Vervolg van het verhaal van het Westersche keizerryk.

Zy herbouwde de zelve, en haalde nogmaals, † de wapenen des keizers in Italië. De ban, dien paus *Alexander* de III tegen hem hadt uitgesproken, verwekte deze oproeren. De paus dorst 'er de uitkomst niet van afwachten, en vluchtte naar Venetië, terwyl de slag geschiedde, waarvan de uitkomst of even gelukkig, of even ongelukkig voor de twee spartyen was. Anderen zeggen, dat de keizer door die van Milaan wierdt geslagen.

* in de jaren 1154, 1158, 1159 en 1162. Twist van *Frederik* met den paus.

Hoe

(a) Anderen noemen *Alexius* vlichter van het ryk van Trebizonde.

1152. Hoe het zy, een ſtilſtandt maakte een einde van dezen oorlog, en de keizer verzoende zich met
1162. den paus: maar hy moeſt den hoogmoedt van
1166. *Alexander* den III voldoen, die hem, naar men
1176. vertelt, den voet op den nek zette, zeggende
1177. deze woorden: *Daar is geſchreven: Op ſlangen*
Hoog- *zult gy gaan, en gy zult leeuwen en draken onder*
moedt van *uwe voeten vertreden*; waar op men zegt dat de
Alexan- keizer heeft geantwoord: *Aan u is het niet dat*
der den *ik gehoorzame, maar aan St. Pieter*, waar op de
III. trotſche paus hervatte: *En aan my, en aan St. Pieter*. Aldus wordt dit door vele ſchryvers verhaalt; maar anderen houden het [met reden (a)] voor een verdichtſel; en zo men de brieven van *Alexander* den III mag geloven *, is de verzoening op eene min trotſche en verſmadelyke wyze geſchied. Maar wat 'er van zy, *Frederik* moeſt zich vernederen.

* aangehaalt door *Flötz du Pin.*

1190. Hy regeerde nog vele jaren, hebbende den ouderdom zyne vurigheit niet vermindert. Hy
Reis van *Frederik* naar Aſië. nam in het jaar 1190 voor, een tocht naar Aſië tegen de ongelovigen met een machtig leger te doen; maar hy kwam niet verder dan Cilicië. Hy ſtierf te Tarſus †, gelyk wy reets gezegt hebben, van het ys-koud water van den Cydnus, daar hy zich in gebaad hadt ‡, en zyn leger, dat zynen tocht vervolgde, verging byna geheel in den oorlog, dien de andere kruisvaarders, daar de koningen van Vrankryk en Engelandt de hoofden van waren, tegen den vermaarden *Saladin* hadden ondernomen.

Zie fol. 343. Zyne doodt. † heden Tarſſe.

Men zegt, dat twee koningen van Denemarken hulde aan den keizer *Frederik* deden §; maar *Canut*, zoon van *Waldemar*, weigerde het hem; en Denemarken heeft ſedert zyne onafhankelykheit altydt behouden.

§ in het jaar 1158. Denemarken, Hungarië en Polen leenroerig aan den keizer.

Het koninkryk van Hungarië hadt zich daar te voren van afgeſcheiden; maar dat van Polen was nog afhankelyk gebleven, en het wierp het juk eerſt af na de doodt van *Frederik* den II.

Verheffing van Bohemen tot een koninkryk. * *Uladislaus.*

Wy hebben boven gezegt, dat keizer *Henrik* de IV Bohemen tot een koninkryk hadt verheven: echter zyn 'er ſchryvers, die willen, dat hy maar alleen den naam van koning aan *Wratislaus* voor zyn perſoon heeft gegeven, en niet voor zyne nakomelingen, en dat het *Frederik* de I is geweeſt, die deze verheffing ter gunſte van zyne zone * en zyne navolgeren aanrechtte.

Guelphen en Gibellinen.

Men zegt ook, dat de zamenſpanning van de Guelphen en de Gibellinen (b) onder dezen keizer begon, en dat de zelve onder den keizer *Frederik*, zynen kleinzone, maar is vernieuwt.

Germanie neemt den naam van Duitſchlandt aan.

Men zegt ten laatſten, dat het onder zyne regeringe was, dat Germanië den naam van Duitſchlandt aannam, het welk 'er tot dien tydt toe maar eene provincie van was geweeſt, om dat hy daar hertog van zynde, voor dat hy tot het keizerryk kwam, de voornaamſte bedieningen aan zyne landgenoten gaf; waar door de naam van Duitſchers meer bekend wierdt dan die van Germaniërs, en van tydt tot tydt tot de ganſche natie overging.

Burgundië aan het keizerryk gehecht.

Hy vereenigde ook met zyne ſtaten het hertogdom van Bretagne, door zyn huwelyk met *Beatrix*, dochter en erfgenaam van *Renaldus*, wiens verſchil met *Berthold van Zeringen* over de oppermacht hy beſlechtte.

(a) Zie wat wy aangaande deze zelve zake in het voorbygaan hebben aangetekent op fol. 306.

(b) De eerſten hielden het met den paus, en de anderen met den keizer.

Henrik de VI volgde den keizer *Frederik*, zynen vader, op, en wierdt te Rome in het jaar 1191 door paus *Celeſtinus* den III gekroont. In de plegtigheit van deze kroninge blonk de ſtaatzucht der pauzen meer dan ooit te voren uit. Niet te vrede zynde met het juk der keizeren te hebben afgeſchud, wilden zy de zelve ook onder het hunne brengen. Dit begeerde *Celeſtinus*, wanneer hy, de kroon op het hoofdt van *Henrik* gezet hebbende, de zelve met den voet ſchopte, om daar mede te betuigen, dat hy de macht bezat om ze te geven en te nemen, en dat hy het keizerryk, daar hy meeſter van was, om daar mede te handelen zo als het hem behaagde, onder zyne voeten hadt. 1190 en 1191. regering van keizer *Henrik* den VI. Zyne afbeelding.

Henrik hadt de deugden van zynen vader niet. Hy was veel eer wreed dan dapper, gierig en ongebonden. Dit laatſte gebrek koſtte hem het leven, indien het waar is, gelyk een ſchryver * verhaalt, dat de keizerin *Conſtantia* hem liet vergeven, yverzuchtig zynde over zyne byzitten, en zyne ſmaadt niet kunnende verdragen. De ongelykheit van hunne jaren was 'er oorzaak van. Hy was jong, en zy hadt vyftig jaren, toen hy met haar trouwde, om erfgenaam te zyn van het koninkryk van Sicilië, dat zy hem ten huwelyk bragt. Zo oud als ze was, zy bragt nochtans een zoon ter wereldt, die keizer wierdt, onder den naam van *Frederik* den II. Wy hebben de wreedheit en gierigheit van *Henrik* in de verachte handeling, die hy *Richard*, koning van Engelandt, bewees, boven gezien. Hy oeffende de eene en de andere nog op eene geweldiger wyze tegen den zone van den dwingelandt *Tankredus*, dien hy de oogen liet uitſteken, en tegen alle de oproerige Sicilianen, of daar hy den oproer van vreeſde.

* de abt van Urſperg in zyne Kronyk.

1193. 1196.

Hy handelde weinig beter met den keizer *Alexius* den Engel, dien hy dwong de ſchatting te betalen, die zyn gevolmachtigde met vele hardigheit invorderde. Doch deze keizer hadt het ook verdient, en het was eene ſtraf van de wreedheit, met welke hy zynen broeder de oogen hadt doen uitſteken, na dat hy hem het keizerryk hadt afgenomen.

1197.

Men zegt ‡, dat *Henrik* het voornemen hadt om het Duitſche keizerryk erffelyk te maken, en dat 'er het geſchrift reets van opgemaakt was, zynde van het hof van Rome en van twee en vyftig vorſten, in wiens macht het in dien tydt ſtondt om een keizer te verkiezen, goedgekeurt: doch het huis van Saxen, een vyandt zynde van dat van Zwaben, ſtelde zich daar tegen. ‡ *Conringius.*

Hy ſtierf te Meſſina in het jaar 1197, onder den ban leggende van den paus *Celeſtinus*, om dat hy *Richard*, koning van Engelandt, gevangen hadt gehouden, en dat hy, na hem in vryheit geſteld te hebben, de gyſelaars, die hy hem hadt gedwongen te geven tot verzekering van de betalinge van zyn losgeldt, nog behieldt. Men dorſt hem in geen heilige aarde begraven, en de aartsbiſſchop van Meſſina ging 'er zelf verlof van vragen aan den paus, die het hem niet toeſtondt dan onder beding, dat de zoon de gyſelaars en het losgeldt weder zou geven. Zyne doodt, nog in den ban zynde.

Henrik liet maar eenen zoon na, al te jong om zyn opvolger in het keizerryk te zyn; zo dat de keurvorſten zich verdeelden in hunne verkiezing tuſſchen *Philips*, zynen broeder, en *Ottho*, hertog van Saxen. Zy wierden beide door hunne partyen verkoren; *Philips* het eerſt te Aken in het jaar 1198, en *Ottho* weinig tyds daar na in de Regering van *Philips*.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

de zelve ſtadt. Duitſchlandt wierdt 'er door beroert; maar de twee mededingers verſtonden malkander, en de ruſt wierdt herſtelt. Het keizerryk bleef aan den eerſten, die tien jaren regeerde, en de andere vergenoegde zich met de overleving. 1198.

Den 23 Juny des jaars 1208 wierdt *Philips* vermoord*, en *Otthe* nam het toom van het keizerryk in de handt. Hy ging in het naaſtvolgende jaar naar Italië over, daar hy eerſt de yzere kroon ontfing, zynde die van het ryk van Lombardië, en vervolgens ging hy naar Rome, om zich aldaar tot keizer te laten kronen. Hy behieldt de gunſt van den paus niet langer dan zyne voorzaten. *Innocentius* de III vondt niet goed, dat hy de leengoederen van het keizerryk weder eiſchte, waar van de paus beweerde, dat *Machtelt* eene gift aan de kerk hadt gedaan, en een jaar na dat hy hem hadt gekroont deedt hy hem in den ban. 1208. 1209. * door den Paltsgrave *Otthe* van Witeleſbach. Regering van *Otthe*.

Deze ban was de oorzaak, dat byna geheel Duitſchlandt tegen den keizer opſtondt, en de keurvorſten ontboden *Frederik*, zoon van *Henrik* den VI, aan wien zy, toen hy nog in de wieg lag, getrouwheit hadden gezworen, en in het jaar 1215 wierdt hy gekroont. *Otthe* leefde niet lang na zyne afzettinge. Hy ſtierf, volgens eenige ſchryvers, in het jaar 1216, en, naar het zeggen van anderen, in het jaar 1218, het zy van droefheit, het zy van ziekte, of wel hertzeer over het verlies van zyne waardigheit, gelyk zommigen verhalen. Dit is die *Otthe*, die den vermaarden ſlag van Bovines tegen *Philips Auguſtus* verloor, en die een zoon was van *Henrik*, hertog van Saxen, en van *Machtelt* van Engelandt. 1209. De paus doedt hem in den ban. 1215. 1216.

Laat ons nog in dit tydperk, dat wy nu doorlopen, zien, wat in Vrankryk en Spanje voorviel, waar in uit den ondergang der Moren dit ver-uitgeſtrekte koninkryk is voortgekomen, dat altoos de macht van het andere heeft geëvenaart, en wiens evenwigt zo noodzakelyk voor de vryheit van Europa is.

Sedert de ongelukkige echtſcheidinge van *Lodewyk* den VII met *Eleonora* van Guiënne, en het huwelyk van de verſtote koninginne met *Henrik* den II, daar vry ons verhaal van de zaken van Vrankryk gelaten hebben, waren de twee koningen meeſt altydt in oorlog tot aan het jaar 1177, in het welke zy de vrede bezwoeren. Zy verbonden zich ter zelver tydt tegen de Albigenzen, aldus genoemt van de ſtadt Albi, daar zy in grote menigte woonden, beſchermt door eenen *Rogier*, die 'er graaf van was. Wy zullen der zelver vervolging in het verhaal van de kerkelyke zaken of gebeurteniſſen aantekenen. 1152. en de volgende. *Petavius. Mezeray.* enz. Vervolg van de Franſche zaken.

Lodewyk ſtierf den 18 September van het jaar 1180, den naam nalatende van een goed vorſt geweeſt te zyn; maar zwak en verwyft; minneyverig in zynen huwelykſchen ſtaat, tot zo verre, dat hy zyne gemalin op ongegronde bewyzen van ontrouwe verſtiet; een wangunſtig mededinger, en gevaarlyke nabuur, tot zo verre, dat hy de kinderen tot opſtandt tegen den vader aanzette, en de oproerige zonen van *Henrik* aan zyn hof en onder zyne beſcherminge nam. 1180. Doodt van *Lodewyk* den VII

De regering van zynen zone *Philips* den II, die hem opvolgde, was lang en roemruchtig geweeſt. Hy nam op *Jan* Zonderlandt de overhandt, die *Richard* op hem hadt genomen; en door zyne overwinningen verdiende hy den naam van *Auguſtus* en van Overwinnaar. Maar gelyk zyne grootſte daden zyn voorgevallen of met de koningen van Engelandt in de oorlogen, gevoert in het Heilige Landt, of tegen hen in die zy tegen elkander voerden, hebben wy de zelve in het verhaal van deze twee Engelſche koningen al aangehaalt; zo dat ons maar weinig overig is te zeggen van de regeringe van *Philips*. 1180, tot 1216. Regering van *Philips*.

Hy begon de zelve met roem, verjagende de toneelſpeelders van zyn hof, als nergens toe bekwaam dan om verwyfdheit en ledigheit aan te kweken, overtuigt zynde, zegt zyn geſchiedenisſchryver*, dat de jonkheit aan zodanige bedervers over te geven zo veel is als den Duivel offeren. * *Rigord.*

Maar de lof, dien men hem geeft, om dat hy de Joden heeft weggejaagt; hunne goederen aangeſlagen, en de ketters, of die aldus genoemt wierden, verbrand, is zo wel niet gegrond.

De patriarch van Jeruzalem en de klooſtervoogdt van St. Jan kwamen in het jaar 1184 zyne hulp verzoeken tegen de voorſpoedige wapenen van *Saladin*, en *Philips* gaf hen hulpbenden: doch zy konden de verovering van de Heilige Stadt niet beletten, die deze veroveraar den Chriſtenen op den 2 October des jaars 1187 ontweldigde, noch het ryk, door *Godefroi* van Bouillon opgerecht, bewaren, het welk niet langer dan tachtig jaren duurde. 1184. 1187.

Nieuwe gezanten kwamen hem dit droevig nieuws brengen, en verzochten eene genoegzame kruisvaart om Jeruzalem weder te winnen. Zy wierdt hen toegeſtaan, en door het ganſche koninkryk afgekondigt; maar om de dodelyke oorlogen, die Engelandt en Vrankryk geſtadig beroerden, wierdt de uitvoering daar van uitgeſtelt tot op het jaar 1190. Wy zullen de uitkomſt daar van hier niet verhalen, dewyl wy de zelve in de regering van *Richard* hebben ingelaſcht, nevens de verſchillen van deze twee koningen, die daar de hoofden van waren, en welker misverſtandt ongelukkiger voor de kruisvaarders was dan de wapenen der ongelovigen waren. 1190 en de volgende. Zyne kruisvaart.

Het was op zyne wederkomſt, dat *Philips* zyne wapenen in Vlaanderen overbragt, dwingende den grave *Henrik*, zynen ſchoonvader, het graafſchap van Artois aan hem af te ſtaan. Hy eiſchte het zelve uit krachte van de gift, die *Philips* van de Elzas, oudſte broeder van *Henrik*, by zyn huwelyksverdrag met de koninginne *Elizabeth*, nicht van den eerſten, en dochter van den anderen, gedaan hadt. Hy bleef daar nog niet by; en, gelyk wy boven gezegt hebben, hy nam Vlaanderen ook weg †, zo dat het verbondt met den koning van Vrankryk byna zo nadeelig voor de Vlamingen was, als dat van *Ceſar* voor *Pompejus*. 1192. 1193. † in den jare 1198.

Niets gaf *Philips* meer bekommering dan de liefde, die hy voor de ſchone *Agnes*, dochter van *Berthold*, hertog van Meranie, hadt, die hy ten huwelyk nam, na dat hy *Izemburge* van Denemarken zonder reden hadt verſtoten. Paus *Celeſtinus* de III, op de klagten van den koning *Canut*, broeder van de verſtotene, zondt zyne gezanten naar Vrankryk, die in de vergadering der prelaten, te Dijon te zamen geroepen, het koninkryk in den ban deedt. 1196. 1197. 1198. Zyne liefde voor de ſchone *Agnes*. Oorzaak van ban op zyn ryk.

Philips wreekte zich op de geeſtelykheit. Ondertuſſchen nam hy *Izemburge* weder tot zich; maar hy hadt geen groter liefde voor haar. Paus *Innocentius* de III ligtte den ban, en de doodt van *Agnes* maakte een einde van deze beroeringen.

De doodt van *Richard*, den ontzagchelykſten vyandt van *Philips*, was hem voordeeliger. Hy vondt in zynen opvolger, den wreden en trotſchen *Jan*, 1199. 1200.

1200. *Jan* Zonderlandt, noch den zelven moedt, noch de zelve bekwaamheit, noch den zelven voorſpoedt. De overige tydt der regeringe van *Philips* liep met de oorlogen door, die hy met hem hadt, of die hy tegen de Albigenzen voerde. Wy hebben de eerſte reets in de regering van *Jan* verhaalt, en zullen nu iets van de andere zeggen.

Oorlog tegen de Albigenzen. * *Mezeray.*

De Franſche ſchryver * ſtaat, niettegenſtaande het vooroordeel van zynen Godsdienſt, toe, dat de meeſten van die men als ketters handelde, menſchen van kenniſſe en van goede zeden waren; zodanige, voegt hy daar by, als die men naderhandt den naam van Kalviniſten heeft gegeven. Zy bewoonden byna het ganſche Languedok, en hadden tot hun hoofdt *Raimond*, grave van Toulouze, met het grootſte gedeelte van den adel. De paus was daar zo ontruſt door, dat hy tegen hen de eerſte kerkelyke rechtbank *du St. Office*, anders *Inquiſitie*, of geloofsonderzoek, genaamt, de wreedſte zaak, die ooit onder menſchen bedacht is, aanſtelde. Een, met name *Pieter van Chateauneuf*, monnik van Citeaux, was 'er de eerſte rechter van. Toen kwam ook de beruchte *Dominicus* voor den dag, die door zyne ſchrikkelyke moorden den naam van Heilige verkreeg. Toen wierdt ten laatſten ook tegen den grave van Toulouze en alle zyne aanhangers de bloedige kruisvaart afgekondigt, waar van de graaf *Simon* van Montfort het bevel hadt.

Rechtbank van gewetensdwang.

Simon van Montfort hoofdt der kruisvaarders.

1208. Zyne overwinning en wreedheit.

De eerſte oorlog ontſtak in het jaar 1208, en koſtte zestig duizend mannen aan de Albigenzen, die alle door het zwaardt wierden gedood. *Montfort* was zo gelukkig niet in den tweden, gedwongen zynde de belegering van Toulouze op te breken. In den derden wreekte hy 'er zich over omtrent Caſtel-Naudari, alwaar de koning van Arragon, die de zyde van den grave *Raimond* hadt gekozen, en dien hy wilde herſtellen, wierdt gedood (a). Alles liep deze ongelukkigen tegen. Te vergeeffch boden zy aan, dat zy alle voorwaarden, die men hen wilde voorſchryven, zouden ondergaan. Men wilde hen ten eenemale verdelgen, zo dat men niet eens naar hunne voorſtellingen luiſterde.

1211. 1212. 1213. 1214.

Men ſlaat de goederen van den grave van Toulouze aan.

Lodewyk, zoon van den koning *Philips*, nam het teken van het kruis mede tegen hen aan, en deedt de muren van Narbonne en Montpellier nederwerpen. De kerkvergadering van Lateran ſloeg geen acht op de gebeden en vertogen van den grave van Toulouze; zy nam zyne domeinen in beſlag, en wees de zelve toe aan *Simon* van Montfort, die toen den tytel van grave van Toulouze aannam, en *Philips* beveſtigde hem daar in. Wy zullen op zyn plaats het vervolg van deze oorlogen zien, die niet alleen zo lang als de regering van dezen koning geduurt hebben, maar die onder zyne opvolgers meer dan ooit zyn ontſtoken, en niet eer geëindigt, dan wanneer de verwoedheit van het geloofsonderzoek al het bloedt van deze ongelukkigen hadt vergoten.

Wy moeten niet vergeten te zeggen, dat *Philips* de eerſte koning van Vrankryk was, die een vaſtgeſteld getal van krygsvolk zo wel in tydt van vrede, als van oorlog, op de been hieldt; waar over een ſchryver * deze oordeelkundige aanmerking maakt: „Dat deze krygs„ toeruſtingen inderdaadt zeer goed zyn om lan„ den te bemachtigen; maar dat zy niet min„ der dienen om de onderdanen te onderdruk„ ken, en de wetten van den Staat te vernie„ tigen". Laat ons van Vrankryk naar Spanje overgaan.

1215. * *Mezeray.* Vaſtgeſtelde krygsvolk in tydt van vrede. *Mariana, Petavius, Mezeray*, enz.

Don Sancho volgde *Alphonſus*, zynen vader, op den Caſtiliaanſchen troon in het jaar 1157: doch hy bezat den zelven niet lang. Hy ſtierf in het jaar 1160, en liet tot erfgenaam zynen zoon *Alphonſus* na, die maar vier jaren oud was. Hy regeerde evenwel, en de ſchryvers geven hem den bynaam van Edel, dien hy door zyne deugden waardig was. Hy was getrouwt met *Eleonora* (a) van Engelandt, eene der dochteren van *Henrik* den II. Maar kort daar na wierdt hy zo zeer op eene Jodinne verlieft, die men *Hermoſa* noemt, een naam, die met hare ſchoonheit overeenkwam (b), dath y 'er de koningin door vergat. De Caſtilianen, vertoornt over dezen ſchandelyken drift, vonden geen ander middel om die te ſtuiten, dan met die 'er de oorzaak van was van kant te helpen. *Don Alphonſus* ſcheen 'er in wanhoop over te zyn; maar hy liet zich eindelyk raden, en bewees weder aan zyne echte vrouwe de liefde, die hy haar ſchuldig was. Hy hadt verſcheide kinderen uit dit bedde, onder de welke de koningin *Blanche*, moeder van St. *Lodewyk*, koning van Vrankryk, de eerſte in order is, niet alleen door het recht der geboorte, als oudſte dochter (c); maar ook door hare bekwaamheit in het regeren, gedurende de minderjarigheit van den koning, haren zone, en gedurende zynen tocht naar het Heilige Landt.

1157 tot 1160. Vervolg der zaken van Spanje. Regering van *Alphonſus* den Edelen.

De regering van *Alphonſus* was roemruchtig. Hy zag de andere koningen van Spanje tegen hem opſtaan, zich zelfs vereenigende met de algemene vyanden van hun vaderlandt en gelove. Hy hadt daarenboven de ganſche macht van de laatſten op zyn lyf, en, ten overmaat van ongelukken, verwekten zyne eige onderdanen vele beroerten, aangezet zynde door de geeſtelykheit, die misnoegt was. Hy boodt overal het hoofdt, en was byna overal gelukkig; verſloeg veelmalen zyne vyanden, het zy Moren, het zy Chriſtenen, en de ſchranderheit by de manhaftigheit voegende bragt hy het zo verre, dat hy zich wederom met de laatſten verzoende, en hen verplichtte om zich met hem tegen de anderen te verbinden, zonder dat zyne misnoegde onderdanen de wapenen dorſten opnemen. In het tegendeel, zy traden mede in de verbindtenis, en betoonden in den oorlog, die daar aanſtonts op volgde, al de genegenheit en al den moedt, die men van een braaf volk en goede vaderlanders moet verwachten.

Zyne manhaftigheit en overwinning. 1194 en de volgende.

Ingevolge van dit bondgenootſchap geſchiedde de bloedige ſlag van het jaar 1212. Het leger des konings van Spanje, over het welke de koning van Caſtilië het opperſte bevel hadt, beſtondt uit meer dan honderd duizend koppen, en dat van de Moren, die den Miralmumin † aan

1212.

† of Miralmomin.

(a) Anderen zeggen in de belegering van Muret.

(a) Anderen geven haar den naam van *Helena*.
(b) *Hermoſa* wil in de Spaanſche tale zeggen *ſchoon*.
(c) Anderen zeggen, dat de koningin van Leon de oudſte is geweeſt.

1212. Vermaarde slag tegen de Moren.

aan hun hoofdt hadden, was van meer dan drie maal honderd duizend mannen. Het scheen, als of deze twee volkeren malkander hadden uitgedaagt, en tot dezen groten dag het beslechten van het vermaarde geschil, dat zy sedert zo vele eeuwen over het koninkryk van Spanje hadden gehad, uitgestelt hadden. Men spreekt verscheidentlyk van de plaats, daar deze slag voorviel. Eenigen zeggen * omtrent Toloza, in de provincie van Guipuscoa; anderen, met meerder waarschynlykheit, willen, dat de zelve in Castilië is voorgevallen, op de grenzen van Andalusië. Hoe het zy, de zelve was schrikkelyk, en een van de bloedigste, daar de schryvers ooit van gewaagt hebben.

* *Petavius.*

Grootheit van den koning van Castilië.

Deze slag was ook een van de roemruchtigste voor de Christen koningen. Zy verloren daar in vyf en twintig duizend mannen. De dei van den koning van Arragon wierdt met een lans doorstoken; maar zy hakten twee honderd duizend Moren in de pan; dreven de overigen op de vlucht, en behaalden eene volkome overwinning. De koning van Castilië droeg zich in het uitdeelen van den roof als een ander *Alexander*. De eer der overwinninge alleen behoudende deelde hy alles onder de andere Spaansche koningen uit. De prachtige tent van den Miralmumin viel aan den koning van Arragon te beurt, of, gelyk eenige schryvers verhalen, aan den koning van Navarre, die 'er de ketens van hadt gebroken, en zy voegen daar nog by, dat daar uit het wapen van dit koninkryk eerst is voortgekomen, het welk is een goude keten op een rood veldt.

Oorspronk van het wapen van Navarre.

Deze overwinning opende aan de overwinnaars den weg naar Andalusië, alwaar zy Baëza en Ubeda wegnamen; maar eene besmettelyke ziekte in hun leger ontstoken zynde dwong hen de veroveringen daar by te laten. De koningen van Arragon, Navarre en Portugal keerden ieder weder naar zyn landt, overladen met eere en met den roof der vyanden. De koning van Castilië kwam zegepralende in Toledo, alwaar hy beval, dat de gedachtenis van eene zo heerlyke overwinninge alle jaren op den 16 July door het gansche koninkryk zou gehouden worden.

1214.

1217.

De Miralmumin was terwyl aan het vluchten, radeloos over zyne nederlage, en in Afrika herroepen door de zamenrotting der Almoraviden, die het koninkryk, dat door de Almohaden overweldigt was, weder trachtten te bekomen. Het was de tydt van den ondergang der laatsten: doch de anderen, zo wel als zy, wierden uit het grootste gedeelte van Spanje verjaagt tot in het koninkryk van Grenade, waar van zy ten laatsten ook door de overwinnende wapenen van *Ferdinand* en *Izabelle* berooft wierden.

1150 en de volgende, tot 1216.

Doodt van den koning *Alphonsus*, *Petavius*, *Mezeray*, *Du Pin*, *Basnage*, *Samuel Clarke*.

Don Alphonsus leefde maar twee jaren na deze heerlyke overwinninge, en stierf in het jaar 1214, latende den prins *Don Henrik*, zynen zoon, op den troon, dien hy drie jaren daar na met zyn leven verliet.

Vervolg der zaken van den Godsdienst.

Laat ons nu het verhaal der zaken van den Godsdienst weder hervatten, die wy tot in het midden van de twaalfde eeuwe hebben gebragt. De straffen, die men de hervormers deedt ondergaan, beletten niet, dat hunne lere zich overal verspreidde. *Petrus Waldus*, een ryk burger van de stadt Lions, bragt meer dan iemandt toe om de zelve door te zetten door de zorge, die hy nam in het overzetten der heilige Schrift in de gemene sprake, gelyk ook mede door zynen yver en door zyne Godvrucht. Zyn naam wierdt zo vermaard, dat ieder, die de Euangelische lere beleedt, den zelven aannam, en die in het vervolg minder door de bynamen van Berengariërs, Henriciërs en Petro-Brusiërs bekend waren, dan wel by den naam van Waldenzen. *Waldus* uit Lions weggejaagt zynde, vertrok naar het gebergte van het Dauphiné; en dit geeft eenig gezag aan die van gedachten zyn, dat hy de inwoonders der dalen van Piëmont tot zyne leerlingen heeft gehad, gelyk wy elders hebben aangetekent *. Deze laatsten beroemen zich echter, hunnen Godsdienst by overlevering van vader tot zone sedert de tyden der Apostelen en het eerste begin van het Christendom te hebben.

1150, tot 1216.

Waldus uit Lions verjaagt.

* Zie het leven van *Henrik* den VIII, fol. 116.

De Waldenzen vervolgt.

De Waldenzen, overal vervolgt wordende, verspreidden zich in Pikardië, in Vlaanderen, in Duitschlandt, in het Milanees, en in Arragon. Maar het was voornamentlyk in Languedok, daar zy machtig wierden, onder de bescherminge van *Raimond*, grave van Toulouze, en van *Rogier*, grave van Albi: waarom men hen ook den naam van Albigenzen gaf. Het volk en al de Roomsche geestelykheit gebruikte tegen hen niet alleen hunne vervloekingen, maar ook het staal en het vuur. De gezant van *Alexander* den III verselde de krygsbenden, die in het jaar 1178 tegen hen optrokken, en in het volgende jaar wierden zy door de kerkvergadering van Lateran in den ban gedaan, die de vorsten aanmaande zich met het kruis te tekenen, om hen te vernielen. Zy wierden mede veroordeelt in de kerkvergadering, die binnen Sens wierdt gehouden in den jare 1198, die den abt van St. Martin van Nevers afzette, en den deken van zynen dienst opschortte, om dat zy verdacht waren hun gevoelen te hebben.

Van waar de naam van Albigenzen komt.

Door de vergadering van Lateran in den ban gedaan.

1178.

1179.

1198.

Het zelve nam echter dagelyksch toe, en al het geweldt van het geloofsonderzoek was niet machtig genoeg, de genen, die daar belydenis van deden, uit te roeien. Wy zullen de bloedige oorlogen, die hen door de kruisvaarders wierden aangedaan, gelyk mede door den woedenden grave van Montfort en de koningen van Vrankryk, niet ophalen; wy zullen 'er het vervolg van op zyn plaats zien.

1208, tot 1214.

Het Nachtmaal onder de twee gedaanten uitgedeelt.

Eer dat wy dit verhaal, betreffende de zaken van den Godsdienst, eindigen, is het, onzes oordeels, van aangelegenheit aan te merken, dat het Nachtmaal toen nog onder de twee gedaanten van broodt en wyn wierdt uitgedeelt, en wy hebben een brief §, van paus *Paschalis* den II geschreven aan *Ponce*, abt van Clugny, in het begin der XII eeuwe, waar in hy beveelt, dat men aan de ledematen het broodt en den wyn afzonderlyk zal uitdeelen, veroordelende het misbruik der geestelyken van deze abdy, die het broodt, in den beker ingedoopt, uitdeelden.

§ door *du Pin* aangehaalt.

1215. Oorspronk van de lere der verzelfstandiging.

Het is ook van belang, dat men wete, dat de verzelfstandiging * eerst is vastgestelt in het jaar 1215 door het Concilie van Lateran, die dit leerstuk met deze bewoording aannam, het welk voor de XII eeuwe onbekend was. *Stephanus*, aartsbisschop van Autun, en *Pieter van Blois*, aartsdiaken van Bath †, in Engelandt, waren de eersten, die 'er zich van bedienden.

* *Transsubstantiatie.*

† gestorven in het jaar 1200.

Instelling der geestelyke ordens.

De ordens der geestelyken, die in de XI en XII eeuwen wierden opgerecht, verdienen, dat men

men gewag van de zelve make. Die van de Karthuizers wierdt ingeſtelt door *Bruno*, geboren te
1086. Keulen, en kanunnik te Rheims in het jaar 1086, en is haren naam verſchuldigt aan die verſchrikkelyke en te gelyk heerlyke eenzaamheit van het
Orde van de Karthuizers. Karthuizer klooſter in het Dauphiné, alwaar deze geeſtelyken zich met zes van zyne medgefellen begaf.

Robert, abt van Molême, rechtte in het jaar
1098. 1098 de orde van Citeaux, of de Ciſtercienzer orde, op, naar den regel van St. *Benedictus*, welke orde zo talryk en zo bloeiende is gewor-
*abt van Clairvaux. den, en aan de welke haar abt St. *Bernardus* * zo veel aanzien gaf.

Het vermaarde klooſter van Fontevrault, op
Abdy van Fontevrault. de grenzen van Anjou en Poitou, door *Robert van Arbriſſel*, aartsdiaken van Rennes, in het jaar 1110 opgerecht, is niet minder by de ſchryvers bekend, zo wel door het goed en het kwaad, dat men van des zelfs ſtichter verhaalt, als door de opperhoofdigheit, die het in het jaar
1115. 1115 aan de abdiſſe *Chemille* niet alleen over alle mannen, maar ook over alle vrouwen van deze orde, gaf: een voorrecht, dat, hoe verkeerdelyk het ook gebruikt worde, altoos aan deze abdiſſe is gebleven, die zich hoofden en opperſte van alle ordens noemen.

Orde der Tempeliers. Maar de vermaardſte van alle is die der Tempeliers, die men ook onder de krygsordens kan ſtellen, gelyk ook die van de Hoſpitaliers, of van St. Jan van Jeruzalem, en die van de Duitſche orde, waar by wy nog die van St. Jakob en van Calatrava, in Spanje, kunnen voegen. De inſtellingen van de drie eerſte betreffen de veiligheit van de bedevaarders *, die naar het Heilige
* *Pelgrims.* Landt reiſden, en de gelofte, daar zy zich door verbonden, om de ongelovigen te beſtryden; en de oprechting van de twee laatſte zag op de beſcherming van de bedevaarders van St. Jakob tegen de Arabieren en Moren, die toenmaals in een groot gedeelte van Spanje regeerden. Alle deze ordens zyn nog heden in wezen, uitgenomen de Tempeliers.

1118. *Hugo de Paganis* en *Godefroi van St. Ademar* ſtichtten de zelve in het jaar 1118, en St. *Bernardus* maakte daar de lofreden van in het jaar 1135. De koning van Jeruzalem gaf aan de ridders van deze heilige krygsorde, gelyk men de zelve noemde, een paleis digt by den tempel van Jeruzalem, van waar zy hunnen naam hebben genomen. Zy verkregen door hunne wysheit en dapperheit veel eer en rykdommen; maar zy vervielen tot een hoogmoedt, die hen onverdragelyk maakte, en tot eene ongebondenheit, die aan de pauzen en koningen, welker gramſchap zy op zich hadden gehaalt, aanleiding gaven, om hen uit te roeien, gelyk wy in het vervolg zullen zien. 1118.

Wy eindigen deze korte beſchryving der kerkelyke zaken met de overweldigingen der pauzen. Een ſchryver van hunne gezindheit * merkt aan, dat het in de XII eeuwe is geweeſt, dat hunne macht zich veſtigde, en dat zy zich bedienden van de verdeeldheden, die zy onder de vorſten verwekten, om hun oppergezag in top te veiſelen: zo dat zy, in plaats van leenmannen van de keizers, gelyk zy geweeſt waren, zich zelf niet alleen onathankelyk maakten; maar ook ondernamen de macht en het bewindt over de keizerlyke kroon te hebben. Hun kerkelyk gezag oeffende eene volſtrekte macht over alle de kerken van het Weſten; en niet te vrede zynde met de biſſchoppen van alle Chriſten koninkryken daar aan te onderwerpen, die den Roomſchen paus voor opperhoofdt erkenden, dorſten zy de zelve over de koningen uitſtrekken. Onderneemingen der pauzen. *Du Pin.*

Van het jaar 726 hadden zy voorſpelen van deze ſtaatzuchtige voornemens onder paus *Gregorius* den II gegeven, die tegen den keizer *Leo Iſauricus* opſtondt, en daar na ook onder *Gregorius* den III, die nog verder ging, en hem in den ban dorſt doen (a), en zich met ganſch Italië zyne heerſchzucht onttrok. Maar het was eerſt onder *Gregorius* den VII een ſchriknaam voor de keizers, dat de dwingelandy der pauzen ten toppees, en de onbepaalde macht bekwam, onder welke het grootſte gedeelte van Europa heden nog zucht. *Gregorius* de VII.

Dit hadden wy reets voor een gedeelte in het begin van de XII eeuwe † verhaalt. Wy hebben in het vervolg gezien, met wat trotſchheit *Alexander* de III, *Frederik* den I * handelde, en met wat hoogmoedt *Celeſtinus* de III de keizerlyke kroon van *Henrik* den VI onder zyne voeten trapte †. Wy zullen nu tot de Geſchiedeniſſe van Engelandt wederkeren. † Zie fol. 297. * Zie fol. 387. † Ibid.

(a) *Patavius* zegt, dat het *Gregorius* de II is geweeſt.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT,

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

HENRIK DE III.

1216. *Hiſt. Angl. Ant. Script. Matth. Paris*, en zyn Vervolger.

'S 'er in de ganſche wereldt een koninkryk te vinden, dat volgens zeer wyze wetten geregeert wordt, en echter aan vele veranderingen onderworpen is, zo is het, onzens bedunkens, Engelandt; even als of het aan de ongeſtadigheit van de zee, die het van alle kanten omringt, deel hadt. Ons voornemen is niet de reden daar van te onderzoeken. Wy hebben ons oog alleen op de verandering, die aanſtonts na de doodt van koning *Jan* voorviel. Van deze nieuwe vertoning, de wonderbaarlykſte, daar ooit by iemandt gewag van is gemaakt, zullen wy eene beſchryving maken.

S. Daniel. Stow. Brady. Tyrrel. Paul. Aemil. Mezeray. De Vader Orleans, enz.

Wie zou op dientydt niet gedacht hebben, dat de Franſchen meeſter van het koninkryk zouden worden: des zelfs hoofdſtadt, met de meeſte provinciën, hadt zich voor den prins *Lodewyk* verklaart; de adel, de geeſtelykheit, het volk, alles hadt hem geroepen, en, gelyk wy boven gezien hebben, plegtiglyk gekroont en voor koning van Engelandt verklaart. *Jan*, die deze droevige omkeering niet hadt kunnen beletten, liet by zyn ſterven een prins na, die byna nog in de wieg was, zynde maar negen jaren oud, en derhalven weinig bekwaam om een troon, daar zyn vader van afgeſtoten was, en waar op, naar alle gedachten, de overwelldiger zich door middel van eene onmachtige en van de ganſche wereldt verlatene minderjarigheit zou gaan veſtigen, weder te herſtellen.

Staat van Engelandt na de doodt van koning *Jan* Zonderlandt.

Het gebeurde echter geheel anders. De zwakheit van den jongen vorſt was hem voordeelig. Zy verwekte in de herten der Engelſchen een medogen over zyne rampen, en over die van zyn huis, die hy miſſchien niet gehad zou hebben, indien hy ouder van jaren was geweeſt, ſtrydende aan de zyde van zyns vaders belang, en medeelgenoot zynde van zyne geweldenaryen, die de ganſche natie tot opſtandt hadden gebragt.

1216. Gelukkige jonkheit van *Henrik* den III.

Aan den jongen *Henrik* kon men niets diergelyks te laſte leggen. Zy vonden in hem niet dan het bloedt van hunne koningen; dat doorluchtig bloedt van de *Willems*, van de *Henriken*, en van de *Richards*, dat hen zo waardig was; een kindt, onſchuldig aan de misdaden van zynen vader; geboren met de hope, dat hy de kroon van zyne voorouderen zou dragen, en die 'er hen de herſtelling van verzocht. De wreedheit van den vader hadt 'er hem van berooft; maar hunne wraak was geboet door zyne doodt, en zy voelden niets anders dan liefde en getrouwheit voor den jongen vorſt. Wy zullen dan eene geroemde en zegepralende minderjarigheit beſchouwen; een kindt met het zwaardt in de handt op den troon zien klimmen; daar een vorſt, die de jaren van bekwaamheit om te regeren bezat, en ondersteunt was door de ganſche macht van Vrankryk, uit zien jagen, en aan het koninkryk van Engelandt de ruſt en den luiſter, dien het de verdrukkingen en de wreedheden van koning *Jan* hadden doen verliezen, wedergeven.

Ongelukkige regering van den zelven, meerderjarig zynde.

Zodanig was de minderjarigheit van dien prins, die onder den naam van *Henrik* den III zal regeren. In minder dan twee jaren zag hy Engelandt in ruſt, de Franſchen uit zyn ryk; den koophandel bloeien; al het volk gelukkig, en zyne koninklyke macht vaſtgeſtelt op twee vaſte grondzuilen, de liefde van het volk, en de rechtmatigheit der regering. Maar wie zou hebben kunnen geloven, dat met de minderjarigheit van dezen prins de voorſpoedt van zyne regering eindigde? Hy was zo haaſt niet meerderjarig geworden, en in ſtaat om zelf te regeren, of hy begon eene aaneenſchakeling van droevige onheilen te ondergaan.

De zelve begonnen met het jaar 1226. Zy maak-

1216. De oorloop van zyne regering.

maakten in het jaar 1233 meer geruchts, en men kwam tot de wapenen. Deze bewegingen duurden niet lang. Men ontwapende het volk, dat van den koning misnoegt was, gelyk de koning van het volk: de koning, om dat men zynen volstrekten wille tegenstondt; het volk en de adel, om dat de koning hunne voorrechten schondt. Men bleef aan beide zyden by dit ongenoegen tot op het jaar 1258, waar in de heeren eene machtige verbindtenis tegen den koning maakten. Zy verbleven hun verschil aan het Fransche hof, en *Lodewyk* de IX sprak 'er het oordeel over uit in het jaar 1263. Maar de beroerten begonnen wederom in het volgende jaar. De twee partyen raakten handgemeen, en de koning verloor den slag en zyne vryheit. Hy bekwam die weder in het jaar 1265: maar hy zag de vrede in zyn ryk niet herstelt voor het jaar 1270. Hy hadt het geluk, de zelve drie volle jaren te bezitten. Hy stierf op het einde van het jaar 1273 *, na dat hy ganssch Engelandt in eene volmaakte rust hadt gezien. Aldus waren het begin en het einde van zyne regering der zelver beste dagen, en door een noodlot, dat een wonder schynt, heeft hy met geen geluk en eere geregeert dan toen hy de kunst van regeren nog niet verstondt, of toen hy nog geen kracht genoeg hadt om zyn gezag te oefenen. Eene wonderbare bestiering van de Voorzienigheit, die den scepter in de handen der kinderen bevestigt, en den zelven aan de eige macht der verwaande en trotsche vorsten niet overlaat, dan om in hun ongeval de verbetering of de straf van hunnen hoogmoedt te vinden.

* den 16 of 21 November.

Voor dat wy in de byzonderheden eener zo verwonderenswaardige regeringe, die zes en vyftig jaren duurde, treden, zullen wy de verscheide beweegraderen van de zaken, die 'er in voorvielen, onderzoeken. De Voorzienigheit is zonder twyffel de hoofdspil, die alles doedt bewegen. Zonder echter hare almacht te verkorten is het ons toegelaten om met aandacht de twede oorzake na te sporen, en daar in op de gronden van den voor-of tegenspoedt van het gemene best gade te slaan.

† De Vader *Orleans.* Oorzaak van de bewegingen in Engelandt, ten voordeele van *Henrik* den III. ‡ *Matth. Paris.*

Indien wy de Roomschgezinden geloven † hadden *Innocentius* en *Honorius* de III veel deel aan de herstellinge van den jongen *Henrik*, en aan de rust, die op deze verwonderlyke verandering volgde. Dit is nochtans het gevoelen van de andere schryvers niet ‡, die, niettegenstaande hunnen yver voor den Roomschen stoel, van des zelfs dwang en verdrukkingen in Engelandt als van eene onverdragelyke geweldenary gewagen. Het is niettemin waar, dat de bestraffingen van des zelfs gezanten, die de koningen van Engelandt als leenmannen der pauzen sedert de verachtelyke onderwerpinge van *Jan* aanzagen, van dienst waren, om de drift van de begunstigers van den inval der Franschen te verflaauwen: maar alles wel ingezien zynde komen zy zo weinig te pas in de herstelling van de Engelsche kroon, dat men ze byna van geen belang moet achten. Behalven dat droeg de gezant voor zyn vertrek goede zorg van zich voor zyne moeite zo wel te doen betalen, gelyk een schryver § aanmerkt, dat men 'er hem ganssch geen verplichting voor hadt.

§ *S. Daniel.*

Vier andere beweegredenen liepen te zamen om het koninkryk in het huis der wettige prinssen te vestigen. Namentlyk, voor eerst, de yverzucht van de natie, die de regering van vremden niet kan verdragen; ten twede, het mededogen der Engelschen voor den jongen *Henrik*, onschuldig aan het kwaadt, dat zyn vader hen hadt gedaan; ten derde, de overlast der Franschen, die alreets den meester speelden, en dreigden hen te verdelgen, gelyk 'er de burggraaf * van Melun hen voor gewaarschouwt hadt, en ten vierde, de wysheit en bekwaamheit van de staatsdienaren, die het regentschap waarnamen, en die aan het hoofdt van de regering gestelt waren.

1216.

* *Vicomte.*

De voornaamste waren *Willem*, maarschalk, graaf van Pembroke, *Pieter des Roches*, bisschop van Winchester, en *Huibert de Bourg*, opperrechter ‡. De eerste, die reets den naam van grootmaarschalk van Engelandt voerde, wierdt daarenboven met den tytel van beschermer § van den koning en het koninkryk, of van voogdt van den eersten, en regeerder van het twede verëert; een bekwaam heer, dapper, wys, en overgegeven aan de goede party. Wy hebben hem onder de voorgaande regering de kroon op het hoofdt van den vader, tot nadeel van den ongelukkigen *Arthur*, met veel minder recht zien zetten, dan hy ze nu op dat van den zone bevestigde.

‡ *Grand Justicier.* Afbeeldsel van den grave van Pembroke.

§ *Protecteur.*

Van *Pieter des Roches.*

Pieter des Roches, edelman van Poitou, zonder twyffel van het zelve geslacht als die *Willem des Roches*, die den jongen *Arthur* aan den wreden *Jan*, zynen oom, hadt overgelevert, hadt zich in den dienst begeven, waar in hy door zyne kloekmoedigheit hadt uitgeblonken, tot dat hy tot het bisdom van Winchester wierdt bevordert: een braf oorlogsman, zegt een schryver †, voor dat hy bisschop wierdt; een goed bisschop, als hy geen krygsman meer was; altoos bekwaam; altoos een groot staatkundige. Wy weten niet, of deze twee laatste hoedanigheden aan een goed bisschop wel eigen zyn; die van staatzuchtig en wargeest, welke andere schryvers hem geven, en welke reets in de voorgaande regeringe bespeurt wierden, zyn het immers niet. De ballingschap, waar in hy, om dat hy zyn gezag misbruikt hadt, stierf *, doedt ons zien, dat hy meer naar een krygsman dan een kerkelyk persoon geleek.

† De Vader *Orleans.*

* in zyn bisdom werwaarts de koning hem bevolen hadt te vertrekken.

Huibert de Bourg betoonde zyne aankleving en genegenheit voor den koning *Jan* in het verdedigen van het kasteel van Douvres. Wy hebben boven gezien, met welk eene edelmoedigheit hy de bedreigingen verachtte, die *Lodewyk* van Vrankryk hem deedt, van zynen zoon, dien hy gevangen hieldt, om het leven te brengen, indien hy hem de stadt niet overgaf. Hy was niet minder trouw aan *Henrik* den III, van wiens geest hy ten vollen meester was, en dien hy nuttig zou hebben geweest, byaldien hy zyne driften niet te veel hadt gevleit. Hy vondt 'er zich kwalyk by. De bisschop van Winchester en hy hadden de gunst van den prins onder zich gedeelt. *De Bourg* kon geen medemakker verdragen, en deedt den kerkvoogdt wegjagen. Deze, weder aan het hof geroepen zynde, deedt op zyn beurt zynen mededinger bannen. Hy wierdt van zo vele misdaden beschuldigt, dat hy de straf niet dan op eene wonderbare wyze ontkwam. Hy overleefde zyne ongenade, en wierdt voor zyne doodt in de waardigheit van graaf van Kent en opperrechter van Engelandt herstelt, zynde, wat meer is, een schoonbroeder van een koning ‡; eerste staatsdienaar en gunsteling van den anderen; maar hy leefde niet lang na zyne herroeping aan het hof.

Van *Huibert de Bourg.*

‡ Van den koning van Schotlandt.

Deze onenigheden vielen in de minderjarig-

1216. heit van den koning niet voor. Ieder dacht alleen om zyne gunſt aan het hof vaſter te maken, en den koninklyken ſtaat van hunnen jongen meeſter te verſterken. Doch het was eerſt toen hy de jaren hadt bereikt om gunſtelingen te verkiezen, dat zy zich toeleiden om den voorrang te verkrygen, en de een den anderen daar buiten te houden. Dit was de eerſte oorzaak der beroerten, die de regering van *Henrik* begonnen te ontruſten, byna op den zelven tydt als zyne minderjarigheit geëindigt was.

Zwakheden van *Henrik.*

Zyne zwakheden bragten daar niet weinig, of liever veel meer, toe. Zy gaven aan zyne ſtaatsdienaars aanleiding van den meeſter te ſpelen; verbindteniſſen voor en tegen hem te maken; de accyzen te begunſtigen, of tegen te ſpreken, na dat zy hunne rekening daar by vonden; kortom, hem alleen den naam van koning te laten, terwyl zy zelf regeerden.

De biſſchop van Wincheſter en de opperrechter, *de Bourg*, maakten alleen het ontwerp voor hunne opvolgers in de gunſt en regering; de ſtaatzucht van den grave van Gloceſter en van dien van Leiceſter leiden daar de laatſte handt aan. De laatſte bragt voornamentlyk de zaken tot het uiterſte, en hy was het, die den ſlag van het jaar 1264 won, daar de koning in gevangen wierdt: miſſchien zou hy zich zelf op den troon hebben geplaatſt, byaldien zyn val hem niet daar van hadt afgeſtoten, wanneer hy gereed ſtondt om 'er op te klimmen.

Verkwiſting van *Henrik* den III.

De onverzadelyke begeerte van den koning naar geldt, dat hy met ſtrengheit van zyne onderdanen afperſte, en de geſchenken, die hy daar van aan zyne halve broeders, uit het twede huwelyk van de koninginne *Izabelle*, zyne moeder, met den grave van La Marche geſproten, gaf, verſchaften nieuwe redenen tot ongenoegen en klagten, die niet dan door oproeren en burgerlyke oorlogen eindigden.

Afperſſingen der pauzen.

De pauzen deden hun voordeel met deze verwarringen, en matigden zich het recht aan van geldt in het koninkryk te ligten, zonder dat de koning zich daar tegen ſtelde. In het tegendeel, hy begunſtigde den zelven, om aldus een voorwendſel te hebben om zyne belaſtingen te rechtvaardigen, en met eene vremde mogendheit den roof van zyn volk te delen.

Standvaſtigheit der Engelſchen.

Het ſcheen, dat Engelandt onder alle de rampen zou bezweken zyn; maar twee zaken behielden het, namentlyk, zyne eige ſtandvaſtigheit, en de verwyfdheit van den koning. De heeren en de gemeentens bleven geſtadig met halſterrigheit de uitvoering van de grote handveſten * en het genot van alle hunne voorrechten eiſchen. De koning hadt geen kracht genoeg om hen af te wyzen; hy beloofde het hen, en zwoer de zelve te doen onderhouden; maar hy begeerde zyne belofte niet na te komen, en zich van zynen eedt te doen ontſlaan: doch het was te vergeefſch; het volk bleef ſtandvaſtig, en verkreeg wat het wilde.

* *La Grande Chartre.*

Vaſtſtelling, of inſtelling van het Parlement.

Het was in het midden van deze krakeelen dat de Parlementen wierden opgerecht, of dat zy die gedaante en die macht kregen, die zy ſedert behouden hebben; zo noodzakelyk voor het welwezen van het volk, en zo ontzagchelyk voor kwade koningen. Niet dat deze grote vergaderingen, die de algemene Staten van het koninkryk vertonen, niet lang voor de regering van *Henrik* den III zyn gehouden, wat 'er ook een ſchryver, die van de rechten en gewoonten van Engelandt niet wel onderrecht is, mag tegen zeggen *. Het Lagerhuis is, gelyk hy voorgeett, geen nieuwe inſtelling, die na zyne regering opgekomen is; zy beſtondt reets onder de Saxiſche koningen. Getuige daar van is de voorrechtbrief van *Eduard* den Belyder †, die het zelve beveſtigde: *Henrik* de III heeft het alleen vernieuwt door het vernieuwen van den voorrechtbrief zelve. Wy moeten nog hoger opklimmen. Wy lezen by eenen der oude ſchryvers ‡ van de Britanniſche Geſchiedeniſſen, dat *Ethelred*, vader van *Eduard* den Belyder, het benoemen van zynen opvolger willende bekrachtigen, niet alleen de heeren, zo wereldlyke, als geeſtelyke, beriep, maar ook de gemeentens. Men zegge dan niet, gelyk de ſchryver, dien wy hebben aangehaalt, zich aan zyn vooroordeel tegen de Parlementen overgevende, dat het eene rechtbank is, die zich zelf heeft opgeworpen, om een evenwigt tegen de koninklyke macht te zyn, en palen aan het gezag der Engelſche vorſten, dat volſtrekt en willekeurig is, te ſtellen. Niemandt dan een vremdeling zal op die wyze ſpreken. De Engelſche geſchiedſchryvers, die voor en ſedert *Willem* den Veroveraar hebben geſchreven, drukken zich geheel anders uit. Zy geloven niet, dat *de vryheit* van het volk met het recht van de koninklyke macht ſtrydig is. *Henrik* de I, zoon van den Veroveraar, geloofde het mede niet, dewyl hy door zynen openbrief dien van *Eduard* bekrachtigde, gelyk wy in de beſchryving van zyne regeringe en op het einde van die van *Jan* gezegt hebben, van wien het kwalyk genomen wierdt, dat hy dien betwiſt hadt. De Franſche ſchryver zelf, hoe eenzydig hy ook voor de onbepaalde macht is, houdt het nochtans met de vryheit, als hy met koelen moede ſpreekt, en wy hebben hem niet lang geleden horen zeggen, dat de voorrechten der Engelſchen, die door de goede koningen zyn gegeven, verſtrekken tot beſcherming tegen de kwade.

1216. * De Vader *Orleans.*

† *Confeſſor.*

‡ De abt van Rivalte, of Rivaux.

Na deze algemene aanmerkingen over de regering van *Henrik* den III gemaakt te hebben zullen wy de byzonderheden van de zelve in hare order beſchouwen. Hy hadt minder buitenlandſche oorlogen op zyn hals dan zyne voorzaten; maar de inlandſche verwarringen, daar hy byna altydt door ontruſt wierdt, maken 'er het verhaal levendig en aantrekkelyk van. Het is ten anderen aangenaam, niet alleen om dat het door verſcheide aanſlagen geſchakeert is, maar ook om dat 'er de voorvallen niet bloedig van zyn, en de uitkomſt meeſt altydt gelukkig.

Beweging van koning *Lodewyk.*

De doodt van *Jan*, op den 19 Octobre voorgevallen, maakte aanſtonts geen verandering in de zaken van het koninkryk: de zelve bleven omtrent in de zelve geſteldheit, waar in zy ze liet, en Engelandt bleef verdeelt als te voren. De party van den overleden koning voegde zich by den jongen prins, en maakte groten haaſt om hem te kronen; en de andere party, *Lodewyk* van Vrankryk toegedaan blyvende, zocht het, maar te vergeefſch, te beletten. *Lodewyk*, kennis hebbende gekregen van de doodt des vaders, deedt al wat hy kon om de kroning van den zone te beletten. Hy verliet de belegering van Douvres, daar hy nog bezig mede was, na dat hy voor een twede maal den dapperen landvoogdt, den trouwen *Huibert de Bourg*, hadt opgeëiſcht, ontſlagen zynde door de doodt van den koning *Jan*, gelyk hy tegen hem zeide, van den eedt, dien

1216. dien hy hem gedaan hadt. *De Bourg* antwoordde hem, dat hy de zelve trouw aan zynen opvolger ſchuldig was, en dat hy voor den zone de zelve genegenheit en den zelven yver, als voor den vader, zou hebben. Derhalven vondt *Lodewyk*, hem door gene beloften kunnende winnen, noch door dreigementen verbazen, en zich niet in ſtaat bevindende om hem zo haaſt tot reden te brengen, niet raadzaam voor deze ſtadt een tydt te verſpillen, dien hy beter kon gebruiken, om de aanſlagen, die door de heeren, de welke de zyde van den prins hielden, wierden geſmeed, te breken. Hy ging dan met allen yl naar Londen, om deze hooftſtadt in zyn belang te houden, behalven dat hy door de Engelſchen van zyn ſtreng overtuigt was, dat wanneer hy zich op den troon met al den luiſter van een Engelſch koning zou doen zien, hy wel haaſt aan zyne voeten zien zou die hem tot nu toe tegen waren; „ Dat door een overſchot van trouwe (zeiden „ zy ook) de aanklevers van *Jan* zich verplicht „ hadden geacht zyn fortuin te volgen; maar „ dat zy een kindt zouden verlaten, dat in geen „ ſtaat was zich zelven te verdedigen, en dat zy „ met macht zouden komen lopen om zich met „ de party te vereenigen, die voor hen de ryk„ dommen en de macht van Londen hadt, den „ bloem van den Engelſchen adel, gepaart met „ dien van Vrankryk, en een koning, bekwaam „ om te regeren ". Zy vonden zich bedrogen, en de uitkomſt deedt zien, dat zy kwalyk hadden geredenkavelt.

Kroning van *Henrik* den III.

Terwyl *Lodewyk* de belegering van Douvres opbrak, en voor dat hy te Londen kwam, was de jonge *Henrik* al gekroont. De plegtigheit geſchiedde den 28 October te Glocester door den biſſchop van Wincheſter *, en in de tegenwoordigheit van den kardinaal *Gallo*, gezant van den paus, die met het inzicht, boven aangemerkt, de Engelſchen aanmoedigde om hunnen jongen koning getrouw te blyven. Maar de grootmaarſchalk hielp meer dan iemandt tot deze kroning. Hy vertoonde den jongen prins aan de heeren en de gemeentens, die hy ten ſpoedigſte beriep, en die in groter getale, dan men hadt kunnen verwachten, zamenkwamen. Hy zeide tegen hen, dat hy niet kon denken, eene lange aanſpraak van noden te hebben, om hen te verplichten tot het erkennen van den wettigen erfgenaam van het ryk, om hem de kroon op het hoofdt te zetten, die zyn vader hem hadt nagelaten; en zich met hem te vereenigen, om ze te verdedigen tegen den geweldenaar en de oproermakers, die zyne party aankleefden. Zy erkenden alle den jongen *Henrik* voor hunnen opperheer; zwoeren hem trouw, en beloofden goedt en bloedt voor hem op te zetten, om hem de kroon te verzekeren, die hem met eene algemene toejuichinge op het hoofdt wierdt gezet. Zy verklaarden ter zelver tydt den grootmaarſchalk tot voogdt over den onmondigen koning, en regeerder van het koninkryk, of, gelyk anderen zeggen, tot beſchermer van beide.

* by afwezendheit van den aartsbiſſchop van Kantelberg.

De graaf van Pembroke tot regent verklaart.

Alles was toen in beweging. Ieder party deedt hare redenen en macht gelden. *Lodewyk*, aan het hoofdt van de zyne, gebruikte te vergeeſſch het een en het ander; hy vermaande de prelaten, heeren en gemeentens, die aan de zyde van den overleden koning waren geweeſt, tot hem over te komen: doch men luiſterde niet naar hem, en niemandt liet zich overhalen. Hy beſloot derhalven de wapenen te gebruiken, terwyl de beloften en verzoeken van geen vrucht waren geweeſt. Dit gelukte hem niet beter. Hy kon Douvres niet bemachtigen; hy kwam den 6 November in Londen, daar hy zynen aanhang hadt. Hy belegerde zes dagen daar na het kaſteel van Herford, en maakte zich daar van meeſter, gelyk ook van dat van Berkamſted, waar mede zyne overwinningen een einde namen: Het mislukte hem voor eene ſterkte in het eilandt Ely, en voor de ſterkte van Linkoln; de macht of moedt, en miſſchien beide te gelyk, verlieten hem op een en zelven tydt. 1216.

De regent, of beſchermer, beweegde zich ook op zyn beurt, en was gelukkiger. De prelaten, door den pauſſelyken gezant aangezet zynde, verklaarden zich voor den jongen koning, en om al het volk tot de goede party over te halen, ſprak de gezant den ban op nieuw uit over alle de aanhangers van *Lodewyk*, en beval, dat de zelve alle Zondagen met de gewoonlyke plegtigheden zou afgekondigt worden. Die ſlag hadt zyne uitwerking; hy wederhieldt de eenen, en bragt de anderen tot hunnen plicht, waar mede de grootmaarſchalk zyn voordeel wiſt te doen.

De gezant doedt de aanhangers van den Franſchen vorſt in den ban.

Vrankryk, voor het gevolg van dezen ban bevreeſt, hadt getracht dien te ontgaan. Des zelfs afgezant * was naar Rome vertrokken voor dat de koning *Jan* geſtorven was, en ſpande zyne uiterſte kracht by den paus *Innocentius* in, om zich te doen verklaren voor de Franſche kroon. Eenigen zeggen, dat hy zyn oogwit bereikt heeft, en dat *Innocentius* op het punt ſtondt van den ban, tegen de Engelſche oproerigen uitgeblixemt, te wederroepen, wanneer hy kwam te ſterven op den 16 July †, waar door een paus, die de Franſchen min gunſtig was, den troon beklom. Het was *Honorius* de III, die de beſcherming van den jongen koning, dien hy als zynen leenman aanzag, en Vrankryk, dat hy als het leengoedt van den H. ſtoel handelde, opentlyk aannam. Op die wyze ſchreef hy aan den gezant *Gallo*, hem bevelende om door de tydelyke wapenen met alle kracht de geeſtelyke te ondersteunen. *Gallo* hadt deze opwekking niet van noden; hy hadt daar al in voorzien, en de brieven, die hy daar over aan den paus ſchreef, kwamen te Rome voor dat de bevelen van den nieuwen paus in Engelandt waren aangekomen.

* *Courseil.*

† van dit jaar 1216.

Bekwaamheit van den grave van Pembroke, beſtierder van het ryk.

De bekwaamheit van den beſtierder hielp daar veel toe. Hy hadt kennis van de aanzoekingen, die het hof van Vrankryk aan dat van Rome deedt om den paus over te halen, en van wat gevolg het voor den minderjarigen koning was den paus niet tegen te hebben. Daarom hadt hy, wel verre van de onderwerping van *Jan* af te keuren, het nadeel, dat de kroon daar door zou lyden, wyſſelyk ontveinſt; en wachtende naar een beter gelegenheit om zich daar van te ontheffen, hadt hy zynen jongen meeſter bewogen, om alles, wat den gezant vergenoegen kon, te doen. Deze ſtaatkunde, gelyk wy hebben gezien, was hem voordeelig, als mede ook die, de welke hy, om een ſtilſtandt van wapenen met zynen vyandt te bewerken, gebruikte.

* *Regent.*

Men heeft moeite om te begrypen, hoe *Lodewyk* zo onvoorzichtig was om hem den zelven toe te ſtaan. Zyne zaken waren nog in geen hopelozen ſtaat gebragt. Indien hy voor eenige plaatſen zyn hoofdt hadt geſtoten, hy hadt andere verovert. Behalven dat hadt hy van de ſtadt Londen alleen zo veel hulp, als zyn vyandt van het

Siechte voortgang, door den koning *Lodewyk* gemaakt.

1216. het ganſche koninkryk. Eindelyk, zyne krygsmacht was op de been, op verſcheide plaatſen de overhandt hebbende. Daarentegen hadt die van den beſtierder nog niets uitgevoert, en was zelfs nog niet byeen. De ſtilſtandt gaf hem tydt om zich in ſtaat te ſtellen, en het leger in het veldt te brengen, terwyl de zelve in het tegendeel de handen van den vorſt *Lodewyk* gebonden hieldt, en hem belette zich op den troon te veſtigen.

Erbarmelyk gedrag van den koning *Lodewyk*.

Men brengt tot zyne verſchoninge eene erbarmelyke reden by. Hy vreeſde, zegt men, den blixem van het Vatikaan. Naricht hebbende, dat *Honorius* de III, naar het voorbeeldt van *Innocentius*, en nog grammoediger dan hy, hem en al zynen aanhang met den ban dreigde, was hy bevreeſt de zaken al te ver te brengen. Hy bewilligde daarom in eene wapenſchorſſing, hopende, dat middelerwyl het hof van Vrankryk den paus zou bevredigen, of hem volk en geldt genoeg toezenden, om al den vloek van Rome te verachten.

1217. Zyn afzyn kwalyk genomen.

Het was met die gedachten, dat hy overzee ſtak, en zich ten eerſten na het ſluiten van het verdrag van ſtilſtandt naar Parys begaf, volgens de ſchryvers, die maar van een beſtandt gewag maken; maar anderen ſpreken van twee, welker eerſte op den 6 January eindigde, ſedert welken tydt zy van het innemen van Norwich, Oxford, Colcheſter, en andere plaatſen, ſpreken, die *Lodewyk* innam. Hy bleef ſtil ſtaan op een zo ſchonen weg, en een twede ſtilſtandt ſtrekte tot een nieuwen hinderpaal aan zyn geluk. Deze moeſt ſtandt grypen tot na Paaſchen. Hoe het zy, of 'er twee beſtanden dan maar een zyn geweeſt, *Lodewyk* vertrok naar Vrankryk, en dit, zo haaſtig, als ontydig, vertrek voleïndigde het overige van zyne ongelukken. Deze twede misſlag, ſlimmer dan de eerſte, verkoelde de meeſte Engelſchen, die hem het meeſt toegedaan waren, en gaf aan den beſtierder gelegenheit om hem de andere te onttrekken. Hy hadt de droefheit gehad zynen oudſten zoon, *Willem* genaamt, gelyk hy, in het leger van *Lodewyk* te zien, en hy hadt hem nog niet kunnen overhalen. Maar hy wiſt hem zo wel te vertonen, dat de afwezendheit van den Franſchman eene vooringenomene verlating van de Engelſche kroon was, en dat hy tot het uiterſte niet moeſt wachten om wederom tot de gehoorzaamheit van zynen wettigen vorſt te komen, dat hy hem overtuigde. Hy hadt niet alleen het genoegen van zynen zoon te hebben overgehaalt; maar hy overtuigde mede de graven van Salisbury, van Arundel en van Varennes, en veel meer andere heeren, die het meeſte aanzien in Enlandt hadden, en die zich om de wreedheit van *Jan* by de party van den vremden vorſt hadden gevoegt.

De regent bedient zich daar van.

Lodewyk bleef niet lang in Vrankryk; maar hoe kort hy daar ook was, hy zette zyne zaken daar door zo zeer te rug, dat hy de zelve nooit kon herſtellen: in het tegendeel bragt hy die van den jongen koning op een zo goeden voet, dat hy niets hadt te doen, dan maar op eene gladde baan, om zo te ſpreken, voort te trekken, om zyn ganſche koninkryk weder te krygen.

De heeren, die den regent van het belang der Franſchen hadden getrokken, verzwakten zyne macht zeer door hunnen afval, en verſterkten, naar mate, de macht van den jongen *Henrik*, by welke zy zich voegden. Be-

halven dat vondt *Lodewyk* op zyne wederkomſt eene der voornaamſte ſteden belegert, en een leger in het veldt om nog meer plaatſen te veroveren. Het is waar, dat hy de belegering deedt opbreken, die den grave van Cheſter tegen het kaſteel van Montforel, in de provincie van Leiceſter, hadt ondernomen; maar de nederlaag, die hy kort daar na in den ſlag van Linkoln kreeg, vernielde zyn leger, en joeg hem uit Engelandt. 1217. *Lodewyk* vindt op zyne wederkomſt ganſch Engelandt omgekeert.

De graaf van Perche geboodt het leger van *Lodewyk*, beſtaande in zo vele oude ervarene krygsbenden, als hy hadt kunnen te zamen brengen, welker getal men niet meldt, nevens nog twintig duizend nieuwgeworve manſchap. Zyne meeſte macht beſtondt in eene grote menigte van deftige heeren van beide, zo Engelſche, als Franſche, die hem zeer genegen waren, en voorgenomen hadden te ſterven, of hem de kroon te verzekeren. Zy konden het laatſte niet uitvoeren: doch meeſt alle volbragten het eerſte.

Bedryf van eene moedige Engelſche heldinne.

Op de aannadering van een zo ſchoon leger verliet de graaf van Cheſter de belegering van Montforel, en vertrok naar Nottingham. De graaf van Perche, moedig op dezen aftocht, en verachtende het Engelſche leger, minder in getal zynde dan het zyne, beſloot zich meeſter van het kaſteel van Linkoln te maken. Hy was het al van de ſtadt, die op de zyde van *Lodewyk* was; maar eene kloekmoedige heldin verdedigde de ſterkte een ganſch jaar lang met een heldhaftigen moedt tegen de belegeraars, onder het beleidt van *Gilbert van Gent*, dien *Lodewyk* graaf van Linkoln hadt gemaakt. Het is jammer, dat de ſchryvers ons niet meer van deze heldinne hebben nagelaten dan alleen, dat haar naam *Philippe* was, zonder ons te zeggen, van welke provincie, noch uit welk geſlacht zy haren oorſpronk hadt. Zy vergenoegen zich met haar af te malen * als eene vrouw van goeden huize, en van eene bovengewone kloekmoedigheit. Zy was niet verzet over de aankomſt der vyanden, noch over de krygstoeruſtingen, die de graaf van Perche tegen haar in het werk ſtelde, gevende alzo tydt door haren moedt en door hare ſtandvaſtigheit aan den beſtierder om de hulptroepen, die hy tot haren byſtandt gereed maakte, te doen naderen, en ter rechter tydt te verſchynen.

* 17 *ie s. Daniël.*

Tocht van den regent tot ontzet van het kaſteel van Linkoln.

Hy wachtte zich wel, dat eene plaats van zo veel belang in de handen der vyanden viel, gebouwt aan den mondt van de Humbre, en die een van de ſleutels des koninkryks was. Hy verzamelde dan zo veel volk, als hy kon. De vergaderplaats was Newark, in het graafſchap van Nottingham, alwaar hy den grave van Cheſter vondt, die zich derwaarts hadt begeven, gedwongen geweeſt zynde om te wyken voor het leger van den grave van Perche, dat talryker was dan het zyne. Hy vereenigde zich toen met den regent, en zy maakten zich zamen gereed om op hun beurt de vyanden te verjagen; Linkoln te ontzetten, en de Franſchen te dwingen Engelandt te verlaten. Hunne macht was met hunnen moedt gelyk. By hen vondt zich de bloem van den Engelſchen adel, en zy telden onder hunne veldheeren de graven van Salisbury, Ferrieres, en Albemarle, den wakkeren *Savari van Mauleon*, de twee *Albinetten*, *Canteleu*, vader en zoon, *Baſſet*, *Marſchalk*, *Brienne van Ryſſel*, *Robert van Vieux-Pont*, *Godefroi van Luci*, en een vermaarden gelukzoeker *, genaamt *Foulques van Brent*, afkomſtig

† Avanturier.

1217. uit Normandië, van een duifter geſlacht, maar van eene ongemene dapperheit, die hem het huwelyk waardig maakte van de erfdochter van Redvers.

Het was met zulk een moedig volk, en geleid door zulke manhaftige hoofden, dat de regent, die 'er het opperbevel van hadt, van Newark den laatſten dag van Pinxteren tot ontzet van het kaſteel van Linkoln optrok. Wanneer zy op drie mylen van de plaats, naby de ſtadt, omtrent Stow, aangekomen waren, hielden zy halte. De pauſſelyke gezant *Gallo* verſcheen voor het leger, het welk in ſlagorder geſchaart was, bekleed zynde met zyn plegtgewaadt, om meer eerbiedt in te drukken, en voerde deze volgende reden:

Aanſpraak van den pauſſelyken gezant aan het Engelſche leger.

Wakkere Engelſchen, die voor uwen koning tegen een overweldiger ſtryden; het is niet van noden veel woorden te gebruiken om uwen yver te doen ontvonken, en u moedt in te ſpreken. Gy hebt begonnen door uwe Godvrucht den Godt der heirſcharen aan uwe zyde te zetten; met eene zo machtige beſcherminge is de overwinning u verzekert in eene zaak, zo rechtmatig, als de uwe is. Behalven dat telt gy onder u byna zo vele kapiteinen, als ſoldaten, en, wat meer is, aangezet door de begeerte om uwe vryheit te behouden, en uw koninkryk te beſchermen; alles geeft u verzekering van de overwinninge. Het is met uwen vyandt zo niet geſtelt. Hun hoofdt is een vremd vorſt, wiens leger maar beſtaat of uit oproerige Engelſchen, op welker getrouwheit hy geen ſtaat kan maken, of in zamengeraapt volk, dat niet vecht door eenige bewegreden van eere, of van genegenheit, en op het welke hy zich niet durft vertrouwen. Eindelyk, in plaats, dat gy Godt aan uwe zyde hebt gebragt, gelyk ik reets gezegt hebbe, zo hebben zy zyne gramſchap over zich gehaalt door den onrechtvaardigen oorlog, dien zy u aandoen, en den vloek van de kerk, dien ik over hen op nieuw ga uitdonderen: zo dat gy gedurende den ſlag de zuchtingen van de geeſtelykheit en van de vromen zult hebben: zy daarentegen hebben 'er de vervloekingen van. Wie kan na dit alles twyffelen aan uwe overwinninge en aan hunne nederlage.

Eene zo krachtige redenvoering, uitgeſproken met het grootſte vuur, daar deze redenaar van brandde, wierdt met vermaak aangehoort, en het leger antwoordde met grote toejuichingen. De gezant vernieuwde vervolgens den ban tegen *Lodewyk* en tegen zyne aanhangeren; beloofde vergeving van zonden, en het eeuwige leven aan allen, die in den ſlag tegen den overweldiger van het Engelſche ryk zouden komen te ſterven; gaf een algemenen aflaat en den zegen aan het volk van den regent; en zy vervolgden aldus hunnen tocht.

Het was tydt, dat zy kwamen. De graaf van Perche hadt zyne aanvallen ſedert zyne aankomſt voor die plaats met zo grote verwoedheit verdubbelt, dat hy byna de belegerden tot het uiterſte hadt gebragt; en indien hy hunnen moedt nog niet hadt onder gebragt, meende hy zulks door een algemenen ſtorm, die 'er nog aan ontbrak, te volbrengen, juiſt in den tydt, als de hulptroepen verſchenen.

De belegerden, de zelve van hunne muren gewaar wordende, gevoelden eene vreugt, die hen een nieuwen moedt inblies; en de hoop, de plaats nemende van de wanhoop, verplichtte hen om hunne dapperheit wel aan te leggen, zonder iets van hunne ſtoutmoedigheit en bekwaamheit te verminderen. De belegeraars van hunnen kant, al hun volk in de ſtadt hebbende, waar uit zy het kaſteel beſchoten, en die zy veel ſterker dan de regent oordeelden, verachtten hen, zich verheugende, dat zy op het punt ſtonden om by de verovering van de ſterkte, die het niet langer kon uithouden, nog de nederlaag van het leger te zullen voegen, dat tot hunnen byſtandt was opgetrokken, waar van zy zich reets als overwinnaars rekenden. Het was te vergeefich, dat de graaf van Wincheſter * en *Fitz-Gautier*, twee van hunne meeſt ervarene bevelhebbers, die de graaf van Perche uitgezonden hadt om naar den ſtaat der vyanden te vernemen, bericht bragten, dat zy in goede order kwamen aantrekken; dat zy niet te verachten waren, en dat, indien men hen het ontzetten van de plaats wilde betwiſten, men zich genoegen moeſt met eenig volk te laten om de zelve ingeſloten te houden, en met de overige in eene goede ſlagorder uittrekken; eene hoogte, die hy aanwees, innemen, en aldaar den regent afwachten, en hem beſtryden. Zy vertoonden, om hunnen raadt klem te geven, dat de vyanden hen in getal overtroffen, en eene voordeelige poſt zouden beſlaan, alwaar zy hunne ruitery en hun voetvolk konden uitbreiden; dat zy een diergelyken grondt in eene ſtadt niet zouden hebben, alwaar de vyanden gereed ſtonden om hen aan te taſten, en dat zy zich beter van hunne macht zouden kunnen bedienen in een open veldt dan in ſtraten en afſnydingen. Deze raadt was goed; echter wierdt de zelve niet gevolgt.

1217. * *Saër van Quinci.*

De graaf van Perche wilde zelfs zyne nieuwsgierigheit voldoen, en met zyne eige oogen de geſteldheit en het getal der Engelſchen zien, en zich met den maarſchalk van Vrankryk (a), die in zyn leger diende, afſcheidende, kwamen zy ter plaatſe, daar zy het leger van den regent konden bekennen. Zy bedrogen zich echter, denkende het zelve ſterker te zyn dan het inderdaadt was. Op hun bericht wierdt geoordeelt, dat het beter was den vyandt in de ſtadt te wachten, daar men tegen hem de muren met goede ſoldaten kon bezetten, dan in een open veldt, daar men evengelyke kans hadt. Het was nochtans het ſlechtſte, dat men kon verkiezen. Het gaf gelegenheit aan den regent om de ſterkte te naderen, en onderſtandt daar in te werpen. Hy vondt daar benevens middel om in de ſtadt te komen, en tegen den vyandt aan te trekken, die toen te vechten hadt met de genen, die uit de ſterkte vielen, en met die zich voor de ſtads poorten vertoonden, om voor zich een doorgang met het zwaardt in de handt te maken. Dit viel hen ligt door dien manmoedigen gelukzoeker *Foulques*, die zich in het kaſteel door eene geheime poort met eenig uitgezocht volk geworpen hebbende, aanſtonts wederom door eene andere uittrok, en de overhandt op de belegeraars krygende wel haaſt naar dien kant het grootſte gedeelte van het Franſche leger trok. Het ſcheelde weinig, of het hadt hem zyne vryheit en zyn leven gekoſt; hy wierdt zelfs gevangen; maar nieuwe benden, uit het kaſteel gevallen, verloſten hem van de vyanden, en bragten hem met hen te rug.

De graaf van Perche ſluit zich in de ſtadt Linkoln.

De regent zendt hulp in het kaſteel.

In dezen tuſſchentydt zondt de regent, die zich van deze afwendinge wilde bedienen, *Saëari van Mauleon* uit, om een aanval te doen op de

De regent grypt den graave van Perche in de ſtadt aan.

(a) De ſchryvers noemen hem niet; maar het was *Willem des Barres* die met dat ampt bekleed was.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1217. de poort van de ſtadt, die naar het Noorden ziet. Hier ging het gevecht zo ſcherp toe, en daar wierdt zo veel bloedt vergoten, dat de geſchiedenisſchryvers dit gevecht een volkomen veldſlag noemen. De zelve was des te moordadiger, om dat Engelſchen tegen Engelſchen vochten, en dat men, gelyk het in de burgerlyke oorlogen gebeurt, die altydt de felſte zyn, malkander geen kwartier gaf. *Mauleon*, de poort overweldigt hebbende, maakte eene ſchrikkelyke ſlagting onder de genen, die hem 'er den ingang van betwiſt hadden; de graaf van Perche ſprong hen by: doch de regent ſchoot ook, tot hulp van *Mauleon*, toe; en gelyk de aanvaller gewoon is meer aandrift te betonen dan die aangegrepen wordt, zo kreeg het vuur van den eerſten haaſt de overhandt over dat van den anderen. Daarenboven was het leger van den grave van Perche verzwakt met zich te verdeelen; het beſte volk wierdt tot de belegering van het kaſteel en tegen de uitlopen van die van binnen gebruikt. Al het volk van den regent in het tegendeel, uitgezondert het klein getal, dat met den gelukzoeker *Foulques* was, bevondt zich rondom de ſtadt, en drong met menigte daar in, de eenen door de poort, daar *Mauleon* zich meeſter van hadt gemaakt, en de anderen door de overſtaande poort, die men ook haaſt daar na bemachtigde.

Hy dwingt hem.

De graaf van Perche en alle zyne bevelhebbers deden wat men van wakkere mannen zou kunnen verwachten, om het geweldt van de aanvallers tegen te ſtaan, en hen uit de ſtadt te jagen. Zy konden het noodlot van de eenen en van de anderen niet veranderen; en na dat de overwinning een tydlang tuſſchen beide de partyen in evenwigt was blyven hangen, floeg zy eindelyk over aan de zyde, die de rechtvaardigheit voor zich ſcheen te hebben. Het voordeel viel geheel voor het Engelſche leger uit, dat de wapenen tot verdediging van de kroon voor zynen jongen koning hadt opgevat. Behalven twee honderd, die binnen Londen gevlucht waren, alwaar het ſchandig verwyt, dat men hen over hunne vlucht deedt, hen deedt wenſchen met de wapenen in de handt geſneuvelt te zyn, was 'er niemandt van het ſchone leger van den grave van Perche, die niet geſlood of gevangen was. Onder deze rekent men de volgende, die van het eerſte aanzien waren, als: *Saër van Quinci*, graaf van Wincheſter; *Gilbert van Gent*, graaf van Linkoln; *Henrik van Bohun*, graaf van Herford; *Willem van Monbrai*; *Olivier van Harcourt*; *Robert Fits-Gaultier*, *; *Richard Montfichet*; *Rogier van Crecy*; *Willem van Beauchamp*, en vele anderen, daar de ſchryvers † nog vier honderd ridders byvoegen, zonder de doden van minder belang te tellen. Alle deze heeren, wier namen wy hier hebben aangehaalt, waren uit die doorluchtige huizen, het zy van Normandië, het zy van andere provincien in Vrankryk, die *Willem* den Veroveraar hadden gevolgt, en wier nakomelingen, zo wel als deze vorſt, Engelſchen geworden waren.

* of *Fitz-Walter.*
† *S. Daniel.*

De graaf van Perche zelf, in wanhoop over zo eene nederlage en het ſneuvelen van zo vele brave lieden gevallen, wilde de zelve niet overleven. Hy liet zich met den degen in de handt doodſlaan; en hoe zeer men hem ook badt om zich over te geven, wilde hy liever vechtende ſterven, dan zyn leven ten koſte van zyne eere en vryheit behouden. Een ſlag, dien hy in zyn helmet kreeg, ging door tot in zyn bekkeneel, en ſmeet hem dood ter aarde, na dat hy de overwinnaars hadt verweten, dat zy aan den koning *Lodewyk* niet getrouw waren gebleven, die de kroon van Engelandt niet dan op hun verzoek was komen aanvaarden, of om hen van den overlaſt van een tyran te verloſſen. Dit was waar ten aanzien van *Jan*; maar behalven dat de natie zich tuſſchen hem en *Lodewyk* hadt verdeelt, hadt zy het recht van opvolging den jongen *Henrik* niet ontnomen; en zyne verheffing tot den troon, wettiger en natuurlyker dan die van *Lodewyk*, billykte het wederkeren der Engelſchen, en rechtvaardigde hen wegens het verwyt van ongetrouwheit, dat de graaf van Perche hen deedt. 1217.

Plundering van de ſtadt.

Deze overwinning verhief niet alleen den moedt van de party van den jongen *Henrik*; zy verrykte ook de overwinnaars. De buit, dien zy in Linkoln maakten, wordende de ſtadt niet beter dan het leger, dat haar verdedigde, gehandelt, was zo ongemeen groot, dat zy dezen verſchrikkelyken dag daar van *de Markt van Linkoln* noemden, om de ryke koopmanſchappen, die de ſoldaten aldaar roofden. De kerken gingen zelfs niet vry; men verſchoonde de hoofdkerk niet meer dan de andere, en de gezant van den paus verklaarde, dat hy de kanunniken, als verbannenen, aan het goeddunken van den overwinnaar overgaf. Men zegt, dat de geldzucht der ſoldaten zo verre ging, dat zy zelfs tot op den grondt van de rivier de goederen opzochten, die eenige vrouwen medegenomen hadden, welke, om van de tomeloosheit van een overwinnenden vyandt bevryd te zyn, zich in ſchuiten begeven, en, zonder ſtuurman zynde, wel haaſt ſchipbreuk geleden hadden.

De party van koning *Lodewyk.*

Zodanig was de uitkomſt van den ſlag van Linkoln, die op den 14 Juny, zynde zaturdag na Pinxteren, voorviel, en van twee uuren na den middag tot laat in den nacht duurde. De dapperheit van de twee ſtrydende bevelhebbers blonk daar in uit; maar de regent was behendiger en gelukkiger dan de graaf van Perche; de misſlag, dien de laatſte beging, met zich binnen de muren van eene ſtadt te ſluiten, in welke zyne ruitery, daar de meeſte macht van zyn leger in beſtondt, hem byna van geen nuttigheit was, bragt zeer veel toe tot het verliezen van den ſlag. Men ſpreekt van het verlies der overwinnaars niet. Maar hoe groot het ook geweeſt mag zyn, wierdt het door eene zo volkome overwinnige wel goed gemaakt, die de party van *Lodewyk* in een onherſtelbaren ſtaat ſtelde, en hem kort daar na dwong Engelandt te verlaten, om 'er nooit weder te keren.

Hy ſluit zich in Londen.

De eerſte vrucht van deze overwinning was de overgaaf van het kaſteel van Montforel, dat de bezetting daags daar na verliet, en de regent aanſtonts ſloopte. Men zag vervolgens de andere plaatſen, die het met *Lodewyk* hielden, hem, de eene voor, de andere na, ontvallen, zonder dat men de moeite behoefde te doen van ze te belegeren. Ieder haaſtte zich om weder onder de gehoorzaamheit van hunnen wettigen opperheer te keren. Daar bleef niet over dan Londen, waar in zich *Lodewyk* met de aanzienlykſten van zyne party geſloten hadt, en dat zich gedroeg als of het zich wilde weren, verwachtende van den regent belegert of ingeſloten te worden, voor dat het naar eenige voorſtellinge van verdrag wilde luiſteren.

De-

1217. Hulp, ben van Vrankryk toegezonden.

Deze laatſte uitſlag, of deze laatſte vertoning van de regering van *Lodewyk* wierdt voorgegaan door eene twede nederlage. Na dat hy te landt door den bloedigen ſlag van Linkoln was overwonnen, wierdt de Franſche vloot, die tot zyne hulpe kwam, door de Engelſche ook geſlagen. Hy hadt aan *Philips Auguſtus*, zyn vader, den droevigen ſtaat, waar in hy op den ongelukkigen dag van Linkoln geraakt was, laten weten, en hem den ſpoedigen byſtandt, dien hy nodig hadt, verzocht. Men zegt, dat *Blanche* van Caſtilië, gemalin van *Lodewyk*, die in Vrankryk was gebleven, de zorg van deze uitruſtinge hadt, en dat zy zich daar van met eene behendigheit en een ſpoedt kwytte, daar de grootſte krygsmannen byna niet bekwaam toe zouden geweeſt zyn. Zy wierdt daar in geholpen door een rover, of kaper, genaamt *Euſtachius*, een Engelſchman van geboorte, die van een monnik een zeerover, en, gelyk men zegt, zeevoogdt van Vrankryk was geworden; het welk men naar alle waarſchynlykheit niet anders moet verſtaan, dan van het bevel van de vloot, die *Blanche* van Caſtilië deedt uitruſten. Een ſtout man, gelyk alle van dat ambacht zyn, maar die minder beleidt dan moedt hadt, en die zyne belofte, van het volk, dat *Blanche* hem hadt toevertrouwt, binnen Londen te brengen, niet volbragt, by verzuim van goede voorzorg gedragen te hebben. In plaats van den tydt wel in acht te nemen om onder zeil te gaan en zyn vertrek van de Franſche kuſt te verbergen, ſtelde hy eer in het zelve te verbreiden. Hy wierdt voor zyne verwaandheit geſtraft. De opperrechter *Huibert de Bourg*, daar van onderrecht zynde, gaf bevel aan *Philips van Albinet*, een van de beſte en ervarenſte bevelhebbers van zyne natie, om met groten ſpoedt zo vele ſchepen, als hy kon, byeen te verzamelen, om de Franſche vloot te gemoet te gaan, en te beſtryden, voor dat zy haar volk aan landt kon zetten. Deze laatſte verzamelde alle de ſchepen van de vyf havenen, waar van de meeſte onder het bevel van zeerovers, of kapers, ſtonden. Met deze zich ſterk genoeg oordelende om met de Franſche vloot een kans te wagen, ſtak hy in zee; ontmoette de vloot; ſloeg de zelve, en behaalde eene volkome overwinning. *Euſtachius* wierdt gevangen, en boodt eene grote ſomme voor zyn losgeldt aan; maar *Richard*, natuurlyke zoon van den koning *Jan*, zich onder de bevelhebberen van de overwinnende vloot bevindende, aan wien *Euſtachius* dit geldt aanboodt, zeide tegen hem, hem met eenen doorſtekende: *Eerloze verrader, gy zult niemandt meer bedriegen.* De ſlag volgde op het dreigen, en de zeerover viel dood neder voor de voeten van den Engelſchen Lord.

Der zelver nederlaag.

Doodt van het hoofdt, die de zelve aanvoerde.

Alle hoop van byſtandt *Lodewyk* dan benomen zynde, die zich ter zelver tydt van het koninklyke leger van *Henrik*, dat de regent voor Londen hadt gevoert, ingeſloten zag, was hy zeer verblyd over de aanbieding, die men hem deedt, om zich door een vergelyk te kunnen redden. Eenigen beſchuldigen den regent, dat hy hem te veel heeft ontzien, en dat hy zich door het hof van Vrankryk heeft laten winnen. *Philips Auguſtus* zeide zelf, dat hy geen vrees voor zynen zone hadt, zo lang als de grootmaarſchalk leefde. Maar deze woorden kunnen te huis gebragt worden op zyne edelmoedigheit en gematigtheit, zonder zyne trouwheit te benadeelen. De gewigtige dienſten, van dezen groten man aan den koning en het Engelſche ryk bewezen, laten niet toe, dat men hem van eene verſtandhouding, die zyne eer en deugdt niet paſſen, verdenke. Hy volgde hier in den grondregel van de allerwyſten, die nooit willen hebben, dat men zynen vyandt wanhopig make, en van gedachten zyn, dat het veel beter is hem eene goude brug te maken, om te rug te trekken, dan den doortocht te ſluiten. Behalven dat was het nog zo wanhopig niet met *Lodewyk* geſtelt, dat hy zich niet weder eenigzins zou hebben kunnen herſtellen. Hy hadt de hoofdſtadt van het koninkryk voor zich, nevens een groot getal Engelſche heeren, die men of door een verdrag kon herwinnen, of welker wraak men vrezen moeſt, indien men hen tot het uiterſte kwam te dwingen. Dat meer is, Vrankryk hadt te veel belang in de behoudenis van de eer en vryheit van een prins van zyn bloedt, om geen haaſt te maken met het uitruſten van eene nieuwe ſcheepsvloot, en hem een onderſtandt te zenden, die groot genoeg zou zyn, niet alleen om hem te onderſteunen, maar ook om de zaken een anderen keer te doen nemen: en wat hadt men als dan van deze verandering niet te vrezen?

Kwalyk gegronde gedachten vande trouwheit des regents.

1217.

Overeenkomſt tuſſchen de twee koningen, *Lodewyk* en *Henrik*.

Het was buiten twyffel door deze wyze beweegredenen, dat de regent aan den prins, dien hy ingeſloten hieldt, zulk een voorſtel liet doen, daar Engelandt alles by won, en Vrankryk alles by verloor. De handelingen te Londen begonnen zynde, kwamen de twee partyen overeen wegens de plaats, daar de zelve in de tegenwoordigheit der koningen en heeren van beide de hoven wierden voltrokken. Men kwam dan wederzyds op een eilandt in den Theems, en de gezant van den paus bleef niet in gebreke eene zo vermaarde vergadering by te wonen, daar hy zyne tegenwoordigheit nodig oordeelde, het zy om het verdrag meer gewigt by te zetten, het zy om de rechten, die de H. ſtoel daar by te bewaren hadt, uit hoofde van de onderwerping van den koning *Jan*, te handhaven.

Lodewyk verlaat Engelandt.

De eerſte zaak, die daar wierdt vaſtgeſtelt, was het geldt, dat *Lodewyk* eiſchte, en dat hy zeer nodig hadt. Men ſtelde het op veertien duizend marken. Dit diende om hem in ſtaat te ſtellen van te vertrekken, en dit was eigentlyk de goude brug, die men hem maakte om weg te gaan. De overige voorwaarden van dit vredesverdrag baarden geen moeite. Het blykt, dat men 'er reets in overeengekomen was, nademaal geen van de zelve, van hoe veel belang zy ook waren, en van een ganſch ander gevolg dan de betaling der veertien duizend marken, eenige zwarigheit ontmoetten. *Lodewyk* ſtondt de kroon van Engelandt aan *Henrik* af, benevens al het recht, dat hy daar op zou kunnen hebben; verbondt zich uit het koninkryk te vertrekken, en alle de plaatſen en kaſteelen, die hy daar in nog bezat, te ontruimen. Wat meer is, hy verplichtte zich, om den koning, zynen vader, tot het afſtaan van Normandië en andere landen, die de koningen van Engelandt ooit in Vrankryk bezeten hadden, te bewegen. Men voegde nog by dit artykel, dat hy, byaldien hy zynen vader tot dezen afſtandt niet kon brengen, beloofde, dat hy daar zelf van zou afſtaan zo haaſt hy tot de kroon zou gekomen zyn (a). *Henrik*

Voorwaarden van het verdrag. *Acta Publ. Tom. I, fol. 221 etc.*

Hy verbindt zich tot het wedergeven van Normandië.

Ibid.

(a) Dit is buiten twyffel onder de geheime voorwaarden geſtelt geweeſt, om dat het in het vredesverdrag niet gevonden wordt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1217. *rik* beloofde van zynen kant, dat hy *Lodewyk* zonder eenige verhindering zou laten vertrekken; dat de ſtadt Londen hare oude vryheden en voorrechten zou behouden; dat alle de Engelſche heeren, die zyne zyde hadden gehouden, in hunne goederen en waardigheden weder zouden herſtelt worden, en dat hy geen onderzoek by iemandt over dezen oorlog zou doen, van welken het verſchil der twee koningen de oorzaak was geweeſt; dat alle krygsgevangenen, ſedert de eerſte overkomſt van *Lodewyk* in Engelandt gemaakt, weder in vryheit zouden geſtelt worden, en dat men wegens de anderen gevolmachtigden zou benoemen, om de zake te onderzoeken, en omtrent hun losgeldt overeen te komen; dat 'er niets van het reets betaalde losgeldt zou wedergegeven, en het gene, waar van de tydt vervallen was, terſtondt zou betaalt worden. Voorts wierdt bedongen, dat de koning van Schotlandt en de prins van Walles in dit verdrag zouden begrepen zyn; dat zy aan *Henrik*, en hy aan hen, zouden wedergeven de plaatſen en ſterkten, van welke men zich gedurende dezen oorlog hadt meeſter gemaakt; en de twee vorſten bezworen op het Euangelie de nakoming van alle deze voorwaarden.

De gezant ontſlaat den ban.

Dit gedaan zynde verleende de gezant aan *Lodewyk* en zyne aanhangers de ontſlaging van den ban, dien hy zo menigmalen tegen hen hadt uitgeblixemt: doch hy ſloot de kerkelyken daar buiten, aan welke hy het ontſlag niet dan voor geldt toeſtondt; eene verachtelyke geldgierigheit, die men met recht een geeſtelyken koophandel * mag noemen. De voorſtanders van den H. ſtoel trachten den paus te rechtvaardigen, die, gelyk zy zeggen, dezen ſtaatsdienaar, die zyn gezantſchap niet alleen in Engelandt, maar ook in Schotlandt, alwaar hy op de zelve wyze dezen handel, of wel deze rovery, oeffende, zo ſchandelyk hadt misbruikt, ſtrengelyk ſtrafte. Hoe het zy, hy vertrok niet uit Engelandt voor dat hy twaalf duizend marken zilver hadt ontfangen, die hy naar Italië overzondt, en de paus weder in Engelandt hadt behoren te zenden, indien hy zich geen deelgenoot van eene zo hatelyke afperſſing hadt willen maken. Aldus betaalde zich deze gezant voor zyne genome moeite omtrent de waardigheit van den koning *Henrik*. Engelandt hadt minder reden om hem te bedanken voor zynen yver dan zich te beklagen over zyne afperſſingen.

*Simonie.

Vertrek van den koning *Lodewyk*.

Het verdrag geſloten, getekent en bezworen zynde op de wyze, als wy zo even verhaalt hebben, keerde *Lodewyk* weder naar Londen, alwaar hy zich maar een korten tydt ophieldt; hy vertrok zo haaſt, als alles tot zyne inſchepinge gereed was. De zelve geſchiedde te Douvres, werwaarts hy zich begaf, verſelt zynde van den grootmaarſchalk en vele andere Lords, die hem tot aan het boordt van zyn ſchip geleidden, en met zo grote vreugde van de kuſten van Engelandt zagen vertrekken, als zy hem daar twee jaren te voren hadden zien aankomen. Van zo korten duur en zo ongelukkig was de tydt zyner regeringe aldaar, gedwongen zynde niet alleen om daar van af te ſtaan, maar ook om de overweldiging van de krone door een verdrag te boeten, dat niet nagekomen zynde, zulke ongelukkige oorlogen in Vrankryk in het vervolg van tydt veroorzaakte.

1218. Hoedanigheit van *Henrik*, en zyne gelukkige minderjarigheit.

Wy zullen voortaan den jongen *Henrik* het koninkryk van Engelandt vreedzaam zien bezitten; zyne heerſchappy herſtellen, eerſt onder het beſtier van den grootmaarſchalk, en na de doodt van dezen wyzen voogdt onder het toezicht van den biſſchop van Winchefter en den opperrechter *de Bourg*, met een roem en geluk, dat den ganſchen tydt van zyne minderjarigheit duurde. Hy was toen maar elf jaren oud, en in deze jonge jaren, daar men niet dan zyn imborſt in kon beſpeuren, welke meer naar de zachtheit dan naar de ſtrengheit helde, won hy de herten van een volk, dat door geen geweldt wil geregeert zyn; dat de wreedheit van den koning, zynen vader, hadt verbittert, en niet verzacht kon worden dan door de goedheit van den zone. Maar hy hadt geen ſtandvaſtigheit, noch groothertigheit genoeg, en deze goedheit verbaſterde in welluſtigheit, die hem minder vrienden en getrouwe ſtaatsdienaars verwekte dan misnoegden en verkrachters van zyn gezag, waar van hy zich ontbloot zag in den tydt, in welken hy het zelve moeſt oeffenen. Verders was hy maar van een middelbaar verſtandt, van weinig bevatting, en van zeer kleine uitgeſtrektheit, ſtout genoeg om meeſterſtukken te ondernemen, maar niet volhardend, noch kloekmoedig genoeg om de zelve te onderſteunen, vervallende op eenen ſlag van het nabootzen eener oppermachtige regeringe tot de verſlapping der wettige: gelukkig dat hy daar door aan het opkomende gezag der Parlementen * het middel heeft verſchaft om zich te verſterken om de buitenſporige macht der kwade prinſſen te kunnen beteugelen, en het rechtvaardig beſtier der goede te onderſchragen.

Zyne misſlagen, die zyne meerderjarigheit ongelukkig maken.

* Naar de wyze, daar men de zelve altydt naderhandt in heeft gezien.

By zyne zwakheden voegde hy nog een groter gebrek, beſtaande in de hebzucht, die altoos aan vorſten en ſtaten nadeelig, en onverdragelyker voor de Engelſchen dan voor eenige andere natie is. Zy droegen de zelve nog onverduldiger in een tydt, waar in de geſtadige belaſtingen van koningen en pauzen het koninkryk hadden uitgeput; eene andere reden tot het inſtellen der Parlementen, die deze vorſt oordeelde nodig te hebben om hem hulpgelderen toe te ſtaan, en die nochtans de zelve dikwils minder inwilligden dan affloegen. Hier van daan kwam derhalven het ongenoegen van den koning, de klagten van de groten, het morren van het volk, de verheffing en ondergang der gunſtelingen, ten laatſte alle de heimelyke ſtreken en alle de veranderingen, die wy op hare order zullen zien.

Wysheit van den regent.

Lodewyk was vertrokken, en hadt alle de Franſchen met zich genomen; doch hy hadt in Engelandt eenige heeren gelaten, die gewoon waren het volk misnoegen te geven, en van onderſtanden te leven. Zodanige waren de graven van Albemarle, Chefter, Winchefter, Arundel, Vieuxpont, Bailleul, en veel meer andere, die klaagden, dat men hen in het verdrag voorby was gegaan, en de onkoſten, die zy in den oorlog gedaan hadden, door het innemen van verſcheide plaatſen en het plunderen van hunne medeburgeren, wilden vergoeden. De regent vondt een middel om hen te vrede te ſtellen, en zich van zyne wysheit meer dan van zyne kloekmoedigheit bedienende, verplichtte hy hen zich met het gene hy goed vondt hen te geven te vrede te houden, en tot hunnen plicht weder te keren: aldus wierdt alles bevredigt.

Doch

1218. Zyne manhaftigheit. Doch dit geſchiedde niet, dan na dat hy eenen van de oproermakers, *Robert van Gaugy*, hadt gedwongen het kaſteel van Newark, dat hy met geweldt van den biſſchop van Linkoln hadt genomen, en daar hy zich in hadt verſchanſt, te verlaten. De regent ging zelf in perſoon de belegering doen, die deze trotſche muiteling de ſtoutheit hadt van eenige dagen uit te ſtaan; maar hy moeſt onder de rechtvaardigheit en de macht van het koninklyke leger bukken. Het innemen van deze ſterkte wierdt gevolgt van de vrywillige overgave van alle de andere.

Vervolg der kruisvaart. De verdere oproeren en bewegingen, die in het koninkryk nog overig waren, hielden geheel op door het vertrek van de onruſtigſte en oproerigſte, die in Aſië naar den Heiligen Oorlog trokken, daar de kruisvaarten nog altydt voortgingen. De graven van Cheſter, Wincheſter en Arundel, met *Willem van Albinet*, *Robert Fitz-Walter*, en *William van Harcourt*, waren de hoofden van deze; en met zich nemende de Engelſchen, die gewoon waren te moorden en te plunderen, bragten zy niet weinig tot de ruſt van hun vaderlandt toe. Ten laatſten, om te beletten, dat niets deze ruſt mogt ſtoren, bande men alle vremdelingen, behalven de kooplieden en die den omloop van den koophandel bevorderden.

De vremdelingen uit Engelandt gebannen.

1219. Doodt van den regent en zyn lof. * *Protector.* Deze gelukkige beginſelen der koninklyke regering wierden geſtuit door de doodt van den heer, dien men de eer daar van ſchuldig was. Dit was de wyze en manhaftige graaf van Pembroke, die den heerlyken naam van Beſchermer * van den koning en van het koninkryk, en daarenboven nog den tytel van herſteller van deze beide verdiende. In zyn grafſchrift droeg hy de namen van de *Zon* en van *Mars*; want Engelandt was beducht, dat het in hem het ſchynſel verloren hadt, dat het koninkryk altydt in den Raadt verlicht, en het zwaardt, dat het in de legers verdedigt hadt. Een algemene rouw verſpreidde zich over het ganſche ryk, en men zag niemandt, die bekwaam was om hem te vervangen. In der waarheit, een perſoon alleen was daar niet genoeg toe, en men vondt alleen by twee andere de genoegzame begaafdheden om wel te regeren, die alle in hem vereenigt waren. Deze twee waren de biſſchop van Wincheſter, aan wien eenigen den naam van Lord beſchermer * hebben geven, en *Huibert de Bourg*, die opperrechter wierdt gemaakt. Wy hebben hun afbeeldſel boven geſchetſt, en de macht, die zy beurt om beurt op den geeſt van hunnen meeſter verkregen, zal hunne deugden en gebreken wel haaſt leren kennen.

* *Mylord Protector.* Zie Tyrrel.

Zyn zoon erfgenaam van zyne deugdt. Men moet niet vergeten, dat de bewezene dienſten van den regent aan zynen oudſten zone erkent wierden, die den naam van zynen vader droeg, en aan wien men het zwaardt van grootmaarſchalk opdroeg. Deze waardigheit wierdt zelfs eenigzins erfelyk aan dit roemruchtige huis. Ten minſte wierdt de zelve door vier zonen van den regent bekleed, die de een den anderen opvolgden, en alle vier erfgenamen zo wel van zyne deugden, als van deze grote bedieninge waren.

1220. *Henrik* voor de twede maal gekroont. Een van de eerſte zaken, die de Raadt van *Henrik*, beſtiert door de twee hoofden, die wy genoemt hebben, goed vondt te doen, was den jongen koning nog eens te doen kronen, als of de zelve vreeſde, dat men iets tegen de eerſte kroninge zou zeggen. Inderdaadt, Engelandt was toen verdeelt, en het grootſte gedeelte van het koninkryk hadt een anderen prins op den troon geſtelt. Het is waar, dat deze laatſte zyn recht aan *Henrik* hadt overgegeven, aan wien boven dat de kroon uit krachte van het recht der geboorte toekwam; maar de eendragt omtrent de verkiezing, en de toeſtemming van het volk moet wel nodig geacht worden met de wet van opvolging, nademaal deze twee verſtandige ſtaatsdienaren en alle de heeren van den Raadt het van eene zo grote aangelegenheit oordeelden, den jongen koning voor de twede maal te kronen. 1220.

Daar zyn ſchryvers *, die zeggen, dat het door laſt of raadt van den paus geſchiedde, die 'er een brief over aan *Pandolphus* ſchreef, die toenmaals zyn gezant in Engelandt was, zynde *Gallo*, die in den jare 1218 naar Rome was gekeert, in die waardigheit opgevolgt. Hoe het zy, de plegtigheit geſchiedde op eene ſtatelyke wyze te Weſtmunſter door den kardinaal van Langueton, aartsbiſſchop van Kantelberg. De oproer, die twee jaren daar na gebeurde, en waar van wy op zyn plaats zullen ſpreken, rechtvaardigt de wyze vooruitziening van deze bekwame ſtaatsdienaars. * *Stow.*

1221. *Izabelle* van Angoulême, weduwe van den koning *Jan*, trouwt met *Hugo* van Luſignan. Het was in het jaar 1221, dat *Izabelle* van Angoulême, die met den koning *Jan*, gelyk wy boven gezegt hebben, getrouwt was, na dat hy haar *Hugo* van Luſignan, met wien zy ondertrouwt was, hadt afgenomen, ſtil uit Engelandt trok, en naar Vrankryk keerde, alwaar zy met haren eerſten minnaar trouwde: zo dat men niet kon twyffelen, of zy hadden hunne eerſte genegenheit voor elkander behouden, niettegenſtaande het huwelyk, dat *Jan* haar gedwongen hadt met hem aan te gaan. *Henrik* de III, uit dit eerſte huwelyk geboren, liet geen ongenoegen blyken over dezen tweden trouw. Hy hadt zelfs in het vervolg al te veel vriendſchap voor zynen halve broeder, dien wy zullen zien aankomen in Engelandt †, en daar veel kwaadt veroorzaken door de mildadigheden van den koning, die zo buitenſporig waren, dat zy het koninkryk uitputten. † in het jaar 1247.

Huwelyk van den koning van Schotlandt met eene princeſſe van Engelandt, en dat van den opperrechter *de Bourg* met eene princeſſe van Schotlandt. Twee andere huwelyken geſchiedden in het zelve jaar in Engelandt, het eene van de princeſſe *Johanna*, zuſter van *Henrik*, met *Alexander*, koning van Schotlandt, en het andere van de princeſſe *Margareta*, zuſter van *Alexander*, met den opperrechter *de Bourg*. Men kon dezen ſtaatsdienaar geen groter eer bewyzen. Dit vermengde zyn bloedt met dat van twee koningen; deedt hem tot den troon van Schotlandt naderen, en met dien van Engelandt in verwantſchap treden. Onder de hovelingen wierdt daar ook zeer over gemort; en wanneer de koning zeven jaren daar na met eene andere dochter van den koning van Schotlandt wilde trouwen, vertoonden zy hem, dat het eene grote ſchande zou zyn, de ſchoonbroeder van zynen onderdaan te worden, en tot eene vrouwe te hebben eene zuſter, jonger dan de zyne. Aldus beletten zy het huwelyk. Zy gingen nog verder; als zy begonnen te bemerken, dat hy yverzuchtig wierdt, ſtookten zy de zelve op met hem de verheffing van zynen gunſteling voor oogen te ſtellen. Hy hieldt het evenwel ſtaande, tot dat zyne al te grote toegevendheit voor de onverzadelyke gierigheit en overmatige verkwiſtingen van den koning zynen meeſter de gramſchap van het ganſche koninkryk over hem hadt gehaalt, dan eens bezwykende,

1221. dan eens weder opſtaande; doch altydt even bekwaam, en indien men den misſlag, dien hy begging, met de zucht, die *Henrik* voor het geldt hadt, al te veel te vleien, uitzondert, was hy in alles een groot ſtaatsman.

1222. Afval van een geeſtelyke. De Engelſche kerk kreeg in het volgende jaar een vlek door de misdaden van twee kerkelyke perſonen en door den afval van een derden. De twee eerſten wierden door de algemene kerkvergadering, die te Oxford gehouden wierdt, overtuigt van kerkrovery en doodſlag, waar over zy afgezet en ontwyd wierden. De derde wierdt ſtrenger geſtraft. De liefde, die hy voor eene Jodinne hadt opgevat, hadt hem tot het afzweren van het geloof vervoert; eene dodelyke drift, die van het begin der wereldt de herten der menſchen heeft verleid en van den Godsdienſt afgetrokken. Deze ongelukkige vrouw, misbruikende hare bevalligheden, verplichtte dezen geeſtelyken, die haar vuriglyk beminde, zich te laten beſnyden. Men vergenoegde zich niet met hem te ontwyden, gelyk de twee anderen; hy wierdt aan den wereldlyken rechter overgelevert, en levendig verbrand: eene wrede ſtraf, die molyk te wyten is aan de Dominikaner monniken, die het jaar te voren, dertien in getal, in Engelandt waren gekomen, alwaar hen de biſſchop van Wincheiter en de aartsbiſſchop van Kantelberg gunſtig hadden ontfangen, en zy kerken en klooſters begonnen te ſtichten. Het is ten minſte zeker, dat deze orde, welkers grondlegger, *Dominicus* genaamt, een Spaanſch edelman, van het huis van *Gusman*, was, meer deel dan eenige andere aan het moorden der Albigenzen hadt, en dat zy op haren yver roemde, om zonder barmhertigheit alle, die men ketters noemde, te doen verbranden.

Hy wordt levendig verbrand.

Wreedheit van deze ſtraf de Dominikaner monniken te haſt gelegt.

Een geeſtdryver geeft zich uit voor den Meſſias.

De geeſtdryvery hadt in dit jaar ook zyne verkondigers en martelaren: een jongman wierdt door twee oude vrouwen voortgebragt, die zich uitgaf voor den *CHRISTUS*, wiens naam hy aannam, en indrukſelen der wonden in zyne handen, voeten en zyde vertoonde. Hy wierdt met de doodt geſtraft, en de twee vrouwen, die hem alreets eenige navolgers hadden doen hebben, waar van de eene zich zyne moeder noemde, onder den naam van *Maria*, wierden tuſſchen vier muren gemetſelt, alwaar zy van honger ſtierven.

Men doodt hem ſterven.

Strydt tuſſchen de burgers van Londen en Weſtmunſter.

Een veel gevaarlyker geval viel in het zelve jaar voor, en het ſcheelde weinig, of het hadt Engelandt weder in een ſchrikkelyken burgeroorlog gedompelt. Het begon door een ſpel, dat op een gevecht tuſſchen burgers uitkwam, waar door het ganſche koninkryk op het punt was van op te ſtaan. Die van Londen en Weſtmunſter daagden elkander uit om te worſtelen. De laatſte ſchoten te kort, en wilden hunne eer weder behalen. Zy deden deswegen eene nieuwe uitdaging aan de anderen, die de zelve aannamen, en toen de zwakſte waren. Maar de overwinnaars, zich verhittende en niet te vrede zynde met hunne overwinninge, handelden de overwonnenen als vyanden, en dreven hen al ſlaande tot de poorten van Londen, alwaar zy gedwongen wierden zich in te ſluiten. De burgery van Londen was te trotſch om geen wraak over zulk een hoon te nemen. Het was te vergeefſch, dat de Lord Major de zelve wilde bedwingen, en aan zich de voldoening houden, die hy 'er van den abt van Weſtmunſter, onder wiens rechtbank de beledigers behoorden, van begeerde te vorderen. De beledigden hadden tot hun hoofdt een muitmaker, *Konſtantyn* genaamt, die hen aanzette om hen zelf recht te doen, en de inwoonders van deze hoofdſtadt, van zich zelf trotſch, konden het ongelyk, dat zy ontfangen hadden, niet verdragen, en bliezen niet dan vuur en vlam. Zy trokken dan uit, zonder naar de wyze vertogen van hunnen Lord Major te luiſteren; en voorgegaan zynde van hun hoofdt *Konſtantyn* * gingen zy als verwoed naar Weſtmunſter de poorten oplopen; de huizen om ver halen, geen meer ontzag voor dat van den abt hebbende dan voor de andere. Van de eene euveldaadt gingen deze oproermakers over tot de andere. Zy bleven by hunne wreedheit niet, maar raakten verder aan het muiten. Men hoorde in alle ſtraten roepen en ſchreeuwen: *Grote menigte! Grote menigte!* * *Godt is onze helper, en* Lodewyk *onze koning.* *Konſtantyn* hadt deze woorden de eerſte voortgebragt, en alle die van zyn gevolg waren riepen hem na. 1222.

* Anders genoemt *Fitz-Arnold.*

Veroorzaakt een opſtandt om de Franſchen weder in te roepen.

* *Montjoie! Montjoie.*

Men kon den geeſt van oproer niet verder brengen. Het was een wondt opkrabben; die mogelyk nog niet geheelt was, en den vyandt in het koninkryk herroepen, die het niet dan met leedwezen hadt verlaten, verblyd zynde daar onder de begunſtiging van een opſtandt weder in te komen. De opperrechter, die zich, gelyk de koning, mede te Londen niet bevondt, de tyding van dezen oproer ontfangen hebbende, ſchoot aanſtonts toe, om den zelven in zyne geboorte te ſmoren, en den belhamel met zyne medeſtanders te ſtraffen. Hy vatte *Konſtantyn* en twee van zyne nabeſtaanden, die hy aanſtonts deedt ophangen, hoewel de eerſte vyftien duizend marken zilver voor zyn losgeldt aanboodt. Hy ſtrafte nog op verſcheide wyzen vele burgeren, die de voornaamſte muitmakers geweeſt waren: hy liet de eenen de voeten, en anderen de handen afkappen met zulk eene ſtrengheit, dat men 'er een afgryzen van hadt; maar die hy noodzakelyk oordeelde om de vrees in het gemoedt van een zo oproerig en tomeloos volk te drukken.

De ſtraf bleef daar niet by. Het hof oordeelde, dat de Lord Major al te zacht was geweeſt: hy wierdt afgezet, en de ſtadt veroordeelt om zeſtig van de voornaamſte burgers tot verzekering van hare getrouwheit te geven. Men rechtte ook galgen aan verſcheide oorden van de ſtadt op, om de oproermakers af te ſchrikken, en de koning verleende zyne genade aan de anderen niet, dan na dat hy hen grote ſommen gelds hadt afgevordert.

Ongewone ſtormen.

In de drie laatſte maanden van dit jaar en in de eerſte van het volgende hadt men zware ſtormen, regen en donder, zonder ophouden, het welk eene zeer grote ſchade in het ganſche koninkryk veroorzaakte. Huizen, kerken en kaſteelen wierden ter neder geſmeten; vele menſchen gedood, en het ganſche platte landt ellendig verwoeſt, waar uit eene duurte van granen en beeſten ontſtondt.

Nederlaag van die van Walles.

Dit was het voorſpel der beroertens, die Engelandt ſtonden te ſchudden. Drie bewegingen vielen in dit jaar voor, waar van de twee eerſte verwekt wierden door *Leolin*, prins van Walles, en door den grave van Cheſter. De zelve duurden niet lang, en waren niet gevaarlyk. De nieuwe grootmaarſchalk verſloeg die van Walles, die de wapenen hadden opgenomen, en dwong den trotſchen *Leolin*, hunnen prins, zich te onderwerpen, tot dat hy een gelegener tydt vondt om

1223. om nieuwe oproeren aan te vangen, die zo lang als zyn leven duurden.

De oproer van den grave van Chester gestraft.

De koning trok in persoon op tegen den grave van Chester, die byna zo oproerig als *Leolin* was, en die zo haast niet van zynen tocht naar het Heilige Landt weder was gekomen, of hy bouwde kasteelen om zich daar in te sterken. De koning kon dit met geen goede oogen aanzien; hy dwong hem de zelve over te geven, en zich zelf in zyne handen te stellen. Hy moest gehoorzamen. De graaf kwam by den koning te Northampton; onderwierp zich, en verkreeg genade.

Foulques van Brent, zyn vriendt, was in het landt van Walles getrokken, om aldaar eene schuilplaats te vinden, en bystandt te zoeken; maar *Leolin* was even overwonnen, en hy verstondt, dat *Henrik* het kasteel van Bedford hadt bemachtigt, de eenigste sterkte, die aan dezen belhamel overig was, en dat hy de bezetting van de zelve hadt doen ophangen. *Foulques*, verschrikt van alle deze rampen, en zich van alle hulp ontbloot vindende, volgde het voorbeeldt van den grave van Chester, en ging zich, gelyk hy, aan de voeten van den koning werpen, en zyne genade verzoeken. Hy wierdt 'er met de zelve goedheit van gehandelt, en zyn oproer wierdt hem vergeven. Anderen rekken dezen opstandt en deze ongelukken langer uit, zelfs tot op het jaar 1226, en zeggen, dat hy in Vrankryk stierf, gereed zynde om wederom naar Engelandt te keren, na dat hy vergiffenis hadt bekomen.

De derde beroerte maakte minder geruchts dan de twee eerste, maar de zelve hadt kwader gevolgen, en was als een zuurdeegzem van alle kuiperyen en oproeren, die verscheide malen onder deze regering voorvielen, en de zelve niet in rust lieten dan wanneer zy op het punt stonden van te eindigen, en vyftig jaren door gestadige onlusten was ontroert geweest.

Deze beweging viel in het Parlement voor, dat te Londen gehouden wierdt, het twede sedert *Henriks* kroninge, onder wiens regering de schryvers 'er een en twintig optellen. Het eerste was drie jaren te voren gehouden, in het welke vastgestelt was, dat men naar Guiënne bekwame veldheeren zou zenden om de genegenheit van het volk te ondertasten, en zich van hunne getrouwheit te verzekeren, en te gelyk gezanten naar Vrankryk doen gaan om *Lodewyk* aan te zeggen, dat hy het verdrag ter uitvoering hadt te stellen, by het welke hy verbonden was de provinciën, die hy bemachtigt, of den koning *Jan* ontweldigt hadt, door den koning, zynen vader, weder te doen geven. Wy zullen in het vervolg het antwoordt van het Fransche hof horen. Wy komen weder tot het gene in het twede Parlement voorviel.

Verzoek aan den koning om den Groten Voorrechtbrief.

Men zegt niet wat den koning bewoog om het zelve te doen vergaderen, en zo als 'er de schryvers van spreken schynt het, dat het om gene andere reden was, dan om de gedachten van de Staten van het koninkryk te weten aangaande de voorrechten van den Groten Voorrechtbrief*, wiens herstelling de overleden koning hadt belooft, en die *Henrik* zelf by zyne kroninge gezworen hadt te doen nakomen. Dit was ten minste de grote oorzaak, die op het tapyt was, en daar het Parlement mede scheidde, indien het die reden om te beroepen niet geweest was.

* *La Grande Chartre.*

**Adres.* De heeren hadden hun verzoekschrift* gereed: zy waren ten anderen van den aartsbisschop van Kantelberg verzekert, en hadden geen noodt deze gelegenheit te laten voorby slippen. Naauwlyks waren zy op hunne plaatsen gezeten, of zy gaven hun verzoekschrift aan den koning over. De kardinaal van Langueton, aartsbisschop van Kantelberg, nam daar op het woordt, en ondersteunde opentlyk de rechtmatigheit van hun verzoek. Een van de Raden des konings, *Brivere* genoemt, voorstander van de volstrekte macht, ondernam den aartsbisschop te beantwoorden, en de twist was op het punt van ernst te worden, wanneer de koning, de reden van die zyne zaak verdedigde, en beweerde, dat de koning niet verplicht was een eedt, daar hy toe gedwongen was, te houden, afbrekende, zeide: *Laat ons niet meer twisten; de kerkvoogdt heeft gelyk; wy hebben deze voorrechten bezworen; wy moeten onzen eedt nakomen.* Hy benoemde ter zelver tydt twaalf heeren uit ieder provincie, om den aardt en het gebruik van dezen voorrechtbrief ten tyde van zynen grootvader *Henrik* den II, die den zelven bevestigt hadt ‡, te onderzoeken, om 'er bericht van te doen.

1223. Ondersteunt door den kardinaal van Langueton.

‡ *Henrik* de I hadt dezen brief verleent.

Hy kon geen bevel geven, dat het volk aangenamer was. Nochtans veroorzaakte het in het vervolg alle hunne klagten, en stelde hem, in plaats van zynen troon vast te maken, voor alle de schuddingen bloot, daar wy hem gedurende vyftig jaren van ontrust zullen zien. Hy hieldt zyn woordt niet, en al te zacht zynde, het zy om zich tegen een krachtigen eisch te kanten, het zy om een wys besluit uit te voeren, hadt hy zo ligt berouw de bekrachtiging van den voorrechtbrief belooft te hebben, als hy den zelven gemakkelyk hadt bewilligt. Zyne ongestadigheit tergde zyne onderdanen, die zich in staat stelden om zich recht te doen erlangen, en het is aan zyne ligtvaardigheit en slaphertigheit, dat men zyne ongelukken moet toeschryven, veel eer, dan de zelve aan hun ongeduldt en trotschheit te wyten. Wy zullen hem haast eene andere taal horen voeren † in het Parlement van Oxford, als hy in dat van Londen gevoert hadt; zich boven zyne verbindtenissen verheffen, die hy zeide een oppermachtigen vorst niet te voegen, en zich eene volstrekte macht aanmatigen. Het bekwam hem kwalyk, en het volk, volstandiger om zyne voorrechten te handhaven, dan hy om de zelve te vernietigen, bleef het halsterrig in die wederom te eischen, en deedt hem een langen en bloedigen oorlog aan.

Ongestadigheit van den koning is de oorzaak van zyne ongelukken en van die van het koninkryk.

† in het jaar 1227.

Men beschuldigt den opperrechter *de Bourg*, hem dezen smaak van de volstrekte macht te hebben gegeven, en hy was de eerste, die 'er van gestraft wierdt. Deze staatsdienaar offerde het belang van het gemene welwezen op aan de toegevendheit, die hy voor zynen meester hadt, en zyn meester offerde hem aan de misnoegde party op, die hy niet te vrede kon stellen dan door zynen val. De graven van Chester en Albemarle hadden hem dit jaar al het hof willen doen verlaten, en in eene vergadering, die zy te Leicester hielden, hadden zy machts genoeg om daar te bevelen, dat men eene bezending aan den koning zou doen, om hem zyne verbanning te verzoeken. Maar de aartsbisschop van Kantelberg, het zy door genegenheit voor den opperrechter, het zy om reden van wysheit, en om de rust van den staat niet te storen, deedt het verzoek van de afgezondenen verwerpen, en behieldt den gunsteling, of verschoof voor een tydt zyne ongenade.

De Bourg beschuldigt hem de volstrekte regeringsmacht ingeboezemt te hebben.

1223. genade. Zyne vyanden wierden gedwongen het hoofdt in den ſchoot te leggen, en namen hunne toevlucht tot de goedertierenheit des konings, die het hen vergaf. Eenigen brengen tot dezen tydt den oorlog, daar wy boven van gemeld hebben, dien de koning, volgens hun verhaal, tegen den grave van Cheſter, ten gevalle van den opperrechter, voerde. Hy behieldt niet altydt de zelve genegenheit voor dezen ſtaatsdienaar, dien hy tien jaren daar na aan zyne vervolgers overgaf.

Herſtelling van den Groten Voorrechtbrief.

Ondertuſſchen waren de gevolmachtigden van den koning in de provincien bezig met het onderzoek van den *Groten Voorrechtbrief*; zy ſtelden daarenboven de ingezetenen in het bezit van de landeryen, die men hen hadt ontweldigt, en overal roemde men de rechtvaardigheit van den vorſt.

Het grootſte deel der rechten, die men aan het volk wedergaf, beſtondt in velden en weilanden, die de koningen in boſſchen tot hun eigen gebruik en vermaak verandert hadden, en die zy met beeſten hadden vervult. Men herſtelde die gronden in den ſtaat, in welken zy eerſt waren geweeſt, en het volk zag met veel genoegen hunne granen waſſchen, en hun vee grazen in de plaatſen, die te voren niet dienden dan voor een verblyf van wilde dieren. Deze vreugt was van geen langen duur. Het zy de zelve in den jare 1225 eindigde, gelyk een ſchryver * beweert, het zy deze verandering eerſt in het jaar 1227 voorviel, gelyk het anderen verhalen †, die wy gevolgt hebben.

* *S. Daniel.*

† *Stow* en andere.

Engelandt eiſcht zyne provincien in Vrankryk wederom.

Voor deze verwarringen dacht Engelandt om de provinciën in Vrankryk weder te krygen, by het vredesverdrag (a) met den prins *Lodewyk* bedongen. Wy hebben gezegt, dat men in het eerſte Parlement, gehouden in het jaar 1219, beſloten hadt, op deze wedergevinge aan te dringen. *Philips Auguſtus* was toen nog op den troon, en hy zelf gaf het antwoordt. Hy zeide, „Dat deze „provinciën om de euveldaden van den koning „*Jan* verbeurt verklaart waren, volgens het von„nis der Pairs, en daar benevens door de Franſche „wapenen bemachtigt, en aan deze kroon weder „vereenigt, aan welke zy door dit dubbelde recht „toekwamen, zonder ze daarvan te kunnen, noch „te willen afſcheiden.

Antwoordt van *Philips Auguſtus.*

Men bereidt zich ten oorlog.

Dewyl men dit antwoordt hadt verwacht, hadt men al eenigen toeſtel gemaakt om eene wedergeving, die men geloofde dat *Philips* op het verzoek van de gezanten niet zou toeſtaan, met de wapenen te verkrygen, en op den zelven tydt, als men hen naar Parys zondt, liet men naar Guiënne twee van de beſte veldheeren van Engelandt overgaan. Namentlyk *Savari van Mauleon* en *Willem Langedegen* *, graaf van Salisbury. Maar hen geen geldt noch volk mede gegeven hebbende, bevonden zy zich niet in ſtaat om iets te ondernemen. Vrankryk hieldt zich van zynen kant vergenoegt op de beweging der Engelſchen te letten, en zyne gewonne plaatſen te bewaren, doch gereed om hen te verdryven, als het eene gunſtige gelegenheit daar toe zou vinden.

* *Langue Epee.*

Men vermaant *Lodewyk* zyn woordt te houden.

Ondertuſſchen kwam *Philips Auguſtus* te ſterven, en zyn zoon *Lodewyk* volgde hem op. Gelyk het verdrag aangaande de wedergevinge met hem was aangegaan, dus bevondt hy zich meer verplicht dan zyn vader om het zelve na te komen, en het hof van Engelandt vondt goed om hem op nieuw gezanten te zenden, om hem tot het nakomen van zyn woordt te vermanen. Zy vol-

(a) Te weten in de geheime voorwaarden van het zelve, als boven is aangetekent.

bragten hunnen laſt, en vertoonden hem de ver- 1223.
bindtenis, daar hy in getreden was, om zyne beloften te volbrengen, en zynen eedt niet te ſchenden. Zy ontfingen van den zone het zelve antwoordt, als de eerſte gezanten van den vader hadden gekregen, en zelfs nog trotſcher, indien † *Mezeray.*
men den Franſchen ſchryver * mag geloven, die het zelve aanhaalt. Men zag niet alleen den eiſch der wedergevinge, dien men vorderde, als belagchelyk aan, maar men voegde daar nog by, dat men voornemens was het overige, dat de Engelſchen nog in Vrankryk hadden, mede te veroveren.

Een zo dreigend antwoordt wierdt voor eene 1224.
oorlogs-verklaring genomen, en men hadt geen andere gedachten van weêrkanten dan om den zelven met ernſt voort te zetten. Maar Vrankryk, dat 'er zich van langzamerhandt toe bereid Oorlog tuſſchen Engelandt en Vrankryk.
hadt, vondt zich het eerſt gereed, en was 'er ook gelukkiger in. Engelandt zag ook alle de plaatſen vallen, die het in Poitou en Saintonge hadt; en indien het Poitiers en eenige andere ſteden van weinig belang herwon, verloor het daarentegen Niort, Rochelle en St. Jan d'Angeli, die van veel groter belang voor het zelve waren.

Lodewyk wilde zyn leger, aan het hoofdt van Uitkomſt der Franſchen.
het welke hy in Poitou trok, zelf gebieden. Gelukkiger dan in Engelandt vechtende won hy den ſlag van *Savari van Mauleon*, opperbevelhebber der Engelſche benden. Deze overwinning baande hem den weg tot het innemen van Niort, van St. Jan d'Angeli, en eindelyk van de aanzienlyke ſtadt Rochelle.

Mauleon hadt zich daar in geworpen, met het *Mauleon* geeft Rochel over
voornemen van de zelve tot het uiterſte te verdedigen. Twee zaken noodzaakten hem echter tot een verdrag; de eerſte de weinige zorg, die de Engelſchen namen om hem hulp toe te zenden; de twede de hoon en de ſpot, dien zy by hun verzuim voegden, met hem eenige koffers vol oud yzer te zenden, in plaats van geldt, om het volk te betalen. Het verdrag wierdt den 28 July geſloten, en *Mauleon* ging kort daar na zelf in den Franſchen dienſt over, verſtoort over den hoon, dien men hem hadt aangedaan, en het kwaad vermoeden, dat hy wiſt, dat men tegen zyne getrouwheit hadt opgevat.

Engelandt ſcheen ongevoelig van dit verlies te 1225.
zyn; de ſlaphertigheit van zynen koning en de De graaf van Salisbury behoudt Guiënne.
nayver van de heeren, die de ſtaatzucht tegen elkander wapende, veroorzaakte deze achteloosheit omtrent de zaken in Vrankryk. Het was te vergeefſch, dat de graaf van Salisbury, die 'er in het jaar 1219 naar toe was gegaan, den byſtandt kwam verzoeken, die 'er hoognodig was, indien men deze provincie wilde behouden. Het blykt niet, dat hy iets by het hof verworf; hy trok weder overzee, zonder eenig hulpmiddel mede te brengen, dan die hy in zyne eige dapperheit (a), en in die van den prins *Richard*, broeder des konings, en eenige jonge heeren, die hem vergeſelſchapten, vondt. Dit was echter genoeg om te verhinderen, dat ganſch Guiënne den ſtroom niet volgde, en, gelyk Poitou, opſtondt. Het was zelfs genoeg om Poitou en eenige andere plaatſen te hernemen; doch het was niet genoeg Rochel te herwinnen.

Na deze verrechtingen, die van groot belang waren, vertrok *Richard* naar Engelandt, latende om

(a) Anderen zeggen, dat hy volk mede bragt, dat hy te Bourdeaux ontſcheepte.

1225. aan *Aimeri*, burggraaf * van Thouars, de zorg om over een ſtilſtandt van wapenen te handelen, die een einde van de wederzydſche vyandſchap maakte. Daar zyn 'er, die zeggen, dat deze ſtilſtandt geſloten wierdt op het aanhouden van den paus, die de Albigenzen wilde uitroeien, waar toe hy de Franſche benden van noden hadt, Het kwam derhalven met zyn belang overeen den oorlog tuſſchen de twee natiën te zien eindigen, en te beletten, dat Engelandt een leger, het welk hy tegen deze ongelukkigen wilde gebruiken, welker misdaadt alleen in hun geloof beſtondt, op de been hieldt.

*Vlaemte.

1226. Dat eene wapenſchorſſing tuſſchen Engelandt en Vrankryk veroorzaakt. † de koningin *Blanche.*

De doodt van *Lodewyk* den VIII, die in het volgende jaar voorviel, en de minderjarigheit van *Lodewyk* den IX, die hem opvolgde, veroorzaakte vele aanſlagen, die de beſtierſter † te veel werk verſchaften, om haar toe te laten de bemachtiging van Guiënne te voleindigen, al te gelukkig, dat de Engelſchen op hun beurt niets op de ſtaten van haren zone ondernamen. Deze laatſte vonden zich aan een anderen kant belemmert door hunne eige verdeeldheden; en indien zy eenige beweging maakten om zich van de minderjarigheit des konings en het ongenoegen der Franſche heeren te bedienen, het was met zo veel wanorder en kwaad overleg, met zo weinig moedt en zo veel onverſchilligheit, dat het ſcheen, dat zy geen meer belang hadden om in Vrankryk te oorlogen. Men zou gezegt hebben, dat zy alle zo ſlaphertig als de koning waren geworden, of dat zy geen anderen yver hadden dan om hunne vryheit en voorrechten tegen hem voor te ſtaan, zonder zich te bemoeien met het handhaven zyner regering, of uitzetten der palen des ryks in vremde landen. Aldus ging de ganſche regeringstydt van dezen prins door. Maar Vrankryk vondt in zyne opvolgers ontzagchelyker vyanden, die het tot de uiterſte benaauwdheit brugten.

Doodt van den grave van Salisbury.

Willem Langedegen, graaf van Salisbury (a), erfgenaam van dat graafſchap uit hoofde van zyne vrouwe, en natuurlyke zoon van *Henrik* den II, ſtierf in dit jaar, vergeven zynde, zegt men, door den opperrechter *de Bourg*. Men voegt 'er by, dat het om den gevoeligſten hoon was, dien men iemandt kan aandoen. Hy zondt, zonder dat men weet waarom, een deugniet van zo lage geboorte, als goddeloos leven, aan de vrouwe van dezen heer, om haar te verleiden. Deze booswigt bereikte niet alleen zyn oogmerk, maar

Vreemd bedryf van zyne vrouwe.

om zyn overſpel met eene andere misdaadt te bedekken, dwong hy de gravinne met hem te trouwen, als of dit ongeoorloofde huwelyk hem van het verwyt van deze echtbreuk en van het misnoegen van haren man, nog in het leven zynde, zou hebben kunnen bevryden. *Willem*, op zyne wederkomſt onderrecht zynde van dezen dubbelen hoon, bragt zyne klagten voor den koning, en verzocht om recht, betuigende, dat hy, by weigering van dien, zich zelven recht zou doen, al moeſt hy het ganſche koninkryk met de ſchuldigen doen vergaan. Hy kwam daar echter niet toe; hy liet zich bevredigen door de onderwerpingen en geſchenken van den opperrechter, die hem ter middagmaal nodigde, en onder het eeten het vergift deedt toedienen, daar hy van ſtierf. Daar is zo weinig waarſchynlykheit in dit verhaal, dat men het maar voor eene vertelling zou houden, indien men het by minder geloofwaardige ſchryvers § niet geboekt vondt. Doch zy ſpreken 'er niet alleen van, als zy van de doodt van den grave van Salisbury ſpreken; maar zy herhalen het nog, wanneer zy de beſchuldigingen, om welke men den opperrechter in het rechtsgeding trok *, bybrengen: een van de voornaamſte was het vergiftigen van dezen Lord, die zynen zoon tot erfgenaam van het graafſchap van Salisbury naliet.

(a) Eenigen zeggen, dat hy is geweeſt de neef van den opperrechter.

§ *Matth. Paris, Stow*, en andere.

* in het jaar 1233.

De gunſt van dezen ſtaatsdienaar groeide dagelykſch aan, naar mate dat de koning meer macht met de jaren kreeg, en dat hy door de toegevendheit van dezen ſchranderen hoveling geleid zynde, hy zich van hem ten eenemale liet regeren. Dit was oorzaak van het verlies van hen beide. Wy zullen 'er in dit jaar de eerſte misſlagen van zien; maar het was eerſt zes jaren daar na, dat de val van den opperrechter voorviel, en dat de beroerten van *Henriks* regering begonnen, die zo lang als zyn leven duurden.

1227. Bovengewone gunſt van *de Bourg.*

Hy was boven de twintig jaren, en hy wilde de volkome onafhankelykheit, die zyne meerderjarigheit hem gaf, genieten. Dit verklaarde hy in een Parlement, dat in dit jaar te Oxford vergadert was, daar hy de openbrieven, omtrent de boſſchen gegeven, wederriep *, klagende, dat men zyne minderjarigheit hadt misbruikt om 'er de herſtelling van te bekomen. Hy voegde daar by, dat hy voortaan zyn eigen meeſter wilde zyn, en dat hy geen tuchtmeeſter meer nodig hadt.

Henrik verklaart zich zelf mondig, en wederroept de openbrieven der boſſchen.

De biſſchop van Winchеſter, die zich altydt tuſſchen den koning en de heeren hadt gehouden, en die met verdriet het gezag van den opperrechter aanzag, beeldde zich in, dat deze laatſte woorden hem zyn afſcheidt gaven. Hy wachtte niet tot dat de koning zich nader verklaarde; dezen ſmaadt willende vermyden verliet hy goedwillig eene plaats, die hy wel zag dat hy niet langer zou kunnen behouden. Het voorwendſel, dat hy nam, was de begeerte, die hy zeide te hebben om een tocht naar Jeruzalem te doen. Men zag het voor eene grote Godvruchtigheit aan, het geen leen een ſtreek van zyne ſtaatkunde en bekwaamheit was, om zyne ongenade te verbergen, en zich te dekken voor de moeielykheden, die hem onvermydelyk ſchenen, miſſchien ook wel om 'er zyn voordeel mede te doen. De uitkomſt rechtvaardigde zyne voorzienigheit, en zyne hoop was niet ydel.

* Anderen zeggen ook van den Groten Vooerechtbrief.

Dit is oorzaak van het wegzenden van den biſſchop van Winchеſter.

Zo veel vreugde, als de herſtelling van den Groten Voorrechtbrief, en de wedergeving van de landen, die tot boſſchen gemaakt waren, aan het volk en achting voor de regering hadden verſchaft, zo veel misnoegen veroorzaakte de herroeping van den zelven. Het borſt in klagten tegen den koning en zynen gunſteling uit. Dit was het eerſte niet, dat zy in den koning en in zynen ſtaatsdienaar hadden afgekeurt; de eerſte gaf zich te veel over aan den raadt van den anderen, of de twede hadt te veel toegevendheit voor de gretigheit van den eerſten.

Aſperſingen van *Henrik.*

Een weinig voor de vergadering van Oxford hadt *Henrik* van de burgers van Londen vyf duizend marken zilver gevordert, om hen te ſtraffen, zeide hy, dat zy eene diergelyke ſomme aan den prins *Lodewyk* hadden betaalt, wanneer hy uit het koninkryk was vertrokken: als of zy niet genoeg door de afperſſing van den overweldiger waren geſtraft geweeſt, zonder nog te moeten overladen worden met de ſchattingen van hunnen wettigen koning. Hy vergenoegde zich nog

1227. niet met deze belasting; hy dwong hen ook het vyftiende van de waarde van hunne roerende goederen te geven. Londen was de eenigste stadt niet, die hy op deze wyze handelde; hy dwong Northampton ook om hem twaalf honderd marken te betalen, en door deze belasting begon hy zyne begeerte tot het geldt te doen blyken, daar hy in het vervolg zyne onverzadelykheit van toonde, zo gereed zynde om het te verspillen, als hy drift toonde om het te bekomen. De opperrechter, die deze buitensporigheden hadt behoren te beteugelen, indien hy liefde voor het gemene welzyn, of voor de eere van zynen vorst hadt gehad, begunstigde de zelve opentlyk, en droeg wel zorg, dat hy door zyne vertogen een prins niet verstoorde, wiens zwakheit hy kende, en op wien zyne toegevendheit dagelyksch meer macht bekwam, die hy door de vryheit van zynen raadt hadt kunnen verliezen.

Geholpen door den opperrechter *de Bourg*.

De gansche natie staat tegen hem op.

Het was langs dezen, voor een eerlyk man en onwraakbaren staatsdienaar verachtelyken weg, dat hy, ampten op ampten, schatten op schatten ophopende, in dit jaar nog graaf van Kent wierdt gemaakt, en dat de koning, dien hy betovert hadt, niet ophieldt hem met weldaden te overladen. Hy zocht zelfs zyn schoonbroeder te worden. Het was omtrent dezen tydt, dat hy in den zin kreeg met de jongste dochter van den koning van Schotlandt te trouwen, welkers oudste zuster aan den opperrechter getrouwt was. De schryvers verzekeren, dat dit huwelyk zynen voortgang zou gehad hebben, indien de barons zich daar niet tegen gestelt, en hem krachtiglyk het ongelyk vertoont hadden, dat hy aan zich zelven zou doen met de jonger zuster van de vrouwe van zynen onderdaan op den troon te verheffen. Voorts verwekte de verheffing van dezen gunsteling den haat niet alleen van de hovelingen, maar ook van al het volk, dat met droefheit en verwondering het bovenmatig gezag van dezen hovaardigen onderdaan aanzag, en hem, gelyk wy op zyn plaats zullen zien, beschuldigde de toverkunst gebruikt te hebben om den geest van zynen meester zo geweldig in te nemen.

Zyne eenigheit met den bisschop van Winchester, en hunne tweedragt.

Terwyl hy en de bisschop van Winchester de gunst van den koning en de regering onder zich verdeelt hadden, bevonden zich de koning en het ryk daar wel by, en deze twee staatsdienaren, achting voor elkander hebbende, was alles, gelyk wy gezien hebben, met rechtmatigheit en bezadigtheit onder hun gemeen bestier toegegaan. Dat maakte, dat de minderjarigheit van *Henrik* vreedzaam, en zelfs roemruchtig, was; zyne meerderjarigheit ontsloeg hem niet van hunne voogdyschap dan om hem afhankelyk van den opperrechter te maken, en deze niet geleid zynde door den bisschop van Winchester, zynen medegenoot, beging hy niet alleen misslagen, die hem ten val bragten, maar hy begunstigde ook die van zynen meester, die hy hadt behoren te bestraffen, en oorzaak van alle de onheilen van dezen vorst zyn geweest.

1228. Daar verliepen drie jaren voor dat zich deze veranderingen openbaarden. De verwarringen van Vrankryk, en de gelegenheit, die Engelandt daar door bekwam om zich daar van te bedienen, keerden de gedachten van deze oproerige natie naar dezen kant, en schortten voor eenigen tydt hare eige verdeeldheden op.

Lodewyk de VIII, die door zyne doodt het koninkryk aan *Lodewyk* den IX hadt ingeruimt, hadt stervende verklaart, dat hy de regering in handen van *Blanche* van Castilië, zyne gemalinne, met de voogdyschap over den minderjarigen koning, hunnen zone, hadt gestelt. Ten minste was dit de grondt, waar, of niet, waar op deze schrandere vrouw aan de regering kwam. De meeste groten van het koninkryk vonden het niet goed, en verbonden elkander om haar de zelve af te nemen. Zy gingen zelfs veel verder, en eenigen van hen verkoren een anderen koning buiten *Lodewyk*, en van een ander tak, als die, welke sedert *Hugo Capet* hadt geregeert. Onder de voornaamste hoofden der misnoegden telde men den hertog van Bretagne en de graven van la Marche en Champagne. De Fransche schryvers verhalen de zotte drift, die de laatste voor de bestierster hadt, en de behendigheit, met welke deze loze princes zich daar van bediende, om hem van de zamenzwering af te trekken, en hem zyne staten af te nemen, na dat zy zyn hert hadt gestolen. Het is hier de plaats niet om daar van te spreken; en buiten dat is het verhaal dezer geschiedenisse van ons bestek niet. 1228. Moeilykheit in Vrankryk.

Hoofden van het verbondt. * *Pieter van Dreux.*

De hertog van Bretagne * en de graaf van la Marche, die zulke betrekkingen met de regentinne niet hadden, spanden alle hunne krachten in om het ontwerp der zamenzwering te doen gelukken, en ten beste van hunne gemene eerzucht te doen uitvallen. De eerste wilde zich vry maken van de hulde van zyn hertogdom †, en de andere van die van zyn graafschap, aangezet zynde door de regeerzuchtige *Izabelle* van Angoulême, zyne gemalinne, die, na dat zy met een koning getrouwt was, zich tot een zo lagen staat van eene afhankelyke gravinne niet kon vernederen. Hy zelf hadt geen minder staatzucht, en roemende, dat hy ook uit een koninklyk huis gesproten was ‡, kon hy van zich niet verkrygen een leenman van *Alphonsus*, grave van Poitou, broeder van *Lodewyk* den XI, te worden.

† Hy was naar Vrankryk gekeert met het hertogdom van Normandië.

‡ Het huis van *Lusignan* hadt het koninkryk van Jeruzalem bezeten, als mede dat van Cyprus.

Zy zonden beide hunne gezanten aan *Henrik*. De graaf, die zyn schoonvader was, dacht meer recht te hebben dan de andere, om hem te vertonen, hoe zeer de gesteldheit des tyds om de provincien in Vrankryk weder te krygen, gunstig was; en om zyne bezending van meerder vrucht te doen zyn, liet hy ze verstellen met die van den adel van Normandië, die hunne genegenheit nog voor hunne natuurlyke prinssen, de koningen van Engelandt, hadt behouden. Maar hy bleef daar by, en het was niet voor het jaar 1243 dat hy zich in een oorlog inliet, die zeer ongelukkig voor hem uitviel.

† *Matteny.*

De Franssche schryver † zegt, dat *Henrik* met eene machtige vloot in Bretagne landde; maar dat hy de overgaaf van een kasteel * van den hertog, dat men onverwinnelyk hieldt, vernomen hebbende, zich weder scheep begaf; zonder iets ondernomen te hebben.

* Belléme.

Byna al de Engelsche geschiedenisschryvers stellen deze onderneming twee jaren later, en brengen ze op het jaar 1230. Maar zy is voorgegaan zo door de bezendingen, daar wy van gesproken hebben, die in het jaar 1228 van wegens den grave van la Marche en den hertog van Bretagne geschiedden, als door die van den adel en het volk van Guiënne, die in het laatst van het jaar 1229 gebeurde. Deze laatste wierdt nog versterkt door de afgezondenen van het Normansche eedgespan, dat Engelandt toegedaan was,

1229. 1230. was, en zyn verzoek by den koning bleef herhalen, en op zyne landinge aandringen.

Guiënne en Normandie verzoeken hem over te komen.

De aartsbiſſchop van Bourdeaux was het hoofdt van de bezending van Guiënne, en die van Normandië hadt aan haar hoofdt de voornaamſte heeren van de provincie. De eenen en de anderen verzochten den koning tot hunnen byſtandt te komen met een goed getal krygsvolk, om zyne aanhangers in deze twee provinciën te ondersteunen, de Franſchen daar uit te verjagen, en die van Aquitanië * en Normandië onder zyne wettige regering te doen wederkeren. Alles verplichtte *Henrik* tot dezen veldtocht, en alles ſcheen hem een goeden uitſlag te beloven. Vrankryk was door zyne eige verdeeldheden ontruſt. Guiënne en Normandie rykhalſden naar de zachte regering van Engelandt, en iedereen yverde om volk en geldt te bezorgen, om de oude bezittingen wederom te bemachtigen. Ondertuſſchen riedt de opperrechter, die den koning regeerde, en met wien alleen hy omtrent deze bezendingen raadpleegde, de gezanten weg te zenden tot een bekwamer tydt, om volk te kunnen ontſchepen. Het is waar, dat het in den winter was; maar de overtocht was ook niet lang, en de landing kon in hunne havenen met alle veiligheit geſchieden, daar die van het landt zich gereed maakten om hen te ontfangen, en zy geen den minſten hinderpaal in het landen zouden vinden.

* die van Poitou, Saintonge, enz.

De opperrechter ſpreekt het tegen.

Dit was de eenigſte misſlag niet, dien deze ſtaatsdienaar beging; hy wierdt van een nog veel ſchandelyker en nadeeliger voor de landing gevolgt. Eindelyk beſloot men de zelve te doen; maar wanneer alles gereed was, haperde het aan ſchepen.

Twee zulke domme misſlagen, en die zo kort op malkander volgden, konden aan zyne bekwaamheit, of nalatigheit niet toegeſchreven worden, en het was moeielyk de zelve anders aan te zien dan eene verſtandhouding met den vyandt. Men beſchuldigt hem ook, dat hy zich van de beſtierſter hadt laten winnen, en dat hy van het Franſche geldt hadt getrokken, om zyn vaderlandt en zynen koning te verraden. Wy zullen het verwyt, dat de koning hem daar over deedt, horen, die zich echter door eene onbegrypelyke betovering weder aan hem overgaf, en geheel op hem het uitruſten van de vloot en het overzenden van krygsbenden ſtaan liet. Deze twee omſtandigheden zyn al te zonderling om 'er de byzonderheden niet van op te geven.

Voorbereiding van *Henrik* om Vrankryk den oorlog aan te doen.

De opperrechter, die macht genoeg op den geeſt van zynen meeſter hadt gehad, om hem tot een gelegener tydt de landing, door die van Aquitanie en Normandië verzocht, te doen uitſtellen, hadt geen gezag genoeg om de zelve een twede maal te doen verſchuiven, wanneer het ſomer was geworden. De koning wenſchte het, en het volk en de adel zetten hun goedt en bloedt met vreugde daar voor op. De hertog van Bretagne drong het nog ſterker aan dan de afgezondenen van Guiënne en van Normandië deden, en het was in des zelfs havenen, dat men vaſtelyk beſloot de landing met een machtig leger te doen. *Henrik* hadt geen moeite om het leger op de been te brengen. Men kwam van alle provinciën om zich tot een zo gewenſchten oorlog te laten opſchryven, daar men zich niet minder van beloofde dan de herwinning van alle de provinciën, die de ongelukkige *Jan* Zonderlandt hadt ofſchandelyk afgeſtaan, of lathertig verloren.

De ganſche ſomer verliep nochtans met het leger, dat men wilde inſchepen, byeen te brengen, en het was niet dan daags na St. Michiël, dat zich alles te Portsmouth gereed bevondt om te vertrekken. Sedert een geruimen tydt hadt men zulk ſchoon volk, noch zo talryk, niet gezien. Daar waren 'er, die niet alleen van alle plaatſen van Engelandt, maar ook van Ierlandt en Schotlandt, waren gekomen. De ruitery en het voetvolk waren even ruſtig; wapenen, paarden, uitdoſſching, alles bekoorde. De koning, aan het hoofdt van den ganſchen adel van het ryk, die hem hadt willen vergeſelſchappen, maakte eindelyk van dit leger de aangenaamſte vertoning der wereldt. De monſtering gedaan zynde, wanneer men geen andere gedachten hadt dan om te vertrekken, en zich met eene vreugde daar toe gereed maakte, welke krygsbenden, die niet meer wenſchten dan te vechten, en zich van de overwinninge verzekert hielden, aanmoedigde, wierdt men eerſt gewaar, dat 'er geen ſchepen genoeg waren tot de overvoeringe van het volk, en dat 'er de helft niet by der handt was van die daar toe vereiſcht wierden. Deze zorg kwam op den opperrechter aan, en men kon dit gebrek niet toeſchryven dan aan een onverantwoordelyke nalatigheit omtrent een werk van zo groot een belang, of aan een verraadt, daar het vermoeden van natuurlyk in de gedachten oprees. 1229. 1230.

De opperrechter doedt het verydelen.

Dit was ook het eerſte denkbeeldt, dat den koning in den zin kwam. Hy beſchuldigde den opperrechter van de koninginne *Blanche* omgekocht te zyn, en vyf duizend marken van haar ontfangen te hebben, tot loon van zyne verradery. In dit oogenblik ſcheen het als of de betovering geen kracht meer hadt; de gunſteling verdween, en hy zag alleen in hem een verrader, gelyk hy den opperrechter opentlyk noemde. Hy liep op hem met den degen in de handt, en hy zou hem doorſtoken hebben, indien de graaf van Cheſter en andere heeren daar niet tuſſchen gekomen waren, en deze eerſte drift geſtilt hadden.

Henrik wil hem doden.

De zelve was maar al te wel gegrond, en iedereen meende, dat de gunſteling nu zonder hope van herſtelling was. Het gebeurde echter ganſch anders, en men kan zeggen, dat zo 'er bezwering, of betovering, geweeſt is in de macht, die deze ſtaatsdienaar op den geeſt van zynen meeſter hadt, de zelve in deze gelegenheit gebleken is.

De betovering tot hem waarts wordt weder levendig.

Naauwlyks hadt de koning hem doen weggaan op eene wyze, dat men reden hadt te geloven, dat hy nooit weder zou komen, of hy riep hem wederom, en men zag hem benevens zyne bediening wederom bezit nemen van de gunſt van zynen meeſter, behoudende de zelve trotſchheit omtrent zyns gelyken.

Zodanig is de laf heit en achteloosheit van *Henrik* geweeſt. Aan eene ongevoelige wyze van leven gewend was hy een vyandt van zaken waar te nemen, die hy op zyne ſtaatsdienaren liet ſtaan, en om de moeite, van nieuwe te verkiezen, niet te hebben, hieldt hy zich gaarne aan de gene, die hy reets verkoren hadt, zonder zich in het laſtige onderzoek van het goed of het kwaad gedrag van zynen dienaar in te laten. Zie daar, zonder verder geheim te zoeken, de ware oorzaak van het wederroepen des opperrechters. De koning, die zich aan zyn beleidt hadt overgegeven, kon van zich niet verkrygen andere kenniſſen te maken; hy ontfing zyne verſchoning, en beval hem op nieuw de toebereidſelen

1230. tot den veldtocht tegen den aanſtaanden ſomer gereed te maken.

Nieuwe toebereidſelen, die de gunſteling weder doedt te niet lopen.

Hy werkte daar met meer ernſt aan, dan hy aan dien van het voorgaande jaar hadt gedaan; maar de uitkomſt was 'er niet gelukkiger van: hy vondt nog eens het middel om deze onderneming tot niet te doen lopen.

De koning, zich dan met deze ſchone krygsbenden en moedigen adel, die zich in dit jaar, gelyk in het vorige, op de verzamelplaats bevondt, ingeſcheept hebbende, ligtte het anker onder het geſchal der trompetten en toejuichingen van het volk, en landde te Nantes, daar de hertog van Bretagne hem met ongeduldt verwachtte. Alles was hem gunſtig. De beroerten waren in Vrankryk nog niet geheel geſtilt, en Normandië verlangde maar naar zyne tegenwoordigheit om de wapenen van Engelandt op te ſteken. *Paiſnel*, een der voornaamſte heeren van het landt, kwam hem van zynen trouwen dienſt verzekeren, met zich brengende zynen broeder, met nog zeſtig van de kloekmoedigſte edellieden van de provincie. Hy verzocht hem, dat hy zich daar wilde vertonen, en hy verzekerde hem van een algemenen opſtandt tot zyn voordeel, zo haaſt als men zynen ſtandaardt zou zien waaien.

Hy ſpreekt het trekken naar Normandië tegen, en houdt zich in Bretagne op.

Zyne vertogen waren te vergeefſch, en *Henrik* in zyne eerſte ſlaperigheit, of in zyne eerſte betovering gevallen zynde, liet zich nog eens door zynen gunſteling om den tuin leiden, die hem belette eene zo gunſtige tydsgelegenheit waar te nemen. Hy ontriedt hem de verovering van Normandië, en hieldt hem in Bretagne met gaſteryen en vermakelykheden op, daar hy den tydt, dien hy tot belegeringen en veldſlagen hadt behoren te gebruiken, verwaarloofde. Zyn leger verwyfde, en verliep zich in weelde, naar zyn voorbeeldt; en de ziekte, die daar in het vervolg onder kwam, deedt het zelve ten eenemaal verſmelten: zo dat het zich meer verzwakten vermoeid vondt door zyne luiheit en ongebondenheden, dan door het trekken en vechten, ende winter naderende, dacht men niet dan om weder te keren.

Men behaalde daar minder eer by, dan men verwacht hadt, en de koning weder ſcheep gaande met de droevige overblyfſelen van een kwynend leger, kwam den 25 Octobre weder te Portsmouth met minder ſtatie dan hy vertrokken was. In het ganſche ryk beſpeurde men niet dan rouw. De bloem van den Engelſchen adel was in deze ongelukkige onderneming vergaan, en de gemaakte koſten hadden het ryk uitgeput, zonder dat men dit verlies door de eer van een gewonnen veldſlag, of door het bemachtigen van eene eenige ſtadt, hadt geboet.

1231. Al de ſchuldt viel op den gunſteling. De hovelingen, die alleen gelegenheit zochten om hem te doen vallen, waren zeer verblyd, dat zy waarſchynlyke redenen hadden om hem dit ongeval te laſt te leggen, en de koning was niet min verheugt, dat hy daar door zelf onſchuldig wierdt verklaart. Ten anderen deedt het verdriet, dat hy hadt van zich zonder geldt te zien, en zonder het van zyn Parlement te kunnen krygen, dat hem in dit jaar het onderſtandt, dat hy verzocht, weigerde, hem geloven, dat deze weigering alleen uit den haat ſproot, dien men voor *de Bourg* hadt, en hy begon hem minder genegenheit te tonen.

De biſchop van Wincheſter van zynen tocht naar Paleſtina wederom; en als voren zyn plaats in den Raadt en in de gunſt van zynen vorſt nemende, zocht hy zyne ſchade te verhalen op zynen mededinger, die hem daar uit hadt geſtoten, bedacht zynde om hem daar op zyn beurt uit te ſtoten. Gelyk hy meer bekwaamheit dan *de Bourg* hadt, en van Paleſtina zo veel roem medebragt, als de andere laſteringen en haat wegens de laatſte ongelukkige onderneminge van Bretagne hadt verkregen, vondt hy den weg gebaant om zich te wreken, en hem te doen vallen. 1231. van Wincheſter komt wederom.

Opſtandt van *Leolin*, prins van Walles.

Daar toe hielp hem ook veel de gelegenheit, die hem de opſtandt van den prinſſe van Walles verſchafte. De vermaarde *Leolin*, daar wy dikwils van geſproken, en gelegenheit zullen hebben om in het vervolg nog meer van te ſpreken, hadt de wapenen weder opgenomen, en verwoeſtte de naburige provinciën. Dit was een ſchande voor de natie, die den koning verzocht, dat hy dezen overlaſt wilde beteugelen, en niet dulden, dat een zo verachte vyandt het vuur en het ſtaal in het ryk bragt. *Henrik* ſtemde de rechtvaardigheit dezer klagten toe, als mede de noodzakelykheit om eenig volk te doen trekken om de grenspalen te bewaren, en dezen moedwilligen aanvaller te ſtraffen: maar hy verſchoonde zich op de uitputting zyner geldkas en op de kwade geſteldheit van zyn Parlement.

De biſchop van Wincheſter beſchuldigt den opperrechter.

Hier is het, dat hem de biſſchop van Wincheſter wachtte. Deze prelaat, die zich aan het hoofdt van den Raadt bevondt, nam de vryheit om den koning te vertonen: „Dat zyne armoe„de niet veroorzaakt was dan door zyne verkwif„ting en door de kwade voorzorge van die het „beſtier niet alleen van zyne inkomſten, maar „ook van het ganſche ryk in handen hadt; dat „zyne goede onderdanen met droefheit zagen, „dat hy maar koning in naam was, terwyl de „ſtaatsdienaar, die de macht misbruikte, welke „hy zich zelf hadt laten ontnemen, alle de voor„deelen van de koninklyke waardigheit genoot". Hy kon den opperrechter niet klaarder beſchryven. De koning erkende hem maar al te wel aan zo gelykende trekken. Hy vondt 'er zich zelven ook in afgeſchetſt, en de ſchaamte, die hy van zyne achteloosheit hadt, ſloot hem den mondt, en belette hem iets op de reden van den biſſchop van Wincheſter te antwoorden, overtuigt zynde van de waarheit van zyn verwyt, en denkende, hoe hy zyn gezag, dat deze gunſteling hem hadt ontweldigt, zou wederkrygen.

Hy dorſt hem echter nog zo openbaar niet aantaſten, en vergenoegde zich voor eerſt van de onderbedienden rekening te eiſchen van het aanleggen van het geldt. De biſſchop van Wincheſter bediende zich nog van deze gelegenheit om te voltrekken het geen hy begonnen hadt, en den bollen en onſtandvaſtigen geeſt des konings te bewegen, dat hy recht op de oorzaak van het kwaadt zou gaan, zonder zich met ongelukkigen op te houden, die niet anders dan werktuigen waren, welker ſtraf de wonden van den ſtaat niet zouden helen.

Redenvoering, die hy aan den koning doedt om dezen gunſteling onder te brengen.

Aan deze verachte onderdanen, zeide hy tegen den koning, *moet uwe Majeſteit zich niet vergrypen. Hunne veroordeeling kan uwe inkomſten en de ruſt van het koninkryk niet herſtellen. Daar is een ander, die de ſchuldt daar van heeft, dien men met recht het uitputten van de eene en het ongenoegen van het ander kan toeſchryven, en wiens ſtraf alles zal herſtellen. Het is niet nodig, Sire, dat ik u dien ge-*

1232. *gevaarlyken ſchuldigen man noeme, die de ongetrouwheit met de gierigheit en ſlaatzucht paart, en die, niet te vrede zynde met het gezag van zynen meeſter aan zich te trekken, daarenboven nog gemeenſchap met zyne vyanden houdt, gereed om hen zyn vaderlandt over te leveren, na dat hy het heeft uitgeput. Ik zeg niets, Sire, daar Gy zelf niet van zyt overtuigt geweeſt, en dat Gy hem hebt vergeten. Uwe goedheit en zyne bekoringen hebben U belet verder te gaan. Laat deze laatſte varen, Sire; en ophoudende hem bewyzen van de eerſte te geven, die hy zich zo dikwils heeft onwaardig gemaakt, doedt hem voortaan Uwe rechtvaardigheit gevoelen: zy is niet minder eene deugdt der koningen dan de goedheit; zy geeft zelfs aan deze laatſten al hare waarde, en zonder de zelve is zy maar eene zwakheit, die ſchandelyk voor een koning en ſchadelyk voor een koninkryk is.*

Eene zo krachtige redenvoering, voortkomende uit den mondt van een ſtaatsdienaar, die zo veel gezag hadt, en voor wien de koning altydt grote achting hadt gehad, was van die uitwerking, die men daar van hadt verwacht; het zy dat men de zelve aan deze vertogen moet toeſchryven, het zy dat de rampzalige tydt van de verandering gekomen was. In der waarheit, alle zaken hebben haren tydt, en het noodlot der onderdanen is niet minder vaſtgeſtelt dan dat der koningen: de verhoging en vernedering van den eenen zo wel, als van den anderen, heeft een vaſten ſtip, dien men niet verkorten, noch verlangen kan. Dit zullen wy nu gaan zien in den val van den opperrechter en de herſtelling van den biſſchop van Wincheſter: doch wy zullen het nog breder beſchouwen in den tweeden val van den laatſten, en in de herſtellinge van den eerſten. Zo zeer was het geluk van deze twee mededingers onderling vermengt, en zo ſeldzaam ging het in hunne verheffinge en in hunnen ondergang toe.

1233. De bepaalde tydt van hunne omkeering, die in dit jaar door de herſtelling van den prelaat in de volle gunſt des konings, en door de ongenade van den opperrechter begon, was ook die van de beroerten, die de regering van *Henrik* met geweldt begonnen te ontruſten. Wy hebben zyne minderjarigheit geruſt en gelukkig genoeg gezien, van zyn negende jaar af, wanneer hy koning wierdt, tot op zyn twintigſte, wanneer hy zelf meeſter wilde zyn, en onder geen tuchtmeeſter ſtaan, gelyk hy zich zelf uitdrukte. Wy hebben de verwarringen byna met zyne meerderjarigheit zien beginnen: doch in dit jaar en in het volgende borſten zy met groot geweldt uit. In het vervolg zullen wy de ongeregeldheden zien vermeerderen, en het kwaadt groter en groter worden.

Wy hebben de redenen van de ongenade des opperrechters, en de middelen, die zyne vyanden in het werk ſtelden om de zelve te verhaaſten, achtereen verhaalt. Maar eer dat wy den blixem, die hem verbryſelde, uit de handt van den koning zien voortkomen, is het nodig, dat wy het verhaal van den oorlog tegen de prins van Walles eindigen, en dat wy iets zeggen van de andere gevallen, die in het jaar 1233 voorvielen.

Henrik bedwingt die van Walles.

Wat klagten de koning ook hadt gedaan over het gebrek van geldt en krygsbenden, om tegen den oproerigen *Leolin* te zenden, liet hy nochtans niet na, om met een leger, dat machtig genoeg was om zyne invallen te beteugelen, tot op de grenzen te trekken. Die van Walles dorſten niet verſchynen, en verſcholen zich in de boſſchen en in de ongenaakbaarſte plaatſen van hun landt. *Henrik* vondt niet goed hen aldaar te vervolgen; maar om hen het uitkomen en het plunderen van het naburige landt te beletten deedt hy de ſterktens weder opbouwen, die hen voor afſchuttingen dienden, en die deze trotſche vyandt hadt vernielt. 1233.

Beroeringen tuſſchen de burgers en ſtudenten.

Op de beroerten van die van Walles volgden andere bewegingen van minder belang voor de veiligheit van het gemeen; maar die mogelyk van geen minder aangelegenheit waren voor de nuttigheit en verbetering van den ſtaat, en gaven op haar beurt veel zorg aan den koning. De verſchillen tuſſchen de burgery en de hogeſcholen van Cambridge hadden dezen oproer verwekt. De burgers klaagden, dat hunne huizen te opgepropt waren met ſcholieren, en de ſcholieren klaagden, dat de burgers de huishuur op al te hogen prys hielden. De koning ontzag de eenen en de anderen. Maar het blykt by zyne brieven aan den hoofdſchout * en de ſchepenen van deze ſtadt, dat hy de zaak van de hogeſchole voor de rechtvaardigſte aanzag, of dat ten minſte hun belang hem het waardigſte was. „Hy vertoonde „hen de eer en het voordeel, dat niet alleen de „ſtadt, maar ook het ganſche ryk, van zulk ee„ne bloeiende hogeſchole trok; dat niets tot de „achting van een volk meer toebragt dan de we„tenſchappen en kunſten; dat zy, wel ver van zich „te bedroeven over de menigte van leerlingen, „die van alle plaatſen van Engelandt en van over„zee kwamen, om aldaar onderwezen te worden, „daar over eene grote vreugde behoorden te „hebben; dat, wat hem belangde, hy daar eer „in ſtelde, en dat hy hen vermaande eene jong„heit, die voorgeſchikt was om het ryk te ver„beteren, en dienaars voor den ſtaat en de kerk uit „te leveren, gunſtiglyk te behandelen". Hy beval vervolgens, dat het verſchil tuſſchen de burgers en de ſtudenten door vier gemachtigden zou vereffent worden, waar van men twee uit de burgery, en twee uit de hogeſchole zou nemen. Dit wierdt uitgevoert, en de ruſt wierdt tuſſchen de twee partyen herſtelt. Doch het was van geen langen duur; zy kwamen daar na tot zulk eene verbitterdheit, dat op twee verſcheide malen een gedeelte van de ſcholieren eene nieuwe hogeſchool te Northampton ging oprechten; maar tot twee malen toe kwam zy zich weder met de oude vereenigen, die zich altydt heeft ſtaande gehouden, en nog heden een der ſchoonſte ſieradiën van het koninkryk is.

*Maire.

De hogeſchool trekt naar Northampton.

Randolphus, graaf van Cheſter, ſtierf op het laatſte van het jaar 1232, en door zyne doodt verviel dat graafſchap aan zynen neef *Jan*, bygenaamt de Schot, of de Schotſchman, zoon van zyne zuſter *Machtelt*, en van *David*, prins van Schotlandt. Hy bezat het zelve niet lang, en ſtierf aan het vergift, dat zyne vrouw hem hadt ingegeven *, die eene dochter van *Leolin*, prins van Walles, was. Dit graafſchap wierdt toen door *Henrik* den III weder aan de kroon gehecht, en eenige jaren daar na huldigde hy 'er den prins *Eduard* †, zynen zoon, in.

Graafſchap aan de kroon vereenigt.

* in het jaar 1237.

† in het jaar 1254.

Wy hebben den koning als verbaaſt gelaten over de redenen van den biſſchop van Wincheſter, die hem door de kracht van zyne uitdrukkingen uit de betovering trok, daar hy tot dezen tydt toe ter gunſte van den opperrechter in geweeſt was. De hovelingen gaven hem geen tydt om daar weder toe te vervallen. Zy vreeſden, dat het met deze gemoedsbeweging zou gaan, als die van het jaar 1229 was geweeſt, wanneer hy

1233. hy dezen ſtaatsdienaar hadt verweten, dat hy een loontrokker van de koninginne *Blanche* was, en hem niettemin de eige macht, als te voren, op zynen geeſt laten nemen. Om nu zulks te beletten, haaſtten zy zich om zich van zyne verbaaſtheit en gramſchap te bedienen.

Beſchuldigingen tegen den opperrechter ingebragt.

De redenen van den kerkvoogdt hadden de eenen en de anderen opgewekt. Hy hadt hem verſchrikt, met hem het gevaar te doen zien, daar hem de kwade behandeling en de ongetrouwheit van den opperrechter voor bloot ſtelde, en hy verwekte zyne gramſchap en zyn misnoegen tegen dezen ondankbaren, die zyne gunſt zo onwaardig misbruikt hadt. Zy ſchoten alle om het zeerſt op den gevallen gunſteling de vurigſte pylen van hunnen haat uit. De eene beſchuldiging was zo haaſt niet voortgebragt, of daar kwam eene andere op, en niet te vrede zynde met hem de ergſte misdaden, die iemandt kan begaan, te laſt te leggen, ſchreven zy hem nog andere toe, die zy verzierden. Zyn verraadt en zyne verſtandhouding met Vrankryk, die de koning zelf hem hadt verweten, wierden vooral niet vergeten; de rovery van des lands geldt, en het verſpillen van de inkomſten van het ryk kwamen vervolgens op de baan: men voegde daar het ſchoffeeren en vergiftigen by, en men ſchilderde met de zwartſte verwe af het geen geſchied was aan den grave van Salisbury, waar van wy boven geſproken hebben. Het bleef daar nog niet by: men beſchuldigde hem, dat hy een tovenaar was; dat hy van de juweelen van de kroon een ſteen hadt zoek gemaakt, die de kracht hadt van den ring van *Gyges*, de welke den gene, die den zelven droeg, onzichtbaar maakte. Men voegde daar by, om zyne misdaden nog groter te maken, dat hy dezen ſteen gezonden hadt aan den onruſtigen *Leo-hin*, den onverzoenlykſten vyandt van Engelandt. Alle deze beſchuldigingen vonden ingang, de laatſte zo wel, als de eerſte, en het volk, dat zich zeer ligt laat innemen door het gene, dat verwonderlyk ſchynt, was 'er ten vollen van overtuigt. Men twyffelt echter, of de verſtandige lieden deze ligtgelovigheit hadden; maar daar was genoeg in dit alles om zyn rechtsgeding op te maken; men arbeidde daar met yver aan, en het was zekerlyk met zyn leven gedaan geweeſt, indien hy niet tot twee malen toe zyne vyanden ontvlucht was.

Hy wykt in eene kerk.

De eerſte maal vluchtte hy in de kerke van Brentevood, in het graafſchap van Eſſex. Men haalde hem daar met geweldt uit; maar de biſſchop van de plaats liet hem daar weder in brengen, en hy bleef aldaar eenige dagen als in eene ſchuilplaats voor de eerſte oplopendheit van den koning, die de heiligheit van deze plaats niet dorſt ſchenden. Hy hieldt zich te vrede met hem daar opgeſloten te houden, en alle de toegangen zo wel te doen bewaken, dat niemandt hem onderhoudt kon brengen. De honger dwong hem daar uit te komen, en hy viel toen in de handen van de wacht, die hem naar den koning bragt. Doch zyne gramſchap was toen al bedaart; hy zondt hem naar den Tour van Londen, zonder aan de woede van het volk en van zyne vyanden toe te ſtaan, dat hem het leven wierdt benomen.

De koning zendt hem naar den Tour.

Men verklaart al zyne goederen verbeurd.

Men zette hem echter van alle zyne ampten af; men vroeg hem rekening van alle zyne beſtieringen; men eiſchte van hem alle de verantwoordinge van de uitputting der inkomſten en van het ganſche ryk; men ſloeg zyne goederen aan, die onnoemelyk waren, en de koning leide de handt op de zelve. Doch daar bleef het toen by; hy wilde niet toeſtaan, dat men het doodvonnis uitſprak over een man, dien hy zich niet kon onthouden aan te merken als die het meeſt hadt toegebragt om hem de kroon op het hoofdt te zetten, om niet te zeggen, dat hy hem alleen de kroon verſchuldigt was. Hy herdacht, dat hy met het behouden van Douvres het ganſche ryk hadt behouden; dat hy het leven van zynen broeder hadt bloot geſtelt om aan zynen wettigen prins getrouw te blyven; dat deze ſtandvaſtigheit den voortgang van den geweldenaar hadt geſtuit, wiens nederlaag gevolgt was van de ſchielyke omkeeringe, die het toneel zo gelukkig tot zyn voordeel hadt verandert. Hy herdacht nog ten laatſte, dat na de doodt van den grootmaarſchalk, zynen voogdt en regent van het ryk, *Huibert de Bourg*, onder den naam van opperrechter de zelve zorg hadt gedragen, en dat zyne bekwaamheit zyne minderjarigheit zegepralende hadt gemaakt. De overdenking van zo vele gewigtige dienſten ontwapende zyne gramſchap, en de aanmerkingen, die hy niet kon nalaten daar over te maken, bevrydden den opperrechter voor de twede maal. Hy behieldt hem by het leven: doch hy gaf hem zyne vryheit niet weder, en hy was naar allen ſchyn zeer verblyd, dat zyne gevangenis en beſchuldigingen, waar, of niet, hem een voorwendſel gaven om al de grote rykdommen, die deze ſtaatsdienaar gedurende den tydt, dat hy in gunſt was geweeſt, verzamelt hadt, in zyne koffers te doen komen. Hy nam hem de zelve evenwel niet al te maal af; hy hieldt 'er nog genoeg over om als een groot heer te leven, indien hy niet gevangen was geweeſt. Doch hy bleef niet voor altydt gevangen. Het geluk wilde, dat hy ontkwam, en byaldien hy in zyne eerſte waardigheit niet herſtelt wierdt, wierdt hy echter aan het hof herroepen, daar hy de vreugde hadt van met aanzien zyne dagen te eindigen. Hy hadt zelfs het genoegen van zynen grootſten vyandt in de zelve ongenade te zien vallen, die hy hem hadt veroorzaakt, en daar hy met veel minder eer dan hy uit geraakte.

1233.

De koning heeft een ſtrydt tuſſchen zyne gedane dienſten en verraadt.

Men liet hem zo veel, dat hy eerlyk kon leven.

De biſſchop misbruikt op zyn beurt des konings gunſt.

Dit was de biſſchop van Wincheſter. Wy moeten eerſt van zyne verhoginge ſpreken eer wy tot zynen val komen. Hy trok weinig voordeel uit den val van den opperrechter, en uit dien, welken hy zelf eerſt hadt moeten ondergaan. De een en de ander behoefden hem geleert te hebben zyne macht met matigheit te gebruiken; niet dan wyzen raadt aan den ſlaphertigen koning te geven, die zich nu door den eenen, en dan door den anderen liet regeren, om de groten geen reden van ongenoegen te geven; zich voor anderen gezeggelyk te dragen, en het ganſche volk te vieren. Hy deedt niets van dit alles; verblind zynde door zyn geluk, hieldt hy geen middelmaat, en de uitdeeler van des konings gunſten zynde beſteedde hy de zelve nog ſlimmer dan zyn voorzaat gedaan hadt, en haalde zich meer vyanden op den hals dan hy ooit hadt gehad. Indien de opperrechter de zelve zo mildelyk niet aan de Engelſchen hadt medegedeelt, die zyne landgenoten waren, hy hadt ze echter aan de vremdelingen niet verſpilt. Dit deedt de biſſchop van Wincheſter, en dit ſtrekte het meeſt tot zyn bederf. Van Poitou geboortig zynde, liet hy zich door de liefde tot zyn vaderlandt vervoeren, en zonder eens te denken aan de yverzucht der Engelſche natie, die niet verdragen kan, dat men aan vremdelingen de

Zyne misſlagen.

1233. de bedieningen en de rykdommen van het landt geeft, verwekte hy den haat en het ongenoegen van het ganſche ryk. Men zag het, zeiden de misnoegden, overſtromen van de landgenoten des biſſchops, en daar waren geen geſtelde jaargelden, of ampten, dan voor hen te bekomen. Zy klaagden boven al over eenen *Pieter van Orival*, onverzadelyker en ſtouter ondernemer dan een van de anderen, en de twede in gunſt by den koning, by wien de biſſchop van Winchefter, die hem hadt ingeroepen, om hem te onderſchragen, de eerſte plaats hadt.

Hy verwekt tegen zich den haat van den nieuwen grootmaarſchalk.

Naauwlyks hadden de vyanden van den opperrechter hem doen bannen, of zy bemerkten, dat, in plaats van by den ruil gewonnen te hebben, hun ſtaat veel ſlechter was geworden, en zy zochten den ondergang van den prelaat met den zelven yver, met welken zy dien van zynen mededinger hadden verzocht. Het ſcheelde weinig, of dit zelve jaar hadt den ondergang van deze twee gezien, en de verbindtenis, die 'er wierdt gemaakt tot bederf van dezen nieuwen gunſteling, was zo machtig, en handelde met zo veel geweldt, dat hy al zyn geluk en bekwaamheit wel van noden hadt om daar van niet overrompelt te worden. Aan hun hoofdt hadden zy eenen van de grootſte en driftigſte heeren van het ryk, zeer gevoelig, en die, wat meer is, op nieuw beledigt was door de mocielykheit, die hy hadt ontmoet in zyne inſtellinge in het grootmaarſchalksampt. De doodt van *Willem van Mareſchal* hadt deze plaats open geſtelt, en de twede van zyne broeders, wiens naam *Richard* was, dacht, dat deze plaats hem van rechtswegen toekwam, en dat hy daar alleen om te vragen hadt om ze te verkrygen. Maar hy bedroog zich. De gunſteling vertoonde aan den koning, dat het eene goede ſtaatkunde was, eene plaats van zulk een belang erffelyk te maken, behalven dat het gevaarlyk was, de zelve aan een onderdaan te geven, die zo oproerig van aardt was, als hy, die de zelve verzocht. Men vondt dan eindelyk goed, hem in het belang van het hof te houden, en de vrees, die het hof voor de bedreigingen hadt, die hy deedt, haalden de beweegreden over, die het zelve meende te hebben om het te weigeren. Dit was het zwaardt in handen van een verwoed menſch, en ter zelver tydt een hoofdt aan de misnoegden te geven. *Richard*, gevoeliger over den tegenſtandt, dien hy hadt gevonden, dan over de beleefdheden, die men voor hem hadt getoont, dacht nergens anders op dan om zich te wreken over de genen, de welke hem hadden gedwarsboomt. Hy vondt alles tot zyne hulpe bereid, en de Engelſchen, verſtoort wegens de overſtroming van die van Poitou, waren verheugt, dat de grootmaarſchalk hunne verbindtenis voorſtondt.

En van *Richard*, broeder des konings.

De zelve wierdt nog verſterkt door een anderen *Richard*, veel machtiger dan de eerſte, ten minſte door de hoedanigheit van prins van den bloede, die hy bezat. Het was de broeder van den koning, die uit genegenheit voor het ryk, en uit ſpyt van zich buiten de regering geſloten te zien, zich mede by de misnoegden voegde. Zy dachten toen, dat zy volkomen gemachtigt waren om hunne klagten, of veel eer hunne dreigementen, aan den koning voor te dragen, en hem opentlyk de herſtelling van den ſtaat, nevens de uitſluiting der vremdelingen, te verzoeken.

De grootmaarſchalk beſchuldigt hem.

De grootmaarſchalk nam aan het woordt te doen. Zyne aanſpraak was krachtig, en miſſchien wat al te trotſch. Hy eindigde de zelve met deze twee ſtoutmoedige keuren, welke hy den koning voorſtelde, *of die van Poitou, die den meeſter*, zeide hy, *in Engelandt ſpeelden; de vryheit onderdrukten, en de wetten vernietigden, te bannen, of te verwachten, dat zyn hof en Raadt van alle de heeren van het landt, die niet langer een ſpot aan den hoogmoedt der vremdelingen wilden zyn, verlaten zouden worden.* 1233.

De koning verwachtte eene zo trotſche reden niet; en gelyk hy van natuur vreesachtig was, ſcheen hy 'er over verbaaſt te zyn. De biſſchop van Winchefter, die dit merkte, gaf hem geen tydt om een zacht antwoordt te geven, eer nadeelig aan zyne eer, en nog nadeeliger aan de belangen van den gunſteling, en van alle die van zyne landzaten waren. Het woordt dan opnemende met eene ſtem van gezag, welke die van den grootmaarſchalk overhaalde, zeide hy: *Het komt den koning toe, tot zynen dienſt in te roepen zo vele vremdelingen, als het hem zal behagen, om hem zyn recht te helpen verdedigen, en in een genoegzaam groot getal om de wederſpannigen den mondt te ſtoppen, en den hoogmoedt van die genen, die de ſtoutheit hebben van hem zelfs tot op zynen troon te komen honen, te bedwingen.* Stout antwoordt van den biſſchop.

De koning was verblyd, dat hy uit de belemmering, daar hy zich in zag, door een zo ſtoutmoedig antwoordt raakte, en betuigde het zelve toe te ſtemmen. De misnoegden waren in het tegendeel op hun beurt verwondert, en vertrokken uit de kamer, zonder weder te antwoorden. Maar zy droegen het misnoegen daar van mede, en het duurde niet lang, of het openbaarde zich. De biſſchop van Winchefter bereidde zich aan zynen kant om hunne gramſchap en aanſlagen te verydelen. Derhalven, terwyl de eerſte hunne verbindtenisſen vernieuwden, en nieuwe eeden afleiden, om de wapenen niet neder te leggen, voor dat zy alle de vremdelingen verjaagt, en de vryheit van het volk herſtelt zouden hebben, zondt de gunſteling bevelen naar de provinciën over zee, om aldaar volk te werven, en het zelve naar Engelandt te zenden. De koning onderſteunt hem.

Eer dat deze krygsbenden aankwamen, vondt hy raadzaam de regering te rechtvaardigen in eene vergadering, of in een Parlement, waar in hy hoopte dat hy zyn bewindt zou doen goedkeuren, en de eedgenoten als oproermakers doen veroordeelen, indien hy hen niet tot hunnen plicht kon brengen. Het Parlement, wierdt te Oxford beroepen; maar geen der heeren verſcheen daar in, het zy dat men hen op eene wyze, overeenkomende met hunne waardigheit, niet hadt verzocht; het zy dat zy vreeſden, dat zy 'er de ſterkſte niet zouden zyn, en door de vremdelingen overmeeſtert worden: zo dat men daar niets beraadſlaagde. Men beſloot alleen hen te dagvaarden, doch veel eer als ſchuldigen dan als leden van het Parlement, en indien zy niet opkwamen, een vonnis van verſtek uit te laten gaan, dat hen van hunne voorrechten beroofde, en de vergaderde leden met eene volle parlementaire macht bekleedde. Parlement te Oxford tegen de misnoegden gehouden.

Ondertuſſchen was een Dominikaner monnik, genaamt *Robert Bacon*, voor den koning predikende, ſtout genoeg om hem te zeggen, dat hy den rechten weg niet inſloeg om de ſchade van het ryk en des zelfs ruſt te herſtellen; dat daar maar een zeker en ligt middel toe was, beſtaande in het wegzenden van de vremdelingen.

De vryheit van dezen prediker wierdt gevolgt van het aardig zeggen van een hofnar, dien de ſchryvers ook *Roger Bacon* noemen, zonder te zeg-

1233. gen, of hy een nabeſtaande van den Dominikaner monnik was: *Sire*, vroeg hy aan den koning, *wat moeten die op zee varen het meeſt vrezen. Dat moeten de ſtuurmans weten*, antwoordde de koning: De hofnar zeide daar op: *Sire, ik zal het wel zeggen, zonder daar over met hen raadt te plegen: het zyn de rotzen en klippen.* Men kon wel bemerken, dat dit op den biſſchop van Wincheſter zag, en dat de naam van *Pieter des Roches*, dien hy droeg, aanleiding tot deze zinſpeling en ſnakery gegeven hadt.

Snakery van den hofnar.

De groot-maarſchalk vluchtte by den prins van Walles.

De koning en zyn gunſteling verachtten en het vertoog van den prediker, en het aardig zeggen van den hofnar; en van voornemen niet verande-rende verplaatſten zy alleen het Parlement van Oxford naar Londen. Hun toeleg was om den grootmaarſchalk op den weg lagen te leggen, byaldien hy mogt komen, en zich van zyn perſoon te verzekeren, en daar door alle voornemens der zamenſpannelingen te ontdekken, daar hy de ziel van was. Hy wierdt 'er van gewaarſchouwt door zyne zuſter, de gemalinne van den prins *Richard*, en nam zyne toevlucht by den prinſſe van Walles.

Hy wierdt aldaar met eene ongemene vreugde van den gezworen vyandt van het Engelſche ryk ontfangen, die nooit een ſtilſtandt aanging, dan wanneer hy niet meer kon ſtryden, altydt gereed om de wapenen weder op te nemen, zo haaſt als 'er maar eenige gelegenheit zich daar toe opdeedt. De grootmaarſchalk was de eenigſte niet, die zyne ſchuilplaats daar zocht; *Gilbert Baſſet*, *Richard Souard*, *Walther van Clifford*, nevens de voornaamſte heeren van het eedgeſpan, volgden hem. Maar de biſſchop van Wincheſter wiſt de graven van Linkoln en Salisbury van hem af te trekken, en bragt den prins *Richard* mede weder aan het hof.

Burgerlyke oorlog om den gunſteling te onderſteunen.

Tot hier toe waren de zaken nog in een evenwigt, en de macht ſcheen van beide kanten omtrent gelyk. De krygsbenden, van overzee gekomen, maakten, dat de koning naar zyne gedachten de ſterkſte was. Toen gaf hy niet meer om het Parlement, en hy, benevens zynen gunſteling, hielden zich ten vollen by de wapenen. Een kwaad voornemen van de zyde eens konings tegen zyne onderdanen. Nog veel kwader raadt van den kant van een geeſtelyk perſoon, die hem niet dan zachtheit en vredelievendheit hadt behoren in te boezemen.

De vrede wordt geſloten.

De beſte troepen, die uit de vremde landen by hem kwamen, waren die hem *Boudewyn van Guines*, een der ſtoutſte bevelhebbers van dien tydt, uit Vlaanderen overbragt. Hy gaf hen Gloceſter tot eene verzamelplaats, alwaar hy ze ging bezichtigen, verſelt van zyne landgenoten uit Poitou en de Engelſchen, die hem getrouw waren, en de macht van zyn leger uitmaakten. Het zelve begon ſlecht. Het eerſte, dat het ondernam, was de belegering van een kaſteel, den grootmaarſchalk toekomende, daar het zyn hoofdt voor ſtiet. De koning en zyn gunſteling, om de ſchande van zulk een kwaden misſlag te bedekken, waren zeer verblyd, dat de prelaten van het ryk, die by hem in het leger kwamen, hem voorſlagen van vrede deden. Men hoorde de zelve niet alleen gunſtig aan, maar men kwam overdeze twee voorwaarden overeen. De eerſte was, dat de belegerde plaats aan den koning zou overgelevert worden, met deze geheime bepaling, dat de zelve vyftien dagen daar na aan den grootmaarſchalk zou wedergegeven worden.

De twede was, dat de koning een Parlement 1233.
zou doen vergaderen, in het welke de Engelſche Pairs, de meeſten in getal zynde, de vryheit en de voorrechten van het volk zouden herſtellen.

Het ſcheen, als of daar door alles bevredigt was; doch men handelde niet ter goeder trouwe. Men beſchuldigt den biſſchop van Wincheſter en die van zynen aanhang, dat zy geen oprechte mening hadden gehad, noch ten aanzien van de wedergevinge des kaſteels, noch ten aanzien van de beſluiten van het Parlement. Het eerſte gebrek van hun woordt bleek, na dat de vyftien dagen om waren, te rekenen van den dag, op welken men den koning in het bezit van het kaſteel hadt geſtelt, zonder dat zy hem toeſtonden het zelve aan zynen rechten meeſter, volgens het geheim artykel van het verdrag, weder te geven. Zy gingen met geen beter trouwe te werk omtrent de zittingen van het Parlement. De koning beriep het wel; maar zyne verderffelyke ſtaatsdienaren ontrieden hem de vremdelingen daar buiten te houden, zo dat deze laatſte zich altoos in ſtaat vonden om de natuurlyke Engelſche heeren te onderdrukken. Het was te vergeefſch, dat de prelaten, die het verdrag geſloten hadden, en die zich zelve daar voor als borgen by de eedgenoten hadden geſtelt, den koning en zyne ſtaatsdienaren vermaanden het geſlotene na te komen. Men lachte met hunne vermaningen en klagten. Getergt zynde door deze trouwloosheit, waar van zy de ſchuldt aan den biſſchop van Wincheſter gaven, hadden zy de ſtoutheit van hem en zynen bloedverwant *Derival* in den ban te doen, benevens den opperrechter *Segrave*, en *Paſſeleve*, grootſchatmeeſter.

Ontrouw des konings.

De prelaten doen hem in den ban.

De gunſteling verwonderde zich daar niet over, en om de uitwerking daar van krachteloos te maken beriep hy zich op den paus, zonder eens acht te ſlaan op het nadeel, dat zyne beroeping aan het recht der Engelſche kerke veroorzaakte. Aldus kwam men van beide kanten weder in de wapenen.

Hy beroept zich op den paus.

Twee verſchynſelen hadden, naar men zegt, deze burger oorlogen voorzegt. Het eerſte was den 7 April verſchenen aan den hemel, alwaar zich vier zonnen * den tydt van vier uuren hadden laten zien, en iedereen door hare bloed-koleur, en droevig voorteken van het gene ſtondt geſtort te worden, verbaaſt maakte. Het andere wonderteken verſcheen in de maandt van Juny langs den zeekant, naar het Zuiden, alwaar twee vurige draken, in de lucht vliegende, en op malkander losgaande, den ganſchen dag vochten, tot dat ten laatſten de een, nederſtortende op den anderen, hem in zee deedt vallen, waar in hy zich zelf daar na ook wierp: eene voorzegging, die in het vervolg hare juiſte vervulling heeft gehad, door den ondergang van den grootmaarſchalk en den biſſchop van Wincheſter, die niet viel dan na dat hy den eerſten hadt ondergebragt.

Verſchynſelen.

*Eenigen zeggen vyf.

De burger oorlog weder ontſtoken.

De twee legers kwamen eindelyk in het veldt; dat van de eedgenoten verſcheen het eerſte, verſterkt door den onvertzaagden *Huibert de Bourg*, die het geluk hadt van uit de gevangeniſſe ontkomen te zyn, met zich brengende al zynen moedt, al zyne gramſchap, en al zyn misnoegen. Het vernam wel haaſt den aantocht van het leger des konings, die het zelve opleide, en zulk een ongeduldt, om met zyne vyanden handgemeen te worden, betuigde, dat hy hen zelfs in het landt van Walles ging opzoecken.

Al-

1233. Aldaar was het, dat de grootmaarſchalk hem verwachtte, verblyd zynde, dat hy hem in boſſchen en moeraſſen zich zag inwikkelen, daar het voor hem gemakkelyk zou zyn hem hinderlagen te leggen, wetende daarenboven, dat hy weinig levensmiddelen hadt, en doende vervoeren alle, die hy nog op weg hadt kunnen meeſter worden: zo dat zyn leger aan alles gebrek hadt, eer dat het nog iets hadt kunnen uitrechten. De grootmaarſchalk nam het waar, en liet het in woeſte plaatſen trekken, daar hy de inwoonders met hunne granen en beeſten uit hadt doen vertrekken. Hy was zeer verblyd, dat hy het zag aankomen, en legeren voor de ſterkte van Grosmond, waar omtrent hy zich met de zynen hadt nedergeſlagen. Het hadt zo haaſt niet zyne legerplaats betrokken, of hy bemerkte des zelfs zwakheit. Hy kwam het aangrypen; floeg de legerplaats op, daar hy in viel, en keerde in de zyne, overladen met een groten buit, vermits een gedeelte van zyn volk op krygstuigen gevallen was, en de uitruſtingen met het zilver van de voornaamſte heeren geplundert hadt. Dit was het middel, waardoor zy gedwongen wierden het veldt te verlaten: hun verlies, daar in deze plaatſen geen herſtellen aan was, noodzaakte hen te rug te trekken. De koning keerde naar Gloceſter, na dat hy het bevel over zyn leger aan *Jan van Monmouth* en *Radulphus van Thoën* hadt gelaten, die minder dachten om aan te vallen dan om zich te verdedigen.

De koning verlaat zyn leger.

Dit was een loze ſtreek van den grootmaarſchalk. Hy zag den koning niet zo haaſt vertrokken, en zyn leger door zyn vertrek en dat der heeren verzwakt, of hy liet zyn leger in Mercië trekken; hy belegerde daar het kaſteel van Montmouth, dat aan een der twee veldheeren toekwam, en eenigen in Zuid-Walles plaatſen, maar dat van de netſte landbeſchryvers in Mercië wordt geſtelt. Het ſcheelde weinig, of hy was in deze onderneming geſneuvelt. Deze plaats genadert zynde om ze te bekennen met een getal van omtrent honderd paarden, bevondt hy zich door een party van omtrent duizend paarden omcingelt, die deze dappere *Boudewyn van Guines* geleidde, welke aan den koning de Vlaamſchehulp benden hadt toegebragt, daar wy zo onlangs van geſproken hebben, en dewyl zyne dapperheit en ondervinding bekend waren, hadt men hem het bewaren van deze gewigtige plaats toevertrouwt. Deze voormuur diende voor de twee provinciën van Mercië en Zuid-Walles, en kon met recht de ſleutel van beide genaamt worden. Men kon de zelve in geen beter handen hebben geſtelt. Het is alleen aan het geval toe te ſchryven, dat hy niet alleen deze plaats behieldt, maar ook, dat hy den grootmaarſchalk, en met hem alle die van het eedgeſpan waren, niet deedt omkomen. Hy hieldt hem beſloten; en daar was weinig ſchyn, dat honderd man duizend zouden kunnen weerſtaan: ook waren vele van dezen kleinen hoop des maarſchalks van gedachten, dat men maar om een goed heenkomen moeſt denken. Doch zyn moedt hieldt zich beledigt, en hen trotſch aanziende zeide hy: *Ik ben niet gewoon voor myne vyanden te vluchten. Laat my volgen wie dat wil; ik ben van voornemen te ſlaan; men moet overwinnen, of ſterven.* Hy viel ter zelver tydt met zulk een geweldt op den vyandt aan, dat hy de eerſte ryen in wanorder bragt.

Stoute onderneming van den grootmaarſchalk.

Het gevecht met *Boudewyn* van Guienne.

De grootſte ſtrydt viel tuſſchen de twee opperbevelhebbers voor. *Boudewyn*, die miſſchien de min dapperſte niet was, zag met droefheit en verachting de zynen voor het zwaardt van den ontzagchelyken grootmaarſchalk vluchten. Hy naderde hem zelfs; wierp zynen helm ter neder; vatte den toom van zyn paardt, onderſteunt zynde door die van zyn gevolg, die het volk van dezen manhaftigen veldheer hadden afgeweert. Zy ſtonden hem zo gevangen te nemen, wanneer een van zyne boogſchutters *Boudewyn* zo net trof, dat de zynen niet anders dachten, of hy was dodelyk gekwetſt; en tot zyne hulp derhalven toeſchietende verlieten zy hunnen gevangen, die zich by de zynen begaf, alwaar hy zich in zekerheit bevondt, gevolgt zynde van het ganſche leger, dat met groten ſpoedt naderde om hem te verloſſen. Met dit onderſtandt hervatte hy den ſtrydt, en de vyanden hadden veel moeite om zich met hunnen zwaar gekwetſten ſtadvoogdt binnen de ſterkte te bergen. 1233.

Deze gelukkige uitkomſt wierdt gevolgt van veel meer andere. *Boudewyn*, van zyn kwetzuur genezen zynde, wilde zyne weêrwraak hebben, en leide eene hinderlaag tegen den grootmaarſchalk: maar het diende alleen om eene nieuwe nederlaag te krygen, nog bloediger dan de eerſte. Zyn volk wierdt in ſtukken gehakt; hy liet niet alleen het ſlagveldt over aan den vyandt, maar ook het ganſche landt, en de grootmaarſchalk maakte zich meeſter van alle de grensplaatſen van Zuid-Walles.

Zyne overwinning.

Hy bleef daar niet by. Verſelt zynde van den dollen *Leolin*, die niet dan naar Engelands ondergang verlangde, kwam hy zelfs in het ryk, en bragt overal de verwoeſting en den ſchrik met zich. Al het landt, dat zich langs den kant van het prinsdom van Walles uitſtrekte, moeſt door het vuur en ſtaal dezer twee opperbevelhebberen, die van een en den zelven geeſt gedreven waren, veel lyden, de een om zich van de ſtaatsdienaars te wreken, en de ander om zynen ouden haat tegen de Engelſchen uit te voeren: zo dat alles afgeplundertt wierdt tot in Weſtſex toe; men zag niet dan rook door hun branden opgaan, en de ſtadt Salisbury was eene van die zy in de aſſche leiden. 1234. Zyne verwoeſtingen en brandſtichtingen.

De koning en zyn gunſteling waren daar over ontzet. De eerſte, altydt verſlagen door zyne ongelukken, en al zo gereed om in tegenſpoedt alles toe te ſtaan, als om in voorſpoedt alles te vergeten, hadt meer verſtandt om de vertogen van die oprechtelyk de vrede van den ſtaat en het behoudt van het ryk zochten aan te horen. Maar de biſſchop van Wincheſter, van een ſtandvaſtiger gemoedt, en meer lettende op zyne belangen dan op die van het gemeen, ſmeedde in zyne herſſenen niet dan aanſlagen, die den grootmaarſchalk konden doen vallen, verzekert zynde, dat hy het overige eedgeſpan wel te boven zou komen, indien hy 'er het hoofdt van maar van kant kon helpen. Na dat hy dit wel overlegt hadt, vondt hy geen beter middel, dan hem uit Engelandt te doen trekken door eene afwendinge, die hem zou verplichten zyne wapenen naar een anderen kant te wenden.

De liſt van den biſſchop van Wincheſter om den grootmaarſchalk ten val te brengen.

Hy wiſt, dat hy vele goederen in Ierlandt bezat, en dat, indien hy de zelve aan de koningsgezinde Ierlanders ter plundering kon overgeven, deze heer te veel belang in de behoudeniſſe van zo vele ſchone landen hadt, om de zelve niet aanſtonts te hulp te komen. De biſſchop deedt meer dan den yverzucht van deze heeren op te wekken. Hy zondt hen zelfs brieven, die door hen en elf leden van den Raadt, die hy in zyne belangen hadt overgebragt, getekent waren, door welke

1234. welke hy hen van des konings wegen niet alleen aanmaande de wapenen tegen den grootmaarſchalk, als tegen een oproerigen en gebannen, op te vatten, maar ook om zich van zyn perſoon te verzekeren, en hem levendig of dood in Engelandt te brengen, hen belovende het beſlag van alle zyne goederen, die zy onder zich zouden delen. Wy zullen haaſt zien, dat deze verachtelyke weg aan dezen wreden en ſtaatzuchtigen kerkvoogdt wel gelukte, en dat hy oorzaak van de droevige doodt van den grootmaarſchalk was; maar laat ons alvorens het omkeeren van het geluk van zynen onbarmhertigen vyandt, dat zyne doodt voorging, beſchouwen.

1234. gen den grootmaarſchalk.

lyke plaatſen en goederen, die de grootmaarſchalk aldaar bezat, doen innemen, hem handelende als het hoofdt der muitelingen, en als een verbannen, wiens vonnis gereed lag om op de ſchandelykſte wyze tegen hem uitgevoert te worden, gelyk wy hebben beginnen te verhalen. Hy hadt daar opene brieven van den koning, dien hy verraſcht hadt, by gedaan, en hy hadt de zelve buiten zyne kennisſe met zyn zegel verzegelt †, om de Ierlanders tot ondersteuning van zyne verfoeiclyke argliſtigheit aan te zetten. Hy wierdt niet dan al te wel bedient. De grootmaarſchalk liep maar met al te grote vaardigheit ter bewaring van zyne goederen in Ierlandt.

† of, zonder dat hy de inhoudt der brieven wiſt. Zie *Tyrrel*.

Henrik door de prelaten aangezocht tot een vergelyk.

Henrik, verſchrikt, als wy gezegt hebben, door de invallen en overwinningen van den grootmaarſchalk, was gereed om een gunſtig gehoor te verlenen aan de prelaten, die hem tot het byleggen van het verſchil aanmaanden, en liet 'er het beſluit van over aan het Parlement, dat hy te Weſtmunſter tegen het begin van February beriep. Aldaar, in de tegenwoordigheit van den nieuwen aartsbiſſchop van Kantelberg, zo bekend daar na onder den naam van *St. Edmond* *, vertoonden zy aan hem de rechtmatige reden van de yverzucht, die het Engelſche volk hadt opgevat niet alleen door de invoeringen der vremdelingen, maar ook door hunne verheffinge tot ſtaatsbedieningen, en zyne gunſtbewyzing boven de ingeborene Engelſchen; *Dat dit de oorzaak van het klagen en ongenoegen was; dat dit de reden van het eedgenootſchap was; dat het de wapenen daarom hadt opgenomen, en dat het zelve geſtadig gelegenheit zou geven tot oproeren en burgerlyke oorlogen.* Zy voegden daar by, *Dat 'er geen ander hulpmiddel tot een zo groot kwaadt was dan deze voorwerpen van misnoegen en morring weg te doen, en hen naar hun landt te zenden.* Zy eindigden eene zo ſtoutmoedige reden met dreigementen, die nog ſtouter waren, zeggende, *Dat zy niet alleen tegen de vremdelingen, maar ook tegen den koning zelf, den kerkelyken ban zouden uitblixemen.*

* Hy was kanunnik van Salisbury, en wierdt in dit jaar aartsbiſſchop van Kantelberg.

Daden van den grootmaarſchalk in Ierlandt.

De koning hadt zich over de uitſluiting der vremdelingen nog niet verklaart, en de biſſchop van Wincheſter bekleedde zyn poſt nog: weshalven de grootmaarſchalk, alles van een zo gevaarlyken vyandt vrezende, en zich op zyne dapperheit alleen betrouwende, trachtte den Ierſchen oorlog ſpoedig ten einde te brengen, om dien hy in Engelandt hadt begonnen te vervolgen, tot dat hy die van Poitou, vereenigt met den gunſteling om hem te onderdrukken, daar uit verjaagt zou hebben. Met dit voornemen ingenomen zynde, en niet dan naar wraak hakende, ging hy naar Ierlandt over, alwaar hy de erffenis van zyne voorzaten kwam beſchermen, zynde het vaders goedt, en te gelyk het gewonnen landgoedt van den grave van Pembroke, zyn grootvader van moeders zyde, zo vermaard onder de regering van *Henrik* den II. Hy vergenoegde zich niet om die weder te eiſchen; maar hy gebruikte het recht van ſcha-verhaling op den overweldiger; belegerde Limmerik, en veroverde het zelve. Dit was in dien tydt al eene ſtadt van belang, die hem Mommonie, of de provincie van Mounſter, opende, eene der voornaamſte van de vyf, waar uit dit ryk beſtaat, dat *Henrik* de II en zyne bevelhebbers voor Engelandt door hunne wapenen hadden bemachtigt.

Dreigen den koning in den ban te doen. Beiooft hem te voldoen.

Hy verbant den biſſchop van Wincheſter en alle die van Poitou.

Hy zendt afgezanten om over de vrede te handelen

Trouwloosheit van den bevelhebber van het konings leger.

Het innemen van Limmerik ontſtelde de aanhangers van den biſſchop van Wincheſter; maar door zyne leſſen onderwezen namen zy hunne toevlucht tot eene krygsliſt, en ſtelden 'er eene in het werk, die hen welgelukte. Zy kenden de al te vurige voorbarigheit van den grootmaarſchalk, en zy wiſten, dat hy van niets meer hieldt dan van belegeringen en veldſlagen. Hy was zo haaſt geen meeſter van Limmerik, of hy verlangde om met de vyanden handgemeen te worden, zich door de overwinninge, die hy 'er zich van beloofde, van eene plaats van zo veel aangelegenheit te verzekeren, en door hunne nederlage een oorlog, die zo gelukkig begonnen was, ten einde te brengen. *Godefroi van Mariſc*, die van wegens den koning het bevel over de Ierlandſche krygsbenden hadt, was niet machtig genoeg om hem tegen te ſtaan; maar zyne trouwloosheit voerde voor hem uit, dat hy van zynen moedt niet zou hebben durven verwachten. Hy wiſt den grootmaarſchalk tot eene zamenſpraak te brengen, en deze op geen verraadt denkende, en daar, van weinigen verſelt, gekomen zynde, deedt hy hem omeingelen door volk, dat hy daar toe in eene hinderlage gelegt hadt, het welk op hem en op het kleine getal, dat by hem was, aanviel, terwyl zy in onderhandeling waren. De dapperheit van den grootmaarſchalk belette, dat hy in de handen van deze doodſlagers viel maar hy wierdt echter gekwetſt. De wonden, die hy kreeg, zouden niet dodelyk geweeſt

Hy zendt afgezanten om over de vrede te handelen

De biſſchop van Wincheſter volbrengt zyn aanſlag te-

1234. weest zyn, indien hy ze niet verzuimt, en zich aan een omgekochten heelmeester, die de zelve vergiftigde, overgegeven hadt. De koorts kwam daar op, de welke nog heftiger geworden zynde door den schrik, dien men hem aanjoeg, van aan handen en voeten gebonden naar Engelandt gezonden te worden, sleepte zy hem haast weg. Hy stierf op den 16 April.

Wonden van den grootmaarschalk vergiftigt. Zyne doodt.

Het was in den zelven tydt, dat de koning den bisschop van Winchester en al zyne aanhangers van het hof bande. De doodt van den grootmaarschalk was oorzaak, gelyk wy gezegt hebben, dat hy zich in den val van zynen vyandt niet kon verblyden. Maar de ondergang van den prelaat liet hem ook niet toe de vreugde over deze doodt, noch de vrucht van zyne arglistigheit en wraak te genieten. Zodanig is het noodlot geweest van deze voorname staatsdienaren van *Henrik* den III. Hunne verdiensten zouden hen beide de plaats, die zy in zyne gunst en in de regering bekleedden, waardig gemaakt hebben, indien de grootmaarschalk niet te veel vuur, en de prelaat te veel staatzucht hadt gehad. De hevigheit van den eersten deedt hem in den kuil vallen, daar de trouwloosheit van den tweden hem in dreef. Zy zouden den staat nuttiger hebben kunnen dienen, indien zy te zamen wel hadden kunnen leven. Hun nayver was voor hen beide dodelyk. Zy was het minder voor den koning en voor het ryk. Zy was oorzaak van al het bloedvergieten in de oorlogen, die wy zo even verhaalt hebben, en liet een zaadt van oproer in de geesten, dat wy van tydt tot tydt zullen zien opschieten, en gansch Engelandt in vuur en vlam zetten.

Het zelve genoot alvorens eenige jaren rust. De doodt van den grootmaarschalk maakte geen verandering in het voornemen van *Henrik*. Ver van zich daar over te verblyden beweende hy de zelve, zeggende overluid, dat hy den grootsten veldheer en den bekwaamsten onderdaan van zyn ryk hadt verloren. Hy begeerde, dat zyn ligchaam hem uit Ierlandt wierdt gezonden, en liet hem heerlyk begraven. Hy was niet te vrede met zyne gedachtenisse te eeren; hy wilde ook het grootmaarschalksampt in dit doorluchtig huis vereeuwigen, en gaf het zwaardt aan *Gilbert*, den derden van deze vier (a) manhafte broeders, alle zonen van eenen vader, die daar mede het eerste was vereert geweest, en die ook daar mede alle vier na zyne doodt bekleed wierden. *Henrik* deedt nog meer. Hy betuigde, dat hy het minste deel niet hadt aan de beroerten van Ierlandt, die zo rampzalig voor den grootmaarschalk geweest waren. Hy stelde zich zelfs in staat om die men beschuldigde de oorzaak van zyne doodt te zyn te straffen. De bisschop van Winchester zou niet vry zyn geweest van zyne wraak, byaldien zy door de aangeborene lafhertigheit, of goedheit van dezen prins niet wederhouden was geweest, die nog meer eerbiedt voor de bediening van den prelaat hadt, dan afkeer van de misdaadt, daar hy aanleiding toe hadt gegeven, indien hy ze zelf niet hadt begaan. Wyders hadt hy de vrede aan Engelandt gegeven, en hy wilde daar de vruchten van genieten; en dus vondt hy niet goed, terwyl hy aan den eenen kant de eedgenoten vergaf, aan den anderen eene strenge rechtvaardigheit te oeffenen tegen die zich geheel en al tot zynen dienst hadden overgegeven.

Leedwezen van den koning over de doodt van den grootmaarschalk. Hy geeft dat ampt aan zynen broeder.

(a) Zy waren vyf in getal: doch vier hebben dit ampt maar bekleed.

Hy bewees dan genade aan alle in het gemeen, zonder andere verandering te maken, dan die nodig was om de rust weder te herstellen en bestendig te maken, met de vremdelingen uit de bedieningen van den staat te zetten, en die in de handen van de Engelschen te stellen. Deze verandering verwekte zulke grote toejuichingen, als het tegengestelde gedrag hem misnoegen en oproeren hadt verwekt. Iedereen was wel te vrede, en trachtte maar met hem deel aan het algemene geluk te hebben. 1235. *Henrik* verzoent zich met zyn volk door het wegjagen der vremdelingen.

Hy vergat zynen ouden gunsteling, den vermaarden *de Bourg*, niet, die zo vele jaren het ryk onder den naam van opperrechter hadt geregeert, en aan wien de yverzucht van den bisschop van Winchester weinig minder schadelyk dan aan den grootmaarschalk was geweest. *Henrik* wilde niet, dat hy uit de algemene vergiffenis zou gesloten, en alzo de eenigste ongelukkige in het koninkryk zyn. Wy hebben boven gezegt, dat hy uit den Tour van Londen was ontvlucht, en dat hy zich by de eedgenoten hadt gevoegt; de koning begreep hem niet alleen in de vergiffenisse, die hy aan allen verleende, maar hy onderscheidde hem nog van verscheide anderen. Hy handelde hem zelfs veel gunstiger dan den bisschop van Winchester, het zy om dat hy voornamer diensten van hem hadt ontfangen, het zy om zyne geboorte, en om dat hy een geboren Engelschman was. Hy riep hem derhalven weder aan het hof, terwyl hy 'er den bisschop niet toeliet, dien hy in zyn bisdom verplichtte te blyven, zonder hope van zich ooit weder met de regeringe te bemoeien. Zy hielden zich beide stil, en ieder bragt aldus zyn laatste levensperk ten einde, indien niet met zo veel luister, ten minste met meer gerustheit dan het eerste, dat mogelyk zo straf baar niet was, als de schryvers het maken. Herroeping van den opperrechter *de Bourg*.

Men moet den prins *Leolin* niet vergeten, verbonden met de misnoegden, en met wien de vrede gesloten was. Hy was een leenman van de kroon van Engelandt; maar hy was 'er geen onderdaan van. Hy beweerde zelfs, dat hy 'er niet van afhing. Hoe het zy, hy wierdt als een souverein prins aangezien. Hy was getrouwt met de princesse *Johanna*, natuurlyke zuster, naar het gevoelen van eenigen *, en wettige, naar dat van anderen †, van den koning *Henrik*: maar, gelyk als wy gezien hebben, was hy daarom niet meer onderworpen aan het ryk van Engelandt. Hy dacht minder aan deze huwelyksverbindtenis, dan aan het bloedt der oude Britten, daar hy uit gesproten was. Hy kwam nochtans dit laatste vredesverdrag veel heiliger na dan de andere. Hy leefde nog vyf of zes jaren daar na, zonder zich in nieuwe oorlogen met Engelandt in te wikkelen. Zyne kinderen vernieuwden de zelve na zyne doodt, en zy eindigden niet dan met het leven van zynen kleinzone *Leolin* onder *Eduard* den I, gelyk wy op zyn plaats zullen zien. Vredesverdrag met den prins van Wales.

* *S. Daniel.*
† *Stow.*

In dit jaar en in het volgende zag men niet dan maaltyden en vrolykheden, algemene gevolgen van de vrede. Twee vermaarde huwelyken vermeerderden de openbare vreugde, en gaven aanleiding tot nieuwe pracht; maar zy strekten te gelyk tot het invoeren van nieuwe belastingen, die kort daar na nieuwe redenen van klagten, en ten laatste van nieuwe oorlogen, gaven. Voor dat wy deze tyden van beroeringen en van rampspoeden beschouwen laat ons die van de openbare vreugde doorlopen, die by de plegtigheden van deze vermaarde huwelyken gezien wierden.

1235. Huwelyk van *Izabelle* met keizer *Frederik* den II.

Het eerſte huwelyk was dat van de princeſſe *Izabelle* van Engelandt, die met keizer *Frederik* den II trouwde. De aartsbiſſchop van Keulen en de hertog van Lotharingen kwamen haar verzoeken, en namen haar met zich naar Worms, alwaar de trouw wierdt voltrokken. *Henrik* gaf voor huwelyksgoedt van zyne zuſter dertig duizend marken zilver (*), behalven eene keizerlyke kroon van zeer grote waarde, die hy in Engelandt liet maken; waar by hy nog eenige edelgeſteenten van een overgroten prys voegde. Hy vernieuwde, om deze onkoſten te vinden, de belaſtingen op de ploegen (a), en leide twee marken op zo veel landt, als men met ieder ploeg in een jaar zou kunnen bearbeiden.

* Omtrent honderd en vyftig duizend kronen.

Belaſting op de ploegen.

Hy geleidde de nieuwe keizerin, zyne zuſter, met een ſtoet van drie duizend paarden tot aan Zandwich, daar zy in het geſelſchap van de twee gezanten ſcheep ging. Engelandt gaf breed op van dit huwelyk; maar het zelve was niet zeer gelukkig. Dit was het derde huwelyk van *Frederik*, daar hy een zoon uit voortteelde, genaamt *Henrik*, aan wien hy, volgens den Engelſchen ſchryver *, het koninkryk van Sicilië tot zyn deel naliet; maar hy ſtierf te jong om daar genot van te hebben. De keizer zelf, gelyk wy op zyn plaats zullen zien, ſtierf op eene zeer bedroefde wyze, nadat hy byna zynen ganſchen leventydt in beroerten en oorlogen, die de pauzen aan hem verwekten, hadt doorgebragt.

* *S. Daniel.*

1236. *Henrik* trouwt met *Eleonora* van Provence.

Engelandt, dat zich over het huwelyk van eene van zyne princeſſen met een keizer hadt verheugt, vierde het volgende jaar met nog meerder blydſchap en pracht dat van zynen koning met *Eleonora* van Provence. Hare oudſte zuſter *Margareta* was getrouwt geweeſt met *Lodewyk* den IX, bygenoemt de Heilige, koning van Vrankryk. De twee andere (want daar waren vier zuſters) trouwden ook met twee koningen †: zo dat *Berengarius*, graaf van Provence, haar vader, zyne vier dochters op vier tronen zag zitten. Het is waar, dat de laatſte, genaamt *Beatrix*, niet eer trouwde dan na de doodt van den grave, haren vader, en het is ook waar, dat *Karel*, broeder van St. *Lodewyk*, met welken zy trouwde, toen nog maar graaf van Anjou was; maar daar na wierdt hy tot koning van Sicilië gekroont, mogelyk zo wel tot zyn ongeluk, als tot zyn geluk. De Franſche ſchryver * zegt, dat *Margareta* als oudſte bedeelt wierdt. Wy willen dat niet betwiſten; maar het is ten minſte zeker, dat *Eleonora* haar geluk met dat van hare zuſter wel kon evenaren, en hare nakomelingen bragten het koninkryk van Engelandt tot zulk een top van eere, dat zy roemden Vrankryk onder hunne wingeweſten geſtelt te hebben.

† *Sancia* trouwde met *Richard* van Engelandt, Roomſch koning, en *Beatrix* met *Karel*, koning van Sicilië.

* *Mezeray.*

Ongeluk, door het huwelyk van *Henrik* veroorzaakt.

Alle de onderdanen van *Henrik* waren even yverig om hem hun genoegen over zyn huwelyk te bewyzen. Ieder zag het als een zegel van vrede tuſſchen den koning en zyne onderdanen aan, voor welke het belang van zyn eigen huis hem des te goedertierener en te genegener tot het gemene welvaren maakte, als hy daar door hunne genegenheit voor zyne kinderen zocht te winnen. Het viel anders uit. *Henrik* vereenigde zich met een huis, dat niet ryk was, en de jonge koningin bragt hem geldt, noch ſtaten ten huwelyk. Behalven dat zy van haar moeders kant van het huis van Savoje, dat nog armer was dan het huis van Provence, en dat met prinſſen overladen was. Dit was weder eene nieuwe oorzaak van ongenoegen en yverzucht voor de Engelſchen, die het hof van Savojaarden zagen overſtromen; nieuwe gelegenheit van onkoſten en verkwiſting voor den koning, die hy voor hen deedt, dat hy voor die van Poitou hadt gedaan, en daarom ook de zelve klagten van zyne onderdanen op zynen hals haalde. 1236.

Hun misnoegen openbaarde zich al in dit jaar in het weigeren van de Pairs, om in het Parlement, dat hy in den Tour van Londen hadt beroepen, te verſchynen. De plaats was hen verdacht, en van een kwaad voorteken; kortom, zy verſchoonden zich daar te vergaderen. De koning wierdt genoodzaakt het zelve over te brengen in eene ſtadt, daar voor de vryheit der leden, daar het uit beſtaat, niets te vrezen was. Men beſchuldigde aldaar de Sherifs van omkoping, en men nam hen hunne bedieningen af, die men aan anderen gaf, van welker oprechtigheit men verzekert was. Maar de koning konden grootkanſelier zo ver niet brengen, dat hy hem de zegelen wedergaf. Het was *Radulphus van Neuville*, biſſchop van Chicheſter, die beweerde, dat men hem niet kon afzetten, zonder de toeſtemming van de Staten des koninkryks, noch zonder hem in rechten te vervolgen. Hy wilde geen oorzaak zyn, gelyk hy zeide, door zynen vrywilligen afſtandt, dat men zyne eerlykheit zou verdenken. Zyne volſtandigheit was zyn behoudt, en *Henrik* dorſt hem niet verder aandringen.

Standvaſtigheit van den kanſelier *Neuville.*

Maar hy deedt iets, dat miſſchien ſlimmer was, met het herſtellen van *Pieter Dorival* en *Stephanus Segrave*, twee kreaturen van den biſſchop van Wincheſter, daar wy boven van geſproken hebben, zo toegevende voor de belaſtingen, die de koning invoerde, en om de zelve reden zo gehaat by de Engelſche natie. Dus was dit nog eene nieuwe reden van misnoegen. *Henrik* zyne eerſte gangen gaande, en zyne beloften, aan de Pairs van het ryk gedaan, van gene vremdelingen met ampten te voorzien, overtredende, behoeft men zich niet te verwonderen, dat de Pairs van hunnen kant over zyne ligtvaardigheit en het breken van zyn woordt begonnen te klagen.

Henrik maakt het volk onvernoegt, ſtellende de geldafperſſen weder aan.

Dit was een kwaad begin om het Parlement, dat in het volgende jaar te Londen gehouden wierdt, in zyne belangen te krygen. De onkoſten, die hy tot den trouw van de keizerinne, zyne zuſter, en van zyn eigen huwelyk hadt gemaakt, en die hy nog genoodzaakt was te doen om de pracht van de nabeſtaanden der koninginne, zyne gemalinne, te onderhouden, noodzaakten hem het zelve te beroepen. 1237. Het Parlement weigert den verzochten onderſtandt.

Zyne inkomſten waren door zyne verkwiſtingen uitgeput, en daar was niet dan de onderſtandt van zyn Parlement, welke deze verkwiſtingen kon goed maken. Maar hy hadt de geeſten verbittert door het weder-inroepen van twee mannen, die zo algemeen gehaat waren; en ten anderen waren de oorzaken van de nieuwe laſten niet aangenaam. Ook mislukte aanſtonts het verzoek, dat hy voorſtelde. Naauwlyks hadt hy voorgehouden, dat hy eene ſomme gelds nodig hadt, om zyne koffers te vullen, die door alle de verteeringen, die wy hebben aangehaalt, uitge-

(a) Anderen zeggen, dat de belaſting was op de leengoederen, zo geeſtelyke, als wereldlyke.

1237. geput waren, eischende van zyne onderdanen het dertigste deel der waarde van hunne roerende goederen, zo wel van de wereldlyke, als van de geestelyke, of men hoorde een algemeen ongenoegen. Men beraadslaagde echter over het voorstel: doch het was alleen om de onrechtvaardigheit daar van aan te tonen.

Stoute redenvoering van het Parlement.

Wanneer zal eens in de ziel van den koning, zeide men, *die onverzadelyke begeerlykheit van geldt opbouden. Hy is nooit vermoeid van eischen, noch van verspillen. Wy hebben tot verscheide malen het twintigste, het dertigste en het veertigste deel van onze goederen moeten opbrengen, en het is om weder op nieuw te beginnen. Indien wy nog een goed gebruik zagen van de belastingen, wy zouden de zelve met geduldt dragen; maar zy dienen noch om den vyandt te wederstaan, noch om onze grenspalen uit te zetten. Al ons geldt wordt maar gebruikt om de pracht van vremdelingen te onderhouden, en wat nog verder gaat, om overweldigers van onze bedieningen en dwingelanden van onze vryheit te maken.*

Het was te vergeefsch, dat de koning, om hen te stillen, beloofde hunne voorrechten niet meer te zullen schenden, indien zy de beledigingen, die zy dachten ontfangen te hebben, van hunnen kant vergetende, nu maar het onderstandt, dat hy verzocht, wilden toestaan, en de behulpzame handt bieden om de uitgeputte inkomsten te herstellen, en de waardigheit van den troon ondersteunen. Zy antwoordden, dat men hen over de verkwisting van 's lands geldt geen raadt gevraagt hebbende, hy zich tot hen niet moest wenden om daar in te voorzien, maar tot de genen, die ze kwalyk besteed hadden, of die deelgenoten waren geweest van het kwaad gebruik, dat men daar van hadt gemaakt.

Henrik belooft den Groten Voorrechtbrief te herstellen.

Vier dagen liepen met deze krakeelen voorby, na welke ten laatsten, door bemiddeling van eenige heeren van den eenen en van den anderen kant, die tusschen beide kwamen, om een vergelyk te maken, vastgestelt wierdt, dat de koning van gener waarde zou verklaren de verbreking van den Groten Voorrechtbrief *; dat hy zou vernietigen en herroepen al het gene daar tegen was geschied, en dat hy plegtelyk op nieuw zou beloven, van des zelfs inhoudt in het geheel te zullen onderhouden, zich onderwerpende, indien hy daar in nalatig was, aan den kerkelyken ban en straffe. Het Parlement, genoegen van zyn kant in deze voorwaarde nemende, stondt hem het dertigste deel der waarde van hunne goederen toe, dat hy hen hadt verzocht, en beval het zelve te heffen. Vier ridders zouden dit in ieder provincie invorderen, en het geldt zou in verzekerdheit gebragt worden in de naastgelegene abdy, of sterkte, tot dat de koning de beloften van het verdrag nagekomen, de vremdelingen uit de bedieningen van het hof gezet, en de geborene Engelschen in hunne plaatsen aangestelt zou hebben. Van weêrkanten wierdt het verdrag niet ter goeder trouwe uitgevoert. De koning klaagde over de haairklovery, waar mede men hem in het opbrengen van het beloofde onderstandt behandelde, en die van het Parlement beschuldigden den koning en zyne staatsdienaars, dat zy hun woordt niet hielden, met niet alleen de vremdelingen in hunne bedieningen te laten, maar daarenboven nog meer nieuwe in Engelandt te roepen, om het ryk in het geheel uit te mergelen.

* *La Grande Chartre.*

Het verdrag wordt van weêrkanten niet nagekomen.

De aankomst der

In dit jaar en in de volgende zag men hen inderdaadt met menigte uit Savoje, uit Provence, uit Vrankryk, en zelfs uit Italië, aankomen. Zy kwamen alle om zich te verryken, en de ampten van den Staat en van de kerk in te nemen. Niemandt keerde ledig naar zyn landt. De koning, altydt kwistachtig, en om die reden altydt arm, was de Parlementen gestadig aan boordt om te hebben, waar mede hy zyne verkwistingen kon goed maken. Hy was de beste koning van de wereldt voor de vremdelingen, die hy niet ophieldt met weldaden te overladen, en te gelyk de hardste voor zyne onderdanen, tot welkers kosten hy deze mildadigheden, die hem en hen ellendig maakten, gedurig bestreedde. Dit verhalen 'er de schryvers van, en wel voornamentlyk een *, die getuige is geweest van het gene hy in geschrift heeft nagelaten.

1237. vremdelingen en de verkwistingen des konings verbitteren de Engelschen.

* *Matth. Paris.*

De bloedverwanten van de jonge koninginne kwamen van Provence en van Savoje, die gevolgt wierden van de broeders van den koning, geboren uit het twede huwelyk van zyne moeder met den grave van la Marche. Naauwlyks was al het goudt en zilver van gansch Engelandt genoeg om hunne armoede te stoppen, en de zelve, gelyk het wel haast geschiedde, in praalen pracht te veranderen..

De nabestaanden van den koning en de koninginne veroorzaken zyne verkwisting.

Zy wierden voorgegaan van den grave van Montfort, die om zynen twist met de koninginne *Blanche* uit Vrankryk was verjaagt, en door zyne ongenade en ballingschap een schoonbroeder van koning *Henrik* en een van de grootste heeren van het ryk wierdt. Hy wierdt 'er ook een van de grootste veldheeren van; maar daar na een van de schrikkelykste brandschichters, en het ontzagchelykste hoofdt van het eedgespan tegen den koning, zynen weldoender en schoonbroeder, en ten laatsten voor een tydt lang de overweldiger van zyne kroon. Vorder was hy een Engelschman, uit hoofde van zyne moeders zuster †, en erfgenaam van *Robert van Beaumont*, grave van Leicester, en vrouw van *Simon*, grave van Montfort, zo bekend door de bloedige oorlogen, die hy tegen den grave van Toulouze en de Albigenzen voerde. Uit dit huwelyk sproten drie kinderen, waar van de twee oudste in Vrankryk woonden. Het derde, verplicht om daar uit te trekken om de boven bygebragte reden, kwam in Engelandt eene verblyfplaats en de erfenis van zyne moeder zoeken, welkers erfgenaam hy, zo men zegt, van zynen vader ‡ voor zyne doodt was verklaart. Hoe het zy, hy kwam de zelve opeischen, en wierdt 'er in het bezit van gestelt: maar hy was niet voldaan met het graafschap van Leicester; hy dorst zyne staatzucht tot aan het koninklyke bloedt laten gaan. Hy maakte zich bemind by de prinsesse *Eleonora*, zuster van *Henrik*, weduwe van *Willem van Mareschal*, grave van Pembroke, en hy trouwde met haar. Eenigen zeggen, dat het buiten kennisse van den koning was, dien hy zich ten onvriendt maakte; maar de schryver † van dezen tydt getuigt het tegendeel, en zegt, dat de koning zelf by het voltrekken van het huwelyk tegenwoordig was, en het minste ongenoegen met liet blyken. De weduwe van den grave van Pembroke kon, zonder zich te mistrouwen, de vrouw van den grave van Leicester worden. Maar de staatzucht van den laatsten nam door dit huwelyk een sprong, die zeer rampspoedig voor den koning, en voor hem zelve nog nadeeliger was. Het is nu geen tydt om van deze voorvallen te spreken, die eerst vele jaren na dezen trouw voorvielen, de welke, naar het schryven van zommigen, heimelyk, en, naar het verhaal van anderen, plegtelyk geschiedde.

† Naar het zeggen van eenigen zyne grootmoeder.

‡ geboert in het jaar 1218.

Krygt het graafschap van Leicester.

Hy trouwt met de zuster des konings.

† *Matth. Paris.*

De aankomst van den g. zant van den paus maakt de Engelschen te onvrede en waarom.

Van alle de vremdelingen, die in dit jaar en in het

1237. het volgende in Engelandt kwamen, was 'er niemandt, daar het volk meer tegenzin in hadt, dan in den kardinaal *Ottho*, gezant van paus *Gregorius* den IX. Daar was ook niets, dat meer tegen de wetten van Engelandt ſtreedt, en dat de vryheden van den Staat en van de kerk opentlyker ſchondt. Het was eene van de grondwetten van de Engelſche kroon en kerk, dat deze laatſte door hare prelaten geregeert moeſt worden, zonder dat de paus zich daar mede mogt bemoeien. Het recht * van opperhoofdigheit ſtondt aan hem niet, maar aan den koning. De wetten van het ryk duldden ook niet, dat 'er een gezant van den paus kwam, zonder alvorens daar van kennis te geven en goedgekeurt te zyn. Echter kwam deze aldaar aan, en wierdt van den koning ontfangen, zonder daar van eenige kennis aan de Pairs, noch wereldlyke, noch kerkelyke, te geven, en op hunne vertogen of tegenkantingen acht te ſlaan, waar over zy zeer te onvrede waren. De aartsbiſſchop van Kantelberg, die naderhandt † door de Roomſche kerk voor heilig verklaart wierdt, was een van die het meeſte ongenoegen ſcheen te hebben, en daar over den koning het ſtoutmoedigſte aanſprak, als over een hoon, dien hy zyne koninklyke waardigheit en het gezag van de Engelſche kerke aandeedt. Maar hy rechtte daar niets door uit. De koning hadt zyn beſluit genomen; hy hadt den gezant niet alleen ontfangen, maar hy hadt zelfs verzocht, dat hy aan hem mogt gezonden worden, en hy wilde hem daarom met geen ſchande te rug zenden, noch zich van de vruchten, die hy dacht uit zyne komſte te halen, verſteken. De Pairs van hunnen kant, hoe zeer zy door deze behandeling ook beledigt waren, hadden nochtans dat ontzag voor hunnen koning, dat zy hun ongenoegen niet toonden, en zonder op te ſtaan aanzagen, dat hy den roof van de kerk en van den Staat met dezen dienaar van het hof van Rome deelde. Baronnyen, graafſchappen en andere leengoederen van de kroon, abdyen, bisdommen en andere inkomſten bleven onbegeven, en de onverzadelyke en verkwiſtende *Henrik* nam alles naar zich. Hy eigende zich 'er de inkomſten van toe, zonder dat daarom zyne koffers te meer wierden gevult, verſpillende met de eene handt dat de andere handt hadt afgedwongen. Hy vreeſde, dat de geeſtelyken zich te zamen met de gemeente vereenigt hebbende een oproer mogten veroorzaken. Om hen in toom te houden, en tegen hen een gezag, dat hem voor hunne klagten dekte, te ſtellen, ſloeg hy den paus voor, met hem alle de inkomſten der Pairſchappen, en andere kerkelyke bedieningen, die onbegeven waren, te delen, waar van de een de vruchten van de eerſte, en de andere die van de laatſte zou trekken. De paus was te doorzichtig om deze aanbieding niet van de handt te wyzen, en dit was de eigentlyke reden van de komſte van zynen gezant.

De Engelſche ſchryvers voegen daar by de buitengewone genegenheit, die de koning hem bewees, de verachtelyke onderwerping, met welke hy zich voor hem vernederde, gereed om hem de voeten te kuſſen, als of hy de paus zelf was, doende niets dan door zynen raadt, en hem de zelve onderwerping bewyzende, die een leenman aan zynen leenheer gewoon is te doen. Dit verwyt hem ook de ſchryver, die toen leefde, hoewel hy een monnik was ‡, dat hy de koninklyke waardigheit hadt te kort gedaan, met zich zo zeer voor den paus vernedert te hebben, dat *Innocentius* de IV, opvolger van *Gregorius* den IX †, hem als *zynen ſlaaf* handelde. De zelve ſchryver verhaalt op meer dan twintig plaatſen van zyn boek de klagten van het volk over de afperſſingen van het hof van Rome, die zo bovenmatig waren, dat zy alle jaren zeſtig duizend marken zilver bedroegen. Deze ſchryver beſchryft ook die, gene welke, drie jaren na *Ottho*, *Petrus Rubeus*, dien hy als een verfoeielyken geld-afperſſer afſchetſt, en van wien zo vele anderen een zo verſchrikkelyk afbeeldſel hebben gemaakt, kwam afvorderen.

Het was eene wonderlyke koppigheit van den koning, niet te vrede zynde met de geldheffingen, daar hy zyn ryk door uitputte, om de oomen van de koninginne, zyne gemalinne, en zyne halve broeders ryk te maken. Hy zag nog met vermaak, hoe de geld-afperſſers van Rome het zelve verder beroofden, zo ingenomen zynde met den gezant, dat hy meer dan eens zyne kroon en zyn leven om hem te verdedigen in de waagſchaal ſtelde, en hy zag hem niet vertrekken zonder tranen te ſtorten. Het was te vergeefſch, dat de prins *Richard*, zyn broeder, hem al de vertogen voorhieldt, die de Pairs van het ryk hem ook voor oogen hadden geſtelt, om dezen afperſſer weg te zenden, met hem de vrees, die 'er voor een opſtandt was, te vertonen. Niets kon hem van voornemen doen veranderen. Na dat hy het volk van Londen, dat hem van zyne trouwe verzekerde, hadt laten ondertaſten, beriep hy een Parlement, met een voornemen om het de belaſtingen, die door hem en den gezant waren ingevoert, te doen goedkeuren. Hy verkreeg 'er echter niet van dat hy wenſchte. De Pairs verſchenen aldaar gewapent, niet, zeiden zy, om iemandt te beledigen, maar met een voornemen om hunne vryheit te beſchermen. *Henrik*, die zich van de zwakſte party vondt, veinſde, en door den raadt van den gezant verzoende hy zich met den prins, zynen broeder. Het was ook door des zelfs raadt, dat hy aan de heeren al wat zy van hem eiſchten toeſtondt, voorgenomen hebbende daar van niets na te komen. Men ſtelde de grieven van het ryk voor; men maakte daar de hoofd-artykels van op, en men gaf 'er de verbetering van aan het oordeel van de gevolmachtigden, die het Parlement benoemde. De volmacht wierdt door den koning goedgekeurt, en van den gezant zelf getekent. De graaf van Leiceſter, of van Montfort, hoewel hy ſchoonbroeder van den koning was, verſcheen reets aan het hoofdt van de zamengezworenen, onderſteunt door de graven van Linkoln en van Cornwall, gelyk men toen den prins *Richard* noemde. Maar deze laatſte ging wat ſlapper te werk, ſedert dat hy met den koning, zynen broeder, verzoent was, en de eerſte hadt nog geen vaſt beſluit genomen, daar hy naderhandt eerſt toe kwam, om alles voor het gemene welvaren, of voor zyne eige ſtaatzucht, op te zetten; zo dat de raadpleging nog tot geen uitvoering kwam.

Henrik ſtelde het ontwerp daar van te leur, en het geen hy door de toeſtemming van het Parlement niet kon verkrygen, trachtte hy door zyn gezag door verdachte middelen, die hem door de Italianen wierden ingeboezemt, uit te voeren. Hy ſloot ter zelver tydt buiten het hof en ſtaatszaken die hem het kwaadſt gezind voorkwamen, en die door hunne bedieninge en bekwaamheit het meeſte aanzien by den adel en het volk hadden. *Gilbert*, graaf van Pembroke, en de grootmaar-

† in de kerkvergadering van Lions.

Oorzaak van de komſt van den pauſſelyken gezant.

Verachtelyke vernedering des konings.

‡ *Matth. Paris.* Zie ook *Du Pin.*

1237. † Na de doodt van *Celeſtinus* den IV, in het jaar 1243.

Aperſſing van het Roomſche hof.

1238. Betovering des konings voor den gezant.

De Pairs ſtaan hem tegen.

1239.

Eenige heeren in ongenade.

* *Suprematie.*

1239. maarſchalk kwamen het eerſte in ongunſt. Zyne ballingſchap wierdt gevolgt van die van den geheim zegelbewaarder*, of bewaarder van het zegel van den koning, die door het vermogen, dat hy by zynen meeſter en den Raadt hadt, den naam van regent van den koning en het koninkryk hadt verkregen.

* *Simon Norman.*

Hy gevoelde op zyn beurt de ongeſtadigheit van de fortuin, of veel eer die van zynen meeſter, een vorſt, ganſch niet beſtendig in zyne genegenheit, en gemakkelyk van de eene buitenſporigheit tot de andere overſlaande. Men zag wel haaſt hunne plaatſen door onderdanen vervult, die hunne begaafdheden niet hadden, en hun afwezen deden beklagen.

De belaſting, ter zelver tydt op de wolle gelegt, en de ſchikking van de zelve veroorzaakte op nieuw veel ongenoegen. Het geldt was 'er van toegezegt aan *Thomas*, grave van Savoje, oom der koninginne van moeders zyde, die nieuwelyks getrouwt was met *Johanna*, gravinne van Vlaanderen, dochter van den keizer *Boudewyn* †, en weduwe van *Ferrand* van Portugal, by wien zy gene kinderen hadt geteelt. Zy hadt 'er ook geen uit dit twede bedde; zo dat het graafſchap van Vlaanderen, om in het voorbygaan te zeggen, aan de zonen van hare zuſter *Margareta* weder verviel (a). *Henrik* deedt nog meer voor den Savojaardt. Alle jaren liet hy hem drie honderd marken van zyn ſpaargeldt betalen, tot erkenteniſſe van de hulde, die deze graaf hem van Savoje deedt (b), behoudens het recht van den keizer, die, gelyk hy zeide, niet anders hadt dan den vryen doortocht van zyn landt. Men ziet niet, dat de opvolgers van dezen grave die hulde aan de koningen van Engelandt in het vervolg hebben gedaan, noch dat de opvolgers van *Henrik* den III de moeite hebben genomen om dat recht te bewaren.

Ongenoegen der Engelſchen over de verkwiſting des konings.

† de laatſte Latynſche keizer in het Ooſten.

Hulde van Savoje aan *Henrik.*

De afperſſingen begonnen toen weder met meer ſtrengheit dan ooit. De gevolmachtigden van *Henrik* en van den gezant putten elk om het ſterſt de provinciën van het ryk uit. Het hof van den koning en dat van den paus, zeggen de ſchryvers, waren twee afgronden, die niet gevult konden worden, en waar in, gelyk in dien der zee, al wat 'er in ſkomt ſchipbreuk lydt en voor altoos verdwynt.

Afperſſing van den koning en den gezant.

Om de maat van deze afperſſingen vol te maken wierden drie honderd Italiaanſche prieſters door den paus overzee gezonden, met voorſchryfbrieven om hen tot de open zynde plaatſen te benoemen, begerende, dat men hen daar in den voorrang boven de Engelſche geeſtelykheit zou geven. De klagten van het gemeen verdubbelden; het volk en de geeſtelykheit ſchreeuwden even zeer tegen de gierigheit en dwingelandy van den paus, en St. *Edmondt*, aartsbiſſchop van Kantelberg, die zich in gemoede niet gehouden vondt om zich daar aan te onderwerpen, of door zyn voorbeeldt gezag daar aan te geven, wilde veel liever zich zelven gewillig uit Engelandt bannen, dan zich medeplichtig maken van eene zo hatelyke onrechtvaardigheit. Hy verkoos Vrankryk tot zyne ſchuilplaats. Het hof gaf hem de abdy van Pontigny, gelyk het tachtig jaren te voren ook hadt gedaan aan zynen voorzaat, *Thomas Becket*, beide uit hun vaderlandt gebannen, doch om zeer verſcheide redenen, de een, om dat hy in de overweldiging en knevelaryen van den paus niet kon toeſtemmen, en de ander om dat hy 'er de onderneming van met al te groten yver, tot nadeel van het recht des konings, hadt onderſteunt. Voorts was de aartsbiſſchop *Edmond* niet vry met het verlaten van zyne inkomſten en plaats; hy moeſt daarenboven nog acht honderd marken aan den gezant betalen, om zyn aartsbisdom van plundering vry te kopen, gelyk 'er de Engelſche ſchryver* van ſpreekt. Hy overleefde zyne ballingſchap of vlucht niet meer dan twee jaren, en ſtierf in het begin van het jaar 1241. Zyne plaats wierdt eerſt begeven in het jaar 1244; de koning en de gezant genoten 'er middelerwyl het voordeel van.

1239.

S. Edmond, aartsbiſſchop van Kantelberg, keurt het af, en vertrekt naar Vrankryk.

(a) Zy trouwde de eerſte maal met *Bouchard van Avesnes*, en voor de twede maal met *Willem van Dampiere*.
(b) *Matth. Paris* zegt, dat het was *Amadeus*.

* *S. Daniel.* Volgens *Heylin* en *Stow.*

De gevolmachtigden vorderden thans hunne ſchattingen in met eene onverdragelyke ſtrengheit, en van alle kanten ſchreeuwde men niet alleen tegen deze knevelary, maar ook zelfs tegen den gezant. Hy liep gevaar van zyn leven, en het was in dezen oproer, dat de koning zelf zyn leven waagde. Het was geen eedgeſpan, noch geen beroerte van de gemeenten, die deze wanorder verwekte.

Oproer van de ſcholieren van Oxford tegen de geld-afperſſers.

De ſcholieren van Oxford ondernamen het geen de eenen en de anderen wel zouden hebben willen uitvoeren; maar zy hadden of den moedt, of de drift van deze jonge lieden niet.

Alle met eene grote menigte uit de collegiën van deze hogeſchole lopende omcingelden zy het huis van den gezant; doodden zynen kok; en indien hy in de kerk van de abdy niet was gevlucht, daar hy zyne kamer in hadt, en de deur niet achter zich hadt geſloten, zouden zy hem niet hebben geſpaart. Om hem daar uit te verloſſen moeſt de koning volk zenden, dat hem tot Walingford geleidde, alwaar hy zich in veiligheit vindende de geeſtelyke wapenen tegen de oproerigen gebruikte, en hen in den ban deedt.

De abdy van Osnay.

De gezant doedt hen in den ban.

Men zegt, dat een van hen nog verder in het woeden ging, en dat hy den koning de oorzaak van alle deze knevelaryen te laſt leggende, verwoed genoeg was om op zyn leven toe te leggen. Aldus kwam het, dat de koning, al te overgegeven aan den gezant, zich in het zelve gevaar inwikkelde, en dat de ſlagen, die men den eenen toebragt, tot op den anderen overſtuitten. Dit was buiten twyffel de wraak tot het alleruiterſte brengen, en indien deze ongelukkige ſchuldig wierdt bevonden aan een zo hatelyken toeleg, verdiende hy de ſtraf, die men hem deedt lyden *.

* Hy wierdt met vier paarden van een geſcheurt.

Ten aanzien van de anderen, hun hoofdt, die den ſtandaardt droeg, en dien men *Kilkenni* noemde, wierdt gevangen, benevens twaalf van de oproerigſten. Zy liepen alle groot gevaar om mede ter doodt gebragt te worden. Maar zy wierden zachter gehandelt, en moeſten alleen eene eerlyke afbede * doen, gelyk op de volgende wyze geſchiedde. De beul, hen uit de gevangenis gehaalt hebbende, leidde hen in het hemdt, blootshoofds en barvoets, door de ſtraten van Londen tot het paleis van den gezant, voor wiens deur zy op hunne kniën vielen, en hem om vergiffeniſſe baden. Deze voldoening geſchied zynde ontſloeg hy hen en hunne medemakkers van den ban, en zondt hen naar de hogeſchole te rug.

Gevonniſt om eene eerlyke afbede te doen.

* *Amende honorable.*

Deze oproer geſtilt zynde deedt echter het klagen van de geeſtelykheit niet ophouden. Met meer yver dan ooit tegen de ondernemingen en afperſſingen van het Roomſche hof ingenomen, vertoonde zy aan den koning, dat 'er nooit diergelyke geſchied waren onder de regeringe van zyne voorzaten, en dat zyne eer daar ten hoogſte aan gelegen was, indien hy zyne regering met een

De geeſtelykheit weigert de belaſtingen te betalen.

1239.

1239. een zo schandelyken blaam niet wilde bezoedelen, en zyne gedachtenis door zulk eene onwaardige handeling by zyne nakomelingen verachtelyk maken.

Hy verwierp deze vertogen met verachting, en beloofde den gezant de voornaamste belhamels te leveren, om hen naar zyn goeddunken te straffen; maar de gezant, gematigder, of wyzer, zocht deze krakeelen door zachtheit by te leggen, en overreedde den koning om de prelaten, die de grootste kerkelyke ampten hadden, te Londen te doen vergaderen. Deze vergadering kwam byeen. De gezant deedt de aanspraak; maar het bleek by het antwoordt van de geestelykheit, dat zyne reden geen ingang hadt gevonden. Men zeide, dat, indien het op het verdedigen van den paus of den heiligen stoel tegen de ongelovigen of ketters, en op het gebruik van het geldt, dat men van de Engelsche geestelykheit tot zulk een oorlog trachtte te ligten, aankwam, men geen tegenspraak zou vinden om het byeen te krygen; maar de Engelsche kerk kon niet toestaan, iets te geven tot de onkosten van een oorlog, dien zy verfocide. Zy zag met droefheit de twee hoofden van het Christendom, den paus en den keizer, even heftig om malkander te vernielen, en verre van den eersten te helpen om den anderen onder te brengen, nam zy niets meer ter herte dan hare verzoening uit te werken. Ingevolge van dien besloten de geestelyke Pairs, dat zy niet zonder euveldaadt te begaan, en veel minder zonder de voorrechten van het ryk te schenden, de handen eenigzins konden lenen tot de belastingen, die de gezant op hunne ampten wilde leggen, noch ook niet tot het verzenden van dit geldt naar Italië om den keizer te beoorlogen.

De gezant doedt een vergeestsche aanspraak.

Zy antwoorden hem trotschelyk.

Al de stoutmoedigheit der Engelschen vermogt echter niet tegen de loosheit van den arglistigen kardinaal. Hy wist de prelaten zo wel te liefkozen, dat zy hem eindelyk een tiende gedeelte van hunne inkomsten toestonden, met dit beding, dat het zonder gevolg en voor de laatste maal zou zyn. Dus zegepraalde de volstandigheit en de gedweeheit van den kardinaal over hunne standvastigheit en goed geloof. Zy kwamen hunne beloften na. Doch hy wist van zyn kant een middel te vinden om de zyne niet te volbrengen, en die hem in het gezantschap opvolgden, vonden zich nog minder verplicht om de zelve na te komen, en de onmedogende *Petrus Rubeus* plunderde de Engelsche kerk daarom niet te minder in de volgende jaren.

Zy laten zich bewegen.

De gezant dreigt hen.

1240. De vreugde, daar Engelandt in was over de geboorte van een prins, van welken de koningin beviel, en die daar na onder den naam van *Eduard* den I heeft geregeert, matigde eenigzins het misnoegen, dat zy over het invoeren der belastingen hadden, en stuitte voor een tydt de klagten; maar de afperssingen gingen gestadig haren gang.

Kruistocht van prins *Richard*.

† zoon van *Willem* Langedegen, natuurlyke zoon van *Henrik* den II.

Richard, graaf van Cornwall, broeder des konings, en de graaf van Salisbury, zyn oom †, vertrokken in dit jaar naar het Heilige Landt. De drift der kruistochten duurde nog, en hoewel het met minder geweldt en ook met minder geluk was dan in de twee of drie voorgaande eeuwen, men liet zich echter nog tot dezen yver vervoeren, daar de staatzucht dikwils meer deel aan hadt dan de Godsdienst, die in meer bygeloof bestondt dan in Godvrucht. Wat de beweegreden, die deze twee heeren naar Jeruzalem voerde, ook geweest zy, zy namen het kruis aan, en gingen op reis. De zelve was niet lang; twee jaren daar na kwam de eerste weder, en trouwde, gelyk wy zien zullen, met eene zuster van de koninginne.

1240. Onbedachte yver der kruisvaarders

Henrik ondernam in dit jaar *Leolin*, prins van Walles *, te onder te brengen, die altoos den onafhankelyken speelde, en zo haast niet de oppermacht van Engelandt erkende, of hy zocht daar van bevryd te zyn. De onderneming van den koning viel niet wel uit. Hy leedt meer schade dan hy 'er veroorzaakte. Maar de doodt van dezen trotschen en woeligen vyandt maakte een einde van de onlusten, die hy dikwils in Engelandt verwekte, of die hy nooit naliet te ondersteunen.

* Alleen van Noord-Walles.

Onderneming van *Henrik* in het prinsdom van Walles.

Hy was, gelyk wy gezegt hebben, met eene natuurlyke zuster van *Henrik* getrouwt; maar deze verbindtenis hadt den erffelyken haat der twee natiën niet kunnen wegnemen*. *Leolin* vondt niet, dat hy, om aan het bloedt van Engelandt vermaagtschapt te zyn, verplicht was, daar aan dat der Britten te onderwerpen, waar van hy roemde gesproten te zyn. Hy liet twee zonen na, een natuurlyken, genaamt *Griffin*, al zo onrustig en wild als hy, en een wettigen, *David* geheten, die van een zachter aardt was. De verdeeldheden, die tusschen hen opkwamen, beletten hen Engelandt te ontrusten, en deze kroon bediende zich daar van: behalven dat nam het de beste party, die ook het meest met zyne belangen overeenkwam; ondersteunde den echten zoon, neef van koning *Henrik*, en hielp hem zynen natuurlyken broeder onderbrengen, die naar Londen gezonden zynde in den Tour gevangen gezet wierdt. Daar zyn schryvers, die zeggen, dat dit door verraadt van zynen broeder *David* geschiedde, dien zy als een trouwlozen afschilderen, daar zy zynen broeder *Griffin* daarentegen als een getrouw prins, onrechtvaardelyk vervolgd, beschryven. Hoe het zy, de prins *David*, zich niet machtig genoeg vindende om den koning van Engelandt, zynen oom, den oorlog aan te doen, tekende op den 19 October van dit jaar † een verdrag, by het welke hy bekende een leenman van Engelandt te zyn, en zwoer het getrouw te blyven. Maar hy hadt een neef, die een natuurlyke zoon van *Griffin*, zyn ongelukkigen broeder, was, genaamt *Leolin*, gelyk zyn grootvader, die al zyne trotschheit bezat, en die ook wederom den ouden haat tegen de Engelsche natie vernieuwde. Maar dit was zyn ondergang, gelyk wy op zyn plaats onder de naastvolgende regering zullen zien.

* De oude Britten en Engelschen.

Nakomelingen van *Leolin*, prins van Walles.

† Of volgens eenigen in het volgende jaar.

1241. Het jaar 1241 is vooral aanmerkelyk door het vertrek van den gezant, en Engelandt het zelve van dezen kant aanziende, zou het voor een van de gelukkigste jaren van de regering van *Henrik* kunnen achten, indien het niet wist, dat hy zich hadt ontëert door de eerbiedt, die hy den staatsdienaar van den paus, als hy van hem afscheidt nam, bewees. Hy onthaalde hem met grote pracht op de grote zaal van het paleis van Westmunster, en hy begeerde, dat hy de hogerhandt zou nemen onder een zelven hemel tusschen hem, die den kardinaal aan zyne regterhandt hadt, en den aartsbisschop van Jork †, die aan zyne linker zat. De andere Pairs van het ryk namen hunne plaats naar hunnen rang; maar zy zagen met weêrzin, dat de koning eene plaats bekleedde, die tot kleinachting van de kroon strekte.

1241. Bovengewoone eer, door *Henrik* den gezant aangedaan.

† Die van Kantelberg was in Vrankryk gestorven.

Daarenboven hadden zy het verdriet nog, dat zy

1241. zy den gezant moeſten verſellen tot aan Douvres, daar hy zich ſcheep begaf. Byna de ganſche adel van het ryk was van het gevolg, en de koning, aan het hoofdt van dezen overheerlyken ſtoet, ſcheen de zegepraal van dezen kardinaal nog meer eer te willen aandoen, die uit Engelandt vertrok met alle de ſchatten van het ryk. Deze trein verbeeldde waarlyk eene zegepraal, en langs den ganſchen weg hoorde men niet dan het geklank der trompetten. De betuigingen van genegenheit verdubbelden op het ſcheiden. De koning wierdt niet moede van den gezant te omhelzen, en hy verliet hem niet dan met eene ongemene droefheit, terwyl de andere zich inſcheepte met het goudt en het zilver van het ryk, om het overige van zyne zegepraal in Rome met den buit van de Engelſche natie over de laſhertigheit van hunnen koning te volbrengen.

Aankomſt van den prins van Savoje.

Wanneer Engelandt hem, die het meeſte hadt toegebragt tot het uit te zuigen, zag vertrekken, zag het een anderen aankomen, voor wien het weder nieuwe onkoſten moeſt doen. Het was *Pieter* van Savoje, oom der koninginne van moeders zyde †, dien *Henrik* wel haaſt met het graafſchap van Richemond begiftigde, en die te Londen, langs den Theems, dat vorſtelyk paleis van Savoje bouwde, daar *Henrik* de VII een ruim gaſthuis * van maakte, aan het welke hy den naam van den eerſten ſtichter liet. Deze was mogelyk de eenigſte vremdeling, die zich van de natie deedt beminnen, en die zich eenigen tydt daar na mede onder de eedgenoten tegen den koning begaf. Nochtans hadt de koning hem met weldaden overladen. *Henrik* voegde nog by het graafſchap van Richemond, daar hy hem mede op zyne aankomſt begiftigde, eene vereering van twintig duizend marken, die hy uit de beurs van de Joden haalde.

† Zyne moeder was *Beatrix* van Savoje.

* Zie de geſchiedenis van *Henrik* den VII

* Volgens *S. Daniel.* † Volgens *Stow.*

Pieter bragt zynen zoon *, of zynen neef †, met zich, genaamt *Bonifacius* van Savoje, aan wien de koning de plaats van aartsbiſſchop van Kantelberg gaf; maar hy wierdt eerſt twee jaren daar na ingewyd. Op deze wyze begonnen de Savojaarden het ryk te vervullen, en de voornaamſte waardigheden in Staat en kerk te bekleden. Zy wierden wel haaſt door die van Provence gevolgt, andere nabeſtaanden van de koninginne, en eenige volgende jaren daar na door de halve broeders des konings en van alle die van Poitou, die hen verſelden; zo dat Engelandt zich nog eens overſtroomt zag van vremdelingen, en om het leven van de eenen en de pracht van de anderen te onderhouden aan nieuwe belaſtingen bloot geſtelt, die weder nieuwe beroerten verwekten. Wy onderwinden ons niet de zelve te rechtvaardigen. Wy zullen ze op hunne order beſchouwen, om daar van beter te oordeelen door de byzonderheden, die wy zullen aanhalen. Maar van nu af aan kan men zeggen, dat een volk, minder verdraagzaam dan de Engelſchen, in zulke geſtadige verkwiſtingen van hunnen koning verdriet zou gekregen hebben, ziende zich dagelykſch uitgemergelt door allerlei ſoorten van belaſtingen, alleen om zyne verſpillingen en verteering, of de pracht van zyne bloedverwanten, ſtaande te houden. Maar als of deze afperſſingen van den koning en het hof van Rome, daar wy reets van geſproken hebben, en nog gelegenheit zullen hebben om in het vervolg van te ſpreken, niet genoeg waren om het landt te gronde te doen gaan, kwamen de Tempeliers, niet minder gretig en ſchrokkig, het zelve niet minder uitplunderen. De Engelſche ſchryver van dien tydt * merkt aan, dat zy alreets hunne eerſte gema-

* Volgens *S. Daniel.* † Volgens *Stow.* De Savojaarden met ampten voorzien.

De Tempeliers komen in Engelandt.

* *Matth. Paris.*

tigtheit en ſpaarzaamheit hadden vergeten, en dat zy mede tot de buitenſporigheit van overdaadt en hoogmoedt overſloegen, die hen aan de ganſche wereldt al zo hatelyk maakte, als hunne vriendelykheit en dapperheit hen te voren van iedereen hadden doen beminnen. *Zy waren*, zegt hy, *zo arm in Engelandt gekomen, dat zy met hun beide maar een paardt hadden; de een zat op den zadel, en de ander achter op het paardt, en hun opperſte hadt op zyne aankomſt tot zegel van hunne orde twee zulke opgezetene mannen genomen: gedachtenis van een ſtaat, die hen altydt in nederigheit hadt behoren te houden. Maar toen*, vervolgt deze ſchryver, ſprekende van den tydt, daar hy in ſchreef, *konden de prachtigſte toeruſtingen naauwlyks hunne grootſchheit voldoen. De zelve blonk uit in hunne huizen, huisſieraden en tafelen. De Pairs van het ryk, de gezanten, de prinſſen rekenden hunne vriendſchap voor eene eer, en kwamen den overvloedt en de lekkernyen in hunne gaſtmalen zoeken.* Men twyffelt niet, of deze ridders hadden, om zo eene pracht ſtaande te houden, het middel gevonden om zich van de ſchoonſte domeinen van het ryk meeſter te maken, en dat zy 'er, om hunne huizen te verryken, velen uitgezogen hebben.

1241.

Hunne armoede.

Hunne overdaadt en pracht.

Engelandt verloor in dit jaar twee beroemde mannen. De een was *Gilbert Baſſet*, uit een huis, dat aan *Henrik* grote dienſten in het begin van zyne regering hadt gedaan, en dat zich naderhandt nog vermaard maakte door die het zelve aan de eedgenoten bewees. Deze was in hunne verbindteniſſe getreden van het jaar 1233 af, en hadt zich naar het landt van Walles begeven. De vrede bragt hem weder in zyn vaderlandt, alwaar hy op de jagt ſtierf, door zyn paardt nedergeſmeten zynde op de ſtronken van bomen, daar hy onder verpletterde.

Doodt van *Gilbert* graf van Pembroke.

De andere heer, die een weinig te voren ſtierf, was *Gilbert van Marſchalk*, graaf van Pembroke, een van de grootſte veldheeren van zynen tydt, en de derde zoon van den beruchten *Willem van Marſchalk*, de welke de eerſte verëert wierdt met de waardigheit van grootmaarſchalk van het ryk, die hy als erffelyk aan zyn huis naliet. *Walther*, of *Gautier*, de welke op zynen broeder *Gilbert* volgde, was de vierde en laatſte der zonen van *Willem*, die de zelve bekleedde. Daar was nochtans een vyfde broeder, genaamt *Anſelmus*, die hem overleefde, en het graafſchap van Pembroke van hem erfde; maar de bediening van grootmaarſchalk niet. De zelve ging in een ander huis over.

Doodt van *Gilbert* graf van Pembroke.

Op het einde van dit jaar keerde prins *Richard* van zynen tocht naar Jeruzalem weder te rug, en de koning nam het voornemen om in het begin van het jaar 1242 naar Vrankryk te gaan; maar hy kon het zelve niet dan in het volgende jaar volbrengen. Dit ganſche jaar liep met de toebereidſelen te maken door. Deze reis dan vaſtgeſtelt zynde, liet hy zyn oog gaan op zynen oom *Pieter* van Savoje, om hem den ſleutel des ryks toe te vertrouwen, met Douvres in zyne handen te ſtellen.

Wederkomſt van den prins *Richard.*

Henrik heeft gedachten in Vrankryk te oorlogen.

1242. Hy geeft de bewaring van Douvres aan zynen oom *Pieter* van Savoje.

De Savojaardt nam het aan; maar naderhandt denkende op de ongeruſtheit, die hem het bewaren van deze plaats en van al het landt, daar van afhangende, zou veroorzaken door de bewegingen van zulk eene ongeruſte natie, en die zo weinig genoegen in deze overzeeſche reize nam, zo verzocht hy zyn ontſlag by den koning om naar zyn landt te keren. *Henrik* wilde het hem niet toeſtaan, en voor zyn vertrek verzekerde hy zich van zyn perſoon, en dwong hem voor de twede maal de zorg van de regering aan te ne-

1242. men. Hy gehoorzaamde eindelyk, en na dat hy blyken van zyne gematigtheit hadt gegeven, waar in het volk veel genoegen nam, gaf hy ook tekenen van zyne getrouwheit en vaardigheit in het waarnemen van zyn ampt; zo dat de koning reden hadt om vergenoegt te zyn.

Staatzucht van *Hugo* van Lusignan, grave van la Marche, en van zyne vrouw.

Wy moeten de beweegreden van zyne overzeesche reize zeggen. De staatzucht van zyne heerschachtige moeder was 'er de oorzaak van. Haar twede huwelyk met *Hugo* van Lusignan, grave van la Marche, hadt niet het minste van hare grootschheit vermindert. Zy herdacht altoos, dat zy eertyds was getrouwt geweest met een koning van Engelandt. Aldus kon zy van zich niet verkrygen eene leenvrouw van een graaf te zyn. Deze was *Alphonsus* van Vrankryk, die door den koning *St. Lodewyk*, zyn broeder, nieuwelyks was begiftigt met het graafschap van Poitou, van het welke *Philips Augustus* en *Lodewyk* de VIII den ongelukkigen *Jan* Zonderlandt berooft hadden. De H. *Lodewyk* beweerde, dat het graafschap van la Marche daar van afhing. Het was 'er nochtans niet in gelegen; het was maar een kleine streek lands in het midden van vier provinciën: van Berri ten Noorden, van het Limosin ten Zuiden, van Poitou en Auvergne ten Oosten en Westen, zonder dat het een deel van de zelve maakte. *Audebert*, die daar heer van was, hadt het verkocht, of afgestaan, aan *Henrik* den II; doch men weet niet, hoe het naderhandt aan het huis van *Lusignan* is gekomen. Hoe het zy, in Aquitanië ingesloten zynde, hing het naar allen schyn daar van af, gelyk de vier provinciën, daar het aan grenste. St. *Lodewyk* beweerde nochtans, dat het een leen van het graafschap van Poitou was, en wilde *Hugo* van Lusignan dwingen, dat hy 'er hulde van zou doen aan zynen broeder, den grave *Alphonsus*. *Hugo* weigerde het, en om zich daar van te bevryden nam hy zyne toevlucht tot den koning van Engelandt, als hertog van Guiënne, van het welke hy voorgaf een leenman te zyn, verzoekende den bystandt, dien een heer aan zynen leenmaan verplicht is te geven. Hy zette hem te gelyk aan, gelyk hy veertien jaren te voren nog eens hadt gedaan, om zelfs zyne rechten op Vrankryk weder op te halen. Daar zyn schryvers, die zeggen, dat *Hugo* reets hulde hadt gedaan; maar dat hy daar van aanstonts berouw hebbende, de zelve ontkende in eene openbare uitdaging, die hy den prins *Alphonsus* te Poitiers was wezen doen. Hy moest vergaan, of de buitensporigheit nog verder brengen; hy drong derhalven op de landing van den koning van Engelandt, en voegde by zyn verzoek de beweegredenen van eere en belang. De gravin voegde daar haar verzoek van moeder by, en *Henrik* vondt zich te gelyk door staatzucht en vriendschap gedwongen om het recht van zynen leenman en het zyne te verdedigen.

Hy zet *Henrik* tot den Franschen oorlog aan.

Het was daarenboven eene schone gelegenheit om Poitou weder te bemachtigen; en dit vertoonde hem ook de graaf van la Marche, doch bovenal de staatzuchtige gravin, zyne moeder, die hem verzekerde, dat op de aankomst van de Engelsche vloot de gansche provincie voor het belang van haren meester zou opstaan; maar de zoon hadt den yver van de moeder niet; zyne traagheit deedt hem de vruchten van eene onderneming verliezen, daar hy alles van te hopen hadt, indien hy meer spoedt hadt gemaakt.

De belastingen van *Henrik* verbitteren de Engelschen, die hem niet willen helpen.

Het is waar, dat hy geen oorzaak van deze draling was, dan om dat hy het was van den haat van het volk, verbitterd door alle zyne belastingen, en dat van geen onderstandt meer wilde horen spreken. Te vergeefsch beriep hy zyn Parlement te Londen; te vergeefsch deedt hy daar zyne aanspraak, om het te bewegen door redenen van misnoegen en eere; te vergeefsch vertoonde hy de gunstige gelegenheit om de provinciën weder te krygen, die Vrankryk van den overleden koning hadt overweldigt, en om het te verplichten, het verdrag na te komen, by het welke *Lodewyk* de VIII zich verbonden hadt de zelve wederom te geven. Men hoorde hem spreken, zonder van zyne redenen geraakt te zyn. Hy haalde niet dan verwytingen op zich. Het waren nu niet meer, gelyk voor dezen, die Engelschen, zo vurig om Vrankryk den oorlog aan te doen; zo vaardig om zich in te schepen, wanneer 'er eene landing en inval te doen was; zo bereid om zelfs hun eigen goedt daar toe te geven, en onderstandt aan hunne koningen toe te staan tot zulke overzeesche ondernemingen. Denkende aan hunne eige ellenden hadden zy geen gevoel meer voor de eere van de kroon. De hardigheit, die *Henrik* hen hadt getoont, hadt hen weder op hun beurt hard en weinig genegen voor hem gemaakt. Ten anderen uitgeput zynde door zyne knevelaryen en door die van den pausselyken gezant, die hy hadt begunstigt, bevonden zy zich in geen staat om aan zo grote toerustingen, als deze onderneming vereischte, te kunnen voldoen. Dit was het eenparig antwoordt der gemachtigden van het Parlement. *Zy stelden hem met harde uitdrukkingen voor oogen, zeer weinig de oppermacht ontziende, alle de onderstanden, die zy hem sedert zyne meerderjarigheit hadden toegestaan; de heffingen van het dertiende, vyftiende, zestiende, twintigste, dertigste en veertigste deel van de waarde hunner goederen; het beslaan der inkomsten van bisdommen, en andere onbegeve bedieningen; al het goudt en zilver van het ryk, dat hy zonder ophouden hadt geëischt, en genoeg was om alle andere afgronden, als die van zyn hof en van het hof van Rome, mede te vullen, wiens roveryen hy hadt voorgestaan. *Wat heeft men gedaan*, vroegen zy hem in het vervolg, *met die bovengewone somme, die hy hadt belooft te gebruiken om de steden te versterken, de havenen en vloten in een goeden staat te stellen, en aan het ryk dien luister weder te geven, dien het zelve onder zyne voorzaten hadt gehad, en daar het niet van ontbloot was dan door de ongelukken en geweldenaryen van zynen vader, en door zyne eige belastingen en verspillingen.* Zy besloten ten laatsten, hem de onderstanden af te slaan, die hy van hen verzocht tot herstelling van het ongelyk, dat het ryk van eene vremde mogendheit hadt ontfangen, daar zy minder gevoelig van waren dan van dat hy dagelyksch tegen hunne voorrechten en vryheden deedt. Met deze te herstellen, voegden zy daar by, moest hy beginnen, indien hy wilde, dat men hem de andere ook hielp herstellen, om zyne verliezen, nevens die van zynen vader, te boven te komen. Men hieldt hem ook zyne verkwistingen voor, daar hy al het geldt van Engelandt door hadt verspilt, en het volk buiten allen staat gestelt om zich nieuwe lasten op de schouderen te leggen.

Het verwyt, dat zy hem deden.

Henrik hadt niets te antwoorden op zulk een verwyt, dat niet dan al te waar was, en durvende tot geen feitelykheden komen, moest hy zyn misnoegen ontveinzen, en op andere middelen, om geldt te krygen, denken. Hy stelde ten dien einde in het werk het geen *Willem* de Ver-

De list, die hy gebruikte om geldt te krygen.

1242. Veroveraar hadt gedaan, wanneer hy voorgenomen hadt in Engelandt te landen, en de Staten van Normandië hem mede de nodige penningen tot eene zo grote onderneminge geweigert hadden. Hy wist de zelve te vinden in de beurzen van ieder van zyne onderdanen in het byzonder, die hy door zyne menigvuldige beleefdheden innam. *Henrik* gebruikte de zelve streek (a), en zy gelukte hem zo wel, dat hy dertig vaten vol Engelsch geldt met zich bragt; maar de bekwaamheit en dapperheit van *Willem* den Veroveraar niet hebbende gelukte dit middel ook niet.

Verbondt der koningen van Castilië en Arragon, benevens den grave van Toulouze, tegen Vrankryk.

Echter scheen alles in eene goede gesteldheit om Vrankryk te overstromen. De graaf van la Marche en zyne trotsche gemalin hadden alles in het werk gestelt om hem zyne onderneming te doen mislukken, in hope van daar by hunne verhoging en zyne vernedering te vinden. Zy hadden niet alleen de staatzucht van den koning van Engelandt opgestookt; maar zy hadden ook eene verbindtenis gemaakt met de koningen van Castilië en Arragon en met de graven van Toulouze en Provence.

Van deze twee laatsten nochtans hadt de een zyne dochter, *Johanna*, ten huwelyk aan *Alphonsus*, broeder van *St. Lodewyk*, gegeven, en de andere was schoonvader van *St. Lodewyk*; zelfs zo het waar is, het geen de Fransche schryver † zegt, dat onder de grote eer, maagschap, verbindtenis, gewisse, kortom alles, voor hun belang of hoofdigheit moest zwichten.

† *Mezeray.*

Reden van de verbindtenis des grave van Toulouze.

Het is waar, dat de graaf van Toulouze niet minder dan de graaf van la Marche verbittert was. Hy was ook slimmer gehandelt geweest. Men hadt hem niet alleen gedwongen de hulde van zyn landt te doen, men hadt 'er hem ook van berooft by het verdrag, dat men hem afperste te tekenen in het jaar 1228, en hy kreeg zyne vryheit niet weder dan door het huwelyk van zyne dochter met den prins *Alphonsus* toe te staan, nevens den afstandt van alle zyne domeinen, daar men hem naauwlyks een brok van tot zyn onderhoudt liet. Hy wierdt niet beter door het geloofsonderzoek gehandelt. Om zich weder met de Roomsche kerk te verzoenen moest hy de kerkboete blootsvoets en in het hemdt voor onze Lieve Vrouwen-kerk van Parys doen. Het was na de doodt van dezen grave, van zynen schoonzone, en van zyne dochter, die zonder kinderen stierf, dat het graafschap van Toulouze weder met de Fransche kroon wierdt vereenigt.

Belangende den grave van Provence, hy meende zyne dochter, die naderhandt met *Richard* van Engelandt trouwde, uit te besteden aan den grave van Toulouze, die zyne echtscheiding met *Sancia*, moeie van den koning van Arragon, onder het voorgeven van elkander te na in den bloede te bestaan, vervolgde; maar deze begunstigde zyne echtscheiding, op dat het huwelyk van den grave van Toulouze met de dochter van dien van Provence voltrokken mogt worden.

De eerste moest ter zelver tydt het verdrag, met den koning van Vrankryk aangegaan, herroepen; zyne dochter *Johanna* onterven, en het graafschap van Toulouze, nevens alle zyne andere goederen, aan de kinderen, die uit dit twede huwelyk zouden geboren worden, overbrengen. Aldus hadden alle de eedgenoten van den eenen of van den anderen kant eenig belang om Vrank-

(a) Anderen zeggen, dat hy den ban herriep, en dat hy voor geldt bevrydde alle, die tot den dienst verplicht waren.

1242. ryk den oorlog aan te doen, het zy om zich van des zelfs verongelykingen te wreken, en hunne schade te herstellen; het zy om des zelfs buitensporige macht te vernederen. Maar zy waren alle te langzaam en te slap in hunne uitvoeringen, en lieten zich de een voor en de ander na voorkomen en aantasten. De graaf van la Marche, de eerste overwonnen, wierdt nog eenmaal onderworpen. De koning van Engelandt kwam niet dan tot zyne schande te voorschyn, en keerde weder naar Engelandt, na dat hy geslagen was geweest, en de verbondene graven dorsten zich niet vertonen. Dit zullen wy nu gaan beschouwen. 1242.

1243. Huwelyk van *Margareta* van Engelandt met den Schotschen prins. † De trouw wierdt eerst voltrokken in het jaar 1251.

Henrik verzekerde zich van Schotlandt voor zyn vertrek, en sloot het huwelyk van zyne dochter *Margareta* met den prins *Alexander*, oudsten zone van den koning van Schotlandt †. Dit gedaan zynde, en van de byzondere personen de hulp, die hy van het Parlement niet hadt kunnen erlangen, bekomen hebbende, trok hy met een schoon leger over zee, en landde te Bourdeaux. Het was al te laat. De koning van Vrankryk, voortvarender dan hy, was al reets in het graafschap van la Marche getrokken, en hadt zich van de voornaamste plaatsen van *Hugo* meester gemaakt, die voor den overwinnaar vluchtende eene schuilplaats met de graaflyke koninginne by zynen beschermer, nieuwelings aangekomen, kwam zoeken.

De graaf van la Marche geslagen.

Voordeelige aanbieding van Vrankryk.

Hoe voorspoedig de wapenen van *Lodewyk* ook waren geweest, de tyding van de landing van *Henrik* ontzette hem; en op de Engelsche fierheit, op de ongestadigheit van die van Poitou en Aquitanië, en op hunne zucht voor de Engelsche regering denkende, vreesde hy den uitslag van den oorlog, en wenschte dit vermaarde geschil door een verdrag by te leggen. Hy gaf daar zelfs aanleiding toe, en stelde zynen vyandt zulke voordeelige voorwaarden voor, dat men verwondert is in de geschiedenissen te lezen, hoe verre van den eenen kant de vreesden koning, die deze voorwaarden aanboodt, hadt gebragt, en wat verblindheit het van den anderen kant was van die de zelve afsloeg.

Door *Henrik* geweigert.

Hy boodt niet alleen aan, geheel Poitou, maar daarenboven een gedeelte van Normandië aan de Engelschen af te staan. Eene betovering, die onbegrypelyk is, belette *Henrik* hem by het woordt te vatten; en indien zyne hovaardy, of zyne onvoorzichtigheit hem dezen misslag deedt begaan, herstelde hy den zelven niet door zyne dapperheit. *Lodewyk* in het tegendeel, van zyn schrik herkomen zynde; beschaamd, dat hy van twee provincien hadt willen afstaan, en voorgenomen hebbende alles te behouden, dacht niet anders dan om den trotschen vyandt te verjagen, die zyne overwinningen daar niet by hadt willen bepalen.

De twee legers kwamen in het veldt; de slag ging aan, en de Engelschen wierden by de brug Taillebourg op de vlucht gedreven. Zy verzamelden zich weder, en raakten daags daar na voor de twede maal handgemeen; maar zy wierden ook voor de twede maal geslagen, en de Franschen, hunne overwinning voortzettende, dreven hen uit Poitou; dreigden de stadt Saintes, alwaar zy zich niet verzekert hielden, en dreven hen al vechtende tot aan Blaje.

Het eedgenootschap gebroken.

Dit verlies verbrak alle de ontwerpen van het eedgespan. De koningen van Castilië en van Arragon, dit te weten komende, dorsten tot bystandt van hunne bondgenoten niet opkomen, en gaven de graven van Toulouze en van la Marche

1243. over aan den wille van den zegepralenden koning. Hy vergenoegde zich den eerſten in de onmacht en armoede te laten, daar hy hem toe hadt gebragt, en vergaf den anderen en zyne verwoede gemalinne het eedgenootſchap, daar zy de ſtokebranden van geweeſt waren. Zyne goedertierenheit was des te roemruchtiger, om dat men deze kwaadaardige vrouw verdacht hieldt van eenige booswigten opgemaakt te hebben om hem van kant te helpen, het zy door vergift, gelyk eenigen zeggen, het zy door het ſtaal, gelyk anderen beweeren.

Onderwerping des grave van la Marche en van zyne vrouwe.

De graaf van la Marche moeſt echter, tot verzekering van zyne trouwe, drie van zyne beſte plaatſen geven; en, dat zyne hovaardige vrouw nog meer ſpyt deedt, was, dat zy zich met hem voor de voeten van den overwinnaar moeſt komen werpen, en zich niet alleen zyne leenvrouw, maar ook zyn onderdaan, die hem haar leven en hare goederen verſchuldigt was, erkennen.

Henrik bleef ondertuſſchen in Guiënne. Hy was zo zeer niet geſlagen, dat hy zich niet weder zou hebben kunnen herſtellen, om nog eens zyn geluk te beproeven. Maar zyne lafheit en zyn kwaad gedrag bragten eindelyk zyne zaken in de uiterſte wanorder. In plaats van het geldt, dat hy van Engelandt hadt gebragt, te gebruiken om nieuwe wervingen te doen, en zyn leger in ſtaat te brengen om de ſchande van deze twee nederlagen te herſtellen, verſpilde hy het zelve, volgens zyn oud gebruik, door zotte en onwaardige verkwiſtingen. Altydt gevolgt van eene menigte van onverzadelyke hovelingen, deelde hy hen ryke giften uit, terwyl zyn leger armoede leedt, en hy putte zich zelven zodanig uit, dat 'er niets van de dertig vaten met geldt, die hy hadt medegebragt, meer overbleef; zo dat hy zich zeer gelukkig mogt rekenen, dat de ziekte, die in het leger van den koning van Vrankryk ontſtondt, het belette zyne overwinningen tot in Saintogne en Guiënne voort te zetten.

Stilſtandt tuſſchen de twee koningen.

Deze oorlog eindigde door een ſtilſtandt, die *Lodewyk* weder binnen Parys bragt, en *Henrik* in Engelandt. De laatſte, in deze twede overzeeſche onderneming nog ongelukkiger zynde dan in die van het jaar 1230, bragt niet dan ſchade en ſchande mede. De twee koningen hadden naderhandt andere oorlogen te voeren, die de wederzydſche begeerte, welke zy hadden, de een om weder te winnen, dat hy en zyn vader verloren hadden, en de andere om de begonne veroveringen van zyne voorzaten ten einde te brengen, en eindelyk de Engelſchen uit Vrankryk te dryven, opſchortte. Wy zullen zelfs hen binnen eenige jaren † een verdrag zien aangaan, by het welke *Lodewyk* aan *Henrik* vele voorname provinciën ‡ aan de andere zyde van de Garonne afſtondt, en hem in het vreedzame bezit van ganſch Guiënne liet, dat zich nog verder uitſtrekt.

† in het jaar 1259, of 1260.

‡ het Limoſin, Perigor, en Querci.

Schattingen op de Joden gelegt.

Men kan gemakkelyk denken, dat de wederkomſt van *Henrik* niet zeer prachtig was, noch toegejuicht wierdt. De Engelſchen ontveinſden echter hunnen ſpyt, en indien zy hunnen koning niet als een overwinnaar ontfingen, ſchempten zy ten minſte niet op zyne rampſpoeden en nederlage. Hy dorſt van zynen kant ook niet ſterk aandringen om hem met geldt te ondersteunen, na dat hy zo ontydig zyn medegenomen geldt hadt verſpilt. Maar de Joden waren de ſlagtoffers van zyn gebrek en verkwiſting; zy wierden gedwongen zyne koffers en vaten, die hy zo onwyſſelyk hadt ledig gemaakt, te vullen.

Huwelyk van den prins *Richard*.

Hy kwam te Portsmouth aan den 25 Septemder, van waar hy naar Londen trok. De gravin van Provence, zyne ſchoonmoeder, kwam kort daar na mede aldaar aan, met zich brengende eene van hare dochters, genaamt *Sancia*, de welke met den prins *Richard* trouwde, die naderhandt Roomſch koning wierdt. Deze was de derde, die, gelyk de twee oudſte, een koning tot gemaal kreeg. 1243.

De vierde, gelyk wy op zyn plaats zullen zeggen, kreeg ook een koning, zynde getrouwt geweeſt met *Karel*, grave van Anjou, en naderhandt koning van Sicilië. Het geen voor iets byzonder in het trouwen van deze twee jongſte moet aangemerkt worden, is, dat deze twee met de jongſte broeders van de mannen van hare twee zuſters trouwden; dat deze twee broeders maar graven waren, toen zy met hen trouwden, en dat de een en de ander naderhandt tot de koninklyke waardigheit wierden verheven; zo dat zy op haar beurt zo wel eene kroon, als hare zuſters, hebben gedragen

Verſpillingen op deze bruiloft.

De bruiloft van de gravinne *Sancia* met den prinſſe *Richard*, die onlangs van den kruistocht van Jeruzalem was gekomen, en eerſt weduwenaar geworden van de gravinne van Gloceſter, zuſter van *Willem*, grootmaarſchalk en graaf van Pembroke, wierdt op den 23 November, geviert. Deze plegtigheit bragt de vreugde weder in Londen; doch de zelve was ook oorzaak van nieuwe verkwiſtingen. De bruilofts-máltydt was overheerlyk; men rekent, dat 'er tot drie duizend ſchotelen zyn opgedíſcht geweeſt. Alles kwam met dezen overvloedt overeen; daar was ook geen minder overdaadt in de andere grootſchheden van het feeſt, zo dat het ſcheen, als of *Henrik* het goudt en het zilver van Vrankryk hadt medegebragt, in plaats van dat van Engelandt aldaar gebragt te hebben. By deze maaltyden voegde men het danſſen en ſpelen. Men vergat ook niet de zinſpreuken, zo vermaard onder de oude ridders, waar van nog eenige ſtaaltjes waren overgebleven. De koning en de prins, zyn broeder, namen ieder de hunne, maar men vondt die van de nieuw-getrouwden de aardigſte. De zelve was ontleent van haren naam *Sancia*, daar men met een kleine verandering het woordt *Scientia*, of wetenſchap, van maakte; even als of men haar den naam van de godinne der wetenſchappen en vrye kunſten, die inderdaadt in Provence bloeiden, hadt willen geven.

Schranderheit van de gravinne van Provence.

De gravin, hare moeder, keerde in het zelve jaar weder naar haar landt. Haar vertrek koſtte Engelandt meer dan hare aankomſt. *Henrik*, altydt overdadig, hoe zeer uitgeput hy ook was door zynen laatſten overzeeſchen tocht, overlaadde haar nochtans met geſchenken van grote waarde. Hy voegde daar nog een inkomen van vier duizend marken by, en deelde andere giften naar mate aan de overige van haar gevolg uit. Men zegt, dat deze princes van Savoje zo wel vele bevalligheden, als vele deugden bezat, en dat zy het hert van iedereen door hare wysheit en geeſt hadt ingenomen. Onder de blyken, die zy daar van gaf, moet men echter de beloften niet rekenen, die zy aan den koning van Engelandt, haren ſchoonzone, deedt, van hem de opvolging van het graafſchap van Provence te bezorgen. Dit was maar een loze ſtreek om zyn geldt te hebben. Het was voor hare laatſte dochter, *Beatrix* genaamt, gelyk zy 'er den afſtandt van den grave van Provence, haren gemaal, van bekwam, wanneer hy aan haar *Karel*, grave van Anjou, broeder van den koning *St. Lodewyk*, uittrouwde, die van het recht afſtondt, dat hy daar

1243. daar op, uit hoofde van de koninginne, zyne gemalinne, hadt, die ouder was dan *Beatrix*. Maar deze koningin zelf daar van geen afstandt hebbende gedaan, eischte zy het naderhandt weder, gelyk wy in het vervolg zullen zien *.

* in het jaar 1278.

Wy hebben boven gesproken van den oorlog tusschen de twee zonen van *Leolin*, prins van Walles, en van het gevangennemen van *Griffin*, die naar den Tour van Londen wierdt gezonden. Hy sterf daar in dit jaar op eene ongelukkige wyze. Hy ontvluchtte in den nacht de wacht, en trachtte zich te behouden; maar het touw, daar hy zich mede aflliet, door de zwaarte van zyn ligchaam gebroken zynde, viel hy zyn nek aan stukken, en des anderen daags morgens vondt men zyn ligchaam in de gracht. De koning deedt de wacht over hun verzuim straffen, en den zoon, dien men mede met zynen vader in den Tour hadt gezet, naauwer bewaren. Doch twee jaren daar na ontvluchtte hy het, en wierdt de opvolger van zynen vader en van zynen oom †.

Bedroefde doodt van den prinse van Walles.

† in het jaar 1246.

De begeerige en behoeftige *Henrik* eischte in dit jaar van de stadt Londen vyftien honderd marken, als eene boete, daar hy haar in sloeg, om dat zy de poorten voor eenen *Gautier Bokerel* hadt geoopent, die voor twintig jaren gebannen was geweest, zonder eenige acht te geven op de vertogen der Sherifs, die bewezen, dat de koning zelf hem herstelt en aan het hof ontfangen hadt.

Afpersingen van *Henrik*.

Hy sloeg ook geen acht op de klagten van den bisschop van Linkoln en andere Engelsche prelaten wegens de knevelaryen der vremde geestelyken, die de kerken, daar zy het bezit van hadden gekregen, uitmergelden, en Engelandt zag zich op nieuw aan den wille van deze bloedzuigers overgegeven.

De afpersingen des konings maakten hem niet ryk. Hy hieldt in dit jaar een Parlement te Westmunster, alwaar hy zyne grote benodigtheit om geldt vertoonde. Het voorwendsel, dat hy te berde bragt, om onderstandt te verkrygen, was de oorlog, daar hy zeide dat hy door den koning van Schotlandt en die van Walles mede gedreigt wierdt. Ondertusschen hadt *Henrik* zyne dochter *Margareta* aan den oudsten zone * van den eersten verlooft, met wien zy naderhandt trouwde; en zyn neef *David*, zoon van den vermaarden *Leolin*, heerschte over de andere. De afkeer van deze twee volkeren moet derhalven zeer groot geweest zyn, dewyl de bandt van een zo nabestaande maagschap en naauwe verbindtenis niet bekwaam waren om hen te vereenigen.

* *Alexander*, prins van Schotlandt.

Schranderheit van de gravinne van Provence.

Het Parlement weigert hem onderstandt.

Het ging met dit Parlement als met dat van het jaar 1242. De afgezondenen vatten zo weinig vuur op het vertoog van den oorlog der Schotten en die van Walles, als zy gedaan hadden op dat van het ontwerp van den oorlog, dien hy hen twee jaren te voren tegen Vrankryk hadt voorgestelt, en hy buiten hen gedwongen was geweest met eene slechte uitkomst te voeren. Zy hadden ook de zelve redenen om het te weigeren. De koning deedt zyne aanspraak als te voren, en spreelde op den eigen toon den benodigden en den smekenden. Zy antwoordden van hunnen kant mede, gelyk zy meermalen gedaan hadden, op den toon van onderdanen, die door de belastingen en verkwistingen van hunnen koning uitgeput waren; maar zy spraken te gelyk op de wyze van een vry volk, dat de verbetering der regering en de altoos beloofde en uitgestelde herstelling van hunne voorrechten bleef eischen. Met een woordt, zy betuigden aan den koning, dat hy van hen niets te wachten hadt, voor dat hy de wetten en de burgerlyke regering in hare oude order en eerste kracht herstelt hadt. Ter zelver tydt hielden zy hem een ontwerp van verbetering voor, dat van den volgenden inhoudt was: „ Dat men uit „ de Pairs van het ryk vier zou verkiezen, „ die men den naam van handhavers zou ge- „ ven, en door welker raadt alles zou wor- „ den geregeert; dat de opperrechter en de kan- „ cellier twee uit deze vier staatsdienaars, of „ verkorenen van het Parlement, zouden genomen worden; dat hy ook twee hoofden van „ de rechtbank, twee baronnen van den Exche- „ quer, en een overheit, om kennis van de za- „ ken der Joden te nemen, zou aanstellen; *Want*, zeiden zy, *dewyl deze bedieningen tot het algemene welvaren zyn ingesteld, is het nodig, dat zy worden herstelt, en dat de verkiezingen van de genen, die de zelve zullen bekleden, door de stemme des volks geschieden.*

1244.

Harde voorstellingen van het Parlement.

Het is ondertusschen waar, dat deze verkiezingen de koninklyke macht zeer verkleinden; maar het Parlement kon geen beter middel bedenken om den ongestadigen geest des konings in te tomen; zich al te veel door zyne staatsdienaren latende regeren, en al te zacht om hunne staatzucht en onrechtvaardigheden te beteugelen, en die wel onder de voogdyschap, om zo te spreken, van wyze voogden diende gestelt te worden, die de regering en den toom van den Staat in hunne handen hielden. Hy voelde zelfs de noodzakelykheit daar van; en gelyk 'er in zyne ongeregeldheden meer zwakheit dan kwade wil was, was hy wel te vrede, dat de Parlementen hem te recht hielpen, en hy wierdt 'er, zeggen de schryvers, ten eenemale *Parlements-gezind* * door.

* *Parlementaire.*

Doch het slimste was, dat hy zyne goede voornemens haast vergat. Zyne schadelyke raadslieden, hem het nadeel, dat hy zich zelve door zulk eene onafhankelykheit toebragt, daar hy zich over schamen moest, vertonende, bragten hem weder tot het tegengestelde uiterste over, geen standvastigheit genoeg hebbende om een middelweg te kiezen, noch met de Parlementen, die geen ander voornemen hadden, dan om de volstrekte regering te matigen, noch met zyne staatsdienaren, die hem eene onbepaalde macht wilden geven.

Wankelmoedige ongestadigheit van *Henrik*.

Andere aanblazers voegden zich by deze, en bragten de zaken zo verre, dat na gestadige bewegingen van afpersing en geweldt van den eenen kant, en van klagten en ongenoegen van den anderen, het eindelyk tot een algemene vyandschap en burgerlyken oorlog uitborst.

Deze twede rust-verstoorders waren de afgezondenen van het Roomsche hof, de gezanten en de afpersers van den paus, die gedurig uit Italië in Engelandt overkwamen, en met den koning den roof van het volk en van de geestelykheit deelden. Terwyl het Parlement vergadert was, wierdt 'er een gezonden, *Martin* genaamt, met eenige bullen, die het ryk tot in den grondt zouden uitgeput hebben, indien de vergadering, die de laf hertigheit en de buitensporige beleefdheit van den koning bespeurde, zich niet kloekmoedig tegen het ontfangen van dezen gezant, en tegen de onderwerping van de geestelykheit, daar hy zeide om gekomen te zyn, gestelt hadt. Dit onverwachte voorval stoorde de overwegingen van het Parlement, dat anders op een goeden weg was; en dus verbitterde de Duivel, zegt de schryve van dien ty dt †, vyandt van vrede en eendragt,

De gezant van den paus en des zelfs afpersers verstoren het ryk.

† *Matth. Paris.*

1244. de geesten weder op nieuw, en de koning en het Parlement scheidden even onvergenoegt van elkander.

De paus verzoekt een geldlighing van de geestelykheit.

Het was de schuldt van den eersten. Nooit kwam de gezant kwalyker te pas, en nooit wierdt 'er geldt onwettelyker van de geestelykheit geligt. De paus, in verschil met *Frederik* den II zynde, hadt den ondergang van dezen keizer gezworen, en alle de Christen vorsten verzoekende in zyn belang te treden, verzamelde hy van alle kanten geldt om hem te beoorlogen. *Frederik* hadt te vergeeffch in het jaar 1228 in het Ooften geweest om *Gregorius* den IX te bevredigen. Hoewel hy den Sultan gedwongen hadt Jeruzalem aan de Christenen weder te geven, was *Gregorius* niet te vrede van zyne verrechtingen, en vervolgde hem niet minder op zyne wederkomst. In dezen tydt (om dit tusschen beide te zeggen) stelt men de twee partyschappen van de Guelphen en Gibellinen, welker eerste het met den paus, en de andere met den keizer hielden. *Gregorius* kwam te sterven,* en *Celestinus* de IV, die na hem volgde, bezat den stoel niet meer dan achttien dagen, en na dat de zelve achttien maanden hadt ledig gestaan wierdt *Innocentius* de IV op den dag van Johannes den Doper, in het jaar 1243, verkoren om hem weder te bekleden. Hy was niet minder uitgelaten tegen den keizer *Frederik* dan zyn voorzaat. Door hem wierdt de bovengenoemde gezant *Martin* naar Engelandt afgevaardigt, wiens zaakbezorger † vooraf gegaan was, om de komst van zynen meester in Vrankryk bekend te maken, daar hy het antwoordt van den koning en het Parlement van Engelandt verwachtte. Stoute bezending van een paus aan een oppermachtig vorst, schoonbroeder van dien hy wilde onderbrengen.

* den 10 September in het jaar 1241.

† *Agent.*

De keizer van zyn kant kennis hebbende gekregen van deze bezendinge, schreef zeer krachtig tegen het gedrag van den paus, en zyne brieven wierden in het volle Parlement gelezen. Hy schilderde daar zeer levendig in af de tomeloze staatzucht der pauzen, die zich boven keizeren en koningen verheffen, de vervolgingen, die hy 'er niet alleen van hadt verdragen, door het wegnemen van vele zyner plaatsen in Italië, en door den onrechtvaardigen ban, welke tegen hem was uitgeblixemt; maar daar zy alle andere gekroonde hoofden mede dreigden, indien zy zich niet te zamen vereenigden tegen eene dwingelandy, die zich op den ondergang der koningen wilde verheffen. Hy nam tot getuigen en rechters Engelandt en Vrankryk, en hy was te vrede, dat hy door de rechtbanken van deze twee hoven en door de Pairs van de twee koninkryken zou geoordeelt worden. Hy eindigde met een instantelyk verzoek van den bystandt van den koning en van het volk, aan wien hy ook levendig voor oogen stelde het gevaar, dat zy liepen, indien zy zich van den hoogmoedigen Roomschen stoel lieten verdrukken, als mede de verplichting, die zy hadden voor hunne eere en ruft, om het veraehte juk, dat *Innocentius* de III en zyne opvolgers op het koninkryk * hadden gelegt, af te schudden. Dus sprak de keizer, zonder zich van de verbindtenis van den koning te bedienen, niets voortbrengende dan beweegredenen, die het ryk en het volk zelfs raakten.

De keizer *Frederik* stelt zich daar tegen.

Zyne brieven wierden in het Parlement gelezen.

* onder de regering van *Jan.*

Deze brieven hadden hunne uitwerking. Het Parlement, dat den gezant reets niet gunstig was, versterkte zich nog meer in het voorneunen van hem niet te ontfangen, en antwoordde aan zyne afgezondenen, *Dat men dien staatsdienaar van den paus in het koninkryk met gene goede oogen zou aanzien; dat de oorzaak van zyne komst daar ganseh niet aangenaam zou zyn; dat het volk en de geestelykheit door de geldheffingen van de voorgaande gezanten van den paus waren uitgeput, en dat zy buiten de onmacht, daar zy in waren om nieuwe belastingen te betalen, welker wederinvoering zy van al te gevaarlyke gevolgen oordeelden te zyn, om de zelve toe te staan aan eene vremde mogendheit, die hen wilde cynsbaar maken, en eene zo schandelyke dienstbaarheit door hunne toestemminge machtigen; ten laatste, dat de kerkvergadering te Lions moest gehouden worden, wanneer Engelandt niet in gebreke zou blyven zyne prelaten derwaarts te zenden, en ieder zyne zaak daar zou kunnen verdedigen* (a).

Antwoordt.

1244. van het Parlement aan den zaakbezorget van den paustelyken gezant.

Dit antwoordt kwam den gezant ganseh niet smakelyk voor. Bovenal maakten de laatste woorden hem bevreest, en hy nam de zelve niet alleen voor eene weigering op, maar ook voor een dreigement. Hy dorst derhalven zyne reis niet voortzetten; maar op het horen van het voornemen van het Parlement uit den mondt van zynen zaakbezorger bleef hy in Vrankryk, alwaar hy nog sterker klagten van de kerkvergadering moest verzwelgen. Maar de gezanten van *Henrik* de zelve niet hebbende ondersteunt, gaf de kerkvergadering daar de zelve acht niet op, als zy wel zou gedaan hebben, indien zy door het gezag van den koning ondersehraagt waren geweest. De Engelsche natie bleef ondertusschen volstandig, en byaldien de koning zo yverzuchtig voor de rechten van de kroon was geweest, als hy voor hare vryheden was, men hadt van dien tydt af Engelandt van het geweldt der pauzen verlost gezien. In het tegendeel, wy zullen in het vervolg *Henrik* zich op nieuw zien vereenigen met de pauzen; hen zyne kroon verachtelyk onderwerpen *, en nog eens den roof van het ryk met hen delen †. Wy zullen hem ook gestraft zien over een gedrag, zo nadeelig aan zyne waardigheit, en zo lastig voor zyne onderdanen; en, na dat hy hun geduldt tot het uiterste gebragt zal hebben, hun misnoegen en woeden ondervinden.

De gezant durft in Engelandt niet komen.

Zwakheden en grietigheden van *Henrik.*

* in het jaar 1254.

† in het jaar 1257.

Deze verwarringen, die niet dan door bloedige oorlogen zyn geëindigt, braken zo haast niet uit. De adel, de geestelyken en het volk, even veel uitgeplundert, kwamen tot geen eedgespan, noch ontzagchelyke toerustingen, dan na dat zy vele jaren grote afpersingen verdragen hadden. De koning pleegde langen tydt alleen deze onrechtmatige knevelaryen, en de paus was verscheide jaren stil, zonder dat hy de zyne dorst hervatten. Laat ons zien wat in dezen tusschentydt voorviel, waar in het ryk gestadig aan het giften was, zonder echter de wapenen tegen hunnen koning op te nemen, eer dat wy tot het verhaal van zulk een droevigen opstandt en burger oorlogen komen, die byna zo lang duurden, als het overige van eene regering, die door de roofzucht en verkwisting van haren koning oorzaak van alle deze ongelukken was.

Het was in het jaar 1245, dat de Engelsche geestelykheit hare klagten aan de kerkvergadering overbragt, en indien de koning de zelve volgens zynen plicht niet ondersteunde, scheen het nochtans, dat hy ze in het eerst voorsprak, tot zo verre, dat de paus, gebelgt door den wederstandt, dien hy in den koning en de anderen vondt, eindelyk in deze woorden zeer onbezonnen 1245.

(a) Daar zyn 'er, die gezegt hebben, dat een herautt den zaakbezorger van den afgezant dreigde, dat men hem zou doden, zo hy in drie dagen niet uit het ryk vertrok.

1244. *S. Daniel.* Stoute woorden van den paus.

nen en trotsch uitborst: *Deze kleine prinssen zullen ons verplichten om de vrede met den keizer te maken, op dat wy, als wy den draak zullen overwonnen hebben, de slangen onder onze voeten kunnen treden.* Hy beschuldigde *Henrik* ook te *frederikzen*, gelyk hy zich uitdrukte, sprekende van de gezanten des konings. *Henrik*, getergt door de hovaardigheit van den paus, verboodt in de eerste drift het inkomen in zyn ryk aan alle dienaars en afperssers van het hof van Rome; maar zyn toorn duurde niet lang; wy zullen hem haast met deze bloedzuigers zich zien verzoenen, en hunne verdrukkingen om strydt vervolgen; eene gemeenschap, des te schandelyker voor *Henrik*, om dat het geldt, dat uit zyn koninkryk ging, besteed zou worden om zynen schoonbroeder den oorlog aan te doen.

1245. De brief, door *Innocentius* den III van *Jan* Zonderlandt afgedwongen, verbrand.

Het scheen echter, of Engelandt het juk van de dwingelandy der pauzen hadt afgeworpen, en het Parlement, uit geestelyke en wereldlyke Pairs bestaande, hadt zich opentlyk tegen hun geweldt verklaart. De koning was in de zelve gedachten gekomen; een toeval, dat in dit jaar gebeurde, gaf hoop, dat men een einde van dezen onverdragelyken overlast zou zien. Het vertrek van den paus te Lions, daar men de kerkvergadering hieldt, raakte in den brandt, en het kabinet, daar zyne schriften in waren, door de vlam verteert zynde, raakte de brief weg, waar by de ongelukkige koning *Jan* Zonderlandt zich een leenman van *Innocentius* den III verklaarde, en zyn koninkryk leenroerig van den stoel van Rome maakte; en uit het verlies van dit schandelyk teken der Engelsche dienstbaarheit besloot men, dat de Hemel, die de schande van het ryk aldus hadt gewroken, het zelve zynen eersten glansch wilde wedergeven. De tydt van deze verlossinge was echter nog niet gekomen. Van de zelve wierdt eerst honderd en vyftig jaren daar na een ontwerp gemaakt door de vermaarde wet *Præmunire* *, onder *Henrik* den VIII en zyne opvolgers ten einde gebragt.

* in het jaar 1393.

De doodt van den grave van Pembroke.

De grootmaarschalk *Walther*, graaf van Pembroke, stierf op het einde van dit jaar, latende het graafschap aan zynen vyfden broeder, genaamt *Anselmus*. Deze laatste leefde niet lang genoeg om hem in het grootmaarschalksampt op te volgen, en door zyne doodt, die kort op die van zynen broeder volgde, verviel het graafschap van Pembroke aan eene van zyne zusters, of aan zyne nicht, dochter van eene van zyne zusters *, die twee jaren daar na met den grave van Valence, halve broeder van koning *Henrik*, trouwde. Het ampt van grootmaarschalk wierdt in het volgende jaar gegeven aan *Rogier Bigot*, grave van Nortfolk, uit aanmerkinge van zyn huwelyk met de dochter van *Willem*, den oudsten der vyf broeders van *Pembroke*.

* *Stow* noemt haar *Johanna* van Montcheney.

1246. Koninkryk van het eilandt Man.

De kleine koningen van het eilandt Man waren nog in wezen, dewyl in dit jaar een van hen, genaamt *Harald*, zoon van *Olaus*, en de elfde van deze koningies, van het bloedt van Denemarken, of van Noorwegen gesproten, te rekenen van *Godred*, te Londen kwam, om aan *Henrik* hulde te doen. Dit geslacht eindigde in het jaar 1266 in den persoon van *Magnus*, en dit kleine ryk kwam aan de koningen van Schotlandt, deels uit recht van overwinninge, en deels door koop. De koningen van Engelandt betwistten hen het zelve, en het wierdt naderhandt by beurten van de eenen en de anderen bezeten, tot dat ten laatsten Mylord *Montaigu*, graaf van Salisbury, het weder opeischte in het jaar 1340, als gesproten zynde uit de oude Noorweegsche koningen. Maar hy wierdt 'er eerst meester van in den jare 1342, na dat hy het van de Schotten hadt gewonnen. Hy verkocht het aan Mylord *Scrops* in het jaar 1395, en voor de twede maal uitgestorven en aan de Engelsche kroon vervallen zynde, verloor het den tytel van koninkryk, en wierdt maar een enkel vorstendom. Mylord *Willem Stanley* wierdt daar het eerst mede begiftigt †, en het is sedert altydt aan dat huis gebleven. 1246.

† in het jaar 1403.

Men verhaalt eene vreemde zaak van een hermaphrodit * in het bisdom van Linkoln. Hy verscheen eerst onder de gedaante van eene vrouw. Men zag eene vrouw, genaamt *Havoise*, die, gelyk men zeide, van goeden huize en schoon was, zonder iets meer van hare maagschap te zeggen, de welke met een zeer ryk man, die niet genoemt wordt, trouwde, by welken zy eenige kinderen teelde. In het vervolg beving haar de lust om een proef te nemen, als een andere *Tiresias*, van het vermaak van het mannelyke geslacht, en veranderde in een man, die op eene Engelsche vrouw verliefde, genaamt *Lucia*, waar by hy drie kinderen in drie verscheide jaren verwekte. Wy laten de natuurkundigen van een zo bovengewoon geval, het welk, indien het waar is, niet dan voor een wonder kan doorgaan, oordeelen.

* Half man, half vrouw. Zie *Stow* en *Knigton*.

Vreemd verhaal van een hermaphrodit.

In dit jaar stierf *David*, prins van Walles. De heeren van het landt verkoren tot zynen opvolger zynen neef *Leolin*, natuurlyken zoon van *Griffin*, dien zy voortrokken voor Mylord *Mortemer*, de welke met de zuster van hunnen overleden prins getrouwt was.

Het jaar 1247 is by de Engelsche schryvers byzonder aangemerkt om de komst van drie halve broeders en eene zuster van *Henrik*, vier kinderen, gesproten uit het twede huwelyk van zyne moeder met den grave van la Marche. *Guido* van Lusignan was de oudste; *Willem* van Valence de twede, die met de erfdochter van Pembroke en Montcheney † trouwde. De derde, genaamt *Ethelmar*, of *Aymar*, was geschikt tot den geestelyken staat. De koning gaf hem drie jaren daar na het bisdom van Winchester op eene byzondere wyze, gelyk wy op zyn plaats zullen verhalen. De Geschiedenis spreekt alleen van de aankomst van de zuster, zonder ons meer te zeggen. Maar zy verzwygt de broeders niet, die dikwils deel aan de beroerten van het ryk hadden. 1247.

Aankomst der halve broeders van *Henrik*.

† Nicht van *Willem van Marschalk*, dochter van zyne zuster.

Men zeide van hunne aankomst af, dat de zelve hem duur zou te staan komen. Deze bloedverwanten des konings van zyn moeders kant, nog armer dan die van Provence en Savoje, van den kant van de koninginne, zyne gemalinne, kwamen in Engelandt om troost in hunne ellende te zoeken. Het eedgenootschap, dat de graaf van la Marche, hun vader, tegen Vrankryk, op het verzoek van hunne regeerzuchtige moeder, hadt aangegaan, waar van wy de uitkomst, gansch niet voordeelig voor de zamengezworenen, boven verhaalt hebben, hadt hem zyne beste plaatsen doen verliezen, die *Lodewyk* de IX na de vrede tot waarborg en zekerheit van zyne trouwe bewaarde. Zyne overige domeinen waren van zeer weinig belang, om zyne kinderen daar van als grote heeren op te voeden, en het bloedt van *Lusignan* van den eenen kant, en van den anderen dat van Engelandt, daar zy uit voortgesproten waren, vereischte een overvloediger en prachtiger hofhouding. Zy konden dit nooit beter vinden dan by een koning, van wien zy de eer hadden broeders te zyn; een koning, die veel teder-

Nieuwe verkwistingen voor hen door *Henrik*.

1247. tederheit voor zyne nabeſtaanden hadt, en die hy vermaak hadt te verryken ten koſte van zyne onderdanen. Wy hebben zyne mildadigheit gezien voor die van Provence en van Savoje; wy zullen nu zyne verkwiſtingen ten behoeve van die van Poitou, of de jonge heeren van Luſignan, gaan beſchouwen, nieuwe oorzaken tot belaſtingen om hen onderhoudt te bezorgen, en bygevolg nieuwe redenen van klagten ten aanzien van het volk, dat zo haaſt niet uit het eene kwaadt was verloſt, of het verviel weder in het andere.

Naauwlyks begon Engelandt adem te halen door het vertrek van den gezant, om een weinig genoegen te ſmaken, in zich bevryd te geloven van de afperſſingen van het Roomſche hof, of daar kwamen nieuwe afgezondenen, om nieuwe ligtingen te verzoeken. De zelve geſchiedden op de geeſtelykheit, met oogluiking van den koning, die de zelve veinſde af te keuren, doch zonder de inzameling te beletten, terwyl de paus van zyne zyde de laſten, die de koning op het volk hadt gelegt, met zyn gezag ondersteunde. De bulle, in dit jaar aan de Pairs van het ryk gezonden*, om hen tot de betaling der ſommen, die de koning van hen vorderde, aan te manen, is een bewys van deze verſtandhoudinge. Het volk was 'er ten minſte beducht over, verbittert zynde, dat het zich altydt aan de roofzucht van den paus en aan die van hunnen koning bloot geſtelt zag. Het bezoek, dat hy in het volgende
1248. jaar van de gravinne van Provence, zyne ſchoonmoeder, ontfing, gaf wederom gelegenheit tot andere verkwiſtingen. Hy begeerde, dat men haar eene zo ſtatelyke intrede zou laten doen, als of het ryk door zo vele onkoſten, die ſlag op ſlag kwamen, niet was uitgeput, en die zo op malkander volgden, dat 'er naauwlyks eenige maanden tuſſchen beide liepen. De maaltyden, de vertoningen, de pracht van klederen, kortom, alles was even koſtelyk, en om de onkoſten van zulk eene overdadigheit te vinden, rantzoeneerden de afperſſers des konings iedereen. De ſchryver † zegt, dat zy de paarden van de boeren, den wyn van de kooplieden, tot het onderhoudt der burgers toe, wegnamen, het welk zy wegſleepten om betaalt te worden van de belaſtingen, die zy weder invoerden.

* *Tyrrel.*

Aankomſt van de gravinne van Provence.

Oorzaak tot meer verkwiſtingen.

† *Richanger*, Vervolger van *Matth. Paris.*

Dit alles was nog niet genoeg. De koning zag zich gedwongen een Parlement te Londen te beroepen, om onderſtandt te verzoeken. Het vergaderde den 2 February; maar het was hem nog minder gunſtig dan de voorgaande, en het verweet hem met meer vryborſtigheit het geweldt en de afperſſingen, daar wy van geſproken hebben. Men riep voornamentlyk tegen de roveryen van den grootſchatbewaarder *Paſſeleve*, die men op eene onuitſprekelyke ſomme begroottte, voor het meeſte deel gehaalt van de boeren der koninklyke waranden, die hy wredelyk hadt geplaagt. Men maakte een ſtaat van alle de beſtiſtingen, die men door deze hatelyke wegen hadt geheven, en men zeide, dat ze tot over de acht maal honderd duizend ponden beliepen, waar na men den koning een goeden raadt gaf, daar in beſtaande, dat hy het volk, het welk door alle deze laſten verarmt was, in ruſt zou laten, en zyne ſtaatsdienaren den roof doen wedergeven, daar zy zich mede verrykt, en het minſte gedeelte van in de koffers van den koning gebragt hadden.

Het Parlement weigert byſtandt aan den koning.

Ongemene belaſtingen.

De geeſtelyke Pairs voegden hunne grieven by de wereldlyke, en klaagden, dat *Henrik* vele opene geeſtelyke plaatſen onbegeven liet, om 'er het inkomen van te trekken.

Het beſluit was het zelve, als dat van de laatſte vergadering. Men weigerde in het geheel 1248.
iets aan den koning toe te ſtaan, tot dat hy zyne beloften hadt volbragt, door hem zo dikwils gedaan en gebroken, van de voorrechten van den Groten Voorrechtbrief † te herſtellen, en aan de verkiezing van het Parlement de onderwerpen te laten, die het goed zou vinden te verkiezen om de plaatſen van opperrechter, grootkancelier en groottreſaurier waar te nemen, die al te veel aan de zyde des konings waren, als zy hunne bedieningen van hem verkregen.

† *La Grande Chartre.*

Henrik moeſt al dit harde verwyt verdragen, en niets beter kunnende uitvoeren, ſtelde hy het Parlement tot in de maandt van July uit. Ieder hoopte, dat dit uitſtel eene gelukkige verandering zou veroorzaken. De koning verwachtte zulks van zyne onderdanen, wier volſtandigheit, in hem het verzochte onderſtandt te blyven weigeren, tydt zou hebben om wat toe te geven en af te ſtaan. Het Parlement in het tegendeel, volſtandig in zyn genomen beſluit, vleide zich, dat de koning, op hunne vertogen lettende, zyn woordt zou volbrengen omtrent het herſtellen van de vryheden des volks, en andere voorwaarden toeſtaan, zonder welke hy geen byſtandt hadt te verwachten. De een en de ander vonden zich bedrogen. De koning verſcheen in het Parlement, klaagde over de behandeling van zyne afgezondenen, die zyne waardigheit wilden verkleinen, en vroeg hen, of zy van voornemen waren hunnen koning tot een ſlaaf te maken. Hy voegde daar by, dat zyne toegevendheit hem daar niet toe zou brengen; dat hy het gezag van zyne kroon altydt zou handhaven; dat het aan hen niet ſtondt hem wetten voor te ſchryven, om zyne ſtaatsdienaren buiten te ſluiten, of te verkiezen, en dat zy niet moeſten verwachten, dat hy de drie dienaars, daar zy over klaagden, uit hunne bedieningen zou zetten; dat hy wel wiſt, hoe hen te kaſtyden, indien zy kwalyk hadden gedaan, maar dat hy ook wel wiſt, hoe hy den yver en de onſchuldt moeſt beſchermen. Zulk eene heftigheit van den eenen en den anderen kant was het middel niet om de twee partyen te verzoenen, en de koning, niet meer by deze zittingen dan by de voorgaande verkregen hebbende, zag zich verplicht hen te doen ſcheiden, zonder daar in eenig genoegen te hebben bekomen.

Klagten des konings tegen het Parlement.

Wat hy van het Parlement niet kon verkrygen, kreeg hy door drie andere uitwegen, die hy uitvondt, of daar hy zich door de inblazingen zyner hovelingen, die de zelve hadden verzonnen, van bediende. De eerſte was om alle zyn edelgeſteenten te verpanden, en de ſtadt Londen te dwingen hem de waarde daar van te betalen. De twede was niet rechtvaardiger. Hy bragt de markt, die men te Londen hieldt, te Weſtmunſter over, en hy gaf de zelve aan deze hoofdſtadt niet weder, dan mits eene gift van twintig duizend marken. De derde knevelary viel op de Joden. Zy was zeer wreed. Hy verplichtte eenen, genaamd *Abraham*, die van eenige misdaden beſchuldigt was, zich door eene grote ſomme gelds vry te kopen. Maar die kwam op verre na niet by het gene hy vorderde van een zekeren *Aaron*, woonachtig te Jork, wiens misdaadt alleen daar in beſtondt, dat hy grote rykdommen bezat. In twee malen trok hy 'er vier en veertig duizend marken voor zich, en zestien duizend marken voor de koninginne van.

Middel voor *Henrik* om geldt te bekomen.

De Brabandſche kooplieden kwamen in dezen tydt by den koning te Weſtmunſter, en verzochten

Strenge ſtraf over zeeroverei.

1249. ten van hem recht over de Engelſche rovers, die hunne ſchepen hadden geplundert. Hunne klagten wierden aanſtonts verworpen; maar op het dreigen van ſcha-verhaling te zullen gebruiken zondt men gevolmachtigden naar de havenen, daar de rovers zich hadden onthouden; men nam die men by verklaringen ſchuldig vondt gevangen; men veroordeelde twaalf van de ſchuldigſten om aan palen geregen *, en twaalf anderen om gehangen te worden: eene rechtvaardige ſtraf voor zulke ſchelmen, wier rovery ter zee niet minder de ſtrengheit der wetten, dan die te lande begaan worden, verdienen.

* *Geïmpaleert.*

Onluſten der ſcholieren van Cambridge.

Het krakeel van de ſtudenten van de hogeſchole te Cambridge, daar wy boven reets van geſproken hebben, begon in dit jaar met de burgers van de ſtadt weder levendig te worden. De oproer duurde eenige dagen, en hieldt niet op dan na dat de eerſte eenige huizen hadden ter neder geworpen, en gedood of gekwetſt die hen in hunne woede wilden tegenſtaan.

1250. Krakeel tuſſchen den aartsbiſſchop van Kantelberg en de kanuniniken van Weſtmunſter.

Een andere oproer, van meerder belang, gebeurde in het volgende jaar tuſſchen de onderdanen, en het ſcheelde weinig, of de zelve hadt de ſtadt Londen in vuur en vlamme gezet. De hoofden van deze beroerten waren van den eenen kant de nieuwe aartsbiſſchop van Kantelberg, *Bonifacius* van Savoje, en van den anderen het Kapittel van Weſtmunſter, zich gevoegt hebbende by den biſſchop van Londen. Men geeft 'er al de ſchuldt van aan den eerſten. Onder voorgeven van een bezoek van beleefdheit, dat hy aan de kanunniken van Weſtmunſter kwam geven, daar hy met al de eer, die met zyne bedieninge overeenkwam, van wierdt ontfangen, wilde hy 'er een van oppermacht en rechtsgebiedt van maken. De kanunniken ſtelden zich daar tegen, hem aantonende, dat zy hunnen eigen biſſchop hadden, aan wien dat recht toebehoorde; zo dat zy de overweldiging van den aartsbiſſchop niet konden inwilligen. Deze laatſte liep op, en ſcholdt hen voor ellendige en oproerrige Engelſchen uit. Van woorden kwam men tot vechten. Die van zyn gevolg hielpen hem, en gelyk zy gewapend gekomen waren, als menſchen, die voorgenomen hadden geweldt te bedryven, zo mishandelden zy die van het Kapittel, die hun beklag voor den biſſchop bragten. Deze verzocht recht van den koning; maar hy wilde hem niet horen, vooringenomen door *Bonifacius*, nabeſtaande van de koninginne, en altydt gereed, gelyk de ſchryvers hem verwyten, om zyne onderdanen voor de vremdelingen op te offeren. Dit weigeren van recht verbitterde ten uiterſte de ſtadt van Londen, reets te onvrede over het ongelyk, hunnen biſſchop, in den perſoon van de kanunniken, aangedaan. Eene grote menigte, naar het paleis van den aartsbiſſchop toegelopen zynde, zou hem miſſchien verſcheurt hebben, indien zy hem gevonden hadden. Maar de lucht daar van gekregen hebbende, was hy 'er uit gegaan, en hadt zich geborgen in zyn aartsbiſſchoppelyk paleis van Lambeth.

Zodanig was de oproer, dien deze bloedverwant van de koninginne veroorzaakte: een nabeſtaande van den koning was oorzaak van nog een anderen, die in het zelve jaar gebeurde. De eerſte was van het huis van Savoje, en de twede van dat van Luſignan, alle beide vremdelingen, die door de geweldenaryen, daar zy oorzaak van waren, de yverzucht en den haat van het volk vermeerderden. Deze laatſte oproer was zo verwoed niet als de eerſte, maar daar is iets aanmerkelyker in van wegens de rol, die de koning daar in wilde ſpelen.

Het bisdom van Durham open gevallen zynde, verzocht de koning aan het Kapittel, of wel het klooſter, (want de monniken hadden het recht van verkiezing van de meeſte bisdommen) het zelve te geven aan den jongen *Ethelmar*, of *Aymar*, zynen halve broeder, van wien wy boven reets geſproken hebben. De klooſterlingen hadden de ſtoutheit het te weigeren, om dat hy de jaren, noch het verſtandt niet hadt, dat daar toe door de wetten wierdt vereiſcht. Zy gaven geen meer acht op het voorſtel, dat de koning deedt, om de plaats eenige jaren open te laten, tot dat hy de benoemde jaren en de bekwaamheit zou gekregen hebben om het zelve te bedienen; zo dat hunne ſtandvaſtigheit het tegen het onrechtmatig verzoek des konings overhaalde.

1250. Standvaſtigheit van het Kapittel van Durham.

Ondertuſſchen kwam de biſſchop van Wincheſter te ſterven, en *Henrik* zondt naar het Kapittel van dit bisdom, om het de zelve voorſtelling te doen, welke hy aan dat van Durham hadt gedaan. Maar om 'er den zelven hoon niet van te ontfangen, volgde hy zyne afgezondenen op de hielen; verſcheen zelf in de biſſchoplyke zaal, daar de vergadering was, en verraſchte het Kapittel door zyne tegenwoordigheit, en het nabootzen van den biſſchop, of opperſte van het klooſter. Hy verraſchte het nog meer, wanneer hy als prediker in des voorzitters ſtoel gaande zitten, eene predikatie begon over deze woorden, die hem voor text dienden: *De gerechtigheit en vrede zullen elkander kuſſen* *. De uitlegging, die hy 'er van maakte, was van een byzonderen zwier. *Gy en ik*, zeide hy, zich tot de monniken kerende, *zyn de twee voorwerpen, daar deze text van ſpreekt. Als koning verbeelde ik de gerechtigheit, en de vrede wordt verbeeld door de geeſtelykheit. De regering is in de handen der vorſten, en de kerk is de zorg der eensgezindheit van de Chriſtenen aanbevolen. Daar was tuſſchen ons eenige verbitterdheit over het verkiezen van uwen laatſten biſſchop* †: *ik kome my met u verzoenen; u myne vriendſchap wedergeven, en u een bewys van de uwe in het verkiezen van een nieuwen biſſchop verzoeken. Eene vrouw brouwde het kwaadt, en was de oorzaak van ons verſchil. Eene vrouw zal het hulpmiddel toebrengen en ons verzoenen. De koningin, myne gemalin, welkers nabeſtaande gy geweigert hebt te verkiezen, gaf aanleiding tot onzen twiſt. Myne moeder, welker zoon ik u heden voorſtelle, zal daar een einde van maken. De verkiezing, die ik hope, dat gy my zult toeſtaan, zal ons bevredigen, en zo zullen de gerechtigheit en de vrede malkander kuſſen.* Hy voegde daar by, dat de voorgeſtelde in hunne ſtadt geboren was, en in hunne kerk gedoopt, het geen hen verplichtte hem als een medeburger en broeder aan te zien, behalven de eer, die hy hadt van des konings broeder te zyn. Het was eene zware zaak, hunne ſtemmen aan een zo machtigen verzoeker, die het zelve op eene zo eerlyke en te gelyk meeſterachtige wyze afvroeg, te weigeren. Hy verkreeg derhalven het geen hy verzocht, en de jonge *Ethelmar* wierdt verkoren, behoudens de toeſtemminge van den paus, om dezen laatſten geen reden van klagten te geven, dat men hem niet erkent hadt.

Bovengewone rol, die *Henrik* in het Kapittel van Wincheſter ſpeelde.

* gehaalt uit Pſ. LXXXV, vs. 11.

† *Raleïe*, of Radley.

Verkiezing van zynen halve broeder tot biſſchop.

Het einde van dit en het begin van het volgende jaar waren aanmerkelyk door aardbevingen en ſchrikkelyke ſtormwinden. Deze ontſteltenis der hoofdſtoffen * wierdt gevolgt door die van het volk, daar het een zinnebeeldt van is, indien het 'er zelfs geen voorbeduidſel van was. De ſtorm van dit jaar, in de maandt van Octo-

Zware ſtormen.

* *Elementen.*

1250. ber, was een van de zwaarſte en ſchrikkelykſte, daar men ooit van heeft horen ſpreken. Gedurende den nacht zag men noch maan, noch ſterren aan den hemel; eene zware duiſternis bedekte het aardryk, en de zee vertoonde zich als vuur, dat geſtadig met groot geweldt en gebulder uit de zware tegen een ſtotende golven ſcheen op te komen. Deze ſtorm veroorzaakte vele ſchipbreuken en overſtromingen. De ſchepen wierden op de kuſt en in de havenen aan ſtukken geſlagen; de huizen weggeſpoelt, of vernielt; de ſterkſte gebouwen konden een zo krachtig geweldt niet wederſtaan. In de ſtadt Winchelſy alleen, een van de vyf havenen, waren drie honderd huizen en eenige kerken door het water weggedreven, en al, dat langs de kuſt was, wierdt overſtroomt.

1251. Andere zware orkanen. De ſtorm van het volgende jaar was niet minder. Het ſcheelde weinig, of het kaſteel van Windſor, daar de koningin met de jonge prinſſen, hare zonen, was, zou mede zyn ter neder gevelt, en zy onder de puin begraven. De donder en bliksem ſtak alles in den brandt, en vele mylen in het rondt wierden door dezen orkaan de heuvelen en vlaktens omgekeert. De herders met hunne kudden, de boeren met hunne ploegen ſneuvelden in het veldt. Dit was het nog niet al; de rivieren ſtroomden over, en het water rees zes voeten boven de gemene peil; zo dat vele landen onder water lagen.

Ren-of toernoi-ſpel. Zo zeer was het geweldt der hoofdſtoffen beroert; dat van het volk volgde daar haaſt op. De eerſte beroerte was te Rocheſter in een tournooi- of renſpel, het welk gehouden wierdt tuſſchen de Engelſchen van den eenen en de vremdelingen, die in het ryk woonden, van den anderen kant. Daar was ook een diergelyke opſtandt te Barklai eenigen tydt te voren geweeſt, daar de Engelſchen onder hadden moeten doen. Zy kregen in dit laatſte hun wederwraak, en ſloegen hunne tegenpartyders op hun beurt. Maar dit ſpeelgevecht diende alleen om de twee partyen tegen malkander meer en meer te verbitteren.

Verkwiſting op de bruiloft van de princeſſe van Engelandt met den koning van Schotlandt. Onder de redenen van het misnoegen des volks ſtelt de Geſchiedenis de verkwiſtingen van den koning, die hun gemor weder levendig maakten door de onkoſten, die hy op de bruiloft van *Margareta*, zyne dochter, met *Alexander*, koning van Schotlandt, deedt. Zy wierdt plegtelyk in de ſtadt Jork geviert, daar de koning de feeſtdagen van Kersmis was komen doorbrengen. Aan den aartsbiſſchop alleen koſtte de zelve vier duizend marken. De ſchryvers zyn hier tot in de byzonderheden van het vleeſch getreden, dat op de tafel opgediſcht wierdt. Men rekent op eene maaltydt zeſtig vette oſſen. Noodzakelyk moet 'er eene grote menigte van gaſten zyn geweeſt. De koning van Engelandt hadt alleen van zynen kant wel duizend ridders by zich. Die van Schotlandt hadt 'er niet meer dan zeſtig; maar hy vervulde dit gebrek door eene menigte van jonge edellieden, die niet minder heerlyk uitgedoſcht waren. Geen onaangenaam ſchouwtoneel, indien het zo veel niet aan het volk gekoſt hadt.

1252. Het zelve morde over deze onnodige onkoſten. Doch in het volgende jaar borſt het verder uit, wanneer de koning, op het ſchoon voorgeven van den heiligen kryg, nieuwe onderſtandgelden verzocht, en nieuwe belaſtingen ondernam in te voeren. Men begon verdriet te krygen in deze veldtochten van het Ooſten, die zo veel geruchts in de drie voorgaande eeuwen hadden gemaakt. Kruisvaarten veroordeelt. Men beſpeurde, zegt een ſchryver *, de kunſtgrepen der pauzen, die een misbruik maakten van den yver der Chriſten vorſten, wier ryken zy alleen van volk en geldt zochten uit te putten, om hunne dwingelandy op een vaſter voet te brengen. Men bemerkte mede, dat de kruisvaarten, wat daar de reden ook van kon zyn, zo veel voorſpoedt niet meer hadden dan te voren. Die van den keizer *Frederik* den II in het jaar 1228 was niet zeer gelukkig geweeſt, en die van St. *Lodewyk*, koning van Vrankryk, was voor hem ten eenemale tot zyn nadeel afgelopen, zynde zelfs door den Sultan *Melek-Sala* in Egypten geſlagen en gevangen genomen, als mede gedwongen zyne vryheit, en die van zyne twee broeders, nevens andere gevangenen, door de wedergeving van Damiate en een losgeldt van vier maal honderd duizend ponden te kopen.

1252.

* *S. Daniël.*

Henrik neemt het kruis aan. Na alle deze ongelukken nam *Henrik* het kruis aan, daar toe door *Alphonſus*, koning van Caſtilië, verzocht †, die zich aanboodt hem te verſellen; beide vermaagtſchapt in een graadt aan den gevangen koning; want deze drie prinſſen hadden drie zuſters. Zy gaven beide groot op van hunnen yver voor het Chriſtendom, en voegden by het byzonder belang van de verloſſinge des gevangen konings het algemeen belang om Jeruzalem weder te bemachtigen. *Henrik* verhefte zeer zyne beweegredenen, minder denkende om dezen tocht te ondernemen, zegt de zelve ſchryver, dan om geldt te verzamelen; hy hefte ongemeen grote ſommen gelds van het volk.

† *Alphonſus* de X, die op *Ferdinand* den III volgde in de maandt van Juny des jaars 1352.

De adel en de geeſtelykheit weigeren hem geldt. Hy wilde de zelve heffing by de geeſtelykheit in het werk ſtellen, en om het Roomſche hof niet tegen te hebben bragt hy den paus in het ſpel, die hem vrywillig toeſtondt het tiende van een jaar inkomſten van de geeſtelyke goederen te nemen. Maar de geeſtelykheit hadt de zelve toegevendheit niet als het meeſte volk, en al de adel volgde de geeſtelykheit. Die van Londen bleven by de zelve ongehoorzaamheit, of onverzettelykheit, en het was te vergeeſſch, dat de koning, hen te Weſtmunſter vergadert hebbende, hen door de mondt van de biſſchoppen van Worcheſter en Chicheſter, die in zyne belangen waren, aanmaande tot het aanvaarden van het kruis, of tot het bekoſtigen van deze heilige onderneminge. Zy wilden nergens in treden, en in deze grote ſtadt waren maar alleen drie ridders, die zich lieten overreden. Hy prees hunnen yver, en zeide, dat de burgers van Londen niet anders waren dan kooplieden en verachte zielen, die niets dan hunnen handel ter herte namen, en geen eer in hun lyf hadden. Hy won al zo weinig door zyn verwyt als door zyne liefkozingen; niemandt wierdt 'er van aangedaan.

De biſſchop van Ely vertoont hem het misbruik der kruisvaarten. Hy beriep te vergeeſſch een nieuw Parlement te Londen. Hy bevondt daar de wereldlyke Pairs en de biſſchoppen nog minder tot hem genegen dan in het Parlement van Weſtmunſter. Hy trachtte den biſſchop van Ely te winnen. Maar deze prelaat antwoordde hem uit de borſt, dat hy zich van het eenparige beſluit van zyne medebroeders en van het ganſche Parlement niet kon afzonderen; dat hy de algemene zaak en het algemene welzyn niet wilde verraden; dat hy den koning ootmoedig verzocht eenmaal zyne oogen te openen, en te zien, hoe nadeelig de kruisvaarten aan de vorſten en hunne ſtaten waren; dat hy 'er een ſchoon voorbeeldt van hadt in *Lodewyk* den IX, die door den Sultan gevangen was, en Vrankryk van geldt en adel hadt uitgeput in de ongelukkige veldtochten, die hem zyn blinde yver en de eigenbatige aanzoekingen van den paus hadden doen ondernemen.

‡ *Isabelle* van *Aubigny*, weduwe van Mylord *Fitz-Alan*. De gravin van Arundel ‡ ſprak hem met geen minder vrymoedigheit daar over aan. Zy toonde hem

1252. hem aan, dat de bron van het misverſtandt tuſſchen hem en het Parlement de overtreding van den Groten Voorrechtbrief was, en dat hy van deze vergadering niets hadt te wachten, voor dat hy haar vertrouwen en genegenheit zou gewonnen hebben. *Het Parlement*, antwoordde haar de koning, *heeft in u een yverige voorſpraak gevonden, en ik hadt niet gelooft, dat gy zulk eene vyandin van het kroonrecht zoudt zyn. Gy doedt my ongelyk, Sire*, hernam de edelmoedige gravin, *dat gy my aanziet als uwe vyandin. Met aan u het recht van het volk te vertonen, wil ik het uwe niet betwiſten: die van het volk ſtryden niet met die der koningen, uwe voorzaten. Die dezen brief of gegeven, of vernieuwt hebben, wiſten dit wel, engy, Sire, die zo veelmalen des zelfs onderhouding hebt belooft, zyt daar wel van bewuſt. Nog eenmaal, Sire, denkt op uw gegeven woordt, en overweegt, dat gy een eedt hebt gedaan, waar door Godt in de zaak is vermengt, en die 'er uw volk de nakoming van verzekert.*

De gravin van Arundel doedt het zelve.

Haar heerlyk antwoordt op het verwyt des konings.

De grootmeeſter der Tempelieren ſprak hem ook op de zelve wyze aan. Eindelyk, alle welmenende Engelſchen deden, of dachten ten minſte, het zelve. Welk een ongeluk voor een koning, laat zich daar over een ſchryver * horen, de liefde van zyn volk door zyne ſtyfhoofdigheit verliezen; en welk eene ellende voor de onderdanen, zich tot zulk een droevigen ſtaat gebragt te zien; en dat alleen door het kwaad gedrag van hunnen koning.

De grootmeeſter der Tempelieren voert de zelve taal.
* *S. Daniel.*

Doch de Engelſche natie verdroeg nog met meer ongeduldt den overlaſt der vremdelingen. Onder dit getal rekenden zy de bloedverwanten van den koning en de koninginne. Drie halve broeders van den eerſtgemelden, van het huis van *Luſignan* van hun vaders kant, handelden den biſſchop van Ely, den abt en de geeſtelyken van St. Alban en den rechter van den aartsbiſſchop van Kantelberg zeer onwaardiglyk, zo ten opzichte van hun goedt, als ten opzichte van hunne perſonen. Deze aartsbiſſchop was van het huis van Savoje, dat het huis van de koninginne was van moeders zyde. In plaats van den overlaſt, dien men aan zynen rechter deedt, kwalyk te nemen, leende hy zelfs de ſterke handt aan zyne vervolgers. Deze verdrukkingen waren het middel niet om de misnoegde Engelſchen te bevredigen; men hoorde hen malkander met deze woorden aanhitzen: *Onze erfgoederen zyn aan buitenlanders gegeven, en de vremdelingen hebben onze huizen ingenomen.*

Klagten der Engelſchen tegen de vremdelingen.

1253. Maar de maat was nog niet vol gemeten, noch de tydt der omkeeringen gekomen. Het ſcheen zelfs, dat de ruſt zich weder zou herſtellen, en dat de koning, moede van zyn misverſtandt met de natie, voorgenomen hadt zich met haar oprechtelyk te verzoenen, en haar hare voorrechten weder te geven. Met dit inzicht, en tot volbrenging van dit grote werk, beriep hy het Parlement. Aldaar veranderde hy van taal, en zich niet meer tegen de herſtelling van den Groten Voorrechtbrief en het verbeteren der misbruiken, gelyk hy te voren hadt gedaan, ſtellende, beloofde hy in het tegendeel de beveſtiging van het eerſte, en leende zyne handt tot de uitvoering van het laatſte. De leden van het Parlement waren van hun kant zachtmoediger, en wel te vrede zynde, dat zy hunne wetten en vryheden zouden herſtelt zien, ſtonden zy hem den onderſtandt toe, dien hy verzocht. De geeſtelykheit bewilligde, dat men het tiende deel van hunne inkomſten zou ligten, en de wereldlyken onderwierpen zich aan nieuwe belaſtingen. Ondertuſſchen

Henrik ſtaat toe de wedergeving van den Groten Voorrechtbrief.

wierdt 'er van de kruisvaart niet meer geſproken, die maar tot een voorwendſel aan den koning hadt gedient om de tiende van de geeſtelykheit te heffen. De natie onderzocht niet, waar toe de koning de onderſtanden zou gebruiken, die zy hem toeſtondt, alleen gevoelig zynde aan de blydſchap, die zy hadt over de herſtellinge van haren Groten Voorrechtbrief. 1253. Het Parlement ſtaat den onderſtandt toe.

De plegtigheit daar van geſchiedde met een groten luiſter. De ſchryver * vergelykt 'er de pracht van by die op den berg Sinai verſcheen by de verkondiging van de Wet. De koning begaf zich naar de kerk, verſelt van de Pairs van het ryk, alle heerlyk uitgedoſcht. De biſſchoppen en abten, in hunne plegtige gewaden, verſchaften een nieuw ſieraadt aan deze vertoning; en indien de donder en de blixem hen dien ſchrik niet aanjoeg, daar het Joodſche volk over verbaaſt ſtondt, daar was ten minſte iets diergelyks door het licht der waſchkaarſſen, en door het gelui der klokken. Iedereen zyne plaats genomen hebbende, gaf men waſchkaarſſen aan allen, die daar tegenwoordig waren; en terwyl zy deze brandende lichten in hunne handen hielden, las een der prelaten den vloek, daar zich de geen, die den Groten Voorrechtbrief zou ſchenden, aan bloot ſtelde. De koning onderwierp zich de eerſte daar aan, hoewel hy geen waſchkaars, als de anderen, hadt: hy hadt de zyne aan den prelaat, die aan zyne zyde ſtondt, gegeven, zeggende, dat hy zyne handt op zyn hert zou leggen, ter betuiging en verzekering van het nakomen van zyn woordt. De ban uitgeroepen zynde, las men den Groten Voorrechtbrief op; en als men aan het einde was gekomen, doofde men de waſchlichten uit, iedereen uitroepende: *Alzo worde uitgebluſcht; alzo brenge zyn rook en zyn ſtank in de helle ieder, die de wetten van dezen Groten Voorrechtbrief, die gelezen is, zal komen te ſchenden*; en de koning ſprak deze woorden met eene luide ſtemme uit: *Alzo helpe my Godt, en zo waar als ik een menſch, een Chriſten, een ridder, en een koning ben, zo zwere ik, alle de artykelen van den zelven te onderhouden.*

* *Sam. Daniel.*

Plegtigheit by de herſtellinge van den Groten Voortrechtbrief.

Aldus eindigde deze plegtigheit, die iets heerlyks en iets ſchrikkelyks in zich begreep. Het volk, gelovende, dat het nu alles hadt verkregen, vervulde de ſtadt met gejuich. Maar hoe weinig kan een ydele toeſtel het geluk van het gemeen verzekeren, en hoe weinig kennen die het hert der menſchen, welke geloven, dat eene vertoning, daar het niet meer om denkt, zo haaſt als zy verdwenen is, des zelfs onſtandvaſtigheit en onbezonnenheit kan veranderen! *Henrik* is daar een voornaam voorbeeldt van. Hy vergat wel haaſt al den toeſtel van de afkondiging van den Groten Voorrechtbrief, en den ban, by het uitbluſſchen van de waſchlichten uitgeſproken, waar door men de overtreders hadt gedoemt, als mede den ſchrikkelyken eedt, waar door hy zich aan alle de gevolgen van den vloek hadt bloot geſtelt. Hy wierdt daar over geſtraft. Toen dacht het volk, dat het recht hadt verkregen, door de plegtige acte, daar wy boven van geſproken hebben, om de wapenen op te nemen, en de uitvoering van de belofte, die men te loor zocht te ſtellen, gelyk het meermalen was geſchied, niettegenſtaande den plegtelyken eedt en ban, te verkrygen.

De beroerten in Guiënne ſchortten echter die van Engelandt nog eenigen tydt op. De koning wierdt genoodzaakt eene reis derwaarts te doen, om de oproeren te ſtillen; en de Engelſchen gaven

Reis van *Henrik* naar Guiënne.

1253. ven hem tot deze onderneminge den byſtandt, dien hy voor den heiligen kryg hadt verzocht. Hy ſtaakte, of ſtilde, de oproeren in deze provincie: doch het was niet anders dan de zelve weder in Engelandt over te brengen. Hy ontſtak in het hert van zyn ryk het vuur, dat hy by zyne overzeeſche onderdanen hadt wezen uitbluſſchen. Wy moeten daar de oorzaak van zien, terwyl wy de oproeren in Guiënne zullen verhalen.

Staat van Guiënne.

Wy hebben van deze provincie niet geſproken ſedert de reize, die *Henrik* in het jaar 1243 derwaarts deedt. De zelve was ganſch niet gelukkig, gelyk deze mede niet was. Dit groot hertogdom, dat *Henrik* de II aan de kroon van Engelandt door zyn huwelyk met de vermaarde *Eleanora* hadt gehecht, was zeer verërgert door de overweldingen of overwinningen van de koningen van Vrankryk over den ongelukkigen *Jan* Zondetlandt. Dit belette nochtans niet, dat het zelve van eene grote uitgeſtrektheit was, die aan Engelandt gemakkelyke havens, grote ſteden en ryke landen in Vrankryk gaf. Maar het volk was oproerig; zo dat 'er bekwaamheit, zachtheit, en te gelyk ſtandvaſtigheit van noden was om het wel te regeren.

Richard, broeder des konings, uit Guiënne geroepen.

Sedert vele jaren hadt de koning het bewindt daar van gegeven aan *Richard*, grave van Cornwall, zynen broeder, en alles ging onder zyne regering en die van zynen gevolmachtigde vreedzaam toe. Het luſtte *Henrik*, het zy uit eige beweging, het zy door aanzoek van de koninginne, zyne gemalinne, zynen oudſten zoon in dit hertogdom in te huldigen, en den grave van Cornwall daar uit te herroepen. Deze laatſte gehoorzaamde niet, en weigerde daar uit te trekken, en zyne volmacht van bewindt aan dien hem de koniug toezondt over te geven. Hy ſcheen zelfs van voornemen om zich in dit landt neder te zetten, alwaar hy vele aanhangers hadt. Maar op de tyding, die hy kreeg, dat men geldt by geweldt voegde, om hem door macht te dwingen, en dat de koning door zyne mildheit dagelykſch den eenen of den anderen in zyne belangen trok, dacht hy daar in geen veiligheit te zyn, en ging naar Engelandt, alwaar hy getrouwer vrienden en in groter getal hadt.

Montfort, graaf van Leiceſter, in zyn plaats gezonden.

Henrik zondt in zyn plaats *Montfort*, graaf van Leiceſter *, tot dat de prins *Eduard*, zyn zoon, de jaren zou bereikt hebben om de regering zelf waar te nemen. Hy kon daar geen groter bevelhebber, maar te gelyk geen hoogmoediger, noch trotſcher man, zenden. Dit was hem niet onbekend; maar hy dacht, dat hy door zyne trotſcheit die van Aquitanië zou vernederen. Hy bedroog zich; hy bragt hen alleen tot wanhoop, en gedwongen zynde den grave van Leiceſter wederom te laten komen, om hunnen opſtandt te beletten, maakte hy hem op zyn beurt wanhopig, en wikkelde hem in een gevaarlyker oproer in, dan die was, welken hy dacht te myden.

* in het jaar 1251.

Hoedanigheden van dezen heer.

Wy hebben niets van dezen heer gezegt ſedert het jaar 1238, wanneer hy aan het hoofdt van de zamengezworenen tegen den koning verſcheen. Hy verzoende zich met hem, en kwam weder in zyne gunſt, gelyk de anderen. Hy wierdt zelfs zyn gunſteling, gelyk hy reets zyn ſchoonbroeder was, en door zyn vertrek naar Guiënne wierdt hy voorzien met de rykſte en ſchoonſte landvoogdy van het ryk †. Dit was al te veel macht geſtelt in handen van een onderdaan, die reets al te machtig door zyne vrienden en zynen aanhang was, behalven dat hy ook al te ſtaatzuchtig en al te verdacht was, ten aanzien van het eedgenootſchap, dat hy eenige jaren te voren hadt onderſteunt. Ten laatſten, 1253. men moet niet denken, dat het zo gemakkelyk was, hem een landbeſtier af te nemen, als hem het zelve te geven, en dat hy een man was, die eer de gunſt, die men hem bewees, met hem dat weder te geven, zou gedenken, dan het ongelyk, dat men hem zou aandoen, met het hem af te nemen. Indien *Henrik* deze opmerkingen hadt gemaakt, hy zou zich wel gewacht hebben, hem eene plaats van zo grote aangelegenheit te vertrouwen: maar dewyl hy niets deedt dan by invallen, waren zyne gedachten alleen, tegen den grave van Cornwall en die van Aquitanië een man te ſtellen, die nog trotſcher dan zy, en mogelyk de eenigſte was, die in ſtaat was om hen onder te brengen en te vernederen.

† in het jaar 1251.

De Gaskonjers klagen over zyne ſtrengheit.

Hy nam inderdaadt wraak voor den koning over hunne ongehoorzaamheit, en ſtelde overal zulk eene goede order, dat het hen onmogelyk was zich te bewegen. Indien hy het daar by hadt gelaten, was 'er geen tegenſpraak geweeſt, en het hof zou geen acht geſlagen hebben op de klagten van die van Gaskonje. Zyne al te grote ſtrengheit deedt hem de vruchten van een landbewindt verliezen, dat over de wederſpannigheit van een zo onruſtig en oproerig volk hadt weten te zegepralen. Hoe ſchuldig zy ook waren, waren zy het niet genoeg om zulk eene ſtrengheit te verdienen. De aartsbiſſchop van Bourdeaux ſchilderde de zelve met zulke zwarte verwen af aan het hof van Engelandt *, dat men den grave van Leiceſter verplichtte zich te komen verantwoorden.

* in de lente des jaars 1252.

Hy kwam, en verſchcen in de vergadering van de Pairs van het ryk, daar de koning zelf tegenwoordig was. Zyne beſchuldigers verſchenen daar ook, en klaagden met grote drift over zyne onrechtvaardigheit en geweldenary. Maar hy verachtte hunne beſchuldiging, die hy naauwlyks verwaardigde te beantwoorden. Hy volgde de grootmoedigheit van *Scipio*, wanneer hy, door zyne vyanden aangeklaagt zynde, het volk van Rome, dat, om hem te oordeelen, vergadert was, uitnodigde om met hem naar het Kapitool te gaan, en de goden te danken, dat hy op zo een dag over *Hannibal* en Carthago hadt gezegepraalt. Dus ſprak deze fiere graaf van Montfort niet dan van de rechtvaardigheit van zyne regering, en van de grootheit zyner daden. In plaats van een genadig oordeel te verzoeken beweerde hy, dat men hem nog behoorde te belonen, en hadt de ſtoutheit zulks van den koning te eiſchen. Wanneer hy hem naar de zyde van zyne vyanden zag hellen, verweet hy hem *zyne geringe erkentenis voor de dienſten, die hy hem ſedert drie jaren, ten koſte van zyn goedt en leven, hadt bewezen, waar van hy*, gelyk hy zeide, *het een hadt verteert, en het andere menigmalen in gevaar geſtelt, om de koninklyke macht te herſtellen in eene provincie, die de zelve byna niet meer erkende; dat hy zich in alle zyne uitvoeringen als een eerlyk man gedragen, en zyne bevelen getrouwelyk nagekomen hadt; dat de koning omtrent hem van gevoelen niet kon veranderen, of hy moeſt zyn woordt intrekken, en dat voorts, indien hy hem de drie overige jaren in zyne bediening niet wilde laten blyven *, hy hem dan ſchadeloos behoorde te ſtellen van de bovengemene koſten, die hy verplicht was geweeſt gedurende de drie eerſte jaren te doen, om de tomelozen en oproerigen te onder te brengen.*

Stoutheit, daar hy zich mede verdedigt.

Zyne ſtoute reden tegen den koning.

* De zelve was voor zes jaren.

Dit was al te ſtout tegen zynen koning geſproken: maar de grote dienſten, die deze heer in-

der-

1253. derdaadt den koning hadt bewezen, verdienden misschien meer toegevendheit, dan de koning voor hem hadt. Al te zacht in verscheide voorvallen was hy al te trotsch in deze. *Ik heb met u geen verdrag aangegaan*, antwoordde hy, *en behalzen dat ben ik niet verplicht myn woordt aan een verrader te houden.*

Deze belediging drong door tot in het diepste van het hert van den verwoeden *Montfort*; en de zelve niet kunnende verduwen, verloor hy het ontzag, dat hy zynen meester schuldig was. Hy dorst hem zeggen, dat hy geen waarheit sprak, en dat, indien zyne waardigheit hem voor zyn ongenoegen niet dekte, hy wel zou weten, hoe zich over het ongelyk, dat hy hem deedt, te wreken, en hem daar berouw van doen hebben. De koning wilde, dat men hem in verzekering zou nemen, en op staande voet straffen; maar de Pairs stelden zich met zachtheit daar tegen; en hem biddende, zich te willen matigen, gaven zy den grave van Leicester tydt om uit de vergadering te gaan. De koning zelf vergaf het hem, en zondt hem weder naar zyne landvoogdy.

Het misnoegen van *Montfort.*

Hy was minder gevoelig over deze goedheit dan over de belediging, die hem aangedaan was; en zich daar over op den koning niet kunnende wreken, zocht hy gelegenheit om wraak van de Gaskonjers te nemen, die hem de zelve door hunne klagten en beschuldigingen hadden op den hals gehaalt. By zynen trotschen imborst voegde hy de wraakzucht, en komende in Guiënne met een brandende toorts in de eene, en het zwaardt in de andere handt, liet hy overal schrikkelyke tekenen van zyne wreedheit na. Toen was het, dat Guiënne, meer dan ooit verdrukt, veel harder dan te voren riep; het noodzaakte den koning, van wien het hulp verzocht, den heerschzuchtigen en wreden *Montfort* te dwingen, hem zyne landvoogdy over te geven.

De zwarigheit was, hoe hem te doen gehoorzamen. Men moest niet denken, dat, na het geen onlangs in Engelandt was voorgevallen, hy daar voor de twede maal op de nieuwe klagten van de Gaskonjers zou verschynen, en zich door deze onderwerping handen en voeten gebonden aan een meester overgeven, dien hy zo wredelyk hadt vertoornt. Daar was dan geen beter middel voor den koning dan met eene grote krygsmacht over te gaan, om hem te onder te brengen, en uit eene provincie te doen verhuizen, waar in hy de menschen wanhopig maakte door zyne geweldenary en afperssingen. Daar waren volk en schepen toe van noden, en men kon deze uitrusting niet doen zonder grote kosten. Dit was de reden, waarom men een nieuw Parlement beriep, dat zyne toestemming gaf om de onderstandgelden, die men aan den koning voor den heiligen oorlog hadt toegestaan, te gebruiken tot de onkosten van dien hy gedwongen was in Guiënne te gaan voeren.

Zyne stoute reden tegen den koning.

Op dezen voet stonden de zaken in dat hertogdom, en zodanig waren de beroerten, die *Henrik* verplichtten in dit jaar daar naar toe te gaan. Met het onderstandt, daar wy zo even van gemeld hebben, bragt hy eene vloot van drie honderd grote schepen in zee, ten oorlog toegerust, en beladen met krygsvolk, dat hy op het laatste van Augusty te Bourdeaux ontscheepte. Hoe trotsch *Montfort* ook was, was hy echter bevreest voor zulk eene sterke toerusting; en geen macht genoeg hebbende om de zelve te wederstaan nam hy de vlucht voor zynen getergden vyandt. Hy kwam in Vrankryk, daar men hem grote bedieningen aanboodt, indien hy den dienst van Engelandt wilde verlaten, en tot dien van zyn vaderlandt overgaan; maar hy weigerde het. Aldus spreken 'er ten minste de Engelsche schryvers van, met welke de Fransche niet overeenkomen. Deze zeggen, dat het Fransche hof te wys was om hunne plaatsen of legers aan een stokebrandt te vertrouwen, die Engelandt en Guiënne in oproer hadt gebragt, en wiens onbepaalde stoutheit zelfs den koning hadt durven aantasten, die hem met zyne vermaagschapping hadt vereert, en met weldaden overladen. Maar wy weten niet, of dit oordeel wel goed is, en of men in het tegendeel niet zou kunnen zeggen, dat het genoegzaam met de staatkunde van Vrankryk overeenkwam, een zo groot veldheer tegen den koning van Engelandt te gebruiken, dien hy zich door zyne oplopendheit tot een onverzoenlyken vyandt hadt gemaakt. Hoe zich Vrankryk daar in ook mag hebben gedragen, het is zeker, dat *Montfort* zich aan het zelve niet verbondt, en dat hy geloofde meer verzekerdheit, of meer gelegenheit van redding in Engelandt te zullen vinden, alwaar wy hem haast het hoofdt van eene machtige zamenzwering en een verkrachter van de koninklyke macht zullen zien.

Aldus spreken eenige schryvers * van de beroerten van Guiënne, en van het deel, dat *Montfort* daar aan hadt. Anderen † doen 'er een verhaal van, dat hem meer, en den koning minder eer doedt. Volgens de laatsten keerde *Montfort* weder naar Guiënne met de toestemminge, en zelfs op het verzoek, van *Henrik*, die hem alleen derwaarts wederzondt om hem van kant te helpen. Naauwlyks was hy daar gekomen, of hy verstondt, dat de koning, die zynen zoon in dat hertogdom hadt ingehuldigt, voorgenomen hadt over te komen, en hem in des zelfs bezit te stellen. De vyanden van *Montfort* ontfingen deze tyding met vreugde, en leiden hem lagen, daar hy byna het leven door hadt verloren. Maar hy ontkwam de zelve; sloeg die hem wilden verraschen op de vlucht; verzamelde volks genoeg om zich in zyn bewindt te handhaven, indien hy niet beter hadt geoordeelt het aan zynen koning af te staan, dan zich in een oproer in te wikkelen. Zyn vertrek eindigde de beroeringen niet. Die van Aquitanië, naburen van Castilië, hadden den bystandt van des zelfs koning * tegen de verdrukkingen van *Montfort* verzocht. Na zyn vertrek verzochten zy zyne hulp ook tegen *Henrik*, voor wiens wraak zy beducht waren. De Castiliaan, die het ouderyk van Aquitanië † wilde doen herleven, beloofde hen met al zyne macht by te staan: zo dat het alleen was om hunne staatzucht, en niet die van *Montfort* te bedwingen, dat *Henrik* overzee stak: doch hy oordeelde, dat het beter was de bemiddeling dan de wapenen te gebruiken. Hy dacht, dat de handen van dezen staatzuchtigen nabuur niet beter konden gebonden worden dan met hem een huwelyk tusschen de infante, zyne zuster, met den prins *Eduard* voor te stellen, en hy deedt 'er hem de voorstelling van voordragen, die het hof van Castilië met vreugde aannam.

* Zie *Daniël.*

† Zie *Tyrrel.*

In het begin van het volgende jaar kwam de koningin te Bourdeaux, den prins, haren zoon, met zich brengende, die nog geen vyftien jaren oud was. Hy vertrok in het zelve jaar naar Castilië, en de plegtigheit van zynen trouw met de infante *Eleonora* geschiedde te Burgos*. Deze verbindtenis deedt de eischen van den Spaanschen koning op Guiënne verdwynen. Hy stondt de zelve aan zynen schoonbroeder af, dien *Henrik* in dat hertogdom in-

* *Alphonsus* den X, zoon van *Ferdinand* den III.

Eischen van den koning van Castilië op Guiënne.

† door de Gotthen bezeten, daar de Spanjaarden zeggen van afkomstig te zyn.

1254. Verëffent door het huwelyk van den prins van Engelandt met de infante van Castilië.

* hoofdstadt van oud-Castilie.

1254. inhuldigde, dat hy hem al eenige jaren te voren hadt toegeſchikt, waar by hy nog de koninklyke waardigheit, of, gelyk men toen ſprak, de heerlykheit van Ierlandt, met het graafſchap van Cheſter, voegde. Eenigen * voegen daar het prinsdom van Walles nog by; maar het Zuid-en het Noord-Walles waren *Eduard* niet onderdanig dan na dat hy tot de kroon was gekomen.

* Zie S. Daniël.

Deze jonge prins bleef niet lang aan het Caſtiliaanſche hof, van waar hy met zyne jong-getrouwde den koning, zynen vader, te Bourdeaux kwam vinden. *Henrik* dacht niet dan op zyn vertrek, na dat hy ganſch Guiënne in ruſt zag. Deze reis zou gelukkig zyn geweeſt, byaldien de geſchiedſchryvers het overdadig geldt, dat hy daar mede verſpilde, niet onder de grootſte ongelukken van Engelandt ſtelden. Zy begroten deze onkoſten * op omtrent drie millioenen ponden, en zy zeggen, dat de waarde van ganſch Guiënne, indien *Henrik* het op geldt hadt gezet, hem zo veel niet zou hebben opgebragt.

* Zie *Stow* en *S. Daniël.*

Henrik trekt door Vrankryk.

In plaats van te Bourdeaux ſcheep te gaan, om naar Engelandt te keren, wilde hy zo een lang vaarwater myden, en niet in zee ſteken dan te Boulogne, daar de overtocht maar van eenige mylen is. Hy zondt dan gezanten aan *Lodewyk* den IX, onlangs uit zyne gevangeniſſe gekomen, om hem den doortocht door Vrankryk te verzoeken. De zelve wierdt hem niet alleen toegeſtaan, maar *Lodewyk* ging hem zelfs te gemoet te Chartres, van waar hy hem naar Parys geleidde. *Henrik*, altydt even prachtig, was verſelt van duizend edellieden te paardt, alle heerlyk opgezeten en gekleed. De twee hoven by malkander gepaart zynde gaf hun optocht eene vermakelyke vertoning. De ſtatie verdubbelde op hunne aankomſt te Parys, alwaar *Henrik* acht dagen bleef †. Het was niet dan van feeſten, baalen en maaltyden, dat men hoorde, en het geen zulke aangename en prachtige vermakelykheden nog meer luiſter byzette, was, dat, behalven de hoven der twee koningen, verſiert met de nieuwgetrouwde, die naauwlyks in de eerſte bloem van hunne jaren waren, zich aldaar ook bevonden de vier dochters van den grave van Provence. De twee oudſte, koninginnen van Vrankryk en Engelandt, waren aan het hoofdt van deze twee hoven, en hare twee jongſte zuſters, getrouwt met de graven van Anjou en Cornwall, broeders van de twee koningen, en zelfs daar na koningen geworden *, verſchenen aldaar ook met geen minder luiſter. Het was ten anderen iets byzonders, zich alle vier, hoewel geſcheiden door hare onderſcheide huwelyken, op eene plaats, en op de zelve plegtigheit, te zamen te vinden.

Pracht der twee koningen.

† Volgens de Engelſche ſchryvers.

* De een van Napels, de ander van Rome.

Deze vreugde geëindigt zynde vervolgde *Henrik* zyne reis, en kwam te Boulogne, alwaar hy nog eenige dagen vertoefde; en zich ſcheep begeven hebbende landde hy te Douvres aan, daar hy de Kersdagen over bleef. Maar de prins *Eduard* en zyne gemalin namen de reis overzee niet aan dan op het einde van het volgende jaar.

1255. Nieuwe belaſtingen van *Henrik.*

Hunne aankomſt zou in Engelandt aangenamer zyn geweeſt, indien het verkwiſten van de ſchatten, die *Henrik* mede genomen hadt, geen oorzaak, om tot nieuwe belaſtingen te komen, was geweeſt. Het volk van Londen en de Joden waren de genen, die daar het meeſt by leden. De eerſten dachten, dat zy vry waren met het geſchenk van een zilver tafel-vaatwerk *, dat zy aan den koning en de nieuwgetrouwden deden; maar men beſchuldigde hen, dat zy een geeſtelyk perſoon uit het gevangenhuis van Neuga-

* *Servies.*

te * hadden laten ontvluchten, alwaar hy gezet was, om dat hy zynen overſte † hadt vermoord, en men leide hen drie duizend marken tot eene boete op, die zy gedwongen waren op te brengen. De Joden wierden nog ſlimmer gehandelt; ende koning, met deze belaſtingen niet te vrede zynde, onderſteunde ook die van den grave van Cornwall, zynen broeder. Aldus wierden de gemoederen van de ganſche natie meer en meer tot den oproer opgehitſt, daar wy haaſt van zullen ſpreken. 1255.

* of Newgate.

† *Prior.*

De eerſte olifant in Engelande.

De koning van Vrankryk zondt in dit jaar een olifant over, dien hy aan *Henrik* vereerde; een wonderlyk en onbekend dier in Engelandt, alwaar nooit diergelyke, volgens het zeggen van den Engelſchen ſchryver *, waren gezien; ten minſte men hadt geen geheugen, dat men die ooit gezien hadt.

* *Stow.*

Vreemde misdaadt der Joden.

Meer dan honderd Joden van het graafſchap van Linkoln wierden beſchuldigt, dat zy een kindt van acht jaren uit haat en verachting van den Chriſtelyken Godsdienſt gekruiſt hadden. De moeder van het kindt getuigde tegen hen, en op hare beſchuldiging wierden zy te Londen gevangen gebragt. Men maakte hun rechtsgeding op, en achttien wierden aan het feit ſchuldig verklaart en opgehangen.

1256. Herſtelling van den Groten Voorrechtbrief.

Men begon in het volgende jaar weder eenige bewegingen te maken om den Groten Voorrechtbrief te doen onderhouden, en de aartsbiſſchop van Kantelberg, hoe verplicht hy ook aan *Henrik* was voor zyn aartsbisdom, en die, behalven dat, zeer naauw met hem vermaagſchapt was, zondt zyne bevelbrieven door ganſch Engelandt om den ban af te kondigen, die in het Parlement in het jaar 1253 tegen de genen, die de rechten daar van zouden overtreden, was uitgeſproken. De afkondiging van deze brieven geſchiedde zonder dat het hof het tegenſprak, en het volk zag met vermaak dezen eerſten ſtap ter herſtellinge zyner wetten.

Staat van het prinsdom van Walles.

† Hy was ook een natuurlyke zoon.

De opſtandt van die van Walles ſtoorde de vreugde. *Griffin*, natuurlyke zoon van den vermaarden *Leolin*, was in het jaar 1244 op eene bedroefde wyze, gelyk wy boven hebben verhaalt, omgekomen, en zyn zoon † was gevangen gebleven in den Tour van Londen. Hy ontvluchtte het, en in zyn landt wedergekomen zynde wierdt hy aldaar met grote blydſchap ontfangen, en voor prins van Walles in het jaar 1246 uitgeroepen. Hy nam den naam aan van zynen beruchten grootvader *Leolin*, al zo bemind by zyn volk, als hy by de Engelſchen gevreeſt was. Hy behieldt ook voor deze laatſten den zelven haat: doch hy was zo gelukkig niet. Terwyl *Griffin* gevangen was, hadt *Henrik* menigmaal getracht dit ſtatendom aan zyne kroon te hechten. Van het jaar 1246 af zag men zyn hof vol edellieden van Walles, en vele heeren van het landt deden hem hulde van hunne leengoederen, en zwoeren hem getrouw te zyn, hoewel het grootſte getal den jongen *Leolin* voor hunnen opperheer hadden erkent. De onderwerping aan *Henrik* ging in het jaar 1251 nog verder, en het gedeelte van Noord-Walles, nabuur van de provincie van Cheſter, begaf zich geheel en al onder zyne regering; zo dat hy daar zynen opperbewindhebber zondt om zyne domeinen te doen gelden, daar hy de pachten van tot elf duizend marken jaarlykſch deedt klimmen. Het was naar allen ſchyn in dit landt, dat *Henrik* voor zynen onmiddelyken opperheer hadt erkent, dat hy den

prins

1256. prins *Eduard*, zynen zoon, ten tyde van zynen trouw met de infante van Caſtilië, hadt gehuldigt; maar de jonge prins wierdt wel haaſt in zyne bezittinge ontruſt. Men legt de ſchuldt van deze beroerten op de knevelaryen van den opperbewindhebber van *Henrik*, die dit vrye volk niet kon verdragen.

De nieuwe prins van Walles, den naam en den haat van zynen grootvader doende herleven, ondernam de beledigingen, die men hen beide hadt gedaan, te wreken, en het juk van eene vremde regering af te werpen. Hy kwam met een groot leger in de provincie van Cheſter, ſtelde alles in vuur en vlam; rukte tot voor de poorten van de hoofdſtadt; maar hy dorſt 'er de belegering niet van ondernemen, en vergenoegde zich met het platte landt te plunderen. De koning zondt goede krygsbenden tot onderſtandt, onder het bevel van een ſtoutmoedig veldheer *, die, om eene afwending te maken, in het landt van Walles viel, en ſchaverhaling gebruikte. Zyn voornemen was goed, en zou ligt gelukt hebben, indien hy het landt hadt gekent. Deze onkunde was hem nadeelig. Hy wikkelde zich in moeraſſen en naauwe wegen, daar de vyanden hem verwachtten, en hem van alle kanten omcingelt hebbende verſloegen zy zyn leger. Hy verloor het leven in het gevecht. Alle de officieren hadden byna het zelve noodlot. De overwinnaar verzadigde zich met het bloedt en den roof der overwonnenen, daar maar een klein getal van ontkwam. *Leolin* behaalde echter geen groot voordeel by deze overwinninge: de ſchryvers verhalen niet, dat hy nieuwe invallen in het vervolg in Engelandt deedt, dan toen hy met die van het eedgeſpan, die de wapenen tegen den koning hadden opgenomen, was vereenigt, gelyk wy op zyn plaats zullen zien. Voorts regeerde *Leolin* alleen in Noord-Walles; het Zuid-Walles hadt zynen byzonderen prins; maar deze twee huizen waren van eenen ſtam afkomſtig; het een zo wel, als het andere, van *Roderik* den Groten †. Het was eerſt in het jaar 1263 dat *Leolin* deze twee prinsdommen weder vereenigde, gelyk wy op zyn order zullen zeggen.

Inval van *Leolin*, prins van Walles.

* de ridder *Stephanus Beukan*.

† Hy regeerde in het jaar 843.

Magnus, koning van Man.

Magnus, koning van Man, wierdt door *Henrik* ridder te Wincheſter gemaakt, alwaar hy den koning hadt verſelt, die de feeſtdagen van Kersmis daar was gaan doorbrengen, van waar hy weder naar zyn landt met grote vereeringen wierdt gezonden. Aldus hadt *Henrik* alle dagen nieuwe voorwerpen om zyne mildheit en verſpillingen te tonen; en zyn gebrek belette zyne verkwiſting niet.

Aankomſt van den koning en de koninginne van Schotlandt.

De aankomſt van den koning en de koninginne van Schotlandt gaf wederom gelegenheit tot nieuwe pracht, en bygevolg tot nieuwe onkoſten. Het was *Alexander* de III en *Margareta* van Engelandt, met welke hy getrouwt was. Op hunne aankomſt begonnen weder de maaltyden en de vermakelykheden. Doch het was de koning alleen niet, die hen onthaalde, de ſteden van Londen en Weſtmunſter gaven ook tekenen van hare genegenheit en vreugde door overkoſtelyke maaltyden en onthalingen. Maar de praal van den kapellaan van *Henrik* * blonk boven die van hen alle uit. Hy nodigde de twee koningen en hun ganſche hofſtoet. Men rekent, dat 'er tot zeven honderd ſchotels net en in overvloedt opgediſcht wierden; en men moeſt niet alleen voor de genodigden verſcheide tafels dekken, maar zelfs tenten oprechten om hen te plaatſen, dewyl de zaal hen alle niet kon bevatten.

Grootheit van een kapellaan.

* *Jan Manſel*. Hy was ook geheime Raadt.

Nooit te voren hadt een kapellaan zulke onkoſten gedaan, zegt de ſchryver *: men mag wel daar by voegen, nog nooit naderhandt, uitgenomen de kardinaal *Wolſey*, wanneer hy de Franſche gezanten met zulk eene pracht onthaalde, als wy in het leven van *Henrik* den VIII zullen verhalen*. Zy waren ook alle beide zeer in de gunſt van hunne meeſters, die zy alle beide in hunne afknevelingen hielpen.

1258. * *Stow.*

* Zie het II Deel dezer Geſchiedenisſe, fol. 102.

Het was in dit en in het volgende jaar, dat men niet dan blydſchap en vrolykheit zag door het geſtadig gaan en komen van vremde prinſſen, die zo vele oorzaken van vreugde, en te gelyk van belaſtingen, waren, die deze blydſchap in klagten, en haaſt daar na in oproeren veranderden. De gezanten van *Thomas*, graaf van Savoje, kwamen onderſtandt van geldt verzoeken, om den oorlog, dien hun meeſter tegen de ſtadt Turin voerde, die zyne oppermacht niet wilde erkennen, voort te zetten, en zy keerden weder, overladen zynde met de giften van den koning en de koninginne, en van *Bonifacius* van Savoje, aartsbiſſchop van Kantelberg.

1256. 1257.

Gezanten van den grave van Savoje.

Naauwlyks waren zy vertrokken, of men zag den aartsbiſſchop van Toledo, broeder van den koning van Spanje *Alphonſus*, en ſchoonbroeder van den prins *Eduard*, aankomen, dien men prachtig inhaalde, en die niet weder vertrok zonder de tekenen van *Henriks* milddadigheit met zich te voeren. Zyn vertrek maakte plaats voor een ander. De biſſchop van Boulogne, gezant * van *Alexander* den IV, kwam van wegens den paus de ryken van Napels en Sicilië voor den prins *Edmond* aanbieden, den tweden zoon van den koning, met zich brengende den ring, met welken hy hem daar kon inhuldigen.

Aankomſt van den gezant van den paus.

* *Nuncius.*

Dit koninkryk was, gelyk wy boven gezegt hebben, leenroerig van den H. ſtoel, van wien *Rogier*, die daar de eerſte koning van was, het wilde bezitten †, hoewel hy het aan zyne overwinning en aan die der prinſſen van zyn bloedt verſchuldigt was. Wy hebben boven ook gezien, op wat wyze dit ryk aan keizer *Henrik* den VI kwam, uit krachte van zyn huwelyk met *Conſtantia*, dochter van *Rogier*, en hoe dat het van *Henrik* aan *Frederik* den I verviel *, die uit dit huwelyk geſproten was. Deze laatſte liet het zelve, ſtervende, na aan zynen kleinzone *Frederik*, zoon van den overleden *Henrik*, hertog van Ooſtenryk, zynen oudſten broeder. Maar de twede van zyne zonen, *Koenraad* genaamt, aan wien hy het keizerryk hadt gelaten, dat *Willem*, graaf van Hollandt, hem betwiſtte, deedt zynen neef, den jongen *Frederik*, worgen, om het ryk van Sicilië te overmachtigen. Hy wierdt over deze euveldaadt geſtraft, vergeven zynde door zynen natuurlyken broeder, die nog van een bozer aardt was dan hy. Dit was de wrede en trouwloze *Manfroi*, aan wien *Koenraad*, niet wetende, dat hy hem het vergift hadt doen geven, de regering van Sicilië en de voogdyſchap over zynen zone *Conradin* voor zyne doodt hadt nagelaten.

† in het jaar 1136. Staat van de ryken van Napels en Sicilie.

* Na de afzetting van *Otto*.

Manfroi was de man niet om zich met een bloot beſtier te laten paaien. Gewoon zynde ſchelmſtukken te bedryven, en na dat hy niet alleen zynen broeder *Koenraad*, maar ook den keizer *Frederik*, zynen vader, vergeven, of, gelyk eenige ſchryvers getuigen, tuſſchen twee bedden geſmoort hadt, maakte hy geen zwarigheit dit minderjarig weeskindt eene kroon te ontroven. Hy bleef daar nog niet by. Hy ſtondt tegen de pau-

Opſtandt van *Manfroi* tegen den paus.

1256. 1257. pauzen *Innocentius* den IV en *Alexander* den IV, welker leenman hy was, op, en verwoeſtte de landen van den Kerkelyken Staat. *Alexander* de IV was te trotſch om dit ongeſtraft te laten. Echter kennende zyne verwoedheit, wilde hy zich, eer dat hy hem in den ban deedt, van een vorſt verzekeren, die in ſtaat was om hem te helpen wreken, en aan wien hy de inhuldiging van het ryk zou geven, dat de overweldiger verzuimt hadt van den paus te ontfangen. Hy dacht niet beter te kunnen doen dan zich aan het hof van Engelandt aan te geven, noch niemandt beter te kunnen verkiezen dan den prins *Edmond*, tweden zone van *Henrik*; en dit was de reden der aankomſt van dezen gezant.

Alexander de IV biedt dat ryk *Edmond*, tweden zone van *Henrik*, aan.

De tydt van macht en voorſpoedt ſcheen voor het koninklyke huis van Engelandt gekomen te zyn: van alle kanten kwamen de kronen zich op het hoofdt zyner prinſſen zetten. Die van Napels en Sicilië, die men den jongen *Edmond* aanboodt, wierdt nog door eene veel heerlyker gevolgt, die de Duitſche natie *Richard*, grave van Cornwall, broeder van *Henrik*, aanbragt. Deze was de keizerlyke kroon, door verſcheide mededingers bekuipt, boven welke de prins *Richard* wierdt gekeurt, of die de zelve door zyne vaardigheit wegdroeg. Wie zou niet gelooft hebben, of het huis van *Henrik*, met alle bedenkelyke eere overſtroomt zynde, zou het machtigſte huis van Europa zyn geworden, en dat het niet dan dagen van blydſchap en weelde zou zien. Hy vleide zich daar mede, maar hy was bedrogen. Deze praal bragt hem ten verderf. De kronen, die zynen zone en zynen broeder aangeboden wierden, verplichtten hem tot nieuwe onkoſten, en daar was zulk eene noodſchikkelykheit in de regering van dezen vorſt, dat de behoeftigheit en de grootſchheit van zyne maagſchap hem even veel uitputten. De armoede van het huis van Savoje en van la Marche hadt hem gedwongen, gelyk wy boven hebben aangewezen, geſtadige afperſſingen te doen. De verheffing van zynen zone en broeder op twee van de beſte tronen van het Chriſtenryk zal hem niet minder koſten, en deze nieuwe onkoſten, die de maat zullen vullen, zullen Engelandt doen opſtaan; zo dat hy, in plaats van de eer en het geluk, dat hy zich hadt voorgeſtelt, zich genoodzaakt zal zien om lange en droevige jaren in den ſchrik van burger oorlogen en van eene verachte gevangeniſſe door te brengen. Laat ons eerſt zien, wat 'er op de aankomſt van die de twee kronen kwamen aanbieden, daar wy van geſproken hebben, gebeurde; ongelukkige geſchenken, daar de genen, aan welke de zelve wierden opgedragen, geen genot van hadden, maar alle de oproeren van hun vaderlandt veroorzaakten.

Deze twee kronen hadden doornen, om oplettende vorſten af te ſchrikken. Maar *Henrik* en de twee verkorene prinſſen zagen daar alleen den blinkenden kant van. De kroon van Sicilië moeſt men nog eerſt van *Manfroi* veroveren; de blote huldiging van den paus ſtelde den prins *Edmond* in geen bezit van de zelve. De kroon van het keizerryk moeſt men ook betwiſten aan *Alphonſus* den X, koning van Caſtilië, voor wien een gedeelte van de keurvorſten zich hadden verklaart. De bezending van die hunne ſtem aan den prins *Richard* hadden gegeven, hielp niet om den eiſch zyner mededingers te ſtremmen. Alzo waren het maar van den eenen en den anderen kant kronen by inbeelding, en ſchone tytels, welker wezentlykheit van de uitkomſt der oorlogen, die men genoodzaakt was in vremde landen te voeren, afhing.

De koninklyke waardigheit van Sicilië ſcheen nog het onzekerſte en gevaarlykſte te zyn, nademaal zy den prins *Edmond* aan de grootſte gevaren, en Engelandt aan de zwaarſte onkoſten bloot ſtelde. Men moeſt de zelve *Manfroi* ontweldigen, die, hoewel hy een geweldenaar was, van de eenen wierdt gevreeſt, en van de anderen bemint, en altydt aangenamer zou zyn aan die van Napels en Sicilië, daar hy onder geboren was, dan een Engelſchman, die hunne taal, noch gewoonten niet kende. Maar de eigenliefde verblindde *Henrik*. Hy gaf zich zodanig over aan de vreugde van eene kroon op het hoofdt van zynen tweden zone te zien, dat het hem niet ſcheelde, tot wat prys hy de zelve bekwam. Zy was echter van geen weinig belang. De paus, die zynen gezant met den ring zondt, om den jongen prins in te huldigen, zondt hem ook om den tienden penning van de geeſtelykheit te heffen, en om de afperſſingen in dit ongelukkige ryk weder te beginnen, dat de roof van deze twee mogendheden geworden was, te weten den koning en den paus, die zich op nieuw verbonden om dezen buit zamen te delen. Inderdaadt, *Alexander* hadt zynen gezant ook met bullen beladen, die de belaſtingen van den koning en de zyne op de geeſtelykheit en het volk bekrachtigden; en hy veranderde het gebruik van deze ſchattingen, die geſchikt waren tot den oorlog tegen de ongelovigen, tot die hy beter beſteed oordeelde tegen den natuurlyken zone van *Frederik*, zynde de koninklyke kroon, die hy overweldigt hadt, onwaardiger dan zyn vader, en groter vyandt van de kerk en den H. ſtoel, wiens gramſchap hy hadt verwekt. De gezant keerde dan, beladen met geſchenken, en zondt een inzamelaar * om de tienden in te vorderen. Deze wierdt niet minder wel van *Henrik* ontfangen dan de gezant, die met eene ryke jaarlykſche inkomſte, opengevallen in de provincie van Jork, wierdt voorzien.

1256. 1257. Afperſſing van den gezant van den paus door *Henrik* onderſteunt.

Acta Publ. Tom. I, fol. 595 &c.

* *Ruſland* genaamt.

Maar hy vondt in de Engelſche geeſtelykheit eene hoofdigheit, daar hy geen meeſter van kon worden. De kerkvoogden en de andere geeſtelyken, zamen vergadert zynde, betuigden, dat zy veel liever hunne bedieningen en hun leven wilden verlaten, dan zich een zo ondraaglyk juk onderwerpen, dat de paus en de koning op hen wilden leggen. Zy voegden by hunne betuiging het verzieriel van den hondt en den wolf, waar van de eerſte de beſcherming, die hy de kudde ſchuldig was, vergat, en zich met den anderen zamenvoegde, om ze te verſcheuren. Het was te vergeefſch, gelyk wy in het vervolg zullen zien, dat *Henrik* ſtyfkoppig bleef om de belaſtingen in te vorderen. Hy verbitterde de gemoederen daar maar mede, en bragt de zelve tot een opſtandt, die den paus eenige jaren daar na † verplichtte de inhuldiging van het Siciliaanſche ryk, aan den prins *Edmond* toegeſtaan, te herroepen, in geen ſtaat zynde de zelve om de beroerten van Engelandt te onderſteunen, en op een anderen prins ‡, die zich beter in het bezit van de zelve zou weten te handhaven, over te brengen.

† in het jaar 1263. De paus herroept de inhuldiging van Sicilië.

Wanneer dit ongelukkige koningdom het ongenoegen der Engelſche geeſtelykheit tegen den vorſt verwekte, handelden zyne amptenaren zeer kwalyk met de kooplieden, die van Guiënne met hunne wynen in Engelandt kwamen, en betaalden hen de rechte waarde daar niet van. Zy klaagden daar over aan den prins *Eduard*, hunnen nieuwen opperheer, en de jonge prins onderſteunde hun verzoek, maar

‡ *Karel*, graaf van Anjou.

1255. maar te vergeefsch. De amptenaars wisten den slag af te keren door de yverzucht, die zy den vader over deze bemiddeling van den zone inboezemden, die zy voor eene gevaarlyke kunstgreep uitkreten, en de zwakke koning was daar zo van aangedaan, dat hy uitriep, dat men de ongelukkige tyden van zynen grootvader *Henrik* den II en de oproeren van zyne kinderen weder wilde doen komen.

Mistrouwen van *Henrik* op den prins *Eduard.*

1256. Hoedanigheit van den prins *Eduard.*

By deze verwarring kwam nog eene andere. De edellieden van het hof van den jongen prins, voor het meeste deel jong, onbezonnen en laatdunkend, wikkelden hem dikwils in onrechtmatige en geweldige dingen in: doch hy herkwam daar ten laatsten van door zynen goeden imborst en door de ondervinding der tegenspoeden, die hy moest doorstaan, en daar hy als goudt uit de smeltkroes kwam, gezuivert van al het kwaadt, dat dit ongebonden hof hem hadt ingeboezemt, waar op de Engelsche schryver † deze oordeelkundige aanmerking maakt: *Dat de natuur meer vermogen heeft dan de opvoeding, en dat nog veel meer op prinssen dan op anderen, om dat die hen naderen zich minder leggen om hen te berispen, dan te vleien, en hen liever onderhouden van het gene zy door de geboorte zyn, dan van het gene zy door de deugdt behoren te wezen.*

† *S. Daniel.*

1257. Beroering in het keizerryk voor en na de doodt van *Frederik* den II.

In de maandt February van het jaar 1257 kwamen de gezanten der Duitsche vorsten, die aan den prins *Richard* de tyding van zyne verkiezing bragten, hem verzoekende de keizerlyke kroon, die hem wierdt opgedragen, te komen aanvaarden. De verkiezing was niet eenparig geweest. Sedert de doodt van *Frederik* den II raakte het keizerryk in verwarring, waar uit het zyn zoon *Koenraad* niet kon redden. Het was nog erger na de doodt van *Koenraad*. Het verloor toen al den roem, dien het onder de wakkere prinssen van het huis van Zwaben hadt verkregen. De hoogmoedt der pauzen hadt de zelve wredelyk vervolgt. De ongelukkige *Frederik* de II hadt al hunne verwoedheit verdragen. Zy hadden hem in den ban gedaan, en een gedeelte van het keizerryk tradt in de belangen van deze verweldigers der wereldlyke machten. De pausgezinden onttrokken zich aan de heerschappy van *Frederik*, en verkoren tot keizer eerst *Henrik*, landgraaf van Thuringen en Hessen, in het jaar 1245, en deze in het zelve jaar in de belegering van Ulm dood gebleven zynde, verkoren zy in het volgende jaar *Willem*, grave van Hollandt. Aldus moest *Frederik* het overige van zyn leven worstelen tegen zyne rampspoeden, en de twee mededingers, die de pauzen hem zo wel als zynen zone *Koenraad* verwekten, aan wien hy het keizerryk naliet, dat *Willem*, die het aan den vader hadt betwist, aan den zone vervolgde te betwisten. *Koenraad* en *Willem* stierven, de eerste in het jaar 1254, en zyn mededinger in het jaar 1255, alle beide op eene bedroefde wyze. *Koenraad* wierdt vergeven door zynen natuurlyken broeder, den trouwlozen en wreden *Mainfroi*, en *Willem* * door de Vriezen dood geslagen, om zich te wreken over den oorlog, dien hy hen aandeedt, om dat zy tegen hem waren opgestaan.

* de II van dien name onder de graven van Hollandt.

Men moest dan weder tot eene nieuwe verkiezing treden, het welk in den jare 1256 geschiedde. De keurvorsten waren in het eerst verdeelt, dewyl eenigen wilden, dat men een keizer zou maken uit eenen der Duitsche prinssen: doch eindelyk kwamen zy overeen, dat men'er een buiten Duitschlandt zou nemen. Dit maakte nog geen einde van de verschillen. Voor de twede maal verdeelde men zich over het verkiezen van een prins *. Zommigen verklaarden zich voor *Alphonsus* den X, koning van Castilië, en anderen, onder welke de aartsbisschoppen van Ments en Keulen, nevens den paltsgrave, zich bevonden, waren voor *Richard* van Engelandt. Men beschuldigt deze laatsten, dat zy minder acht hebben gegeven op de grootheit en het welwezen van het keizerryk, dan op hun eigen belang, en dat zy alleen meer voor den prins van Engelandt dan voor den Castiliaanschen koning zyn geweest, om dat zy meer verzekert waren van de vergeldinge van den eersten dan van die van den laatsten.

1257. paltyen tot keizer verkoren. * de keurvorsten van Trier, Saxen en Brandenburg.

Ook zegt men, dat *Richard* niet ondankbaar was, en de koning, verblyd te zien, dat zyn huis met de keizerlyke waardigheit vereert was, begon weder op nieuw zyn ryk uit te putten, om zynen broeder de zelve of te helpen betalen, of ondersteunen.

Het was tegen het gevoelen der Pairs, die hem het gevaar, dat in zodanig eene verkiezing stak, krachtig vertoonden, en hem nevens den prins, dien de kroon was opgedragen, de korts voorgevallene voorbeelden van den landgrave van Thuringen en van den grave van Hollandt, voor wien de zelve zo rampspoedig was geweest, voor oogen stelden. *Henrik* wierdt daar niet meer door geraakt dan door zyne namaagschap met den Castiliaan, wiens zuster met den prins *Eduard* getrouwt was, en *Richard* luisterde alleen naar zyne staatzucht.

Zo haast als de tyding van zyne verkiezing in Engelandt was gekomen, wierden Mylord *Clare*, graaf van Glocester, en de ridder *Jan Mansel* naar Duitschlandt gezonden, om daar ten vollen van onderrecht te worden, en de komst van den prinse te schikken. Zy vonden de stemmen verdeelt tusschen *Alphonsus* en *Richard*; maar die hunne stemmen aan den laatsten hadden gegeven, schenen het meeste aanzien in de vergadering te hebben, instaande voor het keizerryk ten voordeele van den Engelschen prins, indien hy zich haastte om zynen mededinger voor te komen. Zy noopten hem daar toe door de beweegredenen van hunnen yver en van hunne genegenheit, daar zy nog andere by voegden, genomen van de kennisse, die zy hadden van den imborst van *Alphonsus*, die meer oplettendheit hadt om een wiskunstige voorstelling op te lossen, dan eene kroon te plukken. Het stondt dan maar alleen aan den prins *Richard*, zeiden zy, om zich van de traagheit en ongevoeligheit van zynen mededinger met voordeel te bedienen, en door zyne tegenwoordigheit de verdeeldheit te doen ophouden.

Gezant van *Henrik* en zynen broeder *Richard* naar Duitschlandt.

Om meer kracht aan hunne vermaningen by te zetten, dat het Engelsche geldt, naar men zeide, hen deedt doen, wierdt 'er goedgevonden, dat de aartsbisschop van Keulen de twee Engelsche gezanten op hunne te rug reize zou vergellen, en met hen den nieuw-verkoren Roomsch koning halen, om hem naar Aken te geleiden, en de keizerlyke kroon aldaar te geven.

De aartsbisschop van Keulen komt *Richard*, verkoren Roomsch koning, af halen.

Deze prelaat kwam in de maandt van February te Londen, met het Duitsche gezantschap, daar hy het hoofdt van was, en wierdt daar ontfangen met de eer, die met zyne waardigheit en eene zo voorname, en te gelyk aangename, bezending, als de zyne was, overeenkwam. *Richard* dacht niet dan op zyn vertrek, en om zich te laten kronen; en hy vergat niet het geldt mede te nemen, dat aan de genen, die zyne verkiezing bevordert hadden, belooft was. Dit

Richard neemt het geldt van Engelandt mede.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1257. waren weder nieuwe uitputtingen voor Engelandt, dat zyn goudt en zilver met spyt uit het landt zag gaan, en daar nooit weder in brengen, over zee naar Italië en Duitschlandt gevoert zynde, om pauzen en Duitsche vorsten ryk te maken, die voor zo vele schatten niet anders gaven dan ydele tytels zonder wezentlykheit, en die den genen, die 'er mede vereert wierden, veel minder eer dan nadeel aanbragten.

Hy wordt te Aken gekroont.

De prins *Richard* ondervondt dit wel haast. Hy ging scheep met den aartsbisschop van Keulen, en kwam te Aken, daar hy gekroont wierdt. Maar na dat hy zich twee jaren lang door bovengewone mildadigheden hadt uitgeput, vondt hy zich niet meer gevordert dan in het begin. De verdeeldheden bleven nog al tusschen hem en den koning van Castilië duren. Hy wierdt van iedereen verlaten, zo haast als hy gebrek aan geldt hadt. Hy kwam weder in Engelandt, niets medebrengende uit Duitschlandt, daar hy onnoemelyke schatten hadt gebragt, dan den ydelen naam van Roomsch koning. Nog wierdt hem de zelve door den koning *Alphonsus* betwist, die zich zelf door diergelyke verspillingen mede uitputte, waar van hy ook geen meerder voordeel behaalde. Daar hy echter minder verlies of schande by leedt, is, dat hy den spyt niet hadt van eene vruchteloze reize, gelyk *Richard*, gedaan te hebben: hy bleef in zyn landt, tot dat de geschillen zouden afgedaan zyn, en zyne verkiezing die van zynen mededinger zou overhalen. Hy verwachtte dit te vergeefsch. Zy waren beide als de speelpop van de keurvorsten, die te vrede zynde met hunne wedden te ontfangen, den eenen en den anderen hun vermaak lieten scheppen met de gedachten van een ingebeeld keizerryk, daar deze Duitsche prinssen het oppergezag overvoerden. Het was eerst na de doodt van *Richard* †, en niettegenstaande al de tegenstribbelingen van *Alphonsus*, die nog leefde, dat het hen ernst wierdt om op het verkiezen van een keizer te denken. Zy droegen deze waardigheit op aan *Rudolph*, van het huis van Habsburg, dat in het vervolg meer bekend wierdt onder den naam van Oostenryk §, waar in het keizerryk schynt erfelyk geworden te zyn.

Komt weder in Engelandt.

† het gebeurde in het jaar 1271.

Hy en de koning van Castilië zyn de speelpop der keurvorsten.

§ sedert de verovering van *Rudolph Ottocarus*, koning van Bohemen.

Wanneer *Richard* van Engelandt vertrok, om zich te Aken te laten kronen, was de koning *Henrik*, zyn broeder, bezig met op nieuw geldt te heffen, om zynen zoon *Edmond* in staat te stellen om het koninkryk van Sicilië, dat de paus hem hadt aangeboden, in bezit te nemen. Hy nam de verheffing van dezen jongen prins zo zeer ter herte, dat, overmits zyne minderjarigheit hem niet toeliet de inhuldiging van den paus te ontfangen, hy de zelve in den name van den prins ontfing, volgens het voorschrift, dat men 'er van, als men zegt, in het Vatikaan met deze woorden vindt uitgedrukt: *Henrik, door Gods genade koning van Engelandt; in den name van onzen zone* Edmond, *koning van Sicilië, doe ik volkomen hulde aan de Roomsche kerke, als een verbonde en leenman.*

Henrik doedt hulde van Sicilië aan den paus.

Wat oordeel men ook over dit geschrift velle, het welk de genen, die het bybrengen, op het jaar 1255 stellen; *Henrik* kon geen slechter maatregels nemen om nieuwen onderstandt van zyn volk en van zyne geestelykheit te eischen dan deze. Hy deedt het nochtans; maar hy vondt 'er zich niet wel by, gelyk wy zullen zien; de natie verloor toen met haar geduldt het ontzag, en kwam van klagen tot oproer.

Hy beriep een Parlement, daar hy den jongen prins in deedt verschynen, op zyn Napolitaansch gekleed, en hem in de vergadering geleid hebbende zeide hy: *Myne waarde onderdanen, gy ziet mynen zoon, uwen jongen prins, op zyn vertrek staande om bezit te nemen van de ryken van Napels en Sicilie, daar de paus hem in heeft gehuldigt. Hy heeft uwe hulp tot de onkosten nodig, waar toe zyne nieuwe waardigheit en de oorlog, die tegen den overweldiger moet begonnen worden, hem verplicht. Ik kan niet geloven, dat gy hem dit zult weigeren, en dat iemandt van u allen zo verhard zal zyn om zyne beurs by deze gelegenheit voor een prins te sluiten, die onder u geboren is, en wiens eer de uwe moet zyn.*

1257. Zyn aanspraak aan het Parlement over deze koninklyke waardigheit.

Deze beleefde aanspraak gedaan zynde, verzocht hy van de geestelykheit alleen honderd en veertig duizend marken. Dit was veel meer dan het tiende, dat de paus aan hem toegestaan hadt, te heffen, en indien de geestelyken hier over hadden gemort, zo kan men wel denken, dat zy zich nog meer tegen de verhoging, die 'er de koning by voegde, aankantten. Echter stonden zy hem, na dat zy daar lang over beraadslaagt hadden, twee en vyftig duizend marken toe; doch onder beding, dat hy aanstonts, zonder uitstel, de rechten van den Groten Voorrechtbrief zou herstellen, het zy dat zy in deze uitvluchten een voorwendsel om hunne belofte niet na te komen, of in de herstelling der wetten eene vergoeding van hunne kosten meenden te vinden.

Op wat beding de geestelykheit de tienden toestaat.

Hewrik dorst zyn verzoek in dit Parlement niet verder doorzetten. Het wierdt van nog twee andere gevolgt, in de welke hy aan de wereldlyke Lords en aan de gemeentens een onderstandt verzocht, gelyk venaart met dat hy van de geestelykheit hadt geëischt. Het eerste Parlement, dat te Londen gehouden wierdt, weigerde het ronduit; zelfs verselde het zyne weigering met stekelige verwytingen, en mogelyk sprak het met al te veel vryborstigheit. *Wanneer zult gy eens moede zyn*, zeiden de Pairs en de gemeentens, *van ons uit te zuigen, dan eens voor uwe broeders en nabestaanden, en dan eens voor uwe kinderen? Wat hebben wy met het ryk van Sicilië te doen, en wat eer of voordeel kan uwe Majesteit zelfs daar van verwachten? Kent zy de streken der pauzen niet, de ongetrouwheit van de Italiaansche natie, en de macht van die reets den troon bekleedt, dien men hem wil ontweldigen, om daar den jongen prins op te doen klimmen? Behalven dat, hoe kunnen wy toestaan, dat men ons van ons goedt berooft, om de macht van een koning te vermeerderen, die ons onze vryheden ontueent, en die, ver van zyne belofte te voldoen, en ons onze voorrechten weder te geven, daar dagelykseh nieuwe inbreuken in doedt.*

Stout antwoordt van het Parlement, hem onderstandt weigerende.

Men kon niet stouter spreken. Ondertusschen scheen de koning daar niet over verstoort; het zy door slapheit, het zy door behendigheit, voorgenomen hebbende alle verachtelyke verwyten te verdragen, als hy maar kon verwerven het geen hy verzocht. Hy bekende zelfs, dat hy schuldt hadt de uitvoering zyner belofte telkens uit te stellen, en stondt hen toe, dat zy hem in een staat bragten, waar in hy de zelve wel moest nakomen. *Wat nu te doen*, zegt de schryver *, *om dezen* Protheus *zo wel te binden, dat hy niet kan ontvluchten.* Het Parlement vondt goed, hunne zittingen te Oxford te verleggen, en stelde den dag hunner vergadering op dien van Barnabas.

* *Matth. Paris.*

In dezen tusschentydt gebeurden twee zaken, die het Parlement van Oxford nog minder gunstig voor den koning maakten dan dat van Londen. De eerste was de gretigheit van *Henrik* om het geldt

Uitdrukking van eene volstrekte macht.

1257. geldt van de geeſtelykheit te hebben. Hy zondt zynen *Paſſeleve*, zo bekend door de voorgaande afperſſingen, verſelt van eenige bloedzuigers, gelyk hy, die, die naar alle de abdyen liepen om de ſchattingen in te zamelen, die hun overſte hen geliefde op te leggen. Zy vonden echter meer tegenſtandt dan zy gedacht hadden, en de tyrannige *Paſſeleve*, hebbende tegen de geeſtelyken al dreigende gezegt, *dat zy hunne ampten van de goedheit des konings genoten, die als ſouverein en weldoender eene volſtrekte macht over hun goedt bezat*, hadden zy de ſtandvaſtigheit om te antwoorden, *dat hy dit recht niet hadt dan wanneer hy het zelve gebruikte om hen en het ryk te behouden, en niet om het zelve met hen geheel te verderven.*

Door de geeſtelykheit gebrydelt.

De andere zaak, die in het Parlement van Oxford meer beweging dan in dat van Londen maakte, was het eedgeſpan, dat zich begon op te doen tuſſchen *Simon* van Montfort, grave van Leiceſter, en *Richard de Clark*, grave van Gloceſter, en vele andere Pairs van het ryk, die het meeſte aanzien hadden. De twee eerſtgemelde waren daar de hoofden van. Zy muntten alle beide uit door hunne geboorte en verwantſchap; de een was ſchoonbroeder des konings, wiens zuſter hy hadt getrouwt, de ander de ſchoonbroeder van den grave van la Marche *, die in een twede huwelyk de moeder van den koning † hadt getrouwt; kortom, zy waren alle beide de grootſte heeren van het ryk, en wat nog meer is, de graaf van Leiceſter was een van de grootſte veldheeren van dien tydt. Hy was ook een van de ſtaatzuchtigſte. Daarenboven hadt hy een verſchil met den koning gehad, dat hy, zo hoogmoedig en wraakzuchtig als hy was, onmogelyk kon vergeten; zo dat het niet te verwonderen is, dat men hem aan het hoofdt van het eedgeſpan ziet.

Eedgeſpan van de graven van Leiceſter en Gloceſter.

* Hy hadt de zuſter getrouwt.

† *Isabelle* van Angoulême.

1258. Het was vremder, den grave van Gloceſter daar in te vinden, die van een zachter aardt was, en nieuwelings uit Duitſchlandt wedergekomen, daar hy gezonden was geweeſt om de keurvorſten te bedanken voor het geven van hunne ſtemmen aan den prins *Richard*. Maar men zal zich nog meer in het vervolg moeten verwonderen, in dit zelve eedgeſpan te zien treden niet alleen den prins *Richard* zelf, maar ook den prins *Eduard*, oudſten zoon van den koning, die hem in het ryk opvolgde. Het is waar, dat deze twee laatſten niet lang in een party bleven, die zo tegenſtrydig was met de rechten van hunne geboorte; doch de anderen bragten de zaken tot het uiterſte. De graaf van Leiceſter verſloeg het leger van den koning, dien hy gevangen nam, en na dat hy hem zyne vryheit hadt benomen, zou hy hem miſſchien ook van het leven hebben berooft, om de kroon te bemachtigen, indien hy zelf zyn leven in een veldſlag niet hadt verloren, daar het geluk hem tegen liep, om zich weder met *Henrik* te verzoenen. Dit zullen wy nu gaan zien.

De zamengezworenen komen gewapend in het Parlement.

De geſchiedenisſchryvers merken aan, dat de eedgenoten niet meer dan een maandt hadden gehad om zich te bereiden. Ondertuſſchen maakten zy zulk een ſpoedt, dat zy zich op den zelven tydt in ſtaat bevonden, als het Parlement, daar zy het aanzienlykſte deel van waren, te Oxford vergadert was. Zy verſchenen daar met een ſtoet en eene toeruſting, minder voegende aan leden van een Parlement dan aan bevelhebbers van een leger. Zy verſchoonden zich in het eerſt, met de tyding, die zy zeiden ontfangen te hebben van een opſtandt in Walles, dien zy wilden gaan dempen, en met de noodzakelykheit om tegen de invallen, daar het ryk mede gedreigt was, te waken. Maar hun voornemen wierdt haaſt ontdekt, en de zittingen van het Parlement waren niet zo haaſt begonnen, of zy, zich meeſter daar in ziende, verklaarden opentlyk hunne mening. 1258.

Zy eiſchten voor eerſt de herſtelling van den Groten Voorrechtbrief, en verklaarden, dat zy niet langer wilden opgehouden zyn, gelyk tot nu toe was geſchied, door zo menigmalen herhaalde en overtrede beloften; dat zy het volkomen genot daar van begeerden te hebben, en dat deze eiſch, onder wat voorwendſel het ook mogt zyn, niet moeſt uitgeſtelt worden. Daar bleven zy niet by. Zy voegden by dezen eiſch nog het geen zy zo menigmalen hadden gevraagt, namentlyk, dat men aan het Parlement over zou laten het aanſtellen van een opperrechter, een grootzegelbewaarder en een grootſchatmeeſter; de drie bedieningen, waar in het welzyn van het gemeen, de onderhouding der wetten en de beſtiering der inkomſten beſtaat; by gevolg het welzyn van den koning en van het ryk. Ten laatſten beſloten zy met de verbetering der misſlagen, dier 'er ingeſlopen, en op eene zo buitenſporige wyze verſterkt waren, dat iedereen onder het gewigt van den overlaſt, waar onder hy gebukt ging, deedt zuchten. Om eenige hulp ter herſtellinge van deze misbruiken toe te brengen, en de order en rechtvaardigheit te herſtellen, ſtelden zy de oprechting van een rechtbank voor, beſtaande uit vier en twintig gevolmachtigden van eene genoegzame bekwaamheit en onberiſpelyke vroomheit, door welker gezag en oordeel de verongelykingen voldaan, en het recht van ieder binnen de behoorlyke palen gehouden zouden worden. Zy ſtonden toe, dat van deze vier en twintig twaalf door den koning zouden worden benoemt, en de andere twaalf door het Parlement. Eenigen zeggen zelfs, dat zy niets tegen den koning opperden, die vier van zyne broeders verkoor om zitting onder de twaalf te hebben. Maar zy hadden een middel beraamt om hen daar van ter zyde buiten te houden, dat zy niet draalden in het werk te ſtellen, gelyk wy wel haaſt zullen zien.

Zy ſpreken ſtoutmoedig.

De koning, hen zo ſtoutmoedig horende ſpreken, wenſchte hen wel door ſchone woorden te bevredigen, gelyk hy altydt gedaan hadt, en eene vergadering, daar hy alles van te vrezen hadt, te ontbinden, eer dat 'er iets beſlift wierdt. Maar hy was daar geen meeſter van; het ongelukkig oogenblik van zynen ondergang was gekomen, en hy kon het niet verſchuiven. De zamengezworenen, gelyk eenige geſchiedenisſchryvers verhalen, dreigden hem af te zetten, byaldien hy niet aanſtonts het geſchrift van het verdrag ondertekende. De nederſlagtige koning wilde zich liever door de toeſtemming, die hy daar aan gaf, verkleinen, dan zich bloot ſtellen om van zyne onderdanen onttroont te worden. De zelve ſchryvers voegen daar by, dat hy de nakoming van het verdrag op het Euangelie bezwoer; dat de ganſche vergadering zelve den eedt afleide; dat de prelaten den ban uitſpraken tegen die eenige voorwaarden van het verdrag zouden komen te overtreden, en dat de koning een brandende kaars in de handt hieldt gedurende deze plegtigheit, om deze vertoning nog ſchrikkelyker te maken; zo dat zy die gelyk was, daar men zich van in het jaar 1253 hadt bedient, welker omſtandigheden wy boven op zyn plaats verhaalt hebben.

De koning onderwerpt zich aan alles.

Hy zweert het beſlotene na te komen.

De eedt wierdt mede door de zamenverbondenen en de anderen zo wel, als van den koning zelf, gedaan. De jonge *Henrik*, zoon van den

1258. Roomsch koning, weigerde den zelven te doen, bybrengende, dat hy een prins van den bloede was, en dat zyn vader, zonder wiens toestemminge hy het geschrift van maagschappy niet kon tekenen, afwezig was. Men antwoordde hem trotschelyk, dat, indien zyn vader zelf den eedt weigerde, men hem verklaren zou vervallen te zyn van het recht van inboorlingschap *, en dat men zyn vorstendom zou aanslaan. Deze jonge prins zag zich derhalven verplicht de anderen te volgen.

Men dwingt den zoon des Roomsch koonings den eedt te doen.

* *Naturalisatie.*

Een der voornaamste inzichten der zamengezworenen was alle vremdelingen buiten bedieninge te houden, en uit het ryk te doen bannen, bovenal de vier zonen van den grave van la Marche, halve broeders van den koning. Zy maakten hun voornemen ten eersten niet bekend; maar het openbaarde zich kort na de tekening.

Stoutmoedige woorden, door den grave van Leicester aan de halve broeders des konings.

Dit wierdt van een ander ontwerp gevolgt, waar by zy vorderden, dat alle, die geen Engelschen waren, hunne bedieningen zouden nederleggen, en dat men daar inboorlingen mede zou voorzien, die men bekwaam zou oordeelen om de zelve waar te nemen. De vier broeders hadden voor dit twede voorstel die zelve toegevendheit niet als voor het eerste, en gelyk zy alle of ampten, of voorname landvoogdyen hadden, stelden zy zich daar hardnekkig tegen. *Willem* van Valence, de trotschte van de vier, sprak het stoutmoedigste; maar hy vondt in den grave van Leicester een man, die nog oplopender en trotscher dan hy was. *Zyt verzekert*, zeide hy tegen dezen Poitivinschen heer, die zo veel geweldt maakte, *dat gy de plaats, die de koning u gegeven heeft, zult afstaan, of dat gy uw hoofdt zult verliezen.* Alle de zamengezworenen stemden dit besluit toe, en de trotschheit van *Willem* van Valence wierdt daar door zo getemt, dat hy, noch zyne drie broeders, niet een woordt dorsten spreken. Eenigen zeggen, dat zy uit het aartsbisdom gevlucht zynde zich in het bisdom van Winchester begaven, daar een van hen bisschop van was, en alwaar zy zich wilden versterken; maar dat zy vervolgt zynde uit het ryk gebannen, en aan boordt van een schip geleid wierden, daar zy mede vertrokken. Het zy dit waar is, of niet, het is ten minste zeker, dat zy alle vier gebannen en gedwongen wierden het ryk te verlaten.

Zy worden uit het ryk gejaagt.

Schrikkelyke uitwerking van hunne wraak.

Nooit wierdt eene uitbanning meer geprezen. Het ganesche ryk hadt hun geweldt en afperssing gevoelt; ook was 'er niemandt, die zich niet verheugde in hunne ballingschap, en niets gaf aan de zamengezworenen meerder aanzien dan deze slag van recht en gezag, daar de ganesche natie met lof hare toestemming toe gaf. De gebannenen lieten van hunnen kant, wanneer zy wegtrokken, schrikkelyke tekenen van hunne wraak en haat na; zy vergiftigden de plaats, die men hen dwong te verlaten, en besmetten de lucht, de aarde en het water met fenyn, dat zy overal hadden gestrooit, en vele ziektens veroorzaakte, daar de artzen geen kennis van hadden, en daar velen aan stierven. De tanden en het haair viel daar van uit aan den grave van Glocester, die 'er dood krank van wierdt, en zyn broeder stierf 'er aan. Men hieldt den grave van la Marche verdacht, dat hy de bedienden van den eersten tot uitvoering van deze euveldaadt hadt omgekocht. Zyn hofbezorger wierdt gestraft, zonder echter iets te hebben willen bekennen. Eindelyk, iedereen stondt tegen de gebannenen op, hen te last leggende alle de ongelukken, die den Staat waren overgekomen; zelfs leide men hen den hongersnoodt van het volgende jaar te last, daer twintig duizend menschen te Londen, en eenvreel groter getal in het overige van het ryk van stierven. Men zeide, dat het vergift, daar zy het landt mede besmet hadden, onvruchtbaarheit veroorzaakte, waar op de sterfte was gevolgt: men wilde ook, dat zy oorzaak waren van de armoede van het volk, dat zy door hunne afperssingen hadden uitgemergelt, en van de algemene ellende, die men aan hunne toveryen en vergiftigingen toeschreef. Het kan zyn, dat men hunne beschuldiging te ver trok. Doch de haat van het volk, die zomtyds zo onrechtvaardig is, als het geweldt der vervolgers, en zich door lasteringen over de rampen wreekt, die men het heeft doen lyden, kent geen palen. 1258.

Men verjaagt alle vremdelingen.

Men vergenoegde zich niet met het ryk met deze klagten te vervullen; men wilde daar ook uit doen verhuizen alle die de gebannenen waren toegedaan, gelyk *Guido* van Rochefort, een Poitevin, aan wien de koning het gouvernement van Rochester hadt gegeven, en *Willem* van Bussey, eerste bestierder van het huis van den grave van Valence. De eerste wierdt gebannen, en zyne goederen aangeslagen. De twede wierdt nog slimmer gehandelt, en gelyk hy een der snode werktuigen was, daar zyn meester zich van hadt bedient om de natie te drukken, vorderde zy van hem de rekening van zyne afperssingen, die zy hem door eene harde gevangenisse in den Tour van Londen deedt boeten.

Men verzekert zich van hunnen rykdom.

Het bleef daar nog niet by. De zamengezworenen, die over de ballingschap van hunne vyanden zegepraalden, schreven aan Mylord *Gray*, stadvoogdt van Douvres, om alle de rykdommen, die deze vremdelingen met zich weg zouden voeren, in beslag te nemen; en men nam hem ook aanzienlyke sommen af, die aan den koning wierden gegeven en verbeurt verklaart: eene rechtvaardige wedergeving van hunne dievery en afperssing. In het vervolg beschuldigde men Mylord *Gray*, dat hy in zynen plicht nalatig was geweest, en in het volgende jaar ontnam men hem zyne standvoogdyschap van Douvres, en der vyf havenen, om dat hy den bisschop van Winchester hadt laten ontsnappen *, dien men gevangen wilde houden. Doch hy begaf zich naar Vrankryk, daar hy kort daar na stierf.

* *Ethelmar*, of *Aymar* van Lusignan.

De vremdelingen aldus weggejaagt, en hunne gunstelingen of gevangen, of van hunne ampten berooft zynde, gaven zich de zamengezworenen met ernst over tot de herstelling van den Groten Voorrechtbrief, en de uitvoering der artykelen, daar het ontwerp van door het Parlement van Oxford was opgesteld. De vier en twintig gemachtigden, aan welke de zorg daar van aanbevolen was, of wel de twaalf, die het Parlement hadt benoemt, stelden *Hugo Bigod* in het ampt van opperrechter, en gaven hem de macht, die tot dit aanzienlyk ampt behoorde. Hy oeffende het zelve van zyn kant in al zyne uitgestrektheit, en noemde vier ridders in ieder provincie om zich te laten onderrechten van alle de verdrukkingen en ontrouwheden, die onder de voorgaande regering, onder den naam van opzienderschap *, of, gelyk zy spraken, onder de dwingelandy van de Poitevins, waren geschied. De onderrechtingen, die zy bekwamen, moesten zy aan den rechtbank van den opperrechter brengen, om aldaar, die men schuldig bevondt, door boetens, of wel eene strenge wedergeving, te straffen. Alzo kwam het volk van het eene uiterste tot het andere, wrook de verdrukkingen, daar het over klaagde, door mogelyk nog

De gevolmachtigden van het Parlement werken om de regering te herstellen.

* *Intendanten.*

1258. Hardigheit der gevolmachtigden.

nog geweldiger verdrukkingen, en de regering van deze vier en twintig of twaalven wierdt haast zo onverdraaglyk, als die der tienmannen van Rome, en van de Archonten van Athene, bevonden: zo dat, in plaats van hen als beschermers en bewaarders der wetten te handelen, zy weinig tyds daar na als dwingelanden en verstoorders van de algemene rust gehandelt wierden.

Vaststelling van hun gezag.

Zy gingen echter voort, zonder zich over de afkondiging des konings te bekreunen, die hunne macht introk. De vier en twintigen, gelyk men deze bestierders van het gemenebest ten aanzien van de instellinge, die het getal hadt bepaalt, noemde, gingen in hunne gerechtszittingen met geen minder gestrengheit te werk, en de graven van Gloecester en van Leicester, die de opperste van hen waren, dwongen den koning om een nieuw Parlement te Londen te beroepen, dat hem eindelyk geheel deedt vallen. Het gezag van de vier en twintigen wierdt daar bevestigt; de bewaring der sterktens in hunne handen gestelt; de onderhouding der wetten, het behandelen van 's lands inkomsten en middelen, het benoemen tot het ampt van opperrechter, van grootzegelbewaarder en van grootschatmeester, al dit gezag wierdt aan hen op nieuw opgedragen, het welvaren van het ryk geheel aan hunne zorge gelaten, zo dat den koning niets dan een schim van koninklyke waardigheit overbleef.

Men verjaagt alle vremdelingen.

1259. Wederkomst van *Richard*, Roomsch koning, in Engelandt.

Alzo leiden en maakten de zamengezworenen hunne banden vast, die van toen af aan zich eene macht aanmatigden, daar de koning door zyne slaphertigheit zich niet kon af niet dorst tegen stellen. Zy wierden nog meer gestyft door de aankomst des Roomsch koninga. Deze prins, onvergenoegt zynde over de beroerten van Duitschlandt, na dat hy onbedachtelyk de rykdommen, die hy daar hadt gebragt, verspilt hadt, kwam in zyn vaderlandt te rug, het zy om nieuwen bystandt te zoeken, het zy om aldaar te blyven, en met meerder rust te leven, dan in zyn oprocrig keizerryk. Hy verscheen op de Engelsche kust als men hem het minste verwachtte. Zyne scheepsvloot was talryk, en de zamengezworenen hadden 'er geen om hem tegen te gaan. Hy verzocht in de havenen van het ryk ontfangen te worden op zo eene wyze, dat men vreesde, dat hy het inkomen met geweldt zou onderwinden, indien men het hem niet kwam toe te staan. Dit onverwacht toeval scheen de zamengezworenen niet voordeelig te zyn, wier gezag nog niet al te vast zynde, voor eene omkeering door deze stoute onderneming te vrezen hadt. Hunne bekwaamheit en hun moedt van den eenen kant, en van den anderen de zwakheit en de weinige yver van den prins voor de belangen van den koning, zynen broeder, redden hen uit deze verlegenheit.

Men zondt hem *Pieter* van Savoje, oom der koninginne, die mede in het verbondt getreden was, zonder dat men daar de reden van zegt, met den bisschop van Wincheſter en den abt van St. Edmond en Mansel, om hem den staat van het ryk en het voornemen der zamengezworenen bekend te maken. Zy hadden besloten, dat men hem niet toe zou staan voet aan landt te zetten, indien hy niet beloofde, den eedt te zullen doen, dien men hem zou afvorderen, en dat hy alleen met een klein getal van de zynen te Douvres ontfangen en naar Kantelberg geleid zou worden, alwaar hy zou moeten zweren, dat hy zich de regering zou onderwerpen. Hy antwoordde aanstonts stoutmoedig aan de gezanten, en zeide: *Dat zy ongelyk hadden hem met de andere Pairs van het ryk gelyk te stellen; dat hy de eer hadt van het koninklyke bloedt en een broeder des konings, en zelfs koning te zyn, en dat hy bygevolg eene opperhoofdigheit bezat, daar de zamenverbondenen hem van wilden beroven, behalven dat zy in hunne zamenzwering te voorbarig waren geweest; dat het recht, dat hy door zyne geboorte hadt in het bestieren van den Staat, hen bekend zynde, zy tot geen besluit hadden behoren gekomen te zyn, zonder met hem raadgepleegt te hebben, veel minder zulk eene zamenzweering te hebben aangegaan, die niet dan voor eene onwettige onderneming op het gezag van hunnen koning, en een hoon, het ganssche koninklyke huis aangedaan, kon aangezien worden.*

1259. Hy weigert den eedt aan de nieuwe regering te doen.

Dit was recht naar behoren spreken, en edelmoedig de eer van zyne geboorte verdedigen. Maar deze prins was van den eigen aardt als zyn broeder. Zyne trotschheit ging niet ver, en de eerste tegenstandt, dien de zelve ontmoette, deedt hen zwichten. De gezanten hem daar op geantwoord hebbende, dat hy zich dan maar tot den strydt hadt te bereiden, en dat de zamengezworenen volk gereed hadden om hem het landen te beletten, veranderde hy aanstonts van taal, en stondt toe al wat men van hem eischte. De afgezanten namen hem met de koninginne, zyne gemalinne, twee Duitsche graven, en acht ridders van zyn gevolg aan hun boordt, en brigten hem te Douvres, alwaar het hem vergunt wierdt in de stadt te gaan: doch niet in het kasteel. Daar na wierdt hy naar Kantelberg geleid, alwaar hy den eedt deedt op eene wyze, zeer weinig met zyne waardigheit overeenkomende, en nog minder met de hoogmoedigheit, die hy op het eerste voorstel van de gezanten hadt getoont. Hy verscheen voor de Pairs, vergadert in de zaal van het aartsbisschoppelyke paleis; en zyn plaats genomen hebbende, sprak hem de graaf van Gloecester, die voorzat, by zynen naam van graaf van Cornwall aan, zonder eenig gewag noch van zyne koninklyke waardigheit, noch van zyne koninklyke afkomst te maken, zeggende, dat hy nader zou komen om te zweren volgens het opstel, dat men hem daar van ter handt hadt gestelt.

Inhoudt van den eedt.

Richard, opreizende, naderde den voorzitter op eene eerbiedige wyze, en sprak deze woorden: *Ik* Richard, *graaf van Cornwall, zweere op het H. Euangelie* (het zelve lag op tafel, en hy hieldt zyne handt daar op) *dat ik met de andere Pairs van het ryk, trouwelyk zal zamenlopen, en zorgvuldig bevorderen, de verbetering der misslagen, die door de schadelyke raadslieden zyn ingevoert, gelyk ook het verzenden en straffen van deze gevaarlyke verstoorders der openbare rust, welken eedt ik belove onverbrekelyk na te komen, en by nalatigheit van dien stem ik toe in myne ballingschap buiten het ryk en in het bestaan van alle de domeinen, die ik daar in bezit. Alzo helpe my Godt en dit H. Euangelie.*

Zwakheit van den prins.

Indien de zamengezworenen veel met deze verbindteniſſe van den prins dachten gewonnen te hebben, bedrogen zy zich. Hy verbondt zich byna te gelyk met den koning, wiens zyde hy in der waarheit behoorde te kiezen, en wien hy ook in het vervolg altydt aankleefde. Maar hy bragt daar geen grote bekwaamheit, noch standvastigheit, noch geldt by, zynde uit Duitschlandt gekomen met een verslagen moedt door alle de droefheden, die hy daar hadt geleden; alwaar hy de grote sommen gelds hadt verteert, daar hy Engelandt door uitgeput hadt. *Henrik* was echter zeer verheugt over zyne wederkomst aan het hof,

Men verzekert zich van hunnen rykdom.

* *Ethelmar*, of *Aymar* van Lasignan.

De gevolmachtigden van het Parlement werken om de regering te herstellen.

* *Intendant.*

1259. en hy vatte daar zelf, wy weten niet welk een vertrouwen uit, dat hem twee ſtoute zaken deedt ondernemen. De eene beſtondt in eene bedekte bezending naar Rome, om ontſlaging te krygen van den eedt, dien hy in het Parlement van Oxford hadt moeten doen, en de andere in zynen tocht over zee om een verbondt met Vrankryk aan te gaan, dat hem in ſtaat mogt brengen om zyn gezag te herſtellen, en de party der zamengezworenen te vernietigen.

Middelerwyl ontſtondt 'er een misverſtandt onder de eedgenoten. Dit ſcheen hem gunſtig te zullen zyn. De graaf van Gloceſter wierdt oneens met den grave van Leiceſter; doch deze laatſte bleef altydt ſtandvaſtig, maar de andere onderſteunde zyne trotſchheit niet, of offerde de zelve aan het algemene welwezen op; en dus hieldt het eedgenootſchap ſtandt.

De prins *Eduard* treedt in het verbondt.

Het zelve wierdt zelfs daar na verſterkt door de vereeniging van den prins *Henrik*, zoon des Roomſchen konings, en, dat meer te verwonderen is, door die van den vermoedelyken erfgenaam van de kroon. De prins *Eduard* liet zich verleiden door die zynen vader wilden onttronen, en voegde zich eenigen tydt by de oproerigen, overtuigt zynde, dat de zamengezworenen ter goeder trouwe handelden tot het welzyn van het koninkryk, en dat zy niets anders in het oog hadden dan de herſtelling der wetten.

Hy verlaat het weder.

**Zie Tyrrel* en de ſchryvers, die hy aanhaalt.

Daar is zelfs veel ſchyn, dat hy tot deze party niet overging dan door het misnoegen, dat hy hadt opgevat over het verbondt, dat zyn vader met den koning van Vrankryk hadt aangegaan *, door het welke de eerſte aan hem zyn recht op Normandië en Anjou afſtondt, mits eene zekere ſomme gelds, die de andere hem moeſt uitkeeren. Maar de jonge prins begreep wel haaſt het nadeel, dat hy zich daar door deedt, en de ſtaatzucht van de zamengezworenen of zyne eige eer opende hem de oogen. Hy vereenigde zich weder met zynen vader, en zyne dapperheit, na langen tydt met zyn ongelukkig noodlot geworſtelt te hebben, hadt ten laatſten het geluk, dat zy over het zelve zegepraalde.

Verkorting van zyne uitvoering.

Deze zegepraal wierdt van verſcheide oproeren voorgegaan. Hy verloor den ſlag van het jaar 1264, daar de koning, zyn vader, gevangen wierdt. Hy won wederom dien van het volgende jaar, waar in de graaf van Leiceſter bleef, en hy geloofde toen, dat hy gene vyanden meer te bevechten hadt. Een ander hoofdt veroorzaakte hem een oorlog, die hem al zo laſtig viel, als die, welken hy hadt ten einde gebragt. De graaf van Gloceſter vereenigde alle de overgeblevenen van het eedgeſpan, en was op het punt van het zelve de overhandt te doen hebben. Het was eerſt in het jaar 1270, dat het wierdt ondergebragt. *Eduard* bemachtigde in dit jaar de oproerigen in het eilandt van Ely, daar zy zich hadden begraven, en won door zyne onderhandelingen den grave van Gloceſter, wiens verzoening een einde maakte van de burgerlyke oorlogen en van de rampen van het koninklyke huis. Laat ons de omſtandigheden van alle deze veranderingen beſchouwen, en het geen de Engelſche ſchryvers daar beknoptelyk, doch met een weinig verwarring, van zeggen, ordentelyk ontvouwen.

1260. *Henrik* verkrygt van den paus ontſlaging van zynen eedt.

Het was in het jaar 1260, dat *Henrik* naar Rome zondt om ontſlag van zynen eedt te bekomen, en dat hy naar Vrankryk trok om hulp tegen de zamengezworenen te verzoeken. Hy bekwam het een en het ander in het volgende jaar. In dit jaar zag men het misverſtandt tuſſchen de twe hoofden.

De graaf van Gloceſter, minder driftig en ſtaatzuchtig dan die van Leiceſter, begon te doen blyken, dat hy een weêrzin in de zamenzwering hadt. De laatſte kon deze koelheit niet verdragen, en hem daar over in eene volle vergadering beriſpt hebbende, zeide hy, dat hy afſtandt wilde doen van het bevel, dat het Parlement van Oxford hem hadt opgedragen, en zich naar zyne landgoederen begeven, om daar zyne overige dagen in ruſt door te brengen, dewyl hy geen veiligheit zag om zich voor een volk, dat zo veranderlyk en wiſpelturig van natuur was, op te offeren. Zy wierden echter verzoent; maar hunne verbitterdheit bleef eer verborgen dan uitgebluſcht, en hun geſchil kwam haaſt daar na weder boven, tot zo ver, dat de graaf van Gloceſter zynen vyandt by den koning op zyne wederkomſt van Vrankryk aanklaagde als een verderffelyk man, die naar des konings leven hadt geſtaan, en daar toe ook den prins *Eduard*, zynen eigen zoon, vervoert. Deze verwarring der twee hoofden en de goede uitſlag van de handeling van *Henrik* aan het Franſche hof wakkerden den moedt van dezen prins op, en deden hem uit de borſt ſpreken in het Parlement, dat hy te Oxford beriep.

1260. Geſchil tuſſchen de graven van Leiceſter en Gloceſter.

Reis van *Henrik*, naar Vrankryk.

Voor dat wy zien, wat daar voorviel, moeten wy iets zeggen van het vertrek van dezen koning naar Parys. Sedert den beruchten veldſlag van Taillebourg en den ſtilſtandt, tuſſchen de twee koningen in het vervolg gemaakt, was 'er geen vaſt geſloten verdrag van vrede geweeſt; maar alles liep zamen om de twee koningen daar toe te brengen. De kruisvaarten van *Lodewyk*, gevolgt van zyne gevangeniſſe; de beroerten in Engelandt, veroorzaakt door de afperſſingen van den koning, die aanleiding tot het maken van het eedgeſpan hadden gegeven; de omkeeringen, die even ongelukkig voor beide de koningen waren geweeſt, hadden hen by den ſtilſtandt van wapenen doen blyven, en hunne vreedzame imborſt noopte hen tot eene volkome verzoeninge. De zelve geſchiedde nog in dit zelve jaar; en toen ſtondt *Henrik* aan den koning van Vrankryk zyn recht op Normandië, Poitou, Maine, en een gedeelte van Aquitanië af, voor zich alleen behoudende dat gedeelte, dat zich over de Garonne uitſtrekt naar het Pyreneeſche gebergte, met de provinciën van Saintonge en Querci, en het Limoſin, gelegen aan dezen kant tuſſchen deze rivier en die van Charente. Deze afſtandt koſtte niet meer aan Vrankryk dan drie honderd duizend guldens, munt van Anjou, volgens eenigen, of drie honderd duizend kronen, volgens andere ſchryvers. De beleefdheden, die *Lodewyk* aan den Engelſchen koning bewees, en de beloften, van hem tegen de zamengezworenen by te ſtaan, waren oorzaak van een zo voordeelig verdrag voor *Lodewyk*, en zo nadeelig voor de kroon van Engelandt. Daar zyn geſchiedenisſchryvers †, die zeggen, dat het zelve niet eerder wierdt geſloten dan in het jaar 1262, en dat *Henrik* van zyn recht op Normandië niet afſtondt dan onder beding van drie duizend ponden Sterlings, die Vrankryk hem en zyne opvolgers alle jaren verplicht was te betalen. Hoe het zy, *Henrik* is niet te verſchonen, dat hy voor zo weinig geldt het beſte erfgoedt van zyne voorzaten verkocht, en dat de koningen van Engelandt byna zo machtig in Vrankryk maakte, als de koningen van Vrankryk zelf. Het was om deze vermindering van het ryk, dat de prins *Eduard*, verſtoort zynde, zich tegen zynen vader met de zamen-

Handeling van *Henrik* met den Franſchen koning.

† *Stow.*

1260. zamengezworenen verbondt; maar, gelyk wy reets hebben gezegt, en wy nog nader zien zullen, zyn ſpyt duurde niet lang. Hy luiſterde haaſt naar het gene hem de natuur en zyn waar belang inſcherpten.

Krakeel tuſſchen de ſcholieren en de burgers van Cambridge.

De onluſten tuſſchen de hogeſcholen van Cambridge en de burgery begonnen in dit jaar wederom op nieuw. De gemachtigden, die het hof op twee verſcheide tyden derwaarts hadt gezonden, konden hen niet ſtillen, en *Henrik*, die de eenen niet wilde bederven, om de anderen te behouden, en geen middel om hen te verzoenen kunnende vinden, was genoodzaakt in het geen hem door de hogeſcholen wierdt voorgeſtelt te bewilligen, om de ſcholen te verplaatſen naar Northampton. Deze verplaatſing hieldt niet lang ſtandt: want na het verloop van vier jaren hadden die van Cambridge het genoegen van de zanggodinnen weder in hare oude verblyfplaats te zien komen, en Northampton verlaten, alwaar haar ongenoegen haar eer dan hare keuze hadt overgebragt.

Op de wederkomſt van *Henrik* uit Vrankryk trouwde hy zyne dochter *Beatrix* uit aan *Jan*, hertog van Bretagne, van het huis van Dreux. Uit dat huwelyk ſproot *Jan* de II, die zich onder de volgende regering beroemd maakte, door het deel, dat hy nam in de belangen van zynen oom *Eduard* den I tegen Vrankryk.

Stoutmoedige aanſpraak des konings aan zyn Parlement. * Anderen zeggen in Londen.

Aanſtonts na de voltrekking van het huwelyk beriep hy zyn Parlement te Oxford *, met een voornemen om daar te doen vernietigen het verdrag, het welk het vorige, dat in het jaar 1258 was gehouden, hadt vaſtgeſtelt, als of hy zyn gezag hadt willen herſtellen ter plaatſe, daar het onderdrukt was geweeſt. Hy ſprak daar inderdaadt als een meeſter, en zich verzekert houdende van de bulle van den paus en van den byſtandt van Vrankryk, ſtelde hy zich weder als ſouverein aan, en zeide met een meeſterlyken toon: *Ik heb u doen vergaderen, om u myn voornemen bekend te maken. Gy hadt my groot voordeel doen hopen, en voor het ryk in het algemeen, en voor my in het byzonder, door ons verdrag, in het jaar 1258 vaſtgeſtelt. Ondertuſſchen zie ik niet, dat de verbetering, die gy op u hadt genomen, nog het minſte goeds heeft uitgewerkt. De Staat is noch geruſter, noch ryker, en ik blyf even arm: derhalven ben ik van gedachten, dat ieder wederkere tot zynen natuurlyken ſtaat, en de rol ſpele, die de Voorzienigheit hem heeft opgelegt; gy die van onderdanen, en ik die van koning en opperheer: ik verwacht, dat gy u naar myn wille zult voegen.*

Stoutmoedig antwoordt van den grave van Leiceſter.

Deze korte aanſpraak geëindigt zynde, tradt men tot de beraadſlagingen. Het grootſte gedeelte van de vier en twintig, die het aanzienlykſte deel van de leden der vergadering uitmaakten, verklaarden zich voor den koning; maar door eene omkeering, die men niet hadt verwacht. De graaf van Gloceſter, die in onenigheit met Mylord *Leiceſter*, gelyk wy verhaalt hebben, geraakt was, ziende, dat hy de zyde van de eedgenoten voorſtondt, zonder zich te verwonderen over die de zelve verlieten, wilde mede deel aan de zelve eere, of het zelve gevaar, hebben: weshalven hy hem naderde, en verklaarde, dat hy voorgenomen hadt zynen yver te onderſteunen, en zich op te offeren voor de onderhouding der wetten en vryheden; waar op Mylord *Leiceſter*, die zyn moedt en trotſchheit door zo een byſtandt aangezet voelde, nog veel ſtouter ſprak dan de koning, en zich wendende tot die voor hem waren, *Is het u geoorlooft*, zeide hy, *zo plegtelyke eeden, als gy in het Parlement van Oxford hebt gedaan, te breken! Voor my, ik houde die onverbrekelyk, en kan de beleefdheit zo ver niet laten gaan, dat ik meineedig zou worden: ik ben van voornemen de myne heiliglyk te houden, daar komo van wat 'er wil.* 1260.

Nooit heeft miſſchien de imborſt van de Engelſche natie beter uitgeblonken dan in deze gelegenheit. Zy hadt in de aanſpraak van den koning eene grootſchheit van ziele beſpeurt, die de eedgenoten zelf behaagde: in het antwoordt van den grave van Leiceſter vondt zy nog iets heldhaftiger, dat weder tot het eedgenootſchap bragt die daar zo even van afgegaan waren, en zelfs nieuwe medeſtanders voor het zelve opwekte. Aldus zocht de koning van zynen kant niet anders dan zyn gezag weder te krygen, gelyk de zamengezworenen van hunne zyde niets anders betrachtten dan hunne banden vaſt te maken. Zy beſloten beide de wapenen op te nemen en volk te werven.

1261. Standvaſtigheit der Pairs.

De koning, zich in den Tour van Londen begeven hebbende, wilde aldaar een Parlement beroepen, en zondt van daar zyne brieven aan de Pairs, om hen aldaar te doen vergaderen. Maar zy wachtten zich daar wel voor; het zou zo veel geweeſt zyn, als zich aan een gezag over te leveren, dat zy binnen de palen zochten te brengen, om hunne voorrechten te verzekeren. Deshalven weigerden zy te gehoorzamen. Zy deden nog meer. Het ampt van opperrechter hadden zy gegeven aan *Hugo Bigot*, gelyk wy reets gezien hebben. Zy namen het hem in dit jaar weder af, om het aan den ridder *Philips Baſſet* te geven, zonder de toeſtemming des konings te vragen. Zy zetten ook ter zelver tydt af de Sherifs en rechters, die de koning in de provincien hadt aangeſtelt, en ſtelde andere in hunne plaats, van welker getrouwheit zy verzekert waren.

Bul van den paus tot ontſlaging van den eedt. *Acta Publ. Tom. I, fol.* 722.

Ondertuſſchen kwam de bul van *Urbanus* den IV (a), die *Henrik* van den eedt, dien hy te Oxford gedwongen was geweeſt te doen, ontſloeg. Hy deedt den zelven in de St. Paulus-kerke lezen, en vertrok daar aanſtonts op voor een tweede maal met de koninginne naar Vrankryk, om den byſtandt te verzoeken, die hem belooft was. Anderen zeggen, dat deze byſtandt op den zelven tydt als de bul aankwam, geleid zynde door *Guido van Chatillon*, grave van St. Paul, dat niet overeen te brengen is met dezen tweden tocht, dien *Henrik* alleen ondernam om het inſchepen der hulpbenden te verhaaſten.

Het trekken van het leger der zamengezworenen.

Hoe het zy, het is zeker, dat men in dit jaar van den eenen zo wel, als van den anderen kant zich tot den oorlog bereidde. De graaf van Leiceſter, verklaart zynde voor bevelhebber van het leger der zamengezworenen, bediende zich van de afwezendheit van den koning, en rukte met een groot getal volk voor Londen; maar hy vertoonde zich daar alleen aan de burgers, die hen meeſt alle genegen waren. Hy doorliep vervolgens alle de provincien, met het voornemen van de eenen moedt in teſpreken, en de anderen ſchrik aan te jagen, volgens de genegenheit, die zy voor de eedgenoten, of voor den koning hadden. De ſchryver geeft hem dit getuigenis, dat hy in alle deze doortochten niet de minſte ſchade aan iemands goedt toebragt. Hy deedt eene ſtrenge krygstucht in zyn leger houden, en gaf alleen aan

(a) Zyn voorzaat, *Alexander* de IV, was geſtorven eer de bulle van ontſlagingc kon afgevaardigt worden, en *Urbanus* was in zyn plaats in het laatſte van Auguſty tot paus verkoren.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1261. aan de foldaten de landen en huizen over van die door het Parlement van Oxford waren gebannen. De verwoedheit der foldaten viel echter mede op de Joden, meermalen het flagtoffer van de wreedheit, of gretigheit van de Engelfche natie in tyden van oproer en opftandt onder het volk. De reden, of de voorwending, die hen in dit jaar aan het plunderen en moorden bloot ftelde, was het woekeren, daar men hen mede befchuldigde, en daar dit ongelukkig volk zyn werk inderdaadt van maakt. Men viel van alle kanten op hen aan; men floeg hen uit hunne huizen; men nam hunne huisfieraden weg, en men floeg hen eindelyk dood. Zeven honderd wierden 'er in de ftadt van Londen afgemaakt, en hunne Synagoge wierdt tot in den grondt vernielt.

1262. Reis van *Henrik* naar Vrankryk.

Henrik verzekerde zich ondertuffchen van den byftandt van Vrankryk. Eenigen zeggen, dat hy op deze twede reize het verdrag met *Lodewyk* den IX, daar wy boven van gefproken hebben, floot. Hy keerde op het einde van het jaar weder, en tradt op een der feeftdagen van Kersmis te Douvres aan landt, van waar hy zynen Godsdienft te Kantelberg ging verrechten. Eenige fchryvers * zeggen, dat hy den grave van Gloceſter met zich hadt genomen, die in Normandië ftierf; waar uit zou fchynen, als of deze heer nog eenmaal de zyde der zamengezworenen hadt verlaten; zulk eene veranderlykheit was 'er in de geeften van de eenen en van de anderen, die beurt om beurt dan eens overgingen uit het leger van de zamengezworenen in dat van den koning; dan weder uit het leger des konings tot dat der zamengezworenen. Mylord *Gilbert Clare*, zyn zoon, was zyn opvolger zo wel in zyne ongeſtadigheit, als in zyn vorſtendom.

* *Willem Packington. Stow.*

Wifpelturigheit der eedgenoten.

Deze losheit was hen niet alleen eigen. Wy hebben by eene verandering, die men niet kan begrypen, den Roomfch koning, den prins *Henrik*, zynen zoon, broeder en neef des konings, den prins *Eduard* zelf, zynen eigen zoon en vermoedelyken erfgenaam, zyne zyde zien verlaten en overgaan tot die der zamengezworenen. Het was echter voor een korten tydt, en behalven den jongen prins *Henrik* gingen zy alle weder tot den koning over op zyne wederkomft van Vrankryk. De jonge prins, zyn neef, tradt ook kort daar na weder in des konings party.

Maar de graaf van Leiceſter veranderde nooit; en indien hy geen blyken van ftaatzucht, die hem deden verdenken, dat hy naar de kroon ſtondt, hadt gegeven, verdiende hy misfchien veel lof door zyne ſtandvaſtigheit voor een eedgefpan, dat niet anders in het oog hadt dan het welzyn van het ryk.

1263. Bemiddeling des Franfchen konings. † Anderen zeggen 1264.

In het jaar 1263 gaf de koning van Vrankryk, middelaar tuſſchen den koning van Engelandt en de zamengezworenen, eene uitſpraak ten voordeele van den eerſten, maar die de andere party wiſt krachteloos te maken. Hy verklaarde de verbetering, door het Parlement van Oxford in het jaar 1258 † ondernomen, vervallen, en vernietigde de bevelen van de Pairs om ze uit te voeren. Tot hier toe ging alles nog wel voor *Henrik*, en het diende om hem eenigzins te herſtellen. Maar *Lodewyk* liet een ſtaart achter aan, dat alles omver wierp. Hy voegde daar by, dat hy den Groten Voorrechtbrief niet wilde verzwakken, en de zaken daar omtrent in zyn geheel laten, zonder de wetten van het ryk en de voorrechten van het volk te vernietigen. Dit was met de eene handt opbouwen dat hy met de andere hadt afgebroken, en de Pairs in ſtaat ſtellen om altydt hunnen gang te gaan, dewyl de verbetering der misbruiken in den grondt niet anders was dan de uitvoering van den Groten Voorrechtbrief. Dit lieten zy ook niet na by te brengen, als men hen de uitſpraak van deze goede mannen tegenwierp: zo dat de verdeeldheden nog al bleven duren, en men van den eenen en anderen kant tot fytelykheden kwam. Al wat de koning by deze uitſprake won, was, dat de jonge *Henrik*, zyn neef, tot hem overkwam, nevens eenige heeren van het eedgefpan, die het zelve verlieten om weder in zyne party over te gaan. 1263.

Verzoening van prins *Henrik*, zoon des Roomfchen konings.

Burgerlyke oorlogen.

De oorlog was 'er niet min heftig om. Tot nu toe hadt men niet anders gedaan dan van weêrzyden te dreigen, en op zyne macht te pogchen, en het volk van de eene provincie in de andere te laten trekken; maar uitgezondert het onthaal, dat aan de Joden en eenige vremdelingen was geſchied, hadt men nog gene invallen gedaan, noch geen burger bloedt vergoten. *Mortemer* begon het eerſte, aan het hoofdt van een gedeelte van het leger van de koningsgezinden, de landeryen van den grave van Leiceſter te plunderen; en deze laatſte, gebruikende ſchaverhaling, deedt het zelve op de landeryen van den veldheer. Eene menigte van zodanige geweldenaryen geſchiedden van den eenen zo wel, als van den anderen kant. Op deze plaats vocht men; op andere belegerde men ſteden; kortom, het vuur ontſtak overal. De ſtadt Gloceſter wierdt door de zamengezworenen ingenomen, en de ridder *Macy*, die door den koning tot beſtierder of landvoogdt geſtelt was, wierdt gevangen. De biſſchop van Herford, die in des konings party was, wierdt uit zyne hoofdkerk verdreven, en zyne kanunniken gevangen genomen; ten laatſten, de gebouwen, die de Roomſch koning omtrent Londen hadt, wierden door de woedende burgers van deze hoofdſtadt, die geheel in het belang van de zamengezworenen was, vernielt.

Overlaſt aan de koninginne gedaan.

Hunne razerny en hun overlaſt ging nog verder. Zy verſchoonden zelfs hunne koningin niet. Zy was toen met den koning, haren gemaal, in den Tour, daar zy zich in hadden begeven om veiliger te wezen. De koningin kreeg in den zin om langs den Theems naar Windſor te gaan, het zy om van alle deze muiteryen van het volk verder af te zyn, het zy, gelyk eenigen zeggen, uit ſpyt van wederom eene nieuwe zwakheit van den koning te moeten bywonen, die een ſchandelyk vergelyk met de zamengezworenen maakte. Wanneer haar ſloep de brug van Londen naderde, kwam het volk met menigte aangelopen, en naar haar met drek en ſteenen ſmytende, wierdt zy gedwongen weder naar den Tour te keren. Eene ſmadelyke behandeling, die haar zoon de prins *Eduard* naderhandt niet vergat, wanneer hy tot de koninklyke waardigheit kwam.

Schandelyk verdrag des konings.

Ten aanzien van het vergelyk, dat de koning ondertuſſchen met de zamengezworenen aanging, ontëerde hy zich op nieuw, ſtelde alle de ſterktens in de handen der Pairs, beloofde het beſlotene te Oxford na te komen, en ondertekende de ballingſchap van alle de vremdelingen. Maar het ging met dit verdrag als met de andere. De vrees hadt hem daar toe doen beſluiten. De ſchaamte, die de koning 'er van hadt, verwekte zyn berouw, en ieder keerde tot de wapenen.

Twee zaken veroorzaakten de verbittering. De eerſte was het weder-inroepen van den grave van

1263. Verbondt van den grave van Montfort met *Leolin*.

van la Marche, zynen halve broeder, en de tweede de verbindtenis, die de graaf van Leicester met den Engelschen *Hannibal*, den vermaarden *Leolin*, hunnen onverzoenlyken vyandt, maakte. Zy hadden alle beide ongelyk. *Henrik* kon niets hatelyker voor de natie doen, dan vremdelingen in te roepen, die haar hadden uitgezogen, en tegen wie zy een ongemenen tegenzin hadt; en Mylord *Leicester* kon geen groter rust-verstoorder in het ryk roepen dan den prins van Walles; maar ieder volgde zyne driften, en ieder, gelyk wy zullen zien, vondt zich daar kwalyk by.

Het Parlement, dat kort daar na te Londen gehouden wierdt, was niet in staat het noodlot te veranderen, noch de beroeringen, die door de verbitterdheit der wederzydsche partyen waren veroorzaakt, tegen te houden. De zamenroeping was voorgegaan door aanvallen van den eenen en den anderen kant, die het vergelyk, dat even getroffen was, niet kon stuiten; zo grote gisting en verbittering al zo wel by de koningsgezinden, als by de zamengezworenen.

De burger oorlog weder ontstoken.

De eersten versterkten het kasteel van Windsor, en voorzagen het zelve van oorlogsbehoeften en levensmiddelen, met het voornemen van daar een wapenplaats van te maken, dat gansch tegenstrydig was met het gene nieuwelings was vastgestelt. De anderen wilden het verdrag volbragt hebben. De graaf van Leicester vertoonde zich voor het kasteel met eenig volk, dat 'er de belegering van ondernam. De prins *Eduard* trachtte te vergeefsch dit geschil by te leggen, dat het ryk wederom in een burger oorlog stondt te storten. Doch hy kon de rampen niet voorkomen. De belegerden begeerden de poorten niet te openen, noch de sterkte aan de zamengezworenen over te leveren, en de graaf van Leicester hieldt den prins op, die by hem was gekomen om een vergelyk te treffen, tot dat hy meester van deze plaats was geworden. Toen gaf hy hem de vryheit om weder tot den koning, zynen vader, te keren. Van beide kanten was 'er weinig lust tot vrede. De verwoede *Leolin* was in de provincie van Chester gevallen, alwaar hy alles verwoestte, en de kasteelen innam, die hy tot den grondt toe sloopte.

Overlast aan de koninginne gedaan.

Dit geschiedde op den tydt, dien de koning hadt beraamt om zyn Parlement te doen vergaderen. Hy bedacht, dat men daar middelen zou gevonden hebben om deze nieuwe beroerten te stillen, en een goed verstandt tusschen de twee partyen te herstellen; maar de zaken namen een gansch anderen keer, en het was niet mogelyk de zelve te veranderen. Aldus ontstak de oorlogsvlam meer dan ooit. De koning, de hoop van een vergelyk verdwenen ziende, wilde het kasteel van Douvres verrasschen; maar deze onderneming gelukte niet. Hy dorst geen andere onderwinden, uit vreze van het zelve ongeluk te treffen. Dus liep dit jaar voorby in wederzydsche feitelykheden en vredehandelingen, die weinig wierden gemeent.

Schandelyk verdrag des koonings.

Feitelykheden van beide kanten.

In het volgende jaar waren 'er nog meer beroeringen omtrent de zelve feitelykheden, de zelve veldslagen, de zelve belegeringen en de zelve bevelhebbers verschenen weder op het toneel. *Mortemer* (a) verwoestte de landen van den grave van Leicester. *Leolin* kwam tot bystandt van zynen vriendt, en viel, om eene afwending te maken, in de provincie van Radnor, gelegen in Powys-landt, dat een derde gedeelte van het landt

(a) Het recht, dat hy voorgaf op het prinsdom van Walles tehebben, maakte altydt verschil met *Leolin*.

van Walles (b) uitmaakte; belegerde het kasteel Radnor, en ham het in. 1263.

De prins *Eduard* kwam mede in het veldt, en men nam drie kleine plaatsen weg, die den grave van Herford †, eenen van de zamengezworenen, toekwam, en men gaf daar de bewaring van aan *Mortemer*. Mylord *Ferres*, graaf van Derby, wreekte dit verlies door het innnemen van de stadt Worchester; maar hy handelde de Engelschen en de Joden al te onmenschelyk; plunderde de huizen der eersten, en dwong de anderen, uit vreze van de doodt, hun geloof af te zweren. De prins *Eduard* * gebruikte scha-verhaling tegen de stadt Gloecester, die hy van de zamengezworenen nam. Hy gafde zelve ter plundering aan zyn volk over, en deedt verscheide van de burgers ophangen. Zodanig is de verwoedheit der burger oorlogen. Onder voorgeven van den overlast van een party te wreken verwoest men zyn vaderlandt; de eene bloedvriendt wapent zich tegen den anderen, en tegen zynen medeburger. Men kent in die gevallen geen natuur, noch bloedt. 1264. † *Bekan.* Verwoedheit dezer oorlogen.

* Met zyn vader den koning verzoent.

Optocht der twee legers.

Wy zullen ons met deze verrechtingen, die van weinig belang zyn, niet ophouden; wy haasten ons met de zelve maar door te lopen, om eene beschryving van meer belang te geven van den vermaarden veldslag, die daar op is gevolgt. De twee legers kwamen eindelyk in het veldt, en al hunne macht byeen vergadert hebbende, dachten zy minder om belegeringen te doen, dan wel om hun geschil door een algemenen slag ten einde te brengen. *Henrik* ondernam echter de belegering van Northampton, dat hy innam, en de graaf van Leicester belegerde de stadt van Rochester, die hy verliet om den koning den weg af te snyden. Hy vertrok naar den kant van Londen, maar het zy hem het voornemen van den grave van Leicester bekend was, of niet, hy veranderde zynen weg, nam het kasteel van Kingston en dat van Tunbridge weg, en kwam te Winchelsey †, eene der steden van de vyf havens, en ging naar Lewes, in de provincie van Suffex, alwaar hy zyn leger nedersloeg.

† *Stow* zegt, te Winchester; maar hy is bedrogen.

Zyn vyandt volgde hem kort op de hielen. Wanneer hy hem nu tot op een myl hadt genadert, en op het punt stondt om met den koning handgemeen te worden, deedt de eerbiedt of staatkunde hem de vrede zoeken, daar hy tot dezen tydt toe niet naar hadt willen luisteren. De zelve deden hem een zeer ootmoedigen brief uit den name van alle de eedgenoten aan den koning schryven. De onderwerping bestondt echter maar in woorden, en dat vermaarde hoofdt van het eedgespan, altydt even volstandig, en de zelve in zyn gedrag, ging in het minste niet af van de artykelen van het besluit, dat te Oxford was genomen; betuigde, dat hy en de zamengezworenen getrouw zouden blyven, en de wapenen niet eerder nederleggen dan na dat de koning zekerheit, om de hervorming en de besluiten van het Parlement te doen standt grypen, zou hebben gegeven.

Brief van den grave van Leicester aan den koning.

Het opschrift van den brief was aldus: *Aan den uitmuntenden heere* Henrik, *door Gods genade doorluchtig koning van Engelandt, heer van Ierlandt, hertog van Aquitanie, enz. zynen baronnen en anderen getrouwen onderdanen, die hunnen eedt van getrouwheit aan Godt en hem willen houden, heil en volkome onderwerping, met de eerbiedt en het ontzag, dat zy hem schuldig zyn.*

Men kon geen eerbiediger uitdrukkingen gebrui-

(b) Noord-Walles en Zuid-Walles maakten de twee andere deelen.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1264. bruiken. De inhoudt van den brief was niet minder, de zelve was uit den name van allen door den grave van Leiceſter, en door *Gilbert* van Clare, nieuwen grave van Gloceſter, getekent.

Dit was eene grote onbeſtendigheit van beide kanten, die over en weder van het eene uiterſte tot het andere overgingen. Tot hier toe hadden de koning en zyne aanhangers zeer naar vrede verlangt, en *Henrik* hadt alles in het werk geſtelt om de zelve te verkrygen. De eedgenoten in het tegendeel hadden 'er de voorſtellingen van verworpen, en de graaf van Leiceſter hadt altydt gezegt, dat 'er geen heil dan door de wapenen te verkrygen was. De zaken veranderden ſchielyk van wit in zwart. De laatſtgenoemde verzocht een vergelyk; maar de anderen wilden daar niet van horen ſpreken, en begeerden te ſlaan. *Henrik* wilde de biſſchoppen van Londen en van Worcheſter, die de brengers van den brief waren, niet eens te horen, en hy nam den zelven niet aan dan om een dreigend antwoordt te geven. Hy gaf *Simon* van Montfort en *Gilbert* van Clare, hoofden der misnoegden, geen anderen naam, dan dien van hoofden van oproermakers, en verweet hen hunne geweldenaryen en brandſtichtingen. Hy zeide, dat hy hunne vriendſchap niet begeerde; dat hy maar dacht om zich van hunne ontrouwe te wreken, en dat hy hen, als zyne vyanden en die van den Staat, mistrouwde.

Antwoordt des konings.

De prins *Richard*, Roomſch koning, voegde by den brief van den koning, zynen broeder, eenen, die nog veel harder was, waar in hy hen, na dat hy hen voor verraders en trouwlozen hadt uitgemaakt, zeide, dat zy het hadden gelogen, de misbruiken en knevelaryen van het ryk te verſpreiden, die zy voor een voorwendſel van hunne oproeren namen.

Indien de ſtaatkunde den graaf van Leiceſter een oogenblik tot het verlaten van zyne trotſchheit, en het aannemen van een vredelievend en zachtzinnig gelaat bragt, daar hy op het punt ſtondt een groten veldſlag te ondernemen, zo kon hy niets beter, noch voordeeliger voor zich zelven doen. Daar door toonde hy, dat hy geen oorzaak van den oorlog was, dien hy wenſchte te eindigen door den weg van zachtheit en onderwerping.

Daar door verontſchuldigde hy zich van het bloedt, dat geſtort zou worden, en deedt alle de gruweldaden op het hoofdt van die de vrede weigerden nederdalen.

Ondertuſſchen bereidden de twee legers zich tot den ſtrydt. Zy trokken alle beide in eene ſchone order op, met een even-groten moedt, of met eene even-grote verwoedheit; maar niet met de zelve bekwaamheit, noch met het zelve geluk.

Godvrucht van den grave van Leiceſter.

Voor dat men handgemeen raakte, deedt de graaf van Leiceſter, als of hy Godt en menſchen op zyne zyde wilde brengen, het gebedt in zyne legerplaats doen, en de biſſchop van Worcheſter, zynen yver ondersteunende, leide geen andere boete op de ſoldaten, dan dat zy moedig ſtryden zouden voor de rechtvaardigheit. Dus ſprak hy van de party der zamengezworenen: daar op gaf hy hen den aflaat, en beloofde het eeuwige leven aan alle, die in den ſtrydt zouden komen te ſneuvelen.

Geſteldheit der twee legers.

Men ſpreekt niet van het getal, waar uit de twee legers beſtonden. De geſchiedſchryvers vergenoegen zich met de geſteldheit der zelven alleen te verhalen. Het leger van den koning trok op in drie kolommen. De eerſte wierdt geleid door den prins *Eduard*, de twede door den Roomſch koning en zynen zone, den prins *Henrik*, en de derde door den koning zelve. Aan het hoofdt van alle wierdt de ſtandaardt gedragen, dien men den Draak noemde, om dat 'er naar allen ſchyn een in verbeeld was. 1264.

Het leger der zamengezworenen was in vier delen verdeelt. *Henrik* van Montfort, zoon van den generaal, en *Humphrey* van Bohun, graaf van Herford, geboodt het eerſte. De jonge graaf van Gloceſter, nieuwelings door den grave van Leiceſter ridder gemaakt, het twede; het derde *Segrave*, en het vierde hadt den opperbevelhebber aan het hoofdt. Op eene kleine hoogte, in het midden van de legerplaats, was een wagen, waar in hy vier burgers van Londen hadt gezet, die overtuigt waren, dat zy tegen hem hadden zamengeſpannen, en deze wagen was niet alleen omringt van verſcheide paarden, genomen van de krygstuig-wagens; maar ook van eenige benden, in welker midden men den ſtandaar van den grave zag, als of hy daar zelf in was geweeſt. Maar dit was een vondt, gelyk wy zullen zien, om de vyanden naar dezen kant te lokken, die inderdaadt daar door bedrogen wierdt, en om aan den bevelhebber aanleiding te geven hen op het lyf te vallen van een kant, daar zy hem het minſt verwachtten.

Slag by Lewes.

Het verlangen naar den ſtrydt was even groot; het teken wierdt haaſt gegeven, en men geliet zich van beide zyden als menſchen, die malkander trachtten te verdelgen. Het begin was voor de koningsgezinden zeer voordeelig. De prins *Eduard*, die ſchone benden by zich hadt, was handgemeen geraakt met het volk van Londen, dat hy een uur al vechtende vervolgt hadt. Dat was niet geſchied zonder zich van het gros van het leger af te ſcheiden, en zynen vader bygevolg bloot te ſtellen aan de verwoedheit der beſte benden van den vyandt. Deze eerſte misſlag van den prins wierdt van een tweden gevolgt. Opgeblazen zynde door een zo gelukkig begin, en aangeport door de zucht om eene overwinning, die hy zich inbeeldde al bevochten te hebben, te voleinden, zag hy het vaandel van den grave van Leiceſter, daar wy van geſproken hebben, geplaatſt op een kleinen heuvel, alwaar hy niet twyffelde of de opperbevelhebber was daar zelf in perſoon by. Hy hieldt derhalven op de vechtenden, daar hy zich te dapper voor oordeelde, te vervolgen; liep met haaſt, gevolgt van het volk, dat onder zyn bevel was, naar den heuvel, daar de ontrolde ſtandaardt was geplaatſt, en beloofde zich reets door de nederlage van het opperhoofdt eene zegepraal, die zyne ſtaatzucht kittelde. Maar zyn volk byna buiten adem gebragt hebbende was hy zeer verwondert, daar niets dan legertuigen te vinden, met eenige ruiters, die de vlucht namen, zo haaſt alszy binnens ſcheuts waren, en hem te laat de krygsliſt van den argliſtigen grave van Leiceſter deden kennen.

Vurigheit van den prins *Eduard*.

Krygsliſt van *Leiceſter*.

Zyne bekwaamheit en dapperheit.

Deze bekwame veldheer hadt met koelen moede het onbedacht vervolgen van den jongen prins, al te fel ingenomen tegen troepen, die hy hadt behoren te verachten, als mede den tweden misſlag beſpeurt, dien hy beging door de krygsliſt van het vaandel. Hy bediende zich van deze twee misſlagen, en kwam met zyne uitgelezenſte benden op het gedeelte, dat onder het bevel van den koning was, aanvallen, belaſtende ter zelver tydt, dat zyn overig volk dat gene, het welk onder het bevel van den Roomſch koning ſtondt, zou aantaſten. Dit geſchiedde met zulk een drift, en te gelyk met zulk een overleg, dat al de dapperheit der twee koningen echter hunne nederlaag niet kon beletten. Afgeſcheiden zyn-

de

1264. de van den prins *Eduard*, die naar eene ingebeelde overwinninge liep, terwyl hy eene wezentlyke verloor, waren zy al te zwak om den aanval van eenen der eerſte veldheeren van Europa, en die niet dan uitgeleze manſchap by zich hadt, te wederſtaan. De koning verdedigde zich een tydt lang met veel wakkerheit, en zyn broeder, ziende, in wat gevaar hy was, kwam toeſchieten, en voegde zich vechtende met de zelve dapperheit aan zyne zyde. Maar de eerſte, ziende zyn paardt onder hem gedood, wierdt gedwongen voor zyn noodlot te wyken, en zich aan den grave van Leiceſter over te geven. Hy erkende hem voor zynen overwinnaar, en rekende, dat het minder ſchande voor hem was, zich zyn gevangen te verklaren, dan die van alle de andere zamengezworenen. Maar, indien de koning wel oordeelde ten aanzien van de verdienſten van den grave, kende hy zyne ſtaatzucht niet: de Roomſch koning hadt mede de zelve eer, of het zelve ongeluk, en de trotſche *Leiceſter* zag toen twee koningen, die zyne ſouvereinen waren, zich ieder om het zeerſt zyne gevangenen verklaren. Zyne zegepraal bleef daar niet by.

Hy behaalt de overwinning.

Wy hebben de onbedachtzame vurigheit van den prins *Eduard* gezien, die zich te ontydig in twee gevallen hadt ingewikkelt, daar hy niet dan eene ydele eer van wegdroeg, terwyl hy den koning, zynen vader, in het gevaar liet. Hy geloofde het niet, en kwam als overwinnaar uit den ſtrydt met het volk van Londen en het veroveren van het vaandel van den grave van Leiceſter, in verwachting, dat hy het zelve geluk zou behalen in het leger van den koning, zynen vader, daar hy zich ſpoedde by te voegen. Hy ſtondt wel verbaaſt, de nederlaag van des konings leger en het gevangennemen der twee koningen uit de vluchtenden te verſtaan. Hy deedt al, wat hy kon, om zyne verſtrooide ſoldaten te verzamelen, en hen tot den ſtrydt weder aan te voeren. De ſchrik was te groot. Hy wierdt zelfs genoodzaakt te rug te trekken, om door het overwinnend leger niet omcingelt te worden. Maar hy trok in zeer goede order af, en met een kleinen hoop van vier honderd man van des konings huistroepen, waar onder zich de graven van Varennes, van Valence en van Luſignan, drie halve broeders van den koning, en eenige andere heeren, bevonden, begaf hy zich in eene abdy *, alwaar hy den koning, zynen vader, vondt, dien de graaf van Leiceſter daar gevangen hadt gezonden.

Vurigheit van den prins *Eduard*.

* De abdy van Pemſey.

Het ganſche koninklyke huis gevangen.

Hy was daar niet lang, zonder door de zamengezworenen belegert te worden. Al zyne aanmoediging kon die hem gevolgt waren geen moedt inſpreken om den aanval af te wachten, en hun beſt te doen om of te overwinnen, of edelmoedig met de wapenen in de handt te ſterven. Daarenboven gingen de geeſtelyken over en weder, en beſteedden al hunne welſprekendheit om de twee partyen te bevredigen. Het is zwaar te begrypen wat de ſchryvers daar van zeggen. Zy willen, dat men overeen zou gekomen zyn om over eene vrede te handelen in eene byeenkomſt, of in een vry Parlement, en dat terwyl de koning van Engelandt en de Roomſch koning in vryheit zouden worden geſtelt: doch dat de prins *Eduard* en prins *Henrik*, zyn neef, zich als gyſelaars aan den grave van Leiceſter zouden overgeven, het geen, gelyk zy hier byvoegen, volbragt wierdt. Ondertuſſchen wierden de twee koningen niet losgelaten, zy hadden daarenboven nog de droefheit van de twee prinſſen hunne zonen gevangen te zien. Aldus verloor het ganſche koninklyke huis zyne vryheit door dezen ſlag, die daarenboven het leven aan vyf duizend menſchen koſtte, terwyl de zamengezworenen maar een klein getal ſoldaten en geen mannen van aanzien verloren. De twee jonge prinſſen wierden naar het kaſteel van Douvres gezonden, en de Roomſch koning in den Tour van Londen. 1264.

Krygslift van *Leiceſter*.

De graaf van Leiceſter handelde anders met den koning *Henrik*. Hy liet hem vry door ganſch Engelandt gaan; het zy hy opentlyk tegen het verdrag niet dorſt beſtaan, waar by hy hadt belooft, dat hy hem in vryheit zou ſtellen onder de vrywaarding van den prins *Eduard*, dien hy als gyſelaar hieldt, het zy hy eenige zwarigheit maakte om zynen ſouverein in banden te houden. *Henrik* was daarom niettemin zyn gevangen. De ſchrandere Mylord wilde maar den uiterlyken ſchyn bewaren, en veinzende de vryheit en de kroon aan den koning te laten, hadt hy het voornemen van hem van het een en het ander te beroven.

Zyne bekwaamheit en dapperheit.

Dit wiſten de goede onderdanen van dezen ongelukkigen vorſt wel. Zy kenden den imborſt van dezen trotſchen grave van Leiceſter, die niets te hoog boven zyne verdienſten ſchatte. Zy hadden gemerkt, dat hy zynen meeſter in den tydt, in welken hy den troon vreedzaam bezat, met al te veel ſtoutheit hadt gehandelt, om zich te vleien, dat hy hem nu meer toegedaan zou zyn, na dat hy eene overwinning op hem hadt behaalt, die 'er hem van deedt vallen. Eer dat *Leiceſter* zich in ſtaat zag om zich van dezen ſlag te bedienen, en zich van de oppermacht meeſter te maken, verbonden zy zich te zamen om het hem te beletten, en de zelve hunnen wettigen vorſt weder te geven. Vele heeren traden in dit verbondt. *Rogier* van Mortemer, *Rogier* van Clifford, *Jakob* van Andeley, *Aymon* van Leſtrange, *Rogier* van Leyburne, en *Hugo* van Tuberville waren daar de voormaamſte hoofden van. Eene grote menigte anderen voegde zich by hen, en in korten tydt hadden zy een aanzienlyk getal van volk byeen om te veldt te trekken. Eedge ſpan tegen *Leiceſter*.

Maar zy hadden met een waakzamer vyandt te doen, en die, behalven dat, veel dapperder en veel bekwamer, dan zy, was. Hy nam zyne toevlucht tot zynen trouwen vriendt, den prins *Leolin*, dien hy voor zynen regter arm hieldt, en die ook tot zynen byſtandt met zyne gewone vurigheit toeſchoot. Door dezen byſtandt dan verſterkt zynde viel hy eerſt aan op de plaatſen, de welke aan den grave van Herford, eenen van zyne nieuwe vyanden, toebehoorden, en nam de zelve in. Van daar trok hy in het landt van Mylord *Mortemer*, dat hy verwoeſtte; rukte naar het graafſchap van Montgommeri, dat hem gyſelaars voor zyne getrouwheit gaf; en verzekerde maatregels genomen te hebben, voerde hy zyn volk naar het Zuiden, om zich tegen de landing van de hulpbenden te ſtellen, die men zeide dat van Vrankryk kwamen om *Henrik* te herſtellen, dat echter maar een uitſtrooiſel wierdt bevonden: zo dat *Mortemer* en zyn eedgeſpan gedwongen waren hunne vrede te maken, die zy niet verkregen, dan met zich te onderwerpen, en goede borg voor hunne gehoorzaamheit te ſtellen. Aldus bukte alles onder den overwinnaar. De paus ondernam zelfs te vergeeffch hem te doen vallen. Hy dwingt hen tot onderwerping.

Het was *Urbanus* de IV, die den kardinaal St.

1264. Afgezant van den paus om die van het eedgeſpan in den ban te doen.

Sabina, zynen gezant, afzondt, om die van Londen en van de vyf havenen, benevens alle de zamengezworenen en hunne aanhangeren in den ban te doen. Maar hy kon in het ryk niet komen, daar het volk van den grave alle de toegangen van gesloten hieldt. Hy bleef in Vrankryk, alwaar hy de Engelſche prelaten ontboodt. Eenigen, die het meeſt genegen waren voor de belangen van den koning *Henrik*, of voor het hof van Rome, trokken overzee, en kwamen te Boulogne, alwaar hy, na hen vermaant te hebben tot het afkondigen van den ban, hen de bul ter handt ſtelde. Maar na hunne wederkomſt ontveinſden zy den gevaarlyken laſt, die hen was gegeven, en het zy uit vreesachtigheit, het zy uit voorzichtigheit, vonden zy niet raadzaam een nieuwe wondt by die alreets het koninkryk verſcheurde toe te brengen.

Alles ſchikte zich ten voordeele van den overweldiger, en het ſcheen, dat hy nog maar een ſtap te doen hadt om op den troon te klimmen; wanneer in een oogenblik alle zyne zo wel genomene maatregels kwamen te verdwynen. Al zyne grote voornemens wierden vernietigt, en hy verloor met het leven de vrucht van alle zyne overwinningen en van alle zyne boze bedryven.

Staartſter.

Deze verandering geſchiedde, na dat men alvorens een bovengewoon verſchynſel hadt gezien, dat zich van den 20 Juny tot het laatſte van September vertoonde. Het was een zeer glanſchryke ſtaartſter, van eene zo wyde uitgeſtrektheit, dat hy zich van het Ooſten tot het Weſten verſpreidde, en zyne ſtralen over de helft van onzen zienelyken aardkloot ſchoot. De Franſche geſchiedenisſchryver * maakt daar ook gewag van: doch hy zegt, dat de zelve in Vrankryk niet voor omtrent half July verſcheen, dat zy zich het eerſte vertoonde een weinig na zonne ondergang, en eenige daar na een weinig voor hare opkomſt. Wy brengen dit alleen by om niet te verzwygen het geen verwonderlyk in dit verſchynſel geweeſt is, zonder daar aan de ongelukken of den val van den grave van Leiceſter en van al zyne grote verwachtinge toe te ſchryven.

* *Mezeray.*

1265. Oorzaak der verandering van *Leiceſter.*

Vele oorzaken liepen daar toe te zamen. Het volſtrekt gezag, dat hy zich in de regering aanmatigde, was wel de voornaamſte. De andere Pairs van het eedgeſpan konden zonder morren niet zien, dat hy alleen de opperſte macht gebruikte, die hen alle toekwam; dat hy de ampten, het beſtier der plaatſen, het bevel der troepen, den roof en het losgeldt der gevangenen, de inkomſten van den Staat uitdeelde, gelyk het hem goed dacht, zonder hunne toeſtemming te vragen, noch hun deel aan de inkomſten te geven. De graaf van Gloceſter, die den voorrang onder de zamengezworenen hadt, was daar het meeſt over gebelgt, en hy was het ook, die, om zo te ſpreken, het yzer ſmeedde terwyl het heet was, en de meeſte beweging tot dezen opſtandt toebragt, die dezen al te trotſchen en ondernemenden grave van Leiceſter overhoop ſmeet.

Zyne tederheit voor zyne kinderen.

Eene andere oorzaak, die men toevallig kan noemen, waarſchynlyk van geen waarde, en die by den eerſten opſlag van geen belang ſcheen te zyn, hielp daar misſchien nog meer toe dan de eerſte. De vaderlyke tederheit, gevoegt by de ſtaatkunde, was daar de beweegreden van. Deze graaf hadt kinderen, voor welke hy al te veel toegevendheit hadt; en deze ſtrenge tuchtmeeſter van anderen, die de misſlagen van den Staat wilde verbeteren, was al te zacht omtrent zyn eigen huisgezin, wiens buitenſporigheden hy niet kon beteugelen. Zyne zonen gingen met zo veel ſtoutheit te werk, als hy; doch zy hadden noch zyne bekwaamheit, om die wel aan te leggen, noch zyne jaren, noch zynen roem om de zelve verdraaglyk te maken. Men nam de trotſchheit, die men in hunne reden en daden beſpeurde, voor een moedwil op. De haat, dien men voor de kinderen hadt, viel op den vader: doch van dezen kant kwam nochtans de ongelukkige ſlag niet, die hem overboordt wierp. Zy hadden zich by den jongen grave van Gloceſter gevoegt, om een ſteektpel te houden, daar zy de ſchildhouders * van zouden zyn, en volgens de gewoonte van de oude ridderſchap, daar men de uitvinding van aan de Trojanen toeſchryft, hadden zy het zelve overal laten afkondigen. De jonge Engelſche adel, begeerig om dit ſtrydperk te zien, was om het zeerſt yverig om daar deel aan te hebben. Daar was geen huis, of het deedt vele onkoſten, om aldaar met den luiſter en de pracht, die tot zo eene plegtigheit vereiſcht wierdt, te verſchynen. Maar de graaf van Leiceſter vreeſde daar de gevolgen van; en voorziende, als een wyze ſtaatkundige, de yverzucht en krakeelen, die uit zulke ſpelen zouden kunnen ontſtaan, verboodt de zelve, dreigende zyne zonen op te ſluiten, indien zy zyn gebodt dorſten overtreden. Hy vreeſde met reden, dat deze verbeelding van oorlog in een waren oorlog mogt veranderen, en dat men van zo een gemaakten ſtrydt wel eens tot een bloedige en onverzoenlyke vyandſchap zou kunnen overſlaan, en dat zyne kinderen daar de eerſte ſlagtoffers van mogten zyn. Zyn wys overleg was echter niet voorſpoedig; zo waar is het, dat 'er in de uitkomſte eene noodſchikkelykheit is, die men met alle menſchelyke wysheit niet kan afkeeren.

1265. Steekſpelen. * *Tenans.*

De jonge graaf van Gloceſter was misnoegt, dat het ſteekſpel geen voortgang hadt, en dit ongenoegen ging over tot zynen vader, die 'er een oorzaak of voorwendſel van nam, om met Mylord *Leiceſter* te breken (a). Hy hieldt zich gebelgt over de oppermacht, met welke hy in dit geval hadt gehandelt, waar in hy als meeſter eene ſmadelyke afkondiging voor al den Engelſchen adel hadt laten doen, en hunne ſpelen en vermakelykheden verbieden, daar zy zelf meeſter van behoorden te zyn. Hy kwam zelfs zo verre, dat hy *Leiceſter* voor een vremdeling uitmaakte, gelyk hy ook waarlyk van den kant van zynen vader en grootvaders was, en verweet hem de al te grote macht, die hy zich zelven hadt aangematigt over de heeren van het ryk.

Ongenoegen van den grave van Gloceſter.

Zie daar, hoe ver de vaderlyke liefde van den grave van Leiceſter hem in eene zake inwikkelde, die zyn val was, daar zyne wysheit, ver van hem te ſtade te komen, hem geheel en al inſtortte. De graaf van Gloceſter zo zeer vergramt zynde, als wy hebben gezegt, begon zyn ongenoegen te tonen door den eiſch, dien hy aan *Leiceſter* deedt om hem den Roomſch koning, benevens eenige andere gevangenen, die hem, zeide hy, van rechts wegen toekwamen, over te leveren, en op de weigering, die hy hem daar van deedt, zag hy hem niet meer aan. Hy verzoende zich met alle de vyanden van het eedgenootſchap, met de prinſen van la Marche, met *Rogier Mortemer*, met *Clifford*, en alle, die den

(a) Anderen zeggen, dat het krakeel is gekomen door het weigeren van den grave van Gloceſter van op het fleckſpel te komen, dat door *Leiceſter* en zyne zonen was aangeſtelt.

1265. den koning genegen waren. Hy onderwondt ook den prins *Eduard* te verloſſen, om hem aan het hoofdt van zyne party to ſtellen, en deze onderneming gelukte hem. De prins was in gyſeling, of wel gevangen te Hereford; maar hy was daar zo naauw niet opgeſloten, of hy kon buiten de ſtadt wandelen, en in de velden, die aan de ſtadt waren, te paardt ryden. De graaf van Gloceſter zondt daar eenige, die middel vonden hem te ſpreken, en het eedgeſpan bekend te maken, dat, om het koninklyke huis, daar hy het hoofdt van was, te herſtellen, was opgerecht. Hy hadt alleen zyne wacht te ontvluchten, dat men aan zyne wysheit en ſtoutheit overliet, en hy ook gelukkig uitvoerde.

De prins *Eduard* ontvlucht zyne wachters.

Op een dag in de Pinxterweek, na dat hy verſcheide paarden hadt bereden, zo bragt men 'er hem een, dat veel moediger en gezwinder was dan de andere. Hy ſprong 'er op, en ging met het zelve tot de plaats, die hem was voorgeſchreven; maar in plaats van daar ſtil te houden gaf hy het paardt de ſporen, dat over die pas ſprong, en te viervoet lopende hem wel haaſt van het perk afvoerde. De rivier de Ver hieldt hem niet tegen; hy was de zesde, die overkwam, gevolgt zynde van het klein hoopie, daar al zyne huisgenoten in beſtondt; rukte regelregt naar het kaſteel van Wigmor, daar hy niets meer van zyne wachters te vrezen hadt.

Zyne uitvoering.

Zy hielden zelfs op van hem te vervolgen, voor dat hy daar gekomen was, om dat zy aan het inkomen van een boſch, daar hy door ontſnapt was, eenige benden, die hem in het gemoet kwamen, hadden beſpeurt. Het waren *Mortemer* en *Clifford*, gevolgt van eene party keurbenden, die de ganſche bezetting van Hereford met de wacht, die zich op weg hadt begeven, niet dorſten afwachten. Zy lieten derhalven den gevangen lopen, en keerden weder naar de ſtadt, daar zy waren uit getrokken.

De ontvluchtte prins zag zich wel haaſt omcingelt van eene menigte heeren en andere van allerhande ſtaat, die hem over zyne verloſſing kwamen geluk wenſchen, en hunnen dienſt aanbieden. Aldus liep het niet lang aan, of hy hadt een talryk leger op de been. Met deze macht trok hy in het graafſchap Hereford, Worcheſter, Shrop, en Cheſter, en haalde hen alle in de belangen van den koning over. Hy keerde vervolgens weder, en belegerde de ſtadt en het kaſteel van Gloceſter, en maakte zich van beide meeſter in vyftien dagen. Hy rukte met de zelve ſnelheit voor Kenelworthe, eene ſterke plaats in de provincie van Worcheſter, drie mylen van de hoofdſtadt gelegen. Zo als hy de zelve naderde, voegde zich Mylord *Gilbert*, graaf van Clare, en de prinſſen van la Marche by hem, die hem nieuwe hulpbenden medebragten; maar hy kreeg ter zelver tydt kondſchap, dat *Simon* van Montfort, zoon van den grave van Leiceſter, een hoop volks van dezen kant ten behoeve van het eedgeſpan verzamelde. Hy ging dan langzaam voort, naderende echter altydt de plaats, en overviel den graaf van Oxford, en die by hem waren, welke zich by den jongen *Montfort* voegden. Hy ſneedt hen den weg af, en belette, dat zy zich daar niet in wierpen, en maakte hen krygsgevangen. Aangemoedigt door dit geluk ging hy de veſting belegeren; maar hy wierdt daar van afgetrokken door eene onderneming van meerder belang.

Hy vervolgt den graaf van Leiceſter.

Hy wiſt, dat de graaf van Leiceſter zich in het veldt begeven hebbende het oog op Worcheſter hadt, en dat hy verſterkt was door de hulpbenden, die nieuwelings uit het landt van Walles waren aangekomen, om de ſtadt te veroveren. Daar was den prins *Eduard* te veel aan gelegen om de zelve niet te behouden, en om bygevolg niet tot der zelver hulp te komen. Behalven dat dacht hy niets edelder, noch roemwaardiger te kunnen doen, dan de zamenvoeging van vader en zone te beletten, en den eerſten te bevechten, indien hy ſtandt wilde houden. Derhalven haaſtte hy zich eerſt om Worcheſter te behouden, en het voornemen van Kenelworthe te belegeren verlatende, wierp hy zich in de ſtadt, daar de graaf van Leiceſter zich meeſter van wilde maken, en na de zelve genoegzaam verzekert te hebben kwam hy zynen vyandt den ſlag aanbieden. 1265.

Deze laatſte vermydde het gevecht; hy gevoelde zich te zwak om het te wagen, en zocht maar tydt te winnen, om den jongen *Montfort*, zynen zoon, gelegenheit te geven om zich by hem te voegen. Hy was van voor Worcheſter opgebroken, en hadt zich komen legeren voor Evelsholm *. Tuſſchen hem en de koningsgezinden was de rivier; maar de zelve was overal waadbaar. De prins hadt zyn leger daar wel haaſt doen overtrekken; en dewyl het zelve veel ſterker was dan dat van den grave, trok hy naar hem toe, met de verzekering van eene volkome overwinning te behalen. Hy was daar niet in bedrogen. Al de ſchranderheit van den grave van Leiceſter kon hem den ſlag niet doen ontgaan, noch al zyne dapperheit beletten, dat hy den zelven niet met zyn leven verloor. Hy hadt 'er een droevig voorgevoel van op het zien van het koninklyke leger. Het zelve in zulk eene order geſtelt ziende, dat hy zich niet kon onthouden van ze te pryzen, riep hy uit: *By den arm' van den H. Jakob* (dit was zyn gewone eedt) *dit volk komt tot ons in eene ſchone ſlagorder*; daar uit eene verwaandheit, die toont, hoe ver de eigenliefde gaat, byvoegen: *Dat hebben zy van my geleert*. Hy zocht zich daar mede te trooſten over zyne aanſtaande nederlage, daar het ſcheen, dat hy zich eene eer van wilde maken. De zelve kwam hem zo onvermydelyk voor, dat hy ter zelver tydt deze woorden uitſprak, die minder Godvrucht dan wanhoop vertoonden: *Laten wy onze ziel aan Godt bevelen; want onze ligchamen zyn voor hen.* Hy vermaande ook eenige van zyne voornaamſte bevelhebbers † om te vertrekken, en zich voor beter gelegenheit te ſparen. Maar zy wilden allen hun fortuin lopen.

Geſteldheit der twee legers.

* of Evesham.

† *Spenſer*, *Baſet*, enz.

De twee legers bevonden zich den 5 Auguſty digt by een, en het duurde niet lang, of zy wierden handgemeen. De prins, veel machtiger zynde, ſtrekte het zyne uit, met de gedachten om den grave van Leiceſter te omcingelen, en taſtte hem van alle kanten met die verwoedheit aan, die gemeenlyk in burger oorlogen heerſcht, en ten anderen aangemoedigt zynde door de hope van eene overwinninge, die hy ontwyffelbaar achtte, en door de eerzucht, dat hy de herſteller van zyn huis zou zyn.

De ſlag.

De graaf van zynen kant, hoe minder zyn leger ook in getal was, kwam eerſt uit, om het gevecht te beginnen, aangedaan zynde met die helddadige ſtoutheit, die hem nooit begaf. Indien hy van de overwinninge wanhoopte, deedt hy ten minſte zien, dat hy van voornemen was met de wapenen in de handt te ſterven, en dat hy zich gelukkig achtte voor de vryheit en voor zyn vaderlandt te ſneuvelen.

1265. Zodanig waren de overleggingen van deze twee opperhoofden, en zodanig was de uitflag van dezen veldflag. Al de dapperheit en bekwaamheit van den grave van Leicester konden hem niet bevryden. Maar hy sneuvelde, doch niet dan na dat hy doorluchtige blyken van zynen moedt gegeven, en langen tydt een ongelyken aanval doorgestaan hadt. Hy maakte zelfs, dat de overwinning dikwils twyfflachtig scheen; zo dat zy de koningsgezinden byna zou ontsnapt zyn: doch hunne grote overmacht behaalde eindelyk de overhandt. De wakkere graaf van Leicester viel neder, met verscheide steken doorstoken zynde, en opende den doortocht voor den overwinnaar, die weinig tegenstandt meer vondt. De voornaamste bevelhebbers waren met hun hoofdt gebleven, de eene vechtende aan zyne zyde, en de andere zich midden onder de vyanden werpende, om zyne doodt te wreken. Men hoorde niet dan van moorden. Men wilde niemandt het leven schenken; of niemandt wilde het verzoeken; daar waren 'er weinig, die gevangen genomen wierden, en nog minder, die vluchtten. Zy wilden byna alle liever sterven dan het verlies van dezen slag en hunne vryheit overleven. De twee zonen van den grave † waren mede onder het getal, nevens *Hago Spenser*, *Radulphus Baset*, *Willem* van Mandeville, *Willem* van Jork, *Jan* van Beauchamp, *Guido* van Bailleuls, en veleandere heeren, behalven vele ridders en edellieden van eene beproefde dapperheit. De verwoedheit van de koningsgezinden viel boven al op die van Walles, die in het leger van den grave van Leicester waren, en die van hunnen kant alle wanhopende vochtten, en hun leven duur verkochten.

Dapperheit van den grave van Leicester.

Zyne doodt.

Overwinning van den prins *Eduard*.

† *Pieter* en *Henrik*.

Men verhaalt het getal der doden van minder belang niet. Men vergenoegt zich met te zeggen, dat vele duizenden door de overwinnaars waren nedergehakt, bedekkende het slagveldt met doden.

Zodanig was deze bloedige uitkomst van den grave van Leicester. Zy wierp alle zyne grote voornemens omver, op het punt staande, volgens eenigen, van het voorgenomen werk, van zyn vaderlands vryheit ten einde te brengen, of, volgens anderen, van zich meester van de kroon te maken, en het koninklyke huis uit te roeien. Het zou bezwaarlyk zyn eene zo tedere zaak, en daar de Engelsche geschiedenisschryvers zich mede belemmert vinden, te beslissen. Het geen men voor het zekerste, en mogelyk wel het voorzichtigste, zou kunnen zeggen, is, dat deze heer met al zyne deugdt te veel staatzucht hadt. Voorts, wat zyn voornemen ook mag geweest zyn, men moet hem den lof niet benemen, dien de schryvers hem geven. Zy schilderen hem niet alleen af als een groot veldheer, maar als een door-eerlyk man, en maken 'er een soort van een Christen heldt van. Hy was niet alleen standvastig, bekwaam, en onvertzaagt; hy was ook onberispelyk van leven; van eene deftigheit zonder strengheit; gematigt, ingetogen, en die zich nooit iets liet ontvallen, dat de eerbaarheit en wellevendheit kwetste; werkzaam, oplettende, en altydt even-zorgvuldig voor de regering. Hy hadt daarenboven zyne byzondere uuren voor den Godsdienst, en de tydt, dien hy tot de zaken van den Staat besteedde, bragt nooit geen beletsel aan dien hy voor de Godvrucht hadt afgezondert.

Lof van den grave van Leicester.

Hy hadt voor zyn bestierder gehad *Robert Groothoofdt* *, bisschop van Linkoln, die in het jaar 1253 stierf, met den naam, dat hy niet alleen de wyste prelaat van zynen tydt was, ervaren in de Griekfche en Hebreeusche talen, maar ook de yverigste voor het welvaren van zyn bisdom, voor het verbeteren der misbruiken, by de geestelykheit ingeslopen, als mede om de dwalingen der Dominikanen en Kapucynen, die hy in zynen brief aan den paus van kettery beschuldigde, te stuiten, op dat de zelve geen voet in Engelandt zouden krygen. Hy hadt geen meer ontzag voor den zelven paus, en hy stelde zich met kracht tegen de onderneming van *Innocentius* den IV op de Engelsche kerk. Eenigen zeggen, dat hy den ban van dezen trotschen paus op zich haalde; maar anderen willen, dat de kardinalen hem beletten tot dit uiterste tegen dezen prelaat te komen, die niet min om zyne heiligheit dan om zyne geleerdheit te achten was *: hy onderscheidde zich ook door zynen yver, mogelyk wat al te vurig voor het gemene welzyn, dat hy in de vryheit van de natie en het onderhouden van de voorrechten deedt bestaan. Indien men eenige schryvers mag geloven, was het niet alleen door zyne aanmaningen, maar ook door zyne bevelen, dat de graaf van Leicester zich aan het hoofdt van de zamengezworenen stelde, dat hy het hem als eene boete opleide, en dat hy hem voorzeide, dat hy en zyn oudste zoon in dezen oorlog zouden sneuvelen, en beide de martelkroon verwerven.

1265. Kolo, wat zyn leermeester.

* Zie *Du Pin*.

Voorzegging van zyne doodt als martelaar.

Na dit alles moet men zich niet verwonderen, indien deze hoofdparty, die zyne staatzucht door den Godsdienst gestyft zag, de zelve zo ver heeft gebragt, en zich te gelyk gevleit ziende door de eere van het helden- en marteldom, met zo veel volstandigheit voortging in het voornemen, dat hy hadt, om den Groten Voorrechtbrief te herstellen, of met een zo heerlyk voornemen te sterven. Voorts, de voorzegging van den bisschop van Linkoln, die hem van de martelkroon hadt verzekert, kreeg hare vervulling naar den letter door de diepe eerbiedt, die het volk voor zyne gedachtenisse hadt, en wel zodanig, dat het hem als een Heilige wilde aanroepen, en den paus verzoeken hem daar voor te verklaren; maar de koning stelde zich daar tegen. Hy kon echter niet beletten, dat men zyne grafstede bezocht, en dat men uitstrooide, dat 'er wonderwerken by de zelve geschiedden. Dus, terwyl het hof hem als een oproermaker aanzag, eerbiedigde hem het volk als een Heilige. Eene vreemde uitwerking der voorooordeelen, die over een anders zaligheit en goeden name het vonnis vellen.

Achting des volks voor zyne gedachtenisse.

De prins *Eduard* zelf, wat belang hy ook hadt om de wapenen van dezen beroemden wederspannige te veroordeelen, vondt zich verplicht zyne verdiensten te eeren, en begeerde, dat men hem op de wyze, die hy waardig was, ter aarde zou bestellen. Hy was zelf tegenwoordig by de lykstatie van *Henrik* van Montfort, zynen zone, over wiens doop de koning als getuige hadt gestaan, en voor wien hy, te zamen van jongs opgevoed zynde, eene tedere en standvastige vriendschap hadt gekregen. Het volk zag met veel genoegen deze megaandheit van den overwinnaar, die als een andere *Cesar* tranen over de doodt van zynen vyandt stortte; en daar is ook, zeker, iets edelder in zulk een grootmoedig mededogen dan in de strafheit van *Achilles* en zyns gelyken, die hunne overwonne vyanden nog na hunne doodt hoonden.

De prins *Eduard* draagt zorg voor zyne begravenisse.

Twee zonen bleven van den grave van Leicester over, namentlyk *Simon* en *Guido* van Montfort, waar van de eerste te laat gekomen zynde, om zich by zynen vader te voegen, den slag verloren vondt, en te rug keerde om zich in de sterkte van Kenelworthete werpen. De andere wierdt ge-

* *Grosse Tête.*

Robert Groothoofdt, bisschop van Lin-

1265. Wat gebeurde aan zyne nagebleevenen.

gevangen genomen, en door den prins *Eduard* naar het kasteel van Douvres gezonden. De een en de ander vertrokken in dit zelve jaar uit het ryk: *Simon* ging, na zich met den koning van Engelandt te hebben verzoent, door de bemiddeling van den Roomsch koning, naar Vrankryk over, daar hy oorspronkelyk van daan was, en bragt aldaar het overige van zyn leven door. *Guido* volgde *Karel*, grave van Anjou, naar Italië, alwaar deze prins bezit ging nemen van de ryken van Napels en Sicilië, en met de dochter van den grave van Aguilar trouwde.

* omtrent het jaar 1237.

Aldus na acht en twintig jaren, dat de graaf van Leicester, * uit Vrankryk gebannen, om zyn verschil met de koninginne *Blanche*, eene schuilplaats in Engelandt was komen zoeken, daar hy met de zuster van den koning trouwde, en zo een grote rol speelde, veroorzaakten de moeielykheden, die hy met den koning, zynen schoonbroeder, hadt, den val van zyn huis, dat op het punt stondt van op den troon te klimmen, en dwongen zyne nakomelingen naar Vrankryk te keren.

† hoofdstadt van Gatinois.

Zyne weduwe, hoewel van eene Engelsche afkomst, en, dat meer is, zuster en dochter van een koning zynde, eene princes van vele verdiensten, aan welke men niets dan hare ongelukken te last kon leggen, daar zy echter geen oorzaak van was, onderging het zelve lot. De achting, die men aan hare geboorte verschuldigt was, hadt minder vermogen op den geest van den getergden koning, dan het gevoel van het ongelyk, dat hy van haren man hadt verdragen. Zy stak zich in het klooster van Montargis †, daar zy als eene geestelyke is gestorven.

De koning *Henrik* in vryheit gesteld.

De overwinning van *Eduard* herstelde den koning en het gansche koninklyke huis in vryheit. De koning, dien de graaf van Leicester altydt by zich hieldt, wierdt in de legerplaats gevonden: zelfs zyn 'er eenigen, die zeggen, dat *Leicester* de wreedheit hadt gehad van den koning in den slag te veel bloot te stellen, en dat hy 'er in gekwetst was geweest. Hoe het zy, hy hadt de vreugde, dat de prins *Eduard*, zyn zoon, zyn verlosser was. Hy hadt zynen moedt ook van noden, om hem in zyne regering vast te stellen, en een einde te maken van het grote werk zyner herstellinge.

Zyne volstrekte regering.

De burger oorlog eindigde niet met de doodt van dit ontzagchelyk hoofdt. *Henrik* hadt nog gevaarlyke vyanden onder de Leicesters-gezinden, die zich in het eilandt Ely onthielden. De stadt Londen onderwierp zich niet zonder moeite. De styfhoofdigheit van koning *Henrik* was daar de oorzaak van. Hy zag zich zo haast niet weder op den troon geplaatst, of hy stelde zich als een oppermachtig vorst aan, die eene volstrekte macht wilde gebruiken. Hy dacht niet meer, dat dit hem zyne vryheit hadt gekost, en dat het weinig gescheelt hadt, of hy hadt zyne kroon en zyn leven kwyd geweest. Hy waagde weder het een en het ander in het Parlement, dat hy een maandt na den slag van Evelsholm te Winchester hieldt. Hy vernietigde daar de besluiten van het verdrag van Oxford. Hy toonde zich meer dan ooit gezet om de natie van hare voorrechten te beroven, en handelde zeer verachtelyk met de stadt van Londen. Hy dwong de burgers van alle hunne vrydommen af te staan, en hem hun goedt en leven te onderwerpen. Hy deedt de kettingen van de stadt in den Tour brengen; hy stelde den Lord Major en de Aldermans in handen van den prins *Eduard* en andere heeren van het hof, die hen als gevangenen van Staat bewaarden. Eindelyk, de stadt raakte van plunderen niet vry, en kreeg de herstelling van hare vryheden niet weder dan door de twintig duizend marken, die zy aan dezen hongerigen koning opbragt. 1265.

Slaat de goederen der zamengezworenen aan.

Maar niets deedt hem meer nadeel, dan het aanslaan van de goederen van alle de zamengezworenen, die hy aan de genen, die hem getrouw waren gebleven, schonk. Eene algemene vergiffenis zou veel beter zyn geweest. Deze strengheit diende weinig om de herten van zyne onvernoegde onderdanen te herwinnen. Ook is 'er niets hatelyker dan aan de eenen te geven dat men van de anderen afknevelt. Dat is, gelyk een van de grootste mannen van Romé † zeer wel heeft aangemerkt, een zaadt van gedurigen burgertwist, *en wat einde*, voegt hy daar by, *kan men daar van verwachten, zo lang als men 'er zich zulke vergeldingen van kan voorstellen.* Dit vertoonde de graaf van Gloucester zeer wyselyk aan den koning, om hem te verplichten, of het bevel der ballingschappen te herroepen, of ten minste te matigen. Maar *Mortemer*, die zich daar van bedient hadt, belette de uitvoering van deze vertogen, en de strengheit van *Henrik*, door de gierigheit van dezen laatsten ondersteunt zynde, ontstak het oorlogsvuur, en was oorzaak, dat het nog eenige jaren duurde.

† *Cicero.*

Verwekt een tweeden burger oorlog.

1266. Afgezant van den paus in Engelandt.

De kardinaal *Ottoboni*, of, volgens anderen, de kardinaal *Fiesque*, gezant van *Clemens* den IV *, kwam in Engelandt in het jaar 1266, en bragt zeer veel toe, zegt een Fransch schryver †, om de beroerten van dit onrustige ryk te stillen. Maar de Engelsche geschiedschryvers zyn hem zo gunstig niet. Hy kwam, volgens hen, gewapend met twee bullen, die niets minder geleken dan naar het bevredigen van onrustige geesten. Door de eene sloeg hy in de kerkvergadering van Northampton alle de geestelyken, die voor de belangen van den grave van Leicester waren geweest, in den ban, en voornamentlyk *Gautier*, bisschop van Worcester; *Henrik*, bisschop van Londen; *Stephanus*, bisschop van Chichester, en *Benedictus*, bisschop van Linkoln. De eerste stierf kort daar na, en de drie anderen waren gedwongen overzee te steken, en hunne herstelling te Rome te gaan verzoeken. Door de andere bulle stondt de paus aan den koning een tiende van de geestelyke goederen toe. De gezant stelde al zyne bekwaamheit in het werk om daar op de toestemming van de geestelykheit te hebben: doch hy kon zyn oogwit niet bereiken.

* die op *Urbanus* den IV volgde.

† de Vader *Orleans.*

De bullen hielpen tot de beroerten van het ryk.

Op deze wyze begonnen dan weder de verbitterdheden, die het ryk in een burger oorlog bragten. De styfhoofdigheit van den koning en de gierigheit van *Mortemer* waren daar de eerste oorzaken van; en de bullen, die de gezant medebragt, verwekten, in plaats van vrede, den haat van het volk en van de geestelykheit.

De graaf van Gloucester hoofdt van het eedgespan.

De graaf van Gloucester verliet voor de twede maal de party van den koning, gebelgt zynde over de kleinachting, die hy voor zyne vertogen hadt getoont, en wegens zyne overgevendheit aan *Mortemer*, dien hy met de bezittingen van zyne medeburgeren wilde ryk maken. Aldus, het zy uit liefde voor het algemene welwezen, het zy uit misnoegen tegen den nieuwen gunsteling, verklaarde hy zich den beschermer der misnoegden.

Zy waren in geen klein getal, en indien zy in dit nieuwe opperhoofdt alle de standvastigheit, noch al de bekwaamheit van den grave van Leicester

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1266. ceſter niet vonden, vonden zy daar ten minſte een goed voornemen by voor het algemene welwezen en een groot aanzien by het volk. Ook maakten zy zich op vele plaatſen ontzagchelyk. Eenigen verſterkten zich in het kaſteel van Kenelworthe; anderen deden verſcheide ſtropingen in de provincie van Southampton; de ontzagchelykſten verſchanſten zich in het eilandt Ely; en de graaf van Gloceſter, by den trotſchen *Leolin* den byſtandt, dien weleer de graaf van Leiceſter hadt gehad, vindende, hieldt zich in het landt van Walles met een leger op, dat veel meer ongeruſtheit aan de koningsgezinden baarde dan alle de andere eedgenoten te zamen.

Staat van het ryk.

Dit alles wierdt echter weder te recht gebragt, en de Voorzienigheit, die den koning *Henrik* weder op den troon wilde plaatſen, hadt hem in prins *Eduard*, zynen zone, een verloſſer verwekt, die over alle zyne vyanden zegepraalde; doch niet zonder moeite. De ſterkte van Kenelworthe hieldt een beleg van zes maanden uit. De bevelhebber, die de benden, die rondom Wincheſter waren, geboodt, raakte met den jongen prins handgemeen, die gevaar van zyn leven liep. De oproerigen in het eilandt Ely wilden naar geen verdrag luiſteren voor dat de Groote Voorrechtbrief was wedergegeven, en het duurde meer dan twee jaren, eer dat men hen kon te onder brengen. De graaf van Gloceſter bleef volſtandig, en zich van Londen meeſter gemaakt hebbende, hadt hy miſſchien de hoop der zamengezworenen wel doen herleven, byaldien de verovering van het eilandt Ely hen de zelve niet ten eenemale benomen hadt. Dit zullen wy onderſcheidentlyk verhalen, volgens den draadt van deze verſcheide voorvallen, om de beſchryving van de menigvuldige beroerten der regering van *Henrik* te eindigen, en dezen zwakken koning zyn geluk alleen verſchuldigt zien aan de overwinningen van zynen zone, aan wien hy het ryk moeſt overgeven, na dat hy nog eenige jaren in volle vrede hadt doorgebragt.

Bovengewone dapperheit.

De ridder *Haſtings*, van vele anderen gevolgt, hadt zich in de ſterkte van Kenelworthe geworpen, die andere ridders voor de zamengezworenen in bezetting hielden; alle van eene dapperheit, die iets van de verdichte heldhaftigheit hadt, indien men mag geloven het geen de Geſchiedenis daar van getuigt. De zelve zegt*, dat zy zo veel vertrouwen op hunne kloekmoedigheit ſtelden, en de belegeraars zo weinig vreesden, dat zy altydt eene van de poorten van het kaſteel open lieten ſtaan, het welk een geſtadig gevecht veroorzaakte, en de belegering veel bloedt deedt koſten. Het ſcheen, of de zelve niet lang zou duren: nochtans duurde zy van het openen van den veldtocht tot in het laatſte van December, en deze dappere helden verdroegen zes maanden het beleg van een koninklyk leger, daar de koning en de prins in perſoon het bevel over hadden. Zy daagden het zelve uit gedurende de belegering, gelyk wy hebben aangeroert, hen minder de muren van de plaats dan hun lyf en wapenen tegen ſtellende. Zy bukten eindelyk niet dan voor de overmacht van hunne vyanden, die telkens door nieuw volk wierden ondersteunt, terwyl zy van hunnen kant den minſten onderſtandt niet kregen.

* Zie *Stow.*

De ban van den gezant veracht.

Men verhaalt nog eene byzondere omſtandigheit van hunne dapperheit. De gezant van den paus, die het leger des konings volgde, kwam tuſſchen beide om een vergelyk te maken, en ſtelde de voorwaarden daar van op. Zy vonden de zelve niet naar hunnen zin; en de zelve verworpen hebbende ſloeg de gezant hen in den ban. Zy lachten en ſpotten met zynen ban, en kleedden eenen van hunne prieſters * gelyk den gezant. Zy bragten hem op de wallen, en dwongen hem den gezant zelf in den ban te doen, benevens alle die hem aankleefden, zonder den koning te verſchonen. Zo gevaarlyk is het de zaken tot het uiterſte te laten komen, en zich bloot te ſtellen aan zulke wrede ſcha-verhalingen: doch eindelyk moeſten zy buigen; de belegerden konden het niet langer uithouden. Ondertuſſchen hun moedt groter dan hunne krachten zynde, maakte zulks, dat zy een eerlyk verdrag verkregen: getrooſt liever te ſterven, dan ſchandelyke voorwaarden aan te gaan, noodzaakten zy hunne vyanden hen de vryheit te geven van uit te trekken, behoudens lyf en goedt, zonder gemoeit te worden over het gebeurde, noch gevaar te lopen van gebannen, of door beſlag van hunne goederen berooft te worden. 1266.

* *Philips Perpoint.*

Dapperheit van den prins *Eduard.*

Na deze uitvoeringe deedt de prins zyn leger naar Wincheſter trekken, daar eene andere party der zamengezworenen zich dacht meeſter van te maken, na dat zy de omleggende landen verwoeſt hadden. Een vermaard bevelhebber, genaamt *Gourdon*, geboodt hen. De jonge prins was verblyd in een vyandt van dien roem eene nieuwe aanleiding te vinden om eer te behalen, en zynen moedt te laten blyken. Deze *Gourdon* was een van de eerſten van zynen tydt, en niemandt hadt zich nog opgedaan, die hem hadt kunnen weerſtaan. De jonge prins wierdt met luſt bevangen om daar eens een proef van te nemen, onwaardiger voor een groot prins en een opperveldheer dan wel voor een dolenden ridder, of een heldt uit de verdichte geſchiedeniſſen. De twee legers uitgetrokken zynde om te ſlaan, en de prins den trotſchen *Gourdon* aan het hoofdt van het zyne beſpeurende, liep naar hem toe, daagde hem uit, en verboodt met een aan de zynen hem te volgen. *Gourdon* nam de uitdaging aan; en het zelve verbodt aan die van zyn party gegeven hebbende, naderde hy den prins met eene ſtoutheit en ſtandvaſtigheit, die hem eigen waren. Zy raakten aanſtonts handgemeen, en bragten malkander zulke ſchrikkelyke ſlagen toe, dat zy het behoudt van hun leven niet dan aan de ſterkte hunner wapenen verſchuldigt waren. De verwoedheit en wederſtandt, die zy van weêrzyden in hunne onderlinge kracht vonden, bragten hen haaſt buiten adem. Terwyl zy een weinig ruſtten, dacht de prins, die over de dapperheit en behendigheit van zynen vyandt verwondert was, dat hy de zynen geen nadeel zou doen met hem zyne vriendſchap aan te bieden, indien hy van zyne vrienden wilde zyn, en het eedgeſpan verlaten. Daar was zulk eene oprechtheit in deze edelmoedige daadt van *Eduard*, en ten anderen zulk eene eer voor *Gourdon* in deze aanbiedinge, die hy hem deedt, dat hy geen oogenblik twyffelde om de zelve aan te nemen. Hy boog zich diep neder op de boom van zynen zadel, en zeide tegen den prins, dat hy met veel eerbiedigheit zyne edelmoedige aanbieding aannam; dat hy zich geheel aan hem overgaf, en dat hy in het vervolg geen trouwer dienaar zou hebben dan hem (a). Hy heeft daar in ook zyn woordt gehouden, en de uitdaging van *Eduard* (die men echter niet moet navolgen) viel tot zyn geluk uit, en eindigde tot zyn voordeel deze twede onderneming tegen de oproerigen.

Zyne edelmoedigheit.

De

(a) Anderen zeggen, dat *Gourdon* door het volk van *Eduard* omcingelt en gevangen wierdt.

1267. De derde bleef over tegen die van Ely, die wel de voornaamſte was, en ook ter zelver tydt de zwaarſte. Wy hebben geſproken van de belegering, welke de dappere *Herevard*, die zich in dat eilandt hadt verſchanſt, vier jaren tegen al de macht van *Willem* den Veroveraar uithieldt: het beleg, dat de zamengezworenen uitſtonden, was niet korter, noch weinig min roemruchtig; de eene en de andere beſtondt alleen in het begin in eene inſluiting, die het uitlopen der belegerden niet belette. Deze laatſten ſtroopten niet alleen door de ganſche provincie van Cambridge, daar het eilandt Ely in legt, maar ook in die van Nortfolk en Suffolk, die zy uitplunderden, of grote ſommen dwongen te geven om 'er van bevryd te zyn.

In dezen tuſſchentydt hieldt *Henrik* zyne Parlementen, zynde dit byna al wat hy kon verrechten. Hy kwam daar dikwils zelfs kwalyk af, mitsdien hy van belaſtingen en accyzen ſprak, en niemandt gunſt bewees dan voor geldt. Het eerſte wierdt gehouden den 24 Auguſty des jaars 1266 in de ſtadt Kenelworthe *, alwaar men niet anders deedt, dan twaalf gemachtigden benoemen, door welker raadt men een middel zou beramen tot het helen van de rampen, daar het ryk onder gebukt ging, en om de zamengezworenen te bevredigen. Het twede vergaderde te Northampton †, waar in, op den raadt der twaalf gemachtigden, beſloten wierdt, dat men eene algemene vergiffenis aan alle die van het eedgeſpan waren zou toeſtaan; dat men alle beſluiten van aangeſlagene goederen zou vernietigen, behalven die van *Montfort* en *des Ferrers*; dat alle andere gebannenen in hunne goederen zouden worden herſtelt, mits betalende de waarde van hunne inkomſten zeven jaren lang. Dit was geenzins het middel om de geeſten te bevredigen. De gezant van den paus voegde het zyne mede by het beſluit van het Parlement, en vermaande de eedgenoten zich te onderwerpen. Zy antwoordden met fierigheit, dat zy nooit zulke onrechtvaardige voorſtellingen zouden aannemen, en dat, ver van iets van de belaſtinge van zeven jaren te betalen, die men van hen vorderde, zy de wapenen niet zouden nederleggen voor dat de koning aan ieder het gene hy van hen hadt gerooft hadt wedergegeven, en ter zelver tydt het verdrag van Oxford herſtelt. Zy voegden daar nog by, dat zy, dewyl zy op het woordt van den koning, door hem zo menigmalen gebroken, niet meer konden vertrouwen, gyſelaars eiſchten, die hen op het eilandt zouden moeten gelevert worden, om aldaar vyf jaren borg te blyven van het verdrag: een tydt, dien zy dachten verplicht te zyn te ſtellen, om verzekert te wezen, dat men voortaan met meer getrouwheit zou te werk gaan, dan men tot nu toe gedaan hadt.

Styfhoofdigheit des konings.

* voor het innemen van het kaſteel, dat zich niet overgaf dan op het laatſte van December.

† op het laatſte van het jaar 1266.

Standvaſtigheit van het Parlement.

Dat was al te ſtout geſproken. Het hof wachtte zich wel een zodanigen eiſch toe te ſtaan. De koning hadt daar het meeſte gevoel van, en de prins *Eduard*, die met zyn leger gereed ſtondt om de inſluiting van het eilandt Ely in eene belegering te veranderen, en de overgaaf van de ſterkte met kracht door te zetten, dacht niet anders dan om deze onderneming zo gelukkig te doen uitvallen, als de twee voorgaande.

Zyne edelmoedigheit.

Dus alles tot den aanval gereed zynde, begon hy omtrent op de zelve wyze, als *Willem* de Veroveraar twee honderd jaren te voren hadt gedaan *, wanneer hy 'er den trotſchen *Herevard* uit joeg. Hy liet dyken maken, en bruggen op verſcheide plaatſen over de rivieren ſlaan, die dit eilandt omvingen. Hy deedt op andere de ondiepte peilen, om te zien waar zy waadbaar waren; en zyn volk doende voorttrekken, liet hy 'er eenige over houtvlotten, en andere door de ondieptens gaan, en kwam onverwacht voor het kaſteel. 1267.

De zamengezworenen, die tot nu toe onbedwingelyk ſchenen, of zich dus hadden verbeeld te zyn, waren zo verwondert de vyanden aan hunne muren te zien, zonder dat de moeraſſen, of de rivieren, hunne aanmadering hadden kunnen beletten, dat zy van andere gedachten wierden. Het zorgeloos vertrouwen, daar zy door voorgegeven hadden, dat zy zich en de ganſche natie van eene volſtrekt machtige regering zouden verloſſen, verliet hen in een oogenblik, en hun edelmoedig voornemen, van de wapenen niet neder te leggen, voor dat zy de vryheit voor hun vaderlandt hadden wedergekregen, vergetende, ſmeten zy de wapenen neder, en vluchtten, zonder te vechten, of den minſten tegenſtandt te bieden, of, gelyk andere ſchryvers zeggen, namen de genade aan, die hen door den overwinnaar wierdt aangeboden *. Zo weinig kwam den prins *Eduard* eene zo gewigtige belegering te koſten, daar de ganſche lof alleen in de zelve te durven ondernemen beſtondt, hebbende in deze uitvoering geen verhindering dan het overtrekken der meiren en rivieren gevonden.

* den 1 July.

De graaf van Gloceſter maakt zich meeſter van Londen.

De aaneenſchakeling van deze gelukkige uitkomſten wierdt geſtuit door den inval, dien de graaf van Gloceſter, die tot nu toe niets hadt ondernomen, zonder bloedt te ſtorten, in Londen deedt. De prins kreeg daar de tyding van toen hy zich meeſter van het eilandt Ely maakte (a). Dit was geen kleine droefheit voor hem. De graaf van Gloceſter hadt nog meer hertzeer, wanneer hy verſtondt, dat, zo als men hem de ſtadt Londen door de verſtandhoudinge, die hy van binnen hadt, gereed was over te leveren, de zamengezworenen het kaſteel van Ely aan den prins *Eduard* hadden overgegeven. Deze ſlag verzette alle zyne voornemens Meeſter van Londen en van den Tour zynde, daar hy den gezant van den paus hadt uit gejaagt, die daar zyn verblyf gedurende de beroerten hadt, hieldt hy zich daar niet veilig na het verliezen van eene plaats †, die hy onverwinnelyk achtte te zyn. Hy kende de ongeſtadigheit van het volk van Londen, en dorſt zich daar niet op vertrouwen. Buiten dat vreeſde hy het zegepralende leger van den jongen prins, en zyn eenigſte vriendt *Leolin*, op wien hy ſtaat kon maken, was niet naby genoeg om hem te kunnen helpen. Hy was derhalven verblyd, dat de Roomſch koning zyne verzoening by den koning wel wilde uitwerken, en hy ondertekende het verdrag, dat deze middelaar floot, by het welke hy alle zyne goederen behieldt. Hy verkreeg niet alleen zelf vergiffenis * van den koning; maar in de zelve wierden ook die van Londen begrepen, en deze verzoening wierdt gevolgt van die alle de andere heeren. Dit verdrag wierdt geſloten op den 15 Juny, en bygevolg voor de verovering van Ely.

† volgens die genen, die deze verovering ſtellen ten tyde van den inval in Londen.

Maakt zyn verdrag met den koning. *Acta Publ. Tom. I, fol.* 841. **Pardon.*

De vergiffenis ſtrekte zich nog verder uit. De onhandelbare *Leolin* was blyde, dat hy daar mede in begrepen was. Dit was, zegt men, het werk van den gezant. De koning was tot Shrewsbury (b) genadert, en ſtondt gereed om in Noord-

De prins van Walles is daar mede onder begrepen.

Verovering van het eilandt Ely. * Zie fol. 221.

(a) Anderen ſtellen dezen inval niet zonder grondt eer de prins voor Ely kwam.
(b) Anderen zeggen tot aan Montgommeri.

1267. Walles te vallen met een leger, dat bekwaam was om dezen onverzoenlyken vyandt van de Engelſche kroon, de toevlucht van alle wederſpannigen, en zelfs den grootſten oproermaker van het ryk, onder te brengen.

Hoe trotſch *Leolin* ook was, nochtans was hy bevreest, dat hy 'er van overrompelt zou worden; en ziende geen verandering te gemoet, noch van den kant van die van Ely, die onder de macht van den koning hadden moeten bukken, na hen zo lang in vreze gehouden te hebben, noch ook van den kant van den grave van Gloceſter, die zyne vrede hadt gemaakt, was hy mede bedacht de zyne te maken. De tuſſchenſpraak van den gezant van den paus was hem hier niet ondienſtig; hy verkreeg met de genade van den koning alle de plaatſen, die men hem hadt afgenomen, wederom (a): doch het koſtte hem niet alleen twee en dertig duizend ponden Sterling; maar hy was daarenboven genoodzaakt, den koning hulde van zyn prinsdom van Walles te doen, en zekere kaſteelen, die voor den koning wel gelegen waren, aan hem af te ſtaan.

Op deze wyze wierdt de vrede algemeen, en de gezant, die ſterk gewerkt hadt om ze voor het ryk te verkrygen, wilde niet, dat de zelve door zyne beſtraffingen weder zou verſtoort worden. Derhalven ligtte hy den ban, dien hy tegen *Montfort* en zyne aanhangers hadt uitgeblixemt. Aldus raakte alles in ruſt. Wy zullen nu de ſtilte op den ſtorm zien volgen, en Engelandt in een oogenblik van eene geweldige ontroering tot eene volmaakte geruſtheit overgaan.

De algemene ruſt herſtelt.

1268. Krakeel van de ſleerknechten.

Echter was 'er in het jaar 1268 een bloedige twiſt te Londen tuſſchen de leerknechten van de twee ambachten, de zilverſmids en de ſnyders; die handgemeen raakten, zo dat 'er verſcheide ſneuvelden; maar deze beroering wierdt haaſt door de zorge van de regering geſtilt, die zich van de voornaamſte der zelven verzekerde, dertien van de meeſt ſchuldigen liet hangen.

Het ganſche ryk in vrede. * in de provincie van Wilt op het laatſte van November.

Het jaar liep gelukkig ten einde met de zittingen van het Parlement, dat de koning te Marlborough * hadt zamengeroepen, en door de beſluiten, die 'er, om de ruſt in het ryk te houden, wierden gemaakt. Toen zag men den koning en de Pairs in eene volmaakte eensgezindheit; ieder vertoonde het leedwezen, dat hy over het voorledene hadt, en trachtte de onordentelykheden, die gepleegt waren, door een rechtvaardiger en gematigder gedrag te verbeteren.

1269.

Deugdt van den grave van Gloceſter.

Doch daar ſcheelde weinig aan, of men zag in het volgende jaar den haat en de verdeeldheden herleven. De graaf van Gloceſter raakte in geſchil met den prins *Eduard*, die hem verdacht hieldt van een al te gemeenzamen omgang met zyne gemalinne. Het wierdt echter niet ruchtbaar; en het zy hy in het vervolg overtuigt wierdt van het tegendeel, het zy hy zynen ingebeelden hoon gaarne aan de vrede van het ryk opofferde, hy hieldt zich ſtil, en ſmoorde zyn ongenoegen (b). Dit deedt hy min door ſtaatkunde dan door ware deugdt, gelyk het eenige jaren daar na bleek door de getrouwheit, die hy den afwezenden prins bewees, wanneer de koning, zyn vader, kwam te ſterven, en door de dienſten, die hy aan hem ſedert zyne komſt tot de kroon deedt.

Behalven dit viel 'er in het lopende jaar niets voor, dat eenig verhaal verdient. De jaarboeken maken alleen gewag van eene bovengewone koude, daar de rivieren zo digt door bevrozen, dat men met wagens en paarden over den Theems reedt, niet alleen van Lambeth tot Weſtmunſter, maar ook van Sandwich tot aan Londen.

1269. Ongemene koude.

De zelve ſpreken ook nog van eene prachtige graſtede, die *Henrik* ter eere van *Eduard* den Belyder (a) in de kerk van Weſtmunſter deedt oprechten, alwaar de kas van het overſchot van dezen Heilige met goudt en edelgeſteenten overdekt was, als of hy daar door de natie een laatſten indruk wilde geven van zyne oprechte meninge omtrent het nakomen der wetten, welker inſtelling zy aan de gematigtheit van dezen koning, den laatſten van den Saxiſchen ſtam, verſchuldigt was.

Graf van St. *Eduard.*

Het ſcheen zekerlyk, dat *Henrik* niets meer ter herte nam dan de rechtvaardigheit. Hy beriep de Pairs in het jaar 1270, die te Londen vergaderden, en vermaande hen, dat zy recht en gerechtigheit zouden handhaven. Tot hier toe was 'er niet, of het was pryswaardig. Doch in het vervolg ging het anders. Hy voegde daar by, dat hy begeerde, dat men de oorſpronkelyke tytels onderzocht, uit wier kracht ieder zyne landeryen bezat, en beval ten dien einde de zelve aan den opperrechter in ieder provincie op te geven. Dit bevel veroorzaakte eenige murmurering, en het duurde niet lang, of men ondervondt, dat men veel zwarigheit in de uitvoering ontmoeten zou. *Jan* van Varennes, graaf van Surrey, wiens kleinzoon onder de volgende regering bekend wierdt door zyn onderkoningſchap van Schotlandt *, floot den opperrechter met dit ſtoute antwoordt den mondt. Wanneer Mylord *Zouch*, hoofdrechter van Ierlandt, hem vroeg, door wat recht hy zyne domeinen bezat, antwoordde hy: *Myne voorvaders hebben de zelve door hun zwaardt gewonnen, en het is door dezen* (vervolgde hy, zynen degen uit de ſchede trekkende) *dat ik de zelve meen te beſchermen.* Indien hy het daar by hadt gelaten, miſſchien zou zyne trotſchheit niet ſtrafbaar zyn geweeſt; maar zy ging te ver. Hy kwam van de woorden tot de daadt, daagde den opperrechter uit, en zonder ontzag te hebben voor de rechters van des konings bank, noch voor den laſt van den koning zelf, daar zy de uitvoerders maar van waren, bragt hy hem vele ſteken toe, en kwetſte hem zo gevaarlyk, dat hy 'er van ſtierf. Het was niet alleen een moordt, maar hoog-verraadt †, en men verwachtte geen genade voor twee zo grote hatelyke misdaden. Hy verkreeg de zelve nochtans. De zaak wierdt geoordeelt vergeeflyk te zyn op de verklaring van vyf en twintig ridders, die zwoeren, dat 'er niets voorbedachtelyk, noch ſtrafbaar in de daadt van den grave van Surrey ſtak, maar dat het een enkel ongeluk was, naardien hy niet van voornemen was geweeſt om het ontzag van de bevelen des konings te kwetzen, noch den opperrechter het leven te benemen. Het koſtte hem alleen eene boete van twaalf honderd marken, ten voordele van den koning, en het bloedt, in zynen dienſt geſtort, bleef ongewroken (b).

Trotſchheit van Mylord *Varennes.* * in het jaar 1296.

† misdaadt van hoogverraadt.

Engelandt genoot eene ruſt, die door deze geſchillen niet kon geſtoort worden. De gezant van den paus nam dezen tydt waar om den adel van het ryk in het algemeen, en in het byzonder den prins *Eduard* aan te zetten om het kruis aan te

(a) Dit verdrag wierdt eerſt gemaakt op den 25 September.
(b) Anderen zeggen, dat de Roomſch koning het geſchil bylcide, dat van geen minneyver van den grave kwam; maar wel uit mistrouwen van den prins, die zynen opſtandt vreeſde.

(a) Koning *Henrik* de VIII vernietigde deze bygelovigheit.
(b) Anderen zeggen, dat hy aan den koning vyf duizend, en twee duizend ponden aan den zone des vermoorden moeſt geven.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1270. Kruisvaart van den prins *Eduard*,

te nemen, en naar het Heilige Landt te trekken. Deze gezant van *Clemens* den IV was zyn ampt altydt in Engelandt blyven waarnemen, niettegenstaande de doodt van den paus, die in December van het jaar 1268 voorviel, en by het openstaan van den H. stoel, die niet eer dan in het jaar 1271 * wierdt vervult. Hy wist den jongen prins de eer van deze onderneming zo wel voor te stellen, dat hy zich daar door liet bewegen, en zyn broeder *Edmond*, benevens den grave van Glocester, tot het aanvaarden van het kruis bragt, welke heer het jaar te voren met *Eduard* in verschil was geweest over zyne minnaryen met de gravinne, zyne gemalinne, waar door men ziet, dat hy die gedachten niet meer hadt, of dat de prins de zelve hadt laten varen †. Bynade meeste jonge adel volgde deze drie aanzienlyke hoofden, en Engelandt, dat zich naauwlyks van zyne binnenlandsche oorlogen en van zo vele belastingen, die het van menschen en geldt hadden uitgeput, herstelt hadt, gevoelde door dezen buitenlandschen oorlog eene nieuwe uitputting zo van zyne inkomsten, als van zyne inwoonderen. De schaarsheit van geldt was zo groot, dat *Eduard* verplicht was het hertogdom van Guiënne, waar in hy door zynen vader gehuldigt was, aan den koning St. *Lodewyk* voor dertig duizend marken, die deze aan hem leende, te verpanden.

* door de verkiezing van *Gregorius* den X.

† volgens die genen, die van die liefde spreken.

Met St. *Lodewyk*,

Men zegt, dat het minder is geweest op het verzoek van den Franschen koning, dan wel op dat van den gezant van den paus, dat de Engelsche prins tot dit voornemen kwam, daar alle staatkundige regelen, en de minste kennis van zaken den eenen en den anderen van hadden moeten afweeren. *Lodewyk* was in de eerste onderneming ongelukkig geweest, en de stoot, dien hy in het jaar * 1250 in Afrika hadt geleden, zou ieder afgeschrikt hebben om weder derwaarts te keren. Zyn yver viel dodelyk voor hem uit. De eerste maal hadt het hem zyne vryheit gekost, die hy in den slag met den Sultan van Egypten op den oever van den Nyl verloor, en in dit jaar kostte het hem zyn leven in het veldt voor Tunis, dat hy ging belegeren.

Trotschheit van Mylord *Varennes*, * in het jaar 1296.

† misdaadt van hoogverraadt,

Eduard, die zulke droevige ongelukken nog niet hadt ondervonden, kende het gevaar van eene zo hagchelyke onderneming niet; buiten dat jonger dan *Lodewyk* zynde, was het hem meer te vergeven, dat hy zich liet vervoeren door de begeerte naar eere, en de hoop van overwinninge, daar zy zich beide mede vleiden.

En den koning van Arragon.

Een derde hadt zich mede by hen gevoegt. Dit was *Jacobus*, koning van Arragon. Deze moest zyne macht by die van *Eduard* voegen, om te gelyk naar Asië over te gaan, en het Heilige Landt van de ongelovigen te herwinnen, terwyl *Lodewyk* Tunis en gansch Afrika zou trachten te vermeesteren. Maar de Arragonneesche koning vergenoegde zich met alleen eenige schepen, onder het bevel van zynen natuurlyken zone, te zenden, latende aan *Eduard* het overige werk afspinnen.

Aanmerking op deze onderneming.

Wat verschoning men voorts van den kant des laatsten zou kunnen bybrengen, men moet bekennen, dat 'er meer moedt en vuur dan wysheit in deze onderneminge stak, waar van vele gewigtige redenen hem hadden behoren af te schrikken, en beletten naar den gezant en den koning van Vrankryk te luisteren. Hy zag den koning *Henrik*, zynen vader, tot hoge jaren gekomen, die hem eerlang door zyne doodt een machtig ryk stondt na te laten. Hy behoorde veel eer op de opvolging gedacht te hebben, die niet ver af was, dan eene aan het einde van de wereldt te zoeken, daar hy het minste recht niet toe hadt. Buiten dat kon zyne afwezendheit hem zeer nadeelig zyn. Hy moest gedacht hebben op het gene het aan *Robert*, hertog van Normandië, hadt gekost, van met *Godefroi* van Bouillon naar Asië getrokken, en buiten Engelandt geweest te zyn ten tyde van de doodt van *Willem* den II, die op zyne wederkomst den troon ingenomen vondt door zynen jonger broeder †, die den zelven overweldigt, en zich daar op vast gemaakt hadt. Het was mogelyk ook om diergelyke overwelding voor te komen, dat hy *Edmond*, zynen jonger broeder, met zich nam. Maar waren 'er geen andere overweldigers te vrezen? Buiten dat de oproeren, die onder de regering van zynen vader zo dikwils voorgevallen waren, waren die zo gestilt, dat men het vuur, onder de asche smeulende, niet hadt te duchten? bovenal, wanneer hy afwezende zou zyn, en dat men niet weder houden zou zyn uit ontzag voor een koning, die nooit veel yver hadt getoont, en door zyne hoge jaren laf en zwaarmoedig was geworden. Zeer gelukkig was hy, dat alles in stilte bleef, en de doodt van koning *Henrik*, die inderdaadt gedurende zyne afwezendheit voorviel, niemands staatzucht tot den troon verwekte. Echter liep hy 'er het gevaar van. Hy stondt mogelyk bloot voor de oproeren, daar het ryk niet zonder grote verwondering van bevryd bleef, op een tydt, die 'er veel bekwamer toe was dan eenige andere: zo dat hy aan het enkel geluk, in weêrwil van den misslag, dien hy omtrent de staatkunde en zyn waar belang beging, de rust van den Staat en de bewaring van zyn recht verschuldigt was. Laat ons iets van zyne onderneminge zeggen.

1270.

† *Henrik* den I.

Aankomst van prins *Eduard* in Spanje.

Hy ging scheep, gelyk wy reets gezegt hebben, met zynen broeder, den prins *Edmond*, den grave van Glocester, en eene menigte jonge heeren uit Engelandt en Guiënne. Het volk, dat hy met zich nam, was ook genoegzaam om zyn voornemen uit te voeren. Hy wierp het anker voor de eerste maal op de kust van Spanje, en een Fransche schryver † zegt, dat hy zich bevondt op de bruiloft van den prins *Ferdinand*, zoon van *Alphonsus* den X, koning van Castilië, die een mededinger van het keizerryk met *Richard* van Engelandt was, waar uit blykt, dat het geschil tusschen deze twee mededingers niet zeer hevig moet geweest zyn, dewyl de neef van den laatsten geen zwarigheit maakte om de plegtigheit van den zone van den anderen by te wonen. Het is waar, dat *Eduard* ook schoonbroeder van *Alphonsus* zynde, het niet vreemd is geweest, dat hy zich op de bruiloft van zynen zone liet vinden. Het feest wierdt te Burgos gehouden, en de koning van Arragon, grootvader van *Ferdinand* van moeders kant, was daar ook. Het is waarschynlyk, dat hy daar het kruis met *Eduard* aannam, of dat hy met *Philips* van Vrankryk †, broeder van de bruidt, den weg, dien zy zouden houden, beraamden, om op een en den zelven tydt in Asië en Afrika op de ongelovigen aan te vallen.

† *Mezeray*.

† Hy volgde op St *Lodewyk*, zynen vader.

Het is hier de plaats niet om van het landen van *Lodewyk* in Afrika te spreken. Wy zullen dit verhaal tot de regering van dezen prins sparen, wanneer de order, die wy in onze Geschiedenisse volgen, ons daar zal by brengen: nu zullen wy alleen van den tocht van *Eduard* spreken.

Zyne zankomst in het leger voor Tunis.

Hy vertrok van de Spaansche kust met den koning van Arragon; maar hy wierdt haast van hem verlaten. De Arragonees, die geen oprecht voornemen hadt om hem te vergesellschappen, vergenoegde zich, gelyk wy gezegt hebben, met hem

1270. eenige ſchepen te laten, onder het bevel van *Ferdinand*, zynen natuurlyken zone, en keerde weder naar zyn ryk met het overige van zyne vloot. *Eduard* vervolgde echter zynen weg, en gelyk het beſluit van deze kruisvaarders was genomen, dat de eenen Tunis in Afrika belegeren, en de anderen naar de haven van Akre, in Aſië, zouden ſtevenen, twee ſteden in de Middelandſche zee, kwam hy in het naauw van Gibraltar, alwaar deze zee begint, die de oevers van deze twee gedeelten der wereldt beſpoelt. Hy bezichtigde in het voorby-zeilen van de kuſt van Afrika het leger voor Tunis, het zy de windt hem derwaarts dreef, het zy de twee koningen zo waren afgeſproken. Hy vondt het Chriſten leger daar in een ſlechten ſtaat; hun koning was reets aan eene geſtadige koorts geſtorven, en de buikloop ſleepte dagelykſch vele officieren en ſoldaten weg. Een zo droevig gezicht behoorde hem de oogen geoopent te hebben, en door de vreze van een diergelyk ongeluk weder naar Engelandt doen keren voor dat hy iets verloren hadt. Doch hy wierdt daar niet door afgeſchrikt, en zonder zich te laten verzetten door het ongeluk van het Franſche leger, noch door het weigeren van zich by hem te voegen, om zamen de ſchade, die het zelve in Afrika hadt geleden, in Aſië te gaan herſtellen, volhardde hy in zyn voornemen. Het was te vergeefſch, dat verſcheide wyze bevelhebbers hem vertoonden, dat, na eerſt verlaten te zyn van den koning van Arragon, en zich buiten hope te zien om van de Franſchen te worden ondersteunt, die niet dan op hun wederkeren dachten, hy hun voorbeeldt behoorde na te volgen; dat hy alleen niet machtig was om al het geweldt van den Sultan van Egypten ‡ tegen te gaan, en dat hy het zelve geheel op zynen hals zou halen, na dat de belegering van Tunis zou opgebroken zyn. *Indien gy my alle verliet*, antwoordde hy hen trotſchelyk, *en ik niemandt by my hieldt dan mynen ſtalmeeſter* Fouin, *zal ik nochtans mynen weg vervolgen, en met hem alleen in Akre komen.* Een zo ſtandvaſtig en beſluitend antwoordt ſloot iedereen den mondt, en men bevlytigde zich alleen hem zyne genegenheit en yver te tonen. Derhalven de windt goed geworden zynde om de reis voort te zetten, ligtte men het anker, en de ganſche vloot kwam gelukkig in de haven.

‡ Ben Lakbar.

Zyne ſtoutheit en volſtandigheit.

Zyne landing in Akre.

De ſtadt Akre was aan de Chriſtenen gebleven ſedert dat *Philips Auguſtus* en *Richard* Leeuwenhert de zelve in het jaar 1191 verovert hadden. *Saladin* hadt ze hen door het verdrag, met *Richard* gemaakt, gelaten, en zy verdedigden zich daar in tegen al het geweldt der Saracenen, die zich daar van meeſter wilden maken. Het was eerſt in het jaar 1292, dat deze laatſten ze weder bemachtigden, gelyk ook mede de plaatſen in de Levant, daar zy de Chriſtenen uit verdreven, die uit het Weſten waren gekomen, om daar een ryk en verſcheide prinsdommen op te rechten.

Het gevaar, dat hy liep.

Zy raakten de eene na de andere kwyd; maar hun volle ondergang was nog niet gekomen, toen *Eduard* de Engelſche vlag in de haven van Akre kwam planten, en zyn volk ontſcheepte. Dit geſchiedde onder een gejuich der vier voornaame natiën *, die 'er de oppermacht van hadden gedeelt, en die verwachtten, dat de Engelſche prins de ſchrik weder onder de Saracenen zou brengen, gelyk wel eer zyn oudoom *Richard* hadt gedaan. Maar hy behaalde daar minder zyne overwinningen by dan zyne ongelukken, en na drie jaren geſtreden, en veel ongemak geleden te hebben, daar de ſchryvers de omſtandigheden niet van hebben geweten, of vermeld, kwam hy weder in Engelandt, het vergift en het zwaardt der ongelovigen naauwlyks ontkomen zynde. 1270.

* de Franſchen, de Venetianen, de Genuëzen en Pizanen.

Eenigen* zeggen, dat een moordenaar hem drie ſteken met een vergiftigt mes hadt gegeven, terwyl hy doende was de brieven te lezen, die hy hem ter handt hadt geſtelt. Anderen melden, dat hy gekwetſt wierdt † door een pyl, die een moordenaar naar hem ſchoot. Alle komen zy daar in overeen, dat het yzer, daar hy door gekwetſt wierdt, vergiftigt was geweeſt. Dus hadt hy dit met *Richard* gemeen, die in eene gevaarlyke ziekte viel, en dat hy door de verzwakking, die het vergift en de koorts in zyn ligchaam veroorzaakten, gedwongen wierdt zyne gezondheit in zyn geboortelucht weder te gaan zoeken. 1271.

* Zie S. Daniel.

† Zie Stow.

Hy is gedwongen naar Engelandt te keren.

De doodt van den koning, zynen vader, riep hem ook wederom van daar, en het was wel billyk, dat hy meer zorg droeg voor eene van de ſchoonſte kronen van Europa, die hem was te beurt gevallen, dan voor de herſtelling der zaken, die de kruisvaarders in het Ooſten raakten. Behalven dat zag hy de zelve in zulk een wanhopigen ſtaat gebragt, zo door de verdeeldheden der vier voornaame natiën, daar de eene over de andere wilde heerſchen, als door de wapenen der ongelovigen, en het was niet mogelyk, dat zy eene zo ontzagchelyke macht langer wederſtonden. Eer dat wy het vertrek van dezen prins en zyne komſt tot den troon beſchouwen, moeten wy een einde van de regering van *Henrik* maken. 1272.

Verdeeldheden der Chriſtenen in het Ooſten.

Daar gebeurde niets van belang onder in de twee jaren, die zy nog kwam te duren ſedert het vertrek van den prins. Engelandt was in eene diepe ruſt, en de jaarboeken geven ons zo weinig ſtof aan de handt, als of *Eduard* by zyn vertrek het ryk van alle menſchen hadt ontbloot gelaten, en niemandt daar in overgebleven was.

Zy ſpreken niet dan van een watersnoodt, die te Kantelberg in het jaar 1271 voorviel, daar vele huizen door wierden nedergeworpen, en vele menſchen om het leven raakten. Zy maken ook gewag van een oproer te Norwich, alwaar het klooſter, dat den naam van de Drievuldigheit droeg, door de muitmakers in de aſche wierdt gelegt (a). De koning liet dezen overlaſt niet ongeſtraft. Men maakte den ſchuldigen hun geding op; dertig van hen wierden tot verſcheide doodſtraffen, naar de verſcheidenheit van hunne misdaden, de ſtoutſte muitelingen tot de koorde, en de brandſtichters tot het vuur veroordeelt.

Watersnoodt in Kantelberg.

Men verſtondt in dit zelve jaar de droevige doodt van den prins *Henrik*, zoon van den Roomſch koning. Hy hadt *Eduard* tot in Afrika gevolgt; maar het gezicht van het leger voor Tunis, en de ellendige ſtaat, waar in het Franſche leger was gebragt, hadden in hem zulk een afſchrik van den tocht naar Aſië veroorzaakt, dat hy den moedt niet hadt om verder te gaan. Van prins *Eduard* afſcheidt genomen hebbende vertrok hy naar Engelandt. Zyn ſchip in eene haven van Toskanen gekomen zynde, wilde hy Rome zien. Hy ging door Viterbo, alwaar hy in eene kerk *Guido* van Montfort, die uit Engelandt gebannen, en naar Italië gevlucht was, ontmoette, die op den zelven tydt, als hy, van de ongelukkige Afrikaanſche onderneming was te rug gekomen, alwaar hy den graaf van Anjou hadt gevolgt. *Henrik* dacht in *Montfort* geen vyandt te vinden, die een Engelſchman was uit hoofde van zyne moeder, van het zelve bloedt, als de prins, en zyne nabeſtaande.

Bedroefde doodt van den prins *Henrik*.

Wraak van *Montfort*, zoon van den graave van Leiceſter.

(a) Men vernam daar na, dat dit was geſchied door de boosheit van een prieſter. Zie *Tyrrel*, die al het ongeluk den monniken toeſchryft.

1272. de. Maar de wraakzuchtige *Montfort* zag zyne nabeſtaanden van zyn moeders kant aan als zo veel moordenaars van zynen vader, en zocht zyn bloedt door het hunne te wreken. Dus zonder eenige achting voor zyne maagſchap, noch voor de heiligheit van de plaats te hebben, vermoordde hy den onſchuldigen *Henrik* aan den voet der altaren.

De Roomſch koning, vader van dezen prins, leefde toen nog. De wrede doodt van zynen zone verſtaan hebbende, nam hy de zelve zo ter herte, dat hy daar ziek van wierdt, en weinig dagen daar na ſtierf.

Doodt van koning *Henrik*.

De koning *Henrik*, zyn broeder, overleefde hem niet lang. Hy kreeg de koorts in het begin van November, en voelendedat zyne ziekte dodelyk was, riep hy den grave van Gloceſter, een van de eerſte Pairs van het ryk, die het meeſte tot de ruſt, of tot de beroerten van het ryk in de afwezendheit van zynen erfgenaam kon toebrengen. Hy was hem op den tocht naar het Heilige Landt gevolgt: doch het moet zyn, dat hy was wedergekeert, of dat hy hem, gelyk zo vele anderen, voor Tunis hadt verlaten. Hoe het zy, de koning, ſtervende, deedt hem tot zyn bedt naderen, en zweren, dat hy den jongen prins, die hem ſtondt op te volgen, getrouw zou zyn, en zorg voor de regering dragen, tot dat hy van Paleſtina zou wedergekomen zyn. De eedt, dien de graaf van Gloceſter hem des aangaande deedt, ſtelde hem geruſt. Hy dacht niet anders dan op zyn gewiſſe, en op den 16 * November gaf hy den geeſt.

*of, volgens anderen, op den 21 van die maandt.

Zyne bekwaamheden.

Zodanig was op zyn vyf en zestigſte jaar, na eene regering van zes en vyftig jaren, de geruſte doodt van een vorſt, die den ganſchen tydt van eene zo lange regering in beroerten hadt doorgebragt, indien men zyne minderjarigheit en de twee laatſte jaren van zyn leven daar buiten ſluit. Al te veel geregeert door zyne gunſtelingen; al te tederhertig voor zyne broeders van het twede bedde, en voor de nabeſtaanden van zyne gemalinne; al te ſtyfhoofdig voor zyne onderdanen; al te gretig naar geldt, dat hy van alle kanten byeenſchraapte; nog kwiſtachtiger en gereder om het weg te ſchenken; al te trotſch in voorſpoedt; al te ſlaphertig in tegenſpoedt zynde, moet men niet verwondert zyn, dat hy met zo weinig deugden en zo vele misſlagen niet gelukkig, noch roemruchtig heeft kunnen regeren. 1272.

Ongeluk en geluk van zyne regering.

Men kan echter zyne regering niet onder de ongelukkige ſtellen. Hy hadt ook zyne tyden van geluk en ruſt; hy hadt zelfs eenige van prachten zegepraal. Het beſte van alles was, dat by hem geen wreedheit wierdt gevonden. Onder zo vele opſchuddingen en beroerten zag men geen bloedt van burgeren op ſchavotten en door beuls handen vergieten. Laat ons nog zeggen, dat de Parlementen onder zyne regering in order zyn gebragt; en hoewel de volſtrekte regerings-gezinden het tegendeel zeggen, deze gelukkige regering van *Henrik* den III zal aan de natie altoos dierbaar zyn, en hem de hardigheit in het herſtellen van des lands middelen en de onvoorzichtigheit in derzelver verſpilling doen vergeven. Kortom, de roem van zynen opvolger zet den zynen een groten luiſter by, en het ſtrekt hem tot geen minder eere, dat een doorluchtige zoon hem heeft overtroffen, dan dat hy door zyne gematigtheit de geweldenaryen en de onrechtvaardigheden van zynen vader vergoed heeft.

Zyne kinderen.

Hy liet uit zyn huwelyk met *Eleonora* van Provence na *Eduard* en *Edmond*. De eerſte regeerde na hem, en hy gaf aan den anderen de graafſchappen van Lankaſter, van Cornwall, van Leiceſter en van Derby, met den tytel van heer van Monmouth. Hy liet ook twee dochters na, *Margareta* en *Beatrix*, waar van de eerſte met *Alexander* den III, koning van Schotlandt, en de andere met *Jan* den, hertog van Burgundië *, trouwde.

* van het huis van *Dreux*.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

EDUARD DE I (a).

1272. Regering van *Eduard* den I. *Hiſt. Angl. Script. Matth. Weſm. Stow, Daniël, Brady, Tyrrel*, de Vader *Orleans, Walſingham*, enz.

Eduard was nog in Syrië wanneer zyn vader kwam te ſterven. Daar ontfing hy de tyding van zyne doodt, met een verzocht wordende zyne wederkomſt te verhaaſten, en bezit te komen nemen van de kroon van Engelandt. Hy verhaaſtte derhalven zyn vertrek, maar zonder al te groten yl. Hy ſtelde de beſte order, die hy kon, in de zaken van het Ooſten. Hy liet de ſtadt Akre wel verſterkt, met eene goede bezettinge, en een goeden voorraadt van krygs-en lyfsbehoeftens, om eene belegering, daar de Saracenen het geſtadig mede dreigden, te kunnen uitſtaan. Hy vermaande de vier voorname natiën, die daar heerſchappy voerden, tot het byleggen van hun yverzucht en verdeeldheden, en voorzeide, dat de zelve in het vervolg dodelyk zyn zouden. Zyne voorſpelling was maar al te waar, gelyk wy zullen zien. Zyne onderneming dus geëindigt, en alles gereed zynde tot zyne inſcheping, ging hy met een gunſtigen windt onder zeil, en zette in Sicilië voet aan landt. Eer dat wy de wyze zien, op welke hy daar wierdt ontfangen, en zyne reis naar Rome, Vrankryk en Guiënne, mitsgaders de redenen, die hem over de twee jaren in de overzeeſche landen deden vertoeven, moet men aanmerken, op wat wyze de regering in Engelandt wierdt ingeſtelt, en met wat getrouwheit voor den afwezenden koning alle zich eenparigly onderwierpen.

Henrik den 16 November geſtorven zynde, geſchiedde zyne begravenis in de kerk van Weſtmunſter den 20 van de zelve maandt. Zo haaſt als het ligchaam was bygezet, naderden de gra-

Eedt van getrouwheit in zyne afwezendheit gedaan.

(a) Hy was de I van dien name van de Normanſche natie, of ſedert de overwinninge van Engelandt door *Willem* den Veroveraar; anders de IV, als men de Saxiſche *Eduards* mede telt. Zie hunne regeringen boven fol. 131 enz. 144 enz. en 170 enz.

ven van Varennes en Gloceſter, gevolgt van de geeſtelyke en wereldlyke Pairs, tot het altaar, en leiden den eedt van getrouwheit aan den koning *Eduard*, hunnen wettigen oppervorſt, af, dien het recht der opvolginge tot de krone riep, zonder dat zy echter wiſten, of hy nog leefde. Maar zy vonden raadzaam daar niet aan te twyffelen om de mocielykheden van eene tuſſchenregering te myden. De zelve plegtigheit wierdt ook ter zelver tydt in den nieuwen tempel te Londen verrecht, alwaar de Pairs, de geeſtelykheit en de gemeentens de zelve gehoorzaamheit bezwoeren, en men order gaf tot het maken van een nieuw zegel, dat in handen van die genen, welken men de zorg der regeringe toevertrouwde, wierdt geſtelt. Dit was *Giffard*, aartsbiſſchop van Jork, de prins *Edmond*, zoon van den overleden Roomſch koning, en Mylord *Clare*, graaf van Gloceſter. 1272.

De regering tot zyne wederkomſt bepaalt.

Zy traden in hunne bedieningen niet als drie regeerders van het ryk, in afwezendheit van den nieuwen koning, maar als drie ſtaatsdienaren, die buiten zyne order niets deden. Dus wierdt alles op zynen name, en niets op den hunnen, verrecht. De afkondiging, die door het ganſche ryk geſchiedde, om de komſt van dezen prins tot de kroon bekend te maken, was in deze woorden vervat: *EDUARD, door Gods genade koning van Engelandt, heer van Ierlandt, en hertog van Guiënne, enz. Dewyl door de doodt van den koning HENRIK, hoogloffelyker gedachteniſſe, onzen zeer geëerden heere en vader, de kroon van Engelandt door het recht van opvolginge tot ons is gekomen, zo willen en begeeren wy, dat dit aan alle ſteden, dorpen en gemeenſchappen van dit ons koninkryk bekend gemaakt worde, ten einde niemandt des onwetende zy, en ieder zich verplicht houde ons te gehoorzamen als aan hunnen wettigen opperheer. enz. Gegeven te Weſtmunſter den 23 November in het eerſte jaar onzer regeringe, getuigen G. aartsbiſſchop van Jork, Ed. graaf van Cornwall, en G. graaf van Gloceſter.*

Bekendmaking van zyne komſte tot de kroon.

Drie andere bevelbrieven wierden in het volgende jaar afgezonden, de eerſte aan den abt van Dore en Hagenham, om den eedt van getrouwheit van

1273. Bevelſchriften van den kanceliers

1273. van *Leolin*, prins van Walles, af te nemen, die op hunne dagvaarding weigerde te verſchynen; de twede aan de rechters van Ierlandt, om hen te verplichten het gezag van den nieuwen ſouverein op de verbeurte van ligchaam en goedt te erkennen, en de derde aan den burggrave van Surrey en Suſſex, en aan de Sherifs van de provinciën, om het roven en moorden te beletten, op de verbeurte, dat zy daar voor zouden moeten inſtaan. Doch deze drie bevelſchriften waren alleen door den kancelier, *W. Merton*, getekent, die de zelve echter niet dan met de toeſtemminge van hen drien afzondt, hoewel hun zegel, of naam, daar niet in vermeld wierdt, en des konings naam alleen gebruikt.

Brief van *Eduard.*

Voorts, wel ver dat de jonge koning ongenoegen aan den kancelier over de macht, die hy zich hadt aangematigt, toonde, ſchreef hy 'er hem over uit Vrankryk, alwaar hy het op zyne wederkomſt van Paleſtina hadt verſtaan, om hem te bedanken, en te verzekeren, dat hy hem door zyne koninklyke macht zou ondersteunen in de uitvoeringe van een zo noodzakelyk en rechtvaardig werk tot voorſtandt van de algemene ruſt. Zyn brief † is nog voor handen, gedagtekent te Meulon aan de Seine, in welken hy hem verzoekt niemandt te verſchonen, en alle de verſtoorders des ryks, van wat ſtaat de zelve ook mogten zyn, naar de ſtrengheit der wetten te ſtraffen.

† Zie het Byvoegſel van *Brady.*

Zyne landen in Sicilië.

Men moet het vervolg van zyne reize weder by de handt vatten, ſedert het landen in Sicilië, daar wy hem gelaten hebben. Hy wierdt daar met eere door *Karel*, grave van Anjou, tederlyk ontfangen, dien paus *Urbanus* de IV in dat ryk van het jaar 1264 af hadt ingehuldigt. Hy hadt het te voren aan *Edmond*, broeder van den koning *Eduard*, gegeven; maar de weinige luſt, die de Engelſchman, om het zelve aan te nemen, toonde, was oorzaak, dat hy zyne gift herriep, om 'er de huldiging van aan een vorſt, die meer yver en vuur hadt, te geven. Dit ryk was, gelyk wy meermalen gezegt hebben, een leen van den H. ſtoel, ſedert den tydt, dat *Rogier*, die 'er eerſte koning van was, het zelve door de gunſt van den paus wilde bezitten, na dat hy het door zyne wapenen hadt verkregen. Zyne opvolgers waren ongelukkig, welke het door een natuurlyken zone * wierdt ontweldigt. Het ſtrekte nog tot minder geluk aan *Karel* van Anjou en die van zyn huis, gelyk wy op zyn plaats zullen zien. Hy regeerde daar toen met eene volſtrekte macht, doch met minder eere dan wreedheit, bezoedelt met het bloedt van den jongen *Koenraad*, en met dat van den hertog van Ooſtenryk, aan wien hy het hoofdt op een ſchavot hadt doen afſlaan.

1272. De regering tot zyne wederkomſt bepaalt.

Karel van Anjou was daar koning.

* *Tancredus.*

Hy onthaalde *Eduard* wonder grootſch, en niet te vrede zynde hem zo wel in Sicilië te hebben onthaalt, wilde hy hem nog naar Rome verſellen. Hy begaf zich dan met hem ſcheep. De Engelſche koning wierdt door paus *Gregorius* den X met byzondere tederheit ontfangen. Deze paus was voor zyne verheffinge tot den pauſſelyken ſtoel afgezant in Syrië geweeſt, alwaar hy met *Eduard* was overgegaan. Zyn naam was *Thibaud van Plaiſance*, en hy was aarsdiaken van Luik. Hy bleef niet lang in Syrië, dewyl hy in het jaar 1271 al wedergekeert, en op den 1 September van dat jaar tot paus verkoren was. De vriendſchap, die hy met den Engelſchen prins in Paleſtina hadt gemaakt, wierdt op dit gezicht weder krachtig vernieuwt. Hy voelde zich zeer voldaan van de eere, die *Eduard* hem bewees, met hem een medegenoot van zyne reis te noemen, en de eer daar van wel met hem te willen delen. Hy ſtondt hem ook voor dit lopende jaar toe eene tiende op de geeſtelykheit van zyn ryk, en eene aan zynen broeder *Edmond* voor het volgende jaar, willende, gelyk hy zeide, hen beide belonen wegens de onkoſten, die zy hadden moeten ondergaan in hunnen veldtocht naar het Heilige Landt. Maar deze grootſchheit in het wegſchenken van een anders goedt dient alleen om de hovaardy en het geweldt der pauzen over de tydelyke goederen aan te tonen.

1273.

Bekendmaking van zyne komſte tot de kroon.

De eer, die hy in Vrankryk ontfangt.

Van Rome kwam *Eduard* te Parys, daar men hem geen minder eer dan in Sicilië en Italië bewees. Het kan zyn, dat in al deze onthalingen minder oprechtheit dan wel hovaardy was. Men zegt ten minſte, dat *Eduard* en *Philips* de III malkander niet beminden. Zy wiſten echter beide zo wel te veinzen, dat het hof van Vrankryk een groot gevallen in den edelen en aangenamen ommegang des konings van Engelandt hadt, en dat deze reden hadt, op zyn beurt met lof van alle de heuſchheden en beleefdheden van den koning *Philips* te ſpreken. *Eduard* deedt hem hulde van het hertogdom van Guiënne, en van zyne andere ſtaten in Vrankryk, en *Philips*, gelyk wy zullen zien, deedt hem recht ontfangen omtrent de ontrouwe van eenen van zyne leenmannen, die hem voor geen heer wilde erkennen.

Hy doodt hulde van Guiënne.

Na een redelyk lang verblyf te Parys vertrok *Eduard* naar Guiënne. Het was wel billyk, dat hy een hertogdom ging bezoeken, dat een van zyne beſte domeinen was, en waar mede hy buiten dat bekleed was eer dat hy den troon van Engelandt beklom. De ſtaatkunde, by zyne genegenheit voor het volk gevoegt, by het welke hy een gedeelte van zyne jonkheit hadt doorgebragt, liet hem niet toe door een ryk te trekken, dat het bewoonde, zonder het zelve met zyne tegenwoordigheit te vereeren; maar daar was nog eene andere reden, die hem tot deze reize verplichtte.

Hy dwingt den burggraaf van Bearn hem hulde van het burggraafſchap te doen.

Gaſto van Monkade *, burggraaf van Bearn, weigerde hem hulde van dit burggraafſchap te doen, oorſpronkelyk van Guiënne afhangende, gelyk 'er het als een leen tot op het jaar 1170 altydt van hadt afgehangen, waar in de erfdochter van Bearn met *Willem van Monkade*, een van de eerſte heeren van Katalonië, trouwde, en zich onder de beſcherming van *Alphonſus* den II, koning van Arragon, ſtelde. *Eduard* wilde dit leenrecht weder hebben, dat de leenman van den eenen tot den anderen heer niet hadt kunnen overdragen, en zich naar Bourdeaux begeven hebbende, deedt hy daar *Gaſto* dagvaarden, die weigerde te komen. Dit was genoeg voor den Engelſchen koning om gewapenderhandt in Bearn te trekken, en zynen wederſpannigen leenman by het hoofdt te vatten. Hy zondt hem naar het gevangenhuis; maar hy ontvluchtte, zonder dat men zegt hoe, en zocht eene ſchuilplaats by *Philips* den III. *Eduard* vervolgde hem daar by wege van recht. Hy erkende *Philips* voor wettigen rechter van hun verſchil, als opperheer van Guiënne, en bragt zyne klagten voor hem over het ongelyk, dat *Monkade* hem aandeedt, met hem Bearn te ontvremden, en verzocht, dat hy hem wilde dwingen, om 'er hem de hulde van weder te doen, gelyk de burggraven van Bearn altoos waren gewent te doen aan de hertogen van Guiënne, tot op den tydt der weigering van *Willem van Monkade* en zyne opvolgers, die daar hulde van aan den koning van Arragon deden. Zyne klagten wierden gehoort. *Philips* vergaderde

* Anderen zeggen *Gaſto van Foix.*

1273. Beveſchriften van den kancelier;

zyn

1273. zyn Parlement, en de zaak daar onderzocht zynde, ſtreek hy het vonnis, en veroordeelde *Gaſto*, om het leen van het burggraaffchap van Bearn te heffen van het hertogdom van Guiënne, volgens het verzoek van *Eduard*.

1274. *Eduard* komt in Engelandt. Dit geſchil bygelegt zynde, dacht *Eduard* niet dan om bezit van het ryk te gaan nemen, daar hy ſedert twee jaren wierdt verwacht. Hy ging te Boulogne, in Pikardië, ſcheep, en kwam den 25 July weder in Engelandt. Hy wierdt aldaar door de graven van Gloceſter en van Varennes ontfangen, die hem by zyne landinge opwachtten, en hem naar hunne kaſteelen van Tumbridge en van Rigabe, in de provinciën van Kent en Surrey, geleidden, alwaar hy eenige dagen heerlyk wierdt onthaalt, en onder de toejuichingen en vrolykheden, die hem dagelykſch wierden bewezen, het vermaak begon te ſmaken, dat een vorſt heeft, wanneer hy zich ontzien en geëert ziet van zyn volk. De vreugdebedryven en vermakelykheden duurden tot zyne aankomſt te Weſtmunſter, daar de zelve door den heerlyken toeſtel tot de kroninge verdubbelt wierden. Aldus mag men zeggen, dat de nieuwe koning tot den troon wierdt geleid langs een weg, met bloemen beſtrooit.

Algemene blydſchap van de natie.

Gelukkige voortekenen van *Eduards* regering. Hy beklom den zelven met eene algemene toejuichinge des volks, en in langen tydt hadt men geen regering onder zulke ſchone voortekenen zien beginnen. Die van *Henrik* den III was begonnen midden in de burger oorlogen, en die van *Jan* Zonderlandt, nog ongelukkiger, was geverft geweeſt met het bloedt van den wettigen erfgenaam. Niets diergelyks kon men in de regering van *Eduard* vinden, die tot de kroon door het recht van opvolginge was geroepen, en de zelve met onbezoedelde handen ontfing, dat Engelandt niet dan dagen van geluk en zegepraal voorſpelde. Hy wilde niet alleen gekroont zyn, maar begeerde, dat de koningin *Eleonora* van Caſtilie, zyne gemalin, mede zou gekroont worden. Geſellin van zynen tocht naar het Ooſten geweeſt zynde, daar zy de ongemakken met hem hadt gedragen, dacht hy, dat zy ook op hunne wederkomſt deelgenoot van het ryk moeſt zyn, om 'er met haat de zoetigheden en de pracht van te delen.

Niets wierdt 'er verzuimt, dat eenigen luiſter aan deze plegtigheit kon toebrengen: doch niets hielp daar meer toe dan de komſt van den koning van Schotlandt en van den hertog van Bretagne, ſchoonbroeders van *Eduard*, die daar in perſoon zich by bevonden, en waar van de eerſte hem hulde deedt van de ſtaten, die van de kroon van Engelandt afhingen.

Hy wordt gekroont. Het was *Kilwarbi*, aartsbiſſchop van Kantelberg, die den koning en de koninginne kroonde, en deze plegtigheit geſchiedde in tegenwoordigheit van *Alexander* den III, koning van Schotlandt, van den hertog van Bretagne, en van den gehelen adel, onder de toejuichingen van het volk, dat zyne wenſchen voor het welvaren van den jongen koning met zyne vreugde paarde.

Eduard was niet meer dan vyf en dertig jaren oud. Hy verſcheen in den bloem van deze jaren met alle de hoedanigheden, die ontzag en liefde verwekken. De geſchiedſchryvers, die hem afmalen, zeggen, dat hy eene ontzagchelyke geſtalte hadt, niet te groot, noch te grof, maar wel geëvenaart; een vriendelyk wezen, bruine oogen, vol vuur, zomtyds wat te trotſch, doch daar hy de trotſchheit van wiſt te matigen door heuſche manieren en een gelaat, dat iedereen bekoorde. In een zo welgemaakt vorſt, van zulke rype jaren, verwachtte men eene dapperheit, eene grootmoedigheit, eene bekwame wysheit te vinden, die de eer van een koning en het geluk van zyne onderzaten maken. Buiten dat was hem alles gunſtige. Men herdacht zyne verrechtingen onder de voorgaande regering, den ſlag van Lewes, daar zyne dapperheit hadt uitgeblonken, hoewel hy daar niet gelukkig in geweeſt was, als mede dien van Evesholm, waar in hy het verlies van den eerſten hadt herſtelt en over den vermaarden graaf van Leiceſter gezegepraalt, en met dit ontzagchelyk hoofdt de oproeren gedempt. By deze grote verrechtingen voegde men die van nooit noch wreedheit, noch ſtaatzucht in zyne overwinningen te hebben getoont. Hy hadt zich daar van alleen bedient om zyns vaders troon en het geluk van het ryk weder vaſt te ſtellen. Hy was daar op naar het Ooſten getrokken om de Chriſtenen te hulp te komen, en de ongelovigen te beſtryden. Op zyne te rug reize hadt hy den hoogmoedt van een opgeblazen leenman, den burggrave van Bearn, beteugelt, die zyne landen van Guiënne wilde aftrekken; kortom, hy kwam overladen met roem, dien hy onder de zynen en onder de vremden verkreeg. Wat hadt men dan niet van zo een prins te wachten, en wat hadt Engelandt van zyne komſt tot de kroon niet al te hopen? Het was niet bedrogen in zyne verwachtinge, en indien hy geen doorluchtig bloedt door beuls handen hadt laten ſtorten, zou hy een onvergelykelyk vorſt zyn geweeſt. Indien men deze ſtrenge daadt en eenige andere weinige uitzondert, kan men zeggen, dat hy geen minder goedheit dan dapperheit hadt. Hy ontveinſde, of vergaf, alle de misſlagen van de voorgaande regering, daar hy een groot deel aan hadt gehad, en door deze edelmoedigheit ſmoorde hy alle de zaden van oneenigheit en mistrouwen, die nog in de herten van verſcheiden waren overgebleven, en hy wierdt van de ganſche wereldt meer bemint dan gevreeſt. Eene aaneenſchakeling van doorluchtige daden, waar mede zyn ganſche regeringstydt wierdt gekroont, vermeerderde de genegenheit der Engelſchen tot hem. Wy zullen nu eene regering, even gelukkig voor den vorſt als voor het volk, gaan beſchouwen. 1274.

Maar daar is nooit zulk eene volmaakte deugdt zonder vlekken. Men kan hem niet verſchonen, dat hy het bloedt van den prinſſe van Walles * hadt vergoten, dien hy deedt onthoofden: een droevig voorbeeldt voor de nakomelingſchap, voor welke anderen, die zich miſſchien door zulk eene ſtrenge gerechtsoeffening gemachtigt dachten, geen achting meer in het vervolg hadden. Laat ons hem dan gedurende eene regering van zes en dertig jaren † niets anders zien doen dan het geen een groot en goedaardig koning voegde, deze eenige daadt uitgezondert; den onruſtigen *Leolin* te onder brengen; hem zyne ſtaten wedergeven, na dat hy hem hadt overwonnen, en hem de zelve niet weder afnemen, dan na dat hy de zelve met zyn leven in een ſlag na een nieuwen opſtandt kwam te verliezen. Laat ons hem Guiënne tegen het Franſche leger zien verdedigen; het zyne daar tegen ſtellen, en de plaatſen, die het zelve hem hadt afgenomen, weder winnen; de ſtaatzuchtige voornemens van Vrankryk door een verdrag ſtuiten, en het zelve dwingen een bondgenoot te eeren, en wiens ſtaten, die in zyn ryk gelegen waren, het trachtte te overweldigen. Ten laatſten, laat ons hem aan het hoofdt van zyne legers de zee zien over en weder trekken, en na de handen aan Vrankryk gebonden te hebben, zegepralende wederkeren van Schot-

* *Davit*, broeder van *Leolin*.

† Daar ſcheelden eenigen maanden aan.

Zyne afbeelding.

Schotlandt, en daar een ryk, aan het zyne eynsbaar, van maken.

1275. Ontwerp van zyne regering.

De eerſte zorg, die hy nam, ſtrekte om een ontwerp van de regering der provinciën te maken, door het welke, met het recht en de domeinen van de kroon te handhaven, hy te gelyk het algemeen welzyn van de natie bezorgde, en des zelfs verdrukkingen of voorkwam, of wreekte. Daar toe dienden de bevelſchriften, die hy in alle de provinciën afzondt, en daar hy de uitvoering van aan twee gevolmachtigden vertrouwde, die twaalf gezworenen * in ieder graafſchap aanſtelden om onderrecht te worden van alles, daar zy over te oordeelen hadden. Het kwam op twee voorname hoofdzaken aan. De eerſte raakte de lenen en landen van de kroon, nevens de inkomſten, of dienſten, die de bezitters der zelve, ingevolge van dien, ſchuldig waren, het zy als leenmannen, het zy als pachters. De twede betrof het ampt van de Sherifs, of baljuwen, en andere rechters, die tot onderhoudinge der wetten waren aangeſtelt, zo wel ten aanzien van den vorſt, als van het volk. De gevolmachtigden waren ook gelaſt te onderzoeken, of de beamptten aan landdievery, of knevelary, omkoping, of verwaarlozing, ſchuldig waren, om hen te ſtraffen naar zy veel of weinig ſtrafbaar zouden zyn. Dit was het werk van het jaar 1275, zonder dat de Geſchiedenis ons daar den uitſlag van meldt. Het is ten minſte zeker, dat alles zonder tegenſpreken wierdt uitgevoert, en wat het voordeel mag zyn geweeſt, dat 'er de vorſt van trok, daar geſchiedde niet, dat nadeelig voor het volk was, en dat niet ſtrekte om tuſſchen den koning en zyne onderdanen eene goede verſtandhouding te bewaren.

* *Jurez.*

1276. Beſchryving van het eerſte Parlement, dat hy beriep.

Maar niets ſtrikte den bandt, die het geluk van beide maakte, van deze vereeniging naauwer, dan het Parlement, het welk in het volgende jaar wierdt gehouden, en de wyze, op welke *Eduard* zich in deze vergadering en zittinge uitdrukte. Hy beriep het zelve te Weſtmunſter, alwaar het de gedaante nam, die het ſedert altydt heeft bewaart *. Het zelve was door brieven van den 27 December beroepen tegen de eerſte week in de maandt van February. Het wierdt door de twede brieven des konings uitgeſtelt tot de week na Paaſchen. Aan het hoofdt van de beſluiten, of bills, die 'er voor de vrede van het ryk en het welwezen des volks wierden gemaakt, ziet men de twee kamers, beſtaande in Pairs en gemeentens; aldus hadden van dien tydt af deze laatſte in de Parlementen de wetgevende macht, die zy gepaart met de geeſtelyke en wereldlyke Pairs oeffenden. De koning verklaarde door zyne algemene brieven, dat hy hen hadt doen vergaderen om met hen de middelen te beramen tot welzyn van het ryk, van de kerk, en van het volk van Engelandt, om de misſlagen en grieven te verbeteren, die door de beroerten van de voorgaande regering waren ingeſlopen, om diergelyke in het vervolg tegen te gaan, en om de wetten en de ruſt van het ryk te handhaven.

* Zie hier over het Byvoegſel van *Tyrrel* in het vervolg van de regering van *Richard* den II.

Vermaarde inſtelling te Weſtmunſter.

Met dat inzicht, en ter uitvoeringe van een zo goed voornemen, maakte men daar eene inſtelling, die van de plaats, daar de vergadering gehouden wierdt, den naam van Weſtmunſter kreeg, en een en vyftig artykelen behelſde, alle dienende om de regering van de kerk en den Staat vaſt te ſtellen, en de vryheit en voorrechten te beveſtigen, behoudens het recht van den koning, en zonder iets daar tegen te doen. Deze uitzondering maakte het een en vyftigſte en laatſte artykel van deze inſtelling, opgeſtelt door den raadt van de voornaamſte rechtsgeleerden van het ryk, zo wel als door de geheime ſtaatsdienaars des konings. Aldus zeggen de geſchiedſchryvers * dat de Roomſche keizers handelden, wanneer zy de beſluiten der wetgeleerden, die zy over zaken van aangelegenheit, en zwaar om op te loſſen, raadt vroegen, in eene wet veranderden, zo dat niets beter kon worden gedaan om de gematigtheit en de billykheit van den vorſt te doen uitblinken. De zelve ſchryvers voegen daar by, dat niets meer diende voor *Eduard* om het hert van het volk te winnen. Het zelve zag in dit plegtige beſluit ware tekenen van de oprechte genegenheit van zynen vorſt, en tot erkenteniſſe deedt het ook van zynen kant eene gelofte van liefde en gehoorzaamheit, die gedurende zyne ganſche regering door geen geval kon beroert of vermindert worden.

* *Th. Wiket, Bracy.*

Het rechtsgebiedt der biſſchoppen bepaalt.

Voorts is het aanmerkelyk, dat in de zittingen na St. Michiël het Parlement het beſluit van de twede kerkvergadering van Lions, in het jaar 1274 aangaande de twee maal getrouwden, die men uit het prieſterampt ſloot, gehouden, onderzocht, en het beval daar de onderhouding alleen van uit krachte van het bovengemelde beſluit. Het hieldt, wat meer is, voor zich de kennisneming van de rechtsgedingen, die daar over aangedaan waren, of in het toekomende zouden aangedaan worden. Het verboodt zulks aan de biſſchoppen en bedienaars, die daar wettige rechters van vermeenden te zyn, en gaf het over aan de wereldlyke rechtbanken.

Dit belette echter de geeſtelykheit niet hem de zelve genegenheit te betonen, die zyne onderzaten voor hem hadden, en alle te gelyk ſtonden hem het vyftiende deel van hunne goederen toe. Met deze milde gift eindigde het Parlement zyne zittingen, en betuigde aan *Eduard*, hoe zeer het gedrag, dat hy daar in hadt gehouden, het volk aangenaam was geweeſt.

De voorrechten der geeſtelykheit vermindert.

Hy droeg zich omtrent de geeſtelykheit geheel anders, als de koning zyn vader, en zo veel toegevendheit, als deze laatſte voor de ondernemingen der pauzen en monniken hadt getoont, zo veel ſcheen hy geneigt om 'er de buitenſporige macht en voorrechten van te beſnoeien. Hy ontnam, zeggen de geſchiedenisſchryvers van dien tydt, de meeſte monniken de vrydommen van de vermaardſte klooſters, en dwong den abt van Weſtmunſter hem den voorrechtbrief, daar *Henrik* de III zyne abdy mede hadt begunſtigt, weder te geven. Dit grote werk wierdt zonder gerucht uitgevoert in het zesde jaar zyner regeringe. Hy ging nog verder in het volgende jaar. Deze grote koning, aangemerkt hebbende het nadeel, dat de Staat kwam te lyden door de menigvuldige erffeniſſen, die de monniken verkregen, en het verkrachten van het recht door de biſſchoppen, verboodt de eerſten hun inkomen te vergroten, en dwong de anderen de rechtbanken aan de wereldlyken weder in te ruimen. Hy liet echter niet na grote ſommen van hen op eene wyze, daar zy ontzag voor betoonden, in te vorderen. De ridder *Havering*, hen op een tydt in de abdy van Weſtmunſter vergadert hebbende, ſtelde hen voor den onderſtandt, dien de koning van hen eiſchte, daar by voegende, dat die daar iets tegen hadden zouden opreizen, om dat men gaarne de verſtoorders van de ruſt des ryks wilde kennen. Niemandt hadt het hert van op te ſtaan, en de koning verkreeg zynen eiſch.

Aldus maakte zich deze vorſt, die de zwakheit van *Henrik* den III niet hadt, gevreeſt: zonder zich te doen haten, en zonder het ongenoegen der pauzen, noch het morren der geeſtelyken

1274.

* *David*, broeder van *Lewelin*.

† Daar ſcheelden eenige maanden aan.

1276. ken daar over op zich te halen, ſtuitte hy de onderneming van den eerſten, en deedt de anderen onder zyn gezag buigen. Zulk een onderſcheidt is 'er tuſſchen een wys koning, die zich doedt gehoorzamen, en tuſſchen een koning van weinig verſtandt, en die de bekwaamheit niet heeft om te regeren.

Hulde door den burggrave van Bearn gedaan.

Men zag in dit jaar, op het einde van July, dien *Gaſto van Monkade* aankomen, die zyn burggraaffchap van Bearn het gerecht van Guiënne hadt willen onttrekken, en door *Philips* den III veroordeelt was zich daar aan te onderwerpen. Hy was daar niet mede te vrede; hy begeerde, dat deze hovaardige leenman zich voor zynen heer zou komen vernederen, en hem hulde in Engelandt doen. Dit was de oorzaak van de reize van *Monkade*. *Eduard*, die zyne trotſchheit kende, vondt goed de zelve te fnuiken, minder met inzicht van wraak, daar hy zich zelf altydt in kon bedwingen, dan om hem door deze ſtrengheit te leren, dat hy zich in afhankelykheit moeſt houden, en niet meer de trouw, die hy ſchuldig was, ſchenden. Hy weigerde hem te zien, en zondt hem gevangen weg: doch het was alleen voor weinig dagen. *Monkade* betuiging gedaan hebbende van zyn leedwezen en getrouwheit in het vervolg, ſtelde hy hem in vryheit, en liet hem met een vertrekken, na dat hy hem echter van een onderdaniger gedrag hadt verzekert.

Verbondt van Vrankryk met *Leolin*, prins van Walles.

Wanneer het hof van Vrankryk niet dan goede gedachten voor *Eduard* ſcheen te hebben, en dat het niet te vrede zynde met een vonnis, dat het ten zynen gevalle over het verſchil met *Monkade* hadt uitgeſproken, het zelve hem nog dezen trotſchen leenman zondt, om zich aan hem in perſoon te onderwerpen, verbondt het zich met den gevaarlykſten vyandt van de Engelſche krone. Dit was de onverzoenlyke *Leolin*, die in zyn perſoon de twee ſtaten van zyne voorzaten met al hunnen haat tegen het Engelſche ryk hadt vereenigt. Hy regeerde van vader tot zone over Noord-Walles, afkomſtig zynde van *Roderik Maure*, bygenaamt de Grote *. Het Zuid-Walles was gekomen op den tweden zone van *Roderik*, en tuſſchen deze twee ſtammen was het landt van Walles verdeelt †, alwaar zy zich ſedert het jaar 877, tot op het jaar 1267, hadden ſtaande gehouden, in het welke *Leolin* zich van Zuid-Walles, na de doodt van den laatſten prins *, meeſter maakte. Wy zullen hier niet herhalen het geen wy boven van dezen ſtam der oude Britten gezegt hebben, die zich in dezen hoek van Engelandt tegen al de macht der Saxen, die hun ryk op den ondergang van de anderen kwamen oprechten, heeft weten te houden. Hoe verdrukt de zelve ook was door de veroveraars, die de zeven ryken, daar wy de beſchryving van gegeven hebben, oprechtten, bewaarde zy altydt de gedaante van hare oude regering, en worſtelde geſtadig tegen de grondveſters van het nieuwe ryk. De ongelykheit van macht dwong ten laatſten de Britten te bukken: zy moeſten zich aan de overwinnaars cynsbaar maken. Maar niets was machtig, hunnen afkeer voor de Saxen, en naderhandt voor de Normannen, die zy niet anders dan dwingelanden aanzagen, uit te doven. Hoe minder in macht zy ook waren, onderſtonden zy op verſcheide tyden hun juk af te werpen, en hunne oude regeringswyze weder te bekomen. De beruchte *Leolin*, wiens dapperheit hem den naam van den Groten heeft doen verkrygen, daar de eerſte van zyn geſlacht † mede was vereert geweeſt, en die de grootvader was van dezen, wiens uitvoering en doorſlepenheit wy zullen verhalen, was een van die het meeſte werk aan Engelandt gaf. Zyn kleinzoon, erfgenaam van zyne dapperheit, zo wel als van zynen name, was het ook van zyne vyandſchap tegen het Engelſche bloedt, en van zyne begeerte, om zich van zyne afhankelykheit te bevryden, of in deze ſtoute onderneming te ſneuvelen. Gelyk hy zich niet ſterk genoeg bevondt om dit te kunnen uitvoeren, zonder den byſtandt van een machtigen bondgenoot, en die de zelve beweegreden, als hy, hadt, om het ryk van Engelandt te drukken, nam hy zyne toevlucht tot Vrankryk, daar hy alles dacht te vinden, wat hy zocht, te weten een haat voor den Engelſchen name, die niet minder dan de zyne was, en eene genoegzame macht om hem te helpen.

1276.

Hy dacht ook niet beter te kunnen doen dan met eene zuſter van den ontzagchelyken grave van Leiceſter te trouwen, die met het zwaardt in de vuiſt * in den ſlag, dien *Eduard* won, geſneuvelt was, en die, ſtervende, de wraak aan zyne nakomelingen hadt gelaten. Zyne weduwe hadt zich, gelyk wy gezegt hebben, in het klooſter van Montargis begeven, daar hare dochter haar in volgde; maar zy hadt het geeſtelyk gewaadt nog niet aangetrokken. *Leolin* zondt eenige gezanten naar Vrankryk, die in het heimelyk deze dubbelde verbindteniſſen met *Philips* den III en met het huis van Montfort uitvoerden; en een van de broeders van de jonge gravinne nam de zorg op zich om haar in eene der havenen van den prins te geleiden, die haar daar wachtte om zyn huwelyk te voltrekken.

* Zie fol. 454. *Leolin* trouwt † met eene zuſter van den grave van Leiceſter.

Deze handeling kon zo geheim niet zyn, of ze wierdt aan het hof van Engelandt bekend. De koning gaf aan de Admiraliteiten bevel om eenige ſchepen in zee te brengen, en het ſchip, daar de verloofde bruidt van *Leolin* in zou zyn, te nemen. Ter uitvoering van dit bevel ſiepen vier kapers uit Briſtol in zee, die op de hoogte van de Sorlings, aan den mondt van het kanaal van St. George, of Briſtol, het Franſche ſchip ontmoetten, daar het gereed was om in te lopen, en in het landt van Walles te landen, dat het zelve kanaal van den Zuidkant beſproeit. Het viel niet zwaar aan de vier Engelſche ſchepen zich meeſter van dat van *Montfort* te maken. Men bragt het te Briſtol, en de graaf met zyne zuſter wierdt naar Londen geleid, en den koning voorgeſtelt, die hen, naar het gevangenhuis zondt. Twee jaren daar na wierden zy vry gelaten, en de gravin trouwde met die voor haar geſchikt was: doch het was om nog ongelukkiger te worden, byna zo haaſt weduwe als getrouwt zynde, en de droefheit gehad hebbende van haren gemaal met alle zyne ſtaatzuchtige verwachtingen gedood, en zyn hoofdt, als dat van een booswigt, op den Tour van Londen geſtoken te zien.

Hy neemt de wapenen op.

Voor dat hem dit ongeluk overkwam, nam hy de wapenen tegen zynen oppervorſt op, en zyne goedertierenheit ondervonden hebbende na zynen eerſten opſtandt, gevoelde hy 'er nu de rechtvaardigheit of wraak van by dezen tweden oproer. Zyne verſtandhouding met Vrankryk en de handeling over zyn huwelyk met de dochter van den oproerigen grave van Leiceſter waren al zyne misdaden niet. Het was een gevolg van een opſtandt, by de komſte van *Eduard* tot de kroon geſmeed. Namentlyk, de kancelier van Engelandt hadt *Leolin*, gelyk wy in het begin dezer regeringe hebben aangetekent, ſtrax na het overlyden van *Henrik* den III, en nog voor de terug komſte van *Eduard* uit Syrië, doen aanzeggen, dat hy aan den afwezenden jongen koning hulde moeſt komen doen van zyn prinsdom: doch

* Hy vereenigde al de kleine regeringen van Walles in het jaar 843. Beſchryving van dit prinsdom.

† Daar was ook nog Powysland, bezeten door een derde.

* *Meredith Ap Owen.*

† *Roderik Maure.*

1276. doch hy weigerde zulks niet alleen alstoen; maar bleef zelfs by deze weigering wanneer hem *Eduard*, in zyn ryk aangekomen zynde, ten zelven einde, en om als zyn leenman by zyne kroninge tegenwoordig te zyn, tot verscheide malen toe naar Engelandt ontboodt. Het is waar, dat hy uitvluchten zocht, om deze weigering te rechtvaardigen, en zich deswegen te verontschuldigen, en bybragt, dat de zaken, die hy in zyne staten te verrechten hadt, zyne tegenwoordigheit vereischten; maar *Eduard* wist wel, dat dit maar een voorwendsel was, en de ware reden van zyne afwezendheit van de valsche, daar hy de zelve mede wilde dekken, onderscheidende, twyffelde hy niet, of deze weigering kwam uit vreze, dat men hem op nieuw mogt dwingen de zelve hulde aan den nieuwen koning te doen, die de prins *David*, zyn oom, gedwongen was geweest te doen aan *Henrik* den III. Hy ontveinsde echter zyn ongenoegen, en als of hy de verschoning van *Leolin* goed hadt gekeurt, vergenoegde hy zich met hem voor het naaste Parlement (a) te dagvaarden, om hem aldaar de hulde te doen, die hy op den dag van zyne kroninge gemyd hadt.

Leolin was te trotsch om daar te verschynen, en daar benevens te veel gebelgt door het verongelyken en gevangen zetten van zyne minnaresse. Zyne staatzucht en liefde aldus even veel vertoornt zynde, boezemden zy hem niets minder in dan gehoorzaamheit en gezeggelykheit; maar nog in geen staat zynde om den oorlog te beginnen, zocht hy nieuwe voorwendsels om *Eduard* in slaap te wiegen, en te beletten, dat hy hem voorkwam. Hy zondt hem gezanten, welke hy last gaf de vrede, nevens de vryheit van zyne verloofde bruidt, te verzoeken, voor welker losgeldt hy eene grote somme gelds aanboodt. Deze voorstellingen wierden niet eens gehoort. Hy hadt met een vorst te doen, op wien het geldt geen macht hadt, en wien al de spitszinnigheit van zynen vyandt niet machtig was te doen veranderen. Aldus verhalen het eenige schryvers; maar het blykt uit de openbare staatsschriften van Engelandt, dat de regeerzuchtige *Leolin* den Engelschen koning zo veel niet ontzien heeft, en dat hy op de dagvaarding, die hem wierdt aangezegt, trotschelyk antwoordde, dat hy in Engelandt te vele vyanden hadt, om zich aan hunne goedheit te vertrouwen; dat het gevangen-nemen en de doodt van zynen vader, die hem steets in de gedachten kwamen, hem waarschouwden voor zich zelve te zorgen om een diergelyke te myden; dat hem *Eduard* reets in verscheide gelegenheden te openbare en duidelyke blyken van zynen haat tegen hem hadt gegeven, om zich in zyn landt te betrouwen, en dat hy zyne veiligheit niet kon vinden dan in goede gyselaars, om van zyn leven zeker te zyn. Ten dien einde eischte hy niet minder dan den oudsten zone des konings, nevens den grave van Glocester en den grootkancelier.

Hy deedt nog een tweeden voorslag, namentlyk van den koning hulde te doen in zyn eigen landt, indien de zelve ten dien einde gemachtigden aan hem wilde zenden; of anders eene derde plaats benoemen, werwaarts hy zich zonder gevaar zou kunnen begeven, en zo lange onthouden, tot dat hy de hulde van zyn prinsdom aan des konings gemachtigden gedaan hadt.

Atta Publ. Tom. II, fol. 68.

(a) Dit was het Parlement, het welk in den beginne dezes jaars beroepen wierdt, en waar van hier voor gesproken is.

Daar was te veel trotschheit in de eischen van den prinse van Walles om hem toegestaan te worden. *Eduard* antwoordde, na dat *Leolin* in eene vergadering der Pairs van het koninkryk schuldig was verklaart aan de misdaadt van wanbedryf *, en de oorlog tegen hem afgekondigt, daar niet anders op dan met het zenden van krygsbenden op de grenzen van Walles. *Leolin*, die dit te gemoet hadt gezien, deedt de zyne ook naderen, en van beide kanten dacht men niet dan om malkander te beoorlogen. Maar de koning hadt zich beter uitgerust, en zyne wapenen waren ook voorspoediger, zo niet in den eersten, ten minste in den tweden veldtocht van den volgenden jare. 1276. *Ibid.* * *Felonie.*

Hy hadt den 12 December dezes jaars 1276 nieuwe bevelen gegeven om zyn volk te doen vergaderen. Het was eene afkondiging op de wyze van een opbodt, gericht aan al den adel en alle de krygshoofden, om zich met al hunne macht tot den aanstaanden veldtocht te bereiden, dien hy den 2 July van voornemen was te beginnen. Hy stelde daar de drangredenen in, die hem verplichtten de wapenen op te nemen. *De trotsche oproermaker* Leolin, zeide hy, *onze onverzoenlyke vyandt, de prins van Walles, doedt gestadige invallen op de grenzen van ons ryk, daar by de landen van verwoest, en de ingezetenen uitplundert. Hy heeft ons geweigert de hulde te doen, die hy ons schuldig is, en dat met een soort van verachting, die ons heeft beledigt, en u ook niet minnadeelig is* (vervolgde hy, sprekende van de gansche Engelsche natie) *dewyl hy ons de schuldige gehoorzaamheit niet kan onttrekken, zonder zich te gelyk awen vyandt te verklaren. Aldus zyn onze beledigingen gemeen, en wy hebben even veel belang in het bedwingen van den overlast en oproer van een ligtvaardigen leenman, die de koninklyke achtbaarheit schendt, en de rust der onderdanen stoort.* Hy beval ter zelver tydt aan zynen adel en aan alle, die landen bezaten, den opbodt onderhevig, met allen spoedt zo veel volk byeen te brengen, als zy verplicht waren te bezorgen, en de zelve gereed te houden tegen den dag, dien hy hen zou doen weten. Bekendmaking van *Eduards* oorlog tegen *Leolin.*

Hy wierdt gehoorzaamt. Het was nu niet meer de tydt van *Henrik* den III, en de Engelschen, geregeert wordende door een vorst, die yverzuchtig was voor zyne eere en hunne rust, waren zo gereed om zyne bevelen na te komen, als zy zich ongezeggelyk hadden getoont aan een koning, die met geen geldt te verzadigen was, en hen met belastingen overlaadde. Alles was gereed, en alles trok in goede order naar de verzamelplaats op den net-bepaalden tydt. Het leger vergaderde te Chester, daar de koning zelf kwam, en van waar hy het tegen den vyandt leidde. Noch bosschen, noch moerassen van het landt konden zynen optocht vertragen. Hy vulde de moerassen, hakte de bomen af, en opende zich aldus van alle kanten een breden doortocht tot de verovering en overwinning. 1277. *Eduard* trekt aan het hoofdt van zyn leger op.

Eduard verdeelde zyn leger in twee delen. Hy kwam met het eerste, dat hy zelf geboodt, in Noord-Walles, en nam de sterktens van Flint en van Rutlandt in, of, volgens het zeggen van anderen, bouwde hy deze sterktens om die van Noord-Walles in bedwang te houden. Het ander gedeelte trok in Zuid-Walles, onder het bevel van *Pajen van Canuse*, een bevelhebber van naam en ondervinding. Zulke stoute en zo wel beleide invallen ontzetten den hoogmoedigen *Leolin*. Hy was niet gewoon, dat men hem voorkwam. Hy was gemeenlyk de eerste aanvaller, en zyne dreigementen waren byna altydt van den Zyne uitvoering.

Hy neemt de wapenen op.

* Zie fol. 454. *Leolin* trouwt met eene zuster van den grave van Leicester.

1277. eenen of anderen beruchten slag onder *Henrik* den III gevolgt geweest. Onder *Eduard* was het zo niet. Deze laatste bekwam weder de oppermacht over zynen leenman, die, geen macht genoeg hebbende, zyne trotschheit ontveinsde, en zich tot de barmhertigheit van den overwinnaar keerde.

Onderwerping van *Leolin.*

Dit deedt hy eeher niet, dan na dat hy het eilandt van Anglesey hadt verloren, dat de zee van Ierlandt in Noord-Walles maakt, daar het een gedeelte van is. De Engelsche vloot, uit de vyf havenen uitgelopen, kwam het zelve bezetten, en maakte zich daar in weinig dagen meester van. Toen rekende *Leolin* zich zelf verloren, onbekwaam de Engelschen te wederstaan, die hem te water en te lande omcingelden, en zich alleen door een verdrag konden behouden.

Acta Publ. Tom. II, fol. 91.

Het zelve was hem niet voordeelig; het bestondt in vyf voorwaarden, die de straf van zynen oproer mede bragten, en hem byna geen schyn van gezag overlieten. By de eerste verbondt hy zich alle de Engelsche gevangenen zonder losgeldt over te geven. By de twede nam hy aan vyftig duizend ponden Sterlings te betalen voor de kosten van den oorlog, dien hy hadt veroorzaakt. Volgens de derde behieldt de koning het geen hy hadt bemachtigt, behalven het eilandt Anglesey, voor het welke *Leolin* aan Engelandt jaarlyksch duizend marken zou betalen, en aan het zelve hulde daar van doen. Buiten dat was 'er bedongen, dat, indien hy zonder kinderen na te laten kwam te sterven, het eilandt aan *Eduard*, of de koningen, zyne opvolgers, weder zou vervallen. By de vierde voorwaarde moest hy de oppermacht van Engelandt erkennen, en verbondt zich in de week van Kersmis naar Londen te gaan, om aan *Eduard* de hulde te doen, die hy te voren hadt geweigert. Deze huldiging was by het vyfde artykel uitgedrukt, en strekte zich uit over gansch Walles, zonder eenige uitzonderinge, behoudens alleen vyf baronnyen, langs de bergen van Snowdon gelegen. Nog was het maar gedurende het leven van *Leolin*, na wiens doodt men besloot, dat zy zich zo wel, als het overige van het prinsdom, zouden moeten onderwerpen; waar uit het blykt, dat deze uitzondering alleen was geschied om eenigzins de afhankelykheit, daar *Leolin* toe gebragt was, te verzachten, en om zyne trotschheit te vleien, of te bedriegen. Hy gaf tien van de voornaamsten van zyn landt tot gyselaars, en de Staten van het prinsdom zonden gezanten, die uit hunnen name het verdrag bezworen, en beloofden hunnen prins, byaldien, hy het zelve niet nakwam te verlaten, en zich aan de zyde van den koning te voegen.

Behalven deze voorwaarden, die alle zeer hard waren, vorderde *Eduard* nog van *Leolin*, dat hy twee van zyne broeders, genaamt *Owen* en *Robert*, die hy gevangen hieldt, in vryheit zou stellen, en hen hun goedt wedergeven, gelyk ook hunnen derden broeder, *David*, die in Engelandt was gevlucht. Dit was het nog niet al. Die van Walles hadden mede deel gehad in de oproeren en geweldenaryen van hunnen prins: zy hadden ook deel in zyne straffe. Het volk zo wel, als de geestelykheit, wierdt opgelegt den twintigsten penning der waarde van hunne goederen en erflanden te betalen.

1278. Goedheit van *Eduard.*

Eduard zich door een verdrag, mogelyk wat al te hard, maar dat hy dacht noodzakelyk te zyn tot zyne veiligheit en eere, voldaan hebbende, liet zyne gedachten gaan om eenige goedheit en genegenheit aan zynen vyandt te betonen, die zich met hem hadt verzoent, om alzo door zachtheit een prins te verplichten, die te trotsch was om zich door andere wegen te laten winnen. Daar was niet gesproken van het ontslaan der gravinne van Montfort. De koning kon niet dulden, dat hem door zynen leenman wetten daar omtrent zouden worden voorgeschreven, en dat men de vryheit van zyne gevangene dank zou weten aan de voorwaarden van haren minnaar. Hy wilde, dat de een en de andere de zelve als eene zuivere weldaadt van zyne goedheit zouden ontfangen, en dat zy hem daar al de verplichting van zouden hebben. Aldus, zo haast als het verdrag getekent was, en dat *Leolin* alle des zelfs voorwaarden hadt nagekomen, ontsloeg de koning niet alleen de gravinne van Montfort uit hare gevangenisse, maar hy gaf haar ook, als zyne nabestaande, plegtige tekenen van zyne vriendschap in het vieren van de bruiloft. Hy stondt de zelve toe; verëerde de zelve met zyne tegenwoordigheit, en betaalde daar de onkosten van, die koninklyk waren. Wat meer is, hy schonk hem edelmoediglyk kwyd de geldsommen, welke by de voorwaarden van het verdrag waren vastgestelt, en gaf hem zelfs zyne gyselaars wederover. 1278.

Wildheit van *Leolin.*

Dit was meer dan genoeg om den prinsse van Walles in te nemen, indien hy niet gewoon was geweest wild en woest te leven, stellende zyne gansche eer in de allerheiligste beloften, en zyne onnalatelykste plichten, voor het geen hy de vryheit van zyn vaderlandt noemde, op te offeren; zo dat wy hem wel haast de wapenen weder zullen zien opnemen, en door een tweden oproer in een afgrondt vallen, daar hy zich niet weder uit zal redden.

Dit jaar liep voorby met de zittingen van het Parlement, dat te Glocester gehouden wierdt, en wiens besluiten, of bills, den naam van deze stadt aannamen, daar het in vergadert was geweest. Daar viel niets voor, dan dat den koning, en het volk, daar eene volmaakte verstandhouding tusschen was, behaagde.

Strenge straf der Joden.

Voor het laatste van dit jaar (a) wierdt een schrikkelyk vonnis uitgevoert. De Joden hadden des konings stempel nagemaakt, en een oneindig getal geldt geslagen, daar zy het ryk mede vervult hadden. Zy wierden 'er streng over gestraft. Het kostte het leven aan twee honderd en zeven en zestig, die alle gehangen wierden (b).

1279. Andere straf van hunne wreedheit.

Men strafte nog vele anderen in het volgende jaar voor andere begane feiten. Zy wierden overtuigt een Engelschen jongeling aan een kruis te hebben genagelt; en schoon hy 'er niet van gestorven was, liet men nochtans niet na, hen met de uiterste strengheit te straffen. Zy hadden het wel verdient, onderstelt zynde, dat zy aan zulk eene verwoedheit schuldig waren; maar men heeft veel moeite om te begrypen, om wat reden zy daar toe waren gekomen.

Hoe het mag geweest zyn, het was de eerste, noch de laatste maal niet, dat zy zulk een vreeslyk treurspel aanrechtten. Zy wierden 'er ten minste mede beschuldigt; en hoe ongelooflyk zo een gruweldaadt, daar men het oogmerk, noch de nuttigheit niet van kan navorschen, mag schynen, men was overtuigt, dat zy het begaan hadden, en het bleef niet ongestraft.

Men tracht te vergeeffsch de anderen te bekeeren.

Wanneer men de misdaden van deze Joden, die als valsche munters en moordenaars hunnen verdienden loon ontfingen, strafte, dacht men om de anderen te bekeeren. Men gebruikte daar geestelyke en menschelyke middelen toe, en de koning voegde by den yver der geestelyken, die toe-

(a) Andere schryvers stellen dit in den volgenden jare.
(b) Anderen zeggen dat twee honderd tachtig.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1279. toeleiden om hen te onderwyzen, milde giften voor die hen zouden gehoor geven. Deze gunstbewyzing koſtte niets aan den koning; het wierdt gevonden uit de verbeurd-verklaarde goederen der Joden, daar de helft van wierdt gegeven aan de Joden, die zich gezeggelyk aanſtelden, en de andere helft wierdt gebruikt tot het timmeren van een openbaar gebouw voor de bekeerde Joden. Al die zorg was te vergeefſch. Naauwlyks kon men eenige van die ellendigen overhalen, die minder door de leerredenen van die hen zochten te bekeeren overtuigt waren, dan door het geldt, dat men hen uitdeelde, zo dat men, na tien jaren met dit onvruchtbare werk bezig geweeſt te zyn, het zelve moeſt opgeven, en de Joden, volhardende niet alleen in hunne halſterrigheit, maar ook in hun woekeren, wierden uit het ryk gebannen.

Zy worden gebannen.

De vermakelykheden van de ſteekſpelen waren opgehouden. Zy begonnen in dit jaar weder onder de zorg en beſcherming van den ridder *Rogier* van Mortemer, een van de braafſte veldheeren van *Henrik* den III en *Eduard* den I. Hy nam daar de onkoſten van op zich, en beſteedde tot dit vermaak een gedeelte van het geldt, dat hy mogelyk met al te grote gretigheit uit de goederen der genen, die onder de voorgaande regering waren gebannen, hadt gehaalt.

Steekſpelen vernieuwt.

Het ſteekſpel wierdt te Kenelworth gehouden, een kaſteel, vermaard geworden door het beleg, dat de eedgenoten onder *Henrik* den III uitſtonden, en dat *Mortemer*, die in het zelve hadt uitgeblonken, nog beroemder wilde maken door ſtryden, die min bloedig en aangenamer voor het oog zyn. Hy hadt by zich honderd ridders, die den naam van ridders *van de Ronde Tafel* aannamen, en de oude inſtelling van deze orde vernieuwden, die men den koning *Arthur* toeſchryft, gelyk wy in de beſchryving van zyne regering gezegt hebben ‡. Ligt dat *Mortemer* daar toe wierdt aangezet door het bezoek, dat *Eduard* in het jaar te voren aan het graf van dezen prins was komen geven †. Hoe het zy, *Mortemer* wilde onder dezen name het ſteekſpel met zyne honderd ridders vieren, die de ſchildhouders * daar van waren, en om de vertoning vermakelyker te doen zyn, en meer luiſter by te brengen, zo was daar ook een gelyk getal van juffers op ſchouwtonelen geplaatſt, van waar zy de ſtrydende partyen konden zien, dat de vermakelykſte ſchakeering van kryg en mingevecht † maakte, die men bedenken kan. Men maakte dit ſteekſpel volgens gewoonte bekend. Men kwam daar van vele plaatſen van Europa toeloopen; ieder ridder ſtreedt om de ſchoonheit van zyne minnareſſe ſtaande te houden, of wel om haar tekenen van zyne behendigheit te geven.

‡ Zie fol. 90.

† Zie *Stow.*

* *Tenans.*

† *Galanterie.*

Reis van *Eduard* naar Vrankryk.

Eduard vertrok in het zelve jaar naar Vrankryk, om de erffenis van het graafſchap van Ponthieu, dat aan de koninginne, zyne gemalinne, vervallen was, te bekomen. Deze was de kroonprinces *Eleonora*, dochter van *Ferdinand* den III, koning van Caſtilië, en van *Johanna*, dochter van *Willem*, grave van Ponthieu, haren grootvader van moeders kant. *Philips* de III bewees aan den Engelſchen koning alle bedenkelyke beleefdheden. Hy ging hem tot Amiens te gemoet, en onthaalde hem aldaar heerlyk, gevende hem de leenhulde van het graafſchap, dat voor dezen een van de zeven kleine provinciën uitmaakte, waar in Pikardië verdeelt was. Hy ſtondt hem ook af het Agenois in Guiënne, dat *Eduard* by Saintonge, het Limoſin, Perigord, Querci en zyne andere domeinen voegde. Hy ſtondt van zynen kant aan *Philips* zyn recht af op Normandië, behoudens dertig ponden renten op den Exchequer, of opperſte rechtbank van deze provincie.

Zyn recht op het graafſchap van Ponthieu.

1280. Overſtroming.

Het jaar van 1280 heeft niets aanmerkelyks, dan het overſtromen der rivieren, en het donderen, dat huizen en bomen uit den grondt haalde, en de kudden en arbeidslieden in het veldt wegſpoelde.

Stichting van een genootſchap. **Colleges.*

Men ſtelt in het zelve jaar de ſtichting van een genootſchap * in de hogeſchole van Oxford door den grave van Cornwall. Hy ſtelde het zelve aan voor de jonge monniken van de orde van Citeaux, en het huis, dat men voor hen bouwde, ſtondt vele jaren onder den naam van *Hall* of *Collegie van Edmond*, dat de naam van den ſtichter was; maar het zelve is eindelyk vernietigt, of, gelyk vele andere, gevoegt by de achttien collegiën, daar deze vermaarde hogeſchole ten dezen dage nog in beſtaat.

1281. Nieuwe oproeren van den prins van Walles.

Al de weldaden van *Eduard* konden de genegenheit van de prinſſen van Walles tot hem niet overhalen; hun haat, of wel hunne ſtaatzucht, bleef nog al de overhandt over zyne goedheit houden. Wy hebben daar de heerlyke blyken van gezien, die hy aan *Leolin*, den oudſten van deze prinſſen, bewees; hy gaf 'er geen minder aan *David*, die zich naar Engelandt hadt begeven, daar hy eene ſchuilplaats aan het hof van *Eduard* hadt gevonden. Hy wierdt daar niet alleen van beſchermt, maar ook overladen met weldaden. De koning bezorgde, voor hem * het huwelyk met eene ryke weduwe, dochter van Mylord *Ferrers*, grave van Derby; en dewyl dit Pairſchap aangeſlagen was geweeſt, en aan den prins *Edmond*, grave van Cornwall en Lankaſter, gegeven, ſchonk hy hem daar voor in de plaats de ſtadt Denbig *, nevens het onderhorig landt, met den tytel van graafſchap, als mede nog duizend ponden renten op de andere goederen van de kroon. Hy was niet te vrede met hem zo vele blyken van zyne mildheit te geven, hy wilde hem ook verder zyne achting bewyzen; weshalven hy hem ridder ſloeg. Alle deze gunſten dienden alleen om hem ondankbaarder te maken, in plaats van hem aan de belangen van Engelandt te verbinden; en in plaats van de erkentenis, die *Eduard* verwachtte, te bewyzen, zag hy 'er zich van aangetaſt door een oproer, daar hy zynen broeder in trok, en waar in zy alle beide, gelyk wy zullen zien, ſneuvelden.

* in den jare 1278.

* in Noord-Walles.

Inbreuk der prinſſen van Walles. * *Juſticier.*

Eduard, die het landt van Walles aan Engelandt cynsbaar hadt gemaakt, hadt aldaar zynen landvoogdt aangeſtelt, onder den naam van rechter *, of hoofdt van het gerecht. Dit was Mylord *Clifford*, die zyne verblyfplaats te Haverdik hieldt. *David*, die een verbindtenis met zynen ouder broeder hadt gemaakt, kwam hem aldaar belegeren, en gelyk *Clifford* op zulk een opſtandt niet verdacht was, wierdt hy 'er van overrompelt voor dat hy zich in ſtaat van tegenweer kon ſtellen. Hy bleef krygsgevangen van den prinſſe van Walles, die hem naar de berglieden van Snowdon zondt, gelegen onder de domeinen van zynen broeder, en die het eedgenootſchap waren toegedaan. Na deze verrechting ſtelde hy zich aan het hoofdt van zyne benden; deedt vele ſtropingen op de landen van de kroon, en voegde het moorden by het plunderen.

Het ganſche prinsdom van Walles is in opſtandt.

Toen was het, dat *Leolin*, die in dezen opſtandt heimelyk was getreden, de wapenen opnam, en even ondankbaar, als zyn broeder, mogelyk ook nog trotſcher, kon hy noch door de verbindtenis van het verdrag, met *Eduard* gemaakt, noch door de gunſt, die hy van hem hadt ontfangen, wederhouden worden. De

Wildheit van *Leolin.*

Strenge ſtraf der Joden.

1279. Andere ſtraf van hunne wreedheit.

Men tracht te vergeefſch de anderen te bekeeren.

1281. staatzucht en de haat van partyschap haalden tegen den eedt en de erkentenisse over. Hy zocht niet dan zyn prinsdom weder te krygen, zonder zich te bekommeren wat het ook mogt kosten. De adel van Walles betoonde de zelve drift voor zyne vryheit, en Engelandt was op het punt niet alleen van dit prinsdom te verliezen, maar ook dit volk, zyn onverzoenelyken vyandt, zyne rust te zien verstoren, en zyne provincien verwoesten. In Noord-en Zuid-Walles was byna een algemene opstandt, en verscheide kleine legertjes verschenen op verscheide plaatsen, het eene onder het bevel van *Leolin*, het andere onder zynen broeder *David*; andere onder het bevel van eenige heeren van hunne party.

Slag van de koningsgezinden tegen die van Walles.

Verscheide plaatsen wierden belegert en ingenomen eer *Eduard* te hulp kon komen, en deze prinssen, die hunne legers byeen hadden gebragt, scheidden de zelve voor de twede maal. Dat van *David* trok naar het gebergte van Snowdon†, om 'er den doorgang van aan het leger van den koning te betwisten, die langs dezen kant kwam aantrekken, en dat van *Leolin* trok naar den kant van Cardigan †, alwaar de graaf van Glocester reets voor zyne komst met zyn leger was aangekomen. Deze twee legers raakten handgemeen. De slag kostte veel bloeds; het verlies was van beide zyden byna even groot, en de overwinning bleef twyffelachtig. Het is echter waar, dat de graaf van Glocester te rug trok, en het slagveldt aan zynen vyandt liet. Maar door dit gevecht wierdt niets beslecht. Het was in een anderen, niet zo roemruchtigen slag, en daar *Leolin* geen gedachten op hadt, dat hy zyn leven met minder eere, dan zyne geboorte en dapperheit verdienden, verloor.

† in Zuid-Walles.

Hoe de uitkomst van den veldslag by Cardigan ook mag geweest zyn, *Leolin* kon daar niet lang op roemen. *Eduard* vergenoegde zich in dit jaar alleen met de grenzen aan den Oost-en Zuid-kant te verzekeren, van waar de vyanden, op het horen van zynen aantocht, goed vonden af te trekken. Hy bezocht in het voorbygaan de koningin, zyne moeder, die afgezonderd leefde in het kloosster van Ambesbury *. In hunne byeenkomst gebeurde iets, dat de schryvers waardig hebben geoordeelt te verhalen wegens des zelfs byzonderheit, hoewel het van weinig belang is. Terwyl de prins zich met zyne moeder onderhieldt, zag zy in de kamer komen een man, blind geboren, gelyk hy zeide, die zyn gezicht op het graf van *Henrik* den III weder hadt gekregen. *Eduard*, ver van daar aan geloof te slaan, overtuigde dezen man van bedrog; maar de koningin, die de eigenliefde ligtgeloviger maakte, en zich met de eere van haren man vleide, dien zy door dat wonderwerk voor heilig hoopte verklaart te zien, nam de bestraffing, die *Eduard* aan dezen bedrieger deedt, zeer euvel op, en bestrafte hem daar zelfs scherpelyk over. De vorst, bezadigder dan zy, vertrok uit de kamer, zonder haar te antwoorden, maar hy sprak met de geestelykheit van dit bisdom over het bedrog, en waarschuwde de zelve, zich wel te wachten, dat zy daar omtrent geen strafbare toegevendheit voor de koninginne zou betonen.

* van het bisdom van Salisbury.

1282. Onderneming van *Eduard* tegen Walles.

De veldtocht van het jaar 1282 was roemruchtiger voor *Eduard* dan de voorgaande. Hy herstelde daar merkelyk de schade, die de graaf van Glocester in den slag by Cardigan hadt geleden. Terwyl de vyanden zich van dezen kant versterkten, trok hy met een schoon leger naar den kant van het Noorden; en te Shrewsbury gekomen zynde, nam hy het voornemen van op Noord-Walles niet alleen te landt, maar ook te water, aan te vallen, en aldus *Leolin* het eilandt van Angleséy weder af te nemen, dat hy hem by het laatste verdrag hadt afgestaan; en deze oproerige prins, in navolging van zyne voorouders, tot zyne wapenplaats en sterkste verschansing hadt gemaakt. Alles gelukte hem; doch niet zonder gevaar. De prins *David* verwachtte hem in het gebergte; en onderstelt zynde, dat hy hem daar kon dwingen, moest hy eerst nog een bosch doortrekken, het welk een klein leger dekte, dat op eene voordeelige plaats stondt, om dat des konings te omcingelen, wanneer het in enge wegen ingewikkelt zou zyn. Deze maatregelen waren van den kant van den prins wel genomen, en de koning hadt al zyne dapperheit en al zyn geluk van noden om zich uit deze verlegenheit te redden. Hy versloeg echter den vyandt, en bragt hem op de vlucht; maar den zelven door het bosch heen jagende, kwamen vier duizend man uit hunne hinderlage, vielen op zyn volk, dat door de kwade wegen in wanorder was geraakt, aan, en maakten eene vervaarlyke slagting onder de eerste gelederen. De koning, die zich met zyne ruitery aan de vleugels bevondt, kwam hen te hulp; versterkte zyn voetvolk; verzamelde die reets aan het vluchten waren, en dwong hen standt te houden. Hier op verkeerde de kans. De prins van Walles, die zich reets overwinnaar dacht te zyn, stondt verbaast, dat hy zich op een schonen weg zag tegengehouden, en vluchtte op zyn beurt van schrik, zonder zich weder te kunnen verzamelen. *Eduard* zich dan alzo meester van het veldt ziende, en naby de plaats, daar hy zyne schepen hadt bevolen naar toe te zeilen, ging hy met het volk scheep, dat hy tot het bemachtigen van het eilandt van Anglesey hadt geschikt, en vondt daar weinig tegenstandt; en het zelve vermeestert hebbende, liet hy daar eene bezetting van twee honderd man in, onder dappere bevelhebbers, behalven verscheide ridders en edellieden van naam.

1282.

Zyne dapperheit en bekwaamheit.

Na deze verovering, die de eedgenoten van eene schuilplaats van zo veel aangelegenheit beroofde, trok hy weder overzee, om den prins *David* in het gebergte te zoeken. Zyn broeder *Leolin* hadt zich by hem gevoegt; maar deze laatste zich onvoorzichtig van het gros van zyn leger afscheidende, en zo als hy het graafschap Montgommeri doortrok, ontmoette de benden, de welke *Rogier* van Mortemer geboodt, die, alhoewel hoog van jaren, echter nog veel vuur hadt, en eene volkome overwinnig op dezen onzagchelyken muiteling behaalde.

Maakt zich meester van het eilandt Anglesey.

Anderen * verhalen nochtans deze uitvoering op eene andere wyze. Zy zeggen, dat de koning zich van Anglesey meester gemaakt hebbende, eene schipbrug over de rivier Corvey liet maken, welkers loop, in zee uitstortende, dit eilandt maakte, dat eenige aardryksbeschryvers aan Ierlandt zelf toeëigenen. Deze rivier is by de ouden niet onbekend geweest, waar in men, volgens het getuigenis van een geleerd schryver van den leeftydt der eerste keizers ‡, de parelen vischte, daar wy boven gewag van gemaakt hebben *, wanneer wy van het offer hebben gesproken, dat *Julius Cesar* aan den tempel van Venus van zyn wapenrok deedt, dien hy daar mede versiert hadt.

* Zie *Brady*. Britannische parel.

‡ *Plinius.*

* Zie fol. 12.

Door het middel van deze brug kwam *Eduard* in de vruchtbare landsdouwen, die zich aan den voet van de bergen van Snowdon, in de provincie van Carnarvan, uitstrekken, tusschen welke en die van Denbig de rivier Corvey loopt. Hy deelde daar de landeryen van onder verscheide bevelhebbers van zyn leger: maar die van Walles, die

1283. die zich in de bergen verborgen hielden, kwamen onverwacht op de Engelſchen vallen, die de ſchoonheit van het landt uit het eilandt naar de vlakte hadt gelokt, en deze laatſten, verſchrikt door het getal en geſchreeuw van den vyandt, dachten alleen om de brug weder te bereiken. De verwardheit was zo groot, dat 'er verſcheiden verdronken. Hun ongeluk vergrootte de verbaaſtheit van de anderen, die door de berglieden wierden vervolgt, de welke niet anders roepende dan Victorie namen zy het zelf voor een wonderwerk, dat de Hemel, zeiden zy, voor hen deedt, en zy drongen *Leolin* om mede in de vlakte te komen, en de voorzeggingen van den vermaarden *Merlinus* ter uitvoeringe te brengen. Men zegt, dat deze waarzegger, zo beroemd onder de Engelſchen, de kroon aan den prinſſe van Walles hadt belooft, die zich met de hoop vleide van het bloedt van *Brutus* op den troon te herſtellen, daar hy roemde van afkomſtig te zyn. Indien deze voorzegging hare vervulling hadt, het was ganſch anders dan *Leolin* het verſtondt.

Voorzegging van *Merlinus*.

Door het geſchreeuw van die van Walles, of wel door zyn noodlodt aangezet zynde, verliet hy het gros van het leger, daar hy het bevel van aan zynen broeder liet; en het gebergte verlatende kwam hy in de vlakte. Daar komende verſcheen een klein leger, dat hem omcingelde. Het was aangevoert, volgens deze laatſte ſchryvers, niet door *Rogier* van Mortemer, maar door zynen zone *Edmond*, die de dapperheit en bekwaamheit van zynen vader hadt overgeërft. *Leolin*, die niet anders dacht, of hy hadt maar met vluchtenden te doen, was wel verwondert zich van verſch volk aangetaſt te zien, dat in een goede order aankwam, en in groter getale dan het zyne. Hy verloor echter zyn oordeel niet, en gelyk hy by zyne trotſchheit, die iets verwoeds hadt, een moedt voegde, die naby een heldenmoedt kwam, wederſtondt hy het gevecht, zonder zich te verzetten, en maakte, dat de overwinning langen tydt twyffelachtig ſtondt. Maar zich voor alle gevaar bloot ſtellende wierdt hy in het ſterkſte van het vuur door een gemeen ſoldaat gedood, waar op de nederlaag van al zyn volk volgde. Aldus kwam door de handt van een gemeen man een van de grootſte veldheeren van zynen tydt, een prins van het doorluchtige bloedt der oude Britten, die langen tydt de ſchrik en de geeſſel der Engelſchen was geweeſt, te ſneuvelen.

Zyne dood.

Deze verachtelyke doodt wierdt nog door twee andere gevolgt. *Mortemer* deedt hem het hoofdt afhouwen, dat hy zo bebloed, als het was, aan *Eduard* zondt, en deze, nog onmenſchelyker zynde dan zyn veldheer, liet het op een ſtaak op de muren van den Tour van Londen zetten, met een kroon van klimop, ten ſpot der voorzegginge van *Merlinus* en de ligtgelovigheit van den prinſſe van Walles. Miſſchien hadt hy beter gedaan, zich met meer gematigtheit van dit voordeel te bedienen, en met meer medogendheit een prins gehandelt te hebben, die door zyn ongeval zyn medelyden meer dan zyne verſmading verdiende, en wiens dapperheit hem eene andere behandeling waardig maakte.

Onwaardige verſmaadheit aan zyn lyk bewezen.

De adel, het volk, de geeſtelykheit en het ganſche landt van Walles betreurden hem. Zy zagen wel, dat zy, met hem te verliezen, ook hunnen roem en hunne vryheit hadden verloren, en dat het met den naam der Britſche koningen en dien van hunne natie gedaan was. Zy hadden zich tot nu toe altydt beſchermt tegen de Angel-Saxen in dit gedeelte van het eilandt van Groot-Britannië, daar deze trotſche yveraars hunner vryheit zich hadden begeven, die de nieuwe overwinnaars altoos als dwingelanden aanzagen, tegen de welke zy een onverzoenlyken haat opvatten, die niet uitgebluſcht wierdt dan door de komſt van *Henrik* den VII tot de kroon van Engelandt, afkomſtig zynde van het bloedt van hunne koningen. De Saxen, aan welke zy zich niet wilden onderwerpen, gaven hen den naam van Walen, dat is te zeggen vremde; en zy zich zelven als verdrevene uit hun eigen landt aanziende, maakten zy zich daar eene eer van, denkende door dezen verachten naam weder den roem van hunne eerſte vooroudere te doen herleven: want de naam van *Wallia*, dien de Saxen aan hun landt gaven, wil in de Saxiſche tale zo veel als *Gallia* zeggen, of zo veel als die van *Gaulen* in de Gouloiſche tale, het oude vaderlandt en de oude ſpraak der Britten, gelyk die van Walles zonder waarſchynlykheit menen.

Leedwezen, van die van Walles over zyne doodt.

1283. Beſchryving van dit volk.

De wederzydſche haat van deze twee natiën bleek in de twee graffchriften van den vermaarden *Leolin*, die de oudheit nog heeft bewaart *. Een monnik uit Walles ſchildert hem in zes Latynſche vaarzen af als een heldt, en een Engelſche monnik draaide de zelve tot verſmading van zyne gedachtenis, door het veranderen van de lof- in laſternamen. Wat toch deze laatſte mag zeggen, men kan aan den prinſſe van Walles den lof, dien zyne geboorte en dapperheit verdienen, niet ontnemen; en de Engelſche natie kon zich niet roemen van in hem hunnen gevaarlykſten vyandt te hebben te ondergebragt, of die van Walles hadden reden om te zeggen, dat zy met hem de vryheit der oude Britſche natie hadden verloren. Dit bleek by de overgave, die aanſtonts na zyne doodt geſchiedde van alle de ſterke plaatſen van Carnarvan, of Snowdon, gelyk de zelve toen naar de bergen wierdt genoemt, en die van byna alle de andere wierdt gevolgt. Dit gevoelde ook aanſtonts het volk en de geeſtelykheit door twee achtereenvolgende belaſtingen; de eene van het vyftiende, en de andere van het dertigſte deel der waarde van hunne goederen, het welk zy aan den overwinnaar moeſten betalen.

Twee verſchelde graf ſchriften van *Leolin*.

* Zie de zelve by *Kingston*.

De prins *David* hieldt het echter nog eenigen tydt uit: doch hy hadt de ondervinding, noch dapperheit van zynen broeder niet. Hy bukte in minder dan een jaar onder de zegehaftige wapenen van *Eduard*. Eenigen zeggen, dat gelyk hy gedurig van plaats veranderde, om dat hy zich nergens veilig oordeelde, hy in eene van zyne verblyfplaatſen krygsgevangen wierdt gemaakt. Anderen willen, dat hy in de handen van een party viel, aan welke de verſpieders van den koning hem ontdekten. Anderen verzekeren, dat hy door die van Built wierdt verraden, eene der plaatſen, daar hy zich naar toe hadt begeven, naby de ongelukkige plaats, daar zyn broeder het leven hadt verloren. Hoe het zy, hy wierdt gevangen, en gebragt naar het kaſteel Rutlandt met zyne twee zonen en zeven dochteren. *Eduard* bevondt zich toen in het landt, daar hy de regering beſtelde. De gevangen prins verzocht voor hem gebragt te worden. Eenigen zeggen, dat hy den koning zag, die hem niet dan ſtrafheit bewees, en naar Cheſter gevangen zondt; en anderen verhalen, dat de koning hem weigerde te zien, en hem gevangen naar Shrewsbury deedt brengen.

Bemachtiging van zynen broeder, den prins *David*.

Hy beriep in de laatſtgemelde plaats ter zelver tydt het Parlement, aan het welke hy het vonnis van dezen oproerigen overgaf. Op zulk eene wyze wierdt deze ongelukkige prins aangezien

Veroordeelt door het Parlement en ter doodt gebragt.

Maakt zich meeſter van het eilandt Angleſey.

* Zie Brady. Britanniſche parel.

‡ *Plinius.*

* Zie fol. 12.

1283. zien, veroordeelt en ter doodt gebragt. Een schryver verhaalt, dat hy onthalst wierdt; maar het blykt uit de *Acta Publica* *, dat hy door het Parlement wierdt veroordeelt de straf der verraders, en van die aan gekwetste hoogheit schuldig zyn, te ondergaan; en volgens de zelve wierdt hy gehangen en gevierendeelt. De vier delen van zynen romp wierden naar Bristol, Northampton, Jork en Wincheſter gebragt, en zyn hoofdt naast dat van zynen broeder op de muren van den Tour van Londen gezet. Eene al te strenge en verachte behandeling aan een misdadiger van zulk eene doorluchtige geboorte, vermaagtschapt, wat meer is, aan *Eduard*, wiens gehele misdaadt alleen in staatzucht en liefde om onafhankelyk te zyn bestondt.

* *Tom. II, fol.* 247.

Aanmerkingen op de grote strengheit van *Eduard*

Eduard zou mogelyk meer eer behaalt hebben, indien hy hem vergiffenis hadt verleent, dan hem met zulk eene strengheit te hebben gestraft; en mogelyk is deze droevige strafoeffening eene aanleiding geweest van andere diergelyke straffen, die te voren onbekend, of ten minste in geen gebruik waren geweest omtrent personen van deze waardigheit. Dit is de aanmerking, die een oordeelkundig schryver van de natie † daar over maakt. Hy voegt 'er eene andere by, tot onderrechting der vorsten, die vermaak in bloedt te storten hebben; namentlyk, dat de doodt van den prinsse van Walles wierdt gewroken door de al te haastige doodt van den oudsten zone van *Eduard*, en door het droevige overlyden van zynen tweden zone, die op hem volgde ‡. Hy brengt deze wraak nog verder, en durft wel zeggen, dat *Eduard*, met een prins door de handen van een beul te doen sterven, aan zyne opvolgers heeft geleert eveneens met die van hun bloedt te handelen, en de prinssen van zyn huis hebben daar waarlyk meer dan andere door geleden.

† *S. Daniel.*

‡ *Eduard* de II.

Men verhaalt niet, wat de kinderen van den overleden prins is overgekomen. Het is waarschynlyk, dat men hen in het gevangenhuis heeft laten sterven. Ten minste in de oproeren, die naderhandt onder de regering van *Eduard* ontstaan zyn, zag men geen zoon van *David* aan het hoofdt van die van Walles; maar zy verkoren andere bevelhebbers, aan welke zy het gebiedt opdroegen.

Inlyving van het prinsdom van Walles aan de kroon.

De doodt van den prins *David* brágt het prinsdom van Walles onder de domeinen van Engelandt. Het wierdt tot eene provincie of wingeweſt van het ryk en tot een erflyk goedt van den eerstgeboren zone van het ryk gemaakt. *Eduard*, die aanstonts naar dit prinsdom, om een ontwerp van eene inlyving te maken, vertrok, begon met eene verklaring, die beval, dat dit prinsdom voor altoos aan de kroon zou blyven; dat des zelfs inwoonders een volk met het Engelsche zouden zyn, en door de zelve wetten geregeert worden. Hy stelde daar eene rechtbank, die hy binnen Chester, de hoofdstadt van de provincie van dezen name, op de grenzen van Noord-Walles, plaatste, alwaar hy wilde dat alle zaken van het gansche prinsdom zouden gebragt en gevonnist worden. Doch het was eerst in het volgende jaar, dat deze zaak tot standt wierdt gebragt, en dat *Eduard*, die van Walles door zyne dapperheit ondergebragt hebbende, zich van hen ten eenemale meester door zyne bekwaamheit maakte.

* Aber-Convey, dat is te zeggen de mondt van Convey.

Sterkten, die *Eduard* maakte.

Hy maakte in dit jaar ook nog twee sterkten om dit trotsche en muitzieke volk in toom te houden; de eene aan den mondt van de rivier Convey, daar zy den naam van draagt *, en de andere, Carnarvan genaamt, die haren naam aan het landschap gaf, daar zy gebouwt wierdt, en dat te voren dien van Snowdon voerde. 1283.

Uitdeling van de beste landen aan de Engelschen.

Hy gaf ook de beste landen en bedieningen aan de Engelschen, die hem in dezen oorlog gedient hadden, en van welker getrouwheit hy verzekert was. Dit was een streek van staatkunde, zo wel als van erkentenis. Hy kon geen beter verzekerdheit van gehoorzaamheit van het landt en van de rust van het ryk vinden. Doch om niets te wagen behieldt hy de plaatsen langs den zeekant, daar hy goede bezettingen in leide.

Verdeling van het landt in twaalf provincien.

Het was ook in dit jaar, dat hy Noord- en Zuid-Walles in twaalf provinciën verdeelde, zes in het Noorden, en zes in het Zuiden. Toen liet het landt van Snowdon zynen ouden naam aan het gebergte over, en nam dien van Carnarvan aan, dien *Eduard* aan de sterkte hadt gegeven, en de naam van de provincie wierdt.

Begeerte van paus *Martinus* den IV.

Eduard raakte in dit jaar haast met paus *Martinus* den IV in geschil over het heffen van den tienden penning over de Engelsche geestelykheit. Wy hebben boven gesproken van deze tienden, die *Gregorius* de X aan *Eduard* en zynen broeder *Edmond* toestondt, om de gedane onkosten naar het Heilige Landt. Hy bevestigde deze vergunning in de twede kerkvergadering van Lions, welke de zelve voor de volgende jaren nog deedt duren, om 'er de penningen van tot een tweden tocht naar het Heilige Landt te besteden; zo dat deze inzameling zes jaren lang geschiedde. Ondertusschen vertrok *Eduard* niet naar het Oosten; sedert zyne aankomst in zyn ryk was hy te veel verhindert geweest door den opstandt van die van Walles om op vremde oorlogen te denken, en hy was al te wys om ver afgelegene veroveringen den voorrang boven de rust van zyn eigen ryk te geven. De paus onderstondt niet hem daar toe te dwingen; maar hy beweerde, dat de penningen van de tienden hem toebehoorden. Hy zondt twee monniken met zyne bulle naar Engelandt, by welke hy de geld-bewaarders beval hen de penningen ter handt te stellen. Doch dit was in het minste des konings gedachten niet. Op de onderrechting, die hy daar van bekwam, gaf hy een bevel uit, waar van hy de uitvoering aan zynen neef, den grave van Cornwall *, gaf, en belastte hem, dat hy alle de kooplieden en wisselaars van Londen, die gewoon waren het geldt van de tienden naar Italië over te maken, voor hem zou doen verschynen, om hen wel nadrukkelyk te verbieden, gene van diergelyke penningen uit het ryk te verzenden. De straf voor de overtreders was zeer streng. Hun lyf en goedt wierden verbeurd verklaart: weshalven niemandt zo stout was om zulks te wagen.

* Zoon van *Richard*, Roomsch koning.

Verhindering daar in van *Eduard*.

Maar het geschil tusschen den paus en den koning bleef duren; zelfs vreesde men voor meerder verwydering. De wysheit van *Eduard* hielp niet minder dan zyne standvastigheit om hem daar uit te redden, en het voornemen van den paus te verydelen. Hy hadt niet alleen deze twee gezonden om het geldt van de tienden te ontfangen, maar hen ook een brief, dien hy aan den koning geschreven hadt, medegegeven, om hem tot het aannemen van het kruis en het vertrekken naar Asië aan te manen. Hy hadt ter zelvertydt een blixemdreigende bulle aan *Pekham*, aartsbisschop van Kantelberg, gezonden, waar in hy den koning, dien hy beschuldigde, met geweldt het geldt van de tienden, dat in pandt was, genomen te hebben, met de kerkelyke tucht dreigde, byaldien hy het niet haastig wedergaf, en hy belastte den aartsbisschop met de uitvoering van deze bulle.

Eduard

1283. Uitdeling van de beste landen aan de Engelschen.

Verdeling van het landt in twaalf provincien.

Begeerte van paus *Martinus* den IV.

Verhindering daar in van *Eduard*.

*Zoon van *Richard*, Roomsch koning.

1283. Hoe hy de bulle van den paus krachteloos maakte.

Eduard verschoonde zich van den kruistocht, en verzocht den paus goed te vinden, dat zyn broeder *Edmond*, die het kruis wel wilde aannemen, en naar het Ooften vertrekken,* het geldt van de tienden daar toe mogt ontfangen, het welk hem wierdt afgeslagen. Hy weigerde van zyn kant ook het zelve over te geven aan de twee Italiaansche gezanten. Hy hadt geen meer beleefdheit voor den paus dan de paus voor hem hadt. Ook hadt hy meerder grondt om de verzending van dit geldt uit het ryk te beletten, dan de paus om het gebruik daar van aan hem te verbieden, dat hy tot het welzyn van het ryk wilde aanleggen.

De zwaarste zaak betrof de bulle, die aan den aartsbisschop van Kantelberg was gezonden. Het is waar, dat *Eduard* aan de Sherifs der plaatsen, daar het geldt bewaart wierdt, hadt bevolen de rekening daar van op te maken, na daar van in de tegenwoordigheit van drie of vier der voornaamste geestelyken een lyst gemaakt te hebben, dat vervolgens uitgevoert was; maar men hadt het minste geweldt niet gebruikt, en de koning beweerde, dat hy daar in rechtmatig hadt gehandelt: behalven dat, om alle reden van misnoegen aan den paus te benemen, hadt hy de verzending van de bulle voorgekomen, en de wedergeving van het bewaarde geldt bevolen. Dit gaf hy tot antwoordt aan den aartsbisschop van Kantelberg, als hem de zelve deze dreigende bulle van *Martinus* den IV kwam bekend maken, en de aartsbisschop schreef het zelve aan den paus. Aldus bleef deze zaak daar by steken. Daar is echter veel waarschynlykheit, schoon de Geschiedenis daar niet van meldt, dat de koning het geldt genomen heeft (a), na dat hy met verstandt de dreigementen van den paus hadt te leur gestelt.

1284. Staatkunde van *Eduard* om die van Walles te winnen.

Zyne bekwaamheit blonk in alles uit. Sedert de verovering van het landt van Walles hadt hy meest altydt zyn verblyf aldaar gehouden, bezoekende, of zyne tegenwoordigheit en zyne zachte en heusche behandeling in deze trotsche en vryheit-lievende natie eene genegenheit en gezeggelykheit zou kunnen inboezemen, die de vrees en strengheit nooit in haar hadden kunnen verwekken. De sterktens, die hy deedt maken; het gerechtshof, dat hy volgens de wetten van Engelandt hadt aangestelt; de uitdeeling der landen en bedieningen aan de Engelsche heeren; de gouverneurs, die hy op de meest van belang zynde plaatsen hadt gestelt; ten laatsten, de inlyving van dit prinsdom in zyne ryken; dit alles scheen hem niet genoeg te zyn zonder de genegenheit van het volk; weshalven hy alles in het werk stelde om de zelve te verkrygen. Hy hadt al zyne staatkunde nodig om tot zyn oogwit te komen. De mishandeling van den prins *Leolin* na zyn overlyden; de schandelyke doodstraf van zynen broeder, den prins *David*; de gevangenis van het overige van dat doorluchtig en aan die van Walles dierbaar huis; alle deze tekenen van haat en wreedheit van de zyde des overwinnaars waren niet zeer bekwaam om zich van de overwonnenen te doen beminnen, en hunne herten te winnen. Ook bespeurde hy aan hunne gedwonge onderwerping eene onverwinnelyke zucht voor hunne vryheit, en eene onwilligheit, die door niemandt dan door een hoofdt, dat onder hen geboren was, kon te boven gekomen worden. Zy namen de vryheit van het zelfs te zeggen, wanneer hy hen de verkiezing van een landvoogdt voorstelde. *Daar is niemandt dan gy*, antwoordden zy hem met eene vryborstigheit, gepaart met eerbiedt, *aan wien wy konnen gehoorzamen, indien gy by ons wilt blyven, of zo niet, aan den bevelhebber, dien gy uit ons zult verkiezen: want wy verzekeren u geen gehoorzaambeit aan een vreemden.*

1284. Stout antwoordt van het volk.

Deze oprechtigheit was den koning niet onaangenaam: hy was alleen bedacht op een middel om hen genoegen te geven, of hen te blindhokken. De koningin was bevrucht. Hy wilde, dat zy haar kraambedt te Carnarvan zou houden, hoofdstadt der provincie van dezen name, in verwachting, dat dit tot zyn voornemen zou dienen. Op den dag van St. Marcus bragt zy een prins ter wereldt, die naderhandt regeerde onder den name van *Eduard* den II, en naar zyne geboorteplaats den bynaam *van Carnarvan* droeg. De tyding van deze gelukkige verlossing wierdt aanstonts tot den koning gebragt. Hy was te Rutlandt, zynde een van de kasteelen, die hy in Noord-Walles hadt doen bouwen, alwaar hy de laatste handt aan de regeringswyze leide, en de wetten opstelde, die nog hedendaags de instellingen of wetten van Rutlandt genaamt worden. Hy kon geen aangenamer tyding ontfangen, en die beter overeenkwam met het gene hy voorgenomen hadt. Ter zelver tydt deedt hy twee bezendingen, de eene wegens den Doop van den jongen prins, dien hy begeerde, dat hy ontfangen zou ter plaatse daar hy geboren was; de andere om al den adel van Walles te Rutlandt te doen vergaderen, om hen aldaar de wetten, daar wy zoeven van gesproken hebben, te doen bezweren. Maar hy hadt een voornemen van meer belang in het hoofdt, dat hy verborgen hieldt, op dat het geen hy wilde brouwen, te beter mogt gelukken.

Redenen van den koning aan die van Walles.

Terwyl men den jong-geboren prins te Carnarvan ten Doop hieldt, waren de barons en edellieden van Walles te Rutlandt vergadert, alwaar de koning zyn plaats genomen hebbende, hen op deze wyze aanspraak: *Eer ik u de wetten der regering zal voorleggen, heb ik goedgevonden, myne heeren, u den landvoogdt zelf voor te stellen, aan wien ik de regering van deze staten voorgenomen heb toe te vertrouwen. Ik zal bedrogen zyn, indien hy niet zodanig is, als gy begeert hebt; onder u geboren zynde, die geen andere lucht dan de uwe heeft ingeademt, en die zelfs geen woordt Engelsch spreekt.* En hen in groot verlangen ziende, wie deze mogt zyn, vervolgde hy aldus: *Het is de prins, myn zoon, daar de koningin nieuwelings te Carnarvan van bevallen is, en alwaar hy heden gedoopt wordt. Ziet hem dan aan als uwen landgenoot, en gehoorzaamt, zonder tegenspreken, een prins, die te gelyk uw medeburger is.*

Oorsprunk van den naam van prins van Walles aan den erfgenaam v'nde krone geheeft.

Deze streek van *Eduard* gelukte hem wel. Het gaf eenigen stof van verwondering, en anderen van genoegen; zy antwoordden hem alle, dat zy bereid waren te gehoorzamen. Op (deze wyze verkreeg deze verstandige koning volgens het getuigenis van geloofwaardige schryvers, schoon eenige nieuwe schryvers, uit enkele zucht om te bedillen, dit ganssche verhaal in twyffel hebben zoeken te trekken) door zyn beleidt eene gehoorzaamheit, die hy door het geweldt zyner wapenen niet zou gekregen hebben; en toen geschiedde inderdaadt de vereeniging van dit prinsdom met het ryk. Het zelve wierdt de erffenis van den vermoedelyken erfgenaam van de kroon. Het bleef het naderhandt, en het is sedert altydt voor de oudste zonen van de koningen van Engelandt gebleven, en door dit voorrecht zocht het zelve het verlies van zyne oppermacht goed te maken. *Eduard* gaf toen nog de onbegeve landen aan zyne Engelschen, gelyk de graafschappen van Denbig en Ruthin, die hy aan My-

(a) *Tyrrel* zegt, dat hy het heeft wedergegeven.

1284. lord *Lacy* en aan Mylord *Gray* ſchonk; en door deze banden maakte hy dit oproerig prinsdom zo vaſt aan zyne kroon, dat alles, wat het naderhandt ook in het werk ſtelde om de zelve te breken, vruchteloos was.

De intrede van den koning binnen Londen.

Na dat hy de laatſte handt aan een werk van zo groot een belang, dat hy door zyne dapperheit hadt begonnen, en door zyne wysheit voltrokken, gelegt hadt, dacht hy niet dan om weder naar zyn ryk te keren, om daar zyne behaalde eer te genieten, en het genoegen van eene zo gelukkige onderneming te ſmaken. Men zag hem met ongeduldt te Londen te gemoet. En men haalde hem met zo veel pracht in, als of hy een zegepraalder was. Hy verdiende het zekerlyk, en deze zegepraal was des te heerlyker, om dat hy zonder bloedt te ſtorten eene trotſche en machtige natie, die hunne koningen van Saxen en van Noorwegen in verſcheide eeuwen niet hadden kunnen onderwerpen, in een jaar onder de macht van de Engelſche kroon hadt gebragt.

1285. Gebouwen, die hy maakte.

In het volgende jaar hadt hy zaken van minder moeielykheit, doch een groot koning waardig, die zich ten eenemaal overgegeven hadt aan het gene zyn ryk ſierlyk en zyn volk gelukkig kon maken. Koning *Henrik* de III hadt een nieuw koor in de kerk van Weſtmunſter begonnen te maken; maar de oproeren van zyn ryk hadden hem belet het zelve te voltooien. Zyn zoon, die eene geruſter regering hadt, bragt dit werk ten einde.

Zyne wyze regering.

Hy vergaderde in het zelve jaar een Parlement te Weſtmunſter, alwaar hy 'er in het volgende jaar nog een beriep, daar nieuwe beſluiten wierden genomen om de vrede en de gelukkige regering vaſt te ſtellen. Het was door deze verſtandige wyze van doen, dat de vorſt de eer van de kroon en de vryheit van het volk trachtte te beveſtigen, en dat hy, ver van eene volſtrekte macht te willen oeffenen, erkende, dat het gezag der Parlementen met dat van den koning moeſt gepaart zyn, om het ryk voorſpoedig en Engelandt te gelyk gelukkig en onverwinnelyk te maken.

In dit jaar hadt hy eenig geldt van noden, om zich voor een gedeelte de onkoſten, die hy tot de onderneming van Walles hadt moeten aanleggen, te doen betalen, en de Engelſchen ſtonden zonder tegenſpreken de heffing van veertig ſchellingen * van ieder leen toe.

* Omtrent acht kronen.

Het jaar eindigde, gelyk het was begonnen, met eene duurzame vrede, en de koning bragt met de koninginne het feeſt van Kersmis te Oxford door.

1286. Vergadering van het Parlement.

Het volgende jaar was niet min geruſter. Het zelve begon met het beroepen van een Parlement, dat zyne vergadering te Weſtmunſter daags na Vrouwendag opende. Alles ging daar met eene onderlinge eendragt toe ten aanzien van het koninklyke en parlementaire gezag, waar over men onder *Henrik* den III altoos van elkander misnoegt, en onder de regering van *Eduard* den I altydt eensgezind was.

Verſchil over de koninklyke waardigheit van Sicilië tuſſchen de prinſſen van Arragon en Anjou.

Engelandt genoot door hem eene beſtendige vrede, wanneer hy van den koning van Vrankryk wierdt verzocht om de zyne en die van *Karel* van Anjou, zyn bloedverwant, met de koningen van Arragon, van Sicilië en van Caſtilië te maken. *Philips* de Schone was de opvolger van *Philips* den Stouten, zynen vader, en hy hadt, zeggen de Engelſche ſchryvers, koning *Eduard* verzocht de zee over te ſteken, om als middelaar het geſchil, waar door deze vorſten in tweeſpalt waren geraakt, by te leggen. Het ryk van Sicilië was daar de oorzaak van. *Pieter*, koning van Arragon, hadt het zelve overweldigt. *Jakob*, zyn twede zoon, hadt zich daar in na hem geſtelt, on-

1286. derſteunt zynde door zynen oudſten broeder *Alphonſus*, en door *Sancho*, koning van Caſtilië. Hy hadt tot mededinger *Karel* den Kreupelen, zoon van *Karel* van Anjou, erfgenaam van zyne ongelukken veel eer dan van zyn ryk van Sicilië, dat hy nooit bezat. *Philips* de Schone zondt aan *Karel* den Kreupelen, zynen bloedverwant, den zelven byſtandt, dien *Sancho*, koning van Caſtilië, aan den koning van Arragon en zynen broeder gaf. De koning *Eduard* ſcheen de bekwaamſte tot een ſcheidsman, het zy om zyne onzydigheit, het zy om zyn verſtandt en macht, voor welke beide de daar in belang hebbende partyen even veel ontzag en eerbiedt hadden.

Hy komt in Vrankryk.

Philips kon niemandt beter verkiezen. De koning vertrouwde het beſtier des ryks gedurende zyne afwezendheit aan den grave van Pembroke, ging met de koninginne te Douvres ſcheep, en landde in Pikardië, daar hy door de grootſte heeren van Vrankryk wierdt ontfangen, die *Philips* hem te gemoet hadt gezonden, en hem geleidden, eenigen zeggen naar Parys, en anderen naar St. Germain, daar hy op eene koninklyke wyze onthaalt wierdt. Voorts komen de Engelſche en Franſche geſchiedſchryvers niet overeen omtrent den tydt van zyne aankomſt. Volgens de eerſten † was het den 24 Juny, en volgens de anderen ‡ voor Paaſchen, daar hy het feeſt van te Parys vierde, en het Parlement, dat toen aldaar gehouden wierdt, bywoonde, en van daar voor Pinxteren vertrok om zyne ſtaten in Guiënne te bezichtigen. Zy komen ook niet overeen aangaande het geen tuſſchen deze twee koningen voorviel ten aanzien van hunne byzondere geſchillen over Normandië en de andere ſtaten, die te voren aan de kroon van Engelandt behoort hadden, maar door de voorzaten van *Philips* den Schonen daar van waren afgeſcheurt, als mede aangaande het vergelyk, het welk daar omtrent tuſſchen hen gemaakt wierdt, en de hulde, welke *Eduard* aan *Philips* deedt. Maar alzo dit eene zaak van groot gewigt is, en in later tyden aanmerkelyke gevolgen heeft gehad, verdient de zelve een naauwkeurig onderzoek; weshalven wy, na eerſt van het vergelyk zelve geſproken te hebben, de eige woorden van de hulde, welke *Eduard* aan den Franſchen vorſt deedt, uit de Openbare Staatsſchriften * van Engelandt zullen aanhalen, uit welker ten dele algemene bewoordinge, ten dele byzondere uitdrukkingen en betuigingen den Lezer klaarlyk zal blyken, dat *Eduard* der zelver uitlegging, en zyne eiſchen op de voorgemelde landen, tot een daar toe bekwamer tydt, dan de tegenwoordige, aan zich behieldt; en buiten twyffel hadt *Philips*, om dat hy daar genoegen in nam, het zelve oogmerk, namentlyk om die woorden tot zyn voordeel uit te leggen, als het 'er op aankwam.

† *Bradley.*
‡ *Mezeray.*
Hy is in het Parlement.
* *Acta Publica.*

Vergelyk gemaakt tuſſchen *Eduard* en den koning van Vrankryk.

Eduard bragt byna het ganſche eerſte jaar van zyne reize door met de onderhandeling over het weder erlangen van de provincien, welke de Engelſche kroon in Vrankryk bezeten hadt, en welke daar van door de laatſtgemelde waren afgerukt: doch alles was vruchteloos, en hy moeſt zich vergenoegen met een jaarlykſch inkomen van zes duizend guldens, het welk de koning van Vrankryk zich verplichtte hem daar voor te betalen. Dit was de voornaamſte voorwaarde van het vergelyk, het welk tuſſchen *Eduard* en *Philips* gemaakt wierdt; en hier op deedt de eerſtgemelde aan den laatſtgenoemden de hulde, welker bewoordingen, als wy boven gezegt hebben, zo aanmerkelyk zyn. De zelve was van den volgenden inhoudt:

Op

286.

Hy komt in Vrankryk.

†Bradley.

‡ Mezeray. Hy is in het Parlement.

Vergelyk gemaakt tusschen *Eduard* en den koning van Vrankryk.

* *Acta Publica.*

1286. Aanmerkelyke hulde, door *Eduard* aan den koning van Vrankryk gedaan.

Op woensdag van de Pinxter-week, in het veertiende jaar der regeringe van Eduard, *en het eerste van die van* Philips, *heeft de koning* Eduard *te Parys, in eene der kamers van het koninklyke paleis, hulde gedaan aan den koning* Philips, *met deze woorden, doende de bisschop van Bath en Wells het woordt.*

Sire, koning van Vrankryk. De koning Henrik, *vader van myn heer, den koning van Engelandt, alhier tegenwoordig, heeft eenige verschillen gehad met* Lodewyk, *koning van Vrankryk, uwen heere grootvader, waar over tusschen hen een vergelyk is gemaakt. Volgens dat vergelyk deedt* Henrik *hulde aan uwen voornoemden grootvader van de landen, die hy inderdaadt behieldt aan deze zyde van de zee, en van de gene, de welke de voornoemde koning* Lodewyk *zich verplicht hadt aan hem weder te geven uit krachte van de gemaakte vrede. Myn heer, de koning* Eduard, *hier tegenwoordig, heeft na het overlyden van zynen heere vader van die landen, volgens den inhoudt van het meergemelde vredesverdrag, insgelyks hulde gedaan aan den koning, uwen heere vader; en hoewel myn heer, de koning* Eduard, *naar het gevoelen van verscheide heeren van zynen Raadt, met recht zich zou kunnen ontslaan van deze hulde te doen, om dat de gezegde vrede niet wel is onderhouden, en om dat 'er, tot groot nadeel van hem, verscheide aanslagen op de provinciën, welke hy nog in bezit heeft, gemaakt zyn; echter wil hy daar over voor tegenwoordig in geen verschil treden, mits dat gy van uwen kant de gemelde vrede onderhoudt, en de schade, de welke hy geleden heeft, vergoedt.*

Ik ben dan uw leenman wegens de landen, de welke ik van uw te leen houde aan deze zyde van de zee, volgens den inhoudt * *van de vrede, daar omtrent tusschen onze voorzaten gemaakt.*

* of de form.

Voortrecht aan *Eduard* toegestaan. † Zie *Acta Publ. Tom. II, fol.* 321.

Eenige dagen na het doen van deze hulde schonk *Philips* aan *Eduard* zekere openbrieven, by welke hem, onder andere voorrechten †, wierdt toegestaan, dat de landen, welke hy onder de afhankelykheit van Vrankryk bezat, wegens een uitgesproken onrechtvaardig vonnis, noch om weigering van recht, zouden kunnen verbeurd verklaart worden.

Hy komt te Bourdeaux.

Deze zaken verrecht zynde vertrok *Eduard* naar Bourdeaux. Hy ontfing aldaar de dienstpligtige eerbewyzen van de gezanten van de koningen van Castilië, Arragon en Sicilië, die hem daar verwachtten, of die daar aanstonts na hem kwamen, het welk yverzucht aan Vrankryk verwekte: doch dit belette niet, dat zich *Eduard* niet op eene edelmoedige wyze van zyn middelaarschap kweet. Hy hadt niet alleen verscheide gesprekken met de gezanten van Castilië en Arragon; hy hadt daarenboven een mondgesprek met den koning *Alphonsus* en met *Oleron* van Bearn, afgezonden van *Don Sancho*; en begrepen hebbende, dat het meeste verschil van de zyde van *Jakob*, koning van Sicilië en broeder van *Alphonsus*, kwam, ging hy scheep, en kwam hem in zyn eilandt opzoeken *.

1286. 1287. Gaat over naar Sicilië.

* volgens de Fransche schryvers doch de Engelsche maken geen gewag van deze reize.

Pieter van Arragon was in het jaar 1285 gestorven. *Alphonsus*, zyn oudste zoon, was hem in het ryk van Arragon, en *Jakob*, zyn twede zoon, in het ryk van Sicilië opgevolgt, of wel, hy was voortgegaan met het ten nadeele van den paus en van *Karel* van Anjou te overweldigen. De paus hadt *Pieter* in den ban gedaan, en zyn ryk van Arragon aan *Karel* van Valois gegeven, en de inhuldiging in dat van Sicilië aan *Karel* van Anjou bevestigt; maar ondertusschen waren de twee zonen van *Pieter* in het bezit van deze twee ryken. De doodt van *Karel* van Anjou, en het gevangen-nemen van zynen zone *Karel* den Kreu-

Staat van dat ryk.

pelen door die van Arragon, verzekerden nog meer de ryken van Arragon en van Sicilië aan de twee broeders. Zy regeerden te lief om het een of het ander af te staan. 1286. 1287. 1288.

Al, wat *Eduard* kon verwerven, was het ontslag van *Karel* den Kreupelen, die hem onder vry harde voorwaarden in het jaar 1288 wierdt vergunt. Hy moest afstandt doen van het ryk van Sicilië, en daar benevens beloven, dat hy maken zou, dat de graaf van Valois, zyn bloedverwant, van dat van Arragon zou afstaan, en hem verplichten, tot nakoming van het verdrag, zyne drie zonen, nevens vyftig van den adel, tot gyselaars te geven. Hy vondt zich niet gehouden om zulke harde voorwaarden na te komen, en koos alleen uit het verdrag, dat hy het best voor hem dacht, te weten zyne vryheit. Ons voornemen is niet om het verhaal van dezen ongelukkigen prins verder uit te breiden; het zal voor de Geschiedenisse, welke wy schryven, genoeg zyn, dat wy bygebragt hebben het geen de bemiddeling van *Eduard* raakt, zynde eene der redenen van zyne reize naar Vrankryk geweest.

Waar toe de reis van *Eduard* strekte.

Daar verliepen drie jaren, gedurende de welke de jaarboeken van Engelandt niet zeggen dat hy iets anders heeft verrecht dan het sluiten van het bovengemelde vergelyk met *Philips*, waar mede het eerste jaar voor het grootste gedeelte verliep; de twee andere besteedde hy tot het byleggen van de geschillen van Arragon en van Sicilië, of veel eer in de vryheit van *Karel* den Kreupelen te bekomen, ten koste van deze twee ryken; waar by men nog kan voegen het bezichtigen van ganssch Guiënne, Saintonge, en zo vele andere schone provincien van Vrankryk, die de koningen van Engelandt nog voor hunnen heer erkenden. Inderdaadt, de Geschiedenissen zeggen, dat hy het feest van Kersmis dan eens te Bourdeaux, dan eens in het eilandt van Oleron doorbragt, en door het geen men van de werkzaamheit en den vlyt van dezen prins weet, kan men niet twyffelen, of zyne tegenwoordigheit en zorg was overal. Ten laatsten drie jaren voorby gelopen zynde, wilde hy weder naar Engelandt keren. Maar voor dat wy zyne wederkomst daar zullen zien, moeten wy iets van het geen in zyne afwezendheit voorviel zeggen.

Het jaar van 1286 ging in rust door, en daar geschiedde niets van belang. De twee daar aan volgende jaren zyn niet bekend dan door droevige voorvallen.

Droevige doodt van den grave van Surrey.

Willem van Varennes, oudste zoon van *Jan*, grave van Surrey, wierdt in een steekspel, dat te Croydon gehouden wierdt, gedood. Daar is eenige schyn van waarheit, dat het alleen aangelegt was om dezen jongen heer van kant te helpen. Men zegt daar de reden niet van; maar de houders * van het tournooispel zelf gaven hem den doodsteek. Wy zullen haast iets nog veel droeviger zien in een ander van die spiegelgevechten, die niet anders uitgevonden waren dan om de behendigheit der ridders te doen uitblinken, en een schouwspel te vertonen, dat meer van de min dan van den oorlog hadt: doch dat zomtyds door menschelyke driften met bloedt bemorst wierdt.

* *Temant*

Ongemene storm.

Het jaar van 1287 begon met een schrikkelyken storm; het geweldt der winden wierdt men zo wel op het landt, als ter zee gewaar. Zy veroorzaakte bovengewone schipbreuken, en uitstortingen en overstromingen van steden en landen. Byna ganssch Engelandt leedt daar by. Maar de provinciën van Suffolk, Nortfolk en Linkoln waren daar het meeste van beschadigt. In de eerste waren te Ipswich de meeste kerken en huizen vernielt; die van Jarmouth, in de twede pro-

1287. 1288. vincie, hadden het zelve ongeval, en in de provincie van Linkoln was 'er nog vry meer schade. Het grootste gedeelte, dat den naam van Hollandt draagt, en byna de helft van deze provincie uitmaakt, wierdt overstroomt. De mannen, vrouwen en kinderen vergingen alle te gelyk, zonder dat zy malkander konden helpen; en de schone stadt Boston verloor het meeste van hare fraaiheit.

Opstandt in Walles. *Elementen.

De onstuimigheit der hoofdstoffen * wierdt gevolgt van die van het volk van Walles. Deze ongeruste en woelzieke natie vergat den eedt, aan *Eduard* en aan den kleinen prins, zynen zone, gedaan, en de kindschheit van den laatsten verachtende, wilde zy zich van de afwezendheit van den anderen bedienen. Het bloedt van de prinssen van Walles hieldt niet ten eenemale op door de doodt van *Leolin* en van zynen broeder *David*: men zag het herleven in een hoofdt, dat daar de eer en den naam van weder wilde doen opstaan. Het was *Rys op Meredith*, van den tak der prinssen van Zuid-Walles, die, gelyk die van Noord-Walles, van den vermaarden *Roderik Maure* afkomstig was. *Meredith* stelde zich aan het hoofdt der oproerigen, en kwam met een leger te voorschyn, wanneer men daar het minst op dacht, niet anders sprekende dan van het wreken van de doodt der prinssen en het herstellen van de vryheit zyns vaderlands. *Edmond*, broeder des konings, kennis daar van gekregen hebbende, wachtte niet lang met in het veldt te verschynen; hy trok tegen deze muitmakers op. In het begin vondt hy tegenstandt. De belegering van een klein steedtje kostte het leven aan vele lieden van aanzien en byzondere dapperheit, gelyk aan eenen *Willem* van Montcheney, eenen *Gerard* * *de Lile*, en eenen *Humphrey Hastings*. Hy overwon hen ten laatsten, en verstrooide hen zo wel, dat men hen in vele jaren niet weder zag te voorschyn komen; en het was niet dan onder andere hoofden, dat zy daar na een nieuwen opstandt verwekten, daar zy niet gelukkiger in waren.

* of Girard. Zy worden verstrooit.

Straf der Joden.

Men beschuldigde de Joden in het jaar 1287, dat zy het ryk beroerden. Men zegt niet waar in hunne misdaadt bestondt. Wat daar van zy, de koning zondt bevel van Bourdeaux om hen te straffen. Velen wierden gevangen gezet, en verkregen hunne vryheit niet dan na het betalen van eene boete van twaalf duizend ponden Sterlings, daar de ganssche natie op wierdt geschat. De regering, door dit offer bevredigt zynde, gaf hen tekenen van hunnen goeden wille, en stondt hen toe eene Synagoge te Kantelberg te bouwen; waar uit blykt, dat het vonnis van hunne verbanning, daar wy boven van gemeld hebben, toen nog niet tegen hen uitgesproken was, gelyk het twee jaren daar na geschiedde.

Steekspel. † in de provincie van Linkoln.

De droevige uitslag, dien het steekspel in het jaar 1286 hadt, belette de Engelsche jeugt niet een ander in het volgende jaar te Boston † aan te rechten. Het zelve was nog veel ongelukkiger. De houders van den eenen kant, en de aanvallers van den anderen verschenen daar op eene vremde wyze gekleed. De eerste als monniken, en de andere als kanunniken. Zy hadden beide een kwaad voornemen; het was hen te doen om de kermis, die toen in deze stadt gehouden wierdt, te plunderen. Om zo een verfoeielyken aanslag te doen gelukken staken zy den nacht na St. Jakob de stadt op drie hoeken in brandt, en terwyl de burgers en kooplieden doende waren met den zelven te blusschen vielen deze twee partyen der steekspelen in de huizen, en liepen door de straten, dodende alle die in deze verwarring het vuur

Bedroefd voorval.

wilden leschen. De kerk der Benediktynen * wierdt in de asche gelegt, en de stadt leedt door dit toeval geen minder schade, dan zy het jaar te voren door den watersnoodt hadt geleden. Kort daar na wierdt zy herbouwt. De zelve is nog hedendaags eene van de vermakelykste en aanzienlykste steden van het ryk. 1287. 1288. * Blak-Friers.

Byzonderheit van een brandt.

Men verhaalt van deze brandstichting iets, dat naar den brandt, die oudtyds de stadt Corinthe in de asche leide, geleek, te weten, dat het goudt en het zilver met de andere metalen smolten, en als lopende vyvers tot den middag langs de straten liepen. De schryvers zeggen, dat daar zo veel van weg raakte, dat de schade door al het geldt, dat in het overige van het ryk was, niet kon herstelt worden.

Eene zo goddeloze daadt bleef niet ongestraft. Men vatte het hoofdt van deze rovers en brandstichters, die het steekspel alleen hadden uitgeroepen om hen tot een voorwendsel te dienen, en hy wierdt, na dat hy de pynbank hadt uitgestaan, zonder eenige zyner medestanders te hebben willen ontdekken, als een verrader gestraft; zo dat dit het leven maar aan eenen van deze schelmen kostte, daar zy alle de zelve doodt waardig waren. De klederen, die zy aanhadden, waren hun behoudt, en door dit middel ontkwamen zy de straf, die zy verdient hadden.

1288. Grote droogte.

De droogte en hette van het jaar 1288 veroorzaakten geen minder kwaadt dan de stormen en de overstromingen van het jaar 1287 gedaan hadden. De somer was zo heet, dat alle de velden verzengden: daar was geen groente, noch koren op het landt. De weiden en velden brachten niets voort tot onderhoudt van menschen en beesten, en de onvruchtbaarheit was zo groot, dat een maat koren, die anders niet meer dan drie schellingen goldt, nu tot twintig wierdt verkocht, zo dat vele menschen door deze duurte kwamen te vergaan.

Wanneer de hemel voor Engelandt als van koper zynde het zelve daauw en regen weigerde, deedt de zelve zynen donder in Guiënne, in de kamer van den koning en van de koninginne, vallen. Twee van hunne bedienden wierden daar van dood geslagen; maar zy beide hadden geen letsel. Laat ons hen weder naar Engelandt zien keren.

1289. *Eduard* komt weder in Engelandt.

De afwezendheit der koningen veroorzaakt altydt eenige wanorder, en indien die van *Eduard* overal geen opstandt hadt verwekt, nochtans hadt zy aanleiding tot den opstandt aan die van Walles en aan de zamengezworenen gegeven, daar wy reets van gesproken hebben, om de kermis van Boston te plunderen, en de stadt in vlam te zetten. Eene langer afwezendheit kon van droeviger gevolgen zyn geweest, en het was tydt, dat zyne tegenwoordigheit de rust en stilte wederbragt. Dit was hem niet onbekend; derhalven zich met de koninginne te Bourdeaux scheep begeven hebbende, kwam hy den 4 Augusty te Douvres. Hy zette daar alleen voet aan landt om de provincie van Kent te bezichtigen; en zich weder scheep begevende kwam hy in den mondt van den Theems, en van daar te Colchester, hoofdstadt van Essex, aan. Hy bleef daar niet lang: weder scheep gegaan zynde verliet hy de oevers van den Theems, en langs de kusten van het oude ryk van Estangel varende, landde hy in de naby gelegene steden van de graafschappen van Norfolk en Suffolk, van waar hy naar het kleine eilandt Ely overging; en van daar het water overstekende kwam hy op nieuw in den Theems, en keerde naar Londen *. Hy wierdt daar als een

* In de maandt van Augusty.

1289. een vorst, die de eenigste lust van de natie was, ontfangen, en wiens afwezendheit zyne weder komst zo lang hadt doen wenschen.

Hy straft de regeerders voor hun wanbedryf.

De eerste zorg van den koning was te onderzoeken, wat onder de regering, die hy voor zyn vertrek hadt aangestelt, was voorgevallen, iedereen toestaande zyne klagten voor hem te brengen over het onrecht, of de verdrukking, die hy oordeelde geleden te hebben. De verdorvenheit en geweldenaryen moeten algemeen zyn geweest, dewyl men byna geen een magistraatspersoon onschuldig vondt, te rekenen van den opperrechter van des konings bank, den baron van den Exchequer en den meester van de rollen, tot aan de gezworenen * en minder rechters. Zy wierden ook alle gestraft, en de koning vondt uit de boetens, daar het Parlement, het welk hy te Westmunster beriep, hen in veroordeelde, gelegenheit om zyne koffers, door de kosten van eene zo langdurige reize leeg geworden, weder te vullen. De zelve, zegt men, bedroegen honderd duizend marken; eene ongemeen grote somme gelds voor dien tydt te rekenen, en ten aanzien van het klein getal van menschen, daar zy van kwam: want indien, naar het verhaal van den schryver †, die onder koning *Jacobus* schreef, waar, is dat deze somme toenmaals zo veel was, als drie maal honderd duizend marken van zynen tydt, hoe veel zou het naar deze tyds rekening dan niet bedragen?

* *Jaren.*

† *S. Daniël.*

Straf van den opperrechter.

Doch zy hadden niet even veel schuldt: alle wierden zy ook niet even veel gestraft; de straf wierdt naar de misdaadt geëvenaart. De opperrechter *Thomas Weyland*, die het moorden by de geldafpersing hadt gevoegt, wierdt gebannen, en al zyne goederen wierden aangeslagen. Hy zocht te vergeefsch eene schuilplaats in het kloosster van Edmundbury, daar hy het geestelyk kleedt aantrok, om zich den rechtbank van den koning en het Parlement te onttrekken; hy wierdt daar uit gehaalt, naar den Tour van Londen gezonden, en veroordeelt tot de straf, die hy hadt verdient.

Van een klerk van het hof.

Niemandt wierdt na hem strengelyker gestraft dan een klerk van het hof, genaamt *Adam van Stratton:* ook was niemandt zo schuldig bevonden. Men vondt by hem eene grote menigte van goude en zilvere vaten, edelgesteenten van eene grote waarde, zelfs de kroon van koning *Jan*; alle bewyzen van zyne omkoping en dievery. Alle deze schatten wierden verbeurd verklaart, of veel eer aan den koning wedergegeven, van wien hy de zelve gestolen hadt; daarenboven wierdt hy veroordeelt in eene boete van twee en dertig duizend marken.

Zorg des konings om te beletten het omkopen der rechters.

De koning vergenoegde zich met de rechtbanken door het straffen der omgekochte rechters te hebben herstelt. Hy wilde ook verzekerde maatregels nemen om zulke hatelyke omkopingen in het toekomende te beletten. Het voorbeeldt der schuldigen, die zo streng gestraft waren, dacht hem geen breidel genoeg te zyn om de gretigheit van hunne opvolgers te beteugelen. Hy vondt goed daar de heiligheit van den eedt by te doen, dien hy van hen vorderde, van geen geschenken aan te nemen, en geen geldt van iemandt regelrecht of bedektelyk * te ontfangen, onder wat voorgeven het ook zou mogen zyn; maar zich met hunne wedde te vrede houden.

* *Direct* of *indirect.*

1290. Verbanning der Joden.

De verbeurdverklaring van de goederen der rechters wierdt door die der Joden gevolgt, en na het omkopen der eersten gestraft te hebben wilde de koning het woekeren van de anderen mede straffen. Sedert langen tydt hadt de natie hem verzocht dit ongelukkig volk weg te jagen, dat zyn werk minder maakte van den koning geldt te verschaffen, dan van zich zelf door onrechtmatige wegen, die de huizen arm maakten, en het ryk uitputten, te verryken. Te vergeefsch hadt men over hen onder de voorgaande regeringen geklaagt; en indien eenige gestraft waren, hadden de andere of zo veel behendigheit, of vermogen, dat zy de strengheit der plakkaten en den haat der Parlementen wisten te ontgaan. *Henrik* de III en zyne voorzaten hadden te veel onderstandt van hen gekregen, om hen uit te roeien, en zy hadden *Eduard* al te rykelyk bygesprongen, om het besluit hunner verbanning te verhaasten. Hy weigerde daar toe te komen op de ernstige gebeden, die de Engelschen hem in de jaren 1279 en 1287 ten dien einde deden. Hy bewees hen echter in dit jaar meer strafheit, en de bedriegeryen van zyne eige onderdanen zo streng gestraft hebbende, begeerde hy niet, dat men hem verwyten zou, dat hy het woekeren der Joden door de vingeren zag. Hy luisterde naar het geen hem door de geestelykheit en zynen Raadt wierdt voorgedragen, en op de onderrechtingen van al het kwaadt, dat deze bloedzuigers aan den Staat hadden veroorzaakt, sloeg hy alle hunne ontilbare goederen aan, of liever gezegt hy veroordeelde hen de vaste goederen, die zy niet dan door onrechtmatige wegen verkregen hadden, weder te geven, en bande hen buiten het ryk. Meer dan vyftien duizend trokken daar uit, die voornaame vaste goederen achterlieten, welker verkoop de kisten van den koning hielp vullen, terwyl de gebannenen in andere landen mededogen in hun ellendigen staat, of verachting voor hun woekeren verwekten.

1290.

Gansch Engelandt prees dit loffelyk werk van *Eduard*. Zyne staatkunde wierdt niet minder geroemt. Nooit heeft eenig vorst minder onderstandt geëischt, noch minder benodigtheit van geldt gehad. *Henrik* de III beriep nooit een Parlement, dan om schattingen te ligten, en hy hoopte lasten op lasten, afpersingen op afpersingen. *Eduard* vergaderde het zyne nooit dan om met het zelve middelen tot voordeel en grootmaking van het volk te beramen, en zonder het zelve met lasten te overladen wist hy middelen te vinden om de pracht van zyn hof en de kosten van zyne legers staande te houden, en het geen het meeste genoegen gaf, was, dat hy dit geldt niet anders dan ten koste van de misdadigers en overtreders wist te vinden. Indien het volk en de geestelyken hem den vyftienden en twintigsten penning van hunne goederen toestonden, gelyk zy de twee eerste jaren van zyne regering deden, zo was het eene vrywillige gift, en het wettelyk gebruik, dat de vorst daar van maakte, gaf niemandt oorzaak tot klagten. Zo waar is het, dat een koning, die met wysheit en zachtheit weet te regeren, een volstrekter macht heeft, dan die door dwang en tiranny heerscht, en dat de liefde der onderzaten hem meester van hunne goederen maakt, zonder dat zy het eens bemerken, en zonder dat hy toont, dat hy het zelf wil zyn.

Rechtvaardigheit van *Eduard.*

Zyne wyze regering.

Dit bleek nog meer in het vervolg. De geestelykheit stondt hem den tienden en de wereldlyken den vyftienden penning van hunne goederen toe. Een schryver * zegt, dat de koning toen eerst het geldt aantastte, dat uit de tienden van zes jaren was gesproten, dat de paus hem vergunt hadt voor den tocht naar het Heilige Landt, en dat in de kloosters was bewaart geweest. Hy mogt het zelve, voegt hy daar by, niet aanraken dan na dat zyne vloot in de Middelandsche

Onderstandt, dien zy hem toestaan.

* *S. Daniël.*

1290. zee zou gekomen zyn. Maar de oorlog van Schotlandt verſtrekte hem een dekmantel om het te ontfangen, zonder den voorgenomen tocht naar het Ooſten te volbrengen.

Oorlog van Schotlandt.

De oorlog van Schotlandt, tot welkers onkoſten dit geldt wierdt gebruikt, koſtte onnoemelyke ſchatten aan *Eduard*. Door den zelven verkreeg hy ook den roem, dat hy het hadt verovert: doch het was tot al te duren prys, indien het waar is, dat de vermoeidheden, die hy onderging, hem de ziekte veroorzaakten, die zulk een doorluchtig leven en zulk eene volmaakte regering kwam te eindigen. Wy moeten de beweegreden en van dezen zo beruchten oorlog verhalen, eer dat wy al de voorvallen, die in de zeventien laatſte jaren van *Eduards* regeringe geſchiedden, beſchouwen.

Wat de oorzaak daar van was.

Alexander de II, koning van Schotlandt, ſtierf in het jaar 1285, volgens het zeggen van eenigen, en naar het verhaal van anderen in het jaar 1289, of 1290. Het geen vaſt gaat, is, dat hy geen anderen erfgenaam naliet dan *Margareta* van Noorwegen, zyne kleindochter, geſproten uit het huwelyk van zyne dochter *Margareta* van Schotlandt met *Erik* *, koning van Noorwegen, aan wiens hof zy was opgebragt. Deze twee kronen waren de eenigſte niet, die zich in haar belang begaven. Engelandt nam daar geen minder deel in. De jonge princes was nicht van *Eduard* †, en hy was van voornemen haar zyne ſchoondochter te maken, met haar aan zynen zone, den prins van Walles, den vermoedelyken erfgenaam van de kroon van Engelandt, te doen trouwen. Dit beſluit genomen hebbende, wendde hy zich niet aanſtonts tot den koning van Noorwegen, vader van de jonge koninginne, maar tot de regenten, aangeſteld van de Staten van Schotlandt, die te Scone vergadert waren, om over de opvolging van de kroon en de regering van het ryk raadt te plegen. De Staten hadden alreets de princes *Margareta* voor hunne wettige koninginne erkent, en terwyl zy hare komſt en jaren wachtten om zelf te kunnen regeren, hadden zy zes regenten † benoemt, aan welke zy den naam van bewaarders *, of landvoogden van het ryk gaven, om hunne ampten in hunnen name te bedienen.

* Anderen zeggen *Magnus*.

† Hare moeder was een dochter van *Henrik* den III.

† De aartsbiſſchop van St. Andrews de biſſchop van Glascow, de graaf *Fiſſe*, Mylord *Stuart*, *Cumin*, graaf van Bukham, en nog een andere *Cumin*.

* *Gardiens.*

By deze landvoogden was het dat *Eduard* zich aangaf om hunne toeſtemming tot het huwelyk van hunne koninginne met den prinſſe van Walles te hebben. Hy verkreeg de zelve, en gaf daar aanſtonts kennis van aan den koning van Noorwegen, hem met een verzoekende van zonder uitſtel gemachtigden naar Engelandt te zenden, met volmacht om met de beſtierders van het Schotſche ryk over het recht van de jonge koninginne en de voorwaarden, waar op zy in Schotlandt zou komen, te handelen. Hy beloofde, dat hy van zynen kant in het verdrag zou treden tot een vaſter verzekerdheit, en dat hy voor de belangen van eene princeſſe, die hem zo na was, zorg zou dragen.

Verdrag omtrent de regering van Schotlandt en het huwelyk van de jonge koninginne met den zone van *Eduard*.

Dit wierdt uitgevoert. *Erik* zondt zyne gevolmachtigden naar Engelandt. De regenten zonden daar ook de hunne, en *Eduard* benoemde de zyne; en alle te Salisbury by malkander zynde, kwamen zy wegens de voorwaarden overeen *. De zelve behelden. *Dat de jonge koningin van Noorwegen met den eerſten goeden windt zou vertrekken om in Schotlandt te komen; dat zy daar als wettige vorſtin zou ontfangen worden, uit kracht van haar recht tot de kroon, en de toeſtemminge der Staten; dat zy de vrye keur zou hebben met den prinſſe van Walles te trouwen, of niet, voor wiens huwelyk de regenten maar eene voorwaardige † toeſtemming hadden gegeven, zynde by de zelve vooronderſteld, dat gedurende hare minderjarigheit de regering in handen der regenten zou blyven; dat indien iemandt van hen zich verdacht kwam te maken, men tot eene nieuwe benoeming door de gevolmachtigden van den koning van Noorwegen en die der Staten van Schotlandt zou komen, en dat, byaldien men niet overeen kon komen, zy zich aan het oordeel van den koning van Engelandt zouden gedragen.*

* De zelve wierden geſloten op den 1 November. 1289.

† *Conditionele.*

Dit laatſte artykel hadt niet alleen plaats in het geval van de verkiezing der nieuwe regenten; men ſtrekte het vermogen van den koning tot de ganſche regering uit, daar eenige geſchillen te effenen, of eenige misſlagen te verbeteren zouden zyn. Aldus wierdt *Eduard* de opperſte rechter * van het ryk. Men maakte drie affchriften van het verdrag; een voor den koning van Noorwegen, en de twee andere voor den koning van Engelandt en voor de regenten van Schotlandt. Het eerſte was in het Latyn geſchreven, en de twee andere in het Franſch, dat een bewys is van het gene wy onder de regering van *Willem* den Veroveraar omtrent de Franſche tale hebben aangemerkt, die hy in het ryk invoerde, en nog altydt in de openbare ſchriften wordt waargenomen, waar in zy nog heden de tekenen van hare oudheit in eenige formulieren van de Parlementen bewaart.

Eduard opperſte rechter der regering.

* *Supreme arbitre.* Franſche taal.

Eduard zich met deze macht geſterkt vindende, als wy hebben gezegt, ſchreef aan de regenten, miſſchien minder om hen de belangen van de jonge koninginne en de regering van het ryk aan te bevelen, dan wel om hen door deze aanbeveling te doen voelen, dat zyne macht boven de hunne ging.

Zy wilden van hunnen kant maatregels met dezen vorſt beramen, om hem te beletten, niets tot krenking van hunne vryheit en de rechten van de kroon te ondernemen. Zy beriepen de Staten van Schotlandt, en in de tegenwoordigheit van de gezanten van *Eduard* ſtelde men de volgende voorwaarden vaſt, welke deze laatſte onderteekenden: *Dat de Schotſche natie zou gehandhaaft worden in het volle bezit van hare wetten, gewoontens en vrydommen. II. Dat indien hare koningin kwam te ſterven, zonder kinderen uit het huwelyk met den prinſſe van Walles na te laten, de kroon van Schotlandt aan den naaſten erfgenaam of het Schotſche volk zou wederkeren, vry, en zonder eenige de minſte afhankelykheit. III. Dat de twee ryken van Engelandt en Schotlandt van malkander zouden geſcheiden blyven, zonder dat het laatſte in het eerſte zou mogen ingelyft, noch daar van op eenigerhande wyze afhankelyk gemaakt worden. IV. Dat geen leenman des konings vnn Schotlandt zou gehouden zyn zich voor eenige rechtbank buiten het koninkryk te recht te komen ſtellen; maar V. Dat alle onderdanen van de Schotſche krone binnen het ryk zouden geoordeelt worden. VI. Dat alle openbrieven, en alle andere papieren, het Schotſche koninkryk toebehorende, op eene verzekerde plaats binnen het zelve zouden gebragt, en aan zekere heeren toevertrouwt worden, ter tydt toe de koningin in het ryk zou zyn gekomen, en uit het huwelyk, het welk zy met den Engelſchen prins zou aangaan, kindern geteelt hebben.* De twee volgende voorwaarden raakten de vrydommen van de Schotſche kerk en van het Parlement.

Verdrag der Schotten met de afgezondenen van *Eduard*. *Acta Publ. Tom. II, fol. 482.*

Men nam den paus van den eenen en van den anderen kant tot waarborg, en de gevolmachtigden van *Eduard* ſtonden toe, dat de koning, hun meeſter, in geval van overtreding van het verdrag, de kerkelyke tucht * zou onderhevig zyn, en in den ban gedaan worden. *Eduard* bekrachtigde het verdrag, met deze bepaling nochtans om-

De paus is waarborg.

* *Cenſure.*

1290. omtrent het derde artykel, dat het zonder vermindering van het recht zou zyn, dat hy ſedert een ongedenkbaren tydt op de Schotſche kroon hadt, en die hy niet wilde benadeelen eene bepaling, die hy wel wiſt te doen gelden zo haaſt als zich de gelegenheit daar van opdeedt. Zy diende hem tot een voorwendſel om den oorlog te beginnen, en zyne beloften, van het ryk aan den erfgenaam, uit het Schotſche bloedt geſproten, weder te geven te leur te ſtellen. Hy maakte daar door mede de waarborg en den ban van den paus krachteloos, en ſloeg ten vollen den weg in om dit ryk te bemachtigen. Het verdrag wierdt door de gevolmachtigden den 18 July getekent, en door *Eduard* te Northampton den 28 Auguſty bekrachtigt.

* of den ondertrouw, want zy waren, beide nog te jong om het huwelyk te voltrekken.

Daar was nu niet meer over, dan de komſt van de jonge koningin in Schotlandt, of in Engelandt, om haar huwelyk * met den prins van Walles te voltrekken. Men hadt twee gezanten afgevaardigt † om haar af te halen, en de twee hoven verwachtten haar met even groot verlangen. De koning van Noorwegen, haar vader, die zich verzekert hieldt, dat hy haar twee ſchone kronen bezorgt hadt, wilde haar niet ophouden, maar liet haar met vreugde vertrekken, om daar bezit van te gaan nemen. Maar indien hy zich van Schotlandt en Engelandt hadt verzekert; hy hadt de zelve verzekerdheit van de winden, noch de zee niet. Deze jonge tedere princes, zich ſcheep hebbende begeven, bevondt zich van de ſcheepvaart zo vermoeid, dat men aan een eilandt moeſt inlopen, daar zy weinig dagen daar na ſtierf ‡.

† *Feminæ* en *Scot.*

Doodt van de jonge koningin.

‡ Anderen zeggen, dat zy teets te voren was geſtorven, en niet uit Noorwegen vertrok.

Hare doodt liet den troon van Schotlandt weder open; en gaf verſcheide mededingers aanleiding om de zelve elkander te betwiſten. Zy waren twaalf in getale, onder den koning van Noorwegen, die het getal vermeerderde, als erfgenaam van de koninginne weduwe, zyne kleindochter.

Mededingers naar de Schotſche kroon.

Eduard. is goede man.

Om zulk een groot geſchil te beſlechten was een ſcheidsman nodig, die niet alleen onzydig, maar ook van gezag voor de mededingers was, en wiens oordeel zy niet zouden durven tegenſpreken. *Eduard* bezat deze twee hoedanigheden. Het kwam hier niet aan op zyne vermaagtſchapping met de jonge koninginne, zyne nicht: zy was geſtorven, en geen reden verplichtte hem om meer voor den eenen mededinger dan voor den anderen te zyn. Des ſcheen het, dat men geen beter rechter kon verkiezen. Dit erkenden de Pairs van het ryk, die, na dat zy verſcheide malen te vergeefſch waren vergadert geweeſt, zonder in zulk eene tedere en van belang zynde zaak tot een beſluit te kunnen komen, daar ieder zyn vooroordeel inbragt, naar de verbindtenis, die hy met den eenen of met den anderen hadt, vermaanden zy de party om het aan de uitſprake van den koning van Engelandt te laten, alleen bekwaam om een volſtrekt oordeel te vellen, en het zelve ter uitvoeringe te brengen.

Anderen zeggen, dat hy niet wachtte tot dat men hem het oordeel liet, maar dat hy uit krachte van de bepaling, in het verdrag met de Staten van Schotlandt ingelaſcht, zyn recht op deze kroon hadt bewaart, en dat hy dit voornaam geſchil voor zyne rechtbank beriep, daar de wettigheit en het oppergezag van door partyen wierdt erkent.

1291. Hy maakt zyn recht op de kroon van Schotlandt werkelyk.

Langs dezen weg wilde *Eduard* beginnen, en eer dat hy de uitſpraak over ieders recht zou doen, verzekerde hy het zyne. De tyds geſteldheit kon niet gunſtiger zyn, en hy was al te verſtandig om ze te laten ontſlippen. Hy beriep ten dien einde een Parlement te Norham, op de grenzen van Schotlandt, en hy gaf daar kennis van aan de twee natiën, op dat ieder haren gevolmachtigde daar zou zenden. Ieder gehoorzaamde ook, gelyk by de openbare ſchriften blykt, die de ſchryver * bybrengt.

1291.

* *Brady.*

Aldaar volgens de redenvoering van den opperrechter, *Rogier* † *Brabançon* genaamt, die het recht van oppermacht van de kroon van Engelandt op die van Schotlandt vertoonde, eiſchende, dat de gevolmachtigden van den laatſten het zelve zou erkennen. Het geſchil wierdt den 10 May en den volgenden dag onderzocht. De biſſchop van Durham was ſpreker in deze twede zitting, en bragt alle bewyzen en ſchriften by *, uit de geſchiedeniſſen gehaalt, die eenig gewag maakten van de hulde, die door de koningen van Schotlandt aan die van Engelandt was gedaan. Hy vertoonde ook ter zelver tydt de onwettigheit van de tegenwerpingen, die men bybragt om deze macht te wederleggen, en eiſchte een klaar antwoordt en eene volle toeſtemming, zonder eenig uitſtel te gebruiken.

† Anderen zeggen *Robert.*

* Men kan die zien by *Brady* en *Tyrrel.*

De vergadering wierdt echter op het verzoek der Schotten tot den 2 Juny uitgeſtelt. Men deedt zelfs meer tot hunne begunſtiging; om hen meer vryheit te laten, ſtondt men hen toe, dat zy zich van het Parlement van Norham mogten afſcheiden, en hun eigen Parlement, aan de overzyde van de Tweede, dat de twee ryken van een ſcheidt, houden. Daar was het dat de biſſchop van Bath en Wells hen in den name van den koning kwam vinden, de welke hen vermaande hun gevoelen en hun laatſte voornemen klaar te uiten. Hy begon met *Robert Bruze*, heer van Arandale, die aan het hoofdt der mededingers was, en ging vervolgens tot de anderen over. Alle antwoordden, dat zy de oppermacht van de Engelſche kroon erkenden, en aan *Eduard*, als hunnen opperheer, het oordeel over hunne rechten op de kroon van Schotlandt overlieten. Men maakte daar een geſchrift van, dat den 4 Juny behoorlyk ondertekent, en door het zegel bekrachtigt wierdt. Indien dit tot de kenniſſe van den Franſchen geſchiedenisſchryver was gekomen, die met veel netheit, en dikwils met veel oplettendheit, de beroeringen van Engelandt heeft geſchreven, hy zou niet gezegt hebben, dat *Bruze* met een edelmoedig hert, dat eene eeuwige gedachtenis verdient, de kroon, die *Eduard* hem onder beding, dat hy aan hem hulde zou doen, aanboodt, van de handt hadt gewezen; dat hy deze aanbieding met verachting verwierp, betuigende, dat hy zo veel achting voor de koninklyke waardigheit niet hadt, dat hy de zelve ten koſte van zyne eere en door het verraden van zyn vaderlandt zou kopen. Dit zyn ſchone woorden, die hy in den mondt van *Bruze* legt; maar zyne ondertekening maakt de zelve logenachtig, en doedt dit verhaal tot zyne ſchande keren.

Door de Staten van Schotlandt erkent.

Eduard, zich van zyn recht aldus verzekert hebbende, dacht niet anders dan om deze grote zaak ten einde te brengen, en de kroon op het hoofdt van dien mededinger, die volgens de wetten van het ryk daar het meeſte toe gerechtigt was, te zetten. Maar de doodt van de koninginne, zyne gemalinne, ſtelde de uitſpraak van dit vermaarde geding voor een tydt uit.

Doodt van de koninginne van Engelandt.

De rouw, dien de koning daar over aannam, was geen rouw van plegtigheit: hy was daar waarlyk zeer over aangedaan. Hy betreurde haar langen tydt, en hy hadt moeite van zich over hare doodt te troosten. Hy verloor ook eene

1291. eene vorstin van zeer grote verdiensten; een voorbeeldt van alle koninginnen, zegt een schryver *, en de eer van het vrouwelyk geslacht; waar men nog moet byvoegen, dat zy den koning, haren gemaal, tederlyk beminde. Deze schryver brengt daar een heerlyk bewys van by †. *Eduard* op zynen tocht naar het Oosten door een vergiftige pyl zynde gekwetst geworden, zoog zy de wonde, om 'er het fenyn uit te trekken, en behieldt het leven van haren gemaal ten koste van het hare; want men twyffelt niet, of dit vergift heeft in haar ingewandt de ziekte veroorzaakt, daar zy aan gestorven is. De koning, die van de zelve gedachten was, voelde eene verdubbeling van liefde en erkentenis, die zyn smert vermeerderde. Dit bewees hy door de uitmuntendste tekenen, die hy daar van kon geven. Zy hadt zich op den weg begeven om den koning te Norham te vinden §, onafscheidelyke medegesellin van al zyne tochten geweest zynde. Deze was de laatste van haar leven, dat zy afleide zo haast als zy in de provincie van Linkoln kwam, daar zy door een koorts, die haar belette verder te gaan, wierdt aangetast. Men zegt niet, of de koning by hare doodt is tegenwoordig geweest; maar men beschryft de zorg, die hy voor hare begravenisse droeg. Hy liet het ligchaam naar Westmunster brengen, verzellende het zelve met de grootste droefheit, die men ooit heeft gezien. Op de voornaamste plaatsen, daar hy doortrok, deedt hy aan de eene zyde een kruis, en aan de andere de beeldtenis van de overledene oprechten; doorluchtige, doch treurige gedenktekenen van zyne liefde voor zyne waarde koninginne, en van de Godvruchtigheit van deze princesse zelve. Het was deze *Eleonora* van Castilië, met welke hy in den jare 1254 getrouwt was, gelyk wy op zyn plaats hebben gezegt *. Aldus hadden omtrent de veertig jaren van hunnen echt zulke gezette liefde niet kunnen verzwakken. Het zou bezwaarlyk te beslissen zyn, wie van beide de meeste verwondering verdiende, of de koningin, die haar eigen leven waagde, om dat van den koning te behouden, of de koning, die langen tydt over het verlies van zyne bedgenoot ontroostelyk was, en die niemandt dan haar gedurende haren levenstydt beminde.

* S. Daniel.

† Cambdenus en vele anderen verhalen deze zaak; maar *Tyrrel* houdt ze voor een verdichtsel.

§ of, volgens anderen, zy was hem gevolgt.

* Zie fol. 437.

Heerlyk voorbeeldt van echte liefde.

Twaalf mededingers naar de Schotsche kroon.

Haar lyk ter aarde bestelt hebbende kwam hy weder te Norham, om uitspraak te doen over het groot geschil aangaande de koninklyke kroon van Schotlandt. Wy hebben reets gezegt, dat 'er twaalf mededingers waren buiten den koning van Noorwegen. Belangende dezen laatsten, die van het Schotsche bloedt niet was, was 'er geen zwarigheit. Men begon met hem buiten het recht te sluiten, dat hy beweerde tot de kroon te hebben, het welk hy zo rechtmatig vondt, dat hy niet eens dacht om daar klagtig over te vallen.

Vermindert op drie.

Het verschil bleef dan onder de andere twaalf. Negen van de zelve wierden afgewezen, en het wierdt op drie gebragt: Mylord *Bailleul* *, Mylord *Bruze*, en Mylord *Hasting*, alle drie afkomstig van zo vele dochters van *David*, grave van Huntington, den derden zoon van *Henrik*, prins van Schotlandt, gestorven voor zynen vader, koning *David* den I.

* of *Balliol*.

Hunne redenen.

Mylord *Bailleul* was afkomstig van de oudste dochter, *Margareta* genaamt; doch hy was 'er maar kleinzoon van. Mylord *Bruze* was een zoon van de twede dochter, *Izabelle* geheten, en Mylord *Hasting* van de derde dochter, genaamt *Edma*. Deze twee laatsten betwistten het derhalven aan den eersten door nabestaanheit, en de eerste betwistte het hen door recht van eerstegeboorte. 1291.

Beslissing der rechtsgeleerden van Schotlandt.

Dit was het eerste geschil, waar over geoordeelt moest worden. *Eduard* wilde daar geen vonnis over vellen voor dat deze zaak twee maal door Schotsche rechtsgeleerden was onderzocht. Zy gaven eenparig antwoordt, dat de afkomeling van den oudsten den voorrang boven dien van den jongsten behoorde te hebben, hoewel een graadt verder dan de twee anderen; dat dit de gewoonte van Schotlandt was, niet alleen ten aanzien van de erffenis van de kroon, maar ook ten opzichte van die van alle de andere vaderlyke goederen onder de erfgenamen, die de zelve moesten delen. De Staten, plegtelyk vergadert zynde, stemden in dit oordeel, en verklaarden eenpariglyk, dat de uitspraak van de rechtsgeleerden rechtmatig, volgens de wetten van het ryk en de natie, was.

1292.

Achtervolgens hetwelke Eduard de uitspraak deedt ten behoeve van Mylord Bailleul.

De schryver * zegt, dat deze gewigtige zaak niet voor den jare 1292 wierdt uitgewezen in eene vergadering der gemachtigden van beide de koninkryken, die *Eduard* te Barwik hadt zamengeroepen. Hy tekent ook aan, dat de Schotsche rechtsgeleerden ten getale van tachtig waren, behalven vier en twintig Engelsche, daar zy door verzocht hadden versterkt te mogen zyn: zo dat geen zaak ooit met meerder zorg is nagevorscht, noch met meerder kennis-neming van stukken en na voorzichtige beraadslagingen uitgesproken. Zodanig was de wysheit en onzydigheit van *Eduard* in dit vermaarde geschil, dat hy ten behoeve van Mylord *Bailleul* uitspraak, aan wien hy de kroon opdroeg, daar hy de twee anderen van verklaarde uitgesloten te zyn.

* *Brady*.

De twee anderen willen in deling komen.

Daar was nochtans eene andere zaak, waar over alvorens uitspraak moest gedaan worden. Mylord *Hasting* bragt de zelve voort. Hy voorzag, dat het recht van geboorte de overhandt zou hebben, en dat, al was het anders geweest, Mylord *Bailleul* altydt den voorrang boven hem zou gehad hebben. Maar hy bezocht, of hy mogelyk de zaak een anderen draai kon geven, en beweerde, dat de opvolging van de koninklyke waardigheit hoofdt voor hoofdt onder de drie dochters, of hare nakomelingen, moest gedeelt worden, en uit dezen hoofde eischte hy 'er het derde deel van voor zich. Mylord *Bruze* deedt den zelven eisch, na dat hy gemerkt hadt, dat de gansche vergadering voor het recht van de eerstgeboorte van Mylord *Bailleul* was, willende liever met Mylord *Hasting* eenen lyn trekken, en het ryk verdeelen, dan het zelve in zyn geheel aan een anderen zien overgaan.

Het ryk ondeelbaar geoordeelt.

Zy waren beide niet gelukkiger in dit twede voorstel dan in het eerste. De zelve rechtsgeleerden wierden daar over raadt gevraagt, en de zelve gevolmachtigden zaten daar over. Alle verklaarden zich nochmaals voor Mylord *Bailleul*, waar op *Eduard* den 13 November de beruchte uitspraak deedt, die hem in het bezit van het ryk stelde, by voorkeur boven de andere twee mededingers, die daar geen deel in konden hebben, om dat het ryk niet kon verdeelt worden.

Het oordeel van Eduard tegengesproken, ook gerechtvaardigt.

Dit alles geschiedde in het aanschyn van de zon, om zo te spreken, en met al de voorzorge, die deze vermaarde uitspraak van *Eduard* van alle verwyt hadt behoren te bevryden. Hy heeft nochtans dat van de Schotsche schryvers niet kunnen ontgaan, die de Fransche schryver * heeft gevolgt. Zy beschuldigen *Eduard* van verstandhouding met *Bailleul* te hebben gehad, die met hem, zeggen zy, een heimelyk verdrag hadt aangegaan, waar by bedongen was, dat hy aan hem hulde van de Schotsche kroon, zo haast als

* De Vader *Orleans*.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1292. *Eduard* het vonnis ten zynen behoeve zou gewezen hebben, zou doen. Het is niet te verwonderen, dat men de Schotsche natie deze taal hoort voeren. Het is uit misnoegen. Het is nog minder wonderlyk, dat men de zelve klagten by den Franschen schryver vindt; hy hadt daar reden toe. Hy schreef in den tydt, dat Vrankryk gansch niet gunstig was aan Engelandt. Maar men ziet met verwondering, dat de zelve van een Engelschen schryver † worden bygebragt. Hy was kwalyk onderrecht van de zake, en daar is niet aan te twyffelen, of hy hadt de schriften niet gezien, die de schryver byeen gezocht hadt, dien wy als een zekerder wegwyzer gevolgt hebben, en die alles bybrengt op het geloof van de openbare aantekeningen, die daar van gehouden zyn.

† *S. Daniel.*

Eduard behoudt aan hem de oppermacht.

Door de uitspraak, waar by *Bailleul* in bezittinge van het ryk wierdt gestelt, behieldt *Eduard* zyn oppermachtig recht op de kroon van Schotlandt, die hy afhankelyk van die van Engelandt verklaarde, het welk reets door de bekentenis van alle de mededingers en door de toestemming van de Staten van het ryk, of van hunne gevolmachtigden, gelyk wy gezegt hebben, erkent was.

Hy beveelt de andere mededingers zich te onderwerpen.

Het vonnis van *Eduard* was ondersteunt door het gezag van die uitspraak, en de rechter, die het gevelt hadt, zich te gelyk als oppervoogdt gedragende, beval door zyne brieven, die aan de regenten waren geschreven, dat zy van hunne bedieningen zich hadden te ontslaan in handen van den gene, wien hy de kroon hadt toegewezen, en hem de gehoorzaamheit, die onderdanen aan hunnen koning schuldig zyn, te bewyzen. Hy liet ook diergelyke bevelen afgaan aan de stedevoogden, aan welke hy geboodt de sleutels aan den prins te brengen, die over de natie stondt te regeren.

Hulde, die hem de koning *Bailleul* doedt.

Deze schriften wierden van de hulde van den nieuwen koning gevolgt; hy deedt de zelve aan *Eduard* te Norham den 20 November, en ingevolge van deze erkentenis nam hy inderdaadt bezitting van het ryk.

De plegtigheit geschiedde in het klooster van Scone, daar deze ongelukkige stoel, waar van wy zo dikwils gesproken hebben, wierdt bewaart. De koning ging daar op zitten, hebbende het naast by zich Mylord *St. Jan*, afgezonden van *Eduard*, die de plegtigheit van de inwyding verrechtte.

1293. Een geschrift daar van gemaakt.

Deze pracht bragt ook zyn ongenoegen mede; hy, dien men op den troon hadt geplaatst, zag zich minder als koning van Schotlandt, dan wel leenman van den koning van Engelandt aan. Dit ongenoegen verdubbelde wanneer hy hem weder eene nieuwe hulde te Nieuwkasteel moest doen, en daar in de tegenwoordigheit van de afgezondenen der twee natiën zyne afhankelykheit, en die van zyn ryk betuigen, en *Eduard*, als zyn souverein, trouw zweren. Daar wierdt een openbaar geschrift van gemaakt, bekrachtigt door de ondertekening van zestien Engelschen, zo wereldlyke als geestelyke, en twintig Schotsche Pairs.

Eduard ging nog verder. Zes dagen daar na bragt hy een geschil voor den opperrechter van des konings bank te Barwik, rakende de rechten van de geestelykheit en den adel van Schotlandt, de welke beweerde, dat men door het gansche ryk de wetten en gewoontens van het landt moest volgen, en dat *Eduard* zulks door het verdrag met de Staten van het ryk hadt belooft. Hy bragt dit geschil voor zyn oppermachtige rechtbank, alwaar hy deze uitspraak deedt, dat de beloften, die hy hadt gedaan voor dat zyn recht tot de kroon erkent was, door de plegtelyke schriften van zyne oppermacht, en de hulde van den koning van Schotlandt kwamen op te houden, en dat de Schotten bygevolg niet moesten denken, dat zy hem de handen zouden binden, en beletten de zaken in Engelandt over te brengen; waar over men wegens de Schotsche rechters klagtig zou kunnen vallen; dat hy dit recht als oppermachtig heer bezat niet alleen over ieder in het byzonder, maar zelfs ook over den koning, die zyn leenman en onderdaan was. Ter zelver tydt deedt hy daar een geschrift van opstellen, in de tegenwoordigheit van de geestelyke en wereldlyke Pairs, die hy hadt zamengeroepen, aan welke hy begeerde, dat zyn zin bekend zou gemaakt worden. 1293.

Bailleul geeft zyne onderwerping by geschrift.

Hy eischte zelfs van den koning van Schotlandt zyne onderwerping by geschrift. Deze afhankelyke koning moest zich ten eenemale onder het juk buigen, en *Eduard* van zyne beloften ontslaan, om de wetten van Schotlandt te volgen, dewyl de zelve geen plaats konden hebben, zeide hy, dan gedurende het geschil over het ryk, en dat hy hem eene volkome oppermachtigheit over zyn persoon en onderzaten in handen liet.

Het berouwt hem.

Men moet bekennen, dat *Eduard* van zyn kant zyn oppermachtig recht te ver trok, en dat van den anderen de koning van Schotlandt zich te laag vernederde. Hy schaamde zich over zyne lafhertigheit, en het berouwde hem kort daar na; maar hy ondervondt tot zyn schande, dat het zo ligt niet is een misslag te verbeteren als te begaan, maar trachtende den zelven te herstellen, viel hy in nog erger staat.

Klagten van den grave van Fiffe tegen *Bailleul*.

Het ongelyk, dat hy aan een van zyne Pairs bewees, was daar oorzaak van; hy zaaide oneenigheit tusschen hem en *Eduard*, die het belang van den Schotschen Pair ter herte nam, en dus rees daar tusschen de twee koningen een twist, die niet eindigde dan door de onttroning van den ongelukkigen *Jan* van Bailleul, en door de bemachtiging van zyn ryk. Men is niet eens wegens het ongelyk, dat aan den Schotschen heer gedaan was. Het was *Makdulphus*, graaf van Fiffe, die door den koning *Jan* van twee van zyne leengoederen was ontzet, de welke niet te vrede zynde met hem daar van ontbloot te hebben, hem nog gevangen hadt doen zetten. Anderen zeggen, dat hy hem recht hadt geweigert over het vermoorden van zynen broeder, en zyne bescherming aan den doodslager gegeven *.

* *Allerneth.*

Gebragt voor de rechtbank van *Eduard*.

Wat ook de klagten van den grave van Fiffe mogen geweest zyn, hy bragt de zelve voor de rechtbank van *Eduard*, die zich daar den wettigen rechter van verklaarde, en *Jan* van Bailleul dagvaardde om voor hem in het Parlement te verschynen, dat hy tegen St. Michiël beriep. De Schotsche koning dorst de oppermachtigheit van zynen heer niet ontgaan; maar hy zocht de zelve te loor te stellen, tot dat hy zich in staat zou gestelt hebben om zich daar van te onttrekken. Met dit voornemen verzocht hy tydt van *Eduard* om met de Staten van zyn ryk raadt te plegen. Zyn verzoek wierdt voor een dekmantel van ongehoorzaamheit opgenomen, en men besloot, dat *Eduard* zich van de drie voornaamste sterkten van Schotlandt zou verzekeren, tot dat zyn leenman hem zou gehoorzaamt hebben. *Jan*, van dit besluit kennis gekregen hebbende, wierdt bevreest, en voor dat het hem wierdt bekend gemaakt, deedt hy zyne onderwerping, erkende zich voor een leenman van *Eduard*, en verzocht hem by gunst te willen toestaan, dat hy met zyn Parlement te rade mogt gaan, eer dat hy een

1293. een volstrekt antwoordt gaf over het rechtsgeding, daar de graaf van Fiffe hem hadt in getrokken. Hy voegde daar by, dat hy in het byzonder zich wel wilde gedragen aan het geen *Eduard* en zyn Parlement hem zouden bevelen; maar dat hy zich verplicht oordeelde te zyn in eene zaak van zulk eene grote aangelegenheit niets te doen buiten den raadt van zyn Parlement, dat hy aanstonds zou doen vergaderen. Zyn verzoek wierdt hem toegestaan, en men wees hem naar het Parlement, dat dikwils tot nadere byeenkomst, ter oorzake van de oorlogen, die Engelandt tegen Vrankryk en die van Walles hadt, wierdt uitgestelt. Wy moeten hier een verhaal van doen, voor dat wy het verhaal van het geschil van *Eduard* met den koning van Schotlandt eindigen, opgehouden tot dat het Parlement in de jaren 1295 en 1296 te Edmundbury vergadert wierdt.

Oorlog met Vrankryk.

Een toevallige twist tusschen een Engelschen met een Normanschen stuurman was oorzaak van den Franschen oorlog, en de gramschap en onbeschofdheit van deze twee geringe onderdanen wapende twee machtige natiën tegen elkander, gaf hen veel werk, en kostte veel bloedt, zonder hen veel roem, en nog minder voordeel, toe te brengen.

Veroorzaakt door den twist van twee stuurlieden.

Deze twist viel voor in het jaar 1292 op de kust van Guiënne, alwaar deze twee stuurlieden aan landt waren gegaan om water te halen. Zy raakten hier over in krakeel, en ieder met zyn boot weder aan boordt van zyn schip gekomen zynde, stookte al het bootsvolk op om zich te wreken; waar op de twee schepen slaags raakten, en niet van den anderen scheidden, dan om nieuwe hulp by die van hunne natie te zoeken. Het duurde niet lang, of men zag twee vloten uit de havenen van Normandië en van Engelandt komen, welke in een bloedig gevecht geraakten. De Engelschen wierden daar kwalyk in gehandelt, en de koning *Eduard*, die deze daadt van de zyde van de Franschen voor een vredebreuk, ten nadeele van de vredesverbonden, opnam, eischte voldoening van *Philips* den Schonen. Deze laatste nam dit in het tegendeel als een hoon, welken hem een prins, die zyn leenman was, aandeedt, op, en liet *Eduard* voor zyn Parlement dagvaarden, om zich daar te verantwoorden, of veroordeelt te worden. Deze laatste verscheen daar niet. Maar hy zondt zynen broeder *Edmond*, graaf van Lankaster, om hem te verschonen. *Philips* wilde hem niet ontfangen, maar begeerde, dat *Eduard* in persoon zou verschynen. Hy deedt hem weder dagvaarden op de grenzen van Guiënne door *Jan d'Arablay*, seneschal van Perigord. Op deze nieuwe dagvaarding borst de trotsche koning van Engelandt van spyt, en betuigde, dat hy gene staten anders in Vrankryk wilde bezitten, dan met den tytel van souverein heer, en door het recht van zynen degen. Hy maakte ter zelver tydt toebereidselen om in de plaatsen, die men in beslag wilde nemen, als een onafhankelyk prins te trekken, en de zelve niet anders te bezitten dan domeinen van zyne kroon, de welke van die van Vrankryk niet afhingen.

1294. Guiënne verbeurd verklaart.

Ondertusschen *Philips*, die met zyn genomen besluit voortging, maakte daar geen verandering in, en de trotschheit van *Eduard* diende niet dan om de verbeurdverklaring van Guiënne en de andere heerlykheden, die van de Franse kroon afhingen, te verhaasten, aan wie het Parlement de zelve vervallen, en den koning van Engelandt versteken van der zelver recht verklaarde te zyn.

Optrek van het Franse leger.

De afkondiging van dit besluit wierdt gevolgt van het optrekken van het Franse leger. De veldmaarschalk *de Nele*, die 'er het bevel over hadt, trok in Guiënne, en zo door de verstandhouding, die hy daar binnen hadt, als door de vreze van zyne wapenen, maakte hy zich meester van Bourdeaux *, de hoofdstadt van de provincie, welkers verlies dat van meest alle de andere plaatsen na zich sleepte. 1294. * in het jaar 1293.

Over zulk een onverwachten inbreuk stondt *Eduard* verzet. Maar hy deedt hem den moedt niet verliezen. Hy maakte verbonden, ligtte krygsvolk, rustte vloten ter zee uit, en verzuimde niet, dat bekwaam was om het ongelyk, dat hem aangedaan was, te wreken, en den hoon, daar hy nog mede wierdt gedreigt, tegen te gaan. Beweging van *Eduard*.

Hy kreeg weinig bystandt door het verbondt, dat hy met den keizer *Adolph* van Nassau aanging, aan wien hy honderd duizend kronen hadt gegeven, gelyk ook niet van het verdrag met *Guido* van Dampiere, grave van Vlaanderen, wiens dochter hy hadt belooft met den prins van Walles † te te doen trouwen. De eerste zondt alleen een uitdaagbrief, waar in hy *Philips* dreigde, die den zelven verachtte, en geen van zyne wapenen verschenen in Vrankryk; de andere liet zich daar onvoorzichtig in trekken, en in de gevangenis werpen, daar hy eerst een jaar daar na uit kwam. Zyne verbonden. † Dit verbondt wierdt gemaakt in het jaar 1254.

Hy vondt een veel groter hulp by zyne eige onderzaten en in de kloekmoedigheit van zyn krygsvolk. Hy deedt hen overzee trekken, onder het bevel van zynen neef *Jan*, hertog van Bretagne, aan wien hy ter zelver tydt tot algemenen stedehouder * en Raden *St. Jan* en *Type* gaf, twee bevelhebbers van groten roem en zonderlinge ondervinding. Op hunne aankomst in Guiënne veranderden de zaken van gedaante. Bourdeaux konden zy niet krygen; maar zy hernamen Bourg, Blaje, St. Severin en Bajonne. Landing van zyn volk in Guiënne. * *Luitenant generaal.*

Eduard hadt voorgenomen zelf tot hunne hulp over te komen, en zyne bedreigingen tegen Vrankryk werkstellig te maken. Doch hy wierdt door een nieuwen opstandt van die van Walles, die Vrankryk ophitsten, belet, en kort daar na mede door den oorlog van Schotlandt, dien het door zyne kuiperyen aankweekte, en eindelyk zo hevig ontstak, dat de zelve niet dan door een stroom van bloedt kon uitgeblusscht worden; doch *Eduard*, gelyk wy zullen gaan zien, was overal overwinnaar.

Opstandt in Walles.

Die van Walles, altydt oproerig en onbedwingbaar, lieten zich van tydt tot tydt vervoeren door de driften tot eene tomeloze vryheit, die hen de wapenen deedt aangrypen. Niets was ligter dan om hen de zelve tegen de Engelschen te doen opnemen, die zy als dwingelanden aanzagen. Wy hebben hunnen eersten opstandt gezien sedert dat *Eduard* door de doodt van hunne prinssen en de vereeniging van hunne staten met zyne kroon alles dacht te boven gekomen te zyn. De uitkomst was hen niet voordeelig geweest. Echter lieten zy niet na een tweden opstandt te berokkenen, en op het verzoek van Vrankryk, dat de Engelschen overzee bevocht, ondernamen zy hun juk af te schudden, en hun oppergezag weder te krygen.

Hun inbreuk. † of *Morgan.*

Zy hadden aan hun hoofdt twee van hunne manhaftigste en woeste bevelhebbers, *Madok* en *Malgon* †, onder wiens beleidt zy van Noord-naar Zuid-Walles liepen; namen in het eerste het kasteel van Carnarvan in, sloegen de Engelsche bezetting door den kling, en verwoestten in het andere het graafschap van Pembroke, en bragten den schrik overal. *Eduard* vloog tot hun onderstandt, en vondt dezen opstandt zo gevaarlyk, dat hy aan het volk, dat overzee naar Guiënne, onder het bevel

1294. bevel van den grave van Lankaſter en Mylord *Lacé*, grave van Linkoln, zou vertrekken, tegenbevel zondt, en geboodt, dat het zich by hem zou voegen tot verſterking van zyn leger tegen de oprocrigen, welker getal en verwoedheit dagelykſch aanwieſch. Het geweldt was te groot om lang te duren, en hunne verwoedheit kon de dapperheit van *Eduard* niet tegenſtaan. Hy overwon hen nog eens in minder dan vier maanden, en de ſtrengheit van den winter kon zyne overwinningen niet doen ſtil ſtaan, noch hem verhinderen hen in het begin van het volgende jaar in hunne boſſchen en moraſſen te overmeeſteren.

Eduard. dwingt hen.

Onderſtandt van de geeſtelyken

In dit jaar maakte hy zich meeſter van eenige door Engelandt verſpreide klooſters, die zonder bewilliging waren gebouwt, en voegde hunne landeryen aan zyne kroon, latende echter aan de geeſtelyken een klein inkomen tot hun onderhoudt. Hy trok uit het verkoop van deze landeryen een aanzienlyke ſomme. * Maar gelyk zy niet genoeg was voor de onkoſten van den oorlog, dien hy verplicht was ſtaande te houden, zo verkreeg hy nog in zyn Parlement, dat hy hadt beroepen, van zyne geeſtelykheit een onderſtandt van honderd duizend ponden, en die hem deze belaſting zonder eenige tegenſpraak toeſtondt.

* Achttien ſtuivers ter week.

Met dit geldt, en met het volk, dat de graven van Lankaſter en Linkoln hem aanbragten, kwam *Eduard* in het laatſte van den winter in Noord-Walles, en bragt de feeſtdagen van Kersmis te Aberconvey door. Eenige dagen daar na ſtondt 'er een grote ſtormwindt op, die de ſteden en velden van het landt van Walles verwoeſtte. De zelve veroorzaakte geen minder ſchade in de provincie van Linkoln, en de ſchone landſtreek van Hollandt kwam daar veel door te lyden. De Theems liep naar den kant van Londen over, en overſtroomde Lambeth en andere voorname plaatſen.

Overſtroming.

Terwyl het water de velden omtrent Londen overſtroomde, verbrandde Windſor. Het kaſteel met zyne huisſieraden, benevens vele koſtelyke praalbeelden, wierden niet alleen in de aſſche gelegt, maar verſcheide bedienden van de kroon ineuvelden in die vlam.

Brandt.

1296. Zo vele ongelukken te gelyk ſchenen niet veel goeds te beloven, en mogelyk zou een laf hertig vorſt onder zulke kwade voortekenen afgeſchrikt zyn geweeſt om den oorlog te beginnen. *Eduard* was daar niet door verzet. Hy drong tot in het hert van Walles aan het hoofdt van een ſchoon leger, en kwam met een gedeelte in het eilandt Angleſey, daar hy een ontwerp der grondveſten van het kaſteel van Beaumaris maakte, om de inwoonders van het eilandt in toom te houden; en op het vaſte landt ging hy met zyne overwinningen voort. Niets kon hem tegenſtaan; hy hongerde de eene in hunne beſchanſſingen uit; de andere joeg hy naar de boſſchen, en verſloeg de ſtoutſte, die met hem een kans dorſten wagen; nam hunne hoofden gevangen, en voerde hen in zegepraal naar Londen, alwaar een † van hen onthalſt wierdt, en de andere, na eenige dagen gevangen geweeſt te zyn, genade verkreeg. Aldus liep deze derde onderneming van *Eduard* tegen die van Walles ten einde, die al zo grote vyanden van Engelandt, als die van Carthago van Rome, waren, en die, gelyk deze laatſte, niet ondergebragt konden worden, dan door drie verſcheide oorlogen, door welke *Eduard* zo vele zegepralen bekwam, als die van Carthago over de *Scipioos* hadden verkregen.

Overwinningen van *Eduard* op die van Walles behaalt.

† *Malgon*, of *Morgan.*

1295. 1296. Deze onderneming gelukkig geëindigt zynde, dacht deze wakkere prins, geheel overgegeven aan de beſcherming van zyne ſtaten, om niet anders dan om de graven van Lankaſter en van Linkoln met het volk, dat hy voor Guienne hadt geſchikt, te doen ſcheep gaan. De inſcheping geſchiedde te Pleimuiden (het zy, volgens eenigen in het jaar 1295, of, volgens anderen, in het jaar 1296) in drie honderd en zeſtig ſchepen, die zeven honderd gewapende mannen voerden, behalven het voetvolk, daar het getal niet van vermeld wordt. Dit volk, een goed leger uitmakende, gelyk een ſchryver * zich uitdrukt, hadt aan hun hoofdt den broeder van hunnen koning, en een van de eerſte Pairs van het ryk. Men hadt grote verwachting van hunne uitvoering om hun getal en dapperheit. Maar het geluk diende hen niet; hunne macht bevondt zich veel minder dan die der Franſchen.

1295. 1296. Nieuwe landing der Engelſchen in Guienne.

* *Stow.*

De uitſlag niet gelukkig.

Deze laatſte hadden den veldmaarſchalk *Nele*, als wy reets hebben gezegt, met een ſchoon leger gezonden, en *Karel*, graaf van Valois, broeder van koning *Philips*, hadt zich kort daar na by hem gevoegt. De een en de andere wierdt door nieuw volk verſterkt, dat door den oom van *Philips*, *Robert*, graaf van Artois, wierdt aangevoert, die goed vondt deze hulp tegen die van den grave van Lankaſter te ſtellen. Het oorlogsvuur ontſtak en de veldtocht van het jaar 1296 wierdt bloedig en ongelukkig voor de Engelſchen. Indien men de Franſche ſchryvers mag geloven, wonnen hunne bevelhebbers twee veldſlagen, een onder het bevel van den grave van Artois, en een anderen onder het bevel van den grave van Valois. De Engelſchen ſpreken alleen van den eerſten, waar in een onverwachte ſchrik oorzaak van de nederlaag van hun leger was. De ſlag geſchiedde digt by Bajonne, daar *Edmond*, graaf van Lankaſter, aan zyne wonden ſtierf. Het bevel bleef toen alleen aan den grave van Linkoln, die noch de doodt van *Edmond*, noch het verlies der Engelſchen kon wreken; en na dat hy nog eenigen tydt tegen het noodlot, dat hem bleef tegen lopen, hadt geworſtelt, en op nieuw voor Dacqs, daar hy de belegering van gedwongen wierdt op te breken, geſlagen was, dacht hy niet verder iets te ondernemen, gelukkig, dat een nieuw verbondt, dat *Eduard* aangegaan hadt, de voorſpoedige wapenen van Vrankryk ſtuitte; en gelyk dit verdrag niet uitbrak, dan na dat de Schotſche oorlog was geëindigt, zo zullen wy daar niet van zeggen voor dat wy dezen beruchten oorlog zullen beſchreven hebben, de welke *Eduard* zo veel roem, doch tot zyn nadeel, bybragt.

De zelve was niet minder nadeelig voor de twee natiën, en het is niet zonder reden, dat een van hunne ſchryvers * de ongelukken daar van beklaagt, roemende minder de dapperheit van den overwinnaar, dan hy zyne ſtaatzucht veroordeelt. Daar was inderdaadt iets groots in zyn voornemen om de twee ryken te vereenigen; en zo lang hy het zelve door zachte wegen voortzette, gelyk het huwelyk van zynen zone met de erfgenaam van Schotlandt was, ſtak daar niets in, dat niet loffelyk was; maar dit middel hem mislukt zynde, gebruikte hy het geweldt en den degen; hy kon, zegt de ſchryver, niet erger doen. Hy wekte twee even trotſche en vryheit lievende volkeren tegen elkander, waar door zy meer bloedt in dezen oorlog vergoten dan twee andere natiën nooit te voren hebben gedaan in oorlogen, die de een den ander heeft aangedaan. Hy ontſtak een haat tuſſchen beide, dien eenige eeuwen niet konden bluſſchen. De zelve zou mogelyk nu nog duren, indien de Voorzienigheit zyne handen in dit grote werk van hunne vereeniging niet getoont, en zonder bloedt te ſtorten uitgevoert hadt, dat zo

* *S. Denis.*

Voornemen by het veroveren van Schotlandt door *Eduard.*

1296. vele oorlogen niet hadden kunnen doen, daar de twee natien door waren uitgeput. De eene en de andere deden hunnen moedt daar in uitblinken. Men ziet daar de trotschheit der Engelschen, overeenkomende met die van het oude Rome, dat zyns gelyke niet kon verdragen. Men merkt daar in aan de standvastigheit der Schotten, yverzuchtig voor hunne vryheit, willende veel liever sterven dan slaven zyn; en terwyl men zich niet genoeg kan verwonderen over den voorspoedt van den eenen, moet men het ongeluk van de anderen beklagen. Men vindt zelfs eenig vermaak in de herstelling van hun ryk in des zelfs eersten luister. Laat ons eerst hunnen ondergang met dien van hunnen koning zien.

Zyne lafheit was de oorzaak, dat *Eduard* in gedachten kreeg zyne kroon cynsbaar te maken, en zyne ongestadigheit lokte hem uit om de zelve te vermeesteren. De Schotsche koning dacht genoeg bewaart te zyn door een aanvallend en verwerend verdrag met den Franschen koning op te rechten: maar dit verhaastte zynen val.

Verdrag van den koning van Schotlandt met dien van Vrankryk.

Het verdrag behelsde, dat zy elkander over en weder met al hunne macht tegen alle hunne vyanden zouden bystaan. Boven al hadden zy het op den koning van Engelandt gemunt, dien de koning van Schotlandt in zyn ryk moest aantasten, terwyl die van Vrankryk, om een afwending te maken, op zyne landen overzee zou aanvallen. Het huwelyk van den Schotschen prins met de oudste dochter van den grave van Valois was als het zegel en de bandt van hun verdrag, waar beide de koningen zich groot voordeel uit beloofden. Maar de Hemel liet niet toe, dat een verbondt, dat niet zonder myneedigheit en de schending van gestaafde eeden, aan *Eduard* gedaan, kon gemaakt zyn, gelukte. De overtreder dacht de straf te ontwyken met een ontslagbrief van den paus van Rome, en zich stout genoeg vindende om zyne trouw te overtreden, daar hy Godt tot getuige over hadt aangeroepen, hadt hy de zwakheit van zyne toevlucht tot een mensch te nemen, om 'er den aflaat van te erlangen.

De paus ontslaat hem van zynen eedt. Aanmerking daar over. * *Kingston.*

De paus hadt van zynen kant de onbeschaamdheit van hem den zelven te verlenen, opgeligt, zegt de schryver *, door het valsche bericht van den Schotschen koning, even als of 'er reden zou kunnen zyn, om een verdrag, door twee vorsten zo plegtelyk bezworen, te kunnen breken, en van zynen eedt ontslagen worden om met de onderlinge goede trouw te spotten. Het bedrog was des te verfoeielyker van de zyde van den koning van Schotlandt, om dat hy de bul van Rome hadt gekregen op den zelven tydt, als hy *Eduard* door uitstel en verschoning op hieldt: want de schryver zegt ons, dat het *Celestinus* de V was, die deze bul verleende, en deze paus, den 5 July des jaars 1294 verkoren zynde, stierf in December van het zelve jaar; bygevolg moest het wel een jaar geleden zyn, dat hem deze ontslaging was toegezonden, wanneer de koning van Schotlandt zynen gezant zondt om hem in het Parlement te verschonen, dat den 11 November in het jaar 1295 te Edmundbury gehouden wierdt, en de uitspraak van het geschil, dat de graaf van Fiffe tegen dezen koning voor *Eduard*, als zynen wettigen opperheer, vervolgde, tot op den 1 Maart in het jaar 1296 uitstelde. Hier hebben wy het verhaal van dit krakeel gelaten, dat door de oorlogen van Vrankryk is afgebroken: laat ons nu daar het vervolg van zien.

Verklaarschrift van den koning van Schotlandt.

De koning van Schotlandt wachtte zich wel in het Parlement van *Eduard*, dat van Edmundbury te Nieuwkasteel, aan de Tyne, was verlegt, te verschynen. Hy hadt zyn verdrag met den koning van Vrankryk gemaakt. Hy was door den paus ontslagen van den eedt, aan *Eduard* gedaan, en in plaats van de onderwerping, die men van hem wachtte, blies hy niet dan wraak, en sprak niet dan van zich nevens ganssch Schotlandt van het juk der overweldigers vry te maken. Dit bleek by zyn verklaarschrift. 1296.

Hy stelde daar de algemene klagten van de natie in voor, welker goederen de Engelschen hadden geplundert, of weggenomen, en wel byzonder die hem toebehoorden, verdrukt zynde door het geweldt en de staatzucht van *Eduard*, die hem tot eene hulde hadt gedwongen, die hy hem niet verplicht was te doen, en die het ryk van Schotlandt eene afhankelykheit en eene dienstbaarheit, daar het niet toe gehouden was, wilde opleggen. Hy eischte zelfs van *Eduard* vergoeding van alle deze verongelykingen, en by weigering, betuigde hy, dat hy de zelve door het recht der wapenen, volgens de macht, die Godt hem hadt gegeven, aan wien hy de zelve alleen verschuldigt was, zou zoeken. Het geen als iets byzonders in zyn betuigschrift is aan te merken, bestaat in den tytel, dien hy het zelve hadt gegeven, namentlyk: *Geschrift van de hulde, die* Jan, *koning van Schotlandt, aan* Eduard, *koning van Engelandt, doedt*, onder voorwendsel, dat op het einde van het zelve gewag gemaakt was van de hulde der landen, die de eerste in het ryk van den anderen bezat, en daar hy zyne afhankelykheit aan bepaalde; zo dat het eer eene spotterny dan makoming der beloften van den Schotschen koning was, en een hoon, dien hy zynen oppervorst deedt, in plaats van eene onderwerping, die hy zich verbonden hadt hem te bewyzen.

Men kon met geen groter geweldt breken: ondertusschen bleef deze kwalyk beraden prins daar niet by. Hy beval aan alle Engelschen, die landen en huizen in Schotlandt hadden, daar te komen, en zich ter gemener beschermingе by die van de natie te voegen, op verbeurte van beslag van goederen.

Zyn antwoordt op de dagvaarding van *Eduard.*

Eduard verachtte de dreigementen van zynen leenman, en zonder daar over moeielyk te worden beval hy hem nogmaals voor het Parlement van Nieuwkasteel te verschynen. Zyne dagvaarding verwekte nieuwe bedreigingen, en na dat hy zulks ganssch afgeslagen hadt, steunende op de ontslaging, daar wy van gesproken hebben, antwoordde de gedagvaarde koning, *Dat hy gereed was in Engelandt te komen; dat Eduard*, voegde hy daar trotschelyk by, *hem daar niet dan al te spoedig zou zien, niet als een koning, die een leenman was, welken men verachtelyk wilde vernederen; maar als een oppermachtig vorst, die zyn ongelyk en dat van zyne ganssche natie komt wreken, en* Eduard, *nevens alle zyne Engelschen, oorlogen met oorlogen, plunderen met plunderen, blaken met blaken, en moorden met moorden vergelden.*

Verrechtingen van den Schotschen koning.

Zulk grootspreken vereischt meerder macht, of meerder standvastigheit, dan hy naderhandt deedt blyken, als men van woorden tot daden moest komen. In het begin was de Schotsche koning eenigzins gelukkig, waar door hy zich een gunstigen uitslag van dezen oorlog beloofde. Hy zondt verscheide kleine partyen, die op de grenzen eenige verwoestingen aanrechtten, en hun inval zou in Engelandt al wat verlegenheit veroorzaakt hebben, byaldien *Eduard* aan het hoofdt van zyn leger niet was opgetrokken, om hen te beteugelen. Zyn vyandt

1296. vyandt ſtelde zich ook aan het hooſdt van zyn leger, ſchynende niet minder van voornemen dan hy, om met hem handgemeen te raken. Hy wierdt door een nieuw voordeel, ter zee behaalt, nog meer aangemoedigt. De Engelſche vloot, die in de haven van Berwik, dat *Eduard* wilde belegeren, ten anker was gekomen, wierdt door de Schotſche vloot geſlagen, de welke achttien ſchepen in den grondt boorde, en de overige verſtrooide. De koning van Schotlandt beeldde zich in, dat hy toen reets van alles meeſter was, en ſprak niet alleen als ſouverein, maar als overwinnaar.

Uitvoering van *Eduard.*

Deze zegepraal duurde niet lang. *Eduard* was al te onvermoeid en te fier om het ongelyk, dat zyn vyandt hem hadt aangedaan, ongewroken te laten, en zynen voorſpoedt niet te ſtuiten.

Hy belegert Berwik.

De zelve belette hem niet de belegering van Berwik te ondernemen. Hy vondt daar meer tegenſtandt dan hy zich hadt ingebeeld. Doch dit benam hem den moedt niet. Hy, voegende zyne loosheit by zyne kloekmoedigheit, vermeeſterde deze gewigtige plaats. Hy veinſde de belegering op te breken, trok zyn volk uit de beſchanſſingen, en wanneer hy tot buiten het bereik van het oog der bezetting, om haar te meerder te verzekeren, dat hy de belegering hadt opgebroken, was getrokken, veranderde hy de ſtandaards, nam die van Schotlandt, en keerde te rug, zich vertonende aan de bezetting even als of hy haar koning was, die tot haar onderſtandt kwam, en deedt zich onder een zo aangenamen naam aanbidden, die de gehele ſtadt tot hem uitlokte, om hem als haren verloſſer te ontfangen. Men wierdt wel haaſt het tegendeel gewaar; de Engelſchen trokken de ſtadt in; verzekerden zich van de poorten, en hun koning deedt daar zyne intrede in, als een getergde overwinnaar, die niet dan naar wraak verlangde. Zyne benden, met de zelve drift ingenomen, ſtelden alles in vuur en vlam. De Schotten zeggen, dat noch vrouw, noch kindt wierdt verſchoont; daar wierdt zo veel bloedt geſtort, dat het by ſtromen liep, en de molens, die gebrek aan water hadden, deden malen. Dit wordt buiten twyffel wat te breed opgegeven. Doch het is zeker, dat 'er een groot getal omkwam, en die het zelve het meeſte verkleinen, begroten het op veertien duizend (a).

Loosheit van *Eduard.*

Daar was te veel wreedheit in deze uitvoering van den overwinnaar, en men kan de zelve niet verſchonen, dan met te zeggen, dat hy van deze eerſte woede der Engelſchen geen meeſter was, die zich over het verlies van hunne vloot en andere kleine beledigingen, die de Schotten hen hadden aangedaan, wilden wreken. Mogelyk was het *Eduard* niet leed, dat hy door dit ſtrenge voorbeeldt de andere plaatſen ſchrik aangejaagt, en de Schotten te kennen gegeven hadt, wat zy van een zegepralenden vyandt te verwachten hadden, indien zy zich niet haaſtten om zyne wraak door hunne onderwerping voor te komen.

Verovert Dumbar.

Hy bediende zich echter als een verſtandig vorſt van dit voordeel, en zonder de overwonnen tydt te geven om adem te halen vervolgde hy den ſchrik rondom te verſpreiden. Noch het Schotſche leger, noch de plaatſen, die het dekten, konden hem tegenhouden. Hy trok voort als een ſnellopende vloedt, welken de dyken, daar men het water door wil ſtoppen, verwoeder maken. Het innemen van Dumbar volgde op dat van Berwik. De koning van Schotlandt wilde hem den weg afſnyden; maar hy wierdt geſlagen, en gedwongen te vluchten, na dat hy vyf en twintig duizend man hadt verloren *: zo dat Dumbar byna zo haaſt wierdt verovert, als belegert. De Schotſche ſchryver beſchuldigt *Eduard* nog by deze gelegenheit van wreedheit, en legt hem te laſt de doodt van zeventig ridders, door hunne doorluchtige geboorte en dapperheit vermaard, die onmenſchelyk vermoord wierden. Maar de Engelſche ſchryvers † ſpreken hem daar van vry, en zeggen, dat hy hen alle het leven en de vryheit ſchonk.

1296.

* *Tyrrel* zegt tien duizend.

† Zie *Tyrrel.*

Andere veroveringen.

De ſterkten van Edenburg, van Sterling, en van Rokesbourg verdedigden zich niet meer dan Dumbar; alles boog voor de wapenen van den overwinnaar. Hy trok met de zelve ſnelheit van Zuid- naar Noord-Schotlandt. De ſtadt Perth, of St. Johnſton, hoofdſtadt van de provincie, opende hem de poorten, en hy hadt zich alleen aan de andere te vertonen, om daar meeſter van te worden.

Onderwerping van den koning van Schotlandt.

De ongelukkige koning van Schotlandt, wiens moedt maar eenige maanden duurde, viel weder in de zelve laſthertigheit, en neêrgeſlagen door zo vele verliezen, die ſlag op ſlag kwamen, dacht hy minder om zyn ryk te bewaren, dan om zyn leven te behouden. Hy was naar Forfar, in de provincie van het graafſchap van Angus, geweken, niet met een voornemen om de oppermacht aan *Eduard* te betwiſten: de overwinningen van den laatſten beſliften dat genoeg; maar zyne barmhertigheit te verwerven, en hem niet alleen voor zyne kroon, maar ook voor zyne vryheit en leven, verſchuldigt te zyn. Hy kwam met den prins, zynen zone, zich voor de voeten van den overwinnaar werpen, die hem trotſchelyk ontfing, en gevangen naar den Tour van Londen zondt. De Schotſche ſchryver zegt, dat *Bailleul* van daar naar Oxford wierdt gebragt, daar hy de ſtadt tot zyne gevangenis hadt, en de kweekſchool ſtichtte, die zynen naam nog draagt *; dat hy na het verloop van eenige jaren weder in Schotlandt keerde, alwaar hy de genegenheit van het volk weder trachtte op te wekken; maar geen middel tot zyne herſtelling op den troon ziende, ſtondt hy geheel van den zelven af, en na dat hy dien in handen van *Eduard* hadt geſtelt, begaf hy zich met zynen zone naar Normandië, daar hy oorſpronkelyk van daan was. De Geſchiedenis voegt daar by, dat hy in ſtilte zyne dagen op zyne landgoederen eindigde, die voor een byzonder perſoon fraai genoeg waren, om hem te doen vergeten, dat hy koning was geweeſt. De zelve zegt ons verder niet, in wat gedeelte van Normandië deze landgoederen gelegen waren, en dewyl daar nog verſcheide huizen zyn, die den naam van *Bailleul* voeren, laten wy aan hunne zorg over hunne afkomſt van dezen koning te rekenen, om te zien, wat bewys zy hebben, dat zy uit zulk een doorluchtig geſlacht zyn geſproten.

* De kweekſchool van *Bailleul.*

Zyn afſtandt van het ryk en vertrek naar Normandië.

Gedrag van *Robert Bruze.*

Men zegt, dat *Robert Bruze* veel deel in de overwinninge van *Eduard* hadt, en dat hy hem meer dan iemandt hielp om de kroon van Schotlandt te verkrygen. Hy, zegt men, die geweigert hadt de zelve uit zyne handt te ontfangen, en hem daar hulde van te doen. Indien men de geſchiedenisſchryvers mag geloven, veranderde hy van gedachten, en de zelve op het hoofdt van zynen mededinger niet kunnende zien, was hy verblyd, dat zyn opſtandt hem daar van verſtak. Hy voegde zich aan de zyde van *Eduard*,

(a) *Tyrrel*, na *Jan Everaden*, ſpreekt van negen duizend, en dat de ſtadt ſtormenderhandt wierdt ingenomen. Anderen ſtellen over de twintig duizend.

1296. Zyn antwoordt op de dagvaarding van *Eduard.*

Verrechtingen van den Schotſchen koning.

1296. *ard*, om hem te onder te brengen, en vleide zich met de hoop van zich van zynen roof te bedienen. Maar hy bedroog zich zeer; indien zyn zoon de kroon verkreeg, het was langs een ganſch anderen weg, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Acte van afſtandt en onderwerping door *Bailleul*.

Eduard keerde niet weder als overwinnaar naar Engelandt voor dat hy zyne overwinningen verzekert hadt. „Hy begeerde, dat de ongelukkige *Jan Bailleul*, dien hy gevangen hieldt, zich met zyne kroon aan zyne volſtrekte macht onderwierp, en voor dat hy hem naar den Tour van Londen zondt, dwong hy hem een geſchrift te tekenen, waar door deze laffe koning zich ten eenemale op de verachtſte wyze des werelds onttroonde. „Hy bekende zich in het zelve ſchuldig „aan muitery, begaan tegen den koning van En- „gelandt, zynen wettigen opperheer, wiens „gramſchap hy door zyne zamenzwering en on- „rechtvaardigen oorlog verdient hadt; waar over „hy door het verlies van de kroon rechtvaardiglyk „was geſtraft, die hy, nevens zyn perſoon, „aan het goeddunken van den overwinnaar gaf.

Atla Publ. Tom. II, fol. 718.

Dit geſchrift wierdt gemaakt te Brechin, eene ſtadt in het graafſchap van Angus, op den 10 July in het jaar 1296, in het vierde jaar van onze regering, zegt deze onttroonde koning, aan wien de overwinnaar deze uitdrukkingen alleen deedt gebruiken om het geſchrift van zyne onttroning meer kracht by te zetten. Men was niet te vrede, dat het met zyne eige handt geſchreven was; hy moeſt het nog voor een beamptſchryver * herhalen, en de zelve betuigingen en afſtandt in handen van den biſſchop van Durham doen, die den perſoon des konings van Engelandt in deze plegtigheit verbeldde, en in de tegenwoordigheit van vier der voornaamſte heeren van Schotlandt.

* *Notaris*

Dit was het nog niet al. De groot-opperrechter van het ryk *, nevens den voornaamſten Schotſchen adel, moeſten ook deze onderwerping doen, en den voorgemelden afſtandt ondertekenen; en ten laatſten in het Parlement, dat den 22 Auguſty te Barwik gehouden wierdt, moeſten de geeſtelykheit, de adel, en de gemeenten van Schotlandt te zamen *Eduard* voor hunnen opperheer erkennen, en hem getrouwheit zweren.

* *Grand Senechal.*

Onderwerping van de Staten van Schotlandt. *Ibid.*

Na alle deze verzekeringen ontfangen te hebben liet *Eduard* uit het klooſter van Scone den ſtoel, of ongelukkigen troon wegnemen, waar op men gewoon was de koningen van Schotlandt te kronen, en aan den welken men zeide, als wy boven reets dikmaals hebben aangewezen, dat het noodlot van het ryk was gehecht.

De ongelukkige koninklyke ſtoel door *Eduard* weggenomen.

Regering in Schotlandt vaſtgeſteit.

Schotlandt zag toen, dat het met het ryk gedaan was, en dat het zelve een wingewest van Engelandt ſtondt te worden. Dit bemerkte het nog meer, wanneer *Eduard* voor zyn vertrek de regering van het zelve aan Mylord *Varennes*, grave van Surrey, gaf, tot nadeel van de hoop, die *Robert Bruze* hadt opgevat, van met de koninklyke waardigheit bekleed te worden. Hy liet daar zyn ongenoegen over blyken. Maar *Eduard* oordeelde, dat zyn gezag al te wel verzekert was om zyn ongenoegen te vrezen: weshalven hy het zelve verachtte. *Wat*, zeide hy tegen hem op een tydt, dat hy hem daar laſtig over viel, *denkt gy, dat ik niet anders te doen heb, dan koninkryken voor u te winnen.* Op deze wyze ſtelde hy zyne beloften te loor, zonder zich over de klagten van *Bruze* te bekommeren, en over zyne verwytingen te ontzetten. By al de voorzorg, die hy hadt genomen, voegde hy nog deze, die de Schotſche natie in het algemeen betrof, welker gehoorzaamgeit of dienſtbaarheit naar zyn oordeel door gene eeden te veſtigen waren. Deze voorzorg beſtondt hier in, dat hy alle de Schotten verboodt over de rivier de Tweede te komen, tot dat hy den oorlog met Vrankryk zou geëindigt hebben. 1296.

Die van Schotlandt heeft ons het verhaal van den zelven doen afbreken; derhalven, na dat wy dezen Schotſchen oorlog door de overwinningen van *Eduard* zo roemruchtig hebben zien eindigen, moeten wy hem ook een einde van den anderen zien maken door de onderhandelingen, die van het huwelyk van *Eduard* met de zuſter van zynen vyandt gevolgt wierden.

Verbondt van *Eduard* tegen Vrankryk.

In zyne onderhandelingen wierdt het verbondt geſloten met zynen neef *Jan*, hertog van Bretagne, met de graven van Vlaanderen en van Savoje, den keizer *Adolph* van Naſſau, *Albert*, hertog van Ooſtenryk, en vele andere vorſten. Dit beloofde een gelukkige uitkomſt. Nochtans zag men het tegendeel, gelyk wy haaſt zullen tonen. Laat ons eerſt de toebereidſelen tot dezen overzeeſchen oorlog beſchouwen.

Byſtandt, die toegeſtaan wordt.

Om de onkoſten van de ſcheepsvloten en de legers te lande te dragen, hadt hy penningen tot onderſtandt van zyne onderdanen nodig, en om de zelve door een weg, die aan het volk aangenaam was, te verkrygen, beriep hy een Parlement, aan het welke hy de noodzakelykheit om een ſpoedigen byſtandt te hebben voorſtelde. Hy vondt by de wereldlyke heeren en by de gemeenten eene volſtrekte gehoorzaamheit. De eerſte ſtonden hem den twaalfden penning van hunne goederen, en de anderen den achtſten toe; maar de geeſtelykheit weigerde iets te geven.

Onderneming van *Bonifacius* den VIII.

De bul van den paus was daar de oorzaak van. *Bonifacius* de VIII bekleedde toen den ſtoel; hy was een van de trotſchſte en heerſchzuchtigſte pauzen, die men ooit op den ſtoel van St. Pieter hadt gezien. Hy hadt daar zo haaſt geen bezit van genomen, of hy wilde over de koningen heerſchen. Hy hadt daar in het voorgaande jaar blyken van gegeven, zyne gezanten naar de koningen van Vrankryk en Engelandt gezonden hebbende, om hen te verklaren, dat het zyne begeerte was, dat zy eene vrede, of een ſtilſtandt maakten, op ſtraffe van den ban; maar zy hadden hem geantwoord, dat zy van niemandt wetten ontfingen. Hy zondt in dit jaar eene bul naar Engelandt, welker uitvoering hy aan den biſſchop van Kantelberg beval, by welke hy aan alle vorſten, wie het ook zouden mogen zyn, verboodt eenig geldt van de geeſtelykheit, zonder toeſtemminge van den H. ſtoel, te ligten, en aan de geeſtelyken, dat zy niets zouden betalen van de laſten, die men hen zou opleggen, op ſtraffe van den ban, met welken hy de vorſten, die de zelve zouden invoeren en betalen, zou ſlaan: weshalven de geeſtelykheit door dit bevel wederhouden zynde, zich verſchoonde, en de koning, geen geweldt willende gebruiken, ſtelde deze zaak tot een ander Parlement uit.

1297. De aartsbiſſchop van Kantelberg helpt hem.

Hy beriep het zelve te Londen * den 14 January. Ter zelver tydt waarſchouwde hy de prelaten, dat zy aandachtige aanmerkingen zouden maken op eene bulle, die tegen de wetten van het ryk was, en zodanige beſluiten te nemen, die getrouwe onderzaten en goede landgenoten paſten. Zy maakten echter hier geen haaſt mede. Wat de reden van *Winchelſey*, aartsbiſſchop van Kantelberg, ook geweeſt zy, hy vertoonde de prelaten, dat zy aan twee machten onderdanig waren, die van den paus, en van den koning, de eene geeſtelyk, de andere wereldlyk; dat wanneer deze twee machten ſtrydende dingen bevalen, zy veel eer de eerſte dan de laatſte moeſten gehoorzamen. Hy voegde daar by, dat het ten minſte van hunnen plicht was iemandt van hen

* Anderen zeggen te Edmundbury.

De geeſtelykheit wordt gehoorzaam.

1296. hen naar den paus te zenden, om hem te bidden, dat hy den verzochten onderſtandt wilde toeſtaan, en naar den koning, om hem hun omzichtig gedrag omtrent het Roomſche hof te doen goed vinden.

Eduard neemt de geeſtelykheit goederen.

Met al de bezadigtheit van deze raadsplegingen van de geeſtelykheit, die van het gevoelen van den aartsbiſſchop was, was het eene weigering, of ten minſte een uitſtel van betaling, die degeſteldheit des tyds niet kon lyden. De koning was daar ook zo vertoornt over, dat hy by zyne openbare afkondiging, daar hy de uitvoering van aan de Sheriſs en de andere overheden overgaf, beval, dat men uit zynen name het tydelyke van de prelaten, van de abten en andere geeſtelyke loontrekkers van het ryk in beſlag zou nemen, die hy door hunne ongehoorzaamheit verklaarde vervallen te zyn van zyne beſcherming.

* *Brady.*

De geſchichtſchryver * zegt ons, dat dit bevel wierdt nagekomen. Daar ſcheelde toen weinig aan, of men hadt de beroerten van de voorgaande regering weder zien herleven. Daar waren biſſchoppen en geeſtelyken, die zich ſtandvaſtig, of ſtyfhoofdig genoeg aanſtelden om dit aanſlaan veel eer te verdragen dan te gehoorzamen. Onder dit getal was de aartsbiſſchop van Kantelberg. Anderen, die de ſchry-ver † abten van het hof noemt, waren zo driftig niet, en wilden liever gehoorzamen.

† *Knigthon.*

Men verhaalt niet wat de paus uitvoerde. Daar is eenige waarſchynlykheit, dat het hof de bezending der geeſtelykheit naar Rome ſtremde, en het blykt met, dat *Bonifacius* eenig deel in de beroeringen van het ryk heeft gehad, alwaar hy zich vergenoegde zyne bul te zenden. Hy was mogelyk beducht, begrypende, dat zyne dreigementen geen beter uitſlag dan in Vrankryk zouden hebben, alwaar hy verplicht wierdt zich voor den koning te verklaren, en te betuigen, dat zyn verbodt, om de tienden van de geeſtelykheit te ligten, niet zag op de zodanige, daar de heffing van bekrachtigt was door de wetten van het ryk. Derhalven ſchaamde hy zich veel gerucht over eene zaak in Engelandt te maken, die hy in Vrankryk toeliet. Hoe het zy, *Eduard* ging zyn gang, zonder zich over de bulle te ontzetten, en deedt die de ſtoutheit hadden om de zelve af te kondigen gevangen nemen. Het beſlag van de landen en inkomſten van de geeſtelykheit geſchiedde ook door het ganſche ryk tegen de wederſpannige geeſtelyken, en de bevelen van den prins wierden ſtiptelyk uitgevoert.

De geeſtelykheit wordt gehoorzaam.

Zodanig was de ſtandvaſtigheit van *Eduard*. Maar hy vergenoegde zich met te tonen, dat hy zich kon doen gehoorzamen, en wilde gaarne door zachtheit verkrygen dat hy by wege van dwang en zyne koninklyke macht kon vorderen. Hy ſtelde alle de geeſtelyken, die hy hadt gevangen, in vryheit, en hy beloofde aan de anderen hunne tydelyke goederen te ontſlaan. Zy betaalden ook alle hun onderſtandt, en hy hadt het genoegen van te zien, dat het volk en de geeſtelykheit door hunne genegenheit de zyne beantwoordden.

Hy ontmoette echter, voor dat hy ſcheep ging, eene nieuwe tegenkanting van de eene en van de andere zyde. Hy hadt al zyne kracht en gematigtheit van noden om de zelve te boven te komen. Zo als hy te Winchelſey, een der vyf havenen, gereed ſtondt om ſcheep te gaan, ontfing hy een betuigſchrift der grieven, daar de wereldlyken en geeſtelyken in zyn ryk over klaagden, die zich van de betaling der onderſtandgelden verſchoonden, dewyl zy door die der voorgaande laſten waren uitgeput; daar zy nog by voegden, dat nademaal het 'er niet op aankwam om een ingevallenen vyandt te beteugelen, maar hen overzee in zyn eigen landt te gaan aantaſten, dit een buitenlandſche oorlog was, waar toe zy volgens de wetten van het ryk niet verplicht waren te geven. 1296.

Eduard hoorde de afgezondenen der drie Staten met geduldt; hy las hun geſchrift zonder de minſte beroering, en gaf hen dit antwoordt, waar in men niet meet, wat men meer pryzen moet, of zyne volſtandigheit, of zyne gematigtheit: *Gaat*, zeide hy tegen de afgezondenen, *en zegt aan die u hebben gezonden, dat het nu geen tydt is om te rug te keren; dat ik een rechtvaardigen oorlog heb ondernomen, en verbonden gemaakt, die ik niet kan verlaten; dat de graaf van Herford en de graaf* Mateſchal †, *die my deze beroerte hebben gebrouwen, beter zouden gedaan hebben met by my te komen, om my met hunnen raadt en degen te dienen. Gy zult hen zeggen*, vervolgde hy, *dat ik hen verwacht, ten minſte dat ik hen verzoek, indien zy hunne ruſt boven den dienſt, dien zy my ſchuldig zyn, beminnen, dat zy my geen moeielykheit in myne afwezendheit verorzaken: de zelve zal niet lang zyn, en ik hoop, dat Godt myne wapenen zal zegenen, en dat ik na myne wederkomſt in ſtaat zal zyn om de oproerigen te ſtraffen, en de goeden te belonen.*

Volſtandigheit en gematigtheit van *Eduard.*

† *Roger Bigot*, graaf van Nortfolk en grootmaarſchalk van het ryk.

Wanneer *Eduard* met zo veel volſtandigheit en wysheit de trotſchheit van die het onderſtandt weigerden te betalen bedwong, ontfing hy tyding, dat de geeſtelykheit van voornemen was om de bul van den paus tegen die van zyne Raden en hof, die hy in het ryk liet, af te kondigen. Hy verzette zich daar niet meer over, dan hy over de betuiging der afgezondenen, daar wy van geſproken hebben, gedaan hadt; maar hy toonde, dat hy meer tegen de ondernemingen der kwalykgezinde geeſtelyken geſtoort was, dan tegen de bewegingen van den grave van Herford en den grave *Mareſchal*. Ondertuſſchen kon geen van deze voorvallen zyne reis vertragen. Drie dagen voor zyn vertrek zondt hy openbare bevelbrieven aan den aartsbiſſchop van Kantelberg, waar by hy hem belaſte te beletten, dat de bul wierdt afgekondigt; dat hy als oproermakers en verſtoorders van de algemene ruſt zou handelen die de zelve wilden afkondigen, en dreigde alle de wederſtrevers, nevens hunne medeſtanders, zwaarlyk te ſtraffen.

Handelt de bul van den paus als oproerig.

Ingevolge van deze bevelen en dreigementen raakte hy den 22 Auguſty onder zeil, en kwam gelukkig in Vlaanderen aan, verachtende miſſchien met meer moedt dan beleidt het gevaar, daar hy zyn ryk in zyne afwezendheit voor bloot ſtelde. Mogelyk heeft hem het geluk ook meer dan zyn verſtandt in de uitkomſt gedient, die ten eenemale met zyne volſtandigheit en voornemen overeenkwam, na dat de zelve op het punt was geweeſt om ganſch anders uit te vallen.

Naauwlyks was hy onder zeil, of de twee hoofden der partyen * kwamen met verſcheide andere Pairs in het hof van den Exchequer, om verbodt te doen aan de barons en Sheriſs van met het ligten der onderſtanden voort te gaan voor dat de koning den Groten Voorrechtbrief * hadt herſtelt. Dit was of de oorzaak, of het voorwendſel van hunne ongehoorzaamheit. Zy hadden aanzien en gezag genoeg om de gegevene bevelen van den koning en zynen Raadt te ſtremmen. Maar de jonge prins †, in wiens handen *Eduard* by zyne afwezendheit de regering hadt gelaten, was gelukkig genoeg om deze zwarigheit te boven te komen. Hy was van den aartsbiſſchop van Kantel-

* de graven van Herford en Mareſchal.

* *La Grande Charte.*

† Hy was geboren in het jaar 1284.

297. telberg verſelt, met wien de koning verzoent was, en hy beriep al de prelaten te Londen. Zy kwamen daar alle wel vergeſelſchapt; behalven dat ſtelde zich het volk rondom hen, en verzekerde hen van hunne beſcherminge, zo dat men voor een opſtandt bevreeſt was. De voorzichtigheit van den aartsbiſſchop bragt alles tot bedaren. Hy deedt den prins begrypen, dat, indien men wilde, dat het volk en de geeſtelykheit gemakkelyk zou zyn in het betalen der onderſtanden, men hen voldoen moeſt op den eiſch van hunne voorrechten. De prins ſchreef daar over aan den koning, die, liever de kwade geſteldheit der tyden willende inzien, zegt de ſchryver, dan tegen den muur inlopen, hun verzoek toeſtondt. Zy wederom, van hunnen kant, bewilligden aanſtonts in de belaſtingen, die geheven wierden over de heeren, de gemeenten, en de geeſtelykheit, op de wyze, als wy gezegt hebben. Zie daar, hoe de bekwaamheit en gezetheit van *Eduard* over den tegenſtandt van de misnoegden zegepraalde, en met wat ſtoutheit hy de zee over trok, zonder beducht te zyn voor de beroeringen, die in zyn ryk mogten opſtaan, te hulp gaande van den grave van Vlaanderen, met wien de oorlog reets was begonnen. Laat ons den uitſlag van den zelven zien.

Gematigheit van *Eduard.*

Misnoegden bevredigt.

Het bleek by het verdrag, tuſſchen den koning en den gravé van Vlaanderen geſloten, dat deze twee vorſten de voornaamſte hoofden van de zamenverbondenen waren, en dat zy beide door het ongelyk, dat Vrankryk hen hadt aangedaan, aangezet, en yverzuchtig over zyne grootheit geworden zynde, niet anders verlangden dan zich over het eerſte te wreken, en de anderen te vernederen. Daar kon geen vaſter verbindtenis zyn, dan tuſſchen hen was gemaakt: hun verbondt was niet alleen verwerender, maar ook aanvallender wyze opgeſtelt: zy zwoeren ook, dat zy de wapenen niet zouden nederleggen, wat aandrang en wat bedreiging de paus ook mogt aanwenden, voor dat zy beide voldoeninge van de ſchade hadden verkregen, die zy hadden geleden, en dat de een zonder den anderen geen vrede zou maken. Tot meerder verzekerdheit van hun verdrag kwamen zy in het huwelyk van den prins *Eduard*, vermoedelyk erfgenaam van de kroon, met de dochter van den grave van Vlaanderen, overeen, en de koning beloofde aan den Vlaming jaarlykſch vyftig duizend ponden Sterlings * te geven, zo lang als de oorlog zou duren; waar by hy nog drie honderd duizend kronen voegde, die hy hem ſtrax op de tekening van het verdrag, dat den 6 January geſloten wierdt, gaf, en daar de graaf van Vlaanderen een gedeelte van aan de andere zamenverbondenen moeſt om deelen.

Verbondt tuſſchen *Eduard* en den grave van Vlaanderen.

* *Bradley* begroot het op zeſtig duizend ponden Franſch gelt; maar *Tyrrel* zegt, dat de vier een pondt Sterlings uitmaakten.

Eduard, die meer ſtaat op zyne eige macht dan op die der bondgenoten maakte, verliet zich niet op de pogingen, die de graaf van Vlaanderen en zyne vrienden tegen den koning van Vrankryk beloofden in het werk te ſtellen. Hy kende des zelfs bekwaamheit en macht; weshalven hy niets hadt nagelaten om een ſchoon leger gereed te hebben, om daar mede overzee te gaan, en zich by zyne bondgenoten te voegen, voor dat zy door een vyandt, die machtiger was dan zy, overvallen wierden. Hy hadt door zyn ryk een ſoort van een opbodt van den adel en de gemeente gedaan, en bevolen aan ieder, die een ſtuk lands van twintig ponden Sterlings inkomſten bezat, zich met een paardt en wapenen tot den optocht overzee gereed te houden, en aan de geeſtelyken en de vrouwen, die om hun beroep geen dienſt kunnen doen, een ruiter op hunne koſten te zenden; aan alle de anderen, die meerder inkomen hadden, aan de Pairs en edellieden, wier goederen leenroerig waren van de kroon, hadt hy belaſt zich te wapenen, naar mate der waarde van hunne landen, en met hen hunne leenmannen te brengen, om hem in het verdedigen van de eere der natie en in het wreken van den overlaſt van Vrankryk te helpen. Ten laatſten, hy hadt zyne bevelen aan alle de Admiraliteiten gezonden, hen belaſtende alle ſchepen van twintig ton en daar boven uit te ruſten en gereed te houden in de havenen en op dien tydt, dien hy hen zou laten weten, op dat niets de inſcheping der troepen en zyn vertrek mogt uitſtellen. 1297.

Zyne ſchepen en zyn volk.

Zyne bevelen wierden uitgevoert, en aldus vondt hy zich in ſtaat van, niettegenſtaande alle de beletſelen, die de oproerigen tegen zyne onderneminge bybragten, de zelve ter uitvoeringe te brengen. Vyf honderd ſchepen waren tegen den gezetten tydt gereed, waar op hy achttien duizend man deedt ſcheep gaan, en hy kwam met dit volk gelukkig in Vlaanderen. Van zulk een ſchoon leger hadt hy alles te hopen, indien hy dat van zyne bondgenoten en andere zamenverbondenen in eene even gelyke gereedheit hadt gevonden. Maar van hunnen kant ontbrak alles, en al de bekwaamheit en dapperheit van *Eduard* konden of hun voornemen, of hun ongeluk niet herſtellen.

Zyne bondgenoten blyven achter.

De graaf van Bar, een van de bondgenoten, hadt den oorlog begonnen, en was in Champagne gevallen; maar zyn vuur was van een korten duur. Het Franſche leger tot byſtandt genaderd zynde, gaf hy zich laſhertig over, en wierdt gevangen gezonden naar Parys, daar hy niet dan onder harde voorwaarden van daan kwam, en na dat hy hulde van zyn graafſchap van Bar hadt gedaan, het welk hy alleen als opperheer meende te bezitten.

De graaf van Hollandt, een ander bondgenoot, was nog ongelukkiger; hy wierdt door een edelman, wiens vrouw hy hadt verkracht, gedood, zonder eenigen dienſt aan het bondgenootſchap, daar hy in was getreden, gedaan te hebben (a).

De

(a) De geſchiedkundigen zien wel, dat de Schryver hier van *Floris* den V, graaf van Hollandt, ſpreekt. Doch de zelve was, volgens het eenparige getuigenis van alle, zo Hollandſche, als andere ſchryvers, die van zyne doodt gewag maken, reets in het midden des voorleden jaars in de zamenzweringe, welke *Herman* van Woerden, *Gysbrecht* van Amſtel, *Gerard* van Velzen, en de andere Hollandſche edelen tegen hem gemaakt hadden, door de handt van den laatſtgemelden omgebragt, waar over *Petrus Scriverius* in zyne Graven van Hollandt, en *Kornelis van Alkemade* over de Hollandſche Rymkronyk van *Melis Stokke* onder anderen kunnen nagezien worden. Daarenboven hadt de graaf het bondgenootſchap met den koning van Engelandt reets eenigen tydt voor zyne doodt verlaten, en onder de handt een ander verbondt, tegen den zelven, met den koning van Vrankryk aangegaan; zo dat de zamenverbondene Hollandſche edelen, voor dat zy hem vermoordden, zelfs van voornemen waren, hem in handen van *Eduard* over te leveren, om door den zelven, wegens die vredebreuk, met eene eeuwige gevangeniſſe geſtraft te worden, gelyk men in de boven aangehaalde ſchryvers breder kan nazien. *Matthaus van Weſtmunſter*, een Engelſch ſchryver van de XIV eeuwe, en zo dikwils in deze Geſchiedeniſſe aangehaalt, getuigt dit alles ook met duidelyke woorden. *In den jare* 1296, zegt hy, *ten tyde van* Eduard *den I, koning van Engelandt, is de graaf van Hollandt* (te weten *Floris* de V), *bevonden den handt van getrouwheit, waar mede hy te voren aan den koning van Engelandt verbonden was, om den raadt van den koning van Vrankryk te volgen, van zyne eige huisgenoten* (hy meent zyne ſtaatdienaars en Raden, de Hollandſche edelen) *vermoord.* Zyn getuigenis wordt mede door *Scriverius* op de aangeweze plaats aangehaalt. Wat het verkrachten van de vrouw van *Gerard* van Velzen betreft, wy oor-

1297. De keizer *Adolph* van Naſſau, en *Albert*, hertog van Ooſtenryk, op welke men den meeſten ſhaat maakte, voldeden nog minder aan de hoop, die men van hen hadt. De eerſte hadt *Eduard* reets veel geldt gekoſt, maar van ieder geldt nemende, hadt hy, zegt men, gelyke, of wel groter ſommen van *Philips* den Schonen getrokken, onder beding, dat hy onzydig zou blyven, en geen volk tegen Vrankryk zenden. De twede hadt zich op de zelve wyze laten omkopen, en reets in het trekken zynde, was hy wedergekeert, met zich nemende den hertog van Brabandt en de graven van Luxemburg, van Gelderlandt, en van Beaumont: zo dat deze wolk van bondgenootſchap, die zich by de Engelſchen en Vlamingen zou voegen, op een maal verdween, en de koning van Engelandt met den grave van Vlaanderen, die minder ſtaat maakte Vrankryk te beoorlogen dan te bemachtigen, gedwongen was alleen verwerenderwyze te werk te gaan.

Verraadt in Vlaanderen verwekt

De kuiperyen van Vrankryk waren tot in de Vlaamſche ſtaten doorgedrongen, en na dat zy de handen der bondgenoten hadden gebonden, verwekten zy verraders in de meeſte Vlaamſche ſteden. Zelfs was 'er in Gent en Brugge eene party, die zich opentlyk voor de Franſchen verklaarde, en die van deze party waren, voerden den naam van *Leliedragers*, waar door de graaf, in plaats van Vrankryk met de hulp van zyne bondgenoten te veroveren, zich zelf gedreigt vondt van door het verraadt van zyne onderzaten overrompelt te worden.

Hy hadt des te meer reden van vreze, om dat het voor de twede maal was, dat hy de wapenen voor het belang van *Eduard* opnam. Het koſtte hem de eerſte maal een jaar gevangenis, gelyk wy op zyn plaats hebben gezegt *, en het leven van zyne oudſte dochter, die aan den prins van Walles was verlooft, maar te Parys geſtorven, het zy van droefheit, het zy door vergift, volgens het zeggen van den Franſchen geſchiedenisſchryver †. Hare oudſte zuſter hadt het geluk, of ongeluk, tot een zegel, gelyk zy aan de twede verbindtenis van den Vlaming met de Engelſchen, te dienen, en met de zelve hoop van met den vermoedelyken erfgenaam van de kroon van Engelandt te trouwen; maar zy vondt zich daar van verſteken, gelyk hare oudſte zuſter, door het hof van Vrankryk, dat haar wel niet vergaf, maar den voet ligtte, met eene van zyne dochters aan den prins van Engelandt te geven.

* Zie fol. 482.

† *Mezeray.*

Slag van Veurne.

De graaf van Vlaanderen was in het twede verbondt niet gelukkiger dan in het eerſte, en de koning van Engelandt vondt geen meer voordeel in het een dan in het ander. Hy vondt op zyne aankomſt de zaak geheel van gedaante verandert. De graaf van Bar was gevangen; de graaf van Hollandt vermoord (a); de keizer *Adolph* hadt zich verklaart voor de onzydigheit; de hertog van Ooſtenryk was gewonnen met de andere prinſſen, die mede in het bondgenootſchap waren getreden. Hy vondt, dat nog erger was, de Vlamingen kwalyk gezind, de grote ſteden door het Franſche geldt omgekocht, of wel gereed om door hunne natuurlyke ongeſtadigheit op te ſtaan; verraders van alle kanten; de Franſche wapenen reets door het ſlaan der Vlamingen en het innemen van hunne beſte plaatſen overwinnaars; Ryſſel was na eene belegering van drie maanden ingenomen; Kortryk en Douay hadden zwakken tegenſtandt geboden, en de ſlag van Veurne, daar zestien duizend Vlamingen bleven, hadt den grave van Vlaanderen in eene gehele onmacht en wanhoop geworpen. 1297.

De aankomſt van *Eduard* was niet ſpoedig genoeg om zo vele ongelukken voor te komen, die ſlag op ſlag zyne bondgenoten overvielen, voor dat hy in ſtaat was van hen te helpen. Zy overleiden beide te zamen te Gent, hoe beſt den vyandt te ſluiten, en hunne vervallene zaken te herſtellen; maar het was te laat; het Engelſche leger was in macht niet met het Franſche te vergelyken, en niets was 'er van de Vlamingen, die by Veurne verſlagen waren, te hopen, en te vergeefſch verwachtte men de vereeniging van de Duitſchers. De keizer *Adolph* beweegde zich niet, en de hertog van Ooſtenryk, die niet verſchenen was, dan om het Franſche geldt te nemen, keerde weder zonder iets te hebben ondernomen.

Eduard met den grave van Vlaanderen naar Gent vertrokken.

Ondertuſſchen bleef *Eduard* altydt met den grave van Vlaanderen te Gent. Al te edelmoedig om de vyanden den rug te keren, dien hy met zo veel koſten was komen opzoeken, al te verſlandig om zich met vyanden, die machtiger waren dan hy, in te wikkelen, wiſt hy niet wat te beſluiten. In dezen tuſſchentydt kwam de koning van Sicilië en de graaf van Savoje in Vrankryk, die zich tot middelaars aan *Philips* aanboden. Zy lieten hun voornemen aan den koning van Engelandt en aan den grave van Vlaanderen weten, die hunne bemiddeling aannamen. Zy konden de vrede niet treffen; maar zy maakten, dat de twee koningen en hunne bondgenoten in een ſtilſtandt bewilligden, die den 15 October getekent wierdt, en tot de maandt van January voor het hertogdom van Guiënne, maar nog minder tydt ten aanzien van het graafſchap van Vlaanderen zou duren. De zelve wierdt naderhandt door bemiddeling van de gezanten van den paus voor twee jaren verlengt.

Stilſtandt tuſſchen hem en den koning van Vrankryk.

Hoogmoedt van *Bonifacius* den VIII.

Het was de trotſche *Bonifacius* de VIII, die in het jaar te voren twee kardinalen, om de vrede tuſſchen de twee koningen te maken, gezonden, en hen eene bul mede gegeven hadt, die hen de macht gaf om de zelve in zynen name af te kondigen, en aan deze twee koningen te bevelen, de zelve na te komen, op ſtraffe van den ban. Noch de een, noch de ander konden deze trotſchheit van den paus niet verdragen. Het bleek uit het vervolg, dat *Philips* de ſtaatzucht der pauzen wiſt te beteugelen, en hunnen hoogmoedt te ſtraffen. Voor dit maal vergenoegde hy zich met tegen de bulle te betuigen, en zich met zyn ganſche ryk onafhankelyk van den paus te verklaren, die zich over hem een onbehoorlyk gezag wilde aanmatigen; maar hy wiſt zich wel te beſchermen, zonder zynen ban te vrezen, die zo wel tegen de kerkelyke inzettingen, als tegen de wetten van het ryk was. Hy wees ook de vrede van de handt, die op zulk eene ſmadelyke wyze was voorgeſtelt. *Eduard* deedt ook eene betuiging * tegen deze bulle, en de twee koningen kwamen overeen, dat zy de bul verwerpen zouden, maar de aangebode bemiddeling aannemen, onder voorwaarde, dat die zich daar toe aanboodt, aan het gezag niet alleen, maar aan den tytel van paus vaarwel zou zeggen, om over de vrede, of ſtilſtandt, als een byzonder perſoon, en in de vriendelyke hoedanigheit van een bylegger of bemiddelaar, onder den naam van *Benedictus Cajetanus*, den naam van zyn huis, en niet van *Bonifacius*,

Door de twee koningen beteugelt.

* *Proteſtatie*

oordeelen deze vertelling al zo geloofwaardig als die, welke men van de moeie van dezen grave van Hollandt, die vermaarde gravin van Henneberg, doedt, namentlyk, dat zy onder de regering van dezen *Floris* zo veel kinderen zou hebben geboren, als 'er dagen in een jaar zyn, en paſſen op beide toe het geen de beroemde Hollandſche dichter *Weſterbaan* aangaande de geloofwaardigheit van het laatſte zegt:

„ Deez' hadt het van zyn bes, die van haar beſtevaardtje,
„ En die weêr van zyn oom, of van zyn meutje Maartje.

(a) Zie de voorgaande aantekening.

1297. dat de naam van zyn pausschap was, te handelen. Hoe trotsch de paus ook was, hy moest daar over stappen, en het was onder dat beding, dat hy twee jaren daar na het vonnis als middelaar uitsprak. Zyne gezanten hadden ondertusschen den stilstandt uitgewerkt, op de wyze als wy reets gezegt hebben, ten ware men echter meer geloof moet slaan aan de genen *, die zeggen, dat de stilstandt door de gevolmachtigden van beide de koningen, te Montreuil aan de zee vergadert zynde, voor twee jaren verlengt wierdt.

* *Mezeray & Matthieu van Westminster.*

1298. De wapenschorsling was noodzakelyk voor *Eduard*: want zyn ryk kon niet langer, zonder zich aan veel gevaar bloot te stellen, zyne tegenwoordigheit missen. Het is nochtans niet waar, dat hy daar toe door de landing der Franschen, die Douvres hadden verbrand, gedwongen was. Deze onderneming, die van weinig belang is, geschiedde in het jaar 1295, zonder eenig verder gevolg, gelyk de Engelsche schryver † aanmerkt: weshalven de Fransche schryver * in den tydt van dit voorval moet bedrogen zyn geweest. Een ander † bedriegt zich mede, wanneer hy zegt, dat *Eduard* in de maandt van Maart van het jaar 1298 gereed was uit Engelandt naar Guienne over te steken, wanneer tot zyn geluk de verlenging van den stilstandt hem bevrydde van dezen tocht te ondernemen. Hy was nog te Gent, toen de stilstandt wierdt verlengt, en hy vertoefde aldaar tot in het laatste van Maart.

† *Stow.*
* De Vader *Orleans.*
† *Mezeray.*

Onovereenkomst tusschen de Vlamingen en Engelschen

Zyn verblyf aldaar was hem niet zeer aangenaam, ingesloten door de Franschen, die hem te machtig waren, en getergt zynde door die van Gent, die altydt aan het schermutselen met de Engelschen waren. Twee natiën, zegt een schryver*, die elkander niet kunnen velen, noch in gemeenschap leven. Daar was zulk een afkeer tusschen de soldaten van *Eduard* en de burgers, dat eens op een zekeren tydt de vorst zelf met den grave ven Vlaanderen, om het moorden te beletten, tusschen beide moest komen. Om de soldaten te behouden moesten zy de burgers goede woorden geven, die al de Engelschen van kant wilden helpen. Na dit geweldt oordeelde *Eduard*, dat hy niet langer met eere noch veiligheit onder dit oproerige volk kon blyven, en onder zeil gegaan zynde kwam hy den 21 Maart te Sandwich aan.

* *S. Daniël.*

Wederkomst van *Eduard.*

Het was tydt, dat hy aanlandde. Zyne drift, om overzee Vrankryk te beoorlogen, en een bondgenootschap te ondersteunen, daar hy van wierdt verlaten, hadt hem met al te groten spoedt uit Engelandt doen vertrekken. Hy liet daar misnoegden, bekwaam om nieuwe beroerten aan te kweken, die de voorgaande regering hadden ontrust, en hy hadt de bemachtiging van Schotlandt niet al te wel verzekert, om de zelve zo haast te verlaten. De onvernoegde Engelschen hadden moeite zich in zyne afwezendheit te bedwingen, en naar alle waarschynlykheit, indien het langer hadt geduurt, zouden zy opgestaan zyn, en wapenen hebben aangenomen, dewyl zy, zo haast als hy aangekomen was, het volbrengen van zyn woordt en de herstelling van alle hunne voorrechten van hem eischten. Die van Schotlandt waren nog onverduldiger, zy wachtten niet tot zyne wederkomst om hunnen oproer, of de zucht, om hunne vryheit weder te krygen, te doen uitbarsten, daar zy het besluit al voor zyn vertrek van hadden genomen. Hy hadt daar de eerste vonken van gedooft, denkende, dat het genoeg was. Maar hy bedroog zich. Het vuur lag eenigen tydt onder de asch verborgen, doch het ontvlamde met een geweldt, dat alles dreigde te verteeren, en zyne verwoesting tot in Engelandt over te brengen. Het was dan tydt, dat *Eduard* dezen brandt kwam blusschen, zyn ryk in rust brengen, en zyne overwinningen verzekeren. Dit zullen wy hem nu met zyne gewone wysheit en eene verwonderingwaardige gezwindheit zien uitvoeren.

1298. Zyne staatkunde.

Hy beroept een Parlement.

Hy begon als een wyze staatkundige eerst het inwendige kwaadt te genezen, met in de regering zodanige order te stellen, die de vrede onderhieldt, en de maatregels der onvernoegden en kwalykgezinden, die de zelve wilden beroeren, te breken. Hy beriep ten dien einde zyn Parlement te Carlile, in de provincie van Cumberlandt, op de grenzen van Schotlandt, alwaar hy de Pairs hadt verzocht te komen, en de gemeenten hunne gevolmachtigden te zenden, om over zaken, die de rust en de zekerheit van den Staat raakten, te beraadslagen. Men volbragt zyne bevelen, en men ziet by het geschrift der zamenroeping, dat de provincien, de steden en de gehuchten toen alleen vast getal van gevolmachtigden hadden, gelyk het heden nog in gebruik is.

By het openen van de zitting eischten de graaf van Hereford en de graaf *Mareschal* voor alle dingen de herstelling van den Groten Voorrechtbrief. Deze voorstelling zou de gansche vergadering beroert hebben, indien de bisschop van Durham, de graven van Surrey, van Warwik en van Glocester uit den name van den koning niet belooft hadden, dat hy na zyne wederkomst van zyne onderneming in Schotlandt, van waar hy met de overwinninge hoopte te rug te keren, de voorrechten van de natie zou bekrachtigen.

Deze verzekering sloot den mondt der misgenoegden. De vergadering betuigende daar mede voldaan te zyn, vonden zich zy ook verplicht daar in noegen te nemen. Zy waren daarom echter niet beter gezind. De koning, wien dit niet onbekend was, veinsde van zyn kant, en vondt daar na het middel om hen te straffen. Maar na hen gestraft te hebben wist hy nog beter zyne barmhertigheit te gebruiken, en hen door weldoen te winnen.

Alles gaat naar zyn wensch.

Alles liep naar wensch des konings in het Parlement af. Men bewilligde in den oorlog van Schotlandt; men belooste hem den nodigen onderstandt, en men nam goede raadsbesluiten, om de rust in het ryk te handhaven. *Eduard*, van dien kant dan niets hebbende te vrezen, gaf zich geheel en al over om Schotlandt voor de twede maal te dwingen en te bemachtigen.

Oorlog van Schotlandt.

Het leger van *Eduard.*

Carlile was de verzamelplaats van zyn leger zo wel als van zyn Parlement. Het zelve bestondt in drie duizend welgewapende mannen en vier duizend ligte paarden en voetvolk, daar mede overeenkomstig, daar men het getal niet van vermeldt. Het waren alle Wallenzers * en Ierlanders. Vyf duizend gewapenden van de provincie van Guienne kwamen zyn leger nog versterken. Men kon geen schoner volk zien. Zy bevonden zich op het feest van Pinxter ter vergaderplaats, en de koning, de zelve hebbende bezichtigt, beval hen zich den 24 Juny te Roxburg te laten vinden, en hun leger langs de Tweede neder te slaan, alwaar dit kasteel gebouwt was. De Engelsche bezetting hadt het voor den overval der oproerigen bewaart, en het hadt zich, nevens nog eenige andere plaatsen, aan het Engelsche ryk vast gehouden, daar byna alle de andere het juk van hadden afgeworpen.

* uit Wallis.

Gansch Schotlandt onttrekt zich aan Engelandt.

Eene zo algemene en zo spoedige omkeering was des te verwondelyker, om dat zy een man tot haar hoofdt hadt, die tot dezen tydt onbekend

Was

1298. was geweeſt, maar die zich gedurende dezen oorlog vermaard maakte, en wien zyn ongeluk en droevige doodt den roem, van een van de grootſte bevelhebbers van zyne eeuwe geweeſt te zyn, niet kon ontnemen, wat afbeelding de meeſte Engelſche ſchryvers door een vooringenomen haat tegen de natie daar ook van mogen maken.

Willem Walleys, een groot bevelhebber.

Zyn naam was *Willem Walleys*, van een adelyk geſlacht, doch dat niet ryk was, welgemaakt van geſtalte, ſterk van ligchaam, een ſchoon man, zonder, eenige verwyfdheit, kortom, zodanig als de Romeinen hunne helden pleegden af te ſchilderen. De Schotſche geſchiedenisſchryvers maken daar hunnen heldt van. Eenige Engelſche * ſpreken van hem met geen minder lof. Maar de hoedanigheit zyns ligchaams was niet te vergelyken by de deugden, die zy hem toeſchryven. Hy bezat een bovengewone oorlogskunde; hy was vaardig en zeker in zyn overleg, ſtout in zyne uitvoeringen, onvertzaagt in de gevaren, ſtandvaſtig in de ongelukken, wys in voorſpoedt, vol yver voor zyne natie, en van die trotſche geſteldheit, die men gemeenlyk onder den Schotſchen adel vindt; een vyandt van ſlaverny, bovenal van de Engelſche, daar hy zulk een afkeer van hadt, dat niets machtig was hem daar van af te trekken. Met deze liefde voor zyn vaderlandt, en haat voor die het drukte, was het onmogelyk voor zo een man ſtil te blyven. Men zegt van hem het geen de Schrift van *Mozes* zegt, dewyl hy zich in de krakeelen van de Schotten met de Engelſchen byna zo gedroeg, als deze in die van de Hebreën met de Egyptenaren hadt gedaan: daar kwam ook byna het zelve van voort. *Walleys*, zyne landgenoten in byzondere gevechten gewroken hebbende, ondernam de ganſche natie te verloſſen, en haar hare vryheit weder te geven. Het voornemen was groot; doch het was niet boven zyne dapperheit, en indien hy wel was bygeſtaan geweeſt, het zou zyne macht niet te boven zyn gegaan.

* *S. Daniël.*

Onderneemt Schotlandt in vryheit te ſtellen.

Hy hadt in het voorgaande jaar daar een proef van gegeven, en voor dat *Eduard* tot zyne onderneming tegen Vrankryk vertrok, hadt hy de ſtoutheit gehad, zich in het veldt te begeven, en den ſtandaardt van de vryheit op te ſteken. Dit proefſtuk was ongelukkig, doch buiten zyn ſchuldt, en zyn naam, door ganſch Schotlandt verſpreid zynde, trok al den jongen adel tot hem. Vele heeren van meerder jaren hadden zich ook by hem gevoegt. *Walleys* gevoelde zich op eene aangename wyze gevleit, met zich, indien niet machtiger, ten minſte in eene evengelykheit, met de Pairs van het ryk te zien. Maar denkende niet anders dan om medegeſellen by zich te hebben, ondervondt hy wel haaſt, dat hy meeſters by zich hadt. Ieder wilde onafhankelyk van hem het gebiedt voeren; en wanneer men handgemeen raakte, beſpeurde men niet dan verwarring. In dezen tuſſchentydt trok Mylord *Perci*, die het bevel over des konings troepen hadt, over de Tweede, en overviel het Schotſche leger, dat in verwarring was geraakt, zo dat het niet eens vocht. De biſſchop van Glascow, *Richard Lividi*, en de andere hoofden maakten hun verdrag, en gaven gyſelaars, zonder dat *Walleys* in ſtaat was om het te beletten.

Hy wilde daar niet in begrepen zyn, en bewaarde zich voor een gelukkiger of ongelukkiger tydt, en waar in hy, gelyk wy zullen zien, voor de tweede maal het ſlagtoffer van de yverzucht der grote heeren van zyne natie wierdt, die onder zyne bevelen niet wilden ſtaan. 1298.

Hy hadt den koning zo haaſt niet zien vertrekken, ingewikkelt in een buitenlandſchen oörlog, of hy ging weder aan het kuipen. *Cumin*, graaf van Bukan, hadt echter het eerſt begonnen; maar Carlile, dat hy belegert hadt, niet kunnende veroveren, gaf hy zyn volk aan *Walleys* over, die met goedvinden van de Staten tot regeerder van het ryk wierdt verklaart, onder het gezag van koning *Jan*, die thans in den Tour van Londen wierdt gevangen gehouden.

Zyne uitvoeringen.

Zyne verdienſten hadden de herten van iedereen tot hem getrokken. Zyne vyanden zelf konden hem hunne achting niet weigeren. De ganſche natie zag hem als haren verloſſer aan, en dacht, dat nu de tydt van hare verloſſing gekomen was. *Walleys* wilde aan de goede gedachten, die men van hem hadt, voldoen, en het vuur, dat zyne landgenoten hadt bezielt, niet uitdoven. Hy ſtelde zich aan het hoofdt van zyn leger; kwam in de provincie van Angus, daar hy de Engelſchen uit verjoeg, van welke hy Dundée, Forfar, Brechin en Moncos nam, en liep als een ſtroom door de provincie van Mernis, daar hy Dunotir van hen veroverde. Hy trok vervolgens in die van Marris, alwaar hy de hoofdſtadt verlaten vondt *; en oordelende niet nodig te zyn, zyn volk het kaſteel te doen belegeren, bewaarde hy het zelve tot iets van meerder belang.

* Aberdon, of Aberdeen.

Ondertuſſchen kreeg hy tyding, dat Mylord *Varenne*, die het Engelſche leger geboodt, tot hem naderde, om met hem te ſlaan. Hy kwam hem ter halver weg te gemoet; en het zelve aangetroffen hebbende als het doende was met de brug van Sterling over te gaan, ſchoot hy daar zo heftig op toe, dat hy het in wanorder bragt, zonder zich weder te kunnen verzamelen, en dwong het naar Engelandt te wyken, en Schotlandt aan hem over te laten. Toen was het, dat hy 'er tot landvoogdt van wierdt verkoren †. Zulke roemruchtige verrechtingen verdienden geen minder verhoging, en *Walleys* was de zelve nog meer waardig door zyne gematigtheit dan door zyne dapperheit, hoewel hy in het laatſte uitblonk.

Hy wordt tot landvoogdt van Schotlandt verklaart.

† Volgens *Lesley*.

Hy ging voort daar bewyzen van te geven, met zyne overwinning voort te zetten. Niet te vrede zynde de Engelſchen verjaagt te hebben, wilde hy hen zelfs tot in hun ryk vervolgen, en op hun landt het ongelyk wreken, dat zy zyn vaderlandt hadden aangedaan. Hy kwam in Northumberlandt, daar hy vele verwoeſtingen aanrechtte. Zelfs kwam hy tot voor de poorten van Nieuwkaſteel, gelegen aan de Tyne, vervullende het ganſche landt met ſchrik. Hy deedt daar zyn volk de winterkwartieren betrekken, en geleidde het zelve in het begin van den voortydt niet weder naar Schotlandt, dan overladen met buit, en in het voornemen om zich tot nieuwe invallen tegen den aanſtaanden veldtocht gereed te maken.

Vervolg van zyne overwinningen.

In dezen ſtaat was Schotlandt, wanneer *Eduard* van zyn kwalyk uitgevallen tocht van Vlaanderen wederkwam. Tegen de Schotten was hy voorſpoediger, en het geluk van *Walleys* kon tegen het zyne niet op. Zyn leger was, gelyk wy hebben gezegt, den 24 Juny getrokken naar den oever van de Tweede; hy wilde het zelve in perſoon gebieden. Maar tot een teken van zyne verzoening met den graven van Herford en van Nortfolk † gaf hy hen

† *Rozier Bigot*, grootmaarſchalk.

1298. Dagvaarding door *Eduard* aan hem gedaan.

hen het bevel van den voortocht. Indien men eenige ſchryvers moet geloven, zou, voor dat deze bloedige veldtocht begon, een krygsbode door *Eduard* aan *Walleys* zyn gezonden, om hem te dreigen en aan te manen, dat hy zich met alle zyne muitelingen zou onderwerpen, indien hy op zich en al zynen aanhang de ſtraf niet wilde halen, die zyn opſtandt verdiende. Hy gaf een trotſch antwoordt, en zeide, dat hy de wapenen hadt opgenomen om zyn vaderlandt te verloſſen, en dat hy *Eduard* tot een veldſlag uitdaagde, waar door het noodlot van de twee natiën zou beſlecht worden. Dit was een nieuwe oorzaak van gramſchap voor den koning, die gebelgt zynde over den ingebeelden waan, dien zulk een gering perſoon zich aanmatigde, zich geheel en al toeleide om hem met al zynen aanhang onder te brengen.

Antwoordt van *Walleys*.

Weinig ſcheelde daar aan, of hy was zelfs van kant geraakt. De legers gereed ſtaande om handgemeen te worden, kwam een ſchielyk gedruis, daar de oorzaak niet van gemeld wordt, het paardt van den koning zo verſchrikken, dat het hem ter aarde ſmeet, en twee ribben kneuſde. Hy ontveinſde de pyn der kwetzure, en aanſtonts op een ander paardt geſtegen zynde gaf hy zyne bevelen met de zelve vaardigheit, als of hem dit ongeluk niet gebeurt was. Die dit voorval verhalen, zeggen de uitkomſt van het gevecht niet, noch ook niet, hoe veel dagen het zelve voor den algemenen veldſlag gebeurde.

Slag van Falkirke.

De ſlag geſchiedde in de vlakte van Falkirke, en was een der verwoedſte, daar ooit eenige Geſchiedenis van heeft gemeld. De zelve was ook een van de roemruchtigſte, dien *Eduard* ooit hadt bygewoont. Zyne bekwaamheit hadt daar geen minder deel aan, dan zyne dapperheit. Hy vernam het misverſtandt, dat tuſſchen de Schotſche bevelhebbers was, en hy wiſt 'er zich van te bedienen. De yverzucht der Pairs was zodanig tegen *Walleys* aangegroeit, dat zy niet verdragen konden, dat hy het bevel alleen voerde. Zy noodzaakten hem het zelve met twee andere medegenoten te delen; de een was uit het huis van *Stuart*, en de andere uit dat van *Cumin*, twee heeren, die het meeſt van aanzien in het ryk waren. Deze verdeeling kon niet zonder misnoegen te geven, en het leger door deze oneenigheit te verzwakken, geſchieden.

Overwinning van *Eduard*.

Eduard, daar van kennis hebbende, bediende zich van deze gunſtige tydsgelegenheit, en trok met allen ſpoedt tegen de vyanden, eer de drie bevelhebbers malkander hadden verſtaan. Door eene nieuwe reden van yverzucht raakten zy in nog groter oneenigheit. De voortocht wierdt altydt onder de Schotten voor de meeſte eer gerekent; ieder van hen wilde de zelve aanvoeren. Hun geſchil was oorzaak, dat zy geen behoorlyke order op het gevecht ſtelden, en eer dat zy daar in hadden voorzien, viel *Eduard* met zulk eene heftigheit op hen aan, dat zy niet machtig waren hem te wederſtaan. Alle de ſchryvers doen daar zulk een kort verhaal van, dat men ligt kan beſluiten, dat het eerder eene flagting dan een gevecht was, en dat de Engelſchen weinig tegenſtandt vonden. *Cumin* deinſde in het begin van den ſlag te rug door eene ſchandelyke vlucht; *Stuart* en *Walleys* waren alleen, die hunne kloekmoedigheit en hunnen yver voor de vryheit deden zien. De eerſte verloor daar zyn leven by; maar *Walleys* vluchtte met het overſchot van het leger, hebbende tuſſchen hem en *Bruze*, die hem vervolgde, de kleine rivier van Carrhe.

Vlucht van *Walleys*.

Zamen-

Men zegt, dat *Bruze* toen tegen zyn vaderlandt vechtende, op den kant van deze rivier, een kort geſprek met *Walleys* hadt, dien hy verweet, dat hy als een vermetele maar de koninklyke waardigheit van Schotlandt ſtondt. *Walleys* antwoordde hem met verſtandt en ſtandvaſtigheit, dat zyne begeerte alleen was het juk der Engelſchen af te ſchudden, latende deze grote eiſchen over aan die het recht der geboorte tot de kroon riep. Daar door bragt hy *Bruze* in gedachten, dat hy het zelf was, en ſtrooide aldaar het zaadt van de ſtaatsverandering, die eenige jaren daar na gebeurde. 1298. ſpraak van *Walleys* met *Bruze*.

De geſchiedſchryvers komen in het getal der doden niet overeen. De Engelſchen verloren weinig volk; maar eenigen ſtellen het verlies der Schotten, die in dezen bloedigen ſlag omkwamen, op veertig duizend mannen. Eenigen vergroten het op zestig duizend. Anderen in het tegendeel verminderen het, en rekenen niet meer dan tien duizend, onder de welke twee honderd ridders, de veldheer *Stuart*, en de graaf van Fiſe * waren. Wat het getal der doden zy geweeſt, het verlies was voor de Schotten zeer groot. Zy konden het zelve in langen tydt niet te boven komen. *Walleys* zelf, hoe ſtout en ondernemende hy ook was, wierdt daar door zo verſlagen, dat hy zyn bevelhebberſchap nederleide. Echter wordt door anderen gezegt, dat het minder uit wanhoop was, dan om het gemene beſt te herſtellen, en dat hy, gemerkt hebbende, dat het verlies door de yverzucht der groten, die hem niet boven zich konden verdragen, was veroorzaakt, hy zyne eige ſtaatsverheffing ten voordeele van het gemene beſt opofferde; een ſeldzaam voorbeeldt van zedigheit en onpartydigheit van een byzonder perſoon, die den lof der ſchryvers meer verdient dan al zyne bekwaamheit en dapperheit. *Walleys* legt zyn bevelhebberſchap neder. * Atabdoſſe.

Eduard beſteedde het overige van den veldtocht om Schotlandt, dat *Walleys* hem hadt onttrokken, weder onder zyne macht te brengen, en keerde weder naar Engelandt met groten roem en eer, die de natie met genoegen aan zyne zegepraal opdroeg. De Schotten ſpraken met zo veel roem niet. Zy ſchilderden hem af als een tyran en onbarmhertigen verwoeſter, die zyne wreedheit aan hun leven, vryheit en wetten hadt getoont, en de beroemdſte gedenktekenen van hun ryk hadt vernietigt, die de Romeinen ontzien, of zelf opgerecht hadden. Toen was het, naar het zeggen van eenigen, dat hy den ongelukkigen ſtoel van marmer uit het klooſter van Scone liet wegnemen, daar het noodlot van de koninklyke waardigheit aan verknocht was, en den zelven naar Weſtmunſter overbrengen (a). Maar de Engelſche ſchryvers ſpreken hunnen koning vry van de wreedheden, daar anderen hem mede beſchuldigen; of indien hy 'er eenige bedreef, verſchonen zy de zelve door het recht van ſcha-verhaling, en werpen ze op het moorden van *Walleys*. *Eduard* verovert Schotlandt.

Het eerſte, dat *Eduard* by zyne aankomſt te Carlile uitvoerde, was, zyn Parlement aldaar tegen de maandt van February te beroepen. De zittingen gingen door met gelukwenſchingen over de overwinningen des konings, en betuigingen, dat zy hem de onderſtanden, die hy mogt van noden hebben, zouden geven; maar met beding, dat hy den Groten Voorrechtbrief zou her- 1299. Zitting van het Parlement.

(a) Anderen zeggen, dat dit eerſt geſchiedde in het jaar 1305, en nog anderen zeggen in het jaar 1296. Wy voegen hier by, dat *Eduard* ook alle oude papieren, handveſten, enz. van het Schotſche koninkryk liet verbranden; een verlies, het welk de geſchiedenisſchryvers met reden ten uiterſte beklagen.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1299. herſtellen. *Eduard* hieldt daar omtrent zyn gegeven woordt, en bezwoer de nakoming der voorrechten, behoudens de rechten van de kroon, en zonder de zelve te benadeelen.

Het verdrag tuſſchen de twee koningen van Vrankryk en Engelandt gelloten.

Men las ook in dit Parlement de voorwaarden van het vredesverdrag, door bemiddeling van den paus tuſſchen de twee kronen, Vrankryk en Engelandt, geſloten, en gedagtekent in het pauſſelyke paleis den 20 Juny in het jaar 1298. Het voornaamſte beſtondt in alle voorgaande ongelyken te vergeten, daar de twee natiën zich over en weêr in voldaan hielden, benevens de wedergeving van alles, dat *Philips* van *Eduard* ſtaande den oorlog hadt verovert. Het dubbeld huwelyk van de zuſter en de dochter van den eerſten met den tweden en den prins van Walles, zyn zoon, was daar het zegel en waarborg van. De Franſche ſchryver eigent dit verdrag, als wy reets gezegt hebben, aan de handeling der gevolmachtigden der twee koningen toe. Het een en het ander kan waar zyn: want *Bonifacius* maakte veel werk om de vrede te verkrygen, dat ganſch niet aangenaam was aan Vrankryk ten aanzien van Engelandt, en nog minder ten aanzien van Vlaanderen. Het onderhieldt nochtans het verdrag, met Engelandt gemaakt; maar omtrent den Vlaming weigerde het de artykelen, die de paus voor hem hadt gemaakt, na te komen, en hieldt hem gevangen. Voorts was het eerſt in den jare 1305, dat de vrede tuſſchen de twee kronen wierdt geſloten; al de voorgaande verbonden waren alleen verlengingen van den ſtilſtandt van het jaar 1297.

Dubbeld huwelyk van *Eduard* en den prins van Walles met de twee princeſſen van Vrankryk.

Bonifacius nam de verzoening der twee koningen zo zeer ter herte, dat hy den biſſchop van Vicenze naar Parys zondt, om *Philips* de bekrachtiging van het verdrag te verzoecken. Het zelve verzocht hy mede aan *Eduard*, dien hy trachtte te bewegen, om een gezant met zyne volmacht en die van den prins van Walles naar Vrankryk te zenden, om in den name van den laatſten den trouw met de princeſſe *Izabelle*, dochter van *Philips*, te verrechten. Dit wierdt volbragt; *Eduard* zelf trouwde weinig tyds daar na met de zuſter van den Franſchen koning, genaamt *Margareta* (a).

Vonnis van den paus in het vuur geſmeten.

† *Brady.*
‡ *Mezeray.*

Het is nochtans zwaar het geen de Engelſche ſchryver † ons van de bemiddeling van den paus zegt overeen te brengen met den haat, dien hem het hof van Vrankryk toedroeg. De zelve ging zo ver, volgens het verhaal van den Franſchen ſchryver ‡, dat het willekeurige vonnis van den paus, dat hy in eene volle kerkvergadering tuſſchen den koning en den grave van Vlaanderen uitgeſproken, en door den Engelſchen gezant te Parys gebragt hadt, door den grave van Artois wierdt geſcheurt en in het vuur geworpen. De zelve ſchryver zegt ons nog, dat de graaf van Valois, te onvrede van *Philips*, naar Italië vertrok, daar de paus hem al ſedert drie jaren hadt geroepen; dat hy hem met de erfgenaame van *Boudewyn*, keizer van Conſtantinopel, deedt trouwen, die hem dit keizerryk gaf, volgens het recht, dat de pauzen zich aangematigt hadden om kronen weg te ſchenken, en dat hy hem tot zynen ſtedehouder * over den Kerkelyken Staat hadt aangeſtelt. Hy zegt ons ten laatſten, dat al de bewegingen, die *Bonifacius* maakte, alleen ſtrekten om die ongelukkige kruistochten weder in te voeren, die aan de Weſterſche volkeren zo duur kwamen te ſtaan, en daar hy de Chriſten vorſten met een grote drift wenſchte toe te brengen.

* of luitenant.

(a) Zyne gemalin *Eleonara* was overleden in den jare 1291. Zie fol. 479.

Hoe het zy, en wat belang hy in het verdrag der twee koningen ook hadt, het is zeker, dat de biſſchop van Vicenze zyn gezant te Parys was, en dat hy *Jan Bailleul*, koning van Schotlandt, die nog gevangen was, trachtte vry te krygen, gelyk in dit jaar ook geſchiedde. Doch hy hadt het volle genot daar niet van dan vier jaren daar na. Het geſchrift daar van wordt door den Engelſchen ſchryver * met deze bepaling aan de handt gegeven, *Dat* Jan *een algemenen afſtandt van het Schotſche ryk deedt, dat hy erkende leenroerig van Engelandt te zyn, en aan den koning* Eduard *toe te behoren uit hoofde van zyne gedane verovering.* De afgezant van den paus tekende mede dit geſchrift, dat een overtuigend bewys is, dat de paus toen geen recht op Schotlandt te eiſchen hadt. Echter zullen wy hem korten tydt hier na zyn leenrecht daar op zien vorderen, alleen uit hoofde van zyne ingebeelde macht over alle de koninkryken der aarde.

1299. Afſtandt van *Jan Bailleul* aan *Eduard*.

* *Brady.*

Ander byzonder geſchrift van den koning van Schotlandt.

De zelve ſchryver ſpreekt nog van een byzonder geſchrift, dat *Jan Bailleul* in het voorgaande jaar voor een beamptſchryver in den Tour van Londen zou hebben gemaakt, in het welke hy uit eige beweging, en zonder door iemandt daar toe verzocht te zyn, verklaarde, dat hy beloofde nooit weder in Schotlandt te zullen keren, ter zelver tydt de reden daar by voegende, welke was, dat hy niet dan ontrouw gedurende zyne regering aldaar hadt gevonden, zelfs zo ver, dat 'er eene zamenzwering was geſmeed om hem te vergeven: waarom hy den koning verzocht, aan wien hy wenſchte dat men kennis van deze verklaring gaf, dat men hem nooit weder naar zulk een landt wilde zenden, daar hy veel liever de allerſlimſte ballingſchap voor verkoor. Zyn zoon *Eduard Bailleul* was van deze gedachten niet. Wy zullen hem twee en dertig jaren hier na, vry zynde van zyne ballingſchap, met vreugde den Schotſchen troon weder zien beklimmen. Doch dit was alleen om den zelven aan *Eduard* den III af te ſtaan, gelyk zyn vader aan *Eduard* den I hadt gedaan.

Huwelyk van *Eduard* met *Margareta* van Vrankryk.

De princes *Margareta*, zuſter van *Philips* den Schonen, kwam in het begin van September in Engelandt, geleid door de hertogen van Burgundie en Bretagne, en den twaalfden der zelve maandt geſchiedde de plegtigheit van den trouw in de hoofdkerk van Kantelberg met den koning *Eduard*, die haar by hare landing was gaan ontfangen.

De trouw van den prins van Walles met de princeſſe *Izabelle*, dochter van *Philips*, geſchiedde eerſt acht jaren daar na *, hoewel de ondertrouw in July dezes jaars was geſchied. *Eduard* dacht groot voordeel by dit dubbeld huwelyk te behalen: doch het zyne was voor hem, noch voor het ryk niet zeer nuttig, en dat van zynen zone veroorzaakte daar droevige onluſten in.

* in het jaar 1307.

Wy zullen drie zware ſtormen in Engelandt en in Schotlandt tegen de regering van *Eduard* zien opreizen. Zyne ſtandvaſtigheit en wysheit verydelde de twee eerſte; maar na den derden verſcheide malen afgekeert te hebben, zag hy den zelven voor zyne doodt met eene onſtuimigheit weder opſtaan, die de laſhertigheit van zynen opvolger niet kon doen ſtillen. De bewegingen der heeren om den Groten Voorrechtbrief weder te verkrygen, en de kuiperyen van den paus *Bonifacius* om de Schotſche kroon weder te herſtellen, waren de oorzaak van de twee eerſte ſtormen. De opſtandt der Schotten om het juk van *Eduard* af te werpen verwekte op verſcheide tyden den derden. De twee eerſte maakten meer gerucht dan zy nadeel bybragten, en waren van

1299. korten duur. De beroeringen en verwoestingen, die de derde veroorzaakte, eindigden niet dan met het leven van *Eduard* en de herstelling van het Schotsche ryk.

De koning hadt in het Parlement, vyftien dagen na Paaschen gehouden, bevolen, dat de Groote Voorrechtbrief en die van de waranden zou nagekomen worden. Hy hadt nog meer gedaan; om de onverduldigheit van den adel en de gemeenten te voldoen hadt hy gevolmachtigden aangestelt, die zich op den dag van S. Michiel te Northampton moesten laten vinden, om te zamen te overleggen, hoe de voorrechtbrief omtrent de bosschen uit te voeren, die zy moesten gaan bezichtigen, en de palen aftekenen, gevende aan ieder der naast-leggende het geen buiten den omtrek van hunnen grondt was.

Moeielykheit over de voorrechten.

Niettegenstaande al dezen zorge deden de onvernoegden, of kwalykgezinden, een gerucht verspreiden, dat de koning alleen tydt zocht te winnen, om zyne beloften te loor te stellen. Hy kreeg bericht van hun ongenoegen, en zonder zich daar over te storen hieldt hy zich te vrede met de natie door eene nieuwe afkondiging, door alle de provinciën gezonden, van zyne oprechte mening te verzekeren; en by eene andere afkondiging van den 29 December beriep hy zyn Parlement te Londen, om daar getuigenis van te dragen.

1300. De zelve door *Eduard* bevestigt.

De zitting wierdt geoopent op den eersten zondag van de Vasten, waar in hy ten volle de twee voorrechtbrieven, die het gansche ryk in beroeringen bragten, bevestigde. Hy voegde daar eene nieuwe willekeur by, die hy nodig oordeelde om de zelve te doen nakomen, en om deze waarneming gemakkelyker te maken wilde hy, dat ieder graafschap drie ridders zou benoemen, aan welke het oordeel over al de twisten, die uit den eenen of anderen voorrechtbrief zouden kunnen opreizen, zou overgegeven worden.

Dit alles was nog niet genoeg om de zamenverbondenen den mondt te stoppen. De koning een nieuw Parlement te Stantford * beroepen hebbende, met het voornemen om hen te voldoen, verschenen zy daar met een gevolg en een toestel van lieden, die beslote hadden door geweldt en zonder uitstel te verkrygen dat men hen niet op staanden voet zou inwilligen. *Eduard* ontveinsde ook dit ongelyk, en op de beroerten van Schotlandt lettende, wilde hy liever aan zulke trotsche onderdanen iets toegeven, dan met hen kwalyk te handelen nog meer beroeringen veroorzaken, en hen door zyne strafheit aanleiding geven tot het verwekken van een burger oorlog, die bekwaam zou zyn om zyne genome besluiten omtrent Schotlandt te breken.

* in de provincie van Linkoln.

Het zou te verdrietig zyn alle de streken der misnoegden en alle de afkondigingen des konings om de herstelling van den voorrechtbrief van de bosschen, die al deze moeielykheden veroorzaakte, te verhalen. Het was eerst in den jare 1301, dat deze netelige zaak wierdt bygelegt. De opene brieven des konings wierden daar den 14 February van te Linkoln afgevaardigt, gelezen en aangenomen door het byeenvergaderde Parlement, dat het ontwerp der gevolmachtigden goedkeurde. Het zelve bewees ter zelver tydt zyne erkentenis aan den koning door het toestaan van den vyftienden penning van de waarde hunner goederen: doch de geestelykheit weigerde de zelve belastingen te dragen zo lang zy daar over de toestemming van den paus niet hadden. De aartsbisschop van Kantelberg was aan het hoofdt, en stookte dit misverstandt der geestelyken, tot voordeel van *Bonifacius*, aan, met wien *Eduard* in geschil was geraakt, gelyk de graven van Herford en Nortfolk het misnoegen der Pairs en gemeente ten aanzien van de voorrechten der bosschen ondersteunden. Wy zullen haast de straf van dezen prelaat zien, die al te yverzuchtig voor den paus was. Laat ons de straf der twee Mylords beschouwen, die al te zeer voor het recht der natie waren ingenomen, en beurt om beurt de gramschap en de barmhertigheit van den vorst ondervonden. 1300.

Door wien de moeielykheden wierden onderschaft.

Humphrey Bohun, graaf van Herford, en konnestabel van Engelandt, en *Rogier Bigot*, graaf van Nortfolk, en grootmaarschalk, waren van die doorluchtige huizen, die onder de Pairs van Engelandt door hunne rykdommen en verdiensten een groot aanzien hadden. Zy hadden geen minder vermogen door hunne doorlepenheit, en men heeft dikwils onder de voorgaande regeringen de vaders van deze heeren aan het hoofdt van die het ryk verdeelden gezien. De vader van den eersten, van den zelven name, *Humphrey*, was een van de algemene stedehouders * van den graave van Leicester in den vermaarden slag van Lewes tegen *Henrik* den III, en niemandt was meer bekend dan *Hugo Bigot*, voorzaat van den anderen, onder *Henrik* den I en *Henrik* den II. Deze maakten zich niet minder vermaard onder *Eduard* den I. Al de roem, dien deze vorst hadt verkregen, belette hen niet hoofden van partyen te worden, en hem op nieuw het vermaarde geschil wegens den Groten Voorrechtbrief te verwekken, die al de beroeringen van de voorgaande regering hadt veroorzaakt. De zelve zou misschien het zelve kwaadt onder deze regering veroorzaakt hebben, indien de wysheit van *Eduard* hunne zamenrottingen niet ontveinst, en zyn misnoegen ingehouden hadt. Wy hebben gezien, met wat gematigtheit en bekwaamheit hy zynen tydt wist af te wachten, om hen geen oorzaak van opstandt te geven, en met wat verstandt hy liever hunne begeerte wilde voldoen, dan hen reden verschaffen om een burger oorlog tegen hem te verwekken. Hy wist zich ter bekwamer tydt te wreken, en als hy dacht, dat de zelve geen gevolg kon hebben, noch de rust van het ryk benadeelen.

* Luitenant generaal.

Men zegt, dat van het jaar 1297 af deze twee heeren, benevens den aartsbisschop van Kantelberg, zamen verbonden waren tegen den koning, in den tydt van zynen veldtocht in Vlaanderen; maar dat zyne wederkomst, veel eerder dan zy hadden gedacht, hunne raadslagen hadt verydelt. Zy scheidden daar nochtans niet af, en het was om het geschil over den Groten Voorrechtbrief ter uitvoering te brengen, en onder het schoon voorgeven van de herstelling der voorrechten van de natie, dat zy de zelve in den opstandt, daar zy de hoofden van wilden zyn, trachtten in te wikkelen.

De koning wist alles, doch veinsde niet alles te weten; eindelyk, na dat hy in de rust van het ryk hadt voorzien, wilde hy de oproerigen straffen. Doch hy ging in dit geval ook met veel verstandt te werk, en zonder het minste gerucht te maken verzekerde hy zich van den eenen na den anderen; overtuigde hen van verraadt, en dwong hen hun goedt en leven aan zynen goeden wille over te geven. Hy verschoonde het leven; maar het kostte het grootste gedeelte van hunne goederen, daar zy aan hem afstandt van deden.

Straf van den graave van Nortfolk.

Mylord *Bigot*, graaf van Nortfolk, begon het eerste, en in het jaar 1302 stondt hy aan den koning zyne bediening van grootmaarschalk af, met de steden, kasteelen, gehuchten, en in het algemeen alle de ryke domeinen, die hy in Engelandt

en

1300. en in het landt van Walles bezat, uitgenomen eene goede menigte van ſchone landeryen, om nog als een groot heer te kunnen leven.

Van den grave van Herford.

Mylord *Bohun*, graaf van Herford, deedt in het zelve jaar ook diergelyken afſtandt van zyn graafſchap van Eſſex en Herford, en alle andere plaatſen, welke hy in het ryk bezat, en die niet minaanzienlyk waren dan die van den grave van Nortfolk, waar by hy nog de bediening van konneſtabel afſtondt.

Herſtelling van den eerſten;

De een en de ander wierden kort daar na weder in het bezit van hunne goederen herſtelt, en de koning toonde door zulk eene edelmoedige daadt, dat 'er niets laſs noch wreeds in zyne wraak was, en dat de barmhertigheit en mildadigheit deugden waren, die hy te rechter tydt wiſt te gebruiken. De graaf van Nortfolk wierdt in het zelve jaar in de waardigheit van grootmaarſchalk en in zyne Pairſchappen herſtelt, met alles, dat daar toe behoorde, onder beding nochtans, als hy zonder kinderen kwam te ſterven, dat al zyne goederen aan den koning zouden wederkeren. Dit geſchiedde na verloop van eenige jaren, en de koning gaf het graafſchap van Nortfolk, met de waardigheit van grootmaarſchalk, aan den prins *Thomas*, by genaamt *van Brotherton*, afkomſtig uit zyn twede huwelyk met *Margareta* van Vrankryk.

En van den twede.

Aangaande Mylord *Bohun*, grave van Herford, van hem kreeg hy niet alleen de graafſchappen van Herford en Eſſex, benevens alle zyne waardigheden wederom, maar daarenboven hadt hy de eer van te trouwen met *Elizabeth* van Engelandt, eene der dochters van *Eduard*, en wierdt alzo de ſchoonzoon van zynen koning. Hy liet al dat grote goedt aan zyne nakomelingen, van waar de zelve in het huis van *Bourchier*, en naderhandt in dat van *Evreux*, overgingen.

Straf van den aartsbiſſchop van Kantelberg.

Robert Winchelſey, aartsbiſſchop van Kantelberg, ſcheen nog ſchuldiger dan de twee andere heeren, met de welke hy een ſoort van driemanſchap, tot nadeel van den koning, hadt gemaakt. Hy wierdt ook zwaarder geſtraft; doch te zacht naar de misdaden, daar hy mede beſchuldigt wierdt. Hy hadt zich niet alleen met deze twee Pairs van het ryk verbonden, maar hy verſtondt zich ook met den trotſchen *Bonifacius*. Dan ſtelde hy zich tegen het ligten der ſchattingen op de geeſtelykheit; dan hielp hy de ſtaatzuchtige begeerte van den paus op het ryk van Schotlandt. De ſchryvers * blyven daar nog niet by; na dat zy hem als een hovaardigen prelaat, die over de kerk wilde heerſchen, hebben afgemaalt, ſtellen zy hem ook voor als een muitmaker en een verrader, die zich tot hoofdt van het eedgeſpan hadt opgeworpen, om den koning van den troon te ſtoten, en den jongen prins daar op te zetten. *Eduard* hadt derhalven reden genoeg om hem te ſtraffen. Maar hy hadt ontzag voor zyne bediening, en vreeſde den haat van de wraakzuchtige geeſtelykheit en den vloek van Rome op zich te laden. Het voorbeeldt van *Henrik* den II wederhieldt hem. Hy wiſt wat het dezen vorſt hadt gekoſt, dat hy niet meeſter van zyn misnoegen tegen *Thomas Becket*, die toen den ſtoel van Kantelberg bekleedde, hadt geweeſt.

* *Matth. van Weſtminſter, Walſingham, S. Daniel, Brady.*

Winchelſey was zo trotſch niet als *Becket*, en *Eduard* ook zo voortvarende niet als *Henrik*. Hy overtuigde dezen kerkvoogdt van verraadt, en hy zag hem voor zyne voeten zyne genade verzoeken, en hem zynen heer noemen; een tytel, dien hy hem tot dezen tydt toe hadt geweigert, en hem, gelyk de ſchryvers zeggen, by geſchrifte noch by monde niet hadt willen geven. *Eduard* kon hem naar de ſtrengheit der wetten geſtraft hebben; echter deedt hy het niet, maar liet het oordeel aan den paus. Het was *Clemens* de V *, die den pauſſelyken ſtoel naar Avignon overbragt, en voor dat hy paus wierdt aartsbiſſchop van Bourdeaux was, geboren in eene plaats naby deze hoofdſtadt van Guiënne, en een geboren onderdaan van *Eduard*. Dit was mogelyk de reden, die *Eduard* bewoog, de uitſpraak van dezen ſchuldigen aan hem te laten. De paus dagvaardde hem om zich voor hem te komen verantwoorden over het gene hem te laſt wierdt gelegt, en na alle de onderrechtingen genomen te hebben, ſtremde hy zyne bediening, behoudens het recht van hem zwaarder te ſtraffen, als zyne zaak in ſtaat zou zyn gebragt om volkomen uitgewezen te kunnen worden. Naardien deze opſchorting de ontzetting van zyne tydelyke inkomſten medebragt, liet de paus niet na daar de handt op te leggen, en gevolmachtigden aan te ſtellen, om 'er de vruchten van in te zamelen. Dit was het koninklyke recht benadeelen, en *Eduard* was te yverzuchtig voor zyn gezag om het te kunnen verdragen. Hy ſchreef aan *Clemens*, dat het tydelyke van den aartsbiſſchop door het koninklyke gerecht moeſt beſtiert worden, en dat de inkomſten hem gedurende de opſchorting toebehoorden; weshalven hy hem verzocht, zich niet dan met het geeſtelyke te bemoeien, en niets tot nadeel van het recht van de kroon te ondernemen. Hy voegde daar tot verzachting by, of zyn brief iets hards mogt inhebben, dat hy zorg zou dragen, dat hy hem deel aan de inkomſten van het aartsbisdom zou geven, en dat hy de ontfangers zou bevelen van hem een gedeelte der zelve te zenden, niet als een inkomen, dat aan den Roomſchen ſtoel toekwam, maar als een enkelde gift, die hy aan den paus deedt, welken hy eene byzondere genegenheit toedroeg. Op deze wyze deelden deze twee machten het inkomen van den aartsbiſſchop, welkers verbeurdverklaring zo lang als de regering van *Eduard* duurde. Men zegt niet verder wat 'er van het rechtsgeding is geworden; naar allen ſchyn is het zelve zonder uitſpraak gebleven. De paus wilde dezen prelaat door geen afzetting verliezen, die hem aan den wereldlyken rechter zou hebben overgegeven, en de koning was te vrede met de vruchten van zyne inkomſten te trekken. Men beſchuldigt * hem, dat hy het zelve heeft gedaan omtrent anderen, die beticht of verdacht wierden gehouden deelgenoten van dit verraadt te zyn geweeſt, en zich met geldt vry kochten: zo dat zyne barmhertigheit niet altydt zuiver was. Men vindt zomtyds vlekken in zyne deugden, die daar den glanſch van verdoven.

1300. * verkoren den 5 Juny 1305.

Zyne onderwerping, en het oordeel over hem aan den paus gezonden.

Eduard belet den paus het tydelyke aan te taſten.

* *Zie S. Daniel.*

Maar het was zwaar voor dezen vorſt, zich in eene zo verdorve eeuwe voor alle kwaadt te wachten; het kwam hem zomtyds iets van zyne deugdt te koſten; alles was te koop, voornamentlyk te Rome. De paus maakte geen zwarigheit zyne gunſten en bannen veil te houden. Wy zullen haaſt de Schotten de gunſt van *Bonifacius* tegen *Eduard* zien kopen, en men zegt, dat *Eduard* zelf van *Clemens* den V de onſlaging van zynen eedt omtrent het volbrengen van den Groten Voorrechtbrief kocht, en dat hy hem daar voor een tafel-vaatwerk * van goudt zondt. Wy zullen op zyn plaats van deze ontſlaging ſpreken, dat een andere vlek in het leven van dezen vorſt is. Het wordt tydt, dat wy het vervolg van den oorlog in Schotlandt weder by de handt nemen, daar wy van afgetrokken zyn geweeſt door het verhaal van eene zamenzwering, die men nodig hadt te weten, en waar van wy de omſtandigheden van het begin tot het einde hebben bygebragt. Wy zyn echter omtrent de jaren

* *Servies.*

1300. jaren een weinig vooruit gelopen: want eenige van deze byzonderheden zyn eerſt in het jaar 1302, en andere in de jaren 1304 en 1305 voorgevallen, en het was in dit laatſte jaar, dat de aartsbiſſchop de ſtraf, die de andere twee hoofden der zamenzwering hadden uitgeſtaan, tot hem zag overkomen. Zyne ſtraf duurde eenige jaren langer dan de hunne. Hy wierdt uit zyne ballingſchap niet wedergeroepen, noch in zyn aartsbisdom herſtelt, dan na de doodt van *Eduard* den I, en in het vierde jaar van *Eduard* den II.

Oorlog van Schotlandt.

Wy hebben Schotlandt in wanhoop over zyne nederlage en dienſtbaarheit door het verlies van den ſlag by Falkirke gelaten. Zyn wakkere verdediger was gedwongen te vluchten, en zyn gebiedt en regering af te leggen. De ſtaatkunde hadt daar echter meer deel aan dan de droefheit, of de vrees, en het was, gelyk wy hebben aangemerkt, een offer, dat hy uit liefde tot zyn vaderlandt deedt, om het zelve door de yverzucht der groten niet te verdeelen, die zyne verhoging niet konden verdragen. Men verkoor in zyn plaats een jong heer, uit het huis van *Cumin*, een van de oudſte huizen en van het meeſte aanzien van Schotlandt. Men wachtte niet lang om eens een kans te wagen. De Schotten hielden te veel van hunne vryheit om niet te zien, of zy de zelve, het koſtte wat het wilde, weder konden krygen; naauwlyks konden zy zich een jaar in ruſt houden.

Belegering en inneming van Sterling.

Hunne eerſte onderneming was de belegering van Sterling, die zy in het begin van den winter ondernamen. *Eduard* hieldt toen zyn Parlement te Jork: hy ſtelde daar in voor deze ſterkte te ontzetten, welkers inneming de oprocrigen moedt zou geven, en het getal hunner medeſtanders vergroten. Maar alle de heeren rieden het hem af: zy vertoonden hem onoverwinnelyke zwarigheden, om daar een leger met het geen daar toe behoort in dezen tydt des jaars naar toe te voeren. Hy moeſt zich daar naar voegen, zo dat deze plaats by gebrek van levensmiddelen zich by verdrag moeſt overgeven.

Onderneming van *Eduard* tegen Schotlandt.

Zo haaſt als de winter over was, ſtelde de koning zich aan het hoofdt van zyn leger, dat hy, om Schotlandt te kaſtyden, en 'ereene derde verovering van te doen (a), gereed hieldt. In dit ganſche jaar viel nochtans niets aanmerkelyks voor, behalven eenige kleine ſchermutſelingen en vyandelykheden. De koning was tot in de provincie van Galloway gekomen, met zich nemende den jongen *Eduard* *, die zyne leerjaren onder een zo groot meeſter doorbragt. Aldaar ontfing hy de afgezondenen van de ganſche natie, die hem in zyne legerplaats kwamen vinden. Zy verzochten twee zaken, voor eerſt de ontſlaging van hunnen koning, die nog gevangen was †, en ten twede de wedergeving van hunne landen, door de Engelſchen aanvaard. *Eduard* floeg het een en het ander af. Men bereidde zich van alle kanten tot den oorlog. De koning deedt zyn volk naderen. De Schotſche veldoverſten ſtelden zich ook aan het hoofdt van het hunne, en de twee legers vonden zich na by den anderen. Dat van Schotlandt dacht het Engelſche te verraſſchen; maar zich zelf verraicht vindende dorſt het geen veldſlag wagen, maar week af, vervolgt door *Eduard* in de boſſchen en bergen, daar het zich in verſchanſt hadt, waar mede deze veldtocht eindigde, welkers voortgang door de ſtreken van het hof van Rome wierdt geſtuit.

Eduard vervolgt het Schotſche leger.

* Hy ging in zyn zeventiende jaar.

† Hy wierdt niet ten vollen vry voor in het jaar 1303.

(a) De eerſte was geweeſt door de overwinninge op *Jan Baillœul*, en de twede by het verſlaan van *Walleyt*.

De Schotten, die de baatzucht van dit hof, zeggen de ſchryvers, en den even zo gierigen en ſtaatzuchtigen geeſt van *Bonifacius* kenden, zonden hem gezanten, om zyne beſcherming te verzoeken. Zy ſtreelden hem zeer, met aan hem de macht te vertonen, die hy over alle koningen hadt, en in het byzonder de verplichting, die hy hadt om het Schotſche ryk te verdedigen, dat zy voorgaven een leenroerig goedt van den H. ſtoel te zyn, dat zich in de burgerlyke en kerkelyke regering door het geweldt van den overwinnaar verdrukt vondt. Daar was niet meer van noden om de gramſchap en hebluſt van den trotſchen en ondernemenden pausaan te zetten; hy vervaardigde terſtondt een brevet, gedagtekent den 27 Juny, en zondt het zelve aan den aartsbiſſchop van Kantelberg, dien hy tot zynen gezant aanſtelde, en wien hy beval het aan den koning over te geven, en voorts zynen laſt uit te voeren. De ongunſt, waar in deze prelaat raakte, daar wy de omſtandigheden zo onlangs van verhaalt hebben, was nog niet voorgevallen, en zo haaſt als hy het brevet van den paus hadt ontfangen, kwam hy het zelve den 25 Auguſty aan den koning bekend maken, die toen by het leger was, alwaar hy de maatregels nam om de oprocrigen aan te taſten.

1300.

De Schotten ſtellen zich onder de beſcherming van den paus.

Brevet door den paus aan *Eduard* gezonden.

De inhoudt van dit brevet was in uitdrukkingen opgeſtelt, die met de trotſchheit van dien het zelve hadt gezonden overeen kwamen. Hy ſprak als een oppermachtig vorſt, en eiſchte, dat de koning zich aan de bevelen, welker uitvoering hy zynen gezant aanbeval, zou onderwerpen. Hy ſtelde daar in het recht voor, dat hy voorgaf op het ryk van Schotlandt te hebben, en zonder eens te denken, dat een jaar te voren * zyn gezant, de biſſchop van Vizence, *Eduard* daar een volſtrekt † heer van hadt erkent, matigde hy zich zelve de hulde daar van aan, zonder ander bewys dan de verklaring van de zamengezworenen, die het juk van den wettigen heer wilden afwerpen. Hy klaagde verder over het geweldt, dat men zyne prelaten en andere kerkelyke perſonen van het ryk hadt aangedaan, en hy verzocht den koning de zelve aanſtonts te ontſlaan. Hy vermaande hem ook, alle, die hy in de regering hadt geſtelt, te herroepen, en de natie hare vryheit te laten, die zyn gezag niet dan door dwang hadt erkent. Ten laatſten dagvaardde hy hem, byaldien hy eenigen eiſch op deze kroon te doen hadt, zynen gezant met bewyzen naar Rome te zenden, alwaar hy beloofde, dat hy de zelve zonder vooroordeel zou onderzoeken, en hem het recht doen erlangen, dat hy als een zoon van de kerk van den algemenen vader der Chriſtenen moeſt verwachten. Het ſlot van het brevet was een verbodt om iets daar tegen te doen op ſtraffe van vernietiging van al wat de koning daar tegen zou kunnen ondernemen.

Zyn voorgegeven recht op Schotlandt.

Eduard hadt op het horen lezen van dit brevet al zyne gematigtheit van noden om zich niet te ontzetten, en naauwlyks was al zyne ſtaatkunde bekwaam om het zelve te verydelen, en zich niet bloot te ſtellen. Hy hadt met een trotſchen paus te doen, die vermaak ſcheen te ſcheppen in de koningen te beleedigen. Hy hadt ſlag op ſlag drie byzondere bluxemende bullen gezonden * tegen *Philips* den Schonen, over wien hy zich als rechter en hervormer in het geeſtelyke en tydelyke aanſtelde, en alle de prelaten te Rome beroepen, om nevens hem in alle de onordentelykheden van den koning, en de ondernemingen, die hy hem beſchuldigde, dat hy tegen den kerkelyken ſtaat wilde werkſtellig maken

Wysheit en volſtandigheit van *Eduard*.

* in het jaar 1300 volgens *Mezeray*, en 1301 volgens *du Pin*.

* Zie fol. 493.

† Souverein.

1300. ken, te voorzien. *Eduard* hadt alles te vrezen van zulk een trotschen paus, en die niet anders dan oproeren in de ryken zocht te verwekken. Hy moest ook de gemoederen van zyne geestelykheit in acht nemen, waar van het hoofdt * niet wel gezind en verdacht was van muitery, die ontdekt en in het vervolg gestraft was, gelyk wy gezegt hebben. Dat meer is, het zelve hadt zich t'eenemaal aan den paus overgegeven door † zyn ampt van gezant †. Eindelyk, de adel en de gemeenten waren te onvrede door de uitgestelde herstelling van den Groten Voorrechtbrief, waar over het geschil niet voor het volgende jaar wierdt bygelegt. Alles scheen derhalven *Eduard* tegen te lopen; doch zyne voorzichtigheit keerde alles tot zyn voordeel, zonder dat het iets aan zyne eere en waardigheit kostte. Na het horen lezen van dezen brief, en al wat de doorslepen aartsbisschop hem hadt durven voorstellen, om hem te doen gehoorzamen, antwoordde hy hem met een bezadigt gelaadt en een wonderlyke tegenwoordigheit van geest, *Dat de zaak, daar men van sprak, hem niet alleen raakte, maar dat zyn gansche koninkryk, de geestelykheit, de adel en de gemeenten daar mede deel met hem aan hadden, en dat wanneer het op een algemeen en openbaar belang aankwam, het de gewoonte geenzins in Engelandt was, daar over iets zonder den raadt van het Parlement te besluiten; dat hy maar weinige personen by zich hadt, welker getal hy niet genoeg oordeelde te zyn om een gerechtig raadsbesluit te nemen; maar dat hy zyne bevelen tot de zamenroeping der Staten zou laten afgaan, alwaar alles volgens de wetten des lands zou afgedaan worden.*

* De aartsbisschop van Kantelberg.

† *Legaat.*

Zyn antwoordt op den brief.

Hy hieldt daar zyn woordt in, en deedt zelfs meer dan hy hadt gezegt: want niet te vrede zynde met de byzondere brieven aan de leden, daar de Parlementen gemeenlyk uit bestaan, te zenden, verzocht hy daar ook by de dekens, de abten, en de oppersten der kloosters, en gelaste ook aan de twee hogescholen *, dat zy aan hem de bekwaamste recht- en wetgeleerden zouden zenden, om des konings voorspraken †, die ook order hadden om daar te komen, te helpen ondersteunen. Zyne zorg ging nog verder: want niet willende, dat men hem van eenig verzuim zou beschuldigen omtrent het gene tot opheldering van het geschil zou hebben kunnen dienen, zondt hy ook zyne bevelbrieven aan alle de kloosters-oversten, om in hunne kloosters, in welke alle openbare schriften bewaart wierden, naar alle, die de huldiging der Schotsche kroon raakten, te zoeken, hen te gelyk bevelende, de zelve aan het Parlement te zenden.

*Oxford en Cambridge.

† *Advokaten.*

1301. Zitting des Parlements, daar het brevet wierdt gelezen.

Alle deze bevelen wierden volbragt. Het Parlement wierdt in het begin van February te Linkoln gehouden. Het brevet van den paus wierdt daar gelezen; de schriften van de huldiging der Schotsche kroon onderzocht, en voor dat men de stemmen opnam, hoorde men het gevoelen der rechtsgeleerden en voorspraken, die langen tydt redeneerden. Eindelyk kwam men overeen, dat het Parlement in den name van het gansche ryk aan den paus zou antwoorden, en de heeren van het Hogerhuis namen op zich den brief op te stellen. Zy ondertekenden en zegelden den zelven met hun zegel, ten getale van honderd en vier. Men heeft hunne namen en het oorspronkelyke schrift bewaart, dat met geen krachtiger uitdrukkingen kan gestelt zyn.

Het antwoordt van het Parlement.

De Pairs, in den name der Staten van Engelandt in het Parlement vergadert, verklaarden, *Dat zy, na het geschil in den grondt onderzocht te hebben, van twee zaken ten vollen waren overtuigt geweest; namentlyk voor eerst, dat de Schotsche kroon nooit een leen van den stoel van Rome was geweest, en ten tweede, dat zy leenroerig van Engelandt was; zo dat de eisch van den paus, zonder grondt zynde, vervalt.* Zy voegden daar by, *Dat hy geen beter grondt hadt om te vorderen, dat de koning zyne gezanten met de bewyzen naar Rome zou zenden, om zyn recht voor de kerkelyke rechtbank te betwisten; dat hun souverein aan niemandt rekening schuldig was van het gene zyn ryk en des zelfs regering, nevens de oppermacht over Schotlandt, raakte; dat hy, noch zyne voorzaten, nooit geen vremde rechters over iets, dat de kroon, welke alleen van Godt afhangt, betreft, hadden erkent; dat zyne onderdanen gereed waren de rechten van de kroon met al hunne macht te beschermen; dat indien het mogelyk was, dat hun koning van zyn recht iets zou willen afstaan, zy nooit zouden toestaan, dat het recht van de kroon wierdt vermindert, en aan den paus onderworpen zou worden.*

1301. 1302. 1303.

Om het harde, dat in deze volstrekte weigering stak, wat te verzachten, eindigden zy hunnen brief met een ootmoedig verzoek aan zyne Heiligheit, van den koning in het genot van zyne rechten te laten, en de rust van het ryk door zyne eischen niet te storen. Maar wy weten niet, of deze beleefdheit, die op het dreigen volgde, eerbiedig was.

Eduard en *Bonifacius* ontzien malkander.

* De Vader *Orleans.*

Hoe het zy, de trotsche *Bonifacius* moest zich daar mede te vrede houden, en het schrikkelyke krakeel, dat hy met Vrankryk begon te hebben, noodzaakte hem zich omtrent Engelandt in te houden. Een Roomschgezind schryver * zegt, dat de begeerte, die *Bonifacius* hadt om *Philips* te beteugelen, oorzaak was, dat hy Schotlandt aan de bescherming van *Eduard* overliet. *Eduard* ontzag hem ook eenigzins, en schreef hem een brief, gedagtekent den 7 May, in welken hy hem met weinig woorden het recht van oppergezag, dat hy op de Schotsche kroon hadt, en de meinedigheit der Schotten, die den eedt, dien zy hem gedaan hadden, schonden, voor oogen stelde. Hy verwachtte derhalven van zyne vaderlyke genegenheit, dat hy hem wel zou willen toestaan, dat hy zyn recht oeffende, en dat hy veel eerder naar de zyde van een wettigen souverein zou hellen, dan naar die van zyne oproerige leenmannen.

Eduard verdedigt zyn koninklyk recht.

Voorts was het by deze gelegenheit niet alleen, dat deze vorst zyn kroonrecht tegen de onderneminge van de pauzen staande hieldt: de voorzaten van *Bonifacius* hadden daar al twee malen over uit geweest, by twee achtereen volgende verkiezingen van een aartsbisschop van Kantelberg, daar zy zonder volkomen recht iemandt in gestelt hadden, tot verachting van de verkiezing en de toestemming van den koning, die daar toe vereischt wierdt, om wettig te zyn. Daar ontstonden grote krakeelen over de eene en andere inwyding †, die niet eindigden dan na dat de prelaten, daar toe door den paus benoemt, den eedt van getrouwheit aan den koning afgelegt, en het geen door hen in hunne kerkvergadering te Lambeth tegen de voorrechten van het ryk was vastgestelt, herroepen hadden. Indien zy hunne geweldenaryen niet achterlieten, betuigden de koning en zyn Parlement daar tegen, en hielden hunne wettige eischen staande; maar door de wysheit van *Eduard* spatte dit in geen groter vuur uit.

† Die van Killarhi en die van Pekham. Zie *Tyryl.*

Hy toonde zyn beleidt in het vervolg niet minder. Het blykt by de volmachten, die hy in dit en in het volgende jaar, aan zyne afgezanten gaf, om den paus te verzoeken, dat hy het verdrag van vrede tusschen Vrankryk en Engelandt wilde

Eduard verzoekt

 slui-

1301. 1302. 1303. den paus tot middelaar.

sluiten, dat hy zich met *Bonifacius* verstondt, en dat deze laatste het belang van Schotlandt en zyn ingebeeld recht op deze kroon liet varen. Zyne afgezanten waren *Amadeus*, graaf van Savoje, *Walther*, bisschop van Lichtfield en van Coventry, de ridder *Grandisson*, en *Gerard*, aartsdiaken van Lichtfield. De eerste volmacht was gedagtekent den 24 Augusty des jaars 1301, en gevolgt door een brief van den koning aan den paus van den 5 Maart in het jaar 1302. Men ziet nog twee andere volmachten van den 13 Juny en den 9 September van het zelve jaar voor nieuwe gezanten over de zelve zake aan den paus gezonden, welke *Eduard*, gelyk hy zich in een van deze schriften uitdrukte, zeer ter herte nam.

Tot wat buitensporigheden de paus en de koning van Vrankryk geraakten. **Simonie.*

Vrankryk lag met *Bonifacius* al te zeer overhoop om 'er de bemiddeling van aan te nemen. De krakeelen tusschen deze machten groeiden zo aan, dat zy op den 12 Maart in den jare 1302 malkander over en weder afzetten. De paus wierdt voor den koning *Philips* in de tegenwoordigheit van zyn hof en verscheide bisschoppen beschuldigt van ketzery, het verkopen van kerkelyke ampten *, en tovery; en *Nogaret*, die de aanklager was, verzocht eene kerkelyke vergadering, om den beschuldigden zyn geding te maken en af te zetten. De paus van zynen kant zondt eene bul, die den koning in den ban deedt, en het is genoeg bekend, tot welke buitensporigheden zy in het volgende jaar kwamen, zodat *Philips* zich wel wachtte om *Bonifacius* tot scheidsman aan te nemen.

De reden der twee koningen van Vrankryk en Engelandt tot de vrede.

Doch de twee koningen wenschten naar de vrede, *Philips* om in den oorlog, dien hy met alle geweldt tegen de Vlamingen wilde voeren, niet verhindert te worden, en *Eduard* om geen afwending te vinden in den gene, dien hy tegen de Schotten wilde voortzetten. De een en de ander al te veel met haat ingenomen zynde tegen deze beide vyanden, die zy wilden onderbrengen, vergaten hun eigen belang. *Eduard* hadt geen voordeel by het verslaan der Franschen, die Kortryk wilden ontzetten, en in den slag, die op den 9 Juny des jaars 1302 voorviel, twintig duizend man verloren; en *Philips*, zich ten eenemale aan dezen oorlog overgegeven hebbende, wist zyn voordeel met den Schotschen opstandt niet te doen, om de Engelschen uit Guiënne te verjagen: zo zwaar is het, dat de hertstochten de grote beweegraden van het menschelyke hert zyn, en dat alle staatkunde moet wyken, als men de zelve wil voldoen. Deze twee prinssen, alleen denkende om de twee vyanden, daar wy van gesproken hebben, te verdelgen, offerden de zelve op tot nadeel van het verbondt, dat Vrankryk met de Schotten, en Engelandt met de Vlamingen hadt gemaakt, en sloten ten hunnen koste de vrede.

Verdrag van vrede.

De zelve wierdt te Parys den 2 May in het jaar 1303 door den vlyt van de hertogen van Burgundië en Bretagne, en de handelingen der gevolmachtigden van de twee koningen gesloten, zonder dat de paus daar eenig deel in hadt. *Philips* hadt gaarne gezien, dat men hem onder het getal der vyanden van de twee kronen hadt begrepen; maar *Eduard* verzocht, dat hy daar van mogt uitgesloten blyven. Het was zo met de Vlamingen niet, die hy aan het goedvinden van *Philips* overliet, gelyk deze laatste van zynen kant hem aan de Schotten overgaf. Alleen eischte hy den ongelukkigen *Jan Bailleul* † op, dien men nog van naby in Normandië bewaarde, en toen zyne volkome vryheit kreeg. *Eduard* was zyne lafhertigheit bekend: buiten dat wist hy de verachting en den afkeer, dien de Schotten voor hem hadden; hy vreesde niets van een zo onmachtigen vyandt, die door het vergeten van den troon en de ongevoeligheit van zyn verlies deedt zien, dat hy niet waard was den zelven te bezitten, of dat hy meer lust hadt in een afgezonderd leven en de rust van een staat van minder luister, maar vreedzamer en zekerder, dan in het regeren.

† of *Balliol.* *Bailleul* in vryheit gesteld.

1301. 1302. 1303.

Wyders was al het voordeel van het vredesverdrag voor *Eduard*. *Philips* gaf hem weder al, wat hy hem in Guiënne hadt afgenomen; en het geen den Engelschen koning mogelyk het meest ter herte ging, was, dat hy hem overliet om naar zyn eigen zin met den oorlog van Schotlandt te leven, en het zelve te veroveren, zonder zich daar mede te bemoeien, noch eenigen bystandt aan de wederspannigen te geven. Wy hebben alleen dezen oorlog te beschryven, om een einde van de regering van *Eduard* te maken, die zo lang niet heeft mogen leven, dat hy de Schotten de lust, om weder naar hunne vryheit te staan, benam, en een opvolger hadt, die onbekwaam was om deze lust te beteugelen.

Sedert den inval van *Eduard* in Schotlandt in het jaar 1300 was 'er eene stille wapenschorsing door bemiddeling van den paus en den koning van Vrankryk geweest, daar de Engelschen het misnoegen niet van wilden op zich halen. Wy hebben gezien, met wat wysheit hy de trotschheit van den eersten te loor stelde. Hy hadt de zelve voorzichtigheit om zich voor het ongenoegen van den anderen te wachten; hy verlengde van tydt tot tydt den stilstandt van wapenen, en vergat niets om den zelven ten laatste in eene vrede te veranderen. Voor dat de zelve gesloten wierdt, wanneer 'er nog maar eene wapenschorsing tusschen de twee koningen was, verleende hy, op het verzoek van *Philips*, een stilstandt aan de oproerige Schotten.

1301.

De zelve was van geen langen duur. Op den 14 February des jaars 1301 liet hy een openbaar geschrift afgaan aan alle, die de wapenen verplicht waren op te nemen, dat zy zich op het laatste van Juny op de zamelplaats hadden te laten vinden, die hy hen aanwees, alwaar hy hen beval in een staat te verschynen van aanstonts tegen de Schotten te kunnen trekken, die weder op nieuw waren opgestaan.

‡ Anderen stellen dit een jaar vroeger. De prins *Eduard* prins van Walles gemaakt.

Het was eerst in dit jaar ‡, dat hy zynen zoon, den jongen *Eduard*, tot prins van Walles en grave van Chester verklaarde, waar door hy de volle genegenheit van die van Walles verkreeg, die den prins van Walles als hunnen landgenoot aanzagen, dewyl hy onder hen geboren was. Het was om hen deze gevoelens in te boezemen, dat hy niet te vrede was geweest, dat de koningin in de provincie van Carnarvan zou bevallen; maar dat hy ook hadt begeert, dat de prins, dien zy ter wereldt zou brengen, den bynaam daar van zou dragen, en om deze zelve reden maakte hy hem prins van Walles, als of hy hem door dezen naam, die aan die van het landt zo waard was, erfgenaam hadt willen maken van de liefde, die zy hunne oude prinssen hadden bewezen, zelfs tot aanbiddinge toe.

Oorlog van Schotlandt.

Het koninklyke leger volgens de bevelen van *Eduard* te zamen gekomen zynde, stelde hy zich aan het hoofdt van het zelve, en bragt het in Schotlandt. Hy hieldt zich te vrede met een wakend oog op de oproerigen te houden, die zich niet dorsten roeren. Hy liet zyn leger daar overwinteren, alwaar zyne ruitery by gebrek van voeder veel leedt. De stilstandt, dien Vrankryk voor de Schotten hadt bezorgt, wierdt hen nog

1301. nog eens door bemiddeling van de zelve kroon toegeſtaan; en de vyandelykheit ophoudende verttok de koning naar Engelandt.

1302. De ſtilſtandt geëindigt zynde, ontſtak de oorlogs-vlam weder tuſſchen de twee natiën, en in het jaar 1302 zag men de twee legers weder in het veldt. De Engelſche ſchryvers gaan deze onderneming zonder veel opmerkinge voorby, en naauwlyks maken zy gewag van de nederlage van *Segrave*, ſtadvoogdt van Berwik, en onderkoning van Schotlandt, onder den naam van *Bewaarder* *, die het bevel der Engelſche troepen hadt. Hy vjel in eene hinderlage, digt by Edenburg, daar hy gevangen wierdt; maar kort daar na kwam men tot zyne hulpe, en men verloſte hem, benevens al den roof.

* *Gardin.*

Drie veldſlagen op eenen dag.

Maar de ſchryvers van de andere party maken een groter ophef van dezen veldtocht, waar in zy zeggen dat drie veldſlagen, die zy zeer tot roem der Schotten uitmeten, voorvielen. Zy verheffen boven al die in het Louthian *, drie mylen van Edenburg, geſchiedde. *Cumin* hadt toen het gebiedt over het volk, nevens de regering van Schotlandt, door den vrywilligen afſtandt van *Walleys*. Hy hadt maar acht duizend man by zich, wanneer hy vernam, dat *Confrene*, bevelhebber van het Engelſche leger, dat dertig duizend man ſterk was, hem in drie ryën tegen trok, die niet ver van den anderen waren, en zocht dat der zamengezworenen op. De groote menigte ontzette *Cumin* niet, en een voordeelige poſt ingenomen hebbende wachtte hy den vyandt af, die tot zyne ſchade op hem aanviel. De zelve hadt de vermetelheit, of onvoorzichtigheit, van malkander niet in te wachten, en gelyk zy in drie hopen verdeelt waren, vochten zy niet, dan naar mate dat ieder hoop aankwam, en door dezen misſlag verloren zy het voordeel, dat anders hunne vereenigde macht, die in getal veel ſterker dan die van hunne vyanden was, hen zou gegeven hebben. Maar met dit alles, gelyk ieder van deze hopen, die vervolgens de een na den anderen tot den ſlag kwam, talryker dan het leger van *Cumin* was, zo was het miſſchien voor hem geen minder roem den eenen na den anderen overwonnen, dan tegen hen alle te gelyk gevochten te hebben. Dit was drie veldſlagen op eenen dag leveren, en uit alle drie met de overwinninge te huis komen. Een ſeldzaam voorval, dat men mogelyk nooit meer heeft gezien. Zodanig was volgens den Schotſche ſchryvers deze beruchte dag, op welken het volk der twee natiën te gelyk onder het bevel van *Cumin* en van *Simon Fraſer*, zynen algemenen ſtedehouder *, voor hunne vryheit ſtreden.

* of Lothian.

* *Luitenant generaal.*

1303. *Eduard* komt aan het hoofdt van zyn leger in Schotlandt.

Hunne zegepraal was heerlyk; maar de zelve was van een kleinen duur. *Eduard*, zonder zich te verzetten, vernam de nederlaag van zyn volk. De ſchuldt daar van gevende aan het kwaad beleidt van den bevelhebber ſpoedde hy zich om den misſlag, of het ongeluk, te herſtellen. Hy gaf geen tydt aan de twee Schotſche veldoverſten om het voordeel van hunne overwinningen te genieten; en zich aan het hoofdt van een leger, dat zich, mitsdien hy het bevel daar van hadt, onverwinneyk verbeeldde te zyn, kwam hy in Schotlandt, om de derde verovering daar van te doen, begonnen zynde in het jaar van 1300, en door de handelinge van Rome en Vrankryk opgeſchort. Alles boog zich, of vluchtte voor hem, en als een ſtroom, dien men niet kan wederſtaan, trok hy van het Zuiden naar het Noorden dwars door Schotlandt heen, en kwam tot aan de Orkadiſche eilanden, zonder eenige plaat-

Zyne overwinning.

ſen of legers te ontmoeten, die hem wederſtandt boden. Op zyne wederkomſt te Domferlin, daar hy den ganſchen winter over bleef, ontfing hy de onderwerping van den Schotſchen adel, die zich by de zamengezworenen hadt gevoegt. Hy verleende hen de vergiffenis, die zy van hem kwamen ſmeken, zich te vrede houdende met deze oproeren te ſtraffen door boetens en ſchattingen, daar hy de ſom van begrootte, en den tydt der betalinge van vaſt ſtelde. 1303.

Het kaſteel van Sterling wilde, naar het ſcheen, alleen de dapperheit van den overwinnaar trotzeren en tegenſtaan: doch het was voor een korten tydt. Men moeſt het zelve echter belegeren, en het hadt de eer zich niet dan aan den koning, die daar in perſoon voor moeſt komen, om de aanvallen voort te zetten, wiens moedt en bekwaamheit tegen de halſterrigheit der belegerden overhaalden, over te leveren. Hy begeerde, dat zy zich op zyne genade of ongenade zouden overgeven, en hy zondt den ſlotvoogdt * en de voornaamſte bevelhebbers naar den Tour van Londen. 1304. Verovering van Sterling.

* *Olifard, of Glocester.*

De overgaaf van dit kaſteel wierdt gevolgt van die van het ganſche eedgeſpan, en de koning, de regering van het landt aan *Segrave* * latende, keerde naar Engelandt. Op zyne wederkomſt herſtelde hy te Londen den loop van des konings bank en van den Exchequer, dien de moeielykheden, die hem geſtadig in Schotlandt riepen, hem verplicht hadden te Jork over te brengen, daar de zelve hunne zittingen zeven jaren hadt gehouden. Ganſch Schotlandt zwoer op nieuw getrouwheit aan koning *Eduard*, en alle graven en baronnen, dat is te zeggen alle de Pairs van het ryk, zegt de ſchryver † van dezen tydt, gaven zich aan de barmhertigheit van den overwinnaar over, die zich te vrede hieldt met hen boeten op te leggen.

Verovering van ganſch Schotlandt.

* Andren zeggen aan *Comer* van Valence.

† *Matth. van Weſtmunſter.*

Op het einde van het zelve jaar wierdt een geſchrift opgeſtelt, by wege van algemene kwydſchelding aan den eenen kant en aan den anderen van verdrag, waar by de koning al dat in den laatſten opſtandt was gebeurt vergaf, en beloofde, dat niemandt noch door gevangenis, noch beſlag van goederen, zou geſtraft worden, onder beding der ſchattingen, die hy voor zich behieldt om hen op te leggen. De Schotten beloofden hem van hunnen kant, als hunnen wettigen ſouverein, eene volmaakte gehoorzaamheit. Het geſchrift wierdt door Mylord *Bourg*, graaf van Ulſter, Mylord *Valence*, en twee andere gevolmachtigden in den name des konings en door Mylord *Cumin*, benevens de voornaamſten van zyn party, in den name der Schotten, ondertekent. Het zelve behelſde verſcheide byzondere artykelen, waar van eenige de ſtraf of gunſt der genen, die daar in wierden genoemt, mede bragten, en de andere begrepen de namen der genen, die uit de algemene kwydſchelding wierden geſloten. *Walleys* was een van deze. Wy zullen haaſt de droevige doodt van dezen wakkeren bevelhebber zien. Actè der kwydſchelding des konings en onderwerping der Staten van Schotlandt

Eindelyk, *Eduard* vergat niet om deze laatſte overwinning en de ruſt van Schotlandt onder zyne regering te verzekeren. Hy begeerde, dat de natie een Parlement in alle behoorlyke manieren, gelyk als zy onder hunne koningen gewoon waren, beroepen, en benevens twintig Engelſche gevolmachtigden te zamen vaſt ſtellen zouden de wyze, hoe zy geregeert wilden zyn, en hunne regeerders en landvoogden in de ſteden benoemen. Dit voorname geſchrift wierdt opgemaakt, voerende dezen tytel: *Inſtelling van den koning,* Regering van Schotlandt door *Eduard* vaſtgeſtelt.

1304. 1305. *tot vaſtſtelling van de regering van Schotlandt.*

Nieuwe onderneming van *Walleys.*

Alles was toen in ruſt, en het ſcheen, dat *Eduard* niet te vrezen hadt van eene natie, daar hy de ruſt van bezorgt en de oproeren van gedempt hadt. Hy hadt door zyne kwydſchelding en weldaden de *Bruzen* en *Cumins*, die de voorname hoofden waren, in zyne belangen overgehaalt, en de trotſche *Walleys*, die buiten zyne vergifenis en gunſt was geſloten, of die daar geen deel aan wilde hebben, was alleen in geen ſtaat om het ryk op nieuw te doen opſtaan. Echter deedt hy zo veel kwaadt, als hy kon, en met een handt vol volks, dat met hem wilde leven en ſterven, ſloeg hy zomtyds de bezettingen, die uit de ſteden trokken; bezette de enge wegen, waar uit men moeite hadt hem te verdryven, en veroorzaakte vele ongelegenheden aan den *Bewaarder* of ſtedehouder des konings. Maar eindelyk moeſt hy voor de machten der twee ryken, die tegen hem vereenigt waren, bukken, en zyn leven en vryheit voor de vervolging en de wraak der Engelſchen bergen. Hy ſtak zich in ontoegankelyke boſſchen en bergen, daar men hem niet dorſt dwingen. Het geen de haat en moedt van zyne vyanden niet kon verrechten wierdt uitgevoert door het verraadt van eenen van zyne vrienden, of medegeſellen. Zekere *Jan Menthet* leverde hem aan den *Bewaarder* over, die hem naar Londen zondt, alwaar hy in den Tour wierdt gevangen gezet. Onderwylen maakte men zyn rechtsgeding op. Hy wierdt aan hoog-verraadt ſchuldig verklaart, om dat hy de wapenen tegen zynen oppervorſt hadt opgenomen, en veroordeelt om als een verrader geſtraft te worden. Hy betuigde * tegen dit vonnis, dewyl hy zeide dat hy *Eduard* nooit erkent, noch hem trouw gezworen hadt; dat hy derhalven onſchuldig en in eene volle vryheit ſtierf, en, ver van in zyne trouwe gewankelt te hebben, de zelve zuiver en onbevlekt voor zyn vaderlandt tot den laatſten ſnik zyns levens behieldt. Niettegenſtaande deze betuiging wierdt het vonnis met alle ſtrengheit uitgevoert. Hy wierdt gehangen en gevierendeelt, en zyne vier delen wierden naar de vier voornaamſte ſteden van Schotlandt gezonden. Zyn hoofdt wierdt op een ſtaak op de muren van den Tour van Londen geſtoken. Maar deze ſchande deedt aan zyne vyanden meer kwaadt dan aan hem zelve: zy heeft den ſchryver niet belet van hem als van een heldt te ſpreken. Echter vindt men ook ſchryvers, die hem ganſch anders afbeelden, en hem geen andere moedigheit dan die van een tyger of ſtier toeſchryven *.

Hy wordt verraden.

**Proteſteerde.*

Zyn vonnis en doodt.

Zyn lof door een ſchryver.

* Zie *Tyrrel.*

Hoe het zy, *Eduard* zou meer roem in het vergeven van dezen trotſchen vyandt behaalt hebben, dan met hem eene zo ſchandelyke doodt te doen ſterven. Hy dacht deze ſtraf noodzakelyk tot vaſtſtelling van zyne regering te zyn, en wilde liever onbarmhertig wezen, dan in zyne ſtaatkunde miſſen. De uitkomſt deedt hem haaſt zien, dat hy zich bedrogen hadt, en dat hy met het opofferen van een openbaren vyandt, die hem den oorlog door drift voor zyn vaderlandt aandeedt, zeer kwalyk voor zyne eige zekerheit hadt gezorgt, terwyl hy een bedekten vyandt aan zyn hof voedde, voor wien het noodloot de Schotſche kroon bewaarde. Voor dat wy deze omwenteling zien, moeten wy iets zeggen van het geen in Engelandt gedurende de twee laatſte jaren, die voor de zelve gingen, voorviel.

1305. 1306.

† *Benedictus* de XI bezat den ſtoel te voren eenige weinige maanden.

De doodt, die zulk een trotſche paus, als *Bonifacius* was, verdiende, wierdt gevolgt van de verkiezing van *Clemens* den V †, geboren in Guiënne, als wy reets gezegt hebben, bygevolg een onderzaat van *Eduard*. De laatſte dacht, dat hy nu een voordeeligen tydt hadt gevonden om zich te ontſlaan van de nakominge der beloften, die hy nopens de voorrechten van den Groten Voorrechtbrief en die der boſſchen hadt gedaan. Hy maakte met den nieuwen paus een nieuwe verbindtenis tot nadeel van het koninklyke recht, welke hem haaſt hadt doen vallen. Wy hebben reets gezegt, dat hy hem een goud tafelgerecht hadt gezonden *: hy deedt nog meer, hy ſtondt den paus toe zendelingen naar Engelandt af te vaardigen, om daar de belaſtingen in te voeren, die de pauzen, zyne voorzaten, met zo veel verdrukking en roofgierigheit onder *Henrik* den III hadden gevordert, en welker wederinvoering *Eduard* tot dezen tydt hadt geſtremt. Hy leende daar niet alleen ter gunſte van *Clemens* den V de handt aan; maar hy raakte in geſchil met zyn Parlement over eene afkondinge, die het verbodt, dat het zelve aan de gezanten van dezen paus hadt gedaan, om de tienden van de geeſtelyken niet te vorderen, belette uit te voeren. Hy ging nog veel verder. Hy bekrachtigde zelfs deze belaſtingen, en beval, dat de inkomſten der openſtaande kerkelyke plaatſen drie jaren lang aan den paus zouden toebehoren, niettegenſtaande de bills van het Parlement, die het tegendeel bevalen.

1305. 1306.

Onderhandeling van *Eduard* met paus *Clemens* den V.

* Zie *fol.* 495.

Die nadeel aan *Eduard* veroorzaakt.

Dit was de loon, dien de koning voor de bulle van *Clemens* gaf, die hem van den eedt ontſloeg, waar by hy belooft hadt, de voorrechten van het ryk te bewaren: eene handeling, even ſchandelyk voor den vorſt, die deze ontſlaging hadt verzocht, en voor den paus, die de zelve hadt verleent. Men weet wyders niet, wat gebruik *Eduard* daar van wilde maken: want de bul bleef zonder nut te doen, en hy wierdt gedwongen, om geen beroerten te verwekken, de zaken in den ſtaat, als zy waren, te laten, en in alle de provinciën een verbodt te doen afkondigen, waar by hy aan zyne gevolmachtigden beval niemandt, wie het ook was, die hunne landen omtrent de koninklyke boſſchen hadden, eenige moeielykheit aan te doen.

Hy bedient zich niet van dit ontſlag.

Hy wierdt kort daar na mede verplicht, de toeſtemming, aan de inzamelaars van den paus gegeven, in te trekken. Zy hadden tot hun opperſte eenen *Willem Teſtu*, bekleed met de bediening van gezant, die zich niet minder hatelyk door zyne afperſſingen maakte dan die vermaarde *Pieter Rubens* onder de voorgaande regeging hadt gedaan. Maar hy vondt zo veel toegevendheit en zachtheit in *Eduard* niet, als zyn voorganger by *Henrik* den III hadt gevonden. De yver van het Parlement wekte dien van den koning op. Men kan geen krachtiger uitdrukkingen bedenken, dan die de ſchryver * zegt, dat deze vergadering gebruikte. *Teſtu* wierdt daar voor gedagvaard, en verſcheen. Hy hoorde de beſchuldigingen aan, die men tegen hem hadt ingebragt, onder de hatelyke namen van grieven, afperſſingen, verdrukkingen, en onrechtvaardigheden, die niet dan tot nadeel van den Godsdienſt, plundering der kerken, vernietiging van het ryk, en tot groot nadeel van de ganſche natie ſtrekten. Hy was daar zelf van overtuigt, en hy kon niets anders tot zyne verſchoninge bybrengen dan de bul van den paus, die hem zulks bevolen hadt, en wiens bevelen hy hadt nagekomen. Het Parlement verklaarde de zelve onwettig te zyn, en geboodt hem alle de bevelen in te trekken, die hy aan zyne inzamelaars, de welke de Apoſtoliſche belaſtingen onder zynen naam invorderden, in te trekken. Het ganſche ryk en de geeſ-

Hy herroept het verlof, aan de inzamelaars van den paus gegeven.

* *Brady.*

Strenge behandeling van het Parlement tegen de inzamelaars van den paus.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1305. 1306. geeſtelykheit ſchreven omtrent op de zelve wyze aan den paus, en men vindt in de handveſten den brief met dit eenvoudig opſchrift: *Littera à regno Angliæ ad Papam*, dat is te zeggen: „ Brief „ van het koninkryk van Engelandt aan den „ paus ".

Brief der Staten aan den paus.

In dezen tuſſchentydt kwam 'er een gezant van den paus, die onder voorwending van het huwelyk van den prins van Walles met *Izabelle* van Vrankryk, op welkers voortzetting hy ſterk drong, en de uitvoering van de bul van *Teſta* ernſtelyk verzocht. Hy verkreeg van den koning opſchorting van het verbodt van het Parlement; maar zeer kort daar na wierdt het zelve, op nieuw aan den gezant en zyne dienaars weder aangezegt zynde, door dat van den koning zelfs en zyne Raden bekrachtigt, die de gevaarlyke ondernemingen van het hof van Rome niet konden goedkeuren. Het geen, daar zy het meeſte tegen zagen, was het verzenden van het gemunt en ongemunt geldt uit het ryk, en het is zeker, dat 'er niets nadeeliger voor een Staat is, die daar door wordt uitgeput.

Zodanig waren de ſtreken van den paus omtrent *Eduard*. De gierigheit en wantrouw waren hier de voorzitters van den Raadt en van de uitvoering. Men moet derhalven niet verwondert zyn, dat de een en de ander daar niet dan ſchande van hebben behaalt. *Eduard* hadt echter het geluk, dat hy op den boordt van den kuil bleef ſtaan. Hy verzocht eene ontſlaging van zynen eedt; maar wanneer hy de zelve verkregen hadt, bediende hy zich daar niet van. Hy ſtondt de gemachtigden van den paus de ligting van geldt in zyn ryk toe; maar hy luiſterde naar de vertogen, die het Parlement hem deedt. Overtuigt zynde van de rechtvaardigheit der zelven, wilde hy liever nalatig zyn in zyne toegenegenheit aan den paus dan in den yver voor het welzyn van het koninkryk en de natie, en indien het waar is, gelyk eenige ſchryvers hem beſchuldigen, dat hy met den paus den roof van de geeſtelykheit deelde, hadt hy ten minſte de billykheit om daar berouw van te tonen, en de bevelen, die hy hadt gegeven, te herroepen.

Staat van Schotlandt.

Hy dacht niet meer dan hoe beſt zyne regering vreedzaam met de gevoelens, die een groot en goed vorſt paſſen, te eindigen, wanneer een onverwachte ſtorm deze vergenoegdheit kwam ſtoren. Engelandt en Schotlandt ſchenen nu uit genegenheit en ſtaatkunde wel vereenigt, en de muiteryen, die de zelve hadden verwekt, gedempt te zyn. *Walleys*, de onverzoenlyke vyandt der Engelſchen, was gevierendeelt om zyne aanhangers af te ſchrikken, en de voornaamſte heeren van het ryk waren ongevoelig van de ellende van hun vaderlandt, die de grootſchheit van het hof van Engelandt hen hadt doen vergeten. Dus waren de *Bruzen* en de *Cumins* geſtelt; huizen, welker afkomſt en verdienſten hen tot de Schotſche kroon riepen, en die beurt om beurt de zelve hadden geeiſcht; maar die daar ook beurt om beurt afſtandt van ſchenen gedaan te hebben. Wy hebben gezien, dat *Robert Bruze* de kroon aan *Jan Bailleul* hadt betwiſt. Deſpyt, welken de eerſte hadt, dat zy door den laatſten wierdt bezeten, maakte, dat hy tot de party van *Eduard* overkwam, om het genoegen te hebben van zynen mededinger door hem onttroont te zien. Hy was hem ſedert altydt bygebleven, en wy hebben boven * het mondgeſprek gelezen, dat hy met *Walleys* op den oever van de kleine rivier Carrhe hadt gehouden, na dat het Schotſche leger was verſlagen. Eindelyk ſtierf hy in deze verbindtenis; en indien het waar is, dat dit mondgeſprek iets toebragt om het huis van *Bruze* in zyn eerſte gevoelen omtrent het Schotſche ryk te brengen, moet men geloven, dat *Robert* de zelve voor zyne doodt aan zynen zone, die den zelven naam, als hy, voerde, hadt ingeboezemt. Daarom is het, dat eenige ſchryvers hen onder malkander vermengen, en aan den vader den oproer, die door den zone wierdt verwekt, toeſchryven. Wat het heimelyk gedrag van den eenen en den anderen ook mag zyn geweeſt, zy ſchenen beide te veel tot *Eduard* geneigt, om eenige vrees voor hen gehad te hebben. 1305. 1306.

* Zie fol. 492.

Hy hadt ook weinig bekommering voor de *Cumins*. Het hoofdt van het huis, dat zich tot bevelhebber van het Schotſche leger hadt opgeworpen, hadt zich aan zyn ongelukkig noodlot overgegeven, en met zulk eene oprechtigheit aan den overwinnaar onderworpen, dat 'er de minſte ſchyn niet overbleef, dat hy hem een nieuwen oorlog wilde aandoen.

Echter wordt 'er gezegt, dat het door de vereeniging van deze twee huizen was, die reets aan malkander vermaagtſchapt waren, en zich nog naauwer door het belang van hunne vryheit of eerampten verbonden, dat de zamenzwering, die *Eduard*, of wel zyn opvolger, de kroon van Engelandt deedt verliezen, wierdt geſmeed. Het is waar, dat anderen *Cumin* in dit ontwerp niet vermengen, en van hem niet anders ſpreken dan van een eerlyk man, die zynen eedt, aan den koning van Engelandt gedaan, wilde nakomen, en die hem miſſchien kennis gaf van zyne gedachten over het voornemen van *Bruze*, zonder daar deel aan te hebben. Hoe het zy, het is zeker, dat de laatſte hem verdacht hieldt van het te hebben ontdekt, en hy doorſtak hem in de kerk der graauwe monniken van Dumfreis, daar hy hem ging zoeken, om hem te vermoorden.

Zyne aanhangers †, die van deze uitvoering ſpreken als van eene ſchone, of ten minſte onſchuldige daadt, die in haar zelve niets ſtrafbaar hadt, indien de moordt in de kerk niet was geſchied, zeggen, dat *Bruze* daar den aflaat van aan den paus hadt laten verzoeken, en dat de paus zich haaſtte met hem den zelven toe te zenden. Daar zyn nochtans andere ſchryvers ‡, die ganſch anders ſpreken. Zy zeggen, dat de paus *Bruze* en zyne medeſtanders, als ſchuldig aan den moordt van *Cumin*, in den ban ſloeg, en zy brengen de bul van den ban by, die aan den aartsbiſſchop van Kantelberg was gezonden; eene bul, die den paus meer tot eere ſtrekt, dan de vergeving van zulk een voorbedachten moordt.

† De Vader *Orleans*.

‡ *Brady*.

Dit waren de trappen, langs welke *Robert Bruze* op den Schotſchen troon klom. Hy nam daar bezit van by het leven van *Eduard*: maar deze laatſte kwam den zelven weder eiſchen; verſloeg den nieuwen koning; joeg hem als een wild beeſt in de boſſchen, en oordeelde, dat hy nu voor de vierde maal Schotlandt onder zyne gehoorzaamheit zou gebragt hebben. Hy zag echter in het volgende jaar *Bruze* wederom te voorſchyn komen; zich nieuwe vrienden en een nieuw leger maken, en hem nog eenmaal Schotlandt betwiſten. *Eduard* trok met zyne gewone vaardigheit tegen dezen trotſchen vyandt op, en mogelyk zou hy hem weder overwonnen hebben, indien de doodt hem aan Engelandt niet ontrukt, en hem een zoon, die Schotlandt weder onder de regering van zyne ingeborene prinſſen heeft laten keren, tot opvolgers gegeven hadt. Dit zyn de voorvallen, die wy nu

Robert Bruze neemt bezit van den Schotſchen troon.

1305. 1306. zullen gaan beſchouwen, en waar mede wy de roemruchtige regering van *Eduard* zullen eindigen.

Hy wordt te Scone gekroont.

De doodt van *Cumin* liet *Bruze* niet toe langer te veinzen. Hy kon geen andere zyde kiezen dan uit het eilandt van Groot-Britannië te vertrekken, of naar Schotlandt te gaan, en aldaar zyn voornemen, om bezit van den troon te nemen, uitvoeren. Hy kon niets ſtouter ondernemen, en de uitkomſt deedt zien, dat hy niets met meerder zekerheit kon aangaan. Hy was daar zo haaſt niet aangekomen, of hy zag de meeſte heeren van het landt by zich komen, die hem naar Scone geleidden, dat vermaarde kloofter, daar de ongelukkige ſtoel, op welken de koningen wierden gekroont, bewaart wierdt. Hoewel *Eduard* den zelven tien jaren te voren * te Weſtmunſter hadt laten brengen, wilde hy ter plaatſe, daar de zelve zo lang was bewaart geweeſt, gekroont zyn, als of hy geloofde, of anderen wilde doen geloven, dat het noodlot van het ryk daar aan was vaſt gehecht, en dat hy daar op het voorteken van zyne regering nemende, niet ongelukkig zou kunnen zyn. Twee biſſchoppen en een abt kroonden hem in de tegenwoordigheit van vele graven, baronnen, en eene grote menigte volks van allerlei ſtaat, die het tot zien van deze kroninge van alle plaatſen des ryks waren toegelopen.

* Zie fol. 487 en 492.

Eduard zendt den grave van Pembroke tegen hem.

Eduard ſcheen daar niet verwondert over, het zy hy zynen tegenſtrever verachtte, het zy hy altydt tegen de Schotten was voorſpoedig geweeſt; hy hieldt zich zo verzekert van de overwinning van dezen laatſten opſtandt, als hy van den voorgaanden was geweeſt. Nochtans wilde hy niets verzuimen; en wetende van wat belang het is zynen vyandt voor te komen, deedt hy met allen ſpoedt een ſchoon leger onder het bevel van *Omer* van Valence, graaf van Pembroke, tegen hem trekken, terwyl hy hem met verſch volk zelf zou komen onderſteunen.

Onderſtandt, genaamt hulp der ridderſchap.

Ganſch Engelandt ſtondt hem tot dezen oorlog, en ten hulpe der ridderſchap van den jongen prins een vrywilligen onderſtandt toe, volgens eene gewoonte, die langen tydt in het ryk hadt ſtandt gegrepen, en mogelyk door *Willem* den Veroveraar uit Normandie was overgebragt. Dit was de laatſte onderſtandt, die aan *Eduard* wierdt gegeven, en men telt 'er niet meer dan veertien, of vyftien, gedurende eene regering van by de zes en dertig jaren, die byna nooit zonder oorlog is geweeſt. Eenige van deze onderſtanden beſtonden in den dertigſten, andere in den vyftienden, ook wel in den tienden penning van de goederen der wereldlyken en geeſtelyken. Men hoorde geen tegenſpreken tegen het heffen van deze onderſtanden, om dat *Eduard* de zelve nooit gebruikte dan tot het welzyn en de eer van de natie.

Eduard ſlaat den prins van Walles met nog drie honderd anderen tot ridders.

Hy gaf aan zynen veldoverſte tot algemene ſtedehouders Mylord *Clifford*, en Mylord *Perzy*, en hy wilde, dat zyn zoon, de prins van Walles, zynen eerſten dienſt onder deze heeren, vol ondervinding, zou doen; en om meer luiſter aan zynen eerſten veldtocht te geven, ſloeg hy hem ridder, en beſchonk met het zelve eerteken drie honderd jonge edellieden, die hy uit de eerſte adelyke huizen van Engelandt uitzocht, aan welke hy de klederen en de verſierſelen, tot de orde behorende, gaf †. Voorts moet men deze orde niet vermengen met die van den kouſſebandt, daar *Eduard* de III de inſteller van was *. Deze zweemde naar die van ouds zo vermaarde ridderorde, die de koningen van Engelandt van langen tydt af, en met meerder plegtigheit dan andere vorſten, aan de genen, die in dapperheit uitblonken, verleenden. De koning deedt deze drie honderd ridders zweren, dat zy de doodt van *Cumin* door die van zyne moordenaars zouden wreken, en hy zwoer zelf, dat hy de wapenen niet zou nederleggen voor dat hy hem hadt gewroken, daar hy, volgens het zeggen van den ſchryver †, byvoegde, dat indien hy in den ſlag, die gegeven ſtondt te worden, kwam te blyven, zonder zyn voornemen volbragt te hebben, hy de uitvoering daar van aan zynen zone, den jongen prins, beval, aan wien hy belaſtte, zyn ligchaam voor aan het hoofdt van het leger te voeren, en het zelve niet ter aarde te beſtellen, voor dat hy de moordenaars en den overweldiger hadt geſtraft.

† Een draagbandt met een purper kleedt, met goudt en zyde geboort. Zie *S. Daniël.*

* in het jaar 1342.

1306.

† *S. Daniël.*

Hy doedt hem zweren de doodt van *Cumin* te wreken.

Eenigen zeggen, dat de jonge prins en de drie honderd ridders in het leger van *Pembroke* niet aankwamen, dan na dat hy de Schotten op de vlucht hadt gedreven. Anderen zeggen, dat zy mede in den ſlag waren. Hoe het zy, daar zyn twee veldſlagen by het openen van den veldtocht in het Noorden van Schotlandt, alle beide zeer nadeelig aan den nieuwen Schotſchen koning, geweeſt. De eerſte maal wierdt hy te Melſen by St. Janstoren * geſlagen; maar hy week met het overſchot van het leger te rug, zo dat hy het ontkwam. Doch het was niet voor langen tydt. De vyanden, hunne overwinning vervolgende, ſneden hem den weg af, en ſloegen of verjoegen al het volk, dat hy weder byeen hadt verzamelt. Zy maakten ook eenige gevangenen, onder de welke zich twee biſſchoppen, te weten die van St. Andrews, en die van Glaſcow, en een abt, zynde die van Scone, bevonden, met harnaſſen onder hun geeſtelyk gewaadt. Zy wierden in verſcheide gevangenhuizen gezonden, en ſtrengelyk gehandelt, boven al de biſſchop van St. Andrew, dien men voor verrader en muitmaker uitmaakte, en in den toren van het kaſteel van Wincheſter met boeiens aan de voeten zette. Het is waarſchynlyk, dat het de drie geeſtelyken waren, die *Bruze* gekroont hadden, en die niet te vrede zynde met hem hunne genegenheit in eene plegtigheit, die met hunne bediening overeenkwam, betoont te hebben, de zelve nog wilden doen blyken in veldſlagen, daar hun ampt hen van moeſt afgekeert hebben.

Twee veldſlagen door *Bruze* verloren.

* of Perth.

De ongelukkige *Bruze* hadt veel moeite zich te bergen. De Engelſchen en de *Cumins*-gezinden, even gretig naar zyne doodt; de eerſten om hem over zyne overweldiging, gelyk zy zyne kroning noemden, te ſtraffen, en de anderen om den moordt, aan hunne nabeſtaanden begaan, te wreken, zochten hem overal, en vervolgden hem van plaats tot plaats. Het ſcheen als of hy niet op den troon was geklommen dan om daar afgebonſt te worden. Die by zyne kroning waren geweeſt, verlieten hem in zyn ongeluk. Dezo vrienden in voorſpoedt weigerden deel aan zyne rampen te nemen. Twee bleven hem alleen getrouw, en wilden zyn noodlot volgen. Deze waren Mylord *Hay* en Mylord *Lennox*. Met hen was het, dat hy, geen ſchuilplaats in de ſteden vindende, zich in de boſſchen begaf, zonder eenigen lyftocht, en zonder hoop van den zelven te bekomen, genoodzaakt zomtyds bladen van wilde vrucht dragende bomen te eeten, die deze woeſte plaatſen hem verſchaften. Daar wachtte hy met ſtandvaſtigheit zyn noodlot af, en indien men zyne aanhangers mag geloven, wanhoopte hy van zyne herſtelling niet.

Zyne vlucht in de boſſchen.

Hoe

1306. Hoe zeer hy als een verlaten zweefde, was zyn huisgezin nog ongelukkiger. Hy hadt drie broeders, die alle drie naar Londen wierden gezonden, daar zy als verraders wierden geſtraft. Zyne vrouw wierdt in den Tour gezet; zyne dochters wierden in het klooſter van Lindſey, en de gravin van Bucham, die mede by de kroning van *Bruze* tegenwoordig was geweeſt, in een kouwten pronk voor het volk gezet. De graaf van Athol, hoewel van het koninklyke bloedt van Schotlandt afkomſtig, wierdt met de zelve kleinachting gehandelt, en leedt in de gevangeniſſe van Londen alle ongemakken en ellenden van de ſnoodſte misdadigers. Daar was buiten twyffel een ſoort van wreedheit in deze ſtrafoefeningen. De Geſchiedenis verſchoont de zelve ook niet, dan om dat zy de zelve aanmerkt als ſcha-verhalingen van het vermoorden van *Cumin*, als eene ſtraf van de gedurige opſtanden der Schotten, en van de geweldenaryen van *Bruze*, en als een oploop van gramſchap, daar de menigvuldige aanſlagen, die men ſlag op ſlag hadt ondernomen, *Eduard* toe vervoert hadden, die anders van natuur een vyandt van wreedheit was.

Al zyn huisgezin verachtelyk gehandelt.

Drie van zyne broeders gerecht.

1307. Hy was zo zeer verſtoort tegen de ſchuldigen, en byna tegen de ganſche natie, die zich voor den koning hadt verklaart, onaangezien den laatſten eedt, dien zy hem hadden gedaan, en van de regering, die zy zelf onder zyn gezag hadden opgerecht, dat hy voornam, door den ſchrik der wapenen te dwingen die hy te vergeeffch hadt getracht door zachtheit en door weldaden te winnen. De graaf van Pembroke hadt den veldtocht van het jaar 1306 gedaan; hy wilde dien van het volgende jaar zelf doen, en een einde maken van de wraak, of verovering, die zyn ſtedehouder zo gelukkig hadt begonnen.

Behalven dat wierdt hy daar toe gedwongen door een opſtandt, daar de ganſche wereldt over verſtomt was. In den ſtaat, waar in wy den vluchtenden koning hebben vertoont, zwervende in boſſchen, en niet wetende waar zich te bergen, om het vervolgen van zyne wakende vyanden te ontgaan; zomtyds geen ander onderhoudt dan dat der wilde beeſten hebbende; zonder eenige plaats, die in zyn belang wilde treden; zonder vrienden, die zich dorſten openbaren, was 'er de minſte waarſchynlykheit niet tot zyne herſtellinge. De zelve gebeurde echter, en op eene wyze, die nog verwonderlyker was, dan de middelen, die hy in het werk ſtelde, tot dat einde onvoegzaam ſchenen.

Gelukkige omkeering ten voordeele van *Bruze*.

Niet langer in de boſſchen kunnende leven, en niet wetende waar te vluchten, kwam hem in gedachten, dat hy in een der eilanden Hebrides * een vriendt hadt, daar hy en zyn geluk, en zyn leven aan mogt vertrouwen. Hy beſloot hem te gaan zien, en hy was gelukkig genoeg om een getrouw ſtuurman te vinden, die hem aan het eilandt bragt, daar deze vriendt woonde. Aldaar was het, dat hy met dezen edelmoedigen en verſtandigen man alles overleide; het ſtout voornemen, om weder in Schotlandt te verſchynen, nam, om nog eens een proef van zyn noodlot te nemen, den troon weder zien te beklimmen, of in deze kloekmoedige onderneming te ſneuvelen. Tot uitvoering van dit werk hadt hy niet dan zynen degen en een handt vol brave mannen, die zyn vriendt hem bezorgde, en met deze ongelyke macht onderwondt hy op nieuw tegen een gelukkig en machtig koning, die hem meer dan eens hadt overwonnen, een kans te wagen.

* of Ebudes, of Weſteries, Schotſche eilanden.

Hy komt

Zyn beſluit genomen hebbende ging hy met dit klein getal volks ſcheep; trok over het meir Dumbarton, en kwam in de provincie van Carrike aan, daar het geluk, dat zich ſcheen naar zyn kant te wenden, niet alleen zyne landing, maar ook zyne onderneming tegen een kaſteel, daar hy zich meeſter van maakte, begunſtigde. De tyding van dit voorval verſpreidde zich overal, en de faam het zelve, gelyk het gemeenlyk geſchiedt, vergroot hebbende, ſtrooide men uit, dat de verloſſer wedergekomen was, met een gelukkiger lot dan hy te voren hadt geproeft, en met eene macht, die ſterk genoeg was om zyn ryk weder te verkrygen. Men ſlaat ligt geloof aan het gene men wenſcht. De Schotten wierden daar van overtuigt, en de genen, die hem na zyne ballingſchap hadden begeven, kwamen met menigte hem hunnen dienſt aanbieden, wanneer zy zagen, dat het geluk hem weder diende, en hem in ſtaat bragt, om nevens hen het juk der Engelſchen, dat hen altydt onverdraaglyk was, af te werpen.

1307. weder in Schotlandt.

Toeloop der Schotten tot hem.

Toen was het, dat hy zich met een leger zag, beſtandig genoeg om in het veldt te verſchynen. Maar om zich niet ontydig met een overwinnend vyandt in te wikkelen, beſloot hy daar in langzaam te werk te gaan, en niet verder in het Zuiden van Schotlandt, daar de Engelſchen hunne beſte troepen hadden, in te dringen, vooraleer hy die van het Noorder gedeelte onder zyne gehoorzaamheit hadt wedergebragt. Dus kwam hy deels te water, en deels te lande in de provincie van Murray, en overviel de ſterke ſtadt Invernes, welker verovering het bemachtigen van de ganſche provincie en van andere plaatſen, in het Noorden van het ryk gelegen, gemakkelyk maakte.

Dit aldus uitgevoert hebbende kwam hy weder naar het Zuiden, en trok door de provincie van Kyle, om Ayre te belegeren. De graaf van Pembroke wilde het hem beletten; maar hy wierdt geſlagen, en drie dagen daar na hadt de graaf van Gloceſter het zelve lot, gedwongen zynde zich in Ayre te bergen, daar de overwinnaar hem ging belegeren. Zyn geluk liep daar te rug, even als of het hem hadt willen verlaten. De Engelſchen kwamen om de plaats te ontzett e, en dwongen hem de belegering op te breken: zelfs vervolgden zy hem, na dat zy zyn leger in verwarring hadden gebragt, en noodzaakten hem voor de twede maal in de boſſchen en bergen te vluchten.

Hy ſlaat den graave van Pembroke.

In dezen tydt was *Eduard* te Carliſle gekomen, daar hy een machtig leger hadt vergadert. Hy deedt den optocht tegen den 15 July afkondigen. Daar was geen de minſte gedachten, dat *Bruze*, die door de Engelſchen geſlagen was, en zich niet dorſt in het veldt vertrouwen, hen zou durven tegenſtaan, als zy door het koninklyke leger zouden verſterkt zyn, noch aan een dapper en gelukkig koning, die het zelve in perſoon geboodt, en altydt overwinnaar was geweeſt, zouden kunnen ontvluchten. Om zyne droefheit nog te vermeerderen wierdt *Bruze* ziek. Toen dacht men, dat het met alle zyne ondernemingen en die der Schotten zou gedaan zyn.

Eduard trekt op.

Bruze wordt ziek.

De Voorzienigheit hadt het anders beſloten: *Eduard*, gereed om te paardt te klimmen, en de laatſte handt aan de overwinninge van Schotlandt te leggen, en voor de vierde maal over het zelve te zegepralen, wierdt zelf ziek; en terwyl de geen, die hem deze kroon betwiſtte, gezond wierdt, en hoop kreeg, zag hy de zyne verzwakken, en verloor ten laatſte zyn leven.

Bruze wordt beter.

Hy

1307. Hy hadt den prins *Eduard*, zynen zoon, weder naar Engelandt gezonden, om zyn huwelyk met de princeſſe van Vrankryk te voltrekken. Eenigen * zeggen, dat de jonge prins by zyne doodt niet tegenwoordig was: maar anderen † verzekeren, dat hy hem boden zondt, om hem weder te doen keren, en hem tot zyn bedt doende naderen ſchone leſſen gaf. Hy vermaande hem de deugden, die een koning zo bemind maken, zorgvuldig te betrachten, boven al de barmhertigheit, de gerechtigheit, en de trouw, zonder welke hy niet gelukkig kan zyn, noch met roem regeren. Hy beval hem zyne ſchoonmoeder, de koninginne weduwe, en zyne twee broeders, geſproten uit dit twede huwelyk, waar van de eene ‡ graaf van Nortfolk en grootmaarſchalk van Engelandt, en de andere * graaf van Kent was.

Doodt van *Eduard*.

* *Brady, S. Daniel, Tyrrel.*

† *Stow*, en vele anderen.

Schone leſſen, die hy aan zynen zone geeft.

‡ *Thomas* van Brotheron, aldus van zyne geboorteplaats bygenaamt.

* *Edmond* van Woodſtok.

Daar na ging hy over tot eenige byzondere leerzame onderwyzingen omtrent zyn gedrag, en de perſonen, die hy tot zyne vertrouwelingen moeſt maken, en verboodt hem, op ſtraffe van zyne vervloekingen, den verderffelyken *Pieter Gaveſton*, dien hy kort te voren uit Engelandt hadt gebannen, daar onder te begrypen, om dat hy den jongen prins bedorf, en hem nooit omtrent hem, noch het ryk te laten komen (a). Hy eindigde zyne reden met twee zaken, die de doodt hem hadt belet te volbrengen, waar van hy de uitvoering aan zynen opvolger beval. De eene was de tocht naar het Heilige Landt, tot welkers uitvoering hy hem twee en dertig duizend ponden Sterlings naliet, die hy tot het onderhoudt van honderd edellieden (b) hadt geſchikt, die hy wilde dat men in zyn plaats zou zenden, verbiedende den prins daar een ander gebruik van te maken, op ſtraffe van zynen vloek (c). De andere zaak, die hy hem beval, was, dat hy al, wat hem mogelyk was, zou in het werk ſtellen, om Schotlandt te veroveren, en dat hy niet moeſt denken om zich koning van Engelandt te laten kronen, voor dat hy zich in het vreedzame bezit van het Schotſche ryk bevondt. Hy zag het zelve niet alleen aan als zyn wingeweſt, maar ook als een ryk, waar toe hy door de ganſche natie was verkoren. Hy ſprak ook van *Bruze* als van een overweldiger, die hem den troon betwiſtte, met overtuiging: dat hy zo wel het recht, als de macht, aan zyne zyde hadt. *Voleinde, myn zoon*, zeide hy tegen den jongen prins, *de overige wederſpannige Schotten te onder te brengen, die tegen hunnen wettigen oppervorſt opſtaan; gaa ſtoutmoedig heen; laat myne beenderen voor u heen dragen, welker gezicht deze oproermakers niet zullen kunnen verdragen.*

Twee zaken, die hy hem boven al beval.

Hy beveelt hem zyne beenderen voor het legêr, als hy ten ſtryde gaat, te dragen

Eenigen willen, dat hy deze bevelen aan den prins voor zyne ziekte gaf, en wel toen hy nog in volkome gezondheit was; maar uit een voorgevoel van zyne doodt. Allen komen zy in dezen laatſten wille van den koning overeen, die eenige overeenkomſt heeft met dien van den vermaarden *Ziſca*, veldoverſte der Bohemers, die zo vele overwinningen op den keizer *Sigiſmundus* in de XV eeuwe behaalde. Wy zullen niet onderzoeken, of zodanige bevelen niet al te veel ydelheit voor een ſtervenden Chriſten heldt in zich bevatten: de eigenliefde is den menſch zo natuurlyk, dat hy de zelve in de uure des doods zelfs niet kan afleggen. Het is genoeg om *Eduard* te rechtvaardigen, of te verſchoonen, hoewel zyne vyanden het tegendeel zeggen, dat hy zeer Chriſtelyk is geſtorven, waar van hy ſchone blyken in de leſſen aan zynen zone, om zyne nabeſtaanden in waarde te houden; gerechtigheit omtrent zyne onderdanen te oeffenen, en trouw omtrent zyne bondgenoten, en zelfs omtrent zyne vyanden, te houden, heeft gegeven; daar men de bevelen nog kan byvoegen, die hy hem naliet om zyne geloſte tot den tocht naar het Heilige Landt, dien hy zelf niet hadt kunnen uitvoeren, te volbrengen. Zelfs zyn 'er ſchryvers, die zeggen, dat hy hem hadt bevolen zyn hert daar naar toe te brengen, om het in den tempel of de kapelle der Criſtenen te Jeruzalem te begraven (a).

Zyn Chriſtelyk gevoelen.

Eduard ſtierf den 7 July in het ſtedeke Borg *, hebbende, niettegenſtaande zyne ziekte, aan het hoofdt van zyn leger, Carlile verlaten, om tegen de zamengezworene Schotten op te trekken. Zyne ziekte nam toe, en noodzaakte hem ſtil te blyven leggen. Weinig dagen daar na kwam hy te ſterven, in den ouderdom van acht en zestig jaren, hebbende omtrent vyf en dertig jaren † den troon met een altoos voordeelig geluk bekleed. De oorlogen, daar hy mede belemmert was, gaven hem meer roem dan moeite; overwinnaar van die van Walles en van Schotlandt; min gelukkig tegen de Franſchen: doch hen echter in roem en geluk geëvenaart, dwingende hen Guiënne en de aangrenzende provincien, die zy te vergeeſſch tot verſcheide malen hadden getracht van hem te overweldigen, in ruſt te laten.

* of Burg, op het Schotſche eilandt Barra.

† daar ſcheelden vier maanden en negen dagen aan.

Zyn lof.

Volgens het getuigenis van alle ſchryvers, uitgenomen de Schotſche, die zich over zyne overwinningen door laſteringen wreken, was hy een groot vorſt, een groot veldoverſte, een groot ſtaatsman, een goed koning, een goed meeſter, een goed vriendt, een goede vader, en een trouwe bondgenoot. By eene ongemene dapperheit voegde hy eene grote bekwaamheit. Hy was wel ſtaatzuchtig; maar hy wiſt zich te matigen, en gaf meer voorbeelden van barmhertigheit en mildheit dan van ſtrengheit en gierigheit.

Zyne gebreken.

Men kan nochtans het bloedt, gedurende zyne regeringe geſtort, inzonderheit dat van den prinſe van Walles, en dat van de *Bruzen* en hunne aanhangers niet verſchonen. De veiligheit van den Staat vereiſchte mogelyk de doodt der eerſten, en de wraak van den moordt van *Cumin* verſchoont miſſchien de ſcha-verhaling, die hy op de anderen behaalde. Maar het is altydt beter, de ongelyken te vergeven dan te ſtraffen.

De geſchiktheit zyner zeden.

Men pryſt ook nog de welgeſchiktheit van zyn levensgedrag en de zuiverheit zyner zeden. Weinig van zyne voorzaten hadden zwarigheit gemaakt hunne huwelykstrouw te overtreden. Hy behieldt de zelve voor zyne twee koninginnen, die hy de eene na de andere heeft getrouwt, na dat het afſterven van de eerſte, daar hy langen tydt over ontroofbaar was, hem hadt toegelaten een twede huwelyk aan te gaan: weshalven hy niet, gelyk anderen, natuurlyke, maar wettige kinderen in zyn huis naliet. Hy hadt

Zyne kinderen.

(a) De koning hadt zynen zone verplicht, hem onder eede te beloven, dezen verderffelyken jongman nooit weder te rug te roepen, en *Gaveſton* mede laten zweren, dat hy nooit weder een voet in het koninkryk zou zetten, onder welk beding hy hem voor zyn leven eene jaarlykſche wedde van honderd marken uit de inkomſten van Guiënne aanwees. *Zie Acta Publ. Tom. II, fol.* 1043. Doch hoe ſlecht deze eedt door beide is onderhouden tot verderf van *Eduard* den II, en ten nadeele van zyn koninkryk en onderdanen, zal de Lezer, met het einde van dezen gunſteling, in de volgende regering zien.

(b) Anderen zeggen honderd en veertig.

(c) Anderen verhalen, dat *Eduard* deze twee en dertig duizend ponden Sterlings tot onderhoudt van het Heilige graf ſchikte, en zynen zone alleen beval, de zelve, met zyn hert, na zyn overlyden daar heen te zenden.

(a) Zie het geen wy in onze laatſt- voorgaande aantekening gezegt hebben.

1307. hadt by *Eleonora* van Castilië drie prinssen, die voor hem zyn gestorven (a), nevens een vierden, die hem met den naam van *Eduard* den II opvolgde, behalven nog zes dochters, waar van twee in de wieg stierven; de derde wierdt eene geestelyke dochter, en de drie andere zyn getrouwt (b). Hy hadt van *Margareta* van Vrankryk twee prinssen, genaamt *Thomas* van Brotherton, die, als boven reets gezegt is, graaf van Nortfolk en grootmaarschalk van Engelandt was, en *Edmond* van Woodstok, die graaf wierdt van Kent (c). De afkomelingschap van deze prinssen heeft niet lang geduurt. Het was *Eduard* de II, wiens nakomelingen nog twee eeuwen in het mannelyk oir van dat doorluchtig bloedt der *Plantagenieten*, waar van *Henrik* de II de oorspronkelyke stam was, hebben gebloeit.

Voor dat wy het leven van den nieuwen koning beschryven, gaan wy over tot het algemeen verhaal, dat wy by de regering van *Jan* Zonderlandt, in het jaar 1216, hebben gelaten, waar van wy nu het vervolg zullen by de handt vatten tot op *Eduard* den II. In dezen tydkring van omtrent honderd jaren zullen wy Schotlandt onder Engelandt zien gebragt; Ierlandt te vergeessch door de hulp van hunne kleine koningies getracht hebbende het juk af te werpen. Het Oosterssche keizerryk zullen wy van de Latynen tot de Grieken zien overgaan, bezeten zynde door de *Paleologen*, doch altydt tot zyn einde lopende tot dat *Otthoman* kwam, en hen Bithynië ontnam, van waar zyne opvolgers zich tot aan de oevers van de Zwarte zee uitstrekten, en eindelyk Constantinopel wegnamen. Wy zullen dat van het Westen uit het huis van Zwaben, daar het byna erffelyk in was, beurt om beurt in andere huizen zien overgaan, tot dat het eindelyk in dat van Oostenryk is vastgestelt. Wy zullen het ryk van Jeruzalem weder met dat van Sicilië vereenigt zien door de nakomelingen van het huis van Zwaben, die Sicilië van de Normandsche prinssen hadden veroverd, en die daar door die van Arragon weder wierden uit gejaagt, en zich daar tot nadeel van de Franschen staande hielden, die zy in de zogenaamde Siciliaansche Vesper vermoordden. Wy zullen het Franssche ryk zyne grootheit zien behouden, en dat van Arragon en Castilië zien vergroten door den ondergang der Moren. Wy zullen ten laatsten onder alle deze veranderingen den hoogmoedt en de

(a) Deze drie zonen van *Eduard* den I waren: *Jan*, die stierf voor zyne wederkomst uit het Heilige Landt; *Henrik*, ten huwelyk belooft aan de dochter des konings van Navarre, maar overleden voor dat het zelve kon voltrokken worden, en *Alphonsus*, gestorven in den jare 1284, zynde verlooft geweest aan de dochter van *Floris* den V, grave van Hollandt. *Acta Publ. Tom. II, fol.* 18 *en* 175.

(b) *Polydorus Vergilius* zegt, dat hy maar vyf dochters uit zyn eerste huwelyk heeft gehad, namentlyk: 1. *Eleonora*, verlooft aan *Alphonsus*, koning van Arragon; maar, deze vorst voor de voltrekking van het huwelyk gestorven zynde, getrouwt met *Henrik*, hertog van Bar 2. *Johanna*, ten huwelyk belooft aan *Hartman*, zoon van keizer *Rudolph* den I; maar, na het overlyden van dezen jongen prins voor dat zy door den echt verbonden waren, eerst uitgehuwelykt aan *Gilbert Clare*, grave van Glocester, en na des zelfs doodt hertrouwt met den grave van Mortemer. 3. *Margareta*, die ten man kreeg *Jan*, hertog van Brabandt. 4. *Elizabeth*, voor de eerste maal getrouwt met *Jan*, grave van Hollandt, zone van graaf *Floris* den V, en voor de twede maal met *Humfrey Bohun*, grave van Herford; en 5. *Maria*, welke het geestelyke kleedt aantrok. Andere schryvers tellen negen dochters op uit dit eerste huwelyk, en voegen by de voorgemelde vyf nog de volgende vier, alle ongetrouwt gestorven, namentlyk: *Berengella*, *Alix*, *Blanche* en *Beatrix*. Zie *Polyd. Vergil. lib. XVII. Du Chesne Hist. l. XV.* enz.

(c) Volgens *Polydorus Vergilius* hadt *Eduard* uit dit twede huwelyk ook eene dochter, genaamt *Margareta*, het

1216 en de volgende, tot 1307. dwingelandy der pauzen meer en meer zien aanwasschen, niet alleen ten aanzien van de kerk, maar ook ten aanzien van het tydelyke gezag der vorsten, en den hervormden Godsdienst byna uitgedooft. Droevige voorvallen, indien wy niet verzekert waren den zelven haast te zien zegepralen over alle zyne vyanden in de volgende eeuwen.

1216 tot 1249. Regering van *Alexander* den II, koning van Schotlandt. *Alexander* de II was maar negen jaren oud wanneer hy zynen vader *Willem* in het Schotsche ryk opvolgde. Zyne minderjarigheit was zonder beroeringen, en het overige van zyne regering dat tot het jaar 1249 duurde, was zonder oorlogen, ten minste van weinig belang. Hy nam Carlile * van *Henrik* den III: doch de vrede wierdt tusschen deze twee koningen gemaakt. *Alexander* trouwde met de zuster van *Henrik*, en gaf aan hem Carlile weder, en deze twee ryken leefden in een goed verstandt met malkander.

* in Cumberlandt. *Helinshead. Lesley. Buchanan.* enz.

Schotlandt was geen mindervriendt van Vrankryk, met het welke het de oude verbonden vernieuwde. Het hadt *Lodewyk* den VIII (a) in den oorlog tegen Engelandt geholpen, en het hielp wederom *Lodewyk* den IX in den oorlog, dien hy tegen den Sultan van Egypten hadt. Hy strafte die van Cathnes zeer streng * over het vermoorden van hunnen bisschop, genaamt *Adam*, welken zy onmenschelyk hadden omgebragt. Hy was niet te vrede met alleen de moordenaars te hebben gedood; maar hy strekte de straf tot op hunne kinderen uit. Hy benam hen wel het leven niet; maar door een vremde wyze van doen deedt hy hen ontmannen, niet willende, zeide hy, dat 'er eenig zaadt van zulk snood volk zou overblyven. Hy stierf kort daar na, latende zynen zoon, van den zelven naam, tot opvolger, en die, gelyk als hy, byna uit de wieg op den troon klom.

* in het Noorden van Schotlandt.

1249 en de volgende, tot 1283. Regering van *Alexander* den III. Hunne regering was ook de zelve. De minderjarigheit van *Alexander* den III was niet minder vreedzaam dan die van *Alexander* den II, en in het overige van zyne regering waren daar geen beroerten dan die door den opstandt van de *Cumins* waren veroorzaakt, byna zo haast gedooft, als ontstoken. Nochtans namen zy hem gevangen; maar de graaf van Monthet, hun opperhoofdt, door zyne eige vrouwe vergeven zynde, wierdt het eedgespan gebroken, en de koning bekwam daar door zyne vryheit weder, en de genade, die hy aan de oproerigen bewees, bragt hen weder tot hunnen plicht, en maakte, dat zy hem genegen waren.

Huwelyk van *Margareta* met den prins van Noorwegen. Daar was een oorlog van korten duur tegen *Achon*, koning van Noorwegen. De zelve eindigde door het huwelyk van zyne dochter *Margareta* met den zone van den Noorweegschen vorst. Uit dit huwelyk is de princes, van den zelven name als hare moeder, gesproten, welke de Schotten en de koning *Eduard* uit Noorwegen deden halen *, om haar met den prins *Eduard*, zoon des konings, te doen trouwen. Doch zy stierf op weg, en hare doodt was oorzaak van den Schotschen oorlog en van de vier veroveringen †, daar *Eduard* Schotlandt door bemachtigt heeft.

* Zie fol. 478. enz.

† hy bragt de vierde niet ten einde.

Buiten dat is 'er niets merkwaardigs in de regering van *Alexander* den III. Hy kocht van

welk eenige andere schryvers bevestigen, maar met dit onderscheidt, dat zy aan deze princesse den naam geven van *Eleonora*, daar by voegende, dat zy ten echt belooft was aan *Otho*, graaf van Burgundië, maar dat zy jong stiert, en het gesloten huwelyk dus geen voortgang hadt.

(a) Hy was nog niet koning van Vrankryk: want zyn vader was nog in het leven.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1249 tot 1283. Hy koopt de Hebridiſche eilanden van den koning van Noorwegen.

den koning van Noorwegen de Hebridiſche eilanden, die *Achon* van de Schotſche kroon hadt verovert, aan de welke de zelve, ſedert zy hunne eige koningen niet hadden, altoos hebben toebehoort.

Alexander de III hadt nog deze overeenkomſt met zynen vader *Alexander* den II, dat hy, gelyk hy, na eene regering van vier en dertig jaren ſtierf: maar, gelyk hy, liet hy geen zoon na om den troon na hem te beklimmen, waar door Schotlandt in grote verwarringe geraakte.

Doodt van *Alexander* den III. 1213 tot 1307.

Indien zyne doodt in het jaar 1283, gelyk de Schotſche ſchryvers zeggen, voorviel, dan moet de princes van Noorwegen, zyne kleindochter, en de vermoedelyke erfgenaam van de kroon, hem zeven jaren overleeft hebben, dewyl het in het jaar 1290 was, dat *Eduard* en de afgezanten van Schotlandt haar van haren vader in Noorwegen hebben laten verzoeken; echter maakt de Geſchiedenis van Schotlandt geen gewag van de zevenjarige koninklyke regering van deze jonge princeſſe. Zy ſpreken niet dan van aangeſtelde regenten gedurende het openſtaan van den troon.

En van de princeſſe van Nooorwegen, zyne kleindochter.

De aankomſt der jonge koninginne, reets van Noorwegen vertrokken, zou deze regeringswyze hebben doen eindigen, en de twee ryken vereenigt; maar hun noodlot ſtelde zich daar tegen: de jonge koningin ſtierf voor hare aankomſt, en de koning *Eduard* de I, Schotlandt met zyne kroon, door het huwelyk van zynen zone met de erfdochter, niet hebbende kunnen vereenigen, wilde het daar echter door macht van wapenen en het recht der overwinninge aan voegen.

* of *Balliol.*

Hy vondt van te voren goed, dat *Jan Bailleul* *, een der mededingers, die naar de koninklyke waardigheit ſtonden, den troon beklom, mits hem hulde daar van doende, en hem voor zynen leenman erkennende. *Bailleul* ſchaamde zich over deze ſlaverny, en wilde zich daar van ontſlaan. Hy hadt noch geluk, noch moeds genoeg, om daar toe te komen; en van de eene verſlaafdheit in de andere vallende wierdt hy te gelyk van zyne kroon en vryheit ontbloot. Hy ſtondt van de eerſte af, en verkreeg de twede niet dan met afſtandt van Schotlandt voor altoos te doen, en in zyn vaderlandt te gaan ſterven. Hy was van geboorte uit Normandié, en het was in het huis van Chateau-Gallard, naby d'Andely, dat hy zyne dagen eindigde.

Bailleul; zyn afkomſt, zyn afſtandt, en wederkeren in zyn landt

* *Lesley.*

De ſchryver, die deze omſtandigheden verhaalt *, zegt ook, dat hy heer van Harkourt en van Damville was. Wy laten aan die den naam van *Bailleul* in Vrankryk dragen den oorſpronk van hun huis en de kentekenen van hunne oude heerlykheden opzoeken.

* Zie fol 503. *Halinshed. Stanyhurſt.* enz.

Wy hebben Schotlandt worſtelende met Engelandt, en het geluk van zynen nieuwen koning *Bruze* in ſtrydt met *Eduard* gelaten *: de doodt van den laatſten deedt het gezag van den anderen weder opgaan: doch wy zullen deze veranderingen niet zien, dan in het begin van de regering van *Eduard* den II, en als wy weder tot de Geſchiedeniſſe van Engelandt zullen komen.

1216 en de volgende. Vervolg der zaken van Ierlandt

De regering van dit ryk nam alle dagen toe over dat van Ierlandt, maar niets was bekwaam deze nieuwe onderdanen ten vollen tot gehoorzaamheit te brengen. De verovering door *Henrik* den II, de verdeeling van het landt, die hy vervolgens aan de voornaamſte heeren van zyn hof, de welke hem in dezen oorlog hadden geholpen, hadt uitgedeelt, de regeringswys, die hy in den Staat en de kerk, naar de wyze van Engelandt, hadt aangeſtelt, de ſterkten, die hy hadt laten bouwen, de bezettingen, die hy en zyne opvolgers in de ſteden onderhieldt, dit alles was niet machtig om een volk, dat zyne gewoonten en vryheit lief hadt, gedwee te maken. Het maakte van tydt tot tydt aanſlagen om de zelve weder te bekomen. Alle de kleine koningen, die het landt voor de verovering hadden geregeert, waren nog niet vernietigt. Daar waren 'er nog eenige van overgebleven, welke de overwinnaars niet goed dachten hunne domeinen, noch zelfs den tytel van koning, dien zy altydt behielden, af te nemen, al waren zy leenmannen van de kroon van Engelandt, en onderhevig aan de opperbeſtierders, die het in dat eilandt zondt. Buiten dat waren 'er machtige huizen, die de overwinnaars nog niet hadden kunnen dwingen, en die zich altydt gereed hielden om in de eene of de andere party over te gaan, die dan eens in den eenen, en dan eens weder in den anderen hoek van dit eilandt, om zich van het juk der Engelſchen te ontſlaan, opwierpen. Maar deze laatſten raakten, gelyk wy in de huizen van *Lacy* en *Courcy*, onder de regering van *Jan*, hebben gezien, door hunne ſtaat- en yverzucht verdeelt. Onder *Henrik* den III en *Eduard* den I waren daar geen minder beroerten geweeſt. Echter onder alle deze voorvallen hieldt de regering van Engelandt zich ſtaande, de volkplantingen verſterkten zich, en de inboorlingen verloren van tydt tot tydt hun gezag. 1216 en de volgende.

De landvoogden, die *Henrik* de III op verſcheide tyden daar henen zondt, voerden alle den naam van Mylord opperrechter. Zodanig waren *Londoris*, aartsbiſſchop van Dublin, en *Maurits Fitz-Girald*, die zyn opvolger was.

1228. De prins *Eduard* heer van Ierlandt.

Het was ſtaande de regering van dezen laatſten, dat *Henrik* de III zynen zoon, prins *Eduard*, tot graaf van Cheſter en heer van Ierlandt verhief, en het was ook onder zulk een ervaren krygsoverſte, dat de jonge prins tegen de muitmakers van Walles zyne leerjaren doorbragt. *Fitz-Girald* kwam te Chepſton, in de provincie van Monmouth, op de grenzen van Walles, by hem, en van daar trokken zy te zamen tegen de vyanden, die zy verſcheide malen verſloegen. Na deze overwinningen zondt de prins *Fitz-Girald* weder naar Ierlandt, daar hy niet minder voordeel op *O-Donel* en op *O-Neal*, twee der voornaamſte hoofden, en de machtigſte heeren van het eilandt, zo wel als de onverzoenlykſte vyanden van de Engelſche natie, behaalde. De eerſte hadt het grootſte gedeelte van Ulſter weder verovert, en de volkplanting, die zich daar onder *Henrik* den II hadt nedergeſlagen, verjaagt. De landvoogdt herſtelde hen weder; verjoeg op zyn beurt den trotſchen *O-Donel*, en dwong hem zich te onderwerpen. *O-Neal* volgde zyn voorbeeldt, en na dat hy zich hadt onderworpen, verbondt hy zich nog aan de kroon van Engelandt, van welke hy erkende dat hy een leenman en onderdaan was, eene jaarlykſche ſchatting te betalen. 1252. 1253. Overwinninge van *Fitz-Girald.*

Sedert de doodt van *Fitz-Girald* was 'er niet dan verwarring. Drie landvoogden in minder dan negen jaren tyds volgden de een op den anderen tot den ridder *Deue*, die de vierde was. De beroerten namen onder zyne regering toe, en het jaar 1265 zag de bloedige oorlogen tuſſchen de *Bourgs* en de *Giralds*, zonder dat het in de macht van den landvoogdt was daar in te voorzien. 1253 en de volgende, tot 1261. Vyandelykheden in Ierlandt gepleegt.

In de volgende jaren waren 'er drie landvoogden, waar van de derde, Mylord *Audley*, in het jaar 1272 door een val van zyn paardt ſtierf. De vyandlykheden bleven nog al duren, en daar liep geen jaar voorby zonder invallen, zo wel van den

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1265. den eenen, als van den anderen kant te doen, en eenige ſterkten of door de wapenen van de Ierlanders, of door die der Engelſchen in te nemen.

1268 en de volgende, tot 1272. Het zou verdrietig zyn de regering van alle de nieuwe landvoogden, die de een op den anderen zyn gevolgt, gelyk ook alle de kleine oorlogen, die verſchcide partyen ſederdt de doodt van koning *Henrik* den III hebben gehad, te verhalen. Wat den roem van zynen opvolger en den ſchrik van zyne wapenen, die gemakkelyk van het eene eilandt tot het andere overging, ook geweeſt zy, de Ierlanders lieten niet na vele bewegingen te maken, willende hunne naburen, het trotſche volk van Walles, navolgen: doch zy waren niet min ongelukkig.

1272 en de volgende, tot 1290. 1276. In het jaar 1276 verwoeſtten zy de domeinen van de ridders van St. Jan van Jeruzalem, en namen den overſte en verſcheide geeſtelyken gevangen.

1277. Mylord *Clare* wreekte zich daar over in het volgende jaar op *O-Brian*, een van hunne kleine koningen, die hy in den ſlag doodde. Maar deze ondernemingen verrecht hebbende viel hy in eene hinderlage, daar hy niet, voor dat hy gyſelaars voor zyn losgeldt hadt gegeven, uit raakte, en hy kon het veroveren van Rozekome, hoofdſtadt van de provincie van den zelven naam, gelegen in Connacië, niet beletten.

1278. Een van hunne prinſſen, dien de Geſchiedenis *Cathgur O-Conthir*, of *O-Connor*, noemt, voerde den tytel van koning van dat gedeelte van Ierlandt. *Mak-Dermot*, afkomſtig van de oude koningen van Linſter, was altydt van vader tot zone zyn vyandt geweeſt. Wy hebben den onverzoenlyken haat tuſſchen deze twee huizen gezien, die niet weinig hielp tot den opſtandt, onder *Henrik* den II voorgevallen *, zulk eene menigte van jaren kon dezen haat niet uitdoven. *Dermot* ſchepte vermaak in het bloedvergieten van den vyandt van zyn huis. Hy gaf ter zelver tydt blyken aan de Engelſchen, dat hy in hunne belangen was, en het woordt, dat zyn voorganger hem hadt gegeven, wilde nakomen: want zo veel als een van deze huizen genegenheit voor de Engelſchen betoonde, zo veel bewees hen het andere zyne vyandſchap.

Haat van *O-Connor* en *Dermot*.

* Zie fol. 383 enz.

1290. Overwinning der Ierlanders op de Engelſchen. † Naderhandt genoemt hetgraafſchap des konings en der koninginne onder *Philips* en *Maria*. Wy gaan ſpoedig over alle deze van weinig belang zynde voorvallen, en wy komen tot het jaar 1290, dat voor de Engelſchen zeer rampſpoedig was door het verlies van het graafſchap van Offali †, dat zy aan de vyanden, na veel volks in verſcheide aanvallen verloren te hebben, moeſten overgeven. De overige behielden zich niet dan door de vlucht. Zy wierden nog in het zelve jaar door *Mak-Coghlan* geſlagen, die het kleine leger van Mylord *Bourg* verſloeg, en den koning van Meath, *O-Molaghlin*, die een vriendt van den landvoogdt was, doodde.

Domeinen van den Schotſchen koning in Ierlandt. In dit jaar deedt *Jan Bailleul*, op nieuw tot de Schotſche kroon geroepen, hulde aan *Eduard* den I van de landen, die de Schotſche kroon in Ierlandt bezat, gelyk hy reets van de Schotſche kroon zelf hadt gedaan. Het was in handen van den opperrechter, Mylord *Veſci*, dat hy de onderwerping van de Ierlandſche domeinen deedt.

In het jaar 1294 rees tuſſchen den landvoogdt en Mylord *Fitz-Girald*, graaf van Kildare, een geſchil, dat ganſch Ierlandt ſcheen in oproer te zullen brengen. Het ontzag, dat de een en de ander voor *Eduard* hadt, belette, dat zy tot geen openbaren oorlog kwamen. De Geſchiedenis geeft ons een byzonder teken van de genegenheit, die de Engelſchen al zo wel als de ingeboornen in Ierlandt voor hem hadden. In hunne plegtelykſte verbindteniſſen zwoeren zy by de Handt van *Eduard*, dat een onverbrekelyke eedt onder hen was. Aldus betuigde de graaf van Kildare, dat hy onſchuldig aan het hoogverraadt was, daar *Veſci* hem mede beſchuldigde. Maar deze laatſte hem niet willende geloven, vertrok naar Engelandt, en bragt zyne beſchuldiging voor des konings rechtbank. De beſchuldigde volgde hem, en in plaats van in geding te raken, daagde hy zyhen aanklager uit tot een tweegevecht, dat hy van zyn kant niet dorſt weigeren. *Eduard* ſtondt het toe, en maakte een ſtrydperk, daar de twee kampioenen hun geſchil door den degen zouden beſlechten. De graaf van Kildare verſcheen daar wel gewapend, betonende zyne onverduldigheit om tot den ſtrydt te komen: doch na langen tydt te vergeeſch gewacht te hebben kwam een wapendrager bekend maken, dat *Veſci* niet hadt durven komen, en zich ſcheep hadt begeven om naar Vrankryk te vertrekken. Door zyne vlucht wierdt de graaf van Kildare onſchuldig geoordeelt, aan wien de koning alle de domeinen, die de beſchuldiger in Ierlandt bezat, gaf, om hem het ongelyk, dat hy hem hadt aangedaan, te vergoeden.

1294 en de volgende, tot 1299. Een byzondere eedt.

Tweegevecht tuſſchen den graave van Kildare en Mylord *Veſci*.

Dit was eene verdubbeling van macht en rykdom voor het huis van *Kildare*, reets zeer machtig, en naderhandt nog veel machtiger geworden. Het zelve begon verdacht te worden, gelyk wy hier na zullen verhalen †, en het mistrouwen, dat *Henrik* de VII en *Henrik* de VIII van het zelve opvatten, was oorzaak van des zelfs val, waar van het zich onder de regering en gunſt van *Maria* zocht te herſtellen *. De afkomſt van dit huis was uit Italië, uit de ſtadt Florence, van waar het naar Normandië en van daar naar Engelandt was vertrokken, alwaar het zich met de prinſſen van Walles en de doorluchtigſte Pairs van het ryk hadt vermaagſchapt. Het zelve vertrok niet naar Ierlandt dan in het jaar 1169, omtrent den tydt, dat *Henrik* de II het zelve bemachtigde, en het wierdt toen zo groot, dat het alle andere huizen als verdoofde. Zy wierden ook nayverig van het zelve, en indien men den Ierſchen ſchryver †, die zyne afkomſt aan zulk doorluchtig bloedt is verſchuldigt, mag geloven, hadt het geſtadig, het zy met de vyanden van het vaderlandt, het zy met zyne benyders en beſchuldigers, te ſtryden. Wy hebben de beſchuldiging gezien, die de eerſte graaf van Kildare tegen Mylord *Veſci* moeſt verdedigen; hy kwam daar met roem van af, maar op zyne wederkomſt uit Ierlandt raakte hy met Mylord *Bourg*, grave van Ulſter, overhoop, en dat krakeel koſtte veel bloedt: doch ten laatſte wierdt het door de bemiddeling van den opperrechter *Vogan* in het jaar 1298 bygelegt.

Macht van *Kildare*.

Oorſpronkelyk uit Italië.

† in de regering van *Henrik* den *VII* en *Henrik* den *VIII*, in het II Deel dezer Geſchiedeniſſe.

* Zie de regering van *Maria*, in het zelve Deel.

† *Giraldus Cambrenſis.*

In het volgende jaar zondt *Eduard* zyne afkondiging in Ierlandt om alle de heeren van het landt te bevelen, zelf in perſoon met het volk, dat zy uit hoofde van het leenmanſchap verplicht waren te leveren, by hem in Schotlandt te komen, alwaar hy de krygstoeruſtingen, gelyk wy reets gezegt hebben, hadt gemaakt. Zy gehoorzaamden alle, en men zag aan het hooft van de ſoldaten, die zich in de jaren 1299, 1300 en 1301 by den koning voegden, de graven van Kildare en van Ulſter, Mylord *Buthler*, en vele andere hoofden van deze machtige huizen, die uit Engelandt in Ierlandt waren gaan wonen. Zy deden ook alle in dezen oorlog hun beſt, en waren mededeelgenoten van de overwinningen, die *Eduard* behaalde.

1299. 1300. 1301. De heeren, die uit Ierlandt in Schotlandt op de bevelen van *Eduard* kwamen.

1303. De graaf van Ulster bragt hem nog in het jaar 1303 nieuw volk aan, en de jaarboeken van Ierlandt zeggen ons, dat hy voor zyn vertrek drie en dertig ridders sloeg, om hen door dit teken van eere aan te zetten om in moedt uit te blinken, en aan de verwachting, die men van hen hadt, te voldoen, waar uit blykt, dat de koningen niet alleen, maar ook de bevelhebbers de ridderorde aan die zy de zelve waardig oordeelden konden geven, gelyk wy in het vervolg meer zullen zien.

Gestadige vyandelykheden. De vyandelykheden en het moorden begonnen weder in Ierlandt, en men zag gedurende de vier laatste jaren der regering van *Eduard* niet alleen de Engelschen tegen de Ieren, maar somtyds Engelschen tegen Engelschen, en Ieren tegen Ieren den haat der natiën, en somtyds dien der huizen en partyschappen, oeffenen. *O- Conghar*, koning van Offali, wierdt te Kabre * in het hof der Pairs door zyne vyanden gedood. De stadhouder, of stadvoogdt, van Vexford wierdt door het landvolk omgebragt. Het landschap van Offali wierdt nog eens met bloedt bemorst, en deze moordt wierdt een maandt daar na van den moordt van *Donald*, koning van Desmond, door eenen van zyn maagschap, gevolgt.

* in het graafschap Kildare.

De oorlog ontstak meest in het landt van Linster, alwaar ook veldslagen voorvielen. De oproerige Ieren verschenen gewapend. De Engelschen trokken hen van hunnen kant tegen, waar door twee bloedige veldslagen ontstonden. Men roemt by deze gelegenheit de bekwaamheit en dapperheit van den ridder *Thomas Mandeville*, die een paardt onder zich in den slag van Glinsel hadt verloren; de strydt was daar zeer hardnekkig: doch hy behieldt zyn klein leger door zyne stoutheit en goed beleidt.

1307. Het jaar 1307 was niet min moorddadig. De Engelschen van Connacië leden veel door de invallen der oproerigen, en deze laatsten maakten van den kant van Offali nog meer verwoestingen. Zy namen de steden in, en verbrandden de zelve; maar ten laatsten wierden zy door de wakkerheit van Mylord *Kildare* en Mylord *Buthler* beteugelt.

Kloosteren vermenigvuldigen. In het midden dezer oorlogen vermenigvuldigden de stichtingen van kloosters in dit eilandt, daar men van zou kunnen zeggen, dat *Paulus* van die van Athene zeide, dat zy al te yverig vooreen valschen Godsdienst waren, en eene onverzettelyke genegenheit voor het bygeloof hadden. De orde van de Franciskanen en die der Dominikanen, die in de XIII eeuwe eerst opkwamen, verspreidden zich haast overal, en vonden het volk genegen om hunne regelen op te volgen, of hen te verryken, waar door zy in korten tydt een oneindig getal van kloosters bekwamen. Daar waren reets die der Benediktynen, van de orde van Citeaux, en geestelyken, die zich Hermiten van den regel van *St. Augustinus* noemden, behalven de kanunniken van de zelve orde. Die van de Franciskanen wierdt in het jaar 1230 omtrent Dublin opgerecht, en die der Dominikanen in het jaar 1238 in de nabuurschap der zelve hoofdstadt van Ierlandt, zonder te spreken van de Tempeliers, noch van de ridders van de orde van St. Jan, die zich aldaar mede hadden nedergezet.

† Engelandt, Schotlandt en Ierlandt.

De Staten, overzee gelegen, waren in geen meerder rust dan de Britannische eilanden †. Wy hebben reets gezegt, dat het keizerryk van Constantinopel van de Latynen tot de Grieken ‡ was overgegaan, dat in het jaar 1261 gebeurde. *Boudewyn* de II, die het drie en dertig jaren hadt bezeten, wierdt daar van ontzet door *Michiël Paleologus*, die den bynaam van *Comnenus* uit het keizerlyk geslacht aannam, daar zyne moeder uit afkomstig was, en die den zelven aan zyn nageslacht overzette, tot dat *Mahometh* de II het van de kroon beroofde ‡.

‡ Zie fol. 386, 387.

1256. Het keizerryk van Constantinopel aan de Grieken overgegaan.

‡ in het jaar 1453. *Nicephorus. Petavius. Mezeray.*

Wy hebben ook gezegt, dat het Griekische ryk in drien was verdeelt; dat een gedeelte door de Latynen, die hunnen setel te Constantinopel overbragten, wierdt bezeten, en een ander gedeelte door een prins uit den bloede der *Comnenen*, die den zynen te Trebisonde hadt opgerecht, en het derde deel door *Theodorus Lascaris*, den eersten van dezen naam, die zyn verblyf te Niceen in Bithynië hadt. Deze laatste, die in het jaar 1222 gestorven was, hadt het keizerryk aan zynen zwager, *Johannes Ducas*, nagelaten, die in het jaar 1255 stierf. Tot opvolger hadt hy zynen zoon, die den naam van *Theodorus Lascaris*, zyn grootvader van moeders zyde, aannam, en niet meer dan vier jaren regeerde. Hy liet een minderjarigen zoon na, welken zyn wrede voogdt *Michiel Paleologus* van het ryk en het gezicht in het jaar 1261 beroofde, zich meester makende van den troon. Hy veroverde Constantinopel in het zelve jaar, dat hy door verraadt innam op den zelven tydt, als *Boudewyn*, die van daar was vertrokken, onder zeil was gegaan om eene plaats, aan de Zwarte zee gelegen, die hem weigerde te erkennen, te belegeren. Aldus vereenigde *Paleologus* weder met Constantinopel, de ware zitplaats des ryks, het geen *Theodorus Lascaris* van het Griekische ryk hadt bezeten. Maar Trebisonde behieldt altydt zyne vorsten, die zich zelven ook den naam van keizers gaven, en hun ryk eindigde niet dan met dat van de *Paleologen* en door de wapenen van den zelven overwinnaar. *Mahometh* de II, na dat hy Constantinopel hadt ingenomen, kon niet verdragen, dat 'er iets van een Christen keizer in Trebisonde overbleef, en begeerde alleen in het Oosten te regeren.

1222.
1255.
1259.
1269.

Paleologus vereenigt dat van Niceen met Constantinopel.

Keizerryk van Constantinopel en van Trebisonde.

Voor dat deze verandering voorviel, behielden Constantinopel en Trebisonde hunne kronen onafhankelyk de eene van de andere. Wy spreken niet dan van de eerste; want de twede is naauwlyks in de geschiedenissen bekend. *Boudewyn* de II, aan wien niet anders van het Griekische ryk dan het eilandt van Eubea, of Negropontus, overbleef, dat hy nog eenigen tydt behieldt, zocht eene schuilplaats by *Karel* van Vrankryk, welken paus *Clemens* de IV tot koning van Sicilië den 28 Juny des jaars 1266 * hadt gekroont. Daar wierdt tusschen deze twee vorsten een verbondt gemaakt, by het welke de zoon van *Boudewyn* met de dochter van *Karel* zou trouwen, en uit aanmerkinge van dit huwelyk stondt hy Constantinopel aan den koning van Sicilië af, indien hy deze hoofdstadt weder van het ryk van *Michiël Paleologus* kon bemachtigen.

Vertrek van *Boudewyn* den II naar Sicilie.

* of 1265.

Hier kwam het nu op aan. *Karel* was staatzuchtig, en behalven dat stout genoeg om het te ondernemen: maar de oorlog, dien hy op den hals hadt tegen de mededingers van het Siciliaansche ryk, gaven hem zo veel werk, om een ander landt te gaan vermeesteren, dat, hoe gretig hy ook naar het gewin van koninkryken was, hy eerst het ryk, daar de paus hem in hadt gehuldigt, wilde verzekeren, vooraleer hy op het ryk van Constantinopel dacht.

Doedt afstandt aan den koning van Sicilië van het ryk van Constantinopel. 1267, tot 1274.

Zo haast hy oordeelde het eerste verzekert te hebben, begon hy te denken om zich van het andere meester te maken; maar hy wierdt daar in door de loosheit van *Michiël Paleologus* gedwars-

1270. *Paleologus* betwist het hem, en handhaaft zich daar in.

1270. dwarsboomt, die alle bedenkelyke middelen in het werk ſtelde om zich daar in te handhaven. Deze argliſtige vorſt deedt den paus geloven, dat hy de Griekſche met de Roomſche kerk trachtte te vereenigen, en zich met het ganſche Ooſten aan de laatſte te onderwerpen. Hy ſchreef zelfs aan den koning *St. Lodewyk*, die toen voor Tunis was, en deze Godvruchtige vorſt beloofde hem in zyn voornemen te helpen. De paus was daar over van zyn kant zeer verheugt, en beloofde hem ook den byſtandt, dien hy van zyne erkentenis kon hopen. Zyne opvolgers waren niet minder aangedaan van zulk een gedrag, dat hunne ſtaatzucht zo lieflyk vleide. Vier of vyf jaren daar na deedt *Gregorius* de X dezen keizer zulke grote dienſten in de kerkvergadering van Lions, daar deze paus voorzitter was, dat hy, na de belydenis des geloofs van de Griekſche gezanten, met die der Roomſche kerk overeenkomende, met welke zy verklaarden dat de
1274. Griekſche zich wilde vereenigen, ontfangen te hebben, *Michiel Paleologus* voor den waren keizer van het Ooſten erkende, en *Bondewyn* verboodt dezen naam meer te voeren. Dit was met nog krachtiger reden *Karel* het veroveren van het zelve verbieden.

1282. Dit was al het kwaadt nog niet, dat door de Looſheit van den hatſten. doorſlepenheit van den Griekſchen keizer hem veroorzaakt wierdt. Hy liet zich ook in de beruchte zamenzwering der Siciliaanſche Vesper in; hy hielp de zelve met zyn gezag en geldt, en ſtelde ze in ſtaat van het droevigſte treurſpel uit te voeren, daar men ooit van gehoort heeft.

1283 en de volgende, tot 1307. Hy ſtierf in het volgende jaar, gehaat van die van het Weſten om zyne bedriegeryen en wreedheden, en van die van het Ooſten veracht, om dat hy zich te ſchandig aan den paus hadt onderworpen. Dit was de reden, dat zyn eigen zoon, die hem in het ryk opvolgde, hem met geen pracht, maar in ſtilte deedt begraven.

Regering van *Andronicus*. *Andronicus*, zyn zoon en opvolger, regeerde met geen meerder roem, noch geluk. Hy zag zynen zoon, dien hy aangenomen hadt, ſterven, en nam naderhandt zynen kleinzoon aan, die tegen hem opſtondt, en hem zonder ophouden beoorloogde, tot dat hy hem tot afſtandt van den troon bragt, daar hy hem te voren erfgenaam van hadt verklaart, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Oorſpronk der Otthomannen. †omtrent het jaar 1300. Het was onder de ongelukkige regering van dezen keizer, dat het ontzagchelyke huis van de Otthomannen † begon te voorſchyn te komen, aldus genoemt naar *Otthoman*, zoon van *Orthogulus*, afkomſtig van de hoofden der Turkſche natie, die ſedert het jaar 1042 van onderdanen en beſoldelingen, gelyk zy van de koningen van Perſië waren, zich daar van meeſter maakten, en door ganſch Aſië verſpreidden, daar zy verſcheide vorſtendommen oprechtten. Doch omtrent het einde van de XIII eeuwe waren deze alle ondergebragt, uitgenomen dat van *Orthogulus*, daar zich alle de andere weder byvoegden. Zyn zoon *Otthoman* beſchermde het zelve niet alleen; maar hy bragt het door zyne macht in nog verhevener ſtaat. Door zyne dapperheit wierdt hy meeſter van Egypten, dat hy van zyne geloofsgenoten veroverde, nevens het grootſte gedeelte van Bithynië, dat hy van de Chriſten vorſten won. *Theodorus Lascaris* hadt daar den keizerlyken ſtoel van het Ooſten * geplaatſt, wanneer hy den zelven van Conſtantinopel te Niceen overbragt. *Otthoman* ſtelde zynen ſetel in de zelve provincie van klein-Aſië, en wel te Burza, daar hy woonde, tot dat *Mahometh* de II Conſtantinopel hadt bemachtigt, die de hoofd-

Overwinningen van *Otthoman*. * of den Griekſchen. Zyne deugden. *Sleidanus. Petavius. Mezeray.* enz.

ſtadt van het ryk dezer ongelovigen wierdt, gelyk die te voren van die der Chriſtenen was geweeſt. De liefdadigheit en vroomheit van *Otthoman* maakte hem nog meer dan zyne dapperheit bemindt. Het laatſte wenſchen de Turken minder dan de twee eerſte aan hunne Sultans toe wanneer zy den troon beklimmen. 1216. en de volgende, tot 1219. 1227. 1228.

Het Weſterſche keizerryk was nog meer beroert dan dat van het Ooſten. *Frederik* de II, zoon van *Henrik* den VI, en kleinzoon van *Barbaroſſa*, volgde op *Ottho*, en wierdt door paus *Innocentius* den III in het jaar 1219 te Rome gekroont: doch in het volgende jaar deedt hy hem in den ban, en wierdt niet minder dan zyn vader en grootvader door de pauzen vervolgt. *Gregorius* de IX, die op *Honorius* den III volgde, deedt hem voor de twede maal in den ban, om dat hy weigerde, den oorlog tegen de Saracenen in Syrie te voeren. Regering van keizer *Frederik* den II. Beroeringen door den paus.

Hy vertrok eindelyk en veroverde Jeruzalem, of verkreeg van den Sultan, dat hy het hem ontmuurt weder zou leveren. Hy dacht daar mede aan de kruisvaart te hebben voldaan; doch wederkomende vondt hy den paus overzochelyker dan ooit. De zelve hadt de meeſte van zyne ſtaten tegen hem opgeſlookt; maar hy bragt de zelve haaſt weder onder zyne gehoorzaamheit, en overgaande in de landen van den paus, bragt hy daar den ſchrik en de verwoeſting op zyn beurt. Eenigen zeggen, dat toen de Guelphen en Gibellinen op de baan kwamen, daar andere het begin van op het ryk van den keizer *Frederik* den I brengen. Het is ten minſte zeker, dat het onder *Frederik* den II was, dat de ontzagchelyke *Ezelin*, een Duitſcher van geboorte, en hoofdt van de Gibellinnen, die de zyde van den keizer volgden, de onmenſchelykheden beging, daar men het verhaal niet zonder ſchrik van kan leezen, en die hy voortging te begaan tot het jaar 1260, waar in hy in een ſlag op zyn tachtigſte jaar wierdt gedood. De paus en de keizer wierden weder goede vrienden in het jaar 1230: maar het was van geen langer duur. Men beſchuldigt *Gregorius*, dat hy Milaan en andere keizerlyke ſteden tot opſtandt gebragt, en deel gehad heeft aan den oproer van den zone tegen den vader. Het was de jonge *Henrik*, dien *Frederik* in het jaar 1222 mededeelgenoot van het keizerryk hadt gemaakt, en voor zyne muitery ook ſtrafte, met hem in het jaar 1235 in Apulië * te verbannen, daar hy ſtierf. Oorſpronk van de Guelphen en Gibellinen. * of Puglie.

Innocentius de IV was den keizer niet gunſtiger dan *Gregorius* de IX was geweeſt. Hy deedt hem voor de derde maal in den ban in de kerkvergadering van het jaar 1245, te Lions gehouden, en hier mede nog niet te vrede zynde ontnam hy hem het keizerryk, en ſtelde twee mededingers aan, die de een na den ander de gift van dezen trotſchen paus aannamen. Dit bekwam hen beide even kwalyk. De eerſte, uit den huize van Thuringen en Heſſen, genaamt *Henrik*, wierdt in het zelve jaar, in de belegering van Ulm, met een pyl gedood, en de twede, genaamt *Willem*, graaf van Hollandt *, leefde wel zes jaren na *Frederik*; maar na dat hy in vele beroeringen hadt geregeert, kwam hy eindelyk ellendig om het leven in den oorlog, welken hy den Weſt-Vriezen †, die tegen hem, gelyk altoos tegen ne voorzaten, waren opgeſtaan, aandeedt; want het by Hoogwoude, een dorp in Noord-Hollandt, niet ver van Medenblik gelegen, met zyn paardt over een toegevrozen moeras willende zetten, brak het ys onder het zelve, waar op hy, in

1245. *Innocentius* de IV doedt *Frederik* den II in den ban, en ontroont hem. 1247. 1248. * de II van dien name. † Tegenwoordig Noord Hollanders genoemt.

1250. het ſlyk ſtekende, door de daar op toe ſchietende Vriezen jammerlyk vermoord wierdt *.

* in het jaar 1256.

Belangende *Frederik*, na dat hy geſtadig door de pauzen, zyne onderdanen, en eige kinderen was vervolgt geweeſt, ſtierf hy den 8 Octobet des jaars 1250 in Apulië, vergeven of vermoord zynde door den godlozen *Manfredus* †, zynen natuurlyken zone.

Doodt van dien keizer.

† of *Mainfroy*.

Eenigen willen, dat het genootſchap der zeven keurvorſten onder dezen keizer is opgerecht. Anderen klimmen hoger op, en brengen het, als wy reets hebben gezegt, tot *Ottho* den III. Anderen in het tegendeel dalen nederwaarts, en ſtellen het omtrent het jaar 1273 onder den keizer *Rudolphus*.

Oorſpronk der keurvorſten.

De luiſter van het huis van Zwaben raakt met *Frederik* den II te gronde.

Frederik trouwde drie maal, de eerſte maal met *Maria* van Arragon, de twede maal met *Jolante* van Briënne, dochter van *Jan*, koning van Jeruzalem, en de derde reis met *Izabelle* van Engelandt. Uit het eerſte bedt hadt hy *Henrik* en *Koenraad* (a); maar noch de een, noch de ander wierden zyne opvolgers in het ryk, dat het huis van Zwaben meer dan eene eeuw hadt bezeten; maar dat het zelve ook weder met al zynen luiſter verloor, door het verliezen van *Frederik* den II, daar dit doorluchtig huis in uitſtierf.

Zyn zoon *Koenraad* koning van Sicilië.

Hy liet echter een zoon na, genaamt *Koenraad*, die het ryk van Sicilië erfde *, dat *Henrik* de VI, zyn grootvader, aan het huis van Zwaben door het huwelyk met de koninginne *Conſtantia* hadt aangebragt. Hy erfde ook den naam van koning van Jeruzalem, uit hoofde van zyne moeder, *Jolante* van Briënne, welken hy by dien van koning van Sicilië voegde. Daar van daan is het, dat deze twee tytels altoos zyn vereenigt gebleven, en dat de koningen van Sicilië ook koningen van Jeruzalem zyn genoemt.

* Of dat hy het van zyn neef, dien hy hadt vergeven, hadt overweldigt.

Na dat *Koenraad* de ſtaten van Napels en Sicilië, die door de loosheit van den paus waren opgeſtaan, onder zyne gehoorzaamheit hadt gebragt, ſtierf hy, vergeven zynde door zynen natuurlyken broeder, welken hy tot voogdt over zynen zone, den jongen *Koenraad*, niet wetende, dat hy oorzaak van zyne doodt was, hadt geſtelt.

Door *Manfredus* vergeven.

1254. *Manfredus* liet het minderjarige kindt niet leven dan om zich meeſter van het ryk van Sicilië te maken, onder ſchyn van het te zullen bewaren. Men vondt in het vervolg, dat hy alles, als zelf meeſter zynde, verrechtte; maar paus *Alexander* de VI, wiens oppermacht hy weigerde te erkennen, boodt het ryk van Sicilië aan den prins *Edmond* van Engelandt aan, in den zelven tydt, als de Duitſche vorſten den prins *Richard*, zynen oom, zyne verkiezing tot het keizerryk kwamen bekend maken. *Edmond* op de aanbieding van den paus *Alexander* niet hebbende geantwoord, zo boodt *Urbanus* de IV, die zyn opvolger was, het zelve aan *Karel*, grave van Anjou, aan, die de inhuldiging van het ryk aannam, en voor koning van beide de Siciliën wierdt uitgeroepen †, mits veertig duizend goude kronen jaarlykſch aan den ſtoel van Rome gevende; doch hy moeſt dat ryk eerſt bemachtigen, dat hy door het winnen van een ſlag den 26 February in het jaar 1266 in den veldtocht van Benevento, daar *Manfredus* zyn leven met zyn ryk in verloor, roemruchtig heeft uitgevoert.

1254. *Manfredus* in verſchil met den paus.

1256. *Urbanus* de IV geeft het ryk van Sicilië aan *Karel* van Anjou.

† Dat is te zeggen Napels en Sicilië.

De jonge *Koenraad*, bekender onder den naam van *Konradin*, was nog in het leven, en de doodt van *Manfredus*, zyn oom en overweldiger, diende om zyn recht ſtaande te houden: doch hy hadt geen meer geluk dan hy: verſlagen zynde in het bloedig gevecht, dat op den 25 Auguſty in het jaar 1258 by het meir Fucin voorviel, wierdt hy gevangen, en op een ſchavot te Napels den 27 October van het volgende jaar onthalſt: eene wrede doodt, daar *Karel* en al de Franſchen in de Siciliaanſche Vesper de ſchrikkelyke ſcha-verhaling van hebben beproeft.

1261. *Karel* verovert het.

1266. Niemandt is onbekend het deel, dat paus *Clemens* de IV in de doodt van dezen ongelukkigen prins hadt, wanneer hy aan *Karel*, die hem raadt vroeg over het lot van dezen gevangen, dit antwoordt, rondom een penning geſneden, toezondt: *Het leven van* Konradin *is de doodt van* Karel. *De doodt van* Konradin *is het leven van* Karel (a). Hy wierdt daar over geſtraft, hebbende niet meer dan twee dagen den prins, wiens doodt hy hadt aangeraden, overleeft (b).

1268. Onderbrenging van *Konradin*.

Zyn bedroefde doodt.

Het deel, dat de paus daar in hadt.

De paus *Nicolaus* de III bragt niet minder tot dit droevige treurſpel van de bloedige Siciliaanſche Vesper (c) toe, hoewel hy voor de uitvoering ſtierf. De zelve was algemeen, en niemandt ontkwam het dan de vermaarde *Willem* van Pourcelet, die om zyne deugdt van de doodſlagers wierdt ontzien. Doch men moet dezen met een anderen van den zelven name niet vermengen, aan wiens edelmoedig bedryf de koning *Richard* zyn leven verſchuldigt was *.

Siciliaanſche Vesper, en het deel van den paus daar in.

* Zie fol. 342.

De wettelyke nakomelingen van *Frederik* eindigden in den perſoon van den ongelukkigen *Konradin*; maar zyn natuurlyke oom *Manfredus* hadt eene dochter nagelaten, de welke met den koning *Jacobus* van Arragon trouwde, die het ryk van Sicilië weder bemachtigde, en aan zyne nakomelingſchap verzekerde, daar het ſedert altydt aan is gebleven, met alle de ryken van Spanje, die te zamen in een perſoon, namentlyk *Johanna* van Caſtilië, die daar de erfdochter van was, en de zelve door haar huwelyk met *Philips* den Schonen aan het huis van Ooſtenryk overbragt.

Het recht van *Jacobus* van Arragon op Sicilië.

Het keizerryk, gelyk wy ſtaan te zien, was alvorens aan dit gelukkig huis, voor dat het de kroon van Spanje kreeg, gekomen.

1273. Sedert de doodt van *Frederik* den II in het jaar 1250 vielen 'er in het ryk niet dan verwarringen voor tot op de verkiezing van *Rudolph* den I, de ſtam van het Ooſtenrykſche huis, welke op den 1 October in het jaar 1273 geſchiedde.

Rudolph van Ooſtenryk keizer.

Tot tegenparty hadt hy *Ottocarus*, koning van Bohemen, welken hy in een ſlag digt by den Donauw verſloeg, daar deze twee vorſten in perſoon zelf by waren, en dien *Ottocarus* met zyn leven verloor. Het was na deze overwinning, dat *Rudolph*, meeſter der ſtaten van zyn vyandt zynde, zynen zoon *Albert* met het hertogdom van Ooſtenryk, te voren door de koningen van Bohemen bezeten, begiftigde. *Albert*, tot het keizerryk gekomen zynde, veranderde den naam van zyn huis, welke eerſt van Habsburg was, afkomſtig van de graven van de Elzas, in dien van Ooſtenryk, welken naam zyne nazaten tot op dezen dag nog voeren, waar toe hunne overwinningen en huwelyken eene zeer grote menigte ſtaten van grote uitgeſtrektheit in de oude en in

Door *Ottocarus*, koning van Bohemen, tegen geſtaan.

Albert van Habsburg, eerſte hertog van Ooſtenryk.

(a) *Vita Conradini mors Caroli. Mors Conradini vita Caroli.*

(b) *Konradin* wierdt den 27 October onthalſt, en de paus ſtierf den 29 October.

(c) Dit vreeſſelyk bloedbadt heeft dezen naam gekregen, om dat men het luiden van de vesper-klok tot een teken om aan te vallen hadt geſteit. Het zelve geſchiedde in den jare 1282, en koſtte meer dan acht duizend Franſchen het leven. Zie *Mezeray* op het gezegde jaar.

(a) Anderen zeggen, dat *Koenraad* uit het twede bedt is geweeſt.

1278. in de nieuwe wereldt hebben aangebragt. Men beſchuldigt *Rudolph*, dat hy van de ſouvereiniteit van Lucca en van Florence, dat lenen van het keizerryk waren, in het jaar 1286 heeft afgeſtaan. Hy ſtierf in het jaar 1291, of, volgens anderen, in het jaar 1292, na alvorens den grondſlag van deze grote mogendheit, daar zyn huis naderhandt toe opklom, gelegt te hebben.

Doodt van *Rudolph*.

1286. 1291. 1292. *Adolph* van Naſſau is zyn opvolger. * *Mezeray.*

Het was zyn zoon niet, die hem onmiddelyk opvolgde. De keurvorſten gaven den voorrang aan *Adolph*, grave van Naſſau, die te Frankfort in het begin van het jaar 1292 wierdt gekroont, een wakker en edelmoedig vorſt, zegt een ſchryver *, dien men niet kan verdenken, en die de keizerlyke waardigheit meer dan een zyner voorzaten, indien hy zo vele rykdommen, als deugden hadt gehad, zou ſtaande gehouden hebben. Hy regeerde niet lang, en wierdt weinig jaren daar na weder afgezet, en *Albert* van Ooſtenryk in zyn plaats verkoren, die daar na in den ſlag, die den 1 July digt by Spiers geſchiedde (a), geſlagen wierdt, daar hy met dapperheit vechtende, maar door de zynen laf hertig verlaten, om niet te zeggen verraden zynde, wierdt gedood. Hy was het, die het Milanees in het jaar 1295 tot een hertogdom verhief, en het zelve aan *Mattheus Visconti*, die daar de eerſte hertog van was, opdroeg.

1298. Zyne doodt. Verheffing van het Milanees tot een hertogdom.

Albert, overwinnaar van *Adolph* zynde, en die hem van het leven en het ryk beroofde, zou een groot vorſt zyn geweeſt, indien hy zo gierig, noch zo ſtaatzuchtig niet was geweeſt. Deze twee gebreken kwamen hem duur te ſtaan. Hy verdrukte de Zwitſers, die daar door hopeloos wierden, en dit was de reden, waarom zy zich te zamen in een eedgenootſchap verbonden, dat nog heden duurt, en hunne vryheit bevorderde. Hy was niet min onrechtvaardig omtrent zyne eige onderzaten. Hy dwong zynen neef *Jan*, zoon van zynen broeder *Rudolph*, hertog van Zwaben, wiens ſtaten hy bemachtigt hadt, hem van het leven te beroven, om tot dezen prys daar bezit van te nemen. Te vergeefſch waren alle andere wegen, die deze jonge prins daar toe wilde inſlaan, welken hy, na hem te hebben berooft, noch dapper hoonde. Deze manſlag geſchiedde in waarheit op eene verfoeielyke wyze: doch indien een doodſlag verſchoont kon worden, zou de onrechtvaardigheit en wreedheit van *Albert* de wanhoop van zynen ongelukkigen neef vry kunnen ſpreken. Hy bekwam ook in het vervolg den aflaat van dezen manſlag van paus *Clemens* den V, en van keizer *Henrik* den VIII, en ging zyne dagen in het klooſter der pelgrims van St. Auguſtyn te Piza, daar hy zich opſloot, eindigen.

1298 en de volgende, tot 1308. *Albert* van Ooſtenryk keizer. Zyne onrechtvaardigheit en wreedheit koſtten hem het leven.

Men zegt, dat in het begin van deze eeuwe † de kompaſſen eerſt zyn uitgevonden door eenen *Flavio*, geboren te Melfi, die ten minſte de zelve tot hunne volmaaktheit bragt.

Oorſpronk der kompaſſen. † in het jaar 1302.

Daar viel niets van belang in Vrankryk voor onder de regering van *Philips Auguſtus* tot op zyne doodt, of wy hebben daar reets van geſproken. Hy ſtierf den 25 July in het jaar 1223. Zyne doodt wierdt door een vervaarlyke ſtaartſter voorgegaan, die in het jaar te voren al was verſchenen, het zy de zelve een teken, of een oorzaak daar van was: doch mogelyk, zegt een verſtandig ſchryver *, noch het een, noch het ander.

1216 en de volgende. *Joinville. Petavius. Mezeray*, enz. * *Mezeray.*

De regering van zynen opvolger *Lodewyk* den VIII was zéer kort, en deze vorſt is niet vermaard dan door de oorlogen, die hy met de Engelſchen, gelyk wy reets hebben verhaalt, voerde. Hy wierdt den 18 November des jaars 1226, zonder dat men zegt door, wien vergeven, latende het ryk aan den minderjarigen *Lodewyk* den IX, en de regering aan *Blanche* van Caſtilië, moeder van den jongen prins, welken zy den 1 December in de ſtadt Rheims deedt kronen.

1223 tot 1226. Doodt van *Lodewyk* den VIII. Regering van de koninginne *Blanche*.

Niemandt is bekender in de geſchiedeniſſen dan deze bekwame Spaanſche vrouw, oudſte dochter, volgens eenigen †, gelyk wy hebben gezegt, van *Alphonſus* den IX, koning van Caſtilië, zeer grootshertig, volgens de gewoonte der Spaanſchen, maar ook wys in het regeren. Zy zou ook veel roem daar in hebben weggedragen, indien zy den jongen koning niet al te afhankelyk, en de koningin, zyne gemalin, *Margareta* van Provence, niet al te ſlaafachtig hadt gehandelt. Nochtans verdient zy lof, om dat zy den grave van Champagne van het eedgenootſchap, dat haar en den koning, haren zoon, dreigde te onderdrukken, heeft weten af te krygen; maar wy weten niet, of zy de zwakheit van den grave van Champagne, die op haar verlieft geworden was, niet misbruikte, dewyl zy hem op verſcheide tyden de beſte van zyne ſtaten afhandig maakte. Men zegt, dat deze driftige prins zyn verblyf in zyn kaſteel van Provins nam, zynen tydt ſlytende met rymen en liederen te maken, om zyne verliefde gedachten te voeden, daar hy niet uit kwam, dan om de kroon van Navarre aan te vaarden, die *Sancho* de VIII, zyn grootvader van zyns moeders zyde, hem naliet.

† Den Vervolger van de algemene Geſchiedeniſſe van den biſſchop van Meaux. *Mezeray* is van dat gevoelen niet. De graaf van Champagne wordt op haar verlieft.

De twee vermaardſte verrechtingen van *Lodewyk* den IX zyn ook de twee ongelukkigſte van zyne regering geweeſt, en wy weten niet, of de ſchryvers, die daar den roem van hebben verheft, niet beter gedaan zouden hebben, deze ondernemingen te veroordeelen. De eerſte was, die hem overzee naar Egypten bragt, daar hy op zaturdag na hemelvaartsdag in het jaar 1249 landde, en zich meeſter van Damiate, aan den mondt van den Nyl gelegen, maakte. Hy behieldt het niet lang, gedwongen zynde het zelve aan Sultan *Melek Sala* over te geven, en hem daarenboven nog vier honderd duizend guldens te betalen, om zich met zyn leger vry te kopen, dat de Sultan naby Maſſoare * ingeſloten hieldt, en door peſt en hongersnoodt geheel verging.

Onderneming van *Lodewyk* in Afrika. * of Manſura.

De twede onderneming, die nog droeviger uitviel, was op Tunis, dat hy in July in het jaar 1270 belegerde. De ziekte, die zich onder zyn volk verſpreidde, deedt het meeſt al verſmelten. Hy ſtierf 'er zelf van op den 25 Auguſty. *Karel*, koning van Sicilië, kwam recht van pas om voor het lyk te zorgen, dat hy naar Vrankryk liet voeren, en te St. Denys begraven: doch hy kon Tunis niet veroveren; hy en zyn neef, de nieuwe koning, die zyn opvolger was, maakten met den koning der Moren een ſtilſtandt voor tien jaren. Zy bragten, zegt de ſchryver *, van deze onderneming niet anders weder dan lege koffers en doodkiſten met lyken: want de Franſche koning ſtierf op dezen tocht niet alleen, maar het koſtte ook het leven aan verſcheide prinſſen en princeſſen van zyn gevolg. Zodanig was de uitſlag van den yver van dezen goeden koning, maar wiens Godvrucht niet door wysheit, of ſtaatkunde wierdt beſtiert. Door zyne Godvruchtigheit wierdt hy onder de Heiligen geplaatſt; twee zo ongelukkige en niet noodzakelyke ondernemingen hebben ligt belet, dat men hem onder de grote koningen niet ſtelt; maar zyne rechtvaar-

1270. Zyne doodt en lof. * *Mezeray.*

(a) Anderen zeggen in het bisdom van Worms.

1270. vaardigheit, zyne liefde en zyne zachtmoedigheit zullen hem eene voorname plaats onder de goede doen bekleden. Het was onder zyne regering, dat *Robert*, geboren in het dorp Sorbonne *, het vermaarde genootſchap van dezen naam in het jaar 1252, gelyk eenigen zeggen, en anderen tien jaren eerder, ſtichtte.

Stichting van de Sorbonne.

* Naby Senlis.

Philips de III, bygenaamt de Stoute, volgde op St. *Lodewyk*, zynen vader, dien hy in Afrika hadt gevolgt. Hy kwam eerſt te Parys in het begin van het volgende jaar, en wierdt den 15, of, volgens anderen, den 30 Auguſty te Rheims gekroont. Gedurende eene regering van vyftien jaren gaf hy minder blyken van ſtoutmoedigheit dan van laf hertigheit, betovert zynde door zynen gunſteling *La Broſſe*, die van heelmeeſter van den koning, zynen overleden vader, zyn vertrouweling in alles was geworden. Hy hieldt zonder reden de kuiſchheit van de koninginne, zyne gemalinne, verdacht. Hy was Godsdienſtig, tot bygelovigheit toe: echter vroeg hy een ſoort van waarzegſter raadt omtrent de eerbaarheit van de koninginne, daar de Voorzienigheit zorg voor droeg, naardien zy niet toeliet, dat de waarzegſter, die een bagyn was *, daar een valſch getuigenis van gaf. De gunſteling wierdt beſchuldigt, dat hy deze achterdocht den koning hadt ingeboezemt. Dit was echter de reden niet, waarom hy geſtraft wierdt: maar in het jaar 1277 wierdt hy over hoog-verraadt gehangen, om dat hy met den koning van Caſtilië, met wien *Philips* toen over deze kroon in oorlog was, die hy voor zyne neven niet hadt kunnen verkrygen, brievewiſſeling hadt gehouden, gelyk wy in het vervolg van het verhaal van Spanje zullen zeggen. Het was onder de regering van *Philips*, dat de ſchrikkelyke moordt der Franſchen, genaamt de Siciliaanſche Vesper, gebeurde. Aldus zag deze koning zyne neven van de Caſtiliaanſche kroon, en zynen oom * van het ryk van Sicilië verſteken. Hy ſtierf na eene regering van vyftien jaren, gelukkig door de vrede, die de zelve verſelde, en den overvloedt weder in het ryk bragt.

1272. Regering van *Philips* den Stouten

Zyn minneyver.

1277.

* Een ſoort van geeſtelyken, die niet waren aangenomen, en die afgeſchaft wierden.

Siciliaanſche Vesper.

* *Karel*, graaf van Anjou.

1286 en de volgende. Regering van *Philips* den Schonen.

Tot opvolger hadt hy *Philips*, zynen zoon, bygenaamt de Schone. Het geſchil tuſſchen de kronen van Caſtilië en Sicilië wierden onder zyne regering, doch niet voordeelig voor de prinſſen van zyn huis, bygelegt. Wy zullen van die van Caſtilië op zyn plaats ſpreken *. Belangende Sicilië, daar wierdt beſloten, dat het aan de zonen van *Karel* van Anjou zou wedergegeven worden; maar zy verkregen alleen het bezit van dat deel, dat aan deze zyde de Far legt, dat is te zeggen van het ryk van Napels, dat zich met het andere deel, over de Far gelegen, dat is te zeggen met Sicilië zelf, in het jaar 1503 weder vereenigd. Het een en het ander is ſedert altydt door een eigen prins geregeert.

* in het vervolg der zaken van Spanje.

1299. Slag by Bergen in Henegouwen, in het diſtrict van Ryſſel.

Philips was in zyne oorlogen niet gelukkiger dan in zyne verbindteniſſen. Het is waar, dat hy in het jaar 1299 door de dapperheit van den grave van Valois zich meeſter van ganſch Vlaanderen zag, en hy won zelfs den vermaarden ſlag van Bergen in Henegouwen op den 18 Auguſty in het jaar 1304, daar meer dan vyf en twintig duizend Vlamingen op de plaats dood bleven; maar dit volk, dat voor zyne vryheit wilde ſterven, kreeg naderhandt zyne wraak. Kort daar na vertoonde het zich met zeſtig duizend man voor Ryſſel, en dwong hem vrede te maken, en al het geen hy gewonnen hadt weder te geven, daar hy niets van voor zich behielt dan het landt, dat over de Lis gelegen was.

Men moet niet vergeten, dat het onder zyne regering was, dat de Franſchen en andere Weſterſche Chriſtenen, die zich in het Ooſten hadden nedergezet, aldaar Akre, of Ptolemaïs, de eenigſte ſtadt, die zy nog hadden behouden, kwyd raakten. Dit verlies was van dat van Tripoli *, Tirus en Sidon voorgegaan, die de Sultan van Egypten in het jaar 1288 van hen veroverde. Zyn opvolger, *Melek Arafe* genaamt, ontnam hen Ptolemaïs in het jaar 1291. Zodanig was het einde der overwinningen en veldtochten der Chriſtenen in het Heilige Landt.

1304. Inneming van Akre door den Sultan van Egypten.

* in Syrie.

Wy hebben nog twee voorvallen te verhalen, die groot gerucht onder *Philips* den Schonen maakten. Het eerſte was het geſchil met *Bonifacius* den VIII, en het twede zyne onderneming om de Tempelieren te verdelgen. Wy ſtellen het verhaal van het laatſte uit, tot dat wy by het vervolg der zaken, rakende den Godsdienſt, zullen komen. Nu zullen wy alleen met weinig woorden de wraak, die hy van den trotſchen *Bonifacius* nam, verhalen. Het was de paus, daar van gezegt wordt, dat hy als een vos in het pausſchap was getreden; dat hy 'er in leefde als een leeuw, en ſtierf als een hondt. Hy beledigde byna alle vorſten. *Eduard* de I, koning van Engelandt, hadt verſtandt, of geluk genoeg, om zyne verwoedheit te loor te ſtellen. *Philips* de Schone kon de zelve niet ontgaan. In het jaar 1302 deedt hy hem in den ban, om dat hy weigerde naar Syrië tegen de Saracenen te trekken, of om de prelaten van Engelandt belet te hebben naar Rome te gaan (a). *Nogaret* kwam in Italië, en onderſteunt van *Sciarra Colonna* nam hy den paus gevangen. Zy wreekten zich beide over het ongelyk, dat hy hen hadt aangedaan. Hy kon deze weêrwraak niet verduwen, en hoewel hy in vryheit wierdt geſtelt, ſtierf hy den 11 October des jaars 1303 aan een hete koorts, uit ſpyt van de mishandeling, die hem was aangedaan. *Philips* de Schone liet het daar niet by blyven. Hy taſtte na zyne doodt zyne gedachtenis aan, willende hem door *Clemens* den V in den ban laten doen, en zyn ligchaam verbranden. Maar *Clemens* ſtuitte deze vervolging, de zelve aan het oordeel van eene algemene kerkvergadering ſtellende.

Geſchil van *Philips* met *Bonifacius*.

1216 en de volgende. *Hieronymus Surita. Mariana. Rod. Sanches*, biſſchop van Palence. *Petavius. Mezeray.*

Het ryk van Spanje wierdt dagelykſch machtiger. De ryken van Caſtilië en van Leon, die 'er als het middelpunt van waren, verdeelden en vereenigden zich weder op verſcheide tyden. *Henrik*, zoon van *Alphonſus* den IX, hadt maar twee jaren geregeert, en door zyne doodt verviel de kroon van Caſtilië aan de oudſte van zyne zuſters. De Spaanſche en Franſche geſchiedenisſchryvers komen daar in niet overeen. Eenigen willen, dat de koningin *Blanche*, moeder van St. *Lodewyk*, de oudſte dochter, en anderen, dat het *Berengelle*, koningin van Leon, was. De Staten ſpraken het ten voordeele van *Berengelle* uit, en het was haar zoon uit het huwelyk met *Alphonſus* den IX, koning van Leon, geſproten, die het ryk van Caſtilië erfde, en het zelve met dat van Leon, dat hy van zynen vader hadt geërft, vereenigde.

Vervolg der zaken van Spanje.

1216 en de volgende, tot 1252. Overwinningen van *Ferdinand* den III.

Deze zoon van de koninginne *Berengelle*, *Fernand*, of *Ferdinand* de III genaamt, regeerde deze twee ryken vyf en dertig jaren met veel roem. Hy overwon de Moren in verſcheide veldſlagen, en hernam van hen Seville en Kordua, met geheel Andaluſië. Men geeft hem ook den lof, dat hy een vyandt van vleiery en ydelen roem was;

(a) *Peravius* is van de eerſte gedachten, en *Mezeray* van de laatſte.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1216. was, vergenoegt met de ware eer, die hy bezat, waar op men bybrengt, dat hy, als hem gevraagt wierdt, wat ſtandbeeldt en wat grafſtede hy begeerde dat men tot zyne gedachteniſſe zou oprechten, antwoordde: *Ik wil noch het een, noch het ander; ik heb veel liever, dat men t'eeniger tydt vrage, waarom men my geen grafnaalde, dan waarom men 'er my eene heeft opgerecht;* antwoordt, dat maar dat van *Cato* * by een diergelyk voorval gelykt, en allen lof voor beide waardig is.

Schoone woorden van dezen koning.

* de tuchtmeeſter. Zie *Plutarchus.*

Ferdinand, meeſter van Andaluſië zynde, bepaalde daar zyne overwinningen niet aan. Hy hadt zich in ſtaat geſtelt om het keizerryk van Marokko te veroveren, wanneer zyne doodt, die in het jaar 1252 voorviel, zulk eene ſtoute onderneming kwam te beletten.

Regering van *Alphonſus.* den X.

Het was zyn zoon *Alphonſus* de X, die de twee ryken van Leon en Caſtilië na zyne doodt tot op het jaar 1284 regeerde, indien men al den tydt, dien hy leefde, rekent: doch het zal minder jaren belopen, indien men zyne regering doedt eindigen ten tyde, als hy door zynen ontaarden zone *Don Sancho* onttroont wierdt. Het was deze *Alphonſus*, die zo veel vermaak in de ſterrekunde ſchepte, en aan wien de Duitſche vorſten het keizerryk hadden aangeboden, waar van hy na de verkiezing van *Rudolph* weder afſtandt deedt. Hy was het ook, wiens zuſter met *Eduard* den I, koning van Engelandt, als wy op zyn plaats hebben verhaalt †, trouwde. De Spaanſche ſchryver ‡ ſtelt zyne deugden en ondeugden in een gelyken trap. Hy was wakker en deftig, maar ook wreed en hovaardig, ondankbaar en onrechtvaardig omtrent zyn geſlacht. Hy wierdt daar ook over geſtraft. De infant *Ferdinand*, zyn oudſte zoon, was getrouwt met *Blanche* van Vrankryk, by welke hy twee kinderen hadt, *Alphonſus* en *Ferdinand*, welke laatſte den bynaam van *de la Cerda*, welken hun vader hadt gehad, voerde. Zy moeſten op zyne verſterving het ryk erven; maar hun oom *Sancho*, jongſte broeder van hunnen vader, ſtelde zich daar van in het bezit by het leven van *Alphonſus* den X, die hem toeſtondt den tytel van koning te dragen. Hy wierdt kort daar na afgezet, en trachtte maar te vergeefſch by zyn ſterven zyne kleinzonen opvolgers van het ryk to maken.

Een groot ſterrekundige.

† Zie fol. 437.

De biſſchop van Palence.

Door zynen broeder afgezet.

1284 tot 1294. Regering van *Sancho.*

Sancho hieldt zich daar in ſtaande. Hy zou met roem geregeert hebben, indien hy de kroon met recht hadt bezeten, en zo wreed niet hadt geweeſt. Hy behaalde verſcheide overwinningen op de Moren, en zyn zeevoogdt won onder zyn beſtier een zeeſlag, daar de koning van Fez, die van Afrika naar Spanje wilde overſteken, in wierdt geſlagen, ziende zyne ganſche vloot verbrand, of genomen, en in de Caſtiliaanſche havenen gebragt.

Fernand, of *Ferdinand* de IV, zyn zoon, was zyn opvolger, niet meer dan negen jaren oud zynde, en wierdt onder de voogdy van zyne moeder geſtelt. Het was met hem, dat het verdrag van zynen neef *Alphonſus de la Cerda*, die van de oudſte dochter afkomſtig was, in het jaar 1305 wierdt geſloten. Het zelve bragt mede, dat *Ferdinand*, zoon van *Sancho*, aan *Alphonſus de la Cerda* het hertogdom van Medina-Celi afſtondt, beſtaande in twee en dertig ſteden, met hare onderhorige landen, waar voor hy weder van zynen kant aan *Ferdinand* al het recht, dat hy op de Caſtiliaanſche kroon hadt, afſtondt. Deze onderhandeling wierdt door de koningen van Portugal en Arragon beſtiert, en heeft ſedert altydt ſtandt gegrepen.

1305. Overeenkomſt van hem met *Alphonſus.*

Ferdinand de IV ſtierf volgens eenigen in het jaar 1310, en volgens anderen in het jaar 1312.

De Spaanſche ſchryver * verhaalt deze omſtandigheden van zyne doodt. Hy hadt uit enkel vermoeden twee heeren veroordeelt om van een toren afgeworpen te worden, dat vervolgens wierdt uitgevoert. Zy deden vergeefſche betuigingen van hunne onſchuldt. Doch den koning niet kunnende vermurwen dagvaardden zy hem binnen dertig dagen voor Gods rechterſtoel. Hy wierdt in den nacht van den dertigſten dag in zyn bedde dood gevonden, waar op de ſchryver deze wyze aanmerking maakt, dat de vorſten langzaam in het ſtraffen moeten zyn, en dat de haaſtigheit boven al gevaarlyk is, als het op de doodt van hunne onderdanen aankomt.

1310. * De biſſchop van Palence.

Op deze wyze is het, dat het Spaanſche ryk opklom, en dat der Moren te gronde raakte. Zy hadden niet meer dan het ryk van Granade, waar uit wy hen, gelyk ook uit ganſch Spanje, haaſt door *Ferdinand* en *Izabelle* verjaagt zullen zien, na dat deze twee prinſſen, zo vermaard in de Geſchiedeniſſe, de ryken van Caſtilië † en Arragon door hunne huwelyken hadden vereenigt.

† het geſchiedde in het jaar 1469.

Wy zullen het verhaal van deze buitenlandſche geſchiedeniſſen eindigen met het gene omtrent den Godsdienſt voorviel. Het Weſten bleef nog al zuchtende onder het juk der pauzen en van het geloofsonderzoek. Wy hebben in Vrankryk die men Waldenzen en Albigenzen noemde door de wapenen van den grave van Montfort, en van den koning van Vrankryk zelf, zien te gronde gaan. De pauzen, de kerkvergaderingen, en de gewetensdwang, dien de Jakobynen, of Dominikanen, oeffenden, kortom, alle deze verwoede machten verbonden zich te zamen om deze arme menſchen t'eenemaal te verdelgen. Dit hebben wy van den Franſchen ſchryver *, die de kerkvergadering te Bourges in het jaar 1226, te Toulouze in het jaar 1228, te Narbonne in het jaar 1235, te Terragona in het jaar 1242, en te Beziers in het jaar 1245 bybrengt, en alle gehouden wierden om de zogenaamde ketters uit te roeien, tot welker verdelging zy beſloten hadden hunne raadſlagen en machten by den yver der Jakobynen te voegen. Op deze wyze ſpreekt 'er deze ſchryver van. Men moet zich niet verwonderen, dat de Waldenzen en Albigenzen voor zulk eene geweldige vervolging hebben moeten buigen, en dat de galgen en de vuurſtaken, die hunne onmedogende rechters op alle plaatſen, daar zy zich bevonden, oprechtten en aanſtookten, de alleryverigſte van hen hebben verdelgt, en de anderen doen veinzen.

1216 en de volgende. *Mezeray. du Pin. Kerkelyke Geſchiedenis* van *Basnage S. Clarie. Fuller.* Vervolg van de vervolging tegen de Waldenzen en Albigenzen.

* *Mezeray.*

De hervorming leedt toen een lange zwymeling, en het was meer dan honderd jaren daar na, dat men de zelve door de lere van *Wiclef* weder zag te voorſchyn komen, gelyk wy op zyn plaats zullen zeggen.

Ondertuſſchen wierdt het leerſtuk van de verzelfſtandiging * meer en meer ingevoert, en paus *Urbanus* de IV, willende de eerbewyzing by de lere voegen, ſtelde in het jaar 1264 het vermaarde feeſt in, dat de Roomſche kerk den Sakraments-dag noemt, ter gedachteniſſe van het heilige Sakrament, dat zy daar op met eene pracht, die meer wereldſch dan geeſtelyk is, laat omdragen en aanbidden.

1264. Inſtelling van het feeſt van Godt.

* *Transſubſtantiatie.*

Bonifacius de VIII ſtelde de jubeljaren in, die men alle honderd jaren moeſt vieren, op het voorbeeldt der honderdjarige ſpelen, daar de Roomſche geſchiedenis van vermeldt. Een zyner navolgers * beval naderhandt, dat het alle vyftig jaren zou geviert worden, en eindelyk is het op vyf en twintig jaren gekomen (a).

1300. Inſtelling van de jubeljaren.

* *Clemens* de VI.

(a) Dit deedt paus *Sixtus* de V. *Urbanus* de VI hadt het omtrent twee eeuwen voor hem tot dertig jaren gebragt.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1300. Wy moeten niet vergeten, dat in het jaar 1245 *Innocentius* de IV het dragen van de rode kardinaalshoeden inſtelde. Het was, zeide hy, om te leren, dat zy altydt bereid moeſten zyn, hun bloedt voor JESUS CHRISTUS te ſtorten. Maar was het niet veel eer om het bloedt der hervormers te vergieten, aan welke het hof van Rome geen barmhertigheit bewees?

Inſtelling der rode hoeden voor de kardinalen

De drift voor den Godsdienſt, of voor de bygelovigheit, nam in de XIII en XIV eeuwen meer dan ooit de overhandt. Men kan daar niet krachtiger van ſpreken dan de Franſche ſchryver † heeft gedaan. *Deze drift*, zegt hy, *was zo ver gekomen, dat het van beedelmonniken krielde.* Hy voegt 'er by, *Dat de kerk zich van zulk eene menigte van ledigganger overladen vondt, die opgeblazen waren van hunne hovaardige armoede, en hun verſtandt den vryen toom gaven om nieuwe ordens in te voeren, die zy daar na alle afkeurden, behalven vier, die nog ten huidigen dage beſtaan.* Deze vier zyn de Dominikanen, of Jakobynen, aldus naar *Dominicus de Guzman*, en van de ſtraat van St. Jakob te Parys, daar zy hun eerſte klooſter hadden, genaamt. De Franciskanen, of Koordedragers ‡, die hunnen oorſpronk en naam hebben van hunnen patriarch *Franciscus van Aſſiſe*, en van de koorde *, die zy om de middel dragen. De Karmeliten, aldus genoemt naar den berg Karmel, daar zy hun eerſte klooſter hadden, en de Auguſtynen, beſtaande in kluizenaars van verſcheide vergaderingen §, die zich alle te zamen onder de orde van *St. Auguſtyn* voegden. De twee eerſte van deze ordens kwamen in het zelve jaar op †, en door de kerkvergadering van Latenaan ‖ beveſtigt zynde groeiden zy by na tot een oneindig getal aan. Doch de Dominikanen maakten zich meeſter van den rechtbank van het geloofsonderzoek * in Spanje, en verkregen daar door meer aanzien dan alle andere geeſtelyken. Zy maakten zich ook ontzaghelyker. De Waldenzen en de Albigenzen, de Joden en de Mahomethanen ondervonden hunne wreedheit. Hunne verwoedheit volgde op die der kruisvaarten, die in de XIII eeuwe begonnen te verminderen, en in de volgende eeuwe t'eenemaal ophielden.

De beedelmonniken overſtromen Europa.

† *Mezeray.*

‡ Kordeliers.

* *Corde.*

§ *Congregations.*

† in het jaar 1208.

‖ in het jaar 1215.

Dominikaners meeſter van het geloofsonderzoek.

* *Inquiſitie.*

Thomas van Aquinas, in de ſcholen zo vermaard, en door de Roomſche kerk tot een Heilige gemaakt, was een Dominikaan; weshalven die van deze orde voor de lere van de krachtdadige genade waren, die deze leeraar verdedigde, en geſtage vyanden van de Jeſuiten wierden, die de zelve in later tydt hebben beſtreden.

Thomas van Aquinas.

Ridders van St. Jan van Jeruzalem.

De ridders van St. Jan van Jeruzalem en de Tempeliers, twee vermaarde ordens, ten dele krygslieden, en ten dele geeſtelyken, daar wy boven reets van geſproken hebben, beſtonden nog met veel luiſter in de XIII eeuwe, die wy doende zyn te doorlopen. Maar de eerſten, die zich te Akre, of Ptolemais, hadden nedergezet, wierden gedwongen van daar te verhuizen, vranneer die ſtadt in het jaar 1291 van den Sultan van Egypten wierdt ingenomen. Zy begaven zich naar het eilandt Cyprus, alwaar zy zich door den vorſt, die daar regeerde †, kwalyk ziende gehandelt, na een kort verblyf vertrokken, en in het eilandt Rhodes kwamen, het welk zy van de Turken veroverden, die het van de Saracenen, gelyk deze laatſte het van de Grieckſche keizers hadden genomen.

† van het huis van *Luſignan.*

In het eilandt Rhodes geplaatſt.

De Tempeliers hadden zich in de meeſte Weſterſche koninkryken verſpreid, en bezaten daar vele goederen. Zy waren niet alleen zeer ryk, maar hadden ook veel roem door hunne dapperheit verkregen, en in het jaar 1307, dat het jaar van hunnen val was, voerde hun grootmeeſter, genaamt *Jakob de Molay*, den oorlog tegen de Turken in het eilandt Cyprus, daar deze ongelovigen zich meeſter van wilden maken. Zy wierden daar toe door brieven van paus *Clemens* den V, en ook van *Philips* den Schonen, die zich te zamen vereenigt hadden, om de zelve te verdelgen, aangezet. Het was voor dezen laatſten, dat *Molay*, verſelt van zeſtig van zyne ridders, verſcheen.

1300.

Zy wierden alle vaſtgehouden, en men maakte aanſtonts hun rechtsgeding op. Zeven en vyftig (a) wierden levendig by een klein vuur in het jaar 1312. verbrand *. In de twede zitting van de kerkvergadering van Vienne in het Dauphine wierdt deze orde vernietigt, en hare goederen aan het welgevallen van den paus gelaten, die die 'er een gedeelte van aan de ridders van St. Jan van Jeruzalem ſchonk. Zy ontfingen het zelve lot in de andere ſtaten van het Chriſtendom, uitgenomen de halsſtraffen en andere wreedheden, welke hen daar zo niet, als in Vrankryk, wierden aangedaan.

* in het jaar 1310 volgens *Du Pin.*

De grootmeeſter wierdt eerſt gevecht den 11 Maart 1313.

Deze ſtrengheit wierdt van alle gematigde perſonen veroordeelt, en men hadt minder afſchrik van de misdaden, daar zy mede wierden beſchuldigt, en die men maar als laſteringen, om hun goedt machtig te worden, aanzag, dan van de ſtraffen, die men hen deedt lyden. Daar is zelfs een ſchryver †, die ons zegt, dat de koning van Vrankryk een van zynen zonen koning van Jeruzalem wilde maken, en vrezende, dat hy daar in door de Tempeliers zou worden verhindert, en buiten dat gretig zynde om hunne ſchatten te bezitten, verblyd was de voorwendſels, om hen zonder hope van herſtelling uit te roeien, te hebben gevonden. Hunne ſtandvaſtigheit midden in de vlammen, daar zy hunne onſchuldt bleven betuigen, overtuigde daar velen van. Men morde daar over in het openbaar tegen hunne rechters, die men voor beulen uitkreet. Men erkende echter, dat zy loſſe en trotſche vrygeeſten waren; dat zy de wereldlyke en geeſtelyke machten even veel hadden beledigt, en de welluſt en ſtaatzucht in zulk een hogen top geveilt, dat zy verdienden beteugelt te worden (b). Doch men voegt 'er by, dat het genoeg was zulk eene buitenſporige orde te vernietigen; dat men onſchuldigen met de ſchuldigen niet moeſt onder een mengen, noch aan beſchuldigingen, die niet minder ongereimd dan ſchrikkelyk ſchenen, geloof geven, vermits zy zo buitenſporig waren, dat zy geen geloof verdienden (c). Zodanig was het einde van deze or-

1307. Aanmerking op hunne verdrukking.

† *S. Denis.*

(a) Anderen zeggen negen en vyftig.

(b) Hunne onmatigheit hadt gelegenheit gegeven tot het bekende ſpreekwoordt: *Hy kan drinken als een Tempelier.*

(c) Men kan deze beſchuldigingen in het breede zien by *Mezeray*, *du Pin* en *Fleury* op de jaren 1306 en eenige volgende. De voornaamſte en buitenſporigſte der zelven waren, dat men zeide, dat alle de genen, die zich in deze orde begaven, genoodzaakt waren Godt te verloochenen; dat zy drie malen op een krucifix moeſten ſpuwen; dat zy in hunne vergaderingen een groot houten hoofdt, met een langen baardt, aanbaden, welke gewoonte, gelyk men zeide, onder hen was ingevoert door een grootmeeſter, die van de Saracenen gevangen zynde, tot vergoeding van zyne loslatinge belooft hadt de zelve te zullen doen onderhouden; dat de ridders, welke in deze orde wierden aangenomen, verplicht waren, de genen, welke hen beveſtigden, te kuſſen voor den mondt, voor den navel, en voor hun achterſte; dat zy Sodomie onder malkander pleegden, en andere vuilighed n bedreven, van welke de natuur zelf een afſchrik heeft; enz.

1307. orde, zo beroemd door hare rykdommen, ſtaatkunde en dapperheit; maar die door welluſten en hovaardy te gronde ging.

Ondernemingen der pauzen. * Zie fol. 387.

De ſtaatzucht van de pauzen floeg niet minder in de XIII eeuwe dan in de voorgaande door. Wy hebben gezien tot wat toppunt *Celeſtinus* de III de zelve by de kroning van *Henrik* den VI * hadt opgeveifelt. Zyne opvolgers gingen met geen minder matigheit in de verbanningen van keizer *Frederik* den II en van koning *Philips* den Schonen te werk. Deze laatſte wreekte het keizerryk en Vrankryk, en leerde door de ſtraf van *Bonifacius* den VIII de pauzen, die hem opvolgden, min ondernemende te zyn. 1307.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

EDUARD DE II (a).

1307. *Stow. S. Daniel. Thoud. de la More. Froiſſard. Walſingham. Brady. Tyrrel.* De Vader *Orleans.*

Regering van *Eduard* den II.

DA de doodt van *Eduard* den I beklom des zelfs zoon, van den zelven naam als de vader, maar niet van de zelve deugden, den Engelſchen troon. Zyne regering, daar wy nu toe treden, was ook zo lang niet, noch zo luiſterryk, en deze vorſt hadt al de zwakheden van *Henrik* den II, zynen grootvader. Hy was ook ongeſtadig en onbekwaam om te regeren, en liet zich door zyne gunſtelingen leiden, zynde, gelyk hy, de ſpeelpop van zyne moedwillige ſtaatsdienaars, en het ſlagtoffer van de groten van zyn ryk en van zyne eige vrouwe, die niet verdragen kon, dat hy het hert, dat zy alleen moeſt hebben, onder zyne gunſtelingen verdeelde, of die 'er mogelyk van haar kant hadt, met welke zy haar hert verdeelde. Hy wierdt gedwongen, die hem het liefſt waren, op te offeren, en, na zyne grootſte vrienden, die hy, als afgoden beminde, aan hunne vyanden te hebben overgegeven, die de zelve aan hunne beulen overleverden, onttroont, gevangen, en als een ellendige van de eene ſtadt tot de andere geleid, ſneuvelende ten laatſte door de handen van twee ſchelmen op de wreedſte wyze, daar men ooit van heeft horen ſpreken. In het midden van de beroerten, die in zyn ryk en huis ontſtonden, hadt hy nog het ongeluk van den opſtandt in Schotlandt te zien, daar zyn vader zo veelmalen overwinnaar van was geweeſt. Het zelve bekwam zyne vryheit, en onafhankelykheit wederom, en het veſtigde zich daar zo ſterk in, dat al de opvolgers van dezen koning het zelve nooit weder door al hunne dapperheit onder het juk hebben kunnen brengen. Wy zullen alle deze voorvallen naar vervolg beſchouwen. Laat ons eerſt de verſcheide hoedanigheden van die hunne rol daar in ſpeelden, en die het hof van den nieuwen koning uitmaakten, zien. 1307.

Zyne genegenheit voor *Gaveſton.*

De beruchte *Gaveſton* kwam daar het eerſt in te voorſchyn, een man, die van een middelbare afkomſt, en met minder deugdt dan goeden imborſt begaaft zynde, tot de eerſte bedieningen van het ryk wierdt verheven, en het hert van *Eduard* won boven zyne jonge gemalinne, eene van de ſchoonſte en bevalligſte princeſſen der wereldt. Hy was een Gaskonjer, zoon van een edelman van Guiënne, die met veel roem in de overzeeſche oorlogen, die *Eduard* de I tegen Vrankryk hadt gevoert, gedient hadt. Uit aanmerking van de dienſten van den vader raakte de zoon aan het hof en by den jongen prins, die van dezen tydt af eene byzondere achting voor hem kreeg, beide van een en de zelve jaren, en beide met meer drift om zich te vermaken, dan om zaken van Staat waar te nemen, geboren zynde. Zy maakten te zamen een van die vriendſchappen, daar de knopen byna altydt onverbrekelyk van zyn. Voorts was 'er in dezen jongen gunſteling iets, dat hem aangenaam genoeg maakte. Hy was welgemaakt, van eene ſchone evenmatige geſtalte, en eene edele bevalligheit ſpreidde zich over zyn ganſchen perſoon en alle zyne handelingen. Daar by voegde hy eene zekere zachte en verplichtende manier van ommegang, die zynen jongen meeſter bekoorde; daarenboven was hy gematigt en aangenaam in geſelſchappen, en het ontbrak hem ook aan geen bekwaamheit in zaken van aangelegenheit. Boven al bezat hy veel bekwaamheit voor den oorlog, en het bleek ingevolg van tyden, dat hy een groot veldoverſte zou hebben kunnen worden, indien het de welluſt en dertelheit tegen de eere en ſtaatzucht niet hadden overgehaalt. Deze gebreken, die tegen zyne verheffing moeſten geweeſt zyn, begunſtigden hem in het tegendeel, en baanden hem door de overeenkomſt, die zy in den geeſt van den prins vonden, den weg tot des zelfs grootſte vertrouwen en het ge-

Hoedanigheit van zynen gunſteling.

(a) Anders de V. Zie boven fol. 462.

1307. gebiedt van zyn hert, daar hy ten vollen meester van wierdt. De koning, die nog leefde, bemerkte dit wel, en de droevige gevolgen, die uit zulk eene naauwe verbindtenis zouden kunnen spruiten, voorziende, verplichtte hy den prins zich van het gesellschap van dezen gunsteling te ontslaan, die hem door een weg van bloemen tot zyn verderf leidde. Dit gaf aanleiding tot het openbaar bevel, dat den 26 February uitkwam, waar by de koning hem uit Engelandt bande. Hy vertrok den 1 May daar aan volgende, na dat hy alvorens den 26 Maart een eedt hadt gedaan, dat hy daar nooit weder in zou komen, ten zy de koning hem riep. Men was met deze verzekering nog niet te vrede; men wilde ook, dat de prins by het ligchaam van onzen *Heere*, gelyk de schryver * zich uitdrukt, zou zweren, dat hy nooit eenige verstandhouding met *Gaveston* zou hebben, en zyne wederkomst noch door regte, noch door zydewegen begunstigen, ten zy de koning het kwam goed te vinden. Zyne ballingschap geschiedde echter op eene wyze, die minder naar een man, dien men verdelgen, dan dien men ontzien wilde, geleek. Men vergenoegde zich met hem alleen overzee van het hof te bannen; maar men zondt hem naar zyn vaderlandt, alwaar men zorg voor zyn onderhoudt droeg, hem jaarlykſch honderd marken Sterlings uit de inkomsten des konings te Guiënne toewyzende; eene grote somme in dien tydt. Men kan niet zeggen, hoe de prins deze afwezendheit van zynen lieveling *Gaveston* verdroeg. Het was ten minste niet zonder ongeduldt en droefheit, dewyl de eerste zaak, die hy uitvoerde, zo haast als hy den troon beklom, was, hem uit zyne ballingschap te roepen, en, om zo te spreken, deelgenoot van het ryk te maken.

Uit Engelandt gebannen.

* *Brady.*

Uit zyne ballingschap geroepen.

Op dezen gunsteling, dien de heeren van het ryk aan hunne yverzucht, of aan het welwezen van den Staat opofferden, volgde nog een ander, die niet veel beter was. Het was een Engelschman, *Hugo Spenser* genaamt, van een geslacht, dat geen aanzien onder de Pairs dan door de gunst van *Eduard* den I en *Eduard* den II hadt. Deze nieuwe gunsteling hadt, als de eerste, het geluk een vader gehad te hebben, welken de overleden koning met zyne goedgunstigheit hadt vereert, en aan wien de Geschiedenis dit getuigenis geeft, dat hy vele bekwaamheden en deugden, doch al te veel liefde voor zynen zone hadt. Deze laatste hadt 'er, als *Gaveston*, de deugden en de gebreken van. Hy was schoon en welgemaakt, gelyk hy, van een aangenamen en welbeschaafden geest; maar, gelyk hy, misbruikte hy zyn geluk, ongebonden in zyne zeden, trotsch en hovaardig in zynen ommegang, en den jongen koning van het eene vermaak tot het andere aanvoerende, zonder zich te bekommeren over het waarnemen der wetten, of het welzyn van den Staat.

Beeldtenis van *Spenser.*

Zodanig waren de gunstelingen, aan welke de lafhertige en wulpsche koning te veel meesterschap over zynen geest gaf, en die ook de voornaamste werktuigen van zynen ondergang waren.

Afbeelding van *Izabelle*, gemalinne van *Eduard* den II.

† Zy was nog geen veertien jaren oud.

Drie andere hadden ook geen minder deel aan zyn droevig noodlot. De eerste was de koningin, zyne gemalin; *Thomas* van Lankaster, van Engelsch konings bloedt afkomstig, en Mylord *Mortemer* waren de twee anderen.

Izabelle, dochter van *Philips* den Schonen, gemalin van *Eduard* den II, hadt met eene jonkheit, die nog maar eerst begon op te luiken †, de twee aanvalligste hoedanigheden van het vrouwelyk geslacht, te weten schoonheit en verstandt; maar zy hadt ook de twee gevaarlykste daar van, namentlyk staatzucht en minnery. Het kan zyn, dat de ongemakkelyke imborst van den koning, haren gemaal, die zich aan *Gaveston* meer dan aan haar verbondt, deze jonge vorstin afkeerig van haren gemaal, die haar verachtelyk handelde, en genegen tot de heeren van het hof maakte, die gevoelig over haar geleden ongelyk en schoonheit schenen. Echter is zy niet te verschonen buiten haar plicht en staat te zyn gegaan, en hare liefde tot *Mortemer*, mitsgaders hare wraak en haren haat tegen den koning, haren gemaal, zo ver den vryen toom gegeven te hebben, verdacht zynde van, indien geen aanleiding tot zyn val en doodt te hebben verschaft. 1307.

Afbeeldsel van *Mortemer.*

Mortemer, uit een edel geslacht van Normandië gesproten, was welgemaakt, en voegde by welgeschikte zeden eene dapperheit, die voor gene andere behoefde te wyken. Maar hy hadt minder deugdt dan staatzucht, en na dat hy het hert van de koninginne den koning, haren gemaal, hadt ontrooft, maakte hy geen zwarigheit hem de kroon met het leven te benemen.

Afbeeldsel van *Thomas*, grave van Lankaster.

Belangende den grave van Lankaster, hy was de dubbelhertigste van allen, die op het toneel verschenen; afkomstig van het koninklyke bloedt; zoon van *Edmond*, den tweden der zonen van *Henrik* den III, en de eerste graaf van Lankaster; hoofdt der oproerigen, volgens eenigen; handhaver der wetten en vryheit, gelyk anderen willen; verfoeit na zyne doodt van de eersten om de euveldaden, die hem het leven kostten; geacht van de anderen als een martelaar, die te onrecht was veroordeelt, en als een Heilige, die wonderen deedt.

Wy spreken niet van de andere Pairs van het ryk, die hunne bedryven haast zullen doen kennen, en wier tafereel wy niet zullen opmaken, voor dat wy de gevallen, daar zy deel aan hadden, zullen verhalen. Wy komen weder tot *Eduard* den II, wiens droevige en ongelukkige regering den roem van den koning, zynen vader, zou uitgewischt hebben, indien hy geen zoon, die aan het ryk van Engelandt en aan het bloedt van de *Plantageneten* al hunne grootheit en luister weder aanbragt, hadt nagelaten.

Hoedanigheden van *Eduard* den II.

Hy was maar drie en twintig jaren oud wanneer hy den troon beklom. Men zag in zyne jonkheit eene achtbaarheit uitblinken, die een gelukkiger regering beloofde. Maar noch hert, noch geest beantwoordden zyn uiterlyk gelaat, en men wierdt wel haast gewaar, dat hy geen bekwaamheit om te regeren, noch geen natuurlyke begaafdheden tot den oorlog, noch wysheit in zyne bestieringe hadt, zynde van een klein oordeel, door zyne gunstelingen geregeert, en ten eenemaal aan zyn vermaak overgegeven.

Maakt een kwaad gebruik van zyns vaders lessen.

Hy kwam zeer slecht de heerlyke lessen na, die de koning, zyn vader, hem op zyn doodbedde hadt gegeven. Hy was een van de kwade voorbeelden, die men gemeenlyk vindt van de ongehoorzaamheit, die de opvolgers omtrent het nakomen van den wille der overledenen bewyzen, en van het vermaak, dat die hen overleven scheppen in het ontwerp hunner voorgangeren omver te stoten, en niets in het werk te stellen van het gene zy hen bevelen. Het geen de overleden hem op het krachtigste hadt aanbevolen, was, den oorlog in Schotlandt zonder ophouden voort te zetten, waar in hy hem nog na zyne doodt behulpzaam wilde zyn, met hem te'belasten, dat hy zyne beenderen aan het hoofdt van het leger zou laten dragen; zo zeer hadt hy

1307. deze zaak ter herte genomen, en zo zeer oordeelde hy, dat men zich moest spoeden om een goeden uitslag te verkrygen. Dit was het vi het tegendeel, dat zyn laffe en achteloze opvolger het meest verzuimde. Daar benevens hadt hy hem op zware bedreigingen *Gaveston*, dien hy in ballingschap verzonden hadt, verboden weder in te roepen, waar over hy van den prins den plegtigsten eedt hadt afgevordert; die eene belofte onverbrekelyk kan maken. Het was nochtans door de overtreding van dezen eedt en door de volstrekte ongehoorzaamheit aan de stipte bevelen van een stervenden vader, dat deze onbedachte zoon de regering aanvaardde.

Hy roept *Gaveston* weder in.

Men kan niet wel zeggen aan wat zaken hy de eerste zes maanden besteedde: men vindt in de geschiedenissen maar twee bedryven van den nieuwen koning, die meer nadeelig dan voordeelig voor den Staat waren, en die echter door een geschrift, vol van den goeden wille van de natie, wierden gevolgt; maar zy begeende door den overlast van den gunsteling niet gedrukt te wezen. Zyne wederinroeping was het eerste werk van den jongen koning; kwaad voorspel voor zyne koninklyke achtbaarheit, die hy met eene losheit en meineedigheit, die onverschoonbaar was, begon. Hy vergenoegde zich niet met dezen gevaarlyken gunsteling, die aan het gansche ryk verdacht was, weder in te roepen, maar hy overlaadde hem met vele gunstbewyzingen; en als of hy het ten spyt van de Pairs, de gemeente en de geestelykheit deedt, vertrouwde hy hem de voornaamste posten en bedieningen van het meeste aanzien over goedt en lyf van de eene en de andere. Hy maakte hem graaf van Cornwall, een van de eerste Pairschappen van Engelandt, laatstelyk door twee prinssen van het koninklyke bloedt bezeten *, daar hy het eilandt Man, dat op andere tyden een koninkryk was geweest, en de heerlykheit van Wallingford nog byvoegde. Hy was nog niet te vrede met hem dit goedt en deze ampten, die hem met de eerste Pairs van de kroon gelyk stelden, te schenken; maar hy wilde hem boven hen verheffen, en een tweden hem zelve van hem maken, met hem tot de waardigheit van onderkoning te verheffen, onder den naam van zyn *Bewaarder van het gansche koninkryk* gedurende den tocht, dien hy overzee zou gaan doen, om zyn huwelyk met de princesse van Vrankryk te voltrekken.

De gunsten en waardigheden, daar hy hem mede overlaadt.

* *Richard*, Roomsch koning, broeder van *Henrik* den III, en *Edmund*, zoon van *Richard*.

* *Brady.*

De schryver *, die deze zaak van het onderkoningschap beschryft, maakt nog gewag van eene andere macht, die hy aan zynen gunsteling den 27 January daar aan volgende gaf, met zulk een volstrekt gezag, als geen koning ooit aan zynen staatsdienaar, zonder zich in zyne eer te benadeelen, hadt gegeven; waar door hy de geestelyken en den adel even veel verongelykte. Dit bestondt ten aanzien van de geestelyken in het begeven der kerkelyke ampten, met het volle koninklyke recht om de zelve naar zyn welgevallen te kunnen wegschenken, en ten aanzien van de Pairs en edellieden het recht der leenverheffingen, en de toestemmingen der huwelyken van die minderjarig zynde nog onder voogden stonden. Men kon geen gunsteling tot hoger top opveisselen. Dit was ook, gelyk wy haast zullen zien, zyn val.

Voert het slechte geldt in.

De twede kwade stap, welken de koning by zyne komst tot de kroon deedt, was het slechte geldt, onder de voorgaande regering gemaakt, maar dat *Eduard* de I niemandt hadt gedwongen te ontfangen, gangbaar te maken. *Eduard* de II verklaarde het zelve goed zilver te zyn, bevelende, dat het zelve tot den prys, daar het op gestelt was, ver onder de rechte waarde, zou doorgaan, en dat niemandt het mogt weigeren, op de verbeurte van lyf en goedt. Een schryver * zegt, dat dit bevel, hoe onrechtmatig het ook was, echter ook door het Parlement, te Northampton, voor dat hy gekroont was, beroepen, wierdt goedgekeurt, waar door deze daadt van *Eduard* wel min aanstotelyk, maar echter niet billyker was. 1307.

* *S. Daniel.*

Voorts, hoe onaangenaam ook deze beginselen van zyne regeringe aan de natie voorkwamen, nochtans gaf zy hem tekenen van hare genegenheit en trouwe, door den onderstandt, dien zy hem toestondt van een vyftienden penning der goederen van de geestelyken en de gemeenten, en van een twintigsten penning ten aanzien van de wereldlyke Pairs.

Parlement gehouden.

Hy hadt, gelyk wy hebben gezegt, zyn Parlement te Northampton beroepen, wiens zittingen den 13 October wierden geopent. Drie zaken wierden daar in vastgestelt: I. de begraving van den overleden koning; II. het huwelyk van zynen opvolger, en III. zyne kroning. Mogelyk was het om de kosten dezer plegtigheden te vinden, dat het Parlement de onderstanden, daar wy van gesproken hebben, toestondt. Daar wierdt ook over eenige zaken, de regering rakende, gehandelt: doch daar wierdt maar ligt over gelopen. Men stelde de besluiten daar over uit tot de naaste vergadering, die den koning de tot den eersten zondag in de Vasten te Westmunster uitstelde.

Begraving van den overleden koning.

De drie plegtigheden, die het Parlement van Northampton hadden bezig gehouden, konden geen uitstel lyden; ook oordeelde de koning, dat hy daar zyne eerste zorg moest aan geven. Maar hy moest de inroeping van *Gaveston* niet hebben laten voorgaan, gelyk hy deedt. De begraving van den overleden koning ging voor zyn huwelyk en kroning. Aldus, zegt men, dat de jonge phenix zorg draagt, dat de asch van die hem het leven heeft gegeven, en aan wien hy het zyne verschuldigt is, eerst wordt begraven.

Het lyk wierdt den 22 October in het graf der koningen te Westmunster, digt by dat van *Henrik* den III, bygezet. Het was de bisschop van Durham, die ook patriarch van Jeruzalem * was, de welke aan het hoofdt van de geestelyken en van de begravenis ging.

* *Ant. Beck.*

1308.

De zelve volbragt zynde vertrok *Eduard* den 28 January † overzee, en landde te Boulogne, daar hy het gansche hof van Vrankryk vondt, dat hem verwachtte. Het huwelyk wierdt voltrokken met eene statie, overeenkomende met de twee prachtigste hoven van Europa, en de twee vorstelyke echtgenoten, beide fraai en welgemaakt; gelukkig, indien de een zo wel als de andere meer wysheit en deugdt hadden bezeten. Men heeft als iets byzonders in deze bruiloftsplegtigheit aangemerkt, dat daar op vyf koningen en vier koninginnen *, de getrouwde mede gerekent zynde, tegenwoordig waren. Men voegt daar by, dat *Gaveston* by het danssen, dat na de maaltydt gedaan wierdt, met eene pracht verscheen, die alle hovelingen verdoofde, en kort daar na, zo men zegt *, het hof van Engelandt besmette. Maar zyne volmacht van Bewaarder van het ryk schynt het tegendeel te bewyzen van het geen eenigen van zyne tegenwoordigheit op de bruiloft verhalen.

Huwelyk van *Eduard*.

† *Stow* zegt den 22 January.

* de koningen van Vrankryk, Navarre, van Duitschlandt en van Sicilie.

* *S Daniel.*

Het verblyf van den Engelschen koning was niet lang in Vrankryk. Hy hadt geen minder ongeduldt, om gekroont te worden, dan hy om zyn huwelyk te voltrekken hadt getoont: weshalven hy zich haastte weder overzee te gaan, om

1308. om met eene pracht te verſchynen, die niet onnodig, maar in het tegendeel volſtrekt noodzakelyk is ter inhuldiging van een vorſt, wiens regering daar door, indien zy de zelve niet wettelyker maakt, meer luiſter en aanzien verkrygt.

De plaats, die *Gaveſton* in deze plegtigheit bekleedde. * waar mede men de koningen kroont.

Zy geſchiedde den 24 February te Weſtmunſter met al de vreugdt en ſtatie, met zulk een plegtig feeſt overeenkomende. De koning en koningin wierden door den biſſchop van Winchester, by afwezendheit van den aartsbiſſchop van Kantelberg, die van zyne ballingſchap nog niet was weder ingeroepen, volgens de gewoonte van het ryk gekroont. Het ganſche hof was zeer prachtig, en de Pairs verſchenen in hunne plegtgewaden. Maar niets kwam by de koſtelykheit en welgeſchiktheit van den gunſteling, daar hy, gelyk op de bruiloft, de pracht van alle heeren, die daar op waren, uitdoofde, hen niet alleen overtreffende met zyne borduurwerken en vergulde ſelen, maar ook met zyne welgemanierdheit en hoffelykheit, die anderen hem niet konden nabootzen. Hy ging even voor den koning, dragende de kroon van *St. Eduard* * op een koſtelyk kuſſen, het welk niet dan met grammoedigheit van de Pairs van Engelandt, die dit van een vremdeling niet konden verdragen, die, behalven dat hy van een minder geboorte was dan zy, de eerſte plaats op deze doorluchtige plegtigheit tot hunne verachtinge kwam bekleden, wierdt aangezien.

Liefde des konings voor zynen gunſteling.

Zy verbergden niet lang het ongenoegen, daar zy mede zwanger gingen. Het berſtte dermaten uit, dat de jonge koning, die niet minder ſtandvaſtigheit om zyn voornemen ſtaande te houden, dan verſtandt om de zelve te beleggen, bezat, verplicht was, hen genoegen te geven, en nogmaals zynen gunſteling te bannen. Iedereen hadt met verwondering gezien, hoe ver hy den koning hadt weten in te nemen. Al de bevalligheden en liefkozingen van eene jonge koninginne hadden maar ligte indrukſelen in zyn hert veroorzaakt. *Gaveſton* bezat het zelve volſtrektelyk, en de prins niet te vrede zich daar van meeſter gemaakt te hebben, ſcheen het, of hy hem deelgenoot van het ryk wilde maken, en het zelve met hem delen, om niet te zeggen, dat het ſcheen, dat hy het zelve aan hem in het geheel wilde afſtaan.

Zamenſpanning der Pairs om hem te doen vallen.

De koningin was te jong om deze verontwaardiging te bemerken; maar de heeren konden het niet verduwen; zy ſpanden alle te zamen tegen dezen onbeſchaamden gunſteling, die naauwlyks uit zyne ballingſchap ten hove was gekomen, of hy ſpeelde den meeſter. Zy kwamen by den koning, wiens laſhertigheit hen bekend was, en gaven hem geen oogenblik tydt om zich te beraadſlagen over hun verzoek, om zynen afgodt te bannen, en daar toe de bevelen in hunne tegenwoordigheit te laten afgaan; het geen den 18 May geſchiedde, en de koning verbondt zich by openen brieve, *Gaveſton* voor het feeſt van St. *Jan* den Doper, dat is voor den 24 Juny, zonder langer uitſtel te doen vertrekken. Dit was met een man, zo machtig en zo bemind, zeer hard te werk gaan. Maar het duurde niet lang, of men zag wel, dat het den koning geen ernſt was om zyne belofte uit te voeren, alzo hy hem, behalven vele andere gunſtbewyzingen, in het begin van de maandt, in welke hy in ballingſchap moeſt vertrekken, nog met een landgoedt, het welk jaarlykſch ruim drie duizend marken opbragt, begiftigde. Dit deedt de Engelſche heeren naar andere middelen omzien; men beraamde eene byeenkomſt, en men beſloot in de zelve, dat de aartsbiſſchop van Kantelberg, die mede in hunne party en by de zamenkomſt tegenwoordig was, *Gaveſton* openlyk in den ban zou doen, byaldien hy op den beſtemden tydt niet uit het koninkryk vertrok. Dit en de gedurige aanhoudingen der heeren deden *Eduard* eindelyk met grote moeite beſluiten om van zynen gunſteling te ſcheiden, en hem van het hof te verwyderen: doch dit geſchiedde op eene wyze, dat iedereen wel bemerkte, dat hy hem wel uit zyn hof, maar niet uit zyn hert hadt gebannen. Ook bande hy hem eigentlyk niet; hy onttrok hem alleen aan den haat van zyne benyders, en hy zondt hem niet uit Engelandt, dan om hem in Ierlandt te doen regeren, daar hy hem het beſtier met eene volſtrekte macht van gaf. By dit gezag voegde hy nieuwe blyken van zyne gunſt, die ongelooflyk zouden ſchynen, indien de ſchryvers, die alle geloof verdienen *, het zelve niet verhaalden. Hy was niet te vrede met hem alle de inkomſten van Ierlandt, dat vele koningen, voor dat *Henrik* de II het overwon, hadt gehad, te hebben geſchonken, maar hy voegde daar nog aanmerkelyke ſommen by, die hy beſpaart hadt. Hy putte zyne koffers uit, om die van zynen gunſteling te vullen. Nog liet hy het daar niet by blyven. Hy voegde nog vele domeinen by het geldt, en gaf hem twee en dertig ſteden, of gehuchten, benevens nog vele kaſteelen in Guienne, zo dat het ſcheen, dat hy dit grote hertogdom met hem deelde, gelyk hy met Engelandt, indien hy het hadt kunnen doen, mede zou gedaan hebben.

Hy zendt hem naar Ierlandt. *Acta Publ. Tom. III. fol. 93.* * *Stow.*

De macht, die hy hem geeft.

Het bezit van zulke ſchone domeinen met zo veel rykdom en zulk een beſtier verbeeldde niet minder dan een gunſteling, die in ongenade was gevallen. De moeite, die de koning hadt om van hem te ſcheiden, deedt het nog veel minder blyken. Hy kon hem naauwlyks laten vertrekken, en wilde hem tot Briſtol zelf verſellen, daar hy van hem niet anders dan een minnaar van zyne welbeminde ſcheidde; waarſchynlyk met eene krachtdadige verzekering, dat hy hem haaſt weder zou roepen, dewyl het in het volgende jaar geſchiedde.

1309. Ontwerp der Pairs om den gunſteling te bederven. * *Brady.*

De heeren zegepraalden echter over hem door zyn vertrek van het hof, en namen het voornemen om het daar niet by te laten. Zy kwamen te zamen, en maakten een ontwerp van regering om de macht van den gunſteling en die van den koning te bepalen, en de vryheit van de natie te handhaven. De ſchryver * brengt het zelve by, beſtaande in een en veertig artykelen, die hy ons in zyne beſchryving in het Engelſch geeft, en daar men den inhoudt in zyne byvoegſelen in het Franſch van vindt, dat een bewys is, dat de wet van *Willem* den Veroveraar aangaande de Franſche taal altoos in Engelandt in de oopenbare ſchriften in gebruik is gebleven. Wy zullen de byzonderheden van deze artykelen niet aanhalen; maar ons vergenoegen met 'er alleen een kort begrip van te geven, benevens de namen der genen, die de zelve ondertekenden.

Door den koning goedgekeurt.

Eer dat zy daar toe kwamen, namen zy de voorzorg om alles met overleg te doen, en hunne raadsbeſluiten de nodige kracht te geven. Zy begonnen met de opene brieven, door den koning den 16 Maart te Weſtmunſter getekent, te laten afgaan, waar door hy de noodzakelykheit erkende om de regering van het ryk in het geeſtelyke en in het werckdlyke, tot welzyn van de kerk en het volk, en zelfs in zyn eigen huis, te verbeteren, en dus overal een beter order en beſtier, die hen alle tot voordeel mogt ſtrekken, aan te ſtellen. Hy voegde daar by, volgens het ontwerp, dat de heeren daar van gemaakt hadden, dat hy dit voorname werk, om het ter uit-

7y verplichten den koning hem te bannen. *Acta Publ. Tom. III, fol. 80.* *Ibid. fol. 91.*

1309. uitvoeringe te brengen, aan de zorg van de prelaten, de graven en baronnen van het ryk overgaf, aan welke hy volkome macht verleende om zo veel perſonen, als zy nodig oordeelden, uit het midden van hen te verkiezen, om de laatſte handt aan deze verbetering te ſlaan: zich verbindende, zo haaſt zy 'er hem het ontwerp van zouden aanbieden, het zelve te bekrachtigen. Vier dagen daar na wierden de gemachtigden genoemt *, en in de Geſchilderde Kamer van Weſtmunſter beëdigt. Men ziet hunne namen in drie kolommen in het geſchrift geplaatſt, de geeſtelyken, ten getale van zeven, ſtaan op de eerſte kolom; acht graven maakten de twede uit, en de derde is vervult met zes baronnen. *Robert* van Winchelſey, aartsbiſſchop van Kantelberg, onder de voorgaande regering om reden, die wy reets hebben bygebragt, gebannen, en door den nieuwen koning wederom geroepen, en zo eerſt van Rome aangekomen zynde, was aan het hoofdt van de zeven kerkvoogden, die gekozen waren om nevens de andere wereldlyke Pairs het ontwerp op te ſtellen.

* den 20 Maart.

Klagten van de natie tegen zynen gunſteling.

Al de bezwaarniſſen van de natie waren daar in begrepen. De kerk wordt daar in vertoont als lydende door de verkrachting van haar rechtsgebiedt en goederen, en het volk door belaſtingen en woekeren verdrukt. De adel veracht en met verſmading van zyne Pairſchappen, en door het wegſchenken van de zelve aan onwaardige onderdanen mishandelt; de inkomſten uitgeput, en het huis des konings in de zelve ongeregeldheit als die van het volk geraakt. Men gaf de ſchuldt van alle deze rampen aan de kwade raadslieden, en men wees, als met den vinger, op den gebannen gunſteling, door zynen naam en de hatelyke hoedanigheit van rover van de koninklyke ſchatten, en oorzaak van het misverſtandt, dat tuſſchen den koning en zyn volk was. Men verzocht den koning, die zich vergenoegt hadt met hem naar Ierlandt te zenden, dat hy hem voor altoos uit Engelandt, Schotlandt, en zelfs uit Ierlandt, en alle zyne andere ſtaten, als een vyandt van zyn geheiligden perſoon, van zyn ryk en van zyn volk, wilde bannen.

Tot hier toe kon men miſſchien het ontwerp van de gevolmachtigden niet veel tegenſpreken; en naardien zy zich vryborſtig verklaarden, ſpraken zy de taal van eene vrye natie; maar het ſchynt, dat zy de zaken in de andere artykelen wat te ver trokken, en dat zy de macht des konings minder bepaalden dan zy 'er hem wel van beroofden. *Zy hadden gemerkt*, zeiden zy, *dat alle hunne ongelukken waren veroorzaakt door het misbruik, dat van hun gezag maakten de genen, die de koning met ampten in den Staat, in zyn huis en in de regering van het ryk hadt vereert. Zodanig waren de ampten van grootzegelbewaarder, opperrechter, grootſchatmeeſter, meeſter van de kleêrkamer, zegelbewaarder, tegenboekhouder *, en andere diergelyke bedieningen, gelyk ook mede de bevelhebbers der veſtingen, kaſteelen en havenen van Engelandt.*

Oorzaak der ongeregeldheden.

* Controlleur

Om in diergelyke amptsbeſtellingen in het toekomende te voorzien, beſloten zy: *Dat deze bedieningen en regeringen niet zouden gegeven worden, dan aan onderdanen, die het Parlement zou goed keuren, verklarende van gener waarde te zullen zyn alle de verkiezingen, die de koning zonder het goedvinden van deze oppermachtige vergadering zou komen te doen, of ten minſte zonder de benoeming der bedienaars aan hun onderzoek over te laten, om daar hunne toeſtemming, of weigering, naar hun goedvinden, aan te geven. Zy bevalen het zelve ook ten aanzien van den Bewaarder, of regent, dien de koning, wanneer hy om eenige gewigtige ondernemingen verplicht was overzee te ſteken, zou aanſtellen,* 1309. *begerende, dat de keur daar van zou afhangen van de Pairs, in het Parlement vergadert.*

Inzettingen om daar in te voorzien.

Voorts droegen zy zorg van de misbruiken in 's lands inkomſten, de kerk en andere ſtaten van het ryk ingeſlopen, te verbeteren. Zy herriepen ook de giften, die tot nadeel van de leengoederen en van den koning waren gedaan, verklarende die in het vervolg van tydt nog mogten gedaan worden van gener waarde te zullen zyn. Zy wilden, dat de domeinen van de kroon in het geheel zouden blyven, om tot de koſten van den vorſt en het onderhouden van zyn hof te kunnen dienen, zonder dat hy gedwongen zou zyn onderſtandt van zyn volk te heffen. Zy gaven aan de kerk het rechtsgebiedt, dat haar in het geeſtelyke toekwam. Zy droegen zorg voor de ruſt van den Staat, en de voorrechten van de natie; zy handhaafden die van den Groten Voorrechtbrief; zy verboden de verandering in de munt; zy ſtelden ook ſtraffen tegen de woekeraars, en zy begeerden, dat de wetten zo wel zouden worden waargenomen, dat men geen gewelds noch ongerechtigheit ongeſtraft zou zien.

Dit ontwerp wierdt niet dan twee jaren daar na ten einde gebragt, gelyk het blykt by de toeſtemming, die de koning daar den 5 October des jaars 1311, in het vyfde jaar van zyne regering, aan gaf. En toen was het, dat hy inderdaadt gedwongen wierdt *Gaveſton* te bannen: doch dit bannen duurde niet langer dan op andere tyden. Hy kwam echter ten laatſte tot zynen val, gelyk wy haaſt zullen zien; de koning kon hem niet altydt tegen het misnoegen der Pairs behouden.

Gaveſton uit Ierlandt geroepen.

Zyne ballingſchap in Ierlandt was van geen langen duur. De koning, dien hy hadt betovert, gelyk de Engelſche geſchiedſchryvers ſpreken, kon zonder hem niet leven. Hy hadt geen jaar weg geweeſt, of hy dacht al, hoe hy hem weder zou doen komen. By zyn vertrek hadt hy hem tot Briſtol uitgeleide gedaan; hy deedt nog meer by zyne wederkomſt. Hy ging hem tot in Noord-Walles te gemoet, daar de gunſteling landde. Hy zette voedt aan landt te Carnarvan, van waar hy den koning, die hem te Flinth inwachtte, kwam vinden, die hem met de blydſchap van een buitenſporig minnaar ontfing. Het was niet dan danſſen en ſpelen dat men zag, en de betoverde koning dacht niet dan om zyn lieveling *Gaveſton* met zich te nemen. Maar hoe dit te doen zonder het ongenoegen, of mogelyk den opſtandt, der heeren te veroorzaken, die hem gedwongen hadden dezen gunſteling weg te zenden, en aan een ontwerp van regering werkten, dat naar allen ſchyn zyne wederkomſt niet zou begunſtigen? Hy dacht al deze zwarigheden te boven te komen met hem eene Engelſche vrouw van aanzien te doen trouwen, welker verbindtenis hem een groot ſteunſel onder de Pairs, die tegen hem ingenomen waren, zou verſtrekken, om alzo de ganſche natie te verplichten hem in het vervolg minder als een vremdeling, dan als een inboorling aan te zien.

Trouwt met de nicht van den koning.

Het voorwerp, dat de koning voor hem koos, kon van geen meerder aanzien zyn. Het was de zuſter van *Gilbert* van Clare, graaf van Glocester, een van de eerſte Pairs van Engelandt, en zelfs eene nicht van den koning. De bruiloft wierdt te Barkhamſtedt met eene bovengemene pracht gehouden, en dit feeſt wierdt nog van een ander, dat daar een byvoegſel van was, gevolgt (a).

De

(a) Anderen verhalen, dat hem de koning deze gemalin reets in den voorleden jare, voor zyne ballingſchap, beſchikte, en dat hy het ſteekſpel, waar van in het vervolg ge-

1309. Steekspel van Wallingford.

De koning kreeg in gedachten een steekspel te Wallingford aan te rechten, waar op hy niet alleen den adel van het ryk, maar ook dien van de naburige ryken verzocht. Het geschiedde niet dan om zynen gunsteling te eeren, die daar de voornaamste schildhouder † zelf van was. Hy verscheen daar met eene behendigheit en netheit, die alle anderen overtrof. Daar was niets meer van noden om hunnen haat weder op te wekken. De zelve zou niet rechtmatig zyn geweest, indien de gunsteling door zyne laatdunkendheit en overlast het niet hadt verdient. Het ging zo ver, dat hy de verachting by de opgeblazenheit voegde, bespottende en stekende de doorluchtigste heeren van het hof, zonder eenig ontzag voor den grave van Lankaster, prins van koninklyken bloede, te hebben, welken hy voor een *schijnheiligen Toneelspeelder* uitmaakte. Hy bewees de zelve verachting aan anderen. Hy noemde den grave van Pembroke * den *Jood*, om dat hy bleek van aanzicht was, en den grave van Warwyk †, om dat hy zwart was, een *wild varken uit de Ardennes*.

* *Tevant.* Bekwaamheit van *Gaveston.*

Zyn overlast.

* *Omer* van Valence.
* *Guido* van Beauchamp

Zulke onbeschaamde spotternyen konden niet ongestraft blyven. De zelve waren des te onbehoorlyker, om dat *Gaveston* nog niet ter degen herstelt was, en dat de heeren, gelyk wy hebben gezegt, aan een ontwerp van regering arbeidden, daar zyne wanbedryven aanleiding toe hadden gegeven, en van welke hy alles te vrezen hadt. De uitslag was 'er inderdaadt zeer droevig van voor hem. Maar dit jaar liep nog door. Hy kwam 'er af met eene derde ballingschap, die hy onder de vorige regering voor de eerste maal onderging, mede gerekent zynde. De koning zondt hem naar Guiënne, daar hy henen trok, gelyk hy naar Ierlandt hadt gedaan, niet als een, die gebannen is, maar als een overste, die een leger gaat gebieden. Hy voerde daar echter geen zaken van belang uit. *Eduard* zondt hem tot bystandt van den grave van Foix, die de wapenen tegen *Philips* den Schonen hadt opgevat: doch hy vondt hem reets overwonnen, en kon hem niet herstellen.

Zyn verzending naar Guienne.

Alles was tegen den hoogmoedigen gunsteling niet alleen in Engelandt, maar ook in Vrankryk en te Rome zamengespannen. De abt van St. Denys kwam in dezen tydt te Londen, als gezant van den paus, om de uitvoering van den uitersten wille van *Eduard* den I, rakende de erfgift tot den tocht naar het Heilige Landt, te verzoeken. De overleden koning hadt daar toe, gelyk wy boven gezien hebben, twee en dertig duizend marken nagelaten †, en zynen opvolger sterk belast, deze somme volgens zynen wille te gebruiken. Hy kweet zich daar in kwalyk, en gaf de zelve aan *Gaveston*. De paus zag deze gift als eene kerkrovery aan, en vertoonde aan *Eduard* de verbindtenis, daar hy onder lag, om dit te herstellen, en de goede mening van den testament-maker te volbrengen. Dit was de reden van de komst van den gezant. Hy verschoonde geenzins den onverzadelyken *Gaveston*, voornaamste oorzaak van deze daadt, die dit geheiligt geldt, zeide hy, naar zich genomen, en deze penningen, die tot een Godvruchtig gebruik geschikt waren, met het boeten zyner wellusten hadt verkwist. Hy vermaande den koning zulk een hovaardigen man te bannen, en zyn besmettelyk gezelschap, dat in staat was het gansche hof te bederven, te myden.

† Om honderd en veertig edelluiden in zyn paits te onderhouden.

Hy verzoekt *Gaveston* te bannen.

Het was niet alleen het misnoegen van den paus, dat den gezant zo deedt spreken; maar *Philips* was daar zelf in gemengt, zeer verblyd zynde, dat het gezantschap aan een kerkelyk persoon van zyn ryk was gegeven. De koningin van Engelandt, zyne dochter, begon de smaadt van *Gaveston* te gevoelen, en vernam met droefheit, dat hy haar het hert van den koning, haren gemaal, ontvremde. Zy klaagde daar over aan het hof van Vrankryk, en de koning, haar vader, was verheugt, dat hem de gelegenheit aan de handt wierdt gegeven om te gelyk met den paus den ondergang van den gunsteling uit te werken. Zyn val kwam echter met langzame schreden aan. *Eduard* beloofde alles aan den gezant, en kwam daar niet van na, zo dat de zaken in den zelven staat bleven, als zy waren. 1309.

Doch het was voor geen langen tydt. Daar wierdt een Parlement te Londen vergadert in het jaar 1310, waar in de heeren wederom op het verbannen van *Gaveston* aandrongen. Zy verzochten het met zulk eene drift en op eene zo trotsche wyze, dat de lafhertige koning hen niets kon weigeren. Hy stondt hen alles toe, wat zy verzochten, en toen wierdt het ontwerp van de regering, daar wy boven van gesproken hebben, getekent. Een der artykelen behelsde het beslag der goederen en de eeuwige ballingschap van den gunsteling. Van dezen tydt af moet men eigentlyk zyne ballingschap en veroordeeling rekenen. Al zyne andere verzendingen van het hof waren maar enkele verwyderingen van het hof, om het misnoegen van de Pairs te stillen, die hem meer eer dan nadeel hadden toegebragt. 1310. 1311. Gebannen en veroordeelt.

Men geloofde, dat het met deze verzending ernst zou zyn, en dat men nooit dezen schandvlek, door het Parlement en den koning zelf gebannen, die zyn eigen oordeel en al de andere artykelen van het ontwerp, die onwederroepelyk schenen, ondertekent hadt, weder zou zien.

Men vondt zich daar in bedrogen. De betovering ging zyn gang, en de koning kon zyn gunsteling niet missen, die van zynen kant te veel aan de vermakelykheden van het hof gewend was om lang in ballingschap te kunnen leven. Naauwlyks bleef hy eenige maanden weg, en in het zelve jaar, dat hy gebannen was, zag men hem te Jork, meer dan ooit van den koning bemint, en even trotsch als te voren, verschynen. De koning trachtte hem door eene verklaring te herstellen, die de schryver * bybrengt, en by de welke hy hem van de misdaden, daar het Parlement hem schuldig aan hadt verklaart, vry spreekt, zeggende, dat hy tegen de wetten was verbannen, en zyne verbanning daarom herriep, begerende, dat hy voor een eerlyk man, een getrouw dienaar en goede landgenoot zou gehouden worden. 1311. Nog eens wedergeroepen.

* *Brady.*

Deze verklaring kon hem niet beschermen. De party, die zich tegen hem hadt verbonden, hadt tydt gehad, om te overleggen, hoe hem te onder te brengen, en de zelve was te machtig om tot haar oogwit niet te komen. De jonge koningin tradt mede in de party, en hare schoonheit, die haar van de hovelingen deedt aanbidden, hielp niet weinig het getal der zamenverbondenen vermeerderen. Behalven dat hadden zy aan hun hoofdt al wat het aanzienlykste in het ryk was, het zy door geboorte, het zy door verdiensten. Zodanig waren de graven van Pembroke en Warwik, daar wy reets van gemeld hebben, *Humphrey* van Bohun, graaf van Herford, *Jan* van Varennes, graaf van Surrey, en de aartsbisschop van Kantelberg. Zy erkenden alle voor hun hoofdt *Thomas* van Lankaster, klein- 1312. Verbondt om hem te bederven. De koningin komt daar mede in.

sproken wordt, alleen hadt aangerecht, om *Gaveston* onder dat voorwendsel in Engelandt te rug te roepen: doch dit is min waarschynlyk dan het bovenstaande verhaal.

1312. *Thomas*, graaf van Lankaſter, hoofdt van het verbondt.

zoon van *Henrik* den III, wiens vroomheit, daar hy zyn werk van maakte, wat zyne vyanden daar ook tegen mogen zeggen, nog meer aanhangers, dan zyne geboorte en goederen tot hem trok.

Men zegt, dat Mylord *Lacy*, graaf van Linkoln, zyn ſchoonvader, van hem een ſtaats-en Parlements-man hadt gemaakt, en hem een geeſt van partyſchap, ganſch tegenſtrydig met zyne geboorte, hadt ingeblazen, doch die, zeide de graaf van Linkoln, de geeſt van gerechtigheit en algemeen welzyn was, wiens belang boven alle andere moeſt gaan.

Hier by voegde hy nog eene andere vermaning, daar in beſtaande, dat hy zich aan de ſtreng van den grave van Warwik moeſt vaſt houden, en hy ſtondt hem, mits deze aanklevendheit, voor eene goede uitkomſt van de goede zaak in. Aldus noemde hy het eedgenootſchap, dat om den val van den gunſteling en de vryheit van de natie te bevorderen gemaakt was. De geſchiedenisſchryver †, die deze reden bybrengt, zegt, dat Mylord *Lacy* de zelve op zyn doodbedde aan zynen zwager voerde, en dat de graaf van Lankaſter zo haaſt niet zyne begravenis hadt bezorgt, of hy dacht hoe beſt deze les, die hy als een bevel aanzag, die iets Goddelyks in zich bevatte, na te komen. Hy maakte zyn voornemen aan de heeren, die wy genoemt hebben, bekend: zy waren alle van een gevoelen, en verklaarden hem voor hunnen overſte. Het was nochtans Mylord *Clare*, graaf van Pembroke, die Bewaarder van het ryk wierdt gemaakt, en wien de zorg der ſcheepsvloten, om het landen der vremden te beletten, wierdt aanbevolen. Het voornemen van de zamenvereenigden, dat de graaf van Lankaſter wereldkundig maakte, was, den gunſteling nog eenmaal te verdryven, en indien de koning het wilde beletten, hem alsdan door kracht van wapenen daar toe te dwingen.

† *Walſingham*

Gedrag van de zamenverbondenen.

Ten dien einde hadden zy eene party volks verzamelt, dat zy gereed hielden. Doch zy begonnen met den weg van onderwerping en van voorſtellingen. De graaf van Lankaſter, hoofdt van de zamenverbondenen, zondt een gezant naar Jork, en verzocht de uitvoering van het ontwerp der regering, en het wegjagen van *Gaveſton*, den verſtoorder van de algemene ruſt, en den vyandt van den Staat, of hem aan hen over te leveren, om hem naar verdienſten te ſtraffen, indien men van zins was geen burger oorlog te verwekken, waar van zy de ſchuldt op den koning en zynen gunſteling leiden. De koning wachtte zich wel hen het een of het ander toe te ſtaan. Hy dacht, dat hy met zynen lieveling *Gaveſton* machtig genoeg was om niets te vrezen, en niets wetende van het leger, dat de zamenverbondenen in ſtilte hadden geligt, dacht hy hen niet in ſtaat te zyn om hunne dreigementen werkſtellig te kunnen maken, en verachtte de zelve. Echter zondt hy naar Schotlandt om byſtandt. Maar *Bruze*, die toen regeerde, weigerde hem den zelven. Duswas het, dat zyne betovering voor zynen gunſteling hem hulp by een vyandig hof tegen zyne eige onderzaten deedt gaan zoeken.

Aantocht van hun leger.

Hy was wel verwondert, als hy vernam, dat het leger der zamenvereenigden aan kwam trekken. Hy dacht niet dan om het geen hem het waardſte was te bergen. Dit was *Gaveſton*, welken hy voor de verwoedheit van zyne vyanden moeſt beſchutten. Daar toe kwam hem niets beter in de gedachten dan hem in de ſterkte Scarboroug, een van de beſte plaatſen van het ryk, en naby de ſtadt Jork, daar het hof zich bevondt, te verſteken. Hy wilde hem daar zelf geleiden; en gelyk deze plaats aan de zee gelegen is, nam hy een ſchip, daar zy beide aan boordt gingen, en kwamen zonder ongeluk op het kaſteel. De werken van het zelve waren ſterk, en het was op eene voordeelige plaats gelegen: maar daar was geen voorraadt, noch volk genoeg om eene belegering te kunnen uitſtaan. *Gaveſton* hieldt zich daar echter in, kunnende niet beter doen, terwyl de koning, die met veel hertzeer van hem ſcheidde, daar uit trok, om volk te verzamelen, met het welke hy hem verzekerde dat hy haaſt tot zynen byſtandt zou wederkeren.

1312.

Gaveſton wordt gevangen.

Wat ſpoedt hy ook maakte, de zamenverbondenen kwamen hem voor, en maakten zich meeſter van de plaats en van *Gaveſton*, voor dat de koning een leger, bekwaam om hen het hoofdt te bieden, kon verzamelen. Het ontbrak *Gaveſton* aan geen dapperheit, daar hy meer dan eens blyken van in Ierlandt in het landt van Walles en Guiënne hadt gegeven; maar de plaats hadt van alles gebrek, en de bezetting was te zwak om den minſten tegenſtandt te bieden. Des zyn moedt de bezetting niet kunnende aanmoedigen om zich te verdedigen, was hy gedwongen zich op genade over te geven, met beding nochtans, dat hy voor den koning, om met hem te ſpreken, zou gebragt, en op de gewone wyze door alle de Pairs van het ryk geoordeelt worden. *Eduard* van zynen kant, op het horen van zyne gevangenneminge, zondt een bode naar de zamenvereenigden om hen het leven van zynen vriendt te verzoeken, en te verzekeren, dat zy, met zyn verzoek toe te ſtaan, al wat zy van hem begeerden zouden verkrygen. De graaf van Pembroke was van gevoelen, dat men het verzoek des konings moeſt inwilligen, en den gevangen de belofte, die men hem hadt gegeven, van hem den koning te doen ſpreken, nakomen, en nam op zich hem derwaarts te geleiden, en wederom te brengen, daar de zamenverbondenen hem tot waarborge van namen, en hem de bewaring op zyn woordt wel wilden toevertrouwen.

Hy wordt veroordeelt om onthalft te worden.

Hy was reets op het kaſteel van Doddington, tuſſchen Oxford en Warwik gelegen, met zynen gevangen genadert, wanneer de gevangen door den grave van Warwik, die deze beleefdheit, die men voor den koning en den gunſteling hadt getoont, niet goed hadt gevonden, wierdt opgeligt. De zelve bragt hem in zyn kaſteel van Warwik, daar de zaak op nieuw met de heeren van het eedgeſpan, die zich daar lieten vinden, in overleg genomen zynde, bevonden wierdt, dat het onvoorzichtig en gevaarlyk zou zyn, den gevangen by den koning te brengen, die hem niet weder zou overleveren, en dat hy een ſlagtoffer was, dat men tot welzyn van het ryk moeſt opofferen. Daar zyn ſchryvers, die zeggen, dat de graaf van Warwik dit beſluit by zich zelven nam, op het geen hem een wys man en groot ſtaatkundige, die by hem was, hadt gezegt, zonder met de andere Pairs, die niets van zyn voornemen wiſten, te rade te gaan. Anderen * zeggen met meer ſchyn van waarheit, dat de graven van Lankaſter, Herford, en Arundel by deze beraadſlagingen tegenwoordig waren, en eenſtemmelyk met den grave van Warwik beſloten, dat men dezen vyandt van Staat, reets by het Parlement gebannen, en weder in eene nieuwe muitery ingewikkelt, en de droevige fakkel zynde, die ganſch Engelandt in vlam zou zetten, indien men daar niet tydig in voorzag, van kant moeſt maken. Hoe het zy, en hoe men zich omtrent zyn rechtsgeding droeg, indien 'er nog eenige

* *Stow. Dugdale* in zyn boek van de Baronagen.

1312. eenig wierdt waargenomen, hy wierdt den 19 Juny op eene hoogte, Blaklouw genaamt, onthalft. Zyn ligchaam wierdt aan de Dominikaners van Oxford gegeven, die het in hunne kerk begroeven, van waar het twee jaren daar na in zyn huis te Langley wierdt gebragt, en in de kerk der geestelyken van de zelve orde, die hy zelf hadt laten bouwen, bygezet.

Voornemen der heeren.

Men kan van de smerten en gramschap des konings oordeelen, wanneer hy deze onverwachte en droevige uitvoering vernam. Maar dit was een machteloos misnoegen. De heeren gaven hem geen tydt om zich te versterken, en vrienden te maken. Zy wisten, dat zulk een roemruchtige daadt, als deze, indien ze niet doorgezet wierdt, geen voordeel kon aanbrengen, en dat men, na den staatsdienaar te hebben van kant gemaakt, de armen van den meester ook moest binden, en hem buiten staat stellen van zyne doodt te wreken. Zy bewaarden nochtans den schyn van eenige achting voor de koninklyke hoogheit, en lieten hem verschoning van het uitgevoerde vonnis verzoeken, biddende, dat hy het op de volstrekte noodzakelykheit van deze tydsgevallen wilde leggen, en hen de doodt van den vyandt van den Staat en verstoorder van de algemene rust voor geen misdaadt toerekenen. Na dit alles voegden zy daar by, dat zy, ver van daar berouw van te hebben, van voornemen waren hunne onderneming tot herstelling der wetten verder voort te zetten, en de wapenen niet neder te leggen, voor dat de koning in een vol Parlement alle de voorrechten van den Groten Voorrechtbrief zou hebben toegestaan. Deze uitdrukkingen waren al te stout, en de wonde van den koning al te versch om een voordeelig antwoordt aan de afgezondenen te geven. Naauwlyks wilde hy hen horen, en antwoordde hen niet, dan door harde verwytingen en bedreigingen; maar hy hadt de macht moeten hebben om de zelve uit te voeren.

Droefheit des konings

Men handelt over een verdrag met den koning en de zamengezworenen.

Terwyl hy vergeefsche en zwakke klagten uitboezemde, maakten zich de zamenverbondenen gereed om hem een strengen oorlog aan te doen. De graaf van Lankaster rukte met het leger voort, en kwam tot by Dunstabel, in de provincie van Bedford, zonder dat de koning, die zich naar Londen hadt begeven, in het veldt dorst verschynen. Hy dorst zich ook niet te veel aan de burgers van deze grote stadt betrouwen, en kon ook weinig staat op den bystandt van een volk maken, dat meer genegen was in de belangen van zyne vyanden, die hunne hoop, omtrent de herstelling hunner voorrechten opgevat, te loor zagen gestelt, dan in de zyne, te treden. Het hof, dat de belemmering van den koning zag, en hem daar niet uit kon helpen dan door eene handeling van vergelyk, wierdt te rade, dezen weg in te slaan. Het zelve was sterk genoeg; daar waren twee gezanten van den paus en een prins van Vrankryk. *Lodewyk*, graaf van Evreux, was om zyne zuster te zien in Engelandt gekomen, en hadt in zyn gevolg zeer bekwame heeren, doch die men beschuldigde aan den koning en de koninginne kwaden raadt te geven, en al te stoutmoedig tegen de voorrechten van de natie te spreken. Zy arbeidden alle aan een vergelyk; maar zy bleven daar in steken. De zamenverbondenen konden niet verdragen, dat vremdelingen zich met hunne zaken bemoeiden.

De twee gezanten van den paus gingen als middelaars te werk, en vergaderden met eenige prelaten van het ryk en den grave van Glocester te St. Albans, van waar zy eenige geestelyken uit dat klooster met brieven van den paus zonden, die beide de partyen tot vrede aanmaanden. Dit gezantschap wierdt kwalyk ontfangen. De zamenverbondenen verwierpen de brieven, en antwoordden, dat zy de wapenen om hunne zaak te verdedigen hadden opgenomen; dat zy van zins waren den oorlog krachtiger voort te zetten, en dat zy de brieven van den paus niet lezen, noch verstaan konden. De afgezondenen boden aan de gezanten van den paus, met welke zy over de vrede in onderhandeling zouden kunnen treden, by hen te laten komen; maar zy gaven tot antwoordt, dat zy hunne bisschoppen en leeraars hadden, met welke zy liever dan met vremde, die van hun verschil niet wisten, en de wetten van het landt niet verstonden, wilden handelen. De afgezanten van den paus moesten derhalven ophouden zich in dit voornaam geschil in te laten, en lieten aan den grave van Glocester en de Engelsche bisschoppen de zorg om het met de Raden van den koning by te leggen. Maar indien zy geen middelaars waren, waren zy ten minste getuigen van het verdrag, dat in hunne kamer en in hunne tegenwoordigheit wierdt getekent.

1312.

Voorwaarden van het verdrag. *Acta Publ. Tom III, fol* 366.

Na veel gaan en komen van den eenen en den anderen kant wierdt het eindelyk gesloten. Het vervatte eerst de onderwerping der zamenvereenigden, die te Westmunster den koning verzekering van hunne trouw en goede genegenheit zouden komen geven, en hun leedwezen aangaande het voorgevallene tegen zynen wille betonen; doch dat het niet anders hadt kunnen zyn, verzoekende een kwaal, die zonder hulp was, te vergeten, en betuigende voor het overige, dat zy het in genen dele op den persoon des konings hadden gemunt, maar alleen de kwade regering hadden willen hervormen. Zy verbonden zich ook aan den meester van de kleêrkamer ter handt te stellen al het geldt en kleinodiën, die zy by *Gaveston* hadden gevonden. Het twede artykel bestondt in een toort van vergiffenis van al het gebeurde, en de koning gaf zyn koninklyk woordt, dat niemandt om de doodt van *Gaveston*, noch van iets, dat onder zyne bediening was voorgevallen, zou vervolgt worden. In de derde plaats was men overeengekomen, dat deze artykelen door het Parlement zouden worden bekrachtigt, en de middelaars verbonden zich, dat, mitsdien de koning ter goeder trouwe te werk ging, de zamenverbondenen van hunnen kant hem ook met al hunne macht den oorlog in Schotlandt zouden helpen voeren. Het verdrag wierdt te Londen vrydag voor Kersmis in de kamer van een der gezanten van den paus, in de tegenwoordigheit van den grave van Pembroke, die daar van wegens de zamenverbondenen tegenwoordig was, getekent, en hen wierdt een diergelyk afschrift, als de koning behieldt, toegezonden.

1313. Doodt van den aartsbisschop van Kantelberg.

Het wierdt eerst op den 26 July van het volgende jaar door het Parlement bekrachtigt, doordien de koning de afkondiging van de algemene vergiffenis onder verscheide voorwendsels uitstelde; en de schryvers * merken aan, dat de aartsbisschop van Kantelberg, groot voorstander van het eedgenootschap, en die zich altydt met kracht, gelyk een van hen zich uitdrukt, tegen de betovering van den koning, die met zynen gunsteling ingenomen was, hadt gestelt, het vermaak niet hadt van deze bekrachtiging te zien, zynde even te voren, namentlyk op den 11 May, gestorven.

* *Brady. Ran Higden.*

Dus eindigde de oorlog tusschen *Eduard* met de heeren, en de graaf van Lankaster kwam weder aan het hof, daar hy de rust en vrede bragt.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1313. Men vergat den ongelukkigen *Gaveſton*, en een ander gunſteling verheffte zich op zynen ondergang, die niet wyzer dan hy geweeſt zynde, geen minder droevig einde hadt, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Spenſer, nieuwe gunſteling.

Het was de ridder *Spenſer*, daar wy reets een ſchets van hebben gegeven, die hem in dit jaar † in de bediening van grootkamerling, en kort daar na ten eenemaal in zyne gunſt by den koning opvolgde. Hy volgde hem ook in het huwelyksbedt op, maardien hy met zyne weduwe trouwde, die de twede zuſter van Mylord *Clare*, grave van Gloceſter, was, door welk huwelyk hy tot de waardigheit van de Pairs, en wat meer is, tot vermaagſchapping met den koning, verheven wierdt, daar deze vrouw eene nicht van was. Dit twede huwelyk was voor haar niet gelukkiger dan het eerſte, en deze ongelukkige trouwde de twee lievelingen van *Eduard* niet, dan om hen verſtoten van de hoogſte gunſt op een ſchavot te zien ſterven.

† volgens *Thomas de la More* en *Stow*.

Zyn huwelyk met de weduwe van *Gaveſton*.

Zyne goede en kwade hoedanigheden.

De nieuwe gunſteling vondt aanſtonts een hinderpaal, die een min ſchrander en min nadenkend hoveling te gronde zou hebben doen gaan, of die zyne bekwaamheit niet zou te boven gekomen hebben, indien hy met een vorſt, die min laf hertig en minder ligt te regeren was, te doen hadt gehad. *Spenſer* was de zoon van een zeer bekwaam man, wel gezien om zyne verdienſten en wysheit, en die de gunſt van den koning, wiens treſorier hy was, en die van den adel en de geeſtelykheit, die zyne deugdt beminden, wiſt te behouden. Zyn zoon geleek hem niet. Uiterlyk aan te zien kon men weinig zyns gelyken zien; maar zyne uiterlyke geſtalte en zyne doorſlepenheit maakten al zyne verdienſten uit; en met minder moedt dan *Gaveſton* hadt hy even veel trotſchheit en laatdunkendheit. Dit was het niet, dat hem by den koning in verachting bragt. In dit gelykformig aan dien, daar hy zo teder van bemint was geweeſt, verdiende hy zyne liefde meer dan zyn haat. Maar *Spenſer*, een anderen reets meeſter van het hert van den koning vindende, en door *Gaveſton* geheel ingenomen ziende, zou hy vergeetſche moeite aangewend hebben om daar van mededeelgenoot, of ten minſte de twede in gunſt by hunnen algemenen meeſter te zyn. Beide waren zy met hem opgevoed, en beide hadden zy met byna even veel verdienſten een en het zelve doelwit. Het geluk van *Gaveſton* was het ſterkſte, en van toen af wierdt de jonge *Spenſer* als een laſtig man van de ſtaatsdienaars en van den meeſter aangezien. Mogelyk dat de onverſchilligheit, die *Eduard* in den vader beſpeurde, die geen vyandt met de heeren wilde worden, hem den zoon nog onaangenamer maakte. Hoe het zy, hy mogt hem niet zetten: doch om de zelve reden hadt de adel veel achting voor hem, en zynen kwaden imborſt niet kennende was de zelve uit om hem in de bedieningen en gunſten van *Gaveſton* te doen opvolgen. De zwakheit van den koning, die niet zonder gunſteling kon wezen, was hen genoeg bekend. Zy oordeelden, dat *Spenſer* om zynen aangenamen ommegang en alle andere hoedanigheden, die hy bezat, de bekwaamſte was om deze plaats te vervullen. Doch zy hadden weinig gedacht, dat hy, gelyk zyn voorzaat, de achting en regering over het hert van zynen meeſter zou misbruiken, en dat zy niet minder van de dwingelandy van den laatſten dan van die van den eerſten zouden lyden. Het toekomende was voor hen verborgen, en verzekert van de wysheit van den vader, dachten zy niet van de jonkheit van den zone te vrezen te hebben: zy meenden zelfs iets groots tot voordeel van hun vaderlandt uit te werken, met den koning te bewegen aan den jongen *Spenſer* de bediening van grootkamerling, die *Gaveſton* hadt bekleed, te geven. 1313.

Betovering des konings.

Eduard gaf hem dezè plaats tegen zyn zin, en de heeren bereikten hun oogmerk; maar kort daar na veranderden de zaken van gedaante. De gedachtenis van *Gaveſton* nam allengskens af in het geheugen van den koning, zo dat de jonge *Spenſer*, geen meer tegenſtandt vindende, zich zonder moeite een weg baande, die hem van des konings hert meeſter maakte. Toen kreeg *Eduard* voor hem de zelve gevoelens, de zelve tederheit en de zelve overgevendheit, als hy voor *Gaveſton* hadt gehad, en *Spenſer* bewees den adel en de ganſche natie den zelven hoogmoedt, welken zy in den eerſten hadden geſtraft, en voornamen in zynen opvolger niet ongeſtraft te laten. Hy genoot echter langer tydt en met meer volſtandigheit de gunſt van den koning, en gelyk een boom, die zich zo digt aan den muur vaſt maakt, daar hy mede opklimt, dat men den zelven, zonder den muur te breken, niet los kan maken, maakte hy zich zo gemeen met den koning en zynen vader, den ouden *Spenſer*, dat hy niet dan met hen te gelyk te onder raakte, en hen beide in de dodelyke omkeering, daar zy alle drie in omkwamen, met zich ſleepte. Twee zaken hielpen machtig veel om de lukſter des nieuwen gunſtelings lang te doen ſchynen: zyne Engelſche geboorte, die hem by zyne vyanden geacht maakte, en de oorlog van Schotlandt, daar Engelandt mede belemmert was; waarom het minder op de zaken lette, die omtrent het hof voorvielen.

Misnoegen der heeren.

Geboorte van prins *Eduard* den III.

Deze oorlog, daar wy de voorvallen nu van zullen verhalen, wierdt van de geboorte van een jongen prins voorgegaan, daar de koningin op den 13 November te Windſor van beviel, en die naderhandt met zo veel roem onder den naam van *Eduard* den III regeerde. Ganſch Engelandt was daar over verheugt, en het ſcheen, dat men den oorlog onder geen beter voorteken kon beginnen: doch het zelve veranderde het noodlot van de twee ryken niet.

De overleden koning hadt niets meer ter herte genomen, en hadt zynen opvolger niets krachtiger aanbevolen dan de bemachtiging van Schotlandt. Doch hy wierdt daar niet in gehoorzaamt. De jonge koning, door de betovering van *Gaveſton* bekoort, dacht niet dan om den tydt met welluſt en vermaak door te brengen, en de heeren, door den hoogmoedt van den gunſteling en het veracht gedrag van den vorſt gebelgt, maakten verbindteniſſen, die gedurende de zes of zeven jaren, die wy hebben doorgelopen, al de beroeringen hebben veroorzaakt, daar wy van geſproken hebben. Het was met hulp van deze verwarringen, dat *Bruze* zynen troon beveſtigde, en zich in ſtaat ſtelde om van *Eduard* den II de kroon weder te winnen, die *Eduard* de I hem ontweldigt, of afhankelyk van die van Engelandt gemaakt hadt.

Moedt van *Bruze*, koning van Schotlandt.

Hy was van de ziekte, die hem een weinig voor die, daar *Eduard* de I aan ſtierf, hadt aangetaſt, nog niet ten vollen herſtelt. *Bruze* raakte weder gezond; maar hy hieldt 'er eene zwakheit uit, die hem bybleef, en belette iets uit te voeren. Zyne vyanden trachtten zich daar van te bedienen, en de *Cumins*, met de Engelſchen vereenigt, boden hem een veldſlag aan, die zy niet dachten dat hy het hert zou gehad hebben van aan te nemen, of door te kunnen ſtaan: doch zy waren daar in bedrogen. Hoe zwak hy was, klom hy te paardt, verſcheen met twee ridders aan

1313. aan zyne zyde, die hem, om niet te vallen, ondersteunden, aan het hoofdt van zyn leger. Het gezicht der twee legers, in slagorder geschaart, het geluidt der trompetten, en alle de toebereidselen ten oorlog, te gelyk zo schrikkelyk en zo schoon, veroorzaakten eene zo wonderlyke uitwerking in den gezond wordenden koning, dat hy zo vurig streedt, als of hy volkomen gezond was geweest, en al zyne krachten hadt gehad, en hy behaalde eene roemruchtige overwinning.

Zyne overwinning.

Zyne veroveringen.

De zelve wierdt van het innemen van Aberdeen en vele andere plaatsen gevolgt. Het platte landt bleef aan den overwinnaar. De Schotsche schryver * zegt, dat dit in het gezicht van *Eduard* den II, die te Dumfreis † was genadert, geschiedde, doch dat hy zelf geen slag bywoonde, en weder naar Engelandt keerde, zonder zich over dit verlies te kreunen. Hy voegt daar by, dat *Bruze* zyne overwinning vervolgde, en zich van de afwezendheit van *Eduard* bedienende, zich van Perth, in het Noorden van Schotlandt gelegen, benevens nog vele kasteelen, die hy deedt slechten, meester maakte. Van daar trok hy naar de Zuider provinciën, waar uit hy met het zelve geluk de Engelschen en de *Cumins* verdreef; Dumfreis hernam, met andere plaatsen, welker verovering van die van Roxbourg wierdt gevolgt, en ten laatste Edenburg, de hoofdstadt van het ryk.

* *Lesley.*

† in Zuid-Schotlandt.

Belegering van Sterling.

De beste plaats bleef nochtans in de handen der Engelschen. Dit was de sterkte Sterling, door eene goede bezetting en den dapperen slotvoogdt *Philips* van Monbray verdedigt. Maar de belegering, door *Robert Bruze*, broeder des konings, ondernomen zynde, viel hy daar met zo veel kracht op, dat de belegerden een verdrag moesten aangaan. Het zelve behelsde, dat indien de plaats binnen een jaar niet wierdt ontzet, de zelve aan de Schotten zou overgelevert worden, en de bezetting een vryen uittocht genieten, om met hare wapenen en goederen te kunnen vertrekken, waar het haar zou goed dunken. Deze voorwaarden kwamen aan beide de partyen voordeelig voor. De Schotten maakten geen zwarigheit de zelve toe te staan, overtuigt zynde, dat zy voor het einde van het jaar meester van de plaats, en bygevolg van gansch Schotlandt, zonder bloedstorting zouden zyn, en de slotvoogdt dacht in het tegendeel de sterkte door uitstel te behouden, niet twyffelende, of hy zou binnen dezen tydt hulp erlangen.

Hy was bedrogen; nochtans stelde men zich in staat om de plaats te ontzetten: doch het hadt geen voortgang. Al het geen wy verhaalt hebben viel in verscheide jaren voor, en het was in het jaar 1313, dat *Eduard Bruze* het beleg van Sterling ondernam, en het verdrag op de wyze, als wy hebben gezegt, gemaakt wierdt.

1314. Engelsch leger.

In het volgende jaar, wanneer de rust door de doodt van *Gaveston* weder in Engelandt gebragt, en de droefheit des konings verdwenen was, dacht men om deze sterkte te behouden, en de verlorene plaatsen weder te winnen. Indien men den Schotschen schryver * mag geloven, deedt *Eduard* een geschrift, waar by hy alle zyne onderdanen en bondgenoten nodigde om met hen de provinciën en steden van Schotlandt te komen delen, afgaan. Hy voegt daar by, dat deze afkondiging maakte, dat hy hulp van alle kanten van Guiënne, van Normandie, van Pikardië, van Vlaanderen en van Hollandt kreeg, die hunne vrouwen en kinderen mede bragten, als of men eene volkplanting zou maken, en niet om den oorlog te voeren, en veldslagen te leveren. Een ander schryver † van de zelve natie zegt, dat al de adel van Engelandt den koning tot deze uitvoering met een leger van drie honderd duizend man verscheide. Maar de Engelsche schryvers komen in dit getal niet overeen, en maken geen gewag van vremde benden. Zy vergenoegen zich met te zeggen, dat men in langen tydt zulk een schoon leger, met zo veel pracht van schone wapenen en overheerlyke klederen trekkende, niet hadt gezien. 1314.

* *Lesley.*

† *Boëthius.*

Dat van Schotlandt, dertig duizend man sterk, hadt zich in het begin van de lente mede in het veldt begeven, en de grenzen verwoest, dood slaande alle, die hen tegenstonden, en dreigende in Engelandt te vallen, zo haast als de tydt, voor de sterkte Sterling bedongen, verstreken zou zyn. Hunne invallen en dreigementen deden *Eduard* ontwaken. Hy beval, dat zyn leger op de naaste maandt na Paaschen te Nieuwkasteel, aan de Tyne, zou byeenkomen, en kort daar na deedt hy het regt op den vyandt aantrekken.

Schotsch leger.

De twee legers waren des morgens van St. Jan in elkanders gezicht, en des anderen daags raakte men handgemeen. De twee koningen geboden de zelve in persoon, en toonden ieder even veel lust tot den strydt. Dat van *Eduard*, indien het zelve uit honderd duizend man bestondt, gelyk de schryvers, die by geen vergroting spreken, zeggen, veel sterker zynde, steunde op hunne menigte, en dat van *Bruze*, alleen van dertig duizend man, trotsch op alle hunne voorspoeden, die het sedert de doodt van *Eduard* den I hadt behaalt, scheen van de overwinninge verzekert te zyn.

Gevecht der twee legers.

De bekwaamheit van zynen koning en veldoverSten hielp veel om hen de zelve te doen hebben, door de zorg, welke zy hadden van het een voordeelige post te doen betrekken, en door de hinderlagen, die het aan hunne vyanden leide. Het Schotsche was aan de overzyde van de kleine rivier, Bannafborne * genaamt, eene myl van Sterling, nedergeslagen, en om by het zelve te naderen moest men niet alleen deze rivier, die waadbaar was, maar ook een moeras en eene doorgesnede vlakte, met zoden overdekte kuilen, die sterk genoeg waren om het volk, zonder te buigen, te laten over gaan, doch die onder de voeten der paarden nederzonken. Deze krygslist was oorzaak, dat de Schotten de overwinning behaalden.

List der Schotten.

* of Bannokbourn.

Eene twede list hielp daar ook toe. Men maakte het zo, dat de zon vlak in het gezicht der Engelschen scheen, die het niet, voor dat men slaags raakte, en dat men geen verandering in de geschiktheit van het volk kon maken, gewaar wierden.

De schryvers voegen nog by deze twee doortrapte streken, die *Eduard* hadt behoren te voorzien, eene ongeregeldheit, die hy moest belet hebben. Hy liet de soldaten de gansche nacht in ongebondenheit doorbrengen, en des anderen daags morgens bevondt hy zich met volk, dat door de lucht van den wyn nog bevangen was, onbekwaam om eene kloekmoedigheit, die in een veldslag nodig is, en meer in het hoofdt dan in het hert steekt, te betonen. *Bruze* in het tegendeel deedt de zynen den nacht in eene evenmatige rust doorbrengen, en voerde hen niet tot den strydt, dan na dat hy hen door een gebedt bereid hadt hunnen plicht te betrachten. Ten minste spreekt daar aldus een Karmeliter monnik van, vermaard dichter van dien tydt, welken de Engelschen met zich hadden gevoert, om een getuige en dichtkundige *Homeer* van eene overwinning, daar zy niet aan twyffelden, te zyn, om de zelve door zyn gedicht te verbreiden. Deze monnik wierdt gevangen, en de Schotten

Ongebondenheit van het Engelsche leger.

Goede geslepenheit der Schotten.

Voorval van een Karmeliter, zynde een dichter.

1314. dwongen hem zyn gedicht op te maken; doch op eene wyze, die gantsch strydig was met de hoop van zyne natie, genoodzaakt zynde hare nederlaag te beklagen, en den lof des overwinnaars te zingen.

Beschryving van den slag.

De slag begon in den morgenstondt. Het leger der Engelschen kwam in drie ryen stoutmoedig aantrekken. De gewapende ruiters maakten de voorste uit, de boogschutters en het voetvolk de twede, zonder dat men zegt wie de eene en de anderen geboodt; de koning met de prelaten, die hem verselden, en zyn lieveling, de jonge *Spenser*, die hem verriedt, of die ten minste in het vervolg daar van wierdt beschuldigt, was aan het hoofdt van de derde. Men kon geen vaardiger, noch geen trotscher volk zien. De helmen en harnassen der ruiters waren van gepolyst en verguld yzer, daar men, wanneer de zon daar op scheen, den glansch byna niet van kon verdragen. Zodanig was het leger, dat *Darius* tegen *Alexander* aanvoerde; zodanig was ten naaste by de uitkomst van het Engelsche leger, en dat van den Persiaanschen vorst. Het getal hielp den eenen noch den anderen niet. *Eduard* zag, gelyk *Darius*, zyn talryk leger door een veel minder in getal vernielen, zonder dat het hem mogelyk was te beletten, gedwongen de vlucht te nemen, en ontvluchtende ter naauwernoodt met hun zestienen den overwinnaar, die hen tot aan de brug van Dumbar vervolgde. Voorts is deze slag zeer verward en zonder order door al de schryvers beschreven: zy vergenoegen zich met te zeggen, dat de zelve bloedig was, en dat men van beide kanten als verwoede menschen vocht. Zy maken het getal der doden en gevangenen op, en de Engelsche komen daar in met de Schotsche overeen, dat de overwinning door de laatsten wierdt weggedragen. Maar noch de eene, noch de andere zeggen niet, op wat wyze men handgemeen wierdt, hoe lang de slag duurde, noch wat de voornaamste reden van de nederlage der Engelschen was. Eenige van hunne schryvers leggen 'er de schuldt van op den jongen *Spenser*, die reets volkomen meester van den geest des konings was, en beweeren, dat hy door den koning van Schotlandt was gewonnen, om hem de Engelsche ruitery over te leveren. Anderen leggen met meerder waarschynlykheit de oorzaak van de nederlage op de met zoden overdekte kuilen, daar zy in zonken, na dat men de rivier, die de twee legers scheidde, was overgetrokken. Hoe meer men tot hulp der eerste benden, die daar in vielen, toeschoot, hoe groter de ontsteltenis en de verwarring wierdt.

Spenser een verrader.

Grote slagting onder de Engelschen.

Zy wierden daar byna alle dood geslagen, en de vyanden behielden geen gevangen, dan daar zy veel losgeldt van dachten te trekken. Mylord *Clare*, graaf van Glocester, was zo gelukkig niet, dat hy onder het getal der laatsten was. Het schynt, dat hy in eene hinderlage der vyanden met de voorhoede, die hy geboodt, raakte, en alzo gedood is. Indien men de Schotsche schryvers geloof mag geven, wierdt zyne doodt van die van vyftig duizend Engelschen gevolgt: maar de schryvers van de andere party begroten het verlies maar op tien duizend man. Het was echter genoeg, en dat het verlies van meer belang maakte, was, dat zeven honderd ridders en vele Lords zich onder dit getal bevonden. De Schotten verloren maar vier duizend man, onder de welke geen van naam, dan alleen twee ridders, waren. Derhalven moet men niet verwondert wezen, dat hunne schryvers deze overwinning zo breed uitmeten, en deze vlucht der Engelschen met hunnen koning *Eduard* gelyken by die van *Xerxes*, na het verlies van den zeeslag van Salamine. 1314.

Door de Schotten op de vlucht gedreven.

Eduard vluchtte inderdaadt als deze Persiaansche koning, na dat hy, gelyk hy, met het vertrouwen van een overwinnaar, die alles onder zyne macht denkt te brengen, aangetogen was. Van dit talryk leger bragt hy alleen een overschot van vyftien heeren, met welke hy tot aan de overvaart van Dumbar gekomen zynde, zich van een visschers-schuit bediende, om deze rivier over te trekken, en voortvoer te vluchten, tot dat hy te Barwik kwam.

Eene zo volslage overwinning deedt de Engelschen niet alleen Sterling verliezen; maar zy bevestigde de kroon op het hoofdt van *Robert Bruze*, en de ongelukkige *Eduard* deedt in het vervolg niet dan vergeetsche pogingen om zyn recht, dat de overwinningen van den overleden koning, zynen vader, hem op dat ryk hadden nagelaten, wederom te eischen.

De koninklyke waardigheit van Schotlandt bevestigt.

Terwyl Schotlandt gezegepraalde was Engelandt in den rouw. Het was niet alleen troosteloos over het verlies van dezen droevigen veldslag, maar twee andere geesselroeden voegden zich nog by die van den oorlog, namentlyk de pest en hongersnoodt. Gedurende drie jaren was 'er een overgrote ellende en een sterfte, waar door het van menschen scheen uitgeput te zullen worden.

1315. De koning zocht by zyn Parlement hulp, of vertroosting in zo vele droevige gevallen. Het zelve wierdt den 20 January te Westmunster gehouden. Daar viel niets van belang in voor. De koning en de heeren raakten weder met malkander overhoop. De kwade uitslag van den strydt verbitterde de gemoederen, en de graaf van Lankaster kon den hoogmoedt van den nieuwen gunsteling, welken hy 'er van beschuldigde, bewerende, dat hy met den koning van Schotlandt verstandhouding hadt gehad, niet verdragen. *Eduard*, met dezen meer dan met den voorgaanden lieveling ingenomen zynde, wilde daar niets van geloven, en *Spenser* was volkomen alles machtig. De gemoederen dus gestelt zynde, hadt men niet veel van het Parlement te wachten, en het zelve hielp ook niets te recht. Al wat het deedt, was pryzen op de levensmiddelen, die zeer getygert waren, te stellen. De schryvers spreken alleen van het vleesch, en niet van het broodt, en volgens hun verhaal was het geldt ook zeer schaars, dewyl men in dezen duren tydt verboodt een os hoger dan twintig schellingen, en een schaap twintig stuivers te verkopen: een hoge prys naar de waarde, dien men daar van in het jaar 1175, onder de regering van *Henrik* den II †, hadt vastgestelt.

Een Parlement gehouden.

Duurte der levensmiddelen.

† Zie fol. 321.

Het Parlement bewilligde aan den koning een onderstandt van den twintigsten penning; maar de provinciën van Stafford en Shrewsbury weigerden het te betalen, zo lang men haar omtrent de rechten van den Groten Voorrechtbrief en die der bosschen geen genoegen hadt gegeven, welken men, zeiden zy, tot dezen tydt zeer onvolmaaktelyk hadt hersteit.

Toegestane onderstandt.

De Parlementen, die in het volgende jaar wierden gehouden, hielden zich alleen bezig met den oorlog van Schotlandt, en de verzoening van den koning met de heeren, boven al met den grave van Lankaster. Zy maakten voor den eenen en voor den anderen keuren, of bills, die minder uitwerking dan ydele eer in zich bevatten. Men bewilligde in een van deze Parlementen de werving van het

Ligting van volk den koning toegestaan.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1316. het volk, dat de koning eischte, en men stelde daar de vergaderplaats van op den 15 July te Nieuwkasteel. De gemeenten bewilligden nog in eene vrywillige gift, die op het vyftiende deel van hunne roerende goederen uitkwam, om den koning te ondersteunen in den last van den oorlog, welken men in Schotlandt wilde voortzetten, om wraak te nemen van den hoon en de schade, die men door den bloedigen slag van Sterling hadt geleden.

Verzoening van den koning met den grave van Lankaster.

In de naaste zittingen van het zelve Parlement geschiedde de verzoening van den koning met den grave van Lankaster, wien *Eduard* verzocht het hoofdt van zynen Raadt te willen zyn. Het geschrift wierdt daar aanstonts van opgesteld, en de graaf deedt daar in vloeien, dat geen besluit van zaken, dan met goedvinden van de prelaten en wereldlyke Pairs, die hy goed zou vinden daar by te roepen, zou genomen worden; dat de wetten van het ryk daar zouden waargenomen, en alles tot welzyn van de natie, zo wel als tot eer van den koning, bestiert worden. Het zelve geschrift bragt mede, dat Mylord *Lankaster* opperbevelhebber van het leger, dat het Parlement, om Schotlandt te herwinnen, wilde ligten, wierdt gemaakt, en dat hy daarenboven in dat koninkryk den tytel van stedehouder * des konings zou voeren. Dit was de macht van den gunsteling verminderen, aan den adel en het volk hunne voorrechten wedergeven, het goed vertrouwen onder malkander herstellen, en den weg tot gelukkige uitslagen banen. Maar alles kwam in rook te verdwynen. De Geschiedenis verwaardigt niet de redenen te zeggen, die, by wyze van betovering, de goede hoop, die men daar van hadt opgevat, deedt vervliegen.

* Luitenant.

Een bedrieger † genaamt *Jan Poydras.*

In dezen tydt kwam 'er iets te gebeuren, dat eenige moeielykheden veroorzaakte, die het hof ontstelden, doch geen gevolg hadden. Een arm man † van Excester nam den naam van den zoon van *Eduard* aan, en hadt de stoutheit van staande te houden, dat hy erfgenaam van de kroon was, en dat die onder den naam van *Eduard* den II regeerde een kindt was, dat door de voedster was ondergestoken, die haar zoon voor dien van den koning hadt verwisselt. Hy wierdt voor dat hy medestanders hadt kunnen krygen vast gehouden, en veroordeelt om gehangen te worden, het welk wierdt uitgevoert.

† genaamt *Jan Poydras.*

Afgezondenen van een paus.

Kort daar na kwamen twee kardinalen te Londen, met den tytel van gezanten van den paus, gezonden om de vrede tusschen de ryken van Engelandt en Schotlandt, en een goed verstandt tusschen den koning en den grave van Lankaster uit te werken; waar uit blykt, of dat deze gezanten de verzoening, die reets was geschied, niet hebben geweten, of dat zy dachten, dat de zelve niet ter goeder trouwe was geschied. Die zy daar tusschen maakten, was niet beter.

Belast om den koning van Schotlandt in den ban te doen. * in de maandt Augusty des jaars 1316.

By de geloofsbrieven, die zy aan den koning overleverden, vernam men, dat *Johannes* de XXII, onlangs paus geworden *, een navolger in de staatzucht van zyne voorzaten zynde, zich de macht aanmatigde om *Robert Bruze* in den ban te doen, hem af te zetten, en het ryk van Schotlandt aan *Eduard* te geven, zo dat deze gezanten minder boodschappers vanvrede dan boden om den oorlog aan te kondigen waren. Het is wel waar, dat zy voorstellingen deden om de vrede tusschen de twee ryken te maken: doch wat schyn van verzoening was 'er, terwyl men het vuur van twist tusschen de twee koningen aanstookte.

Nieuwe oneenigheit tusschen den koning en Mylord *Lankaster.*

Ten aanzien van *Eduard* en den grave van Lankaster bragten zy het zo ver, zegt de schryver *, dat zy malkander omhelsden: doch zy waren daarom geen beter vrienden. Een ander † voegt daar by, dat het misverstandt tusschen hen haast weder ontstak, en hy stelt den koning daar van in het ongelyk. Indien het waar is, dat een derde ‡ zegt, maakte hy zich schuldig aan een schandelyke daadt. Hy wordt beschuldigt zyne toevlucht tot den Schotschen koning genomen te hebben, om den prins, zynen neef, kleinzoon, zo wel als hy, van *Henrik* den III, om te brengen. Men achterhaalde den bode te Pomfret met de brieven, die hy daar over aan *Robert Bruze* zondt, en men sloeg hem het hoofdt af, dat men op den hoogsten toren van het kasteel ten toon stak. Men zegt verder, dat men de brieven, om deze daadt te bewyzen, bewaarde. Doch uit ontzag voor den koning maakte men de zelve niet wereldkundig, men bedekte deze daadt zo veel als het mogelyk was: doch de zelve kon niet verborgen blyven. 1317.

* *Thead. de la More.*

† *Walsingham.*

‡ *S. Daniel.* Zie ook *Walsingham* en Tyrrel.

Doodt van de koninginne weduwe.

In dit jaar kwamen twee voorname personen te sterven; de eene was *Margareta* van Vrankryk, weduwe van *Eduard* den I, en de ander *Eduard Bruze*, broeder van den koning van Schotlandt. Beider sterfgevallen raakten Engelandt. In het eerste hadt het belang door het verlies van eene princesse, die hunne koningin was geweest, en in het andere hadt het maar al te groot deel, indien het waar is, dat het den ongelukkigen *Bruze* het hoofdt hadt doen afslaan, gelyk eenige schryvers het zelve daar van beschuldigen.

Margareta was de dochter van *Philips* den Stouten, en de koning *Eduard* was met haar in een twede huwelyk getrouwt. Uit dit huwelyk sproot de ongelukkige graaf van Kent, welken de koning *Eduard* de III, zyn neef, op een schavot, meer uit onmenschelykheit dan rechtvaardigheit, deedt sterven.

Doodt van *Eduard Bruze.*

Belangende *Eduard Bruze*, de koning van Schotlandt, zyn broeder, hadt hem met eenig volk naar Ierlandt, om zich met eenige van dat landt, die hem daar toe hadden verzocht, te vereenigen, gezonden. Hy leverde daar gedurende twee jaren verscheide veldslagen, nam eenige steden, en deedt zich voor koning uitroepen; maar kort daar na raakte hy van kant. De Schotsche schryvers en de jaarboeken * van Ierlandt zeggen, dat hy in den slag digt by Armach wierdt gedood, en de Engelsche tydbeschryver † zegt, dat hy gevangen en naar Dundalke wierdt gebragt, daar hy onthalst wierdt, buiten twyffel om dat men hem als het hoofdt van de muitelingen, en hem zelf als een muitmaker aanzag, zonder eenig ontzag voor zynen broeder, den koning van Schotlandt, om wiens wille hy dacht genadiger gehandelt te worden, te hebben, om dat de koninklyke waardigheit van den laatsten, ver van erkent te zyn, in Engelandt voor eene verkrachting van de kroon ging. Hoe het zy, het was al te wreed met een veldoverste van zo veel aanzien, in een openbaren oorlog met de wapenen in de handt gevangen, en broeder van een vorst, die reets den troon bekleedde, gehandelt.

* *Zesley* en *Stanyhurst.*

† *Stow.*

Wy komen weder tot de twee afgezanten van den paus. Hunne onderhandeling was van weinig vrucht, dewyl zy uitkwam op eene verzoening, die tusschen den koning en den grave van Lankaster reets getroffen was, en de zelve niet krachtiger maakte. Ten aanzien van Schotlandt vorderden zy niet tot voordeel van *Bruze*, of nadeel van *Eduard*, en de ban, dien zy gelast waren tegen den eersten uit te blixemen, verhinderde zynen voortgang niet, en maakte de wapenen van den anderen ook niet gelukkiger. Barwik wierdt door den koning van Schotlandt ingenomen, 1318.

Het innemen van Barwik.

1318. men, het zy ſtormenderhandt, als een ſchryver * zegt, het zy door verraadt van den ſtadvoogdt, gelyk een ander † verhaalt.

* *Theod. de la Mare.*

† *Walſingham*

Eduard maakte toen eenige bewegingen, en de invallen der Schotten maakten, dat de Engelſchen hem den verzochten byſtandt, om hen te dwingen, toeſtonden. Hy hadt het Parlement tegen de maandt Juny te Linkoln beroepen; maar op de tyding, die hy van den inval der Schotten in de provincie van Jork kreeg, wierdt het uitgeſtelt, en men dacht nergens anders om, dan om een leger op de been te brengen, en het zelve tegen deze trotſche aanvallers te doen optrekken, die, niet te vrede met het juk der Engelſchen afgeworpen te hebben, hen dreigden onder hunne gehoorzaamheit te brengen.

1319. Stilſtandt tuſſchen de Engelſchen en Schotten.

Men kon niet voor in het begin van den herfſt, dat vry laat was, om iets van belang te ondernemen, in het veldt komen. Men hadt echter de belegering van Barwik vaſtgeſtelt *; maar de Schotten, die alles roofden en brandden in de provincie van Jork, en hun oog zelfs op de hoofdſtadt hadden, welker voorſteden zy verbrandden, verplichtten *Eduard* tot des zelfs byſtandt te komen, en veel eer deze laatſte plaats te bewaren dan andere te veroveren.

* in Northumberlandt.

Het te ver gelopen jaargety was niet minder oorzaak dan de aankomſt van het Schotſche leger, dat men het veldt moeſt verlaten. Dit geſchiedde nochtans niet voor dat men drie duizend man van de bezetting van Jork hadt verſlagen; en de veldtocht geëindigt zynde handelde men over een ſtilſtandt, die voor den tydt van twee jaren wierdt geſloten.

Acta Publ. Tom. III, fol. 8 9.

Dus was het, dat de laf hertige Engelſche koning, ten eenemaal aan zyn vermaak overgegeven, en door zynen gunſteling geregeert, die de zelve niet minder beminde, een ſchandelyke ruſt ten koſte van zyn roem en eere verkreeg. Dus gewendde hy zich aan het verlies van een koninkryk, en duldde, dat zyn mededinger zich daar in beveſtigde door eene wapenſchorſſing, die niet min voordeelig aan de Schotten, na alles herwonnen te hebben, dan nadeelig aan de Engelſchen was, welker moedt zy deedt bezwyken.

1319. 1320. Geſtadige beroerten in Engelandt.

Gedurende de twee jaren der wapenſchorſſing viel 'er niets van belang voor. Al wat de Engelſche Geſchiedenis bybrengt, behelſt alleen de geſtadige kuiperyen, die tuſſchen de heeren, daar de graaf van Lankaſter het hoofdt van was, en den koning, meer dan ooit aan zynen gunſteling verbonden, omgingen. Men maakte van tydt tot tydt geſchriften op tot verzekering der regering. Men ſtelde by den koning Raden aan, beſtaande in een zeker getal van Pairs, die hy goedkeurde. Ondertuſſchen gingen de zaken hunnen gang. De koning en zyn gunſteling veranderden hunne gewoonten niet. De graaf van Lankaſter, met de heeren van zyne party, ging ook niet van zyne eiſchen af. Men hieldt Parlementen om in deze verwardheden te voorzien; maar ieder was met zyn voordeel ingenomen, en men ging zo wys daar uit, als men 'er in gekomen was. Dat nog gelukkig was in dit ſoort van veelhoofdige regering, is, dat men niet tot de wapenen kwam, en dat men den naam van koning in *Eduard* eerde, ſchoon men voor hem zelve geen achting hadt.

* *Stow.*

† *Tyrrel* zegt gelyk *Stow*; maar hy zegt, dat het 't graafſchap van Ponthieu, en niet van Poitou is geweeſt.

Een ſchryver *, wiens jaarboeken geacht zyn, zegt, dat deze prins in de maandt van Juny van het jaar 1320 overzee vertrok, en in Pikardië landde, en te Amiëns met den koning van Vrankryk, die hem daar kwam vinden, en hem in het graafſchap van Poitou beveſtigde, een mondgeſprek hieldt. Maar andere ſchryvers † maken geen gewag van deze reize, en het was niet dan drie of vier jaren daar na, dat *Karel* de Schone, die toen regeerde, den jongen *Eduard*, welken de koningin *Izabelle*, zyne moeder, met zich naar Vrankryk genomen hadt, om deze beveſtiging en die van Guiënne met koning *Karel* den Schonen, haren broeder *, uit te werken, met het graafſchap van Ponthieu, en niet met dat van Poitou, beveſtigde.

1320. * *Karel* en *Izabelle* waren kinderen van *Philips* den Schonen.

Tot hier toe is de regering van den gunſteling geruſter dan die van zynen voorzaat geweeſt. Nochtans was de zelve niet rechtmatiger; zelfs was zy meer tot laſt van het volk: want daar het toen maar een *Gaveſton* hadt te vernoegen, moeſt het nu aan de gierigheit van twee *Spenſers* voldoen. De vader, minder voorzichtig dan de zoon, was daarom niet min gierig. Zelfs zyn 'er eenigen, die zeggen, dat hy geldt van den koning van Schotlandt, om *Eduard* in den ſlag van Sterling te verraden, hadt getrokken. Hoe het zy, men klaagde over de afperſſingen van den eenen zo wel, als van den anderen; maar zo lang zy de weduwen, wezen en het volk maar bezwaarden, vernoegden zich de heeren daar over te morren, zonder echter tot een opſtandt te komen. Hun eigen belang zette hen meerder aan, en een geſchil over iets van geen belang, tuſſchen eenigen van hen en den jongen *Spenſer* gerezen, veroorzaakte in hen eene verbittering, die niet dan door de doodt van vader en zone kon geſtilt worden.

Klagten tegen de *Spenſers.*

De baron van Brews, willende zich ontlaſten van de ſchulden, die hy door zyn ongebonden leven hadt gemaakt, veilde zyne landgoederen, genaamt Govers, gelegen in het landt van Walles, te koop. Men vondt kopers genoeg; maar de jonge *Spenſer* verkreeg van den koning, dat hy de voorkeur zou hebben *, waar op men met hem het verdrag ſloot. Zyne mededingers maakten daar veel gerucht van, en de graaf van Herford †, die het meeſte door zyn aanzien en gezag was te vrezen, was ook die de meeſte beweging daar over maakte. Hy ging naar den grave van Lankaſter, die het hoofdt van de regering, en op eene byzondere wyze dat van de misnoegden was, en deedt daar zyn beklag over. Anderen, die daar mede belang in hadden, voegden zich daar by, en in weinig dagen wierden de meeſte Pairs vyanden van den gunſteling. Alle zamen overeengekomen zynde tekenden een geſchrift van verbindtenis, by het welke zy beloofden, hun leven en goederen voor de algemene beſcherming en die van de ganſche natie ten beſte te geven tegen de verraders in het gemeen, en wel in het byzonder tegen de beide *Spenſers*, vader en zoon, zwerende van deze vervolging niet af te zullen laten, voor dat zy hen zouden uitgeroeit hebben.

1321. Zamenzwering tegen hen.

* de toeſtemming des konings moeſt daar by komen.

† *Jan* van Bohun

Gevolgelyk zullen wy niet dan vremde omwentelingen beſchouwen: de zamenzwering, aangegaan om den gunſteling te doen vallen, zullen wy het ganſche ryk in beroeringe zien brengen; den grave van Lankaſter, die daar het hoofdt van was, zullen wy zien gevangen nemen; en niettegenſtaande hy een prins van den bloede was, zyn hoofdt op een ſchavot verliezen. De koningin *Izabelle*, die in een ander verbindtenis was, op het punt van voor de gunſtelingen te wyken, die haar zullen doen bannen, zullen wy weder alles te boven zien komen, en hen zelven doen vallen. Wy zullen haar door hare liefkozeryen met *Mortemer*, door de onttroning en de droevige doodt van den koning, haren gemaal, zien onteeren, en eindelyk met haar pol bewaart tot de ſtraffe, die zy beide onder de volgende regering ontfingen.

Dit

1321. Dit zyn de droevige gevallen, die ons in den omtrek van zeven jaren, dien wy door zullen lopen, overig zyn te beschryven om de regering van *Eduard* den II te eindigen; eene ongelukkige regering van het begin tot het einde toe, waar in men niet dan trouwloosheden en moorden ziet; doch de zelve zal ons tot een veel heerlyker leiden, daar wy niet dan overwinningen en zegepralen zullen ontmoeten.

Inval met hun leger.

De heeren, die even heet waren om de *Spensers* te doen vallen, wachtten niet tot dat het Parlement hunne wapenen wettig hadt verklaart; maar zich door het hoofdt van de regering †, dien zy aan hun hoofdt hadden, en door de rechtvaardigheit van hunne zake, daar de gansche natie belang in hadt, genoeg gemachtigt oordelende, vielen zy met eenig volk in de domeinen van de twee *Spensers*, verwoestten hunne landen, sloopten hunne kasteelen, plunderden hunne huissieraden, en handelden hen als vyanden van den Staat. Zy bezaten vele goederen in het ryk. Daar waren byna geen provinciën, of zy hadden daar heerlykheden van een grote uitgestrektheit, benevens kostelyke huizen, in. Men ging overal aan het roven, en weinig plaatsen raakten van de verwoedheit der zamengezworenen bevryd.

† den graaf van Lankaster.

Zy begeren van den koning het bannen der twee gunstelingen.

Het volk heeft gemeenlyk veel te lyden van de krakeelen der groten. Het zelve zag met vreugde de landen van de gunstelingen verwoesten, en leiden hen de oorzaak van hunne rampen op den hals; doch het trekken der heeren aan het hoofdt van hun volk kwam den burger en den landman duur te staan. Niets kon alle deze ellenden doen eindigen dan het verbannen van de *Spensers*. De zamengezworenen verzochten het van den koning door de vyf prelaten *, die zy hem van St. Albans, daar zy toen waren, zonden. Het antwoordt van den koning was, dat de vader voor zyn belangen overzee gegaan, en de zoon naar de landvoogdy der vyf havenen was vertrokken; dat zy bygevolg beide afwezende zynde, hy hen onverhoord niet kon veroordeelen.

* van Londen, van Salisbury, van Ely, van Hereford, en van Chichester.

De koning stelt de vraag te loor.

De zamengezworenen namen dit antwoordt voor eene weigering op, en trokken met hunne wapenen en paarden naar Londen, minder om naar voorstellingen van vrede te horen, dan wel met een voornemen om ieder tot den oorlog aan te zetten. Het was te vergeefsch, dat de koning het Parlement te Westmunster beriep, daar hy hen verzocht te komen. Zy gaven ten antwoordt, dat zy daar in geen verzekerdheit konden zyn, en vernieuwden de artykelen van hunne vereeniging, daar zy nog andere byvoegden, alle strekkende tot den gehelen ondergang der twee *Spensers*. Zy schilderden hen af als twee verraders van den koning en hun vaderlandt, twee kerkdieven, twee oopenbare rovers, twee verstoorders van de vrede van het ryk, dat geen rust, dan met hen te bannen, kon hebben. Zy eindigden hun openbaar geschrift met eene bede aan den koning, dat hy wilde doen afkondigen, dat zy ten langste den 29 Augusty het ryk hadden te ruimen, en dat zy, indien men hen na dien dag in het ryk vondt, als schuldig aan hoog-verraadt zouden gestraft worden. Men moest hen het geen zy verzochten toestaan. Dit gedaan zynde wilden zy hebben, dat het geen zy in hunne geweldige vervolging hadden gedaan goedgekeurt zou worden, het welk de koning mede, zo als zy het begeerden, deedt afvaardigen. De inhoudt kwam daar op uit, dat niemandt in rechten, of anders, over het voorgevallene tegen de twee *Spensers* zou vervolgt, en dat hen niets daar van zou te last gelegt worden, onder voorgeven, dat de wetten niet waren waargenomen. Maar kort hier na lachte het hof met deze goedkeuring, of kwydschelding, en veroordeelde den graaf van Lankaster tot geen minder straf dan om het hoofdt te verliezen. 1321.

De koning staat hun verzoek toe.

Vremde verandering.

Eene zuiver toevallige zaak stiet dit eedgespan omver, en herriep de *Spensers*, die het hoofdt van het zelve van kant hielpen. De koningin *Izabelle*, die volgens het getuigenis, dat een schryver * haar geeft, altydt haar best hadt gedaan om de geesten te verzoenen, was oorzaak tegen haar wil, dat zy zich nog meer dan te voren verbitterden. Alles was in rust, en de ballingschap der *Spensers* hadt de zamengezworenen ontwapent. Het voorval, dat de koningin gebeurde, deedt den koning de wapenen weder opnemen, en zyne party wierdt toen de sterkste.

* *Walsingham.*

Kleinachting aan de koninginne bewezen.

De koningin vertrok naar Kantelberg; het kasteel van Ledes, in de provincie van Kent, lag in haren weg, en nademaal daar geen ander bekwaam huis voor haar en haren stoet op den weg was, wilde zy daar in haar verblyf nemen. Deze sterkte was in handen der zamenverbondenen, die de zelve toebetrouwt hadden aan den slotvoogdt *Barlemere*, die zeer yverig in hun belang was, en daarenboven zyn geldt en huisgezin daar in hadt geborgen. Hy was niet tegenwoordig, maar hadt het bevel aan *Colpeper* gelaten, wiens trouw en dapperheit hem bekend waren. Deze was daar maar al te yverig in. Hy weigerde den ingang aan de koninginne, ten ware zy hem een bevel van de Pairs van het ryk toonde. Zy moest derhalven wederkeren; van spyt berstende gaf zy haar ongenoegen aan den koning te kennen, en klaagde over de verachting, die zy hadt geleden. Aldus verliet haar eensklaps de gematigtheit, die zy in geschillen van meer belang hadt doen blyken, omtrent eene zaak, die zy hadt behoren te verachten, en zy deedt zien, dat het eigen belang, hoe klein het ook mag zyn, den mensch altydt het meest ter herte gaat. De koning van zynen kant, hoe ongevoelig hy gemeenlyk was, vatte vuur op dit voorval, en ging met meer vaardigheit, dan hy om Schotlandt te veroveren hadt getoont, aan het spoedig ligten van krygsvolk; stelde zich aan het hoofdt van het zelve, en trok naar het kasteel van Ledes om het te belegeren. Daar zyn schryvers, die zeggen, dat hy meer dan een maandt voor deze kleine plaats was, die eindelyk ingenomen wierdt, en *Colpeper* wierdt voor zyne onbeschaamdheit en muitery opgehangen.

De gebannenen weder ingeroepen.

Deze slag was als een alarmklok, die ieder deedt ontwaken. De koning, moedig op dit klein geluk, riep de verbannenen weder in. De *Spensers* namen hun oude plaats, en met de zelve hunnen hoogmoedt, aan; en de heeren besloten alles te wagen tot herstelling van hunne party, en nog eenmaal die van hunne vyanden, die hun best deden om weder de overhandt te krygen, onder te brengen.

Maar in deze nieuwe beroerten gebeurde eene omkeering, daar men het minst op dacht. Het scheen, als of de yver en manmoedt der zamengezworenen tot de koningsgezinden was overgegaan, en dat in het tegendeel zyne traagheit en zyne onzekerheit de zamengezworenen hadden bevangen. Zy zagen het kasteel van Ledes innemen zonder het te hulp te komen. Deze bemachtiging wierdt van die van verscheide andere plaatsen gevolgt, tot welker bewaring zy zich insgelyks niet beweegden. Dat hen de meeste schade toebragt, was, dat eenigen van groot aanzien, geboorte en dapperheit hen verlieten, gelyk daar waren de twee *Mortemers*, *Andeley*, en

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1321. *Barklay*, wier dienſt het hof nochtans verachtte, en zondt de twee eerſten in de Tour van Londen, en de twee anderen naar Wallingford gevangen.

1322. De twee legers in het veldt.

Het leger van den koning was toen in het veldt, hoewel men maar eerſt in February was. Dat der zamengezworenen was derhalven gedwongen ook voor den dag te komen. De graaf van Herford geboodt daar een gedeelte van, en de graaf van Lankaſter het andere; maar zy vereenigden zich te Burton *, aan de Trent. Daar was het dat zy het koninklyk leger drie dagen ophielden, en zich meeſter van de brug gemaakt hebbende, beletten zy het zelve den overtocht van de rivier. De koning zondt eenig volk hoger op, om een andere plaats, bekwaam om over te trekken, te vinden, en de zelve gevonden hebbende, trok hy daar met zyn gantſche leger over, terwyl de zamengezworenen, die hem niet dorſten afwachten, naar het Noorden ttokken, na dat zy de kleine ſtadt Burton in brandt geſtoken hadden.

* in de provincie van Stafford.

Veldſlag.

Hun voornemen was zich met de Schotten te vereenigen, met welke zy briefwiſſeling hadden gehouden. Het koninklyke leger wilde deze zamenvoeging beletten. Het zelve wierdt ondersteunt door het volk, dat onder het bevel van den ridder *Andreas Barklay* van Carliſle aankwam, en door dat van Jork aantrok, geleid zynde door den ridder *Ward*, dat den weg aan de zamengezworenen afſneedt, en hen van achteren en van voren ingeſloten hieldt. Daar was niets dan hunne dapperheit, die hen uit deze belemmering kon redden. Zy deden ook by deze gelegenheit al wat men van dappere mannen kon verwachten: maar het geluk diende hen niet; de doodt van den wakkeren grave van Herford, een van hunne overſten, met een piek, als hy een brug overging, dood geſtoken zynde, bragt hun leger in verwarring. Het gevangennemen van den grave van Lankaſter, die hun ander hoofdt en opperbevelhebber was, veroorzaakte hunne volkome nederlaag. Men verhaalt het getal der doden van de eene noch van de andere zyde niet; de Geſchiedenis merkt alleen het noodlot der twee hoofden aan. Hier mede eindigde ook niet alleen de veldſlag, maar ook het bondgenootſchap, dat met zyne twee beroemde veldoverſten te gronde ging.

Gevangennemen van den grave van Lankaſter.

Zyne terdoodt veroordeling.

De graaf van Lankaſter wierdt naar Pomfret, daar de koning was, gebragt, alwaar hy drie dagen daar na, als een verrader, ter doodt wierdt veroordeelt. Zyn vonnis wordt op verſcheide wyzen verhaalt. Eenigen * zeggen, dat het zelve hem door den ridder *Andreas Barklay* wierdt bekend gemaakt; anderen, dat meer waarſchynlykheit heeft, zeggen, dat men hem voor den koning en de Pairs deedt komen, daar zy zeven graven en verſcheide andere barons en mylords van noemen, die hem verwezen om op een horde geſleept, gehangen en daar na het hoofdt afgehouwen te worden. Doch men voegt 'er by, dat de koning hem van de twee eerſte ſchandſtraffen verſchoonde, om dat hy een prins van het Engelſch koninklyk bloedt was, en zich met de laatſte vergenoegde, welke de verwezen op een ſchavot voor de poort van het kaſteel van Pomfret opgerecht, onderging. Alle komen zy nopens de onordentelykheit van het rechtsgeding overeen, alwaar de gevangen zich niet mogt verantwoorden, en geen getuigen, dan zyne rechters zelf, hadt, en op de wetten geen acht geſlagen wierdt: waarom ook *Henrik*, graaf van Lankaſter, zyn broeder, gelyk hy in de acte *, en niet zyn zoon, gelyk de Franſche ſchryver † het wil hebben, wordt genoemt, eene overziening van het rechtsgeding onder *Eduard* den III verkregen hebbende, het vonnis, tegen alle rechten uitgeſproken, deedt vernietigen, en de gedachtenis van dezen ongelukkigen heer zuiveren, wiens yver voor het algemeen welzyn hem te ver hadt vervoert: echter was hy meer de barmhertigheit van den vorſt dan zyne ſtrenge gerechtigheit waardig.

* Stow.

Onordentelykheit van het vonnis.

* bygebragt door *Brady*.

† de Vader *Orleans*.

1322. Zyne gedachtenis gezuivert.

Dit erkende *Eduard* zelf weinig dagen na de uitvoering van het vonnis, wanneer eenigen hem om genade voor een der gevangenen verzochten, dien men niet noemde. *Het was voor den grave van Lankaſter, mynen neef*, zeide hy, *dat men het moeſt verzocht hebben; maar niemandt heeft den al te haaſtigen ſlag, die hem ondergebragt heeft, wederhouden, en dien men tracht te behouden verdient het niet.*

De koning beeft leedwezen zyne doodt te hebben toegelaan.

Men kan echter het opnemen der wapenen, en minder het verwoeſten en branden, en ten laatſte de zamenzwering met de vyanden van den Staat † in dezen heer niet rechtvaardigen, en indien hy verdient beklaagt, verdient hy echter niet voor heilig verklaart te worden. Dit laatſte wilde men nochtans na zyne doodt hebben. Het volk, en de geeſtelykheit, welke hem als een martelaar van hunne vryheit en voorrechten aanzagen, verſpreidden de wonderen, die by zyn graf, in het klooſter van Pomfret, daar hy begraven was, geſchiedden, en de koningin uit haat, dien zy voor de *Spenſers* hadt, vervoegde zich by den grave van Lankaſter, broeder des overleden, om hem voor een Heilig te doen verklaren. De aartsbiſſchop van Kantelberg en verſcheide andere prelaten hielpen hen daar in, en ſchreven daar over aan den paus, en men hadt veel moeite om het bygeloof te beteugelen. Men was daar in deze tyden zeer genegen toe. Eenige jaren te voren hadt de hertog van Lankaſter zelf aan de gedachteniſſe van *Robert* van Winchelſey, aartsbiſſchop van Kantelberg, de eerbiedigheit willen bewyzen, die deze prelaat kort daar na aan de zyne wilde doen opdragen. Echter zegt een ſchryver van dezen tydt, hoewel een monnik *, dat niet alleen de heiligheit van den grave van Lankaſter wierdt betwiſt, maar dat van zyne deugden ook niet veel was te zeggen; van zommigen om zyne aalmoezen, boven al om zyne mildheit omtrent de geeſtelyken, om zyn yver als een goed Chriſten en goed vaderlander, dat de oorzaak van zyne doodt was, geprezen, en van anderen gelaakt, die hem voor een ſchynheilige, een verlater van zyne vrouwe, en een verkrachter van andere, een wraakzuchtigen en wreden, en een beſchermer van de grootſte ſchelmen uitſcholden. Mogelyk is deze afbeelding meer dan de eerſte vergroot. Terwyl de meeſte ſchryvers tot zyn lof ſpreken, zullen wy ons wel wachten van ons tegen dit vooroordeel aan te kanten: wy hebben nochtans de beriſpingen van anderen niet moeten verzwygen, en nog minder de ligtgelovigheit van de bygelovigen pryzen.

Het volk en de geeſtelykheit houden hem voor een martelaar.

† den koning van Schotlandt.

* *Ranulphus Higden*, of van *Cheſter*.

De verſcheide afbeeldingen, die men van hem maakt.

De doodt van den grave van Lankaſter wierdt van die van verſcheide anderen gevolgt; men ſtelt twee en twintig Pairs, die op verſcheide plaatſen van het koninkryk zyn gerecht. Zo veel vergoten edel bloedt verwekte ſchrik van rondom; maar deze wreedheden dienden maar om de *Spenſers* verdachter te maken, en hunnen val te verhaaſten.

Andere ſtraffen.

Dit viel echter zo haaſt nog niet voor. Zy maakten zich eerſt meeſter van den rykdom van een gedeelte der veroordeelde heeren, welker verbeurdverklaring op het vonnis des doods was gevolgt. De oude *Spenſer* wierdt graaf van Win-

De oude *Spenſer* wordt graaf.

1322. Wincheſter gemaakt, en begiftigt met de meeſte domeinen van het graafſchap van Linkoln, die aan den grave van Lankaſter door zyn huwelyk met de dochter van Mylord *Lacy* * waren gekomen.

*Haar naam was *Alie*. Vremd voorval van de gravinne van Lankaſter.

De Geſchiedenis verhaalt iets al te byzonder van deze vrouwe, en dat te veel geruchts maakte om het te vergeten. In het jaar 1317 hadt zy zich door een gebogcheld en mank edelman, genaamt *St. Martin*, laten ſchaken, die geen andere verdienſten, dan een onbeſchofte ſtoutheit bezat, die de graaf van Varennes onderſteunde (a). Hy wiſt haar echter te bekoren. Zulk eene eigenzinnigheit is 'er in de keur van eene verliefde vrouw. Zy bekende, dat zy, voor dat zy met den grave van Lankaſter trouwde, haar aan dezen verachten minnaar hadt overgegeven, welken zy verlaten hadt om weder tot den eerſten te keren. Deze was ſtout genoeg om den grave een rechtsgeding aan te doen, en van hem de goederen van het huis van *Lacy* te eiſchen. Een ander, die niet meer waard was, verkreegze door een weg, die niet min hatelyk was, tot dat het huis van Lankaſter, in zyn recht herſtelt zynde, den eigendom daar van weder vorderde.

1323. Om de oogen van het volk van de droevige doodſtraffen van den grave van Lankaſter en zyne medeſtanders af te trekken, en deze gedachtenis, indien het mogelyk was, door waardiger ondernemingen uit te wiſſchen, bragt de koning in het volgende jaar zyne wapenen in Schotlandt. Maar, gelyk een ſchryver van de natie † zegt, deze ongelukkige vorſt was niet geboren om te zegepralen.

*S. Daniël.

Ondernemingen van *Eduard* in Schotlandt.

Hy verſcheen met een ſchoon leger op de grenzen, en de Schotten, die 'er van verbaaſt ſtonden, trokken over het meir van Edenburg, ſtellende hunne wateren en ſterkten tegen het zelve. Het Engelſche leger kwam in het landt, en vergenoegde zich met te plunderen en te branden, zonder zich met het belegeren van plaatſen, of iets van belang te ondernemen, op te houden. De levensmiddelen begonnen het zelve te ontbreken: weshalven het genoodzaakt wierdt te rug te trekken. Toen trok het Schotſche leger, dat door zynen koning wierdt aangevoert, uit zyne verſchanſſingen, en vervolgde het zelve; nam wraak over het branden en blaken door wrede ſcha-verhalingen; trok na hen in de Engelſche provinciën, die het op zyn beurt verwoeſtte, en niet verliet dan toen voor de muren van Jork waren gekomen, daar zy zich in wierpen. Het vuur van de Engelſchen was over; zy zochten niet dan maar weg te trekken. Dat van de Schotten was in het tegendeel verhit, en zy zochten zich te wreken. Nochtans kwam het tot geen veldſlag. Daar viel maar een kleine ſchermutſeling voor, waar in de Engelſchen wierden geſlagen, en *Jan* van Bretagne, graaf van Richemond, gezant van Vrankryk, die by het gevecht wilde zyn, gevangen wierdt. Het geldt van den koning *Eduard* wierdt ook genomen, en de Schotten keerden zegepralende over de vyanden, die hen waren komen aantaſten, weder, beladen met rykdommen, die de ſchade, door de vyanden veroorzaakt, vergoedden. Sedert bleven deze twee natiën in ruſt, en de twee koningen zonden hunne gevolmachtigden, en ſloten een ſtilſtandt van wapenen voor veertien jaren.

De Engelſchen geſlagen.

Rechtsgeding van den ridder *Harkley*. † of *Herkley*.

De ſtraf des grave van Lankaſter hadt het volk bedroeft; die van den ridder *Harklay* † verheugde het zelve. Eenigen leiden hem te laſt, gelyk wy hebben gezegt, dat hy den grave van Lankaſter ter doodt hadt veroordeelt; maar anderen zeggen alleen, dat hy hem gevangen genomen, en te Pomfret, daar hy verwezen wierdt, en de doodt onderging, hadt gebragt. *Harklay* hadt zich zo diep in de gunſt van *Eduard* weten in te dringen, dat hy hem kort daar na het graafſchap van Carliſle gaf. Deze ſtaatzuchtige man was daar mede niet vergenoegt, maar trachtte zich met den koning van Schotlandt te vermaagſchappen, met wien hy zyne zuſter wilde doen trouwen. Hy wierdt ten minſte daar van beſchuldigt. Men leide hem ook te laſt, dat hy veel geldt van Mylord *Douglas*, om Engelandt te verraden, hadt genoten. Op deze beſchuldigingen maakte men zyn rechtsgeding op, en hy wierdt veroordeelt tot de doodt der verraders, dat met alle ſtrengheit wierdt uitgevoert; doch hy wierdt eerſt van zyn Pairſchap ontbloot en eerloos verklaart, dat gemeenlyk in gebruik was. Men beſchuldigde de *Spenſers* de doodt van dezen ongelukkigen bevordert te hebben, wiens macht zy begonnen te vrezen, en wien zy de weldaden des konings misgunden.

1323.

Weinig tyds daar na hadden zy nog aanzien genoeg om twee andere Mylords, die niet min ontzagchelyk voor hen waren, ter doodt te doen brengen. Dit waren de twee *Mortemers*, oom en neef. Maar de Voorzienigheit, die den laatſten wilde bewaren om hen te ſtraffen, veranderde het doodvonnis in eene eeuwige gevangeniſſe. De oom kwam daar in te ſterven; maar de neef raakte daar uit, bewaart wordende tot vremder voorvallen, die wy op hun plaats zullen beſchouwen.

Vonnis der twee *Mortemers*.

De *Spenſers*, door hunne ſtaatzucht verblind, verwekten meer en meer vyanden. De vader, zich door de liefde tot zynen zone latende verleiden, wierdt het ſpoor byſter met alles aan hem in te willigen. In plaats van hem tot een leidsman en brydel te verſtrekken vloog hy met hem als te poſt naar den afgrondt van zynen ondergang. Het was hen niet genoeg de *Mortemers* te hebben doen veroordeelen, die niet dan door een ſoort van wonderwerk ontſnapten; zy wilden den biſſchop van Hereford ook in het zelve vonnis begrypen. Het was *Adam Orleton* †, een ſtout, ondernemend, volſtandig en vernuftig man, geheel bekwaam om een aanſlag te ſmeden en uit te voeren. Zy verſchaften bewyzen, dat hy medeplichtig met de twee reets veroordeelden * was, en dagvaardden hem voor den rechtbank van den koning te Hereford. Hy weigerde daar te verſchynen, en liet zyne tydelyke inkomſten in beſlag nemen; maar de andere prelaten beletten het verder rechtsgeding, en ſtuitten de gevolgen. Zy onttrokken hem ook aan het Parlement van Londen, dat hem ſtondt te veroordeelen. De koning, de aanklagten van de *Spenſers* ondersteunende, hadt zyne gunſt aan den aartsbiſſchop van Kantelberg afgeſlagen; maar deze laatſte, bygeſtaan zynde van zyne ſtedehouders, eiſchte het voorrecht van zyne bediening, en redde den beſchuldigden uit de handen van zyne rechters, in den ban ſlaande alle, die eenig rechtsgeding tegen hem dorſt beginnen.

De biſſchop van Hereford de *Spenſers* ontſnapt.

† of *Orbeton*.

*de twee *Mortemers*.

Dit was zich een vyandt te laten ontvluchten, die daar veel ſtouter door wierdt. Ter zelver tydt ontkwam ook een ander de vervolging van de *Spenſers*, en vondt een middel uit den Tour van Londen, daar hy hem in opgeſloten hieldt, te ontſnappen. Dit was de jonge *Mortemer*, die een ſchuilplaats in Vrankryk ging zoeken. Doch dit geſchiedde niet voor dat hy met den biſſchop van

1324. De jonge *Mortemer* ontkomt.

(a) *Tyrrel* zegt door den koning, en dat de graaf van Lankaſter hem dit nooit vergaf.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1324. van Hereford, en mogelyk ook met de koninginne *Izabelle*, verzekerde maatregels genomen hadt, om te zamen tegen de gunſtelingen, hunne gemene vyanden, aan te ſpannen. Ten minſte was het in dezen tydt, dat de koningin klagtig viel over de ſmadelyke behandeling van de *Spenſers*, die hare inkomſten verminderden, waar door zy dikwils in verlegenheit was, terwyl zy hunne koffers met de koninklyke inkomſten en het goedt der gebannenen vulden. De biſſchoppen van Hereford en van Linkoln ſmeten olie in het vuur, en zetten de koninginne tot wraak aan.

Gemeenzaamheit van de koninginne met *Mortemer*.

Men zegt, dat nog een andere hertstocht haar hert hadt ingenomen, en men beſchuldigt haar van liefde voor den jongen *Mortemer* gehad te hebben. Dit bedryf, dat nu aan den dag zal komen, beſlaat het overige van deze ongelukkige regering, die niet min rampſpoedig voor *Eduard* zal zyn dan voor zyne gunſtelingen. Wy zullen het voorbeeldt van anderen niet navolgen, met een opgeſchikt verhaal van dezé liefde te maken. Wat 'er anderen van hebben gezegt, die de koningin niet gunſtig zyn, voor het gevangennemen van *Mortemer*, aan wien men wil dat zy tedere en verliefde brieven toen zou geſchreven hebben, was daar niets van uitgelekt, en het is waar, dat dit naar verdichtſelen zweemt, en niets natuurlyks in zich bevat. Maar van een anderen kant, al wat gezegt kan worden door de genen, die gen gen zyn om haar te rechtvaardigen, zo wordt nochtans van alle de Engelſche en Franſche ſchryvers de gemeenzaamheit, die zy naderhandt met *Mortemer* gehad heeft, gelaakt, en laat ons niet toe te twyffelen, dat de zelve ſtrafbaar was. De Franſche ſchryver † ontveinſt het niet. Hy gelooft zelfs, dat het gevangennemen van dezen jongen heer een uitwerkſel was van den minneyver, welken de *Spenſers* den koning over zyne minneryen hadden ingeblazen. Maar daar is weinig aan gelegen, of deze liefde voor of na zyn gevangennemen heeft begonnen. Dat het zekerſte is, komt hier op uit, dat de liefde, of de ſtaatkunde, of wel beide te gelyk, oorzaak van deze verbindteniſſe waren; dat de biſſchop van Hereford daar den knoop van toehaalde, en dat 'er de droevige omwentelingen uit ſproten, die wy haaſt zullen zien.

† *Mezeray.*

Het Parlement is den koning niet gunſtig.

Het Parlement was toen te Londen vergadert, in het welke de biſſchop van Hereford aangeklaagt en ontſnapt was, gelyk wy hebben verhaalt. De dreigementen van Vrankryk hadden aanleiding tot deze vergadering gegeven, en des zelfs dreigen was de reden van het vertrek der koninginne naar Vrankryk, daar zy met *Mortemer* over den val der *Spenſers* en de ganſche omkeering, daar wy haaſt van zullen ſpreken, te zamen beraadſlaagden.

Laat ons eerſt iets van de zittingen van het Parlement zeggen. Het zelve was den koning niet voordeelig. Hy verzocht een onderſtandt om *Jan* van Bretagne, grave van Richemond, dien de Schotten in den laatſten oorlog hadden gevangen genomen, te kunnen loſſen. Dit wierdt hem geweigert. Men vertoonde hem, dat door de natie geen diergelyke onderſtandt ooit wierdt toegeſtaan, dan tot loſſing van den koning, of van de koninginne, of een prins van den bloede.

Het zelve Parlement maakte een geſchrift, of bill, daar de koning zyne toeſtemming toe gaf, beſtaande in een bevel, dat de ligchamen der heeren, die door het gerecht waren ter doodt gebragt, aan hunne vrienden zouden worden gegeven om in gewyde aarde begraven te worden.

1324. Vernietiging der Tempeliers.

Daar was nog een andere bill van meerder belang omtrent de Tempeliers. Wy hebben gezien met wat verwoedheit men tegen hen in Vrankryk en in Italië hadt te werk gegaan. Van het eerſte jaar der regering van *Eduard* was 'er een openbaar geſchrift uitgegaan, waar by de vernietiging van deze orde in Engelandt en Ierlandt wierdt bevolen; maar de zelve geſchiedde met alle mogelyke betamelykheit en gematigtheit. Men ſtelde in de provincien rechters aan, voor welke men de Tempeliers beval te verſchynen om op hunne beſchuldiging te worden gehoort, en aan welke men laſt gaf, dat zy hunne tytels, met het geen zy bezaten, zouden opgeven. Ondertuſſchen droeg men zorg voor hun onderhoudt. Men verdeelde hen in huizen, daar men hen aanwees waar van zy eerlyk konden leven. Drie jaren daar na wierdt eene algemene kerkvergadering te Londen gehouden, daar zy voor gedagvaard en over kettery en andere misdaden, die men hen opleide, ondervraagt wierden. Zy ontkenden alles, uitgenomen een of twee feiten, daar zy zich ſchuldig aan kenden. De ontkentenis van anderen bevrydde hen niet; en indien zy niet ten volle ſtrafbaar waren, waren zy ook niet t'eenemaal onſchuldig. Maar men wilde hen niet geheel uitroeien, en in den tydt, dat men 'er te Parys zeven en vyftig * van op eenmaal verbrandde, vergenoegde men zich te Londen, dat zy in klooſters zouden opgeſloten worden, daar zy het overige van hunne dagen boete zouden doen, en van alle nooddruft bezorgt worden.

* of, volgens anderen, negen en vyftig.

Men was tot de verbeurdverklaring van hunne goederen nog niet getreden. De zelve wierdt in dit jaar, ten behoeve van de ridders van St. Jan van Jeruzalem, of van Rhodes, gelyk men hen begon te noemen ſedert dat zy dat eilandt in het jaar 1310 van de Turken hadden verovert, geweezen. Het Parlement dacht geen beter gebruik van zo vele heerlykheden en landeryen, als deze orde bezat, die de pauzen en wereldlyke vorſten oordeelden dat om hare misdaden en ongebonden leven diende gedempt te worden, te kunnen maken. Die van St. Jan, ter zelver tydt opgerecht, droeg zich beter, en de dapperheit, die zy in het innemen van Rhodes hadden betoont, was eene nieuwe beweegreden om het Parlement de goederen, die tot het verdedigen van het Chriſtenryk geſchikt waren, in handen van zulke ſtoutmoedige ridders te doen overgaan, die het zelve als een bolwerk tegen de ongelovigen ſtrekten.

Hunne goederen aan de ridders van St. Jan gegeven.

De dreigementen van Vrankryk hadden, gelyk wy reets gezegt hebben, aanleiding tot het beroepen van het Parlement gegeven. Wy moeten daar de reden van bybrengen, dewyl de zelve ook te gelyk de oorzaak van de omkeering was, waar mede het geluk van de *Spenſers* en de regering van *Eduard* zulk een droevig einde nam.

Dagvaarding door *Karel* den Schonen aan *Eduard* gedaan.

Philips de Lange in het begin van het jaar 1322 geſtorven zynde, was zyn broeder *Karel* de Schone zyn opvolger. Hy wierdt den 11 February gekroont. Maar noch de graaf van Vlaanderen, noch de koning van Engelandt waren by de kroning tegenwoordig. *Karel* was daar over gebelgt, en dagvaardde *Eduard* om hem hulde van het hertogdom van Guiënne en van het graafſchap van Ponthieu te komen doen. Het Parlement vondt goed den ſtorm, daar Engelandt mede gedreigt wierdt, te doen overwaaien, verzoekende den koning deze plegtigheit zelf in perſoon niet te doen; maar gemachtigden van het eerſte aanzien, met geloofbrieven voorzien, derwaarts te zenden. *Eduard* volg-

1324. volgde dezen raadt; hy verkoos tot deze bezending de twee eerſte heeren van het ryk, namentlyk zynen broeder *Edmond*, grave van Kent, en den aartsbiſſchop van Kantelberg. De zelve wierden met veel achting ontfangen. Maar *Karel* bleef daar op ſtaan, dat *Eduard* zelf moeſt komen, om hem in perſoon hulde volgens zyn plicht te doen. *Karel* hadt het zo geſchikt, dat de graaf van Kent naauwlyks van Parys te Guiënne was aangekomen, of hy zag zich in Reole * door den grave van Valois omcingelt. De plaats niet houwbaar zynde, moeſt hy tot een verdrag komen. Hy verwierf geen vryheit, dan onder beding, dat hy zich gevangen zou geven, indien de koning, zyn broeder, Vrankryk niet voldeedt. Ondertuſſchen zette de overwinnaar zyne overwinningen nog verder voort, en behalven Bourdeaux, Bajonne, en weinig andere plaatſen, maakte hy zich van ganſch Guiënne meeſter.

Inval in Guiënne.

* in het Bazadois.

Dit verlies ontſtelde *Eduard* en de *Spenſers*. Toen was het, dat de ſtaatkunde van den biſſchop van Hereford haar rol ſpeelde. De biſſchop van Linkoln voegde zich by hem, en zy rieden beide de koninginne aan, om aan den koning, haren gemaal, hare bemiddeling by haren broeder, den koning van Vrankryk, aan te bieden, om een verdrag te maken, daar de volkome vrydom van den grave van Kent en de uittrekking der Franſche bezettingen uit de veroverde ſteden in Guiënne door wierdt uitgewerkt.

Eduard was van voornemen om de zee over te ſteken, en zelf dit verdrag te ſluiten. Maar de heeren van zynen Raadt waren niet van die gedachten, en de *Spenſers*, welke vreeſden, dat zyne afwezendheit hen ſchadelyk mogt zyn, voegden zich by die hem de reis ontrieden, waar door dit voornemen geen voortgang hadt. Ieder ſtemde derhalven de aanbieding der koninginne toe, en men vondt goed, dat de koning haar vertrek zou laten voortgaan.

De koningin *Izabelle* vertrekt naar Vrankryk om de vrede te bevorderen.

Nicts kon meer tot nadeel van den gunſteling en van den koning zelf bedacht worden. *Izabelle* kwam in de Vaſten te Parys. Zy wierdt daar met al de eer, die men aan de zuſter van den koning van Vrankryk en de waardigheit van koninginne van Engelandt ſchuldig is, ontfangen, en zy behandelde met veel bekwaamheit de zaak, daar zy om door den koning, haren gemaal, was gezonden. Maar zy vergat haar eigen belang niet, gelyk wy zullen gewaar worden, na dat wy den uitſlag van hare bemiddeling omtrent het hertogdom van Guiënne en het graaffchap van Ponthieu zullen verhaalt hebben. *Karel* ſtondt de huldiging en de wedergeving van alle de plaatſen toe, doch niet aan koning *Eduard* zelf, maar aan den prins, zynen zone, met beding, dat indien de zoon voor den vader ſtierf, de vader by overleving in zyn volle recht zou herſtelt worden. Het hof van Engelandt, daar *Izabelle* aan ſchreef, keurde dit verdrag goed, en men deedt den jongen prins, vertelt van den biſſchop van Exeeter en een gevolg van heeren en edellieden, overeenkomende met de waardigheit van den vermoedelyken erfgenaam van de kroon, te Douvres ſcheep gaan. Hy kwam gelukkig te Parys aan, daar hy aan den koning, zynen oom, hulde deedt van het hertogdom en graaffchap, dat de oorzaak van hun geſchil was, en hy ontfing daar de bezitting van, op de wyze, als by het verdrag, dat de koningin *Izabelle* hadt uitgewerkt, was vermeld.

Dat haar gelukte.

Hulde door den jongen prins van Engelandt van het hertogdom van Guiënne gedaan.

Aldus eindigde deze zaak tot wederzydſch genoegen van beide de koningen. Dit was het met, dat de koningin het meeſt ter herte nam. Haar ſtreng was vaſt gemaakt, en de maatregels, met de biſſchoppen van Linkoln en van Hereford, en met Mylord *Mortemer* gemaakt, om de twee *Spenſers* te doen vallen, genomen. Men zegt, dat haar broeder, de koning van Vrankryk, mede in dit eedgeſpan was getreden, en dat al, wat 'er tuſſchen hem en de koninginne, zyne zuſter, als hy haar uit zyn ryk beval te vertrekken, was voorgevallen, maar alleen diende om hunne verſtandhouding te dekken. Anderen, gelyk wy zullen zien, ſpreken daar geheel anders van. Maar zy komen nochtans met de eerſten overeen, dat *Karel* aanſtonts in het gevoelen van zyne zuſter tradt. Indien hy haar in het vervolg tegen was, door de liſten en penningen van de *Spenſers* gewonnen, en over hare hatelyke gemeenſchap met *Mortemer* misnoegt zynde, gelyk de meeſte Engelſche en Franſche ſchryvers zeggen, of indien de vlucht van de koninginne met toeſtemming van het Franſche hof geſchiedde, dat kan men met geen zekerheit beveſtigen. Zie hier wat 'er het zekerſte van is.

1324. Andere onderhandeling van de koningin tegen de *Spenſers*.

De zaken, waarom de koningin met haren zone, den prins *Eduard*, de reis naar Vrankryk aannam, afgedaan zynde, behoorde zy zich niet langer in Vrankryk opgehouden te hebben. Echter bleef zy daar nog langer, en de koning, door de *Spenſers* verwittigt zynde, dat zy geen gedachten hadden om weder te keren, en dat de koningin ſchandelyke en ſtrafbare verbindteniſſen aan dat hof met *Mortemer* en andere Engelſche ballingen maakte, ſchreef hy haar, gelyk ook aan den jongen prins, brief op brief, om hare wederkomſt te verhaaſten. Hy was niet te vrede met het afzenden van deze brieven; maar hy ſchreef zelfs aan den koning van Vrankryk, om hem te verzoeken, zulke kwade aanſlagen niet te willen begunſtigen. Hy deedt nog meer: hy bediende zich van de bemiddeling van den paus, dien hy verzocht by dezen koning ſterk aan te dringen, om hem zyne vrouw en zoon weder te zenden. Men ziet de brieven, die de Engelſche ſchryver *, ſedert St. Michiel tot in April daar aan volgende geſchreven, bybrengt. Men ziet daar ook de antwoorden van de koninginne, die zich voor eerſt verſchoont op het ſterk aanhouden van haren broeder, die haar met den jongen prins aan zyn hof hieldt, daar het hen onmogelyk was zo haaſt van daan te vertrekken. In het vervolg ſprak zy klaarder, en verborg niet, dat zy weigerde weder te keren, onder voorwendſel van de vreze, die zy voor de *Spenſers* hadt, de welke, naar zy zeide, naar haar leven ſtonden. De koning van Vrankryk, dien zy van de rechtvaardigheit van haar vermoeden hadt overtuigt, ſchreef 'er aan *Eduard* over op de zelve wyze, en verzocht hem, dat hy niet kwalyk wilde nemen, dat hy voor de behoudeniſſe van de koninginne, zyne zuſter, zorg droeg, met haar by zich te houden, tot dat het veilig voor haar in Engelandt zou zyn.

Hare ſchandelyke gemeenſchap met *Mortemer*.

* *Brady*. Zie ook *Atla Publ. Tom. IV*, *fol.* 180 *&c.*

Toen was het, zegt men, dat het overzeeſche geldt zyne uitwerking deedt. De *Spenſers* waren mild in het zelve uit te delen, en aan het Franſche hof, en aan het hof van den paus, die zich niet ondankbaar aanſtelde, hebbende door den biſſchop van Saintes *Karel* met den ban, indien hy de koninginne *Izabelle* en den prins *Eduard* langer ophieldt, la-

1325. *Karel* de Schone treedt uit de belangen van zyne zuſter.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1325. ten dreigen. De *Spensers* wierden niet minder wel door de Fransche hovelingen, die door hunne mildheit gewonnen waren, gedient. Zy rieden *Karel*, de belangen van zyne zuster te verlaten: zelfs zegt men, dat hy voornam haar aan haren gemaal te zenden; maar dat zy daar door den grave van Artois de lucht van kreeg, waar op zy naar den grave van Henegouwen vluchtte, daar de graaf van Artois haar kort daar na kwam vinden.

Zy vlucht naar Henegouwen.

1326. Aldus verliet zy het Fransche hof, het zy, dat het een geveinsde, of ware vlucht was, met zich nemende den jongen prins, haren zoon, die weinig meer dan twaalf jaren hadt bereikt, dien zy, zo jonk van jaren zynde, ligt in hare bekommering en misnoegen hadt kunnen overhalen. Zy hadt ook by zich den grave van Kent, haren schoonbroeder, en haren getrouwen *Mortemer*, die haar voortaan niet meer zal verlaten.

Hoe zy daar ontfangen wordt.

Zy vondt *Willem*, grave van Henegouwen, te Valenciennes, daar hy zyn verblyf hieldt. Zy wierdt zeer wel van hem ontfangen. De gravin, van Fransche afkomst, uit den huize van Valois, was hare volle nicht. Zy ontfing van haar al de blyken van tedere genegenheit, die zy van eene bloedverwante kon verhopen: behalven dat was 'er iets byzonders in de gevallen van eene koninginne, nog jonk, schoon, en vluchtende, die bevreest was by een man te keren, die gestadig met gunstelingen omringt was, welke haren val zochten, en die uit het hof van een broeder, die door hare vyanden was gewonnen, ontvluchtte; zo dat ieder in hare belangen tradt. Niemandt deedt het krachtdadiger dan de prins *Jan*, broeder van den grave. Het was een van die dappere jongelingen, die op de bekwaamheiten edelmoedigheit van een dolend ridder roem droeg, verblyd zynde gelegenheit gevonden te

De broeder van den grave van Henegouwen verklaart zich haar ridder te zyn.

hebben om daar roemruchtige blyken, door de bescherming van eene schone en ongelukkige koninginne, van te geven. Derhalven, het zy door liefde, het zy door drift, of wel door beide hertstochten te gelyk, daar hy van geraakt was, nam hy hare zyde, en wilde haar beschermer en ridder zyn. Op zyn voorbeeldt wierdt de gansche jonge adel van het hof van Henegouwen met ontferming en dapperheit aangedaan, wenschende deel in de eere te hebben, om de verdrukte onnoselheit te wreken, en eene koningin in hare waardigheit te herstellen, die door staatzuchtige beamptenaars, die den koning, haren gemaal, hadden betovert, wierdt vervolgt. De graaf van Henegouwen stelde zich niet tegen dit pryselyk voornemen der edelen. Zy kwamen met zulk een getal en spoedt te voorschyn, dat men in weinig dagen omtrent drie duizend gewapende gereed vondt om te trekken daar men hen goed vondt te leiden.

Hy vertrekt met haar naar Engelandt.

Men besloot naar Engelandt over te steken, en zich by de aldaar zynde misnoegden te voegen. Daar wierden schepen en lyftocht toe vereischt. Alles wierdt op den gezetten tydt gereed gemaakt. Behalven de beweegreden, die zo veel vuur aan deze onderneming byzette, daar wy van hebben gesproken, hadt de bekwame koningin den graaf van Henegouwen in hare belangen weten over te halen, met het voorstellen van een huwelyk tusschen zyne dochter en den jongen *Eduard*; en hoewel de prins te jonk was om het zelve te voltrekken, wierdt echter het besluit daar van vastgestelt, en de moeder, noch de zoon sloegen geen acht op het verbodt en verzoek van den koning *Eduard*, die hen zodanige verbindteniſſen zonder zyne bewilliging verboodt aan te gaan. Hy hadt het op het vertrek van den prins al voorzien; maar te vergeesch trachtte hy daar zorg tegen te dragen; de Hemel hadt het anders besloten, en hy kon het niet tegenstaan. Men moet zich dan niet verwonderen, dat men in het gebiedt van dezen graaf met zo veel ernst aan het uitrusten van eene vloot werkte, en alles zo spoedig gereed maakte, dewyl de zelve zynen schoonzoon op den troon zou helpen brengen. 1326.

De inscheping geschiedde te Dordrecht, in Hollandt, en de landing op St. Michiels-dag te Harwich *, zynde het leger twee duizend en acht honderd man sterk, en wierdt daar door den grootmaarschalk van Engelandt en den grave van Leicester †, benevens vele andere barons, en byna alle prelaten van het ryk, versterkt. Aan het hoofdt van deze laatsten bevonden zich de bisschoppen van Linkoln en van Hereford, de voornaamste aanleggers van dit bondgenootschap, nevens de bisschoppen van Dublin en Ely. Belangende den aartsbisschop van Kantelberg, hy was daar wel zelf niet tegenwoordig; maar hy zondt afgezondenen en geldt; zo dat al wat aanzienlyk onder de Pairs, het zy geestelyke, het zy wereldlyke, was, zich voor de koninginne en den jongen prins, tegen de *Spensers* en den koning, die hen ondersteunde, verklaarde.

* in de provincie van Essex.

† Zoon van den onthalfden graaf van Lankaster.

Afkondiging des konings.

Deze laatste trachtte zich niettemin door zyn koninklyk gezag staande te houden; en scheldende de zamenverbondenen voor verraders en vyanden van den Staat uit, liet hy een geschrift afkondigen, waar by hy hen alle bande, en eene somme gelds op het hoofdt van Mylord *Mortemer* stelde, belovende duizend ponden Sterlings tot eene vergelding aan die hem levendig of dood zou overleveren. Uit deze verbanning was niemandt uitgesloten dan de koningin, de jonge prins, en de graaf van Kent, des konings broeder.

Deze afkondiging was van geen uitwerking. Niemandt van de zamenvereenigden was daar over verzet, en zy bragt van de zelve geen eenen man tot des konings of der *Spensers* zyde over, daar het meeste volk zich vyandt tegen verklaarde: weshalven ieder zyn recht vervolgde, en zyn leger in het veldt bragt.

Afkondiging der koninginne.

Deze optocht wierdt voorgegaan door eene bekendmaking der koninginne en zamenvereenigden, die rechtmatiger en bezadigder was dan die van den koning, of van zyne gunstelingen, die hem regeerden. De koningin verklaarde in hare bescherming en in die van de heeren van het ryk te nemen alle, die geen verstoorders van de algemene rust waren, zonder iemandt daar uit te sluiten dan alleen de twee *Spensers* en Mylord *Baldok*, grootzegelbewaarder, die de zelve verstoorden.

Londen verklaart zich voor de koninginne.

Maar niets versterkte de party van de koninginne meer dan de opstandt van die van Londen, een onrustig volk, zegt de schryver van dien tydt *, liefhebbers van veranderinge, en die nooit meer moedt dan ten tyde van oproeren toonden. Zy liepen naar den Tour, openden de poorten aan de gevangenen, en deden den ridder *Wetston*, die daar slotvoogdt van was, onthalzen. Met de zelve verwoedheit handelden zy *Stapleton*, bisschop van Excester, al te veel genegen zynde, naar zy zeiden, voor eene volstrekte macht. Zy hadden ook geen ontzag voor de St. Paulus-kerk, daar hy in gevlucht was.

* *Walsingham.*

Vlucht der Spensers.

Zo vele oproeren veroorzaakten een grote vrees in de koningsgezinden. *Eduard*, noch zyne gunstelingen en aanhangers wisten niet, waar zich te keren, noch wat raadt te geven.

In

1326. In dezen uiterſten noodt namen zy voor naar het landt van Walles te vluchten, en van daar naar Ierlandt te gaan. Nooit konden zy iets nadeeliger voor zich uitkiezen. De oude *Spenſer* wierp zich in Briſtol, om de grenzen van Walles te dekken, en de koning met den zoon, en die van zynen aanhang, vertrokken naar dat prinsdom.

De oude *Spenſer* wordt gehangen.

Niemandt was in deze ſchuilplaatſen veilig: de oude *Spenſer* wierdt in Briſtol door het leger van de koninginne en der zamenvereenigden belegert. Het zelve wierdt ingenomen, en hy wierdt daar gevangen, en op den 27 Octobor, zonder zyne verdediging eens aan te horen, gehangen.

Het was toen een vremde wyze van ſchuldigen te veroordeelen; men nam geen rechtspleging in acht; men verhoorde niet eens den beſchuldigden; dikwils hoorde men zelfs de getuigen niet; maar de rechters, zich overtuigt houdende van de zaak, verweezen den aangeklaagden, en waren te gelyk rechters, getuigen en partyen, en dit gaf onder de volgende regeringen zo veel moeite tot het overzien van zo vele kwade vonniſſen en herſtellingen der gebannenen.

Henrik, graaf van Lankaſter, hoofdt van het leger der koninginne.

Het innemen van Briſtol belette den optocht van het leger der koninginne niet, en de ſtraf van den ouden *Spenſer* voldeedt niet aan hare wraak. De ſchryver * beſchryft haar als verſeld van den biſſchop van Hereford, die van ſtadt tot ſtadt ging prediken, dat het hoofdt van het ryk ziek zynde, niet genezen kon worden dan met het zelve af te houwen, en twee gezanten van den paus ſpraken den ban uit over alle, die de wapenen tegen de princeſſe opnamen. Ondertuſſchen vervolgde zy den koning, en zynen lieveling, die voor hunne meeſte zekerheit, zo zy dachten, zich ſcheep begeven hadden, met een voornemen om het meir over te ſteken, en in Zuid-Walles aan te landen; maar zy wierden door een ſtorm op de kuſten van Clamorgan † geſmeten. Zy hielden zich daar verborgen, dwalende van plaats tot plaats, en van huis tot huis, vluchtende voor *Henrik*, grave van Lankaſter, aan wien de koningin het bevel over hare troepen hadt gegeven, terwyl zy den uitſlag van den oorlog, die meeſt beſtondt in de vluchtenden te achterhalen, te Herford, op de grenzen van Walles, verwachtte. Zy hadt Mylord *Lankaſter* een prieſter van het landt, Rhes-ap-howel genaamt, die al de verborgendſte plaatſen kende, en voor wien alle huizen open waren, toegevoegt. Door zyn middel was het, dat men den koning, die zich met zynen waarden *Spenſer* en zyne andere vertrouwelingen, *Baldok* en *Reading*, in eene abdy ‡ opgeſloten hadt, ontdekte. Het was een maandt lang, dat de koningin naar de tyding van deze wigtige vangſt wachtte, wanneer men de gevangenen voor haar bragt, uitgenomen den koning, die door den graaf van Lankaſter te Kenelworthe * wierdt geleid, daar men hem opſloot.

* *S. Daniel.*

† in de provincie van Zuid. Walles.

‡ de abdy van Neth.

De koning en de jonge *Spenſer* gevangen.

* in de provincie van Warwik.

Ontroning van *Eduard* den II.

Deze ongelukkige vorſt was reets door de zamenverbondenen veroordeelt om de kroon, als een overloper, te verliezen. Voordat hun leger, om hem in het landt van Walles te vervolgen, optrok, waren zy te Briſtol op den 26 Octobor vergadert, hebbende tot hun hoofdt van den kant der geeſtelykheit den aartsbiſſchop van Dublin, met de biſſchoppen van Hereford en Linkoln, benevens verſcheide anderen, en van den kant der wereldlyke Pairs de graven van Kent en Lankaſter, en eene grote menigte van Lords, die alle van gedachten waren, den troon door de vlucht des konings open te verklaren, en een onderkoning, of Bewaarder, gedurende zyne afwezendheit, aan te ſtellen. Dit was eene bedekte afzetting, die van eene ware niet verſcheelde dan alleen in de uitdrukkingen: in zich zelven was het eene waarachtige afzetting, gelyk men kort daar na zag, wanneer deze ongelukkige prins gevangen was. In bewaring van den grave van Lankaſter te Monmouth zynde, wierdt de biſſchop van Hereford, om hem het zegel van het ryk af te eiſchen, aan hem gezonden, met verzekering, dat men 'er zich niet van zou bedienen dan om het geſchrift tot zyne herſtellinge en de verzoening met zyne onderdanen te verzegelen. Wat zyne gedachten over zulk eene bezending ook mogen geweeſt zyn, hy hadt de kracht niet te weigeren het geen men van hem eiſchte; hy zondt het zegel aan de koninginne en den jongen prins. 1326.

De prins Bewaarder van het ryk genoemt. *Acta Publ. Tom. VI, fol.* 237.

Deze laatſte, nog jonk zynde, en den tytel van hertog van Guienne aangenomen hebbende, was tot Bewaarder van het ryk, in de vergadering op den 26 October, in zyne tegenwoordigheit en die van de koninginne, zyne moeder, benevens de Pairs van het ryk en de afgezondenen van de gemeenten, gehouden, aangeſtelt, als blykt uit het geſchrift, dat daar van wierdt opgemaakt. Hy wierdt kort daar na voor koning uitgeroepen, en het zegel, door den vader in handen van den biſſchop van Hereford geſtelt zynde, diende niet dan om het geſchrift van de beroepinge van het Parlement, dat hem afzette, en de kroon aan den zone gaf, te bekrachtigen.

Vonnis des doods tegen *Spenſer*.

* Zie *Knighton* en *Brady*.

† nicht van den koning, weduwe van *Gaveſton*.

Dit voorval wierdt van het vonnis van den jongen *Spenſer*, grave van Gloceſter, en verſcheide anderen van zyne aanhangers en vertrouwelingen, voorgegaan. Het zelve wierdt hem door den ridder *Willem Truſſel*, rechter * bekend gemaakt. Men ſloeg geen acht op zyne waardigheit van grave van Gloceſter, welken tytel hy ſedert zyn huwelyk met de erfdochter † van dat Pairſchap hadt aangenomen, dat hem van alle rechtbanken, buiten dat van de Pairs van het ryk, ſcheen te onttrekken. Men weet voor het overige niet, of hy dezen rechtbank afkeurde, of niet, en men vindt van zyn rechtsgeding niets dan zyn vonnis.

Artykelen van zyn vonnis.

Het zelve was uitgedrukt in woorden, die al de ſchrikkelyke misdaden, daar hy van overtuigt was, en al den haat van de natie, ten aanzien van zyn perſoon, te kennen gaven. Hy wierdt daar in afgeſchildert als een rover, moordenaar, verrader en dwingelandt. Men leide hem het roven der inkomſten te laſt, de droevige doodt van *Thomas*, grave van Lankaſter, en het ſtorten van het bloedt van twintig duizend menſchen in den veldſlag, welken zyn verraadt de Engelſchen deedt verliezen, en den Schotſchen koning winnen, ten laatſte de onderdrukking en ellende van het volk, van den adel, en de geeſtelykheit, voor alle welke misdaden men hem veroordeelde om gehangen, gevierendeelt, en zyn hoofdt afgehouwen te worden. Men liet het daar niet by blyven: men verklaarde hem ſchuldig aan het misverſtandt tuſſchen den koning en de koninginne; en om hem daar voor te ſtraffen beval men, dat zyn ingewandt uit zyn lyf zou gehaalt en in het vuur geworpen worden, dat op den 24 November met de uiterſte ſtrengheit wierdt volbragt. Men vermeerderde de ſchande door meer verſmading. Men rechtte voor hem, als een anderen *Haman*, een galg op van vyftig voeten hoog, daar hy met zyn wapenrok aan wierdt gehangen, en men ſloeg 'er een opſchrift aan, daar men deze woorden van den LII Pſalm las: *Waarom heeft de boosheit u met hoogmoedt vervult?*

Al-

1326. Aldus raakte deze jonge onbezonne van kant, na dat hy de doodt van een veel verſtandiger vader hadt veroorzaakt; doch wien de liefde, die hy dezen ſtaatzuchtigen en wulpſchen zone toedroeg, in zyne misdaden inwikkelde, na dat hy de doodt van zynen koning, welken hy in het zelve verderf ſleepte, hadt verhaalt, als of zy alle drie ontcheidbaar in leven en doodt waren geweeſt. Een wonderbaar voorbeeldt van eene rechtvaardige ſtraffe des Hemels over de ſtaatsdienaren, die hunne macht misbruiken, en over de vorſten, die zich ten koſte van het algemeen welzyn laten regeren, dat zy behoorden te beſchermen.

Rampſpoodt van zyne vrouw. De ongelukkige gemalin van dezen gunſteling was hem in zyne vlucht gevolgt. Zy hoorde zyne doodt met ſmert, en dus door een wreed noodlot zag zy zich zelve tweemaal vrouw van twee mannen, die de fortuin in het hoogſte toppunt hadt opgevoiſelt, om tweemaal weduwe te worden van beide deze mannen, die hunne ſtaatzucht naar het ſchavot heeft geleid.

Het was naauwlyks acht dagen, dat *Spenſer* zyne ſtraf hadt geleden, of het Parlement wierdt tegen den 3 December beroepen. De brieven van aanſchryving wierden aan de leden, die het zelve moeſten uitmaken, in den name des konings, die daar niet van wiſt, en door het groot zegel bekrachtigt, omgezonden. Ten dien einde hadt men hem den biſſchop van Hereford gezonden, om het zelve uit zyne handen machtig te worden, zynde dit de laatſte daadt van zyne koninklyke regering geweeſt, indien men zeggen kan, dat het 'er een van was, alles in zyne afwezendheit, en zonder hem daar kennis van te geven, doorgegaan zynde.

1327. Zitting van het Parlement. Hoe het mag zyn geweeſt, op den 7 January des jaars 1327 opende het Parlement, of de vergadering, die zich daar den naam van aanmatigde, zyne zitting met eene redenvoering, die de biſſchop van Hereford, onderſteunt door de prelaten van zynen aanhang, uitſprak. Redenvoering van den biſſchop van Hereford. De zelve liep over de noodzakelykheit, die 'er was om in de regering te voorzien, en alle de wanorders, daar ieder van overtuigt was, op een beter voet te brengen. Dit ſtrekte om langs dezen weg tot de tedere zaak te komen, beſtaande in te weten, of het raadzamer voor het welzyn van de natie en de eer van het ryk was, de regering van het zelve te laten houden aan den vader, die het hadt verlaten, of aan den zoon te geven, die de vermoedelyke erfgenaam van de kroon was, en van wien men een gelukkiger regering te wachten hadt. Dit tweede voorſtel ging zonder eenig tegenſpreken door, en het geſchrift wierdt daar van door *Straadford*, biſſchop van Wincheſter, opgemaakt.

De afzetting van *Eduard* den II wordt beſloten. Het behelſde zes artykelen, waar in men weinig acht ſloeg op de waardigheit van den afgezetten koning. Men leide hem alle de ongelukken van het ryk op den hals, dat zyn vader hem in een bloeienden ſtaat hadt nagelaten, dat hy, zeide men, hadt beroert, vermindert en uitgeput door ongelukkige oorlogen, verfoeielyke overlaſten en afperſlingen, waar in hy de kerk zo min, als het volk, hadt geſpaart; dat hy deze hadt verbannen, en hunne goederen verbeurd verklaart, en andere doen gevangen zetten, en ter doodt brengen, kortom, dat hy het al met ellenden en verwarringen hadt vervult; dat hy de eeden, by zyne kroninge gedaan, nevens de belofte van den Groten Voorrechtbrief weder te geven, hadt geſchonden; dat hy waarlyk door den kwaden raadt van zyne gunſtelingen was verleid: doch dat hy van zulk een imborſt was, dat men niet moeſt hopen, dat hy van gedrag zou veranderen, waar uit het Parlement beſloot, dat 'er geen beter middel tot de verzekering van het volk en het welzyn van de natie en de eer van de kerk was, dan hem af te zetten, en zynen zoon in zyne plaats tot koning aan te ſtellen. 1327.

Men volmachtigde vervolgens drie biſchoppen * om naar dezen ongelukkigen koning te gaan, die nog in de gevangeniſſe te Kenelworthe in bewaring van den grave van Lankaſter was, om hem zyne ontroning bekend te maken, en hem daar in te doen bewilligen. Deze droevige onderhandeling wordt op verſcheide wyzen verhaalt. Een ſchryver † zegt, dat de koning daar lang tegen ſtreedt, en dat hy minder aan de redenen van de prelaten en van den grave van Lankaſter, die zich by hen voegde, om hem van de noodzakelykheit van dezen afſtandt te overtuigen, onder de hoop, die zy hem gaven, dat het niet voor altoos zou zyn, gehoor gaf, dan aan de bedreigingen, die zy hem deden, dat hy en zyn ganſche huis, indien hy het geſchrift van het Parlement weigerde te ondertekenen, voor altoos van de kroon zou zyn uitgeſloten.

* *Tyrrel* voegt daar nog twee graven, vier baronnen en drie ridders by.

† *Th. de la Stare.*

Een ander ‡ brengt deze zaak eenvoudiger by. Hy zegt, dat de koning, gehoort hebbende de redenvoering der afgezondenen van de vergadering, verwondert en verſlagen ſtondt; maar over zyn ſmert zegepralende op eene goede wyze het ryk afſtondt, de Staten bedankte, dat zy het zelve voor zynen zone hadden bewaart, en de kroon en andere tekenen van de oppermacht in handen der afgezondenen ſtelde. De zelve ſchryver geeft dit loffelyk getuigenis van den jongen prins, dat hy met droefheit zyne aanſtelling tot koning vernam, en zwoer, dat hy de zelve zonder de bewilliging van zynen vader niet zou aanvaarden. Hy verhaalt ook het beklag van de koninginne over deze verandering; maar hy doedt haar op eene wyze ſpreken, waar uit gemakkelyk blykt, dat de mondt en het hert niet overeenkwamen. Dit was inderdaadt haar beſtel en dat van *Mortimer*, haren vertrouweling, wiens al te grote gemeenſchap haar niet alleen in deze eerſte euveldaadt inwikkelde, maar in eene nog veel ſchrikkelyker, gelyk wy haaſt zullen zien.

‡ *Walſinghams*, Goede imborſt van den jongen prins.

Hy wordt voor koning uitgeroepen. De afgezondenen van het Parlement wedergekomen zynde, en verſlag van hunne verrechtingen gedaan hebbende, betuigden de twee Kamers over dezen afſtandt des konings byzonder wel voldaan te zyn, en verklaarden ter zelver tydt zynen zoon tot zynen opvolger. Het geſchrift wierdt daar van den 20 January opgemaakt, vindende by niemandt eenig tegenſpreken. De afkondiging van het zelve geſchiedde in de grote zaal van Weſtmunſter met eene algemene goedkeuring, zynde de gemoederen opgewekt door eene leerreden, gedaan door den aartsbiſſchop van Kantelberg, die tot zyn text deze woorden hadt genomen: *De ſtemme des volks is de ſtemme Gods.* De zelve prelaat kroonde den jongen koning op den 1 February, en deze plegtigheit geſchiedde met de zelve toejuiching, als de afkondiging van den koning. Zyne kroning.

Terwyl het ganſche ryk in vreugde over de kroning van den zoon was, gevoelde de vader in de gevangenis de droefheit, die hem het verlies van zyne kroon en vryheit veroorzaakte. Dit was echter het laatſte van zyne ongelukken niet. Wy zullen het bedroeft verhaal daar van, zynde het laatſte en rampzaligſte bedryf van zyn leven, hier laten volgen voor dat wy tot de regering van zynen zone overgaan.

Hy

1327. Hy eindigde zyn leven op de wreedſte wyze der wereldt. Namentlyk, hy was onder de bewaring van *Henrik* van Lankaſter, grave van Leiceſter, die hem in het kaſteel van Kenelworthe bewaarde; maar op het vermoeden, dat de koningin, *Mortemer* en de biſſchop van Hereford kregen, van de medogendheit van den grave voor zynen gevangen, nam dit verfoeielyk driemanſchap hem uit zyne handen, en leverde hem aan de twee grootſte ſchelmen van het ryk over. De een was *Gornai*, en de andere *Mautravers* genaamt, beide ridders, maar beide met een moordenaars en beuls ziel geboren. Zy ontfingen laſt den gevangen zo naauw op te ſluiten, dat niemandt toegang tot hem hadt, en hem met zo veel ſtrafheit te handelen, dat hy van droefheit kon ſterven, en by deze harde behandeling het uithongeren en vergift, indien het nodig was, te voegen; eindelyk hem op de eene of de andere wyze van kant te helpen.

Bedroefde doodt van *Eduard*.

Schriklyke wreedheit der beulen.

De wrede uitvinders van deze onbarmhertige bevelen vonden uitvoerders, die nog wreder dan zy waren; *Gornai* en *Mautravers* deden nog meer dan hen was bevolen; maar ondervonden in *Eduard* meer geduldt en gezondheit, dan 'er nodig was tot verkorting van zyne ellende en dagen. Hy ſtondt de proef der mishandelingen, der ſlapeloosheit, der ellende, en van het vergift uit. Niets gaf hunne wreedheit meer te kennen dan eene omſtandigheit, die hoe ligt zy ook mag zyn, de ſchryvers, die de zelve hebben aangehaalt, veel bekwamer aanmerken dan eenige andere, om te gelyk de medogendheit en de gramſchap van den lezer te verwekken. De barbier, die den koning ſcheerde, warm water geëiſcht hebbende, wilden zy hem niet dan koud geven. Het ſcheermes kon niet over zyn vel dan met veel pyn gaan; zo dat de koning, die zich in groter plagen volſtandig betoont hadt, over deze mishandeling zo geraakt wierdt, dat hy zyne tranen niet kon wederhouden; en ziende zyne tranen in het bekken rollen tegen den barbier zeide: *Spyt deze ontmenſchte zullen wy warm water hebben.* Zodanig was het geduldt van dezen armen vorſt, wiens doodt door al hun kwellen niet kon te weeg gebragt worden. De handen van deze beulen moeſten dezen vadermoordt uitvoeren. Zy hadden een ſchrik om dat onmiddelyk te doen, en droegen zorg deze daadt in het begaan te bedekken. Doch het diende niet dan om de zelve des te affchuwelyker te maken. Eerſt wilden zy hem wurgen; maar uit vreze dat men tekenen van eene geweldige doodt aan zyn ligchaam mogt beſpeuren, vonden zy een middel, daar hunne verwoedheit alleen bekwaam toe was om hen in te blazen; dat was een gloeiend yzer, in een hoorn ingeſloten, in zyn ligchaam te ſteken, waar door zyne darmen verbrandden. Dit kon niet geſchieden zonder hem gruwelyke pyn te veroorzaken, die hem luidkeels deedt ſchreeuwen, zo dat het van verſcheide perſonen, volgens het zeggen der ſchryvers, gehoort wierdt. Een ſchrikkelyke vadermoordt, aan een onſchuldigen koning begaan, en ongelooflyk, indien de zelve niet verhaalt was door perſonen, die daar ooggetuigen van geweeſt zyn *, boven al wanneer men denkt, dat dit door zyne eige vrouwe en haren minnaar en een biſſchop was berokkent. Doch waar toe is de liefde van twee overſpeelders en de wraak van een geeſtelyken niet bekwaam?

1327.

Zyn ſchrikkelyke wyze van ſterven.

* Zie *Stow*, *De la More*, *Sam. Daniel*, enz.

Het was te vergeeſſch, dat de koningin en de biſſchop zich door het verbannen van *Gornai* en *Mautravers* wilden ontſchuldigen. Het was ook te vergeeſſch, dat *Gornai* drie jaren daar na te Marſeille gevangen zynde, van waar men hem naar Londen om geſtraft te worden overbragt, men bezorgde, dat hy op het ſchip onthalſt wierdt, uit vreze, dat hy de medeplichtigen zou beklappen: de euveldaadt van de eenen noch van de anderen kon niet verborgen blyven. De zelve bleef ook niet ongeſtraft. Wy hebben de ſtraf van *Gornai* zo even verhaalt. *Mautravers* ontkwam noch het zwaardt, noch de koorde van den beul, dan om ellendig in ballingſchap aan zyn einde te komen *. Men verhaalt de ſtraf van den biſſchop van Hereford niet. Wy zullen die van de koninginne en *Mortemer* op zyn plaats zien. Wy hebben de droevige doodt van *Eduard* den II, die in het jaar 1327 voorviel, niet willen verzwygen; maar het verhaal van zyn leven te gelyk met dat van zyne regeringe eindigen, om het ellendig wiſſellot des vaders met de koninklyke waardigheit van den zone, die vol luiſter is geweeſt, niet te vermengen. Het is waar, dat de trappen, langs welke hy tot dat toppunt opklom, door de onttroning en de doodt van den koning, zynen vader, wierdt beſmet; maar ver van eenig deel aan deze bedroefde voorvallen te hebben, zullen wy hem daar van de wraak zien uitvoeren. Gelukkig was hy geweeſt, indien de ſchulddadigen, die hy ſtrafte, hem niet eerſt vervoert hadden om het onſchuldig bloedt van den grave van Kent, zynen oom, te doen ſtorten.

Straf van zyne moordenaars.

* *Stow* zegt, dat hy wierdt herſteit.

Zyne grote lydzaamheit.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

EDUARD DE III (a).

1327. Regering van *Eduard* den III. Zyne afbeelding.

EDUARD de III hadt niet meer dan veertien jaren bereikt wanneer hy begon te regeren; maar hy was van zyn eerſte jonkheit af zo behaaglyk voor de Engelſchen en zo waardig om de kroon te dragen, dat zy geenzins aan zyne verdienſten en hun geluk twyffelden. Zy waren daar ook niet in bedrogen. De ſchoonheit, die men met vermaak in de verw en tedere trekken van zyn aangezicht beſpeurde, verkreeg in het vervolg eene koninklyke achtbaarheit, die hem niets van zyne zachtzinnigheit deedt verliezen, en al de wereldt bekoorde. Zyn gedrag toen kwam met eene uiterlyke bevalligheit overeen. Hy was ſpraakzaam, kuiſch, van eene goedheit en eene gematigtheit, die iemandt zouden hebben kunnen doen twyffelen, of hy meeſter was, indien hy het door de deftigheit zyner daden niet hadt getoont. Het verſtandt en de omzichtigheit begonnen van jongs de zelve te vormen, doch zonder hare bekoorlykheit te kort te doen; nooit zag men een imborſt, zo vol vuur, eerder ryp worden, en een zo ver gekome wysheit zo veel kracht en kloekheit behouden. Hy was geen vyandt van vermaak; maar hy wiſt het zelve te matigen, en de tederheit van zyn hert, geraakt door de bevalligheden van de gravinne van Salisbury, deedt hem niets tegen zyne en hare eere ondernemen, zynde meer van hare deugdt dan van hare ſchoonheit aangedaan. Zyne welgemanierdheit en bevalligheit beletten niet, dat hy de ſtaatzucht en de dapperheit van een overwinnaar bezat. Van dat hy zyne kindſchheit hadt verlaten, zag men hem als een heldt te werk gaan, en in de jaren van *Alexander* nam hy geen minder uitgeſtrokte voorwerpen voor, en hy voerde de zelve met geen minder roem uit. Indien hy zyne overwinningen zo ver niet uitſtrekte, het was, om dat hy andere hinderpalen ontmoette, en met andere volkeren te doen hadt. Behalven dat veel wyzer zynde, wiſt hy door zyn verſtandt al het geen te driftig in den overwinnaar van Aſie was te matigen. Hy ging voet voor voet in zyne uitvoeringen; maar hy hadt daarom niet minder moedt, noch minder drift, en de veldſlagen van Iſſus en van Arbella zyn in de geſchiedeniſſen van *Alexander* niet meer geroemt dan die van Crecy en Poitiers in het leven van *Eduard*. Hy hadt daarenboven nog deze overeenkomſt met *Alexander*, dat gelyk deze laatſte niemandt in zyn huis tot zynen navolger, om zyn ryk te vereeuwigen, overliet, zo liet ook *Eduard* geen zoon na, aan wien hy het ryk kon overgeven, hebbende den prins, die zyne voetſtappen navolgde, overleeft; en niemandt tot zynen opvolger nalatende, dan een kleinzoon, die nog maar een kindt was, wien een overweldiger van de koninklyke waardigheit nog kwam beroven. De koningin *Izabelle* bevlekte het begin der regering van *Eduard*. Deze wrede moeder bragt hem zo ver, dat hy het bloedt van een prins van zyn huis vergoot, en zy met haren onwaardigen minnaar zou hem tot het begaan van meer euveldaden vervoert hebben, indien hy niet vroeg voor zyne eer gewaakt en hunne aanvechtingen beteugelt hadt. 1327.

Froiſſard. H. de la More. Walſingham. S. Daniel, en zyn Vervolger. *Stow. Brady.* De Vader *Orleans Tyrrel.*

De regering door het Parlement vaſtgeſteld.

Het Parlement hieldt zyne zittingen te Weſtmunſter, wanneer de jonge koning daar wierdt uitgeroepen. De eerſte en voornaamſte zorg van deze vergadering was de regering op een vaſten voet te brengen. Het blykt uit het verhaal van het rechtsgeding, dat men in het vervolg tegen *Mortemer* hieldt *, dat het zelve beſtondt in vier biſſchoppen, vier graven en zes baronnen: doch de koningin weduwe matigde zich daar al de macht van aan, die zy aan haren waarden *Mortemer* overgaf. Deze onbeſchaamde gunſteling, misbruikende het gezag en de minderjarigheit des konings, overweldigde de oppermacht, en

* Zie *Brady*

(a) Anders, de VI, volgens onze aanmerkinge fol. 462.

1327. deedt een prins van het koninklyke bloedt het hoofdt afflaan, en dreigde het zelve met al de Pairs van het ryk te doen, het welk zynen eigen val veroorzaakte. Zyn ondergang was de voorſpoedt van den prins, gelyk wy het een na het andere zullen zien.

Oorlog tegen Schotlandt.

In de laatſte zitting van het Parlement wierdt beſloten, gezanten naar Schotlandt te zenden, om over eene vrede te handelen. Maar voor hun vertrek verſtondt men, dat de Schotten, zich van de minderjarigheit des konings willende bedienen, niet gewacht hadden tot dat de ſtilſtandt van wapenen was geëindigt, om den oorlog weder te beginnen; maar dat hunne troepen reets tot op de grenzen genadert waren: weshalven men niet meer op het zenden van een gezantſchap dacht, maar men haaſtte zich alleen om een leger, om hen wederſtandt te bieden, op de been te brengen, om daar door den zelven ſchrik in hun landt te veroorzaken, dien zy in Engelandt zochten te verwekken. De jonge koning ſtelde zich aan het hoofdt van zyn leger, verſelt van *Jan*, grave van Henegouwen, die zich voor ridder van de koninginne *Izabelle* hadt verklaart, en met haar en den prins, haren zoon, uit Vlaanderen met twee duizend en acht honderd man was overgegaan. Hy gebruikte het zelve volk in deze onderneming; maar het veroorzaakte meer kwaadt dan goedt.

Stilſtandt.

Het Engelſche leger, met grote dagreizen naar den vyandt trekkende, verraſchte het zelve te Stanhope, in het bisdom van Durham; en het zelve ingeſloten hebbende, dachten zy het geheel te vernielen; maar het ontkwam door de duiſterheit van den nacht, het zy door verraadt van *Mortemer*, het zy door verzuim van de ſchildwachten. Deze aftocht wierdt van een ſtilſtandt, en deze ſtilſtandt van eene ſchandelyke vrede voor Engelandt gevolgt. Dit was het werk van *Mortemer*. Men twyffelde niet meer, of hy was een verrader, en deze trouwloosheit was eenigen tydt daar na de oorzaak van zyn vonnis.

In dezen tydt gebeurde een bloedig krakeel tuſſchen de troepen van Henegouwen en van Engelandt. Men meldt daar de nette oorzaak niet van. De geſchiedenisſchryvers vergenoegen zich met te zeggen, dat de vremdelingen den meeſter reets ſpeelden, en dat de Engelſchen, dezen overlaſt niet kunnende verdragen, handgemeen raakten in de ſtadt Jork; dat van den eenen en van den anderen kant verſcheiden gedood wierden, doch meerder aan den kant der Engelſchen, en dat een groot gedeelte van de ſtadt in de aſſche wierdt gelegt. De minderjarigheit des konings en zyn aanſtaande huwelyk met de princeſſe van Henegouwen, en de dienſt, dien de koningin *Izabelle* van den grave *Jan* en van zyne Henegouwers hadt ontfangen, beletten de wraak en ſcha-verhaling der Engelſchen. De muitmakers oordeelden zich echter niet veilig, en verzochten van den koning verlof om weg te gaan, en weder naar hun landt te keren. Zy vertrokken met geen lege handen. De koningin en *Mortemer* overlaadden hen met goudt en zilver, en de natie kwam de rampſpoedige dienſt, dien zy haar in het afzetten van den koning hadden bewezen, duur te ſtaan.

1328. Het huwelyk des konings.

Het huwelyk van den jongen koning wierdt te Jork na het vertrek van den grave *Jan* voltrokken; zo dat hy by de bruiloft van zyne nicht niet verſcheen. De zelve geſchiedde met weinig luiſter. Ook waren zy beide nog zeer jong. Al het gezag was in handen van de koninginne weduwe en van haren gunſteling. Het was niet dan door de doodt van den laatſten en het gevangennemen van de eerſte dat *Eduard*

en zyne gemalin de regering begonnen, en hunne vereeniging, die de zoetſte en trouwſte was, daar men ooit van heeft horen ſpreken, duurde zo lang als het leven van de koninginne, dat al van een langen duur was. 1328.

De vrede van Schotlandt volgde kort op dit huwelyk; eene ſchandelyke vrede, zegt een ſchryver *, die het Parlement, daar zy geſloten wierdt, ontëerde. Het zelve wierdt te Northampton drie weken na Paaſchen gehouden. Alles ging daar naar den zin van de koninginne en *Mortemer*, die de vrede met Schotlandt begeerden, en het by het Parlement zo hadden weten te bekuipen, dat zy in beide de Kamers doorging. Dit was, zegt de ſchryver der Geſchiedeniſſe van deze veranderingen †, eene daadt van wysheit van den herſteller van het Schotſche ryk. Dus noemt hy *Robert Bruze*. Hy oordeelde, voegt hy daar by, niet beter te kunnen doen tot verzekering van de vryheit van zyn landt, en zyn leven met geen roemruchtiger, noch van meer belang zynde daadt te kunnen eindigen. Maar het was veel eer volgens de Engelſche ſchryvers een ſtreek van de trouwloosheit en gierigheit van *Mortemer*, en men moet het verdrag minder aan de bekwaamheit van den koning van Schotlandt toeſchryven, dan aan het geldt, daar hy dezen onwaardigen voorzitter van den Raadt mede omkocht, die al de zaken van het ryk met eene volſtrekte macht behandelde. Hoe het zy, daar wierdt beſloten, dat *Johanna*, zuſter van *Eduard* den III, met *David*, zoon van *Robert Bruze*, koning van Schotlandt, zou trouwen, zo haaſt als zy beide, dewyl zy nog te jong waren, in ſtaat zouden zyn om het huwelyk te voltrekken. Ter begunſtiging van dit huwelyk ſtondt *Eduard* van zyn recht op Schotlandt af, belovende daar van alle de papieren, als van gener waarde meer voor hem zynde, over te leveren: op deze voorwaarden en onder dit beding, dat *Bruze* dertig duizend marken zilver zou betalen, wierdt de vrede geſloten en getekent.

Onderhandeling van vrede in Schotlandt.

* *Walſingham.*

† De Vader *Orleans.*

Eduard ſtaat af van zyn recht van ſouvereiniteit.

Schotlandt zegepraalde; maar Engelandt ſchrikte daar van. Echter was de tydt om zich te wreken over die de oorzaak van deze ſlechte koop waren geweeſt nog niet gekomen. Het moeſt hen nog eerſt het bloedt van eenen van hunne prinſſen koſten, en de gunſteling, eer dat hy zich van het hoogſte van het radt, daar het geluk hem dagelyks toe verhief, zag nederſtorten, wierdt met de waardigheit van grave van la Marche vereert.

De zelve wierdt hem opgedragen in het Parlement, in October te Salisbury gehouden, onmiddelyk na dat *Jan*, de broeder des konings, met de waardigheit van grave van Cornwall wierdt beſchonken, en voor dat aan *Buthler* die van Ormond wierd opgedragen. Aldus bekleedde *Mortemer* de middelplaats tuſſchen den eerſten prins van het koninklyke bloedt, die hem voorging, en een van de eerſte heeren van het ryk, die na hem kwam.

De yverzucht van Mylord *Lankaſter*, grave van Leiceſter, begon in dit Parlement, in het welke hy weigerde te komen, uit te blinken. De graaf van Nortfolk *, een oom des konings, dien men ook graaf Marſchal noemde, en vele andere Mylords waren aan zyne zyde. Zy waren op eene plaats, naby daar het Parlement vergadert was, zo welgewapend byeen gekomen, dat zy minder hunne beſluiten dan men hunnen aanval vreeſde. Alles liep nochtans vreedzaam af, en de zamenverbondenen hielden zich te vrede met hunne vergadering te hebben veracht, zonder de zelve te floren.

Verbondmaking van dengrave van Lankaſter.

* *Thomas*, bygenaamt van Brotherton.

1328. Hy wordt met den koning verzoent.

Hun gedrag wierdt zeer kwalyk genomen. Men zag het voor een waar oproer aan: zo dat, het Parlement een einde van zyne zittingen gemaakt hebbende, ieder tot de wapenen vloog. De nieuwe graven van Cornwall en van Ormond voegden zich by de party der koninginne *Izabelle* en van *Mortemer*, trokken met een leger in het graafschap van Leicester, en plunderden het zelve, terwyl *Mortemer* met het leger des konings tegen den grave van Leicester, die te Bedford gelegert was, aantrok. Deze twee hoofden der twee byzondere partyen waren naby handgemeen te worden, wanneer door eene verandering, daar men de reden niet van weet, de graaf van Kent, die zich by den grave van Leicester hadt gevoegt, hem eensklaps verliet, en zynen dienst de koninginne aanboodt. Hy wierdt van zyn broeder, den grave Marschal, gevolgt, en hun afval was oorzaak van dien van het beste deel van het leger. Mylord *Leicester*, die zich byna alleen bevondt, begreep, dat hy verschalkt was, en ziende geen andere uitvlucht dan met zich te onderwerpen, nam hy zyne toevlucht tot den aartsbisschop van Kantelberg, die zyne vrede maakte. Hy en de twee oomen des konings deden hunnen eedt in de tegenwoordigheit van het leger, dat in slagorder geschaart was, en beloofden nooit de wapenen tegen den koning, noch tegen de twee koninginnen, noch tegen iemandt van hunnen Raadt, of die hen toekwam, te zullen opnemen. Onder deze bedingen wierden zy aangenomen en verzoent.

1329. Hoedanigheden van den grave van Kent.

Dit diende niet dan om kort daar na den ongelukkigen graaf van Kent van kant te helpen, wiens goedheit, of ongestadigheit hem tot twee malen zeer naby zynen val bragt; eerst, als de zelve hem de party van den grave van Lankaster deedt verlaten, vrezende, dat hy de koningin wilde onderdrukken, en de twede maal, als de zelve hem de koningin deedt verlaten, om den ouden koning, dien men zeide nog in het leven te zyn, te verlossen. Dit is een wonder geval, en zou wel naar verzieringen gelyken: doch de beste schryvers stellen het voor waarachtig te boek.

Byzonder voorval.

De ongelukkige koning *Eduard* de II was in de gevangenisse op de wrede wyze, als wy verhaalt hebben, omgekomen. Nochtans hadt het volk veel moeite om het te geloven. Het was veel ligter te overtuigen van het gerucht, dat zich door het landt verspreidde, dat hy nog in het leven was. Hoe verdicht ook het gene was, dat men verspreidde, het wierdt met veel genoegen aangehoort. Zo ligtgelovig is men voor het geen ons verwonderlyk voorkomt, en zo ligt laat men zich om den tuin leiden. Men zeide, dat verscheide vermomde ridders voor den toren, daar hy in opgesloten was, waren gekomen; dat zy zich aldaar langen tydt met dansen en zich te vermaken bezig hielden, en; dat de koning, uit zyne gevangenisse gaande, zich by hunne vermakelykheden voegde. Dit nieuws wierdt haast door het gansche koninkryk verspreid, en het wierdt byna van iedereen gelooft, om dat ieder het gaarne zo wilde hebben.

De graaf van Kent wilde daar de waarheit van weten op eene wyze, dat hy zonder bedrogen te worden, of ligtgelovig te zyn, mogt weten, aan wat zyde hy zich hadt te keren. Ten dien einde zondt hy een geestelyk persoon naar het kasteel van Corfe, daar men zeide dat de oude koning nog gevangen zat. De deurwachter, die den ingang bewaarde, liet hem met eenig geldt te geven door; maar hy kon in de kamer, daar men zeide dat de koning was, niet komen, voor dat het avondt, en het uur van de avondmaaltydt was. De koning zat aan tafel, en toonde zich zo vergenoegt, als hy ooit te voren in den blociendsten tydt van zyne regeringe hadt gedaan. Dus was het bescheidt, dat deze geestelyke aan den grave van Kent wederbragt, die door dit verhaal zeer was aangedaan, en zwoer, dat hy, wat het hem ook mogt kosten, alles zou in het werk stellen om den koning, zynen broeder, en zynen heer, weder op den troon te herstellen. 1329.

Aanvaarden der wapenen van den grave van Kent.

Hy stelde zich in staat om zyn voornemen uit te voeren, en ligtte ten dien einde volk: doch zyn voornemen wierdt ontdekt. De koningin *Izabelle* hadt met *Mortemer* het Parlement in den naam des jongen konings te Winchester beroepen *. Het diende alleen om den graaf van Kent te verschalken. Hy kwam daar zonder de lagen te weten, die hem wierden bereid. Hy wierdt daar vast gehouden; men maakte zyn rechtsgeding op, en hy wierdt gevonnist. Daar zyn schryvers, die zeggen, dat het was om dat hy de doodt van de koninginne en van den koning hadt voorgenomen, om alzo de kroon te bemachtigen; anderen zeggen om zyne strafbare kuiperyen. Maar het gevoelen van een der verstandigste schryvers van de natie † is, dat hy veroordeelt wierdt op de beschuldigingen, die men tegen hem inbragt, dat hy volk gewapent hadt om den ouden koning, dien hy nog dacht in het leven te zyn, te verlossen, en dat hy in deze zamenzwering niet alleen verscheide Mylords, maar ook de kloosters van de Karmeliter monniken van de provincie hadt overgehaalt. De wyste hoofden van het Parlement hadden een afschrik van het bedrog, daar deze Mylord geloof aan hadt gegeven, en daar men hem een hoofdmisdaadt van maakte. Doch het was voor hen niet mogelyk hem te behouden. Men zegt, dat hem in het ondervragen eenige bekentenissen ontvielen, waar van men zich tegen hem bediende, en men vondt ook brieven by hem, die hem strafbaar maakten. Hy wierdt onthalst, en men verschoonde de Karmeliter monniken niet. Hun overste wierdt gebannen, en de anderen wierden tot eene eeuwige gevangenisse veroordeelt.

* in de maandt van Maart.

Vastgehouden en gevonnist.

† *Stow.*

Zyne doodt.

Waarom het volk zich stil hieldt.

Aldus kwam deze prins van konings bloedt door de boosaardigheit van den trouwlozen *Mortemer* aan zyn einde: want hy was het, die het gansche spel van het kasteel van Corfe hadt bedacht, en die al de middelen in het werk stelde, of ten minste onderschraagde, die deze bedriegeryen verselden, om den graaf van Kent, wiens medogenden imborst hy kende, aan te zetten om al wat doenlyk was, om den ouden koning te verlossen, by de handt te nemen, om hem alzo aan hoog-verraadt schuldig te doen maken, het welk hem kort hier na in het volgende Parlement wierdt verweten, waar in hy voor al zyne misdaden wierdt gestraft, onder de welke dit verfoeielyk bedrog geen van de minste was.

Wy moeten hier eene aanmerking van groot belang, die de schryver * over de doodt van den grave van Kent maakt, niet vergeten, dat is, dat het volk daar geen beweging over maakte, en dat het, hoe bedroeft dit geval ook was, het zelve zonder beroeringen aanzag. De reden was, dat zyne huisbezorgers de boeren en de burgers hadden gedwongen hen de levensmiddelen, die zy tot de tafel van hunnen meester nodig hadden, tot een lagen prys te geven. Eene schone les voor grote heeren, om de macht, die zy bezitten, noch zelf, noch onmiddelyk door hunne bedienden te misbruiken.

* *Stow.*

De

1329. Staatzucht van *Mortemer*. * *Mortemer.*

De nieuwe graaf van la Marche *, zich door de doodt van den grave van Kent van een prins, dien hy het meeſt te vrezen hadt, verloſt ziende, liet zich tot alle ſtaatzucht en begeerlykheit vervoeren. Hy ontzag noch de grote heeren, noch de gemeente. Hy zag den jongen koning aan als een beeldt, dat hem diende om zyne geweldenaryen en afperſſingen te bedekken, en al was de graaf van Lankaſter hoofdt van den Raadt en bewaarder van het ryk, hy overleide nochtans alle zaken alleen met de koninginne. Hy was meeſter van het grootzegel, door het welke hy alle zyne bevelen bekrachtigde; hy hadt het bewindt van de inkomſten en van de landvoogdsplaatſen, en van alle bedieningen, en handelde daar mede naar zyn welgevallen. Hy verdrukte de gemeenten, welken zelf de vryheit, om daar over te klagen, benomen was. Hy bezette alle de toegangen, waar door de ellendigen tot den troon van hunnen ſouverein konden naderen, om hem recht van den overlaſt van zynen ſtaatsdienaar te verzoeken.

Opſtandt tegen zyne verdrukkingen.

Deze verdrukkingen waren al te groot om lang te kunnen duren. De tranen van het ongelukkige huis van den grave van Kent voegden zich by die van een oneindig getal van huisgezinnen, die door de knevelaryen van dezen regeerzuchtigen *Mortemer* waren bedorven. Al zyne vyanden ſpanden zamen, om in het Parlement, of in de grote Raadsvergadering, die op den 18 October te Nottingham gehouden wierdt, zynen val te weeg te brengen.

Wat vergadering het was, die hem vonniſte. † *Stow.*

Men ſpreekt van deze vergadering zeer verſcheidentlyk. Een ſchryver † noemt de zelve een Parlement, alwaar hy zegt dat *Mortemer* met meer trotſchheit, dan hy nog ooit hadt gedaan, verſcheen, mishandelende het volk van den grave van Lankaſter, dat eene verblyfplaats voor hunnen meeſter hadt uitgezien, te naby, zo hy zeide, aan dat van de koninginne weduwe. Door zulk eene verſmading verbitterde hy al de Pairs. Zy voegden zich by den beledigden vorſt, en den koning in hun belang overgehaalt hebbende, bragten zy hem des nachts in de kamer van zyne moeder, de koninginne, daar zy den moedwilligen *Mortemer* vonden *, van wien zy zich verzekerden, en hem naar den Tour van Londen zonden.

* *Tyrrel* zegt, dat *Mortemer* in een andere kamer, naaſt by die der koninginne, was. † *Brady.*

Een ander † zegt, dat de vergadering, te Nottingham gehouden, niet anders dan uit Pairs, die voor de goede party waren, beſtondt, en hy geeft aan deze vergadering den naam van grote Raadsvergadering. Daar was het, dat de jonge koning, die de regering van zyne moeder begon verdacht te houden, en te onvrede te zyn over de al te grote gemeenſchap, die zy met *Mortemer* hadt, ten volle wierdt onderrecht van alle de euveldaden, daar deze ſchandelyke ommegang de oorzaak van was geweeſt. Zy lieten niet na hem voor oogen te ſtellen, dat hy zelf niet zou worden verſchoont, en dat hy het laatſte ſlagtoffer zou zyn, dat de overſpeelder, die het bedt van den koning, zynen vader, bevlekte, voor zyne eige veiligheit en ſtaatzucht zou opofferen, ſtaande naar niet minder dan naar de kroon van Engelandt.

Hoe deze vergadering ook mag geweeſt zyn, en op wat wyze de graaf van Lankaſter, benevens de andere heeren, den koning hebben onderrecht, om zyne wraakzucht op te wekken, alle de ſchryvers komen daar in overeen, dat de jonge koning, gevolgt van de heeren, des nachts op den 19 October *Mortemer* in de kamer van de koninginne * gingen zoeken, zo dat, indien de beraadſlaging in hunne afwezendheit en buiten hunne kenniſſe geſchiedde, het ten minſte zeker is, dat deze vergadering hen niet onbekend was, dewyl de een en de ander naar Nottingham waren vertrokken, weinig denkende, dat de zelve hen zo nadeelig zou zyn. Zy vermoedden echter eenige aanſlagen, en hun verblyf in het kaſteel genomen hebbende, lieten zy goede wacht houden. Maar de koning met zyn gevolg kwam daar in door een onderaardſchen gang, die hem tot voor de deur van de kamer bragt, daar de koningin met *Mortemer* gereed ſtondt om naar bedt te gaan *. Zy vonden in het begin eenigen tegenſtandt. De ridder *Turpinton* †, die zich tegen hen ſtelde, wierdt gedood, en een ander, die hem byſtondt, wierdt dodelyk gewond. Geen ander bloedt wierdt 'er geſtort. Men verzekerde zich van *Mortemer*, dien men uit de kamer, waar in men de koningin liet, trok, die meer verlegen voor het leven van haren minnaar dan voor haar eigen zynde, den koning, haren zoon, om zyn leven badt. *Volmaakte zeon*, riep zy uit, *hebt mededogen met den edelen Mortemer.* Haar roepen hielp niet. Men bragt hem onder goede bewaring naar den Tour van Londen, en de koning beriep onderwylen zyn Parlement te Weſtmunſter tegen den 25 November.

Vaſtgehouden zo als hy gereed ſtondt om met de koningin te bedt te gaan

* *Tyrrel* zegt, dat *Mortemer* in eene andere kamer was.

† of *Triplegeon.*

Het ſmeeken van haar aan den koning, haren zoon, om hem by het leven te behouden.

Beſchuldiging door den grave van Kent ingebragt.

Daar was het, dat de misdadige in rechten wierdt betrokken. De weduwe en de zoon van den grave van Kent kwamen daar recht verzoeken over het vermoorden van haren man en zoon, die door de trouwloosheit van dezen verrader, zeiden zy, waren omgekomen. Zy vertoonden door wat präktyken deze ſchelm den ligtgelovigen grave hadt diets gemaakt, dat de koning *Eduard* de II in het kaſteel van Corfe nog in het leven was; dat hy hem zelfs aan boordt was geweeſt, om hem daar uit te halen, en dat hy zich ten overvloedt hadt aangeboden om hem daar in met *Gornay* en *Mautravers*, de twee ſtokbewaarders van het gevangenhuis, te helpen. Ter zelver tydt verzochten zy mede, dat het vonnis tegen den onſchuldigen grave van Kent, in het Parlement van Wincheſter genomen, herroepen, de graaf in zynen goeden naam herſtelt, en zy tot de bezitting van zyne goederen mogten volmachtigt worden, zonder acht te geven op het beſlag, dat 'er toen van genomen was, door het zelve vonnis. Hun verzoek wierdt in alle de hoofdpunten toegeſtaan, en het Parlement maakte van hare klagten een artykel ten laſte van *Mortemer*.

Veertien artykelen tot zynen laſte.

Zyn rechtsgeding wierdt haaſt opgemaakt. Het Parlement vergaderde den 25 November, en het vonnis wierdt den 29 gevelt. Men moet ook bekennen, dat hier in op eene vremde wyze wierdt gehandelt. De artykelen, beſtaande in veertien, wierden de Pairs om te onderzoeken voorgelegt, om hun vonnis daar over te geven. De lezing wierdt gedaan. Men nam de ſtemmen op, en zy antwoordden eenpariglyk, dat de beſchuldigingen waarachtig waren; dat zy aan hen en aan al het volk van Engelandt zeer wel bekend waren, boven al de droevige doodt van den koning, die door *Mortemer* en zyne aanhangers was geſmeed; dat hy ſchuldig was aan koningsmoordt en hoog-verraadt, en dat hy als een verrader behoorde geſtraft te worden. Dus wordt het vonnis verhaalt *, zonder dat 'er eenige andere plegtigheden, noch andere onderrechtingen, waren voorgegaan; en zonder den beſchuldigden eens voor zyne rechters te laten komen. Ongeſchikte rechtspleging, doch bekrachtigt door het voorbeeldt der vonniſſen, die op eene diergelyke wyze tegen de graven van Lankaſter en van Kent waren geſlagen, en die men als recht-

* door *Brady.* Ongeſchikte rechtspleging.

1329. vaardige ſcha-verhalingen van de doodt van den laatſten kan aanzien.

Zyn doodvonnis.

Wy zullen de hoofdzaken van het vonnis niet bybrengen. De doodt van den koning *Eduard* den II, en die van den grave van Kent waren de voornaamſte. Men ſtelde ook onder zyne bedryven zyne al te grote gemeenſchap met de koninginne *Izabelle*. Dus drukt zich een ſchryver * uit, die zyne woorden echter wel beleidt, om, was het mogelyk, deze ſchandelyke en ſtrafbare gemeenſchap te bedekken. Ten minſte is het zeker, † wat de verdediger † dezer koninginne ook mag zeggen, dat zy alle de wetten van wellevendheit en eerbaarheit niet in acht nam.

* *Stow.*

† *Tyrrel*

De ſchrikkelyke uitvoering van het vonnis

De uitvoering van het vonnis wierdt aan den grave Marſchal, Mylord Maire, en de Aldermans van Londen gelaten, dat ten zelven dage wierdt uitgevoert. Een ſchryver * brengt 'er de byzonderheden van by, waar door men kan zien den aardt der misdaden van den beſchuldigden, en het afgryzen, dat men daar van in het Parlement hadt. Dit bleek nog daar uit, dat men zyn ligchaam twee dragen aan de galg liet hangen, op dat de natie haren haat met dit afgryſſelyk gezicht zou verzadigen. Wy zullen zynen kleinzoon vyf en twintig jaren hier na de waardigheden en goederen van zynen grootvader wederom zien genieten.

* *Froiſſard.*

Straf der medeſtanders.

De ridder *Simon* van Bereford, de medeſtander van *Mortemer*, benevens eenige anderen, daar de Geſchiedenis gewag van maakt, ondergingen de zelve ſtraffe; maar *Gornay* en *Mautravers* ontſnapten het. De eerſte kon echter de Goddelyke wraak en die der menſchen niet ontgaan. Kort daar na wierdt hy onthalſt, en de ander, na dat hy langen tydt een ellendig leven buiten zyn vaderlandt hadt geleid, hadt de ſtoutheit daar weder in te komen, en het geluk van zich, volgens het zeggen van eenigen *, weder herſtelt te zien; maar anderen zeggen, dat hy in zyne ballingſchap ſtierf.

* volgens *Stow.*

Wegzending van de koninginne *Izabelle.*

De koningin *Izabelle* hadt zich wegens de doodt van den overleden koning, haren gemaal, door hare gemeenſchap met *Mortemer* al te verdacht en te hatelyk gemaakt, om t'eenemaal verſchoont te worden. De koning en de Pairs droegen zo veel zorg, als mogelyk was, voor hare eere, willende haar onder de medeplichtigen niet begrypen. Niettemin wierdt zy als ſtrafbaar aangezien. De koning, haar zoon, hieldt haar ſedert altydt op het landt buiten het hof, daar hy zorg droeg voor al wat zy tot haar onderhoudt nodig hadt †, en haar zomwylen ging bezoeken: doch zy verkreeg nooit hare vryheit.

† *Brady* zegt, dat het Parlement haar drie duizend ponden inkomſten gaf.

Grondſlag van de koninklyke waardigheit van *Eduard* den III.

Tot hier toe hebben wy *Eduard* den III niet dan in zyne kindſche jaren gezien, aan wien men bygevolg de ongerechtigheden en de wreedheden, ſedert de vier eerſte jaren van zyne regering gepleegt, die wy maar hebben doorgelopen, niet kan te laſt leggen. Wy zullen hem voortaan als een groot vorſt zien te werk gaan, en met het vuur, dat in zyne jonkheit uitblonk, al de wysheit en gematigtheit van ryper jaren doen uitſchynen. Het eilandt van Groot-Britannië zal aan zyne edelmoedige ſtaatzucht niet voldoen, en, na dat hy Schotlandt onder de gehoorzaamheit van Engelandt zal gebragt hebben, zal hy op het bemachtigen van Vrankryk denken, om het door de macht der wapenen tot erkenteniſſe van het recht, dat hem zyne geboorte uit hoofde van zyne moeder * tot de kroon gaf; maar zyne begeerte om zo vele landen te overmeeſteren zal hem niet te ſchielyk te werk doen gaan: hy zal met grote ſchreden op den weg van eere ſtappen, zonder daar in echter met al te grote voortvaerendheit te lopen. Hy zal geen zaak, voor dat de andere ten einde is gebragt, aanvaarden, en zo veel drift tonen, om het verkregene te behouden, als om het te verkrygen en te ondernemen. Wy zullen de zaken nu niet dan in de voorgaande regering, of in zyne kindſche jaren, door gunſtelingen en verkrachters van de koninklyke waardigheit zien regeren. Alles zal nu door de onmiddelyke bevelen van den vorſt alleen, en meeſt door hem zelve uitgevoert worden; het zy als hoofdt van den Raadt, het zy als een arm aan het hoofdt van zyne legers. 1329.

* *Izabelle*, dochter van *Philips* den Schonen

Het jaar 1330 was door de geboorte van een prins gelukkig, daar de koningin, zyne gemalin, te Woodſtok van beviel, naderhandt zo bekend met den bynaam van Zwarten prins, en prins van Walles, en die door zyne dapperheit zo vreeslyk voor Vrankryk was. Men gaf hem den naam van *Eduard*, dien zyn grootvader de eerſte, die den zelven ſedert de overwinninge hadt gevoert, doorluchtig hadt gemaakt, en zyn vader en hy nog roemruchtiger maakten. Maar het noodlot wilde niet, dat deze jonge prins lang genoeg, om tot de koninklyke waardigheit te komen, leefde. Hy ſtierf voor zynen vader in den bloem zyner jaren en in het midden van zyne zegepralen. 1330.

Geboorte van een prins van Walles.

Reis des konings.

De koning ondernam in dit jaar eene reis, die eenigzins waaghalzig was. Hy ging met veertien heeren ſcheep, alle als kooplieden verkleed, om de ſtaten overzee te bezichtigen, en mogelyk om eens de gemoederen der Franſchen omtrent zyn recht op de kroon te ondertaſten. De biſſchop van Wincheſter en Mylord *Montaigu* waren de voornaamſten van zyn gevolg. Men verhaalt niet wat zy verhandelden (a): maar hunne reis was kort, zynde in het begin van het jaar vertrokken, en in de maandt van April wedergekeert; ten minſte is het zo, gelyk eenige Engelſche ſchryvers verhalen †.

† *Stow.*

De Franſchen ſchryven * ganſch anders van deze reize. Zy zeggen, dat *Eduard*, om hulde van het hertogdom van Guiënne en het graafſchap van Ponthieu te doen, overzee was gegaan, en dat deze plegtigheit te Amiens wierdt verrecht, daar deze vorſt met een groten ſloet kwam, en den koning van Vrankryk, *Philips* van Valois, vondt, die hem verwachtte; maar zy verhalen deze plegtigheit op verſcheide wyzen. De een † zegt, dat het mondeling en in gemene woorden alleen geſchiedde, om dat *Eduard*, voor dat 'er meerder wierdt gedaan, eerſt daar over den raadt van de Pairs van zyn ryk wilde innemen. Hy voegt daar by, dat hy op zyne wederkomſt in Engelandt brieven, met het groot zegel bekrachtigt, afzondt, by de welke hy verklaarde, dat de hulde, die hy van het hertogdom Guiënne en het graafſchap van Ponthieu hadt gedaan, *als leenman was*, dat is te zeggen, zuiver eenvoudig, als een leenman aan zynen heere moet doen.

* *Mezeray* en *du Tillet.*

Hulde, die hy aan den koning van Vrankryk doedt, verſcheidentlyk verhaalt, en op verſcheide jaren: een zegt in het jaar 1328, anderen in den jare 1329, en nog anderen 1330.

† *Mezeray.*

Maar een ander * verhaalt, dat de twee koningen met hunne plegtige klederen en de kroon op het hoofdt in de kamer, tot deze grote plegtigheit toebereid, zich begeven hebbende, de burggraaf van Mulon, kamerling van *Philips*, *Eduard* zyne kroon en ſporen beval af te leggen, en te knielen op een vierkant ſluweel kleedt, dat men hem aanwees; dat hy vervolgens zyne handen nam, die hy met die van *Philips* te zamen hieldt, deze woorden, die hy tot den koning van Engelandt richtte, uitſprekende: *Gy bekent hier gekomen te zyn*

Wyze der huldiging.

* *du Tillet*

(a) *Tyrrel* zegt, dat de koning eene beloſte hadt gedaan.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1330. *zyn om hulde aan den koning van Vrankryk, mynen meester, van het hertogdom van Guienne en het graafschap van Ponthieu te doen, uit welken hoofde gy Pair van Vrankryk zyt, en gy hem trouwe zweert.* Waar op *Eduard*, op het aanzeggen van den zelven kamerling, *Ja* antwoordde, en den koning *Philips* op de wang kuste, daar door erkennende, zegt de zelve schryver, dat hy zyn leenman was. De Engelsche geschiedschryver *, die den Franschen is nagevolgt, zegt, dat *Eduard* in deze plegtigheit wierdt misleid, daar men van hem meer onderwerping, dan hy van gedachten was te geven, afvorderde, en *Philips* eene trotschheit toonde, die hem naderhandt, zo haast als de Engelsche koning in staat was om daar over zyn misnoegen te kunnen tonen, duur te staan kwam.

* S. Daniel.

† Brady. Maar de Engelsche schryver †, die deze schriften der Parlementen, in dezen tusschentydt gehouden, verhaalt, maakt geen gewag van deze reize van *Eduard* naar Vrankryk, noch van de gegeve hulde te Amiens. Hy spreekt niet dan van de gevolmachtigden, die hy op den raadt van het Parlement, dat toen te Westmunster in het jaar 1330 vergadert was, zondt, en van het berecht, dat zy aan het Parlement, in de maandt van Maart des jaars 1330 gehouden, van hunne verrechtingen deden, daar zy den eisch van den koning van Vrankryk open leiden, vorderende, dat *Eduard* in persoon zou komen, en hem wegens de twee Pairschappen, daar het op aan kwam, voldoening geven; waar op het Parlement besloot, dat *Eduard* deze reis zou aannemen. Daar laat het de schryver by steken. Hy verhaalt ook nog eenige onderhandelingen tusschen de twee koningen aangaande den Heiligen oorlog, daar men de onderneming van wilde vernieuwen, en waar over het Parlement ook raadt wierdt gevraagt. Echter wierdt 'er niets besloten; en andere zaken, die beide de ryken nader raakten, benamen hen wel haast de lust tot de kruisvaarten.

Mondelyke huldiging.

† Froissard. Voorts de stilzwygendheit van dezen schryver aangaande de reize van Amiens kan het geen door een schryver ‡ van dezen tydt wordt bygebragt niet vernietigen, die volmondig zegt, dat *Eduard* te Boulogne kwam landen, van waar hy met een koninklyk gevolg naar Amiens vertrok. Hy voegt daar by, dat hy hulde van het hertogdom en graafschap aan *Philips*, maar alleen mondeling, deedt, dat is te zeggen, gelyk hy zich verklaart, zonder zyne handen tusschen die van zynen heer te leggen. Nog voegt hy 'er by, dat deze hulde maar by voorraadt wierdt aangenomen, verwachtende de leenverheffing, daar hy een geloofwaardig geschrift van beloofde te zenden, indien hy bevondt daar toe verplicht te zyn, na dat hy met de Pairs van zyn ryk zou geraadpleegt hebben; het geen hy uitvoerde, zegt deze schryver nog, na zyne komst uit Vrankryk *, gedrongen zynde door de afgezondenen van *Philips*, die op dit punt wilde voldaan zyn.

* Tyrrel staat dit toe.

Op wat wyze de hulde van het hertogdom van Guiënne en het graafschap van Ponthieu ook geschied zy, het is zeker, dat *Philips* de zelve van *Eduard* met een hoogmoedt, dien deze laatste, een van de trotschte koningen, die Engelandt ooit gehad heeft, niet kon verdragen, afvorderde. Maar gelyk hy, hoe jong hy was, de belediging, waar over hy nog geen wraak kon nemen, wist te ontveinzen, bedwong hy zynen toorn, tot dat de tydt, om den zelven te doen gelden, zich voordeelig voor hem opdeedt.

Eene andere reden van meerder belang zette hem aan om *Philips* den oorlog aan te doen. Het was het recht, dat hy op de kroon van Vrankryk hadt, daar wy hem de bezitting van zullen zien eischen, en *Philips* als een overweldiger handelen. 1330.

Zyne staatkunde.

Zyne staatkunde vondt alvorens goed zich eerst meester van de kroon van Schotlandt te maken, en die aan het huis van *Bruze* te ontnemen, dat met Vrankryk vereenigt was, en voor het welke men te vrezen hadt, dat het zelve de wapenen zou opnemen, en de kroon aan het huis van *Bailleul* wedergeven, dat hem zyne erkentenis, met aan zyne zyde te blyven, zou bewyzen. Aldus ontsloeg hy zich niet alleen van een vyandt, die bekwaam was hem veel kwaadt te brouwen; maar hy verkreeg daarenboven een vriendt, die zyne wapenen by de zyne zou voegen.

Hy besluit den oorlog tegen Schotlandt.

Daar kwam nog iets van meerder belang in het herte des konings op. Het verdrag, dat hem Schotlandt hadt doen verliezen, om daar *Bruze* in te stellen, deedt hem ieder maal, als hy 'er om dacht, van schande blozen. Het zelve was gemaakt op een tydt, in welken hy nog niet in staat was zich daar tegen te stellen, en dat door de trouwloosheit van een staatsdienaar, die de macht, die hy bezat, misbruikte. Hy wierdt niet zo haast van deze onafhankelykheit door de straf van dezen verrader ontslagen, of hy vondt goed zyn recht weder te bevorderen. Dat hem de meeste moeite veroorzaakte, was het nadeel, dat hy zyne zuster zou toebrengen, die met den opvolger van *Robert Bruze* getrouwt was, en die hy door het onttronen van haren man tot een gemenen staat zou vernederen. Maar de staatzucht haalde het tegen de edelmoedigheit over, en hy zocht niet dan voorwendsels om de eene te verschonen, en de andere te loor te stellen.

Het geen deze onderneming verhaastte.

Het geval hadt mogelyk meer deel aan de omkeering van Schotlandt, dan wel de staatzucht van *Eduard*, en de liften van een schelm verhaasten de zelve, indien zy daar geen oorzaak van waren. Zyn naam was *Laurens Twine* *, een Schotsch edelman, doch vol van schelmstukken, en gedwongen, om zyne straf te ontlopen, zyn verblyf in Engelandt te zoeken; en gelyk het een stout man was, bekwaam om een gevaarlyke zaak te ondernemen, en behalven dat vol misnoegen tegen de *Bruzen*, stelde hy den grave van Athol, en andere gebannenen, die zich in Engelandt bevonden, de herstelling van het huis van *Bailleul* voor.

* Anderen noemen hem *Twynam Lorrison.*

Eduard Bailleul op zyne landen zich onthoudende, die *Tyrrel* noemt Quimper.

Het was *Eduard Bailleul* *, zoon van koning *Jan*, die van de kroon van Schotlandt afstandt aan *Eduard* den I hadt gedaan, en zich op zyne landgoederen in Normandië, daar hy oorspronkelyk van daan was, hadt begeven, om 'er zyne dagen vreedzaam door te brengen. Deze bragt de zyne daar ook met de zelve stilheit door. De Geschiedenis beschryft hem als een man zonder staatzucht, vermaak in zyne verblyf plaats hebbende, die de oeffening van de wysbegeerte by den stillen landbouw voegde; al zo weinig aangedaan over het verlies van de kroon, die hy door den afstandt van zynen vader was kwyd geraakt, als of de zelve in zyn huis nooit was geweest; zo dat men zich niet moet verwonderen, dat hy de zelve op zyn beurt met de zelve gemakkelykheit en zwakheit mede afstondt. Men hadt meer moeite om hem weder den troon te doen beklimmen, dan hy hadt gehad om van den zelven af te dalen. *Twine* ging op den raadt van de andere gebannenen naar hem toe, en was hem te vergeefsch eenige dagen aan boordt om zich van de omstandigheden te bedienen, die de fortuin hem aanboodt,

* of Baliol.

1330. 1331. boodt, om hem weder in de koninklyke waardigheit te herſtellen. Hy vertoonde hem de minderjarigheit van *David Bruze*, die de opvolger van zynen vader *Robert* was, en de doodt van *Thomas Randulphus*, grave van Murray, en van *Jakob*, grave van Douglas, de twee ſterkſte zuilen van den jongen koning, daar de eerſte van, zo men zegt, vergeven *, en de andere gedood was geweeſt in Spanje, in een veldſlag, dien hy tegen de Moren hadt gewonnen †, aan het hoofdt van de troepen van den koning van Arragon, wien hy zynen dienſt op zyne wederkomſt van Jeruzalem, daar hy het hert van den koning *Robert*, die gewilt hadt, dat het daar zou begraven worden, hadt aangeboden. Hy verzekerde hem ook, dat hy van den koning van Engelandt, die zynen ſchoonbroeder zou verlaten, zou bygeſprongen en onderſteunt worden, als mede van de graven van Bugham, van Angus en van Athol, die zich aan het hooſdt van de party, die zich vereenigt hadt om hem in Schotlandt te leiden, zouden voegen. Deze vertogen vonden voor eerſt geen ingang. Hy liet zich niet overhalen, dan door menigvuldige herhalingen van dezen welſprekenden karel, en na dat de ganſch van de kroon al zachtjes zyn ſtil en geruſt leven, maar die den zelven luiſter niet hadt, was komen op te wegen. *Twine*, ziende, dat hy hem hadt gewonnen, deedt hem ſchielyk ſcheep gaan, en vertrok met hem naar Engelandt, daar de Schotſche heeren van zyne zyde hem met ongeduldt verwachtten.

* *Tyrrel* zegt, dat hy zyne eige doodt is geſtorven.

† den 26 Auguſty des jaars 1330.

Hy laat zich overhalen om de Schotſche kroon weder te eiſchen.

1331. 1332. Zyne landing en inval. Eenigen zeggen, dat hy, voor zyn vertrek, zyn verdrag met *Eduard* hadt aangegaan, die hem zes duizend man zou geven. Anderen ſpreken in dit geval niets van den koning van Engelandt, maar wel eenigen tydt daar na, toen ganſch Schotlandt *Bailleul* hadt erkent. Volgens dezen laatſten ſchryver nam hy niet meer dan zes honderd man met zich, waar van een party uit Normannen, die hem waren gevolgt, en de overige uit Schotſche gebannenen, die van voornemen waren zich te herſtellen, of met hem te ſterven, beſtonden. Hoe groot het getal, dat *Bailleul* tot deze ſtoute onderneming overzee mede nam, ook mag geweeſt zyn, de landing geſchiedde in de provincie van Fife, digt by de ſtadt Kinghorn. Men vondt geen tegenſtandt, het zy de Schotten daar geen kennis van hadden, het zy het afſterven van den dapperen grave van Murray, hun regent, hen neêrſlachtig hadt gemaakt. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy in den tydt van dezen inval den geeſt eerſt gaf; anderen verzekeren, dat hy, voor dat de landing geſchiedde, geſtorven was, en dat de zelve niet wierdt beſloten, dan na dat de gebannenen zich verloſt zagen van zulk een ontzagchelyken vyandt. Hoe het zy, de ontſcheping geſchiedde zonder tegenſtandt, en deze eerſte goede uitſlag wierdt wel haaſt van een nog veel gelukkiger gevolgt. Dit was het ſlaan van *Alexander Seton*, die in haaſt eenig volk hadt verzamelt om de vyanden in hunnen voortgang te ſtuiten. Hy wierdt gedood, dat onder de zynen zo veel verwarring veroorzaakte, dat het de zamenverbondenen gemakkelyk viel de overwinning te behalen.

1332. Vervolg van zyne onderneming. † Met *Dumbar*, grave van Merche. * *Helinshed.* De zelve wierdt nog van eene van meerder belang gevolgt, die *Bailleul* op den troon hielp. Hy behaalde de zelve digt by Dunblain op *Donald*, grave van Marris, die door de Schotten na de doodt van den grave van Murray tot regent was aangeſtelt. De ſlag was zeer bloedig, of wel een grote vleeſchbank, volgens het getuigenis van een ſchryver †, welke zegt, dat het veel eer eene verraſſching dan een veldſlag was. De graaf van Marris (a) trok met een leger van veertig duizend man tegen de vyanden, die hy voor rovers en verbannelingen uitmaakte, vol van een laatdunkend vertrouwen op zyne wapenen, dat hem het verzekeren van zyne legerplaats deedt verwaarlozen. *Bailleul* kreeg daar kennis van, en des nachts den 15 Auguſty eene waadbare plaats hebbende gevonden, om de rivier, die de twee legers ſcheidde, over te gaan, verraſchte hy den veldoverſte in zyne tent; wierp al de andere omver, en vervulde het veldt met doden. Men begroot het getal der verſlagenen op veertien duizend, onder welke men drie duizend van aanzien telt. De graaf van Marris was onder dat getal; het zy hy in zyn bedde gedood, of dat hy ontvlucht zynde, gelyk anderen zeggen, hy het leven niet, dan des anderen daags morgens, verloor, bezig zynde met zyn volk byeen te verzamelen, dat hy weder in ſlagorder ſtelde. Maar hy kon den gelukkigen voortgang des overwinnaars niet ſtuiten. Hy hadt alleen de eer, vechtende te ſterven, benevens vele andere heeren, daar de Geſchiedenis van Schotlandt de namen van bewaart heeft, die door deze edelmoedige doodt zich van de ſchande van hunne nederlage te overleven, en tot een zegepraal in de kroning van *Bailleul* omgevoert te worden, bevrydden. 1332.

Zyne overwinning.

Alvorens moeſt nog een ander leger, dat *Dumbar* (b), graaf van Merche, die de Schotten tot medehulper in de regering by *Donald*, grave van Marris, hadden gevoegt, geſlagen, en de ſtadt Perth, of St. Johnſtone, verovert worden. Het een en het ander wierdt met eene ongelooflyke vaardigheit uitgevoert. De ſtadt wierdt met den degen in de vuiſt ſtormenderhandt ingenomen. Ter zelver tydt verſcheen de graaf van Merche, zich aanſtellende, als of hy den overwinnaar in de ſtadt, die hy hadt ingenomen, wilde belegeren. Hy maakte zelfs zyn volk tot den aanval gereed: doch zonder dat men daar de reden van zegt veranderde hy eensklaps van gedachten, en verliet de belegering.

Vervolg van zyne overwinninge.

Toen boog zich alles voor den overwinnaar, en deze, geen tegenſtandt meer vindende, vertrok naar Scone, om zich daar te laten kronen. Op den weg ontfing hy van de heeren en gemeenten den eedt van getrouwheit, en hy nam met zich *Dunkan*, graaf van Fife, en *Willem* van St. Clair, biſſchop van Dunkelde, om mede by zyne kroninge tegenwoordig te zyn. De zelve geſchiedde den 24 September * volgens eenigen, en volgens anderen den 4 October met de gewone plegtigheden. Aldus klom *Eduard* van Bailleul weder op den Schotſchen troon, twee en dertig jaren na dat zyn vader daar van afſtandt hadt gedaan. Echter hebben de Schotten, die den vader onder het getal hunner koningen hebben geplaatſt, den zoon daar nooit willen onder zetten, hem als een overweldiger, niettegenſtaande hy gekroont was, aanziende. Zy erkenden altoos *David Bruze* voor hunnen wettigen koning, met wien de naam van dit huis uitſtierf. Maar eene dochter, die uit hem voortgeſproten was, bragt den ſcepter aan het huis der *Stuarts*.

Zyne kroning.

* *Tyrrel* zegt den 27.

Wanneer *Bailleul* zich van de Schotſche kroon verzekerde, droegen de vrienden van den jongen *Bruze* zorg voor zyn perſoon, en voor dien zyner gemalinne. Zy was, als wy hebben gezegt, de zuſter van *Eduard* den III.

De jonge *Bruze* en zyne gemalin nemen hun verblyf in Vrankryk.

Noch-

(a) De Vader *Orleans* zegt de graaf van Merche; maar hy is bedrogen.

(b) Het was *Dunkan*, graaf van Fife, niet: dat is wederom een misſlag van den Vader *Orleans*.

1332. Nochtans was het niet by hem, dat de Schotten voor haar en voor den koning, haren gemaal, toevlucht namen. Zy waren beide zo jong, dat de koning, die de oudſte was, maar negen jaren bereikte. De trouwe Schotten, die niet twyffelden aan het heimelyk verſtandt, dat *Eduard* met den overweldiger hieldt, dachten meerder verzekerdheit by het Franſche dan by het Engelſche hof te vinden. Ook konden zy geen beter verblyfplaats voor den jongen prins en de princeſſe vinden. *Philips* kon *Eduard* niet wel zetten, en zyne ſtaatzucht ſcheen hem niet minder ontzagchelyk toe dan aan de *Bruzen*. Deze twee doorluchtige vluchtelingen wierden derhalven zeer wel van hem ontfangen, en bleven negen jaren aan zyn hof, alwaar het goed onthaal, dat men hen aandeedt, bekwaam was hen alle verliezen, uitgenomen die van eene kroon, te doen vergeten.

Bailleul op de vlucht gebragt.

De genen, die voor hunne verzekerdheit hadden gezorgt, lieten het daar niet by ſteken. Na dat zy hunne perſonen eene veilige ſchuilplaats hadden bezorgt, deden zy hun beſt om het ryk voor hen te behouden. *Bailleul*, die zich van het zelve wel dacht verzekert te zyn, was op het punt van het zo haaſt te verliezen, als hy het weder hadt gekregen. Hy was te Anan *, daar hy niet anders deedt dan onderwerpingen te ontfangen, die zyne nieuwe onderdanen hem met menigte kwamen bewyzen, wanneer een party van duizend paarden hem kwam omringen, en het ſcheelde weinig, of zy hadden hem gevangen genomen. Het getal was niet groot, maar het was het puik van den Schotſchen adel, buiten dat aangevoert door de dapperſte heeren van de natie. *Archambaud* en *Willem* van Douglas, *Jan Randolphus* en *Simon Frazer*, doorluchtige namen, zonen of nabeſtaanden van die onder geraakt waren, om de koninklyke waardigheit voor de *Bruzen* te handhaven. Deze alle waren aan het hoofdt van dit kleine leger, onbevreeſt om een overwinnaar, nieuwelings gekroont, trotſch op zynen voorſpoedt, en beſchermt door een getal, dat hen ver overtrof, aan te taſten. Zy vielen hem ſtout op het lyf, en niettegenſtaande al den tegenſtandt, dien zy vonden, bragten zy hem in verwarring. De nieuwe koning, die den tydt om zyn volk in ſlagorder te ſtellen hadt gehad, moedigde het zelve aan door zyne ſtem en daden; maar ziende de verwarring, die onder hen raakte, klom hy op een paardt, zonder toom of zadel, en vluchtte naar Roxbourg †.

* hoofdſtadt van Annandale.

† Anderen zeggen Carlile.

Het was na deze verrechting, dat *Andries*, graaf van Murray, die eene zuſter van den overleden koning *Robert* hadt getrouwt, tot regent wierdt aangeſtelt, tot zynen medegenoot hebbende den grave van Merche. Hy bekleedde deze waardigheit niet lang, en het geluk, dat *Bailleul* ſcheen verlaten te hebben, voegde zich haaſt weder by hem. De nieuwe regent, willende zyne waardigheit door eene onderneming van belang roemruchtig maken, belegerde Roxbourg, daar *Bailleul* zyn verblyf in hadt. Hy dacht door het innemen van deze plaats, en het gevangennemen van den vorſt een einde van den oorlog te maken; maar hy ondervondt een tegenſtrydige uitkomſt: want in een uitval, dien *Bailleul* deedt, wierdt hy daar zelf van gevangen.

De graaf van Murray in het regentſchap herſtelt.

Hy wordt gevangen.

Herſtelling van *Bailleul*.

Het geluk van den nieuwen koning ging weder zyn ouden gang, en deze uitſlag wierdt haaſt van een anderen gevolgt. *Willem Douglas*, een der vermaardſte bevelhebbers van zynen tydt, wiens dapperheit en andere deugden hem den naam van *de bloem van de ruitery* te zyn hadt verkregen, wierdt in de provincie van Annandale door het volk van *Bailleul* geſlagen, en, na dat hy zwaar was gekwetſt geworden, gevangen. 1332. Nederlaag van *Douglas*.

Deze twee ſloten, die zo kort op malkander kwamen, verzwakten de party van de Bruzianen, die de overhandt weder begonnen te krygen, en herſtelde de zaken van den nieuwen koning, die zich met de hoop van eene twede overwinninge van Schotlandt vleide. Een ander veel gelukkiger en machtiger kwam 'er hem van verſteken, met te veinzen, dat hy tot zynen byſtandt aankwam. Het was *Eduard* de III, die zich tot dezen tydt toe niet hadt bewogen, maar die oordeelde, dat hy geen beter gelegenheit kon vinden om zyn recht op dat ryk te vernieuwen. Het ruſſchenkomen van *Eduard* in de Schotſche beroerten.

Hy nam de party van den overwinnaar, of overweldiger, tegen den gevluchten koning niet. Deze laatſte was zyn ſchoonbroeder, en hy ſchaamde zich opentlyk tegen hem te verklaren: ook kwam hy ten eerſten niet als vyandt in dat ongelukkige ryk, dat door de wapenen van zyne eige landzaten verſcheurt, en door twee krachtige verbindteniſſen verdeelt was: de ſchaamte wederhieldt hem, behalven het verdrag, met den overleden koning gemaakt. Maar een middelweg inſlaande, die hem als de beſte voorkwam, zondt hy gezanten aan de heeren, die in de belangen van den jongen *Bruze* waren, om de overlevering van Barwik, daar eene goede bezetting en een welgenegen bevelhebber in was, op te eiſchen. *Eduard* beweerde, dat de plaats hem, als een overwinſt van *Eduard* den I zynde, toebehoorde, en dat de zelve in zyne minderjarigheit by geen verdrag aan *Robert Bruze* hadt kunnen afgeſtaan worden. Buiten dat was hy van gedachten, dat de *Bruzen* in de verlegenheit, daar zy in waren, hem zynen eiſch niet zouden hebben durven afſlaan, om door zulk eene weigering zich geen nieuwen oorlog met hem op den hals te halen, in een tydt, dat zy reets voor de wapenen van *Bailleul* bukten. Nochtans viel het anders uit; hoe wanhopig hunne zaken ſtonden, namen zy echter het voornemen den gevluchten koning en hun vaderlandt getrouw te blyven, en *Eduard* geen plaats, die altoos onder de domeinen van Schotlandt was geweeſt, over te geven, die wel inderdaadt door *Eduard* den I verovert, maar door *Robert Bruze* herwonnen, en door *Eduard* den III zelfs met al zyn recht op de kroon van Schotlandt, ter gunſte van het huwelyk van zyne zuſter met hunnen jongen koning, afgeſtaan was; dat deze verbindtenis, zeiden zy, hem verplichtte om de zelve te beſchermen, en dat het voor hem geen roem zou zyn het getal der overweldigers te vermeerderen. Dit was het, dat zy aan de Engelſche afgezanten antwoordden, daar zy by voegden, dat niets bekwaam was hen in hunne eere te doen wankelen. De Schotten weigeren Barwik af te ſtaan.

Eduard, die zulk een trotſch antwoordt niet verwacht hadt, was daar echter niet over verwondert, en gelyk hy zyn volk gereed hadt, kwam hy het beſcheidt van de gezanten zo haaſt niet te horen, of hy maakte zich tot den optocht, om de plaats te belegeren, gereed. Hy viel te water en te lande op de zelve aan: doch vondt meer tegenſtandt dan hy hadt gedacht. Hy bragt vier gehele maanden met de loopgravens te maken door, zonder de plaats te kunnen bemachtigen. Echter kon de zelve het niet langer *Eduard* belegert het.

1332. ger uithouden, en de belegeraars maakten zich tot een algemenen ſtorm gereed, waar in de dappere *Alexander Seton*, die 'er ſlotvoogdt van was, op de muurbreſch hadt voorgenomen te ſneuvelen, wanneer hy de tyding ontfing, dat, indien hy het nog eenige dagen kon uithouden, het volk, dat tot zynen byſtandt geſchikt was, kwam aantrekken, om de belegering te doen opbreken. Hy verlengde derhalven het verdrag van overgave, by het welke hy zich verbondt de plaats in zes dagen over te leveren, indien zy middelerwyl niet wierdt ontzet. Hy wiſt, dat het Schotſche leger, dat hem zou ontzetten, geen meer tydt van noden hadt. Inderdaadt, het zelve verſcheen ook voor dat de geſtelde tydt verſtreken was *. Maar het kwam *Seton* duur te ſtaan; hy hadt zyne twee zonen tot gyſelaars gegeven. *Eduard*, ziende het ontzet eerder dan hy hadt verwacht aankomen, wierdt zeer verwoed, en hebbende een galg in het gezicht van den muur doen oprechten, dreigde hy den ſlotvoogdt, indien hy de plaats niet overgaf, zyne twee zonen daar aan te hangen. Wat ſtrydt rees hier tuſſchen de natuur en de eere in het hert van een tederhertigen vader en goed landgenoot. De eerſte zou het ligt op de andere hebben overgehaalt, indien door eene edelmoedigheit, naar die van het oude Rome gelykende, zyne heldhaftige gemalin hem niet verſterkt, en, terwyl de beul hare twee kinderen aan de galg vaſt maakte, haren man op eene andere plaats niet gebragt hadt, uit vreze, dat hy door zulk een droef gezicht zou bezweken zyn. Alzo verhalen het de Schotſche ſchryvers; maar de Engelſche melden daar niet van. Een hedendaagſch ſchryver (a) brengt twee handſchriften by, die *Eduard* rechtvaardigen. Ook heeft het geen ſchyn van waarheit, dat een vorſt, die zo vele deugden bezat, en niets minder dan wild was, zynen roem met zulk eene verfoeielyke wreedheit zou bezoetelt hebben.

* Volgens *Boëthius* en *Buchanan*; maar *Tyrrel* zegt het tegendeel.

Wreedheit van *Eduard*.

Edelmoedigheit van de vrouwe des flotvoogds.

Hoe het zy, en op wat wyze hy met de gyſelaars heeft gehandelt, de plaats wierdt niet behouden, en de dappere koning, hebbende zo veel volk in de affnydingen, als het nodig was, gelaten, trok met het overige van zyn leger ſtoutmoedig naar dat van den vyandt. Hy nam eene hoogte in, van waar deze ſlag zynen naam kreeg †, en die hem veel voordeel op de Schotten gaf. Ook wilden alle de bevelhebbers, die den roem der oude krygsbenden van *Eduard* boven dien van hunne natie kenden, beſtaande in jong volk, zonder ondervinding, dat men den ſlag zou myden. Maar *Archambaud* van Douglas, opperbevelhebber, latende zich van zyn vuur, of wel ſtaatzucht, overwinnen, wikkelde zich in een algemenen veldſlag in, die voor hem en alle, die van zyne party waren, zeer nadeelig uitviel, die daar den dodelyken ſlag ontfing.

† Halydown.

Veldſlag der twee legers.

Zyn leger kwam in drie ryën aantrekken; en veel ſterker dan dat der Engelſchen zynde zocht het hen in de vlakten te lokken: maar *Eduard* wachtte zich wel zyn poſt te verlaten. Hy beweegde zich om alle de dreigementen der vyanden niet; hy maakte geen haaſt voor dat hy hen de hoogten zag opklimmen. Toen loſte hy ſtoutelyk en onvertzaagt op hen, en viel op hen als een jonge leeuw, die den roof, daar hy op aanvalt, verſcheurt. Hy maakte eene ſchrikkelyke ſlagting onder hen. De zynen, die den vyandt, zonder een voet te wyken, hadden verwacht, deden niet dan ſlaan en doden, daar in het tegendeel de Schotten, door het opklimmen van de hoogte buiten adem geraakt zynde, zonder kracht, en de ſoldaten buiten ſtaat van te vechten waren, voor dat zy de hoogte hadden bereikt. Dus koſtte de overwinning niet aan de Engelſchen dan de moeite om te doden, en de vyanden van de hoogte naar de laagte te doen tuimelen. De overwinnaar verloor daar zo weinig volk, dat de ſchryvers het niet waardig hebben geacht te melden. Met de andere party was het zo niet geſtelt. Die het meeſte het verlies verminderen, begroten het getal der doden op tien duizend man: daar zyn 'er ook, die het op veertien duizend man brengen, onder de welke de voornaamſte bevelhebbers van het leger en de grootſte heeren van de zyde van *Bruze* waren (a). Zodanige waren de graaf van Roſſe, van Sutherlandt en van Carikt, drie *Stuarts*, en drie *Fraſes*, benevens den veldheer *Douglas*, wiens verwaandheit door zyne doodt wierdt geſtraft, maar die om zyne dapperheit daar vergiffenis van verdiende. Hy hadt de zynen meer dan eenmaal weder te zamen aangevoert, en wilde veel liever vechtende ſterven dan zyne nederlaag overleven, met zich gevangen te geven. Men maakte weinig gevangenen. De Schotten waren te trotſch om lyfsgenade te ſmeken, en de Engelſchen al te zeer verbittert om het hen te geven.

Overwinning van *Eduard*.

Bemachtiging van Barwik.

De winſt van dezen vermaarden ſlag, die op den dag van St. Magdalena, volgens eenigen, en op den 19 July, volgens anderen, geſchiedde, wierdt gevolgt van het veroveren van de ſtadt Barwik. De al te edelmoedige *Seton*, die zyne twee zonen tot welzyn van de ſtadt hadt opgeoffert, kon de zelve echter niet behouden. Hy hadt op het ontzet van *Douglas* ſtaat gemaakt; maar het ontzet geſlagen, en *Douglas* zelf met de beſte van zyne party gedood zynde, hadt hy geen hulp meer te wachten, zo dat hy gedwongen wierdt deze ſtadt, van zulk eene grote aangelegenheit, aan den overwinnaar over te geven. De zelve hadt tuſſchen de twee natiën menigmalen nayver verwekt, die dezelve beurt by beurt hadden bezeten; maar ſedert deze laatſte overwinning is zy altydt aan de Engelſchen gebleven, indien men een korten tydt van eenige jaren uitzondert, in welken de Schotten door den vrywilligen afſtandt van *Henrik* den VI, die door zynen opvolger herroepen wierdt, daar meeſter van zyn geweeſt.

1333. *Eduard* de III wilde de Schotſche kroon op zyn hoofdt niet zetten. Hy hadt *Bailleul*, om de zelve op het zyne te zetten, geholpen, en hy vergenoegde zich met hem voor zynen onderdaan en leenman te hebben. Hy behieldt alleen de ſtadt Barwik, gelegen in de provincie van Northumberlandt, daar Engelandt altydt de heerlykheit, of het bezit van hadt gehad: zo dat, na dat hy nog eenige maanden in Schotlandt was gebleven, om een einde te maken met het zelve onder de gehoorzaamheit van *Bailleul* te brengen, en de hulde van dezen prins hadt ontfangen, die ter zelver tydt, als hy zich overwinnaar noemde, ook een onderdaan van *Eduard* erkende te zyn, keerde hy zegepralende weder naar Engelandt.

De

(a) *Tyrrel* zegt, dat de ſlotvoogdt op den geſtelden tydt de plaats weigerde over te geven, en dat *Eduard*, die de twee gyſelaars kon doen ſterven, niet meer dan een heeft gedood.

(a) Dit is volgens de Schotſche ſchryvers. De Engelſche begroten het getal der gemene ſoldaten, welke in dezen ſlag ſneuvelden, op twee en dertig duizend, behalven dat der grote heeren, te weten zeven graven, negen honderd ridders en vier duizend edelen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1333. De afſtandt, eien *Bailleul* aan *Eduard* doedt.

De ſtadt Barwik was zyne verovering; maar dit was de vrucht niet alleen van zyne ondernemingen, noch de eenige vergelding van den byſtandt, dien hy aan *Bailleul* hadt toegebragt. Deze koning, denkende, dat hy hem de herſtelling in zyns vaders ryk ſchuldig was, gaf hem daar zulk een deel in, als hy zelf begeerde, en ſtondt aan hem de beſte ſteden en de voornaamſte ſterkten af, als Roxbourg, Jedworth, Dunfreis, zelfs de hoofdſtadt van het ryk, Edenburg, benevens verſcheide andere plaatſen, en alle hare landeryen, met dat daar toe behoorde. De afſtandt geſchiedde met zeer veel plegtigheit, en het geſchrift wierdt daar van in het Parlement, dat den 12 Juny te Nieuwkaſteel, aan de Tyne, gehouden wierdt, opgemaakt. Aldus verkreeg *Eduard* een gedeelte van Schotlandt, en behieldt daar ter zelver tydt de oppermacht van.

1334. Andere uitvoeringen van *Eduard* in Schotlandt.

Met deze verzekeringen nog niet te vrede zynde, liet hy een toeziener by *Bailleul*, die bekwaam was hem in onderwerping te houden, blyven. Het was de wakkere *Richard Talbot*, een ſtam, wiens telgen naderhandt aan Engelandt zulke grote veldoverſten heeft verſchaft.

Maar Schotlandt was nog niet t'eenemaal te ondergebragt. Vier of vyf ſterke plaatſen waren nog in handen der Bruzianen, en de afwezendheit van *Eduard* deedt hen weder moedt grypen. Hy was gedwongen weder te komen, en zyn leenman op den troon te handhaven. De ſchryvers van de twee natiën komen weinig overeen noch omtrent de voorvallen, noch in de jaren van dezen tweden oorlog. Zy zeggen nochtans alle eenpariglyk, dat *Eduard* verſcheide reizen naar Schotlandt deedt, en dat hy op de twede reize *Bailleul* met zich naar Engelandt bragt, dat hy hem daar na weder naar Schotlandt zondt, en dat hy hem op verſcheide tyden deedt gaan en komen van het eene ryk naar het andere, tot dat deze ongelukkige prins, vermoeid van een ryk, dat hem zo laſtig viel, en zo min roemruchtig was, het zelve aan den Engelſchen koning afſtondt *, zeer wel ziende, dat hy daar niet dan de ſpeelpop van was.

* in het jaar 1335.

Meer dan twintig jaren verliepen onderwylen met geſtadige veranderingen, dan van goede, dan van kwade uitſlagen. Wy zullen 'er maar kortelyk van ſpreken, en met betrekking op de Geſchiedeniſſe van Engelandt, aan welke de Schotſche oorlogen haaſt minder ſtof dan die van Vrankryk zullen verſchaffen, en die in de laatſte een al te grote menigte van roemruchtiger daden zal gewaar worden: om zich op te houden met de byzonderheden van de andere, die niet anders verſchaffen dan eenige veldſlagen en eenige belegeringen van minder belang.

Cumin, regeerder van Schotlandt.

Het ſchynt niet, dat de twede onderneming van *Eduard* van het jaar 1334 van veel belang is geweeſt. De Geſchiedenis maakt geen gewag dan van een geſchil, dat 'er tuſſchen *Monbray* en *Beaumont*, twee heeren van zyne party, die hy verzoende, voorviel. Het zelve bygelegt hebbende, vertrok hy weder naar Engelandt. Toen was het, dat hy *Bailleul* met zich nam, het zy deze afhangende koning hem vrywillig volgde, het zy hy daar toe gedwongen wierdt door de ſtaatzucht van een machtiger dan hy, de welke bevreeſt was, dat hy in den zone de ongeſtadigheit, die zyn grootvader † in den vader hadt beproeft, mogt vinden. Hy ſtelde tot regent van het ryk *David Cumin*, grave van Athol, in zyne plaats aan, op wiens genegenheit hy meerder ſtaat dan op de erkentenis van *Bailleul* maakte, of wel op den onverzoenlyken haat van *Cumin* tegen de Bruzianen.

† *Eduard* de I.

In het volgende jaar vielen meer beroeringen voor. *Robert Stuart* deedt de hoop van den jongen *Bruze*, die zich altoos aan het hof van Vrankryk ophieldt, herleven. De graaf van Murray, nieuwelings van Vrankryk gekomen, voegde zich by *Stuart*, en zy wierden beide in de vergadering, te Edenburg gehouden, tot regenten verklaart. Zy ligtten krygsvolk, en maakten zich zelven zo ontzagchelyk, dat de graaf van Athol tegen hen niet in het veldt dorſt verſchynen, en naar het gebergte trok. Deze beroerten waren van een korten duur. *Eduard*, den moedt en de vaardigheit van zynen grootvader navolgende, trok voor de derde maal naar Schotlandt, en bragt het voor de derde maal te onder, herſtelde de waggelende kroon van *Bailleul*, en nam hem nog eens weder met zich, om de zelve reden, die de ſtaatkunde hem hadt ingegeven, en hem in het vervolg ingaf. Hy bleef by het verkiezen van den grave van Athol om zorg voor de regering te dragen. Derhalven denkende, dat hy de Bruzianen hadt bedwongen, kwam hy weder te Londen, daar hy door een groter voorwerp, dan het veroveren van Schotlandt, weder was geroepen. Nochtans zag hy Schotlandt vernedert voor dat hy zyne wapenen elders bragt, en in het Parlement, dat in dit jaar te Edenburg wierdt gehouden, verklaarden in zynen naam de graven van Bugham en van Angus, uitvoerders van de macht van koning *David*, dat hy zich voor leenman van *Eduard* den III erkende, en hem de hulde van de kroon van Schotlandt deedt. De ſchryver, die dit verhaalt, zegt, dat het geſchrift daar van te Weſtmunſter wordt bewaart, en dat het zelve met het zegel van het ryk is bekrachtigt *. Het is echter zwaar deze erkentenis met die van *Bailleul* overeen te brengen, van wien *Eduard* altydt zich de beſchermer verklaarde, en ook reden hadt zich verzekert te houden, veel meer dan van den anderen, al was hy zyn ſchoonbroeder, om zyne verbindteniſſen met Vrankryk, daar hy zich onthieldt; waar uit de valſchheit van dit geſchrift, volgens het gevoelen van zekeren ſchryver †, zeer klaar blykt.

1335. Op ſtandt in dat ryk.

Door *Eduard* herſtelt.

Huldigingdoor den koning van Schotlandt gedaan.

* *Brady.*

† *Tyrrel.*

Het wordt tydt, dat wy ſpreken van het geſchil, dat Vrankryk met Engelandt, in eenen der bloedigſte en langdurigſte oorlogen, die ooit in Europa zyn gezien, inwikkelde, meer roemwaardig dan voordeelig voor *Eduard* den III en voor zyne opvolgers; doch die het ryk van Vrankryk te gronde zou geholpen hebben, indien het geluk het zelve niet hadt behouden.

1336. Oorlog met Vrankryk.

Het mannelyke oir van *Philips* den Schonen eindigde met de regering van *Karel*, die den zelven bynaam voerde, en den 1 February in het jaar 1328 kwam te ſterven. De regering wierdt gegeven aan zynen neef *Philips* van Valois, tot dat de koningin bevallen zou zyn; en dewyl zy eene dochter ter wereldt bragt, die volgens de wetten en gewoonten van het koninkryk tot de kroon niet kon toegelaten worden, wierdt de zelve aan *Philips* opgedragen, die den 28 May te Rheims wierdt gekroont. Dit geſchiedde niet zonder tegenſpraak van *Eduard*, en indien hy zo jong, als hy toen was, niet hadt geweeſt, is het waarſchynlyk, dat de oorlog tuſſchen deze twee mededingers van dien tydt al zou begonnen hebben. *Eduard* hadt voor zich de nabeſtaanheit, afgedaalt zynde uit het huwelyk van *Eduard* den II met *Izabelle*, zuſter van *Karel* den Schonen, bygevolg neef van dezen overleden koning, daar *Philips* maar een achterneef van was. Doch deze hadt voor zich de Saliſche wet. Wat deze onbeſchreve wet ook mag ge-

Eduard eiſcht de kroon.

Waar mede hy zyn recht bewyſt.

Saliſche wet.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1336. geweest zyn, die men voor een ongekrenkte overlevering en voor een onverbrekelyke gewoonte hieldt, ten voordeele van het mannelyke oir, dat altoos, zeide men, voor het vrouwelyke ging, dat nooit in het ryk opvolgde; het was te vergeefsch, dat *Eduard* aantoonde, dat deze wet hem geen nadeel kon toebrengen, dewyl zyn mannelyk oir hem recht gaf tot de opvolging. Men voerde hem te gemoet, dat indien hy niet dan uit hoofde van zyne moeder tot de opvolging kunnende komen, de welke daar geen recht toe hadt, hy een recht, dat zy niet hadt gehad, en ook niet hadt kunnen hebben, niet weder kon eischen. Dus, het zy dit antwoordt voldoenende was, het zy de welsprekendheit en het aanzien van *Robert*, grave van Artois, toen gansche-lyk aan *Philips* overgegeven, het overhaalde, *Eduard* wierdt uitgesloten, en zyn mededinger gekroont. De minderjarigheit van den eersten, gelyk wy hebben gezegt, belette hem eenige beweging te maken, en indien hy toen al gevoel van zyne staatzucht begon te krygen, ter zelver tydt hadt hy ook verstandt genoeg om de zelve niet te doen uitbarsten, voor dat hy tot ryper jaren gekomen, meerder meester in zyn ryk, meer verzekert van de afhankelykheit van Schotlandt, en ten laatste meer versterkt door verbindtenissen en verbonden was, die machtig genoeg waren om eene zo grote en zo gevaarlyke onderneming, als die van Vrankryks bemachtiging, gemakkelyker te maken: want hy voorzag wel, dat, hoe rechtmatig zyn eisch ook mogt zyn, de zelve door de kracht der wapenen zou moeten beslecht worden. Hy wachtte dan een gelegener tydt af, en het schynt, dat hy zich in den oorlog met Schotlandt niet inwikkelde, dan om een proef van zyne macht en van zynen moedt te nemen, of om zyn geluk te ondertasten, voor dat hy eene verovering van meer belang ondernam. De gewenschte uitslag, dien hy in de eerste onderneming hadt, hielp niet w nig tot het wagen van de andere, en een onvoorzien voorval zette hem daar bepaaldelyk toe aan.

De redenen van *Eduard* verworpen.

Robert van Artois moedigt hem tot den oorlog aan.

Deze *Robert* van Artois, aan wien *Philips* mogelyk de kroon verschuldigt was, was 'er een vyandt van geworden, om dat deze koning hem niet gunstig in zyn rechtsgeding, dat hy tegen *Mahaut*, gravinne van Burgundië, over het graafschap van Artois hadt, wilde zyn; en uit Vrankryk om zyne buitensporigheden tegen *Philips* gebannen, kwam hy in Engelandt. Hy bragt al zyn misnoegen mede, en gelyk het een prins was, trotsch en vol vuur, stout en ondernemend*, en dat hy in den jongen Engelschen koning hoedanigheden, met deze genoegzaam overeenkomende, vondt, hadt hy hem wel haast zynen haat en wraakzucht medegedeelt. *Robert* klaagde niet dan over het verliezen van een graafschap; *Eduard* scheen meer belang te hebben, dewyl het hem om een gansch koninkryk te doen was; beide waren zy verbittert genoeg, en het besluit om den oorlog met strengheit tegen hunnen algemenen rover te beginnen wierdt haast genomen.

* Hy was gesproten van St. *Lodewyk*.

Verbindtenissen, die *Eduard* maakt.

Echter, om zich niet te veel te haasten, wilde *Eduard* het met de Pairs van het ryk overleggen, en op hunnen raadt zondt hy den bisschop van Linkoln † aan zynen schoonvader, den grave van Henegouwen, die deze grote onderneming niet alleen goedvondt, maar hy hielp hem machtige bondgenoten in zyne belangen brengen. Hy was de eerste, die met den aartsbisschop van Keulen, de hertogen van Gelderlandt en Brabandt, en den marquis van Bergen daar in kwam. Keizer *Lodewyk* van Beyeren wierdt mede een bondgenoot van *Eduard*, en om hunne verbindtenissen te vaster te maken gaf *Lodewyk* het stadhouderschap van het keizerryk aan den koning, die zyne waardigheit niet dacht te kort te doen met het zelve aan te nemen: gelyk *Philips* en *Alexander* van Macedonië insgelyks ook niet dachten te doen aan hunne achtbaarheit, wanneer zy het veldheerschap van Griekenlandt aannamen. Een ander bondgenoot, die van weinig belang om zyne geboorte scheen, maar die het daarom niet te minder door zyn aanzien was, was de vermaarde *Jakob Artevelle*, een brouwer, die zulk eene macht over de Vlamingen hadt verkregen, dat hun graaf niet anders was dan een stom beeldt. Alle de grote steden waren *Artevelle* gehoorzaam, wiens macht volstrekt was. *Eduard* maakte geen zwarigheit van een verdrag met een man te maken, die meester van vrede en oorlog in zyn landt was, dat de vorst hem hadt gelaten, met zich naar het hof van Vrankryk te begeven. Het verdrag wierdt met de Engelsche gezanten te Gent gesloten, en de Vlamingen deden sedert dien tydt den eedt van getrouwheit aan *Eduard*, dien zy als koning van Vrankryk erkenden, onder de beloften, die hy hen van zynen kant deedt, dat hy hen in het bezit van de steden Rysel, Douay en Orchies zou stellen, die eerst van *Philips* moesten gewonnen worden. Deze laatste overeenkomst geschiedde niet dan in het jaar 1339, en het was niet dan na dezen tydt * dat *Eduard* zich koning van Vrankryk noemde, stellende de leliën in zyn wapen en zegel, met dit byschrift: *Dieu & mon Droit*, dat is te zeggen: *Godt en myn recht*; als willende daar mede te kennen geven, dat hy zich op Godt en zyne goede zake verliet. Hy hadt niettemin, gelyk de Fransche geschiedschryver het aanmerkt, dezen tytel in het jaar te voren al aangenomen, gevende aan *Philips* geen anderen dan van grave van Valois.

1336.

Macht van *Artevelle* in Vlaanderen.

Zyn verdrag met *Eduard*.

* in den jare 1340.

Antwoordt van *Eduard* aan den paus, die hem wilde beletten den oorlog *Philips* van Valois aan te doen.

De sytelykheden waren in het jaar 1336 al begonnen. *Philips* was geen aanvaller. Hy dacht niet dan om de kruisvaart naar het Heilige Landt te volbrengen. Reets stonden drie honderd duizend man tot deze onderneming gereed, wanneer de tyding van dit Engelsche bondgenootschap den optocht staakte, en ten laatste het voornemen daar van verydelde. De paus, aan wien *Philips* hadt geklaagt, verzocht aan *Eduard* te vergeefsch, dat hy geen beletsel aan zulk eene Godvruchtige onderneminge wilde toebrengen. Deze laatste antwoordde, dat hy *Philips* in rust zou laten, indien hy hem de kroon afstondt, die hy hem onrechtmatig in zyne minderjarigheit hadt ontrooft; maar dat hy voornemens was de zelve met de wapenen weder te bemachtigen, indien de overweldiger zo rechtmatig niet was, om hem de zelve af te staan. Naderhandt gaf hy eene uitlegging van het recht, dat hy op de kroon van Vrankryk hadt, van welke hy staande hieldt nader erfgenaam dan *Philips* te zyn, verzoekende op zyn beurt aan den paus, dat hy den rover wilde dwingen, om hem eene opvolging te laten, die hy hem hadt afgenomen in jaren, waar in hy niet in staat was geweest zich tegen zyn geweldt te stellen. De paus, hoe Franschgezind hy ook was, wachtte zich wel in dit krakeel te vermengen, en kunnende buiten dat niet minder doen dan *Eduard* op zyne eischen antwoorden, die hy hem niet dorst betwisten, liet hy het kluwen aan de twee koningen ontwinden.

Opening van den veldtocht door *Eduard*.

De oorlog begon in de Nederlanden, en het was *Gautier* van Maunay, onderdaan van *Eduard*, die den veldtocht opende, met de stadt Mortagne, en het kasteel van Thin-Levesque, gelegen in de nabuurschap van Kameryk, aan het welke het voor eene sterkte verstrekte, by verrassing in te nemen.

Door *Philips*

Phi-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1336. *Philips* van zyn kant, door die van Genua en van Castilië bygestaan zynde, liep met eene machtige vloot op de kust van Engelandt, op welke men zegt dat zich niet minder dan zestig duizend man bevonden, en zyn leger te landt trok in
1337. Guiënne, daar het de landen van den burggraaf van Tartas veroverde.

De Vlamingen verklaren zich voor *Eduard*.

Deze bewegingen maakten meer geruchts dan uitwerking, doch in het gevolg wierdt de oorlog ten vollen ontstoken. *Eduard* zondt zyne vloot in het eilandt Kadzandt, daar zyn volk landde, en de Vlamingen sloeg. Deze hadden zich nog niet voor *Eduard* verklaart. Deze uitslag, gevoegt by het verbodt van den koophandel met Engelandt, dien zy niet konden missen, en de geschenken, die hy aan hun hoofdt *Artevelle* deedt, bragten hen in de belangen van *Eduard* over.

1338. Uitdaging van *Eduard* aan *Philips*.

Eduard trok toen het masker af, en daagde plegtelyk *Philips* uit. Eenigen zeggen, dat deze uitdaging twee jaren te voren met de gewoonlyke omstandigheden, die toen in gebruik waren, was geschied. Voorts was het niet alleen de koning van Engelandt, die *Philips* uitdaagde, ieder vorst van het bondgenootschap zondt ook wapendragers om hem uit te dagen, en men bereidde zich van alle kanten tot een bloedigen oorlog.

Zyne landing te Sluis.

Engelandt, verheugt te zien, dat zyn koning voorgenomen hadt om Vrankryk te bemachtigen, stondt hem alle de onderstanden, nodig tot zulk eene grootsche onderneming, toe, en beloofde hem nooit gebrek te zullen laten hebben van volk of geldt. Op deze verzekering en die van zyne bondgenoten, buiten dat door zyne eige eere, of wel staatzucht, aangezet, stak hy in zee in den schoonsten tydt des jaars met eene vloot van meer dan vier honderd zeilen, en landde te Sluis*. Dit gansche jaar ging voorby met het ontwerp des oorlogs te maken, en met de hoofden der bondgenoten vergaderingen binnen Antwerpen te houden. Het was op deze reize, dat de keizer het stadhouderschap van het keizerryk aan *Eduard*, dat hy hem reets hadt toegestaan, bevestigde, en dat hy beloofde op Vrankryk met al de macht van Duitschlandt aan te vallen. Dit verdrag geschiedde binnen Keulen, daar de Duitscher zich bevondt, en de ander hem ging vinden: doch dit alles wierdt door den keizer niet wel nagekomen, die zich wel haast door Vrankryk liet overhalen. Echter was hy daar nooit vriendt van, ook niet van de pauzen, die hun verblyf te Avignon al te eenzydig voor de belangen van Vrankryk maakte.

* Anderen zeggen te Antwerpen.

De keizer maakt hem stadhouder van het Ryk.

Onderkoningschap aan den hertog van Brabandt gegeven.

Het was op de zelve reize, dat *Eduard* aan den hertog van Brabandt † het onderkoningschap van Vrankryk gaf. Hy was 'er echter maar koning in naam van, en gaf bygevolg aan den hertog van Brabandt een ydelen tytel; maar hy hadt al zyne maatregels genomen om het bezit daar van te nemen. De onderhandelingen van den paus, om hem daar van af te krygen, waren vruchteloos. Te vergeefsch toonde hy hem de oneer, die hy zich zelven aandeedt van zich met een onder den ban leggenden keizer ‡ te vereenigen. De vergaderingen, die tusschen de gevolmachtigden der twee koningen gehouden wierden, hadden ook geen beter uitslag. De Geschiedenis merkt aan, dat *Eduard* in de volmacht, die hy aan de zyne gaf, in de eene den tytel van koning van Vrankryk aan *Philips* geeft, en in de andere eenvoudig dien van graaf van Valois: ook dat hy zich in de eene koning van Vrankryk en Engelandt noemt, en in de andere koning van Engelandt en Vrankryk, met voorbedachtheit in den voorrang der twee kronen verwisselende, om alzo de genegenheit van de eenen te bekomen, zonder de anderen tot yverzucht te brengen.

† Hy hadt ook den tytel van hertog van Lotharingen.

‡ in het jaar 1328 door den paus *Johannes* den XXII in den ban gedaan.

De zamenkomsten eindigden in het jaar 1339, en men dacht niet dan op den oorlog. De koning van Engelandt trok met een schoon leger in het Kamerykche, en sloeg het zelve neder in het gezicht van Kameryk, met het voornemen van het te belegeren. *Philips* bleef niet stil zitten. Hy hadt van zyn kant een bondgenootschap aangegaan, niet minder machtig dan dat van zynen vyandt. De koningen van Castilië, van Bohemen en van Schotlandt waren daar mede in getreden; hy hadt nog voor zich den graaf van Vlaanderen, den hertog van Lotharingen, en den grave van Bar, nevens vele andere kleine heeren. Hy stelde zich met hen aan het hoofdt van zyn leger, dat de Engelschen in menigte overtrof, en trok tot ontzet van Kameryk, daar de prins *Jan*, zyn zoon, hertog van Normandië, zich met eenig uitgelezen volk hadt in geworpen. *Eduard*, van den optocht der Franschen kennis gekregen hebbende, verliet zyne legerplaats, en trok hen te gemoet. Hy ontdekte hen haast. De twee legers waren naby den anderen te Vironfosse, een dorp, horende onder het landt van Kameryk. Men twyffelde toen aan geen veldslag. De Franschen waren hen komen opzoeken. De Engelschen, in plaats van af te wyken, waren nader by hen gekomen, en hadden hen een gedeelte van den weg gespaart. De overmacht der eersten, in veel groter getal bestaande, deedt hen daar naar verlangen, en het vuur van de anderen, die zich over de menigte niet ontzetten, verlangde ook naar dezen bloedigen dag. De twee koningen wenschten den zelven niet minder. Die van Engelandt zondt zynen wapendrager om *Philips* uit te dagen. De laatste nam de uitdaging aan, en men kwam omtrent den dag overeen, die het noodlot van twee grote vorsten en twee grote ryken moest beslechten.

1338. De twee legers verschynen in het veldt.

1339.

Men komt in den dag tot den veldslag overeen.

Philips durft het niet wagen, en de reden waarom.

Deze droevige dag was nog niet gekomen, en de twee koningen bereidden zich te vergeefsch tot den slag, die het geluk van den eenen en het ongeluk van den anderen tot op een anderen tydt hadt bewaart. Het verstandt, of de wysheit van *Robert*, koning van Napels, deedt het voornemen van het Fransche leger veranderen. Hy was daar zelf niet; maar hy hadt aan *Philips* geschreven, zich te wachten met *Eduard* een veldslag te wagen, aan wien de sterren de overwinning toeleiden. Wat voor ydelheit 'er ook in de voorzeggingen der sterren mogt zyn, daar *Robert* zyn werk van maakte, en op welke hy zyne voorzeggingen grondde, het bleek in het vervolg, dat de zelve niet zonder grondt was. Maar het was niet van noden met den hemelsloop raadt te plegen, om te weten aan wat kant *Philips* zich zou voegen. Een weinig opmerking was genoeg om hem te doen begrypen, dat de uitkomst van den slag geen even gelyken invloedt op zyn noodlot en dat van zynen vyandt zou hebben; dat deze laatste niets waagde, dan den slag te verliezen; maar dat hy in het tegendeel, den zelven verliezende, een gansch koninkryk zou verliezen. Dat wierdt hem ook door zynen Raadt voorgestelt, en de beslotene dag tot den veldslag gekomen zynde, wisten de veldoversten den zelven te doen voorby slippen, door het langzaam uitdeelen van hunne bevelen, zo dat de zelve byna geëindigt was wanneer het leger zich in staat bevondt om handgemeen te worden. Men dacht niet raadzaam den slag gedurende den nacht te beginnen. De zelve wierdt derhalven tot den volgenden dag 's morgens uitgestelt. Dit was niet dan om den aftocht te begunstigen. *Philips* begreep het groot belang der zelve, zonder zich te bekommeren over het verwyt,

1339. wyt, dat *Eduard* hem zou doen van zyn woordt niet gehouden te hebben. Hy maakte minder werk van dat punt van eere, dan wel van de behoudeniſſe van zyn ryk, en trok met zyn leger den weg op naar Parys.

Te rug trekken der twee legers.

Eduard geleidde het zyne weder in Brabandt. Het jaargety was te ver verlopen om iets te ondernemen, en het zelve in de winterlegering verdeelt hebbende, vertrok hy naar Antwerpen, daar de koningin, zyne gemalin, zich bevondt, en de meeſte vorſten van het bondgenootſchap by hem kwamen, zo dat het hof groot en heerlyk was, en de koning, die niet minder prachtig op vrolyke dagen dan in zyne legers was, verzuimde niets om de vorſten en de veldoverſten, die den veldtocht met hem hadden bygewoont, te onthalen. Dit was het middel om hen de volgende met vermaak weder te doen beginnen. Doch hy bereidde hen daar niet alleen toe door maaltyden en vriendelykheden, die hunne genegenheit meer en meer tot hem trokken, maar hy hieldt met hen ook raadsvergaderingen, om de misſlagen van het voorledene te verbeteren, en met beteren uitſlag te kunnen te werk gaan, dan tot nog toe geſchied was.

Openbaar geſchrift van *Eduard*.

Hy liet ook een geſchrift, om zyn recht op de Franſche kroon te bewyzen, uitgaan, en deelde het zelve in Vrankryk uit. Hy droeg het zelve aan de Pairs en al den adeldom, geeſtelykheit, en al het volk op, aan het welke hy de rechtmatigheit van zynen eiſch bekend maakte, het zelve vermanende hem voor hunnen wettigen vorſt te houden, en *Philips* van Valois, dien hy den naam van overweldiger gaf, te verlaten. Hy verzekerde hen van zyn kant eene gelukkige regering, onder de welke de wetten en voorrechten der drie ſtaten zouden gehandhaaft worden. Dit openbaar geſchrift wierdt den 5 February van Gent, waar naar toe de koning zich van Antwerpen begeven hadt, verzonden.

1340.

Het Parlement ſtaat *Eduard* den verzochten onderſtandt toe.

Zyne maatregels vaſtgeſtelt hebbende dacht hy om weder over te ſteken, om zyn Parlement te doen vergaderen, en van het zelve het nodig onderſtandt tot een oorlog, daar Engelandt, zonder dat het veel zou koſten, geen gelukkigen uitſlag van kon verwachten, te verkrygen. Hy liet de koninginne te Antwerpen, en zich met weinig volk ſcheep begeven hebbende kwam hy in het begin van February te Londen aan. Hy beriep zyn Parlement, uit krachte van zyne opene afgezondene brieven, tegen den 21 February te Harwich, en leide voor het zelve den bovengewonen byſtandt open, dien hy nodig hadt, om met roem van een oorlog ontſlagen te worden, welken zyne eer en die van de ganſche natie hem verplicht hadt te ondernemen; dat hy den zelven niet voorby kon, zonder zyne bondgenoten aan het misnoegen van hunnen algemenen vyandt bloot te ſtellen, en zonder zulk eene ryke erfſe is, als die van de eerſte kronen der wereldt was, te laten varen. De Pairs en gemeenten lieten zich door deze redenen bewegen, en de twee Kamers ſtonden hem by de opening van het Parlement alles, wat hy kon begeeren, toe, dat nooit aan geen koningen van Engelandt nog was toegeſtaan geweeſt. Men ſtelde voor twee jaren grote belaſtingen op de wolle, het vee, het tin, en andere koopmanſchappen; men ligtte daarenboven den negenden penning der goederen van alle inboorlingen van het landt, en den vyftienden penning van die der vremdelingen.

De vrees van het Parlement.

Het Parlement betuigde ook geen minder yver voor de vryheit van de natie dan voor de eere van het ryk. Natuurlyker wyze kwam hen in den zin, dat *Eduard*, koning van Vrankryk geworden zynde, den tytel en het wapen daar van zou aannemen, waar uit niet zonder reden eene vrees ſproot, dat hy Engelandt niet meer als zyn waardſte pandt zou aanzien, maar een ryk van maken, afhangende van het eerſte. De twee Kamers kwamen beide in dit gevoelen overeen, en na dat men daar over hadt beraadſlaagt, vondt men goed, den koning een vertoog of verzoekſchrift ter handt te ſtellen. Het zelve behelſde de vrees, die zy voor deze omwenteling hadden, tegen welke zy zyne Majeſteit verzochten hen verzekering te willen geven. Hy ontfing hun verzoek gunſtelyk; en om hen deze vrees te benemen liet hy aanſtonts zyn geſchrift van waarborg opmaken, by het welke hy voor hem en de koningen van Engelandt, zyne opvolgers, beloofde van al de waardigheit en onafhankelykheit, dat dit ryk altoos hadt gehad, voor het zelve te bewaren, zonder dat zyne verheffing op den troon van Vrankryk, die uit recht van opvolging hem was te beurt gevallen, en die hy hoopte door de macht der wapenen te verkrygen, ooit eenig nadeel aan de oppermacht van het Engelſche ryk zou toebrengen. 1340.

Eduard geeft hem verzekerdheit.

Krakeel tuſſchen den koning en den grootzegelbewaarder.

De ſomer ſchoot aan, en de koning wilde, om wederom den veldtocht te beginnen, overzee ſteken. Dit gaf hy in eene volle Raadsvergadering te kennen, en zeide, dat hy zynen overtocht tegen den 13 Juny vaſt hadt geſtelt, waar over tuſſchen hem en den aartsbiſſchop van Kantelberg *, die de bediening van grootzegelbewaarder bezat, een krakeel ontſtondt. Het zelve, naar het verhaalt wordt, heeft iets byzonders in. Deze ſtaatsdienaar hadt tyding, dat de Franſche vloot op de hoogte van Sluis in Vlaanderen kruiſte, alwaar *Eduard* van gedachten was te landen. Hy gaf daar den koning kennis van, en badt hem zyne reis uit te ſtellen, tot dat hy eene vloot, die machtiger dan die der vyanden, of ten minſte met de hunne gelyk was, gereed zou hebben laten maken, om zich door zulk eene hulp in ſtaat te ſtellen van voor gene aanvallen te vrezen. *'Ik zal dat niet doen*, antwoordde de koning, *daar kome van wat 'er wil; ik zal op den vaſtgeſtelden dag vertrekken.* De grootzegelbewaarder vertrok zonder te antwoorden; maar hy zondt hem het zegel wederom, verzoekende zyne Majeſteit, dat hy hem van een ampt, dat hy met geen luiſter meer, na zulk eene verachting over zyn goeden raadt geleden te hebben, kon bekleden, geliefde te ontſlaan. Door zulk een vryborſtig gedrag wierdt de koning geraakt; en gelyk hy nooit zo haaſtig was, of by bedaarde na eenige overpeinzing, riep hy zynen zeevoogdt * en een ouden uitruſter van ſchepen, welker gevoelen hy daar over wilde horen. Beide verzekerden zy hem van het gene de grootzegelbewaarder hem van de Franſche vloot hadt gezegt, en waren mede van zyn gevoelen. Hy zelf van hunne gedachten wordende, zondt het zegel wederom aan den grootzegelbewaarder, en liet hem weten, dat hy zynen raadt opvolgen, en zyne bevelen naar al de havenen van het ryk zou afzenden, om alle de ſchepen, die gereed waren om hem naar Vlaanderen te geleiden, by hem te laten komen, het welk hy ook deedt; en zyne bevelen wierden zo ſpoedig uitgevoert, dat hy in tien dagen tyds eene ſcheepsvloot hadt, die niet alleen in ſtaat was hem voor een aanval te bevryden, maar zelfs om die der vyanden aan te taſten.

* *Stratford.*

Volſtandigheit van den eenen en van den anderen.

* *Robert Marlay.*

Wysheit des konings.

Hy ontmoette de zelve digt by Sluis, drie honderd zeilen ſterk †, onder het bevel van twee zeevoogden, namentlyk *Kervel* en *Babuchet*. Hy ſtelde zyne vloot, die maar in honderd en vyf-

† Anderen zeggen van vier honderd.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1340. vyftig ſchepen beſtondt, in ſlagorder, met eene vaardigheit, die deze twee oude zeevoogden verbaaſde. Hy nam het gevecht, dat hem wierdt aangeboden, met vreugde aan; zy waren niet minder verwondert over de behendigheit, waar mede hy den windt van hen wiſt te winnen, en de dapperheit, die hy in het gevecht betoonde, dat een van de bloedigſte ſlagen was, die ooit ter zee was gezien. De ſchepen vielen en ſtieten op malkander met hunne voorſtevens en kielen *, klampten elkander aan boordt, zo dat men het dek vervult met bloedt en doden kon zien. De overwinning ſtondt eenigen tydt twyffelachtig, maar ten laatſte verklaarde zy zich voor *Eduard*. Het zy men de zelve aan de dapperheit der Engelſchen moet toeſchryven, het zy men de Vlaamſche vloot, die eenige tot hunnen byſtandt hadden gezonden, daar deel aan heeft gehad. De zelve was zo volkomen, dat van drie honderd zeilen, daar de vloot der vyanden uit beſtondt, de helft genomen, of in den grondt geboort wierdt, en de Franſchen verloren met hunne ſchepen, de een zegt vyftien, en de andere dertig duizend man, die gedood of verdronken waren. Dat het roemwaardigſte voor den overwinnaar was, is, dat hy niet een ſchip verloor; ten minſte de ſchryvers van de twe natiën maken daar geen gewag van. Wat aangaat het verlies van volk, daar wordt verſcheidentlyk van geſproken: eenigen zeggen, dat 'er vier duizend Engelſchen bleyen. Zy vochten alle als verwoede menſchen door de tegenwoordigheit van hunnen koning, en door het gezicht van het bloedt, dat zy uit de wondt zagen vloeien, die hy in zyne dyë hadt ontfangen, aangemoedigt zynde, zonder dat hy het gevecht wilde verlaten. Zy gaven geen lyfsgenade aan de ſoldaten, en naauwlyks wilden zy het aan de officieren verleenen. Maar niemandt wierdt met meer verachting behandelt dan de ſcheepsvoogdt *Babuchet*, dien zy boven aan de maſt van zyn ſchip deden ophangen, uit ſcha-verhaling van de wreedheit, die hy het jaar te voren aan die van Hamptoncourt hadt gepleegt †.

Zulk eene gelukkige uitkomſt was een goed voorteken voor het gevolg. Het geſchiedde ook ter rechter tydt om de ſchade goed te maken, die *Eduard* door het verlaten van den keizer hadt geleden, die reets in het voorgaande jaar van het bondgenootſchap was afgegaan, en om het heffen van onderſtandgelden, die het Parlement den koning voor zyn vertrek hadt toegeſtaan, gemakkelyk te maken. De prins, zyn zoon ‡, aan wien hy het onderkoningſchap gedurende zyne afwezendheit hadt gelaten, verzocht deze betaling; maar hy ontmoette daar zo veel zwarigheit in, dat 'er niets minder dan de vreugdt van deze overwinning van noden was om de zelve te boven te komen. De natie was 'er van opgenomen, en gaf al wat men van haar eiſchte, overtuigt zynde, dat deze overwinning een voorſpel was van de bemachtiging van Vrankryk.

Hier bleef de veldtocht echter by. Het geluk, dat *Eduard* deze overwinning voor zyne landing hadt aangebragt, bleef pal ſtaan, en wilde hem op het landt het zelve voordeel, als op zee, niet geven: als of het behalen van twee overwinningen, op de twee hoofdſtoffen *, te veel in een jaar zou geweeſt zyn.

Na de landing van deze zegepralende benden wierdt hy van voornemen om Doornik te belegeren. De uitſlag was niet gelukkig. Hy vondt by de belegerden een tegenſtandt, die tydt aan den aankomenden byſtandt gaf, en *Eduard* noodzaakte de wapenſchorſſing, die door middelaars wierdt uitgewerkt, aan te nemen: doch het geſchiedde nog zo haaſt niet.

Terwyl hy te vergeefſch al het geweldt van zyne batteryen tegen deze plaats in het werk ſtelde, wierdt de graaf van Artois, die het leger der Vlamingen, vyftig duizend man ſterk, geboodt, aangetroffen door dat van *Philips* by St. Omer, die hem verſloeg, en vier duizend van de zynen doodde. Weinig ſcheelde het, of hy was zelf in de handen des overwinnaars gevallen; hy hadt veel moeite, geheel gewond zynde, zich in de legerplaats van *Eduard* te werpen, vluchtende zo wel voor de Franſchen, die hem vervolgden, als voor de Vlamingen, die hem van verraadt beſchuldigden (a).

Eduard, door dezen kwaden uitſlag getergt, of geraakt door het verlies van zo vele duizend man, ten gevalle van zyn geſchil verſlagen, zondt een uitdaagbrief aan *Philips*, om hem tot een tweegevecht uit te dagen. Hy vermaande hem het bloedt hunner onderdanen en dat van hunne bondgenoten te ſparen, en hun geſchil door den punt van hunnen degen te beſliſſen. Op de weigering van dit byzonder gevecht boodt hy aan om met honderd tegen honderd man te ſlaan, of ten laatſte, indien hy een veldſlag liever hadt, verzocht hy, dat hy hem dag en plaats wilde ſtellen. Hy kreeg tot antwoordt, dat een ſouverein niet verplicht was de uitdaging van zynen leenman aan te nemen. Dit was het gevecht af te wyzen door eene valſche verſchoning, die een betwiſten eiſch ten grondſlag hadt. Anderen zeggen, dat hy den wapendrager antwoordde, dat, indien zyn meeſter de kroon van Engelandt tegen die van Vrankryk wilde wagen, hy de uitdaging zou aannemen.

De twee legers vonden zich naby elkander. Het eene was met de belegering van Doornik bezig, en het andere hadt voorgenomen de plaats te ontzetten. Maar de gedachten van het laatſte was de belegeraars in hunne belegering uit te hongeren, en hen te dwingen de belegering by gebrek van levensmiddelen op te breken, zonder een veldſlag te wagen. Met dat voornemen hadt het zich zo voordeelig begraven, dat men zonder verwaandheit het zelve in zyne beſchanſſingen niet zou hebben durven aantaſten. Nochtans was het te vrezen, dat de ſtadt, die zo ſchrikkelyk door *Eduard* wierdt beſchoten, het niet lang zou kunnen tegenhouden, en dat hy de zelve mogelyk in het gezicht van het Franſche leger met den degen in de vuiſt zou innemen. Gedurende de belemmering, daar de twee koningen in waren, *Eduard* bevreeſt zynde, dat hem de levensmiddelen mogten ontbreken, en *Philips*, dat de plaats zich mogt overgeven, handelden de middelaars over een vergelyk. De gemoederen waren te zeer verbittert, en de oorzaak van hun geſchil was van al te groot belang, om hen door eene vrede te kunnen verzoenen; waarom men zich met een ſtilſtandt van wapenen moeſt vergenoegen. Dit was, volgens eenige ſchryvers, het werk van eene vrouwe, *Johanna* van Valois, weduwe van Henegouwen, zuſter van *Philips*, en ſchoonmoeder van *Eduard*, die zich na de doodt van haren man in de abdy van Fontenelle * opgeſloten hadt. Zy ging daar uit, en kwam in de twee legers om deze overeenkomſt tuſſchen de twee vorſten te treffen, die haar beide even na raakten. De andere ſchryvers maken van deze bemiddeling geen gewag. Zy zeggen alleen, dat de ſtilſtandt door de gezanten der twee koningen, die hunne vergadering in de naaſte kerk naby

(a) *Tyrrel* legt de ſchuldt van dezen ſloot op den grave van Artois, die S. Omer hadt belegert, doordien hy onder de Vlamingen geen goede tucht hieldt.

1340. De graaf van Artois geſlagen.

Uitdaagbrief van *Eduard* aan *Philips*.

Stilſtandt tuſſchen de twee koningen.

* aan de Schelde, naby Valenciennes.

* het voorſte van de kiel.

† Anderen zeggen van Southampton.

‡ *Eduard* genaamt, en niet meer dan twaalf jaren oud.

* *Elementen.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1340. by de twee legers hielden, gesloten, en op den 25 September * geteekent wierdt. De zelve was maar voor twee maanden; maar naderhandt wierdt die tot op twee jaren, door de tusschenkomst van den gezant van den paus, verlengt. Wy zullen den zelven zien eindigen, en weder byna zo haast zien vernieuwen, tot dat eindelyk de oorlog door d n vermaarden slag van Crecy weder zo ontstak, dat de zelve niet kon uitgeblusscht worden, dan door stromen van bloedt, die de twee ryken uitputten.

* De gravin van Henegouwen hadt de wapenschorsing uitgewerkt, dat aanleiding tot den stilstandt gaf.

Twee zaken hadden *Eduard* meer dan alle andere verplicht om den stilstandt toe te staan: het gebrek van geldt en de beroerten in Schotlandt.

1341. Krakeel tusschen den koning en den aartsbisschop van Kantelberg.

Hy beschuldigde *Stratford*, aartsbisschop van Kantelberg, oorzaak van het eerste te zyn geweest, en hy liet hem daar over op zyne wederkomst zyn misnoegen blyken. Deze prelaat betoonde van zyn kant te veel trotschheit voor een onderdaan, en het ryk was op het punt van weder een schouwtoneel te zien openen, gelyk men daar twee eeuwen te voren tusschen *Henrik* den II en den aartsbisschop *Thomas Becket* gezien hadt. *Stratford* was niet min heftig, maar *Eduard*, al zo bezadigt en volstandig als *Henrik*, was gelukkiger. De schryver †, die het verhaal van hun verschil geest, brengt de betuigschriften van den eenen en den anderen kant met hunne wederzydsche klagten by.

† *Brady.*

Klagten des koning.

De koning klaagde, dat de aartsbisschop, op wiens raadt hy den oorlog tegen *Philips* van Valois hadt begonnen, en op wiens zorg hy het overmaken der penningen overzee hadt vertrouwt, niet alleen hem hadt verlaten, maar dat hy zich tegen de inzameling der onderstanden, door het Parlement aan hem toegestaan, hadt gestelt. Hy beschuldigde hem, dat hy hem daar door tot de droevige noodzakelykheit van het beleg van Doornik op te breken, en tot het aannemen van den stilstandt hadt gebragt. De prelaat hadt het daar nog niet by gelaten. Onder voorwendsel, dat hy zynen yver voor de rechten van de kerk en de vryheit van de natie wilde betonen, hadt hy de amptenaars, die de koning tot de inzameling hadt aangestelt, in den ban gedaan, als verkrachters van de voorrechten der geestelykheit en de gemeenten, en, indien hy zo ver niet was gekomen, van den koning zelf in den ban te doen, hy hem ten minste aan den haat van zyne onderdanen hadt bloot gestelt, zo dat het by zyne wysheit niet toekwam, dat men tot geen opstandt was gekomen. De koning betuigde in het vervolg tegen dezen ban, dien hy als onrechtmatig aanzag, en verboodt, op straffe van zyne ongenade, den zelven ter uitvoering te brengen.

Antwoordt van den aartsbisschop.

De aartsbisschop bleef niet zonder te antwoorden. Hy begon met het betuigschrift des konings een lasterschrift te noemen, en sprak op eene meesterlyke wyze. Hy dorst zelfs deze waardigheit zich aanmatigen, en deze aan zyne amptgenoten geven, die JESUS CHRISTUS, zeide hy, tot vaders en meesters over alle vorsten hadt aangestelt. Hy tradt daar op tot de rechtvaardiging van de hoofdzaken, daar hy mede beschuldigt was, betuigde zyne onschuldt, en onderwierp zich om van al zyn gedrag voor de Pairs rekenschap te geven, behoudens de waardigheit van zyn ampt, welkers voorrechten niet moesten benadeelt worden, dat is te zeggen, gelyk hy door den inhoudt van dit geschrift uitleide, dat het aan geen wereldlyke rechtbank, noch aan den koning zelve niet stondt, eenig recht over hem te oeffenen, noch de bevelen van den ban te vernietigen, dien hy tegen de amptenaren niet dan om hunne geweldige afperssingen hadt uitgesproken. Maar in het Parlement, dat vyftien dagen daar na te Westmunster gehouden wierdt, vernederde hy zich voor zynen souverein, die hem vergaf.

1341.

Het was echter eenigen tydt daar na, dat zy volkomen verzoent wierden *. De prelaat hadt in het Parlement aanzien genoeg, om daar bills, ten voordeele van de geestelykheit, en tot nadeel van de kroon, te laten doorgaan. *Eduard* begeerde in het volgende Parlement, dat de zelve zou herroepen worden, en hy liet den aartsbisschop bekend maken, dat, indien hy daar de handt niet aan leide, hy hem voor een vyandt van zyn koninklyken persoon, en van het ryk van Engelandt zou houden. De aartsbisschop moest gehoorzamen, en hy wierdt niet toegelaten om plaats in de zittinge van het Parlement, dat den 3 May gehouden wierdt, te nemen, dan door bemiddeling van de Pairs en van de gemeenten, die voor hem by den koning spraken. Dus was het, dat deze vorst zyn aanzien en oppermacht wist te handhaven, en de ondernemingen der geestelyken te beteugelen. Een schryver † merkt den oorspronk van den opstandt van den aartsbisschop en zyne aanhangeren tegen den koning en zyne amptenaren aan. Hun ongenoegen kwam, zegt hy, door de veranderingen, die de koning in de bedieningen van de kroon maakte, die alle vervult waren door de geestelyken, welke hy de zelve afnam, om ze aan wereldlyken te geven. Zy maakten veel gerucht, maar vonden een koning yverzuchtig van zyn recht, en van eene volstandigheit, om daar niets van af te staan, en onder wien hunne trotschheit moest onder doen.

* *Tyrrel* zegt, dat de aartsbisschop niet meer in het vertrouwen des konings was.

† *Walsingham.*

Volstandigheit des konings in het bewaren van zyne oppermacht.

De onluiten van Schotlandt veroorzaakten geen minder moeite aan *Eduard* dan die van de geestelykheit, en hy redde zich daar niet min gelukkig uit. De graaf van Murray was gestorven; maar de jonge *Robert Stuart*, dien de *Bruzen* tot mederegent met hem hadden aangestelt, nam op zich alleen het gewigt der regering, en kwytte zich daar in met lof (a). Hoe jong hy was, zagen de andere heeren hem zonder eenige yverzucht aan het hoofdt van de regering en het leger. Hy muntte daar in maar al te veel uit voor de Engelschen en voor den koning *Bailleul* *. Deze laatste was weder in Schotlandt gekomen †: maar *Eduard* was daar niet. Doch door het geluk en de dapperheit van dezen laatsten vorst niet ondersteunt zynde, kon hy niet beletten, dat het gansche ryk zich als een stroom aan de zyde van den jongen *Bruze* keerde, hoewel hy nog aan het hof van Vrankryk was gevlucht. Men zag niet dan Roxbourg, Sterling en Barwik, die hunne trouwe voor *Bailleul* en de Engelschen bewaarden. Sterling zelf volgde kort daar na het voorbeeldt van de plaatsen, die zich aan de Bruzianen hadden onderworpen, en *Bailleul*, van deze veranderingen verzet, vertrok weder op nieuw naar Engelandt.

1341. 1342. Opstandt in Schotlandt.

* of *Baillol.*

† volgens *Lesley.*

Hy kwam daar aan wanneer *Eduard* van Vrankryk wederkeerde, en hy vondt hem tot den optocht naar Schotlandt, om hem nog eens op den troon te stellen, gereed. Naauwlyks hadt hy tydt om een weinig gemak te nemen, en de ruist in zyn ryk, die door den ban van den aartsbisschop van Kantelberg wierdt beroert, weder te herstellen. Alles nu bevredigt hebbende op de wyze, als wy hebben gezegt, bragt hy een

Inval van *Eduard.*

(a) *Froissard* en *Tyrrel* zeggen, dat de inval geschiedde door den ridder *William Douglas* tegen den gemaakten stilstandt.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1341. een groot leger op de been, met het welke hy in
1342. Schotlandt kwam; maar het jaargety was te ver verlopen om de verlorene plaatſen weder te winnen; een ſtilſtandt van zes maanden eindigde den veldtocht van het jaar 1341. Men was overeengekomen, dat, indien *David Bruze* voor het eindigen van dezen tydt van Vrankryk niet wederkwam, ganſch Schotlandt zich aan de regering van *Bailleul* zou onderwerpen, en dat alle de voorwaarden van het oude verdrag, met *Eduard* geſloten, nagekomen zouden worden. Beide partyen hadden hun inzicht, en de eene zo wel als de andere dacht zyne rekening daar by te vinden. De Bruzianen, verzekert, dat hun vorſt niet dan naar een gunſtigen windt wachtte om in zee te ſteken, maakten geen zwarigheit den ſtilſtandt te ondertekenen. *Eduard* in het tegendeel, die deze komſt zo haaſt niet verwachtte, dacht alles door dit verdrag gewonnen te hebben, en trok met zyn leger weder naar Engelandt.

Verdrag der Schotten met *Eduard.*

1342. Uitvoeringen van *Bruze* om zich op den troon te herſtellen.

Hy was daar in bedrogen. De jonge *Bruze* verſcheen in de maandt van Juny des jaars 1342 in Schotlandt, en hadt haaſt een leger, dat in ſtaat was het zelve te bemachtigen, of ten minſte aan zyne vyanden te betwiſten. Hy begon met de belegering van Nieuwkaſteel, aan de Tyne, dat hy gedwongen wierdt op te breken: doch dit wierdt met die van Durham weder vergoed, dat hy ſtormenderhandt innam, en daar hy de ſoldaten den vryen teugel liet, die hunne gierigheit en wreedheit verzadigden, dodende zelfs de vrouwen, en keerden met groten buit * weder in Schotlandt: zo dat *David Bruze* zyne wederkomſt door zynen inval in de provinciën van Engelandt, die naaſt aan Schotlandt grenzen, verheerlykte, en niet te vrede in zyn ryk te zyn gekomen, taſtte hy *Eduard* aan, dien hy in het zyne dacht overwonnen te hebben. Deze laatſte was te ſtoutmoedig om dezen overlaſt te verdragen, zonder zich in ſtaat te ſtellen om die 'er de oorzaak van was berouw van te doen hebben. Hy zag hem niet als ſchoonbroeder, maar als bondgenoot van *Philips* van Valois, en gevolgelyk als vyandt aan: derhalven berſtende van gramſchap en ongenoegen, trok hy aan het hoofdt van zyn leger op, en kwam met grote dagreizen *Bruze* opzoeken, die het kaſteel †, daar de gravinne van Salisbury, gemalin van *Willem* van Montaigu, grave van Salisbury, in opgeſloten was, met geweldt dreigde te veroveren. *Bruze* dorſt hem niet afwachten, en op het bericht, dat men zyne voorlopers zag aankomen, verliet hy met groten ſpoedt zyne legerplaats, zonder zich eer dan vyf jaren daar na, toen hem nog groter onheil trof, te durven bewegen.

* *Tyrrel* twyffelt aan dit verhaal van *Froiſſard.*

† Het kaſteel van Werk.

Bezoek van *Eduard* aan de gravinne van Salisbury.

Eduard hadt hem moeten volgen; eene beweging, daar hy geen meeſter van was, belette hem daar in. Hy wilde de ſchone gravin van Salisbury, die hy hadt verloſt, gaan bezoeken. Hy kwam in het kaſteel, denkende door geen andere beweegreden dan nieuwsgierigheit, of ſtaatkunde (a), daar toe aangezet te zyn. Het ſcheen zo haaſt hy daar in kwam, dat hy daar door zyn noodlot wierdt geleid, om een gevangen te worden van eene, aan welke hy de vryheit hadt bezorgt. De ſchryvers maken een volmaakt tafereel van de ſchoonheit van deze vrouwe, die eenigen *Alix*, en anderen *Johanna* noemen; maar haar rechte naam was *Catharina*. Zy was eene dochter van Mylord *Granſton*, oorſpronkelyk uit Burgundië *. *E-*

Hy wordt op haar verlieft.

* Zie El. Aſhmole.

I Deel.

(a) *Tyrrel* beſchuldigt *Froiſſard* dit geval verzonnen te hebben.

duard hadt verſcheide malen van hare bevalligheden, zonder daar eens acht op geſlagen te hebben, horen ſpreken; zelfs hadt hy haar dikwils, zonder van haar aangedaan te zyn, gezien: weinig waren zyne gedachten, dat hy op haar verlieft zou worden. Hoewel zy nog jong was, was echter de bloem van hare beſte jaren voorby, en indien zy, gelyk eenigen zeggen, haren zoon, als bevelhebber van het kaſteel, by zich hadt, moet zy byna veertig jaren geweeſt zyn. Doch het zy 'er eenige ongelukkige uuren voor de liefde zyn, het zy de verwondering en de blydſchap van de gravinne, ziende zulk een doorluchtigen verloſſer inkomen, een nieuwen luiſter aan hare ſchoonheit byzette, *Eduard* kon haar niet zonder aandoening en verwondering aanſchouwen. Daar bleef het niet by: hy vondt zich tot het binnenſte van zyn hert geraakt, en geen ruſt voor dat hy haar zyne liefde hadt bekend gemaakt. De verklaring, die hy daar van aan deze wonderlyke ſchoonheit deedt, hielp hem niet veel. Gelyk zy geen minder deugdt dan ſchoonheit bezat, antwoordde zy hem op eene wyze, dat hy wel kon zien, dat hy niets te hopen hadt. Zy vertoonde hem met zulk eene kracht, en ter zelver tydt met zo veel verſtandt het ongelyk, dat hy aan haren gemaal deedt, die toen om zynen dienſt in Vrankryk gevangen was, en aan haar zelf, op welker eere hy toeleide, die haar duizendmaal meer dan de vryheit, die hy haar hadt bezorgt, waardig was, dat zy hem den mondt ſloot; en, indien zy hem van zyne liefde niet genas, bragt zy hem nochtans daar toe, dat hy haar daar nooit meer van ſprak. Deze ellendige plaats moeſt hy dan voornemen te verlaten, niet alleen zonder de minſte gunſt van deze deugtryke gravinne te erlangen, maar haar zelfs betuigende, dat hy gedurende zyn leven niet dan ontzag en achting voor haar zou hebben.

1342.

Het verſtandt van de gravinne beſlipt zyne liefde.

Het was, indien men eenige ſchryvers * mag geloven, ter eere van deze vrouwe, dat hy de vermaarde orde van den kouſſebandt inſtelde, en tot een eeuwig teken van de zuivere gedachten, die hy voor haar hadt, aan het ſnoer, of aan den kouſſebandt, daar deze orde aan vaſt was, deze beruchte zinſpreuk hechtte: *Honny ſoit qui mal y penſe*, dat is te zeggen, *die kwaadt denkt waar kwaadt in het kert.* Men wil ook nog, dat het geval daar onder heeft geſpeelt, en men zegt, dat op een vrolyken avondt, dien deze verliefde vorſt aan de gravinne gaf, hy haren kouſſebandt, die gevallen was, opraapte, en, om alle kwaad vermoeden weg te nemen, daar op de vermaardſte orde, die toen was, en nog in alle de hoven der wereldt is, ſtichtte. Maar de netſte ſchryver, die al de ſchriften van de inſtellinge en plegtigheden, tot deze doorluchtige orde behorende, byeen heeft gezocht †, is voor dit verhaal niet, dat hy voor een verdichtſel houdt. Inderdaadt, men vindt het by geen ſchryver van dien tydt. Zy vergenoegen zich met alleen van de liefde des konings voor deze gravinne te ſpreken, zonder eenig gewag van de orde, noch zinſpreuk te maken; en wanneer zy namaals van de inſtellinge dezer orde melden, maken zy geen gewag noch van de liefde van den koning, noch van het danſſen, noch van den kouſſebandt der gravinne, gelyk wy op zyn plaats zullen zeggen

* *Polyd. Vergilius*, en die hem zyn gevolgt.

Of deze liefde de orde van den kouſſebandt heeft ingeſteld.

† *El. Aſhmole.*

Voorts, indien *Eduard* de orde van den kouſſebandt niet ter eere van de gravinne van Salisbury inſtelde, hy deedt voor haar iets van meer be-

Koninklyke waardigheit van

1342. het eilandt Man.

lang, bezorgende den vrydom van haren man tegen den Schottschen grave van Murray, van de zyde van *Bruze*, die *Philips* verzocht in deze verwisseling te bewilligen. De graaf van Salisbury was niet zo haast in Engelandt gekomen, of *Eduard* zondt hem met eene oorlogsvloot om de veroovering van een ryk te bevorderen, waar in hy hem wilde hulden. Het was het kleine eilandt Man, dat het toen met *Bruze* hieldt. Dit ryk, gelyk dat van Ithaka, en dat van geen meer uitgestrektheit was, hadt echter zyne omwentelingen, zo wel als het grootste koninkryk, en zynde verscheide malen te onder gebragt en herstelt geweest, was het langen tydt dat men om het zelve niet eens hadt gedacht. Het scheen als geheel uit het geheugen te zyn. *Eduard* kreeg de gedachten van het weder te doen herleven, om het aan den grave van Salisbury op te dragen. Deze Mylord, met zyne vloot het eilandt genadert zynde, maakte zich daar in weinig dagen meester van. De grootschheit van *Eduard* bepaalde zich niet met hem daar het genot alleen van te laten, hy begeerde ook, dat hy het met al de waardigheden van zyne eerste meesters zou bezitten. Hy wierdt tot koning van Man uitgeroepen, en plegtelyk gekroont. Ook zegt men *, dat hy uit het bloedt der koningen van Noorwegen afkomstig was, en dat deze verovering, nevens de mildheit van *Eduard*, hem alleen in zyn opvolgend recht bevestigden.

* Zie fol. 431.

Steekspel. † in de provincie van Bedford.

Weinig dagen daar na hieldt de Engelsche koning een steekspel te Donstabel †, daar twee honderd en dertig ridders de speer kwamen breken, en hunne bekwaamheit tonen. Dus voegde deze vorst de vrolykheden by den oorlog. Doch de eerste hadden niets lafs in, en waren zelfs eene verbeelding en oeffening van den anderen. Daar by ziet men, dat *Eduard* weder in Engelandt was gekomen, daar hy geroepen wierdt door den stilstandt met Schotlandt kort na zynen veldtocht tegen *Bruze* *.

* Zie fol. 553.

Nieuw goud geldt gemaakt.

Hy eindigde de zaken van dit jaar met de zittingen van het Parlement, daar de verzoening met den aartsbisschop van Kantelberg op de wyze, als wy hebben gezegt, wierdt ten einde gebragt, en met het maken van de nieuwe goude munt, die hy in den Tour deedt slaan.

1343. Milddadigheit van de geestelykheit.

In het Parlement, dat in het volgende jaar te Westmunster wierdt gehouden, toonde de geordende geestelykheit haren yver en genegenheit voor den koning door bovengewone giften, zo veel te aangenamer, dewyl de zelve uit eene eige beweging van de oversten en de abten geschiedden. Zy gaven hem alle de kleinodiën en het gemaakt goudt en zilver, dat zy hadden, om hem den oorlog in Vrankryk te helpen voeren, erkennende, dat deze schatten beter besteed zouden zyn om de eer van de natie en het recht van hunnen vorst te verdedigen, dan de geestelyke huizen te versieren, daar eenvoudigheit de beste opschik van moest zyn. Zy voegden by deze gift vele wagenen met hun toebehoren, om het legertuig en de levensmiddelen over te voeren.

Zorg des konings voor de regering.

Terwyl zyne onderdanen voor het bestaan van het leger zorgden, maakte hy zyn werk om hunne rust te bevorderen, de grenzen te dekken, en de kusten tegen de invallen der Franschen en Schotten te verzekeren. Hy stelde ten dien einde gevolmachtigden aan, die hy in alle de provincien verdeelde, om een naauwkeurige lyst van alle de inwoonderen op te maken. Hy belastte hen bovenal een overslag van al de lenen en landeryen, die den ban en arrierban onderhevig waren, te maken *, en beval het krygsvolk, dat het zich gereed zou houden om op het eerste teken tegen de vyanden op te trekken.

* Hunne

1343. inkomsten van twintig kronen zyn. En voor de kerk.

Van deze zorg voor het volk ging hy over tot die van de kerk. Al wat de koningen en Parlementen tegen de ondernemingen der pauzen deden, zy konden de zelve niet beteugelen. Deze stoute geweldenaars, door byna al de geestelykheit gehandhaaft, hielden zich altydt in het bezit der bedieningen, en het vergeven der priesterschappen en andere kerkelyke ampten. Het gansche ryk leedt daar door, en de kerk het eerste van al. Zelfs de goede gedachten van den paus onderstelt zynde, is het ten minste zeker, dat hy de zelve kennis van de genen, die naar de ampten stonden, niet hadt dan de ingezetenen, dat is te zeggen, als de prelaten des ryks, en het gebeurde dikwils, dat de amptsvergevingen en de bedieningen der zelven op onwaardige voorwerpen vielen. De natie zag van haren kant met droefheit, dat de kerkelyke inkomsten, voor hare landgenoten geschikt, dagelyksch aan vremden wierden gegeven, die de paus niet ontzag voor de ingeborenen van het landt te stellen. Dit was het eerste nadeel, dat Engelandt daar door leedt; het twede, dat niet minder van belang was, sproot uit het verzenden van het geldt, dat deze vremdelingen van hunne kerkelyke inkomsten trokken. *Eduard* wilde, dat het Parlement kennis van dit misbruik zou nemen, om daar in te voorzien, op de wyze, als het in zulk eene onordentelykheit, die dagelyksch groter wierdt, best zou oordeelen. Dit deedt het zelve door eene bill, of geschrift, gedagtekent den 18 May. Het beval, dat de paus onderrecht zou worden van het nadeel, dat de kerk en de staat door het begeven van deze bedieningen leden, en dat hy zou worden verzocht, die in het geval, dat wy zo even aangemerkt hebben, begrepen waren, aanstonts te herroepen, en dat hy zich zou wachten van in vervolg diergelyke toe te staan. Men gaf hem verder te kennen, dat, indien hy naar de klagten van het ryk niet luisterde, de koning en het Parlement, uit hoofde van hunne oppermacht, daar in voorzien, en niet dulden zouden, dat het kwaadt verder indrong, noch dat een vremde mogendheit iets op het recht van den Staat en de Engelsche kerk zou ondernemen.

De ondernemingen van den paus bestraft.

Begeving der bedieningen aan vremden afgeschaft.

1344. Ridders van de Ronde Tafel.

Daar zyn schryvers †, die de instelling van de orde van den kousschandt op het volgende jaar brengen; maar die daar het geschrift van met meerder zorg hebben onderzocht *, stellen de zelve vyf of zes jaren later. Wy schorten daar dan nog eens de beschryving tot dien tydt van op. Het is echter waar, dat 'er in dit jaar eene vergadering van drie honderd ridders te Windsor wierdt gehouden, en dat de vrouwen ook tot dit feest wierden genodigt, het welk *Eduard* met de welgemanierdheit en pracht vierde, die hy vermaak hadt op zulke vrolyke plegtigheden te doen uitblinken. Het is ook waar †, dat hy in het kasteel eene ronde kamer liet maken, welkers omtrek van zes honderd voeten was, daar de ridders en vrouwen hunne plaatsen aan een tafel van een en de zelve grootte moesten nemen. Toen vernieuwde hy de gedachtenis der ridders van de Ronde Tafel van den koning *Arthur*, en stelde de orde van den kousschandt nog niet in.

† *Froissard. Sam. Daniël, enz.*

* *Ashmole. Brady.*

† Zie *Seww.*

Wat de beweegreden van *Eduard* tot deze plegtigheit mag geweest zyn, de zelve verwekte *Philips* tot nayver, die 'er ook eene diergelyke te

1344. te Parys inſtelde. Het was, zegt de Franſche ſchryver, om al den jongen adel van Duitſchlandt en Italië aan zyn hof te lokken, die anders tot dat van *Eduard* zou hebben overgegaan.

De keizer treedt uit het verbondt met *Eduard*.

Het misverſtandt duurde nog al tuſſchen deze twee mededingers, en de laatſte wachtte niet dan naar eene voordeelige gelegenheit om overzee te ſteken. Te vergeefſch hadt de keizer *Lodewyk* van Beieren zyne bemiddeling aangeboden. De ongeſtadigheit, waar mede hy van het bondgenootſchap met Engelandt was afgegaan, om in dat van Vrankryk te treden, en het ſtadhouderſchap van het keizerryk byna zo haaſt hadt herroepen, als hy het aan *Eduard* hadt opgedragen, onder voorgeven, dat deze laatſte met hem geen raadt hadt gepleegt over den ſtilſtandt van wapenen, met *Philips* aangegaan, maakten, dat zyne bemiddeling niet was aangenomen. Hy mogt zyne ligtvaardigheit den glimp geven, dien hy kon, en *Eduard* van zyne oprechte mening omtrent het ampt van middelaar verzekeren, men oordeelde, dat hy zich daar in niet anders dan in zyn bondgenootſchap zou gedragen: des, terwyl men hem voor zyne aanbieding bedankte, verweet men hem, dat hy het bondgenootſchap hadt verlaten.

De hertog van *Bretagne* komt in zyn belang.

Een nuttiger en zekerder bondgenoot gaf zich in dezen tuſſchentydt aan *Eduard* aan, en maakte het verlaten van den keizer goed. Het was de hertog van Bretagne, die door de gelegenheit van zyn landt in het nabuurſchap van Engelandt, en in het hert van Vrankryk, veel meer nadeel aan het laatſte kon toebrengen, en het andere dienſt doen, dan de vorſten van Duitſchlandt, die te ver afgelegen waren, en daarenboven al te langzaam te voorſchyn kwamen.

Staat van Bretagne. * van het huis van *Dreux*.

Bretagne hadt ſedert het jaar 1229 van dat zyn hertog *Petrus* * met de regentinne van Vrankryk, moeder van St. *Lodewyk*, was verzoent geweeſt, een diepe ruſt genoten. Het was in der waarheit ten koſte van de hulde, die hy van zyn hertogdom aan Vrankryk deedt; eene onderwerping, die de Britten hem bezwaarlyk vergaven, en om welkers oorzaak zy hem *Mauklerk*, dat is te zeggen, onbekwamen knecht, noemden, die zyne ſouvereiniteit hadt benadeelt. Doch dit wierdt vreder door de vrede, die meer dan eene eeuw in zyne ſtaten duurde, terwyl zyne naburen met geſtadige oorlogen wierden gekwelt, vergoed. De zelve wierdt gebroken door de doodt van *Jan* den II, die in het jaar 1341 voorviel, en door het verſchil, het welk de opvolging veroorzaakte. Hy hadt geen kinderen nagelaten; maar hy hadt zyne nicht *Johanna*, dochter van zynen overleden broeder *Guido*, grave van Pontiëvre, voor zynen erfgenaam erkent, en haar aan *Karel* van Blois † uitgetrouwt, onder beding, dat hy den naam en de wapenen van Bretagne zou aannemen. De ondertekening van het huwelyk was in het jaar 1339 voltrokken, en *Karel* woonde met zyne gemalinne by den hertog, in verwachting, dat hy de opvolging zou bekomen. De zelve wierdt hem door *Jan* van Montfort, oom van *Johanna*, en broeder van *Jan* en *Guido*, alle drie zonen van *Arthur* den II, uit den huize van *Dreux*, en afkomelingen van *Petrus*, bygenaamt *Mauklerk*, betwiſt, zo dat *Jan* van Montfort, gelyk men hem uit hoofde van zyn graafſchap, dat hy van zynen overgrootvader van moeders kant hadt geërft, noemde, voor zyne nicht *Johanna*, en *Karel* van Blois, haar gemaal, door de nabeſtaanheit en door het vrouwelyk oir den voorrang moeſt hebben. Het viel nochtans anders uit. Men ſprak wegens dit hertogdom een vonnis uit, dat al zo onrechtmatig was, als dat

De huizen van *Blois* en *Montfort* eiſchen de oppermacht. † of Chatillon.

Vrankryk wyſt het den eerſten toe.

men eenige jaren te voren rakende het graafſchap van Artois hadt gegeven. *Johanna* bekwam den voorrang boven den hertog *Jan*, gelyk *Mahault* het op den grave *Robert* hadt bekomen. Vrankryk leedt ook by deze uitſpraak de zelve ſchade, als het van de eerſte hadt geleden, en *Montfort* zocht by *Eduard* de zelve beſcherming, die de graaf van Artois by hem hadt gevonden. Dit geſchiedde nochtans niet voor dat hy voor den koning *Philips* te Parys was verſchenen; maar ziende, dat het daar voor hem niet veilig was, vluchtte hy van het hof, latende zyne volmacht aan zyne pleitbezorgers, om zyne zaken voor de Pairs, voor welke hy was gedagvaard, te verdedigen, om dat Bretagne tot een Pairſchap † door *Philips* den Schonen was verheven. Zy wierden niet gehoort, en de Pairs wegens onordentelykheit van het rechtsgeding, gelyk de Franſche ſchryver zelf zegt ‡, ontſingen de hulde van *Karel* van Blois, en ontzeiden *Montfort* zyn verzoek en eiſch. 1344.

Montfort vertrekt naar Engelandt.

† in het jaar 1277.

‡ *Mezeray.*

Men kwam van den eenen en anderen kant tot de wapenen. De ſchryvers * zeggen, dat *Montfort* naar Engelandt was vertrokken, alwaar hy aan *Eduard* de hulde deedt, die *Karel* aan *Philips* hadt gedaan; dat hy zich by zyne wederkomſt aan het hoofdt van het krygsvolk hadt geſtelt, en by eene ſchermutſeling gevangen naar Parys was gezonden geweeſt. De Franſche ſchryver, dien wy bygebragt hebben, ſpreekt niet van zyne overzeeſche reize. Hy zegt, dat *Montfort* zich in Nantes ophoudende, daar in door zynen mededinger wierdt belegert, aan wien hy gedwongen wierdt zich met de ſtadt over te geven, en die hem naar Parys liet brengen, daar hy in den groten toren van de Louvre wierdt gevangen gezet.

* *Broiſſard. S. Daniel. Tyrrel.*

Komt weder in Vrankryk.

Wordt gevangen in den toren van de Louvre gezet.

De oorlog dus in Bretagne ontſtoken zynde eindigde door zyn gevangennemen niet. *Margareta* van Vlaanderen, zyne gemalin, eene princes van een heldachtigen moedt, die zo wel hare bekwaamheit in den Raadt, als aan het hoofdt der legers deedt uitblinken, beurde de onderleggende party weder op. Zy vertrok naar Breſt; verſterkte de andere plaatſen, en zondt haren zoon, vier jaren oud, naar Engelandt. Zy verzocht ter zelver tydt den byſtandt, die ook in zee ſtak; doch te laat kwam om Rennes te behouden; maar zy behieldt Hennebond, daar zy haar verblyf in hadt genomen.

Moedt van zyne gemalinne *Margareta* van Vlaanderen.

Zy hadt het zelve eerſt door hare eige dapperheit behouden; daar de Geſchiedenis twee daden van verhaalt, de welke die der grootſte veldoverſten evenaren. De ſtadt zou ſtormenderhandt ingenomen zyn geweeſt, indien deze heldin niet door eene achterdeur aan het hoofdt van drie honderd paarden in de legerplaats der vyanden was getrokken, nederhakkende alle die de wacht hadden, plunderende en ter neder werpende de tenten, en door zulk enee ſtoute afwendinge de Franſchen, die reets op de breſch gekomen waren, die zy verlieten, weder doende keren om tot hulp van hunne legerplaats te komen. Haar te rug tocht voor het leger, dat haar vervolgde, was niet min roemruchtig. Zy vluchtte naar Neder-Bretagne, en bereikte Breſt * door afgeſnede wegen, die zy kende; maar aan ieder der afgeſnede wegen was zy geſtadig met den degen in de handt aan het hoofdt van den kleinen hoop volks, dien zy by zich hadt, en ging daar nooit dan de laatſte door. De vyandt liet haar doorgaan, en deze ſtoute onderneming koſtte haar niet meer dan twee ruiters, die alleen gevangen wierden, om den Franſchen veldoverſte, die over zulk een ſchonen aftocht verwondert ſtondt,

Hare ſtoute onderneming.

* meer dan twintig grote mylen van Hennebond.

1344. te verhalen, dat dit het werk van eene vrouwe was.

Zy voerde vyftien dagen daar na eene al zo heldhaftige daadt uit; zich ſtellende aan het hoofdt van vyf honderd paarden, trok zy door de legerplaats der belegeraars, daar zy een kwartier van overmande, en kwam zegepralende weder in de ſtadt, die zich nog verdedigde. De inwoonders ontfingen haar onder het geluidt van trompetten, en in het midden van het gejuich van het volk, als hunnen beſchermengel, en de ſtadt, door de wederkomſt van deze heldinne geruſt geſtelt zynde, greep nieuwen moedt en nieuwe krachten. De zelve kon het echter niet langer uithouden, en zou het ten laatſte hebben moeten opgeven, indien het ontzet ter geſtelder tydt niet was aangekomen. Zy was het ook, die het zelve het eerſte met een venſter op te doen, dat op de rivier † uitzag, gewaar wierdt: zy zag de Engelſche ſchepen met den vloedt op komen zeilen. *Myne heeren*, riep zy tot de belegerden, die gereed ſtonden een verdrag te maken, *laat ons Godt en St.* Ives ‡ *danken, daar zyn de Engelſche vlaggen.* Dus wierdt Hennebond behouden, de vloot kwam in de haven, en de Franſchen verlieten het beleg. Een ſtilſtandt van een jaar, naderhandt met *Karel* van Blois geſloten, gaf deze heldin aanleiding naar Engelandt te vertrekken, om verſch volk, dat zy benodigt hadt, af te halen.

† De rivier Blavet.

‡ Dit was de beſchermer van Bretagne.

Doodt van den grave van Artois.

Het wierdt haar toegeſtaan, en het landde te Vannes, geleid zynde door den ongelukkigen grave van Artois, wiens ongelukkig noodlot hem altydt op de hielen volgde. Hy wierdt aanſtonts in Vannes belegert, en in den ſtorm, daar de ſtadt in wierdt genomen, gewond, van waar hy naar Hennebond vluchtte. Van daar vertrok hy naar Engelandt, om zich van zyne wonden te laten genezen; maar hy ſtierf daar aan weinig dagen na zyne aankomſt te Londen. *Eduard*, die hem genegen was, was door zyne doodt geraakt, en wilde de zelve wreken. Hy nam ter zelver tydt voor den jongen *Montfort*, die by hem gevlucht was, te beſchermen. Hy hadt geen gedachten, zegt de Franſche ſchryver †, dat hy door zynen leenman te helpen den ſtilſtandt met Vrankryk brak, gelyk het den zynen byſtondt.

† *Meze-ray.*

Ondernemning van *Eduard* in Bretagne.

Op zyne komſt in Bretagne ondernam hy vier ſteden, als Nantes, Vannes, Rennes, en Guniguam, te belegeren. Het was te veel gelyk om overal voorſpoedig te zyn; geen beleg van alle gelukte hem dan dat van Guniguam. Hy wierdt gedwongen die van Nantes en Rennes op te breken, om met al zyne macht voor Vannes te rukken. Hy hadt verſtaan, dat de hertog van Normandië, die het volk van den koning, zynen vader, geboodt, tot onderſtandt van de plaats aankwam, en hadt zich twee grote ontwerpen voorgeſtelt. Het eene beſtondt in de plaats voor zyne komſt te bemachtigen, en het andere in hem ſlag, indien hy den zelven aannam, te leveren. Hy kwam noch tot het een, noch tot het ander. Het Franſche leger kwam, voor dat de ſtadt verovert was, aantrekken, en *Eduard* ſtaakte zyne aanvallen, en ſpaarde zyn volk tot den veldſlag; maar hy vondt, dat de vyandt hem in volk zo ver te boven ging, dat hy bevreeſt was het te wagen. De Franſchen van hunnen kant dorſten de Engelſchen van hunne verſchanſſingen niet aantaſten, en beide de legers het ongemak van het verlopen jaargety op even gelyke wyze lydende, trok hen een ſtilſtandt van twee jaren *, door bemiddeling van de gezanten van *Clemens* den VI, uit deze beſlommering, en deedt den oorlog ſtaken, doch niet eindigen.

* het verdrag wierdt den 19 January des jaars 1343 geteekent Stilſtandt voor twee jaren.

Dit alles gebeurde voor het jaar 1344, dat eigentlyk het jaar was, in het welke Bretagne zich in de armen van *Eduard* wierp, verbittert door de doodt van vele van hunne heeren, die de koning van Vrankryk te Parys ter doodt hadt gebragt, en in het volgende jaar *Montfort* uit zyne gevangeniſſe, de Louvre, ontſnapt zynde, kwam weder in zyn hertogdom, met de hoop en het voornemen, van zich daar weder met de hulp van Engelandt in te herſtellen. 1344. *Montfort* ontſnapt uit zyne gevangeniſſe.

Wrede rechtsuitvoering aan *Olivier* van Cliſſon en zyne vrienden.

Olivier van Cliſſon, benevens tien of twaalf andere Britſche heeren, waren naar Parys vertrokken, om mede deel te hebben aan het ſteekſpel, dat *Philips* hadt doen afkondigen, ingevolge van zyne ridderſchap van de Ronde Tafel, gelyk wy gezegt hebben. Zy waren aan de zyde van *Karel* van Blois; maar men hieldt hen verdacht, dat zy briefwiſſeling met die van Montfort hielden. Het recht der volkeren kon hen niet beſchermen, en zonder acht te nemen op den vrydom van de ſteekſpelen hieldt men hen vaſt, en men arbeidde aan het opmaken van hun rechtsgeding, of liever men veroordeelde hen zonder eenige rechtsplegingen in acht te nemen, en men ſloeg hen het hoofdt af. De Franſche ſchryver ſtelt zyn koning in het ongelyk, en beſchuldigt hem van eene ſtrafheit, die hem de liefde van zyn eigen adeldom deedt verliezen.

Het minnogen van *Eduard* daar over.

De zelve haalde hem, dat meer is, al de verwoedheit van *Eduard* op den hals. Hy wiſt, dat men deze heeren niet ter doodt hadt gebragt, dan om dat zy briefwiſſeling met hem hadden gehouden, die de party van *Montfort* onderſteunde, wiens zoon by hem was komen vluchten, en op het verhaal van hunne doodt wierdt hy zo gaande, dat hy niet meer van ſtilſtandt of vrede met Vrankryk wilde horen ſpreken. Daar wierdt te Avignon over gehandelt. Hy riep zyne gevolmachtigden weder te huis, en verlangde niet dan naar den oorlog, denkende niet meer dan om een ſchrikkelyke uitvaart aan te rechten, en voor den grave van Artois, aan zyne kwetzuren geſtorven *, en voor *Cliſſon* en zyne vrienden, die de al te ſtrenge *Philips* aan zyn vermoeden, of aan zyne wraak hadt opgeoffert.

* in het jaar 1343.

Deze laatſte trachtte te vergeefſch deze ſtrafoeffening te rechtvaardigen, met de ſchuldt op de Britſche heeren te leggen, die den ſtilſtandt gebroken, en moordt en brandſtichtingen aangerecht hadden, dat de doodt verdiende. Hy betuigde verder, dat hy naar de vrede verlangde, en hy verzocht den paus de zelve gedachten aan *Eduard* te willen inboezemen. Hy maakte daar ook t'eenemaal zyn werk van, en de Engelſche ſchryver * brengt de pauſſelyke brieven by, die hy 'er aan den koning over ſchreef. Maar de de zaken in een ſtaat zynde gebragt, dat de twee natiën malkander niet meer konden vertrouwen, en de vrede onmogelyk zynde, moeſt het lot van den oorlog de zaak beſliſſen. *Eduard* kwam weder tot zynen eiſch op de Franſche kroon, verklarende daar van niet te zullen afſtaan, en eene zo volkome verklaring brak alle de onderhandelingen af, die in het vervolg niet weder aangebonden wierden.

* *Brady.*

Zitting der Parlements-Hunne bill en onderſtand tot den oorlog met Vrankryk.

Het Parlement, aan het welke deze bekwame vorſt wilde raadt vragen, badt den koning een einde van dit geſchil te maken, dat de ruſt en den koophandel van het ryk ſtoorde; en dewyl 'er geen vrede te hopen was, weder overzee te gaan; veldſlagen te leveren, en door macht een vyandt te onderbrengen, die de rechtmatigheit geen plaatswilde geven. Ter zelver tydt ſtondt het een bovengewonen onderſtandt toe tot de onkoſten van een oorlog van zo groot een belang,

1344. lang, dien men ter zee en te landt buiten het ryk hadt besloten te voeren in Bretagne, in Guiënne, aan de twee eindens van Vrankryk, en zelfs tot in het hert van dit ryk, daar *Eduard* den zelven wilde brengen. De geestelykheit gaf hem drie maal den tienden penning, en de gemeente twee maal den vyftienden van de landeryen, en twee maal den tienden van hunne andere goederen. Nooit was een verzoek aangenamer aan een vorst, tot den oorlog geboren, dan dat van zyn Parlement, en nooit gaf de koning van Engelandt williger zyne toestemming aan eene bill, dan *Eduard* deedt aan die van de twee Kamers.

Vermakelykheden. Het overige van het jaar ging met steekspelen, baalen, maaltyden, en andere vermakelykheden voorby, dan te Donstabel, dan te Windsor, en in andere koninklyke huizen, in welker openbare feesten *Eduard* de voortekenen van zyne zegepralen scheen te willen geven.

Nieuw geldt geslagen. De vermakelykheden beletten hem echter niet voor het ryk te zorgen. Het goud geldt van Florence, dat hy in het jaar 1342 hadt doen slaan, vondt men van geen goed alloi te zyn; hy liet den stempel daar van breken, en een nieuwe munt, die men rozenobels noemt, maken.

1345. Uitdaagbrief van *Eduard*. Het volgende jaar begon met de uitdaging, die *Eduard* aan *Philips* van Valois deedt, wien hy den naam van verbreker van den stilstandt, hoofdvyandt, vervolger en overweldiger van de Fransche kroon gaf, die hem uit hoofde van zyne moeder, dochter van *Philips* den Schonen, by erfrecht toekwam, maar die deze overweldiger, zeide hy, hem onrechtvaardiglyk onthieldt. De Engelsche schryver ‡, die dezen uitdaagbrief bybrengt, zegt, dat *Willem* van Bohun, graaf van Northampton, daar mede belast was, en hy stelt de dagtekening van den zelven op den 24 April; maar anderen † zeggen, dat het *Henrik* van Leon was, van de party van *Karel* van Blois, die in den oorlog van Bretagne gevangen en naar Londen gezonden was geweest. *Eduard* was van voornemen hem in vergelding van de droevige doodt van *Clisson* en zyne medegenoten ter doodt te brengen, indien, zegt men, Mylord *Lankaster*, graaf van Derby, het niet hadt belet. Hy liet zich door dezen overreden, en op zyn vertoog gaf hy den gevangen zyne vryheit, onder beding, dat hy *Philips* van zynent wegen zou gaan uitdagen, en hem betuigen, dat dewyl hy den stilstandt zo schandelyk gebroken hadt, hy den oorlog tegen hem zou hervatten.

‡ *Brady*

† Zie *Mezeray* en *Tyrrel*.

Wie de brenger van den uitdaagbrief ook mag geweest zyn, *Eduard* voerde zyne dreigementen uit; nochtans nam hy de reis overzee in dit jaar nog niet aan; maar hy zondt den graaf van Derby naar Guiënne vooruit, tot hulp van *Montfort*, die uit zyne gevangenisse ontsnapt was, welke zich in staat stelde om Bretagne weder te bemachtigen.

Landing der Engelschen. De eerste onderneming geschiedde in Guiënne, daar de Engelschen in het laatste van September waren geland. De graaf van Derby was 'er opperbevelhebber over, en hadt tot zyne algemene stedehouders * den grave van Pembroke en den dapperen ridder *Mauny*. Hunne landing geschiedde te Bourdeaux, daar het leger eenige dagen uitrustte. Vervolgens trok het zelve in de provinciën, aan de andere zyde van de Dordogne gelegen, alle oude domeinen van dat schone hertogdom, dat *Eleonora* aan *Henrik* den II ten huwelyk hadt gebragt, en wiens opvolgers tot op de regering van *Jan* Zonderlandt het zelve hadden bezeten. Wy hebben de verbonden, tusschen zyne nakomelingen en de koningen van Vrankryk gemaakt, gezien, die deze provincie van Guiënne verdeelden, en niets dan die over deze rivier waren hadden overgelaten. *Eduard*, die beweerde, dat gansch Vrankryk hem toebehoorde, wachtte zich wel van toe te laten, dat *Philips*, dien hy beschuldigde, dat hy hem dit ryk hadt ontweldigt, hem nog een landt onthieldt, dat een gedeelte van de oude domeinen der koningen van Engelandt was. De graaf van Derby * hadt bevel het zelve weder onder de regering van hunne oude meesters te doen keren, en hy bemachtigde het met eene wonderlyke vaardigheit.

† *of de Lise*

† Andere zeggen de graaf van Arundel

* *Luitenants generaal.*

Hun optocht.

1345. * *Henrik*, graaf van Derby, hertog van Lankaster.

Hunne verovering.

De graaf *Laillé* † geboodt in dat gedeelte van Guiënne voor den koning *Philips*, en binnen de stadt Bergerak getrokken zynde, wilde hy aan de Engelschen den overtocht van de Dordogne betwisten; maar de stadt wierdt stormenderhandt ingenomen, en de stadvoogdt hadt veel moeite het gevaar te ontkomen. Al het hogt Gascogne wierdt aan den overwinnaar ten beste gegeven, en zes en veertig plaatsen, zo grote als kleine, openden hem de poorten, zonder dat *Laillé* in het veldt dorst verschynen, of zich tegen dezen lopenden stroom aankanten; zo dat de graaf van Derby zyn volk zegepralende te Bourdeaux wederbragt, daar hy, overladen met roem, wederkeerde, onder de toejuichingen van het volk, die zulk eene spoedige en gelukkige uitvoering verdienden.

Verovering van Bergerak.

En vele andere plaatsen.

Ganisch Guiënne onderwerpt zich.

De Franschen wilden daar weêrwraak van hebben; en denkende, dat hunne vyanden niet dan om vrolyk te zyn dachten, kwamen zy de sterkte van Auberoche belegeren. Deze onderneming gelukte hen niet. De graaf van Derby liep met een klein getal van duizend man, al uitgezocht volk, tot het ontzet, tastte *Laillé* aan, die tien duizend man in zyne verschanssingen sterk was; sloeg hem, en nam hem, nevens tien of twaalf Fransche heeren, gevangen. Deze welgelukte uitslag deedt hem zyne overwinningen vervolgen, vindende geen tegenstandt; zo dat van de rivier de Garonne af, tot aan de rivier de Loïre toe, alles zich onderwierp, of verslagen wierdt.

Doodt van *Montfort*.

Montfort was zo gelukkig niet. Hy stelde zich aan het hoofdt der Britten van zyne party, en belegerde Quimper. Maar hy wierdt gedwongen de belegering op te breken, en belegerde Dinant ‖, dat hy veroverde. Zyne doodt, die kort daar na voorviel, maakte een einde van zyne oorlogen, of ongelukken. Hy liet aan zyne gemalinne, bekwamer en moediger dan hy, de uitvoering van zyne ontwerpen na, en zyn zoon, die toen maar een kindt was, beproefde beurt om beurt het goed en kwaad geluk; maar zyne dapperheit en volstandigheit deden hem over het laatste, als mede over den haat van Vrankryk, zegepralen.

‖ in het bisdom van S. Malo, hoedt van zyne gemaline.

Terwyl deze verrechtingen in Guiënne en Bretagne geschiedden, bleef *Eduard* niet stil. De vermaarde *Artevelle* nam de regering van Vlaanderen voor den prins van Walles waar, en op zyne bekendmaking, die hy aan den koning gaf, dat alles tot deze verbindtenis gunstig was, vertrok hy met den jongen prins uit Engelandt, en kwam te Sluis in Vlaanderen. De gevolmachtigden van de grote steden kwamen hem daar vinden, en hy onthaalde hen prachtig. Maar zy weigerden hunnen heer af te zetten, en wilden den prins voor hun opperhoofdt niet erkennen, dan onder beding, dat hy met de dochter van hunnen graaf zou trouwen, en de souvereiniteit niet dan na de doodt van zynen schoonvader aanvaarden, waar door de onderhandeling afgebroken wierdt, en *Eduard* keerde weder over zee.

Landing van *Eduard* te Sluis.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1345. Hy zag eerst voor zyn vertrek den ondernemenden *Artevelle* voor zyne oogen vermoorden. De gevolmachtigden, by hunne medeburgers wedergekomen zynde, stookten hen tegen dezen staatzuchtigen landgenoot op, die niet te vrede zynde met het verkrachten van eene regering, die hem niet voegde, zynen en hunnen souvercin alles nog wilde afnemen, en onder het gezag van een vremden vorst brengen. Zy ontstaken het zelve vuur in die van Sluis eer dat zy daar van daan trokken, en de burgers van deze stadt, verzekert zynde, dat de andere steden in hun misnoegen zouden deel nemen, stonden op en vermoordden het gehaatte hoofdt van deze party, dat zy als een dwingelandt en verrader aanzagen.

Droevige doodt van *Artevelle*.

Eduard, in Engelandt gekomen zynde, wilde zyne doodt wreken; maar de Vlamingen bragten hem tot andere gedachten door hunne onderwerping en door het gezantschap, dat zy hem zonden, om zich over eene daadt, die zy noodzakelyk voor de rust en verzekerdheit van den Staat hadden geoordeelt te zyn, te verschonen. Vorders betuigden zy, dat zy in hunnen yver en vastkleving aan zyne belangen zouden volharden, biedende nogmaals hunne jonge gravin den prins van Walles ten huwelyk, met de souvereiniteit na de doodt van hunnen grave, aan. *Eduard* scheen vergenoegt met deze verschoning, en het zy hy inderdaadt voldaan was, het zy hy niet raadzaam vondt vyanden op de grenzen van een ryk, dat hy met al zyne macht wilde aantasten, te maken, toonde hy hen in het vervolg daar gansch geen misnoegen over.

Onderwerping der Vlamingen.

1346. Hy liet geen misnoegen dan tegen *Philips* van Valois blyken. *Jan*, hertog van Normandië, zoon van den laatsten, was in het begin van het jaar 1346 met een leger van honderd duizend man in Guiënne getrokken. Toen wierdt het tydt, dat *Eduard* tot bystandt van den grave van Derby kwam. Deze veldoverste boodt aan alle kanten het hoofdt tegen deze grote menigte in het Angoumois, daar zy de hoofdstadt, die niet wel versterkt was, bemachtigden, als mede in het Langenois, daar zy zich van Tonniens en eenige andere kleine plaatsen van weinig belang meester maakten; maar zy stieten hun hoofdt voor Aiguillon.

Jan, hertog van Normandië, komt in Guiënne.

Hy belegert Aiguillon.

Deze sterkte, van alles wel voorzien, en gebouwt daar de Lot en de Garonne zich zamen vereenigen, was van groot belang: ook bragten de belegeraars alles wat doenlyk was by om de zelve te vermeesteren, en men hadt in langen tydt geen zo halsterrige en moorddadige belegering gezien. De belegerden toonden een even gelyken moedt en wederstandt, en drie aanvallen dagelyksch een week lang uitgestaan, gaven niet minder de stoutmoedige verdediging der laatsten, dan de vurigheit en verwoedheit der anderen te kennen. Nochtans zouden deze dappere verdedigers ten laatste hebben moeten buigen, indien de hertog van Normandië niet door den koning, zynen vader, die den vermaarden slag van Crecy hadt verloren, en bevreest was, dat hy Calais, dat *Eduard* ook belegert hadt, mede zou verliezen, was te rug geroepen.

Landing van *Eduard* in Normandie.

Het voornemen van den Engelschen koning, scheep gaande, was in de haven van Guiënne te landen, en zo recht tot hulp der belegerde stadt te gaan. Hy wierdt door tegenwinden daar in belet, en zyn noodlot bragt hem eensklaps naar Normandië, daar een toeval meer deel dan de staatkunde aan hadt, en hem beter gelukte dan de raadsbesluiten in zyn geheim vertrek, of in zyne Raadsvergadering genomen. Zo waar is het, dat de uitslag van grote ondernemingen dikwils minder van het menschelyk vernuft dan wel van zekere onbekende wegen af hangen, die de menschen door andere wegen tot hun voornemen brengen dan zy voorgenomen hebben. 1346.

De koning was twee maal onderzeil geweest om naar Guiënne te stevenen, en twee maal wierdt hy door tegenwindt te rug gedreven. Hy bleef wachten naar een goeden windt om voor de derde maal onderzeil te gaan, wanneer een heer van Normandië, uit Vrankryk gebannen, by hem kwam, die hem aanriedt zyne landing in Normandië te gaan doen. Het was een jonger zoon van het huis van Harcourt, genaamt *Godefroi*, baron van St. Sauveur le Vicomte, die op het voorbeeldt van den grave van Artois de gramschap van den koning *Philips* was ontweken, en by *Eduard* eene schuilplaats gezocht hadt. Hy wierdt met geen minder achting dan de graaf ontfangen, en de raadt, dien deze nieuwe vluchteling hem gaf, was nadeeliger aan Vrankryk, dan alle de streken van den anderen geweest waren. Hy deedt den koning begrypen, dat zyne landing in Normandië veel gemakkelyker dan in Guiënne, en ter zelver tydt van een verzekerder en gewigtiger uitslag zou zyn; dat hy met zo onverwacht te komen geen tegenstandt in zyne landing, gelyk mede in zynen optocht, zou vinden, zo haast als hy voet aan landt zou gezet hebben, en dat alle de steden van de provincie, niet versterkt en onvoorzien zynde, hem de poorten zouden openen. De redenvoering van dezen heer was zeer aannemelyk. Men wist, dat *Philips* zich t'eenemaal aan de bewegingen in Guiënne gelegen liet leggen, en dat hy alleen bedacht was om zyn volk, dat het zelve afliep, te versterken; dat hy ook kennis hadt van de hulp, die *Eduard* derwaarts wilde brengen; dat hy al zyne zorg om te water en te lande zyn voornemen te doen mislukken, aanwendde, en dat hy niet bevreest zynde voor Normandië de kusten onbezorgt, zyne havenen onsterk, de steden zonder krygsvoorraadt, en de gansche provincie ontbloot van volk hadt gelaten; zo dat de voorstelling van *Harcourt* aangenomen wierdt; en de windt tot deze ondernemінge goed waaiende ging men in aller yl scheep.

Hy wordt door *Godefroi* van Harcourt genodigt.

De koning nam den jongen *Eduard*, zynen zoon, mede om in den kryg geoeffent te worden. Deze prins kon geen beter meester hebben, noch in geen beter renbaan lopen. Dus was het, dat *Philippus* van Macedonië den jongen *Alexander*, om zyn proefstuk te doen, met zich nam, waar door hy een zo groot overwinnaar wierdt; en dus was het ook, dat *Hamilkar* den jongen *Hannibal* in Spanje tegen de Romeinen bragt.

De koning neemt den prins van Walles met hem.

Het leger van *Eduard* was het schoonste en talrykste, dat sedert lang van overzee was gekomen. Het is verwonderingwaardig, dat sedert de inscheping, die nog geen jaar geleden geschied was, van het volk, dat onder den grave van Derby over was gestoken, nog eene zo grote party overig was, gereed om den koning te volgen. Nochtans beliep het leger, volgens het zeggen van een Fransch schryver *, geen veertig duizend man. De schryvers van hunne eige natie zeggen, dat het maar uit vier duizend ruiters, tien duizend boogschutters, even zo veel voetvolk van het landt van Walles, en zes duizend Ierlanders bestondt. Maar al de adel van Engelandt wilde mede naar deze roemruchtige onderneming trekken, en de koning die de Lords *Percy* en *Ne-*

Schoon leger van *Eduard*.

* de Vader Orleans.

1346. Zyné landing in de haven La Hogue.

Neville als regenten in zyne afwezendheit hadt gelaten, nam byna alle de andere heeren met zich. Al dit volk wierdt op twee honderd schepen ingescheept *, en landde in de haven van La Hogue St. Vaast, in Neder-Normandië, afhankelyk van de baronny van St. Sauveur.

* Anderen zeggen vier honderd.

Zyn geval van boordt gaande.

Men zegt, dat *Eduard* in het uittreden van zyn schip, op den oever van Vrankryk, het zelve geval hadt, dat *Willem* den Veroveraar, toen hy uit zyn schip in de rivier van Engelandt kwam, gebeurde, en dat hy, gelyk deze, ter aarde viel toen hy voet aan landt zette. Hy hadt ook het zelve gevoelen daar voor, dat *Willem* voor zyne struikeling hadt gehad, of liever onderstelt zynde, dat de eene en de andere val waar is, wilden zy beide daar van de zelve goede gedachten aan hunne soldaten geven. *Deze aarde* (zeide *Eduard*) *heeft naar hy verlangt*. Met byna de zelve woorden hadt zich *Willem* uitgedrukt, gelyk wy op zyn plaats gezegt hebben †. Andere grote mannen, aan welke voor hunnen tydt iets diergelyks was gebeurt, hadden de zelve behendigheit, om, dat hen het tegendeel scheen te voorzeggen, tot hun voordeel uit te leggen. Het voorteken van deze twee koningen wierdt van een gelukkigen uitslag gevolgt. *Willem* zegepraalde over Engelandt, en *Eduard* over Vrankryk.

Zyne goede woorden om het wel uit te leggen.

† Zie fol. 206.

Verdeeling van zyn leger.

De landing den 12 July volbragt zynde, stelde hy zyn leger in slagorder, en deedt het zelve in drie hopen optrekken. De eerste, aan zyne linkerhandt, trok langs de zeekust; de twede aan zyne regterhandt trok, landwaarts in, beide onder het bevel van zyne twee veldmaarschalken, *Godefroi* van Harcourt en den grave van Warwik, die den graaf van Arundel, konnestabel, boven zich hadden. De koning, met de middeltocht, trok tusschen de twee anderen. De scheepsvloot ging onder zeil en kruiste in het Kanaal ‡, daar hy de Fransche schepen uit joeg, en de gansche kust in vreze bragt.

‡ of la Manche.

Innemen van Karentan.

De grootste daden wierden door het leger van den koning verrecht. Karentan, eene der eerste steden, die het op zynen weg ontmoette, wierdt met den degen in de vuist ingenomen, en moest al wat eene stadt, die stormenderhandt wordt ingenomen, door de wreedste wraak van een overwinnaar kan lyden, ondergaan. De hoofden van *Bakon* en van *Percy*, twee medestanders van *Clisson*, wiens doodt boven verhaalt is *, wekte die van *Eduard* op, en hy offerde, zeide hy, aan het bloedt van dezen onschuldigen, onrechtmatig om zyn geschil vergoten, dat van alle de burgers van deze ongelukkige stadt op.

* Zie fol. 556.

Van Saint-Lo en van Caen.

Het innemen en plunderen van Saint-Lo volgde kort hier op, en Caen, hoofdstadt van Neder-Normandië, hadt het zelve lot. De graaf van Eu, konnestabel, en de graaf van Tankarville hadden zich met weêrbaar volk daar in geworpen, en zouden mogelyk den voortgang der overwinningen van *Eduard* gestuit hebben, indien de burgers, volgens hunnen raadt, de voorsteden in brandt gestoken, en zich alle binnen de muren van de stadt besloten hadden. Niet alleen weigerden zy dezen wyzen raadt te volgen, maar zy dwongen daarenboven deze twee veldoversten met de bezetting en het krygsvolk, dat zy daar by voegden, uit te trekken, om *Eduard* slag te leveren. Zy wierden over hunne ligtvaardigheit gestraft, en de veldoversten, die hunnen zin hadden opgevolgt, wierden in het begin van den slag van deze muitzieke burgers verlaten, die den eersten aanval van de gewapende ruiters, noch het losten van de boogschutters van het Engelsche leger niet konden wederstaen. Vertreden door de voeten der paarden van de eenen, en doorschoten door de pylen van de anderen, namen zy de vlucht, en lieten de twee graven, die gevangen wierden, achter. De overwinnaar vervolgde de vluchtenden, en raakte onder hen gemengt te gelyk in de stadt, daar zy zich meester van maakten, en groten buit vonden, die aan de soldaten ten beste wierdt gegeven. *Eduard* gaf hen geen tydt om zich aan de overdadigheit en rust over te geven. Hy nam hunnen yver waar, of hy boezemde hen den zynen in. Dus trekkende van de eene overwinning tot de andere maakte hy zich meester van Falaise, Lisieux, Honfleur, en veel meer andere plaatsen; en nemende zynen weg tusschen de bisdommen van Lisieux en Evreux langs de Seine, die hy tusschen hem en Rouaan liet, naderde hy Parys, en legerde zich te Poissi. Van daar zondt hy om *Philips* uit te dagen, aan wien hy het gevecht onder de muren van de Louvre aanboodt.

1346. Andere overwinningen.

Eduard legert zich te Poissi.

Na dat hy vyf dagen in zyne legerplaats was gebleven, en de Franschen te vergeefsch hadt gewacht, trok hy over de bruggen, die zy hadden doen afbreken, en die hy weder liet maken, over de Seine, en over de Oyze, en kwam in het Beauvaisis, om in Pikardië en zyn graafschap Ponthieu * te komen. Daar zyn schryvers, die zeggen, dat *Philips* de uitdaging aannam, en in slagorder in de vlakte van St. Germain des Prez uittrok; maar dat *Eduard* niet goed dacht tusschen de rivieren, daar hy zich zou moeten begraven, den slag te wagen, en veel liever zynen weg op de wyze, als wy gezegt hebben, wilde voortzetten. Overal, daar hy doortrok, liet hy droevige tekenen van zyne gramschap na; al het landt was geverft van het gestortte bloedt, of rookte van zyn blaken.

Eduard trekt te rug.

* Het was tot huwelyksgoedt aan zyne moeder gegeven.

Philips, die hem vervolgde, hadt geen verspieders van noden om hem te vinden; hy hadt deze bloedige voetstappen maar te volgen, gelyk hy ook deedt. Hy maakte groten spoedt om hem, voor dat hy de Somme zou overgetrokken zyn, te achterhalen. Echter spoedde hy zich om zulks te doen niet genoeg. *Gondemar du Fai*, een edelman van Normandië, die met twaalf duizend man de ondiepte van Blanquetaque, de eenigste plaats, daar de Engelschen konden over komen, bewaarde, verdedigde dezen post, die van aangelegenheit was, niet naar behoren. Eenige Engelsche veldoversten, den zelven wel bewaart ziende, wilden *Eduard* afraden zyn paardt in het water te brengen. Maar deze manmoedige koning, de stoutheit van *Alexander* in het overgaan van den Granicus willende navolgen, hadt ook het zelve lot. De Franschen, verbaast over zyne onderneming, hadden den moedt niet om zich daar tegen te stellen, en dachten niet dan om zich te bergen. De Somme overgetrokken zynde vervolgde hy zynen weg, en kwam in het Ponthieuze, altydt door *Philips* vervolgt, die de zelve rivier over de brug van Abbeville overtrok.

Door *Philips* vervolgt.

Overtocht der Somme.

Zyn leger was twee derden sterker dan dat van *Eduard*. Het bestondt in honderd duizend man *, en dat van *Eduard* alleen in dertig duizend. Hy verlangde maar naar den slag, en twyffelde niet aan de overwinninge. Zyn vertrouwen, of zyne opgeblazenheit was oorzaak van zyn verlies, en deedt hem twee of drie misslagen begaan, die hem den roem ontrooften van een der schrikkelykste veldslagen, daar ooit de geschiedenissen van hebben vermeld. De eerste was, dat hy zynen optocht dermaten verhaastte, dat zyn voetvolk buiten adem was, toen hy het zelve tot den slag aanvoerde. Hy beging een tweden misslag, dat hy het gevecht door zyn slecht volk deedt be-

Misslagen der Franschen.

* volgens *Mezeray* en den Vader *Orleans*.

1346. beginnen; maar de derde, nog ſlimmer dan de andere twee, was, dat hy zich niet te vrede hieldt met den vyandt in te ſluiten, en in zyne legerplaats uit te hongeren, gelyk hy gemakkelyk, zonder iets te wagen, hadt kunnen doen, in plaats van een veldſlag, die meeſtendeels twyfelachtig is, te wagen. De Hemel, die de overwinning voor *Eduard* bewaarde, wilde niet, dat de Franſche koning deze aanmerkingen maakte, en indien het waar is, dat de Franſche ſchryvers zeggen, zo gaf hy hem tekenen van zyne gramſchap door den donder en regen, die veel tot zyne nederlage toebragt, en door eene vlucht van ravens, die rondom zyne ſtandaarden vlogen, dat voor een kwaad voorteken wierdt gehouden.

Bedroeft voortekken.

De ſchryvers tekenen nog aan, dat 'er meer volk dan ſoldaten in het Franſche leger was, en meer koningen en prinſſen, dan hoofden en bevelhebbers; behalven dat het zich op eene ſlechte plaats nederſloeg, om de bataillions en esquadrons uit te breiden, en zich van het voordeel van zulk eene menigte te bedienen, die boven dat in eene verwarring tot het gevecht trok, die al zyne vurigheit zonder vrucht deedt zyn.

Goede order van het Engelſche leger.

Zodanig waren de misſlagen van *Philips*, de nadeelen van zyn betrokken legerveldt en de voorbarige bewegingen van zyn krygsvolk. Het was gantſch anders met *Eduard* en zyn leger. Met minder volk hadt hy meer ſoldaten, alle van zins te ſterven, of te overwinnen, onder het bevel van goede veldoverſten, hebbende tot hun opperhoofdt eenen van de braafſte koningen der wereldt. Hy was niet min wys, noch min bekwaam. Hy hadt voor zyn leger eene enge plaats verkoren, daar de ganſche omtrek van door zyn klein leger beſlagen was. Hy was daar zonder een voet te willen wyken. Hy wachtte den vyandt af, en deedt zyn volk ſpyzigen; en van zyne lopers gewaarſchouwt zynde, dat de Franſchen niet eerder dan tegen den avondt zouden komen, wilde hy, dat zyne ruiters van hunne paarden zouden ſtygen om wat uit te ruſten, op zich nemende op alles een wakend oog te houden, en de overrompeling voor te komen, waar door de ruitery en het voetvolk beide in een beter ſtaat zich bevonden wanneer de vyandt aankwam, en het voedſel en de ruſt, die zy hadden genoten, vermeerderde hunne krachten en hunnen moedt.

Wakkerheit en moedt van *Eduard*.

Voorbarigheit der Franſchen.

Het was des namiddags vier uuren, en daar was weinig ſchyn, dat een leger, dat door het trekken zo vermoeid, als dat van *Philips*, was, zo laat een ſlag zou willen wagen: ook waren de verſtandigſten van oordeel, dat men het tot den volgenden dag 's morgens moeſt uitſtellen; maar de voorbarigheit van de anderen, of het noodlot van den ongelukkigen vorſt haalden het over: maar naauwlyks hadden de veldmaarſchalken tydt om hun volk in order te ſtellen. Zelfs ging het met zo veel verwarring toe, dat de ſchryvers ons niet hebben kunnen zeggen, hoe de verdeeling gemaakt was. Al wat zy ons daar van zeggen, is, dat men daar *Philips*, koning van Vrankryk, zag; *Jan*, koning van Bohemen, en des zelfs zoon *Karel* van Luxemburg, die tot het keizerryk was verkoren; *Karel*, graaf van Alençon, broeder van *Philips*; de graven van Vlaanderen, van Savoje, van Blois, van Nevers, van Namen, van Henegouwen, van St. Paul, van Harcourt, broeder van dien by *Eduard* was gevlucht; de hertogen van Burgundië en van Lotharingen; den Dauphin van Viennois; de heeren van Montmorenci, van Beaujeu en van Montfort, met *Grimaldi* en *Doria*, twee vermaarde veldoverſten van Genua, die het volk van hunne natie geboden. Echter zyn 'er ſchryvers, die zeggen, dat de graaf van Alençon het bevel over den voortocht hadt; dat de koning den middeltocht aanvoerde, en dat hy het bevel over de achterhoede aan den grave van Savoje hadt gegeven. De Genueeſche voetboogſchutters waren aan het hoofdt van hen alle.

Zyne veldoverſten.

Het Engelſche leger hadt zo wel als het Franſche zynen koning aan het hoofdt, vergeſelt met zynen zoon, den prins van Walles. Het zelve hadt ook geen gebrek van heeren van een doorluchtige geboorte, hoewel daar zulk een groot getal van prinſſen niet was, dan in dat der vyanden. De graven van Warwik, van Arundel, van Northampton, *Godefroi* van Harcourt, broeder van den grave, die in dienſt van *Philips* was, de *Chandoſſen*, de *Nevilles*, de *Clifforden*, de *Cobhams*, de *Straffords*, de *Hollards*, de *Baſſets*, de *Willoughis*, en nog vele andere Mylords en ridders, die zich in dezen oorlog vermaard maakten, hadden het eerſte bevel over het zelve. Maar *Eduard* overtrof hen allen zo wel in zyn opperbevelhebberſchap, als in zyne koninklyke waardigheit.

Die van Engelandt.

Zyne troepen waren altydt in drie ryën komen aantrekken, gelyk wy reets hebben gezegt. Nog maakte hy daar eene verdeeling van in drie hopen, om hen tot het gevecht te leiden. De prins van Walles voerde den voortocht aan, hebbende tot zynen luitenant generaal den grave van Warwik en *Godefroi* van Harcourt, ondersteunt door Mylords en ridders van den bloem der natie. Hun jonge bevelhebber, bedekt met zyne zwarte wapenen, waar door hy den naam van *zwarte prins* * verkreeg, welke naderhandt zo berucht is geworden, gaf aan de blankheit en levendigheit van zyn vel een groten luiſter. Men zag hem als een dier opkomende helden aan, wier levensloop een geſtadige zegepraal zal zyn. Zodanig was de verwachting, die men van den jongen prins *Eduard* hadt. Wy zullen in het vervolg zien, dat zyne daden de zelve hebben beantwoord.

* *Tyrrel* zegt, dat deze naam hem om zyne ſchrikkelyke uitvoeringen wierdt gegeven.

Het twede gedeelte van het leger ſtondt onder het bevel van de graven van Arundel en van Northampton. De koning zelf geboodt het derde deel. Nooit blonk hy meer uyt, en, indien het ons toegelaten is te zeggen, nooit verſcheen hy heldachtiger dan op dezen ſchrikkelyken dag, die tuſſchen hem en zynen mededinger het recht van een der ſchoonſte kronen der wereldt ſtondt te beſlechten. Hy was gezeten op een paardt, daar de moedigheit en witheit de koninklyke geſtalte van dezen vorſt nog meer glanſch van bybragt, en hebbende zyne twee veldmaarſchalken aan zyne zyde, trok hy van het eene gedeelte van het leger tot het andere, doorlopende alle de esquadrons en bataillions, vermanende alle de overſten en ſoldaten hun gelidt niet te verlaten, en wel vaſt geſloten, aan te trekken, en te denken, dat zy in het gezicht van hunnen koning vochten, die getuige van hunne daden zou zyn, en met hen den roem en het gevaar van dezen ſlag wilde delen. Voorts zeide hy tegen hen: *Wy ſtryden voor eene rechtmatige zaak; het is myne erfenis, die ik eiſch, en verzekert van de gunſt des Hemels en van uwe dapperheit twyffel ik geenzins aan een goeden uitſlag.* Hy ſprak deze woorden met eene ſtoutheit en welgemoedheit uit, die het zelve vertrouwen in de ſoldaten verwekte. Men antwoordde hem niet dan met toejuichingen, die als zo veel gelukkige voortekenen van de overwinninge waren.

Veldſlag van Crecy.

Het wordt tydt, dat wy den veldſlag verhalen,

1346. len: de zelve geſchiedde op den 26 Auguſty in de vlakte van Crecy, een dorp in het graafſchap Ponthieu, dat daar door niet minder vermaard is geworden dan Iſſus in Cilicië nog heden is door den ſlag tuſſchen *Alexander* en *Darius*. Het Franſche leger begon het gevecht, en veertien duizend Genuezen in dienſt van *Philips* hadden bevel om onder hunne veldoverſten *Grimaldi* en *Doria* het eerſte aan te vallen. Deze twee bevelhebbers naderden met veel moedt; maar de zelve ontbrak hunnen ſoldaten. Vermoeid van trekken, dat zy hadden moeten doen, verzochten zy, dat de ſlag tot 's anderen dags mogt uitgeſtelt worden. Zy gehoorzaamden niet dan met tegenzin. Een voorval, dat niet te helpen was, maakte eindelyk, dat alles mislukte. Op den donder, daar wy van geſproken hebben, viel 'er zulk een zware regen in het begin van het gevecht, dat de koorden van hunne bogen daar ſlap van wierden; weshalven ziende, dat hunne voornaamſte wapenen onbruikbaar waren, weken zy en vielen al wykende in het gros van het leger, dat door den koning, en zynen broeder, den hertog van Alençon, wierdt aangevoert. Deze wanorder zou hebben kunnen herſtelt worden, indien men hen een opening om door te trekken hadt gemaakt, om alzo van den eerſten ſchrik te herkomen, en zich achter de Franſche ruitery in order hadt verzamelt. In het tegendeel vermeerderde de ſchrik, door een ontydig geſchreeuw: *Dat men dat kanaille doodſlaa*, riepen deze twee prinſſen, *dat ons maar belemmert*. Dit bevel al te onvoorzichtig gegeven wierdt al te haaſtig uitgevoert. De Franſche ruiters, de ſtoutheit dier verwoeden navolgende, die, gelyk de verdichtſelen melden, gereed waren om op *Cadmus* aan te vallen, keerden hunne wapenen tegen zich zelven, en verſloegen, in plaats van hunne vyanden, hun eigen volk. De Engelſchen namen deze verwarring waar, en hun voortocht naderende, onder het bevel van den jongen heldt, die hen tot het gevecht met een manmoedige vurigheit bragt, maakte een vreeſſelyke ſlagting onder de Genuezen en de Franſchen, en ſtrafte zo wel de laf hertigheit van de eenen, als de onbedachtzame drift van de anderen.

Nederlaag der Genuezen.

Met voeten getreden door het Franſche paardevolk.

De Engelſchen beroemen zich daar van.

Ondertuſſchen, naardien het Franſche leger het andere in getal overtrof, en verſchalkt hadt, dat zich in deze verwarring, daar wy van gemeld hebben, niet hadt bevonden, zagen zich de troepen, die door den jongen *Eduard* aangevoert wierden, van alle kanten omcingelt. Zyne benden vrezende voor zyn leven, vloog een overſte naar den koning om hem van het gevaar, daar de jonge prins in was, kennis te geven, en te verzoeken, zo haaſt mogelyk tot zyn byſtandt, die zo hoog nodig was, te komen. De koning, die hem ontſtelt zag naderen, gaf hem den tydt niet, dat hy zyne reden voleindde, maar ſtoorde hem byna, zo haaſt hy zyn mondt hadt geopent. *Hoe dan*, vroeg hy hem, *is myn zoon dood?* De overſte neen geantwoord hebbende, maar dat het hoog tydt was hem te komen redden, *Gaa*, zeide de koning, *laat hem begaan, hy moet zyne ſporen winnen; ik wil, dat hy alleen den roem van dezen dag wegdrage*. Dit zeggende bleef hy niet ſtil ſtaan, noch verzuimde de behoudenis van den jongen prins niet; maar zich op eene hoogte geplaatſt hebbende, van waar hy het ſterke en het zwakke van de twee legers kon bekennen, gaf hy zyne bevelen aan alle kanten, zondt den byſtandt, daar hy den zelven nodig achtte, voerde zomwylen den zelven aan, en dus door zyne dapperheit en goed beleidt hieldt hy de overwinning aan zyne zyde.

Het gevaar, daar de prins van Walles in was.

Grote moedt van *Eduard*.

Zyne overwinning.

Hy behaalde de zelve ten vollen, maar hy wilde, gelyk hy hadt gezegt, dat de jonge prins daar den roem van zou hebben, en hem na den ſlag tederlyk omhelzende zeide hy: *Gy hebt overwonnen, ik ken myn bloedt, gy zyt myn zoon, geniet den lof van zulk eene heerlyke overwinning*. Inderdaadt nooit is 'er volkomer overwinning voor een overwinnaar, noch bloediger voor de overwonnenen geweeſt. De welgeſchiktheit en krygstucht ontbraken aan de laatſten, zonder dat hen echter de moedt ontbrak, dien zy tot de uiterſte verwoedheit toonden te hebben.

1346. Hy geeft den roem aan den jongen prins.

De koning van Bohemen, zyn leven verachtende, verkocht het zelve duur aan den vyandt, en gelyk hy blind was, liet hy de ſtrengen van het toom van zyn paardt aan twee van zyne ſtalmeeſters, die met hem een en het zelve lot wilden ondergaan, vaſt maken, en zich alle drie gelyk in het hevigſte van het gevecht begevende, bleven zy dood, midden onder hunne vyanden, die zy meer uit wanhoop dan uit grootheit van dapperheit hadden uitgedaagt.

Dapperheit van den blinden koning van Bohemen.

Men zegt *, dat het de eerſte maal was, dat men zich van geſchut in de veldſlagen bediende, en dat 'er vyf ſtukken in het Engeliche leger waren, die den ſchrik der Franſchen, aan wie deze blixem van oorlog nog niet bekend was, zeer vermeerderden. Eenigen willen nochtans, dat het gebruik daar eenige jaren vroeger van is gevonden, en dat in het jaar 1338 de Franſchen zich daar van reets in de belegering van Puy-Guilleaume in Auvergne hadden bedient. Hoe het zy, het is zeker, dat de koning *Philips* 'er geen tot dezen veldtocht, daar hy met te veel ſnelheit, om zich met dezen laſt te beſlommeren, was naar toe gevlogen, hadt mede gebragt.

* *Mezeray.*

Oorſprong van het geſchut.

Hy liep naar zyn verlies, dat ſchrikkelyk was. Hy verloor op het ſlagveldt dertig duizend man voetvolk, twaalf honderd ruiters, en tachtig vaandelen, benevens zyn broeder, den hertog van Alençon, den koning van Bohemen, *Lodewyk*, grave van Vlaanderen, de hertogen van Lotharingen en Bourbon, den Dauphin van Viennes, en meer dan vyftien honderd heeren van aanzien waren onder de doden. De verwoede Engelſchen maakten zich dronken van het bloedt hunner vyanden, zonder om eenigen gevangen te nemen te denken, zo dat niemandt ontkwam, dan die zich door de vlucht wiſt te bergen.

Verlies der Franſchen.

De ongelukkige *Philips* kon naauwlyks beſluiten de vlucht te nemen, en mogelyk hadt hy het zelve lot als zyn vriendt, de koning van Bohemen, gehad, die zich niet minder halſterrig aanſtelde, indien de graaf van Henegouwen, die aan zyne zyde ſtreedt, zyn paardt niet by de oorlappen † genomen, en hem alzo uit het gevecht tegen zyn wil getrokken hadt. Hy kwam behouden te Amiens. Het kaſteel van Broye lag in zyn weg, maar om dat het nacht, en hy niet bekend was, weigerde men hem de poorten te openen; *Open ſlot voogdt*, riep hy, *het is het geluk van Vrankryk*; geluk, dat hem den nek toe keerde, en zyne ſtandaarden hadt verlaten, om voortaan altoos die van zyne vyanden te volgen.

Vlucht van *Philips*.

† Het ſluk yzer, dat het voorſte van het hooſdt van een gewapend paardt bedekt.

Zyne ongelukken en die der Franſchen hielden met dit beklagelyk verlies niet op, 's anderen daags viel 'er nog een veel groter voor. Het landvolk van het ryk, dat men bevolen hadt by het leger te komen, wiſt van de nederlaag niet, en kwam met groten haaſt, om zich by het zelve te voegen, aantrekken *. Dit ongeoeffend volk, denkende, dat het niet te vrezen hadt, trok met grote wanorder, en wierdt de vyanden niet eerder gewaar, dan wanneer zy met vyf duizend ſpeerdragers en twee duizend boogſchutters op het zelve aanvallende, het met zulke een ver-

* *Tyrrel* zegt, dat de aartsbiſſchop van Rouaan en de grootprioor van Vrankryk ben aanvoerden, en beide wierden gedood.

1346. woedheit aantaſten, dat het overhoop raakte, en ſloegen 'er zo vele dood, als zy begeerden. Indien men den Franſchen ſchryver * mag geloven, was het getal der doden twee derde meer dan den vorigen dag, zo dat meer dan zeſtig duizend zielen door het zwaardt, en ten minſte drie duizend door de pylen ſneuvelden.

Andere bloedige nederlaag der Franſchen.

* *Mezeray.*

Het geluk van *Eduard* hieldt op zulk een ſchone baan niet op, en na dat het hem het Boulonnees, dat hy ter plunderinge aan de ſoldaten gaf, hadt geopent, voerde het hem voor Calais, dat hy belegerde. Hy vondt daar meer tegenſtandt dan hy hadt verwacht, hebbende het beleg op den 8 September begonnen, en van de plaats eerſt in de maandt Auguſty † des volgenden jaars meeſter geworden zynde.

Belegering van Calais.

† Anderen zeggen den 3. Berouw van *Godefroi* van Harcourt.

Terwyl zo vele zegepralen *Eduard* met vreugdt vervulden, betuigde de geen, die 'er de oorzaak van was, en hem naar dezen kant in Vrankryk hadt getrokken, daar zyn berouw van. Het was *Godefroi* van Harcourt, die zo geraakt wierdt door de doodt van den grave zynen broeder, dien men na den ſlag van Crecy onder de verſlagenen vondt leggen, dat hy de zyde van Engelandt verliet *, en zich voor de voeten van *Philips* kwam nederwerpen, die het hem vergaf.

* *Froiſſard* en *Tyrrel* zeggen het tegendeel.

In dezen tuſſchentydt brak de hertog van Normandie, door den koning *Philips*, zynen vader, herroepen, van voor Aiguillon, dat hy op het punt ſtondt van in te nemen, op, en kwam weder van Guiënne, om zich by het leger, dat *Philips* weder op nieuw byeen hadt gebragt, om Calais te ontzetten, te voegen. Deze zamenvoeging geſchiedde, en de bondgenoten van den Franſchen koning zonden hem mede ſchoon volk toe, zo dat hy zich aan het hoofdt van twee honderd duizend man zag †. Toen ſtelde hy zich vaſt voor te wreken over al het ongelyk, dat hem van zynen vyandt was aangedaan, den zelven te dwingen het beleg op te breken, en de zee weder over te ſteken; om niet te zeggen, dat hy, uit ongeduldt van hem te beſtryden, bekommert was dat hy daar weder over zou trekken. Maar met al de verwaandheit, die hy, gelyk de eerſte maal, hadt, viel het niet beter voor hem uit.

1346. 1347. Belegering van Aiguillon opgebroken.

† *Mezeray* zegt, honderd en vyftig duizend.

1347. Vaandel van St. Denys.

Hy trok met dit ſchrikkelyk leger uit in het laatſte van July, en om het nog ontzagchelyker voor de vyanden te doen zyn, of het vertrouwen van de zynen te verſterken, deedt hy het vaandel of den ſtandaardt van St. Denys voor hem dragen, gelyk het toen nog in tydt van zware oorlogen gebruikelyk was. Maar deze prachtige optocht geſchiedde met meer gerucht dan uitwerking. Het leger ſloeg zich den 27 July tuſſchen Wiſſant en Calais neder, en de belegerden, die door den honger begonnen geprangt te worden, twyffelden geenzins aan hunne verloſſing. Nochtans viel het anders uit, *Philips* vondt *Eduard* zo wel begraven, dat hy de verſchanſſingen niet dorſt aantaſten.

Philips trekt tot ontzet van Calais op.

Terwyl de twee legers aldus in malkanders gezicht ſtonden, het een in zyne begravingen de belegering voortzettende, en het ander in zyne legerplaats, te vergeefſch trachtende de belegering op te ſlaan, wierden 'er eenige onderhandelingen, door bemiddeling van den gezant van den paus, gehouden, en men noemde van wederzyden gevolmachtigden. Men rechtte zelfs tenten tuſſchen de twee legers op, daar men vergaderen zou; maar het was zonder vrucht.

Zyne uitdaging.

Philips boodt in het vervolg den ſlag aan *Eduard*, om hun geſchil aan het lot der wapenen te laten. Eenigen zeggen, dat de Engelſche koning deze uitdaging aannam; dat men van ieder kant vier ridders benoemde, die zich ter plaatſe ver- 1347.
voegden, daar het gevecht zou geſchieden, maar dat in den nacht, die voor den beſtemden dag den ſlag van ging, het Franſche leger in groten haaſt opbrak, na dat het zelve alvorens al dat het niet hadt kunnen mede nemen in brandt hadt geſtoken. Anderen verhalen met meer waarſchynlykheit, dat *Eduard* van de verovering van de ſtadt verzekert zynde, niets wilde wagen, en dat hy aan den wapendrager van *Philips* tot antwoordt gaf, dat hy voor Calais was gekomen om het in te nemen, en niet om te ſlaan; dat het aan hem vry ſtondt hem aan te taſten, daar hy het beſt geraden vondt; dat hy gereed was hem te ontfangen, maar dat hy uit zyne verſchanſſingen niet zou trekken, voor dat hy de ſtadt, om zich op genade over te geven, hadt gedwongen.

Antwoordt van *Eduard.*

Het antwoordt voegde den wyzen koning, die het gaf, en zyn verſtandt zyne dapperheit altydt beſtierende, moet men zich niet verwonderen, dat alle zyne ondernemingen wel gelukten. Hy zag dit ſchrikkelyk leger vertrekken, dat alleen voor Calais ſcheen gekomen te zyn, om getuigen van het innemen van deze voorname plaats te wezen, en den roem van den overwinnaar door aftrek of vlucht te vermeerderen.

Verovering van Calais.

De belegerden, ziende, dat hy aftrok, hadden geen ontzet meer te wachten, zo dat zy tot het uiterſte gebragt zynde verzochten een verdrag te maken. Zy hadden te lang getoeft, en hunne halſterrigheit de gramſchap van *Eduard* verwekt hebbende, weigerde hy hen zyne genade, ten ware zy hem zes van hunne voornaamſte burgers om opgehangen te worden overleverde. De ſtadt vondt veel zwarigheit om deze zes ſlagtoffers op te offeren. Doch de noodzakelykheit haar daar toe dwingende, hadt zy nog meer moeite om de zelve uit te kiezen. Terwyl men hier over in grote belemmering was, begeerde een *Euſtachius* van *St. Pieter*, de eerſte uit de burgery, door zyn aanzien en goederen, ook de eerſte in edelmoedigheit en yver voor zyn vaderlandt te zyn, en boodt zich zelven voor den eerſten van de zes aan, die *Eduard* eiſchte. Men ſtondt niet alleen verwondert over zynen heldenmoedt, maar de zelve prikkelde zyne medeburgers. Ieder aangeſpoort zynde door dit voorbeeldt, vondt men wel haaſt zyne vyf medegeſellen. Men zag deze zes martelaren voor het gemene welzyn bloodsvoets, met koorden om hunnen hals, hunne hoofden en de ſleutels van de ſtadt den verſchrikkelyken overwinnaar, dien men niet anders kon voldoen, aanbieden. De Hemel beloonde hunnen yver, en zy verkregen den lof, dat zy zich zelven aan de doodt voor het welzyn van hunne medeburgeren hadden overgegeven, zonder dat het hun leven koſtte, dat zy door tuſſchenſpraak van de koninginne behielden. Daar is nochtans een ſchryver *, die de verdrags-artykelen zonder van deze omſtandigheit te ſpreken bybrengt, en dit verhaal wel opſchikt, maar op eene wyze, die ſtrydig is met de hoedanigheden van *Eduard*, die geen minder goedheit dan dapperheit bezat. Deze ſchryver doedt hem meer eer. De ſtadt, zegt hy, gaf zich op genade over, onderwerpende de perſonen en goederen der brgueren aan de barmhertigheit des konings. Deze goedaardige vorſt, vervolgt hy, vergaf hen allen, en ſtondt hen toe naar zodanige plaats van Vrankryk te vertrekken, als zy goedvonden, en met zich hunne huisſieraden, geldt en goederen, uitgenomen eenige, die hy gevangen hieldt, mede te nemen.

Edelmoedig voornemen van een der burgeren.

* *Robert van Avesbury.*

Aangelegenheit van Calais.

Hoe het zy, Calais raakte onder de macht van *Eduard*, en hy vondt deze ſtadt van zulk een aan-

1347. aangelegenheit, dat hy niet wilde gedogen, dat daar een Franſchman in bleef. Zy trokken alle uit, en hy bevolkte de zelve met Engelſchen. Zy was inderdaadt als een ſleutel, die hem de deur, om in Vrankryk te komen, opende, en verſtrekte tot een goede haven voor zyne vloten, om daar voet aan landt te zetten, en volk te ontſchepen, en maakte de gemeenſchap tuſſchen Engelandt en zyn graafſchap van Ponthieu, en alle zyne andere provinciën, overzee gelegen, gemakkelyk. Dit ondervonden ook zyne opvolgers, die meerder zorg voor het bewaren van deze plaats dan van alle de andere droegen. Wy hebben in de geſchiedenis van *Maria* gezien, dat haar niets ten tyde van hare regering meerder trof dan het verlies van deze ſtadt.

Wapenſchorſſing.

Calais bemachtigt zynde, hervatten de gezanten van den paus hunne onderhandelingen voor de vrede. Zy konden de zelve niet uitwerken. Maar zy bragten de twee koningen tot een wapenſchorſſing, die op den 28 September wierdt geſloten, welke ſtandt zou grypen tot half July van het naaſtvolgende jaar.

Zodanig was de beruchte veldtocht van *Eduard*, die met grote ſchreden tot de heerſchappy van Vrankryk aanſtapte; en zodanig was het proefſtuk van den jongen prins, aan wien hy den roem van den gewonnen ſlag van Crecy wilde overlaten, en wiens lofwaardig leven niet dan met meeſterſtukken en heldhaftige daden moeſt uitblinken.

Uitſlag van het Engelſch leger.

Terwyl vader en zoon zulke heerlyke overwinningen bevochten, en zulke aanzienlyke plaatſen bemachtigden, waren hunne wapenen niet min gelukkig onder het beleidt van hunne luitenants in Guiënne, Bretagne, Schotlandt, en op zee. De hertog van Normandië, door *Philips* te rug geroepen, hadt Guiënne aan den grave van Derby ten beſte gegeven †, die al dat over de Dordogne lag hadt weder gewonnen, St. Jan d'Angeli, dat hy behieldt, verovert, Poitiers geplundert, dat hy verliet, na dat hy daar zyn leger twaalf dagen hadt doen uitruſten, Poitou en Saintogne verwoeſt en verbrand, latende van alle kanten ſchrikkelyke tekenen van zyne overſtromingen.

† *Henrik*, graaf van Derby en hertog van Lankaſter.

In Bretagne kreeg het volk onder den jongen *Montfort*, geholpen door de Engelſchen ‡, weder de overhandt, en won den ſlag by la Roche d'Ariën, daar *Karel* van Blois gevangen, en naar Londen gezonden wierdt.

‡ onder bevel van den ridder *Dagworth*.

Bruze gevangen in den Tour van Londen.

Hy vondt daar eenen medegenoot van zyn ongeval en gevangenis. Het was *Bruze*, koning van Schotlandt, welke menende, dat *Eduard* te veel met de belegering van Calais was belemmert, om hem te beletten Engelandt af te lopen, daar aan het hoofdt van veertig duizend man was ingetrokken. De koningin, waardige gemalin van *Eduard*, was nog niet by hem te Calais gekomen. Op de kondſchap, die zy van dezen optocht van het Schotſche leger bekwam, verzamelde zy het volk, dat de koning tot bewaring van het ryk hadt gelaten; zy voerde het zelve in perſoon tegen de vyanden aan, leverde hen ſlag, en behaalde de overwinning. *Bruze* wierdt daar gevangen en naar den Tour van Londen gezonden, daar *Karel* van Blois hem geſelſchap kwam houden.

De vloot van *Eduard* hadt alvorens die van *Philips* in het Kanaal geſlagen, en door deze overwinninge de gemeenſchap, die hem van de uiterſte aangelegenheit was, om met Engelandt gemakkelyk te maken, verzekert, terwyl hy Calais belegerde.

Dus was het, dat *Eduard* van alle kanten zegepraalde, een koning van Vrankryk op de vlucht jagende, veroverende zyne ſteden, zyne vloten en legers verſlaande, in den zelven tydt, als de koningin, zyne gemalin, het leger van den koning van Schotlandt verſloeg, en hem gevangen nam. 1347.

Deze ſtroom van voorſpoedt wierdt van eene wapenſchorſſing, door de gezanten van den paus uitgewerkt, gevolgt. Dit ſtrekte minder om te ruſten, dan wel om in Engelandt nieuw volk en nieuwe onderſtanden te ligten, om den oorlog, dien hy zo gelukkig hadt begonnen, en niet onvoleindigt wilde laten, te vervolgen. Echter was het in zyne macht niet den zelven zo haaſt weder te beginnan, naardien Engelandt door de koſten van de legers te landt en de vloten ter zee uitgeput was. Men begrootte * de troepen, die hy in Vrankryk hadt, omtrent de twee en dertig duizend man, en haar jaarlykſch onderhoudt op honderd duizend ponden ſterlings, zonder te rekenen het geen het volk en de vloten, die de grenzen bewaarden, of die tot den oorlog in Schotlandt wierden gebruikt, aan de natie kwamen te koſten. Dit vertoonde hem het Lagerhuis op zyne wederkomſt, gelyk wy ſtaan te zien, en ſtelde hem de onmacht voor oogen, daar het ryk zich in bevondt, om lang zulke grote laſten te dragen. Een zware peſt, die zich van het Ooſten tot het Weſten verſpreidde, bragt het ryk in den uiterſten noodt, en ſleepte al het volk weg, zo dat het aan menſchen en geldt gebrek lydende, in geen ſtaat was om het een en het ander tot voortzetting van den oorlog te verſchaffen. De natie, in weerwil van hare trotſcheheit, waar by haar haat en jaloersheit tegen Vrankryk kwam, deedt een grote zucht voor de vrede, die zy waarlyk zeer nodig hadt, blyken. Vrankyk wenſchte de zelve nog meer, en zonder zyn verlies te achten deedt het den paus en zyne gezanten onophoudelyk arbeiden om ze te bekomen. Dit was de reden, waarom de wapenſchorſſing verſcheide malen wierdt verlengt. Beide de ryken bevonden zich te veel verarmt om den oorlog ſchielyk te hervatten: doch van beide kanten waren zy te zeer verbittert om de vrede lang te doen ſtandt grypen. Dus kwamen 'er met de opſchorting der wapenen acht of negen jaren te verlopen, meer door onmacht om den oorlog langer te kunnen voeren, dan wel door de begeerte om den zelven door een ongeveinſt verdrag te eindigen. Opſchorting, die echter niet belette, dat de een den anderen niet verraſte, noch vyandelykheden tuſſchen de bondgenoten, die ieder van zynen kant byſtondt, te plegen. Deze bekommering, veel eer dan ruſt, tuſſchen de twee natiën, duurde tot het jaar 1356, in het welke het oorlogsvuur eindelyk met meerder verwoedheit dan ooit weder ontſtak, en Vrankryk het gevangennemen van zynen koning en zyne beſte provinciën voor zyn losgeldt kwam te koſten.

Vertrek van *Eduard* naar Engelandt.

* Zie Brady.

Verlenging der wapenſchorſſing.

De ſtilſtandt den 28 September geſloten zynde ging *Eduard* kort daar na onderzeil, en kwam in het begin van Octobre in Engelandt. Hy wierdt daar niet alleen als een koning van zyn volk bemint, wiens afwezendheit omtrent achttien maanden geduurt hebbende, het zelve naar zyne wederkomſt deedt verlangen, maar ook als een overwinnaar en zegepraalder ontfangen. De lucht weêrgalmde op zyne aankomſt van vreugdegejuich; van alle kanten wierdt zyn lof verbreid, en zyn roem, veel zuiverder, dan die der veldoverſten, welke Rome de eer der zegepralen opdroeg, was niet gemengt met de klagten, noch ſchimpdichten, waar mede men hunnen lof tot hunne vernedering gewoon was te bezwalken.

Komſt van *Eduard* te Londen.

1338. Zitting des Parlements.

Zyne eerſte zorg ſtrekte om zyn Parlement te doen vergaderen, daar hy den raadt van over de vrede, of oorlog met Vrankryk, zo wel als over de ruſt en veiligheit van het ryk, wilde innemen. Zyne openbare brieven wierden ten dien einde op den 13 November *, om het zelve op den 14 January te doen zitten, afgevaardigt: doch het wierdt tot half Vaſten uitgeſtelt. De opening van het Parlement geſchiedde door den opperrechter *Willem Thorp*, die de bediening van grootzegelbewaarder waarnam, en de redenen, die den koning tot het vergaderen der Pairs en gemeenten van zyn ryk hadden bewogen, aantoonde, om over de twee zaken, die wy gezegt hebben, en over den onderſtandt, dien hy nodig hadt, om den oorlog, dien hy onvermydelyk oordeelde, te kunnen voortzetten, raadt te plegen. Ter zelver tydt ſtelde hy het kwade voornemen van Vrankryk voor, dat zich te water en te lande ten oorlog uitruſtte, niettegenſtaande de tydt van de wapenſchorſſing nog niet uit was, en daar door genoeg het voornemen, dat het hadt van de wapenen weder op te vatten, en een inval in Engelandt te doen, te kennen gaf, indien men daar niet in voorzag, met zich in ſtaat te ſtellen om het zelve af te kunnen keren, en tot in zyn landt den oorlog, dien het in andere landen wilde voeren, over te brengen.

* In het jaar 1337.

Toegeſtane onderſtandt.

De gemeenten vertoonden van haren kant aan den koning met eerbiedige uitdrukkingen alle de belaſtingen en onderſtanden der voorgaande jaren, die het ryk hadden uitgeput. Niettemin lieten zy niet na hem drie vyftienden der waarde van hunne goederen, welker invordering in drie jaren zou geſchieden, toe te ſtaan, onder beding, dat men hen gedurende dien tydt met geen andere laſten zou bezwaren; dat men de laſten, op het leêr en de wolle gelegt, zou afſchaffen; dat de rechten van het volk zouden gehandhaaft worden, en dat men gene penningen, onder wat voorgeven het ook mogt zyn, zonder goedvinden van het Parlement zou ligten.

Overdaadt in Engelandt ingevoert.

Terwyl de gemeenten over den ſlechten ſtaat, daar de oorlog het ryk toe gebragt hadt, klaagden, merkt een ſchryver * aan, dat de pracht en praal in de huisſieraden, op de maaltyden en in de kleederen, tot overdaadt, vermeerderde; dat men te voren zo veel goud- en zilverwerk, zo veel borduurſelen, zo veel ryken opſchik, als 'er zich op de wederkomſt des konings vertoonde, niet hadt gezien. Maar alles was uit de plundering van Vrankryk gehaalt, dat niemandt dan den overwinnaar verrykte, zo dat dit niet belette, dat het volk veel door deze belaſting kwam te lyden. Dus verſtrekt de pracht en roem der overwinnaren meeſt tot nadeel van het volk.

* *Walſingham.*

Hy maakt nog eene andere aanmerking omtrent de Engelſche vrouwen, die den zwier en de manieren van die van Vrankryk aannamen, en naar der zelver voorbeeldt hare ydelheit in klederen en huisſieraden deden uitſteken. Aldus bedorf de ommegang der Perſianen die van Macedonië, en ſchoon de laatſten de eerſten overwonnen, lieten zich de overwinnaars door de overwonnenen verleiden.

Keizerlyke kroon *Eduard* aangeboden.

De gezanten der keurvorſten kwamen in dit jaar de keizerlyke kroon *Eduard* aanbieden. Keizer *Lodewyk* van Beieren was in het jaar te voren overleden, en niettegenſtaande *Karel* van Luxemburg door eenige vorſten van het Ryk en door de ſtreken van den paus by het leven van *Lodewyk* al was verkoren, lieten de vorſten, die buiten deze party waren, niet na zich na zyne doodt te vergaderen, en beſloten de keizerlyke waardigheit aan den koning van Engelandt op te dragen. De aartsbiſſchop van Ments, de keurvorſt van de Palts, met die van Saxen en Brandenburg, deden deze verkiezing, en het was van hunnent wegen, dat dit Duitſche gezantſchap geſchiedde. De koning ontfing deze gezanten op eene wyze, overeenkomende met hun ampt en de reden van hunne bezending. 1340

* *Acta Publ. Tom. V, fol. 622.*

Hy bedankte de keurvorſten, en zeide tot verſchoning, dat hy de aangebodene kroon niet kon aannemen. Hy vertoonde hen in wat moeielykheit hy om die van Vrankryk met *Philips* van Valois was geraakt, en hy zeide, dat de zelve hem te veel belemmerde, om zich met een anderen tegen een mededinger, die zich reets op het toneel vertoonde, en niet zou nalaten hem het keizerryk te betwiſten, te belaſten. By dit antwoordt blonk de gematigtheit van dezen vorſt uit, die, hoe eergierig en kroonzuchtig hy ook was, echter zyne ſtaatzucht wiſt te bepalen, om niet alles aan te grypen, uit vreze, dat hem alles mogt ontglippen. Hy weigert de zelve aan te nemen.

De ſtilſtandt der wapenen byna geëindigt zynde, wierdt de zelve weder door bemiddeling der gezanten van den paus voor zes weken verlengt, in welken tydt de twee koningen twee gevolmachtigden moeſten noemen, om verder over de vrede te handelen; het geen geſchiedde, en deze twee heeren kwamen tuſſchen Guines en Calais by elkander; maar zy konden met den anderen niet overeenkomen, dan over eene verlenging der wapenſchorſſing tot den 13 November. Naderhandt wierdt de zelve wederom tot den 1 September des jaars 1349 verlengt, en eindelyk tot Pinxter van het navolgende jaar.

1349. Schriklyke peſt.

Het ſchynt, dat de peſt, die in den jare 1348 Engelandt begon te drukken, veel tot deze wapenſchorſſing hielp, gelyk de zelve Vrankryk ook hadt getroffen. Deze twee natiën, die werk genoeg hadden met hare doden te begraven, waren weinig in ſtaat om ſoldaten in het veldt te brengen. Nooit was 'er eene beſmetting verwoeder, noch algemener dan deze. De beſchryving, die daar van gemaakt wordt, kan men zonder ſchrik niet lezen. De zelve begon in het jaar 1346 in het ryk Cathay, in China, door een vurigen damp uit de aarde. Het vergift, daar in beſloten, was zo fyn en zo beſmettelyk, dat het zich in een oogenblik meer dan twee honderd mylen ver over het landt verſpreidde; het verteerde de bomen en de ſtenen; het ſtak de lucht dermaten aan, dat de zelve krielde van ſlangeties en andere kleine beſmettelyke beeſties, die 'er uit vielen. Van Cathay verſpreidde zich deze plaag door ganſch Aſië, in Griekenlandt en Afrika; van waar zy in Europa overkwam, het zy de zelve door den koophandel, dien men in de Levant hadt, over wierdt gebragt, het zy men de oorzaak op de bederving van de lucht, die het halve rondt van den aardkloot overwaaide, moet toeſchryven. Zy draaide en daalde van het Ooſten naar het Zuiden, en opklimmende van het Weſten tot aan het uiterſte van het Noorden, vernielde zy meer dan de helft van de menſchen. Daar waren plaatſen, daar het twintigſte deel niet ontſnapte: ter naauwernoodt bleef het derde deel over van die het genadigſt gehandelt waren.

Hoe veel daar door in Engelandt kwamen te ſterven.

In Engelandt begon de zelve in de maandt Auguſty van het jaar 1348, door de provincie van Dorſet, en duurde tot in September des volgende jaars, voortlopende in alle de provincien van het ryk. Acht en vyftig duizend menſchen ſtierven binnen Londen in minder dan zes maanden tyds; in de andere ſteden en op het platte landt was het naar mate niet minder. De geſchiedenisſchryvers † verhalen, dat de helft der inwoon-

† Zie *Brady.*

1349. woonderen daar van omkwamen. De honger volgde op de peſt, en men kan bezwaarlyk begrypen, hoe Engelandt en Vrankryk, in het midden van zo vele dodelyke ongevallen, de gedachten, om den oorlog weder te beginnen, konden hebben.

Bedrog geſtraft.

De zelve waren daar zo zeer op verhit, dat de wapenſchorſſing de verraſſingen en vyandelykheden van den eenen zo wel, als van den anderen kant niet heeft kunnen beletten. Vrankryk begon. De ſtadvoogdt van St. Omer, *Godefroi* van Charni genaamt, tradt in onderhandeling met de Engelſchen, die in Calais waren. Deze laatſte, afkomſtig van Pavië, van waar hy zynen bynaam hadt *, beloofde de ſtadt over te leveren, onder beding, dat hy hem twintig duizend kronen zou geven. Het geldt wierdt hem gezonden, en hy liet honderd Franſchen in den toren van het kaſteel, daar zy de poorten van aan negen honderd anderen, die zich in eene hinderlage hadden gelegt, verwachtende het teken, dat men hen belooft hadt te geven om te naderen, moeſten openen. Doch zy wierden verraden. De ſtadvoogdt van Calais hadt van dezen optocht der Franſchen kennis aan *Eduard* gegeven (a), en deze vorſt, met acht honderd man, alle uitgezocht volk, overzee geſtoken zynde, viel onverwacht op de hinderlaag der Franſchen, een vierde myl van de ſtadt leggende, die hem niet verwachtende waren. Hy hakte de zelve neér, of nam hen gevangen. Drie jaren hier na wreekten zich de Franſchen hier over op den ſtadvoogdt *Lombard*, en hem by een zeker geval verraſcht hebbende deden zy hem vierendelen.

* *Aimeri van Parié.*

Stoute daadt van *Eduard.*

In het gevecht voor de poorten van Calais deedt de koning eene ſtoute daadt, waar in minder overleg dan dapperheit ſtak. Hy hadt zich niet willen bekend maken, en vocht derhalven onder den ſtandaardt van den dapperen *Gautier* van Mauny, en een overſte onder de Franſchen, die boven alle uitblonk, beſpeurt hebbende, wilde hy een ſpeer met hem breken. Deze Franſche officier, *Euſtachius Ribeaumont* genaamt, niet wetende dat het de koning was, en gezien hebbende, dat hy eene bovengewone dapperheit betoonde, was even driftig in het vechten. Dus deze twee manhaftige vyanden van een en den zelven drift van roem veel eer dan van haat gedreven zynde vielen op malkander aan, en betwiſtten zich onderling langen tydt de overwinning. Nooit was *Eduard* in meer gevaar geweeſt. Twee maal ter neder geſlagen, en twee maal weder op het paardt geklommen zynde, en telkens op nieuw aanvallende, vocht hy niet alleen voor de eere, maar ook voor zyn leven. In dezen derden aanval diende hem het geluk beter dan in de twee voorgaande, en *Ribeaumont* op zyn beurt nedergevelt hebbende, nam hy hem gevangen. Wie van beide het meeſt te vrede was, of *Eduard* van zyne overwinninge, of *Ribeaumont* van het geluk, dat hy gehad hadt om de zelve aan een zo groot koning te hebben betwiſt, kan niet wel gezegt worden.

Zyn byzonder gevecht met *Ribeaumont.*

De eer aan deaen ridder bewezen.

Na het gevecht maakte zich de koning bekend, bewees hem vele beleefdheden, en van zyn hoofdt een kleinen hoedt, die met paarlen bezet was, nemende, zette hy den zelven op het hoofdt van *Ribeaumont*, dien hy, overladen met giften, om te gelyk zyne pracht en dapperheit uit te brommen, henen liet gaan.

(a) Anderen zeggen, dat *Eduard* het hebbende geweten, hem wilde doen ophangen; maar dat hy zich door een dubbeld verraadt wiſt vry te maken.

Eduard hieldt zich te vrede Calais behouden, en *Philips* met recht het verbreken van den ſtilſtandt verweten te hebben. De laatſte ontkende iets van dit voorval geweten te hebben, en de wapenſchorſſing bleef echter ſtandt grypen. De eerſte ſtak derhalven weder overzee, en deze nieuwe overwinning gaf Engelandt eenige verligting in zyne rampen. 1349.

Om de zelve ten eenemaal te doen vergeten vierde de koning voor de eerſte maal het feeſt van de ridders van St. George, of den Kouſſebandt, welkers inſtelling de neerſte ſchryvers op het jaar 1350, of wel op het voorgaande, ſtellen; niet, dat daarom te voren te Windſor, of in andere ſteden van het ryk, geen feeſten of ſteekſpelen waren geweeſt, waar de ridders met hunne plegtige klederen by verſchenen; maar het was of onder den naam van de ridders van de Ronde Tafel, of onder andere. Die van den Kouſſebandt, met de orde, is eerſt op den vermaarden dag van Crecy ingeſtelt, op welken eenige ſchryvers zeggen * dat *Eduard* den zynen los liet doen, tot een teken van den aanval op de vyanden. De gelukkige uitſlag, dien hy bekwam, deedt hem daar de voornaamſte ſieradiën van de orde, die hy ſtichtte, van maken, begerende, dat deze kouſſebandt een altoos durend gedenkteken van deze vermaarde overwinninge en een blyk van de onverbrekelyke vereeniging dezer ridders, zo wel als van hunne aankleving aan de deugdt, zou zyn; en om dezen bandt en verbindtenis beter uit te drukken wilde hy, dat men den kouſſebandt met een geſp, bezet met edelgeſteenten, aan het been zou vaſt maken, om aan te tonen de beweegredenen van roem, die de ridders zich alleen tot een doelwit hunner daden moeten voorſtellen, en dat men daar deze zinſpreuk zou by voegen: *Hony ſoit qui mal y penſe*, dat is te zeggen: *Die kwaadt denkt waar kwaadt in het hert.* Ten minſte is dit de zin, dien de beſte ſchryvers van de natie aan deze doorluchtige orde geven, en verwerpen met verſmading en als eene verziering het geen anderen van den kouſſebandt der gravinne van Salisbury zeggen, gelyk wy elders verhalen *. 1350. Inſtelling van de orde van den Kouſſebandt.

* Zie *Aſhmole.*

Rechte meening van de zinſpreuk.

* Zie de regering van *Henrik* den VIII, in het *II* Deel van deze Geſchiedeniſſe, fol. 148.

Wy zullen hier geen beſchryving van Windſor maken. Wy hebben reets gezegt, † dat *Eduard* de III in dat koninklyke huis geboren zynde, waarom hy den naam van *Eduard van Windſor* droeg, vermaak hadt in het zelve te vergroten en te verſieren. Hy beſteedde daar vele jaren aan, en hy beval, dat alle de provinciën van het ryk haar aandeel daar toe zouden opbrengen, en alle dagen een zeker getal van wagenen, om hout, ſteen, en al wat tot dit gebouw nodig was, aan te voeren, zouden leveren. Het zelve wierdt echter niet dan door zyne opvolgers voltooit, die daar de grootheit en pracht, die het zelve nog ten dezen dage heeft, aan gaven. Een Engelſch dichter †, die daar den lof van zingt, zegt, dat het de verblyfplaats van *Mars* en *Venus* is, zinſpelende aan de eene zyde op de vergadering der ridders, die hun Kapittel daar houden, en aan de andere op de ſchoonheit van de vertrekken.

† Zie fol. 255.

† *Jan Denham.*

De lof daar van.

Wy zullen ook hier niet herhalen het geen wy elders te pas hebben gebragt * van St. *George*, den beſchermer van deze orde, van de kledinge dezer ridders, van hun getal, en boven al van hunne waardigheit, die tot dezen tydt ſtaande is gebleven, door de zorg, die de koningen van Engelandt, welke daar het hoofdt van zyn, gedragen hebben om de zelve niet dan aan ſouvereinen, of heeren van het eerſte aanzien te geven.

* Zie het *II Deel*, fol. 148.

1350. Het eerſte feeſt wierdt daar van in het jaar 1349 geviert. De plegtigheit wierdt door een openbaar geſchrift van *Eduard* aan verſcheide hoven van Europa afgekondigt, om hen den dag der vergadering bekend te maken, dien hy op den 23 April, dag van St. *George*, beſchermer der orde, te Windſor vaſtſtelde. Maar anderen zeggen, dat om de beſmettelyke ziekte, die zich over ganſch Europa hadt verſpreid, deze plegtigheit geen voortgang dan in het volgende jaar hadt. Hoe het zy, de koning zondt zynen wapendrager aan de hoven van Duitſchlandt, Vrankryk, Burgundië, Bergen in Henegouwen, Vlaanderen, Schotlandt, en vele andere meer, om den dag van dit feeſt aan te kondigen, nevens het ſteekſpel, dat daar op zou volgen. Men nodigde daar op alle jonge ridders, die luſt hadden een proef van hunne bekwaamheit en dapperheit te geven. Men verzekerde hen niet alleen, dat zy eene volkome veiligheit zouden genieten; maar dat zy daarenboven met alle eer zouden ontfangen worden. Men meldt niet, of eenige van overzee op dit feeſt zyn verſchenen; men zegt ook niets van des zelfs pracht; maar het is waarſchynlyk, dat de algemene verſlagenheit dit feeſt minder luiſterryk heeft doen zyn.

Niets van belang viel in dit jaar tuſſchen de twee ryken voor. De verwoeſting, die 'er de peſt en honger in veroorzaakten, dwong hen in ruſt te blyven. In de maandt van Juny wierdt de wapenſchorſſing nog voor drie jaren verlengt *.

* volgens *Mezeray*, en zes volgens *Brady*.

Engelandt met Vrankryk in vrede zynde, was het niet met Spanje. De vloot van het laatſte ryk, beſtaande in vier en veertig grote oorlogſchepen †, maakte jagt op de koopvaarders van het eerſte, die zy in het begin van den ſomer in de zeën van Guiënne en Bretagne vondt; nam 'er tien van; kwam met dezen buit in de haven van Sluis. *Eduard*, hier van kennis gekregen hebbende, maakte in aller yl eene vloot van vyftig ſchepen gereed, op welke hy zich, benevens de dapperſte heeren van zyn hof, begaf. Op den 24 Juny boodt hy het gevecht den Spanjaarden aan, die, na hunne veroverde ſchepen in zekerheit gebragt te hebben, uit Sluis weder in zee waren gelopen, naderende, om nieuwe veroveringen te doen, de kuſten van Engelandt. Zy hadden geen gedachten op deze ontmoeting, en meenden niet anders dan weerloze koopmansſchepen te vinden, om die zo gemakkelyk als de reets opgebragte in Vlaanderen te veroveren. Echter, naardien hunne ſchepen veel groter dan die der Engelſchen waren, behalven dat zy met goede matrozen en ſtoute ſoldaten bemant waren, namen zy het gevecht aan. Het zelve was hardnekkig. De vyanden wierpen uit hunne oorlogstuigen grote ſtenen, die de Engelſche ſoldaten, de welke zich op het verdek hielden, overhoop ſmeten, en hen hopeloos maakten. Vergramt zynde, dat zy zich op deze wyze zagen vermoorden, klampten zy elkander aan boordt; ſprongen over in de Spaanſche ſchepen, en, de een met den degen in de vuiſt, de ander met den hellebaardt in de handt, hakten zy alle, die hen voorkwamen, neder, en veroverden dus de ſchepen, die zy maar konden enteren. Zy namen 'er veertien van: doch de nacht verhinderde hen de andere te bemachtigen. Zeven en twintig ontſnapten door de duiſterheit van den nacht, zonder zich des anderen daags voor de Engelſche vloot, die zich om den dag te verwachten, en het gevecht te hervatten, ten anker hadt begeven, te durven vertonen. Dit was te vergeefſch. De vyanden dachten niet dan om te vluchten. De koning, vergenoegt met hen te hebben verſlagen, kwam met de veertien veroverde ſchepen, die hy in zegepraal voerde, weder in zyne havenen. Deze overwinning wierdt gevolgt van een ſtilſtandt tuſſchen de twee kronen van twintig jaren, en Spanje ondervondt, zo wel als Vrankryk, dat zy tegen de grote bekwaamheden van dezen vorſt, voor wien de een zo wel als de ander hadt moeten buigen, niet op mogten. 1350.

Gevecht tuſſchen deSpaanſche en Engelſche vloot.

† onder bevel van *de la Cerda*.

Wapenſchorſſing der twee kronen.

Philips leefde niet lang na de vernieuwing der wapenſchorſſing van de maandt van Juny. Hy ſtierf den 22 Auguſty, een vorſt, dien het aan geen moedt ontbrak, maar wiens ongelukken met den bynaam van Gelukkigen, dien men hem gaf, om dat hy tegen alle gedachten tot de kroon kwam, niet overeen kwamen. Hier mede nam zyn geluk een einde. Sedert hadt hy altydt nadeelige gevallen moeten ondergaan: daarenboven hadt hy het ongeluk, dat hy een zoon naliet, die veel ongelukkiger was dan hy.

1351. De Engelſchen veroveren Guines.

De wapenſchorſſing van het jaar 1349 hadt niet belet, dat de ſtadvoogdt van St. Omer eene onderneming op Calais hadt geſmeed; die van het jaar 1350 verhinderde de Engelſchen niet het volgende jaar ook eene tegen Guines te wagen. Zy waren gelukkiger dan de Franſchen; de ſtadvoogdt, verraſcht, of omgekocht, leverde hen de ſtadt over. Hy wierdt daar over geſtraft, en met vier paarden van malkander getrokken. De koning *Jan* klaagde over het verbreken van het verdrag; maar *Eduard* antwoordde, *Dat de wapenſchorſſing een koophandel was geworden* *, en dat hy daar in *Philips*, wanneer hy Calais dacht te kopen, maar was nagevolgt: inderdaadt de onderneming dezer twee koningen kwam met malkander byna overeen, en het onderſcheidt, dat 'er tuſſchen beide was, beſtondt alleen in de uitkomſt, die *Eduard* beter gelukte.

Strenge ſtraf van den ſtadvoogdt.

* Dat is te zeggen, dat men de ſteden kon kopen en verkopen, als de koning *Philips* het eerſt hadt gedaan.

In Guiënne wierdt de ſtilſtandt nog ſlechter onderhouden, en in Bretagne hadt de zelve ganſch geen plaats; zo dat de oorlog in deze twee provinciën, de uiterſte eindens van Vrankryk, zynen voortgang hadt. De Franſchen vermeeſterden St. Jan d'Angeli, in Saintogne; maar de Engelſchen boetten dit verlies met het ſlaan der vyanden in Guiënne, en namen *Guido* van Nele, maarſchalk van Vrankryk, benevens een groot getal andere perſonen van aanzien, gevangen.

Vyandelykheden in Bretagne.

Daar wierdt geen minder bloedt in Bretagne geſtort. *Montfort* en *Karel* van Blois, die beide den tytel van ſouverein dezer provincie aannamen, waren daar niet tegenwoordig. De laatſte was by *Eduard* gevangen, en de ander aan zyn hof gevlucht. Maar de vrouw van den eenen, en de moeder van den anderen, twee roemruchtige heldinnen, ondersteunden de eene haar eigen recht †, en de andere het recht van haren zone, aan het hoofdt van een leger en in de ſteden, daar zy zich in hadden begeven om deze rechten te verdedigen.

† De vrouw van *Karel* van Blois.

Gevecht tuſſchen dertig Britten tegen dertig Engelſchen.

Daar geſchiedden ook uitdagingen en tweegevechten tuſſchen de dapperſte van beide de partyen, zomtyds van een tegen een, en zomtyds van een zeker getal tegen een ander; doch groot genoeg om het den naam van veldſlag te geven. Zodanig was het kampgevecht van dertig Britten * van de party der Franſchen, die *Karel* van Blois ondersteunde, tegen dertig Engelſchen van de andere zyde. De eerſten behaalden de overwinning, en hun aanvoerder *Beaumanoir*, afkomſtig van den marquis van Lavardin, droeg den meeſten roem weg. De aanvoer-

* Anderen zeggen twintig.

1351. voerder der anderen, dien zommigen *Bembroul* (a), en anderen *Pembrock* noemen, wierdt kort daar na in een tweegevecht door *du Gueſclin*, die zich naderhandt zo vermaard maakte, gedood.

1352. Over winning op de Franſchen behaalt. * Revesbury.

Het volgende jaar wierdt ook met het bloedt der twee partyen geverft, en de ridder *Binthy*, dien de ſchryvers * landvoogdt van Bretagne wegens *Eduard* noemen, behaalde eene roemruchtige overwinning op de Britten en Franſchen. Hy trok hen met een party volk, veel minder in getal, tegen; hadt de ſtoutheit hen het gevecht aan te bieden, en het geluk, dat hy hen t'eenemaal verſloeg. Byna zeven honderd man bleven op het ſlagveldt, onder welke zich bevonden de maarſchalk van Offemont, met den grave van la Marche, en honderd en vyftig ridders. Eenigen geven den lof van deze roemruchtige daadt aan de gravinne van Montfort, die 'er het ontwerp van maakte, en aan *Tannegui* van Chaſtel, die het onder hare bevelen uitvoerde.

Zittingen des Parlements. Redenvoering van den ſpreker des konings.

Midden in deze vyandelykheden, daar *Eduard* de ſchuldt van op de Franſchen wierp, beriep hy zyn Parlement. De ridder *Willem Shareshall* vertoonde daar in, uit den name van den koning, den inbreuk, dien de overleden koning *Philips* van Valois en zyn opvolger, de koning *Jan*, zyn zoon, in het verdrag van den ſtilſtandt der wapenen hadt gedaan; de weinig ſchyn, die 'er was om eene verzekerde vrede met zulk een onruſtigen vyandt aan te gaan, ten zy men hem t'eenemaal vernederde, en de noodzakelykheit, die 'er was, om machtige legers te landt en ter zee op de been te brengen, om zulk eene onderneming uit te voeren; daar hy by voegde, dat de koning niets zonder den raadt van zyn Parlement wilde ondernemen, en dewyl hy in geen ſtaat was om zulk een laſtigen oorlog zonder een buitengewonen onderſtandt uit te voeren, hadt hy moeite den zelven van zyn volk, dat door zo vele voorgaande oorlogen uitgeput, en door de peſt en honger, die zulke verwoeſtingen in het ryk hadden veroorzaakt, verteert was, te eiſchen; doch dat hy geen ander middel zag om Engelandt en zyne andere ſtaten overzee tegen den overlaſt van Vrankryk en Schotlandt in zekerheit te ſtellen, dan door hen door geweldt van wapenen te dwingen zodanige voorwaarden van vrede, die te gelyk zeker en roemwaardig voor den koning en de ganſche natie zouden zyn, aan te nemen. Maar de koning liet de zorg om dit in overleg te nemen aan het Parlement, en wilde niets noch van de Pairs, noch van de gemeenten, dat boven hunne macht was, of, dat zy niet goedwillig zouden opbrengen, afvorderen. Dit was het rechte middel om alles te verkrygen. Beide de Kamers vonden zich eensgezind om den koning een oorlog te helpen voeren, dien zy, gelyk hy, van eene onvermydelyke noodzakelykheit oordeelden om eene goede vrede te bekomen. De zwarigheit beſtondt in het vinden van het geldt, dat de legers te landt en de vloten ter zee zouden koſten in een ryk, door drie plagen kort op den anderen gevolgt, die het zo ontvolkt en verarmt hadden. Ten laatſte, na vele overwegingen wierden aan den koning drie tienden en drie vyftienden van hunne goederen, in drie jaren te betalen, toegeſtaan, onder de zelve voorwaarden van het voorgaande onderſtandt, dat is te zeggen, met goede voorzorg te nemen tegen de volſtrekte machten, tegen alle andere belaſtingen, buiten de reets toegeſtane, zonder kennis van het Parlement op te leggen.

Voordeelig antwoordt der twee Kamers.

1353. De goede koningen zyn vrienden van de Parlementen.

Hoe groot deze onderſtandt ook was, de zelve was niet genoeg om den oorlog in Schotlandt en Vrankryk met kracht te voeren, en in het volgende Parlement, in het jaar daar na gehouden, verzocht de koning, dat hy belaſtingen op de wolle en het leêr voor drie jaren mogt leggen; zo waar is het, dat een koning, die den roem van het ryk met dien van eene yverzuchtige natie weet te paren, alles verkrygt, dat hy begeert. Dit hebben ook de grootſte koningen zeer wel begrepen. Verre van gelooft te hebben, dat de Parlementen vyanden van hunne grootheit zyn, hebben zy niet anders getracht dan de zelve door de toeſtemming der Parlementen ſtaande te houden.

Nooit heeft eenig vorſt meer de genegenheit van zyn volk verdient dan *Eduard* de III. Hy bezat eene grote ſtaatzucht; maar hy wiſt die altydt te matigen; en wat glanſch de kroon van Vrankryk voor hem ook hadt; wat recht hy daar toe ook meende te hebben; wat hoop hy daarenboven na den ſlag van Crecy, het innemen van Calais en zyne andere uitvoeringen ook hadt, hadt hy nog meer zorg voor het welzyn van zyn volk, en zag van alle bemachtiging af, die het te veel kon drukken. Dit deedt hy blyken door de zesjarige wapenſchorſſinge, verſcheide malen ſedert het jaar 1349 vernieuwt, tot dat hy ten laatſte door de kwade inzichten van deze kroon tot een openbaren oorlog moeſt komen. Hy deedt wat hy kon om de zware koſten voor Engelandt te vermyden, en nog na dat hem het Parlement de gezegde onderſtanden hadt toegeſtaan, wenſchte hy, uit erkentenis voor den goeden wille en de heuſchheit, met welke de gemeenten daar in bewilligt hadden, hen daar van met het voorſtellen van eene vrede te bevryden.

Eduard verzoekt de vrede. * Hy was in het jaar 1345 hertog gemaakt.

Met dit voornemen zondt hy zyne gevolmachtigden, *Henrik*, graaf van Derby, en hertog van Lankaſter *, den graaf van Arundel, en de biſſchoppen van Londen en Norwich naar den paus, die zich als middelaar gedroeg, en hy boodt de vrede koning *Jan* aan, onder voorwaarden, die zeer redelyk waren van den kant van een zegepralend vorſt, wien alles tegen den vader was gelukt, en geen minder roem, noch geluk tegen den zone meende te behalen. Zyne aanbiedingen beſtonden daar in, dat hy afſtandt van zyn recht op de Franſche kroon zou doen, mits dat *Jan* mede van het zyne op het oude hertogdom van Guiënne, en alle provinciën, daar onder behorende, zodanig als *Eleonora* de zelve aan *Henrik* den II in huwelyk hadt aangebragt, afſtondt, en daar benevens hem de hulde, die dat hertogdom aan Vrankryk ſchuldig was, te doen geven, en alle de domeinen, die de ongelukkige *Jan* Zonderlandt aan Engelandt hadt doen verliezen, weder te leveren.

Onder wat bedinge.

Koning *Jan* weigert die.

Zyn mededinger oordeelde van deze voorſtellingen zo niet als hy. Geen minder ſtaatzucht hebbende dan *Eduard*, en omtrent van gelyke jaren zynde, hadt hy den zelven yver en het zelve vuur, al hadt hy het zelve geluk, of de zelve bekwaamheit niet. Hy wachtte zich wel van zo vele ryke provinciën af te ſtaan, en zich van de oppermacht van zulke ſchone uitgeſtrekte landen te ontbloten: weshalven de gevolmachtigden, die zich dan eens begaven naar Avignon by den paus, dan eens naar Guines, de plaats tot de onderhandeling verkoren, daar de gezanten van den paus waren, wederom keerden, zonder het geſchil der twee ko-

(a) *Tyrrel* noemt hem den ridder *Richard Bramber*, en zegt, dat hy in dit gevecht wierdt gedood.

1354. Engelandt neemt den oorlog voor.

koningen te hebben kunnen byleggen. De rekenſchap, die zy van hunne verrechtingen aan het Parlement kwamen doen, waar in zy niet nalieten de trotſchheit, met welke de Franſche koning hen hadt verworpen, levendig voor oogen te ſtellen, zette den yver der Engelſche natie niet weinig op. De gemeenten betoonden hare grammoedigheit hier over, en ſtonden aan den koning alle de onderſtanden, die hy van haar eiſchte, toe, om den hoogmoedt van Vrankryk te vernederen, en het door macht van wapenen te dwingen, om aan hem recht te doen, dewyl het weigerde naar de rechtmatigheit dezer voorſtellingen te luiſteren.

Karel koning van Navarre raakt in geſchil met koning Jan.

In dezen tydt viel iets voor, dat den oorlog meer verhaaſtte. *Karel*, koning van Navarre, die om zyne ſlechte hoedanigheden den bynaam van den Kwaden droeg, raakte in dit jaar met koning *Jan* overhoop, ſchoon hy zyne dochter hadt getrouwt, over de graafſchappen van Brie, van Champagne en van Angoulême. Het laatſte was door *Jan* aan *Karel* van Spanje †, zynen konneſtabel, gegeven. De koning van Navarre klaagde daar over als over eene overweldiging, en niet te vrede daar alleen over misnoegt te zyn, zocht hy recht door de wapenen te erlangen, en zich ten koſte van het leven des konneſtabels te wreken. De onderneming was ſtout, maar nog vry wreder. Hy belegerde hem in zyn kaſteel de Laigle met honderd ruiters, die hy tot dezen droevigen uitſlag hadt mede genomen. Hy kwam daar in den nacht, beklom het kaſteel, en vermoordde hem in zyn bedt. Hy wiſt wel, dat 'er voor hem na zulk eene ſchandelyke daadt geen verzekerdheit aan het Franſche hof was. Hy kwam de zelve te Avignon door de tuſſchenſpraak der gevolmachtigden, die daar toen te vergeeſſch over de vrede handelden, van *Eduard* beedelen. Zy hoorden hem aan, en beloofden den koning daar van kennis te geven, het geen zy op hunne wederkomſt deden, en op hun verhaal en raadt oordeelde *Eduard*, die al zyne hoop van een vergelyk te treffen vervlogen zag, dat hy het bondgenootſchap van een prins, wiens vonnis onherſtelbaar ſcheen, en welken hem de ſtaten, die hy in Vrankryk bezat, tot een gevaarlyken vyandt zouden maken, niet moeſt verwaarlozen. Het zelve wierdt dan voltrokken, en de koning van Navarre verbondt zich den oorlog tegen zynen ſchoonvader, zo haaſt als de Engelſche vloot met het volk, tot de landing geſchikt, zou verſchynen, te beginnen.

† van de afkomſt van *de la Cerda*.

Zoekt een bondgenootſchap met *Eduard*.

Hun verdrag.

1355. *Eduard* ſtelde zich van zynen kant in ſtaat met het verdrag werkſtellig te maken. De vloot en de krygsbenden waren haaſt gereed. Men ging zonder tydverzuim onder zeil; maar door de tegenwinden moeſt men het anker in de haven van Portsmouth werpen, en aldaar verſcheide weken vertoeven.

Gevangenneemen des konings van Navarre.

Dit vertragen verydelde de maatregels der twee verbondene vorſten. *Karel* was met eene vloot uit de havenen van Navarre, om de zelve by die van *Eduard* te voegen, gezeilt. Het wachten begon hem te verdrieten, en hy liet zich winnen door de minnelyke bejegeningen van den oudſten zoon van koning *Jan*, die hem weder te Parys bragt, daar hy hem met het hof verzoende. Doch hy hadt het zelve te veel beledigt om vergiffenis te erlangen. In het volgende jaar wierdt hy gevangen gezet, en eenige van zyne medeſtanders wierden onthalſt. De jonge graaf van Harcourt, neef van *Godefroi*, was onder het getal der genen, die dit lot ondergingen. Zyn oom, om deze doodt te wreken, verliet Vrankryk voor de twede maal; betuigde aan den koning van Engelandt zyn nieuw misnoegen, en boodt hem zynen degen aan, om hunne gemene verongelyking te wreken; maar hy wierdt in het zelve jaar gedood. 1355.

De ongeſtadigheit van den Navarrees, of de veranderingen, die in zyne zaken voorvielen, maakten geen verandering in het voornemen van *Eduard*. Hy hadt ten laatſte zyn beſluit genomen, en het ontwerp gemaakt om zynen vyandt tot reden te brengen, en een ganſche kroon, die hy dacht dat hem toekwam, en daar men hem een gedeelte van weigerde te geven, weder te eiſchen.

Nemen en hernemen van Nantes.

De vyandelykheden begonnen door het beklimmen van het kaſteel van Nantes, dat de Engelſchen overrompelden. Zy genoten niet lang de vrucht van hunne overwinning, indien het waar is, dat de Franſche ſchryver * verhaalt, dat het in den zelven nacht weder door *Guido* van Rochefort wierdt verovert, de welke uit haat, zegt hy, de vyanden, om dat zy den ſtilſtandt hadden gebroken, doodſloeg.

* *Meseray.*

Leger onder bevel des prinſſen van Walles.

De zelve eindigde in de maandt van July, welke tydt niet zo haaſt was gekomen, of men zag de zee bedekt met de ſchepen, en het landt met de krygsbenden van *Eduard*. Twee legers verſchenen byna op een en den zelven tydt aan de twee uiterſte grenzen van Vrankryk, onder het bevel van den vader en den zone. De wakkere prins van Walles, aan wien *Eduard* het hertogdom van Guiënne, daar hy hem naderhandt in huldigde †, hadt toegelegt, liet zich aan dezen kant aan het hoofdt van de zynen zien, alwaar deze prins in een ouderdom, gelyk die van *Alexander* en *Scipio*, geen minder vuur dan de eerſte, noch minder zachtzinnigheit en ſtaatkunde dan de laatſte deedt blyken. De koning, zyn vader, vertoonde zich wel haaſt langs den kant van Pikardië en het graafſchap van Artois. De een en de ander bragten ganſch Vrankryk in ſchrik en verwoeſting.

† in het jaar 1362.

Zyne verrechtingen.

De prins van Walles was den 8 September uit Pleimouth vertrokken, verſelt van de graven van Warwik, van Suffolk, van Salisbury en van Oxford *, die hem voor algemene ſtedehouders dienden, en geleid van eene vloot van drie honderd zeilen om de ſoldaten en levensmiddelen te voeren. Hy landde te Bourdeaux, daar hy niet langer bleef dan nodig was om zyn volk te doen uitruſten (a). Zo haaſt als hy oordeelde, dat het niet in ſtaat was om voort te trekken, bediende hy zich van het overige van het jaargety, dat nog goed was, om het veldt in de Zuider provinciën te houden. Hy trok in neder-Languedok, en verwoeſtte het zelve tot aan Beſieres en Narbonne, zonder dat *Gaſton*, graaf van Foix, die om zyne ſchoonheit den naam van *Phebus* hadt verkregen, en zig nog meer door zyne daden vermaard maakte, zynen voortgang kon ſtuiten, misnoegt zynde, zo men zegt, over den hoon, welken hem koning *Jan*, die hem zes maanden hadt gevangen gehouden, hadt aangedaan. Op de tyding van den aantocht van het Engelſche leger hadt hy hem ontſlagen, en door eene niet wel beraade ſtaatkunde hadt hy hem het bevel over zyn leger toevertrouwt, in verwachtinge, dat het belang, dat hy in het verdedigen van zyne graafſchappen van Foix hadt, hem zou verplichten de Engelſchen, die het verwoeſtten, te ſtuiten. Hy kon of hy wilde dit niet doen. De prins van Walles, na dat hy het laag Languedok hadt afgelopen, wendde zich naar het hoge, plunderende en brandende de kleine ſteden en het platte landt, daar

* *Beauchamp, Montagu, Clifford, Vere.*

(a) Men begroot de zelve op zestig duizend man.

1355. daar hy langs trok, en kwam alzo voor Toulouze. Maar de konneſtabel van Bourbon, met den maarſchalk van Clermont en den grave van Armagnak, hadden zich daar binnen geworpen. De prins oordeelde, dat het niet raadzaam was het zelve in het laatſt van den herfſt te belegeren. Aldus leidde hy na dezen veldtocht, die twee maanden duurde, zyne zegepralende en met buit overladene legers te rug, en ging de vrucht van zyne roemruchtige uitvoeringen te Bourdeaux genieten. Doch het was niet dan om nieuwe toebereidſelen tot den aanſtaanden veldtocht te maken, in welken het geluk hem nog heerlyker laauwerkronen en zegepralen beſchikte. Eer wy daar eene beſchryving van geven laat ons zien, wat door den vader in Pikardië en Schotlandt wierdt verrecht.

Hy was in zee geſtoken, met gedachten om zyne vloot by die van den koning van Navarre te voegen. De tegenwinden hadden hem gedwongen in Portsmouth te ankeren. Hy ging weder onderzeil zo haaſt als de tydt het hem toeliet; maar verſtaan hebbende, dat de Navarrees zyn woordt niet hieldt, en met Vrankryk weder verzoent was, landde hy te Calais. Na dat hy zyn volk en dat der bondgenoten hadt gemonſtert, trok hy van daar in ſlagorder den 2 November, niettegenſtaande den winter, die zich in deze koude landſtreek reets deedt voelen, door het Boulonnees en Artois, daar hy het al verwoeſtte, en wilde Heſdin belegeren. Maar hy wierdt daar in verhindert door zynen Raadt; zo dat hy zich vergenoegde met alles, daar hy doortrok, in vuur en vlam te zetten, om daar door den vyandt tot hulp te komen aanzetten, en hem de uitdaging, die hy, om hun geſchil aan het hooſdt der legers te beſlechten, hadt gedaan, te doen aannemen. Hier zyn de ſchryvers rechtdraads tegen malkander ſtrydig. De Franſche zeggen, dat het hun koning was, die *Eduard* de uitdaging aanboodt, het zy lyf tegen lyf, of macht tegen macht, dat is te zeggen, hun geſchil door een tweegevecht, of door een veldſlag te eindigen; maar dat *Eduard* het een en het ander afſloeg. De Engelſche in het tegendeel verzekeren, dat hun koning de uitdaging aan den Franſchen vorſt liet doen: doch dat de laatſte dezelve weigerde. Het zou onvoorzichtig zyn den eenen meer geloof dan den anderen te geven. Indien wy echter party durven kiezen, dunkt ons, dat de meeſte ſchyn voor *Eduard* is: want het is zeer waarſchynlyk, dat zulk een mannoedig prins zich in het veldt niet zou hebben begeven om alleen te branden en te blaken, in het gezicht van den vyandt, en dat hy een veldſlag, dien hy met zo veel begeerte en met zo veel moeite in een zo ver verlopen jaargety was komen zoeken, zou afgewezen hebben.

Het voornemen der twee koningen verſcheidentlyk verhaalt.

Oorlog van Schotlandt.

Hoe het zy, men raakte niet eens handgemeen, en de beroerten van Schotlandt riepen *Eduard* weder te rug naar Engelandt. Die van de party van *Bruze* hadden zich van zyne afwezendheit bedient, en in de provinciën, die het naaſt aan de grenzen lagen, gevallen zynde, hadden zy de Engelſchen verjaagt, en de ſtadt Barwik, hetzy ſtormender handt, of by verraſſching, verovert. Maar zy waren daar niet lang meeſter van. *Eduard* vloog, om zo te ſpreken, van Calais, van waar hy te Londen kwam, alleen om de vergadering van zyn Parlement by te wonen, en om nieuwen byſtandt te verzoeken. De ridder *Willem Shareshull* vertoonde daar de onvermoeielyke zorg des konings voor het algemene welzyn, den oorlog, dien hy in Vrankryk met een roemruchtigen uitſlag voor de natie hadt gevoert, nevens den gene, dien hy in Schotlandt ging voeren, daar het ver verlopen jaargety hem niet belette wraak te gaan nemen over den hoon, die Engelandt door de vyandlykheden der Bruzianen en de verraſſching der ſtadt Barwik was aangedaan. Hy ſprak met zo veel kracht, dat de gemeenten, die reets de belaſtingen op de wolle en het leêr voor drie jaren hadden toegeſtaan, de zelve nog voor drie jaren verlengden. 1355.

Karel van Blois raakte in dit jaar weder in vryheit, en kwam in Vrankryk. In het verdrag, het welk hy met *Eduard* over zyne ontſlaging hadt aangegaan, was zyn losgeldt geſteit op zeven honderd duizend kronen, voor welke ſomme hy zyne twee zonen tot gyſelaars gaf. Doch hy was altydt ongelukkig, en wy zullen hem negen jaren hier na * in den veldſlag, dien hy tegen zynen mededinger met zyn leven verloor, zien omkomen. *Acta Publ. Tom V. fol 862.

* in den jare 1364.

Men was reets in de maadt December, en het ſaizoen van het jaar ſcheen ganſch niet gunſtig om een leger in het veldt te brengen, en nog veel minder om eene belegering te ondernemen. Maar niets was bekwaam de vaardigheit van *Eduard* te ſtuiten, noch zich tegen zyne dapperheit te kanten. Hy kwam de feeſtdagen van Kersmis te Nieuwkaſteel, aan de Tyne, doorbrengen, en op den 13 January vertoonde hy zich voor Barwik, terwyl zyne vloot zich van de haven verzekerde. *Bruze* en zyne veldoverſten dorſten niet te voorſchyn komen, en de Schotſche bezetting, niet ſterk genoeg zynde om eene belegering uit te ſtaan, gaf de plaats by verdrag over, daar de koning zegepralende in trok. Verovering van *Eduard*. 1356.

Deze verovering wierdt van een opſtandt in Schotlandt, dat weder onder de regering van *Eduard* keerde, gevolgt. Op zyne wederkomſt gaf *Bailleul* hem al zyne rechten over, en ſtondt hem de kroon, met het aankleven van de zelve, afbedingende voor zich alleen en jaarlykſch inkomen van twee duizend ponden. Hy deedt nog meer. Eer hy hem de zelve overgaf, deedt hy hem daar hulde van, en maakte de zelve afhankelyk van de kroon van Engelandt. Maar een ſchryver * merkt aan, dat de verſtandige en ſtaatkundige *Eduard*, willende eerſt de genegenheit der Schotſche natie winnen, een openbaar geſchrift deedt opſtellen, waar door hy betuigde, dat zyne mening was dit ryk in zyne ſouvereiniteit te handhaven, en het zelve naar zyne wetten te regeren. Schotlandt onderwerpt zich. Huldiging, en afſtandt van *Bailleul*. *Acta, Publ. Tom. V. fol.* 852. * *Brady.*

Zodanig was het geluk van den vader. Laat ons nu tot de overwinningen, die de zoon in het jaar 1356, veel roemruchtiger dan de voorgaande, wegdroeg, wederkeren. Hy hadt den winter te Bourdeaux doorgebragt. Zo haaſt als het mooi weêr was gekomen, vergaderde hy zyn volk, en trok te veldt; maar in plaats van het zelve in Languedok, gelyk hy in den laatſten herfſt hadt gedaan, te doen trekken, liet hy het den weg naar de Loïre nemen. De Geſchiedenis zegt, dat hy maar twaalf duizend man by zich hadt, en daar onder maar drie duizend gebore Engelſchen; en met zulk een klein leger ontzag hy niet in het hert van Vrankryk, en midden door zyne beſte provinciën, tot in Anjou en Poitou, te trekken. Hy plunderde Querci, Auvergne, het Limoſin, en Berri; taſtte Bourges aan; verbrandde de voorſteden van Iſſoudun, en nam de kleine ſtadt Vierzon in, daar hy zyn leger drie dagen deedt uitruſten. Hy naderde aldus den oever van de Loïre, en maakte zich gereed om diergelyke Veldtocht van den prins van Walles. Zyne verwoeſtingen tot aan de Loïre.

1356. plundering in het ſchone landt, dat door deze vermaarde rivier wordt beſproeit, te doen.

De koning *Jan* hoofdt van zyn leger.

Men was toen in de maandt van September, en de koning van Vrankryk, die alle deze ſtropingen hadt vernomen, hadt zich niet bewogen. Mogelyk verwachtte hy, dat de jonge prins in eene van zyne ondernemingen zou omkomen, of zo ver in het ryk indringen, dat hy daar niet weder uit zou kunnen komen. Dan waren zyne gedachten hem van alle kanten te omcingelen, en te dwingen zich op genade over te geven. Het was met dit voornemen en met deze hoop, dat hy, van Parys vertrekkende, zich naar Chartres begaf, daar hy zyn leger monſterde, dat zestig duizend man ſterk bevonden wierdt *. Daarenboven hadt het zelve den koning aan zyn hoofdt, verſelt van vier jonge prinſſen, zyne zonen, en van al de aanzienlykſte en dapperſte van den Franſchen adel.

* volgens den Vader *Orleans*, en acht en veertig duizend volgens *Froiſſard*.

Te rug tocht des prinſſe van Walles.

Dit leger, dat der Engelſchen zo ver overtreffende †, daar het de geringheit van verachtte, trok voor een gedeelte naar Blois, en een gedeelte naar Orleans over de Loïre, trekkende in drie verdeelingen, met een voornemen van den te rug tocht aan de vyanden af te ſnyden, en hen ſlag te leveren, niet anders denkende of hy zou de overwinning behalen. De prins van Walles was daar zelf voor bevreeſt, en op het bericht, dat zyne lopers hem van den aantocht van zulk eene grote menigte volks, die op hem aankwam, deden, verliet hy den weg van Touraine, en trok af door Poitou. Deze beweging kon hem niet helpen. Hy wierdt niet minder vervolgt, en het Franſche leger achterhaalde hem twee mylen van Poitiers ‡. Al wat deze dappere prins, dien het aan geen oordeel in dit geval ontbrak, kon doen, was, zich van de beſte legerplaats te bedienen, en zich voordeelig te begraven. Hy was toen op een plaats, Maupertuis genaamt, die naauwlyks te voren bekend was, maar die deze veldſlag niet minder vermaard maakte door de nederlage der Franſchen, dan Kannes en de Trebie * eertyds door die der Romeinen waren geweeſt. Het landt was met doornen bezet, en belemmert door wyngaarden, die zo veel muren waren om het Engelſche leger te dekken, en te beletten, dat het niet omcingelt wierdt. De prins ſtelde het zelve daar met een wonderlyke bedaardheit in ſlagorder, zonder in het minſt te doen blyken, dat hy over de grote menigte der Franſchen verzet was. Men beſpeurde in zyn wezen men weet niet wat trotſch en ſtouts, dat de zelve onverzaagtheit tot in het hert der ſoldaten overbragt.

† Het Engelſche leger beſtondt maar in acht duizend man. Zie *Tyrrel.*

‡ den 19 September.

* of *la Trebia.*

Hy ſtelt zyn leger in ſlagorder.

Aanbieding om al de ſchade te betalen.

De kardinaal van Perigord, gezant van den paus, gebruikte al zyne zorg en bekwaamheit om te beletten, dat men niet handgemeen wierdt, en gaande van het eene leger naar het andere vermaande hy de Engelſchen niet al te halſterrig te zyn, en voor een machtiger te wyken; en aan de Franſchen vertoonde hy, dat zy hunne overmacht niet moeſten misbruiken, noch weigeren redelyke aanbiedingen aan te nemen. Hy overtuigde de eerſten. De prins van Walles, die zyn verlies onvermydelyk rekende, boodt aan al de ſchade, die door zyn heen en weder trekken veroorzaakt was, te betalen; al de gevangenen vry te geven, en de wapenen gedurende zeven jaren tegen Vrankryk noch zelf, noch door de zynen niet te voeren. Maar niets kon den koning *Jan* bewegen, die den prins zelf, en honderd ridders op genade wilde hebben. Hy was te trotſch om 'er in te bewilligen, begerende, zeide hy, niets te doen, dat zyn bloedt, noch zyn vaderlandt, aan het welke hy rekenſchap van zyne daden moeſt geven, tot ſchande kon ſtrekken, zo dat hy zyn ganſche behoudt in zynen grotenmoedt en dien van zyne Engelſche en Gaskonſche benden geſtelt hebbende, die hem van hare trouwe een ſtandvaſtigheit verzekerden, bereidde men zich van de eene en de andere zyde tot den ſlag. 1356

Zyne aanbieding geweigert.

Misſlag van den koning *Jan.*

Men zag weder de zelve voorbarigheit van den Franſchen kant, als in den ſlag van Creey. De zelve hadt ook een even gelyke uitkomſt. De koning *Jan*, zo onbedachtzaam als de koning *Philips*, zyn vader, was nog ongelukkiger. Het was hem gemakkelyk geweeſt het Engelſche leger in zyne begravingen ingeſloten te houden, en het zelve daar van honger te doen ſterven, of in drie dagen tot het aannemen van zulke voorwaarden te dwingen, als hy het wilde opleggen. Doch hy deedt geen van alle. Op het voorbeeldt van zynen vader wilde hy liever een veldſlag wagen, daar hy zich de overwinning met al te groten hoogmoedt van beloofde. Hy beging nog een tweeden misſlag, gelyk *Philips*, met den aanval door het onbedrevenſte volk, ten opzichte van de geſteldheit van het landt, te doen beginnen: doch dit onderſcheidt was 'er tuſſchen, dat de eerſte het voetvolk in een effen landt kwalyk gebruikte, en dat de andere den misſlag hadt van zich van de ruitery in een doorſnede en een landt, met boſſchen en wyngaarden bezet, te bedienen. Laat ons hoger opklimmen, en zeggen, dat het ongelukkig noodlot van vader en zone hen niet toeliet het geluk van den jongen heldt te ontwyken, aan wien de Voorzienigheit de zegepraal over den eenen en den anderen hadt toegelegt. Wy hebben den ſlag van Creey gezien, daar de koning, zyn vader, hem al de eer van gaf. Nu zullen wy dien van Poitiers, of Maupertuis, beſchouwen, dien men alleen verſchuldigt is aan zyne bekwaamheit, dapperheit en opperbevel.

Zyne aanſpraak aan zyn volk.

Het was op den 19 September, dat de twee legers aan malkander raakten. De koning *Jan* moedigde zyn volk met deze korte woorden aan. *Gy ziet hen*, zeide hy, hen de Engelſchen wyzende; *gy ziet hen, die gy te Chartres en Orleans bedreigde. Hier is het, dappere Franſchen, dat gy uwe dreigementen moet werkſtellig maken: wreekt u van hunne vyandelykheit, en laat niemandt u ontſnappen.*

Redenvoering van den prinſſe van Walles.

De prins van Walles voerde geen minder ſtoute taal tot zyn volk; maar hy was zediger. *Wakkere ſoldaten*, zeide hy tegen hen, *de overwinning beſtaat niet in de menigte; Godt geeft de zelve aan wien hy wil. Indien hy ze ons verleent, wy zullen een onſterffelyken roem behalen. Indien het zyne begeerte in het tegendeel is, dat wy den ſlag verliezen, ik heb een vader en drie broeders, en gy hebt naeſtaanden en vrienden, om het vaderlandt te beſchermen, en onze doodt te wreken.*

Slag van Poitiers.

Daar op wierdt aanſtonts het teken van den aanval gegeven, en de twee legers raakten aan het bewegen. Het Franſche kwam met al de heftigheit van mannen, die verzekert waren van de overwinning, op het andere vallen: doch ter zelver tydt in de ſlechte order, als gemeenlyk zulk een valſch vertrouwen onder de ſoldaten brengt. Het Engelſche in het tegendeel, op de voordeelige plaatſen, daar het de prins in hopen verdeelt hadt, geſtelt zynde, wachtte den vyandt, zonder een voet te wyken, af, en ſchoot nooit mis; maar ieder ſchoot trof of zynen man, of zyn paardt, en zomtyds beide te gelyk.

Drie honderd Franſche ruiters, onderſteunt door drie honderd Duitſche ruiters, die de koning *Jan* in zynen dienſt hadt, deden den eerſten aanval.

1356. val. Maar zy konden door de heggen niet breken, en de pylen der Engelſchen de paarden als verwoed makende wierpen zy zich op de Duitſchers, die hen volgden. Deze laatſte, ziende zich door hun eigen volk overhoop geſmeten, maakten de verwarring veel groter, en vielen op het gros van het leger, dat aantrok om hen te ondersteunen. Deze verwarring was oorzaak van de nederlage, die door de wakkerheit des konings niet kon voorgekomen, noch herſtelt worden. Zy bezweken alle, en vielen de een op den anderen, en de Engelſchen hadden maar alleen te doden en gevangen te nemen al die zy begeerden.

Dapperheit van den koning *Jan.*

De koning zelf, wanhopig door zulk een kwaden en onverwachten uitſlag geworden, vocht met de heeren, die hy omtrent zich verzamelt hadt, als een leeuw, en betwiſtte eenigen tydt de overwinning. Hy was gemakkelyk by zynen wapenrok, doorzaait met goude leliën, en nog meer door zyne dapperheit, te kennen. Hy hadt aan zyne zyde den jongſten van zyne zonen, die hem niet hadt willen verlaten, noch zyne andere drie broeders volgen, die hunne opzienders te haaſtig met acht honderd ſpeervoerders, die hen geleidden, uit het gevecht trokken, waar door hun leger zeer verzwakt wierdt.

Philips, dus was de naam vanden jongen prins, ondersteunde den moedt van den koning, zynen vader, en verkreeg door deze heerlyke daadt den naam van den Stouten *, dien hy ſedert droeg, en zyn achterkleinzoon *Karel* van hem, nevens het hertogdom van Bourgundië, erfde. Noch de vader, noch de zoon, verſelt van een klein getal heeren, die hun noodlot wilden volgen, waren in ſtaat om de Engelſchen het hoofdt te bieden, die geen meer tegenſtandt dan aan dezen hoek vindende daar van alle kanten naar toe vlogen, en hen omcingelden. Meer dan zes duizend Franſchen waren reets verſlagen, en meer dan vyftien duizend gevangen genomen, waar onder de hertogen van Athene, Bourbon, Beaujeu, de Tour, de Vajette, Laval, Rochefaucout, de dappere *Ribeaumont*, en eenige anderen van het zelve aanzien, die reets aan de zyde des konings ter aarde nedergevelt lagen, wanneer een edelman van het landt van Artois, genaamt *Morbek*, om eenige misdaden gebannen, tot hem naderde, en hem vermaande zyn leven, en dat van den prins te behouden. Deze raadt vondt ingang by den ongelukkigen koning, niet willende, dat zyne wanhoop aan zynen zone nadeelig zou zyn. Hy volgde derhalven den raadt van *Morbek*; doch twaalf Engelſche ſoldaten, daar op aankomende, rukten hem uit de handen van dezen edelman, en zyn leven zou gevaar hebben gelopen, indien geen twee Mylords ter rechter tydt toegeſprongen waren, die hem uit de handen van dit geſpuis trokken, en by den prins geleidden, die, om wat uit te ruſten, in een tent van vuur-kouleur, die men voor hem in het midden van het ſlagveldt hadt opgerecht, gegaan was.

* Men brengt twee andere redenen daar van by.

Gedwongen zich gevangen te geven.

Hoe hy by den prins van Wallis wierdt ontfangen.

Deze jonge zegepraalder, door zyne gematigtheit en zachtzinnigheit meer roem dan door zyne overwinninge waardig, ontfing hem meer als zynen ſouverein, dan als zynen gevangen, en handelde hem als een groot koning, wiens ongeluk de achtbaarheit, die men voor hem hadt, niet kon verminderen; prees zyne dapperheit; beklaagde zyn ongelukkig noodlot, en gebruikte, om 'er hem over te trooſten, de krachtigſte en verplichtendſte uitdrukkingen, hem verzekerende, dat hy het zelve goed onthaal en gunſtige genegenheit tot zyn vrydom by den koning,

Wonderlyke gematigtheit van den prins.

zynen vader, zou vinden: ook zegt men, dat de zelve, indien hy daar meeſter van was geweeſt, hem niet veel zou gekoſt hebben; maar hy was gedwongen hem naar Engelandt te brengen, om hem aan zynen vader, wiens ſtedehouder * hy maar was, over te leveren. Dit maakte hy den gevangen koning bekend, richtende al zyne redenen op zulke zachte en eerbiedige wyze, als of de vorſt, tegen wien hy ſprak, zyn ſouverein op den troon, en niet zyn gevangen was geweeſt. Den zelven avondt diende hy hem aan tafel, en de koning drong hem mede naaſt hem aan te zitten. Hy verſchoonde zich, zeggende, dat het hem niet voegde aan de tafel van zulk een groot koning te eeten. 1356.

* *Luitenant.*

Des anderen daags 's morgens brak de prins op, en nam zynen weg naar Bourdeaux, met zich nemende den gevangen koning en den jongen prins, zynen zoon. Dit was voorzichtig gedaan: hy hadt anders moeite gehad om zulk een ſchonen prys te behouden, dien de Franſchen, die zich byeen hadden verzamelt, hem, indien hy zich niet hadt gehaaſt met hem in eene verzekerde plaats te brengen, zouden hebben kunnen ontrukken. Buiten dat was zyn leger met zulk een ryken buit, in het Franſche leger bekomen, beladen, dat het zelve niets kon ondernemen. Ten laatſte, de belemmering der gevangenen, wier getal dat zyner ſoldaten te boven ging, liet hem niet toe iets anders te onderwinden dan weder naar zyne ſtaten te keren, daar hy al zegepralende de gevangenen, benevens hunnen koning, bragt. Het is zelfs te verwonderen, dat hy met zo veel belemmering zo vele vyandelyke provinciën, eer hy in de zyne kwam, heeft kunnen doortrekken, zonder dat het Franſche leger zich byeen verzamelde, en hem den weg afſneedt, of dat men uit alle de ſteden, langs welke hy moeſt trekken, niet uitviel, om dan eens op de eene party van zyn volk, dan eens op de andere, aan te vallen; maar de vluchtenden hadden den ſchrik van rondom met zich gebragt, en men geloofde, dat de Engelſchen alle helden waren, zo dat zy in hun doortrekken den minſten tegenſtandt niet ontmoetten.

Hy trekt naar Bourdeaux.

Zie daar den uitſlag van den beruchten veldſlag van Poitiers, zo luiſterryk voor Engelandt, als ongelukkig voor Vrankryk. Het laatſte liet zes duizend doden op het ſlagveldt, waar onder acht honderd edellieden van naam, en onder deze de hertog van Bourbon, de hertog van Athene *, konneſtabel, en de maarſchalk van Neſle, benevens nog vyftig andere heeren, alle van het eerſte aanzien, waren. Dit verlies wierdt door een getal van vyftien duizend gevangenen vergroot. Maar niets trof de overwonnenen meer dan hunnen koning gevangen te zien, gelyk ook niets meer luiſter aan de eer des overwinnaars gaf, dan een zo doorluchtig perſonadie in zegepraal mede te voeren.

Het verlies der Franſchen.

* *Gautier van Brienne.*

Men moet den lof niet verzwygen van die op dezen ſchrikkelyken dag in dapperheit uitblonken. In het gemeen deden de Engelſchen en Gaskonjers ieder om het eerſt wonderen. De graven van Warwik, van Suffolk, van Salisbury, van Stafford, de ridders *Andley*, *Chandos* en *Cobham* gaven preuven van eene bovengewone manmoedigheit; maar niemandt haalde by den veldoverſte. Deze jonge prins, zegt een ſchryver van dezen tydt †, ſtreedt als een leeuw; was overal tegenwoordig, en gaf met een vuur, dat hem nooit zyne aandacht deedt verliezen, te gelyk zyne bevelen als een groot veldheer, en vocht midden onder de pylen en zwaarden der vyanden als een gemeen ſoldaat. Niemandt betwiſtte hem derhalven den roem van dezen dag. Men twyf-

De Engelſchen en Gaskonjers betonen hunne dapperheit.

† *Froiſſard.*

Die van den prins van Wallis.

1356. felde alleen wat den meesten lof verdiende, of zyn moedt, of zyne bekwaamheit.

Zyne mildheit. Men moet ook zyne mildheit, daar hy op dezen dag heerlyke blyken van gaf, niet vergeten. De ridder *Audley*, die op de wyze, als wy hebben gezegt, hadt uitgeblonken, hadt verscheide wonden ontfangen. De prins bewees hem duizend beleefdheden; droeg zorg voor zyne genezing, en gaf hem een jaarlykfch inkomen van vyf honderd marken. *Audley* deelde het aan vier van zyne stalmeesters, die aan zyne zyde hadden gevochten, uit, om dat zy het, zeide hy, meer dan hy van noden hadden. De prins, dit horende, prees zyne edelmoedigheit, en beschonk hem met een inkomst van eene diergelyke somme. Gelukkige tyden, roept een schryver * uit, daar de dappere daden een prins, die zyn vermaak stelde in de zelve te belonen, tot getuigen hadden.

* S. Dionys.

Zyne beleefdheit omtrent den gevangen koning. De overwinnaar, te Bourdeaux gekomen zynde, betoonde in deze hoofdstadt van zyn hertogdom geen minder beleefdheit dan in het veldt, en handelde den gevangen koning, die daar den ganschen winter en een gedeelte van de lente bleef, met geen minder eerbiedt. De reden daar van weet men niet. De schryvers brengen niet dan giffingen by. Zommigen leggen daar de reden van op het jaargety, om hem overzee te voeren, en anderen op de vergelding, die de Gaskonjers zochten te hebben, die zich eene eer maakten, dat zy hem gevangen hadden genomen, en daarom niet wilden laten vertrekken. Mogelyk moet men dit vertoeven niet leggen noch op de eene, noch op de andere van deze bygebragte redenen, maar op het vermaak, dat deze jonge overwinnaar schepte in het uitrusten en eer-genieten in het midden van het ryk, daar hy de zelve hadt verkregen, en dagelyksch zynen lof hoorde verbreiden.

Oorsprook van den Dauphin in Vrankryk. Daarenboven wist hy, dat hy van den kant van Vrankryk niets te vrezen hadt, dat al te veel door zyne verwarringen en verdeeldheden belemmert was, om eenigzins naar wraak te trachten, of hem zynen gevangen te komen ontrukken. De Dauphin, gelyk men toen den oudsten van de zonen des konings sedert de overdragt, die de Dauphin *Humbert* van zyne staten aan *Philips* van Valois hadt gedaan †, begon te noemen, vondt veel zwarigheit om zich voor regent te doen verklaren. De Staten van het ryk, den 15 October te Parys vergadert, gaven hem te kennen, dat zy, eer men om de verloffinge van den koning dacht, hunne vryheit wilden verzekeren, en hunne voorrechten herstellen. Het is hier de plaats niet om van de verbindtenissen te spreken, daar de Dauphin al zyne wysheit in nodig hadt om 'er met eer uit te raken. Wy maken daar geen gewag van dan alleen in het voorbygaan, om aan te tonen, dat het Fransche hof daar door de handen zo vol hadt, dat het geen nieuw leger, om wraak van den prins van Walles te nemen, om hem zyne overwinningen te ontrukken, in het veldt kon brengen.

Ongenoegen in dat ryk.

† in het jaar 1343

1357. Hy bleef dan den ganschen winter gerust te Bourdeaux, doende den gevangen koning dezen tydt met zo veel pracht doorbrengen, als of hy in Parys was geweest, wordende met zo veel sierlykheit en achting onthaalt, als hy aan zyn eigen hof zou kunnen gehad hebben, en dat onder zulke vermakelykheden, dat zy zyne droefheit zouden hebben kunnen doen verdwynen, indien hy hadt kunnen vergeten, dat hy gevangen was.

De koning *Jan* naar Engelandt gebragt. Den 5 May vertrok de prins van Walles met hem naar Engelandt. Hy landde te Pleimouth met den jongen prins, zynen zoon, die vechtende aan zyne zyde was gevangen, medegesel van zyne reize en gevangenisse, na dat hy het van de daden zyner wapenen en van zyne gevaren was geweest. Na eenige dagen uitrustens bragt men hen naar Londen. Op alle plaatsen, daar men doortrok, wierdt de Fransche koning met zo veel eer en beleefdheit onthaalt, even als of hy den koning van Engelandt was komen bezoeken. Men haalde hem prachtig in. Op zyne aankomst in de hoofdstadt van het ryk deedt hy zyne intrede, minder als een gevangen, dan als een zegepraalder, op een wit paardt, een teken van souvereiniteit, gezeten zynde, hebbende aan zyne linkerhandt zynen overwinnaar op een klein gemeen zwart paardt, en zeer stadig gekleed: doch zyne zedigheit maakte, dat hy nog meer uitstak. De twee gevangenen wierdt het paleis van Savoje * tot verblyf gegeven, dat men voor hen hadt bereid, en waar van alle de vertrekken heerlyk opgemaakt waren. 1357.

Zyne prachtige inhaling.

Zedigheit van den prins van Walles.

* Aldus genoemt naar zynen stichter *Petrus*, grave van Savoje, oom van de koninginne *Eleanora*, gemalinne van *Henrik* den III.

De koning *Eduard*, de koningin zyne gemalin, de prinssen en al de grote heeren van het ryk kwamen den gevangen koning bezoeken, trachtende door hunne beleefdheden het hertzeer van zyne gevangenisse te verzachten. Ten dien einde bragt men hem eenige dagen daar na naar het kasteel van Windsor, daar men hem het vermaak van de jagt gaf, en van daar weder te Londen naar zyne gevangenisse, of liever naar zyn paleis van Savoje, geleidde, altydt geëert, en als een koning opgepast.

De eer, aan den gevangen koning bewezen.

Men zegt zelfs †, dat op een tydt de prins *Philips*, zyn zoon, een edelman, die aan de tafel diende, een bakkenslag gaf, om dat hy den koning van Engelandt voor den koning, zynen vader, hadt gedient, waar door hy den bynaam van den Stouten, dien *Eduard* hem gaf, verkreeg, zonder hem daar eenig misnoegen over te tonen. Anderen schryven echter dezen bynaam toe aan de onvertzaagtheit, die hy in den slag van Poitiers deedt blyken, of wel aan de stoutheit, die hy toonde by de kroning van *Karel* den VI, met boven zynen oudsten broeder, den hertog van Anjou, plaats te nemen. Daar is inderdaadt weinig waarschynlykheit in het verhaal van den bakkenslag, dien hy aan den voorsnydenden stalmeester gaf; en indien dit waar is, was 'er minder stoutheit dan onverstandt en onbeleefdheit van den kant van den prins: in het tegendeel was 'er een wonderlyke gematigtheit aan de zyde van *Eduard*, wiens eigenliefde zich niettemin wel wist schadeloos te stellen. Meester van het lot van den prins zynde, kon hy zich by zich zelven verheugen, dat hy hem met den koning, zynen vader, en den koning van Schotlandt gevangen hieldt. Men zag hem zomtyds in het midden van deze twee gevangene koningen verschynen; eene vertoning, daar zyne staatzucht lieflyk door gestreelt wierdt.

Philips de Stoute, oorspronk van dien naam.

† Zie de Jaarboeken van Vlaanderen.

Ondertusschen wierdt 'er over de vryheit van den eenen en den anderen gehandelt, eensdeels door de bemiddeling van de gezanten van den paus, die aanstonts na de komst van den koning *Jan* naar Engelandt vertrokken, en anderendeels door *Johanna* van Engelandt, dochter van den koning *Eduard*, en gemalin van *David Bruze*, die de vryheit hadt, haren gevangen gemaal te komen zien, en voor zyn vrydom te werken.

Stilstandt tusschen Vrankryk en Engelandt. De bemiddeling van de gezanten kon de vryheit van *Jan* niet te weeg brengen: al wat zy konden uitwerken, was eene wapenschorssing voor twee jaren, die met St Jan des jaars 1309 zou eindigen. De vryheit des gevangen konings wierdt niet dan drie jaren daar na door het verdrag

1357. drag van Bretigny, daar wy op zyn plaats van zullen ſpreken, verkregen. Voor het overige is het te verwonderen, dat *Eduard*, ſtaatzuchtig, dapper, bekwaam, dat meer is gelukkig in al zyne ondernemingen, na dat hy zo veel begeerte voor de kroon van Vrankryk hadt doen blyken, in het midden van al zyne overwinningen ſtil bleef ſtaan, en dat hy verzuimde den gebaanden weg tot zulk eene ſchone kroon in te ſlaan. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy het uit ſtaatkunde deedt, en dat hy, ziende de verdeeldheden, die Vrankryk begonnen te ſcheuren, bevreeſt was de zelve te dempen, met den oorlog daar te vervolgen.

Staatkunde van *Eduard*.

Hy hieldt zich derhalven liever ſtil, tot dat de partyen, die tegen elkander verbittert waren, zich wederzyds hadden te onder gebragt, en dus buiten ſtaat geraakt zynde om zyne wapenen tegen te ſtaan, zy hem hunne toeſtemming, om bezit van het ryk te komen nemen, gegeven, of in het zelve te veroveren niet zouden verhindert hebben. Maar wy weten niet, of 'er niet te veel geſlepenheit in zulk een voornemen ſtak, en of het niet beter was geweeſt te geloven, dat, hoe ſtaatzuchtig en ver uitziende deze vorſt ook was, hy echter ten naaſte by van de zelve geſteldheit was als andere menſchen; dat hy zo zeer niet voor de onruſt van den oorlog was, of hy hadt de vrede nog liever; hy oordeelde, dat hy genoeg verrecht hadt met de twee beruchte veldſlagen van Creey en Poitiers te hebben gewonnen, en verwachtte, dat het geluk het overige zou ten einde brengen, zich verzekert houdende door het pandt, dat hy in handen hadt, Vrankryk zulke wetten, als hy goeddacht, voor te zullen ſchryven.

Zyn wenſch naar eere.

Men kan ook zeggen, dat deze vorſt, meer naar roem dan naar koninkryken hakende, zich minder gelegen liet leggen de zelve te bezetten dan te bemachtigen, en dat hy 'er zich zo haaſt geen meeſter van zag, of op het punt om het te worden, of zyn yver verſlaauwde eensklaps, zich te vrede houdende de overwinnaar daar van te zyn geweeſt, of zyne oppermacht daar in getoont te hebben. Zodanig was de geeſt der meeſte helden; zodanig was die van *Alexander*, die de koninkryken, naar mate hy de zelve te onder bragt, uitdeelde, en de hoop alleen voor zich behieldt. Zodanig was, om van een tydt en vorſt, die nader verbandt met *Eduard* hadt, te ſpreken, de vermaarde *Richard* de I, die de ryken van Cyprus en van Jeruzalem niet veroverde dan om de zelve weg te ſchenken.

David Bruze op den troon van Schotlandt herſtelt.

Deze hoedanigheit deedt zich inderdaadt op in *Eduard* in het verdrag, voor den vrydom en de herſtelling van *David Bruze* geſloten. Het ryk van Schotlandt was hem even door *Willem Bailleul*, mededinger van *Bruze*, afgeſtaan, en by dit recht van afſtandt kon hy nog dat van zyne bemachtiging voegen, alzo het voor hem niet zwaarder was, de provinciën, die zich zyne macht hadden onttrokken, daar weder onder te brengen, dan het hem geweeſt was de zelve te vermeeſteren, zo dikwils als hy zyne zegepralende wapenen daar hadt gevoert. Hy hieldt het hoofdt van de party gevangen, dat hem de kroon kon betwiſten, en Vrankryk, zich gelukkig genoeg rekenende met den ſtilſtandt, dien het hadt verworven, dacht weinig om den inval van Schotlandt te dwarsbomen, indien het in den zin hadt gekregen zulks te onderwinden. Maar daar van afziende om de gemakkelykheits wille, die hy daar toe vondt, of zich vergenoegende met den gevangen koning tot zynen leenman te hebben, gaf hy hem zyn vrydom, benevens de koninklyke waardigheit, onder beding, dat de zelve leen roerig van Engelandt zou blyven. Dit geſchiedde, volgens eenige ſchryvers, na dat *David Bruze* hem de zelve onderworpen, en zyn woordt gegeven hadt, dat hy zyne onderwerping door de Staten van Schotlandt zou doen bekrachtigen, bewilligende het verdrag, den 5 October door de gevolmachtigden der twee ryken geſloten, op het verzoek van de koninginne *Johanna*, die voortging de vryheit en de herſtelling van den ongelukkigen *David*, haren gemaal, die ſedert meer dan elf jaren in de gevangeniſſe van Londen zuchtte, te bewerken. Dit koſtte niet alleen eene ſchandelyke onderwerping aan den gevangen koning; maar hy moeſt zich daarenboven nog verbinden, honderd duizend marken Sterlings in tien jaren te betalen, waar voor hy ten waarborg twintig gyſelaars gaf, behalven dien van de prelaten en Pairs van het ryk, die hy beloofde mede daar in te doen treden. Het zelve verdrag behelſde ook eene wapenſchorſſing van negen jaren tuſſchen de twee ryken, welke naderhandt door een ſtilzwygenden ſtilſtandt, veroorzaakt door andere zaken, die de twee kronen op de ſchouderen hadden, veel eer dan door eene ware verzoening, of eene oprechte begeerte naar de vrede, verlengt wierdt. 1357.

1358. Beroerten in Vrankryk.

De verdeeldheden namen ondertuſſchen overhandt in Vrankryk, en indien het waar is, dat *Eduard* in de wapenſchorſſing niet hadt bewilligt, dan met gedachten, dat zy de zelve zou vermeerderen, kon hy zich vleien, dat hy zyn oogwit bereikt hadt. Alles was in verwarring: *Karel*, Dauphin en regent, kon van de Staten van het ryk, die hy te Parys hadt doen vergaderen, geen hulp krygen. De onruſtige koning van Navarre, door zyne aanhangers in vryheit geſtelt, was hem een gevaarlyker vyandt dan de koning van Engelandt. Niet alleen hitſte hy het volk en den adel tegen hem op; maar hy ſtondt ook door vergift naar zyn leven, dat de prins niet dan door een wonder ontkwam.

Aangehitſt door den in vryheit geſtelden koning van Navarre.

Hy kon daar zelfs niet ten volle van genezen worden, en eindelyk was het de oorzaak van zyne doodt. Doch alvorens hadt hy het geluk van Vrankryk te herſtellen. Nooit was het zo na aan zynen val geweeſt. Buiten de voorname partyen, die het zelve verdeelden, de Navarrees van den eenen kant, en de Dauphin van den anderen, ontſtondt daar nog eene derde, die zo niet om haar aanzien, als om hare menigte, te vrezen was. Het waren de boeren *. Deze, door de afperſſingen van den adel tot wanhoop gebragt zynde, verbonden zich te zamen, niet alleen om zich te verdedigen, maar ook om ſcha-verhaling te erlangen. Zy trokken, ten getale van honderd duizend, ſlagvaardig op, met een voornemen om hunne dwingelanden te vernielen. Niettegenſtaande de afgekondigde wapenſchorſſing voegden zich by deze oproermakers de Engelſche bezettingen van Auvergne en van Berri, zo dat het ganſche ryk in rep en roer was.

Opſtandt der boeren.

* onder den naam van *Jacquerie*.

1358. 1359.

Eduard wilde zich tot nadeel van zyn gegeven woordt en door de overtreding der wapenſchorſſing van deze beroerten niet bedienen; maar de gevangen koning, zyne vryheit verzoekende, en de regent zyne drangredenen by de zyne voegende, wilde hy hem de zelve duur verkopen. Hy dacht, dat 'er in de verlegenheit, daar Vrankryk zich in bevondt, gene voorſtellingen zouden wezen, hoe hard de zelve ook mogten zyn, of het zou blyde wezen de zelve voor den prys van de vrede en den vrydom van zynen koning aan te nemen; weshalven hy de helft van het koninkryk eiſchte.

1358. 1359. De ongelukkige koning *Jan*, buitengemeen afgemat door zyne gevangenisse *, en onverduldig om zich weder op den troon te zien, hoewel de schryver der Geschiedenisse van de omkeeringen van Engelandt † het tegendeel zegt, tekende het ontwerp van vrede, dat te Londen in dier voegen, als hy met *Eduard* overeengekomen was, wierdt gemaakt; maar te Parys wierdt het zelve door de Staten van het ryk verworpen. Daar is minder reden om zich over de edelmoedige weigering der natie te verwonderen dan over de zwakheit, die de koning hadt, om een verdrag, dat hem in zekere opzichten onttroonde, en het ryk van de beste provincien ontblootte, het zy ten aanzien van den eigendom der domeinen, het zy ten aanzien van het afhangende rechtsgebiedt, te ondertekenen. Het behelsde, dat *Jan* aan *Eduard* de souvereiniteit van Normandie, van Guiënne, van Saintogne, van Poitou, Anjou, Maine, Touraine, Perigord, en het Limosin, van het graafschap van Ponthieu, met de steden Calais, Guines en Boulogne, afstondt; dat hy daarenboven van het recht der hulde van het hertogdom van Bretagne afstapte, en toestondt, dat de hertog de zelve aan den koning van Engelandt en zyne opvolgers zou doen. Nog verbondt hy zich vier millioenen fyne goude kronen, van de munt van den overleden koning *Philips* van Valois, te betalen, zo dat hy het ryk, na het zelve van zyne beste staten en van zyne schoonste rechten beroofd te hebben, tot den bedelzak bragt. Hy tekende alle deze voorwaarden, zegt een hedendaagsch schryver *; zo zeer verlangde hy Vrankryk weder te zien, en belastte den aartsbisschop van Sens en de graven van Tankarville en van Dammartin, de zelve naar Parys, om aldaar door de Staten van het ryk bekrachtigt te worden, over te brengen. De regent deedt de zelve vergaderen †, vervolgt hy; men las het verdrag; maar het zelve wierdt van allen eenstemmelyk, als zeer schandelyk voor Vrankryk zynde, verworpen.

* Zie de Geschiedenis van koning *Philips* en *Jan*, door den abt *Choisi*.

Verdrag van koning *Jan* met *Eduard*, † de Vader *Orleans*.

* de abt *Choisi*

† in de maandt van May des jaars 1359.

1359. Verzoening van den koning van Navarre met den Dauphin.

Mogelyk zouden de Staten zo stout niet hebben gesproken, indien de regent met den koning van Navarre, die eene volstrekte macht over die van Parys hadt, en meester van vrede en oorlog was, om hen naar zyn goedvinden het een of het ander in te boezemen, niet hadt verzoent geweest. Dit hadt de regent ondervonden, en het hadt hem mogelyk belet zulk een laatste besluit op het ontwerp, naar Londen gezonden, te nemen, indien de Navarrees hem niet hadt ondersteunt. Hunne verzoening was tot geluk getroffen, en by een dier gevallen, die men als wonderen aanziet, om dat men daar de oorzaak niet van kan ontdekken, wanneer men het minst verwachtte, en op een tydt, in welken deze staatzuchtige en oproerige prins zich alles van Engelandt kon beloven, hadt hy het verlaten, en zyne vrede met den regent gemaakt. Men zegt, dat hy, gelyk de ander, zeer gestoort was over de hardigheit der voorwaarden van het verdrag; dat hy mededogen hadt met de dodelyke wonde, die 'er het ryk door zou ontfangen, en dat hy de eer hebbende van uit het koninklyke Fransche bloedt * gesproten te zyn, hy niet wilde gedogen, dat men hem kon verwyten, dat hy het zelve hadt doen ondergaan. Anderen voegen, hier nog by, dat hy het misnoegen van *Eduard* vreesde, om dat hy in eene aanspraak aan de Staten zich beroemt hadt, meer recht tot de kroon dan de Engelsche koning te hebben. Hy vondt meer zekerheit en meer roem in zich met den regent te verzoenen, dan in de verbindtenis met *Eduard* te blyven aankleven.

* hy was afkomstig van *Philips* den Stouten, een der zonen van St. *Lodewyk*.

1359. Toebereidselen van *Eduard* om den oorlog te beginnen.

Deze laatste, te onvrede door het weigeren der Staten, zag wel, dat hy Vrankryk nog niet genoeg, om het wetten voor te schryven, hadt vernedert, en dat het lot des oorlogs het meest beslissen. Hy maakte dan toebereidselen, de wapenschorsing geëindigt zynde, om den zelven zo bloedig te doen zyn, dat het zich zou gedwongen vinden te bukken, en hem voor meester, dewyl het weigerde hem voor vriendt en bondgenoot, ten koste van eenige provincien, aan te nemen, te erkennen. Zyne toebereidselen kwamen met de grootheit der onderneminge overeen. Hy vernieuwde zyne verbonden met de vorsten van neder-Duitschlandt; zondt om volk in opper-Duitschlandt en in Vlaanderen te werven, om het by de Engelschen en Gaskonjers te voegen, en maakte een leger van honderd duizend man. Elf honderd schepen wierden uitgerust; een gedeelte om het volk en de levensmiddelen over te voeren, en een gedeelte om hen tot geleide te verstrekken. Het was in het laatste van October: echter wilde men, na eenige dagen te Calais uitgerust te hebben, in het veldt verschynen. Ten dien einde nam men gezouten vleesch en ander noodzakelyk onderhoudt voor het bestaan van het leger mede, wetende, dat in zo een jaargety en in een landt, door de voorgaande oorlogen verwoest, niets te vinden was. Alles gereed zynde om scheep te gaan, stoot *Eduard* den koning *Jan*, tot meerder verzekerdheit, in den Tour van Londen op, latende de bewaring van het ryk aan zynen jongsten zone, maar vier jaren oud, benevens eenige raadslieden, bestaande in bekwame en trouwe personen, aan welke hy de regering toevertrouwde, de jonkheit van den prins hem daar toe onbekwaam makende.

Zyn scheepgaan en landing te Calais.

Zyne bevelen gegeven, en zyne maatregelen genomen zynde, vertrok hy van Londen, verselt van de vier andere prinsen, zyne zonen, en meest al den adel van Engelandt, en ging te Douvres scheep *. Hy landde op Allerheiligenavondt te Calais, makende op de zee en stromen de heerlykste vertoning, die men ooit heeft gezien. De zee was bedekt met elf honderd zeilen, en honderd duizend man zette voet aan landt, onder het gedruis van het kanon en het geschal der trompetten, geleid zynde door een groot koning en een jongen heldt, ter bemachtiging van Vrankryk, daar deze twee beroemde bevelhebbers reets twee maal over gezegepraalt hadden.

Zyn overgroote vloot en leger.

* Anderen zeggen te Sandwich.

Optocht van zyn leger.

Het volk hadt geen anderen tydt om te rusten dan die nodig was om de levensmiddelen te ontschepen. *Eduard*, van zyne bondgenoten gewacht, en onverduldig om den oorlog weder te beginnen, opende den veldtocht in een tydt, waar in anderen gewoon zyn den zelven te eindigen. Hy kwam aan het hoofdt van zyn leger, in slagorder voorttrekkende, in des vyands landt. De voortocht, aangevoert door den grave van la Marche †, bestondt in duizend boogschutters en vyf honderd ridders, ieder gevolgt van twintig of dertig stalmeesters. De koning kwam vervolgens met de middeltocht, bestaande uit vyf duizend boogschutters, en drie duizend gewapende mannen. Meer dan acht duizend wagenen volgden om het legertuig en de levensmiddelen aan te voeren. De gravers trokken voor, om een gelyken weg, die in dezen ver verlopen tydt des jaars en in zulk een vet landt onbruikbaar was, te maken. Het achterste van alle trok de dappere prins van Walles, overladen met de laauwrieren der twee vermaarde veldslagen van Creey en Poitiers. Met hem kwamen de prinsen *Leonel*, *Jan*

† *Mertemer.*

Versselt door de prinsen zyne zonen.

1359. *Jan* en *Edmond*, zyne jonger broederen, verblyd hunnen oudſten te verſtellen, om onder zulk een groot meeſter het ambacht van den oorlog te leren. Deze achtertocht beſtondt in twee duizend gewapende mannen, en vier duizend boogſchutters. Het overige was voetvolk, daar de ſchryvers byna nooit het getal van zeggen, dewyl men toen de gewapende manſchap en boogſchutters alleen telde. Dit belette niet, dat het voetvolk eene grote party van de honderd duizend man uitmaakte, daar het leger van *Eduard* in beſtondt.

Gedrag van den Dauphin, regent van Vrankryk.

Van zulk een ſchoon en talryk leger kon hy zich alles beloven, indien het jaargety zo ver niet verlopen was geweeſt, en de ſteden der vyanden minder voorzien waren, of dat de Franſchen, gelyk hy, zich mede in het veldt hadden begeven, en het lot der twee natiën aan een veldſlag hadden willen ſtellen. Dit wilde de regent niet wagen, die zyn werk maakte van de voornaamſte ſteden van het ryk van alles te verzorgen, en met goede bezettingen te voorzien. Hy liet de vyanden begaan, en gaf hen het platte landt, dat hy niet kon behouden, ter verwoeſting over. Aldus plunderde *Eduard* het Artois en Cambreſis, zonder tegenſtandt te vinden. Hy liet Amiens, Bapaume, St. Omer, en andere ſterke plaatſen, leggen, die hy niet goed vondt te belegeren, om dat zy hem veel tydt zouden hebben gekoſt, in het ongeduldt, daar hy in was, om het beleg van Rheims te ondernemen. Men zegt *, dat hy 'er het beſluit van genomen hadt, eer hy overzee ſtak, om zich daar met de H. olie, die 'er in de hoofdkerk bewaart wordt, te laten zalven, in verwachting, dat hy daar door in meer aanzien by de Franſchen zou zyn, en dat zy geen zwarigheit meer, om hem voor hunnen koning te erkennen, zouden maken. Daar is weinig ſchyn, dat hy deze gedachten heeft gehad; hy bleef te kort voor Rheims, vergenoegt het zelve eenige dagen ingeſloten te houden, zonder eene belegering te ondernemen, om te geloven, dat hy het voornemen hadt gehad van zich aldaar te laten zalven. Hy trok van Rheims naar Chalons, daar hy zich ook niet ophieldt, en hy zou in Burgundië zyn getrokken, indien het zich met twee honderd duizend guldens, nevens de levensmiddelen, die het voor zyn ganſche leger moeſt bezorgen, niet hadt vry gekocht. Dus den weg naar Parys bekortende, daar zyn voornaamſte toeleg op was, verwoeſtte hy Brie en het Gatinois.

Optocht van het Engelſche leger.

* zie het Leven van *Philips* en *Jan*, door den abt *Choiſi*.

1360. *Eduard* neemt gedurende den optocht het vermaak van de jagt.

Hy kwam daar in het begin van het jaar, trekkende langs Bar aan de Aube en Troyes, en nam Tonnere ſtormenderhandt in. Na deze verrechting leide hy zyn leger in de winterkwartieren, verwachtende het begin van de lente om het regt op Parys te doen aantrekken. Hy nam ondertuſſchen het vermaak van de jagt; en makende dus van dezen krygstocht eene reis van vermaak, hadt hy in zyn gevolg honden en vogelen, met welke hy, terwyl zyne ſoldaten het platte landt plunderden, zo vreedzaam in de boſſchen en velden van Vrankryk jaagde, als hy in Engelandt in de wouden en omtuinde landen zou hebben kunnen doen. Op het einde van de Vaſten kwam hy zich zeven mylen van Parys, tuſſchen Chartres en Montleheri, nederſlaan. Niets bewoog zich. Hy naderde deze hoofdſtadt, die hy dreigde te belegeren. De regent, in zyne muren ingeſloten, hieldt zich daar ſtil en geruſt in, zonder zich door zyne nadering, of uitdaging, die hy hem zondt om den oorlog door een gevecht te eindigen, te ontzetten. Zodanig was, gelyk wy in het vervolg nog beter zullen gewaar worden, de ſtaatkunde van den regent. Hy handelde op de zelve wyze wanneer hy tot de kroon was gekomen. Hy won meer door zyne gematigtheit en geduldt, die hy wyſſelyk tegen het vuur en het geweldt der vyanden zette, dan hy zou gedaan hebben, indien hy zich met hen ingewikkelt, en tegen hunne dapperheit en geluk, welke het tegen dat van *Eduard* niet konden houden, geſtelt hadt.

1359. Onbeweeglykheit des Dauphins.

Eduard vertrekt van Parys.

Deze laatſte, ziende, dat niets zich beweegde, en vrezende, dat zyn leger, dat reets door de mocielykheit van den winter, met heen en weder trekken doorgebragt, zeer veel was vermindert, t'eenemaal door het beleg van zulk eene grote ſtadt mögt komen te ſmelten, veranderde van beſluit, en nam zynen weg te rug naar het Beauſſé, met gedachten om den oever van de Loïre te naderen, en zyn volk in deze zo gematigde, als vruchtbare landſtreek, eene van de beſte en vermakelykſte van ganſch Vrankryk, te laten uitruſten. Daarenboven bekwam hy daar door een verzekerden te rug tocht naar Bretagne, byaldien hem eenige ramp overkwam: want hoe ſtout en ondernemende deze vorſt ook was, wiſt hy echter wel, dat niemandt meeſter van zyn geluk kon zyn, en dat al het menſchelyk verſtandt niet bekwaam is de grootſte veldoverſten voor kwade ontmoetingen te bewaren.

Hy weigert naar andere voorwaarden, dan met den koning *Jan* gemaakt, te luiſteren.

Zodanig waren de gedachten van *Eduard*, wanneer hy van Parys opbrak: doch hy dacht weinig, dat de Hemel langs den kant van Chartres hem wederbragt om hem tot eene vrede te noodzaken. Hy was daar zo ver af, dat hy alle voorſtellingen, die men hem hadt gedaan, verworpen hadt, willende naar geen andere horen dan die van het verdrag, dat de koning hadt geteekent; maar dat de Staten hadden geweigert te bekrachtigen. Te vergeefſch hadden de kardinaal van Langres en de abt van Clugny, gezanten van den paus, verſelt van den Dauphin, zyn leger, om hem tot een vergelyk te brengen, gevolgt; te vergeefſch was men daar menigmaal over vergadert geweeſt. Alle de zamenkomſten waren zonder vrucht afgelopen. De hertog van Lankaſter was de eenigſte, die den koning daar toe zocht te brengen: doch vruchteloos. Hy vertoonde hem de zwarigheit, die in zyne verdere ondernemingen ſtak, en die zyne legers meer verminderden (a) dan zy Vrankryk verzwakten. Hy ſtelde hem voor oogen de onverwinnelyke krygsmacht van zulk een machtig ryk, wanneer het vereenigt blyft, en de onzekerheit der oorlogsgevallen, daar Godt alleen de volſtrekte macht over heeft; waar op hy hem verder vermaande, niet halſterrig in een oorlog, die reets zo veel bloedt hadt gekoſt, te zyn, en den roem van zyne wapenen door eene vrede met Vrankryk, dat hem daar om ſmeekte, en daar het ganſche Chriſtenryk met zucht naar verlangde, en hem meer roem dan al zyne overwinningen zou geven, eindelyk te kronen. Hoe krachtig de beweegredenen van den hertog van Lankaſter ook waren, *Eduard* nam de zelve niet eens in overleg. Niets kon zyn hert raken, noch zyne ſtaatzucht overwinnen.

Schikkelyk onweder.

De Hemel moeſt door zyne ſchikking daar tuſſchen komen, en een van zyne wonderwerken, die ſchrik verwekken, en over de trotſchheit der menſchen zegepralen, ten dien einde in het werk ſtellen. Het leger was in eene gro-

(a) Daar was daarenboven eene grote ſterfte in het leger van *Eduard*, het welk het zelve ongemeen verzwakte: en waarſchynlyk heeft deze ramp hem eindelyk naar de voorſtellingen der gemelde heeren het meeſt doen luiſteren, gelyk wy zo aanſtonts zullen horen dat hy deedt.

1360. grote vlakte, in het gezicht van Chartres, nedergeslagen, wanneer in een oogenblik een schrikkelyk onweder ontstondt. De windt sloeg de tenten om; de blixem en donder vervulden het overal met schrik. Daar op volgde een afgryssélyke hagel, waar door verscheide menschen, en meer dan duizend paarden, wierden dood geslagen *. Hoe onvertzaagt *Eduard* ook was stondt hy daar verzet van, en dit onweder als een teken van Gods gramschap aanziende, die zyne staatzucht en de plunderingen van zyne legers wilde straffen, begaf hy zich naar de kerk van Chartres, daar men den toren van kon zien, en beloofde Godt, dat hy de vrede op gematigder voorwaarden, dan die, daar hy tot nog toe niet van hadt willen afstaan, zou maken. Een schryver voegt daar by, dat hy deze gelofte zo haast niet hadt gedaan, of men zag den storm bedaren. De zon kwam weder te voorschyn, en de hemel toonde weder zynen glansch en bly gelaat. Dit kon geschieden zonder dat 'er iets bovennatuurlyks in was. Dikwils ziet men eensklaps schoon weder op regen, en stil weêr na een storm volgen: doch het kan ook zyn, dat de Hemel, die Vrankryk niet wilde te gronde laten gaan, de twede oorzaak, om het hert van *Eduard* te veranderen, op deze wyze heeft gebruikt.

* Anderen zeggen, duizend menschen en zes duizend paarden.

Eduard belooft aan Godt vrede te zullen maken.

Hoe het zy, hy hieldt zyn woordt, toestaande, dat de gevolmachtigden dit grote werk by de handt zouden nemen. Zy kwamen derhalven den 1 May in een dorp van Bretigny, eene myl van Chartres, by malkander, en acht dagen daar na wierdt het verdrag gesloten. De koning van Vrankryk, nog in Engelandt gevangen zynde, kon aan het hoofdt van het zelve niet worden geplaatst; maar het gansche gezag in handen van den regent zynde, was het in zynen name dat de voorwaarden gesloten wierden. Deze omstandigheit mishaagde *Eduard* niet. Hy was verblyd, dat zy de begeerte, die hy hadt, om den prins van Walles, zynen zoon, de zelve plaats in dit verdrag, als de regent van Vrankryk daar in bekleedde, te doen hebben, begunstigde. Ook was het redelyk, dat die den koning hadt gevangen genomen, zyne banden weder los maakte, en dat de overwinnaar den roem der vrede wegdroeg. De zelve wierdt dan in den name der twee jonge prinssen gesloten; maar eenige voorwaarden wierden door de twee koningen verbetert, wanneer zy de zelve te Calais, daar de koning *Jan*, volgens het dertiende artykel van het verdrag van Bretigny, uit Engelandt wierdt gebragt, bekrachtigden.

Het handschrift, dat men daar van in Engelandt bewaart *, begint op deze wyze:

* Zie *Brady.* Vredesverdrag van Bretigny.

EDUARD, oudste zoon van den koning van Vrankryk en Engelandt, prins van Walles, hertog van Cornwall, en graaf van Chester, aan allen, die dit tegenwoordig geschrift zullen zien, Salut. Wy doen kond, dat alle verschillen tusschen onzen heer en vader, den koning van Vrankryk en Engelandt, van den eenen kant, en onzen lieven neef, den koning van Vrankryk, en zynen oudsten zoon, regent van het ryk, van den anderen kant, door het tegenwoordige vredesverdrag, te Bretigny op den 8 May gesloten, bygelegt zyn.

Korte inhoudt van de voorwaarden van het zelve.

Het bestondt in veertig artykelen. De elf eerste behelsden den afstandt van de provincien en plaatsen, dien Vrankryk met al hare souvereiniteit aan de kroon van Engelandt deedt, met uitsluiting van het recht van huldiging, dat Vrankryk voor dezen afstandt daar op zou hebben kunnen eischen, om van St. Michielsdag af die, daar Engelandt nog geen bezit van hadt, te genieten. Deze provincien en plaatsen waren: Poitou, met de lenen van Thouars en het landt van Belleville; Saintes, met geheel Saintogne, aan deze en aan gene zyde van de Charente; Angen, met het gansche Angenois; Angoulême, met het gehele Angoumois; het gansche landschap van Perigord; het Limosin; Cahors, met gansch Querci; Tarbes, met gansch Bigorre; het graafschap Gaure, in hoog- of opper-Languedok; Rodes, met geheel Rouergue; de stadt Rochelle en gansch Guienne, waar van de byzondere heeren aan den koning van Engelandt hulde zouden moeten doen, zonder dat de koning van Vrankryk in het toekomende iets daar op zou hebben te eischen. Vrankryk stondt ook nog met de zelve vrydommen af de graafschappen van Ponthieu en van Guines, het Boulonois, in Pikardie, en Calais, met zyne onderhorige landen. 1360. *Brady. Tyrrel. Alla publ. Tom. VI, fol. 178 &c.*

By het twaalfde artykel stonden de twee prinssen, in den name der twee koningen, en in hunnen eigen name, af van alle hunne eischen van souvereiniteit, rechtsgebiedt, of heerlykheit, hoedanig de zelve mogten worden genaamt, op de wederzyds afgestane domeinen, te weten, de regent van alle de provincien en plaatsen boven genoemt; en de prins van Walles van de kroon van Vrankryk in het algemeen, en in het byzonder van Normandie, Touraine, Anjou en Maine, doende ook afstandt van de huldiging van Bretagne, en van zyn recht op Vlaanderen, het een en het ander van wegens den koning, zynen vader, en voor zich zelve, overgevende aan den koning van Vrankryk en aan den regent.

By het dertiende artykel wierdt vastgestelt, dat de koning van Engelandt binnen den tydt van drie weken na den feestdag van St. *Jan* den Doper den koning van Vrankryk naar Calais zou doen geleiden, op kosten van den eerstgenoemden, uitgenomen die tot overvoeringe van des zelfs gevolg vereischt wierden, welke de Fransche vorst zelf zou moeten dragen. In het veertiende wierdt bedongen, dat men voor het losgeldt van den koning *Jan* drie millioenen goude kronen zou betalen, te weten zes maal honderd duizend binnen vier maanden te Calais; vier maal honderd duizend een jaar daar na, en voorts eene gelyke somme jaarlyksch, tot de volle betaling toe. De volgende artykelen, tot het twintigste toe, behelsden inzonderheit de wyze, op welke de koning tegen de gyselaars, die Vrankryk zich tot waarborg van het verbondt verplichtte te leveren, zou worden uitgewisselt; en men kwam overeen, dat hy vier maanden te Calais zou blyven, te weten de eerste maandt op kosten van den koning van Engelandt, en de drie volgende op zyne eige, ten einde de Engelschen eerst bezit konden nemen van het graafschap van Guines en van de stadt Rochel, en de aan hen beloofde zes honderd duizend goude kronen, ter eerster betaling van de overeengekomene drie millioenen voor zyn losgeldt, zouden ter handt gestelt zyn, voor dat hy van daar vertrok.

Men handelde in de andere artykelen, tot aan het zeven en twintigste, over de belangen van *Jan* van Montfort en *Karel* van Blois, de twee mededingers van het hertogdom van Bretagne, daar de twee koningen zich tot scheidsmannen van hadden gestelt; als mede over de herstelling van *Philips* van Navarre, broeder van koning *Karel* den Kwaden, in al zyne goederen, landeryen en waardigheden in Vrankryk; over de inkomsten van *Godefroi* van Harcourt in Normandie,

1360. dië, waar van beſloten was, dat de koning van Engelandt alleen een jaar zou kunnen meeſter zyn (a), en ten laatſte over de herroeping van alle de gebannenen der twee ryken, met de wedergeving van hunne goederen, alleen met uitſluiting van *Fronſak* en *Gallard*.

Men behieldt voor de twee koningen in eenige der volgende artykelen de vryheit om zodanige verbonden te maken, als zy goed zouden vinden, mits de zelve niet tot nadeel van dit verdrag ſtrekten, en met andere, buiten de Vlamingen en den koning van Schotlandt. De koning *Jan* en de regent verbonden zich, dat zy met den laatſten geen verbondt zouden aangaan, en de koning *Eduard*, met den prins van Walles, verplichtten zich, in geen bondgenootſchap met de anderen te treden.

By de overige artykelen, die het ſlot van dit verdrag maakten, was men overeengekomen, dat de paus en het genootſchap der kardinalen * het zelve zouden beveſtigen; dat het de twee koningen zelf te Calais met eede zouden beveſtigen, en het geſchrift daar van met hun groot zegel bezegelen; dat alle prinſſen van hunnen bloede, en twintig der grootſte heeren en Pairs van hunne natiën, het zelve mede zouden bezweren, en met hun zegel bezegelen, belovende, dat men het zelve zo veel in hunne macht was zou doen nakomen. Nog was men overeengekomen, dat de begevingen van kerkelyke ampten en beneficiën, gedurende den oorlog gedaan, zouden ſtandt grypen, en in den ſtaat blyven, in welken de zelve thans waren; dat de onderdanen der twee koningen ongemoeid in de hogeſcholen van den eenen en den anderen zouden mogen ſtuderen, en, gelyk hunne eige onderdanen, de voorrechten en vryheden dier akademiën genieten; dat men van weêrzyden eene algemene kwydſchelding zou verlenen; en eindelyk, dat alle te voren gemaakte overeenkomſten door het tegenwoordige verdrag zouden vernietigt worden en van gener waarde zyn.

* *Sacro Collegio.*

Dit verdrag bezworen by den regent en den prins van Walles, † in Normandie.

De regent bezwoer het verdrag te Parys den 10 May in de tegenwoordigheit van zes ridders, die de koning van Engelandt aldaar, om getuigen te zyn, zondt, en de prins van Walles bezwoer het zelve den 16 der zelve maandt te Louviers †. De Pairs van Vrankryk gaven mede hunne verzekering, zo dat 'er niets meer aan ontbrak dan de bekrachtiging der twee koningen, die voor de verloſſing van den koning *Jan*, en hunne zamenkomſt te Calais, gelyk by het verdrag was vaſtgeſtelt, niet kon geſchieden. Maar zo haaſt als het zelve getekent was, kondigde men de wapenſchorſſing af, en alle vyandelykheden hielden van weêrkanten op.

Vertrek van den koning *Jan*.

Eduard weder overzee ſtekende bragt zelf de tyding daar van aan den gevangen koning, wien hy zyn vrydom bekend maakte, en zeide, dat hy zich kon gereed maken om weder naar Vrankryk te keren. De koning, dat gelukkig oogenblik met ongeduldt verwacht hebbende, was wel haaſt gereed. Hy begaf zich den 5 July naar Kantelberg, en zich hebbende ſcheep begeven kwam hy den 8 te Calais aan. De regent kwam hem daar zien, en twee broeders van den prins van Walles vertrokken naar Boulogne, en bleven aldaar tot waarborgen gedurende den tydt, dat de regent te Calais by den koning, zynen vader, zou zyn.

De twee koningen bezweren het verdrag.

De koning van Engelandt liet zich wachten. Wat ook de oorzaak van zyn vertoeven mag geweeſt zyn, hy bleef den ganſchen ſomer in zyn ryk, en kwam niet voor de maandt October te Calais. Hier op bekrachtigden de twee koningen het verdrag, door de twee prinſſen, hunne zonen, aangegaan, en bezwoeren het op het Euangelie en voor het H. Sakrament. Vervolgens gingen zy te zamen naar de Miſſe: doch zy gingen niet te gelyk ten offer, uit eerbiedt, die de een voor den anderen hadt; en in plaats van den ſchotel *, als men dien tot hen bragt, te kuſſen, omarmden zy malkander teederlyk. Op dat zelve oogenblik kondigden de wapendragers van Vrankryk en Engelandt de vrede tuſſchen de twee koningen en de twee natiën af. De vreugdt was algemeen. Den zelven dag gaf de koning van Engelandt een avondmaltydt aan dien van Vrankryk, die aan tafel door de zonen van den eerſten wierdt gedient. De blydſchap, die men over de vrede hadt, deedt al de rampen van den oorlog, die de twee ryken hadden geleden, vergeten.

* Het deſſel van den kelk, dien de prieſter te kuſſen geeft, als men ten offer gaat.

De bekrachtiging geſchiedde op den 24 October, als men by de acte, die de ſchryver † bybrengt, kan zien, en ſtrax daar na betaalde men aan de Engelſchen de zes honderd duizend kronen, ter eerſter betalinge van de drie millioenen, daar men in was overeengekomen. De Franſche ſchryver zegt, dat men, om deze ſomme byeen te krygen, de princeſſe *Izabelle*, dochter van den koning, aan *Galeas Viſconti*, hertog van Milaan, die een gedeelte van het geldt, om de eer, van met eene princeſſe van Vrankryk te trouwen, opſchoot, moeſt opofferen.

Galeas Viſconti trouwt met *Izabelle* van Vrankryk.

† *Brady.*

Men wierdt ter zelver tydt eens over de gyſelaars, die men tot op veertig hadt geſtelt. Maar het was aan de twee koningen gelaten de zelve uit te kiezen, het geen by hunne zamenkomſt wierdt afgedaan. De hertogen van Anjou en Berri, twee zonen van den koning *Jan*, en de hertog van Orleans, zyn broeder, waren de eerſte van de veertig, met den hertog van Bourbon en de graven van Alençon en van Eſtampes, drie andere prinſſen van den bloede; vyftien graven, of heeren van het eerſte aanzien, volgden daar op, en het overige wierdt vervult door vier burgers van Parys en twee der grootſte ſteden van het ryk, die *Eduard* daar door tot volbrenging van het verdrag wilde verplichten.

Gyſelaars door Vrankryk gegeven.

Philips, de jongſte der zonen van den koning *Jan*, die hem by den ongelukkigen ſlag van Poitiers niet hadt willen verlaten, was niet onder het getal der gyſelaars. De koning, zyn vader, wilde, dat die hem in zyne ongelukken en gevangenis hadt verſelt, de vrucht ook van zyne vryheit en herſtelling zou genieten, zo dat hy hem, met de edelmoedige toeſtemminge des konings van Engelandt, naar Vrankryk mede nam. Ten zynen behoeve maakte hy Touraine tot een hertogdom en Pairſchap, en eenige jaren daar na gaf hy hem het hertogdom van Burgundië *. Berri maakte hy ook ten behoeve van zynen derden zone, den grave van Poitiers, tot een hertogdom, om hem te trooſten over zyne reize, of zyne ballingſchap, in Engelandt, daar hy hem tot gyſelaar zou gaan dienen.

* In het jaar 1363.

De gyſelaars wierden wel gehandelt.

De zaken dus ten einde gebragt, en de uitwiſſeling van den koning tegen de gyſelaars geſchied zynde, gingen zy den laatſten October naar Engelandt ſcheep, daar zy des anderen daags aankwamen, en ontfangen wierden met al de eer, die men aan hunne geboorte verſchuldigt was; zelfs wierdt hen alle vryheit gegeven, en ver van hen als gevangenen te handelen gaf men hen verlof te gaan waar zy wilden. Zy ontfingen het bezoek van het hof en de Pairs van het ryk;

(a) Het was, om dat *Godefroi*, ſtervende, hem voor eerfgenaam hadt verklaart. Zie *Tyrrel*.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1360. ryk; zy waren by de vermakelykheden tegenwoordig; zy namen omtrent Londen het vermaak van de jagt, en zy vonden in de welgemaniertheit en pracht van Engelandt zo veel genoegen, dat zy het missen van die van Vrankryk zeer wel konden vergeten.

Terwyl zy in een vremd ryk op die wyze geeert en gelieft wierden, ontfing de koning *Jan* in het zyne alle tekenen van achting en genegenheit van zyn volk. Hy was van den koning *Eduard* met betuigingen van hoogachting en wederzydsche vriendschap gescheiden, en vertrokken van Calais met den prinsse van Walles, die hem tot Boulogne wilde versellen, alwaar hy zich ging kwyten van eene gelofte, die hy aan de kerk van Onze Lieve Vrouwe, de hoofdkerk van deze stadt, hadt gedaan, van waar hy, deze Godsdienstigheit verrecht hebbende, naar Amiens vertrok, daar hy zich een maandt ophieldt; zo dat hy zyne intrede te Parys niet voor in het begin van December deedt. Zyne wederkomst bragt de vreugdt en vrede in deze grote stadt; al het volk juichte op zyne intrede, en nam het gelaat van zegepraal en vrolykheit aan. De straten waren met kostelyke tapyten behangen, en hy ging onder een verhemelte van goud laken, dat door de schepenen gedragen wierdt.

1361. De zwarigheden, die de Engelschen ontmoeten in het in bezit nemen van de afgestane plaatsen.

Echter moest hy, niettegenstaande al deze pracht, zyn verlies gevoelen, en den Engelschen koning in het bezit zien van zo vele schone provincien en plaatsen van belang, by het verdrag van Bretigny afgestaan. Dit geschiedde niet zonder eenigen twist. *Eduard* hadt zyne gevolmachtigden, om daar het bezit, de hulde en den eedt van getrouwheit van zyne nieuwe onderdanen van te nemen, gezonden. Zy ontmoetten op vele plaatsen grote zwarigheit. De graven van la Marche, van Perigord en van Armagnak weigerden den eedt te doen, en de hertog van Bourbon moest hen van wegens den koning *Jan* gezonden worden, om hen tot de erkenning van hunnen nieuwen souverein te brengen.

Aanbieding van Rochelle om onder Vrankryk te blyven.

Poitou en Saintogne toonden de zelve tegenstreving, boven al die van Rochelle, die den koning alle jaren de helft van hun goedt tot voortzetting van den oorlog, indien hy het verdrag van Bretigny wilde breken, aanboden. Maar hunne aanbieding wierdt verworpen: men was den oorlog moede: men begeerde vrede, het kostte wat het wilde, zo dat zy moesten gehoorzamen. Dit geschiedde echter niet dan onder betuiging aan de gezanten van den koning *Jan*, dat zy den koning van Engelandt met den mondt wel wilden erkennen, maar dat hun hert altoos Fransch zou blyven: eene byzondere genegenheit; doch mogelyk al te ver getrokken, en, hoe het zy, naderhandt zeer slecht beloont. De wakkere *Chandos* wierdt landvoogdt van dat gansche landt gemaakt. Hy nam zyne verblyfplaats te Niort. Maar hy stelde drossaards, baljuwen en byzondere regeerders aan, om onder zyn gezag het recht te handhaven, en in de steden en sterkten te gebieden. Hy verplichtte ook alle graven, baronnen en edellieden, die leengoederen bezaten, trouw aan den koning van Engelandt te zweren; en dus onderwierp zich alles.

Chandos landvoogdt van Poitou gemaakt.

De ontruiming der plaatsen veroorzaakte meerder moeite en schade dan al het overige. De bezetting van de eene en van de andere party weigerde byna alle uit de kasteelen, die men haar, zeiden zy, hadt toevertrouwt, te trekken, en die haar met een tot verzekerdheit van haar onbetaalde soldy dienden. Echter dwong men haar de zelve te verlaten; maar zy trokken daar niet ongestraft uit. Dit wierden zo veel rovers, die zich in de provincien verspreidden, daar zy zich door hun getal en hoofden, onder welker bevel zy in slagorder optrokken, ontzagchelyk maakten. Zy verdeelden zich in twee partyen, waar van de eene, bestaande in Gaskonjers en Britten, Anjou, Poitou en Touraine verwoestte: de andere, nog veel stouter, wierdt geleid door twee oude Gaskonsche oversten, *Badesol* en *Gironnet* van Pau, die mede in den slag van Crecy en Poitiers waren geweest, en trotsch op hunne dapperheit waren. Zy gaven aan hun byeen geraapt volk den naam van *te laat gekomen*, willende daar mede te kennen geven, dat zy vry laat waren gekomen, om een ryk, reets door een zo langen en bloedigen oorlog uitgeput, te plunderen. De koning *Jan* zondt een leger tegen hen, onder het gebiedt van *Jakob* van Bourbon, zynen stedehouder in Languedok, die hen te onbedacht aantastende geslagen en in het gevecht gedood wierdt. Deze slag geschiedde drie mylen van Lions, en deze overwinning maakte, dat deze te laat gekomene het Maconnois, het Lionnois en het Beaujolois bekwamen, het welk zy naar hun genoegen uitplunderden, gelyk ook Pont St. Esprit; en met Avignon zouden zy, zonder de bestraffing van den paus, of de kruistocht, die hy tegen hen hadt uitgeroepen, te vrezen, het zelve gedaan hebben, indien de marquis van Montferrat tot bystandt niet was aangekomen. Hy bevocht hen niet; maar hen door geldt en schone woorden winnende, overreedde hy hen om met hem naar Italië te gaan, daar hy hen tegen die van Milaan aanvoerde, over welke zy hem deden zegepralen.

1361.

Te laat gekomene.

De hertog van Bourbon geslagen.

Hunne verwoestingen.

Terwyl Vrankryk door deze rovers wierdt verwoest, bragt de pest Engelandt in een ellendigen staat. De hertog van Lankaster stierf daar aan. Dit was een groot verlies voor het ryk, dat daar door van een wys en dapper vorst berooft wierdt. Hy liet maar eene dochter na, die met *Jan* van Gent, een der zonen van *Eduard* den III, trouwde. Uit dit huwelyk is *Henrik*, hertog van Lankaster, en naderhandt koning van Engelandt, onder den naam van *Henrik* den IV, voortgekomen. De pest nam ook Mylord *Cobham* en *Gautier Fitz-Varenne*, twee van de beste veldoversten van dezen tydt, weg. De zelve verschoonde zo min de geestelyke als de wereldlyke heeren: vyf bisschoppen * verloren het leven. Men verhaalt het getal der doden van den gemenen man niet. Men kan oordeelen, dat deze plaag groot moet zyn geweest by den naam van *tweede pest*, dien men aan deze besmetting gaf, stellende de zelve achter die van het jaar 1348, die nog veel dodelyker was geweest, en om die reden den naam van *de eerste* verdiende.

Pest in Engelandt.

* van Worchester, van Londen, van Ely, van Linkoln, en van Chichester.

Het jaar eindigde met een schrikkelyken storm. Gedurende eenige dagen was 'er zulk een vervaarlyke windt, dat vele huizen en torens wierden ter neder gesmeten; de bomen op het landt byna alle verscheurt, of uit den grondt gerukt, en dat nog was staande gebleven zodanig beschadigt, dat de stam naauwlyks bekwaam was bladen voort te brengen, en nieuwe takken in den volgenden somer uit te schieten.

1362. Steekspel.

Eduard wilde niet, dat de rouw en de droefheit langen tydt zouden heerschen. Met het begin van May zag men de vermaken met vertoningen en steekspelen, die de vreugdt weder in het ryk aanbragten, verschynen. Daar wierdt 'er een te Londen, op de plaats, Smithfieldt genaamt, gehouden, daar hy met de koninginne zyne gemalinne zelf tegenwoordig was, en al de bloem der ridderschap, niet alleen van En-

ge-

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1362. gehandt, maar ook van Vrankryk, en vele andere landen, voornamentlyk van Spanje, Cyprus en Armenië, zich by bevondt. Die der drie laatste staten kwamen met een en het zelve voornemen om bystandt van de Engelsche ridders, en andere, die op het steeksspel zouden komen, te verzoeken tegen de ongelovigen, die nog even machtig in Spanje waren; het eilandt Cyprus, daar het huis van *Lusignan* nog regeerde, dreigden in te nemen, en het ganssche Christendom in het Oosten te vernielen.

Pieter van Lusignan, koning van Cyprus.

Pieter van Lusignan, koning van Cyprus, was zelf volk en schepen, daar hy zeer benodigt om was, komen verzoeken. Eerst was hy vertrokken naar het hof van den koning van Vrankryk, aan wien hy was vermaagschapt, zyne moeder zynde uit het huis van *Bourbon*. De koning *Jan* hadt hem belooft het kruis te zullen aannemen, en zyne wapenen tegen den Sultan van Egypten, die het oog op Cyprus hadt, over te brengen. *Lusignan*, een welgemaakt en zeer welsprekend vorst, stelde al zyn vermogen in het werk om *Eduard* mede tot de kruisvaart over te halen; maar hy vondt Engelandt door zyne eige oorlogen in al te slechten staat om hem iets toe te staan. Het was ook te vergeefsch, dat kort daar na de paus *Eduard* mede verzocht het kruis met koning *Jan*, die het zelve te onrechter tydt hadt aangevaard, te willen aannemen.

Hy kan den verzochten bystandt niet verwerven.

De prins van Walles in Guiënne gehuldigt. *Aëta Publ Tom. VI, fol.* 384.

Den 19 July huldigde de Engelsche koning zynen zoon, den prins van Walles, in Guiënne, Gascogne, en alle de daar van afhangende domeinen, zonder voor zich meer dan het leenrecht te behouden, en eene once gouds jaarlyksch te bedingen, begerende voorts, dat hy daar onmiddelyk, als heer, het genot van zou hebben, met den naam van prins van Aquitanië. De jonge *Eduard* vertrok kort daar na, zyne vrouw, die hy in het jaar te voren hadt getrouwt, naar dat landt mede nemende. Haar naam was *Johanna*, dochter van *Edmond*, grave van Kent, een der zonen van *Eduard* den I, bygevolg van het koninklyke Engelsche bloedt afkomstig, en na genoeg vermaagschapt aan den prins van Walles. Hy was op haar byzonder verlieft, schoon zy reets byna vyf en dertig jaren, en hy naauwlyks dertig oud was, behalven dat zy weduwe van Mylord *Hollandt* was, en in een twede huwelyk *Willem Montaigu*, grave van Salisbury, hadt getrouwt, van wien zy gescheiden, en haar huwelyk vernietigt was. Dit gaf weinig aanleiding tot liefde. Maar hare schoonheit, die zo groot was, dat zy den naam van de schone gravin van Kent droeg, deedt alle andere gebreken verdwynen, en de drift, die de prins voor haar hadt, was op het punt van hem de rust, en zelfs het leven, indien hy met haar niet getrouwt was, te benemen. Het was uit dit ongelukkig huwelyk dat de ongelukkige *Richard* de II *, die opvolger van zynen grootvader *Eduard* den III was, is voortgekomen.

Zyne liefde en huwelyk.

* ontstroont door *Henrik* den IV.

De prins van Walles, of Aquitanië, te Bourdeaux aangeland zynde, wierdt daar met grote toejuichingen ontfangen van een volk, trotsch en vol liefde voor zyne vryheit en onafhankelykheit, die zy dachten onder de regering van een prins, die den naam van zyne oude opperheeren aannam, en in het midden van hen kwam wonen, weder te bekomen. Dit verklaarde hy hen, en zy waren niet minder van deze tekenen van zyne genegenheit dan van zyne grote hoedanigheden bekoort, die waarlyk al hunne achting en liefde verdienden. Hy kwam zyn woordt na,

Zyne aankomst te Bourdeaux

en keerde niet weder naar Engelandt dan om daar aan eene kwynende ziekte, die hem in het graf sleepte, in den bloem van zyne jaren en overwinningen, te sterven; maar het is de tydt nog niet om een einde van zulk een lofwaardig leven te zien †. Te Bourdeaux gekomen zynde maakte hy daar een hof, dat in welgeschiktheit en pracht voor geen hof van Europa behoefde te wyken. Hy ontfing de hulde van de burggraven, baronnen, en de andere heeren van Aquitanië, die de zelve aan hem, als hunnen souverein, die niemandt, dan zynen vader, den koning van Engelandt, boven zich kende, verplicht waren. Hy maakte een konnestabel en een maarschalk van Guiënne, of Aquitanië, twee erampten, daar het alleen aan souvereinen staat zich van te bedienen. Hy gaf de bediening van het eerste ampt aan den dapperen *Chandos*, en het twede aan *Guiscard d' Angle*, een geboren Franschman, maar uit een der provincien, die aan *Eduard* waren afgestaan, wiens onderdaan hy, volgens het verdrag van Bretigny, was geworden, en wien hy ook altydt getrouw bleef, gelyk mede aan den prinsse van Walles, alle de delen zyner bedieninge wel waarnemende. Hy was nog nutter aan den zone van dezen laatsten, die tot de kroon kwam onder den naam van *Richard* den II, en aan zyne zorge bevolen wierdt om hem op te voeden. Hy verdiende deze plaats door zyne wysheit en vroomheit, die hem voor een der eerlykste mannen van de wereldt deden houden. 1362.

† Hy stierf in het jaar 1376.

Het jaar eindigde in Engelandt met de zittingen van het Parlement en de aanstellinge van de Pairschappen, die *Eduard* aan zyne drie kinderen opdroeg. De dag, op welken het Parlement scheidde *, was de geboortedag des konings, die in zyn vyftigste jaar tradt; maar die nog al het vuur van een jong man bezat, benevens eene gezondheit, die de oorlogen, welke hy zo loffelyk hadt voleindigt, niet hadden verzwakt. Hy wilde Godt daar voor danken door weldadigheden en barmhertigheden, die een souverein veel meer passen, en ter zelver tydt Gode veel aangenamer zyn dan alle andere deugden. Hy opende de gevangenhuizen voor de misdadigers; hy herriep de verbannenen, en vergaf alle, die hem beledigt en de wapenen tegen hem opgenomen hadden.

Goedheit van *Eduard*.

* den 13 November.

Hy deedt nog iets, dat de natie zeer behaagde. Sedert de regering van *Willem* den I hadt men voor alle rechtbanken en alle gerechtshoven niet dan de Franssche of Normansche spraak, zynde die van den Overwinnaar, gelyk de meeste Engelsche schryvers de zelve noemen, gebruikt. *Willem* hadt getracht die ook in het algemeen gebruik in te voeren; maar gelyk wy in het verhaal van zyne regering * hebben gezegt was hy daar geen meester van. Hy kon ze niet dan in de gerechtshoven invoeren, en zy zelf kon zich daar altydt niet in houden. De Engelschen hadden hunne eige taal lief, en duldden niet zonder weêrzin eene vremde spraak, die hen deedt gedenken aan de meesters, die hen overweldigt hadden †. Het bloedt der Normannen en Angevins, dat altydt sedert *Willem* den I en *Henrik* den II hadt gereegeert, was Engelsch geworden in hunne opvolgers, zo wel als dat van de grootste huizen, die hunnen oorspronk uit Vrankryk hadden, en zich onder deze twee koningen in Engelandt hadden nedergezet. De natie dacht, dat de tydt om de tekenen van hare onderwerping te vernietigen ‡, en haar oud recht weder te krygen, nu geboren was. Zy verzocht derhalven *Eduard* om de Engelsche spraak in alle rechtbanken, daar de zelve sedert

Vernietiging van de Franssche spraak in Engelandt.

* Zie fol. 213.

† volgens de schryvers, door ons aangehaalt.

‡ volgens de zelve schryvers.

1362. drie honderd jaren onrechtmatig uit was gebannen, wederom te voeren. *Eduard* stondt dit de gemeenten op het verzoekschrift, dat zy hem daar over aanboden, toe, en dus wierdt uit kracht van zyne afkondiging de Fransche spraak daar in afgeschaft. Echter bleef de zelve ten minste nog in de Parlementen, waar in zy sedert nog een gansche eeuw bleef, en heden nog eenige blyken van haren ouden voorrang in eenige voorschriften behoudt.

De drie prinsen, die *Eduard* met zo veel Pairschappen voorzag, waren *Leonel*, zyn twede zoon, dien hy hertog van Clarence maakte; *Jan*, bygenaamt van Gent, dien hy tot hertog van Lankaster, en *Edmond*, dien hy tot graaf van Cambridge verhief. De laatste sterf ongehuwt.

De huizen van *Jork* en van *Lankaster*.

De twee anderen waren de stammen, daar de huizen van *Jork* en van *Lankaster* uit sproten, die elkander zulke bloedige oorlogen om de kroon, die zy zich onderling betwisten, als wy op zyn plaats zullen zien, aandeden.

1363. Vlucht des hertogs van Anjou.

In het volgende jaar viel niets van belang voor dan alleen het ontvluchten van den hertog van Anjou, een der gyselaars van den koning *Jan*, die stil uit Engelandt vertrok om naar Vrankryk te keren. Wat goed onthaal men ook aan deze jonge prinsen bewees, de liefde van het vaderlandt haalde tegen al het vermaak van Engelandt over, en Vrankryk hadt voor hen aantreklykheden, welke voor hen ondragelyk waren te missen. Daar was alleen de hertog van Bourbon, die, heuscher, of toegevender dan de anderen, het hof van Engelandt zeer naar zyn genoegen vondt, en selden der koninginne kring, en de gesellschappen der schoonste vrouwen van het ryk, daar hy, zo men zegt, niet ongevoelig voor was, verzuimde. Zyne pracht maakte hem niet min aangenaam dan zyne fraie gestalte, en zyne levenswyze, vol van zachtzinnigheit en bevalligheit; behalven zyn losgeldt van honderd duizend goudguldens, die hy moest opbrengen, betaalde hy nog veertig duizend voor de onkosten, die hy te Londen hadt gemaakt.

Welevendheit des hertogs van Bourbon.

De koning, die het ongenoegen der jonge prinsen hadt bespeurt, hadt de goedheit van hen toe te staan om overzee naar Calais te vertrekken, en vier maanden, om hunne natuurlyke lucht te scheppen, en hunne vrienden in Vrankryk te zien, uit te blyven. Eenigen zeggen, dat *Eduard* dit minder uit goedigheit of beleefdheit dan wel uit staatkunde toestondt; dat hy vreesde, dat Vrankryk hem vergoeding der schade zou eischen, die de Engelsche en Gaskonsche soldaten, door hun perssen en roven, daar wy boven van gesproken hebben, hadden veroorzaakt; dat hy daar van een ontlasting naar behoren opgestelt wilde hebben, en dat hy zich van de jonge prinsen bediende om de zelve te verkrygen, hen de hoop van hunnen volkomen vrydom op deze voorwaarde gevende. Men zegt, dat de Dauphin zich hier tegen stelde, dewyl hy oordeelde, dat men met dit alleen genoeg hadt, om het geen 'er nog voor het losgeldt van den koning te betalen was te vereffenen, en zelfs om zich van het nakomen der overige artykelen van het verdrag van Bretigny te ontslaan. Dit is *Eduard* een gedachte, die hy mogelyk niet hadt, en den Dauphin meer doortraptheit dan goede trouw toeschryven.

Vrydom aan de gyselaars toegestaan.

De hertog van Anjou misbruikt zulks.

Hoe het zy, de hertogen van Anjou en van Berri, zonen van den koning *Jan*, nevens den hertog van Orleans, zyn broeder, en den hertog van Bourbon vertrokken naar Calais, blyvende gedurende de vier maanden, die men hen hadt toegestaan, in de stadt en het onderhorige landt, ten einde van de welke zy weder naar Engelandt moetten keren. Doch de dag van hun vertrek gekomen zynde was de hertog van Anjou niet te vinden, en na te vergeefsch naar hem gewacht te hebben ging men onderzeil zonder hem mede te brengen. 1363.

De koning *Jan* te onvrede over deze vlucht.

Hy was het ontvlucht, en kwam te Parys. Hy wierdt by den koning, zynen vader, niet wel ontfangen, die hem verweet, dat hy zyne trouw hadt gebroken, en geboodt weder volgens zyn gegeven woordt naar Engelandt te keren. Dus handelden de Romeinen, wanneer zy *Clelia* weder aan *Porsenna*, aan wien zy tot gyselaarster gegeven, en die uit de legerplaats ontvlucht was, zwemmende te paardt over den Tiber, te rug zonden; maar de jonge prins wilde zynen vader niet gehoorzamen, en trok met zyne gemalinne, de dochter van *Karel* van Blois, hertog van Bretagne, naar het kasteel van Guize.

Schone woorden dezes konings.

De koning *Jan* vreesde, dat *Eduard* hem de schuldt van deze vlucht mogt geven. Nochtans was hy ver van de zelve toe te stemmen. Hy hadt voor een gewoonte te zeggen, *dat al waren de trouw en de zekerheit der beloften uit de werelt gebannen, de zelve sleets in den mondt der vorsten behoorden te blyven.* Ook hadt hy den hertog van Anjou scherpelyk bestraft, dat hy zyn woordt niet hadt nagekomen. Doch hy oordeelde, dat dit niet genoeg was tot zyne ontschuldiging, noch om het vermoeden weg te nemen, dat op hem kon vallen. Hy wilde zich zelven voor den gevluchten gyselaar gevangen stellen. Dit was te veel gedaan. Deze behandeling, die aan zommigen als edelmoedig voorkwam, wierdt van anderen ten kwaadste geduid, die daar uit redenen, die niet roemwaardig voor dezen vorst zyn, zochten te halen. Eenigen schreven het toe aan de liefde, die hy voor de gravinne van Salisbury, in Engelandt, hadt. Anderen, die deze drift als verziert en verdicht aanmerken, zeggen, dat zyn yver tot de kruisvaart hem overzee deedt trekken, om *Eduard*, op wien noch het verzoek van den paus, noch de welsprekendheit van den koning van Cyprus iets hadden kunnen uitwerken, daar toe te bewegen. *Eduard* hadt groot gelyk, en zelfs kunnen de Franschen schryvers zich niet onthouden de wysheit van dezen vorst te pryzen, en den ongegronden yver van hunnen koning te wraken. Het was genoeg, zeggen zy, dat hy zyn ryk hadt uitgeput door het verlies van een roekelozen en dodelyken veldslag, die verscheide provincien en zo veel millioenen hadt gekost, zonder het zelve gantschelyk te gronden te helpe, met zich in eene zo ver afgelegene onderneming, van zulke grote kosten, van zulk een onzekeren uitslag, en die altydt nadeelig aan zyne voorzaten was geweest, in te laten.

Geeft zich in Engelandt gevangen.

Tegenspraak dezer daadt.

1364. Wat de beweegreden, die *Jan* overzee bragt, mag zyn geweest, hy kwam in het begin van January te Douvres. De koning van Engelandt, daar van kennis hebbende, zondt om hem te ontfangen, en deedt hem op weg met een pracht, die hen beide paste, onthalen. *Jan* vertrok van Douvres naar Kantelberg om zynen Godsdienst op het graf van St. *Thomas*, dien men nog aanbadt, te verrechten, en van daar ging hy *Eduard*, die hem in een van zyne kasteelen op den weg van Londen verwachtte, vinden. Zy kwamen te zamen in deze hoofdstadt tusschen de burgery, die in ryen geschaart was, om hen te zien door gaan. Dit was inderdaadt eene byzondere vertoning, een koning te zien, die zich vrywillig weder gevangen kwam geven, of ten minste zich

Zyne aankomst te Douvres.

Hoe men hem ontfangt.

1364. zich voor de twede maal in handen van zynen overwinnaar leveren, die hem het weglopen van een der gyselaars kon te laste leggen, en hem tot borg houden.

Zyne doodt.

Dit was *Eduards* gedachte niet. Hy wilde niet, dat een koning, die gedwongen was geweest hem de overwinning te laten, en aan wien hy wetten hadt voorgeschreven, hem in edelmoedigheit zou te boven gaan. Hy zag hem niet als zyn gevangen, maar als zyn vriendt en bondgenoot aan, en daar was geen dag, of men zag maaltyden, of spelen, om hem te eeren: gedurende twee maanden zag men niet dan ridderspelen en bovengewone vreugdebedryven: doch in het begin van Maart wierdt de Fransche koning ziek, en stierf den 8 April. *Eduard* deedt hem eene prachtige uitvaart, en droeg zorg voor het balzemen van zyn ligchaam, dat hy naar Vrankryk zondt, en te St. Denys, in de graafstede der koningen van dat ryk, wierdt bygezet.

Gedrag van koning *Karel* den V.

De doodt van den koning *Jan* veranderde het toneel in Vrankryk en in Engelandt door het gedrag van zynen opvolger, het welk gansch strydig was met dat van den overleden koning. Hy was zo inhoudende, als zyn vader en grootvader voorbarig waren geweest; maar hy was gelukkiger in zyne beraadslagingen, dan zy in hunne veldtochten en aan het hoofdt van hunne legers; ook heeft men van hem gezegt, dat nooit een vorst zich minder wapende, en meerder uitvoerde. Zyne wyze van doen was nooit te wagen; altoos een wakend oog te houden, en zich van de gelegenheit te bedienen. Dit deedt hem den bynaam geven van den Wyzen: het hadt hem ook dien van Gelukkigen met meer recht dan zyn grootvader kunnen doen dragen. Hy gaf de twee Engelsche helden door zyne genome beraadslagingen en door zyne voorzichtige langzaamheit, zonder met zyne krygsmacht in het veldt te verschynen, meer werk, dan de twee koningen zynel voorzaten door hunne oplopendheit en hunne talryke legers hadden gedaan. Wy zullen onder zyne regering minder luister en minder gerucht dan onder de hunne zien; de vrede in schyn tusschen de twee kronen bevestigt, *Eduard* en de prins van Walles alleen denkende om 'er de vrucht van te plukken, en hunne overwinningen te genieten. Maar onder het genot dezer vrede zal men den Franschen koning, die onachtzaam scheen, zyne ontwerpen zien nemen, zyne maatregels beleggen, zyne bondgenootschappen aangaan, en door eene verbeurdverklaring, in zyn geheim vertrek besloten, weder aan zyne kroon vereenigen alle de provinciën, die de veldslag van Poitiers Vrankryk hadt doen verliezen. Hy zal dezen slag niet slaan, dan na dat hy zich heimelyk in staat zal gestelt hebben van de zelve te vermeesteren; en de vader en zoon, die zy hadden gewonnen, zullen de smert hebben van nog voor hunne doodt het grootste gedeelte onder de regering van dezen vorst te zien wederkeren, die in wysheit en veinzen hunne dapperheit te boven ging, en met wien het geluk, dat tot dezen tydt zo zeer tegen Vrankryk was geweest, vermaak scheen te nemen zich weder te paren.

Het was niet voor in het jaar 1369, dat men deze verandering begon gewaar te worden, en mogelyk zou zonder de waterzucht, waar mede de wakkere prins van Walles ter zelver tydt wierdt aangetast, en die hem van dien dag naar het graf sleepte, al de bekwaamheit van *Karel* gedwongen zyn geweest voor den overwinnaar van zynen vader en grootvader te zwichten; zodat Vrankryk minder aan het geluk en de wysheit van dezen koning, wiens verdiensten de Fransche schryvers zo hoog opheffen, deze gelukkige gevallen hadt dank te weten, dan aan de ziekte en al te vroege doodt van den Engelschen heldt, die hem tweemaal hadt overwonnen. Laat ons zien, hoe hy over hem nog andermaal door zyne wapenen en door die van zyne veldoversten in Castilië en Bretagne zegepraalde, alwaar hy, in weêrwil van Vrankryk, den koning van Castilië op den troon, en *Montfort* in zyn hertogdom handhaafde. 1364.

Deze laatste hadt de stadt Auray * belegert. *Karel* van Blois kwam om de plaats te ontzetten, verscht zynde van de krygsbenden van Vrankryk, onder het bevel van den grave van Auxerre en van den vermaarden *Bertrand du Guesclin*. Hy boodt met de zelve het hoofdt aan de Engelsche soldaten, die de beroemde *Chandos*, konnestabel, of seneschal van Poitou, van wegens den prins van Walles tot bystandt van *Montfort* aanvoerde. De twee mededingers daagden malkander uit, stellende hun noodlot en de uitkomst van den oorlog, die niet dan te lang hadt geduurt, aan den uitslag van een gevecht. Men zegt, dat de Britten van den eenen en den anderen kant niet alleen in het zelve gevoelen van hunne bevelhebbers waren, maar dat zy daarenboven met malkander waren overeengekomen, geen kwartier aan de verwonnenen, indien zy het leven in den slag niet verloren, te geven, om niet gehouden te zyn, deelgenoten van zyn ongeluk te wezen, en hem nieuwe macht te lenen om zyne en hunne ellenden langer te doen duren. Met zulk een wanhopig voornemen kon het gevecht niet dan zeer bloedig, gelyk het ook was, uitvallen. Sedert langen tydt was 'er met zulk eene verwoedheit niet gevochten. De slag geschiedde op den dag van St. Michiel, den 29 September. De overwinning was langen tydt twyfelachtig; maar eindelyk bleef zy geheel aan *Montfort*; *Du Guesclin*, de verstandigste en dapperste der veldoversten, die Vrankryk hadt, wierdt gevangen, en *Karel* van Blois verloor den slag, het hertogdom en het leven, waar door *Montfort* Bretagne behieldt, hebbende alles alleen aan den bevelhebber † van den prins van Walles en de Engelschen dank te weten. *Karel* van Blois liet eene weduwe en eenige kinderen na; maar de kinderen wierden gevangen naar Engelandt gezonden. De trotschheit van de moeder kon noch haar eigen recht, noch dat van hare kinderen herstellen, en Vrankryk dorst niets om hen te helpen ondernemen. Een verdrag, tusschen deze kroon en den overwinnaar gesloten, bragt de verdrukte party t'eenemaal onder. Al wat zy erlangde was de tytel van hertogin voor de weduwe, benevens het graafschap van Ponthievre, en voor de kinderen de hoop van het hertogdom weder te bekomen, indien de tak van *Montfort* kwam uit te sterven. Maar de ondankbare vergat het geen hy aan *Eduards* bystandt en verbondt schuldig was, met wiens dochter hy getrouwt was, en deedt in het volgende jaar al hulde van het hertogdom van Bretagne aan koning *Karel*. Hy hadt reden om zich daar over in het vervolg te beklagen, en was zeer gelukkig, niettegenstaande zyne ondankbaarheit, altydt de zelve goedheit en de zelve bescherming by den koning, zynen schoonvader ‡, te vinden.

* in het bisdom van Vannes.

Gevecht.

Montfort behaalt de overwinning

Doodt van *Karel* van Blois

† *Chandos*

Verdrag, dat het hertogdom aan *Montfort* verzekert. 1365.

Zyne ondankbaarheit en berouw.

‡ in het jaar 1372.

De oorlog van Castilië begon in dit jaar. De zelve ontstak tusschen twee mededingers, gelyk die van Bretagne, en als deze wierdt hy ondersteunt aan de eene zyde door Vrankryk, en aan de andere door Engelandt. Zie 'er hier de oorzaak van,

1365. van. *Alphonsus* de XI, koning van Castilië, en schoonzoon van *Eduard*, met wiens dochter hy getrouwt was, die zonder kinderen na te laten stierf, hadt by eene andere vrouw den infant *Don Pedro**, bygenoemt de Wrede, gehad, nevens verscheide andere van eene byzit, waar van de oudste *Henrik* heette, bygenaamt *de la Merced*, graaf van Tristamare. Tusschen deze twee broeders ontstondt geschil over de kroon van Castilië; wanneer men niet dan op de geboorte acht geeft, schynt het recht, dat *Don Pedro* daar toe hadt, ontwistbaar. Doch het is waar, dat hy zulke schrikkelyke euveldaden en in zulk eene menigte hadt begaan, dat men kan zeggen, dat hy zich zelven van de kroon hadt verstoken, zynde, gelyk de Fransche schryver † getuigt, meer genegen tot het geloof van den Alkoran dan van het Euangelie; moordenaar van de schone en deugtryke prinsesse van Bourbon *, zyne gemalinne, die hy aan de verachte *Maria Padilla*, met welke hy openbaar overspel bedreef, opofferde. By dezen vorstinne-moordt dien van de byzit van zynen vader en dien van zynen broeder *Frederik*, een der kinderen van *Alphonsus* en van deze byzit, gevoegt hebbende, leide hy nog dagelyksch op het leven van anderen toe, en stortte gestadig het bloedt van den Castiliaanschen adel. Zo vele gruweldaden deden hem voor een dwingelandt uitkryten; en het beste gedeelte van het ryk tegen hem opgestaan zynde verklaarde zich voor *Henrik*, die eerst minder om de kroon dacht dan om zyn leven te behouden.

Oorzaak van den Castiliaanschen oorlog.

* of *Petrus*.

Wreedheit en andere euveldaden van *Don Pedro*.

† *Mezeray*.

* Haar naam was *Blanche*, zuster van de koninginne van Vrankryk.

Opstandt in Castilië ten behoeve van *Henrik*.

Het begin was hem niet gunstig, en hy wierdt gedwongen eene schuilplaats en hulp in Vrankryk te zoeken. Hy vondt daar het een en het ander. *Jan Bourbon*, graaf van la Marche, neef van de ongelukkige koninginne, die de wrede koning haar gemaal hadt doen ombrengen, hadt het bevel over de troepen, ondersteunt door *du Guesclin*, daar de paus, de koning *Karel* de V en *Don Henrik* het losgeldt van hadden betaalt, op wiens dapperheit en bekwaamheit Vrankryk en zyn bondgenoot al hun vertrouwen stelden. Zy waren daar niet in bedrogen. Hy geleidde het leger met eene stoutheit en ondervinding, die alle plaatsen voor *Don Henrik* deden buigen. De zelve kwam als een overwinnaar in Castilië, en op het einde van Maart wierdt hy in Burgos gekroont.

Don Henrik door Vrankryk bygestaan.

1366. De wrede *Don Pedro* vluchtte voor zynen broeder en de zegepralende krygsmacht der Franschen. Hy onthieldt zich eerst in Gallicië, maar zich daar niet veilig achtende, ging hy naar Bajonne, om den bystandt van den prins van Walles, die zyn verblyf te Bourdeaux hieldt, te verzoeken. Deze edelmoedige prins kende misschien zyne schelmstukken niet, en was alleen door zyne ongelukken geraakt: ten anderen met nayver over den roem van *du Guesclin* aangedaan, of veel eer aangemoedigt om dien van een onttroonden vorst te herstellen, beloofde hy hem zyne bescherminge, en hy hieldt hem woordt. Het geluk, altoos met den Engelschen heldt gepaart, verliet de zyde van *Du Guesclin* om voor zyne benden te trekken. Hy bragt *Don Pedro* weder zegepralende in Castilië.

Don Pedro door den prins van Walles geholpen

Optocht van den Engelschen prins.

Dit geschiedde niet zonder groot gevaar te lopen: doch alles bukte voor den overwinnaar. Hy hadt geen anderen doortocht dan door Navarre, dat *Karel* de Kwade, die de onzydigheit tusschen de twee strydende partyen hieldt, hem wilde betwisten, en daar hem de enge wegen alle toegangen van sloten. Hy bleef echter niet achter, maar liet zyn volk met een verzekerdheit voortrekken, die den Navarrees verbaasde. Hy dorst hem met de zynen niet tegenstaan, en om zich by de tegenparty te verschonen liet hy zich door een der bevelhebberen van den prins van Walles * gevangen nemen. Deze laatste trok al voort, en hadt reets de stadt Navarette ingenomen, wanneer hy den vyandt op den 4 April tusschen deze stadt en Nagera ontdekte, die met een voornemen om hem slag te leveren aankwam. Hy was 'er over verblyd, ziende zich dus uit eene grote engte gered. Niets was ligter voor de Franschen, die drie tegen een waren, dan hem te omcingelen, en de levensmiddelen, zonder slag te wagen, af te snyden; maar steunende op hun getal waren zy onverduldig om den strydt te beginnen. De Engelsche prins wachtte zich wel den zelven te ontwyken: hy dacht, hoe in den slag van Crecy en Poitiers het klein getal zo loffelyk over het grote hadt gezegepraalt, verwachtende geen minder goeden uitslag van dezen, waar in hy aan het hoofdt van het zelve volk en tegen de zelve vyanden stondt te vechten. Zyne verwachting was niet verwaand. Hy verzuimde niets in het werk te stellen, dat hem tot de overwinninge kon behulpzaam zyn. Hy beval den vleugel, die tegen over *Du Guesclin* stondt, dat hy zich wel gesloten zou houden, en stoutmoedig vechten, zonder zich van malkander te scheiden. Hy viel zelf met geweldt op dat gedeelte, dat door *Teillo*, broeder van *Henrik*, wierdt aangevoert, en brak hen zelve in den eersten aanval, zonder dat het de Fransche bevelhebbers mogelyk was, de gevluchten, die de verbaastheit en verwarring onder het andere volk bragten, weder byeen te brengen. *Du Guesclin* en de maarschalk van Andreghen konden het volk, dat onder hen stondt, niet beschutten.

1366.

* *Olivier du Manny*.

Slag van Navarette.

Vertrouwen van den prins van Walles.

Zyn bevel en dapperheit.

De dappere prins van Walles, zich van dit voordeel bedienende, en gelyk een blixem van den vleugel, dien hy op de vlucht hadt gedreven, naar dien, welke standt hieldt, lopende, dwong den zelven te wyken, en hem het slagveldt ten beste te laten. *Du Guesclin*, de *Hector* van Vrankryk, moest zwichten voor de dapperheit van den Engelschen *Achilles*, en wierdt gevangen. De maarschalk van Andreghen hadt het zelve lot, en *Don Henrik* ontkwam niet dan door de vlucht. Het was echter met geen lafhertigheit, als die van *Teillo*. Hy vocht zo lang 'er eenige hoop van winnen was, zich niet eer op de vlucht begevende dan wanneer hy alles verloren zag. Hy trok eerst naar Avignon, en van daar ging hy over naar Languedok by den hertog van Anjou, die daar landvoogdt van was.

Zyne overwinninge.

Het winnen van den slag wierdt van de herstelling van *Don Pedro* gevolgt, en de prins van Walles, zyne beloften, om hem op den troon van Castilië weder te verheffen, volbragt hebbende, trok met zyn zegepralend leger weder naar Guiënne. Het is van het beslek van ons werk niet, een verhaal te doen van het geen na zyn vertrek gebeurde, en de verandering, die ter begunstiging van *Don Henrik*, geholpen door *Du Guesclin*, die op vrye voeten was gestelt, voorviel, en hoe *Don Pedro* door zynen broeder op den 14 Maart des jaars 1369 by Montiel * wierdt geslagen, en daar na in de tent van *du Guesclin* gedood, by wien hy was gegaan om hem door geschenken te winnen. *Don Henrik*, het zy by geval, het zy voorbedachtelyk, ontmoette hem daar. De twee broeders raakten handgemeen, en *Don Pedro* wierdt van den anderen doorstoken, aan wien men zegt dat *Du Guesclin* de handt boodt, of toeliet, dat de graaf van

1367. Herstelling van *Don Pedro*.

* eene stadt op de bergen, die Valence van Castilie scheiden.

Gevecht tusschen de twee broeders.

1368. † *Mariana* zegt, dat het *Du Guesclin* zelf was.

van Roquebertin † zich op den eerſten wierp, op het punt van *Henrik* te doden, dien hy ter aarde hadt geſmeten.

Zyne ondankbaarheit.

Doch het behoort tot de Geſchiedenis, die wy beſchryven, dat men aanmerke, dat deze verandering eerſt geſchiedde na dat de prins van Walles weder in zyne ſtaten was gekeert: even als of het geluk de dapperheit van dezen prins eerbiedigende hadt gewacht om zich tegen *Don Pedro* te verklaren, dan na dat zyn beſchermer hem verlaten hadt. Hoe Franſchgezind de ſchryver van de omkeeringen van Engelandt * ook zy, hy kan zich niet onthouden van de zelve aanmerking te maken. Hy legt al de rampen van *Don Pedro* op zyne ondankbaarheit. Het ſcheelde aan hem niet, of al het volk van zynen herſteller was vergaan, na dat hy herſtelt was. De ziekte ſtak in het leger aan, en hy onthieldt het zelve den nodigen byſtandt, en weigerde den prins van Walles het geldt, dat hy hem hadt belooft te betalen. Het was dan niet recht, dat hy zyne handen van dezen ondankbaren aftrok, wanneer *Don Henrik* hem voor de twede maal onttroonde. Doch *Don Henrik* en de Franſchen zouden over *Don Pedro* niet hebben gezegepraalt, indien zyne ondankbaarheit den prins van Walles niet hadt gedwongen hem aan zyn ongelukkig lot over te geven.

* De Vader *Orleans.*

Waterzucht den prinſſe van Walles.

Deze dappere prins bragt vorders van zyne verrechtingen in Caſtilië niet dan den roem van ze gelukkig te hebben uitgevoert: maar wat kwam hem dit duur te ſtaan. Hy was niet vry van de ziekte, die zyn volk trof; hy keerde uit Spanje met eene ongezondheit, die in eene waterzucht veranderde, daar hy nog acht jaren aan ging kwynen, tot dat de doodt een einde van zulk een roemruchtig leven maakte. Dit was het nog niet al: hy hadt zich uitgeput om het leger, dat hy tot byſtandt van *Don Pedro* hadt aangevoert, te ligten en te onderhouden. Deze onwaardige koning, zo bedriegelyk, als wreed, hadt hem belooft de onkoſten te vergoeden: maar na dat hy hem een maandt onder verſcheide voorwendingen hadt opgehouden en uitgeſtelt, verklaarde hy hem ten laatſte, dat hy geen geldt hadt, en dat zyn kas was uitgeput. Aldus was de prins van Walles genoodzaakt zyn zegepralend en ter zelver tydt ellendig volk weder af te voeren, en zich in geen ſtaat vindende om hunne achterſtallen te betalen, ſtondt hy hen toe op den boer te leven in de landen, daar zy doortrokken, om naar hun vaderlandt te keren. Het kwaadt liep nog verder: in Guiënne gekomen zynde, drongen zy ſterk op hunne betaling, en de prins, niet hebbende om hen te voldoen, ſtondt hen toe in de provinciën van Vrankryk langs de Loire, daar zy verſpreid lagen, op den roof te leven, om niet te zeggen, dat hy het zelf begunſtigde, het welk aan deze kroon eene beweegreden, of voorwending verſchafte, om het verdrag van Bretigny te breken in een tydt, daar de ongezondheit van den prins van Walles zyne dapperheit en zorg verſlapte.

Ellendige ſtaat van zyn leger, verwoeſtende Catalonië.

Hier op volgde een twede ongeluk. Dit ongebonden volk boodt zich aan die hunnen dienſt maar wilde hebben; en gretig naar geldt zynde was het gereed om zich te laten aannemen door wat bevelhebber hen maar begeerde, zonder zich te bekommeren voor hoe veel geldt, of onder wat voorwaarden. *Karel* de V, die zyn uitzicht hadt, bediende zich van deze gelegenheit en zyne trouwe. *Du Gueſclin* nam het meeſte van dit volk aan, dat hy naderhandt tegen hunne landgenoten en hunnen wettigen ſouverein gebruikte.

Ten laatſte de noodt, daar de ongelukkige oorlog van Caſtilië den prins van Walles tot het uiterſte toe hadt gebragt, dwong hem, in weêrwil van zich zelven belaſtingen op zyn volk in Guiënne te leggen; en hoewel de zelve zeer gematigt waren, haalde hy zich echter daar door het ongenoegen van deze vrye en trotſche natie, die van het morren tot een opſtandt kwam, op den hals. De klagten begonnen met de gemeenten, die zich tot hare heeren begaven, om de ontſlaging dezer belaſtingen by den prins uit te werken, en deze bragten de grieven hunner leenmannen, en hunne eigene voor den rechtbank van den ſouverein. *Karel*, die op alles acht gaf, ſtookte deze beroeringen aan. Het was recht een ſpel, dat naar zyne ingevinge berokkent wierdt tuſſchen de heeren van Albret, van Cominges, en van Armagnak, en hunne leenmannen, daar de eerſte van hun verbondt met Vrankryk hadden gemaakt. Indien de prins den trouwen en verſtandigen *Chandos* hadt gelooft, zou hy het ſchoorſteengeldt, dat het meeſte gerucht maakte, afgeſchaft hebben; maar hy wilde liever den ſchadelyken raadt van den biſſchop van Rhodes *, zynen zegelbewaarder, die de ligting daar van met kracht voortzette, opvolgen. *Chandos*, onvernoegt, dat zyn heilzame raadt verworpen wierdt, vertrok naar zyne landgoederen in Normandië †. Zyn ſpyt benadeelde echter zyne trouwheit niet: wanneer het naaſte jaar de oorlog weder ontſtak, kwam hy zynen dienſt aan den prins aanbieden, en wierdt in een gevecht gedood.

1368. Belaſtingen, die hy in Guiënne vordert.

Veroorzaakt een opſtandt in het landt.

Karel de V ſtookt dit aan.

* in Rouergue.

† De barony St. Sauveur Le Vicomte.

Karel wachtte naar een goede tyds gelegenheit om zich openbaarlyk te verklaren, willende zyne maatregelen zo wel nemen, dat alles op een tydt aan de gang zou raken, zonder dat de twee *Eduarden* het konden voorzien. Zodanig was, gelyk wy hebben gezegt, de ſtaatkunde van dezen koning, zo geheim, als zyn vader en grootvader haaſtig en luidruchtig, en door zyn beleidt meer te vrezen, dan zy door hunne legers waren geweeſt. Hy draalde langen tydt eer hy tot de uitvoering kwam, en wederhieldt meer dan een jaar het vuur der Gaskonſche heeren.

Zyne ſtaatkunde.

1369. Eindelyk alles gereed zynde ontdekte hy zich. Het eerſte, dat hy deedt, was, dat hy het beroep van de oproerigen van Guiënne aannam, bewerende, dat hy als opperheer bevoegt was hun recht over de verdrukkingen van hunnen hertog te doen erlangen. Hy hadt ondertuſſchen te voren zyne rechten op Guiënne by het verdrag van Bretigny afgeſtaan, en bewilligt, dat deze provincie aan *Eduard*, als opperheer, zou blyven. Het is waar, dat hy zeide, dat de overtreding van den vader en den zone het zelve van gener waarde hadt gemaakt; eene overtreding, gegrond op de zwarigheit, die zy hadden gemaakt om de plaatſen in te ruimen, en op de knevelaryen van hun volk, dat de Franſche provinciën verſcheide malen hadt geplundert. Doch men zou daar uit bezwaarlyk de vernietiging van het geſloten verdrag kunnen beſluiten. Al wat men daar uit zou kunnen afnemen, zou vergoeding van ſchade en nadeelen zyn, die het ryk daar door hadt geleden. Nochtans was het op dezen grondt alleen, dat het hof van Vrankryk de ſtoutheit hadt een verdrag, zo plegtelyk op het Euangelie en voor het altaar niet alleen door den overleden koning, maar door *Karel* zelve bezworen, van gener waarde te verklaren.

De prins van Walles voor den koning van

Het beroep aangenomen zynde, daar hy de opene brieven van aan den heere van Albret en aan de graven van Armagnak, van Perigord, van Cominges en van Karmaring, zo in hunnen naam, als

1369. Vrankryk gedagvaard. * Een Doctor in de Godgeleerdheit.

als in dien der andere misnoegden, verleende, zondt hy een ridder en een klerk * om dit den prins bekend te maken. Zy dagvaardde hem voor het hof der Pairs en den koning *Karel*, zynen souverein, om te Parys te verschynen, en zich aan het vonnis, dat over de klagten van zyne leënmannen en zyne verdediging, indien hy eenige hadt voor te stellen, zou uitgesproken worden, te onderwerpen.

Het antwoordt van den gedaagden prins kwam met zynen moedt overeen. *Ik zal verschynen*, zeide hy, *aan het hoofdt van zestig duizend man.* Anderen zeggen, dat hy antwoordde: *Ik zal verschynen, wademaal hy my daar toe dwingt*, (sprekende van *Karel*) *zo als ik op den dag van Poitiers verscheen.*

Zyne dreigementen zouden Vrankryk hebben doen beven, indien hy in staat hadt geweest om de zelve werkstellig te maken; maar *Karel* wist zyne ziekte, daar hy meer staat op maakte dan op alle zyne toebereidselen om hem te overvallen. Voorts weten wy niet, of het gedrag van dezen koning, die door de geschiedschryvers zo geroemt wordt, al den lof, dien zy hem geven, verdient, en of het eene zo grote wetenschap en uitmuntende wysheit is, gelyk zy van zyne geheime aanslagen opgeven, zyne eeden met voeten te treden; met al zyne macht op ontwapende printsen, die geruit op het verdrag van vrede zyn, aan te vallen; hen kwalyk bedachte overtredingen te last te leggen, om een middel te vinden van het zelf ongestraft te overtreden. Het is waar, dat deze staatkunde gelukkig uitviel, en dat *Karel*, zonder uit zyn geheim vertrek te gaan, weder won, gelyk zich een van zyne vleiers uitdrukte †, al wat deze grote oorlogsmannen, vader en zoon, door zware moeite en bloedige veldslagen hadden verkregen: doch dit onderscheidt was 'er, dat alle hunne overwinningen lofwaardig waren, terwyl hy zich over de zyne moest schamen.

Aanmerkingen op het gedrag van *Karel* den V.

† De Vader *Orleans.*

Vonnis, dat de Staten van *Eduard* in Vrankryk bestaat.

Na zynen eersten slag op den zoon te hebben gelegt, met hem voor zynen rechtbank te dagen, sloeg hy een tweeden op den vader, die nog groter was. Hy liet hem den oorlog aanzeggen. Het geschiedde niet dan na hem alvorens lang opgehouden te hebben, gelyk hy den zoon ook hadt gedaan, als een ander Fransch schryver * zegt, door klagten, die hy hem hadt laten doen, als of hy daar over in onderhandeling wilde komen. Hy hadt wel een ander voornemen. Wanneer *Eduard* daar het minst op dacht, vernam hy daags voor Hemelvaart, dat het Parlement van *Karel*, hy zelf op zynen rechterstoel gezeten zynde, een vonnis hadt verleent, dat om de ongehoorzaamheit en de oproeren, die men onderstelde, al de landen, die *Eduard* in Vrankryk bezat, in beslag nam, en achtervolgende dit besluit was het, dat *Karel* hem slechts een knecht, om hem den oorlog aan te kondigen, toezondt.

* *Mezeray.*

Karel zegt hem den oorlog aan.

Men zegt niet, wat de gyselaars, die Vrankryk aan Engelandt tot nakoming van het verdrag van Bretigny (a) hadt gegeven, is overgekomen. Mogelyk waren zy gevlucht, of in vryheit gestelt, dewyl wy niet alleen den hertog van Anjou op de wyze, gelyk wy verhaalt hebben, maar ook den hertog van Berri aan het hoofdt der legers, die den oorlog begonnen, zullen zien. Ten anderen besluit men uit de klagten, die de gezanten van Engelandt daar over voor keizer *Karel* den IV deden, dat Vrankryk, om zyne gyselaars weder te krygen, by 1369. verrassching was te werk gegaan.

(a) *Tyrrel* zegt, dat *Karel* eerst zyn vrydom van den hertog van Berri hadt gekregen, en dat de andere waren ontvlucht.

De Geschiedenis zegt †, dat deze keizer, die het ryk van Arles, zo men verhaalt, aan *Karel* den Wyzen afstondt, gansch vry van hülde, die tot dezen tydt altoos aan het ryk wierdt gedaan, zelf in Vrankryk kwam, om zyne bemiddeling aan de twee koningen aan te bieden. De zelve wierdt aangenomen. Zy zonden hem hunne gezanten; maar te vergeetsch. De Franschen gingen voort met het verdrag van Bretigny te loor te stellen, en zochten ydele voorwendselen tot den oorlog, dien zy voorgenomen hadden te voeren. Onder de klagten, die de gevolmachtigden van *Eduard* deden, vindt men 'er, die de gyselaars betreffen, welke de koning van Vrankryk, zeiden zy, door streken en omwegen tegen de gegeve trouwe hadt weten weder te krygen.

† Zie *v. Daniel.*

Inval in Guienne en het graafschap van Ponthieu.

De eisch van Engelandt was vergeefsch. *Karel* hadt zyn besluit genomen, en zyne kunstgrepen, die te gelyk zouden beginnen te spelen, wel beraamt. Guienne en het graafschap van Ponthieu wierden door verscheide legers aangetast. De heer van Chatillon en de graaf van St. Paul maakten zich meester van Amiens, en van andere plaatsen, die van het laatste graafschap afhingen, en de baronnen van Gascogne, die de zyde van Vrankryk hadden gekozen, wachtten de verklaring van oorlog niet, om in Rouergue te vallen, daar zy den seneschal, die hen hadt willen beteugelen, versloegen. De aartsbisschop van Toulouze deedt door zyne streken meer kwaadt aan Engelandt dan de zamenverbondenen door hunnen inval, hebbende de stadt Cahors, nevens meer dan vyftig andere steden, of kasteelen, die het voor de Engelschen in Guienne hielden, tot de Franschen overgebragt.

Dood van *Chandos.*

Deze laatste bleven niet stil. *Eduard* zondt volk van Engelandt, dat Anjou en Berri verwoestte, en weder eenige plaatsen in het Limosin vermeesterde; maar al deze voordeelen konden aan den prins van Walles het verlies van den wakkeren *Chandos* in een schermutseling, naby den brug van Lensak, in Poitou, gesneuvelt, niet vergoeden. Men stelt hem onder de vyf vermaarde bevelhebbers, aan welke de prins het gebiedt der legers en de zorg van den oorlog t'eenemaal toevertrouwde. De vier anderen waren *Hugo* van Caurelé, van Arragon, die hem twee duizend man van dat landt toebragt, *Euflachius* van Auberticourt, van Henegouwen, *Thomas* van Percy, seneschal van Rocheile, en *Robert Knolles*, Engelschman. Deze laatste schynt het meeste deel in de achting en vyandschap van den prins gehad te hebben. Aan hem was het, dat hy het bevel over het volk gaf, dat zyn vierde broeder *Edmond*, graaf van Cambridge, en naderhandt hertog van Jork, hem uit Engelandt hadt gebragt, en Anjou en Berri verwoestte.

De voornaamste bevelhebbers des prinsse van Walles.

Landing der Engelschen in Vrankryk.

Van overzee kwam nog meer ander volk, dat onder het bevel van den hertog van Lankaster, den zoon van *Eduard*, te Calais landde. *Philips*, broeder van koning *Karel*, trok langs dezen kant, doch toonde niet, dat hy den bynaam van Stoute verdiende. Hy dorst het Engelsche leger, dat zich op den berg Tourneham, tusschen Ardres en Guisnes, hadt nedergeslagen, van waar het hem uitdaagde, niet aantasten, maar trok weg, en dankte zyn volk af. De Engelschen trokken toen over de Somme, en naderende de Seine plunderden zy het ganssche landt van Caux tot aan Harfleur, van waar zy de zelve verwoesting in het graafschap Ponthieu, dat de Franschen hadden vermeestert, weder kwamen aanrechten. *Hugo* van

Hunne uitvoeringen.

1369. van Chatillon, hoofdt der voetboogſchutters *, die de koning om bezit daar van te nemen hadt gezonden, wilde hunne ſtropingen ſtuiten; maar hy wierdt geſlagen en zelf gevangen genomen.

* Zie s. Daniël.

De eerſte bediening van het leger.

Tot nog toe waren het zo wel van den eenen als van den anderen kant niet anders dan ſtroperyen; de oorlog begon niet eer dan in het volgende jaar recht aan te gaan. De twee koningen bereidden zich daar toe; de een en de ander zocht zyn volk, dat altydt den laſt des oorlogs draagt, over te halen; *Karel*, door zyne ſchynheiligheit en door zyne ommegangen, die hy door het ganſche ryk liet doen, en *Eduard* door een algemene lyfsgenade, die hy naar Guïenne zondt, om de oproerigen tot inkeer te brengen, aan welke hy boven deze genade nog beloofde, dat hy de opgelegde laſten zou afſchaffen; maar de zaken raakten in zulk eene beweging, dat ze niet konden geſtuit worden, zonder door het lot der wapenen beſliſt te worden.

Inval in Guienne en het graafſchap van Ponthieu.

Zitting des Parlements.

Eduard wilde nochtans zich in zulk een gevaarlyken oorlog, die niet dan met grote koſten kon gevoert worden, niet inwikkelen, zonder dat hy alvorens zyn Parlement hadt geraadpleegt. Het zelve vergaderde den 27 May te Weſtmunſter, en de biſchop van Winchester, grootzegelbewaarder, vertoonde met krachtige en zielroerende redenen aan de eene zyde de zorg, die de koning hadt aangewend om de vrede voor zyn volk te bezorgen, dat de zelve zo nodig hadt, als mede voor Vrankryk, dat ze nog meer van doen hadt, en toen met groten ernſt zocht; aan de andere zyde droeg hy de vergadering voor, hoe deze kroon het verdrag ter kwader trouwe hadt geſchonden, zonder zich over de eedbreuken te bekreunen, met welke de overleden koning en zyn opvolger het zelve zo plegtelyk hadden bekrachtigt. Hy roemde de gematigtheit van *Eduard*, en zeide, *Dat hy door zyne geboorte het recht hadt op de kroon van Vrankryk, daar de fortuin en de rechtmatigheit van zyne wapenen hem in hadden beveſtigt: verwinnaar van koning* Jan *door den ſlag van Poitiers; houdende hem gevangen, en hem wetten kunnende voorſchryven, hadt hy echter van zyn recht op het ryk en zo vele ryke provincien, door zyne voorzaten bezeten, afgeſtaan, zich vergenoegende met Guïenne en eenige andere domeinen als ſouverein te bezitten.* Hy voegde daar by, *Dat de koning* Jan, *en* Karel, *noen regent, die hem ſedert in het ryk opgevolgt was, zich gelukkig hadden geacht, voor zo weinig gered te zyn; dat het verdrag van Bretigny, daar deze artykelen in opgeſtelt waren, het werk van den laatſten was, en dat nooit geen verbondt heiliger was bezworen dan dit. Echter*, vervolgde hy, *verkracht* Karel *het zelve, dicht onzen koning ingebeelde verbrekingen toe, om de zyne te machtigen, en na dat hy de goede trouw heeft misbruikt, en zyne onderdanen misleid, bedient hy zich van hunnen oproer om zyne ſteden te overrompelen, en hem den oorlog aan te kondigen.* Vervolgens vroeg hy aan de Pairs en gemeenten hun gevoelen; *Dat de koning*, zeide hy, *geloofde gerechtigt te zyn, naardien Vrankryk zyn gegeven woordt hadt verbroken, om weder alle zyne eiſchen op deze kroon, waar van hy niet dan ten gevalle van de vrede, die het zelve zo trouwloos hadt geſchonden, was afgeſtaan, wederom te vernieuwen, en de wapenen niet, voor dat hy hem voor koning hadt erkent, neder te leggen; maar dat hy niets wilde ondernemen zonder den raadt van zynen adel en zyn volk daar over te hebben ingenomen; dat hy minder voor de mocielykheden, die deze oorlog hem zou veroorzaken, vreeſde, dan de koſten, die zyne onderdanen daarom zouden moeten ondergaan, en dat de kroon van Vrankryk hem zo veel niet waardig was om die ten koſte van hun goedt te kopen; dat hy derhalven hen verzocht, hem hunne gedachten oprecht te verklaren, om te weten, wat zyde hy te kiezen hadt, het zy alles van de ſtaatzucht van Vrankryk te verdragen, of alles in het werk te ſtellen om de zelve te vernederen.*

Redenen van den grootzegelbewaarder.

De grootzegelbewaarder kon geen beter middel bedenken, om alles van eene trotſche natie te verkrygen, zo nayverig voor de eere van haren koning, als voor hare eige, en niet minder dan hy over den vredebreuk van Vrankryk beledigt. Zy ſtemden het verzoek toe, dat hy, ingevolge van de redenvoering van zynen grootzegelbewaarder, voorſtelde, om de befliſſing van zulk eene tedere zaak, die van zo grote aangelegenheit was, en daar het gemoedt niet minder dan de Staat belang in hadt, aan het oordeel van den aartsbiſſchop van Kantelberg en de andere prelaten over te laten. Zy beraadſlaagden daar vier dagen over, en op den vyfden dag bragt de aartsbiſſchop hun eenparig beſluit in het volle Parlement. Zy waren van gedachten, dat de koning van Engelandt met een goed gemoedt den tytel van koning van Vrankryk, dien hy niet dan op zekere bedingen, door *Karel* verbroken, hadt afgeſtaan, weder kon aannemen, en dat de ſchending der eeden van den laatſten hem ontſloeg de zyne na te komen, en hem machtigde om al zyne rechten op die wyze, als hy de zelve voor het verdrag hadt kunnen eiſchen, weder te vorderen. De Pairs en gemeenten waren van hun gevoelen, en baden *Eduard* den tytel van koning van Vrankryk weder aan te nemen, en ten dien einde een nieuw zegel, daar men 'er den naam en de wapenen van zou op laten ſnyden, te doen maken, waar in hy bewilligde.

Beſluit van de prelaten, door het Parlement gemachtigt om *Eduard* tot het recht op de kroon van Vrankryk te herſtellen.

Acta Publ. Tom. VI, fol. 621.

De meeſte zwarigheit beſtondt in het geldt te vinden om den oorlog voort te zetten, welken Vrankryk reets hadt aangekondigt, en de Engelſchen de Franſchen met alle ſtrengheit verlangden aan te doen. De twee Huizen waren over dit artykel niet min eendragtig dan over het eerſte, en hun beſluit was niet min vaardig. Zy oordeelden, dat zy geen belaſting zekerder en van gemakkelyker ontfangſt konden bedenken, dan op de wolle en het leér. Zy vernieuwden daar de belaſting van, en maakten een bill op, daar zy nog een twede by deden. Deze laatſte behelſde, dat het Parlement om den yver der natie en de dapperheit van hare manhaftige ridders door beloningen, naar hunne overdienſten geëvenaart, aan te zetten, verklaarde, dat de veroveringen, die overzee op de landen en ſteden, die Vrankryk bezat, in vollen eigendom aan de overwinnaars zouden toebehoren, dat zy de zelve als hun eigen erfgoedt zouden bezitten, en dat de koning en kroon van Engelandt daar geen recht, dan dat van huldiging, op de wyze, als de leenmannen aan hunne wettige heeren ſchuldig zyn, op zouden behouden.

Het Parlement onderteekent hunnen raadt.

Onderſtandt toegeſtaan.

Eduard, niet te vrede, dat hy het ganſche ryk in zyn belang hadt gebragt, wilde daar de oproerigen van Guïenne mede weder in trekken. Het was in dit jaar, dat hy, om hen te winnen, het geſchrift, daar wy van hebben geſproken, liet uitgaan. Het zelve behelſde niet alleen eene kwydſchelding van het voorledene, maar ook een ontſlag van alle de belaſtingen, die de prins van Walles hadt ingevoert, benevens een belofte van vergoeding aan die iets daar by verloren of nadeel geleden hadden. Maar, gelyk wy het ook hebben aangemerkt *, de oproeren waren te ver gekomen om de zelve te dempen, zo dat deze afkondiging niemandt deedt wederkeren.

1370.

Kwydſchelding te vergeefſch den oproerigen van Guïenne aangeboden.

* Zie fol. 584 en 1.

Men moeſt dan tot de wapenen komen. De ko-

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1370. koning, met droefheit de kwade gesteldheit van den manhaftigen prins, aan wien hy de verdediging van het nieuwopgerechte prinsdom van Aquitanie, daar hy hem, gelyk wy boven verhaalt hebben, hadt in gehuldigt, hadt toevertrouwt, vernomen hebbende, maakte zich gereed om tot zyn hulp te trekken, en terwyl hy zich zelfs met een genoegzaam machtig leger zou scheep begeven, hadt hy hem het volk, daar wy van gesproken hebben, gezonden. Het zelve maakte zich in dit jaar ontzagchelyker dan in het voorgaande; maar zy vonden ook dat van den vyandt beter geoeffent en beter bestiert. Vrankryk, denkende geen bekwamer bevelhebber te hebben, om zyne overwinningen uit te breiden, en die van den prins van Walles te sluiten, dan den vermaarden *Du Guesclin*, reets zo berucht door al zyne ondernemingen, verzocht *Henrik*, koning van Spanje, die hem voor geldt in zynen dienst hadt overgenomen, hem te willen weder zenden; het welk hy deedt, en deze roemwaardige oorlogsman kwam ter rechter tydt tot by standt van de jonge prinssen, broeders van *Karel*, die geen dapperheit, noch bekwaamheit hadden om den Engelschen prins, hoe zwak hy ook was, te wederstaan, veel minder om *Knolles*, die niet min onder de zynen gezien was dan *Du Guesclin* onder de Franschen, het hoofdt te bieden.

Inval in Guiënne.

De hertogen van Anjou en van Berri deden op twee verscheide plaatsen een inval in Guiënne. De eerste kwam van den kant van Toulouze in het landt tusschen de twee zeën, en de andere van den kant van Berri in het Limoisin. Hun voorneimen was zich met malkander voor Limoges te vereenigen, en den prins van Walles te overrompelen; maar hy was te voorzichtig om zich te laten insluiten. Op de tyding van hunne aanradering trok hy van daar, en stelde het bewindt van de plaats in handen van den bisschop, zynen gevader en zynen goeden vriendt: ten minste geloofde hy, dat hy het was. Maar deze verrader gaf de plaats aan den hertog van Berri over. Met deze schone verrichting eindigde de veldtocht van de twee broeders. Zy dorsten voor den overwinnaar van hunnen vader en grootvader, die hen opzocht, om met hen slaags te worden, niet verschynen. Zy dachten nog om den droevigen dag van Poitiers, mydden zyne ontmoeting, ontsloegen hun volk, en keerden naar Parys.

Verrechtingen van *Du Guesclin* in Guiënne.

De inval van *Knolles* aan den eenen kant en die van *Du Guesclin* aan den anderen waren heviger, en daar viel wat gewigtigers tusschen hen beide voor. De laatste, komende van Castilië, was als een blixem op Guiënne gevallen, hadt Tonneins Aiguillon in het Agenois, Mossiak in Querci, en vele andere plaatsen langs de Garonne ingenomen.

Verrechting van *Knolles* in Pikardië en Champagne.

Knolles donderde nog meer op de oevers van de Somme, de Marne, en de Seine, en tot aan de Loire. Zyne krygstoerustingen waren in Pikardië geschied, van waar hy aan het hoofdt van dertig duizend man het Vermandois, Champagne en Brie kwam plunderen; brandde alles rondom Parys af, en bragt den schrik in deze grote stadt door het flikkeren van zyn branden en blaken, daar de vonken van tot voor de stads poorten vlogen, en door het geluidt van zyne trompetten, die tot in de Louvre wierden gehoort. *Karel*, zich binnen zyne muren ingesloten ziende, kwam daar niet uit, en deze wyze koning, zegt een schryver †, zag met koelen bloede, en zonder zich te bewegen, alle de vyandlykheden en brandstichtingen van het Engelsche leger aan, dat hem tot in zyne hoofdstadt uitdaagde, zonder dat hy een kans wilde, of dorst wagen met een prins, wiens overmacht hem maar al te wel bekend was. 1370.

† Mezeray.

Dit was een roem, of een gevaar, dat hy voor *Du Guesclin* bewaarde; en om hem nog meer in staat, ter uitvoering van deze grote verrechting, te stellen, gaf hy hem het zwaardt van konneitabel in de handt, dat *Moreau de Fiennes*, door veel moeite en hoge jaren afgemat, niet meer kon dragen. Hy voldeedt aan de verwachting van *Karel*, en *Knolles* vondt in hem een medestrever van zyn roem, die zyne uitvallen en veroveringen stremde, en die 'er hem het grootste deel van ontnam, na dat hy zyn leger hadt verslagen. *Guesclin* konneitabel gemaakt.

Zyne veroveringen.

Hy was in het volgende jaar niet min gelukkig. *Knolles*, in zynen doortocht niets vindende, trok in Berri, Touranie en Anjou, daar hy de Engelschen uit verjaagde, en kwam over in het Limosin, Perigord en Rouergue, dat hy byna geheel onder Vrankryk bragt.

1371. Door den prins van Walles gestuit.

Een groter krygsman dan hy belette hem verder te gaan, en herwon het Limosin. De prins van Walles, gebelgt over het verraadt van den bisschop van Limoges, en al de inwoonders, die hunne stadt aan den hertog van Berri hadden overgelevert, kwam de zelve in dit jaar belegeren. Het beleg was van geen langen duur. Zyne ondergravers wierpen een stuk van den muur in de grachten neér, en maakten eene opening, waar door de belegeraars in de stadt kwamen, die stormenderhandt wierdt ingenomen. Zy handelden de burgers als verraders, sparende noch vrouwen noch kinderen, en sloegen meer dan vier duizend menschen dood. De prins, hoe zeer hy door zyne waterzucht belemmert was, hadt de belegering bestiert. Hy was in geen staat meer te paardt te klimmen; maar zyn grote moedt ontviel hem niet; hy liet zich in een draagstoel aan het hoofdt van zyn leger dragen, en gelyk hy door de ontrouw van die van het Limosin verbittert was, gaf hy den vollen toom aan de soldaten, die daar maar een al te wrede wraak over namen. De bisschop, die toen in de stadt was, zou daar de strengheit van die van den prins gevoelt hebben, die hem zyne ontrouw niet konn vergeven, hebbende al het geen het heiligste behoort te zyn, te weten de trouw en vriendschap, geschonden, en hem de schandige doodt der verraders zou hebben doen lyden, indien hy daar in niet verhindert geweest was door de vertogen en beden van den hertog van Lankaster. Hy riedt hem den misdadigen naar den paus, zynen natuurlyken rechter, te zenden, om hem te straffen naar hy het geraden zou vinden. De prins volgde zynen raadt. Limoges stormenderhandt ingenomen.

Wat den bisschop die de stadt aan de Franschen overleverde, nedervoer.

Het innemen van Limoges eindigde niet alleen den veldtocht van den prins van Walles, maar, dat meer is, het was zyne laatste uitvoering. Zyn kwaal nam zodanig toe, dat hy zyn kamer moest houden, en de geneesmeesters wisten hem geen beter middel voor te schryven, dan weder naar Engelandt te keren, om zyne geboortelucht te scheppen, schryvende de oorzaak van zyne zickte aan een al te hete luchtstreek toe, die zyn bloedt hadt gezengt. Wat reden zy mogen gehad hebben om zulk een oordeel te vellen, de prins volgde hunnen raadt, en de regering van Aquitanie aan zynen broeder, den hertog van Lankaster, gelaten hebbende, ging hy scheep met de princesse, zyne gemalinne, hunnen zoon, den jongen *Richard*, de graven van Cambridge * en van Pembroke, en kwamen gelukkig in Engelandt aan. Maar hy kon zich daar niet her- Waterzucht des prinsse vermeerdert.

Gedwongen naar Engelandt te keren.

* *Edmond*, bygenoemt van Langley, broeder van den prins van Walles.

1371. herſtellen, en na nog eenige jaren een kwynend leven te hebben geſleten, eindigde hy in een bedroefde bedlegering het heerlykſte en roemruchtigſte leven, dat men ooit in de wereldt heeft gezien, gelyk wy op zyn plaats zullen zeggen.

Zyn vertrek veroorzaakt het verlies van Guiënne.

Zyn roem en geluk volgden hem naar Engelandt. Guiënne, hem ziende vertrekken, dacht daar mede alles te hebben verloren. Zyne dapperheit, goedheit, en andere wonderbare begaafdheden hadden het hert van de ingezetenen ingenomen; zyne mildheit verbondt hen t'eenemaal aan zynen dienſt. Alle deze beweegredenen van genegenheit en gehoorzaamheit verdwenen met hem. Zy wierden toen gemakkelyk door het geldt en de beloſten van Vrankryk, daar zy byna alle de opperheerſchappy van erkenden, omgekocht.

1372. Huwelyk der twee Engelſche prinſſen met de dochters van *Don Pedro*.

De hertog van Lankaſter hadt noch de ondervinding, noch de verdienſten van zynen oudſten broeder, en de Gaskonſche heeren, hebbende noch het zelve vertrouwen, noch de zelve hoogachting voor hem, die zy gehad hadden voor den heldt, die hen hadt verlaten, hadden ook de zelve genegenheit en trouw niet. Zyn huwelyk, en dat van den grave van Cambridge, zynen broeder, maakten, dat alles te gronde ging door den nieuwen vyandt, dien zy Engelandt verwekten. Het was *Don Henrik*, koning van Caſtilië, die misnoegt was over de verbindtenis, die de twee prinſſen met het bloedt van *Don Pedro*, zynen broeder, hadden aangegaan, daar zy de dochters van trouwden, en de rechten, daar by behorende, weder eiſchten, hebbende de hertog van Lankaſter, die met de oudſte trouwde, reets den tytel van koning van Caſtilië aangenomen.

Henrik verklaart zich voor Vrankryk.

Dit was den zelven aan *Henrik* ontroven, en zich hem tot een onverzoenlyken vyandt maken. Hy was het reets door den oorlog, dien de prins van Walles hem hadt aangedaan; maar hy wierdt het nog meer door deze overweldiging van den hertog van Lankaſter, die hem toen geheel aan de zyde van Vrankryk overbragt. Ondertuſſchen verſtondt hy, dat de Engelſchen een leger onder het bevel van den grave van Pembroke naar Poitou zonden. Hy bragt veertig grote oorlogſchepen in zee, die de Engelſche vloot aan het inkomen van de rivier van Rochelle waarnamen. Gelyk zy op zulk een ontmoeting geen ſtaat hadt gemaakt, hadt zy zeer weinig ſchepen ten oorlog, hebbende alleen gedacht om troepen over te voeren, en zy hadt ook zo veel geſchut niet als de Spaanſche vloot. Zy liet echter niet na den ſlag, dien deze laatſte haar leverde, met eene manmoedigheit, die het gebrek van haar geſchut vervulde, twee dagen lang, daar de overwinning in twyffel ſtondt, uit te houden. Het gevecht begon den 22 Juny, en duurde tot aan den avondt van den volgenden dag. Al de Engelſche ſchepen wierden genomen, of in den grondt geboort, zonder dat die van Rochelle tot hunnen byſtandt kwamen. Zy zagen dit gevecht aan den voet van hunne muren met koelen moede aan, en maakten de minſte beweging niet om hunne ſchepen tot verſterking van de vloot van den koning, wiens onderzaten zy evenwel voor als nog waren, te zenden. De Spanjaarden bragten den graaf van Pembroke en andere gevangenen gebocient naar Caſtilië; en deze ontmoeting Guiënne van de Engelſche hulptroepen ontblotende, ſtelde het zelve bloot aan de wapenen van *Du Gueſclin*, wiens dapperheit door het geluk ondersteunt wierdt. *Don Henrik*, den grave van Pembroke drie jaren gevangen gehou-

By de Engelſchen verloren.

Gevangenis en doodt van den grave van Pembroke.

den hebbende, gaf hem over aan den Franſchen konneſtabel, en deze laatſte ſtelde zyn losgeldt zo hoog, dat deze heer ſtierf voor dat men het eens geworden was om het zelve te betalen, zo dat *Du Gueſclin*, te veel willende hebben, alles verloor. 1372.

Rochelle geeft zich over aan de Franſchen.

Hy hieldt verſtandhouding met die van Rochelle, die in overleg waren om zich aan Vrankryk over te geven; en dit was het dat hen belet hadt de Engelſche vloot te hulp te komen. Kort na den zeeſlag, daar wy van geſproken hebben, bedroog de opperſchout der ſtadt, die het hoofdt van de zamenzwering was, den ſlotvoogdt, en onder voorgeven van zyne burgers buiten de ſtadt te willen monſteren noodzaakte hy hem zyne bezetting mede uit het kaſteel te doen trekken: hy hadt de onvoorzichtigheit zelf mede uit het kaſteel te gaan. Toen maakte zich de opperſchout, ondersteunt van de burgers, meeſter van het kaſteel, dat de weinige ſoldaten, die men daar in hadt gelaten, niet konden verdedigen, en gaf het zelve aan *Du Gueſclin*, die den eedt van getrouwheit, dien de opperſchout en de ſchepenen in den name van alle de inwoonders afleiden, ontfing.

Hunne voorrechten.

Op deze wyze onttrok zich deze vermaarde ſtadt voor de twede maal (a) de zachte regering van Engelandt, om zich onder het harde juk van Vrankryk, dat haar al de voorrechten, die zy begeerde, toeſtondt, te begeven, zo dat zy meer onafhankelyk dan vry ſcheen te zyn, een klein gemenebeſt in het midden van een koninkryk makende. Men ſtondt haar te veel toe om haar woordt te houden, en het ryk van Vrankryk nog yverzuchtiger voor zyne volſtrekte macht, dan deze ſtadt van hare vryheit, ruſtte niet tot dat het haar onder verſcheide voorwendingen alle hare vryheden hadt doen verliezen, en haar met de andere ſteden van het ryk gelyk geſtelt hadt.

Het geen zy verloren.

Veroveringe van Saintogne en Poitou.

De bemachtiging van Rochelle wierdt van die van Saintogne en Poitou gevolgt. De ſtadt Thouars, in de laatſte provincie gelegen, boodt alleen tegenſtandt. De meeſte heeren van de Engelſche zyde hadden zich daar in geworpen, en ſtuitten eenigen tydt de overwinningen van den konneſtabel. Maar de ſtadt niet ſterk, en geen ontzet voorhanden zynde, moeſt tot een verdrag komen, en de heeren, die zich daar in hadden begeven, wierden gedwongen in het zelve mede te treden. Het behelſde, dat niet alleen de belegerde ſtadt, maar dat zy zich ook aan den konneſtabel zouden overgeven, met alle de andere ſteden, die het nog met den koning van Engelandt in Poitou hielden, indien deze koning, of een van zyne zonen op den dag van St. Michiel hen niet kwam ontzetten, of niet ſterk genoeg waren om de Franſchen ſlag te leveren. Zodanig was toen nog het gebruik in het maken van verdrags-artykelen, die wederzydſche wapenſchorſſing vervatten. De belegeraars waren van hunnen kant verplicht de belegering op te breken, en tot op een zekeren afſtandt van de ſtadt te trekken, en de belegerden mogten van hunnen kant geen ſoldaten innemen, noch de plaats meer verſterken, of de gebroke werken weder opmaken. Deze voorwaarden wierden ter goeder trouwe nagekomen, en ieder verwachtte met alle vreedzaamheit den vaſtgeſtelden dag, het zy om de laatſte te verloſſen, indien het ontzet kwam, gelyk het was bedongen,

Oude gewoonte van verdragmaking.

(a) De zelve was daar de eerſte maal in het jaar 1224 van afgegaan, en weder door het verdrag van Bretigny daar onder gekomen.

1372. het zy om de voorwaarden, die de eerſten waren toegeſtaan, indien het op den geſtelden tydt en op de wyze, als men was overeengekomen, niet kwam te volbrengen.

Eduard maakt alles gereed om de overwinningen van Vrankryk te ſtuiten.

Eduard was nog niet te voorſchyn gekomen. Nochtans hadt hy alle deze voorvallen, daar wy van geſproken hebben, met ſtil te zitten niet aangezien. Hy hadt zyn Parlement in het voorgaande jaar te Weſtmunſter vergadert, dat hem den nodigen byſtandt tot dezen oorlog, ſchrikkelyker dan alle de andere, en waar in Vrankryk op een veel gevaarlyker wyze voor Engelandt opkwam, hadt toegeſtaan. De ſchryver * merkt aan, dat het Parlement de belaſtingen, die het tot betaling der troepen op de provinciën leide, niet toeſtondt, dan onder beding, dat de koning de bedieningen van de kroon en ſtaat, als die van groot-zegelbewaarder en ſchatbewaarder, de geeſtelyken, die de zelve met geweldt hadden ingenomen, en aan de geeſtelykheit ſchenen verknocht te hebben, zou ontnemen, en dat hy ze aan de wereldlyke, wier ſtaat hen daar bekwamer toe maakte, en die ze met minder geldgierigheit zouden bekleden, geven zou. De onderſtandt onder deze voorwaarden toegeſtaan zynde, daar de koning zyne toeſtemming aan gaf, hadt hy in Guiënne en Poitou de legers, daar wy van gemeld hebben, gezonden, en het was geenzins zyn ſchuldt, indien zy den goeden uitſlag, dien men daar met reden van mogt hopen, niet hadden.

* *Brady.*

Zyn ſcheepgaan.

Het verlies van zo vele heerlyke provinciën, die hem afgenomen wierden; het innemen, of opſtaan van zo vele ſteden, die hy daar reets hadt verloren, en de tyding van het verdrag van Thouars wekten al zyne wraak en gramſchap op. Hy kon den hoogmoedt van Vrankryk, dat hy te voren de wetten hadt voorgeſchreven, niet verdragen. Hy maakte toeſtel om den konneſtabel berouw van zyne uitdaging te doen hebben, met zelfs een leger, dat machtig was het zyne tegen te gaan, en de belegerde ſtadt te verloſſen, aan te voeren. Hy bereidde al het nodige tot deze grote onderneming. Hy begon met gebeden, die hy door het ganſche ryk liet doen, om de gunſt van den Hemel te verwerven. Hy won de genegenheit van den adel, die zich om het eerſt yverig toonde om hem te volgen, en, na dat hy de regering aan zynen kleinzone *Richard*, die maar zeven jaren oud was †, hadt gelaten, ging hy den 30 Auguſty met een ſchoon leger ſcheep, dat op vier honderd ſchepen naar Calais zou worden overgevoert. De overvaart, die men gemeenlyk met een gety doedt, was kort: doch de tegenwinden beletten hem aan landt te komen, en na dat hy zes weken tegen hunne woede te vergeefſch hadt geworſtelt, wierdt hy gedwongen te zwichten, en in zyne havenen weder in te lopen. Toen bemerkte hy zyn ongelukkig noodlot en de ongeſtadigheit van het geluk, dat hem te landt en ter zee begaf, na dat het hem op het een en het ander dezer hoofdſtoffen * zo menigmaal hadt doen zegepralen. Hy kon Thouars, noch de andere ſteden, in het verdrag vermeld, niet behouden, en de droevige dag, zonder dat de Engelſchen verſchenen om de Franſchen op te ſlaan, gekomen zynde, moeſt men tot het volbrengen van het verdrag komen, en de plaatſen overgeven.

† De waterzucht van den prins van Walles maakte hem onbekwaam.

De tegenwinden beletten de landing.

* *Elementen.*

Staat van Engelandt.

De groote moedt van dezen koning bleef hem echter altydt by, en hoewel hy zyne regterhandt door het verlies van den dapperen prins van Walles, die toen ganſch waterzuchtig was geworden, miſte, wanhoopte hy nochtans niet van zyn geluk, en onderſtondt op nieuw het hoofdt weder boven te ſteken. Maar de tydt zyner overwinningen was voorby; zyn ryk uitgeput; zyn volk moede van zo vele oorlogen, en hy zelf ſchepte daar geen behagen meer in van wegens alle zyne rampen, afmattingen en hoge jaren; buiten dat geraakt van de ellenden zyner onderdanen, die met laſten gedrukt en door zo vele belegeringen en veldſlagen zeer vermindert waren, ſtondt hy eene wapenſchorſſing toe, die van tydt tot tydt wierdt verlengt, en in welke hy de roemwaardigſte regering des werelds kwam te eindigen. De zelve zou ook een der gelukkigſte zyn geweeſt, indien zy zo lang niet hadt geduurt. 1372.

De Engelſchen uit Bretagne verjaagt.

Terwyl alles tegen Engelandt ſcheen zamen te ſpannen, ging het voor Vrankryk voor den windt, en des zelfs wapenen waren in Bretagne niet minder dan in Guiënne en Poitou voorſpoedig. De hertog *Jan* van Montfort, die het zelve voor leenheer hadt erkent, als wy boven gezien hebben, bleef zyne genegenheit nog altydt voor Engelandt behouden, en zag met veel verdriet de ongelukken van het laatſte, en den voorſpoedt van het eerſte. Vrankryk wiſt dit wel, en wachtte alleen naar tydsgelegenheit om hem af te zetten. Het geen het verdrietigſte voor hem was, is, dat de adel en gemeenten hem tegen waren. De eerſten door de wedden en bedieningen, die de konneſtabel hen gaf, gewonnen, en de anderen afgemat zynde door zo lang te oorlogen, daar zy zich niet beter van dachten te kunnen ontdoen, dan met zich onder de beſcherming van dezen beroemden krygsman, dien het geluk overal volgde, te begeven. Daar was geen middel van uitkomſt voor *Montfort* dan in Engelandt hulp te zoeken. De zelve zocht hy daar ook, latende van daar troepen komen, die hy tot bezetting in de meeſte ſteden, welke hy mistrouwde, leide: doch het geen hy tot zyne verzekerdheit dacht gedaan te hebben, verhaaſtte zynen ondergang. De Britſche heeren namen van hunnen kant hunne toevlucht by Vrankryk, dat hen den byſtandt zondt, dien zy verzochten, en met den welken zy Rennes, Vannes, en andere plaatſen, daar zy de Engelſchen uit verjoegen, en op zommige plaatſen dood ſloegen, innamen.

Montfort vlucht naar Engelandt.

Montfort was in geen ſtaat om dezen ſtroom tegenſtandt te bieden; en ziende den hertog van Anjou en den konneſtabel op hem aankomen, ontweek hy hen, en vertrok naar Engelandt, om daar nieuwen byſtandt te verzoeken. De konneſtabel bediende zich van zyne afwezendheit, en bemachtigde het ganſche hertogdom, uitgenomen Breſt, en twee andere ſteden. Breſt ſtondt zich mede als de andere over te geven, en hadt reets een verdrag, als die van Thouars hadden gedaan, gemaakt. Maar de uitſlag viel veel gelukkiger uit. Voor dat de rampzalige dag was gekomen, kwam de graaf van Salisbury, bevelhebber van de Engelſche vloot, en landde naby de belegerde ſtadt, zendende zyne wapendragers om den konneſtabel aan te kondigen, dat hy was gekomen om de ſtadt te ontzetten, en dat hy hem verwachtte om hem ſlag te leveren. De konneſtabel vondt niet goed den zelven te wagen, en de ſtadt, terwyl hy de party koos van af te trekken, wierdt verloſt.

De belegering opgebroken.

1373. Groter aanſlagen wierden voor het jaar 1373 bereid, waar in wy de uiterſte pogingen van Engelandt gedurende dit en het volgende jaar tegen Vrankryk, daar het de landen, die het hadt verloren, van weder trachtte te winnen, zullen zien. Maar al de dapperheit en ſtandvaſtigheit van *Eduard* konden zyn lot niet veranderen. Al wat hy kon uitvoeren, was Calais, benevens het

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1373. het graafschap Ponthieu, Bourdeaux, en een gedeelte van Guiënne, te behouden. Hy kon op het verzoek van den paus en den nooddwang van zyn ryk niet weigeren eene wapenschorsling in het jaar 1375 aan te gaan. Sedert wierdt de zelve nog eens verlengt, en ten laatste zou zy van eene vrede, die de twee kronen even zeer begeerden, zyn gevolgt, indien de doodt van den Engelschen koning hem niet hadt belet de zelve voor zyn volk te bezorgen.

Parlement vergadert.

Deze wyze vorst hieldt niets voor zyn Parlement verborgen, hy maakte het zelve zyne goede en kwade uitslagen bekend: hy vondt ook altydt middelen om den roem van de eene en de rampen van de andere te onderschragen; en gelyk hy zyn meeste werk maakte van zyn volk gelukkig te doen zyn, maakte het op zyn beurt van zyn geluk en ongeluk het zyne. Hy vondt de natie altydt bereid om haar goedt en bloedt voor hem op te zetten. Dit ondervondt hy in het Parlement, dat hy in dit jaar beriep, om het zelve den ongelukkigen uitslag van het voorgaande jaar mede te delen. De ridder *Knivet*, grootzegelbewaarder, verklaarde openhertig het verlies, dat de Engelsche kroon overzee hadt geleden, en den voorspoedt der Franschen. Hy maakte te gelyk aan de twee Kamers bekend, dat het onmogelyk was den voorspoedt van de laatsten te stuiten dan door machtige legers, waar van de kosten niet dan zeer lastig voor de natie konden zyn, en dit is, voegde hy daar by, de meeste smert van den koning, die minder met staatzucht dan met het welzyn van zyn ryk was aangedaan. Hoe meer hy den tegenzin van den koning om zyne onderdanen te bezwaren aantoonde, hoe meer zy zich bereid toonden, hem onderstandt toe te staan. De twee Kamers lieten mede haar misnoegen blyken over de gretigheit van Vrankryk, dat Engelandt van zo vele heerlyke domeinen, die het zo door het recht der overwinninge als uit krachte der verbonden bezat, wilde beroven. Zy boden hem al de hulp, die hy van noden hadt, om zich daar in te handhaven, of de zelve weder te bemachtigen, aan. De belasting op de wolle en het leêr wierdt nog eens vernieuwt, en men deedt daar een vyftienden van al de goederen, zo wel van de geestelykheit, als van den adel en van de gemeenten, by.

De hertog van Lankaster komt tot bystandt van Guiënne. * *Luitenant.*

Met dit geldt ligtte *Eduard* een leger van dertig duizend man, dat den 28 July te Calais ontscheept wierdt onder het bevel van den hertog van Lankaster, dien hy tot stedehouder * van Guiënne, met de zelve macht, die de prins van Walles, die geheel aan het kwynen was geraakt, aldaar hadt geoeffent, aanstelde. Het was niet met de zelve verdiensten, hoewel de hertog daar niet van ontbloot was, maar zy waren niet te vergelyken by die van den stervenden heldt. Ook was hy zo gelukkig niet, als hy, in zyne ondernemingen.

Hun optocht.

Het leger hadt bevel naar Guiënne te trekken, en de plaatsen, die de Franschen van de Engelschen hadden genomen, weder te bemachtigen. Na eenige dagen uitrustens nam het zyn weg door Artois, Pikardië, Champagne, Forez, Auvergne en het Limosin, altydt van de Franschen op de hielen nagezet zynde. Het trok met kleine dagreizen in drie hopen, en wilde zich met geen belegeringen ophouden tot dat het te Bourdeaux kwam, zich vergenoegende, de steden, die het zonder tegenstandt vondt, te plunderen, en het landt te verwoesten. Het dorst zich echter niet van een scheiden, en wanneer het zulks deedt, bekwam het hen kwalyk. *Karel* hadt den hertog van Burgundië zynen broeder het zelve nagezonden, die het tot in het Beaujolois vervolgde, daar het den konnestabel vondt, die het van ter zyde tot aan den oever van de Dordogne bybleef. Deze twee veldoversten van den voorzichtigen koning hadden strikt bevel van niets te wagen; zich met altydt tusschen het vyandelyke leger en het hunne wel te verschanssen te vergenoegen, en van tydt tot tydt, als het gevoeglyk kon geschieden, op hunne achterhoede te vallen, of het verspreidde volk, uit hun leger op party uitgezonden, te ligten. De een en de ander kwam deze bevelen wel na, en de Engelschen verschaften hen maar al te veel gelegenheit om de zelve gelukkig uit te voeren. Buiten dat geleidde de hertog van Lankaster, die de ervarenheit van den prins van Walles niet hadt, het volk ook niet met de zelve bekwaamheit, en van hunnen kant hadden zy ook zo veel ontzag niet voor dezen nieuwen veldoverste, als zy voor den dapperen prins hadden gehad, die hen voerde waar hy wilde, om dat hy hen altoos tot overwinningen leidde. Dus te Bourdeaux komende, vonden zy zich zo vermindert, dat de hertog van Lankaster zich buiten staat zag om iets te ondernemen; zelfs kon hy niet beletten, dat de hertog van Anjou, landvoogdt van Languedok, een inval in opper-Guiënne deedt, en zich daar in van verscheide steden meester maakte.

Aankomst te Bourdeaux.

Wederkeren des hertogs van Lankaster.

Gedurende den veldtocht van den Engelschen veldoverste hieldt de koning *Eduard* zyn Parlement te Westmunster. Het was om meerder bystandt van het zelve te verzoeken, dewyl de laatste, door het Parlement toegestaan, reets was uitgegeven. Hoe uitgeput ook de heeren en gemeenten door zo veel verdubbelde belastingen waren, nochtans kreeg hy een onderstandt van twee vyftiende delen van hunne goederen. Maar de kwade uitslag van de ondernemingen van den hertog van Lankaster noodzaakten hem weder naar Engelandt te keren, kunnende naauwlyks Bourdeaux en Bajonne behouden. Dus liep de gelukstroom ten voordeele van Vrankryk in de overzeesche provinciën, en dat met een loop, die de te verwonderlyker was, dat het het zelve byna geen bloedt kostte. Zyn geluk hadt daar meer deel dan zyne dapperheit aan, zyne doorslepenheit meer dan zyne wapenen, en de muitery van de Gaskonsche heeren meer dan de ondervinding en de kloekmoedigheit van zyne bevelhebberen.

1374. Engelandt hadt alles in de gesteldheit, daar het zich in bevondt, te vrezen, uitgeput door al zyn verliezen, en die door de opgebragte belastingen, niets van zynen dapperen beschermer, den prins van Walles, kunnende verwachten, die van dag tot dag naar zyn einde spoedde, en zynen koning door ouderdom en eige behaalde zegepralen verzwakt ziende. Wat aangaat de andere bevelhebbers, zy bezaten de hoedanigheit van deze twee helden niet, en men kon zich van hen niet beloven, dat zy de geledene schade, daar de zegepralende degen van vader en zoon hen niet van hadt kunnen bevryden, zouden herstellen.

De ziekte en honger maakt Vrankryk troosteloos.

Echter was Engelandt door alle deze gevallen nog niet ten eenemale moedeloos, en zyn koning was het nog veel minder. Al zyne ongelukken konden over zynen moedt niet zegepralen, noch hem tot het afstaan van zyn recht brengen. Vrankryk daarentegen verlangde naar vrede, en de gezanten van den paus drongen daar krachtig op aan. Twee grote plagen, die het zelve in het midden van

1374. zyne overwinningen; de honger, en algemene landziekte, die men de vurige kwaal *noemde, verplichtten zynen koning, die tot den oorlog niet geboren was, om naar des zelfs einde te wenschen. Mogelyk vreesde hy ook, dat een tegenvallende omkeering hem weder mogt ontroven het geen hy door eene gelukkige hadt verkregen, en hy was meer vergenoegt met het geen hy bezat, te verzekeren, dan het zelve verder uit te breiden. Een schryver †, die hem genegen is, zegt zelfs, dat hy zo zeer tot de vrede geneigt was, dat hy *Eduard* veertien honderd steden en drie duizend kasteelen in Guiënne aanboodt, om de zelve te verkrygen, mits hy aan hem Calais en de andere steden, die hy in Pikardië bezat, overgaf. *Eduard* weigerde deze gelyke verwisseling, en toonde door dezen afslag dat hy nog niet wanhoopte de steden, die men hem daar tegen aanboodt, weder te winnen. Buiten dat was hy al te verstandig om de andere plaatsen, die als de sleutels van Vrankryk waren, daar hy alle uuren kon in komen, en het zelve groot nadeel, op gelukkiger tyden, toebrengen, af te staan; zo dat al wat de middelaars konden uitwerken, was, beide de partyen in eene wapenschorsling te doen bewilligen.

* Aldus genoemt dewyl die daar van wierden aangetast brandden.

† de Vader *Orleans*.

Voordeelige aanbieding, door hem aan *Eduard* gedaan.

1375. De aartsbisschop van Ravennes en de bisschop van Carpentras, gezanten van den paus, maakten de zelve, en zy wierdt te Brugge in Vlaanderen met den hertog van Lankaster, die toen den naam van koning van Castilië aannam, en met *Philips*, hertog van Burgundië, gevolmachtigden der beide koningen, gesloten. De zelve begon den 1 May * van dit jaar, en eindigde ten zelven dage in het naastvolgende. Maar zy wierdt tot de maandt April des jaars 1377 verlengt. De gevolmachtigden der twee koningen maakten over en weder tegenbetuigingen, die van *Karel* tegen den tytel van koning van Vrankryk, dien *Eduard* nam, en die van *Eduard* tegen het recht van de kroon van Vrankryk, daar de koning, zyn meester, de eisch voor zich op behieldt. Daar waren meer diergelyke tegenbetuigingen van den kant van den hertog van Lankaster en *Don Henrik*, die in de wapenschorsling wegens het ryk van Castilië mede was begrepen.

Wapenschorsling tusschen de twee koningen.

* volgens *Mezeray*, en den 27 Juny volgens *Brady*.

Eenigen * zeggen, dat Bretagne daar ook ingesloten was; maar anderen † ontkennen dit, en beweeren, dat men daar niet dan ten tyde van de verlenging van sprak. Het zekerste is, dat *Montfort* daar met volk uit Engelandt kwam, en den oorlog krachtig voortzette. De zelve wierdt daar echter door bevel van den hertog van Lankaster gestuit, die aan *Montfort* liet weten, dat hy mede in de wapenschorsling was begrepen, dat alle vyandlykheden hem verboden waren, en dat hy niet meer dan twee honderd gewapende mannen in het hertogdom tot bewaring van de steden mogt hebben. In wat tydt dit artykel ook in het verdrag mogt gestelt geweest zyn, *Montfort* trok in Bretagne voor dat hy daar kennis van kreeg, veroverde St. Mahe, St. Brieve, en zeven of acht andere steden, terwyl *Jan* van Evreux, broeder des konings van Navarre, die in de belangen der Britten was, rondom Quimperlai alles verwoestte. Hy hadt digt by deze plaats een sterkte gemaakt, waar uit hy hem veel nadeel deedt. *Clisson*, *Rohan*, *Beaumanoir*, drie Britsche heeren van de zyde van *Karel* van Blois, kwamen hem daar belegeren. *Montfort* spoedde zich tot zynen bystandt. Zy dorsten hem niet afwachten, en de belegering opgebroken hebbende, sloten zy zich in Quimperlai. *Montfort* vervolgde hen, en zy zagen zich mede op hun beurt belegert. Hy was op het punt om hen op genade te krygen, en hen als oproerige onderdanen aanziende zou hy hen als verraders hebben doen straffen, indien de hertog van Lankaster hem de wapenschorsling, daar hy mede in begrepen was, niet hadt bekend gemaakt. *Montfort* dorst in zyne veroveringen en wraak niet voortgaan. Wat begeerte hy ook hadt om de belegerde plaats te veroveren, en de drie schuldigen rechtvaardige straf te doen erlangen, gehoorzaamde hy de bevelen of den raadt van den hertog van Lankaster.

* Brady.

† Mezeray.

Oorlog in Bretagne.

1375.

Door de wapenschorsling tegen te houden.

1376. Door de wapenschorsling waren de handen van Vrankryk en Engelandt wederzyds gebonden: doch dewyl de zelve haast stondt te eindigen, gebruikte de koning *Eduard* dezen tydt van rust met toebereidselen tot den aanstaanden oorlog te maken. Hy beriep ten dien einde zyn Parlement, aan het welke hy alles volgens zyne gewoonte, om goede beraadslagingen tot het welzyn van het ryk, en de eer van de kroon te nemen, overgaf. De twee Kamers, die eensgezind, en in eene volmaakte eendragt met hunnen souverein bleven, na dat zy hare aanmerkingen op de staatzucht van Vrankryk hadden gemaakt, denkende, dat de oorlog, zo haast als de wapenschorsling zou zyn geëindigt, onvermydelyk was, wilden den koning, om den zelven voorspoedig te kunnen voeren, in staat stellen, en tot dien einde stonden zy hem nieuwe onderstanden toe.

Parlement gehouden.

Ter zelver tydt deden zy een onderzoek by de genen, die de voorgaande belastingen hadden ingevordert, en van knevelaryen en dieveryen overtuigt waren. De twee voornaamste, die beschuldigt wierden, waren *Richard Lion*, koopman van Londen, en Mylord *Latimer*, die zich tot verachting van zyne waardigheit met hem hadt verbonden. Men voegde daar nog een derden by, met name *Willem Ellys*, die eigentlyk de dienaar en de uitvoerder der twee eersten was. Men vergenoegde zich Mylord *Latimer* borg te doen stellen: maar de twee anderen wierden gevangen gezet en in boeten beslagen, zonder dat men zegt, hoe veel de zelve beliepen, en of zy ze betaalt hebben. Het is waarschynlyk, dat het hen niet dan een gevangenis van eenige maanden kostte, nademaal de koning hen in het volgende Parlement op het verzoek der Pairs en gemeenten onschuldig verklaarde, en hen in hunne goederen en bedieningen herstelde.

Straf der pachters.

Dit Parlement maakte eene zonderlinge bill tegen de vrouwen, die zich met de zaken van de regering bemoeiden, en aan het hof en de rechtbanken verschenen, om de zelve hare verzoeken voor te dragen. Het vondt, dat zulk een gedrag niet alleen onbetamelyk en schandelyk, maar ook zeer gevaarlyk voor den Staat was. Het geboodt, dat men zich in het vervolg voor diergelyke kuiperyen zou te wachten hebben, op straffe van gebannen te worden. Het hadt meest het oog op zekere *Alix Perez*, liefste van *Eduard*, die zich van zynen geest, gelyk ook van dien van den hertog van Lankaster, hadt meester gemaakt, en hem regeerde zo als zy zelf wilde. Des niettegenstaande gaf de koning zyne toestemming aan deze bill, die strenger tegen deze vrouwe was, welke het ryk moest ruimen, dan tegen de andere, die daar alleen met ballingschap in wierden gedreigt. Zy was gedwongen hem te gehoorzamen: doch hare ballingschap was van een korten duur. Zy kwam weder, en gebruikte de zelve macht over den koning, dien zy in zyne dodelyke ziekte nergens anders om bystondt, dan om hem van zyne kleinodiën, gelyk wy op zyn plaats zullen zien, te beroven.

Zonderlinge bill tegen de vrouwen.

Daar zyn schryvers *, die zeggen, dat de hertog van Lankaster ook bevel ontfing om zich van het

* S. Denis.

1376. het hof te vertrekken. Zyne kuipereyen waren daar de oorzaak van. Men hieldt hem verdacht dat hy de zelve smeedde tot nadeel van zynen neef, den jongen *Richard*, zoon van zynen oudsten broeder, die volgens de wetten tot opvolger van de kroon wierdt geroepen, weinig hoop over zynde dat de prins van zyne waterzucht zou worden genezen. Deze achterdocht was gegrond, en wat palen men zyne staatzucht zette, bleef hy in geen gebreke van onder de volgende regering den grondslag tot de koninklyke waardigheit, die zyn zoon aan den ongelukkigen *Richard* outtrok, te leggen, en die de tak van het huis van *Lankaster* op die van *York* overweldigde. Belangende zyn vertrek van het hof, daar wy van hebben gesproken, het zelve duurde niet lang. Hy wierdt in dat zelve jaar na de doodt van den prins van Walles weder ingeroepen.

De hertog van Lankaster het hof ontzegt en weder herstelt.

Doodt van den prins van Walles.

Deze doodt viel staande de zittingen van het Parlement voor. Den 8 Juny van dit ongelukkig jaar verloor Engelandt zynen heldt. Het was een algemene rouw over het gansche ryk, dat hem, als Rome eertyds zynen *Drusus*, zynen *Marcellus*, en zynen *Germanicus*, even dierbaar aan *Augustus* en het gemenebest, als de onvergelykelyke prins van Walles aan *Eduard* en de gansche Engelsche natie was, beweende. Hy was daarenboven niet minder dan deze drie vermaarde oude veldoversten, noch ten aanzien van zyne dapperheit, noch ten aanzien van zyne goedheit. Zyne deugden waren niet minder zacht, noch minder beschaafd dan de hunne, noch zyne zegepralen minder luisterryk.

Rouw in Engelandt.

De zorg van het Parlement voor den zoon des overleden.

Het Parlement kon geen groter bewys van genegenheit voor de gedachtenis van den overleden prins tonen, dan met de zorg, die het voor zynen zoon, den jongen *Richard*, nog maar negen jaren oud, droeg, en met de moeite, die het nam om hem de opvolging te verzekeren. Daar van gaven de gemeenten door haar gedrag de eerste blyken. Het scheen, of zy een voorweten van de droevige gevallen, die deze prins hadt te verwachten, daar zy hem voor wilden bewaren, hadden gehad. Het vooroordeel, daar zy door de staatzucht van den hertog van Lankaster in wierden gebragt, hadt haar deze vrees aangejaagt; zy dachten niet beter den toeleg van den oom te kunnen verydelen, dan met den neef voor den vermoedelyken erfgenaam van de kroon uit te doen roepen. Met dit inzicht maakten zy eene bezending aan den koning zynen grootvader, om hem te verzoeken den jongen prins in het Parlement te doen komen, ten einde hy daar plegtelyk door de twee Kamers voor haren aanstaanden souverein mogt worden erkent, op dat deze toestemming van de gansche natie hem een onverbrekelyk pandt van de koninklyke waardigheit tegen de staatzucht van alle, die daar tot zyn nadeel naar zouden durven staan, strekken zou. De kerkelyke en weereldlyke Pairs volgden den yver der gemeenten, en deden het zelve verzoek by *Eduard*. Hy stondt hen met blydschap het zelve toe, verblyd zynde, dat hy hen in een voornemen zag, dat hy reets by zich hadt besloten, om de opvolging in de oudste tak vast te stellen. Derhalven deedt het verzoek van het Parlement niet anders, dan zyne verklaring vervroegen, maar het kwam zyn besluit niet voor. Hy hadt het reets ten behoeve van zynen kleinzoon genomen, en hem in het Parlement ingeleid hebbende, gaf hy hem den naam van prins van Walles; een tytel, toebehorende aan den vermoedelyken erfgenaam van de kroon; en als zodanig nam hy zyne zitplaats aan de regterhandt van den koning. Maar gelyk de liefde en zorg van *Augustus* en den Raadt het bedroefde noodlot van *Marcellus* en van *Germanicus* niet konden beletten, alzo kon oók de genegenheit en voorzorg van *Eduard* en zyn Parlement het lot van den ongelukkigen *Richard* niet veranderen. 1376.

Zyn grootvader *Eduard* erkent hem voor zynen vermoedelyken erfgenaam.

De wapenschorsling duurde tusschen de twee kronen. De zelve stondt niet voor in May van het volgende jaar te eindigen. Ondertusschen vernam *Eduard*, dat Vrankryk niet ter goeder trouwe ging, en hem, onder schyn van vrede, een zwaren oorlog brouwde, in welken het de koningen van Schotlandt en van Castilië mede inwikkelde. De eerste moest een inval in het ryk doen, terwyl de andere Guienne te water en te landt zou aantasten.

Hy nam, volgens gewoonte, zyne toevlucht tot zyn Parlement, dat hy tegen den 27 January te Westmunster beriep. Hy vondt daar in de zelve volvaardigheit en voornemen van de Pairs en gemeenten als in de vorige, om alles voor zyne eer en het welvaren van het vaderlandt op te zetten. Buiten de belasting op de wolle en het leêr, die het voorgaande Parlement hem op nieuw hadt toegestaan, stondt dit hem nog vier stuivers hoofdgeldt toe op ieder hoofdt in het gansche ryk, boven de veertien jaren oud, van wat oir of staat het zelve mogt zyn, zonder iemandt dan de armen uit te sluiten. De geestelykheit onderging de zelve belasting, met dit onderscheidt, dat die een kerkelyke bediening hadt twaalf stuivers zou geven. 1377. Ond i-stand toegestaan.

De gemeenten namen de gelegenheit haarer mildheit waar, om zich verscheide voorrechten te doen geven. De stadt Londen hadt reets de hare verkregen. De andere steden deden ook openbrieven van de hare opmaken. Onder alle bragten de zelve een verbodt aan alle vreemdelingen mede, om in het ryk een bank te houden en koophandel te dryven, uitgenomen de Duitsche maatschappy, die sedert langen tydt by opene brieven van de voorzaten van *Eduard*, en zelfs van de zyne ingestelt was. Daar was ook een artykel rakende de inkomsten van het hof van Rome, waar in verzocht wierdt, dat de zelve ingetrokken en al de gemachtigden van den paus, die gebruikt wierden om bullen uit te delen, ten nadeele van de oppermacht van den koning, en de vryheden van de Engelsche kerk, weggezonden mogten worden. De koning, deze misbruiken niet willende machtigen, noch met den paus daar over in geschil raken, verzocht hier van onderrecht te zyn, om de zelve te verbeteren, waar hy by voegde, dat hy, indien hy het in een zekeren gestelden tydt niet kwam te doen, verstondt, dat de wetten van den Staat zouden nagekomen worden, en verbondt zich der zelver uitvoering te handhaven. Voorrechten van *Eduard* aan vele steden toegestaan.

Ond-nemingen des paus beteugelt.

Het was in dit Parlement, en op het verzoek der twee Kamers, dat Mylord *Latimer* in zyne goederen en bediening wierdt hersteld: zyn medestander *Lion* genoot de zelve gunst, en de vermaarde *Alix Perez* wierdt ook uit hare ballingschap weder ingeroepen. Men zegt, dat het verstandt en de schoonheit van deze gevaarlyke vrouw niet alleen den koning, maar gansch Engelandt hadt betovert; dat de ridder *Thomas Hungerford*, spreker van het Huis, hare lofreden maakte, en dat de twee Kamers haar even gunstig waren. Loosheden van *Alix Perez*.

Vrankryk, dat zyne verbonden hadt gemaakt, begon in dit jaar zynen kwaden toeleg te laten blyken. Niettegenstaande den stilstandt van wapenen verschenen de kapers op de kust van Engelandt en van Guienne, jagt makende op de Engelsche schepen. *Eduard*, die nog geen toebereidselen tot den oorlog hadt kunnen maken, *Godefroi Chaucher* vermaard dichter en gezant.

Zonderlinge bill tegen de vrouwen.

* S. Daniel.

1377. ken, bragt zyne klagten voor den paus, als middelaar en waarborg der gemaakte wapenſchorſing. Zyne gezanten kwamen in de maandt van February te Monstreuil, nevens de gemachtigden der twee koningen by malkander. De eerſte ſtelden het huwelyk van den prins van Walles met de princeſſe *Maria*, dochter van *Karel*, voor. Maar daar wierdt niets beſloten, en de byeenkomſt eindigde met eene verlenging der wapenſchorſſing tot in de maandt van May des jaars 1378. Daar wierdt een nieuwe laſt aan den grave van Salisbury, de biſſchoppen van St. David en van Hereford en aan *Godefroi Chaucer*, zo vermaard door zyne Engelſche dichtwerken, afgezonden, om zich naar Monſtreuil te begeven, en, was het mogelyk, het grote werk van de vrede ten einde te brengen. De ſchryver * zegt, dat het hem nog eens mislukte door het misverſtandt, dat tuſſchen de gezanten rees. Men moet daar by voegen, dat de doodt des konings, kort daar op volgende, het ſluiten van het verdrag belette.

* *Brady.*

De geloofsleer verwekt onluſten.

Hy hadt voor zyne doodt de ſmert van zyn ryk niet alleen met een bloedigen oorlog van Vrankryk gedreigt, maar ook van binnen door zyne eige verdeeldheden beroert te zien. De geloofsleer verwekte de zelve, en de vermaarde *Wiclef* gaf daar de oorzaak of aanleiding toe.

Verhaal van *Wiclef* en zyne lere.

De geſchiedenis van dezen zo beroemden Godgeleerde is in Europa een van de bekendſte, gelyk zyn gevoelen daar in ook een van de meeſt goedgekeurde, en in het algemeen aangenomen is geweeſt. Ons voornemen is niet daar van in den grondt te handelen, om dat wy 'er het verhaal van tot in de naaſtvolgende regering, onder welke de zelve met luiſter uitblonk, zullen uitſtellen. Zyne lere begon zich eerſt op het einde van deze regering te vertonen, en taſtte de geweldenaryen der pauzen meer dan hunne lere aan. Dit hebben wy van een hedendaagſch ſchryver *, die aan de pausgezinden niet verdacht kan voorkomen. *Gregorius* de XI, zegt hy, kennis van de lere van *Wiclef*, die zich door Engelandt hadt verſpreid, gekregen hebbende, ſchreef aan de biſſchoppen om hem te doen vatten, of, indien zy het niet konden doen, hem voor het hof van Rome te dagvaarden †. Hy zondt hen daar ter zelver tydt de voorſtellingen van, die hy als ketterſch en valſch veroordeelde. Zy beſtonden, vervolgt hy, in deze drie hoofdpunten: I. Dat de wereldlyke vorſten om wettige redenen de geeſtelyken het genot van hunne inkomſten kunnen afnemen II. Dat, om de zelve weder te krygen, de kerk zich niet kan bedienen van den ban. III. Dat ieder prieſter macht heeft een boetvaardigen, wat zonde het zy, te vergeven. IV. Dat alle kerkelyken, zelfs de paus niet uitgeſloten, door zyne onderdanen kan worden beſtraft.

* *DuPin.*

† Hy hadt den pauſſelyken ſtoel daar den 7 January van dit jaar wedergebragt.

Zyne ſtellingen door den paus veroordeelt.

Het was ligter voor den paus te bevelen, dan voor de biſſchoppen zyne bevelen werkſtellig te maken. *Wiclef* hadt den hertog van Lankaſter voor zich, en deze laatſte, nieuwelyks aan het hof wedergekomen, hadt daar byna eene volſtrekte macht. De ſtervende koning was in geen ſtaat te regeren, en de prins *Richard*, die zyn opvolger moeſt zyn, was al te jong om de regering in handen te nemen: zo dat alles volgens het bevel des hertogs gedaan wierdt. Hy hieldt niet van de biſſchoppen, die hy beſchuldigde, dat zy de Pairs van het ryk onder hun juk door de macht van den ban, die zy zich aanmatigden, wilden brengen. Hy was by hen ook in geen aanzien. De prelaten beſchuldigden hem benevens de andere Pairs op hun beurt, dat hy zich de kerkelyke goederen aanmatigde. *Wiclef* kon om zyn gevoelen, dat zo aangenaam aan den hertog van Lankaſter, als hatelyk voor de biſſchoppen was, voort te zetten, geen beter tydsgewrigt aantreffen. Hy hadt dan den eerſten in zyn belang, benevens Mylord *Percy*, een gunſteling van den hertog, aan wien hy de waardigheit van grootmaarſchalk verſchuldigt was, die hem met al zyn vermogen hielp. Maar de ſchryver †, dien wy bygebragt hebben, is bedrogen, wanneer hy zegt, dat al het volk zich by de beſchermers van *Wiclef* voegde: in het tegendeel verklaarde zich de ganſche ſtadt van Londen voor de prelaten, en het ſcheelde weinig of de hertog en Mylord *Percy* hadden het leven in een oproer verloren, daar het volk hen aan ſtukken zou geſcheurt hebben, indien de aartsbiſſchop van Kantelberg en de biſſchop van Londen de verwoedheit van dit graauw niet hadden geſtilt.

† *Du Pin.*

Openbare redenſtrydt van dezen leeraar met de prelaten.

Wiclef was op de dagvaarding van den eerſten en zyne ſtedehouders, in de St. Pauluskerk vergadert, verſchenen, en hadt zyn plaats zittende en gedekt genomen. De hertog van Lankaſter, die voorzitter van deze vergadering was, wilde het dus hebben, ondersteunt van Mylord *Percy*, grootmaarſchalk, die hem met zyn gezag byſprong. De prelaten ſtelden zich daar te vergeefſch tegen, ſtaande houdende, dat de beſchuldigde in den eerbiedigen ſtaat, daar hy gehouden was zich in te ſtellen, en dat wel ſtaande en blootshoofds, moeſt verſchynen. De hertog was de machtigſte, en wilde gehoorzaamt zyn. Dit geſchiedde nochtans niet zonder twiſt. Het bloedt wierdt zo warm, dat men van den eenen en den anderen kant tot dreigen kwam. De hertog, wiens geboorte hem een groot voorrecht gaf, ſprak nog veel hoger. Toen was het, dat het volk, denkende dat hunne biſſchoppen en de aartsbiſſchop van Kantelberg in gevaar waren, opſtondt, en tot bedroefde buitenſporigheden zou gekomen zyn, indien deze prelaten hun gezag, om deze oproerigen te ſtillen, en den hertog en Mylord *Percy*, die zich in het vorſtelyk hof van de weduwe van den prins van Walles hadden geborgen, het gevaar te doen ontkomen, niet hadden gebruikt. De vlucht van den hertog bevredigde alles niet. De meeſt verwoeden liepen naar zyn paleis, en hem daar niet vindende vielen zy op zyne huisſieraden, ſlepende zyne wapens het onderſte boven langs de ſtraten, om daar mede te kennen te geven, dat hy een verrader was. Zy wierden daar over geſtraft, en de ſchout en ſchepenen, die dezen oploop niet hadden geſtuit, wierden van hunne bedieninge afgezet, en andere, die den hertog ganſch toegedaan waren, in hunne plaats aangeſtelt. Maar om weder tot *Wiclef* te komen, deze eerſte maal viel 'er niets van belang tuſſchen hem en de biſſchoppen voor, die hem hadden gedagvaard. Deze oproer brak de byeenkomſt af.

Uitſlag daar van.

Tweede redenſtryd.

Eenige maanden daar na was 'er een twede vergadering, en het was deze volgens eenige ſchryvers, die op den brief, welken *Gregorius* de XI aan de geeſtelykheit van Engelandt hadt geſchreven, was te zamen gekomen. Daar waren 'er drie, alle op eenen dag, zynde de 22 May, geteken't, en die niet meer dan een maandt voor de doodt van den koning kwamen. In deze twede byeenkomſt ging alles vreedzamer dan in de eerſte

1377. eerſte toe. Men drong echter in deze meerder op de zaken, en het is waarſchynlyk, dat de leer der verzelfſtandiging * het voornaamſte punt der verhandelingen was. De aartsbiſſchop van Kantelberg, en de biſſchop van Londen, verſelt van de andere prelaten, verſchenen daar als rechters, en *Wiclef* was daar om zyn gevoelen te verdedigen, of uit te leggen. Hy verſcheen daar minder als een beſchuldigde, die zich trachtte te rechtvaardigen, dan wel als een leeraar, die zyne ſtellingen als een onwederſprekelyke waarheit voorbrengt. De hertog van Lankaſter en Mylord *Percy* bleven in geen gebreke van hem te beſchermen. Schoon zy by het geſchil als voorzitters niet tegenwoordig waren, nochtans geſchiedde het zelve ten minſte onder het gezag en de beſcherming van den hertog, die den perſoon van den koning vertoonde. Men verhaalt de byzonderheden daar niet van; al wat men daar van in de ſchryvers van dezen tydt vindt, is niet anders dan een vertoog van het geloof van *Wiclef* omtrent de wezentlyke of ligchamelyke tegenwoordigheit van JESUS CHRISTUS in het Sakrament des Altaars, zonder dat iets van het tegengevoelen wordt verhaalt. Hy ſtelde deze tegenwoordigheit geeſtelyk te zyn, en ver van een wezentlyke verandering toe te ſtaan, verklaarde hy, dat het ligchaam van onzen Zaligmaker op een andere wyze in het Sakrament dan in den hemel is; dat hy in den hemel met zyn vleeſch en bloedt, en in het Sakrament door een wonder, dat de Godheit, onder de gedaante van het broodt, uitwerkt.

* *Transſubſtantiatie.*

Wiclef verklaart zyn gevoelen.

Hy ging verder, en bewees, dat men daar het voedſel van de ziel in moeſt zoeken; dat dit voedſel niet vleeſchelyk is, en dat het zelve niet genoten wordt dan door de liefde. Hy beſloot, dat JESUS CHRISTUS het ware broodt van de ziel is; dat men een volkomen geloof moet geven aan de woorden, die hy zelf heeft geſproken, wanneer hy in den nacht, toen hy verraden wierdt, het broodt nam, het zelve zegende, brak, en aan zyne diſcipelen om het te eeten gaf, zeggende hy, die de waarheit is, en niet kan liegen, daar by tegen hen: *Dit is myn ligchaam.*

De prelaten antwoorden niets.

Zie daar, op wat wyze *Wiclef* zyn geloof verklaarde voor de prelaten, die vergadert waren om hem te veroordeelen, of met wat verſtandt hy hunne veroordeeling verydelde. Het zou bezwaarlyk zyn, zegt de ſchryver *, die de bygebragte redenvoering ons aan de handt geeft, te weten wat genoegen de prelaten in zodanige eene geloofsbelydenis konden nemen. Een ander † voegt daar by, dat het gemakkelyk is hunne liſt en veinzery te ontdekken. Echter hadden zy daar niets tegen te zeggen, en het zy uit vreze, dat zy met een veel bekwamer man, dan zy waren, in een redenſtrydt mogten raken, het zy ze bedacht waren, dat zy met deze verborgendheit in den grondt te onderzoeken de nieuwsgierigheit van het volk mogten gaande maken, wilden zy liever dit van hunnen kant met ſtil te zwygen laten voorbygaan, mits *Wiclef* ook zo deedt. Deze ſtaatkunde was goed, en zy kwamen daar door alles te boven. Veinzende derhalven, dat zy met zyne verklaring voldaan waren, vergenoegden zy zich hem te verbieden geen verder uitlegging over dit geloofsartykel te maken, hem te bevelen de diepte van het zelve te eerbiedigen, en niets te leren noch te ſchryven over een leerſtuk, dat men moet geloven, maar nooit over zintwiſten. Men zegt niet, wat *Wiclef* beloofde. Het is waarſchynlyk, dat hy zich nergens toe verbondt, en dat hy verzekert zynde

* *Knigh-ton.*

† *Walſingham.*

Twede redenſtrydt.

Wat hun oordeel was.

van zyne twee beſchermers, die hem niet verlieten, weinig voor het ongenoegen der prelaten beducht was. Wy zullen dit geſchil onder de volgende regering weder herleven, en niet alleen Engelandt, maar ganſch Europa in vuur en vlam zien zetten. 1377.

Laat ons deze regering met de doodt van *Eduard* eindigen. Hy hadt ledert eenige jaren eene kwynende ziekte gehad; en na dat hy tot den ouderdom van zeſtig jaren eene gezondheit hadt genoten, die hem het gewigt van eene regering met zo vele wiſſelvalligheden, als de zyne, vermengt, hadt doen dragen, zo vele ongemakken van de geſtadige oorlogen in Schotlandt en Vrankryk uitſtaan, en over het een en het ander ryk zegepralen, leefde hy nog vier jaren in alle de zwakheden van den ouderdom, dien de afmattingen zeer hadden vervroegt. Eenigen zeggen †, dat zyne ongematigtheit daar veel toe deedt, en dat hy in het laatſte van zyn leven veel laffer en welluſtiger dan in zyne jonkheit was: zo bezwaarlyk is het helden zonder zwakheit te vinden, wier deugden nooit veranderen, of verſlappen.

Kwynende ziekte van *Eduard.*

Zyne ongematigheit.

† *Stow.*

Die van dezen koning hadden, wat men 'er van zeggen mag, een luiſter, eene vaſtigheit, en eene bekoring, die men ſelden op den troon, en nooit zo krachtig daar op heeft zien blinken als in zyn perſoon. Hy bragt daar by, gelyk wy gezegt hebben, de hoogſtatelyke geſtalte en vriendelyken opſlag der helden, waar by hy een gemakkelyken toegang voor vremdelingen zo wel als voor zyne onderzaten voegde, een byzonderen goeden imborſt, een hert gevoeliger over de rampen van zyn volk dan over zyne eige eere. Hy hadt eene tedere liefde voor zyne vrouwe en kinderen. Hy eerde de deugdt zelfs in zyne vyanden, en niet alleen maakte hem het regeren, gelyk van *Titus* wordt gezegt, beter, maar, dat meer is, zyne overwinningen maakten hem zachtzinniger en zediger. Hy bezat eene ziel, die grootmoedig genoeg was om de bemachtiging van Europa te ondernemen; maar hy was te wys om zodanige wyduitgeſtrekte ontwerpen te maken. De rechtmatigheit was altydt meeſter over zyne ſtaatzucht. Hy richtte de zelve naar het vermogen van zyn volk, en niettegenſtaande het recht, dat hy vermeende op de kroon van Vrankryk en Schotlandt te hebben, nam hy de wapenen niet op, om het zelve ſtaande te houden dan met toeſtemmig van zyne Parlementen, en gereed om daar van af te ſtaan, wanneer zy het nodig zouden oordeelen, gaande nooit vrede, of oorlog aan dan met hun goedvinden. Men moet zich niet verwonderen, indien een zo groot, zo wys en zo goed koning de liefde en verwondering van Engelandt en van zyne onderdanen van overzee was, en dat hy daar alles van verkreeg, wat hy begeerde, naardien hy niets begeerde, dan het geen zy zelf eerſt wilden. Hy was voorzichtig in zyne ondernemingen, vurig en onvermoeid in de uitvoering. Al zo trotſch in het ſtryden, als bezadigt in zyne overwinningen; hy bezat eene dapperheit, die niets van het woeſte en welkers zegepralen altoos iets van het edelmoedige hadden. Men kan 'er hedendaagſch de geſchiedenis niet van lezen, zonder daar van geraakt te zyn, en zich aan zyne zyde overgehaalt te voelen. Het geluk liet zich daar zelfs van ketenen, ten minſte gedurende veertig jaren: het ſcheidde zich zelf de laaſte tien jaren van zyne regering zo niet van hem af, of het keerde zich zomtyds nog naar hem. Verder hieldt zyn moedt en zyne deugdt zich altydt ſtaande. En in weêrwil van al zyne ongelukken ſtierf hy overladen.

1377. met roem. Men pryſt ook zyne Godvrucht, die by de kerken, die hy deedt bouwen, en in zyne eerbiedigheit voor de geeſtelykheit, doch zonder zyne koninklyke waardigheit te kort te doen, uitblonk. Hy was Godsdienſtig, zonder daar op te roemen, medelydende, weldoende, mild zonder overdaadt, zindelyk in zyne kleding, prachtig in zyne plegtige feeſten, pralende in alles, en echter ſpaarzaam. Hy hadt recht en gerechtigheit lief. Nooit heeft een vorſt meer zorg gedragen voor de onderhouding der wetten en de burger regering van het ryk dan hy. Hy was een uitſtekend liefhebber van de jagt. Hy beſteedde daar echter alleen de dagen toe, die hy daar aan kon geven, zonder dat de gemene zaak daar nadeel by leedt. Het belang van zyne waardigheit en van het vaderlandt haalden altydt boven zyn vermaak over.

Hy wordt door de doodt verraſcht. * Shene van Richemond.

Het is jammer, dat zulk een roemruchtig leven met geen Chriſtelyker einde is gekroont geweeſt. De doodt, die hem buiten de ſtadt in een van zyne koninklyke huizen *, daar hy gegaan was om het vermaak van de jagt te nemen, ſchielyk overviel, gaf hem geen tydt zich te bereiden, en dat nog droeviger is, was, dat hy daar van afgetrokken wierdt door de gevaarlyke *Alix Perez*, die zyn hert beheerſchte, en hem met alle andere gedachten vervulde dan die, daar hy zich hadt mede moeten bezig houden. Zy bleef hem zo geſtadig by, dat zy iedereen wegzondt, en merkende, dat zyn einde, dat zy niet dacht zo naby te zyn, naderde, ſtondt zy niemandt toe by hem te komen, tot dat zy hem ook hadt verlaten, na alvorens den diamantring, dien hy aan zyn vinger droeg, daar van afgetrokken te hebben. Wy zullen beurt om beurt hare ſtraf en wederherſtelling onder de volgende regering zien. Voorts wierdt de koning niet beter van zyne andere bedienden opgepaſt; ieder dacht alleen om te roven, en ging met zyn buit door. De geeſtelyken bragten hem geen meer byſtandt by, en men vondt om zyn laatſten ſnik te ontfangen niet dan een arm prieſter, dien de Voorzienigheit in zyne kamer hadt gebragt. Met mededogen en verwondering aangedaan over de doods benaauwdheden van zulk een groot koning, die van zyne hovelingen, edellieden en kapellanen ten prooie van de doodt was gelaten, zonder dat iemandt voor zyn ligchaam of ziel zorgde, naderde hy om hem te trooſten, en te vermanen tot een Chriſtelyk affcheiden. Maar hy vondt hem ſtervende. Naauwlyks kon hy eenige tekenen van boetvaardigheit uit hem halen. Echter zag hy, dat de koning in zyn ſterven zyne lippen roerde, om 'er hem eenig bewys van te geven; maar hy hadt de krachten niet om ze uit te brengen. By ontſteltenis van de kracht ſloeg hy zyne handen en oogen hemelwaarts, en zynen Zaligmaker tot zynen byſtandt aanroepende, gaf hy, met den naam van JESUS in zynen mondt, den geeſt. Dit waren blyken van zyn geloof en berouw; maar het was te wenſchen geweeſt, dat de zelve zo laat niet waren gekomen. Men moet echter liever denken, dat zy Gode aangenaam waren, gelyk eenigen uit liefde geloven, dan twyffelen, gelyk anderen, of zy wel oprecht zyn geweeſt.

Zyne liefde voor *Alix Perez*. Van die vrouw omringt.

Zy ontneemt hem den diamantring van zyn vinger.

Hy heeft geen byſtandt dan van een eenvoudig prieſter.

Tekenen, die hy van zyn geloof heeft gegeven.

Zyne doodt.

Hy ſtierf den 21 Juny, in den ouderdom van vier en zeſtig jaren, na over de vyftig jaren te hebben geregeert. Zyne minderjarigheit was bevlekt door de wreedheden, die men hem niet moet te laſt leggen; maar die zich het gezag in zyne kindſchheit hadden aangematigt. Zo haaſt hy tot de jaren om zelf te regeren gekomen was, voerde hy niets dan heldhaftige daden uit, en, indien men eenige vlekken in zyn leven vindt, 1377. zou men 'er bezwaarlyk in zyne regering vinden.

Hy was niet minder gelukkig in zyn huis dan in zyne overwinningen. Hy hadt eene gemalin *, die hem wel geen grote ſtaten ten huwelyk aanbragt, maar van eene ſchoonheit, welke voor die van geen vrouw van haren tydt behoefde te wyken, en zo deugtzaam dat niemandt haar kon, evenaren. Vader van twaalf kinderen, waar onder zeven zonen waren, welker oudſte, van den zelven naam als de vader, wy in den bloem van zyne jaren en midden in zyne overwinningen hebben zien ſterven, een zoon nalatende, die den Engelſchen troon na zynen grootvader beklom. De zes andere zonen van *Eduard* den III waren: *Willem*, bygenoemt van Hatfield, jong geſtorven; *Leonel*, hertog van Clarence, mede voor zynen vader overleden; *Jan* van Gent, hertog van Lankaſter; *Edmund* van Langley, door zynen vader graaf van Cambridge, maar door zynen neef, den koning *Richard* den II, hertog van Jork gemaakt; *Willem* van Windſor, in zyne jonge jaren overleden, en *Thomas* van Woodſtok, onder de volgende regering tot hertog van Gloceſter verheven. Van de vyf dochters, welke *Eduard*, behalven deze zonen, by zyne gemalinne verwekte, was de oudſte genaamt *Izabelle*, en getrouwt met Mylord *Coucy*, grave van Bedford. De twede dochter, *Johanna*, was getrouwt met *Alphonſus*, koning van Caſtilië, by wien zy gene kinderen teelde; de derde, *Blanche*, ſtierf in hare kindſche jaren, en van de twee jongſte trouwde de eene, genaamt *Maria*, met *Jan* van Montfort, hertog van Bretagne, en de andere, *Margareta* geheten, met Mylord *Haſtings*, grave van Pembroke.

Zyn huisgezin. * Haar naam was *Philippe* van Henegouwen.

Van de huwelyken van de zonen, noch van hunne nakomelingen, die niet dan te veel van zich in de volgende regering, daar wy nu in zullen treden, doen ſpreken, maken wy tegenwoordig geen gewag. Wy zullen ons vergenoegen, met een geſchiedſchryver te zeggen, die het voor ons heeft aangemerkt, dat dit talryk huis, dat de roemruchtige afkomſt der *Plantageneten* hadt behoren te vereeuwigen, niet dienде dan om het zelve te grondeſte helpen, en, in plaats van het tot een ſteunſel te ſtrekken, eene oorzaak van verval, door de ſtaatzucht zyner prinſſen, was, die tegen elkander zamenſpanden.

Maar voor dat wy van de regering van *Eduards* opvolger ſpreken, zullen wy den ſtaat van de Engelſche kerk onder zyne regering zien. Wy hebben de leer van *Wiclef*, de welke niet dan eene vernieuwing van die van *Berengarius* was, zien over Engelandt verſpreiden, en navolgers maken. Men vermengde hen naderhandt met de Lollards, die hunnen naam van eenen *Gautier Lollard*, een Hoogduitſcher, bekwamen, wiens gevoelen in het jaar 1315 Bohemen en Ooſtenryk vervulde, en van daar in Engelandt overging. Maar de naam van *Wiclef* wierdt daar beroemder dan de zyne. Deze laatſte onderwees en predikte zyne lere in de hogeſcholen van Oxford, daar hy vele navolgers maakte, die de zelve in het ganſche ryk bragten, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Brady. Tyrrel. Du Pinen.

Staat der Engelſche kerke.

Dit was voor den paus geen klein hertzeer, dat nog groter wierdt door den tegenſtandt, dien de brengers van zyne bullen in de Parlementen ontmoetten. Het oude geſchil over de begevingen *, hoewel onder een anderen naam, duurde nog. Daar was altydt oneenigheit tuſſchen de koninklyke en prieſterlyke waardigheit,

Geſchil over de huldiging. * Inveſtituren.

1377. heit, tuſſchen de brengers der bullen van het Roomſche hof, en de Parlementen over het vergeven der bisdommen en andere kerkelyke ampten, of beneficiën.

De afkomſt der Britſche koningen onafhankelyk van den paus.

De eerſte tak der Bretonſche of Britſche koningen hadt van de ondernemingen der pauzen niet geweten; de geeſtelykheit was 'er toen onafhankelyk van. Die van de Saxen, welke daar op volgde, hadt te veel toegevendheit voor den Roomſchen ſtoel, en hunne koningen, laf hertig genoeg om daar het wereldlyke van het ryk aan te onderwerpen, wachtten zich wel met den zelven over de macht van het geeſtelyke te twiſten. Doch zy waren alle zo laf niet; hoe Godsdienſtig *Eduard* de Belyder was, bewaarde hy altydt de rechten van de kroon; gaf het bisdom van Worcheſter aan St. *Ulſon*, en liet aan het hof van Rome niet toe, zich het recht van vergeving van de anderen aan te matigen, die aan de benoeming van den koning en aan eene vrye verkiezing wierden gelaten, welke door de kanunniken van de hoofdkerk, met toeſtemming van den vorſt, geſchiedde. De derde tak, welke die van de Normannen was, hadt minder toegevendheit dan die der Saxen, daar zy het ryk van hadden verovert, en *Willem* de I wiſt de ſtreken en eiſchen der pauzen wel te verydelen, en zyne opperhoofdigheit te bewaren. Zyne navolgers volgden zyn voorbeeldt. De verachte *Jan* Zonderlandt kon zelf niet lyden, dat de roemzuchtige *Innocentius* de III hem de zyne betwiſte. Zonder zich over zynen ban te kreunen weigerde hy het aartsbisdom van Kantelberg aan den kardinaal *Langueton* *, aan wien de paus het zelve, tot nadeel van het koninklyke recht, hadt gegeven.

Die van Saxen maakt zich eynsbaar.

Eduard de Belyder was ſtandvaſtiger.

De afkomſt der Noormannen handhaven het koninklyke recht.

Willem de Veroveraar verydelt den eiſch van den paus.

* of *Langton*.

Eduard de III doedt meer dan zyne voorzaten.

Engelandt, veel vryer en voorſpoediger onder *Eduard* den III dan onder *Jan* Zonderlandt, behalven dat zegepralender dan het onder een van zyne koningen ooit was geweeſt, wilde zich van een juk ontſlaan, dat de ongelukken van *Jan* het zelve op den hals hadden gehaalt, en de zwakheit van *Henrik* den III hadt toegelaten; weshalven de koning en de Parlementen om het zeerſt met kracht werkten om de macht van het hof van Rome te dempen, en het recht van het ryk omtrent het vergeven of benoemen der openſtaande plaatſen te herſtellen. Dit was de reden van zo vele brieven, die *Eduard* aan de pauzen ſchreef, en van de klagten, die de Parlementen voor *Eduard* bragten, om zynen nayver tegen de verkrachters van een der beſte rechten van de kroon aan te zetten.

De mocite, die men hadt om de verkrachtinge van Rome te bedwingen.

In het vierde jaar van zyne regering * ſchreef hy aan *Jan* den XXII, om hem zyn ongenoegen te tonen over het begeven van een ontfangers-plaats, behorende tot het domheerſchap van het aartsbisdom van Jork, aan een van zyne kardinalen, betuigende, dat hy deze vergeving, zonder zyn kroonrecht te benadeelen, niet kontoeſtaan.

* in het jaar 1319.

In het tiende jaar † ſchreef hy aan *Benedictus* den XII een anderen brief *, om hem te kennen te geven, dat hy niet kon goedvinden, dat een mededinger, naar het bisdom van Norwich ſtaande, zyne toevlucht aan het hof van Rome hadt gezocht, het geen hy voor eene verkrachting van zyne koninklyke waardigheit aanzag, die hy niet kon door de vingeren zien, noch wilde toelaten.

† in het jaar 1335.

* Zie zyne brieven by *Brady*.

Het Parlement, in het zeventiende jaar † gehouden, deedt nog groter klagten. Het vertoonde aan den koning, wat nadeel het aan het ryk en de ganſche natie was, dat de paus zich het begeven der prelaatſchappen, der abdyen en andere geeſtelyke bedieningen van het ryk aanmatigde; dat hy tegen de mening van de eerſte ſtichters de zelve aan vremdelingen gaf, en dat hy aldus de twee grootſte nadeelen, die Engelandt van zyne verkrachting kon lyden, veroorzaakte, het een om dat de kerk niet voorzien wierdt met perſonen, die de zelve konden opbouwen, en het ander om dat al het geldt van de kerkelyke inkomſten uit het landt naar Italië wierdt gezonden. Zy noemden onder deze vremdelingen twee kardinalen, waar van de een de kardinaal *Perigord* was, ten eenemaal aan de Franſche zyde overgegeven, en die zes duizend marken inkomſten in het ryk bezat, behalven eene grote menigte andere, die met aartsbisdommen, bisdommen en overſten der rykſte kerken voorzien waren. De twee Kamers baden den koning, order tegen deze misbruiken te willen ſtellen, en te verklaren, dat zodanige ampten van geen waarde zouden zyn, en in het gevolg te beletten, dat geen vremdelingen aan de Engelſchen de plaatſen, die hen met recht toebehoorden, ontroofden. De koning zondt zyne bevelen, of afkondigingen, ingevolge van hun verzoekſchrift, af; en hy belaſtte de Sherifs van Londen en van de provincien, den konneſtabel of ſlotvoogdt van het kaſteel van Douvres, en den bewaarder van de vyf havenen de zelve ter uitvoering te ſtellen.

1377.

Deze misbruiken hadden zulke diepe wortelen geſchoten, dat de zelve met al de zorg van den koning en van zyne Parlementen niet konden uitgeroeit worden. Men vondt zich gedwongen daar op verder te dringen in het vyf en twintigſte, in het veertigſte, en in het vyftigſte jaar van zyne regering. Niets is krachtiger dan de vertogen, die het Parlement in het laatſte jaar deedt. Het vertoonde den koning de halſterrigheit van het hof van Rome, en die der brengers van de bullen, die door al het verbodt van den voorleden tydt niet hadden kunnen beteugelt worden. Het beſchreef de bovengewone nadeelen, die aan de kerk van Engelandt en aan het ganſche ryk door hunne geweldenary waren veroorzaakt. De twee Kamers zeiden, dat de honger, peſt, oorlogsnoodt, en andere plagen, daar Gods gramſchap hen mede gekaſtyd hadt, aan geen andere oorzaken konden toegeſchreven worden, en dat de gierigheit en geeſtelyke amptverkopingen * van de voorſtanders van Rome de zelve over hen gehaalt hadden; dat het ryk in het tegendeel nooit zo voorſpoedig, noch gelukkig geweeſt was, dan wanneer de verkiezingen in zyn volle kracht hadden geweeſt. Het zelve Parlement noemde de ſtadt Avignon, daar toen de pauſſelyke ſtoel was †, *de zondige ſtadt*, die door een onverzadelyke gretigheit de inkomſten, door Godvruchtige ſtichters, tot onderhoudt der armen en onderwys der jonkheit, en opbouwing van het volk, geſchikt, inſlokte, en verzocht den koning daar in te voorzien, dat al de ſtreken van de brengers der bullen zyne bevelen niet meer mogten krachteloos maken. De bill wierdt daar van opgemaakt, en door beide de Kamers goedgevonden, hebbende tot opſchrift: *Bill tegen den paus en de kardinalen*. De koning gaf zyne toeſtemming daar aan, doch met de omzichtigheit, daar wy boven van geſproken hebben, die hem echter niet belette de Pairs en de gemeenten te verzekeren, dat hy met kracht de uitvoering van hun beſluit zou handhaven; dat hy zelfs hen was voorgekomen door de bevelen, die hy hadt gegeven, om het recht van zyne kroon, die van de natie en van de Engelſchen kerk te handhaven, en de ondernemingen van het hof van Rome, tot nadee-

Krachtige vertoningen daar over door het Parlement.

* *Simonie.*

† *Gregorius* de XII bragt den zelven in het volgende jaar te Rome.

Bill tegen den paus en de kardinalen.

1377. van zyn koninklyk recht en vryheit, te ſtaken. Zyne doodt, die in het volgende jaar voorviel, belette zyn voornemen uit te voeren, en de pauzen gingen voort met hunne overweldigingen onder zynen opvolger, tot op het zeſtiende jaar van zyne regering, waar in zy door de vermaarde wet *præmunire*, gelyk wy in het verhaal van zyn leven zullen zien, daar wy de beſchryving van zullen beginnen, geſtuit wierden. 1377. De wet van opperhoofdigheit.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

RICHARD DE II.

1377. *Knighton. Stow. De Vadet Orleans. Walſingham. Froiſſard. Tyrrel. Brady.* Regering van *Richard* den II.

Richard de II, aan wien men den bynaam van *van Bourdeaux* gaf, om dat hy in deze hoofdſtadt van Guiënne geboren was, volgde op zynen grootvader in de jaren, waar in hy nog niet bekwaam was om te regeren. Hy was maar elf jaren oud, en Engelandt was in eene geſteldheit, dat het wel een vorſt van ryper jaren, om voor de ruſt van binnen en van buiten tegen den inval der Franſchen en Schotten, waar mede het gedreigt wierdt, te waken, nodig hadt. Dit hadt het van geen kindt te wachten. Niettemin wierdt hy door de wetten van het ryk tot de opvolging geroepen, en men toefde geen oogenblik om hem voor koning te erkennen. Men hieldt *Jan*, hertog van Lankaſter, den oudſten van de drie nog in leven zynde oomen, verdacht, als of hy naar de koninklyke waardigheit geſtaan, en de zelve eenige dagen voor de doodt van *Eduard* hadt bekuipt; maar zyn gedrag onder den jongen opvolger toonde anders. Hoe trotſch en ſtaatzuchtig hy ook was, en, dat meer is, dikwils door de gunſtelingen ten uiterſte getergt en beledigt, bleef hy nochtans trouw, en wilde liever het hof verlaten dan zich tot hoofdt van eenige partyſchap opwerpen. Hy was een van de eerſte en van de yverigſte om den jongen koning te doen uitroepen, en, na dat hy hem den troon hadt zien beklimmen, vertrok hy van het hof, om met die het bewindt der regering naar zich hadden genomen niet overhoop te raken. Dit deedt hy nochtans niet, dan na dat hy den koning, zynen neef, verzekert hadt, dat hy altoos gereed zou zyn weder te keren zo haaſt als zyn dienſt, of zyne bevelen, hem zouden herroepen.

De hertog van Lankaſter verdacht en vry gekent.

Aldus vondt *Richard* geen tegenſtribbeling in deze opvolging van het ryk, dat op hem door de doodt van zynen vader en grootvader was verſtorven. Verder was het zyne geboorte alleen niet, die voor hem ſprak. De gedachtenis van zynen vader, den onvergelykelyken prins van Walles, was by de Engelſchen in al te grote achting om de zelve in den zone niet te eerbiedigen, en de hoop van dezen heldt, in een opvolger uit zyn bloedt geſproten, weder te zien herleven, liet hen niet toe naar een anderen koning te denken. Behalven dat zagen zy in dezen jongen prins doorluchtige blyken van zulk een heerlyk bloedt uitblinken. Hy bezat reets in zyne kindſche jaren eene zachtzinnige en koninklyke majeſteit, daar de ganſche wereldt van bekoort was, en hy gaf benevens een goeden imborſt blyken van een edelmoedigen en een weldoenenden aardt, daar men eene hoop uit opvatte, die den vader en grootvader, daar hy van afkomſtig was, eere deedt. Doch hy bezat hunne grootmoedigheit niet, en zyne eer boven zyne ruſt, gelyk zy, niet ſtellende, verſlapte hy door de laatſte, en bekommerde zich niet veel met de andere. Een Raadt van nieuw volk en vleiers, de gevaarlykſte peſt, die een hof van een jongen prins kan beſmetten, bragt hem voorts tot zyn bederf, en de ſtaatzucht van zyne drie oomen, die het meeſterſchap van zyne lievelingen niet kon verdragen, ontroerde zyn ryk door nayver en oproeren, die niet ophielden, voor dat zy zynen troon omver hadden geworpen.

1377. Afbeelding van *Richard* den II.

Dit zyn de gevallen, welke wy in den loop van eene regering zullen beſchouwen, die drie en twintig jaren duurde, en met de beklagelyke omkeering van dezen ongelukkigen koning eindigde, aan wien de geweldenaar, niet te vrede hem de kroon te hebben ontrukt, de eer nog wilde ontnemen, met hem verdichte misſlagen te laſt te leggen, of daar men hem minder dan zyne ſchandelyke raadslieden mede moeſt beſchuldigen.

1377. Zyne minderjarigheit.

De eerſte tien of twaalf jaren, die zyne minderjarigheit vervatten, liepen beurt om beurt onder de regering van zyne drie oomen, en die van zyne gunſtelingen veel eer door, dan onder de zyne. De oorlogen in Vrankryk en Schotlandt ontſtoken weder, maar de zelve deden minder kwaadt aan Engelandt, dan de muiteryen van zyne eige burgers, en de verwarringen van de gunſtelingen aan den eenen, en die van de prinſſen van den bloede aan den anderen kant.

Zyne meerderjarigheit.

Deze beroeringen duurden tot het jaar 1390. Wanneer de koning zyne regering zelf in handen nam, en na dat hy zyne gunſtelingen aan het misnoegen of de ſtaatzucht van zyne drie oomen hadt opgeoffert gezien, wilde hy zich van het juk der laatſten ontſlaan, en wederom het aanzien van de anderen, of wel zyn eigen gezag herſtellen. Hy nam dit niet wel by der handt, en het gelukte hem ook niet. De prinſſen gingen in hun voornemen voort, en de jonge koning was niet bekwaam, noch niet werkzaam genoeg om hunne maatregels te verydelen, en zynen val voor te komen. Hy dacht, dat hy zich behouden hadt met den hertog van Gloceſter, die het meeſte van de drie woelde, van kant gemaakt te hebben; maar deze laatſte vondt in den zone van den hertog van Lankaſter een wreker, die de doodt van zynen oom tot een voorwendſel nam, om zynen ſouverein te onttronen, en zich in zyn plaats te ſtellen. Onder deze bedroefde verdeelingen eindigde de regering van *Richard*, die den troon in het jaar 1399, om zyn leven te behouden, ontruimde, zonder dat men weet of hy zyn leven heeft behouden, noch wanneer, en hoe hy het zelve verloor.

Bekorting van zyne regering.

Hoedanigheit van Mylord *Vere*, graave van Oxford.

Eer dat wy zo veel beroeringen zien, moet men eerſt een denkbeeldt van die het meeſt daar toe hebben geholpen geven. De gunſtelingen van den jongen koning en de drie prinſſen van den bloede, zyne oomen, waren de twee partyen, die zyn ryk beroerden, en zynen val veroorzaakten. Men ſtelt aan het hoofdt van de eerſten *Vere*, graaf van Oxford, voor wien de liefde van *Richard* iets hadt, dat overeenkwam met de liefde van *Alexander* voor *Hepheſtion*. Hy maakte hem marquis van Dublin, en naderhandt hertog van Ierlandt. Hy kon zonder hem niet leven. Maar de gunſteling van *Richard* bezat de bekwaamheit van dien van *Alexander* niet, uitgenomen de welgemaaktheit van zyn ligchaam en zyn vleienden geeſt. Voor het overige hadt hy minder bekwaamheit dan hoogmoedt.

Hoedanigheit van Mylord *Neville*.

Mylord *Neville*, aartsbiſſchop van Jork, bezat de twede plaats in zyne gunſt, en hy was de zelve niet onwaardig door zyne geboorte, afkomſtig zynde van een der edelſte huizen van het ryk: doch hy hadt te veel genegenheit voor zyn maagſchap. De zucht om de zelve ryk te maken was de oorzaak, dat hy verdacht wierdt gehouden van dievery van 's lands middelen, daar hy het bewindt van hadt.

Van *Michiël van Pole* *, zoon van een koopman van Londen, naar het zeggen van zommigen, of, volgens anderen, uit een edel geſlacht en een ridderlyken ſtam geſproten, en naderhandt graaf van Suffolk, bekleedde de derde plaats, en was niet minder geldgierig dan de aartsbiſſchop.

* of *de la Pole*.

Hoedanigheit van *Robert Triſilieu*.

Robert Triſilieu was de vierde, ten eenemaal aan *Vere* overgegeven, wien hy in bloedverwantſchap beſtondt. De twee anderen waren hem niet minder onderworpen, en hoewel zy alle drie de beſte bedieningen van het ryk hadden; de aartsbiſſchop die van' grootſchatmeeſter, *van Pole* die van zegelbewaarder, en *Triſilieu* die van opperrechter, zo was hun aanzien niet te vergelyken by dat van den grave van Oxford, die een volſtrekte macht over den koning bezat, dien hy hadt betovert. 1377.

De hoedanigheit der drie prinſſen hadt iets grootſcher in zich. Alle, hoewel met verſcheide begaafdheden, hadden gevoelen van hunne geboorte, en deden geen oneer aan het bloedt van den groten *Eduard*. Zy evenaarden wel zyne deugden, noch die van den onvergelykelyken prins van Walles hunnen oudſten broeder niet, maar zy verdienden de eerſte plaats na hen te bekleden.

Hoedanigheit van *Jan*, hertog van Lankaſter.

Jan, hertog van Lankaſter, de oudſte van de drie, was met al de ſtaatzucht van een zoon van *Eduard*, en met een moedt, om de zelve te handhaven, geboren. Zyne trouw wierdt nochtans op den toets geſtelt door aanzoekingen, die men aanwendde om hem om te kopen, en door verongelykingen, die men hem deedt, en daar een min goede imborſt dan de zyne onder gebogen zou hebben, zo dat men hem de geweldenaryen van zynen zone, aan welken hy, zonder dat hy 'er gedachten van hadt, den weg baande, niet moet te laſt leggen.

Van den graaf van Cambridge.

Edmond, bygenaamt van Langley, eerſte graaf van Cambridge, en daar na hertog van Jork, hadt minder vuur, en beminde meer de ruſt dan de andere: het ontbrak hem echter aan geen grootmoedigheit, noch bekwaamheit.

Van't *Thomas* van Woodſtok, hertog van Gloceſter.

Thomas van Woodſtok, hertog van Gloceſter, de laatſte der drie broederen, was de ſtaatzuchtigſte van alle. Mogelyk zou hy ook zo veel trouw, noch gematigtheit, als zyn oudſte broeder, de hertog van Lankaſter, niet gehad hebben, indien hy in zyn plaats hadt geweeſt, en dat 'er maar een hoofdt te onder te brengen geweeſt was, om zelf te regeren. Indien hy, gelyk de meeſte ſchryvers zeggen, daar geen gedachten op hadt, ten minſte hadt hy daar een ontwerp van gemaakt, dat hem niet min ſchuldig maakte. Dit was het geen *David* in *Abſalon*, die door vleiery zynen vader het hert zyner onderdanen onttrok, niet kon verdragen. Beide wierden zy daar over geſtraft, en hadden byna het zelve lot.

Afbeeldſel van den graave van Derby, naderhandt hertog van Lankaſter, en ten laatſte koning *Henrik* de IV.

Men moet by deze drie prinſſen den zoon van den eerſten nog voegen, eerſtelyk by den naam van grave van Derby en van Herford, en naderhandt by dien van hertog van Lankaſter, dien hy na de doodt van zynen vader aannam, en ten laatſte by dien van *Henrik* den IV, wanneer hy de kroon overmeeſterde, bekend. Men zegt, dat hy alle volmaakte hoedanigheden van die, daar hy uit geboren was, bezat, doch dat de zelve door den hertog van Gloceſter, met wien hy een naauwe verbindtenis hadt gemaakt, waren bedorven, en dat wanneer hy de wapenen opvatte, het minder was door ſtaatzucht om zich koning te maken, dan wel om de doodt van een oom, die hem zo waard was, te wreken. Het zal tydt worden, dat wy de beſchryving van deze nieuwe regering beginnen.

Afgezondenen van de ſtadt Londen aan den jongen *Richard*.

De koning *Eduard* was nog niet overleden, wanneer de ſtadt van Londen, kennis hebbende gekregen, dat hy op zyn uiterſte lag, een bezending aan den jongen *Richard* deedt, die niet by den koning zynen grootvader was, en het gevaar, daar hy in lag, niet wiſt. De zelve geſchiedde om het hem bekend te maken, en te gelyk te verzekeren van de genegenheit en den yver van deze hoofdſtadt, die hem voor den wettigen erfge-

naam

1377. naam van de kroon erkende, voor wien de inwoonders hun goedt en bloedt, om hem op den troon te beveſtigen, gereed waren te geven. De zending hadt nog eene andere reden. Wy hebben den opſtandt van deze grote ſtadt tegen den hertog van Lankaſter ter oorzake van *Wiclef* * gezien, wiens zyde hy met groten ernſt tegen de biſſchoppen hadt genomen, voor welke de burgers zich van hunnen kant niet minder hevig verklaart hadden. *Eduard* ziek geworden zynde hadt de geeſtelyken niet kunnen verzoenen, en de ſtadt, bevreeſt voor het misnoegen van den hertog onder de minderjarigheit van den koning, wiens voogdt hy ſtondt te worden om gedurende de zelve regent van het ryk te zyn, wilde zy zich daar voor dekken. Met dat inzicht belaſtte zy hare afgezondenen by het afleggen van het rouwbeklag over de doodt van den grootvader en de geluk wenſching van den kleinzone over zyne komſte tot de kroon het verzoek te voegen, dat zy haren jongen vorſt deedt, om haar met den hertog, dien zy beledigt hadt, te vereenigen. *Philpot* deedt het woordt, en naar Kingſton, daar de jonge koning met zyne moeder was, vertrokken zynde, voerde hy zynen laſt en zyne bezending gelukkig uit. De jonge koning (want *Eduard* was even overleden) beloofde alles aan de afgezondenen, en na dat hy hen voor de genegenheit, die zyne trouwe ſtadt Londen hem bewees, hadt bedankt, gaf hy zyn koninklyk woordt, dat de hertog het ongelyk, het welk hem was aangedaan niet verder zou wreken. De burgers hielden zich echter met deze voorzorge nog niet ten volle verzekert. Zy waren beducht, dat de regent zich niet verbonden zou houden aan het woordt van een minderjarigen koning. Zy verzochten drie ridders tot gyſelaars, die *Richard* haar des anderen daags zondt, met verzekering, dat de hertog, al wat van zynent wegen belooft was, hadt bekrachtigt. Terwyl deze gyſelaars in de ſtadt waren, deden zy eene nieuwe bezending, die naar Shene ging †, daar de nieuwe koning was om zyn laatſten plicht aan het ligchaam van den overleden koning, zynen vader, te volvoeren. De hertog van Lankaſter verſelde den minderjarigen koning, en daar geſchiedde de verzoening. Alles ſtrekte tot lof van den hertog, die nooit meer verheerlykt was dan by deze gelegenheit. Hoe grootmoedig en beledigt hy ook was, vergat hy zyn verheven ſtaat en geleden ongelyk, en de verzoening, die de afgezondenen hem kwamen verzoeken, voorkomende, omhelſde hy hen alle tederlyk, en verzekerde hen, dat hy alles hadt vergeten, en verzocht, dat 'er in het gevolg geen geſchil meer onder hen mogt zyn, dan alleen om te weten wie malkander de meeſte liefde toedroeg, het geen van beide zyden wierdt nagekomen. De doodt van den hertog kon alleen dezen bandt breken.

De jonge koning zag deze verzoening, daar hy zich als middelaar van rekende, met veel genoegen aan. Hy bleef hier niet by. Na dat hy den hertog van Lankaſter met de ſtadt Londen hadt verzoent, bevredigde hy de zelve ook met den biſchop van Wincheſter. Hy vereenigde zich zelf ook met die onder de voorgaande regering waren gebannen. Hy deedt het gevangenhuis voor den ridder, *Pieter de la Morre*, gevonniſt om zyne vryheit benevens zyne goederen te verliezen, openen. Het eerſte gaf hy hem weder, en herſtelde hem in het andere. Dit was het nog niet al: hy doorliep al de provincien van het ryk, verſelt van zyne verzoende onderdanen, om tot een voorbeeldt voor anderen, die haat tegen elkander hadden opgevat, of reden hadden misnoegt van de voorgaande regering te zyn, te verſtrekken, hen vermanende alles voor de ruſt van de tegenwoordige regering op te offeren, en met hem de vrede en het geluk van het ryk te handhaven. Het was onder zulke heerlyke voortekenen en beginſelen, die een gelukkiger uiteinde verdienden, dat *Richard* zich in het bezit van het ryk ſtelde. 1377.

Hy wierdt den 16 July door *Simon* † *Sudbury*, aartsbiſſchop van Kantelberg, onder het gejuich van het volk, dat de droevige gevallen van deze regering, daar zy ganſch andere verwachting van hadden, niet kon voorzien, te Weſtmunſter gekroont. De jonge koning verſcheen gelyk een opgaande zon, die zich niet vertoont dan om zyne invloejingen op aarde uit te ſtorten. Onder alle de mildheden, die hy op het aanvaarden van de kroon bewees, was 'er geen, die meer geprezen wierdt, dan de dienſterkenning van *Guiſcard van Angle*, of *van Angoulême*, gelyk eenige ſchryvers hem noemen. Deze edelman, van een doorluchtig huis van Gaskogne, was hem tot leermeeſter en opvoeder toegevoegt. De Geſchiedenis, die zeer loffelyke getuigenis van zyne verdienſten geeft *, heeft ons ook willen bekend maken de erkentenis van den leerling tegen zulk een uitmuntenden meeſter: hy verhief hem tot de waardigheit van grave van Huntington, en wees hem een inkomen van duizend marken aan, om de zelve met luiſter te bekleden.

Zyne kroning.

† of *Jan* volgens anderen.

Zyne erkentenis aan zynen meeſter.

* Zie fol. 579.

De plegtigheit van de kroning was door eene landing der Franſchen tot Rye, dat zy verbrandden en plunderden, voorgegaan. Zy zouden het zelve met Winchelſey, een der vyf havenen, hebben gedaan, indien de abt van het klooſter van den Veldſlag † zich met het landvolk daar niet in hadt geworpen. De ſtoutheit van dezen geeſtelyken belette, dat zy geen meerder verwoeſtingen aanrechtten, en zich met hun roof weder ſcheep begeven hebbende lieten zy Engelandt verdeelt tuſſchen den rouw over het verlies, dat zy het zelve veroorzaakt hadden, en de vreugde van de kroning van den nieuwen koning.

Inval der Franſchen.

† *De la Bataille.*

De wapenſchorſſing tuſſchen de twee kronen was verſtreken, en de koning *Karel*, die daar niet in hadt bewilligt, zegt de Franſche ſchryver *, dan om zich beter tot den oorlog te bereiden, vondt geen gunſtiger gelegenheit om den zelven te beginnen dan die van de doodt van den dapperen koning, dien Engelandt hadt verloren, en van de minderjarigheit van zynen opvolger. Derhalven greep hy eene gelegenheit aan, daar hy zich niet minder van beloofde dan de Engelſchen uit zyn ryk te jagen.

* *Mezeray.*

Weinig ſcheelde daar aan, of het gelukte hem. Zyne legers te landt en ter zee waren in beweging, terwyl de jonge *Richard* en zyn Parlement zich minder aan hunne troepen en vloten dan aan hunne byzondere geſchillen en belangen lieten gelegen zyn. Het Parlement, dat in de maandt October vergaderde, ſtelde den koning de perſonen voor, die hy tot zyne Raden moeſt aannemen. De hertog van Lankaſter was daar het hoofdt van, en men voegde by hem nog vier biſſchoppen †, benevens de graven van La Marche, van Arundel, van Warwik, en Huntington; zo dat de haatſte te gelyk de eer hadt te dienen voor meeſter van de opvoeding van den jongen koning, en voor ſtaatsdienaar omtrent de regering des ryks. Mylord *Neville*, de twee *Scrops*, en *Richard Strafford* vervulden het overige getal der Raden, aan welke het bewindt van alle grote zaken was toevertrouwt.

Zitting van het Parlement.

† Van Londen, van Ely, van Rocheſter, en Carlile.

De

† Heden Richemond.

Verzoening van de ſtadt met den hertog van Lankaſter.

De jonge koning vermaant zyn ryk tot vergeving van alle overlaſten.

1377. Verdediging van den hertog van Lankaster

De minderjarige koning hadt voor de keur van zyn Parlement alle achting, die een voogdt van zyn minderjarig kindt zou kunnen eischen. Hy gaf zyne toestemming aan de bill, die daar van wierdt opgemaakt. Maar de hertog van Lankaster weigerde de bediening, die men hem opdroeg, voor dat hy gezuivert was van den argwaan, dien men van zyne getrouwheit en van de misdaadt, die men hem hadt te last gelegt, van naar de kroon gestaan te hebben, hadt opgevat. Hy zeide, dat al wat men 'er van gezegt hadt laster was; en dat die het hadden uitgestrooit kwaadaardige bedriegers waren, biedende aan zyn rang van prins van den bloede ter zyde te stellen, en de zaak tegen elk, die wilde, lyt om lyf, door een gevecht te beslissen. Niemandt dorst deze uitdaging aannemen, en hy wierdt met eenparigheit van stemmen van allen laster vry gekent. Zyn gedrag wierdt voor onwederspreekelyk en zyne trouwheit voor den vorst en zyn vaderlandt zodanig verklaart, dat men de zelve zonder ligtvaardigheit en onrechtmatigheit in geen twyffel kon trekken: weshalven men hem verzocht zyne bediening te willen aanvaarden. Hy stondt het toe. Doch zyne vyanden hem telkens verdacht makende, wilde hy liever zich van het hof begeven, dan daar in beroerten verwekken, door de verplichting, waar in hy zou geweest zyn, om zich over hunne lasterredenen te wreken.

Het parlement draagt zorg voor het hof des minderjarigen konings

Het Parlement ging verder in zyn zorg of gezag, en overgaande van de regering van het ryk tot de beschikking van de hofhouding van den minderjarigen koning, maakte het een bill, waar by het beval, dat de bedieningen van grootzegelbewaarder, meester van de kleerkamer, en kamerling in zyne jonge jaren niet zouden bekleed worden dan door personen by het Parlement aangesteld. Deze bill wierdt, gelyk de andere, goed gekeurt, uitgenomen de bediening van kamerling, die voor den grave van Oxford, op het verzoek van den koning, die dezen gunsteling daar mede reets hadt voorzien, wierdt bewaart.

Alix Perez gebannen.

De vermaarde *Alix Perez* wierdt nog eenmaal door het Parlement gebannen: doch wy zullen haar nog eenmaal weder ingeroepen en herstelt zien.

In de andere zittingen hieldt men zich bezig met de vervremde roerende lenen der Pairschappen, bezeten door onedelen, tot nadeel der heeren, en tegen de hoedanigheit dezer landen, die men niet kon vervremden, noch aan onedelen geven, te herroepen. Zodanige vervremdingen wierden verboden, ten zy de zelve met toestemming van de Pairs, daar de lenen van behouden wierden, en met goedvinden van de vrederechters, geschiedden.

Bill om den oorlog voort te zetten.

De voornaamste bill betrof der onderstanden, die den koning tot voortzetting van den oorlog waren toegestaan. Het Parlement in overweginge genomen hebbende de oorlogen, die de natie tegen Vrankryk en Schotlandt moest voeren, vernieuwde de belasting op het leer en de wol, daar het nog twee tienden der waarde van de bezittingen binnen de steden, en twee vyftienden der waarde op het landt, behalven het tiende deel, dat de geestelykheit vrywillig aanboodt te geven, voegde.

Inval der Franschen

Engelandt was nog maar bezig om middelen te vinden, waar uit men de kosten van de legers te landt en van de vloten ter zee zou kunnen goed maken, en Vrankryk hadt reets het landt en de zee met de zyne bedekt. Behalven de stropingen, die de Franschen in de provincie van Suffex deden, waar in zy Reye verbrandden, kwamen zy nog op den 21 Augusty, en plunderden het eiland Wigt. De dapperheit van den ridder *Henrik Tiler* behieldt het kasteel, en na eenige vergeefsche aanvallen gingen zy weder scheep, met zich nemende duizend marken zilver, die zy van de burgers, op dat hunne huizen niet in brandt zouden worden gestoken, hadden afgedwongen. Na deze verrechtingen doorliepen zy de kusten van Sussex en van Kent, veroorzakende daar op verscheide plaatsen of verwoestingen, of schrik. Eenigen zeggen, dat zy op dezen tydt voor Winchelsey, daar de dappere kloostervoogdt van de abdy van den Veldslag hen dwong van daan te trekken, waren gekomen. 1377.

Een ontzagchelyke vloot onder het gebiedt van den admiraal *de Vienne* verscheen in het kanal van Bristol, of het kanal van St. George, en landde in het landt van Walles en op de kusten van Cornwall, waar door het gansche ryk in beroering raakte.

1378. Het was nog meer ontrust door de legers te landt, die de vyanden in de provincie overzee zonden. Vyf verschenen 'er te gelyk. Het eerste in het Artoische, het twede in Berri, Auvergne, in het Bourbonnoische en het Lionnoische, het derde in Guiënne, en het vierde in Bretagne, onder het bevel van de hertogen van Burgundie, van Berri, van Anjou, van *Olivier Cliffon*, en van den konneitabel. *Karel* hieldt het vyfde tot een voorzorg by hem, om daar uit aan dat der vier, dat het nodig zou hebben, bystandt te kunnen zenden. Alle deze legers wierpen zich in de provincien, die wy zo komen te noemen, en herwonnen de zelve byna alle voor Vrankryk; doch zy konden de Engelschen uit de sterkste plaatsen, die zy in het ryk bezaten, als Calais in Pikardie, Bourdeaux en Bajonne in Guiënne, en Charbourg in Normandie, niet verdryven.

Komen met vyf legers in de provincien, aan Engelandt toebehorende.

Charbourg aan de Engelschen door den koning van Navarre verkocht.

Deze laatste stadt was kort te voren in hunne handen gevallen, by verkoop van den koning van Navarre, die de zelve hadt bezeten, benevens verscheide andere in deze provincie, daar zyn Pairschap van Evreux in was gelegen, aan den grave van Salisbury en Arundel, gebieders van de Engelsche vloot. Men zegt *, dat de Navarrees met Engelandt over een koop van groter belang hadt gehandelt, en dat hy het al wat hy in Normandie bezat zou overgeven voor Guiënne, dat deze kroon van hare zyde aan hem afstondt, onder verdere verbindtenis, van hem alle jaren twee duizend gewapende mannen en zo vele boogschutters, om hem in het verdedigen van dat landschap tegen Vrankryk by te staan, te zullen geven. Zy vonden beide hunne rekening in dit verdrag, waar by zy zich wederzyds in de bezittinge der landen, die het naast by hunne ryken gelegen, en hen beide dienstig waren, stelden, Guiënne aan Navarre, en Normandie aan Engelandt door een kanaal van eene kleine uitgestrektheit grenzende. Maar het gene hen beide zou gedient hebben, zou ter zelver tydt aan Vrankryk zeer nadeelig geweest zyn. Deze twee vyanden zouden gestadig gereed geweest zyn om het aan beide de einden van zyn ryk aan te tasten, zonder dat iemandt zou kunnen beletten, daar in zo dikwils, als zy zouden willen, vervaarlyke invallen te doen. Het wachtte zich dan wel, zulk eene verwisseling te dulden, en zyn koning *Karel*, daar de windt van hebbende, wist de volbrenging van het zelve wel te beletten. De Navarrees dacht hem te verschalken, met hem zynen zoon, die onder voorgeven dat hy een bezoek aan *Karel*, die zyn oom was, zou doen, te zenden, om de kuiperyen met de misnoegden, daar 'er altydt vele van aan de hoven worden gevon-

* *Mezeray.*

1378. vonden, aan te gaan. *Karel*, slimmer dan hy, ontdekte deze streken door zyne loosheit, en deedt zynen zoon en de bevelhebbers der steden, die de Navarrees in de provincie hadt, en den jongen prins hadden verselt, in beslag nemen, en hy gaf hen hunne vryheit niet weder, dan met de overlevering der steden, die *Karel* aanstonts deedt ontmuren. Cherbourg ontglipte hem. De graven van Arundel en Salisbury hadden daar eene goede bezetting in gelegt, en het Fransche leger, dat het kwam belegeren, vondt daar zulk een dapperen tegenstandt, dat het gedwongen wierdt het zelve te verlaten.

De Franschen verlaten de belegering.

Echter maakte de hertog van Anjou, die het Fransche leger in Guienne geboodt, groten voortgang. Het innemen van Bergerak in de provincie van Perigord, een der sterkste plaatsen van dezen tydt, hielp hen veel tot het veroveren der andere, en de winst van den slag met de Gaskonjers, van de zyde der Engelschen, maakte, dat zich het gansche landt aan den anderen kant van de Dordogne en de Garonne aan hem onderwierp.

Innemen van Bergerak door de Franschen.

Olivier van Clisson hieldt van zynen kant met een ander leger neder- Bretagne in bedwang, en belette, dat het de Engelschen te hulp kwam. De hertog van Montfort vertrok naar Vlaanderen, en zocht daar een schuilplaats by den graaf; maar zich daar niet verzekert achtende, vluchtte hy naar Engelandt. *Karel* handelde hem als een oproerigen leenman, dagvaardde hem voor het hof der Pairs te Parys, en zynde niet verschenen, wierden zyne landen verbeurt verklaart, en de kroon weder ingelyst. In dezen tusschentydt braken de Schotten, door de Franschen aangezocht, de wapenschorsing, en de graaf van Dumbar, op de plaatsen, onder de Engelschen behorende, aanwallende, plunderde de eene en verbrandde de andere. Rokesburg was onder het getal der laatste. Het grootste gedeelte der inwoonders wierdt door het zwaardt gedood. Deze wreedheit bleef niet ongestraft. De graaf van Northumberlandt †, aan het hoofdt van zes duizend Engelschen, kwam op zyn beurt in de landen van den grave van Dumbar, en zyne weêrwraak nemende zette hy gedurende drie dagen alles in vuur en vlam.

Olivier van Clisson hieldt Bretagne in bedwang.

Montfort vlucht in Engelandt.

Inbreuk der Schotten.

† Mylord *Percy*.

Dit was de eenigste vyandlykheit niet, die de Engelschen pleegden. Hoewel de Franschen, die de toebereidselen, om den oorlog te beginnen, hadden gemaakt, in verscheide plaatsen voordeel behaalden, lieten zy echter niet na hen ook veel schade te veroorzaken. Eene vloot schepen, onder het bevel van den grave van Bukkingham *, oom des konings, en den hertog van Bretagne, in Engelandt gevlucht, ontdekte die der Spanjaarden op de hoogte van Brest, zo als zy gereed was om daar binnen te lopen. De twee bevelhebbers namen niet eens in overleg de zelve aan te tasten, en na een hardnekkig gevecht vermeesterden zy acht oorlogschepen en twee en twintig andere, met koopmanschappen, voor rekening van de Franschen, geladen, wier kapiteinen zich onder de Castiliaansche vlag hadden begeven. Dit kon hen niet behouden. De overwinnaar bragt hen met de acht Spaansche schepen naar de havenen van Engelandt.

De Engelsche vloot slaat de Spaansche.

* Naderhandt hertog van Gloucester.

De stadvoogdt van Calais † deedt ter zelver tydt een inval op de kusten van Pikardië, die hy verwoestte. Zyne vloot kwam in de haven van Boulogne, daar zy zes en twintig schepen benevens de neder- stadt verbrandde, en keerde weder, overladen met den buit, dien zy ter plaatse, daar het volk voet aan landt hadt gezet, bragt, om het zelve te verfrischen.

† *Hugo de Caurelee.*

Verwoesting in Pikardie.

Die van Rye en Wichelsey kregen ook hunne wraak weder, en hunne legers deden grote schade op de kusten van Normandië, plunderden de steden, daar zy geen tegenstandt vonden, verbrandden eenige, doodden de inwoonderen, of namen hen gevangen, en lieten aan alle kanten bedroefde tekenen van hunne wraak. 1378.

Landing der Engelschen in Normandie.

Een burger van Londen deedt iets heerlyker. Het was die *Philpot*, daar wy reets van hebben gesproken, die de stadt gelukkig hadt gebruikt om hare verzoening met den hertog van Lankaster te maken. Gelyk hy niet minder moedt dan welsprekendheit bezat, na den laatsten ten dienste van zyn vaderlandt te hebben aangelegt, wilde hy ook blyken van de andere geven. Een Schotsche kaper, genaamt *Le Mercer*, door de Franschen en Spaanschen bygesprongen, hadt eenige schepen uit de haven van Scarbourg weggenomen *, en niemandt scheen dit ongelyk te willen wreken. *Philpot*, vergramt over de stoutheit van den kaper, en over het verzuim der Engelsche oppervlag- voerders, rustte op zyne kosten een klein smaldeel † of vloot uit, op de welke hy duizend wakkere soldaten inscheepte, vervolgde de Schotten, die hy achterhaalde, tastte hen aan, en behaalde de overwinning. Hy kreeg niet alleen de schepen van Scarbourg weder, maar nam nog vyftien schepen van den vyandt, en kwam zegepralende met zyne genome schepen in de zelve haven, daar weinig dagen te voren de Schotten met die der Engelsche overwinnende uit was gelopen. Het hadt weinig gescheelt, of deze heerlyke uitvoering hadt hem zyn leven uit yverzucht der heeren gekost, die hem als een schuldigen voor den rechtbank van den grave van Stafford, om dat hy op zyn eigen hoofdt, zonder toestemming van zyne overheit, zulk eene uitrusting hadt gedaan, dagvaardden. Maar hy sprak met zo veel stoutmoedigheit en standvastigheit, en hy vertoonde zo krachtig, dat hy den plicht van een goed burger, die zyn vaderlandt in gevaar ziende naar niemands last om het te redden behoeft te wachten, hadt betracht, dat zy zich over deze dagvaarding schaamden, en hem niet alleen vry, maar zegepralende wegzonden.

Heerlyke uitvoeringen van een burger van Londen.

* raby Jork.

† *Esquader.*

De hertog van Lankaster behaalde minder roem in zyne uitvoeringe, het zy door zyne traagheit, het zy door de al te grote haastigheit van de andere bevelhebbers. Hy was te Bajonne aangekomen, daar hy eene vloot hadt uitgerust, waar op hy zich hadt begeven, om die der Spaanschen, die uit hare havenen was gezeilt, tegen te gaan. Deze twee vloten raakten aan malkander, en die van den hertog bevocht de overwinning, veroverde veertien schepen met koopmanschappen, die de Spaansche vloot geleidde, en bragt de zelve in de haven van Bajonne. Maar de koning *Don Henrik* wachtte niet lang om zich over deze schade te wreken. Hy rustte een sterker en beter voorziene vloot uit, dan de eerste, die hy in de zee van Biskaje zondt, om de Engelschen uit te dagen. De hertog, zich niet in staat vindende om de zelve te bevechten, dorst den slag, daar de ongelykheit van schepen hem de uitkomst van deedt vrezen, niet wagen. Maar hy kon het vuur van de andere bevelhebbers, die het wilden wagen, niet wederhouden. Men verhaalt niet, of het met zyne toestemming, of tegen zyn bevel was. Het geen zeker is, is, dat zy onderzeil liepen, de vyandlyke vloot aantasten en geslagen wierden. Een schryver * legt hare nederlaag op de winden, en een vloedt, die haar tegen waren, en beklaagt voornamentlyk het verlies van den rid-

De Spaansche vloot slaat de Engelsche.

* Stow.

1378. ridder *Hugo Courtney*, een der dapperſte kapiteinen van zyne natie. De zelve ſchryver zegt ons de redenen, die de hertog van Lankaſter hadt, behalven de ongelykheit der vloten, om den ſlag niet te wagen. Hy wiſt, dat de koning van Portugal met een machtig leger een inval in Caſtilië, waar van hy den uitſlag wilde afwachten, zou doen. Maar het zy, dat andere ſchryvers deze reden niet hebben geweten, het zy de zelve hen niet krachtig genoeg heeft toegeſchenen, zy komen bÿna alle daar in overeen, dat zy zyne traagheit beſchuldigen, en de vurige drift van de andere bevelhebbers pryzen.

Handeling van verkoop der ſtadt Cherbourg.

Eindelyk ging hy onderzeil; maar zich van de graven van Arundel en Salisbury latende overhalen, veranderde hy het voornemen, dat hy hadt om in Spanje te landen, en kwam in Normandië.

Toen was het, dat de twee Engelſche graven met den koning van Navarre over de ſtadt Cherbourg in onderhandeling traden. De hertog van Lankaſter maakte aldus een begin met het verdrag van verwiſſeling van het geen de Navarrees in deze provincie bezat met Guiënne, dat onder de Engelſche heerſchappy was, ter uitvoeringe te brengen. Maar het hof van Vrankryk, dit hebbende ontdekt, belette hem bezit van de andere plaatſen te nemen, die het zelfs vermeeſterde, op de wyze als wy reets hebben gezegt.

De vloot ſtak van Normandië naar Bretagne, daar de hertog geen meer geluk hadt. Hy plunderde de kuſten en de weêrloze ſteden: doch hy veroverde geen ſtadt van belang. St. Malo belegert hebbende, wierdt hy genoodzaakt de belegering op te breken.

1379. Peſt in Engelandt.

In het volgende jaar ging Engelandt bÿna ganſch te grondt. De peſt woedde naar den kant van het Noorden. De Schotten, zich van dezen ellendigen toeſtandt bedienende, veroorzaakten in deze provinciën al de rampen, die gemeenlyk op twee diergelyke ſchrikkelyke plagen, als peſt en oorlog, volgen. De natie gaf nochtans den moedt niet op, en ging voort met de Britten van de zyde van *Montfort* te helpen. Hare wapenen waren voorſpoedig genoeg tegen Vrankryk, die minder dacht om een der partyen by te ſtaan, dan om de zelve beide onder te brengen, om alzo meeſter van het hertogdom te worden. Dit erkende de weduwe van *Karel* van Blois, hoe Franſchgezind zy ook was, toen de koning *Karel* Bretagne verbeurt en weder aan de kroon vervallen verklaarde, om dat *Montfort* in gebreke was gebleven van voor de Pairs te verſchynen; en op den raadt van de vrienden van haar huis deedt zy tegen dit beſluit betuigen. Zy gaf voor reden, dat Bretagne geen leengoedt van de kroon was; dat het zelve ſedert duizend jaren zich altydt in zyne vryheit en onafhankelykheit hadt gehandhaaft, en dat, indien des zelfs hertogen eenige onderwerpinge hadden betoont, en zich tot eenige dienſten hadden verplicht, het zelve hunne perſonen alleen betrof, zonder dat zy daar door den ganſchen ſtaat hadden onderworpen.

Bretagne wil onafhankelyk van Vrankryk zyn.

Karel de V bemachtigt Bretagne.

† *Mezeray.*

De Franſche ſchryver merkt aan †, dat het zyn wyzen koning by deze gelegenheit aan ſtaatkunde ontbrak, en dat zyne trotſchheit tegen dezen vluchtenden hertog, wiens ſtaten hy verbeurt verklaarde, eene uitwerking hadt, die ganſch tegen zyne gedachten uitviel. Niet alleen was de weduwe van *Karel* van Blois daar niet mede vergenoegt; maar al de Britten waren daar over gebelgt. Ziende door dit gedrag, dat Vrankryk niet anders trachtte dan hen onder zyn juk te brengen, wendden zy alle krachten van hunnen kant aan om zich daar van te bevryden. *Karel*, hun misnoegen bemerkt hebbende, veinſde, en 1379. denkende, dat hy hen wel weder in zyn belang zou krygen, ontboodt hy de voornaamſte hoofden te Parys, daar hy alle mogelyke middelen om hen aan zynen kant te brengen in het werk ſtelde. Hy was op het punt van een leger onder het bevel van den hertog van Bourbon in het landt te zenden. Hy begeerde, dat zy hem zouden beloven, dat zy zich by zynen veldoverſte, zo haaſt als hy zou verſchynen, zouden voegen, en hem met al hunne macht byſtaan.

De Britten roepen hunnen hertog wederom.

Zy beloofden het, maar kwamen hun woordt niet na. Zy waren zo haaſt niet te rug gekomen, of zy riepen hunnen hertog te rug, en vereenigden zich met Engelandt, daar hy was gevlucht, tegen Vrankryk, dat hen alle t'eenemaal wilde onderdrukken.

* *Brady. Tyrrel. Walſingham.*

Het Franſche leger naderde ondertuſſchen onder het bevel van den vermaarden *Du Gueſclin*, gelyk de Engelſche ſchryvers verhalen *; maar de Franſche zeggen, dat *Karel* hem liever naar Guiënne dan tegen zyn eigen vaderlandt † wilde zenden, en dat het de hertog van Bourbon was, die met deze uitvoeringe wierdt belaſt. Alles boog of vluchtte op zyne aankomſt, maar het verbondt van die van Bretagne met de Engelſchen deedt alles haaſt veranderen.

† *Du Gueſclin* was een Brit.

Zy maken een verbondt met Engelandt.

Het zelve wierdt den 1 Maart te Weſtmunſter geſloten, en den 4 Auguſty bragten *Percy* en *Caurelee*, waar van de laatſte de ſtadvoogdyſchap van Calais aan den grave van Salisbury hadt overgegeven, den hertog van Montfort in Bretagne, daar hy onder eene algemene toejuiching van den adel en het volk wierdt ontfangen. Zyne party wierdt door het nieuw onderſtandt verſterkt, dat den 6 December uit de havenen van Engelandt vertrok, en door zulk een zwaren ſtormwindt wierdt belopen, dat zes en twintig ſchepen met het meeſte gedeelte der ſoldaten en uitruſtingen vergingen. Het admiraalsſchip van de vloot was onder het getal der ongelukkigen, en de ridder *Jan* van Arundel, die daar op was, zonk met het zelve. Naauwlyks ontkwamen de overige, en landden op de kuſten van Bretagne.

De Engelſche vloot komt in Bretagne.

Hoe ſchrikkelyk ook deze ſtorm was, daar zyn echter redenen om te twyffelen, of de zelve niet wel zo veel tot nadeel als tot voordeel van Engelandt was. Op den zelven dag, als zy uit hunne havenen liepen, vertrokken de Franſchen, van hunne inkomſt verſtendigt zynde, uit de hunne, en dat met een veel groter getal, met een voornemen om hen ſlag te leveren. De Spaanſchen hadden zich by hen gevoegt, en deze vereenigde vloten dreigden die van Engelandt t'eenemaal te vernielen. Maar de ſtorm belette, dat zy malkander naderden, en bevrydde de Engelſchen naar alle waarſchynlykheit van een onvermydelyken ondergang. Buiten dat was de zelve hen zo nadeelig niet, als de Franſchen, die by dit vervaarlyk onweêr veel meer ſchepen en volk verloren. Dus is het, dat de Voorzienigheit, die den hertog van Montfort wilde herſtellen, deze voorvallen beſtierde, en niet toeliet, dat de hulp, die hy van noden hadt, door de overmacht van de vyanden zou vernielt worden. De zelve kwam nog met volk genoeg aan om den hertog zyn gezag te helpen wederkrygen, en zich met zyn landt van Vrankryks ſlaverny te verloſſen, dat men hem niet meer tot onderdaan kunnende hebben, in het vervolg al wat mogelyk was deedt, om hem tot vriendt en bondgenoot te krygen.

Doodt van *Karel* den V.

De doodt van koning *Karel* den V, die op den 16 September des jaars 1380 voorviel, hielp niet

1380. niet weinig de regering van *Montfort*, en de vryheit van die van Bretagne ſtyven. Voor zyne ziekte was hy van voornemen geweeſt al zyne macht naar dezen kant te brengen, om hen te onder te brengen. De doodt bragt hem tot andere gedachten. Hy mistrouwde de bekwaamheit van zynen opvolger, en den trouw der groten van het ryk hieldt hy verdacht. Hy hadt weinig maanden te voren den dapperen en trouwen *Du Gueſclin* door een koorts, die hem in Guiënne was aangekomen, op den 13 July verloren; en bevreeſt, dat hy den jongen koning, aan wien hy de kroon naliet, door een oorlog, dien hy niet ten einde kon brengen, te veel mogt beſlommeren, vermaande hy de prinſſen van den bloede, welken hy zyne opvoeding aanbeval, dat zy met die van Bretagne vrede zouden maken. Aldus kreeg *Montfort* zyn hertogdom weder, dat zyne navolgers ſedert, zonder dat het huis van *Blois* het zelve met al de macht van Vrankryk hen heeft kunnen ontnemen, altoos hebben bezeten: doch het was alleen aan Engelandt, dat zy daar den dank van ſchuldig waren.

Doodt van *Du Gueſclin*

Verdrag tuſſchen den hertog van Montfort en Vrankryk.

De verwarringen, die de doodt van *Karel* in Vrankryk verwekte, kwamen *Montfort* en de Engelſchen niet weinig te ſtade. De yverzucht der regering veroorzaakte grote verdeeldheden onder de prinſſen van den bloede, en de veelheit der belaſtingen deedt het volk opſtaan. Het was onder de begunſtiging van deze beroeringen, dat de Engelſchen hunne landing deden, en Vrankryk van den eenen tot den anderen kant doorliepen, om het Bretagne te ontweldigen. De graaf van Bukkingham † was den 19 July te Calais geland, van waar hy zyn weg door Champagne, Gatinois, Beauſſe, Vendomois en Maine nam, zonder ſteden, noch legers, die hem tegen hielden, te ontmoeten, en Nantes belegerde. Hy wierdt echter gedwongen het beleg te verlaten, na dat hy daar meer dan twee maanden voor gelegen hadt, verwachtende *Montfort*, die zich niet by hem kon voegen. Hy wierdt te Vannes opgehouden door de heeren van het landt, voor welker verſtandhouding met Vrankryk hy bedught was, en die hy niet dorſt verlaten, uit vreze, dat zy in zyne afwezendheit hun verdrag met het zelve mogten maken. De graaf van Bukkingham kwam daar by hem, en zy beſloten te zamen den oorlog in het voorjaar in Vrankryk te brengen. Engelandt beloofde ten dien einde nieuw onderſtandt, dat tot Charbourg zou landen, te zenden. Maar in dezen tuſſchentydt maakte de hertog van Montfort zyn vergelyk met den hertog van Anjou, zich by den grave van Bukkingham verſchonende, dat hy daar toe door zyne onderdanen gedwongen was. Hy wierdt in zyn hertogdom gehandhaaft: maar Breſt bleef aan de Engelſchen.

† oom des konings.

Breſt blyft aan de Engelſchen.

Oorzaak van het verval van het Engelſche ryk.

Dus was het, dat Bretagne wederom onder de regering van zyne eige vorſten kwam, met welk de hertog van Anjou geen verdrag aanging dan uit vreze voor Engelandt, dat gelukkiger in zyne ondernemingen voor zyne bondgenoten dan voor zyne eige belangen was. Van alle de ſteden, die de Navarrees van voornemen was het zelve in Normandië te geven, kon het zich alleen meeſter van Charbourg maken. Het verloor Ardres in Pikardië, en hadt moeite Calais te behouden: het ſcheelde weinig of het raakte alles in Guiënne kwyd. De ſchryvers weten niet, wat de oorzaak van dit verval was. Eenigen leggen het op de minderjarigheit en onbekwaamheit van den koning, overmeeſtert van zyne gunſtelingen; gedompelt in zyne vermaken, zonder op zyne eere of het welzyn van zyn volk acht te ſlaan

De zwakheit des konings.

Anderen leggen 'er de ſchuldt van op de onderdanen, die in dezen jongen prins de deugden van zynen vader en grootvader niet bemerkende voor hem de achting niet hadden, die de zegepralen zyner twee voorzaten hen hadden ingeboezemt. Zwakke en welluſtige vorſt, zeggen de eerſten, die het heerlyke bloedt, daar hy uit geſproten was, onteerde, en zich de koninklyke regering onwaardig maakte, die hy met weinig rechtmatigheit en eere betrachtte, en door laf heit verliet. Onrechtmatig en veranderlyk volk, zeggen de anderen, dat het geduldt niet hadt, dat de jaren den jongen prins bekwaam om te regeren maakten; dat zich aan de regering van een kindt niet kon gewennen, na dat het door helden was geregeert geweeſt, noch aan zyne minderjarigheit de misſlagen vergeven, die het miſſchien onder een vorſt van ryper jaren, en die de zelve onder den luiſter zyner daden zou hebben bedekt, niet zou gemerkt hebben. Wy willen de eenen, noch de anderen niet veroordeelen; maar wy weten niet, of het niet beter was, dit verval van Engelandt aan den prins en aan de natie te gelyk toe te ſchryven, dan alleen aan den jongen vorſt alleen, en of de ongeruſtheit zyner onderdanen en de ſtaatzucht zyner oomen daar geen meer deel dan zyne eige zwakheit in hebben gehad, het welk wy in het vervolg beter zullen ontdekken. Tot hier toe hebben wy niets anders bygebragt dan de ſtreken der Franſchen en de ongetrouwheit der Schotten, aan welke de ſchryver van Vrankryk * de ongelukken van de regering zo niet voor het geheel, echter voor een gedeelte te laſt legt. Wy hebben inderdaadt in de kindſchheit van den minderjarigen koning, noch in de beraadſlagingen der Parlementen niets gezien, dat ons zou verplichten noch hem, noch hen met de droevige ongelukken van het ryk te beſchuldigen. Het verval was al onder den groten *Eduard* begonnen, en indien al de dapperheit en bekwaamheit van dezen vorſt, die de kunſt van regeren zo wel verſtondt, het geluk van Vrankryk niet hadt kunnen beletten het hoofdt op te ſteken, en de overhandt te nemen, moet men zich niet verwonderen, dat het zyne wapenen onder de regering van een kindt verder uitbreidde.

Veranderlykheit der natie.

* *Mezeray.*

Dit ging nochtans niet zonder tegenſtreven toe, en men kan de Parlementen niet te laſt leggen, dat zy in hunnen plicht omtrent hun vaderlandt en den koning in gebreke zyn gebleven. De koning zag van zynen kant de Parlementen veel eer als bewaarders, dan als verdrukkers van de koninklyke achtbaarheit aan, en gaf zich altydt aan hunne vertogen over.

Het Parlement, het welk in dit jaar gehouden wierdt, beſloot een hoofdgeldt van drie guldens op ieder wereldlyk perſoon, van wat jaren, geſlacht of ſtaat hy was, zonder onderſcheidt, uitgenomen de armen, te leggen. Het oeffende nochtans deze billykheit in de ſchatting, dat het begeerde, dat de ryken de mindere zouden te gemoet komen, en een groter deel van deze belaſting dragen, en dat de zelve geëvenaart zou zyn naar de middelen van de eenen en de nooddruftigheit van de anderen. Het bepaalde daar de verdeeling van, en wilde niet, dat de rykſten meer dan veertig guldens, ieder hoofdt, zouden betalen. Zodanig was de mildheit der natie in de eerſte jaren van zyne regering, die in het vervolg niet minder was.

Hoofdgeldt by het Parlement beſloten.

De koning van zynen kant bewilligde in al dat het Parlement hem verzocht. Hy gaf zyne toeſtemming niet alleen aan de bill, die de regering en de bedieningen van het ryk, maar ook zyn eigen hof, zyn huis, en zyne bedienden maakten.

Gemeenſchap tuſſchen den koning en het Parlement.

Doodt van *Karel* den V.

1380. ten. Hy deedt nog meer. Het Parlement, in dit jaar vergadert zynde, verzocht hem, dat hy goed geliefde te vinden, dat men gemachtigden mogt benoemen, om de uitgaaf en inkomſt van die het bewindt der ontfangſt, het zy van 's lands gemene middelen, het zy van byzondere inkomſten van zyne Majeſteit, hadden, te onderzoeken, daar hy zyne behulpzame handt aan leende. Het Parlement noemde daar toe de graven van Arundel, van Warwik, van Stafford, benevens een zeker getal van baronnen, ridders, en burgers van Londen en Jork, zo dat 'er een volmaakte overeenkomſt tuſſchen de koninklyke en Parlementaire macht was. Bygevolg kan men den eenen, noch de anderen de ongelukken van het ryk niet te laſt leggen. De oorlog, daar het was ingewikkelt, was daar de voornaamſte oorzaak van. De laſten, die zyn volk moeſt opbrengen, om den zelven te ondersteunen, waren de twede; het onverſtandt van de natie, die zich daar niet naar wilde ſchikken, de derde; de vierde en laatſte oorzaak was de ſtaatzucht der prinſſen van den bloede, die zich van deze oneenigheden, om de kroon te overweldigen, bedienden. Wy zullen zien by wat trappen dit verval van het ryk onder *Richard* den II is gekomen, dat men minder aan zyn wanbedryf dan aan dat van zyne oomen en zyn ongelukkig noodlot moet toeſchryven. Zyne gunſtelingen, als wy gezegt hebben, hielpen daar mede toe, en hun gezag, dat men haaſt zal gewaar worden, zal voortaan met de jaren van hunnen meeſter toenemen, tot dat de prinſſen, getergt deze hinderpalen in hunne ſtaatzucht te vinden, hen met hem doen vallen, en dat een van hen de kroon overweldigt.

Krakeelen waren de oorzaak van het verval van het ryk.

1381. Zitting van het Parlement.

Het ongenoegen van het volk brak op het laatſte van het jaar 1380 uit, en in het volgende jaar kwam het tot een openbaren oorlog. Het hoofdgeldt, dat het Parlement, om den veldtocht in Bretagne te ondersteunen, hadt ingeſtelt, was daar de oorzaak van. De graaf van Bukkingham hadt toen Nantes belegert. Hy verzocht nieuwe hulp van Engelandt. De penningen, die men hem voor zyn vertrek hadt verſchaft, waren op. Men hadt nog andere onkoſten voor de oorlogen, die men in Guiënne, Pikardië en Schotlandt hadt gevoert, moeten doen. De koning hadt zyne kleinodien, om daar toe te helpen, verpand; maar dit alles kon niet toeryken. De twee Kamers vergadert zynde deedt de aartsbiſſchop van Kantelberg †, met het ampt van grootzegelbewaarder bekleed, het woordt wegens den koning, in wiens naam hy de noodwendigheit van een nieuw onderſtandt aantoonde. De gemeenten wenſchten te weten, hoe veel men daar toe van noden hadt, en men bevondt by een opſtel, door de gevolmachtigden van het Parlement, daar toe benoemt, gemaakt, dat het zelve honderd en zeſtig duizend ponden Sterlings zou bedragen: eene overmatige ſomme in dien tydt, waar in het geldt twintig maal raarder was dan nu. Men moeſt het zelve nochtans vinden, en het was ten dien einde, gelyk wy hebben gezegt, dat het Parlement het hoofdgeldt invoerde.

† *Sudbury.*

Bovengemene onderſtandt.

Opſtandt der provinciën Eſſex en Kent.

Het was ook dit hoofdgeldt, dat het volk wanhopig maakte, en gelegenheit aan de muitmakers gaf om zich aan het hoofdt van de gemeenten, die opſtonden, en de wapenen opnamen, te ſtellen. Deze muitmakers hadden een geeſtelyk perſoon tot hun hoofdt, *Vallee* †, en een lydekker, *Vat-Tellier* genaamt; ten minſte waren dit de voornaamſte hoofden, waar van de eerſte de oproerigen van Eſſex, en de andere die van Kent aanvoerde. In de andere provinciën hadden zy nog andere bevelhebbers.

† *Tyrrel* noemt hem *Jan Ball.*

1381. Schrikkelyke eiſch der oproerigen.

Eene ongelooflyke menigte boeren, door de geeſtelykheit, om het juk der belaſtingen af te werpen, aangehitſt, voegde zich onder de vaandelen der oproerigen. Hun getal wierdt nog vermeerdert door een party guiten en deugnieten, overladen met misdaden en ſchulden, waar van de eenen de ſtrengheit der wetten, en de anderen hunne ſchuldeiſchers vrezende, geen hoop van uitkomſt hadden dan in eene algemene omkeeringe. Hun opſtandt hadt tot oogwit den ſchonen naam van vryheit, en de voorwending om de opgeſtelde belaſtingen af te krygen. Maar zy zochten het door verfoeielyke wegen. Zy eiſchten niet minder dan de vernietiging der wetten, zo wel als die der belaſtingen, en de doodt van die het bewindt van des lands middelen en regering hadden, gelyk daar waren de algemene ontfanger, de grootzegelbewaarder, en zelfs de hertog van Lankaſter, ſchoon hy een oom van den koning was. Mogelyk zouden zy den jongen koning niet geſpaart hebben, indien zyne minderjarigheit, zeiden zy, hem niet hadt verſchoont, en zyn goede imborſt hen geen gelukkiger regering hadt doen hopen, wanneer hy tot zyne jaren zou gekomen zyn, en zyn eige kennis zou gebruiken.

Londen opent hen de poorten.

Deze verwoede menſchen trokken den 12 Juny regt naar Londen, en verzochten den koning te ſpreken, wien zyne Raden niet toelieten dezen dag uit te gaan. De voorſtadt Southwark, daar vele heeren hunne woonplaatſen hadden, wierdt geplundert, en al de heerlyke gebouwen, die daar ſtonden, wierden tot den grondt vernielt. Van daar trokken zy tot voor de poorten van de ſtadt, die zy geſloten vonden; maar op hun dreigen, en dat van het graauw van binnen, wierden de zelve geoopent. Zy deden geen ander kwaadt dan de ſtadt in wanorder te brengen, zeggende, dat zy het niet dan op de verraders hadden toegelegt; waar door zy al het volk op hunne zyde trokken. Des anderen daags, zynde H. Sakramentsdag, liepen zy de ſtadt door, en kwamen in de Savoje, gelyk men het paleis van den hertog van Lankaſter noemde; ſtaken het in brandt, en ſlechtten het zelve. Hunne verwoedheit bleef daar niet by. Zy roofden de tapyten en verſierſelen uit de kamers, met al het geldt en de kleinodiën, die zy daar in vonden, en om te tonen, dat zy niet geldgierig waren, en alleen tyrannen wilden ſtraffen, gelyk zy allen, die deel aan de regering hadden, noemden, wierpen zy al dit huisraadt in den Teems. Ondertuſſchen weêrgalmde alles van hun ſchreeuwen en laſteren, ſcheldende den hertog voor een trouwlozen verrader. By geluk was hy niet te huis, zo dat zyne afwezendheit hem voor hunne verwoedheit bevrydde. De tempel, die de woonplaats der rechtsgeleerden was, wierdt niet minder dan het gaſthuis van St. Jan verſchoont, gelyk ook alle de heerlyke gebouwen, die in dat gedeelte van de ſtadt waren, en veel meer andere plaatſen, die zy in brandt ſtaken.

Hunne plunderingen.

De koning ſtaat hen al wat zy eiſchen toe.

Den dag daar aan, zynde de 14 Juny, vergaderden zy, ten getale van zestig duizend man, in de velden van la Miliarde, daar de koning hen kwam vinden, en hen vroeg, wat zy wilden hebben? *Wy willen vry zyn*, antwoordden zy, *wy en onze nazaten, en ons landt voor altoos.* De koning gaf hen daar aanſtonts een openbaar geſchrift van, dat zy begeerden, in een behoorlyke form, en met het groot zegel bekrachtigt.

De bloedige

Hy dacht, dat hy hen te vrede hadt geſtelt,

1381. ſtrafvolbrenging door een van hunne hoofden.

ſtelt, en inderdaadt de minſte muitzieken leiden de wapenen neder, en trokken naar hunne huizen. Maar *Tellier*, aan het hoofdt van de oproerigſten, trok naar den Tour, dien de bezetting, beſtaande in zes honderd boogſchutters, en zo vele gewapende mannen, laſhertig verliet. Deze zich van den aartsbiſſchop van Kantelberg, grootzegelbewaarder, van den ridder *Robert Hales*, grootſchatmeeſter, een deurwaarder en een Minderbroeder verzekert hebbende, deedt hy hen alle het hoofdt afſlaan. Met deze bloedige uitvoeringe waren zy nog niet te vrede. Zy trokken weder in de ſtadt, en vermoordden vele Engelſchen en Nederlanders; doodden in de kerk der Auguſtynen dertien geeſtelyken, en zeventien anderen ſloegen zy het hoofdt af voor de altaren.

Zy gaan met moorden en brandſtichten voort.

Den volgenden dag ging het niet beter toe. Het moorden en branden begon op nieuw. De koning kwam voor de twede maal hen vragen, wat zy begeerden dat men by het openbaar geſchrift, het welk hen gegeven was, nog zou voegen. Hy vondt hen in Smithfield, en naderende met *Willem Wanlourde*, opperſchout van Londen, die hem verſelde aan de eene, en *Tellier* aan de andere zyde, ſprak deze laatſte hem met zo veel onbeſchaamdheit aan, dat hy het niet kon verdragen. Hy beval den opperſchout, dat hy hem gevangen zou nemen. Anderen zeggen, dat de koning hem langmoedig aanhoorde, maar dat de opperſchout, een man vol van drift en vuur, zich zo vergramde door de onbeſchaamde aanſpraak van het hoofdt van deze muitmakers, dat hy zynen degen trok, en hem een ſteek toebragt, die hem voor zyne voeten deedt nedervallen, alwaar de ſtalmeeſters van den koning hem voort aan ſtukken hakten. De oproerigen wilden de doodt van hun hoofdt wreken, en de koning liep lyfsgevaar, wanneer *Robert Knolles* en *Perducas van Albret*, gewaarſchuwt zynde van het geen 'er omging, ſnellyk met eenig volk tot zynen byſtandt kwamen toegelopen, en hem uit het gevaar verloſten. Toen verlieten de oproerigen malkander, en het zou voor het volk van *Knolles* en *Albret* gemakkelyk zyn geweeſt op dit verſchrikte graauw te vallen, dat aan het vluchten ging: maar de koning wilde het niet toeſtaan, voegende deze ſchone woorden by zyn verbodt: *Dat het wreed zou zyn de ongelukkigen, die door het geweldt van de anderen waren verleid, met de helhamels van den opſtandt onder een te mengen.*

Stoute daadt van den opperſchout.

Verſtroojing der oproerigen.

Goedheit des konings.

Andere opſtandt in de graafſchappen van Suffolk en Nortfolk. Hunne ſchrikkelyke voornemens.

Wanneer de hoofdſtadt van het ryk voor de razernij van deze muitmakers was bloot geſtelt, deden anderen gelyke euveldaden in de provincie van Suffolk, onder het bevel van een ſchelm van een prieſter, *Jan Strauw* genaamt, en in die van Nortfolk, onder het bevel van een verwer van Norwich, genaamt *Littiſter*. Deze hadden ook een diergelyk lot. Hunne geweldenaryen waren van een korten duur. By de bewegingen, die zy in alle deze provinciën op een en den zelven dag maakten, bleek het, dat deze verwoede menſchen met malkander verſtonden, dat zy den Sakramentsdag tot dit verfoeielyk werk hadden verkoren, en dat zy eene volksheerſchappy van ſchelmen, op den ondergang van het ryk van den adel en van al de welmenende burgers, wilden oprechten. Dit vernam men uit de bekentenisſen der ſchuldigſten, wier rechtsgeding opgemaakt wierdt, en die gehangen en gevierendeelt wierden. Men wierdt gewaar, dat een van hunne hoofden, het zy *Jan Ball*, of *Jan Vallee*, een prieſter, en de grootſte ſtokebrandt van het ryk, hen predikte de gelykheit der ſtaten, nevens de vryheit of onafhankelykheit, zonder dat de geboorte van de eenen hen macht over de anderen gaf, en om dit gevoelen in het gemoedt van zyne toehoorders te prenten hadt hy alles in deze woorden begrepen, die zy hem moeſten nazeggen:

Als Adam ſpitte, en Eva ſpan,
Waar was toen de Edelman *.

* *When Adam dalfe, and Eva ſpan, who was then a Gentleman.*

Men kwam ook te weten, dat zy op den dag, op welken *Tellier*, als wy hebben gezegt, wierdt dood geſlagen, voorgenomen hadden de ſtadt van Londen in brandt te ſteken, en alle de rykdommen te roven; zo dat het een groot wonder was, dat deze grote ſtadt en het ganſche ryk van het opzet dezer verwoeden, die een houtſtapel van het ganſche ryk wilden maken, bevryd wierdt.

De goedheit van den vorſt bleek niet alleen door het verbodt van die van Kent en Eſſex te vervolgen, te vrede zynde, dat hun aanvoerder voor allen hadt betaalt: hy verboodt het zelve ook in de andere provincien, zo dat het niet dan de aanleiders van den oproer waren, die geſtraft wierden. *Strauw* en zyne medeplichtigen aan den moordt van den aartsbiſſchop van Kantelberg ontfingen te Londen de ſtraf, die zy verdienden. *Jan Ball*, of *Jan Vallee*, en zyne aanhangers, die in wreedheit hadden uitgeblonken, wierden te St. Alban gehangen en gevierendeelt, en de ganſche opſtandt wierdt aldus, door een klein getal der meeſtſchuldigen te ſtraffen, geſtilt.

Straf der aanvoerders.

De koning bleef niet in gebreke, den opperſchout van Londen, die hem zo manmoedig van den overlaſt van *Tellier* hadt gewroken, en de ſchepenen, die zich zo wel van hunnen plicht hadden gekweten, te vergelden. Zy wierden alle ridders geſlagen, voegende by dit teken van eer een jaarlykſch inkomen, dat hy uit zyne eige domeinen aan den opperſchout toeleide.

Geſchil tuſſchen den hertog van Lankaſter en den grave van Noſthumberlandt.

De hertog van Lankaſter voerde den oorlog in Schotlandt, wanneer de oproerigen Engelandt ontruſtten, en hy ſloot ook met de Schotten eene wapenſchorſſing, omtrent op den zelven tydt, als de koning met de oproermakers handelde, en den opſtandt door het ſtraffen van eenigen, en het kwydſchelden van anderen ſtilde: doch een krakeel tuſſchen dezen hertog, op zyne aankomſt uit Schotlandt, en den grave van Northumberlandt gerezen, dreigde het ryk met nieuwe beroeringen. De laatſte weigerde aan den eerſten het inkomen binnen Barwik, daar hy ſtadvoogdt van was. Mylord *Lankaſter* was daar zo gebelgt over, dat hy toebereidſelen om zich te wreken maakte. De graaf deedt van zyn kant het zelve, en beide kwamen zy aan het hoofdt van hun volk te Weſtmunſter, daar het Parlement vergadert was. Echter hadt deze opſtandt geen kwaad gevolg. De koning effende hun geſchil, en verzoende hen met malkander.

De koning vereffent hun geſchil.

Twee redenen hadden hem verplicht zyn Parlement byeen te roepen: de vrede van binnen, die door de muitmakers was beroert, en herſtelt moeſt worden, en de oorlog van buiten, tot wiens onkoſten zyne Majeſteit weder nieuwen onderſtandt van noden hadt. Het viel niet zwaar goede beſluiten over het eerſte te nemen. De twee Kamers beſloten, dat de oude wetten zouden gehandhaaft worden; herriepen de vrydommen, die den koning door de oproerigen waren afgeperſt; vernietigden de voorrechten, die hen niet waren gegeven dan om hunne woede, die alles dreigde in vuur en vlam te zetten, te ſtuiten.

Zitting van het Parlement.

1381. Men bepaalde ook de algemene kwydschelding, en het Parlement vondt goed zekere personen, die het noemde, daar uit te sluiten, en ten aanzien van de anderen verklaarde het, dat de gunst des konings hen alleen van de openbare straf bevrydde, maar dat zy hen niet ontsloeg van de vergoeding der schade, die zy aan byzondere personen hadden veroorzaakt.

Dit Parlement stelt de plichtpleging van beide de Kamers vast.

In dit Parlement wierdt de gewoonte, die sedert dezen tydt altoos is onderhouden, vastgestelt, namentlyk, dat het Lagerhuis zyne afgezondenen aan het Hogerhuis zou zenden, om het zelve verslag van zyne beraadslagingen te doen, en dat het Hogerhuis het Lagerhuis voor het affchutsel in hunne Kamer zou doen komen, om de hunne aan te horen.

Zy staan het onderstandt door den koning verzocht toe.

Daar was over den onderstandt, door den koning verzocht om den oorlog voort te zetten, geen meer geschil dan over het overige. Het Parlement vernieuwde de belastingen op de wolle en het leêr; zo dat deze twee machten wel vereenigt en vernoegt van malkander scheidden.

1382. Het jaar 1382 begon met het huwelyk van den koning met eene dochter van keizer *Karel* den IV; eene princes * van een zachtzinnigen aardt, en die geen deel in eenige beroerten van deze regering heeft gehad. Zy hadt een aanvallige schoonheit, en was van een aangenamen omgang, goeddoende, liefdadig, maar te veel door de vermakelykheden afgeleid.

* *Stow* zegt van *Wenceslaus*; maar hy is bedrogen; het was zyne zuster.

Weigert dat de hertog van Lankaster voor zich zelf verzoekt.

De Parlementen, die in dit jaar wierden gehouden, bleven hunne genegenheit aan den koning tonen, aan wien zy een vystiende en tiende van de waarde der goederen, die zy bezaten, om de buitenlandsche oorlogen tegen de vyanden van den Staat te kunnen voeren, toestonden. Maar zy weigerden aan den hertog van Lankaster den onderstandt of den lening van zestig duizend ponden Sterlings, die hy van hen verzocht, om het volk te werven, dat hy naar Spanje wilde doen gaan, daar hy zich altydt koning van noemde, en het ryk met dezen bystandt hoopte te bemachtigen, dat hy zeide dat *Don Henrik* hem hadt ontrooft. De Parlementen grondden hunne weigering op de volgende redenen, die goede burgers en yveraars voor het gemene welwezen, die alleen het welvaren van hun vaderlandt behertigen, pasten. Zy zeiden, *Dat het verzoek van den hertog van Lankaster alleen op zyne staatzucht en grootschheit zag; dat het goedt van de natie tot zulk een gebruik niet was geschikt, en dat men het zelve niet dan voor de noodzakelykheden, of voor de eere van de kroon en het gemene best kon besteden*; waar door de onderneming van den hertog tot op een anderen tydt wierdt uitgestelt.

Redenen van hunne weigering.

De graaf van Cambridge, zyn broeder, die met de jongste dochter van *Pieter* den Wreden getrouwt was, daar de hertog de oudste van hadt, bragt echter eenig volk tot onderstandt aan *Ferdinand*, koning van Portugal, die met dien van Castilië in oorlog was; maar de hulp niet groot genoeg zynde, waren de Portugezen gedwongen vrede met den Castiliaan te maken. De hertog van Lankaster vertrok niet voor in het jaar 1386 naar Castilië, en wy zullen den gelukkigen uitslag van zyne wapenen en het ongeluk van zyne vloot in zyn wederkeren op zyn plaats zien.

De Vlamingen met hunnen graaf in krakeel.

In Vlaanderen ontstak in dit jaar een andere oorlog, daar Engelandt van dezen kant ingewikkelt wierdt. De Vlamingen, een altoos muitziek volk, waren weder tegen hunnen graaf opgestaan, en het scheelde weinig, of de Gentenaars, na dat zy hem voor Brugge geslagen, en de stadt vermeestert hadden, zouden hem hebben gedood. Hy burg zich, verkleed, binnen Rysfel, van waar hy om bystandt naar Vrankryk zondt. De Vlamingen zochten van hunnen kant dien van Engelandt, en de twee kronen hielpen beide partyen van wederzyden. Maar de Franschen met meer yver te werk gaande voerden ook meer uit. 1382.

Hy bergt zich in Vrankryk.

Zy hadden reets den vermaarden slag van Rosebek, digt by Kortryk gewonnen, die op den 27 November geschiedde, daar de Vlamingen veertig duizend man in verloren, benevens hun hoofdt, *Artevelle*, zoon van den beroemden *Artevelle*, daar wy de verheffing en val van gezien hebben *. De zoon hadt omtrent het zelve lot en einde. De overwinningen der Franschen verwekten de yverzucht der Engelschen, die hunne handen door eene wapenschorsing, voor een jaar te Boulogne gesloten, gebonden hadden. Maar zy was even geëindigt, en buiten dat kon dê zelve niet beletten, dat Engelandt van zynen kant voor de Vlamingen, zyne bondgenoten, deedt, het geen Vrankryk van zyne zyde voor zynen vriendt, den grave van Vlaanderen, en schoonvader van een van zyne zonen, in het werk stelde.

Slag van Rosebek, daar *Artevelle* wierdt gedood.

* Zie op het jaar 1345.

Eene kruisvaart, door paus *Urbanus* den VI tegen paus *Clemens* den VII afgekondigt, zette den yver der Engelschen, die zich voor den eersten tegen Vrankryk, dat in het belang van den anderen was getreden, hadt verklaart, nog meerder aan. Deze twee pauzen, beide even ergerlyk, even schrokkig en even staatzuchtig, maakten eene scheuring in de kerk in het Westen, daar eenigen het met *Clemens*, en anderen met *Urbanus* hielden. Deze laatste, voor wien Engelandt zich hadt verklaart, liet daar de kruisvaart tegen de aanhangers van *Clemens* afkondigen, en bygevolg tegen Vrankryk. *Spenser*, bisschop van Norwich, die twee jaren te voren tegen de muitmakers van Nortfolk hadt uitgeblonken, wilde zich in deze kruisvaart nog meer doen gelden, en stelde zich aan het hoofdt. Hy was het, die het volk, dat Engelandt tot bystandt der Vlamingen zondt, en te Calais landde, geboodt. Het zelve viel in Vlaanderen, als in een landt, dat afhankelyk van Vrankryk was, en bygevolg den vloek van *Urbanus* onderworpen, en voor de wapenen der kruisvaarders bloot gestelt. 1383.

Staatzucht der twee pauzen, tegen elkander verkoren.

Spenser, bisschop van Norwich, bevelhebber van de Engelsche kruisvaarders.

Dus is het, dat deze paus zich in zyne bulle uitdrukte, by de welke hy de zelve aflaten aan die de wapenen tegen paus *Clemens* zou opnemen toestondt, die de heilige stoel gewoon was te geven aan die het kruis tegen de Turken en Saracenen aannamen. Hy zondt ook een grote menigte pristers en monniken, die hem toegedaan waren, overzee om dezen oorlog te predikken, en de bisschop van Norwich, die 'er de overste van was, bleef in geen gebreke van zyn volk in alle plaatsen te zenden, om aalmoezen van die deze aflaten wilden kopen, die wel aan de kruisvaarders gegeven, maar ook aan anderen wierden verkocht, te verzamelen. Men kreeg een ongelooffelyke som door deze bullen byeen. De vrouwen, Godsdienstiger of afgodischer dan de mannen, gaven zelfs hare kleinodiën en versierselen van de grootste waarde. By deze inzameling wierdt de belasting van het vystiende deel van alle de goederen der wereldschen, en het tiende van de geestelyken nog gevoegt, en van dit alles maakte men een vastgesteld inkomen, om drie duizend gewapende mannen en even zo veel boogschutters, waar in het volk bestondt, dat de bisschop tot de landing gereed maakte, te onderhouden. De jonge koning wilde dit leger zelf gebie-

Kruisvaart door *Urbanus* den VI tegen *Clemens* de VII afgekondigt.

Aflaten van deze kruisvaart.

1383. bieden: maar het Parlement verzocht hem, dat hy, noch zyne drie oomen in een tydt, waar in de oproeren, die even gedempt waren, weder in hun afwezen zouden kunnen herleven, niet uit het ryk geliefden te gaan.

Uitvoetingen van *Spanfer.*

De biſſchop van Norwich hadt derhalven het bevel over het leger; en zynde in het laatſt van May onderzeil gegaan, landde hy te Calais. Hy hieldt zich daar niet lang op, en voerde zyn volk tot de belegering van Grevelingen, dat hy innam. Hy verſloeg het leger van den grave, beſtaande in twaalf duizend Vlamingen, en bragt het ganſche landt in ſchrik. Caſſel, Dixmuiden, Bourbourg, Veurne en Nieuwpoort gaven zich over, en Iperen zou den ſtroom mede gevolgt hebben, indien *Karel* de VI zelf niet tot des zelfs onderſtandt was opgetrokken. Hy deedt de belegering opbreken, en belegerde zelf Bourbourg, dat hem niet kon tegenſtaan. De verovering van deze ſtadt wierdt van die van de andere gevolgt, en de biſſchop, deze omkeering, zonder ze te kunnen beletten, ziende, trok met meerder beſchaamdheit dan roem weder naar Engelandt, met zyn leger, dat de helft vermindert was door overwinningen, die hem veel ſnelder waren ontvlogen, dan hy de zelve hadt verkregen, en daar hy niet dan de ſmert, dat hy uit het landt verjaagt was, van mede bragt.

Zyne wederkering naar Engelandt.

Klagten tegen hem.

Op zyne wederkomſt hadt hy daarenboven nog de droefheit, dat deze ongelukkige uitſlag hem wierdt te laſt gelegt. De grootzegelbewaarder beſchuldigde hem in een vol Parlement, dat hy eene roekeloze onderneming hadt aangegaan, en de zelve nog onvoorzichtiger beſtiert; dat hy met groten haaſt vertrokken was om hoi over bol weder te keren; en dat hy, in plaats van den koning en zyn vaderlandt een ganſch jaar, waar toe hy zich hadt verbonden, gedient te hebben, na het einde van zes maanden wedergekomen was met een vernield leger, en na dat hy het inkomen, het geen tot des zelfs onderhoudt voor een jaar, in verwachting van een anderen uitkomſt, was toegeſtaan, verſpilt hadt. De ſchryver * zegt, dat de beſchuldigde niets van belang tot zyne verantwoording kon bybrengen, en dat het Parlement hem veroordeelde in een willekeurige ſtraf naar het goedvinden van den koning. Zyne tydelyke goederen wierden in beſlag genomen, en hy kreeg de zelve niet weder voor dat hy eene zekere ſomme gelds hadt betaalt.

* *Brady.*

Hy wordt door het Parlement veroordeelt.

Zyne veroordeeling wierdt gevolgt van die van de ridders *Ellingham*, *Trivet*, *Ferrers* en *Harnedon*, overtuigt, dat zy de ſteden, die hen toevertrouwt waren, aan de Franſchen, mets trekkende twintig duizend guldens in goudt, hadden overgelevert. Het Parlement beval hen niet alleen deze ſom weder te geven, om in de koninklyke ſchatkiſt gelegt te worden, maar het veroordeelde hen ook tot eene gevangenis en boete naar goeddunken van den koning.

1384. Beroeringen in het ryk.

Dus eindigde het jaar 1383. De twee volgende gingen omtrent met diergelyke bewegingen voorby, met oorlogen, met wapenſchorſſingen met Vrankryk en Schotlandt, die de eene op de andere volgden, mitsgaders met klagen en morren, dan eens van den kant der gunſtelingen tegen de prinſſen, dan eens van de prinſſen tegen de gunſtelingen, en dikwils van het Parlement tegens de eene en de andere. Maar daar viel niets van belang voor, alle de bewegingen, die wy zullen zien, geleken veel eer naar die dampen, die zo haaſt vendwynen, als zy opkomen, dan maar een vuur, dat zich wyd en zyd uitſtrekt, en tekenen van zynen brandt overlaat.

De hertog van Lankaſter hadt op het einde van het voorgaande jaar eene wapenſchorſſing met Schotlandt en met Vrankryk aangegaan. Het eerſte liet echter niet na geſtadige invallen te doen, en men ſtelde zich in ſtaat om het daar berouw van te doen hebben. De graaf van Cambridge trok tegen hen op met duizend ſpeerdragers en duizend boogſchutters. Doch het was te weinig volk om iets van belang uit te voeren. De hertog van Lankaſter bragt daar in dit jaar, in het begin van de lente, een talryk leger naar toe. Hy wierdt in deze onderneming door zynen broeder, den grave van Cambridge, nieuwlyks van de zyne wedergekeert, gevolgt. Men maakt geen begroting van zyn volk. Men vergenoegt zich te zeggen, dat 'er een bovenmate grote party ridders, amptmannen en boogſchutters waren, waar uit men beſluit, dat het een der grootſte legers was, die men in langen tydt hadt gezien.

1384. Verrechtingen van den hertog van Lankaſter in Schotlandt.

Echter ondernam het niets, dat zulk een grote macht en de verwachting, die 'er de natie van hadt opgevat, nevens de onderſtanden, die het volk en de geeſtelykheit tot het ligten en onderhouden van de zelve hadden toegeſtaan, beantwoordde. De hertog bleef ganſche maanden lang op de grenzen vruchteloos leggen, zonder iets anders te doen dan de levensmiddelen der ingezetenen, onderdanen van de kroon van Engelandt, te verteeren, aan wie hy door zyne legeringen meer ſchade deedt, dan de Schotten door hun ſtropen zouden hebben kunnen doen. Eindelyk kwam hy in Schotlandt, maar zo laat, dat de Schotten tydt hadden gehad hunne goederen en onderhoudt in de ſterke plaatſen van het ryk, daar zy niets voor het Engelſche leger te vrezen hadden, te bergen. Het zelve in het tegendeel vondt in de provinciën, daar het doortrok, niet dan lege huizen en verwoeſte velden: boven dat hebbende zich zelf van geen onderhoudt voorzien, verging het van honger en ellende. De paarden leden niet minder dan de menſchen, en de hertog vondt geen ander middel dan weder te keren. Hy bragt dan zyn leger half verſmolten wederom, en die wakkere ridders, die tot het veroveren van Schotlandt waren opgetrokken, kwamen troofteloos en met ſchaamte van deze onderneming weder te rug; en dat het droevigſte was, is, dat zy niets roemwaardigs hadden uitgevoert; geen belegeringen ondernomen; geen veldſlagen geſlagen; zelfs hadden zy geen vyanden gezien. Deze kwade uitſlag wierdt nog van een ander ongeluk gevolgt. De Schotten, niets meer van het Engelſche leger, dat weggetrokken was, hebbende te vrezen, kwamen op hun beurt in het veldt, en vallende in de Noordelyke provinciën van Engelandt, wreekten zy zich dubbel over de ſchade, die men hen hadt veroorzaakt.

Zyn leger verging zonder iets te hebben uitgevoert.

De koning gaf zyn ongenoegen over een zo ſlechten veldtocht aan den hertog van Lankaſter op zyne wederkomſt te kennen, en deedt hem verwytingen, die deze trotſche prins naauwlyks kon verduwen. Men zegt, dat dit een van de voornaamſte redenen van zyne onderneminge op Spanje was, daar wy haaſt van zullen ſpreken, en die hy zo zeer niet door ſtaatzucht aanging, als wel om van een hof te wyken, daar hy niet langer met luiſter dacht te kunnen blyven, en mogelyk vreeſde, dat hy geen meeſter van een misnoegen zou kunnen zyn, dat daar andere moeielykheden zou kunnen verwekken.

1385.

De hertog van Lankaſter van hoogverraadt beſchuldigt.

Voor zyn vertrek hadt hy nog het hertzeer te zien, dat hy met een ſchrikkelyke zaak wierdt beſchuldigt. Een Karmeliter monnik, genaamt *Jan*

1385. *Jan Latimer*, bragt hem by den koning aan als een verrader, die naar zyn leven geſtaan, en aanſlagen geſmeed hadt, om hem met het leven van de kroon te beroven. Hy gaf zyne beſchuldiging in handen van den koning over, die de zelve aan den hertog vertoonde, en den aanklager in handen van Mylord *Hollandt* ſtelde, om hem te brengen, eenigen zeggen, voor het Parlement, en anderen voor den Raadt, om zyne beſchuldiging goed te maken, of als een laſteraar geſtraft te worden. Maar des nachts voor den dag, dat hy voor de rechters moeſt verſchynen, ſtierf hy onder de pynen, die men hem aandeedt om zyne beſchuldiging te herroepen, zonder dat de ſtrengheit der pyniging, waar onder hy den geeſt gaf, hem het gezegde kon doen herroepen: zyn ligchaam wierdt des anderen daags, even als een veroordeelde misdadige, op een horde geſleept. Echter was 'er geen vonnis tegen hem uitgeſproken; zyne beulen hadden uit hunne eige macht deze wrede rechtsuitvoering in het werk geſtelt. Men kan den hertog van Lankaſter bezwaarlyk van dit beſtaan rechtvaardigen, en men zou nog meer moeite hebben om hem vry te ſpreken van den aanſlag, daar de monnik hem mede beſchuldigt hadt, indien de ſtoutheit, waar mede hy aan het hof bleef, en het vertrouwen, dat de koning in hem ſtelde, zyne voorſpraken niet waren geweeſt. Men ziet niet klaar in deze zaak, en de ſchryvers, die de zelve bybrengen, behoorden wat meer zorg of voor de waarheit, of voor den goeden naam van den hertog gedragen te hebben.

De aanbrenger ſterft.

De hertog van Lankaſter tot gezant verkoren.

Het geen hem nog meer vryſpreekt, is, dat vier maanden na dit ſchrikkelyk voorval hy als gezant, om over de vrede tuſſchen Vrankryk en Engelandt te handelen, wierdt gezonden. Hy trok in het begin van Auguſty overzee, en kwam met een talryk gevolg van Engelſchen adel, die hem wilde verſellen, te Parys. Hy bleef daar langen tydt, doch hy kon niet anders dan eene wapenſchorſſing, die in May zou eindigen, verkrygen. Des niettegenſtaande hadt hy vyftig duizend marken zoek gemaakt, waar door hy weder op nieuw het ongenoegen van den koning en de natie op zich haalde.

Voor e twede maal va hoogverraadt beſchuldigt.

Het ongenoegen van den koning ging verder. Kort na de wederkomſt van den hertog dagvaardde hy hem voor de rechtbank van den ridder *Robert Treſelien*, als ſchuldig aan hoog-verraadt. Deze zaak komt ook niet klaarder voor dan die van de aanklagte van den monnik. Al wat ons de ſchryvers daar van zeggen, is, dat de dagvaarding niet naar behoren was geſchied, en dat de aangeklaagde voor de Pairs, als zyne wettige rechters, hadt moeten gedagvaard zyn geweeſt, zonder dat men weet, wat voor deze onwettige rechtbank is voorgevallen. Het is zeer waarſchynlyk, dat de beſchuldigde daar niet is verſchenen. De ſchryvers zeggen, dat hy naar zyn kaſteel Pomfret, met een goede bezettingen en van krygs- en levensmiddelen wel voorzien, om eene belegering, indien de koning luſt daar toe hadt, te kunnen uitſtaan, was vertrokken; dat hem de princes van Walles, zyne moeder, die hem met den hertog weder verzoende, afriedt.

Met den koning verzoent.

1386. Deze verzoening ſcheen welgemeent te zyn, naardien de koning hem in het volgende jaar het leger, dat hy naar Schotlandt zondt, toevertrouwde. De vyandlykheden tuſſchen de twee natiën bleven nog al duren, en het Parlement, in het voorgaande jaar in November vergadert, hadt aan den koning tweemaal den vyftienden penning toegeſtaan, om het ryk tegen den inval der Schotten te beſchermen; en in hun landt krachtige ſtropingen te doen, om hen te onder te brengen, of te dwingen. 1386.

Machtige vloot van Vrankryk.

In dezen zelven tydt was Vrankryk in een bondgenootſchap met Schotlandt getreden, en hadt eene machtige vloot gereed gemaakt om Engelandt te bemachtigen. De wapenſchorſſing met Vrankryk was doen geëindigt: dit dwong de Schotten, die zy met Engelandt nog hadden, te breken. De Franſche vloot wierdt ondertuſſchen te Sluis uitgeruſt: doch zy kon niet voor in het begin van September gereed zyn. Zy was twaalf honderd zeven en tachtig zeilen ſterk, als men de ſchepen, tot het overvoeren van het volk tot de landing geſchikt, en van de krygs- en mondbehoeften behorende, daar by rekent; en wierdt voor eene der ſchrikkelykſte toeruſtingen, die men ooit op den Oceaan heeft gezien, gehouden. De tegenwinden beletten de zelve uit te loopen, en het waaide zo hevig tot den 30 November, dat zy onmogelyk onderzeil kon gaan; waar door deze grote onderneming in rook verdween, of tot de naaſtvolgende maandt van April wierdt uitgeſtelt.

De tegenwinden beletten haar zee te kiezen.

De Franſchen bleven nochtans niet in gebreke de Schotten te helpen. De admiraal *Jan de Vienne* kwam daar met zeſtig ſchepen, en die van Schotlandt zich by hem gevoegt hebbende kwam men overeen, dat men den oorlog buiten het ryk zou voeren, en zich op Engelandt wreken wegens het verwoeſten en branden van zyn krygsvolk.

Uitvoering van *Richard* den II tegen Schotlandt.

De hertog van Lankaſter was, gelyk wy reets gezegt hebben, vooraf getrokken, en met een loort van een vliegend leger op de grenzen genadert. De koning kwam daar by hem met het gros van het leger. Sedert langen tydt hadt men zulk een ſchoon en talryk leger niet gezien; meeſt alle de Pairs van het ryk waren by het zelve; de ridders, amptmannen, al wat in ſtaat was wapenen te dragen, wilde mede by dezen optocht zyn, en ieder kwam daar met een ſtoet, die het getal wel vergrootte, maar meer belemmering dan voordeel bybragt. Men hadt alles te verwachten van zulk een groot getal deftig volk, onder het bevel van vorſten en bevelhebbers, die veel ondervinding, en hunnen koning aan het hooſdt hadden. Zy trokken ook in Schotlandt met een overwinnend gelaat, en de jonge koning toonde in dezen veldtocht, de eerſte ledert zyne komſt tot de kroon, een moedt, die overeenkwam met dien der twee helden, daar hy afkomſtig van was; maar hunne bekwaamheden ontbraken hem. Hy was ook zo gelukkig niet, en het geluk, dat hen meeſt in alle ondernemingen verſelde, was hem in het tegendeel nooit gunſtig.

De zelve is bepaalt met branden en blaken.

Zyn eerſte proefſtuk was niet roemruchtig. Het is waar, dat op zyne aankomſt de Schotten het veldt verlieten; doch het was alleen om zich in hunne boſſchen en ſterkten, met hunne huisſieraden en beeſten, daar zy hen niet dorſten aantaſten, te bergen. Hy vergenoegde zich met hen daar opgeſloten te houden, en trok naar den kant van Edenburg, verwoeſtende het ganſche landt, en verbrandende de gehuchten en de ſteden, die hy zonder tegenſtandt vondt. Hy verſchoonde Edenburg zelf niet. Hier mede eindigde deze veldtocht, die beter leger-rovers en brandſtichters paſte dan een koninklyk leger.

Schaverhaling der Schotten.

Buiten dat wierden deze vyandelykheden en verwoeſtingen door wrede ſcha-verhaling vergolden. Terwyl het Engelſche leger een gedeelte van Schotlandt afliep en verbrandde, deedt de Schotſche vloot, die door de zee van Ierlandt was gekomen, op de kuſten van Cumberlandt, eene landing naby de ſtadt Penreth, die de ſoldaten verbrandden, en plunderden het platte landt.

1386. landt. Van daar trokken zy naar Carlile, dat zy niet beter zouden gehandelt hebben; maar op het bericht, dat zy bekwamen, dat het landvolk op de been was, en hen tegen trok, oordeelden zy, dat zy niet sterk genoeg waren om een slag te wagen. Zy gingen met een ryken buit weder scheep. Dus was de scha-verhaling der Schotten op de Engelschen; de vloot van de eerste weder in hunne havenen met ryker roof gekeert zynde dan het leger van de anderen in zyn ryk hadt gebragt.

Dwaze drift van dat Franschen zeevoogdt.

Mogelyk zou deze vloot, trotsch op dezen goeden uitslag, het daar niet by hebben gelaten indien door een onverwacht voorval het Schotsche hof en de Fransche scheepsvoogdt niet waren overhoop geraakt. De dwaasheit van het eerste was daar de oorzaak van. De schryver *, die ons dit verhaalt, zegt, dat deze scheepsvoogdt, verlieft op eene vrouwe, nabestaande van den koning, wierdt, en dat dit hof, niet gewoon als dat van Vrankryk aan zulke liefkozeryen, daar over zo vergramt wierdt, dat om het misnoegen voor te komen de admiraal snelder dan hy was gekomen naar Vrankryk wederkeerde. Zodanig zyn de uitwerkselen van deze drift, die ten alle tyden aan grote mannen nadeelig is geweest, en de best overlegde ondernemingen dikwils hebben doen mislukken.

* *Mezeray.*

Nieuwe beschuldiging tegen den hertog van Lankaster.

Terwyl de Fransche zeevoogdt uit Schotlandt vertrok, was de hertog van Lankaster in Engelandt wedergekeert, alwaar hy al het ongenoegen van den koning, daar men het mistrouwen weder levendig van hadt gemaakt, moest uitstaan. Het zelve ging zo ver, dat de eerste zich verplicht vondt zyn lang besloten voornemen, om zich van het hof te begeven, werkstellig te maken. De andere stondt dit met veel genoegen toe. Men hadt den koning gezegt, dat de hertog van Lankaster van voornemen was geweest hem in dezen veldtocht van kant te helpen, en dat, indien hy de Schotten in hunne bosschen, gelyk de hertog hadt gezocht, hadt vervolgt, hy hem eene hinderlaag zou hebben gelegt om hem het leven te benemen. De indruk van dezen toeleg, het zy waar of niet, bragt den aanslag van den monnik weder in zyne gedachten, en de koning kon zich niet onthouden daar van met den hertog, even als of hy daar van overtuigt was, te spreken. De laatste, kennende zyne onschuldt, deedt daar over zyn beklag, en in plaats van zich te zuiveren eischte hy vergoeding van het ongelyk, dat hem wierdt aangedaan. Het liep met dit geschil als met de andere af. Oom en neef wierden weder goede vrienden. Maar de hertog trotsch van natuur kon niet langer aan een hof blyven, daar hy zo veel ongenoegen hadt ontfangen, en zag naar gelegenheit om het zelve met eere te verlaten.

Hy besluit Engelandt te verlaten.

1387. Zyn eisch op Castilië.

De oorlog van Castilië en Portugal gaf hem daar aanleiding toe; genodigt zynde van het laatste om het te verdedigen, en de kroon van de eerste weder te eischen. Wy hebben het recht gezien, dat hy zeide daar toe door zyn huwelyk met de oudste dochter van *Petrus* den Wreden te hebben, nevens den oorlog, dien hy *Henrik*, die 'er zich van in het bezit hadt gestelt, aandeedt. Hy was daar niet gelukkig in: doch hy gaf daarom den moedt niet verloren. Hy hoopte de overhandt op den zoon te verkrygen, die de vader op hem hadt gehad. *Henrik* hadt stervende de kroon aan zynen zone *Jan* nagelaten, en deze laatste hadt niet alleen geluk genoeg om zich op den troon van Castilië te handhaven, maar ook begeerte genoeg om daar de kroon van Portugal nog by te voegen. *Ferdinand*, koning van het laatste ryk, hadt maar eene natuurlyke dochter, die hy voor zyne erfgenaam erkende, en aan den koning van Castilië uithuwelykte. Aldus scheen het geluk den laatsten als by de handt tot de koninklyke waardigheit op te voeren, daar hy na de doodt van zynen schoonvader de bezitting van moest hebben. Het viel echter anders uit. De zelve wierdt hem door een natuurlyken broeder van *Ferdinand* betwist, voor wien de Portugezen, meer dan voor een natuurlyke dochter, genegen waren, of die hem liever voor hunnen koning dan dien van Castilië hadden, die hen leenroerig van zyne kroon zou maken. De nieuwe koning van Portugal oordeelde, dat hy niet machtig genoeg was om zich tegen zynen mededinger, geholpen van de Franschen, te verdedigen. Derhalven nam hy zyne toevlucht tot Engelandt en den hertog van Lankaster. Hy vertoonde aan den laatsten, dat nu de rechte tydt, om de opvolging van Castilië, indien hy zyne wapenen, om den overweldiger te verdryven, by de zyne wilde voegen, te verkrygen, gekomen was. Dat zy beide even veel belang tegen dezen gemenen vyandt hadden, die, niet te vrede met eene kroon, die zyn vader van de dochters van *Don Pedro* hadt gerooft, nog die van Portugal van zynen natuurlyken vorst, by de natie daar voor erkent, zocht te hebben; en dat zy zich te zamen moesten vereenigen om hem uit deze twee ryken te verjagen, die hy niet wettig kon bezitten.

1387. Geschil over de kroon van Portugal.

De Portugezen hebben liever den natuurlyken zoon des overleden konings.

Onderstandt aan den hertog, om den oorlog in Castilië te voeren, toegestaan.

Het voorstel van den koning van Portugal hadt by den hertog al te veel ingang, om niet aangenomen te worden. Hy vondt den koning en het Parlement daar toe genegen. Op de bekendmaking, die hy daar van aan de twee Kamers van het Parlement, op den dag van St. Lukas te Westmunster vergadert, deedt, stonden zy hem een onderstandt van een vyftiende en een tiende, en de helft van een vyftiende en een tiende deel van hunne goederen toe, en de koning vereerde het zyne mede aan zynen oom, om hem te ondersteunen in de onkosten van zulk een grote onderneming, als hy voorgenomen hadt te doen. Ook hadt de eer van het ryk niet alleen, maar ook de veiligheit van de natie daar belang by. Zy konden den Spanjaardt niet te onderbrengen, zonder aan de staatzucht van Vrankryk, die hem aan de kroon hadt geholpen, een dodelyken slag toe te brengen, noch een prins van het Engelsche bloedt in zyn plaats den troon te doen bekleden, zonder zich een getrouw vriendt en machtigen beschermer overzee te maken. Behalven deze beweegredenen, die van den eenen kant de zucht tot eene kroon den hertog van Lankaster inboezemde, en die van den anderen kant de vriendschap van het bloedt of staatkunde den koning en het Parlement konden ingeven, waren 'er nog andere, die, alhoewel bedekt, daarom niet min krachtig waren. De hertog wierdt door zyn ongenoegen gedrongen een hof, daar hy dagelyksch nieuwe verachting ontfing, te verlaten, en de koning was door zyne gunstelingen aangezocht om zich van dezen prins, wiens trotschheit met hunnen hoogmoedt niet over een kwam, te ontdoen.

De zelve is bepaalt met branden en blaken.

Hoogmoedt der gunstelingen.

De hoogmoedt der gunstelingen rees in dezen tydt in vollen top, en het was in dit zelve Parlement, dat de jonge koning hen met eer en rykdom overlaadde, en hen tot een staat verhefte, daar niets dan de koninklyke waardigheit boven was. Hy maakte *Michiel* van Pole graaf van Suffolk, en met dezen tytel gaf hy hem alle de domeinen, die tot dat Pairschap behoorden, dat

Pole gemaakt graaf van Suffolk.

1387. dus uit het huis van *Clifford* overging, dat in het jaar 1335 daar aan was gekomen, en uit het welke het by gebrek van een mannelyk oir ging tot het huis van *Pole*, daar het tot in het jaar 1491 met den tytel van hertogdom, daar het in het jaar 1448 mede wierdt vereert, is gebleven.

Verheffing van Mylord *Vere*. * *Aubury de Vere* eerste graaf van Oxford in het jaar 1150.

Robert Vere, graaf van Oxford, wiens voorouderen deze waardigheit al twee honderd jaren te voren hadden bekleed *, wierdt marquis van Dublin en hertog van Ierlandt gemaakt, met al zyne heerlykheden daar onder begrepen, mits alleen den koning vyf duizend marken jaarlyksch betalende, en behoudens het kroonrecht, dat altydt aan Engelandt bleef: waar door hy als een kleine koning wierdt, met dit onderscheidt alleen, dat hy van dat van Engelandt afhankelyk was. Ook hadt *Richard* zeer veel achting voor hem, en hy was de waardigste van al zyne hevelingen, of zyn hofnar, of speelpop, gelyk een schryver van dezen tydt † de gunstelingen van dezen vorst noemt, die zyne genegenheit voor hen te ver liet gaan.

Gunstelingen van *Richard* den II. † *Froissard.*

Het maken van hertogen van Jork en Glocester.

Het was te vergeefsch dat hy, om een evenwigt te houden, zyne twee oomen, *Edmond*, grave van Cambridge, en *Thomas*, grave van Bukkingham, den eersten hertog van Jork, en den anderen hertog van Glocester maakte. Deze twee prinssen geen waardigheit, die boven hunne geboorte was, erlangende, waren minder vergenoegt dan gebelgt door die aan de gunstelingen waren gegeven, en waren misnoegt, dat men hen met de zelve wilde gelyk stellen. Dit maakte, dat deze heeren met malkander overhoop raakten; en de staatkunde hadt dezen jongen koning andere maatregels moeten doen nemen; maar zyne jonkheit verschoont hem, en het is minder op zyne tederhertigheit of zwakheit, dat men de burgerlyke oorlogen, die het ryk haast zullen verscheuren, moet leggen, dan op de staatzucht der prinssen, en opgeblazenheit van zyne gunstelingen. Het zaadt wierdt daar van in de laatste zittingen van het Parlement gestrooit. Het was gemakkelyk van dezen tydt af te merken, dat het goed verstandt, dat tot nu toe tusschen den koning en zyn Parlement was geweest, veranderen zou door de meerderjarigheit van den eersten, die zich niet meer van anderen zou willen laten regeren, noch van de yverzucht der laatsten, die niet verdragen konden, dat de regering in handen der gunstelingen was, die den jongen koning hadden betovert: weshalven het Parlement, dat toen vergadert was, daarin willende voorzien, verzocht den koning de voornaamste bedienden van de kroon, de gouverneurs van de provinciën en sterkten van het ryk, en alle, door welker zorg en bevel de Staat volgens de wetten moest worden geregeert, te noemen. Maar de koning, door ingeven van zyne Raden, of inblazing van zyne gunstelingen, antwoordde, dat 'er genoeg bedienden en bewindhebbers van de openbare rykszaken waren, en dat hy zorg zou dragen de plaatsen, die open kwamen, met welmenende onderdanen te vullen, en wel met die het hem behagen zou te verkiezen. Wy zullen op zyn plaats zien, dat hy daar geen meester van was, en dat hy altydt zo stout niet dorst spreken.

Zorg der Parlements om verdeeldheden voor te komen.

Door den koning verworpen.

De hertog van Lankaster, dezen storm voorziende, was verblyd, dat hy dien ontweek, en dat de onderneming op Spanje hem daar een middel toe verschafte. Alles tot zulk eene schone reize gereed zynde, kwam hy met den hertog en zyne gemalinne afscheidt van den koning en de koninginne nemen. Dit afscheidt hadt iets teders, en ter zelver tydt iets groots. De koning zette op het hoofdt van den hertog een goude kroon, en de koningin eene andere op dat der hertoginne; en toen wierden zy voor koning en koningin van Spanje uitgeroepen.

De eer, die de koning aan den hertog van Lankaster bewyst.

1387. kaster op zyn vertrek bewyst.

Deze plegtigheit wierdt op den 9 July te Pleymouth door het scheep-gaan gevolgt. Twintig duizend man was het leger van den nieuwen koning sterk, waar onder twee duizend gewapende mannen en acht duizend boogschutters waren. De vloot, die tot geleide van hem en zyn volk diende, stondt onder Mylord *Percy*, met den tytel van admiraal. Mylord *Hollandt*, die in het volgende jaar tot graaf van Huntington wierdt verheven, diende het leger als konnestabel, hebbende tot veldmaarschalken de ridders *Burgley*, *Molineaux*, en *Chamberlain*. De hertog van Lankaster, gelyk wy hem voortaan zullen noemen, nam zyn ganssche huisgezin mede. De hertogin zyne gemalinne, uit welker hoofde hy de kroon van Castilië erfde, hare dochter *Catharina*, die na hen moest erven, en twee andere dochters, die hy uit zyn eerste huwelyk met *Blanche* van Lankaster hadt, die hem tot huwelyksgoedt al de goederen van dat huis hadt aangebragt *. Hy hadt eene voorspoedige reis; en vernomen hebbende, dat de Franschen Brest, dat toen nog aan de Engelschen behoorde, hadden belegert, liep hy in deze haven, die niet ingesloten was, en dwong de belegeraars op te breken. Kort hier na ging hy weder onderzeil, en kwam in het begin van Augusty op de kusten van Gallicië, en landde in de haven van Corunna.

Zyne en zyns volks inscheping.

*Eduard, tweede zoon van *Henrik* den III, was de eerste slam.

Deedt de belering van Brest opbreken.

Zyne landing in de haven van Corunna.

Niemandt stelde zich tegen zyne landing, en hy vondt weinig meer beletselen in zyne ondernemingen, en voor dat het jaar ten einde was gelopen zag hy zich voor een groot gedeelte meester van Castilië, en gereed om de nog overige plaatsen te vermeesteren, indien hy zich door de aanbieding des overweldigers niet hadt laten omzetten, met wien hy liever het voornaam geschil over de kroon door een verdrag van vrede dan door het lot van oorlog wilde vereffenen. De artykelen bragten mede, dat *Jan*, koning van Castilië, de kroon zou behouden, en *Jan*, natuurlyke broeder van *Ferdinand*, die van Portugal. Waar by deze twee vorsten hunne rekening vonden. Nu moest de hertog van Lankaster de zyne daar ook by vinden, het welk hy dacht te doen met zyne dochter *Philippina*, gesproten uit *Blanche* van Lankaster, zyne eerste gemalinne, aan den koning van Portugal, en zyne dochter *Catharina*, gesproten uit het huwelyk van *Constance*, dochter van *Petrus* den Wreden, aan den koning van Castilië ten huwelyk te geven, bedingende daarenboven, dat, indien uit dit laatste huwelyk geen kinderen voortkwamen, de kroon aan zynen broeder *Edmond*, hertog van Jork, die met eene jonger zuster van *Constance* getrouwt was, en aan hunne nakomelingen zou komen. De Spanjaardt verbondt zich daarenboven jaarlyksch aan den hertog en de hertoginne gedurende hun leven tien duizend ponden te betalen. Een schryver ‡ zegt, dat behalven deze wedde de hertog zeven en veertig muilesels, geladen met goudt en zilver, uit Spanje voerde.

Zyn verdrag met den koning van Castilië.

‡ *Knighton.*

Dit was het ook al, dat hy daar van kreeg, en dit geldt en de weinige roem, dien hy daar by behaalde, kwamen hem duur te staan. De hette van de luchtstreek en de ziekten in het leger, reets door de vermoeidheit van den veldtocht zeer verminderd, deedt het verder versmelten, en hy bragt 'er het zesde deel van zyn volk niet af in Guienne, daar hy tot in het jaar 1389 bleef, waar in hy naar Engelandt vertrok.

Het geldt, dat hy weder in Engelandt bragt.

Daar gebeurde in zyne afwezendheit nog een droe-

1387. droeviger voorval. De hertog van Gloceſter matigde zich een gezag aan, dat hem inderdaadt zeer rampſpoedig, doch niet minder aan den koning en het ganſche ryk was; omkeeringen, die wy haaſt by trappen zullen zien, en die mogelyk door de tegenwoordigheit van den hertog van Lankaſter, door het ontzag, dat de hertog van Gloceſter, als zyn oudſte broeder, voor hem hadt, zou zyn belet. Hy kwam echter, voor dat dit droevig geval ter uitvoering wierdt gebragt, wederom, en vondt op zyne komſt dit werk gaande, en het was zo ver gekomen, dat het door geen voorzichtigheit, of eenig vertoog kon geſtuit worden. Het is waar, dat de zoon van den hertog van Lankaſter zich van dit voorval, dat hem den weg tot de kroon baande, bediende. Maar het was door eene euveldaadt, die, hoe gelukkig de zelve ook uitviel, den afſchrik van de natie verdiende.

Nu zullen wy al deze bedroefde voorvallen na vervolg gaan zien. De beroeringen zullen beginnen, en weder door tuſſchenvoorvallen bedaren, en in het jaar 1396 weder met geweldt levendig worden, en dan niet eindigen dan door den afſtandt van den wettigen ſouverein en de verheffing van den overweldiger.

Zitting des Parlements.

Het Parlement, den 1 Octobor te Weſtmunſter beroepen, ſprak ſtouter dan alle de voorgaande hadden gedaan. De gemeenten toonden niet alleen opentlyk hun misnoegen tegen den lieveling van den koning; maar zy waren zelfs zyne beſchuldigers om zyn rechtsgeding te maken. Het was Mylord *Pole*, graaf van Suffolk, ſedert korten tydt met de bedieninge van grootzegelbewaarder bekleed. Deze waardigheit, noch al de gunſt van zynen meeſter konden niet beletten, dat zy hem rekenſchap van zyn wanbedryf afeiſchten. Het is waarſchynlyk, dat zy door het Hogerhuis, en boven al van den hertog van Gloceſter, den onverzoenelykſten vyandt der gunſtelingen, en den groten yveraar voor het algemene welzyn, dat nochtans niet dan een voorwendſel van zyne ſtaatzucht was, wierden ondersteunt. Hoe het zy, de grootzegelbewaarder wierdt beſchuldigt, en verplicht om als een aangeklaagde te antwoorden, en in zyne verdediging aangehoort. De zelve was niet voldoende aan de gemeenten, die een bevel van den koning kregen om hem in verzekering te nemen. *Richard* ſtondt dit niet zonder tegenſtreving toe; maar hy was beducht, dat hy het Parlement mogt verbitteren, en het zelve door deze weigering tot andere uiterſten brengen. Dus wilde hy liever voor hunne eerſte woede buigen, dan zich tegen dezen lopenden ſtroom kanten. Hy ſtelde den beſchuldigden in bewaring van den konneſtabel. De gemeenten vervolgden onderwylen zyn rechtsgeding, en deden eene beſliſſende uitſpraak, by de welke zy hem verklaarden, overtuigt te zyn de wetten en zyne eeden te hebben overtreden, en van den koning weten te verkrygen de bezitting van een grote menigte der beſte landen van de kroon, zonder acht te ſlaan op de behoeftigheit van den vorſt en zyn vaderlandt, die deze inkomſten zeer van noden hadden. Deze wanbedryven nam men op voor eene verbreking der wet en myneedigheit. Hy wierdt derhalven gevonniſt alle deze domeinen van den koning, en de landen, die hem waren gegeven, met de vruchten, of inkomen, die hy daar van hadt getrokken, weder te geven.

Zy maken een rechtsgeding tegen den grave van Suffolk.

Zyn vonnis.

Het Hogerhuis verrockt

Het Parlement, dat de gunſtelingen wilde van kant helpen, en de regering veranderen, hieldt hier niet mede op. Het Lagerhuis hadt den voornaamſten van de lievelingen des konings vervolgt. Het Hogerhuis kwam tot den koning zelf, en zondt hem hunne gevolmachtigden, om van hem eene regerings hervorming te vragen met uitdrukkingen, die minder toonden dat zy hem baden, daar in te willen voorzien, dan dat zy hem dreigden te zullen onttronen, en in zyn plaats een vorſt ſtellen, die de koninklyke waardigheit beter in acht zou nemen. Ook twyffelen de genen, die deze ſchrikkelyke aanſpraak uit den ſchryver *, die de zelve bybrengt, hebben nageſchreven, of de zelve wel op deze wyze zou zyn uitgeſproken. Het komt hen voor, dat zy minder naar den gewoonlyken ſtyl der Parlementen van Engelandt gelykt, dan wel naar de wyze van een ſchryver, die hem met zulk eene trotſchheit heeft willen doen ſpreken, die niet dan by den Raadt van Rome is bekend geweeſt, wanneer hy zyne tienmannen en burgermeeſters dreigde, die hunne macht te buiten gingen. Het is waar, dat de hertog van Gloceſter, Mylord *Arundel*, en de biſſchop van Ely, die het Parlement hadt afgezonden, de ſtoutheit hadden om alles te ondernemen. Maar de eerſte hadt echter te veel verſtandt en ſchranderheit, om te geloven, dat hy zyn ſouverein zo ſtout moeſt aanſpreken. Hoe het zy, de afgezondenen gingen hem te Elsham vinden, daar de hertog van Gloceſter hem op deze wyze, zegt men, aanſprak:

1387. verbetering in de regering.

* *Knighton.*

Redenvoering van den hertog van Gloceſter aan den koning.

Sire, het is met veel ſmert, dat beide de Huizen van uw Parlement zich verplicht bevinden om u door onzen mondt voor te dragen de misſlagen der regering en den overlaſt, dien uwe Majeſteit moet verdragen, dat zyne kwade raadslieden dagelykſch tot verachting van zyn eigen gezag, tot verbreking der wetten, en verdrukking van uwe trouwe onderdanen, in het werk ſtellen. Waarom de twee Huizen der Pairs en gemeenten uwe Majeſteit verzoeken, in het Parlement te verſchynen, en de leden, die het zelve uitmaken, te willen helpen in het ſtraffen der ſchuldigen, in plaats van hunne onrechtmatigheden en verdrukkingen door de genegenheit, die gy hen toedraagt, tot grote ſchade van het volk en den ondergang van het ganſche ryk, te onderſteunen.

Antwoordt des konings.

De koning antwoordde, *Dat hy wel zag, dat het Parlement volſtrektelyk de koninklyke macht wilde overmeeſteren; maar dat hy veel eer toevlucht tot den koning van Vrankryk zou nemen, dan zich van zyne onderdanen wetten laten voorſchryven.*

Antwoordt des hertogs.

De hertog van Gloceſter nam het woordt op zulk een voornemen, en vroeg den koning, *Of deze gedachten voegden aan een zoon en kleinzoon van de twee* Eduards; *of hy een leenman van eene kroon, die zy beweerden dat hen toekwam, en die zy zo menigmaal door hunne overwinningen hadden vernedert, wilde worden?* Waar na hy vervolgde: *Uwe Majeſteit zie dan toe, en verlate het roer der regeringe niet. In diergelyke voorvallen is het dat de Parlementen, daar de natie hare ruſt en haar welvaren aan heeft vertrouwt, zich verplicht achten hun gezag te gebruiken. Dit gezag is niet nieuw; het zelve is met het ryk geboren, daar het minder tot een brydel dan tot ſteunſel zyner raadsvergaderingen aan is gegeven geweeſt. Het is eene vaſtſtelling van onbedenkelyke oudheit, dat het aan de natie vry ſtaat zorg te dragen tegen de volſtrekte macht der vorſten, die haar willen verdrukken, of tegen de nalatigheit of hardigheit van die de zelve aan het geweldt van hunne ſtaatsdienaren overgeven. Dan denkt zy recht te hebben, om een koning, die een dwingelandt is geworden, of die weigert voor het goedt en leven van zyne landgenoten te zorgen, af te zetten. Zy oordeelt, dat zy de macht heeft om zich een vorſt uit het bloedt hunner koningen, die*

1387. *die beter kan regeren, en onder wiens rechtmatige regering het geluk en welvaren des volks in zekerheit zyn, te verkiezen.*

Om het geen in zulke trotsche redenvoering aanstotelyk voor de koninklyke waardigheit was te verzachten, verzochten de gemachtigden nogmaals aan den koning, dat hy het Parlement met zyne tegenwoordigheit wilde vereeren, hem verzekerende van de goedwilligheit en onverbrekelyke trouwe der twee Kamers.

De koning verlaat zyne gunstelingen.

Hy verscheen 'er, of door de betuigingen der afgezondenen bewogen, of bevreest voor hun dreigen, en na de zwakheit van zich door zyne gunstelingen te laten regeren gehad te hebben, hadt hy de macht niet hen tegen de vervolging van het Parlement te beschermen, en gaf hen aan de rechtvaardigheit, of liever aan den haat der Pairs en gemeenten over.

Den graaf van Suffolk het ampt van grootzegelbewaarder afgenomen, en den bisschop van Durham dat van grootschatmeester.

De meest gehaatte was de graaf van Suffolk. Met hem was het ook dat het Parlement begon. Hy was reets gevonnist om de goederen der kroon, die hy den koning hadt afgeperst, die alles voor hem over hadt, wederom te geven. De twee Kamers bleven daar niet by. Zy verklaarden hem ook de bediening van grootzegelbewaarder * in de tegenwoordigheit des konings, die het toestemde, onwaardig. Zy gaven de zelve aan Mylord *Arundel*, bisschop van Ely. Den zelven dag, zynde de 24 October, namen zy de bediening van grootschatmeester den bisschop van Durham † af, waar mede zy *Jan Gilbert*, bisschop van Hereford, bekleedden, en stelden het geheim zegel in handen van *Jan Waltham*. Deze veranderingen in de regering en de voornaamste bedieningen, den eenen ontnomen, en den anderen gegeven, waren meesterlyke slagen, die het Parlement, zonder de koninklyke waardigheit te benadeelen, niet kon doen. Om dit verwyt te ontgaan wilde het by het aanstellen van deze nieuwe amptenaren niet tegenwoordig zyn. Het was uit kracht der opene brieven van den koning, dat zy daar bezit van namen. Doch de koning deedt deze brieven niet opmaken, voor dat hy daar toe door het Parlement gedwongen was.

* *Tyrrel* voegt 'er by, dat hy naar Windsor gevangen wierdt gezonden.

† *Jan Fordham.*

Opperste rechtbank door het Parlement aangesteld.

Het zelve noodzaakte daarenboven dezen vorst elf gevolmachtigden aan te stellen, om voor de algemene rust, de handhaving der wetten, de herstelling der misslagen, en de nodige voorzieninge in het toekomende zorg te dragen. Men rechtte ten dien einde een opperste rechtbank boven alle andere op, tot welke men van alle rechtbanken van het ryk zou kunnen beroepen: voornamentlyk stelde men aan de zelve het behandelen der onderstanden, en eene volkome macht, om al wat de zelve en de andere zaken van den Staat betrof, uit te voeren. Dit voorstel vernietigde den Raadt des konings, en benam hem al zyn gezag. Hy verdroeg echter dit twede nadeel, dat het Parlement het zelve toebragt, gelyk hy het eerste hadt gedaan. Het gaf zyne opene brieven voor de elf gevolmachtigden, gelyk hy reets die van de drie andere amptenaren, daar wy van gesproken hebben, hadt laten opstellen. De twee bisschoppen van Kantelberg en van Jork waren aan het hoofdt der zelven, die de opperste rechtbank uitmaakten. De overige waren de hertogen van Jork en Glocester, nevens de bisschoppen van Winchester, van Exceter, de abt van Altham, de graaf van Arundel, Mylord *Cobham*, *Richard Scrop* en *Jan* van Evreux.

Na dat het Parlement hier mede dacht voor de zekerheit der natie te hebben gezorgt, en de buitensporige macht der gunstelingen bepaalt, scheidde het den 10 November, met het voornemen om de bills, door des konings toestemming bekrachtigt, te handhaven. Dit geschiedde echter niet zonder betuigingen tegen de genen, die zyn koninklyk recht van souvereiniteit hadden verkracht, gedaan te hebben. Dit was op zekere wyze weder doen standt grypen het geen het Parlement hadt vernietigt; gevolglyk was dit de wondt open houden, en zich tot nieuwe onluften en verdeeldheden te besparen. Ons voornemen is niet de een of andere party voor te spreken. Mogelyk was het Parlement te veel aan de staatzucht van den hertog van Gloceter overgegeven, en het hadt niet genoeg ontzag voor den koning, dien het scheen te onttronen, of onder voogdyschap te houden, gelyk wy hem zelfs hier haast over zullen horen klagen. Mogelyk hadt de koning mede op zyn beurt te veel met zyne gunstelingen op, die hy boven de prinsen verhefte, en aan welke hy door al te veel lafheit de regering van het ryk toevertrouwde. Het is zeker, dat 'er een middelweg te houden was geweest, daar de koning en het Parlement zich beter by bevonden zou hebben; maar de eerste liet zich door zyne gunstelingen, die hem tot zynen val bragten, verblinden, en de andere wierdt door de staatzucht der prinsen verder vervoert dan hy dacht. Het kwam den hertog van Gloceter duur te staan. Wy zullen hem tien jaren hier na door een ander Parlement, om dat hy dit om zyne driften uit te voeren, en het koninklyk gezag te vernietigen, te loor hadt weten te stellen, zien veroordeelen.

1388. De Engelsche vloot overwint die van Vrankryk en Spanje.

De natie, niettegenstaande deze verdeeldheden, droeg zorg voor hare krygsmacht. Op den 24 Maart des jaars 1388 ontmoetten Mylord *Fitz-Alan*, graaf van Arundel, admiraal van de Noord- en Westzee, op de hoogte van Brest de vereenigde vloot van Spanje en Vrankryk, geleidende een groot getal koopvaardyschepen. Hy leverde haar slag, overwon de zelve, en bragt honderd zes en twintig schepen der vyanden in de Engelsche havenen; daar hy niet langer in bleef, dan om zyne schepen, die veel in den slag hadden geleden, te laten kalefateren, en weder onderzeil gaande kwam hy in de haven van Brest ten anker, dat voor de twede maal belegert, en voor de twede maal door de Engelsche vloot, op welker aankomst de belegeraars opbraken, ontzet wierdt. De scheepsvoogdt was met twee zulke gelukkige uitvoeringen niet te vrede. Hy stak ten derde maal in zee, en in zyn kruissen gedurende het voorjaar en een gedeelte van den somer nam hy meer dan honderd zestig schepen, met welke hy zegepralende over Spanje, Vrankryk en Vlaanderen, daar hy deze voordeelen op hadt behaalt, wederkeerde.

De gunstelingen steken het hoofdt weder boven.

Deze vreugdt wierdt door het geschil der twee partyen gestoort. De hertog van Gloceter, ondersteunt van het Parlement, meende de gunstelingen te onder gebragt, en de koninklyke macht, die zy misbruikten, bepaalt te hebben: doch zy raakten in dit jaar * weder boven, en kregen op den koning meerder macht dan te voren. Zy overtuigden hem, dat hun noodlot onscheidbaar van den anderen was; dat men hen met geen ander inzicht zocht te doen vallen, dan om hem te onttronen, en dat 'er voor hem noch hen geen middel was, dan door het afschudden van het juk, dat het Parlement hen hadt opgelegt, en hen in hunne bedieningen te herstellen. De zwarigheit was, hoe dit werkstellig te maken, en de beletselen der bills van het

* *Tyrrel* zegt, dat het in het jaar 1387 was.

1388. het Parlement, door de koninklyke toeſtemming bekrachtigt, weg te nemen. Zy hielden ten dien einde den 21 Auguſty te Nottingham eene raadsvergadering, beſtaande in den aartsbiſſchop van Jork, den hertog van Ierlandt, den grave van Suffolk, Mylord *Triſelieu*, opperrechter, den ridder *Nikolaas Brembre*, hoofdrechter van Londen. In de zelve wierdt beſloten, dat men het geſchil aan deze twee opperrechters en de andere rechters der rechtbanken des konings en der gemene pleidooien zou overgeven, en naar der zelver uitſpraak zich gedragen. Men maakte de artykelen der raadvraging op †, die alle hier op uit kwamen, of het Parlement de macht hadt kunnen hebben om den koning de handen door deze bills te binden, en wat ſtraf de zulke verdienden, die den koning hadden gedwongen zyne toeſtemming daar aan te geven. De rechters antwoordden daar op, overeenkomſtig met het oogmerk van den koning en zyne gunſtelingen, die zich van hun gevoelen verzekert hadden, dat de koninklyke macht door die van het Parlement niet kon vernietigt worden; dat de bills, waar door de koning de macht wierdt benadeelt, van geender waarde waren, en dat die hem zyne toeſtemming hadden afgeperſt, zich aan hoog-verraadt hadden ſchuldig gemaakt.

† zie *Knighton.*

Uitſpraak der rechters wegens het koninklyk gezag tegen het Parlement.

Prachtige intrede van den koning en de koningin te Londen.

De gunſtelingen zegepraalden; maar het was hun ondergang. Hun hoogmoedt en onvoorzichtigheit bleken op den 10 November, wanneer de koning en de koningin hunne intrede binnen Londen deden. De opperſchout en ſchepenen ontfingen, zonder dat men de reden zegt, hare Majeſteiten met een bovengewone pracht. De ganſche burgery was net uitgedoſcht, en men kon niets fraaier noch opgetooider zien dan zyne ruitery, die in verſcheide esquadrons beſtondt. De koning en koningin wierden met deze plegtigheit naar de kerk van St. Paulus geleid, verſelt van de gunſtelingen, die deel in dit feeſt namen, al juichende, dat hunne herroeping op deze wyze verheerlykt wierdt.

De hertog van Gloceſter hoofdt der zamenverbondenen.

Zy merkten hun val, die daar onder verborgen lag, niet. De hertog van Gloceſter, die van al de gangen van het hof kennis hadt, zat niet ſtil. Hy kwam des anderen daags met de graven van Arundel en van Warwik in het park van Aringuay, aan het hoofdt van eene party uitgelezen volk, en in ſtaat om de beſluiten van het laatſte Parlement te handhaven. Dit liet hy aan den opperſchout van Londen bekend maken, betuigende, dat hy met geen ander voornemen was gekomen, dan om volgens het beſluit, door de aartsbiſſchoppen van Kantelberg, den hertog van Jork, de biſſchoppen van Wincheſter en van Ely en de andere Pairs van het ryk genomen, de bills, waar by de aartsbiſſchop van Jork, de hertog van Ierlandt, de graaf van Suffolk, *Triſelieu* en *Beambre* waren afgezet, ter uitvoeringe te brengen. Hy vermaande hem ter zelver tydt, dat hy zich by de verdedigers van het vaderlandt zou voegen, om de vyf verraders te ſtraffen, die niettegenſtaande hunne verbanning de ſtoutheit hadden, den koning in de hoofdſtadt van zyn ryk te volgen, en na dat zy de oorzaak van zo vele verliezen binnen en buitens lands waren geweeſt, het Parlement nog dorſten uittarten, en met voeten treden het geen de natie altoos voor het heiligſte en meeſtgeachtſte heeft gehouden. Hy gaf hen vier dagen van beraadt om eene afkondiging te laten doen, om deze vyf verraders de ſtadt te ontzeggen, en betuigde, dat hy niets voor den 15 van de maandt zou ondernemen.

Belaſt den opperſchout der ſtadt de gunſtelingen uit de ſtadt te bannen.

Mondgeſprek

De opperſchout maakte aan den koning de aanzegging van den hertog van Gloceſter bekend, die hem den aartsbiſſchop van Kantelberg en den biſſchop van Ely zondt, om over een mondgeſprek te handelen. Het zelve wierdt op den volgenden zondag te Weſtmunſter gehouden. De koning zat op zyn troon, daar de hertog en andere Pairs van zyn gevolg toe naderden, makende drie zeer eerbiedige groeten, en buigende by ieder hunne knien ter aarde. Op den derden ſtondt de koning, die was blyven zitten, op, en gaf aan ieder de regterhandt, en ging weêr zitten. Het onderhoudt was kort. De hertog verſchoonde zich met weinig woorden, dat hy door noodzakelykheit de wapenen tot het welzyn van het ryk hadt opgenomen, verzekerende zyne Majeſteit van zyne goede gevoelens en die der Pairs, die hem verſelden. Hy verzocht hem ter zelver tydt het Parlement op het ſpoedigſte te beroepen, ten einde daar beſluiten, die de ruſt van het ryk konden herſtellen, en het zelve zynen eerſten luiſter wedergeven, beraamt mogten worden.

1388. van den koning met den hertog van Gloceſter.

Opene brieven des konings, die de twee partyen wil vereenigen.

De koning gaf zyn woordt, en op den 19 dier maandt zondt hy zyne opene brieven naar alle de provincien, by de welke hy bekend maakte, dat hy den hertog van Gloceſter, en die van zyn aanhang voor trouwe onderdanen en goede landgenoten hieldt, ver van eenige verbindtenis of aanhang gemaakt te hebben, daar men hen mede hadt beſchuldigt. Doch ter zelver tydt een diergelyk geſchrift ten voordeele van de vyf reets gebannene makende, ſmeet hy alles onder de voet, en de eerſte zagen daar door wel, dat men van den jongen koning, ten zy men eerſt de gunſtelingen hadt t'ondergebragt, niets te wachten hadt.

Hy ligt volk.

Zy merkten het nog meer, wanneer zy verſtonden, dat hy aan de ridders *Molineaux*, *Vernon* en *Ratelief*, nevens de Sherifs der provincien, hadt geſchreven om volk te ligten en het zelve by hem te brengen, dat zy ten getale van vyf duizend man deden. De hertog van Gloceſter, niet verraſcht willende wezen, wapende zich van zynen kant mede, en was wel haaſt in ſtaat niet alleen van niets te vrezen, maar zelfs zyne vyanden wetten voor te ſchryven.

De hertog van Gloceſter doedt het zelve.

Gevecht tuſſchen het volk van Mylord *Verr*, hertog van Ierlandt, en dat van den hertog van Gloceſter.

Vernomen hebbende, dat de hertog van Ierlandt in de provincien van Lankaſter en Cheſter met vyf duizend man was getrokken, ging hy hem tegen, en ontmoette hem eenige mylen van Oxford, ter plaatſe daar de Iſis met den Teems zich vereenigt, om van hunne wateren maar eenen ſtroom te maken, en zich dan in de grote zee te ontlaſten. Deze rivier was tuſſchen de twee legers. Men moeſt om handgemeen te worden de zelve eerſt overtrekken. De hertog van Gloceſter ontzag dat niet, en de vyanden zagen hem met ontrolde vanen en trompetten geklank, terwyl zy hem nog aan de andere zyde dachten te zyn, aankomen. De ſchryver *, die van den hertog van Ierlandt een zwetſer maakt, ſtoutmoedig, wanneer de vyandt nog ver af was, en naar mate hy hem zag naderen den moedt verloren gevende, zegt, dat hy het gevecht wel hadt willen myden, en dat ter naauwernoodt de dappere ridder *Molineaux*, en eenige anderen der voornaamſte hoofden hem met veel moeite ſtaande deden blyven, en ten minſte den eerſten aanval afkeeren. Zelfs zegt men, dat hy en de graaf van Suffolk zich te vrede hielden het gevecht van eene hoogte, daar zy op geplaatſt waren, te aanſchouwen, latende aan den ridder *Molineaux* de zorg om het leger in ſlagorder te ſtellen, en de ſoldaten tot den ſtrydt aan te voeren. Het was zo haaſt niet begonnen, of die twee laſhertige namen de vlucht: het krygsvolk volgde hun voor-

* *Froiſſard.*

Vlucht van den hertog van Ier-

1388. landt en den graaf van Suffolk.

voorbeeldt, en al de dapperheit van *Molineaux* kon de vluchtende niet weder verzamelen, noch de nederlaag voorkomen. Daar wierdt weinig bloedt geſtort. De hertog van Gloceſter, of, volgens anderen, de graaf van Derby * liep door de gelederen, roepende tot zyne ſoldaten, dat zy hunner medeburgers bloedt zouden ſparen. Alle in de goedertierenheit des overwinnaars genoegen nemende leiden de wapenen neder. Het was alleen de dappere *Molineaux*, met een handt vol wakkere mannen, die het nog eenigen tydt uithielden, en ten laatſte mede de vlucht moetende nemen, in de handen der vyanden vielen, die hen vervolgden, zo dat zy of gevangen of gedood wierden. *Molineaux* was onder het laatſte getal, en verloor door het zwaardt van den ridder *Mortemer* het leven.

* Zoon van den hertog van Lankaſter.

Afbeeldſel van den graave van Suffolk, naar Calais gevlucht.

Ondertuſſchen waren de hertog van Ierlandt en de graaf van Suffolk, ieder van zyn kant, gevlucht. De laatſte kwam in een huis, daar hy zich verkleedde, en van waar hy het geluk hadt, dat hy aan boordt van een ſchip kwam, dat hem te Calais bragt. Hy kwam nooit weder, en ſleet daar zyne dagen in een ſoort van ballingſchap †. Hy was een man van een levendigen geeſt, zeer oplettende, en bekwaam, min afhankelyk en meer overleg hebbende dan de hertog van Ierlandt, doch oplopende en gehaat om zyne eige misdaden, daar de hertog zachtzinniger, meer gelieft van den koning en minder hatelyk was om zyne wanbedryven, dan om de grote genegenheit van zynen vorſt.

† *Tyrrel* zegt, dat hy in Vrankryk in den jare 1389 is geſtorven.

Deze drift duurde nog na zyne doodt. Hy doorwaadde met zyn paardt eene rivier, dat hem aan de andere zyde van den oever bragt, daar hy zyn ſtormhoedt en yzere handſchoenen hadt gelaten, achtende, dat het voor hem veiliger zou zyn te voet tot in Schotlandt te gaan, daar hy een ſchuilplaats vondt. Van daar vertrok hy naar Nederlandt, en kwam kort daar na te Loven te ſterven. De liefde, die de koning voor hem hadt, ging zo ver, dat zy hem ongevoelig maakte van het ongelyk, dat hy aan het bloedt van *Eduard* den III deedt, daar hy de kleindochter * van hadt getrouwt, zynde bygevolg een rechte nicht van *Richard*, die hy, om met eene Boheemſche vrouw, van lage geboorte, te trouwen, verliet. De hertog van Gloceſter was zo ongevoelig, noch hadt zo veel toegevendheit niet. Men zegt, dat dit de grootſte beweegreden van zynen haat tegen den gunſteling was. Niets was bekwaam de genegenheit van zynen meeſter te verminderen. Maar hy kon zyn leven niet beſchermen, noch hem uit zyne ballingſchap herroepen. Maar na zyne doodt liet hy zyn lyk met veel pracht in Engelandt brengen, woonde zelf zyne uitvaart by, en begeerde hem nog in zyne doodkiſt, die hy deedt openen, te zien, hem langen tydt met zeer veel genegenheit, en wel als die van een minnaar veel eer, dan van een vriendt, beſchouwende; eindelyk liet hy hem in zyn praalgraf †, dat hy voor hem met koninklyke onkoſten hadt doen maken, byzetten.

* Dochter van Mylord *Coucy*, en van *Izabelle* van Engelandt.

Genegenheit van den koning voor dien gunſteling

† *A Celos.*

De graaf van Derby, volgens den ſchryver, die hem het opperbevelhebberſchap van het overwinnende leger geeft, of wel de hertog van Gloceſter, volgens anderen, zondt een zodig verhaal van zyn gewonnen veldſlag, doch hoe minder hy zynen roem vergrootte, hoe meer de zamenverbondenen den zelven uitbreidden. Zy voegden toen hunne macht weder te zamen, die zy te voren hadden verdeelt, en namen alle te gelyk den weg naar Londen. Hun volk, ten getale van veertig duizend man, hadt zich in drie hopen verdeelt, en maakte te gelyk eene aangename en verſchrikkelyke vertoning. Dus ſpreken 'er de ſchryvers van. De prinſſen, die daar de veldoverſten van waren, zynde in het gezicht van deze hoofdſtadt gekomen, zonden twee ridders aan den opperſchout en de burgers om hen af te vragen, voor wie zy zich wilden verklaren, het zy voor den hertog van Ierlandt, en de andere verraders, of voor de prinſſen, die de wapenen niet hadden opgenomen dan om hunne rechten en die van de natie ſtaande te houden. De afgezondenen wachtten niet lang met een gunſtig antwoordt te brengen, gevolgt van den opperſchout zelf, en eenige der voornaamſte burgeren, die de ſleutels aan den prins bragten, en hem van de onderwerping der ſtadt verzekerden. Zy wilden echter niet intrekken, voor dat zy alle wyken hadden laten onderzoeken, en eenigen van hunne ſoldaten, om de poorten en de voornaamſte plaatſen der ſtadt te bewaren, hadden gezonden.

1388. De ſtadt Londen verklaart zich voor hem.

Zy hadden niets te vrezen. Alles was in ruſt; men wenſchte niet dan vrede. De koning, zich in den Tour onthoudende, toonde niet, dat hy zich daar wilde verdedigen. Hy was verblyd, dat de prinſſen hem een zamenkomſt voorſtelden. Hy zondt hen aanſtonts de ſleutels van den Tour, en na dat zy alles hadden doen bezien, kwamen zy in zyne kamer. Zy vonden hem geruſt. De vrees hadt hem zyn misnoegen doen verbergen. Hy hadt met hen een redelyk lang geſprek, in het welke hy hen al wat zy verzochten toeſtondt. Van hunnen kant wierdt niet geveinſt, en indien zy met achting met hem ſpraken, ſpraken zy ter zelver tydt met ſtoutmoedigheit, zeggende, dat hy zyn hof van verraders hadt te zuiveren, die het ryk bedorven, en oorzaak van zyn eigen ondergang zouden zyn, indien hy niet een lyn met zyne welgezinde onderdanen trok, om hen weg te zenden. Hy ſtondt alles toe, en bewilligde, dat zy zich verzekerden van die hen verdacht waren, om hen naar de gevangenis, of ſterkten, welker gebieders in hun belang waren, te zenden. Dit alles afgedaan zynde, ſtelde de graaf van Derby aan den koning voor om wat uit zyne kamer op de muren te wandelen. Dit geſchiedde alleen om hem de burgery in de wapenen te vertonen. De koning ſtondt verzet zulk eene grote menigte volks te zien, en kon zyne verbaaſtheit niet verbergen, vragende met een ontſteld gemoedt, wat al dit volk, in zulk eene menigte vergadert, wilde hebben; waar op de hertog van Gloceſter op eene wyze, die zyne verbaaſtheit meer vermeerderde dan nederzette, antwoordde, *dat het maar het tiende deel van het volk was, dat zich hy hen hadt gevoegt, om de vyanden van den koning en het ryk te ſtraffen.*

Hun geſprek met den koning.

Hy geeft de gunſtelingen aan hen over.

Verwondering des konings op het zien van het krygsvolk.

Op het ſcheiden van deze zamenkomſt wierden de bevelen gegeven om naar de ſterkten van Nottingham, Douvres, Briſtol, Rocheſter en Gloceſter te leiden die de zamenverbondenen voor verraders van den Staat hielden, om daar tot de zitting van het naaſte Parlement bewaart te worden, dat van hunne misdaden, of onſchuldt, zou oordeelen. Op het verzoek der prinſſen verzondt de koning ook van zyn hof den biſſchop van Durham, de Lords *Beaumont*, *Zouch*, *Burrel* en *Lowel*, nevens drie ridders en drie vrouwen. De eene was de gemalin van Mylord *Molun*; de andere die van Mylord *Poyning*, en de derde die van den veldoverſte *Molineaux*, die in den laatſten ſlag gebleven was. De biſſchop van Cheſter, biechtvader van den koning, moeſt het mede ontgelden.

Woorden van den hertog van Gloceſter.

De koning was verplicht hem weg te zenden. Het Parlement, dat kort daar na vergaderde, zondt

Leger der zamenverbondenen

1388. zondt ook verſcheide ridders naar den Tour, en ging te werk, gelyk wy zullen zien, in het vonniſſen van al de aangeklaagden.

1389. De openbare brieven om het Parlement te beroepen wierden den 17 December afgezonden, en het vergaderde op den 3 February. De opening van het zelve geſchiedde door Mylord *Fitz-Alan*, biſſchop van Ely, grootzegelbewaarder. Hy vertoonde met weinig woorden de redenen, die den koning tot deze vergadering hadden verplicht; de misbruiken, door de kwade regering veroorzaakt, en de verbetering, die men daar in behoorde te maken, beginnende met de verdiende ſtraffe der kwade raadslieden, die het ryk hadden beroert, en de aanmoediging van den yver der welmenenden; daar hy byvoegde, wat zorg men behoorde te nemen voor de vloten ter zee, en de noodzakelyke krygsbenden te landt, tot verdediging van de kuſten en van het ryk; tot bewaring der grenzen van Schotlandt, en behoudenis van Guiënne, en de andere ſtaten, die de kroon overzee bezat. Het was op al deze artykelen, dat hy de Pairs en gemeenten vermaande zodanige beſluiten, overeenkomende met hunnen moedt en trouwe, te nemen.

Redenvoering van den grootzegelbewaarder by het openen van het Parlement.

Dit Parlement, aan het welke men den naam van het *wonderbare* en *onbarmhertige* gaf, ging inderdaadt met eene grootmoedigheit en eene ſchrikkelyke ſtrengheit te werk, brengende dodelyke ſlagen aan de regering der gunſtelingen toe. Maar het kwaadſte was, dat het zelfs aan den perſoon des jongen konings kwam, daar de ſtaatzucht der prinſſen de overhandt over nam, en die aldus den weg tot den troon voor den overweldiger baanden. Hy dacht daar toen nog niet op. Hy en de andere prinſſen toonden veel achting voor den koning, en te gelyk een onverzoenlyken haat tegen zyne raadslieden en vleiers, en een ſtandvaſtig voornemen om hen te verdelgen.

Men geeft dit Parlement den naam van wonderbaar en onbarmhertig.

De hertog van Gloceſter naderde, met de eene knie ter aarde gebogen, tot den koning, zeggende, dat hy wel wiſt, dat men hem by den koning hadt verdacht gemaakt, als of hy naar de kroon ſtondt; dat hy zyne onſchuldt in de tegenwoordigheit van het Parlement kwam betuigen, en recht over dezen vuilen laſter verzoeken. De koning hefte hem op, en verzekerde hem, dat hy van zyne trouwe overtuigt was, en dat het niet nodig was, eene andere rechtvaardiging te verzoeken.

Betuiging van den hertog van Gloceſter.

Zyne betuiging wierdt door die van den grave van Derby, zynen neef, van de graven van Arundel, van Warwik en van Nottingham gevolgt. Alle gaven zich niet aan den koning, maar aan het Parlement aan, en hielden ſtaande, dat het opnemen der wapenen, en alles wat uit dien hoofde was geſchied, moeſt aangemerkt worden als voor de eere van den koning en het algemene welzyn van het ryk gedaan te zyn. Zy verzochten, dat hunne verklaring in de acten van het Parlement mogt geplaatſt, en voor eene overtuigende waarheit aangenomen worden, dat hen wierdt toegeſtaan.

En van de andere hoofden.

Zy bleven daar nog niet by; zy wilden ook, dat hunne zamenzwering als een verbondt, dat de natie behouden hadt, zou aangezien worden, en dat hunne perſonen, gelyk de voorſtanders van Rome, de zelve voorrechten zouden genieten, zo dat zy niet te vrede zynde, dat het Parlement hun gedrag hadt goedgekeurt, daarenboven nog een opſtel van een eedt wilden hebben, die van hen heilig en onverbrekelyk zou onderhouden worden, het geen hen ook wierdt toegeſtaan. De eedt was een ſoort van verbindtenis, waar by de Pairs en gemeenten hun goedt en leven verbonden tot beſcherming van deze vyf bondgenoten, omtrent alle, tegen alle, en in alle voorvallen, behoudens de trouw, die men aan den koning ſchuldig is. Zy beloofden van hunne belangen hunne eige te maken, en verbonden zich hunne vyanden voor verraders en vyanden van den Staat te houden. Men liet niets na om dezen eedt volſtrekt te maken. De zelve wierdt plegtelyk door het ganſche Parlement, de twee Kamers vergadert zynde, op het kruis van de kerk van Kanterberg, voor het welke de Godsdienſt, of liever de bygelovigheit, eene byzondere achting hadden, afgelegt.

Hunne zamenſpanning gewettigt.

1389. Opſtelling van een eedt in hun doen gezag by te zetten.

Zodanig was de voorzorg der prinſſen en hunner aanhangeren om zich boven al, wat hunne vyanden tot hun nadeel zouden kunnen uitwerken, te ſtellen, en zich onafhankelyk van de koninklyke macht te maken, om niet te zeggen, dat zy 'er zich zelven de volſtrektheit van aanmatigden. De gemeenten volbragten verder dit werk. Zy boden den koning een verzoekſchrift aan, waar in zy hem twee zaken afvroegen. De eerſte, dat niemandt zich met de zaken van het ryk dan met hare toeſtemming en benoeming zou mogen bemoeien, de twede, dat de koning van zyn hof de verdachte perſonen zou wegzenden, en dat het Parlement de macht zou hebben andere in hunne plaats te verkiezen. Het eerſte onderteekende de koning, maar ten aanzien van het twede liet hy aan het Parlement alleen den weg van vertoog, houdende aan zich de kennisneming der klagten, en de vervulling der openſtaande plaatſen.

Verzoekſchrift aan den koning.

Deze verzekerdheit aldus door de twee Kamers genomen zynde, of veel eer volgens deze beſluiten, die de handen aan den koning bonden, kwam men tot de rechtspleging der verraders, gelyk de vyf zamenverbondenen de vyf gunſtelingen * noemden, zo dat de beſchuldigden en de beſchuldigers even veel in getale waren, by een geval, dat iets byzonders in zich begreep. De beſchuldiging der eerſten beſtondt in negen en dertig artykelen, behelzende, dat de vyf voorgeſtelde aan alle de beroerten en ongelukken van het ryk door de goedheit des konings, die zy hadden misbruikt, ſchuldig waren; dat zy zich door ſtaatzucht tot de grootſte waardigheit, zelfs tot de regering van Ierlandt, hadden verheft, door hunne gierigheit tot hun voordeel de onderſtanden, aan den koning toegeſtaan, genomen, en zich meeſter van de ſchoonſte domeinen van de kroon hadden gemaakt; dat zy zich van zyne gunſt door hunne ſtreken, om aanhangers in alle gerechtshoven van het ryk, in de ſteden en provincien te maken, hadden bedient, en eindelyk door hunne trouwloosheden en verraderyen in onderhandeling getreden waren met Vrankryk over de ſteden Calais, Breſt en Cherbourg, die zy zich hadden verbonden hem te zullen leveren, mits hy de zelve onder zyne beſcherming nam, terwyl zy de prinſſen en die van hunnen aanhang als verraders zouden aanklagen, waar by men nog voegde alle hunne onrechtmatigheden, hunne verdrukkingen, de burgerlyke oorlogen, die hun laatſte wapenkreet in het ryk, indien de welmenenden niet hadden gezegepraalt, zou hebben veroorzaakt. Men vergat niet aan het hoofdt van dit alles te ſtellen, dat zy oorzaak van het misverſtandt tuſſchen den koning en zyne onderdanen waren; dat zy hem met de prinſſen van zyn huis hadden verward; dat zy hem by zyn volk hatelyk gemaakt hadden, met het zelve de vryheit van te mogen klagen te betwiſten; dat zy hem voor het volk verachtelyk hadden gemaakt, door hem de kwa-

Beſchuldiging tegen de gunſtelingen ingebragt.

*De aartsbiſſchop van Jork, de hertog van Ierlandt, de graaf van Suffolk, *Treſelian*, en *Brambre*.

1389. kwade regering, zo weinig met die van zynen vader en grootvader overeenkomende, in te blazen.

† *Brady.* Rechtsgeding tegen hen gehouden.

De schryver †, die alle de byzonderheden dezer openbare schriften byeen heeft verzamelt, zegt ons, dat deze artykelen den 3 February door de vyf aanklagers, die betuigden, dat de zelve waarachtig waren, en de bewyzen daar van aanboden by te brengen, indien de beschuldigden voor hen verschenen om de zelve te ontkennen, wierden overgegeven; dat zy den vyfden dag om niet verschenen te zyn verstek verzochten, en dat uit dien hoofde het Parlement hen schuldig verklaarde; dat de rechtsgeleerden des anderen daags wierden gehoort, die verklaarden, dat deze rechtspleging noch met de gemene, noch met de burgerlyke wetten van het ryk overeenkwam; dat de Pairs met den koning weder vergadert zynde verklaarden, dat deze zaak enkel en alleen van het Parlement, wiens hoge rechtbank boven de gemene rechtspleging der andere rechtbanken was, af hing, en dat uit krachte van verstek, tegen de beschuldigden verleent, het zelve tot het vonnis zou overgaan. Dit zo besloten zynde wierden zy nog eens gedagvaard op straffe van versteken te zyn. Vervolgens belastte de koning de heeren van het Hogerhuis de artykelen in den grondt te onderzoeken, en hun oordeel daar over te geven. Het geen op den dertienden van de zelve maandt geschiedde, na dat de aartsbisschop van Kantelberg en de andere prelaten volgens de kerkelyke inzettingen, die hen niet toelieten by een doodvonnis tegenwoordig te zyn, waren uitgegaan. Zy waren alle van gedachten, dat de aangeklaagden aan hoog-verraadt schuldig waren, en dat zy met de straf der verraders behoorden gestraft te worden, behoudens dat men verder over de straf van den aartsbisschop van Jork, een der vyf, uit hoofde van zyne bediening, zou beraadslagen.

Besluit, dat hen veroordeelt

Wy ondernemen niet een besluit door een zo vermaarde rechtbank genomen te betwisten: doch het is waar, wat ontzag men de zelve ook schuldig zy, dat de rechtspleging onordentlyk voorkomt. Wyders noch de hertog van Ierlandt, noch de graaf van Suffolk onderwierpen zich deze rechtspleging, daar hunne vlucht hen voor bevrydde: maar *Trisilien* en *Brembre* wierden, de eerste den 19 en de andere den 20 February gerecht.

Rechtsuitwoering van *Trisilien* en *Brembre.*

Vryspreking des konings.

Wy moeten het artykel, dat den koning raakt, niet vergeten. Hy vondt zich mede in verscheide verdrukkingen en wanbedryven, die hy hadt toegelaten, of daar hy zyn gezag aan gegeven hadt, met de beschuldigden ingewikkelt. Maar zyne minderjarigheit verschoonde hem, en het Parlement verklaarde, dat hem niets zou te last gelegt worden, en dat al de schande zo wel als de straf op deze vyf schadelyke raadslieden alleen kwam, zonder dat de goede naam en koninklyke achtbaarheit van den jongen souverein daar het minste nadeel, of vlek door konden lyden.

Andere te rechtstellingen.

De rechtsuitvoering van *Trisilien* en *Brembre* wierdt gevolgt van die van hunnen aanhang. Vyf ridders hoofdrechters en een deurwaarder van den koning wierden den 3 Maart veroordeelt om gehangen te worden. Maar den 6 kregen zy lyfsgenade: ondertusschen bleef het vonnis van de verbeurdverklaring hunner goederen in zyn geheel, en de doodstraf wierdt in een eeuwige gevangenis verandert.

Verzending van den biechtvader des konings.

De bisschop van Chichester, biechtvader des konings, zou het zelve vonnis hebben ontfangen; maar zyn ampt behieldt hem het leven, en men vergenoegde zich met hem naar Ierlandt, met veertig marken inkomen tot zyn onderhoudt, te verzenden. 1389.

Bill van het Parlement.

Het Parlement stelde een bill van kwydschelding op voor alle de andere medeplichtigen. Maar ter zelver tydt maakte het nog een andere, waar by het zelve al de genade, die de veroordeelden zouden kunnen bekomen, vernietigde, en de koning ondertekende deze beide.

Onderstandt toegestaan.

Om deze harde besluiten, zo ongelukkig voor de gunstelingen en hunne aanhangeren, wat te verzachten, stondt het Parlement aan den koning twee onderstanden toe; waar van de eerste bestondt in de helft van een tiende en de helft van een vyftiende deel hunner goederen, en de twede in een nieuwe belasting op het leér en de wol, mits 'er twintig duizend ponden van voor den hertog van Glocester, en de andere vier verbondenen zouden worden genomen. Het geen een volkomen bewys van de genegenheit of wel partyschap van het Lagerhuis voor de vyf verdedigers der vryheit en der voorrechten van de natie is.

De koning bezweert de waarneming der wetten en voorrechten brieven.

Het Parlement was echter nog voor een opstandt bekommert. Het wist wel, dat de koning niet dan een gedwonge toestemming aan deze bills hadt gegeven. Het vreesde derhalven, dat hy dit alles wel eens mogt komen te wederroepen. Die van het Hogerhuis oordeelden, dat men hem dit door een plegtigen eedt, dien hy niet zou durven overtreden, moest beletten; zy verzochten, dat hy den eedt, welken hy by zyne kroning hadt gedaan, gelieffde te vernieuwen, en de plegtigheit van den zelven voor een twede maal ondergaan, waar in hy van een kant op nieuw de trouw en de hulde van de Pairs en gemeenten zou ontfangen, en hy van den anderen kant zweren, dat hy de wetten en inzettingen van het ryk zou handhaven. Dit geschiedde op den 3 Juny met de gewoonlyke plegtigheit in de kerk van Westmunster, daar de aartsbisschop van Kantelberg den dienst deedt, na den welken de eeden over en weêr gedaan wierden.

De Pairs zwoeren van hunne verbindtenis niet af te gaan.

De Pairs en gemeenten bezwoeren ter zelver tydt een verbondt of bondgenootschap tot verdediging van alle hunne bills, en belasttten, dat het geschrift daar van aan de opperschouten en schepenen der steden en aan de Sheriffs der provincien zou worden gezonden, om van iedereen, niemandt uitgezondert, den zelven eedt te vorderen. Om den zelven nog onverbreeklyker te maken, spraken de aartsbisschop van Kantelberg en de andere prelaten den ban uit tegen alle, die den eedt weigerden te doen, of die ondernemen zouden daar iets tegen in het werk te stellen, en de ruste van den Staat door een nieuwen zamenzwering te storen.

De ban uitgesproken tegen die zich tegen de zamenverbondenen kanten.

Met dit laatste besluit eindigden de zittingen van het Parlement, *die sedert den 3 February tot den 4 Juny hadden geduurt. Het zelve droeg niet zonder reden den naam van *wonderbare* om zyne grote uitwerkingen tegen de gunstelingen, die zelfs tot op den koning kwamen, en het verdiende niet minder den naam van *onbarmhertig* van wegen de strengheit zyner besluiten tegen de voorwerpen van zynen haat, welke het alle de onheilen en rampspoeden van het ryk te laste leide. De koning trachtte, maar te vergeefsch, in het volgende Parlement zyn gezag weder te krygen. Hy verklaarde zich daar in mondig en sprak als meester, gelyk wy zullen zien, doch hy hieldt dat niet staande. Op de stoutheit, met de welke hy de staatzucht van den hertog van Glocester strafte, volgde een slaphertigheit, die hem aan den overweldiger van zyne kroon leverde.

De

1389. De oorlog begon in dit jaar weder in Schotlandt, en was aan beide de natiën even nadeelig. De zelve eindigde door een veldslag, op den dag van St. Laurens naby Nieuwkasteel, daar het getal der doden en gevangenen byna even veel was. Doch de Schotten hadden het geluk den Engelschen veldoverste onder hunne gevangenen te tellen. Het was de ridder *Percy*, zoon van den grave van Northumberlandt, die om zyne vurigheit den naam van *Hotspure*, dat is te zeggen *Heet spoor*, droeg. Hy gaf daar in dezen veldslag blyken van. Hy wierdt niet gevangen, dan na dat hy alvorens den graaf Douglas met zyne handt gedood en den grave van Murray dodelyk gekwetst hadt, beide dappere bevelhebbers van het Schotsche leger. Dus wreekte hy zyne gevangenneming met de doodt van deze twee veldoversten. Eene wapenschorsling tusschen Vrankryk en Engelandt, daar Schotlandt mede onder begrepen was, gesloten zynde deedt alle vyandlykheden ophouden.

1389. Oorlog van Schotlandt.

Wapenschorsling tusschen de twee rykken

De hertog van Lankaster keerde in het begin van November van zyn veldtocht van Spanje, na dat hy drie jaren afwezend hadt geweest, daar hy den meesten tydt van in Guienne hadt doorgebragt. Hyging den koning te Redding, in de provincie van Bark, daar hy eene Raadsvergadering, bestaande in de meeste Pairs van zyn ryk hieldt, begroeten. Hy wierdt van den koning en het ganesche gesel schap even wel ontfangen, en ieder drong om 't zeerst om hem over zyne wederkomst geluk te wenschen. Hy toonde van zynen kant aan de eenen zo wel als aan de anderen zynen goeden imborst. De Geschiedenis zegt, dat zyne welsprekendheit en zachtzinnigheit niet minder aan deze grote vergadering te hulp kwam, om een goedt verstandt tusschen haar en den koning te weeg te brengen, dan om ieders genegenheit tot hem te trekken, zo dat men van wederzyden vergenoegt en met een oprechte vriendschap, die men sedert langen tydt niet hadt gezien, scheidde.

Wederkomst van den hertog van Lankaster.

Zyne zachtzinnigheit.

1390. Deze verzoening noopte den koning het Parlement te vergaderen. Hy zondt daar zyne openе brieven van, die het zelve tegen den 17 January berieppen. De opening geschiedde door den grootzegelbewaarder, den bisschop van Winchester *, die de redenen zeide, waarom de koning het hadt beroepen. Het was om de twee Kamers te verklaren, dat hy zyne meerderjarigheit hebbende bereikt, voortaan zelf, zonder langer onder anderen te staan, wilde regeren. Daar zyn 'er †, die zeggen, dat hy zelf deze verklaring deedt, waar by zy nog voegen, dat hy het met zulk een hogen toon deedt, en die zyne meesterschap zo wel deedt voelen, dat ieder het hoofdt nederbukte, en toe moest staan, dat hy gelyk hadt. Maar die dit uit de Engelsche dagregisters hebben gehaalt *, schryven het aan den groot-zegelbewaarder toe. Het zy hoe het zy, alle stellen het op het jaar 1390. Dit maakte een grote belemmering. Want zo de koning in het jaar 1378, toen hy tot de kroon kwam, gelyk men het met malkander eens is, elf jaren hadt bereikt, moest hy nu al over de drie en twintig jaren zyn geweest, zo dat men niet begrypt, waarom hy zich niet eer meerderjarig heeft verklaart.

1390. Zitting des Parlements

* *Willem Wilman*

De Vader *Orleans*.

* *Brady*

Zyne ongelukkige regering.

Hét was dan in het begin van den jare 1390, dat *Richard* de regering zelf wilde aannemen, zich van zyne voogden ontslaan, en als souverein te werk gaan. Dus zullen wy hem in het vervolg zien regeren, doch met minder roem en geluk dan gedurende zyne minderjarigheit, het zy door zyn eigen zin te volgen, het zy door de staatzucht der prinssen van zyn huis, of door zyn rampspoedig noodlot, daar hy den loop niet van kon stuiten. Dit gebeurde echter zo haast niet, als de Fransche schryver † zegt, die van eenige moeielykheden tusschen den koning en de hertogen van Glocester en van Lankaster gewaagt, even of de zelve in het jaar 1391 waren voorgevallen. Het goed verstandt tusschen deze prinssen duurde langer, en het misnoegen des konings tegen den hertog van Glocester brak niet dan in het jaar 1395 uit. Belangende den hertog van Lankaster, hy is getrouw gestorven, en de graaf van Derby, zyn zoon, liet zyne staatzuchtige voornemens niet dan na de doodt van zynen oom, den hertog van Glocester, blyken. De hertog van Lankaster leefde en kleefde nog vast aan de zyde des konings, die zyn gezag tot in het jaar 1399 handhaafde. Toen was het, dat de graaf van Derby, hertog van Lankaster door de doodt van zynen vader geworden, en niet langer door zyn ontzag en vermaningen wederhouden zynde, den teugel van zyne staatzucht losliet en op den troon klom, na dat hy daarden laf hertigen en ongelukkigen *Richard* van hadt afgebonst.

1390.

† De Vader *Orleans*.

Staat van het hof.

Zo haast hy zich hadt meerderjarig verklaart, het zy door zyn eigen mondt, het zy door dien van den grootzegelbewaarder, by het openen van het Parlement, stelde de laatste hem de zegels, en de bisschop van St. Davids, grootschatmeester, de sleutels van den Exchequer, of de koninklyke schatkamer, in handen.

Alle amptenaren stellen hunne bedieningen in handen des konings.

Alle de andere leden van den Raadt stelden hunne bedieningen mede in handen van den souverein, door wiens meerderjarigheit zy erkenden dat de zelve geëindigt waren: zy deden nog meer. Ter navolging van de burgermeesteren van het oude Rome, die, na dat de tydt van hunne regering uit was, naar den Raadt, om rekenschap van hun bedryf te geven, gingen, onderwierpen zy zich aan de macht van het Parlement, verzoekende dat hun gedrag mogt onderzocht worden; maar zy kregen niet dan lof van hunne behandelingen, en de koning herstelde hen in hunne ampten met een algemene toestemming van het Parlement.

Hy herstelt hen alle.

De dagtekeningen van dit Parlement zyn vol van de gunst en mildheit van den vorst; gelukkige voortekenen van zyne regering, indien hy zo veel bekwaamheit als wel goeden imborst hadt bezeten. Hy gaf in een vol Parlement het hertogdom van Guiënne aan den hertog van Lankaster, benevens het voordeel der heerlykheden, behoudens het recht van souvereiniteit, dat hy als koning van Vrankryk behieldt; een tytel, die *Eduard* de III hadt beweert dat hem toekwam, en daar zyn kleinzoon het bezit van bewaarde. Hy maakte nog in het zelve Parlement den zoon van den grave van Glocester graaf van Rutlandt, en leide hem een inkomen van acht honderd marken toe om deze waardigheit van zyn Pairschap, zo lang zyn vader nog in het leven was, te kunnen ondersteunen.

Hy maakt den hertog van Lankaster hertog van Guiënne.

Het jaar, dat met weldoen was begonnen, eindigde met vreugde en vermakelykheden, die op de zittingen van het Parlement volgden. In de maandt van October was 'er een dettig steekspel te Londen in Smithfield, daar de jonge adel van Vrankryk, Duitschlandt, en andere hoven van Europa, met kostelyke klederen, met wapenen van zeer fyn staal, met goudt en edelgesteenten verrykt, die 'er den luister van vermeerderden, zich liet vinden.

Steekspel.

Dit heerlyk feest wierdt van een ander, dat niet

Feest van St. *Eduard*.

De koning bezweert de waarneming der wetten en voorrechten brieven.

De Pairs zwoeren van hunne verbindtenis niet af te gaan.

De ban uitgesproken tegen die zich tegen de zamenverbondenen kanten.

1390. niet minder was, gevolgt. Het was dat van den H. *Eduard*, dat de koning met de koninginne zyne gemalinne, beide met de kroon op het hoofdt en met de koninklyke klederen aan, vierden.

Zitting des Parlements. Het Parlement, dat in het volgende jaar gehouden wierdt, was niet min vreedzaam dan het voorgaande jaar. Alles ging daar toe in eene volmaakte eendragt tuſſchen den ſouverein en de natie, die niet meer wenſchte dan gelukkige dagen te beleven, onder den overvloedt en ruſt, die zy genoten. Zy was daar in bedrogen, de twee plagen van peſt en hongersnoodt, die men in dit jaar vernam, begonnen hare vreugdt en hoop te ſtoren.

Verſchynſel. Een ſchrikkelyk verſchynſel voorſpelde of ging voor de ongelukken, daar zy zelf mede wierdt gedreigt. De zon gedurende zes weken vertoonde zich eerſt als bloedt, en bedekte zich daar na met dikke wolken, die haar licht van 's middags tot 's avonds benamen, hoewel men toen den langſten dag van het jaar hadt *. Dit wonderteken, dat men meeſt in het Noorden van het ryk vernam, wierdt van een peſt en hongersnoodt gevolgt, die de provinciën bedorven. Die van Northumberlandt en Jork leden daar het meeſt by. In weinig dagen ſtierven in de hooſdſtadt van de laatſte drie duizend menſchen.

*Het begon op den 9 July.

De opperſchout en ſchepenen van Londen waren bevreeſt, dat deze behoeftigheit tot hunne ſtadt ook zou overkomen. Om de zelve daar voor te bevryden, lieten zy koren van alle kanten komen, daar zy de pakhuizen mede vulden. Zy deelden het zelve alle weken aan het volk voor een kleinen prys uit. De overvloedt van het volgende jaar maakte een einde van hunne voorzorg, en naauwlyks gevoelde Londen en de naastbygelegene provinciën iets van dezen duren tydt, dien de andere hadden geleden.

Peſt en honger.

Onderſtandt door het Parlement toegeſtaan. Het Parlement, dat zyne zittingen vervolgde midden in de verwoeſtingen, die de peſt en hongersnoodt in de Noorder provinciën veroorzaakten, ſtondt echter de koning een tienden en vyftienden, om den oorlog in Schotlandt voort te zetten, toe; maar de gemeenten dezen onderſtandt niet bewilligende, dan in geval men volk moeſt werven, en deze werving niet geſchiedende, raakte de natie daar van vry met alleen hare goedwilligheit te tonen.

Wapenſchorſſing der Franſchen. Het voornaamſte oogmerk van deze vergadering betrof de vrede met Vrankryk, die de twee natiën even gaarne wenſchten. De Engelſchen vonden goed de zelve door den hertog van Lankaſter te Amiens te laten uitwerken. Hy trok tot dien einde overzee, en hadt een mondgeſprek met *Karel* den VI; maar daar wierdt niets beſloten, zegt de Franſche ſchryver †, om dat de eiſch der Engelſchen al te buitenſporig was, waar door men niets dan eene wapenſchorſſing voor een jaar floot.

† *Mezeray*

Yver van het Parlement voor de voorrechten van de kroon. De twee Kamers toonden zich in dit Parlement niet minder voor den koning genegen dan in het voorgaande, denkende minder om hare voorrechten te verzekeren, dan die van de kroon te handhaven. Het ſchynt by de bill, die zy opſtelden, dat zy daar meer voor yverden dan de koning zelf. Zy verzochten, dat hy 'er de voorrechten van wilde handhaven, en niet dulden, dat zyn recht van oppermacht, dat door zyne voorzaten met zo veel zorg was verdedigt, onder zyne regering in luiſter mogt vermindert, noch gekrenkt worden. Haar oogmerk hier in was de ondernemingen van het hof van Rome tegen te gaan; ten minſte zou men het kunnen giſſen uit het geen een ſchryver ‡ aangaande de aartsbiſſchoppen van Kantelberg en Jork zegt, de welke verzochten, dat men hunne tegenbetuiging tegen het beſluit van het Parlement, dat het gezag en de eiſch van den paus verkleinde, in de regiſters zou aantekenen. Mogelyk gingen deze prelaten op deze wyze te werk, om met het hof van Rome in geen geſchil te raken. Hoe het zy, de vertogen van het Parlement wierden van een diergelyke bill, aan de welke de koning met veel genoegen zyne toeſtemming gaf, gevolgt.

‡ *Brady.*

1391. Het ging zo voordeelig niet met een andere bill, die ook ſtrekte om de ondernemingen der geeſtelyken op de leengoederen en landeryen, die voor de edellieden van de kroon, of tot vergelding van ingeborene Engelſchen, die het vaderlandt wel dienen, geſchikt waren, te beteugelen. De gemeenten zagen met droefheit, dat de biſſchoppen de zelve aan de klerken van hun gevolg uitdeelden, die ze om hunne lage of uitlandſche geboorte onwaardig waren. Zy maakten een ontwerp van eene wet om deze misſlagen, die zo nadeelig waren, te verbeteren. Maar de koning, willende de geeſtelykheit begunſtigen, weigerde zyne toeſtemming, de zelve met deze Franſche woorden te loor ſtellende: *Le Roi s'aviſera*, dat is te zeggen: *De koning zal het in overleg nemen.* Voorts ſcheidde het Parlement, als het voorgaande met betuigingen van wederzydſche genegenheit van de vergadering voor den koning en van den koning voor de vergadering.

Opſtandt in Londen. Deze gelukkige eendragtigheit was byna door een opſtandt in de ſtadt Londen geſtoort geweeſt. De zelve kwam op voor het vangen van een dier viſſchen, die men dolfynen noemt, en die van zulk een ſchrikkelyke grootte was, dat men zegt, dat hy tien voeten lang was. De zelve wierdt te Langley digt by St. Alban gevangen. De Geſchiedeniſſen of verdichtſelen verhalen wonderen van dezen viſch, wien men eene genegenheit voor de menſchen, en wel voornamentlyk voor de zang- of ſpeelmeeſters, toeſchryft. Niemandt is het vermaarde voorval van *Arion* onbekend, in zee geſmeten, en op den rug van een dolfyn aan landt gezet, die zich by het ſchip, om hem te ontfangen, hadt gevoegt, bekoort zynde door het geklank van zyne luit, daar hy van de matrozen verkregen hadt, dat hy, voor dat zy hem buiten boordt ſmeten, op mogt ſpelen. Het voegt beter aan dichters dan aan geſchiedenisſchryvers diergelyke vertellingen te verhalen. Het geen zeker is, is, dat deze viſch, die van alle tyden af ſelden langs de kuſten van den Weſterſchen Oceaan wordt gevonden, noch daar, noch op de plaatſen, daar de zelve zich gemeenlyk vertoont, niet verſchynt, dan om kwaad weêr en ſtorm te voorſpellen. Hoewel dit voorteken niet dan de zee en windt raakte, liet men echter niet na bekommert te zyn voor de ruſt van den Staat, en te vreezen, dat het een voorſpel van beroerten was, en men duidde het zelve op het gene kort daar na te Londen kwam voor te vallen.

Vangen van een groten dolfyn.

Wat deze viſch voorzegt.

De opperſchout en de ſchepenen oproerig verklaart. De moedwilligheit van deze ſtadt was daar de oorzaak van *. De koning wilde van de burgers duizend marken, die hy nodig hadt, lenen. Niet alleen weigerden zy hem dit geldt te leen te ſchieten, onder voorgeven dat zy het niet hadden; maar zy vielen op de bank van lening, die hen deze ſom aanboodt te verſchieten, mits zy zich verbonden, kapitaal en intreſt weder te geven. De opperſchout en ſchepenen wierden voor den Raadt des konings gedagvaard, die hen en de ganſche ſtadt aan wederſpannigheit ſchuldig oordeelde, hunne voorrechten verbeurt verklaarde, 1392.

* *Tyrrel* zegt deze oproer gevallig te zyn, en ſtelt hem in het jaar

1391. de, en de regeerders van de ſtadt in de gevangenis deedt brengen. Toen moeſt deze trotſche ſtadt zich vernederen. Zy zondt gezanten aan den koning, die te Windſor was, om hem vergiffenis te verzoeken, en niet alleen de duizend, maar zelfs tien duizend marken, nevens al hun goedt en leven, om daar mede naar zyn wille te handelen, aan te bieden. Eenigen waren van gevoelen, dat hy met alle ſtrengheit moeſt te werk gaan; maar hy wilde liever hen zyne goedheit bewyzen. *Het is myn volk*, zeide hy, *het heeft my vertoornt; het toont berouw; ik wil dat het in my de outferming van een vader vinde, en geen misnoegen van een ſtreng en onbarmhertig meeſter.* Daar op gaf hy zyne bevelen om naar Londen te vertrekken. De burgers, daar van verwittigt zynde, en wetende, met welke tederhertigheit hy zich, om hunne misdaadt te vergeven, hadt uitgedrukt, ontfingen hem in hunne ſtadt met groter pracht dan die van zyne kroning geweeſt was. Al de ſtraten waren met koſtelyke tapyten behangen, en de burgery, rykelyk uitgedoſcht onder de wapenen, hadt zich in ryen geſchaart. Hy trok in het midden der zelven door, onder de toejuichingen, die het geluidt der trommelen en het geklank der trompetten verſelden. Deze vreugde was gepaart met de mildadigheit der ſtadt, die niet klein was.

Goedheit des konings.

Zyne Inhaling in de ſtadt.

Terwyl de koning en de koningin aan tafel zaten, kwam een jongman, als een engel gekleed, en ſtelde eene goude kroon op het hoofdt des konings, en eene diergelyke op dat der koninginne. Kort daar op zag men zo velerhande werken van louter goudt en zilver, dierbare geſteenten en overkoſtelyke huisſieraden aanbrengen, dat het ſcheen of deze hoogmoedige ſtadt zich hadt willen uitputten om zyn vorſt te verryken. Doch al deze milddadigheit bevrydde haar niet van de betaling der tien duizend marken, die zy aangeboden hadt, om de genade van den koning en de herſtelling van hare voorrechten te bekomen, die haar door de bemiddeling van den hertog van Glocester, die de wedergeving der zelve verzocht, wierden wedergegeven.

Op-ſandt in Londen.

Vangen van een groten dolfyn.

Wat deze viſch voorzegt.

De opperſchout en de ſchepenen oproerig verklaart.

* *Tyrrel* zegt dezen oproer gevallig te zyn, en ſtelt hem in het jaar 1392.

De hertog van Ierlandt ſterft in zyne ballingſchap.

Men ſtelt in dit jaar de doodt van Mylord *Vere*, grave van Oxford en hertog van Ierlandt, die zyn leven te Loven in grote armoede eindigde. Zodanig was het einde van dezen gunſteling, dien de koning zo lief hadt, dat hy de kroon met hem wilde delen, die hem met eer en rykdom hadt overladen; maar die hem van arm buitens lands te ſterven niet kon bevryden. *Aubery de Vere*, zyn oom en erfgenaam, wierdt in het volgende jaar herſtelt en gezonden om bezit van het graafſchap van Oxford en de andere goederen van dit doorluchtig huis te nemen.

Zyn erfgenaam herſtelt.

1392. Zitting des Parlements.

De jaarboeken van het jaar 1392 zyn zeer ſchraal. Het Parlement, dat toen gehouden wierdt, was alleen bezig met de verzoening van den grave van Arundel met den hertog van Lankaſter, met de onderſtanden, dat het den koning tot de koſten van het gezantſchap naar Vrankryk, om over een vrede te handelen, toeſtondt, en met de inhuldigingen in eenige Pairſchappen, daar de koning mede begunſtigde die hy lief hadt, en die door het Parlement wierden bekrachtigt.

Geſchil van den grave van Arundel met den hertog* van Lankaſter.

De graaf van Arundel hadt de ſtoutheit den hertog van Lankaſter als een kwaad werktuig, dat de goedheit des konings misbruikte, en vele zaken tot nadeel van het ryk hadt uitgevoert, aan te klagen. Maar de koning verdedigde den prins, en ſprak hem vry, invoegen de beſchuldiger veroordeelt wierdt, om hem daar over in de tegenwoordigheit der twee Kamers verſchoning te verzoeken †.

1392.

De onderſtandt, toegeſtaan voor de reis van de hertogen van Lankaſter en van Glocester, als gezanten om de vrede in Vrankryk te maken, beſtondt in de helft van een tienden, en de helft van een vyftienden penning. De zitting van het Parlement geëindigt zynde, trokken zy overzee en landden te Calais; van waar zy te Lelingham tuſſchen Ardres en Guines, welke plaats tot de byeenkomſt was verkoren, aankwamen. Maar de ziekte van *Karel* den VI belette den voortgang. Zyne oomen hadden hem te Abbeville gebragt, denkende hem aan de Engelſchen in zyne goede tuſſchenpozingen te vertonen. Maar zy konden geen tydt daar toe vinden. Zyne ziekte, die in krankzinnigheit beſtondt, verſlimmerde zo, dat zy hem in geen zes maanden eenige ruſt liet. Aldus wierden de onderhandelingen door dit droevig toeval, dat naderhandt zo nadeelig voor Vrankryk was, afgebroken, en men vergenoegde zich met de wapenſchorſſing te verlengen.

† *Tyrrel* ſtelt dit voorval in het jaar 1394.

De hertogen van Lankaſter en Glocester gaan naar Vrankryk om de vrede te bezorgen.

De krankzinnigheit van *Karel* breekt de onderhandeling af.

Om weder tot de zittingen van het Parlement te komen, in het zelve wierdt *Aubery de Vere* in het graafſchap van Oxford, dat ten tyde van zynen neef was verbeurt verklaart geweeſt, herſtelt, en het is van dezen *Aubery*, dat van vader tot zone de graven, die nog heden dat doorluchtig Pairſchap bezitten, zyn afgedaalt.

In dit zelve Parlement wierden Mylord *Percy* met het ampt van ſtedehouder van Engelandt, en Mylord *Beaumont* met dat van konneſtabel van Douvres vereert. Mylord *Scrop* kocht van den grave van Salisbury * de kleine koninklyke waardigheit van het eilandt Man, en wierdt in zyn recht, om op zekere plegtigheden met een goude kroon op zyn hoofdt te verſchynen, gehandhaaft.

Begevingen van verſcheide waardigheden.

* Anderen zeggen, dat het in het jaar 1395 is geweeſt.

Een bill van meer belang dan al de andere wierdt mede door de zorg van dit Parlement tegen alle ondernemingen der pauzen gemaakt †. Het is de zo vermaarde bill, bekend onder den naam van *Præmunire*, of *Præmonere*, daar wy by eene andere gelegenheit van ſpreken *; de wet, die ſedert tot eene beſchutting tegen de aanſlagen van de pauzen heeft gedient, tegen de welke *Martinus* de V eenige jaren daar na zyne bull heeft uitgeblixemt, noemende deze wet een vervloekte inſtelling. Doch Engelandt oordeelde daar anders van. Het ziet de zelve als een beſcherm-wet van de Engelſche kerk, zo wel als van het ryk, aan, en heeft altoos de verbrekers der zelve als eerloze of verraders geſtraft.

Bill tot vaſtſtelling der wet *Præmunire*.

† Zie *Fuller* op het jaar 1393; *Burnet*, enz.

* zie de regering van *Henrik* den VIII, fol. 268.

In den herfſt van het jaar 1393 regende het zo krachtig, dat eenige ſteden in de provincie van Suffolk door het water ſchenen verſlonden te zullen worden. In het laatſte van dit jaar vergaderde nog een Parlement, dat den koning een onderſtandt tot den oorlog in Ierlandt, daar men van begon te ſpreken, maar niet voor twee jaren daar na ondernomen wierdt, toeſtondt.

1393.

Het volgende jaar is alleen vermaard door de doodt van verſcheide doorluchtige perſonadien, die ganſch Engelandt in den rouw ſtak. De eerſte was die der koninginne; ſchoon, vriendelyk, wys, mild, en liefdadig, eene der beſte princeſſen, die ooit uit vremde landen was gekomen. Zy was de dochter van keizer *Karel* den IV †. *Richard* leefde twaalf jaren met haar in een volmaakte eenigheit; maar zy ſtierf zonder kinderen na te laten. Hare doodt ging den koning

1394. Doodt van de koninginne.

† zie fol. 606.

1394. haar gemaal zo ter herte, dat hy zelf de onbezielde dingen daar over beschuldigde, en als of de plaats, daar zy voorviel, de oorzaak daar van was. Hy hadt sedert dit droevig ongeval zulk een tegenzin in de zelve, dat hy ze, daar zy eerst een huis van vermaak en van de jagt was, liet vervallen en eene woesteny worden, daar hy nooit zyne voeten weder in wilde zetten.

De doodt van de hertoginne van Lankaster en de gravinne van Derby.

Deze doodt wierdt van die van de hertoginne van Lankaster en van de gravinne van Derby gevolgt. De eerste was de infante *Constantia*, dochter van *Don Pedro* van Castilië, uit welkers hoofde de hertog haar gemaal den tytel van koning hadt aangenomen tot op het verdrag van *Jan*, zoon van *Don Henrik*, aan wien, gelyk wy hebben gezien *, hy zyn recht afstondt, alleen de hoop voor zynen broeder, den hertog van Jork, die de jonger zuster van de princesse *Constantia* hadt getrouwt, overlatende.

* Zie fol. 610.

Doodt en roem van den ridder *Hawkwood*.

† Zie Stow.

De Geschiedenis †, die de verdiensten niet minder dan de waardigheden eert, plaatst het graf van den ridder *Jan Hawkwood*, onder die der prinssen, die wy even gemeld hebben, en verhaalt zyne doodt onmiddelyk na de hare. Zy verbreidt haar zelf veel breder over zyn lof, en vertoont hem als een anderen *Artaban*, die van een lage geboorte door zyne dapperheit tot de hoogste krygsbedieningen wierdt verheven, en door den roem zyner daden de naverwantschap van de *Viscontis*, hertogen van Milaan, die hem eene van hunne nabestaande ten huwelyk gaven, verdiende. Hy hadt in de oorlogen van *Eduard* den III, en in die van zynen zone, den beroemden prins van Walles, uitgeblonken. Na hunne doodt ging hy over naar Italië, daar hy beurteling die van Florence en die van Piza diende. Hy deedt ook grote diensten aan paus *Clemens* den VII. Maar de Engelsche schryver *, die het zelve van hem omtrent *Gregorius* den XII zegt, is bedrogen, dewyl deze paus niet voor het jaar 1406 verkoren wierdt. Mogelyk moet men van *Gregorius* den XI, die in het jaar 1371 wierdt ingehuld, en in het jaar 1378 stierf, verstaan het geen hy van *Gregorius* den XII verhaalt. Hoe het zy, de beste oorlogsdaden van den Engelschen ridder, ten minste de zulke, daar hy den meesten roem en voordeel by behaalde, vielen in het Milanees en het Mantuaansche, ten behoeve van de *Viscontis*, voor. Hy hadt daar den prins *Leonel*, hertog van Clarence, die met *Jolante*, dochter van den prins regent, trouwde, gevolgt. De broeder van dezen prins gaf zyne dochter aan den ridder *Hawkwood*, zo dat hy de eer hadt in de zelve maagschap met den prins van Engelandt te zyn. Londen en Florence rechtten gedenktekenen tot zyne eer op. Op het eene wierdt hy vertoont, zittende te paardt, en den vyandt, die voor hem vluchtte, najagende. Op het andere was een valk getekent, grypende zyn roof in een bosch, het geen eene zinspeling op zyn naam † was, en met een de snelheit zyner overwinningen verbeeldde.

* Stow.

† *Hawke* betekent een Valk en *Wood*, een bosch.

1395. Wapenschorsing met Vrankryk.

In het jaar 1395 ving men de vrede onderhandelingen met Vrankryk weder aan. De schryver * zegt, dat de gezanten van *Richard* ook gelast waren zyn huwelyk met de princesse *Izabelle*, dochter van *Karel* den VI, nog maar zeven jaren oud, voor te slaan. Hy voegt daar by, dat het mistrouwen, dat *Richard* van zyne oomen hadt opgevat, hem verplichtte naar deze verbindtenis te staan, en dat het voorstel van de zelve wierdt aangenomen. Maar de Engelsche schryvers spreken niet dan op het volgende jaar van dit aanzoek, en schryven de gemachtigden, die dezen trouw in Vrankryk doorzetten, alleen de bezorging van het vredesverdrag toe. Het waren de graven van Rutlandt en Nottingham *, benevens *Willem Scrop*, die een mondgesprek met de hertogen van Berri, van Burgundië, van Orleans en van Bourbon, volmachtigden van *Karel*, hielden. Over de artykelen van vrede het niet eens kunnende worden, kwamen zy in eene wapenschorsling voor acht en twintig jaren overeen, te rekenen van den dag, dat die van Lelingham zou eindigen. De twee koningen bekrachtigden de zelve in het zelve jaar, en bezworen ze nog in het jaar daar aan volgende te Calais, daar de een en de ander zich lieten vinden.

* Mezeray.

1395. † *Edmund*, zoon van den hertog van Jork, en Mylord *Mombray*.

De oorlog van Ierlandt en het huwelyk van *Richard* met *Izabelle* van Vrankryk gingen voor deze zamenkomst. Dit eilandt, dat *Henrik* de II hadt verovert, was nooit in het geheel onderwerpelyk geweest. Al de dapperheit en al het geluk van *Eduard* den III hadt het niet ten vollen onder zyn juk kunnen brengen. Daar bleven altydt nog ontoegankelyke plaatsen voor de Engelsche wapenen, daar dit woeste volk zich verschanste, en het onmogelyk was het zelve te dwingen; ondoorgankelyke bosschen dienden het zelve voor muren en meiren van een schrikkelyke uitgestrektheit, en maakten dat het ganschelyk gedekt was. Zy wierden door hunne koningen geregeert, wier regering in deze woeste en ontoegankelyke landen, in weêrwil van alle de pogingen der overwinnaars, staande was gebleven. In het jaar 1393 vernam men, dat vier van hunne koningen in verscheide gewesten waren opgestaan. De eerste en voornaamste was *O-Neal*, koning van Meath, de drie andere, hoewel van de zelve waardigheit, hadden zo veel aanzien niet. Zy gaven hem het bevel over. Zy hadden hunne macht, die dagelyksch groter wierdt, door den toeloop van de ingeborene Ierlanders, die hunne vryheit en de koninklyke achtbaarheit voor hunne wettige vorsten hoopten weder hersteld te zien, en de Engelsche volkplantingen, die het een en het ander hadden overweldigt, te verjagen, byeen gevoegt. Zulk een algemene opstandt was gevaarlyk en vereischte zwaarder krygstoerustingen om deze volkeren te dwingen, dan'er van noden was, om hen te overwinnen. Hunne vereeniging maakte hunne onderbrenging moeielyker.

Oorlog van Ierlandt.

Gesteldheit van dit eilandt sedert *Eduard* den III.

Het Parlement, de aangelegenheit van dezen oorlog erkent hebbende, hadt aan *Richard* een onderstandt, om den zelven met een goeden uitslag te kunnen voortzetten, toegestaan, en met dit geldt hadt hy een leger van vier duizend gewapende mannen en dertig duizend boogschutters op de been gebragt. Daar was nooit zulk een talryk leger, noch zulk schoon volk naar Ierlandt overgegaan, waarom men het ook nooit dan ten dele hadt kunnen bemachtigen. *Henrik* de II en *Eduard* de III, door zo vele andere oorlogen belemmert, hadden daar toe nooit meer dan een gedeelte van hunne macht, om dit volk, zo onbedwingbaar door hunne woestheit en trouwloosheit, als door de voordeelige gelegenheit van hun landt, kunnen gebruiken. Met *Richard* was het zo niet gesteld. Met niemandt in een oorlog ingewikkelt zynde, kon hy al zyne macht naar dezen kant zenden; het geen hy ook deedt. Het kwam alleen op de keure van een veldoverste aan. Hy dacht aanstonts aan den hertog van Glocester; maar overdenkende aan wat gevaar hy zich bloot stelde met zulk een ontzagchelyk leger in handen van zulk een staatzuchtigen prins te stellen, besloot hy het zelf te gebieden. By het volk, dat tot de landing was geschikt, voegde hy eene vloot, in verschei-

Het leger, dat *Richard* in Ierlandt brengt.

1395. ſcheide ſmaldelen verdeelt, om het eilandt te omcingelen, en de wederſpannelingen het vervoeren hunner koopmanſchappen, en het ontfangen van levensmiddelen, die zy in de plaats nodig hadden, te beletten.

Zyne landing.

Alles gereed zynde, ging hy half Auguſty van het jaar 1395 onderzeil, en landde gelukkig in de havenen, daar de Engelſche volkplanting en bezetting het bezit van hadden. De landing gedaan zynde, ſtelde hy zyn volk in ſlagorder; maar in plaats van het zelve met de drift en vurigheit, die zyn vader en grootvader zo dikwils hadden doen zegepralen, tegen de vyanden aan te voeren, vergenoegde hy zich met zich alleen te vertonen, om hen de hoop van zulk eene macht tegen te ſtaan te benemen. Hy ſtondt alleen aan den grave van Ormond toe met een vliegend leger landwaarts in te trekken, en de muitemakers van de eene ſterkte tot de andere te verjagen, zonder zich te ver in te laten, gereed om met zyn leger op hen, indien zy ſtandt hielden, en een ſlag dorſten wagen, te vallen. Negen maanden liepen voorby met dit heen en weêr trekken, of veel eer met het legeren van het koninklyke leger, dat de vyanden in hunne verſchanſſingen hieldt ingeſloten, daar zy van honger en ellende vergingen, en niet uit konden trekken, zonder in de handen van den grave van Ormond, die alle plaatſen hadt bezet, te vallen. Alles begon aan de muitelingen te ontbreken, die wanhopende aan een goeden uitſlag voor hunne wapenen, en met een talryker en beter geoeffend leger, dan het hunne was, niet handgemeen durvende worden, het zekerſte kozen, en hunne toevlucht tot de barmhertigheit van den koning namen.

Onderwerping der vier koningen van het landt.

Hy was te Dublin, daar de vier koningen hem kwamen opwachten. Zy wierpen zich voor zyne voeten neder, en ſtelden hun lot en dat van de ganſche Ierſche natie in zyne handen. *Richard* handelde hen zeer genadelyk, vergaf hen het voorledene, en poogde door zyne vriendelykheit hen genegener en gehoorzamer te maken. Hy liet hen aan zyne tafel eeten, en beſchonk hen kort daar aan, volgens de oude gewoonte, met de ridderorde. Zy bleven den ganſchen nacht, voor dat zy daar ingehuldigt zouden worden, voor de deur van de hoofdkerk, en des anderen daags in den morgenſtondt ſloeg de koning hen met de gewonelyke plegtigheit tot ridders. Dus eindigde de veldtocht van *Richard*. De zelve maakte minder gerucht dan die van *Henrik* den II en *Eduard* den III; maar met dit alles viel hy weinig gelukkiger uit. Indien hunne dapperheit roemruchtiger overwinningen behaalde, die hy door zyne voorzichtigheit en zachtheit verkreeg, waren de zelve daarom van geen minder waardy. De geſchiedenisſchryvers zeggen, dat de Engelſchen zeer verwondert zynde, deze vier Ierſche koningen voor de voeten van den jongen koning te zien, die den roem van zynen grootvader, wien zy verſcheide malen met veel dapperheit hadden tegengeſtaan, niet kon ophalen, vroegen zy hen de reden van het een en het ander af. Zy antwoordden, dat zy zich niet hadden kunnen wederhouden van zich aan *Richard* te onderwerpen, om dat hy met de voortekenen van een groot en heilig koning, wiens gedachtenis zy in eerbiedt hielden, was gekomen, en veel liever zyne ſtandaarden met de wapenen van St. *Eduard* *, dan met die van *Willem* den Veroveraar en zyn opvolger hadt doen pronken †: zo veel macht heeft de zachtheit en goedheit zelf op de allerwildſte en min gemanierdſte menſchen, die haar zonder moeite een hulde doen, welke de macht der wapenen niet dan bezwaarlyk van hen verkrygt. Echter weten wy niet, of de onderwerping dezer koningen niet maar geveinſt werk was, om zich van het Engelſche leger te ontſlaan, dewyl wy hen vier jaren hier na op nieuw weder zullen zien opſtaan, en *Richard* voor de twede maal dwingen om naar Ierlandt over te ſteken.

Beroeringen by gelegenheit van *Wiclef* voorgevallen.

Door de beroerten in Londen over het geſchil van de *Wiclefiten* wierdt hy daar weder van daan geroepen. De zelve waren zo heftig, dat de biſſchop van deze hoofdſtadt en de aartsbiſſchop van Kantelberg vreeſden, dat de *Lollards*, gelyk zy de navolgers van *Wiclef* noemden, de geeſtelykheit mogten overhalen. Zy trokken zeer ontſteld naar Ierlandt, om den koning daar van kennis te geven. Hy vatte vuur van zynen kant en verhaaſtte zyn vertrek om de ſtoutheit dezer ſectariſſen te dwingen, aan welke, zo hy zeide, hy geen genade wilde bewyzen. Maar hy deedt hen ook geen kwaadt. De Geſchiedenis zegt ons niet, dat 'er onder zyne regering iets anders tegen hen is uitgevoert, dan beſluitneemingen van kerkvergaderingen en ſynoden, door den aartsbiſſchop van Kantelberg gehouden *, die hen voor ketters verklaarde.

Wederkomſt des konings.

* in de jaren 1382 en 1396.

Wanneer *Richard* van zyne onderneming in Ierlandt wederkeerde, kwamen zyne gevolmachtigden van Vrankryk wederom, daar zy de wapenſchorſſing, daar wy van geſproken hebben, geſloten hadden. Zy keerden daar in het volgende jaar weder, om zyn huwelyk met de dochter van *Karel* den VI te ſluiten. Zy landden, gelyk de eerſte maal, te Calais, van waar zy hunne reis met een gevolg van zes honderd paarden naar Parys vervolgden, gehuisveſt en vry gehouden, gedurende drie weken, die zy daar vertoefden, ten koſte van den koning van Vrankryk. Men kwam omtrent de artykelen overeen, en de graaf van Nottingham, grootmaarſchalk, volbragt den ondertrouw in den name des konings, daar hy de volmacht van hadt, met de jonge princeſſe, nog maar acht jaren oud. *Richard* kwam zelf kort daar na om het geen zyne volmachtigden hadden gedaan te bekrachtigen, en toen was het dat 'er een mondgeſprek tuſſchen de twee koningen in de nabuurſchap van Calais wierdt gehouden.

1396. Bezending over *Richards* huwelyk.

Ontwerp van onderhandeling om Calais aan Vrankryk te geven.

De zelve wierdt voorgegaan door de aankomſt van *Valeran*, grave van St. Paul, die van Vrankryk te Londen met een voorſtel van vrede, welkers inhoudt men niet wiſt, overkwam. Daar liep echter een gerucht, het zy waar of niet, dat de zelve de wedergeving van Calais, de ſteen des aanſtoots van alle onderhandelingen, raakte. De twee natiën ſtonden even ſterk op dit artykel, de eene om deze voorname plaats niet weder te geven, en de andere om geen vrede te maken, ten zy de zelve wierdt weder ingeruimt. Men beſchuldigt den hertog van Gloceſter, dat hy de Engelſchen hadt doen geloven, dat de graaf van St. Paul alleen gekomen was om zulk een ſchandelyken koop voor het ryk en de natie te ſluiten; en men moet toeſtaan, dat deze gedachten niet ongegrond waren, het geen men kan beſluiten uit het geſprek van den grave met den koning. Hy hadt zyne zuſter getrouwt, het geen het hof van Vrankryk verplichtte hem eerder tot deze bezending dan een anderen te verkiezen, denkende, dat hy de bekwaamſte was om den Engelſchen koning, van een zachten aardt zynde, die zyne nabeſtaanden lief hadt, en zich daar van ligt liet overreden, over te halen. Men verhaalt de redenvoering van den grave van St. Paul niet;

* een kruis verzelt met vier Merle.

† drie leeuwen.

1396. maar men hoorde, dat de koning hem dit antwoordt te gemoet voerde: *Ik zou uw verzoek zeer gaarne toeſtaan, en ik geloof, dat myne twee oomen, de hertogen van Lankaſter en Jork, daar ook in zouden bewilligen; maar ik kan de zelve goedwilligheit van den hertog van Gloceſter niet verwachten: het is een gevaarlyk man, die my in een geſtadig mistrouwen houdt.* Dit antwoordt voegde niet wel anders dan op den koop, rakende de wedergeving van Calais, die Vrankryk toen zeer ter herte nam. Het zelve geeft ons een waar denkbeeldt van de twee broeders, den hertog van Lankaſter en van Gloceſter, waar van de eerſte meer getrouwheit dan ſtaatzucht hadt, hoewel hy zomtyds vryhoogmoedig ſprak, en de ander onder een gemaakte gematigtheit een kwaad hert en gevaarlyke voornemens verburg. De graaf van St. Paul gaf daar over aan den koning een wyzen raadt, namentlyk dat hy door beleefdheden en mildheden een prins zou trachten te winnen, daar hy alles van hadt te vrezen, en hem met zo vele weldaden te overladen, dat zyne ſtaatzucht en gierigheit konden voldaan worden, zonder dat hy zyne gedachten verder uitbragt, daar by voegende, dat een mondgeſprek tuſſchen de twee koningen alles zou vereffenen.

Het antwoordt van *Richard*.

Hoedanigheden van den hertog van Lankaſter en Gloceſter.

Aankomſt van *Richard* te Calais

Richard beſloot de reis te doen, en zich met zyne twee oomen en verſcheide Mylords, die de vrouwen mede in hun geſelſchap namen, vertrekkende, kwam hy met dit aangenaam geſelſchap te Calais. De hertog van Burgundië kwam hem daar van wegen den koning van Vrankryk vinden, en na een ontwerp van verdrag gemaakt te hebben vertrok hy weder naar Parys, om dat *Richard* weder overzee wilde ſteken, om by de opening van het Parlement, dat des anderen daags na St. Michiel moeſt gehouden worden, tegenwoordig te zyn. Hy vondt zich daar ook in der daadt, maar het zelve was niet zo haaſt geëindigt, of hy vertrok weder naar Calais, daar hy de vrouwen hadt gelaten, en men wierdt het eens over het mondgeſprek en over de plegtigheit van het huwelyk van de jonge koninginne, die hy zelf in perſoon, na dat hy het door een volmacht hadt gedaan, wilde trouwen.

Bycenkomſt der twee koningen.

Men hadt prachtige tenten voor de twee koningen en voor al hun gevolg tuſſchen Ardres en Guines opgerecht, daar *Karel* van St. Omer en *Richard* van Calais kwam. De dag van St. Simon en Judas wierdt voor deze doorluchtige plegtigheit verkoren. Alles gereed zynde kwamen de twee koningen in hunne tenten. Die van Vrankryk ging tuſſchen de hertogen van Lankaſter en Gloceſter, en die van Engelandt tuſſchen de hertogen van Berri en Burgundië, die hen waren wezen athalen. Zy gingen tot de beſtemde plaats, die even wyd van ieders tent was: elk was van vier honderd ridders verſelt, en na malkander wederzyds gegroet te hebben, nam de koning van Vrankryk dien van Engelandt by de handt, en leidde hem naar zyne tent, daar de prinſſen en heeren van hun gevolg ook in kwamen.

De twee koningen hadden met den anderen een kort geſprek, terwyl de hovelingen, die uit eerbiedt afgeweken waren, elkander onderhielden. Kort daar aan bragt men wyn en gebak, die de hertogen van Burgundië en Berri aan den koning van Vrankryk, en de hertogen van Lankaſter en Gloceſter aan den koning van Engelandt voordienden. Na dit onthaal ſcheidde men van den anderen. *Karel* keerde weder naar Ardres, en *Richard* naar Guines.

Het was om 's anderen daags weder in de tent van den eerſten te komen, daar de Engelſche koning prachtig ter maaltydt wierdt onthaalt, 1396. zittende aan een tafel met den koning van Vrankryk, die aan de regterhandt zat, beide gedient zynde door de hertogen van Berri, Burgundië en Bourbon.

Na den eeten deedt men de jonge koningin komen, die men aan den koning haren gemaal overgaf. Hy gaf haar aan de hertoginnen van Lankaſter, van Jork, en van Gloceſter, en andere Engelſche vrouwen, die hy haar tot ſtaatsvrouwen hadt gegeven, en nam met haar den weg naar Calais ter zelver tydt als *Karel* dien van St. Omer inſloeg. Op den dag van Allerheiligen trouwde *Richard* plegtelyk met deze jonge princeſſe. De trouw wierdt door den aartsbiſſchop van Kantelberg in St. Nikolaas, de hoofdkerk van Calais, verrecht. De hertogen van Orleans en van Bourbon kwamen 's anderen daags de nieuw-getrouwden zien, die den zelven dag ſcheep gingen, en maar drie uuren tuſſchen Calais en Douvres op zee waren.

Trouw van *Richard* met de dochter van *Karel* den VI

Dus ging het met het mondgeſprek der twee koningen en de plegtigheit van het huwelyk van *Richard* met de princeſſe van Vrankryk toe. Maar het was niet mogelyk de wapenſchorſſing in een vrede te veranderen, om dat *Richard* van Calais, zonder het welke het de zelve niet kon getroffen worden, niet dorſt afſtappen. Maar hy gaf Breſt aan den hertog van Burgundië, en Cherbourg aan den koning van Navarre, die het drie jaren daar na aan Vrankryk gaf, en om het verdrag bondiger te maken wierdt het zelve door de twee koningen, die het al hadden bekrachtigt, bezworen. Het hof van Vrankryk hadt echter al wat mogelyk was om den hertog van Gloceſter te winnen gedaan, en zelfs de leſſen in het werk geſtelt, die de graaf van St. Paul van zynent wegen aan den koning *Richard* aangaande dezen ſtaatzuchtigen hertog hadt gegeven. Het zelve hadt hem alle zyne ſchatten in een der zamenkomſten, daar wy van geſproken hebben, vertoont, en het hadt hem bekoort door het gezicht van zulk een groot getal goude en zilvere vaten en edelgeſteenten, die het mildelyk aan hem en aan de andere Engelſche heeren hadt geſchonken. Hy ſtondt verzet van deze grootſchheit, en weigerde geenzins het geen hem vereert wierdt; maar hy hadt echter geen minder haat voor de natie, daar hy een onverzoenlyke vyandt van was, behouden. Dit merkte de hertog van Burgundië, het welk mogelyk de reden was, waarom het hof van Vrankryk het verdrag van de overgave van Calais niet verder aandrong, niet twyffelende aan de tegenkanting, die het by den Engelſchen prins zou vinden, en aan het voorwendſel, dat hy zou nemen om een koning, met wien het even vermaagtſchapt was door het huwelyk van eene van zyne princeſſen, te doen vallen.

Vrankryk tracht den hertog van Gloceſter te winnen.

Hy toont een onverzoenelyke vyandt te zyn.

Hy hadt reets zyn ongenoegen over dit huwelyk getoont, vrezende, zegt een ſchryver*, dat dit een oorzaak van vrede tuſſchen de twee natiën zou zyn. Zo ver ging zyn haat tegen Vrankryk. Het zy hy inderdaadt tegen het zelve zo ingenomen was, het zy hy, als een andere *Graechus*, zich door de genegenheit van het volk een weg tot den troon zocht te banen; zyn voornemen is nooit ten volle bekend geweeſt, en het zou mogelyk roekeloos zyn, indien men van hem als van een verrader ſprak. Uitgenomen een ſchryver, die hem als een ſtaatzuchtige, die naar de kroon ſtondt, en de regering niet uitkreet dan om den koning af te zetten, aan wiens onbekwaamheit hy alle de onordentelykheden te laſt lei-

* *Stow.*

Hoedanigheit van dezen hertog.

1396. leide, beſchryft, mispryzen anderen in hem niet dan zyne haaſtigheit en trotſchheit, zonder hem de trouwloosheit en den aanſlag, daar de eerſte hem van betichtte, te verwyten. Wy weten wel, dat men de ſtilzwygendheit van zommige ſchryveren van partyſchap of ſtaatkunde verdacht houdt, om dat zy, zegt men, de koningen, waar onder zy ſchreven, wilden verſchonen, hoewel zy overweldigers van de kroon van *Richard* waren, en belang hadden om de onſchuldt van den hertog van Gloceſter te verdedigen. Wy willen dat noch voor, noch tegenſpreken. Wy zullen voortgaan de zaken te verhalen, daar zy in overeenkomen, látende de vryheit aan den Lezer, om voor of tegen dezen vorſt, die zyne goede en kwade hoedanigheden hadt, te oordeelen. Wy zullen alleen zeggen, dat hy zich te ver liet vervoeren, het zy door zyne ſtaatzucht, het zy door zynen vurigen imborſt en zynen yver voor de eere van de natie.

Aankomſt van de jonge koninginne te Londen.

De intrede der jonge koninginne te Londen, en de pracht, met welke zy wierdt ontfangen, vermeerderden het hertzeer, dat de hertog reets over dit huwelyk hadt doen blyken. De burgery was 'er by hoofdmanſchappen in de wapenen, alle zeer rykelyk gekleed. De opperſchout en de ſchepenen, met hunne ſcharlake rokken, gingen den koning en de koningin aan de poorten van de ſtadt opwachten, en geleidden hen naar den Tour. Langs den weg zag men zulk eene menigte volks, dat negen menſchen door het gedrang op de brug over den Teems wierden verplettert. Droevige voortekenen van een huwelyk, dat inderdaadt niets in hadt, dan dat akelyk was voor den ongelukkigen *Richard*, die daar eene andere verwachting van hadt. Den dag daar aan, zynde de 14 November, bragt hy zyne jonge gemalin te Weſtmunſter, daar hy haar den zelven dag met de gewonelyke plegtigheit deedt kronen.

Klagten des hertogs van Gloceſter tegen dit huwelyk.

De hertog van Gloceſter, ver van deel in deze vreugdt te nemen, ſchempte op de onnodige onkoſten, die men, zeide hy, voor een kindt deedt. Hy vroeg, wanneer men daar erfgenamen uit zou zien? Dat men de zelve van eene princeſſe van acht jaren niet kon verwachten; dat wanneer zy de jaren zou hebben bereikt om die ter wereldt te brengen, de koning oud zou zyn, en ſterven voor dat hy de zelve in ſtaat om te regeren zag; dat overzulks Engelandt nog een maal zo ongelukkig zou zyn, dat het door een kindt, dat onder voogden ſtondt, geregeert zou worden. Deze woorden, die men aan *Richard* overbragt, ontſtaken ten uiterſte zynen haat tegen den hertog, en kort daar na kwam voor de tweede maal de graaf van St. Paul, van wien wy reets geſproken hebben, die de zaken tot het uiterſte bragt. Hy kwam den koning en de koninginne over hunne gelukkige aankomſt in Engelandt begroeten; ten minſte was dit het voorgeven van zyne reize, indien de zelve de ware reden niet was; mogelyk hy kwam om den koning tegen den hertog van Gloceſter op te hitzen, en hem aan te raden, dat hy hem van kant zou helpen, eer dat hy zelf van kant gemaakt wierdt. Indien dit zyn voornemen was, is het hem gelukt. De koning verhaalde hem in vertrouwendheit al het hertzeer, dat hy van de buitenſporige driften van den hertog, ſedert het begin van zyne regering, tot zyn twede huwelyk, dat hem tegen hem hadt doen uitſpatten, hadt geleden. Hy ſchilderde hem af als een ſtokebrandt, die geen gelegenheit liet voorbygaan om zyne regering by het Parlement hatelyk te maken, dat hy hem door zyne ſtreken, zeide hy, veel ongenoegen en beroerten in alle de jaren van zyne regering hadt veroorzaakt, en dat hy daarenboven door zyn geſtadig ongenoegen toonde, dat hy niet vernoegt kon zyn, ten zy hy zelf regeerde. Dit was eene ſchone aanleiding voor den grave van St. Paul, die den koning gereed vondt zynen raadt, ganſch verſchillende van dien hy hem in zyne eerſte reize hadt voorgehouden, aan te nemen. Hy hadt hem wel haaſt overtuigt. Hy vertoonde hem, *Dat de bovenmatige toelating gevaarlyk was; dat een man van het aanzien en gezag, als de hertog van Gloceſter, geen zaak ten halve liet ſteken; dat hy liever in zyne ondernemingen zon willen ſterven, dan de ſchande, van vergiffenis over zyne wanbedryven te ontfangen, ondergaan; dat, dewyl de koning hem door zyne goedheit en weldoen niet hadt kunnen overhalen, hem niet meer dan de macht van ſouverein om hem van kant te helpen over was, en dat in zulk een hoogdringenden noodt, daar geen middelweg in te vinden was, hy zich moeſt haaſten om zulk een gevaarlyken vyandt, die niet veinſde, dat hy naar zyne kroon en leven ſtondt, onder te brengen.* 1396. Raadt, dien de graaf van St. Paul hem geeft.

De hertogen van Lankaſter en Jork verſchonen dien van Gloceſter.

Deze reden maakte groten indruk op den ontroerden en reets vooringenomen koning. Echter kwam hy nog tot geen beſluit. Hy wilde het eerſt met de hertogen van Lankaſter en Jork, die zyne oomen en broeders van den gene waren, daar hy zo zeer over klaagde, overleggen. Deze twee prinſſen konden hunnen broeder niet verſchonen, dan alleen met de ſchuldt op zynen haaſtigen en onruſtigen imborſt te leggen, dat de koning zyne ſtaatzucht toeſchreef. Zy verzochten zyne Majeſteit de zelve gedachten van hem te willen hebben, en hem de misſlagen te vergeven, die de ſpyt alleen hem tegen zyn plicht hadt doen begaan, maar daar de ſtaatzucht geen deel aan hadt. De koning, die goed van imborſt was, wierdt door het zeggen van deze twee prinſſen geraakt, en hunne vertogen, met die van den grave van St. Paul ſtrydende, zouden het ligt hebben overgehaalt, indien andere vyanden van den hertog hem niet weder by den koning zwart gemaakt, en nieuwe vrees verwekt hadden in het hert van den wankelbaren koning, die hem deedt beſluiten, den zekerſten weg, hoewel de zelve niet rechtmatig was, in te ſlaan. Het vertrek der hertogen van Lankaſter en Jork, die, om zich in het geſchil tuſſchen hunnen broeder en hunnen neef niet in te laten, van het hof vertrokken, hielp veel tot den ondergang van den eerſten, die door niemandt onderſteunt wordende aan den haat van zyne vyanden wierdt bloot geſtelt. Hy zelf ſtelde zich daar aan bloot door zyn vertrek naar zyn luſthuis van Plaskey, in de provincie van Eſſex, daar hy het vermaak van het buitenleven nam, niet eens denkende op den ſtorm, die hem boven het hoofdt hing, en daar hy, voor dat hy den tydt hadt om daar in te voorzien, door overrompelt wierdt. Hun vertrek van het hof.

Zyn ondergang beſloten.

Zyn ondergang wierdt in eene kleine raadsvergadering beſloten, tot de welke de koning niemandt dan Mylord *Hollandt*, graaf van Huntington, zynen halve broeder, en den grave van Nottingham, grootmaarſchalk riep. Hebbende zyn voornemen met deze twee heeren overlegt, voerde hy het met hen ook uit, niet goedgevonden hebbende dit geheim aan een groter getal te vertrouwen. Zie wat zy beſloten. De koning vertrok met deze twee Lords van Londen, even als of zy op de jagt wilden gaan, en hebbende eene hinderlaag op eene zekere plaats gelegt, naderde hy Plaskey, daar hy den graaf van Huntington zondt om zyne komſt aan den hertog bekend te maken. Hy volgde hem kort op de hielen,

zo

1396. zo dat hy daar byna zo haast als de graaf aankwam, den grootmaarschalk op den weg, langs welken men den hertog dacht te brengen, met het volk gelaten hebbende.

Hoe dit voorgenomen wierdt uitgevoert.

Alles gelukte hen. De hertog, door de komst van den koning, die, om met hem te spyzen, zo hy zeide, was gekomen, verzet zynde, verschoonde zich, dat hy, van de eere van zyn Majesteits komst niet geweten hebbende, hem niet wel zou kunnen onthalen. De koning nam deze verschoning aan, en kort daar aan rechte men de avondmaaltydt aan. Gedurende het eeten, dat niet lang duurde, waar in de koning zo vrolyk was, als hy kon, om hem geen achterdocht te geven, zeide hy tegen hem, dat hy zyne paarden zou doen zadelen, om hem naar Londen te verstellen, daar hy wilde gaan slapen, en hem nodig hadt om zynen raadt te geven over een verzoekschrift, dat de inwoonders van die hoofdstadt hem hadden overgegeven. De hertog, geen achterdocht hebbende, gehoorzaamde zonder tegenspreken; en zich met den koning op weg begevende, onderhieldt hy hem niet dan met vermakelyke dingen, tot dat zy waren gekomen ter plaatse, daar de hinderlaag was. De koning gaf zyn paardt de sporen, en ging vooruit, rennende zo hard als hy kon, gevolgt van den grave van Huntington. De hertog wilde het zelve doen; maar hy wierdt door die in de hinderlaag waren omringt, en de grootmaarschalk nam hem, uit den naam van den koning, in verzekering. Hy deedt hem aanstonts ontwapenen, en geleidde hem naar een schip, dat men op den Teems hadt doen gereed houden; hy ging met hem aan boordt, en bragt hem naar Calais, daar hy stadvoogdt van was.

Terwyl hy dus den hertog van Glocester in stilheit wegvoerde, keerde de koning naar Londen, als ot hy van de jagt wederkwam. Des anderen daags verzocht hy den grave van Warwik * ten eeten, en van tafel opgestaan zynde deedt hy hem in verzekering nemen, en zondt hem naar het gevangenhuis. Dus is het, zegt de schryver †, dat hy twee maal het recht der gastvryheit schondt.

*Mylord Beauchamp.

†De Vervolger van *St. Daniel.*

Den zelven dag hadt de graaf van Arundel ‡ het zelve lot. Hy wierdt naar het eilandt Wigt gezonden. Dus wierdt op eenen slag dit driemanschap, zo ontzagchelyk aan den koning, die het zelve beschuldigde het hoofdt van alle zamenspanningen te zyn, die in de Parlementen en in de provincien om hem te onttronen waren aangegaan, beteugelt. Echter scheelde daar weinig aan, of deze stoute daadt zou hem duur hebben komen te staan. De gemeenten, die deze drie heeren zeer genegen waren, de welke zich door hunne gemeenzaamheit en door hunnen geveinsden of oprechten yver voor het algemene welzyn hadden bemint gemaakt, morden opentlyk over de behandeling, die men de zelve aandeedt, en waren op het punt van de wapenen op te nemen, om hen te verlossen, indien het hof geen zorg hadt gedragen hen te bevredigen. De koning maakte door een openbaar geschrift bekend, dat zyne gedachten niet waren het voorledene te herdenken, of hen te straffen over zaken, die hen reets vergeven waren, maar dat zy sedert lasterlyk van hem en zyne regering gesproken, en oproerige kuiperyen, die hy niet kon ontveinzen, aangerecht hadden; dat voor het overige de gemeenten ongelyk hadden over zyn gedrag te klagen, die in alle voorvallen zo gematigt was geweest, en nog in deze zaak zou zyn, waar in hy begeerde dat zy zelf van de misdaden der gevangenen zouden kennis nemen, en dat zy door het Parlement zouden geoordeelt worden. 1396.

‡ *Fitz-Alan.*

De graaf van Arundel naar het eilandt Wigt gebragt.

Afkondiging des konings.

Dit Parlement wierdt inderdaadt te Westmunster gehouden. Maar hoe zeer verscheelde niet van de voorgaande. Zo veel zorg als deze gedragen hadden om de koninklyke macht te beteugelen, zo zeer trachtte dit de zelve volstrekt te maken. Ten dien einde hadt men veel toezicht moeten gebruiken, het geen men ook hadt gedaan. Voor eerst was de party van den koning door mannen van gezag en uitvoering gehandhaaft. Het was Mylord *Edmond*, graaf van Rutlandt, oudste zoon van den hertog van Jork, *Thomas Monbray*, grave van Nottingham †, grootmaarschalk, *Thomas Hollandt*, graaf van Kent, *Jan Hollandt*, graaf van Huntington, *Jan* van Beauford ‡, graaf van Sommerset, geboren uit de minneryen van den hertog van Lankaster met *Catharina* van Swinford, die hy naderhandt hadt getrouwt, en gewettigt door het Parlement, dat even voor dit te Londen was gehouden, *Jan Montaigu*, graaf van Salisbury, *Thomas Spenser*, en *Willem Scrop.*

† Hy was van Calais wedergekomen.

‡ Dus genoemt naar het hertogdom Beauford, in Vrankryk, dat *Johanna* van Artois in huwelyk aan den grave van Lankaster bragt.

Behalven deze hoofden, zo ontzagchelyk door hunne geboorte en waardigheit, als door hunne verdiensten, waren 'er drie ridders, genoegzaam gelykende aan die aanbrengers ten tyde der eerste Roomsche keizeren, die hun werk maakten van te beschuldigen die de vorst wilde van kant helpen. De Geschiedenis, die ons hunne namen niet bekend heeft gemaakt, dan om de zelve hatelyk te maken, zegt, dat zy zich *Jan Bushey*, *Willem Bagot* en *Thomas Green* noemden; dat zy van eene lage geboorte waren, en door hunne euveldaden veel eer dan door hunne verdiensten den naam van ridders hadden verkregen; menschen zonder trouw en zonder eere, zonder rechtmatigheit, geheel overgegeven aan hunne begeerlykheit en staatzucht, zonder zich te bemoeien wat het ook mogt kosten. Zodanig waren de werktuigen, daar de koning zich van bediende om de drie gevangene heeren te beschuldigen, en om in zynen naam en als zyne woordvoerders, of voorspraken, alles te doen, wat tot een grondslag van dit rechtsgeding kon dienen.

Dit was het nog niet al. Eene bende van vier duizend boogschutters omcingelde het huis, daar het Parlement in vergadert was, minder tot verzekerdheit der afgezondenen, dan wel om het zelve in vreze te houden, en het te verplichten den wille van hunnen souverein op te volgen. Aldus schaarde eertyds *Pompejus* zyne soldaten rondom het Kapitool, daar de Raadt vergadert was over den moordt van *Clodius* en de beschuldiging tegen *Milo* ingebragt, dien *Cicero*, verschrikt door het Roomsche krygsvolk, niet dan bevende verdedigde, en die gebannen wierdt.

Vier duizend boogschutters omcingelen de kamers van het Parlement.

Zodanig, en nog slimmer, was het lot der genen, die door deze drie Engelsche ridders aan het Parlement wierden aangeklaagt. De opening geschiedde door *Stafford*, bisschop van Excester, en grootzegelbewaarder, die zyne gansche redenvoering over de macht der koningen richtte, die hy niet alleen als eene onafhankelyke, maar als eene volstrekte macht afschilderde, en alle, die de zelve tegenstonden, schuldig aan gekwetste hoogheit verklaarde: een gevoelen, gansch tegenstrydig met de vryheden van de natie en de macht der Parlementen, en dat de nog welmenenden in de beide Kamers zeer ontroerde. Zy stonden nog meer verzet, wanneer zy den ridder *Bushey*, zich naar den koning kerende, dus hoorden spreken: *Dewyl gy ons hebt gelast, myne medegesellen en my, het Parlement de verraders voor te dragen, die naar het recht van uwe kroon gestaan en de koninklyke waardigheit geschonden hebben,* be-

Redenen van den grootzegelbewaarder over de onafhankelyke macht.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1397. Beschuldiging tegen den hertog van Gloceſter, den grave van Arundel en den biſſchop van Kantelberg.

beſchuldigen wy den hertog van Gloceſter, den grave van Arundel, en zynen broeder, den aartsbiſſchop van Kantelberg, en wy houden ſtaande, dat de genade, die zy uwe Majeſteit in het elfde jaar van zyne regering afperſten, gedwongen is geweeſt, en als zodanig zynde van geener waarde moet verklaart en herroepen worden, daar by voegende, *dat zy daar over het oordeel der twee Kamers zouden verwachten, en dat dit als een voorbericht van de artykelen, die zy gereed waren ten laſte van de beſchuldigden over te leveren, diende.*

De Pairs * en gemeenten, daar over hebbende beraadſlaagt, verklaarden, dat de genade, aan de drie heeren verleent, door de overweldigde macht, die zy op den koning in zyne minderjarigheit hadden gebruikt, van hem was afgedwongen, en dat derhalven de zelve vernietigt en herroepen wierdt. Het bleef daar nog niet by. Men oordeelde het zelve van de genade, aan den grave van Warwik, in het zeventiende jaar van de regering van *Richard*, zynde het acht en twintigſte van zynen ouderdom, verleent, zonder dat men met vaſtigheit de rechte oorzaak der beſchuldiging van dezen laatſten kan zeggen. Hier door kan men zien, hoe zeer het Parlement, ten eenemale in het belang des konings zynde, vooringenomen was, en wat de beſchuldigden van zulke rechters te verwachten hadden. Daar is nog iets aan te merken, dat is, dat niettegenſtaande het openbaar geſchrift van den koning, waar in hy verklaarde, dat hy het voorledene vergeten, en hen niet hadt doen aanhouden dan om zich te verdedigen tegen de aanklagingen van nieuwe oproeren, daar zy aan ſchuldig zouden bevonden worden, zyne rechtsgeleerden in de artykelen, die zy, ingevolge van het voorafgegane vonnis, daar wy zo even van geſproken hebben, overleverden, geen gewag maakten dan van de Majeſteit- ſchennis en van het verraadt, daar zy door de brieven van genade, in het elfde en zeventiende jaar van zyne regering opgemaakt, van vry waren gekent. Het was ook alleen om deze misdaden, het zy waar, of niet, en die zekerlyk vergeven waren, dat zy ſchuldig wierden geoordeelt en verwezen om met de ſtraffe der verraders geſtraft te worden.

* alleen de wereldlyke; de geeſtelyke waren daar niet.

Hunne veroordeeling.

De aartsbiſſchop onderſcheiden van de anderen.

Daar was nochtans dit onderſcheidt in het vonnis van den aartsbiſſchop, en dat van de anderen, dat hy alleen buiten het ryk gebannen, en zyne tydelyke inkomſten aangeſlagen wierden, hoewel hy mogelyk de allerſchuldigſte was. Wy zullen hem haaſt uit zyne ballingſchap zien wederkeren, en zich vol misnoegen by den wreker van den hertog van Gloceſter en zyne aanhangers vervoegen. Wat aangaat zynen broeder, den grave van Arundel, hy wierdt gerecht, en al de gunſt, die hy kon verkrygen, was, dat de koning de ſtraf van gehangen en gevierendeelt te worden veranderde in onthalſt te worden. De graaf van Warwik behieldt, op het aanzoek van zyne vrienden, het leven. De koning vergenoegde zich met hem op het eilandt Wight † te houden.

Gerechts uitvoering van den grave van Arundel.

† Anderen zeggen het eilandt Man.

De hertog van Gloceſter was naar Calais gevoert. De grootmaarſchalk kreeg bevel hem weder te brengen, om hem voor zyne rechters te doen verſchynen; maar men verſtondt, dat hy overleden was. Men geloofde, dat hy zyne eige doodt niet was geſtorven. Eenigen zeggen, dat hy was gewurgt; anderen, dat hy tuſſchen twee bedden was geſmoort ‡.

Droevige doodt van den hertog van Gloceſter.

‡ *Tyrrel* gelooft het dus, en brengt daar bewyzen van by.

Niettegenſtaande zyne doodt maakte men zyn rechtsgeding op. De hoofdbeſchuldiging was de krygstoeruſting van Haringnay, eene misdaadt by de opene brieven, die, gelyk het behoorde, opgemaakt waren, kwyd was geſcholden. Daar is nog iets meer tot zyne rechtvaardiging. Men wiſt, dat hy voor zyne doodt eene openbare belydenis van zyne misdaden hadt gedaan, om aan den koning te worden overhandigt, aan wien hy vergiftenis verzocht, en dat de zelve van *Willem Rikhill*, hoofdrechter van des konings bank, was opgeſchreven. Het Parlement wilde ze voor de uitſpraak van zyn vonnis zien, en zy wierdt daar gebragt. Men kan ze in zyn geheel lezen by den geſchiedenisſchryver, die ze geboekt heeft †. De zelve behelſt niets, daar men eene ſchuldaadt van tegen dezen hertog, ſedert zyne ontfange genade, kan maken. Hy ſpreekt daar in als een man, zo zeer geraakt door het geen zyn ongeſtadige imborſt hem met te veel drift en ſtaatzucht hadt doen ondernemen, dat men aan de oprechtheit van zyn berouw niet kan twyffelen, verdienende daar door meer den naam van martelaar, dan de graaf van Arundel, aan wien het volk dezen naam gaf, om dat hy, gelyk het zeide, voor het algemene welzyn en voor de vryheit van de natie geſtorven was. Ten minſte hadt het Parlement genoegen in zyne doodt behoren te nemen, en zyne achting voor het bloedt van Engelandt tonen. Dit geſchiedde nochtans niet. Zyne beſchuldigers eiſchten, dat men hem voor verrader zou verklaren, en zyne goederen aanſlaan. Dit vonnis wierdt door de Kamer der Pairs uitgeſproken. Dus wierdt de al te woelige aardt en de ſtaatzucht van den hertog van Gloceſter geſtraft, zyne ſtraf voor dat hy gevonniſt was ondergaande: mogelyk ongelukkiger dan ſchuldig, en ten minſte gevonniſt met meer ſtrafheit dan rechtmatigheit.

1398. Zyne belydenis voor zyne doodt.

† *Brady.*

Zyn vonnis.

De koning hadt geen gedachten, dat hy in den grave van Derby een wreker van des hertogs doodt zou vinden. Geruſt op den vader *, die hem altoos was getrouw geweeſt, geruſt zelfs op den zone, dien hy onlangs hertog van Herford hadt gemaakt, kon hy niet voorzien, dat hy den ondergang van zyn huis en de overweldiger van zynen troon zou zyn. Hy hadt vry groten ommegang met den hertog van Gloceſter gehad, om hem verdacht te houden: maar hy dacht, dat zyne geboorte en de goede opvoeding van een trouwen en welmenenden vader het boven de gemeenſchap, die hy met zynen woeligen en ſtaatzuchtigen oom hadt gehad, zouden overhalen. Zo lang de hertog van Lankaſter leefde, ondernam de graaf van Derby ook niets tegen zynen ſouverein; maar de vader dood, en de zoon niet meer door zyn voorbeeldt en gezag wederhouden zynde, wachtte hy niet lang zyne verderffelyke voornemens werkſtellig te maken.

De graaf van Derby wreekt zyne doodt.

* den hertog van Lankaſter.

Voor het overige is het bezwaarlyk iets wezentlyks van het gedrag van den grave van Derby te zeggen; het zelve ſchynt niet min dubbelzinnig dan dat van den hertog van Gloceſter geweeſt te zyn. Hy begon ten eerſte niet. Hy hieldt zelfs zich aan de zyde des konings. Hy deedt nog meer: hy klaagde den grootmaarſchalk aan, laſterlyk van zyne Majeſteit geſproken te hebben, en hy toonde zich bereid zyne beſchuldiging in een tweegevecht ſtaande te houden. Naderhandt wierdt hy gebannen. De hertog van Lankaſter, zyn vader, kwam in dezen tydt te ſterven. De koning trok voor de twede maal naar Ierlandt, tegen de ingeborene Ieren, die op nieuw waren opgeſtaan. De graaf van Derby, in Vrankryk gebannen, vondt daar ongelukkig den aartsbiſſchop van Kantelberg, die zo wel als hy gebannen was, en hem overhaalde om zich van de afwezendheit des konings te bedienen,

Gedrag van den grave van Derby.

† Hy was van Calais wedergekomen.

‡ Dus genoemt naar het hertogdom Beauford, in Vrankryk, dat *Johanna* van Artois in huwelyk aan den grave van Lankaſter bragt.

Vierduizend boogſchutters omcingelen de kamers van het Parlement.

Redenen van den grootzegelbewaardet over de onafhankelyke macht.

1398. nen, om weder naar Engelandt te keren, en zich over de doodt van den hertog van Glocester en hun gemeen ontfangen ongelyk te wreken. Op zyne aankomst verklaarde het volk zich voor hem, en vindende aldus den weg tot den troon gebaant, dwong hy den ongelukkigen *Richard* den zelven aan hem af te staan.

Verscheide oordeelen hier over.

Door alle deze voorvallen, die wy nu gaan beschouwen, kan men met recht ontdekken, of deze prins door zyne staatzucht, of door zynen gelukster wierdt aangezet om zich van de regering machtig te maken; of het oprecht en ter goeder trouwe was, dat hy den koning van zyne aankleving aan zynen dienst verzekerde, of dat het maar veinzery was, en of zyne wraak, of zyn noodlot hem weder in Engelandt voerde, om hem daar te kronen.

Overeenkomst van den koning met zyn Parlement.

Richard dacht weinig aan deze omwenteling wanneer zy kwam voor te vallen. Nooit scheen zy verder af, en nooit sedert zyne komst tot de kroon hadt hy zich meer meester gezien. Alles hadt zich voor hem sedert de doodt van den hertog van Glocester gebogen. Hy hadt geen reden meer van vreze. Hy hadt zulke gunstige Parlementen gevonden, dat zy aan zyne regering al de achtbaarheit en al de oppermacht, die anderen de zelve hadden doen verliezen, hadden gegeven. Van zynen kant hadt hy niet nagelaten de zelve bestendig te maken, en daar was zulk eene schone eendragt tusschen den vorst en zyne onderdanen, dat het zich liet aanzien, dat de eerste voortaan met roem en zonder gestoort te worden zou gaan regeren, en dat de anderen onder zyne regering eene gestadige rust en een gedurigen voorspoedt zouden genieten. Het Parlement, dat het rechtsgeding aan den hertog van Glocester en zyne aanhangers opmaakte, vernietigde en herriep al de schriften en bills der andere Parlementen, die de koninklyke achtbaarheit en het recht van de kroon hadden benadeelt. De koning gaf van zynen kant de toestemming aan de bill, die de kerk, de Pairs en de gemeenten in hunne vryheden en voorrechten herstelden; zo dat het evenwigt, dat tusschen de beide machten was, altydt in den evenaar stondt, vergenoegt zynde, zag men niet van welken kant de val van de eene en van de andere kon komen.

Aanstelling van verscheide Pairs.

De koning, om zyn gezag nog meer te onderstutten, maakte in het zelve Parlement vyf hertogen, een marquis, en vier graven. *Henrik*, graaf van Derby, wierdt hertog van Herford; *Eduard*, graaf van Rutlandt, wierdt hertog van Albemarle; *Thomas Hollandt* hertog van Suffolk; *Jan Beaufort* marquis van Dorset; *Thomas Spenser* graaf van Glocester, en *Willem Scrop* graaf van Wiltshire.

Eedt om de bill van het Parlement te handhaven.

De twee Kamers, eensgezind met den koning, lieten niet na zo wel zorg voor de voorrechten van de kroon, als voor de hare, te dragen. Daar wierdt een soort van eedt opgestelt, waar by zy zich verbonden de bills te verdedigen, die al, wat te voren was vastgestelt, het zy tegen de rechten van den koning, het zy tegen hare vryheden, herriepen. Zy leiden alle den eedt af voor de kas van St. *Eduard*, in de tegenwoordigheit van den koning. Om nog meer gewigt aan dezen eedt te geven wierdt de zelve versterkt door den ban, dien de prelaten tegen de overtreders uitspraken. Men zegt *, dat *Richard* den zelven van Rome hadt laten komen, en wy zullen zien, dat dit eene der redenen van zyne afzetting was, dat hy hulp by vremden, tot nadeel van de wetten van het ryk, was gaan zoeken.

* *Knighton.*

1398 Gesdanten, de macht des konings benemende, herroepen.

In eene andere zitting herriep men de besluiten van het Parlement, dat in het elfde jaar dezer regering gehouden, en den koning, noch zynen aanhangeren niet gunstig was geweest. Men herstelde zyn gezag, en men gaf de aangeslagene goederen aan de koningsgezinden wederom. Het was ook in het zelve Parlement, dat de gedachtenis van de *Spensers*, in het jaar 1325 veroordeelt en gerecht, weder geëert, en de erfgenaam in het bezit der goederen van zynen vader en grootvader herstelt wierdt.

Onderwerping van den grave van Derby.

Het Parlement zou zyne zittingen eindigen, en de koning was daar verschenen, om zyne toestemming aan de bills te geven, wanneer de graaf van Derby zich op zyne knien voor hem nederwierp, en beleedt, dat hy in verscheide raadslagingen en oproeren, die in de voorgaande beroerten waren voorgevallen, geweest was, maar dat hy nooit het voornemen hadt gehad iets tegen des konings dienst te ondernemen; dat hy echter wel wist, dat naar de strengheit zulke wegen strafbaar waren, en dat hy des konings barmhertigheit en genade van noden hadt. *Daarom is het*, voegde hy daar by, *dat ik de zelve van uwe Majesteit met een oprecht berouw kome smeeken, en betuige, dat ik het voorledene zal verbeteren, met my onscheidbaar aan uwe belangen te houden.*

Genegenheit der gemeente voor hem.

De gemeenten hadden reets dezen heer den koning aanbevolen, en de koning hadt hem reets van zyne genegenheit verzekert. Dit verzekerde hy hem nogmaals, met te zeggen, dat hy hem van ganscher herte vergaf al wat zyne onwetenheit, of de ongelukken des tyds hem tegen zynen plicht, als onderdaan en nabestaande, hadden doen bedryven.

De graaf van Derby beschuldigt den hertog van Nortfolk.

Het was kort daar na, dat de graaf van Derby, of hertog van Herford, den grave van Nottingham, of hertog van Nortfolk, beschuldigde lasterlyke en tot den val des konings strekkende taal gevoert te hebben *. Men zegt voorts niet, wat de eerste aanleiding tot deze beschuldiging is geweest. Al de wereldt was daar te meer over verwondert, dewyl deze twee heeren tot nu toe zo vereenigt met elkander hadden geschenen, dat het Parlement hen beide den koning hadt aanbevolen, en dat de koning hen ook beide te zamen hadt verklaart, dat hy hen voor de twee bestgezinde Pairs van zyn ryk, en aan welke hy ook de meeste gunst wilde bewyzen, aanzag. Hoe het zy, de graaf van Derby, zich op zyne knien voor den koning werpende, vertoonde hem een geschrift, dat hy zeide waarachtig te zyn, waar in zyne beschuldigingen vervat waren, daar op uit komende, dat hy een gesprek met den hertog van Nortfolk hadt gehad, en hem lasterlyke woorden tegen den koning en zyne regering hadt horen uitbraken. De koning zondt het, om te onderzoeken, aan het Parlement, dat gevolmachtigden benoemde, voor de welke de beschuldigde met den beschuldiger zou verschynen. Zy daagden malkander in een tweegevecht uit, en verzochten den koning en de Pairs, die daar van moesten oordeelen, hen toe te staan, dit hoogwigtig geschil door de wapenen te vereffenen, en de waarheit der beschuldiging, of de onschuldt van den beschuldigden door den degen te laten beslissen. Deze onrechtvaardige gewoonte was nog in gebruik, en de tweegevechten waren in diergelyke gevallen geoorlooft. Men hieldt alleen deze plichtpleging, of dezen middelweg, dat men zich eerst van de zake liet onderrechten; maar wanneer de bewyzen de zaak in twyffel lieten, stondt de koning, of de rechters over het geschil het gevecht toe, en dikwils eindigde de verwoedheit de misdaadt, die

* volgens *Stow* en *Brady*. Anderen zeggen, dat het de graaf van Derby was, die kwalyk van den koning hadt gesproken.

1398. die de laſter hadt begonnen. Dit was het geweldt in plaats van de reden ſtellen, en van eene rechtmatige rechtbank een toneel van ſchermers maken. Men ſtondt volgens deze misbruiken, en ingevolge van onvoldoenende bewyzen, het gevecht, dat deze twee heeren even zeer begeerden, toe. De dag wierdt vaſtgeſtelt, de plaats beraamt, en het renperk, daar deze twee kampvechters te zamen zouden ſtryden, nevens een toneel voor de aanſchouwers, te Coventri bereid. Daar verſcheen eene grote menigte heeren en ridders, en men zag 'er een ongemenen toevloedt van menſchen, die daar van alle kanten van het ryk waren gekomen. De dag, zynde de 10 September, aangekomen zynde, kwamen de twee beſtryders in het renperk. Zy waren reets aan het vechten, wanneer men den koning, zynen degen omhoog houdende, zag inkomen, en een wapendrager, voor hem gaande, hoorde roepen: *Houdt op!* Aanſtonts bogen deze twee heeren de punten van hunne degens ter aarde, en de wapendrager las des konings verbodt. Het zelve behelſde, dat de koning het geſchil der twee partyen voor zich en zyne rekening hadt genomen, en dat hy hen beide alle geweldige wegen verboodt in te ſlaan; dat hy hen in zyne beſcherming nam; dat hy ondertuſſchen, om hen te ſtraffen over hunne begane misdaden, daar zy beide aan ſchuldig waren, den hertog van Herford voor tien jaren uit het ryk bande, en den hertog van Nortfolk voor altoos. Men verhaalt niet wat deze misdaden waren. Mogelyk dat de zaak ten aanzien van den eenen en den anderen niet al te klaar was gebleken; dat de beſchuldiger de beſchuldiging te zeer hadt opgezet, en dat de beſchuldigde niet ganſch onſchuldig was. Hoe het zy, de afkondiging wierdt werkſtellig gemaakt: de laatſte wierdt in Hungarië gebannen, en ſtierf in het zelve jaar te Venetië, en de andere vertrok naar Vrankryk.

De koning zendt zynen wapendrager om het te verbieden.

1399. Voor zyn vertrek bekwam hy opene brieven van den koning, die hem het genot van de landen en Pairſchappen, die op hem gedurende de tien jaren van zyne ballingſchap zouden kunnen komen, toeſtonden. Dit was zyne baillngſchap onmiddelyk te niet doen, en des zelfs vonnis krachteloos maken. Ook op de vertogen, die 'er van wierden gedaan, wierdt dit vonnis herroepen door den koning, klagende, dat hy misleid was geweeſt, en door het Parlement, dat met hem in deze herroeping bewilligde. Hy ging nog verder. Hy verklaarde den geheimſchryver †, of klerk, die dit geſchrift hadt opgeſtelt, ſchuldig aan hoog-verraadt, en vonniſte hem om gehangen en gevierendeelt te worden. Maar zulk een ſtreng vonnis wierdt niet ter uitvoering geſtelt. De koning veranderde de ſtraf des doods in eene ballingſchap.

1399. Opene brieven van den grave van Derby, naderhandt wedergeroepen, verleent.

† *Henrik Bawet.*

De graaf van Derby wordt hertog van Lankaſter.

De hertog van Lankaſter geſtorven zynde *, wierden zyne goederen door de gemachtigden van den grave van Derby, uit hoofde van zekere opene brieven, die niet wederroepen waren, weder geëiſcht; maar de bedienden van den koning maakten van hunnen kant hunnen eiſch ook op, en het was ter gelegenheit van hun verſchil, het welk voor het Parlement wierdt gebragt, dat het vonnis der herroeping wierdt uitgegeven.

* den 2 February.

Opſtandt in Ierlandt.

Dit koſtte *Richard* de kroon. De ſtaatzucht van den grave wierdt door de vreze van armoede, daar de aanhaling van zyne goederen hem toe gebragt hadt, opgewekt, en de aartsbiſſchop van Kantelberg, die, gelyk hy, gebannen was †, en niet dan wraak zocht, hitſte zyne gramſchap en misnoegen verder op. De opſtandt in Ierlandt viel in dezen tydt voor, en begunſtigde hun voornemen. Deze koningen, die zich vier jaren te voren met zulke krachtige betuigingen van trouwe hadden onderworpen, ſtonden op nieuw op, en belegerden *Rogier* van Mortemer, grave van la Marche, in een van zyn kaſteelen, en doodden hem in een uitval. Niets was meer bekwaam hen tegen te ſtaan: zy dreigden hunne oude regeringswyze weder te willen hebben, en al de Engelſchen, die zich in hun eilandt hadden nedergezet, te verjagen, of te vermoorden, gelyk zy reets met den vermoedelyken erfgenaam van de kroon hadden gedaan. Daar voor wierdt de graaf van la Marche gehouden, voortgekomen uit het huwelyk van *Edmond* van Mortemer met de princeſſe *Philippine*, eenige dochter van *Leonel*, hertog van Clarence, tak van den oudſten ſtam, die *Richard*, indien hy zonder kinderen kwam te ſterven, moeſt opvolgen. Hy hadt 'er geen by zyne eerſte vrouwe gehad, en de twede was te jong om 'er hem te geven, invoegen hy den grave van la Marche als zynen vermoedelyken erfgenaam aanzag. Maar ver van tegenzin in hem, gelyk de meeſte vorſten in hunne vermoedelyke erfgenamen hebben, op te vatten, beminde hy hem zeer teder, en hieldt hem alleen van het hof om de yverzucht van die van Lankaſter en Gloceſter te vermyden. Hy kon nochtans het ongelukkig noodlot van den ſtam der *Mortemers*, waar van het mannelyke oir met den zone van dien door de Ierlanders was dood geſlagen kwam op te houden, noch den ondergang, dat het huis van *Lankaſter* aan dat van *Jork* berokkende; aan het welke *Anna* van Mortemer het recht tot de kroon, door haar huwelyk met *Richard* van Jork, grave van Cambridge, hadt aangebragt, niet beletten. Uit dit huwelyk ſproot een andere *Richard*, hertog van Jork, vader van *Eduard* den IV, die de kroon van zyne voorzaten van het huis van Lankaſter, die de zelve hadden overweldigt, wedereiſchte.

1399. Van waar hy den grave van Derby in Vrankryk ging vinden. Doodt van *Mortemer*, grave van la Marche.

Vermoedelyke erfgenaam van *Richard*.

Zyn recht aan het huis van *Jork* overgebragt.

Om weder tot den graaf van la Marche te keren, de koning kon de tyding van zyne doodt niet zonder grote ontroeringen horen. Hy ſtelde zich zelf in ſtaat om 'er een wrede wraak over te nemen. Ten dien einde moeſt hy voor de twede maal naar Ierlandt met een leger, gelyk het voorgaande was geweeſt, overſteken; volk werven, en het zelve daar naar toe brengen, dat niet te doen was, zonder de provinciën te benadeelen. Ook kon dit niet geſchieden zonder zich uit de hoofdſtadt te begeven, die nog morde over de ſtraf van den grave van Arundel, haren afgodt, en de ballingſchap van den grave van Derby, dien zy niet minder beminde. Het was te vrezen, dat de afwezendheit van den koning de zelve nog ſtouter zou maken, en dat zy mogelyk de gebannenen wel weder in mogt roepen.

Alle deze zwarigheden ſchrikten *Richard* niet af. Hy wapende zich te water en te lande, en om zyne krygstoebereidſelen te maken, liet hy te Londen en in de provinciën volk preſſen. Men betaalde het echter, en daar het niet betaalt wierdt leefden de ſoldaten naar hunnen wille. Dertig duizend man waren in het begin van de lente gereed. Hy ſtelde zich aan het hoofdt van zulk een ſchoon leger, en trok tegen de oproerigen op. De hertogen van Albemarle en van Exceſter, en verſcheide andere grote heeren verſelden hem, en hy nam de zonen van den hertog van Gloceſter en van den grave van Derby, die maar twee kinderen waren, om hem voor gyſelaars, tegen de party, die nog grote genegenheit voor den naam der eerſten en voor den perſoon van den tweden hadden, te dienen. Hy nam zynen weg op Briſtol, alwaar hy zich

Zyn leger en zyne inſcheping.

† te Keulen gebannen, volgens eenigen.

1399. op het Kanaal, dat den naam van deze ſtadt draagt, ſcheep begaf, en kwam gelukkig, gevolgt van twee honderd zeilen, die de troepen en lyftocht voerden, te Waterford aan landt.

Zyne landing.

Trotſchheit van *Mak-More.*

Mak-More, de ontzagchelykſte der koningen, of hoofden der Ierlanderen, hadt het algemeen bevel over de oproerigen, en ſcheen van voornemen te zyn zich wel te willen verdedigen. Zyn oom, die den zelven moedt niet hadt, was met de koordt om den hals gekomen, om genade van *Richard* te verzoeken. Men begeerde, dat de neef insgelyks zou doen; maar hy antwoordde trotſchelyk op de dagvaarding, die men hem daar van deedt, dat hy geen ſlaaf geboren was, en dat hy de vryheit niet dan met zyn leven zou verliezen. Naderhandt wierdt hy zachtzinniger, en verzocht een byeenkomſt, die men hem toeſtondt. De graaf van Gloceſter * wierdt daar toe afgezonden, die met twaalf honderd man naderde. *Mak-More* kwam hem met een diergelyk getal tegen. De Geſchiedenis ſchildert zyne grote geſtalte en wildheit by die van een reus af, zittende op een wit paardt, zonder zadel, maar van eene bovengewone ſchoonheit en ſnelheit. Hun geſprek liep over het vermoorden van den grave van la Marche, en over de voldoening, die de koning daar van eiſchte. De oproerigen weigerden de zelve te geven, en men ſcheidde van den anderen zonder iets te beſluiten.

* *Thomas Spenſer.*

Zyn afbeeldſel.

Richard uit Engelandt wedergeroepen.

Men gelooft echter, dat hy kort daar na wel gedwongen zou zyn geweeſt zich te onderwerpen, en dat de koning dezen oorlog, daar hy reets verſcheide gelukkige ontmoetingen in hadt gehad, zou geëindigt hebben, indien hy het bedroefde nieuws, dat hem weder ſchielyk in zyn ryk riep, niet hadt ontfangen.

Opſtandt ten behoeve van den hertog van Lankaſter.

Men ſchreef hem, dat de hertog van Lankaſter, gelyk zich de graaf van Derby noemde, en wy hem voortaan zullen noemen, uit Vrankryk in Engelandt was gekomen, en dat hy daar niet zo haaſt was verſchenen, of ieder was voor hem opgeſtaan. Deze omwenteling is een der wonderbaarlykſte, die in dit ryk gebeurt is, hy zy om de weinig perſonen, die daar in wierden gebruikt, het zy om de ſnelheit, met welke alles doorging, het zy eindelyk om het geluk, dat al zyne ondernemingen wel deedt uitvallen.

Ontwerp van zyne onderneming.

De zelve wierdt alleen door twee gebannenen beraamt, den nieuwen hertog van Lankaſter, en den aartsbiſſchop van Kantelberg. Zy vertrokken beide van het Franſche hof *, aan het welke zy zich, om het verbondt, dat tuſſchen de twee koningen was, niet dorſten ontdekken. Zy kwamen by den hertog van Bretagne te Vennes, die hen met drie ſchepen en volk naar mate voorzag. Het was met dezen zwakken byſtandt dat de hertog van Lankaſter met het zwaardt in de handt in een ryk dorſt komen, daar hy uit gebannen was geweeſt. Hy landde te Pleymouth, in de provincie van Devon, volgens eenigen, of te Ravenſpur, in de provincie van Jork, volgens anderen. *Henrik Percy*, graaf van Northumberlandt, de graaf van Weſtmorlandt en verſcheide andere Lords, genegen aan het huis van *Lankaſter* en *Gloceſter*, voegden zich by hem, en in weinig dagen zag hy zich aan het hoofdt van zestig duizend man. Met zulk een talryk leger, en, wat meer is, verzekert van de genegenheit van het volk, kreeg hy hoop tot de uitvoering van zyne ſtaatzucht, en trekkende regt op Briſtol aan, dat geen wederſtandt boodt, belegerde hy het kaſteel, en nam het in. Hy vondt daar *Scrop*, graaf van Wiltshire, grootſchatmeeſter, met de ridders *Buſbey* en *Green*, nevens eenige andere Raden van *Richard*, alle ſchuldig aan de doodt van den hertog van Gloceſter. Het volk, dat de gedachtenis van den hertog eerde, eiſchte de hoofden van deze moordenaars, en hy wachtte zich wel hunnen eiſch te weigeren. Dit waren de eerſte ſlagtoffers, die hy aan de gedachtenis van dezen prins, en tot wraak van zyn eigen ontfangen ongelyk offerde.

* daar de aartsbiſſchop van Keulen was gekomen.

Zyn leger.

Neemt Briſtol in.

1399. De rechtsuitvoering, die hy bedryft.

Terwyl de ſchrik der wapenen en de daar op gevolgde ſtrafoeffening de eenen bevreeſt maakte, won de aartsbiſſchop van Kantelberg de anderen door zyne predikatiën. De zelve waren verſterkt door de bulle van den paus, die aflaat van zonden beloofde aan alle, die zich by *Henrik* van Lankaſter zouden voegen, om de doodt van zynen oom, en alle de wreedheden, aan die van zynen aanhang gepleegt, te wreken. Dus was het, dat het hof van Rome heet en kout te gelyk uitblies, en dat het zyne blixemen aan *Richard*, in het voorgaande jaar, om zyne koninklyke waardigheit ſtaande te houden, geleent hebbende, de zelve in dit jaar aan die hem de kroon ontnam verleende.

De aartsbiſſchop van Kantelberg verklaart zich voor hem.

De verlegenheit, daar zich de koningin in bevondt.

De tyding van dezen inval kon op geen kwader tydt komen. Devloot en de troepen van den koning waren in verſcheide plaatſen in Ierlandt verſpreid. Daar wierdt tydt vereiſcht om ze weder byeen te verzamelen, en men moeſt met haaſt vertrekken. Eene al te grote voorbarigheit bedurf alles, en een langer uitſtel was niet minder nadeelig. Het gevaar ſcheen van beide kanten even groot te zyn. In deze verlegenheit ſloeg de graaf van Salisbury een middel voor, dat beide deze zwarigheden te gemoet kwam. Hy riedt den koning vyf of zes dagen te Waterford, om daar de ſchepen en troepen te vergaderen, te blyven, terwyl hy in het landt van Walles het landvolk zou wapenen, by het welke de koning dan met zyn leger zou komen, om zonder tydverlies te zamen tegen den vyandt te trekken. Deze raadt was goed, en indien de koning, die den zelven toeſtemde, deze zaak van zynen kant zo wel hadt uitgevoert, als de graaf, die den raadt gegeven hadt, van zyne zyde deedt, zou hy mogelyk den voortgang van den oproer geſtuit hebben: doch wie kan zyn lot veranderen?

Uitgevonden middel van den grave van Salisbury.

De graaf van Salisbury, de Ierſche zee overtrekkende, landde te Conway *, in Noord-Walles, daar hy een ſoort van opbodt afkondigde, dat hem in vyf of zes dagen meer dan veertig duizend man toebragt. Indien *Richard* in dezen tydt, in welken alles hem genegen en gereed was om tegen den vyandt te trekken, en hem ſlag te leveren, gekomen was, hadt hy reden gehad van een goeden uitſlag te hopen, zo dat de tegenwoordigheit van den koning aan het hoofdt van een machtig leger de zamenverbondenen zou hebben verſtrooit. Maar zyne traagheit deedt hem alles verliezen. Die van Walles, onruſtig van aardt, boven dat weinig genegen voor de kroon van Engelandt, dachten alleen op hun eigen belang: het verdroot hen, dat hy niet opkwam, en na hem vyftien dagen te vergeeffch gewacht te hebben, ſcheidden zy van malkander, en lieten den grave van Salisbury binnen Conway, alleen honderd paarden tot zyne verdediging by zich hebbende. De koning kwam eenige dagen daar na; maar het was te laat; die van Walles waren niet alleen te rug geweken, maar zelfs de Engelſchen, die van de party des konings, onder het bevel van den hertog van Albemarle, landvoogdt van het landt, waren, hadden hunne vaandels verlaten, en denkende, dat alles verloren was, zochten zy maar hun lyf te bergen, en zich by die van Walles te voegen, die

* of Aber-Conway.

Vaardigheit van den grave.

De traagheit des konings verlieſt alles.

Wegtrekken van die van Walles.

1399. die alles plunderden, dat van Ierlandt kwam. De ridder *Thomas Percy*, meester van de klederkamer, viel in hunne handen met de edelgesteenten van den koning, terwyl hy naar den hertog van Lankaster vluchtte. Hy wierdt over zyne blóhertigheit en zyne verradery gestraft, en die van Walles ontnamen hem den schat, dien hy by den overweldiger wilde brengen.

Lafheit des konings.

Ondertusschen, de koning zich zonder volk en zonder geldt, van iedereen verlaten en verraden ziende, wist niet wat hy doen zou. In dezen wanhopigen staat zondt hy de hertogen van Excester en van Surrey aan den hertog van Lankaster, om zyne mening te weten. Dit was een gebrek van moedt en voorzichtigheit. Ook vertoonde hem de graaf van Salisbury, de bekwaamste en stoutste der veldoversten, dat hy van een prins, die door zyne ballingschap verbittert, en niet gekomen was dan om hem af te zetten, niets te hopen hadt; dat het gevaarlyk was hem binnen Conway, eene stadt, niet machtig om eene belegering uit te staan, te wachten, en dat het beter was zich in het kasteel van Carnarvan te werpen. De troostloze koning liet zich daar heen brengen: maar zy vonden het onvoorzien van oorlogs- en lyfsnooddruft, waar door zy verplicht waren weder naar Conway te keren. Daar moest men het antwoordt van den vyandt, of liever de wet, die hy hem wilde voorschryven, afwachten.

Vertoning van den hertog van Excester aan den hertog van Lankaster.

Dit bleek ook by zyne redenvoering tot de afgezondenen. De hertog van Excester, broeder van *Richard*, vertoonde hem de schrikkelykheit van een aanslag op den persoon en de koninklyke waardigheit van een vorst, aan wien hy zo na vermaagschapt was; die zyn huis met weldaden hadt overladen, en die voor hem altoos eene byzondere achting hadt gehad. De argliftige hertog antwoordde, dat hy niets tegen den persoon van zyne Majesteit wilde ondernemen; dat hy maar gekomen was om de rust in het ryk te herstellen, en niet om daar beroerten in te verwekken; dat hy niet meer dan een vry Parlement wenschte, waar in men mogt onderzoeken de onrechtmatige behandeling tegen den hertog van Glocester en zyne vrienden gedaan, om de verraders, die de eerste Pairs van het ryk en de grootste yveraars voor het algemene welzyn met zo veel trouwloosheit en wreedheit hadden omgebragt, te straffen.

Antwoordt van den laatsten.

De graaf van Northumberlandt verplicht den koning uit Conway te vertrekken.

Hy zondt dit antwoordt aan den koning door den grave van Northumberlandt, die zich voor de poorten van Conway aan het hoofdt van twaalf honderd paarden vertoonde, verzoekende vrygeleide om in de stadt te komen, en met den koning zelf te spreken. Men stondt hem zyn verzoek toe. Hy kweet zich zeer wel van zyn gezantschap, verzekerende den koning, dat hy niets van de onderneming des hertogs te vrezen hadt, die alleen toeleide om de moordenaars van den hertog van Glocester te straffen, en het beroepen van een Parlement, waar in hy geen andere plaats wilde bekleden, dan die zyne voorzaten sedert honderd jaren hadden bekleed. Hy vermaande ter zelver tydt den koning, den weg naar Londen te nemen, daar de hertog van Lankaster zo haast als hy zou aankomen, latende aan zyne Majesteit de vryheit om by hem op den weg te komen, of een anderen te nemen. Na deze redenvoering gingen zy te zamen naar de kerk; en na dat de dienst verrecht was, zwoer de graaf van Northumberlandt op de hostie, dat zyn meester, van wien hy volkome macht hadt, de artykelen van het verdrag aan den koning voorgestelt, waar in hy van zynentwegen verklaarde genoegen te nemen, oprechtelyk zou nakomen; waar op men zich den zelven dag op weg begaf, maar de koning merkte wel haast, dat hy verraden was. Hy was maar vier mylen van Conway, wanneer hy zich omcingelt vondt van een grote party landvolk en gemene soldaten. Hy klaagde daar over aan den grave van Northumberlandt, en wilde aanstonts wederom keren. De graaf verschoonde zich op eene slechte wyze, en zeide, dat hem bevolen was, hem by den hertog van Lankaster te geleiden, en dat hy zich daar niet van kon ontslaan. Echter verzekerde hy hem, dat hem niets kwaads zou ontmoeten. Hy bragt hem, om zyne nachtrust te nemen, te Flinth, daar zy op den avondt aankwamen, en dien nacht bleven.

1399. Hy brengt hem te Flinth.

Des anderen daags kwam de aartsbisschop van Kantelberg, verselt van den ridder *Thomas Percy* en den grave van Rutlandt, by den koning. De eerste was een rechte overloper; maar de andere bewaarde altydt zyn hert voor den koning. Deze afgezondenen verzekerden hem, dat de hertog van Lankaster naby was, en dat hy kort na den eeten zyn Majesteits handen zou komen kussen. Hy kwam inderdaadt wanneer de koning van tafel opstondt, en naderde hem met een gelaat, vol van trotschheit en ontzag, daar men zyne gedachten gemakkelyk uit kon bemerken. Niettemin boog hy in het groeten aan den koning een knie ter aarde. De koning beurde hem op, nam zynen hoedt af, en sprak hem met deze woorden aan: *Goede neef van Lankaster zyt welkom.*

Het schielyk naderen van den hertog van Lankaster.

Sire, antwoordde de hertog, zich ter aarde buigende, *ik ben gekomen om aan het verzoek van het volk te voldoen, het welk klaagt, dat het niet wel geregeert wordt, en begeert, dat ik u zal ondersteunen in de behandeling der regering, overtuigt zynde, dat alles beter zal gaan, niet alleen voor uwe onderdanen, maar ook voor u zelve.*

Antwoordt des konings.

Goede neef, antwoordde de koning, *indien de keur, die men van u gemaakt heeft om my te helpen, u behaagt, kan men daar niet dan alles goeds van hopen; van myn kant, ik ben het te vrede.*

De hertog antwoordde niet dan met buigingen, en zich voegende by de heeren van het gevolg des konings, hadt hy met hen eene korte zamenspraak, zonder dat hy zich verwaardigde den grave van Salisbury, dien hy dodelyk haatte, aan te spreken. Een kwartier uurs daar na liet hy de paarden van den koning komen, en beval hem uit Flinth te gaan, en naar Chester te vertrekken, daar hy hem in bewaring van den hertog van Glocester en den grave van Arundel gaf, die verheugt waren, dat zy den moordenaar van hunne vaders in hunne handen gevangen hadden.

Lafheit des konings.

Toen was het dat deze ongelukkige vorst zyn verlies bemerkte. Het zelve was onvermydelyk. Hy was radeloos, en daar bleef voor hem niets over dan met moedt de uitkomst van zulk een droevig treurspel af te wachten. Het zelve eindigde nog droeviger, en van zynen kant bleef hy zyne zwakheit vertonen, en droeg zich zo kwalyk in zyn ongeluk, dat zyne lafhertigheit hem byna onwaardig maakte medelyden met zyn ongeluk te hebben.

Groeten van den opperschout van Londen.

De hertog liet den koning maar drie dagen te Chester, van waar hy hem te Londen bragt. Wanneer zy daar zes mylen van af waren, zag men den opperschout, aan het hoofdt van de burgers, geschaart by rotten, die door verscheide klederen onderscheiden waren, met ontrolde vanen en klinkende trompetten aantrekken, tot dat

1399. zy by den koning en den hertog van Lankaſter genadert waren. Het was minder den eerſten dan den laatſten, dien zy over zyne gelukkige wederkomſt in zyn vaderlandt groetten, zeggende, dat hy in minder dan een maandt een ryk hadt verovert.

Hunne aanſpraak.

Tot op twee mylen van Londen zynde genadert deedt de opperſchout hen ſtilſtaan, en vroeg aan de burgers, wat zy wilden dat men met den koning zou doen. Alle antwoordden, dat men hem naar Weſtmunſter moeſt brengen; gelyk geſchiedde, en van daar met een ſchuit over den Teems varende ſloot men hem in den Tour van Londen op.

De koning in den Tour gebragt.

Terwyl men den koning als een gevangen handelde, trok de hertog in Londen, als een vorſt, die zich in bezitting van de kroon ſtelt. Hy bleef daar tot de plegtelyke zamenkomſt, die eenige dagen voor de zitting van het Parlement gehouden wierdt, waar in alles wierdt bereid om den eerſten te onttronen, en den laatſten in zyn plaats aan te ſtellen. *Richard* verſcheen in deze grote vergadering nog als koning, doch in ſchyn, die den ſcepter maar in de handt en de kroon op het hooſdt hieldt, om den eenen en de andere aan den hertog van Lankaſter over te geven. De laatſte nam de zelve alleen aan om ze aan den aartsbiſſchop van Kantelberg te geven; maar hy wiſt wat gebruik hy daar van moeſt maken.

Vergaderingen, daar men handelt over de afzettin van *Richard*.

Het geſchrift van afſtandt wierdt toen behoorlyker wyze door de beamptſchryvers opgeſtelt, die het door getuigen lieten ondertekenen, en de voltrekking van deze grote overgave wierdt gelaten aan het Parlement, dat in de maandt van Octobre te Weſtmunſter geopent wierdt. Daar was het dat het laatſte toneel van dit droevig ſpel wierdt voleind. *Richard* wierdt daar plegtelyk afgezet, en de hertog van Lankaſter verkoren, en voor koning, met den name van *Henrik* den IV, in zyn plaats uitgeroepen.

Acte van afſtandt.

Het geen het wreedſte en het ſmadelykſte was, is, dat men van dezen armen vorſt, toen hy nog te Conway was, een door zyne handt ondertekend geſchrift afvorderde, dat men hem in den Tour van Londen * weder deedt vernieuwen, waar in hy bekende, dat hy onbekwaam tot de regering, en de koninklyke kroon niet waardig was; dat hy verdient hadt onttroont en afgezet te worden, en dat hy gewilliglyk van de kroon afſtandt deedt aan den gene, dien ze te beurt zou vallen. Hy noemde hem niet; maar hy wenſchte, dat het zyn neef, de hertog van Lankaſter, mogt zyn, aan wien hy de zelve, indien hy de macht hadt gehad, zou overgegeven hebben. Men kan zulk eene lafhertigheit in den koning niet verſchonen, en deze kleinhertigheit onttroonde hem meer dan het beſluit van het Parlement.

Nog ſchandelyker geſchrift.

* Zie het geſchrift door *Brady* en *Tyrrel* bygebragt.

Zy verſchoonde echter het geweldt van deze vergadering, noch van den overweldiger van de kroon niet, voor welken zy te veel toegevendheit hadt. Men liet het by de belydenis, die men den onttroonden koning afdwong, niet blyven. Men bragt nog dertig artykels van bezwaarniſſen tegen hem voort, die in het volle Parlement gelezen en in de regiſters gevoegt wierden †. Men beſchuldigde hem van al het kwaadt en alle de euveldaden, die onder zyne regering bedreven waren. Men eiſchte van hem verantwoording van de droevige doodt van den hertog van Gloceſter en van alle die van zynen aanhang waren geweeſt, als ſchuldig aan alle de afperſſingen, alle de geweldenaryen en alle de onrechtvaardigheden, die in het ryk waren gepleegt; van de verbrekinge van zyn woordt, en van zyne verbonden; van het verkrachten der wetten, het verſpillen van des lands middelen, het afſtaan van de rechten van de kroon, en de vryheden van de natie, die hy aan den paus tot nadeel van de opperhoofdigheit en onafhankelykheit van de Engelſche kerk hadt afgeſtaan, en voor het laatſte beſchuldigde men hem van de roveryen van het leger, dat hy in Ierlandt hadt gevoert, en het verlies der kleinodiën van de kroon, die hy in deze onderneming met zich hadt genomen, en door die van Walles gerooft waren; zo dat de hertog van Lankaſter en het Parlement, niet vergenoegt met hem de kroon af te nemen, hem ook van zyne eer wilde beroven.

Bezwaarnis tegen zyne regering.

† Zie de zelve by *Brady*.

1399.

In dit ganſche geval regeerde meer drift dan rechtmatigheit: want zonder in de omſtandigheden der andere beſchuldigingen te treden, ſchynt het niet redelyk te zyn, *Richard* het verkwiſten der onderſtanden, die het Parlement hem alle jaren toeſtondt, en die het hem niet kon weigeren, te laſt te leggen; en wat belangt zyne toelating omtrent de geweldenaryen der pauzen, men kan hem niet beſchuldigen met het gene in zyne minderjarigheit was geſchied. Wanneer hy meerderjarig was geworden, handhaafde hy het koninklyke recht en zyne opperhoofdigheit in alle delen. Getuige daar van zyn de wet *Præmunire*, en andere, die door den aartsbiſſchop van Kantelberg zelfs in het Parlement, in het elfde jaar van zyne regering gehouden, wierden ondertekent. Maar alles wordt ſtrafbaar wanneer men ongelukkig is.

Drifte des Parlements.

Het was niet genoeg, dat de natie tegen dezen ongelukkigen vorſt opſtondt. De geeſtelykheit wilde hem ook ſmaden, en de nieuwe koning uitgeroepen zynde, verrechtte de aartsbiſſchop van Kantelberg, zonder tydverzuim, de plegtigheit der kroning, die hy eindigde door een korte predikatie over de woorden, die Godt aan *Samuel* * wegens *Saul* zeide, en de aartsbiſſchop op den hertog van Lankaſter toepaſte: *Zie hier den man, die over myn volk zal regeren* †. *Laat ons, Godt loven*, zeide hy, deze woorden op zyne wyze uitbreidende, *dat hy ons, in plaats van een kindt en ſlechthooſdt, een koning geeft, die een volkomen man is, van rype jaren, en eene wysheit, overeenkomende met den troon, op welken de Voorzienigheit hem heden komt te plaatſen.*

Drifte der geeſtelykheit.

* 1 Sam. IX, 17.

† De zelve wierdt acht dagen daar na herhaalt.

Dus was het, dat de hertog van Lankaſter den troon, onder den naam van *Henrik* den IV, beklom. Maar voor dat wy het verhaal van zyne regering beginnen, moeten wy het gebeurde buitenslands ſedert het jaar 1307, daar wy het zelve hebben gelaten, tot op het einde van deze eeuwe vervolgen.

Wy hebben de omkeeringen van Schotlandt gezien, dikwils voorſpoedig onder *Eduard* den II, en altydt overwonnen onder *Eduard* den III, en van zyne verliezen onder *Richard* den II weder opſtande, zo dat ons weinig van dit ryk te zeggen over is. De verwarring regeerde daar langen tydt. De huizen van *Bailleul* ‡ en van *Bruze* twiſtten om de kroon, en bezaten de zelve beurt om beurt. Maar *Eduard* de III won de zelve van hen beide, en maakte daar afhankelyke koningen van. De party van *Bruze* eiſchte zyn recht wederom in het laatſt van de regering dezes overwinnaars, en gedurende de regering van zynen opvolger, en de uitſterving der *Bruzen* maakte plaats voor de *Stuarts*, die hen uit hoofde van de vrouwen volgden.

1400 en de volgende tot 1407. *Helinshed*, *Buchanan*, *Lesley*, enz.

‡ Of *Baliol*.

Staat van Schotlandt.

Robert Stuart, kleinzoon van *Robert Bruze*, eerſte koning van Schotlandt van dezen naam, volgde op zynen grootvader van moeders zyde in het jaar 1370, onder den naam van *Robert* den II. Zyn grootvader was in het jaar 1329 geſtorven, na

Regering van de *Baillauls* en de *Bruzen*.

1307 tot 1400.

Die van de *Stuarts*.

* *Lesley.*

† *Robert Bruze.*

Twee byzondere bevelen van *Robert Bruze.*

na dat hy de vrede met Engelandt, en het huwelyk van zynen zone *David* met de dochter van *Eduard* den II, en niet van *Eduard* den III, als de Schotsche schryver * zegt, hadt gemaakt. Men verhaalt twee byzondere zaken van dezen koning †, die hy stervende beval. De eene is, dat men geen gebieder zou zenden naar de bergbewoonders van Schotlandt, die te woest en te wild waren om 'er een te dulden, en te verachtelyk om 'er de invallen van voor Schotlandt te vrezen. De twede, dat men geen vrede of lange wapenschorsing met Engelandt moest maken, maar wel stilstanden van drie of vier jaren, en als om adem te halen. Zyne redenen waren, dat eene lange rust de dapperheit der Schotten kon verslappen en verstrammen, en gelegenheit daar door aan de Engelschen, die door hun getal en hunnen rykdom veel sterker waren, zou geven om hen te dwingen; daar hy nog dezen raadt byvoegde,

1. Geen verdrag met Engelandt aan te gaan.

dat zy geen beslechtenden veldslag met hen moesten wagen, maar zich vergenoegen met altoos een vliegend leger op de been te houden, om zich dan naar den eenen, en dan naar den anderen kant te wenden, en hen niet te bevechten dan by verrasschingen, of by schermutselingen.

2. Zyn hert te Jeruzalem te brengen.

Het was deze koning, die begeerde, dat zyn hert in het heilige graf te Jeruzalem gebragt zou worden, en die daar het bevel van aan Mylord *Douglas* gaf. Deze kwam het zelve na, en toen deedt hy in zyn wapen een bloedig herzetten, ter gedachtenisse van de trouwe, met welk hy het bevel van *Robert Bruze*, om zyn hert naar Palestina over te brengen, volbragt hadt. Op zyne wederkomst van deze reize wierdt hy, gelyk wy gezegt hebben, in den slag, dien de Spanjaarden in het jaar 1330 aan de Saracenen leverden, doodgestoken.

Regering van *Robert Bruze*, den II van dien naam.

De regering van *David* den II, die op *Robert* den I volgde, duurde tot het jaar 1370 onder vele beroeringen en oorlogen, die Schotlandt in twee partyschappen verdeelden, waar van de eene het hieldt met *Bruze*, en de andere met *Bailleul*, of met *Eduard* den III, daar *Bailleul* een leenman van was. Maar alzo de voorvallen, die midden in deze bewegingen gebeurden, een deel van de Geschiedenis van Engelandt uitmaken, daar wy de zelve hebben ingelascht, zullen wy die hier niet herhalen.

Schotsche wacht van den koning van Vrankryk.

* *Lesley.*

Het was op het laatste van zyne regering, dat de lyfwacht van Schotten, bestaande in honderd boogschutters, die den koning altydt verselden, en die des nachs aan de deur van des konings slaapkamer, daar de kapitein de sleutel van hadt, de wacht hielden, in Vrankryk wierdt opgerecht. Maar wy weten niet, waar de Schotsche schryver * deze instelling uit gehaalt heeft, die hy aan de dapperheit en getrouwheit van die van zyne natie in een gevecht, dat 'er, zegt hy, voorviel tusschen de Engelsche en Fransche kruisvaarders, die ten oorlog van het Heilige Landt optrokken, toeschryft. De Franschen, volgens zyn zeggen, behaalden de overwinning op de Engelschen niet dan door de manmoedigheit der Schotten, die zich aan hunne zyde voegden. Het was, voegt hy daar by, in vergelding van deze daadt, dat *Karel* de V deze honderd boogschutters, daar hy eene opperste bende van maakte, en aan welke hy zyn lyf vertrouwde, het geen zyne opvolgers sedert altydt hebben nagevolgt, in zynen dienst aannam. Anderen verhalen met meer waarschynlykheit het geen in de kruisvaart, daar wy van gesproken hebben, onder de regering van St. *Lodewyk*, koning van Vrankryk, en van *Alexander* den III, koning van Schotlandt, waar van de eerste waarlyk naar het Oosten trok, voorviel. Wat wyders de oorspronk van de Schotsche lyfwacht mag zyn, de instelling en het gebruik is 'er zonneklaar van, en de zelve was al vier honderd jaren te voren onder den koning *Gregorius* begonnen †.

1307 tot 1400.

† Zie fol. 187.

Robert Stuart, de zoon van *Walther*, en van eene dochter van *Robert Bruze*, volgde in het jaar 1370 op zynen grootvader van moeders zyde, door het recht van opvolging, en door de verkiezing van het volk. Wy zullen hier niet herhalen het geen wy elders van de afkomst van de *Stuarts* ‡ hebben gezegt, die in een groot aanzien onder de Pairs van het ryk sedert het begin van de elfde eeuwe zyn geweest, en uit welke in het vervolg de graven van Lenox en van Athol, en vele andere doorluchtige huizen, die luister aan Schotlandt hebben gegeven, gesproten zyn. Al deze glansch wierdt door die van den troon, op welken *Robert* klom, en die zich in des zelfs nakomelingen tot onzen tydt heeft staande gehouden, overgehaalt. Het was onder zyne regering en het jaar † voor zyne doodt, dat op den dag van St. Laurens de bloedige slag geschiedde, dien wy boven verhaalt hebben, waar van de Schotsche schryvers zelf erkennen dat de overwinning, die zy hunne natie toeschryven, hen byzonder duur kwam te staan.

Robert Stuart de twede van dien naam.

Afkomst van de *Stuarts*.

‡ Fol. 288.

† in het jaar 1389.

Robert Stuart hadt in het jaar 1390 zynen zoon, *Jan* geheten, tot zynen opvolger, maar die by de aanvaarding van de kroon den naam van *Robert* aannam, zynde de derde van dezen naam. De schryver * zegt, dat dit geschiedde uit vreze of bygelovigheit van de heeren van het ryk. Zy hadden aangemerkt, dat *Jan* van Engelandt en *Jan* van Vrankryk twee der ongelukkigste koningen, die beide de natien hadden gehad, waren geweest; en bevreest voor het zelve ongeval voor hunnen koning, indien hy den zelven naam behieldt, vonden zy goed, hem dien van zynen vader te laten aannemen, even als of geluk of ongeluk aan de namen vast waren, en als of het maar alleen de laatste hadt te veranderen, om het lotgeval der eersten af te keren. Zy erkenden wel haast de ydelheit van hunne voorzorg, die de ongelukken van *Robert* den III niet kon beletten. Kort na zyne kroninge viel hy van zyn paardt, en kwetste zich zodanig, dat hy onbekwaam was om te regeren. Men ontnam hem nochtans de koninklyke waardigheit niet; maar men voegde hem tot onderkoning of regent zynen broeder, den grave van Fife, toe, die al het gezag in handen hadt, terwyl hem niet meer dan de naam van koning overbleef.

Regering van *Robert* den III. De reden waarom hy den naam van *Jan* verliet.

* *Lesley.*

Wordt onbekwaam om te regeren.

Dit was het eenigste ongeluk niet, dat de fortuin hem deedt ondervinden. De zelve bragt hem nog gevoeliger slagen omtrent zyne kinderen toe. De oudste, *David* genaamt, was een ongebonden mensch, dien hy aan zynen oom overgaf, om hem weg te jagen: maar de staatzuchtige regent, verblyd, dat hy den vermoedelyken erfgenaam van de kroon in handen hadt, deedt hem onmenschelyk om hals brengen. Daar bleef nog een zoon aan *Robert* over, *Jakob* genaamt. Hy wierdt in den slag, dien de Schotten tegen de Engelschen verloren †, gevangen. De vader, door dit laatste ongeluk den moedt verliezende, stierf van droefheit drie dagen daar na. Wy zullen op zyn beurt den vrydom van *Jakob* en zyne wederkomst in zyn vaderlandt, en by wat toeval hy tot de kroon geraakte, zien.

Vervolg van zyne ongelukken.

† in het jaar 1406.

Wy moeten niet verzwygen het geen de Schotsche jaarboeken van *Richard* den II, koning van Engelandt, zeggen. Zy verhalen, dat hy uit zyne

Verzierssel van *Richard* den II verhaalt.

1307 tot 1400. zyne gevangeniſſe van Pomfret gevlucht zynde, in vrouwen klederen verkleed in Schotlandt kwam; dat hy daar ontdekt, en by koning *Robert* den III gebragt wierdt, die hem niet alleen zeer wel ontfing, maar hem, wat meer is, vergunde, dat hy als een prins kon leven, en dat hy kort daar na te Sterling ſtierf. Men weet niet, met wat zekerheit de ſchryvers zulk eene byzondere zaak, die by de Engelſche ſchryvers voor een verdichtſel gehouden wordt, kunnen verhalen.

Jan Duns Scot. De vermaarde *Jan Duns*, bygenaamt *Scot*, of *Scotus*, die door zyne overgrote kennis en doordringenden geeſt den naam van den *ſcherpzinnigen* of *ſchranderen leeraar* * verwierf, verdient mede een plaats onder de doorluchtige mannen van de natie. Het is waar, dat men niet wel weet wat zyn vaderlandt was. Schotlandt eigent hem aan zich toe: doch Ierlandt houdt hem voor zynen inboorling, en Engelandt betwiſt het aan beide deze ryken. Wat zyne geboorteplaats ook mag geweeſt zyn, hy ging in het klooſter der Minderbroeders van Nieuwkaſteel; volbragt zyne leeroeffening te Oxford; kwam te Parys, daar hy de Godgeleerdheit onderwees, en ſtierf te Keulen den 8 November des jaaas 1308.

* *Doctor ſubtilis.*

De Engelſchen vervolgden hunne regering in Ierlandt vaſt te maken; maar hunne dapperheit vondt altydt tegenkantingen by de wildheit en den onverzoenlyken haat der inboorlingen. Deze laatſten bedienden zich van de zwakheit van *Eduard* den II, en zochten onder zyne regering de verliezen, die zy onder *Eduard* den I hadden geleden, te herſtellen. Een nog gevaarlyker vyandt voegde zich by hen. Het waren de Schotten, wier inval in het jaar 1315 begon met het volk, dat *Eduard*, broeder van den Schotſchen koning, aanvoerde, en Dundalke verbrandde.

Hy dong naar niet minder dan naar de kroon van Ierlandt. Eenigen zeggen, dat hy zich deedt kronen. Ten minſte was hy op het punt van het te bemachtigen. *Edmond Butler* was toen hoofdrechter, of landvoogdt van wegens den koning van Engelandt. Hy hadt al de heeren van zyne party, die door yverzucht, om den nieuwen overwinnaar tegen te trekken, verdeelt waren, weder vereenigt. Maar van den anderen kant waren de Ieren van Connacië * en van Meath opgeſtaan, hebbende verſcheide afwendingen ten voordeele der Schotten gemaakt, die van de eene overwinning tot de andere geraakten, en by hunne overwinningen het roven en het branden voegden. Mylord *Butler* wierdt in het landt van Linſter, en Mylord *Mortemer*, die het wilde wreken, door die van Meath geſlagen, en kort daar na verloor ook de dappere ridder *Thomas* van Mandeville zynen broeder, die zo dikwils de Ieren en de Schotten hadt verjaagt, het leven by eene andere ontmoeting.

* of Connaught.

In het jaar 1316 kwam de koning *Robert* zelf, om zynen broeder *Eduard* te verſterken, of om met hem het gevaar en de eer te delen. Hy trok naar Carikvergus, nam en plunderde de ſtadt, zonder de kerken te verſchonen, en maakte zich na een halſterrigen tegenſtandt meeſter van het kaſteel, minder door de dapperheit van zyn volk dan door den honger, die de belegerden afmaakte, die zelfs tot zo ver gebragt wierden, dat zy eenige dagen van acht Schotſche gevangenen, die zy doodden, leefden.

In het volgende jaar vertoonden zich de twee *Bruzen* aan het hoofdt van twintig duizend man voor de poorten van Dublin; maar zy dorſten het zelve niet belegeren. Zy vergenoegden zich met de landen van de *Butlers* af te ſtropen, waar over zy van Mylord *Edmond*, die eene grote ſlagting onder hen maakte, wierden geſtraft. Ganſch Ierlandt was in vuur en vlam. Die van *Lacy*, vyanden van den nieuwen landvoogdt, Mylord *Mortemer*, ſtonden op, en liepen tot het Schotſche leger over. Men bedreef van weêrkanten grote wreedheit. *Jan* van Lacy, die gevangen wierdt, zou over de zynen zo wel als over zynen opſtandt, indien hy in de gevangeniſſe niet was geſtorven, geſtraft zyn geweeſt. 1307 tot 1400.

Beteugelt door den ſlag, dien zy verloren.

De trotſchheit der Schotten wierdt vernedert door het verlies van den veldſlag op St. Catharina-dag, daar hun overſte *Eduard Bruze* met twee duizend van de zynen kwam te ſneuvelen. Mylord *Birmingham*, opperrechter, die het zegepralende leger geboodt, trok zelf naar den koning van Engelandt, om hem dit nieuws te brengen, en volgens eenigen bragt hy hem het hoofdt van *Bruze*, dien hy hadt overwonnen. Hy wierdt beloont met het graafſchap van Louth * en met de baronnyen van Ardak en van Athenry.

* in Ulſter.

Oprechting der hogeſchole te Dublin.

Midden in deze oorlogen en in zulk een woeſt landt bloeiden echter de wetenſchappen. In het jaar 1320 wierdt de hogeſchool te Dublin opgerecht. De aartsbiſſchop was 'er de grondlegger van. Hy deedt eene bezending aan paus *Johannes* den XXII, om zyne toeſtemming daar over te hebben. De paus, verblyd, dat men hem weder kwam aanzoeken, weigerde het niet. Dit was de paus, om in het voorbygaande te zeggen, die ſtaande hieldt, dat de zielen der Heiligen het genot van Gods aanſchyn niet voor den dag der opſtandinge zullen hebben.

Vervolg des oorlogs.

Eduard de III overwon de Schotten, en verſchafte hen in hun landt werks genoeg om hen een inval in Ierlandt te beletten. Doch de Ieren waren daarom niet gehoorzamer, noch vreedzamer. In het jaar 1329 zag men byna een algemenen opſtandt, daar *Birmingham*, graaf van Louth, *Richard Talbot*, Mylord *Butler* en verſcheide andere heeren van aanzien kwamen te ſneuvelen. Hunne doodt wierdt door de graven van Ulſter en Ormond gewroken, en in dit jaar en in het volgende maakten de graaf van Ulſter en Mylord *Lacy*, opperrechter, nog een grote ſlagting onder de wederſpannigen.

Eduard van Mortemer trouwde de dochter van den hertog van Clarence;

Mylord *Darcy*, die op den laatſten volgde, deedt daar geen minder ſlagting van. Maar de krakeelen en de yverzucht onder de Engelſchen deden hen meer kwaadt dan de wapenen der Ieren. De jonge graaf van Ulſter wierdt in het jaar 1332 door *Martin* van Mandeville gedood, en zyne weduwe ontkwam het naauwlyks. Zy was het, die met den prins *Leonel*, hertog van Clarence, trouwde, by welke hy eene dochter hadt, die naderhandt met *Edmond* van Mortemer, grave van la Marche, trouwde, van wien, nevens zyne nakomelingen, zy het recht van de kroon van Engelandt toebragt. Mylord *Darcy* liet de doodt van den grave van Ulſter niet ongeſtraft. Hy wrook de zelve door het doden van de Engelſchen en Ieren, die 'er deel aan hadden gehad. Van Ierlandt trok hy in het jaar 1336 naar Schotlandt, daar hy ook in dapperheit uitblonk. Hy keerde weder naar Ierlandt, daar hy op St. Laurens-dag tien duizend der vyanden, zonder dat het hem een eenig man koſtte, in ſtukken hakte.

Overwinningen van Mylord *Darcy*.

De tydt van zyne regering geëindigt zynde, wierdt hy in het jaar 1340 weder geroepen: doch hy wierdt daar nog eens met eene byna volſtrekte macht, en voor al zyn leven, gezonden. Hy misbruikte de zelve, en haalde den haat van den ganſchen adel op zynen hals, die liever Ierlandt ten

Hy misbruikt zyne macht.

1307. tot 1407.

ten roof van zyne inwoonders geſtelt zag, dan zich by dezen heerſchzuchtigen landvoogdt gevoegt, om hen te beteugelen. *Eduard* de III moeſt hem wederom roepen, en zondt *Uffort* * in zyne plaats.

* *Clifford.* marquis van Suffolk. *Ufford* is zyn opvolger, maar niet beter.

Deze laatſte verſlimmerde de zaken, in plaats van ze te verbeteren, en nog ſtrenger zynde dan de andere, daarenboven door eene vrouw, even gierig en ſtaatzuchtig, aangezet, maakte hy den adel wanhopig. De graaf van Desmond was aan het hoofdt van de misnoegden. *Uffort* nam hem gevangen, en ontſloeg hem onder borgtocht van verſcheide heeren en ridders, waar door hy meende dat hy genoeg tot zyne zekerheit voorzien hadt. Hy bedroog zich. *Desmond*, die altydt zynen haat behieldt, overviel hem, en doodde hem in het jaar 1346. Ver van zyne doodt te wreken ſtak men vreugdevuuren aan, en men prees *Desmond* als een verloſſer van de natie.

Stoute uitvoeringen van den ridder *Savage.*

De Ieren bedienden zich van deze verwarringen, en drie of vier landvoogden, de een na den anderen gezonden, konden hen niet bevredigen, noch den vyandt ſtuiten. Twee ridders deden het. Het was *Robert Savage*, en *Henrik*, zyn zoon, die in het jaar 1350 een klein leger oprechtten, het zelve aanſpraken, wel onthaalden, tegen de Ieren aanvoerden, drie duizend man doodden, en overladen met buit en roem wederkeerden. Deze ſlag vernederde hen zodanig, dat zy in langen tydt niets dorſten ondernemen.

De Ieren uit bedieningen geſloten.

Het hof van Engelandt bragt hen geheel onder door een bevelſchrift van het jaar 1358, ten tyde dat Mylord *Buthler*, graaf van Ormond, daar landvoogdt van was. Hy verboodt geen Ierlander tot 's lands bedieningen toe te laten. Hy ſtrekte dit verbodt niet alleen tot de krygsbedieningen, maar ook tot de burgerlyke en kerkelyke ampten uit.

Herſtelt en gewonnen door zachtheit

Maar *Leonel*, hertog van Clarence, en zoon van den koning *Eduard*, die in het jaar 1359 naar dit eilandt, met den naam van opperrechter, en grave van Ulſter uit hoofde van zyne vrouwe overging, na dat hy dit bevel op zyne aankomſt met alle ſtrengheit ter uitvoeringe hadt gebragt, vondt beter het zelve te niet te doen. Zyne ſtaatkunde was hier gelukkig in. Hy won door deze zachtheit vele brave ſoldaten, inboorlingen van het landt, die door de ſtrengheit, die men tegen hunne landgenoten oeffende, een weêrzin in den dienſt zouden hebben gekregen. Hier van daan is het buiten twyfel dat de genegenheit der Ieren voor het huis van *York* kwam †.

† die de kroon van die van *Clarence* hieldt.

De vyandlykheden begonnen weder in het jaar 1370. *O-Brian* en zyne aanhangers namen de wapenen weder op, en verſloegen *Fitz-Moriee*, grave van Desmond, en vele andere heeren, die in het belang van het hof van Engelandt waren. Doch het ging ſlimmer toe in het volgende jaar, waar in de Engelſchen, verbittert tegen de Engelſchen, malkander vernielden.

Verſcheide landvoogden van dit eilandt.

Wy hebben boven verhaalt al wat in Ierlandt ſedert het jaar 1381 tot het jaar 1399, onder de regering van *Richard* den II, voorviel. Men zag het beurt om beurt geregeert door *Edmond* van Mortemer, grave van La Marche, door zynen zone *Rogier*, door *Philips* van Courtenay, door den grave van Ormond, door den vermaarden *Robert Vere*, den lieveling van *Richard*, dien hy daar hertog van maakte, en aan wien hy 'er de heerlykheit en de domeinen van afſtondt, geregeert.

Regering van *Mortimer.*

Zyn ondergang veroorzaakte een ſoort van tuſſchenregering tot op het jaar 1394, dat *Richard* naar dit eilandt trok, in het zelve jaar wederkomende. Hy ſtelde daar voor zyn vertrek *Rogier Mortemer*, graaf van La Marche, tot landvoogdt aan. Hy was het, die in het jaar 1397 ſneuvelde. Zyne doodt zette *Richard* tot wraak aan, die voor de twede maal naar Ierlandt vertrok, daar hy het geluk hadt, dat wy verhaalt hebben. 1307 tot 1400. *Petavius. Mezeray. Turc. Lannius Chalcond.*

Het Griekſche keizerryk wierdt toen nog door de *Paleologen*, honderd en twintig jaren ſedert de doodt van den ouden *Andronicus*, die in het jaar 1332 voorviel, geregeert. Doch daar was niet dan verwarring en wreedheit onder de regering der keizeren, die den troon in het jaar 1453 bekleedden, wanneer *Mahometh* zich meeſter van de hoofdſtadt, en met de zelve van het ganſche ryk van Conſtantinopel maakte, daar hy dat van Trebizonde nog byvoegde.

Vervolg van het Griekſche ryk.

Andronicus de Jonge, die *Andronicus* den Ouden, zynen grootvader, hadt gedwongen hem het keizerryk in den jare 1328 af te ſtaan, ſtierf in het jaar 1341, nalatende twee jonge kinderen, onder de voogdyſchap van *Johannes Contacuzenus*: maar de keizerin, willende regeren, joeg hem weg, en dwong hem naar Macedonië te vertrekken. De misnoegde heeren kwamen hem daar vinden. Zyne party wierdt machtig, en in het jaar 1347 veroverde hy Conſtantinopel, en wierdt voor keizer verklaart. Hy maakte tot zyn medegenoot *Johannes Paleologus*, den oudſten van deze twee onmondige kinderen, die kort daar na alleen wilde regeren, en hem dwong het ryk af te ſtaan, en in het jaar 1357 in een klooſter te trekken, daar hy nog lang in leefde.

Doodt van *Andronicus.*

Overweldiging van *Contacuzenus.*

Verjaagt door *Johannes Paleologus.*

Johannes Paleologus regeerde zeven en twintig jaren, alleen gekwelt door de Turken, tegen welke hy byſtandt in het Weſten kwam verzoeken; en op zyne wederkomſt door de Venetianen, die hy veel geldt ſchuldig was, aangehouden zynde, ontſloegen zy hem niet voor dat zy door zynen derden zone, genaamt *Manuël*, betaalt waren, dien hy uit erkenteniſſe van deze medogendheit tot medegenoot in het keizerryk aannam *. *Andronicus*, zyn oudſte broeder, was daar t'onvrede over, zette, met hulp van den Sultan *Bajazeth*, zynen vader en broeder in het jaar 1386 gevangen, en maakte zich meeſter van het keizerryk. Godt wilde niet, dat hy langen tydt het genot van zyne misdaden zou hebben. De onttroonde vorſten wierden in het jaar 1388 door de zelve macht, die hen hadt onttroont, weder herſtelt, en *Bajazeth*, te onvrede op *Andronicus*, hielp hen weder op den troon, daar de vader met zynen jongſten zone nog op zat tot in het jaar 1391, wanneer de eerſte ſtierf.

Johannes Paleologus gevangen.

* in het jaar 1384.

Door zynen zone *Andronicus* ontroont.

Manuël bleef tot het jaar 1419 regeren: doch altydt even ongelukkig. *Bajazeth*, die hem hadt geholpen om het ryk weder te krygen, ondernam hem te verjagen, en belegerde Conſtantinopel, dat hy tien jaren ingeſloten hieldt. *Manuël* kwam byſtandt in Vrankryk en aan de andere hoven der Weſterſche vorſten verzoeken. Maar hy vondt daar ongelukkelyk een mededinger van in *Sigiſmundus*, koning van Hungarië, die niet minder dan hy hulp van noden hadt, en die hem voorging. Van toen af zou hy onder de Turkſche macht hebben moeten bukken, indien by een onverwacht geluk de ontzagchelyke *Tamerlan* op de ſtaten van *Bajazeth* niet was komen vallen, dien hy dwong Conſtantinopel te verlaten, om zyn eigen ryk te beſchermen. Conſtantinopel wierdt verloſt, en *Bajazeth* overwonnen, en door *Tamerlan* gevangen. Deze omwentelingen deden *Manuel* adem

Regering van *Manuël.*

Herſtelt door *Bajazeth.*

Bajazeth belegert Conſtantinopel.

De inval van *Tamerlan* doedt het hem verlaten.

1307 tot 1400.

Doodt van *Manuël*. Vervolg van de Othomanſche keizers.

ſcheppen. In het jaar 1413 maakte hy vrede met *Mahometh* den I. Hy leefde niet lang na dit verdrag, en liet het ryk aan zynen zone *Manuël*, volgens eenigen, of nam hem, volgens anderen, tot medegenoot aan.

Het is niet genoeg, dat wy een beknopt verhaal van de Chriſten keizers in het Ooſten hebben gegeven: wy moeten het zelve met die der Sultans doen, die hen onder *Othoman* een gedeelte van het keizerryk begonnen te ontweldigen, en ſedert altydt van de eene overwinning tot de andere kwamen, tot dat zy het zelve in het geheel inſlokten.

Regering van *Orchan*, en zyne overwinningen.

Orchan volgde in het jaar 1326 zynen vader *Othoman*; en zich bedienende van de verdeeldheden der *Contacuzenen* en der *Paleologen*, veroverde hy Myſië, Lykaonië, Phrygië, Karië, nevens alle de ſchone provinciën van klein-Aſië, of Natolië, die zich van de Middelandſche zee en den Archipel tot aan den Helleſpont en de Zwarte zee uitſtrekken.

Regering van *Amurath*, en zyne overwinningen.

Hy ſtierf in het jaar 1357, en hadt tot zynen opvolger zynen zoon *Amurath*, den eerſten der Othomannen, die in Europa kwam, daar hy, uitgenomen Conſtantinopel, byna ganſch Thracië, of Romanië, gelyk de Turken het hedendaags noemen, bemachtigde. Adrianopel, Gallipolis, en vele andere plaatſen, ondergingen het juk dezes overwinnaars, die aan zyne opvolgers den weg tot het innemen van de hoofdſtadt baande.

Regering van *Bajazeth*, en zyne overwinningen.

Ook kwam *Bajazeth*, dien de Turken gemeenlyk *Gilderim* noemen, Conſtantinopel belegeren na de doodt van *Amurath*, zynen vader, op wien hy in het jaar 1389 volgde. Maar hy maakte zich eerſt meeſter van Theſſalië, van Macedonië, van Phocis, van Griekenlandt, van Myſië en van Bulgarië, zo dat hy Conſtantinopel van alle kanten ingeſloten hadt.

Belegering van Conſtantinopel.

Inval van *Tamerlan*.

De belegering, gelyk wy hebben gezegt, duurde tien jaren, en de ſtadt was tot het uiterſte gebragt, wanneer de inval van *Tamerlan* *Bajazeth* dwong op te breken, en zorg voor zyne eige ſtaten te dragen. Al de jaarbocken zyn vervult met de overwinningen van den eerſten en van de nederlage van den tweden *, en daar zyn geen voorvallen noch in de geſchiedeniſſen, noch in de verdichtſelen, die meer gerucht hebben gemaakt, en bekender zyn geworden dan de hunne. *Tamerlan*, of *Themir-Lauk*, dat is te zeggen, *Themir de manke*, koning van groot-Tartarië, of van het Aſiatiſche Scythië, zynde, vertrok van Samarkand, de hoofdſtadt van zyne ſtaten, gelegen in het Usbekſche; trok langs den kant van de Caspiſche zee, en kwam met een ſchrikkelyk leger * in Perſië en andere provinciën, die aan de Turken cynsbaar waren. *Bajazeth* trok hem met eene menigte volks tegen, dat niet minder dan het zyne in getal was, dewyl men in den veldſlag, die tuſſchen deze twee ontzagchelyke vyanden naby den berg Taurus voorviel, onder de doden twee honderd duizend Turken telde. De Sultan wierdt gevangen, en voor *Tamerlan* gebragt, die hem in een yzere kouw opſloot, en zich van hem bediende, in de plaats van een voetbank, telkens als hy te paardt klom. De dolle *Bajazeth* kon dezen ſmaadt niet lang verdragen, en om zich daar van te bevryden hongerde hy zich dood, minder door gevoel van eere, dan door vervoering van verwoedheit en wanhoop.

* in het jaar 1397 volgens *du Pin*, en 1401 volgens *Petavius*.

Hy handelt *Bajazeth* verachtelyk.

* van zes honderd duizend man te voet en veertig duizend paarden.

Sheidanus. De doodt van *Albert* van Ooſtenryk, die in het jaar 1308 voorviel, ſcheen in het Duitſche keizerryk al zo droevige verdeeldheden te zullen verwekken, als die het ryk van Conſtantinopel ſchudden. De verſcheide mededingers, de yverzucht der pauzen en der keizeren, de partyſchappen der Guelphen en der Gibellinen, de bewegingen van verſcheide ſtaten en ſteden in Italië, die het juk van de Duitſche keizers wilden afſchudden; alle deze zaken liepen tot het verval van het Duitſche ryk zamen, het welk alles kwyd raakte, wat het in Italië bezat, en den roem en de achting, die het onder het huis van Zwaben hadt verkregen, verloor.

1307 tot 1400. *Petavius. Alexeray.* Vervolg van de keizers van Duitſchlandt.

Die van Ooſtenryk volgden de zelve voetſtappen. *Rudolph* en *Albert*, de twee eerſte van dat doorluchtig huis, hadden hunne wapenen en de keizerlyke waardigheit van het ryk ontzagchelyk gemaakt; maar uit hun huis door de doodt van *Albert* gegaan zynde, verminderde het ſedert meer dan een eeuw onder de andere vorſten, die 'er den troon van beklommen. De Ooſtenrykers wierden daar in het jaar 1438 * in herſtelt, hebbende zich daar altydt in gehandhaaft. Maar het tydperk, dat wy doorlopen, houdt met het jaar 1400 op, zo dat wy als nog het keizerryk in hunne handen niet zullen zien overgaan, noch het hoofdt weder uit zyn val opbeuren.

* door het verkiezen van *Albert* den II.

Doodt van keizer *Henrik* den VII, vergeven.

Albert de I geſtorven zynde, verzocht *Philips* de Schone het keizerryk voor *Karel* van Valois, zynen broeder. Maar paus *Clemens* de V, die hem het zelve hadt belooft, bedroog hem, en hoe Franſchgezind hy ook was †, begunſtigde hy echter de verkiezing van *Henrik* van Luxemburg. De zelve wierdt den 1 November des jaars 1308 verkoren, te Rome in het jaar 1311 gekroont, en ſtierf den 24 Auguſty des zelven jaars, door toedoen van een Dominikaan *, die hem met een vergiftigen ouwel het leven benam; eene zaak, die door vele ſchryvers beveſtigt wordt. De brief, welken die van het klooſter van Boncovent † van den koning van Bohemen op den 17 May des jaars 1346 verkregen, verklarende, dat het valſche geruchten waren, die van dezen geeſtelyken verſpreid wierden, heeft den indruk, dien de zelve gemaakt hadden, niet kunnen wegnemen. Twee honderd drie en veertig jaren daar na * hadden zy een diergelyke voorzorg om hunne orde te bevryden van den moordt van *Henrik* den III, koning van Vrankryk. Maar men heeft de ſchryvers, die hen hunne pen hebben geleent om een moordenaar te ontkennen, daar zy zelf den lof van verbreid, en dien zy in het getal hunner martelaren geſtelt hadden, niet willen geloven †.

† Zyn naam was *Bertrand Got*, geboren van Guienne.

* Hy wierdt genoemt *Bernardus Polizianus*.

† Een goed klooſter niet ver van Siëna.

Wat de Dominikanen doen om zich te ontſchuldigen.

De doodt van *Henrik* den VII, of van *Henrik* van Luxemburg, verwekte nieuwe beroerten door de yverzucht der mededingeren, en na een ſtilſtandt van veertien maanden verdeelden zich de keurvorſten. *Lodewyk*, hertog van Beyeren, wierdt door de eenen verkoren, en *Frederik*, hertog van Ooſtenryk, door de anderen.

* in het jaar 1589.

† Zie den druk van Parys van het jaar 1589, by *Robert Lefliet*.

Italië koos ook zyde, zo wel als die van Duitſchlandt, de paus *Johannes* de XXII verklaarde zich aanſtonts voor *Lodewyk*, en daar na voor *Frederik*, en ſtierf in het jaar 1334; onverzoenelyke vyandt van den eerſten, die niet naliet het op zynen mededinger te verhalen. Hy verſloeg hem in den ſlag van het jaar 1323, en nam hem gevangen. De paus deedt hem in den ban; maar hy beriep zich op de volgende kerkvergadering, en niettegenſtaande de blixemen van den paus maakte hy zich meeſter van Italië; deedt zich

1307 tot 1400.

zich in het jaar 1327 te Milaan, en den 17 January des jaars 1328 te Rome, volgens de bekendmaking van het volk en de geeſtelykheit door de handen van den kardinaal *Stephanus Colonna* kronen. Hy hielp *Nikolaus* den V, dien de Romeinen op den pauſſelyken ſtoel, in plaats van *Johannes* den XXII, dien zy afzetten, plaatſten. De laatſte hieldt zich echter daar op ſtaande, en haalde tegen den anderen over: doch hy ſtierf, als wy gezegt hebben, in het jaar 1334. Zyne doodt maakte geen einde van de Italiaanſche beroerten, en zyne opvolgers waren niet minder ingenomen tegen den keizer.

Clemens de VI beval aan de keurvorſten tot een nieuwe verkiezing te treden.

Clemens de VI deedt hem op nieuw in het jaar 1346 in den ban, en zette hem af, en beval aan de keurvorſten tot het verkiezen van een Roomſch koning te treden, wien hy den tytel van keizer kon geven. Zy hadden de zwakheit hem te gehoorzamen, en zynde in het laatſte van de maandt Auguſty vergadert, verkoren zy *Karel* van Moravië, zoon van den koning van Bohemen. De paus gaf daar zyne toeſtemming aan; en men ſtondt het keizerryk door de legers der twee mededingers verſcheurt te zien, indien de doodt van *Lodewyk* van Beyeren, die op den 11 Octóber des jaars 1347 voorviel, den anderen in geen geruſte bezittinge van het zelve hadt gelaten.

Doodt van *Lodewyk* van Beyeren.

Aanſtelling van verſcheiden ſouvereiniteiten.

Het was onder de begunſtiging van al deze beroerten, dat de ſouvereiniteiten van Verona, van Ferrara, en van Mantua in Italië wierden opgerecht door de toelating van *Benedictus* den XII, die aan de *Scaligers*, aan de prinſſen van Eſte, en aan de *Gonzagaas* toeſtondt daar bezit van te nemen.

Koninklyke waardigheit van Napels.

De vermaarde *Johanna* van Napels * kwam ook onder de regering van *Lodewyk* van Beyeren voor den dag. Zy was afkomſtig van het huis van *Anjou*, daar *Karel*, zoon van *Lodewyk* den VIII, de ſtam van was. *Karel* was in de ryken van Napels en Sicilië gehuldigt; maar door de droeve voorvallen, daar wy op zyn plaats van hebben geſproken †, was hem niet meer dan het eerſte overgebleven, dat hy aan zynen zoon, die den zelven naam als hy voerde, de Manke bygenaamt, naliet, gelyk deze laatſte ook deedt aan zynen zoon *Robert*, bygenaamt de Wyze, die het zelve in het jaar 1309 erfde. Hy hadt een zoon, *Karel* genaamt, die voor hem ſtierf, en de vader van *Johanna* was. Haar grootvader *Robert*, haar als zyne erfgenaam aanziende, droeg zorg voor haar huwelyk en opvoeding, en zyn oog op *Andreas*, jonger zoon van *Karel*, koning van Hungarië, geſmeten hebbende, geſchiedde de ondertrouw in het jaar 1333: doch het huwelyk wierdt tot dat de prins, die nog maar zeven jaren oud was, zynen behoorlyken ouderdom zou gekregen hebben, uitgeſtelt, dat tien jaren na deze verbindtenis wierdt verrecht. Maar het zelve was zeer ongelukkig voor den jongen prins, die twee jaren na het voltrokken huwelyk verwurgt wierdt, het zy door den haat van de Napolitanen, het zy door dien van zyne onkuiſche vrouwe, gelyk de ſchryvers, die haar niet gunſtig zyn, melden. Zy trouwde kort daar na met den prins van Tarente, op wien zy verlieft was. Zy wierdt door den koning van Hungarië, in het jaar 1348, die de doodt van zynen broeder wrook, en haar de ſtadt Napels en het ganſche ryk ontnam, geſtraft. Zy vertrok naar hare ſtaten in Provence, en het was in deze bedroefde tydsgelegenheit, dat zy met den paus over het verkopen van Avignon handelde; maar het verdrag wierdt niet dan vier jaren daar na voltrokken. De paus bevredigde haar met den

* De eerſte van dien naam.

† Zie fol. 510 enz.

Huwelyk der koninginne *Johanna*.

Droeve doodt van haren gemaal, den prins van Hungarië.

Door den koning van Hungarie, zyn broeder, gewroken.

Avignon aan den paus afgeſtaan.

koning van Hungarië, en zy nam weder bezit van het ryk. Zy leefde in redelyke eenigheit met den prins van Tarente, die in het vyftiende jaar van hun huwelyk ſtierf. Zy trouwde ten derde maal met den infant van Majorka, van wien zy kort daar na weduwe wierdt; en altydt verlieft zynde, trouwde zy voor de vierde maal met *Ottho*, hertog van Brunswyk. Deze raakte met paus *Urbanus* den VI, die het ryk van Napels aan *Karel* van Duras * gaf, overhoop. Hy riep hem uit Hungarië, daar hy was, om daar bezit van te nemen. *Johanna* nam *Lodewyk* van Anjou † tot haren opvolger, en verklaarde hem tot haren erfgenaam, om hem tegen *Karel* van Durazzo te zetten. *Clemens* de VII, mededinger van *Urbanus* den VI, door de kardinalen van Avignon verkoren, begunſtigde de koninginne van Napels uit erkenteniſſe, dat zy en haar gemaal *Ottho* tot zyne verheffing tot den pauſſelyken ſtoel hadden geholpen. De beſcherming van *Urbanus* was machtiger dan die van *Clemens*, of wel, de vaardigheit van *Karel* van Duras haalde de traagheit van *Lodewyk* van Anjou over. De eerſte maakte zich in het jaar 1381 meeſter van Napels, en nam *Johanna* gevangen, hebbende haren gemaal alvorens genomen, dien hy in een ſlag hadt verſlagen, de welke even voor de belegering van de hoofdſtadt was voorgevallen. *Lodewyk* van Anjou trok ondertuſſchen naar Italië: doch hy verhaaſte daar door de doodt van *Johanna*, die den overwinnaar deedt wurgen; een verachtelyke ſtraf voor eene koninginne, die zyne nabeſtaande *, en, dat meer is, zyne weldoenſter was; die hem aan hare nicht hadt uitgetrouwt, met een voornemen om hem tot haren opvolger in het ryk van Napels te benoemen, voor dat hy haar door zynen inval hadt gedwongen zich naar den kant van Vrankryk te wenden, en *Lodewyk* van Anjou tot haren opvolger te verklaren. Maar boven dat was het eene ſtraf, daar men de rechtvaardigheit Gods in ziet, die wilde, dat de moorderes door de zelve doodt omkwam, daar zy acht en dertig jaren te voren haren onſchuldigen gemaal door hadt om het leven gebragt. Daar zyn nochtans ſchryvers †, die haar vry ſpreken. Mogelyk meer door kunſt dan oprechtigheit.

1307 tot 1400.

Herſtelling in haar ryk.

Hare verſcheide huwelyken.

* of Durazzo, zydelingſche afkomſt van *Anjou* van Duras, grootvader van *Karel*, zynde broeders van den anderen.

† broeder van koning *Karel* den V.

* *Roberts* van Anjou, grootvader van *Johanna*.

† *Brantôme* en *Maimbourg*.

Lodewyk van Anjou, die te laat tot haren bystandt kwam, ſtierf zelf te Bari den 20 September des volgenden jaars, en *Karel* van Durazzo wierdt in Hungarië * twee jaren daar na gedood. *Ottho* van Brunswyk bediende zich van het eene en het andere ongeluk; en uit het gevangenhuis ontſlagen zynde kwam hy te Napels, daar hy de vrouw en kinderen van *Durazzo* uit verjoeg. Maar *Ladislaus*, zyn oudſte zoon, kwam weder tot de kroon, daar hy zich niettegenſtaande alle tegenkantingen van het huis van Anjou in handhaafde. Hy liet de zelve na zyne doodt † aan zyne zuſter *Johanna*, de twede van dezen naam.

* in het jaar 1384 volgens de eenen, en 1385 volgens anderen.

† In het jaar 1414.

Regering van *Karel* den IV.

Het Weſterſche keizerryk, daar wy het verhaal van hervatten, verzwakte dagelykſch. De verkiezing van *Karel* van Moravie, koning van Bohemen, wierdt gedwarsboomt door *Gunther*, graaf van Thuringen; maar tot zyn geluk kwam de laatſte in het zelve jaar te ſterven. Toen was het dat *Karel*, vreedzaam bezitter van het ryk, te Aken met den naam van *Karel* den IV wierdt gekroont. Zyne zalving, die te Rome geſchiedde, wierdt tot het jaar 1355 uitgeſtelt. Hy ging daar minder, zegt een verſtandig ſchryver *, om zich te laten kronen, dan om ſchande te behalen, door zyn eerloos verdrag met den paus aange-

* *Mezeray.*

1307 tot 1400.

gegaan, om niet meer dan eenen dag te Rome te mogen blyven, dat hem, voegt 'er de schryver by, tot de uiterste verachting strekte. In het volgende jaar geschiedde die vermaarde instelling, die men de *Gouden Bulle* noemt, daar men zich van bedient by het verkiezen van een keizer. Dit was de eenigste zaak, daar hy lof door verdiende, vele grote voornemens smedende, maar geen van de zelve werkstellig makende, arm en prachtig, en, om zyne grootschheit en ydelheit te voldoen, steden, landen, inkomsten en domeinen van het keizerryk verpandende; de vrydom aan vele steden in Italië, die hem cynsbaar waren, verkopende. Voor het overige is men het niet eens, of hy aan den koning van Vrankryk de souvereiniteit van het Dauphiné, en de hulde van het ryk van Arles afstondt; maar het is zeker, dat deze keizer in het jaar 1365 zich in de hoofdstadt deedt kronen. Men kan niet zien, dat naderhandt zyne opvolgers iets daar van hebben wedergeëischt. Eenigen zeggen, dat *Hewik* de VII dit ryk aan de Franschen hadt verkocht; maar de kroning van *Karel* den IV verydelt hun gevoelen. Wy hebben het huwelyk van zyne dochter met *Richard* den II gezien *.

Gouden Bulle.

Verkoopt de domeinen van het ryk.

* Zie fol. 606.

Wenceslaus, zyn oudste zoon, reets koning van Bohemen, volgde hem in het keizerryk †, daar hy de macht voorts van kneusde, en in groote kleinachting bragt. Hy vervremdde vele steden, zo in Duitschlandt, als in Italië; maar niets verwekte meer den haat van de Duitsche natie dan de huldiging van *Johannes Galeas Visconti* in het hertogdom van Milaan, daar deze de eerste hertog van wierdt, en waar in hy en zyne opvolgers zich in handhaafden tot dat langen tydt daar na *Sfortia* * het kwam overweldigen. De keurvorsten, verbittert door deze vervremding, kwamen byeen om hem te straffen, en maakten daar eene hoofdzaak van om hem af te zetten.

Regering van *Wenceslaus*.

† in het jaar 1376.

Geeft het hertogdom van Milaan aan *Galeas Visconti*.

Door de keurvorsten afgezet.

* of *Sforza*.

Het was onder deze ongelukkige regering, dat *Bajazeth* in het jaar 1396 een inval in Hungarië deedt, die den koning *Sigismundus*, broeder van den keizer *Wenceslaus*, noodzaakte bystandt by Vrankryk, in een tydt, in welken de Griekische keizer het mede voor zich verzocht, te zoeken. *Sigismundus* verkreeg den zelven, gelyk wy hebben gezegt, voor hem, maar zonder veel voordeel. *Jan*, graaf van Nevers, zoon van *Philips*, hertog van Burgundië, bragt hem twee duizend edellieden van naam, onder welke waren de konnestabel, de admiraal, en een maarschalk van Vrankryk †. Maar om te onrechter tydt de belegering van Nicopolis begonnen, en zich den 28 September in een slag ingewikkelt te hebben, diende al de dapperheit der Franschen niet dan om de overwinningen van *Bajazeth* meer luister by te zetten. De Hungaren en de Franschen sneuvelden byna alle, en de graaf van Nevers, gevangen zynde, wierdt niet zonder zyn losgeldt betaalt te hebben verlost. Men zegt, dat *Bajazeth*, hem ontslaande, hem zou hebben aangezet om zyne wraak te nemen, altydt gereed zynde, voegde hy daar by, om hem te voldoen, en zynen degen tegen den zynen te meten.

Overwinning van *Bajazeth*.

† *Boucicaut.*

Het gebruik der bomben wierdt onder de zelve regering in het jaar 1380 uitgevonden. De Venetianen waren de eersten, die zich daar van in den oorlog tegen die van Genua bedienden.

Uitvinding der bomben.

Jodocus van Moravië, neef van *Wenceslaus*, wierdt in het jaar 1400 in zyn plaats verkoren; maar zes maanden daar na gestorven zynde, wierdt *Robert* van Beyeren in zyn plaats gestelt, en in het zelve jaar tot keizer gekroont.

Verkiezing van *Robert* van Beyeren.

1307 tot 1400.

Vrankryk verloor zo wel, als Duitschlandt, veel van zynen luister onder de opvolgers van *Philips* den Schonen, en onder de ongelukkige regering van de *Valoizen*, aan welke de koningen van Engelandt de kroon betwisten; en het scheelde weinig, of zy hadden de zelve bemachtigt.

Pelavius. Mezeray. enz.

Vervolg der zaken van Vrankryk.

Lodewyk de X, bygenaamt *Hutin*, dat is te zeggen oproerige, en krakeelmaker, volgde in het jaar 1315 op zynen vader *Philips*, en regeerde kwalyk een jaar. Hy was het, die het Parlement eene vaste plaats gaf, en het zelve te Parys deedt zitten. Zyn broeder *Philips* de Lange was zyn opvolger in het jaar 1316, en sterf in het jaar 1322, zonder andere kinderen als dochters na te laten.

Regering van *Lodewyk Hutin.*

Van *Philips* den Langen en van *Karel* den Schonen.

Hy hadt zynen broeder *Karel* den Schonen tot opvolger. Hy was het, die de koningin *Izabelle*, gemalin van *Eduard* den II, koning van Engelandt, ontfing, en die haar naderhandt van zyn hof om de redenen, die wy boven op zyn plaats hebben bygebragt, bande. Hy sterf in het jaar 1328, en met hem eindigde de gehele stam van *Philips* den Schonen om plaats te maken voor den tak der *Valoizen*.

Van *Philips* van Valois.

Philips van Valois, neef van *Philips* den Schonen, wierdt voor *Eduard* den III, koning van Engelandt, zynen kleinzoon *, verkoren, het zy uit krachte van de Salische wet, gelyk men de wet of overlevering noemt, die in het ryk wordt onderhouden om de vrouwen van de kroon uit te sluiten, het zy door afkeer van de natie voor een vremde regering. De Pairs en de hoge baronnen, te Parys vergadert, besliften het aldus, en *Philips* wierdt den 28 May te Rheims gekroont.

Hy wordt voor *Eduard* den III verkoren.

* uit het huwelyk van *Izabelle*, dochter van *Philips* den Schonen, met *Eduard* den I.

Eduard, te jong om een oorlog tegen Vrankryk te ondernemen, ontveinsde het ongelyk, dat hy meende dat men hem deedt, tot dat hy by ryper jaren de toebereidselen, die tot zulk eene groote onderneming, als deze, van noden waren, zou gevoegt hebben, van voornemen zynde zyn recht te vervolgen, en door de macht der wapenen een ryk te verkrygen, waar toe de order der opvolging en het bloedverwantschap hem hadt geroepen. Het wierdt niet ruchtbaar voor dat alles in gereedheit was gebragt. Hy sprak toen met eene stoutmoedigheit, die Vrankryk verbaasde. De uitvoering kwam met het dreigen overeen, en de bloedige slag van Crecy bragt Vrankryk byna tot zynen ondergang.

Verliest den slag van Crecy.

Dit ongeluk wierdt door het wederhechten van het Dauphiné aan de kroon goed gemaakt. De Dauphin *Humbert* hadt het verdrag van afstandt, dat hy 'er aan den koning *Philips* in het jaar 1343 van deedt, getekent. Maar het was niet voor in het jaar 1349, dat het door de priesterorde en het geestelyk kleedt, dat *Humbert* aantrok, wierdt uitgevoert. Het is sedert dezen tydt, en volgens de voorwaarden van dit verdrag, dat de oudste zonen der koningen van Vrankryk den naam van Dauphin aannamen.

Verkrygt het Dauphiné.

De graafschappen van Roussillon en van Cerdagne, nevens de baronny van Montpelliers, wierden in het jaar 1350 de kroon mede ingelyft: *Philips* kocht deze domeinen van *Jakob* van Arragon, koning van Majorka.

En de graafschappen van het Roussillon en Cerdagne.

Het Parlement wilde het rechtsgebiedt der bisschoppen vernietigen. Maar *Philips* hieldt het zelve staande. Hy kon echter al de aanslagen, die de Pairs van het ryk hem brouwden, niet verydelen, en indien het zelve in zyn geheel niet wierdt vernietigt, wierdt het nochtans zeer gesnuikt.

Rechtsdwang der geestelyken.

Jan

1307 tot 1400.

Regering van *Jan.*

Jan volgde in het jaar 1350 op zynen vader *Philips*, en was niet gelukkiger. Zelfs waren de wapenen van *Eduard* hem nog nadeeliger. De slag van Crecy kostte aan Vrankryk niet dan bloedt, het verlies van Calais en van eenige andere steden. Die van Poitiers kostte hem met een nog bloediger slag het gevangennemen van zynen koning, en zyne beste provincien, die hy voor zyn losgeldt moest geven. Wy gaan schielyk over alle deze grote voorvallen, dewyl wy de zelve in de geschiedenissen van Engelandt hebben beschreven; daar is ons hier alleen over, de namen der Fransche koningen en de duurzaamheit van hunne regering aan te wyzen.

Zyn gevangennemen.

Regering van den Dauphin.

Wy zullen van de regering van den Dauphin gedurende de gevangenisse van den koning, zynen vader, niet spreken, noch van den opstandt van die van Parys, aangezet door *Le Coeq*, bisschop van Laon, en door *Stephanus Marcel*, hunnen opperrechter *, noch van het deel, dat *Karel* de Kwade, koning van Navarre, die zich voor hoofdt van de zamengezworenen verklaart hadt, daar in nam, noch van den afval der boeren onder den naam van *Jacquerie*. Deze omstandigheden moet men in de Franfche geschiedenissen lezen. Wy hebben de handelingen over de vrede, de verlossing van den gevangen koning, zyne wederkomst in zyn ryk, en zyne twede reis naar Engelandt, minder gedwongen dan de eerste, maar daar men bezwaarlyk de ware oorzaak van kan beseffen, verhaalt. Hy stierf daar. Zyn ligchaam in Vrankryk wedergebragt wierdt den 7 May des jaars 1364 te St. Denys in het graf der koningen begraven.

* *Provenst.*

Doodt van den koning Jan.

Zyn lof.

Wy kunnen den lof, dien men hem geeft van nooit zyn woordt gebroken te hebben, noch deze heerlyke zetregel, daar men hem den roem van geeft, en dien wy boven reets hebben bygebragt, niet verzwygen: *Dat al was de trouw en waarheit uit de werelt gebannen, de zelve echter in den mondt der koningen moest gevonden worden.*

Regering van *Karel* den V.

Karel de V, bygenaamt de Wyze, zyn oudste zoon, volgde hem op, en was of bekwamer, of gelukkiger. Wy hebben al zyne staatkunde en oorlogen gezien, door welke hy byna alle de provincien, die de voorbarigheit en het ongelukkig lot van zynen vader en grootvader hen hadden doen verliezen, weder bekwam. De bovengewone dapperheit van den vermaarden *Du Guesclin*, geboren onderdaan van Bretagne, hadt daar groot deel aan, en de degen van den konnestabel, wiens verdiensten vergolden wierden, evenaarde de zelve niet. Niets gaf 'er meer luister aan dan de hulde, die hem door een van de eerste en dapperste heeren van het ryk gedaan wierdt †, zich niet waardig geacht hebbende de plaats daar van na zyne doodt te bekleden, en geweigert hebbende den degen, dien de koning hem aanboodt, om hem in het ampt van konnestabel op te volgen.

Lof van *Du Guesclin.*

† *Enguerrand* van Coucy.

Lof van *Karel.*

Wy zullen niet van de oorlogen van klein-Bretanje, noch van die van Castilië en Schotlandt melden. De zelve maken alle een gedeelte van de Geschiedenisse van Engelandt uit, daar wy 'er het verhaal van hebben ingelascht. Wy zullen die van de regering van *Karel* den V eindigen met den lof, dien men hem geeft, dat hy de vleiers haatte, en achting voor de geleerdheit en welsprekendheit hadt, daar hy zelf anderen in te boven ging. Hy droeg, gelyk *Salomon*, den sbynaam van de Wyze, en liet, gelyk deze, grote schatten na. Maar wy weten niet, of zyne wet, dat de oudste zonen der koningen van Vrankryk op hun veertien jaren meerderjarig zouden zyn, den lof, dien de Franfche schryvers hem geven, verdient.

Zyn bevel omtrent de meerderjarigheit der oudste zonen van de kroon.

Zyn oudste zoon *Karel* de VI hadt daar geen voordeel by. Minderjarig en maar twaalf jaren oud zynde wanneer zyn vader in het jaar 1380 kwam te sterven, en onder de voogdy van zyne oomen gestelt, die hem naauwlyks toestonden de regering van het ryk te aanvaarden, wanneer hy twintig jaren hadt bereikt, en wel haast weder onder hunne voogdyschap door zyne onnosselheit en krankzinnigheit verviel.

1307 tot 1400.

Onnosselheit en krankzinnigheit van *Karel* den VI. Oorzaak van het laatste.

Men weet niet, waar aan men dit vremd voorval zal toeschryven, dat niet alleen ongelukkig voor den prins, maar ook voor gansch Vrankryk was, en in het jaar 1392 gebeurde. Men zegt, dat hy op zekeren dag van Mans vertrokken zynde, zo als hy het bosch doorreedt, daar een groot zwart man uit schoot, met verscheurde klederen, en een schrikkelyke gedaante, die den toom van zyn paardt vatte en hem toeriep: *Houdt stil, koning, waar gaat gy; gy zyt verraden*, waar op hy verdween. Terwyl hy nog bezig was met de overdenking van dit verschynsel liet een lyfknecht, die zynen speer droeg, en door den slaap overvallen was, den zelven op den helm, dien een ander voor hem droeg, vallen. Door dit gekkater raakte de koning uit zyne onsteltenisse; maar het was niet alleen om hem een speer, maar duizende speren te gelyk te vertonen, die op hem kwamen vallen, volgens het zeggen van den zwarten boschman, en ieder, die hem naderde, voor moordenaars nemende, sprak hy niet dan van slaan en doodsteken, zo dat men hem gebonden in een wagen naar Parys moest brengen.

Wat de oorzaak van zulk eene vremde ziekte mag geweest zyn, zy gaf aanleiding tot de zamenzweringen der prinsen, en de burger oorlogen van het ryk, daar de Engelschen in wierden geroepen, en een schrikkelyke rol speelden, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Brengt het getal der lelien op drie.

Het was onder deze regering en op den 27 November des jaars 1382, dat de slag tegen de Vlamingen, daar hun hoofdt *Artevelle* onder de doden met vier duizend van zyn party bleef, wierdt geslagen.

Wy spreken niet van de oorlogen van Napels en Castilie, daar wy reets de beschryving van hebben gegeven, noch van die de Franschen tegen den hertog van Bretagne voerden, daar wy dit kort begrip niet mede willen vergroten. Maar wy merken met den Franschen schryver aan, dat *Karel* de VI de lelien tot drie bragt, die de Franfche koningen in hunnen wapen voeren, en te voren zonder getal waren.

Genua geeft zich over aan Vrankryk.

In het jaar 1396 ging de stadt Genua aan Vrankryk over, en *Karel* zondt daar tot stadvoogdt den vermaarden *Boucicaut*, maarschalk van Vrankryk. Deze wakkere krygsman trok drie jaren daar aan tot bystandt van Pera, dat als eene voorstadt van Constantinopel, doch echter door de zee daar van afgescheiden is. Deze hoorde toen aan die van Genua, en de Turken hielden de zelve ingesloten.

Uitvoering van *Boucicaut.*

Boucicaut *, van Genua met alleen twaalf honderd man vertrokken zynde, naderde de legerplaats der Turken, en leide het zo wel aan met zyn klein getal volks, dat hy hen, na hen verscheide malen verslagen te hebben, dwong af te trekken, en ten laatste Pera te verlaten. Behoudende dus deze voorstadt van Constantinopel behieldt hy Constantinopel zelf, dat al zyne nooddruft daar uit trok, en daar het te gelyk voor een schans tegen de ongelovigen van verstrekte.

* Hy hadt daar toen de regering.

Geschil tusschen die van Bourgondie en Orleans.

De droevige twist tusschen de twee huizen van *Orleans* en *Burgundie* begon in het jaar 1391. De regent van het ryk was daar de oorzaak van. De twee prinsen wilden regent zyn. De eerste

1307 tot 1400.

was de naaſte, als broeder van den koning. De andere hadt de meeſte bekwaamheit, of hadt meer aanzien, en haalde het derhalven over. Wy zullen in het vervolg zien, tot welk'eene verwoedheit hun haat en ſtaatzucht uitſpatte, en wat deel Engelandt daar in nam.

Mariana. Rodrigo Sanchez, biſſchop van Palencia. *Petavius' Mezeray.*

Terwyl het ryk van Vrankryk onder de *Valoizen* daalde, vermeerderde dat van Spanje zyne overwinningen op de Moren. Navarre, Arragon Portugal en Caſtilië maakten vier koninkryken, die onafhankelyk van malkander waren. Het laatſte hadt de drie andere nog niet ingeſlokt; maar het was echter het voornaamſte van alle. Ook zullen wy daar geen vervolg dan van zyne koningen van geven: wy zullen van de andere drie ryken alleen in het voorbygaan ſpreken.

Vervolg der zaken van Spanje. * Volgens *Mariana.* Regering van *Alphonſus* den XI.

Ferdinand de IV in het jaar 1312 * geſtorven zynde liet een zoon, nog zeer jong, na, die hem met den naam van *Alphonſus* den XI opvolgde. De koningin zyne moeder was zyne voogdeſſe: doch zy ſtierf in het twede jaar, en de grootmoeder van den jongen prins wierdt zyne opvoeding toevertrouwt, terwyl zyne oomen *Pieter* en *Jan* de regering van het ryk waarnamen. De yverzucht, die byna onvermydelyk in de minderjarigheden is, maakte, dat de voogden en de regenten dikwils met malkander overhoop lagen; maar het wierdt aanſtonts bygelegt. Ten laatſte eindigden deze oneenigheden door de doodt van deze twee prinſſen. Zy bleven beide in den ſlag van het jaar 1318 tegen de Moren van Granade, die zy de ſtoutheit gehad hadden tot onder de muren van de hoofdſtadt te gaan uitdagen.

De oude koningin ſtierf vier jaren daar na. *Alphonſus* nam toen het roer van de regering in handen, en regeerde zelf.

† paleis der koningen van Granade.

In het zelve jaar van 1332 wierdt *Iſmaël*, koning van Granade, in de Halambe † door eenen van zyne veldoverſten, die het ryk wilde vermeeſteren, gedood. Maar de hoofdman van zyne lyfwacht bleef hem getrouw, en bergde den jongen prins, zynen zoon, dien hy met den naam van *Mahometh* voor koning deedt uitroepen.

Men brengt op het jaar 1328 het begin der graven van Triſtamare, of van Tranſtamare, en van Lemos, ter gunſte van *Oſorio Alvar*, die het eerſte bekleed wierdt met deze waardigheit, daar niemandt, zegt de Geſchiedenisſchryver, in Caſtilië nog mede was voorzien geweeſt; zelfs ſedert het tot een koninkryk was opgerecht, en gedurende den ganſchen tydt, dat hunne ſouvereinen alleen den naam van graven droegen.

Uitvoeringen des prinſſen van Marocco.

Ganſch Spanje wierdt in het jaar 1333 met den inval der Moren uit Afrika, met die van Granade in verbondt zynde, gedreigt. *Abomelik*, zoon van den koning van Marocco, kwam in het Naauw van de Straat met eene vloot, vol gepropt met ſoldaten, paarden en kanon, en vertoonde zich voor Heraclea, of oud-Gibraltar, toenmaals eene voorname ſtadt, daar men tegenwoordig niet dan de puinhopen van ziet. Hy maakte zich daar meeſter van, en zou mogelyk met zyne overwinningen verder gekomen zyn, indien tuſſchen hem en die van Granade een goed verſtandt was geweeſt. Hy liet het by deze overwinninge blyven, die de koningen van Spanje, malkander ook niet wel verſtaande, hem lieten behouden om de vrede te bekomen, en tot dezen prys ſloten zy met hem eene wapenſchorſſing van vier jaren.

Wapenſchorſſing met hem.

Overwinning van den koning van Caſtilië.

De ſtilſtandt der wapenen in het jaar 1339 geeindigt zynde, zag men hem met veel meer macht verſchynen; maar hy was min gelukkig. De koningen van Caſtilië en Portugal deden hun volk tegen hem trekken, en verſloegen hem, eenigen zeggen, digt by Leira, en anderen digt by Arcos, in Eſtremadura, tuſſchen den Taag, en den Guadiana. Tien duizend Moren verloren daar het leven, en den fieren *Abomelik*, die niet dan naar bloedt dorſtte, en de onderbrenging der Chriſtenen zocht, vondt men onder de doden. 1307 tot 1400.

Ontzagchelyk leger der Moren.

Deze overwinning wierdt in het volgende jaar van eene nog veel roemruchtiger gevolgt. De Afrikanen op nieuw de Straat zynde doorgetrokken, en zich met die van Granade zamengevoegt hebbende, overſtroomden Andaluſië met over de drie honderd duizend ſtrydbare mannen. De Caſtilianen en Portugezen waren 'er niet over verzet. Zy voegden zich van hunnen kant ook te zamen, en met een kleinder, maar beter geoeffent leger, ontzagen zy zich niet hen aan te taſten. De ſlag, die te Tariffe * geſchiedde, was een van de ſtoutſte en bloedigſte, die ooit geſlagen is, indien het waar is, dat de Spaanſche ſchryvers verhalen, dat de Moren daar twee honderd duizend man in verloren. Het geen boven dat ongelooflyk ſchynt, is, dat zy daar by zeggen, dat zulk een grote overwinning, die zo veel bloedt aan de overwonnen koſtte, weinig, en maar alleen twintig ſoldaten aan den overwinnaar kwam te ſtaan.

* Van deze plaats zyn niets dan de puinhopen te vinden.

Overwinning van den koning van Caſtilië.

De zelve wierdt in het jaar 1344 door het veroveren van Algezira, in het Naauw van de Straat in Andaluſië gelegen, gevolgt, waar door deze ſchone provincie aan de Caſtilianen wederkeerde. De Afrikaanſche prins, door deze ongelukken neêrgeſlagen, verlangde eene wapenſchorſſing te maken, en de koning van Caſtilië, van zynen kant verheugt, dat hy hem weder naar Marocco kon zenden, gaf daar zyne toeſtemming aan.

Wapenſchorſſing met den Afrikaanſchen prins.

Doodt van *Alphonſus.*

Alphonſus ſtierf in het jaar 1350, en zou met roem zyn geſtorven, indien hy den glanſch van zo vele heerlyke uitvoeringen door zyne onmatige luſten niet hadt verduiſtert. De zelve waren niet alleen een vlek aan zynen goeden naam, maar bragten ook de beroeringen en den oorlog in zyn huisgezin.

Regering van *Don Pedro.*

Don Pedro, uit een wettig huwelyk geſproten, was zyn opvolger; doch zyn broeder *Don Henrik*, uit eene minnareſſe geboren, betwiſtte hem de kroon, en het moorden van *Don Pedro*, waar door hy den bynaam van den Wreden verkreeg, maakte, dat hy afgezet wierdt, het welk de regering van *Henrik* beveſtigde. Wy hebben de oorlogen van deze twee broeders en de droevige doodt van den eerſten door de handt van den anderen gezien †. De zelve zou ons verſchrikken, indien zy geen rechtmatige ſtraf van de euveldaden des dwingelands was geweeſt; die zich met het bloedt van eenen zyner broederen van dat van de minnareſſe van zynen vader, en van dat van verſcheide groten van het ryk hadt bezoetelt. Om de maat van zo vele wreedheden vol te maken, hadt hy, gelyk wy hebben gezegt ‡, de ſchone en deugdelyke *Blanche*, princeſſe van Bourbon, zyne gemalin, die maar vyf en twintig jaren oud was, in het jaar 1360 vergeven, haar opofferende aan hare onwaardige en eerloze medevryſter, *Maria Padilla*, die by haar niet alleen in ſchoonheit, maar ook in geboorte en deugden niet kon halen.

Zyne oorlogen met zynen broeder.

Zyn broeder-moordt.

† Zie fol. 582.

‡ op de zelve plaats.

Henrik, door de doodt van *Don Pedro* vreedzaam bezitter van den troon, liet den zelven door zyne doodt, die in het jaar 1379 voorviel, aan zynen zone, *Jan*, den oudſten van zyne kinderen, na, aan wien hy heerlyke leſſen gaf, waar van de eene deze was, dat hy zich vrienden moeſt ma-

1307 tot 1400.

maken; *Het is de dierbaarſte ſchat*, zeide hy, *dien de koningen kunnen bezitten, en die boven al het goudt van de wereldt is te ſchatten.*

Regering van *Dan ſianrik.*

De regering van *Jan* was kort, en niet gelukkig. Zy ging meeſt met oorlogen door, die hy met den koning van Portugal hadt, waar van de uitſlag voor den eenen en den anderen nadeelig was. De hertog van Lankaſter voegde zyne wapenen by die van Portugal; en wy hebben zynen inval en zyne overwinningen met het vredeverdrag, dat daar op volgde, gezien *.

Heerlyke les, die hy zynen zone gaf.

Regering van *Jan.*

* Zie fol. 610 enz.

De doodt van *Jan* gebeurde in het jaar 1390. *Henrik* de III, zyn zoon, was zyn opvolger, en de oorlog ontſtak weder tuſſchen Caſtilie en Portugal, die door een ſtilſtandt in het jaar 1393 geëindigt, maar in het jaar 1395 en de volgende vernieuwt wierdt, en tot het jaar 1398 duurde, wanneer de zelve eindigde, of door een nieuwen ſtilſtandt bleef opgeſchort.

Regering van *Henrik* den III.

Regering van *Jan* den II.

Henrik overleefde dit verdrag nog eenige jaren, en ſtierf in het jaar 1407. Hy liet tot zynen opvolger zynen zoon, *Jan* den II, nog zeer jong, onder de voogdy van zynen oom *Ferdinand*, na.

Koninklyke waardigheit van Arragon.

Arragon bleef nog al zyne byzondere koningen, gelyk mede Navarre, de zyne houden. Wy zullen op zyn plaats de vereeniging van het eerſte met Caſtilie en de omkeeringen van het andere, dat van den tak van *Evreux* aan dien van *Bourbon* overging, beſchryven †.

† beide van koninklyk bloedt.

Laat ons deze bekorting der algemene zaken met die van den Godsdienſt eindigen.

De Roomſche kerk dacht de Hervormden door het moorden en branden der Albigenzen verdelgt te hebben. Maar zy zag de zelve wel haaſt herleven in die zy Lollards en Wiclefiten, naar den naam van hunne hoofden, noemde, en dikwils in de geſchiedeniſſen ondereen vermengt worden, niettegenſtaande zy veel van malkander verſchillen.

Lere van *Lollard.*

Lollard, die in het jaar 1315 te voorſchyn kwam, predikte in Duitſchlandt, en men telde in Ooſtenryk en Bohemen meer dan tachtig duizend van zyne gezindheit. Men weet niet net, hoedanig zyne gevoelens waren: men vergenoegt zich te zeggen, dat hy de Sakramenten van de Roomſche kerk, hare plegtigheden, haar vaſten, hare feeſtdagen, hare lere, den beeldendienſt, en andere dingen verachtte.

Wiclef, zyne geboorte, kennis, en lere.

‡ *Fuller.*

Men is van de lere van *Wiclef*, van zyn vaderlandt en van zyne daden beter onderrecht. De Engelſche ſchryver ‡, die daar het verhaal van geeft, zegt, dat hy van een der oudſte huizen van het bisdom van Durham was, en dat hy by een goeden imborſt de kennis der geleerdheit en die der ware Godgeleerdheit, welke beſtaat in de heilige Schrift wel te verſtaan, en de ſchoolſche geleerdheit, die moeielyk en vruchteloos is, te verachten, hadt gevoegt. Hy hadt zyne letteroeffeningen in de hogeſchole van Oxford voltooit, die toen reets een der bloeiendſte van Europa was; en hy hadt de eer van tot hoogleeraar in de Godgeleerdheit verkoren te worden, na dat hy daar leerling was geweeſt. Hy was ook opperſte van Lutterworth, in het bisdom van Linkoln. Ieder verwonderde zich over hem; maar hy maakte zich ook overal benyders en vyanden. De hertog van Lankaſter, die in het laatſte der regering van *Eduard* den III en gedurende de minderjarigheit van *Richard* den II Engelandt beſtierde, was aan het hoofdt van de eerſten. De aartsbiſſchop van Kantelberg, de monniken, en al de geeſtelyken hitſten den woedenden yver van de anderen op.

Wy hebben op het laatſte van de regering van *Eduard* de twee openbare redentwiſten, die 'er tuſſchen *Wiclef* en de prelaten voorvielen, verhaalt, en gezegt, hoe, niettegenſtaande het geſchrift, dat paus *Gregorius* de XI hen hadt gezonden, om hem te veroordeelen, zy hem voor geen ketter dorſten verklaren, en dat zy zich vergenoegden met hem een ſtilzwygen op te leggen. Maar waarom, zeiden de Engelſchen van zyne party, hem niet geſtraft, indien hy een ketter is, of waarom hem verboden te ſpreken, indien hy het niet is.

1307 tot 1400. Zyn redentwiſt.

Kerkvergadering te Londen tegen hem

Eduard de III ſtierf in dezen tydt, en *Richard* de II was zyn opvolger. De vervolging begon weder onder dezen minderjarigen koning tegen *Wiclef* en zyne aanhangers; in eene kerkvergadering, te Londen in de maandt van May in het jaar 1381 door *Willem Courtenay*, aartsbiſſchop van Kantelberg, veel ſtraffer dan zyn voorzaat *Sudbury*, gehouden, wierden tien ſtellingen of uittrekſelen der boeken of der predikatien van *Wiclef* als ketterich veroordeelt. Echter deedt men zyn perſoon geen leedt, en hy ſtierf geruſt in zyne kerk van Lutterworth op den laatſten dag van het jaar 1384. Al de ſchryvers betuigen, dat hy zeer zachtzinnig, gematigt, en een vyandt van oproer was, en dat hy zich ſtil hieldt in de beroerten, die in het begin de regering van *Richard* ontruſtten. Die zeggen, dat hy als een martelaar is geſtorven, zyn bedrogen, gelyk ook die dryven, dat hy zyne lere zou afgezworen hebben.

Zyne doodt en lof.

Voorts is het te beklagen, dat men van twee honderd van zyne boeken, die men zegt dat hy heeft geſchreven, maar zeer weinig heeft behouden, waar onder is het geen men *Drieſpraak* noemt, om dat het is opgeſtelt by wyze van eene zamenſpraak tuſſchen drie perſonen, en zyne overzetting van den Bybel in het Engelſch. De meeſte andere zyn verbrand, zo dat het niet dan door de uittrekſels is, die zyne vyanden naar hun eigen zin maakten, dat men iets van zyn gevoelen weet (a). De drie voornaamſte artykelen, daar zy het meeſte over ſchreeuwen, zyn: I. Dat de paus niet anders dan een blote biſſchop, gelyk de andere, is, en dat het ongerymd is hem het hoofdt van de kerk te noemen. II. Dat het wezen van het broodt en den wyn in het Nachtmaal blyft. III. Dat de lere der Heiligen afgodiſch is; artykelen, die met het gevoelen der Proteſtanten en der hervormde kerke overeenkomen.

Zyne werken.

Zyn geloof komt met dat der Hervormden overeen.

De veroordeeling van *Wiclef* belette niet, dat zyn gevoelen zich niet over ganſch Engelandt en overzee verſpreidde, daar het zelve de geeſten reets in alle de plaatſen der verſtrooijing vooringenomen vondt, gelyk men de verſcheide plaatſen, daar de vervolgde Waldenzen en Albigenzen zich naar toe begaven, wel mag noemen. Daarom zullen wy in het vervolg de houtſtapels om ze te verbranden zien aanſteken. Maar alle de verwoedheden der onderzoekers konden het grote werk der hervorming in zynen loop niet ſtuiten. Wy zullen haaſt *Jan Hus* en *Hieronymus van Praag*, opvolgers van *Wiclef*, zien opkomen, gelyk *Wiclef* een opvolger van de Waldenzen en Albigenzen is, en deze laatſte van *Berengarius* zyn geweeſt.

Voortgang van zyne lere

De macht der pauzen raakte aan het kwynen, en Engelandt hadt zich onder *Eduard* den III en onder zynen opvolger van hunnen overlaſt bevryd. Vrankryk hadt hen onder *Philips* van Va-

Scheuring der pauzen.

(a) *Joh. Lewis*, een Engelſchman, heeft een omſtandig verhaal van zyn leven en ſchriften in zyne landtale uitgegeven in den jare 1723.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1307 tot 1400.

Valois aangetaſt, en de verdubbelde ſlag, dien hen de hervorming aanbragt, maakte diepe wonden. Hunne ſcheuring was hen niet min nadeelig. Daar was 'er een geweeſt in het jaar 1130, na de doodt van *Honorius* den III; maar zy was van geen langen duur. Daar op volgde een twede in het jaar 1160, die niet langer duurde. Die na de doodt van *Gregorius* den XI voorviel was van meer gevaar. De verplaatzing, die *Clemens* de V van den pauſſelyken ſtoel te Avignon hadt gedaan, en de herſtelling, die *Gregorius* de XI daar weder van te Rome wilde hebben, veroorzaakte eene ergerlyke ſcheuring, die den zogenoemden Heiligen Stoel tuſſchen twee pauzen verdeelde, waar van de een zyne verblyfplaats te Rome en de andere te Avignon hieldt. Dit verdeelde ook de Italianen en die over het gebergte woonden onder elkander: ieder hieldt de zyde van den paus van zyne natie.

De ſtoel van Rome te Avignon geplaatſt.

Johannes de XXII. te Avignon.

Clemens de V *, geboren in Guiënne, den 5 Juny des jaars 1305 tot paus verkoren, kwam zyn verblyf in Vrankryk houden, en ſtierf te Carpentras in het jaar 1314. *Johannes* de XXII, die hem opvolgde, hadt zynen ſtoel te Avignon, daar zyne opvolgers hun hof bleven houden. *Gregorius* de XI beſloot den zynen weder te Rome te brengen, daar hy den 7 January des jaars 1377 weder aankwam, en den 27 Maart des jaars 1378 ſtierf. Zyn voornemen gelukte niet, want willende aan Rome de eer, die hy aan het zelve meende verſchuldigt te zyn, bewyzen, was hy oorzaak van de ſcheuring. De kardinalen van Avignon wilden aan die van Italië niet toegeven, en ieder party maakte zynen paus. *Urbanus* de VI wierdt door de Italianen verkoren, en *Clemens* de VII door de anderen. De doodt van de twee pauzen deedt nog de ſcheuring niet ophouden. Zy duurde nog al onder hunne opvolgers, en eindigde niet dan in de kerkvergadering van Conſtants en door het verkiezen van *Martinus* den V in het jaar 1417.

* Zyn naam was *Bertrand Geth.*

Vervolg van de ſcheuring tot op het jaar 1417.

Wy zullen de zwarigheden niet onderzoeken, die zich natuurlyk over deze verſcheide pauzen en over de tegenſtrydigheden van hunne verkiezinge opdoen. Het is ons genoeg, het voornaamſte, dat 'er voorgevallen is, verhaalt te hebben; wy laten aan den Lezer de vryheit om daar over te oordeelen.

Wy kunnen dit kort begrip van de algemene voorvallen, die wy in deze eeuwe hebben doorgelopen, niet eindigen, zonder iets te zeggen van de geleerde mannen, die in dezen tydt gebloeit hebben.

Godgeleerdheit van de XIV eeuwe.

De Godgeleerdheit wierdt altydt op de ſchoolwyze behandelt. Deze manier van onderwys, hoe droog en hoe netelig zy ook was, duurde van de XII tot op het laatſt van de XV eeuwe.

De andere wetenſchappen raakten tot geen hoger top van volmaaktheit: daar was alleen die der Rechte en wetenſchappen, die het beſt wierden voortgezet. In de XIV eeuwe leefden zekere *Bartholus* en *Baldus*. De laatſte was een leerling van den eerſten: zy hebben beide zeer geachte ſchriften nagelaten. 1307 tot 1400.

Wat aangaat de geſchiedkunde, de zelve wierdt niet fierlyker behandelt. In al wat men 'er in deze eeuwe van heeft ſteekt noch hoogdravendheit, noch beſchaafdheit.

Petrarcha en zyne werken.

Franciſcus Petrarcha, die in het jaar 1374 te Florence ſtierf, blonk uit in zyne verhandelingen over de zedekunde. Zyne twee boeken van de hulpmiddelen der voor- en tegenſpoeden *, die van het eenzaam leven †, en byzonder die van de verachting der wereldt ‡, zyn vol van deftige leſſen en geleerdheit, die niets onaangenaams bevatten. Echter moet men toeſtaan, dat hy nooit met meer geeſt en tederheit redeneert dan wanneer hy van zyne liefde ſpreekt. Zyne onvergelykelyke klinkdichten voor de levendige en voor de geſtorvene *Laura* verdienen heden nog den lof der kenners, en gaan de dichten van *Ovidius* in verſcheidenheit, overvloedt, in fierlykheit en zuiverheit te boven.

* *De remediis utriuſque fortunæ.*
† *De vita ſolitaria.*
‡ *De contemtu mundi.*

Zyn klinkdichten voor *Laura.*

Bocacius en zyne werken.

De ſchrandere *Bocacius* leefde in de zelve eeuwe, tydgenoot en leerling van *Petrarcha*, en beide geboortig van Toskanen, en ter wereldt gekomen om de geleerdheit te beſchaven, die ſedert *Abelard* zulke fyne, noch ſcherpzinnige meeſters niet hadt gehad. Maar wy weten niet, of hunne ſcherpzinnigheit niet gevaarlyk is, en of het niet is te vrezen, dat men onder het lezen van deze ſtukken niet gevoele, het geen *Laura* voor *Petrarcha*, en de princes van Napels * voor *Bocacius* gevoelden.

* natuurlyke dochter van *Robert* den I, koning van Napels.

Godefroi Chancer zyne geboorte en dichten.

Wy zullen ook de twee vermaarde dichters, die in deze eeuwe bloeiden, met de welke zy hun leven in het jaar 1400 eindigden, niet met ſtilzwygen voorbygaan. De eerſte was *Godefroi Chancer*, van wien wy onder de regering van *Eduard* den III hebben geſproken †, daar hy afgezant van was geweeſt, van een doorluchtig en ryk huis, wiens kleindochter * trouwde in haar derde huwelyk met *Willem de la Pole*, hertog van Suffolk, weduwe eerſt van den ridder *Philips*, en voor de twede maal van den grave van Salisbury. Doch *Chancer* trok minder luiſter uit zyne geboorte, ſchatten, of maagſchap, dan hy 'er door zynen geeſt en rymen niet alleen aan zyn huis, maar aan ganſch Engelandt, dat hem de welgeſchiktheit van zyne ſpraak bekent verſchuldigt te zyn, byzette.

† Zie fol. 591.
‡ dochter van zyn zoon, *Thomas* genaamt.

Die van *Gower.*

Zyne doodt wierdt van die van *Jan Gower* gevolgt, die weinig minder dan hy was, noch in geboorte, noch in goederen, noch in geeſt en wetenſchap, en wiens gedichten ook niet minder geacht waren. Hy verſtondt evenwel de Franſche, Latynſche en Engelſche talen. Hy maakte drie boeken in deze drie verſcheide talen; maar dat hy in het Franſch hadt geſchreven is weggeraakt. Men ziet zyn graf in de kerk van St. Maria in Southwark, daar zyne beeldtenis met verſcheide zinnebeelden en gedichten in het Engelſch en Latyn tot zynen lof uitgehouwen, pronkt.

GE-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

HENRIK DE IV.

1399. Boven is gezegt, op wat wyze *Henrik* de IV, bygenoemt *van Bullingbrook*, naar de plaats, in welke hy geboren was, tot de kroon van Engelandt geraakte. Zo haaſt als hy voor koning was uitgeroepen verklaarde hy, dat hy de regering aannam, maar gedenkende aan de beleefde redenvoering van den opperſchout van Londen, die hem als een overwinnaar hadt gegroet, en niet willende, dat het volk hem daar voor aanzag, betuigde hy in een vol Parlement, dat hy ver van zulk een waan af was. *Ik danke Godt*, zeide hy, *en u, Mylords en gemeenten, voor myne verheffinge tot de koninklyke waardigheit. Ik houde de zelve van Godt, myne geboorte, en uwe verkiezing: ik zie ze geenzins als eene hemachtiging aan, en ver van een volſtrekte macht te willen oeffenen betuig ik, dat ik niet dan volgens de wetten wil regeren. Ik laat de natie in het gemeen en ieder in het byzonder in de wettige bezitting van zyne rechten, en wil geen gebruik van myne koninklyke macht met alle mogelyke rechtvaardigheit en gematigtheit maken, dan om die een anders geedt bezitten het zelve te doen overgeven.*

Zyne redenvoering aan het Parlement.

Bills van het Parlement.

Het Parlement herriep van zyn kant alle de verbeurdverklaringen, die door dat van het een en twintigſte jaar der regering van *Richard* waren beſloten, nevens alle de geſchriften, die van deze hatelyke vergadering waren opgeſtelt geweeſt; waar in, zeide dit laatſte Parlement, de kuiperyen en dwingelandyen de overhandt boven de wetten gehad hadden. Het herſtelde in het tegendeel dat van het elfde jaar der regering, daar alles, gelyk het zeide, tot voordeel van de natie en het welzyn van het ryk was behandelt geweeſt.

De zittingen van het Parlement eindigden met eene algemene kwydſchelding, die de koning aan de medeplichtigen der euveldaden, die in hunne voornaamſte belhamels waren geſtraft, vergunde, en het zelve ſcheidde niet, voor dat het *Henrik* hadt verzocht, de koninklyke waardigheit in zyn huis vaſt te ſtellen. Dit was nog eene andere vleiery van deze vergadering, die ten eenemale den nieuwen koning toegedaan was, die haar bedankte, en aanſtonts zynen oudſten zoon, die zynen naam droeg, prins van Walles, hertog van Cornwall en graaf van Cheſter maakte, hem op zyn beurt aan het Parlement als den vermoedelyken erfgenaam van de kroon aanbevelende. 1399. Het vleiden *Henrik.*

Deze verzekeringen ſchenen nog niet genoeg tot beveſtiging van den nieuwen koning: de afzetting van den ongelukkigen *Richard* moeſt nog van zyne gevangenis en doodt gevolgt worden. Men floot hem in een kaſteel in de provincie van Kent op, van waar hy naar de ſterkte van Pomfret, in de provincie van Jork, wierdt gebragt. Hy leefde daar niet lang, en hoewel men niet wel den dag noch de wyze van zyne doodt weet, komen echter alle geſchiedſchryvers daar in overeen, dat de zelve in het jaar 1400 voorviel, en dat zy niet natuurlyk was. De bewegingen van Vrankryk verhaaſten de zelve. *Richard* was met de dochter van *Karel* den VI getrouwt. De ſchoonbroeder dacht verplicht te zyn zynen zwager te wreken, en hem weder op den troon te helpen. *Henrik* kreeg daar kennis van, gelyk men uit de brieven, die hy aan den aartsbiſſchop van Kantelberg den 17 January ſchreef *, kan zien, by de welke hy hem beval al de landtroepen, die in de provinciën waren, naar de kuſten te doen trekken, en alle de ſchepen, die men in de havenen vondt, te doen uitruſten om de landing der Franſchen, daar Engelandt mede gedreigt wierdt, te beletten. Het bleef daar nog niet by; hy hadt geen ruſt tot dat hy het leven van den ongelukkigen prins, die het zelve met zo veel lafheit, als onvoorzichtigheit, ten

Verſcheide verhalen van de doodt van *Richard.*

* Zie de zelve by *Brady.*

1399. ten koſte van zyne eere en kroon, hadt getracht te behouden, hadt benomen. Twee vermaarde ſchryvers * ſpreken verſcheidentlyk van de middelen, die *Henrik* tot uitvoering van zulk eene verſchrikkelyke daadt gebruikte; maar het zy hy hem het leven, door hem honger, koude, of plagen en pyn aan te doen, gelyk een dier ſchryvers verhaalt, benam, het zy dat men daar acht moordenaars toe gebruikte, gelyk een ander zegt, het is altoos eene euveldaadt, die den overweldiger van de kroon niet kan vergeven worden.

* *Holinshed* en *Cambden.*

Henrik was niet bloedgierig.

Hy ſtortte nog ander bloedt, dat hem eene wrede noodzakelykheit deedt vergieten, om zich op een overweldigden troon te handhaven: want de Geſchiedenis geeft hem het getuigenis, dat het in weêrwil van zynen imborſt geſchiedde, en dat hy ganſch niet bloeddorſtig was. Echter zou hy zich door deze moorden hatelyk by de natie hebben gemaakt, indien hy 'er den affchrik niet van hadt uitgewiſcht door roemwaardige daden, die hem als een heldt deden aanzien, en aan zynen opvolger den weg baanden om byna ganſch Vrankryk te bemachtigen.

Walſingham. Monſtrelet. Stow. Truſſel. Patavius. Mezeray. De Vader *Orleans.*

Deze vorſt hadt niet meer dan drie en dertig jaren wanneer hy den troon beklom, dien hy al zo roemruchtig, als eenige van zyne voorzaten, zou hebben bekleed, indien hy den zelven niet met geweldt, en mogelyk door een broedermoordt, hadt ingenomen. Engelandt vergat het een en het ander, en dacht in hem geen ander dan het doorluchtige bloedt van *Eduard* den III te kronen, wiens nakomelingen inderdaadt in den tak van *Lankaſter* met meer luiſter hebben geregeert dan in dien van *Jork*, die zestig jaren daar na zyn recht, door het verkiezen van *Eduard* den IV, kwam weder eiſchen. Maar *Henrik* de VII herſtelde door zyne verkiezing dat van *Lankaſter*, en betoonde meerder genoegen in het herſtellen van dezen tak, daar hy van afgedaalt was, te nemen, dan den zelven met den anderen door zyn huwelyk met *Elizath* van Jork te vereenigen.

Kort berecht van zyne koninklyke achtbaarheit.

De regering van *Henrik* den IV duurde niet lang. De eerſte jaren wierden daar van bezwalkt door zamenſpanningen, die men tegen hem hadt geſmeed, en door de ſtraf, die hy de zamengezworenen tot zyne eige verzekerdheit en de ruſt van den Staat niet kon nalaten te doen ondergaan; maar de laatſte jaren waren veel vreedzamer. Hy leide zich geheel toe om de herten van zyne onderdanen te winnen, en gaf te kennen, dat hy liever over de zelve door liefde dan door vreze wilde regeren; dat het bloedt, het welk hy hadt geſtort, tegen zyn imborſt was vergoten, en dat hy het noodzakelyk hadt geoordeelt te ſtorten tot beveſtiging van een troon, dien hy met geweldt hadt ingenomen. Al het overige was roemruchtig. Deze zamenzweringen beletten niet, dat hy Schotlandt, het welk de wapenen hadt opgenomen, niet verneederde; noch dat hy zich wreekte over die van Walles, die opgeſtaan waren; noch dat hy de trotſchheit der Franſchen, die hem hadden uitgedaagt, beteugelde; noch dat hy voor zynen opvolger den weg, die hem tot het laatſte ryk bragt, baande. Dit is het geen wy in de veertien jaren van zyne regering *, die wy gaan beſchryven, zullen zien.

* daar ontbraken ruim zes maanden aan.

Plegtigheit van den kamp-

De kroning, op den 1 October geſchied, wierdt op den dertienden dag van die maandt, aan St. *Eduard* toegeëigent, en om deze reden uitgekozen als een goed voorteken voor het volk en den koning, herhaalt. De plegtigheit geſchiedde naar de gewone wyze. Alles was daar prachtig, en de vreugdt algemeen. 1399.

vechter, die de uitdaging doedt.

Na de kroning volgde eene maaltydt, by welke de plegtigheit, die wy elders beſchryven †, wierdt waargenomen, te weten van den kampvechter, van het hoofdt tot de voeten gewapend, die in de kamer, daar de maaltydt gedaan wierdt, te paardt kwam, en uit den naam van het ganſche ryk uitdaagde die ſtaande wilde houden, dat *Henrik* de wettige koning niet was, biedende aan zyn recht te verdedigen tegen alle die het dorſten tegenſpreken, en hen te dwingen het gezegde in den hals te halen. De afkondiging geſchiedde door den heraut, die den kampvechter verſelde, en deze haatſte ſmeet vervolgens zyne handſchoen neder; maar niemandt raapte de zelve op.

† Zie de regering van *Maria*, fol. 207.

Het Parlement, dat des anderen daags vergaderde, maakte een geſchrift, waar in het op nieuw het ryk aan *Henrik* beveſtigde, erkennende, dat hy door de wettige wegen der opvolging en verkiezing tot de kroon was gekomen, verklarende daar benevens, dat al de rechten en domeinen van de kroon hem toebehoorden, en in zyn perſoon en dien van zyne nazaten alleen zouden beklyven, om de zelve na hem te bezitten, volgens de order der opvolging van die de naaſte in den bloede beſtondt, en dat zo lang, als zyn huis zou duren, zonder dat iemandt anders daar op tot zyn nadeel iets kon eiſchen.

Stoute vertoningen van den biſſchop van Carliſle.

Deze bill ging zonder tegenſpreken niet door. *Thomas Merkes*, biſſchop van Carliſle, hadt de ſtoutheit, zich daar tegen te kanten, en by eene redenvoering, die zo verſtandig als ſtout was *, de voorbarigheit van het Parlement te vertonen omtrent het onttronen van *Richard*, en de ligtvaardigheit, met welke men by zyn leven † hadt te werk gegaan, om den anderen te verkiezen. Hy eindigde zyne reden met de fabel van de kikvorſchen, die aan *Jupyn* klaagden, dat de balk, dien hy hen tot koning gegeven hadt, onbeweeglyk was, en hem om een koning verzocht hebbende, die werkzamer was, reden van berouw hadden, wanneer *Jupyn* door eene toegevendheit, die hen nadeelig was, den balk optrok, en hen den vogel kiekendief, die den eenen na den anderen vericheurde, toezondt.

* Zie *Brady* en *Truſſel.*

† Zyne doodt gebeurde eerſt in het jaar 1400.

Zyne wegzending.

Eenigen wierden door deze vertogen van den biſſchop geraakt; maar de meeſten haalden het over; de bill wierdt goedgekeurt, en de prelaat, om dat hy te vry hadt geſproken, in verzekering genomen, en vervolgens naar het kloofter van St. Alban gezonden. Hy kwam daar niet uit dan om in eene zamenzwering te treden, daar wy den uitflag haaſt van zullen zien.

Afkondiging van *Henrik.*

Ondertuſſchen liet de nieuwe koning, zyn werk makende om zich by het volk aangenaam te maken, eene verklaring uitgaan, waar by hy iedereen, die in zyn goedt of bloedt meende benadeelt te zyn, het zy door de Pairs, het zy door de rechters van het ryk, vermaande zyne klagten voor hem te brengen. Hy verzekerde hen ter zelver tydt, dat hy hen recht zou doen, de ſchuldigen tot vergoeding veroordeelen, en hen zodanige ſtraffen opleggen, als 'er naar mate van hunne misdaden en onderdrukkingen vereiſcht wierden.

Zyne goedertierenheit.

By deze tekenen van zyne gunſt en beſcherming, die de genegenheit der gemeenten tot hem bragt, gaf hy nog een blyk van zyne goedertierenheit en goedheit, die de heeren behaaglyk moeſt voorkomen. Mylord *Fitz-Walther* en Mylord *Morbey* hadden de eerſte den hertog van Albemarle, en de andere den graaf van Salisbury over hoog-verraadt aangeklaagt, en om de waarheit

1399. heit van hunne beschuldiging goed te maken, hadden zy een tweegevecht tusschen hen beide verzocht. De koning stelde zich daar tegen, en zeide, dat hy zynen troon op goedertierenheit, en niet op strengheit wilde vestigen; dat hy aan deze twee Lords hunne kwade voornemens vergaf, en hen onder het getal zyner vrienden aannam. Al de wereldt prees zulk eene edelmoedige daadt: doch zy diende niet, gelyk wy haast zullen zien, dan om de twee beschuldigden nog strafbaarder te maken.

Zyne genegenheit voor de geestelykheit.

Na dat *Henrik* de gemeenten verzekert hadt, dat hy het ongelyk, het welk hen was aangedaan, zou wreken, en de heeren, die tegen hem hadden zamengezworen, den hoon, dien hy van hen hadt geleden, vergeven hadt, wachtte hy zich wel de geestelykheit te vergeten. De zelve was in eene vergadering in de kerk van St. Paulus, daar de aartsbisschop van Kantelberg haar hadt beroepen, te zamen gekomen. De koning zondt daar de graven van Northumberlandt en van Westmorlandt, die van zynentwegen de prelaten van de genegenheit van zyne Majesteit voor hunne personen en van zynen yver voor de kerk kwamen verzekeren, zeggende, dat zy niet waren gezonden om onderstandt te verzoeken; dat de weldadigheit des konings op geen vergelding zag, maar alleen het welvaren van het ryk en de kerk beoogde; dat hy alleen den bystandt hunner gebeden tot het welvaren van den Staat en de behoudenis van zyn persoon, die het roer daar van in zyne handen hadt, verzocht; dat hy van zynen kant de macht, die Godt hem in handen hadt gestelt, aanboodt, om den Godsdienst te handhaven, en de ketters te straffen. Zodanig eene aanspraak vleide op eene kittelende wyze de geestelykheit. De aartsbisschop van Kantelberg gaf uit den naam van de gansche vergadering aan de afgezondenen verzekering van hunne erkentenisse, yver en trouwe, om altoos eendragtelyk met zyne Majesteit omtrent al, wat de belangen van de kerk en het ryk van Engelandt in het algemeen, en die van den koning in het byzonder aanging, zamen te lopen.

Zyne afgezondenen.

Ingevolge van deze zorge, om de rust van het ryk van binnen vast te stellen, liet *Henrik* zyne gedachten ook gaan om die van buiten mede door verbonden met vremde mogendheden te verzekeren. Daar waren byna gene aanzienlyke staten in Europa, of hy zondt daar zyne gezanten naar toe. De hoven van Rome, Vrankryk, Spanje en Duitschlandt waren de vier voornaamste, aan welke hy gezanten zondt, die de doorluchtigste door hunne geboorte, bedieningen en verdiensten waren. *Henrik* maakte hen zyne komst tot de kroon bekend, en boodt hen zyne vriendschap aan, de hunne daar tegen verzoekende.

Karel de VI weigert gehoor aan de gezanten.

Zy wierden overal wel ontfangen, behalven in Vrankryk. De andere hoven, die geen belang in het geen *Richard* omtrent zyne onttroning gebeurt was, hadden, waren gereed om *Henrik* geluk te wenschen, zonder te vernemen, op wat wyze, of tot wat prys hy den troon hadt beklommen. Maar dat van Vrankryk, dat daar belang by hadt, wilde in het onderzoek van het recht der partyen treden. De onttroonde koning was schoonzoon van *Karel* den VI, en de Fransche koning was zo gevoelig over zynen droeven val geweest, dat hy 'er van in een sterke vlaag van zyne krankzinnigheit was gevallen, die hem altydt overkwam wanneer iets droevigs, of verschrikkelyks zyne herssenen ontstelde: doch hy was daar van herkomen wanneer de gezanten aankwamen. De zelve hadden last van hunnen meester, *Karel* van zynent wegen een eeuwigdu-

Acta Publ. Tom. VIII, fol. 108.

rend verbondt aan te bieden, en hem, tot beter verzekering van het zelve, een dubbeld huwelyk voor te stellen; het eene van *Henrik*, prins van Walles, met eene van zyne dochteren, of nichten, en het andere van eene Engelsche princesse, dochter van *Henrik* den IV, met eenen der zonen des konings van Vrankryk, of anders met eenen van zyne naaste bloedverwanten. Maar *Karel* was ver van hen een gunstig antwoordt te geven. Hy weigerde hen zelfs gehoor te verlenen. Zy hoorden niet dan morren van alle kanten. *Valeriaan*, graaf van St. Paul, schoonbroeder van *Richard*, was de heftigste, en het gansche hof hielp hem. Zy zagen van alle kanten niet dan toebereidselen ten oorlog. Het was echter niet dan na de ongelukkige doodt van den afgezetten koning dat deze misnoegingen uitborsten. 1399.

1400. Ongenoegen van die van Bourdeaux.

Zy wierden van het ongenoegen van die van Bourdeaux voorgegaan. De inwoonders van deze hoofdstadt van Guiënne waren van het geval van dezen afgezetten vorst, die onder hen geboren was, en den bynaam van hunne stadt * droeg, zeer geraakt. Indien Vrankryk zulk een gunstige tyds gelegenheit beter in acht hadt genomen, zou het mogelyk het gansche landt hebben doen opstaan, en zich zelf daar door voor vele droevige ongelukken bewaart hebben; maar het vergenoegde zich daar alleen den hertog van Bourbon zonder volk te zenden. Hy naderde tot by Angers, daar hy de gemoederen deedt ondertasten, die hy door schone beloften trachtte tot een openbaren opstandt te brengen. Het volk was daar zo toe genegen, dat indien de ridder *Knolles*, stedehouder der regering, het den afgrondt der ellenden, daar het zich in ging werpen, met zich de zachte regering der Engelschen te onttrekken, om het juk der Franschen te ondergaan, niet hadt voor oogen gestelt, het zou ganschelyk opgestaan zyn, en de poorten voor den vyandt geoopent hebben. De vertogen van *Knolles* stuitten deze dolle drift. Wanneer de zelve bedaart was, deedt hy hen zo wel begrypen, dat zy niet dan eene harde slaverny hadden te verwachten van den meester, daar zy zich aan wilden overgeven, dat zy nog meer weêrzin in de regering van Vrankryk dan in die van *Henrik* kregen. Zy kwamen echter van den afkeer, dien zy tegen de laatste hadden opgevat, niet weder, dan na dat Mylord *Percy*, graaf van Worchester, met een kleinen hoop keurbenden in Guiënne was aangekomen. Hy hieldt zich te vrede met de zelve aan die van Bourdeaux te vertonen, en hy overtuigde hen meer door de kracht en zachtheit van zyne redenen dan door den schrik van zyne wapenen, om zich aan de regering van een vorst, die door zyne geboorte en de verkiezing van de natie tot de kroon was geroepen, te onderwerpen.

* Hy wierdt genoemt *Richard* van Bourdeaux.

Door de wysheit van *Knolles* bevredigt.

Inval der Schotten.

In dezen tydt deden de Schotten, zich bedienende van de afwezendheit der heeren, die, om de zitting van Parlement by te wonen, te Londen gekomen waren, en door de besmettelyke ziekte, daar het landt mede geplaagt wierdt, aangemoedigt zynde, een inval in de Noorder provinciën, die zy ten eenemaal verwoesten. Zy veroverden eenige kasteelen, die zy sloopten; maar namen geen plaatsen, die verdienden bewaart te worden. Zy trokken weder naar hun landt, met de slechte vreugde van de landen hunner naburen verwoest, zonder daar eenig genot van getrokken te hebben. In het volgende jaar wierdt hen deze verwoesting duur betaalt gezet. *Henrik* wreekte zich daar over door wrede schaverhalingen.

1400. Eene schrikkelyke zamenzwering.

Eene schrikkelyke zamenzwering schortte zyne onderneming voor een tydt op. De zelve was op het punt niet alleen van hem daar van af te houden; maar om hem zelfs van den troon af te bonzen. De grootste heeren van het ryk waren daar de aanvoerders van, en onder alle de hertog van Albemarle en de graaf van Salisbury, dien hy zynen eersten aanslag reets vergeven hadt. Mylord *Jan Hollandt*, hertog van Excester, Mylordt *Thomas Hollandt*, hertog van Surrey, halve broeder van den afgezetten koning, waren aan het hoofdt van allen, ondersteunt door *Thomas Spenser*, graaf van Glocester, de ridders *Lumley* en *Blunt*, en verscheide anderen. Hun voornemen was *Henrik* te vermoorden, en dit treurtoneel zou te Oxford geoopent worden, alwaar, onder een steekspel, dat zy hadden doen afkondigen, de koning mede zou verzocht worden, en dewyl hy tot zulk een tydverdryf geen lyfwacht met zich nam, zouden hem eenige der zamengezworenen doodsteken. Hy ontsnapte niet dan door een wonderwerk. Reets was alles gereed tot het spel; hy was daar reets verzocht te komen; zelfs hadt hy reets zyne bevelen gegeven om van Windsor te vertrekken, daar hy de feestdagen van Kersmis hadt doorgebragt, om naar Oxford te gaan, daar dit renspel op den 4 January zou beginnen, wanneer hy van den gene zelfs, die de zamenzwering hadt ontworpen, wierdt afgeraden deze reis te doen. Het was de hertog van Albemarle, die by geluk verraden, of liever behouden wierdt door het behouden van den koning, dien hy wilde van kant helpen. Het papier, daar de aanslag van het voornemen der zamengezworenen op geschreven was, viel uit zyn zak, en wierdt van den hertog van Jork, zynen vader, opgeraapt in een huis op den weg van Oxford, daar zy gebleven waren om het middagmaal te houden. De vader wist niet van de zamenzwering, en dacht ter goeder trouwe, dat de zoon hem naar het steekspel bragt, daar hy een van de schildhouwers van moest zyn. Verbaast over dit voornemen, daar hy van schrikte, buiten dat vredelievende en bevreest zynde in nieuwe moeielykheden te geraken, dreigde hy hem, dat hy het aan den koning zou bekend maken. Hy deedt ter zelver tydt zyne paarden, om naar Windsor te reiden, gereed maken; maar de zoon, meer spoedt makende dan hy, kwam daar ook voor hem, hebbende reets niet alleen alles bekend gemaakt, maar ook genade erlangt, wanneer de vader aankwam. Dit gebeurde ten minste dus, gelyk eenigen zeggen: want anderen verhalen dit voorval een weinig anders; maar zy komen alle daar in overeen, dat de zamenzwering en door den vader, en door den zone ontdekt wierdt.

Hoe ze wierdt ontdekt.

Een bedrieger, die zich voor *Richard* de II uitgeeft.

De medeplichtigen wachtten te Oxford langen tydt naar den eenen en den anderen, gelyk ook naar den koning; maar ziende niemandt komen, en de dag van het steekspel reets genadert zynde, twyffelden zy niet, of zy waren verraden. Toen gingen zy als wanhopige menschen aan; wilden by verrassching hun voornemen met geweldt werkstellig maken, en vlogen, gevolgt van vier honderd paarden, op een vollen draf naar Windsor, daar zy den koning noch dachten aan te treffen. Zy bedrogen zich; hy was met de hertogen van Jork en Albemarle naar Londen wedergekeert. Zy bleven niet lang te Windsor, en twyffelden niet meer, of de koning was van den aanslag onderrecht; en buiten dat overtuigt, dat hy hen aanstonts op het lyf zou vallen, voor dat zy in staat waren hem te wederstaan, indien zy zich niet haastten met troepen te ligten, en een bevelhebber, bekwaam om het volk op te hitzen, te verkiezen, bedachten zy een nieuwen vondt. Zy hadden een priester in hun gesel schap, *Madelain* * genaamt, die kapellaan van *Richard* den II was geweest, en hem zo wel geleek, dat men hem meer dan eens voor *Richard* hadt aangezien. Zy deden hem overal voor dien ongelukkigen prins doorgaan, uit de gevangenisse, zeiden zy, ontkomen zynde, dien zy wederom op den troon wilden herstellen. Zy strooiden dit van stadt tot stadt uit, tot dat zy eindelyk te Circester † waren gekomen, daar zy stil bleven; het zy met het voornemen om in Walles te trekken, daar zy eenigen aanhang hoopten te krygen; het zy om daar den uitslag van hunne laatste list af te wachten. De zelve viel zeer slecht voor hen uit: de hertog van Surrey en de graaf van Salisbury, met den hertog van Excester en den grave van Glocester, waren in de plaats gegaan, en hadden daar hun verblyf genomen de twee eersten in eene herberg, en de twee anderen in eene andere, terwyl hunne troepen, die men niet hadt willen in laten, zich onder de muren van de stadt hadden nedergeslagen.

1400.

* of *Magdalen.*

De hoofden der zamengezworenen begeven zich naar Circester.

† of Clrencester, in het graafschap Glocester.

Zy hoopten, dat de burgers, bedrogen door de gelykenis van den kapellaan, en overtuigt door het gerucht, dat zy deden verspreiden, dat reets honderd duizend man de wapenen voor hen hadden opgenomen, zich mede ten voordeele van hunne party zouden hebben verklaart; maar het viel tegen hunne verwachtinge geheel anders uit. De hoofdschout van de plaats, een man van moedt en beleidt, en daar by getrouw aan zynen vorst, deedt, de avondt gevallen zynde, de poorten ter dege sluiten, en verzamelde daar op heimelyk vier honderd burgers; verdeelde de zelve in twee hopen, en deedt hen te gelyk aanvallen op de twee herbergen, in welke de bovengemelde vier hoofden der zamenzwering hun verblyf hadden genomen. Deze hadden, door onbedachtzaamheit, geen ander volk by zich dan hunne huisbedienden, met welke zy zich tegen hunne bespringers te weer stelden, en een geruimen tydt dapperlyk verdedigden, doende ondertusschen eenige der naburige huizen in brandt steken, om het dus, onder begunstiging van dezen brandt, terwyl het volk zyn best zou doen om den zelven te blusschen, te ontsnappen. Doch deze nieuwe greep gelukte niet beter dan de voorgaande, en diende alleen om de gramschap der burgers, in groter getale zamenrottende, nog meer aan te zetten. Zy wierden het eindelyk ook meester. De genen, die het huis, waar in de hertog van Surrey en de graaf van Salisbury waren, bestormden, overweldigden het zelve, en namen hen, zwaar gekwetst zynde, gevangen: doch de twee andere hoofden, namentlyk de hertog van Excester en de graaf van Glocester, hadden het geluk van het uit hunne herberge over de huizen heen te ontkomen, en vervolgens, door de hulp van eenige burgers, uit de stadt te geraken. Maar dit mogt hen niet helpen; zy wierden, gelyk wy strax zullen horen, kort daar na gegrepen, en moesten hun leven door beuls handen verliezen. Wy moeten eerst zien, hoe het met den hertog van Surrey en den grave van Salisbury afliep. De zelve waren, als wy gezegt hebben, in het gevecht zwaarlyk gekwetst, en hadden zich gevangen moeten overgeven. De hoofdschout stondt niet lang in twyffel, wat hy met hen zou beginnen; hy liet hen beide, zo haast als het dag was geworden, het hoofdt voor de voet leggen. Ondertusschen was het in het leger

1400.

Acta Publ. VIII, fol. 80 etc.

Zy worden door den hoofdschout der stadt aangetast en twee der zelven gevangen en onthoofd.

Twee anderen ontkomen het door de vlucht.

Hun leger hadt de vlucht genomen.

1400. ger der zamengezworenen, het welk rondom de ſtadt hadt gelegen, niet minder ſlecht geſtelt: want in plaats dat het zelve tot hulp van zyne veldoverſten, in de ſtadt opgeſloten, hadt behoren toe te ſchieten, was het zelve, door de vlam der brandende huizen te zien, zo verbaaſt geworden, dat het zich op de vlucht hadt begeven. De legerhoofden hadden te vergeefſch hun beſt gedaan om de vluchtenden moedt in te ſpreken en weder te verzamelen: de ſchrik was algemeen; zo dat zy, geen middel of hoop van byſtandt ziende, zelf eindelyk gedwongen waren de vlucht te nemen. Zodanig was het met het leger geſtelt wanneer de hertog van Exceſter en de graaf van Gloceſter op de wyze, als boven verhaalt is, buiten de ſtadt geraakten. Hun voornemen was geweeſt, het zelve tegen de plaats aan te voeren; den hertog van Surrey en den grave van Salisbury te hulp te komen, en over de ſtoutheit der inwoners wraak te nemen: doch het toneel, tot hunne uiterſte verbaaſtheit, dus verandert ziende, moeſten zy hunne behoudenis alleen in de vlucht zoeken, om welke te beter te doen gelukken zy zich van een ſcheidden, en ieder een afzonderlyken weg inſloegen. Maar deze voorzorg was vruchteloos; hun noodlot hadt hen uit het gevaar, waar in zy geweeſt waren, niet doen ontkomen, dan om hen tydt te geven om zich hunner wederſpannigheit te doen berouwen; zy wierden beide achterhaalt, en kort daar na op een ſchavot onthoofd.

De twee gevluchte heeren achterhaalt, en ter doodt gebragt.

Ondertuſſchen was *Henrik* te Oxford met een leger van twintig duizend man gekomen, van voornemen zynde de oproerigen te ſtuiten, en de vlam der zamenzwering in hare geboorte te ſmoren. De zelve was veel eerder geëindigt dan hy dacht. Op zyne aankomſt verſtondt hy wat te Circeſter was voorgevallen: hy vernam daar niet alleen, dat de hoofden waren gevangen genomen maar dat ook de regering van de ſtadt hen aanſtonts hadt doen onthalzen. Hy verſtondt mede, dat andere ſteden, daar de vluchtenden naar toe waren getrokken, het zelve aan eenige anderen hadden gedaan, en men bragt'er hem negen en twintig, welke hy de zelve ſtraf deedt ondergaan. De ridder *Blunt* was onder dat getal, en alle de anderen waren of ridders, of baronnen. Het was niet dan drie weken daar na dat de prieſter *Madelain*, die, zo als hy zich wilde verſteken, gevat, en te Londen, nevens een ander prieſter, *Ferbi* genaamt, wierdt opgehangen.

Straf van negen en twintig medeſtanders.

Straf van den bedrieger.

De biſſchop van Carliſle wierdt mede onder de medeſtanders gerekent en gevangen gezet. Een ſchryver * zegt, dat de koning hem voor de tweede maal vergaf, en een ander †, dat hy van droefheit in de gevangeniſſe ſtierf. Het verhaal van beide is waar: want men ziet uit de Openbare Handelingen van Engelandt ‡, dat de biſſchop ter doodt was verweezen; maar dat de koning, uit aanmerking van zynen ſtaat en waardigheit, hem vergiffenis verleende: doch de droefheit over het tegen hem uitgeſproken doodvonnis maakte zodanig een indruk op zyn gemoedt, dat hy het beſtierf.

Doodt van den biſſchop van Carliſle.

* *Stow.*
† *Truſſel.*
‡ Zie *Acta Publ. Tom. VIII, fol.* 165.

Men beſchuldigt *Henrik* by deze gelegenheit te veel bloedt te hebben geſtort, en men wilde wel, dat hy zo ſtreng niet hadt te werk gegaan. Maar het verraadt was te vuil om te kunnen verſchoont worden, en de goedertierenheit is altydt niet dienſtig. Men kan ten minſte niet zeggen, dat de genen, die gerecht wierden, de doodt niet verdient hadden. De hoofden der zamengezworenen, die men op de grote wegen op geſtokken zag, verwekten minder mededogen voor hun lot dan ſchrik voor hunne misdaden.

Droevige doodt van *Richard* den II.

Men kan zo veel van de droevige doodt van den ongelukkigen *Richard* den II, daar ganſch Engelandt van ſchrikte, niet zeggen. Zy viel in dezen tydt voor, en men twyffelt geenzins, of de ſtrenge wreker der zamenzwering dacht, dat hy dit onſchuldig ſlagtoffer tot zyne zekerheit nog moeſt offeren.

De tyding, die daar in Vrankryk van wierdt gebragt, maakte, dat *Karel* de VI weder op nieuw in krankzinnigheit verviel. Het ganſche hof was daar over verſtoort; maar het was een machteloze gramſchap. *Valeriaan*, graaf van St. Paul, die met de zuſter van den vermoorden koning getrouwt was, en *Lodewyk*, hertog van Orleans, wiens zoon * naderhandt met de weduwe trouwde, waren de genen, die daar de meeſte beweging over maakten. Zy daagden *Henrik* uit, die op den trotſchen uitdaagbrief van den hertog van Orleans nog een veel trotſcher tot antwoordt zondt †, en dien van den grave van St. Paul verachtte. Noch de een, noch de ander waren geen vyanden, om zich met een groot koning gelyk te ſtellen. Vrankryk, te veel met zyne eige zaken bekommert, leende hen zwakken byſtandt, met welken zy, gelyk wy in het vervolg zullen zien, hun dreigen niet konden werkſtellig maken, noch zyn, noch hun ongelyk wreken.

* *Karel.*

† in het jaar 1404.

1401. Belangende de koninginne *Izabelle*, weduwe van den ongelukkigen *Richard*, indien men haar dezen tytel mag geven, want het huwelyk om hare jonkheit niet voltrokken geweeſt zynde hieldt men haar gevangen ſedert de afzetting van den koning, haren gemaal, en nog wel een jaar na zyne doodt, zynde eerſt naar Vrankryk den 15 July in het jaar 1401 gezonden. Het was Mylord *Percy*, graaf van Worceſter, die haar naar Calais geleidde, en haar aan den grave van St. Paul, ſtedehouder der regering van Pikardië, gezonden van het hof van Vrankryk om haar te ontfangen, overgaf. De Geſchiedenis zegt, dat de Engelſche graaf in de tegenwoordigheit van de ganſche vergadering verklaarde, dat hy de jonge koningin maagdt, gelyk zy was toen zy op haar zevende jaar in het ryk kwam, overleverde, biedende het met een tweegevecht tegen ieder, die het dorſt tegenſpreken, aanſtaande te houden; waar op de graaf van St. Paul koeltes antwoordde, dat dit bewys niet van noden was, en dat niemandt daar aan twyffelde. De jonge koningin overleverende gaf hy ook over hare kleinodiën en het geldt, dat tot haar huwelyksuitzet was betaalt: doch het hof van Engelandt ſtondt haar geen weduwegeldt toe, gegrond op de wetten, die zeggen, dat het niet dan by voltrekking van een huwelyk wordt verkregen. Van Calais wierdt zy naar Parys gebragt, daar zy vele jaren daar na met *Karel*, hertog van Orleans, die zynen vader opvolgde, trouwde. Maar het huwelyk van zyne zuſter *Catharina* met *Henrik* den V ‡ deedt nog eenmaal het Franſche bloedt in Engelandt regeren, of veel eer dat van Engelandt in Vrankryk.

De koningin *Izabelle* naar Vrankryk gezonden.

Een byzondere verklaring gedaan door hem, die deze princes overleverde.

‡ in het jaar 1420.

Terwyl dit met *Izabelle* in Vrankryk gebeurde, wierdt 'er in de maandt van May dezes jaars 1401 in Duitſchlandt een huwelyk geſloten tuſſchen *Blanche*, oudſte dochter van *Henrik* den IV, met *Lodewyk* van Beyeren, bygenoemt de Baardige, of met den langen Baardt, zoon van *Robert*, of *Rupertus*, Paltsgraaf aan den Rhyn, in den voorgaanden jare *, na het afzetten van den keizer *Wenceſlaus*, tot Roomſch koning verkoren. De bruidſchat dezer princeſſe wierdt

Acta Publ. Tom. VIII, fol. 197.

* in het jaar 1400.

1401. op veertig duizend ponden Sterlings geſtelt, en ter zelver tydt een eeuwig verbondt tuſſchen den keizer en den koning van Engelandt geſloten. Uit dit huwelyk is niet dan een zoon voortgekomen, naar zynen grootvader, van vaders zyde, *Robert*, of *Rupertus*, geheten, en wegens zyne afkomſt van moeders kant de Engelſchman bygenaamt: doch nog voor zynen vader geſtorven †.

† in het jaar 1426.

De zamenzwering van den hertog van Albemarle en zynen aanhang was niet gevaarlyk dan om dat zy geheim bleef, en zy wierdt zo haaſt niet ruchtbaar, of zy wierdt geſtuit en geſtraft. *Henrik* hadt niet dan zyne bekwaamheit en geluk van noden om hem daar uit te redden. Wy zullen hem gedurende vier volgende jaren aan groter zwarigheden, en waar toe hy al zyne dapperheit, ſtandvaſtigheit en zyn goed geluk van noden hadt, zien bloot geſtelt. Schotlandt, het landt van Walles, en Vrankryk, alles met een woordt, zal zich tegen hem verbinden, en of alle deze vyanden van buiten niet genoeg waren zullen zy nog door die van binnen ondersteunt worden. De grootſte heeren van zyn hof, welke hy het meeſte toevertrouwde, zullen verbonden, om hem af te zetten, en zyn ryk te verdeelen, maken. De *Percys*, die Pairs, zo tot zynen dienſt genegen, altydt aan het hooſdt van zyne party en legers, en *Mortemer*, graaf van La Marche, die gevangen genomen was om zyn geſchil tegen die van Walles, zullen zich te zamen met het hooſdt dezer laatſten vereenigen, en een driemanſchap, om hem te onttronen, en het ryk onder zich te verdeelen, oprechten. Zo veel zamengezworene machten om hem te verdelgen konden nochtans aan zyne kroon niet raken, en dienden alleen om zyne deugden te doen uitblinken, en hem de zelve door eene menigte van heerlyke daden den troon waardig te maken, dien hy mogelyk door zyne overweldiging niet waardig was. Voor dat wy in de byzonderheden van zo vele voorvallen treden moeten wy daar de oorzaak eerſt van verhalen.

1401. 1402. 1403. 1404. Gevaar, daar *Henrik* de IV in is.

Henrik, willende zich over den inval der Schotten, daar wy van hebben geſproken, wreken, viel op zyn beurt in hun landt. Die van Walles, denkende, dat hy daar zyn werk zou vinden, namen daar uit gelegenheit van op te ſtaan. Zekere *Owin Glandor* ſtelde zich aan hun hooſdt, en was zo gelukkig, dat hy den graaf van La Marche gevangen nam. *Henrik* beſtreedt beurt om beurt, en tot verſcheide malen, dan de enen, en dan de anderen. De *Percys* deden hem in deze veldſlagen grote dienſten: doch het zy zy door de zelve te hoog te ſchatten, het zy de koning de zelve niet genoeg waardeerde, hun ongenoegen ſproot hier uit, dat zy hun deel van de gevangenen, die gedurende den oorlog genomen waren, wilden hebben, begerende daarenboven den koning te dwingen den graaf van La Marche vry te laten en zyn losgeldt te betalen. De koning wilde deze toegeving voor hen noch ten aanzien van het eene noch het andere artykel niet hebben. Hy wilde geen wetten voorgeſchreven zyn, zo dat hy hun verzoek vry trotſch afſloeg. Deze ſmaadt verbitterde hen, en om 'er zich van te wreken maakten zy geen zwarigheit verraders te worden. Dit ſcheen hen min hatelyk, om dat zy het met het ſchynſchoon voorgeven, van de kroon aan den wettigen erfgenaam weder te geven, verbloemden. Dit was naar hunne gedachten de graaf van La Marche, afkomſtig, gelyk wy hebben gezegt, van eene dochter van *Leonel*, hertog van Clarence, oudſten zoon van *Eduard* den III *. Zy namen dan eerſt voor zyne vryheit te verzorgen, en daar na hem op den troon te doen klimmen. Om het eerſte te verkrygen moeſt men aan het hooſdt van die van Walles, die hem gevangen hielden, genoegen geven. Zy boden hem daar voor het landt van Walles als ſouverein te gebieden aan. Zy vergaten zich zelve mede niet, en na eene kroon aan den eenen, en een prinsdom aan den anderen gegeven te hebben, verdeelden zy de provinciën onder malkander. Het was onder deze voorwaarden dat het driemanſchap wierdt opgerecht. Zie daar den oorſpronk der oorlogen en zamenzweringen, die wy gaan beſchryven. Vrankryk tradt daar ook in, uit misnoegen, dat het hadt opgevat wegens de onttroning en de doodt van *Richard* den II, zwager van *Karel* den VI, en door het ongelyk, aan de koninginne, zyne gemalinne, dochter van den Franſchen koning, gedaan. Het zelve gaf eenig volk aan den hertog van Orleans en den grave van St. Paul, om hunne en zyne wraak uit te voeren. Laat ons deze onderſcheide vertoningen beſchouwen, daar *Henrik* een grote rol in zal ſpelen, en niet dan gelukkig en overladen met roem zal uit raken.

1401. 1402. 1403. 1404. van *Richard* den II.

* na den vader

De oorlog begon eerſt in Schotlandt; daar *Henrik* den zelven tot voor de muren van Edenburg bragt. De bewegingen van die van Walles, daar hy kennis van kreeg, riepen hem weder naar Londen, om daar zyne maatregels tegen deze nieuwe vyanden te nemen, en was het mogelyk te ontdekken, of hy geen verraadt van zyne eige onderdanen te vrezen hadt. Hy liet het bevel over zyne troepen aan de twee broeders *Percys*, waar van de oudſte graaf van Northumberlandt en de jongſte graaf van Worceſter † was, en aan den zone van den oudſten, die den bynaam van *Hotſpure* of *Heet-ſpoor*, voerde, om de redenen, die wy daar van hebben bygebragt. Deze drie veldoverſten bekleedden hun ampt met roem. Zy daagden de Schotten in verſcheide voorvallen uit, en maakten een grote party krygsgevangenen van aanzien.

1401. Uitvoering van *Henrik* tegen Schotlandt. Wordt in Engelandt geroepen.

† of Worceſter.

Ondertuſſchen namen die van Walles den oorlog waar, dien de Engelſchen voerden. Zy deden hunne oproeren, die zy ſedert eenigen tydt hadden geſmeed, uitbarſten. Men ſchryft daar de oorzaak van toe aan een ongenoegen, dat het hof aan dezen *Owin Glandor* ‡ gaf, daar wy van gemeld hebben. Zyn vader was maar een bloot edelman van het landt, *Griffin Wicham* genaamt. *Owin*, zyn zoon, nam den bynaam van *Glendor* of *Glandor* * aan, die hem doorluchtiger ſcheen te zyn. Deze twee woorden ‡ zamengeſteld zynde betekenen in de landtale van Walles eene valei, beſproeit van water, om de gelegenheit van zyne landen, leggende aan de oevers van de Dowye, in de provincie van Merioneth. * *Glandor*, wiens moedt en ſtaatzucht zich ver boven zyne geboorte verheften, trachte naar niets minder dan de ſouvereiniteit van het landt. Om daar toe te komen ſprak hy tegen die van Walles niet dan van vryheit, en hen in gedachten brengende die zy, voor dat *Eduard* de I hen hadt te onder gebragt, hadden genoten, ontſtak hy in hen de begeerte om de zelve weder te bekomen. Hy boodt zich ter zelver tydt aan om hen als hooſdt te dienen, en zich voor het vaderlandt ten beſte te geven. In dezen tuſſchentydt ontſtondt 'er tuſſchen hem en Mylord *Gray*, van den tak van *Ruthin*, die de naam van eene ſtadt in de provincie van Dembich † is, een geſchil over een ſtuk lands, dat voor beide even dienſtig was. Men zegt niet uit wat hooſde zy het eiſchten. Het zy

Beſchryving van *Owin Glandor*, hooſdt van die van Walles.

‡ *Mezeray* noemt hem *Cliadon*.

* of *Glendourdy*.

‡ *Glin* of *Glen* en *Dor*.

* in Noord-Walles.

† in Noord-Walles.

1401. zy hoe het wil, zy namen beide hunne toevlucht tot den koning, die het ten voordeele van Mylord *Gray* uitſprak. *Glandor* wilde zich daar niet aan gedragen. Hy nam voor zich in zyn recht door de wapenen te handhaven. Aldus wierdt het krakeel van twee byzondere perſonen het geſchil van beide de natiën, of liever gezegt, het zelve diende aan die van Walles en aan hunnen ſtaatzuchtigen veldoverſte, die veel groter voornemens hadt dan het bezit van een ſtuk lands, daar verſchil tuſſchen hem en Mylord *Gray* uit ontſtaan was, tot een voorwendſel om de wapenen op te nemen.

Zyne uitvoering.

Hy begon zyne vyandlykheden op de domeinen van zynen mededinger, op den welken hy zulke grote voordeelen behaalde, dat hy hem, na hem gevangen genomen te hebben, dwong zyne vryheit te kopen door zyn huwelyk met de dochter van den overwinnaar.

Glandor bleef op zulk een ſchonen weg niet ſtil ſtaan. Hy dorſt zelfs uit het landt van Walles trekken, en op de naburige provinciën aanvallen. Die van Herford wierdt verwoeſt; de graaf van La Marche, die tot hulp kwam, geſlagen; zyn leger byna ganſch vernielt, en hy zelf gevangen. De trotſche *Glandor* bediende zich van zyne overwinning, en trekkende langs de Savonne plunderde hy de provinciën, aan den Ooſtkant van deze rivier gelegen.

Inval der Schotten.

De Schotten, door deze afwending geholpen, vielen van hunnen kant in Northumberlandt, onder het bevel van den ridder *Patrik*, verwoeſtende het platte landt en verſcheide kleine ſteden. Zy zouden meerder voordeelen behaalt hebben, indien de vaardigheit en dapperheit van Mylord *Percy*, grave van Northumberlandt, hen by Nesby * niet hadt geſtuit. De twee legers raakten handgemeen, en de ſlag was zeer bloedig. De ridder *Patrik* blonk daar in dapperheit uit; vondt zich overal, en ſpeelde beurt om beurt dan voor veldoverſte, en dan voor ſoldaat. Het koſtte hem het leven, en zyn verlies ſleepte dat van het ganſche leger mede, dat ten eenemaal wierdt geſlagen. Alle klockmoedige mannen moeſten door het zwaardt ſterven, of wierden gevangen genomen.

Overwinningen der Engelſchen.

* eene kleine ſtadt in Northumberlandt.

1402. Andere overwinning.

Deze overwinning wierdt in het volgende jaar van eene nog roemruchtiger gevolgt, door Mylord *Percy*, bygenaamt *Heet-ſpoor*, zoon van den grave van Northumberlandt, op den grave van Douglas behaalt. Deze laatſte, willende het verlies, dat zyne natie voor Nesby hadt geleden, wreken; ſtelde zich aan het hoofdt van twintig duizend man, en deedt een inval in het Noorden van Engelandt, daar hy veel wreedheit bedreef. Hy kreeg zyne ſtraf. Mylord *Percy* trok hem met welgeoeffend volk tegen, en hem op den 14 September by Homildon of Hallidowne-hill † hebbende ontmoet, boodt hy hem den ſlag aan. *Douglas*, zich meerder in getal ziende, weigerde het niet. De zelve was nog moorddadiger dan die van Nesby was geweeſt. Meer dan tien duizend van het Schotſche leger wierden ter neder gehakt, en byna alle de hoofden en de opperofficiers gedood, of gevangen. *Mondak Stuart*, graaf van Fiffe, zoon van den hertog van Albanië, en vermoedelyke erfgenaam van de kroon, was onder het getal der laatſten, nevens vele Pairs van het ryk. Schotlandt hadt in lang zulk een groot verlies niet geleden.

† in Northumberlandt.

Verwaandheit van de *Percys*.

Zo vele roemruchtige overwinningen overlaadden de *Percys* met eere, maar zy wierden daar te trotſch op; zy meenden, dat *Henrik* hen voor de twede maal de kroon was verſchuldigt, en dat zy meerder dan iemandt, om hem de zelve op zyn hoofdt te zetten, en door het ſlaan zyner vyanden te beveſtigen, gedaan hadden. Deze grootſchheit verblindde hen, en zy gedroegen zich even als of zy onafhankelyke koningen waren. Gelyk *Henrik* dit niet kon dulden, deedt hen het zelve opſtaan en vallen. Zy hadden, gelyk wy hebben verhaalt, een groot getal gevangenen van aanzien in de twee laatſtgewonne veldſlagen gekregen. Zy zonden aan den koning den grave van Fiffe, als een deel, dat zy hem van de gevangenen gaven, en hielden de andere gevangenen voor zich zelve. *Henrik* was te trotſch om deze verdeeling aan te nemen. Hy deedt aan de *Percys* weten, dat hy het zeer kwalyk nam, dat zy het recht over de gevangenen zich aanmatigden; dat hy alleen meeſter daar van wilde zyn, en dat hy hen beval de zelve alle aan hem te zenden. 1402.

Hunne muitery.

In plaats van hem te gehoorzamen deden zy hem een voorſtel, dat hem nog meer dan de verdeeling, die zy aan zich zelve genomen hadden, met hem den grave van Fiffe te zenden, verbitterde. Zy verzochten hem het losgeldt van Mylord *Mortemer*, grave van La Marche, gevangen van *Glandor*, te betalen. *Henrik* bezat te veel verſtandt, en was boven dat te yverzuchtig voor een troon, dien hy korts overweldigt hadt, om de lagen, die men hem bereidde, niet te merken. De doodt van *Richard* den II gaf aan *Mortemer*, geſproten uit den oudſten tak *, recht boven *Henrik*, uit een jonger voortgekomen, tot de kroon. Hy wachtte zich derhalven wel, voornamentlyk in zulk een tydsgelegenheit, en aangezocht zynde van zo verdachte perſonen, van zulk een gevaarlyken mededinger, daar men hem door wilde bang maken, en dien men mogelyk in den zin hadt in zyn plaats te zetten, op het toneel te voeren. Hy ontveinſde echter zynen argwaan, en vergenoegde zich met te antwoorden, dat *Mortemer* zich zelven het ongeval van zyne gevangenneming hadt te wyten; dat hy het, indien hy zynen raadt hadt gevolgt, hadt kunnen voorkomen; maar dat het ſcheen, dat hy het hadt gezocht, met zich zo ontydig te verhaaſten, en zich gewillig aan den vyandt over te geven; zo dat hy zich geenzins verplicht achtte hem te moeten loſſen.

* Zie fol. 646.

Ontwerp van het verbondt tuſſchen *Glandor* en den grave van La Marche.

De *Percys* namen dit antwoordt voor eene weigering op, en vattende daar eene twede reden van mismoegen uit, dachten zy niet dan om zich te wreken, en ligtten het momaangezicht af. Het is waarſchynlyk, dat zy hunne verbonden al hadden gemaakt, en dat zy niet dan voorwendſels zochten om hunne muiteryen een glimp te geven. Hoe het zy, toen was het, dat zy zich met *Glandor* en met zynen gevangen, den grave van La Marche, vereenigden, en eene verdeeling van het ryk maakten. Ganſch Engelandt, van de Saverne af, tot aan de rivier de Trent toe, met alle de provinciën, gelegen in het Zuiden en het Ooſten, zouden voor den grave van La Marche zyn: het eilandt van Walles, met het landt, dat zich aan den Ooſtkant van de Saverne uitſtrekt, zou het deel van *Glandor* wezen, en de *Percys* hielden voor zich al het Noorden van Engelandt, van de Trent af, tot aan de grenzen van Schotlandt toe. Men voegt 'er by, dat het huwelyk van den grave van La Marche met de dochter van *Glandor* de bandt van dit driemanſchap was.

De zwarigheit beſtondt in de uitvoering van zulk een ſtout ontwerp. Moedt en vaardigheit wierden 'er vereiſcht. De zamenverbondenen ſcheelde het daar niet aan. Zy hadden eene krygsmacht van noden, en zy zouden 'er genoeg ge- 1403.

1403. gehad hebben, indien Vrankryk en Schotlandt zo langzaam en traag niet te werk waren gegaan. *Glandor* hadt het eerſte om byſtandt verzocht; en hoe belemmert het zelve door zyne verdeeldheden van binnen was, ſchaamde het zich het verzoek af te ſlaan. Maar de hulp kwam toen het te laat was; ook was die niet bekwaam de party te herſtellen. Schotlandt betoonde geen minder onmacht en traagheit; en niettegenſtaande de *Percys* hunne gevangenen in vryheit hadden geſtelt, gaf het hen geen volks genoeg om zyn en hun ongelyk te kunnen wreken. Zy waren het alleen, die in den ſlag verſchenen, daar wy van ſpreken zullen, en daar zeer weinig Schotſche troepen by waren. *Glandor* zelf, hoe bekwaam en hoe omzichtig hy ook was, maakte niet veel haaſt, begaande daarenboven nog dezen groten misſlag, dat hy, in plaats van zyne macht by die van de *Percys* te voegen, de zelve naar een anderen kant wendde, buiten twyffel met een voornemen om een groter afwending aan den koning te maken, en hem te noodzaken zyne macht meer te verdeelen. Maar hy hadt met een dapper, bekwaam en vaardig vorſt te doen, die wel zorg droeg, zyne troepen door zulk eene verdeeling te verzwakken. Hy wiſt ook te wel, dat de overwinning in de eendragtigheit en vaardigheit van zyn leger beſtondt: waarom hy voorgenomen hadt zyn leger geheel naar den naaſten vyandt te doen trekken, en na den zelven te hebben verſlagen, zo haaſt als hy daar verzekert van zou zyn, den anderen op te zoeken, om 'er het zelve voordeel van te behalen.

Onderſtandt aan den koning toegeſtaan.

Hy hadt zyn Parlement in het volgende jaar te Londen beroepen, daar het des anderen daags na St. Michiel vergaderde. Hy verkreeg daar een tiende en een vyfde van de geeſtelykheit, een tiende van de ſteden en de gehuchten, en een vyftiende van de landgoederen. Dus hadt hy voor de inkomſten, die de zenuwen van den oorlog zyn, zo wel gezorgt, als voor het ligten en optrekken van zyne troepen.

Zyn huwelyk met *Johanna* van Navarre.

Acta Publ. Tom. VII, fol. 281.

† in den jare 1412. *Acta Publ. Tom. VIII, fol.* 261.

* *Pontanus* en *Meurſius.*

In het begin van dit jaar trouwde hy in een twede huwelyk met *Johanna* van Navarre, weduwe van *Jan* van Montfort, hertog van Bretagne, die door zyne gezanten te Falmouth wierdt gebragt. Dit huwelyk was in den voorgaanden jare geſloten, in welken tydt *Henrik* nog aan twee andere huwelyken liet arbeiden, het eene van zyne twede dochter *Philippine* met *Erik*, thans medegenoot in de regering der koninkryken van Denemarken, Zweden en Noorwegen van de koninginne *Margareta*, wiens zuſters dochters zoon hy was (a), en na hare doodt † alleen koning van de gemelde drie ryken; en het andere van *Henrik*, prins van Walles, met eene zuſter van den gezegden *Erik*. Het eerſte gelukte, en wierdt, volgens eenige der beſte ſchryvers * van de geſchiedeniſſen van die Noordſche ryken, te Lunden, hoofdſtadt van het eilandt Schonen, voltrokken in de maandt van October des jaars 1406; maar het laatſte hadt geen voortgang, om redenen, welke niet gemeld worden. Maar om tot het huwelyk van *Henrik* zelve weder te keren, het zelve wierdt op den 7 February te Wincheſter voltrokken. De Franſche ſchryver † zegt, dat hy hadt gewenſcht, dat men hem ook de drie zonen, die deze princes uit haar eerſte huwelyk hadt, medebragt, maar dat de hertog van Bourbon, die toen in Bretagne was, dit belette, en hen naar het hof van Vrankryk leidde. 1403.

† *Mezeray.*

(a) Een bekend nieuw ſchryver van de Geſchiedeniſſen van Engelandt zegt, dat *Erik* de zoon van *Margareta* was; dat hy in den tydt, wanneer het bovengemelde huwelyk tuſſchen hem en de Engelſche princeſſe wierdt geſloten, nog minderjarig was, en dat hy onder de voogdyſchap van *Margareta* ſtondt. Doch geen van alle drie dingen is waar; want de moeder van *Erik* was *Ingeburge*, zuſters dochter, als boven gezegt is, van de koninginne *Margareta*, en gemalin van *Wratislaus* den VII, hertog van Pomeren, de vader van *Erik*. Voorts was deze laatſtgemelde jonge vorſt tegenwoordig ten minſte wel achttien of negentien jaren oud; en dat hy ſlechts onder de voogdyſchap van *Margareta*, wettig verkorene koningin van Denemarken, Zweden, en Noorwegen, ſtondt, heeft nooit eenig goed ſchryver getuigt; maar wel, dat hy, als wy boven gezegt hebben, medeſtander van het ryk gedurende haar leven is geweeſt, en tot haren eenigen opvolger en erfgenaam na hare doodt door haar aangenomen. *Zie Krantzius, Pontanus, Meurſius, Pufendorf*, en andere ſchryvers.

De gaſteryen ter gelegenheit van deze bruiloft beletten *Henrik* niet om aan den oorlog te denken. Hy hadt het ontwerp daar van, op de wyze, als wy hebben gezegt, gemaakt, en de uitſlag beantwoordde het zelve. De oproerigen verſchenen nochtans de eerſte in het veldt. Voor hunnen optocht kwam 'er een openbaar betuigſchrift uit, daar *Henrik* als een overweldiger, verrader en moordenaar in afgemaalt, en beſchuldigt wierdt den onſchuldigen *Richard* den II onrechtvaardiglyk afgezet te hebben, en na dat hy hem de kroon met het leven hadt benomen, den ſcepter nog te onthouden aan den grave van La Marche, die door zyne geboorte en de order der opvolging tot het ryk na de doodt van *Richard* wierdt geroepen. Zy beſchuldigden hem vervolgens van vele afperſſingen, en betuigden de wapenen niet te zullen nederleggen, voor dat zy den wettigen erfgenaam op den troon zouden hebben geplaatſt, en voor dat zy het nadeel, aan de zamenverbondenen en de ganſche natie veroorzaakt, zouden vergoed hebben.

Openbaar betuigſchrift van de zamengezworenen.

Dit was vry ſtoutmoedig geſproken. Zy maakten zich gereed hunne dreigementen werkſtellig te maken, en de *Percys*, aan het hooſdt van een ſchoon leger, trokken in het ryk, en belegerden Schrewsbury. De oude *Percy*, graaf van Northumberlandt, woonde dezen veldtocht niet by. Hy was in een zyner kaſteelen ziek blyven leggen, en hadt het bevel aan zynen zone en aan zynen broeder, den grave van Worcheſter, gegeven. Nooit heeft de eerſte beter den naam van *Heet-ſpoor* verdient. De oom hadt geen minder vuur dan de neef. Eenigen zeggen, dat de koning gematigtheit en ſtaatkunde genoeg hadt, om een verdrag aan de zamengezworenen te doen voorſlaan, moede zynde van zo veel bloedt te ſtorten, en hen liever door zachtheit willende winnen, dan zyne wapenen, om hen te overwinnen en te ſtraffen, gebruiken. De zoon van den grave van Northumberlandt was van gedachten, dat men de onderhandeling moeſt beginnen. Maar het wierdt hem van den grave van Worcheſter, zynen oom, nog veel driftiger en onruſtiger dan hy, afgeraden. Anderen, die van dit verzoek des konings niet ſpreken, zeggen, dat Mylord *Percy* gereed was de ſtadt te beſtormen, wanneer hy de ſtandaarden van het koninklyke leger zag aankomen.

De twee legers naby malkander.

Het was op den dag van St. Magdalena, dat deze koning zich aan de oproerigen, aan het hooſdt van zyn volk, vertoonde, voornemens zynde de ſtadt te ontzetten, en het lot der beide partyen door een veldſlag te beſlechten. De driftige *Percy* weigerde den veldſlag niet: zo haaſt als hy de vaandelen van *Henrik* zag te voorſchyn komen, zeide hy tegen de zynen, in order ſteunen: *Myne vrienden, het is tegen die gy op ons ziet aankomen dat wy onze wapenen moeten wenden, en het is door hunne nederlage, of de on-*

Redenvoering van *Percy* aan de zynen.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1403. *ze, dat ons geschil moet beslecht worden. Indien wy overwinnaars zyn, niet alleen Schrewsbury, maar gansch Engelandt, zal ons de poorten openen, en, dat meer is, het zal ons als zyne verloffers aanzien; en indien wy zo ongelukkig zyn van overwonnen te worden, moeten wy vechtende sneuvelen, en die eer genieten, van voor onze vryheit en de verdediging van den rechten erfgenaam van de kroon te sterven.* Zy antwoordden alle, dat zy gereed waren te overwinnen, of met hem te sterven; en hun front naar den vyandt gekeert hebbende deedt hy den aanval blazen, en voerde hen tot den slag aan.

Slag. *Henrik* deedt het zelve van zynen kant, en de twee legers raakten met malkander met gelyke stoutheit of verwoedheit handgemeen. Men zegt het getal der strydende partyen, noch de geschiktheit van den slag niet. De schryvers vergenoegen zich te zeggen, dat de twee *Percys* aanvoerders van de Engelschen van hunne party, en de graaf van Douglas, dien zy in vryheit hadden gestelt, de aanvoerder van die van zyne natie was. Hoe de gesteldheit van het leger van den Engelschen koning mag geweest zyn, het is aan zyne standvastigheit en dapperheit, dat zy de overwinning toeschryven. Zy verhalen daar wonderen van. De *Percys*, wetende, dat alles van zyn leven of doodt afhing, stelden al hunne pogingen in het werk om tot hem door te dringen. Zy omcingelden met de dappersten zynen standaardt, doodden den ridder *Blunt*, die den zelven droeg, nevens eene grote menigte dappere ridders, en den grave van Stafford, die aan zyne zyde waren. De onvertzaagde koning verburg zich geenzins achter hen, en ver van te vluchten voor een verwoeden vyandt, die op zyn leven toeleide, zocht hy hem, en daagde hem zelfs uit. Zes en dertig mannen hadden de eer door zyne handen te sneuvelen. Mylord *Percy* was onder dat getal. Zyne doodt was roemruchtiger dan die van zynen oom, den grave van Worchester, die zich liet gevangen nemen, om kort daar aan zyn hoofdt te verliezen, wordende het zelve, op een pen gestoken zynde, op de brug van Londen ten toon gestelt. De doodt van den neef en het gevangennemen van den oom braght het gansche leger in verwarring, en gaf aan *Henrik* eene volkome overwinning. Hy wilde dezen roem delen met den jongen prins van Walles, naauwlyks zeventien jaren oud, die in dezen slag, daar hy in zyn gezicht wierdt gekwetst, voortekenen van die heldadige dapperheit gaf, waar in hy in het vervolg zo heerlyk uitblonk.

Dapperheit des konings.

Doodt van *Percy*.

Dapperheit des prinsse van Walles.

Doodt der gevangenen. Men is niet meer van het getal der doden, dat eenigen van den kant der oproerigen op vyf duizend man begroten, verzekert, dan van dat der troepen, die slaags waren geweest. Men stelt onder de gevangenen van naam den grave van Worchester, den baron van Kinderton, en den ridder *Richard Vernon*, dien de overwinnende koning twee dagen daar na het hoofdt deedt afslaan.

Rechtvaardigheit en goedertierenheit des konings. Hy gaf dit voorbeeldt alleen van zyne rechtvaardigheit. De verbeurdverklaring der goederen van den grave van Northumberlandt, aan wien hy echter zo veel liet, dat hy kon bestaan, en het leven schonk, moet veel eer als een teken van zyne goedertierenheit dan eene uitwerking van zyn misnoegen aangezien worden.

Hy gaf een anderen blyk van zyne edelmoedigheit, die by de schryvers geprezen wordt. De graaf van Douglas was een der yverigste geweest, die op hem aanvielen. Eenigen zeggen zelfs, dat hy 'er van ter aarde was geworpen, en uit de zaál geligt. Niet alleen toonde hy daar geen misnoegen over; maar hy prees een vyandt, die boven hem in krachten hadt uitgeblonken, en na duizende beleefdheden liet hy hem zonder losgeldt gaan, veel groter zynde door de overwinninge, die hy op zich zelve, dan door die hy op zyne vyanden hadt behaalt. 1403.

Men zegt, dat deze slag en de andere, die daar op volgden, door een vremd verschynsel was voorspelt geweest *. Gedurende eenige somerdagen zagen die van Bethford des avonds en des morgens uit het bosch legers, in slagorder gestelt, schieten, gereed om handgemeen te worden; en dat nog wonderbaarlyker was, is, dat het scheen, als of zy op malkander naderden. Daar na verschuilden zy zich, en als men 'er naby tradt, verdwenen zy in het geheel. Een verschynsel. *in Northumberlandt.

1404. Andere uitvoering der twee partyen. Het geen van den kant van Vrankryk en *Glandor* voorviel wordt verscheidentlyk verhaalt. Eenigen zeggen, dat het jaar na den slag van Schrewsbury de Franschen, ten getale van tien duizend, geleid door den admiraal van Trie, hunnen generaal, in het landt van Walles landden, en dat *Glandor* en de graaf van La Marche, zyn zwager, met hen vereenigt zynde, een leger, veel sterker dan dat van *Percy*, te zamen hadden gebragt. Zy voegen daar nog by, dat *Henrik* tegen hen met de zelve vaardigheit trok, als hy tegen de laatste hadt gedaan; maar dat de gansche veldtocht doorging met malkander waar te nemen, en telkens malkander de levensmiddelen af te snyden, en dat de winter gekomen zynde ieder te rug trok, de koning van Engelandt naar Londen; *Glandor* en de graaf van La Marche naar ongenaakbare plaatsen, en de Franschen naar hun ryk.

Anderen spreken van deze zamenzwering niet: in het tegendeel, de verstandigste Fransche schryvers * zeggen, dat een der zonen van den hertog van Bourbon, die aan *Glandor* de hulp, de welke aan hem belooft was, moest brengen, tot in het Limosin trok, en door dit achterblyven het verlies van dezen bevelhebber veroorzaakte, die eene zeer voordeelige afwending aan Vrankryk, indien hy ondersteunt was geweest, zou gemaakt hebben. Hy hadt kort tevoren gezegt, dat 'er niemandt dan de hertog van Orleans en de graaf van St. Paul waren geweest, die leedwezen over den ongelukkigen val van *Richard* den II hadden getoont; maar dat dit alleen hadt bestaan in uitdagingen en opgeblazenheden, zonder uitwerkingen, en dat de graaf de kleine stadt Mark, drie mylen van Calais, hebbende belegert, gedwongen was geweest het beleg met schande op te breken. * Monstray.

De zelve schryver spreekt ook van de wederzydsche vyandelykheden der twee natiën in het eilandt Wight, te Pleimouth, en te Darmouth door de Franschen en door de Engelschen langs de kusten van Normandië, Bretagne, en Pikardië. Aldus spreken 'er ook de meeste schryvers van, zonder gewag te maken van de zamenvoeging der Franschen met *Glandor*. Wy zullen in het vervolg het einde van dezen vermaarden belhamel *, gelyk ook dat van den ongelukkigen grave van La Marche, zynen zwager, of bondgenoot, zien. * in den jare 1406.

Het jaar eindigde met de zittingen van het Parlement. Het voornaamste, dat daar nog in voorviel, was het geschil tusschen de gemeenten en de geestelykheit. De eerste vertoonden, dat niet alleen hunne beurs, maar hun bloedt was uitgeput, terwyl de geestelykheit, als ledige aanschouwers van den oorlog, tot den zelven noch goedt, noch bloedt hadden bygezet. *Wy helpen daar toe door onze gebeden*, zeide de aartsbisschop van Kantelberg †; *boven dat blyven wy in geen gebrecke, en* Geschil der gemeenten met de geestelykheit. † Arundel.

De twee legers naby malkander.

Redenvoering van *Percy* aan de zynen.

1404. *en belaſten ons zelven met zware onderſtanden. Wat uwe gebeden aangaat*, antwoordde de ſpreker van het Parlement *, *wy achten de zelve weinig; en belangende uwe belaſtingen, zy ſtrekken tot een geringen byſtandt: gy bezit inkomſten, die de kroon ontrooft zyn, daar zy weder ingelyft moeten worden; en dan zal de koning domeinen genoeg, om de koſten van den oorlog goed te maken, zonder onzen byſtandt van noden te hebben, bezitten.*

* *Jan Cheyny.*

De ſpreker bragt deze woorden met eene verheve ſtem voort. De aartsbiſſchop deedt op zyn beurt niet minder. Hy viel uit over het verachten van de gebeden van de kerk, daar hy het welvaren van het ryk deedt van afhangen, en over het weder hechten der kerkelyke inkomſten aan de domeinen van den koning, dat hy eene kerkſchendery noemde. Hy voegde daar nog by, dat de koning daar geen voordeel by zou vinden; maar wel zyne hovelingen, gelyk zy met zo veel in beſlag genome goederen, daar niets van aan den koning was gekomen, hadden gedaan. Ter zelver tydt ſtondt hy van zyn plaats op, en wierp zich voor de voeten van den koning, dien hy badt te gedenken aan den eedt, dien hy by zyne kroninge hadt gedaan, van de voorrechten van de kerk te zullen handhaven. De koning belaſtte hem zyn plaats weder te nemen, na dat hy hem van zyne beſcherming hadt verzekert. De wyze, op welke de koning zich uitdrukte, maakte, dat de gemeenten ſtilzwegen. Dus eindigde dit geſchil, en het Parlement ſcheidde, na dat alvorens de gemeenten twee vyftienden, en de geeſtelykheit een en een halve tienden hadden toegeſtaan, onder beding, dat het geldt van dit onderſtandt in handen van den ſchatmeeſter, dien het Parlement benoemde, geſtelt, en alleen tot de onkoſten van den oorlog gebruikt zou worden.

Door den koning bevredigt.

1405. Andere zamenzwering.

De ſlag van Schrewsbury eindigde den oorlog niet. De zelve ontſtak kort daar na weder met meer verwoedheit dan ooit, en het eedgenootſchap, dat in het jaar 1405 aangegaan wierdt, was niet min gevaarlyk dan dat van het jaar 1403, noch de hoofden min beroemd, noch min te vrezen; of, om liever te zeggen, het waren het zelve eedgeſpan en de zelve aanvoerders. De naam van *Percy* bevondt zich aan het hoofdt van beide, en de oude graaf van Northumberlandt, min verplicht aan den koning voor zyn leven, dat hy hem hadt geſchonken, dan gebelgt over het beſlag zyner goederen, het verlies van zynen zone, en de doodt van zynen broeder, ſmeedde haaſt een nieuwen aanſlag. De onttroning van *Richard* den II was daar de oorzaak, of wel het voorwendſel van, gelyk zy het van de eerſte zamenzwering was geweeſt. Om het volk beter gaande te maken verbreidde men, dat hy nog in leven was, en dat men hem ſtondt te herſtellen. Dat het gerucht, het welk de zamengezworenen uitſtrooiden, waarſchynlyk maakte, is, dat hunne hoofden de eerſte in de gunſt van dezen ongelukkigen koning waren geweeſt: boven dat waren zy van zulk een aanzien, dat het byna onmogelyk was hen te verdenken. Behalven den ouden *Percy* was 'er Mylord *Scrop*, aartsbiſſchop van Jork, Mylord *Mouhray*, graaf van Nottingham, de baron *Bardolf*, en eenige anderen, die niet genoemt worden. Het ontwerp van hun eedgeſpan wierdt in de ſtadt Jork genomen, die de aartsbiſſchop in hun belang hadt overgehaalt. Hun openbaar betuigſchrift, dat tot verloſſing en herſtelling van *Richard* ſtrekte, was daar op geſtelt, en het wierdt aan alle de kerkdeuren aangeplakt.

Men verbreidt, dat *Richard* nog leeft.

Men zegt niet, of *Glandor* in dit eedgenootſchap, gelyk in het eerſte, was getreden: doch men moet daar niet aan twyffelen, dewyl volgens eenigen de koning den prins van Walles, zynen zoon, tegen hem zondt, die zegepralende wederkwam, en dat hy volgens anderen daar zelf heen trok, na dat hy de zamenzwering van den grave van Northumberlandt en zyne aanhangeren hadt zien dempen. 1405.

Deze bekwame en dappere koning hadt de zelve zorg en vaardigheit om het eedgeſpan van den vader te beteugelen, die hy, om dat van den zone uit te doven, hadt getoont, en hy hadt 'er den zelven goeden uitſlag in. Hy zondt zyne bevelen aan *Neville*, grave van Weſtmorlandt, om met zyne onderhebbende benden naar den kant van Schotlandt, daar de zamengezworenen onder den grave van Northumberlandt zich vergaderden, te trekken, terwyl hy met het gros van het leger zou trachten by hem te komen. Hy was gelukkiger dan hy hadt durven hopen. Hy was naauwlyks aan het optrekken, wanneer hy vernam, dat de graaf van Weſtmorlandt de oproerigen reets verſtrooit, en de hoofden gevangen hadt. Moedt en bekwaamheit van *Henrik*.

In deze uitvoering hadt de loosheit meer deel dan de dapperheit. Mylord *Neville*, beſpeurt hebbende, dat de vyanden veel ſterker waren, bragt den hertog van Jork en den graaf van Nottingham tot een mondgeſprek, waar in hy, onder voorgeven van een vergelyk te treffen, na dat hy hen met eene openhertigheit, die hen bekoorde, het zelve hadt voorgeſtelt, het volk te kennen gaf, dat zy overeengekomen waren, dat men van den eenen noch den anderen kant niet dan naar de vrede verlangde, en dat zy, in plaats van te ſlaan, alleen moeſten denken om vreugde te bedryven, en goede cier te gaan maken. Het volk gaf hier geloof aan, en ſcheidde van een. *Neville* nam daar op de hoofden gevangen, die gedwongen wierden te gaan daar men hen wilde heen voeren. Het was te Jork, alwaar de koning toen was, die hen deedt onthalzen, na dat hy, om den ſchyn te bewaren, den ridder *Futfort*, rechtsgeleerde, het ampt van rechter hadt laten bekleden, en hen ter doodt veroordelen. Een vremde rechtbank voor twee perſonen van zulk eene geboorte en aanzien, beide Pairs, de een aartsbiſſchop, en de andere grootmaarſchalk van het ryk: doch hun oproer verdiende inderdaadt de doodt. De twee hoofden der zamenzwering gevangen genomen.

Hun rechtsgeding en ſtraf.

Men zegt, dat *Henrik*, om den paus te bevredigen *, of met hem te ſchimpen, hem de wapenen en oorlogskleederen van den aartsbiſſchop zondt, met een brief, beginnende met de woorden, die de broeders van *Jozeph* tegen hunnen vader *Jakob* zeiden: *Zie, of dit het kleedt van uwen zone is. Innocentius* de VII antwoordde: *Ik weet niet, of dit het kleedt van mynen zone is, maar ik weet, dat een wild dier hem heeft verſcheurt.* Verſtandige zinſpeling des konings.

* *Innocentius* de VII. Verſtandig antwoordt van den paus.

De graaf van Northumberlandt vluchtte met den ridder *Bardolf*. Wy zullen hen weder in Engelandt, na dat zy van hof tot hof gedoolt hadden, zien wederkeren, en omkomen in de uitvoering van een nieuwen aanſlag †.

† in het jaar 1408.

Henrik, verſtaande, dat zy in Harwich waren getrokken, vervolgde hen daar: doch zy bleven hem daar niet inwachten, en na dat zy de regering van de ſtadt en het beſtier van het kaſteel aan *Clifford* hadden aanbevolen, vluchtten zy naar Schotlandt; zo dat al wat de koning kon doen was zich meeſter van de ſtadt en van alle de plaatſen, die onder de domeinen van den grave van Northumberlandt, die grote goederen, ganſche gehuchten en ſteden in het Noorden van het ryk bezat, meeſter te maken. Onderneming van *Henrik* in het landt van Walles.

Van Northumberlandt trok *Henrik* in het landt van

1405. van Walles, het zy om den prins, zynen zoon, indien het waar is, dat hy hem daar te voren aan het hoofdt van een leger hadt gezonden, te versterken, het zy hy hem daar zelf geleidde. Hoe het zy, zyne onderneming was niet voorspoedig; na dat hy al zyn oorlogstuig, zyne wagenen en al zyn zilverwerk hadt verloren, kwam hy zeer verslagen over dit ongeluk te Worchester, dat niet overeenkomt met die zeggen, dat *Glandor* zich niet voor het Engelsche leger, dat de zoon des konings tegen hem aanvoerde, dorst vertonen; dat deze prins zegepralende wederkeerde, latende het hoofdt der oproerigen in de bosschen en moerassen, waar uit men het zelve niet weder te voorschyn zag komen, besloten. Hy worstelde nog vier of vyf jaren tegen de macht van Engelandt, en het was niet voor in het einde van het jaar 1409, dat hy zich onderwierp.

De koning verstondt op zyne wederkomst in het landt van Walles, dat de Franschen met eene vloot van honderd en veertig schepen uit hunne havenen waren gelopen, daar voet aan landt zetten, wanneer hy daar omtrent van daan trok, en dat zy de stadt Camardon † hadden ingenomen en uitgeplundert.

† in Zuid-Walles. 1406.

Dit verlies wierdt in het volgende jaar van meer rampen gevolgt, en het scheen, dat het geluk volgens zyne gewonelyke ongestadigheit vermaak hadt de voorspoeden van den koning bitter te maken.

Honger en pest maken Engelandt ongelukkig.

De honger en de pest maakten in dit jaar grote verwoestingen; dertig duizend menschen stierven daar te Londen van. De andere steden leden naar mate niet minder. De koning wist niet waar zich voor deze plaag te bergen. Hy bleef eenige dagen in de provincie van Kent, van waar hy naar het kleine eilandt Shepy vertrok, en nam daar een schipper aan, om hem ter zee, den mondt van den Teems overstekende, naar Plaskey, in de provincie van Essex, te voeren. Het hadt weinig gescheelt, of deze overvaart hadt hem het leven gekost. Een storm overviel hen; het schip, dat niet veel doecht, raakte van alle kanten vol water; maar daar in bestondt nog het grootste gevaar niet. De Fransche kapers hielden zich aan den mondt van den Teems op, om de Engelsche schepen aan te tasten. Zy kregen het schip, daar de koning in was, in het gezicht, nevens het kleine geleide, dat hy by zich hadt; maar tot geluk kenden zy hem niet, en vielen op de schepen van zyn gevolg, die zy namen, en terwyl zy aan het plunderen gingen, zette *Henrik*, daar zyn behoudt aan hing, alle zeilen by. Zy joegen het echter na, zo haast zy hunnen misslag bemerkt hadden, en het scheen, dat de windt hem weder naar Vrankryk wilde dryven. Ondertusschen raakte hy door een onbegrypelyk geluk in eene der havenen van Engelandt, en ontkwam alzo zyne vyanden op eene wonderlyke wyze.

Gevaar, daar de koning in was.

Het nemen ter zee.

Terwyl het ryk zyne doden beweende, en de koning in de gemelde gevaren liep, vielen 'er andere droevige zaken voor aan de andere zyde van de zee, daar de provinciën, aan het ryk van Engelandt behorende, merkelyke schade door leden. Wy spreken niet van de landing, die de Franschen met acht en dertig schepen in het landt van Walles, om de party van *Glandor* weder op te beuren, ondernamen; zy voerden niets van belang uit; meer dan de helft van hunne schepen wierdt door de Engelschen genomen. Deze laatsten maakten hunne geledene schade weder goed door het nemen van over de honderd kleine vaartuigen, geladen met wyn en andere koopmanschappen, die zy op de rede van Bretagne ten anker vonden. 1406.

In het hertogdom van Guiënne geschiedden groter ondernemingen en van meerder belang, maar min voordeelig voor Engelandt. De Fransche schryver * telt meer dan zestig steden, die hem de konnestabel *D'Albret* en de graaf van Armagnak, minder door het gewelt van wapenen dan door goudt en zilver ontnamen.

Verlies der Engelschen in Guiënne.

* *Mezeray.*

De hertogen van Orleans en Burgundië hadden grote ontwerpen in het hoofdt, en waren alleen uit om de Engelschen uit Guiënne en Calais te verdryven. Maar de eerste wierdt voor Blaje en Bourg geslagen, en de andere vertoonde zich alleen voor Calais, daar hy de belegering niet van dorst ondernemen. Dus was het, dat het geluk zich vergenoegde met den koning en het ryk te dreigen, maar daar het zich wel haast weder mede verzoende.

Jacobus, prins van Schotlandt, in den Tour van Londen opgesloten.

Men kan zelfs zeggen, dat het geluk maar een gemaakten aftocht hadt vertoont, en dat het altydt met Engelandt was. Dit bleek in de gelukkige ontkoming des konings, het ontzetten van Blaje en Bourg, dat de Fransche ontsnapten; en het zelve was ook reets gebleken by het gevangennemen van den vermoedelyken erfgenaam van het Schotsche ryk, dien het aan *Henrik* overleverde. Het was *Jacobus*, een jong prins van negen jaren, zoon van *Robert* den III, en die hem naderhandt in het ryk opvolgde. Zyn vader zondt hem aan het hof van Vrankryk, om daar de wellevendheit en de Fransche taal te leren. Zyn schip wierdt door de kapers van Nortfolk ontdekt, die het zelve veroverden, en den jongen prins voor den koning, aan wien hy de oorzaak van zyne reize niet verborgde, bragten; waar op *Henrik* al schertzende zeide, dat de genen, die hem in Vrankryk wilden brengen, den last, die hen was gegeven, kwalyk hadden begrepen, en dat zyne kapers zeer wel hadden gedaan, hem by hem te geleiden; dat het de gedachten van het Schotsche hof was hem aan hem toe te zenden; dat hy de Fransche taal verstondt, en dat hy zorg zou dragen de zelve aan den jongen prins te doen leren, wien hy voor leermeester wilde dienen. Dit schertzen beledigde niemandt; maar het was hard, dat hy hem in den Tour van Londen, daar hy niet dan na achttien jaren uit kwam, opsloot.

1407. 1408. Nieuwe beweging van Mylord *Percy.*

In het jaar 1407 viel niets van belang voor: doch het ging dus niet toe in het volgende. Het was dit gelukkig jaar, waar in men al de oproeren en burger oorlogen van het ryk door de doodt van den grave van Northumberlandt en zyne aanhangers gedempt zag. Sedert den gelukkigen uitslag van den grave van Westmorlandt, die het bondgenootschap van het jaar 1405 hadt verydelt, was Mylord *Percy* de strik, daar de aartsbisschop van Jork en de graaf van Northumberlandt in waren geraakt, ontkomen, en hadt voor zich een schuilplaats in Schotlandt, in het landt van Walles, in Vlaanderen, en aan het hof van Vrankryk gezocht. Niettegenstaande zynen hogen ouderdom, die hem een stil en gerust leven hadt moeten doen verkiezen, trachtte hy altydt aanhang te maken, en overal nieuwe hulp en nieuwe krygstoerustingen, om *Henrik* onder te brengen, te verzoeken. Hy was zelfs van tydt tot tydt op de grenzen van Engelandt geweest; maar hy hadt daar gewapenderhandt niet in kunnen boren. Men zegt, dat hy met hulp van den bisschop van Bangor, van den abt van Haisles en den baron van Bardolf eenig volk wierf, en zich aan het hoofdt van het zelve

1407. 1408. in Northumberlandt, gevolgt van de drie anderen, die hem voor veldmaarschalken verstrekten, vertoonde. In alle plaatsen, daar hy doortrok, verspreidde hy openbare brieven, om die hunne vryheit lief hadden tot hem te lokken, die zich aan alles bloot stelde om ze weder te krygen. Maar alle deze uitnodigingen waren van geen vrucht, en zyn klein leger in het optrekken niet vermeerdert zynde, gelyk hy hadt verwacht, wierdt hy haast door het landvolk overrompelt.

Zyne nederlaag en die van het gehele eedgespan.

De koning hadt niet zo haast zynen inval vernomen, of hy steeg te paardt, en stelde zich aan het hoofdt van het volk, dat hy met zyne gewonelyke vaardigheit hadt byeengebragt. Hy spoedde zich om dezen halsterrigen oproermaker te beteugelen, en zyne menigvuldige muiteryen en zamenzweringen te straffen. Maar hy was nog niet te Nottingham gekomen, of hy vernam zyne nederlaag en doodt. De ridder *Thomas Rokesly*, of *Rokisby* (a), groot-opperrechter van Jork, was hem den 17 February tegengetrokken, hadt hem geslagen, op de plaats gedood, en *Bardolf*, die weinig dagen daar na van zyne kwetzuren stierf, gevangen. Hunne hoofden wierden aan den koning gezonden, en die de zelve op de brug van Londen ten toon deedt opsteken. Hy vervolgde zynen tocht, om door zyne tegenwoordigheit de rust weder in de provincien te brengen. Te Jork gekomen liet hy den abt van Haisles, die met de wapenen in de handt en met een ridder-kleedt aan gevangen was genomen; ophangen, maar aan den bisschop van Bangor, die zyn leven hadt behouden, schonk hy het zyne.

Aldus eindigde de burgeroorlog, die byna sedert de kroning of overweldiging van *Henrik* niet hadt opgehouden. Dus gingen de eerste acht jaren van zyne regeringe door. De vyf overige, die wy nog moeten beschryven, liepen vreedzamer voorby. Wy zullen hem meer zyn werk zien maken van zich te doen beminnen, dan hy tot nog toe gedaan hadt om zich te doen vrezen.

Verbannen van de Wiclefiten.

Voor dat wy tot dit laatste tydperk van *Henriks* regering komen, moeten wy verhalen wat in dit jaar tegen de Wiclefiten wierdt gedaan. *Arundel*, aartsbisschop van Kantelberg, hieldt eene kerkvergadering te Oxford, waar in zy op nieuw wierden gebannen, hunne leer veroordeelt, en iedereen verboden de zelve te onderwyzen, of te belyden. Zy wierdt daarom echter in het ryk niet uitgedelgt. Wy zullen haast zien, hoe het Parlement de zelve begunstigde; en indien de koning het zelve niet deedt, waren 'er nochtans genoeg, die deze lere voorstonden, en zelfs als martelaars beleden, gelyk wy onder de volgende regering zullen zien.

1409. Gezanten van den koning en de geestelykheit naar de kerkvergadering van Piza.

Dit jaar 1409 begon met eene vergadering der geestelykheit, die de aartsbisschop van Kantelberg te Londen beriep. De kerkvergadering van Piza en de scheuring der twee pauzen, waar van zich de eene te Rome, en de andere te Piza hieldt, gaven daar aanleiding toe. De vaders van deze vergadering hadden aan *Henrik* den kardinaal van Bourdeaux gezonden, om hem te verzoeken, zyne gezanten en bisschoppen naar de kerkvergadering te zenden, om met de zelve ter vereeniging van de kerk, die sedert zulk een langen tydt door droevige verdeeldheden gescheurt was, eenen lyn te trekken.

De koning belastte zyne geestelykheit, daar zodanige besluiten over te nemen, als met den yver van de Engelsche kerk overeenkwamen, en hare gevolmachtigden by die hy zou benoemen, om de kerkvergadering van zynent wegen by te wonen, te voegen. Dit wierdt volbragt. Deze vergadering benoemde van haren kant de bisschoppen van Salisbury en van St. David, met den oppersten van de Christ-kerk te Kantelberg; en de koning benoemde den ridder *Colville* en den leeraar *Rixton*. De brief, dien de koning hen voor paus *Gregorius* den XII mede gaf, behelst vele aanmerkelyke punten †. Ons voornemen is niet de zelve alle by te brengen. Wy zullen de volgende alleen aanhalen. I. De koning vermaande den paus, zyne staatzucht aan de vrede van de kerk op te offeren, welker scheuring niet dan met het afzetten der beide pauzen, en het verkiezen van een derden in hunne plaats kon eindigen. II. Hy vertoonde hem, wat bloedt deze oneenigheit aan het Christenryk hadt gekost; dat het leven van twee honderd duizend menschen, die in de veldslagen, welke tusschen de aanhangers van de twee partyen waren voorgevallen, omgekomen waren. III. Hy versterkte zyne vermaning aan *Gregorius* met het schone voorbeeldt van de ware moeder, die de wyze koning van Juda daar voor erkende, om dat zy liever haar eigen kindt in zyn geheel aan de onrechte moeder wilde afstaan, dan het zelve in twee zien hakken, om het met haar te delen. De kerkvergadering vondt het gevoelen van den koning goed: doch het behaagde *Gregorius* die afgezet, moest worden, niet, en die echter, niettegenstaande zyne afzetting, zich in zyn pausschap handhaafde, tot de kerkvergadering van Constants, waar in hy daarvanafstondt.

1409.

Brief des konings aan den paus.

†Zie den zelven by *Stow*.

Het was op het einde van dit jaar, dat de ongelukkige *Glandor* omkwam. Na dat hy niet alleen Engelandt, maar ook Vrankryk met den roem zyner daden vervult, en zich aan het hoofdt van verscheide legers gezien hadt, betwistende de kroon en regering aan *Henrik*, hem voor een overwelliger uitmakende, dien hy dreigde te ontronen, wierdt hy ten laatste gedwongen zich aan zyne goedertierenheit te onderwerpen. Al de zamengezworenen waren met hem verslagen. Vrankryk, door den burgeroorlog belemmert, kon hem geen hulp toezenden. Hy hadt geen andere toevlucht dan zyne bosschen, moerassen en spelonken, daar hy zich in verbergde, en een ellendig en verachtelyk leven leidde. Dit verdroot hem: weshalven hy den ridder *Holbrek* verzocht zyne verzoening met den koning te maken, dat hy deedt. *Henrik* vergaf hem zyne handeling, maar weigerde hem te zien. Deze ellendige man wierdt daar zo van geraakt, dat hy zelfs niemandt meer wilde zien; hy verstak zich in de woeste en afgelegenste plaatsen van het landt. Van alles ontbloot zynde, en niets om te eeten of zich mede te dekken hebbende, stierf hy van honger en van koude, en bezweek onder zyne ellenden en zyne wanhoop.

Onderbrenging van *Glandor*.

Zyne doodt.

De ongelukkige graaf van La Marche, hoe hun* bondgenootschap of verdrag ook mag geweest zyn, hadt hem verlaten, om zyne veiligheit elders te gaan zoeken. Hy was naar Ierlandt overgestoken, daar eenigen zeggen dat hy vrywillig was naar toe getrokken, en anderen, dat hy daar door den koning was gebannen. Hy eindigde aldaar zyne dagen in vrede; doch in het duister, en op eene wyze, die weinig met zyne geboorte overeenkwam. Dat het roemwaardigste voor hem was, is, gelyk wy op zyn plaats zullen zien *, dat hy liever met onschuldt arm wilde sterven, dan zyn oor aan zamengezworenen lenen, die hem tot zich wilden overhalen, om op het leven van *Henrik* den V toe te leggen.

Doodt van den grave van La Marche.

*in het jaar 1415.

Het

(a) Anderen zeggen de burgeraaf van Everrike; maar dit is een misslag, als blykt uit de *Acta Publica Tom. VIII, fol.* 529.

1410. Het Parlement, dat in het jaar 1410 te Londen gehouden wierdt, begon weder zyne vervolging en klagten tegen de overmatige inkomsten der biſſchoppen, abten en overſten der kloosters. Zy waren inderdaadt ongemeen, indien de rekening, die de gemeenten daar van maakten, waar is. Zy gingen het onderhoudt van honderd en vyftig graven, vyftien honderd ridders, twee duizend zes honderd edellieden en honderd gaſthuizen te boven. Hoe het zy, de koning wilde niet, dat men tot dit onderzoek kwam, en ſteets de geeſtelykheit begunſtigende belaſtte hy wederom de gemeenten daar van te zwygen.

Klagten van het Parlement tegen de geeſtelykheit.

Het overige van het jaar ging met vyandlykheden te water en te lande met Schotlandt voorby. De ridder *Robert Umfreville*, onderzeevoogdt, liet zich in de wateren van Edenburg zien; verbrandde verſcheide ſchepen, en veroverde daar eene menigte van die met allerhande ſoorten van koopmanſchappen geladen waren, welke hy in de havenen van Engelandt bragt. Niet te vrede met deze onderneminge ter zee onderſtondt hy 'er eene te lande, verſelt van zynen neef, die maar veertien jaren oud was, en den tytel van graaf van Angus aannam. Zy trokken in het Zuiden van Schotlandt. De provincie van Teviodale leedt daar het meeſte by.

1411. Het ſcheen niettemin, dat *Henrik* tegenzin in den oorlog kreeg. Deze invallen benamen hem de luſt om den zelven in Schotlandt weder te beginnen. Hy zag dien in Vrankryk ontſtoken, zonder dat hy eenige begeerte toonde om zich daar in te mengen: in het tegendeel hadt de hertog van Burgundië zyn bondgenootſchap tegen dien van Orleans gezocht; en hem zyne dochter ten huwelyk voor den prins van Walles, met een ryken bruidſchat, aangeboden hebbende, antwoordde hy hem alleen om hem een wyzen en vreedzamen raadt te geven. Dit geſchiedde vier of vyf jaren na dat de hertog van Burgundië *Lodewyk*, hertog van Orleans, hadt doen ombrengen. *Karel*, zoon van den laatſten, wilde de doodt van zynen vader wreken, en de Burgunder, om zich daar tegen te dekken, maakte hem by Vrankryk verdacht, en verdeelde het ryk in twee partyen. *Henrik* vertoonde hem, dat hy niet als een wys en Chriſtelyk vorſt handelde; dat hy ongelyk hadt, en dat hy moeſt beginnen met zich ſchuldig te erkennen, en den beledigden alle voldoening, die hy redelyker wyze kon eiſchen, aanbieden; dat byaldien zyn vyandt ſeen vergelyk kwam te weigeren, hy het genoegen zou hebben van zyne ſchuldt met rechtmatige aanbiedingen goed te maken; dat dit echter nog niet genoeg was; dat hy daar door niet bevoegt was de wapenen, om een burgeroorlog te verwekken, op te nemen; dat hy den zelven met zorg behoorde te myden, of daar aanſtonts van afzien, zich in eene van zyne beſte plaatſen begeven, en aldaar de hulp van zyne vrienden verwachten, indien de hertog van Orleans, altydt onverzoenlyk blyvende, hem dreigde daar te zullen belegeren. *Dan*, vervolgde *Henrik*, *zal ik niet nalaten u te helpen, en in het verbondt te treden, dat gy my voorſtelt.*

Wyze raadt van *Henrik* aan den hertog van Burgundië.

De hulp, die hy zondt.

De ſtaatkunde liet echter niet toe, dat hy dezen hertog verliet, en het was van zyn belang, hoewel hy hem het tegendeel hadt geraden, deze twee verdeelde partyen (a) gaande te houden, tot dat hy met gemak een beſluit, om zich voor de eene of de andere te verklaren, hadt genomen. Hy zondt hem dan twaalf honderd boogſchutters, onder het bevel van den grave van Arundel, nevens verſcheide van de braafſte Pairs en ridders van het ryk. 1411.

Deze troepen behielden Parys, en maakten, dat de hertog van Burgundië zegepraalde. Die van Orleans hadden deze hoofdſtadt belegert, en meeſter van St. Denys en St. Cloud zynde hielden zy de zelve by de keel; wanneer de hertog van Burgundië met den Engelſchen byſtandt aankwam, door de belegeraars doordrong, en binnen Parys trok, daar hy onder het gejuich van het volk, dat hem den verloſſer van Vrankryk noemde, wierdt ontfangen. Dit was eene heerlyke onderneming. Maar de lof kwam 'er minder van toe aan de ſtoutheit van die van Burgundië dan aan de dappere Engelſchen, die hy in Pikardië hadt wezen opzoeken, en zonder de welke hy zulk eene ſtoute daadt niet zou hebben durven ondernemen.

De Burgunder behoudt Parys.

Hy wierdt 'er te trotſch van, en den raadt van *Henrik* kwalyk nakomende, ver van de middelen om den hertog van Orleans te bevredigen te zoeken, trachtte hy hem onder te brengen, en dwong hem zich op zyn beurt in de armen van den Engelſchen koning te werpen. Zyne gezanten te Londen aangekomen zynde, ſloot men het verdrag met hen op den 18 May des jaars 1412. By dit verdrag verplichtten zich de zamenverbondene, prinſſen, den koning *Henrik* weder in het bezit te ſtellen van alle de plaatſen en domeinen in Guiënne en Poitou, op welke hy eenigen eiſch of recht hadt, en de zelve in dien ſtaat aan hem te leveren, alsze door zyne voorzaten bezeten waren; en de koning van Engelandt beloofde van zyn kant vier duizend man tot hulp der prinſſen in Vrankryk te zenden. 1412.

1412. Verdrag van *Henrik* met den hertog van Orleans. *Acta Publ. Tom. VIII, fol.* 738.

Henrik deedt toen zien, dat indien hy in ruſt leefde ſedert hy de beroerten van zyn ryk hadt geſtilt, het zyn zachtzinnige imborſt, die geen vermaak in het bloedſtorten hadt, toegeſchreven moeſt worden. Doch inderdaadt haakte hy altydt naar eere. Zyn moedt hadt niets van zyne grootheit verloren. Hy gaf afſcheidt aan de gezanten, en verzekerde hen, dat de vier duizend man, onder het bevel van een veldoverſte, daar de hertog van Orleans genoegen in zou nemen, haaſt zouden volgen. Hy beoogde zich zelf, van voornemen zynde, de gedachtenis en de zegepralen der *Eduarden*, zyne voorzaten, overzee te doen herleven. Maar voor dat hy zyn voornemen kenbaar maakte wilde hy zich daar over met den aartsbiſſchop van Kantelberg beraden.

Henrik was toen vyf en veertig jaren oud, en men kan wel geloven, dat in deze jaren het heldenbloedt nog in volle kracht by hem was. Hy hadt evenwel overvallen van beroerdheit gehad *, daar de wederinſtorting zeer van te vrezen was. Dit ſtelde hem de aartsbiſſchop met veel oordeel voor, zeggende, dat hy, van zulke gevaarlyke toevallen gedreigt zynde, zyn leven, dat zo noodzakelyk voor de ruſt van het ryk was, niet moeſt bloot ſtellen, om de landen overzee weder te krygen. De wereldlyke Pairs voegden hun verzoek by dezen wyzen raadt van den prelaat, en *Henrik*, naar hun vertoog zich gedragende, gaf het bevel der troepen aan zynen tweden zone, *Thomas*, met den tytel van hertog van Clarence.

* Anderen zeggen, dat hy laferus was. Van de reize naar Vrankryk afgeraden. Hy geeft het bevel der troepen aan den hertog van

Zyne doodt.

Doodt van den grave van La Marche.

(a) De hertog van Orleans hadt zich met de andere prinſſen en vele andere groten van Vrankryk, van welke de graaf van Armagnak, ſchoonvader van den hertog van Orleans, vervolgens het hoofdt wierdt, tegen den hertog van Burgundië verbonden; en dit is de oorſpronk geweeſt van de machtige partſchappen van de *Armagnals* en *Bourgonſons*, zo berucht inde Geſchiedeniſſe van Vrankryk.

1412. tog van Clarence (a), en benoemde den hertog van Jork, nevens *Thomas Beauford*, grootadmiraal van het ryk, om hem op dezen tocht te verſellen. De jonge prins vertrok met dezen onderſtandt in de maandt van July †, en landde in Normandië, alwaar hy wachtte, tot dat de hertog van Orleans zich volgens zyne belofte by hem voegde. Hy kwam ook inderdaadt: doch het was na alvorens een verdrag met zynen vyandt gemaakt te hebben. De vrees, die de twee partyen voor de aankomſt der Engelſchen hadden, was oorzaak van hunne verzoening, en die van Orleans, die den byſtandt hadden verzocht, begonnen, zo wel als die van Burgundië, bevreeſt te worden; zo dat, in plaats van den oorlog tuſſchen de twee partyen te vervolgen, gelyk Engelandt wel hadt gewenſcht, deze byſtandt de oorzaak van de vrede was, die te Burgos gemaakt en te Auxerre getekent wierdt.

Acta Publ. Tom. VIII, fol. 743, 757.

† Anderen zeggen in het laatſte van Auguſty.

De twee partyen maken vrede.

De hertog van Orleans kwam daar ſlechte verſchoning over by den hertog van Clarence maken, die hem verweet, dat hy zyn woordt niet hadt gehouden, en niet wilde vertrekken, voor dat men hem de onkoſten der krygstoeruſtinge hadt voldaan. Men wierdt het eens over de ſomme; maar de hertog van Orleans kon daar alleen de helft van opbrengen, en gaf voor het overige zynen broeder, den hertog van Angoulême, tot gyſelaar, dien de hertog van Clarence, misnoegt over de ongeſtadigheit der Franſchen, mede naar Engelandt nam.

Beroerdheden tuſſchen den koning en zynen zone.

Weinig ſcheelde het, of men hadt een burger- en huisoorlog tuſſchen vader en zone gezien. *Henrik*, prins van Walles, oudſte zoon des konings, en vermoedelyke erfgenaam van de kroon, bezat alle de hoedanigheden van een heldt, gelyk wy in zyne regering zullen zien. Maar in zyne jonkheit was hy los en levendig, en wel zo zeer, dat men zyn gedrag verdacht hieldt. De plicht en de reden haalden echter zyne losheit over, en hadden op hem al het vermogen, dat men van een uitmuntenden goeden imborſt, als de zyne was, kon verwachten. Voor dat de deugdt de overhandt in hem nam, bedroefden zyne ongebondenheden den koning, die, horende, dat hy door zyne pracht en beleefdheit al den jongen adel van het ryk tot zich trok, beducht wierdt, dat hy hem, als een andere *Abſalon*, de herten van zyne onderdanen mogt komen te onttrekken. Hy was gelukkiger dan *David*: want de jonge prins, ver van oproer voor te hebben, bemerkende het vermoeden, dat hy aan den koning, zynen vader, hadt veroorzaakt, kwam zich 'er van verantwoorden, en zich in zyne armen werpen, verzoekende hem zyne vertrouwendheit en vriendſchap weder te geven, of hem het leven te benemen.

Imborſt van den prins van Walles.

Zyne onderwerping.

Geen geſprek kan tederder zyn. De koning, onpaſſelyk zynde, hieldt het bedt. De prins kwam in de kamer, en na dat hy zyne onſchuldt betuigt, en zynen vader gebeden hadt hem zyne beſchuldigers, daar hy voldoening van eiſchte, te noemen, eindigde hy op deze wyze zyne aanſpraak:

Heerlyke aanſpraak, die hy aan den koning, zynen vader, deedt.

Myn ontzagbelyke heer en vader. Is het mogelyk, dat ik by u, als of ik naar uwe kroon zou hebben geſtaan, kan verdacht zyn. Ik ben my voor uwe voeten komen nederwerpen (hy lag voor den koning op zyne knien) *om niet op te ſtaan, zonder ten vollen te zyn vry gekent, of om 'er aan te ſterven, indien gy my ſchuldig oordeelt. Ach! goede Godt, is het mogelyk, dat ik van zulk een aanſlag by mynen vader verdacht kan zyn; ik, die voor alle de kronen der wereldt hem geen droefheit zou willen veroorzaken, en die het leven als onverdraaglyk aanzie, indien ik ongenoegen aan het zyne kan toebrengen. Ik heb my zelven bereid, aan u, myn waarde vader, eene offerhande te doen; ik heb gebiecht, en het Nachtmaal genomen, en my bereid te ſterven. Zie hier*, vervolgde hy, zynen degen den koning aanbiedende, *waar door ik de doodt, die ik wenſch, en u van ganſcher herten vergeef, kan vinden. Beraad u niet my die te doen verlangen, nademaal zy noodzakelyk voor uwe ruſt is, en zy de myne zal veroorzaken.*

1412.

Hy hadt zyne reden nog niet geëindigt, wanneer de vader, overtuigt van zyne onſchuldt, en ontroert door zulk een tederhertig voornemen, zyne tranen niet kunnende wederhouden, hem om den hals vatte, en hem tederlyk omarmende verzekerde, dat hy geen vermoeden meer hadt, en dat, ver van hem het leven te benemen, hy geen meerder vreugdt kon hebben dan te weten, dat hy hem zou opvolgen, om den troon met roem te bekleden, daar hem zyne genegenheit niet minder dan de order der opvolging toe riepen. Dus geſchiedde de verzoening van vader en zone, die wel haaſt van de doodt van den eerſten en de kroning van den anderen gevolgt wierdt.

Hunne verzoening.

1413. Daar wierdt te voren een Parlement te Weſtmunſter gehouden, en de koning, die weder een overval van zyn kwaal te Kerstydt hadt gehad, even voor het beroepen van de vergadering, liet zich naar het huis van den abt brengen, daar hy gedurende de zittingen zyn verblyf wilde houden, om 'er des te nader by te zyn. Het geval wilde, dat de kamer, daar hy in ſliep en ſtierf, Jeruzalem wierdt genaamt, waar op men eene voorzegging te huis bragt, die, zo men zeide, voorſpelde, dat hy te Jeruzalem zou ſterven. Men voegt daar by, dat men de zelve eerſt naar den letter hadt genomen, om dat hy eenigen tydt voor zyne doodt het kruis hadt aangenomen, en eene gelofte gedaan, dat hy naar het Heilige Landt, tegen den Turk, zou trekken, indien Godt zyne dagen verlengde, en hem gezondheit gaf. Maar de uitkomſt toonde, dat men het van deze kamer van den abt van Weſtmunſter, daar hy zyne dagen eindigde, moeſt verſtaan.

1413. Voorzeggingen van de doodt des konings.

Hy eindigde de zelve als een Chriſten heldt, en indien zyne eerſte gedachten waren de kroon aan den oudſten van zyne kinderen te verzekeren, beſtelde hy ſten minſte zyne laatſte om hem te onderrechten, dat de troon, dien hy ſtondt te bekleden, op rechtmatigheit en Godvrucht moeſt gebouwt zyn. Eenigen willen zelfs, dat hy berouw hadt van den zelven te hebben overweldigt, en dat hy in twyffel ſtaande tuſſchen zyne ſtaatzucht, die wilde, dat hy dien in zyn huis zou beveſtigen, en de rechtmatigheit, die begeerde, dat hy den zelven aan den oudſten tak weder overgaf, het aan zynen zone liet te beſliſſen.

Zyne doodt.

Hoe het zy: want wy ſtappen ligt over dit artykel heen, dewyl wy 'er haaſt weder toe moeten komen, gevoelende zyn einde naderen, deedt hy den prins roepen, met wien hy kort te voren zo tederlyk was verzoent, en dien hy niet zonder reden, zo om zyne grote bekwaamheden, als om den rang van zyne geboorte, waardig oordeelde zyn opvolger te zyn. Zo haaſt als hy in de kamer tradt, en zyn bedt hadt genadert: *Myn zoon*, zeide hy, *ik laat u eene kroon; maar ik vrees, dat uwe broeders u de zelve zullen betwiſten, en dat huune ſtaatzucht algemene rampſpoeden zal veroorzaken. Uwe Majeſteit bekommere zich*

(a) *Mezeray* zegt, de hertog van Lankaſter: maar is bedrogen.

1413. *zich daar niet over*, antwoordde de prins, *ik hoop, dat Godt uwe dagen zal verlengen, en ik neem hem tot getuige, dat ik met meerder vreugde de kroon op uw hoofdt dan op het myne zie: maar als die tydt zal gekomen zyn, wees verzekert, dat ik ſtandvaſtigheit genoeg heb om my op den troon, daar u wil en myne geboorte my toe roepen, te handhaven. Ik bemin myne broeders, en zal hen beminnen zo lang zy my trouw zullen zyn: doch indien zy in hunnen plicht nalatig worden, zal ik wel weten wat ik met hen te doen zal hebben, om de ruſt in het ryk te bewaren.*

De leſſen, die hy aan dien zone gaf.

De koning, van het antwoordt van den prins voldaan, gaf hem vervolgens deftige leſſen om gelukkig en met roem te regeren. Hy vervatte de zelve in deze drie hoofdartykelen: I. Het welvaren en het geluk van het volk. II. De majeſteit van den vorſt. III. De eer en vreze Gods. Het eerſte ſtelde hy in de rechtmatigheit, die hy hem beval, zonder voorbarigheit, zonder uitſtel, zonder ſlaphertigheit, en zonder gramſchap te oeffenen, om verdraagzaam in eigen ſmaadt en hoon, onverbiddelyk, als het op het ongelyk van zyne onderdanen aankomt, en altydt rechtmatig, maar nooit wreed te zyn. Belangende het twede belaſtte hy hem zyne waardigheit in acht te nemen, en nooit de aanſlagen der vyanden van het ryk te dulden. Hy ſtelde hem den aardt der Engelſchen voor oogen, die geen achting voor hunnen vorſt hebben dan zo lang hy hun rykdom en geluk vermeerdert. *Dat hy derhalven, om hunne genegenheit te behouden, voor hunnen voorſpoedt moeſt zorg dragen; dat zy voorts geen lafhertige, noch tyrannige koningen konden dulden; dat hy de zachtzinnige regering met de majeſteit van den troon moeſt paren. Hy eindigde met hem de vreze Gods en de hulde, die de koningen aan den meeſter der koningen ſchuldig zyn, in te ſcherpen. Hy vermaande hem aan het almachtige Opperwezen niet alleen de eer zyner regering, maar ook die van alle de voordeelen, daar zy van gevolgt zou worden, toe te eigenen, en ver van zyn geluk aan zich zelven toe te ſchryven, altoos te erkennen, dat al de lof daar van toekomt aan Godt, die de opperbeſtierder van alle de voorvallen der wereldt is.*

Zyn Chriſtelyk einde.

Na deze ſchone zedeleſſen gaf hy den zegen aan den prins, en ſchikte in het geheel zyn hert tot Godt. Hy deedt niet anders dan hem te bidden, dat hy zynen geeſt wilde ontfangen; en, gelyk de ſchryver * getuigt, gaf hy den zelven geruſtelyk in Gods handen over.

* *Stow.*

Zodanig was de doodt van dezen koning, die op den 20 Maart des jaars 1413 voorviel, hebbende den ouderdom van zes en veertig jaren bereikt, waar van hy dertien en een half jaar, min eenige dagen, op den Engelſchen troon hadt gezeten. Maar wy komen weder tot de wedergeving der kroon, daar hy, volgens eenigen *, zynen zoon hadt vermaant ernſtelyk over te denken. Die deze omſtandigheit verhalen, zeggen, dat de prins, denkende, dat zyn vader den geeſt al hadt gegeven, zyne kroon van den voet van het bedt, daar men gewoon was de zelve te plaatſen, hadt genomen, en daar mede uit de kamer was gegaan; dat de koning, van zyne ſlaauwte weder bekomende, en ziende, dat de kroon niet meer op hare plaats was, vroeg, wie de zelve hadt weggenomen, en dat de prins daar op weder in de kamer komende openhertig beleedt, dat hy het hadt gedaan. Waar op de koning, zyne krachten inſpannende om nog te ſpreken, hem hadt betuigt, dat hy gedenken zou aan het weinige recht, dat zy beide op de zelve hadden; waar op de zoon zou hebben geantwoord:

† *Truſſel.* De Vader *Orleans.*

Het geen hy aan zynen zone wegens het weinige recht, dat hy tot de kroon hadt, heeft gezegt.

Ik zal door mynen degen weten te bewaren het geen gy door den uwen hebt verkregen. 1413.

Wat oordeel men over deze omſtandigheit, waar of verdicht, velle, blykt het, dat *Henrik* de vlek van de overweldiging van de kroon door den roem zyner daden en door de zachtheit zyner regering in de laatſte jaren van zyn leven hadt uitgewiſcht. Ten anderen verdiende deze overweldiging, door de verkiezing van het Parlement goedgekeurt, den haat van anderen niet. Ook ſtak daar zulk eene wreedheit niet in. De zamengezworenen en oproermakers deden hem tegen zyn zin bloedt plengen. De oproeren geeindigt zynde ſtortte hy geen meer bloedt. Hy droeg geen minder zorg voor het goedt dan voor het leven zyner onderdanen. Hy overlaadde hen met geen zware laſten. De drie Staten van het ryk, de Pairs, de gemeenten en de geeſtelykheit, bevonden hem doorgaans goed, beleefd, vriendelyk, rechtmatig, weldoende, van een aangenamen ommegang en een zachtzinnigen geeſt, om de herten op eene lieftallige wyze te winnen. Dit is het afbeeldſel, dat de ſchryvers van hem maken, die daar door de ſchraalheit hunner jaarboeken in de vier of vyf laatſte jaren van zyne regering, by gebrek van andere ſtoffe, mede vullen, gevende meer te denken dan zy ons daar van zeggen. Inderdaadt, men kan niet twyffelen, of zulk een volmaakt vorſt, als hy, poogde altydt zyn volk gelukkig en zyn ryk bloeiende te maken. Maar hy liet aan zynen opvolger de eer der overwinningen in Vrankryk over, en de doodt, die hem in den bloem zyner jaren wegrukte, belette hem het zelf uit te voeren.

Lof des konings.

Hy was niet minder gelukkig in zyn huis dan in zyn ryk. Hy hadt geen kinderen by zyne twede vrouwe, *Johanna* van Navarre, weduwe van den hertog van Burgundië: maar hy liet van zyne eerſte gemalinne, *Maria* van Bohun, dochter van den grave van Herford, de ſchoonſte kinderen van de wereldt na; twee dochters, *Blanche*, die met den hertog van Beyeren, en *Philippe* *, die met den koning van Denemarken trouwde, gelyk wy boven breder verhaalt hebben, benevens vier zonen van ongemene verdienſten. *Henrik*, die op hem volgde, in den ouderdom van acht en twintig jaren, bezat alle zyne deugden, en mogelyk nog groter. Ten minſte hadt hy meer geluk, en hy voleindde door den luiſter van zyne daden den blaam, die van eene overweldigde kroon nog over was, uit te wiſſchen. De drie anderen, *Thomas*, hertog van Clarence, *Jan*, hertog van Bethford, en *Humphroi*, onder de volgende regering van zynen broeder hertog van Gloceſter gemaakt, behoefden voor hunnen oudſten broeder niet te wyken, en dat het beſte en gelukkigſte was, is, dat zo vele verdienſten geen ſtaatzucht onder hen verwekten. Zy leefden met malkander in eene volmaakte eendragt.

Zyn huis.

* *of Philippine.*

Hunne drie oomen, zonen van den hertog van Lankaſter, en van zyne lieflte *Catharina* van Zwinford, met welke hy naderhandt trouwde, om hen te wettigen, toonden zich waardig van zulk een vader voortgekomen te zyn. De oudſte was de ſtam der hertogen van Sommerſet, die zich onder de volgende regeringen zo vermaard hebben gemaakt.

Het huis van *Jork*, erfgenaam van den tak van *Clarence* *, de oudſte van dien van *Lankaſter*, en die hem mocielykheit, uit hoofde van zyne eerſtgeboorte, zou hebben kunnen veroorzaken, was te zeer vernedert, om hem iets te betwiſte en vergenoegt met den tweden rang, dien

* door het huwelyk van *Richard* van Jork met *Anna* van Mortemer. Zie fol. 627.

1413. dien het in het ryk bezat, zag het zonder droefheit, of ten minſte zonder tegenſpreken, den jongſten tak den voorrang hebben, tot dat een * *Eduard* de IV. van zyne nakomelingen * zyn plaats weder innam. Wy zullen deze beruchte omwentelingen op hare order zien. Het zal tydt worden, dat wy de regering van *Henrik* den V gaan beſchouwen. Door zyn huwelyk verkreeg hy recht op de kroon van Vrankryk, dat hy zynen zone naliet, en door zyne overwinningen zou hy hem een nog veel zekerder recht daar op gegeven hebben, indien de doodt hem aan Engelandt in het midden van zyne zegepralen niet hadt ontrukt. 1413.

G E-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

HENRIK DE V.

1413. *Th. Walſingham. Stow. Truſſel. Monſtrelet. Mezeray.* De Vader Orleans. Regering van *Henrik* den V. *Zyne geboorteplaats, gelegen in Mercie.*

DAn de vrouwen en kinderen des overleden konings ſprekende hebben wy gezegt, dat *Henrik*, de V van dezen naam, bygenaamt *van Monmouth*, acht en twintig jaren oud, en dus in den bloem van zyn leven was, wanneer hy op *Henrik* den IV, zynen vader, volgde. Hy voegde by eene heldachtige geſtalte eene heldachtige dapperheit en grote moedigheit. In zyne jonkheit, als wy hebben gezegt, was hy zo levendig, en zelfs zo oplopende geweeſt, dat hy zynen vader de ſmert en het vermoeden veroorzaakte, daar wy van geſproken hebben. De prins verantwoordde zich, en de verzoening geſchiedde ter goeder trouwe tuſſchen vader en zone.

Aanmerkelyke daadt van zyne jonkheit voor dat hy tot de kroon kwam.

Daar gebeurde iets, dat te aanmerkelyk is om verzwegen te worden, en dat te gelyk de vurigheit van den prins en zyn goeden imborſt aantoont. Een van zyne bedienden was op het punt van ter doodt door den opperrechter veroordeelt te worden. De prins wilde hem met alle geweldt uit de gevangeniſſe verloſſen. De opperrechter ſtelde zich daar tegen, en hieldt het woeden van den prins, die geweldt gebruikte, door deze woorden tegen: *Zie voor u, prins, wat gy begint. Ik verbeelde hier de majeſteit van den koning, uwen vader. Hy is het, dien gy benadeelt, en gy verſtrekt door uwe ongehoorzaambeit tot een kwaad voorbeeldt voor u zelven, wanneer gy tot de kroon zult gekomen zyn. Wat my aangaat, ik zal mynen plicht betrachten; en uit krachte van des konings gezag, wiens recht ik bewaar, belaſt ik u, dat gy u gevangen geeft, tot dat zyne Majeſteit in uwe ſtraf of vrydom zal voorzien hebben.*

Standvaſtigheit van een opperrechter.

Gematigtheit van den prins.

De ſtandvaſtigheit van den opperrechter verbaaſde den prins. Geraakt door zyn vertoog ſtilde hy zyne gramſchap, luiſterde naar de reden en zynen plicht, en gaf zich aan zyn vonnis over. De vader, dit horende, wiſt niet, waar over zich het meeſt te verblyden, of over in een onderdaan, in welken hy zo veel trouwheit voor zyn perſoon, en zo veel yver voor de handhavinge der wetten vondt, of over een zoon, die zo veel onderwerping voor een rechter, die hem in zynen naam aanſprak, betoonde. Alles wierdt haaſt bygelegt. Het zou inderdaadt bezwaarlyk zyn te zeggen, wie den meeſten lof verdiende, of de wysheit en ſtandvaſtigheit van den opperrechter, of de gehoorzaamheit of gematigtheit van den prins. Het geen zeker gaat, is, dat de uitſlag, dien de oplopendheit van den laatſten hadt, hem meer eer, dan de driftigheit, die hy liet varen, ſchande deedt. Ook ſpreken hier al de ſchryvers uit eenen mondt, en zeggen, dat zyne gebreken van de jongheit en van de geſteldheit des bloeds waren, daar het hert geen deel aan hadt, en die de reden haaſt verbeterde en overwon; zo dat hy, op den troon klimmende, daar de deugden van een groot koning op bragt. Men zag in *Henrik* den V gene gebreken van den prins van Walles. 1413.

Zyn goede imborſt.

Zyn gedrag omtrent de jonge heeren, die de oorzaak of medeſtanders van zyne ongebondenheit in zyne jonkheit waren, is een der beſte daden van zyne regering, en de reden, die hy, zo haaſt als hy tot de kroon gekomen was, voerde, wordt voor een der heerlykſte gedenktekenen, die de Geſchiedenis aan de volgende eeuwen heeft nagelaten, gehouden. Hy was ver af van het ongelukkig voorbeeldt van *Roboam* te volgen, om, gelyk deze vorſt, van de wyze handeling van zynen vader af te gaan, en den verderffelyken raadt van eene ongebonde jonkheit na te volgen. Hy liet de jonge edellieden by zich komen; en ſtelde de zelve levendig voor oogen de ongeregeldheden en buitenſporigheden, daar zy hem, of door hun voorbeeldt, of door hunne verleidinge toe gebragt

Zyne heerlyke redenvoering aan den jongen adel.

1413. bragt hadden. En na eenige der zelven te hebben verhaalt betuigde hy, dat hy 'er een affchrik van hadt, en daar voor altoos vaarwel aan hadt gezegt; waar by hy voegde, *dat hy van hen de zelve verandering van levenswyze verwachtte; dat hy hen belaſte, daar met ernſt aan te arbeiden, op ſtraffe van zyne ongenade; dat hy verklaarde aan die weigeren zou zich te bekeeren, dat hy hen van zyn hof zou bannen, en verbieden ooit voor hem te verſchynen.*

Daar waren geen minder blyken van eene grootſche ziel en deugdt in de redenen, die hy voor de drie Staten van zyn ryk voerde, na den eedt van getrouwheit, dien zy hem voor zyne kroning wilden doen, dat noch voor dezen tydt, zegt de Engelſche ſchryver *, noch naderhandt ooit in gebruik is geweeſt. Bekoort door de genegenheit van zyn volk betuigde hy het zelve zyne erkentenis met deze uitdrukkingen, die waardig zyn, dat zy tot onze eeuwe zyn overgebragt, en dat zy voor de navolgende eeuwen bewaart worden.

* *Stow.*

Zyne heerlyke woorden aan de Staten van het ryk.

Eene regering, zeide hy, *die gy, eer dat ik gekroont ben, door de trouw, die gy my wilt zweren, my opdraagt, kan my niet dan ten hoogſte aangenaam zyn. Echter zou zy het niet zyn, indien zy te gelyk u niet behaagde, en dat myne eer en uw geluk niet zamen gepaart gingen. Ik bid, dat Godt my tot de beſtiering van dit ryk de wysheit en bekwaamheit, die* Salomon *voor zyn ryk en regering verzocht, mededele: doch indien hy voorzag, dat ik de regering zou misbruiken, bid ik hem, dat hy my het leven beneme, voor dat ik myn volk ongelukkig make.*

Met dit helddadig voornemen beklom *Henrik* de V den troon. Eene regering, onder zulke heerlyke voortekenen begonnen, kon niet dan ten volle gelukkig zyn.

Hy wordt voor koning uitgeroepen. *Acta Publ. Tom. IX, fol.* 2.

Hy wierdt den 21 Maart, daags na de doodt van den koning, zynen vader, voor koning uitgeroepen, en den 9 April door den aartsbiſſchop van Kantelberg met de gewoneiyke plegtigheit te Weſtmunſter gekroont, doende op den laatſtgemelden dag eene algemene vergiffenis voor alle misdadigers afkondigen, behalven voor moordenaars en ſtraatrovers.

Draagt zorg voor de begravinge van *Richard* den II.

De eerſte zorg, die hy nam, was het lyk van den ongelukkigen *Richard* den II van het klooſter van Langley, daar het was bygezet, naar Weſtmunſter over te doen brengen, daar de graven der koningen zyn, en plaatſte het zelve in het graf, dat deze rampſpoedige koning in het achttiende jaar van zyne regering voor zich zelf hadt laten bouwen, en daar de koningin *Anna*, zyne eerſte gemalin, voor hem in begraven was †. *Henrik* verſelde deze overbrenging met al de pracht, daar men gewoonlyk de begraving der koningen mede vereert. Hy voegde daar nog een kerkdienſt en uitdeling van aalmoezen by iedermaal, als men de Mis zou doen, naar de Godvrucht van dien tydt. Dus was het, dat hy, zo veel als het mogelyk was, den hoon en ſmaadt, dien de koning, zyn vader, dezen prins hadt aangedaan, wegnam; eene zaak, die ligter te doen was dan eene kroon wéder te geven, die hy in handen hieldt, en trachtte op zyn hooſdt, en op dat van zyne nakomelingen te beveſtigen.

† dochter van keizer *Karel* den IV.

Het was eerſt na de begravinge van *Richard*, dat de nieuwe koning die van zynen vader bezorgde. De plegtigheit daar van geſchiedde in de hooſdkerk van Kantelberg. Hy vergat niets van het gene de Godvrucht van den eenen, en de grootſchheit van den anderen kant in zulk eene plegtigheit vereiſchte, daar de menſche-

lyke ydelheit twee zaken by heeft gevoegt, die met malkander zo ſtrydig zyn, als de overdaadt en de lykbuſch dienden te wezen. 1413.

Beroeringen door den Godsdienſt veroorzaakt.

Engelandt was in ruſt, en dacht niet dan om eene gelukkige vrede binnenslands te genieten, en den oorlog aan de overzyde van de zee te voeren, wanneer een opſtandt, daar men niet om dacht, het zelve in nieuwe beroeringen ſcheen weder te zullen dompelen. De Godsdienſt was daar de oorzaak van. De geeſtelykheit begon op nieuw hare vervolging tegen de Wicleſiten; en in dien het waar is, dat de ſchryvers van deze laatſte zeggen, trokken zy hun misnoegen te ver.

Old-Caſtle, hooſdt der Wicleſiten.

Aan hun hooſdt hadden zy een ſtoutmoedig man, genaamt *Jan Old-Caſtle*, een ridder van geboorte en door het huwelyk van zyne vrouwe tot de waardigheit van Pair van het ryk opgeklommen, voerende den tytel van Mylord *Cobham*, dien zyn ſchoonvader hadt gedragen. Hy wierdt gedagvaard voor den aartsbiſſchop van Kantelberg, wiens rechtbank hy niet wilde erkennen, beroepende zich van den zelven, als onwettig, op den koning, die hem wel hadt willen behouden; maar hy zondt hem echter weder naar de geeſtelyke rechters, aan welke hy oordeelde dat de kennisneming over de zaken van kettery toekwam. Hy vermaande hen den weg van overtuiging liever dan van gezag in te ſlaan, en, zo het mogelyk was, den aangeklaagden tot de lere, die toen in de Engelſche kerk de overhandt hadt, te doen herkomen. Op wat wyze zy het ook aanleiden konden zy niets van hem verkrygen. *Cobham*, of *Old-Caſtle*, bleef onverzettelyk: zy verklaarden hem derhalven ſchuldig aan kettery, en leverden hem aan den wereldlyken arm over, om naar de ſtrengheit der wetten geſtraft te worden. Maar hy vluchtte uit den Tour van Londen, daar hy gevangen was, en nam zyn verblyfplaats in het landt van Walles. Doch het was maar voor weinig jaren, dat hy de doodt ontkwam, die hy op het einde van het jaar 1417 moeſt ondergaan *. Ondertuſſchen verboodt de koning by een openbaar bevelſchrift aan de Lollards en Wicleſiten eenige byeenkomſten of predikatiën te houden, en aan alle zyne onderdanen om de zelve by te wonen.

Men verklaart hem een ketter te zyn.

Zyne vlucht naar het landt van Walles.

*Hy wierdt gehangen en zyn lighaam verbrand.

Men zegt, dat *Cobham* voor zyn vertrek een gevaarlyken aanſlag tegen den koning en de prinſſen van den bloede hadt gemeed, en dat de zamengezworenen, vyf en twintig duizend man ſterk, in de vlakte van St. Gilles, naby Londen, kwamen legeren. Maar hun aanſlag wierdt ontdekt, en de koning komende van den eenen kant, en de opperſchout van den anderen, verſtrooiden zy haaſt dit ongeoefſend landvolk (a). Tachtig wier-

1414. Zamenzwering, daar men hem mede beſchuldigt.

(a) De koning vondt 'er naauwlyks vier honderd by malkander wanneer hy hen onverwacht met de zynen op het lyf viel; en het is zeer waarſchynlyk, zo niet zeker, dat deze menſchen aldaar byeen vergadert waren om 'er hunnen Godsdienſt te plegen, het welk zy, uit vreze van ontdekt, en volgens het bevelſchrift des konings, waar van wy boven geſproken hebben, geſtraft te worden, binnen de ſtadt niet dorſten ondernemen. En wat ſchyn van waarheit heeft het toch, dat een zo groot getal menſchen, als men voorgeeft, in het hert van het koninkryk en zo digt aan des zelfs hooſdſtadt zou gekomen zyn, zonder dat men 'er het minſte bericht van zou ontfangen hebben? Men moet derhalven niet twyfelen, of de vyanden der Wicleſiten, te weten de wraakgierige geeſtelykheit, hebben de zamenzwering, van welke hier boven gewag wordt gemaakt, alleen verzierd om die rampzalige menſchen uit de wereldt te helpen, en den koning daar omtrent deerlyk misleid, de welke dit bedrog in het vervolg zelf ſchynt ontdekt te hebben, alzo hy eene algemene vergiffenis niet alleen voor alle de genen, welke onder den naam van Wicleſiten en Lollards vervolgt wierden, maar ook voor de genen, welke met deze gewaande zamenzwering be-

1414. Straf der zamengezworenen.

wierden 'er gevangen, de welke ontdekten, dat Mylord *Cobham* hun hoofdt was. Indien dit waar is, hadt hy voor de twede maal het geluk te ontkomen. Het liep zo wel niet af met den ridder *Acton*, een der voornaamste hoofden, nevens nog meer dan zestig anderen, waar van 'er zeven verbrand, en de anderen, na dat zy voor ketters en verraders waren verklaart, gevierendeelt wierden.

Men houdt de zamenzweering verdacht.

Voorts heeft men geen zekerheit van deze zamenzwering, die een schryver * van dezen tydt wel verhaalt; maar zyn ampt en partyschap † maken, dat deze geschiedenis verdacht voorkomt. Dit hebben twee vermaarde kerkelyke schryvers †, die sedert de hervorming geschreven hebben, aangemerkt. Het ligten van een leger van twintig of vyf en twintig duizend man, dat deze schryver, zonder te zeggen van waar zy zyn gekomen, bybrengt, heeft hunnes bedunkens (daar wy ons zegel aan hangen) geen schyn van waarheit. Zy laten zich niet verblinden door het artykel van verraadt, dat de geestelykheit by dat van kettery, om hen door deze laatste hatelyker te maken, voegde, maar dat voor geen vast teken van zamenzwering tegen deze ongelukkigen, die men veroordeelde, moet genomen worden.

* *Theod. Walsingham.*

† Hy was een monnik van St. Alban.

† *Fox* en *Fuller.*

Herstelstelling van *Percy.*

De koning zag met hertzeer het begin van zyne regering met het bloedt van deze ellendigen bezoetelt. Hy verzachtte deze strengheit door de goedertierenheit, die hy tegen het huis van de *Percys* bewees. De oudste was in Schotlandt gebannen, en zyne goederen waren in beslag genomen, om de oproeren van zynen vader en grootvader, waar van de een in den slag van Schrewsbury en de andere buitenslands gestorven was. De nabestaanden en vrienden van den jongen *Percy* stelden alles in het werk om zyne wederroeping by den koning te verkrygen. *Henrik* deedt meer dan zy verzochten. Niet alleen stondt hy toe, dat deze jonge heer in Engelandt weder kwam; maar hy herstelde hem in het graafschap van Northumberlandt, als mede in alle de goederen van dat doorluchtig huis.

Men raadt den koning de kloosters uit te roeien.

De strengheit der straffen maakte, dat de Wiclefiten zich schuil hielden; maar zy lieten onder de handt niet na, hunne wraak tegen hunne vyanden by den koning en het Parlement te zoeken, daar zy het uitroeien der kloosters van verzochten. Die aldus spraken, ontveinsden hunne lere, en gaven dezen raadt alleen door yver voor het welzyn van het ryk, dat, gelyk zy zeiden, een merkelyken schat van de inkomsten van de kloosters, die tot onderhoudt van een party leeggangers kwalyk gebruikt wierden, zou kunnen opleggen. Men zegt, dat de nieuwe aartsbisschop van Kantelberg (a) daar bevreest voor wierdt, en dat hy, om eene afwending te maken, den oorlog van Vrankryk voorstelde. Zyn voornemen was den koning en het Parlement werk te verschaffen, om hem daar door van het vernietigen der abdyen af te trekken. Anderen schryven echter het oogmerk van dezen oorlog enkel en alleen aan den koning toe, die, zonder daar toe aangezet te zyn, het ontwerp daar van maakte zo haast hy zyn ryk in volle rust zag.

Men stelt den oorlog tegen Vrankryk voor.

Redenen voor die van Schotlandt.

Hoe het zy, de aartsbisschop drong 'er de beweegredenen krachtig van aan tegen *Neville*, graaf van Westmorlandt, die voor den oorlog van Schotlandt was. De laatste zeide, *Dat deze twee zamenverbondene ryken, even grote vyanden van Engelandt, malkander bystonden, en dat men het eene niet dan door den ondergang van het andere kon onderbrengen; dat het verwaandheit was de zelve te gelyk aan te tasten; dat het alleen aankwam om te weten, waar mede men zou beginnen; dat de reden mede bragt, dat men met het naastgelegene en min machtigste ryk moest beginnen; dat men bygevolg de wapenen eerst in Schotlandt moest overbrengen; dat men den vorst van het zelve reets in Engelandt, daar hy door storm was gesmeten, gevangen hadt; dat dit als een waarborg van de bemachtiging van Schotlandt verstrekte, die den weg tot de verovering van Vrankryk zou banen.*

1414.

De aartsbisschop vertoonde in het tegendeel, *Dat de verovering van Schotlandt zo gemakkelyk niet te doen was, als men zich wel inbeeldde; dat sedert de grondlegging van de twee Britannische ryken het zelve altydt tegen Engelandt hadt geworstelt, indien niet met even veel macht, ten minste met even veel moedt, somtyds wel gedwongen te bukken, maar altoos het hoofdt weder boven stekende, zonder ooit ten volle overwonnen te zyn; dat het te duchten was, indien men met het zelve den oorlog aan te doen begon, dat Vrankryk zich van het werk, dat Schotlandt aan Engelandt zou geven, zou bedienen om op Bourdeaux en Calais te vallen, en het zelve deze gewigtige plaatsen, die het overzee bezat, af te nemen; dat dan de overwinnaar zyne zegepralende troepen met die van Schotlandt zou vereenigen, of van zyn kant op Engelandt komen vallen, terwyl het andere daar ook van zyne zyde een inval zou doen; dat het derhalven veel beter was met de onderneming tegen Vrankryk te beginnen; dat men geen voordeeliger tyds gelegenheit om het zelve onder te brengen zou kunnen hebben, verscheurt zynde door zyne burgeroorlogen, en gereed zich aan een koning, dien het minder als zynen vyandt dan als zynen verlosser zou aanzien, over te geven; dat het ook op deze wyze was, dat* Henrik *zich daar meest vertonen, bekleed met het wettig recht, dat zyne geboorte hem op dat ryk gaf, afgedaalt zynde van het bloedt van* Eduard *den III, zoon van* Eduard *den II, en van* Izabelle *van Vrankryk, dochter van* Philips *den Schonen, wien het ryk toekwam, in weêrwil van een zydelingschen en veel verder afzynden tak, die zyn recht alleen op eene ingebeelde wet * grondde. Dus, zeide hy, was het, dat Vrankryk gewonnen zynde, Schotlandt van zelfs zou vallen, gelyk men klimop met den muur ziet vallen, daar zy tegen rust.*

Redenen daartegen voor Vrankryk.

* de Salische wet.

Hy eindigde zyne reden met te zeggen, dat, indien men in deze onderneming meer zwarigheit dan in die van Schotlandt zag, het ook klaar was, dat men daar meer voordeel en onvergelykelyk meer roem van hadt te verwachten.

Henrik besluit den oorlog tegen Vrankryk.

Dit deedt den koning daar toe besluiten. Deze jonge vorst bezat eene grootmoedige ziel, die door geen zwarigheden kon afgeschrikt worden. Meer begeerte om eer dan om ryken te verkrygen hebbende, vleide hy zich met de aangename overdenkingen van den roem, dien hy door zulk eene stoute en schone onderneming zou behalen. Aldus wierdt de raadt van den prelaat, in plaats van dien van den grave van Westmorlandt, goedgekeurt.

Hy wilde weten of hy recht tot de Fransche kroon hadt.

De meeste schryvers zeggen nochtans, dat de koning het ontwerp van dezen oorlog gemaakt, en zyn besluit genomen hadt voor dat hy daar iemandt van sprak: maar eene zaak wederhieldt hem, en geenzins de zwarigheit van het ont-

werp.

1414. Zamenzwering, daar men hem mede beschuldigt.

(a) De oude bisschop, *Thomas Arundel*, was in de maandt van February dezes jaars overleden, en *Henrik Ghicheley*, bisschop van St. David, was in zyn plaats op den aartsbisschoppelyken setel gesteit.

1414. werp. Dit was de bekommering, die hy hadt, van daar niet wel in gegrond te zyn. Daar over was het, dat hy begeerde dat de bekwaamſte van zyn ryk en de verſtandigſte geleerden van de twee hogeſcholen, met de beſte hoofden der geeſtelykheit, zouden vergaderen, en met elkander raadplegen. De aartsbiſſchop van Kantelberg, voorzitter in deze vergadering, redeneerde over het recht van *Henrik* op de Franſche kroon, gelyk wy hebben gezegt. De anderen volgden hem daar in, het zy dat zy in het zelve gevoelen waren, het zy dat zy de zelve beleefdheit voor den koning hadden; zy wenſchten alleen, dat de koning, voor dat hy zich zelf recht deedt, het zelve van die hem de erffenis van zyne voorzaten onthielden zou eiſchen, en dat deze afeiſching voor het verklaren van den oorlog mogt gaan.

Zyne geleerden en geeſtelykheit geven hem daar verzekering van.

De onverduldigheit van den jongen koning, die van verlangen brandde om Vrankryk te beoorlogen, week voor deze wyze vertogen. Hy vaardigde derhalven een aanzienlyk gezantſchap af, daar de hertog van Exceſter, zyn oom, het hoofdt van was, verſelt van twee biſſchoppen en van Mylord *Gray*. Zy kwamen te Parys in den tydt, in welken de party van Orleans, die het tegen die van Burgundië hadt overgehaalt, op het punt ſtondt daar uit te trekken, om de laatſte te verdelgen, en den hertog *Jan*, die het hoofdt daar van was, in zyne ſterkten te overweldigen en te dwingen zich de regering, daar die van Orleans zich meeſter van hadden gemaakt, te onderwerpen. Deze laatſte voerden echter alle hunne voornemens niet uit. De hertog van Burgundië hadt nog te veel vaſte plaatſen en al te machtige vrienden om zo ligt ondergebragt te worden. Men was van beide kanten in even grote beweging. Eene vrede, die men de vrede van Arras, naar de ſtadt, daar de zelve geſloten wierdt, noemde, vereenigde de twee partyen, zonder den haat, die tuſſchen haar was, uit te doven.

Gezantſchap door hem naar Vrankryk gezonden.

Die van Orleans en Burgundië worden verzoent.

De aankomſt van de gezanten van Engelandt ging voor dit verdrag. Zy waren gelaſt de kroon van *Karel* den VI, die hy bezat, en aan den koning, hunnen meeſter, onthieldt, zeiden zy, op te eiſchen. Eenigen zeggen, dat deze harde eiſch door eene keuze, die weinig minder hard was, wierdt verzacht. Deze keuze beſtondt in het huwelyk met de princeſſe *Catharina*, dochter van *Karel*, die Guiënne, Normandië, Maine en Poitou tot een huwelyksgift zou brengen. Eenigen matigen deze twede voorſtelling, en volgens hen vergenoegde zich *Henrik* met de provinciën, die voor dezen by het verdrag van Bretigny waren afgeſtaan †.

Eiſch van *Henrik* den V.

†Zie fol. 577. enz.

De gezanten wierden met al de eer ontfangen, die men ſchuldig was aan hunne bezending, en aan de waardigheit van den koning hunnen meeſter, die, dat meer is, ontzagchelyk voor Vrankryk was, het welk niet zonder reden vreeſde dat hy, de ongelukkige veldſlagen van Creey en Poitiers zou vernieuwen. Ondertuſſchen zondt hen het hof, dat over hunne voorſtellingen, die het niet kon inwilligen, noch dorſt weigeren, verbaaſt ſtondt, zonder antwoordt te geven te rug, belovende in het kort gevolmachtigden met het zelve over te zenden. Het vondt geen ander middel om zich uit deze belemmering te redden, en den ſtorm, daar het mede gedreigt wierdt, te ontwyken, dan tydt te winnen, tot dat het dodelyk geſchil der twee partyſchappen, die het ryk verdeelden, bygelegt, en zyne bevelhebbers van hunnen veldtocht tegen den hertog van Burgundië wedergekeert zouden zyn.

Het ontfangen zyner gezanten.

Het antwoordt, dat men hen gaf.

Voorts hieldt het zyn woordt, en zondt, om zo te ſpreken, zyne gezanten op de hielen van die van Engelandt. Men zag hen te Londen byna zo haaſt als de laatſte. De aartsbiſſchop van Bourges * en de graaf van Vendôme †, waren daar het hoofdt van, hebbende tot medegeſellen den biſſchop van Liſieux en twee der aanzienlykſte edellieden van het ryk. Men ontfing hen met de zelve plegtigheit, als die van *Henrik* te Parys waren ontfangen; men bewees hen de zelve eer; maar hunne bezending was zonder vrucht. De aartsbiſſchop van Bourges, die het woordt voerde, zeide, dat hy van zynen meeſter was gelaſt te verklaren, dat hy veel genoegen in het voorſtel van het huwelyk der princeſſe, zyne dochter, nam, en dat hy verblyd zou zyn, dat zo eene verbindtenis een onverbrekelyk bondgenootſchap tuſſchen de twee kronen mogt zyn. Hy boodt eene overgrote ſomme gelds en een deel veruitgeſtrekte landen ten huwelyksgift van de princeſſe aan. De Franſche ſchryver ‡ zegt, dat deze ſomme acht honderd duizend goudguldens bedroeg, en dat het landt, dat men wilde afſtaan, beſtondt in vyftien ſteden, met hunne landeryen, in Guiënne, en het ganſche Limoſin. Hy voegt daar by, dat *Henrik* zich hieldt als of hy het oor tot dit voorſtel leende: doch dat het niet was dan om Vrankryk, terwyl hy onder de handt toebereidſelen ten oorlog maakte, in ſlaap te wiegen.

1414. Franſche gezanten te Londen.

*Willem Bourattier.

†Lodewyk van Bourbon.

Hun laſt.

‡ *Mezeray.*

De Engelſche ſchryver ‖ verhaalt dit ganſch anders. Hy zegt, dat de koning zyne gedachten niet verbergde, en dat de aartsbiſſchop van Kantelberg de zelve duidelyk aan dien van Bourges in een geſprek, daar de koning tegenwoordig was, verklaarde.

‖ *Strow.* Antwoordt aan zyn voorſtel.

Heer afgezant, zeide hy, zich tot den Franſchen prelaat kerende, *de koning, myn meeſter, heeft my belaſt u zyne gedachten bekend te maken. Hy heeft de aanbieding, die gy hem van wegens den koning, uwen meeſter, hebt gedaan, ernſtig overwogen. Hy vindt de zelve ganſch niet overeenkomende te zyn met het wettige recht, dat hy op de kroon van Vrankryk heeft, en hy wil niets afſtaan van de gelykwaardige plaatſen, daar hy zich wel heeft willen aan gedragen. Derhalven, dewyl gy dit niet aanneemt, kunt gy hem gaan zeggen, dat hy haaſt onze vloten op zyne kuſten, en onzen koning voet in zyn landt zal zien zetten, om aan het hoofdt van zyn volk een ryk te bemachtigen, dat hem door de wet der opvolginge toekomt.*

De aartsbiſſchop van Bourges gaf tot antwoordt, dat men meer zwarigheit zou ontmoeten dan men dacht; en zich naar den koning gewend hebbende, na dat hy hem eerbiedig hadt gegroet, zeide hy: *Sire, ik heb order van den koning, mynen meeſter, uwe Majeſteit te zeggen, dat het niet geſchied uit vreze van uwe dreigementen, dat myne medegeſellen en ik gekomen zyn u aanbiedingen van zynent wegen te doen, maar alleen uit een grondt van mededogen over alle de rampen, die de oorlog voor de twee ryken naar zich zal ſlepen, en uit eene begeerte van het Chriſten bloedt, dat van beide kanten zal vergoten worden, te ſparen. Voorts nemen wy de uitdaging van uwe Majeſteit aan, en wy bidden haar ſpoedig, hare brieven gereed te laten maken, om de zelve zonder tydverzuim aan onzen koning ter handt te ſtellen, ten einde hy zich bereide om uwe Majeſteit, die hem wil komen bezoeken, te ontfangen.*

Antwoordt van het hoofdt der gezanten.

Henrik kon de vryheit van dit antwoordt niet kwalyk nemen. Hy gaf afſcheidt aan de gezanten, en beloofde hen, dat hy hen zyn antwoordt op de wyze, als de aartsbiſſchop van Kantelberg zich

1414. zich hadt uitgedrukt, zou doen vaardig maken, het geen hy deedt. Zie daar den uitflag, dien deze wederzydſche gezantſchappen hadden; waar op de twee koningen zich tot een bloedigen oorlog bereidden, welken de verdediging of verovering van eene der ſchoonſte kronen des werelds verwekte. Maar dit geſchiedde niet met eene en de zelve vaardigheit, noch vurigheit.

Toebereidſelen ten oorlog.

Niets ontbrak aan dien van den Engelſchen koning, die alle bedenkelyke perſonecie voordeelen op zynen mededinger bezat, behalven die hy in den yver van zyn volk, dat geheel anders geſtelt was, om hun goedt en bloedt voor hem op te zetten, als de Franſchen waren, om diergelyke offerhande voor hunnen koning te doen, zo dat de toebereidſelen in Vrankryk met de zelve blydſchap niet geſchiedden. Wy zullen haaſt gaan zien, dat het ook niet met den zelven uitflag was.

Penningen aan den koning toegeſtaan.

Alles wierdt door *Henrik* in het werk geſtelt; vaardigheit, ſtaatkunde, Godsdienſt. Hy deedt de yverzucht der Engelſchen, die door de doodt van *Eduard* den III en zynen zone, den wakkeren prins van Walles, verflaauwt was, herleven. Hy trachtte den Hemel door vaſten, gebeden en andere openbare Godvruchtige plichten te bewegen belang in zyne zaak te nemen. Het zwaarſte was de nodige middelen voor de onkoſten der vloten en legers te vinden. Hy vondt de zelve echter gemakkelyker dan een van zyne voorzaten. De geeſtelykheit, de gemeenten en de Pairs, alle openden mildelyk hunne beurzen, en de ſomme van drie honderd duizend marken, daar men de onkoſten der toebereidſelen op begrootte, ſchrikte niemandt af. De zelve wierdt byna zo haaſt byeen gebragt als toegeſtaan. Men ſtondt toe het geen men aan *Henrik* den IV en alle de koningen van Engelandt tot nu toe hadt

Abdyen verkocht.

geweigert, en men bewilligde, dat zyne Majeſteit de goederen der abdyen, daar de ſtichtingen niet van goedgekeurt waren, mogt verkopen. Men zegt, dat men 'er meer dan honderd, die een uittermaten grote ſomme in de ſchatkiſt des konings bragten, wierden vernietigt. Eindelyk, ieder yverde om het zeerſt tot de koſten van den oorlog, dien de natie niet minder dan haar ſtrydbare koning wenſchte, zyn aandeel toe te brengen.

1415. *Acta Publ. Tom. IX, fol.* 197, 225.

Ondertuſſchen wierdt het beſtandt in het begin van het volgende jaar wederom verlengt, eerſt tot den eerſten dag van de maandt van May, en daar na nog eens tot den 8 Juny, gedurende welken tydt de aartsbiſſchop van Bourges en de andere Franſche afgezanten, op nieuw in Engelandt overgekomen zynde, hun uiterſte beſt deden om eene duurzame vrede te bewerken: doch men kon malkander niet verſtaan, en alle middelen, ten dien einde voorgeſlagen, waren vruchteloos; *Henrik* wilde aan het verdrag van Bretigny voldaan hebben, en Vrankryk daar niet kunnende toe beſluiten, liep hy tot de wapenen, om door de zelve machtig te worden het geen men hem goedwillig niet wilde afſtaan. Doch

Zamenzwering van den grave van Cambridge.

eene nieuwe zamenzwering was op het punt deze onderneming te ſtuiten, en zyne zegepralen met zyn leven te eindigen. Een prins van den bloede was daar oorzaak van. Zyne ſtaatzucht, of het verzoek van het Franſche hof, hadden het hem ingeblazen. De Franſche geſchiedſchryvers ontkennen het laatſte. Maar men vindt het in het vonnis van dit hoofdt en van zyne medeſtanders ingelaſcht. Hoe het zy, *Richard*, graaf van Cambridge, jonger zoon van den hertog van Jork, was aan het hoofdt der zamengezworenen, en deze ondankbare, onlangs door den koning in zyn Pairſchap beveſtigt, maakte geen zwarigheit om uit het Parlement, daar hy 'er de inhuldiging van hadt ontfangen, gaande, een eedgeſpan met *Henrik Scrop*, grootthefonier, en *Thomas Gray*, graaf van Northumberlandt, aan te gaan, om zynen weldoender en ſouverein met alle de prinſſen van den tak van *Lankaſter* om te brengen. Hy was getrouwt met *Anna* van Mortemer, zuſter van *Edmond*, grave van La Marche, die, gelyk wy hebben gezegt, zich op het einde der regering van *Henrik* den IV * naar Ierlandt hadt begeven, van waar hy toen moet wedergekomen zyn, dewyl de Engelſche ſchryver † hem in dit ſpel mede invoert, en een der hoofdrollen doedt ſpelen, zo dat de Franſche ſchryver *, die zegt, dat hy dood was, zich bedrogen, en kwade berichten gevolgt heeft. Deze, uit hoofde van zyne moeder, die erfgenaam van den tak van *Clarence*, en de oudſte dochter van *Lankaſter* was, wettiger recht tot de kroon dan *Henrik* † hebbende, wilden de zamengezworenen hem mede in hun belang trekken. Het is waarſchynlyk, dat het minder te doen was om hem den troon te doen beklimmen, dan om 'er den graaf van Cambridge, zynen ſchoonbroeder, op te helpen, na dat hy zich van zynen naam hadt bedient om 'er *Henrik* van af te ſtoten. Wat hunne gedachten ook mogen geweeſt zyn, *Edmond*, zonder ſtaatzucht geboren, en een afkeer van alle zamenzweringen hebbende, geliet zich of hy in de hare wilde treden, alleen om zyn leven te behouden, dat de eedgenoten hem hadden gedreigt te benemen, indien hy weigerde hunnen aanſlag te helpen uitvoeren, en om den koning daar kennis van te geven. Hy deedt dit, en *Henrik* was zyne behoudenis aan zyne ontdekking alleen verſchuldigt. Men bleef in geen gebreke de ſchuldigen by den kop te vatten, en hun rechtsgeding wierdt haaſt opgemaakt. Alle drie wierden van de zamenzwering overtuigt; de graaf van Cambridge en *Thomas Gray* wierden den 6 Auguſty onthalſt; maar de grootſchatbewaarder moeſt de ſtraf der verraders ondergaan. De ſtrengheit of rechtvaardigheit van *Henrik* konden nochtans de omwentelingen van het ryk en de wederkering van het zelve aan den oudſten tak niet beletten. Het was een kleinzoon van den onthalſden graaf *, die den troon weder beklom.

1415.

* in het jaar 1413.

† *Stow.*

* de Vader *Orleans.*

† Zie fol. 627.

Men zegt niet, wat erkentenis de koning aan den grave van La Marche voor zyne trouwheit heeft betoont: doch indien het waar is, dat hy zyne dagen ellendig in Ierlandt, als wy hebben gezegt †, heeft geeindigt, heeft men reden te geloven, dat *Henrik* oordeelde, dat het voor hem genade genoeg was zyn leven te behouden na meer dan eene zamenzwering, daar hy of het voorwendſel, of de aanleiding, zo niet de oorzaak van was geweeſt.

* *Edward* den IV.

† Zie fol. 631.

Terwyl men het rechtsgeding der zamengezworenen opmaakte, deedt *Henrik* zyn volk ſcheep gaan. Veertien honderd ſchepen, uit alle de havenen van Engelandt, Hollandt en Zeelandt byeen getrokken, bevonden zich te Southampton, daar zy de ſoldaten en de krygsgereedſchappen innamen. Den 13 Auguſty ging men onderzeil. De vloot verſcheen des anderen daags op de kuſt van Normandië, en de landing geſchiedde den zelven dag aan den mondt van de Seine. Zes duizend gewapende mannen en dertig duizend boogſchutters gingen aan landt, en *Henrik*, aan het hoofdt van zulk een ſchoon leger, verbeeldde zich niet minder dan de verovering van Vrankryk.

Ontſchepen der Engelſchen.

Hunne landing in Normandie.

1415. Belegering van Harfleur.

Hy begon met de belegering van Harfleur, toen eene voorname ſtadt, gebouwt naby de plaats, daar hy zyn volk ontſcheept hadt, verdedigt door zyne muren, torens en eene bezetting van vier honderd gewapende mannen, onder het beleidt van zeven of acht heeren van het eerſte aanzien, en van byzondere dapperheit, die zich daar in hadden geworpen. Zy deden een langer tegenſtandt dan men van zulk een klein getal volk oogenſchynlyk hadt moeten verwachten; hun moedt kwam de kleinheit van hun getal te hulp: maar de belegeraars geen minder dapperheit hebbende, en omtrent veertig duizend man ſterk zynde, moeſten zy eindelyk buigen. De Franſche ſchryver † zegt, dat de ſtadt ſtormenderhandt wierdt ingenomen: maar hy bedriegt zich; al de Engelſche ſchryvers verzekeren, dat de zelve by verdrag overging; dat de voorwaarden van het zelve behelſden, dat de ſtadvoogdt de zelve, indien 'er binnen den tydt van drie dagen geen ontzet kwam, zou overleveren; en geen ontzet binnen den gezegden tydt gekomen zynde, wierdt het verdrag volbragt. De burgers hadden de vryheit te vertrekken waar zy wilden, en hunne huisſieraden mede te nemen. Het zelve wierdt ook aan het krygsvolk toegeſtaan, behoudens dertig, die ter keure van den koning moeſten gevangen blyven, en naar Calais wierden gebragt, van waar zy niet wederkwamen zonder hun losgeldt betaalt te hebben. De twee torens, die voor een kaſteel van de ſtadt verſtrekten, hielden het nog tien dagen uit, waar na de bezetting, die de zelve verdedigde, mede haar verdrag maakte. Zie daar, hoe *Henrik* zes weken, na dat hy uit de havenen van Engelandt was vertrokken, in Normandië landde; eene ſtadt, die 'er als de ſleutel van was, belegerde en innam, en alzo zich van den mondt van de Seine, daar hy aan lag, meeſter maakte, en door middel van deze rivier niet alleen het veroveren van Rouaan, hoofdſtadt van de provincie, maar ook van Parys, die het van het ganſche ryk is, gemakkelyk maakte. Hy droeg zorg, dat zyn eerſte zegepraal door geen wreedheit wierdt bezoetelt. Hy verboodt op zware ſtraffe de kerken te plunderen; noch de geeſtelyken, noch vrouwen, noch kinderen, noch iemandt, dien men zonder wapenen zou vinden, kwalyk te handelen. Deze afkondiging geſchiedde door het ganſche leger. Op deze wyze kwam de vorſt in het ryk, als in zyne erffenis, willende liever verſchynen als een koning, door de wetten geroepen, dan met den ſchrik van een overwinnaar, die alles voor zyne wapenen wil doen buigen.

* Mezeray.

Overgaat der ſtadt.

Goedheit van *Henrik*.

Zyne Godvrucht.

Indien deze goedaardigheit geprezen wierdt, zyne Godvrucht was niet minder geacht. Meeſter van de ſtadt zynde dacht hy om de laatſte woorden van den koning, zynen vader, en wilde Godt de eer van zyne gelukkige beginſelen geven. Het eerſte, dat hy derhalven by den intocht van de ſtadt deedt, was naar de kerk te gaan, om Godt zyne dankbaarheit te bewyzen.

Tweegevecht door hem den Dauphin aangeboden.

Hy vertoefde vervolgens niet lang in de veroverde ſtadt; doch voor dat hy daar uit vertrok zondt hy aan den Dauphin een uitdaagbrief, om hun verſchil wegens de Franſche kroon door een tweegevecht tuſſchen hen beide te beſliſſen, met aanbieding, dat byaldien hy, *Henrik*, overwinnaar bleef, des Dauphins vader, koning *Karel* de VI, die, als wy boven hebben verhaalt, aan het mymeren was geraakt, gedurende zyn leven in het bezit van het ryk zou blyven; daar hy echter by voegde, dat hy dit laatſtgemelde uit zynen vryen wille toeſtondt, en dat hy daarom wilde, dat dit geen het minſte nadeel zou toebrengen aan het wettige recht, het welk hy op de kroon van Vrankryk hadt. Deze uitdaagbrief is getekent te Harfleur den 16 September dezes jaars 1415: doch men weet niet wat de Dauphin daar op heeft geantwoord. *Hewrik*, eenige dagen daar naar gewacht hebbende, vertrok uit Harfleur, latende daar twee duizend man tot bezetting in, onder het bevel van *Thomas Beaufort* *, grave van Dorſet, dien hy het bewindt over de ſtadt gaf. Hy hadt een gelyk getal manſchap door ziekten in zyn leger verloren. Dit was eene der redenen, waarom hy uit deze plaats week, daar de lucht begon beſmettelyk te worden. Buiten dat vreesde hy gebrek aan levensmiddelen te hebben: het jaargety was ook te ver verlopen, om zich verder in het landt door andere veroveringen uit te breiden. Derhalven bragt hy zyn leger naar Calais.

1415.

* Het was de naam van den tak van *Lankaſter*, geſproten uit het huwelyk met *Catharina Zuinford*.

Hy brengt zyn leger te Calais.

Men kan bezwaarlyk de reden van zulk een gevaarlyken optocht, daar geen noodzakelykheit in ſtak, vinden: want waarom het volk niet weder naar Engelandt gevoert, daar de overvaart zo kort en gemakkelyk van was? Waarom het ook, indien hy het naar Calais wilde brengen, niet ſcheep gedaan op de ſchepen, welke van die van Vrankryk, te weinig in getal zynde om hen aan te taſten, niet te vrezen hadden? Het ſchynt, dat het zekerder zou zyn geweeſt het zelve dezen weg te doen nemen, dan door des vyands landt, daar veel beſlote doortochten, onwaadbare rivieren en krygsvolk waren, dat van alle kanten op het zelve zou aanvallen, te trekken. Het beſluit, dat *Henrik* nam, was zonder tegenſpraak het gevaarlykſte; maar dit was mogelyk de reden, die hem daar toe bewoog. Hy meende daar door meer ontzag aan zyne wapenen te verſchaffen, en de ſchrik, of de genegenheit van het volk, dat hem met een zegepralend leger, klinkende trompetten, ontrolde vanen, en met of tegen wil een troon weder eiſchende, die hem toekwam, zag optrekken, op te wekken.

Wat de beweegreden, die hem overhaalde, of die hem ingeblazen was, ook mag geweeſt zyn, hy trok naar Calais door den zelven weg, dien *Eduard* de III voor hem doorgetrokken was. Hy vondt daar ook de zelve zwarigheden, en raakte daar met het zelve geluk en roem door.

Zyn tocht.

Hy vertrok van Harfleur den 8 Octobet, en altydt in ſlagorder trekkende ging hy door het landt van Caux en het graafſchap van Eu; tradt door Vimeux, dat een gedeelte daar van is, in Pikardië, en kwam te Blanquetaque, met het voornemen om daar over de Somme te gaan. Maar de vyanden hadden de ondiepten met ſtormpalen bezet; waarom hy eene andere plaats verder op moeſt zoeken. *Henrik* vondt 'er eene, inſpyt van al den tegenſtandt, dien de Franſchen, die uit de naaſt by gelegene plaatſen, om hen af te matten, trokken, deden; toog den 19 October deze rivier over, en geſtadig voortrukkende kwam hy den 24 der zelve maandt naby het vermaarde dorp van Azincourt †, daar het Franſche leger lag om hem ſlag te leveren.

† in het graafſchap van St. Paul.

Slag van Azincourt.

De zelve geſchiedde den 25 der zelve maandt. De Engelſchen, wier leger door vermoeidheit van den langen tocht tot op twintig duizend man was geſmolten, veel zwakker dan dat der Franſchen zynde, zocht te wyken, om den weg naar Calais te vervolgen. De Franſche ſchryver * voegt daar by, dat *Henrik*, twyfelende aan den goeden uitſlag van dezen dag, den ſlag trachtte te vermyden, en al de ſchade, die zyn volk hadt veroorzaakt, aanboodt te betalen. Men wilde hem niet horen, en men liet hem weten, dat hy zich

* Mezeray.

Aanbieding van *Henrik* verworpen.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

Aëta Publ. Tom. IX, fol. 313.

1415. zich tot den slag moest bereiden. De vyanden, de helft sterker zynde, en onder hun leger veertien duizend gewapende mannen hebbende, bestiert en aangevoert door prinssen van den bloede, verzekerden zich van de overwinning. Zy waren alleen bekommert, dat de Engelschen hen zouden ontsnappen. Sedert den slag van Crecy en Poitiers hadt Vrankryk geen schoonder leger, en daar zo vele personen van aanzien by gezien waren, in het veldt gebragt. Uitgenomen den koning, de hertogen van Guiënne, van Berri en van Burgundië waren daar alle de prinssen by. De konnestabel, de maarschalk en admiraal van Vrankryk waren 'er ook in, nevens zulk eene grote menigte van graven, baronnen en ridders, dat men 'er een afzonderlyk leger van zou hebben kunnen maken. Vrankryk hadt ook sedert deze twee veldslagen geen meer vuur, noch drift, met meer verwaandheit, doch minder order onder het volk om handgemeen te worden, gezien. Het bekwam ook nooit zulk eene schandelyke nederlaag en beklaaglyk verlies. De zelve voorbarigheit, die de wanorder in de twee eerste slagen hadt veroorzaakt, bragt de zelve ook in den derden; zo dat men zich niet moet verwonderen, indien Vrankryk het zelve ongeluk hadt.

Overmacht der Franschen.

De oorzaak van hunne nederlaag.

Maar indien Vrankryk door zyn lot en verwaandheit voor de derde maal de nederlaag kreeg, redde zich Engelandt voor de derde maal door zyn geluk en wysheit, zo wel als door zynen moedt en door zyne standvastigheit. *Henrik* begon met den bystandt van den Hemel te verzoeken. Des morgens beval hy gebeden in het leger te doen. De Godsdienst geëindigt zynde gaf hy met bedaarde zinnen en vrolykheit, die de voortekenen van de overwinningen zyn, zyne bevelen om te slaan.

Wat de overwinning aan Engelandt veroorzaakt.

Henrik stelt zyn leger in slagorder.

Hy doedt zyn volk, aan wiens hoofdt hy was, zo haast de zon opkwam in een hoop naderen, ondersteunt door twee vleugels, die zich ter regter en linker handt uitstrekten. Hy doorliep alle de ryën en gelederen *, vermanende een iegelyk zynen plicht te betrachten, en de wyze, die zy in den slag hadden waar te nemen, voorschryvende. Maar zyn voorbeeldt deedt meer vrucht dan zyne woorden deden. Hy deedt zich aanstonts kennen niet alleen aan zynen standaardt, maar ook aan de schoonheit van zyn paardt, ryke wapenen, en oorlogsgewaadt; zo dat hy, in plaats van voor de schoten der vyanden te wyken, zich daar aan bloot stelde, en in plaats van zyn koninklyk veldteken te bedekken scheen het, dat hy zyn werk maakte van het te vertonen, om, het grootste deel in het gevaar gehad hebbende, ook den meesten lof van de overwinninge te bevechten. Hy droeg op zyn helm een goude kroon, met diamanten bezet. Zyn wapenrok was half doorzaait met Engelsche leeuwen, en half met Franschе leliën. Hy opende van tydt tot tydt het opperste van zyn helm, en vertoonde zyn aangezicht, waar in de zacht- en trotschheit zamen gepaart zynde, die schone en deftige gestalte vertoonden, die men in de helden roemt.

* of de esquadrons en batallions.

Beschryving van den vorst.

Zyn tocht.

Vuur der twee legers.

Nooit bleek hy meer een heldt dan in dezen schrikkelyken slag. Hy was de eerste, die het teken van den aanval gaf, en zyne trompetten lieten zich voor die der Franschen horen. Zy antwoordden, en bliezen alle te gelyk op de hunne. De beide legerplaatsen weêrgalmden van het geklank, dat gevolgt wierdt van het geschreeuw der twee legers, die elkander over en weder uitdaagden, zich bereidende tot een der bloedigste dagen, die men oort hadt gezien. De slag duurde drie uuren met even veel verwoedheit, zonder dat men kon gewaar worden, aan wat kant de overwinning helde. De grote menigte zou de zelve de Franschen haast hebben doen behalen, indien zy ze door hunne verwarring niet verloren hadden. Ieder streedt om het zeerst, en ieder bevelhebber wilde voor aan zyn, waar door de andere hopen verzwakten, en gemakkelyker van een te scheiden waren. Zy wierpen zich vervolgens op de voortocht, die zy in zulk eene wanorder bragten, dat zy niet weder in order kon gebragt worden. De gesteldheit van het landt hielp daar veel toe; modderig en week geworden door den regen was het byna onmogelyk voor de paarden zich te roeren: zy zakten daar ter halver been in. Buiten dat hadden zy zo weinig plaats, dat zy geen vrye beweging konden maken, waar door de Engelsche boogschutters van naby en zeker schietende eene vervaarlyke slagting onder hen maakten.

1415. Voorbarigheit en verwarring der Franschen.

De slagting der Engelschen daar onder.

De koning, die zich aan alle kanten liet vinden, kwam op een plaats, daar zyn broeder, de hertog van Glocester, gevaarlyk gekwetst, en zich in zyn bloedt badende, lag, en de hertog van Jork even zyn leven hadt verloren. Deze twee slagen waren van eene handt. De hertog van Alençon, die 'er de uitvoerder van was, wilde zich nog doen uitblinken door een derden, en den koning zelf op het lyf vallen; maar deze vorst, die by zyn broeder was gekomen om hem op te helpen, en naar zyne tent te doen brengen, en die niet anders wenschte dan wraak over zyne wonden en over de doodt van den hertog van Jork te nemen, droeg zorg, dat hy voor hem, die 'er de oorzaak van was, niet vluchtte, waar door deze twee trotsche vyanden haast aan malkander raakten. De hertog van Alençon hadt den arm het eerst opgeheven, en hy zou met zyn oorlogsbyl het hoofdt van den koning geklooft hebben, indien zyn helm zyn leven niet hadt behouden. Toen was het dat de moedt van *Henrik* in woede veranderde. Hy doorstak al wat hem voorkwam. De hertog van Alençon ontsnapte hem niet, en sneuvelde door zyne handt, of door die der heeren, die hem verselden; alle volgden het voorbeeldt van den koning, en waren zo veel wrekers van de doodt van den hertog van Jork en van de kwetsuren van den hertog van Glocester. Hun misnoegen verdubbelde hunnen yver en kracht. De vyanden, die hals over kop over elkander vielen, bragten zy in de uiterste verwarring. Het was niet dan moorden, dat men zag. Het zou nog schrikkelyker geweest zyn; indien de koning in het eerst zynen toorn niet hadt gematigt, en daar door anderen wederhouden. Hy deedt uitroepen, dat men het leven der Franschen, die niet meer vochten, zou verschonen, en zich vergenoegen met hen gevangen te nemen.

Gevecht tusschen *Henrik* en den hertog van Alençon.

Doodt van den hertog.

Overwinningen van *Henrik*.

Het getal der doden beliep echter hoger dan tien duizend; maar het aanzien van die sneuvelden maakte het verlies voor Vrankryk nog beklagelyker. Men telde onder de zelve den hertog van Alençon, twee broeders van den hertog van Burgundië, een prins van den tak van Bourbon, een hertog van Bar en graaf van Vaudemont, den konnestabel *d'Albret*, den admiraal, en, indien men een schryver * mag geloven, by de negen duizend edellieden.

Doden van het Franschе leger.

* *Monstrelet.*

Het getal der gevangenen was nog groter. Het beliep tot op veertien duizend, en het was om het aanzien der hoofden van geen minder belang. Men telde onder de voornaamste de hertogen van Orleans en van Bourbon, de graven van Vendôme, van Richemont, van Eu, en den maarschalk van Boucicaut, welken andere schryvers, die zich bedriegen, onder de doden stellen.

Gevangenen.

Eene zo volmaakte overwinning kostte den Engel-

† in het graafschap van St. Paul.

Slag van Azincourt.

* *Mezeray.*

Aanbieding van *Henrik* verworpen.

1415. Het gevaar van den koning *Henrik*.

gelschen alleen zeven honderd man, onder de welke niemandt van het eerste aanzien dan de hertog van Jork * en *Michiel* van Pole, graaf van Suffolk, waren; maar zy hadden vele gekwetsten. De koning, die zich zelve niet spaarde, streide dikwils zyn leven in gevaar, en zou zyn hoofdt door den krygsbyl van den hertog van Alençon hebben doorkloofd gehad, indien zyn hoofdbeschutsel den slag niet hadt gestuit.

* kleinzoon van *Eduard* den III.

Zyne Godvrucht.

Het was ook by deze voorname gelegenheit, dat dezen wyzen overwinnaar de les van den koning, zynen vader, te binnen kwam, en dat hy op het zien van zulk een groot getal doden en gevangenen de handt Gods in dezen slag erkende, die zelf deze schrikkelyke slagen hadt toegebragt. Hy gaf hem daar de eer van. *Hunne nederlaag*, zeide hy, *is minder eene uitwerking van onze dapperheit dan eene straf van hunne zonden.* De slag geeindigt zynde vergaderde hy het zegepralende leger, om het te verplichten zyne dankzeggingen by de zyne te voegen, en Godt te loven voor zulk een uitmuntenden uitslag. Hy belastte zyne kapellanen den Psalm † te zingen, die met deze woorden begint: *Toen Israël uit Egypten toog*; en als men kwam aan het vers: *Niet ons, ô Heere, niet ons, maar uwen name zy de eere*, wierp hy met het gansche leger zich ter aarde. Na deze plegtigheit zong men den gewonen lofzang ‡. Mogelyk zag men nooit zo veel roem met zo veel Godvrucht, en zulk eene heerlyke overwinning met zo veel bezadigtheit gepaart.

† Psalm CXIV.

‡ Het *Te Deum*.

Zyne komst te Calais.

Hoe zegepralend het Engelsche leger was, het was echter in geen staat iets te ondernemen. De gekwetsten en zieken hadden het te veel verminderd om naar andere veroveringen om te zien. *Henrik* moest zynen eersten veldtocht met het innemen van eene voorname plaats en het winnen van een groten slag bepalen. Deze twee daden waren heerlyk genoeg om een overwinnaar, die zyne staatzucht wist te matigen, en met langzame schreden tot zyne grote voornemens op te klimmen, te voldoen; en dus zyne verdere zegepralen tot een anderen veldtocht bewarende, dacht hy niet anders dan om zyn volk, dat zeer vermoeid en verzwakt was door zyne eige overwinningen, naar Calais en van daar naar Engelandt weder te voeren.

Zyn scheepgaan niettegenstaande een storm.

De inscheping kon niet voor na het midden van November geschieden. De zee was toen door stormwinden, die haar zeer onstuimig maakten, zo verwoed, dat het zeer gevaarlyk was den overtocht te ondernemen. De koning waagde het nochtans, schoon hy twee van zyne schepen in het uitlopen van de haven voor zyne oogen zag vergaan. De Engelsche schryver * zegt, dat de gevangenen van aanzien, die hy als in zegepraal met zich leidde, moesten bekennen, dat zy oneindig meer by dezen overtocht dan in den slag hadden uitgestaan, en veel liever voor hun leven tegen hunne vyanden wilden stryden dan tegen de winden en baren. Eindelyk raakten zy alle den 23 November gelukkig over; de koning landde te Douvres, daar hy eenige dagen uitruste.

* *Stow.*

Zyne aankomst te Douvres.

Zyn intrek in Londen.

Van daar vertrok hy naar Londen, de gevangenen altoos by zich hebbende, zo dat zyn optocht niet anders verbeeldde dan die der Roomsche zegepralers, die het Kapitool opklommen, verselt van hunne legioenen en van de menigte der gevangenen. Deze pracht vertoonde zich met al hare grootschheit by het intrekken van den koning in de hoofdstadt van het ryk. De hoofdschout, met de schepenen en vier honderd burgers, alle wel opgezeten en met schaarlake klederen aan, gingen hem tot aan Blachheat te gemoet, en den koning gegroet hebbende stelden zy zich alle aan zyne zyde, en kwamen te gelyk de stadt in. 1415.

Grootschheit der stadt.

De straten waren behangen met kostelyke tapyten, met beelden. In de meeste waren de heerlyke zegepralen van de voorzaten van den overwinnenden koning gewerkt. De roemruchtige veldslagen van Crecy en Poitiers waren 'er niet in vergeten. Men schepte vermaak met de zelve by den slag van Azincourt, die daar waarlyk zeer mede overeenkwam, te vergelyken; in de plaats van waterfonteinen zag men niet dan daar wyn in overvloedt uit liep. De galderyen voor de huizen, de vensters en straten waren alle met een oneindig getal aanschouwers vervult, die op het zien van den koning uitriepen: *Lang leve de koning!* dat zo lang als de optocht naar Westmunster duurde. De zegebogen, op verscheide plaatsen opgerecht, vermeerderden de algemene blydschap, en de milddadigheit van deze grote stadt, die op deze wyze de overwinningen van haren koning wilde eeren. Op den top der zegebogen waren kinderen geplaatst, gekleed als engelen, die dankliederen zongen, om Godt voor den voorspoedt, dien hy aan de wapenen des konings hadt verleent, te danken, zonder den lof van den koning daar onder te mengen, dewyl hy het uitdrukkelyk hadt verboden, begerende, dat al de eer van dat grote werk alleen aan Godt wierdt gegeven. Deze plegtigheit wierdt met een geschenk van het gene tot een tafel behoort, van louter goudt, geeindigt.

Uitvaarten door *Henrik* bezorgt.

Weinig dagen daar na bezorgde de koning de uitvaart van de hertogen van Jork en van Suffolk, die hun leven vechtende voor de eer van het ryk en de natie op eene loffelyke wyze verloren hadden. Hy eerde niet alleen deze medegesellen van zyne overwinningen: hy hadt de zelve zorg voor zyne vyanden. Hy dacht niet om hunnen haat, maar om hunne betoonde dapperheit, en deedt een lykdienst doen voor de Franschе prinsen en voor hunne voornaamste veldoversten, die op het slagveldt gebleven waren.

Overwinning van den hertog van Exceter.

Ondertusschen kwam de hertog van Exceter, aan wien de koning het gebiedt over de stadt Harfleur hadt gegeven, aan. Hy hadt een aanzienlyk voordeel op de Franschen, die rondom deze stadt hadden gestroopt, behaalt, en hadt 'er acht honderd van gevangen genomen. Hy wilde daar zelfs de tyding van aan den koning brengen. De zelve kon nooit tydiger komen. Het scheen, als of de Hemel vermaak hadt dezen vorst over zyne vyanden, in eentydt, in welken hy zelf vermaak hadt hen de tekenen zyner mededogendheit en goedheit te geven, te doen zegepralen.

1416. Zeven dolfynen in den Teems.

Den 2 February van het jaar 1416 verschenen dolfynen in den Teems, even of deze visschen, die men zegt dat het maatgezang byzonder beminnen, aldaar door de zegeliederen over de overwinningen van Azincourt, welkers weêrgalm op den oever van deze rivier wierdt gehoort, waren uitgelokt geweest.

Dit gansche jaar bleef Engelandt in rust. *Henrik* oordeelde, dat hy de zelve aan zyn volk en het vermaak zyner tegenwoordigheit aan zyne onderdanen, opgenomen van met hem de vruchten dezer overwinningen te smaken, verplicht was te geven. Buiten dat wierdt 'er tydt vereischt om toebereidselen tot een tweden veldtocht te maken, om nieuw volk te ligten, met het welke hy de verovering van Vrankryk, die hy zo roemryk hadt begonnen, zou kunnen

ten

1416. ten einde brengen. Daar maakte hy in dit jaar, nevens het begin van het volgende, zyn werk van; ver van in de armen van de vadzigheit en luiheit te leggen ronken keerde deze waakzame vorst, die om zyne grote ontwerpen uit te voeren dacht, al zyne zinnen, om zich van den burgeroorlog in het overzeesche ryk te bedienen, en het zelve de nakomelingen van *Philips* van Valois, die hy als overweldigers aanzag, te ontwringen.

Beroeringen in Vrankryk.

Hy kon zyn kans en maatregels in dezen tydt zeker nemen. De verwarringen in Vrankryk wierden dagelykſch groter, en de haat der twee partyen, die het verdeelde, was zo hevig, dat eer de een voor den anderen zou wyken, zy liever beide wilden verloren gaan, en zich onder de puinhopen van het ryk begraven.

Partyſchappen tuſſchen de huizen van *Orleans* en *Burgundië*.

Van deze verdeeldheden, die geen minder deel aan de verheffing van *Henrik* dan zyne dapperheit hebben gehad, moeten wy iets melden. Wy hebben reets gezegt, dat de hertog van Burgundië van den eenen kant, en de hertog van Orleans van den anderen de hoofden der twee partyen waren. De eerſte wilde de regering in handen hebben, en de andere begeerde daar niet van af te ſtappen, noch hem, behalven dat, de doodt van zynen vader te vergeven, dien de Burgunder in het jaar 1407 hadt doen om hals brengen. *Bernard* de II, graaf van Armagnak, was in de party van *Orleans* getreden, en hadt de plaats van konneſtabel, die open was door de doodt van *Karel d'Albret*, in den ſlag van Azincourt geſneuvelt, gekregen. Daar in tredende gaf hy daar zynen naam aan, die vermaarder of gehater wierdt, het zy door de bekwaamheit en ſtoutheit van dezen nieuwen konneſtabel, het zy door zyne ſtrengheit en ſtaatzucht, dan dio van Orleans. Zyne macht vermeerderde door de doodt van den Dauphin *Lodewyk*, die op den 25 December in het jaar 1415 voorviel. Zy wierdt nog groter door het overlyden van den Dauphin *Jan*, grave van Touraine, op den 14 April des jaars 1417 geſtorven.

Die van Orleans krygen de overhandt.

Simpelheit van *Karel*.

De doodt van deze twee jonge prinſſen was erbarmelyk. Zy wierden beide, gelyk men geloofde, vergeven: hun derde broeder, *Karel* genaamt, was hun opvolger als Dauphin De haat, dien hy tegen den hertog van Burgundië hadt, verbondt hem zeer naauw met die van Orleans en van Armagnak. Wat aangaat *Karel* den VI, dien zyne krankzinnigheit onbekwaam maakte om te regeren, hy was niet dan een ſchim, daar de boven leggende party mede ſpeelde, en wiens naam zy maar gebruikte. De koningin *Izabelle* van Beyeren hieldt als een evenwigt tuſſchen de twee partyen: doch zekere hoogmoedige daadt van den grave van Armagnak deedt haar tot een der twee partyen overgaan. Hy maakte haar by den koning, haren gemaal, van ontrouw verdacht, en bragt den Dauphin in het zelve vermoeden. Het koſtte het leven aan eenen der medeſtanders van den ſtrafbaren ommegang *, daar men haar mede beſchuldigde, en zy wierdt naar Tours gebannen: een hoon, welken deze al te wraakzuchtige vorſtin noch aan den grave van Armagnak, noch aan haren eigen zone niet kon vergeven. De zelve dwong haar, zich in de armen van den hertog van Burgundië, haren vyandt, te werpen. Zodanig was de ſtaat van Vrankryk wanneer *Henrik* de V daar voor de twede maal heen trok. Wy zullen in het vervolg de twee partyen en de wraakzuchtige koningin tot de ſchrikkelykſte euveldaden zien overſlaan; maar wy moeten niet te ver van den draadt van ons verhaal afweiden.

Vermoeden tegen *Izabelle*.

* *Bourdon*, die in het water wierdt geworpen.

Haar misnoegen.

De eerſte zorg van *Henrik*, om den oorlog tegen Vrankryk te vervolgen, was zyn Parlement byeen te roepen. De vergadering geſchiedde te Londen, en de beide Kamers, even welgezind, ſtonden hem de onderſtanden toe, die nodig waren tot eene onderneming, die zo roemryk voor de natie was, en daar het beginſel een gelukkig einde van beloofde. Het was in dit Parlement, dat *Thomas Beauford*, graaf van Dorſet, oom des konings, aan wien hy het bewindt van Harfleur hadt gegeven, hertog van Exceſter wierdt, hoewel wy hem dezen tytel zomwylen eerder hebben gegeven.

1416. Onderſtandt aan *Henrik* toegeſtaan.

Komſt van den grave van Hollandt en van den keizer *Sigismundus* te Londen.

Ganſch Europa bemoeide zich met het geſchil der twee vyandlyke kronen. Hertog *Willem* van Beyeren, graaf van Hollandt en Zeelandt, de VI van dien naam, wiens eenige dochter *Jakoba* onlangs met *Jan*, Dauphin van Vrankryk, getrouwt was, kwam te Londen, om eene vrede en verzoening tuſſchen de twee kronen te bemiddelen. De keizer *Sigismundus* kwam ten zelven einde uit Duitſchlandt in Vrankryk, en van daar in Engelandt. Zy wierden beide zeer wel ontfangen; doch vonden zo veel verwarring van de eene, en zulke grote eiſchen van de andere zyde, dat zy weder vertrokken zonder iets van belang uitgevoert te hebben.

P. Scriverius van de Graven van Hollandt, bladz. 402.

1417. Aan den eenen, noch aan den anderen kant wierdt niet dan op oorlog gedacht. Vrankryk wilde zynen hoon wreken, en zyne ſchade wederhalen. Engelandt was van voornemen zyne overwinningen verder voort te zetten, en een einde van zyne bemachtigingen te maken. De legers van het eerſte verſchenen voor Harfleur, dat zy te water en te lande, voor dat de vloot van het andere uit zyne havenen vertrok, belegerden. Maar zy ſpoedden zich met den oorlog weder te beginnen om nog eenmaal geſlagen te worden. Na dat zy de belegering met ſchande hadden opgebroken, hadden zy te gelyk die van neder-Normandië onder het zegepralende zwaardt van *Henrik* te zien buigen, zonder dat zy zich daar tegen dorſten of konden ſtellen.

Belegering van Harfleur door de Franſchen.

Het hof van Vrankryk hadt met die van Genua een verdrag over een zeker getal ſchepen, die men gallioenen noemt, gemaakt, en dat gemenebeſt hadt de zelve gelevert en voor Harfleur gezonden. De konneſtabel van Armagnak hadt ter zelver tydt deze ſtadt te landt belegert. Daar was weinig waarſchynlykheit, dat de zelve het tegen deze twee machten zou kunnen houden. Nochtans deedt zy het, en de hulpbenden, die van Engelandt kwamen, ſloegen den Franſchen zeevoogdt, en dwongen den konneſtabel de belegering op te breken *Henrik* wilde toen den overzeeſchen veldtocht zelf bywonen; maar hy liet zich door de vertogen van zyne Raden overreden, en gaf het bevel aan Mylord *Hollandt*, grave van Huntington, terwyl hy ondertuſſchen eene machtige vloot uitruſtte, en een talryk leger om Vrankryk te overſtromen op de been bragt.

De ſtrydt tuſſchen de Franſchen en Engelſchen.

De Engelſche bevelhebber vertrok in het begin van de lente met een voordeeligen windt, die hem met zulk eene ſnelheit en onſtuimigheit naar de vyandlyke vloot voerde, dat zy naauwlyks tydt hadt zich in ſlagorder te ſtellen. De zelve kon den aanval der Engelſche ſchepen niet wederſtaan. De gezwindheit der laatſten haalde het tegen de zwaarte der anderen over. De gallioenen van Genua zetten het uit ſchrik op een vluchten, verlatende den Franſche zeevoogdt †, die den ſlag met zyne vryheit verloor. Eenige ſchryvers zeggen, dat de konneſtabel mede wierdt geſlagen. Anderen

† natuurlyke zoon van *Bourbon*.

1417. De Franschen geslagen. De belegering van Harfleur opgebroken.

spreken van deze twede nederlage niet; maar alle komen daar in overeen, dat de stadt verlost wierdt.

De graaf van Huntington kwam zelf deze aangename tyding, versélt met den gevangen zeevoogdt en vier Genueesche schepen, met hunne kapiteinen, soldaten en zeetuig, brengen. De andere ontkwamen door den harden windt, die hunne vlucht begunstigde. Dit was eene nieuwe vreugdt en een nieuw gejuich door gansch Engelandt. De koning vereerde zelf de zegepraal des overwinnaars: doch hy betoonde de zelve gematigtheit en Godvrucht omtrent dezen gelukkigen uitslag, als hy by de andere hadt gedaan, en wilde, dat men al de eer daar van aan Godt gaf, aan wien hy plegtige dankzeggingen in de kerken deedt bewyzen.

Gematigtheit des koninga.

Zyn scheepgaan.

Dit was een gelukkig voorteken der overwinningen, die wy hem met een onbegrypelyke vaardigheit zullen zien behalen. Alles tot dezen groten veldtocht, daar hy het ontwerp van hadt gemaakt, gereed zynde, vertrok hy van Engelandt, waar van hy de regering aan zynen broeder, den hertog van Bethford, overgaf. Den 28 July ging hy onderzeil, gevolgt van eene vloot van vyftien honderd schepen, die zyn krygstuig en volk voerden.

Zyne landing.

Hy kwam den 1 Augusty op de kust van neder-Normandie. Zyne landing geschiedde te Touques, daar enigen zeggen dat hy vyftig duizend man aan landt zette; maar anderen begroten zyn leger alleen op zes en twintig duizend. Het bestondt uit keurlyk volk; een vierde daar van was ruitery, onder de welke zich de eerste Pairs zo wel als de dappersten van het ryk bevonden. Zodanig waren de hertogen van Clarence en van Gloecster, waar van de laatste wraak over de wonden, die hy in den slag van Azincourt hadt gekregen, ging zoeken. Zodanig waren ook de graven van La Marche, van Warwik, van Huntington, van Suffolk en van Salisbury. Kortom, zodanig waren zo veel moedige Mylords, waar van *Talbot* alleen, de *Achilles* van Engelandt, zo veel voor het leger waardig was, als hy, daar *Homerus* den lof van zingt, voordeel aan dat der Grieken toebragt.

Zyn leger.

Verwardheit van het Franschе hof.

Vrankryk was toen in den droevigsten staat, daar de verdeeldheden het, te voren nog niet in gebragt hadden. Het was in den zelven tydt, dat de twee Dauphins even vergeven waren, en dat de derde in het bondgenootschap met die van Orleans en Armagnak getreden zynde, de koninginne moeder naar Tours hadt gebannen, en dat zy zich in handen van den Burgunder hadt geworpen, die haar uit de gevangenisse verloste. Het was alleen om 'er zich voordeelig van te bedienen, en om haar te verplichten den geest van haren simpelen gemaal, *Karel* den VI, weder te recht te brengen. In zulke grote verwardheden was het hof weinig in staat om zich tegen den inval van den Engelschen koning te stellen. Alles boog zich op zyne aankomst, en gaf zich na een kleinen wederstandt over. Touques, Honfleur en Caen waren zyne eerste veroveringen.

Overwinningen van *Henrik*.

Hare onderbrenging wierdt van de overgave van Bajeux, van Coutance, van Carentau, van Lisieux, van Falaize, van Argentau, van Alençon, van Cherbourg †, eene der sterkste plaatsen van dezen tydt, gevolgt. De zelve, zeide men, kon het gansche jaren uithouden: doch zy hieldt het geen drie maanden. Gansch Normandië, Rouaan en Pont de l'Arche, in hoog-Normandië, uitgesloten, onderwierp zich aan de wet des overwinnaars.

† Het zelve was door *Richard* den II wedergegeven. Zie fol. 622.

Echter was het niet voor het naastvolgende jaar dat *Henrik* zich meester maakte van Cherbourg, van Condé, van Vire, van Domfront en van gansch neder-Normandië, van waar hy te Caen het Paschfeest kwam houden. Hy vierde daar ook het feest van St. *George*, beschermer * van de ridderorde van den kousebandt, en sloeg vyftien ridders †.

1418.

* *Patroon.*

† *Stow* noemt hen ridders van het Badt.

Hy vertrok van daar den 19 Juny, met het voornemen om Rouaan te belegeren. Hy belegerde eerst Pont de l'Arche den 22 van de zelve maandt. De stadt hieldt het naauwlyks veertien dagen uit; men kwam overeen, indien zy in nog andere veertien dagen niet wierdt ontzet, zy zich aan den koning zou overgeven, dat uitgevoert wierdt.

Henrik, toen meester van de rivier de Seine zynde, kwam den 30 July zich voor Rouaan, hoofdstadt van die provincie en eene der grootste en rykste steden van dat ryk, vertonen. Het innemen van de andere steden hadt de twee partyen niet kunnen vereenigen, of haren haat opschorten, om tot hulp van zo vele plaatsen, die verloren gingen, te komen, en den stroom, die gansch Vrankryk met den zelven inbreuk dreigde, te stuiten. De belegering van Rouaan opende hen de oogen. Zy zagen den vyandt Parys naderen, en het zy dat zy van het verlies van het ryk, of van hunne byzondere verliezen geraakt waren, poogden zy het geluk of de staatzucht van den overwinnaar tegen te gaan. Maar ter zelver tydt trachtten zy hem eerder te ontzien dan te tergen, en oordeelden, dat het beter was tot eene onderhandeling dan tot de wapenen te komen.

Al te driftig zynde om de handen in malkander te slaan, hadden zy afgezonderde mondgesprekken met den Engelschen koning, en trachtten tot een vergelyk, buiten kennisse van elkander, te komen. De Orleansche party, die aan haar hoofdt den Dauphin *Karel*, naderhandt koning, de VII van dien naam, hadt, zondt eerst hare gezanten in het leger voor Rouaan. Eenigen zeggen, dat men gereed was om een verdrag te maken, by het welke *Henrik* afstandt van zynen eisch op de kroon van Vrankryk deedt, mits de zelve hem Vlaanderen zou helpen bemachtigen, om hem hulde te doen. Vrankryk sloeg dit af. Wat voorstel de gezanten deden, zy keerden weder zonder iets te hebben besloten.

Liefde van *Henrik* voor de princesse van Vrankryk.

De hertog van Burgundië handelde van zynen kant, door bemiddeling van den kardinaal *des Ursins*, gezant van den paus, die last hadt de vrede tusschen de twee koningen te maken; en om beter in zyne bemiddeling te vorderen, hadt deze gezant het afbeeldsel van de princesse *Catharina* van Vrankryk, dochter van *Karel* den VI, eene der schoonste vrouwen van de wereldt, en daar *Henrik* reets op verlieft was geweest, en die hy vier jaren te voren ten huwelyk hadt aangezocht, medegebragt. Dit eerste vuur nog niet uitgedooft zynde, wierdt het gemakkelyk op het zien van het afbeeldsel dezer bekoorlyke princesse weder ontstoken. Maar de staatzucht haalde het tegen de liefde over, zo dat hy van zynen eisch niet wilde afstaan. Toen zag het Franschе hof wel, dat het van zyne streken niets kon verwachten, en dat, indien het Rouaan wilde behouden, met een machtig leger naar het zelve moest trekken. Dit nam het ook voor te doen; maar het geschiedde met zo veel traagheit, en vondt zo weinig standvastigheit onder zyne troepen, dat,

na

1418. na dat de veldoverſten den koning tot Beauvais hadden geleid, zy niet verder dorſten trekken, noch de belegering opſlaan.

Aanval op de belegerde ſtadt.

Het beleg was begonnen, gelyk wy hebben gezegt, op den 30 July. Het leger der Engelſchen, in zes hopen verdeelt, beſloeg zo vele poſten, om de ſtadt van even zo vele kanten aan te grypen. De koning hadt den kant van de poort van St. Hilarius * beſlagen, en dien van de poort van Cauchoize hadt hy aan den hertog van Clarence, aan den hertog van Exeeſter dien van de poort van Beauvais, en dien van de poort van Martinville aan den grave van Nottingham, grootmaarſchalk, laten betrekken. Den grave van Warwik hadt hy op den berg St. Catharina, en de graven van Salisbury en van Huntington hadt hy aan den anderen kant van de Seine geplaatſt. Dus ſcheidde deze rivier hen van het gros van het leger, en ſtelde het zelve voor den aanval der vyanden bloot. Om hen daar tegen te dekken, en om de gemeenſchap der vyf andere poſten gemakkelyk te maken, deedt hy eerſt eene brug van vlotten maken, ſterk genoeg aan malkander vaſt gemaakt om laſtbeeſten en menſchen, die hy daar over wilde doen trekken, te dragen, en die in de rivier dryvende op en neder konden gaan, na dat de vloedt of ebbe van de zee ging, die tot aan Rouaan, en eenige mylen verder, met veel heftigheit loopt. Ten twede, om den vyandt te beletten, deze brug met zyne ſchepen te breken, liet hy grote yzere kettingen, aan grote balken, aan beide de kanten der Seine geboegzeert, en dwars over het water leggende, vaſt klampen, waar mede hy den doortocht der ſchuiten ſloot, die deze vlotten zouden willen los maken.

* of St. Hilaire.

De hulp, die de koning van Portugal aan *Henrik* zondt.

Middelerwyl kwam 'er nog een hulp by den koning, die hem wonderlyk tegen de Franſche ſchepen diende. De koning van Portugal, zyn bondgenoot en naverwant, kennis van de belegering en de zwarigheit, die de Seine daar aan kon veroorzaken, gekregen hebbende, zondt hem een ongemeen werktuig, beſtaande in verſcheide ſchuiten, aan malkander gebonden, niet alleen om den aanſtoot der Franſche ſchepen te beletten, maar ook om de ſtadt van den kant van de Seine in te ſluiten, en te water, gelyk de zelve te landt reets was, te belegeren.

Hardnekkige tegenſtandt der ſtadt.

Hy hadt daarenboven het geluk, dat Caudebek en andere kleine plaatſen, welker ſchepen en bezettingen hem veel afbreuk hadden kunnen doen, met hem een verdrag maakten, waar by alle vyandlykheden van beide kanten gedurende de belegering van Rouaan zouden ophouden, en indien de ſtadt wierdt ontzet, zou zy onder de gehoorzaamheit van Vrankryk blyven: doch indien ze wierdt verovert, zou zy onder de macht van den overwinnaar overgaan.

Niettegenſtaande alle deze voordeelige omſtandigheden voor de belegeraars vonden zy zulk een wakkeren tegenſtandt van de zyde der belegerde ſtadt, dat zy moeite hadden zich daar van meeſter te maken. De belegering duurde meer dan zes maanden, volgens eenigen, die zeggen, dat zy in Juny begonnen wierdt. De ſtadt gaf zich niet over dan door gebrek van levensmiddelen; en na dat zy zich met ratten en andere beeſten, daar de menſchen een afgryzen van hebben, hadt beholpen. Daar zyn 'er, die zeggen, dat zy tot het ſtroo uit de bedſteden en het leêr aten. Dertig duizend menſchen ſneuvelden door het zwaardt, of den honger, en die nog in het leven waren gebleven, hadden liever in de muurbreuk willen ſterven, dan zich op genade overgeven. Over zulk een hardnekkigen tegenſtandt gebelgt zynde, ging hem de moedt van deze halſterrigen ter herte; hy vergenoegde zich met drie honderd duizend goude kronen, om hunne goederen en leven vry te kopen; maar zy moeſten hem ook drie van hunne voornaamſte bevelhebbers, waar van hy eenen, *Blanchard* genaamt, deedt onthalzen, overleveren. Ten minſte is dit zo als eenige ſchryvers verhalen: want alle maken geen gewag van deze treurige rechtsuitvoering, het zy, dat die de zelve verzwygen, ze niet geloven; het zy ze den naam van den koning deze vlek niet hebben willen aanwryven. Hoe het zy, hy beveſtigde de voorrechten van deze grote ſtadt, en rechtte daar een opperſte rechtbank op, byna zo als men de zelve daar heden ten dage nog ziet. 1418.

Verdrag.

Hy trok daar den 19 January in, en ontfing 'er de hulde van. Aldus kwam zy weder onder hunne wettige vorſten, twee honderd en vyftien jaren na dat *Philips Auguſtus* de zelve van den ongelukkigen *Jan* Zonderlandt hadt verovert. De ganſche provincie volgde haar. Dit was een grote ſchrede tot het bemachtigen van het ganſche ryk, daar dit hertogdom de beſte bloem van was: ook dong deze zegepralende koning naar niets minder. Wy zullen zien, langs welken weg hy daar toe geraakte, of liever door zyn lot geleid wierdt. 1419.

De ſtadt bemachtigt.

Het hof van *Karel* den VI hervatte de onderhandelingen, zeer geraakt over de overwinningen van *Henrik*, en vrezende voor Parys en voor het ganſche ryk. De overwinnaar weigerde geenzins naar zyne voorſtellingen te horen, het zy uit een beginſel van wysheit en gematigtheit, het zy uit eene aandoening van liefde voor de ſchone princeſſe van Vrankryk, daar hy waarlyk van aangedaan was. Men was het eens nopende de plaats en den tydt van het mondgeſprek. De twee koningen beraamden het zelve tuſſchen Pontoize en Meulan. *Henrik* kwam op de beſtemde plaats; maar *Karel*, van zyn oude kwaal weder aangetaſt zynde, kon daar niet komen. De koningin verſcheen in zyne plaats. Zy hadt de princes *Catharina*, hare dochter, mede genomen, in verwachting, dat hare tegenwoordigheit meer op het verliefde hert des konings dan haar afbeeldſel, door den kardinaal *des Urſins* overgebragt, zou vermogen. Dit gelukte haar nochtans niet beter. Het was niet, dat *Henrik* wild of ongevoelig was; maar kennende zyne zwakheit was hy op zyne hoede, en naar mate zyne driften opkwamen ſtelde hy daar al zyn roem en ſtaatzucht zo wel tegen, dat de liefde hem niets van zyne eiſchen kon doen afſtaan. Dus verliepen drie weken met deze zamenkomſte, zonder dat men iets beſloot, en men ſcheidde van malkander; *Henrik* met het voornemen van den oorlog voort te zetten, en door zyn zwaardt het ryk en zyne liefſte te veroveren, gelyk hy opentlyk zeide, en het hof van Vrankryk met het hertzeer, dat het dezen fieren vyandt niet hadt kunnen bewegen om de vrede met het zelve te ſluiten.

De koningin van Vrankryk bragt hare dochter mede.

De eer haalt het tegen de liefde op het hert van *Henrik* over.

Een ſtaatkundige vondt van den Dauphin hielp ook tot het afbreken der zamenkomſte. De zelve geſchiedde, zonder dat hy daar deel aan hadt, door de bemiddeling van de koninginne en van den hertog van Burgundië, welken zy tot haren beſchermer tegen den konneſtabel *d'Armagnak* en haren zoon hadt verkoren. Om de

De Dauphin breekt de byeenkomſt af.

Liefde van *Henrik* voor de princeſſe van Vrankryk.

Tot wat uiterſte zy wierdt gebragt.

1419. de zelve af te breken zocht deze laatſte een vergelyk te treffen met den Burgunder, en deze, meer genegenheit voor het bloedt van Vrankryk, daar hy uit geſproten was, dan voor dat van Engelandt hebbende, gaf hem gehoor, en wierdt daar ſtouter, of minder toegevende voor Engelandt door. *Henrik*, over zynen wederſtandt en zyn dreigen, dat de koningin de princes weder met zich zou nemen, zonder dat hy met haar trouwde, getergt zynde, antwoordde

Trotſch antwoordt van *Henrik.*

ſtoutmoedig: *Ik zal de princes hebben, en benevens haar het ryk.* Men voegt daar by, dat de hertog van Burgundië hem antwoordde, dat hy veel werk om daar toe te komen zou vinden, en dat men daar op onvoldaan van den eenen en van den anderen kant ſcheidde.

De weg om daar toe te geraken wierdt echter haaſt verkort, en het was de zoon van den hertog van Burgundië zelf, erfgenaam van zyne ſtaten geworden zynde, die 'er de zwarigheden van wegnam. Voor dat wy dit grote voorval, daar de beide kronen even veel belang in hadden, verhalen, moeten wy het vervolg van de voortgangen, die *Henrik* vooraf maakte, verhalen.

Innemen van Pontoize en Giſors.

Na het afbreken der zamenkomſten nam hy de wapenen weder op, of hy ging voort met de zelve gelukkiglyk te voeren. Het was op het einde der lente, de rechte tydt om den veldtocht te openen. Hy begon den zelven met het innemen van Pontoize, dat van het bemachtigen van Giſors gevolgt wierdt. Deze laatſte ſtadt boodt meer tegenſtandt dan de andere, en ſtondt vele ſtormen uit, die de Engelſche ſchryver * als zo vele veldſlagen uitmeet. Eindelyk niet ontzet wordende, en de meeſte van hare ſoldaten en burgers in deze verwoede aanvallen verloren hebbende, wierden zy gedwongen tot een verdrag te komen. Den 18 September opende zy de poorten aan den overwinnaar.

* Stow.

Andere veroveringen van *Henrik.*

Hy veroverde met de zelve vaardigheit verſcheide kaſteelen en ſteden langs de Seine tot voor de poorten van Parys. Meulon, toen een van de ſterkſte, was ook een van die hem de meeſte moeite veroorzaakten. Ten laatſte moeſt zy het lot der andere volgen, en daar mede eindigde de veldtocht. De koning kwam zich te Rouaan van zyne vermoeidheden uitruſten, en door zyne tegenwoordigheit en gemeenzaamheit de herten der nieuwe onderdanen winnen.

Buiten dat hadt hy aan den nieuwen hertog van Burgundië eene wapenſchorſſing toegeſtaan, die den oorlog voor eenige maanden opſchortte, en haaſt daar na van zyn huwelyk met de princeſſe van Vrankryk en van het geſchrift, dat hem tot de opvolging van de kroon riep, wierdt gevolgt. Deze grote zaak, gelyk wy hebben gezegt, was hy aan den jongen hertog verſchuldigt. Wy zullen de zelve kortelyk, en alleen voor zo ver als zy de Geſchiedeniſſe van Engelandt raakt, om daar de byzonderheden van te weten, gaan beſchryven.

Vermoorden van de hertogen van Orleans en van Burgundië.

Jan, hertog van Burgundië, vader van den gene, daar wy van zullen ſpreken, hadt den hertog van Orleans doen om het leven brengen, om hem de regering van het ryk te ontweldigen, gelyk hy na zyne doodt deedt. Wat verzoening 'er tuſſchen beide de partyen in ſchyn ook was, hadden de kinderen van den vermoorden prins den moordt van hunnen vader niet vergeten. Zy wachtten alleen naar eene goede gelegenheit om zich daar over te wreken. De zelve deedt zich op door de verheffing van *Karel*, den derden der zonen van Vrankryk, die zyne twee oudſte broederen hadt zien ſterven, en hen in de waardigheit van Dauphin en vermoedelyken erfgenaam van de kroon volgde. Zyne vyandſchap met 1419. den Burgundër en zyne verbindtenis met de Armagnaks, of de Orleanſchen, deden dezen laatſten geloven, dat nu de tydt, om zich te wreken, gekomen was. De Franſche ſchryvers zeggen, dat *Tannegui* * *du Chaſtel* en *Jan Louvet*, voorzitter van Provence, twee yverige ſtaatsdienaars van den vermoorden hertog van Orleans, dit met den Dauphin hadden beraamt. Zy beſloten ten dien einde eene byeenkomſt te beleggen tuſſchen den prins en den hertog van Burgundië, waar in hy op den laatſten zou aanvallen, en hem voor de voeten van den Dauphin dood ſteken. Deze byeenkomſt geſchiedde twee mylen van Melun † in het open veldt; maar de zamengezworenen de plaats niet naar behoren vindende beleiden eene twede tegen den 18 Auguſty te Montereau-Faut-Jonne.

* of Tanaquillus.

† naby Poviliì Le Fort.

Hoe de doodt des laatſten wierdt uitgevoert.

Daar was het toneel, daar dit droevig treurſpel op wierdt geſpeelt. Het noodlot van den hertog, zegt men, bragt hem daar, in weêrwil van zyn voorgevoelen en de vertogen zyner vrienden, aan welke deze byeenkomſt verdacht was. De zelve zou geſchieden op de brug, aan welkers beide einden men affchutſels hadt gemaakt, om tot zekerheit der twee prinſſen te dienen. De Dauphin kwam 'er het eerſte, verſelt van die het werk zouden uitvoeren. De hertog van Burgundië volgde kort daar op, en die met hem waren aan het affchutſel gelaten hebbende, naderde hy tot den Dauphin, die zyn gevolg by zyn ſteekketſel hadt gelaten, en alleen op hem afkwam: maar zo als de hertog hem met een knie ter aarde gebogen groette, ſprongen *Tannegui du Chaſtel* en de andere zamengezworenen over het affchutſel, vielen op hem aan, en doorſtaken hem voor de voeten van hunnen meeſter, benevens *Novailles*, broeder van *Captal du Buch*, de eenigſte van zyn volk, die tot zyn hulp was toegeſchoten, en die ook in ſtukken wierdt gehakt: eene ſchrikkelyke daadt, daar de Franſche ſchryvers geen verſchoning voor kunnen vinden, dan alleen in de jonkheit van den Dauphin, maar zeventien jaren oud, en in de Goddelyke wraak, die het bloedt, zeggen zy, van den hertog van Orleans en vele duizende menſchen, om een geſchil, daar de ſtaatzucht van den hertog van Burgundië oorzaak van was, geſneuvelt, wreekte. Zonder tot dit onderzoek te komen gaan wy tot het vervolg van deze afſchuwelyke uitvoering, die den gene, die 'er de aanleiding toe hadt gegeven, van den troon af hieldt, ten minſte eenige jaren, om 'er een prins, die een vyandt van wreedheden en eerloosheden was, op te heffen.

De wraak, die de zoon neemt.

Philips, oudſte zoon van den vermoorden hertog, was zyn opvolger in dat van Burgundië en in het graaffchap van Vlaanderen *. Hy was te Gent, wanneer hy deze droevige doodt van zyne vader hoorde. Hy vertrok aanſtonts met zyne vrienden, die hem hunnen dienſt, om dit ſtuk te wreken, aanboden. Al de gunſtelingen van zyn huis verklaarden zich opentlyk voor hem; het afgryzen en het medelyden ſtaken de genen, die de koelſte waren, aan, en die van Parys lieten hem van hunne genegenheit verzekeren. Het was om hen zyne erkentenis daar voor te betonen, dat hy met *Henrik* deze wapenſchorſſing trof †, die van het huwelyk van dezen koning, daar wy de voltrekking van zullen verhalen, wierdt gevolgt.

* *Philips* de I, zyn grootvader, met de erfgenaam daar van getrouwt.

† Zie boven op deze fol.

1420. Het verdrag, dat zy met *Henrik* ſloten.

De nieuwe hertog van Burgundië voltrok deze artykelen te Troyes in Champagne, daar alle, die 'er belang in hadden, kwamen. De ſimpele *Karel* de VI verſcheen daar van den eenen kant

1420. kant als een beeldt, dat geen beweging hadt, dan die men hem inblies, verselt met de wraakzuchtige koninginne, zyne gemalinne, die voor de twede maal de princes *Catharina*, hare dochter, met zich nam. Van den anderen kant verscheen daar de verliefde *Henrik*, die met deze schone princesse zou trouwen. De hertog van Burgundië was het voornaamste werktuig van dit wonderwaardig spel; vol van misnoegen zynde dacht hy niet anders dan om, het kostte wat het wilde, de doodt van zynen vader te wreken. Indien hy maar de kroon van den geweldenaar kon ontrukken, scheelde het hem niet de zelve op het hoofdt van een vremd koning te zetten. Hy wilde daar liever de mannelyke nakomelingen van die van *Capet*, daar zyn huis een tak van was, van beroven, dan de zelve in den persoon van den Dauphin zien bevestigen: een afgryselyk voornemen, zeggen de Fransche schryvers, en waar van men moet geloven dat deze hertog, die zich door zynen zachtzinnigen imborst den naam van den Goeden waardig maakte, de afschuwelykheit niet van begreep. Dit kan zyn: maar de zaak van den anderen kant ingezien zynde, wat offerhande eischte niet het bloedt van een vader, zo moorddadig gestort. De Dauphin begreep het zelf, wanneer hy, tot de kroon gekomen zynde, daar eene plegtige vergoeding aan dezen prins van deedt, niettegenstaande hy koning was. Voor dat *Henrik* te Trojes kwam, was hy daar door een gezantschap van *Karel* den VI en van den hertog van Burgundië versocht. Hy zondt daar alleen zyne gevolmachtigden, aan welker hoofdt de graaf van Warwik was. Zy maakten met het hof van Vrankryk een ontwerp van verdrag; maar het vondt niet goed daar de laatste handt dan in de tegenwoordigheit van den koning van Engelandt aan te leggen. Deze koning van twee kanten daar belang in hebbende, te weten door de staatzucht en door de liefde, na dat hy met zyne Raden daar eerst over te Rouaan hadt beraadslaagt, begaf zich op weg, gevolgt van een leger van veertien duizend man, en kwam den 20 May te Trojes. Hy trok door de straten, opgepropt van eene menigte aanschouwers, die zich over de schone gestalte van den vorst en de grootschheit van zyn gevolg verwonderden, en tradt af in het paleis, daar de koning en de koningin van Vrankryk hem verwachtten. Hy wierdt daar met al de eer en betuigingen van genegenheit en vreugde, met de verdiensten van een groot koning overeenkomende, en op de plegtigste feesten gebruikelyk, ontfangen. Men bereidde zich ook van beide zyden om een plegtig feest, daar de twee natiën, door eene vrede en een huwelyk vereenigt, maar een ziel en ligchaam zouden worden, te vieren. Dit was het, dat men van het huwelyk van *Henrik* met de princesse van Vrankryk ten minste verwachtte. Omtrent de artykelen kwam men haast overeen, en het verdrag wierdt den 21 May in de hoofdkerk getekent, daar de koning van Engelandt van den eenen kant, verselt met zynen broeder, den hertog van Clarence, verscheide hertogen, graven, Mylords en Engelsche prelaten, en van den anderen kant de koningin *Izabelle* verscheen, verselt met den hertog van Burgundië en de heeren van den Raadt, met eene volmacht van den simpelen *Karel* den VI. De afgezanten der drie Staten van het ryk waren naar hunnen rang op andere zitbanken geplaatst, en ieder zyne plaats hebbende genomen, las de geheimschryver het verdrag.

Henrik vertrekt naar Trojes.

Hoe hy door den koning en de koninginne wierdt ontfangen.

Verdrag van Trojes.

De voornaamste voorwaarden van dit vermaarde verdrag waren: Dat de koning *Henrik* zou

Voorwaarden van het zelve. *Acta Publ. Tom. IX, fol 896 etc.*

trouwen met de princesse *Catharina*, die *Karel* de VI, haar vader, erkende voor de eenigste erfgenaam; en dat hy, door dit huwelyk een zoon van *Karel* en van zyne gemalinne *Izabelle* staande te worden, de zelve, als zynen vader en zyne moeder, alle behoorlyke achting en liefde zou toedragen. Dat de koning *Karel* gedurende zyn leven de koninklyke waardigheit zou behouden, en dat de zelve niet dan na zyne doodt, met alle de domeinen, tot de Fransche kroon behorende, aan *Henrik* en zyne navolgers zou vervallen. Maar doordien het menigmalen gebeurde, dat *Karel* door zyne ziekte en zwakheit belet wierdt de zorgen der regering waar te nemen, wierdt *Henrik* de tytel van regent van het Fransche ryk opgedragen, onder beding, dat hy dit koninkryk, zo gedurende zyn regentschap, als naderhandt, wanneer hy den troon zou beklommen hebben, zou regeren volgens de billykheit der wetten en den raadt der prinssen, Pairs en edelen van het ryk, welker rechten, vryheden en waardigheden, nevens die der gemeenten, en andere onderdanen der krone, hy zou ondersteunen en handhaven. Dat de koning van Engelandt alle zyne krachten zou inspannen om aan de kroon van Vrankryk weder te onderwerpen alle provincien, steden en plaatsen, welke der zelver gehoorzaamheit onttrokken waren. Dat de koningin *Izabelle*, gemalin van *Karel* den VI, zo lang als zy in het leven was, als zodanig zou geëert worden, en dat zy alle inkomsten en voorrechten, de koninginnen van Vrankryk toekomende, gerustelyk zou blyven genieten. Dat de aanstaande koningin *Catharina*, haren gemaal overlevende, een weduwegoedt van veertig duizend kronen jaarlyksch in Engelandt, en van twintig duizend guldens 's jaars in Vrankryk zou genieten. Dat alle prinssen, hertogen, graven, baronnen, edelen, en Staten, geestelyke en wereldlyke, voorts alle burgers, boeren, enz. zouden zweren: 1. Van getrouwelyk op te volgen het geen tusschen de twee koningen en de koninginne regente in dit verdrag was vastgestelt. 2. Den koning van Engelandt te gehoorzamen als regent van Vrankryk. 3. Hem, na de doodt van *Karel* den VI, voor hunnen wettigen souverein te erkennen, en niemandt anders dan hem te gehoorzamen. 4. Geen zamenzwering of aanslag, die tegen zyn persoon gemaakt mogt worden, met raadt of daadt te ondersteunen, maar hem daar terstondt kennis van te geven. Hier by wierden nog eenige voorwaarden gevoegt rakende het hertogdom van Normandië, het welk, nevens alle andere heerlykheden en plaatsen, door *Henrik* in Vrankryk bezeten wordende, die krone door hem zouden ingelyft worden zo haast als hy den Franschen troon zou beklommen hebben. Verder wierdt bedongen, dat, zo lang *Karel* de VI leefde, alle bevelschriften, brieven, enz. op zynen naam zouden uitgevaardigt worden; dat zich *Henrik* by zyn leven de koninklyke waardigheit niet zou aanmatigen; dat hy, in noodval, den naam van regent wel na dien van den koning zou mogen zetten, en dat *Karel*, aan hem schryvende, of in zyne opene brieven van hem sprekende, zich van deze uitdrukking zou bedienen: *Onze zeer geliefde zoon Henrik, koning van Engelandt, erfgenaam van Vrankryk.* De overige voorwaarden behelsden inzonderheit, dat wanneer *Henrik*, of een zyner erfgenamen, tot het bezit van de Fransche kroon was gekomen, de koninkryken van Vrankryk en Engelandt voor eeuwig zamen zouden vereenigt blyven, en nooit anders dan door eenen vorst geregeert worden, en dat

1440. de bondgenoten der twee kronen acht maanden tydt zouden hebben om zich in dit verdrag mede te begeven, behoudens zy de twee kronen en der zelver onderdanen voldoening gaven op de eischen, welke de zelve mogten hebben.

Men hangt daar de zegels der twee ryken aan.

Na het lezen van het verdrag en de toestemming van de gansche vergadering wierden daar, gelyk in het slot van het zelve bedongen was, de zegels van de twee ryken aan gehangen. De koningin en de hertog van Burgundië zwoeren uit krachte van hunne volmacht op het Euangelie de nakoming van het zelve, gelyk *Henrik* van zyn kant mede deedt. De eedt afgelegt zynde deden de koningin en de hertog nog een anderen eedt van onderwerping en trouwe aan den regent. Dit was zo veel als hem toen al voor koning erkennen. Des anderen daags leiden de grootzegelbewaarder van Vrankryk, de Pairs en de andere heeren van het ryk, zich by deze plegtigheit bevindende, mede den eedt af, de welke van alle de steden ook gedaan wierdt, uitgenomen die het met den Dauphin *Karel* hielden.

Het huwelyk, voltrokken.

De bruiloft volgde kort op zulk een plegtigen ondertrouw, daar de Fransche schryvers met zo veel heftigheit tegen uitvaren. De zelve geschiedde op den 2 Juny * met alle bedenkelyke pracht. Dus was het, dat *Henrik* de verklaring, of het dreigen: *Dat hy de princes, die hy beminde, benevens het ryk zou hebben*, volbragt.

* *Stow* zegt den 3 Juny.

De twee hoven bleven na het voltrekken van het huwelyk niet lang te Trojes; zy vertrokken gelyk, en namen hunnen weg naar Parys, veroverende in het voorbygaan Sens en Montereau, die in het belang van den Dauphin waren; maar die het aan moedt en macht om eene belegering uit te staan ontbrak.

Zy vonden meer werk voor de kleine stadt Melun; niet alleen moest men 'er het beleg naar de oorlogswyze van doen; maar de zelve hieldt het meer dan vier maanden na het openen der loopgravens uit, en gaf zich niet over dan door gebrek van levensmiddelen. Zy maakte op het laatste van November haar verdrag, waarop de twee koningen, hunnen weg vervolgende, in het begin van December te Parys kwamen.

Innemen van Melun.

De hertog van Burgundie verzocht recht over het vermoorden van zynen vader.

Zo haast zy daar waren aangekomen, verzocht de hertog van Burgundië recht tegen den Dauphin en zyne aanhangeren over het vermoorden van zynen vader. Zyne klagten wierden aangehoort, en het rechtsgeding in order opgemaakt. De Dauphin zo wel, als de andere aangeklaagden gedagvaard voor de marmere tafel, daar de beide koningen met hunne Raden, de een om over zynen eigen zone te oordelen, en de andere om zynen schoonbroeder te vonnissen, tegenwoordig waren. Noch de Dauphin, noch een der beschuldigden verschenen; zy wierden alle by verstek gevonnist, en verklaart schuldig en overtuigt te zyn van den moordt, begaan aan *Jan*, hertog van Burgundië. De Dauphin wierdt veroordeelt als onbekwaam om het ryk te regeren, of in eenige erfenis van de kroon op te volgen, en voor altoos uit het ryk gebannen, en alle zyne medestanders ter doodt verwezen. De Dauphin beriep zich op Godt en zynen degen, en bragt het Parlement en de hogeschool van Parys te Poitiers over. Verscheide leden van deze twee ligchamen lieten zich daar vinden, maar de anderen bleven in de hoofdstadt, zo dat 'er twee Parlementen en twee hogescholen waren. Alles was toen dubbeld in dit ryk. Men zag 'er twee koningen, twee regenten, twee konnestabels, twee grootzegelbewaarders, twee admiralen, zo wel als twee Parlementen en twee hogescholen.

Het besluit, dat hy verwierf.

Oatëring van den Dauphin.

Staat van Vrankryk.

Het voornemen van *Henrik* was alles te vereenigen, en zich te handhaven in het geen hy bezat; het overige te bemachtigen, en de kroon door zyn eigen recht en verdiensten veel eer, dan door de onterving van den Dauphin, te bekomen. 1420.

Deze laatste hadt vele grote provincien voor hem, al wat aan den anderen kant van de Loire lag erkende zyn gezag, zo dat *Henrik* in waarheit volgens de vertogen of dreigementen, die hem de oude hertog van Burgundië hadt gedaan, nog veel werk hadt, vele steden in te nemen en vele veldslagen te winnen. Nochtans stelde hy zich daar een gelukkigen en spoedigen uitslag van voor. Het is waar, dat hy daar zo haastig mede voortging, dat, indien de doodt hem in het midden van zyne zegepralen niet hadt verrascht, hy volgens alle waarschynlykheit zyn voornemen zou volbragt hebben.

Hy oordeelde, dat het om de zelve uit te voeren noodzakelyk was onderstandt van Engelandt, dien hy nodig hadt om een oorlog van zulk een belang staande te houden, en in een uitgeput ryk, als Vrankryk was, bezwaarlyk zou vinden, te verzoeken. Hy wierdt derhalven te rade derwaarts te vertrekken, en zyne nieuwe gemalinne mede te nemen, welkers schoonheit hy wel wilde laten zien in een ryk, waar in men pocht dat de schoonste vrouwen van Europa zyn.

Parlement door *Henrik* te Rouaan gehouden.

Voor dat hy vertrok gaf hy de bezorging van de Fransche zaken aan den hertog van Clarence, zynen broeder, dien hy tot zynen algemenen stedehouder aanstelde, en machtigde om in zyne afwezendheit de regering der steden en het bevel over de legers te voeren. Deze bevelen hebbende gegeven, nam hy afscheidt van het hof van *Karel* den VI, en kwam van Parys te Rouaan, daar hy een Parlement, bestaande in Engelschen en Normannen, beriep, welke hy het welvaren van de stadt en het gansche hertogdom aanbeval. Hy vertrok in het begin van het jaar, en Pikardië doortrekkende kwam hy met de koninginne te Calais, daar hy eene vloot gereed vondt om hem over te brengen. Hy begaf zich met een gunstigen windt scheep, en kwam den 1 February te Douvres, van waar hy zynen weg te landt naar Londen nam, daar hy behouden aankwam, en zyne gemalin op den 14 van de zelve maandt met de gewonelyke plegtigheit te Westmunster tot koningin deedt kronen.

Zyne aankomst te Douvres.

Doedt de koningin kronen.

De overwinning en de vreugde waren hem in al zyne ondernemingen in Vrankryk gevolgt, en hy keerde met myrthen laauwerbladeren bekroont terug, gestelt zynde in het bezit van eene der schoonste vrouwen en der schoonste kronen des werelds. Derhalven wilde hy op zyne wederkomst niet anders dan goedheit doen blyken, en zyn geluk, om zo te spreken, niet alleen met zyne onderdanen, maar ook met zyne vyanden delen.

De gevangenis van *Jacobus* van Schotlandt.

Het was zestien jaren geleden, dat *Jacobus*, vermoedelyke erfgenaam van de kroon van Schotlandt, door storm op de kusten van Engelandt was gedreven, en daar gevangen was geweest. Het hing van hem alleen af zyne vryheit te bekomen, die *Henrik* hem wel wilde geven, onder beding, dat hy de zuster van den hertog van Somerset tot zyne vrouw nam. De Schotsche schryver † zegt, dat het was, mits hy alle de veldoversten en soldaten herriep, die in Franschen dienst waren gegaan, en zich in den slag, daar wy haast van spreken zullen, en daar de hertog van Clarence in wierdt gedood, hadden laten vinden; maar de gevangen prins weigerde deze voorwaarden aan te nemen. Doch deze slag geschiedde reest op den 22 Maart, en de Engelsche schryver * ver-

† *Lesley.*

* *Stow.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1421. verzekert, dat de koning al in de maandt van February het voorſtel van het huwelyk van de zuſter van den hertog van Sommerſet nevens zyn vrydom aan den Schotſchen prins aanboodt. Hoe het zy, en waar in het beding mag beſtaan hebben, onder het welke *Henrik* zyn vrydom voorſtelde, het is zeker, dat het van hem afhing het zelve aan te vaarden. Het was zyn eigen ſchuldt, dat hy niet voor in het jaar 1424 by een nader verdrag, dat hem toen verplichtte in verbindtenis te treden, die zyn kwade imborſt, of redenen, die men niet weet, drie jaren te voren hadden doen van de handt wyzen, wierdt ontſlagen. Behalven dat is het gewis, dat, ſchoon hy niet dan onder de volgende regering naar Schotlandt wierdt wedergezonden, hy in dit jaar meer vrydom begon te genieten, en de jaarboeken van Engelandt * zeggen ons, dat hy by de kroning der koninginne mede tegenwoordig was, en dat hy op het feeſt mede ter tafel zat aan de linkerhandt van de vorſtin, die aan hare regter den aartsbiſſchop van Kantelberg en den biſſchop van Winchefter, oom des konings, hadt.

* Zie *Turſel.*

Bezoekt de provincien van Engelandt.

Henrik was niet naar Engelandt vertrokken om zynen tydt met maaltyden en vermakelykheden door te brengen; hy hadt te veel eerzucht en kende de rechte grootheit te wel, om zich met kleinigheden op te houden. Derhalven, na dat hy aan het volk het vermaak, dat hy het zelve oordeelde verplicht te zyn, aangedaan, en de koninginne, zyne gemalinne, met de plegtigheit, die zyne liefde en hare geboorte van hem vorderden, gekroont hadt, beſteedde hy zyn tydt aan ernſtiger en gewigtiger zaken. Hy doorreiſde met haar de provincien van zyn ryk, min om ydele eer te behalen, zegt de ſchryver †, dan wel om daar blyken van zyne Godvrucht, zachtheit, rechtvaardigheit, en allerlei deugden te geven. Hy drong 'er de noodzakelykheit, en beval 'er de oeffening van aan, in al zyne redenvoeringen, daar hy zyn voorbeeldt byvoegde. Gelukkig volk, dat door een koning wordt geregeert, die tot voorbeeldt van zyne ſtaatsdienaren verſtrekt, en die het eerſte de wetten waarneemt, daar hy hen de uitvoering van heeft toevertrouwt.

† *Truſſel.*

Parlement door *Henrik* te Rouaan gehouden.

Wy hebben gezegt, dat een der voornaamſte redenen van zyne reize geweeſt was zyn Parlement byeen te doen komen, om het zelve rekenſchap van het groot geluk, dat hem eensklaps op den troon van Vrankryk verhefte, te geven, en om den noodzakelyken onderſtandt, om de zwarigheden, die men nog niet te boven was gekomen, te verkrygen. Hy beſchreef het Parlement te Weſtmunſter; maar voor dat het geopent wierdt, ontfing hy een tyding, die hem gevoelig trof.

Nederlaag van den hertog van Clarence.

De hertog van Clarence, zyn broeder, was in Anjou met een klein leger van achttien duizend man getrokken. Men weet niet zeker met wat oogmerk; eenigen zeggen, dat hy het oog op Angers hadt, anderen op de kleine ſtadt Bauge, en daar zyn 'er, die, zonder van het eene noch het andere te ſpreken, niet anders van dezen veldtocht melden dan van een reize, die hy door de provincie deedt, om 'er het ſterke en het zwakke van te kennen. Het was volgens deze laatſte, dat hy in zyne wederkomſt, na dat hy de Loïre was overgetrokken, naby de ſtadt Bauge de vyanden ontmoette, die hem ver in getale overtroffen. *Jan Stuart*, graaf van Bucqham ‡, een Schot, en de maarſchalk de la *Fajette*, waren hunne twee voornaamſte bevelhebbers. De eerſte geleidde de troepen van zyne natie, die eenigen op zeven duizend man begroten; maar anderen ſtellen de zelve met meer waarſchynlykheit op de helft. Daar zyn 'er zelf, die ze op zeven honderd brengen. Men begroot die der Franſchen niet; maar de maarſchalk de la Fajette hadt daar het bevel over, en deze twee partyen, die maar een leger uitmaakten, waren veel ſterker dan de Engelſchen. Benevens het voordeel van meerder in getal te zyn voegden de vyanden nog het verraadt; de hertog van Clarence zondt een van zyne officieren om hun getal te weten *, die zich liet omkopen om te berichten, dat zy in veel kleinder getal waren, en dat, indien men hen aantaſtte, men hen zekerlyk zou ſlaan. Op dit bericht haakte het Engelſche leger niet anders dan om ſlag te leveren, en trok met allen haaſt naar de vyanden. Deze verwachtte het zelve zonder een voet te wyken, geplaatſt zynde in een hinderlage, daar zy alleen een gedeelte van hunne manſchap uit te voorſchyn deden komen, terwyl de andere zich achter de verſchanſſingen, die hen bedekten, verborgen hielden. Maar deze laatſte, de Engelſchen voorby gelaten hebbende, ſprongen voor den dag, en zetten hen tuſſchen twee vuren, naardien zy de vyanden van voren en van achteren hadden. Toen zag de hertog van Clarence, dat hy verraden was: doch dewyl 'er geen tydt van beraadt, noch geen uitkomſt om te vluchten was, zeide hy met eene verheve ſtem: *Myne vrienden, daar is geen ander middel dan ons eene opening met den degen in de vuiſt te maken, of met dit edelmoedige voornemen te ſneuvelen. Volgt my, zo gy met my den moedt hebt om te overwinnen, of te ſterven.*

* *Andreas Trogoz*, van Milaan.

Zyn hout voornemen.

Met al zyne dapperheit kon hy het leger niet behouden, dat twee duizend doden op de plaats liet, daar hy zelf onder was, benevens den grave van Kent, Mylord *Roſs*, Mylord *Gray*, graaf van Tankerville, en verſcheide andere heeren. Het getal der gevangenen was niet minder. Onder de voornaamſte bevonden zich *Jan*, hertog van Sommerſet, oom des konings, *Willem* van Pole, graaf van Suffolk, wiens vader in den ſlag van Azincourt geſneuvelt was, *Raphaël de Neville*, en een menigte anderen. Het ligchaam van den hertog van Clarence zou onder de doden op het ſlagveldt hebben blyven leggen, indien de ridder *Beaufort*, zyn natuurlyke zoon, hem uit der vyanden handen, die doende waren met hem uit te kleden, niet hadt gerukt, en naar Engelandt laten brengen, daar de koning zorg voor zyne uitvaart droeg, en hem in de hoofdkerk van Kantelberg naaſt *Henrik* den IV, zynen vader, deedt begraven.

Zyne doodt.

Zyn ligchaam naar Engelandt gezonden.

Door dezen dodelyken ſlag, die op den 22 Maart geſchiedde, zou de Dauphin machtig geweeſt zyn zich op den troon van Vrankryk te herſtellen, en *Henrik* daar van af te bonzen, indien hy niet al te ſchielyk weder overzee was getrokken. Hy deedt eerſt het Parlement vergaderen, daar de Pairs, de gemeenten, en de geeſtelykheit ieder om het zeerſt betuigden het doel, dat zy in zyn ſmert namen, en dat zy in zyne wraak over de doodt van een broeder, dien hy lief hadt, wilden nemen, en ſtemden mildelyk toe in de koſten van den oorlog. De wereldlyke Pairs en de gemeenten ſtonden hem twee onderſtanden toe, en de geeſtelykheit twee tienden. Doch niemandt toonde meer genegenheit dan de biſſchop van Winchefter, oom van den koning en van den geſneuvelden hertog, wiens verlies zeer beklaagt wierdt. Hy alleen gaf twintig duizend ponden Sterlings, en telde de zelve aanſtonts uit zyn eigen goedt. Deze prelaat, die ook kardinaal was, maakte van de ſchatten, die hy op een eerlyke wyze byeen hadt

Onderſtandt aan den koning toege; ſtaan.

Doedt de koningin kronen.

De gevangenis van *Jacobus* van Schotlandt.

† *Leiley.*

† *Mezeray* zegt graave van Bouchain.

* *Stow.*

1421. hadt vergadert, een gebruik, waar door hy belette, dat men hem de zelve niet benydde.

De koning hadt dezen byſtandt, dien hy verwachtte, niet zo haaſt gekregen, of hy bereidde alles tot zyn vertrek en die der troepen, die hy in Vrankryk wilde brengen. De zelve kwamen, volgens eenigen, op dertig, en volgens anderen op zes en twintig duizend man, waar onder vier duizend gewapende en twintig duizend boogſchutters waren. Hy deedt hen onder het bevel van den hertog van Bethford, zynen broeder, zo bekend door zyn beſtier in Vrankryk onder de navolgende regering, vooraf vertrekken. Hy volgde kort op hem, en vertrok omtrent het midden van May. Maar hy nam de koninginne zyne gemalinne, als een ſchryver * zegt, niet mede. Zy was bevrucht en bleef in Engelandt, om daar haar kraambedt, voor dat zy by hem kwam, te houden.

* *Mezeray.*

Zyne landing te Calais.

Henrik, altydt even dapper, maar razende over de doodt van zynen broeder, den hertog van Clarence, was niet zo haaſt te Calais aan landt getreden, of hy ſtelde zich aan het hoofdt van zyn leger om de Franſchen, die het met den Dauphin hielden, te vervolgen, en aan zyne wraak op te offeren. De zelve was reets gebleken door een ſlag, dien de vyanden in Pikardië hadden verloren, en door het innemen van Chateau-Thierri †; maar hy wilde de zelve ten einde uitvoeren. De Dauphin, verſelt met dezen *Stuart*, graaf van Bucqham, die by den ſlag van Bauge was geweeſt, en wiens dienſt hy erkent hadt door den degen van konneſtabel, dien hy hem hadt gegeven, hadt Dreux belegert. *Henrik* vloog daar naar toe, te gelyk door zyne ſtaat- en wraakzucht aangezet, tegen den mededinger van de Franſche kroon en den moordenaar van zynen broeder: doch hy trachtte te vergeeſſch handgemeen te worden. De Dauphin dorſt den ſlag niet wagen, en vluchtende voor den getergden koning, moeſt hy hem Chartres met het ganſche Beauſſé laten, en rekende zich niet veilig te zyn, voor dat hy de Loïre tuſſchen hem en zynen vyandt hadt geſtelt.

† in het Brie.

Hy vervolgt den Dauphin.

Het verovert Dreux en andere plaatſen.

Voor dat hy hem volgde, vondt *Henrik* goed zich eerſt van de ſteden, die hy aan de andere zyde van deze rivier bezat, meeſter te maken. Dreux, die zo vermaarde ſtadt door hare Druïden, en die hare oudheit met Chartres betwiſt, hieldt het met den zoon van *Karel* den VI. *Henrik* belegerde de zelve, en nam ze by verdrag in. Hy veroverde met het zelve gemak Baugenci en alde kleine ſteden van het Orleanſche, en kwam te Parys uitruſten.

Belegert Maux.

Het was in October, en begon tydt te worden, dat de ſoldaten de winterkwartieren betrokken. Maar de onvermoeide *Henrik* kon niet dulden, dat Maux, de eenigſte ſtadt aan de Marne en de Seine, die het nog voor den Dauphin hieldt, een doorn, om zo te ſpreken, in den voet van de hoofdſtadt van het ryk bleef. Hy belegerde de zelve, en het beleg duurde langer dan hy dacht; de winter, die vroeg begon, en daar het zeer kwaad weêr in maakte, bragt zyn leger veel nadeel toe, en belette de werken voort te zetten.

De koningin van een zoon in de kraam gekomen.

Een gelukkige tyding vertrooſtte hem over het traag voortgaan van het beleg. Vaſt beſloten hebbende de ſtadt, het koſtte wat het wilde, te bemachtigen, en zich onthoudende in zyne legerplaats, daar hy alle de mocielykheden van het ver verlopen jaargety uitſtondt, ontfing hy de gezanten van Engelandt, die hem kwamen bekend maken, dat de koningin zyne gemalin op den 6 December van een zoon in het kaſteel van Windſor was bevallen, die door den aartsbiſſchop van Kantelberg gedoopt, en door den hertog van Bethford en den biſſchop van Wincheſter, als gevaders, en door *Jakoba* van Beyeren, gravinne van Hollandt, Zeelandt, enz *. als petemoeder, ten doop was gehouden, en *Henrik* genaamt. Wy zullen hem haaſt voor koning van Engelandt en Vrankryk, met den naam van *Henrik* den VI, horen uitroepen.

1421.

* ſedert het overlyden van haren vader, hertog *Willem*, de VI van dien naam onder de graven van Hollandt.

De belegerde ſtadt hieldt het den ganſchen winter en de helft van de lente uit, en gaf zich niet voor den 9 May over. Hare overgaave wierdt gevolgt van die van Compiëgne en Creſpi, die den Dauphin in de nabuurſchap van Parys nog overgebleven waren. Toen hadt deze grote ſtadt geen hinderniſſen meer; de vruchtbare provincien, die de zelve omringen, bevonden zich bevreid, en zy genoot, niettegenſtaande den burgeroorlog, die het ryk verdeelde, den overvloedt en de vrede, die de hertog van Burgundië haar niet hadt kunnen doen erlangen, en zy alleen aan de dapperheit van den Engelſchen heldt verſchuldigt was.

1422. Overgaan van Maux.

Andere veroveringen van *Henrik*.

Hy kwam daar voor de twede maal zich van zyne vermoeidheit uitruſten, en de koningin, zyne gemalin, ontfangen, die met den hertog van Bethford in het begin van April van Engelandt was vertrokken, en te Calais aan landt gegaan zynde het hof te Vincennes kwam vinden. Koning *Karel* de VI, haar vader, was daar met de koninginne *Izabelle*, hare moeder, die haar ontfingen, zegt de Engelſche ſchryver *, als een *Engel Gods*. *Henrik*, nog als een verliefde vryer zynde, verzuimde niet naar haar te ſpoeden, en de plaats voor zo een heerlyk hof te klein zynde vertrokken zy den 30 May en namen den weg naar Parys. *Henrik* en de koningin, zyne gemalin, deden daar hunne intrede met een koninklyke pracht, en de koning *Karel* en de koningin *Izabelle*, hun verblyf in het paleis van St. Paul zynde gaan nemen, gaven hen de Louvre, daar zy open hof hielden, dragende beide de kroon op het hoofdt.

Zyne komſt te Parys.

* *Stow.*

Henrik genoot niet lang deze vreugde; de roem riep hem aan het hoofdt van zyne legers. De hertog van Burgundië liet hem weten, dat de Dauphin Cosne aan de Loïre hadt belegert, en dat hy zyn byſtandt nodig hadt. *Henrik* liet zich dit geen twee maal zeggen. Hoe bekoort hy ook was van het byzyn van zyne jonge gemalinne, buiten dat van binnen niet wel geſtelt zynde, zo dat hy niet zonder pyn te paardt kon klimmen, nam hy evenwel de reis aan, verſelt van de hertogen van Bethford en van Warwik. Maar naauwlyks kon hy, zo zeer nam zyn ongemak toe, Melun bereiken, of hy was gedwongen zich in een draagſtoel te Vincennes te laten brengen, latende het bevel van het leger aan deze twee heeren, die zich met den hertog van Burgundië te Veſelay zamenvoegden. Zy vervolgden van daar gezamentlyk hunnen optocht naar Cosne, met een voornemen van den Dauphin, indien hy ſtandt dorſt houden, in zyn legerplaats aan te taſten. Deze dacht het niet raadzaam hen af te wachten, brak het beleg op, trok weder over de Loïre, die hy nog eenmaal tuſſchen hem en zyne vyanden ſtelde.

Zyne ziekte.

De Dauphin breekt de belegering van Cosne op.

De hertog van Bethford meende, dat het genoeg was de plaats verloſt te hebben, des konings afwezendheit liet hem niet toe den overtocht van de rivier te ondernemen en zich verder in te wikkelen. Behalven dat ongeruſt over des konings ziekte, daar hy kwade tyding van kreeg, kwam hy den zelven weg wederom, en begaf zich naar Vincennes, daar hy zyne Majeſteit naby zyn einde vondt.

Men

1422. Men ſpreekt verſcheidentlyk van de ziekte van *Henrik*. De ſchryvers ſchynen daar van kwalyk onderrecht te zyn, zo dat men daar niets zekers van kan zeggen. Eenigen willen, dat hy aan een zweer aan zyn onderlyf is geſtorven, dat het volk de kwaal van St. Fiaker noemt: maar daar is weinig waarſchynlykheit aan, naar het † *Tasley.* geen een Schotſche ſchryver † dezen Heilige daar over doedt zeggen, *Dat de Franſche natie de Engelſche wel moeſt haten, dewyl zy zich niet vergenoegde haar den oorlog op aarde aan te doen, maar haar ook uit den hemel zo wredelyk beſtreedt.*

Dit is eene vertelling, die men op den naam van den Heilige, daar men de ziekte van den koning mede doopte, en op de afkomſt van dezen Heilige, die een zoon van een koning van Schotlandt was, gelyk wy elders hebben aangemerkt ‡, hadt verziert.

‡ *Zie fol. 106.*

Wy weten niet, of een ander ſchryver ‖ meerder geloof verdient, welke zegt, dat toen de koning de belegering van Dreux ondernam, een kluizenaar hem uit laſt van Godt, zo hy zeide, met eene aanſtaande doodt kwam dreigen, indien hy geen berouw van het kwaadt, dat hy aan Vrankryk hadt gedaan, toonde, en ophieldt het zelve te vervolgen. Hy voegt daar by, dat *Henrik* dit zeggen als een ſprookje, of een vondt, van den Dauphin bedacht, opnam, en daar mede lachte. Hier in was echter (onderſtelt de zaak waar was) de wysheit en gematigtheit van den koning te pryzen, die deze kunſtgreep verſtondt en verachtte, zonder zich te verzetten, en over zulk een ſtout propheet, naar alle gedachten door zyne vyanden opgemaakt, te wreken.

‖ *Mezeray.* Verhaal van de voorzegging van een pelgrim.

Wat zyne kwaal ook mag geweeſt zyn, zy was ongeneeslyk: hy was daar ſedert het voorgaande jaar van aangetaſt, en te Senlis geweeſt om zich daar van te laten genezen. Maar het zy men hem kwalyk genezen hadt; het zy de vermoeidheit de wondt weder geoopent en verërgert hadt, hy ſtierf 'er den 31 Auguſty * van, zonder dat de artzen, die de kwaal niet kenden, doch die in het vervolg van tydt beter bekend is geworden †, hem in het leven konden behouden. Hy ging in het vier en dertigſte jaar van zynen ouderdom toen hy ſtierf, en hadt negen jaren, vier maanden en elf dagen geregeert.

* Eenigen zeggen den 28 Auguſty.

† Men noemt ze fiſtuleuſe.

Hy verloor het leven als een heldt, en de doodt kwam hem in zyn bedt niet verſchrikkelyker voor dan in het veldt, daar hy de zelve zo menigmaal hadt uitgetart. Hy zag haar met koelen bloede onder het oog; zyn moedt en Godvrucht bleven hem tot het uiterſte by, en hy gaf ſtervende blyken van het eene en het andere, gelyk hy altoos in de heerlykſte regering van de wereldt, al te kort voor Engelandt, maar ter rechter tydt voor het Franſche ryk geëindigt, hadt getoont.

Zyne ziekte.

Hy droeg te gelyk zorg voor zyn eeuwig welzyn, en voor de belangen van zyn huis, en indien de Godsdienſtige plichten hem niet beletten op die van zyn ryk te denken; die van zyn ryk ſtoorden hem ook niet in de verrechting van de zelve: zyne doodt was te gelyk heldhaftig en Chriſtelyk.

De Dauphin breekt de belegering van Cosne op.

Zyn uiterſte wil.

Hy begon eerſt met zyn uiterſte te wille maken, waar in hy de betaling van zyne ſchulden, en de vergelding van die hem trouw hadden gedient, beval; en om aan deze twee rechtmatige artykelen te voldoen begeerde hy, dat men het geldt uit zyne ſchatkiſt zou nemen, en indien daar niet genoeg was belaſtte hy, dat men zyne diamanten en edelgeſteenten zou verkopen.

De onderrech-

Na deze daadt van billykheit en erkenteniſſe,

die hy oordeelde dat hy zyne dienaren of zyne vrienden ſchuldig was, ging hy tot de zorg van zaken van meerder belang over, rakende de regering der grote ſtaten, die hy aan zynen zone naliet, om de zelve voor den jongen prins, nog in de wieg leggende, te bewaren, en hem eene opvoeding te doen geven, die hem in ſtaat kon ſtellen de zelve gelukkig en met roem te regeren. Hy gaf de regering van Vrankryk aan den hertog van Bethford, en die van Engelandt aan den hertog van Gloceſter, en vertrouwde de opvoeding van den prins aan den biſſchop van Wincheſter en aan den hertog van Exceſter *. Hy belaſtte den eenen en den anderen deze drie hoofdzaken: I. De vriendſchap van den hertog van Burgundië te onderhouden. II. De gevangenen, in den ſlag van Azincourt bekomen, hunne vryheit niet te geven voor dat zyn zoon mondig zou zyn. III. Nooit vrede met den Dauphin te maken, ten zy Guiënne en Normandië, met de volle ſouvereiniteit, aan Engelandt bleven.

1422. ting, die hy naliet.

* alle oudoomen van den jongen prins.

In het tydelyke voorzien hebbende dacht hy niet dan om het geeſtelyke. Hy deedt het met al de Godvrucht, die hem mogelyk was; hy ontfing de laatſte kerkgerechten; hy betoonde zyn berouw en geloof; hy verzocht zynen aalmoezenier, dat hy hem zou blyven byſtaan; hy deedt zich den LI boet-Pſalm in het geheel voorlezen, en als men aan dit vers gekomen was: *Doedt wel by Zion naar uw welbehagen; bouwt de muren van Jeruzalem op*, ſprak hy tuſſchen in, en zeide tegen den aalmoezenier, dat hy na het eindigen van den Franſchen oorlog voorgenomen hadt de Heilige Stadt van het juk der ongelovigen te gaan verloſſen; maar dat Godt het anders geſchikt hebbende, hy daar mede te vrede was.

Zyne Godvrucht.

Zyn ligchaam wierdt gebalzemt en naar Rouaan gebragt, en van daar naar Calais met een prachtige uitvaart, die den ganſchen weg beſloeg. Het lyk bleef daar maar twee dagen, en in een ſchip gebragt zynde wierdt het naar Londen gevoert, daar het den 16 November aankwam. Uit het ſchip zette men het zelve in een rouwkoets, door vier paarden in den rouw, met de wapenen van Engelandt en Vrankryk, en met die van den vermaarden koning *Arthur*, zynde drie goude kronen op een hemelsblauw veldt geſchildert, voortgetrokken. Men kan niet wel zeggen, om wat reden deze laatſte wapenen by de twee andere gevoegt waren, ten zy men geloofde, dat men daar door de daden en deugden van deze twee helden heeft willen vergelyken. Zyne uitvaart geſchiedde in de kerk van St. Paulus, van waar het ligchaam naar Weſtmunſter gebragt, en in de graftede der koningen, aan de voeten van *Eduard* den Belyder, bygezet wierdt.

Zyne prachtige uitvaart.

Zodanig was de regering en het einde van *Henrik* den V; dus liep als ter vlucht de roem van zulk eene heerlyke regering voorby; dus ſtierf de heldt van Engelandt in het beſte van zyn leven. Hy bezat niet alleen alle de deugden van een groot koning, zynde dapper, by uitſtek goedertieren, rechtmatig, milddadig, wys en gematigt; maar hy was daarenboven al dat een eerlyk man maakt, zynde ſpraakzaam, goed, edelmoedig. Hy was de zachtſte heer en de beſte bloedvriendt, zo wel als de beſte vorſt des werelds. *Hy bezat al de grote hoedanigheden van zynen vader, zonder zyne gebreken te hebben. Zyne regering, gelukkiger dan de zyne, was ook niet beſmet, gelyk de andere, met het bloedt zyner nabeſtaanden en burgers. Hy ſtortte niet dan dat der vyanden in rechtmatige oorlogen; zyne overwinningen koſten Engelandt geen tranen. Hy zegepraalde niet dan over Schotlandt

Zyn lof.

1422. en Vrankryk. Echter was hy in eene zaak min gelukkig dan zyne voorzaten, hier in beſtaande, dat *Henrik* de IV in dezen zone een opvolger hadt, die bekwaam was om het ſtoute ontwerp van Vrankryk te bemachtigen uit te voeren, in plaats van dat *Henrik* de V, na dat hy meer dan de helft van zulk een groot werk hadt uitgevoert, een zoon naliet, die niet alleen het overige niet kon voleinden, maar wien ook de moedt en de macht ontbraken om eene kroon te bewaren, die de dapperheit van zynen vader en de wille of ſimpelheit van zynen grootvader van moeders zyde ‡ voor hem hadden verkregen. 1422.

‡ *Karel* de VI.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

HENRIK DE VI.

1422. Regering van *Henrik* den VI. *Th. Walſingham* en andere ſchryvers van *Henrik* den V.

Als men de regering van *Henrik* den VI, bygenoemt *van Windſor*, by die van zynen vader en grootvader vergelykt, zo vindt men, dat ze beide wel in langdurigheit overtreft, maar dat ze op ver na noch zo luiſterryk, noch zo gelukkig is geweeſt. Die de zelve eindigen met zyne eerſte vernedering in het jaar 1461, ſchryven hem omtrent veertig jaren toe; maar anderen brengen dit tot zyne twede vernedering, die tien jaren daar na voorviel. Hoe het zy, daar was niet heerlyks in den ganſchen loop van zyne regering dan alleen het tydperk van zyne kindſche jaren, lopende ſedert het jaar 1422 tot het jaar 1435 onder de regering van den wyzen en dapperen hertog van Bethford, zynen oom. Met dezen prins, de keuze van den groten *Henrik* zo waardig, die hem de regering van Vrankryk en het lot van den jongen koning hadt toevertrouwt, bezweek of ging de ſter van Engelandt en van zynen heldt uit, wiens invloedt zo lang duurde als de regent in het leven was. In het tegendeel begon de ſter van Vrankryk de overhandt, die het verloren hadt onder de twee voorgaande regeringen, weder te krygen, en de ſlaphertigheit van *Karel* den VII belette het zelve niet Normandië en Guiënne weder te bemachtigen.

De oorzaak der verandering in dit ryk.

De verdeeldheden tuſſchen de prinſſen van *Lankaſter*, wier tak toen regeerde, waren de eerſte oorzaken van dit verval; de twede ſproot uit de verheffing van den tak van *Jork*, die zyn recht tot de kroon onder den hertog *Richard* weder eiſchte, en de zelve ook onder zynen zoon, die koning, met den naam van *Eduard* den VI, wierdt, innam. De minderjarigheit en zwakheit van *Henrik* den VI verſterkten de yverzucht en macht der eerſten, en gaven aanleiding aan de ſtaatzuchtige ſtreken der laatſten, en deze al te ſlappe koning hadt de macht niet om de droevige gevallen van te ſtuiten, die hem twee kronen koſtten, en aan Engelandt Vrankryk deden verliezen. 1422.

Deze onluſten begonnen zich in het jaar 1435, zo haaſt als de hertog van Bethford geſtorven, en de verzoening van den hertog van Burgundië met *Karel* den VII getroffen was, op te doen: twee voorvallen van het zelve jaar. Sedert dezen tydt begon het geluk Engelandt den nek toe te keren, en zich aan de zyde van zynen mededinger te voegen.

Het eerſte verdedigde echter zyn recht tot het jaar 1449, in het welke de inneming van Rouaan van die van de gehele provincie in het volgende, en van de overgave van ganſch Guiënne in het jaar 1452 gevolgt wierdt.

Verdeeldheden der takken van *Lankaſter* en *Jork*.

In het midden van deze ongelukken bleven tuſſchen die van *Lankaſter* de verdeeldheden, daar wy van geſproken hebben, onder welker begunſtiging de macht van die van *Jork* zich vaſt maakte, en het was in dezen rampſpoedigen tydt, dat deze twee partyen, onderſcheiden door de *Rode Roos*, zinteken van het huis van *Lankaſter*, en door de *Witte Roos*, zinnebeeldt van het huis van *Jork*, opſtonden.

Verhaal van hun verval en verheffing.

De hertog van Richemond deedt zyne ſtaatzucht in het jaar 1455 opentlyk blyken. Het was nochtans niet voor dat het geluk zich nu en dan veranderlyk hadt getoont, en dat het zelve zomtyds *Henrik* den VI en die van de party van Lankaſter, zomtyds *Richard* en zyne aanhangeren hadt doen vluchten, tot dat het zelve ten laatſte in het jaar 1461 ſtandt hieldt in *Eduard*, zoon van den laatſten, die van grave van La Marche voor koning van Engelandt wierdt uitgeroepen, na het winnen van den ſlag, voorgevallen op den oever van de Varf *, die twee dagen duurde, en daar dertig duizend Engelſchen op de plaats ble-

* een kleine ſtroom, die zich in de Humbre ontlaſt.

1422. bleven, welke deze rivier met hun bloedt verfden.

Zyn troon was zelfs zo vaft niet beveftigt, of *Henrik* de VI kwam in het jaar 1470 hem daar van afftoten, en daar voor de twede maal op klimmen. Het was echter voor geen langen tydt: want hy verliet den zelven voor de twede maal met zyne vryheit, die hy met den flag van Barnet † in het jaar 1471 verloor. Het ryk bleef federt vreedzaam aan *Eduard*, die zich van het zelve wilde verzekeren door het ombrengen van den ongelukkigen *Henrik* den VI.

† tuffchen Londen en St. Albans.

Doodt van *Karel* den VI.

Zodanig zyn de tydgevallen, door welke wy de regering van dezen ongelukkigen prins zullen zien door worftelen, daar men meer omwentelingen van koningen, beurt by beurt onttroont en herftelt, en byna geen voorbeelden van vindt dan in Engelandt, dan onder eenige andere regering heeft zien voorvallen. Maar dewyl Vrankryk daar veel deel in hadt, en dat zyne veroveringen van Normandië en Guiënne de ongelukkige vruchten van de rampfpoedige regering van *Henrik* zyn, geloven wy verplicht te wezen, een kort ontwerp te maken van het Franfche ryk, dat zich zo wel van de verdeeldheden van zyne vyanden wift te bedienen. De fimpele *Karel* de VI ftierf den 21 October des jaars 1422, zo dat hy den zegehaftigen *Henrik* niet lang overleefde *. Deze twee doden waren voordeelig voor Vrankryk.

* nog geen twee volle maanden.

Hoedanigheit van *Karel* den VI.

Karel de VII, die op *Karel* den VI volgde, bezat waarlyk niet veel deugden. Behalven moedt, die hem niet ontbrak, hadt hy voor een koning maar tamelyke begaafdheden; een middelbaar verftandt, en nog minder oplettendheit van zaken; veel genegenheit voor het vermaak, en eene blinde achting voor zyne gunftelingen en minnareffen. Het geluk bragt hem in aanzien, en de dapperheit van zyne veldoverften, meer dan zyne eige, maakte van hem een overwinnaar en zegepraler.

Zyne overften.

Sedert langen tydt was 'er zulk een getal van grote krygshelden, die van zulk een uitmuntende bekwaamheit waren, niet in het ryk geweeft; *Jan* van Orleans, graaf van Dunois, *Arthur* of *Artus* van Bretagne, graaf van Richemond, de konneftabel *Lodewyk* van Bourbon, graaf van Clermont, en de hertog van Bourbon, zyn zoon, met de andere prinffen van dit huis, bezaten de meefte bekwaamheden. Maar *Poton de Sain-Trailles*, *La Hire*, *de Beuil*, graaf van Sancerre, naderhandt admiraal, de maarfchalken van La Fajette, van Rieux, en vele anderen behoefden voor hén noch in manmoedigheit, noch in ervarenheit niet te wyken. Men rekent ook nog onder deze mannen, daar de Franfche fchryver helden van maakt, de *Urfins*, de *Stuarts*, de *Douglaffen*, die, hoewel vremdelingen, daarom geen minder dienft aan *Karel* den VII dan zyne eige onderdanen deden.

De Maagdt van *Orleans*.

Maar niets bragt hem meerder hulp by dan de beroemde dochter, alom bekend onder den naam van de Maagdt van *Orleans* *, die van eene herderin eene oorlogsheldin wierdt, en zich aan het fpits van het Franfche leger ftellende de Engelfchen in het jaar 1429 de belegering van Orleans dwong op te breken: eene uitvoering, die van den roemryken bynaam, dien zy federt altydt voerde, deedt bekomen.

* *La Pucelle d'Orleans* haar naam was *Johanna van Ark*. Wy zullen in het vervolg meer van haar hooren.

Voor dit beruchte voorval was alles voor den windt gegaan voor de Engelfchen. *Karel* de VII was daar door tot het bezit van zo weinig landt gebragt, dat men hem fpotsgewyze *koning van Bourges* noemde, als of hy niet meer dan deze kleine ftadt aan zyne zyde hadt. De flag van Verneuil van het jaar 1424 bragt hem verder in verflagenheit, en het fcheelde weinig, of hy verloor alle hoop. De verloffing van Orleans herftelde zyne zaken, en het geluk, gelyk wy hebben gezegt, veranderde federt van party. De hertog van Burgundië verzoende zich in het jaar 1435 met *Karel*; Parys kwam in het jaar 1436, en Rouaan in het jaar 1449 weder onder zyne macht, en het overige van Normandië en van Guiënne volgde daar onmiddelyk op.

1422. Vrankryk raakt weder boven.

Zie daar in het kort het ontwerp der twee ryken, daar *Henrik* de VI koning over wierdt uitgeroepen voor dat hy wift wat regeren was, het ene na het andere verliezende. Wanneer hy tot zyne jaren om te regeren gekomen was, laten wy zo vele verwonderlyke veranderingen en omwentelingen, daar de gevallen zo verfcheiden van zyn, en het verhaal mogelyk iets aanlokkender heeft dan eenig ander deel der gefchiedenifle, die wy befchryven, ontvouwen.

Regering van de hertogen van Bethford en van Gloceffer.

Henrik de VI was maar acht maanden oud wanneer hy de kroon van Engelandt erfde, die door de doodt van zynen vader open viel, en tien maanden wanneer hy de kroon van Vrankryk bekwam, welke door de doodt van *Karel* den VI, zynen grootvader van moeders kant, volgens het huwelyksverdrag van *Catharina*, dochter van den laatften, met *Henrik* den V, op hem was gekomen. De hertog van Bethford regeerde in Vrankryk en de hertog van Gloceffer in Engelandt, gelyk de vader van den minderjarigen koning by zyn uiterfte wille hadt belaft. De eerfte deedt den onmondigen prins voor koning van Vrankryk, zo haaft als de uitvaart van *Karel* den VI geëindigt was, uitroepen.

Salus, Engelfch geldt.

Hy zette ook al het goud geldt af, dat ten tyde van den overleden koning geflagen was, en gedurende de regering van *Henrik* den V gangbaar was geweeft. Hy liet in de plaats een munt, met den ftempel van den jongen koning, flaan, die alleen in de provincien, die Engelands regering erkenden, gangbaar was. Het was een ftuk, een weinig meer dan twee en twintig fchellingen waard, op het welke het wapen half van Engelandt en half van Vrankryk was geftempelt, en den naam van *Salus*, of behoudenis, voerde, als of de regent hadt willen zeggen, dat de behoudenis van dit ryk in de vereeniging met dat van Engelandt beftondt. De munt van het zilver deedt hy ook veranderen, en in de plaats van twee geftempelde kronen van de regering van *Karel* zag men 'er maar een fchildt op, doorzaait met Engelfche leeuwen en Franfche leliën.

De Dauphin deedt zich van zyn kant in Auvergne, daar hy was, wanneer hy de doodt van zynen vader verftondt, voor koning van Vrankryk uitroepen. De fchryver zegt, dat hy op den dag, op welken hy daar de tyding van ontfing, den rouw aannam; maar dat hy des anderen daags in een fchaarlakenrood kleedt verfcheen, en dat het op dezen dag was, waar op hy, na het horen van de Miffe, het vaandel van Vrankryk deedt opfteken, waar op alle de heeren, die daar tegenwoordig waren, uitriepen: *Lang leve de koning!*

Waarom hy koning van Bourges wierdt genoemt.

Dus wierdt het ryk tuffchen deze twee koningen verdeelt, waar van de eene nog in de wieg lag, maar door een regent van eene beproefde trouwe en van eene onvergelykelyke dapperheit en bekwaamheit onderfteunt. Daarenboven hadt hy de befte provincien op zyne zyde; Normandië in het geheel, benevens al het landt van de Schelde tot aan de Loïre en de Saone, en Guiënne aan den anderen kant van de Loïre; niets bleef aan *Karel* over dan de

1422. de provinciën over deze rivier gelegen, uitgenomen Guiënne; en gelyk hy zyne verblyfplaats gemeenlyk in het Berrische hadt, wierdt hy anders niet van de Engelschen dan koning van Bourges, dat daar de hoofdstadt van is, genoemt.

1423. Zyne verliezen.

Hy liep zelf gevaar, dat hy het niet lang zou zyn: want het begin der regering van *Henrik* was zo gelukkig, dat byna ganisch Vrankryk *Karel* verloren achtte. De Engelschen ontnamen hem Meulan, Compiëgne, en andere steden, die hy nog in Isle de France bezat, gelyk ook Balas in Guiënne. In Burgundië verloor hy nog meer. Zyn leger, onder het gebiedt van den konnestabel *Bucqham* * en den maarschalk van Severak †, wilde Crevant, naby Auxerre, door den grave van Salisbury belegert, ontzetten; maar hy kon het niet alleen niet beletten, dat deze plaats wierdt weggenomen; maar het leger wierdt zelfs geslagen, en de konnestabel met den grave van Ventadour gevangen.

* een der Schotsche *Stuarten.*

† of van St. Severe.

1424. Vervolg van zyn ongeluk.

Het volgende jaar was nog naareliger voor *Karel*. De slag van Verneuil, dien hy met den bloem van zyn volk en de beste bevelhebbers verloor, zou de schaal ganschelyk voor de Engelschen hebben doen over gaan, indien de Voorzienigheit het niet anders bestemt hadt. De hertog van Bethford hadt den 20 Augusty Ivri, op de grenzen van Normandië, dat toen eene stadt van belang was, ingenomen. De stadvoogdt was gedwongen geweest de zelve na eene halsterrige verdediging over te geven, om dat de Franschen in gebreke waren gebleven op den dag, op welken zy met de belegerden waren overeengekomen, slag te leveren. Het Fransche leger was echter in het veldt verschenen; maar te laat gekomen zynde vondt het de stadt verovert, en keerde te rug. Eenigen zeggen, dat het zelve Verneuil * belegerde, en na het zelve ingenomen te hebben te rade wierdt de Engelschen op te zoeken, en hen slag te leveren. Anderen verzekeren met meer schyn, dat de hertog van Bethford hen tot onder de muren van Verneuil ging zoeken, en hen dwong te slaan. Hoe het zy, de twee legers raakten handgemeen, en betwisten elkander langer dan twee uuren het slagveldt en de overwinning. Het eene en het andere bleef aan den kant der Engelschen: vier duizend Franschen, volgens de schryvers, die het verlies op het minst rekenen, en meer dan tien duizend, volgens die genen, die het zelve vergroten, bleven op de plaats dood. Onder de hoofden telde men den grave van Bucqham, konnestabel, de graven van Douglas, van Ventadour, van Tonerre, en van Aumale, den burggraaf van Narbonne, die een medeplichtige van den moordt van den hertog van Burgundië was geweest. De zoon wreekte zich over de doodt van zynen vader op het ligchaam van den laatsten, dat hy deedt vierendelen, latende de kwartieren op verscheide plaatsen op palen steken. Men maakte ook vele gevangenen, onder welke zich de hertog van Alençon, de maarschalk *de la Fajette*, en meer dan drie honderd edellieden bevonden. Verneuil dorst de poort voor het zegepralende leger niet sluiten; de stadvoogdt *Rambures* gaf de zelve in handen van den overwinnaar over.

* In Perche.

Verliest den slag van Verneuil.

Roemryke regering van den hertog van Bethford.

De dappere prins zou zyne uitvoeringen nog spoediger voortgezet hebben, indien hy beter door die van zyne party was bygestaan. Maar de verdeeldheden, die zich daar in begonnen op te doen, vertraagden den loop zyner overwinningen, en bragten hem zomtyds groot nadeel toe. Nochtans verloor hy geen der voordeelen, die Engelandt op Vrankryk hadt behaalt, en zo lang als hy leefde hieldt hy de overhandt, die *Henrik* de V voor zyne natie hadt verkregen. Het was niet dan na zyne doodt dat zy dit overwigt door eigen verzuim en verwarringen zo spoedig, als zy het door de dapperheit en wysheit van haren koning hadt gewonnen, verloor. Laat ons eindelyk zien het geen onder het regentschap van den vermaarden hertog van Bethford, die in voor- en tegenspoedt, doch steets met roem regeerde, schoon het geluk hem altydt niet gunstig was, voorviel. 1424.

1425. Zyne eerste onheilen openbaarden zich in den afval van den hertog van Burgundië en van *Arthur*, grave van Richemond, zynen broeder, aan wien *Karel* de VII den degen van konnestabel gaf; eenigen zeggen in de maandt van November des jaars 1424, en anderen den 7 Maart des jaars 1425.

Misverstandt met den hertog van Burgundie.

Maar het droevigste misverstandt van de Engelsche party was, dat zy met den hertog van Burgundië hadden. Het zelve begon in het midden van dit jaar, en zou reets van toen af uitgebarsten zyn, indien het door de bekwaamheit en den vlyt van den regent niet was beteugelt geweest. De Engelsche schryver * brengt 'er drie redenen van by, en hy schryft de zelve alle drie aan de liefde en aan de vrouwen, gemene oorzaken van de grootste omwentelingen, toe.

* *Stow.*

Verschil was 'er de oorzaak van.

De liefde, met welke de hertog van Burgundië op een bal, dien de hertog van Bethford te Parys na den slag van Verneuil gaf, ingenomen wierdt voor de gravinne van Salisbury, haalde hem den haat van haren gemaal, eenen der eerste Pairs van Engelandt, op den hals, en dit was het eerste zaadt van oneenigheit tusschen de Engelschen en den Burgunder.

De twede oorzaak was het huwelyk, dat deze hertog tusschen zyne zuster, *Agnes* genaamt, en *Karel* van Bourbon, grave van Clermont, koppelde. De Engelschen konden niet verduwen, dat 'er zo eene verbindtenis buiten hunne kennisse met eenen der voornaamste hoofden van hunne vyanden wierdt gemaakt. Ten anderen hadt de hertog van Bethford daar in het byzonder belang by, als gemaal van eene andere zuster van den Burgunder †, en die men bygevolg over het huwelyk van hare jonger zuster hadt moeten raadvragen. Nochtans stapte hy dezen smaadt voor het gemenebest over en veinsde. Maar hy kon den Franschen prins, die hem van alle kanten ontsnapte, niet altydt in bedwang houden.

† Hy hadt zeven dochters.

Jakoba, gravinne van Henegouwen, ens.

De derde reden van hunne verdeeldheit kwam van de genegenheit van den hertog van Glocester voor *Jakoba* van Beyeren, gravinne van Henegouwen, Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt, eene der rykste en der schoonste princessen van haren tydt, maar ook te gelyk eene der liefkozendste; weduwe van *Jan*, grave van Touraine, tweden zoon van *Karel* den VI, die Dauphin stierf, en in haar twede huwelyk getrouwt met *Jan*, hertog van Brabandt.

Hare afbeelding en kort verhaal van hare gevallen. *Vossius Jaarboeken van Hollandt.*

Dit laatste huwelyk stondt haar van den beginne af tegen: want *Jakoba* was eene frissche, schone en kloekmoedige princes; daar by jong en vrolyk van imborst; en in het tegendeel haar man tenger en zwak van persoon, verdrietig en laf van aardt, en voor het overige tot alles zo onbekwaam, als 'er zyne verstandige gemalin bekwaam toe was. Mogelyk zou zy ook nooit met hem getrouwt hebben, indien haar vader zulks in zyn uiterste wille niet begeert hadt, en de toenmalige tydsge-

Waarom hy koning van Bourges wierdt genoemt.

1425. ſteldheit en ſtaat der Nederlanden (a) niet verciichten, dat *Jakoba* niet langer ongetrouwt bleef; zo dat zich de Staten van den lande daar omtrent aan de keuze, door den ouden grave gedaan, hielden. Het geen haren afkeer van den hertog haren gemaal vermeerderde was, dat hy haar zeer kwalyk handelde, hare vyanden onder de handt begunſtigde, haar, in plaats van Hollandſche, Brabandſche ſtaatjuffers dwong te nemen, en meer andere ſpyt aandeedt; welk alles haar eindelyk zo ver bragt, dat zy van hem liep, en eerſt naar Henegouw vluchtte *, van waar zy eenige jaren daar na † naar Engelandt overſtak (b); aldaar by den paus om ontbindinge van haar huwelyk met *Jan*, dien zy onder anderen zeide onmachtig te zyn om de huwelyksplichten te voldoen, aanhieldt, en, eer die ontbinding gegeven wierdt, met den hertog van Gloceſter trouwde.

* in het jaar 1423.

† in het jaar 1423.

Zy trouwt met den hertog van Gloceſter.

De hertog van Burgundië toonde zich gevoelig over dezen ſmaadt, zynen nabeſtaande aangedaan, en zag den hertog van Gloceſter niet alleen als een ſchaker van des zelfs gemalinne aan, maar ook als een eerzuchtige, die zyne ſtaten wilde vermeeſteren. Hy maakte toeſtel om dezen hoon te wreken, en den inval te beletten. Door zyne vaardigheit beteugelde hy de ondernemingen van den hertog van Gloceſter en van zyne gemalinne, waar door zy niet lange de vreugde van hun huwelyk in Engelandt genoten. Zy trokken met een party ſchoon volk overzee, landden te Calais, en verzekerden zich van Artois en Henegouwen. Maar de hertog van Burgundië kwam met een groter getal en beter geoeffend volk tot byſtandt van den hertog van Brabandt, en hieldt dien van Gloceſter aanſtonts ſtaande. Deze laatſte eiſchte hem voor den degen. De andere nam het aan, en deze kampvechters kwamen omtrent den dag en de plaats overeen. De Engelſchman trok weder overzee, maar met belofte, dat hy zich op de beſtemde plaats en tydt zou laten vinden.

Inval in Henegouwen door den hertog van Gloceſter.

Tweegevecht van dien hertog met dien van Burgundië.

Hy hieldt zyn woordt: maar de hertog van Bethford, die met droefheit zulk een tweedragt tuſſchen twee, die hem zo na beſtaande waren, zynde de broeder van den eenen, en de ſchoonbroeder van den anderen, en daarenboven de droevige gevolgen, die daar uit ſtonden voort te komen, voorziende, ſtelde alles in het werk om dit geſchil by te leggen, en de beledigde partyen te bevredigen. Wy gaan met ſtilzwygen de vyandlykheden van den eenen en den anderen kant, voor dat hy daar tuſſchen kwam, voorby, en wy vergenoegen ons aan te tonen, hoe nadeelig de zelve aan Engelandt waren, dat zich daar door eenigen tydt van den byſtandt van den hertog van Burgundië verſtoken, en, dat meer is, gedwongen zag eenige troepen tegen zich zelve te gebruiken, en in het tegendeel, hoe gelukkiger de zelve voor Vrankryk uitvielen, dat door de wapenen van zynen mededinger zou overſtroomt zyn geweeſt, indien de zelve door deze oneenigheit niet verdeelt zynde geweeſt, zich vereenigt zou hebben kunnen houden, en zyne overwinningen voortzetten.

De hertog van Bethford deze oneenigheden voor te komen: doch hy hadt bekwaamheit en geluk genoeg om 'er den voortgang van te ſtuiten. Hy begon met een meeſterſtuk, en uit hoofde van het koninklyke gezag, dat hy als regent oeffende, beriep hy de Pairs en edellieden van het meeſte aanzien, zo wel Engelſche als Franſche, die hem onderworpen waren. Na dat hy met hen geraadpleegt hadt, verklaarde hy de uitdaging van gener waarde te zyn, naardien 'er gene rechtmatige redenen waren om tot een tweegevecht te komen. Vervolgens trachtte hy zich met den hertog van Burgundië te verzoenen, niet twyffelende, of het gedrag van den hertog van Gloceſter zou hem tegen de ganſche Engelſche natie verbittert hebben. Zy kwamen op den dag van St. Pieter te Dourlens by malkander, en ſcheidden wel voldaan van een.

1425. tog van Bethford belet de uitvoering.

Verzoening des hertogs van Bethford met dien van Burgundië.

De wyze hertog van Bethford liet het daar niet by blyven. Hy vertrok naar Engelandt, daar de hertog van Gloceſter, zyn broeder, was, wiens vuur en oplopendheit hy kende, en ſprak hem met zulk eene kracht aan, dat hy hem overtuigde, zyne drift aan het welzyn van de natie en de eere der wapenen van den jongen koning op te offeren. De hertog van Gloceſter beloofde het, en de tyding, die hy op dezen tydt ontfing, dat paus *Martinus* de V zyn huwelyk hadt vernietigt, haalde hem verder over. Mogelyk deedt de nieuwe liefde voor *Eleonora Cobham*, dochter van den Mylord van dien naam, daar meer dan al het andere toe: want de bul van den paus was hem zo haaſt niet bekend gemaakt, of hy dacht niet meer aan de grayinne van Henegouwen (a), en trouwde met de ſchone Engelſche vrouwe.

De hertog van Gloceſter verlaat de grayinne van Henegouwen.

Hy trouwt met *Eleonora Cobham*.

Het is door deze echtſcheiding en de gevolgen daar van, om het in het voorbygaan te zeggen, dat de ryke ſtaten van *Jakoba* van Beyeren in de macht van den hertog *Philips* van Burgundië raakten, die de zelve voor het grootſte gedeelte al by haar leven bemachtigde, en van het overige na hare doodt bezitter bleef, wordende in den jare 1434, of 1436, zynde dat van de doodt van vrouw *Jakoba*, tot graaf van Henegouwen, Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt ingehuldigt. De graafſchappen van Namen en van Zutphen, vervielen kort te voren * mede aan hem door de doodt van den grave *Dirk*, die hem de zelve verkocht; maar de vrucht daar van aan zich behouden hadt. Ten laatſte † erfde hy de hertogdommen van Lotharingen, van Brabandt en van Limburg, nevens het marquizaatſchap van Bergen op den Zoom, en de heerlykheit van Antwerpen, door de doodt van zynen neef, den hertog van Brabandt, en het overlyden van des zelfs broeder, die hem hadt overleeft. Zie daar op wat wyze het huis van Burgundië zo machtig wierdt, en zulke heerlyke domeinen aan het huis van Ooſtenryk, door het huwelyk van de kleindochter van *Philips* met den keizer *Maximiliaan*, aanbragt.

Zy ſtelt den hertog van Burgundië tot haren erfgenaam aan.

* in het jaar 1429.

† in den jare 1430.

Niettegenſtaande de verdeeldheden, daar wy van geſproken hebben, maakte de regent zich meeſter van Pont-Orſon, naby Avranches, op de grenzen van Bretagne, om zich een weg door dat hertogdom te banen. De konneſtabel hernam Pont-Orſon; maar de Engelſchen be-

De Brit treedt in het verbondt met Engelandt.

(a) Zy trouwden zamen in den jare 1417, in de hevigſte woede tuſſchen de Hoekſche en Kabbeljaauſche partyſchappen, zo berucht in de Geſchiedeniſſen van dit landt.

(b) Men heeft gezegt, dat zy zich door luſt van den hertog van Gloceſter, die in het vervolg op het toneel komt, heeft laten wegvoeren: doch dat is niet waarſchynlyk, ten minſte byaldien het waar is, het geen *Voſſius* en anderen zeggen dat aanleiding tot dit huwelyk heeft gegeven.

(a) De zelve was volgens het verdrag van Douay, geſloten in den jare 1425, in handen van den hertog van Burgundië geſteit, die haar zo lang zou bewaren, tot dat de paus rechte uitſpraak over hare twee huwelyken zou gedaan hebben.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1425. belegerden het voor de twede maal, en veroverden het wederom. Toen trok de hertog van Bethford met een machtig en zegepralend leger in Bretagne. De Bretagner wierdt zo bevreest, dat hy het verbondt, het welk hy met *Karel* den VII hadt gemaakt, verliet, en in dat van Engelandt tradt, belovende hulde aan *Henrik* den VI te doen.

1426. De jaren 1426 en 1427 gingen met stropingen
1427. en schermutselingen van weinig belang voorby,
Wederzydsche daden der Engelschen en Franschen. en indien de Engelschen eenige kasteelen en kleine steedties namen, dwongen de Franschen hen de belegering van Montargis * in het jaar 1427 op te breken, en veroverden in het volgende jaar de stadt Mans. De regent vergaderde zyne macht om met meer kracht den volgenden veldtocht te beginnen; maar voor dat wy het vervolg van dit jaar, vermaard in de jaarboeken door de belegering van Orleans, en de gevolgen van de zelve beschouwen, moeten wy zien wat in Engelandt, gedurende de jaren, die wy in Vrankryk hebben doorlopen, voorviel.

* in het Gatinois.

1422 tot 1428. In het jaar 1422 gebeurde niets van belang dan alleen het beroepen van het Parlement, dat te Londen wierdt gehouden, en de jonge koning, of de hertog van Gloucester, die hem verbeeldde, een onderstandt, bestaande in eene belasting op de wolle †, toestondt. In het jaar 1423 geschiedde het huwelyk van den hertog van Bethford met *Anna* van Burgundië, eene der zeven zusteren van den hertog *Philips*. Deze knoop zou hunne verbindtenis vaster hebben gemaakt, indien de Burgunder geen twee andere van zyne zusters aan de vyanden van den regent hadt gegeven ‡.

† vyf rosenobels op ieder zak. Onderstandt.

Huwelyk van den hertog van Bethford.

Jacobus, erfgenaam van de Schotsche kroon, sedert zo vele jaren in Engelandt gevangen gehouden, wierdt in het jaar 1424 in vryheit gestelt. Hy was de zelve minder aan de edelmoedigheit dan aan de vreze of wraak van den overweldiger * verschuldigt. Hy hadt twee zonen, die stout genoeg waren om hem te dreigen hem de regering af te nemen, en ze zelfs aan te vaarden. Hy wilde de zelve liever aan zynen wettigen prins geven, dan zich daar berooft van zien door zyne ondankbare kinderen. Hy zondt een plegtig gezantschap naar het hof van Engelandt, om de regering weder op te eischen. Zyn losgeldt, in honderd duizend marken bestaande, moest eerst betaalt zyn. De gezanten bragten de helft van deze somme met zich, en voor de overige helft hadden zy eenige Schotsche heeren, die voor gyselaars, tot dat het geheel zou betaalt zyn, zouden verstrekken. Maar deze laatste helft wierdt hem uit aanmerking van zyn huwelyk met *Johanna* van Lankaster, dochter van den grave * van Sommerset, en nabestaande van *Henrik* den VI, geschonken. Dus wierdt deze gevangen prins verlost, die uit de gevangenis op den troon stapte, daar hy het bezit met zyne nieuwe gemalinne van nam.

‡ *Arthur* van Bretagne, graaf van Richemond, en *Karel* van Bourbon, graaf van Clermont.

* *Murdak Stuart.*

Zyn huwelyk.

* of hertog.

De ridder *Jan Mortemer* gehangen en gevierendeelt.

Het Parlement, in dit jaar te Westmunster gehouden, verklaarde den ridder *Jan Mortemer* schuldig aan hoog-verraadt, om dat hy *Eduard Mortemer*, graaf van La Marche, hadt willen dwingen de kroon van Engelandt, die hy zeide door die van *Lankaster* overweldigt te zyn, weder te eischen. Hy wierdt ter doodt veroordeelt, gehangen en gevierendeelt; maar dit vonnis strekte zich tot den grave van La Marche niet uit, die onschuldig wierdt verklaart.

Doodt van Mylord *Mortemer*, grave van La Marche.

Deze ongelukkige heer was daarom niet gelukkiger. In het jaar 1425 wierdt hy naar Ierlandt gebannen, zonder dat 'er eenige reden was dan de vrees, die men hadt, dat zyne tegenwoordigheit tot voorwendsel aan zamenzweringen en oproeren zou dienen. Hy stierf daar in het zelve jaar, of kort daar na, latende zyn recht aan prinsen, die het zelve beter dan hy wisten te doen gelden, en zich over de hardigheit van het huis van Lankaster te wreken.

1422 tot 1426.

Het zelve Parlement, te Westmunster nog vergadert zynde, stondt een nieuwen onderstandt, om den oorlog tegen Vrankryk voort te zetten, toe. Ten dien einde vernieuwde het de belasting op de wolle, die het over al de vremde kooplieden verdubbelde. Het stelde ook eene belasting van drie schellingen op ieder vat wyn, dat in het ryk kwam, en eene andere op alle koopmanschappen, die men gedurende drie jaren van buiten zou inbrengen.

Onderstandt.

De verdeeldheden van het huis van Lankaster, die het ryk zo nadeelig waren, begonnen in dit jaar door een geschil tusschen oom en neef bygeval, en door den moedwil van de bedienden van den eersten en buiten zyne kennisse ontstaan. De hertog van Gloucester, die de regering van Engelandt met den tytel van beschermer * in handen hadt, hadt aan den hoofdschout op den dag van zyne aanstelling bevolen, zorg voor de veiligheit van de stadt te dragen, en de onordentelykheden, die by nacht geschiedden, te beletten. Tot dien einde hadt de hoofdschout eene wacht aan de poort van de brug over den Teems gestelt. De bedjenden van den bisschop van Winchester wilden des avonds ten negen uuren, na dat de klok om zich van straat te begeven geluid hadt, met geweldt door deze poort. Men weigerde hen de zelve te openen. Zy overweldigden de wacht: van beide kanten wierden 'er eenige gedood en gekwetst, en de wanorder zou veel groter geweest zyn, indien de Aldermans, op het gerucht, dat zich van alle kanten verspreidde, niet waren toegeschoten, en den oploop niet hadden gestuit.

Geschil tusschen den hertog van Gloucester met den bisschop van Winchester.

* *Protector.*

Ieder deedt zyn beklag, en de twee hoofden, in plaats van rechters en goede mannen over dit voorval te zyn, vatten vuur, en spanden tegen elkander aan. De hertog van Gloucester nam de party van de wacht, en de bisschop van Winchester die van zyne bedienden. De hertog van Coïmbre, infant van Portugal, die toen in Engelandt was, daar hy de orde van den kousselbandt hadt ontfangen, trachtte te vergeefsch de zaak door zyne bemiddeling by te leggen. De hertog van Bethford moest uit Vrankryk, en voor de twede maal overzee steken, om dit twede geschil te beslechten †, daar hy niet zonder reden de gevolgen van vreesde.

† Zie de reden van de eerste maal fol. 678.

Hy kende de oplopendheit van beide de hoofden. Volgens de meeste schryvers was de zelve onrechtmatiger en wreeddadiger in de geestelyken dan in de wereldlyken. De betrekking van oom en neef kon hen niet tot verzoening brengen. De ampten, die zy bekleedden, de neef dat van beschermer van het ryk, en de oom dat van bestierder van den jongen koning, in plaats van iets tot hunne bevrediging te helpen, gelyk het hadt behoren te doen, wekte in het tegendeel hunne yverzucht en tweedragt meer op. Tot dien tydt was het echter nog bedekt gebleven; maar dit ongelukkige geval moet hen wel gereed gevonden hebben om te breken, dewyl het eene oneenigheit, die zo schielyk opkwam, en zo zwaar in het vervolg weg te nemen was, veroorzaakte.

De hertog van Bethford trekt overzee om hen te verzoenen.

De wyze regent van Vrankryk verliet alles in het eene ryk, om het ontstoken vuur in het andere te blussehen, alwaar hy den 10 January des jaars 1426 met de hertoginne zyne gemalinne aankwam.

Met

1422 tot 1428. Met al zyne bekwaamheden vondt hy veel werk om zyn oogwit te bereiken. Hy vergaderde een Parlement; hy ſtelde byeenkomſten aan; hy gebruikte vertogen en gebeden, en naauwlyks kon hy nog deze twee trotſche Mylords, die voornemens waren alles voor hunne wraakzuchtigheit op te zetten, tot bedaren krygen. Ten laatſte lieten zy zich echter gezeggen, en betoonden hunne eerbiedt voor den prins, als de oudſte zynde, en wel een oudſte, die hen met een gezag, gepaart met zachtheit, en door eene welſprekendheit, die hem eigen was, ondersteunt, aanſprak. Zy onderwierpen zich aan het vergelyk, daar hy de voorwaarden van opſtelde. De zelve beheilden, dat alles zou vergeten blyven; dat zy malkander omarmen, en voortaan in eene volmaakte eendragt leven zouden. Maar om dit te erlangen moeſt de hertog van Bethford altydt geleeft hebben. Wy zullen na zyne doodt hunne vyandſchap zien herleven, en den ondergang van hunne huizen, die kort op hunnen val volgde, veroorzaken. Uit den tydt, dien de hertog van Bethford aan hunne verzoeninge beſteedde, kan men van de zwarigheit, die hy 'er in vondt, oordeelen. Hy was in het begin van January in Engelandt gekomen; zyn Parlement hadt hy tegen de maandt van Maart beroepen, en het was hem onmogelyk geweeſt dit droevige verſchil eerder dan in de maandt van Juny by te leggen.

De jonge koning ridder gemaakt.

De jonge koning, thans nog maar vyf jaren oud, in het Parlement tegenwoordig zynde, wierdt door den hertog van Bethford, zynen oom, ridder gemaakt, en hy zelf droeg naderhandt deze eer aan *Richard*, grave van Cambridge, op, dien hy ook hertog van Jork maakte, en die de vader was van den gene, die hem onttroonde.

Schrikkelyk onweêr.

Op het feeſt van St. Michiël ontſtondt door ganſch Engelandt des morgens ten twee uuren zulk een ſchrikkelyk onweêr, als men by menſchen geheugen niet hadt gehoort. De ſchrik kwam alleen niet van het geweldt van den windt, maar al wat een ſtorm verſchrikkelyk maakt kwam 'er by, als regen, hagel, blixem, donder, aardbevingen, die twee volſlage uuren duurden. De rivieren liepen over; de huizen wierden nedergeſlagen; de bomen ontwortelt; de menſchen en beeſten zo verſchrikt, dat de laatſte uit de boſſchen naar de ſteden liepen, om daar eene verzekerde ſchuilplaats te vinden. Iedereen, zegt de ſchryver, dacht, dat de jongſte dag gekomen was. Mogelyk was het een voorteken van de burgeroorlogen, die dit ryk, dat meer aan omwentelingen dan aan onweêren en ſtormen onderworpen is, in het vervolg beroerden en verwoeſten.

Wederkeren van den regent naar Vrankryk.

In het begin van February des volgenden jaars 1427 trok de hertog van Bethford weder overzee naar Vrankryk, daar zyn regentſchap hem herriep. Hy nam de hertogin, zyne gemalin, weder met zich, en hy wierdt van den biſſchop van Wincheſter, zynen oom, gevolgt, die den kardinaalshoedt te Calais ontfing.

De biſſchop van Wincheſter wordt kardinaal.

De hertog van Alençon in vryheit.

De hertog van Alençon, die in den vermaarden ſlag van Verneuil gevangen was, wierdt in dit jaar, mits twee honderd duizend goude kronen voor zyn losgeldt betalende, in vryheit geſtelt.

Sedert dezen beroemden ſlag wierdt van den kant van de Engelſchen niets van belang ondernomen. Wy hebben daar de reden van gezien, voor eerſt in de oneenigheit van den hertog van Glocester, en ten twede in die van den eerſten met den kardinaal van Wincheſter, gelyk wy dezen prelaat voortaan zullen noemen. De re- 1428.
gent, bezet met de verzoening der twee hoofden, daar hem zo veel aan gelegen was, kon geen grote zaken ondernemen. Daar leide hy zich eerſt op na de verzoening en zyne wederkomſt in het ryk, daar de regering hem van was toevertrouwt.

Na dat hy daar rypelyk over hadt beraadſlaagt, beſloot hy Orleans te belegeren. Het was de eenigſte ſterke plaats, die *Karel* aan de Loïre hadt, en de Engelſchen, meeſter van de provincie aan de overzyde van deze rivier, en, dat meer is, ook van de Garonne, door het bezit der beſte ſteden van Guienne, zynde, bleef 'er voor den ongelukkigen koning niet meer over dan de Rhone, die hem voor de vervolging der Engelſchen kon dekken. Ook zegt men, dat hy van voornemen was naar het Dauphiné, indien de vyanden Orleans veroverden, te trekken.

Belegering van Orleans.

De belegering wierdt den 12 October door den grave van Salisbury ondernomen, terwyl de regent zich te Parys onthieldt, als het middelpunt van het koninkryk, om dit onruſtig volk in bedwang te houden, en het oog op het gedrag van den hertog van Burgundië, dien men begon te verdenken, te hebben. Hy was echter naby genoeg om al het gene de belegeraars mogten van noden hebben te zenden, en al de aanſlagen der vyanden, die de plaats zouden ondernemen te ontzetten, te verydelen.

De graaf van Salisbury, een der ſtoutſte en bekwaamſte veldoverſten van Engelandt, hadt de ſtadt niet ingeſloten voor dat hy zich meeſter hadt gemaakt van al de plaatſen, die hem in het beleg konden hinderlyk zyn. Hy hadt alle de ſterkten, zo van den kant van het Beauſſë, als van den kant van Boulogne, ingenomen, en al het landt, vyftien mylen boven en vyftien mylen beneden de Loire, van de bezettingen, die *Karel* in de kaſteelen hadt, gezuivert. Hy hadt ook de ſtadt Mans hernomen, om geen wapenplaats aan de Franſchen in de nabuurſchap van de belegerde ſtadt te laten.

Na dat hy aldus zyne legerplaats wel beveiligt hadt, kwam hy de ſtadt, als wy gezegt hebben, belegeren, en opende de loopgravens.

Nooit wierdt eene ſtadt met meer geweldt aangetaſt, noch ſtouter verdedigt: ook zyn 'er weinig diergelyke gedenkwaardige belegeringen in de geſchiedeniſſen bekend. Ons voornemen is niet, daar eene wydlopige beſchryving van te maken: men vindt de zelve in de Geſchiedeniſſen van de eene en de andere natie, die wy maar zouden moeten uitſchryven. Dies zullen wy ons vergenoegen met alleen de voornaamſte zaken by te brengen.

Loosheit der belegerden.

In den eerſten opſlag merken wy de ſtaatkunde der belegerden aan, die hunne gezanten aan den hertog van Bethford naar Parys zonden, daar die van *Karel* zich by hen voegden. Dit geſchiedde om hem te vertonen, dat de ſtadt behoorde onder de domeinen van de prinſſen van Orleans, die nog in Engelandt ſedert den ſlag van Azincourt gevangen waren; dat deze prinſſen zich met de geſchillen der twee partyen niet bemoeit hebbende, het niet billyk was, dat zy daar ſchade door zouden komen te lyden, en dat men hen van hunne ſtaten beroofde; dat de billykheit vereiſchte, dat men hen als onzydig aanzag, en dat men de ſtadt in handen van een derden in verzekerdheit behoorde te ſtellen. Zy deden nog meer. Zy ſtelden den hertog van Burgundië voor, de ſtadt in zyne handen over te dragen. Niets ſcheen aangenamer voor de Engelſchen, die met dezen hertog in verbondt waren; maar men kon ook geen

1428. geen arglistiger middel bedenken. Ook oordeelden zy wel, dat de hertog van Bethford het zelve niet zou aannemen. Hy hadt te veel verstandt om een zo voornamen sleutel in handen van een prins te stellen, die, hoe naauw verbonden hy ook met de Engelschen mogt zyn, echter van het Fransche bloedt was, en hem door het voorstel der gezanten nog verdachter voorkwam. Ondertusschen trok de Raadt van *Karel* daar dit voordeel uit, dat deze voorstelling de eigenliefde van den Burgunder vleide, terwyl de zelve het wantrouwen van den regent verwekte, en alzo het zaadt van tweedragt onder hen strooide. Wat ook de staatkunde van de gezanten en van de genen, die hen gezonden hadden, mag geweest zyn, hunne aanbiedingen wierden verworpen, en men bereidde zich, de eenen om de stadt met zulk een geweldt aan te tasten, dat zy onder hunne macht zou moeten buigen, en de anderen om eene stadt, die tot een bolwerk van het ryk hunnes konings verstrekte, tot het uiterste te verdedigen.

Belegering van Orleans.

Vermaarde oorlogslieden van de Fransche party.

Daar wierden van beide kanten heerlyke krygsdaden verrecht. De bloem der Fransche krygsoversten hadt zich in de stadt geworpen, om de zelve te behouden, of met de zelve te vergaan. Onder het getal dezer krygshelden was de vermaarde graaf van Dunois, dien den naam van natuurlyke zoon van *Orleans* zo beroemd maakte, welken de Geschiedenis hem veeltyds, minder om zyne geboorte te vernederen dan te verheffen, geeft. Met hem bevonden zich daar nog *La Hire* en *Saintrailles*, twee andere helden van de natie, zonder eene menigte anderen te tellen. Maar van den anderen kant waren Mylord *Montaigu*, graaf van Salisbury, en Mylord *Pole*, graaf van Suffolk, twee heeren van eene byzondere dapperheit, met den onvergelykelyken *Talbot*, dien de Geschiedenis boven alle anderen verheft, behalven eene grote menigte dappere ridders, die wy met stilzwygen voorbygaan.

Die van de Engelsche party.

Doodt van den grave van Salisbury.

Haring-slag.

Men moet zich dan niet verwonderen over de wederzydsche standvastigheit van de beide partyen. De doodt van den grave van Salisbury *, die door een kanonkogel sneuvelde, vertraagde eenigermaten de aanvallen; maar de nederlaag der Franschen, by Rouvrey in Beausse geslagen, wanneer zy op een toevoer van haring, die naar het leger trok, aanvielen, waar door deze slag den naam van den haring-slag verkreeg, vermeerderden den moedt der Engelschen.

* Mylord *Neville*. zyn zwager erfde het Pairschap.

Het was reets over de vier maanden dat de belegering duurde. De belegerden konden het niet langer uithouden. Zy deden eene bezending aan den grave van Suffolk, die in de plaats van den overleden grave van Salisbury was getreden, hem aanbiedende de stadt over te geven, mits het geschiedde aan den hertog van Burgundië. De graaf van Suffolk zondt hen naar den regent, die naar deze twede aanbieding, al zo min als naar de eerste, dewyl daar geen onderscheidt en geen minder loosheit in stak, wilde horen. Men ging derhalven weder aan het vechten: doch indien men met gelyke dapperheit streedt, was het niet met even veel hope. Alles scheen voor de Franschen buiten hoop te zyn. Koning *Karel* maakte zich gereed om naar het Dauphiné te vertrekken: maar een wonderwerk, of liever eene krygslist, behieldt hem; deedt de belegering opbreken, en veranderde de gansche gedaante der zaken zodanig, dat hy het ryk weder bemachtigde, en de Engelschen daar uit joeg. Vremde omwenteling zo wel als het middel, dat daar toe in het werk wierdt gestelt.

Wanhoop van *Karel* den VII.

Loosheit der belegerden.

Omwentelingen ten zynen behoeve.

Verhaal van de Maagdt van Orleans.

Eene gemene herderin van achttien of twintig jaren dorst dit stuk ondernemen. Hare stoutheit was bovengemeen, en het geluk, dat haar voornemen verselde, wie het ook zy, die het haar inboezemde, maakte, dat men het voor een wonderwerk, en haar, die het uitvoerde, voor eene, die van den Hemel aangeblazen was, aanzag. Daar zyn echter schryvers, zelfs onder de Franschen *, die zeggen, dat dit gansche wonderwerk eene uitvinding van den grave van Dunois was, om den neérgeslagen moedt van *Karel* weder op te beuren. Deze zyn zo ver van deze dochter voor eene heilige te erkennen, dat zy zelfs zeer aan hare kuischheit twyffelen. Maar wy willen Vrankryk uit deze doling niet trekken, noch zyne betoverende achting voor deze maagdt niet te niet doen; wy willen met zyne schryveren, die op het allergunstigste van haar gewagen, spreken.

1429.

* *Du Haillan.*

Haar naam was *Johanna van Ark* *, geboren in het dorp Dompremi, aan de Maas, naby Vaucouleurs †, op het landt met schapen te hoeden opgebragt. *Baudricourt*, stadvoogdt van Vaucouleurs, die haar, zegt men, hadt onderwezen, en by haar eene bekwaamheit en moedt, om zyn voornemen, of dat van den grave van Dunois, uit te voeren, hadt gevonden, zondt haar naar *Karel*, als eene heldin, daar Godt zich tot de verlossing van Orleans en het gansche ryk van wilde bedienen. Zy tradt stoutmoedig tot den koning, die door zyne wanhoop in staat was alles te geloven. Zy hieldt hare wonderbare zending met eene vryborstigheit, die al de hovelingen verheugde, staande, en deedt meer indruk op hunnen geest dan al de redenen en daden van hunne beste veldoversten. Zo veel vermag, zegt de Fransche schryver †, de Godsdienst, of het bygeloof, op de herten der menschen. Door den degen, dien zy uit het graf van een zeker ridder, achter het altaar van de kerk van St. *Catharina* van Fierbois, daar de zelve zedert vele eeuwen begraven was geweest, zonder dat iemandt daar van wist, en die, zo zy zeide, haar was geoopenbaart, als de noodschikkelyke degen, met welken de vyanden zouden geslagen worden, haalde zy den koning en het gansche hof over. Zie daar van eene herderinne eene Amazone, en als eene andere *Debora* ‡ aan het hoofdt van een leger, bevelende de vanen te ontrollen; zendende haren wapendrager aan de Engelschen, om hen van Gods wegen aan te zeggen, dat zy niet alleen de stadt Orleans, maar het gansche ryk aan den wettigen erfgenaam hadden in te ruimen.

* in het Fransch *Jeanne d'Arc.*

† in Champagne.

† *Du Haillan.*

Haze uitvoeringen.

‡ Zie het boek der Rechteren, het II hoofdstuk.

Zy zeide, dat de zending, die zy onmiddelyk van den Hemel hadt ontfangen, haar deze twee zaken hadt aanbevolen; voor eerst de belegering te doen opbreken, en ten twede *Karel* te Rheims te geleiden, om hem daar te doen zalven. Dat het wonderbaarste was, is, dat zy inderdaadt het eene en het andere uitvoerde. Zy bragt den 12 May † levensmiddelen in Orleans, en dwong de Engelschen het zelve te verlaten. De Franschen spreken van deze twee voorvallen als van een wonderwerk; maar de Engelschen spreken daar gansch anders van. Zy leggen het eerste op het verzuim van de belegeraars en de regen en stormen, waar door het geleide gelukkig was door geraakt; en het twede schryven zy den bystandt toe, dien de hertog van Alençon twee dagen te voren in de stadt bragt. Hoe het zy, de belegering wierdt opgebroken, en de graaf van Dunois, die het wonderwerk langer wilde doen

† anderen zeggen den 8 May.

1429. duren, droeg daar al de eer van op aan zyne heldinne.

De graaf van Suffolk en *Talbot* gevangen.

De graaf van Suffolk, om dit verlies goed te maken, trachtte te vergeefsch de Franschen uit te lokken, en hen een veldslag, voor dat hy aftrok, aan te bieden. Zy weigerden de uitdaging, en hielden zich achter de muren van de stadt. Het Engelsche leger trok derhalven, in twee hopen verdeelt, af. De eene, onder het bevel van *Suffolk*, wierp zich in Gergeau, en de andere, door den dapperen *Talbot* geleid, trok in Meun. Het geluk diende geen van beide. De graaf van Suffolk wierdt in Gergeau gevangen, en *Talbot* te Patay, in het landschap Blaisois, daar hy twee duizend man verloor, en vyf duizend met hem gevangen wierden. Naderhandt wierdt hy tegen *Saintrailles* uitgewisselt, die het zelve lot by eene andere gelegenheit hadt.

De Maagdt doedt *Karel* te Rheims zalven.

Na dezen gelukkigen uitslag bragt de Maagdt, daar de veldoversten altydt de eer van het bevel aan overlieten, *Karel* den VII te Rheims, om zich te laten zalven. Dit was het twede stuk van haren last. Zy voerde het zelve niet minder wel uit dan dat der belegering. Het scheen, als of een onverwachte schrik op de Engelschen was gevallen, en dat in het tegendeel de overwinning voor de vaan der Fransche Amazone trok. Auxerre, na een beleg van eenige dagen, benevens Trojes en Chalons, openden haar de poorten. Zy kwam zonder tegenstandt te vinden te Rheims, daar *Karel* den 7 July door den aartsbisschop van de stadt *, die te gelyk ook zyn grootzegelbewaarder was, gezalft wierdt.

* *Renaud Chartres.*

Als of deze zalving hem een nieuw hert hadt ingeblazen, of dat hy door zo vele overwinningen stouter was geworden, wende hy het naar Parys, en veroverde Laon, Soissons, Beauvais, Compiegne, Crespi, Senlis, en het meeste deel der steden, die ter regter en ter linker handt op zynen weg lagen.

Uitdaging en verdedigschrift van den regent.

Maar toen was het ook, dat de hertog van Bethford, verbittert door zo vele ongelukken, zyne plaatsen ingenomen, zyne stedehouders verslagen en gevangen ziende, het van zyn plicht achtte te zyn zich zelven in het veldt te begeven, om de kroon, die den jongen koning, zynen neef, scheen te ontvallen, te behouden. Hy trok derhalven aan het hoofdt van een schoon leger uit Parys, en kwam in de vlakte van Montpilloy, die niet ver van Senlis is, en boodt zynen mededinger een veldslag aan. Hy hadt hem eenige dagen te voren door een wapenkoning, die hem een verdedigschrift, waar in hy hem een geweldenaar noemde, bragt, uitgedaagt, en vermaant de laatste wil van *Karel* den VI, zynen vader, na te komen. *Karel* de VII ontstelde zich niet eens door de uitdaging van den wapenkoning, en weigerde den veldslag. De twee legers waren in malkanders gezicht: maar het Fransche des nachts opgebroken zynde, bragt de hertog van Bethford het zyne weder naar Parys, daar zyne tegenwoordigheit hoognodig was.

Karel weigert den slag.

De regent verzekert zich van den hertog van Burgundië.

Hy hadt daar een mondgesprek met den hertog van Burgundië, die zich eenigen tydt tusschen de twee partyen hangende hieldt, en haalde hem over, of deedt hem volstandig aan zyne zyde blyven door middel der graafschappen van Champagne en Brie, die hy hem, mits aan den koning, zynen neef, hulde doende, schonk.

1430. Orde van het gulde vlies.

Aanstonts na deze verzoening keerde *Philips* weder naar de Nederlanden, daar hy in een twede huwelyk met *Izabelle*, dochter van *Jan* den I, koning van Portugal, trouwde, en daar hy de orde, die sedert zo vermaard is geweest, instelde. 1430.

De Maagdt gevangen.

Het geluk van de Maagdt van Orleans bleef nog al duren, hebbende in dit jaar Lagny en Compiegne ontzet. Maar *Flavi*, stadvoogdt van de laatste plaats, het afschutsel te vroeg hebbende doen sluiten, kon deze heldin, die van het vervolgen der vyanden kwam, daar niet in komen, waar op *Jan* van Luxemburg, een der oversten van Burgundië, in wiens handen zy viel, haar aan de Engelschen overleverde, die haar naar Rouaan zonden, daar men haar te recht stelde, en in het volgende jaar veroordeelde, om als eene tovereese verbrand te worden. Men leide haar nog andere misdaden te last, onder welke deze was, dat zy tegen de welgevoegtheit van hare kunne het manskleedt hadt aangetrokken en de wapenen opgenomen. Dit was mogelyk het eenigste, dat tegen haar wierdt bewezen: zy onderging echter dit strenge en wrede vonnis, tot oneer van die het bevorderden, en het wierdt op den 30 May, op de oude markt van de stadt, uitgevoert.

Hare straf, en wat men haar te last legt.

1431. Het geluk verdeelde zich in het jaar 1431 tusschen de twee koningen, stellende de Engelschen in het bezit van Montargis, en de Franschen in dat van Chartres.

De jonge *Henrik* te Parys gekroont.

Den 27 November * wierdt de jongen *Henrik*, die maar 10 jaren oud was, te Parys gekroont, gelyk hy twee jaren te voren te Westmunster was geweest. De regent oordeelde, dat het tot herstelling van zyne zaken, die in het ryk overzee begonnen te verachteren, hoognodig was, dat hy daar mede gekroont wierdt, op dat zyne kroning op die van zyne party de zelve uitwerking mogt hebben, als die van *Karel* op zynen medestander hadt.

* *Stow* zegt, dat het den 7 December was.

Zy voerden van beide kanten echter in dit jaar en in eenige volgende weinig van belang uit, en indien men eenige belegeringen, vyandelykheden en ontmoetingen op eenige plaatsen van weinig aangelegenheit uitzondert, scheen de oorlog eerder te kwynen dan heviger te worden. De Fransche schryver † heeft gelyk, de oorzaak daar van aan de uitputting der twee natiën en de zwakheit der twee koningen toe te schryven. Zy was echter minder verwonderlyk in den jongen *Henrik*, die nog geen elf jaren hadt bereikt, dan in *Karel*, die over de dertig oud was; maar het geen de minderjarigheit in den eersten veroorzaakte, bragt in den anderen de liefde, die hy voor zyne minnaresse hadt, te weeg.

† *Mezeray.*

1432. Na de kroning, die met de gewoonlyke pracht en plegtigheit geschiedde, en den hertog van Burgundië, met de bisschoppen van Beauvais en Nojon, Pairs van Vrankryk, bywoonde, maakte *Henrik* zich weder gereed om naar Engelandt te vertrekken, daar hy den 11 February aankwam. Eenige Engelsche schryvers maken een omstandig verhaal van zyne prachtige intrede binnen Londen, daar hy even, als of hy zegepralende van Vrankryk kwam, wierdt ontfangen.

Uitdaging geweigert.

Het jaar eindigde met het opbreken van het beleg van Lagny, dat de graaf van Arundel hadt ondernomen. *La Hire* en *Saintrailles* dwongen hem het zelve te verlaten. De hertog van Bethford, die zich in het leger hadt begeven, wilde de eer van de Engelsche natie herstellen, met de Franschen een veldslag aan te bieden; maar zy antwoordden, dat zy zich van hunne vyanden geen wetten lieten voorschryven; dat 'er tydt voor alles was; dat zy zouden weten den slag aan te nemen, of te weigeren, wanneer zy het geraden zouden vinden. Dit was de uitdaging met

meer

meer verſtandt mogelyk dan moedt te loor ſtellen.

1433. Innemen van St. Valery.

Het volgende jaar was gelukkig voor de Engelſchen. Zy belegerden St. Valery, aan de Somme, en namen het, na drie weken de loopgravens geoopent te hebben, in.

1434. Uitvoeringen van *Talbot*.

Verſcheide kleine ſchermutſelingen vielen in het jaar 1434 voor, en vele ſteden van weinig belang wierden van de twee partyen aangetaſt en ingenomen, zonder dat de eene voor de andere wilde wyken. De daden van den wakkeren *Talbot* en den dapperen grave van Arundel waren de voornaamſte. Zy herwonnen byna ganſch Isle de France; maar met dit alles behieldt ieder party haar recht en hoop.

1435. Doodt van den grave van Arundel.

In het jaar 1435 geſchiedde iets van meerder belang, hoewel de onderneming niets beſlechtte. *Saintrailles* en *La Hire* deden Gerbroy, eene kleine ſtadt in de nabuurſchap van Beauvais, verſterken. De graaf van Arundel kwam hunne werken ſtoren, en dwong hen tot een veldſlag. De zelve viel niet wel voor hem uit. Hy verloor acht honderd man, en wierdt zwaar in zyn hiel gekwetſt, daar hy eenige dagen daar na aan ſtierf; zo dat deze dappere oorlogsheldt, de *Achilles* van Engelandt, eene doodt, gelyk die van den Griekſchen *Achilles*, hadt.

Dit was een groot verlies voor Engelandt; maar het zelve leedt 'er eenige maanden daar na nog een van veel meer belang. Eene ziekte van weinig dagen ontrukte het zynen heldt, den wyzen en dapperen hertog van Bethford. Eenigen zeggen, dat de droefheit, die hy hadt over den afval van den hertog van Burgundië, die zyn vergelyk met *Karel* den VII maakte, zyne doodt verhaaſtte, om niet te zeggen, dat zy daar de oorzaak van was.

Wy moeten iets van deze omkeering, die niet min voordeelig aan Vrankryk dan nadeelig aan Engelandt was, melden.

Vermaardt vergelyk tuſſchen den hertog van Burgundië en *Karel* den VII.

Nooit wierdt een verdrag tuſſchen twee koningen met meerder pracht en plegtigheit dan die tuſſchen *Karel* den VII en den hertog van Burgundië aangegaan. De laatſte, niettegenſtaande hy een leenman en onderdaan van den anderen was, verſcheen daar niet alleen niet in deze afhankelykheit; hy ſtelde zich zelfs niet alleen als gelyk aan, maar hy voerde eenigermaten de taal van heer en meeſter, en ſprak als een getergde ſouverein, die recht eiſcht, en begeert, dat men den hoon, die hem is aangedaan, vergoede; dat men hem de medeplichtigen van den moordt van zynen vader opoffere, en dat de koning, die 'er de oorzaak van was, daar zelf een ſoort van boete van betone.

Vyftien jaren waren ſedert de deerlyke doodt van den hertog *Jan*, zynen vader, voorbygelopen, zonder dat men dezen zoon, die zich met de Engelſchen hadt verbonden om zich daar over, ten koſte van zyn vaderlandt, te wreken, hadt kunnen verplichten, zich met *Karel*, dien hy als het hoofdt van deze bloedige omkeering aanzag, te verzoenen. Het hof van Vrankryk hadt daar omtrent niets verzuimt, en dat van Rome hadt zyne verzoeken by de zyne gevoegt. De kerkvergadering van Baſel boodt ook hare bemiddeling aan. Alle de vorſten van het Chriſtenryk deden het zelve, en alle deze mogendheden zonden hunne gezanten ter plaatſe, die beraamt was om dit moeielyk geſchil af te doen. Arras wierdt gekozen tot de plaats dezer zamenkomſt, die de vermaardſte en talrykſte was, daar men ooit van heeft horen ſpreken, dewyl de wykmeeſter daar huisveſting voor tien duizend paarden deedt aanwyzen.

Waar toe *Karel* den VII. geoopent, die niet voor dat het verdrag geſloten was eindigden. Het zelve kon voor den hertog van Burgundië niet voordeeliger zyn; en indien hy den koning *Karel* aan zyne voeten geen vergiffenis zag verzoeken, zo ontfing hy echter van hem eene voldoening, die nooit louverein op zodanige wyze aan zynen onderdaan, of zyns gelyken heeft bewezen. Hy ontkende den moordt van den hertog *Jan*; hy beloofde de ſchuldigen te ſtraffen, en uit het ryk te bannen, en te Montereau, daar de moordt was geſchied, eene kapel voor de ziele des verſtorvenen te ſtichten. Hy ontſloeg den hertog van de hulde van al het landt, dat hy van de kroon bezat, en ſtondt verder aan hem af de graafſchappen van Maſcon en Auxerre in Burgundië. St. Quintyn, Amiens, Abbeville, en andere voorname ſteden in Pikardië, waar door men van dezen hertog een derden koning in Vrankryk, daar *Henrik* de VI en *Karel* de VII ieder ook een deel van hadden, maakte. Het verdrag behelſde, dat de koning zyne onderwerping volgens zyne beloften in handen van de gezanten van den paus en van de kerkvergadering zou afleggen, op ſtraffe van den ban, en dat hy, tot meerder verzekerdheit, de handtekening van de prinſſen van den bloede en van de grote heeren van het ryk zou zenden. 1435. zal zich verplicht.

De hertog van Bethford leefde toen nog. Eenige ſchryvers willen, dat hy een mondgeſprek met den hertog van Burgundië eenige dagen voor zyne verzoening met Vrankryk hieldt, en dat hy daar den voortgang van trachtte te beletten, met hem het nakomen van zyn verbondt met Engelandt, en zynen eedt, dat hy nooit geen vrede met Vrankryk, dan met Engelandt en zyn koning te gelyk, zou maken, voor oogen te ſtellen. Doch zy ſcheidden zeer koel van elkander, en de regent bemerkte wel, dat deze bondgenoot hem ſtondt te verlaten. De hertog van Bethford kan het verdrag niet beletten.

Anderen ſpreken van de belemmering, daar de hertog van Burgundië zich in bevondt, die de beide partyen wilde genoegen geven, en alzo zyne rekening by Vrankryk vinden, zonder zynen eedt, aan Engelandt gedaan, te benadeelen. Daarom was het, dat hy, voor dat hy buiten het laatſte in onderhandeling tradt, het zelve door het andere om tot een vergelyk te komen liet aanzoeken, dat hem Normandië en Guiënne, mits zy hem hulde deden, aanboodt. De regent weigerde dit voorſtel, dat den koning, zynen neef, een leenman van eene kroon maakte, die hy oordeelde aan den jongen koning toe te komen, en dat voor provinciën, die de overleden koning *Henrik* de V, zyn vader, hadt bemachtigt, en die hy by zyn uiterſte wille ook belaſt hadt nooit aan deze ſlaverny te onderwerpen. Aldus wierdt deze onderhandeling afgebroken, en *Philips*, na dat hy zich door de gezanten van den paus van zynen eedt hadt doen ontſlaan, maakte toen zyn verdrag met *Karel* den VII, op de wyze, als wy verhaalt hebben.

Klagten der Engelſchen.

De Engelſche ſchryvers klagen over den afval van den hertog van Burgundië, die, zeggen zy, geen woordt aan een koning en eene natie heeft gehouden, met welke hy zich hadt verbonden om het bloedt van zynen vader te wreken, en dat door eene verbindteniſſe, met de plegtigſte eeden bekrachtigt. Maar de Franſchen willen, dat hy daar aan hadt voldaan, met de Engelſchen de vrede op billyke voorwaarden aan te bieden, en dat hy niet verplicht was zich aan hunne ſtaatzucht op te offeren. Echter is het zwaar, hem van het gene hem de hertog van Bethford te laſt leide vry te ſpreken, te weten, dat hy van het Engelſche verbondt was afgegaan,

1435. gaan, daar hy uit een beginſel van eene wettige wraak, en door de eer en Godsdienſt, het krachtigſte, dat de trouw en het gewiſſe van iemandt kan verbinden, was in getreden.

De droefheit des regenten veroorzaakt zyne doodt.

De tyding van zyne verzoening was een donderſlag voor den regent. Hy zag daar al de droevige gevolgen van, dat in zyn hert zulk een ſmert en gramſchap baarde, dat zy zyne doodt veroorzaakten, of verhaaſten. Zy viel op den 14 September voor, en bragt het Engelſch Vrankryk zo wel, als Engelandt zelf, in een rouw en verwarring, die met geen tong noch pen zyn uit te drukken. Het was niet zonder reden. *Henrik* de VI, die maar vyftien jaren oud, en buiten dat een zwakke prins was, die door zynen zachten en goeden imborſt bekwamer was in een tydt van vrede dan van oorlog te regeren, was in geen ſtaat om zulk een groot verlies te herſtellen. Hy was te jong en te zacht van aardt om het roer van Staat in de beroeringen, waar in van den eenen kant de doodt, en van den anderen de afval van den hertog van Burgundië de provinciën hadden gebragt, die de dapperheit van *Henrik* den V voor den jongen koning hadt bemachtigt, in handen te nemen.

Algemene rouw in Engelandt.

Hy was het alleen niet, die over een prins, die hem zo na raakte, en hem zo noodzakelyk en zo waard was, treurde; maar de ganſche natie weende hem als haren beſchermer en heldt. Zy hadt daar reden toe. Sedert langen tydt was 'er geen volmaakter prins, noch groter veldoverſte, noch bekwamer regent geweeſt; nooit zag men meer wysheit, dapperheit en ſtandvaſtigheit, met zo veel goedheit en gematigtheit te gelyk.

Lof van den regent.

Hy was een trotſche vyandt en een goedaardig overwinnaar, en ſchepte minder vermaak in te overwinnen dan in te vergeven. Hy was ook een goed landgenoot, een goed bloedvriendt, een goed onderdaan, onafſcheidelyk aan den koning zynen neef verknocht, voor wien hy de kronen, die zyn vader hem hadt nagelaten, behieldt, zonder dat de ſtaatzucht hem zyne trouw hadt kunnen doen breken. Door zyn voorbeeldt boezemde hy de zelve trouw en genegenheit aan de andere prinſſen van zyn huis in. Hy hieldt de onſtuimigheit van den eenen in toom *, en matigde de vurigheit van den anderen †, door zyne vertogen en door het ontzag, dat zy meer voor zyne deugden hadden dan voor de eere, die hy hadt van hun oudſte broeder te zyn. Het was niet dan na zyne doodt dat de verdeeldheden tuſſchen den oom en neef, zo nadeelig aan die van *Lankaſter* en het ganſche ryk, uitborſten.

* den hertog van Glocester.

† den kardinaal van Winchester.

Hy wordt in de hoofdkerk van Rouaan begraven.

Zyn ligchaam wierdt naar Rouaan gebragt, en in een ſchone graſſtede, in de hoofdkerk, aan de zyde van het altaar, dat naar het Noorden ziet, opgerecht, begraven. Men verhaalt omtrent dit gedenkteken een heerlyk zeggen van *Lodewyk* den XI, dat des te edelmoediger was, dewyl hy weinig werk van een tedere Godvruchtigheit gewoon was te maken. Op een zekeren tydt te Rouaan zynde, en zynen Godsdienſt in de kerk, daar de Engelſche prins in begraven was, verrechtende, zeiden hem eenige van zyne hovelingen, dat het ſchande voor Vrankryk was, zynen vyandt in een praalgraf te zien leggen, waar in het ſcheen dat hy het zelve nog braveerde, trachtende hem daar door te overreden om het lyk op eene andere plaats te laten brengen. Maar hy antwoordde hen: *Dat men eerbiedt voor de begraafplaatſen der helden moeſt hebben; dat het laſheit zou zyn een overleden uit zyne ruſtplaats te nemen, dien al de macht van Vrankryk niet hadt kunnen doen wyken, noch een voet gedurende zyn ganſche leven doen verzetten.*

Schone reden van *Lodewyk* den XI.

Hy was twee maal getrouwt geweeſt; voor de eerſte maal met *Anna* van Burgundië, en voor de twede met *Jakoba* van Luxemburg: doch hy liet geen kinderen van de eene noch van de andere na. 1435.

Doodt van *Izabelle* van Beyeren.

De doodt van *Izabelle* van Beyeren, weduwe van *Karel* den VI, volgde kort op die van den regent. Maar zy veroorzaakte zo veel droefheit met, zynde van de Franſche en van de Engelſchen even veracht geweeſt. De laatſte droegen naauwlyks zorg voor hare begraving, en deden haar ligchaam te St. Denys brengen, daar het zonder pracht wierdt bygezet.

1436. Alles veranderde na de doodt van den hertog van Bethford. Vrankryk, dat *Henrik* den VI erkende, aan wien de wysheit van den regent het zelve in onderwerping hadt gehouden, hadt het zelve ontzag niet voor zynen opvolger, en ontſloeg zich haaſt van de gehoorzaamheit aan een koning, dien het als een vremdeling aanzag.

Richard, hertog van Jork, regent van Vrankryk.

Richard, hertog van Jork, wierdt door *Henrik* tot opvolger van den hertog van Bethford in de regering van het overzeeſche ryk benoemt. Hy verdiende het door zynen moedt en door zyne bekwaamheit: maar deze verdienſten, met veel ſtaatzucht gepaart, moeſten hem aan den koning en de prinſſen van zyn huis verdacht gemaakt hebben. Zoon van een vader, dien *Henrik* de V hadt doen onthalzen *, om dat hy de kroon hadt willen wedereiſchen, die hy beweerde dat hem uit hoofde van zyne vrouwe † toekwam, was het te duchten, dat hy niet den eenen of den anderen tydt het zelve recht zou opperen, om aldus de wraak by de ſtaatzucht voegende, den kleinzoon over de ſtrengheit van zynen vader te ſtraffen, en *Henrik* den VI de kroon te ontweldigen, die zyn vader van *Henrik* den IV hadt willen bemachtigen. Dit was het, dat de ver-zienſte, of die het meeſte belang in het huis van Lankaſter hadden, vermoedden, wanneer de jonge koning tien jaren te voren * den zoon van den onthalſden graaf hertog van Jork maakte, en hem in het bezit van al de goederen en het recht van zyn huis herſtelde, zonder te denken, dat het zelve zich tot zyne kroon zou uitſtrekken.

* Zie fol. 661.

† *Anna* van Mortemer, kleindochter van *Leonel*, hertog van Clarence.

* Zie fol. 680.

Uitvoering van den hertog van Sommerſet.

Hy beging nog een twedeu misſlag, die nog gevaarlyker was, wanneer hy hem de plaats van dezen wyzen en trouwen regent, wiens geboorte een verzekerde waarborg voor hem was geweeſt, opdroeg, terwyl die van zynen opvolger hem alles deedt vrezen. Ook ſtelde zich *Jan*, hertog van Sommerſet, van den tak van *Lankaſter*, geweldig tegen eene keur, die hy oordeelde zeer nadeelig voor zyn huis te zyn. Hy hieldt de brieven en zyn vertrek zo lang het hem mogelyk was op, waar door Parys en vele kleiner ſteden, tuſſchen de Marne en de Seine gelegen, de regering van de Engelſchen, met al wat zy tuſſchen deze twee rivieren bezaten, hadden verlaten, voor dat hy overkwam.

Hy kon de verlore plaatſen niet weder machtig worden, noch den voorſpoedt van Vrankryk beletten, noch eenige andere veroveren. Hy vondt nochtans het middel om dezen ſtroom, die zich met grote heftigheit verder begon uit te breiden, in zynen loop te ſtuiten, en behieldt Normandië.

Verhaal van hunne oneenigheit.

Zyne voorſpoedige verrechtingen dienden niet dan om de yverzucht van den hertog van Sommerſet, die mogelyk niet dan al te wel gegrond was, te vermeerderen. De laatſte ſtierf in het jaar 1443; maar zyn zoon *Edmond*, die hem in zyn hertogdom van Sommerſet opvolgde, behieldt ook de zelve yverzucht tegen den hertog van Jork, en hy ruſtte niet voor dat hy hem voor

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1436. voor het Parlement, in het jaar 1446 gehouden, hadt doen dagvaarden, en hy zelf in zyn plaats overzee was gezonden.

Daar door meende hy voor zyne veiligheit te hebben gezorgt, om zich op den val van zynen mededinger te verheffen. Het viel ganſch anders uit; zyn regentſchap was niet gelukkig; hy kon het verlies van Normandië, dat de ander hadt behouden, niet voorkomen.

De ſtaatzuchtige en bekwame hertog van Jork bediende zich van deze omkeering, en verwekte onder het volk in Engelandt een opſtandt tegen dezen Mylord, die ongelukkiger dan ſchuldig was, en ſtondt zelfs tegen den koning op. Hy ſneuvelde daar in; maar hy liet de zorg van zyne wraak en de uitvoering van zyn ſtaatzuchtig voornemen aan zynen zone *, gelukkiger dan hy, en die het huis van *Lankaſter* van den troon ſtiet, op welken hy dat van *Jork* herſtelde.

* *Eduard* den IV.

Het gerucht van deze ſedert lange tyden gekoeſterde verdeeldheden maakte meer geweldt dan het tot het jaar 1454 hadt gedaan. In het jaar 1457 en in de volgende ontſtaken zy weder met zulk eene verwoedheit, dat zy niet eindigden dan door de verheffing van *Eduard* den IV op den troon.

Zodanig waren de droevige voorvallen, die op de doodt van den hertog van Bethford volgden, en daar wy de byzonderheden van zullen zien, ganſch niet aangenaam voor het ryk van Engelandt, dewyl zy tot nadeel aan de kroon verſtrekten; maar aanlokkende voor den Lezer om de verſcheide verrechtingen, ſtaatſtreken en omkeeringen, die 'er zich in opdoen.

De eerſte verrechtingen der Franſchen geſchiedden in dat gedeelte van Normandië, dat men het landt van Caux noemt. Dieppe, dat door zyne zeehaven vermaard is, was het eerſte proefſtuk en de eerſtelingen hunner overwinningen.

Belegering van Parys.

Aangemoedigt door dezen uitſlag ſmeedden zy ſtouter ontwerpen. Zy trokken weder op naar de Seine en de Marne, en veroverden St. Denys, van waar zy voortrukten en Parys belegerden, dat niet zwaar viel in te nemen. Mylord *Willoughby* en de biſſchop van Terouane †, die daar het bevel met eene bezetting van twee duizend man van hadden, trokken in de Baſtille, en verdedigden zich als dappere helden. Maar wat konden zy met een handt vol volks tegen een machtig leger uitvoeren? Buiten dat zag de burgery zo haaſt niet de Franſche ſtandaarden, of zy verklaarde zich voor hen, uitgalmende, gelyk zy gemeenlyk doen: *Mont Joie St. Denis, lang leve koning Karel.* Men moeſt zich derhalven by verdrag overgeven. Al de kaſteelen van rondom ondergingen het zelve lot.

† broeder van *Luxemburg*, grave van S. Paul, met wiens zuſter de hertog van Bethford getrouwt was.

Aankomſt van den hertog van Jork.

Het was in dezen tydt, dat ten laatſte de nieuwe regent *Richard*, graaf van Cambrigde en hertog van Jork, aankwam. Hy bragt acht duizend Engelſchen mede, onder zyn opperbevel, beſtiert door de graven van Salisbury * en Suffolk, zyne algemene ſtedehouders, met welke hy in de havenen van Normandië aan landt tradt. Indien hy door zyne tegenwoordigheit Parys voor de Engelſchen niet kon wederkrygen, maakte hy ten minſte, dat deze waggelende provincie, die gereed ſtondt om zich over te geven, nog ſtandt hieldt. Dit is al, dat hy in den korten tydt van zyn verblyf aldaar kon uitvoeren, zynde in het volgende jaar te rug geroepen. De graaf van Warwik wierdt in zyn plaats geſtelt; maar hy wierdt voor een tweede maal in het jaar 1440 derwaarts gezonden, en toonde toen zyne bekwaamheit en dapperheit.

* *Neville.*

Weinig dagen na zyne eerſte aankomſte kwam de hertog van Glocester, beſchermer van Engelandt, den 5 Auguſty in de haven van Calais, met eene vloot van vyf honderd zeilen, die volks genoeg aan boordt hadden om de ſtadt by te ſpringen, en de belegering te doen opbreken. De hertog van Burgundië hadt de zelve te landt begonnen, met gedachten van ze te veroveren voor dat het ontzet aankwam. Hy bedroog zich, en wierdt gedwongen voor de Engelſchen, die hem een veldſlag aanboden, dien hy niet dorſt aannemen, te wyken. De ſchrik was zelfs zo groot onder de Vlamingen, die het beſte gedeelte van zyn leger uitmaakten, dat zy hun geſchut † en krygstuig om te vluchten achterlieten. Al wat de hertog kon doen, was hen in hunnen aftocht of vlucht met zyne ruitery te dekken, vervolgt wordende gedurende eenige dagen van de vyanden, die het landt verwoeſtten, en eenige kleine ſteden op hunnen weg verbrandden, van waar hy, met buit overladen, te Calais wederkwam. 1436. Belegering van Calais. De hertog van Jork doedt den van Burgundië de belegering opbreken. † *Kanon.*

De hertog van Glocester, vergenoegt deze voorname ſtadt ontzet en de Franſchen verjaagt te hebben, trok weder naar Engelandt, het zy de zaken van het ryk hem daar herriepen, het zy het jaargety te ver verlopen zynde hem niet toelieten naar verdere overwinningen te trachten.

De hertog van Jork bleef nog als regent te Rouaan. Ondertuſſchen hadt de yverzuchtige hertog van Sommerſet het bevel over de troepen, die Engelandt in dit jaar naar Normandië zondt, om Harfleur te herwinnen, gekregen. Wy hebben het innemen van deze ſtadt door de Engelſchen in het jaar 1415 verhaalt *. De zelve was ſedert weder aan de Franſchen, met eenige ſteden van het landt van Caux, gekomen. De jonge koning en zyn Raadt, daar de hertog van Sommerſet meeſter in was, beſloten de belegering daar van te doen, en de hertog wierdt gelaſt de zelve uit te voeren. Ten dien einde gaf men hem volks genoeg, en benoemde bevelhebbers mede. De wakkere *Talbot* en de veldoverſte *Surienne* van Arragon, die van zich in het vervolg zal doen ſpreken, waren daar de hoofden van. De ſtadt wierdt te water en te landt belegert, en verdedigde zich dapperlyk. De ridder *d'Eſtouteville* was daar binnen met zes honderd man, uitgezocht volk, met een voornemen om het uiterſte af te wachten. Zy toonden het ook in het afſlaan der aanvallen, en gaven zich niet over voor dat zy het Franſche leger, dat tot hun ontzet was opgetrokken, zagen afwyken. Het zelve beſtondt in de beſte troepen, die koning *Karel* hadt, en was beſtiert door zyne vermaardſte veldoverſten, de graven van Eu en van Dunois, die van het einde van Pikardië kwamen om de ſtadt te ontzetten; maar zy vonden de Engelſchen zo wel begraven, dat zy hen niet dorſten aantaſten. Daar vielen alleen eenige ſchermutſelingen tuſſchen hunne voorlopers en die van de belegeraars voor. Na dat zy de belegeraars van alle kanten bezichtigt en overal wederſtandt gevonden hadden, weken zy te rug, latende aan de belegerden geen hoop over dan om een goed verdrag te maken, dat zy deden. Zy gaven de ſtadt aan den hertog van Sommerſet over, die daar eene goede bezetting in leide. Hy genoot echter het geluk van deze verovering niet dan om eenige jaren daar na de droefheit te hebben van de zelve wederte verliezen, en daarenboven, dat nog ſmertelyker was, zich gedwongen te zien ganſch Normandië met de zelve aan machtiger of gelukkiger overwinnaars af te ſtaan. 1437. Belegering van Harfleur. * Zie fol. 662. De hertog van Jork doedt den van Burgundië de belegering opbreken. De bevelhebbers van *Karel* kunnen de belegering niet opſlaan. De ſtadt geeft zich over.

1437. Regering van den grave van Warwik.

Weinig tyds na de overgave van Harfleur kwam daar Mylord *Beauchamp*, graaf van Warwik, toen regent in de plaats van den hertog van Jork aangeſtelt, te landen, van waar hy den weg naar Rouaan inſloeg. De hertog van Jork vertrok aanſtonts, en keerde naar Engelandt, om rekenſchap van zyne korte regering te doen, of te wachten, tot dat zyn lot hem voor de twede maal in Vrankryk herriep, daar hy, in weêrwil van al de ongunſt van de fortuin, meerder roem verkreeg, en zyne bekwaamheit en dapperheit beter deedt kennen.

Intocht van *Karel* te Parys.

Terwyl de graaf van Warwik bezit van zyne regering nam, deedt de koning *Karel*, na dat hy zich meeſter van Montereau Faut-Jonne hadt gemaakt, zyne zegepralende intrede te Parys. Wy hebben verhaalt, hoe deze hoofdſtadt weder onder zyne macht in het jaar 1436 was gekomen. Hy verſcheen daar niet voor den 4 November van het volgende jaar, en toen was het, zeggen de Franſche ſchryvers, dat hy zich eerſt recht koning van Vrankryk kon noemen. Nochtans hadt hy nog veel te winnen om het zelve in het geheel te bezitten, dat niet voor twaalf of vyftien jaren daar na, door hulp der verdeeldheden, die het ongelukkige ryk van *Henrik* beroerden, kwam te gebeuren.

Engelandt was niet bezet dan met den oorlog, dien het in Vrankryk voerde; zo dat het gene in zyn eigen ryk gebeurde van geen belang was. Echter zullen wy eenige der voornaamſte voorvallen, die ſedert het jaar 1427, daar wy ons verhaal hebben gelaten, gebeurt zyn, aantekenen.

1428 tot 1437.

Het Parlement, dat in het jaar 1428 te Weſtmunſter gehouden wierdt, ſtondt aan den koning eene buitengewone belaſting, om de onkoſten van den oorlog te dragen, toe, nevens eene belaſting op den wyn, op het leêr, en de wolle, eene ſchatting op alle ampten, en een hoofdgeldt, daar niemandt vry van was.

Buitengewone beſchuldiging.

In dit Parlement bragt men eene buitengewone beſchuldiging tegen den hertog van Gloceſter in; het zy men acht geeft op de beſchuldiging, of op de beſchuldigers. De vrouwen van Londen waren zyn party; zy leiden hem te laſte, dat hy de gravinne van Hollandt, zyne wettige gemalinne, onwaardiglyk hadt verlaten; dat hy haar in de gevangeniſſe, daar de hertog van Burgundië haar opgeſloten hieldt, deedt kwynen (a); dat hy geen werk maakte om haar te verloſſen, maar de ſmaadt en onrechtmatigheit nog verder hadt doen gaan, met eene andere vrouw te nemen, die zy den naam van zyne byzit gaven. Men zegt de beweegreden niet, die haar daar toe aanzette: want het is bezwaarlyk te geloven, dat zy dit alleen deden uit mededogen over den ongelukkigen ſtaat dezer gravinne, die een vremdeling, en, dat meer is, met hem getrouwt was voor dat haar huwelyk met haren eerſten man, den hertog van Brabandt, vernietigt was. Men weet ook al zo weinig den uitſlag van deze beſchuldiging, en men vindt 'er niets van onder de ſchriften van het Parlement. Mogelyk wierdt zy verworpen, en aangezien als niet waardig daar eenige acht op te ſlaan.

Kruistocht tegen de Bohemers.

In het jaar 1429 viel niets aanmerkelyker voor dan de veldtocht van den kardinaal van Wincheſter in Bohemen. Het was een ſoort van kruisvaart, die paus *Martinus* de V tegen die van dat ryk, die de wapenen, om hun geloof en vryheit te verdedigen, hadden opgenomen, hadt afgekondigt. Deze hadt men noch door de doodt van *Jan Hus* en *Hieronymus van Praag*, die de kerkvergadering van Conſtants hadt doen verbranden, noch door de doodt van hunnen vermaarden overſte *Zisca* in den jare 1424 niet kunnen uitroeien. Trotſcher dan ooit verſterkten zy zich in de ſteden, die aan hunne zyde waren, en maakten zich ontzagchelyk door hunne krygsmacht, die ſedert het verlies van hunnen bevelhebber het leger van den paus en den keizer onder het bevel van den kardinaal *Julianus*, tot twee malen verſloeg. De paus meende, indien hy van veldoverſte veranderde, gelukkiger te zyn. Hy benoemde daar toe zynen gezant, den kardinaal van Wincheſter, dien hy volmachtigde om volk te ligten, en daar mede in Bohemen te vallen; en dewyl deze oorlog ondernomen was om de ketters te verdelgen, ſtondt hy hem, om den zelven gelukkig uit te voeren, toe een tiende van al de geeſtelykheit te ligten. Met dit geldt bragt de Engelſche gezant een klein leger van vier duizend man op de been, en trok daar mede naar Vlaanderen, met een voornemen om zynen weg te lande, tot dat hy kwam ter plaatſe, daar hy de zamenverbondene Roomſchgezinden zou vinden, te nemen. Maar brieven van den hertog van Bethford ontfangen hebbende, waar in hy hem kennis gaf, dat hy deze hulptroepen nodig hadt, trok hy met zyne vier duizend Engelſchen naar Parys. Het was ter zelver tydt als de hertog van het vervolgen der Franſchen, die den hen aangeboden veldſlag geweigert hadden, was wedergekeert; zo dat hy, den byſtandt van den gezant niet meer nodig hebbende, hem toeſtondt zynen laſt te gaan uitvoeren, om Bohemen onder het juk van den paus te brengen. Dit waren de gedachten van *Martinus* den V: maar zyn nieuwe gezant hadt geen macht, die naar deze grote onderneming geëvenaart was, behalven dat hy de zaken in geen voordeeligen ſtaat hebbende gevonden, haaſt daar na, zonder iets te hebben ondernomen, wederkeerde.

1423 tot 1437.

De koning van Schotlandt maakt een verbondt met dien van Vrankryk.

De jaarboeken van Engelandt geven ons niets tot op het jaar 1436, dat waardig is verhaalt te worden, aan de handt, indien men de Tydbeſchryving van den Engelſchen ſchryver * volgt; maar twee of drie jaren later volgens die van den Schotſchen ſchryver †. Schotlandt, dat in ruſt was geweeſt ſedert dat de gevangen geweeſt zynde koning, *Jacobus* de I, den troon weder beklom, begon in dit jaar weder den oorlog op nieuw. Het huwelyk van zynen koning met *Johanna* van Lankaſter, dochter van den hertog van Sommerſet, hadt alleen het misnoegen van een vorſt, die de hardigheit van eene gevangenis van zo vele jaren niet kon vergeten, opgeſchort. Zyne zucht voor Vrankryk openbaarde zich, wanneer hy twaalf jaren na zyne herſtelling zyne dochter *Margareta*, die nog maar een kindt was, met den Dauphin, *Lodewyk*, zoon van *Karel* den VII, deedt trouwen. Indien men den Schotſchen ſchryver mag geloven, waren het de Engelſchen, die de vrede braken, en op de provincien, op de grenzen gelegen, aanvielen, daar zy met verlies van daan gedreven, en door *Douglas*, die het bevel over het Schotſche leger hadt, geſlagen wierden. Hy voegt daar by, dat *Jacobus* daar op aanſtonts Roxburg, eene ſterkte in de provincie van Teviotdale, toen onder de Engelſchen zynde, belegerde. De tyding, die hy kreeg, vervolgt deze ſchryver, van eene zamenzwering tegen zyn leven en kroon, dwong hem de

* *Stow.*
† *Lesley.*

Breekt de belegering van Roxburg op.

(a) Te Gent, in Vlaanderen. Zie de aantekening fol. 678. Doch zy was het nog in het zelve jaar, te weten in het jaar 1425, in mans klederen ontvlucht, en bygevolg tegenwoordig niet meer gevangen.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1428. tot 1437. de belegering op te breken, en in aller yl naar Perth, daar hy het hof gelaten hadt, weder te keren. Maar zyne aankomst diende alleen om daar vermoord te worden. De Engelsche schryver, die van dezen gewaanden inval van die van zyne natie niet spreekt, schryft de oorzaak van het opbreken der belegering van Roxburg toe aan de vaardigheit van den ridder *Gray*, die tot bystandt van de stadt toevloog. *Jacobus* dorst hem niet afwachten. Zyn aftocht geschiedde met zo veel haast, dat hy al zyn kanon en krygstuig achterliet. Deze veldtocht viel in het jaar 1437 voor.

Doodt van de koninginne *Catharina*.

Twee koninginnen van Engelandt stierven in het zelve jaar, de eene den 3 January en de andere den 9 July. De eerste was *Catharina* van Vrankryk, moeder van *Henrik* den VI, weduwe van haar eerste huwelyk met *Henrik* den V, en van haar twede huwelyk van *Owen Tendor*, of *Tidor* *, een bloot edelman van het landt van Walles, volgens eenigen, en volgens anderen gesproten uit een doorluchtiger bloedt, afkomstig zynde van *Cadwallader*, den laatsten der Britsche koningen, en den stam der prinssen van Walles. Wat zyne afkomst was, hy hadt weinig zyns gelyken in dapperheit, en niemandt kon by hem in fraaiheit van gestalte halen. De koningin weduwe, nog jong zynde, verliefde op hem; zy vergat, dat zy aan hare koninklyke geboorte en aan de asche van den koning haren gemaal verschuldigt was, om haar verliest hert te voldoen. De trouw geschiedde in het geheim, en men wierdt het aan het hof niet gewaar voor de doodt van *Catharina*, hoewel zy vier kinderen by hem hadt geteelt. Het kostte *Tendor* zyne vryheit. De hertog van Glocester deedt hem opsluiten: doch hy ontvluchtte uit zyne gevangenisse, om eenige jaren daar na door beuls handen te sterven, zynde in de burgeroorlogen van het ryk door die der tegenparty gevangen genomen, en door den ridder *Vaghan* te Herford gebragt, die hem deedt onthalzen †. Zyne doodt wierdt door eenen van zyne zonen ‡ op *Vaghan*, dien hy overrompelde en aan stukken hakte, gewroken. Hy hadt drie zonen en eene dochter uit het huwelyk met de koninginne *Catharina* gehad. De dochter stierf jong; een van de zonen wierdt te Westmunster een geestelyke, en de twee andere, *Edmond* en *Gaspar* genaamt, wierden de eerste graaf van Richemond, en de andere graaf van Pembroke door *Henrik* den VI gemaakt, die hen voor zyne halve broeders erkende. Het is uit *Edmond* en *Margareta* van Lankaster, dochter van den hertog van Sommerset, dat *Henrik*, graaf van Richemond, naderhandt koning van Engelandt met den naam van *Henrik* den VII, voortgesproten is. Het ligchaam van de koninginne *Catharina* wierdt in de kerk van Westmunster door de zorge van *Henrik* den VII in de kapel, die hy voor haar deedt maken, begraven.

Tendor of *Tidor* *, een bloot edelman van het landt van Walles, volgens eenigen, en volgens anderen gesproten uit een doorluchtiger bloedt, afkomstig zynde van *Cadwallader*, den laatsten der Britsche koningen, en den stam der prinssen van Walles. Wat zyne afkomst was, hy hadt weinig zyns gelyken in dapperheit, en niemandt kon by hem in fraaiheit van gestalte halen. De koningin weduwe, nog jong zynde, verliefde op hem; zy vergat, dat zy aan hare koninklyke geboorte en aan de asche van den koning haren gemaal verschuldigt was, om haar verliest hert te voldoen. De trouw geschiedde in het geheim, en men wierdt het aan het hof niet gewaar voor de doodt van *Catharina*, hoewel zy vier kinderen by hem hadt geteelt. Het kostte *Tendor* zyne vryheit. De hertog van Glocester deedt hem opsluiten: doch hy ontvluchtte uit zyne gevangenisse, om eenige jaren daar na door beuls handen te sterven, zynde in de burgeroorlogen van het ryk door die der tegenparty gevangen genomen, en door den ridder *Vaghan* te Herford gebragt, die hem deedt onthalzen †. Zyne doodt wierdt door eenen van zyne zonen ‡ op *Vaghan*, dien hy overrompelde en aan stukken hakte, gewroken. Hy hadt drie zonen en eene dochter uit het huwelyk met de koninginne *Catharina* gehad. De dochter stierf jong; een van de zonen wierdt te Westmunster een geestelyke, en de twee andere, *Edmond* en *Gaspar* genaamt, wierden de eerste graaf van Richemond, en de andere graaf van Pembroke door *Henrik* den VI gemaakt, die hen voor zyne halve broeders erkende. Het is uit *Edmond* en *Margareta* van Lankaster, dochter van den hertog van Sommerset, dat *Henrik*, graaf van Richemond, naderhandt koning van Engelandt met den naam van *Henrik* den VII, voortgesproten is. Het ligchaam van de koninginne *Catharina* wierdt in de kerk van Westmunster door de zorge van *Henrik* den VII in de kapel, die hy voor haar deedt maken, begraven.

Haar twede huwelyk met *Owen Tendor*.

* Zie de regering van *Henrik* den VII.

† in het jaar 1461.

‡ graaf van Pembroke.

Henrik de VII haar kleinzoon.

De andere koningin, die den 9 July stierf, was *Johanna* van Navarre, eerst weduwe van den hertog van Bretagne, en naderhandt van koning *Henrik* den IV, by wien zy geen kinderen hadt. Zy wierdt in de kerk van Kantelberg by den koning haren gemaal, die zyne begraafplaats daar hadt verkoren, begraven.

Doodt van de koninginne weduwe van *Henrik* den IV.

Dit werk van *Catharina* gaf een kwaad voorbeeldt aan anderen. De hertogin van Bethford, weduwe van dezen groten prins, en zelfs afkomstig van het doorluchtig huis van Luxemburg, dacht, dat zy door het ongelyk huwelyk van de koninginne bevoegt was een diergelyk mede met

Twede huwelyk van de hertoginne van Bethford.

een gemeen ridder aan te gaan; zo dat zy van de weduwe van eenen der eerste prinssen van het bloedt van Engelandt en regent van Vrankryk de vrouw van den ridder *Richard Woodeville*, naderhandt baron, en ten laatste graaf van Riviers, wierdt. Het is uit dit huwelyk dat de schone *Elizabeth van Woodeville*, daar *Eduard* de IV zo door betovert wierdt, dat hy haar den voorrang boven eene grote princesse, die hy op het punt stondt te trouwen, gaf: hy nam haar tot zyne vrouwe, en verhief haar op den troon. 1428. tot 1437.

Het jaar 1437 eindigde met de zitting van het Parlement te Westmunster, daar verscheide bills, om de rust in het ryk te verzekeren en den oorlog tegen Vrankryk te vervolgen, doorgingen. Het is van deze vermaarde verrechtingen overzee, daar Engelandt voornamentlyk het oog op hadt, dat wy den draadt van des zelfs geschiedenissen weder zullen opnemen en vervolgen. Zittingen des Parlements.

1438. Uitvoering van den grave van Warwik, regent.

Wy hebben de aankomst van den grave van Warwik, tot hertog van Jork aangestelt, bezit van het regentschap van Vrankryk zien nemen. De eerste veldtocht, die door zyn bevel geschiedde, was tegen den hertog van Burgundië, die Crotoy hadt belegert, eene voorname vesting van Ponthieu, in Pikardië. De regent zondt tot bystandt van de stadt vyf duizend man, onder het bevel van den wakkeren *Talbot* en andere vermaarde bevelhebbers. Op het berecht van hunne aanmadering brak de hertog de belegering op, en vertrok naar Abbeville, van waar hy, het zy hy zich daar niet zeker oordeelde, het zy hy voor Amiens vreesde, zich in die stadt kwam werpen. *Talbot* naderde tot voor de poorten om hem een veldslag aan te bieden. De hertog het afgeslagen hebbende, roofde en plunderde de Engelsche bevelhebber de provincie, en keerde met zyn volk, beladen met buit, naar Normandië te rug.

Innemen van Pontoize.

Het innemen van Pontoize deedt dit jaar roemruchtig eindigen. De Engelschen waren het aan het bekwame jaargety en de dapperheit van Mylord *Clifford* schuldig, die zich daar van wist te bedienen. Het was een vroege winter, die met zulk een scherpe koude begon, dat al de rivieren bevroren waren. Boven dat was 'er zo veel sneeuw gevallen, dat alle grachten daar mede gevult waren. *Clifford* bedacht een vondt, die reets te voren nog eens in het jaar 1142 door de keizerinne *Mechtelt* †, moeder van *Henrik* den II, gelyk wy op zyn plaats hebben verhaalt, in het werk gestelt is geweest. Hy deedt al zyne soldaten in het wit kleden, en hen des nachts door de sneeuw doende trekken, kwam hy, zonder dat iemandt het gewaar wierdt, onder aan den muur. Zy beklommen den zelven, sloegen de schildwacht doodt, en maakten zich meester van de hoofdwacht en poort; en verrasschende de soldaten en burgery op haar bedde maakten zy zich meester van de stadt zonder dat het hen eenen man kostte.

Locheit.

† of *Mathilda*.

1439. Doodt van den regent.

Het jaar 1439 nam een droevig begin wegens de doodt van den hertog van Warwik, die zyn regentschap of regering maar een jaar bediende. Hy stierf den laatsten April te Rouaan in zyn acht en vyftigste jaar. Zyn lyk wierdt naar Engelandt gevoert, om in de begraafplaats van zyn huis bygezet te worden ‡.

‡ in de hoofdkerk van Warwik.

Door zyne doodt ging het regentschap over in de handen van den hertog van Sommerset: doch het was niet langer dan tot de aankomst van den hertog van Jork, die deze bediening voor de twede maal bekwam. Terwyl men hem wachtte, trokken de hertog van Sommerset en Mylord *Talbot* in Pikardië, aan het hoofdt van een leger, min

Inval der Engelschen.

De koning van Schotlandt maakt een verbondt met dien van Vrankryk.

* *Stow.*
† *Lesley.*

Breekt de belegering van Roxburg op.

1439. min aanzienlyk door zyn getal, dat men maar op twee duizend man begrootte, dan door de manmoedigheit der ſoldaten, die alle uitgekipte mannen waren. Zy gingen over de Somme; namen eenige plaatſen in; vorderden grote brandſchattingen, en verwoeſtten al het landt, dat aan de overzyde van deze rivier was. Niemandt ſtondt hen in dezen inval tegen, en zy kwamen weder in Normandië, met het zelve gemak, als zy 'er uit getrokken waren. Zo ontzagchelyk waren toen nog de wapenen van Engelandt.

De twee roemruchtigſte veldtochten van dit jaar waren de belegeringen van twee ſteden, waar in het ſcheen of het geluk berouw hadt Engelandt te verlaten, en een evenwigt tuſſchen de twee natiën begeerde te houden. Het eerſte beleg was dat van Maux, hoofdſtadt van Brie, dat door den grave van Richemond *, konneſtabel, die het zelve eerſt na een langen tegenſtandt veroverde. Het twede beleg, dat ondernomen wierdt, was dat van Avranches, in neder-Normandië, dat de hertog van Alençon gedwongen wierdt op te breken, na dat hy te voren door de Engelſchen was geſlagen, en zyne kanon, leger- en krygsnoodwendigheden hadt achtergelaten.

* van het huis van *Bretagne*.

Opbreken der belegering van Avranches.

De regering van den hertog van Jork.

De hertog van Jork trok in het jaar 1440 naar Vrankryk, daar hy half May, om voor de twede maal het regentſchap waar te nemen, aankwam. De hertog van Sommerſet was nu maar de twede in rang: de regent hadt in zyn gevolg de dapperſte heeren van Engelandt mede genomen: Mylord *Vere*, graaf van Oxford, Mylord *Bourchier*, graaf van Eu, *Ormond*, *Clinton*, *Woodeville*, en vele anderen meer. Hy kwam met het voornemen om het verlies, dat de natie ſedert de doodt van den hertog van Bethford geleden hadt, te herſtellen, en het ryk van Engelandt het zelve gezag, dat het onder den wyzen regent en den zegepralenden *Henrik* den V hadt gehad, weder te doen krygen.

Maar hy was van het noodlot geen meeſter: het geluk van Vrankryk zegepraalde over al zyne dapperheit. Het zelve kwam, niettegenſtaande alle zyne rampſpoeden, met veel luiſter voor den dag. Hy vatte daar zelfs de hoop uit, die zyne ſtaatzucht vleide, en hem het ſtoute ontwerp inblies, van zich meeſter van de kroon van Engelandt te maken, dat wy hem in het vervolg zullen zien ondernemen. Laten wy hem eerſt op het toneel van Vrankryk met meer pracht dan geluk zien verſchynen.

1440. 1441. Op zyne aankomſt vondt hy Pontoize door koning *Karel* belegert. Hy beriedt zich niet lang, maar trok regt op deze ſtadt aan, om ze te ontzetten. Deze ſtadt, aan de rivier, daar zy den naam van draagt †, gebouwt, was van te veel aangelegenheit voor de Engelſchen niet alleen om hare nabuurſchap met Parys, daar zy altydt hun oog op hadden, maar ook met Normandië, dat voor het grootſte gedeelte nog onder hunne gehoorzaamheit ſtondt, om de behoudenis van deze plaats te verzuimen. Hy hadt den manmoedigen *Talbot* vooraf gezonden, dien hy van naby met het gros van het leger volgde. Zyne legerplaats regt over die der Franſchen betrokken, en de rivier alleen tuſſchen beide hebbende, boodt hy hem den ſlag aan, belovende over de Oyze te trekken, indien zy de uitdaging wilden aannemen. *Karel* vondt het niet goed, en de regent, te vergeeſſch getracht hebbende hem in een veldſlag in te wikkelen, vertrok naar Rouaan, na dat hy hem genoodzaakt hadt op te breken, en liet aan *Talbot* de zorg om volk en mondkoſt in de ſtadt, die het nodig hadt, te

† de Loize.

Biedt tot twee maalen den ſtrydt aan *Karel* den VII aan.

te brengen. Hy trok, in weêrwil van het volk, dat de brug bewaarde, over de Oyze, en joeg het naar het gros van het Franſche leger, dat zo verſchrikte, dat *Karel* met het zelve naar Poiſſi trok. 1440. 1441.

De regent vervolgde het daar, en zyne legerplaats over het zyne neêrgeſlagen hebbende, boodt hy hem nog een maal het gevecht aan; maar de voorzichtigheit of vrees van den Franſchen koning deden het hem nog eenmaal weigeren. Toen was het dat de hertog van Jork, ziende, dat hy met een vyandt te doen hadt, die niets wilde wagen, en dien hy geen kans zag tot den ſtrydt te dwingen, alzo hy meeſter van de Seine en van Parys was, dat hem voor een ſchutsmuur verſtrekte, trok hy naar Rouaan, om daar den winter door te brengen, latende aan *Talbot* de zorg om het oog op de Franſchen te houden, en voor de behoudenis van Pontoize te waken.

Gaat den winter te Rouaan doorbrengen.

Deze dappere bevelhebber wierp daar verſcheide malen de hulp, die zy nodig hadt, in: doch hy kon de overgaaf niet beletten. Men kan dit niet dan op het ongeluk van Engelandt leggen. *Karel*, door den hardnekkigen tegenſtandt der belegerden verdrietig geworden, gaf den moedt op, en was van voornemen weder naar Parys te keren. De vrees, die men hem inboezemde, dat de burgers van Parys, die de onkoſten van de belegering droegen, met hem over het opbreken den ſpot zouden ſteken, maakte hem ſtout, en de ſchaamte deedt hem doen, dat de beweegreden van eere alleen hem niet zou hebben kunnen doen ondernemen. Hy was niet van Poiſſi in onzekerheit omtrent zyn laatſte voornemen vertrokken, de afwezendheit van den hertog van Jork, en volgens eenige ſchryvers, die van *Talbot*, gevoegt by de aanmerking van den ſmaadt, daar hy in vreeſde te vallen, indien hy de belegering verliet, deedt hem naar deze ſtadt wederkeren. Hy deedt nog meer. Hy liet een algemenen ſtorm doen, daar hy zelf by was, en moedigde zyne officieren en ſoldaten door zyne tegenwoordigheit zodanig aan, dat na een hardnekkig en bloedig gevecht de kerk, die voor eene ſterkte diende, en daar na de ganſche ſtadt ſtormenderhandt wierden ingenomen.

Pontoize ſtormenderhandt ingenomen.

In het midden van den oorlog hervatte men de onderhandelingen van vrede. De Franſche ſchryver * zegt, dat het geſchiedde door bemiddeling van de hertoginne van Burgundië en de gezanten van den paus, die met de gemachtigden der twee koningen en die der hertoginne tuſſchen Grevelingen en Calais zamenkwamen. Hy ſtelt deze byeenkomſt voor het innemen van Pontoize. De Engelſche ſchryver † in het tegendeel zegt, dat de ſtadt ingenomen was. De een en de andere komen daar in overeen, dat deze onderhandeling vruchteloos afliep, om dat, zegt de eerſte, de Engelſchen zich altoos houdende aan den laatſte wille van den overleden koning, Normandië en Guiënne, met hunne andere gewonne plaatſen, in volle ſouvereiniteit wilden behouden. De Franſchen daarentegen bleven hardnekkig van hunnen kant in het weigeren, dan onder dit beding, dat de hulde zou gedaan worden, waar op men zonder iets beſloten te hebben van een ſcheidde.

Vergeefſche byeenkomſt over de vrede.

* *Mezeray.*

† *Straw.*

De koning van Engelandt, die den kardinaal van Winchelſter tot deze onderhandeling zondt, hadt goedgevonden, *Karel*, hertog van Orleans, in Londen, ſedert den ſlag van Azincourt gevangen, mede te nemen, in verwachting, dat hy tot de vrede, daar deze zachtzinnige koning

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1440. 1441. ning meer dan tot den oorlog toe geneigt was, zou helpen. Het hof van Vrankryk hadt van zyn kant gemachtigt den grave van Dunois, natuurlyken broeder van den hertog, en, die gedurende zyne gevangeniſſe het bewindt over de goederen van dezen gevangen hadt gehad. Zy waren wederzyds verheugt malkander te zien; maar hunne byeenkomſt kon de twee koningen de vrede niet doen erlangen. Zy handelden daar te vergeefſch over. Het ging anders met de vryheit van den hertog van Orleans, daar men ter zelver tydt over handelde. Men kwam daar in overeen, mits drie honderd duizend kronen tot losgeldt betalende. De zwarigheit was, hoe zulk eene grote ſomme te vinden. De man, daar men de zelve het minſt van wachtte, bragt de zelve op. Het was *Philips*, hertog van Burgundië, een gezworen vyandt van het huis van Orleans; maar die door eene helddadige edelmoedigheit dit heerlyk voorbeeldt van hoon te vergeven gaf; zyne weldadigheit aan iemandt bewyzende, die de zelve voor altoos de verwondering van alle eeuwen waardig zal maken. Het huwelyk van den hertog van Orleans met *Maria* van Kleef, nicht van den hertog van Burgundië *, vereenigde hen ten vollen, uit welk huwelyk een prins voortkwam, die ſedert onder den naam van *Lodewyk* den XII regeerde.

1440. Een heerlyke daadt van den hertog van Burgundië.

* natuurlyken zoon van *Lodewyk*.

* dochter van zyne zuſter met den hertog van Kleef.

1441. 1442. Verrechtingen der Engelſchen en Franſchen.

De vrede, gelyk wy hebben gezegt, niet kunnende getroffen worden, vatte ieder de wapenen weder op. *Karel* trok in Guiënne; behieldt Tartas, dat reets met een verdrag te maken doende was; veroverde Marmande, La Reole, St. Sever, en Dacqs; maar hy vertrokken zynde veroverden de Engelſchen de twee laatſte plaatſen weder.

De hertog van Jork vervolgde van zyn kant zyn moedt en dapperheit te betonen. Op zyn bevel kwamen drie legers byna op eenen zelven tydt in het veldt.

Het eerſte, onder het bevel van Mylord *Willoughby*, trok in dat gedeelte van Pikardië, dat men Amenois, naar de hoofdſtadt, noemt, en maakte daar grote ſtropingen in.

Veroveringin Anjou en Maine.

De regent geboodt zelf het twede, nevens den hertog van Sommerſet, die boven hem geweeſt zynde nu onder zyn bevel moeſt ſtaan. Het zelve trok in Anjou en Maine, daar hy Guerche en Beaumont veroverde, en een gedeelte van Bretagne uitplunderde. De maarſchalk van Lohere wilde zyne overwinningen ſtuiten; maar hy wierdt geſlagen. Niets kon voor de Engelſche troepen ſtaan, die van dezen veldtocht, overladen met roem en buit, wederkeerden.

Belegeringvan Dieppe.

Talbot met het derde leger belegerde Dieppe, daar hy niet gelukkig in was. Hy vondt daar meer tegenſtandt dan hy gedacht hadt: deze plaats was van alles zo wel voorzien, dat hy geen ſchielyke overgaaf te verwachten hadt. Hy oordeelde, dat het beſt was, zich in zyne legerplaats zo te begraven, dat hy daar niet zou kunnen aangetaſt worden, en ondertuſſchen batteryen, van waar men de ſtadt met eene goede uitkomſt kon beſchieten, op te werpen. Na dat hy daar een ontwerp van hadt gemaakt, liet hy 'er het beſtier van aan zynen natuurlyken zone. De ridder *Talbot* ging een keer naar Rouaan doen, dat maar een dag reizens van Dieppe is, om het vertrek van de noodwendigheden, die van daar moeſten komen, en daar zyn leger gebrek aan begon te krygen, te doen verhaaſten.

Debelegeringopgebroken.

De Franſchen bedienden zich van zyne afwezendheit, en de Dauphin, dien men niet verwachtte, met vyftien duizend man, uitgezocht volk, aangekomen zynde, vielop de belegeraars, die veel minder in getale waren. Hy veroverde het fort Paulet, dat de legerplaats dekte. De jonge *Talbot*, tot hunnen byſtandt komende, wierdt daar gevangen, en de andere, die zich door een gelukkige vlucht, onder begunſtiging van den nacht, die de vyanden het vervolgen belette, ontkwamen, bereikten Rouaan. 1441. 1442.

Dit ongeluk belette den koning van Engelandt en de ganſche natie niet de dapperheit van *Talbot* te roemen, die in de Geſchiedeniſſe zomtyds het puik der Engelſche bevelhebbers wordt genaamt. In het jaar 1443 * wierdt hy graaf van Shrewsbury, zyn natuurlyke zoon wierdt wettig, en Mylord *Talbot* verklaart, in erkenteniſs der dienſten, die de een en de ander aan hun vaderlandt hadden bewezen. Zy waren naar Engelandt vertrokken, maar na deze verheffing wierden zy weder naar Normandië, met eene verſterking van drie honderd man, gezonden, en men gaf hen te kennen, dat men aan hunne dapperheit en vaardigheit, de behoudenis van de provincie vertrouwde.

Talbot graaf van Shrewsbury gemaakt.

* Anderen zeggen 1442.

Het was volgens eenigen * het zelve jaar en de zelve dag, dat *Jan Beauford* hertog van Sommerſet wierdt gemaakt, daar hy te voren alleen graaf van was; maar wy hebben de genen gevolgt, die hem altydt den naam van hertog hebben gegeven. Indien hy deze waardigheit niet dan in dit jaar ontfing, leefde hy niet lang daar na, zynde kort daar op geſtorven. Na zyne doodt liet hy dezen tytel met al zyne rechten aan zynen zone *Edmond* na, die ook in zyne yverzucht tegen den hertog van Jork tradt.

Edmond hertog van Sommerſet.

* *Stow.*

Wy zullen aanſtonts van den oorlog tot de vrede overgaan, byna gelyk men de ſtilte op onweer ziet volgen. De twee ryken, door hunne veldſlagen, en mogelyk door hunne wederzydſche overwinningen uitgeput, hadden ruſt van noden. De twee koningen verlangden daar niet minder dan hunne onderdanen naar. *Karel*, in zyne liefde volhardende, hadt voor de ſchone *Agnes* † een veel groter drift dan voor den roem, en *Henrik*, hoe jong hy was, was meer geneigt voor den Godsdienſt dan voor de wapenen. 1444. 1445.

† *Agnes Torcau.*

Hoedanigheit van *Henrik*.

Hy tradt in zyn drie en twintigſte jaar, waarin de geſteltenis des ligchaams en de reden de meeſte kracht hebben, kortom, daar het verſtandt en het oordeel genoeg behoren gevormt te zyn, om te weten wat men 'er van heeft te vrezen of te hopen. Van de gebreken des jongen konings was niet te duchten, en het zou zelfs bezwaarlyk zyn geweeſt eenige in hem te vinden. Maar men hadt van den anderen kant niets van zyne manmoedigheit te verwachten. Indien hy al dat een eerlyk man maakt bezat; indien hy goed en zacht van aardt en rechtmatig was, hy bezat byna niets, dat een groot koning maakt; hy was weekhertig, achteloos, zwak, en liet zich regeren van die zich van zynen geeſt hadden meeſter gemaakt, zich overgevende, om zo te ſpreken, aan den eerſten, die zich daar wiſt in te dringen. Een vorſt van zulke hoedanigheden was niet zeer bekwaam den troon, en wel voornamentlyk dien van Engelandt, te bekleden, en nog minder in de tyds gelegenheit, daar het ryk zich in bevondt, verplicht de overwinningen zyner koningen overzee tegen een machtiger natie, die de overhandt, welke *Eduard* de III en *Henrik* de V, over de zelve hadden verkregen, weder poogde te hebben. Daar gebeurde nog een onverwacht voorval, daar alles erger door wierdt. Dit was het huwelyk van dezen al te toegevenden koning met eene princeſſe, welke in

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

1444. 1445. waarheit ſtandvaſtiger en bekwamer, maar zo door hare genegenheit als geboorte ganſch Franſchgezind was.

Onderhandeling over de vrede. De onderhandeling geſchiedde daar van, en die, welke in dit jaar over de vrede wierdt gehouden. De twee koningen, en de twee natien, gelyk wy hebben gezegt, verlangden naar de zelve. Men kwam te Tours byeen, om daar verder over te handelen. Het keizerryk, Spanje, Denemarken en Hungarië zonden daar hunne gevolmachtigden, om als middelaars te werk te gaan. *Willem* van Pole, graaf en naderhandt hertog van Suffolk, was de eerſte der gezanten van *Henrik*, en de hertog van Orleans van die van *Karel*. De zwarigheit aangaande de oppermachtigheit van Normandië en van Guienne, die de eerſte begeerde, en de andere weigerde, kwam weder op het tapyt, en deedt de onderhandeling nog eenmaal te loor lopen. Maar beide de partyen waren af, en zochten, het koſtte wat het wilde, naar ruſt. Men kwam derhalven den 20 May over eene wapenſchorſſing van achttien maanden overeen. Van beide kanten vondt men zo veel genoegen in deze ruſt, dat de zelve van tydt tot tydt verlengt, en niet dan in het jaar 1440 gebroken wierdt, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Wapenſchorſſing.

Terwyl men in onderhandeling over de vrede was, handelde de graaf van Suffolk over het huwelyk van den koning. Men zegt niet, of hy het zonder, of met bevel van zynen meeſter deedt. Het zekerſte is, dat, indien hy daar de opening van uit eige beweging deedt, hy echter niets wilde beſluiten zonder toeſtemming des konings. Het was tydt dat hy trouwde; het welzyn van den Staat vereiſchte zulks; zyn hof en Raden verzochten het hem alle dagen. Maar twee partyen hem zynde voorgedragen, de eene door den grave van Suffolk, en de andere door den hertog van Gloceſter, wiſt men niet welke ten kiezen. Wy dienen de namen der twee princeſſen, die deze verdeeldheit in den Raadt maakten, te weten. *Henrik* wilde, dat men de zaak ten onderzoek zou brengen, en indien hy 'er een beſluit over nam, was het niet dan na dat hy de redenen van de eene en de andere, die voor en tegen waren, hadt aangehoort.

Margareta van Anjou. *Margareta* van Anjou, dochter van *Reynier*, koning van Sicilië, van Napels en van Jeruzalem, maar alleen by naam, dewyl de Turken het laatſte dezer ryken, en de twee andere de prinſſen van Arragon in bezit hadden, was de gene, die door den hertog van Suffolk wierdt voorgeſtelt. Het huwelyksgoedt van deze princeſſe beſtondt derhalven alleen in de edelheit van haar bloedt, dat een van het doorluchtigſte van de wereldt was, en in begaafdheden van haar perſoon, van eene ſchoonheit, die weinig weerga onder de vrouwen vondt, en die zulk eene grote ziel bezat, dat niemandt haar onder de mans overtreffe: doch al te ſtout en te ondernemende, en weinig bekommert wanneer zy haar gezag moeſt ſtaande houden.

De dochter van den grave van Armagnak. De andere princes, die de hertog van Gloceſter wilde dat den voorrang zou hebben, was de dochter van den grave van Armagnak, uit een doorluchtig huis, hoewel minder dan dat van Anjou, welke het aan geen verdienſten, noch ſchoonheit ontbrak, hoewel niet in zulk een trap als hare mededingſter; maar zy bezat andere voordeelen boven haar, mogelyk wezentlyker, en ten minſte onvergelykelyk nuttiger voor Engelandt. De graaf van Armagnak, haar vader, een der grootſte heeren van Guienne, boodt met zyne dochter eenige voorname ſteden, grenzende aan die, welke onder de gehoorzaamheit van Engelandt ſtonden ten huwelyk aan, waar door hy de grenzen uitzette, en in het tegendeel die van Vrankryk meer inſloot. Hier van gaf men ook in den Raadt zeer breed op, waar in het ſcheen, dat deze reden inderdaadt de weegſchaal zou overgehaalt hebben. 1444. 1445.

Redenen voor den voorrang der laatſte. Behalven dat was die haar voorſtelde van zulk een aanzien en gezag, dat hy meer verdiende gehoort te worden dan de graaf van Suffolk. Dewyl het de hertog van Gloceſter was, een prins van den bloede, van een levendigen geeſt, ſtoutmoedig, die niet wilde tegengeſproken zyn. Het is waar, dat hy ſtaatzuchtig, en van eene trotſchheit, eigen aan die van zyne natie, was: doch hy was echter getrouw aan den koning en het vaderlandt, by het welke zyne vyanden hem tegen alle reden verdacht maakten. Hy ſprak zeer ſtoutmoedig voor de princeſſe van Armagnak, en gaf veel op van alle de voordeelen, die by dit huwelyk te behalen waren. In het tegendeel verkleinde hy die door de andere waren voorgedragen. *Eene voorbygaande ſchoonheit*, zeide hy, *eene geboorte, die niet dan nadeel aan Engelandt kon veroorzaken, het bloedt van* Anjou, *het zelve als dat van* Valois *zynde, twee takken van eenen ſtam, die even zeer den ondergang van het Engelſche ryk zochten, zo dat het te vrezen was, dat de princes, met welke men den koning wilde doen trouwen, in de eene handt de huwelykstoorts dragende, in de andere de dodelyke fakkel, die het ryk zou verteeren, hieldt.* Dit was ſtout, doch te gelyk als een verſtandig prins, als een welgenegen raadsman, als een goede nabeſtaande en een trouw landgenoot geſproken.

Door den kardinaal van Winchester tegengeſproken. Hy wierdt door den kardinaal van Winchester tegengeſproken, het zy deze laatſte door Vrankryk was gewonnen, het zy hy zich door zyne driften liet vervoeren. Wy hebben meer dan eens van den ſtrydenden imborſt van den hertog en den prelaat geſproken, oom en neef, van de zelve natie, en van het zelve huis geſproten. Zy konden elkander niet zetten, en ſedert het jaar 1425, dat hunne verdeeldheden uitborſten, was de wyze hertog van Bethford, hun oudſte broeder en regent van Vrankryk, meer dan eenmaal overzee getrokken, om hen te verzoenen; hun haat bleef echter eenigen tydt gelyk het vuur onder de aſſche bedekt. Dit aanmerkelyk voorval ontſtak het zelve wederom; maar zy, benevens het ganſche huis van *Lankaſter*, gingen daar door te grondt.

De kerkvoogdt moeſt of grote welſprekendheit, of de koning veel zwakheit gehad hebben, om zyne redenen voor die van den hertog van Gloceſter te kiezen: want behalven de voordeelen, die wy even bygebragt hebben, en voor de laatſte pleiten, en het nadeel, dat 'er in de omhelzinge van de andere party was te duchten, ſtak daar nog een tegenwoordige ſchade voor Engelandt in, namentlyk, dat men de verbindtenis van den hertog van Anjou tot nadeel van het geen de kroon van Engelandt in Anjou en Maine bezat moeſt kopen. Ook ſchreeuwde het volk tegen zulk eene opoffering, en ondersteunde de redenen van den hertog van Gloceſter.

Henrik verklaart zich voor *Margareta* van Anjou. Niettegenſtaande dit alles haalde het zyn medeverzoeker over, en het hert of de zwakheit van *Henrik* nam een beſluit tegen zyne ware belangen.

Men moet niet twyffelen, of de graaf van Suffolk, nieuwelings van zyn gezantſchap wedergekomen, hadt daar veel toe geholpen. Men zegt, dat hy de voordeelen van de vrede, welke deze

1444. deze verbindtenis aan Engelandt, dat de zelve
1445. zeer nodig hadt, zeer breed uitmeete, in plaats van een verderffelyken oorlog, dien het andere huwelyk zou bybrengen. Mogelyk was de zachtzinnige koning niet min door deze reden dan door de schoonheit der princesse geraakt. Hy wierdt misleid, en ondervondt wel haast, dat indien zulke huwelyken den oorlog kunnen doen ophouden, het maar voor een tydt is, om de zelve naderhandt met meer kracht weder te beginnen. De onderhandeling van den grave van Suffolk wierdt van den koning, den kardinaal van Wincheſter, en al de hovelingen, die hun welvaren meer dan dat van den Staat in het oog hadden, geprezen. Hy wierdt daar voor bedankt, en zyn Pairschap een trap hoger steigerende, wierdt van een graafschap tot een marquizaatschap verheven. De koning wilde, dat dewyl hy het huwelyk met *Reinier* van Anjou, vader der princesse, hadt gesloten, hy de zee weder over zou steken, om haar in zynen name te trouwen, en in Engelandt over te brengen.

1445. Plegtigheit der bruiloft te Tours.

De plegtigheit der bruiloft wierdt te Tours gehouden, daar Mylord *Suffolk*, versiert van verscheide heeren en edellieden van zyne natie, de princesse vondt, met welke hy uit kracht van zyne volmacht trouwde. Zy was niet alleen van den hertog van Anjou, haren vader, en de hertoginne, hare moeder, verselt, maar ook van den koning en de koninginne van Vrankryk, van de hertogen van Orleans, van Kalabrië, van Alençon en van Bretagne, van zeven graven, twaalf barons, twintig bisschoppen, en van een veel groter getal ridders en edellieden: alles was daar overpraehtig; kleederen, maaltyden, vertoningen, baalen, steekspelen, kortom, alles wat overdaadt en vreugde op zodanige feesten zyn gewoon voor den dag te brengen. Alle deze vermakelykheden eindigden met het jaar, en de nieuwe koningin kwam niet voor het volgende jaar in Engelandt.

1446. De koningin komt in Engelandt.

Zy ging te Dieppe scheep, en zette den 20 April te Reye voet aan landt, van waar zy naar Londen wierdt geleid. De hertog van Glocester het geen hy tegen dit huwelyk hadt vertoont vergetende, ontfing haar op den weg aan het hoofdt van vyf honderd paarden, in verscheide kleine hopen verdeelt, die niet anders dan uit edellieden, zeer heerlyk opgezeten en prachtig gekleed, bestonden. Maar die wraakzuchtige princes vergat den hoon niet, dien zy oordeelde dat hy haar hadt aangedaan, en men hieldt haar verdacht, dat zy zynen val weinig tyds daar na berokkende.

Toont haar genoegen aan den hertog van Glocester.

Terwyl zy Londen naderde, trokken haar de hoofdschout en de schepenen in hunne plegtgewaden te gemoet, en met haar voortgaande, na dat zy haar hadden gegroet, geleidden zy haar door deze grote stadt, daar al de straten met zinspreuken en praalbogen, onder welke zy doorging, om in het paleis te komen, versiert waren. Een der aardigste dezer zinspreuken was ontleent van een schip, verbeeldende de Arke van *Noach*, die men in den Teems zag dobberen, met deze woorden uit de H. Schrift *: *Ik zal niet meer op de inwoonderen der aarde vertoornt zyn.* De zinspeling bestondt hier in, dat Engelandt door dit huwelyk beveiligt zynde, geen oorlog van den Hemel te duchten hadt, gelyk de aarde geen zondvloedt meer hadt te vrezen. Maar wy zullen haast zien, dat, indien deze toeëigening spitszinnig was, de zelve met wel slaagde.

* Gen. VIII, 21.

Misnoegen van

Het duurde niet lang of men zag den misslag, dien men hadt begaan met de princes van Anjou

voor die van Armagnak te hebben verkoren. Het kostte Engelandt het geen het in Anjou en Maine nog bezat. Daar bleef het niet by. De graaf van Armagnak, vergramt over de verachting van zyne verbindtenis, wierdt van vriendt, gelyk hy zich omtrent de Engelschen hadt getoont, een onverzoenlyke vyandt, en hielp niet weinig tot het verlies van Guiënne. 1446. den grave van Armagnak.

Het schynt, dat de marquis van Suffolk zelf berouw van zyne onderhandeling hadt, en dat hy, ziende de droevige gevolgen, die daar uit zouden voortkomen, zich daar van poogde te verschonen, voor dat zy voorvielen. Met dat oogmerk vertoonde hy aan het Parlement, dat te Westmunster in het begin van Juny gehouden wierdt, wat hy gedurende zyn gezantschap omtrent zyne onderhandeling over de vrede en het huwelyk van den koning hadt verreeht. Hy beleedt ter goeder trouwe, dat hy zich hadt vergrepen, met te geloven, dat het laatste op het eerste zou zyn gevolgt; dat hy uit de streken van het Fransche hof wel zag, dat men geen vrede te hopen hadt; dat de wapenschorsling in de naaste maandt April zou eindigen; dat hy het Parlement vermaande te voorzien tegen den inval van dezen vyandt, die niet zou nalaten op de steden, die niet wel voorzien, noch sterk genoeg waren, aan te vallen. Vervolgens verzocht hy den koning en de twee Kamers van het Parlement, goed te keuren het geen hy omtrent de wapenschorsling en het huwelyk hadt gedaan, waar in hy als een goed onderdaan en landgenoot de bevelen, die hy hadt ontfangen, hadt nagekomen. Hy verkreeg het een en het ander. Maar hy toonde zich kort daar na ondankbaar: ten eenemaal aan de koninginne overgegeven zynde, was hy het voornaamste werktuig, dat zy gebruikte om de kroon van Engelandt de overwinningen, van *Henrik* den V op Vrankryk behaalt, te ontrukken. *Edmond*, hertog van Sommerset, wierdt daar als regent, in de plaats van den hertog van Jork, die voor de twede maal wierdt te huis geroepen, gezonden. Het was om daar nooit weder te keren, en zich ter zelver tydt van de verwarringen van zyn vaderlandt te bedienen, en zich den weg tot de koninklyke waardigheit te banen. Verandering van den marquis van Suffolk.

1447. Twist tusschen den koning en den hertog van Glocester.

Deze beroerten begonnen in het jaar 1447, verwekt zynde door den opstandt tegen den hertog van Glocester, door de zittingen van het Parlement, dat alleen was beroepen om hem van kant te helpen, door zyne gevangenis, en door zyne doodt, die daar haast op volgde. Men schoof deze droevige omkeering op den hals van de nieuwe koninginne. De tegenstreving, die deze hertog tegen haar huwelyk hadt getoont, ging haar ter herte, en het misnoegen, dat zy daar over behieldt, vermeerderde door den spyt, met welken zy dezen prins aan het hoofdt der regeringe zag. De koning haar gemaal was daar toe niet in staat; maar zy, op zynen naam willende regeren, kon niet verdragen, dat de hertog haar daar van afhieldt, met zich zelf als de uitdeeler der gunsten en uitspreker der vonnissen of vergeldingen te gedragen. Gelyk zy verstandt en moedt genoeg hadt, vertoonde zy aan den koning het ongelyk, dat hy zich zelven aandeedt, met al hot gezag aan den hertog van Glocester over te laten; en schilderde zo levendig de afhankelykheit, daar hy zich onder dezen regeerder hadt in gebragt, die hem nog als een voogdt handelde, af, dat hy zich daar over schaamde. Deze argliftige vrouw, die buiten dat door hare lieftaligheden het hert van haren gemaal ten volle meester was geworden, viel het

Door den kardinaal van Wincheſter tegengesproken.

Henrik verklaart zich voor Margareta van Anjou.

1447. daar na niet zwaar te brengen waar toe zy wilde; waar op dan het befluit, van den hertog buiten het bewindt van zaken te fluiten en van het hof te bannen, wierdt genomen. Maar dit was het nog niet al.

Verbondt der koninginne tegen den hertog.

De wraakzuchtige koningin hadt in haar belang de heeren van het meeste aanzien van het ryk gebragt, of, om beter te zeggen, zy waren met de zelve yverzucht ingenomen tegen een prins, die mogelyk met al te groten hoogmoedt, hoewel met alle billykheit, regeerde. Zy verbonden zich derhalven met haar om hem te doen vallen. De kardinaal van Winchester, hoewel hy oom van den prins was *, was het hoofdt van deze zamengezworenen: want men dezen naam kan geven aan den marquis van Suffolk, den hertog van Bukkingham, den aartsbiffchop van Jork, volgens eenigen, of van Kantelberg, volgens anderen, die van toen af dezen prelaat † den bynaam van het laatfte aartsbisdom geven, dat hy niet voor in het jaar 1452 verkreeg. Zy befloten alle met de koninginne, dat men het werk niet ten halve moeft laten fteken, en dat een heer van de geboorte en trotfchheit, als de hertog van Glocefter was, uit de regering niet kon worden gezet, zonder alles in rep en roer te brengen; dat het voor hare veiligheit en die van den Staat nodig was, zich van zulk een gevaarlyken en woeligen vyandt te ontflaan.

* de een was broeder en de ander was zoon van *Henrik* den IV.

† *Jan Kemp.*

De maatregels, die men tot zynen val beraamde.

Men wilde nochtans op eene behoorlyke wyze te werk gaan, en het was ter uitvoering van deze aanflagen, dat men den koning aanriedt een Parlement te beroepen, daar men dacht krachtige befchuldigingen genoeg te kunnen in voortbrengen om zyn rechtsgeding op te maken, en vyanden genoeg te vinden om hem te veroordeelen. Het is waarfchynlyk, dat de koning, die de zachtzinnigheit zelf was, niet bemerkte, hoe ver het vooroordeel tegen een prins van zyn bloedt ging, die niets, dat hem zulk een verachte behandeling waardig maakte, hadt gedaan. Maar van den anderen kant verkreeg de koningin en die van haren aanhang, door zyne toegevendheit, dat het Parlement te Edmondbury, in de provincie van Suffolk, zou vergaderen. Men verkoor deze plaats voor Londen, uit vreze, dat deze hoofdftadt, die den hertog van Glocefter zeer toegedaan was, zich tegen de raadflagingen van het Parlement zou ftellen. De marquis van Suffolk, een der zamengezworenen, ftondt voor de ftadt in de provincie, daar hy heer van was, in.

Zyne vertrouwendheit veroorzaakt zyne doodt.

De zittingen begonnen met de maandt van February. De koude was zo fel, dat de wacht, die men op de wegen en rondom de plaats, daar het Parlement vergadert was, hadt geftelt, daar zeer veel door leedt; zo dat zelfs eenigen, die de nachtwacht hielden, des morgens dood gevonden wierden. Al de zorg, die men genomen hadt om den hertog van Glocefter te beletten in het Parlement te verfchynen, was vruchteloos. Door de wyze, op welke hy zich daar begaf, kon men van zyne onfchult oordeelen. Hy kwam 'er zonder troepen, zonder wacht, of ander gevolg, dan alleen van twee of drie ridders van zyne vrienden, die hem verfelden. Dit vertrouwen geleek niet naar een, die zich fchuldig kende. Doch dit was ook geen gedrag van een ftaatkundigen. Des anderen daags na zyne aankomft wierdt hy door Mylord *Beaumont*, konneftabel, door den hertog van Bukkingham, en door dien van Sommerfet nieuwelings van zyne regering van overzee wedergekeert, in verzekering genomen, en den volgenden dag vondt men hem dood in zyn bedt. Men gaf 1447.
het den naam, dat hy van eene beroerte, en een Zyne
zweer, die hy in het hoofdt hadt, geftorven doodt.
was. Die wilden, konden het geloven: zulk een haaftige doodt, en na zulk eene harde bejegening, daar zo weinig in naar de waardigheit van een prins van den bloede was gezien, fcheen geen natuurlyke doodt. Het volk, dat hem zeer De koningin
beminde, twyffelde niet, of men hadt hem ge- wordt
worgt. Het zelve ging verder, en befchuldig- verdacht
de opentlyk de koningin, dat zy de voornaamfte gehouden.
oorzaak van dit droevig treurfpel was geweeft. * *Mezeray.*
De Franfche fchryver * bewimpelt het ganfch niet, maar zegt regtuit: *Deze ftoute en ondernemende vorftin, boven het vrouwelyk geflacht, wilde de regering aanvaarden, en zich zelve volftrekt meefter maken. Met dat voornemen gaf zy den koning ftinkfche gedachten van den hertog van Glocefter, zynen oom, en maakte, dat hy hem deedt om hals brengen, zonder iets, dat naar recht geleek, waar te nemen.*

Vonnis van zyne bedienden.

Men wierdt daar nog meer van overtuigt, wanneer men twee en dertig van zyne bedienden zag in beflag nemen, waar van vyf, om dat zy, zo men zeide, op het verzoek van den hertog, hunnen meefter, naar het leven van den koning hadden geftaan, ter doodt wierden veroordeelt.

Doodt van den kardinaal van Winchefter.

De kardinaal van Winchefter, een der voornaamfte werktuigen van deze bedroefde gefchiedenis, genoôt 'er het vermaak niet lang van. Hy ftierf den elfden April. Dus kwam de oom en neef te fneuvelen, de twee vafte fteunfels van het huis van *Lankafter*, indien zy zich niet hadden verdeelt, die het zelve, zo lang zy vereenigt waren, ftaande hadden gehouden, en door hunne oneenigheit den ondergang van veroorzaakten. *Edmond*, hertog van Sommerfet, die by hunne doodt voordeel meende te behalen, en dus den troon te naderen, vondt zich daar van verwydert. Mogelyk was hy niet van zyn re- De hertog van
gentfchap van Vrankryk en zyn landvoogdy- Sommerfet door
fchap van Normandie wedergekeert dan om me- den hertog van
de in het Parlement, waar in men den ongeluk- Jork benadeelt.
kigen hertog van Glocefter zou doen vallen, te verfchynen. Hy begreep niet, dat hy niets rampfpoediger voor zich zelven en voor het ganfche koninklyke huis, waar van hy de eer hadt een prins te zyn, kon doen. Het is waar, dat hy, met den hertog van Glocefter van den troon te verwyderen, daar zo veel nader by kwam: maar hy merkte niet op, dat de hertog van Jork alleen naar gelegenheit omzag om zich tuffchen hen beide te zetten, en hen den voet te ligten; dat hy meer te duchten hadt van zyne ftaatzucht, dan van de wettige opvolging van den eerften, die een prins van zyn huis was, in wiens verheffing hy de zyne vondt; daar in het tegendeel de andere, door den tak van *Jork* met zich op den troon te verheffen, aan dat van *Lankafter* al zynen luifter zou doen verliezen, om niet te zeggen, dat hy het tot de wortel toe zou uitrocien. Dit gefchiedde aldus inderdaadt. De hertog van Sommerfet leende zyne handt om den eerften prins van den bloede onder te brengen, en na dat hy den regter arm van de *Lankafters* hadt afgehouwen, vondt hy zich te zwak om de ftaatzucht en het geweldt van het huis van *Jork* tegen te ftaan. Hy was de eerfte, die bezweek, en kort na hem viel de ongelukkige *Henrik* de VI met al de prinffen van een tak, die door de overwinningen van *Henrik* den IV en *Henrik* den V zo doorluchtig was geworden.

Ongelukkig regentfchap.

De hertog van Sommerfet keerde, zonder op zulk eene ongelukkige en aanftaande omwente- ling

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1447. ling te denken, naar zyn regentſchap. Hy was daar niet gelukkig in. Wy zullen hem van plaats tot plaats verjaagt, en al zyne dapperheit gedwongen zien voor het geluk van Vrankryk te buigen, terwyl de bekwame hertog van Jork, verheugt in zyne ongenade en in de ongelukken van zyn vaderlandt, die hy den koning en zynen ſtaatsdienaar te laſt zal leggen, daar een voorwendſel van zal maken om de kroon weder te eiſchen, of te overweldigen.

1448. Zamengeſpan van de koningin en den hertog van Suffolk.

Daar was een derde party in het ryk, die op niets anders uit was, dan om zich op den ondergang der twee andere, en, dat meer is, op dien van Engelandt, wiens wingeweſten zy voorgenomen hadt aan Vrankryk over te geven, te verheffen. Men hieldt de zelve ten minſte daar van verdacht. Wy zullen zien, dat het niet zonder reden was. De hoofden daar van waren de koningin en de marquis van Suffolk, die in dit jaar op haar verzoek hertog wierdt gemaakt. De eerſte wilde, het koſtte wat het wilde, regeren, en ganſch Franſchgezind van geboorte en genegenheit zynde, maakte zy met deze kroon nadeelige verbindteniſſen voor den koning, haren gemaal. De nieuwe hertog van Suffolk bewees haar zyne erkentenis, met zich blindelings aan haren dienſt over te geven, en eerſte ſtaatsdienaar door de ballingſchap van de hertogen van Sommerſet en van Jork zynde, zondt hy niet dan langzamen en zwakken byſtandt aan de provinciën overzee, om de verovering der zelven gemakkelyker voor de Franſchen te maken. Het Parlement klaagde hem deswegen aan, en ontzag de koningin niet; maar al kende het zelve de oorzaak van het kwaadt, hadt het de macht niet daar in te voorzien.

Verbannen des hertogs van Jork en zyne ſtreken.

De hertog van Jork zou het alleen hebben kunnen doen: maar hy dacht om andere zaken. In Ierlandt gebannen, daar de koningin en haar gunſteling hem onder het ſchone voorgeven om de beroerten te ſtillen, maar inderdaadt om zich van zyne kuiperyen te bevryden, ſmeedde hy hen een aanſlag, daar zy het minſt niet op dachten.

De hertog van Sommerſet verraden.

Belangende den hertog van Sommerſet, hy deedt al wat men van een dapper prins en een goeden landgenoot kon verwachten. Maar het zy hy van de koningin, en den hertog van Suffolk, die hem den byſtandt, dien hy nodig hadt, niet zonden, verraden was, het zy het in zyne macht niet ſtondt, eene omkeering, die door de Voorzienigheit was beſloten, te ſtuiten, hadt hy het ongeluk in minder dan twee jaren ganſch Normandie Engelandt ontrukt te zien.

Inbreuk van *Surienne*.

De wapenſchorſſing, die verlengt was, hieldt tuſſchen de twee kronen nog ſtandt, wanneer de Arragoneeſche *Surienne*, van wien wy op een andere plaats geſproken hebben *, in Engelſche beſolding zynde, het bevel over een gedeelte krygsvolk in neder-Normandië hebbende, de ſtadt Fougeres, in opper-Normandië, verraſchte. Eenigen zeggen, dat het uit ſcha-verhaling van het verlies van Mans was, daar de Franſchen zich met geweldt van hadden meeſter gemaakt, en de Engelſche bezetting, die geweigert hadt aan de bevelen van hunnen koning te gehoorzamen, die het aan den hertog van Anjou hadt afgeſtaan, uit hadden verjaagt. Anderen zeggen, dat deze inval niet geſchiedde, dan om zich met het losgeldt der Bretagners, daar de Franſche ſchryver † van zegt, dat zy zeſtien honderd duizend kronen van trokken, te verryken. Hoe het zy, deze inval wierdt van Vrankryk, als eene overtreding der wapenſchorſſing, daar de hertog van Bretagne onder begrepen was, aangezien, en op de klagten, die hy daar over voor de rechtbank van *Karel* den VII bragt, zondt deze laatſte gezanten aan *Heurik* den VI om hem eene ſpoedige vergoeding af te eiſchen. 1448.

* Zie fol. 685.

† *Mezeray.*

De reden of voorwendſel des oorlogs.

De gezanten wierden gunſtig gehoort. Het hof van Engelandt ontkende de onderneming van *Surienne*, en beloofde al de voldoening, die het hof van Vrankryk en de hertog van Bretagne, zyn bondgenoot, of leenman, zou kunnen begeeren. Maar men wachtte te lang met deze belofte na te komen, ten minſte naar de gedachten der beledigden. Het is waarſchynlyk, dat de Franſchen, die zelf een voorwendſel zochten om de wapenſchorſſing te breken, verblyd waren, daar eene in de traagheit der Engelſchen te vinden. Zy namen het voor eene weigering op, en begonnen weder een oorlog, die mogelyk niet rechtmatig, maar daarom niet minder gelukkig was.

Door de Franſchen begonnen.

Innemen van verſcheide ſteden.

Daar zyn ſchryvers, die zeggen, dat het Franſche hof den hertog van Bretagne toeliet afzonderlyk te werk te gaan, en dat hy een leger in het veldt bragt. Anderen willen, dat zyne krygsmacht alleen een gedeelte van het Franſche leger, dat den inval in Normandië deedt, uitmaakte: alle komen daar in overeen, dat Pont l'Arche de eerſte ſtadt was, die aangetaſt en ingenomen wierdt. Conches, naby Evreux, Gerbroy, digt by Beauvais, en Cognak, aan de Charente, hielden de wapenen der Franſchen niet lang tegen. He jaar eindigde met de veroveringen van deze ſteden.

1449. Vervolg der overwinning van *Karel* den VII.

* in neder-Navarre.

De volgende veldtocht leverde hen veel meer plaatſen en van meerder aangelegenheit. Nooit liep een ſtroom met meer geweldt over, en veroorzaakte in korter tydt zulke ſchrikkelyke verwoeſtingen, dan de wapenen van *Karel* in Guiënne en Normandië deden. In Guiënne namen zy Mauleon *, eene ſtadt, die toen byna onwinbaar was, om dat zy op een rots lag, en het ſterke kaſteel van Guiſſant, of La Guiche, vier mylen van Bajonne gelegen.

Belegering van Rouaan.

† in Normandie, Maine en la Beauſſé ingeſloten.

Zy behaalden nog ſnelder en gewigtiger overwinningen in Normandië. De ſtadt Verneuil, toen onder deze provincie behorende, hoewel in Perche gelegen †, wierdt het eerſte weggenomen. Countances en Alençon hadden het zelve lot, en de graaf van Dunois, algemeen ſtedehouder van *Karel*, belegerde Rouaan, daar *Karel* zich in perſoon by bevondt. De regent hadt zich met weinig, maar welgeoeffend volk, en buiten dat met den wakkeren *Talbot*, die alleen zo veel als een leger was, in de ſtadt geworpen; maar het geluk was gekeert, de tydt van het verval van Engelandt was gekomen, en de voorſpoedt der Franſchen zegepraalde over de dapperheit en ſtandvaſtigheit der Engelſche oorlogshelden.

Muitery der burgers.

De aartsbiſſchop handelt met de Franſchen.

De ſtadt hieldt het geen veertien dagen uit. Het was echter niet by gebrek van moedt, dat zy zich overgaf, de muitzieke burgery, die de ſterkſte was, was daar de oorzaak van. Haar biſſchop, uit de ſtadt gereden, tradt met den koning in het veldt in onderhandeling, en bragt het verdrag op het ſtadhuis, daar het gelezen en van al de inwoonderen goedgekeurt wierdt. Te vergeefſch ſtelde de regent zich daar tegen, maar niet ſterk genoeg zynde, wierdt hy gedwongen met eenige van zyne troepen in het oude paleis te wyken, en eenig volk in eene andere ſterkte, en het overige op den berg St. Catharina te plaatſen. Gelyk hy niet meer dan drie duizend man by zich hadt, kon hy maar zwakke bezettingen in deze drie poſten ſtellen, bygevolg onbekwaam om krachtige uitlopen, om de belegeraars te belem-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1449. De hertog van Sommerſet maakt zyn verdrag.

meren, te doen. Behalven dat ontbraken hem krygs- en levens-noodwendigheden; het zy door zyne achteloosheit, het zy door verraadt van den hertog van Suffolk, die het bewindt der geldmiddelen, en de regering van alle andere zaken in handen hadt; waar door de twee laatſte ſterkten, onvoorzien van alles, de allereerſte waren, die een verdrag maakten. Het oude paleis hieldt het nog twaalf dagen uit, ten einde van welke de hertog van Sommerſet, dien het aan krygsbehoeften ontbrak, een verdrag aanging, en den 10 November deedt de koning zyne intrede zegepralende in deze hoofdſtadt der provincie.

1449. 1450. Vervolg van de overwinninge der Franſchen.

Caudebek, Lillebonne, Tankerville en Monteviller konden een leger, dat Rouaan hadt ingenomen, niet tegenſtaan. Doch het moeſt het beleg van Harfleur doen, daar het niet voor den 12 January meeſter van wierdt. Deze verovering wierdt van die van Honfleur, dat op den 18 February zyn verdrag maakte, gevolgt. Deze twee ſteden verzekerden de Franſchen van den mondt van de Seine.

Verovering van Harfleur.

Terwyl koning *Karel* en zyn algemene ſtedehouder, de graaf van Dunois, deze veroveringen in opper-Normandië deden bemachtigden zyn konneſtabel en de hertog van Bretagne verſcheide andere plaatſen in neder-Normandië. Zy maakten zich daar meeſter van Valognes, en herwonnen * Fougeres, dat de bevelhebber *Surienne* van den Bretagner hadt genomen, en wiens inval dezen ongelukkigen oorlog hadt veroorzaakt, of die 'er ten minſte het voorwendſel van was geweeſt.

* 71e fol. 693.

1450. Verovening van neder-Normandië.

Ganſch neder-Normandië wierdt in minder dan zes maanden verovert, en hare ſteden onderwierpen zich met een onbegrypelyke ſnelheit, de eene voor, en de andere na, aan het zegepralende leger. Vire, Bajeux, St. Sauveux, le Vicomte, Faloiſe, Caen, Domfront, Cherbourg, alle deze ſteden en ſterkten koſtten hen niet meer dan een halven veldtocht, en voor half September waren deze overwinningen geëindigt.

Slag van Formigni.

De ſlag van Formigni, een vlek, gelegen tuſſchen Carentan en Bajeux, ging de zelve voor, en baande den weg aan de Franſchen om de ganſche provincie te bemachtigen. In het begin van het jaar landden drie duizend Engelſchen te Cherbourg, onder het bevel van hunnen bevelhebber *Thomas Tyrrel* †. Daar kwam nog een diergelyk getal der bezettingen van rondom by. Met dit kleine leger verſcheen *Tyrrel* in het veldt, hernam Lifieux en Valonnes, en dreigde groter voortgangen te maken; maar hy ontmoette op den weg den konneſtabel van Vrankryk en den grave van Clermont, die hem ſtandt deden houden. De twee legers vonden zich in de vlakte van Formigni in elkanders gezicht. Men was van den eenen en den anderen kant even zeer verlangende om handgemeen te worden; men vocht ook van beide kanten met gelyke dapperheit; maar de overwinning verklaarde zich voor de Franſchen. Vier duizend Engelſchen wierden ter neder gehakt, en veertien honderd gevangen; zo dat 'er naauwlyks een ontvluchtte.

† of Kirial.

De hertog van Sommerſet beſluit zich in Caen.

Deze ſtoot verſpreidde een groten ſchrik in alle de ſteden. De bezettingen waren zwak, de burgery niet wel gezind, en de hertog van Sommerſet hadt geen volk meer om in het veldt te verſchynen, of het ſtropen en belegeren der vyanden te beletten. Hy deedt al wat men van een dapper en bekwaam veldoverſte kon verwachten. Hy verdeelde zyne macht in de ſteden, die hy dacht het meeſte houwbaar te zyn, en hy zelf nam zyn verblyf in de ſtadt Caen. Zyne wakkerheit en moedt waren vruchteloos; alles boog of gaf zich over; hy was in Caen niet gelukkiger dan in Rouaan; niets bleef 'er in neder-Normandië, gelyk ook in opper-Normandië, aan de Engelſchen over dan de roem, van de zelve te hebben verovert, en de ſmert van ze weder te verliezen. 1450.

Wy zullen het beleg van ieder ſtadt niet beſchryven. Dit verhaal zou te verdrietig zyn; wy zullen alleen de belegering van Caen en Cherbourg verhalen.

Oorzaak van deszelfs overgave.

De Franſche ſchryver * zegt, dat Caen zich flaauwhertig verdedigde; maar de Engelſche † geeft daar anders van op. Hy ſpreekt van verſcheide aanvallen op de ſtadt en op het kaſteel, die manmoedig wierden afgeſlagen. De koning *Karel* was zelf in de belegering, en de graaf *Dunois* hadt daar het beleidt van. Hy hadt batteryen, die op de ſtadt donderden, opgeworpen: doch het kaſteel, in een rots gebouwt, leedt daar geen ſchade door. Een kogel, die ongelukkig in de kamer van de hertoginne van Sommerſet tuſſchen haar en hare kinderen viel, hoewel zonder iemandt te kwetzen, deedt echter meer kwaadt dan alle de andere. De hertogin, verſchrikt, vloog naar haren man, en omarmende zyne voeten badt ze hem ootmoedig zich te erbermen over haar, en over haar onſchuldig huisgezin, dat hy aan het geſchut der vyanden bloot ſtelde, om eene ſtadt te verdedigen, die niet ontzet wordende zich zekerlyk zou moeten overgeven; dat naardien hy de zelve toch niet kon behouden, hy ten minſte zyne vrouw en kinderen, met haar en zyn leven door een verdrag, dat hy mogelyk te laat zou verzoeken, wilde redden. De tederheit hadt op het hert van den regent de kracht, die de vrees daar niet op zou kunnen hebben. Minder gevoelig over zyne eere dan over de tranen van zyne gemalinne, verkoos hy hare behoudenis voor die van de ſtadt. De zelve wierdt aan de Franſchen den 2 July overgelevert, en op den 6 deedt *Karel* daar zyne intrede in.

* Alexander. † Stow.

Cherbourg bleef nog aan de Engelſchen over. Indien de hertog van Sommerſet zich met het volk, dat Caen hadt verdedigt, daar in hadt kunnen werpen, hadt hy miſſchien deze ſtadt, die te water hulp kon toegezonden worden, kunnen behouden. Maar men benam hem 'er de middelen van door het verdrag, dat men met hem maakte, en hem geen andere keure liet dan zich naar Engelandt of naar Calais te begeven. Hy koos het laatſte, en vertrok derwaarts met de bezetting van Caen, die eenigen op vier duizend man begroten, om daar het droevig lot van Cherbourg af te wachten.

De hertog van Jork weigert tot het ontzet te gaan.

Het zegepralend leger was haaſt voor de ſtadsmuren. Zonder wonderwerk kon 'er de verovering niet van belet worden. De ridder *Hall*, die daar uit Caen was gevlucht, deedt wat hem doenlyk was. Hy was daar niet zo haaſt aangekomen, of hy vertrok, na dat hy een mondgeſprek met den ſtadvoogdt hadt gehouden, naar Ierlandt, daar zich de hertog van Jork, gelyk wy gezegt hebben, bevondt, aan wien hy verſlag van den beklagelyken ſtaat van de natie deedt, die in minder dan een jaar een ganſche grote provincie hadt verloren. Hy verzocht hem het overige te beſchermen, en zich tot het ontzet van Cherbourg te haaſten, en met gelukkiger voortekenen, dan de hertog van Sommerſet hadt gedaan, de overwinning en het geluk, dat dezen ongelukkigen veldheer hadt verlaten, weder te brengen. Maar hy vondt den hertog van Jork onbeweeglyk; het zy hy oordeelde, dat dit kwaadt onherſtelbaar was, het zy hy verheugt

was

1450. was alles verloren te zien, om het ryk tegen een mededinger, die hem de regering van Vrankryk hadt ontwrongen, te doen opſtaan. Hy weigerde te vertrekken, behalven dat hy daar toe bevel van het hof moeſt hebben, dat hy niet hadt.

Overgaaf van de ſtadt.

Hall, niets hebbende kunnen verwerven, ging weder onderzeil, en kwam wederom in de belegerde ſtadt, daar hy dit bedroefde nieuws bragt. Toen was het dat de bevelhebber *Govet* *, die daar het bewindt hadt, ziende alle hoop van ontzet te worden verloren, en dat de levensmiddelen na eene belegering van een maandt zeer begonnen te ontbreken, en niet meer dan een zwakke bezetting, beſtaande in duizend man, hebbende, gedwongen wierdt een verdrag aan te gaan, dat hy op de zelve wyze, als de hertog van Sommerſet voor Caen hadt bedongen, verkreeg, en den 10 Auguſty gaf hy de ſtadt over, van waar hy de vryheit hadt om met zyne bezetting naar Calais te vertrekken.

* of *Gouvillez.*

Normandië keert weder aan de Franſche kroon.

Dus was het dat dit heerlyke hertogdom, het oude erfgoedt der koningen van Engelandt, dat ſedert *Willem* den Veroveraar de kroon ingelyft is geweeſt, honderd zes en dertig jaren daar na onder de ongelukkige regering van *Jan* Zonderlandt verloren, herwonnen voor den zegepralende *Hanrik* den V, voor de twede maal door de laſhertigheit van *Henrik* den VI, en de verdeeldheden der prinſſen van zyn huis, en mogelyk door verraadt van de koninginne zyne gemalinne, en den hertog van Suffolk, zynen eerſten ſtaatsdienaar, Engelandt wierdt ontweldigt.

1450. 1451. Het Parlement beſchuldigt den grave van Suffolk en eiſcht zyn hoofdt.

Deze laatſte wierdt daar van door het Parlement, te Weſtmunſter vergadert, beſchuldigt, dat hem naar den Tour van Londen zondt. De koningin, die hem daar een maandt daar na deedt uit gaan, gaf te kennen, dat zy hem begunſtigde, en hadt byna het ganſche ryk tegen haar doen opſtaan. Om deze beroeringen te ſtillen moeſt 'er een nieuw Parlement te Leiceſter beroepen worden. De gunſteling hadt de ſtoutheit daar den koning en de koninginne te verſellen. De gemeenten waren daar van gebelgt, en gaven een verzoekſchrift over, waar in zy verzochten, dat zyn rechtsgeding, benevens dat van nog dertig van zyne aanhangeren, mogt opgemaakt worden; dat men hen aan verraadt, om de overgave van Normandië aan Vrankryk, zou ſchuldig verklaren, en naar de ſtrengheit der wetten ſtraffen. De koning gaf hen eenige der aangeklaagden over, en willende den hertog behouden, zondt hy hem voor twee jaren in ballingſchap; maar deze ongelukkige heer kon zyn droevig noodlot niet ontwyken: want zo als hy overzee trok om zyne verblyfplaats in Vrankryk te gaan nemen, ontmoette zyn vaartuig een Engelſch oorlogſchip. Zo haaſt als de kapitein hem zag, ſprong hy in zyn ſchip over, en liet zich door de gramſchap zo vervoeren op het zien van den verrader van zyn vaderlandt, dat hy zyn zwaardt uittrok, en hem het hoofdt klierde.

Zyne verbanning.

Zyne doodt.

De hertog van Jork weigert tot het ontzet te gaan.

Zamenzwering.

Dit ſlagtoffer ſtilde den opſtandt niet; het onweêr, gelyk wy zullen zien, was in Ierlandt door de ſtreken van den hertog van Jork begonnen; het moeſt verder uitbarſten. Hy hadt zyn ontwerp om tot de kroon te komen gemaakt, en begon het ter uitvoering te brengen. Hy zelf, nog niet ſtout genoeg zynde om het momaangezicht af te ligten, bragt iemandt op het toneel, die hem voor een voorloper zou verſtrekken, en den weg banen. Deze gelukzoeker was een Ier, en genaamt *Cade*, van eene ſlechte geboorte, maar zeer ondernemende, en wien het ganſch niet aan moedt ontbrak. De hertog van Jork ſtelde hem aan het hoofdt der zamengezworenen, daar hy het ſtomme hoofdt van was, en deedt hem den naam van *Mortemer* aannemen, om hem een vermaarden naam te geven en in het volk een denkbeeldt van een huis, het welk beweerde, dat de tak van *Lankaſter* het zelve de kroon hadt ontrooft, te doen herleven. 1451.

Hy wierdt nog meer bekend onder den naam van *Kapitein van Kent*, om dat hy in dat gedeelte van het ryk met een party krygsvolk verſcheen, en dat byna al het gemene volk van het landt zich onder zyne vanen begaf. Hy ontrolde de zelve met pracht, doende zyne wapendragers met zyne openbare betuigſchriften voor hem trekken, die de vryheit van de natie en de herſtelling van de nadeelen, die zy buiten en binnen het ryk hadt geleden, van zyn kant beloofde, en de ſtraf der verraders, die den hertog van Glocester hadden doen vallen, den hertog van Jork van het hof gebannen, en Normandië en Guiënne aan Vrankryk overgelevert, afvorderde. Het viel niet zwaar onder het momaanzicht van den kapitein van Kent den hertog van Jork te erkennen. Hy vondt echter niet raadzaam zich te openbaren. Hy liet dezen verwarden kluwen door den valſchen *Mortemer*, zonder dat hy toonde deel daar aan te hebben, eerſt ontwarren.

Leger der zamengezworenen.

Hunne klagten en eiſch.

Hun oppeiſte.

De Kapitein van Kent, of valſche *Mortemer.*

Dit hoofdt der muiters maakte zich onzagchelyk, hy begon in de maandt van May zyn krygsvolk in order te ſtellen, en in de maandt van Juny liep hy door al de provinciën, en trok tot voor de poorten van Londen, daar hy veel aanhangers onder het volk hadt. Hy ſtelde zich als een oppermachtig vorſt aan, nam den eenen voor, en den anderen na onder zyne beſcherming, en zondt hen zyne vrygeleibrieven, om by hem te komen. Hy beval aan den hoofdſchout van Londen, hen geen doortocht te weigeren, en verboodt hen eenige verhindering toe te brengen, op ſtraffe van ſcha-verhaling. De koning, door dezen opſtandt in verlegenheit geraakt, zondt zyne gemachtigden om 'er de oorzaak van te onderzoeken, en den oproerigen zyne genade aan te bieden. De Kapitein weigerde het op eene trotſche wyze, en antwoordde, dat hy de wapenen tot herſtelling van de eere en vryheit van de natie, en om de verraders, die het hadden verkocht, te ſtraffen, hadt opgenomen, en dat hy de zelve niet zou nederleggen voor dat hy zyn wettig voornemen hadt volbragt.

Zyn antwoordt aan de gemachtigden der koning.

Ter zelver tydt deedt hy zyn volk voortrukken, en op den 1 July verſcheen hy voor de muren van deze hoofdſtadt. Hy nam Soutwark in, dat eene voorſtadt is, die de Teems van de hoofdſtadt ſcheidt, aan welke het door eene brug gehecht is. De burgery was verdeelt. De hoofdſchout en de Aldermans, nevens de voornaamſte burgers, hielden het met den koning; maar het gemene volk verklaarde zich openlyk voor de oproermakers. Deze party was de ſterkſte, en in weêrwil van de wacht, die de koningsgezinden ter bewaring van de brug hadden geſtelt, hielpen zy den Kapitein van Kent zich daar van meeſter maken, en brugten hem alzo in de ſtadt. Hy pleegde daar vele wreedheden, waar door men een afkeer van hem kreeg. Hy deedt zich Mylord *Say*, een ſtaatsdienaar, overleveren, dien hy het hoofdt liet afſlaan, en by deze ſnode daden voegde hy de roveryen en plunderingen, die hy met de zynen twee of drie dagen lang bedreef. Deze buitenſporigheden vermeerderden den haat, dien alle eerlyke lieden voor hem hadden, en verflaauwden de genegenheit van vele van zyne aanhangeren, zo dat hy in de voorſtadt, daar hy zyne troepen hadt gelaten,

Zyne komſt in Londen.

Daar hy wordt in gelcid.

Zyne wreedheit.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1451. ten, wedergekeert zynde, en eenige uuren daar na weder in de ſtadt willende komen, de brug door ſoldaten bezet, en de ganſche ſtadt onder de wapenen vondt, om hem den doortocht te betwiſten. Hy was daar niet over verzet. Hy ſtelde zyn volk in ſlagorder, en trachtte de brug te overweldigen, om met den degen in de vuiſt in de ſtadt te trekken, en met de hulp van zyne aanhangeren, die niet weinig in getal waren, wetten aan de andere voor te ſchryven.

Zyne ſtoutheit.

Hy kon niet dan een gedeelte van zulk een ſtout voornemen werkſtellig maken. Den 5 July overweldigde by de brug, en wierdt met het volk, dat de koning tot byſtandt van de hoofdſtadt zondt, verſterkt door de rotten der burgers, handgemeen. Men vocht den ganſchen dag met even veel wakkerheit. De overwinning verklaarde zich beurt om beurt aan de beide partyen, die door den nacht niet konden geſcheiden worden. Het gevecht duurde tot des morgens ten negen uuren, en eindigde niet dan door eene wapenſchorſſing van twee uuren, daar men in overeenkwam, om het zy adem te halen, het zy de doden weg te brengen. *Stafford*, aartsbiſſchop van Kantelberg en grootzegelbewaarder van Engelandt, bediende zich van dit oogenblik, om des konings genade aan alle, die de wapenen zouden nederleggen, zonder hun hoofdt daar buiten te ſluiten, te doen afkondigen. Zyn volk was zo vermoeid, en zo verzet van den tegenſtandt, dien het hadt ontmoet, en vondt zich zo weinig in ſtaat om tot zyn oogmerk te geraken, dat het met vreugde deze aanbieding aannam. De Kapitein zelf verloor den moedt, en zich in de kwydſchelding begrepen ziende dacht hy niet dan om zynen roof, die aanzienlyk was, te bergen; deedt het in een ſloep, en zondt het overzee naar Rocheſter, terwyl hy te landt in het kaſteel van Quinboroug vluchtte.

Gevecht tuſſchen hem en het volk des konings.

De zyne verlaten hem.

Zyne vlucht.

Zyne geldgierigheit was oorzaak van zyn verlies. Het hof vondt zich niet verplicht een rover, die zich door zyne vlucht en roveryen des konings genade onwaardig hadt gemaakt, woordt te houden. Men ſtelde zyn hoofdt op prys, en beloofde duizend marken aan die het zou brengen. Het was de ridder *Alexander Eden*, die dit geldt verdiende. Hy ontdekte den valſchen *Mortemer* op een landhuis van de provincie van Suſſex, omtrent Lewis, daar hy zich verborgen hieldt; doodde hem, en hakte hem het hoofdt af.

Geldt op zyn hoofdt geſtelt.

Zyne doodt.

Dus eindigde de opſtandt van den Kapitein van Kent. Zyne doodt kwam ter rechter tydt om den voortgang der oproeren, die zich in de graafſchappen van Suſſex en van Wilt, en in verſcheide andere gedeelten van het ryk hadden beginnen te openbaren, te ſtuiten. Wy zullen zien, wat voordeel de hertog van Jork uit een door hem geſmeedden oproer trok, na dat wy het verlies van Guiënne, dat kort op dat van Normandië volgde, beſchouwt zullen hebben.

Verovering van Guienne.

De verovering van het laatſte hadt Vrankryk niet wel een jaar tydt gekoſt; het andere geſchiedde omtrent al zo ſpoedig. Zy wierden beide door een gelyk voorval voorgegaan. De ſlag van Formigni hielp tot het veroveren van Normandië; de nederlaag van Bordelois baande den weg tot het bemachtigen van Guiënne. Het zelve wierdt in het jaar 1450, op het laatſte van den herfſt, door het innemen van Bergerak begonnen. Het volk, dat uit Bourdeaux getrokken was, wierdt in den volgenden winter geſlagen door *D'Orval*, zoon van den grave van Albret, die tien duizend man van de bezettinge van deze hoofdſtadt en van andere ſteden daar rondom in de pan hakte.

De graaf van Dunois, dien de Geſchiedenis den Franſchen *Achilles* noemt, gelyk Vrankryk den naam van Engelſchen *Achilles* aan *Talbot* geeft; hadt het geluk deze twee grote provincien te bemachtigen. Wy hebben hem aan het hoofdt der legers, die de ſteden van Normandië innamen, gezien; nu zullen wy hem aan het hoofdt van dat Guiënne zal veroveren beſchouwen.

1451. Men geeft den lof daar van aan den grave van Dunois.

Twee legers trokken daar in zo haaſt het jaargety toeliet in het veldt te komen. Het grootſte, onder het bevel van den grave van Dunois, veroverde Blajes, Bourg, Libourne, en alle de ſteden, die langs de Dordogne leggen. Het andere, dat zich in verſcheide partyen hadt verdeelt, taſtte deze provincie van een anderen kant aan, en nam al hare ſteden weg; zo dat aan de Engelſchen niet meer dan Fronſak, Bourdeaux en Bajonne overbleef. De twee eerſte maakten een verdrag, dat indien zy op St. Jansdag door een leger, dat in ſtaat was de Franſchen ſlag te leveren, niet wierden ontzet, zy hen de poorten zouden openen. Het ontzet kwam niet: weshalven het verdrag werkſtellig wierdt gemaakt. Bajonne gaf zich niet voor den 20 Auguſty, na eenige dagen belegert te zyn geweeſt, over, en dorſt den algemenen ſtorm niet afwachten. Zodanig was de drift van den vloedt, die Guiënne wegſleepte; zodanig de omkeering, die Engelandt de twee ſchoonſte en rykſte provincien van Vrankryk deedt verliezen.

Zyne uitvoeringen.

Ganſch Guiënne verovert.

De zelve waren de twee ſchoonſte peerlen van deze krone, voor dat *Willem* de Veroveraar daar Normandië, en *Henrik* de II Guiënne, om de zelve aan Engelandt te hechten, daar het toen domeinen van wierden, die voor Engelandt in veruitgeſtrektheit van landt en rykdom niet behoefden te wyken, van hadt afgenomen. In de eerſte provincie telde men meer dan honderd zo ſteden, als ſterkten, waar van eenige niet meer in wezen zyn, een aartsbisdom, en zes bisdommen, die nog tot heden in ſtandt zyn gebleven. Maar de twede, die zelfs eenige provincien bevatte, was van meerder belang, beſtaande uit vier aartsbisdommen, vier en twintig bisdommen, veertien graafſchappen en twee honderd baronyen, en daar meer dan twee duizend baljuwſchappen of hoofdmanſchappen †, die hunne ſteden, landeryen en eige rechtbanken hadden. Zulk een ſchoon landt, van eene zo veruitgeſtrektheit, dat de Engelſchen verſcheide eeuwen hadden bezeten, wierdt hen in een jaar ontrukt; zo ſchielyk ging dit verlies, dat onwaardeerlyk was, toe.

Grootheit van Normandië.

En van Guiënne.

† *Capitaineris.*

De Franſche ſchryver * ſtaat daar zelfs verbaaſt over, en ziet het als een wonder aan. Hy zoekt daar de reden van, en meent ze in het verzuim der Engelſchen, veroorzaakt door hunne verdeeldheden, en in het vuur en de wakkerheit der Franſchen, ſedert de vereeniging der partyen, die het ryk hadden verdeelt, gevonden te hebben. Hy voegt daar eene derde reden by, namentlyk het ongenoegen, dat de regering van de koninginne *Margareta* aan de Engelſche natie hadt gegeven. Dus is het dat drie princeſſen van Franſche afkomſt Engelandt en zyne koningen ten uiterſte nadeelig zyn geweeſt. *Izabelle*, gemalin van *Richard* den II, was oorzaak van al zyne rampen. *Margareta* berokkende die van *Henrik* den IV, en in de voorgaande eeuwe verwekte *Henriette Maria* de ſtormen, waar door de ongelukkige *Karel* de I te gronde ging.

Oorzaak der menigvuldige omkeeringen.

* *Mezeray.*

1452. 1453. Guiënne, minder Franſchgezind dan Normandië, was tegen zyn zin onder het juk van een nieuwen meeſter geraakt, en bedroeft, dat het niet meer onder de Engelſche regering ſtondt, die het zachter vondt, en daar het van lan-

Opſtandt in Guienne.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1451. Men geeft den lof daar van aan den grave van Dunois.

Zyne uitvoeringen.

Ganſch Guiënne veroverd.

Grootheit van Normandië.

En van Guiënne.

† *Capitaineris.*

Oorzaak der menigvuldige omkeeringen. * *Mezeray.*

1452.
1453. Opſtandt in Guiënne.

1452.
1453. Gezanten van die van Bourdeaux.

langen tydt aan gewoon was. Die van Bourdeaux, de ongeruſtigſte van alle, konden de belaſtingen, die de overwinnaar hen opleide, niet verdragen. Zy zonden een gezantſchap naar Engelandt, met aanbieding, dat zy opſtaan, en de landing der Engelſchen, indien zy de provincie weder wilden herwinnen, zouden begunſtigen. De heer van L'Eſparre, hoofdt der gezanten, wierdt gunſtig aangehoort, en niettegenſtaande de verwarring van het ryk nam men voor eene vloot met allen ſpoedt uit te ruſten, en op de zelve volks genoeg, om de welmenenden van het landt te ondersteunen, en het zelve weder te bemachtigen, in te ſchepen.

Men zendt *Talbot* met eenig volk. * of eigentlyk Shrewsbury.

Den wakkeren *Talbot*, graaf van Schrewsbury *, wierdt deze gewigtige onderneming opgedragen. Engelandt oordeelde, dat het zyn lot in geen beter handen kon ſtellen. Men gaf hem echter niet meer dan vier duizend man, om zulk een groot werk uit te voeren, mede. Deze heldt liet niet na het zelve te onderwinden en ter uitvoering te brengen: maar het geluk van Vrankryk liet hem niet toe zyne overwinningen lang te behouden, en ontnam hem de zelve kort daar na weder met zyn leven.

Zyne overwinningen.

Hy kwam gelukkig met zyne vloot aan; ontſcheepte zyn klein leger in Medok, en trok regt naar Bourdeaux, daar hy van de burgers op den 24 Octoober wierdt ontfangen. De Franſche bezetting hadt naauwlyks tydt zich te bergen; een gedeelte wierdt aan ſtukken gehakt; een byſtandt van twee duizend man, die op het laatſte van het jaar 1452, onder het bevel van den burggraaf * Ryſſel, zynen zoon, te Blaje kwam, ſtelde hem in ſtaat zyne overwinningen voort te zetten. Hy verzuimde geen tydt, en al zyn volk byeengebragt hebbende, joeg hy in korten tydt den vyandt uit het ganſche Bourdeloiſche †, en herwon Caſtillon, Libourne, Cadillak, Fronſak, en andere plaatſen van minder belang.

* *Vicomte.*

† of Bourdelois.

Leger der Franſchen.

Deze voorſpoedt was van geen langen duur, het geluk der Franſchen zegepraalde over de dapperheit van dezen groten bevelhebber. *Karel* de VII, over eene zo ſchielyke verandering verzet, en vrezende, dat zy van het verlies van ganſch Guiënne mogt gevolgt worden, zondt daar in aller yl een ſchoon leger, onder het bevel van drie veldoverſten van veel ervarenheit. Deze waren de graven van Ponthievre, Chabanes, en St. Sever. Hy kwam zelf tot aan St. Angeli *, daar hy, terwyl het leger aantrok om Caſtillon te belegeren, zyn verblyf hieldt. *Talbot*, in Bourdeaux zynde, vloog tot het ontzet toe, en hoewel zyn volk veel minder in getal was, liet hy niet na een ſlag te wagen. Hy hadt niet meer dan zes duizend man by zich, die door het volk, dat de ſtadt hadt belegert, omcingelt wierden; zo dat dit kleine getal Engelſchen onder de menigte moeſt buigen. Hun dappere bevelhebber, ziende, dat men moeſt vluchten, of ſterven, verkoos eene roemryke doodt voor eene ſchandelyke vlucht: doch hy trachtte zynen zoon te overreden om zich tot een gelukkiger tydt te bewaren. *Gy zyt jong, myn zoon*, zeide hy tegen hem, *en kunt nog groten dienſt aan het vaderlandt doen; gy moet u zelven ſparen. Het is zo niet met my, ik ben reets over de tachentig jaren; myn levensloop is lang genoeg geweeſt, ik kan den zelven met geen groter roem eindigen dan met nu voor de verdediging van onze ſteden en provinciën te ſneuvelen.* De zoon kon zynen vader niet verlaten; zy verloren beide hun helddadig leven door eene gelyke doodt, en na dat zy dappere en wonderbare daden hadden uitgevoert. De zoon wierdt met een degen der vyanden, na dat hy eerſt den zynen met het bloedt der genen, die hem hadden durven naderen, geverft hadt, doorſtoken, en de vader door een kanonkogel gedood.

* in Saintogne.

Veldſlag.

Talbot vermaant zynen zoon te vluchten.

Daar hy niet toe kan beſluiten.

Beide gedood.

1453.

Het verlies van dezen groten bevelhebber wierdt niet alleen van dat van den ſlag en het ontzet der belegerde ſtadt gevolgt; maar de zelve veroorzaakte ook de verovering van Bourdeaux en van ganſch Guiënne. Engelandt vondt niemandt, die bekwaam genoeg was om hem op te volgen, en dus van het behoudt dezer provincie wanhopende zag het al de ſteden door Vrankryk hernemen. De bevelhebbers van *Karel* den VII veroverden Cadillak en Fronſak, en hy zelf belegerde Bourdeaux te water † en te lande. Deze grote ſtadt wierdt haaſt uitgehongert, en wetende, dat zy niets van Engelandt te wachten hadt, wierdt zy gedwongen de genade van den overwinnaar te ſmeken. De Engelſche bezetting bekwam de vryheit van met al hare goederen naar Calais te vertrekken; maar de burgers wierden harder gehandelt. Twintig heeren van het landt, die zich in de ſtadt hadden geworpen, wierden uit het ryk gebannen; en om den moedwil der inwoonderen te beteugelen deedt *Karel* het kaſteel van Ha, en dat van Trompette, die ſedert altydt gedient hebben om dit onruſtig volk in bedwang te houden, bouwen.

Ganſch Guiënne raakt weder onder Vrankryk.

† met eene vloot, die hy in den mondt van de Garonne hieldt.

Droevige gevallen voor Engelandt: maar het hof vondt eenigen trooſt in de geboorte van een prins, daar de koningin op den 13 Octoober van beviel, en die *Eduard* genoemt wierdt. Het zou hier minder blydſchap over gehad hebben, indien het zyn droevig einde ‡ hadt kunnen voorzien.

Verovering van Bourdeaux.

Straf der hoofden.

Kaſteel Trompette.

‡ Hy wierdt in den jare 1472 vermoord.

Terwyl de verdeeldheden van het koninklyke huis zulke ſchrikkelyke omkeeringen! overzee veroorzaakten, wierdt 'er een voor Engelandt zelf, die niet min ſchielyk, noch min rampſpoedig was, berokkent. Voor dat wy daar het verhaal van beginnen, moeten wy eerſt hervatten het geen in dit ryk ſedert het jaar 1438, dat wy met den oorlog van Vrankryk niet hebben willen vermengen, om 'er het verhaal niet van te verwarren, is voorgevallen.

1438. tot 1452. Schrikkelyke winter.

De jaren 1438 en 1439 hebben niets merkwaardigs dan de ſlagregens en ſtormen, die alles op het laatſte van het eerſte overſtroomden en omver rukten, en de felle vorſt, daar de bomen en het koorn in het begin van het andere jaar door dood vroren, dat een duurte in de levensmiddelen en de beeſten, waar door vele menſchen ſtierven, veroorzaakte.

Edmond en *Gaſpar Teudor* tot graven verheven. * *Tendor Tidor.*

Het was in het jaar 1440 dat de koning *Edmond* en *Gaſpar Teudor* * zyne twee halve broeders, den eenen graaf van la Marche, en den anderen graaf van Pembroke maakte.

Inſtelling van he collegie der koningen. † *Collegie.*

In het zelve jaar, volgens eenigen, of in het volgende, gelyk anderen willen, ſtichtte hy de hogeſchool van Cambridge, die den naam van maatſchappy of genootſchap † der koningen voert, om dat *Eduard* de IV, *Henrik* de VII en *Henrik* de VIII naderhandt ook deel aan deze ſtichting wilden hebben.

Rechtsgeding over de zogenaamde tovery.

Het rechtsgeding, dat men in het jaar 1441 aan *Roger Bollingbroke*, aan *Thomas Southwel* en aan *Eleonora Cobham*, weduwe van den hertog van Gloceſter, die van tovery en waarzeggery wierden beſchuldigt, aandeedt, behelſt iets byzonders. Het is een voorval, dat onze nieuwsgierigheit verwekt, maar minder dient om de toverkunſt en de kracht der bekoringen en bezwering dan de ligtgelovigheit der menſchen omtrent deze duivelſche omleidingen te bewyzen, welkers kracht alleen beſtaat in

1438 tot 1452. het bedriegen van die dwaas genoeg zyn om hunne toevlucht daar toe te nemen.

Bollingbroke maakte zyn werk van deze valsche kunst, die men sterre-wichelary noemt, en hy hadt by zich zynen medgesel, of leerling, *Thomas Southwel*, kanunnik van Westmunster. Zy lieten het daar niet by blyven, maar voegden daar by de kunst om den Duivel en de doden te doen te voorschyn komen, en die zy wilden door dit middel te doen sterven. Zy wierden daar ten minste van beschuldigt. De getuigen bragten bewyzen tegen hen in, en zy bekenden eenige stukken, en de werktuigen en afbeeldselen, die men in het huis van *Bollingbroke* vondt, dienden om hen te overtuigen.

Medeplichtigen van de hertoginne van Gloucester.

Het geen het strafbaarste van alles was, is, dat hunne bezweringen over den persoon van den koning liepen, en gericht waren om te onderzoeken, hoe lang zyne regering zou duren, en wat geluk de hertogin van Gloucester zou hebben, het geen op eene onmiddelyke wyze eene gelofte tegen het leven van den vorst en een onderzoek van zyn lot, dat niet voor onschuldig kon aangezien worden, behelsde. *Bollingbroke* hieldt tegen de hertoginne in de verhoring staande, dat hy zich niet dan op haar verzoek op de toverkunst hadt gelegt. Zy beleedt een gedeelte van de beschuldiging voor de rechters. Twee andere zaken dienden tot hare overtuiging. De eerste was hare vlucht, zynde alleen gevangen genomen, om dat men vernomen hadt, dat zy zich in eene kerk, toen *Bollingbroke* in verzekering wierdt genomen, hadt verborgen. De twede was de verklaring van eene vrouwe *, die in dezen tydt over tovery verbrand was, en die haar beschuldigde, dat zy haar om liefdekruiden en dranken, om zich te doen beminnen, gereed te maken, hadt gebruikt, gelyk zy omtrent den hertog van Gloucester hadt gedaan.

* *Margareta Gurdemaine.*

Hun vonnis.

De hertogin doodt eerlyke boete.

De hertogin en de twee anderen wierden door de graven van Huntington, van Stafford, Suffolk, en van Northumberlandt, benevens vier ridders en de rechters van de bank gevonnist, doch alleen over de misdaadt van gekwetste hoogheit, daar zy hen schuldig aan verklaarden. De geestelyke rechters spraken het vonnis over begane tovery uit, en het was ingevolge van het vonnis van de laatste, dat de hertogin openbare boete deedt, en hare dagen in de gevangenisse eindigde. De koning verschoonde haar van de straffe, die hare misdaadt van gekwetste hoogheit verdiende.

Thomas Southwel stiert in den Tour van Londen, zo dat zyne natuurlyke doodt hem van de galg bevrydde, volgens de voorspelling, die hy 'er zelf van hadt gedaan. Maar *Bollingbroke* wierdt gehangen en gevierendeelt, niettegenstaande zyne tegenbetuiging, die hy tot zyne doodt bleef doen, van noch bedektelyk, noch onbedektelyk iets tegen het leven van den koning te hebben ondernomen.

Doodt der twee anderen.

Verheffing van den hertog van Warwik. † 1441.

Henrik Beauchamp wierdt in het zelve jaar † tot de waardigheit van hertog van Warwik verheven, die hy van zynen vader erfde, gelyk ook tot de koninklyke regering van het eilandt van Wight, daar *Henrik* de VI hem zelf de kroon van op het hoofdt zette. Daar waren geen koningen van sedert het jaar 1361 geweest, en na Mylord *Beauchamp* waren 'er ook geen meer. Hy stierf in het jaar 1446, en het was *Richard Neville* *, die met zyne zuster getrouwt was, die hem in het hertogdom opvolgde, gelyk zyn vader, die nog leefde, achttien jaren te voren Mylord *Montaigu* in zyn graafschap van Salisbury was opgevolgt; zo dat dit huis een der machtigste van het ryk wierdt. 1438 tot 1452.

* of *Nauville.*

In het jaar 1443 wierdt *Jan Hollandt*, graaf van Huntington, hertog van Excester, en in het zelve jaar stierf *Jan Beaufort*, hertog van Sommerset, die zyn Pairschap en al zyn goedt aan zynen zone *Edmond* naliet.

Schrikkelyk onweer.

Op den 1 February des jaars 1445 ontstondt 'er een schrikkelyk onweer, daar de donder en blixem zich met regen en hagel onder mengden, dat ganseh Engelandt deedt beven. De donder viel op vele plaatsen, en vernielde gehele kerken in de graafschappen van Herford en van Sussex. Die van St. Paulus te Londen raakte mede in den brandt, die niet dan met veel mocite door het gieten van azyn wierdt geblusscht. Het was op den zelven tydt, als men het huwelyk van den koning met *Margareta* van Anjou hadt gesloten. Men zeide, dat dit hemelsvuur een voorteken was, dat dit ongelukkig huwelyk het ganssche ryk in lichte vlam zou zetten. Deze voorzegging wierdt ongelukkelyk al te waar bevonden, en de hertog van Gloucester, wiens droevige doodt wy boven hebben verhaalt, wierdt daar het eerste door verteert.

Paus *Eugenius* de IV zondt in het jaar 1446 aan den koning de goude roos, die hy op Palmzondag zegent, en gewoon is aan de vorsten te zenden, om hen te vermanen den oorlog tegen de ongelovigen voort te zetten. Daar wierden schone redenvoeringen over dit stuk, zo door den gezant * van den paus, als door den aartsbisschop van Kantelberg, die hem antwoordde, gedaan. Maar het bleef daar by: want het was sedert langen tydt met den luft van de kruisvaarten al ten einde gelopen.

* *Nuncius.*

Vermoorden van den bisschop van Chichester.

Wy hebben het vonnis en de doodt van den hertog van Suffolk, die in het jaar 1450 voorviel, verhaalt. By deze te rechtstelling moeten wy nog voegen, die mede ter zelver tydt tegen *Adam Molins*, bisschop van Chichester, en geheimzegelbewaarder, ten eenemale aan de koninginne overgegeven, en, uit dien hoofde vyandt van den hertog van Jork, dien men beschuldigt oorzaak van zyn ongeval, gelyk mede van dat van den hertog van Suffolk, geweest te zyn, wierdt uitgevoert. Nochtans was hy zo min by dezen moordt als by den anderen geweest. Het was door verscheide visschers van Portsmouth, dat de bisschop als een medestander van het verraadt, dat Normandië aan Vrankryk hadt overgelevert, was om het leven gebragt.

Door diergelyke trappen was het dat de hertog van Jork toebereidselen maakte om op den troon te klimmen. Laat ons zien, hoe hy zyn rechten tydt om uit Ierlandt weder te keren heeft weten waar te nemen, en met wat glimp hy zyne staatkunde wist te bedekken, zich gedragende, als of hy het algemene welzyn en de straf der verraders in het oog hadt, terwyl hy zelf naar de kroon stondt, ten welken einde hy alles zo wel belegt hadt. Niettemin kwam hy in zyn groot voornemen te sneuvelen; maar een zoon, veel staatzuchtiger dan hy, was ook gelukkiger. Deze, langs den weg, dien hy hem hadt gebaant, voortgaande, geraakte aan eene kroon, daar de vader alleen te vrede was zich beschermer * van te noemen. Dit blyft ons over te beschryven, hervattende den draadt der geschiedenisse, om een einde van de ongelukkige regering van *Henrik* den VI te maken.

* *Protector.*

Hy neemt

De hertog van Jork verkreeg groten roem door

1452. 1453. door het ſtillen der beroerten in Ierlandt, terwyl de hertog van Sommerſet den zynen door de ongelukken, die hy in Normandië hadt gehad, kwam te verliezen. De eerſte koele aanſchouwer van dit dodelyk treurſpel, dat overzee voorviel, kon door den ridder *Hall*, van Cherbourg vertrokken, om zyne hulp te verzoeken, niet bewogen worden om daar tot byſtandt en behoudt van het overige der overwinningen van *Henrik* den V te komen, en het verlorene te herwinnen: verheugt zynde, gelyk wy gezegt hebben, zynen mededinger met den haat der natie, die hem het verlies der provincien te laſt leide, beladen te zien, dacht hy niet dan om zich van zyne ongelukken en het ongenoegen van het volk te bedienen, dat zyn misnoegen tegen het ganſche hof, en voornamentlyk tegen de koninginne en hare aanhangeren, toonde. Getuigen daar van waren de hertog van Suffolk en de biſſchop van Chicheſter, aan zyn misnoegen opgeoffert. Het geen de gemeenten van Kent onder het bevel van den valſchen *Mortemer* hadden gedaan, de verſtandhouding van eenigen van Londen met de oproerigen, de zelve opſtandt, die in de provincien van Suſſex, van Wilt, en veel meer andere plaatſen op het punt ſtondt van uit te barſten, alle deze bewegingen bereidden den weg voor den hertog van Jork. Hy bleef zelfs echter ter plaatſe, daar hy gebannen, of wel in zyn landsbeſtiering was; en ſchoon hy het grote radt was, dat alles deedt bewegen, ſcheen hy nochtans daar geen deel in te hebben.

acht op alle de bewegingen van het ryk.

De tyds-gelegenheit, waar in hy zich openbaart.

Hy wachtte om zich te openbaren tot dat alles gereed was, en dat Engelandt, als wanhopig zynde, hem als een verloſſer aanzocht. Hy meende, dat het verlies van Normandië en van Guiënne hem daar gelegenheit toe verſchafte, en dat het ganſche ryk zyn ongenoegen tegen de ſtaatsdienaren en den koning zelve tonende, hem goede aanleiding gaf, om zynen yver voor het algemene welzyn te tonen, en zynen arm aan te bieden, om het waggelende ryk, dat zyne ſchoonſte en rykſte domeinen hadt verloren, te herſtellen. Guiënne was echter nog niet verloren. Volgens de Engelſche ſchryvers * keerde hy uit Ierlandt, zo haaſt Normandië was overgegaan; maar zyne wederkomſt niets tot behoudt van deze andere provincien, die vervolgens onder het zelve juk moeſten bukken, te weeg brengende, hebben wy deze voorvallen aan malkander gehecht, van welke het eene inderdaadt den weg tot het andere baande, om des te naauwkeuriger de ſtreken en oorlogen van dit vermaarde hoofdt van het huis van Jork, dat ons voortaan zal bezig houden, te verhalen.

* *Truſſel en Stow.*

Zyne zaankomſt in Engelandt.

Het was in het jaar 1452 dat hy Ierlandt verliet; en in Engelandt geland zynde zynde trok hy regt op Londen aan, om het Parlement by te wonen, dat te Weſtmunſter was beroepen. Ten minſte was dit het voorgeven van zyne reize: doch hy hadt een ganſch ander voornemen. Hy wiſt, dat de hertog van Sommerſet, na dat hy meer dan een jaar te Calais, om het woeden der Engelſchen, misnoegt over het verlies van Normandië, wat te doen bedaren, was gebleven, wedergekomen was, en dat hy aan het hof en in den Staat de plaats bekleedde, die hem uit hoofde van zyne geboorte en verdienſten toekwam. Het is waar, dat zyn laatſte regentſchap niet gelukkig was geweeſt; maar men vondt daar ook niets in, dat hem te laſt kon gelegt worden. *Talbot*, den heldt der natie, was het niet beter gelukt, medegeſel van zyne ongelukken, al zo wel als van zyne gevaren. Het hof, rechtmatiger dan het volk, oordeelde, dat men deze twee veldoverſten niet moeſt beſchuldigen, dat zy het droevig noodlot van Engelandt niet hadden kunnen veranderen, noch over de gelukſter van Vrankryk zegepralen. 1452. 1453.

Daar was nog eene andere reden, die den hertog van Sommerſet ten voordeel ſtrekte. De eerſte ſproot uit de rechtmatigheit van het hof, en de twede was een werk van de ſtaatkunde der koninginne. Na dat zy den hertog van Suffolk verloren hadt, zag zy niemandt bekwamer om het hoofdt van den Raadt te zyn, dan het hoofdt der *Lankaſters*, of, om liever te zeggen, om haar daar beter in te onderſteunen, die onder voorgeven, dat de koning te zwak was, het roer der regering zelf in handen hieldt. Boven al hadt zy dezen tweden tegen den bekwamen en ſtaatzuchtigen hertog van Jork van noden, tegen wien zy geen machtiger tegenſtrever, en die buiten dat meer belang hadt om zich met haar te vereenigen tegen hunnen algemenen vyandt, die het niet alleen op hunne perſonen, maar ook op de kroon hadt gemunt, die hy het huis van Lankaſter wilde ontrukken, kon vinden. Derhalven beſloot zy na een ryp overleg hem boven de andere Pairs van het ryk te verkiezen, en de koning, dien zy volſtrekt regeerde, gaf aan dezen heer de voorzittende plaats in den Raadt, daar zyne geboorte en bekwaamheit hem wel haaſt een gezag deden verkrygen, dat voor niemandt dan voor die der koninginne, zyne weldoenſter, behoefde te wyken.

Verbondt der koninginne met den hertog van Sommerſet.

Hunne eensgezindheit deedt den hertog van Jork vrezen, en verhaaſtte zyne wederkomſt. Hy was beducht, dat zy zich meeſter van het Parlement zou maken, en het zelve nadeelige beſluiten doen nemen, zo niet tegen zyn leven, ten minſte tegen zyne ſtaatzucht en verwachting. Daarenboven was hy van gedachten, zynen mededinger geen tydt te geven, om door een gelukkig ſtaatsbewindt de vlek van zyne gehate regering uit te wiſſchen. Maar het denkbeeldt van de laatſte, die nog vers in het geheugen van de natie was, en de zelve tegen den gene, dien men zeide oorzaak van het verlies der overzeeſche provincien onder zyne ongelukkige regering geweeſt te zyn, te doen opſtaan.

Door den hertog van Jork tegengegaan.

Om niet onbedacht zulk een ſtout ontwerp aan te vangen wilde hy 'er met zyne vrienden, die het beroep van het Parlement te Londen daar hadt doen zamenkomen, eerſt over beraadſlagen. Deze waren de grootſte heeren en verſtanden van het ryk, en indien de andere party mannen hadt, die met hen gelyk ſtonden, hadden zy 'er geen, die hen overtroffen. Men zag bovenaan *Richard* van Neville, graaf, of, zo anderen willen, hertog van Warwik, daar de Geſchiedenis eene aangename ſchildery van maakt, daar geen trekken aan ontbreken, daar men een volſlagen heldt en een eerlyk man aan kent. De graaf van Salisbury, zyn vader, was in het zelve belang; een heer van zeer grote verdienſten; maar voor de daden van den zone moeſt hy wyken. *Monbray*, hertog van Nortfolk, *Courtenai*, graaf van Devon, *Broak*, baron van Cobham, kwamen na deze, en blonken door hunne grote hoedanigheden uit. Maar de hertog van Jork en zyn zoon verdienden wel hoofden van deze party te zyn. Wy hebben reets eene beſchryving van den vader gedaan, die zich door zyne daden genoeg bekend heeft gemaakt. De ſtaatzucht buiten geſloten kon men naauwlyks een groter prins van verhevener verſtandt, groter vernuft, een levendiger en

Hoedanigheit van de hoofden der twee partyen.

Afbeelding van den hertog van Warwik.

Van den grave van Salisbury.

Van den hertog van Nortfolk.

Van den hertog van Jork.

1452. 1453. uitgeſtrekter geeſt, en van eene helddadiger dapperheit vinden. Nochtans moet men zynen zoon daar van uitzonderen, die hem in alle deze heerlyke hoedanigheden evenaarde, en ligt zou overtroffen hebben, indien hy zich zo veel niet aan de welluſt hadt overgegeven. Hy hadt de zelve ſtandvaſtigheit, de zelve ſcherpzinnigheit, het zelve vuur; maar hy was ſtouter in zyne uitvoeringen, en als een andere *Alexander* wiſt hy den knoop te breken, zonder de moeite te nemen van den zelven los te maken. Het was met deze bekwaamheden, die een troon verdienden, dat de graaf van la Marche, zoon van den hertog van Jork, onder den naam van *Eduard* den IV, na dat zyn vader de hinderpalen voor hem hadt uit den weg geruimt, den zelven beklom.

Van den grave van la Marche.

Deze hinderpalen waren niet klein. Hy vondt wel aan het hoofdt van de andere party een zwakken koning, niet bekwaam om te regeren, maar wiens troon door eene dertigjarige bezitting was beveſtigt; in wien het bloedt van een vader geeert wierdt, die zich byna tot aanbiddens toe hadt doen beminnen; buiten dat een koning, in wien men geen gebrek kon beriſpen, en die om zyne goedaardigheit by alle eerlyke menſchen gelieft was, en den kwaden wille van anderen in bedwang hieldt.

Genegenheit der Engelſchen voor *Henrik* den VI.

Daarenboven wierdt hy door eene koninginne ondersteunt, die by al de bekoorlykheit van het vrouwelyke geſlacht de bekwaamheit van moedt, en de ſtandvaſtigheit van het mannelyke voegde: doch ongelukkig hadt zy den trotſchen en ſtaatzuchtigen imborſt, die beide mannen en vrouwen gemeen hebben. Maar gelyk zy hare gebreken wiſt te bedekken, en niet dan hare goede hoedanigheden vertoonde, was zy eene gevaarlyke vyandin voor den hertog van Jork.

Hoedanigheden van de koninginne,

Dit was het nog niet al. *Edmond*, hertog van Sommerſet, en zyne drie zonen, waardige telgen van hun geſlacht, ondersteunden de koninginne en vermeerderden hare ſtoutheit. Al de ongelukken, die de vader in zyn regentſchap van Vrankryk hadden gehad, hadt hem de achting, die men voor zyne dapperheit hadt, niet kunnen doen verliezen.

Van den hertog van Sommerſet,

De graven van Richemond en van Pembroke, halve broeders van den koning, waren de twede in aanzien, en gaven beide zulk eene grote hoop van hunne aanſtaande verheffing, dat *Henrik* de VI van de oudſte voorzeide, dat uit hem de vredemaker van Engelandt en de herſteller van het huis van *Lankaſter* zou voortkomen.

Van de graven van Richemond en Pembroke,

Humphrey Stafford, hertog van Bukkingham, kwam daar na met zyne kinderen, alle even manhaftig. Men ſtelde onder het zelve getal de graven van Northumberlandt, van Dorſet en van Wiltshire, met de baronnen van Clifford, van Ros, van Ihorpe, en veel meer andere Mylords.

Van den hertog van Bukkingham.

Dit was genoeg om het voordeel der beide partyen in een evenwigt te houden. Het zelve wierdt ook gedurende tien jaren betwiſt, en het was niet dan na zes veldſlagen, dat het geluk het tot twee malen toe voor het huis van *Jork* overhaalde. Het bragt het zelve op den troon, en ſtiet het daar van af, om het daar met meerder luiſter weder op te doen klimmen.

De aanhangers van den hertog van Jork, met welke hy de middelen beraamde om tot zyn oogmerk te geraken, waren van gedachten, dat hy zyne grote voornemens bedekt moeſt houden, en in zyn gedrag alleen een groten yver voor het welzyn van het volk en de eer van het ryk laten blyken. Hy ſloeg geloof aan hunnen raadt, en richtte daar zyn openbaar betuigſchrift, dat hy aan den koning zondt, naar. Hy begon het zelve met eene betuiging van zyne getrouwheit; vervolgens verklarende, dat hy niets anders zocht dan de ruſt van het ryk, de eer van den koning, en het belang van zyne kroon; dat al deze voordeelen in het bannen der verderffelyke ſtaatsdienaren, die het verlies van Normandië en andere ongelukken van Engelandt hadden veroorzaakt, beſtondt. Hy wilde daar mede den hertog van Sommerſet betekenen, en hy verzocht den koning, hem niet langer in zynen Raadt te laten voorzitten. Zyn geſchrift wierdt niet wel ontfangen; men noemde het een oproerig laſterſchrift.

Betuigſchrift van den hertog van Jork.

1452. 1453.

Aangezien als een oproerig laſterſchrift.

Hy hadt zich niet anders voorgeſtelt, en zonder daar op antwoordt te wachten was hy met zynen zone *Eduard*, grave van la Marche, naar het landt van Walles, om daar volk te ligten, vertrokken. Hy kwam ſpoedig met een klein leger wederom, latende aan den grave van la Marche de zorg om hem zo ſpoedig, als het doenlyk was, meerder macht te brengen. Hy trok ondertuſſchen met de weinig ſoldaten, die hy hadt, voort, nemende den weg naar Londen, van waar hy wiſt dat de koning, om hem ſlag te leveren, vertrokken was: doch hy mydde zyne ontmoeting, te zwak zynde om iets tegen een koninklyk leger te ondernemen. Maar de burgers hem hebbende doen aanzeggen, dat zy de poorten voor hem zouden ſluiten, vondt hy raadzaam den koning in zyne legerplaats te gaan vinden, om zich, gelyk men van hem zou begeeren, te onderwerpen. Hy wierdt daar met vele tekenen van eere ontfangen, maar in het oog gehouden. Het beſluit was genomen om hem naar den Tour van Londen te zenden, wanneer men den graaf van la Marche met een leger, dat in ſtaat was om het veldt aan den koning te betwiſten, en zynen vader in vryheit te ſtellen, zag verſchynen. Van zynen kant wilde hy van zyne trouwe verzekering geven door een geſchrift, dat hy van zyne, handt ondertekende en met zyn wapen verzegelde, bekrachtigende daar door den eedt, dien hy 'er van deedt. Daar is veel ſchyn, dat beide de partyen malkander zochten te bedriegen. Hoe het zy, deze eerſte opſtandt hadt toen geen gevolg, en de ſchryver*, die het verhaalt, zegt, dat het in den zelven tydt geſchiedde, als de gezanten van Bourdeaux te Londen kwamen, dat is te zeggen op het laatſte van het jaar 1452. Indien dat waar is, moet de hertog van Jork zich langer dan een jaar ſtil gehouden hebben: want wy zullen hem niet voor in het jaar 1454 zyne klagten weder zien beginnen en zyne wapenen weder opnemen.

Zyn optocht aan het hoofdt van zyn leger.

* *Stow.*

Op dit ongelukkige jaar moet men het tydperk der burgeroorlogen ſtellen, die de twee partyen in het ryk ontſtaken, en die van de twee vermaarde zinſpreuken, van de *Rode* en *Witte Roos*, waar van de eerſte het huis van *Lankaſter*, en het twede dat van *Jork* betekende.

1454. Zinſpreuk van de Rode en Witte Roze.

Het ſtaatzuchtige hoofdt van het laatſte was niet ſlapende op zyn landgoedt gebleven. Hy hadt daar alles met verzekerder maatregels dan de eerſte maal tot een tweden opſtandt klaar gemaakt, en zyne vrienden, die troepen byeen hadden verzamelt, wachtten niet dan naar zyn bevel om de zelve by hem te brengen. Hy begon met eene daadt van gezag. De koning hadt het Parlement te Weſtmunſter beroepen: doch voor dat de twee Kamers vergadert waren, wierdt de koning te Clarendon ziek. De hertog, daar van kennis hebbende gekregen, hadt de ſtoutheit in de kamer der koninginne, daar hy wiſt dat Mylord *Sommerſet* zich bevondt, te treden, en hem daar in

De hertog van Jork verzekert zich van Mylord *Sommerſet*.

1454. in verzekering te doen nemen. Ter zelver tydt beſchuldigde hy hem, dat hy de oorzaak van het verlies van Normandië en van alle de andere rampen van het ryk was, en verzocht daar over recht van den koning en van het Parlement, wanneer het zou vergadert zyn.

1455. Hy wordt in vryheit geſtelt.

Hy hadt daar zulk een ſterke party in, dat hy aan een goeden uitſlag van zyne beſchuldiging niet twyffelde, en dit was naar zyne gedachten de zekerſte weg om verder te geraken. Hy wierdt in zyne mening bedrogen. De koning, op het horen van dit bedryf, deedt zich, hoe ziek hy was, van Clarendon te Londen brengen; verlengde het Parlement, en deedt den hertog van Sommerſet, dien men in den Tour hadt gebragt, in vryheit ſtellen.

Leger der twee partyen.

Toen was het dat de hertog van Jork zyne toevlucht tot zyn leger nam, en beſloot met openbaar geweldt te werk te gaan. De koning deedt van zynen kant het zelve, en gelyk de een en de andere zyn volk gereed hadt, raakte men haaſt handgemeen. Voor dezen bloedigen dag kwam 'er een openbaar geſchrift van den hertog van Jork, byna met het eerſte overeenkomende, uit. Het antwoordt was ook byna het zelve, doch trotſcher dan het eerſte. De koning verklaarde, dat hy aan den hertog van Jork, noch aan zyne aanhangers geen de minſte genade wilde bewyzen. Men ging derhalven aan het oorlogen en vechten, dat niet dan met den algemenen ondergang van eene der twee partyen kon eindigen. Het leger der zamengezworenen trok met ontrolde vanen naar St. Alban *, nemende daar deze woorden tot zinſpreuk in †: *Domine ſis clypeus defenſionis noſtræ*, dat is te zeggen: *Heere, zyt onze ſchildt, die ons bedekt en beſchermt.* Het zelve kwam van den eenen kant, en dat van de koningsgezinden van den anderen onder de muren der ſtadt. Beide ſloegen zy daar den 22 May hunne tenten op, met even veel begeerte om ſlaags te worden. De hertog van Jork betuigde voor de derde maal, dat hy geen luſt in het Engelſche bloedt te ſtorten hadt, en zondt zynen wapendrager aan den koning, om hem te verzekeren, dat hy zich zou onderwerpen, en gereed was zyn volk af te danken, indien de koning den hertog van Sommerſet en de trouwloze Raadslieden, die de oorzaak van de tegenſpoeden en verliezen van het ryk waren, wilde wegjagen. Hy ontfing al weder het zelve antwoordt, dat men zich in geen verdrag wilde inlaten, noch in eenige voorbeloſte met hem treden, en dat men hem niet zou horen voor dat hy zyn leger afgedankt, en zich voor de voeten van zynen ſouverein, om des zelfs genade te verzoecken, hadt nedergeworpen. Hy wachtte zich wel van zich aan armen en voeten gebonden aan zyne vyanden over te geven. Hy maakte zyn volk de harde voorwaarden, die men van hem vorderde, op het verzoek van den hertog van Sommerſet, gelyk hy zeide, en van de andere vyanden van het gemene welwezen, bekend. Het ganſche leger herhaalde ten antwoordt de woorden, die hy tot zyne zinſpreuk, en veldgeroep hadt verkozen ‡, en verzocht te ſlaan.

Dat van den hertog, en zyn zinſpreuk.

Voorſlag van den hertog van Jork.

Verworpen.

Gejuich van het leger.

‡ *Heere, zyt onze ſchildt.*

Slag van St. Alban.

Hy bediende zich van dezen drift en liet den aanval blazen. De koning en de hertog van Sommerſet deden het zelve van hunnen kant, en kwamen tot den ſlag, die den naam van St. Alban verkreeg, om dat de zelve voor de muren van die ſtadt, die beide de partyen trachtten in te krygen, geſchiedde. Die van den koning namen de zelve het eerſte in, en Mylord *Clifford*, tot de affchuttelen genadert zynde, verdedigde haar met zo veel dapperheit, dat de hertog van Jork, die ze wilde vermeeſteren, verſcheide malen wierdt afgeſlagen. Maar de dappere hertog van Warwik, een doortocht op een zwakke plaats, en ſlecht bewaart, gemaakt hebbende, drong met den degen in de vuiſt in de ſtadt, roepende: *Warwik, Warwik.* Op dat geſchreeuw, en op het geluidt der trompetten, daar de ſtraten van weêrgalmden, raakte het koninklyke leger, dat tot dezen tydt toe de overwinning in evenwigt hadt gehouden, zo verſlagen en zo verward, dat het niet weder herſtelt kon worden. In het tegendeel grepen de zamengezworenen zulk een moedt, dat zy zegepraalden zelfs voor dat zy de overwinning behaalt hadden. De hertog van Jork, naauw acht gevende op al wat 'er voorviel, liet zich dit gelukkig oogenblik niet ontglippen. Hy drong door de troepen van *Clifford*, die reets begonnen te deinzen, nam de affchuttelen in, kwam in de ſtadt, en voegde zich by den hertog van Warwik, en beide hun ſpits aanzettende, wierpen zich op de koningsgezinden, die nog geſloten bleven, en bragten daar de doodt of den ſchrik onder. Acht duizend man bleven, nevens den hertog van Sommerſet en Mylord *Clifford*, die halſterrig hadden gevochten, op het ſlagveldt dood. De graven van Strafford en van Northumberlandt, nevens zulk eene menigte ridders en edellieden, als Engelandt ſedert langen tydt in eenige veldſlagen niet hadt verloren, wierden mede gedood.

1456. Stoute onderneming van den hertog van Warwik.

Dapperheit van den hertog van Jork.

Nederlaag der koningsgezinden en doodt des hertogs van Sommerſet.

De koning ontkwam het ter naauwernoodt, gewond aan zyn hals door een pylſchoot, verſelt van den hertog van Bukkingham, Mylord *Sudley*, van *Humphrey*, grave van Stafford, en den grave van Dorſet, die ook gekwetſt waren. De graaf van Wiltshire en de baron van Thorpe, met eenige anderen, kwamen daar ongekwetſt van, zoekende alle hun behoudt in de vlucht.

De koning bergt zich.

Het voornemen van den hertog van Jork.

Zodanig is de eerſte der zes veldſlagen geweeſt, die het lot der twee partyen heeft beſtiſt. De hertog van Jork, die by deze grote overwinning maar zes honderd man hadt verloren, ging met zo veel gematigtheit te werk, dat men het naauwlyks met een ſtaatzuchtigen en trouwlozen, die zynen koning zocht te verraden, gelyk zyne vyanden zeggen, kan overeenbrengen. Mogelyk is dit 'er onbedachtzaam van geoordeelt. Het ſchynt ten minſte uit het ontwerp der regering, dat hy onder het gezag van den koning opſtelde, dat hy niet anders dan de kroon na de doodt van *Henrik*, kleinzoon van den hertog van Lankaſter *, die de zelve van het huis van *Jork* hadt ontweldigt †, in het oog hadt.

* *Henrik* den IV.

† Zie fol. 627 en 655.

Wat zyne gedachten mogen geweeſt zyn, die de wyſte ſchryveren niet hebben kunnen noch willen doorgronden, om niemandt der twee partyen te benadeelen, men kan niet gematigder, noch eerbiediger van de zyde van een overwinnaar, die in ſtaat was om veel eer wetten te geven dan te ontfangen, zien. Hy ging, verſelt van den hertog van Warwik, den koning vinden ter plaatſe, daar hy was geweken, en in ſtede van daar als een zegepralend hoofdt der oproerigen, die den ſlag hadt gewonnen, te verſchynen, wierp hy zich voor de voeten van den koning, als een onderdaan, die het ongeluk hadt gehad van hem te mishagen. Hy verzocht, dat hy hem den ſlag, dien hy hadt willen myden, niet kwalyk gelieffde af te nemen, en hem met de eer van zyne genade begunſtigen. De koning was goedaardig; behalven dat bevondt hy zich zelf in handen van die hem om genade kwam ſmeken, en zag, dat deze ſchuldt bekennende onderdaan echter zyn overwinnaar was. Hy kon derhalven hem zyn verzoek niet weigeren, ſchoon hy wilde;

Zyne verzoening met den koning.

1456. zyn zachte imborst liet hem niet toe, eenig misnoegen tegen een prins, die, hoewel hy geheel meester van zyn lot was, hem over het zyne eene volstrekte macht scheen te geven, over te houden. Hy beantwoordde derhalven zulk eene edelmoedige bejegening, en verzekerde hem, dat hy alles hadt vergeten; dat hy hem voortaan als een getrouw onderdaan wilde aanzien, en hem niet anders dan de tederheit van een goed koning en bloedverwant betonen. Hy gaf ook tekenen van zyne achting en genegenheit aan den hertog van Warwik; en deze twee heeren hem tusschen hen beide nemende geleidden hem des anderen daags naar Londen, daar hy als een zegepraalder, en niet als een overwonnen en gevangen koning, wierdt ontfangen. Hy vierde daar met deze heeren en den grave van Salisbury het feest van Pinxter, en beriep het Parlement tegen den 9 July.

Verselt den koning naar Londen.

Staartster.

Voor de zitting van het zelve zag men een staartster, die tusschen het Noorden en het Oosten verscheen, zyn staart of straalen naar het Zuiden uitstrekkende. Het volk oordeelde daar van zo als het gemeenlyk doedt, en trok 'er een kwaad voorteken voor de aanstaande vergadering van het Parlement uit. Nochtans wierdt het zelve op den gestelden tyde gehouden, en alles ging daar vreedzaam toe. Doch toen bleek het, dat de hertog van Jork meester was, en dat hy zyn voordeel met de overwinninge van St. Alban wilde doen.

De regering verandert.

De gansche regering wierdt daar in veranderd; het huis van *Lankaster* vernedert, en dat van *Jork* op des zelfs ondergang verhoogt. Men begon met eene bill, die de schuldt van den burgeroorlog en het vergoten bloedt in den slag van St. Alban op den hertog van Sommerset, die gesneuvelt was, en op zyne aanhangeren, wier goederen wierden aangeslagen, leide, en die den hertog van Jork en zyne medestanders daar vry van kende. Men klom hoger op, en dewyl de bovendryvende party in het Parlement het zo wel op de koningin, als op het huis van Lankaster hadt gemunt, verontschuldigde men de gedachtenis van den hertog van Glocester; men beklaagde zyne deerlyke doodt, en men veroordeelde met algemene bewoordingen alle die daar eenig deel aan hadden gehad.

De gedachtenis van den hertog van Glocester gezuivert.

De koning onder een voogdyschap.

Men nam daar door gelegenheit om het staatsbestier der schadelyke raadslieden, die aanleiding hadden gegeven tot de droevige verdeeldheden van den Staat, en daar Vrankryk zulke grote voordeelen, door het bemachtigen van Normandie en Guiënne, van hadt getrokken, te zuiveren; maar het was niet genoeg de verdachte personen daar buiten te sluiten, en in hun plaats welmenende aan te stellen, zo lang men aan de laatsten geen hoofdt gaf, die hen ondersteunde. Ten anderen, hoe een koning te onttronen, en uit eene plaats, die hy alleen kon bekleden, te stoten? Niettegenstaande zyne onbekwaamheit hadt het volk liefde voor hem, en zyne goedheit, gevoegt by een onberispelyk leven, maakte, dat het hem eerbiedigde. De zamengezworenen dorsten derhalven niet eens denken om hem af te zetten. Maar het geen zy door een weg, dien zy volgevaar zagen, niet dorsten ondersaan, deden zy door omwegen en op eene doorslepene wyze. De leden der vergadering, die voor het grootste gedeelte in zyn belang waren, deden een voorstel om drie voorname staatsdienaren aan den koning te geven, naar wier raadt hy zich zou moeten gedragen. Dit was zo goed als hem onder voogden stellen, of veel eer hem niet dan den naam van koning laten, en al het gezag aan het driemanschap overgeven. De hertog van Jork was daar het hoofdt, met den naam van beschermer*, van; de graaf van Salisbury hadt de twede plaats, met de bediening van grootzegelbewaarder, en zyn zoon, de hertog van Warwik †, de derde, met de voorname stadsvoogdschap van Calais. De bill ging volgens het gemaakte ontwerp door; de zachtzinnigheit of zwakheit van *Henrik* stemde de zelve toe, en de trotschheit van de koninginne moest zwichten.

Verbondt van een driemanschap.

1456.

* *Protector.*

† beide was hun naam *Richard Neville.*

Het was voor geen langen tydt. Deze bekwame en ondernemende vorstin verloor geen moedt, en verbondt zich van alle kanten om haar gezag te handhaven, en het driemanschap te verdelgen. Buiten dat bediende zy zich van de misslagen van deze nieuwe regering, die al te veel macht gebruikte, en daar door geen minder misnoegden dan die, op welke zy gevolgt was, veroorzaakte. Men morde boven al over het geweldt, waar mede men Mylord *Hollandt*, hertog van Exeester, uit de kerk van Westmunster, daar hy in gevlucht was, en die men voor een geheiligde vryplaats hieldt, hadt getrokken. Het driemanschap dorst op het leven van den hertog niet toegaan, maar deedt hem naar het kasteel van Pomfret, daar zy hem gevangen hielden, brengen. Zy bleven daar niet by, maar alle, die hen tegen hadden gestaan, moesten hun misnoegen gevoelen; zo dat het gemakkelyk voor de koninginne viel zo veel misnoegden in haar belang te brengen, en hen de wraakzucht in te blazen.

1457. Moedt en bekwaamheit van de koninginne.

Men is tegen het driemanschap te onvrede.

Daar bleef niets over dan hoe het met een gewenschten uitslag werkstellig te maken. Zy gebruikte daar toe wettige en onwettige middelen. Onder de eerste stellen wy hare verbindtenis met de kinderen en aanhangeren van den overleden hertog van Sommerset en het vertrek van den koning, daar zy hem aanleiding toe gaf, met hem uit de hoofdstadt te doen gaan, daar hare vyanden al het gezag hadden, om hem een besluit, met haar voornemen overeenkomende, te doen nemen. Onder de twede stellen wy hare kuiperyen met den koning van Schotlandt, wiens wapenen zy in Engelandt over trok, en aan wien zy de provinciën, op de grenzen gelegen, ten beste gaf, om hem alzo in haar belang over te halen.

Aanslagen der koninginne.

Edmond, hertog van Sommerset, hadt drie zonen nagelaten: de oudste, *Henrik* genaamt, mede hertog van Sommerset, hadt de jaren om de doodt van zynen vader, in den slag van St. Alban gesneuvelt, te kunnen wreken, en met de koninginne ter onderbrenging van hunne gemene vyanden zamen te spannen. Hy was de eerste, dien zy in de zamenzwering bragt, daar hy buiten dat door zyne eige grootheit, en verwachting op de kroon, welke de hertog van Jork die van *Lankaster* wilde ontrukken, belang in hadt. *Stafford*, hertog van Bukkingham, aan de prinsen van dezen tak verbonden, voegde zich by den nieuwen hertog van Sommerset, en eene groote menigte andere heeren gaven hun woordt aan de koninginne.

Harte verbindtenis.

Deze verbindtenis ten einde gebragt zynde, liet zy hare gedachten gaan om de zelve te doen gelukken. Zy oordeelde, dat het zekerste middel was, het hoofdt van het driemanschap, den ontzagchelyken hertog van Jork, van het hof te doen vertrekken; waar toe zy zich van den oorlog met Schotlandt bediende; gelyk men eenige jaren te voren zich van de beroerten van Ierlandt met het zelve inzicht hadt bedient. Hy vertrok ook na dezen tweden veldtocht op gelyke wy-

Zy verwydert den hertog van Jork.

1457. wyze, als hy naar de eerſte was vertrokken: doch hoewel de zelve korter dan de eerſte was, veroorzaakte de zelve hem echter meerder nadeel.

Zy verwekt den Schotſchen oorlog.

De koningin, gelyk wy hebben gezegt, hadt dezen oorlog verwekt, met het oogmerk om door de wapenen van den koning van Schotlandt het driemanſchap onder te brengen, en zy gaf daarom de aangrenzende provincien ten beſte. Dus was het dat deze ſtaatzuchtige en wraakgierige vorſtin liever haren vyandt in het landt van haren gemaal wilde lokken, dan zich daar door de overmacht van den beſchermer buiten gezag zien. De koning van Schotlandt * liet zich niet lang nodigen, om gewapenderhandt in de graafſchappen van Northumberlandt en Durham te trekken, alwaar hy zulke verwoeſtingen aanrechtte, dat ganſch Engelandt beefde. De hertog van Jork ſpoedde zich in aller yl derwaarts, en ſluitte wel haaſt de vyanden. De Geſchiedenis van Schotlandt † zegt, dat zyn koning op het verzoek van den Engelſchen koning, of veel eer van de koninginne, te rug trok, gelyk hy op haar verzoek in het ryk was gekomen. Hoe het zy, hy trok weg zo haaſt als de hertog van Jork met zyn leger was genadert. De Schotſchman toonde geen luſt tot vechten; dus vondt men niet goed hem in te wachten.

* *Jacobus* de II.

† *Lesley.*

Vergadering te Greenwich.

Gedurende het afwezen van den hertog, dat de loosheit der koninginne zo hadt beſteit, bereidde zy alles tot een opſtandt, daar hy niet op verdacht was. Zo haaſt als zy hem naar dezen veldtocht zag vertrekken, verliet zy Londen, daar zy niet op vertrouwde, en vertrok met den koning naar Greenwich. Daar wierdt een ſoort van Parlement, door leden, die de koningin hadt verkoren, en ten eenemaal in haar belang waren, gehouden. De koning, dien zy hadt onderrecht, nam zyn plaats in de vergadering, en verklaarde, dat hy zyn volk als een vry koning en onafhankelyk wilde regeren, zynde niet meer in jaren om onder voogden te ſtaan; waar op hy de vergadering verzocht de nodige maatregels, die met zyne achtbaarheit en het algemene welzyn overeenkwamen, te nemen. Niemandt ſprak hem tegen, zo dat men eenſtemmelyk beſloot, dat den hertog van Jork de zorg der regering zou ontnomen, dat zyne bediening van beſchermer zou vernietigt worden, en dat de graaf van Salisbury het groot zegel aan den koning zou wedergeven, die het aan zo iemandt zou ter handt ſtellen, dien hy zou gelieven te kiezen.

De hertog van Jork afgezet.

De koningin brengt den koning te Coventri.

Deze ſlag verzette iedereen. De driemannen maakten daar veel beweging over, en de ſtadt van Londen, die op hunne zyde was, ſtondt op het punt van op te ſtaan: weshalven de koning zich wel wachtte derwaarts te vertrekken voor dat deze giſling bedaart was. Ondertuſſchen vertrok de koningin naar het graafſchap van Warwik, daar hare vrienden waren, en de afwezende hadt verdagvaard, den koning van de eene warande naar de andere en van de eene ſtadt naar de andere omleidende; even of zy geen ander voornemen hadt dan om hem het vermaak van de jagt te doen genieten. Ten laatſte hieldt zy te Coventri ſtil, van waar zy aan de driemannen deedt ſchryven, om hen in de ſtadt, die de koning hadt verkoren om daar de nodige beſluiten te nemen tot het welzyn van de natie en het ryk, door binnenlandſche oproeren en buitenlandſche vyandlykheden beroert, te doen komen.

Opſtandt te Londen.

Het is waar, dat de oproerigen van den eenen en de vyanden van den anderen kant de verdeeldheden van het hof, de eene om in de ſtadt van Londen op te ſtaan, en de andere om in het koninkryk te vallen, hadden waargenomen. De opſtandt te Londen wierdt door een jongen van een burger van het kramers-gildt, die een koopman van de Italiaanſche maatſchappy, in deze hoofdſtadt opgerecht, gevaarlyk hadt gekwetſt, veroorzaakt. De hoofdſchout, by wien de beledigde ging klagen, wilde daar recht over doen, en zondt den Engelſchman naar het gevangenhuis. Daar op rotten al de leerknechts van de ſtadt te zamen, die door het graauw onderſteunt zynde het gevangenhuis wilden overweldigen. Zy deden nog meer: deze onderneming hen mislukkende, beſloten zy op al de Italiaanſche kooplieden aan te vallen; zy kwetſten de eenen, plunderden de huizen van anderen, en zouden meer buitenſporigheden hebben bedreven, indien de hoofdſchout en de ſchepenen deze heeren niet waren te hulp gekomen. Het hof, dat toen te Londen was, zondt daar ook den hertog van Bukkingham, die met veel moeite deze muitery, die algemeen begon te worden, tot ſtilſtandt bragt. Men nam de voornaamſte muitmakers in verzekering; drie, die gehangen wierden, moeſten voor alle betalen. Maar die de oorzaak van den oproer was, hadt het geluk uit het gevangenhuis te ontvluchten, en zich in de kerk van Weſtmunſter te bergen.

1457

Inbreuk der Franſchen.

De vyandlykheden van Vrankryk veroorzaakten groter kwaadt. Twee van zyne bevelhebbers, daar de Engelſche ſchryvers den eenen *Pommiers*, en den anderen *Breſſy* van noemen, ruſtten eene aanzienlyke vloot uit, op welke zy dertien duizend man inſcheepten, de zelve in twee ſmaldeelen verdelende. *Breſſy*, gebieder over het eerſte, kwam in de provincie van Kent, plunderde Zandwich, en doodde den opperſchout, den opperrechter van de provincie, en verſcheide burgers, die de wapenen hadden opgenomen, met vele edellieden van het landt, die zich ter hulp in de ſtadt hadden geworpen. *Pommiers* zette zynen weg Ooſtwaarts aan; en het eilandt Wight ter regterhandt latende, landde hy in de provincie van Devon, die hy niet minder afliep en verwoeſtte.

Vlucht der driemannen.

Het was derhalven niet zonder reden, dat de koning in zyne brieven de beroerten van het ryk, om daar in te voorzien, te kennen gaf. Nochtans diende dit maar tot een voorwendſel. De bekwame koningin hadt haar beſluit genomen, en zich te Coventri de machtigſte bevindende, wilde zy de driemannen derwaarts lokken, welke zy als in een net meende te vangen. Zy zouden daar inderdaadt, indien zy door vrienden, die zy aan het hof hadden, niet waren gewaarſchouwt, in gevallen zyn. Zy waren daar over zo verzet, dat ieder naar eene verzekerde plaats omzag. De hertog van Jork, eerſt van den veldtocht uit Schotlandt wedergekeert, trok in zyn kaſteel van Wigmore, de graaf van Salisbury in zyne ſterkte Midethan *, en de hertog van Warwik naar Calais. Maar voor hun ſcheiden vernieuwden zy hun verbondt, en kwamen wegens een cyffer, om elkander over en weder te ſchryven, zonder dat hunne vyanden iets uit hunne brieven zouden kunnen begrypen, indien zy in hunne handen kwamen te vallen, overeen.

* in de provincie van Jork.

1458. De koningin brengt den koning wederom te Londen.

De koningin, die haar oogmerk in de vergadering van Greenwich hadt bereikt, bekommerde zich weinig, dat de aanſlag, dien zy te Coventri hadt gemeed, mislukt was: behalven dat getrooſt door het vluchten van de driemannen, oordeelde zy, dat, dewyl zy uit de hoofdſtadt, aan welke zy hunne onmacht door hunne vlucht hadden te kennen gegeven, waren geweken, zy met alle zekerheit den koning daar weder kon bren-

1458. brengen. Zy volgde altydt haar beftek, en Londen in volle ruft vindende, was zy daar zo haaft niet gekomen, of zy deedt *Henrik* aan den hertog van Jork en aan de twee anderen byna op de zelve wyze, als te Coventri was geſchied, ſchryven. Anderen zeggen, dat deze goedaardige en vreedzame koning dit uit zyne eige beweging deedt; dat hy waarlyk met ſmert over de verdeeldheden, die tuſſchen de twee partyen bleven duren, was aangedaan, en dat hy zeer begeerig was den haat, die door den ſlag van St. Alban was ontſtoken, uit te doven. Dit kan zyn. Maar men moet niet twyffelen, of de koningin hadt ook hare inzichten, en dat zy, zonder zich veel met deze verzoening te bekommeren, ernſtelyk dacht, hoe haar gezag en dat van hare aanhangeren vaſt te maken, en eene machtige zamenzwering te verydelen, die zy ten eenemaal moeſt onderbrengen, indien zy zelf daar van niets overmeeſtert wilde zyn. Nochtans deedt zy niets van haar voornemen in het Parlement van Londen blyken, vergenoegt zynde daar in de macht des konings herſtelt te zien, en het driemanſchap in onderwerping gebragt. Zy dacht, dat dit genoeg was om te beginnen, tot dat een andere gelegenheit zich zou opdoen, waar by zy met geweldt zou kunnen uitvoeren dat de ſtaatzucht hadt begonnen, gelyk wy haaft zullen zien.

Macht des konings.

Wat ook het voornemen van deze vorſtinne mag geweeſt zyn, de koning haar gemaal ging ter goeder trouwe te werk. Hy zondt aan de heeren der beide partyen lopers met zyne brieven, om hen de begeerte, die hy hadt om hen te verzoenen, bekend te maken, hen nodigende in het Parlement, dat hy tot dit hoogwigtige werk, daar het welvaren van het ryk van afhing, hadt beroepen, te verſchynen. Die hy aan den hertog van Jork ſchreef, behelſden krachtiger uitdrukkingen dan de andere. Hy vertoonde hem op zulk eene beweeglyke wyze den roem, dien hy zou behalen, van door zyne tegenwoordigheit zulk een groot werk te bevorderen, dat hy zich niet alleen liet overreden, maar de andere twee hielp overhalen, zo dat zy zich alle drie op weg begaven.

1458. 1459. Zyne brieven aan den hertog van Jork en anderen van zyne party.

Komſt der driemannen te Londen.

Zy kwamen echter niet dan wel verſelt te Londen; en hoe vreedzaam het ook met alles in deze ſtadt ſtondt, kon men gemakkelyk beſpeuren, dat de een den anderen mistrouwde. Alle de betuigingen van den koning, dat hy de beide partyen onder zyne beſcherming nam, waren niet krachtig genoeg hen geruſt te ſtellen; ieder hadt voor zyne veiligheit en verdediging zorg gedragen. De driemannen verſchenen met deftig en welgewapend volk. De hertog van Jork hadt onder de zyne vier honderd man, alle uitgelezen volk; de graaf van Salisbury vyf honderd, en de hertog van Warwik, hen overtreffende, was verſelt van zes honderd ruiters, alle in het nieuw met rode overrokken gekleed.

Aankomſt van den hertog van Sommerſet en zyne vrienden.

Aan den anderen kant verſcheen de nieuwe hertog van Sommerſet aan het hoofdt van acht honderd man; de graaf van Northumberlandt, Mylord *Egremont*, zyn zoon, en Mylord *Clifford*, hadden ieder vyf honderd. Zy waren alle voordeelig geplaatſt; die van de driemannen in de ſtadt, en de anderen in de voorſteden. De koning nam zyn verblyf in het biſſchopshuis; zich alzo tuſſchen de twee partyen ſtellende, die hy voor een afſcheidsmuur verſtrekte.

De opperſchout ſteit wachten aan.

De opperſchout en de ſchepenen hadden ook tot verzekerdheit van de vergadering en de ruſt van de ſtadt zorg gedragen. Vyf duizend man, die zy hadden gewapent, hadden wachthuizen in de voornaamſte plaatſen der ſtadt; en afgezonderde kompagnien deden de patrouille nacht en dag, om alle wanorder voor te komen. 1458. 1459.

Dit belette de twee partyen niet hunne vergaderingen te houden. In het tegendeel was het eene voorzorg van den hoofdſchout, om de zelve te beveiligen. Die van de party van *Lankaſter* hielden de hunne in het kapittelhuis van Weſtmunſter, en die van de party van *Jork* in het klooſter der Blakfriers of Zwarte monniken *.

* Benedictynen.

Thomas Bourchier, aartsbiſſchop van Kantelberg en kardinaal, ging als middelaar tuſſchen beide. De geſchiedeniſſen geven hem den lof, dat hy meer tot de verzoening dan iemandt anders heeft toegebragt.

Verzoening der twee partyen.

Eindelyk wierdt de zelve getroffen, en ieder ſcheen 'er over voldaan. Behalven den koning en een klein getal eerlyke lieden was 'er niemandt over te vrede, ieder behieldt zyn misnoegen. Echter wierden 'er ſchriften van den eenen en den anderen kant gemaakt, die eene algemene vergetelheit van het voorledene, en krachtige betuigingen, van voortaan in eene volmaakte eendragt te leven, beloofden. Men ſprak van den ſlag van St. Alban niet, dan met verzekering, dat men den zelven wederzydſch vergat en vergaf. De hertogen van Jork en Warwik, benevens den grave van Salisbury, ſtelden een altoos durenden kerkdienſt in voor die het leven daar in hadden verloren, en men verklaarde alle, die in beide de legers hadden gedient, voor goede onderdanen en landgenoten.

Ommegang.

Deze vergadering wierdt door een kerkelyken ommegang beſloten, daar meer ydelheit dan Godvrucht in uitblonk, en men kan den zelven met recht het laatſte bedryf van het ſpel noemen. Het wierdt op den 25 Maart, zynde de dag van Maria-boodſchap, in de grote kerk van St. Paulus geſpeelt. De heeren der twee partyen onder malkander vermengt ſchenen hunnen haat vergeten te hebben, en trokken prachtig voor den koning, dien men vervolgens met eene vreugdt, die hem ten oogen uitſchitterde, met den koninklyken mantel omhangen, en met de kroon op het hoofdt, zag verſchynen.

De koningin wordt daar in door den hertog van Jork geleid.

Maar niets verwekte meer de opmerking van het volk dan het ſlot van dezen aanzienlyken optocht. Zy ſloot door de koninginne, geleid van den hertog van Jork, twee perſonadien, die zich mogelyk den grootſten haat toedroegen, en in deze uiterlyke verzoening malkander trachtten te bedriegen. Ook was zy in deze plegtigheit de gene, daar de meeſte oogen der beſlipers op waren, en die oorzaak tot verſcheide redeneringen verſchafte. Zy gaven acht op ieder tredt en ſtap, die zy deden; men zag daar hunne geveinſtheit in, en men voorſpelde niets goeds van diergelyke bevrediging.

Krakeel met den hertog van Warwik ontſtaan.

Men bedroog zich niet. Een geſchil, dat eenige maanden daar na voorviel, het zy by geval, volgens eenigen, het zy voorbedachtelyk, gelyk anderen zeggen, die de koninginne verdacht hielden, dat zy het zelve hadt gebrouwen, openbaarde haaſt den grondt der herten. Het viel eerſt voor tuſſchen het volk van den hertog van Warwik en de bedienden des konings; maar het ging tot den hertog toe, op wien deze laatſte het bloedt van eenen hunner medegeſellen, die door de eerſten gevaarlyk gekwetſt was, wilden wreken. Zy wachtten hem in het uitgaan van den Raadt, en zouden hem om hals hebben gebragt, indien hy van Weſtmunſter niet naar Londen was gevlucht, daar hy niet al te zeker was. De koningin, van het voorgevallene kennis gekregen hebbende, wiſt den koning te bewegen, order te

Hy vlucht naar den hertog van Jork.

1458.
1459.

* Benedictynen.

Verzoening der twee partyen.

Omgang.

De koningin wordt daar in door den hertog van Jork geleid.

Krakeel met den hertog van Warwik ontstaan.

Hy vlucht naar den hertog van Jork.

1459. te geven, dat men den hertog zou by den kop vatten en naar den Tour brengen. Op de tyding, die men 'er hem van bragt, vertrok hy naar de provincie van Jork by den hertog van den zelven naam, die zich daar sedert de vermaarde byeenkomst van Londen met den grave van Salisbury, vader van Mylord *Warwik*, hadt onthouden. Hy openbaarde aan beide de oorzaak van zyne vlucht, en van den hoon, dien men hem hadt aangedaan, daar hy opentlyk de schuldt van aan de koninginne gaf. Hy voegde daar eene menigte andere aanslagen by, die hy, zeide hy, ontdekt hadt zo als zy op het punt stonden van uit te barsten, om hen alle drie van kant te helpen, indien zy daar niet tydig zorg tegen droegen. Na dat zy hem aangehoort hadden, besloten zy, dat hy zich zonder tydverzuim zou scheep begeven, om naar zyn stadvoogdschap van Calais te vertrekken, terwyl de twee anderen zich in Engelandt zouden wapenen.

Besluit van het driemanschap.

De hertog van Warwik weigert uit te Calais te trekken.

Het bleek in het vervolg, dat hunne voorzorg, om zich van Calais te verzekeren, zeer verstandig was. Naauwlyks was de hertog van Warwik daar aangekomen, of hy ontfing een bevel, door het grootzegel bekrachtigt, van het stadvoogdschap aan den jongen hertog van Sommerset, dien de koning daar mede hadt begiftigt, over te geven; maar hy gaf tot antwoordt, dat hy met het zelve, op het bevel van den koning en het Parlement, bekleed zynde, een vrywaarding boven anderen hadt, en dat hy uit krachte van het dubbeld gezag, dat hem hadt aangestelt, zyn ampt wilde blyven waarnemen, om daar van rekenschap te geven aan die genen, die hem het zelve hadden toevertrouwt.

Zyne verrechtingen als zeevoogdt.

* *Admiraal.*

† of karaken.

Hy hadt ook de bediening van zeevoogdt *, daar de koning hem de inkomsten van hadt gegeven. Om het gevaar, van de zelve te verliezen, te myden, vertrok hy van Calais, en stak met veertien fregatten in zee, met een voornemen om op al de schepen, die hy in het Kanaal zou ontmoeten, en geen Engelsche vlag voerden, jagt te maken. De eerste, die hy ontmoette, waren vyf grote schepen †, waar van 'er drie van Genua, en twee van Spanje waren. Tusschen schepen van zulk eene hoogte en schrikkelyke grootte was 'er geen evenredigheit met de zyne, die zo laag en klein van boordt waren, dat zy maar booties by de andere geleken. Nochtans maakte hy geen zwarigheit de zelve aan te tasten, en na een hardnekkig gevecht van twee dagen dreef hy de twee Spaansche schepen op de vlucht, en veroverde de drie van Genua, die hy geladen met kostelyke koopmanschappen, daar de waarde van op vyftig duizend kronen wierdt geschat, zonder niet meer dan vyftig man verloren te hebben, terwyl de vyanden wel duizend man daar by hadden laten zitten, te Calais opbragt.

Veel droeviger dingen wierden in Engelandt gebrouwen. De zaken van den hertog van Warwik waren als een alarmklok, die van alle kanten alles in rep en roer stelde, en de twee partyen noodzaakte de wapenen op te vatten. De graaf van Salisbury, met den hertog van Jork te rade gegaan zynde, trok aan het hoofdt van eene bende van vyf duizend man op, met een voornemen van op Londen aan te trekken, en den koning recht over den hoon, den hertog van Warwik aangedaan, af te vragen, nevens de reden van het verbreken van het verdrag, dat zo plegtelyk in het Parlement bezworen was. De hertog van Jork zag wel te gemoet, dat het hof den graaf van Salisbury niet eens zou willen horen; maar hy hadt hem belooft by te staan,

en terwyl hy de koningsgezinden zou ophouden, den bystandt, met welken hy niet zou nalaten by hem te komen, te bereiden, en alzo alle hunne krachten zamenspannende, beloofde hy zich een goeden uitslag. 1459.

Nederlag der oningezinden.

Het viel voor hem nog gelukkiger en spoediger uit dan hy hadt durven hopen. De graaf van Salisbury hadt zyne hulp niet eens nodig om het te boven te komen. Eer dat hy aankwam raakte hy met de vyanden handgemeen, en hakte hen in de pan. Zy waren door *Jakob Tuchet*, heer van Audeley, aan wien de koningin last hadt gegeven het leger der zamengezworenen, het kostte wat het wilde, aan te grypen, aangevoert.

De koningin tracht den koning tot afstandt van de kroon aan zynen zone te brengen.

Zy hadt alvorens onderstaan, of zy den koning kon bewegen om de kroon aan den prins *Eduard* af te staan; het zy ze dacht onder dezen jongen prins volstrekter te kunnen regeren; het zy ze oordeelde, dat deze verandering van koning ook verandering aan het geluk zou toebrengen, en dat het zelve aan den zoon gunstiger dan aan den vader zou zyn. Zy kon echter haar oogmerk niet bereiken; al de toegevendheit van den koning kon hem zo ver niet brengen, van afstandt van de kroon, gelyk zyne staatzuchtige gemalin van hem verzocht, te doen. Zy hadt zich zelven dit zo vast, volgens den schryver *, die dit voorval verhaalt, ingebeeld, dat zy sluiers met zinspreuken van den prins, om die aan den adel, die zich onder den standaardt van Mylord *Audley* zou voegen, te vereeren, hadt laten maken. De zelve zegt niet, of de weigering van dezen afstandt van den koning zelven, die zo veel toegevendheit voor haar niet wilde hebben, dan of het van de heeren, die hem dit afrieden, kwam. Wat de reden mag geweest zyn, het verzoek van de koninginne wierdt afgeslagen. Mogelyk is het uit den spyt, dien zy 'er van hadt', dat zy den veldslag verhaastte.

* *Stow.*

Zy vertrekt van Londen.

Deze woelende vorstin, het gedrag van de driemannen verstaan hebbende, en dat zy van voornemen waren haar in Londen te overrompelen, wilde haar deze moeite afnemen. Zy was 'er met den koning uit vertrokken, dewyl zy zich aan de inwoonderen van deze grote stadt niet dorst vertrouwen; zy vondt meer veiligheit zich met een machtig leger in het open veldt te houden. Buiten dat wilde zy de zamengezworenen voorkomen, en de benden onder den grave van Salisbury, voor dat hy door den hertog van Jork zou versterkt zyn, opslaan. Het zou naar haren zin zyn uitgevallen, indien Mylord *Audley* bekwamer, of gelukkiger was geweest.

Overwinning van den grave van Salisbury.

Hy was met eene party van tien duizend man den graaf van Salisbury, maar half zo machtig zynde, tegengetrokken, denkende dit kleine leger in de pan te hakken. Dit laatste gehoort hebbende, dat het konings leger, het welk veel sterker was, om het zelve slag te leveren, op hen aantrok, deinsde te rug naar Ludlow, op de grenzen van Walles, om 'er den hertog van Jork, die daar volk was gaan ligten, af te wachten. Eene rivier, doch waadbaar, was tusschen de twee legers, en Mylord *Audley*, uit ongeduldt om handgemeen te raken, spoedde zich om daar over te trekken. De graaf van Salisbury, zyne troepen in slagorder geschaart hebbende, hieldt zich stil, tot dat hy de vyanden met grote verwarring zag overtrekken, en zonder zorg hebbende gedragen, van hunne esquadrons en bataillons in order te stellen. Naar mate dat zy overtrokken drong hy zo stoutmoedig op henaan, dat

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1459. hy hen in wanorder bragt. Hy liet hen den tydt niet om zich weder te verzamelen. Mylord *Audley* ſtelde al zyne dapperheit te vergeeſſch in het werk om dezen misſlag te verbeteren. Maar hy wierdt in het begin gedood, dat verder den ſchrik onder de zynen bragt, die het op een vluchten zetten, en de rivier weder overtrokken. Daar bleven vier en twintig honderd man op het ſlagveldt dood, onder welke hun bevelhebber was, nevens een groot getal edellieden, en byna alle, die uit de provincie van Cheſter waren, aan welke de koningin den geſtikten ſluier met de zinſpreuk van den prins hadt gezonden, daar zy zich op den dag van den ſlag mede opgetooit hadden. Het was een zwaan, dien de koningin, zegt de ſchryver *, om zyne blankheit hadt verkoren, om voor een zinnebeeldt der oprechte mening, die zy van Mylord *Audley* en de edellieden van Cheſter verwachtende was, te ſtrekken. Maar deze ongelukkige vogel, die zich, naar men zegt, om zyne doodt verheugt, was veel eer een zinnebeeldt van die dezer jonge edellieden, die met vreugde naar hunne doodt liepen.

* *Truſſel.*

Zyne vereeniging met den hertog van Jork.

Deze ſlag, de twede van de zes, die het huis van Jork op den troon hielp, geſchiedde den 21 September in de vlakte van Blokheat, en gelyk dit gevecht alleen tuſſchen twee hopen van beide kanten afgezonden voorviel, belliſte de zelve niets. De vluchtelingen kwamen weder by het leger van den koning, die, zonder van dit voorval verzet te zyn, aannaderde, om zyn wraak te nemen, en de overwinnaar trok den hertog van Jork, die zich ſpoedde om by hem te komen, te gemoet. Hunne vereeniging geſchiedde op de grenzen van Walles en van de provincie van Shrop, daar de hertog van Warwik, met nog een derde hoop, daar hy mede van Calais over de zee van Ierlandt was gekomen, en in Walles voet aan landt hadt gezet, zich byvoegde. Zie hier, op wat wyze het driemanſchap zich zamen vereenigde, volgens de beloſte, die zy malkander op hun ſcheiden hadden gedaan.

Hun volk zamengeroegt hebbende, oordeelden zy, dat zy, in plaats van te vluchten, machtig genoeg tegen de koningsgezinden waren. Zy ontmoetten malkander digt by Worcheſter, van waar zy opgebroken waren om hen het hoofdt te bieden, en daar zy zich nederſloegen om hunnen weg naar Londen te vervolgen. De nacht belette de twee legers handgemeen te worden, daar zy beide met even veel vurigheit naar haakten. Men bereidde zich tegen des volgenden daags morgens, niet twyffelende, of de ſlag zou veel bloedt koſten. Een geval, daar het driemanſchap niet op dacht, ontnam het de luſt om te ſlaan, en de twee legers ſcheidden van malkander zonder handgemeen te raken.

Verraadt van den veldoverſte *Trolop*.

De hertog van Warwik hadt aan het hoofdt van het volk, dat hy van Calais mede hadt gebragt, een oud veldoverſte, *Trolop* genaamt, geſtelt, op wiens moedt en ondervinding hy veel ſtaat maakte: doch hy verriedt hem. De nacht was ongelukkig voor de zamengezworenen en zeer duister. *Trolop* nam den zelven waar, om van het eene leger tot het andere, zonder dat iemandt het gewaar wierdt, met al die van Calais, die hy hadt weten over te halen om hem te volgen, over te loopen. Dit veroorzaakte eene grote verlegenheit, niet alleen aan den hertog van Warwik, maar ook aan de twee anderen, wanneer zy dezen overloop, die een derde deel van hun volk uitmaakte, by het eerſte licht van den dag gewaar wierden. Zy waren zelfs bevreeſt, dat deze ontrouw van anderen zou gevolgt worden, en van die van Calais tot die van Walles overgaan. Men beſloot derhalven af te trekken, en den weg weder naar Ludlow in te ſlaan. Zy ſchreven van daar den 10 October een brief aan den koning, in welken zy betuigden, *Dat zy de wapenen niet hadden opgenomen, dan om hun goedt, leven en vryheit te beſchermen; dat zy wel wiſten, dat men hen als oproermakers en wederſpannigen aanzag; dat het hen niet vremd voorkwam, dat zy, die hunne goederen en ampten hadden overweldigt, hunnen goeden naam ook zochten te bezwalken, maar dat zy Godt tot getuige van hunne onſchuldt namen; dat zy zich op zyn rechtbank en die des konings, wiens rechtmatigheit zy erkenden, over den ſmaadt, die hen wierdt aangedaan, beriepen; dat zy een afkeer hadden van het bloedt hunner landgenoten te ſtorten, en dat het door dit gevoel van menſchelykheit, en niet uit vreze voor hunne vyanden, daar zy niet dan verachting voor hadden, was, dat zy naar hunne huizen wederkeerden, daar zy met alle trouw voor den koning hunnen oppermachtigen vorſt wilden leven en ſterven.* 1459.

Brief van de driemannen aan den koning.

Hunne bewegingen.

Men kan wel denken, dat het hof niet veel acht op hunne betuigingen ſloeg. Echter vondt het zelve niet goed hen te vervolgen; en de koning, goed tot in zyn hert, betuigde meer genoegen in eene overwinning, die geen bloedt hadt gekoſt, dan in het winnen van een ſlag. Men liet dan de drie hoofden van de party vry gaan, die zich nog eenmaal van malkander ſcheidden, om zich haaſt weder te vereenigen, en den oorlog niet op te ſchorten, dan om den zelven weder beter te beginnen. De hertog van Jork was nieuw volk in het landt van Walles en in Ierlandt gaan werven, en zyn zoon, de graaf van la Marche, met den grave van Salisbury en den hertog van Warwik, vertrokken naar Calais, van waar zy kort daar aan in Engelandt wederkeerden, en met hulp van hunne aanhangers veel volk op de been bragten.

1460.

Het driemanſchap boodt zich aan te onderwerpen.

Zy waren eerder dan die van den hertog van Jork in Ierlandt gereed, en met dit volk was het dat de derde ſlag, die den naam kreeg van Northampton, naar de ſtadt, naby de welke de twee legers aan malkander kwamen, geſchiedde.

Deze ſlag, zo ongelukkig voor de koningsgezinden, wierdt niet alleen van nieuwe betuigingen van den kant van het driemanſchap voorgegaan, maar ook met de aanbieding, dat zy zich ontwapenen, en voor de voeten des konings zouden komen nederwerpen, indien hy hunne vyanden van het hof wilde doen vertrekken, en hen een vryen toegang tot den troon verlenen: zo dat, indien men op de zaak zelve, gelyk de Engelſche ſchryvers de zelve verhalen, acht ſlaat, 'er minder ſtaatzucht in het wapenen van den hertog van Jork en zyne twee vrienden, dan noodzakelykheit om hunne waardigheit en leven te verdedigen, ſchynt te zyn; het geen nog meer uit hun openbaar geſchrift, dat wy haaſt by zullen brengen, kan gezien worden.

Het bannen der driemannen.

Dit bleek zelfs in het Parlement, in het voorgaande jaar te Coventri, onmiddelyk na den aftocht van de driemannen, gehouden. Het was alleen vergadert om hen te veroordelen, en daar in wierden zy alle zonder eenige wyze van rechtsgeding, noch zonder hen te hebben gedagvaard, of horen ſpreken, zonder achting voor het koninklyke bloedt in den eenen, en de dienſten en de hoge geboorte van den anderen te hebben, ſchuldig verklaart aan hoog-verraadt; hun-

1460. hunne goederen aangeſlagen, en ten beſte gegeven; hunne leenmannen en pachters mishandelt, en eenige gedood; waar uit men kon zien, dat de meeſters zelve met geen minder verachting en wreedheit zouden gehandelt zyn geworden, indien zy voor hunne zekerheit geen zorg hadden gedragen.

De vergadering van Coventri bepaalde hare ſtrafheit by deze drie hoofden niet. Zy begreep daar ook hunne vrouwen en kinderen onder; en ſprak het zelve vonnis ook tegen twee baronnen *, en twee ridders †, en een veel groter getal van andere heeren van aanzien, die de Witte Roos toegedaan waren.

** Clifford en Clinton.*
† Haring ton en Venloche.

By deze daadt van recht of ſtrengheit wilde het hof een van gezag voegen, die niet lukte. De voorname ſtadt Calais was in handen van den hertog van Warwik, dat het hof het meeſte deerde. Wy hebben den aanſlag gezien, dien het in het voorgaande jaar ondernam, om hem daar uit te zetten, en in zyn plaats den hertog van Sommerſet aan te ſtellen. Deze mislukte ſlag verzette het hof niet. Het zondt hem daar in dit jaar weder met ſchepen en volk, dat machtig genoeg wierdt geoordeelt om zich te doen gehoorzamen. Het hof bedroog zich. Zo als de hertog van Sommerſet de haven naderde, wierdt het geſchut op hem geloſt, en hy was gedwongen zich in Guines te bergen; maar wanneer hy daar aangekomen was, liepen de ſcheepskapiteinen weder onderzeil, bragten de zelve naar Calais, en leverden ze aan den hertog van Warwik.

Stoute onderneming van den hertog van Warwik.

Deze vermaarde bevelhebber, daar wy de afbeelding reets van gemaakt hebben, even vlytig en onvertzaagt, trok veel dienſt van deze kleine vloot. Hy ging op de zelve tot twee malen ſcheep, om langs de kuſt van Kent te kruiſſen; kwam ook ieder reis in Zandwich, en overmeeſterde den byſtandt, dien de koningin gereed deedt maken voor zynen vyandt. Hy nam den baron *Rivers* en den bevelhebber *Montfort*, die de zelve zouden geleiden, gevangen. Hy beſtondt nog een ſtouter daadt, hy vertrok met de zelve ſchepen naar Ierlandt, om een mondgeſprek met den hertog van Jork te houden; en hebbende te zamen een ontwerp van den oorlog, die weder ſtondt begonnen te worden, gemaakt, vertrok hy in aller yl naar Calais, daar hy den graaf van Salisbury, zynen vader, vondt.

Openbaar betuigſchrift van het driemanſchap.

Toen was het dat men het openbaar betuigſchrift, daar wy van geſproken hebben, opſtelde. Men ſprak daar in uit den naam dezer drie hoofden, en men keerde zich aan den aartsbiſſchop van Kantelberg en de gemeenten van Engelandt, daar het aan gezonden wierdt. Het diende om te vertonen: *Dat het nadeel der zamenverbondenen dat van de kerk en de natie was; dat zy niet wierden vervolgt, dan om dat zy het goedt en de voorrechten van de eenen en de anderen voorſtonden; dat het daarom de plicht zo wel als het belang van deze beide was, den kwaden indruk, dien hunne vyanden den koning van het gedrag dezer beſchermers van het algemene welzyn ingeboezemt hadden, weg te nemen; dat men hen, gelyk men reets aan den hertog van Gloceſter hadt gedaan, wilde verdelgen; en dat, gelyk men den yver van dezen prins van ſtaatzucht en oproer hadt verdacht gemaakt, men het zelve mistrouwen van den hertog van Jork wilde veroorzaken.* Zy deden genoeg merken, dat de koningin aan het hoofdt van deze party was; die hunnen val zocht, en zy noemden opentlyk den hertog van Sommerſet, de graven van Shrewsbury en van Wiltshire, nevens Mylord *Beaumanoir*, en eenige anderen, als de eerſte hoofden daar van zynde. Voorts gaven zy voor overtuigende bewyzen van het ſchrikkelyk en ſchadelyk voornemen dezer verraders, gelyk zy hen noemden, die naar niets minder dan om Calais in de handen der Franſchen, en het Engelſch Ierlandt aan de ingeborenen van het landt te leveren, indien men met hen maar wilde zamenſpannen, om den hertog van Jork en zyne vrienden onder te brengen. Deze bewyzen beſtonden in de brieven aan het Franſche hof geſchreven, om het te doen weten, dat men Calais van lyfs- en krygsbehoeften zou onvoorzien laten, en de ingeborene Ierlanders verzoeken de wapenen tegen de Engelſche volkplantingen, die men zonder hulp zou laten, op te nemen. De brieven, die men aan het hof van Vrankryk ſchreef, wierden achterhaalt, en de andere door Ierlanders zelve, die een ſchrik van het verraadt, daar men hen wilde inwikkelen, hadden, aan den hertog van Jork behandigt. 1460.

Beſchuldiging tegen hunne vyanden.

Zie daar, gingen deze driemannen voort te zeggen, *wie de gene zyn, die ons willen van kant helpen. En waarom? Om dat wy ons tegen eene voltrekte macht, die zy over de geeſtelykheit, naar het voorbeeldt van Vrankryk, willen hebben, en onze yverzuchtige natie voor hare vryheit niet kan verdragen, aankanten. En tot wat prys? Ten koſte van het weinige, dat wy nog overzee bezitten, en van geheel Ierlandt. De koning*, zeiden zy, *is van deze ſchadelyke kuiperyen onbewuſt; maar het is nodig, dat men hem daar van onderrechte; het welvaren van den Staat raakte het niet minder dan hun eigen belang, zy hadden de wapenen niet dan tot verdediging zo wel van het eene als van het andere opgenomen, bereid de zelve neder te leggen, wanneer de koning, overtuigt van hunne onſchuldt, hen in hunne eere, zyne gunſt, en de plaats, die zy in het ryk meeſten bekleden, wilde herſtellen.*

Indien men zal oordelen naar het betuigſchrift der driemannen, gegrond op zaken, die ſchyn van waarheit hebben, ſchynen zy ongelukkiger dan ſchuldig te zyn. De Geſchiedenis is aan den hertog van Jork al zo veel verſchuldigt het zelve recht te doen, als aan den hertog van Gloceſter, zynde beide min ſtaatzuchtig dan wel vervolgt, en beide door hunne vyanden tot oproeren, die de wanhoop en de noodzakelykheit, om hun leven te verdedigen, verſchoonbaar maakt, gedwongen. Men verhaalt niet, wat de aartsbiſſchop en de gemeenten deden, aan welke het betuigſchrift was gezonden; maar het hof raakte in zulk eene beroering, dat het niet te ſtuiten was, en de goede koning, die een afkeer van bloedvergieten hadt, wierdt door zyn ongelukkig noodlot in een oorlog ingewikkelt, die ſtromen bloeds deedt ſtorten.

Bedenkingen over het driemanſchap.

De driemannen, ziende, dat men hen met alle ſtrengheit wilde beoorlogen, bereidden zich om geweldt met geweldt te keren, en hunne eer en waardigheit, die door de vergadering van Coventri hen was ontnomen, weder te krygen. Het wierdt tydt, dat zy in het veldt verſchenen. Reets was de graaf van Wiltshire, verſelt van de Lords *Scales* en *Hungerford*, in de provincie van Bark getrokken, daar zy door beuls handen die den hertog van Jork genegen waren ter doodt bragten: boven al in de ſtadt Newburi, die op genade wierdt overgegeven. Het koninklyke leger, dat te Coventri, in het graafſchap van Warwik, was zamengekomen, trok ook reets naar den kant van Northampton, wanneer de graaf van Salisbury,

Wreedheit der koningsgezinden.

1460. ry, de hertog van Warwik, en de graaf van la Marche * van Calais naar Engelandt overſtaken. Zy wierden van die van Kent als verloſſers van het vaderlandt ontfangen; de ſtadt Zandwich ging hen ommegangsgewyze te gemoet, hebbende aan hun hoofdt den aartsbiſſchop van Kantelberg, die het kruis voor zich deedt dragen. Zy trokken den 2 July met de zelve pracht onder het gejuich van het volk in Londen; en die het met de Rode Roos hielden, waren gedwongen zich in den Tour te bergen. De hoofden van de Witte Roos bleven niet lang in deze ſtadt; de nodige bevelen tot der zelver verzekerdheit hebbende gegeven, trokken zy met grote dagreizen naar den vyandt. Zy konden wel naar den hertog van Jork gewacht hebben, die nog in Ierlandt met volk te ligten bezig was, dat hy ſpoedig by hen poogde te brengen; maar het verlangen naar den ſtrydt liet hen niet toe langer te wachten. Zy vonden de zelve drift by hunne vyanden, en dus malkander opzoekende raakten zy haaſt ſlaags.

1460. *Eduard, zoon van den hertog van Jork.

Inkomſt van de drie-manen te Londen.

† Strow. De ſchryver † geeft aan den hertog van Warwik nog dezen lof, dat hy eene bezending aan den koning hadt gedaan, om hem te bidden, het Engelſche bloedt, dat vergoten ſtondt te worden, te ſparen, en goed te vinden, dat hy met zekerheit zyne onſchuldt, met alle die van zyn aanhang waren, mogt komen bewyzen. Maar de kwade raadt van den hertog van Bukkingham, of het ongelukkig noodlot van *Henrik*, deden deze onderwerping van den bevelhebber verwerpen, waar op hy een heraut aan den koning zondt, en hem liet zeggen, dat hy het gehoor, het welk hem zyne vyanden beletten te verkrygen, ten twee uuren des namiddags, in hun weêrwil, zou hebben. Dit was ſtoutmoedig van de uitkomſt van den ſlag geſproken; maar de uitſlag deedt zien, dat 'er min laatdunkendheit dan grootmoedigheit in dit zeggen ſtak.

Bezending van den hertog van Warwik aan den koning.

Vertrouwen van den hertog.

Slag van Northampton. Het was op den 10 July, dat de twee legers in de vlakte van Northampton handgemeen raakten. Voor dat het gevecht begon, liep een wapendrager door het leger der verbondenen, roepende, dat niemandt zich zou verſtouten de handen aan den geheiligden perſoon des konings te ſlaan, en dat men zo veel, als doenlyk was, het bloedt der burgers zou ſparen; maar dat men de heeren en ridders, verraders van hun vaderlandt, en oorzaak van de burgeroorlogen, niet moeſt ontzien. Het geluidt der trompetten volgde op het geroep der wapendragers, en de twee legers raakten aan het bewegen met eene gelyke verwoedheit.

*Stafford. †Talbot. Het was niet met gelyke uitkomſt. Hoe dapper de hertog van Bukkingham *en de graaf van Shrewsbury †, die het bevel over het leger van den koning hadden, ook waren, de graaf van Salisbury, de hertog van Barwik, en de jonge graaf van la Marche hadden eene bekwaamheit boven hen, daar zy niet tegen op mogten. Zy hielden echter de overwinning vyf uuren lang in evenwigt; doch eindelyk moeſt men de zelve aan groter krygslieden dan zy waren laten. De doodt van den hertog van Bukkingham, aan de zyde des konings verſlagen, hielp niet weinig tot de overwinning. De graaf van Shrewsbury, Mylord *Beaumont*, en Mylord *Egremont* wierden benevens tien duizend gemene gedood. De koning wierdt gevangen; maar de koningin, van het verlies van den ſlag verwittigt zynde, nam met den jongen prins de vlucht naar het bisdom van Durham, van waar zy naar Schotlandt vertrok. Eenigen zeggen, dat de hertog van Sommerſet mede by haar was; maar hy was nog te Guines, van waar hy niet voor den 21 September wederkeerde.

De overwinning blyft aan de driemannen.

De koning gevangen.

1460.

Gematigtheit der driemannen. Men verhaalt niet, wat zulk een grote ſlag aan den overwinnaar koſtte, maar hunne gematigtheit was meer dan hunne dapperheit te pryzen. Het gevecht geëindigt zynde, kwamen zy in de tent, daar zy belaſt hadden den koning te brengen, en zich voor zyne voeten werpende verzochten zy verſchoning van hunne overwinning, hem niet alleen verzekerende, dat hy zyne vryheit hadt, maar, dat nog meer is, dat hy in hen de zelve gehoorzaamheit en trouw, die zy altydt hadden gehad, wat hunne vyanden ook mogten zeggen, zou vinden; daar zy byvoegden, dat zy zich niet verheugden over het voordeel, dat zy hadden behaalt, dan om dat het een bewys van hunne onſchuldt was, en ten blyk der onrechtmatigheit van hunne vervolgers, op welke alleen, en niet op den koning, al de ſchande en ſchade van deze bloedige nederlaag zouden vallen. Deze eerbiedige woorden beurden den neêrgeſlagen moedt des konings weder op, die zich met minder vreze en droefheit naar Londen liet brengen.

Zy brengen den koning naar Londen.

Bedroefde doodt van Mylord *Scales*. Hy wierdt daar echter als een uitgeplunderde koning ontfangen; al de eerbewyzingen waren voor den overwinnaar. De koningsgezinden dorſten zich naauwlyks vertonen. Mylord *Scales* vluchtte in eene vryplaats, daar hy uit gehaalt, aan ſtukken gehakt, en zyn ligchaam in den Teems geworpen wierdt.

Doodt van *Jacobus* den II. Alles lachte de zamengezworenen toe. De koningin met den jongen prins was, gelyk wy hebben gezegt, naar Schotlandt gevlucht, daar *Jacobus* de II hen vriendelyk ontfing. Hy wilde zich van de verdeeldheit van Engelandt bedienen, en belegerde Roxburg, dat hem kwalyk bekwam: want hy wierdt den 10 Auguſty door een kanonſchoot gedood, dat zyn leger noodzaakte op te breken.

Die van de Witte Roos krygen de overhandt. Ter zelver tydt kwam de hertog van Jork van Ierlandt aan, om de vruchten van de overwinningen van Northampton te genieten. De hertog van Sommerſet kwam van den anderen kant van Guines aan het hof; maar hy was te zwak om de Witte Roos, die de overhandt hadt, te wederſtaan. De graaf van la Marche, de graaf van Salisbury, en de hertog van Warwik, meeſter van de hoofdſtadt en van den koning, hadden hem, dat meer is, verplicht het Parlement tegen den 8 October te doen vergaderen. De hertog van Jork kwam voor dat het wierdt geoopent, en bereidde alles om zyn groot voornemen te bereiken.

Prachtige intrede van den hertog van Jork in Londen. Zyne intrede in de hoofdſtadt was daar een overtuigend bewys van, indien het waar is, het geen eenige ſchryvers zeggen, dat hy daar onder het geluidt der trompetten introk, omringt van ſoldaten, en het uitgetogen zwaardt voor zich doende dragen. Hy verklaarde zich ten eenemaal door het geen hy in het vervolg deedt, nemende zyn verblyf te Weſtmunſter, daar de koning en de koningin het hunne hadden. Hy deedt nog meer; hy bezocht de plaats, daar het Parlement moeſt vergaderen, en ging in den ſtoel des konings zitten. Anderen zeggen, dat hy dien alleen met zyne handt aanraakte, en daar by lang bleef ſtaan, om acht op het gezicht der aanſchouwers te geven, en daar door hun gevoelen te peilen.

Neemt den troon in. Dit proefſtuk wierdt gevolgt van het dadelyk bezit, dat hy van den troon of den koninklyken ſtoel nam, wanneer hy voor de twede maal in de zelve plaats kwam, terwyl het Parlement vergadert was, en zyn recht met deze uitdrukkingen bewees:

Het

1460. Zyne redenvoering in het Parlement.

Het is aan niemandt, geloof ik, onbekend, dat na de doodt van Richard *den II, kleinzoon van* Eduard *den III, roemwaardiger gedachtenisse, de kroon aan den tak van* Leonel, *hertog van Clarence, die de oudste door de doodt van* Richard *wierdt, behoort. Men is ook niet onbewust, dat de hertog van Clarence niet dan eene dochter naliet* *, *die met* Edmond *van Mortemer, grave van la Marche, trouwde. Men weet ook nog, dat* Richard, *graaf van Cambridge, myn vader, getrouwt was met* Anna *van Mortemer, kleindochter van* Eduard, *en eenige erfgenaam van dat huis, zo wel als van dat van Clarence uit hoofde van hare grootmoeder* † *van moeders zyde. Dus van vaders kant van den vyfden zone van* Eduard *den III gesproten, treden wy van moeders zyde in het recht van den oudsten tak. Het is waar, dat* Henrik *van Lankaster, uit een jonger tak voortgekomen, de kroon van Mylord* Mortemer, *grave van la Marche, en van den grave van Cambridge, mynen vader, aan wien* Henrik *de V, opvolger van* Henrik *den IV, het hoofdt moorddadig deedt afslaan, ontweldigden, om den troon te bezitten. Het is mede waar, dat* Henrik *de VI op* Henrik *den V, zonder dat ik my daar tegen heb gekant, volgde. Ik zou daar gedurende zyn leven, om het ryk door geen burgeroorlog te bevoeren, in volhard hebben, indien hy, in plaats van zelf te regeren, de regering niet aan zyne staatzuchtige vrouwe en verderffelyke staatsdienaren, die, na dat zy ons Normandië en Guiënne hebben doen verliezen, gansch Engelandt ontrusten, hadt overgegeven. Ik dacht, gesproten zynde uit het bloedt der koningen, en myne geboorte my tot de kroon roepende, dat het tydt was, dat ik de zelve uit handen van een zwakken koning, die de zelve niet kan dragen, wedernam, en my zelven in myn recht stellende, u hielp de natie haar recht en het ryk het zyne te doen wederkrygen.*

* Philippe genaamt.

† Philippe, dochter van Leonel.

Deze stoutmoedige redenvoering wierdt van de aanhangeren van dezen prins geprezen: doch hy merkte wel, dat zy niet naar den zin van de gansche vergadering was. Hoe onbekwaam dat *Henrik* de VI ook was, hy hadt zo lang den troon bekleed, en zyne goedheit hadt hem by het volk zo lief en waardig gemaakt, dat het Parlement tot het besluit niet kon komen om hem af te zetten. De hertog van Jork hadt zich ondertusschen verklaart: hy wilde zyne woorden niet herroepen, noch dulden, dat men hem van geweldt beschuldigde: *Ik heb*, zeide hy opstaande, *myn besluit genomen; gy kunt het uwe nemen.*

Middel by het Parlement bedacht.

Na deze woorden ging hy uit, en liet de vryheit aan de twee Kamers over zyne verklaring te beraadslagen. Maar wat vryheit konden zy hebben, daar de overwinnaar zo hoogmoedig sprak? Vele dagen gingen voorby eer dat over zulk eene grote zaak een vast besluit wierdt genomen. Eindelyk vondt men een middel uit, dat aan beide de partyen behaagde, of veel eer, dat de hertog van Jork, meester zynde, wel wilde aannemen. Dit middel was, dat *Henrik* gedurende zyn leven de kroon zou behouden; maar dat na zyne doodt de zelve aan *Richard*, hertog van Jork, of zyne kinderen zou overgaan. Men kwam verder overeen, dat de laatste den naam van prins van den bloede, prins van Walles, hertog van Cornwall, en graaf van Chester zou voeren; alle tytels, niemandt dan den erfgenaam van de kroon toekomende, daar men nog dien van beschermer * byvoegde. Dit was hem reets in het bezit van de zelve stellen, en maar alleen een ydelen naam aan *Henrik* den VI overlaten. Kortom, op dat 'er geen hinderpalen tegen de inhuldiging van *Richard* mogten overblyven, verklaarde het Parlement al de acten, in de Parlementen onder *Henrik* den IV en *Henrik* den V gemaakt, die de kroon aan die van *Lankaster* hadden verzekert, van geender waarde te zyn; en de zelve vernietigende en herroepende, herstelde het zelve het huis van *Jork* in al zyn recht. 1460.

De hertog van Jork vermoedelyke erfgenaam van de kroon verklaart.

* Protester.

Men voegde daar nog waardigheden en wedden voor de kinderen van den hertog van Jork by, die men na hem voor vermoedelyke erfgenamen van de kroon verklaarde. Dit verdrag wierdt den eersten dag van November gesloten, en *Richard* en *Henrik* zwoeren het op de plegtigste wyze na te komen. Het geschrift wierdt daar van, gelyk het behoorde, op parkement geschreven, opgemaakt, getekent, gezegelt, en by de openbare staatsschriften gelegt.

Op den zelven dag, zynde Allerheiligen, deedt men een plegtigen ommegang, daar *Henrik* den koninklyken mantel, de kroon op het hoofdt, en den hertog van Jork, als vermoedelyken erfgenaam van de kroon, by zich hebbende, verscheen.

Ommegang.

De plegtigheit, die men den naastvolgenden zaturdag voor den hertog deedt, was nog prachtiger. Hy wierdt te Londen onder het geklank der trompetten, met al de tytels, als wy hebben gezegt, die hem na de doodt van *Henrik* tot de kroon riepen, en daar die van beschermer hem reets de regering van in handen gaf, uitgeroepen.

De hertog van Jork met al zyne tytels uitgeroepen.

Zodanig was het geschrift, dat *Henrik* benevens die van het huis van *Lankaster* onttroonde, om dat van *Jork* daar weder op te plaatsen; omwentelingen, die door een geval voorspelt waren, dat voorviel, wanneer het Parlement bezig was zulk eene buitengewone bill te maken. Eene kroon, die aan de soldering van de kamer der gemeenten vast was, viel van zelfs neêr. De geestelykheit van Westmunster nam dit voor een kwaad voorteken van *Henrik* op: doch deze voorbeduiding was niet nodig om 'er aldus over te redeneren, aangezien de droevige toestandt, daar deze ongelukkige koning zich in bevondt.

Voorzeggingen van deze omwentelingen.

De hertog van Jork was echter nog niet ten vollen meester, hy hadt, gelyk hy wist, meer van de koninginne dan van den koning te vrezen: weshalven hy *Henrik* verzocht, haar weder aan het hof, met den jongen prins, haren zoon, te laten komen, en door beide het verdrag der opvolging van de kroon, door het Parlement besloten, te doen bekrachtigen.

Leger der aanhangeren van de koninginne.

De trotsche koningin was ver van daar de handt toe te lenen. De hertogen van Sommerset en Exeester waren by haar in Schotlandt gekomen, van waar zy in het Noorden van Engelandt vertrokken, daar zy meer aanhangeren dan in de andere provincien hadden, en voor haar een leger van achttien duizend man hadden verzamelt.

Trekken des hertogs van Jork hen tegen.

Deze bewegingen waren den hertog van Jork niet onbekend; hy liet de zelve den tydt niet om sterk te worden; hy vertrok den 2 December met den grave van Salisbury van Londen, latende de bewaring van den koning en van de hoofdstadt van het ryk aan de hertogen van Nortfolk en van Warwik. Hy kwam op Kerstydt te Wakfield *, daar hy zynen Godsdienst pleegde, en zich tot den slag, dien zyne vyanden hem kwamen aanbieden, te bereiden.

* Vyftien mylen van Jork.

De koningin daagt hem uit

Zy verscheen in de vlakte van Wakfield den 3 December aan het hoofdt van achttien duizend man, die zy zelf als eene andere *Thomiris* aan-

1460. tot den ſtrydt. voerde, den hertog tot den ſtrydt uitdagende. Eenige ſchryvers zeggen, dat de laatſte vyftien duizend man by zich hadt: doch de meeſten verzekeren, dat het maar vyf duizend waren; een al te ongelyk getal om een veldſlag te wagen: ook was het gevoelen van den grave van Salisbury, dat men zich te Wakfield moeſt begraven, tot dat de graaf van la Marche, aan wien de hertog van Jork zynen vader bevel, om met nieuw volk by hem te komen, hadt gezonden, zou aangekomen zyn. Maar de hertog ſchaamde zich voor eene vrouwe te verſchanſten, en hare uitdaging te weigeren. Derhalven, hoewel hy een derde minder in getal was, ging hy uit het kaſteel; trok zyn klein leger uit zyne verſchanſſingen; daalde van den berg af, en legerde zich in de vlakte, regt over dat der vyanden. Mogelyk was hem hun getal onbekend; want eenige ſchryvers zeggen, dat de graaf van Wiltshire en Mylord *Clifford* zich met de helft van het volk in eene hinderlaag verborgen hielden, en dat de koningin gene dan die zy tot den ſtrydt aanvoerde, ondersteunt zynde van den hertog van Sommerſet, te voorſchyn deedt komen. Zy voegen daar by, dat deze krygsliſt het leven aan den hertog en de helft van zyn leger koſtte, het welk niet anders denkende, dan dat het alleen te vechten hadt tegen volk, dat voor het zelve ſtondt, van ter zyde aan beide kanten door het volk, dat uit de hinderlage te voorſchyn kwam, omcingelt wierdt. De dappere hertog van Jork betwiſtte langen tydt de overwinning, en wierdt manhaftig bygeſtaan van den grave van Salisbury; maar de doodt van den eerſten was oorzaak van het verlies van den ſlag. Drie duizend van zyn volk verloren daar met hem het leven, en de graaf van Salisbury wierdt gevangen. Hy leefde niet lang na zyn ongeluk, verzonden naar het kaſteel van Pomfret, wierdt hy door zyne vyanden daar uit gehaalt, die hem om hals bragten. Zodanig was de uitſlag van het vierde gevecht tuſſchen de twee partyen van de Rode en Witte Roze.

Doodt van den hertog van Jork met het verlies van den ſlag.

Gevangenneming van den grave van Salisbury.

De woede van de overwinnende party liet het daar niet by blyven; de jonge graaf van Rutlandt, een der zonen van den hertog van Jork, nog maar twaalf jaren oud, die mede by dezen bloedigen ſlag tegenwoordig was, wierdt door een kapellaan * van den hertog, zynen vader, uit het ſtrydperk geleid, wanneer de baron van Clifford hem ontmoette. Deze wreedaardt hadt den naam van den jongen prins niet zo haaſt vernomen, of hy ſtak hem den degen in de borſt, zonder zich te laten bewegen noch door de gebeden van den kapellaan, die hem bezwoer het bloedt hunner koningen te ſparen, noch door het ootmoedig ſmeeken van den onnoſelen grave van Rutlandt, die uit eene zwakheit, die aan zyne jaren vergeeflyk is, zich voor zyne voeten hadt neêrgeworpen en om zyn leven gebeden.

Wrede moordt aan den zoon van den hertog van Jork.

* *Robert Aſpale.*

Deze wrede bevelhebber van de *Lankaſters* wilde al zynen haat en wreedheit op het huis van *Jork* verzadigen. Niet te vrede zynde den zoon onmenſchelyk te hebben doorſtoken, zocht hy den vader onder de doden, en hem gevonden hebbende, ſloeg hy hem het hooſdt af, dat hy een papiere kroon opzette, en naar de koningin zondt. Zy ging daar niet bezadigder dan *Clifford* mede te werk, en ſtak het op een paal op de muren van Jork.

Onmenſchelykheit aan het ligchaam des vaders betoont.

1461. De graaf van la Marche, zyn ouſte

De wreker van dezen hoon was niet ver. De koningin zegepraalde over de doodt van haren vyandt; maar zy vondt in den grave van la Marche een zoon, dien de troon door het lot was beſchoren, dien de vader zich vergenoegde voor hem te bereiden. Hy was het, die de party van de Rode Roos onder, en de Witte op de been bragt, maar met het ſtorten van het bloedt der *Lankaſters* ſtortte hy ook dat van *Jork*, en hy wierdt geen vreedzame bezitter van het ryk, voor dat hy deze twee takken, met welke de doorluchtige afkomſt der *Plantageneten*, die in het mannelyke oir, ſedert *Heurik* den II, hadden geregeert, ophielden, hadt zien te gronde gaan.

1461. zoon, wreekt zyne doodt.

Twee veldſlagen gingen, voordat de graaf van la Marche den troon beklom, voor, waar uit nog zes andere ſproten, die een einde van de bloedige geſchillen tuſſchen de twee partyen maakten. De vyfde was voordeelig voor dezen prins, de zesde ſcheen hem alle hoop te benemen; maar zyn geluk behieldt hem, en in weêrwil van dezen ſtoot bragt het hem te Londen, daar hy gekroont wierdt.

Hy volgt het gemaakt ontwerp tot de koninklyke waardigheit te komen.

Hy was te Gloceſter, wanneer hy de tyding van de doodt zyns vaders bekwam. Dit was een blixemſlag voor hem, en het ſcheelde weinig of hy hadt den moedt opgegeven, en alles laten varen. Zyne vrienden trooſten hem, en zyne grootmoedigheit wierdt meeſter van zyne wanhoop. Hy nam voor het ontwerp om tot de kroon te geraken te vervolgen, en op den weg, dien het bloedt van zynen vader hem hadt gebaant, voort te gaan. Hy vondt, dat hy niet alleen ſtout, maar ook ſterk genoeg was om het ter uitvoeringe te brengen, en oordeelde zich met drie en twintig duizend man, die zich voor hem wilden opofferen, machtig genoeg te zyn om wraak van dien ongelukkigen ſlag van Wakfield te nemen, en de zaken te doen veranderen.

Optocht van zyn leger.

Van Gloceſter vertrok hy naar Shrewsbury, daar hy zekerder was. Hy bleef daar niet lang; op het bericht, dat hy ontfing, dat de graven van Pembroke, van Ormond en van Wiltshire, van Walles en van Ierlandt, met een ontzagchelyk leger in aantocht tegen hem waren, trok hy hen te gemoet, en kwam hen den 2 February in de vlakte van Mortemer, omtrent Herford, aantreffen. Terwyl hy zyne drie en twintig duizend man aldaar in ſlagorder ſchaarde, verzekerde hem een gelukkig voorteken van de overwinninge. Hy zag drie zonnen boven zyn hoofdt verſchynen, die zich daar vereenigden. Het ganſche leger zag het mede, en nam deze verſchyning voor een gelukkig voorteken van de vereeniging van de kroon, die door twee partyen verſcheurt wierdt, en haar in zyne verheffing weder zou vereenen. Het voorteken hadt zyne vervulling. De ſlag was bloedig, maar de overwinning ontwyffelbaar. Vier duizend man der vyanden verloren het leven, en de bevelhebbers behielden het hunne niet dan door de vlucht. Het was by deze ontmoeting, dat *Owen Teudor* *, vader van den grave van Pembroke, gevangen wierdt en naar Herford gebragt, daar de ridder *Vaghan* hem deedt onthalzen. Deze wierdt kort daar aan over zyne wreedheit van den zoon geſtraft, die de doodt van zynen vader door die van zynen rechter, of den beul, gelyk wy reets hebben gezegt †, wreekte.

Gelukkig voorteken.

Slag, daar hy overwinnaar in blyft.

Teudor onthalſt.

* *Tidor*, of *Teudor.*

† Zie fol. 687.

De zesde ſlag geſchiedde op de zelve plaats den 17 February, daar de eerſte omtrent St. Alban was voorgevallen. De zelve was zo voordelig niet voor de zamengezworenen. Niettegenſtaande het goed beleidt en de dapperheit van den hertog van Warwik wierdt zyn leger geſlagen, en hy gedwongen te vluchten, laatende omtrent twintig duizend man op de plaats dood. Hy was uit Londen vertrokken, dat zich voor

Slag van St. Alban. Nederlaag van den hertog van Warwik.

1461. voor de Witte Roos hadt verklaart, en hy hadt den onttroonden koning met zich genomen. Dit was zyn ongeluk mede voeren, dat *Henrik* zo op de hielen volgde, dat men aanmerkte, dat de party, daar hy zich by bevondt, meest altydt ongelukkig was.

Verloffing des konings.

Dit laatste ongeluk viel tot zyn beste uit. Het volk van de koninginne, dat de overwinning hadt bevochten, bragt hem in de tent van den baron van Clifford, daar de koningin en de jonge prins *Eduard* kort daar na aankwamen, om zich met hem over zyne verlossing te verblyden. Men kan de wederzydsche vreugde niet uitdrukken, waar in de koning, op het verzoek van zyne gemalinne, den jongen prins, benevens dertig anderen, die zy voorstelde, ridders maakte. Deze vreugde duurde niet lang; *Henrik* was van het leger zyner vyanden in dat van de koninginne niet gekomen dan om daar het zelve ongeluk, dat hy in hun leger hadt veroorzaakt, te brengen.

De hertog van Warwik in het tegendeel, als of hy zich van iets, dat verbannen is, hadt ontlast, verzamelde inellyk zyn volk byeen, en voegde het by dat van den grave van la Marche. Zy vleiden zich beide met grote hoop, en maakten zich gereed om naar Londen, dat hen met ope armen verwachtte, te trekken.

Londen verklaart zich voor de Witte Roos.

De koningin en de hoofden van haar leger waren van hunnen kant van voornemen, zich daar te verzamelen, zich vleiende met den slag van St. Alban, en gelovende, dat de hoofdstadt, die daar maar een dag reizens van gelegen is, de poorten zou openen aan den overwinnaar, die hunnen koning met zich bragten. Gelyk zy het naaste daar by waren, kwamen zy daar het eerst aan. Zy meenden daar geen tegenstandt te vinden; derhalven zonden zy daar wagenen om levensmiddelen, die zy nodig hadden, te halen, terwyl zy daar des anderen daags hunne opentlyke intrede hoopten te doen. De opperschout maakte de levensmiddelen gereed; maar het volk, dat de Witte Roos toegedaan was, stondt op, en doodde drie mannen van hare party. De opperschout zondt den deurwaarder naar St. Alban, om verschoning over het gene in een oproer, daar hy geen meester van hadt kunnen worden, te verzoeken. De hertogin van Bethford kwam daar tusschen beide, met de weduwe van Mylord *Scales*, en maakte de verzoening tusschen de burgers en het beledigde hof, dat de schuldigen tot een voorbeeldt wilde doen straffen.

Ondertusschen kreeg men naricht van den aantocht van de zamenvereenigden. Londen opende hen de poorten, en het koninklyk leger trok te rug naar St. Alban, en nam den weg weder naar Jork en de Noorder provinciën, alzo het zich in de andere niet veilig oordeelde.

1461. Wederzydsch vluchten der twee partyen.

Men zag toen eene zaak, die zeer vremd was: wanneer de koning en de koningin met die van de Lankasterische party voor die van Jork vluchtten, en een schuilplaats in het uiterste des ryks zochten, vluchtte de hertogin van Jork, die over de doodt van haren gemaal ontroostbaar, en over de twee kinderen, die zy by zich hadt, in grote verlegenheit was. Onkundig zynde van het voorgevallene tusschen de twee partyen vluchtte zy voor de *Lankasters*, en trok overzee. Zy verkoos het hof van den hertog van Burgundie, daar zy de twee jonge prinssen bragt, die hy, nevens de moeder, met alle beleefdheit en grootschheit van een prins, die geen minder welleevendheit dan edelmoedigheit bezat, ontfing.

Intrede van den grave van la Marche.

Onderwylen naderde de graaf van la Marche Londen. Hy wierdt van eene grote menigte, die van de provincien van Kent, van Suffex en verscheide andere kwamen, gevolgt. De een kwam om hem te zien, en de ander om hem de sterke handt te lenen, doch alle in het gemeen om hem geluk over zyn goede aankomst te wenschen. Hy deedt zyn zegepralenden intocht in de stadt op den 28 February. Nooit was daar aangenamer vertoning geweest, doordien zy geheel aan de prinssen van zyn huis toegedaan zynde, nu vryborstig hare vreugde en genegenheit dorst betuigen.

Vergadering door hem beroepen.

De graaf van la Marche bediende zich van den yver van het volk; doch hy deedt niets te voorbarig. Hy vergaderde des anderen daags een foort van Parlement, bestaande in prelaten, heeren en de voornaamste burgeren; voor de welke hy zyn recht op de kroon, gegrond op het verdrag, dat met den overleden hertog van Jork, zynen vader, en *Henrik* den VI gemaakt, en door het Parlement, toenmaals zittende, bekrachtigt was, vertoonde. Hy voegde daar by, dat de verbreking, door *Henrik* eerst begonnen, hem beroofde van het genot der zelve, dat hem gedurende zyn leven was toegestaan, en alles aan het oordeel van de vergadering overlatende, ging hy daar uit. Toen was het dat Mylord *Falcombridge*, het ampt van geheimschryver van staat waarnemende, in omvrage bragt, of men *Henrik* voor koning zou erkennen? Men antwoordde met eenparige stemmen: *Neen, neen.* Vervolgens vroeg hy of zy dan begeerden, dat *Eduard*, graaf van la Marche, zou regeren? waar op de gansche vergadering met nog luider stemme antwoordde: *Ja, Ja, wy begeren geen anderen souverein.* Men zondt aanstonts eene bezending aan hem, om hem zyne verkiezing bekend te maken; en in de vergadering wedergekomen zynde bedankte hy haar. Ter zelver tydt hoorde men overal het geroep verdubbelen: *Lang leve de koning Eduard de IV!* Met dezen naam wierdt hy met eene algemene toejuiching uitgeroepen.

Hy wordt voor koning verklaart.

Met den naam van *Eduard* den IV uitgeroepen.

1461. zoon, wreekt zyne doodt.

Hy volgt het gemaakt ontwerp tot de koninklyke waardigheit te komen.

Optocht van zyn leger.

Gelukkig voorteken.

Slag, daar hy overwinnaar in blyft.

Tonder onthalt.

* *Tider*, of *Tonder*.

† Zie fol. 687.

Slag van St. Alban. Nederlaag van den hertog van Warwik.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

EDUARD DE IV (a).

1461. Regering van *Eduard* den IV.

Onder tydt te verzuimen, en den yver van het volk te laten verflaauwen, kwam *Eduard* des anderen daags *, met de koninklyke klederen aangedaan, omgangsgewyze in Londen, en deedt daar den gewonelyken lofzang † zingen. Met den zelven ſtoet wierdt hy naar Weſtmunſter geleid; en zich op den troon, den ſcepter van St. *Eduard* in de handt houdende, geplaatſt hebbende, vroeg hy, of men hem voor koning begeerde. Men antwoordde tot twee malen ja, waar op de kerkvoogden en heeren hem hulde en de overblyfſelen van St. *Eduard* hunne offerhande deden. Deze plegtigheit geëindigt zynde kwam hy te water naar de kerk van St. Paulus, nemende zyn verblyf in het biſſchoppelyke paleis, dat voor hem was gereed gemaakt.

* den 2 Maart.

† Het *Te Deum.*

Plégtigheit van zyne inhuldiging.

Zodanig was de inhuldiging van *Eduard* den IV, die den voorrang met de kroon boven die van *Lankaſter*, die zy twee en zeſtig jaren † geleden op het huis van *York* overweldigt hadden, verkreeg. *Henrik* bekwam de zelve tien jaren daar na wederom; maar hy bezat ze geen jaar; zy keerde weder voor de twede maal aan *Eduard*, die ze niet dan met zyn leven verliet; na eene regering van twee en twintig jaren, die hy met een meeſterſtuk in zyne jonkheit begon, en door zyne ongematigtheit in den bloem zyner jaren eindigde ‡.

† ſedert den 1 Octobet des jaars 1399.

Hy was nog geen twintig jaren oud toen hy den troon beklom. Hy was het aan zyn geluk, zyne welgemaakte geſtalte en aan zynen moedt te gelyk verplicht. Door zynen zachten en welgemanierden ommegang won hy de herten van iedereen, maar hy liet zich door de welluſtig-

‡ Van twee en veertig jaren.

Zyne hoedanigheden.

(a) Anders de VII. Zie fol. 462.

heit en de liefde, zo nadeelig aan grote mannen, verleiden, en zy was oorzaak, dat hy geen volmaakt vorſt wierdt. 1461.

Wy zullen hem gedurende de tien eerſte jaren van zyne regering in oorlog met *Henrik* en de party van de *Lankaſters* in krakeel met den hertog van Warwik zien, daar hy zulk eene grote verplichting aan hadt; zich zelven daar door aan de uiterſte gevaren bloot ſtellende, daar zyne dapperheit en geluk hem gelukkig uit redden; en zyne tien of twaalf laatſte jaren zullen wy hem in eene volmaakte ruſt zien doorbrengen. De burgeroorlogen eindigden in Engelandt door den ondergang der *Lankaſters*; Vrankryk dorſt de zelve niet weder beginnen, en de ſtaatkunde van *Lodewyk* den XI maakte geen zwarigheit zich te onderwerpen, en de vriendſchap met *Eduard* door eene gifte of ſchattinge te kopen: zo dat de gelukkige Engelſche koning zyne regering vreedzaam eindigde; gevreeſt by zyne naburen, en byna tot aanbidding van zyne onderdanen bemint.

Korte ſchets van zyne regering.

Maar hy eindigde de zelve ook in veel dertelheden; te veel gelieſt van de vrouwen, daar hy, ten aanzien van zyne eer te veel liefde vóór hadt, die daar meer dan zyn geluk door leedt. Wy zullen alle deze verſcheide voorvallen van zyne regering doorlopen, en de geſchiedeniſſen de eene na de andere beſchryven.

Terwyl Londen en de provinciën van het Ooſten en het Zuiden *Eduard* voor koning van Engelandt hadden uitgeroepen, betwiſtte *Henrik* hem nog dezen tytel, geſtyft door al de aanhangeren van de Rode Roze en de provinciën van het Noorden. De koningin, die het grote beweegradt van deze party was, hadt daar een ſchoon leger geligt, dat zommigen * op zestig duizend man, onder het bevel van den hertog van Sommerſet en den baron van Clifford, begroten, die het naar den kant van Londen deden trekken. Eenigen zeggen, dat de koningin *Henrik* daar uit hadt doen gaan, om dat zyne tegenwoordigheit altyds

Leger der koninginne.

* Traſſd.

1461. altydt nadeelig voor den gene, daar hy zich hadt by bevonden, was geweest, en dat zy hem in de provincien met den jongen prins, haren zoon, gelaten hebbende, het leger was gevolgt; maar anderen verzekeren, dat zy zich met hem naar Jork begaf, daar zy den uitslag van het gevecht afwachtte.

Het leger van *Eduard.*

Het duurde niet lang, of de zelve geschiedde. De jonge en dappere *Eduard* de IV was te driftig van aardt om zich binnen de muren van Londen op te sluiten. Buiten dat wist hy wel, dat hy nog maar ten halven koning was, zo lang *Henrik* en zyne trotsche gemalin hem de kroon betwistten, en dat de uitroeping niet voldoenende was, indien daar de nederlaag van het vyandelyke leger niet op volgde. Na dat hy dan zyne bevelen, om de hoofdstadt onder bedwang te houden, hadt gegeven, vertrok hy den 12 Maart, aan het hoofdt van zyn leger, en verscheen voor dat van *Henrik*.

Te Pomfret gekomen zynde, hieldt hy stil, en zondt Mylord *Fitz-Walther* en den natuurlyken zoon van *Salisbury*, om zich van een overtocht over de rivier d'Ace, die zich in de Humber ontlast, meester te maken; het welk zy deden; maar zy hielden daar niet lang voet. De baron van Clifford, op hunne troepen aanvallende, boorde daar in, en sloeg ze op de vlucht, zonder dat de twee bevelhebbers, die by dezen aanval wierden gedood, machtig waren de zelve weder byeen te brengen. De vluchtelingen bragten daar de tyding van aan het leger, dat van het kasteel van Pomfret om voort te rukken was afgetrokken; daar zy het mede vol schrik zouden hebbengebragt, indien de hertog van Warwik hen niet weder hadt aangemoedigt, met een moedt, die iets helddadigs inhadt. Ziende, dat het gedeelte, dat hy aanvoerde, in beweging was, gereed om van malkander te scheiden, steeg hy van zyn paardt, en het zelve met zyn degen doorstekende: *Vluchte die wil*, riep hy, *ik zal blyven by die by my zullen blyven.* Hy gaf ter zelver tydt kennis van het voorgevallene aan den koning, die, zo haast als hy aangekomen was, by de heldendaadt van Mylord *Warwik*, die de soldaten reets tusschen vreze en hoop hieldt, een bevel, dat hen tot staan bragt, voegde. Hy deedt door het gansche leger afkondigen, dat ieder, die wilde, voor dat men den strydt begon, kon vertrekken; maar hy verklaarde ter zelver tydt, dat 'er geen aftrek meer vergunt zou worden wanneer men eens was handgemeen geraakt, en dat men al de vluchtenden zou in de pan hakken. De volstandigheit van den koning en die van den hertog van Warwik vloog tot het gansche leger over, en de hoofden bedienden zich van deze voordeelige gesteldheit. Men vervolgde den optocht; Mylord *Falcombridge*, die den voortocht geboodt, in de plaats van den hertog van Nortfolk *, die ziek was geworden, den baron van Clifford aan het hoofdt der vyanden ontmoet hebbende, tastte hem aan, en liet hem dood op de plaats leggen. Dus wreekte hy de jammerlyke doodt van den onnoselen grave van Rutlandt †, dien deze bevelhebber, woester dan dapper zynde, onmenschelyk hadt vermoord.

Byzonder bevel van *Eduard.*

* *Monbray.*

† Zie fol. 710.

Bloedige slag.

Deze overwinning was een goed voorteken voor *Eduard*, en een voorspel van een volstrekter. Des anderen daags, den 29 Maart, zynde Palmzondag, waren de twee legers in malkanders gezicht; en dewyl zy beide niet zochten dan te vechten, wierdt het teken tot den aanval haast gegeven, en het gevecht begonnen met eene verwoedheit, die men nooit, sedert dat de partyen van de Rode en Witte Roze de Engelschen tegen malkander hadden gewapent, gezien hadt. Het was in een uitgestrekt veldt tusschen de vlekken Saxton en Tourton, dat deze trotsche landgenoten, elkander met een yselyk geschreeuw uitgedaagt hebbende, meer met dolheit dan dapperheit vochten; met een wederzydsch voornemen van geen lyfsgenade te geven. *Eduard*, geen wreden imborst hebbende, deedt het echter door zyn gansche leger uitroepen, verbiedende gevangenen te maken, maar alle over de kling te doen springen. De schryver * zegt, dat 'er in zulk een bloedig bevel mogelyk minder wreedheit dan noodzakelykheit stak, en dat de vyanden drie tegen een zynde, men geen volks genoeg zou hebben gehad om de gevangenen te bewaren. *Alexander* hadt 'er naar mate veel minder, wanneer hy zich tegen de schrikkelyke menigte van *Darius* in de vlakte van Arbelle en van Issus slagvaardig maakte, en niettemin, zo een heiden als hy was, wilde hy zich met zulk eene wreedheit, die *Eduard* een vlek aanwreef, niet besmetten.

Uitroepen van *Eduard.*

* *Trussel.*

Een dag vechtens was niet genoeg om het woeden der strydende partyen te voldoen. De nacht scheidde hen van malkander, minder afgemat door een strydt, die tien uuren hadt geduurt, dan onverduldig om den zelven des anderen daags met zonnen opgang weder te beginnen. Zy raakten ook weder handgemeen zo haast als de dag het toeliet om in hun woeden en moorden te kunnen voortgaan. Dat schrikkelyk was, zes en dertig duizend doden bedekten het slagveldt, en de rivier de Warf, op welkers oever de slag voorviel, was rood van het bloedt, daar een gehele stroom van liep, die zich daar in ontlaste. Dit was het nog niet al, de vluchtelingen van *Henriks* leger de brug van Tadkaster niet hebbende kunnen bereiken, verdronk daar zulk eene menigte van in deze kleine rivier, dat zy zelf tot een brug voor het zegepralende leger, dat hen vervolgde, verstrekte. Het zelve nam het verbodt van zyne bevelhebbers en koning in acht, en buiten Mylord *Courtnay*, grave van Devon, en drie anderen, die men tot eene min eerlyke doodt, dan die zy in het gevecht zochten, bewaarde, maakte het geen gevangenen. De graaf van Northumberlandt * was onder de doden; maar de hertogen van Sommerset en van Excester hadden zich door de vlucht weten te redden.

Het getal der doden.

Vlucht van de hertogen van Sommerset en van Exceter.

* *Percy.*

Zy bragten het droevige nieuws van deze nederlage aan koning *Henrik* en aan de koninginne, hen vermanende van Jork te vertrekken, daar voor hen geen zekerheit meer over was. Zy geloofden het, en vertrokken met den jongen prins naar Barwik, van waar zy haast naar Schotlandt trokken. Zy vonden by *Jacobus* den III eene verblyfplaats, aan wien *Henrik* tot vergelding de stadt Barwik overgaf.

Henrik en zyne gemalin vertrokken naar Schotlandt.

De zegepralende *Eduard* genoot ten volle, zonder zich te bekommeren wat het hadt gekost, de vruchten van den goeden uitslag zyner wapenen, en ziende ieder voor hem vluchten kwam hy te Jork, daar hy niet meer den ontroonden koning, noch de koningin, noch eenige der hoofden van de Rode Roze vondt. Inkomende viel zyn oog op den muur, daar de hoofden van den hertog van Jork, zynen vader, en van den grave van Salisbury staken. Dit bloedig gezicht wekte al zyne wraak op. Het kostte mogelyk het leven aan den grave van Devon en drie andere gevangenen in den laatsten slag, die hy deedt onthalzen, om hunne hoofden in plaats van de twee andere, die hy deedt wegnemen en eer-

Verwoedheit van *Eduard* op het gezicht van den hertog van Jork.

De wraak, die hy van dezen hoon neemt.

Zyn verblyf in de Noorder provincien.

1461. eerlyk begraven, te ſtellen; en dewyl deze ſtadt en het ganſche Noorden van Engelandt t'eenemaal de Rode Roos waren toegedaan geweeſt, bleef hy daar eenige maanden, om het gedrag der inwoonderen gade te ſlaan, en zich van hunne getrouwheit te verzekeren.

Zyne overwinning was zo volmaakt geweeſt, dat niemandt luſt hadt zich op nieuw te bewegen. Buiten dat was 'er zo veel bevalligheit in zyn perſoon en ommegang, dat hy wel haaſt de genegenheit van het volk hadt gewonnen; en beſpeurende ganſch gene tekenen van oproer, vergenoegde hy zich met nog twee of drie rechtsplegingen over eenigen, die hy als verraders en overlopers handelde, te eindigen, en keerde in de maandt van Juny weder naar Londen.

Zyne prachtige intrede in Londen.

Hy deedt daar op den 26 van de zelve maandt eene prachtige intrede. De hoofdſchout en de ſchepenen kwamen hem in hunne plegtige klederen te gemoet, en geleidden hem van Lambeth, daar zy hem hadden wezen ontfangen, tot by den Tour. Daar was het dat hy, volgens gewoonte, bezit van het ryk nam, gelyk wy 'er elders van ſpreken *. Hy maakte ook acht en twintig ridders, en bleef 'er tot den 28 der zelve maandt, wanneer hy van daar vertrok, om zich plegtelyk in de kerk van Weſtmunſter en des anderen daags in de kerk van St. Paulus te doen kronen. Na deze laatſte plegtigheit maakte hy verſcheide Pairs, waar van de eerſte zyne twee broeders, *George* en *Richard*, waren. Hy maakte den eenen hertog van Clarence, en den anderen hertog van Gloceſter. De voornaamſte onder de andere waren de *Staffords*, de *Herberts*, de *Howards*, en de *Bouchiers*, en het is uit dezen laatſten dat de doorluchtige ſtam van de graven van Eſſex ſproot, door eene dochter, die den zelven van den tak van de *Bouchiers* aan dien van *Evreux* † overbragt.

* Zie het begin der regering van *Maria*, en *Elizabeth*.

Zyne kroning.

Verheffing der hertogen van Clarence en Gloceſter.

† Hier van zal onder de regering van *Elizabeth* meer geſproken worden.

Eduard bezoekt de provincien.

Het was door geen verwaandheit, dat de vorſt vermaak in deze plegtigheit hadt. Zyne ziel was te grootmoedig om zich daar mede op te houden; maar hy kende de genegenheit van het volk, dat alleen op het uiterlyke ziet; daarom wilde hy niet, dat een ryk, als het zyne, daar men nog over twiſlte, eenig nadeel door het achterlaten dier plegtigheit zou ontfangen. De zelve was zo haaſt niet volbragt, of hy dacht op iets van meer belang. Dat was het Weſten van Engelandt te gaan bezichtigen, en wel byzonder de ſteden Kantelberg en Zandwich; van daar zynen weg opwaarts langs het Noorden nemende kwam hy te Briſtol, en doorliep de grenzen van Walles. Zyne nieuwsgierigheit was geen oorzaak van deze reize; hy wilde den ſtaat dezer provincien en de geſteldheit der inwoonderen weten. Hy was daar over voldaan, en overal, daar hy doortrok, vondt hy niet dan vreugde over zyne komſt tot de kroon, en hoorde niet dan gelukwenſchingen en toejuichingen, dat zyne regering lang mogt duren.

Zitting van het Parlement.

De *Lankaſters* gebannen.

Op zyne wederkomſt beriep hy het Parlement tegen den 4 November te Weſtmunſter. *Henrik* de VI en zyn huis wierden daar op nieuw verklaart van de kroon vervallen te zyn; de hertogen van Sommerſet en al de *Lankaſters* gebannen, en honderd en veertig van hunne aanhangeren voor verraders verklaart. Mylord *Vere*, graaf van Oxford, nevens zynen zone, en de ridders *Tudenham*, *Tyrrel*, *Montgomerry*, waren daar onder begrepen; eenige andere wierden op verſcheide tyden onthalſt. Bloedige rechtsuitvoeringen, bezoetelende de regering van dezen vorſt, dien de ſtaatkunde, eer dan de wreedheit, het doorluchtig bloedt, dat niet ſchuldig was dan om te veel genegenheit voor de Rode Roze te hebben, dwong te plengen. 1461.

De zelve raakte zo haaſt niet te gronde. De *Lankaſters* regeerden nog in *Henrik* den VI, zynen zone, den hertog van Sommerſet, en verſcheide anderen. De graven van Northumberlandt, van Durham, en byna het ganſche Noorden van Engelandt waren of dadelyk, of door genegenheit in hun belang. De regeerzuchtige en driftige koningin *Margareta* deedt aanzoek by Schotlandt en by Vrankryk, waar van het eerſte zich opentlyk hadt verklaart, en het andere gereed ſtondt het zelve te doen. Alle deze bewegingen waren *Eduard* niet onbekend, en hy wilde niet verraſcht zyn. 1462. Aanſlagen van de koningin *Margareta*.

Schattingen geheven.

Op den 27 Maart maakte hy derhalven aan alle de provincien van het ryk de aanſlagen en toebereidſelen der vyanden bekend, en verzocht hen ter zelver tydt geldt om zich te water en te lande te wapenen. Deze byſtandt wierdt hem toegeſtaan, en men vondt goed, dat de belaſtingen, uit krachte van zyne order met het geheimzegel beveſtigt, afgezonden zouden worden. De inzameling geſchiedde met goeden voortgang, en men kreeg zo veel byeen, als 'er nodig was om eene ſcheepsvloot met tien duizend man uit te ruſten, daar hy het bevel over aan Mylord *Falcombridge*, nieuwelings tot graaf van Kent verheven, toevertrouwde; tot algemene ſtedehouders benoemde hy Mylord *Audley* en Mylord *Clinton*. Hunne landing geſchiedde op twee byzondere plaatſen in Vrankryk; in Bretagne, daar zy het Conquet plunderden, en in Poitou, daar zy het eilandt van Re, nevens alle de zeeplaatſen van deze twee provinciën, verwoeſtten.

Uitvoering van de vloot van *Eduard*.

Hy ſteh zich aan het hoofdt van zyn leger.

Eduard verwachtte hunne wederkomſt, om den oorlog te landt te beginnen; hy ſtelde zich aan het hoofdt van zyn volk, en trok op den dag van St. Andries naar den kant van Schotlandt, om hen uit de grensplaatſen, die het daar nog, nevens verſcheide ſteden, met de *Lankaſters* hielden, te verdryven. Hy wierdt gevolgt van eene grote menigte heeren en ridders, wier getal de ſchryver * tot op negen en vyftig bedroot, alle van het meeſte aanzien en dapperheit. Hy kwam op het einde van December in Northumberlandt, en veroverde Bamburg en eenige andere ſterkten, die door de bezettingen van de Rode Roze wierden bewaart. De hertog van Sommerſet en Mylord *Percy*, die het bevel daar hadden, verzochten genade by den overwinnaar, en verlieten een ongelukkigen en beroofden koning, om een gelukkiger te volgen. Echter was het voor geen langen tydt, gelyk wy haaſt zullen zien.

* *Stow.*

Onderwerping van den hertog van Sommerſet en van Mylord *Percy*.

Het jaargety liet *Eduard* niet toe groter ondernemingen te doen; hy keerde derhalven naar Londen, en bragt daar den winter door. 1463.

Het Parlement verbiedt de overdaadt.

Hy hieldt gedurende de maandt van April zyn Parlement te Weſtmunſter, het zelve hieldt zich meeſt bezig met order op het algemene welzyn en tegen de overdaadt te ſtellen. Een van de voornaamſte zaken was, dat alle, die geen Mylords waren verboden wierdt eenige geſtikte of met goudt belegde, noch met hermyn gevoerde klederen te dragen.

† *Jan van Neville*, broeder van den hertog van Warwik.

De oorlog van Schotlandt riep *Eduard* in dit jaar derwaarts; maar terwyl alles tot zyn vertrek wierdt vervaardigt, zondt hy Mylord *Montagu*, die ook marquis de Neville † wierdt genoemt, vooruit, die zynen koning van het gevaar van dezen tocht bevrydde, of die hem daar den roem van afnam.

Brete.

De koningin *Margareta* was van Schotlandt naar

1463. brengt de koningin *Margareta* wederom.

naar Vrankryk vertrokken, daar zy den nieuwen koning, *Lodewyk* den XI, zeer bezig vondt om zyne grote voornemens, strekkende tot vernietiging van het huis van Burgundië, uit te voeren. De vrees, die hy hadt, dat *Eduard* hem daar in mogt hinderlyk zyn, belette hem aan de koninginne een volkomen bystandt te verlenen; al wat zy kon verkrygen, was, dat *Breze*, opperrechter van Normandië, haar weder met vyf honderd man, die zy, daar zy het goed zou vinden, zou kunnen gebruiken, naar Schotlandt overbragt.

Hare aankomst te Barwik.

Met zo weinig volk kon zy geen grote overwinningen doen: behalven dat wierdt hare vloot door een zwaren storm belopen, die de schepen verstrooide, en eenige in de handen der vyanden deedt vallen. Zy landde met het overige te Barwik, en boezemde die van hare party zo veel moedt in, door het voornemen, dat zy hen betoonde, dat zy in weinig tyds een redelyk getal volks, om hare bevelen op te volgen, en te trekken daar zy hen wilde geleiden, by den anderen zag. Dus spreekt 'er een schryver * van: maar een ander zegt, dat twintig duizend Schotten by dit kleine leger kwamen, dat toen sterk genoeg was om in het veldt te verschynen, en eene belegering te ondernemen. Derhalven den ongelukkigen koning, haren gemaal, en den jongen prins, haren zoon, te Barwik hebbende gelaten, trok zy in Northumberlandt, hernam Bamburg, en naderde Durham. Daar was het dat de hertog van Sommerset en Mylord *Percy* de party van *Eduard* verlieten, en tot de Rode Roze, aan welke zy door hunne geboorte en genegenheit verknocht en verbonden waren, overgingen.

Hare onderneming.

* De Vader *Orleans.*

Sommerset en *Percy* gaan tot haar over.

Verrechting van Mylord *Neville.*

Toen was het dat hy, van dezen nieuwen opstandt verstendigt zynde, den marquis van Neville met het volk, dat hy by de handt hadt, afzondt, hem bevelende, dat hy voorzichtig zou zyn, en de vyanden trachten op te houden en te misleiden, tot dat hy met meer macht by hen zou gekomen zyn, om hen slag te leveren, of op de vlucht te dryven. Maar de bevelhebber, gelukkiger of onvertzaagder dan *Eduard*, deedt meer dan hy hem hadt bevolen. Hy versloeg eerst de barons van Hungerford en van Ros in eene ontmoeting, en den ridder *Percy* in eene andere, waar in deze laatste gedood wierdt; en vervolgens op de tyding, die hy kreeg, dat het vyands leger te Hexam lag, trok hy derwaarts om het aan te tasten.

Gevecht van Hexam.

Het zelve was sterker dan het zyne; buiten dat was het met goede beschanssingen bedekt, en hadt zynen koning aan het hoofdt. Dit laatste voordeel was mogelyk oorzaak van zyne nederlaag; en het ongelukkig noodlot van *Henrik*, dat hem even halsstarrig bleef vervolgen, maakte, dat hy dezen slag ook verloor, dien hy oogenschynlyk moest hebben gewonnen. Het ging in den aanval scherp toe, en het volk van dezen vorst begraven leggende, verdedigde zich in het begin met moedt genoeg; maar met nog groter dapperheit en van beter geoeffend volk aangetast zynde, moest het ten laatste zwichten, en de vlucht nemen. Men verhaalt het getal der doden niet; men spreekt niet dan van de gevluchten. De koning en de koningin, met den jongen prins, waren onder het getal der eersten, gelyk mede de graven van Northumberlandt en van Pembroke; de hertog van Sommerset, met de barons *Ros*, *Moulins* en *Hungerford* waren onder de andere.

Henrik en de koningin *Margareta* nemen de vlucht.

Eduard doedt

Eduard hoorde dezen gelukkigen uitslag op weg naby Durham, daar hy by den bevelheb-

1463. den hertog van Sommerset onthalzen.

ber kwam, die hem al den roem van deze overwinning gaf, die hy niet, zeide hy, dan onder zyne bescherming of voorzorge hadt verkregen. De jonge koning handelde hem edelmoedig, tonende geen de minste yverzucht over zulk eene heerlyke verrechting, hoewel te voorbarig en tegen zyn last, die zo veel niet van hem hadt geeischt, uitgevoert. Voor de gevangenen hadt hy de zelve gematigtheit niet. Onvergenoegt over het overlopen van den hertog van Sommerset, die in zyne belangen niet dan om hem te verraden getreden was, en strax tot de andere party weder was overgelopen, deedt hy hem, benevens de drie andere gevangene baronnen, te Durham * onthalzen. Zyne gramschap was daar nog niet mede gestilt. Zo haast als hy te Jork aankwam deedt hy nog vyf en twintig andere gevangene baronnen het hoofdt afslaan. Zulk eene seldzame zaak is het vorsten, gelyk *Cesar*, te vinden, die meer vermaak hebben in misdaden te vergeven dan te straffen.

* *Stow* zegt, dat het niet voor het volgende jaar is geweest.

En verscheide andere Aanstellingen van Pairs.

De straffen en vergeldingen wierdt men beurt om beurt te Jork gewaar; na dat *Eduard* zich van zyne vyanden hadt gewroken, wilde hy vergelden die hem dienst hadden gedaan. Mylord *Neville*, die den slag hadt gewonnen, wierdt graaf van Northumberlandt, en Mylord *Herbert* graaf van Pembroke gemaakt. Maar zes jaren daar na † deedt de eerste afstandt van het Pairschap ten behoeve van Mylord *Percy*, die weder in de gunst van *Eduard* kwam, en in vergelding van het welke de koning *Neville* met de waardigheit van marquis vereerde.

† in het jaar 1469.

1464. *Henrik* in beslag genomen.

Henrik, gelyk wy hebben gezegt, vluchtte met de koninginne, zyne gemalinne, en den prins *Eduard*, hunnen zoon, en trokken alle drie nogmaals naar Schotlandt. Maar *Henrik*, die altydt ongelukkig bleef, wierdt in het volgende jaar door den ridder *Thomas Talbot* in de provincie van Lankaster, daar hy verkleed omzworf, zonder dat men zyn voornemen wist, in verzekering genomen, en, zyne voeten onder het paardt gebonden, naar Londen gevoert en in den Tour gevangen gezet.

Verachtelyk gehandelt.

Het lot bepaalde daar de verscheide gevallen van dezen koning, daar hy de speelpop van was. Het zelve redde hem zes jaren daar na uit zyne gevangenisse, en plaatste hem weder op den troon; maar het diende alleen om hem daar nog eenmaal van af te stoten, en om van zyne ongelukken en leven door de handen van een moordenaar een einde te maken.

Verdelging der *Lankasters.*

Zyne gevangenis, de vlucht van de koninginne, met den jongen prins, de straf van den hertog van Sommerset en verscheide anderen, zo vele ongelukken, de *Lankasters* slag op slag overgekomen, hielpen hen voort onderbrengen. Al wat 'er van het doorluchtigste bloedt der grootste koningen, die Engelandt ooit heeft gehad, overbleef, wierdt gebannen en verstrooit, zwervende van het eene hof tot het andere. Het dorst zich niet laten zien, en eenige van de zelve leden gebrek aan broodt en klederen.

De *Lankasters* tot het uiterste gebragt.

Edmond, nieuwe hertog van Sommerset, door de doodt van den gene, dien *Eduard* hadt doen onthalzen, vluchtte met zyn jonger broeder naar het hof van den hertog van Burgundië, daar zy langen tydt onbekend en tot den grootsten noodt gebragt bleven. Een ander prins van het zelve huis, dien de schryver * * niet noemt, en eenigen geloven Mylord *Hollandt*, hertog van Excester, kleinzoon van een der *Lankasters*, te zyn geweest, was byna van koude en honger gestorven, gaande blootsvoets,

* * *Commines.*

1464. en niets hebbende om van te leven, tot dat men hem nevens de twee *Sommersets* een middelbaar inkomen hadt toegelegt. Schrikkelyke slagen van het geval, of veeleer van de Voorzienigheit, die de prinssen, als het Haar behaagt, vernedert, en in den staat van de ellendigste slaven brengt.

Eduard denkt om te trouwen.

Eduard over al zyne vyanden zegepralende was gelukkig. De liefde kwam zynen roem en zyne rust storen. Tot zyn vyf en twintigste jaar gekomen zynde dacht hy om te trouwen. Dit was een pryselyk voornemen, en dat nog te meer in hem, om dat zyne genegenheit voor de vrouwen hem, zo jong als hy was, reets hadt ingewikkelt in gevaarlyke minnekozeryen, die hem tot overdaadt en ongebondenheit bragten. Hy wilde zich door een huwelyk vestigen, daar zyn roem en zyn hert te gelyk zich wel by zouden bevinden. Hy sprak daar van met zyne Raden, die hem drie princessen, welke hem even waardig waren, voorstelden. De eerste was *Izabelle* van Castilië, welke naderhandt met *Ferdinand* van Arragon, die zich daar na zo vermaard heeft gemaakt, trouwde; de twede was *Margareta* van Schotlandt, en de derde was *Bonne* van Savoje. De laatste haalde het over, uit aanmerking van het verbondt, dat zy hem, met *Lodewyk* den XI, nieuwelyks tot de kroon van Vrankryk gekomen, en met *Charlotte*, oudste zuster van *Bonne*, getrouwt, zou aanbrengen. Men oordeelde ook nodig te zyn, dat men de Fransche kroon in de belangen van de Witte Roos bragt, om haar alzo te beletten de Rode Roos te begunstigen, en aan *Margareta* van Anjou het onderstandt, dat zy, om *Henrik* den VI haren gemaal op den troon te herstellen, hadt wezen verzoeken, niet te doen geven. Den hertog van Warwik wierdt deze behandeling aanbevolen. Hy vertrok met allen spoedt naar zyn gezantschap, daar de liefde en de staatkunde de uitkomst even veel van aandrongen.

De princessen, die men hem voorstelt.

Verklaart zich voor de princesse van Savoje.

De hertog van Warwik handelt over het huwelyk.

1464. 1465. Liefde van *Eduard* voor eene Engelsche vrouw.

De zelve viel tegen alle gedachten uit. De gezant gelukte in zyne bezending; maar de ongestadigheit van zynen meester maakte, dat hy naar een anderen kant draaide. De wispelturige koning trouwde met eene enkele juffrouw in Engelandt, in den zelven tydt als zyne gevolmachtigden in Vrankryk over zyn huwelyk met eene princesse handelden. Dit is een van de seldzaamste bedryven van zyn leven, die aanleiding tot eene verwonderingswaardige omwenteling gaf, die het huis van *Jork* zou hebben ondergebragt, en dat van *Lankaster* weder verheft, indien *Eduard* min gelukkig, of *Henrik* min ongelukkig was geweest: waarom het wel verdient hier verhaalt te worden.

Eduard dacht niet dan op de princesse van Savoje, die hy met ongeduldt verwachtte, wanneer het geval hem eene schoonheit deedt voorkomen, die hem verrukte, en den aanzoek van de zuster van een groot vorst en de schoonzuster van een groot koning deedt vergeten.

Wie dese juffrouw was, en hoe by daar op verliefde.

Op een dag, dat hy het vermaak van de jagt naar den kant van Grafton nam, kreeg hy lust om de landvrouw te gaan bezoeken. Het was *Jacqueline* van Luxemburg, weduwe van den doorluchtigen hertog van Bethford by haar eerste huwelyk, die hare geboorte en die van haren eersten gemaal onteerde, door het ongelyk huwelyk met den ridder *Woodeville*, naderhandt graaf van Rivers. Door de ongelykheit van dit huwelyk hadt zy den rang verloren, dien zy anders door het bloedt, daar zy uit gesproten, en dat, waar aan zy eerst verbonden was geweest, aan het hof zou hebben gehad: weshalven zy liever buiten op haar eigen landt dan in de stadt en onder de burgers wilde wonen. Eene dochter, uit haar twede huwelyk gesproten, hieldt haar gesel schap, en was, om beter te zeggen, by haar, om hulp in hare ongelukken en bystandt in hare verliezen te vinden, gekomen. *Elizabeth Woodeville* was de naam van deze beminnelyke dochter; zy hadt haar deel in de algemene ongevallen gehad.

1464. 1465. *Elizabeth Woodeville.*

De ridder *Jan Gray* *, haar gemaal, hadt de party der *Lankasters* gevolgt, en was in den tweden slag van St. Alban, daar zy de overwinning hadden behaalt, geweest: doch hy was daar ook in gesneuvelt. Dit eerste ongeluk, dat haar in den bloem van hare jaren weduwe maakte, wierdt nog van een ander ongeluk gevolgt. De party van de *Lankasters* hieldt het hoofdt niet lang boven, de Witte Roos de overhandt weder bekomen hebbende, deedt hun veldoverste de goederen van de aanhangeren der Rode Roze, in den slag van St. Alban gedood, aanslaan. De ridder *Jan Gray* was onder dat getal, zo dat zyne weduwe zich zonder man en goedt bevondt, zoekende by hare moeder haar onderhoudt en verblyf. Zy hadt geen gedachten daar eene kroon te vinden. Het lot voerde *Eduard* by haar, aan welke hy zyn hert en kroon overgaf.

* of *Grey.*

Hare hoedanigheit.

Om zich van het bezoek, dat de koning aan de hertoginne van Bethford * hare moeder gaf, te bedienen, en zulk eene gunstige tydsgelegenheit om weder aan haar aangeslagen goedt te komen, waar op zy al hare hoop stelde, niet te laten voorbygaan, verscheen zy met al hare bevalligheden voor den jongen vorst. Zy was niet van die schoonheden, die uitsteken; maar haar gansche persoon was vol bevalligheit; hare oogen, hare gestalte, hare wyze van doen, hare levendigheit en lieftalligheit hadden iets betoverend in zich. Zy toonde in haren ommegang zulk een aangenamen en aardigen zwier van geest, dat men wel een ongevoelig hert moest gehad hebben om daar niet van geraakt te zyn. Dat van *Eduard* was zo niet gestelt, hy gevoelde maar te veel de werkingen, die deze verscheide bekoorlykheden van eene jonge weduwe op zyn hert veroorzaakten. Hare ongelukken, waar over zy met eene ontzagchelyke lieftalligheit klaagde, doch die niets laks in zich bevatte, gaven nog meer kracht aan hare minnelykheden. De verliefde *Eduard* ondervondt by deze gelegenheit, dat eene ongelukkige schoonheit iets zielroerender heeft dan die het niet is. Voor dat zy geëindigt hadt te spreken, hadt zy alles verkregen, en de tederhertige *Eduard* vertrok niet voor haar te hebben verzekert van de herstelling van den ridder *Gray*, en de wedergeving van alle zyne goederen. Indien hy haar toen zyne liefde niet openbaarde, gaf hy 'er zich echter, op dit eerste gezicht geraakt, zo krachtdadig aan over, dat hy niet anders dacht dan om ze te voldoen. Hy meende, dat het met deze min zyn zou gelyk het met eenige andere was geweest, die hem alleen eenige verzoeken en geschenken hadden gekost. Het geschenk, dat hy de schone weduwe even gedaan hadt, was groot genoeg om haar het zelve te doen erkennen; hy vleide zich, dat tusschen erkennen en lieven grote bergen lagen. Hy bedroog zich; deze doortlepe vrouw bragt hem verder dan hy dacht.

* Zy behieldt altyt dien naam.

Liefdedrift van *Eduard.*

Hy wachtte niet lang met haar een twede bezoek te doen. Zonder haar kon hy niet langer leven, en men kan wel geloven, dat een gekroonde minnaar, jong, welgemaakt, altoos gewend gelukkig te zyn, buiten dat al zo onverduldig in liefde als oorlog, eindelyk een vorst, die

Zyn twede bezoek.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1464. 1465. die maar eenen dag werk hadt gehad om eene kroon te bemachtigen, niet van zins was om jaren te besteden om meester van een hert te worden. Maar hy vondt, wanneer hy het aantaste, een wederstandt, dien hy nog nooit hadt ondervonden. Een vermaard schryver † zegt, dat deze doorslepe minnares, de spoedige werking van hare bevalligheden bespeurt hebbende, en dat het hert des konings daar zo van aangedaan was, dat hy 'er zich niet van zou kunnen ontdoen, hem een les gaf, om 'er zich van te genezen: *Want*, zeide zy tegen hem, *ik weet zeer wel, Sire, dat ik niet geboren ben om koningin te zyn; maar ik gevoel ook by my te veel moedt en deugdt, om my alleen met den naam van minnaresse te vergenoegen.* Deze woorden uitte zy met een mengeling van trotschheit en aangename lieffelykheit, daar de koning ten eenemaal door vervoert wierdt. *Wel, mevrouw*, antwoordde hy haar, *indien de kroon van Engelandt alleen nodig is om u te bezitten, ik biede u de zelve met myn hert aan: ik wil u trouwen.* Het huwelyk wierdt tot dezen prys haast voltrokken.

† *Thomas Morus.*

De bekwaamheit van deze schone vrouwe.

Hare deugdt.

Eduard besluit haar te trouwen.

Men verhaalt niet hoe vele dagen tusschen beide verliepen sedert hy deze gevaarlyke persoon de eerste maal zag, tot zyne verklaring, daar het huwelyk op volgde. Het is ten minste zeker, dat het niet lang duurde, dewyl de schryvers * ons zeggen, dat het op den 1 May hes jaars 1464 geschiedde, wanneer het op het punt stondt, dat Mylord *Warwik* het huwelyk met de princesse van Savoje sloot, en de graaf van Dammartin gereed was uit Vrankryk te vertrekken om de bekrachtiging van *Eduard* te halen. Het is waar, dat zaken, die ons de herstochten doen aanvaarden, met meer spoedt dan andere worden werkstellig gemaakt.

Hy trouwt haar.

* *Trussel. Stow.*

De koning schaamde zich echter over zulk een ongelyk huwelyk, dat'er hem een, meer met zyne waardigheit en belang overeenkomende, deedt missen. Behalven dat vreesde hy, dat hy met *Lodewyk* den XI, dien hy hadt beledigt, met zyn woordt aan zyne schoonzuster en aan hem zelve, van wien hy de toestemming hadt verzocht, niet gehouden te hebben, zou overhoop raken. Mogelyk was hy ook beducht voor de verwytingen van zynen gezant, den hertog van Warwik. Dit was het ook, als wy zullen zien, dat hem het meest ontroerde; het was ten minste het ongenoegen van den Engelschen Mylord, daar hy het meeste van hadt te lyden. Deze trotsche gezant kon hem het ongelyk, dat hy hem in eene behandeling van zo veel aangelegenheit hadt aangedaan, niet vergeven. Wat de reden daar van geweest mag zyn, zyn huwelyk bleef vier of vyf maanden verborgen, en het wierdt eerst op het laatste van September openbaar gemaakt.

Hy houdt zyn huwelyk bedekt.

Aan het hof van Vrankryk wierdt 'er niets van gehoort, dan wanneer de graaf van Dammartin zyne lastbrieven reets hadt ontfangen, om *Eduard* te gaan verzekeren, dat *Lodewyk* de XI en de princes zyne schoonzuster genoegen in zyn aanzoek hadden genomen. Men stondt verbaast over de losheit en eigenzinnigheit van den Engelschen koning; men kon het niet geloven: doch men kwam daar haast de waarheit van te weten. Een ander dan *Lodewyk* de XI zou daar zyn ongenoegen over getoont hebben; maar hy liet zich zo veel gelegen zyn aan het vernederen van het huis van Burgundie, dat hy om geen andere zaken dacht; hy wachtte zich ook wel een vorst te beledigen, die hem in zyn allerliefste voornemen en het eenigste doelwit van zyne staatkunde kon dwarsbomen. Hy vergenoegde zich dan met de verschoning, die men deedt, en kreunde zich voor het overige weinig, dat men zyn woordt niet hadt gehouden, en liet *Eduard* gerust en stil, zonder iets van zyn misnoegen te vrezen te hebben.

Hoe het by *Lodewyk* den XI wierdt opgenomen.

1464. 1465.

Het was zo niet met den hertog van Warwik; hy kon het ongelyk, dat hy meende door zulk eene behandeling, die hem aan de wraak van Vrankryk en aan den spot en de verachting van Engelandt hadt bloot gestelt, ontfangen te hebben, niet vergeten. Het geen hem ten uiterste te onvrede maakte, was, dat op zyne komst de koningin geen de minste beweging om zyn ongenoegen te stillen maakte, en dat zy hem niet verwaardigde het minste woordt om hem weder aan haar kant te brengen, of tot andere gedachten te doen komen, toe te spreken. Dit was genoeg om dezen hoogmoedigen, die door zyne diensten een gansch ander onthaal meende waardig te zyn, te prikkelen. *Eduard* was hem inderdaadt veel, en mogelyk wel de kroon verschuldigt. Ten minste hadt *Warwik* voor hem gedaan het geen *Parmenio* voor *Alexander* deedt; ook wierdt *Eduard* al zo yverzuchtig over dezen groten man, als *Alexander* over *Parmenio* was geweest. Om nog beter gelykenis te maken, deze twee veldoversten bejegende omtrent een en het zelve lot; beide raakten zy door de verwoedheit hunner koningen aan hun einde; de Griek wierdt om het leven gebragt, en de Engelschman verloor het zyne in een veldslag.

1465. Hoe dat van den hertog van Warwik is genomen.

Anderen zeggen, dat de yverzucht van *Eduard* naar die van *Saul* tegen *David* geleek, en dat hy zich inbeeldde, dat het volk van Engelandt niet alleen zyne toejuichingen tusschen hem en zynen onderdaan verdeelde; maar dat het daarenboven al het voordeel aan den laatsten toeschreef, volgens het voorbeeldt van de Israëliten, die uitriepen: *Saul heeft zyne duizenden, maar David zyne tien duizenden verslagen* *. Wat men 'er van mag zeggen, het is zeker, dat de daden van den hertog van Warwik al te roemruchtig waren, om een jongen koning, die de eer beminde, en die niet gaarne zag, dat hem zyne verdiensten door zynen onderdaan benomen wierden, niet tot yverzucht aan te zetten. Buiten dat was het geen deze onderdaan voor hem hadt gedaan zo groot, dat hy geen vergelding, geëvenaart naar zyne verdiensten, wist te vinden. Gevaarlyke reden van verdiensten, als zy zo ver gekomen zyn, dat zy lastig voor den vorst, en nadeelig voor een staatsdienaar, die hem met roem heeft gedient, vallen. Zodanig was de gelegenheit der twee grootste mannen van dezen tydt in Engelandt, daar de een van op den troon was, en de andere dacht, dat hy hem daar op geplaatst hadt, en hem daar weder kon af stoten. Dit onderwondt hy in het vervolg. Eenigen houden het zelfs daar voor, dat hy 'er het besluit toen al van hadt genomen; maar dat het zich eenige jaren daar na eerst openbaarde.

Yverzucht van *Eduard* tegen den hertog.

* 1 Samuel XXI, 11.

Het ganschе jaar van 1465 liep met rust voorby. *Eduard* hieldt te Westmunster zyn Parlement, dat zich alleen bezig hieldt met de schikkingen van het algemene welzyn en van den wolhandel te maken. Hy deedt ook nieuw goud en zilver geldt slaan, waar by hy, zegt de schryver †, groot voordeel vondt, maar ten kosse van het volk, gelyk het gemeenlyk gaat, dewyl hy alle oude munten afzette, en met dat van minder alloi was de nieuwe tot de zelve waardy bragt.

Zitting van het Parlement.

† *Stow.*

In het zelve jaar maakte hy acht en veertig ridders van het Badt †, ter gelegenheit der kro-

Ridders van het Badt.

† of Bath.

1465. ning van de koninginne zyne gemalinne, die te Weſtmunſter op Hemelvaartsdag plegtelyker-wyze geſchiedde.

Verhoging der *Woodevilles.*

Hy wilde, dat haar huis deel aan hare verheffing zou hebben. De ridder *Richard Woodeville*, haar vader, leefde toen nog; hy maakte hem graaf van Rivers, grootſchatbewaarder en konneſtabel. Haar broeder, *Anthony Woodeville*, wierdt Mylord gemaakt, en trouwde met de erfgename van Mylord *Scales*; hy was ook zyn opvolger in het graafſchap van Rivers, door de doodt van zynen broeder *Richard*.

En van de *Grays.*

Het huis van den ridder *Gray*, eerſten man van de koninginne, wierdt niet vergeten: *Thomas Gray*, uit dit eerſte huwelyk geſproten, wierdt tot marquis van Dorſet verheven. Het is echter waarſchynlyker, dat andere ſchryvers zeggen, dat hy deze waardigheit met die van ridder van het Badt niet voor in het jaar 1475 verkreeg, dewyl hy in het jaar 1465 nog maar een kindt was. Van hem is het dat de koningin *Johanna Gray* haren oorſpronk hadt, die dit huis een nieuwen luiſter gaf, en het zelve nog meer door hare deugden, welke hare gedachtenis onſterffelyk hebben gemaakt, verheerlykte, dan door eene kroon, die haar het leven koſtte.

Verbonden van *Eduard.*

Eduard ſloot in dit jaar een verwerend en aanvallend verbondt met de koningen van Caſtilië en van Arragon, en eene wapenſchorſſing van vyftien jaren met den koning van Schotlandt. Dit deedt hy om te beletten, dat de laatſte met Vrankryk geen verbondt zou maken, en zich door den byſtandt der twee anderen tegen het zelve verſterken, indien *Lodewyk* de XI zyn misnoegen over den hoon, de princeſſe van Savoje, zyne, ſchoonzuſter aangedaan, wilde tonen; maar, gelyk wy gezegt hebben, Engelandt hadt niets te vrezen.

Spaanſche wol.

Eenigen zeggen, dat in dezen tydt de wol van Spanje door de kudde, die men daar van in Engelandt bragt, vermaard is geworden: doch het is een misſlag; anderen hebben aangemerkt, dat deze handel reets ten tyde van *Henrik* den II in wezen was, op eene wyze, die toen al de yverzucht van Engelandt verwekte. Het zelve bleef

1466. Geboorte van de princeſſe *Elizabeth.*

het ganſche naaſtvolgende jaar in een volle ruſt. Den 11 February beviel de koningin van haar eerſte kindt, dat eene dochter was, en *Elizabeth*, gelyk de moeder, wierdt genaamt. Het was deze princes, die door hare deugdt en ſchoonheit zo vermaard wierdt, die met *Henrik* den VII trouwde, en daar door het huis van *Jork*, daar zy uit geſproten was, met dat van *Lankaſter*, daar *Henrik*, uit hoofde van zyne moeder, erfgenaam van was, vereenigde.

1467. Huwelyk van *Margareta* van Jork met den hertog van Burgundie.

Het huwelyk van den grave van Charlois, zoon van den hertog *Philips*, met *Margareta* van Jork, zuſter van *Eduard*, wierdt in het jaar 1467 geſloten, doch niet voor het volgende jaar, wanneer hy reets hertog van Burgundië was, voltrokken. *Philips*, die ten tyde van dit aanzoek nog in het leven was, hadt daar toe den graaf, zynen zoon, die weduwenaar was, en niet dan eene dochter uit zyn eerſte huwelyk hadt, aanleiding gegeven. Hy zag dit huwelyk als een groot voordeel voor zynen opvolger aan, aan wien hy daar door een machtigen bondgenoot tegen den doorſlepen *Lodewyk* den XI, een onverzoenelyken vyandt van zyn huis, bezorgde. *Eduard* van den anderen kant oordeelde deze verbindtenis niet ondienſtig voor zyne belangen te zyn, en denkende niet minder van *Lodewyk* gehaat te zyn, was hy wel te vrede zich met die van Burgundië tegen hunnen algemenen vyandt te verbinden, zo dat het gezantſchap van den grave van Charlois en van *Philips* te Londen wel ontfangen, en het huwelyk haaſt geſloten wierdt. 1467. 1468.

Steekſpel

De natuurlyke zoon van Burgundië, hoofdt van het gezantſchap, wilde zyn genoegen daar over door het afkondigen van een ſteekſpel doen blyken. Hy verzocht daar toe de toeſtemming van den koning. Deze ſtondt hem dit niet alleen toe; maar hy wilde zelfs de onkoſten van deze plegtigheit betalen. De vlakte van Smithfield wierdt daar toe verkoren, alwaar dit ſpel zou vertoont worden. De koning liet de renbaan en de affchutſelen voor de ſtryders, en eene galdery daar rondom voor de aanſchouwers gereed maken. Men noemt alleen twee kampvechters, die op drie verſcheide dagen hunne bekwaamheit en dapperheit deden uitblinken. De een was de Burgunder, van wien wy hebben geſproken, en de ander Mylord *Woodeville* *, broeder der koninginne.

* Men noemt ook Mylord *Scales.*

Op den eerſten dag liepen zy met de ſpeer tegen elkander, en eindigden hun renbaan met gelyke bekwaamheit en kracht. De twee andere dagen waren niet by de eerſte te vergelyken. Mylord *Woodeville* behaalde alleen den prys. Het paardt van den Burgunder kwam den tweden dag te vallen, en op den derden dag, wanneer zy te voet vochten, ging de wapenbyl van den Engelſchen ridder met zulk een geweldt in den helm van zynen vyandt, dat hy ter aarde viel, waar op een groot geſchreeuw ontſtondt, en de rechters van het ſtrydperk bevel gaven, dat men de kampvechters van elkander zou ſcheiden, en verklaarden Mylord *Woodeville* overwinnaar.

Kort daar na ontfing de gezant de tyding van het overlyden van den hertog *Philips* *, en verzocht zyn affcheidsgehoor om weder naar den nieuwen hertog, zynen meeſter, te keren, aan wien hy verſlag van zyne verrechtingen ging doen. De zelve wierden goedgekeurt; en *Karel* door de doodt van zynen vader hertog geworden zynde, ſchreef aan *Eduard*, en verzocht hem zyne gemalinne, de princeſſe van Jork, naar Vlaanderen, volgens het geen met zyn gezant geſloten was, te doen geleiden, het geen in het volgende jaar geſchiedde, gelyk wy haaſt zullen zien.

* Hy ſtierf den 15 July 1467.

Karel, hertog van Burgundie.

Omkoping der rechters geſtraft.

Dit jaar eindigde met eene rechtsuitvoering, die waardig is verhaalt te worden. Zekere gezworene, of rechters van het landt wierden van omkoping, en dat zy van partyen vereeringen hadden genomen, beſchuldigt. De hoofdſchout van Londen wierdt tot het onderzoek gemachtigt, en hen ſchuldig hebbende verklaart, wierden zy veroordeelt om in de Pillory te ſtaan.

1468. Vertrek van de princeſſe *Margareta.*

Het was op den 18 Juny van het jaar 1468 dat de princes *Margareta* van Engelandt naar haren gemaal, den hertog van Burgundië, vertrok. Zy ontfing voor haar vertrek van Londen de ſtads geſchenken, beſtaande in honderd ponden gouds, en zy wierdt door den koning en het ganſche hof tot aan Kantelberg geleid, van waar zy zich den 1 July, verſelt van Mylord *Scales* †, Mylord *Dacres*, de ridders *Woodeville* en *Howard*, benevens verſcheide jonge heeren van de eerſte huizen van het ryk, ſcheep begaf, en onderzyl raakte. Zy kwam gelukkig te Sluis aan, daar de heer van Lalain aan boordt van haar ſchip haar van wegen den hertog van Burgundië kwam begroeten, en ter zelver tydt in een fierlyk toegemaakt jagt, om haar aan landt te brengen, overnam. Vele andere net toegemaakte vaartuigen, daar het overige gevolg van *Lalain* in

† *Woodeville.*

Harte aankomſt te Sluis.

1468. in was, volgden achter aan, en veroorzaakten een aangenaam gezicht. De biſſchop van Utrecht ontfing haar in het uittreden van het jagt, en de voornaamſte vrouwen van het hof van Burgundië kwamen haar hare eerbiedt bewyzen. Met dit geſelſchap trok zy in de ſtadt, die door de toejuiching van hare burgery en de huis-verlichtingen, die den ganſchen nacht duurden, de vreugde over hare gelukkige aankomſt betoonde.

De hertog van Burgundie komt haar zien.

Des anderen daags kreeg zy het bezoek van de hertoginne weduwe, en den volgenden dag dat van den hertog van Burgundië onbekend *, en met een ſoort van geheimenis, die volgens zyn oordeel beter een minnaar voegde, dan met veel pracht en luiſter te verſchynen, wilde by haar komen. De ondertrouw geſchiedde ten zelven dage door den biſſchop van Salisbury †, en de trouw wierdt zondag daar aan volgende te Damme voltrokken, werwaarts de hertog en de princes met een vaartuig waren vertrokken. De biſſchop van Salisbury, die hen hadt ondertrouwt, verrechtte ook de plegtigheit van den trouw, verſelt van den biſſchop van Doornik.

* Incognito.

† Mylord *Beauchamp*.

Hunne trouw.

Grootsheit van het hof van Burgundië.

Deze plegtigheit wierdt van maaltyden, baalen, ſteekſpelen, en alle andere tydverdryven van deze eeuwe gevolgt, met zodanig een toeſtel en grootſchheit, als het een der rykſte en vermakelykſte hoven van Europa voegde. Zo was het met het hof van Burgundië geſtelt, dat in oppermachtigheit en domeinen voor weinig koninklyke huizen, en in overvloedt en pracht voor geen een behoefde te wyken. Buiten dat gaf alles aanleiding tot hoffelykheden en vreugdebedryven. De hertog was een welgemaakt vorſt, en die zich den haat van *Lodewyk* den XI niet hadt op den hals gehaalt dan om dat hy te veel verdienſten bezat; maar mogelyk hadt hy ook te veel verwaandheit belangende de hertoginne zyne gemalinne. De Geſchiedenis zegt, dat men geen ſchoonder vrouw, noch die haar in verſtandt te boven ging, kon zien, daar zy in het gevolg blyken van gaf. Indien iemandt in ſtaat was geweeſt het huis van Jork, dat met *Eduard* den IV te gronde ging, weder op te beuren, het zou deze moedige zuſter, de onverzoenlyke vyandin der *Lankaſters* in het algemeen, en van *Henrik* den VII * in het byzonder, gelyk wy in het verhaal van zyne regering zullen zeggen, zyn geweeſt.

Afbeeldſel van *Margareta* van Jork.

* van wien de moeder uit de *Lankaſters* was.

De beroerten en opſtanden, die zulke grote moeielykheden in de regering van *Eduard* veroorzaakten, begonnen in dit jaar en de drie volgende uit te barſten. De gevallen veranderden meer dan eenmaal. *Eduard* wierdt gevangen, moeſt vluchten, en wierdt onttroont, en *Henrik* in zyn plaats geſtelt. Maar het geluk kwam voor de laatſte maal alles ten voordeele van den eerſten ſchikken, en deedt den anderen geheel ondergaan. *Eduard* wierdt voor een verrader in het Parlement, in de maandt van October van het jaar 1470 gehouden, verklaart, en *Henrik* kwam den 21 May des jaars 1471 na de twee veldſlagen, die zynen mededinger weder op den troon hielpen, te ſterven. Dit zyn de grote omwentelingen van de vier jaren, die wy zullen doorlopen.

Vreemde veranderingen.

Streken van den hertog van Warwik.

De hertog van Warwik, de roervink van deze burgeroorlogen, openbaarde zich in dit jaar niet. Hy liet de zelve door den opſtandt van het volk in het Noorden beginnen; het zy bygeval, zonder dat hy daar van wiſt; het zy door heimelyken aanzoek, ter tydt als hy met den hertog van Clarence naar Calais vertrok, om over een huwelyk van eene zyner dochters met dezen prins te handelen.

De eer, die de laatſte hadt van broeder van den koning te zyn, belette hem niet een verbondt met zynen vyandt aan te gaan. Hunne gemeene ſtaatzucht en hun gemeen ongenoegen maakten deze verbindtenis. De eene en de andere konden niet verdragen, dat *Eduard* al zyne gunſtbewyzingen alleen aan de *Woodevilles* en de *Grays*, nieuw volk en zonder aanzien, gelyk zy zich uitdrukten, betoonde, terwyl de *Plantageneten* * en de eerſte Pairs van het ryk het minſte deel daar aan hadden. De eigenliefde dus de overhandt op die van het vaderlandt en hunne aankleving aan het huis van *Jork* overhalende, namen zy voor dat van *Lankaſter* weder op te helpen, om zich over het hoofdt van het eerſte te wreken. Om dit te bevorderen waren zy naar Calais vertrokken, en daar was het dat, tot meerder bekrachtiging van hun verbondt, de hertog van Clarence met *Izabelle* van Neville, dochter van den hertog van Warwik, trouwde.

1468. 1469. Zyn verbondt met den hertog van Clarence.

* de prinſſen van den bloede.

Terwyl dit eedgeſpan gemaakt wierdt, ſtonden die van de provincie van Jork en andere provinciën van het Noorden op. Eene belaſting, die men hen wilde opleggen, was daar oorzaak van. De marquis van Neville, broeder van *Warwik*, ontfing order van het hof om tegen deze muitmakers, die eene bende van vyftien duizend man byeen hadden, te trekken. Hy vondt zich benart; zyn broeder hadt hem, zo wel als *George Neville*, aartsbiſſchop van Jork, hunnen anderen broeder, de zyde van de zamengezworenen doen aannemen; maar hy hadt het momaangezicht nog niet afgeligt. Buiten dat liet de afwezendheit van de twee hoofden, die zich te Calais bevonden, daar zy hunne zamenzwering bedekt hielden, niet toe, dat zy zich opentlyk verklaarden. Wat dan te doen in zulk een neteligen tydgewricht? Het beſluit, dat hy nam, ſcheen vremd en eigenzinnig; maar de uitſlag toonde, dat hy als een man van beleidt was te werk gegaan. Hy beſloot het hof te gehoorzamen, en de oproerigen op te ſlaan, zonder hen t'eenemaal te verdelgen. Dit deedt hy; het hof wierdt daar door misleid, en de oproerigen, die alleen verſtrooit waren, vergaderden weder byeen. Op de tyding, die zy kregen, dat de hertogen van Clarence en van Warwik zich gereed maakten om overzee tot hunnen byſtandt te komen, verſchenen zy voor de twede maal in het veldt, onder het bevel van een oud veldoverſte, *Coniers* genoemt, en waren gelukkiger dan de eerſte maal.

Opſtandt in de Noorder provincien.

Staatkunde van den marquis van Neville.

Het hof hadt van de zamenzwering kennis gekregen, en durvende den marquis van Deville niet meer vertrouwen, gaf het zelve het bevel over het volk, dat het tegen de muitmakers zondt, aan den grave van Pembroke en zynen broeder, den ridder *Richard Herbert*. Zy waren niet gelukkig, en al hunne dapperheit kon het verlies van den ſlag van Bambury niet beletten. De ſtoutheit van een oud dienaar van den hertog van Warwik, dien men *Clapnam* noemde †, was oorzaak van deze nederlage. De twee legers waren aan elkander geraakt, wanneer hy op eene hoogte met ontrolde vanen, waar op een witte beer, gelyk *Warwik* in de zyne voerde, geſchildert was, verſcheen; en hoewel hy maar vyf honderd man by zich hadt, en dat nog kwalyk gewapend en ongeoeffend, volk kwam hy van de hoogte op het volk van de *Herberts* aanvallen, ſchreeuwende: *Warwik!* Op dit ſchreeuwen en het zien van de vaandels dachten de vyanden, dat de hertog daar met nieuw volk was, en door een ingebeelden ſchrik verbaaſt zyn-

1469. Slag van Bambury.

† Anderen noemen hem *Clopton*.

Stoute onderneming.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1469. De overwinning blyft aan de oproerigen.

zynde ſtelden zy het op een vluchten. Vyf duizend bleven 'er op de plaats dood, en de twee gevange bevelhebbers verloren hun hoofdt door beuls handen, uit wrake van de doodt, die zy *Henrik* van Neville, zoon van den baron van Latimer, hadden aangedaan.

Leger van de zamengezworenen * Stow.

De Engelſche ſchryver * zegt, dat dit op bevel van de hertogen van Clarence en van Warwik, nieuwlyks van Calais gekomen, geſchiedde. Deze ſlag kon inderdaadt niet dan van den kant van diergelyke vyanden, die door wraak en woede aangezet waren, komen. Zy kwamen ook onmiddelyk na het gevecht aan, en wilden daar de vruchten van plukken. Zy trokken *Eduard*, die in aantocht was, te gemoet, en waren van voornemen hem ſlag te leveren, met verwachting van een goeden uitſlag, dien hen de moedt van het overwinnende leger, daar zy zich hadden bygevoegt, beloofde.

Leger van *Eduard.*

Dat van *Eduard* gaf geen minder blyken van moedt, en men ſtondt gereed om op nieuw ſtromen van bloedt te zien ſtorten, indien de welmenende burgers, die zich in beide de partyen bevonden, daar geen afſchrik van gehad, en zich tuſſchen beide geſtelt hadden, om eene wapenſchorſſing, die deze verwoedheit kon ſtillen, in verwachting van eene volle verzoening, te bevorderen. Deze vredemakers gingen van het eene leger naar het andere, en daar was den ganſchen dag eene wapenſchorſſing, die eenige hoop van vrede gaf. *Eduard* vleide zich in het eerſt daar mede, en zich als daar van verzekert houdende verzuimde hy des nachts goede wacht te ſtellen. De hertog van Warwik bediende zich daar van; hy liet zich niet, gelyk hy, in ſlaap wiegen; maar alleen peinzende, hoe hem beſt om den tuin te leiden, zocht hy een bekwaam uur om hem te overvallen, en hem met alle zekerheit te ligten. Ten dien einde wachtte hy zo lang tot dat hy te bedt was gegaan, en dat de ſlaap hem, om zo te ſpreken, aan handen en voeten gebonden aan hem overleverde. Hy dan met weinig gerucht, met eene party uitgezocht volk, tot in zyn tent gekomen zynde, verzekerde zich van den ſlapenden koning, dien hy naar het kaſteel van Warwik liet voeren; van waar men hem eenige dagen daar na naar dat van Medelan †, onder het kerkgebiedt van den aartsbiſſchop van Jork, eenen der drie zamenverbondene broeders, bragt.

De hertog van Warwik bediende zich daar van

De hertog van Warwik neemt hem gevangen.

† of Middelham.

1470. *Eduard* ontvlucht.

De zamengezworenen zegepraalden, en de hertog van Warwik trok met ontrolde vanen regt op Londen aan, om *Henrik* op vrye voeten, en te gelyk op den troon te herſtellen. Een onverwacht geval brak al zyne voornemens, en veranderde ten eenemale het toneel. *Eduard* vondt middel om uit het kaſteel van Medelan te ontkomen, en het te ontvluchten. Eenigen zeggen, dat hy zyne wacht hadt weten te winnen, en anderen, dat hy zich door zyne vleiende tong zo wel in de gunſt van den aartsbiſſchop hadt ingedrongen, dat hy hem, om zyne gevangenis te verzachten, toeſtondt omtrent het kaſteel het vermaak van de jagt te nemen. Daar was het dat hy door hulp van de ridders *Willem Stanley* en *Thomas Bourg*, op wie hy zich vertrouwde, uit het midden van zyne wacht wierdt weggenomen, het zy met hare kenniſſe, het zy tegen haren wille, en geleid naar de provincie van Lankaſter, daar hy Mylord *Haſtings*, zynen kamerling, met goede troepen vondt, die hem met alle zekerheit naar Londen bragten.

Zamenkomſt.

Hy trok daar zegepralende in. Toen dacht men wel, dat de oorlog met meer verwoedheit dan ooit weder zou beginnen. Dit geſchiedde echter zo ſchielyk niet, de zelve wierdt nog eenmaal opgehouden door een twede wapenſchorſſing, bevorderd door die de ruſt van den Staat zochten. *Eduard*, zyn gezag weder hebbende aangenomen, liet vrygeleide-brieven gereed maken, door de welke de hertogen van Clarence en Warwik zich met hunne vrienden met alle zekerheit naar Weſtmunſter begaven, daar de vergaderingen wierden gehouden. 1470.

Verbitterdheit der twee partyen.

De zelve ſtrekten niet dan om de gemoederen te verbitteren. Men was al te driftig om malkander vreedzaam te zien en aan te horen. De hoofden van beide kanten waren buiten dat al te heftig en te hoogmoedig van imborſt om iets af te ſtaan. Men ontzag elkander niet; *Eduard* ſprak als een vergramde koning, en de andere als hoofden van eene misnoegde party, die in ſtaat was zich te doen ontzien. Men kwam van beide kanten tot verwytingen, en van verwytingen tot laſteren en dreigen. Eindelyk wierdt de zamenkomſt zonder iets te hebben beſloten afgebroken, en men ſcheidde, met een voornemen, om door een bloedigen oorlog een geſchil te eindigen, dat door zachte middelen niet hadt kunnen bygelegt worden.

Afbreken der zamenkomſt.

Leger der zamengezworenen.

Even zeer verbittert namen zy beide de wapenen op. De zamengezworenen trokken naar Linkoln, daar zy eenige van hun volk onder het beſtier van den baron van Wels hadden, en hem hunne bevelen gegeven hebbende om in het veldt te trekken, ſpoedden zy zich de andere mede gereed te maken, om zich by elkander te voegen, en te trachten hunne vyanden de wet voor te ſchryven.

Dat van *Eduard.*

Eduard ſtelde zich van zynen kant aan het hoofdt van zyn leger, en trok ſpoediger of beter gedient zynde in de provincie van Linkoln, voor dat Mylord *Warwik* tot byſtandt van den baron van Wels gekomen was. Hy vondt den vader van dezen bevelhebber, die zich in eene vryplaats onthieldt, daar hy hem uit ligtte, en dwong hem aan zynen zone te ſchryven, dat hy de party der zamengezworenen zou verlaten, dat hy deedt; doch te vergeefſch. De weigering van den zone koſtte den vader het leven: *Eduard* deedt hem onthalzen.

Wreedheit van dezen vorſt.

Zyne dapperheit en overwinning.

Op deze rechtsuitvoering volgde een veldſlag. *Eduard* was nu niet ſlapende, gelyk hy te voren was geweeſt; hy ſtelde ſedert alle naarſtigheit en vlugheit in het werk; hy zocht zyne vyanden overal op, en de zelve van elkander geſcheiden vindende, ſloeg hy de eenen, en dreef de anderen op de vlucht. De baron van Wels, ſtandvaſtigheit genoeg hebbende gehad om zyne party, ten koſte van het leven van zynen vader, getrouw te blyven, hadt geen geluk genoeg om het woeden van *Eduard* te ontvlieden. Hy betwiſtte hem het veldt en de overwinning, maar wierdt gedwongen voor een vorſt te wyken, tegen wien de hertog van Warwik alleen opmogt. Hy hadt niet alleen het ongeluk van overwonnen te zyn, maar dat meer is, hy wierdt gevangen, en gelyk een oproermaker en verrader gehandelt, en aan den beul overgelevert, die hem het hoofdt affloeg. Dus was het dat zyne trouw en dapperheit tot tweemalen een bedroefden uitgang hadt, en na dat de zelve rampſpoedig aan zynen vader waren geweeſt, waren zy het ook voor hem.

Vlucht van den hertog van Warwik.

De hertog van Warwik, verſtelt van deze nederlage en rechtsuitvoeringen, vreeſde zich bloot te ſtellen; hy vluchtte met den hertog en de hertoginne van Clarence overzee. Zyn voornemen was zich te Calais, daar hy opperſtadvoogdt

1470. *Vaucler* weigert hem in Calais te laten komen.

voogdt van was, en daar hy *Vaucler*, die zyn opperbevelhebber was, hadt gelaten, te gaan onthouden; maar deze weigerde hem in te laten, en brandde op hem los met zyn geschut. Naauwlyks kon hy verwerven, dat het kindt, daar zyne dochter, de hertogin van Clarence, op het schip van was; bevallen, in de stadt wierdt gebragt om gedoopt te worden. Wy zullen haast de reden zien, die *Vaucler* daar toe hadt; wy moeten eerst het verhaal van de reize der vluchtenden eindigen.

Hy vertrekt naar Vrankryk.

Het inkomen van Calais hen geweigert zynde, gingen zy weder zeil, en landden in eene haven van Vrankryk *, van waar zy te landt naar Amboize, daar *Lodewyk* de XI was, trokken. *Margareta* van Anjou, gemalin van *Henrik* den VI, daar nog gevangen zynde, kwam daar by hen; en hunne belangen gemeen zynde, spanden zy aan om den Franschen koning te bewegen tot bystandt tegen *Eduard*, dien zy een overweldiger noemden, en tegen den hertog van Burgundie, zynen schoonbroeder, te komen. Men zegt, dat de haat van *Lodewyk* tegen dezen laatsten de staatkunde, die hem tot dezen tydt belet hadt zich voor het huis van *Lankaster* te verklaren, uit vreze van daar door met de Engelschen in oorlog te raken, overhaalde. De bekwame koningin *Margareta* wist zo wel haar rol te spelen met dezen haat te koesteren, dat de wraakzuchtige *Lodewyk* de zamengezworenen zyne bescherming toezeide, en beloofde de *Lankasters* met al zyn vermogen te helpen. Hy deedt nog meer, de koningin zyne gemalin van een zone zynde bevallen, die naderhandt met den naam van *Karel* den VIII geregeert heeft, wilde hy, dat *Eduard*, prins van Walles, zoon van *Henrik* den VI, over hem als gevader stondt; en om den hertog van Clarence, een prins uit het huis van *York*, met dat van *Lankaster* te meer te verbinden, begeerde hy, dat de jonge *Eduard* met de twede dochter van den hertog van Warwik, daar de hertog van Clarence de oudste van hadt, zou trouwen.

* De een zegt Dieppe, en de ander Harfleur.

Lodewyk de XI treedt in hun belang.

Het verbondt dus gemaakt', en wederzyds met zulke sterke verbindtenissen bevestigt zynde, hieldt *Lodewyk* de XI zyn woordt. Hy wierdt het meeste daar toe aangezet door den haat tegen den hertog van Burgundie, die het Kanaal met zyne schepen gesloten hieldt, om de Fransche vloot, die de zamenverbondenen weder naar Engelandt zou brengen, den doortocht te betwisten. Dit was genoeg om *Lodewyk* te verplichten, den natuurlyken zoon van *Bourbon*, zynen zeevoogdt *, te belasten, zyne vloot met allen spoedt uit te rusten, en den doortocht, het kostte wat het wilde, te ondernemen, het welk hem gelukte. De Fransche vloot, minder in getal dan die van den hertog van Burgundie, liep gevaar van geslagen te worden. Een storm, die de laatste verstrooide, behieldt de andere, die nog niet in zee was gestoken, belettende alzo elkanders ontmoeting. Anderen zeggen, dat het de storm niet was, maar het gebrek van levensmiddelen, dat de vloot van den hertog van Burgundie dwong weder naar hare havenen te keren. Hoe het zy, de Fransche zeevoogdt, den 13 September uit de haven van Grevelingen vertrokken zynde, kwam gelukkig in de haven van Engelandt; een gedeelte der schepen kwam te Pleymouth, en de overige te Dartmouth, zonder eenigen tegenstandt in hunne nadering of landing der troepen te vinden.

De Fransche vloot brengt *Warwik* in Engelandt.

* *Admiraal.*

De omzwaai der zaken van den hertog van Warwik veroorzaakte dien van *Eduard*. De laatste hadt kort te voren den anderen op de

vlucht gedreven; de andere zal hem op zyn beurt het zelve doen, als of het geluk vermaak hadt de beide partyen heen en weder te kaatzen: wanneer de een weder in Engelandt kwam, dwong het den anderen hem de plaats te ruimen, en overzee te vluchten. 1470.

Betuigschrift van *Warwik*.

Warwik maakte zyne komst door een betuigschrift, dat hy in alle de provincien zondt, bekend, om haar te verklaren, dat hy niet gekomen was dan om haren wettigen koning te herstellen, en den overweldiger te verjagen, vermanende alle goede Engelschen, die nog getrouw aan *Henrik* den VI waren, de wapenen op te nemen, en zich by hem te voegen, om tegen den vyandt te trekken. *Gaspar Teudor*, graaf van Pembroke, deedt de afkondiging in het landt van Walles, daar hy volk op de been bragt; anderen deden het zelve in het bisdom van Excester en op andere plaatsen, en in weinig dagen bragten zy zo veel volk te zamen, dat zy in staat waren hun voornemen uit te voeren. *Warwik*, zich toen aan het hoofdt van zestig duizend man bevindende, trok op om met *Eduard* te slaan; de graaf van Pembroke en de natuurlyke zoon van *Falcombridge* gingen met hunne vliegende legers *Henrik* op verscheide plaatsen van het ryk weder voor koning uitroepen, en de predikers deden van hunnen kant het zelve. De legers, het volk, de geestelykheit, alles wendde zich naar het veranderen van het geluk; de marquis van Neville, die zich met *Eduard* hadt verzoent, scheidde zich nog eenmaal met tien duizend man, die hy tot zynen broeder bragt, van hem af, hebbende zyne genegenheit geheel aan *Henrik* overgegeven.

Zyn leger.

Voornemen om *Henrik* den VI te herstellen.

De twee legers by den anderen.

Eene zo schrikkelyke omkeering verzette *Eduard* niet. Hy vertrok van Londen; verzamelde zyn volk in de nabuurschap van Nottingham, en kwam den 3 October zich op den oever van de zee, omtrent Lines, neêrslaan. *Warwik*, die hem van naby volgde, legerde zich drie uuren van hem af, en men was op het punt van een bloedigen veldslag van twee even moedige en even zeer verbitterde veldoversten te zien, wanneer men aan *Eduard* kwam boodschappen, dat hy verraden was; dat het leger der vyanden naderde, vervullende de lucht met hun geschreeuw van: *Leve koning Henrik!* en dat een gedeelte van zyn leger de zelve toejuichingen mede hadt uitgegalmt. Eenigen zeggen, dat het dat gedeelte was, dat onder het bevel van den marquis van Neville stondt; zo dat men zyn overlopen niet dan van dezen dag zou moeten rekenen.

Eduard verraden.

Eduard dacht in het eerst, dat het een ingebeelde schrik was; maar de tyding bevondt zich al te waar; lopers op lopers kwamen hem aanzeggen, dat het verraadt zich van plaats tot plaats verspreidde, en dat het te duchten was, dat het zelve algemeen zou worden. Al wat hy in dezen hoogdringenden noodt kon doen, was zich naar den zeekant te begeven. Tot zyn geluk was hy daar niet ver af; Mylord *Hasting*, zyn kamerling, hadt daar drie oude schepen doen komen, zynde dit alles, dat hy in deze schielykheit hadt kunnen byeen krygen, om daar mede naar Vlaanderen te vertrekken. Hy begaf zich scheep met den hertog van Glocester, zynen broeder, nevens nog zeven honderd man, die zyn lot wilden volgen. Hy vondt eene verblyfplaats by zynen schoonbroeder, den hertog van Burgundie, die hem naderhandt de behulpzame handt boodt om den troon weder te beklimmen.

Zyne vlucht naar den hertog van Burgendie.

Eduard vluchtende, *Henrik* gevangen, *Warwik* zegepralende, waren drie grote vertoningen voor

Warwik voert de hoogste macht.

1470. voor Engelandt. Het hing alleen aan den overwinnaar af het zelve nog een vierde te doen zien, namentlyk de kroon op zyn hoofdt, indien hy zich hadt willen laten kronen. Inderdaadt niemandt was 'er, die zich daar tegen zou hebben kunnen zetten; maar hy wilde *Henrik* liever herstellen. Hy dacht misschien zekerder onder dezen zwakken koning, die hem al de macht overgaf, te kunnen regeren; buiten dat dorst hy het verdrag, in Vrankryk met *Margareta* van Anjou en den hertog van Clarence gemaakt, daar *Lodewyk* de XI borg van was, niet breken.

1470. koning uit den Tour, die daar zo vele jaren in opgesloten was geweest, te verlossen. Den 13 October bragt hy hem zegepralende in de hoofdkerk *, om daar zyne koninklyke waardigheit weder aan te nemen. Hy verscheen daar in zyn koninklyk gewaadt, onder eene toejuiching, daar de gansche kerk van weêrgalmde: *Godt wil onzen koning Henrik nog lang bewaren, en hem eene langduurige regering geven!*

* in de kerk van St. Paulus.

Hy herstelt *Henrik.*

Wat zyn voornemen of zyne staatkunde ook mag geweest zyn, hy bragt zyn zegepralend leger te Londen. Hy wierdt daar met vele toejuichingen ontfangen; hy trok niet in de stadt dan om den

Dus is het toegegaan met de herstelling van *Henrik* en den val van *Eduard*; twee veranderingen, even verwonderenswaardig; doch haast van eene schielyke omkeering, die niet minder was, gevolgt. Maar voor dat wy daar toe treden moeten wy een verhaal van den kortdurigen voorspoedt van *Henrik* den VI geven.

HERSTELLING VAN HENRIK DEN VI.

Twede koninklyke achtbaarheit van *Henrik.*

DE plegtigheit der herstelling, indien men zo mag spreken, wierdt van de zamenkomst van een Parlement gevolgt. *Eduard* wierdt daar in verklaart een verrader en verkrachter van de kroon te zyn, en *Henrik* met alle zyne mannelyke nakomelingen daar weder in gestelt. De zelve bleef in het huis van *Lankaster*, tot dat zy in het vervolg in dat van *York* wederkeerde, niet in den persoon noch tak van *Eduard*, die daar voor altoos uitgesloten bleef, maar in zynen broeder den hertog van Clarence en zyne nakomelingen: zo dat de hertog van Warwik daar dubbeld zyne rekening by vondt. Zyn bloedt bleef altydt op den troon, het zy *Eduard* van Lankaster, zoon van *Henrik* den VI, die eene van zyne dochters hadt getrouwt, na de doodt van zynen vader regeerde, het zy de kroon overging door de doodt van vader en zone, en door het uitsterven van den tak van den hertog van Clarence, die met de andere getrouwt was.

Eduard een verrader verklaart.

Wat deel *Warwik* in het koninklyk gezag hadt.

Herstelling der *Lankasters.*

De verheffing van *Henrik* was te gelyk die van *Warwik* en van den hertog van Clarence en alle zyne aanhangeren. De twee eersten wierden regeerders van het ryk onder het gezag van den koning gemaakt, dat is te zeggen, dadelyke koningen zo lang *Henrik* alleen den naam van koning voerde. *Gaspar Tendor*, graaf van Pembroke, en Mylord *Vere*, graaf van Oxford, wierden benevens den marquis *Neville*, of *Montaigu*, in hunne bedieningen herstelt. Zy waren beurt om beurt in de twee partyen geweest, maar nu tot die van *Henrik* overgegaan, uit aanmerking van den dienst, dien zy hem laatstelyk bewezen hadden. Met een woordt, alles volgde den stroom van den herstelden of onttroonden koning. De aanhangeren der eersten wierden in hunne eere en waardigheit herstelt. Die van de andere party wierden met hem ongelukkig en de doodt schuldig verklaart.

By-zonder geval.

Het geval van eenen der laatsten heeft iets byzonders, en dat zyne genade wel verdiende. Het was *Jan Typot*, graaf van Worchester, en landvoogdt van Ierlandt. Hy wierdt uit het hol van een boom, daar hy zich in verborgen hadt, gehaalt. Uit deze verblyfplaats getrokken, welkers vrydom men hadt behoren te ontzien, wierdt hy echter naar Londen gebragt, en onmenschelyk onthalst.

Vaucler blyft *Warwik* getrouw.

Alles boog zich voor den overwinnaar, en toen was het dat *Vaucler*, aan wien *Eduard* het stadvoogdschap van Calais hadt toevertrouwt, uit erkentenis, dat hy den hertog van Warwik geweigert hadt daar binnen te laten, tot de party van dezen laatsten overging. Hy hadt de zelve alleen in schyn verlaten, en toen hy het kanon op zyne schepen liet afschieten, was het maar eene staatkundige streek: want hy kon hem in eene stadt, die vol Burgundiërs was, niet dan met gevaar van zyn leven ontfangen; gelyk hy hem onder de handt liet weten, dat hy gereed zou zyn zich voor hem als het tydt was te verklaren, het geen hy ook in deze tydsgelegenheit nakwam.

Gezanten van *Henrik* naar Vrankryk;

Henrik zondt gezanten naar het hof van Vrankryk om zyne herstelling aan de koninginne zyne gemalinne bekend te maken, die zich van haren kant gereed maakte om met nieuw volk by hem te komen; en aan *Lodewyk* den XI, aan wiens hof zy zich onthieldt, om hem te bedanken, verzoekende de volharding van zyne vriendschap.

En aan het hof van den hertog van Burgundië.

Hy zondt ook gezanten aan den hertog van Burgundie. Hy wist, dat, niettegenstaande hy de zuster van *Eduard* behuwelykt en aan *Eduard* zelven verblyf aan zyn hof gegeven hadt, hy altoos zou gedachtig zyn uit de *Lankasters* te zyn gesproten, en zyn hert naar dezen kant geneigt hebben. De gezant van *Henrik* versterkte hem hier nog in, zo dat al de bekwaamheden van de hertoginne zyne gemalinne veel moeite hadden om hem van het belang der Rode Roos af te houden. Hy hadt echter *Eduard* een schuilplaats aan zyn hof vergunt, dat hy aan een schoonbroeder niet kon weigeren; maar met het ontfangen der gezan-

Goede wil van den hertog voor de *Lankasters.*

1470. zanten van *Henrik* toonde hy, dat hy zyne belangen niet ten eenemale hadt verlaten, en ten minste tusschen beide de koningen bleef hangen. Wy zullen haast zien wat de stoutheit van den eersten hem deedt besluiten.

Gevaar van *Eduard.*

Hy was, gelyk wy hebben gezegt, in de haven van Lines, met een voornemen om in Vlaanderen te landen, scheep gegaan; maar naauwlyks hadt hy de kust van Engelandt verlaten, of de kapitein van het schip wierdt acht schepen gewaar, die, met alle zeilen by, op hen aankwamen. Hy meende, dat het van de zeerovers waren, die de Geschiedenis *Ostrelins* of *Esterlins*, dat is te zeggen, Oosterssche, noemt, zonder dat zy net zegt van wat natie of van wat landt zy waren; hy bedroog zich niet, en hebbende het zelve aan *Eduard* bekend gemaakt, wierdt 'er besloten de zelve te myden, naardien zy niet bestand waren om tegen haar te slaan, en het naar de kust van Hollandt, indien het mogelyk was, te zetten, voor dat de rovers by hen konden komen. De windt dreefze naar de haven van Alkmaar; maar het water laag zynde, moesten zy naar het hoge water wachten, om met den vloedt in de haven te kunnen lopen. Toen zagen zy zich zelve in meer gevaar dan in volle zee; de rovers, die haar waren gevolgt, wierpen het anker aan hare zyde, wachtende, gelyk zy, naar het hoge water, gereed om het anker te doen ligten zo haast als zy het de hare zouden zien doen, om haar aldus in te sluiten, en voor dat zy in de haven konden komen te veroveren. *Eduard* hadt zich mogelyk nooit in zulk een groot gevaar gezien, genoegzaam gelykende naar dat van *Julius Cesar*, wanneer hy in de handen der rovers verviel. Het geluk van den laatsten, dat hem voor het Roomsche ryk bewaarde, redde hem uit hunne handen. Dat van *Eduard*, het welk hem weder op den troon van Engelandt wilde herstellen, belette hem in de handen der *Ostrelins* te vallen. De gouverneur van de provincie *, die toen te Alkmaar was, deedt eenige schepen uitlopen, verjoeg de rovers, en maakte alzo een doortocht voor de Engelsche schepen. Het grootste gedeelte van de soldaten van *Eduard*, die met groten haast waren scheep gegaan, hadt geen klederen aan het lyf; hy deedt klederen voor hen maken, en geleidde den koning met zyne troepen naar 's Gravenhage. Daar verstondt hy op zyne aankomst al zyne ongelukken, daar hy om zyne vlucht de helft niet van hadt verstaan; zyn verbannen door het Parlement; het vluchten der koninginne, zyne gemalinne, in de kerk van Westmunster, daar zy een prins ter wereldt bragt, die de opvolger van zynen vader, met den naam van *Eduard* den V, alleen was om het slagtoffer van den trouwlozen en wreden hertog van Gloecster zynen oom te zyn; daar het overlopen van *Vaucler*, wien hy het stadvoogdschap hadt toevertrouwt; het herstellen van *Henrik* en van het huis van *Lankaster*; ten laatste de zegepraal van een onnatuurlyken broeder † en een oproerig onderdaan *.

De stadvoogdt van Alkmaar is zyn behoudt.

* *Gratuse of Grotenhuis.*

† de hertog van Clarence.

* de hertog van Warwik.

Hy zag op zyne aankomst by den hertog van Burgundie iets, dat hem mogelyk meer bedroefde, en dat niet minder nadeelig aan zyne belangen was. Dit was de benardheit, welke uit het wezen van zynen schoonbroeder, den hertog, te lezen was, en eene verlegenheit over zyne aankomst, die hem meer vrees dan hoop veroorzaakte. Wy hebben reets gezegt, dat de Burgunder en door zyne geboorte †, en door zyne genegenheit gansch Lankastersgezind was, en een natuurlyken haat voor het huis van *York*

† uit hoofde van zyn groot-

hadt, met het welke hy zich niet dan uit staatkunde, of door dwang van zyn leidster, door het huwelyk met de zuster van *Eduard* hadt vereenigt. Het is waar, dat de hertogin zyne gemalin den haat, dien hy tegen de Witte Roos hadt, door hare bekwaamheit eenigzins deedt verminderen, en buiten dat zyn haat tegen *Lodewyk* den XI, die in het belang van de Rode Roos was, hem dwong de zelve te verlaten. Maar aan den anderen kant merkte hy aan, dat zy weder op den troon geklommen, en dat de andere daar van af geslooten was; de staatzucht vorderde, dat hy het met de bovenleggende party hieldt, om de machten van Vrankryk en Engelandt niet te gelyk op zyn hals te halen. Dit hadt hem tot het ontfangen der gezanten van den herstelden koning verplicht, en hem met schroom den onttroonden en gevluchten koning doen aanzien. In zulk eene gesteldheit vondt *Eduard* het hof van Burgundie, en zodanig was de onzekerheit en twyfelachtigheit, waar in hy den waggelenden hertog, zynen schoonbroeder, omtrent zyne belangen vondt, het geen hem gedurende zyn verblyf aldaar veel smert veroorzaakte. 1470. vader van moeders zyde.

Een minder moedige vorst dan hy zou onder zo vele hertzeren en verslagenheden hebben bezweken; maar deze prins, hoe wellustig hy ook was, hadt eene standvastigheit, die geen gevaren of ongelukken bekwaam waren te verzetten. Na langen tydt de onzekerheit van den hertog te hebben verdragen, en ziende, dat hy Engelandt, indien hy *Henrik* tydt gaf om zich daar in vast te maken, en aan *Margareta* van Anjou, om hem nieuw volk, dat zy voor hem in Vrankryk bereidde, toe te brengen, zou kwyd raken, openbaarde hy zich ten laatste aan den Burgunder, en sprak hem op deze wyze aan. 1471. Zyn moedr.

Prins, zeide hy op een dag, dat zy over de gevallen van Engelandt te zamen spraken, *daar is geen tydt meer te verliezen, of ik moet vertrekken, of ik moet van myn ryk afzien; myne vyanden versterken zich;* Margareta *van Anjou spoeit zich met de hulp, die Vrankryk haar geeft; en indien ik haar niet voorkom, zal ik te laat komen: weshalven ik van voornemen ben alles te wagen om voor haar in Engelandt te zyn; en al moest ik daar alleen wederkeren, om my aan die my getrouw zyn te vertonen, myne zegenpralende vyanden aan te grypen, en in een beslissenden veldslag de kroon, die zy my ontrooft hebben, voor altoos met myn leven verliezen. Zie nu, vorst, wat gy doen wilt voor een koning, die uw schoonbroeder is, en geen andere toevlucht in zyne ongelukken heeft dan in uwen bystandt; ik stelle myne hoop in de overwinninge, of de doodt.* Zyne stoute aanspraak aan den hertog.

Karel de Stoute vatte geen misnoegen op uit eene reden, die hem zo sterk aandrong, hy prees zynen groten moedt, en dit vast genomen besluit, met zyn imborst zo wel overeenkomende, verzekerde *Eduard* van zynen goeden wil. Hy verzocht alleen, dat hy het niet kwalyk wilde nemen, dat hy, met *Lodewyk* den XI in oorlog zynde, *Henrik* den VI ontzag, en dat hy hem geliefde te verschonen, indien hy hem maar een middelmatigen bystandt toestondt, en wel zo, dat hy zich gelaten moest, als of hy daar mede buiten zyn weten uit zyne staten was vertrokken. Behandeling van den hertog.

De gansche bystandt, dien hy aan *Eduard* gaf, bestondt in twee duizend man en achtien schepen tot hun overvoering en geleide. Hy gaf hem ook vyftien duizend goudguldens, volgens eenigen, of drie honderd duizend guldens in zilver, volgens anderen. Met zulk een klei- De kleine bystandt, dien hy *Eduard* geeft.

1471. kleinen bystandt, zo weinig met zyn groot voornemen overeenkomende, maakte *Eduard* geen zwarigheit onderzeil te gaan, het zy hy zich op zyne dapperheit en geluk vertrouwde; het zy hy goede verwachting van het Engelsche volk, of hunnen imborst, geneigt tot nieuwigheden of veranderingen, hadt.

Verzoening van den hertog van Clarence met den koning zynen broeder.

Eene andere reden, die hy by zich hieldt, gaf hem ook moedt, en zette hem tot het vertrek aan. Dit was zyne verzoening met zynen broeder, den hertog van Clarence. Eene vrouw in den dienst van de hertoginne hadt deze zaak bemiddelt, met eene bekwaamheit, die de doorslepenste staatkunde van *Lodewyk* den XI en al de doordringendheit van *Warwik*, die toen aan het hof van Vrankryk was, niet konden ontdekken. Zy deedt den hertog van Clarence zo wel begrypen, dat hy, en het gansche huis van *Jork*, indien dat van *Lankaster* den troon weder beklom, verloren waren, dat zy hem van het eedgespan aftrok. Het verdrag wierdt geheim gehouden, en de hertog met *Warwik* weder naar Engelandt gekeert zynde, hieldt zich als of hy altydt in zyne belangen was. Hy hadt zyn woordt gegeven, dat hy in die van zyn huis, zo haast 'er gelegenheit toe was, zou treden, waar van *Eduard* zich verzekert hieldt. Hy wierdt in gene van zyne verwachtingen bedrogen. Londen, zo haast hy verscheen, onfing hem met ope armen; zyn broeder toefde niet by hem te komen, en hy vondt in zynen moedt en in dien van zyne troepen al den bystandt, dien hy nodig hadt.

Landing van *Eduard* in Engelandt.

Hy landde te Ravenspur, in de provincie van Jork. Hy vondt daar het volk zeer schroomachtig, denkende, dat het verbonden was aan den eedt, dien het aan *Henrik* hadt gedaan. Zyne schranderheit of list hielp hem veel tot zyn intocht in dat landt. Hy deedt de inwoonderen geloven, dat hy niet naar de kroon stondt, vergenoegt weder in zyn Pairschap en eige domeinen te treden. Zyne geveinsde gematigtheit raakte ieder; men liet hem bezit van de steden en landeryen, onder zyn Pairschap horende, nemen. Maar hy was daar niet zo haast in gekomen, of hy voerde andere taal. Van de provincie van Jork trok hy naar het graafschap van Nottingham, daar de ridders *Stanley* en *Norris* hem vier duizend man om zyn leger te versterken aanbragten. Het zelve wierdt dagelykscb op den weg door de graafschappen van Leicester en van Warvik in allen spoedt naar Londen trekkende groter. 1471.

Bedrog van den hertog van Clarence.

De hertog van dezen naam kwam daar voor het zelve aan, en wierp zich in Coventri, daar de marquis *Neville*, zyn broeder, by hem kwam, en den hertog van Clarence met al de macht, die hy by zich hadt, verzocht te komen. Hy wist van den aanslag niet; hy wierdt den zelven ook niet gewaar voor dat deze prins hem een misslag deedt begaan, die zyn val veroorzaakte. Hy schreef hem, dat hy den slag niet zou wagen voor dat hy by hem was. *Warwik*, die hem ter goeder trouwe gelooste, liet *Eduard*, dien hy zou hebben kunnen slaan, liever voorby trekken dan voor hunne vereeniging handgemeen te worden, daar hy de overwinning van deedt afhangen. Maar *Eduard* was zo haast niet voorby getrokken, met grote dagreizen naar de hoofdstadt trekkende, of de hertog van Clarence openbaarde zich, en trok met eene party van zeven duizend man naar hem toe. De hertog van Glocester, die zich tot nu stil hadt gehouden, deedt het zelve. Toen was het dat de drie broeders hunne herten en troepen met elkander vereenigden, en met meerder vertrouwen naar Londen trokken, zo dat de oudste van hen geenzins aan zyne herstelling twyffelde.

Londen opent de poorten aan *Eduard*.

Zyne hoop was niet ydel; in het vervolg vondt hy geen tegenstandt; Londen opende hem alle zyne poorten, en ontfing hem als zynen wettigen oppervorst.

* *Commines.*

Een schryver * zegt, dat zyne schuldeischers en zyne liefsten, die in geen klein getal waren, daar veel toe hielpen, de eerste om hunne schuldt te verzekeren, en de andere om hare minnekozeryen te onderhouden. Dus was het dat alles zich voor dezen gelukkigen prins zelf, zyne verstrooide gedachten en zyne ongematigheit verklaarde. In het tegendeel liep alles den ongelukkigen *Henrik* tegen, die weder in den Tour wierdt gezet; en dit was het laatste bedryf van zyne ongelukkige regering.

Henrik weder in den Tour.

HERSTELLING VAN EDUARD DE IV.

Herstelling van *Eduard*.

DUs wierdt *Eduard* herstelt: doch hy was alles nog niet te boven gekomen. De hertog van Warwik, die hem niet dan door den misleidenden brief van den hertog van Clarence hadt laten voorby trekken, liet hem geen lang verblyf in Londen houden. Hy trok al zyne macht byeen, en hoopte, dat hy, niettegenstaande de hertog van Clarence hem hadt verlaten, machtig genoeg was tegen zyne vyanden te trekken, en hen slag te leveren. Met dit voornemen trok hy tot naby eene plaats tusschen Londen en St. Alban, Barnet genaamt. *Eduard* nam de uitdaging aan; hy trok uit Londen, en kwam zich regt over den stouten oproermaker legeren, die roekeloos te werk ging. Het kan hem niet vergeven worden, dat hy al te voorbarig was in het slaan, dat hy hadt kunnen uitstellen tot dat *Margareta* van Anjou by hem was. Zy, nieuwelings van Vrankryk aangekomen, bragt schone troepen tot zynen bystandt mede, zo dat hy in staat zou geweest zyn om den slag te winnen, daar men nu in het tegendeel kan zeggen, dat hy zich haastte om overwonnen te worden. Een Fransche schryver * zegt, dat zyne yverzucht daar de oorzaak van was, en dat hy de staatzucht van deze koninginne niet minder dan die van *Eduard* vrezende, zyn leven liever wilde wagen dan een voordeel behalen, daar zy zich alleen de eer

Hy trekt tegen *Warwik*.

* *Commines.*

1471. eer en de vruchten van zou aanmatigen en trekken.

Slag. Wat zyne beweegredenen mogen geweest zyn, hy hadt ongelyk; hy wierdt daar ook over gestraft. De beide legers, even driftig om te slaan, ontzagen het feest van Paaschen niet, zy begonnen des morgens het gevecht. Het zelve was een der moorddadigste, dat tusschen de twee partyen nog was voorgevallen. Maar de schryvers zyn zo zuimachtig in hun verhaal geweest, dat zy het getal der doden, noch de order van het gevecht niet hebben aangetekent; zelfs weet men niet, by wat geval *Eduard* de overwinning behaalde. Zommigen zeggen, dat het eenig bespaard volk was, dat op *Warwik* ter zelver tydt, als hy zich reets overwinnaar rekende, aanviel; en geen versch volk om hen tegen te staan hebbende zyn volk niet kon beletten te wyken. Anderen zeggen, dat het hoofdt dezer party by verrassching wierdt overwonnen, en dat zyn volk, bedrogen door de gelykheit der vaandels, op den grave van Oxford, die van hunne party was, denkende op *Eduard* te schieten, losbrandde. De esquadrons door *Oxford* aangevoert riepen, dat zy verraden waren, waar op acht honderd ruiters aan het vluchten gingen.

Eduard behaalt de overwinninge.

Dedoodt van *Warwik*. De overwinning was volkomen. Men komt in het getal der doden niet overeen; eenigen stellen het zelve op tien duizend, anderen op de helft; maar hun aanzien was groter dan hun getal. Het vermaarde hoofdt der *Lankasiers*, alleen meer dan een geheel leger te vrezen, de trotsche en bekwame *Warwik*, verloor daar het leven by, benevens zynen broeder, den marquis van Neville, den graaf van Oxford, en verscheide andere bevelhebbers van uitmuntende verdiensten. *Warwik* hadt zelfs het ongeluk, dat hy in het gevecht niet sneuvelde, maar in een bosch vermoord wierdt door de ruiters van *Eduard*, die hem op de hielen zaten, terwyl, hy te vergeefsch getracht hebbende het verlorene te herstellen, doende was met zich te bergen. Zodanig was het einde van eenen der vermaardste krygsmannen, die Engelandt heeft gehad; die koningen maakte en afzette, en die om zyne grote daden den naam van den Groten verdiende. Wy hebben hem, gelyk andere schryvers, den tytel van hertog gegeven, hoewel eenigen hem den naam alleen van graaf toeschryven.

Zyne dapperheit.

Geval van den hertog van Exceter. De hertog van Exceter, voor dood op het slagveldt gelaten, daar hy den gehelen dag ganseh naakt bleef leggen, maar in het huis van eenen zyner bedienden gebragt zynde, wierdt daar verbonden en van zyne wonden genezen.

De overwinnaar kwam zegepralende te Londen, en deedt het lyk van *Warwik* en dat van zynen broeder in de kerk van St. Paulus brengen, op dat het iedereen zien, en niemandt aan hunne doodt zou twyffelen. Daarom wilde hy zelf, dat zy daar drie dagen zouden blyven, waar na hy toestondt, dat men hen begroef.

Moedt van de koninginne *Margareta* van Anjou. Daar bleef hem nog eene gevaarlyker vyandin in *Margareta* van Anjou over. Zy landde op den zelven dag van dezen ongelukkigen slag te Weymouth, zo dat, indien de landing eenige dagen vroeger was geschied, zy tot bystandt van *Warwik* zou gekomen zyn, en den ondergang van zyne party hebben belet. Zulks niet hebbende kunnen doen wilde zy 'er zich over wreken, en, indien het mogelyk was geweest, het verlies herstellen. Zy kwam, volgens het zeggen van eenigen, aan het hoofdt van veertig duizend man, over de welke de hertog van Sommerset het bevel onder haar voerde.

Haar leger. Haar voornemen was zich by den grave van Pembroke *, die volk in het landt van Walles ligtte, te voegen. Zy trok op, en nam haren weg naar de Saverne, die zy moest overtrekken. Zy hadt het kunnen doen over de brug van Tukkesbury, in het graafschap van Gloceiter, en zy was daar reets aangekomen, wanneer de hertog van Sommerset op het bericht, dat de vyanden naderden, goedvondt hen af te wachten, en zich te legeren in een plaats, die hem voordeelig scheen, en daar hy den tydt hadt zich te verschanssen. Eenigen zeggen, dat hy door koppigheit en een beginsel van ongegronde eere daar vertoefde, en dat hy zich schaamde voor het leger van *Eduard* te vluchten. Mogelyk hadt hy reden; en indien hy beter was bygestaan geweest, zou zyn voornemen beter hebben uitgevallen.

1471. * *Gaspar Tender.*

Misslag van den hertog van Sommerset.

Te vergeefsch hadt de hertog van Glocester, die het bevel over de voortocht hadt, de legerplaats der koninginne aangetast, en de beschanssingen niet kunnende vermeesteren, was hy gedwongen af te trekken. Te vergeefsch hadt de hertog van Sommerset, die de voortocht van het leger der vorstinne geboodt, hem in zyn aftocht vervolgt; en indien de ridder *Venlok*, aan wien hy de middeltocht hadt toevertrouwt, was genadert, zouden zy de voorhoede der vyanden aan stukken hebben gehakt. Maar hy bleef in zyn plaats, zonder zich te verroeren, leggen, waar door niet alleen de hertog van Sommerset zyne overwinning niet kon vervolgen, maar zelfs gedwongen was op zyn beurt voor het gros van het leger, dat *Eduard* zelf aanvoerde, te wyken. Zyn aftrek geschiedde niet zonder eenige wanorder te veroorzaken, en hy maakte, dat zy nog groter wierdt door den spyt, daar hy geen meester van was. Hy kon *Venlok*, die zich niet hadt bewegt, met geen goede oogen aanzien, zonder hem voor een lafhertigen en eerlozen uit te schelden. Van woorden raakte hy tot slaan; hy viel op hem aan, en door een slag van zyn oorlogsbyl kliefde hy hem het hoofdt. Dit gezicht bragt schrik onder het volk, en in plaats van zich daar door te herstellen zagen zy deze daadt als een wanhoop aan, zo dat 'er niet dan morren en verwarring uit voortkwam. *Eduard*, daar op met frisch volk aankomende, kon ligt tegen dat van den hertog van Sommerset op. Drie duizend man wierden 'er van de zynen verslagen, en de anderen op de vlucht gedreven zynde maakte, dat de koning de overwinning bevocht. *Margareta* van Anjou wierdt op het slagveldt, daar deze heldin hen tot den strydt aanvoerde, gevangen; zy wierdt naar den Tour van Londen gezonden. De hertog van Sommerset vluchtte, nevens verscheide heeren van zyne party, in de kerk van Tukkesbury; *Eduard* vervolgde hen daar, met den bloten degen in de handt; een der priesteren was stout genoeg, hem met het Heilige Sakrament tegen te gaan, hem verbiedende verder te treden, voor dat hy alvorens zwoer zyne genade aan de daar in gevluchten te geven. Hy zwoer het; maar hy oordeelde, dat hy niet verplicht was zyn woordt te houden; de wraak haalde het tegen zyn gegeven woordt over. Drie dagen daar na deedt hy hen alle onthalzen.

Zy vervolgt den hertog van Glocester.

Verraadt van *Venlok*.

Hy wykt voor *Eduard*.

Overwinning van *Eduard*.

Margareta van Anjou gevangen.

Eduard breekt zyn eedt.

Hy beging nog wreder daadt tegen den jongen *Eduard*, zoon van *Henrik* den VI en vermoedelyken erfgenaam van de kroon; nog geen acht jaren oud zynde was hy mede by den slag geweest, en was daar in gevangen. Voor *Eduard* gebragt zynde vroeg hy hem wat zyn voornemen was geweest, wanneer hy gewapenderhandt

Zyne wreedheit.

1471. in zyne ſtaten was gekomen. Deze prins hem trotſchelyk antwoordende, dat hy gekomen was om zynen vader te verloſſen, en zyn eigen erfgoedt weder te krygen, kon hy zulk een ſtoute taal niet verdragen, en gaf hem met zyne yzere handſchoen een ſlag in het aangezicht. Anderen zeggen alleen, dat hy hem verachtelyk van zich ſliet, en hem zynen rug toe keerde. Dit was het teken, dat hy aan de moordenaars gaf om hem te vermoorden. De ontmenſchte hertog van Gloceſter, aan het hoofdt van allen, de hertog van Clarence, hoewel zyn ſchoonbroeder, de marquis van Dorſet, en de grootkamerling *Haſtings* vielen op hem aan, en doorſtaken hem met eene wreedheit, die geen weêrga heeft, en meerder nadeel aan den roem van *Eduard* dan al het andere deedt.

De zoon van *Henrik* vermoord.

Overlegging over de uitkomſt des vaders;

Het geen kort daar na aan den vader wierdt gedaan was niet min hatelyk; maar men legt er de ſchuldt van op den woeſten hertog van Gloceſter, die zo wel de moordenaar van den vader als van den zone wilde zyn. Men zegt nochtans, dat op de wederkomſt van *Eduard* te Londen hy den 21 May eene Raadsvergadering hadt beroepen, waar in beſloten wierdt, dat men de wortel der oproeren zou uitroeien, met het leven van den gevangen koning, die altoos eene bewegende oorzaak, of een voorwendſel, zo lang hy leefde, van onluſten zou zyn, te benemen. Hoe het zy, het was weder de hertog van Gloceſter, die dezen vorſtenmoordt verrechtte, en zich met het bloedt van dezen goeden koning, dien hy in het gevangenhuis vermoordde, bevlekte.

Door den hertog van Gloceſter vermoord.

Hoedanigheit des konings.

Zyn onſchuldig leven ſcheen een ander einde verdient te hebben. De Geſchiedenis, die zyn lof verhaalt, ſpreekt van hem als van een Heilige, in wien zy geen gebrek vindt. Wy zullen hier na verhalen, dat hy ten tyde en op het aanzoek van *Henrik* den VII te Rome voor een Heilige verklaart wierdt, en op wat wyze de paus den voortgang daar van belette. Eenigen betwiſten dit laatſte; maar hoe hoog men zyne deugdt ook opveiſelt, moet men toeſtaan, dat hy een lafhertig vorſt was; dat hy geen bekwaamheit om te regeren hadt, en dat zyne onbekwaamheit, die eenigen * onverſtandt noemen, aanleiding tot deze rampſpoedige veranderingen, die met hem de *Lankaſters* van den troon afſleepten, gaven. Het mannelyke oir wierdt uitgebluſcht; en zyne vier laatſte prinſſen, de twee *Sommerſets*, de koning *Henrik* de VI, en zyn zoon *Eduard* raakten of door beuls of door moordenaars handen van kant.

* *Commines.*

De graaf van Richemond verſtoken.

† of Tider.

Eduard deedt zoecken naar alle, die van dit doorluchtige bloedt door de vrouwen afkomſtig waren. De jonge *Henrik*, graaf van Richemond, was onder dit getal, voortgekomen zynde uit *Edmond Teudor* †, grave van Richemond, en *Margareta* van Lankaſter, dochter van *Jan*, hertog van Sommerſet; zo dat hy aan den verdelger van de Rode Roos niet zou ontſnapt zyn geweeſt, indien zyn noodlot, dat hem bewaarde om de zelve daar na weder te herſtellen, met hem weder op den troon, volgens de voorſpelling van *Henrik* den VI te doen klimmen, hem niet bewaart hadt voor die uitgezonden waren om hem te vermoorden. *Thomas Vaughan* wierdt met dezen hatelyken laſt uitgezonden, en kwam in het prinsdom van Walles, daar de jonge *Henrik* zich by den grave van Pembroke, zynen oom, verborgen hieldt. De laatſte wierdt daar van gewaarſchouwt, en den moordenaar voorgekomen zynde deedt hy hem om het leven brengen. Dit was de twede van dezen naam, op wien de graaf van Pembroke de aanſlagen op zyn huis wreekte. De ridder *Richard Vaughan* hadt *Owen-Teudor* doen onthalzen; en de graaf van Pembroke deedt by ſcha-verhaling dezen ridder de zelve doodt ondergaan. *Thomas Vaughan*, zoon of nabeſtaande van *Richard*, wierdt in het vervolg om den kleinzoon van *Teudor* het leven te benemen gezonden; en de zelve graaf van Pembroke benam het hem. Daar was geen veiligheit in Engelandt, noch voor den oom, noch voor den neef, voornamentlyk na dit laatſte voorval; derhalven een ſchip van Normandië, dat naar Vrankryk ſtondt over te ſteken, gereed vindende, gingen zy ſcheep; maar de tegenwindt dreef hen naar de kuſt van Bretagne. *Henrik* zou daar geen minder gevaar gelopen hebben dan in het ryk, waar uit hy was gevlucht, indien zyn goed lot, dat hem uit handen van een moordenaar hadt gered, hem niet weder voor het kwade voornemen van den Franſchen hertog, aanhanger van het huis van *Jork*, en vyandt van de *Lankaſters*, hadt beſchermt. Zyn gunſteling *Landays* was nog meer te duchten, gelyk men in het vervolg zag, en wy in het leven van den vluchtenden prins verhaalt hebben, die naderhandt koning van Engelandt, onder den naam van *Henrik* den VII, wierdt. Het was dan door een ſoort van wonderwerk dat hy zo vele gevaren ontkwam, en indien hy geen aangenamer verblyf aan het hof van Bretagne aantrof, vondt hy daar ook geen gevangenis, die te hard of te nadeelig voor zyn geluk was, dat hem daar wiſt uit te trekken, wanneer het tydt was om hem tot den troon te geleiden.

1471. broke doodt den moordenaar.

De graaf van Richemond komt in Bretagne.

De gevaren, die hy loopt.

Vervolgen der *Lankaſters*.

De haat of het mistrouwen van *Eduard* bleef niet alleen by die door het bloedt aan de *Lankaſters* waren vermaagſchapt, maar ſtrekte zich ook uit over hunne vrienden. De aartsbiſſchop van Jork wierdt in het kaſteel van Hames opgeſloten; de graaf van Oxford, ſchoonbroeder van *Warwik*, met wiens zuſter hy getrouwt was, wierdt naar Guines * gebannen, daar hy twaalf jaren bleef; en de hertog van Exceſter, hoewel een ſchoonbroeder van *Eduard*, was gedwongen zich in een vryplaats te bergen, daar hy niet uit kwam, dan om zyn leven op den oever van deze zee te verliezen, daar hy dood wierdt gevonden, zonder dat men wiſt by wat toeval.

* volgens *Stow*. De Vader *Orleans* zegt te Hames, en de aartsbiſſchop te Guines.

Ongelukken van *Margareta* van Anjou.

De ongelukkige *Margareta* van Anjou overleefde haren gemaal en zoon en al de ongelukken van haar huis, dat zy met de koninklyke waardigheit te gronde zag gaan, even gelyk *Hecuba* de doodt van *Priamus* en van *Hektor* en den ondergang der prinſſen van haar huis, die zy onder den puin van Troje zag begraven, overleefde. *Margareta*, veel ongelukkiger, viel niet van den troon dan om in den Tour van Londen opgeſloten te worden, en mogelyk is zy uit aanmerking van het vrouwelyk geſlacht, hare deugdt, of hare vermaagſchapping aan het bloedt van Vrankryk, by het leven behouden. Maar dit was een genade, die zy niet verzocht, en daar zy geen verplichting voor hadt aan een vorſt, dien zy als een beul van haar huis aanzag. Zy kwam niet voor in het jaar 1475 uit de gevangenis, mits betalende vyftig duizend kronen, die de koning van Vrankryk in het verdrag van Amiens, of Pequigni, voor haar losgeldt beloofde te betalen, gelyk wy hier na zullen zien. Zy ging hare dagen te Angers eindigen, daar zy nog zeven jaren in droefheit en eenzaamheit leefde, zonder het genoegen te hebben gehad van de vervulling der voorzeggingе van *Henrik* den VI in het verheffen van *Hen-*

Hare doodt.

1471. *Henrik* den VII, den herſteller van de *Lankaſters*, te zien.

Aankomſt van *Eduard* in Londen. *of Teukesbury.

Het was op de wederkomſt van *Eduard* te Londen, daar hy zegepralende uit den gewonnen ſlag van Tukkesbury *aankwam, dat alle deze of de meeſte bloedſtortingen, daar wy van geſproken hebben, voorvielen.

Die van den ongelukkigen *Henrik* den VI, de droevigſte van alle, geſchiedde des nachts op den 21 May, dat de dag der intrede van den overwinnaar was. Door zulke ſchrikkelyke daden was het dat hy de regering weder aanvaardde, die de herſtelling van den voorgtanden koning alleen voor eenige maanden * hadt opgehouden. De opperſchout en de ſchepenen kwamen hem met de voornaamſte burgeren een myl van de ſtadt geluk wenſchen, van waar zy met hem wederkeerden, en hem naar zyn hof geleidden. Hy maakte daar veertien ridders, daar de opperſchout de eerſte van was; de overige dertien wierden uit de ſchepenen van zyn gevolg, uit erkenteniſſe van hunne trouwe en dienſten aan de witte Roos bewezen, verkoren.

*ſedert den 13 October tot de maandt van May.

Ridders Bannerets.

Drie dagen daar na maakte hy nog tien ridders van de orde van de Bannerets, zo genaemt naar de vaan of ſtandaardt, die men voor het leger droeg; eene orde, die men aan niemandt, dan die in den ſtrydt hadden uitgeblonken, gaf. Dus was het dat *Eduard* de dapperheit der bevelhebbers, die in den ſlag, dien wy verhaalt hebben, hadden uitgeſtoken, beloonde; dat ter zelver tydt diende om hen aan te moedigen nieuwe blyken tegen de overige oproerigen, die zich in Zandwich hadden geworpen, te geven.

Leger van Mylord *Falcombridge.*

Thomas, natuurlyke zoon van *Falcombridge*, hadt het bevel over hen. Het was een ſtout bevelhebber, wien het aan geen bekwaamheit ontbrak, maar die niet gelukkig was. Na den ſlag van Tukkesbury hadt hy getracht Londen te verraſſchen; hy was met veertien duizend man, uit de provincien van Eſſex en van Kent byeen geraapt, tot voor de poorten gekomen, met het voornemen van *Henrik* den VI te verloſſen, en op den troon te herſtellen; zelfs was hy reets van een gedeelte van de ſtadt meeſter, wanneer de marquis van Dorſet van den eenen kant, en de graaf van Rivers van den anderen aangekomen, hem te rug dreven. Eenigen zeggen, dat hy, na verſcheide aanvallen op de affchuttſelen te hebben gedaan, naar zyne legerplaats te Blakhead trok, van waar hy zich met zyn volk naar Zandwich begaf. Anderen willen, dat men zyn aftrekken aan Mylord *Scales* en den opperſchout van Kantelberg, die hem daar toe hadt bewogen, verſchuldigt is.

Eduard trekt hem tegen.

Dit was ook het beſte, dat hy kon doen; *Eduard*, met grote dagreizen aantrekkende, zou hem op den hals zyn gevallen. Naauwlyks was hy opgebroken, of de zegepralende koning verſcheen met zyn leger, en deedt zyne intrede in de ſtadt, gelyk wy hebben gezegt. Hy wachtte zich wel van tydt aan de oproerigen om zich in de provincie van Kent te verſterken te geven. Op den 24 May ſtelde hy zich aan het hoofdt van zyn leger, en trok met een vol vertrouwen om de overige vyanden, in de muren van Zandwich beſloten, die hem met een handt vol volk en tien of twaalf ſlechte ſchepen de kroon, die hy in zekerheit, door het verdelgen der hooſden van de Rode Roos, hadt geſtelt, dorſten betwiſten, onder te brengen.

Hy belegert Zandwich.

Hy vondt echter meer tegenſtandt dan hy verwachtte. De natuurlyke zoon van *Falcombridge* hadt de ſtoutheit hem een wapendrager te zenden, om hem zyn voornemen, met de burgers en de bezettinge genomen, van zich tot het uiterſte, en zo lang iemandt van hen in ſtet leven was, te verdedigen, indien hy hen geen eerlyk verdrag toeſtondt, bekendt te maken. *Eduard*, ziende, dat hy met wanhopigen te doen hadt, wilde hen liever door zachtheit overhalen, dan een ſtorm, die niet dan moorddadig zou zyn, wagen, en nam hen by verdrag aan. Hy eerde zelfs de dapperheit van den baſtaardt van *Falcombridge*, dien hy ridder en onderzeevoogdt maakte; maar hy onteerde zich daar door, indien het waar is, dat alle deze tekenen van goedheit en edelmoedigheit geveinſt zyn geweeſt, gelyk als men uit het gevolg zou moeten oordelen. Hy verliet de provincie van Kent niet, zonder daar alvorens gevolmachtigden te laten, die de rykſten, welke men de ſchuldigſte bevondt, in rechten vervolgden, en in grote geldboeten verwezen, die hy in zyn beurs ſtak. Hy handelde nog wreder met twee van hunne kapiteinen †, die by den aanval van Londen waren geweeſt; zy wierden gehangen en gevierendeelt. De natuurlyke zoon van *Falcombridge* wierdt niet gunſtiger gehandelt. Maar mogelyk moet men zyne doodt aan de bloeddorſtigheit van den hertog van Glocester wyten, die hem in Northampton gevangen nam, en naar het kaſteel van Medelain zondt, daar hy hem, niettegenſtaande hy een vrybrief van den koning hadt, daar deze onmenſchelyke hertog geen acht op ſloeg, deedt onthalzen.

1471. Hy gaat een verdrag aan.

Wreedheit van *Eduard*.

† *ſpitſing en Quinten.*

Men legt het den hertog van Glocester te laſt.

Het jaar eindigde met de pracht en Godvrucht, die de vorſten meeſt altydt zamen paren, of het eene op het andere doen volgen. De koning en de koningin kwamen het feeſt van Kersmis te Weſtmunſter vieren, verrechtende daar hunnen Godsdienſt. Zy vierden daar ook den gedenkdag van hunne kroning; en eenige dagen daar na hieldt de koning te Whitehall een groten Raadt, zo van wereldlyke als geeſtelyke Pairs. De vergadering eindigde met eene heerlyke maaltydt, daar de opperſchout en de ſchepenen mede op verzocht waren.

Vreugde van het hof.

1472. Staartſter.

Het verſchynſel, dat men in het begin van den jare 1472 zag, veroorzaakte vele waarnemingen en voorzeggingen, alle mogelyk even ydel en zonder grondt. De Franſche ſchryver zegt, dat het een ſtaartſter van een bovengewone grootte was, die zich het eerſt in de maandt December vertoonde, en welkers licht men nog twee maanden daar na zag, hebbende zynen ſtaart een weinig naar het Noorden gedraait, even als of de zelve Engelandt wilde dreigen. Hy verſcheen mede in Schotlandt * op den 17 January, en liet zich tot den 18 February zien, daar hy op verdween. Maar de Engelſche ſchryver ‡ ſpreekt van dit hemelsteken niet, en zyne voorzegging is van een anderen aardt. Het waren overvloedige opwellingen van water, die zich in de provincien van Kent en Surrey, en op verſcheide andere plaatſen, openbaarden; de zelve kwamen uit de aarde, en ſpreidden zich in vele waterlopen, daar zy langen tydt door ſtroomden. Hy voegt daar by, dat deze wondere voorvallen van de natuur zich reets op andere tyden hadden vertoont, en dat men hadt waargenomen, dat wanneer het water daar klaar van was, het eene voorzegging van peſt of landziekte was, en wanneer het zelve onklaar was, dat het dan oorlogen of droevige veranderingen dreigde. De opwellingen, die zich in dit jaar vertoonden, waren van het laatſte ſoort, en volgens de overlevering, of het voor-oordeel, daar men in was, was het een voorteken, dat 'er nog veel bloedt zou geſtort wor-

*volgens *Lesley*.

‡ *Stow.*

Wonderbare opwellingen.

1472. worden. Deze voorzegging kan nochtans niet op de twaalf laatſte jaren der regering van *Eduard* toegepaſt worden, die met geen bloedt bemorſt wierden; de vervulling der zelve wierdt tot een langer tydt daar na, zonder die op de droevige volgende regering te brengen, bewaart.

Kort begrip der twaalf laatſte jaren der regering van *Eduard*.

Wy zullen derhalven een voorſpoedigen tydt voor den koning en het ryk beſchouwen. De oorlog met Vrankryk, die met dit twaalfjarige tydbeſtek begon, en die van Schotlandt, die het zelve eindigde, ſtoorden daar de ruſt niet van, maar dienden alleen om 'er den roem van te vermeerderen. Het zelve jaar deedt den oorlog met Vrankryk beginnen en eindigen. De zelve nam een einde zonder belegering, of zonder ſlag, door middel van eene vrede, die *Lodewyk* de XI duur moeſt kopen. Het was byna het zelve met die van Schotlandt, welke *Jacobus* den III Barwik kwam te koſten. Eenigen beſchuldigen *Eduard* van welluſtigheit en gierigheit, die hem zyn vermaak en het Franſche geldt voor den roem van het zelve te veroveren deedt kiezen: doch deze verovering zou zwaar zyn gevallen in dezen tydt, dat Engelandt uitgeput, en zyn mededinger, onder zulk een wakenden koning, als *Lodewyk* de XI was, in den ſtaat bleef, daar hy zich in bevondt, zo dat 'er al zo veel wysheit in het verdrag van *Eduard* met dien koning ſtak, als zucht tot geldt en welluſtigheit. De doodt van zynen broeder, den hertog van Clarence, is bezwaarlyker goed te maken. Deze prins ſchynt niet ſchuldig genoeg de zelve verdient te hebben. Zodanig zyn de voorvallen, die wy zullen beſchryven, om een einde van het leven van een koning te maken, wiens dapperheit geen weêrga hadt, maar waar in de wreedheit en de zachtzinnigheit, de wysheit en de overdadigheit zo ondereen gemengt waren, dat men naauwlyks kan zeggen, welke van deze alle de overhandt in hem hadt.

Zyne verdienſten en ongeſtadigheit.

Zyn gezantſchap naar den hertog van Bretagne.

Hoe geruſt dit jaar ook afliep, het grootſte gedeelte beſteedde *Eduard* in het nazoeken der *Lankaſters*-gezinden, die hem waren ontſnapt, zo dat men in het zelve nog al blyken van zyne ſtrengheit en wraakzucht zag. Hy zondt gezanten naar den hertog van Bretagne, die den 2 April te Brugge landden, en als in het voorbygaan den hertog van Burgundië bezochten. De oorzaak van hunne reize was, den hertog van Bretagne te verzoeken hem den graaf van Pembroke en den jongen graaf van Richemond, zynen neef, over te leveren; maar de hertog hieldt het recht van gaſtvryheit ongeſchonden. Al wat zy verkregen, was, dat hy niet zou toeſtaan, dat deze twee by hem gevluchte heeren uit zyne ſtaten vertrokken.

* *Georg* van Neville.

Gevangenneemen van den aartsbiſſchop van Jork.

Gierigheit van *Eduard*.

Het was ook in dit jaar, dat de aartsbiſſchop van Jork * naar Hames gevangen wierdt gezonden. De gierigheit des konings hadt geen minder deel aan het gevangennemen van dezen prelaat dan zyn haat en misnoegen. Hy nam al zyne goederen in beſlag, die op twee maal honderd duizend guldens wierden geſchat. Hy ſloeg ook zyne handen aan de goederen van zyn aartsbisdom, en onderſtondt zelfs de edelgeſteenten uit zyn myter te nemen, en de zelve aan zyne kroon te hechten.

1473. Vlucht van den grave van Oxford.

De graaf van Oxford wierdt in het volgende jaar gevat. Hy was in Schotlandt gevlucht, van waar hy naar Vrankryk was vertrokken, en op het laatſte van September des jaars 1472 hadt hy een ſchip met tachtig man uitgeruſt, met het welke hy in het kaſteel van den berg St Michiel trok, dat op het uiterſte einde van neder-Normandië op een rots, dien de zee van alle kanten beſproeit, was gebouwt. 1473.

Berg St. Michiel.

Men zegt niet, of dit kaſteel, dat niet ver van de eilanden van Jernzey en Gernzey was, toen zo wel als zy onder Engelandt behoorden. Het ſchynt nochtans, dat het zelve een domein van deze kroon was, naardien de graaf van Oxford zich daar van meeſter maakte, zonder dat Vrankryk het belette, en dat hy in het zelve wierdt belegert, niet door de macht van het laatſte ryk, maar door die van het andere. Deze plaats wierdt voor zo ſterk om hare welgelegenheit gehouden, dat men ze voor onwinbaar aanzag. De graaf gaf de zelve ook niet voor den 13 February over, uit vreze van van de zynen verlaten te worden, aan welke *Eduard* middel hadt gevonden zyne genade en vergeldingen aan te doen bieden. Van daar wierdt hy naar Guines gezonden, daar hy gedurende de overige jaren der regering van den koning gevangen bleef, die de wreedheit nog hadt, dat hy hem den trooſt, van de gravinne zyne gemalinne by zich te hebben, weigerde, en haar het nodige tot haar onderhoudt en kleding afnam, zo dat zy gedwongen was om van haar handwerk te leven.

Gevangenneemen van den grave van Oxford.

Ellendige ſtaat der gravinne.

Het Parlement, dat in de maandt Octobre te Weſtmunſter gehouden wierdt, ſtondt aan den koning alles, wat hy eiſchte, toe; voor eerſt een onderſtandt, dien hy nodig hadt om de ſchulden van den laatſten oorlog te betalen; ten twede het aanſlaan van de goederen van alle de gebannenen en gevluchten, en ten derde de herroeping der beſluiten, of bills, die in de Parlementen, die de *Lankaſters* tegen de aanhangeren der Rode Roos begunſtigden, waren doorgegaan.

Gunſtig Parlement voor *Eduard*.

De heer van *Grotenhuizen* *, die het bevel in Alkmar hadt, wanneer *Eduard* zich daar bergde voor de rovers, die hem vervolgden, kwam in Engelandt, terwyl het Parlement was vergadert. De koning verhief hem tot graaf van Winchester, om daar door den groten dienſt, dien hy hem hadt bewezen, te erkennen. De reden van zyne reis betrof het verwerende en aanvallende verbondt, dat zyn meeſter de hertog van Burgundië met *Eduard* tegen Vrankryk zou maken. Het zelve wierdt in een geheime Raadsvergadering in overleg genomen; en na een naauwkeurig onderzoek voor en tegen wierdt beſloten: I. Dat men den eiſch van de kroon van Engelandt op die van Vrankryk, als zeer rechtmatig, weder zou doen herleven; en II. by de redenen van dezen oorlog, op deze wedereiſching gegrond, de nieuwe klagten voegen, die *Lodewyk* de XI door zyne onrechtmatige inzichten, in de hulp, die hy aan *Margareta* van Anjou, en aan de *Lankaſters*, hadt gezonden, en in de vyandlykheden, die hy tegen den hertog van Burgundië, ſchoonbroeder van zyne Engelſche Majeſteit, hadt gepleegt, waar by de Raadt zyne aanmerkingen over de voor- en nadeelen van dezen oorlog gevoegt hebbende, beſloot, dat daar uit meer roem en voordeel voor de natie te hopen, dan gevaar of verlies te vrezen was. Hier op wierdt beſloten, dat de koning aan den hertog van Burgundië zou ſchryven, dat hy gereed was in een openbaren oorlog met hem tegen Vrankryk te treden, en derhalven zyne macht by de zyne te voegen. Met dit antwoordt wierdt de gezant weder weggezonden.

Zyne erkentenis aan den ſtadvoogdt van Alkmar bewezen.

* Zie fol. 723.

Verdrag van *Eduard* met den hertog van Burgundië.

De zwarigheit beſtondt in de koſten, die, om dezen oorlog te water en te lande uit te voeren, nodig waren, en zeer grote ſommen zouden bedragen, te vinden. De eerſte verlegenheit kwam door de grote ſomme gelds, die men nodig hadt, en

Eisen willige betaling.

1473. en de twede sproot uit de keuze der beste middelen om de zelve byeen te krygen. Men was omtrent het laatste langen tydt doende, en men besloot, dat men zich van de gemene wyze der Parlementen niet zou bedienen, dewyl de zelve te langzaam was, en dat het gevaarlyk was lang te dralen. In plaats van deze manier, die de wettigste en de zekerste was, bedacht de koning een andere, waarlyk veel korter, maar minder goedgekeurt; zy bestondt in ieder van zyne onderdanen in het byzonder de benodigtheit van hunnen bystandt te vertonen, en aan hunne vryheit te laten, zich zelve eene vrywillige belasting op te leggen, of aan de gevolmachtigden, naar de provincien getrokken, de somme, die men van hen zou eischen, zonder hen nochtans door het aanslaan van hunne goederen daar toe te kunnen dwingen, te doen betalen. Hier van daan is het dat de belasting den naam van eene gewilligheit, of vrywillige gift verkreeg. De zelve scheen inderdaadt vrywillig te zyn; echter was zy het niet. De schryvers merken aan, dat 'er nooit een hatelyker voor het volk is geweest, dat, uit vreze van de gramschap van den koning, gedwongen was boven zyn vermogen te geven. Eenigen wierden ook door yverzucht en begeerte, om iets by hunnen souverein te verdienen, aangezet. Men zegt, dat een ryke weduwe, die alleen op twintig pondt Sterlings was geschat, daar te onvrede over zynde, eens zo veel gaf. Wat oordeel men over deze belasting mag vellen, de koning vondt zich daar niet kwalyk by: in korten tydt hadt hy zo veel geldt, als hy voor zyne troepen en vloten van noden hadt. Deze goede uitslag verstoutte hem in het vervolg het zelve weder te doen: doch hy verloor door deze afperssingen een gedeelte van de genegenheit van zyn volk, dat een afgryzen van dit hoofdgeldt hadt, gelyk wy nog by eene andere gelegenheit aantekenen †.

† in het leven van *Henrik* den VIII.

Indien de inzameling van deze belastingen met veel vaardigheit geschiedde, ging men met het werven van het volk en het uitrusten van eene scheepsvloot niet min schielyk voort. Alles was in de maandt van May des jaars 1474, volgens het zeggen van de Engelsche en van de Fransche schryveren in het jaar 1475, gereed, en de landing geschiedde in Juny te Calais.

1474. 1475. Troepen en vloten van *Eduard*.

Grootte van zyn leger.

De inscheping der krygsbenden geschiedde te Douvres. De zelve bestonden niet min in schoon en talryk volk van dat van *Eduard* den III en *Henrik* den V; vyftien honderd edellieden van de eerste huizen van het ryk, alle rykelyk uitgedoscht, van het hoofdt tot de voeten gewapent, opgetooit met hunne ryke wapenrokken, van hunne stalmeesters en knechts te paardt gevolgt, maakten de schoonste vertoning, en te gelyk de voornaamste macht van zyn leger uit. Zy wierden van vyftien duizend boogschutters te paardt gevolgt; en deze ruiters hielden zich aan de vleugels van het voetvolk, waar van men het getal niet meldt. Daar was geschut naar evenredigheit by, mitsgaders kanoniers om het te gebruiken, en gravers om de wegen te bereiden. Maar dit was het nog niet al Behalven dit volk, dat geschikt was om een inval in Pikardië te doen, was 'er nog eene party van drie duizend man, om eene landing in Bretagne te ondernemen: zo dat het niet zonder reden is, dat de Engelsche schryver zich verwondert, dat men op een stel en sprong en met zo weinig moeite zo vele soldaten en kapiteinen in een ryk, daar de burgeroorlogen het bloedt van zo vele duizende menschen in negen of tien veldslagen, zo kort na een voorgevallen, hadden gekost, heeft kunnen vinden. Dat hy 'er byvoegt is niet minder verwonderenswaardig, te weten, dat men geen gebrek hadt aan volk om het landt te bebouwen, noch aan ambachtslieden in de steden, en dat de hogescholen vol leerlingen waren; ten minste wierdt 'er geen vermindering bespeurt. 1474. 1475. Overvloedt van Engelandt.

Voor dat men onderzeil ging hadt *Eduard* zyn wapendrager van Douvres aan *Lodewyk* den XI om hem uit te dagen gezonden: de uitdaging was in welsprekende en niet min gevoelige uitdrukkingen opgestelt. *Eduard* noemde *Lodewyk* daar in een overweldiger van eene kroon, die hy zeide dat aan de nakomelingen van *Eduard* den III toebehoorde, beroepende, dat hy hem de zelve hadt weder te geven; by weigering betuigde hy, dat hy de zelve te vuur en te zwaardt weder zou komen halen, en dat hy oorzaak van al het bloedt, dat in dezen oorlog zou gestort worden, zyn zou. Uitdaging van *Eduard* aan *Lodewyk* den XI gedaan.

Dit was genoeg aan een vorst van een anderen imborst en hoedanigheit, als *Lodewyk* de XI was, gezegt om hem te ontzetten: maar na dat hy den uitdagingsbrief hadt gelezen, ging hy zonder iets te laten blyken in zyn geheim vertrek, en geboodt, dat men den wapendrager daar by hem zou laten komen. Daar was het, dat hy hem, zonder van iemandt dan die zyne vertrouwelingen waren, te worden gehoort, met eene wonderbare gematigtheit zeide, dat hy niet verwondert was over de uitdaging van den koning zynen meester; dat dit uitwerkingen der streken van zynen schoonbroeder, den hertog van Burgundië, en van den konnestabel van St. Paul, die zyne nicht hadt getrouwt, waren *; dat zy beide door den haat, dien zy hem toedroegen, alles aan den koning van Engelandt hadden belooft, om hem daar door in hun belang te krygen; maar dat hy zich daar in bedrogen zou vinden; dat de hertog van Burgundië, door de belegering van Nuis belet, tot zyn bystandt te Calais, gelyk hy zich hadt verbonden, niet kon komen; dat de konnestabel van St. Paul een verrader was, die hem zo min trouw, schoon hy zyn bondgenoot was, zou zyn, als hy aan hem, zyn souverein en weldoender, geweest was †. Hy eindigde zyne reden met de aanbiedingen van zyne vriendschap aan *Eduard*, met wien hy wenschte, zeide hy, de oude verbonden der twee kronen op een zekerder en loffelyker wyze, dan hy met de vyanden van de eene, die de andere in een oorlog wilde inwikkelen, in welken zy niet in staat waren hem by te springen, hadt gemaakt, te vernieuwen. Hy belastte hem alles, wat hy hem hadt gezegt, aan den koning, zynen meester, te zeggen, en boven al de zucht, die hy hadt om met hem in vriendschap te leven. Met deze woorden gaf hy hem zyn afscheidt; doch hy zondt hem niet weg voor dat hy hem drie honderd goude kronen, benevens een stuk van dertig ellen karmozyn fluweel, hadt geschonken; hem verzekerende van een beter vergelding na de uitkomst, die hy verwachtte van de boodschap, die hy aan zynen meester zou doen. Koelheit en staatkunde van *Lodewyk*.

De wapendrager begreep de rechtmatige redenen van den bekwamen Franschen koning. Hy was van Douvres in de maandt van May vertrokken, zonder voor in Juny te Calais te komen; de windt was hem zo tegen geweest, dat hy drie weken in dezen overtocht, dien men anders in drie uuren met een gunstigen windt kan doen, doorbragt. Hy vondt daar den hertog

* de hertogin van Bethford, moeder van *Elizabeth Woodeville*, was de zuster van den konnestabel.

† Hy hadt hem den degen van konnestabel gegeven.

De vereering, die hy geeft.

1474. 1475. op zyn aankomst niet. Hy hadt zich hardnekkig aan de belegering van Nuis overgegeven, die hem meerder moeite kostte dan hy hadt gedacht, en hem belette, volgens het zeggen van *Lodewyk* den XI, zyne beloften, aan den koning van Engelandt gedaan, om hunne machten, zo haast hy te Calais zou zyn geland, zamen te voegen, na te komen. Hy hadt zo vast besloten deze stadt, die aan den Rhyn, in het bisdom van Keulen, legt, te veroveren, om daarin, zo hy voorgaf, *Robert* van Beyeren, dien de kanunniken weigerden aan te nemen, en voor wien deze stadt de poorten hadt gesloten, te herstellen, dat hy liever zyn woordt, dat hy aan *Eduard* hadt gegeven, wilde breken, en het vermaak van Vrankryk te veroveren missen, dan het beleg van zulk een steedtje opbreken. *Eduard* zondt hem loper op loper: eindelyk kwam hy zelf daar zonder volk. Het zelve was door de vermoeidheit van de belegering in zulk een slechten staat geraakt, dat hy verplicht was geweest het zelve in het Barroische te laten, om daar uit te rusten. Ondertusschen wist hy den koning van Engelandt door schone woorden te vrede te stellen, hem verzekerende, dat hy zyn volk na een weinig uitrustens by hem zou brengen.

Hardnekkigheit van den hertog van Burgundië.

Op wat wyze hy by *Eduard* komt.

Daar was in hun verbondt nog een geheim artykel, rakende den konnestabel. De hertog van Burgundië hadt zich verbonden, dat deze derde de stadt St. Quintyn aan *Eduard* zou overleveren; de koning van Engelandt vorderde de volbrenging van dit artykel; de Burgunder stelde hem alle de schriften, die hy op behoorlyke wyze ten dien einde hadt ontfangen, ter handt, biedende aan den Engelschen koning, die naar den kant van St. Quintyn met zyn volk trok, derwaarts te verstellen: doch dit viel mede naar de voorzegginge van *Lodewyk* den XI uit. Wanneer de koning en de hertog de stadt naderden, hoorden zy met vermaak het losbranden van het geschut en het luiden der klokken, dat zy opnamen als eene verwelkoming van hunne aankomst. Zy waren wel verwondert, uit den mondt van twee ruiters van den voortocht, die op een vollen galop tot hen kwamen, het tegendeel te verstaan; dat dit allarmklokken waren; dat men met kogels op het volk schoot, waar door reets eenigen gedood waren. Het is gemakkelyk zich de gramschap van den koning en van zyn ganssche leger te verbeelden. De verwondering van den hertog van Burgundië was niet minder; hy wist geen verschoning te vinden van het bedryf des konnestabels, dat gansch tegen zyne beloften was, wanneer hy brieven ontfing, die hem het geheim ontdekten. Deze arglistige of trouwloze bondgenoot verschoonde zich met te zeggen, dat hy niet anders hadt kunnen doen, ten ware hy al zyne verstandhouding met Vrankryk wilde verliezen, die hy alleen behieldt door het aanzien, dat hem het stadvoogdschap van St. Quintyn en van andere steden, die hem in Pikardië waren toevertrouwt, gaf. Hy beloofde daar benevens alles aan den hertog, en verzekerde hem, dat hy zyn woordt, zo haast als hy het onstrafbaar zou kunnen doen, zou nakomen. Deze brieven, die de hertog van Burgundië naderhandt aan de gemachtigden van den koning van Vrankryk overgaf, dienden tot een grondslag om den konnestabel te veroordelen. De hertog maakte, zo veel als het doenlyk was, zyne verschoning, en hoewel *Eduard* daar onvergenoegt over was, geliet hy zich echter wel te vrede te zyn, en keerde weder naar Calais, latende den hertog in het Barroische trekken,

Zy trekken te zamen naar St. Quintyn.

De konnestabel brandt op hem los.

brieven, die hy aan hem schryft.

Eduard en de hertog scheiden van elkander.

om 'er zyn leger weder uit by hem te brengen, gelyk hy by het scheiden van den koning met de heerlykste betuigingen van de wereldt beloofde. 1474. 1475.

Hy kwam dit zo min als de voorwaarden van het verdrag na, en *Lodewyk* de XI, op zyne luimen leggende, bediende zich van de niet nakoming van het eene zo wel als van het andere. Naauwlyks waren de koning van Engelandt en de hertog van Burgundië van elkander gescheiden, of hy deedt naar het leger van den eersten een bediende van den grootstalmeester *Villers* * vertrekken, aan wien hy, om hem als een wapendrager te kleden, een wapenrok met het vaan van een trompet, daar de grootstalmeester zelf de snyder van was, deedt maken. Dit geschiedde op dat niemandt iets van zynen last zou weten, noch kennis daar van geven, het zy aan den hertog van Burgundië, het zy aan den konnestabel, die hem zou hebben kunnen dwarsbomen. Behalven dat was het de gewoonte van dezen vorst, zyne zaken geheim te beleggen, en liever menschen te gebruiken, die van geen naam of onbekend waren, dan anderen. Het was voor hem genoeg, dat zy bekwaamheit hadden, en men kan zeggen, dat hy zich daar meesterlyk op verstondt.

Byzonder wapendrager van *Lodewyk* den XI.

* *Comines* zegt, dat het een knecht van *Hailes* was.

Deze nagemaakte wapendrager kweet zich zeer wel van het gene hem was aanbevolen. Hy vertoonde den koning van Engelandt, die hem gehoor in zyn tent verleende, *Dat de koning zyn meester altydt hadt begeert met hem in vriendschap te leven; dat de schuilplaats, die hy te voren aan* Warwik *hadt verleent, den hertog van Burgundië alleen raakte, daar* Warwik *een openbare vyandt van was; dat voor het overige zyne Engelsche Majesteit kon oordelen door den keer, dien de zaken namen, dat hy zich geen bystandt van den hertog, noch van den konnestabel, ten minste in dezen veldtocht, kon beloven; dat het jaargety te ver verlopen was om zich met eenige ondernemingen van belang te vleien; dat een vaste vrede voor de twee koningen ongelyk beter zou zyn dan een twyffelachtige oorlog, en dat indien zyne Majesteit daar toe genegen was, hy last van den koning, zynen meester, hadt, hem te verzekeren, dat hy hem zulke goede voorwaarden zou toestaan, dat niet alleen de koning zelf, maar al de Pairs van zyn ryk daar in genoegen zouden nemen, verzoekende alleen zyne Engelsche Majesteit te willen bewilligen, dat men daar over in onderhandeling tradt; dat hy de plaats maar hadt te noemen, en daar zyne gevolmachtigden te zenden, gelyk zyne Allerchristelyke Majesteit van zynen kant de zyne zou doen.*

Redenen van den wapendrager met *Eduard*.

De voorstellingen van den wapendrager wierden met genoegen aangehoort, en de koning, na dat hy 'er met zyne Raden over gesproken hadt, zondt hem te rug met een vrygeleibrief voor de gezanten, die de koning van Vrankryk in zyne legerplaats om over de vrede te handelen zou zenden. *Lodewyk* nam deze onderhandeling te zeer ter herte om ze uit te stellen. Zyn wapendrager was niet zo haast met den vrygeleibrief wedergekomen, of hy deedt den natuurlyken zoon van *Bourbon*, admiraal, den heer van St. Pierre, en den bisschop van Evreux, met eene volkome macht om het verdrag te sluiten vertrekken. De koning van Engelandt noemde van zyn kant Mylord *Howard*, den ridder *Antony St. Leger*, en den hoogleeraar *Merton*, dien hy naderhandt grootzegelbewaarder maakte. Op de aankomst van de Franschen opende men de byeenkomst, en men vondt aan beide kanten zulk eene goede welmenendheit voor de vrede, dat men in weinig dagen omtrent alles over-

Zyn voorstel gehoort.

Gemachtigden van *Lodewyk* en *Eduard*.

1475. Byeenkomst over de vrede.

overeenkwam. Drie zaken hielpen veel om dit verdrag gemakkelyk te maken: I. De voordeelige aanbiedingen van Vrankryk, daar Engelandt ten hoogſte genoegen in nam; daar men nog moet byvoegen de beloften en geſchenken, daar de voornaamſte van den Raadt door wierden gewonnen; ten II. het aanſtaande herſſtgety, dat de Engelſche vloot verplichtte naar hare havens te keren; ten III. het vertoeven van den hertog van Burgundië, en het niet nakomen van het woordt, dat de konneſtabel hadt gegeven. Deze twee laatſte aanmerkingen dienden tot verſchoning om het verdrag in afwezendheit van den hertog aan te gaan, en de eerſte verhaaſtte daar het beſluit van.

De hertog van Burgundie wil het dwarsbomen.

Het was te vergeeffch, dat hy, van deze onderhandeling onderrecht zynde, met een getal van zestien perſonen kwam, om ze te dwarsbomen. De zelve was te ver gevordert, en te veel naar het genoegen van *Eduard*, om zyne vertogen in aanmerking te nemen; en deze koning was te trotſch en ook te wel gewapend, om de dreigementen van zynen bondgenoot te vrezen. Hy liet hem al zyne gal uitbraken, zonder zich over zyne gramſchap te kreunen; hy zeide hem, dat het eene gedane zaak was; dat hy hem daar in niet hadt vergeten; dat het van hem alleen afhing om mede in dit verbondt, volgens het artykel, dat voor hem bewaart was, om daar mede deel aan te hebben, te treden. De hertog moeſt wederkerende met droefheit zien, dat de landing der Engelſchen hem minder nuttigheit dan ſchade hadt toegebragt, en dat hy zich daar niet van wetende te bedienen, daar al de vruchten van aan zynen vyandt hadt laten plukken.

Artykelen van het verdrag. *Acta Publ. Tom XII, fol. 15 etc.*

Het verdrag wierdt by Amiens geſloten op het einde van de maandt Auguſty, en behelſde inzonderheit: Dat de twee koningen zich verplichtten hunne verſchillen aan goede mannen te verblyven; waar toe de koning van Engelandt van zyne zyde benoemde den aartsbiſſchop van Kantelberg en den hertog van Clarence, en de koning van Vrankryk van zynent wegen den aartsbiſſchop van Lion en den grave van Dunois. Vervolgens kwam men overeen over een beſtandt of wapenſchorſſing van zeven jaren tuſſchen de twee koningen. De hertogen van Burgundië en Bretagne waren, indien zy wilden, daar mede in begrepen. Nooit heeft eenige wapenſchorſſing beter den naam van *gekocht* te zyn verdient. *Eduard* verſcheen daar als een verkoper van de vrede, en *Lodewyk* als een koper, die zich verplichtte, om ze te verkrygen, aanſtonts vyf en zeventig duizend kronen te tellen; warentegen *Eduard* zich verbondt, ſtrax na het ontfangen van die penningen Vrankryk met zyn krygsvolk te verlaten. Hier nevens beloofde de koning *Lodewyk*, dat zyn zoon, de Dauphin, *Elizabeth* van Jork, dochter van *Eduard*, ten huwelyk zou nemen, waar over men eerlang een nader zamenkomſt zou beleggen: doch wat meer is, *Lodewyk* verplichtte zich by een openbaar geſchrift, dat hy aan *Eduard*, gedurende hun beider leven, jaarlykſch de ſomme van vyftig duizend kronen zou betalen, of dat hy hem, gelyk eenigen daar by voegen, het inkomen van het hertogdom van Guiënne zou afſtaan: doch dat het zelve na verloop van negen jaren weder in handen van den Dauphin zou geſtelt, en de koning zyn vader van dien dag af, en voortaan, van de jaarlykſche betaling der vyftig duizend kronen ontſlagen worden. Voorts kwam men overeen over het losgeldt van de gevangene koninginne *Margareta*, het welk mede op vyftig duizend kronen wierdt geſtelt, welke *Lodewyk* aannam in vyf jaren tyds te betalen. 1475.

Verſcheide gevoelens over deze overeenkomſt.

Het ſchynt, of al de roem en voordeel van dit verdrag alleen aan den koning van Engelandt kwam. Echter morden eenige heeren van het ryk daar over, en dorſten hem wel verwyten, dat hy veel eer als een koopman dan als een overwinnaar en groot koning hadt te werk gegaan. Eenige ſchryvers ſpreken byna op de zelve wyze; maar andere, veel wyzer, en die de zaak beter onderzoeken, pryzen hem, dat hy zo gelukkig uit het eedgenootſchap met den hertog van Burgundië en den konneſtabel was geraakt, twee bondgenoten, bekwamer om hem mede in hunne ongelukken in te wikkelen, dan om hem Vrankryk te helpen bemachtigen. Men voegt daar by, dat Engelandt uitgeput zynde, in dit jaar een uiterſte poging hadt gedaan, die het niet lang zou kunnen uithouden.

Staatkunde van *Lodewyk* den XI.

Aan den anderen kant beſchuldigt men *Lodewyk* van vreesachtigheit, en dat hy al te duur de wapenſchorſſing, die de Engelſchen, verlaten, en kwalyk van hunne bondgenoten bygeſtaan zynde, wel haaſt gedwongen zouden zyn geweeſt zelfs te moeten verzoeken, hadt gekocht. Maar *Lodewyk* de XI zag dit met andere oogen aan; hy was nooit beter te vrede over zynen koophandel, gelyk men al zyne verdragen mag noemen, dan over dezen geweeſt. Deze vorſt, meer ſtaat- dan krygskundig, wilde niets wagen, en begeerde, om zo te ſpreken, altydt met een zekere kaart te ſpelen. Behalven dat, gelyk een Franſche ſchryver * zeer wel heeft aangemerkt, het geldt koſtte hem alleen de moeite van in de beurs zyner onderdanen te taſten; daar in het tegendeel het verlies der ſteden en veldſlagen voor zyn eige rekening zouden zyn geweeſt.

* *Mezeray.*

Vereeniging van *Lodewyk* den XI aan *Eduard.*

Het verdrag door de gevolmachtigden geſloten zynde, kwam men overeen, dat de twee koningen te Pequigny eene zamenkomſt, om de zelve te bekrachtigen, zouden hebben. *Eduard* deedt zyn leger naar dezen kant trekken, en legerde zich onder de muren van Amiens. *Lodewyk* de XI zondt hem drie honderd wagens met Champagne- en Burgundiëwyn, en beval den ſtadvoogdt de poorten voor de Engelſchen open te laten, en alle, die daar in kwamen, wel te onthalen, zonder dat het hen iets behoefde te koſten; dat drie of vier dagen duurde. Dit ſtrekte om hen door een goed onthaal te winnen, en die dit verdrag niet aanſtondt, te ſtillen.

Hunne zamenkomſt te Pequigny.

Wanneer hy ieder meende voldaan te hebben, naderde hy Pequigny; hy was daar de eerſte om alle plegtigheden voor te komen, latende den dag en het uur aan *Eduards* eige verkiezing. Eene brug, over de Somme gebouwt, was de plaats, daar men malkander zou zien en ſpreken; en een aftchutſel met traliën in het midden gemaakt diende tot veiligheit der twee koningen. Het was met deze voorzorg, of wantrouw, dat zy op den 19 Auguſty eene redelyk lange zamenſpraak hielden. Zy ſcheidden niet van elkander dan na het tekenen van het verdrag, waar over zy beide hun genoegen lieten blyken.

Eduard weigert den hertog van Bretagne te verlaten.

Daar kwamen twee zaken te gebeuren, die de opmerking, die 'er de ſchryvers over maken, waardig zyn. De eene was de draai, dien *Lodewyk* de XI nam, om *Eduard* te verplichten hem den hertog van Bretagne over te laten. Hy wilde, dat hy hem zou beloven, zich met hun geſchil niet te bemoeien, maar hem den hertog tot reden laten brengen, byaldien hy de wapenſchorſſing niet aannam; maar *E-*

1475. *duard* antwoordde hem ronduit, dat, indien hy den Bretagner aantaſtte, hy weder van overzee tot zynen byſtandt zou komen; zo dat *Lodewyk* de XI daar niet ſterker op aandrong.

Lodewyk bewieckt, dat *Eduard* te Parys mogt komen.

De andere byzonderheit was de vrees, die hy hadt, dat *Eduard* te Parys zou komen. Een Engelſch heer *, die van Pequigny te Parys was gekomen, dacht hem dienſt te doen, met hem aan te bieden, dat hy den koning zynen meeſter zou overhalen om deze reis te doen. *Lodewyk* veinſde, en geliet zich als of hy het wenſchte: maar aan het oor van een zyner hovelingen ſprekende † zeide hy, dat, daar hy het meeſte voor bevreeſt was geweeſt, hem nu overkwam. Hy liet zyn ongenoegen niet blyken; doch hy was niet geruſt voor dat hy *Eduard* weder naar Calais zag vertrekken. Toen openbaarde hy aan zyne vertrouwelingen de oorzaak van zyne vreze. De koning van Engelandt, zeide hy, is welgemaakt, jong, en beleefd; de vrouwen van Parys zyn aantrekkelyk, en zy mogten voor hem hebben gedaan, dat die van Londen niet lang geleden deden *. Het wantrouwen kon niet verder gaan; het is echter waar, dat de liefde eene gevaarlyke verleidſter is, en dat men niet genoeg op zyne hoede voor hare loze ſtreken kan zyn. *Medea* en *Ariadne* verrieden hare vaders, om hare minnaars te begunſtigen, en leverden, de eene Colchia aan *Jazon*, en de andere het ryk van Kreta aan *Theſeus*.

* Mylord *Howard*.

† *Comines.*

Reden van zyne vrees.

* Zie fol. 724.

Wederkomſt van *Eduard* in Engelandt.

Lodewyk de XI verlangde nergens meer naar dan naar het vertrekken van *Eduard* naar Engelandt. Hy verzuimde niet hem de vyf en zeventig duizend kronen, by het verdrag bedongen, te betalen; daar hy uit mildheit nog zestien duizend andere voor zyne gunſtelingen by deedt. Aan den anderen kant hadt *Eduard* dit geldt zo haaſt niet ontfangen, of de vrees, die hy hadt, dat de hertog van Burgundië, die hem onvernoegt verlaten hadt, eenige muitery in zyne afwezendheit zou verwekken, deedt hem zyne reis aannemen, alleen verſelt van eenige heeren van zyn hof. Hy kwam den 28 September te Londen, daar hy met de gewonelyke plegtigheit wierdt ontfangen. Hy hadt zyn leger, met de vloot, die het zelve moeſt overvoeren, te Calais gelaten, dat kort daar na geſchiedde.

De hertog van Burgundie neemt de wapenſchorſſing aan.

Deze ontzagchelyke nabuur dus van het verbondt met den hertog van Burgundië en den konneſtabel afgetrokken, kwam *Lodewyk* de XI goed koop van de twee anderen af. De eerſte was nochtans de trotſchte, en weigerde eenigen tydt de wapenſchorſſing te tekenen. *Eduard*, daar kennis van krygende, boodt den Allerchriſtelyken koning aan, weder overzee te ſteken, en hem tot reden te helpen brengen. Maar deze laatſte wachtte zich wel zodanig eene aanbieding aan te nemen, daar hy hem echter voor bedankte, als of hy hem daar zeer voor verplicht was. Kort daar na nam de Burgunder de wapenſchorſſing voor zeven jaren *, volgens het bedongene in het verdrag van Pequigny, aan. Het zelve duurde langer dan zyn leven, dat hy ongelukkig en door verraadt van zyn vertrouwden † op den 5 January des jaars 1477 in de belegering van Nanci eindigde. De konneſtabel hadt het zyne reets op een droeviger wyze afgelegt; de hertog van Burgundië gaf hem aan *Lodewyk* den XI over, en door het Parlement veroordeelt zynde wierdt hy op den 19 December des jaars 1475 door beuls handen onthalſt.

Zyne doodt.

* Anderen zeggen negen jaren.

† *Campo Baſſo*, Napolitan.

Doodt van den konneſtabel.

Geraaten van *Eduard* aan den hadt; en indien hy het hadt durven doen, zou hy hem aan zyn mistrouwen of haat mede hebben opgeoffert. Maar de graaf van Richemond was gelukkiger, en zyn noodlot, dat hem tot de kroon bewaarde, duldde niet, dat hy viel. De afgezondenen van *Eduard* vertrokken naar Bretagne, daar hy op de wyze, als wy verhaalt hebben *, gebannen was. Zy verzochten den hertog hem in hunne handen te leveren, niet om hem van kant te helpen, maar om hem in zyne eere en goederen te herſtellen, en met den koning, die hem zyne dochter wilde ten huwelyk geven, in verwantſchap te helpen treden. Zy vertoonden hunne geloofsbrieven aan den hertog, en ter zelver tydt gaven zy hem het geldt, dat de koning hun meeſter tot het losgeldt of verteeringe van zynen gevangen zondt. De Bretagner nam het geldt aan, en ter goeder trouwe gelovende, dat het geen de gezanten hem voordroegen waar was, beval hy, dat men hen den graaf van Richemond zou leveren; maar horende, dat het eene liſt van *Eduard* was, die hem niet wedereiſchte, dan om hem het hoofdt te doen afſlaan, gaf hy tegenbevel, en geleidde hem naar eene vryplaats. De kerken, ten minſte eenige, genoten nog dit voorrecht, dat niemandt daar in mogt komen, om iemandt, die daar eene ſchuilplaats aan den voet van den altaar hadt gezocht, wat misdaadt hy mogt begaan hebben, daar uit te halen: een voorrecht, of misbruik, het welk onder de volgende regering nog heeft geduurt, gelyk wy elders zullen verhalen †. Dus waren de gezanten van *Eduard* verplicht met lege handen, zonder geldt en zonder gevangenen, weder te keren. De hertog zeide tegen hen, dat hy het eerſte tot onderhoudt van den anderen zou bewaren, waar voor hy aan den koning inſtondt, die te vrede was, of zich dus toonde te zyn.

1476. hertog van Bretagne.

* Zie fol 726.

De hertog neemt het geldt van *Eduard* en ſtelt zyn verzoek te loor.

† in het leven van *Henrik* den VIII.

Daar geſchiedde in dit jaar een ſchoone paardeloop van de ridders van den Kouſſebandt. Den 18 April van het voorgaande jaar, hadt de koning de twee jonge prinſſen zyne zonen, nevens *Thomas Gray*, hunnen halve broeder, en meer dan twintig andere jonge heeren, of edellieden, van huizen, daar hy de meeſte achting voor hadt, ridders van het Badt gemaakt.

Te paardt rennen.

Het was met die van den Kouſſebandt zo niet, die altydt even doorluchtig bleef, en om dat zy niet dan aan heeren van het eerſte aanzien gegeven wierdt, in geen verachting was gevallen, gelyk vele andere, die door de onwaardigheit der ridderen, die 'er in waren, vervallen waren. Het was billyk, dat zy door *Eduard* den III ingeſtelt zynde door zynen nakomeling en opvolger honderd en twintig jaren daar na wierdt geviert, en dat gelyk zy haren oorſpronk aan *Eduard* den III ſchuldig was, voor deze verheerlyking aan *Eduard* den IV verſchuldigt bleef. Beide even braaf en even hoffelyk zynde, verdienden zy als de twee voornaamſte hoofden van eene orde, daar men wil dat de hoflykheit zo wel als de dapperheit haar deel in hebben gehad, aangezien te worden. Op den dag van St. George, beſchermer van deze orde, kwamen alle de ridders, hebbende den koning aan hun hoofdt, gekleed met rokken en mantels van blaauw fluweel, en den blaauwen kouſſebandt met een goude geſpe aan hunnen linker voet vaſtgehecht, gezeten op paarden, die zeer rykelyk gezadelt en opgetoomt waren, aan de deur van het Kapittelhuis, daar zy aftraden, en hunne plaats in het koor van de kerk namen, waar uit zy na het eindigen van de predikatie weder met de zelve order en pracht aftrokken.

Feeſt van de orde van den Kouſſebandt.

Den

1476. Den volgenden dag deedt men deze vertoning nog eens. De koningin, verſelt van de princeſſe *Elizabeth*, hare dochter, en de hertogin van Suffolk, zuſter des konings, met eene grote menigte marquiſinnen en gravinnen, alle zeer koſtelyk gekleed, met de orde op hare klederen geborduurt omhangen, waren daar mede by. Zy kwamen na den koning en de ridders, en hadden hare zittingen in een plaats van het koor, die door een hek afgeſcheiden was.

1477. Ongelucken van *Eduard*.

Het ſcheen, als of 'er niet anders dan dagen van voorſpoedt en vermaak voor *Eduard* meer waren. Hy hadt Vrankryk vernedert, en het zelve gedwongen de vrede op een ſchandelyk verdrag te kopen. Hy hieldt Schotlandt in bedwang. Hy hadt alle de aanhangeren van de Rode Roze of doen ſterven, of uit het ryk verjaagt; zo dat hy meende, dat de kroon vaſt op zyn hooſdt en op dat van zyn huis beveſtigt was. De hertzeren en beroerten kwamen hem van een kant by, daar hy het niet van hadt verwacht; de prinſſen van zyn huis veroorzaakten zyne ongelukken door eerloze zamenzweringen, die *Lodewyk* de XI door de ontrouw, daar hy het eerſte artykel van hun verdrag door ſchondt, erger maakte.

Hoedanigheden van de hertogen van Gloceſter en Clarence.

Zyne twee broeders, de hertogen van Clarence en van Gloceſter, die de ſtut van zyn huis moeſten zyn, beſloten des zelfs ondergang; de eerſte wierdt daar ten minſte van beſchuldigt, en het koſtte hem zyn leven. De andere, daar men geen vermoeden van hadt, was de ſchuldigſte, en baande zich door de doodt van zynen broeder, daar hy heimelyk deel aan hadt, den weg tot den troon, dien hy van zynen neef na de doodt van *Eduard* overweldigde.

Verdriet van den laatſten.

Wy hebben de hoedanigheden van deze twee prinſſen gezien, en wy zullen in het vervolg die van den hertog van Gloceſter in het byzonder beſchouwen. Wy ſpreken nu van den hertog van Clarence en van de misdaadt van gekwetſte hoogheit, daar hy mede wierdt beticht. Het was een prins, die zyne goede en kwade hoedanigheden hadt; onruſtig, ligtvaardig, yverzuchtig, die met onverduldigheit aanzag, dat alle gunſtbewyzingen aan de nabeſtaanden van de koninginne, zyne ſchoonzuſter, geſchiedden. Dit bewoog hem eene zamenzwering met den hertog van Warwik aan te gaan. Hy was echter inderdaadt zo kwaadaardig niet als de hertog van Gloceſter. Men zegt zelfs, dat hy van een zachten aardt was, indien hy maar ſtandvaſtiger en minder ligt geraakt was geweeſt. Hy kwam haaſt van zyne dwaling weder, en verliet den hertog van Warwik; maar het was met de zelve ligtvaardigheit, als hy zyn party hadt verkoren. Op zyne wederkomſt aan het hof, daar hy de zaken in den zelven ſtaat vondt, hadden de *Woodevilles* en de *Grays* altydt het meeſte bewindt. Hy toonde daar zyn ongenoegen voor de twede maal over, en ſprak zo ſtout, dat hy zich van iets meer dan van het misnoegen over de gunſtelingen verdacht maakte.

De misdaadt van hoogverraadt, daar hy mede wierdt beſchuldigt.

Men zegt, dat het gene hem het meeſte verbitterde, was, dat hy zich door den grave van Rivers, broeder der koninginne, in zyn aanzoek van de erfdochter van Burgundie gedwarsboomt zag, dat zyne gramſchap tegen de koninginne verdubbelde. Maar hy liet het daar niet by blyven. Men beſchuldigde hem, dat hy *Eduard* en zyne nakomelingen gedreigt hadt, buiten de volbrenging van het verdrag met *Warwik* en *Margareta* van Anjou, die hy tot zynen opvolger, na het onderbrengen van *Henrik* den VI en van zyn huis, hadt benoemt, te ſluiten; een verdrag, dat door *Henrik* en het Parlement, toenmaals gehouden, was bekrachtigt, het geval 1477. 1478. was voorgekomen, en de hertog zou, volgens de overeenkomſt, het recht hebben gehad, zynen oudſten zoon van den troon te ſloten, en dien zelf te beklimmen. Hy wierdt beſchuldigt, dat hy dit voornemen geſmeed, en zich, om daar toe te geraken, van toverkunſt bedient hadt. Men voegde daar nog by, dat hy, om zyne aanſlagen te doen gelukken, de rechtmatige geboorte van *Eduard* in twyffel trok, verſpreidende zelf en door zyne verſpieders, dat *Eduard* maar een natuurlyke zoon was. Ten minſte was het op deze beſchuldigingen dat hy door het Parlement, den 6 January te Weſtmunſter gehouden, in rechten betrokken en veroordeelt wierdt.

Voorzegging. * *Trajſel*, en anderen.

Daar zyn nochtans ſchryvers *, die al de hatelykheit dezer zamenzwering den hertog van Gloceſter te laſt leggen, die, na dat hy 'er het ontwerp van hadt gemaakt, de ſchuldt op den hertog van Clarence leide. Zy zeggen, dat gedurende de afwezendheit van den laatſten, die naar zyne landgoederen was getrokken, men eenen van zyne bedienden voor het recht trok, die men zeide gezonden te zyn om eene voorzegging uit te ſtrooien, waar in voorſpelt wierdt, dat het ryk *Eduard* zou afgenomen worden, ten behoeve van een prins, wiens naam met een *G* zou beginnen: eene voorzegging, zeide men, die op den hertog van Clarence zag, wiens doopnaam met een *G*, zynde *George*, begon. Dit was de toverkunſt, daar men dezen hertog mede beſchuldigde, die men wilde dat zyne toevlucht tot den Duivel hadt genomen om deze voorzegging te verkrygen, en door zyn laſter kracht by te zetten. Men beſchuldigde ook dezen bediende, dat hy een tovenaar was, en een van de genen, die de hertog van Clarence gebruikte, om den Duivel over zyn noodlot en dat van den koning raadt te vragen. Het was op deze buiten ſpotige beſchuldigingen dat deze bediende wierdt veroordeelt; en daar men zich nog meer over verwonderen moet, is, dat de rechters niet meer dan twee dagen beſteedden om zulk een rechtsgeding op te maken, uit te ſpreken, en ter uitvoeringe te ſtellen.

Beſchuldigt van tovery.

De onrechtvaardigheit bleek zonnenklaar. De hertog van Clarence, die tot hulp van zynen bediende, dien hy nog dacht in het leven te zyn, was opgekomen, was zeer verzet zulk een ſchielyk doodvonnis te vernemen. Hy klaagde daar opentlyk over; maar men beval hem te zwygen, naardien men hem zelfs als den ſchuldigſten aanmerkte, en naar den Tour zondt. Zyn rechtsgeding wierdt door het Parlement opgemaakt, dat hem veroordeelde om onthalſt te worden; maar hy wierdt in een vat met malvezei verdronken. Dit was al de genade, die de koning hem in het veranderen van zyn doodvonnis bewees; het zy de misdadige zulks hadt verzocht; het dit ſoort van ſtraf door *Eduard*, om het bedroeft einde van zynen ongelukkigen broeder te verzachten, was bedacht: eene vremde verzachting, die de zaligheit van den ſchuldigen door zulk een welluſtig ſoort van doodt voor een groter gevaar bloot ſtelde.

De hertog naar den Tour gezonden.

Zyne buitengewone doodt.

Eduard herſtelde den zoon, niet met den naam van hertog van Clarence, maar van grave van Warwik; eene waardigheit, die hy van zyne moeder erfde †. Hy was niet gelukkiger noch rechtmatiger gevonniſt dan zyn vader; de al te yverzuchtige *Henrik* de VII deedt hem onthalzen. Hy hadt eene zuſter, die met Mylord *Pole* trouwde, en die *Henrik* de VIII gravin van Salisbury maakte, maar die hy naderhandt, gelyk haar

Herſtelling des zoons.

† Dochter van den hertog van Warwik.

Zyn droevig noodlot.

1478. haar broeder, deedt ſterven. Met haar eindigde door beuls handen de doorluchtige ſtam der *Plantagenets* *. In de plaats van den ongelukkigen hertog van Clarence, die by het verdrag van Amiens, of Pequigny †, tot eenen der ſcheidsmannen, om de verſchillen tuſſchen *Eduard* den IV en *Lodewyk* den XI te vereffenen, van de zyde van *Eduard* was aangeſtelt, wierdt de hertog van Gloceſter daar toe benoemt, zynde de tydt, welken men daar toe geſtelt hadt, kort voor de rampzalige doodt van den hertog van Clarence verlengt.

* afkomſtig in het mannelyke oir van *Henrik* den II. *Acta Publ. Tom. XII, fol.* 61.

† geſloten in den jare 1475. *Ibid. fol.* 52.

Aanmerkingen op de voorzegging van den hertog van Clarence.

Voorts, wie de oorzaak van de gewaande voorzegging mag geweeſt zyn, waar in voorzegt was, dat de opvolging van het ryk aan iemandt zou komen, wiens naam met een *G* begon; het zy het door den hertog van Clarence, of den hertog van Gloceſter was verzonnen, de zelve viel naar den letter uit, hoewel in een anderen zin dan men het hadt begrepen. Men paſte het op den doopnaam van den eerſten toe, en de uitkomſt deedt zien, dat men het op den naam van het Pairſchap van den anderen moeſt te huis brengen. Dus was het dat de tovery en waarzeggery op de wyze, als wy gezegt hebben, onderſteld zynde, de Duivel zich van de ligtgelovigheit der menſchen weet te bedienen, en hen in hunne nieuwsgierigheit om hun noodlot te willen weten bedriegt, daar hy zelf niets dan by giſſingen van weet: hy komt 'er altydt uit en misleidt hen door dubbelzinnigheden, of raadſelen.

Eerloos voornemen van den hertog van Gloceſter.

De ſtraf van den hertog van Clarence baande den weg tot den troon aan den hertog van Gloceſter; maar hy dorſt zyn voornemen zo lang de koning leefde niet openbaar maken. Hoe welluſtig *Eduard* was, hy was dapper; en hoewel zyne geldgierigheit hem de genegenheit van eenige zyner onderdanen hadt doen verliezen, hadden zy echter nog te veel liefde voor hem om hem te verlaten. Buiten dat was 'er te veel onderſcheidt tuſſchen hem en den hertog van Gloceſter, om aan den laatſten eenige hoop van regering te geven zo lang zyn broeder in het leven zou zyn. Hy wachtte na zyne doodt met het momaangezicht af te ligten. Aldus deze welluſtige koning niets van de ſtaatzuchtige aanſlagen van dezen eerlozen hertog gewaar wordende, en denkende voor de veiligheit van zyn huis door de doodt van den hertog van Clarence gezorgt te hebben, gaf hy zich aan zyne vermaken over, en na dat hy zyne regering als een heldt hadt begonnen, eindigde hy de zelve gelyk een *Sardanapaal*.

Lafhertigheit van *Eduard*.

Hy dacht niet om zich van de geſteldheit, daar Vrankryk in was, te bedienen. Sedert de doodt van *Karel* den Stouten, hertog van Burgundië, zocht de wraakzuchtige *Lodewyk* de XI, de onverzoenlyke vyandt van dezen hertog en van zyn huis, het zelve onder te brengen. Hy hadt het kunnen doen, indien hy de ryke ſtaten, die *Karel* aan zyne dochter *Maria*, zyne eenigſte erfgenaam, hadt nagelaten, aan de kroon hadt willen hechten, met haar te doen trouwen aan *Karel* van Orleans, grave van Angoulême, wiens zoon naderhandt met den naam van *François* den I heeft geregeert. Hy wilde daar liever als vyandt en overwinnaar in komen, om het vermaak te hebben, om den haat, dien hy den vader hadt toegedragen, tegen eene onſchuldige dochter, die zyn verbondt en beſcherming verzocht, te tonen. Het was nochtans minder met openbaar geweldt dan wel door zyne gewonelyke ſtreken, en door het goudt veel eer dan door het ſtaal, dat hy de ſteden, die de hertog *Karel* in Pikardië hadt bezeten, en naderhandt de twee Burgundiën veroverde *. Dit groot verlies noodzaakte de

Lodewyk de XI zoekt het huis van Burgundië.

* Burgondiën.

jonge hertoginne hulp by het keizerlyke huis te zoeken, en in het jaar 1477 met *Maximiliaan*, zoon van *Frederik* den III, op wien hy in het keizerryk volgde, te trouwen. Maar zy trok daar niet veel voordeel uit; zy kreeg alleen een gedeelte van Burgundië weder, door het volk, dat hy daar het volgende jaar in deedt trekken, om het ten twede male in het zelve jaar te verliezen. Zonder de ligchaamskwalen van *Lodewyk* den XI, die in het jaar 1479 begonnen gevaarlyk te worden, en hem tot zyne doodt, die eenige jaren daar na gebeurde, bybleven, is het waarſchynlyk, dat hy zyne overwinningen, of wel overweldigingen, zou verſterkt en uitgebreid hebben. Maar ons voornemen is niet de zelve te beſchryven; wy komen weder tot ons vorig verhaal. 1478. 1479. guadie en het Franſche Comté.

Betovering van *Eduard* door het huwelyk van zyne dochter met den Dauphin.

De ongevoelige *Eduard*, verſtrikt door het huwelyk van zyne dochter met den Dauphin, bekoort door het geldt, dat Vrankryk bezorgde, dat hem betaalt wierdt, zo lang het hem vreeſde, betovert door lafhertigheit en welluſt, lag in de armen van deze *Delila* te ronken, terwyl de Philiſtynen zyn haair, daar zyne kracht in beſtondt, afſneden; dat is te zeggen, terwyl Vrankryk Burgundië vermeeſterde, en Vlaanderen, wiens koophandel de grootſte rykdom van Engelandt uitmaakte, dreigde. Al de gebeden der Vlamingen; alle die van de hertoginne *Maria*, hunne vorſtinne, naderhandt door het verzoek van den aartshertog *Maximiliaan*, haren gemaal, bekrachtigt; alle de vertogen van de wyſte van zynen Raadt, gevoegt by het morren der Engelſche natie, die haar belang in het behoudt der overzeeſche provinciën ſtelde; alle deze beweegredenen waren niet bekwaam hem uit zyne lafheit of betovering te trekken. Zyne zwaarlyvigheit maakte hem dommer; hy wierdt van niets geraakt dan van goede cier te maken, en al zyne ſtaatzucht beſtondt in zyne dochter Dauphine, en naderhandt koningin van Vrankryk te zien. Hy hadt daar zulk een luſt toe, dat alle redenen, die hem de hertoginne van Burgundië hadden moeten doen byſpringen, daar voor verdwenen. Het bedrog van *Lodewyk* den XI opende hem de oogen niet dan om hem door het verdriet, dat hy daar van hadt, de doodt te veroorzaken, die hem de zelve voor altoos ſloot. Dit zyn in het kort de gevallen der vyf of zes laatſte jaren van zyne regering, daar ons de ſchryvers weinig andere gebeurteniſſen van hebben nagelaten.

Strafbare wetten.

De vrywillige belaſting hadt hem het ongenoegen van het volk op den hals gehaalt, de uitvoering der ſtrafbare * wetten, daar hy in dit jaar rechtbanken voor hadt doen oprechten, verdubbelde hunne klagten, en zouden mogelyk het zelve tot opſtandt in het vervolg hebben aangehitſt, indien zyne doodt het niet was voorgekomen. Deze wetten waren echter niet nieuw; men ziet 'er voorbeelden van ten tyde der Saxiſche regering †. De zelve in haren oorſpronk ingezien zynde behelzen niets hatelyks, en zyn of een breidel om den woeker, de onrechtmatigheit, en de begeerlykheit te beteugelen, of eene roede om die te ſtraffen. Zy zyn gemaakt voor eerſt tegen de verkrachters der domeinen van den koning; ten twede tegen alle overweldigers van eens anders goederen; ten derde tegen alle kwaaddoenders, die hunne landgenoten verdrukken; ten vierde tegen de overtreders van alle burger en ſtaten wetten, en tegen alle die, door wat middel het zou mogen zyn, de ruſt en eendragt van het ryk, zonder de wapenen op te nemen, of oproer te verwekken,

* Pœnale.

† Zie het eerſte Deel van *Tyrrel*.

Hoe ver die zich uitſtrekten.

Oorſpronk der verdrukkingen.

1479. ken, ſtoren: want in het laatſte geval is het een misdaadt van hoog-verraadt, die met de uiterſte ſtrengheit wierdt geſtraft; zo dat deze ſtrafbare wetten een vruchtbare bron waren om door oneindige boetens de kiſten van den prins te vullen, en om te gelyk de onderdanen, die voor de roveryen en knevelaryen der inzamelaars bloot geſtelt waren, te plagen en uit te putten. Dit geſchiedde onder de regering van *Henrik* den VII*, die deze hatelyke wetten vernieuwde, en derzelver uitvoering aan twee ſchelmen opdroeg, die door het Parlement onder *Henrik* den VIII te recht wierden geſtelt. De gunſt van den vorſt kon hun vonnis niet beletten. De zaken kwamen onder *Eduard* zo ver niet; zyne doodt, die de afperſſingen deedt ophouden, maakte, dat het morren ook ophieldt.

*Zie het einde van zyne regering en het begin van die van *Henrik* den VIII.

1480. Wederzydſche gezanten van *Lodewyk* en *Eduard*. Bedrog van *Lodewyk* den XI.

Het jaar 1480 liep met wederzydſche gezanten, gaande en komende onophoudelyk van Vrankryk naar Engelandt, en van Engelandt naar Vrankryk, voorby. *Lodewyk* de XI gebruikte de zyne om den ligtgelovigen *Eduard* met het vertragen van het huwelyk van den Dauphin met zyne dochter, daar hy altydt eenige verſchoningen van wiſt by te brengen, in ſlaap te wiegen, en om de Engelſche heeren door zyne geſchenken in zyn belang te brengen. Het oogmerk van het gezantſchap van *Eduard* was het voltrekken van een huwelyk, daar deze vorſt zo zeer naar verlangde; zyne gezanten drongen daar ook ſterk op aan. Het was een kluchtig ſpel van den kant van den eerſten, die ieder maal nieuwe gezanten zondt, om aan *Eduard*, wanneer hy op een antwoordt op de vragen, die hy de voorgaanden hadt gelaſt te doen, aandrong, te kunnen antwoorden, dat zy daar niet van wiſten, en daar omtrent in hunne laſtbrieven niets vonden. Doch men moet bekennen, dat dit een plompe kunſtgreep was: ook moeſt men zo betovert zyn als de Engelſche koning om het niet te merken. Hy zag het niet, en om hem de oogen te openen was het nodig, dat *Lodewyk* de XI openlyk zyn woordt introk, en na dat hy met hem verſcheide jaren door zyne ligtgelovigheit hadt geſpeelt verwierp hy zyn verbondt, en deedt den Dauphin met eene andere trouwen.

Betovering van *Eduard* door het huwelyk van zyne dochter met den Dauphin.

1481. Oorlog van Schotlandt. † *Lesley.*

Indien men den Schotſchen ſchryver † mag geloven, hoewel hy in de belangen van Vrankryk is, ging de ontrouw van *Lodewyk* den XI nog verder: want volgens dezen ſchryver verzocht hy in den zelven tydt, als hy *Eduard* met ſchone woorden ophieldt, van *Jacobus* den III, koning van Schotlandt, *Eduard* den oorlog, tegen het verbondt, dat hy met hem hadt geſloten, aan te doen. *Jacobus* hadt getracht de twede dochter van *Eduard* voor den prins van Schotlandt, zynen zone, te verkrygen, en zy was hem belooft. Daar was nog iets meer. *Jacobus* hadt geldt van noden, en zyne gezanten, die over het huwelyk hadden gehandelt, waren gelaſt om eene grote ſomme gelds te leen van den koning, onderborgtocht van de burgeren van Edenburg, te verzoeken; het welk zy ook verkregen. Wie zou toen niet gedacht hebben, dat de vrede tuſſchen de twee kronen beſtendig zou zyn? Echter wierdt de zelve byna zo haaſt verbroken, als geſloten; maauwlyks waren de gezanten wedergekeert, of *Jacobus*, een ongeſtadig vorſt, en die zich door *Lodewyk* den XI liet regeren, zondt een heraut aan *Eduard*, om hem den oorlog aan te zeggen, indien hy bedekt of onbedektelyk het voornemen van Vrankryk op Burgundië kwam tegen te gaan. *Eduard*, die *Lodewyk* hadt laten doen wat hy wilde, was verwondert over dee aanzegging; hy betoonde daar al zyn misnoegen over tegen Schotlandt, en maakte, dat 1481. het haaſt berouw van zyne dreigementen hadt.

De Engelſche ſchryvers ſpreken van deze aanzegging niet. Zy vergenoegen zich met te zeggen, dat de wiſpelturigheit van den koning van Schotlandt hem den oorlog met *Eduard* op den hals trok, dien hy door laſterlyke redenen, die hem door den hertog van Albanië, broeder van *Jacobus*, van zyn hof gebannen, wierden aangebragt, beſchimpt hadt. Dus van den Schotſchen koning te ſpreken was niet alleen onvoorzichtig, maar het was ook ondankbaar, zynde zyne gezanten eerſt nieuwelyks met het geldt van het hof van *Eduard*, daar zy het hadden verzocht, gekomen, en ook voor het overige een goeden uitſlag in hunne bezending gehad. Zulk een verachte behandeling verwekte ten hoogſte het misnoegen van *Eduard*, en het ſcheen als of het zelve hem zyn eerſte vuur en leven hadt bygezet.

Strafbare wetten. * *Panale.*

1482. Overwinningen door de wapenen van *Eduard*.

In den eerſtkomenden veldtocht bragt hy een leger van twee en twintig duizend man op de been, daar hy het bevel van gaf aan de hertogen van Glocester en van Albanië. Zy trokken in het begin van July in des vyands landt, en binnen een maandt was ganſch Schotlandt overmeeſtert, en de oorlog door het innemen van Edenburg en van Barwik geëindigt. De eerſte dezer ſteden wierdt aan Schotlandt by de vrede, die de groten van het ryk op den 3 Auguſty met den hertog van Glocester ſloten, wedegergeven; maar Barwik behieldt men, waar uit de hertog van Albanië, uit zyne ballingſchap door het zelve verdrag herroepen, en regent van het ryk gemaakt, de Schotſche bezettingen, die het kaſteel nog in hadden, deedt trekken, en de Engelſchen, die daar in trokken, bezit van nemen; waar door deze voorname ſterkten, die *Henrik* de VI hadt afgeſtaan *, een en twintig jaren daar na door *Eduard* den IV weder wierden bemachtigt.

† Zie het eerſte Deel van *Tyrrel.*

Onderhandeling van vrede. *Acta Publ. Tom XII, fol. 160.* Barwik blyft aan Engelandt. * Zie fol. 713.

Hoe ver die zich uitſtrekten.

Deze goede uitſlag, dien men meer aan zyne bevelen dan aan die van den hertog van Glocester, die niet dan onder zyn beſtier te werk ging, toeſchreef, maakte, dat hy weder in de achting kwam, die hy door zyne onachtzaamheit en welluſtig leven hadt verloren. Hy was daar ook zeer verheugt over, gelyk het hof en de ganſche ſtadt van Londen mede was. In het overige van dit jaar zag men niet dan maaltyden, jagen en vrolykheden.

Openbare vreugde.

Oorſpronk der verdrukkingen.

In het midden van het boſch van Waldham gaf de koning een heerlyke maaltydt aan den hoofdſchout van Londen † en aan zyne broeders de ſchepenen, waar in hy de grootſchheit van het hof met de eenvoudigheit van het boſch paarde. De zamengevlochte takken der bomen maakten den ringmuur van de zaal, daar de maaltydt was; men zat op aardige kuſſens van gras; alles was met tapyten van groente en bloemen behangen; men rook alom een geur, die veel aangenamer dan muskus was. De pracht verſcheen op de tafel; die met overvloedt wierdt voorzien. De zelve wierdt met een oneindig getal ſchotelen, die vol keurlyke ſpyzen waren, bedekt; de uitgezochtſte wynen waren 'er in overvloedt. De koning wilde niet voor dat ieder was neêrgezeten komen; met zyne tegenwoordigheit en vrolykheit bragt hy een groten luiſter aan deze maaltydt. Het vermaak van de jagt volgde op het lekker eeten, en de koning, die altydt even beleeft was, vergat de vrouwen niet. Hy hadt haar niet medegenodigt; maar hy deedt haar deel aan de jagt hebben, en by de hinden en rheên, die hy haar zondt, deedt hy verſcheide fleſſchen van zynen keurlykſten wyn.

Onthaal van *Eduard* aan den hoofdſchout van Londen. † *Harriot.*

De

1482. 1483. Feest van Kersmis. *Gebouwt door *Henrik* den III.

De plegtigheit van het Kersmisfeest was nog prachtiger. De koning vierde het zelve in zyn paleis van Eltham *; al de Pairs waren daar verzocht. De koningin van haar kant verzocht de vrouwen in eene andere kamer; men begroot de genodigden tot op twee duizend, zo van heeren als van vrouwen.

Ontwerp van een huwelyk van den Dauphin met *Margareta* van Burgundie.

De tyding, die *Eduard* in het begin van het jaar 1483 van het bedrog van *Lodewyk* den XI vernam, veranderde alle deze vreugdebedryven. De vermakelykheden verdwenen, en de koning was zo gevoelig over dezen hoon, dat het hert zeer, dat hy daar over hadt, veel tot zyne doodt hielp; om niet te zeggen dat het zelve daar de eenigste oorzaak van was. Wy hebben verhaalt hoe dat *Lodewyk* nooit van gedachten was geweest zynen zoon in Engelandt te laten trouwen, en hoe hy *Eduard* om den tuin leidde. Maar men zou niet hebben gelooft, dat het was om zich met het huis van Burgundie, tegen het welke hy zulk een groten haat en afkeer hadt betoont, te verbinden. Nochtans gebeurde dit; maar dit was mogelyk minder het werk van den vorst, die zich byna met geen zaken meer bemoeide, dan wel van de Gentenaars van den eenen, en van *Crevecoeur Desquerdes* van den anderen kant.

Moedwilligheit der Gentenaars.

De Gentenaars, de muitzickste en moedwilligste van alle de onderdanen der hertoginne van Burgundie, hadden haar in het jaar 1477 willen dwingen om met *Adolph* van Gelder te trouwen; maar in het zelve jaar wierdt hy by het opbreken van de belegering van Doornik gedood, en toen trouwde de hertogin met den aartshertog *Maximiliaan*. Zy leefde niet lang daar na, en stierf den 25 Maart des jaars 1482. De Gentenaars, die de stoutheit hadden gehad, een man aan de moeder te willen geven, wilden nu weder de dochter uithuwelyken. Dit twede gelukte hen beter dan het eerste. Zy kenden de zwakheit van *Maximiliaan*, en de jonkheit van hunne princesse, die maar twee jaren oud was, maakte hen zo stout, dat zy den meester speelden. *Desquerdes*, die van onderdaan van den hertog van Burgundie na zyne doodt in dienst van *Lodewyk* den XI was overgegaan, en aan hem de voornaamste plaatsen van den overleden hertog, zyn eersten meester, hadt verkocht, trachtte hem ook zyne kleindochter met de beste gedeelten van zyne staten over te leveren. Tot dien einde tradt hy met de Gentenaars over het huwelyk van hare princesse met den Dauphin in onderhandeling. Deze ondernemende onderdanen dorsten het verdrag wel sluiten, en gezanten aan *Lodewyk* den XI, om het te bekrachtigen, zenden. Dit wierdt in het jaar 1482 voltrokken, en in het volgende jaar geleidden zy de jonge princes, *Margareta* genaamt, naar het Fransche hof, daar de plegtigheit van den trouw geschiedde. De jonkheit van de princesse liet niet toe den huwelyksplicht te volbrengen; en *Lodewyk* de XI in het zelve jaar overleden zynde, zondt zyn zoon, die hem met den naam van *Karel* den VIII opvolgde, *Margareta* van Oostenryk aan *Maximiliaan*, Roomsch koning, haren vader, wederom, wien hy daarenboven de erfdochter van Bretagne, met welke hy op het punt stondt om in een twede huwelyk te trouwen, afnam. Belangende de princesse *Margareta*, zy is door hare drie huwelyken, met den Dauphin van Vrankryk, met den Infant van Spanje, en met den hertog van Savoje, genoeg vermaard, maar nog meer door hare volmaakte hoedanigheden, daar wy op eene andere plaats van zullen spreken *. Zodanig was zy, die, zonder het te weten, en nog in de wieg leggende, *Elizabeth* van Jork den voet ligtte, gelyk haar door *Anna* van Bretagne de voet wierdt geligt.

Zy sluiten het huwelyk met de Franschen.

Gevallen van deze princesse.

* in het leven van *Hendrik* den VIII.

1483. Aankomst van de princesse te Parys.

Mylord *Howard*, gezant van *Eduard* by *Lodewyk* den XI, ontdekte niets van deze streken, die door het Fransche hof zeer geheim wierden gehouden, tot dat ze openbaarlyk werkstellig wierden gemaakt, en dat de jonge princes van de Gentenaars te Parys was gebragt. Toen was het dat hy 'er over klaagde, zeggende, dat het eene verbreking van het verdrag van Pequigny, en een bittere smaadt voor den koning zynen meester was, en vertrok zonder afscheidt te nemen.

Het misnoegen van *Eduard*, door *Lodewyk* bedrogen.

Eduard, wien hy dit kwade nieuws bragt, wierdt daar van overstelpt. De droefheit en wraak werkten even sterk op zyn hert, en men kan bezwaarlyk zeggen welke van beide daar de overhandt hadt. Hy beriep al de Pairs van het ryk. Hy vertoonde hen de trouwloosheit van *Lodewyk* den XI, en verzocht hen met hem eenen lyn te trekken, ter herstellinge van den hoon, die hem was aangedaan, en het ongelyk, dat hy en zy geleden hadden, te helpen wreken, en de wapenen niet neder te leggen voor dat zy de Fransche natie voor alle hunne bedriegeryen gestraft, en de overzeesche kroon, die aan de nakomelingen van *Eduard* den III toebehoorde, weder zouden bemachtigt hebben. Alle stemden in den oorlog, dien hy tegen Vrankryk wilde beginnen, en beloofden hem goedt en bloedt tot wraak van den smaadt, dien men hem deedt, ter eere van het ryk op te zetten.

Staat van Vrankryk en Engelandt.

Nooit was Vrankryk in groter gevaar geweest. Zyn koning, door de ziekte zo verzwakt, dat hy zich niet meer in het openbaar dorst vertonen, en zich zelven in zyn kasteel van Plessis, daar hy niet lang kon leven, opgesloten hebbende, liet tot zynen opvolger een jongen zoon, van een tederen aardt, en dien men altydt in vreze en neêrslachtigheit hadt gehouden. Engelandt in het tegendeel kon van zynen koning, nog jong zynde, en die zulk een groten naam hadt verkregen, dat hy alleen de wapenen weder behoefde op te nemen, om een volkomen vertrouwen by zyne onderdanen, en vrees by zyne vyanden te verwekken, alles verwachten, zo dat Vrankryk met eene schrikkelyke omkeering gedreigt wierdt. Het geluk behieldt het zelve, en het onheil trof Engelandt alleen. *Lodewyk* overleefde *Eduard*, en deze laatste liet een zoon, nog jonger dan de Dauphin, na; maar hy liet niet aan zynen zone, gelyk *Lodewyk* aan den zynen, een wyzen Raadt, en zeer tot hem genege prinssen: zo dat Vrankryk al zyne voordeelen na de doodt van *Lodewyk* den XI behieldt, terwyl het Engelandt door zyne burgeroorlogen na de doodt van *Eduard* zag te gronde gaan.

Geluk voor het twede.

Ongeluk voor het andere.

Doodt van *Eduard*.

Eduard stierf op den 9 April in zyn paleis te Westmunster. Hy zag de doodt met veel volstandigheit te gemoet, en verbeterde door zyn Christelyk einde de schande, die zyne laf heit in de laatste jaren van zyn leven over den luister en den roem der eerste hadt gebragt. Bevindende, dat zyne krachten afnamen, spande hy in zyne zwakheit al zyne krachten in om de koningin, zyne gemalinne, den hertog van Glocester, zynen broeder, en de Pairs, die zyn bedt omringden, te vermanen, de eendragt en de vrede te onderhouden, en hen den jongen prins en zyne kinderen aan te bevelen. Hy badt hen, dat zy hen verstandige leidslieden wilden geven, en boven al door hun voorbeeldt den eenen den anderen, en voor al het vaderlandt, te leren lief hebben. *In deze eenigheit alleen*, voegde hy daar by, *en de eens-*

1483. De vermaning, die hy aan de Pairs doedt.

eenigzindheit bestaat het welvaren van den vorst en den Staat. Zy maakt hunne onderlinge macht of zwakte, hun geluk of ongeluk, na dat zy vereenigt of verdeelt zyn. Gy weet het, Mylords, vervolgde hy, zich naar de Pairs kerende, *en wy zynnict vry van deze verwarringen geweest, veroorzaakt door het onrechtmatig mistrouwen van myn gedrag, en de kwade uitleggingen van myne woorden; of die uwe partyschappen en yverzucht dikwils op nieuw hebben veroorzaakt. Ik breng dit alleen in uwe gedachten, om u te verplichten alle mistrouwen te bannen, en al uwe krakeelen en vyandschap te vergeten, en voortaan maar een hert en eene ziel te zyn. Indien de jonge prins, die my staat op te volgen, in zulk een heerlyk school wordt opgevoed, zal hy zich ongevoelig op dezen leest, dien hy altoos voor oogen zal hebben, schoeien, en uwe goede vriendschap zal hem een zachtzinnig gemoedt, dat zyn ryk gelukkig zal maken, doen bezitten. De heusschheit, het vaderlandt, en het Christendom, alles vermaant u tot vrede; uwe leeraars spreken daar dikwils van, maar de stem van uwen stervenden koning, die u daar toe vermaant, behoort nog meer indruk op uw gemoedt te hebben. Vaarwel, Mevrouw*, zeide hy tegen zyne gemalinne, welkers handt hy vast hieldt; *Vaart wel, Mylords*, vervolgde hy, zich kerende naar den hertog van Gloucester, den grootkamerling, en andere Pairs, *het komt my voor, als of gy van myne aanspraak geraakt zyt. Vervolgt my daar van te overtuigen, en ik zal gerust sterven.*

Eerloosheit van den hertog van Gloucester.

Zyne stem begaf hem met deze woorden; hy bleef het oog nochtans op die tegenwoordig waren houden, en door de beweging van zyn gezicht toonde hy het genoegen, dat hy hadt in de betuigingen van de trouw, die de hertog van Gloucester deedt, en in de tederheit, met welke zy elkander omhelsden, verzekerende de koninginne van hunnen dienst en onderwerping aan de jonge prinsen.

Men zegt, dat het voornaamste oogmerk van den koning was, Mylord *Hastings*, grootkamerling, en Mylord *Stafford*, hertog van Bukkingham, met de *Woodevilles* en de *Grays*, nabestaanden van de koninginne, en zelfs met de koninginne te vereenigen. Hy bereikte zyn oogmerk omtrent Mylord *Hastings*, wiens trouw voor de jonge prinsen zo uithlonk, dat het hem kort daar na het leven kostte; maar Mylord *Bukkingham* liet zich door den trouwlozen hertog van Gloucester verleiden.

Zyne diepe veinzery.

Deze oom van vaders zyde was hun gevaarlykste vyandt. Hy wist echter zo wel te veinzen, dat hy toonde meer dan iemandt door de redenen van den koning ontroert te zyn, en drukte zyne trouwheit met des te krachtdadiger betuigingen uit, als de zelve geveinst waren. *Eduard*, die dit bedrog by het sterven van den hertog van Clarence niet hadt gemerkt *, kon in dit laatste bedryf niets bespeuren, waar in hy nog meer dan ooit een eerlyk man en goed bloedvriendt vertoonde te zyn. Het was minder uit mistrouwen van hem dan van de andere heeren, die met de vrienden van de koninginne overhoop lagen, dat hy den jongen prins *Eduard*, zynen oudsten broeder, in het kasteel Ludlow, onder de bewaring van den grave *Rivers*, zynen oom van moeders zyde, hadt gestelt. Al deze zorg was te vergeefsch, en de verrader, de hertog van Gloucester, zag zo haast niet dat hy gestorven was, of hy kuipte om zynen neef van de kroon en het leven te beroven. Dus stierf *Eduard*, die het ongeluk hadt, dat hy door de kuiperyen van zulk een boos-

* Zie fol. 734.

aardigen broeder bedrogen was geweest, of het geluk, dat hy het niet hadt geweten. 1483.

Zodanig waren het leven en de doodt van *Eduard* den IV, die den koninklyken tak van *Lankaster* te gronde bragt, en dien van *York* herstelde; de schoonste prins, zegt een schryver*, dien men ooit den troon heeft zien beklimmen. Hy was ook een van de dappertste; maar zyne wreedheit gedurende de eerste jaren van zyne regering verduisterde den luister van zyne verdiensten, en wanneer hy ophieldt wreed te zyn, verloor hy door zyne ongematigheit den roem, dien hy door zyne staatkunde en zachtzinnigheit gedurende de laatste jaren van zyne regering verkregen hadt. Van veel aangelegenheit is het voor vorsten, die hunne achting beminnen, hunne driften te beteugelen, en zich meer te leggen om over zich zelve dan over anderen te heerschen. Goede en kwade hoedanigheden van *Eduard*. * *Commines.*

Hy stierf in zyn een en veertigste jaar, na eene regering van twee en twintig jaren, daar de eerste twaalf al te bloedig van waren, en de tien andere al te wellustig. Hy wierdt te Windsor begraven. Hy liet uit zyn huwelyk met *Elizabeth Woodeville* na *Eduard*, prins van Walles, die hem opvolgde, en *Richard*, hertog van Jork; maar de wrede hertog van Gloucester, hun oom, offerde hen beide aan zyne staatzucht op, en bemachtigde de kroon. Behalven deze twee prinsen hadt hy nog vyf dochters, waar van de oudste, die den naam van hare moeder hadt, met *Henrik* den VII trouwde, die de doodt van de twee zonen van *Eduard* op de moordenaars wreekte, en door haar huwelyk de Rode en de Witte Roos vereenigde, welker verdeeldheden stromen van bloedt en het leven van tachtig prinsen, met de welke het mannelyke uit van *Henrik* den II, de stam van de *Plantagenets*, te gronde ging, aan Engelandt hadt gekost. Zyne kinderen.

Het laatste van deze droevige bedryven eindigde niet dan met den loop der ongelukkige regering van *Eduard* den V en *Richard* den III, die dit eerste Deel zullen sluiten. Maar voor dat wy hen te voorschyn brengen, moeten wy eerst spreken van het geen in Schotlandt, Ierlandt en de staten overzee sedert het jaar 1400, daar wy het verhaal hebben gelaten, is voorgevallen.

1400 en de volgende. *Leslæus. Buchanan. Holinshed.*

Jacobus de I, na eene gevangenis van achttien jaren in den Tour van Londen *, raakte uit den zelven in het jaar 1424, mits de helft van zyn losgeldt betalende, daar de andere helft hem van wierdt geschonken, uit aanmerking van zyn huwelyk met *Johanna* van Lankaster †. Hy begon zyne regering in Schotlandt te aanvaarden, en wierdt den 22 May gekroont. Hy vondt het ganssche landt of arm, of wild en woest. De wetten wierden niet meer waargenomen, en gedurende zulk eene lange gevangenisse, als de zyne was geweest, hadden de overweldiger *Mordak* en zyne zonen, die nog slimmer dan hy waren, en de schrikkelyke *Mak-Donald*, die hen alle in wreedheit te boven ging, het ryk door hun moorden en roven bedorven. Zy wierden daar over, benevens drie duizend van hunne aanhangeren, gestraft; zy wierden alle te recht gestelt, en of onthalst, of gevierendeelt, of aan kruissen genagelt. Deze strengheit wierdt noodzakelyk geoordeelt. Zaken van Schotlandt. Regering van *Jacobus* den I. Straf der wederspannigen. * Zie fol. 651. † Zie fol. 679.

De Geschiedenis, ver van *Jacobus* daar over te beschuldigen, pryst zyne rechtmatigheit, en onder den lof, dien de zelve hem geeft, verheft zy zyne goedheit en goedaardigheit. Zy vergeet zyne geleerdheit niet, die van zulk eene uitgestrektheit was, dat hy alles verstondt, van de Lof van *Jacobus* den I.

1400 en de volgende.

ambachten af, tot de Godgeleerdheit toe, daar zyne wulgemanierdheit, zeggen de schryvers, die dierbaarste vrucht van was. Zy voegen daar by, dat hy dit aan zyn verblyf in Engelandt verplicht was. Zyne gevangenis was hem voordeelig geweest, alzo hy daar kennis en deugdt verkreeg, die men selden aan het hof, of op den troon leert. De zelve maakte hem bemind by lieden van eere; maar zy verwekte de woede van anderen. De graaf van Athol was aan hun hoofdt; zy vermoordden hem in zyn paleis te Perth in het dertiende jaar van zyne regering. De adel en het volk vervolgden de moordenaars, en straften naar verdienſten den grave van Athol en zyne medeplichtigen.

Zyne bedroefde doodt.

Regering van *Lodewyk* den II.

Jacobus de II, zynde maar zes jaren oud, volgde zynen vader op. De beroerten begonnen weder onder zyne minderjarigheit. Men beschuldigde *Archembaut*, grave van Douglas, de zelve te hebben verwekt; zyne doodt, die in het jaar 1439 voorviel, deedt de zelve eenigzins ophouden, maar zy begonnen wederom door de staatzucht en streken van zynen zone *Willem*. Zy wierden door de Pairs, die hem gevangen namen, en deden sterven, nog eenmaal beteugelt. Zy waren afkomstig van eenen eersten *Archembaut*, grave van Douglas, die van *Karel* den VII in het jaar 1423 hertog van Touraine wierdt gemaakt, en in den slag van Verneuil kwam te sneuvelen.

Beroerten door *Douglas*.

Een andere *Willem*, ook graaf van Douglas, beroerde Schotlandt op nieuw, bedroog den jongen koning, aan wien hy hadt gezworen onderdanig te zyn, en de wetten te handhaven. Hy was 'er de stoutste overtreder van. Het kostte hem zyn leven, dat hy in het begin van het jaar 1451 op een schavot verloor. Zyn broeder *Jacobus* wilde zyne doodt wreken, en begon weder de inlandsche oorlogen. Hy vluchtte naar Engelandt, van waar hy met eenig volk de grenzen van zyn vaderlandt kwam verwoesten; maar in een van deze stropingen gevangen zynde, wierdt hy in een klooster gezonden, daar hy zyne dagen eindigde: zo dat Schotlandt voor de vierde maal zyne rust bekwam.

Doodt van *Jacobus* den II

Het was aan het hof van dezen koning dat de ongelukkige *Henrik* de VI en de koningin zyne gemalin bystandt tegen de vervolging van *Eduard* den IV zochten. Wy zullen niet weder herhalen de oorlogen, die *Jacobus* ten haren gevalle met *Eduard* heeft gehad, noch de doodt der eerste in de belegering van Roxburg * melden. De koningin zyne gemalin, indien men de Geschiedenis van Schotlandt mag geloven, die van haar als van eene heldinne spreekt, vervolgde be belegering, en beschoot dit kasteel, dat zy tot den grondt deedt slechten.

* Zie fol. 708.

1436 en de volgende.

Doodt van de koninginne zyne gemalinne.

Na de doodt van *Jacobus* den II wierdt zyn zoon, maar zeven jaren oud, tot koning, met den naam van *Jacobus* den III, uitgeroepen; een naam altydt zeer akelyk voor het huis van *Stuart*, indien 'er echter iets kwaads in den naam steekt. De koningin zyne moeder wierdt de zorg van zyne opvoeding aanbevolen. De Staten stelden zes regenten van het ryk aan. Hy trouwde in het jaar 1468 met *Margareta*, zuster van den koning van Denemarken, die hem ten aanzien van dit huwelyk zynen eisch op de Orkadische eilanden afstondt; en in het zelve jaar huwde hy zyne zuster aan Mylord *Hamilton* uit, dien hy graaf van Aran maakte. Uit dit huis is het, zeggen de Schotsche schryvers, dat men de koningen van Schotlandt zou nemen; indien 'er uit dat van *Stuart* kwamen te ontbreken (a).

1460 en de volgende.

Regering van *Jacobus* den III. Zyn huwelyk met de prinsesse van Denemarken.

(a) Niet alleen met het mannelyke oir, maar ook het vrouwelyken.

De regering van *Jacobus* was niet vry van beroerten. De hertog van Albanie, zyn broeder, na dat hy die in het jaar 1478 hadt verwekt, vluchtte naar Vrankryk. Zyn jonger broeder, de graaf van Mar, maakte zich nog schuldiger. Ten minste wierdt hy beschuldigt, dat hy de toverkunst hadt gebruikt om den koning zynen broeder het leven te benemen. Hy wierdt gevangen genomen, en men deedt hem de aderen openen en dood bloeden; het zy om hem van de smerten van de doodt, het zy van de schande van de straf te bevryden. Dus was het dat *Seneca* en zo vele anderen, die *Nero* de keur van hunne doodt gaf, begeerden te sterven.

1460 en de volgende.

Recht van de *Hamiltons* tot de kroon.

Zamenzwering van den grave van Mar.

Zyne straf.

De Pairs van het ryk stonden in het jaar 1482 op, en vroegen den koning reden van zyne wreedheit omtrent de twee prinssen, zyne broeders, daar hy den eenen van gebannen en den anderen het leven benomen hadt. Hunne stoutheit, of verwoedheit, kwam van woorden tot daden, zy verzekerden zich van hem, en zonden hem naar het kasteel van Edenburg gevangen.

1482.

Zamenzwering der Pairs.

Gevangenneming des konings.

Het was in dezen tydt dat de hertog van Albanie van Vrankryk in Engelandt kwam, en dat hy in zyn vaderlandt met het zwaardt in de handt trekkende, zich over zyne ballingschap ten koste van Barwik wreekte, dwingende den stadvoogdt deze voorname plaats aan de Engelschen over te leveren. Hy wischte de schande van deze daadt uit door de edelmoedigheit, die hy, niet alleen in het vergeven van den koning zynen broeder, wiens leven in zyne handen was, maar in het schikken van zyne vryheit en de herstelling op den troon bewees. Wy zullen niet spreken van de oorlogen van *Jacobus* den III met *Eduard*, noch van het verblyf, dat hy aan *Henrik* den VI en de koninginne zyne gemalinne, en aan de *Lankasters* tegen hunne vervolgers toestondt; wy zullen ook niet melden van de verzoening met den laatsten, met wiens zuster hy trouwde; en eindelyk van al dat tusschen deze twee prinssen is voorgevallen; dewyl wy 'er de omstandigheden in de beschryving van de regering der Engelsche koningen van hebben verhaalt.

Heliogabael. Stanyhurst. Waræus.

Daar scheelde nog veel aan, dat *Richard* de II Ierlandt nog niet hadt ondergebragt; hunne vyandlykheden begonnen weder onder *Henrik* den IV, en bleven onder zyne opvolgers duren. Wy zullen ons ook minder op het verhaal dezer kleine oorlogen leggen dan op het ontwerp der regering, en het denkbeeldt van de tweederhande volkeren van dit eilandt, dat is te zeggen, van de geborene Ierlanders, en die der Engelsche volkplanting.

1400 en de volgende.

Vervolg van Ierlandt. Engelsche volkplanting.

Wy kunnen daar niets naauwkeuriger, en ter zelver tydt niets zekerder van zeggen, dan het geen men in een brief aan den grave van Rutlandt *, groot afgezant, of oppergezant †, en aan de Staten te Dublin, onder de regering van *Henrik* den IV, zonder dat men 'er het nette jaar van weet, vergadert, geschreven vindt. De gemeenten van het graafschap van Cork schreven den zelven om over hunne ellenden en verdrukkingen te klagen. Zy gaven daar twee redenen van. De eerste waren de begeerlykheit en de verdeeldheden van de heeren van de Engelsche volkplantingen van dit graafschap. Zy bezaten daar, zegt deze brief, acht en dertig duizend ponden Sterlings renten; en hakende elkander te verdelgen, weigerden zy de steden Cork, Kinsale, en Jonghal

* Zoon van den hertog van Jork.

† *Grand Deputé.*

Gierigheit en verdeeldheit der heeren.

1400. hal hunne beſcherming tegen de Ierlanders, daar de geſtadige invallen al de macht der burgers van hadden gebuikt, de handen in een te ſlaan. De twede oorzaak van hare ellende was de macht van de vyanden, of ingeborene Ieren, aangegroeit door het verzuim van de Engelſche heeren, die hen uit hunne boſſchen en moeraſſen getrokken hebbende, om zich van hen in de oorlogen, die zy tegen malkander voerden, te bedienen, hen de wapenen in de handt, om de Engelſchen te verjagen, hadden gegeven. Die van Cork zeiden, dat hunne burgers niet meer konden afgemat worden door de waarneming van de wachten, die zy nacht en dag moeſten doen, en door de geſtadige aanvallen van deze wilde menſchen, die zy moeſten afkeeren. De brief eindigde met het verzoek aan den oppergezant en aan de vergaderde Staten van Dublin, dat zy bekwame gevolmachtigden wilden zenden, om niet alleen hunnen ellendigen ſtaat te onderzoeken, maar ook om daar raadt in te ſchaffen. Zy zeiden, dat de zelve voornamentlyk in de bevrediging van de Engelſche heeren beſtondt; waar toe men hen, zeiden zy, behoorde te dwingen, op ſtraffe van aanhaling hunner goederen en verbeurte van hun leven voor de overtreders. Men zegt niet, wat de uitwerking van dezen brief was, mogelyk door het gezag der heeren, daar over geklaagt wierdt, te loor geſtelt. Op deze wyze is het volk altydt het ſlagtoffer der ſtaatzucht en gierigheit van de groten.

Macht der ingeborenen.

Regering van den hertog van Clarence.

Thomas, hertog van Clarence (a), twede zoon van *Henrik* den IV, beſtierde Ierlandt gedurende de regering van den koning zynen vader, met den naam van Lord ſtedehouder van zyne Majeſteit, en met de macht om daar iemandt in zyne afwezendheit in te ſtellen; zodanig waren de ridders *Steven Scrops*, Mylord *Buthler*, graaf van Ormond, en de overſte van Kilmainan. Zomtyds vonden zy zich alle vier te gelyk aangeſtelt; de hertog van Clarence trok met deze drie ſtedehouders in het jaar 1407 te velde tegen den trotſchen *O-Carol*, die het graafſchap van Kilkenni verwoeſtte. Hy leverde hem ſlag, en doodde hem, benevens acht honderd van de zynen, op de plaats; de anderen namen de vlucht. Men zegt, dat de nacht de Engelſchen drie overwinningen zou hebben doen verliezen, indien Godt geen wonderwerk voor hen hadt gedaan, even gelyk hy voor *Jozua* deedt, wanneer hy de zon een ganſchen dag in Gibeon ſtil deedt ſtaan *. Zy ſtondt ook twee uuren in het graafſchap van Kilkenni ſtil. Maar van het eerſte wonderwerk heeft men een zeker getuigenis; daar in het tegendeel het andere alleen ſteunt op het zeggen van een ſchryver, die geen geloof verdient †.

Verhaal van een wonderwerk, naar dat van *Jozua* gelykende.

* Zie *Jozua* X, 13.

† *Campian*, door *Stanihurſt* bygebragt.

Het was niet voor het jaar 1409 dat het halsrecht aan de regeerders van Dublin wierdt verleent. Daar was eerſt maar een provooſt en naderhandt een opperſchout, met twee baljuwen, of ſherifs, die *Henrik* de III aanſtelde. De provooſt noch de opperſchout hadden geen macht dan over het burgerlyke; *Henrik* de IV voegde daar het recht van het zwaardt by, of de macht om halsrecht te oeffenen.

Macht van het zwaardt aan de regeerders van Dublin toegeſtaan.

Het geen onder de regering van *Henrik* den V in Ierlandt voorviel was niet aanmerkelyker dan dat onder *Henrik* den IV gebeurde. Mylord *Talbot*, de aartsbiſſchop van Kantelberg, en Mylord *Buthler*, graaf van Ormond, regeerden het zelve de een na den anderen; en daar waren altoos oorlogen te voeren tegen de *O-Rely*, de *Mak-Mahons*, de *O-Mores*, en de *Mak-Marrons*,

1413 en de volgende.

Leger der Ierſchen.

(a) Hy wierdt in den Franſchen oorlog in den jare 1421 gedood.

1400. en de volgende. *Hollinshead. Stanyhurſt. Warneus.*

en zo vele andere van de Ierſche natie, die men noch door zachtheit kon te onderbrengen, noch door de wapenen t'eenemaal verdelgen. De twee laatſte hoofden waren toen de ontzagchelykſte, en de ganſche provincie van Linſter, of van Lagenie, daar Dublin de hoofdſtadt van is, beefde voor hunne macht en dreigementen. De ſchryver verhaalt, dat zy ſchrikkelyke legers in het veldt bragten, en al de Engelſchen met de ſlaverny of doodt dreigden. De graaf van Ormond bedwong hunne woede, en in het jaar 1420 met een minder getal volk, maar ongelyk beter geoeffend, behaalde hy eene volkome overwinning. De zelve ſchryver, die het ſtilſtaan van de zon in het jaar 1407 verhaalt, brengt ook een diergelyk wonder by het gevecht van dit jaar by; maar het eene is niet minder verdicht dan het andere.

1413 en de volgende.

Bedwongen door den graave van Ormond.

Een anderſtilſtaan van de zon.

De Ieren, door dezen kwaden uitſlag moedeloos geworden, maakten minder beweging onder *Henrik* den VI. Doch zy waren daarom niet getrouwer. Zo haaſt als zy den tydt voordeelig zagen begonnen zy wederom hunne oproeren en vyandelykheden.

Cade, Ierlander, of valſche *Mortemer*.

De jaarboeken van Ierlandt zyn gedurende acht en dertig jaren, die tot de verheffing van *Eduard* den IV verliepen, alleen vervult met de namen der genen, aan welke *Henrik* de regering van dit eilandt toevertrouwde, mitsgaders van die deze hoofdbevelhebbers by hunne afwezendheit in hunne plaats aanſtelden. De eerſte waren *Edmond* van Mortemer, graaf van la Marche, Mylord *Wells*, en *Richard*, hertog van Jork. Wy hebben in de Geſchiedenis van *Henrik* den VI de voornaamſte gebeurteniſſen onder deze hoofdregeerders verhaalt, en byzonder onder den grave van la Marche en den hertog van Jork. Het was gedurende de regering van den laatſten, dat de valſche *Mortemer*, wiens rechte naam *Jakob Cade* was, van geboorte een Ierlander, naar Engelandt overtoog, alwaar hy de beroerten verwekte, die wy boven beſchreven hebben *. De Ierſche jaarboeken verzekeren ons niet, dat de hertog van Jork de zelve heeft aangeſtoken; zy houden 'er hem echter zeer verdacht van. Zy voegen daar by, dat de Engelſche Ierſchen zo genegen tot het huis van *Jork* waren, dat zy meeſt alle het leven in de beruchte veldſlagen van Wakfield, en Mortemer Croſſe †, waar van het eene voor, en het andere na de verheffing van *Eduard* den IV volgde, verloren. Hunne nakomelingen behielden de zelve genegenheit, die zo ver ging, dat zy de bedriegers, die zich voor afkomſtig van de *Plantagenets* uitgaven, tegen *Henrik* den VII, gelyk wy in zyn leven zullen verhalen, begunſtigden.

* Zie fol. 695, 696.

Genegenheit der Ierſchen voor het huis van Jork.

† naby Hereford.

1422.

De nederlaag der Engelſchen, die in de twee veldſlagen van Wakfield en van Mortemer waren gebleven, bragt de volkplantingen in groot gevaar. Zy bevonden zich zonder hoofden, en de oproerige Ierlanders, de tyds gelegenheit waarnemende, ontnamen hen de voornaamſte ſteden, met de daar onder horige landen, en dat byna in alle de provinciën.

1461 en de volgende.

De graven van Kildare en van Desmond hielden hen onder de regering van *Eduard* den IV in bedwang. Deze heeren van een huis waren niet minder van aanzien aan het hof van *Eduard* dan gevreeſt in hun regentſchap van Ierlandt, dat zy zomtyds onmiddelyk, en zomtyds als ſtedehouders van den hertog van Clarence waarnamen. Maar het ſpotten van den grave van Desmond over het huwelyk van *Eduard* met *Elizabeth Woodeville* koſtte hem het leven; en op de beſchuldigingen van hoog-

Dapperheit van de graven van Kildare en Desmond.

Het ſpotten van den laatſten koſtte hem het leven.

1461 en de volgende. Verheffing van de *Kildares*. * in het jaar 1467.

verraadt, daar hy van wierdt verklaart overtuigt te zyn, wierdt hy te Drogheda * onthalst. De *Kildares* wierden echter naderhandt in hunne eer en waardigheit herstelt, en dat huis was sedert altydt van groot aanzien in Ierlandt. Niet alleen bleef het in al zynen luister onder *Eduard* den IV, die aan den grave van Kildare de regering van dit eilandt gaf, daar hy den jongen *Eduard* zynen zoon, die hem in het ryk volgde, in hadt gehuldigt. Het zelve behieldt zyn groot aanzien nog onder den minderjarigen koning, onder *Richard* den III, die hem om het leven bragt, en onder *Henrik* den VII, die een nieuwen stam op den troon deedt klimmen.

1463. 1485.

1400 en de volgende tot 1485. Vervolg van de Griekse keizers. *Annal. Turc. Chalcocondyl.* Vervolg van *Chalcocondylas. Fasavius. Mezeray. A compleat History of the Turks.*

Wy zullen nu den ondergang van het Griekse ryk, benevens dat der *Paleologen*, die het sedert langen tydt bezaten, beschouwen. Het zelve begon eerst af te gaan van de verheffing van *Otheman* op den troon des Sultans; het viel ten eenemaal onder *Mahometh* den II. Deze omwenteling wierdt van de regering van *Johannes Manuël Paleologus* en zynen zone *Constantinus*, van wien weinig te zeggen is, voorgegaan.

Johannes Manuel begon zyne regering in het jaar 1419 door den afstandt of het medegenootschap van den keizer *Manuël*, zynen vader, die in het jaar 1422, na eene redelyk lange regering, maar niet roemryk, noch voorspoedig, stierf. Die van den zone was niet beter. Hy zag zynen broeder *Demetrius* tegen hem opstaan, wiens oproer hy echter bedwong †. Hy bleef te ontydig op de vereeniging van de Griekse met de Latynsche kerk dringen, welke de gezanten van den eersten in de kerkvergadering van Florence hadden ondertekent *. Op hunne wederkomst weigerden de geestelykheit en het volk de zelve toe te stemmen. Al het gezag van den keizer kon niet beletten, dat de Griekse kerk zich niet in hare onafhankelykheit en afgescheiden van de Latynsche handhaafde, daar zy zich altydt by gehouden heeft.

Jomtrent het jaar 1443. Begunstigt de vereeniging van de Griekse met de Latynsche kerk. * in het jaar 1439.

Den 31 October des jaars 1445 stierf *Johannes Manuël*, en liet tot zynen opvolger in het ryk na *Constantinus* den XIII. Deze was de laatste van dezen naam, zo wel als de laatste der Christen keizers in het Ooslen: zo dat Constantinopel, dat zynen naam en zyne grootheit aan den eersten *Constantinus* † verschuldigt was, zynen val onder den laatsten heeft gezien. Het behieldt het eene noch het andere niet dan om de setel van het Turksche ryk te zyn, tegen het welke het tot nu toe een bolwerk voor de Christenen was geweest. Deze treurige omwenteling geschiedde onder de regering van *Mahometh* den II, daar wy nu van zullen spreken, vervolgende de order der Turksche keizers.

1419 en de volgende. Regering van *Johannes Manuël.* Regering van *Konstantyn* den VIII, den laatsten Christen keizer. † of *Konstantyn.*

Na de doodt van *Bajazeth*, zynen overgrootvader, ziet men de korte regering van *Iza Zelebis*, van *Solyman*, van *Muza*, en van *Mahometh* den I, daar de een door den anderen wierdt omgebragt, uitgenomen *Mahometh*, die zyne eige doodt in het jaar 1421 stierf, na dat hy alvorens hernomen hadt het geen *Tamerlan* van zynen vader *Bajazeth* hadt verovert, en verscheide steden in Europa herwonnen.

1445. Regering van den zone van *Bajazeth.* 1421 en de volgende. *Amurath* de II en zyne veroveringen.

Zyn zoon *Amurath*, de II van dezen naam, was zyn opvolger, en een der grootste geesselen van de Christen vorsten, daar hy een gedeelte van Griekenlandt van veroverde. Hy zou hen ook haast Hungarië ontrukt, en mogelyk zyne overwinningen tot over den Donauw doorgezet hebben, indien hy in *Hunniades* en in *Scanderbeg* geen twee dyken hadt gevonden, die hem stuitten. Wy zullen van den oorlog, dien hy met deze twee dappere krygsmannen hadt, noch van den vermaarden slag van Varna, dien *Ladislaus*, koning van Hungarië, met zyn leven verloor, niet spreken, dan wanneer wy gewag zullen maken van het Westersche keizerryk, onder het welke hy is voorgevallen. Het was in een van deze oorlogen, die *Amurath* tegen *Scanderbeg* voerde, wien hy het ryk van Epirus, of van Albanië, wilde ontweldigen, daar hy de hoofdstadt * van belegerde, dat deze trotsche Sultan, uit wanhoop, dat hy deze stadt niet kon veroveren, van spyt en droefheit op den 3 February des jaars 1451 stierf.

1421 en de volgende. * Croje.

Hy hadt tot zyn opvolger zynen zoon *Mahometh* den II, die het jaar daar na Constantinopel kwam belegeren, en het zelve den 29 May des jaars 1453, na een storm, waar in de keizer *Constantinus* sneuvelde, veroverde. Dus eindigde het keizerryk van de *Paleologen* in het Ooslen. Dat van de *Comnenen* hieldt nog standt in Trebizonde. Maar de verwoester van het eerste was ook die van het twede, dat twee honderd jaren te voren door *Izaak Comnenus* was gesticht, het welk mede nevens zynen koning *David* te gronde ging, dien *Mahometh* naar Constantinopel bragt, daar hy hem deedt ombrengen. De Turken hebben geen Sultans gehad, die groter overwinningen bevochten hebben. Behalven die der twee ryken van Constantinopel en Trebizonde veroverde hy nog twaalf koninkryken en meer dan twee honderd steden. Van de Venetianen nam hy Corinthe, met het eilandt Lemnos, Mitylene, Eubea, of Negropont. Caffa, zynde het oude Theodosia, ontweldigde hy den Genuezen; Otranto scheurde hy af van Italie, daar hy nog groter overwinningen zou hebben behaalt, indien zyne doodt, die op den 3 May des jaars 1481 voorviel, de zelve, nevens het verlies der Christenen, niet hadt gestuit. Hy hadt geen meer dapperheit dan een Turk gewoonlyk heeft, bestaande in verwoedheit en onmedogendheit. Hy bezoetelde zich met het bloedt van zyne twee broeders, en van eene Griekse slavinne, die hy bovenmaten lief hadt; maar hy liet haar het hoofdt in de tegenwoordigheit van den Divan afslaan, om de Janitzaren te bevredigen, die over zyne verwyfdheit morden. Hy hadt voor zyne doodt de droefheit van het beleg van Rhodes te zien mislukken. De dapperheit van den grootmeester *Aubusson* dwong het Ottomannische leger, na verscheide stormen uitgestaan te hebben, waar in de moedt der belegerden over de verwoedheit der belegeraars zegepraalde, op te breken.

1451 en de volgende. Regering van *Mahometh* den II. Hy verdelgt de ryken van Constantinopel en Trebizonde. Zyne andere veroveringen. Zyne doodt.

Bajazeth de II volgde zynen vader op, en wierdt voor zynen oudsten broeder, genaamt *Zizim*, gestelt, die te vergeefsch by de Christen vorsten bystandt ging verzoeken, de welke hem niet alleen verlieten; maar daar hy ook het leven verloor, vergeven zynde, zegt men, door paus *Alexander* den VI, groot vriendt van zynen broeder *Bajazeth*. Dezen laatsten kwam dit lot mede over door zynen zone, *Zelim*, die zyn opvolger was in het jaar 1512.

1481 en de volgende. Regering van *Bajazeth* den II. Bedroefde doodt van *Zizim*.

Gelyk het in deze XV eeuwe is, die wy doorlopen, dat het ryk van de Sophis van Persie opkwam, moeten wy daar iets van melden, voor dat wy tot het Westersche keizerryk overgaan.

Regering van de Sophis.

Niemandt is onbekend, dat de Alkoran twee verscheide uitleggers heeft gehad, *Ali* en *Omar*. De eerste kreeg in het begin een groter getal van aanhangeren: de Turken en Saracenen waren van zyn gevoelen. Eenigen tydt daar na gebeurde het echter, dat het gevoelen van *Omar* de overhandt kreeg. Het zelve ging zo krachtig door, dat het andere ten eenemaal kwam te vervallen. Een zekere

1400 en de volgende. Aanhangeren van *Ali* en van *Omar*. De eerste door den Sophi herstelt.

1400 en de volgende.

zekere *Sophus*, of *Sophi*, die zich zeide van *Ali* afkomstig te zyn, herstelde daar de secte van in het jaar 1350. Zyn zoon *Guines* vervolgde het zelve in aanzien te brengen door de achting, die *Tamerlan* voor zyne heiligheit en geleerdheit hadt. Hy liet een zoon na, *Sicaidar* genaamt, die het volk verder t'eenemaal overtuigde. *Assembech Ussum-Cassan*, eerst in het ryk van Armenië herstelt, daar *Bajazeth* hem hadt uit gejaagt, en door *Tamerlan* overwinnaar van *Bajazeth* geworden, nam dezen *Sicaidar* tot zwager aan, en deze verbindtenis gaf veel luister aan de lere van *Ali*, die deze laatste met den zelven yver en de zelve welsprekendheit, als zyn vader en grootvader hadden gedaan, voortzette. *Rustan*, koning van Persië, deedt hem het leven benemen; maar hy liet een zoon na, die zyne doodt wreekte, en maakte zich meester van het Persiaansche ryk, dat toen weder van de Turken, die het zelve in het jaar 1042 aan de nakomelingen van zynen eersten meester hadden ontweldigt, afviel. Deze hersteller was de vermaarde *Ismael*, die by zynen naam dien van *Sophi*, welken zyn overgrootvader hadt gevoert, voegde; een naam, die erfelyk aan de koningen van Persië en hunne opvolgers is gebleven, en niet minder de waardigheit dan de afkomst uitdrukt. Deze omwentelingen geschiedden in het jaar 1499, beroemd door het begin van de regering der Sophis.

Ismaël Sophi herstelt het Persiaansche ryk.

1400 en de volgende. Het ryk van den Czaar.

Wy kunnen op geen beter plaats het ryk van den Czaar van Moskovië dan op deze invoegen. Het was op het laatste van deze eeuwe, dat de hertog *Johannes* het juk der Tartaren, onder welke de prinsen van Moskovië tot dezen tydt toe cynsbaar waren geweest, en de steden Novogrod en Moskow hadden verovert, afwierp. Hy bragt mede verscheide steden van Wit-Ruslandt, die onder de macht van den hertog van Litthauwen waren, onder zyne gehoorzaamheit. Hy gaf aan dit grote ryk de gedaante en de regeringswyze, daar het sedert by is gebleven tot de wyze regering van *Petrus* den Groten, die de zelve in onze eeuwe grotelyks heeft hervormt en verbetert, en het groothertogdom van Ruslandt of Moskovië tot een keizerryk verheven.

Vervolg van de Westersche keizers. *Naucl. Petavius. Mezeray. Sleidanus. Æn. Sylv. Chalc.*

Het Westersche keizerryk was mede zyne veranderingen onderworpen: doch verder van het bereik der Turken af zynde dan dat van het Oosten, verviel het zo zeer niet, en wierdt ook minder van de ongelovigen ontrust dan door den opstandt der Christenen.

Regering van *Robert* van Beyeren.

De keizer *Robert*, van het huis van *Beyeren*, in het jaar 1400 verkoren, kon niet beletten dat het grootste gedeelte van Italië het Duitsche keizerryk afviel. *Galeas Visconti*, hertog van Milaan, bevestigde zyne regering, en breidde de zelve wyd en zyd over zyne naburen uit; maar na zyne doodt kregen verscheide steden hare vryheit weder, of kwamen weder onder hare oude meesters. Verona en Padua waren onder dat getal. De zelve keerden weder onder de regering van het Venetiaansche gemenebest.

Regering van *Sigismundus*.

De doodt van *Robert* van Beyeren, die in het jaar 1410 voorviel, deedt het bloedt van *Karel* den IV, van het huis van *Luxemburg*, weder op den troon klimmen; en zyn zoon *Sigismundus*, reets koning van Hungarië, wierdt tot het keizerryk verheven, daar zyn broeder *Wenceslaus* van verstoten wierdt. Hy was het, die alleen koning van Hungarië zynde, bystandt van Vrankryk tegen de Turken verkreeg; hy was het ook, die, sedert zyne verkiezing tot het Ryk, in het jaar 1416 † naar verscheide hoven van Europa vertrok, om de Christen vorsten aan te raden

† Zie fol. 665.

zich te vereenigen, en het kruis tegen de ongelovigen aan te nemen.

1400 en de volgende. Vervarring in het ryk van Napels.

Het wederkeren van het ryk van Napels aan het huis van *Anjou* viel onder zyne regering voor. *Johanna*, dochter van *Ladislaus* van Duras †, in het jaar 1414 gestorven, nam in het jaar 1431 *Lodewyk*, hertog van Anjou, tot medegenoot in de regering aan, die daar door een vredige bezitter van het ryk wierdt, daar de paus hem tien jaren te voren in gehuldigt hadt; maar dat hem tot dezen tydt door de zelve *Johanna* en *Alphonsus* van Arragon, die zy het eerste tot medegenoot hadt aangenomen, was betwist geweest. Dus was het dat twee *Johannas* twee malen het huis van *Anjou* tot het ryk van Napels riepen. Wy hebben van de eerste gesproken ‡, die zelfs uit het bloedt van *Anjou* was. In de twede, van het huis van *Duras*, de jongste van dat van *Anjou*, stak ook niet veel goeds, zelfs hadt zy een slechter naam: de Geschiedenissen spreken 'er van als van eene gemene hoer.

† of *Durazzo*, een afdalende tak van *Anjou*.

1410. De koninklyke slaat van *Johanna* van Duras.

‡ Zie fol. 635.

Zy overleefde den hertog *Lodewyk*, doch stierf in het zelve jaar, en stelde voor hare doodt *Renatus*, broeder van *Lodewyk*, tot haren opvolger, van wien *Alphonsus* van Arragon het ryk van Napels in het jaar 1442 weder veroverde. *Renatus* trachtte, maar te vergeefsch, het zelve weder na de doodt van *Alphonsus*, die in het jaar 1458 voorviel, te bemachtigen. *Sigismundus* verhief in het jaar 1416 Savoje tot een hertogdom. Het was *Amadeus* de VIII, die daar de eerste hertog van was. Zyne voorzaten voerden alleen den tytel van graaf, die niet minder doorluchtig, noch aanzienlyk dan die van hertog was, gelyk de Franse schryver * aantekent.

Zy neemt *Renatus*, hertog van Anjou, tot medegenoot aan.

Savoje tot een hertogdom verheven.

* *Mezeray.*

De omwentelingen van Bohemen zyn het grootste, dat onder de regering van *Sigismundus* is gebeurt. De zelve waren onder de regering van zynen broeder *Wenceslaus* begonnen, en duurden nog onder de zyne, wanneer hy in het ryk van Hungarië was opgevolgt. Toen was het dat de vermaarde *Zisca* die wonderbare heldendaden, waar van men in de Geschiedenissen van dezen tydt leest, uitvoerde, die voor verdicht zouden worden aangezien, indien zy niet door schryvers van den zelven tydt, en vyanden van zyn gelove, daar een paus een van is geweest *, wierden verhaalt.

1419 en de volgende. Opstandt der Bohemers.

Wenceslaus gestorven zynde, verklaarde de keizer *Sigismundus* zynen broeder erfgenaam in het ryk van Bohemen; maar de Bohemers, die in hunne voorrechten en Godsdienst verzochten gehandhaaft te worden, zulks afgeslagen hebbende, stelden tegen hem den dapperen en gelukkigen *Zisca*, dien zy tot hun hoofdt verkoren. Hy was een edelman van geboorte; zyn yver voor den Godsdienst en de natie stondt onwrikbaar; zyn moedt en zyne bekwaamheit streefden boven al wat men daar van kan zeggen; ook voldeedt hy de hoop, die zyn party van hem hadt; zelfs ging hy hunne verwachting te boven. De vyf of zes laatste jaren van zyn leven (want hy leefde niet lang na dat hy tot hoofdt was verkoren) zyn wonderbaarlyk geweest. Wy zullen ons niet onderwinden de zelve te beschryven. Wy zullen ons vergenoegen met alleen te zeggen, dat hy zonder volk of geldt de macht van den keizer niet vreesde, die gewapend en van voornemen was, de Hussiten, gelyk men toen de Bohemers noemde *, die het juk van den paus hadden afgeschud, uit te roeien. Zyne vaardigheit in volk te ligten, zyne order in het optrekken en legeren, zyne onverzaagtheit in het gevecht, alles was in hem even wonderlyk. Men

Zy verkiezen *Zisca* tot hun hoofdt.

* van *Jan Hus.*

* *Æneas Silvius*, die paus, met den naam van *Pius* den II, is geweest.

Zyne bovengewone dapperheit.

Zy verkoren *Zisca.*

Zyne afbeelding.

Zyne ongemene dapperheit.

Zyne overwinningen.

1424 en de volgende

telt zyne overwinningen by zyne veldslagen, die in geen klein getal waren. Een onverwachte schrik viel op de keizerlyke legers en steden zo haast *Zisca* verscheen, de eerste namen de vlucht, en de andere openden hem de poorten. Hy wierdt voor zyne doodt meester van gansch Bohemen.

Wat lust hy na zyne doodt van zyn vel gaf.

Hy wilde daar na nog meer schrik verwekken, indien het waar is, dat hy beval, dat zyn vel over een trommel zou worden gespannen, om den optocht aan het hoofdt der krygsbenden te slaan, verzekert zynde, dat des zelfs klank de vyanden zou verbazen. Men kwam zyn bevel na; en wat daar de reden van mag geweest zyn, zyne voorzegging wierdt vervult; de klank van dezen verschrikkelyken trommel bragt tot twee malen toe het keizerlyke leger op de vlucht, zonder dat men het weder tot staan kon brengen.

Intrede van *Sigismundus* in Praag.

Zyne doodt.

Zyne doodt maakte geen einde van den oorlog; de zelve eindigde niet dan met die van *Procopius*, die in zyn plaats verkoren, en in een groten veldslag gedood wierdt. Des zelfs uitslag deedt *Sigismundus* voor koning van Bohemen erkennen. Hy deedt zyne intrede te Praag in de maandt September des jaars 1436. Maar deze koninklyke pracht wierdt haast van een lykpraal gevolgt. Hy stierf den 9 December van het volgende jaar.

1438. Regering van *Albert* van Oostenryk.

Albert van Oostenryk, zyn zwager, was zyn opvolger, en het keizerryk weder in dat machtige huis gekomen zynde, is daar altydt in gebleven. *Albert* regeerde niet meer dan twee jaren. Maar eene zo korte regering was daarom niet min roemruchtig; hy behaalde grote overwinningen op de Moraviers, op de misnoegde Bohemers en op de Turken.

Zyne overwinningen.

Frederik de III zyn opvolger.

Hy hadt een prins uit zyn huis tot zynen opvolger op den keizerlyken troon uitgeroepen, met den naam van *Frederik* den III. Zyne regering was gansch tegenstrydig met die van zynen voorzaat. Zy was van langer duur, maar gansch niet roemruchtig. Hy gedroeg zich als een blote aanschouwer der oorlogen van Bohemen en Hungarië; en indien *Hunniades* en *Scanderbeg* toen niet hadden geleeft, om zich tegen de overwinningen van *Amurath* en *Mahometh* den II te stellen, zou hy zich meester van Hungarië, en mogelyk van het gansche Westersche ryk, gemaakt hebben.

† uit hoofde van zyne vrouwe, dochter van *Sigismundus*.

Opstandt in Hungarië en Bohemen.

De Hungaren verkiezen *Vladislaus*.

De koninkryken van Bohemen en Hungarië waren in den persoon van keizer *Albert* vereenigt †, die de zelve met het keizerryk bezat. Maar de Hungaren en Bohemers, die een vorst van noden hadden, bekwaam om hen tegen den Turk te verdedigen, weigerden den jongen *Ladislaus*, na zyns vaders doodt geboren, by zyne geboorte te erkennen: want oordelende, dat een kindt, nog in de wieg leggende, niet bekwaam was hen te beschermen, boden de Hungaren de kroon aan *Vladislaus*, koning van Polen, aan, die de zelve aannam; en de Bohemers de hare aan den hertog van Beyeren, die de zelve edelmoedig afloeg.

Keizer *Frederik* de III, tot wien zich de Bohemers naderhandt keerden, hadt de zelve edelmoedigheit, volgens eenige schryvers, en wilde ze niet aanvaarden, dan om ze voor zynen verwant, den jongen *Ladislaus*, aan wien de zelve naderhandt wierdt gegeven, te bewaren. Die van Hungarië verkreeg hy ook door de doodt van *Vladislaus*, in den vermaarden slag van Varna gedood ‡.

‡ in het jaar 1444. Zyne nederlag

Deze ongelukkige koning, die de wapenschorsing, met *Amurath* den II gemaakt, hadt geschonden, kwam daar ook benevens den kardinaal *Julianus* te sneuvelen, wiens kwaden raadt hy gevolgt hadt. De Godt der Christenen, dien *Amurath* aanriep als getuige van deze overtredinge, wreekte deze schennis ten koste van het leven van den meineedigen.

1444 en de volgende. en doodt in den slag van Varna.

Het was na dit verlies, dat de Hungaren den jongen *Ladislaus*, nog maar vyf jaren oud, van den keizer *Frederik* den III kwamen afeischen. Eenigen zeggen, dat de keizer hem met eere wederzondt. Anderen *, dat de manhaftige *Hunniades* daar tusschen moest komen, en den onrechtmatigen keizer door de macht der wapenen dwingen den jongen prins met de kroon van Hungarie, die men hem hadt toevertrouwt, over te geven.

Ladislaus, koning van Hungarië en Bohemen.

* *Petavius*, enz.

De twee ryken scheiden na zyne doodt van een.

† of *Podiebrath*.

Ladislaus hadt niet lang het genot van deze twee ryken, die nog eenmaal na zyne doodt, die in het jaar 1458 voorviel, van elkander wierden gescheurt. De Bohemers verkoren tot hunnen koning *Jan* van Kunstadt, of van Podibrad †, en de Hungaren *Matthias Hunniades*, zoon van den gene, dien de keizer *Frederik* hadt gedwongen, hem den jongen *Ladislaus* met de kroon, die hem toekwam, weder te geven.

1450 en de volgende.

Johannes Hunniades, zyn vader, vorst of waiwode van Zevenbergen, was in het begin van September in het jaar 1456 gestorven, na dat hy verscheide malen Hungarie tegen de invallen van *Amurath* en zynen zoon *Mahometh* verdedigt, verscheide overwinningen op den eenen en den anderen behaalt, en den laatsten gedwongen hadt de belegering van Belgrado op te breken, na dat hy de afinydingen overweldigt, en het veldt met doden vervult hadt. Dit was de laatste veldtocht van dezen dapperen beschermer der Christenen, die twee maanden daar na, overladen met roem, stierf, hebbende daarenboven het geluk een zoon na te laten, aan wien de Staten de kroon, die zyn vader zo menigmaal hadt beschermt, en die hy door zyne eige dapperheit verdiende, opdroegen.

Schone daden van het leger van *Johannes Hunniades*.

Deze nieuwe koning van Hungarië raakte niet alleen met den Turk in oorlog, maar ook met zynen schoonvader *Podibrad*; met *Vladislaus* ‡, die *Podibrad* in het ryk van Bohemen opvolgde, met den keizer *Frederik* den III. Van alle kanten was hy gelukkig. Hy verjoeg de Turken van de grenzen van Dalmatie; hy hielp *Ferdinand*, koning van Napels, Otranto weder van hen bemachtigen; dwong *Mahometh* den II en zynen zoon *Bajazeth* den II de vrede van hem te verzoeken. De Polen en Walachiërs moesten voor zyne dapperheit bukken, en keizer *Frederik* den III, zich zyne wapenen op den hals gehaalt hebbende, kostte het Wenen, daar deze overwinnaar zulk een heerlyken levensloop en goede regering kwam te eindigen *, zonder erfgenamen van een naam, dien zyn vader en hy doorluchtig hadden gemaakt, na te laten.

‡ zoon van *Casimir*, koning van Polen.

Zyne ruemryke daden.

Zyne doodt.

* in het jaar 1490.

1443 en de volgende.

Scanderbeg, de andere geesel der Turken, of schutsmuur der Christenen, begon zyne regering in Epyrus, of Albanië, in het jaar 1443, en stierf in het jaar 1466. De naam van zyn huis was *Castriot*, en zyn eigen *Alexander*, daar de Turken, by wie hy lange jaren als gyselaar bleef, dien van *Scander*, en daar na den tytel van heer, of van *Beg*, byvoegden; maar de schryvers, den naam van den persoon met dien van zyne waardigheit vermengende, hebben 'er een van gemaakt, en hem *Scanderbeg* genaamt. Met dezen naam was het dat de jonge *Castriot* zich zo vermaard maakte, dat niemandt meer overeenkomst met den overwinnaar van gansch Asië *, wiens naam hy voerde, heeft gehad. Hy wierdt geboren

Regering van *Scanderbeg*.

Zyne geboorte, zyn naam, zyn geluk en zyne overwinningen.

* *Alexander* den Groten.

1443 en de volgende. boren en regeerde, gelyk hy, in Macedonië, waar van Albanië een gedeelte is. Hy hadt omtrent met de zelve vyanden te doen; hy behaalde daar ook geen minder overwinningen van, hoewel hy zo veie geweften niet won. Men telt tot twee en tachtig veldflagen, die hy op den Turk bevocht, daar hy talryke legers van op de vlucht dreef met een handt vol volks.

Verwarring in het ryk van Cyprus.

In dezen tydkring onderging het ryk van Cyprus vele veranderingen. De nakomelingen van *Guido* van Lufignan, die het zelve door de mildheit van *Richard* van Engelandt bezaten, regeerde daar tot op den tydt van *Charlotta*, dochter van *Jan*, die met een prins van Savoje trouwde, welke aan de prinfſen van zyn huis het recht, dat hy uit hoofde van zyne vrouwe op dit ryk hadt, overbragt. Maar *Jacobus*, baſtaardt van koning *Jan*, betwiſtte hem het zelve, en nam het in bezit in het jaar 1459. Hy trouwde met de dochter van een edelen Venetiaan *, dien de Raadt erkende. Uit dit huwelyk kreeg hy een zoon, die in zyne jonge jaren in het jaar 1476 ſtierf, latende den Raadt tot erfgenaam. Op deze tytels zyn gegrond de wederzydſche eiſchen van den hertog van Savoje en van het gemenebeſt van Venetië. Maar de Turk, die dit ryk in het jaar 1571 innam, liet 'er hen niet van na dan den twiſt over den tytel.

Het recht, dat de hertog van Savoje en het gemenebeſt van Venetië eiſchen.

* *Petavius* noemt hem *Marcus Antonius.*

Zodanig waren de gevallen, die het ryk van *Frederik* den III luiſter byzetten, maar aan der zelver roem hadt hy geen deel; echter maakten zy zo veel gerucht in de ſtaten, die Duitſchlandt voor een ſchutsmuur tegen de Turken verſtrekken, terwyl het met zyn geruſten keizer een volmaakte ruſt genoot.

1400. Vervolg van de Franſche koningen.

Wy hebben weinig van het Franſche ryk onder de regering van *Karel* den VI en *Lodewyk* den XI, die de XV eeuw beſluiten, te zeggen, naardien de meeſte gevallen de zaken betreffen, die tuſſchen deze kroon en Engelandt voorvielen, in wiens verhaal wy die hebben ingelaſcht.

Petavius, Mezeray, en anderen. Verſchil tuſſchen de huizen van *Orleans* en *Burgundië.*

De twiſt tuſſchen de hertogen van Orleans en van Burgundië was niet minder nadeelig aan de regering van *Karel* den VI, dan de krankzinnigheit van dezen ongelukkigen koning. *Jan*, hertog van Burgundië, een geweldadig vorſt, bedreef eene ſchandelyke zaak door het vermoorden van den hertog van Orleans in het jaar 1407. Maar de Dauphin, die in het misnoegen van het huis van *Orleans* tradt, beging een nog onvoorzichtiger daadt, wanneer hy in het jaar 1419 deze doodt door die van den Burgunder wreekte. Daar uit is al het kwaadt, dat Vrankryk overkwam, geſproten: de onterving van den Dauphin; de aanneming van *Henrik* den V, koning van Engelandt, die met *Catharina* van Vrankryk trouwde, en voor erfgenaam van het ryk wierdt erkent; de burger- en uitlandſche oorlogen, die het overige van deze regering en de volgende hebben geduurt, en daar Vrankryk niet dan door een wonderwerk uit gered wierdt.

1422 en de volgende. Doodt van *Karel* den VI.

Den 21 October des jaars 1422 ſtierf *Karel* de VI, latende het ryk verdeelt tuſſchen twee mededingers, die beide voor koning door die van hunne party wierden uitgeroepen; de hertog van Bethford deedt zynen neef, den kleinen *Henrik* den VI, voortgekomen uit het huwelyk van *Henrik* den V met *Catharina* van Vrankryk, tot koning uitroepen; en *Karel*, zoon van den overleden koning, wierdt door de heeren van zyn aanhang tot koning, met den naam van *Karel* den VII, uitgeroepen. Wy hebben getoont tot wat uiterſte deze koning zich langen tydt gebragt zag, dat zo ver ging, dat hy op het einde van het jaar 1428 naar het Dauphiné wilde vluchten, gevende alle de provincien aan de andere zyde van de Rhône aan de Engelſchen ten beſte. Zyn geluk redde hem hier uit. *Orleans* wierdt verloſt; eene jonge dochter wekte zynen moedt en dien van alle de Franſchen weder op, en de bygelovigheit deedt, dat eene dappere heldadigheit naauwlyks zou kunnen te weeg brengen. Zyne verzoening met den hertog van Burgundië hielp niet minder tot de gelukkige omkeeringe van zyne zaken: in het tegendeel, het misverſtandt, dat in het koninklyke huis van Engelandt rees, de minderjarigheit van *Henrik* den VI, zyne onbekwaamheit wanneer hy meerderjarig was geworden, de verwarringen onder de prinſſen van zyn huis, de verdeeldheden van de Rode en witte Roze, dit alles by malkander gevoegt joeg de Engelſchen weder overzee naar hun landt, en meeſter van twee derden van Vrankryk zynde, konden zy naauwlyks Calais behouden. *Karel* de VII was alle deze goede uitſlagen verſchuldigt aan de dapperheit van den grave van Dunois, van la Hire, van Saint-Trailles, en van zyne andere veldoverſten, die voor hem den naam van zegepraalder verkregen, terwyl hy, verſlaaft aan de ſchone *Agnes*, niet dan den naam van een welluſtigen verdiende. Deze zwakheit wierdt van eene andere gevolgt, en uit vreze, dat de Dauphin hem mogt vergeven, vaſtte hy zich dood.

1422 en de volgende.

Zyne liefde voor de ſchone *Agnes.*

Vaſtte doodt van dezen koning.

Deze Dauphin, dien hy mogelyk daar door van het begaan van deze euveldaadt bevryddde, was zyn opvolger, met den naam van *Lodewyk* den XI, een groot ſtaatkundige, maar nog groter bedrieger; die alles aan zyne ſtaatzucht opoffierde, daar zyn eigen broeder het eerſte ſlagtoffer van was, en die geen andere wet volgde dan zyne wraak en ongeregelde driften. Zyn loftuiter zegt *, *dat hy de koningen van Vrankryk van hunne vorige af hankelykheit bevryd heeft*; maar een ander ſchryver zegt met meer reden, *dat hy hen buiten kennisſe en reden bragt.* Zyne regering, gelyk die van *Tiberius*, ging met wantrouwen en met ſtrafoeffeningen door †, en hunne doodt was ook gelyk. *Tiberius* vluchtte voor den Raadt, dien hy haatte, en verbande zich zelven naar Caprea, daar hy zyne dagen in boosheden en welluſten eindigde. *Lodewyk*, geen eerlyke menſchen in zyne tegenwoordigheit kunnende verdragen, en voor zynen zone, die echter nog maar een kindt was, bevreeſt zynde, ſloot zich op in het kaſteel du Pleſſis, daar hy te vergeefſch eene ſchuilplaats om de doodt te ontvlieden, die hem den 19 Auguſty des jaars 1483 wegnam, zocht. Wy hebben zyne loze ſtreken om den konneſtabel *St. Paul* van kant te helpen, zynen onverzoenlyken haat tegen den hertog van Burgundië en zyn huis, zyn verdrag of zynen koophandel met *Eduard* den IV, van wien hy de vrede kocht, en dien hy door zyne ligtgelovigheit bedroog, gezien. Hy ſtelde de orde van St. Michiël in, die *Henrik* de III weder vernietigde, latende na zyne doodt eene gedachtenis, daar Vrankryk zelf een afgryzen van heeft; maar hy liet daarenboven ook eene wyze van oppermachtige regering na, die het zelve maar al te ongelukkig heeft aangenomen.

1461 en de volgende.

Regering van *Lodewyk* den XI.

Zyne ſtaatkunde en wraak. Vergeleken by *Tiberius.*

* *Comines.*

† *Mezeray* zegt, dat hy vier duizend menſchen heeft doen ſterven.

Karel de VIII volgde zynen vader *Lodewyk* den XI op. Hy hadt noch zyne bekwaamheit, noch zyne gebreken; hy was een goed vorſt; maar zwak, zodanig als wy hem in het vervolg zullen beſchryven *.

1483 en de volgende.

Regering van *Karel* den VIII.

* in de regering van *Henrik* den VII.

De vier voornaamſte Spaanſche ryken gingen hun ouden gang; maar dat van Caſtilië nam van tydt tot tydt de overhandt over de andere. Wy zul-

1400. Vervolg van Spanje. *Mariana. Petavius. Mezeray.*

1400 en de volgende. zullen het zelve omtrent het einde van deze eeuwe ten eenemaal de overhandt zien krygen, Aragon door een huwelyk daar aan hechten, en het ryk van Granada veroveren, en aldus een der machtigste ryken van Europa worden.

1407. Regering van *Henrik* den III. *Henrik* de III, die in het jaar 1407 regeerde, was meer voor de vrede dan voor den oorlog. De koning van Granada vondt zich van zynen kant niet in staat hem te ontrusten, waar door zy altydt vrienden bleven.

1429. Regering van *Jan* den II. De twee ryken bleven in vrede onder *Jan* den II, die op zynen vader *Henrik* den III volgde; zelfs hielp hy *Jozeph Abencerrage* weder op den troon van Granada, daar de zamengezworenen hem van hadden gesloten. Maar de Moorsche koning drie jaren daar na gestorven zynde, hadt zyn opvolger de zelve achting niet voor *Jan*; of *Jan* hadt dat zelve ontzag niet voor den vorst van Granada: men nam de wapenen op; men sloeg in het jaar 1431 een bloedigen slag, daar twee duizend Moren op de plaats sneuvelden; zo dat de koning van Castilië eene volkome overwinninge, waar door hy meester van de grenzen wierdt, bevocht.

1431. Zyne overwinning op de Moren.

1441 en de volgende. Verwarring tusschen den koning en den infant. De binnenlandsche oorlogen, die het eedgespan der groten tusschen den koning *Jan* den II en zynen zone, den infant *Don Henrik*, verwekten, beletten den eersten zyne overwinningen tegen de Moren voort te zetten. Men beschuldigt *Don Alvarez de Luna* de voornaamste aanlegger daar van geweest te zyn. Hy wierdt daar ook over gestraft. Daar zyn eenigen, die zeggen, dat hy een goed voornemen hadt, en de vermaardste schryver van deze natie * spreekt meest altydt met lof van hem, als van den grootsten staatsman, dien Castilië ooit hadt. Maar hy voegt 'er ook by, dat hy te staatzuchtig was, en wenschte, dat zyne straf de gunstelingen leerde gematigder te zyn.

Lof van *Don Alvarez*. * *Mariana.*

1453. Zyne standvastigheit op het schavot. Hy onderging de zelve in het jaar 1453 als een heldt. Hy klom op het schavot met een standvastigen moedt; hy sprak op gelyke wyze, en wat betuigingen hy ook van zyne onschuldt deedt, vermaande hy de omstanders, dat zy zich aan hem zouden spiegelen.

1454. Regering van *Henrik* den IV. Zyn meester, de koning *Jan*, die veel achting voor hem hadt, stierf een jaar daar na, latende het ryk aan zynen zone *Henrik*, den IV van dien naam. Zyn mondgesprek met den koning *Lodewyk* den XI is een van de fraaiste daden van zyne regering. Het zelve geschiedde aan gene zyde van de rivier Bidassoa, die Biskaje van Vrankryk scheidt, en de koning van Castilië over trok, om by den anderen te komen. De twee koningen verschenen daar in een zeer verschillende gestalte en uitrustingen. *Lodewyk* de XI hadt alleen een grof py-laken kleedt, naauw en kort, aan, tegenstrydig met de wyze van dien tydt. Een Lieve Vrouwenbeeldt van loot, dat hy aan zyn hoedt of barette † droeg, gaf hem niet veel aanzien. Zyn gevolg was niet beter; hy hadt in zyn wezen en in zyn gansche gedrag niets, dat eenigen luister vertoonde.

1462. 1463. Zyn mondgesprek met *Lodewyk* den XI. Gierigheit van *Lodewyk*. † Dit is de naam van dat hy op zyn hoofdt droeg.

Henrik in het tegendeel kwam met grote pracht en praal, daar zyne natie gewoon is in uit te blinken, voor den dag; de graaf van Lodeme, zyn gunsteling, verscheen daar als een tweede koning van Castilië. Dit wierdt door de hovelingen van *Lodewyk* met nydige oogen aangezien; gebelgt over deze pracht noemden zy het hoogmoedt en vermetelheit, terwyl de Castilianen van hunnen kant lachten met de eenvoudigheit van hunnen koning en den hunnen, die zy lat heit en gierigheit noemden. Deze verschillende gedachten deedt de verwachting van dit mondgesprek te loor lopen, en men scheidde met even veel verachting voor elkander, daar men nog niet van herkomen is; waar op de schryvers van beide de natien deze wyze aanmerking hebben gemaakt, dat al de mondgesprekken der vorsten hen niet voor-, maar eer nadeelig zyn geweest. 1463. Hoogmoedt van *Henrik*.

De regering van *Henrik* was niet roemruchtig, maar vreedzaam; uitgenomen een korten oorlog, dien de prins *Alphonsus*, zyn broeder, hem aandeedt, die door de doodt van den laatsten, het zy natuurlyk, of geweldig, eindigde, mitsgaders een inval, die in het volgende jaar op de landen van den koning van Granada geschiedde; al het overige ging in eene geruste vrede voorby.

1469. Huwelyk van de infante *Izabelle* met *Ferdinand* van Aragon. Het voornaamste voorval, om de gevolgen, die het hadt, was het huwelyk van de infante *Izabelle*, zuster van *Henrik*, met *Ferdinand*, zoon van den koning van Arragon, door welk huwelyk twee ryken vereenigt wierden. *Henrik* hadt nochtans eene dochter, die voor hare zuster moest gegaan hebben; maar men zag haar voor een onecht kindt aan, en hy hadt de Castilianen in deze gedachten gesterkt: zo dat *Izabelle* by het huwelyksverdrag de vermoedelyke erfgenaam van de kroon wierdt verklaart. De doodt van *Henrik* stelde haar in het bezit van de zelve, en zy en haar gemaal *Ferdinand* wisten zich daar wel in te handhaven tegen alle de tegenkantingen van den koning van Portugal, die de party van de infante *Johanna*, zyne nicht, wilde nemen, en ten haren gevalle de wapenen opvatten; maar hy was niet voorspoedig.

1474.

1479. Macht van *Ferdinand* en *Izabelle*. * in het jaar 1492. Alles gelukte in het tegendeel aan *Ferdinand* en *Izabelle*. De doodt van *Henrik* hadt haar op den troon van Castilië gebragt; die van den vader van *Ferdinand* bragt hen het ryk van Arragon aan, daar zy in het vervolg dat van Granada *, dat zy veroverden, by voegde. De vermaarde *Christoffel Columbus* baande voor hen dat van de nieuwe wereldt. Zo veel macht en rykdommen vielen het huis van Oostenryk te beurt door het huwelyk van *Johanna* van Castilië met *Philips* den Schonen, vader van keizer *Karel* den V, gelyk wy op zyn plaats zullen zeggen *.

Die het huis van Oostenryk erft. * Zie de regering van *Henrik* den VII.

Ons blyft nog over den staat van den Godsdienst en den voortgang der wetenschappen gedurende de XV eeuwe te beschouwen. Wy hebben in de voorgaande de verwoedheit van de Roomsche kerk, van hare pauzen, en van de kerkvergaderingen tegen de Berengariers, Albigenzen, Waldenzen en Wiclefiten gezien; wy zullen hen de zelve wreedheit zien plegen tegen de Hussiten.

1400 en de volgende. *Naucler.* *Æneas Sylvius.* *Pezavius.* *Mezeray.* *Du Pin.*

Jan Hus, die het hoofdt daar van was, was meester in de kunsten en Godgeleerdheit in de hogeschole van Praag, hoofdstadt van Bohemen; een bekwaam prediker, en aldaar kapelaan van de kerk der H. Onnoselen, genaamt Bethlehem, als mede hoogleeraar in de akademie van die stadt. In het jaar 1410 wierdt hy door den aartsbisschop *Sbinko* beschuldigt de dwalingen van *Wiclef* weder op de baan te hebben gebragt, en onverhoord veroordeelt door de gemachtigden van paus *Johannes* den XXIII. Hy beriep zich op de aanstaande kerkvergadering, en vervolgde zyne lere voort te zetten.

Geschiedenis van *Jan Hus*.

1414. Hy vertrekt naar de kerkvergadering van Constaats. Deze kerkvergadering wierdt te Constants gehouden, daar *Jan Hus* den 3 November des jaars 1414 aankwam, bygevolg voor dat de zittingen begonnen, die niet voor den 5 van de zelve maandt geoopent wierden. Hy kwam daar niet dan op de voorstellingen van den paus en den keizer *Sigismundus*, en na dat de laatste hem een vrygeleibrief hadt gegeven, die wel uitdrukkelyk medebragt, *dat hy hem vryheit gaf te gaan en te komen naar deze kerkvergadering, en weder te keren als hy wilde.* De laatste woorden zyn we-

Vrygeleibrief van den keizer.

1414. wezentlyk, en laten geen uitvlucht aan de kwade uitleggingen zyner vyanden over. Voorts halen wy de zelve aan, gelyk al het voorgevallene in deze kerkvergadering, op het verhaal, dat de schryvers *, die de Roomsche kerk niet kan afkeuren, daar van geven. *Jan Hus* wierdt zes en twintig dagen na zyne aankomst gedagvaard, hy verscheen voor de Vaders van deze vergadering, die van dezen eersten dag af zynen vrygeleibrief overtredende hem naar een huis, daar zy meester van waren, en weinig dagen daar na in het gevangenhuis van het klooster der Dominikanen, en ten laatste in een kasteel over den Rhyn zonden, daar de bisschop van Constants hem deedt opsluiten.

* *Mezeray.*

1415. Gevonnist zonder gehoort te worden.

Terwyl men hem gevangen hieldt, arbeidde men aan zyn vonnis, zonder hem eens te horen, en in de zitting op den 4 May des jaars 1415 verklaarde men ketterisch vyf en veertig stellingen, die men hem toeschreef. Wy zullen de omstandigheden daar niet van bybrengen, ons alleen vergenoegende met te zeggen, dat die *Jan Hus* erkende, met de lere der Wiclefiten overeenkwamen; echter moet men de verzelfstandiging † daar buiten sluiten, die hy bleef geloven, hoewel hy de geestelykheit van dwaling beschuldigde, die geloofde, dat wanneer de priester de Mis zegt, hy de *schepper van zynen Schepper* wordt, en hy het Nachtmaal onder de twee gedaanten van broodt en wyn staande hieldt.

Hoe ver hy de verzelfstandiging geloofde.

† *Transsubstantiatie.*

Men hadt voorgenomen, zegt een dezer geschiedschryveren ‡, hem onverhoord te vonnissen; maar op het aandringen van den keizer, door de Boheemsche heeren daar om aangezocht, ondervroeg men hem den 5 Juny. Hy verdedigde zyne lere, gereed, zeide hy, van gevoelen te veranderen, indien men hem uit de Schrift kon bewyzen, dat hy dwaalde. Dit was de onderwerping niet, die de vergadering begeerde; zy wilde de zelve zuiver en eenvoudig gedaan hebben, en na vele twistredenen voor en tegen, zegt de zelve schryver, wierdt *Jan Hus* weder naar de gevangenis gezonden, en men besloot hem ten vure te veroordelen, indien hy zyn gevoelen niet herriep.

‡ *Du Pin.*

Zyn vonnis.

Dit wierdt op den 7 July uitgevoert *. Hy wierdt naar de voorstadt gebragt, daar hy aan een paal vast gemaakt zynde levendig wierdt verbrand. Hy onderging deze wrede doodt met de volstandigheit van een waar martelaar, en gaf tekenen van zyn geloof tot dat de vlam hem verstikte.

* *Petavius* zegt den 6 van die maandt.

Zyne doodt.

Dus stierf *Jan Hus*, en wierdt het recht der volkeren en de vrygeleibrief van den keizer geschonden. Het was te vergeefsch dat *Jan Hus* en de Boheemsche heeren of afgezondenen op de kerkvergadering van Constants zich daar op beriepen, de Vaders van de vergadering antwoordden, dat hy een aartsketter was, en dat hy sedert zyn verblyf te Constants zyne valsche leer hadt gepredikt. Zyne aanklevers antwoordden daar op, dat het een openbare leugen was, en dat hy uit het huis, daar hy zyn verblyf in hadt genomen, niet was geweest dan alleen om in de vergadering te verschynen, die hem gevangen hadt genomen. Daar bleef derhalven niet meer over dan de beschuldiging van kettery, daar de Vaders zich opperrechters van verklaarden te zyn, en dat hen een genoegzaam recht scheen om hem geen woordt te houden.

Of het recht der volkeren met hem te straffen niet is geschonden.

1416. Het was op den 3 May van het volgende jaar dat *Hieronymus van Praag*, medegesel en vriendt van *Jan Hus*, de zelve straf onder-

ging. De eerste maal ontkwam hy die door de vlucht, en naderhandt gevangen genomen zynde: doch hy kreeg door zyne herroeping berouw van het een en het ander, en stierf met het zelve gevoelen, en met de zelve standvastigheit als *Jan Hus*.

1416. Straf van *Hieronymus van Praag.*

Hunne leer ging met hun leven niet te gronde; gansch Bohemen beleedt de zelve. Wy hebben de bloedige oorlogen gezien, die het onder den onverwinnelyken *Zisca* voerde †. Dit opperhoofdt ging nog verder dan *Jan Hus*; hy verwierp de verzelfstandiging, gelyk alle de Thaboriten, dat is te zeggen die van zyn gevoelen in Bohemen waren, en dezen naam naar de sterkte Thabor, die hy op een rots hadt gebouwt, hadden aangenomen. De kerkvergadering van Basel, die den 23 July des jaars 1431 wierdt geopent, verzocht hen hunne gevolmachtigden daar te zenden, aan welke zy een behoorlyken geleibrief zondt. Zy wierden daar in het jaar 1433 gehoort, hebbende aan hun hoofdt hunnen vermaarden veldoverste *Procopius*, opvolger van *Zisca*. Maar alle hunne bewysredenen waren onnut om de Vaders van deze vergadering te overtuigen; en aan den anderen kant die der Vaders van de vergadering overtuigden hen niet: weshalven zy wederom gezonden wierden, zonder dat men toen het vrygeleide dorst schenden. De doodt van hunnen bevelhebber *Procopius* bragt hen onder de macht van den keizer *Sigismundus*, en men won den voornaamsten van hunne leeraars, *Rokysan* ‡ genaamt, aan wien men het aartsbisdom van Praag beloofde, daar men hem in bedroog; zo dat de beroerten, die gestilt waren, weder op nieuw begonnen.

Geloof van de Boheemsche Thaboriten.

† Zie fol. 741.

1431. Zy verdedigen de zelve in de kerkvergadering van Basel.

1433.

Hun leeraar *Rokysan* wordt gevonnen.

‡ *Johannes.*

De doodt van *Sigismandus* bragt het tot geen stilstandt. *Ladislaus* kwam weder tot het ryk; maar *Podibrad* hadt daar de oppermacht; zelfs na de doodt van *Ladislaus* nam hy den tytel van koning aan. Hy was een vyandt van de Thaboriten; hy bragt hen t'eenemaal onder; maar *Rokysan* handhaafde de genen, die men Calixtianen noemde, de welke het Nachtmaal onder de twee gedaanten van broodt en wyn uitdeelden. Het was te vergeefsch, dat paus *Paulus* de II * *Podibrad* in den ban deedt, en zyn ryk aan *Matthias*, koning van Hungarie, gaf. Deze laatste, na eenige jaren geoorloogt te hebben, bevredigde zich met hem, en liet hem meester over het landt en den Godsdienst.

1436. 1437. 1458 en de volgende.

* Hy bezat den stoel van het jaar 1464 tot het jaar 1471.

Onder deze beroerten stondt 'er eene gezindheit op, de Boheemsche Broeders genaamt, die weinig van de Thaboriten verscheelde, en uit deze verstrooielingen bestondt. De zelve hieldt tot den tydt van *Luther* en *Kalvyn* standt, en voegde zich by hunne hervorming.

De Boheemsche Broeders

Zodanig was de doorgaande voortgang van de lere der Hervormden en Protestanten. *Bertram*, of *Ratramnus*, die de zelve omtrent de IX eeuwe tegen *Paschasius Ratberth* verdedigde, bewees, dat het de leer der Apostelen en der eerste Christen kerk was. *Berengarius* verdedigde de zelve omtrent de XI, de Albigenzen en Waldenzen omtrent de XII, *Wiclef* op het einde van de XIV, *Jan Hus* en *Hieronymus van Praag* in het begin van de XV, en ten laatste *Luther* en *Kalvyn* in het begin van de XVI eeuwe.

Aanwasch der hervorming.

Laten wy de zaken van den Godsdienst niet afbreken, zonder iets te zeggen van de vermaarde kerkvergaderingen van Constants en van Basel. De eerste stelde het Nachtmaal in onder eene gedaante of teken voor de leken, en verklaarde het zelve ketterisch, waar in men den kelk ook aan het volk toe zou dienen. De twede maakte een ontwerp om de Griekische met de Latynsche kerk te

Het Nachtmaal onder een gedaante.

1400 en de volgende. De kerkvergadering boven de pauzen. † den 6 Maart des jaars 1447. *Petavius Mezeray. Du Pin.*

vereenigen; maar het wierdt in het Ooſten niet goedgekeurt. Zy verklaarden beide, dat de kerkvergadering boven den paus is; en heelden beide de ſcheuring, die door de veelheit der pauzen was veroorzaakt. Drie wierden in die van Conſtants afgezet, en *Martinus* de V in hunne plaats verkoren. *Nicolaus* de V wierdt door die van Baſel † in de plaats van *Eugenius* en *Felix* verkoren. De eerſte was een weinig te voren geſtorven, en de andere, die uit het huis van *Savoje* was, ſtondt vrywillig van het pausſchap af.

Godgeleerdheit van de XV eeuwe. ‡ *Scholaſtica.*

In de XV eeuwe begon men groten ſmaak voor de geleerdheit te beſpeuren; de kennis der zelve begon toen door te breken, voornamentlyk omtrent de Godgeleerdheit. De ſchoolgeleerdheit ‡, die lang in wezen was geweeſt, moeſt ten laatſte voor een aangenamer en wezentlyker kennis, gegrond op de Goddelykheit der H. Schrift, op het gezag der oude kerkvaderen, en de kracht der redeneringe, zwichten. Het was op deze welgegronde beginſelen dat men de Chriſtelyke waarheden en de zedekunde vaſtſtelde. Echter moet men toeſtaan, dat men het niet dan in de boeken vondt. De predikatiën van *Olivier Mallard* en van *Gabriël Biel* paſſen beter op een toneel dan op een predikſtoel; de welſprekendheit der predikers zag men niet voor in de volgende eeuwe verſchynen.

Griekſche en Hebreeuſche talen.

De grootſte geleerdheit van dezen tydt was meeſt aan de kennis van het Griekſch en Hebreeuſch, en aan de lezing der gewyde en ongewyde ſchryvers, die in deze twee talen hadden geſchreven, bepaalt. De ondergang van het Ooſterſche keizerryk, veroorzaakt door de verovering van Conſtantinopel en Trebizonde door de Turken, hielp veel tot het voortzetten der Griekſche tale, en de zanggodinnen, die ſedert zo vele eeuwen in Griekenlandt hadden gewoont, kwamen haar verblyf in het Weſten zoeken. Men ziet zedelyke verhandelingen van deze tyden, en eenige brokken van geſchiedeniſſen, redelyk wel geſchreven. De dichtkunde begon ook weder te bloeien.

Beſſarion

Onder de geleerden, die den grootſten naam hadden, rekent men, wat de Grieken aangaat, *Beſſarion*, *Georgius van Trebizonde*, en *Chalcocondylas*; waar van de eerſte kardinaal wierdt, in vergelding van de moeite, die hy hadt genomen in de kerkvergadering van Florence * om de Griekſche met de Latynſche kerke te vereenigen. Men zegt †, dat hy paus hadt kunnen worden, indien hy de eenzaamheit, de geleerdheit, en de ruſt boven het pausſchap niet hadt bemint. *Georg van Trebizonde* mag eerder voor een geleerd man dan voor een Godgeleerde doorgaan; en ten aanzien van *Chalcocondylas*, hy is door de Geſchiedeniſſe der Turken, die hy heeft beſchreven, ſedert het jaar 1300 tot het jaar 1463, beroemd geworden.

* gehouden in het jaar 1439. † *Du Pin.*

Georg van Trebizonde. Chalcocondylas.

Onder de geleerden, die in het Latyn hebben geſchreven, ſtelt men de voornaamſte in Vrankryk *Pieter D'Ailly* ‡, die kancelier van de hogeſchool te Parys, aalmoezenier van *Karel* den VI, en eindelyk kardinaal was, en *Johannes Charlier*, meer met zynen bynaam van *Gerſon* bekend, die opvolger van *D'Ailly* als kancelier van de hogeſchole wierdt. Hy is het, dien men langen tydt voor den ſchryver van het boek, *De Navolging van Chriſtus* genoemt, heeft gehouden; maar in het vervolg heeft men (met reden) getwyffelt, of hy 'er de ſchryver van was. De meeſten hebben het toegeſchreven aan een anderen, van wien wy aanſtonts zullen ſpreken. Eene grote menigte andere werken, die zekerlyk van hem zyn, laten niet na zynen naam te vereeuwigen. Maar wy weten niet, of *Nicolaus van Clemanges* *, zyn leerling, en beſtierder † van de hogeſchool, daar *Gerſon* kancelier van was, zynen meeſter niet heeft overtroffen. Zyne ſchryfwyze is ſierlyker; zyne beſchryvingen zyn levendiger, en zyne verhalen zyn beſchaafder en aangenamer.

‡ of *Petrus de Aliaco.*

Gerſon.

Clemangis.

1400 en de volgende. * of *Clamengius.* † *Rector.*

Thomas, bygenaamt *à Kempis*, van de ſtadt Kempen in het bisdom van Keulen, daar hy geboren was, en kanunnik van den berg van St. Agnes by Zwol ‡, is de geen, dien 'men hedendaags voor den ſchryver van het boek, *de Navolging van Chriſtus*, houdt. Een boek, dat hem meer eer dan al zyne andere werken byzet (a).

à Kempis. ‡ in Overyſſel.

De kardinaal *Cuſa.*

Men moet by dezen geeſtelyken ſchryver een Duitſcher voegen. Deze is de kardinaal *Cuſa* *, aldus genaamt naar een dorp onder het bisdom van Trier. Zyne werken (b) geven zyn groot verſtandt te kennen; maar zyne redeneringen zyn dikwils zeer verheven, en zomtyds onverſtaanbaar. Men kan by hem nog voegen *Johannes Trithemius*, geboren in het zelve bisdom †, abt of opperſte van het Benedictyner klooſter van St. Jakob by Wurtsburg ‡, een man van eene uitgeſtrekte geleerdheit, maar onbeſchaaft.

* Hy wierdt in het jaar 1448 kardinaal. † in het vlek Trittenheim. ‡ geſtorven in den jare 1516, of, volgens anderen, 1519.

Italië ſtelt onder zyne geleerden *Eneas Sylvius*, die paus is geweeſt *, geheimſchryver van de pauzen; *Johannes Pico*, of *Picus*, vorſt van Mirandola en Concordia, van zulk een wonderbaar geheugen en uitgeſtrekte geleerdheit, dat 'er op zyn drie en twintigſte jaar geen kunſt of weten-ſchap was, die hy niet ten volle verſtondt, en daar hy de voor- en tegenſtellingen niet van kon verdedigen.

* onder den naam van *Pius* den II. *Æneas Sylvius. Picus van Mirandola.*

Hieronymus Savanarola †, geboren te Padua ‡, maar woonachtig te Florence, van de orde der Dominikanen, was een geleerde van een ander ſoort. Hy maakte zich meeſt vermaard door zyne predikatiën, die zo krachtig waren, dat hy zyne toehoorders wiſt te brengen waar toe hy wilde. Daar door en door zyn onbeſproken leven verkreeg hy zulk een groot aanzien in Florence, dat hy het zelve gedurende vier jaren met eene volſtrekte macht regeerde. Ter zelver tydt verwekte hy zich vele vyanden en benyders (c), die hem met geweldt uit zyn klooſter haalden, en veroordeelden op valſche getuigen om levendig verbrand te worden, eene ſtraf, die hy den 3 May (d) des jaars 1498 met eene ſtandvaſtigheit en wonderbare Godvrucht doorſtondt.

Savanarola. † of *Savonarola.* ‡ in het jaar 1452.

Thomas Walſingham.

Engelandt hadt ook zyne geleerden, onder de welke men *Thomas Walſingham*, een Benedictyner monnik van St. Alban, vindt, die twee Geſchiedeniſſen van zyne natie en van de prinſſen, die 'er over hebben geregeert, heeft geſchreven, de eene gaat van het jaar 1273 tot op het jaar 1422, en de andere van het jaar 1066 tot het jaar 1417. Het is ten dele uit zyne ſchriften dat wy ons werk tot op het jaar 1483 gebragt hebben.

Ne-

(a) Het zelve is byna in alle talen van Europa, en zelfs in de Arabiſche en de Turkſche, overgezet. *Joh. Launoy* heeft in den jare 1663 een ganſch boek aangaande den rechten ſchryver van dit boekje in het licht gegeven, en de vermaarde *Naudaus* pleit inzonderheit ook zeer krachtig voor onzen *Thomas à Kempis.*

(b) De zelve zyn in den jare 1565 te Baſel in drie ſtukken by malkander gedrukt.

(c) Hy predikte inzonderheit onbeſchroomd tegen de misbruiken van het Roomſche hof, en taſtte paus *Alexander* den VI wegens zyn ergerlyk leven zeer ſcherp aan; waarom hem het prediken verboden wierdt: doch hy ging des niettegenſtaande daar mede voort, het welk de reden was, waarom hy by den kop wierdt gevat, en zodanig mishandelt, als boven verhaalt wordt.

(d) Anderen zeggen den 23 Maart. Zyne aſſche wierdt in de rivier Arnus geſtroot. De voorgemelde *Joh. Picus* van Mirandola heeft zyn leven beſchreven, het welk door *Jakob Quetif* in den jare 1674 te Parys met eenige vermeerderingen en brieven van *Savanarola* is in het licht gegeven.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1400 en de volgende.

Nederlandt heeft in het tydbeſtek, het welk wy hebben doorgelopen, ook een reeks van geleerde en beroemde mannen voortgebragt. Men telt onder de zelve *Rudolphus Agricola*, een man grondig bedreven in alle ſoorten van wetenſchappen, geboren in het dorp Baſſel *, omtrent twee mylen van de ſtadt Groningen gelegen. Hy deedt eene reis naar Italië, daar hy overal met verwondering wierdt aangezien. Hy heeft zyne dagen te Heidelberg, werwaarts hy om de Philoſophie en goede letteren te leeraren beroepen was, geëindigt †. *Eraſmus* noemt hem het ſieraadt van Duitſchlandt en Italië. Zyne werken zyn, met zyn leven, door *Alardus van Amſterdam* te Keulen, in den jare 1539 in het licht gegeven. Wy zullen by hem voegen *Jan Weſſels* *, of *Weſſel Harments*, zynen tydgenoot en byzonderen vriendt, de welke om zyne taalkunde *des werelds licht* wierdt bygenoemt †, en mede een geleerd Groninger is geweeſt. Hy bezocht Duitſchlandt, Vrankryk en Italië, en wanneer paus *Sixtus* de IV op een tydt tegen hem zeide, dat hy al, wat hy maar wilde, van hem zou eiſchen, verzocht *Weſſel* om niets anders dan om den Hebreeuſchen en Griekſchen Bybel uit de Vatikaanſche boekery, daar by voegende, dat hy geen andere dingen, als een bisdom, of iets diergelyks, van noden hadt. Hy ſprak de Roomſche kerk in verſcheide zaken tegen, als, by voorbeeldt, de opperhoofdigheit van den paus, zeggende, dat men den zelven niet moeſt geloven, ten zy hy zelf een goed geloof heeft; de aflaten, den ban, en eenige andere misbruiken. Hy is om die reden van de Bedelmonniken en geloofsonderzoekers vervolgt, en zyne meeſte ſchriften zyn in de lyſt der verbode boeken, de welke op het bevel van de kerkvergadering van Trente is opgemaakt, wel ſcherpelyk verboden. Zelfs zegt men, dat eenige der zelven door de monniken na zyne doodt verbrand zyn. Hy is te Groningen in een klooſter, in het welke hy zich, om zyne letteroeffeningen in ruſt voort te zetten, begeven hadt, overleden *. Zyne overgeblevene ſchriften zyn te Leipzich, Groningen en Baſel, met eene voorreden van *Luther*, by malkander gedrukt †.

Wy moeten het uitvinden van de edele drukkunſt hier niet vergeten, het welk tuſſchen de jaren 1428 en 1440 is geſchied. Doch over den uitvinder is als nog onder de geleerden groot verſchil. De Duitſchers ſchryven 'er de eer van toe of aan *Johannes Gutenberg* *, geboren te Straasburg, en daar na woonachtig te Ments, of aan *Johannes Fauſtus*, een ryk burger en koopman binnen de laatſtgemelde ſtadt; en de Nederlanders pleiten met meerder ſchyn van reden voor *Laurens Koſter*, ſchepen van de ſtadt Haarlem in den jare 1431. Wy zullen ons in dit verſchil niet inlaten, maar kunnen niet nalaten de verſtandige aanmerking van een ſchryver † over deze heerlyke uitvinding hier by te voegen, namentlyk, dat de zelve nog veel heerlyker zou zyn, indien zy, gelyk de Faam, niet zo wel de kwade, als de goede dingen aan den dag bragt; daar wy byvoegen, dat zy beide meer aftrek van de kwade dan van de goede hebben.

Het wordt nu tydt, dat wy den draadt onzer Geſchiedeniſſe weder opvatten, om het tegenwoordige eerſte Deel met de korte regeringen van *Eduard* den V en van *Richard* den III, in den jare 1485, te eindigen.

1400 en de volgende.

* in den jare 1442.

† in den jare 1485.

* of *Johannes Weſſelus*; ook *Baſilius Hermanni Weſſelus*.

† ook *Gaſſewet*, of *Ghoſewet*. Hy zag ſcheel, en hadt een ſcheven voet. Die zynen roem benydden noemden hem den *meeſter van tegenſtreven* (*magiſter contradictionum*).

* den 4 October des jaars 1489.

† onder den tytel van: *Farrago Rerum Theologicarum*.

* of *Guttenberg*. Hy wordt in de ondo Kronyk, gedrukt te Keulen in het jaar 1499 in folio, *Jonker Jan Gutenberg* genoemt.

† *Mezeray*.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

EDUARD DE V (a).

1483. Regering van *Eduard* den V. *Thomas Morris. Truſſel.* De Vader *Orleans.*

Choon *Eduard* de V nog geen twaalf jaren oud was wanneer hy tot de kroon kwam, dacht *Eduard* de IV, zyn vader, echter genoegzame zorg voor hem gedragen te hebben, met hem onder de bewaring van den grave van Rivers, zynen oom van moeders zyde, geſtelt, en daarenboven hem aan de Pairs, die op zyn ſterven by hem waren, en die hy dacht met de koninginne verzoent te zyn, aanbevolen te hebben. Hy bedroog zich daar in; ieder behieldt zyn voorgaande gevoelen, en dacht niet dan om zyne wraak of zyne ſtaatzucht.

Veinzen van den hertog van Gloceſter.

Die het meeſte veinſde was de hertog van Gloceſter. Hy was ook de wreedſte en boosaardigſte. Sedert langen tydt hadt hy het oog op de kroon gehad, verlangende met ongeduldt naar de doodt van een broeder, dien hy de zelve niet dorſt ontweldigen, met een voornemen van ze van zyne zwakke neven, wier minderjarigheit hen tegen zyne aanſlagen niet kon beſchermen, te ontrukken. Ten dien einde zullen wy hem zyne heimelyke ſtreken zien beleggen gedurende de korte regering van den jongen *Eduard*, indien men de twee maanden, die deze onnoſele prins op den troon was, zo mag noemen, dien hy niet beklom dan in het paleis, dat hem en zynen jonger broeder, die men daar mede in bragt, tot een gevangenhuis verſtrekte, en daar de een en de ander door den overweldiger op eene wrede wyze wierdt vermoord. Deze trouwloze bedroog al de wereldt, de koningin, moeder der twee jonge prinſſen, het eerſt, daar na den aartsbiſſchop van Kantelberg en Mylord *Haſting*, grootkamerling, die beide eene oprechte genegenheit voor hunnen jongen vorſt hadden, en ten laatſte den hertog van Bukkingham, die aanſtonts niet anders zocht dan de *Grays* onder te brengen, of zich zelven te verheffen; maar die van tydt tot tydt by trappen wierdt overgehaalt om in den moordt der twee jonge prinſſen toe te ſtemmen. 1483.

Zyne ſtreken en bedrog om de kroon te overmeeſteren.

Eduard de IV geſtorven zynde, deden de koningin en de graaf van Rivers al wat zy konden om de vrienden van den overleden koning te vergaderen, en aan hun hoofdt naar Londen te trekken, om den jongen *Eduard* te doen kronen. De hertog van Gloceſter verydelde dit voornemen met de koninginne te overreden, dat de jonge prins, aldaar van weinigen verſeld moeſt komen. Dit was het begin van zyne ſtreken, het welk den prins, den grave van Rivers, en de meeſten, die de goede party genegen waren, in zyne handen deedt vallen. De koningin, het bedrog gemerkt hebbende, vluchtte met den jongſten der twee prinſſen in eene vryplaats: doch de hertog van Gloceſter vondt middel om hem van haar te nemen, waar door hy zich meeſter van het noodlot der twee broeders zag. Hy hadt zich reets voor beſchermer van den koning en het ryk doen uitroepen. Dit was niet genoeg om zyne ſtaatzucht te voldoen; hy wilde zelfs koning zyn. Hy deedt Mylord *Haſting* ondertaſten, dien hy niet gereed vondt om hem de handt daar toe te lenen. Hy beſloot dezen hinderpaal weg te nemen, dat *Haſting* het leven koſtte. De hertog van Bukkingham, of ſtaatzuchtiger, of zwakker, dorſt den hertog van Gloceſter niet tegengaan, die hem zyn voornemen aangaande de kroon opentlyk bekend maakte, waar door hy hem, het zy uit vreze voor zynen ondergang, indien het werk ten halve bleef ſteken, het zy door begeerte der aanlokkende vergelding, die men hem hadt belooft, overhaalde. Hy wierdt misleid, en het berouwde hem, zich zo diep ingewikkelt te hebben.

(a) Of de VIII. Zie fol. 462.

1483. ben. Hy besloot den dwingelandt, dien hy hadt helpen verheffen, te doen vallen, gelyk hy kort daar na deedt. Het geschiedde nochtans niet voor dat zich deze ontaarde oom, die door de onttroning van zyne twee neven den troon hadt beklommen, door hunne doodt daar van hadt verzekert. Dit zyn de droevige gevallen der twee maanden, die wy zullen gaan beschryven.

De koningin wil den jongen prins laten kroonen. * in het landt van Wallis.

De jonge *Eduard*, die door zyne geboorte en de zucht van het volk tot de kroon was geroepen, was in bewaring, gelyk wy hebben gezegt, van *Antony Woodeville*, graaf van Rivers, zynen oom, gestelt, die hem in het kasteel van Ludlow * opvoedde. Zo haast als de koning zyn vader gestorven was, besloten de koningin, de graaf haar broeder, en alle hare aanhangeren, den prins met allen spoedt naar Londen te brengen, om met de gewone plegtigheit en alle zekerheit daar gekroont en uitgeroepen te worden. Mylord *Rivers* vergaderde eenig volk, met het welke hy gereed was op te trekken, wanneer hy brieven van de koninginne ontfing, die hem zyn klein leger deden wegzenden.

Het verraadt van den hertog van Gloecester veroorzaakte deze verandering, al zo nadeelig aan den grave van Rivers als aan den jongen vorst. Deze trouwloze vreesde, dat deze roemwaardige onderneming van Mylord *Rivers* hem te veel aanzien mogt byzetten, en ter zelver tydt ieders hert tot een prins trekken, die hen reets niet dan te lief, en uit genegenheit voor de gedachtenisse van den vader dierbaar was. Hy besloot derhalven, indien hy de komst van den prins niet kon beletten, ten minste te verhinderen, dat de graaf zich daar niet van zou kunnen bedienen, om daar alleen de eer van te hebben. Zie hier, hoe hy te werk ging.

Hy wist, dat het hof in twee partyen verdeelt was, waar van de eene aan haar hoofdt de koninginne weduwe en haar huis hadt, en de andere den hertog van Bukkingham en Mylord *Hasting*. De overleden koning dacht, dat zy met elkander verzoent waren; maar de hertog van Gloecester, die van eens anders hert door het zyne oordeelde, wist wel, dat deze uiterlyke verzoening niet oprecht was geschied, en dat de haat tusschen de twee partyen bleef duren. Het is nochtans zwaarlyk te begrypen, hoe de hertog van Bukkingham, schoonbroeder van den overleden koning, die met eene *Woodeville*, zuster van de koninginne, getrouwt was, zo sterk de streng van de andere party trok. Al wat men daar van kan zeggen, is, dat eigenbelang het op dat van de maagschap overhaalde, en, zo staatzuchtig als hy was, de verheffing van de *Woodevilles* en de *Grays* niet dan met nydige oogen kon aanzien. Mogelyk zag hy hen ook als volk aan, dat niet machtig was de kroon in het huis van *York* te bevestigen, zonder hem de hoop te benemen de zelve eenmaal in zyn huis te zien, als afgedaalt, uit hoofde van zyne moeder †, uit dat der *Lankasters*. Hoe het zy, de hertog van Gloecester deedt zonder moeite deze heeren en andere misnoegden in zyn belang treden, met een voornemen van aan de bloedverwanten van de koninginne hun gezag te benemen, waar mede hy hen by het leven van den overleden koning niet zonder yverzucht en morren hadt kunnen bekleed zien. Hy hieldt het overige van zyne gedachten geheim, en hunnen raadt ingenomen hebbende, schreef hy aan de koninginne, *Dat hy met leedwezen hadt vernomen het gedrag van den grave van Rivers, ganschlyk tegenstrydig met de meninge des overleden konings om de gemoederen te vereenigen; dat hy geen volk te Ludlow, om den jongen koning te Londen te brengen, kon verzamelen, zonder wantrouwen te verwekken, in die van hunne party niet geweest zynde niet anders konden denken, of dit wapenen zag op hen, waar door zy verplicht zouden zyn het zelve te doen, en dat dit weder een vuur, dat kwalyk uitgebluscht was, ontsteken, en de nieuwe regering onder kwade voortekenen beginnen zou.* Hy eindigde zynen brief met de verzekering van zyne trouwe en dienst, die den minderjarigen koning buiten alle vreze en achterdenken moesten stellen, en met verzoek aan de koninginne hare vertogen by den grave van Rivers, haren broeder, te doen, om hem zyn volk te doen afdanken, en den jongen vorst, die geen geleide van noden hadt, naar Londen te brengen; dat de genegenheit van zyne onderdanen de beste verzekerdheit was, die hy zou kunnen begeeren; dat hy die langs zyn ganschen weg zou ontmoeten, daar zy zich niet zouden vertonen dan om hem hunnen yver en hunne gehoorzaamheit te bewyzen. Deze brief hadt zyne uitwerking. De koningin zondt den zelven aan den grave van Rivers, daar de vertogen by doende, ingevolge van den inhoudt van den brief. Deze heer, zich daar op vertrouwende, begaf zich met den koning op weg, zonder ander gevolg dan dat by hem hoorde, benevens Mylord *Gray*, een der zonen van de koninginne, uit haar eerste huwelyk gesproten, en *Thomas Vaughan*, haren nabestaande. Deze vorstlin en haar broeder wierden haast hunnen misslag gewaar, en zagen, dat zy van den trouwlozen hertog van Gloecester om den tuin waren geleid.

1483. van den hertog.

† getrouwt met *Humfrery Stafford*. De hertog van Gloecester verklaart zich hoofdt der party. Doorslepen brief

Zyne streken en bedrog om de kroon te overmeesteren.

Zyn verraadt.

Op het ontfangen bericht, dat Mylord *Rivers* zich met den koning op weg hadt begeven, begaf hy 'er zich ook op, als of hy geen ander oogmerk hadt dan den prins te gemoet te trekken, en hem zyne eerbiedt te bewyzen. Hy was verselt van den hertog Bukkingham. Zy hadden goede troepen by zich: doch om hun voornemen te dekken lieten zy de zelve achter, komende alleen met hun gevolg te Northampton, daar de graaf, die den koning met Mylord *Gray* te Strony-Stratfort hadt gelaten, reets was aangekomen, hun verblyf nemen. Men bewees malkander van weêrzyden grote beleefdheden, en ieder zich daar op naar zyne slaapkamer begevende, sliep de graaf geruft, wanneer men hem kwam wekken, om hem te zeggen, dat de stadt vol soldaten was; dat de poorten bezet waren, en dat 'er niemandt in noch uit kon. Hy kleedde zich aanstonts, en liep naar het huis van den hertog van Gloecester, dien hy voor de oorzaak van dezen oproer aanzag. Hy verzocht hem, dat hy zich zou verklaren; maar hy kreeg niet dan scheldwoorden tot antwoordt, en wierdt onder bewaring van een officier met een party soldaten, die voor zyn persoon moesten instaan, gestelt, terwyl de vyanden verder met het krieken van den dag te Strony-Stratford, om zich van den koning zelve en van Mylord *Gray*, die hem verselden, te verzekeren, aankwamen. Zy handelden met Mylord *Gray* en *Vaughan* even als zy met Mylord *Rivers* hadden gedaan, zonder noch door de gebeden, noch door de tranen van den jongen koning, die Mylord *Gray*, zynen halven broeder, teder beminde, geraakt te zyn. Zy zonden hem met *Vaughan* naar het kasteel van Pomfret, daar zy Mylord *Rivers*, die te Northampton gevangen was, mede naar toe zonden.

Zy verzekeren zich van Mylord *Rivers* en Mylord *Gray*.

Hun gevangenzetten.

Belangende den koning, de verrader, de her-

1483. Zyne veinzery omtrent den jongen koning.

tog van Gloceſter, ontveinſde de aanſlagen, die hy hadt geſmeed, bewyzende aan den jongen koning niet dan een groot ontzag en yver voor zynen dienſt, verzoekende verſchoning over eene zaak, die men tot welzyn van de algemene ruſt hadt moeten doen, en hy beval, dat hy met meerder oplettendheit en ontzag, dan hem ſedert zyne komſt tot de kroon nog niet was bewezen, zou gedient worden. Hy wilde zelfs niet van Strony-Stratfort vertrekken voor dat hy het hof talryker van heeren zag, die van alle kanten aankwamen om den jongen koning met een talryker gevolg en pracht te geleiden.

Zyne aankomſt te Londen.

Met zulk een groot gevolg kwamen zy den 4 May te Londen, daar de opperſchout en de ſchepenen in hunne plegtige klederen hunnen nieuwen koning kwamen inhalen, verrukt zynde van blydſchap, dat zy hem van de hertogen van Gloceſter en van Bukkingham, die hem alle ſchuldplichtige gehoorzaamheit bewezen, verſelt zagen. Zy trokken met hem door de ſtadt, onder de toejuichingen van het volk, dat niet minder dan de magiſtraat verheugt was, zo eene intrede te zien, die het zelve alle wantrouwen benam, dat het om het gevangennemen der nabeſtaanden van de koninginne, op deze twee hertogen, die 'er de aanleiders van waren, hadt opgevat. Deze laatſten hielden voor het paleis van den biſſchop ſtil, daar de jonge koning zyn verblyf in nam, en daar zy hem, van hunne paarden afgeſtegen zynde, in geleidden. Na dat zy daar waren in gegaan, leiden zy den eedt van getrouwheit aan hem, als aan hunnen wettigen oppervorſt, af, en de andere Pairs, die hem verſelt hadden, bewezen hem de zelve onderwerping.

De koning neemt zyn verblyf in het biſſchoppelyke paleis.

De hertog beſchermer verklaart.

De ontrouwe hertog van Gloceſter bediende zich van de gefteldheit der gemoederen, en deedt eene Raadsvergadering, en geen Parlement, gelyk eenigen zeggen, beleggen, waar in hy zich zelf beſchermer * van den koning en het ryk deedt noemen. Dit was, gelyk de Engelſche ſchryvers zeggen, *het lam aan den wolf toevertrouwt.* Maar de hertog van Gloceſter hadt zyne maatregels zo wel genomen, dat hy de nabeſtaanden der koninginne, die hy gevangen hieldt, daar buiten ſloot: de anderen hingen van hem af, of dachten niet, dat hy zo ſtout zou geweeſt zyn om de kroon te overweldigen, en den vorſt te vermoorden, het welk hy echter kort daar na uitvoerde.

* *Protteller.*

Een hinderpaal belette hem nog tot deze ſchrikkelyke uitvoering te komen. Het was geen knaging van het gemoedt, daar hy ongevoelig van was; maar hy vreeſde, dat de broeder van den jongen koning hem mogt ontſnappen. Hy wilde geen ſchelmſtuk te vergeefſch bedryven, noch den eenen zonder den anderen van kant maken, uit vreze, dat de overgebleven de zyde van den geſtorven mogt kiezen. Hy ſloeg niet mis: maar de koningin hadt voor den jongen vorſt gezorgt, hare toevlucht met hem tot de vryplaats van Weſtmunſter nemende. Nu was de zwarigheit, hoe dit onſchuldig ſlagtoffer, dat zy aan zyne beulen hadt ontrukt, daar uit te halen.

Loosheit van den hertog om den jongen prins uit de vryplaats te krygen.

Eene nieuwe loosheit ſtelde men daar toe in het werk, die ook gelukte. De argliſtige hertog van Gloceſter, die de bekwaamheit hadt gehad van de Pairs te overtuigen, dat het van hun belang was, den oudſten der prinſſen uit de handen van de *Woodevilles* en de *Grays* te rukken, vondt geen moeite hen in het zelve gevoelen omtrent den jonger te brengen. Daarenboven vertoonde hy hen, dat de koningin zyne moeder hen alle hoonde, met zich met hem in eene verzekerde plaats op te ſluiten, als of zy hen wantrouwde. Zy kon, zeide hy, zulke gedachten niet hebben, zonder haren voorgaanden haat en afkeer voor de goede party te behouden. Hy voegde daar by, dat zy niet zou nalaten den jongen prins de zelve gedachten in te boezemen, indien men haar zyne opvoeding overliet; zo dat hy aan het hof uit hare handen komende aldaar niet zou verſchynen dan met de gevaarlyke voordeelen, die hy van haar tegen de regering zou ingezogen hebben, waar uit weder nieuwe verdeeldheden zouden ontſtaan; dat men ten laatſte niet moeſt dulden, dat deze jonge prins, zo min als zyn ouder broeder, ver van het hof wierdt opgevoed, en dat hy door den ommegang, dien hy met zyne moeder en nabeſtaanden, wier bloedt het te wenſchen was geweeſt dat de overleden koning nooit met het zyne hadt vermengt, geneigtheden aannam, die met het koninklyke bloedt van *York* niet overeenkwamen. 1483.

Deze redenen, met kracht uitgeſproken, waar in de bekwame hertog van Gloceſter niet anders dan een groten yver voor het gemene beſt en belang voor het koninklyke huis liet blyken, bragten de Pairs in zyne gedachten over. *Bourchier*, aartsbiſſchop van Kantelberg, buiten dat welgezind voor de nakomelingen van *Eduard* den IV, viel mede, als de anderen, in den ſtrik, en was, zonder het te weten, het werktuig, dat hun eerloze oom gebruikte om hen van kant te helpen.

Tegenkanting van den aartsbiſſchop van Jork.

De hertog van Gloceſter opgehouden hebbende te ſpreken, waren de Pairs, zo wel geeſtelyke als wereldlyke, van zyn gevoelen; maar de aartsbiſſchop van Jork wilde niet toeſtaan, dat men met geweldt te werk ging, om den jongen prins uit eene vryplaats te trekken, die men niet kon ſchenden, zonder gevaar van den ban te lopen. Hy drong ſterk, dat men vermanende en overtuigende redenen moeſt gebruiken, niet twyffelende, of de koningin zou zich laten bewegen.

Door den hertog van Bukkingham tegengeſproken.

De hertog van Bukkingham, die van andere gedachten was, ging hem geweldig over het recht van deze vryplaats te keer: een misbruikelyk recht, zeide hy, dat niet alleen in het toe te laten ontbloot was van het gezag van de natie en der Parlementen, die het zelve alleen kon machtigen, maar in het gebruik, dat men daar van maakte, het zelve tot alle ſoorten van misdaden, tegen alle Goddelyke en menſchelyke wetten ſtrydende, zich uitſtrekte. Hy eindigde zyne redenvoering met eene aanmerking, die, zo het ſcheen, onwederſprekelyk was, namentlyk, dat de vrydom alleen een ſchuilplaats voor ongelukkigen was, of, zo men wil, voor ſtrafbaren, maar niet om een hinderpaal aan het geluk of welvaren van onſchuldigen te zyn; daar hy by voegde, dat dit niettemin het gebruik was, dat de koningin daar van wilde maken, met den jongen prins by zich te houden, dien zy daar door verdacht maakte om ooit tot de regering te komen: *zo dat*, zeide hy nog, *zy het is, die den vrydom misbruikt; en daar een prins uit te halen is geen geweldt gebruiken, maar zyn welzyn bezorgen.*

De laatſte haalt het over.

Deze redenen haalden het over. Al de wereldlyke heeren prezen het, en vele van de geeſtelyke bewilligden daar in. Men vondt echter goed eerſt den gemakkelykſten weg in te ſlaan, en tot geen anderen te komen dan in de uiterſte noodzakelykheit, indien de koningin halſterrig bleef weigeren den prins over te geven aan de genen, die haar van wegen den beſchermheer en den Raadt zouden worden gezonden. Men oordeelde ook beter te zyn, een geeſtelyk perſoon van aanzien tot hoofdt van deze bezending, dan iemandt anders, te verkiezen, en dat de redenen van het misbruiken der vrydommen meer ge-

1483. De aartsbiſſchop van Kantelberg wordt daar toe verzocht.

gewigt in zynen mondt dan in dien van een wereldſch heer zouden hebben. Derhalven wierdt Mylord *Bourchier*, aartsbiſſchop van Kantelberg en kardinaal, daar toe verkoren; en hy kweet zich maar al te wel van dezen laſt.

Hy kondigde de koningin het beſluit van de Pairs en van den beſchermheer aan, om den prins uit deze vryplaats te nemen, nevens de redenen, die zy daar toe hadden. Hy gaf aan zyne redenen eene nieuwe kracht door zyne dubbelde waardigheit van aartsbiſſchop en kardinaal, gelyk ook door zyne welſprekendheit: maar dat de meeſte klem aan het werk gaf, was, dat hy het eerſte overtuigt ſcheen van het gene, daar hy de koningin van wilde overreden. Voorts zeide hy tegen deze vorſtinne, die zwarigheit maakte zich over te geven: *Het is te vergeefſch, dat uwe Majeſteit zou denken, dat men u niet zou kunnen dwingen den prins over te geven, en dat de vryplaats onſchendbaar is; want de Raadt heeft daar zyn beſluit over genomen: deze vryplaats is niet ingeſteld dan om de ongelukkigen te beſchermen, en niet om het welvaren of geluk van die men daar tegen hun waar belang in houdt ter verhinderen.*

De koningin hoorde hem met geduldt; maar zy bleef niet in gebreke hem te antwoorden: na dat zy zich omtrent het recht van de vryplaats, altoos twee honderd jaren lang heiliglyk door de pauzen en koningen, in der tydt regerende, die de zelve hadden ingeſtelt, onderhouden, hadt uitgedrukt, eindigde zy hare reden met woorden, die zeer zielroerende waren, en die de vrees en de moederlyke tederhertigheit haar inbliezen. *Gave Godt*, zeide zy, den aartsbiſſchop met oogen aanziende, die de beroerdheit van haar hert te kennen gaven, *Gave Godt, dat myne ongeruſtheit aangaande het welzyn van de prinſſen myne zonen te vergeefſch was, en dat de vryplaats, daar wy dezen hebben geborgen, eene uitwerking van een ingebeelden ſchrik en eene tederhertige verdachtheit was! Gave Godt, dat die hem my willen ontrukken niet dan goede gedachten om hem te bewaren hadden! Maar na de behandeling, die myn huis en myne nabeſtaanden is aangedaan, op wat wyze kan men my van de trouwe van den hertog van Gloceſter verzekeren? en waarom niet alles gevreeſt? Overdenk dit wel, Mylord, en dwing my niet den jongen prins over te geven, wiens leven dat van zyn ouder broeder den koning verzekert, en de handen van hunnen oom bindt, die den gene, dien hy in zyne macht heeft, niet zal durven van kant helpen, zo lang ik dezen nog in myne macht heb. Hy zal bevreeſt zyn, in dezen een wreker te vinden van het bloedt van zynen broeder, waar door hy het leven van den eerſten zal verſchonen, om het misnoegen van den anderen niet onderhevig te zyn. Behalven dat, waar kan hy meerder in zekerheit zyn dan in deze heilige verblyfplaats, daar geen menſch geweldt tegen durft gebruiken. Ik ben hier bedekt geweeſt tegen de verwoedheit van den hertog van Warwik*; waarom wilt gy niet, dat myn zoon daar eene ſchuilplaats tegen den hertog van Gloceſter vinde, en dat de beſcherming, die de Hemel my hier reets eens heeft verleent, my en mynen zone, van die ik nog voor hem en voor my verwachte, verzekeren.*

* Zie fol. 733.

Voornemen van den aartsbiſſchop.

De aartsbiſſchop, die geen vermoeden hadt, dat de hertog van Gloceſter een vorſtenmoorder zou kunnen zyn, beſchuldigde de koninginne, een ongegrond wantrouwen te hebben, en zeide tegen haar, dat hy haar voor het leven van den prins inſtondt: *Maar boven en behalven alles*, voegde hy daar by, *gy moet my hem goedwillig geven, of zien, dat men hem u met geweldt tegen al uwen tegenſtandt ontrukke.* Toen trachtte de koningin hare droefheit en moederlyke zucht te overwinnen. *Gy wilt, Mylord*, zeide zy, hare oogen op den kerkvoogdt, die hare vertlagenheit meer dan hare woorden uitdrukten, geveſtigt hebbende, *gy wilt, dat ik den prins zal overgeven. Wel aan dan, men zal u voldoen, en aan de wrede noodzakelykheit, die gy my oplegt, gehoorzamen. Maar gedenk, Mylord, onder wat voorwaarde; gy ſtaat my en de gantſche natie voor zulk een dier haar leven in.* De jonge prins gedurende deze zamenſpraak ingekomen zynde, vervolgde zy aldus: *Daar is de prins, dien gy my ontrooft; vergun my, voor dat ik van hem ſcheide, dat ik hem kuſſe: mogelyk geſchiedt het voor de laatſte maal.* Zy omhelſde hem daar op tederlyk, en deze woorden eindigende zeide zy tegen hem: *Vaarwel, myn zoon, ga, en vervolg uw noodlot: ik beveel u aan de Voorzienigheit, die als opperheer alle zaken beſtiert.* Hare tranen, die zy hem wilde verbergen, doch die zy niet langer kon wederhouden, maakten een einde van deze droevige redenvoering, en noodzaakten haar in haar vertrek te gaan, terwyl de prelaat en de andere afgezondenen den jongen prins wegvoerden, dien zy nooit weder zou zien. Dus was het dat *Andromache* eertyds door *Ulyſſes* en de Grieken van zyn gevolg haren waarden *Aſtianax* zag wegvoeren. Deze twee ongelukkige moeders, na dat zy te vergeefſch hare toevlucht naar byna de zelve ſchuilplaatſen hadden genomen, ondergingen een gelyk verraadt en wreedheit.

1483. Schone woorden van de koningin.

Krachtige redenvoering van de koninginne.

Men voert den jongen prins weg.

Terwyl de aartsbiſſchop ongelukkig zyne welſprekendheit gebruikte, om de koningin te overreden den jongen prins over te geven, verwachtten de hertog van Gloceſter en de andere Pairs met ongeduldt zyne te rug komſt in de Geſternde kamer te Weſtmunſter. Hy was daar naar toe gegaan, om nader by de vryplaats te zyn, en beter het wegnemen van den prins met geweldt, indien men hem halſterrig aan de gemachtigden bleef weigeren, te bevorderen. Hy was verheugt hem met dit ſlagtoffer te zien wederkomen; en geſtadig zyne bloedige voornemens verbergende ging hy den jongen prins te gemoet. Hy gaf hem de handt, en verzekerde hem al kuſſende van zyne genegenheit, en dat hy niet dan alles goeds van hem en van de heeren, die daar gekomen waren om hem de zelve betuigingen te doen, te verwachten hadt. Aanſtonts naderde iedereen om hem de zelve verzekering te geven, achtervolgens de redenen van den beſchermheer; en na deze plichtpleginge wierdt de prins naar het paleis van den biſſchop, daar zyn broeder de koning nog was, gebragt; van waar zy beide naar den Tour van Londen wierden geleid. Die van het eedgeſpan niet waren dachten, dat men hen daar alleen bragt, op dat de oudſte, volgens gewoonte, daar de tekenen der koninklyke waardigheit zou aannemen; maar de verräder, de hertog van Gloceſter, hadt ganſch andere gedachten: want daar eens in gekomen zynde, heeft men hen daar nooit weder zien uitgaan.

Vriendelykheit, die de verräder, de hertog van Gloceſter, hem bewyſt.

De koning en de prins naar den Tour gebragt.

Dit was voor den overweldiger een grote ſtap gevordert om op den troon te klimmen. Hy hieldt de bloedverwanten van de koninginne te Pomfret, van voornemen om hen te doen ombrengen, gevangen, en hy hadt in zyne macht de twee zonen van den koning, de eenigſte hinderpalen, die aan zyne ſtaatzucht nog waren overgebleven. Nu kwam het op de middelen aan, die hy in het werk moeſt ſtellen om hen de kroon te ontrukken, en die op zyn hoofdt te zetten. Het zekerſte was hen door ſtaal of vergift van kant te helpen; maar hoe boosaardig hy ook was, kwam hy ten

De wegen, die hy neemt tot bemachtiging van de kroon.

1483. ten eerſte tot geen beſluit van dezen dubbelden vorſtenmoordt. Hy trachtte daar het afgryzen van te myden. De andere weg, dien hy infloeg, was niet min hatelyk, namentlyk de geboorte van den overleden koning en de hunne te betwiſten, en den vader met de kinderen voor onwettig te doen gaan, zonder zich te bekreunen, of hy niet alleen zynen broeder en zyne neven, maar ook zyne eige moeder onteerde, uit welker overſpel de onwettige geboorte van haren zone noodzakelyk volgde.

Niemandt, buiten den hertog, zou bekwaam geweeſt zyn zulk een afgryſſelyk laſterſtuk, daar men van beeft, als men daar alleen aan denkt, uit te voeren. Maar hy was de man niet, die door eenige beweegredenen van Godvrucht of menſchelykheit kon wederhouden worden; en wanneer het tot nadeel van zyn geluk ſtrekte, maakte hy geen zwarigheit daar alles, dat de natuur en deugdt heilig houdt, aan op te offeren.

Hy was daar omtrent dan niet verlegen; maar hy vreeſde, dat hy de zelve volſtandigheit, of de zelve verharding in het kwaad by zyne vrienden niet zou vinden. Hy was ook beducht, dat het volk, het welk zo genegen voor de gedachtenis van den koning, zynen broeder, was, niet zou kunnen verdragen, dat men zyne wettige geboorte en die van zyne kinderen in twyfel trok.

Hy brengt den hertog van Bukkingham in zyne gedachten.

Hy ondertaſtte derhalven zyne vrienden voor dat hy verder tot het volk ging. Het was de hertog van Bukkingham, daar hy het meeſt op vertrouwde. Eenigen geloven, dat ſedert de doodt van den overleden koning hy de vertrouweling van dezen ontaarden broeder was geweeſt, om hem de kroon van zyne neven te helpen bemachtigen Anderen zeggen nochtans, dat hy in het eerſt geen ander voornemen hadt, dan de koningin, en die van haar namaagſchap waren, buiten de regering te houden, om daar zelf deel, benevens den hertog van Glocester, aan te hebben, dien hy hielp om beſchermer van den koning en het ryk te worden: doch hy wiſt niet, dat zyn voornemen was de kroon te overweldigen. Hy wierdt het niet gewaar dan wanneer het reets te laat was te rug te keren. Indien men geloven mag het geen een ſchryver * zegt aangaande de zamenſpraak van dezen Mylord met *Morton*, biſſchop van Ely, daar wy op zyn plaats van zullen ſpreken †, begon de beſchermheer met het vertonen der gevoelens van de wet- en rechtsgeleerden, met welke hy, gelyk hy zeide, over zyn recht op de kroon hadt geraadpleegt, en die hem voordeelig hadden geantwoord. Hoe het zy, deze geveinſde prins gaf hem zyn voornemen niet te kennen voor dat hy de zaken in een wanhopigen ſtaat hadt gebragt; zo dat hy zelf moeſt vergaan, of anderen doen vergaan. Dit deedt hy aan *Bukkingham* begrypen, wanneer hy den jongſten prins uit de vryplaats hadt doen halen.

* *Stow.*

† in de regering van *Richard* den III.

Redenen, die hy met hem houdt.

Indien ik dacht, zeide hy tegen hem, *dat gy een van die lage zielen waart, die zich vergenoegen met de zaken ten halve uit te voeren, en die de vrees ter halver baan laat ſteken, zou ik u myn geheim niet openbaren: maar de kennis, die ik van uwe ſtandvaſtigheit heb, en het deel, dat ik wil dat gy in myn geluk zult hebben, laten niet toe, dat ik my langer verborgen houde. Denkt gy, Mylord, dat het voor ons genoeg zy, onze vyanden gevangen te hebben, en de jonge prinſſen in onze macht te houden. Neen, neen, zo wy het daar by laten, zyn wy bedurven. De prinſſen, die wy in handen hebben, zullen ons ontvluchten, en de oudſte zal niet zo haaſt gekroont zyn, of ieder zal ons verlaten, en hem nalopen. Men zucht al naar deze plegtigheit, op eene wyze, die ons moet doen denken wat wy 'er van te vrezen hebben. My is maar een middel daar tegen bekend, daar ik van voornemen ben my van te bedienen. Dat is, het toneel te veranderen, en de toebereidſelen, die men maakt om den jongen prins te kronen, te gebruiken om my zelven te doen kronen.*

De hertog van Bukkingham kon zulk een ſtout voornemen niet zonder verbaaſtheit aanhoren. De prins merkte het, en vervolgde zyne rede aldus: *Niet laſhertig, Mylord, het legt 'er toe; daar is niets dan ongeluk en ſtraf voor ons over, en het is onmogelyk ons zelven te behouden, indien wy niet verder gaan. Verlaat my niet, ik verzeker u van uw geluk en het myne. Het graafſchap van Hereford, dat onder de domeinen van uw huis geweeſt is, zal daar weder aan worden gehecht, nevens de bediening van konneſtabel, en ik zal daar de vergelding, die gy van myne erkentenis voor uwen dienſt hebt te wachten, niet by laten. Spreek, Mylord, ik heb myn beſluit genomen, neemt gy het uwe.*

Bukkingham laat zich overhalen.

De beſchermheer hieldt zyn oog, terwyl hy deze laatſte woorden ſprak, op den hertog van Bukkingham op eene wyze gevеſtigt, die hem deedt gevoelen, dat het voor hem onmogelyk was een ander beſluit te nemen: ook begreep hy inderdaadt, dat zyne redenen van klem waren; dat men te veel of te weinig hadt gedaan, om daar ongeſtraft van te komen. Verkiezende derhalven de zekerſte voor de rechtmatigſte zyde, wilde hy liever zyn geluk beveſtigen, met den overweldiger te begunſtigen, dan vallen, met hem te verlaten: weshalven hy hem alles beloofde. De ſchrikkelykheit van den vorſtenmoordt hieldt hy nog verborgen. De hertog van Glocester behandelde zyne ſchelmſtukken alleen in het overweldigen van de kroon, en de middelen, die hy werkſtellig moeſt maken om daar toe te geraken. Hoe hatelyk de zelve ook waren, zy waren het minder dan een dubbelde moordt; waarom deze doorſlepen prins zich wel wachtte, dit laatſte aan Mylord *Bukkingham* te openbaren, die mogelyk de toegevendheit om deze twee prinſſen van kant te helpen niet zou gehad hebben, gelyk hy ze hadt om hen te ontronen.

Mylord *Haſting* kunnen zy niet overhalen.

Nu ontbrak 'er niet aan dan de maatregels om daar toe te geraken. De beſchermheer hadt den grootkamerling mede gaarne in zyn belang gebragt, daar hy een ſchelm, *Catesbi* genaamt, een vertrouweling van dezen Mylord, toe gebruikte; maar die hem aan den hertog van Glocester verkocht. Deze verrader, die laſt hadt zynen meeſter te ondertaſten, ſprak hem nergens van; het zy hy overtuigt was, vergeeſſche moeite te zullen doen, het zy hy zynen val wenſchte, om deel aan zyne nalatenſchap te hebben. Aldus eene weigering, die hy op zyn voorſtel, zeide hy, van hem hadt ontfangen, verzinnende, verbitterde hy het wraakzuchtige gemoedt van den beſchermheer tegen den zelven, die zyne doodt zwoer. Wy zullen hem haaſt zynen eedt zien volbrengen.

De hertog van Glocester belegt de vergadering tot den kroondag van den prins. Wat zyn rechte voornemen was.

Dezen medeplichtigen miſſende, lieten de beſchermheer en hertog niet na andere middelen te bedenken, door welke zy het gemakkelykſte hun oogwit konden bereiken. Ten dien einde bedachten zy 'er twee. Het eerſte was de vergadering tegen den dag der kroning, die op den 13 Juny was vaſtgeſtelt, te doen zamenkomen. De Pairs gingen vroeg naar den Tour van Londen, om daar hunnen jongen koning af te halen, en naar Weſtmunſter om gekroont te worden

1483. den te geleiden. Zy konden niet denken, dat deze plegtigheit voor een ander bereid was. De beſchermheer hadt ondertuſſchen de vergadering niet beroepen dan om de meeſte ſtemmen te verkrygen, en zich zelven daar na te doen kronen.

Hy kwam daar des morgens te negen uuren, met een vrolyk gelaat, verzoekende aan de Pairs verſchoning, dat hy hen hadt laten wachten. Kort daar op ging hy uit, hen verzekerende, dat hy aanſtonts zou wederkomen. Hy kwam inderdaadt ook aanſtonts weder, en ontzette de vergadering niet minder door het naare en ſtuurſche gelaat, dat hy, zo als hy in tradt, vertoonde, dan hy haar door zyn ſchielyk inkomen hadt ontroert. Zy waren nog meer verwondert, toen hy, gezeten zynde, hen vroeg, hen met gunſch verwilderde oogen aanziende: *Wat ſtraf, Mylords, verdienen die eene zamenzwering tegen myn leven hebben gemaakt?* Het hoofdt van *Meduza*, zegt een ſchryver, ontroerde eertyds niet meer dan deze woorden de ganſche vergadering ontſtelden. Zy ſtondt verſtomt, tot dat eindelyk Mylord *Haſting* * opſtondt, en niet wetende wat deel hy in dit ſpel hadt, zeide: *Wie deze zamenzweerders ook mogen zyn, zy verdienen als aan hoog-verraadt ſchuldig geſtraft te worden.* Het is, antwoordde de beſchermheer, *Elizabeth Woodeville*, die men koningin noemt, en de vermaarde *Shores*, de minnares van den overleden koning, die hem door hare toverkunſt hadt bekoort, en die door hare tovery met de koninginne op myn leven toelegt. Op het noemen van de zamenzweerders ſtonden de Pairs nog meer verſlagen, die zich niet konden inbeelden, dat de koningin, die voor zeer deugtzaam bekend was, zulk een aanſlag zou geſmeed hebben, en nog te minder met zulk eene medeſtandſter, als *Shores* was, die zy altydt, als eene minnares van den overleden koning, hadt gehaat. *Is het mogelyk* (antwoordde Mylord *Haſting*) *maar echter* (voegde hy daar by) *indien zy ſchuldig zyn, zy hebben de doodt verdient. Twyffelt gy daar aan, verrader*, hervatte de beſchermheer; *gy zyt mede in deze zamenzwering; ik neem u in verzekering.* De Mylord deedt te vergeeſſch betuigingen van zyne onſchuldt; de wacht nam hem gevangen, en de beſchermheer ſprak zyn doodvonnis uit, en een uur daar na wierdt hy onthalſt.

Met deze droevige uitvoeringe ſcheidde de vergadering. Het volk raakte aan het bewegen. Om hes tot ſtilſtandt te krygen deedt men een openbaar geſchrift afkondigen, waar in de gewaande zamenzwering, daar men zeide dat hy mede deel aan hadt gehad, breed in vermeld wierdt. Men geloofde daar niets van, en het geſchrift diende zelfs om het laſterſtuk aan den dag te brengen, alzo het een oogenblik na deze uitvoering in het licht kwam. Het is zeker, dat men eenige uuren nodig zou gehad hebben alleen om het te ſchryven: weshalven men niet twyffelde, of het zelve was al voor dat deze zaak wierdt uitgevoert gereed geweeſt.

Dit was geen argliſtigheit om het hert van het volk te winnen; om daar toe te komen moeſt men *Shaa*, opperſchout van Londen, en zynen broeder, die een geeſtelyke was, gebruiken. Dit was het twede radt, dat men beweegde. De een deedt zyne aanſpraken in de burger huizen en op de ſtraat, en de andere trachtte het volk in de kerk door zyne predikatiën te verleiden. Hy nam tot zyn text deze woorden: *De onechte tak zal geen diepe wortelen ſchieten*, dat hy op de jonge prinſſen, die hy als onwettige uitkreet, en zelfs op den overleden koning, dien hy niet beter handelde, te huis bragt; en hy beweerde, dat hun vonnis in zynen text opgeſloten was, waar door zy de kroon onwaardig waren. 1483.

Men verhaalt niet, op wat grondt de beſchermheer de onwettigheit van zynen broeder *Eduard* bouwde; men bragt ten minſte geen de minſte bewyzen van overſpel van zyne moeder by, aan welke men zich vergenoegde minnaars, zonder de zelve te noemen, te geven. Deze laſter was om zyne valſchheit niet min hatelyk dan om het aanzien van den uitvinder, die niet meer het recht van het bloedt dan dat van de waarheit ontzag.

Waar op gegrond.

Ten aanzien van de twee prinſſen zeide men, dat het huwelyk van hunne moeder tegen de wetten was, om dat *Eduard* de IV nog eene vrouw hadt, wanneer hy met haar trouwde, en deze eerſte vrouw was *Elizabeth van Lucy*. *Eduard* hadt inderdaadt genegenheit voor haar, en zy hadt de ſtoutheit van zich tegen zyn huwelyk met *Elizabeth Woodeville* te kanten; maar zy wierdt daar van verſteken by een vonnis, op eene behoorlyke wyze uitgeſproken *Elizabeth Woodeville* was dan de rechte vrouw van *Eduard*, en bygevolg waren hare kinderen hare wettige erfgenamen. Het volk, in het algemeen daar van overtuigt, verachtte de redenen van hunnen opperſchout, en het zwetſen van hunnen prediker, en zag als verdichtſelen aan al wat van het huwelyk van *Lucy* wierdt vertelt.

Belagchelyke aanſpraak.

Daar viel iets belagchelyks voor in het ſermoen, dat de laatſte in de St. Paulus-kerk deedt. De zamengezworenen hadden met hem eene aanſpraak bedacht, die hy aan den hertog van Glocester, zo haaſt als hy in de kerk zou komen, zou doen, die het volk, dat nergens van wiſt, voor eene ingeving zou opnemen. Deze kunſtgreep mislukte, of wierdt te vroeg of te laat aangegaan; zo dat ze hare uitwerking niet deedt, of wel het tegendeel, dat men hadt verwacht, voortbragt. De prieſter, die zyn ſermoen deedt, bragt het tot aan de plaats van de aanſpraak, gelyk men was afgeſproken; en denkende, dat de beſchermheer daar naar wachtte om zich te vertonen, begon hy zyne aanſpraak met eene verheve ſtem, en gaf daar een zielroerenden toon aan. Maar de beſchermheer niet komende, verviel de aanſpraak, die niemandt beweegde. Hy kwam een weinig tyds daar na; doch een ander voorval bedierf alles. De prediker was op een gemeen punt van de Godgeleerdheit gevallen, dat ganſch niet met de voorgenome aanſpraak overeenkwam. Hy wilde echter daar weder op komen, en van zyn voorwerp afſtappende, riep hy met een ſoort van verrukking uit: *Daar is hy, de ware en eenige erfgenaam van den groten hertog van York; zie daar zyn gelykenis; zie daar zyne trekken, zyn wezen, zyn aangezicht, zyne koninklyke achtbaarheit; zie daar het ware bloedt van onze koningen, den wettigen en ontwyffelbaren erfgenaam van de kroon!* Deze aanſpraak, die van het begin af onſmakelyk was geweeſt, verwekte voor de twede maal nog meerder afkeer; het volk vondt deze herhaling ondragelyk. Het hof hadt zich ingebeeld, dat de gemeenten de aanſpraak van den prediker beamende, de zelve met de toejuichinge, van *Lang leve de koning Richard!* zou verſelt hebben: maar men beſpeurde niet dan ſtilte, en de kerk uitgaande, hoorde men niet dan met verachting van dezen geeſtelyke ſpreken. Men noemde hem een goddelozen, een pluimſtryker, een omgekochten redenaar. Hy zelf vondt zich zo benart, dat hy op het ontfangen van eene kerkelyke tucht, daar hy de rechtmatigheit en bitterheit van gevoelde, weinig dagen daar na van hertzeer kwam te ſterven.

Zyne beſchuldiging tegen de koninginne.

* of *Haſtings*.

En tegen Mylord *Haſting*.

Dien hy doedt onthalzen.

De opperſchout van Londen en zyn broeder van het belang des hertogs van Glocester handelen de twee prinſſen als onwettig.

1483. Morren van het volk.

Dit voorval geſchiedde op den 19 Juny. Alles ſcheen ten nadeele van den beſchermheer te loopen. De doodt van den grootkamerling *Haſting* hadt het volk verbittert; het openbaar geſchrift, om deze bloedige ſtrafuitvoering te rechtvaardigen, hadt alleen gedient om aan te tonen, dat het uit wraak en eerloosheit voortkwam, en de tyding, die men kreeg, dat de nabeſtaanden van de koninginne, te Pomfret gevangen, daar onthalſt waren, verwekte van alle kanten niet dan ſchrik en misnoegen. Men vreeſde voor een algemenen opſtandt, die het ontwerp van den overweldiger omver ſtoten, en de Pairs van de goede party, gevolgt van het volk, zou aanzetten den jongen koning uit den Tour te halen, en hem om gekroont te worden naar Weſtmunſter brengen.

Aanſpraak van den hertog van Bukkingham.

Om dit voornemen, dat haaſt zou hebben uitgeborſten, te verydelen, ondernam de hertog van Bukkingham door zyne welſprekendheit te doen, dat de opperſchout van Londen, noch zyn broeder, de prediker, niet hadden kunnen uitvoeren. Den 21 Juny begaf hy zich met eenige andere Pairs en een groot getal ridders naar een van de grootſte pleinen. Daar vondt hy den opperſchout en de ſchepenen, die zorg droegen het volk in order te ſtellen; en ieder bevolen hebbende ſtil te zwygen deedt hy eene aanſpraak aan de vergadering. Hy wierdt met de aandacht, die de nieuwigheit van dit ſchouwſpel, en de verwondering, daar men in was, een heer van dat aanzien het ampt van een redenaar te zien bekleden, aangehoort. De aandacht verdubbelde door de natuurlyke welſprekendheit van den ſpreker; maar ſchoon men 'er over verwondert was, was men 'er niet van overtuigt. Hy breidde zich uit over het zelve onderwerp, daar de opperſchout en de prediker reets zeer breed van hadden geſproken, en gelyk hy niet anders dan omtrent de zelve zaken, hoewel niet een anderen draai, voortbragt, hadt het daarom geen beter uitwerking. Te vergeefſch voegde hy by het geen hy tegen de wettigheit van den overleden koning hadt uitgebraakt, wat het volk hadt geleden door de gehaatte belaſting van de vrywillige gifte; het was vruchteloos, dat hy by het geen hy tegen de wettigheit van de twee jonge prinſſen hadt gezegt voegde wat men van hunne minderjarigheit te wachten hadt. Het was ook zonder vrucht, dat hy by den text van den prediker, die op den koning zag, deze woorden uit de Schrift, welke de twee prinſſen raakten, voegde: *Wee u, landt, wiens koning een kindt is* *. Hy poogde te vergeefſch de toehoorders te bewegen door het voorſtellen van hun eigen belang, ruſt en eer, die meer verzekert zouden zyn, gelyk hy zeide, onder een gematigt dan onder een welluſtig koning, onder een wys en dapper koning, dan onder een minderjarigen, onbekwaam om hen te regeren, en die zich zelven zou laten regeren door menſchen, met de grondwetten der voorgaande regering ingenomen.

* Eccl. X, 16.

Men antwoordt niet.

Men hoorde hem met geduldt; maar men antwoordde hem niet.

Hy komt wederom tot den laſt.

Verwonderd over deze ſtilzwygendheit naderde hy den opperſchout, met wien hy beſloot, dat de bewaarder der openbare ſchriften, een aangenaam man, eene aanſpraak zou doen; het welk hy deedt: doch het gelukte hem niet beter. Toen kwam de hertog van Bukkingham, gedreven door wanhoop, en alles wagende, *Myne vrienden*, zeide hy tegen het volk, *ik hadt gewenſcht, dat in het verkiezen van een koning unze ſtemmen voor die van anderen zouden gaan: doch indien gy u die eer onwaardig maakt, dan moet het door de Pairs, die reets den koning* Richard *hebben verkoren, en door de gemeente van het landt, daar men van verzekert is, geſchieden. Ik denke niet, dat uw voornemen is een burgeroorlog te verwekken: maar ik zal u niet verlaten voor dat gy my op de verkiezing van den koning ja of neen zult hebben geantwoord.*

1483.

Hier op zweeg hy ſtil, en men hoorde een gedruis onder het volk, gelyk dat van de beien, wanneer zy omtrent hare korven vliegen, doch zonder dat men iets onderſcheidentlyk kon verſtaan. De aanhangers van den beſchermheer namen dezen tydt waar om een hoop te maken, die met eene verheve ſtem uitriep: *Langleve de koning Richard!* Op dit geroep keerde de hertog van Bukkingham zyn hoofdt naar den kant, daar het van daan kwam. Hy ſcheen van vreugde opgenomen; bedankte de vergadering voor hare toeſtemming, en verzocht haar des anderen daags in het paleis van den beſchermheer te komen, om hem te verzoeken de kroon aan te nemen, die men hem opdroeg.

Zyne loosheit om te doen geloven, dat hy de toeſtemming van de vergadering hadt.

Deze plegtigheit, of veel eer dit nieuwe ſpel, geſchiedde op den 22 Juny. De opperſchout en de ſchepenen, gevolgt van de burgeren van hunnen aanhang, alle heerlyk gekleed, kwamen op eene zekere plaats *, daar men in was overeengekomen, byeen. Byna op den zelven tydt kwam daar ook van een anderen kant de hertog van Bukkingham, met een groot gevolg van Pairs en ridders, die alle voorgenomen hadden *Richard* de kroon aan te bieden. Ieder zyn plaats genomen hebbende, de opperſchout aan de eene, en de heeren aan de andere zyde, zonden zy den hertog van Bukkingham af, om hem te verzoeken in hunne vergadering te komen, daar hy met ongeduldt verwacht wierdt. Deze vergadering wierdt naby zyne kamer gehouden, van waar hy van een galdery kon zien, en horen wat 'er omging. Daar verſcheen hy zonder te willen beneden komen, het zy uit hoogmoedt, het zy tot meerder veiligheit. Zo haaſt hy zich vertoont hadt, verzocht de hertog van Bukkingham, die hem zeer genegen was, verlof om ſpreker te zyn voor de Pairs en gemeenten, om hem hunne gedachten voort te dragen. *Richard* ſtondt hem zyn verzoek toe, en deze laf hertige vleier maakte zulk een groten omweg om hem te overreden, als of hy voor eene weigering bevreeſt was. Hy vertoonde, wat de natie onder de voorgaande regering hadt geleden, en het beſluit, dat zy hadden genomen, om een zachteren geruſter regering te hebben, de kroon aan de nakomelingen van *Eduard* den IV te ontnemen, en aan zynen broeder *Richard* te geven, op dat zy in het doorluchtige huis van *York* mogt bewaart worden. Vervolgens badt hy den prins, medegenoten met Engelandt te hebben, en de kroon aan te nemen, die hem met zo veel genoegen en eene algemene bewilliging wierdt aangeboden.

Een ander bedrog.

* Bayard-Caſtle.

De opperſchout en de hertog van Bukkingham bieden de kroon aan *Richard* aan.

Redenen van *Bukkingham* aan *Richard*.

Hy verzoekt hem de kroon aan te nemen.

Hoe kluchtig dit was, was het echter het belagchelykſte bedryf van dit ſpel niet. Het antwoordt van den bedriegelyken *Richard* was het nog veel meer. Deze trouwloze, die de hatelykſte wegen om zyne neven te onttronen hadt ingeſlagen; die hen zo wel als den overleden koning een onwettige geboorte hadt op den hals geſmeten; die tegen de gedachtenis van den vader, en tegen het recht van opvolging van zyne kinderen de magiſtraten en de predikers van Londen hadt opgehitſt, deze trouwloze, zeggen wy, weigerde de kroon, die men hem aanbood, aan te nemen, klagende over het ongelyk, dat men hem aandeedt. Hy betuigde *zyne achting voor den overleden koning zynen broeder, zyne liefde*

Antwoordt van den bedrieger, den hertog van Gloceſter.

1483. *de voor zyne neven, en zyn goed voornemen om hen in het recht hunner geboorte, dat hen tot de opvolginge voor hem riep, te handhaven.* Hy voegde daar by, *Dat zyn goede naam hem waardiger was dan de kroon, die men hem aanbood; dat by de bewoegredenen, die de natie hadt om hem de zelve op te dragen, en mogelyk wettig waren, goedkeurde. Maar*, vervolgde hy, *het is niet genoeg, dat gy, dat ik, dat ganſch Engelandt daar overtuigt van zyn; het toneel, daar gy my op voert, is de herſſping van de ganſche wereldt onderhevig; en om toe te ſtaan het geen gy van my verzoekt moeſt ik eerſt van de goedkeuring van ganſch Europa verzekert zyn.* Hy verzocht hen dan *te vrede te wezen, dat hy hen als beſchermheer regeerde, en dat zy de koninklyke waardigheit aan den prins overlieten, wien de zelve toekwam; dat hy gedurende zyne minderjarigheit den laſt van zyne opvoeding op zich nam, gelyk ook dien van de beſtiering van het ryk, en dat hy hoopte, dat de prins, tot zyne mondige jaren gekomen zynde, een goed koning zou zyn, en een waardige zoon van hem, die hen zo dierbaar was geweeſt.* Hy eindigde met de generle vertogen der zwarigheden, die 'er in het aanvaarden van eene kroon ſteken, laſtiger dan aangenaam, waar van men veel eer moet wenſchen ontſlagen te zyn, dan naar zulk een laſtig pak verlangen.

Hy veinſt de kroon te weigeren.

Het was omtrent met diergelyke aanmerkingen dat *Tiberius* het keizerryk weigerde, daar de vleiers in den Raadt op aandrongen om hem het zelve na de doodt van *Auguſtus* te doen aannemen. *Richard* zou zich mogelyk niet minder

Geveinſte bedreiging om die aan een aan-

belemmert dan de Roomſche vorſt gevonden hebben, indien men hem, gelyk dezen, hadt gevraagt, met welk een gedeelte van het ryk hy zich dan, zonder den laſt van het geheel op zyne ſchouderen te nemen, wilde beladen; maar de vleiery der Engelſchen was beter overlegt, en men antwoordde hem ganſch anders. *Indien gy de kroon niet begeert aan te nemen*, zeide men, *dan zal de natie, die beſloten heeft de zelve de nakomelingen van* Eduard *den IV af te nemen, en voor het huis van* Jork *te bewaren, een ander koning verkiezen, en indien gy in gebreke blyft, dan zal de natie voor haar zorgen.* Men konde pluimſtrykery en bedriegery niet meer voortzetten; daar door zag men de uitkomſt van het ſpel. *Richard* klaagde, dat hy zich gedwongen zag. *Met tegenzin*, zeide hy, *neem ik de kroon aan. Gy zyt myne getuigen, dat het tegen myn wil is, en dat ik my alleen daar mede belade, om de zelve niet uit het koninklyke huis van* Jork *te laten gaan, daar ik, gelyk het waar is, de wettige erfgenaam van ben.*

1483. der te geven.

Richard laat zich kwaalijk dwingen.

Vleiery van de Pairs en den opperſchout.

De Pairs en de opperſchout gaven door hun vleien breed op van de goedheit van den prins, die zich op het verzoek van de natie, en door den noodt, daar zy in was, om hem tot koning te hebben, hadt laten bewegen. Dit geheim van bedrog wierdt door toejuichingen beſloten van *Langleve de koning Richard!* De zelve wierden tot verſcheide malen herhaalt, en de vergadering ſcheidde minder voldaan dan verwondert van het geen zy gezien hadt.

GESCHIEDENIS VAN ENGELANDT, SCHOTLANDT EN IERLANDT;

Met een kort begrip der aanmerkelykſte zaken, in andere Ryken en Staten voorgevallen.

RICHARD DE III.

1483. *Thomas Morus Stow. Truſſel.* De Vader *Orleans.*

Regering van *Richard* den III.

Zyne afbeelding.

Angs dezen trap klom *Richard* op den troon van Engelandt verdienende meer de namen van dwingelandt, of overweldiger, welke hy dikwils in de Geſchiedeniſſe draagt, dan dien van koning, welken zy hem bynanooit geeft. De ſchildery, die zy van hem maakt, komt zeer wel met zyne wreedheit en trouwloosheit overeen; en het ſchynt, als of de Natuur zorg hadt gedragen, een ligchaam zo wanſchapen, als het zyne was, te maken, om daar een nog gedrogtiger ziel in te doen huisvesten. Hy was klein van perſoon, mismaakt, geboggelt, rood van wezen, van een wild gezicht, en het beloop van zyn aangezicht was byzonder bitzig. De wyze, op welke hy ter wereldt kwam, was ook wonderlyk. Men moeſt den buik van zyne moeder openen; hy kwam met de voeten vooruit, en met tanden in zyn mondt. In een ligchaam, wiens gedaante zo ongeſchikt was, huisveſtte een nog veel ſlimmer ziel; hy was huichelachtig, geveinſt, wreed, zonder ſchaamte, zonder gewiſſe, zonder Godsdienſt, van eene onverzadelyke ſtaatzucht, die de grootſte ſchelmſtukken niet konden tegenhouden. Voorts, hoe mismaakt en boosaardig hy ook was, ontbrak hem geen moedt, noch bekwaamheit; het gebrekkige aan zyn perſoon maakte hy in de veldſlagen goed, die hy door verzuim nooit verloor, en dikwils door zyne voorzichtigheit en dapperheit won. Doch hy verſtondt zich nog veel beter op ſtreken. Nooit zag men bedekter, noch ſcherpzinniger menſch. Niemandt heeft zyne geheimen geweten dan die hy daar deelgenoten van wilde maken; en alle voorzorg van andere belette niet, dat hy de hunne peilde. Hy ſpaarde geen beleefdheden, noch mildheden, om de eenen te verſchalken en de anderen om te kopen; maar indien hy zyne weldaden met volle handen uitſtrooide om aanhangers te maken, wiſt hy de zyne ſchadeloos in te halen door het wegnemen van eens anders goederen. Men moet zich niet verwonderen, dat hy, met zodanige hoedanigheden geboren zynde, zyne neven de kroon, en kort daar na het leven benam. 1483.

Droevige uitvoeringen van hem.

Deze droevige uitvoering volgde kort op zyne kroning, en het was onder zulke ſchrikkelyke voortekenen dat hy zyne regering begon. Hy meende de zelve te beveſtigen door de doodt van den hertog van Bukkingham, die in het volgende jaar wierdt onthalſt, en hy zou veel meer ſlagtoffers aan zyne veiligheit of wreedheit hebben opgeoffert, indien de graaf van Richemond in het jaar 1485 niet was opgekomen, om het onſchuldige bloedt te wreken, den moorder te ſtraffen, en aan de Engelſche natie haren roem en hare ruſt weder te geven. Zie daar in weinig woorden het voornaamſte, dat in zes en twintig maanden, welke de dwingelandt regeerde, voorviel; de Geſchiedenis verwaardigt zich naauwlyks eenige andere voorvallen te melden.

Hy aanvaardt de koninklyke waardigheit.

Zyne redenvoering.

Den 25 Juny kwam hy, verſelt van een groten ſtoet, te Weſtmunſter, en ging in des konings plaats zitten. Daar, *als zittende op zyn gerechtsſtoel*, verklaarde hy, *dat hy de regering aanvaardende, de zelve niet beter kon beginnen dan met ter plaatſe te verſchynen, daar men de wetten handhaaft; dat de koningen daar de eerſte dienaars van zyn; dat zy de grondſlagen zo wel van hunnen troon, als van het geluk van het volk zyn.* Men kon geen beter denkbeeldt van de koninklyke achtbaarheit geven. Deze verklaring wierdt van eene aanſpraak, die hy hadt opgeſtelt, gevolgt, om de Pairs en de gemeenten te vermanen, den ouden haat af te leggen, het zy omtrent partyſchappen, het zy om huiſſelyke zaken, of andere inzichten. Hy voegde daar by, dat hy niets aan anderen wilde voorſchryven dan het geen hy zelf

1483. zelf begeerde in het werk te ſtellen; dat hy wel wiſt, hoe nadeelig de verbitteringen onder de voorgaande regering waren geweeſt; dat hy ze uit de zyne hoopte te bannen; dat hy aan zyne grootſte vyanden alles van herte vergaf, en dat ieder zyn voorbeeldt moeſt volgen. *Als dan*, vervolgde hy, *door eene onderlinge liefde met malkander vereenigt, zal niets bekwaam zyn zulk een heiligen en onverbrekelyken handt te breken, en myne vreugdt en uw geluk zullen vaſt en beſtendig zyn.* Hy bleef daar niet by. Zyne reden geëindigt hebbende beval hy, dat men uit de vryplaats een zekeren *Fogge* zou halen, die daar in gevlucht was. Deze hadt ſchandelyk van hem geſproken, en zich openlyk voor zynen vyandt verklaart. Daar gebragt zynde ſtondt hy van zynen ſtoel op, nam hem by de handt, en verzocht hem zyne vriendſchap. Eenigen prezen deze daadt, maar anderen zeiden, dat hy dit ſpel te lang ſpeelde, dat alleen diende om al het overige verdacht te maken. Wy zullen haaſt zien, dat deze gedachten niet dan al te wel gegrond waren.

Zyn wantrouwen.

Het bleek ook aan zynen kant, dat hy hen niet veel vertrouwde, dewyl hy ter zelver tydt, als hy betuigde zynen troon niet te willen veſtigen dan op de genegenheit van zyn volk, order om vyf duizend man te ligten, die *Robert Ridale* tot hem uit de Noorder provincien bragt, minder om de plegtigheit van zyne kroning te eeren dan te beveiligen, hadt gegeven.

Zyne aankomſt in den Tour.

De zelve wierdt voorgegaan van zyne intrede in den Tour van Londen, daar hy den 4 July met de koninginne zyne gemalinne kwam, en des anderen daags *Jan* en *Thomas Howard*, vader en zoon, den eerſten hertog van Nordfolk, en den tweeden graaf van Surrey maakte. Hy maakte ook *Willem Barkley* graaf van Nottingham; *François Lovel* burggraaf en kamerling, en Mylord *Stanley* grootmeeſter van zyn huis. Hy gaf den aartsbiſſchop van Jork, die gevangen was geweeſt, om dat hy te ſtout voor den vrydom van Weſtmunſter hadt geſproken, zyne vryheit, en veranderde de gevangenis van Mylord *Morton*, biſſchop van Ely, in eene ballingſchap, op de landgoederen van den hertog van Bukkingham, die hem naar het landt van Walles, in de ſterkte Breknok, zondt. Dit geſchiedde niet zonder eene byzondere ſchikking van de Voorzienigheit, dewyl het op deze plaats was dat de hertog en de prelaat de beroemde verandering van de volgende regering berokkenden. *Richard* maakte nog ten zelven dage, of des nachts van den zelven dag, zeventien ridders van het Badt, waar van wy de plegtigheit op eene andere plaats verhalen.

Zyne kroning.

Den 6 July vertrok hy met de koninginne uit den Tour van Londen, en de ſtraten met een koninklyk gevolg doortrekkende kwam hy te Weſtmunſter, om daar gekroont te worden. De plegtigheit geſchiedde met veel pracht. De kroon wierdt hem en *Anna van Neville*, zyne gemalinne, dochter van den vermaarden hertog van Warwik, dien *Eduard* de IV hadt doen onthalzen, en weduwe van den ongelukkigen *Eduard*, zoon van *Henrik* den VI, opgezet; zo dat zy, mogelyk zonder het te weten, met den moorder van haren eerſten gemaal * trouwde. Zy ontfing eene kroon; maar geveriſt in het bloedt van dezen onſchuldigen man, en die kort daar na ook van het hare bemorſt wierdt.

* Zie fol. 726.

Aanmerkingen van de hoge prinſſen.

Voorts geſchiedde de kroning van dezen overweldiger met al de pracht, die men voor den wettigen koning, die nog met zynen jongſten broeder in den Tour opgeſloten bleef, hadt bereid. Toen begon hy te zien, dat hy gevangen was, ook merkte hy zyn ongeluk, en dat van zyn huis. Hy twyffelde geenzins, of hy zou haaſt tot zekerheit voor de veiligheit van den dwingelandt opgeoffert worden, het welk hy op eene wyze, met zyne jonkheit overeenkomende, uitdrukte. Hy treurde daar over met zynen broeder, die maar acht jaren oud was, en zy mengden hunne tranen zamen, terwyl zy de doodt alle dagen te gemoet zagen. 1483.

Zamenzwering voor hunne vryheit.

Zy bleef niet lang achter. Hun leven baarde den overweldiger te veel ongeruſtheit om zich van hen niet ſpoedig te ontdoen. Een aanſlag, gebrouwen om hen uit het gevangenhuis te verloſſen, verhaaſtte mede hunne doodt. *Robert Raffe*, *Willem Davy*, *Jan Smith* en *Steven Ivelandt* waren de zamengezworenen; namen van te weinig luiſter tot zulk een groot werk. Men leide hen te laſt, dat zy aan den grave van Richemond, die in Bretagne was gebannen, hadden geſchreven, om hem hunnen aanſlag bekend te maken, om den brandt in den Tour van Londen te ſteken, en onder begunſtiging van de vlam de twee prinſſen uit den zelven te vervoeren, verzoekende, zich aan het hoofdt van eene machtige party, die zich door het ganſche ryk tegen den overweldiger van de kroon verklaarde, te komen ſtellen. Zy wierden gevangen, te recht geſtelt voor des konings bank te Weſtmunſter, en veroordeelt om gehangen en gevierendeelt te worden, als ſchuldig zynde aan hoog-verraadt, het welk ook wierdt uitgevoert.

Straf der zamenzweerders.

Na de uitvoering van deze ſtraffe, die de tyran noodzakelyk oordeelde, wilde hy de provincie, daar hy den naam te voren van hadt gedragen, bezichtigen. Het was op deze reize, dat hy de doodt van de twee prinſſen zyne neven beſloot. Deze twee kinderen, hoewel gevangen, deden hem echter beven, en de vrees, die hy voor hen hadt, maakte, dat hy niet kon leven, noch ruſten. Hy was zo haaſt niet uit Londen vertrokken, of hy vreeſde, dat nieuwe zamengezworenen hen uit den Tour zouden weghalen. Gedurende zyne ganſche reize was hy bekommert over hunne verloſſing, en een nieuwen opſtandt ten hunnen voordeele. Om zyne ongeruſtheit te ſtillen vondt hy geen ander middel dan hunne doodt. De vorſtenmoordt by hem beſloten zynde, ſchreef hy aan *Brakenbury*, konneſtabel of beſtierder van den Tour, en zondt hem den brief door eenen van zyne bedienden, daar hy zich op vertrouwde, *Greene* genaamt. *Brakenbury* hadt een afgryzen van de daadt, die men wilde dat hy zou uitvoeren, en weigerde edelmoedig zyne handt tot zulk een ſchelmſtuk te lenen. *Greene* wedergekeert zynde bragt daar bericht van aan den dwingelandt, die zich zeer beklaagde over de ongehoorzaamheit van den konneſtabel. Een page, die in zyn bedt zyne klagten aanhoorde, ſtelde hem den ridder *Jakob Tyrel* * voor, die onder zyn hofgevolg was, als een man, bekwaam om zulk een ſtout ſtuk uit te voeren, en op wien het geldt alles vermogt, en die gemoedt noch gewiſſe kende. Het was al zeer laat in den nacht, en ieder was in ſlaap; daar was niemandt dan de bloeddorſtige *Richard*, die door vreze en verwoedheit niet aan het ruſten kon komen. Hy ging zelf den perſoon opwekken, dien de page hem hadt genoemt. Op de ſtem van den tyran vloog deze guit uit het bedt, gekleed en gereed om al, wat men van hem vorderde, uit te voeren. Hy vertrok met een brief voor den konneſtabel, aan wien *Richard* beval de ſleutels van de kamer der prinſſen te geven, voornemens zynde den bloedigen laſt van die hem hadt uitgezonden uit te voeren, welke hem ook

De beroeringen, die *Richard* voor de twee prinſſen heeft.

Hy beſluit hunne doodt.

De konneſtabel van den Tour weigert hem dien dienſt.

* of *Terel*.

De ridder *Tyrel* biedt hem den zynen aan.

1483. eene vergelding, met dezen groten dienſt, of vorſtenmoordt, overeenkomende, hadt belooft.

Hoedeze vorſtenmoordt wordt uitgevoert.

De eerloze dienaar van zulk een wreden meeſter volvoerde zynen luſt maar al te wel. Hy kwam te Londen, en ging naar den Tour, leverende den brief over aan den konneſtabel, die zo edelmoedig was geweeſt om zyne handen met het onſchuldige prinſſenbloedt niet te bemorſſen; maar dien het aan moedt ontbrak om de ſleutels aan den moordenaar te weigeren. Hy kon niet twyffelen, of *Tyrel* was gezonden om deze goddeloze daadt, die hy geweigert hadt te doen, ter uitvoeringe te brengen. Dit droevige treurſpel geſchiedde in den zelven nacht, als deze beul aangekomen was. De twee broeders ſliepen niet alleen in eene kamer, maar ook in een bedt, en de oudſte, die eenige jaren meer dan de andere hadt, lag te denken over zyne onttroning, niet twyffelende of zy zou van zyne doodt en van die van zynen broeder gevolgt worden. *Wy zullen beide ſterven*, zeide hy, *myn waarde broeder. Ach! dat die geweldenaar uw leven wilde ſpaaren; ik zou hem myne doodt en het recht van de kroon gewillig vergeven.* De traanen volgden op zulk een droevig onderhoudt; de ſlaap overviel hen: doch minder uit luſt tot ruſt dan overſtelping van de droefheit, ontſtaan uit de wrede overdenkingen, die hen alle uuren de nabyheit van hunne aanſtaande doodt voorſpelden.

Toedertoe onderhoudt der twee prinſſen.

Het was in dezen ongelukkigen ſlaap dat hun beul hen kwam verraſſchen. Hy tradt in de kamer, wanneer hy dacht, dat zy het diepſt in ſlaap waren, gevolgt van zynen jagermeeſter, genaamt *Dighton*, en van eenen der vier wachten, die men by hen hadt gelaten, genaamt *Miles Foreſt*. Hy deedt hen in hun bedt door deze twee ſchelmen, die hun aangezicht met hunne dekens bedekten, waar door zy wel haaſt van hunne ademhaling en leven wierden berooft, ſmoren. Dus ſtierven deze onſchuldige prinſſen, gaande zacht van de ruſt des ſlaaps tot die van het graf over. Maar de zachtheit van hunne doodt verminderde geenzins de ſchrikkelykheit van het feit hunner moordenaren; zy wierden alle de wraak des Hemels gewaar, en ſtierven of door beuls handen, of op eene andere bedroefde wyze. De ontmenſchte *Richard*, die hen in het werk hadt geſtelt, en daar zy alleen werktuigen van waren, ontkwam de ſtraf niet van dezen vorſtenmoordt; de graaf van Richemond * was 'er de wreker van, in een ſlag, daar hy hem de kroon met zyn leven in benam. Hy ſtrafte ook hunne twee beulen *Tyrel* en *Dighton*, die op het ſchavot de doodt, die zy verdienden, ondergingen.

* *Henrik* de VII.

Richard heeft een ſchrik voor de moordenaars.

De tyran genoot echter nog ongeſtraft twee jaren lang de vruchten van zyne goddeloosheden. Hy deedt ſchone beloften aan den ridder *Tyrel*, maar de volbrenging bleef achter; hy zelf hadt een afſchrik van zulk een boos menſch, hoewel hy niet ſchuldig was dan aan eene misdaadt, die hy hem zelf hadt bevolen. Zo waar is het, dat de verraders veracht zyn van de genen, daar het verraadt voordeelig voor is. Hy nam hem ook kwalyk af, dat hy de twee prinſſen op eene onbekende plaats hadt doen begraven, en zeide, dat naardien zy konings zonen waren, hy hen op eene wyze, met hunne geboorte overeenkomende, ter aarde wilde beſtelt hebben. Dit was den hoon by de wreedheit voegen. De Hemel duldde niet, dat hy zyne verwaandheit of ſpotterny voldeedt; de kapellaan van den konneſtabel van den Tour begroef zo heimelyk de lyken der twee broederen, dat het onmogelyk was de zelve te ontdekken. Dit is het, dat in het vervolg de bedriegeryen van *Perkin*, die, gelyk wy in het volgende Deel zullen zien, onder de regering van *Henrik* den VII te voorſchyn kwam, begunſtigde, die zich uitgaf voor den jongſten der prinſſen, zynde de wreedheit van zynen oom *Richard* ontſnapt.

1483.

Deze laatſte vondt zich niet geruſter door de doodt van zyne twee neven dan hy te voren was; in het tegendeel, de Geſchiedenis beſchryft ons hem veel ongeruſter; geſtadig verſchrikt van het bloedige denkbeeldt van deze twee onſchuldige ſlagtoffers, te vergeeffch voor zyne ruſt opgeoffert, die daarom niettemin onruſtig bleef. De wroeging van zyne misdaden volgde hem overal. De beroerte en ongeruſtheit ſtaken niet alleen in zyne oogen uit, maar ook in al zyn gedrag, in zyn gaan, en in zyn gelaat, als een menſch, die altoos zyn beul achter hem heeft, het welk hem des nachts belette te ſlapen. Ten laatſte, de verbeelding, die de Engelſchen van hem maken, gelykt naar die der ongelukkige booswichten, daar de dichters van ſchryven, die geſtadig door de helſche Razernyen † geplaagt worden. Dus is het dat 'er een van hunne vermaardſte ſchryvers ‡ van ſpreekt, welke zegt, dat hy deze omſtandigheden gehoort hadt van een geloofwaardig perſoon, die het uit den mondt van den kapellaan van dezen ellendigen prins hadt.

† *Furiën.*

‡ *Stow.*

Zyne gezanten.

Het was ook te vergeeffch, dat hy, om zich tegen deze wrede vreze en ſchrik te wapenen, gezanten naar de hoven van Vrankryk en Bretagne zondt, om aan den hertog van het laatſte, by wien de hertog van Richemond was gevlucht, te verzoeken, dat hy hem niet uit zyne ſtaten wilde laten vertrekken, en *Lodewyk* den XI, van hem geen verblyf in zyn ryk te geven. Wy zullen haaſt zien, hoe de eerſte dit nakwam. De andere wilde de gezanten niet eens te woordt ſtaan, en betuigde, dat hy nooit gemeenſchap wilde hebben met een vorſt, bezoedelt met het bloedt van zyne onſchuldige neven. Zulk een afkeer heeft men voor zulke gruwelſtukken, dat zy zelfs een afgryzen zyn voor die geen deugdt bezitten.

Lodewyk de XI weigert de zelve te horen.

Eindelyk zocht *Richard* te vergeeffch veiligheit en ruſt door den ondergang van alle, die hem verdacht waren. Men is verwondert, dat hy den jongen graaf van Warwik, zoon van zynen broeder, den overleden hertog van Clarence, die zich onder de genen bevondt, daar hy het meeſt van te vrezen hadt, in het leven heeft geſpaart; maar men heeft zich nog meer te verwonderen, dat hy Mylord *Stanley*, die met de moeder van den grave van Richemond na het overlyden van haren eerſten man getrouwt was, in het leven heeft gelaten. Hy was het, die het meeſte tot het winnen van den ſlag van Bosworth toebragt, en die de kroon, gevonden in de legerplaats van *Richard*, op het hoofdt van *Henrik* den VII ſtelde, gelyk wy in de geſchiedeniſſe van dezen vorſt zullen verhalen.

1484. Een derde, daar de dwingelandt het minſt op dacht, brak eerſt het ys, het welk hem het leven koſtte; doch hy baande den weg voor anderen, die aanſtonts zyne doodt door die van den moordenaar kwamen wreken, dien zy door wettige wegen van de kroon, die hy door een dubbelden vorſtenmoordt hadt overweldigt, beroofden. Deze derde was de hertog van Bukkingham. Niet wel van *Richard* voldaan zynde was hy naar zyn kaſteel Brecknok geweken, om dat *Richard* niet alleen uitſtelde hem in het bezit van het graafſchap van Herford en van het ampt van konneſtabel van het ryk te ſtellen, volgens de be-

Ongenoegen van den hertog van Bukkingham.

1484. beloften, die hy hem gedaan hadt, maar hy handelde hem ook met eene onverschillendheit, die voor dezen hoogmoedigen Mylord onverdraaglyk was. Hy meende, dat *Richard*, de kroon aan hem verschuldigt zynde, ook meer achting en erkentenis voor hem behoorde te hebben. *Richard* in het tegendeel, denkende hem niet meer nodig te hebben, betaalde zyne gedane diensten met ondankbaarheit. Eenigen zeggen, dat hun misverstandt al begon voor de kroning van den overweldiger, en dat de hertog weigerde by deze plegtigheit tegenwoordig te zyn, en zich daarom naar zyn landgoedt hadt begeven. Maar dit is ganschelijk niet waarschynlyk: want, gelyk anderen zeer wel aanmerken, beide waren zy te staatkundig, om hun misnoegen in zulk een noodigen tydt, en waar in zy malkander moesten ontzien, niet te ontveinzen. Men moet dan veel eer geloof geven aan de genen, die de afwezendheit van den hertog na de plegtigheit der kroninge stellen, en daar by voegen, dat de zelve zonder veel gerucht te maken en met een wederzydsche geveinstheit geschiedde; zo dat het ongenoegen des hertogs geheim was gebleven, en toen hy te Breknok kwam, wist hy zelf nog niet wat zyde hy zou kiezen.

Hy verlaat het hof.

Hoedanigheit van *Morton*.

Hy kwam tot een besluit door eene zaak, die min toevallig scheen dan bestiert door de Voorzienigheit. Wy hebben gezegt, dat *Morton*, bisschop van Ely, in zyne bewaring was gestelt geweest, en dat hy hem naar dit kasteel hadt gezonden *. Dit was een prelaat, wiens oprechtheit, kennis en volstandigheit even zeer in de Geschiedenisse geprezen worden. Hy hadt reets zeer vele gevallen gehad. Aan de party van de *Lankasters* zo lang als iemandt volstandig gebleven zynde, hadt hy zich aan het ongenoegen van *Eduard* den IV bloot gestelt. Naderhandt door de weldaden en edelmoedigheit van dezen koning gewonnen hadt hy 'er zyne erkentenis over aan zyne nazaten betoont. Hy was een van die zich met den grootsten yver tegen het voornemen van den overweldiger stelden. Deze laatste hadt voor zyne oprechtheit de zelve achting niet als zyn voorzaat. Echter dorst hy hem zynen haat niet volkomen laten blyken. 'Zyn ampt ontziende vergenoegde hy zich met hem te bannen. Hy dacht hem niet verzekerder te kunnen opsluiten dan in eene plaats, toebehorende aan den hertog van Bukkingham, en deze hertog nam ook toen deze bewaring ter goeder trouwe aan, weinig denkende, dat hy op een anderen tydt met zynen gevangen zou beramen, hoe den tyran van de kroon te beroven en te straffen.

* Zie fol. 757.

Zyne gevallen.

Zyne verbindtenis met den hertog van Bukkingham.

Dit gebeurde nochtans. De hertog, die achting voor zyn ampt en verdiensten hadt, hoewel hy hem in den grondt niet kende, handelde hem minder als een gevangen dan als een vriendt. Hier by kwam nog het misnoegen, dat hy tegen den overweldiger hadt opgevat. Hy hieldt dikwils eene zamenspraak met den prelaat; hoe meer hy hem zag, hoe meer genoegen hy in hem nam. Aan den anderen kant *Morton*, die zyne inzichten hadt, was verheugt in het gemoedt van den hertog gunstige gesteldheden te vinden, om zyn voornemen te doen gelukken. Hy dorst zich echter nog niet openbaren; hy vergenoegde zich, na dat hy het zwakke van dezen Mylord zeer gretig naar eere hadt ontdekt, zyne heerlyke hoedanigheden te pryzen, en Engelandt te beklagen, dat het daar geen meerder voordeel van trok. *Bukkingham* hadt verdiensten, maar bezat geen minder staatzucht; en indien hy niet dacht om de kroon op zyn hoofdt te zetten, dewyl hy daar in wierdt belet door een voorval, dat wy zullen verhalen, dacht hy ten minste de zelve den ondankbaren en onwaardigen *Richard* af te nemen, en aan een vorst te geven, die de zelve beter verdiende, en naar alle waarschynlykheit erkennender zou zyn. Hy hoorde derhalven met genoegen den bisschop van Ely zyne bekwaamheit roemen, klagende tevens, dat de zelve niet nuttiger voor zyn vaderlandt was. Beide hadden zy te veel verstandt, om niet in gedachten overeen te komen; de hertog, onverduldiger, of meerder belang hebbende, wilde ten volle verzekert zyn van het gevoelen van den prelaat, die hy dacht dat hem niet nadeelig was. *Spreek klaarder*, zeide hy tegen hem op een zekeren tydt, *van de nuttigheit, daar gy my voor Engelandt toe bekwaam oordeelt, en vreest niet u te ontdekken aan een vriendt, die getrouw en bescheiden is, en niet dan een goed voornemen heeft. Als het alleen nodig is de zaak geheim te houden, ik kan zwygen; en zo 'er iets werkstellig moet gemaakt worden, ik verzeker u van mynen yver en vaardigheit. Het een en het ander wordt vereischt*, zeide de prelaat, *en ik verwacht het beide van uwen moedt en wyze dengdt. Is het mogelyk, Mylord*, vervolgde hy, *dat gy Engelandt kunt horen zuchten onder het juk van een dwingelandt, een verkrachter, en vorstenmoorder, en dat gy niet wilt denken om het van hem te verlossen? Is het mogelyk, dat gy hem niet van den troon tracht te honzen, dien gy verdient te bekleden, dewyl zyne boosheden hem den zelven onwaardig maken, daar uwe geboorte * en verdiensten u toe roepen.* De hertog antwoordde: *Ik heb daar omtrent te veel aan u te zeggen, om my in dezen korten tydt, die ons nog over is, te kunnen uitdrukken; en de voorzorg, die wy moeten nemen, verplicht ons meer dan ooit, voor dat de nacht aankomt te scheiden; doch morgen zullen wy weder zamenkomen, en ik zal myn hert voor u open leggen.* Deze twee Mylords scheidden van elkander met even veel genoegen en ongeduldt om malkander weder te zien. Zy bleven niet in gebreke des anderen daags ter bestemder plaatse te verschynen. De hertog vatte eerst het woordt, en zeide: *Ik heb nooit getwyffelt aan de Voorzienigheit; maar nu twyffel ik daar minder aan dan oit, en dit voorval overtuigt 'er my nog meer van. Alle de omstandigheden zyn 'er zo van geschikt, dat men 'er de aanenschakeling niet dan aan een opperste en te gelyk almachtige Wysheit van kan toeschryven. De dwingelandt, die u hier heeft gezonden (ik noem hem by den naam, dien hy verdient,) dacht zich daar door te bevestigen, en zyne wraak te voldoen; in het tegendeel zyt gy hier gekomen om hem te onttronen, en zynen hoogmoedt te straffen. Hy vertrouwde u aan my als een gevangen van Staat, en gy zyt de leidsen raadsman, die my den Staat zult helpen verlossen, en het vaderlandt in vryheit stellen. Ik heb 'er het voornemen reets van gehad zo haast ik van Londen vertrok; minder gelegt van de ondankbaarheit van den overweldiger voor de diensten, die ik hem heb bewezen, dan gemaakt door den affschrik van den moordt der twee prinssen. Ik heb ongelyk gehad, ik beken het, dat ik mede tot hunne onttroning heb geholpen; maar ik was misleid door het bericht der rechtsgeleerden, met welke hy hadt raadgepleegt, en die zich in zyn voordeel hadden verklaart. Dus wilde ik toen wel daar in bedrogen zyn. Maar het is niet het vermoorden der twee prinssen zo niet gelegen. Hy heeft my ten aanzien van dit vuile feit niet kunnen begoochelen; ik heb ook de tegenwoordigheit van den beul dezer twee onschuldigen, zyne neven, waar van de oudste zyn koning was, niet kunnen verdragen. Dit is de oorzaak, dat ik van het hof vertrokken, en hier gekomen ben, om hier troost, of*

* voortgekomen van eene dochter van *Thomas*, hertog van Glocester, den laatsten der zonen van *Eduard* den III.

1484. Ongenoegen van den hertog van Bukkingham.

1484. *of een middel te vinden, om ons van het geen ons drukt te verloſſen. De Voorzienigheit heeft my het een en het ander in u doen ontmoeten. Maar zy is daar niet by gebleven. Ik zal u een ander voorval zeggen, dat niet min verwonderlyk is dan uwe gevangenis in dit kaſteel. Wanneer ik het minſte dacht om den tyran te verjagen, en de kroon weder te eiſchen, die ik inderdaadt meende dat my uit hoofde van myne moeder, geſproten uit het bloedt van* Lankaſter, *en die ik oordeelde daar de naaſte erfgenaam van te zyn, toe te behoren, kwam de moeder van den grave van Richemond by my, met geen ander voornemen dan om my eene gunſt voor haren zone te verzoeken, die ik haar toeſtondt. Zy was niet zo haaſt vertrokken, of my kwam in gedachten, dat zy een trap nader dan ik was, buiten dat dochter zy een trap nader dan ik was, buiten dat dochter van* Jan, *hertog van Sommerſet, de oudſte tak, daar wy beide uit geſproten zyn; waar door ik myne ſtaatzucht ſtilde, en ſedert heb ik myn arm aan haren zone, den grave van Richemond, zoeken te leenen, om hem op den troon te helpen. By deze gedachten voegde zich nog eene andere, uit den zelven oorſpronk voortkomende, die zulk een wettig voornemen begunſtigde. Ik nam in aanmerking, dat hy ongetrouwt zynde, met de princeſſe* Elizabeth, *dochter van* Eduard *den IV, erfgenaam van het huis van* Jork *door de doodt der twee prinſſen, hare broeders, en door de gruweldaadt van den tyran, die hem van al zyn recht verſteekt, wel kon trouwen: derhalven de graaf van Richemond van zyn kant erfgenaam zynde van het huis van* Lankaſter, *is dit het ontwyffelbaar middel om de beroerten van het ryk te ſtillen, en de twee vermaarde partyen van de Rode en Witte Roos, die het zelve zo veel bloedt hebben gekoſt, te vereenigen.*

Hun ontwerp om *Richard* te ontronen.

Men kan de vreugdt, die de biſſchop van Ely hadt, den hertog van Bukkingham zo te horen ſpreken, niet uitdrukken: nooit is eenige redenvoering met meer aandacht aangehoort; zo lang de zelve duurde ſcheen de kerkvoogdt betovert te zyn. Het ontwerp van den hertog kwam zeer wel met het zyne overeen, en hy oordeelde, gelyk hy, dat 'er iets bovennatuurlyks in dit onderhoudt en ontmoeting met dezen Mylord ſtak, en dat de Hemel zich daar van tot verloſſing van Engelandt wilde bedienen. Na dat derhalven de prelaat zyne verwondering daar over hadt doen blyken, gevende aan den hertog van Bukkingham al den lof, dien zyne gematigtheit en billykheit voor den grave van Richemond verdienden, ſtelden zy zonder tydverzuim alles in het werk om een ontwerp van zulk een groot belang, en te gelyk zo teer, te doen gelukken.

En van hen, die zy mede daar in trekken.

Zy kwamen overeen, dat men de koningin, weduwe van *Eduard* den IV, met de moeder van den grave van Richemond, en *Thomas Stanley*, haren tweden man, daar mede in moeſt trekken. Deze drie hadden niet veel moeite, even veel belang daar in hebbende om 'er in te treden, naardien men hunne kinderen op den troon wilde brengen. De zwarigheit was, hoe dit aan de eerſte, die in de vryplaats van Weſtmunſter bleef, daar niemandt wierdt toegelaten in te komen dan die haar dienden, bekend te maken. Haar geneesheer, *Lewis* genaamt, nam dezen laſt op zich, en voerde den zelven getrouwelyk uit.

Maar deze hoofdpartyen waren te klein in getale; zy moeſten ook nog eenige heeren om hen te ondersteunen winnen. Hier wierdt *Reginald Bray*, een vertrouweling van den biſſchop van Ely, gebruikt. Hy ſprak den eenen en den anderen aan, en in weinig tyds bragt hy in dit verbondt *Eduard Woodeville*, een der broeders van de koninginne weduwe, haren zoon, den marquis van Dorſet *, *Eduard*, graaf van Devon, en *Pieter Courtenay*, biſſchop van Exceſter; *Thomas Bourchier*, *Thomas Arundel*, *Jan Wells*, *Robert Willoughby*, *Jan Cheine*, *Willem Brandon*, *Willem Barkley*, *Thomas Rumney*, *Hugo Conwey*, *Regier* en *Robert Clifford*, die alle in yver voor de goede zake uitblonken, en waar van de meeſten grote bevelhebbers onder de naaſtvolgende regering waren. 1484. * athomſtig uit haar eerſte huwelyk met *Gray*.

Morton vertrekt naar Vlaanderen.

De biſſchop van Ely was niet vergenoegt dit werk zo ver door de onderhandeling met Mylord *Bukkingham* gebragt te hebben, hy wilde de zelve ter uitvoering brengen, met een reis te doen naar het kleine eilandt Ely, en van daar naar Vlaanderen. In het eerſte bragt hy nog eenige vrienden aan zyne zyde; en zich hebbende ſcheep begeven vertrok hy naar de Nederlanden, van waar hy grote dienſten aan den grave van Richemond deedt.

De graaf van Richemond krygt kennis van het zamengeſpan.

Deze hieldt zich altydt in Bretagne op. De gravin, zyne moeder, en de hertog van Bukkingham zonden hem *Urſwich* toe, om hem hun beſluit, en wat maatregels genomen waren om hem op den troon te helpen, bekend te maken. Het is gemakkelyk te begrypen wat vreugdt dit voornemen, daar hy reets zyne hoop en ſtaatzucht mede vleide, in hem verwekte. Hy deelde het aan den hertog van Bretagne mede, om hem door deze vertrouwendheit in zyne belangen te trekken; hy verzocht, dat hy hem gunſtig wilde zyn, het welk de Bretagner hem belooſde. Wy zullen in het vervolg zien, hoe hy dit nakwam.

Richard krygt 'er kennis van.

Het was bezwaarlyk te beletten, dat niets van alle deze bewegingen aan het hof uitlekte, en dat de tyran, die ieder mistrouwde, niet eenige kennis daar van kreeg. Hy wiſt 'er ten eerſte alle de omſtandigheden niet van; maar op het bericht, dat men hem deedt, dat Mylord *Bukkingham* banden maakte; dat *Morton*, biſſchop van Ely, daar onder was, en dat de hertog hem in vryheit hadt geſtelt, twyffelde hy geenzins aan de zamenzwering. Daar hy zich het eerſt van bediende was veinzen. Hy ſchreef aan *Bukkingham*, als of hy hem niet verdacht hieldt, en verzocht hem zyne plaats aan het hof te komen bekleden, daar men zyne afwezendheit te veel miſte. Zyne loosheit was te vergeefſch. De hertog kende hem al te wel, om zich in dezen ſtrik te laten vangen; hy was te ver ingewikkelt om niet op zyne hoede te zyn; hy betaalde loosheit met loosheit, brief met brief; hy gaf eene gewaande ziekte voor, om van de reis verſchoont te zyn. *Richard*, die niet min trotſch dan veinzende was, kon niet verdragen, dat men met hem ſpotte, veranderde van toon, en ſchreef een vinnigen brief, waar in hy den hertog ſcherp dreigde met de ontzegging van zyne gunſt, indien hy hem niet ſpoedig gehoorzaamde. Maar op den eerſten brief niet veel geacht hebbende ſloeg hy nog minder acht op den laatſten. Ieder trok het momaangezicht af, en men zocht niet anders dan elkander te beoorlogen.

Hy ſchryft aan den hertog van Bukkingham.

Antwoordt des hertogs.

Bedreiging van *Richard*.

Van vorſtelyke hoedanigheden hadt *Richard* alleen moedt en vaardigheit; aan deze ontbrak het hem niet. Hy hadt wel haaſt zyn volk byeen verzamelt, en uit Londen trekkende rukte hy trotſch naar zynen vyandt voort. De hertog van Bukkingham, die niet min vaardig en dapper was, ſtelde zich ook aan het hoofdt van de zynen, met een voornemen van hem tegen te trekken; maar niet dan een gedeelte van zyn leger by zich hebbende, trachtte hy zich te voegen by die hem door andere be-

Richard wapent zich.

Bukkingham ook.

1484. bevelhebbers wierden toegebragt voor dat hy den slag waagde. De twee broeders *Courtenay* geleidden de zelve, en gelyk hy hen in de provinciën van Devon en Cornwall, die in het Westen van Engelandt leggen, geligt hadt, trokken zy naar het Oosten om Londen te naderen, na dat zy hen met het gros van het leger, dat met den hertog uit het landt van Walles kwam, hadden vereenigt. Om deze zamenvoeging te doen moest men over de Saverne trekken; de hertog was reets op des zelfs oevers gekomen, wanneer deze rivier, door den groten regen van de maandt October gezwollen, het landt overstroomde, en tien dagen lang onder water zette, waar door de wegen onbruikbaar en de overtocht ondoenlyk wierden.

Zyne vrienden kunnen niet by hem komen.

Richard legert zich tusschen beide.

Richard was ondertusschen met een talryk leger te Salisbury genadert, waar door hy de zamenvoeging van de *Courtenays* met *Bukkingham* verhinderde, behalven dat de overstroming de eerste niet minder belette by dezen hertog te komen, dan hem met hen te vereenigen.

Het gansche leger des hertogs verlaat hem.

Een ander ongeval maakte hem ten eenemaal ongelukkig. Die van Walles onder zyn leger begonnen aan lyftocht gebrek te lyden, en tot wanhoop door de overstromende rivier gebragt hadden zy geen geduldt om te wachten, dat het water zakte, en liepen alle weg, zonder dat het dit ongelukkig hoofdt mogelyk was te beletten. Nooit zag men diergelyk weglopen; het gansche leger liet zynen bevelhebber alleen, en stelde hem voor zyne vyanden bloot. In zulk een uiterste zag de hertog van Bukkingham geen uitkomst voor zich dan in zich voor de vervolging van den dwingelandt te dekken. Een van zyne bedienden, *Bannister* genaamt, hadt een huis omtrent Shrewsbury leggen; hy poogde zich daar voor een tydt te verbergen: maar hy wierdt verraden. Deze geldgierige bediende, hebbende het openbaar geschrift gehoort, het welk de koning tegen den hertog van Bukkingham en zyne aanhangers hadt doen afkondigen, en waar in duizend ponden Sterlings, of honderd ponden jaarlykseh aan den gene wierden belooft, die Mylord *Bukkingham* zou ontdekken *, ging hy hem aan *Milton*, opperrechter van Shrewsbury, ontdekken, die met een goed getal volk versteld hem gevangen nam, en naar Salisbury bragt, daar *Richard* was. Zyn vonnis wierdt aanstonts uitgesproken, en na dat hy zyne zamenzwering hadt beleden, wierdt hy den 2 November, zonder eenige wyze van rechtspleging, onthalst. Men zegt, dat deze eerloze bediende voor zyn verraadt in zyn persoon en kinderen wierdt gestraft, die alle een droevig einde hadden. Hy zelf zou gehangen zyn geweest over een begaanen moordt, indien hy tot het *recht der geestelykheit* * zyne toevlucht niet hadt genomen. Dit voorrecht spaarde zyn leven, dat niet diende dan om het hem ellendig te doen slyten, en in eene uitnemende armoede eindigen, van iedereen verlaten, zelfs van den tyran, die zyn woordt niet nakwam, en verboodt, dat men hem iets van de duizend ponden Sterlings, aan den ontdekker belooft, zou geven. Hy gaf daar deze reden van, die waardig is uit een anderen mondt dan den zynen te komen: *Dat 'er geen vergelding behoort te zyn voor een knecht, die zynen meester verraadt, en dat de algemene veiligheit diergelyke ontrouw niet behoort te begunstigen.*

Zyne vlucht.

Hy wordt verraden.

*Zie *Acta Publ. Tom. XII, fol.* 204.

Hy wordt onthalst.

Straf des verraders

*Voorrecht aan de geestelykheit toegestaan om niet met de doodt gestraft te worden.

Schone woorden van *Richard*.

Het verlopen van het leger van *Bukkingham* veroorzaakte ook dat van de andere troepen van deze party, en het vluchten van hunne hoofden. De twee *Courtenays*, gelukkiger of voorzichtiger dan *Bukkingham*, trokken overzee, en vluchtten met de

De zamenverbondenen vluchten naar Bretagne.

voornaamste zamenverbondenen, die wy reets genoemt hebben, naar Bretagne, alwaar zy nieuwe aanslagen met den grave van Richemond smeedden, daar wy den uitslag haast van zullen zien. Wy moeten eerst de beschryving van alle de ongelukken, die 'er voor deze gelukkige omkering voorvielen, eindigen. 1484

Vyf duizend man van de provincie van Kent, komende tot versterking van het zamengezworen leger, kwamen te Gravesend, omtrent den zelven tydt van het ongelukkige wedervaren van den hertog van Bukkingham. Het bericht, dat zy daar van bekwamen, veroorzaakte de zelve verstroojing onder hen als het onder de anderen hadt gedaan. Eenige der hoofden liepen weg; andere wierden gevangen en onthalst. *Brown* en *Clifford* waren onder de laatste. *Thomas St. Leger*, hoewel schoonbroeder * van *Richard*, wierdt niet verschoont, en vele anderen ondergingen de zelve straf met hem in de stadt Excester.

Straf aan eenigen.

*Hy was met zyne zuster getrouwt, zynde weduwe van Mylord *Hollands*, hertog van Exceter.

Het is iets wonderlyks, dat Mylord *Stanley* het wantrouwen en de wreedheit van den tyran ontkwam. Gemaal van de moeder van den grave van Richemond zynde, was dat genoeg om hem verdacht te maken; maar daar was iets meer: want deze moeder van het hoofdt der zamenzwering was overtuigt verstandt met de zamengezworenen gehouden te hebben; en het is zeer waarschynlyk, dat het niet zonder kennisse van haren gemaal was. Ondertusschen belette de Voorzienigheit, die *Stanley*, om deze omwenteling de uitkomst te doen hebben, die zy heeft gehad, bewaarde, dat het wantrouwen van *Richard* hem niet nadeelig was. Hy vertrouwde hem zelfs zyne vrouw, die hy alleen verboodt geen verstandt met haren zone *Henrik*, grave van Richemond, te houden.

Mylord *Stanley* wonderbaarlyk bewaart.

Dit hoofdt van het eedgespan, dat alleen gemaakt was om hem den troon te doen beklimmen, bleef niet stil zitten, terwyl zyne vrienden in Engelandt aan het bewegen waren. Hy wapende zich ook van zynen kant, en vertrok den 12 October van de kust van Bretagne, met veertig schepen, ten oorlog toegerust, op hebbende vyf duizend man, tot eene landing geschikt. Het was in dien tydt, dat de hertog van Bukkingham van den eenen en de *Courtenays* van den anderen kant in beweging waren; zo dat, indien *Henrik* toen hadt kunnen landen, en zich met hen vereenigen, voor dat zy verstrooit wierden, hy het mogelyk zou belet hebben. Mogelyk zou de overstroming van de Saverne hem mede in het leger van *Richard* hebben doen vallen, zo dat hy gelukkig in deze landing verhindert was geweest. Hoe het zy, hy wierdt door den storm te rug gedreven, die hem dwong af te deinzen, en kwam weder in Bretagne, daar hy de gevluchte zamengezworenen, die tot hem kwamen, ontfing. Dus is het, dat de Voorzienigheit, meestereesse der gevallen, somtyds het geduldt der menschen ter toets brengt, met de uitkomst van hunne best beraadslaagde voornemens te verydelen, of te verschuiven, en hen te leren, dat de uitkomst alleen van Haar afhangt, om ze te doen gelukken, gelyk als het Haar behaagt, en op den tydt, het als zy bepaalt heeft.

Inscheping van den grave van Richemond.

Door de winden te rug gedreven.

De tyran zegepraalde, en een Parlement hebbende doen vergaderen, deedt hy daar in *Henrik*, grave van Richemond, en alle die hem aanhingen, schuldig aan hoog-verraadt verklaren. Ter zelver tydt maakte hy zich meester van alle hunne goederen, die verbeurd wierden verklaart, leggende daarenboven nog zware belastingen op

Richard bant hem.

1484. het volk, daar hy door het Parlement in geholpen wierdt, dat hem in alles gunstig was.

Schandelyke dienaars van *Richard*.

De natie morde over deze belasting, die niet anders dan om de dwingelandy staande te houden wierdt ingevoert. Zy sprak nog stouter tegen die 'er de werktuigen van waren, en daar *Richard* zich van bediende om volstrekt te regeren. Dit waren drie menschen zonder eer en menschelykheit, bedriegers, wreedaards, eindelyk waardige dienaars van zulk een meester. Mylord *Lovel* was daar de opperste van. Hy hadt tot zyne medegenoten de ridders *Catesby* en *Ratclif*, die nog bozer waren dan hy.

Byzonder voorval.

Om eenig genoegen aan het volk te geven stelde men twee edellieden, met name *Tuberville* en *Collinghorne*, te recht, die deel aan de inzameling van de belastingen, onder het bestier van het driemanschap, gehad hadden. Zy wierden schuldig geoordeelt aan landdievery, gevonnist om gehangen en gevierendeelt en hunne ingewanden in het vuur verbrand te worden. Men zegt, dat na dat de beul het hert van den laatsten uit zyn ligchaam hadt gerukt, om het in het vuur te werpen, men den misdadiger, die nog adem hadt, tot twee malen toe, voor dat hy den geest gaf, den naam van *JESUS* hoorde aanroepen. Het volk, dat hem onschuldig oordeelde, hadt een dubbelden afkeer van het driemanschap, het welk, gelyk zy zeiden, onschuldige slagtoffers offerde, terwyl het zelf ongestraft alle geweldt en knevelary bedreef.

De zorg van *Richard* voor zyn ryk van binnen ging tot die van buiten over. Hy oordeelde, dat het noodzakelyk voor hem was met zyne naburen wel te staan, terwyl hy met een gedeelte van zyne onderdanen in onmin leefde; hy zocht verbonden te maken met de eersten, om zich tegen de zamenzwering van de anderen te versterken. Hy begon eerst met de Schotten, met welke hy eene wapenschorsing maakte; maar indien men den schryver van deze natie * mag geloven, belette dit niet, dat zyne troepen, die hy in Vrankryk hadt, niet ten dienste van den grave van Richemond in Engelandt wierden gebruikt. De grootste ongerustheit, die de tyran hadt, wierdt veroorzaakt door de vreze, die hy hadt voor den hertog van Bretagne, by wien *Henrik* in ballingschap was. Hy begreep, dat de Bretagner hem met zyn volk en schepen wel mogt helpen; of ten minste, dat hy hem zyne havenen, om daar zyne vloot en leger, door den storm beschadigt, weder te herstellen, om eene twede landing te ondernemen, niet zou weigeren. Hy hadt zich tegen de eerste inscheping niet gestelt, om dat zy zo geheim geschied was, dat hy daar niets van hadt geweten; met deze twede ging het zo niet. Hy zondt een gezant aan den hertog, aan wien hy grote aanbiedingen, zo in geldt als inkomsten, liet doen, indien hy alleen den grave van Richemond niet uit zyn oog wilde laten gaan, en den inval in zyn ryk helpen verydelen. De gezant kon den hertog niet te spreken komen, die om de zwakheit van ligchaam en geest onbekwaam was om de regering waar te nemen, die hy op den vermaarden *Landays* liet staan, de welke van zyn kleêrmaker zyn gunsteling was geworden, en het meeste gezag in zyne staten hadt. Het was met hem dat de koop, veel eer dan het verdrag, wierdt gemaakt; men beloofde hem de afgesprokene somme gelds voor zynen meester, en hy beloofde van zyn kant *Henrik* in het oog te houden, en hem allen doortocht te benemen. Hy kon echter zyne beloften niet nakomen; de onderhandeling wierdt in Bretagne zo geheim gehouden,

Wapenschorsing met Schotlandt.

* *Lesley.*

Gezant van *Richard* aan den hertog van Bretagne.

De graaf van Richemond

dat de gebannen graaf daar geen kennis van kreeg dan door den bisschop van Ely, die toen in Vlaanderen was gevlucht. De tyding was daar van uit Engelandt aan dezen prelaat gekomen, die aanstonts *Urswich* naar Bretagne zondt, daar deze laatste onbekend * aankwam, en kennis aan *Henrik* gaf van het gene *Richard* met *Landays* tot zyn nadeel hadt gesloten. Zy zagen te gelyker tydt, dat het zekerste voor hen was zich naar het hof van Vrankryk te begeven, en by *Karel* den VIII, die toen nog regeerde, een schuilplaats en hulp te zoeken, en dat het onvoorzichtig zou zyn geweest de zelve van den zwakken hertog van Bretagne en zynen geldgierigen gunsteling te verwachten. De graaf van Richemond vertrok derhalven van dat omkopelyk hof, en ging tot dat van *Karel* over, die hem beleefd ontfing, en bystandt beloofde. Hy kwam dit maar tamelyk na, uit vreze van den tyran te tergen: doch hy deedt genoeg, dewyl de onderneming van *Henrik* wel gelukte, gelyk wy haast zullen zeggen.

1484. krygt daar kennis van en vlucht naar Vrankryk.

* *Ingenia.*

Zyne vrienden komen daar by hem.

Toen begon alles tot zyn welzyn zich te schikken, en wanneer hy naar Vrankryk vluchtte, kwam Mylord *Vere*, graaf van Oxford, daar by hem, mede brengende *Blunt*, gebieder in Ham, en *Fortescue*, stadvoogdt van Calais.

Schrikkelyk voorneemen van *Richard.*

De tyding van de vlucht van dezen gevaarlyken vyandt, die zich naar Vrankryk hadt begeven, en het overlopen van de twee stadvoogden van Ham en van Calais waren als een blixemslag voor *Richard*. De verlegenheit, daar hy zich in bevondt, bragt hem tot een schrikkelyk besluit, daar hy, hoe boosaardig hy ook was, niet dan door wanhoop toe kon komen. Van de eenen verlaten, en van de anderen gereed om verlaten te worden, dacht hy, dat 'er voor hem geen uitkomst was dan zich met de nog overige van de Witte Roos, en van het huis van *Eduard* den IV te vereenigen. Daar waren alleen vyf dochters over, en deze vereeniging kon niet geschieden dan met de oudste te trouwen. Maar door wat middel, dewyl hy reets getrouwt was? Dit moest het leven van zyne vrouw kosten. Buiten dat was 'er nog eene zwarigheit wegens de nabeschaanheit in een trap, die by de wetten verboden was. Die hy wilde trouwen was zyne nicht; deze zwarigheden konden hem niet wederhouden. Het denkbeeldt van verstenmoorden en bloedschande deedt hem niet afschrikken.

Hy doet zyne vrouw sterven.

Men verhaalt niet wat middel hy in het werk stelde, om de ongelukkige *Anne van Neville* van het leven te beroven; maar het gerucht van haare doodt hoorde men eenigen tydt voor dat zy voorviel. Het kwam haar ook ter ooren, en zy twyfelde geenzins, of men hadt 'er het besluit van genomen. Zy twyffelde ook niet van wat kant haar deze slag zou komen; zy bereidde zich om haren eersten gemaal * te volgen, stervende door de handen van den zelven beul: want men leide beide de moorden *Richard* te last. Deze droevige uitvoering geschiedde den 16 Maart, en stelde den moordenaar in staat om met zyne nicht te kunnen trouwen.

* *Eduard*, zoon van *Henrik* den VI.

Hy wil met zyne nicht trouwen.

Nu ontbrak 'er nog de toestemming van moeder en dochter. De eerste was de koningin weduwe, die zich nog in de vryplaats van Westmunster ophieldt. *Richard* tracht te haar te winnen, door haar weder aan het hof te doen komen, en den glansch der krone voor hare dochter te doen zien. Zy, meer door staatzucht dan door wraak gedreven, vergat, dat hy de moorder van hare zonen was, die hunne zuster wilde doen regeren; zo dat het verdrag tusschen haar en *Richard* gesloten wierdt. Zy schreef aan haren zoon,

De moeder stemt het toe.

den

1484. den marquis van Dorſet *, die zich in Vrankryk by den grave van Richemond onthieldt; en om bewys van hare trouwe te geven zondt zy hare vyf dochters aan zyn hof. Maar hy kon zo gemakkelyk de princes niet overhalen. Zy zag dit huwelyk, dat haar wierdt voorgeſtelt, niet alleen als eene bloedſchande aan; maar ook het onderſcheidt van jaren en de mismaakte geſtalte van den bruidegom deden haar een afkeer van hem hebben; en dat haar het ſchrikkelykſte voorkwam, was, dat zy hem niet anders aanzag dan bezoedelt met het bloedt van hare broeders, en nog rood van dat van zyne gemalinne. Deze gedachten maakten in haar gemoedt zulk een ſchrikkelyken indruk, dat zy beſloot, het mogt gaan hoe het wilde, nooit met hem te trouwen. Maar deze wyze princes, hoe jong zy ook was, wilde den tyran hare achting bewyzen, om zich zelf voor zyne verwoedheit niet bloot te ſtellen. Zy vergenoegde zich met hem uitſtel van de volbrenging van den trouw te verzoeken, tot dat de tyden wat geruſter zouden zyn, in verwachting, dat de beroerten niet zouden ophouden dan met de komſte van den verloſſer van Engelandt, die de hare ook zou zyn.

* *Thomas Gray.*

De princes heeft van hem een afſchrik.

1485. Hare bekwaamheit.

Zy wierdt daar niet in bedrogen; de Hemel kwam ſpoediger tot haren byſtandt dan zy wel dacht. *Henrik*, graaf van Richemond, bereidde zyne vloot in de havenen van Normandië, wachtende alleen naar den windt en eene gunſtige gelegenheit om zich ſcheep te begeven. De tyding, die hy van de laatſte ſtreken van den dwingelandt ontfing, die aanhang zocht te maken, met de genegenheit van het volk en van de party van *Eduard* den IV, door zyn huwelyk met *Elizabeth van York*, weder te winnen, verdubbelde zyne ongeduldt om te vertrekken, en duldde geen langer uitſtel. De yverzucht van de liefde voegde zich by de ſtaatzucht; hy zag *Richard* als een medevryer aan, die gereed was hem van de erfgename van het huis van *York* te beroven, en met haar van den troon, die door dit huwelyk zou zyn voor dien het geluk zou hebben met haar te trouwen. Buiten dat was hem de zwakheit van de moeder niet onbekend, die hare toeſtemming tot dit verfoeielyk huwelyk hadt gegeven, en de deugdt der princeſſe, die daar een afſchrik van hadt. Hy wiſt ten laatſte, dat zy hem te gemoet zag als een anderen *Perſeus*, om haar van het wanſchepſel * te verloſſen, en aan haar zyne handt en trouw, achtervolgens het verdrag, tuſſchen hem en de Pairs van het ryk geſloten †, te geven. Deze beweegredenen waren al te krachtig om hem zyn vertrek niet te doen verhaaſten. De inſcheping geſchiedde te Harfleur, aan den mondt van de Seine, met weinig ſchepen en weinig volk, indien het waar is, dat *Henrik* maar twee duizend man met zich voerde, volgens het zeggen der meeſte ſchryveren, of vier duizend, volgens anderen *, die zeggen, dat het alle Normannen waren.

De graaf van Richemond ſpoedt zich tot zyn vertrek.

* *Monſter.*

† Zie fol. 760.

* *Comines.*

Zyne landing.

Het was met dit handt vol volk dat hy Engelandt ondernam te verloſſen, en den tyran van het ryk, dat hy verdrukte, te ſtoten. Den eerſten dag van Auguſtus ging hy onderzeil, en kwam gelukkig den zevenden te Milford, in het prinsdom van Walles, aan, de geboorteplaats der *Tidors*, daar zyn vaders grootvader † afkomſtig van was, dien *Catharina* van Vrankryk, weduwe van *Henrik* den V, waardig geoordeelt hadt deelgenoot van hare

† Owen Tidar.

genegenheit en bedt te zyn, in de plaats van dezen prins, een der grootſte koningen, die ooit den troon hebben bekleed. Die van Walles, welke den grave van Richemond als eenen van hunne landgenoten aanzagen, hadden voor hem eene byzondere achting en genegenheit; daarom was het dat hy in eene van hunne havenen landde. Van Milford trok hy naar Cardighan, hoofdſtadt van de provincie van dien naam, daar *Richard Griffin*, *Jan Morgan*, *Gautier Herbert*, en *Rice ap Thomas*, vier der voornaamſte heeren, en de dapperſte van dat landt, by hem kwamen. Hoewel zy hem maar weinig volk toebragten, meende hy echter ſterk genoeg te zyn om op te trekken, en den tyran tot by Londen op te zoeken, of hem, indien hy moedt genoeg hadt, tegen te trekken en ſlag te leveren. Hy zondt boden af aan die van zyne party waren, om hen daar kennis van te geven, en hen te verzoeken, zonder tydverzuim met het volk, dat zy gereed hadden, naar den kant van de Saverne te trekken, die hy van voornemen was over te gaan, om te Shrewsbury te komen. Hy vondt ook een middel om aan zyne moeder, de gravinne van Richemond, en aan zynen ſchoonvader, Mylord *Stanley*, zyne aankomſt en den weg, dien hy hieldt, bekend te maken. Deze laatſte was heimelyk in zyn belang getreden, en hadt hem verzekert, dat hy hem in den noodt zou byſpringen: doch hy moeſt zich omzichtig gedragen, om Mylord *Strange* *, zynen zoon, niet bloot te ſtellen. De tyran, aan wien zyn naam van ſchoonvader van den grave van Richemond hem verdacht maakte, hadt hem gedwongen dezen zoon over te geven, om borg van zyne trouwe te zyn. Hy twyffelde niet, of de wrede *Richard* zou zynen zoon van kant helpen, zo haaſt als hy het weglopen van den vader zou komen te horen; zo dat 'er grote bekwaamheit en eene diepe veinzery wierden vereiſcht om den tyran te misleiden, zynen zoon te behouden, en zynen ſchoonzoon dienſt te doen. Hy hadt het genoegen, dat alles hem gelukte, gelyk wy haaſt zullen zien.

Zyn optocht.

Behandeling van Mylord *Stanley*.

* *Georg Stanley.*

Ondertuſſchen trok *Henrik*, die zich aan het hoofdt van zyn klein leger op weg hadt begeven, regt aan naar Shrewsbury, met zo veel vertrouwen, als of het zelve ſterker was geweeſt. De ridder *Gilbert Talbot*, die twee duizend man tot hem bragt, kwam digt by Stafford by hem. Dit was een byſtandt van belang; nu twyffelde hy geenzins meer aan den goeden uitſlag van zyne onderneming. Hy deedt zyn volk een weinig uitruſten wanneer hy in de ſtadt kwam, daar hy met alle tekenen van genegenheit van de burgers wierdt ontfangen, dat hem nog meer in zyne hope verſterkte. Van daar kwam hy te Lichtfield, daar hy onder het gejuich van het volk in trok; zo dat, hoe verder hy trok, hoe meer alles zich voor hem verklaarde.

De ridder *Talbot* komt hy hem.

Alles verklaart zich voor den grave van Richemond.

Richard was nog niet te voorſchyn gekomen. Dit was echter uit geen vreze; maar hy was kwalyk van de macht der vyanden onderrecht, die men hem hadt kleiner gemaakt dan zy inderdaadt was. Echter was zy zonder mond- en oorlogsbehoeften, en niet in ſtaat van iets te kunnen ondernemen. Hy dacht dan genoeg te zyn een gedeelte van het koninklyke leger, onder het bevel van den hertog van Nortfolk, en zynen zone, den grave van Surrey, terwyl hy zich gereed maakte om met het overige te volgen, vooraf tegen hen te zenden. Op de tyding, die hy kreeg, dat de vyanden de Sa-

Richard trekt te velde.

1485. verne waren overgetrokken, en dat zy in goede order aankwamen, met het voornemen van hem slag te leveren, verhaastte hy zyn vertrek. Hy verzamelde met allen spoedt al zyne soldaten en alle vrienden, die hy meende te hebben, en zich aan hun hoofdt stellende trok hy met grote dagr izen naar Leicester, daar de hertog van Nortfolk en de graaf van Surrey met hun volk zich naar toe begaven. Hy schaamde zich tusschen de muren den stadt op te sluiten, en de aannadering van den grave van Richemond vernomen hebbende, wilde hy hem de helft van den weg afwinnen, zo dat de twee legers in elkanders gezicht naby het dorp Boswart gelegert waren. Des anderen daags sloegen zy den vermaarden slag, die niet alleen het noodlot der twee hoofden beslechtte, maar ook dat van de huizen van *Lankaster* en van *Jork*, makende een einde van de droevige staatsgeschillen, die onder hen door de overweldiging van *Henrik* den IV waren begonnen, en met die van *Richard* den III eindigden.

De twee mededingers toonden evenveel ongeduldt om handgemeen te worden. Zy verdeelden hunne legers ook op de zelve wyze, en stelden de zelve in drie ryen. Ieder sprak de zyne aan, vertonende de beweegredenen, die hy het krachtigste oordeelde om hen tot het gevecht aan te moedigen. *Wakkere Engelschen*, zeide *Richard* tegen de zynen, *gy, aan welke ik niet minder myne kroon dan gehoorte verschuldigt ben; gy, die my geholpen hebt de zelve op myn hoofdt te zetten, helpt my ook om ze daar op te bevestigen. Ik wil ze niet bezitten dan om u gelukkig te maken; laat niet toe, dat men my die ontrove, en u ongelukkig make. Denkt met wat vyandt gy te doen hebt; het zyn die van Walles, het zyn Bretagners, en Franschen, alle onverzoenlyke vyanden van onze natie, die u een persoon daubrengen, om over u te regeren, afkomstig van de eerslen *, opgevoed by de anderen, en die hunne gewoonten heeft ingezogen. Indien hunne onderneming hen gelukt, is het met het Engelsche ryk, met de eer van uwe vrouwen, het geluk van uwe kinderen, en met de vryheit van de gansche natie gedaan. Maar uwe dapperheit doedt my een gelukkiger uitslag verwachten; en de myne zal u doen zien, dat ik de kroon, die gy my hebt opgedragen, en die men my wil ontroven, waardig ben. Niemandt kan my daar van beroven dan met myn leven; en indien gy my bystaat, zal ik ze met de overwinninge behouden, en u zegepralend weder naar Louden geleiden.*

Gesteldheit der twee legers.

Aanspraak van *Richard* aan de zynen.

* Zie fol. 687.

Hoe aanmoedigende deze redenvoering ook was, de zelve wierdt van geen toejuiching van het leger gevolgt; en men nam deze koelheit en dit stilzwygen der soldaten voor een kwaad voorteken.

Het was anders met den grave van Richemond; zyne aanspraak was korter en krachtiger, en wierdt ook meer toegejuicht. *Myne vrienden*, zeide hy tegen de eenen, *myne landgenoten*, zeide hy tegen de anderen, *myne medegesellen*, zeide hy in het algemeen, *ziet hier den dag, die uw lot en het myne, gelyk ook dat van gansch Engelandt, zal beslissen. Het is zo wel voor des zelfs vryheit, als voor de kroon, die my toebehoort, dat wy vechten; het is om de zelve uit handen van een overweldiger, van een tyran, en een vorstenmoorder, te gelyk met het bloedt van* Jork *en van* Lankaster *geverft, te rukken. De rechtvaardigheit van den Hemel brengt hem hier om hem over zyne godloosheden te straffen; het denkbeeldt, dat wy van de Goddelyke gerechtigheit moeten hebben, moet ons de hoop der overwinninge inblazen. De menigte der vyanden zal alleen dienen om ze roemruchtiger te maken: in de overwinning aan een kleiner getal te geven blinkt de beschermig van den Godt der heirscharen het meeste uit. Wykt niet uit uwe plaats; gehoorzaamt uwe bevelhebbers; deelt de gevaren met my, en ik zal met u den winst van den veldslag delen.*

Aanspraak van den grave van Richemond.

De toejuiching van zyn klein leger was 'er hem een goed voorbewys van. Het teken van den aanval van beide kanten gegeven zynde, raakte men met evenveel verwoedheit handgemeen. De hertog van Nortfolk geleidde de voortocht van *Richard*; de graaf van Oxford die van *Henrik*, en de aanval was schrikkelyk. Maar naardien men in een open veldt sloeg, en dat de eerste veel talryker was, zou de standvastigheit van den anderen hem niet hebben kunnen beletten te wyken, indien Mylord *Stanley*, volgens zyne belofte, niet met drie duizend man tot zynen bystandt was aangekomen *. Reets begon de wakkere graaf van Oxford, omringelt van de menigte, aan een goeden uitslag te wanhopen; reets was *Henrik* aan het hoofdt van de middeltocht genadert om hem te ondersteunen, en *Richard* hadt het zelve aan het hoofdt van de zyne gedaan. Kortom, deze twee mededingers zochten reets elkander op, en versloegen ondertusschen vele gemenen. *Richard*, moedig van aardt, was dezen dag met een vuur bezielt, dat weinig tegenstandt ontmoette. Op het zien van den dapperen grave van Richemond, die hem naby genoeg gekomen was om hem te kennen, wierdt hy als verwoed. Deze twee trotsche vyanden trachtten malkander nader te komen, en door een byzonder tweegevecht in het midden der twee legers een geschil, dat hen het meest raakte, te eindigen. *Richard* drong door tot aan de bende †, dat *Henrik* tot haar hoofdt hadt, wierp 'er den standaardt van ter aarde, en sloeg voor zyne voeten den ridder *Brandon* dood, die den zelven voerde. *Henrik* op zyn beurt viel op de ruitery aan, die *Richard* omringde, en zy zouden lyf om lyf gevochten hebben, wanneer Mylord *Stanley*, verselt van zynen broeder, den ridder *Willem Stanley*, aankwam, en den strydt eene andere gedaante gaf. Hy hadt zynen schoonzoon belooft, dat hy hem in tydt van noodt niet zou verlaten; hy kwam zyn woordt na; eerder hadt hy niet kunnen komen, om het leven van zynen zone, Mylord *Strange*, niet bloot te stellen, die by den tyran als gyselaar was, en dien hy niet zou gespaart hebben, indien hy het overlopen van den vader geweten hadt. Doch hy kwam tyds genoeg ter hulp van het leger van den grave van Richemond, die zyne zwakheit begon te merken, en mogelyk voor het meerder getal zou hebben moeten bukken. Op zyne aankomst greep de voortocht van den grave van Oxford weder moedt, en die van den hertog van Nortfolk in het tegendeel verloor den zynen; een verdubbeld geluidt, van *Langleve Henrik!* maakte *Richard* spoorbyster; hy zag de zynen in verwarring, en vloog naar zyn voortocht om ze te ondersteunen. Ter zelver tydt naderde de achterhoede van den eenen en den anderen kant, en alles vocht toen met minder beleidt dan verwoedheit. Die van *Richard* viel dodelyk voor hem uit; wanhopende van de overwinning zocht hy de doodt, en wierp zich in het midden der vyanden, alwaar hy met vier duizend van de zynen gedood wierdt, onder welke zich verscheide Mylords en ridders bevonden. *Ratclif*, die zich door zyne knevelaryen hadt vermaard gemaakt, willende in dapperheit uitblinken, vermeerderde het getal der doden. Eerlyke lieden wierden onder de booswichten vermengt; en de edelmoe-

Slag van Boswart.

* Anderen zeggen, dat zy wierden aangevoert door den ridder *Stanley*, broeder van den Mylord.

Richard en de graaf van Richemond trachten aan malkander te komen.

† of het esquadron.

Mylord *Stanley* verlaat *Richard*.

De overwinning verklaart zich voor den grave van Richemond.

Doodt van *Richard*.

1485. moedige *Brakenbury*, die zyn dienſt aan den wreden *Richard*, om de twee zonen van *Eduard* den IV te doden, hadt geweigert, kwam in dezen ſlag, om het geſchil van dezen moordenaar, te ſneuvelen.

Doden en gevangenen.

Op de doodt van den tyran volgde de nederlaag van zyn ganſche leger. Die het zwaardt van den overwinnaar ontkwam nam zyne toevlucht tot zyne goedertierenheit, of zocht zyn behoudt door de vlucht, of in vryplaatſen. De burggraaf *Lovel* en de twee broeders *Humphrey* en *Thomas Stafford* waren onder de laatſten, men zal hunne gevallen onder de volgende regering zien. *Catesby*, medegeſel van den knevelaar *Ratcliff*, en eenige andere dienaars der knevelary en wreedheden van den tyran, wierden gevangen naar Leiceſter gevoert, daar zy twee dagen daar na als rovers en verſtoorders van de algemene ruſt wierden onthalſt.

De overwinning heeft den overwinnaar weinig gekoſt.

Dese volmaakte overwinning koſtte aan de overwinnende party niet meer dan tien man, dat ongelooflyk zou zyn, indien het door den ridder *Talbot* *, die 'er ooggetuige van is geweeſt, en die uit het ſlagveldt alle de omſtandigheden van dezen vermaarden ſlag heeft geſchreven, niet was bewaarheidt.

* Zie *Stow.*

Henrik, graaf van Richemond, wordt op het ſlagveldt gekroont.

Wy zullen hier niet ſpreken van de koninklyke kroon, gevonden in de tent van *Richard*, en op het hoofdt van *Henrik*, het zy door Mylord *Stanley*, zynen ſchoonvader, volgens eenigens †, het zy door den ridder *Willem Stanley*, broeder van dezen Mylord, volgens anderen *, midden onder het gejuich van het ganſche leger gezet. * Zie *Stow.*

† Zie *Stow.*

Wy zullen hier ook niet ſpreken van de zorg, die *Henrik* droeg om aan Godt zyne dankbaarheit voor zulk eene grote overwinning te bewyzen, noch van de vergeldingen, en van de waardigheden, die hy aan de eenen, die in den ſlag hadden uitgeblonken, ſchonk; van zyne zegepralende intrede te Londen, en ten laatſte van zyn huwelyk met de erfgenaam van het huis van *York*: alle deze gevolgen van zyne overwinninge behoren tot de geſchiedeniſſe van zyne regering, daar wy de zelve zullen beſchryven.

Henrik herſteller van het huis van *Lankaſter*.

Zodanig is de uitkomſt van den vermaarden ſlag van Boswart geweeſt, die op den 22 Auguſty des jaars 1485 voorviel. De moordenaar van *Henrik* den VI, tak van het huis van *Lankaſter*, den vorſtenmoorder der twee zonen van *Eduard* den IV, tak van het huis van *York*, wierdt daar voor alle zyne wreedheden geſtraft, en de wreker van dit koninklyke bloedt verkreeg ook den roem, dat hy daar de herſteller van was. Hy vereenigde in zyn perſoon en indien van zyne gemalinne al de rechten van de Rode en Witte Roos, wier verdeeldheden zo rampſpoedig voor de nakomelingen van *Eduard* den III waren geweeſt; en indien hy Engelandt zo machtig niet maakte, als het onder dezen vorſt en onder *Henrik* den V was geweeſt, heeft hy het ten minſte in meerder ruſt gebragt en gelukkiger doen zyn.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

UITLEGGING VAN DE KOPERE PLAAT,

Verbeeldende de zittingen van het

HOGER- EN LAGERHUIS

Van het

PARLEMENT VAN ENGELANDT.

AFBEELDING

Der zittinge van het

HOGERHUIS.

a. De koninklyke troon.
b. De rykskancelier, ſpreker.
c. De hertogen en baronnen.
d. De biſſchoppen.
e. De Lords van den geheimen Raadt.
f. De andere Lords.
g. De geheimſchryvers, klerken, enz. van het Huis.
h. De Weg naar het Lagerhuis.
i. De Weg naar de lange gallerei.

AFBEELDING

Der zittinge van het

LAGERHUIS.

1. Zyne koninklyke Hoogheit op zynen koninklyken troon.
2. Plaats voor den ſpreker.
3. Solliciteur van het Huis.
4. Advokaten.
5. Secretariſſen.
6. Opper- en andere klerken.
7. Schildknapen en baronnets.
8. Jonkers, welken geoorlooft is in het Huis te verſchynen.
9. Aanbieders van requeſten, of Bills.
10. Wys om het Hogerhuis adreſſen aan te bieden.
11. Des konings zwaarddrager.
12. Hellebardiers en boden van het Huis in de Lobby-gang ſtaande.
13. Schuldigen, die uit den Tour in het Parlement verſchynen.
14. De bevelhebber of kaſtelein van den Tour.
15. Konſtapels en ſergeanten van het Huis.
16. Boden.
17. Wys van omvragen in twyffelachtige zaken.
18. Beſchuldiging tegen iemandt.
19. De leden van het Huis.
20. De lezer van het huis.
21. Plaats van zyne Hoogheit, om onbekend tegenwoordig te zyn.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

HEINC GLORIA REGNI

HET HOOG-EN LAGER-HUYS VAN ENGELANDT.

HEINC FELICITAS PUBLICA

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

* Derde vervolgt met Richard den II.
† Den tijdelijk Spelman, Fryus, en Doctor Brady.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

VERHANDELING
OVER DEN
OORSPRONK
DER
PARLEMENTEN,
HUNNE
RECHTEN,
EN HUNNE
MACHT.

DE Hr. *Tyrrel* heeft by het derde Deel van zyne Geschiedenisse van Engelandt * een bylage of aanhangsel gevoegt, in welke hy voorneemt drie schrywers te wederleggen †, die van de Parlementen gehandelt hebben, voor eerst als eene instelling, ten eenemaal van den wille der koningen afhangende; waar uit men zou kunnen besluiten, dat het aan hen staat de zelve af te schaffen, gelyk het aan hen heeft gestaan de zelve in te stellen; ten twede als eene instelling, die haren oorspronk verschuldigt, is aan het negen en veertigste jaar der regering van *Henrik* den III, en daar men de vaststelling niet van vindt dan in het achttiende of drie en twintigste jaar van die van *Eduard* den I.

Het voldoedt, zegt de schryver van de bylage, dat het vier gehele eeuwen heeft standt gegrepen, om aan het Parlement een des te onwederspreekelyker recht van eigendom te geven, dat de grondslag daar van de billykste van de wereldt is, te gelyk op de wysheit der koningen, het belang van het volk, en op het algemene welwezen van de eenen en van de anderen gegrondvest.

Hy gelooft, dat de drie schryvers, die hy aantast, geen voornemen hebben gehad zulk eene verzekerde regering, zo wel met het natuurlyke recht overeenkomende, en daar de Engelsche natie haar welzyn en vryheit van doedt afhangen, omver te stoten: maar hy vreest, dat de kwaadmenenden gevaarlyke gevolgen uit deze beginselen trekken, en daar uit gelegenheit zullen nemen om den smaak van eene volstrekte regering, die wel haast in eene dwingelandy verandert, op te wakkeren. Dit is het dat hy in zyne voorreden uitdrukt. *Indien men eenmaal*, zegt hy, *zich gezeent de koningen als meesters van het leven, van de goederen, en over onderdanen, als met eene volstrekte macht bekleed zynde, en die zy aan de natie niet meer dan het hen behaagt mededelen, even vry om deze macht te laten varen, of weder aan te nemen, aan te zien, zyn 'er geen vryheit meer, noch wetten, noch Parlementen. De goede vorsten kunnen de zelve dulden en inschikken; maar de kwade, aan welke het staan zal die te vernietigen, zullen zich wel wachten, vergaderingen zamen te roepen, die hunne dwingelandy zouden breidelen. Op deze wyze zou de natie haast in slaverny vallen, in plaats van dat zy overtuigt zynde van de wettigheit van het recht harer koningen en harer Parlementen, de eerste met al de hoogachting en gehoorzaamheit, die zy aan hare souvereinen, zo lang deze haar volgens de wetten regeren, aanziet, en de andere als verdedigers der wetten en vryheit, die zy niet toelaat dat men haar ontneme. Derhalven is het dienstig, dat men hen erkiendt voor den eenen en voor de andere inboezems, uit eene en de zelve oorzake voortkomende, en te doen kennen, dat het recht van beide is gegrond op de zekerheit van de regering; dat zy zamen op eenen tydt tot behoudenisse van het volk, en niet tot des zelfs verdelging, geboren zyn, en dat de een zonder de anderen niet kan bestaan.*

Het is met dit oogmerk dat de schryver de drie, daar wy van gesproken hebben, ondernoemt te wederleggen, en aan te tonen, dat het recht der koningen en dat der Parlementen even oudzyn. Dus meent hy aan de voorstanders der volstrekte macht de redenen, of voorwendsels, die zy uit het gevoelen dezer drie schryveren mogten ingezogen hebben, te benemen; hy vervolgt hen in alle hunne verdedigingen, die zy tegen de oudheit der Parlementen bedacht hebben: I. Hy wederlegt hunne stellingen, door de welke zy willen bewyzen, dat deze souvereine maatschappyen, bestaande in Pairs en de gemeenten, voor den tydt van *Henrik* den III onbekend zyn geweest, en dat zy onder *Eduard* den I eerst in standt zyn gebragt. II. Hy antwoordt op hunne tegenwerpingen tegen de vergaderingen, die hy niet kan ontkennen dat eenige eeuwen te voren

* De zelve eindigt met *Richard* den II.

† Den ridder *Spelman*, *Prynne*, en Doctor *Brady*.

ren al zyn gehouden geweest, doch die zy zeggen geen overeenkomst gehad te hebben met de Parlementen, die naderhandt zyn opgekomen. III. Hy doorloopt de verscheide jaren, die onder de regeringen der Saxen, Normannens en Angevins * zyn verlopen, en doedt zien, dat de parlementaire macht onder de eersten al is in gebruik geweest, en haar recht onder de anderen al gehandhaaft; hy toont verder klaar aan, dat de regering van de natie ten allen tyden aldus heeft bestaan. IV. Hy besluit, dat het vooroordeel tegen de oudheit der Parlementen (a) niet alleen welgegrond is, maar daarenboven de vryheit der onderdanen en het algemene welvaren verzekert, dat door een tegenstrydig gevoelen in gevaar zou zyn.

* van Anjou.

Ons voornemen is niet dezen schryver van stap tot stap als een vertaalder te volgen, maar in zyn doelwit in te dringen, en ons van zyne redenen, gezag en bewyzen te bedienen, om een zo voornaam geschil in den vollen dag te stellen: zelfs zullen wy het verder, dan hy gedaan heeft, brengen. Hy heeft zyne redenen gehad om zich by de regering van zyn vaderlandt te bepalen. Hy schryft niet dan ten gevalle van het zelve, en het raakt hem weinig, wat smaak of aanwendsel anderen voor de dienstbaarheit hebben, als hy zyne landgenoten daar maar van bevrydt. Wy hebben ons een algemener ontwerp voorgeschreven. De geschiedenis van Engelandt is in der waarheit ons voornaamste oogmerk, en daar wy ons het meest op toeleggen: doch wy hebben daar echter bygevoegt een kort begrip van de Geschiedenissen, in andere landen gebeurt; zo dat wy niet alleen Engelandt in deze Verhandeling, daar wy het onderzoek van het recht zyner koningen en gemeenten in het oog hebben, maar ook andere ryken en natiën, daar wy vervolgens op hare order gewag van hebben gemaakt, beschouwen. Ons dunkt te meer daar toe verplicht te zyn, om dat het zeer bezwaarlyk is, dat de vryheit van Engelandt staande blyft, indien de dwingelandy van zyne buren zich bevestigt. Na dat zy hunne onderdanen in banden hebben geslagen, zouden zy ook hunne bondgenoten en zich zelve daar aan willen leggen; en gelyk zy de wapenen om het te beletten zo laffelyk gebruiken, zal het niet buiten ons bestek zyn aan te tonen, dat de wapenen wettig zyn, dewyl zy niet opgenomen worden dan tot verdediging van de gemene vryheit van Europa, het openbare welzyn, en het recht der volkeren.

Men zal gemakkelyk door deze staatzuchtige buren de ryken van Vrankryk en Spanje verstaan, van welker vereeniging Europa, indien het eerste ryk aan het andere eenmaal zyne onbepaalde macht mededeelde, alles te vrezen heeft. Noch het eene, noch het andere heeft ondertusschen de zelve altydt geoeffent, en hunne koningen hebben hun volk gedurende verscheide eeuwen door den raadt der vergaderde Staten geregeert: het is niet dan in deze laatste eeuwen dat de volstrekte macht de Fransche natie aan den keten heeft gelegt; zy zou Spanje daar mede onder gebragt hebben, indien de zwakheit van eenige harer koningen het daar niet voor bevryd hadt. Maar het is nog geen tydt van deze gelukkige dagen, daar deze twee volkeren, yverzuchtig van hunne vryheit, in het bestieren van den Staat met hunne koningen hebben zamengelopen, te spreken. Wy zyn van voornemen hoger op te klimmen, en te doen zien, dat het eveneens met de allereerste ryken des werelds is geweest, en dat de zelve niet onafhankelyk zyn geworden, dan door de staatzucht en de onrechtmatigheit der vorsten, en door de ellende of lafhertigheit der volkeren.

Alle de schryvers komen in deze waarheit overeen, en de algemene reden is genoegzaam om ze vast te stellen: maar men moet de dubbelzinnigheit, die de naam van koning zou kunnen veroorzaken, wegnemen. Wy verstaan dan door dezen doorluchtigen naam gene dwingelanden, die door hunne wreedheit en roveryen, die zy voor overwinningen uitgeven, zich meester van het leven en de goederen der menschen hebben gemaakt; maar die hunne deugden door de verkiezing en bewilliging van de volkeren, die hun leven en goederen onder hunne bescherminge hebben willen beveiligen, op den troon hebben gebragt. Het is dan niet van overwinnaars, als *Nimrod*, noch van hunne ryken, dat wy een denkbeeldt en beschryving zullen geven. Hoe vermaard de eerste door het overweldigen der vryheit en staten van zyne naburen is geworden, dien de Schrift een *geweldigen jager* noemt *, was hy een wild mensch, zegt de beroemde schryver van de Verhandeling over de Algemene Geschiedenisse, die hy toen ter onderwyzing van den Dauphin van Vrankryk schreef; het was een bloeddorstig mensch, en die door zynen geweldigen aardt de eerste overwinnaar wierdt. *Zodanig is*, vervolgt hy daar aanstonts op, *de oorspronk der overwinningen.* De welsprekende en staatkundige kerkvoogdt, die in dit heerlyke werk zyne woorden aan den Dauphin, wiens leermeester hy was, richtte, heeft zulk een levendig voorbeeldt niet zonder inzicht bygebragt, en het was te wenschen, dat alle vorsten daar altydt aan mogten gedenken.

* *Genes.* X, 9.

Deze overwinnaars of geweldenaars zyn geboren om een geessel voor het menschelyke geslacht te zyn; in het tegendeel zyn de goede koningen daar het vermaak van; zy geloven geen koningen te zyn dan om hun volk gelukkig te maken. Zodanig was die doorluchtige *Sesostris*, die, ten tyde als *Jeroboam* in Judea regeerde, in Egypten den scepter zwaaide; zodanig was *Codrus*, koning van Athene, die honderd jaren te voren zich voor zyn vaderlandt opofferde, dat hy ten koste van zyn eigen leven over zyne vyanden deedt zegepralen; zodanig zyn eindelyk alle de koningen, die hunne macht niet misbruiken, en aan welke de Geschiedenis den naam van *vaderen des vaderlands* en *herders van hun volk* geeft. De vryheit is strydig met de eerste, doch geenzins met de twede. Die goede koningen gehoorzamen, welker regering billyk en gematigt is, en volgens de wetten geschiedt, zyn niet minder dan slaven. Deze naam behoort aan niemandt dan aan aanhangers en aanbidders van dwingelanden, die zich schandelyk laten onderdrukken, en de slagtoffers van hunne ongebondenheit, gierigheit en staatzucht zyn. Na dat zy hunne vryheit hebben laten opofferen verdienen zy wel, dat deze onbarmhertige meesters hen ook van hun leven en goedt beroven, en dat zy te gelyk hunne tyrannen, rovers en beulen zyn.

Men heeft niets diergelyks van een wettig koninklyk gezag te vrezen. Het deel, dat het volk in het bestieren van den Staat heeft, is een beschutsel tegen de volstrekte macht, en eene regering, aldus gematigt, is de gelukkigste en de volmaaktste regering. Zo spreken

'er

(a) Wy verstaan altydt door de uitdrukkinge van vergaderinge het volk, vereenigt met de geestelykheit en den adel.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

'er de ſchryvers, de redenaars en de philoſophen van. Drie der vermaardſte onder hen *, en die alle drie onder het beſtier van een gemenebeſt † leefden (a), hebben den lof van eene regering volgens de wetten en door eene vergadering, van Staten beſtiert, gemaakt. Boven al ſpreekt *Plato* daar van met zyne gewonelyke welſprekendheit, en *Cicero*, die daar de geſtadige loftuiter van is, heeft de moeite genomen van de plaats uit het Griekſch in het Latyn te vertalen. Ik zal de zelve hier aanhalen, op dat die van myne natie (b) het gevoelen van deze grote mannen voor eene gematigde regering mogen zien, om overtuigt te zyn, dat, ver van maar een ſchyn van een koninklyk gezag te zyn, het de eenige wezentlyke en waarachtige is, wiens plaats de volſtrekte macht zoekt in te nemen.

* *Plato*, *Polybius*, en *Cicero*.

† of republikaanſche regering.

Hoort met aandacht een eenſtemmend maatgezag; (het is *Cicero*, die volgens *Plato* ‡ ſpreekt) *de eensluidendheit ontſtaat uit verſcheide klanken, het zy van ſtemmen, het zy van ſpeeltuigen, die zo wel overeenkomen, dat het oor daar van bekoort is, in plaats van dat deze overeenſtemming komende te ontbreken, het zelve als geſtoort wordt door het geluidt, dat het hoort, en het is niet meer dan een vervelend gedruis, dat onverdragelyk is. Van waar komt dit onderſcheidt? van de overeenſtemming, of van de ongelykheit der klanken, die een goed gehoor weet te onderſcheiden. Het is dan door verſchillende ſtemmen en ſpeeltuigen dat het beſte muzyk wordt gemaakt; maar het is met eenen op zulk eene wyze geſchikt, dat het eene zoetluidendheit verwekt, welkers klank zo verlokkende is. De eendragt in de regering van een Staat is het zelve, dat de overeenſtemming in het muzyk is: het een en het ander beſtaat in onderſcheide ſtemmen, maar zo wel overeenkomende, dat ieder op de plaats ſtaande, die het moet hebben, onder hen zulk eene goede overeenkomſt is, die daar de aangenaambeit en de ſchoonheit aan geeft. In het muzyk komt de Alt, de Bas, en de Tenor ieder in zyn plaats en op zyn regten tydt te voorſchyn, naar dat de meeſter de ſtemmen leidt, en de ſnaren ſtaat; alles komt op eene volmaakte overeenſtemming uit. Zodanig is het ook met den Staat; het koninklyke gezag is de Alt; de Democratiſche, of de volks-regering is als de Bas, en de Ariſtocratiſche, of de regering der voortreffelykſten des lands, als de Tenor, of middelſte: zo lang deze drie machten overeenſtemmelyk te werk gaan, kan 'er geen aangenamer regering gevonden worden; de koning en het volk zyn even gelukkig: zo dat hun algemeen belang hen verplicht vereenigt te zyn, en daar is geen ſterker handt, noch dat hunne vereeniging lieffelyker en te gelyk onſcheidbaarder maakt dan het nakomen der wetten.*

‡ in zyn boek van het gemenebeſt.

Zo ſpreken deze twee godſpraken van Athene en van Rome: gelukkig de ryken en tyden, die naar diergelyke ſtemmen luiſteren.

Dit deedt Griekenlandt langen tydt voor en na *Codrus*, waar van wy gemeld hebben, indien het waar is, dat de Raadt van de Amphyctions zynen naam en zyne inſtelling aan den koning *Amphyction* verſchuldigt is, die te Athene in het
2460. jaar van de ſchepping des werelds 2460, of, volgens eenigen, vier en twintig jaren later regeerde: want de zelve beſtondt nog ten tyde van den
3627 *Heiligen oorlog*, gelyk men dien noemde, die
*omtrent ondernomen wierdt in het jaar 3627 * om den

* *Genes.* X, 9.

vierhonderd jaren na de bouwinge van Romr.

kerkroof der Phoceënzen te wreken, die den tempel te Delphos hadden geplundert. Deze vermaarde vergadering beſtondt in gevolmachtigden, die door de twaalf ſteden van Griekenlandt wierden aangeſtelt, en op een gezetten tydt naar Thermopylen, daar zy hunne vergaderingen hadden, vertrokken. Men handelde daar over al wat het welvaren van het landt, de ruſt en het belang van koningen en van het gemenebeſt betrof; men nam daar beſluiten, met het welzyn van den Staat overeenkomende, daar de uitvoering van aan de hoofden wierdt aanbevolen, aan welke men geldt, volk en nodige ſchepen bezorgde, om den overlaſt te wreken, en de ſchade te herſtellen, of het welvaren van het vaderlandt te handhaven. Om deze reden droeg deze Raadt den naam van eene algemene vergadering van ganſch Griekenlandt, en men kan zeggen, dat dit het oudſte en ter zelver tydt het doorluchtigſte voorbeeldt is, waar op al de Parlementen van Vrankryk, Engelandt en andere Staten van de wereldt gegrond zyn, als men het woordt Parlement neemt in zyne ware betekeniſſe, en in die men ten dezen dage nog in Engelandt gebruikt.

Indien ganſch Griekenlandt deze uitnemende wyze van regering, zo noodzakelyk voor de vryheit, tegen den indrang der dwingelandy opvolgde, zo nam Lacedemonië de zelve ook op eene byzondere wyze in acht, hoewel geregeert door koningen, die hunnen oorſpronk van *Hercules* rekenden. Zy hadden hunnen Raadt of Parlement van Ephoren, of rechters, die de koninklyke macht, wanneer zy de palen te buiten ging, wiſten te matigen. Zelfs is 'er dit aanmerkelyk in, dat het aanſtellen der rechters door eenen van hunne koningen geſchiedde *, gelyk eenigen willen dat Engelandt zyne Parlementen aan eenen der zyne verſchuldigt is.

* *Theopompus.*

Maar het was niet alleen in Griekenlandt dat het koninklyk gezag wierdt gematigt, men zag het ook in Italië. *Romulus*, de ſtichter en de eerſte koning van Rome, maakte den Raadt †, of het ligchaam der edelen *, dat naar het Hogerhuis der Pairs, of naar het ligchaam der edelen gelykt; en de gemeentsmannen †, die gelyk het Lagerhuis, of de derde Staat waren: eene inſtelling, die onder zyne opvolgers achtervolgt is, tot op *Tarquyn* den Hoogmoedigen of Trotſchen *, om wiens dwingelandy het koninklyke gezag wierdt vernietigt. De *Ceſars* zelf, die vyf honderd jaren na *Tarquyn* zyn opgekomen †, te rekenen ſedert *Auguſtus*, en die de ſouvereine macht overmeeſterden, lieten echter nog een glimp van gemenebeſt in den Raadt, in de gemeentsmannen, en in de burgermeeſters *; en ſchoon zy zich deze onderwerpelyk maakten, vernietigden zy de zelve echter niet; zo dat de macht, die Rome in den perſoon des keizers erkende, door den Raadt en het volk, die zelfs met hem de provinciën van het ryk deelden, in toom wierdt gehouden.

† *Senatus.*
* *Patricii.*
† *Tribuni plebis.*
* *Superbus.*
† Daar ontbreken eenige jaren aan.
* *Conſules.*

Indien wy uit Italië naar de Gaulen gaan, gelyk het is geweeſt voor dat het door *Julius Ceſar* wierdt vermeeſtert, zal men in dit ver-uitgeſtrekte landt, dat door de Pyreneeſche en Alpiſche gebergten, en door de Middelandſche zee wordt bepaalt, verſcheide natiën zien, daar de Belgen, de Aquitaniërs en de Celten de voornaamſte van waren, verſchillende in gewoonten, tale, en regeringswyze; maar alle in dit ſtuk overeenkomende, dat zy zeer yverzuchtig van hunne vryheit waren †: de eenen leefden onder hunne overheden op de wyze van een gemenebeſt; anderen hadden hunne koningen; allen wa-

† Zie de Gedenkſchriften van *Ceſar*.

(a) *Polybius* was een der voornaamſten van het gemenebeſt van Achaje.

(b) De landgenoten van den Hre. *De Larrey*, de Franſchen: want wy hebben niet goedgevonden deze plaats te veranderen, om redenen, die het vervolg niet onduidelyk te kennen geeft. *S.*

waren zy tegen de dwingelandy en onbepaalde macht. Zy hadden zelfs, hoe onderscheiden en onafhankelyk zy van elkander waren, hun gemene Parlement, of gemene vergadering, overeenkomende met die der Amphyctions van Griekenlandt, daar ieder natie hare gevolmachtigden zondt, die te zamen het algemene welzyn, de vrede, den oorlog, en het welvaren der Gauloïzen behertigde.

* in zyne Gedenkschriften. *Cesar* maakt dikwils gewag * van deze algemene Staten der natie, daar al de verscheide volkeren van te zamen kwamen, om een ligchaam, dat zyne macht tegen den algemenen vyandt zamenbragt, uit te maken. Dit was het dat deze vermaarde keizer gedurende tien jaren, die hy met zyne overwinningen doorbragt, ondervondt. Al zyne dapperheit, noch die van zyne legioenen zou het niet te boven zyn gekomen, indien hy zyne bekwaamheit en loosheit, om de vyanden oneenig te maken, niet hadt in het werk gestelt; hunne eendragt maakte hen onverwinnelyk, en zy wierden meer door hunne eige oneenigheit dan door de wapenen der Romeinen te ondergebragt. *Vercingetorix*, zegt hy op een plaats †, *stelde voor om de algemene vergadering der Gauloïzen te houden, gelovende, dat de stemmen hem gunstig zouden zyn, hunne macht in dezen staat zynde, dat de Romeinen en het gansche geheelal hen te vergeefsch zouden tegenstaan.* Dus was het dat deze fiere veldoverste van een der ontzagchelykste volkeren der Gauloïzen *sprak, en die volgens een schryver † tegen *Cesar* aan het hoofdt van vier honderd duizend man optrok. Hy was het, om het in het voorbygaan te zeggen, die de vermaarde belegering van Alexia * zo moeielyk aan den overwinnaar maakte, die 'er in zyne boeken zulk eene schone en omstandige beschryving van maakt: doch echter was het beleg roemruchtig voor den Romein, die de stadt overmeesterde, en wel op eene rampspoedige wyze voor zich zelve, naardien hy door het innemen van deze plaats den moedt verloor, zo dat hy zich aan den overwinnaar overgaf. Hy verwachtte van hem een ander onthaal, als hy 'er van ontfing: het zelve kwam inderdaadt niet overeen met de verdiensten van zulk een groot man en de goedheit van *Cesar*. Hy sloeg niet alleen *Vercingetorix* in banden, en bewaarde hem tot zyne zegepraal, maar na hem als een gevangen slaaf gehandelt te hebben, handelde hy hem ook als een wederspannige, en de zegepraal geëindigt zynde liet hy hem om het leven brengen †.

† in het VII boek, het 6 hoofdstuk van zyne Gedenkschriften.

* die van Auvergne.

† volgens Dion.

Met dezen yverigen verdediger van de vryheit van zyn vaderlandt ging ook de vryheit der Gauloïzen, die *Cesar* overwon, onder. De Geschiedenis verhaalt ons, dat zy van de koningen van het landt kwalyk wierden ondersteunt, waar van zy eenige meldt, die zich door de beleefdheden der vyanden en door den ydelen naam van *bondgenoten en vrienden van den Raadt en het volk van Rome* lieten verleiden. Zodanig was een *Catamanteles*, koning der Sequanen, of van Burgundië *; een *Galba*, koning van Soissons; een *Piso*, koning van Aquitanië, en verscheide anderen. Voor het overige hadden deze koningen niet dan eene bepaalde macht, en wel zodanig, dat het koninklyke gezag door het burgerlyke in een evenwigt wierdt gehouden; het ryk bleef in eene gelyke gesteldheit, dat de veiligheit van den eenen en den anderen is, gelyk 'er een van deze koningen zelf van spreekt †.

† *Strabo* in zyne Wereldbeschryving.

* tegenwoordig Alize, in Burgundië.

* Daar onder begrypende het Franssche Comté en eenige andere landen.

† *Idem.*

Zo lang de Gauloïzen van hunne vryheit yverzuchtig waren, keerden zy niet alleen de Romeinen af, maar wierden hen zomtyds zelfs meester; zy namen Rome in, en zouden hunne nakomelingen en de gansche wereldt van hun juk hebben bevryd, indien de Voorzienigheit niet besloten hadt het zelve meester van de gansche wereldt te doen zyn. Het was tot verscheide malen gedurende vele eeuwen verplicht dit aan de Gauloïzen te betwisten, en deze ontzagchelyke vyanden hielden het in zodanige verlegenheit, dat het eene wet hadt gemaakt, by de welke noch zyne geestelykheit, noch bejaarde personen, die by andere gelegenheden vry waren de wapenen te dragen, zich daar niet van mogten ontslaan, wanneer het ryk van een inval der Gauloïzen gedreigt wierdt. Maar de dapperheit van deze trotsche vyanden van den Romeinschen naam nam af, en rust voor roem verkiezende begon hunne drift voor den oorlog allengskens te verslaauwen. *Zy verloren*, zegt een vermaard schryver *, *hunne kracht door het verliezen van hunne vryheit.* Aan het verlies van het laatste schryft hy dat van het andere toe, waar uit ligt te besluiten is, dat de slaverny de grootste van alle kwalen en het beginsel van alle rampen is, gelyk ook van de tegenspoeden van eene natie, die laf of ongelukkig genoeg is om zich daar van te laten drukken.

Iturix. Zie het V boek, het 8 hoofdstuk der Gedenkschriften van *Cesar.*

* *Tacitus* in het Leven van *Agricola.*

De Gauloïzen waren te trotsch om altydt dienstbaar te zyn. Zy hielden zich onder de regering van *Augustus* stil; maar onder die van *Tiberius* en van *Nero* begonnen zy zich te bewegen †, verdrietig over de schatting van een millioen kronen, die de overwinnaar, *Julius Cesar*, hen hadt opgelegt; en zich van het ongenoegen bedienende, dat door de wreedheit van deze twee monsters in het ryk wierdt veroorzaakt, maakten zy een opstandt, en dreigden Rome met den oproer der Gauloïzen, die het voortyds zulk een schrik hadden aangejaagt. Het was echter niet dan daar na dat zy zich van deze onderwerping vry maakten, om zich onder eene andere te begeven, daar wy haast van zullen spreken.

† Zie *Tacitus* en *Suetonius.*

Voor dat dit gelukte wierdt 'er veel bloedt gestort. Zy hadden de Duitschers * tot hunnen bystandt geroepen, of de Duitschers, zich zelve indringende, hadden hen de Romeinen helpen verjagen. De dapperheit van den keizer *Probus* stuitte de eenen en de anderen in hunnen voortgang; zestig van hunne steden, of van hun volk, dat is te zeggen byna gansch Gaule, hadt reets het juk afgeworpen. Hy kwam daar omtrent het jaar 276, en maakte onder de Duitschers en de Gauloïzen, die met hen waren vereenigt, eene schrikkelyke slagting, daar zeven honderd duizend man op de plaats van dood bleven, brengende de zestig steden weder onder hare voorgaande dienstbaarheit †.

* Alemannen.

† *Vopiscus, Pessinus, enz.*

Daar was in het jaar 285, onder *Diocletiaan*, een nieuwe opstandt; maar deze keizer hieldt hen in bedwang, en de Gauloïzen hielden zich langen tydt stil, wordende door *Konstantyn*, zyne zonen en *Juliaan* den God-verloogchenaar †, die te Parys in het jaar 360 tot keizer wierdt uitgeroepen, geregeert.

† *Apostaat.*

Onder *Honorius* wierden zy weder op nieuw verdrukt. Deze, geen macht genoeg hebbende om deze schone provincien voor de overstroming der Gotthen, Alanen en Wandalen te beschermen, moest hen de zelve overgeven, en wierden toen de stoel des oorlogs. *Athaulphus* kwam daar met zyne Gotthen in het jaar 412, en *Vallia*, die op hem volgde *, bragt in het

* te *Sigerik.*

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

het jaar 419 den ryksſetel over naar Toulouze.

De Franken en de Burgunders, volkeren uit Duitſchlandt, waren reets te voorſchyn gekomen; maar de wakkere *Etius* * ſloeg hen, gelyk ook de Hunnen en de Gotthen, in de jaren 428, 435 en 439.

* of *Ætius.*

Kort daar na hadt hy de hulp der Franken tegen den ontzagchelyken *Attila* nodig; en toen was het dat deze vermaarde krygshelden, die zich reets hadden doen kennen, zich in Gaule nederſloegen, daar zy minder overwinnaars dan verloſſers van waren. Het was in het jaar 451 dat deze ſchrikkelyke ſlag geſchiedde, daar dat verwoede hoofdt der Hunnen in geſlagen wierdt, en daar, volgens de Franſche Jaarboeken, *Meroveus*, koning der Franken en opvolger van *Clodio*, *Etius* byſtondt, en geen klein deel aan de eer van deze overwinning hadt.

Maar in het jaar 420 was hun koning *Pharamond* Gaule reets genadert; zyn zoon *Clodio* drong verder door, maakte zich meeſter van Artois en Cambreſis, en ſtrekte zyne domeinen in het jaar 445 tot aan de Somme uit. *Meroveus* was in het jaar 448 zyn opvolger. Zodanig was het tydperk van de regering der Franken, ſedert bekend geworden onder den naam van Franſchen. Wy moeten der zelver oorſpronk, ſtaat en veranderingen onderzoeken, en zien, hoe de zelve met hunne Parlementen, of grote vergaderingen, die het ligchaam der natie verbeeldden, op een vaſten voet is gebragt, en hoe zy van de gematigde regering der edelen, gelyk zy eerſt en gedurende vele eeuwen was, volſtrekt en onafhankelyk door het afbreken van den muur der vryheit is geworden.

De naam alleen van *Franken*, die met dien van *Vryen* overeenkomt, is een overtuigend bewys van den aardt en imborſt van het volk en het ryk, dat een afkeer van dienſtbaarheit hadt, en door den naam, welken het hadt aangenomen, toonde, dat de dwingelandy hen onverdragelyk was. Hun voornemen was voor eerſt de Romeinen te verklaren, dat de Duitſche natie hen als dwingelanden aanzag; dat zy niet alleen het zelve gevoelen in het byzonder van hen hadt; maar dat zy daarenboven hunne ketens hadden verbroken, en die van hunne landgenoten ook wilden breken. Ten twede wilden zy hunne naburen de zachtheit van hunne regering, die niet dan vryheit was, ſmakelyk maken. Mogelyk was het ook om hunne koningen en volkeren beide in te prenten; de eerſten, dat zy over een vry volk regeerden, en de tweden, dat zy geen koningen verkoren dan om hunne vryheit tegen de dwingelanden te handhaven. Wat de oorzaak van zulk een ſchonen naam ook mag geweeſt zyn, daar alle deze inzichten hun deel in kunnen gehad hebben, men komt daar in overeen, dat het volk, het welk daar op roemde, uit Germanen, of Duitſchers, beſtondt, zonder dat men weet welke provinciën het zelve bewoonde. De waarſchynlykſte gedachten zyn, dat het de volkeren waren, die het uitgeſtrekte landt beſloegen, dat gelegen is tuſſchen de Elve en den Rhyn, tot aan den Oceaan, dat ten dezen dage in zich bevat Weſtphalen, Vrieslandt, Saxen, Thuringen, Heſſen, Meiſſen en Frankenlandt, dat zynen naam aan alle deze verſcheide volkeren mededeelde. Wy zullen niet ſpreken van de verſcheide invallen, die hen langen tydt voor *Pharamond*, *Clodio* en *Meroveus*, daar wy zo even van geſproken hebben, bekend hadden gemaakt; wy gaan met een ſprong tot den tydt van *Childerik* over, aan wien eenige ſchryvers veel eer dan aan *Meroveus* de grondlegging van het Franſche ryk toeëigenen.

Door deze laatſte wyze van ſpreken verſtaan wy iets anders als het koninklyke gezag der Franken onder hunne drie voorzaten *, dat aan de Germaniſche † natie bepaalt is, daar zy de legers en volkplanting, die over den Rhyn trokken, van aanvoerden, tot in Gaule indrongen, en zich meeſter van Artois en Cambreſis maakten. *Childerik* ging verder; hy vereenigde de Franken met de Gauloïzen; van deze twee natiën maakte hy eene, die men eerſt Frankiſche Gauloïzen en naderhandt Franſchen noemde. Hy verlotte de ſteden der Gauloïzen van de ſlaverny der Romeinen, en voegde hunne regering aan de zyne; en zie hier op wat wyze.

* *Pharamond*, *Clodio*, en *Meroveus.*

† of Duitſche.

De beroerten van het Roomſche ryk, veroorzaakt door de doodt van *Etius*, door die van zynen moörder *Valentiniaan* den III, en door die van *Maximus*, die *Valentiniaan* van kant hielp, begunſtigden den' inval van *Merovius*, die over den Rhyn trok, en zich beſchermer van vele ſteden van het Celtiſche Gaule, dat hy van de Romeinen veroverde, verklaarde. Kort daar na kwam hy te ſterven *, zonder deze twee natiën, wy willen zeggen de Gauloïzen en de Franken, of Franſchen, weder onder een en de zelve regering vereenigt te hebben. Dit grote werk was voor zynen zone *Childerik* overgebleven. De vader was niet zo haaſt geſtorven, of deze twee volkeren vereenigden zich, en beſloten zamen niet meer dan eenen koning te hebben, en met eene algemene toeſtemming droegen zy de oppermacht aan den jongen *Childerik* op. Hy wierdt dan verkozen †, en op een ſchildt opgeheven, en uitgeroepen voor koning der Gauloïzen en der Franken. De plegtigheit geſchiedde in eene algemene vergadering, waar in men hem drie maal omdroeg, op een ſchildt gezeten zynde, dat zekere mannen, die tot deze plegtigheit verkozen waren, op hunne ſchouders hadden, welke gewoonte langen tydt daar na nog in gebruik is geweeſt, en onder de toejuiching van het ganſche legerveldt, daar men tot deze inhuldiging byeen was gekomen.

* na eene regering van tien jaren, die in het jaar 448 was begonnen.

† in het jaar 457, of 458.

Daar uit kan men oordeelen, of de Franſche kroon van den beginne verkiesbaar of erfelyk is geweeſt. De wyze van *Childeriks* inhuldiging is een bewys voor de verkiezing, en deze plegtigheit der inwying, van hunne nazaten waargenomen, is een onwederſprekelyk vertoog van het recht, dat het volk daar toe hadt. De afzetting van den zelven *Childerik* ſtelt dit geſchil buiten tegenſpraak. Al de wereldt weet, dat hy zyne macht misbruikte, gelyk *Tarquyn* de zyne hadt gedaan, en dat hy het zelve lot hadt; doch gelukkiger dan *Tarquyn* wierdt hy weder ingeroepen en op den troon geplaatſt door die hem daar van verjaagt hadden. De macht van het volk blykt klaar in deze verſcheide omwentelingen, en wy zullen in de volgende gewaar worden, dat het recht van het bloedt minder wierdt ontzien dan dat der verkiezing; een prins, zwak, dwingelandt geworden zynde, wierdt afgezet; de opvolger wierdt gemeenlyk uit het zelve, of wel zomtyds uit een ander huis, verkoren, zonder acht te ſlaan op het koninklyk geſlacht. Nochtans wierdt dit niet gedaan dan by bovengewone voorvallen, en wanneer het voor het algemene welzyn nodig was, dierbaarder aan de natie dan het bloedt harer koningen.

Dit gebeurde in het jaar 752, by de afzet-

zetting van dezen *Childerik* *, met welken de tak van die van *Merovens*, of van *Clovis*, ophieldt. De Franschen sloten hem op in een klooster, en stelden op den troon *Pipin* †, vader van *Karel* den Groten, die *Merovens* en *Clovis* in den bloede ganschelyk niet bestondt. Aldus kwam de twede tak door het zelve recht aan de kroon als de eerste, dat is te zeggen, door de verkiezing der natie, die by de huldiging van het hoofdt de *Karlovingers*, gelyk men de nakomelingen van *Pipin* of van *Karel* den Groten noemt, nog klaarder bleek dan by den tak van *Merovens*: want by alle de verkiezingen, die 'er sedert *Pharamond* waren geschied, was men het koninklyke huis voorby gegaan; in de verkiezing van *Pipin* sloeg men daar geen acht op, en de natie zich boven het erffelyke recht stellende, tradt het, om zo te spreken, met den voet.

* of *Hilderik.*

† of *Pepin.*

Wy weten wel, dat de aanhangers van het hof van Rome deze huldiging van *Pipin* aan de uitspraak van den paus *Zacharias* veel eer toepassen dan aan de verkiezing van de Fransche natie; maar hunne ligtgelovigheit heeft hen bedrogen, of zy willen anderen daar mede bedriegen. De paus, het is waar, wierdt van *Pipin* raadgevraagt, die in zyn schik was, het gevoelen van een paus te weten, die veel gezag over de Gallikaansche kerk hadt verkregen, en wiens antwoordt in het gansche Westen voor een Godspraak, doch niet gelyk als eene wet, in Vrankryk wierdt aangenomen. Dit zyn de zelve uitdrukkingen van de naauwkeurigste en verstandigste schryvers van de natie †. Hy voegt daar by, dat *Pipin* daar niets by waagde; dat *Zacharias* zyn byzondere vriendt was; dat deze paus zyne bescherming tegen die van Lombardie nodig hadt; behalven dat hy wel zag, dat de toestemming, die men hem verzocht, een gunstig voorafoordeel der pauzen tegen de keizers zou zyn. Daarenboven, vervolgt hy, scheen het rechtmatig te zyn, dat de natie, na zo vele slechte en onachtzame koningen, die zo onwaardig den troon hadden bekleed, een waardige koning wierdt gegeven, en hy was verzekert, dat deze verandering * zonder morren zou geschieden, dewyl de Franschen het ook begeerden. Dit was het dat hy aan de algemene vergadering, een weinig te voren gehouden, daar ieder scheen genegen te zyn hem de kroon op te dragen, hadt bekend gemaakt; zyne staatkunde vereischte, dat hy met den paus te rade ging. Het antwoordt was gelyk hy het verwacht hadt, en daar wierdt een twede vergadering te Soissons gehouden, daar *Childerik* wierdt afgezet, *Pipin* verkoren, en daar na door *Bonifacius*, aartsbischop van Ments, gekroont. De eenvoudigheit van dit verhaal geeft de trouw te kennen, en de paus heeft in deze inhuldiging geen ander deel dan zyne toestemming gehad. Maar de verkiezing geschiedde door de algemene vergadering, aan welke men de zelve ten volle moet toeschryven, zonder ze, gelyk een vermaard Jesuit * doedt, tusschen den paus en de Staten van het ryk te verdeelen. Laat ons den draadt onzer redenen, rakende de macht dezer grote vergaderingen in het afzetten en verkiezen van hare koningen, weder opvatten.

† *Mezeray.* Zie zyne Geschiedenis van Vrankryk en Kort begrip.

* van het geslacht van *Clovis* tot het zyne.

* *Petavius.*

Dit gebruik wierdt in den tak van *Karel* den Groten, wiens nakomelingen de deugden van een zo doorluchtig koning en keizer niet wel antwoordden, in acht genomen. In het jaar 889 verkozen de Franschen *Eudes* †, graaf van Parys, tot nadeel van *Karel* den Slechten, jonger zoon van *Lodewyk* den Stamelaar, die den troon van zynen vader niet beklom dan na de doodt van *Eudes*, die den zelven negen jaren bezat, om een twede maal daar van afgejaagt te worden in het jaar 923 door de Franschen, die *Rudolf* * voor hunnen koning verkoren, zonder acht te geven op den zone, dien *Karel* naliet, die uit Engelandt, daar hy naar toe was gevlucht, niet wierdt herroepen dan na de doodt van *Rudolf*, en onder den naam van *Lodewyk* van Overzee regeerde.

† of *Odo.*

* of *Raoul.*

Hugo de Grote, hertog der Franschen, die deze wederroeping bevorderde, hadt mogelyk minder gedachten om het bloedt der koningen te herstellen, dan het zyne te doen regeren, door de zwakheit van het verstandt dezer vorsten. Dit gelukte hem, en in het jaar 987 kreeg *Hugo Capet*, zyn zoon, den voorrang van de Staten boven *Karel*, hertog van Lotharingen, van het bloedt van *Karel* den Groten. Dit is wederom eene uitsluiting aan den eenen, en eene aanstelling aan den anderen kant, daar het recht van het volk in zyne gansche uitgestrektheit blykt, en tegen dat der opvolging overhaalt, ten zy men *Hugo Capet* als een overweldiger, en zyne nakomelingen als onwettige koningen wilde aanzien, dat wy niet geloven dat de Franschen zullen toestaan.

Mogelyk zal men ook zeggen, dat dit verkiezen der Staten en van het volk in gebruik niet is geweest dan by gelegenheit van de zwakheit der vorsten, die de onderdanen misbruikt, of daar de geweldenaars zich voordeelig van bedient hebben. Dit is eene inbeelding. Hier over heeft men alleen *Karel* den Groten, den grootsten koning, dien Vrankryk ooit zonder tegenspreken heeft gehad, in zyn uiterste wil te horen *, waar in hy, na dat hy het grootste, of ten minste het schoonste gedeelte van Europa aan zyne drie zonen hadt verdeelt, deze uitdrukking nog byvoegt: *Indien een van hen een zoon komt na te laten, dien de Staten van het ryk by het overlyden van zynen vader zouden willen verkiezen, zo begeren wy, dat hy regere zonder de toestemming van zyne comen nodig te hebben, aan welke wy verbieden hem in zyne regering te ontrusten.*

* door *Nauclerus* bygebragt. Zie ook de Franschе Jaarboeken, en *Carta de Divis imp. Ctr.* en andere schryvers van de regering van *Karel* den Groten, by een verzameld door *Du Chesne.*

Niets is krachtiger om vast te stellen voor eerst het recht der Staten in het verkiezen van een nieuwen koning, en in de twede plaats de overmacht dezer verkiezing boven die der nabestaanden, die *Karel* de Grote voor niets rekent, wanneer de vergadering van het ryk de uitspraak heeft gedaan.

Maar, zal men nog zeggen, wat het recht van het volk mag zyn geweest, of wettig, of misbruikelyk, het heeft aanstonts sedert de verkiezing van *Hugo Capet* opgehouden, en daar zyn meer dan zeven honderd jaren verlopen, zonder dat het weder te voorschyn is gekomen. Dit is eene genoegzame vernietiging van het zelve ter gunste van de zuivere erffelyke, en te gelyk volstrekte koninklyke regering. Men bedriegt zich: het recht van het volk en de macht der Staten zyn onder dezen derden tak zo wel als onder de twee andere waargenomen.

Nooit blonk dit meer uit dan in het vermaarde geschil over de kroon tusschen *Philips* van Valois en *Eduard* den III, koning van Engelandt. De eerste eischte de zelve als een recht, als prins van den bloede, en de naaste erfgenaam van het mannelyke oir, en de andere hieldt staande, dat zy hem toekwam uit hoofde van zyne moeder *Izabelle* van Vrankryk, zuster van den overleden koning *, daar *Philips* maar een achterneef van was, en bygevolg een graadt verder

* *Karel* den Schonen, zoon van *Philips* den Schonen.

der dan hy, die 'er de rechte neef van was. *Karel* de Schone, die in het jaar 1328 stierf, hadt de koningin zyne gemalin zwanger gelaten; het geschil bestondt in een voogdt over het kindt, dat te komen stondt, en ter zelver tydt een regent van het ryk te verkiezen. Deze twee mededingers, die wy even genoemt hebben, haakten naar het eene en naar het andere, of, om beter te zeggen, zy dongen beide naar de kroon, en stelden het aan het oordeel der Staten, die het ten behoeve van *Philips* uitspraken, hem gedurende het zwangerzyn der koninginne het regentschap, en zelfs het ryk, indien zy van eene dochter beviel, gelyk zy deedt, opdragende. Wy zullen hier niet onderzoeken, of 'er eenzydigheit, of niet, by deze uitsprake is geweest; wy trekken daar alleen dit gevolg uit, dat *Philips* van Valois hen voor zyne rechters erkende, en daar door deze rechtbank boven de zyne stelde. Het twede voorbeeldt van de oeffening van het recht van het volk vindt men in het besluit der Staten, in het jaar 1356 te Parys over het gevangenzyn van koning *Jan* vergadert. Hy hadt drie zonen, die van de jaren waren om het ryk te kunnen regeren, boven al de oudste, die naderhandt met den naam van *Karel* den Wyzen regeerde. Ondertusschen volmachtigden de Staten twaalf personen, die zy tot nadeel van deze prinssen verkozen. Was dit niet zich boven het erfrecht stellen, en te werk gaan als voogden, of bestierders van het ryk?

Men ziet een derde voorbeeldt van hun gezag in de verkiezing, die zy in het jaar 1392 van de hertogen van Berri en van Burgundië deden, om gedurende de ongemakkelyke ziekte van *Karel* den VI, die door een vremd verschynsel of door droefgeestigheit in zyne zinnen geraakt was, het bestier van den Staat waar te nemen.

Wy zouden ook het geen voorviel over het verdrag van *François* den I met *Karel* den V, dat de Staten weigerden te bekrachtigen, kunnen bybrengen; maar wy willen zo ver niet gaan, en bepalen ons by de macht, die zy zich in het jaar 1484, na de doodt van *Lodewyk* den XI, aanmatigden. Hy liet tot zynen opvolger een onmondig kindt na, wiens opvoeding hy aan zyne dochter, de hertoginne van Beaujeu, hadt toevertrouwt. De hertog van Orleans eischte de regering van het ryk, en de Staten, te Tours vergadert, bekrachtigden de aanstelling van de hertoginne van Beaujeu tot voogdesse van den jongen koning; en in de plaats van aan den hertog van Orleans, als eerste prins van den bloede, de regering van het ryk, dat hy zeide hem toe te behoren, toe te staan, stelden zy de bestiering van het zelve in handen van die zy onder hen het bekwaamste daar toe oordeelden *.

* *Zie du Bouchet* en andere schryvers van *Karel* den VIII, door *Godefroi* byeen verzamelt.

Maar tot wat einde, zal men mogelyk zeggen, deze redenvoering over het recht van het volk, of dat der Staten in het aanstellen of afzetten der koningen en regenten van het ryk bygebragt? de gevolgen zyn 'er natuurlyk van: want indien de Parlementen, of de Staten het recht hebben om koningen of regenten te verkiezen, of te verwerpen, volgt daar niet uit, dat zy met meerder reden de onrechtmatigheit en den overlast van de zelve kunnen beteugelen, en hunne staatzucht of gierigheit intomen, en hen beletten het volk te onderdrukken, en de wetten te overtreden?

Dit deden zy ook, en daar zullen wy eenige voorbeelden van geven, getrokken uit de regering der drie takken, die wy zo even hebben doorlopen. Al de Fransche schryvers zeggen ons, dat op den 1 May † de drie Staten van het ryk, dat is te zeggen, de geestelykheit, de adel, en de derde Staat, op eene zekere plaats vergaderden, daar de koning niet naliet op een wagen, door ossen getrokken, met eene toerusting, die de eenvoudigheit van dien tydt verbeeldde, te verschynen. Voorts wierdt de zelve eenvoudigheit niet alleen in den eersten tak, maar ook in den tweden in acht genomen; en hoe groot een koning en keizer *Karel* de Grote ook was, aan wien de helft van Europa onderdanig was, achtte hy het echter voor geen schande met zulk een rytuig te verschynen, en naar de vergadering der Staten te ryden †. Hy was daar voorzitter in, naar het voorbeeldt der koningen zyne voorzaten, gezeten op een gouden troon, en bekleed met al het koninklyke gezag. Dit diende om meerder gewigt aan de besluiten by te zetten, en de verkiezing geen hinder aan te brengen. Alles geschiedde met eene volkome vryheit by meerderheit van stemmen, zo als men in de algemene vergaderingen onder de koningen van den eersten tak, daar wy het verhaal weder van opvatten, hadt waargenomen. Daar handelde men over de vrede; oorlog, verbonden, en over zaken, die het koninklyke huis of het algemene welzyn raakten; daar wierden de gevallen van de grootsten van het ryk afgedaan, zelfs die van den vorst, en ten laatste van alles wat de regering aanging. Daar was het dat men de plegtige inhuldiging der koningen deedt, met hen op een schildt op te heffen, en uit te roepen op de wyze, die wy boven verhaalt hebben. Dus wierdt *Clovis* uitgeroepen; en te voren zyn vader *Childerik*, gelyk daar na *Gondebaud* en *Sigebert*, en verscheide anderen. Daar geschiedde ook de ontroning, daar wy gewag van hebben gemaakt. Daar wierdt *Childerik* de I beurt om beurt afgezet en aangestelt; daar wierdt *Theodorik* gedwongen het ryk aan zynen broeder af te staan ‡, en te verdragen, dat hy geschoren en in een klooster gestoken wierdt. Want, om het in het voorbygaan te zeggen, niemandt dan den prins wierdt het toegelaten lang hair te dragen, daar zy zomtyds meer zorg voor hadden dan voor hun leven. Getuigen daar van is de verwoede deugdt van de koninginne *Clotilde*, die liever aan twee prinssen hare kindskinderen * het leven zag benemen, dan hun haair affnyden. Daar wierdt ook, om tot de Staten des ryks weder te keren, *Karel* de Vette afgezet †; daar wierdt *Eudes* verkoren, en vier jaren daar na afgezet en naar Beyeren gebannen. *Karel* de Slechte, dien zy op den troon van zynen vader * hadden gestelt, wierdt niet beter gehandelt, en na dat zy hem gevangen hadden gezet, gaven zy de kroon aan *Rudolf* †?

† sedert *Pipin*: want voor zynen tydt vergaderde men in de maandt van Maart. Zie het Kortbegrip van *Mezeray*.

† Ziedit afgebeeld in Jac. van [illegible] *Nederduitsche Oudheden*, of *Verklaringen* over het boekje van *Tacitus* van de *Gelegenheit en zeden der Duitschers*, bladz. 144.

‡ Zyn naam was *Childerik*, in het jaar 667 vermoord.

* zonen van *Clodomir*, omtrent het jaar 530.

† omtrent het jaar 888.

* *Lodewyk* de Stamelaar.

† in het jaar 923.

De Staten vonnisten ook oppermachtig over wanbedryven, die de groten van het ryk begingen. Zy verschoonden zelfs de gemalinnen hunner koningen niet. De hofmeester ‡ *Ebroin* is een voorbeeldt van de straffe der eersten, die hunne macht misbruikten. Maar de koningin *Brunichildis* * is nog een verschrikkelyker voorbeeldt van de straffe der kwade koninginnen. *Ebroin* wierdt in een klooster gesloten †; de koningin *Brunichildis* wierdt met eene zware doodt gestraft; met haar haair wierdt zy aan armen en benen aan de staart van een wild paardt, dat haar langs de straat sleepte en vermorsselde, gebonden *; een schrikkelyk schouwspel, indien de moordt van tien koningen, daar zy mede beschuldigt wierdt, en waar onder haar eigen zoon was, geen meer afschrik gaf.

‡ *Major domus.*

* *Brunechild*, of *Brunehaud*.

† te Lisieux in het jaar 614.

* in het jaar 613, of 614.

De verdeeling onder de erfgenamen van de

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

kroon wierdt in deze grote vergadering mede geschikt. Dit kan onwederſprekelyk bewezen worden door het gene in de vergadering der Staten, gehouden na de doodt van *Pipin* den Kleinen, voorviel. Hy liet twee zonen na, *Karel*, bygenaamt de Grote, in het vervolg ook wel *Karloman* geheten. De Staten, plegtelyk vergadert †, verklaarden den eenen en den anderen voor koning, onder deze voorwaarde, zegt de schryver *, die grootkanceliér van den eersten was, dat zy in gelyke delen het ganſche ryk zouden delen. De voorwaarde wierdt nagekomen, en het was niet dan door de doodt van *Karloman* † dat alles in den persoon van *Karel* wierdt vereenigt.

† in het jaar 768.

* *Eginart.*

† in het jaar 777.

De verdeeling onder zyne kinderen, die hem opvolgden, geschiedde op de zelve wyze, en de schryvers * zeggen ons, dat de zelve plegtigheit in het jaar 980 wierdt in acht genomen †. Omtrent de twee meerderjarige zonen van *Lodewyk* den Stamelaar, zonder dat hun broeder, die nog in de wieg lag, en naderhandt onder den naam van *Karel* den Slechten regeerde, wierdt toegelaten. De twee prinſſen trokken naar Amiens, daar zy de Staten vergadert vonden, en op hunnen raadt verdeelden zy het ryk.

* *Aimoinus* en andere, door *Du Chesne* byeen verzamelt.

† Anderen zeggen in het jaar 978.

Maar de grootſte zorg van den Staat raakte het algemene welzyn, het welvaren van het vaderlandt, de ruſt van het ryk, en de vryheit van het volk; zy gaven voogden aan de koningen, die door hunne minderjarigheit of zwakheit onbekwaam waren te regeren. Op deze wyze gingen zy met *Karel* den Slechten te werk, aan wien zy tot voogdt over zyn persoon en tot regent van het ryk dezen *Eudes*, dien zy naderhandt tot den troon bragten, gaven. Zy maakten wetten met den koning, die de voorzitting in de vergadering hadt; gelyk een schryver * verhaalt in het leven van *Lodewyk* den IX, of van St. *Lodewyk*. *De koning hieldt*, zegt hy, *de vergadering der Staten te Parys, daar men de misbruiken van het ryk verbeterde, uitſtekende inſtellingen maakte, onder welke een was, die de verkoping van rechtersplaatſen verboodt.* Daar gaf men ook de ampten aan de onderdanen, die men bekwaam oordeelde, en aan welke de koning de zelve niet kon wegſchenken zonder de toeſtemming der vergadering. Dit was het, dat de Staten aan *Karel* den Kalen in de vergadering, voor zyne kroning † gehouden, wel dorſten voorleggen. Zy ſtelden hem ordentelyk voor, dat zy hem de kroon niet zouden geven, indien hy over het verkiezen der overheit geen raadt met hen pleegde. Was het ook de vergadering der Staten niet, die de zorg van de regering, wanneer *Karel* de VI krankzinnig wierdt, op zich namen? en waren zy het niet, die de beſtiering van het ryk aan de hertogen van Berri en Burgundië gaven?

* *Gaguin.*

† *Zie Aimoinus.*

Men zegge niet, dat de minderjarigheit of onbekwaamheit der koningen gelegenheit aan den adel, aan de geeſtelykheit en aan de gemeenten gaf om zich deze macht aan te matigen, die buiten deze gevallen niet dan eene verkrachting van het koninklyke gezag, dat de koningen alleen toekomt, kan aangemerkt worden. Wy hebben reets het tegendeel door het voorbeeldt van *Karel* den Groten doen zien, die, wat groot gezag hy ook hadt, het wettige recht dezer vergadering erkende, en haar dikwils deedt zamenkomen. Zie hier een ander voorbeeldt in den tak der *Kapets*, en dat onder de meeſt volſtrekte en min rechtmatigſte regering van hunner koningen. Wy ſpreken van *Lodewyk* den XI. Hoe ingenomen hy ook was voor de volſtrekte macht, en in weêrwil van al zynen aangewenden vlyt om de zelve in te voeren, kon hy deze beroemde vergadering, die gehouden wierdt ten beſte van het algemene welzyn, daar zy den naam van aannam, en welkers oogmerk was de onafhankelyke macht te beteugelen, en de vryheit van het ganſche ryk te verzekeren, niet beletten. Zyn ſchryver * ſtelt ons de gemeenten, den adel aanmoedigende, voor, en alle te gelyk eensgezind om een Parlement of algemene vergadering der Staten te houden, als het eenigſte middel om alle ingeſlope misſlagen te verbeteren, de wonden, daar het vaderlandt reets mede geſlagen was, te genezen, en eindelyk het algemene welzyn, dat zonder dezen byſtandt te gronde ging, en aan het waggelen was, te bevestigen. *De heeren*, voegt hy daar by, *geraakt door zulke levendige en rechtmatige vertogen, namen de wapenen op, en bragten ſoldaten op de been, om den oorlog van het* algemene welzyn, *gelyk zy den zelven noemden, voort te zetten, indien de koning de vergadering der Staten langer weigerde te doen zamenkomen, aan welke zy van hunnen kant gereed waren zich te onderwerpen, zich alleen gewapend hebbende om de zelve te verkrygen.* Na zich lang daar tegen te hebben gekant moeſt de halſterrigheit van *Lodewyk* daar voor zwichten. Hy beriep zelf de vergadering te Tours tegen den 1 April in het jaar 1467. De zelve kwam byeen, en maakte eene wet, overeenkomende met de oude vryheit der Franken; doch dit was als het uiterſte der ſtervende vryheit, en de loosheit van *Lodewyk*, die deze beſluiten niet hadt kunnen beletten, wiſt deze echter door ſtreken, min betamelyk dan ſtrafbaar, te ontzenuwen. De Staten bevalen, dat 'er, om de wetten en vryheit te handhaven, en de tyranniſche verdrukkingen te beletten, altoos eene vaſte vergadering zou blyven, beſtaande uit gemachtigden van de drie Staten des ryks, die zorg voor het gemene beſt zouden dragen †. Dit vereiſchte al de bekwaamheit en doorſlepenheit van *Lodewyk* den XI, om zich van dit laſtige gebiedt te ontdoen. De hertogen van Burgundië, van Orleans en van Bretagne hielpen de Staten, en verklaarden zich voor hoofden van de zamenverbondenen voor het algemene welzyn. Hy vondt een middel om hen van een te ſcheiden, en zynen broeder, den hertog van Orleans, en den hertog van Burgundië, tegen wien hy een onverzoenlyken haat hadt opgevat, om het leven te brengen. Deze twee hoofden van kant geholpen zynde ontzonk den Staten de moedt, en de wrede koning voerde zyne volſtrekte regering in. Het koſtte hem echter dertien jaren lang byna geſtadige oorlogen, veroorzaakt door het niet houden van zyn woordt omtrent de wet, die wy even hebben aangehaalt, en waar by de regering aan zes en dertig der eerſten van het ryk, het zy door hunne geboorte, het zy om hunne bekwaamheit, wierdt gegeven. Maar eindelyk haalde het *onafhankelyke* het over, en Vrankryk verloor zyne vryheit. Al de eenzydigheit van den ſchryver * van dezen koning belet hem niet tegen de volſtrekte macht uit te varen, zo dat de hedendaagſche aanhangers van het Franſche ryk ons met reden niet kunnen beſchuldigen, dat wy zo een voornaam ſchryver, by hen en by de vremdelingen zo zeer gezien, en de loftuiter van *Lodewyk* den XI, maar aan wien hy echter de vernietiging der ſtaatsvergadering en de ſlaverny van de natie niet kan vergeven, hebben nagevolgt. Het is dienſtig hem te horen ſpreken. *Wat koning*, zegt hy †, *wat vorſt des werelds heeft recht de minſte belaſting op zyne an-*

† *Zie Hottoman. Franco-Gallia en Comines.*

* *Comines.*

† in zyne Geſchiedenisſe van *Lodewyk* den XI, V boek, 18 hoofdſtuk.

onderdanen zonder hunne bewilliging te leggen, en wie kan hen daar toe dwingen, ten zy by geweldt en tyranny gebruike? Maar, zal men zeggen, daar kunnen ſchielyk zulke hoogdringende zaken gebeuren, dat het gevaarlyk zou zyn de belaſtingen uit te ſtellen tot na eene vergadering der Staten, die zo ſchielyk niet kan geſchieden. Is de oorlog dan eene zaak, die zulk een groten ſpoedt vereiſcht? want het is van den oorlog, daar de genen, die deze tegenwerping maken, van ſpreken: in het tegendeel kan men zich ooit daar te laat inwikkelen, en is het altoos niet tyds genoeg den zelven te verklaren? behalven dat de vorſten, die het met bewilliging van hun volk doen, en na dat zy met het zelve te rade zyn gegaan, veel beter gedient, en om de zelve reden ontzachelyker voor hunne vyanden worden. Eindelyk, het voegt minder een koning van Vrankryk dan eenig ander deze woorden te gebruiken: Ik heb de macht van myn volk te eiſchen zo veel als my goeddunkt. *Noch hy, noch eenig koning heeft ooit een diergelyke macht gehad; de vleiers, die hem dit toeſchryven, en hem daar toe innemen, doen hem geen eer aan: want, in plaats van daar door zyne achting en goeden naam by andere natien te vermeerderen, doen zy niet anders dan ſchrik by hunne naburen veroorzaken, die om geen ding van de wereldt zich aan zulk eene onbepaalde macht zouden willen onderwerpen. Het ſtaat en paſt veel beter voor een koning aldus te ſpreken:* Ik heb zulke goede en genege onderdanen, dat ik hen altydt bereid vinde myne begeerte te voldoen, en daar is geen vorſt, aan wien het volk zo vaardig en met meer genegenheit den byſtandt van hunne goederen verleent, noch eerder vergeet, wat het hen heeft gekoſt, en wat zy om zynen dienſt geleden hebben. *Dus behoort een koning te ſpreken, indien hy bemint en geprezen wil zyn: maar het voegt hem kwalyk te zeggen:* Ik eiſch zo veel ik wil; dit is een voorrecht van myne kroon, die niet dan myn wil voor een regel heeft, en die ik begeer te handhaven. *De wyze koning* Karel *de V ſprak ganſch anders, en geen koning, voor zo veel wy weten, heeft zulke uitdrukkingen gebruikt. Het zyn de hovelingen, die zulk eene taal voeren, en die daar door aan hunne meeſters minder dienſt dan nadeel doen. Zo ſprak zeer onbeſcheidentlyk zeker volk, dat in geen achting en van geen aanzien was, tegen de vergadering, die in het jaar* 1484 *te Tours gehouden wierdt.* De tydt, *zeide zy*, maakte de zelve noodzakelyk; maar tegenwoordig zou men van eene diergelyke vergadering niet mogen reppen, zonder zich aan gekwetſte hoogheit ſchuldig te maken, dewyl dit eene macht aan het volk geeft, dat het gezag van den koning vermindert. *Maar het zyn die laffertige pluimſtrykers zelf, die zich aan gekwetſte hoogheit ſchuldig maken, die zich tegen Godt, den inſteller van alle goede order en rechtmatigheit, aankanten, en tegen den koning, dien zy een tyran, en tegen hun vaderlandt, dat zy dienſtbaar maken.*

Aldus ſprak ook de doorluchtige *Claudius d'Epenſe* in de volgende eeuwe, wanneer hy *Henrik* den II riedt zyne ooren voor zulke leſſen, of regelen, die de hovelingen den vorſt inbliezen, te ſtoppen, *dat hy meeſter van het leven en de goederen zyner onderdanen was*; wetten, zegt hy, die niet alleen kwaad, maar ook ſchadelyk en verfoeielyk zyn; en de trouwe raadsman van *Henrik* den III, de vermaarde *Pibrak*, wat zegt hy van de *volſtrekte macht* in het gedicht, het welk in zynen tydt zo gerocmt wierdt, en heden nog in den mondt van een ieder is?

* *Je hais ces mots de puiſſance abſolue.*

Ik haat het woordt van volſtrekte macht *. enz.

Dit is de eerſte regel van het drie en negentigſte vierdicht †; de overige zyn van de zelve kracht. † Quatrain.

Uit de aanmerkingen van dezen groten man, en buiten dat een goeden Franſchman, en goeden koningsgezinde, ziet men, dat 'er niets verderffelyker voor een Staat is dan eene volſtrekte regering, en dat deze regering wordt gegrondveſt op den ondergang van de vryheit en de vernietiging der Parlementen, of Staten van het ryk. Van het eene komt men tot het andere, en om daar toe te geraken misbruikt men alles, zelfs tot het woordt *vryheit*, dat men vermomt heeft, om het voor een zegel aan het volſtrekte gezag te doen dienen. *Tale eſt placitum* zeiden de Staten op het einde van hunne beſluiten, het welk zo veel wil zeggen als: *Dit is het beſlotene*, of: *Dit is het beſluit van de vergadering. Want dit is onze wil* zeggen de koningen van Vrankryk, aan het *Placitum* der algemene vergadering een ganſch anderen zin gevende. De koningen zelve, die dit woordt in de bevelen, wanneer zy in het Latyn wierden afgezonden, gelyk langen tydt de gewoonte is geweeſt, gebruikten, verſtonden daar door niet anders dan: zodanig zyn de beſluiten, in onzen Raadt genomen; en den genen, die niet vremd in de Latynſche ſpraak zyn, is genoegzaam bekend, dat *Placitum* eene andere betekenis heeft dan *onze wil* * in de Franſche tale, en dat het eerſte door het andere niet heeft kunnen worden vertaalt, gelyk naderhandt door een grote onwetenheit, of voorbedachte boosheit der ſtaatsdienaren en hunne geheimſchryvers is geſchied. * Een plaiſir.

Om al wat de natie heeft verloren aan het licht te brengen, laat ons iets zeggen van het recht, dat de zelve hadt om hare afgezondenen in de vereenigde vergadering te zenden, die zomtyds den naam van Raden, en zomtyds van Parlementen dragen, en die de Latynſche ſchryvers *Conventus* noemen, daar de geeſtelykheit, de adel en het volk in vereenigt zynde, men beſluiten omtrent de burgerlyke en kerkelyke regering, zo wel als omtrent het tydelyke en de regering van het ryk, nam. Zodanig was, zegt onze Franſche ſchryver ‡, de vergadering van Duriè * in het jaar 760, gelyk ook die van Nevers, Worms, Attigny, Orleans, en van St. Denys, die de eene op de andere van den jare 763, tot op dat van 768, gehouden zyn, daar wy nog vele andere by kunnen doen, onder welke voornamentlyk is die te Loudun onder *Lodewyk* den VI, genaamt de Dikke, in het begin van de XII eeuwe is gehouden, daar eene vrede op het aanraden der Staten, beſtaande uit de groten van het ryk en de gemachtigden der ſteden, wierdt beſloten: *Ex conventu procerum, civium*, enz. zeggen de ſchryvers †, dat is: *Met de toeſtemminge der groten, burgeren*, enz. ‡ Zie zyne Geſchiedenis en zyn Kortbegrip. * in de ſtadt Duria. † *Zie Dacherii Spicilegium.*

Zie daar op wat wyze de natie in alle grote beraadſlagingen, belangende het welzyn van het gemene beſt en van de kerk, die daar het eerſte ligchaam van uitmaakt, maar, gelyk andere, onderworpen aan de regering van den Staat, inkomt. Laten wy zien hoe zy dit recht verloren heeft, of op wat wyze het haar is ontrooft geweeſt.

Dit is niet dan ongevoelig en by trappen geſchied. De Parlementen of de Staten waren dikwils onder den eerſten en tweden tak vergadert; onder den derden kwamen zy zo dikwils niet byeen. *Hugo Capet* ‡ gebruikte deze argliſtigheit om de zelve minder noodzakelyk te doen zyn. Hy ſtelde eene vergadering, of een groten Raadt aan, dien hy altydt by zich hieldt, en met den naam ‡ Volgens *Mezeray*. Anderen zeggen *Pipin*.

naam van Parlement vereerde, om van alle zaken van belang kennis te nemen, en de zelve als oppermachtig af te doen. Dit is de oorſpronk der Parlementen, die het laatſte vonnis vellen over de zaken, die de onderdanen raken, en die zwervende, gelyk zy eertyds waren, eene vaſte verblyfplaats door het bevel van *Philips* den Schonen in het jaar 1302 verkregen. Parys was hunne zit-, en het paleis, dat *Enguerrand van Marigny* hadt doen bouwen, hunne vergaderplaats (a).

Deze Parlementen, die niet dan gebrekkelyk het ligchaam der natie vertoonden, beletten niet, dat de algemene Staten om de grote zaken van het ryk vergaderden. Wy hebben het gezien onder *Karel* den Groten en zyne opvolgers, onder *Hugo Capet* en de zyne. *Lodewyk* de XI vernietigde de zelve. Onder *Karel* den VIII en *François* den I kwamen zy weder te voorſchyn. Men zag ze onder *Henrik* den II en *Henrik* den III nog vergadert. Maar de binnen- en buitenlandſche oorlogen, die het ryk verſcheurden, lieten niet toe hun gezag nuttiglyk te beſteden. Alles was in oproer, en daar wierdt een wonderwerk vereiſcht, gelyk dat *Henrik* den IV op den troon deedt klimmen, om Vrankryk te behouden.

Men zag dezen wyzen koning zich tot de algemene Staten wenden, om 'er in den noodt van geldt van geholpen te worden, op dat hy den oorlog, dien Spanje hem aandeedt, zou kunnen voeren. *Hy nam*, zegt zyn ſchryver *, *zyne toevlucht tot de middelen, die men gewoon is te gebruiken wanneer Vrankryk in gevaar is, dat is de algemene Staten te doen vergaderen.* Maar waarom de zelve middelen niet gebruikt om het zelve gevaar voor te komen, en waarom draagt men de zelve zorg niet voor het welzyn van het volk, als voor dat van het ryk?

*Pereſixe, biſchop van Rhodes.

Zyn opvolger *Lodewyk* de XIII beriep de Staten in het jaar 1615; maar de ingenomenheit der geeſtelyken voor den ſtoel van Rome, die van het hof ten nadeele van zyn eigen belang wierdt begunſtigt, en de verdeeldheden van het ryk beletten hem daar eenige vrucht van te trekken. Het ryk raakte kort daar na onder een ſoort van volſtrekte regering, die van tydt tot tydt is aangewaſſchen.

Ten tyde van *Lodewyk* den XIV is de zelve tot haar hoogſte toppunt geklommen; men ziet hier geen algemene Staten, noch Parlementen meer, ten minſte ziet men geen macht by deze ſouvereine maatſchappyen over, om hem vertogen over de onrechtmatige en onderdrukkende *bevelen* te doen, en der zelver bekrachtiging te weigeren. Dit was het eenigſte teken van vryheit, dat de volſtrekte macht aan de natie hadt overgelaten; deze heerſchzuchtige koning beroofde haar van alles, en begeerde, dat de Parlementen alleen op den enkelen eiſch van zynen algemenen pleitbezorger zyne bevelen en verklaringen zouden aantekenen en aannemen. Hy heeft haar alleen de vryheit gelaten om hem hare onderdanigſte vertogen na de aantekening te mogen doen. Maar van wat vrucht kunnen vertogen zyn, die te laat gedaan worden, en wie zal de zelve durven doen? Alles is verſlaaft geworden, en niemandt wil het ongenoegen van zynen ſouverein op zich halen, noch een martelaar voor het gemene welzyn worden. Zodanig is de bedroefde ſtaat van de natie; de vernietiging van hare Parlementen, of algemene Staten, heeft haar hare vryheit, goederen en ruſt doen verliezen, zonder dat 'er eenige beterſchap is te wachten dan door de herſtelling van deze dierbare vryheit en beſchutſelen, die in ſtaat zyn om ze handhaven.

Wy hebben nu van Vrankryk genoeg, en mogelyk al te veel, ten minſte voor de aanhangers der volſtrekte macht, geſproken. Echter geloven wy, dat 'er in het ryk een genoegzaam getal van wyze menſchen is, die hunne vryheit al te lief hebben om misnoegt te zyn, dat men hun gevoelen verdedige, en onpartydig wenſche, dat een zo noodzakelyk recht eens weder ingevoert mogt worden, zonder echter het wettige recht van het ryk eenigzins te benadeelen.

Wy gaan tot het Spaanſche ryk over. Het zelve is niet minder gematigt dan dat van Vrankryk, en de Spanjaarden zyn niet minder yverzuchtig van hunne vryheit geweeſt dan de Franken. Ons voornemen is niet tot den eerſten oorſpronk van Spanje, noch tot de oude ſtichters van dit ryk op te klimmen. Die zeggen, dat *Tubal*, een der zonen van *Japheth*, daar de eerſte koning van is geweeſt, verhalen niet dan verdichtſelen: ook is 'er geen meerder zekerheit in het verhaal van de voorgewende regering van *Geryon* en zyne drie zonen, geſlagen, zegt men, en gedood door den Lybiſchen *Hercules* eenige eeuwen voor den brandt van Troje. De inval der Celten, Phenicièrs en Carthaginenzen is veel zekerder. De Celten, volkeren van Gaule, trokken over het Pyreneeſche gebergte, en verwoeſtten het ryk van Arragon en van Valence (a), daar zy den naam van Celtiberie, als beſtaande uit hunnen naam en dien der inboorlingen, toen bekend onder dien van Iberièrs, zo genaamt van de rivier den Ebro, die door Arragon loopt, aangaven. De Phenicièrs kwamen daar na, en ſloegen zich in het Spaanſche Betika neder, dat zynen naam van den ſtroom Betis * hadt. Die van Carthago volgden op de Phenicièrs, die zy verjoegen, om zich daar in hunne plaats omtrent het 3500 jaar na de ſcheppinge des werelds neder te ſlaan. Nu leert ons de Geſchiedenis van Spanje †, dat alle deze geweldryvers en overwinnaars, die door de ſchoonheit en den rykdom van het landt daar in, de een na den anderen, zyn gelokt, het zelve bewoont vonden van volkeren, die hunne vryheit lief hadden, en deze vremdelingen tot hunne hulpe niet riepen dan om hen tegen de tyrannen, die hen wilden verdrukken, te beſchermen. Dus wierdt *Hercules* daar met ope armen ontfangen, om dat de drie zonen van *Geryon* eene onafhankelyke macht aldaar gebruikten; en ten dien einde verzochten de Spanjaarden in het vervolg de hulp van die van Carthago tegen de tyranniſche Phenicièrs.

*Guadalquivir.

† Zie *Mariana.*

De verloſſers wierden haaſt zo onverdraaglyk als de gene, daar zy het landt van hadden verloſt, waar door Spanje alleen van meeſter kwam te veranderen. Het zelve veranderde niet van hoedanigheit, het keerde zich tot de Romeinen, by welke het nieuwe beſcherming tegen deze nieuwe dwingelanden zocht. *Mariana. Petavius.*

Het vondt zich daar niet veel beter by. De Carthaginenzen en Romeinen wilden beurt om beurt heerſchen, en de laatſte, die de anderen uit geheel Spanje verjoegen, maakten het zelve tot een Roomſch wingeweſt, en handhaafden zich daar in tot den inval der Gotthen, die daar een machtig ryk van maakten.

De Alanen, Wandalen en Zwaben waren

(a) *Petavius* zegt, dat het *Lodewyk Hutin* is geweeſt, die dit palcis aan het Parlement heeft gegeven.

(a) De Celtiberièrs ſtrekten zich ook uit in de ryken aan deze zyde van den Ebro.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

ren hen voorgekomen, en hadden 'er zich meester van gemaakt omtrent het jaar van *GHRISTUS* 409: maar de opvolgers van *Alarik* kwamen weinig jaren daar na, en dwongen de zelve te vertrekken, en alle deze schone provincien over te geven, die tot hare grenspalen den Oceaan, de Middelandtsche zee, en het Pyreneesche gebergte hebben, daar zy een der machtigste ryken van Europa uit oprechtten. Het zelve handhaafde zich tot op het jaar 712, wanneer het door de Moren wierdt bemachtigt, dat niet van langen duur was: want de overblyfselen van de Gotthische regering zich in een hoek van Spanje * gehandhaaft hebbende, verdedigden zy zich tegen de overweldigers, worstelden eenige eeuwen tegen al hun geweldt, doch met een grote ongelykheit van macht, maar met een moedt, den hunnen overtreffende. Eindelyk hadden zy het geluk te zegeprulen.

* in Afrikë.

Indien wy den aardt van Spanje ten opzichte van het ryk en de natie onder de verscheide regeringen, daar wy van gemeld hebben, nagaan, zullen wy daar altoos eene vermenging van koninklyke regering en vryheit, het recht van den souverein en van het volk even veel in acht genomen, en een dodelyken haat voor de tyranny en onafhankelykheit in vinden. Het is zelfs aan dezen haat dat men al deze omwentelingen van het ryk moet toeschryven. *Hannibal* trachtte ganisch Spanje onder het juk te brengen; de stadt Saguntus †, bondgenoot van het Roomsche volk, wilde hare vryheit verdedigen, en liever onder de puinhopen begraven worden, indien zy van de Romeinen geen bystandt kreeg, dan onder het juk der overwinnende Afrikanen buigen. Na eene belegering van zeven maanden, een der moorddadigste en halsterrigste, daar men ooit van heeft gehoort, wierdt de plaats verovert; maar de trotsche *Hannibal* won daar niet by dan puinhopen, alle de Saguntinen wilden liever door het staal hunner vyanden, of hunne eige handen sterven, dan hunne vryheit verliezen. Zulk een afschrik toonde Saguntus in het jaar der schepping 3765 voor de slaverny der Carthaginenzen.

† in het ryk van Valence, twee myken van de zee.

Numantia * gaf omtrent honderd jaren daar na geen minder blyk van afkeer voor het juk der Romeinen. Portugal en Spanje voegden zich zamen tegen dit trotsche gemenebest, dat geen meester kon verdragen, en dat ter zelver tydt meester van de ganische wereldt wilde zyn. De vermaarde *Viriathus*, die van een lage geboorte door zyne dapperheit tot eene der eerste bedieningen van het leger opklom, wierdt tot keizer †, of opperbevelhebber over de twee zamen vereenigde volkeren verkoren, en hieldt gedurende eenige jaren de macht van het ganische Roomsche ryk in bedwang. Na zyne doodt vervolgden die van Numantia den oorlog gelukkiglyk. Met vier duizend man versloegen zy dertig duizend Romeinen, en dwongen den landvoogdt *Mancinus* eene schandelyke vrede te maken. Rome, te trotsch om de zelve te bekrachtigen, zondt zynen landvoogdt naar de Numantiërs, met eene volstrekte macht. Zy weigerden hem te ontfangen, en bereidden zich het gemaakte verdrag te handhaven, en het ryk met de vryheit aan de Romeinen te betwisten. Zy verloren het een en het andere, doch niet dan met hun leven. Na een tegenstandt, alle dapperheit te boven gaande, uitgenomen die uit liefde voor de vryheit spruit, wierdt Numantia verovert, verwoest, en tot den grondt toe geslecht. Een edelmoedige wanhoop, om te spreken volgens het vooroor-

* gebouwt aan de Doure, omtrent haren oorsprong, op de grenzen van oud-Castilië en Arragon.

† Zie het Kort-begrip van *Livius*, *Petavius*, enz.

deel van dezen tydt, bevrydde de inwoonders van dienstbaarheit, en zy gaven zich alle aan de doodt over *, om niet in de handen der overwinnaars te vallen.

* in het jaar van Rome 622.

Met Numantia viel voor altoos de vryheit in Spanje niet. *Sertorius* kwam de zelve herstellen, en al de dapperheit met al het geluk van den groten *Pompejus* waren 'er van noden om nog eenmaal dit vrye volk onder het juk van Rome te brengen †. *Pompejus* richtte door ganisch Celtiberië en op het Pyreneesche gebergte gedenktekenen van zyne overwinningen op; maar *Cesar* daar na tegen *Pompejus* optrekkende * dacht niets aangenamer aan de Spanjaarden te kunnen doen, dan hen voor een vry volk aan te zien, en de tekenen van hunne dienstbaarheit weg te nemen. Hy trok daar niet anders met zyn leger in, dan of hy een vriendt van het landt was; hy deedt een naauwkeurige krygstucht door zyne legioenen onderhouden, handelende met de Spanjaarden even als of zy Romeinen waren geweest; hy gaf zelfs het Roomsche burgerrecht aan die van Cadix †; hy ontfing de heeren van het landt met vele tekenen van eere. Daar was niemandt, of hy toonde hem alle beleefdheit. Het was door deze zachtheit dat hy de natie in zyne belangen bragt, en daar welmenende benden uit haalde, die hem kort daar na groten dienst in den vermaarden slag van Pharsalië deden. Dit was ook buiten twyffel de oorzaak van de gemakkelyke bemachtiging der steden, die zich na de doodt van *Pompejus* voor zyne zonen verklaarden, gewonnen zynde door hunne mildheit en beleefdheit, of verzaagt geworden door hunne wapenen en hunne tegenwoordigheit, al zo wel als door de afwezendheit van *Cesar*. Maar de laatste was zo haast niet verschenen, of het gedenkteken van zyne goedheit en weldaden bragt het grootste gedeelte in zyn belang over, en zyne dapperheit dwong de anderen daar in te komen. Hy bevestigde hen daar in door de aanlokselen der vryheit, dat zo veel op hen vermogt; overal verminderde hy de belastingen; op zommige plaatsen vernietigde hy ze ten eenemaal, deelde domeinen uit aan die hem het meeste genegen waren, en beloonde de trouw van eenigen met het recht van het Roomsche burgersehap, dat al wat de vryheit het lieflelykste maakt, en dat den adel het meeste verheft, in zich sloot.

† in het jaar van Rome 681.

* in het jaar van Rome 705.

† Zie Dion.

De Spanjaarden en de Romeinen vermengden zich dermaten onder *Julius Cesar*, dat zy maar een volk schenen te zyn. Twee der grootste keizers, die Rome ooit heeft gehad, *Trajanus* en *Theodosius*, waren afkomstig uit Spanje. Het is dan waarschynlyk, dat de twee natiën, die aan de zelve waardigheden deel hadden, zonder zelfs het ryk uit te sluiten, de zelve vryheit genoten: want hoewel sedert de tyden van *Augustus* de Raadt en het volk veel van hun gezag hadden verloren, echter was 'er hen nog genoeg van overgebleven om geen slaven te zyn, en om mede deel te hebben in de regering met hunne keizers.

De Gotthen, die in Spanje in het begin van de vyfde eeuwe kwamen, bragten daar zulke machtige legers en volkplantingen, dat zy de inboorlingen van het landt ver overtroffen. Men weet, dat de afkomst der Gotthen de zelve is als die der Gethen en Scythen, volkeren, die even trotsch en nayverig van hunne vryheit waren. Het bekwam *Cyrus* niet wel, dat hy hen aantastte; *Alexander*, bekoort of verwondert over hunne stoutmoedige reden, wilde hen liever myden dan zich met hen inlaten, en *Cesar* dorst hen den oorlog niet aan-

doen. Zy hadden hunne koningen; maar zy verkoren de zelve, en daar was geen koning minder onafhankelyk dan dien zy hadden. Zweden was een van hunne ryken, en de Zweedsche Geschiedenis * zegt ons, dat in het jaar 1470 *Karel* de VIII, zoon van *Kanut*, *Steno-Sture*, die zyn opvolger mocht zyn, waarschouwde, zich van den naam van koning te onthouden, indien hy deze argwanige natie wilde genoegen geven, wiens wantrouwen hy niettegenstaande de gematigtheit van zyne regering niet hadt kunnen ontgaan. Gelyk de Gotthen in Zweden waren, dus waren zy ook in Spanje, daar zy hunne zeden en gewoonten overbragten. De koning en het volk, kortom alles wierdt Gotthisch; aan Spanje bleef niet dan zyn oude naam over. De keizers † bezaten daar nochtans Betika en Lusitanië *; maar de koning *Leovigildus* en zyn zoon *Rekkaredus* dwongen hen omtrent het midden en het einde van de VI eeuwe het grootste gedeelte daar van af te staan, en in het begin der volgende eeuwe dreef hen *Swintbilus* daar geheel uit.

In de Geschiedenisse van Spanje † ziet men, dat al de Gotthische koningen den troon met de toestemming der natie beklommen, en dat zy zich verbonden haar volgens de wetten te regeren. Dit recht van het volk of van den Staat blykt boven al in de verkiezing of aanstelling van *Wamba* *, die volgens eenigen in het jaar 672, en volgens anderen in het jaar 676 geschiedde. Hy was niet van het koninklyke bloedt, de laatste koning † liet broeders na; maar de Gotthen, hen tot de regering onbekwaam oordelende, dwongen *Wamba* het ryk aan te nemen. Zyne deugden, die hem de kroon waardig maakten, waren die hem de zelve deden afslaan. Hoe dapper hy ook was, bezat hy eene bezadigtheit en Godvrucht, die hem de stilte van een afgezonderd leven voor het gewoel van het hof deden verkiezen. Buiten dat liet zyne billykheit hem niet toe, het koninklyke huis van de kroon te beroven. De natie gaf blyken van de macht, die zy hadt om de kroon aan dien de zelve het meest verdiende te geven, zonder aan het recht der opvolging gebonden te zyn. Zy beweerde, dat zyn recht niet alleen gelyk stondt met dat van het bloedt, maar dat het in zommige gevallen daar boven ging, dat is te zeggen, wanneer het welvaren van het landt vereischte tot eene verkiezing te treden. Nooit heeft men vermaarder geschil gezien, het zy ten aanzien van het gewigt der stoffe, het zy ten aanzien van de verscheide handeling van de Staten en van *Wamba*, waar van de eerste geweldt gebruikte om eene kroon op te dragen, en de andere gebeden om ze af te slaan. Hy gaf zich niet over voor dat een der voornaamsten van de vergadering hem met een uitgetrokken degen naderde, en den zelven op zyn borst zettende zeide: *Kies de kroon, of de doodt; daar is geen middelweg; gy moet u laten overwinnen, of het zal u het leven kosten.* Dus wierdt *Wamba* verkoren, en tegen zyn wil op den troon gestelt, den welken hy omtrent tien jaren met zo veel roem, als hy 'er weêrzin in hadt betoont, bekleed heeft. Door den vrywilligen afstandt, dien hy daar van deedt, toonde hy ook, dat zyne weigering oprecht was geweest, en na dat hy zyn volk gelukkig hadt gemaakt, wilde hy zyn geluk ook bevorderen. Hy verliet de wereldt en het hof, en eindigde zyne dagen † vreedzaam in eenzaamheit.

Hy liet een blociend ryk na; maar zyn opvolger noch zyne goedheit, noch zyne wysheit hebbende, verviel het zelve wel haast. *Vitiza* bezoedelde zyne regering door zyne buitensporigheden, en maakte zich by de natie zodanig gehaat, dat zy na zyne doodt niet wilde toestaan, dat zyne zonen hem zouden opvolgen; zo dat zy by deze gelegenheit haar opperrecht wederom toonde met het verwerpen der prinssen, die zy oordeelde onbekwaam te zyn om te regeren, en een, die het verdiende, te verkiezen. Hare keur viel op *Roderik*. Zy konden geen slechter verkiezing gedaan hebben; hy volgde niet alleen *Vitiza* in ongebondenheit na, maar hy overtrof hem nog, en verkrachtte de vrouw of dochter van den grave *Julianus*, een der machtigste heeren van Spanje, die zich daar al te strengelyk over wreekte, met de Moren in het jaar 712 in te roepen. Zie daar hoe noodzakelyk het is voor het volk en den koning, dat de wetten worden gehandhaaft: de zelve kunnen niet overtreden worden zonder dat 'er de een of de ander door lydt, en zy kunnen niet gehandhaaft worden dan door den breidel der Parlementen, of der Staten, die de koninklyke achtbaarheit en de vryheit van de natie in een evenwigt houden.

Voor het overige deedt zich het recht van het volk niet alleen in het verkiezen en afzetten der koningen gevoelen, maar het bleek ook in de vergaderingen, daar men zo wel over de burgerlyke, als kerkelyke zaken, over de zeden en den Godsdienst, over vrede en oorlog, en de ganische regering van den Staat handelde. Dit kan men zien in de vergadering van Spanje, gehouden onder de koningen der Gotthen tedert *Rekkaredus*, die het Arianendom op het laatste van de VI eeuwe afzwoer, tot aan den inval der Moren. Deze koningen gaven last tot de zamenkomst dezer grote vergaderingen, die in hunne schriften en de Geschiedenissen den naam van Conciliën dragen, zy bekrachtigden de zelve, en woonden ze dikwils by met de grootsten en aanzienlykste van het ryk, die de natie vertoonden.

Wy zien hunne ondertekeningen aan het einde van verscheide van deze Conciliën: de verzamelaar van de zelve, zo wel als die de aantekeningen heeft gemaakt, beide * onberispelyk, zeggen, dat het mogelyk is, dat men ze in andere, daar zy ontbreken, over het hoofdt heeft gezien. *Mariana*, die niet min geloofbaar is, spreekt daar nog krachtiger van, wanneer hy van de drie kerkvergaderingen, die de achtste, de negende en de tiende van Toledo † zyn geweest, gewag maakt. Wy zullen zyne eigen woorden (want zy besliffen deze zaak) hier bybrengen zo als zy in zyne Geschiedenisse van Spanje in het Latyn geschreven staan, en de zelve vervolgens in het Nederduitsch overzetten. Na dat hy gezegt heeft, dat de abten het achtste Concilie onderschreven hadden, voegt hy daar by: *Præterea Proceres, tum duces, tum comites, quorum curæ Reipublicæ pars aliqua commissa erat. Nec mirum,* vervolgt hy, *hæc enim concilia Toletana veluti regni comitia erant conventusque generales, ubi non tantum de religione, sed etiam de Republicâ, communi omnium consensu disceptabatur.* Dat is: *Daarenboven* (ondertekenden deze kerkvergadering) *de grote heeren, zo hertogen, als graven, welken de zorg voor het welzyn van het gemenebest mede was aanvertrouwt. En geen wonder; want deze kerkvergaderingen van Toledo strekten tot staatsvergaderingen en algemene rykdagen, daar men niet alleen van de zaken van den Godsdienst, maar ook van die van het gemenebest, met gemene toestemminge, handelde.*

Dit

* geschreven door *Olaus Magnus*, aartsbisschop van Upsal.

† die te Constantinopel hunnen setel hadden.

* Andalusië, de ryken van Granada en Portugal.

† *Mariana.*

* of *Bamba.*

† *Recswind* of *Recesuind.*

† Hy wierdt een monnik.

* *Sev. Binius* en *Jakenn. Garsias.*

† gehouden in de jaren 653, 655 en 656, onder de regering van *Recesuind.*

Dit is het geen wy reets hebben gezegt met uitdrukkelyke woorden bevestigen, namentlyk, dat in deze vergaderingen zo wel van de kerk, als van den Staat, van het gemenebest, als van den Godsdienst, wierdt gehandelt.

Dit verzekert insgelyks *Garsias* in zyne aantekeningen, daar hy van het XVIII Concilie van Toledo, waar in de aartsbisschop *Roderik* in het jaar 701, onder de regering van *Vitiza*, voorzat, spreekt. *Hic Rodericus Toletanus*, zegt hy, *extra Toletum cum episcopis & magnatibus super ordinatione regni concilium celebravit*; het welk wil zeggen, *Dat* Roderik *buiten Toledo met de bisschoppen en groten van het ryk over de regering of den welstandt van het ryk eene vergadering heeft gehouden.* Zie daar dan eene vergadering over het bestier van het ryk, daar de wereldlyken met de bisschoppen gezamentlyk by tegenwoordig zyn. Men vindt de zelve niet beschreven, maar de aartsbisschop, die daar voorzitter van was, schryft daar zelf van in zyne boeken van de zaken van Spanje *.

* *De rebus Hispaniæ.*

De Spaansche natie heeft dan haar recht, gelyk de Fransche, in de regering van het ryk behouden, en gelyk deze laatste hebben zy hunne afgezondenen in de vereenigde kerk- en staatsvergaderingen gehad, gelyk ook in de *Las Cortez*, of de algemene Staten.

Zodanig was de eerste regering der Gotthen omtrent het jaar 415 in Spanje, gematigt door de wetten en de Staten. De gene, die zy naderhandt in het jaar 716 oprechtten, was het niet minder. Het was alleen vier jaren geleden dat de Moren de zelve hadden omver geworpen, wanneer *Pelagius* ze weder trachtte op te beuren. Deze hersteller vertoonde zich in Asturië en Kantabrië, en de geweldenaars konden hem in de rotsen en bergen, daar hy zyn ryk hadt opgerecht, niet dwingen. Het zelve was zeer klein, en maar als een stip in dit schone koninkryk, dat de Saracenen kwamen overweldigen. Het liet echter niet na te bestaan, maar het begon zich van tydt tot tydt uit te breiden, en voet op de overweldigers te herwinnen, die na een oorlog van vyf honderd jaren † niet meer dan het ryk van Granade behielden, daar *Ferdinand* en *Izabelle* hen in het jaar 1492 van ontzetten. In het jaar 1610 joeg *Philips* hen uit gansch Spanje, daar zy, zo men zegt, ten getale van negen honderd duizend uit trokken.

† te tekenen selert hunnen inval in het jaar 712, tot hunne nederhag in het jaar 1212.

Om weder tot *Pelagius* te komen, hy wierdt in eene plegtige vergadering, tot zyne inwying zamengeroepen, tot koning of hoofdt van de vluchtende natie uitgeroepen. Men zegt, dat hy van het koninklyke bloedt der Gotthen was *; maar de Staten namen zonder twyffel minder acht op zyne geboorte dan op zyne verdiensten; hun recht bleek in deze verkiezing en in die van zyne opvolgers op eene onwederspreekelyke wyze. De kleine ryken van Leon en van Oviedo, hoofdsteden van Asturië, waren het eerste opgerecht; die van Arragon, Castilië, Navarre en Portugal volgden daar na; en in de oprechting van de eene en de andere ziet men doorgaans de tusschenkomst van het volk en den zamenloop der Staten.

* afgekomen van *Rekkaredus.*

Boven al bleek dit op eene heerlyke en byzondere wyze in de verkiezing, die van een koning van Arragon in het jaar 853 geschiedde. De Staten, plegtelyk vergadert zynde, na dat zy overwogen hadden, dat alle de ongelukken van het volk en van den koning gestadig veroorzaakt waren door de volstrekte macht van den laatsten †, besloten daar in door eene wet te voorzien, die machtig was hen in toom te houden; gelyk geschiedde. Zy belasten, dat 'er altoos eene staande vergadering van de Staten des ryks zou zyn, die uit twaalf personen zou bestaan, de welke als oppermachtigen kennis van de grieven van het gemenebest en de overtreding der wetten zouden nemen; dat, wie het ook mogt zyn, zich deze rechtbank niet zou mogen onttrekken, en dat de koning zelf daar aan onderworpen zou zyn. Zy gaven aan dit hof, of aan deze rechtbank, den naam van *Rechtbank van Arragon*; van daar is het dat het voorschrift by de inwying der koningen van dit ryk in deze woorden is begrepen: *Wy*, zeggen de Staten, sprekende tot den koning, dien zy uitroepen, *wy, die zo veel vermogen hebben als gy, en die meerder macht hebben dan gy, verkiezen u tot koning op deze en deze voorwaarden. Daar is tusschen u en ons een derde, machtiger dan gy, of wy, aan wien gy moet gehoorzamen.* De Geschiedenis zegt, dat deze derde het gerechtshof van Arragon was, daar wy van gesproken hebben, dat zy by een soort van persoon-verbeelding * aanspraken, om het als eerste opperhoofdt aan te stellen, dat van den vorst zo wel als van het volk wysheit en handhaving der wetten vorderde.

* *Prosopopœia.*

† Dus is het dat *Mariana* zich uitdrukt.

Buiten dat heeft ieder ryk zyne *Las Cortez*, of zyne Parlementen, of staatsvergaderingen; die van Castilie en Leon deden de eerste, en daar na die van Arragon en de andere ryken, den koning *Karel*, naderhandt keizer, onder den naam van *Karel* den V, hunne macht of trotschheit genoegzaam voelen. Hy was derwaarts in het jaar 1518 vertrokken, om zich aan zyne nieuwe onderdanen te vertonen, daar de doodt van *Ferdinand* * en *Izabelle*, en de onbekwaamheit van zyne moeder † hem de opperhoofdigheit van hadden doen bekomen, en om de beroerten, die door de straf heit van den kardinael *Ximenes* veel eer waren verergert dan geteugelt, te stillen. Het eerste, dat hy deedt, was de Staten van Castilie en van Leon te vergaderen, om van hen den eedt van getrouwheit te nemen. Hy vondt daar eene onverwachte zwarigheit. De Staten eischten, dat hy zelf de handhaving der wetten en de behoudenis van hunne voorrechten zou bezweren, en dit geschil wierdt niet bygelegt dan door den wederzydschen eedt, van de zyde der Staten ten opzichte van hunne trouwe, en van den kant van *Karel* ten opzichte van de verzekerdheit, die hy gaf, dat hy de wetten van het ryk zou handhaven. Het openstaan van den keizerlyken troon ‡, en zyne streken om zich te doen verkiezen, riepen hem weder naar Duitschlandt, van waar de beroerten, die in Spanje weder waren ontstoken, hem voor de twede maal derwaarts deden wederkomen *. De Castilianen en de Arragoneezen zeiden, dat dewyl hy hen, om in Duitschlandt te regeren, hadt verlaten, zy het recht hadden om een anderen koning te verkiezen; en zy zouden het ook gedaan hebben, indien dit van zyne vryheit yverzuchtige volk door zyne wederkomst niet was bevredigt. Alles in rust zynde verliet hy Spanje nogmaals. Hy wierdt in het jaar 1536 daar wederom in geroepen, en vergaderde de Staten van Castilie in het jaar 1539; maar hebbende geen geldt van hen, om een buitenlandschen oorlog te voeren, kunnen krygen, daar zy, gelyk zy zeiden, de onkosten niet van schuldig waren te dragen, verliet hy het voor de laatste maal. Men kan geen groter bewys van de vryheit der Castilianen en de macht der Parlementen, of der Staten van de natie, hebben.

* *Ferdinand* sterf in het jaar 1516. *Isabelle* was al gestorven in het jaar 1504.

† Zy was in hare hersenen geraakt.

‡ door de doodt van *Maximiliaan.*

* in het jaar 1521.

Wy willen niet onderzoeken, wie, de Franken of de Spanjaarden, best hunne vryheit hebben gehandhaaft, en wat ryk men het min volstrekte in macht en het gematigtste kan noemen. Het is

die wy uit de regering van *Henrik* den III hebben aangehaalt. Wy durven in beide niet voor vast zeggen, dat de inſtelling der Parlementen zodanig onder de Saxiſche koningen was, als na de inſtelling of verovering van *Willem* den I, en voornamentlyk onder *Henrik* den III, daar de zelve eerſt regt hunne gedaante kregen: doch wy verzekeren, dat, hoe de wyze hunner vergadering ook mag geweeſt zyn, zy ten tyde der Saxiſche koningen, zo wel als onder de Normannen, in gebruik is geweeſt; dat *Willem* de Veroveraar de zelve opgerecht vondt; dat hy ze niet vernietigde, en dat zy zo oud als het ryk zelf is.

Het is volgens ons beſtek, dat wy onder *Henrik* den II, bladzyde 323, hebben aangemerkt, dat de koning in het jaar 1179 de vergadering der Pairs, of zyn Parlement, hieldt. Wy merken dit niet aan dan in navolging van de ſchryvers der natie. *Polydorus Vergilius* eigent dezen vorſt de inſtelling der Parlementen toe. Hy wordt daar over van den ſchryver van de Geſchiedenis der omwentelingen van Engelandt * tegengeſproken, die zyne beriſpingen daar op bouwt, dat *Henrik* de II de kunſt van regeren te wel verſtondt, om een diergelyk maadeel aan de koninklyke maght toe te brengen, en om meeſters te doen zyn die Godt zyne onderdanen hadt gemaakt. Dus drukt hy zich uit. Maar waren *Eduard* de I en *Eduard* de III zo groote koningen niet als *Henrik* de II; zy hebben nochtans niet nagelaten Parlementen te beroepen. Men zal te vergeefſch antwoorden, dat zy de zelve ingeſtelt vonden: want indien zy het volgens dezen ſchryver niet waren zo als onder *Henrik* den III, indien zelf, gelyk hy zegt, het Lagerhuis eerſt naderhandt is ingeſtelt geweeſt, het waren gebrekkelyke Parlementen, en die daarenboven het recht door den tydt niet hadden verkregen om deze koningen te ſtuiten, indien zy deze vergaderingen als verkrachtingen van hun gezag hadden aangezien. De koningin *Elizabeth*, die, volgens de eige woorden van dezen ſchryver, de grootſte ſtaatkunde hadt, die ooit iemandt, die den troon beklom, bezat, en daar in *Karel* den V en alle gekroonde hoofden van de voorgaande eeuwen te boven ging, de koningin *Elizabeth*, zeggen wy, hieldt meeſt altydt haar Parlement vergadert. Zy zag dan het zelve niet aan als eene macht, die de hare benadeelde, en nog minder als eene verkrachting van haar kroonrecht; men moet een groot liefhebber van de volſtrekte macht en zyne eige ſlaverny zyn om aldus van de Parlementen te ſpreken, en het is niet naar de redenering noch den ſmaak dezer menſchen, dat de goede koningen zich hebben te gedragen, en die van Engelandt veel minder dan alle andere, die het geluk hebben van over eene vrye natie te gebieden, die naar de wetten wil geregeert zyn, en zich kan beroemen, dat zy van onheugelyke tyden deze macht heeft bezeten, welke zo oud is als de koninklyke macht zelf. Laat ons het ſchryven van *Tyrrel* horen; het wordt tydt, dat wy hem doen ſpreken.

* den Vader *Orleans.*

Wy hebben reets aangemerkt, dat hy zegt, te kunnen aantonen, dat het parlementaire gezag, het koninklyke beteugelende, de oude regering der natie is, zo wel voor, als ſedert de overwinning, gelyk men gemeenlyk ſpreekt, dat is te zeggen, onder de Saxiſche en Normanſche koningen. Hy gaat nog verder, en onderneemt te bewyzen, dat de regering der Britten, die voor die der Saxen ging, van den zelven aardt was; dat zy beide de regering van een gemenebeſt waren; dat zy te zamen verkiesbaar en erfelyk waren, en dat de Parlementen, of de vergaderde Staten, de wetten maakten, en de vryheit handhaafden. Maar gelyk hy van de regering dezer twee eerſte ryken in het eerſte Deel van zyne Geſchiedenis in den grondt hadt gehandelt, ſpreekt hy daar zeer weinig van in de bylagen van het derde, daar hy byna niets anders in doedt dan het gebruik der Parlementen † langen tydt voor *Henrik* den III en *Eduard* den I, en al van de regering van *Eduard* den Overwinnaar af, aan te tonen. Ten aanzien van de twee voorgaande ryken vergenoegt hy zich den lezer naar het gene hy daar van in zyn eerſte boek, en in de voorreden van het zelve, dat hy eene *algemene inleiding tot al zyne werken* noemt *, heeft gezegt, te wyzen.

† daar het volk zyne gemachtigden hadt.

* *The general introduction to the whole work.*

Wy zyn derhalven verplicht de zelve na te zien, en de voornaamſte zaken daar uit te trekken, die aantonen: I. de verkiezing der Britſche en Saxiſche koningen; II. den aardt van hunne regering, door de Parlementen, of de vergadering der Staten beteugelt. Dit gedaan zynde zullen wy tot de bylagen van het derde boek komen, en doen zien, dat de derde regering geen verandering in de twee eerſte heeft veroorzaakt; dat de Normanſche koningen niet meer onafhankelyk dan de Saxen en de Britten zyn geweeſt, en dat de natie hare vryheit zo wel onder de eenen als onder de anderen heeft gehandhaaft. De wetten van *Willem* den Veroveraar zyn uit die van *Edmond* den Belyder opgemaakt; die van *Eduard* en zyne voorzaten zyn ten dele uit die der Britſche koningen uitgeſchreven; en wat omwentelingen in de regering ook zyn voorgevallen, de zelve is nooit onafhankelyk geweeſt, noch de natie ſlaafſch. Wy ſpreken niet van de tyden der Romeinen, die haar hadden onderdrukt. Toen was het eene onbepaalde regering; maar dit belette nochtans niet, dat de ingezetenen hunne wetten niet hadden om geregeert te worden, en dat zy van tydt tot tydt hun beſt niet deden om zich van het Roomſche juk te ontſlaan, en hunne vryheit weder te bekomen. Zy verkozen zelf hunne koningen, of koninginnen, en trokken onder hunne vanen op tegen de tyrannen. Getuige daar van zy *Caractacus*, over wien *Oſtorius*, ſtedehouder van den keizer *Claudius*, zonder veel moeite zegepraalde, en dien Rome, daar hy gevangen wierdt gezonden, aanzag als een anderen *Syphax*, of een anderen *Perſeus* †; getuige hier van is ook de vermaarde *Voadice*, die zo moedig tegen de Roomſche legioenen ſtreedt, en die een der grootſte veldoverſten van *Nero* * zo veel werk hadt om onder te brengen. Getuige daar van zy eindelyk de wakkere *Galgacus*, die niet kon overwonnen worden dan door de bekwaamheit en dapperheit van *Agricola*, wiens overwinning de yverzucht van *Domitianus* verwekte.

† *Scipio* zegepraalde over den eerſten en *Paulus Æmilius* over den tweden.

* *Suetonius Paulinus.*

Wy gaan van de tyranny der Romeinen over tot de regering der Britten, daar de Geſchiedenis van gewaagt, ſedert hunne onderdrukkers, te zwak geworden om hunne verovering te handhaven, gedwongen wierden de zelve te verlaten. Wy hebben de grote omwenteling van het jaar 440 en de volgende verhaalt *; alles was toen in eene vremde verwarring. De Schotten en Picten overſtroomden het landt, en de Saxen kwamen daar minder om byſtandt te brengen dan om het zelve te verwoeſten.

* Zie boven fol. 60.

Het was gedurende deze beroerten, dat *Vertiger* door de Staten van het ryk verkoren, en

en met toeſtemming der ganſche natie, voor koning van Groot-Britannie uitgeroepen wierdt, gelyk wy in de beſchryving van zyne regering hebben verhaalt *: maar wy twyffelen niet, achtervolgens de beriſping van den hedendaagſchen ſchryver †, of men moet deze algemene bewilliging van de ganſche natie, en deze regering van Groot-Britannie aan het volk en het landt, dat nog niet onder het juk, het zy der Romeinen, of der Schotten, of der Picten, was gebragt, bepalen. Hoe het zy, de verkiezing van *Vortiger* is buiten tegenſpraak. Zyne afzetting is het minder, gelyk mede ook de aanſtelling van zynen zone *Vortimer* in zyne plaats. De doodt van dezen laatſten deedt den vader weder den troon beklimmen, daar hy nog eenmaal afgebonſt wierdt. *Aurelius Ambroſius* was zyn opvolger, het zy hy eerſt tot hoofdt van het volk en van de legers was benoemt, het zy onmiddelyk tot de kroon wierdt geroepen. Deze voorbeelden van de macht der natie in het verkiezen van den eenen en het afzetten van den anderen wordt door geloofbare ſchryvers * verhaalt, en niemandt heeft de zelve in twyffel getrokken. Men kan dan ook niet aan de Parlementen of de Staten van de zelve natie twyffelen, dewyl het niet dan naar het goedvinden van deze vergaderingen was, dat men de prinſſen, daar wy zo even van geſproken hebben, verkoos en afzette.

* Zie fol. 80.

† *Tyrrel.*

* *Gildas en Nennius.*

Daar is meer aan te merken. De Britten hadden hunne voorrechtbrieven, gelyk de Saxen en de Normannen de hunne in het vervolg hebben gehad; en indien de derde een afſchrift van den tweden was, hadt de twede ook zeer vele zaken van den eerſten. Dus is het dat een ſchryver daar van ſpreekt †. Hy zegt, dat de koning *Alfred*, die op het einde van de IX eeuwe regeerde, verſcheide wetten in zyn wetboek, uit die der Britſche koningen genomen, hadt ingevoegt, gelyk wy in het verhaal van zyne regering hebben aangemerkt. Nu behelſden deze brieven voornamentlyk de voorrechten van de natie, en bepaalden de volſtrekte macht. Ten aanzien der Britten, of oorſpronkelyke inboorlingen van Groot-Britannië, zo nayverig van hunne vryheit, die nooit zich tot de volſtrekte macht der Roomſche keizers konden gewennen, kan men niet twyffelen; vyf honderd jaren, ſedert de overwinning van *Julius Ceſar* tot hunnen afval van het ryk verlopen, waren niet genoeg om hen onder de ſtrenge gehoorzaamheit, die deze meeſters van hen vorderden, te houden. Zy eiſchten van tydt tot tydt hun recht wederom; zy maakten zich vry van den laſt van *Adrianus*, van *Severus*, en van *Valentianus* den III. Geen eeuw liep 'er voorby zonder bloedige oorlogen tuſſchen deze al te heerſchzuchtige overwinnaars, of deze volkeren, die al te grote minnaars van hunne onafhankelykheit waren.

† *Montmouth. Zie ook Jamus Angl. van Seldenus.*

Men kan daar nog minder aan twyffelen ten aanzien van de Saxiſche koningen, wier regering van alle kanten tekenen van goedheit en gematigtheit heeft nagelaten, en waar van de *Wittena Gemot* en de *Myccl Gemot*, of de Parlementen, die zy dikwils beriepen, gelyk wy haaſt zullen zeggen, onwederſprekelyke blyken zyn, bewyzende de vryheit van de natie en het deel, dat zy in de regering hadt.

Daar is geen minder zekerheit ten aanzien van de Normannen. Het voorſchrift, daar de koningen van Vrankryk zich in het oeffenen van hunne volſtrekte macht van bedienen, ſtrekt tot volkome overtuiging, wanneer na deze heerſchzuchtige woorden: *Zulks is ons welbehagen*, zy daar by voegen, *niettegenſtaande de voorrechtbrieven van Normandie*. Wy weten wel, dat dit moet verſtaan worden van de voorrechtbrieven der Normannen, die zich in deze grote provincie van Vrankryk hadden nedergezet, daar zy hunnen naam aangaven, en die door dezen voorrechtbrief van de koningen van Vrankryk, aan welke zy zich in het vervolg onderwierpen, verkregen om in de voorrechten van hunne oude hertogen, naderhandt koningen van Engelandt, gehandhaaft te worden. Maar het gevolg, dat wy daar uit opmaken, is rechtmatig: want doordien de regering van de Normanniſche hertogen min volſtrekt dan die der koningen van Vrankryk was, die tot dezen dag hunne onafhankelyke macht in deze provincie niet kunnen werkſtellig maken, ten zy de voorrechtbrief wordt verbroken, is het klaar, of ten minſte waarſchynlyk, dat de hertog *Willem* in Engelandt, daar hy bezit van ging nemen, een brief en wetten, met die van zyn landt overeenkomende, met zich bragt.

Maar voor dat wy zyne regering, en die van zyne nakomelingen, of hy de Parlementen vaſtgeſtelt vondt, dan of zy onder zyne regering, of die van zyne opvolgers, wierden vaſtgeſtelt, onderzoeken, moeten wy eerſt een ſchets van de Saxiſche regering hebben, en beſchouwen, of niet dikwils de Staten door de koningen van deze natie wierden zamengeroepen. Dit is het geen onze ſchryver in zyne Algemene Inleiding, gelyk hy de Verhandeling noemt, die hy aan het hoofdt van het eerſte Deel van zyne Geſchiedeniſſe heeft geſtelt, aantoont.

Om zyne bewyzen vaſter te maken klimt hy tot de eerſte beginſelen der Saxen of Angel-Saxen op, die hunnen naam aan Engelandt hebben gegeven, het zelve onder malkander in zeven kleine koninkryken verdeelt hebbende, de welke *Egbert*, die dat van Weſtſex regeerde, aan het zyne hechtte. Deze volkeren, van oorſpronk Duitſchers, en mogelyk Gotthen, gelyk al de Duitſchers van het Noorden zyn, als die van Noorwegen, Denemarken en Zweden, hadden naar allen ſchyn de zelve wetten en gewoonten der oude Duitſchers, gelyk een vermaard ſchryver * zegt, onder welke men vindt, dat die de vryheit beveiligen den voorrang hebben; of, om beter te zeggen, alles kwam daar als op zyn middelpunt uit. Men zag daar de algemene vergaderingen, of Parlementen, van de natie, de veldoverſten, de ſtadvoogden en de koningen verkiezen, en de zelve ook afzetten; men ſchikte daar de rechten van het volk en van de hoofden van het gemenebeſt, aan het welke zy rekenſchap van hun doen moeſten geven; eindelyk kwam alles uit op het bezorgen van het algemene welzyn en het belang en de ruſt van den Staat, waar uit de Engelſche ſchryver dit natuurlyk gevolg trekt, dat het waarſchynlyk is, dat de Saxen, die daar van afkomſtig waren, de zelve gewoonte hadden; dat zy de zelve met zich in Engelandt bragten, en dat de zeven ryken, die zy daar oprechtten, naar deze wetten wierden beſtiert, dat is te zeggen, dat de regering daar zo opperhoofdig van was, dat zy te gelyk een gemenebeſt was, gelyk dat der Duitſchers, en bygevolg niet minder dan volſtrekt.

* *Tacitus van de zeden der Duitſchers.*

Dat toont hy op de klaarſte wyze, doorlopende de zeven Saxiſche ryken. Alle, zegt hy, waren gegrondveſt door de nakomelingen van den vermaarden *Wooden*, dat is te zeggen, door hoofden, die veel eer als bevelhebbers en geleiders van hunne legers en volkplan-

plantingen moeten aangezien worden, dan voor koningen, om eigentlyk te spreken: want volgens dezen schryver, die zyn gevoelen met de Jaarbocken van dezen tydt bevestigt *, was de gewoonte van de Saxische en de Noordsche Duitschers, een veldoverste te verkiezen, aan wien zy gedurende den oorlog al de macht overgaven, en die gedurende de vrede niet anders was dan hy te voren was geweest. Hy hadt ten minste niet meer dan den naam van *Satrapa*, of bailierder, een tytel, dien hy met elf anderen uit het midden der natie gemeen hadt; en hy voerde den naam van koning niet dan gedurende den oorlog, om meerder aanzien aan zyne wapenen te geven. *Nu is het niet te geloven*, vervolgt de schryver van de Bylage der Parlementen, *dat de Saxen, die in Groot-Britannie overtrokken, daar zy hunne zeven ryken † oprichtten, daar eene andere regering dan die van hun lande hebben ingevoert. Zy bevolkten Engelandt met hunne volkplantingen; zy deden daar hunne wetten onderhouden, en men sprak 'er niet anders dan hunne taal: moet men dan niet geloven, dat de zeven ryken, die zy stichtten, gelyk die van hun oud vaderlandt waren?*

* *Beda, Verslegan, enz.*

† *Heptarcha.*

Dit is het geen inderdaadt in het eerste der zeven, het welk dat van Kent was, bleek. De Jaarboeken van het jaar 449 geven aan de twee broeders *Hengist* en *Horsa*, die de stichters daar van waren, geen anderen tytel dan dien van hoofdmannen, of bevelhebbers over de benden, die hen volgden, en het was niet dan in het jaar 455 *, na de doodt van *Horsa*, dat zyn broeder *Hengist*, die hem overleefde, met de waardigheit van koning door de zynen, die hem daar voor verkoren en uitriepen, wierdt vereert; eene verkiezing, die ten aanzien van zyne opvolgers, de welke minder door het recht van het bloedt dan door de verkiezing en toestemming van het volk tot de kroon kwamen, in het vervolg wierdt in acht genomen.

* of 457.

Het was het zelve volgens onzen schryver met de andere zes ryken, en indien andere schryvers hem ontbreken om zyn gevoelen ontwyfelbaar te maken, ontbreekt het hem ten minste niet aan krachtige giftingen om de zelve aannemelyk te doen zyn. Hy erkent, dat de gebrekkelyke Jaarboeken van deze regeringen alleen zeggen, dat deze of gene regeerde, of het bestier van het ryk aanvaardde, zonder te zeggen, hoe hy daar toe kwam; of het eensklaps, of door het recht van opvolging, of by wege van verkiezing door de vergaderde Staten was. Maar hy maakt geen zwarigheit zich voor het laatste te verklaren; en zie hier waar op hy steunt, te weten: I. Op den imborst en de gewoonten der Saxische natie, die geen koningen hadt, dan die op de wyze, als wy gezegt hebben, verkoren wierden. II. Op het zelve oordeel, dat een der vermaardste schryvers van de XII eeuwe † daar over velt, die, na dat hy eenigen tydt tusschen deze twee gevoelens was blyven hangen, ten laatste dat voor de verkiezing en het recht van het volk is schynt te omhelzen. III. Op de vergadering der Staten, of de Parlementen, die toen onder den naam van *Great Concils of the wites*, of van *Wittena Gemot*, zamengeroepen waren: de zelve beslissen of bekrachtigen ten minste dit gevoelen.

† *Willem van Malmesbury.*

Men zegt te vergeefsch daar tegen, dat de kroon altydt in het koninklyke huis bewaart wordende, en alzo zonder tegensprake van vader op zone, of van broeder tot broeder overgaande, dit het erfelyk opvolgende recht begunstigt. Men antwoordt, dat sedert *Karel* den V, tot nu toe, dat is te zeggen sedert twee honderd jaren, het keizerryk niet uit het huis van Oostenryk is gegaan. Daar uit kan men echter niet tegen de keizerlyke instellingen, het recht der keurvorsten, der vorsten en der Staten van de Duitsche natie besluiten, dat de kroon daar van erfelyk is. Men weet, dat zy verkiesbaar is, en dat die tot de keizerlyke waardigheit wordt verheven, van te voren voor den vermoedelyken erfgenaam verklaart, en tot Roomsch koning, gedurende het leven van den regerenden keizer, moet verkoren zyn geweest, of dat hy na de doodt van den keizer in zyn plaats verkoren wordt om hem op te volgen, het zy door de algemene toestemming der keurvorsten, of by meerderheit van stemmen.

Hy haalt ook de zelve gevolgen uit de kronen van Zweden en Denemarken, die gedurende verscheide eeuwen verkiesbaar, en nooit erfelyk dan in deze later tyden zyn geweest (a). Evenwel bleef men in het koninklyke huis, om daar uit een vorst te verkiezen. Deze opvolging van den vader op den zone zou hebben doen geloven, dat men de kroon erfelyk dacht te zyn, indien men niet hadt geweten, dat zy aldus niet overgebragt wierdt dan by wege van verkiezing.

Laat ons het zelve zeggen, dat de kroon, die van vader tot zone, en van broeder tot broeder in de zeven Saxische ryken overging, daar niet in wierdt overgebragt dan door de overeenstemming der natien en de vergaderde Staten. Gelyk zy de genen, die het eerste den naam van koningen droegen, hadden verkoren, bewaarden zy dit recht by het verkiezen van hunne opvolgers. Aldus wierdt *Ida*, de stichter van het ryk van Northumbrië, of Northumberlandt, in het bezit van deze waardigheit gesteld, gelyk *Huntington* volmondig zegt. Aldus wierdt Northumberlandt ook na zyne doodt in twee delen verdeelt, waar van het eene aan den zone van *Ida* bleef, en het andere aan eenen van zyne nabestaanden gegeven wierdt; eene verdeeling, die zonder eenig geweldt toeging, en niet kon geschieden dan door de verkiezing van het volk. Aldus verkoren de Staten van Mercie in het jaar 756 *Offa* tot hunnen koning. Hy wierdt verkoren, zegt de schryver *, met de algemene toestemming van den adel. Een ander † zegt, dat het door die der geestelyken en wereldlyken was, dat hy verkoren en gekroont wierdt. In het jaar 787 begeerde hy, dat zyn zoon *Egfried* hem tot medegenoot wierdt gegeven, en dat hy de kroon op de zelve wyze, en in de vergadering der Staten, volgens het zeggen van *Matthaus Paris*, ontfing. Men heeft zelfs nog de wetten, die in deze vergadering tot handhaving van het recht der verkiezing gemaakt wierden, waar van de schryver der Bylagen zegt, *Dat de koningen wettelyk door de geestelykheit en door de voornaamsten van het ryk zullen verkoren worden, zonder dat iemandt zal vermogen iets tot nadeel van zulk eene vastgestelde verkiezing te doen, noch eenige nieuwigheden tot nadeel der wetten in te voeren.*

* *Ingulphus.*
† *Matth. van Westminster.*

Maar het is in de kroon van Westsex, of veel eer in die van gansch Engelandt, waar van de zes andere ryken zich met Westsex vereenigden, dat het recht der natie omtrent het verkiezen hunner ko-

(a) De Staten of Standen van het eerste dezer twee koninkryken hebben by eenen tydt, te weten sedert de ongelukkige doodt van *Karel* den XII, den 11 December des jaars 1719 in de belegering van Frederikshal, in Noorwegen, dood geschoten, hunne oude vryheit en regeringswys weder aangenomen.

koningen blykt. Het was langs dezen weg dat de vermaarde *Egbert*, onder wien deze vereeniging geſchiedde, tot de kroon wierdt geroepen. Veertig prinſſen, gemachtigden van ganſch Engelandt, zegt een ſchryver *, deden hem den eedt doen, *Dat hy den Chriſtelyken Godsdienſt zou handhaven; dat hy het volk volgens de wetten zou regeren, en dat hy daar aan zo wel als anderen zou onderworpen zyn.* Het recht van de natie blykt hier uit ten volle, en kan niet anders aangemerkt worden dan een wederzydſch verbondt tuſſchen haar en den koning, die hen eene onderlinge verpliehting oplegt; op den koning, om de wetten te handhaven; op de natie om hem te gehoorzamen, terwyl hy de voorwaarden van de kroon nakomt. Voorts moet men door de veertig prinſſen geen eigentlyk gezegde prinſſen, en alzo nakomelingen van koningen van de zeven Saxiſche ryken, verſtaan; de geleerden zeggen, dat het woordt van prinſſen in de Jaarboeken van dezen tydt niets anders betekent dan de voornaamſte magiſtraten, of regeerders van het landt, gevolmachtigden van de graafſchappen en de ſteden, om in de vergadering der Staten zitting te hebben.

* *Andries Horn*, ſchryver van de Verhandeling, genaamt *Spiegel des Rechts*, die onder *Eduard* den I geſchreven heeft.

Maar zie hier nog een netter en onwederſprekelyker bewys van de verkiezing der koningen van Weſtſex in den uiterſte wille van den koning *Alfred*, een van de vermaardſte dezer koningen, en die meer aangaande het recht van het volk dan het zyne moet gelooft worden. Hy drukt het een en het ander met deze woorden uit: *Ik* Alfred, *by Gods genade, door de zorg en de genegenheit van den aartsbiſſchop* Athelred, *en door de toeſtemming en het welbehagen van al den adel van Weſtſex, koning der Weſterſche Saxen, heb u de eene en de andere doen vergaderen, om wettiglyk mynen uiterſte wille in uwe tegenwoordigheit, en met uwe bewilliging, zo wel over het erfrecht van het ryk, dat ik door Gods genade en de zuivere genegenheit en den vryen wille van den adel en de Staten bezit; als over de nalatenſchap of vaderlyke goederen van den koning* Ethelulphus, *mynen vader, op te ſtellen. Gelyk by zelf onder my en myne twee oudſte broeders zyne goederen en landen heeft verdeelt, en het ryk aan den oudſten en by afſterven aan de twee andere, den eenen na den anderen, met uwe toeſtemming en goedvinden heeft gelaten, doe ik tegenwoordig [illegible], en voor dat ik uwe toeſtemming en teekening eyſch, vermane ik u alle in het algemeen, en ieder in het byzonder, te verklaren, of 'er iemandt is, die eenig recht op de domeinen vermeent te hebben, die ik myne zoonen, myne dochteren, en myne vrienden heb toegedacht, en of ik 'er niet wettiglyk, zonder iemandt te benadeelen, mynen uiterſte wille over vermag te maken.*

Zo haaſt de koning ophieldt te ſpreken las men zynen uiterſte wille, in welken, zegt onze ſchryver, niets van de kroon wierdt vermeld, naardien de koning het als een *erfrecht van het vaderlandt*, of van de natie, en niet van zynen vader, aanzag. Het ging niet verder dan over de goederen en domeinen, aan zyn huis toebehorende, het zy by verovering van zyne prinſſen, of door andere middelen verkregen, en die aan de kroon niet gehecht waren. Deze laatſte wils beſtelling gelezen zynde antwoordden de Staten op de aanmaning des konings, dat zy niets tegen zynen uiterſte wille hadden, en dat, dewyl de koning niets dan zyns vaders en zyn eigen goedt vermaakte, zy zeer gaarne hunne toeſtemming daar toe gaven, hem daarenboven verzekerende, dat zy den inhoudt tegen alle, die het wilden betwiſten, zouden handhaven; waar op de ſchryver deze vragen doedt aan die ſtaande houden, dat het Saxiſche ryk zuiver erffelyk is geweeſt, en dat de koningen, de Staten, of de voornaamſten der natie niet hebben zamengeroepen dan om meerder gewigt aan hunne beraadſlagingen te geven, zonder dat het echter nodig was hunne wetten daar door meer te doen gelden, veel minder om hunne kroon en hun koninklyk gezag kracht by te zetten; *waarom dan*, vraagt hy hen, *I. noemt zich de koning* Alfred *door Gods genade en door de toeſtemming en vrye genegenheit der heeren en van het volk koning der Saxen? Is het, dat de koningen, die hunne kroon door hun geboorterecht, of door hunnen degen verkrygen, zich aldus uitdrukken? II. Waarom maakt hy onderſcheidt tuſſchen de erffenis van het ryk en die van de vaderlyke erfgoederen, om het eerſte als een heilig goedt te ontzien, daar hy niet aan dorſt raken, en daar by het bewindt van aan de Staten van Engelandt laat, zich vergenoegende hen alleen een opvolger aan te wyzen, en om van het andere de verdeeling, die het hem behaagt, te maken? Nog maakte by deze verdeeling niet dan met het goedvinden van de heeren en van het volk, zo omzichtig gaat hy omtrent het recht van het volk te werk, en zo nodig vindt hy het voor een goed koning hunnen wille met den zynen te doen overeenkomen. III. Indien de uiterſte wille van den overleden koning zynen vader genoegzaam was geweeſt om het recht van de kroon tot zyne kinderen te doen overgaan, waarom heeft dan* Alfred, *die hem na de doodt van zyne twee oudſte broeders opvolgde, zich met dit vaderlyke recht niet te vrede gehouden, en waarom voegt hy daar de toeſtemming van de geeſtelykheit, van den adel en van het volk by? Het is zeker, dat men niets ter zake doende op deze vragen tegen de verkiezing, die, om zo te ſpreken, met zonneſtralen is beſchreven, kan bybrengen.*

Eduard, genaamt de Oude, volgde den koning *Alfred*, zynen vader, op, niet uit krachte van zynen uiterſte wille, die, gelyk wy hebben gezegt, van de kroon geen gewag maakt, maar door de keur en de toeſtemming van de voornaamſten van de natie, die hem verkoren en op Pinxterdag uitriepen. Dus ſpreekt 'er de Kronyk van *Ethelwerd* van, welke ſchryver op het laatſte van de X eeuwe leefde, en zelf van het koninklyke bloedt was, daar hy het recht niet van zou hebben willen verminderen, gelyk hy door dit verhaal zou hebben gedaan, indien het erffelyk en onafhankelyk van het volk was geweeſt.

Edmond, bygenaamt Yzerrib, afkomſtig van het zelve bloedt der Weſtſexſche koningen, en zoon van *Ethelred*, wierdt door die van Londen en andere Engelſchen van zynen aanhang, die hem in het jaar 1015, of 1016, verkoren en uitriepen, in de koninklyke waardigheit, niettegenſtaande de tegenkantingen van *Kanut*, die door het Deenſche leger, gepaart met de overige Engelſchen van hunnen kant, wierdt uitgeroepen, beveſtigt, waar door het ryk verdeelt wierdt. *Sueno*, vader van *Kanut*, hadt het zelve bemachtigt; en *Ethelred* kwam weder van Normandië, daar hy by den hertog *Richard*, om het *Kanut* te betwiſten, was gevlucht, en na de doodt van *Ethelred* wierdt het verdeelt tuſſchen den Deenſchen en den Saxiſchen prins. Dit alles geſchiedde met bewilliging der Staten.

Wat recht de overwinning aan de Denen op Engelandt gaf, zy hielden zich nochtans altydt aan de verkiezing. *Kanut*, ſchoon hy zich in de vreedzame bezitting van het ryk na de doodt van *Edmond* zag, wilde het ryk echter liever van

de Staten ontfangen, dan met zynen degen vermeesteren, of door de doodt van zynen mededinger aanvaarden. Hy vergaderde hen te Londen, en wierdt met eene algemene toestemming voor koning van ganseh Engelandt uitgeroepen. Toen oordeelde hy, dat zyn recht verzekert was, en hy twyffelde geenzins aan de vastigheit en het geluk van zyne regering. Hy bedroog zich niet; de natie, ziende, dat hy haar zyn recht overgaf, vergat, dat zy van hem overmeestert was. Hy regeerde twintig jaren met veel roem, en liet de kroon aan zynen zone *Harold* *, of, om liever te zeggen, *Harald* wierdt door de *Thanes*, of barons van de Noorder provinciën en door het volk van Londen verkoren. Hy regeerde alleen twee jaren, met veel minder deugdt en met veel minder roem. Zyn broeder *Hardi-Kanut*, of *Kanut* de II, was zyn opvolger, en regeerde niet langer. Hy gestorven zynde keende de kroon weder aan de Saxische vorsten.

* of *Harold*, bygenaamt *Hare-foot*, dat is te zeggen een goede loper.

Het was door de streken van den grave *Godwin*, maar ook te gelyk door de vergaderde Staten, dat *Eduard* de Belyder wierdt verkoren. Hy beklom den troon niet, zegt een schryver, dan door de verkiezing der Staten van het ryk †.

† *Asserius Anglis primatibus ad regale culmen electus est.* Zie de schryvers, door *Tyrrel* bygebragt in het I Deel, bladz. 63 van zyne Algemene Inleiding.

Zodanig en in veel groter getal zyn de bewyzen, die onze schryver bybrengt, en waar mede hy den mondt zyner tegenstrevers stopt, die de verkiezing der Britsche en Saxische koningen ontkennen, en staande houden, dat de zoon op den vader en de broeder op den broeder met een vol recht volgde, en dat de naaste vriendt den voorrang boven de verste hadt, zonder de bewilligingder natie nodig te hebben, die, zeggen zy, niet dan voor eene *erkenning* kan aangezien worden, en niet voor eene *verkiezing* van den koning. Maar hy toont, dat noch het Saxische *, noch het Latynsche woordt †, dat de schryvers gebruiken, van het laatste alleen kan verstaan worden, en aan de andere niet voegt. Voorts is zyne mening niet de zaken tot het oud gebruik te brengen. Hy houdt zich te vrede aangetoont te hebben, dat deze ryken in hunnen oorspronk niet zuiver erffelyk zyn geweest, en hy denkt niet, dat hy daarom voor een vyandt van de Engelsche regering, gelyk zy heden is vastgestelt, zal aangezien worden, gelyk de Deensche en Zweedsche schryvers, die, van eene diergelyke verandering, in de hunne voorgevallen, handelende, daarom niet voor minder goede landgenoten worden gehouden. Hy wil de kroon niets ontnemen; maar hy wil de vryheit van het volk bewaren, op dat de eene altydt een tegenwigt aan de andere verstrekke. Het werk van den koning is te regeren; maar dat hy over onderdanen en niet over slaven regere.

* *Gecoron.*

† *Electus.*

Indien het recht der natie in het verkiezen hunner koningen heeft gebleken, men heeft het zelve ook gezien by het afzetten van die hunne macht misbruikten. Dit deedt *Sigebert*, koning van Westsex, die eenige jaren voor de aanstelling van *Egbert* ging, en, volgens de Saxische Jaarboeken, uitgelegt door *Huntington*, om zyne geweldenaryen en onrechtmatigheden in het jaar 752 wierdt afgezet. Aldus wierdt ook in het jaar 957 de koning *Edwin* afgezet, door de loosheit van *Dunstan* en van de monniken, die hem nydig waren, en veel ingang by de Staten hadden, om hen eene diergelyke onrechtmatige afzetting aan te raden; maar hoe onrecht de zelve zy, toont zy echter de macht van deze vergaderingen, of van deze Parlementen, aan.

Men zal mogelyk zeggen, dat het een rechtsverkrachting van de zyde des volks is. Men kan zeggen wat men wil; maar is het genoeg, dat men iets zegt, zonder bewyzen by te brengen? Zouden Vrankryk en Spanje, die roemen eene volstrekter regering te hebben dan dat van Engelandt is, het wel durven zeggen van het afzetten van zo vele van hunne koningen? Geloven zy in het tegendeel niet, dat zy rechtmatig door de Staten zyn afgezet, de eene om zyne wreedheit, de andere om zyne onbekwaamheit, eenigen alleen om dat zy een tegenzin in hun vaderlandt hadden, en vremde genegen waren; gelyk men *Karel* van Lotharingen te last leide, om hem van de kroon, die aan *Hugo Capet* wierdt opgedragen, uit te sluiten.

Maar daar is nog iets meer ten behoeve van de Staten, of Parlementen van Engelandt, die tot het afzetten van eenige hunner koningen zyn gekomen. Om te doen zien, dat zy het wettig hebben kunnen doen, wanneer de koning de wetten schondt, en zich als een tyran droeg, heeft men alleen de wet, die men onder de regering van *Eduard* den Belyder vindt, te lezen, het zy hy zelf daar de opsteller van was, het zy hy ze uit het wetboek der Saxische koningen, zyne voorzaten, hadt getrokken. De woorden besliffen de zaak. Hoe fraai is het de koningen zich aan de wetten zien onderwerpen, en erkennen, dat zy hunne macht niet hebben ontfangen, noch op den troon zyn geplaatst, dan om het recht te handhaven, hunne onderdanen te beschermen, en de kerk te verdedigen; en dat zy deze plichten niet kunnen nalaten, zonder zich de regering onwaardig te maken, en zich zelven af te zetten. *De koning*, zegt *Eduard* in deze wet *, *die de stedebouder van den koning der koningen is, is op den troon verheven om wysselyk het ryk, en het volk Gods, boven al de kerk, daar hy een byzondere zorg voor moet dragen, te regeren, indien hy dit niet nakomt, houdt hy op koning te zyn, en verliest daar zelfs den naam van.*" Het is „ klaar (zegt onze schryver) dat deze wet een „ verbondt is, dat niet alleen de plicht der „ koningen, die aannemen volgens de wetten „ te regeren, maar ook de straf behelst, die „ zy op zich halen wanneer zy in gebreke „ blyven. Dus (vervolgt hy) is het ook dat „ zy het begrepen, en door de Staten in het af„ zetten der vorsten, die zy oordeelden schul„ dig aan deze schennis te zyn, waargenomen „ wierdt".

* verhaalt door *Hoveden* en door *Lambertium.*

Het wordt tydt de gesteldheit dezer vergaderingen onder de twee ryken †, daar wy van gesproken hebben, te onderzoeken.

† die der Britten en der Saxen.

Wy hebben niet veel van de vergaderingen der Britten te zeggen; wy hebben weinig of geen schryvers van dezen tydt, en dat zy 'er van zeggen is zo weinig, behalven dat men 'er veel verdachte zaken ingevoegt heeft, dat het niet mogelyk is iets met zekerheit tot bewys der regering, en van de wyze, op welke het volk met de koningen overeenkwam, daar uit te halen. Men kan echter niet twyffelen, na het gene wy van de macht, die zy hadden om te verkiezen en af te zetten, hebben verhaalt, of zy hebben vergaderingen gehouden, daar het een en het ander door de meerderheit der stemmen van die recht hadden zich daar te laten vinden geschiedde; men kan daar van nog eene andere reden, die niet minder doorgaat, bybrengen. Deze is, dat het zeer waarschynlyk is, dat de Britten in, alles zo wel gelykende naar de Gauloïzen, hunne naburen, en naar alle de vol-

* *Republikaansche*

† Zie *Mezeray* in zyn Kort-begrip.

volkeren van het Noorden, gelyk de Zweden, Denen en Duitſchers daar de regering van nabootſten. Gelyk nu alle deze volkeren, hoewel zy koningen hadden, geen algemene zaken zonder de Staten in overleg namen, moet men ook het zelve van de Britten denken. Dit gevoelen wordt verſterkt door het geen onze ſchryver zegt dat alle, die het Roomſche ryk, om hunne vryheit weder te krygen, verlieten, eene regering, gelyk die der Gotthen, oprechtten, die de eerſte der Noordſche volkeren waren, die het juk afwierpen, en de twee vermaarde ryken, dat van de Ooſter- en Weſter-Gotthen, daar wy dikwils van gewaagt hebben, grondveſtten. Zy konden geen ſchoonder voorbeeldt nemen, naardien, gelyk wy op verſcheide plaatſen hebben aangemerkt, deze ryken gematigt, en met eene gemenebeſt * regering, die te gelyk erffelyk en verkiesbaar was, en waar in het recht van den koning en van het volk gepaart was, vermengt waren.

* *Republikaanſche.*

Zodanig was ook de regering der Franken, in het vervolg, als wy boven hebben aangemerkt, onder den naam van Franſchen bekend. Zy volgden de Gotthen van naby, en hun regeringsſtaat was eene navolging van den hunnen. Gemeenlyk nam men de koningen uit de koninklyke huizen, maar altydt by verkiezing, doordien men hen deedt erkennen, dat zy de kroon van de Staten veel meer dan door hunne geboorte, of by uiterſten wille van den overleden koning, hadden. Deze twee laatſte middelen hielpen hem niet zonder de tuſſchenkomſte van het eerſte, en in het tegendeel was het eerſte alleen genoeg in zekere voorvallen, om de twee andere te verydelen. Dit zag men meer dan eens in den eerſten tak, dien men den *Merovingiſchen* en *Clovingiſchen* noemt, gelyk de Franſche ſchryver † zelf zegt, wanneer hy van de Staten, beſtaande uit de geeſtelykheit, den adel, en het volk, gemeenlyk de *derde Staat* genaamt, gewag maakt. Deze drie Staten maakten de algemene vergaderingen, of de Parlementen van de natie uit. Wy hebben 'er voorbeelden van bygebragt, en onder dezen tak, en onder de twee andere, die wy hier niet zullen herhalen.

† Zie *Mezeray* in zyn Kort-begrip.

Laten wy dan beſluiten, om ons te bepalen, dat het Britſche ryk zodanige voorbeelden hebbende gehad, niet volſtrekt kan zyn geweeſt. Men kan het niet denken van de tyden, die de overwinning of den inval der Romeinen zyn voorgegaan, dewyl het toen voor leidslieden de Gauloïzen en de Germanen, hadt in wier ryken niets zonder de Staten wierdt beſloten. Men kan het nog minder denken van de tyden, die volgden, na dat zy zich van het Roomſche ryk hadden afgeſcheurt, dewyl het toen tot zyne eerſte geſteldheit wederkeerde, en dat het, behalven de voorbeelden der Gauloïzen en Germanen, die der Franſchen en der Gotthen ook hadt.

Dit is genoeg gezegt van een ryk, dat zo weinig bekend is, en het welk de gebrekkelykheit der Geſchiedeniſſe zo wel als de woeſtheit van deze tyden in het duiſter laten ſteken. Wy gaan tot eene andere regering over, die de ſchryvers met meerder zorg hebben beſchreven. Wy menen die der Saxen. Wy moeten echter toeſtaan, dat zonder de hulp der Denen, der Germanen en der Engelſchen, die ſedert *de overwinning*, of onder de regering der Normannen hebben geſchreven, de Saxiſche Jaarboeken zeer ſchraal en verward zyn; maar met hun behulp zien wy klaar in de geſteldheit en het beſtier van dit ryk, en men kan zonder moeite de macht van zyne vergaderingen en van zyne Staten daar uit kennen. Dit zullen wy aantonen, ons bedienende van de redenen en aanhalingen van onzen ſchryver, in zyne algemene Inleiding tot zyne Geſchiedeniſſe, die men voor zyn eerſte Deel vindt.

Volgens het ontwerp van dezen verſtandigen ſchryver, om een rechtmatig denkbeeldt van de geſteldheit van het ryk te geven, moet men die van een gemenebeſt, of van verſcheide leden van de natie, die deel aan de regering van den Staat hadden, vaſtſtellen, en vervolgens tot de algemene vergaderingen of Parlementen overgaan.

Hy begint met de aanzienlykſte, en die het naaſt aan de kroon waren †, die de Franſchen vermoedelyke erfgenamen of prinſſen van den bloede noemen, aan wie de Saxen den naam van *Etheling* geven, beſtaande in twee woorden, waar van het eerſte in hunne tale *Edel* betekent, * en *ing*, dat het twede is, betekent afkomſtig van koninklyk bloedt.

† Zie blaſt. 72 enz. van de Algemene Inleiding van Tyrrel.

* in de oude Saxiſche tale.

Hy gaat daar na tot de twee voornaamſte bedienden over, den eenen van den oorlog, en den anderen in het burgerlyke. Hy noemt den eerſten *Cynings-Hold*, dat is te zeggen, hoofdt van konings machten, of vorſt van zyne krygsmacht, gelyk de koning *Alfred* zich in het Latyn uitdrukt, in de laſtbrieven, die hy voor zynen zwager *Ethelred* deedt opmaken †. Den tweden noemt hy *Chanceller*, of, gelyk wy in het Nederduitſch zeggen, kancelier, een woordt, afkomſtig van *Cancellare*, dat in het Latyn van dezen tydt * betekent uitwiſſchen, of doorſtryken, om dat de kanceliers de macht hadden de pen, of het pennemes over het verzoekſchrift, dat zy niet goed vonden, te halen, of wel over de uitdrukkingen, die zy daar te hard in vonden.

† *Princeps militiæ meæ.* Zie Tyrrel op de aangehaalde plaats.

* in de V eeuwe.

De *Ealdormans* kwamen na den kancelier. Zy wierden ook *Cynings* genoemt, dat is te zeggen *kleine koningen* †, gelyk zy het door hun Latyn * uitdrukten, die niet anders waren dan de regeerders van de provinciën en de grote ſteden, daar zy het beſtier van hadden, zo wel over de krygsmacht, als over het gerecht. Naderhandt noemde men hen ook hoofdrechters van Engelandt, hoofden en beſtierders van de zaken van het ganſche ryk, zomtyds ook onderkoningen: *Regiæ dignitatis conſortes et nominis* zeggen de Latynſche Jaarboeken, *Half Cynings* (half koningen) zeggen de Saxiſche. Van dit woordt * is naderhandt dat van *Aldermans* gekomen, door het welke men de voornaamſte overheit of Raden der burgery, welken eigentlyk deze naam is bygebleven, betekende. De waardigheit van *Earl*, of van *Eorl*, is van de Denen ingevoert, en kwam, in den beſten zin genomen, met dat van *Ealdorman* overeen. Het zelve heeft altydt ſtandt gehouden, gelyk het nog doedt, om het derde Pairſchap van het ryk te betekenen †, terwyl dat van *Ealdorman*, of *Alderman*, aan de overheit der ſteden, gelyk wy hebben gezegt, is gebleven.

† Zie Tyrrel ibid.

* *Subreguli.*

* *Ealdermans.*

De tytel van *hertog* * is omtrent zo veel als Lord ſtedehouder. Het was van weinig gebruik, als by invallen van vremden, of van naburen, gelyk de Schotten en andere Noordſche volkeren. Men maakte toen, om tegen hen te trekken, een *Heretoch*, aan wien men eene volſtrekte macht over het Engelſche leger gaf. Maar de oorlog geëindigt zynde, hieldt zyn bevelhebberſchap op; zo dat men het zelve by de oppergezaghebbers † van Rome, in bekommerlyke

† De graven, minder dan hertogen of marquizen.

* Tyrrel ibid. bladz. 74 en 75.

† Dictatoren.

lyke tyden verkoren, mag vergelyken, wier gezag niet langer duurde dan het gevaar, daar het gemeenbest mede gedreigt wierdt, tot op de overweldiging van *Sylla*, die zyn oppergezaghebberschap drie gehele jaren behieldt, het welk naderhandt aan *Cesar* aanleiding gaf om het zyne altoosdurende te maken.

* Zie *Tyrrel ibid.*

De *Sheriffs* * in hunne eerste instelling waren amptenaren, gesteld over den Exchequer, of de koninklyke schatkamer, die in ieder graafschap, of in ieder provincie zorg droegen voor de boeten en andere rechten, die men aan den koning moest betalen, en aan wien hy voor hunne wedde eene zekere somme aanwees, genomen van het geldt, dat zy in zyne koffers bragten.

† de oude Saxen zeiden *Thegnes*. Zie *Tyrrel ibid.*

De *Thanes* † betekenden eigentlyk de wereldlyke Pairs in het algemeen, die de Normannen *Barons* noemden; maar zy begrepen ook den minder adel. Deze alle maakten de grote vergaderingen, of Staten van het ryk uit, die men *Mycel Gemot* noemde, gelyk wy haast, wanneer wy van hunne zamenroeping zullen spreken, zullen zeggen.

Daar waren nog de *Tenans in capite*, gelyk men de zulke noemde, die lenen, den koning onmiddelyk toebehorende, bezaten; een recht van huldiging, dat men zegt oorspronkelyk van de Denen te zyn.

* *Tyrrel ibid.* bladz. 77.

Van den adel gaat de schryver * tot den *derden Staat* over, en daalt tot de boeren of bouwlieden, die de Franschen *Roturiers*, en wy *onedele*, maar de Saxen *Ceorle* noemen; waar van de aanzienlykste met den naam van *Free-Soemen* wierden onderscheiden, dat is te zeggen *bouwlieden*, vry van schattingen en dienstbaarheit. Dit wil niet zeggen, dat de anderen, die landeryen van de heeren hadden, die met eene jaarlykesche schatting bezwaart waren, daarom als slaven wierden gehandelt. Het was alles vry in Engelandt, zelfs tot deze geringe menschen toe, die uit hun erfgoedt noch door den koning, noch door de heeren, konden worden gezet, mits zy de renten, daar de grondt mede belast was, betaalden.

Zie hier nog een heerlyk voorrecht van het Saxische volk, en dat wel naar dat van het Roomsche volk gelykt. Om uit den boeren- tot den edelstandt over te gaan hadt men alleen een zeker getal mergen lands, en dat nog niet groot, nodig †; men kon bestaan met zo veel als men met een ploeg jaarlyksch kon bearbeiden, en dat een huisvader kon beploegen tot onderhoudt van zyn huis, tafel en klederen, om aan het hof en in de stadt te kunnen verschynen.

† dit voorrecht hieldt op ten tyde der Normannen.

In de zelve wet * was nog een byzonder voorrecht voor de kooplieden. Die de scheepvaart verstonden, en die gelukkig drie lange zeetochten hadden gedaan, kwamen aanstonts door een volstrekt recht onder de *Thanes*, of *Baronnen*, namen daar den tytel van aan, en genoten 'er al de eer van.

* bygebragt door *Lambertson*, aangehaalt door *Tyrrel ibid.* bladz. 78, 79.

De schryver eindigt † met het burgerschap, dat de Saxen *Burchwitan* noemden, dat is te zeggen *Citadins*, gelyk in Italië die deel in de regering hebben genoemt worden. Zodanig zyn, of zodanig waren onder de Saxische koningen in Engelandt de burgers der steden, door hunne Aldermans en *opperschout* * geregeert, gelyk men onder de Normannen de eerste overheit in het burgerlyke bestier van deze steden noemde.

† *Ibid.* blad. 80.

* *Maire.*

Van alle deze onderscheidentlyke Standen gaat de schryver † over tot de verscheide hoven, die, om het recht te oeffenen, opgerecht waren, om beter te doen bevatten welke zorg de Saxische koningen hadden om het geluk en de rust

† *Tyrrel ibid.* bladz. 80. enz.

van het volk te verzekeren, en om tot het souvereine hof der Parlementen te komen, die het zelve verder in zyne vryheit en voorrechten handhaafden. Laten wy hem nogmaals volgen in de beschryving van deze minder rechtbanken, daar wy alleen een korte schets van zullen geven, en van waar wy tot de instelling van de opperste rechtbank van het ryk, wy willen zeggen de Parlementen en de algemene Staten van het ryk, zullen overgaan.

De eerste dezer minder rechtbanken wierden het *hof van honderd* * genaamt, om dat het zyn gebiedt hadt over honderd leenmannen, of honderd *vrye lenen* †, waar van de voornaamste *houder* ‡ voorzitter was in de zittingen, die twaalf malen des jaars wierden gehouden, nevens den bisschop, of aartsdiaken van de plaats †, en de opperste heeren, die men *Barons van het hof van honderd* noemde.

* *Hundred court.*

† of *hides*, ieder van honderd mergen. Zie *Tyrrel.*

‡ of regerende heeren, *Thanes*, of *Barons* van dat district.

Tot dit hof behoorde nog een van minder belang, dat was *het hof van tienen* *, daar men in vonnisse over zaken van die in deze kleine landstreek woonachtig waren, mitsgaders over de misdaden, die daar begaan wierden, daar de meesters voor hunne huisboden in het burgerlyke, de vaders voor hunne kinderen, de mannen voor hunne vrouwen instonden. Aldus was ieder verplicht voor de algemene veiligheit, uit inzicht van eigen belang, en indien hy over zyne nalatigheit en onrechtmatigheden, die hy kon en moest geweert hebben, niet wilde gestraft worden, te zorgen. Behalven dat was het onmogelyk voor den schuldigen, onder de oogen van zyne rechters zynde, hunne kennisneming, of hunne straf te ontvluchten; eindelyk, indien dit kleine hof onrechtmatige vonnissen wees, wierden zy door *het hof van honderd* verbetert, dat de beroepingen daar van aannam, maar dat zelfs ook zyne opperrechters hadt.

* *Tienden court.*

Twee rechtbanken van meerder aangelegenheit wierden in de provincien gehouden, waar van de eene *Schire-Mot*, dat in het oud Saxisch wil zeggen vergadering van de inwoners der provincien, die twee maal des jaars zat, genaamt wierdt. Daar bevondt zich de bisschop van het bisdom, en de eerste magistraat, of *Ealderman* van het landt, in, waar van de eerste, zegt de wet †, voor de kerkelyken, en de andere voor de burgerlyke zaken, en die de wereldlyke regering raakten, zorg droeg.

† Zie *Tyrrel*, die *James Angl.* bybrengt, bladz. 82 en 83.

Het twede hof, van een diergelyk aanzien, voerde den naam van *het hof van het graafschap*, en wierdt alle maanden eens gehouden. Daar oordeelde men over de beroepingen van het hof der honderden, gelyk mede over het recht van den koning en van het volk, en over al wat den Staat en de kerk aanging. Daarom moesten de bisschoppen en andere leden van de hoge geestelykheit, nevens de graven, burggraven, en vier der bekwaamste rechtsgeleerden, gemachtigt door de vier voornaamste steden van het graafschap, daar by verschynen.

Ibid. bladz. 84.

Boven deze hoven ‡ was dat men *het hof des konings* noemde, om dat de koning daar gemeenlyk in persoon tegenwoordig was, of by zyne afwezendheit was het de *Ealderman*, of opperrechter, die voorzat. Van dit hof is voortgekomen *de bank des konings* en die van de *Gemene pleidooien*.

‡ *Ibid.* bladz. 85.

Wy moeten dit verhaal met de verscheide rechtbanken van Engelandt en met de oordeelkundige aanmerking, die de schryver daar over maakt, eindigen. Daar waren toen *, zegt hy, weinig wetten, doch genoeg om ieder in zyn

* omtrent de VIII en IX eeuwen.

recht

recht te handhaven, en de ruſt en het welzyn van het gemeen te verzekeren.

Zy waren van grote aangelegenheit, en te gelyk gemakkelyk te begrypen. De verdorvendheit der tyden en de partyſchappen der rechters vermeerderden de geſchillen. De gezworenen verdraiden de wetten, in plaats van ze op te volgen; de uitleggingen, die zy van de zelve maakten, dienden minder omze op te helderen dan omze te verduiſteren, en de verſcheidenheit van hunne uitleggingen belemmerde den voortgang der zaken, die anders door de eenvoudige verklaring van de wet gemakkelyk zou geweeſt zyn. Men weet, dat deze gezworenen, zo genaamt om den eedt, dien zy deden, van geen onſchuldigen te zullen veroordeelen, en geen ſchuldigen vry te ſpreken, twaalf rechters zyn, ingeſtelt in ieder provincie, daar *Ethelred*, zegt men, de rechtbank van inſtelde, of het getal twee honderd jaren voor *de overwinninge* van bepaalde. Het verval kwam daar haaſt onder, naardien omtrent het jaar 900 de koning *Alfred* vier en veertig * van deze gezworenen over hunne onrechtmatige vonniſſen met de doodt ſtrafte; hun rechtsgebiedt wierdt echter niet afgeſchaft; het zelve is heden nog in ſtandt.

* het zy dat het alle, of alleen een gedeelte van deze gezworenen zyn geweeſt.

Nu zyn wy gekomen tot de inſtelling van het voornaamſte van alle de hoven van het ryk, aan den oorſpronk van de *Staten*, of van de *Parlementen*, onder de Saxiſche koningen. Wy hebben met den ſchryver te bewyzen, dat deze inſtelling van geen minder oudheit dan die van het ryk is, en dat zy niet alleen uit de geeſtelykheit en den hogen adel, maar ook uit de gemeenten, of den derden Staat, beſtonden. Wy zullen op zyn plaats zien, dat zy alleen onder de Normannen vernieuwt, of voor het meeſte in een beter ſtandt gebragt is; wanneer zy van de Saxen aan deze nieuwe overwinnaars, indien men hen zo mag noemen, of aan dit nieuwe geſlacht van ſouvereinen is overgegaan. Laat ons de Parlementen zien, die in volle geſteldheit onder de Saxen waren, en met de koninklyke macht verſcheide eeuwen voor *de overwinning* zamenſtemden.

Wy zullen beginnen met eene redenering van den ſchryver, die alleen voor een betoog kan ſtrekken. Daar na zullen wy tot de getuigeniſſen en de aanhalingen, daar zy op ſteunt, overſtappen.

† Zie bladz. 87 en 88.

Hy vraagt † I. aan zyn wederparty, of het de waarheit niet is, dat alle de ryken van Europa, die zich op den ondergang van het Roomſche hebben gegrondveſt, een en de zelve regering hebben opgerecht, vermengt met die van een gemenebeſt en koninklyke regeringswyze, waar in men aan den eenen kant den koning op den troon ziet geplaatſt, en aan den anderen de natie hare vryheit door de drie Staten, te weten, de geeſtelykheit, den adel, en het volk, ziet beſchermen? Hy brengt tot bewys by de ryken van Zweden en Denemarken, met ganſch Duitſchlandt, daar hy Vrankryk en Spanje by voegt voor dat deze twee laatſte de volſtrekte macht, hadden ingevoert †.

‡ Zie wat wy boven gezegt hebben.

II. Hy vraagt, hoe het geſchied is, dat de Raadt van Staat, of van het ryk, die volgens hunne eige bekentenis altydt in de zeven Saxiſche ryken * heeft beſtaan, uitmakende den koning, die het hooſdt was, de geeſtelykheit, en den adel, hoe, zeggen wy, en door welken weg het geſchied is dat deze Raadt in de zeven ryken is ingeſteit? Het gaat vaſt, voegt hy 'er by, dat de grondleggers alle van Duitſch landt en uit neder-Saxen zyn gekomen. Het is ook zeker, dat de regering van deze volkeren meer naar een gemenebeſt, dan naar een koninkryk geleek. Zal men zeggen, dat zy, in Engelandt gekomen zynde, hunnen aardt, hunne wetten en hunne gewoonten hebben vergeten, en dat de gezamentlyke zeven ryken over een nieuw ſoort van regering zyn overeengekomen? want hunne regering, hoe ze ook geweeſt is, was in hun gantſche gebiedt de zelve. Het is veel beter te zeggen, dat zy alle de gewoonten van hun landt behielden. Men kan hen in een en den zelven grondſlag van regering niet zien zamenſpannen, zonder overtuigt te zyn, dat zy door een en den zelven geeſt gedreven waren, en dat deze geeſt die der Duitſche natie in het algemeen was, die geen onafhankelyken en volſtrekten koning kon verdragen.

* Heptarchie.

III. Hy vraagt, of het wel waarſchynlyk is, dat deze zeven ryken door een en de zelve wet en de zelve ſtaatkunde zo aan malkander waren gebonden, zonder de zelve uit een en den zelven oorſpronk gehaalt, en uit een en het zelve landt gebragt te hebben? of men deze gelykvormigheit aan wy weten niet welke onbekende overeenkomſt van geneigtheden, of aan verholene oorzaken moet toeſchryven, wanneer men daar de naatie oorzaak, en die zich aan het oog opdoedt, als men acht op de geboorte en de opvoeding geeft, die hen gemeen waren, van vindt.

IV. Hoe kan men zich inbeelden, dat de koningen van Engelandt, by de negen honderd jaren de onafhankelyke macht hebbende genoten: (want daar is weinig minder tydt verlopen ſedert het begin der Saxiſche regering *, tot den tydt, tot welken Doctor *Brady* en zyne aanhangers de inſtelling van de Parlementen brengen †) en dat zy, na dat zy de zelve zo lang genoten hadden, eensklaps daar van hebben afgezien? Dat zy geleden hebben, zonder zich niet dan alleen zwakkelyk daar tegen te kanten, dat de Parlementen zich eene macht aanmatigden op den ondergang van de wettige, daar zy reets bezitters van waren, en dat in minder dan vyftig of zeſtig jaren de ſouvereine rechtbank van de Paits en gemeenten is opgerecht geweeſt tegen de volſtrekte macht, die aan de regering was vaſt gehecht? Of letten de ſouvereinen zo weinig op hunne voorrechten; haken zy zo weinig naar de regering en rykdommen, om zich te kunnen overtuigen, dat zulke grote koningen, gelyk een *Eduard* de II en *Eduard* de III, onder welke men zegt dat de Parlementen zyn begonnen, een *Henrik* de IV, *Henrik* de V en *Eduard* de IV, onder welke de zelve eene beſtendige gedaante hebben gekregen, zulk een inbreuk in het recht van hunne kroon zouden verdragen hebben? Men kan hen zo wel overeenkomende met hunne Parlementen niet aanſchouwen, zonder te geloven, dat zy wel wiſten, dat de oorſpronk van de zelve zo oud als hun ryk was, en dat zy die niet konden verdelgen, zonder de gronden van het algemene welzyn te vernietigen, die in de eendragt van deze twee machten beſtaat, daar de oppermachtigheit van de eenen gematigt is door de voorrechten van de anderen. Anders te redenkavelen is geen rechte kennis van het menſchelyke hert hebben, boven al van dat der koningen, die niet houden van zich afhankelyk te maken, en hunne onderdanen onderſtanden te verzoeken, die zy hen zouden kunnen weigeren, wanneer zy zelf recht menen te hebben om belaſtingen uit hunne volle macht,

* in het jaar 449.

† omtrent het jaar 1100, het achttiende jaar van *Eduard* den I

en zonder de toeſtemming van de natie te hebben, op te leggen. Waarom, indien deze macht wettig is, en dat zy de zelve van alle oudheit bezitten, hebben zy daar van afſtandt gedaan, om van hunne onderdanen onderſtandgelden te verzoeken, daar zy zelf door een *Want dit is ons welbehagen* recht hadden om ze te eiſchen.

V. Wat kan men antwoorden op de macht, die de Staten der zeven ryken zich aanmatigden om koningen, die hunne macht misbruikten, en tyrannen wierden, af te zetten. Het recht, dat de natie zonder tegenſpreken oeffende, was dat ſouverein, of afhankelyk? Indien zy het van hare vorſten hadt, waarom ſtonden deze toe, dat zy het zelve met zo veel ſtrengheit tegen hen oeffende, en dat zy hunne weldaden misbruikte, om hen de macht der regering te benemen?

VI. Van waar komt de gewoonte niet alleen in Engelandt, maar ook in Vrankryk en vele andere ryken zo langen tydt in acht genomen, dat de Staten, of algemene vergaderingen van de natie, twee malen in het jaar, en op eene zekere plaats, voor deze grote plegtigheit aangewezen, zonder dat 'er de beroeping des konings nodig was, by malkander kwamen? Bewyſt deze oude gewoonte niet krachtig het recht en de oudheit dezer vergadering? en zyn deze vergaderingen iets anders dan de Parlementen? Het was ten minſte, gelyk wy boven hebben gezegt, eene inſtelling van het Frankiſche of Franſche ryk, dat eens in het jaar, op den 1 May, de Staten, beſtaande in afgezondenen van de geeſtelykheit, den adel, en het volk, hun Parlement hielden, daar zy de algemene zaken van het ryk in overwogen, en hunne beſluiten namen, het zy om de misſlagen van den Staat te verbeteren, het zy om de ruſt te handhaven. Het was het zelve met de algemene vergaderingen, die hare zittingen onder de Saxiſche regering hadden. Laat ons nu tot de getuigeniſſen en de aanhalingen, die deze vaſtſtelling betogen, overgaan.

Wy mocten eerſt omtrent de ſpreekwyze overeenkomen, en alle twyffelachtigheit wegnemen. Het woordt *Parlement* was by de Engelſchen en Saxen onbekend; het is van Franſchen oorſpronk, en door de Normannen ingevoert; zy hadden in de plaats dat van *Mycel Gemot* en dat van *Wittena Gemot*; dat is te zeggen, *vergadering der wyzen*; een eernaam, die aan al de afgezondenen toekwam, het zy van den adel, of van het volk; gelyk een van hunne ſchryvers * het in het Latyn heeft vertaalt: *Generalis ſenatûs & populi conventus*. Zy kenden ook het woordt van *Barons* niet; het is Franſch, gelyk dat van *Parlement*, en, gelyk dat, was het mede van de Normannen overgebragt; maar zy hadden daar voor *Thanes*, dat het zelve betekent. Eindelyk, de namen van *Pairs* en *gemeenten* waren hen onbekend, die ook Franſch en Normanſch, en niet dan na de verovering in gebruik geraakt zyn; maar zy zyn in de algemene uitdrukking van *Witen* of *Wiſe-men* begrepen, gelyk wy uit de Latynſche overzetting door eenen van hunne ſchryvers † hebben aangetoont. De bewyzen kunnen nog door een groot getal andere beveſtigt worden, die, van deze algemene vergaderingen ſprekende, de drie orders, of de drie Staten van het ryk daar in onderſcheiden. *Conſilium magnum Epiſcoporum* zeggen zy, handelende van de vergadering, gehouden onder *Eduard* den Ouden *; *Abbatum*, enz. dus noemden zy de geeſtelykheit, *fidelium Procerum*, dit ziet op de Pairs en den adel in het algemeen, en *Populorum in provincia*, dit op de gemeenten.

* Malmesbury.

† Malmesbury.

* Zie de Britanniſche Oudheden door *Matth. Parkar.*

Men moet ook indachtig zyn, dat men weinig Jaarboeken in de Saxiſche ſpraak heeft, en dat wy hebben is niet naauwkeurig, en dat byna alle, die na de verovering hebben geſchreven, met uit te ſchryven, of te vertalen, al wat zy in de brieven of Saxiſche Kronyken hebben gevonden, monniken zyn, die in het Latyn hebben geſchreven. Nu bedienen zich deze laatſten onverſchillig van de woorden *Proceres* en *Optimates*, om niet alleen de Lords, de Pairs, de baronnen, met een woordt den grootſten adel, te betekenen, maar ook alle, die de Saxen in hunne tale *Yldeſt Burghwara* noemden, dat hunne Woordenboeken verklaren door uitdrukkingen, die overeenkomen met die van *aanzienlyke*, van *magiſtraat*, van *voornaame burgers*, van *eerſte ſtaatsperſonen* †.

† *Primates vel Primores Civitatis, ſeu burgi.* Zie het Woordenboek van *Ælfrid* en van *Somner.*

Wy hebben geoordeelt, dat deze aanmerkingen nodig waren tot opheldering van de vergadering der Staten, en de hoedanigheit der genen, die daar onder de Saxiſche regering in zaten; wy zullen de zelve met eene laatſte waarneming eindigen; dat is, dat de *Yldeſt Burghwara* der Saxen, de *Proceres*, *Optimates*, *Magnates* en *Nobiles* van hunne Latyniſche ſchryvers, en de *Freeholders*, of vrye eigenaars in het Engelſch eene en de zelve betekenis hebben, en niet alleen de *Baronnen*, of *Thanes*, om eigentlyk te ſpreken, begrypen, maar ook alle heeren, die landeryen hebben in *Franc Alleu*, gelyk men zich na *de verovering* uitdrukte, en die te voren bekend waren onder den naam van *Borland*, dat is, vrylanden, die niet met eenige honderden, noch met eenige dienſtplichtigheit, het zy omtrent den koning, het zy omtrent de heeren, belaſt waren. Wy voegen hier by, dat de gevolmachtigden der ſteden zomtyds met den tytel wierden vereert van *Procuratores*, dat is te zeggen, bevorderaars van hunne gemeenſchap. Het was onder deze verſcheide namen, dat zy, die nu ſedert met de tytels van geeſtelyken, wereldlyken, Pairs en gemeenten worden onderſcheiden, deze algemene vergaderingen bywoonden.

Landen van het boek of Regiſter, dewyl zy waren geſchreven in de Regiſters van de Leninge of bezitnemingen.

Deze aanmerkingen hebbende gemaakt, blykt het klaar door duizende van voorbeelden, dat de Saxiſche Staten, of Parlementen, van het begin van het ryk vergadert zyn geweeſt, en dat zy niet alleen uit geeſtelyke en wereldlyke heeren, die heden het *Hogerhuis* uitmaken, hebben beſtaan, maar ook uit de gemeenten, dat is te zeggen, uit magiſtraten, en de voornaamſten, zo van de ſteden, als van de eigenaars van landen in *Franc Alleu* * Zodanige zyn de leden van het Lagerhuis.

* Men moet daar ook onderſtellen de *Free Soemen*, en de bezitters van vlekken.

Wy hebben reets de vergadering, onder *Eduard* den Ouden zamengeroepen †, bygebragt; hier hebt gy 'er een van omtrent honderd jaren te voren ‡ onder *Kenulphus*, koning van Mercië. Wy hebben, zegt hy in de brieven, die door deze vergadering wierden goedgekeurt, de *Optimates Merciorum*, *Epiſcopos*, *Principes*, *Comites*, *Procuratores*, *nnosque Propinquos* te zamen doen komen, dat is te zeggen, zo wel de geeſtelyke als wereldlyke heeren, en de gemachtigden van den overigen adel en gemeenten; gelyk wy in de uitlegging dezer woorden *Optimates* en *Procuratores* hebben aangetoont. Daar ſteekt meerder zwarigheit in de rechte bevatting van dat van *Principes*. *Tacitus*, in zyne Verhandeling over de

† in het jaar 904.
‡ in het jaar 811. *Tyrrel. ibid.* bladz. 95.

de zeden der Duitschers, verstaat het alleen van de genen, die voorname bedieningen in het landt hadden, en niet van die door hunne afkomst, of geboorte onderscheiden worden.

De brieven van den koning *Adelstan* van het jaar 931 †, ten behoeve van de adby van Abington gezonden, drukken de Staten door de zelve bewoording, als die, daar wy zo even van gesproken hebben, uit. Dat nog een ander bewys van het houden dezer vergaderingen is, de brief meldt, dat de zelve in zyn geheel is geschreven in een koninklyk huis *, *Æstwelope* genaamt, in de tegenwoordigheit der bisschoppen, abten, hertogen, en *procureurs* †, of, gelyk wy hebben aangetoont, gevolmachtigden van het ryk, die zich daar buiten twyffel om veel meer andere zaken bevonden.

† door *Tyrrel* bygebragt *ibid.*

* *in villa regali. Tyrrel ibid.*

† *Procuratores patriæ.*

Maar zie hier het krachtigste bewys van alle voor de Staten-vergaderingen, gehouden onder de Saxische koningen, dat is, dat men aan het hoofdt der wetten, onder hunne regering gemaakt *, deze woorden vindt: *En zodanig is het gevoelen van onzen heere geweest* †, dat is te zeggen van den koning en van zyne *Wise-men*, of der gemachtigden, die de vergadering uitmaakten; gelyk wy het hebben verklaart, of, gelyk het veel netter door den Engelschen leeraar * wordt uitgelegt: *Zodanig is het gevoelen van de geestelyke en wereldlyke Lords en de gemachtigden van de gemeenten.*

* door *Lambertus* bygebragt. Zie Tyrrel *ibid.* bladz. 98.

† *And it is the advise of our Lord, and his Wise-men*

* *Lambert.*

Hier over maken wy deze aanmerking, dat het Engelsche of Saxische voorschrift, daar de wetten of inzettingen mede eindigen: *En zodanig is het gevoelen* enz. het zelve is, als dat het slot der besluiten en der bevelen der Staten, of der Parlementen, van het oude Fransche ryk was: *Quia tale est nostrum placitum*, dat is te zeggen, gelyk wy op zyn plaats hebben getoont *: *Want dit is ons welbehagen*, of, dat wy hebben vastgestelt: daar men deze gevolgen uit kan halen, dat, dewyl de vergaderingen van twee volkeren, die een en den zelven oorspronk hadden †, de zelve taal voerden, zy ook van den zelven aardt of gesteldheit waren. Nu was het in hunne Parlementen dat de Franken, of Franschen, zich dus uitdrukten: het is dan ook in de hunne, dat de Saxen, of de Engelschen zich insgelyks uitten.

* Zie hier boven fol. 775.

† de Saxen en Franken waren Duitschers.

Boven dat gaat het vast, dat de Saxische vergaderingen uit geestelyken en wereldlyken bestonden, en dat de laatste mede in zich den adel en de gemeenten begrepen; alles was in het eenige woordt *Witan* vervat, dat de Engelschen hebben verandert in *Wise-men*. Dus is het, gelyk wy hebben gezegt, dat een der verstandigste oudheitkenners van Engelandt * het verklaart. Hy bevestigt zyne verklaring door eene zaak, die het onwedersprekelyk maakt. Dat is, dat geringe vlekken, als die van Gatton, in de provincie van Surrey, en andere diergelyke in die van Devon en van Cornwall, het recht hebben van twee van hunne burgers in het Parlement te zenden, daar zy met de andere gemachtigden der gemeenten zitting in het Lagerhuis hebben. Nu is het onmogelyk, zegt hy, dat dit voorrecht hen na de verovering is gegeven, naardien zy van dien tydt af al meest verwoest, of in het verval waren: noodzakelyk hebben zy het dan van de Saxische regering gehad, onder de welke zy meerder aanzien in het ryk hadden dan zy naderhandt hebben gehad. Men vindt daar in waarheit geen schriftelyke bewyzen van; maar de overlevering gaat vast. Deze vlekken bezitten hun recht, en hunne gevolmachtigden hebben zitting in het Parlement. Indien de Parlementen na de verovering waren ingestelt, men zou daar de ingezetenen van deze vlekken niet geroepen hebben; de kleinste onder de duizenden van Engelandt, gelyk Bethlehem onder de duizenden van Juda was. Men heeft zelfs reden om zich te verwonderen, dat zy zich in dit voorrecht, niettegenstaande hun verval, hebben weten te handhaven, dat men ook niet kan geloven, dan wanneer men overtuigt is van de oudheit der Parlementen, die de Normannen vastgestelt hebben gevonden, en in welkers vaststelling zy geen verandering hebben willen maken. Aldus hebben de vlekken en de steden, die het recht onder de Saxische koningen hadden om gemachtigden te zenden, het zelve onder de Normansche koningen behouden.

* *Lambert.* Zie Tyrrel *ibid.* bladz. 98.

De hedendaagsche schryver †, die met dit vooroordeel is ingenomen, bevestigt het door eene wet van *Eduard* den III, by een verzoekschrift van de stadt Barnstabel, in de provincie van Devon, gemaakt. Deze stadt hadt twee burgers benoemt om in het Lagerhuis te zitten; men maakte zwarigheit hen daar toe te laten, en men betwistte het recht, dat Barnstabel zich tot deze benoeming aanmatigde. Deze stadt verzocht gehoort te worden om haar recht te bewyzen, dat haar, behalven verscheide andere, door een brief van den koning *Adelstan*, daar de overlevering van bewaart was, toegestaan was geweest; waar op *Eduard* de III en zyne Raden bevolen, dat men daar onderzoek van zou doen. Onze schryver zegt, dat zy dit niet konden doen, ten zy onderstellende als eene ware zaak, dat 'er Parlementen onder de regering van *Adelstan* * waren gehouden, bygevolg lang voor de verovering.

† *Tyrrel.*

* Zyne regering begon in het jaar 925. bygebragt door *Tyrrel.*

Zie hier nog twee andere brieven †; de eene is van den koning *Ethelred*, en de andere van *Eduard* den Belyder. In den eersten, die de voorrechten, aan het klooster van Walverhampton toegestaan, of bevestigt, behelt, leest men deze Latynsche woorden: *Hæc decreta sunt Sigerici archiepiscopi in Placito, coram rege Ethelredo, et Eboracensi archiepiscopo, et omnibus episcopis, abbatibus regionis Britanniæ, seu senatoribus, ducibus, & populo terræ.* In deze woorden ziet men klaarlyk de drie Staten, de geestelykheit, de Pairs, en de gemeenten, uitgedrukt; daar is geen de minste zwarigheit voor de twee eerste; en hoe zal men *Populus terræ* uitleggen, indien men daar de gemeenten niet door verstaat.

De brief van *Eduard* den Belyder ten voordeele van de abdy van Westmunster is niet minder voldoenende. *Hanc igitur chartam* (het is de koning, die spreekt) *meæ donationis & liberalitatis in die dedicationis præditæ Ecclesiæ recitari jussi coram episcopis, abbatibus, comitibus.* Ziet men daar in de geestelyken en de Pairs niet te zamen? *& omnibus optimatibus Angliæ, omnique populo audiente & vidente*; ziet men daar niet de gemachtigden der steden en alle die het Lagerhuis uitmaken? Deze twee brieven zouden elkander licht genoeg geven, indien zy verklaring van noden hadden, en dat men in den eenen zo wel als in den anderen de gansche natie door de geestelyke, wereldlyke en het gansche ligchaam van den *derden Staat* niet in verbeeld zag.

By deze twee voldingende brieven voegt de schryver een derden, die nog veel ouder is. De zelve is van het jaar 855, onder de regering van *Ethelulphus*, zoon van *Egbert*, die de zeven ryken met Westsex vereenigde. Men vindt den zelven onder de wetten van *Eduard* den Belyder †. *Hæc concessa sunt*, zegt de brief, sprekende van de tienden der beien, en andere diergelyke

† bygebragt door

* Men moet daar ook onderstellen de *Free Socmen*, en de bezitters van vlekken.

† in het jaar 904.

‡ in het jaar 811. *Tyrrel. ibid.* bladz. 95.

† *Primates vel Primores Civitatis, seu burgi.* Zie het Woordenboek van *Ælfrik* en van *Somner.*

Landen van het boek of Register, dewyl zy waren geschreven in de Registers van de Leninge of bezitnemingen.

gelyke, omtrent als van de mente en komyn, die de Pharizeën pochten met zo grote naauwkeurigheit te betalen *. *Hæc conceſſa ſunt a rege, baronibus, & populo.* Men ſpreekt van de geeſtelykheit niet, om dat de tiende aan haar toegeſtaan was; maar wy vragen, of men duidelyker de Pairs en gemeenten kan uitdrukken?

Lambert. Zie Tyrrel ibid. blad. 100.

* by Matthæus XXIII hoofdſtuk.

Men antwoordt ons te vergeefſch, dat het Latyn van deze brieven door ſchryvers na de *verovering* is geſchreven, gelyk men door het woordt *Baronibus* ziet, dat in de Saxiſche regering niet bekend was: want het is gewis, dat deze ſchryvers langen tydt voor *Henrik* den III hebben geſchreven, en dat zy daarenboven van de Saxiſche woorden, die zy in het Latyn vertaalden, den rechten zin en eigenſchap, die hen niet bekend waren, hebben willen geven.

Om deze zaak buiten eenigen twyffel te ſtellen heeft men alleen te lezen het geen *Malmesbury* en *Huntington* van het afzetten van *Sigebert*, koning van Weſtſex, zeggen, en wat de abt van Rivaux van het beroepen der Staten onder *Ethelred*, vader van *Eduard* den Belyder, verhaalt. In het jaar 754, zeggen de twee eerſten, wierdt *Sigebert*, wiens boosheit en hoogmoedt niet konden verandert worden, door het wyze beleidt der Staten van het ryk, die zich vergaderden om deze zaak in overleg te nemen, in het twede jaar van zyne regering afgezet. Zy ontnamen hem de kroon, en verkoren een jongen prins uit koninklyken bloede, *Kenulphus* genaamt †. Het Latyn zegt: *Congregati ſunt proceres & populus totius regni* *. Men kan deze woorden niet lezen, *Congregati ſunt*, zonder aan de Staten of Parlementen te denken, noch die van *Proceres* en van *populus*, zonder daar de Pairs en gemeenten gewaar te worden.

† Voorzaat van Brigtherik.

* Dat is: De Staten en de gemeenten des ganſchen ryks zyn vergadert.

De woorden van den abt *Rivaux* zyn niet minder klaar: *Fit magnus coram rege epiſcoporum procerumque conventus, magnus plebis vulgique conſenſus.* Dat is: Daar was eene grote byeenkomſt van biſſchoppen en groten van het ryk, en eene grote vergadering van het volk en de gemeenten. Het is niet mogelyk het Latyn anders te vertalen, indien men het naar den letter en den rechten zin wil uitleggen: want wat willen deze woorden: *Magnus epiſcoporum procerumque conventus*, anders zeggen dan de vergadering van geeſtelyke en wereldlyke Pairs, door deze andere woorden: *Magnus plebis vulgique conſenſus*, van de gemeenten onderſcheiden? Ziet men daar geen twee verſcheide vergaderingen in, of liever gezegt twee onderſcheide ligchamen, dat der Pairs, en dat van het volk, die maar eene vergadering uitmaken? Het is waar, dat het woordt *Proceres*, dat wy op deze plaats Pairs, of wereldlyke heeren, vertalen, een uitgeſtrekter beduiding heeft, en zomtyds in zich bevat den magiſtraat en de voornaamſten der ſteden en der provinciën, gelyk wy aangemerkt hebben; maar men kan het zelve zomwylen ook in een naauwer zin, wanneer men den hogen adel alleen wil betekenen, verſtaan. Daar kan geen dubbelzinnigheit in zyn, wanneer het eerſte ligchaam van het ryk, beſtaande in geeſtelyke en wereldlyke Pairs, onderſcheiden wordt van dat van het volk en de gemeenten, gelyk in de twee plaatſen, die wy hebben bygebragt. Boven dit alles, ſchoon het woordt *Proceres* in beide niet alleen de Pairs, maar ook de voornaamſte overheit der ſteden en provinciën begreep, daar uit zou niet minder blyken, dat de vergadering, die *Sigbert* afzette, en die onder *Ethelred*, vader van *Eduard* den Belyder, gehouden wierdt, beide uit Pairs en gemeenten beſtondt.

De afgezondene brieven, en de wetten, gemaakt in de vergaderingen, onder de Saxiſche koningen gehouden, zyn onwederſprekelyke bewyzen van de oudheit der Parlementen in Engelandt. Van toen af aan waren de zelve al in gebruik, en wierdt hun gezag erkent; van toen af aan vondt het ryk zich verplicht hen raadt te vragen; eindelyk, van toen af aan was de *wetgevende macht* dermaten in de koningen gelegen, dat zy te gelyk ook by de Staten van het ryk was. De eerſten maakten de wetten, maar niet dan met goedvinden van de Parlementen, of de vergaderingen, of liever, de koninklyken parlementaire macht liepen te zamen om de beſluiten, in de vergaderingen genomen, de kracht van eene wet te geven, en de zelve te doen doorgaan. Des konings naam ſtaat aan het hoofdt van het beſluit, of de wet geplaatſt; hy is het hoofdt van het ryk, gezeten op den troon, en de eerſte plaats bekledende; maar de Staten zyn daarom onder zyne voeten niet, gelyk *Auguſtus* voorgaf dat hy in een droom gezien hadt, dat de Raadt onder de zyne was; zy zyn aan zyne zyde, om hun gevoelen te zeggen, en om aan de willekeuren de kracht, die zy anders niet zouden hebben, indien hun raadt met den wille van den vorſt niet gepaart ging, by te zetten. Dit is het geen deze woorden van den koning *Alfred* te kennen geven: *Ik heb*, zeide hy, *alle deze wetten en bevelen aan myn Parlement* † *medegedeelt, en myn Parlement heeft my geantwoord, dat het de zelve toeſtemde, en begeerde, dat zy nagekomen zouden worden* *.

† te all my wetes.

* Zie de Engelſche woorden doot Tyrrel bygebragt ibid. bladz. 106.

Het is omtrent met de zelve woorden en met den zelven geeſt dat de koning *Ethelred* zich uitdruktę. *Dit is*, zeide hy, ſprekende van het geen in zyn Parlement was beſloten, *dat de koning* Ethelred *en de vergaderde Staten hebben bevolen, om de misbruiken te verbeteren, en de vrede beſtendig te maken. Zodanig zyn de wetten*, zegt hy op eene andere plaats, *die de koning* Ethelred *en de vergaderde Staten hebben opgeſtelt, om de vrede, de ruſt en het algemene welzyn te vermeerderen* †.

† Zie Tyrrel ibid.

Zo ſprak ook de koning *Egbert* in een brief, dien men in eene boekery van Engelandt vindt *: *Ik* Egbert, *koning der Weſt- Saxen* †, *met goedvinden en toeſtemming van onze ganſche natie en het algemene goedvinden van onzen ganſchen adel.* In het Latyn ſtaat: *Cum licentia & conſenſu totius gentis noſtræ, & unanimitate omnium optimatum.* En het is niet zonder reden, dat onze ſchryver, acht ſlaande op deze woorden, het recht van het volk *in de wetgevende macht* aanmerkt.

* Bibl. Coton. Zie Tyrrel ibid. bladz. 107.

† of Weſterſche.

Hoe onverwinnelyk en hoe volſtrekt de koning *Kanut* ſcheen, voerde hy nochtans eene diergelyke taal, willende liever iets van zyn recht, door zyne overwinninge gekregen, afſtaan, dan aan het volk het geen het onder de Saxiſche koningen hadt gehadt ontnemen. *Ik Kanut*, zeide hy, *koning van Groot-Britannie en van verſcheide andere natien, zittende op mynen koninklyken troon, heb de volgende wetten gemaakt met den raadt en het beſluit van de aartsbiſſchoppen, biſſchoppen, abten der graafſchappen, en alle myne andere onderdanen.*

En op dat 'er niets aan de macht der Parlementen, of der Staten onder de Saxiſche koningen mogt ontbreken, voegt de ſchryver by hunne medeſtemming in de burgerlyke en ſtaatkundige zaken met den koning hunne tuſſchenkomſt in de kerkelyke met hem, oeffenende zyne oppermacht, of zyn recht, van hoofdt van de kerk, zo wel als van den Staat.

* Zie Bela en Huntingtun.

Het was niet voor dat hy de Staten van zyn ryk hadt doen vergaderen, en met hen geraadpleegt te hebben *, dat *Edwin*, koning van Northumberlandt †, omtrent het jaar 626 het Hei-

† die in dat gedeel-

te van Northumberlandt regeerde, dat men noemt te Durie.

Heidendom afzwoer, en het Christelyke geloof omhelsde.

De schryver *, die de kerkvergadering, gehouden in het jaar 673, de eerste, die onder de regering van *Lotharius*, koning van Kent, was, beschryft, zegt, dat *Theodorus*, aartsbisschop van Kantelberg, daar in voorzat; dat de bisschoppen van Engelandt met den koning, de Pairs en de voornaamsten van den adel, met het volk, daar by waren †, daar hy by voegt, dat de kerkvergadering twaalf besluiten voorstelde, die in de tegenwoordigheit van de gansche vergadering wierden gelezen, dat is te zeggen, de geestelyken en de wereldlyken, wier toestemming verzocht wierdt, en dat allen na de lezing hunne toestemming gaven; waar op de schryvers aanmerken, dat zonder de hulp en de toestemming der wereldlyken deze kerkvergadering zuiver geestelyk zou zyn geweest, en de wetten dan onder de geestelyken alleen kracht zouden hebben gehad; maar dat met de toestemming der wereldlyke Pairs, van het volk, en van den koning, die zich daar mede bevonden, de zelve eene zamengestelde vergadering wierdt, des zy het zelve recht als het Parlement hadt, daar de gansche natie aan gehouden was.

* Matth. van Westminster.

† Magnates universi.

In deze zamengestelde vergadering hebben wy den aartsbisschop van Kantelberg zien voorzitten, en den koning als een bystander zien noemen; in die van den jare 694 *, onder *Withred*, een ander koning van Kent, zien wy dezen koning het eerste genoemt, gebruikende zyne oppermacht; daar na komt de aartsbisschop van Kantelberg † met de overige geestelyken, daar men de Pairs van het ryk, en de voornaamste magistraten der provincien, onder de namen van *hertogen* en van *Satrapes* *, byvoegt. Daar maakte men de wetten met bewilliging van de eenen en de anderen by meerderheit van stemmen; *Wy stellen in, wy besluiten, wy bevelen* †.

* Zie Tyrrel ibid. bladz. 110.

† Berthualdus, of Brithwaldus.

* Zie Tyrrel ibid. bladz. 111.

† Statuimus, decernimus, præcipimus.

De koning zelf was in deze algemene bewoording begrepen, en wanneer het op de koninklyke achtbaarheit aankwam, sprak hy in het byzonder: *Dat niemandt*, gelyk hy zeide, *zich verstoute, zich eenige van de goederen der kerk, of van de geestelyke huizen, die door ons, of onze voorzaten, zyn gesticht, toe te eigenen.*

Zie hier nog twee andere aangestelde kerkvergaderingen *. In de eerste maakt men wetten of regelen voor de eenheit van de kerk, den staat van den Christelyken Godsdienst, de eendragt en de vrede, en in de twede maakt men 'er tot handhaving der belydenis van het oude geloof, daar men regelen van tucht by deedt. De voorreden van de eerste behelst, dat zy in het jaar 747 onder *Cuthbert*, aartsbisschop van Kantelberg, *Edelbald*, koning van Mercië, met de voornaamsten van zyn ryk, behalven de bisschoppen, priesters, verscheide geestelyken, daar by tegenwoordig zynde, wierdt gehouden †; en die van de twede luidt, dat zy in het jaar 787 in de tegenwoordigheit van *Elfwald*, koning van Northumberlandt, en den aartsbisschop *Eanbald* *, nevens de bisschoppen en abten van het landt, gelyk ook de magistraten, en gebieders of bevelhebbers †, en van het volk, of de gemeenten *, wierdt gehouden. Daar wordt bygevoegt, dat, na dat de besluiten, door de vergadering gemaakt, de kracht van eene wet, door de goedkeuring van den koning van Northumberlandt, hadden gekregen, de gezanten de zelve aan de kerkvergadering, of het Parlement, dat in het ryk van Mercië wierdt gehouden, wierden gebragt, daar de koning *Offa* met de voornaamsten van het landt zich bevondt; dat men daar de besluiten las, die by

*Zie Tyrrel ibid. bladz. 112.

† cum suis principibus & comitibus.

* aartsbisschop van Jork.

† cum senatoribus & ducibus

* cum populo terræ.

de vergadering van Northumberlandt in de Latynsche en Saxische spraak waren opgestelt, dat, na dat zy gelezen waren, allen de zelve goedvonden en beloofden na te komen, waar na zy getekent wierden, eerst door den koningi en zyne Pairs, of de wereldlyken, die hem verselden, en daar na door den aartsbisschop en zyne stedehouders; zo dat in beide deze vergaderingen de koningen van Mercië en van Northumberlandt den voorrang voor den aartsbisschop en de gansche geestelykheit hadden: daarenboven ziet men, dat de geestelyke besluiten geen kracht hebben, indien zy niet in de vergadering der Staten, daar de adel en het volk zich bevindt, worden genomen, en de koning, zittende in het Parlement, niet beveelt, dat zy opgestelt en opgemaakt zullen worden. Zodanig was, om het in het voorbygaan te zeggen, de oppermacht der Saxische koningen, en zodanig was ter zelver tydt het gezag der Parlementen van de natie over de regering der kerke, zo wel als over die van den Staat. De geestelykheit hadt geen macht over het volk dan die de toestemming der wet-makende macht haar gaf, die geheel aan den koning en het Parlement stondt. Voor het overige was het niet alleen in zaken ten aanzien van de kerkelyke tucht en de zuivere kerkelyke regering, dat de koning en de Staten tusschen beide kwamen, het was ook omtrent de artykelen van het geloof, zo wel als die der plegtigheden en gewoonten *.

* Spelman, door Tyrrel, ibid. bladz. 112, bygebragt.

Daar is nog meer aan te merken; de verordening der prelaten geschiedde niet zonder bewilliging van den koning en van het volk †, die de bisdommen begaven, zonder dat de pauzen zich daar mede bemoeiden, of indien zy zich daar in staken, was het alleen om hun verzoek en gebeden daar tusschen te doen komen. Aldus klaagde de paus onder *Eduard den Ouden* *, dat sedert zeven jaren de bischoppelyke stoelen in Westsex hadden open gestaan. De koning, aan wien hy hadt geschreven, beriep een synode, bestaande uit de drie Staten van Engelandt †, en de vergadering benoemde de bisschoppen, de zelve tot vyf vermeerderende, daar 'er te voren alleen twee waren geweest. Aldus is het, dat meer dan zestig jaren daar na, onder *Eduard* den Martelaar *, de aartsbisschop van Jork, door het goedvinden van den koning en zyn Parlement, wierdt ingewyd †, en in het jaar 994 bragten de koning *Ethelred* en de Staten *Elfrik* van het bisdom van Winchester tot het aartsbisdom van Kantelberg over.

† Synodus senatorum Angleorum.

* Hy regeerde van het jaar 975 tot het jaar 979.

† All his Wise-men. Zie Tyrrel ibid. bladz. 114.

Aldus is het ook, om nu weder tot de kerkelyke wetten te komen, dat de koning *Eduard de Oude*, een verdrag van vrede en bondgenootschap met de Denen gesloten hebbende, wetten nevens een hunner koningen * aangaande de regering en de geestelyke bestiering van de kerk maakte; wetten, die de Latynsche schryvers *Senatusconsulta* noemen, dat is te zeggen, besluiten, of bills van het Parlement, gelyk men zich sedert de verovering heeft uitgedrukt.

* Gunther, koning van Denemarken, of Erik, opvolger van Gunther in het jaar 904. Zie Tyrrel. ibid. bladz. 111.

De koning *Adelstan*, zoon van *Eduard*, die hem in het ryk opvolgde *, beriep in het jaar 994 diergelyke vergaderingen, en maakte diergelyke wetten; de koning *Edmond*, broeder en opvolger van *Adelstan*, hieldt eene diergelyke vergadering, daar men rechten en inzettingen in maakte, die meer den Godsdienst en de zeden dan de burgerlyke regering raakten.

* in het jaar 925. Zie Tyrrel ibid.

Voorts is het te vergeetich, dat men, om zo vele plaatsen, die zo klaar het recht van het volk door zyne gemachtigden of voornaamsten aanwy-

zen en vaſtſtellen, te ontzenuwen, men het zelve tracht te bepalen aan de *Tenans in capite*, dat is te zeggen, tot die van het volk, die onmiddelyk hunne lenen van den koning hadden (a). *Deze Tenans in capite* zyn eene loutere inbeelding*, en hun naam vindt men in gene Jaarboeken, noch in de brieven dezer Parlementen, of algemene vergaderingen van de natie, die om wetten te maken, of belaſtingen in te voeren waren zamengeroepen. Buiten dat kunnen zy van zich zelven het ligchaam, dat het volk verbeeldt, niet uitmaken; en het is de algemeenheit van het volk, dat in deze Parlementen dan eens onder den algemenen naam van *Optimates*, van *Fideles* †, van *Mulitudo infinita fidelium*, en dan eens onder zyn eigen naam van *Populus*, van *Populus in provincia*, van *Populus terræ* ‡ voorkomt, maar nooit onder den naam van *Tenans in capite:* en hoe zouden deze woorden *Multitudo infinita fidelium* * aan de *Tenans in capite* hebben kunnen toegepaſt worden, die ten tyde van *Eduard* den Belyder † geen drie honderd uitmaakten? daar in het tegendeel de uitdrukking, indien men ze aan het volk in het algemeen toeëigent, natuurlyk is, dat is te zeggen, aan zyne *Optimates*, aan zyne *Proceres*, aan zyne *Primores populi*, aan zyne *Freemans*, aan zyne *Freeholders*, aan zyne *Tenans in ſoccage*, en *bourgage*, daar het getal van oneindig was, in vergelyking van de *Tenans in capite*. Maar wy menen omſtandiger over deze vrage te handelen, wanneer wy onder het ryk der Normannen genoodzaakt zullen zyn daar van te ſpreken, onder de welke zy beter bekend en in een groter getal zyn geweeſt.

Zie daar, hoe men van alle kanten de vergaderingen en het gezag der Parlementen, of der Staten ‡, onder de Saxiſche koningen, omtrent het verkiezen der koningen, het beſtieren van het ryk, het inſtellen en bekrachtigen der wetten, eindelyk in alle wet-gevende macht, zo wel in de kerk als in den Staat, in het verkiezen der biſſchoppen, zo wel als in dat der koningen, in de wyze en wettigheit der kerkelyke inzettingen, als in de Bills of bevelen van de burgerlyke regering, vindt. Laat ons de zelve Parlementen hunne zittingen en macht onder de Normannen mede zien behouden, zonder dat *de verovering* van *Willem* daar iets in heeft veranderd, en laten wy daar door het valſche denkbeeldt van de yveraars, die willen, dat deze doorluchtige vergaderingen, daar de gemeenten hare gemachtigden in hebben, hare inſtelling aan *Henrik* den III en *Eduard* den I ſchuldig zyn, ten eenemaal wegnemen.

Dit laatſte tydperk der Parlementen onder de regering der Normannen beſlaat de ganſche Bylage van den Engelſchen ſchryver *, die in het begin van het eerſte Deel van zyne Geſchiedenisſe ganſch anders van deze vergaderingen, in het tydperk van de zeven Saxiſche ryken, hadt geſproken. Maar gelyk wy verplicht zyn geweeſt het hier aan te halen, om eene volkome en aaneengeſchakelde ſchets der Parlementen, of der Staten onder de drie regeringen † te geven, zullen wy het uittrekſel van zyne Bylage, dat alleen uitkomt op de verſcheide denkbeelden, die men van de Parlementen ſedert *de verovering* heeft gehad, en het ware denkbeeldt, dat men daar van moet hebben, des te meer bekorten. Wy hebben reets aangetoont I. de oudheit van deze vergaderingen onder de twee eerſte regeringen, en II. haar recht en macht. Nu is ons nog overig te ſpreken van hare geſteldheit onder de derde regering, welke die der Normannen is, en van hare zittingen ſedert *Willem* den I tot op *Henrik* den III. Wy zullen ons verhaal, dat anders, te lang zynde, verdrietig zou vallen, bekorten, en wy hopen, dat deze bekorting het zelve niets van zyne klaarheit, noch waarde zal doen verliezen.

Het was in het jaar 1066, dat *Willem*, hertog van Normandië, in Engelandt kwam, om 'er de kroon van te bemachtigen, het zy door geweldt van wapenen, het zy uit hoofde van den uiterſte wille van *Eduard* den Belyder, zynen nabeſtaande, het zy met bewilliging van de natie, of liever door middel van alle deze verſcheide voorrechten byeen gevoegt, als zo vele trappen om op den troon te klimmen. De uiterſte-wille en het bloedverwantſchap van *Eduard* zouden zonder de toeſtemming van het volk van weinig gewigt zyn geweeſt; en mogelyk hadt hy het laatſte niet verkregen, indien zyne overwinningen de Engelſchen niet buiten ſtaat hadden geſtelt om hem het zelve te betwiſten; waarom meeſt alle de ſchryvers hem niet anders dan een overwinnaar aanzien; zy geven hem geen anderen naam, en hunne Jaarboeken richtende naar het tydbeſtek van zyne regering, rekenen en ſtellen zy de jaren ſedert zyne *verovering*, gelyk de ſchryvers, die onmiddelyk na de bemachtiging van Perſie door *Alexander* hebben geſchreven, de zelve ſedert de opkomſt van het Grieksche ryk, daar hy de ſtichter van was, rekenen *.

De ſchryver, wiens Bylage wy hier bekorten, wil, dat men te onrecht op deze wyze van *Willem* den I ſpreekt. Hy geeft aan zyne verrechtingen alleen den naam van *gewaande overwinningen*. Wy zullen hier niet verder in treden, maar wy menen twee zaken te kunnen verzekeren: de eerſte, dat *Willem* in Normandië geen volſtrekte en onafhankelyke macht gebruikt hebbende, het nog veel minder in Engelandt deedt; de twede, dat hy de Normanſche wetten met de Saxiſche zamen gepaart hebbende, de Staten, of Parlementen, een voorrecht, dat de twee natiën genoten, in hun geheel liet.

Wy hebben dan zonnenklaar de Staten van het Saxiſche ryk volgens het ontwerp en de kenniſſe van den Engelſchen ſchryver aangetoont; die van het hertogdom van Normandië zyn niet minder onwederſprekelyk. Hunne Normanſche brieven, daar wy reets van geſproken hebben †, zyn alleen genoeg om het zelve te beveſtigen, en het gedenkteken, dat nog aan het ſlot van de willekeuren des konings van Vrankryk gevonden wordt, ſtelt het buiten alle twyffeling. Men ziet daar nog een klaar bewys van in de weigering der Staten, die *Willem*, de welke gereed ſtondt over zee te gaan, om eene kroon te bemachtigen, niet wilde byſpringen, zeggende trotſchelyk, dat zy niet verplicht waren deze onkoſten te doen, gelyk wy in de regering van dezen vorſt hebben verhaalt ‡.

Hoe kan men na dit alles geloven, dat zyne regering volſtrekt is geweeſt, en dat hy gewoon zynde geweeſt volgens de wetten en de goedkeuring der Staten in Normandië te regeren, de zelve in Engelandt heeft vernietigt? Hoe kan men zich verbeelden, dat hy zich eene onafhankelyke macht in de regering van zulk een groot ryk heeft willen aanmatigen, en de vryheit en voorrechten in een enkel hertogdom, dat hy veel gemakkelyker het juk hadt kunnen opleggen, verdra-

* Ten aanzien van het recht der zittingen in het Parlement.

† Zie fol. 790. en de volgende.

‡ Zie boven *ibid.*

* Zie de Algemene Inleiding van *Tyrrel* I Deel, bladz. 105.

† Zie *Tyrrel. ibid.* bladz. 119, 120.

* *Tyrrel.*

† Der Britten, der Saxen en der Normannen.

‡ van de geeſtelykheit, den adel en het volk.

* Zy beginnen met twaalf jaren na zyne doodt.

† Zie boven fol. 783.

‡ Zie de regering van *Willem*, fol. 204 enz.

(a) Deze lenen waren minder dan de Pairſchappen.

dragen? Het is waar, gelyk wy in de geſchiedenis van zyne regering * hebben toegeſtaan, dat hy zich verplicht achtte eenige ſtrenge voorbeelden en tekenen van gezag, die wel naar eenige onafhankelykheit geleken, in het werk te ſtellen. Maar het is met deze ſtrengheit gelyk met vele andere, die men de kwade tyden toeſchryft. De noodt breekt de wet; maar deze tydt gaat wel weder over, en de zaken krygen haren vorigen plooi. Het was het zelve met de regering van *Willem*. De Engelſchen, die hem als een veroveraar aanzagen, haatten hem als een tyran; en op zyn beurt was hy gehouden zulke kwaadgezinde onderdanen als oproerigen aan te zien, en hunne perſonen en goederen in verzekering te nemen. Doch dit was alleen het kleinſte gedeelte van de natie; hy wilde zich van de anderen minder doen vrezen dan beminnen. Aan den anderen kant, de Normannen, die hem gevolgt waren, en hem grote dienſten gedaan hadden, hoopten op evenmatige vergeldingen. Hy voldeedt hen uit de aangeſlage goederen van zyne vyanden; de Engelſchen, die hem gehoorzaamheit bewezen, koſtte het niets. Hy raakte niet aan hunne wetten dan om ze te volmaken; hy handhaafde hen in hunne voorrechten, en veranderde zeer weinig in hunne rechtbanken en de wyze van hunne regering, ſedert zo vele eeuwen vaſtgeſtelt, die behalven dat niets vremds, niets nieuws, niets, daar hy afkeerig van was, in hadt, gewoon zynde over het volk, nayverig van zyne vryheit, zyne Staten en zyne Parlementen, te regeren. Dit is het gene wy in de bewyzen, die onze ſchryver daar van geeft, zullen zien, terwyl hy de tegenwerpingen, die hem eene onbepaalde macht toeſchryven, wederlegt, en den geſtadigen voortgang van de grote vergadering der natie onder hem en zyne nazaten, bygevolge lang voor het negen en veertigſte jaar der regering van *Henrik* den III, en het achttiende van *Eduard* den I (een tyd verloop, binnen den welken zyne tegenkanters de opkomſt en vaſtſtelling der zelven beſluiten) aantoont.

* Zie fol. 213, 214.

Maar voor dat wy in de byzonderheden van zyne Bylage, aan het einde van het derde Deel van zyne Geſchiedenisſe, treden, vinden wy ons verplicht te doorlopen het geen hy in zyne Inleiding van het twede Deel zegt, dat met de regering van *Willem* begint, en dat hy tot op de regering van *Henrik* den III uitſtrekt. In deze Inleiding heeft hy de redenen en de getuigeniſſen, die de zamenroeping der Parlementen † onder deze derde regering bewyzen, gelyk hy mede aan het hoofdt der Inleiding van het eerſte boek de redenen van hunne vaſtſtelling onder de twee andere voorgaande regeringen ‡ heeft ingelaſcht; zo dat, dewyl wy ons ſtipt aan de eerſte Inleiding hebben moeten houden, om onze bewyzen onder de regeringen, die voor *de verovering* gaan, goed te maken, moeten wy het ook van de twede doen, om zyne gedachten en redenvoering tot een te brengen, om te doen zien, dat 'er in den grondt en in het wezentlyke noch door *Willem* den I, noch door zyne nazaten iets is verandert.

† Beſtaande in drie Staten.

‡ Der Britten en der Saxen.

Het ryk heeft nooit zonder Staten of Parlement geweeſt; al de nieuwigheit, die men in het tydbeſtek, beginnende in het negen en veertigſte jaar van *Henrik* den III, en eindigende in het achttiende jaar van *Eduard* den I, vindt, beſtaat alleen in ſpreekwyzen, in onderſcheidentlyker verdeeling der Pairs en der gemeenten, dat eene nadere kennis van het recht des volks geeft. Behalven dat alles is het omtrent het zelve zo in den eenen tydt als in den anderen geweeſt. De Britten hadden hunne uitdrukkingen, en de Saxen wederom de hunne gehad; de ſchryvers en de brieven, in het Latyn geſchreven, hebben zy vertaalt naar den zin van het Latyn van dien tydt. De Engelſchen, onder *Henrik* den III en *Eduard* den I levende, hebben onderſcheidentlyker en netter geſchreven. Ondertuſſchen zyn zy alle van gedachten geweeſt den ſtaat van de natie te vertonen, beſtaande in de geeſtelykheit, den adel, en het volk, die met den koning de wetten maken, het ryk beſtieren, en de vryheit handhaven. Wy hebben het onder de Britten en Saxen gezien; laat het ons nu onder de eerſte Normanſche koningen zien; vervolgens zullen wy het onder de regering van *Henrik* den III en van *Eduard* den I beſchouwen, en dan zullen wy de Bylage van onzen ſchryver nagaan, of liever gezegt, wy zullen ons vergenoegen daar een ſoort van beſluit uit op te maken, met het welke wy onze Verhandeling zullen eindigen.

Laten wy hier het zelve doen, dat wy in het naſpeuren van den Staat of de Saxiſche Parlementen gedaan hebben, mydende de dubbelzinnigheit der ſpreekwoorden, daar men zich in het begin dezer derde regering van bediende, gelyk wy omtrent de uitdrukkingen onder de twee eerſte, toenmaals gebruikelyk, hebben gedaan. Deze verklaring gedaan zynde, zullen wy onze bewyzen bekrachtigen en gemakkelyker vaſtmaken; niets zal ons dan ophouden in den ſtyl der brieven, geſchiedeniſſen, en andere ſtukken van dezen tydt, daar de kennis nodig van is, om een begrip van deze grote vergadering van de natie te hebben, en daar een vaſt denkbeeldt en eene verzekerde verbeelding, die niet bedriegt, van te maken.

Voor eerſt merken wy aan, dat de woorden *Parlement*, *Pairs* en *gemeenten* weinig op de ſchryvers, die ſedert *de verovering* tot aan de regering van *Eduard* den I, of omtrent het einde van die van *Henrik* den III * geſchreven hebben, worden gevonden. Zelfs is het meer dan honderd jaren daar na, onder *Richard* den II, dat men zich van deze woorden bediende: *De heeren, of de geeſtelyke en wereldlyke Pairs, en de gemeenten van het Parlement*; of van deze bewoording, nog korter: *Al de Staten van het Parlement*. Dus is het, zegt onze ſchryver †, dat men in Vrankryk ſprak, en van daar is het dat deze ſpreekwyzen in Engelandt zyn overgegaan. Men moet ze dan aan de Normannen niet toeſchryven, dewyl men 'er zich niet van bediende noch onder de regering van *Willem* den I, noch ook drie honderd jaren daar na onder zyne opvolgers. Deze ſpreekwyzen waren hen echter niet onbekend; maar de ſchryvers, die in het Latyn hebben geſchreven, hebbenze niet gebruikt, en die in het Engelſch hebben geſchreven, hebben de wyze van ſpreken van hunne natie gevolgt. Het is waar, dat *Willem* de Engelſche ſpraak wilde afſchaffen, en de zyne invoeren; maar hy was daar geen meeſter van; de zelve kon niet dan in de gerechtshoven ingevoert worden; verder ſprak en ſchreef ieder gelyk hy wilde. Het is echter te verwonderen, dat men in de Jaarboeken van deze eerſte tyden, die met *de verovering* beginnen, deze uitdrukkingen van *Pairs* en *gemeenten*, noch deze andere van *Staten des ryks*, *in het Parlement vergadert*, niet vindt, en dat men ze eensklaps in gebruik ziet in het vyfde jaar van *Richard* den II, dat is te zeggen, niet voor omtrent het jaar 1380, of 1381.

* *Matth. Paris* gebruikt het woordt *Parlement* niet dan in het jaar 1251.

† *Tyrrel.*

* Zy beginnen met twaalfjaren na zyne doodt.

† Zie boven fol. 783.

‡ Zie de regering van *Willem*, fol. 204 enz.

Hoe het zy; want het zou zwaar vallen redenen van deze verandering, of eigenzinnigheit der tale te geven, indien de spreekwyzen of namen nieuw zyn, de zaak in zich zelve is het niet. Dat men dan op deze, dan op eene andere wyze heeft gesproken, daar is weinig aan gelegen, de instelling van deze grote vergaderingen, die het ligchaam van de natie verbeelden, hebben altoos in standt, en onder verscheide uitdrukkingen, zelfs onder de drie ryken, geweest. Het komt 'er nu op aan de zelve onder de Normannen, daar zy een volle aanzien onder kregen, te beschouwen; wy moeten 'er de vaststelling sedert de regering van *Willem* den I van bewyzen.

In de plaats van *Parlement*, *Pairs* en *gemeenten* gebruiken de Jaarboeken en de brieven van dezen tydt de woorden van *Colloquium*, *Proceres*, en *Universitas regni*, wanneer zy in het Latyn zyn geschreven, of die van *Great* en van *Common Council*, *Lords*, *Barons*, *Knight-Shires*, *Freebolders*, *Burghesses*, *Loandsfolk*, of de *gemeenten van het landt* *, wanneer zy in het Engelsch of Normansch zyn uitgedrukt. Het is niet dan onder deze of gene van deze uitdrukkingen, of eenige andere diergelyke, dat men de Staten betekende, zamengeroepen onder *Willem* den I en *Willem* den II, *Henrik* den I, en hunne opvolgers, tot omtrent op het einde van de regering van *Henrik* den III, wanneer men zich begon te bedienen van de woorden van *Parlement*, van *gemeenten*, of *gemeenschappen*, en tot op het achttiende jaar van *Eduard* den I, waar in deze uitdrukkingen in vol gebruik zyn geraakt. Sedert vindt men selden de eerste, men drukte de algemene vergaderingen van de natie in de brieven, of in de Jaarboeken door den naam van *Parlementen* uit; daar men onderscheidt heeft beginnen te maken tusschen *Hoger*-en *Lagerhuis*, waar van het eerste uit geestelyke en wereldlyke Pairs, en het twede uit gemachtigden van het volk, of de gemeenten, bestaat. Maar dit onderscheidt is niet dan lang na *Eduard* den I gemaakt, om het tot het vyfde jaar der regering van *Richard* den II niet te brengen.

* oude Fransche uitdrukkingen, betekenende het landvolk.

Men ziet deze Staten of algemene vergaderingen der natie in verscheide uitvoeringen van belang onder de regering van *Willem* den Veroveraar, als: I. in de plegtigheit van zyne kroning; II. in den eedt, dien hy deedt; III. in zyn wetboek; IV. in zyn uiterste wille, luidende, dat zyn zoon *Willem* hem in het ryk, met goedvinden der Engelschen, zou opvolgen.

Ten aanzien van de eerste dezer voorname akten verzekeren ons meest alle de schryvers, dat na de nederlage en de doodt van *Harald*, zynen mededinger, hy liever het ryk door verkiezing van de natie dan door zynen degen, of den uiterste wille van *Eduard* den Belyder wilde aanvaarden. Niemandt is daar omtrent geloofbaarder dan *Willem van Poitiers*, die ten tyde der *overwinninge* leefde, en zyne Geschiedenis in het Latyn heeft geschreven. *Hy twyffelde*, zegt deze schryver, van *Willem* sprekende, *of hy na de overwinning, op zynen mededinger behaalt, den tytel van koning zou aannemen, daar hy niet toe kwam, dan op het verzoek der bisschoppen en der voornaamsten van het ryk* †. Daar hebt gy het recht der Staten geoeffent, en te gelyk erkent. *Toen*, vervolgt deze schryver, *wierdt* Willem *eerst koning*. Een ander ‡ zegt, *Dat hy tot koning door al de Engelschen en Normannen wierdt verkoren, en naderhandt gekroont* *.

† *Postquam Præsules regnique Proceres eravserunt.*

‡ *Willem van Jumiege.*

* *Ab omnibus tam Anglis quam Normannis Proceribus lex est siellus.*

Dit geschiedde niet dan na dat hy gezworen hadt de wetten te zullen handhaven, en deze eedt is een twede bewys van het gezag der Staten, aan welke hy den zelven aflcide. De schryvers, die het verhalen *, zyn zeer geloofbaar, hoewel de verdedigers van de onafhankelyke en volstrekte regering van *Willem* het tegendeel zeggen, en tegen dit bewys de stilzwygendheit der schryvers van dien tydt over deze zake stellen, als of de achteloosheit van de eenen de bevestiging van de anderen kon overhalen.

* *Zie van Worcester, Sim. van Durham, en R. Hoveden.*

Daarenboven is het eene slechte reden, te zeggen, dat hy de kroon door zynen degen hadt verkregen, en dat hy zich door den eedt zo niet kon verbinden, of zyn degen was machtig den knoop te breken †; eene vremde gewoonte, die de sterkste machtigen hun woordt ongestraft te breken. Het staat den overwinnaar vry zich aan het recht zyner overwinninge te houden; maar daar van afstaande, en zwerende de wetten te zullen handhaven, kan hy de zelve wel schenden zonder meineedig te zyn, en kan hy, met de heiligheit van den eedt en de ligtgelovigheit zyner onderdanen spelende, beurt om beurt overgaan van de dwingelandy tot eene wettige regering, en van eene wettige regering tot de dwingelandy? Buiten dat hebben wy de verkiezing van *Willem*, die het ryk daar door liever dan door zynen degen wilde aanvaarden, gezien: derhalven was het recht van zyne verovering, daar hy afstandt van gedaan hadt, geen reden, noch voorwendsel meer om hem van de verplichting van zynen eedt te ontslaan.

† *The fwordcan cut his Gordian Knot.* Dat is: Zyn zwaardt kan den Gordiaanschen knoop breken.

Wy komen tot de wetten, die hy gaf, of die hy wilde dat door het ganssche ryk zouden onderhouden worden, het welk hy niet kon doen zonder zich zelven daar aan onderwerpelyk te maken, en de *Staten* van de natie te erkennen: want het zy men deze wetten als de zyne, of uittrekselen van het Normansche wet-of *handvestboek* ‡, het zy men ze als die van *Eduard* den Belyder, en als uittrekselen van het Saxische wetboek aanziet, het zy men eindelyk gelooft, dat het een zamenstel van de eene en de andere is, zy bevestigen even gelykelyk eene gematigde regering en de vryheit van het volk, zyne Staten, en zyne Parlementen. Dit is het geen wy reets ten aanzien van de Normannen hebben doen zien, wanneer wy van hunne voorrechtbrieven spraken *, daar wy nog zullen byvoegen den eedt, dien *Willem* by zyne intrede te Rouaan, hoofdstadt van deze provincie, deedt. *Hy zwoer*, zegt de schryver †, *de geestelykheit, den adel en het volk te beschermen; hen in alle hunne rechten, vryheden, voorrechten en vrydommen te handhaven.* Niets gelykt minder naar eene onafhankelyke en volstrekte macht. Aangaande de wetten van *Eduard* den Belyder hebben wy niet meer van noden te herhalen dan het geen wy reets gezegt hebben ‡. Deze goede koning is zo krachtig voor het recht van het volk, en de verplichting der souvereinen om naar de wetten te regeren, dat hy begeert, dat men hen afzette, en zelfs den naam van koning afneme, indien zy zo onrechtmatig zyn om ze te overtreden. Wy hebben ook de gematigtheit van het Saxische ryk, de zachtheit van zyne regering, de vryheit van het volk, de algemene vergaderingen, die omtrent alle grote zaken van het ryk de handen met den koning in een sloegen, aangetoont *. Het blykt dan klaar, dat, uit wat beginsel *Willem* de wetten, die hy begeerde dat men zou waarnemen, hadt gehaalt, het zy in de Normansche, het zy in de Saxische brieven

‡ *Contumier.*

* Zie boven fol. 783.

† *Matth. Paris.*

‡ Zie boven fol. 786.

* Zie boven fol. 791.

ven, het zy uit beide te gelyk, zy ſtrekten altyd om de natie in hare vryheit en voorrechten, bygevolg in de rechten van hare Staten en Parlementen, te handhaven. Dit kan men ook beſluiten uit het geen de ſchryver van dezen tydt * ons van deze wetten van *Eduard* en van *Willem*, daar hy een wetboek van maakt, verhaalt. *Ces ſont les leys & les couſtumes*, zegt hy, gebruikende de oude Franſche woorden, *que les Reis* William *grentat a tout le peuple de Engleterre apres le conqueſt de la terre; ici les mêmes que li Reys* Edouard *ſun couſin tint devant lui*, het welk in het Neder-duitſch vertaalt wil zeggen. *Wetten en gewoonten, die de koning* Willem *aan al het volk van Engelandt na de verovering van het landt vergunde, zyn de zelve, die de koning* Eduard, *zyn neef, voor hem volgde.* De ſchryver vergenoegt zich met deze woorden, die, zegt hy, aan het hoofdt dezer wetten nog ſtaan; maar de wetten zelf haalt hy niet aan.

* *Ingulphus.*

Men vindt ze by den ſchryver van de Bylage, daar wy een uittrekſel van maken, en hy heeft ze aan het einde der regering van *Eduard* den Belyder geſtelt. Echter twyffelde hy, of de zelve wel alle het werk van dezen goeden koning zyn, die 'er mogelyk meer de herſteller dan de inſteller van was. Eenige kunnen hem wel toegepaſt worden; maar de meeſte zyn overblyfſelen van die van *Edgar* † en andere Saxiſche koningen, die de Engelſche natie de eer aandoedt van *Eduard*, den laatſten van dit geſlacht, toe te ſchryven, deels om de genegenheit, die zy natuurlyk voor hare ingebore vorſten hadt, en deels om de liefde, die zy boven al een koning toedroeg, wiens goedheit en zachte regering zy ten dezen dage nog aan zyne opvolgers wenſcht. Hoe het zy, men vindt in de zeventiende dezer wetten, welke wy aan dezen wetgever hebben toegeëigent ‡, die, waar by hy den prins, die zyne macht te buiten gaat, en geen zorg voor de kerk en den Staat heeft, niet alleen den troon onwaardig verklaart, maar zelfs den naam, dien hy wil dat men hem met de kroon afneme.

† Omtrent het jaar 975.

‡ fol. 783.

Wat deel *Eduard* aan deze en andere wetten hadt, zy wierden op zynen naam afgekondigt, en *Willem* de I maakte zich eene eer de zelve op te volgen. Volgens het zeggen der ſchryvers was het niet dan in het vierde jaar van zyne regering, dat zy te voorſchyn kwamen; het welk de gedachten van onzen ſchryver beveſtigt, dat zy op verſcheide plaatſen verſtrooit waren, en dat men daar toen eene verzameling van maakte, die men *Willem* aanboodt, die met eede verklaarde, dat hy ze zou nakomen. Dit is een zaak, die zyne verovering onderſtelt, al het recht van de zelve vernietigt, en geen ander aan den overwinnaar laat dan dat van eene regering, gematigt door de wet, aan welke hy zich door een plegtigen eedt, die zo veel gelt als een uitdrukkelyke afſtandt van de volſtrekt macht, heeft onderworpen.

Tot een vierde bewys van het recht der natie en de macht der Staten onder *Willem* den I hebben wy zynen uiterſte wille omtrent zynen opvolger bygebragt: uit het verhaal, dat de ſchryver daar van doedt, zien wy, dat de koning minder de kroon van Engelandt aan zynen zone, *Willem* den Roſſen, vermaakte, dan hem aan de Engelſchen voorſtelde, naar de welke hy hem wees om hunne toeſtemming te erlangen. Men heeft alleen acht te geven op de woorden, die de ſchryver * den koning op zyn ſterfbedde in den mondt legt, om daar van overtuigt te zyn. Hy zegt: *Neminem Anglici regni hæredem conſtituo, ſed æterno Conditori, cujus ſum, & in cujus manu ſunt omnia, illud commendo. Non enim tantum decus jure hæreditario poſſedi, ſed diro conflictu, & multâ effuſione cruoris perjuro Haraldo abſtuli.* Dat is te zeggen: *Ik ſtelle geen van u beide* (ſprekende tegen de twee prinſſen zyne zonen, *Willem* en *Henrik*) *tot erfgenaam van het ryk van Engelandt.* Hy geeft daar reden van, aldus vervolgende: *De eeuwige Schepper, onder wien ik ſta, en van wien alles afhangt, is daar volſtrekt meeſter van; en aan Hem is het dat ik het zelve overgeef: want ik heb zulk een heerlyke kroon door myn opvolgend recht niet bezeten; maar ik heb ze door een zwaren veldſlag, daar veel bloedt in is vergoten, den meineedigen* Harald *ontveldigt.* De zelve ſchryver voegt daar by, dat hy, achtervolgens deze woorden, den prins *Willem*, dien hy wenſchte tot zynen opvolger te hebben, aanriedt, aanſtonts overzee te ſteken, om zich aan de Engelſchen te vertonen, de welke hy verzocht, dat zy hem wilden inhuldigen, en ten dien einde beval hy hem aan den aartsbiſſchop *Lanfrank*, aan wien hy een krachtigen brief ſchreef, met verzoek, dat hy deze huldiging gelieſde te bevorderen. (*Epiſtolam de conſtituendo rege fecit Lanfranco archiepiſcopo.*) Daar is geen uitdrukking in dit verhaal, die den ſpyker niet op den kop ſlaat. *Willem* verklaart, dat hy niemandt tot erfgenaam van de kroon van Engelandt aanſtelt: kon hy zich duidelyker uitdrukken, dat het zyn vaderlyk erfgoedt niet was, maar eene *erffenis van het vaderlandt*, gelyk de koning *Alfred* voor zynen tydt mede hadt verklaart *? *Willem* ſprak daar nog uitdrukkelyker van, wanneer hy daar by voegt, dat hy de kroon niet uit een erffelyk recht heeft bezeten, en wat aanbelangt het geen uit zyne overwinning, op *Harald* behaalt, volgt, dat is begrepen in het geluk, dat hy hadt van de kroon den geweldenaar ontrukt te hebben; maar hy zegt niet, dat hy daar meeſter van is, hy erkent Godt daar voor; hy bekent te gelyk, dat de Staten van het ryk de twede oorzaak zyn, daar de Hemel zich van bedient om den opvolger op den troon te helpen. Daarom ſchryft hy aan den aartsbiſſchop, op dat hy door zyn aanzien en verzoek den nieuwen koning zou doen verkiezen. Men kan deze woorden op geen andere wyze uitleggen: *Epiſtolam fecit Lanfranco de conſtituendo rege.* Wy zullen haaſt zien, dat deze prelaat de zelve ook zo begreep; hy diende den jongen prins zeer wel, en de natie, ingevolge van haar recht droeg, hem de kroon op. Dit is genoeg om de vryheit der Engelſchen onder *Willem* den I te bewyzen, en om aan te tonen, dat hy, hoe hard zyne regering in zommige opzichten mag geweeſt zyn, zich van zyne overwinning met geen ſtrengheit heeft bedient, dat hy zelfs daar van afſtandt heeft gedaan, willende liever naar de wetten, en over een vry volk regeren, dan eene volſtrekte macht over lyfeigenen oeffenen; dat hy boven het recht van zynen degen en opvolging dat der verkiezing heeft geſtelt, en dat hy aan zynen opvolger geen ander recht heeft nagelaten. Hy kon op geen volſtrekter wyze het recht van het Engelſche volk en de macht der Staten, of der Parlementen erkennen.

* Zie boven fol. 782.

De noodt, waar in *Willem* de II was, om de verkiezing van de geeſtelykheit en het volk voor zich te hebben, is een overtuigend bewys van de vergadering der Staten, om deze plegtigheit zamengeroepen. *Lanfrank*, zegt een ſchryver †, *onderſteunende de gedachten van den overleden koning, ſtelde zich in ſtaat om zynen opvolger te kronen; maar dit geſchiedde niet voor dat hy de toeſtem-*

† *Malmesbury.*

* *Ordericus Vitalis*, in Engelandt geboren, maar in Normandië, daar hy abt geſtorven is, opgevoed.

* Cum provinciarum consensu.

† Brompton.

‡ In concilium.

ſtemming van het volk en van de gemachtigden der provincien hadt verkregen *. Een ander † zegt, dat hy met de toeſtemming der vergaderde Staten wierdt gekroont. *Convocatis terræ Magnatibus. Polydorus Vergilius*, die daar nog klaarder van ſpreekt, zegt, dat de voornaamſten van het ryk te Weſtmunſter in het *Parlement* ‡ vergadert zynde, na eene lange beraadſlaging de kroon aan *Willem* den Roſſen opdroegen: *Guillelmum Rufum Regem fecere.*

Hoe verder dat men in de Normanſche regering komt, hoe meer men met den vinger de vaſtſtelling der vergaderde Staten en Parlementen gevoelt en taſt. Indien zy onder de regering van beide de *Willems*, vader en zoon, zyn gezien, komen zy met meerder luiſter onder die van *Henrik* den I voor den dag. De bewyzen van hun recht en gezag van alle oude tyden zullen dagelykſch hoe langer hoe meerder uitblinken, gelyk een licht, daar men de kracht van gewaar wordt, zonder dat men het oogenblik van zyne opkomſt of dageraadt weet.

De aanſtelling van *Henrik* den I was ten eenemale verkiesbaar, en is de giſſingen, gelyk die van zynen vader en broeder, niet onderhevig. Die van *Willem* den I kan men, gelyk eenigen doen, aan zyne overwinninge, of aan den uiterſte wille van *Eduard* den Belyder, en die van *Willem* den II aan den laatſte wille van zynen vader, en aan het recht van opvolging toeſchryven. Die van *Henrik* den I wierdt van geen dezer rechten onderſchraagt; in het tegendeel, alles ſtrydt daar tegen. Hy was niet minder dan de overwinnaar van Engelandt; de koning zyn vader noemde hem geen erfgenaam van het ryk, en zyne geboorte gaf hem daar geen recht toe, tot nadeel van den hertog *Robert*, zynen oudſten broeder; zyne verkiezing erkende hy aan de Staten, of aan het Parlement ſchuldig te zyn. Dit is het, dat een der vermaardſte ſchryvers van de natie * verhaalt. *Hy beriep*, zegt hy op een plaats, *de geeſtelykheit en het volk, en deedt hen de ſchone beloften van de misſlagen, in de onderhouding der wetten ingekropen, verbeteren, indien zy hem de kroon wilden opdragen. Op deze voorwaarden*, vervolgt hy, *was het, dat hy wierdt verkoren.* Een weinig regelen daar na zegt hy: *Henrik wierdt met bewilliging van de ganſche Engelſche natie, in het Parlement vergadert, gekroont* †. Het is te vergeefſch, dat de tegenſtryders van onzen ſchryver deze twee plaatſen door eene gedwonge uitlegging zoeken te verkrachten, die door de Engelſchen Normannen van afkomſt, doch in Engelandt opgevoed, verſtaat: want gelyk onze ſchryver zeer wel heeft aangemerkt, indien men deze keur of toeſtemming der natie aan de Normannen moet overbrengen, aan wien zal men dan dezen yver toeſchryven, dien zy voor de wetten van *Eduard* en van het Saxiſche ryk hebben getoont: want het is van deze wetten dat *Henrik* hen de herſtelling belooft. Buiten dat, hoe kan men door Engelſchen Normannen verſtaan?

Wy gaan de andere Staatsvergaderingen, of Parlementen, die onder zyne regering zyn gehouden, met ſtilzwygen voorby: om tot de vermaarde vergadering van Salisbury in het jaar 1116, die verſcheide ſchryvers van de natie ‡ het eerſte Engelſche Parlement noemen, te komen. Zy bedriegen zich, gelyk wy hebben aangetoont *; de Parlementen zyn veel ouder: wy willen zeggen de vergadering der Staten, de zamenroeping der geeſtelykheit, van den adel en van het volk, of eindelyk het ligchaam van de natie, onder wat naam het zou mogen zyn, het zy van *Colloquium*, van *Concilium*, *Great Council*, *Common Council*, en eindelyk *Parlement*; op den naam moeten wy niet blyven ſtaan, volgens het geen wy van deze verſcheide namen hebben aangemerkt, die alle in den grondt het zelve betekenen: Wy komen weder tot de vergadering van Salisbury. De zelve wierdt door *Henrik* den I beroepen ter oorzake van de algemene zaken van het ryk, en wel byzonderlyk over de plegtigheit van den eedt van getrouwheit, dien de koning wilde dat men aan zynen zone *Willem*, zynen vermoedelyken erfgenaam, zou doen; maar die om zyne ontydige doodt zyn opvolger niet wierdt. De vergadering kon niet voller zyn. De Pairs, geeſtelyke, en wereldlyke, met de gevolmachtigden uit de gemeenten, het zy Normannen, het zy Engelſchen, waren daar tegenwoordig. Deze laatſte woorden voldingen de zaak, en de Normannen, van de Engelſchen onderſcheiden zynde, nemen alle dubbelzinnigheit ten aanzien van de laatſten weg, die men niet kan twyffelen daar by geweeſt te zyn: want de ſchryvers zeggen, dat zy alle den eedt aan den jongen prins afleiden.

Die, gelyk wy hebben gezegt, aan deze vergadering den naam van *Parlement* geven, bedriegen zich alleen hier in, dat zy zeggen, dat het zelve het eerſte is geweeſt: *Speed* en *Stow* waren te wel van den imborſt der natie, en van den waren zin dezer woorden onderrecht, om zich daar in te vergiſſen; *Polydorus Vergilius* kan niet verdacht gehouden worden van eenzydigheit voor de Parlementsgezinden.

De voorzorg van *Henrik*, om de kroon voor zynen zone te bewaren, was te vergeefſch, de jonge prins verloor zyn leven in een jammerlyke ſchipbreuk. Het was *Stephanus*, bygenaamt van Blois, die, niettegenſtaande den eiſch van zyne dochter *Machtelt*, de welke door het recht van opvolging de kroon toekwam, zyn opvolger is geworden. Het is waar, dat *Stephanus* de neef van den overleden koning was, geboren uit zyne zuſter, eene der dochters van *Willem* den I; daarenboven is het waar, dat zyne aanhangers bybragten, dat de overleden koning *Machtelt* hadt onterft, en *Stephanus* voor zynen erfgenaam erkent: maar deze aanhaling, geen ander bewys dan het zeggen van den opperrechter * *Bigot* hebbende, was een ydel voorwendſel om den eedt, aan *Machtelt* gedaan, te verſchonen, de welke als dochter van den overleden koning den neef hadt moeten buiten ſluiten. Het viel echter anders uit. *Stephanus* kreeg den voorrang boven haar; de Staten, beſtaande uit de geeſtelykheit, den adel en het volk, droegen hem de kroon op. Hunne verkiezing ſteunde op den noodt, waar in zy waren om een vorſt te hebben, die meer in ſtaat was hen in tydt van beroerigen te beſchermen, dan eene vrouw, welker gedrag de natie hadt mishaagt, en welker man een vremdeling was †: men kon diergelyks van *Stephanus* van Blois, onder hen opgebragt, en wiens opvoeding hem een oprecht Engelſchman hadt gemaakt, niet zeggen.

Aangaande hun recht om een koning te verkiezen, zy trokken het zelve in geen twyffel. Zodanig was de macht van de natie, zegt een ongenaamd ſchryver, die van den onzen wordt bygebragt ‡, om den openſtaanden troon met een bekwaam vorſt, die machtig was den zelven te beſchermen, te vervullen; zy droegen alleen zorg van in de verkiezing niet buiten het koninklyke huis te gaan. Dus wierdt *Stephanus* verkoren. De kroning, welker plegtigheit door den aartsbiſſchop van Kantelberg verrecht wierdt, volg-

* *Matth. Paris.*

† *De communi Concilio gentis Anglorum.*

‡ *Polyd. Vergilius, Stow, enz. Speed.*

* *Zie boven fol. 781 enz.*

* *Seneschal.*

† *Godefroi*, graaf van Anjou.

‡ *Tyrrel.* in de regering van *Stephanus.*

volgde daar aanſtonts op. Wy zullen hier de ſtreken van *Stephanus* om ſtemmen in de vergadering te winnen niet onderzoeken, en indien deze verkiezing bekwaam is hem te dekken voor het verwyt, dat hem van meeſt alle de ſchryvers wordt in het aangezicht geſmeten, dat hy een geweldenaar is geweeſt; is het voor ons genoeg, dat hy, om tot de kroon te komen, zich van de wyze van ſtemmen en van de macht van den Staat heeft bedient.

Deze vermaarde vergadering, die hy te Weſtmunſter in het jaar voor zyne doodt beriep *, daar hy den hertog *Henrik* tot zynen opvolger aannam, en die hem met den naam van *Henrik* den II opvolgde, is een overtuigend bewys van de Parlementen of Staatsvergaderingen, die onder de Normanſche regering gehouden wierden, en eene volkome macht gebruikten. Wy hebben het in het verkiezen van *Stephanus* getoont. Laat het ons ook in de aanneming van *Henrik* zien. Het algemeen belang verplichtte hem daar toe. Hy hadt een zoon, die de jaren hadt om hem op te volgen, en hy hadt voor hem al de tederhertigheit, die een vader kan hebben; maar de zelve moeſt voor die hy voor zyn volk hadt wyken.

* in het jaar 1153.

Hy oordeelde gelyk een vader des vaderlands, dat hy de ruſt van het ryk voor het geluk van zynen zone behoorde te ſtellen, met aan *Henrik* weder te geven eene kroon, die hy de keizerinne *Machtelt* hadt ontrooft. Daar was geen ander middel om vrede voor Engelandt te bezorgen, en de zucht, die hy daar toe hadt, verplichtte hem eene vergadering der geeſtelyke en wereldlyke Pairs, en van de voornaamſten der natie te beroepen, en met hunne bewilliging benoemde hy *Henrik* om hem in het koninkryk van Engelandt op te volgen. Dus was *Germanicus* door *Tiberius* benoemt om zyn opvolger in het keizerryk te zyn, hoewel de laatſte een zoon in het leven hadt: doch de wrede *Tiberius* hadt zynen neef niet benoemt dan om *Auguſtus* te gehoorzamen. Niettegenſtaande zyne aanneming wiſt hy zich wel van hem te ontdoen, en hem aan zyne yverzucht op te offeren. *Stephanus* was rechtmatiger dan *Tiberius*, en *Henrik* gelukkiger dan *Germanicus*: de benoeming hieldt ſtandt, of liever gezegt, het recht van de natie wierdt gehandhaaft, en door de kroning van dezen aangenomen prins beveſtigt.

Henrik de II wierdt den 15 December van het jaar 1154 door *Thibaud*, aartsbiſſchop van Kantelberg, te Weſtmunſter gekroont: doch het was niet voor dat hy door de natie, plegtelyk vergadert, verkoren was. Dit zyn de eige woorden van een ſchryver *, dien men geloven mag. *Den 15 December*, zegt hy, *wierdt* Henrik *door de ganſche vergadering te Weſtmunſter verkoren, en door* Thibaud, *aartsbiſſchop van Kantelberg, gekroont* †; zo dat deze prins, niet te vrede met de toeſtemming der natie, wanneer *Stephanus* hem aannam, de zelve zelf voor zyne kroning van de natie wilde ontfangen; of de natie, niet vergenoegt haar recht omtrent het verkiezen van een opvolger te hebben bewaart, wilde het ook by zyne kroning oeffenen. Het is aan dezen koning dat *Polydorus Vergilius*, gelyk wy hebben gezegt, de inſtelling van de Parlementen toeſchryft ‡. Hy bedriegt zich; hy was daar de inſteller niet van, maar hy vondt de zelve reets vaſtgeſtelt. Deze koning, een der trotſchte en ſtaatkundigſte, die Engelandt heeft gehad, oordeelde, dat het parlementaire gezag met het zyne niet ſtreedt. *Hy verſtondt de kunſt van te regeren al te wel*, zegt een Franſch ſchryver *, *ons die Godt zyne onderdanen hadt gemaakt meeſter over hem te laten.* Laat ons liever zeggen, dat hy de kunſt om te regeren al te wel verſtondt, om van die hem tot de kroon hadden geroepen, zynde eene vrye natie, en die ſedert een onbedenkelyken tydt het recht en de voorrechten van hunne Parlementen hadt genoten, ſlaven te maken. Ook gewaagt de Geſchiedenis van vele diergelyke vergaderingen, onder zyne regering gehouden. Eene der vermaardſte was die hy te Weſtmunſter in het jaar 1179, eenigen tydt na Paaſchen, beriep, op welkers raadt hy het ryk in vier kreitſen, of in vier voorname afdeelingen verdeelde. In ieder van de zelve rechtte hy eene rechtbank op, om onder het volk van ieder kreits het recht te handhaven †. Dit waren als zo vele kleine Parlementen, die hunne toevlucht tot een hoger hadden; wy willen zeggen tot de Parlementen, of de Staten van de natie.

* *Radulphus de Dicto.*

† *ab omnibus electus, & in Regem conſecratus eſt à Theobaldo*, enz.

‡ die van *Henrik* den I in een volkenſtandt te brengen.

* De Vader *Orleans.*

† ieder van deze vier hoven hadden vyf rechtbanken.

De heldt, die hem opvolgde, de dappere *Richard*, die vorſt, die Vrankryk deedt beven, en die, geyk een andere *Alexander*, gene ryken won dan om de zelve weg te ſchenken; deze koning, zo eerzuchtig, zo nayverig van zyne macht, dacht aan de zelve geen nadeel te doen, met het recht der Parlementen, in navolging van zyne voorzaten, te erkennen. Hy was, wanneer zyn vader ſtierf, in zyne ſtaten overzee, en ſpoedde zich naar Engelandt te vertrekken, om zich daar te doen kronen. Zo haaſt als hy daar was aangekomen, vergaderde hy zyn Parlement, *en wierdt tot koning verklaart.* Deze laatſte zyn de eige woorden van den ſchryver ‡, en daar op wierdt hy door den aartsbiſſchop van Kantelberg volgens gewoonte gekroont. Een ander ſchryver * zegt, dat hy wierdt gekroont, na dat hy te voren behoorlyk en plegtiglyk van de geeſtelykheit en het volk verkoren was. *Poſt tam cleri, quàm populi debitam & ſolemnem electionem.* Een derde † verhaalt de wyze van zyne kroning, en vertoont hem met aartsbiſſchoppen, biſſchoppen, graven, baronnen, en eene menigte ridders omringt. Dus was het dat men de gemachtigden der provincien noemde ‡, met welker goedvinden en bewilliging de hertog (dus drukt zich de ſchryver uit) tot koning van Engelandt door den aartsbiſſchop van Kantelberg wierdt gekroont; daar hy by voegt, dat de prelaat hem voor de kroning naar het altaar leidde, en hem zynen eedt, dien hy hadt gedaan om de wetten te onderhouden, in gedachten bragt, hem vermanende de kroon niet aan te vaarden, indien hy van geen voornemen was zyne beloften ter goeder trouwe na te komen; waar op *Richard* antwoordde, dat hy met de hulp van Godt de zelve zonder overtredinge in alle hare delen hoopte te volbrengen. Zo ver ging het recht der Staten by zyne aanſtelling, het welk men ook in zyne regering ondervondt. Voor dat hy naar de kruisvaart tegen de Saracenen, die hem zo roemruchtig, en te gelyk zo ongelukkig maakte, vertrok, vergaderde hy zyn Parlement te Weſtmunſter, daar de gezanten van *Philips*, koning van Vrankryk, die zich tot den zelven tocht hadt bereid, verſchenen. Men zwoer daar van den eenen en van den anderen kant het verdrag ter goeder trouwe, tot verloſſing van het Heilige Landt, na dat *Rotrou*, graaf van Perche, in den naam van *Philips*, en *Willem*, graaf van Mandeville, in den naam van *Richard* den eedt hadden gedaan, na te komen. Het Parlement was daar niet alleen aanſchouwer en getuige van, maar het bleef daar ook borg en bewaarder voor.

‡ *conveocato omnibus Rex creatur. Zie Polyd. Verg.*

* *Radulphus de Dicto.*

† *Hovedan.*

‡ *knights ſhire.*

Op zyne wederkomſt van dezen ongelukkigen tocht

* *Sanechal.*

† *Godefroi*, graaf van Anjou.

‡ *Tyrrel.* in de regering van *Stephanus.*

tocht hieldt hy een ander Parlement * te Nottingham, daar zyne moeder, de koningin *Eleonora*, mede tegenwoordig was, zittende nevens den biſſchop van Kantelberg aan zyne regter, en dien van Jork en de andere prelaten aan zyne linker handt. De graven en de *baronnen* †, dat is te zeggen, de wereldlyke Pairs en de gemachtigden der provincien, waren op hunnen rang geplaatſt. Men overwoog daar de zaken, die aanleiding tot deze zamenkomſt gegeven hadden. De voornaamſte was de beſchuldiging van gekwetſte hoogheit tegen *Jan*, grave van Mortain. Deze eerloze broeder van den koning *Richard* wierdt door het Parlement als een verrader veroordeelt, indien hy binnen veertig dagen niet verſcheen om zich te verantwoorden.

Van de roemruchtige regering van *Richard* komen wy tot de ellendige en ongelukkige regering van zynen onwaardigen broeder *Jan* Zonderlandt. Hier is de plaats niet om het recht tuſſchen hem en zynen neef *Arthur*, of de eerſte een overweldiger, gelyk de meeſte ſchryvers willen, is geweeſt, dan of hy wettig tot opvolger is verkoren, gelyk anderen zeggen, te onderzoeken. Het komt alleen op het recht van de natie, van hare Staten, en van hare Parlementen aan. Dit recht bleek ten volle by het verkiezen van *Jan*. Hy wierdt ingehuldigt en tot koning gekroont, zegt een ſchryver ‡, in de algemene vergadering der graven, baronnen, en den anderen *adel*, of voornaamſten van het ryk *. Een ander ſchryver †, die ons een naauwkeuriger verhaal van deze kroning geeft, vertoont ons de ganſche natie als een ligchaam vergadert, *Univerſitatem regni*, om den grave *Jan* te verkiezen: want dus ſpreekt hy: "*Hubert*, aartsbiſſchop van Kantelberg, „ voerde het woordt, dat diende om hem te kep„ nen te geven, *dat hy niets op de kroon hadt te vorderen, dan door de keur en toeſtemming van het volk van Engelandt; dat zodanig de geſteldheit van het ryk was, en dat hy hem niet zou inhuldigen, ten zy de graaf het beleden, en het volk toegeſtemt hadt de plegtigheit te verrechten. Toen*, vervolgt hy, *ſtondt de graaf* Jan *het recht der Staten toe, en de Staten van hunne zyde verkoren den graaf tot koning* ‡, *en hem aannemende riepen zy hem uit, zeggende: lang leve koning Jan!* Wy willen op de woorden van den aartsbiſſchop niet ſtaan; ons voornemen is alleen, om het nogmaals te zeggen, het recht der Parlementen, zonder dat der koningen te verminderen, aan te tonen.

Laat ons koning *Jan* zelf in een brief, dien hy na zyne kroninge afzondt, horen ſpreken *. *Wy zyn*, zegt hy, *tot de kroon achtervolgens ons erfrecht en de eenparige toeſtemming en de gunſt van de geeſtelykheit en het volk gekomen* †.

Laat ons hem nog in twee andere brieven in het jaar 1215 * horen ſpreken. Hy vermaant de biſſchoppen, graven, baronnen, en anderen, daar in genoemt, met hem eenen lyn te trekken omtrent het algemene welzyn van het ryk, waar by hy aanmerkt wat deel zy in de regering hadden, en hy beveſtigde hunne wetten en hunne vryheden.

Hy zou gelukkig zyn geweeſt, indien hy daar altydt aan hadt gedacht. Om het tegen zyne verplichtinge vergeten of overtreden te hebben was het, dat hy den haat van het volk op zynen hals haalde, en zyne onttroning verhaaſtte.

Zyne tyranny dwong den Staat, die hem hadt verkoren, hem weder af te zetten, en de kroon aan *Lodewyk* van Vrankryk † op te dragen, waar door hy de macht van de natie in zyne verheffing en afzetting beproefde; maar het eerſte was de uitwerking van hunne vrye verkiezing en gunſt, gelyk hy zelf zegt, en het andere kan niet dan aan zyne onrechtmatigheit en wreedheit worden toegeſchreven.

De herſtelling van den jongen *Heurik*, zynen zone, die na hem onder den naam van *Heurik* den III regeerde, was eene andere uitwerking der Staten, die hen meer behaagde dan de afzetting van den vader. Men zag na zyne doodt eene onverwachte omwenteling ter gunſte van zynen zone, die naauwlyks tien jaren hadt bereikt. De ſchryver * van dezen tydt zegt, dat de Staten te Glocester vergaderden, om *Heurik*, zoon van *Jan*, de kroon op te dragen †; daar hy byvoegt, dat hy den 28 October wierdt gekroont, en dat het van dezen dag alleen was, en niet van den dag, daar zyn vader op ſtierf, dat men de jaren van zyne regering begint te rekenen, om niet te zeggen, dat hy de kroon door de verkiezing van het Parlement, en niet by den uiterſte wille van zynen vader, die hem tot erfgenaam hadt verklaart, gekregen hadt.

De Kronyk van *Walter Henningford* maakt een naauwkeuriger verhaal van deze verkiezing, als ook op wat wyze, op welke de welmenende Engelſchen te werk gingen om de zelve in het Parlement, of in de algemene vergadering der natie, daar zy de byeenkomſt van hadden bevordert, door te doen gaan. *Willem* van Marſchal, graaf van Pembroke, deedt daar eene beweeglyke aanſpraak voor het belang van *Henrik*. *De jonge prins*, zeide hy, *is van al te jonge jaren om hem medeplichtig aan zyns vaders wanbedryven te maken, die om zyne jonkheit de ſtraf van zyne boosheit niet moet dragen. Hebt medelyden met hem*, vervolgde hy, *erkent in hem het bloedt onzer koningen, en geeft hem de kroon, die de dwingelandy van zynen vader hem hadt doen verliezen; doedt dezen onſchuldigen weder den troon beklimmen; verkieſt hem tot koning, en doedt den zoon van den koning van Vrankryk, en alle, die van zyne natie zyn, uit het ryk vertrekken.* De ganſche vergadering, uitgenomen den hertog van Glocester, prees deze redenvoering; alle riepen en herhaalden te gelyk: *Het zy alzo; laat hy koning zyn; laat hy koning zyn* *. Dus is het toegegaan met de komſte van *Henrik* den III tot de kroon. Hy was daar voor aan het eerſte Parlement, dat in de tuſſchenregering gehouden wierdt, verplicht. Laat ons die gedurende zyne regering, en onder die van zynen opvolger, wierden gehouden, beſchouwen: daar mede zullen wy een einde van onze Verhandeling maken.

De Parlementen waren nog zo gemeen niet geweeſt, als zy onder *Henrik* den III waren, het welk iedereen moet toeſtaan. De vraag is alleen om te weten, wat deel de *gemeenten* gedurende de acht en veertig eerſte jaren van deze regering daar aan hebben gehad: want men komt daar ook in overeen, dat zy op het negen en veertigſte jaar begonnen te voorſchyn te komen, en dat hun ſtaat op het achttiende of drie en twintigſte jaar van *Eduard* den I op een vaſten voet geſtelt was. Maar, zegt men, voor dit tydbeſtek waren 'er gene' dan die men *Tenans in capite* noemde, die zittingen na de Pairs hadden. De gemeenten hadden daar geen zittingen, gelyk zy naderhandt hebben gehad door hunne gemachtigden, die het volk verbeelden, en het Lagerhuis uitmaken, en met het Hogerhuis de macht hebben om wetten te maken. Onze ſchryver beweert het tegendeel, zeggende, dat het volk geen minder deel in de Normanſche Parlementen dan in de Saxi-

* *Great Council.*

† Zie de beduiding van deze ſpreekwyze by *Tyrrel* in zyne Inleiding, aan het hooft van zyn III Deel, bladz. 60, 61. Zie ook hier boven fol.

‡ *Brompton.*

* Zie boven fol. 790.

† *Matth. Paris.*

‡ *ipſum Comitem in Regem elegerunt*, enz.

* door *Tyrrel* in zyne Inleiding bladz. 9 van zyn derde Deel verhaalt.

† *hæreditario jure, et meduante tam clari, quàm populi unanimi conſenſu & favore.*

* Zie ze by *Tyrrel* in dit jaar van zyn regering.

† zoon van *Philips Augſt.*

* *Matth. Paris.*

† *ut Henricum, filium Johannis, in Regem exaltarent.*

* *Fiat ſic; fiat Rex; fiat Rex.*

Saxiſche hadt; dat het zelve daar door *Willem* den I en zyne opvolgers, tot aan *Henrik* den III, gelyk wy hebben gezien, wierdt beroepen; dat deze laatſte het zelve nog meerder macht gaf; dat hy de gevolmachtigden der ſteden en provincien byeen riep, en dat deze gevolmachtigden al het volk verbeeldden.

Hy wederlegt te gelyk het gevoelen van die aan de *Tenans in capite* het recht van al het volk toeſchryven, en die niet willen, dat de natie andere gevolmachtigden hadt; dat is te zeggen, die de provincien en de ſteden het verkiezen van hunne *Knights-Shire* en van hunne *Burgheſſes* afnemen, en ontkennen, dat zy deel aan de inſtelling der wetten en aan de belaſtingen met de geeſtelykheit en de Pairs voor het negen en veertigſte jaar van de regering van *Henrik* den III hebben gehad. Om hun gevoelen omver te ſtoten toont hy, dat deze *Tenans in capite* niets anders dan leden der gemeenſchappen waren, die niet konden verſchynen dan uit kraehte van hunne macht en verkiezing, nevens de andere gemachtigden, daar zy het kleinſte deel van zouden uitgemaakt hebben, en dat zy door de woorden van *volk*, van *algemeenheit van het ryk*, van *gemeenen van het landt*, en andere diergelyke benamingen, gelyk men in de brieven en jaarboeken vindt, niet worden uitgedrukt; dat zy met een woordt niets anders zyn dan leden van het gemeenſchap, die voor het ganſche ligchaam niet kunnen aangezien worden. Daar door zou men het tegendeel van den geeſtigen dichter van het Belagchelyke Rome * doen, die, den Tyber aanſprekende, zegt: *Ik dacht, dat gy, te bedt zonder lakens leggende, ziek, bleek en kwynende uw ligchaam voor een arm nam* (a), in plaats dat men hier met minder reden den arm voor het ligchaam zou nemen. Dit is nochtans al het geſchil omtrent de *gemachtigden, die de gemeenten in het Parlement verbeelden:* want indien de algemene bewoording, daar wy zo even van geſproken hebben, niet by de *Tenans in capite* kan bepaalt worden, en dat men de zelve op de *gemeenten* of hunne *verbeeldende gemachtigden* moet te huis brengen, is 'er geen twyffel, noch onzekerheit meer. De Parlementen, gehouden in de eerſte acht en veertig jaren der regering van *Henrik* den III, hebben beſtaan uit de gemeenten en de Pairs, en het volk heeft met de laatſte zyn recht omtrent de wetmakende macht niet alleen op het einde van deze regering, of in het negen en veertigſte jaar van de zelve beginnen in te ſtellen, maar zelfs van onbedenkelyke tyden bezeten. Laat ons dan zien wie deze *Tenans in capite* zyn, die het ganſche geſchil en al de belemmering veroorzaken.

* *Rome Ridicule.*

Wy hebben reets gezegt, dat zy onder de Saxiſche regering bekend waren, maar dat men hunnen oorſpronk Deenſch oordeelde te zyn. Wy hebben ook gezegt, dat deze naam aan die vrye lenen van den koning hadden, en onmiddelyk daar van afhingen, wierdt gegeven †; maar wy hebben belooft op eene andere plaats daar van te ſpreken, het geen wy nu zullen doen.

† Zie fol. 788, 794

Daar waren onder de Saxiſche regering verſcheide *houders* of bezitters van landen, als wy nog eenmaal hebben gezegt. Wy zullen alleen van de twee voornaamſte ſpreken, te weten de krygskundige en de burgerlyke. De lenen, die de *Tenans in capite* bezaten, en de achterlenen waren onder de eerſte begrepen, en de *houders* van verſcheide ploegen maakten de andere uit *.

* Wy begrypen hier onder de houders van de vrye lenen.

(a) *Je crus qu'au lit couché ſans drap*
Vous languiſſiez malade & blemi,
Et pris votre corps pour un bras.

De zelve waren beide onder de regering der Normannen in ſtandt, die niets in de laatſte veranderden, en de andere veel vermeerderden. Van Denemarken gebragt zynde, van waar zy zelf oorſpronkelyk waren, kwamen zy wel overeen met hunnen aardt en met den ſtrydbaren imborſt van *Willem* den I, en de noodzakelykheit, waar in hy zich bevondt om de dapperheit van die hem Engelandt hadden helpen veroveren te vergelden: want deze lenen zyn eigentlyk de vergeldingen, die door vorſten aan hunne bevelhebbers, die hen in eenige voorname ondernemingen wel hebben gedient, toegeſtaan worden. Men zegt *, dat de keizer *Alexander Severus* daar de eerſte uitdeeler van was. Het zekerſte is, dat het gebruik daar van onder de Denen en de Gotthen van oude tyden is geweeſt, van welke de zelve in ganſch Europa, en tot de Turken, die het *Timariots* noemen, is overgegaan.

* Zie Cambden.

Willem de Veroveraar, die deze lenen in Engelandt vondt, wachtte zich wel de zelve af te ſchaffen; in het tegendeel, hy vermeerderde de zelve. Echter moet men niet denken, dat hy al de landeryen van de kroon in *Timariots*, of lenen, veranderde. De Ottomannen, hoe afhankelyk zy ook zyn, hebben het door het gehele ryk niet gedaan; daar zyn nog grote landſtreken, daar zy aan de eigenaars de vreedzame en erffelyke bezitting van laten. Het is dan niet waarſchynlyk, dat *Willem*, die liever de kroon aan het volk dan aan zyne overwinninge wilde verſchuldigt zyn, ſtrenger dan de Sultans zou zyn geweeſt, en alles aan zynen degen en aan de *leenroerende en krygskundige wet* onderwerpelyk hebben gemaakt. Buiten twyffel liet hy de Engelſchen in het volle bezit van de erfgoederen van hunne vaders, om de zelve volgens hunne wetten te gebruiken, naardien hy, gelyk wy hebben gezien, die van *Eduard* den Belyder niet vernietigde. Indien hy de landen van eenigen, die zich als vyanden van zyn perſoon en regering hadden opgeworpen, aanſloeg, en ten dele aan de Normannen ſchonk, ontroofde hy de zelve anderen niet; een geloofwaardig ſchryver † van dezen tydt getuigt, dat hy niet duldde, dat men de Engelſchen, die gehoorzaam waren, zou beroven, noch hen onrechtmatig hunne goederen afnemen, om die aan de Franſchen te geven *. Daar waren dan niet dan de aangeſlage landen, die tot lenen gemaakt, en aan de Normannen geſchonken wierden; en indien 'er van de tyden der Denen reets andere waren geweeſt, de zelve waren in zulk een klein getal, dat alle de bezitters daar van ten tyde van *Eduard* den Belyder naauwlyks drie honderd uitmaakten.

† *Willem van Petiurs.*

* *Nulle Gallo datum eſt quod Anglo eripuam injuſte fuerit ablatum.*

Al deze *houders* van lenen, zo wel Denen als Normannen, konden de houders van *ploegen*, *vlekken*, of *buurten*, wier inkomen van zulk een groot belang onder de goederen van het ryk was, niet doen verdwynen; zy moeſten bygevolg de laſten daar van betalen, en deze laſten konden niet geſchikt worden dan door het Parlement, en met de gevolmachtigden uit de *gemeente*, die deze landen bezaten, ten zy men wilde zeggen, dat deze laſten zonder hunne bewilliging wierden opgelegt en geheven, dat men niet kan ſtaande houden, zonder de vryheit van de natie, zo klaar bewezen, omver te werpen, en eene volſtrekte macht, zo bondig wederlegt, te ſtellen.

Inderdaadt, wat macht zouden de *Tenans in capite* over de *Sec-men* en *Freeholders* der ſteden en provincien gehad hebben? op wat wyze zou-

den zy hen in de Parlementen hebben verbeeld, en door wat recht zouden zy de belastingen in hunnen naam hebben opgelegt? Daar was gene afhankelykheit onder hen; alle even vry en onafhankelyk konden geen wetten van den anderen ontfangen. De macht der *Tenans in capite* kon zich niet verder dan op de achterlenen uitstrekken, die van hunne heerschende lenen afhingen; maar de houders der *ploeg*- en *vleklenen* hingen van hen niet af, en konden geen lasten opgelegt worden dan door hunne eige gemachtigden, die zy, om als leden in het Parlement te zitten, verkoren. Deze verkiezing geschiedde uit krachte der brieven, die rondom gezonden wierden om de vergadering te beleggen, en deze brieven lieten aan de steden en provincien de vryheit der stemmen, zich vernoegende met hen te vermanen de beste, de bekwaamste en de werkzaamste * onderdanen te verkiezen. Deze spreekwyzen zyn algemeen, en betekenen de *Tenans in capite* niet meer dan de andere. Behalven dat, indien 'er geen andere dan deze eerste kiesbaar waren geweest, de Normannen alleen vry zouden geweest zyn: want naauwlyks waren 'er andere, die lenen bezaten, en de Engelschen zouden hunne lyfeigenen geweest zyn, het welk niet overeenkomt met het gene wy van de kroning en regering van *Willem* den I en zyne opvolgers hebben gezien, die alle niet alleen de vryheit van de natie, maar haar recht van eige verkiezing hebben erkent. Dit komt ook niet overeen met de brieven, aan beide, zo wel Franschen, of Normannen, als Engelschen, gezonden. *Omnibus Baronibus suis*, of *omnibus Fidelibus suis, Francis & Anglis*, zeiden zy †, willende, dat de twee natiën het zelve deel aan hunne voorrechten zouden hebben. Hoe zouden zy dan de Engelsche natie van het hare en van haar natuurlyk recht berooft hebben?

* *Discretiores & ad laborandum potentiores.*

† Zie *Tyrrel* in zyne Inleiding voor zyn derde Deel, bladz. 60.

Maar, zeggen de genen, die niet willen toestaan, dat de gemeenten hare gemachtigden in de oude Parlementen hebben gehad, deze woorden van *Barones*, *Fideles*, *Optimates*, *Magnates* en *Nobiles* zyn al te heerlyk om gemeen volk te passen, en kunnen van niemandt dan die van verhevener staat zyn, minder in der waarheit dan Pairs, doch meerder dan de gemene man, verstaan worden; en zodanig waren de *Tenans in capite*, heeren, die grote lenen bezaten, en zelfs nog leenmannen onder zich hadden. Dit is eene verblinding. Wy hebben aangetoont, dat alle deze woorden, die men zo hoog opveifelt, niets anders betekenen dan de magistraten, de aanzienlykste, en de voornaamsten van het volk, die men gewoon was te verkiezen en te machtigen om zitting in het Parlement te hebben ‡. Wy zeggen meer: *de ploeghouders* en de *Freeholders* hadden geen minder belang in de vryheit en in den adeldom van het Engelsche volk dan de *Tenans in capite*; gelyk die der vyf minder deelen van de gemeenten van het oude Rome * geen minder deel aan de *achtbaarheit van het Roomsche volk* dan die van den eersten rang hadden.

‡ Zie boven fol. 790 enz.

* *Servius Tullius* maakte deze verdeeling in zes rangen.

Het is te beklagen, dat men de aantekeningen der oude Parlementen niet heeft. Dan zou het geschil haast ten einde zyn; maar by gebrek van deze akten hebben wy de jaarboeken, die daar gewag van maken, en de zelve spreken van geen *Tenans in capite*. Daar is nog iets meer dan hun stilzwygen; zy wyzen wel byzonderlyk het volk, en zelfs al het volk van Engelandt, aan. Wy hebben 'er verscheide plaatsen van bygebragt †, die wy niet zullen herhalen; zo dat de Lezer hier het recht van het volk en de *gemeenten* ziet betoogt. Men moet blind willen zyn, om het zelve in de uitdrukkingen, die de zelve niet alleen aantonen, maar klaar afschilderen, niet te kunnen zien. Zodanig zyn die van het *volk*, van het *volk van het landt*, van *gemeente van het landt*, en van *algemeenheit van het ryk*.

† Zie fol. 801.

Men antwoordt te vergeefsch, dat indien men deze bewoording te ver trok, daar uit zou volgen, dat de geringsten van de natie zich by de verkiezingen zouden hebben kunnen bevinden, om te verkiezen, of zelfs verkoren te worden, en mede in het Parlement te zitten, het welk deze doorluchtige vergadering tot verachting zou strekken. Hier op antwoorden wy met een gelykenis, dat wy weder van het Roomsche volk zullen ontlenen. Men weet, dat de gemeenten, die *Servius Tullius* in zes rangen verdeelde, alle tot de *Comitia*, dat is algemene vergaderingen, wierden geroepen: zal men daar uit besluiten, dat het schuim van het volk mede recht hadt daar in te zitten, en zyne stem te geven? Die beweeren, dat de gemeenten hare stemmen niet konden geven, moeten wel kwalyk in hunne schoenen steken om zulke slechte redenen by te brengen: het is ook een gevoelen zonder schyn van waarheit, zonder gezag, en dat men niet kan aannemen, zonder geweldt aan de spreekwyzen der schryveren van dezen tydt te doen; zonder het denkbeeldt, dat zy van de Normansche regering geven, te vernietigen, en zonder de Parlementen van een hunner schoonste voorrechten te beroven, dat zy namentlyk zo oud als het ryk zelf zyn. Die onze schryver bestrydt betwisten de vaststelling der zelve niet, zo zy zeggen sedert het negen en veertigste jaar der regering van *Henrik* den III, tot op het achttiende of drie en twintigste van die van *Eduard* den I, zo als het Parlement nu is vastgestelt, dat is te zeggen, daar de *gemeenten*, door hare gemachtigden verbeeld, met de geestelyke en wereldlyke Pairs zamen de macht hebben van wetten te maken. Maar wy hebben met hem aangetoont, dat *Willem* de I hen in het bezit dezer voorrechten vondt, en dat hy hen daar niet van beroofde; dat zy het onder de Saxische koningen genoten, en zelfs onder de Britten; kortom, dat dit vrye volk altydt deel in de regering heeft gehad: men kon het zelve geen lasten opleggen, zonder zyne eige bewilliging, en deze bewilliging kon niet gegeven worden dan in de Parlementen en door hunne gemachtigden.

Zodanig is de gelukkige gesteldheit van Engelandt; zodanig zyn de Parlementen van dit ryk; zodanig is zyne regering, overeenkomende met die, daar *Plato* den lof en eene zo levendige als geestige beschryving van geeft ‡. Het is eene heerlyke zamenstemming, waar van de verscheide tonen met malkander altydt overeenkomen. Het is een kunstgebouw, waar in de verdeeling wel is in acht genomen; alles is richtig, aangenaam en sterk. Gelukkig het volk, dat onder zulk eene gematigde regering leeft! maar nog gelukkiger de koning, die van de liefde voor de wetten zynen roem, en te gelyk het geluk van zyn volk maakt!

‡ Zie boven fol. 769.

EINDE VAN DE VERHANDELING VAN DE PARLEMENTEN,
EN VAN HET EERSTE DEEL DEZER GESCHIEDENISSEN.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

† Zie fol. 801.

‡ Zie boven fol. 769.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf